R. BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE V. E. II ROMA
8
45 C
M
18

8-45=C-18

Ex Bibliotheca Collegij
S. S. Vincentij, et Anastasij in Trivio
Clericorum Regularium Minorum.

8.45. C. 18

REVERENDISS. DOM. THOMAE A VIO, CAIETANI, CARD. D. Xyſti, in iiij. Euangelia, ad Græcorum codicum fidem emendata, Commentarij luculentiſsimi, ad ſenſum literalem quàm maximè accommodati.

MAIORE QVAM HACTENVS vnquàm, diligentia emendati: indicibusq; ampliſsimis illuſtrati.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

4°

LVGDVNI,
Apud Gaſparem à Portonariis.
1556

S. LORENZO IN LUCINA 17

CLEMENTI VII. PONT. MAX. THOMAS DE VIO CAIEtanus, Cardinalis Sancti Xyſti, felicitatem.

ROmanæ ruinæ pars, Pater beatiſsime, quamuis & rerum omnium direptione & perſonali captiuitate fuerim: magnitudo tamen otij inde ſubſecuta in propria patria, vniuerſa tẽperauit. Septem ſiquidẽ ſupra viginti mẽſes integros priuatam Caietæ vitam ducens, Commentarios in Nouum Teſtamentum, quos inchoaueram (duobus duntaxat Matthæi capitibus prius expoſitis) perfeci. Fuit autem intentio mea, ſenſum literalem tantummodo proſequi. Et quoniam Acta Apoſtolorum Euangelicam hiſtoriam ſecundum rerum geſtarum ordinem immediatè ſequuntur, idcirco volumen hoc, Beatitudini tuæ dicatum. Commentariorum noſtrorũ in quatuor Euangeliſtas, comprehendit etiam Acta Apoſtolorum: vt vniuerſa hiſtoria Noui Teſtamenti ſimul habeatur. Qualiacunque autem hæc ſcripta ſint, Apoſtolatus tui iudicio ſubiicio: quemadmodum & mea reliqua. Nihil enim in Chriſti eccleſia tutum eſt, quod Apoſtolicæ ſedis doctrinæ non quadrat. Suſcipiat igitur benignè beatitudo tua fructum inuitæ ſimúlque otioſæ tam diuturnæ meæ abſentiæ: & felix valeat.

ELENCHVS CAPItum Euangelij ſecundum Matthæum.

Genealogia Chriſti.
2. De magis & pueris interfectis.
3. Primus Ioannes prædica. reg. cælor.
4. De tentatione Chriſti.
De vocatione Petri, Andreæ filiorum Zebedæi.
5. De beatitudinibus.
Cum proximo non contendendũ.
Non mœchandum.
De vxore non repudianda.
Non iurandum.
De iniuria patienter toleranda.
Diligendos eſſe inimicos.
6. De eleemoſyna, oratione, ieiu.
De cõtẽnenda terrenorum cura.
7. Quomõ nullũ cõtemn. liceat.
Petendum eſſe.
Cauendos eſſe pſeudoprophetas.
8. De leproſo.
De Centurione.
De ſocru Petri.
De dæmoniacis curatis.
De adoleſcente ſequi iuſſo.
De ſedata tempeſtate maris.
De dæmonijs in porcos eiectis.
9. De paralytico.
De Matthæo.
De Chriſto cum public. ſumente cibum.
De filia Archiſynagogi.
De mulie. ſang. proflu. laborãte.
De duobus cæcis.
De muto dæmoniaco.
10 Inſtruit dominus duodecim Apoſtolos, dans illis poteſtatem curandi.
11. De diſcipulis à Ioan. miſſis.
12. De diſcipulis ſabbato vellentibus ſpicas.
De ſanata manu arida.
De dæmoniaco cæco & muto.
De petentibus ſignum.
De matre & fratribus.
13. Parabolæ ſeminantis & reg. cælor.
14. De Ioanne & Herode.
De quinq; panib. & duob. piſcib.
De ambulante Ieſu ſuper mare.
15. De trãſgreſſione præcepti dei propter cõſtitutiões humanas.
De Cananæa.
De turbis ſanatis.
De ſeptem panibus.
16. De fermento Phariſæorum.
De interrogatiõe apud Cæſareã.
De dehortatione Petri ne Ieſus, &c.
17. De transformatione Chriſti.
De lunatico.
De exigentibus didrachma.
18. De quærẽtib. quis maior &c.
De offendiculo abijciendo.
De centum ouibus parabola.
De correctione proximi.
De poteſtate ligandi ſoluendiq;.
De eo qui debebat decem milia talentorum.
19. De interrogantibus an liceret diuortium facere.
De diuite interrogante Ieſum.
20. De mercede conductis operarijs.
De filijs Zebedæi.
De duobus cæcis.

21. De aſina & pullo.
De cæcis & claudis.
De ficu quæ exaruit.
De principibus Sacerdotum & Scribis interrogãtib. dominũ.
De duobus filijs parabola.
De vinea.
22. De vocatis ad nuptias.
De cenſu Cæſaris.
De Sadducæis.
De legiſlatore Chriſtum interrogante.
De quæſtione domini.
23. Deploratio Scribarum & Phariſæorum.
24. De conſummatione, die & hora.
25. De decem virginibus.
De ijs qui talenta àcceperunt.
De aduentu Chriſti.
26. De ea quæ vnxit dominum.
De paſchate.
De typo myſtico.
De proditione Iudæ & Caipha.
Negatio Petri.
27. De præſide Pilato.
De pœnitentia Iudæ.
De tormentis & pœnis Ieſu & morte eius.
De petitione corporis domini & ſepulchri cuſtodibus.
28. De Chriſti reſurrectione.
De ſepulchri cuſtodibus teſtibus reſurrectionis.
Quomodo ſe præbuit Ieſus videndum mulieribus, & Apoſtolis in Galilæa.

ELENCHVS CAPITUM Euangelij ſecundum Marcum.

De Ioanne Baptiſta Chriſtum Baptizante in Iordane.
De vocatione Petri, Andreæ, & filiorum Zebedæi.
De dæmoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à varijs morbis.
2. De leproſo.
De paralitico.
De Leui publicano filio Alphæi.
De Ieſu conueſcente publicanis.
De diſcipulis vellentibus præ fame ſpicas ſabbato.
3. De habente manum aridam.
De Apoſtolorum electione data illis varia poteſtate.
De matre & fratribus.
4. De ſemine parabola.
De increpatione aquarum.
5. De legione dæmoniorum.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſanguinis profluuio laborante.
6. Quomodo Chriſtus miſit Apoſtolos curatum varios morbos.
De Herode & Ioanne.
De quinque panibus & duobus piſcibus.
De ambulatione in mari.
7. De diſcipulis illotis manibus prandentibus.
De tranſgreſsione præceptorum dei.
De ſyrophœniſſa.
De ſabbato.
8. De ſeptem panibus.
De quærentibus ſignum.

De fermento Phariſæorum.
De cæco.
De interrogatione in Cæſarea.
De dehortatione Petri.
9. *De transformatione domini.*
De lunatico.
De diſputatiõe quis eſſet maior.
De offendiculo tollendo.
10. *De diuortio.*
De diuite interrogante Ieſum.
De filiis Zebedæi.
De Bartimæo.
11. *De pullo.*
De ficu quæ exaruit.
De eiectis è tẽplo nummulariis.
De fiducia erga deum.
De obliuione iniuriarum.
De principib. Sacerdotũ & Scribis qui dominũ interrogabãt.
12. *De vinea.*
De cenſu dando Cæſari.
De Sadducæis.
De Scriba.
De interrogatione domini.
Cauendos eſſe hypocritas.
De vidua paupercula.
13. *De conſummatione.*
De die & hora.
14. *De ea quæ dominum vnxit vnguento.*
De paſchate.
Chriſti captiuitas.
Negatio Petri.
De iis quæ domino Ieſu apud ſũmum ſacerdotẽ irrogata ſunt.
15. *De iis quæ ſub Pilato præſide paſſus eſt.*
De morte.
De petitione corporis domini.
De ſepultura.
16. *De Chriſti reſurrectione.*
Quibus poſt mortem apparuit viuus.
Quomodo diſcipulis commiſit Euangelij prædicationem.

ELENCHVS CApitum Euangelij ſecundum Lucam.

De parentibus Ioannis Baptiſtæ eiúſque natiuitate.
Salutatur Maria ab Angelo.
Viſitatur Elizabeth à Maria.
2. *De cenſu.*
De partu Mariæ.
De paſtoribus.
De Simeone.
De Anna propheteiſſa.
Ieſus inuentus in medio doctorũ.
3. *Ioannes prædicat baptiſmum pœnitentiæ.*
De iis qui Ioannem interrogabant.
De Herode & Ioanne.
De baptiſmo Chriſti.
Genealogia Chriſti.
4. *De ieiunio & tentatione Chriſti.*
Ieſus ductus in montem, ſubtraxit ſe Iudæorum conſpectui.
De dæmoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à variis morbis & dæmoniis.
5. *De captura piſcium.*
De leproſo.
De paralytico.
De Leui publicano.
De Ieſu prandente cũ publicano.
Cur diſcipuli Ioannis ieiunant: Chriſti verò non.

6. Diſcipuli ſpicas vellunt ſab. præ fame.
De habente manum aridam.
De Apoſtolorum electione.
De beatitudinibus.
Diligendos eſſe inimicos.
Cum proximo non contendendū.
Quod proximū condē. nō liceat.
7. De ſeruo Centurionis.
De filio viduæ.
De diſcipulis miſſis à Ioanne.
De ea quæ vnxit dominum vnguento.
8. De eo qui ſementem faciebat parabola.
De matre & fratribus.
De increpatione aquarum.
De legione.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſanguinis profluxu laborante.
9. De duodecim Apoſtolis & poteſtate illis data.
Audiuit Herodes de Ieſu.
De quinque panibus & duobus piſcibus.
De interrogatione domini.
De transformatione Chriſti.
De lunatico.
De diſputatiōe quis eſſet maior.
De eo qui prohibitus fuit ab Apoſtolis eijcere dæmonia.
Prohibet ne petant vindictā ob id quod non recepti ſint hoſpi.
10. De deſignatis ſeptuaginta.
De quæſtione legiſperiti.
De eo qui inciderat in latrones.
De Martha & ſorore eius Magdalena.
11. De oratione.
De habente dæmonium mutum.
De muliere quæ de turba vocem extulit.
De ijs qui petebant ſignum.
De Phariſæo qui dominum inuitauit.
De deploratione Scribarum.
12. De fermento Phariſæorum.
De eo qui volebat diuidi hæredi.
De eo cuius ager ferax fuit.
De terrenorum cura deſpicien.
Fugiendam eſſe auaritiam.
De ſeruo vigili.
Cum proximo non contenderis.
13. De Galilæis et ijs qui ī Siloa.
De ficu quæ fruct. non protulit.
De muliere quæ habebat ſpiritū infirmitatis.
De grano ſina. & fermen. para.
De eo qui quærebat an pauci eſſent qui ſalutē cōſequerentur.
De ijs qui dice. Ieſu de inſid. Herodis.
14. De hydropico.
Non amandos primos accubitus.
Pauperes ad prandium vocandos potius quàm amicos.
De inuitatis ad cœnam.
De ædificatione turris parabola.
15. De centum ouibus parabola.
De filio peregre profecto in regionem longinquam.
16. De diſpenſatore iniquo.
Ne apicem quidem à lege periturum.
Diuortium non eſt licitum.
De diuite & Lazaro.
17. De offendiculo.
Fratri remittendum delictum.
De fiducia erga deum.

De decem Leproſis.
Ieſus interrogatus quando regnũ dei veniet.
18. *Semper orandum.*
De iudice iniquo.
De Phariſæo & publicano.
Puerorum eſt regnum dei.
De diuite qui interro. Ieſum.
De cæco.
19. *De Zachæo.*
De decem ſeruis qui minas acce.
De pullo Aſinæ.
Deflet Ieſus Hieruſalem.
Eycit Ieſus emẽtes & vendẽtes.
20. *De ſenioribus quærẽtibus ex Ieſu qua poteſtatẽ hæc face.*
De vinea.
De ijs qui Chriſto inſidiabantur occaſione cenſus.
De Sadducæis negantibus reſurrectionem.
De interroga. domini aduerſus Phariſæos.
21. *De vidua quæ duo minuta obtulerat.*
De conſummatione.
Prædicit Ieſus exidium Hieruſalem.
De ſignis.
22. *De paſchate.*
De contendentibus quis maior.
Captiuitas Chriſti.
Ducitur Ieſus ad principem ſacerdotum.
2. *Ducitur ad præſidem Pilatum.*
Contemptus Herodis.
De mulieribus dominum plangentibus.
Crucifigitur Chriſtus.
Sepultura Chriſti.
24. *Mulieres viſitãt ſepulchrũ.*
De Petro currente ad ſepulchrũ.
De peregrinis in Emaus.
Ieſus in medio diſcipulorum.
Aſcendit Ieſus in cœlum.

ELENCHVS CAPItum Euangelij ſecundum Ioannem.

TEſtimonium Ioannis Baptiſtæ de Chriſto.
Interrogatur Ioannes nũ ipſe ſit Chriſtus.
De Andrea, Simone, Petro, Philippo, & Nathanael vocatis.
2. *De nuptijs in Cana.*
De eiectis è templo.
De eo quod dixit deſtruite templum hoc.
3. *De Nicodemo & Ieſu.*
Ieſus & Ioannes baptizant.
Quæſtio de purificatione.
4. *De muliere Samaritana.*
De filio reguli.
5. *De eo qui trigintaocto annos tenebatur morbo.*
Iudæi quærũt interficere Chriſtũ.
6. *De quinque panibus & duobus piſcibus.*
Receſſit Ieſus à turba ne deligeretur in regem.
De ambulatione in mari.
Sequitur turba chriſtũ miraculis.
De turba quærente ſignum.
De pane cœleſti.
Diſcipulorum multi deſciuerunt à Chriſto.

Sententia Petri de Chriſto.
7. *Ieſus clã aſcendit ad diẽ feſtũ.*
Mirantur Iudæi Chriſtum ſcire literas quas non didicerat.
Diſſenſio turbæ de Ieſu.
Contẽdũt principes cum miniſtris & Nicodemo.
8. *De muliere adultera.*
De interrogantibus Ieſum quẽ ſe eſſe diceret.
Interrogãt Ieſum de patre eius.
Promittitur à Ieſu libertas ſe ſequẽtibus.
De ijs qui dicebant Ieſum habere dæmonium.
Tentant Iudæi in Chriſtum iacere lapides, eo quòd præfert ſe Abrahæ.
9. *De cæco à natiuitate, & inter hunc et Phariſæos diſceptatio.*
10. *De paſtore bono & mercenario.*
Ieſus interrogatur in porticu deambulans.
11. *De Lazaro reſuſcitato.*
Cõſilium põtificũ & Phariſæorũ de Ieſu apprehendendo.
12. *Maria vngit pedes Ieſu.*
De aſella.
De Græcis interrogantibus Philippum.
Auditur à turba vox è cælo.
13. *Lauat Ieſus pedes diſcipulorum.*
Exit Iudas proditurus Chriſtũ.
Inculcat Ieſus vt inuicem ſe diligant.
Quærit Petrus Chriſtum quo vadat.
14. *Thomas queritur ſe neſcire quo vadat Ieſus.*
Philippus petit oſtẽdi ſibi patrẽ.
Iudas Thaddæus interrogat Ieſum.
Promittit diſcipulis cõſolatorem Chriſtus.
15. *De vite vera, agricola & palmitibus.*
Præcipit Ieſus mutuam dilect.
16. *Prædicit Chriſtus diſcipulis quæ ventura ſunt ipſis.*
Paracletus arguet mundum.
De eo quòd dixit, puſillũ & vi.
Patrem daturum eſſe quicquid petitum fuerit per nomẽ Ieſu.
17. *Oratio Ieſu ad patrem pro illis quos ſibi delegit.*
18. *Proditur Ieſus.*
Sternuntur in terrã Iudæi verbo Chriſti.
Amputat Petrus auriculam.
Ducitur Ieſus ad Annã, ad Caipham, inde ad Pilatum.
19. *Dãnatur morte crucis dñs.*
De ſtantibus iuxta crucem.
Sepelitur corpus Ieſu.
20. *Reſurrectio domini.*
Mariæ Magdalenæ primùm, dehinc Apoſtolis congregatis poſt reſurrectionem præbet ſe videndum Chriſtus.
21. *Petro & alijs piſcãtibus apparet Ieſus ad mare tiberiadis.*
Dicitur Petro, paſce oues meas.

FINIS INDICIS CAPITVM EVANGELIORVM.

INDEX COMMEN tariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis Sancti Xisti, in quatuor euangelia: cuius numerus folium, a verò priorem, b alteram ſequentem paginam indicat.

Abiathar cur ante Dauidem regem nominatur princeps ſacerdotum. Marci 2.fo.163.a

Abominatio deſolationis quam prædixit Daniel ſtaturam in loco ſancto, ſignificat exercitum Romanorum. Matt. 24. fo.129.b

Actiuæ vitæ vacantes egent repetitione doctrinæ ad hoc vt illam imbibant. Lucæ 10.fo. 253.b

Adoleſcentulus Chriſtum captum ſequens non fuit Apoſtolus: veriſimile autem eſt ipſum fuiſſe filium hortulani. Mar. 14.fo.192.a

Adorationis cultus exterior non propter ſeipſum deo gratus eſt: ſed pro quanto ad interiorem (qui in ſpiritu & veritate fit) ordinatur. Ioan. 4. fo.363.a

Adulterij cauſa licet chriſtiano dimittere vxorem & aliam ducere: ſalua eccleſiæ diffinitione. Matthæi 19.folio 103.b

Admiratio in Chriſtum ex experimentali notitia quomodo cadere potuerit. Matthæi 8. fo.53.a

Aduerbia affirmandi (puta verè, certè & ſimilia) abundantioris appellatione non veniũt. Matth.5.fo. 36.a

Affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio negationis in cauſis proprijs. Ioann.8.folio 411.a

Agnus aſſus cum lactucis agreſtibus in lege manducari mandabatur. Matt.26.fo.141.a

Agni Paſchalis eſus cum tot cærimonijs ſcriptus Exodi 12. immolatio erat in memoriam beneficij recepti nocte illa qua deus tranſiuit Aegyptiorum primogenitos occidendo, & populus de Aegypto exiuit. Luc. 22.fo.304. in princ.

Amans eſt ſecundum veræ amicitiæ ſimul & concupiſcentiæ amorem in amato: de illo cogitando, deſiderando illi bona gloriæ famæ, diuitiarum, ab illo ſeparando, &c. Ioan. 6. fo.390.a

Amen dictio, nota eſt concluſionis affirmatiuæ, & verè ſeu fiat interpretatur. Matth.6. fo.42.a

Amor Ieſu eſt primũ, ſecundum & tertium ad põtificem requiſitum: hinc enim pendet totum negocium, & ſine hoc amore non eſt quis pontifex aut paſtor niſi æquiuocè. Ioã. 21.fo.501.a

Amor & dilectio in quo differant ibidem.

Amare

Amare proximũ ſicut ſeipſum, eſt amare proximum propter bonum ipſius & non propter tuam vtilitatem: ſicut amas teipſum propter teipſum. Mat. 22. fo. 116. b

Amor primorum locorum ad cæteris præſidendum, affectus eſt qui ſuperbiæ adſcribitur: amor autem ſalutationum & nominis rabbi, affectus eſt inanis gloriæ. Matth. 23. fo. 122. b

Anima Hebræo more aliquando pro vita ponitur. Matt. 6. fo. 44. b

Anima, ſpiritus rationem habet vt corpus ſupergreditur: vnde & ſpiritus ſtatum ſeparata à corpore ſortitur. Luc. 1. fo. 208. a

Animarum & vniuerſaliter ſpirituũ damnatorum tormenta quæ ſint. Luc. 16. fo. 284. & fo. ſeq. a

Anima hominis ab extrinſeco venit: hoc eſt non de potentia materiæ educitur (ſicut reliquorum animalium animæ) ſed à deo glorioſo ſimplici emanatione fit. non tamen prius quàm corpori infundatur ſed creando infunditur & infundendo creatur. Ioan. 1. fo. 328. b

Anima Chriſti ab inſtãti creationis ſuæ omnia ſciuit & vidit. duplicemq́; notitiam habuit, creatam ſcilicet & increatam, nec propterea inferendum eſt in Chriſto duas perſonas exiſtere, videlicet dei & hominis. ſed vnam tãtum. Ioan. 3. fo. 350. b

Animæ humanæ immortalitas quomodo habeatur ex authoritate quam dominus inducit. Mat. 22. f. 119. b. & Lu. 20. fo. 296. b. in fine. & fo. ſeq. a

Animam proprium per patientiam poſſidere, quam ſit homini conducibile. Luc. 21. folio 301. a

Animæ cibus conſtat ex vero & bono: quia anima conſtat ex intellectu & voluntate. & intellectus paſcitur vero, voluntas autem bono, &c. Ioan. 6. fo. 381. b

Animam ponere formaliter loquendo idem eſt quod ponere vitam corporalem. Ioã. 10. fo. 422. a

Anima Chriſti quãuis ab eius corpore ſeparata fuerit, eadẽ tamẽ hypoſtaſis numero in corpore mortuo & in anima perſeuerauit: quoniam quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit. Ioan. 19. fo. 416. b

Animi quies magnus & incredibilis fructus eſt: quã nemo niſi humilis & mitis nouit, ſuaue iugum domini expertus. Matt. 11. fo. 70. b

Anima habet vſque ad mortem ſtatum animæ: in morte autẽ in ſpiritus ſtatum tranſit, quoniam illo modo quo puræ ſpirituales ſubſtantiæ ſunt, exiſtit

exiſtit. Luc.23.fo.314.b

Angeli Græce, Latine nuncij dicuntur. Mat.18.fo.98.a

Angeli per ſpecies congenitas de nouo ſingularia cognoſcunt. quũ enim ſingularia ad actũ exiſtentiæ veniunt, tunc per antiquas ſpecies cognoſcuntur: quia de nouo ipſis antiquis ſpeciebus aſſimilantur. Luc.4 fo.222.b

Anni fere 40. fluxerunt à Chriſti paſſione vſque ad Petri Apoſtoli mortem. Ioan.21. fo.502.a

Antichriſtus etſi faciet miracula, nunquam tamen faciet ea quæ ſunt dei propria: viuificationem ſcilicet animarum & reſuſcitationem mortuorũ. Ioan.5.fo.373.a

Apparitio prima angelica cum ſplendore, facta eſt ad paſtores in natiuitate domini. Luc.2.fo.213.b

Apoſtoli non viuebant ex mendicato aut expectando oblationes aut promiſcuè apud omnes, ſed apud dignos regno cœlorum. Matthæi 10. fo.61.

Apoſtoli ad Chriſti fidem nunquam mundum cõuertiſſent, neque eccleſiæ bonis tẽporalibus donatæ fuiſſent, ſi patres priſci dixiſſent & nõ feciſſent. Mat.23.fo.121.b

Apoſtoli Chriſti nullum errorem (ſiue ex ignorantia ſiue ex obliuione) circa doctrinam Ieſu, circa euãgelia ſcribẽda aut approbanda incurrere potuerunt. Ioan.4.fo.460.b

Apoſtoli omnes Galilæi erant. Ioan.16 fo.475.b

Apoſtoli non ſemper vtuntur ſcriptura ſecundum literalem ſenſum ſed quandoque ſecundum ſenſum myſticum. Ioan.19.fo.493.a

Aquam in vinũ Chriſtus anno ſecundo ſuæ prædicationis conuertit. Luc.4.fo.223.a

Architriclinus Græca dictio eſt à trium lectorum loco denominata, in quibus comedebatur quoniam trium lectorum numero perfectum conuiuium ſignificabatur. Ioan.2.fo.344.b

Aſſiſtentia diuina eſt neceſſaria ad vtendum diuinis donis: vt ex facto Petri intueri licet. Mat.14.fo.85.b

Auguſtus imperator cur dixerit melius eſt Herodis porcum eſſe quàm filium. Matth.2. fo.12.b

B*abylonicæ transmigrationis nomen ab Ezechiele primæ Iudæorum captiuitati in Babylonẽ appropriata fuit. Matth.1.fo.4.a*

Baptiſmus eſt ſpiritualis animæ regeneratio. Matth.19. fo.106.a

Baptiſmi lex quia eſt noua, non ligat præteritos, &c. Ioan.3. fo.348.b

Baptiſmo ſuſcepto homines o-

peran

peranda docendi ſunt quoniã non ſufficit ſcire credenda ſperanda & diligenda ex charitate, ſed oportet etiã ſcire quæ ſunt operanda, & à quibus eſt abſtinendum. Matth. 28. fo.155.b

Baptiſmi partes & comites in quo differant. ibid.

Baptiſta cognomen Ioan. à baptizando dictum. quoniam primus baptiſmũ inſtituit. Mat. 3. & Ioan. 1. fo.327.a

Bar Iona nõ eſt vna dictio, ſed duæ. bar enim idẽ eſt quod filius, et Iona eſt nomẽ propriũ. Matth. 16 fo.91.a

Bartimæus filius Timæi interpretatur: ſicut Bartholomæus filius Tholomæi. Mar. 10. folio 133.b

Benefacere, homini pauperi, naturalis miſericordiæ officium eſt, fidelibus & infidelibus commune: ſed benefacere fratri Ieſu Chriſti, officium eſt chriſtianæ miſericordiæ, quæ in pauperibus Chriſtum conſiderat, & propter Chriſtum hæc opera exercet. Matth. 25. fo.138.b

Benefacientibus & mutuãtibus legẽ parem Chriſtus ſtatuit: videlicet quòd nihil inde ſperetur, ex quo colligitur prohiberi non ſolum pactum ſed internam ſpem aliquid habendi. & ex conſequenti peccatum vſuræ mentalis in mutuo conſtituitur. Luc. 6. fo.232.a

Bethleem locus natiuitatis Chriſti, qui alio nomine Ephrata appellatur: licet duplex Bethleem ſit. Matt. 2. fo.11.a

Bethleem Dauid regis ſecũdum originem ciuitas fuit, Sion autem ſecundum regiam habitationem. Luc. 2. fo.212.b

Betheſda Hebraicum cognomen eſt natatorij in quo animalia vt munda viuerent abluebantur. & ſignificat Betheſda fluxionis domum: quoniã defluẽtes pluuiales aquæ ibi colligebantur. Ioan. 5. fo.367.a

Boanerges dictio Hebraica eſt: & filius tonitrui interpretatur. Mar. 3. fo.164.b

Bonũ eſt naturaliter prius malo: nec malum aliter inueniri poteſt quàm bono ſuperueniens. nam ſi malum integrum fingatur, ſeipſum deſtruit. Matt. 13. fo.79.b

Bonum & malum ſunt in rebus verũ autem & falſum in anima: quoniam voluntas tendit in obiectũ in re, intellectus autem obiectum in ſe trahit. Ioã. 6. fo.383.b

Bonus eſt dominus, negãs quòd volumus & petimus, vt tribuat quòd mallemus ſi omnia videremus quæ ipſe videt. Matth. 18. fo.100.a

CAnes homines appellantur quorũ ſtudiũ ac officium eſt clamare ad repellendũ, impugnandum & contradicendum. Matth. 7. fo.47.b

Chaos ſonat cõfuſionem. Luc.17. fo.285.b

Capernaum (corrupto vocabulo Capharnaum) dicit̃ eſſe ciuitas maritima. Mat.4.fo.22.a

Charitatẽ ita deus ordinauit vt homo pluſ ſe quàm proximum diligat. Mat.22.fo.120.a

Charitatem frigere quid. Matt. 24.fo.128.b

Charitatis gratia habitualis plurimũ differt ab illius vſu: quoniam homines non ſunt ex ſe ſufficiẽtes ad vſum charitatis & gratiæ quam habēt in anima à deo infuſam, ſed egent ad vtendum illa cõtinuo gratuito dei auxilio. quo deſtitutus Petrus negauit Chriſtum & perdidit charitatis gratiã. Matth.26.fo.146.a

Caro vna in quẽ ſenſum dicãtur coniuges. Mat.19.fo.102.a

Caſtratio propter regnũ cœlorũ, ſignificat nõ tantum abdicationem vſus ſed etiã poteſtatis. & propterea inſinuat votum caſtitatis. Mat.19.fo.104.a

Cauſæ ſecũdæ (ſicut ſunt petitiones, inquiſitiões, &c.) certitudini diuinæ ꝓuidentiæ nõ contrariãtur ſed ipſam exequuntur. ita quòd ſicut diuinæ prouidentiæ ordo habet vt veſcamur pane in ſudore vultus noſtri (ſerendo, metẽdo, &c.) ita habent vt petẽdo, inquirendo, pulſando regnũ cœlorũ ingrediamur. Mat.7.fo.48.a

Cedron ſeu hebraico more chidrõ nomen torrentis qui eſt inter Hieruſalẽ & montem Oliueti ſignificat obſcuritatem. Ioan. 18.fo.483.b

Cœlũ & terra inter primas partes vniuerſum corporeum integrantes, primũ locum tenẽt. Matth.5.fo.35.a

Cephas cuias dictio ſit, & quid ſignificet. Ioan.1.fo.341.b

Cœna Chriſti quo ordine facta fuerit, & quæ poſt cœnam ſecuta. Ioan.13.fo.448.a

Cœna Chriſti quo die & qua hora facta fuerit. Ioan.13.folio 446.a

Chriſtus duas generatiões habuit: alteram ſecũdum diuinitatẽ, alteram ſecundum humanitatem. Mat.1.fo.2.a

Chriſtus ſimul atque cõceptus eſt, habuit corpus formatum & animam intellectiuam. Luc.1. fo.207.a

Chriſtus eſt nomen dignitatis ſeu gratiæ: quoniã Hebræorũ reges dicunt̃ Hebraice Meſſiæ: hoc eſt Chriſti Græcè, L latinè vncti. Matth.1.fo.2.a

Chriſtus ſecundum carnalem generationem eſt filius Dauid. Mat.1.fo.2.a

Chriſtus ſecũdum hiſtorias natus eſt anno 42. imperij Auguſti Cæſaris: qui erat annus 34. vel circiter regni Herodis. Mat.2.fo.8.b

Chriſtus cur nomen filij hominis ſibi appropriauerit. Matth.8. fo.54.b

Christus vſque ad annum 30. exercuit artē fabrilem. Mar. 6. fo. 170. b

Christus crucifixus eſt 8. calend. April. & 5. die antè venit ſuper aſinam in Hieruſalem. Mat. 21. fo. 113. b

In Chriſti morte ac reſurrectione omnia legalia mortua fuerūt quamuis ſecundum apparentiam vſque ad Hieroſolymitanum excidium tolerata fuerint. Mat. 21 fo. 116. a

Christus vēditus eſt duobus diebus ante paſcha. agnus enim paſchalis immolatus illo anno fuit die veneris. incipiente tamē in praecedēti veſpere: Iudas autē vendidit ipſum die mercurij, &c. Mat. 26. f. 139. b

Christus quāuis parabolicè loqueretur, parabolas tamē ſecundū audientiū capacitatē proponebat vt fructuoſae eſſent: licet multi indigni eas nō intelligerent. Mar. 4 fo. 167. b

Chriſti productio ex virgine naturalis fuit (quoniā in naturali loco, naturali materia, naturalibus actionibus partis vegetatiuae beatae virginis productus eſt) licet modus ſupernaturalis fuerit. Luc. 1. fo. 205. b

Chriſti cōceptio in vtero virginis ſtatim poſt reſponſionē angelo factā ſecuta creditur quod ex eo apparet quòd 8. calē. April. annunciatio facta fuit, & 8. calend. Ianuarij Ieſus natus eſt. Luc. 1. fo. 206. b

Christus poſt mediam noctem natus eſt. Luc. 2. fo. 213. b

Christi ſecundus aduentus ſtatui meritorio terminum imponet. Luc. 19. fo. 295. a

Christus cur affirmauerit ſe eſſe in medio diſcipulorū ſicut qui miniſtrat. Luc. 22. fo. 306. a

Christus vocabatur Nazarenus à ciuitate Nazareth vnde oriundus putabatur. Ioan. 1. fo. 342 b

Christus qua aſcenſione aſſerit ſe aſcendiſſe in cœlum quum dicit, nemo aſcendit in cœlū niſi filius hominis, &c. Ioan. 3. fo. 351. b in principio.

Christus quum vniuerſas virtutes habuerit, cur duarum tantum ſe proponit exemplum ſcilicet humilitatis & mititatis. Mat. 12. fo. 70. b

Christus propoſuit tātum ea quae ſunt ab omnibus imitabilia. ibidem.

Christus non mendicabat ſed precio cibum emebat. & propriū (in communi tamen) habuit: non enim de alieno ſed de proprio cibos emebat. Ioan. 4. folio 360. b

Ante Chriſti mortē nullus quātumcunque ſanctus in beatitudinis manſiones ingrediebatur. ipſa mors Chriſti beneficiū hoc humano generi contulit: vt Iuſti purgatione non indigentes beatificarentur. Ioan. 14. fo. 453. a

De quibus rebus loquebatur Christus

Chriſtus, dicens adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo. Ioan. 16. fo.471.b

Chriſtus baptizatus in deſertum iuit, & circa illius anni finem diſcipulos congregare cœpit, durante adhuc immo in ſumma authoritate exiſtente Ioãne. Ioan.2.fo.343.b

Chriſtus an infrà quadraginta dies ſui ieiunij eſurierit. Mat. 4.fo.19.b

Chriſtus in carne appellatus eſt à Thoma deus addito etiam articulo. Ioan.20.fo.498.a

Cibus debet ſic ſumi vt nullum preſtet impedimentum exercitij ſpiritualibus, & Chriſtus quidem tria maxima myſteria immediate poſt ſumptum cibum exercuit. Ioan.21. folio.500.b

Claui quibus Chriſtus eſt crucifixus tréſne an quatuor fuerint incertum eſt. Luc.23.folio 313.b

Cogitatio mala cur ponitur effectus malæ voluntatis. Mar. 7.fo.174.b

Cognitio paſſiua Ieſu eſt nobis via ad cognoſcendum deum patrem eius, & nõ econuerſo. Ioan.14.fo.454.a

Confeſſio ſacramentalis fuit à Chriſto inſtituta: ſed modus confitendi & abſoluẽdi eſt ab eccleſia determinatus. Ioan. 02. fol.496.b

Confeſſor vnde ſcire poteſt ſe à ſpiritu ſancto moueri ad remittendũ vel retinendum peccata. ibidem.

Coniugium fuit à deo inſtitutũ. ad hoc enim ſignificandum explicauit Moyſes maſculum & fœminam fecit eos. Matt. 19.fo.102.a

Coniugium filij cum matre ſeu filiæ cum patre eſt diuino iure prohibitum, cum reliquis autem perſonis (quantum eſt ex iure diuino) licitum eſt. Mat. 19.fo.eodem.

Coniugium efficit duos, carnem vnam vnitate communitatis: quoniam ponunt carnes ſuas in communi inter ſe, ita quòd ſunt duo in carne vna cõmuni vtrique. Mat.19.fo.102.b

Coniugium non tollit diuerſitatem perſonarum, nec conſiſtit in communitate animæ aut ſpiritus, ſed in communitate carnis. Matth.29.folio 102.b

Coniugij inſeparabilitatem Chriſtus probat ex inſtitutione diuina ab initio mundi, ſecluſa eccleſiaſtici ſacramenti ratione. Mat.19.fo.103.a

Conſanguinei more ſcripturæ fratres appellantur. Ioan.2.folio 345.b

Contritio vnica ſufficit ad multa peccata delendum. Luc.7. fo.237.b

Corbona Hebræa dictio eſt: & ſignificat ſacrum theſaurum. Mat.27.fo.147.b

Corban

Corban donum deo dicatum ſignificat. Mar.7.fo.174.a
Cor mundum habere apud Salomonem rariſsimum ſeu impoſsibile eſt: ipſo dicente prouerbiorum 20. quis poteſt dicere, műdaui cor meum. Mat. 5.fo.27.a
Cordis nomine voluntas (quæ humanorũ operum primum principium internum eſt) ſignificatur. Mat.5.ibidem.
Creatura quælibet hoc habet quòd eius eſſe non eſt niſi ipſa: ac per hoc ſola eſt ſuo eſſe. cuilibet autẽ & ſoli hypoſtaſi diuinæ dicere cõuenit ſolus non ſum: quoniam vno eodemq́; eſſe quo vna hypoſtaſis diuina eſt, eſt & alia. Ioan.8.folio 404.a
Credere & peccatorum pœnitere, dona dei ſunt. Luc.16.fo. 286.a
Credere, actus intellectus eſt à voluntate moti. Io.5.fo.377.a
Credere deũ aut deo ſolius intellectus actus eſt. ſed credere in deum, eſt credẽdo confidere ſeu in deum tendere quod cõtinet in ſe actum intellectus & voluntatis, actus fidei, ſpei, charitatis. Ioan.6.fo.382.a
Credere non tantùm donum dei eſt, ſed etiam poſſe credere (loquendo de potẽtia propinqua) eſt gratiæ diuinæ: quãuis poſſe credere potentia remota naturæ ſit rationalis. Ioan.12.folio 442.b
Credendi modus & ratio eſt viſio credibiliũ. credimus enim myſterium trinitatis, incarnationis & reliquos articulos fidei, quia videmus non illa quæ credimus ſed illa eſſe credibilia. Ioan.6.fo.385.a
Culicem excolere quid. Matth. 23.fo.125.b
Cura craſtina appellatur omnis illa cura, quæ ſecundum rectã rationem non præſenti tempori ſed futuro congruit. Matt. 6.fo.46.a
Cura pauperum & ſimilium continuè incumbens, nõ debet impedire curam occurrentiũ bonorum operum quæ ex ſpeciali aliqua occurrenti occaſione exercenda ſunt. Ioan.12. folio 435.b
DAmnatorum vermis intrinſeca pœna ſenſus eſt: ignis autem exterior pœna, &c. quæ ſequuntur. Mar.9. fo.180.b
Dauid primus rex in ſaluatoris Genealogia fuit. Matth.1. fo.2.a
Dauid rex diſtinxit filios Aaron ſortibus ad miniſtrandum per vices ſacerdotalia in templo domini: & octaua ſors contigit Abiæ. Lucæ 1. folio.200.a
Debitores ſumus inuicẽ ab exemplo Chriſti ad mutua opera quibus opus eſt tam ad corpus quàm ad animum. Ioan.13. folio 448.a

Dedicationis feſtum à Ioanne relatum cuius templi dedicationis fuerit anniuerſarium. Ioan.10.fo.422.b

Dæmonũ poteſtas ſuper res corporeas inhibita alligatáque à deo eſt. Mat.8.fo.55.b

Dæmonibus imperare, ſummi imperij genus apparet. Mar.1.f.161.a

Dæmonum poteſtas naturalis in pœnam peccati eius alligata eſt. Mar.1.fo. 160.b.in fin.

Dæmones applicãdo actiua paſſiuis, multas ægritudines cauſant. Mar.9.fo.179.a

Dæmonum intellectus in pœnam peccati eius ab ipſo deo ligatus ſeu impeditus eſt. ita quòd non ſolum eorum potentia eſt ligata, ſed etiam intellectiua vis, vt cognoſcere non valeant quæ ex vi naturalis ſui luminis cognoſcere poſſent. Lucæ 4.fo.222.b.in fine.

Dæmonũ poteſtas ligata eſt nõ ſolum ad nocendum ſed etiam ad tentandum. Lucæ 22. fo. 307.a

Denarius diurnus dicitur denarius vnus valens x. nummos pro opera totius diei dandus. Mat.20.fo.106.b

Deus tribus modis eſt in rebus omnibus ſcilicet per eſſentiã, preſentiam & potentiam. Mat.5.fo.35.b

Deus prefert miſericordiam ſacrificio. Mat.12.fo.72.a

Deus non ſenſum ſed affectum, nec quantum ſed ex quanto offertur penſat. Math.19.fo. 106.b

Deus non continuè ſed frequentiſſimè (tamen ſecundum ſuæ ſapientiæ diſpoſitionem) conuertit peccatores ad operandum in veritate charitatis communiter. Matthei 22.fo. 106.b

Deum diligi tota voluntate, tota animali vita & toto intellectu quid. Matt.22.f.120.a

Dei dilectionis iam dictæ mandatum cur dicitur primum & magnum. Matt.22.fo.eodem.a

Deus ſolus ex ſua naturali notitia nouit tempora & momenta quæ in ſua poteſtate poſuit: quoniam nullus naturali notitia nouit conſilium dei niſi ſpiritus dei. Chriſtus tamen etiam ſecundum quòd homo ab inſtanti conceptionis ſuæ perfectè beatus vidit in diuina eſſentia omnia & ſingula quæ ſunt, erunt & fuerunt. Matt.24.fo.133.a

Deo poſſibile eſt quicquid non implicat contradictionẽ. Lu. 1.fo.206.b

Deus cur à beata virgine in cãtico ſuo appellatur ſaluator. Luc.1.fo.208.b

Deo proprium eſt habere nomen ſanctum. Luc.1.fo.209.a

Deus licet aliqualiter naturali

cognitione ab angelis & hominibus cognoſcatur à nullo tamen eorum ſicuti eſt clarè videri poteſt (trinus ſcilicet in perſonis & vnus in ſubſtātia) ſed per reuelationem huiuſmodi notitia altior naturali communicatur. Luc. 10. fo.251.b

Deus quandoque nouiter pœnitentes interni gaudij magna conſolatione afficit donec in via dei firmētur: vt de Paulo & Auguſtino patet. Luc. 15. fo.279.b

Dei ſola eſſentialia (hoc eſt abſolutè ad dei ſubſtantiam pertinentia) lumine naturali cognoſcimus: puta quòd deus eſt actus purus, ſeipſum intelligens & omnia alia in ſeipſo, & quòd eſt volens, ſummè felix, à nullo dependens, & reliqua omnia quæ ſunt perfectionis ſimpliciter, de vocatis autem notionalibus ſeu perſonalibus nihil cognoſcimus. Io. 1.fo.326.a

Deus ab omnibus cæli habitator exiſtimatur: non per excluſionem habitādi vbique: ſed per extentionem quòd etiam in cælo habitet, & ibi manifeſtiùs propter clariores ibidem effectus. Ioan.3.fo.351.b

Deus eſt lux non ſenſibilis ſed intelligibilis, cuius iſta lux ſenſibilis participatio quædā eſt, &c. Ioan.8.fo.403.a

Deus ſolus eſt qui eſt, ſine quacunque permixtione non eſſendi. eſt enim ſolus actus purus nullam in ſe compatiens potentialitatem omnis autem creatura potentiæ permixta eſt. Ioan.8. fo.405.b

Deum eſſe extra mundum vniuerſum etiam ſecundum philoſophos manifeſtum eſt: & alia pulchra quæ ſequuntur. Ioan.10.fo.425.b

Deus hominum peccata in aliquo bonum ordinat. Ioan. 12. fo.442.a. in fine.

Deus adoptione eſt pater multorum filiorum: natura verò proprius pater eſt Ieſu ſecundum diuinitatem. Ioan.14.f. 454.a. in fine & b. in princ.

Diabolus, Græca dictio eſt: & ex vi ſermonis calumniatorē ſeu delatorem ſignificat: trāſlatum eſt autem ad ſignificādum dæmonē tam apud Græcos quā apud Latinos. Ioan. 8.fo.410.a

Dictio excluſiua ſeu exceptiuà addita termino perſonali in eſſentialibus, non excludit ab altera perſona diuina. Mat. 11.fo.70.a

Dictio pros principali ſua ſignificatione ſonat ad: quāuis etiā vtantur illa Græci pro apud. Ioan. 1.fo.323.a

Dictio excluſiua ſeu exceptiua iuncta termino perſonali (puta patri ſeu filio) reſpectu eſſentia

ſentialium non excluſit niſi à diuerſo. Ioan. 17. fo. 477. a
Didymus Latinè geminus dicitur ſeu gemellus: ſed an à Graecis Thomas hoc nomen acceperat, an etiam inter Hebraeos geminus appellaretur & qua ratiōe geminus dictus ſit, incertum eſt. Ioan. 11. f. 429. a
Dies aduentus Chriſti ad iudicium ſoli deo naturali notitia notus eſt. Mat. 24. f. 133. a
Dies azimorum ſeptem erant: in quorum primo agnus paſchalis immolabatur ū azimis panibus manducandus. Mat. 26. fo. 140. b
Dies reſurrectionis Chriſti fuit dies qui à nobis dicitur dominicus. Mat. 26. fo. 153. a
Dies decimus quartus lunae (qui menſe quo paſſus eſt Chriſtus, fuit dies iouis) cur à Marco appellatur primus dies azimorum. Marc. 14. fol. 190. b. & Luc. 22. fo. 304. a
Dies ſabbati à die ſabbatorum in hoc differt, quòd dies ſabbati quemcunque diem feſtum ſignificat: dies autem ſabbatorum ſolum ſeptimum diē, &c. Luc. 4. fo. 123. b
Dies azimorum erant ſeptem dies cōtinui: quorum primus & vltimus erāt dies feſti & celebres. Luc. 6. fo. 228. a. & fo. 303. b. in fine.
Dies primus & ſeptimus paſchae Iudaeorum erat feſtus quo populus ad ſermonem conueniebat. Ioan. 2. fo. 347. a
Dies nuptiarum in quibus Chriſtus aquam in vinum mutauit, fuit anniuerſarius dies baptiſmi Chriſti à Ioan. ſuſcepti. Ioan. 2. fo. 345. b
Diligere debemus proximum noſtrum vt noſipſos. i. amore amicitiae, &c. Matth. 22. fo. 120. a
Dilectio inimici quomodo ſit praecepta. Luc. 6. fo. 230. b. & infra. Vbi diligentiſſime nota domini Caietani mirabilem diſtinctionem ſcilicet vel in genere vel in ſpecie, vnà cum eius diuina ſubdiſtinctione ſecundi membri ſcilicet vel regulariter vel in articulo neceſſitatis. quibus in iſta quotidiana materia omnium fabulantium aenigmata ſolues. ideo memoriae manda, & tanto doctori gratiam habe. Et vide haec eadem. Matth. 5. fo. fo. 38. a. & b.
Dilectionis mandatum cur nouū ſit à domino appellatum. Ioan. 13. fo. 451. a
Dilectio dei ſecundum actum diligendi, eſt aeterna & non futura: ſed ſecūdum effectū, eſt futura. Ioan. 14. fo. 458. b. in fine.
Dilectio inimici cur ſit à domino praecepta. Luc. 6. fo. 230. b
Diſcipulos Chriſtus congregauit paulo pòſt quàm Ioannes Bapti

baptiȝare incœpit. Luc. 4. fo. 223.a
Diſcipuli ſeptuaginta omnes ſunt ſancti. & quo ad hoc melius fuit collegium 70. quàm 12. Apoſtolorum, quorum vnus damnatus eſt. Luc. 10. fo. 250. b. in fine.
Diuitiæ non ſunt ſecundum ſe impedimenta ad regnum cœlorum: ſed affectus hominis minus ordinatus ad diuitias habitas (qui valde frequens eſt) difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cœlorum. Mat. 19. fo. 105.a
Diuortium cum libello repudij an fuerit licitum, Matth. 19. fo. 103.a
Doctores minimi dicuntur à domino violentes & violare docentes mandata minima: magni autem dicuntur facientes & docentes. Mat. 5. fo. 31.b
Dogma illorũ qui tradũt deum quandoque damnatorum miſerturum vanum eſt. Matth. 12. fo. 74.a
Domini appellatione Hebræi deum nominare cõſueuerunt. Luc. 1. fo. 208.b
Domus dei congregatio fideliũ. Ioan. 8. fo. 408.a
Dono dei contrariatur non ſolũ cõtraria actio, ſed etiam vſus negatio ſcilicet quãdo, vbi & ſicut oportet. Mat. 25. f. 137.b
Dona dei dãtur vt maneant in æternum: ſed ex parte accipiẽtium contingit quãdoque vt non maneant in æternum. Ioan. 14. fo. 457.a
Eccleſia Chriſti eſt vna domus totius mundi. Mat. 5. fo. 29.b
Eccleſiæ appellatione aliquando intelligitur eccleſiæ prælatus. Mat. 18. fo. 99.a
Eccleſiã eſſe Ieſu Chriſti ſponſam apoſtolus ad Epheſios & ad Corinth. ſæpe teſtatur. Mat. 22. fo. 116.b
Electi quomodo dicuntur clamare c[illegible]inuè ad deum pro vindicta. Luc. 18. fo. 291.a
Electus nullus ſecundũ rectã rationem abſolutè petit quod negari poteſt, ſed petit illud ſub conditione. Ioan. 16. f. 474.b
Eleemoſyna data propter inanẽ gloriam peccatum eſt: ſubſequens autem releuatio pauperis bona eſt: ſed nõ eſt fructus malæ voluntatis dantis, ſed eſt fructus rei quæ datur. Luc. 6. fo. 233.b
Eli & elohi quid ſonent. Mar. 15. fo. 194.a
Eliȝabet de tribu Leui quomodo fuerit cognata beatæ virginis de tribu Iuda. Lucæ 1. fo. 206.a
Encænia Græca dictio eſt: & ſignificat initialia, in euangelio autem notat feſtum dedicationis templi ſeu altaris. Ioan. 10. fo. 422.b
Ephphata Hebraica dictio eſt, quam

quam ipſemet euangeliſta per imperatiuum paſſiuum aperire interpretatus eſt Matth. 7.fo.175.b
Ethnicus quid ſignificet. Matt. 6.fo.401.a
Quod vnus Euangeliſta dicit alius quãdoque tacet: & quod vnus tacet alius ſupplet. Marci 10.fo.181.b
Euangeliorum tituli dicũtur ab euangeliſtis appoſiti. Matt. in proœ.
Euangelium Græcè, Latinè bonam nunciationem ſignificat. Mat. in proœ. ibidem.
Euangelium non Hebraicè ſed Græcè à Matthæo ſcriptum fuiſſe conſtat. Matth. in proœ. ibid.b
Euangelium nihil aliud tradit quàm Ieſum Nazarenũ eſſe verum Meſſiam, & eundem eſſe filium dei. ibid.
Euangelia multa ſcripta fuerunt: videlicet nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi & aliorũ. Luc. in proœ.fo.199.a
Euangeliorũ multitudo rerum verarum incertitudinem generabat. Luc. in proœ. ibid.
Euangelium Ioannis ſcriptum eſt Chriſtianis pluſquam ſexaginta annis elapſis à paſſione domini & iam deſtructa Hieruſalem. Ioan.2.fol. 345.b.in fi.
Euchariſtia infantibus tribuenda non eſt: quibus dici non poteſt accipite comedite. Matth. 26.fo.141.b.in fine.
Euchariſtia in articulo neceſſitatis licitè ſumeretur à laico manibus proprijs. Matthæi 16. fo.142.a
Eunuchorum tria genera. Mat. 19.fo.104.a
Excommunicare apud Hebræos erat extra ſynagogam ſeu cõgregationem eijcere. Ioan. 9. fo.416.b
Excommunicati vtinam haberentur ſolummodo vt Ethnici & Publicani & non interdiceretur colloquium cũ eis, &c. Matth.18.fo.99.b

F*Aber genericum nomen eſt, nullam artem in ſpecie determinans. vnde incertum reſtat qua fabri ſpecie faber fuerit Ioſeph. Matt.13.fo.83.a*
Facere verba Chriſti ille dicitur qui vſque in finem perſeuerat. Matth.7.fo.52.a
Facilitas modum executionis ſignificat, & fieri poſſe præſupponit. Matth.19.fo.105.b
Fatuꝰ quid ſonat. Mat.5.f.32.a
Fecum quantitas (ſecundũ Hippocratẽ) in corpore ſano debet eſſe æqualis quãtitati alimenti. Matth.15.fo.88.b
Ficulnea à Chriſto maledicta quid ſignificet. Mat.21.f.113.b
Fideles veri ſunt qui fidem Chriſtianam profitentur verbis & factis. Luc.18.fo.291.b

Fides cẽturionis an fuerit maior fide Ioannis Baptiſtæ. Matt. 8.fo.53.b

Fides aliena apud clementiſsimum Ieſum etiam alijs vtilis eſt. Mat.9.fo.56.a

Fides ad hoc infunditur vt quilibet credens in tenebris peccatorũ non maneat: ſed ſicut corde credit, ita lucida opera exerceat, alioquin vanum eſt, damnum eſt. Ioannis 12.fol. 444.b

Fidei vniuerſa materia in duobus comprehẽditur altero ego ſum in patre meo, altero vos in me & ego in vobis, quoniã in primo myſterium diuinarum perſonarum, in ſecundo eccleſiæ myſterium comprehenditur. Io.12.fo.158.a

Filij ratio habet locum in diuinis. Ioan.1.fo.340.b

Filij dei appellatio quid Chriſti tempore apud Hebræos ſonaret. Io.1.fo.eodem.

Filij fornicationum in ſcriptura appellantur Iſraelitæ Idololatræ. Io. 8.fo.409.b

Filius perditionis quis dicatur. Ioan.17.fo.480.a

Fimbria veſtimenti quid. Mat. 23.fo.122.b

Fimbriæ legales erant hyacintinæ vittæ poſitæ in angulis quatuor palliorum ad recordationem mandatorum omnium: phylacteriũ autem erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei dilectione ex toto corde, &c. Matt.23. fo.122.b

Finis eſt primum principium in actionibus & operationibus: quoniam finis eſt agendi ratio, & ex fine ratio actionis & operis ſumitur. Matt.5.fo. 24.b

Foramen acus (vbi agit dominus de difficultate ſaluationis diuitum) quid ſignificet. Matt. 19 fo.105.a

Fratres ſecundũ ſcripturæ morem conſanguinei appellãtur. Mat.13.f 83.a

Fratres ſumus omnes tribus rationibus. Mat.23.fo.123.b

Fructus pœnitentia dignus eſt in operibus pœnitentiæ perſeuerare, nihil contra pœnitentiæ profeſſionẽ admittere, & facere ſatis deo pro peccatis cõmiſsis. Mat.3.fo.15.a

Furta, homicidia, adulteria & fornicationes cur numerentur à domino inter procedentia ex ore. Matthæi 15.fo. 89.a

GAbatha Hebraicè, Latinè dicitur excelſum ſeu eminens. Ioannis 19.fol. 490.b

Gabriel à fortitudine dei denominatur. Lucæ primo, folio 203.a

Gadarenorum regio trans Iordanem eſt. Marci quinto.fo. 168.a

Gaza

Gazophylacium quid ſignificet. Luc.21.fo.259.b
Gehennæ nomen vnde ſit deriuatum. Matth.5.fo.32.b
Geſta Hebraico more verba appellantur. Luc.24 fo.319.a
Gethſemane quid ſonet. Matthæi 26.fo.143.b
Gentilium error putantium quòd ſicut multiloquium vtile eſt ad hoc vt à principibus exaudiamur, ita vtilis ſit ſermonis multiplicatio orando deum. Matthæ.6.fo.40.a
Gentiles multi ibant in Hieruſalem ad adorandum, &c. Ioan.12.fo.437.a
Gloria communiter inter ſpiritualia eſt præcipuum deſideratum: inter corporalia autem opulentia. Matthæi 6. folio 39.a
Gloria humana tanquam præmium bonorum operum exiſtimatur. Matthæi 6. folio eodem.a
Gloria humana ſi intendatur ipſam præferendo ijs quæ ſunt ex charitate neceſſario diligenda facienda aut vitanda: proculdubio mortale peccatum incurritur. Matthæi 6. folio 39.a
Gloria humana ſi appetatur vt finis quidem illius operis, non tamen contra ea quæ ſunt de neceſſitate charitatis, veniale tantùm peccatum incurritur, &c. Matthæi 6.fo. eodem.a
Gloriam humanam gloriæ diuinæ præferre, mortale peccatum eſt ex ſuo genere. Ioã.12. fo.435.a
Golgotha dictio Syra eſt, non Hebræa. Matt. 27.fo. 150. a & Ioannis 19.fo.491.b
Gratiam miſericordia reſpicit quemadmodum iuſtitia debitum, & iſtis duabus virtutibus vniuerſa ad alterum opera perficiuntur, cum aut debitum aut gratuitum eſſe oporteat id quod alteri exhibendum eſt. Matthæi 5. fo. 27.a
Gratia coram deo præponitur iuſtitiæ. Matt.20.fo.107.b
Gratia dei non datur ſecundum opera labores, temporalia bona & ſimilia, ſed ſecundum diuinam voluntatem. Matt. 20.fo.108.b
Gratiæ diuinæ munus eſt quicquid nõ deliquimus. Luc. 18. fo.292.b
Gratia non eſt in anima ſicut aqua manens, ſicut res dormiẽs: ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens, ſemper vigilans, ſemper proferens noua opera ſpiritualia. Ioannis 4. folio 362.a
Gratioſi nomen vſurpatur aliquando paſſiuè. Luc. 1.folio 204.a

Herodis mors fuit tertio anno poſt Chriſti natē iiij tiiui

tiuitatem. Matth.2.fo.13.a
Herodes magnus ſeu Aſcalonita primus rex inter Herodes & primus rex Iudaeorum coronatus à Romanis, iuſsit occidi innocentes, & caetera. Matthaei 2. folio 8. b
Herodes tetrarcha filius Herodis magni illuſit Chriſtum veſte ſplendida, & occidit Ioannem, &c. Matthaei 14. fo.83.b
Herodiadis pater & maritus incerti. Matthaei 14. folio 83.b
Herodiani putabant ſpiritum Ioannis occiſi ingreſſum in Ieſum. Matthaei 16. folio 90.b
Hieruſalem filia Sion appellatur, quia ab arce Sion tanquam filia à matre protegitur. Mat.21.fo.111.b
In euerſione Hieruſalem authore Ioſepho mortua ſunt decem centena milia Iudaeorum, & nonaginta ſex milia ducta in captiuitatē. Luc.21. fo.301.a
Hieruſalem eſt in ſorte Beniamin. Ioan.3.fo.355.b
Hieruſalem à Dauide erecta eſt in caput regni & in principatum tribus Iudae de qua ipſe erat Ioan.3.ibid.b
Hieroſolymitana euerſio intra quadraginta annos poſt Chriſti mortem ſubſecuta eſt. Matthaei 23.fo.129.b
Hypocriſis eſt vitium veracitati contrarium. Matthaei 23. fo.125.b
Hypocriſis appellatur fermentum eo quòd latens virtutem habet eleuatiuam ad ſimilitudinem fermenti. Luc. 12. fo.262.b
Hypocrita Graeca dictio eſt, à perſonis in ſpectaculis tragoediarum ſeu comoediarum deriuata. Matth.6.folio 39.b
Hiſpani nauigant ſub polo antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus. Matth.24. fo.129.a
Hominis tres ſunt partes, corpus, affectus, & intellectus, iuxta quas iuſsit dominus apoſtolis ituris ad praedicandum vt ſe prepararēt ad tria, patientiam, prudentiam & ſimplicitatem. Matthaei 10. folio 62.a
Homo nullo ſuo conatu ad veniēdum ad deum, poteſt ſe reddere propinquum deo. Luc. 15. folio 278.b
Homini cōnaturale eſt vitam actionesq; ſuas dirigere & ducere non ſcientia, ſed fide. fide enim tenemus patres & matres, fide negociationes exercemus, &c. Matt.11.fo.71.a
Hominibus naturale eſt ſub aliquo colore palliare factum iniquitatis propria. Matthaei 26.fo.140.b

Homi

Homines lucris inhiantes ad prædicandum mittendi non ſunt, nec à prælatis & prædicatoribus in conſortium admittendi. Lucæ nono. folio 247.a

Homines circa mortalia intenti, communi nomine mortui à Chriſto appellantur, ibi ſinite mortuos ſepelire mortuos ſuos. Lucæ 9. ibidem.b

Homines aliqui poſſunt vere nominari dij, non natura, ſed participatione diuinæ poteſtatis, viſionis ſuæ gratiæ. Ioannis decimo. folio 425.a

Hominum mandata quæ malum non mandant non ſunt à domino damnata ſed damnatum eſt quòd ipſa in loco illo qui mandatis dei eſt proprius habeantur, quòd circa ipſa tantum ſtudium ſit acſi in ipſis timor cultusq́; dei conſiſteret, & cætera. Matth. 15.fo.87.a

Humiliare ſe quomodo ſit actus virtutis. Matthæi vigeſimotertio.fo.124.a

Humilitas virtus & ſuperbia vitium non inueniuntur in Ariſtotele.ibidem.

IEchonias cuius Matthæus meminit quis fuerit, & quomodo ex eo Chriſtus ſecũdum carnem deſcenderit. Matthæi 1.fo.4.a

Ieiunium non eſt opus ex ſuo genere bonum (cum ſit priuatio alimenti) ſed pro tanto bonum eſt pro quanto eſt actus virtutis moralis quæ abſtinentia dicitur. Matth. 4.fo.19.a

Ieſus nomen eſt proprium perſonæ ex Hebraica lingua non integre deductum, quod ſaluator interpretatur. Matt.1.fo. 1.a & fo.15.b

Ioſus vſque ad tempus ſui baptiſmi conuerſatus & habitus eſt ſicut vnus de populo: à tempore autem baptiſmi incœpit exequi officium pro quo venerat. Matth.3.fo.18.a

Ieſu vſque ad tempus mortis ſuæ non fuit irrogata iniuria facti, niſi à ſuis conciuibus. Luc. 4.fo.225.a

Ignis inferni quomodo cruciet ſubſtantias ſpirituales: & an ſit corporeus. Matthæi 25. fo.138.b

Ignis inferni inextinguibilis appellatur, aut quia perpetuus eſt, aut quia alterius eſt naturæ ab eo qui eſt apud nos. Marci.nono.fo.180.b

Incarnationis myſterium ſeptem nobis contulit beneficia. Luc. 1.fo.211.b

Inimicus tripliciter conſideratur formaliter, materialiter, & vtroque modo. Matthæi 5.fo.38.a

Inimicos diligere aliquo modo

do præceptum eſt, aliquo modo conſultum. præceptum quidem in genere: hoc eſt vt à generali dilectione qua diligimus omnes homines, omnes chriſtianos, omnes conciues, omnes conſanguineos non excludamus inimicum hominem, chriſtianum, conciuem, conſanguineum, & ſic de alijs genericis cõmunionibus. Conſultum autem in ſpeciali: quoniam ſub conſilio diuinæ charitatis comprehenditur vt diligamus in particulari inimicum. Nam ſicut in particulari non tenemur diligere ſingulos homines, nec ſingulos chriſtianos, conciues aut conſanguineos, ita nec tenemur in particulari diligere inimicos. Luc. 6. fo. 230.b

Iniquorum proſperi ſucceſſus ſunt indicium æternæ damnationis eorum quoniam aliquorum bonorum quæ hic faciunt ſeu fecerunt, mercedem recipiunt. Luc. 6. fo. 230.a

Innocentes quanto tempore poſt receſſum magorũ occiſi ſunt. Matt. 2. fo. 12.b

Innocentum clades clara eſt non ſolum ex euangelio Matt. ſed etiam ex libris gentiliũ. Mat. 2. ibidem.

Inſufflatio, datio quædam corporei ſpiritus eſt: & ideo aptiſſimè congruit ad ſignificandam donationem incorporei ſpiritus. Ioan. 20. folio 496.b

Intelligere tam excellens, eſt actus humanæ animæ vt parum valde participet anima intelligere: quoniam vniuerſa animæ actio in ratiocinatione conſiſtit, & nõ niſi in principijs intelligere participat. Luc. 10. fo. 251.a

Ioannes baptiſta quo tempore decollatus fuerit. Matthæi 14. folio 84.a. & Ioã. 6. folio 378.b

Ioannes baptiſta non tantũ propter Herodiadem, ſed etiam propter populi ad ipſum concurſum carceri ab Herode addictus fuit. Matt. 14. ibidem. a. & Luc. 13. fo. 272.a

Ioannes ſonat domini donum ſeu domini miſericordia. Luc. 1. fo. 201.b

Ioannes in ventre matris ſanctificatus fuit, ita quòd non ſolũ ab originali peccato mũdatus fuit, ſed ſpiritu ſancto repletus per infuſam gratiam donorũ ſpiritus ſancti, adeò vt nulla eius animæ pars ſpiritu ſancto caruerit. Luc. 1. ibidem.

Ioannes euangeliſta poſt Petri crucifixionem ſcripſit euangelium. Ioan. 21. f. 502.a

Ira quomodo fuit in Chriſto. Mar. 3. fo. 163.b

Iudas gaulonites tempore natiuitatis chriſti introduxit quæ-

ſtionē an liceret ſoluere cēſum Caſari.&c.Mat.22.f.118.a
Iudæa ſub Syria comprehenditur tanquam pars eius. Luc.2. fo.21.b
Iudæa facta eſt tributaria diſpenſationi Syriæ iuncta ab Octauiano Auguſto, ſublato Archelao,&c.Luc.3.fo.218.b
Iudæi deferebāt fimbrias hyacinthinas in quatuor angulis veſtis vt ab alijs nationibus diſtinguerentur. Ioan. 4. folio 360.b. in fin.
Iudæi expectant Meſſiā ſecundū regnū mundi huius adorandū ab omnibus regibus terræ & reducturū vniuerſum Iſraelem de captiuitate & diſperſione.Ioan.11.fo.433.b
Iudæi filij regni appellantur, quoniam ex gēte cui regnum cælorū promiſſum eſt,naſcuntur ſecundum carnem.Matt. 8.fo.53.b
Iudæi tempore Chriſti non habebant poteſtatem exercendi iuriſdictionē ad mortem.Matt. 10.fo.62.b
Iudæi diſperſi in Græcia, Græci vocabātur: & diſperſi Romæ Romani.Ioan.7.fo.399.b
Iudicare,eſt ius dicere: quod eſt proprium iudicis officiū.Ioan. 3.fo.353.a
Iudicare propriè eſt ius dicere animo,verbo & opere: quod omnem iuſtitiæ actum cōplectitur.Ioan.8.fo.404.a.
Iudicium voluntarium(tam publicum quam priuatum) non ex ratione ſed voluntate procedens,iniquum valde eſt: & præcepto negatiuo prohibetur. Luc.6.fo.232.a
Iura omnia diuina poſitiua, pro propria ratione habent diuinā voluntatem.Io.3.f.348.b
Iurare per creaturas, eſt obligatorium.Matth.23.fo.125.b
Iuſtitiæ deſideriū reliquis deſiderijs antepoſitum velut eſuries & ſitis beatū reddit hominē. Matth.5.fo.26.b.& fo.ſeq.
Iuſtitia, debiti rationem ſupponit:& eſt ipſius debiti exhibitio.Matth.5.fo.17.a
Iuſtitiæ rigor priſco tempore admittebat pro debitis ſoluendis hominum vēditiones.Matth. 18.fo.100.b
Iuſtitiæ hominis vniuerſæ ſunt quaſi pannus menſtruatæ. Ioan.12.fo.444.b
Iuſtus in vtroque teſtamento diſtinguitur contra ſubiectum cuicunque mortali peccato. Matth.5.fo.28.a
Iuſti in cæleſti patria gaudebunt non ſolùm de donis dei in ſeipſis, ſed etiam de donis dei alijs collatis. Matthæi. 25. fo.138.a
LAcus Hebræa conſuetudine mare appellatur. Matth. 4.fo.22.a
Laudes quibus laudamur, debemus retorquere in diuinam

uinam laudem & reuocare ad memoriam noſtrum & laudantium communem defectum. Mat.19.fo.104.b

Legalia omnia cum Chriſto mortua ſunt: ita quod ex eis nō eſt amplius perceptus fructus, nec percipietur in æternum. Mar.11.fo.184.b

Lex euangelica toti mundo data eſt. Mat.5.fo.24.b

Lex euangelica eſt doctrina verè bonorum & ſanctorum morum, actionum, mentium, vniuerſæq; vitæ. Matthæi 5. Ibidem. b

Lex vetus rerum temporalium ſufficientiam & opulentiam in terra promiſsionis promittebat: euāgelica autem à voluntaria paupertate inchoat ad regnū cælorum conſequēdum. Matthæi 5.fo.25.a

Legis antiquæ vinculū ceſſauit ex primo aduentu Chriſti: quoniam lex data erat donec veniret ſemen cui promiſerat deus. ad Gala.4. Mat.5.fo.30.b

Lex ſpiritus, ſapientiæ & intellectus nihil præcipit imprudenter agendum: ſed in omni executione affirmatiui præcepti ſubintelligitur circunſtantia prudentiæ. Matthæi 5. folio 33.a

Lex & prophetæ quantū ad prophetandi actum ad Meſsiam terminantur: quæcunq; verò dicunt futura poſt Meſsiam dicunt vt accidentia conſequē tia pendentia, &c. ad Meſsiā. Matt.11.fo.68.a

Legis implendæ neceſsitas. Luc. 16.fo.283.b

Lex de vnitate vxoris nullibi in canonicis libris ſcripta eſt. Mar. 10.fo.180.a

Lex gratiæ ſicut præcipit ſeu conſulit tanquā actus virtutum, ita nihil prohibet ſeu diſſuadet contra virtutem. Luc. 6. fo.231.a

Legis præcepta impleta ſunt à Chriſto: quia ſublatis imperfectionibus reduxit ea ad perfectionē, &c. Luc.16.fo.283.b

Locus inter tēplum & altare vbi Zacharias occiſus eſt, erat ſpatium illud in quo erat lauatorium. Mat.23.fo.127.b

Loculos cōmunes quanuis Chriſtus habuerit penes Iudam noluit tamen cōmunibus vti ad proprium perſonaleq; debitum perſoluendū publicanis: exemplū prælatis præbēs vt communibus eccleſiæ bonis ad propria nō vtantur ſed ad communia. Matth.17.fo.96.b

Lithoſtrotos dictio Græca eſt imperitia ſcriptorum in Latinis codicibus corrupta: & ſonat Latinè lapide ſtratus. ab Hebræis autem Gabatha à celſitudine nominabatur. Ioan. 19. fo.490.b

Locuſtæ inter animalia munda computantur. Matthæi 3. fo.14.

fo.14.a & b.

Lucas ſcripſit euangelium ex auditu ab apoſtolis non ex diuina reuelatione ſibi immediate facta. Lucæ in Proœmio.fo. 199.a.in fine.

Lucas non à Paulo ſed à diſcipulis Ieſu qui ab initio cum Ieſu fuerunt didicit ea quæ ſcripſit. Lucæ in Proœmio. Ibidem.

M*Agdalena à Magdalo Galileæ oppido cuius domina erat vocatur. Lucæ 8. fo.238.b*

Magdalena apoſtolorum apoſtola fuit.Ioan.20.fo.495.b

Magnifacere & extollere internum cognoſcitiuæ partis eſt, exultare autem volitiuæ ſeu affectiuæ.Luc.1.fo.208.a

Magus dictio perſica eſt: & idẽ ſignificat quod apud Græcos philoſophus. apud Latinos ſapiens, apud Indos Gymnoſophiſta. vnde ex ipſa dictione ſignificatur quod magi fuerũt Perſæ.Matth.2.fo.9.a

Magi ad minus fuerũt duo: communiter tamen creditur quod fuerunt tres.Ibidem.

Malos omnes extirpandi ſtudium prohibuit dominus: ex quo non ſequitur prohiberi ſtudium ad extirpandas quaſdã certas malorum ſpecies.Mat. 13.fo.80.a

Mammona Chaldæa dictio eſt, diuitias ſignificans. Matt.6. fo.44.b

Mandata hominum, vide ſupra in dictione homo.

Manſueti dicũtur qui & paſſionibus iræ non commouentur, & rectæ rationi illas ſubiectas tranquille retinẽt. Mat. 5.fo.26.a

Manuum lotio ex Iudæorum ſeniorum ſtatuto crebra erat. Matth.15.fo.85.a & b

Manducare carnem domini & bibere eius ſanguinem neceſſarium ad obtinendam vitam æternã quid.Ioan.6.fo.372.b

Maria Magdalena eſt illamet quæ eſt Maria ſoror Lazari. Matth.26.fo.140.b

Maria virgo rationabiliter creditur fuiſſe.24.annorũ quum concepit Chriſtum: vt perfecta etiam ſecundum oſſa mulier, perfecta mater perfectum gigneret filium.Luc.1.fo.203.b

Marſupium commune habere non ſolum ad proprias neceſſitates, ſed ad pauperibus ſubueniendum perfectioni Chriſti apoſtolorum nõ derogat.Ioan. 13.fo.450.b.in fine.

Merces non ex gratia datur ſed ex iuſtitia redditur.Matt.5. fo.28.b

Miſericordia ſecundum ſe à deo volita eſt; ſacrificium autem non,&c.Matth.9.fo.57.b

Miſericordia dei eſt ſupra omnes regulares curſus,& propterea nulli eſt deſperandum.Matt. 12.fo.74.b.

Miſericordia proprie quid. Mat. 15. fo.89.b

Mittere attribuitur patri appropriatione non proprietate. Ioã. 14. fo.460.b

Mites præſtãt manſuetis. Matthæi 5. fo.26.a

Myſteriorum fidei notitia non niſi ex diuinæ electionis gratia aliqui donantur. Mat.13. fo.77.b. & fo. ſequen.a

NAZareth dicitur ſita iuxta montem Tabor. Matthæi 4. fo.22.a

NaZareus eſt nomen religioſitatis à ſeparatione dictũ. Mat. 2. fo.13.b

Negationis Chriſti appellatione venit nõ ſolùm negatiua vox ſed etiam facta negatiua & omiſsio confitendi quæ ſunt fidei aut morum quando oportet. Luc.12. fo.263.b

Nemo repentè fit ſummus tam in bono quàm in malo. Matt.4. fo.21.b.

Notitia trinitatis ita eſt propria diuinis perſonis quòd nulli naturaliter communicatur, ſed tantùm per reuelationẽ. Mat. 11. fo.70.a

Notitia eſt duplex: fidei & euidentiæ. Ioan.8. fo.413.a

Notitia intellectualis duplex: ſpeculatiua & practica ſeu affectiua. Ioan.10. fo.421.a

Numerus ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus: quo fit vt vniuerſitas electorum trinario fructu ſignificetur. Luc.11. fo.255.b

Numerus denarius vniuerſitatis eſt ſignificatiuus. Lucæ 19. fo.295.a

OBumbratio virtutis altiſsimi quid. Luc.1. fo.205.b

Omiſsionũ tria genera damnantur in inferno. Matthæi 25. fo.139.a

Onera grauia & importabilia quæ aliqui miniſtri eccleſiæ in humeros hominum imponũt, nõ ſunt Chriſti, cuius onus eſt leue. Mat.11. fo.71.a

Onus Chriſti eſt leue & ſecundum ſe & nobis. Matthæi.11. fo. eodem.

Opinio erronea Heluidij, aſſerẽtis beatam Virginem & Ioſeph poſt Chriſti natiuitatem conſummaſſe matrimonium. Matth.1. fo.6.a

Opinio erronea Valentini, dicentis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe, & per vterum beatæ Virginis quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Matth.1. fo.7.a

Opinio falſa Hebionitarum, dicentium Ieſum Chriſtum ante matrem ſuam nõ fuiſſe. Ioan. 1. fo.321.b

Opinio nonnullorum ſeparantiũ vitam à primo rerũ principio: tanquàm aliud ſit principiũ eſſendi & aliud principium viuendi. Ioan.1. fo.325.a

Opinio negantiũ primam lucem ad humanum intellectum per

per ſeipſam extendi. Ioan.1. fo.326.b
Opinio putantium Ioannem Baptiſtam fuiſſe natura angelũ, eo quòd à Malachia propheta Angelus appellatus ſit. Ioan. 1.fo.327.a
Opinio falſa dogmatizantium animam hominis præextitiſſe ante ipſum hominẽ cuius eſt. Ioan.1.fo.328.b
Opinio Manichæorum, fingentium omnes naturas ſenſibiles eſſe malas. Ioan.1. fo.332.a in principio.
Opinio nonnullorum philoſophorum, putãtium deum plenum omni perfectione cõmunicare bonitatem ſuam rebus hominibúsque naturali neceßitate, velut quadam redundãtia ſeu effluentia tantæ ſuæ bonitatis. Ioan.1.fo.336.a
Opinio hæreticorum diſtinguentium plures hypoſtaſes in Chriſto. Ioan.9.fo.416.b
Opinio dicentium animas mortuorum circa mortuos eſſe. Io. 11.fo.432.b
Opinio Sabellij putantis Ieſum eſſe patrẽ & filium. Ioan.14. fo.455.a
Opinio nonnullorum Græcorum, aſſerentiũ tres priores euangeliſtas fuiſſe à Ioãne correctos. Io.13.fo.445.a. in fin.& ſeq.
Opinio Arrianorum, dicentium patrem ſolum eſſe verũ deum. Ioan.17.fo.477.a
Opinio erronea attributa Origeni quòd omnes in futuro ſeculo conſequentur quandoque remiſſionem omnium peccatorũ. Matth.12.fo.34.b
Oratio eſt mẽtis ac affectus eleuatio in deum petendo. Mat. 6.fo.40.a & b
Orandi mos vt digni efficiamur promißionibus Chriſti, vnde ſumptus ſit. Luc.21.fo.303.a
Orationi cur admiſcetur locutio. Matth.6.fo.40.a
Oratio admittit quandoque prolixum ſermonem. Matth.6. fo.40.a
Oratio quomodo debet eſſe continua. Luc.18.fo.290.b
Orationes ea ratione neceſſariæ ſunt ad vitam æternam conſequendam qua neceſſariæ ſunt reliquæ cauſæ ſecundæ ad proprios effectus. Luc.18.ibidem.
Ordo diuinæ gratiæ ſuperadiunctus eſt à deo nõ ad deſtruendum ſed perficiendum naturæ ordinem, ac per hoc neceßitas ſeruandi diuinam ſanctificationem appoſitam rebus, locis & temporibus, non tollit neceſſarium naturæ vinculum quo res loca & tẽpora neceſſaria ſunt vitæ humanæ. & hinc fit vt eueniente articulo neceßitatis abſque prophanationis crimine vtamur diuinis rebus, locis, & tẽporibus. Matthæi 15.fo.87.a
Originali peccato ac pœnis concomitan

comitantibus quilibet obnoxius naſcitur, etiam ſi in eodẽ inſtanti diuina gratia ſanctificaretur. Luc. 1. fo. 206. a

Oſihahna quid ſignificet. Matt. 21. fo. 112. a

PAnis tranſubſtantiatio in corpus Chriſti conuincitur ex verbis domini. Matth. 26. fo. 142. b

Paracletus quid ſignificet. Ioan. 14. fo. 459. b

Paradiſus ſignicans hortum arborum, transfertur ad ſignificandum æternæ beatitudinis felicitatem. Luc. 23. fo. 313. a

Paraſceue quid ſignificet. Luc. 23. fo. 315. a

Paſcha Chriſtus celebrauit. 14. luna & nõ 13. vt quidẽ Græci fingunt. Mat. 26. fo. 141. a. b

Paſcha Græca dictio eſt, & ſignificat tranſitum: quẽ apud Hebræos ſignificat paſcha. tranſumptiue antẽ ſignificat feſtiuitatem illorum ſeptem dierũ, & agnum paſchalem & azimos panes. Mat. 26. f. 141. b

Pachalis feſtiuitatis origo. Mat. 26. ibidem.

Paſcha vocabatur totũ illud tempus ſeptem dierũ quibus panes azimi comedebãtur. Mar. 14 fo. 189. b. Quanuis tota hebdomada denominaretur Paſcha à primo die, primus tamẽ dies proprie Paſcha dicebatur. Lucæ 22. fo. 303. b. in fine.

Paſcha comedebatur tantum in Hieruſalem. Luc. 22. f. 304. a

Paſcha Iudæorũ in prima oppoſitione lunæ ad ſolem in ariete exiſtentem celebrabatur. Ioã. 2. fo. 345. a

Paſsionum omnium principium eſt amor. Ioan. 12. fo. 443. b

Pater dedit omnia filio. generando enim dedit illi naturam diuinam & cum natura diuina omnipotentiam, & quicquid dei eſt. Luc. 10. fo. 251. b

Pax eſt ordinis tranquillitas. Mat. 5. fo. 27. b. in principio.

Pax cur à domino non præcipitur ſicut & dilectio, ſed relinquitur. pax enim eſt hæreditas quam Chriſtus ſuis reliquit. Ioan. 14. fo. 460. b

Pax vera conſurgit ex omnibus proprijs actionibus & paſsionibus bene ordinatis. Ioan. 14. fo. 460. b

Peccati grauitas duplex: altera ex parte conuerſionis, altera ex parte auerſionis. Mat. 10. fo. 62. a

Peccatum eſt nomen culpæ. Mat. 12. fo. 74. b

Peccata venialia non ſunt peccata niſi ſecundum quid. Ioan. 8. fo. 408. a

Peccati ſeruitus in quibus conſiſtat. Ioan. 8. ibidem.

Peccatorum remiſsio non perficitur in nobis niſi charitate diuina infuſa. Luc. 7. fo. 238. a

Peccatum ineſt omnibus hominibus: in cõparatione autẽ ad

magis peccatores dicuntur aliqui iuſti. Mat.9.fo.57.a
Peccata remittūtur à miniſtris Chriſti per abſolutionem ſacramentalem: retinentur autem quum negant eam indigno. Ioan.20.fo.496.b
Peccatores (hoc eſt in animo peccandi perſeuerantes) regulariter non exaudiuntur à deo. Ioan.9.fo.416.a
Pectoris percuſſio ad quid fit. Luc.18.fo.292.a
Pœna damni eſt qua homo deo priuatur. Mat.10.fo.65.a
Pœnæ ſenſus appellatione quæ veniant. Mat.25.fo.139.a
Pœnitentia humani animi ſine gratia dei quanto eſt maior, tanto eſt periculoſior. Matt. 27.fo.147.a
Pœnitentia eſt opus humanū, remiſſio autē peccatorum eſt opus dei: ſed pœnitentia nihil valet ſine peccatorū remiſſione, nec remiſſio peccatorū datur ſine pœnitentia. Luc.24. fo.319.b
Pœnitentiæ ſacramentum inſtitutum eſt à Chriſto. Ioan.20. fo.496.b
Perfectio ſuprema noſtræ in Ieſum Chriſtum fidei eſt pati propter ipſum. Ma.5.fo.28.a
Periuriū eſt ex ſe malū, ita quòd nulla ratione excuſari poteſt. Mat.5.fo.35.a
Petrus quinquies ad minus Chriſtum negauit: ter ad vocē mulieris, & bis minus ad vocem virorum. Ioan.18.fo.486.b
Petri poteſtas limitatur ad ea quæ ſuper terram ligāda aut ſoluenda ſunt. Ma.16.f.92.a
Petri regimen ad quid inſtitutum ſit. Ioan.21.fo.501.b
Petere orantis eſt, quærere faciētis. Luc.11.fo.255.b
Phariſæi & Sadducæi in quibus differebāt. Mat.3.f.14.a
Phylacterium quid. Mat.22.f. 122.b
Pontificatus quibus verbis Petro cōmiſſus fuerit. Io.21.f.501.a
Porta anguſta cur dicatur via virtutis. Luc.13.fo.271.a
Potentiæ naturales ſicut nō poſſunt proprios affectus producere niſi in patiente diſpoſito, ita potentiæ ordinariæ ad curationes & miracula nō poſſunt producere effectus niſi in patiente diſpoſito per fidem. Mar.6.f.170.b.
Poteſtas ſuprema in eccleſia ex duabus rebus cōſtat. altera eſt authoritas diſcernendi, iudicandi, & diffiniendi ea quæ ſunt regni cœlorum, ſiue pro ſiue contra, & hæc appellata eſt clauis ſcientiæ. Altera eſt authoritas faciendi ſeu exequēdi diffinita: & hæc appellatur clauis potentiæ. Matth. 16.fo.91.b. & fo.ſeq.a
Præcepta affirmatiua obligant non pro ſemper, ſed pro loco & tempore & aliis circunſtantiis rationabilibus. Mat. 5.fo.36.a.b

Præcepta affirmatiua regulariter obligant tempore neceſſitatis: & ad mortale ſi contra charitatem dei aut proximi, ad veniale autem grauiùs & minùs graue ſi præter charitatem omittitur. Matt.5.fol. 37.b

Præceptum iuris naturæ, legis & prophetarum eſt: quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis. Matt. 7.fo.49.b

Nullum præceptum de colore, quantitate aut figura veſtiũ, de barba aut capillis, & vniuerſaliter de huius indifferentibus corporeis inuenitur à Chriſto datũ: ſicut nec de differentia cibi & potus. vt etiã per hoc cognoſcamus ipſum eſſe deum, qui fecit omnia, cui omnia ſeruiunt, cui nihil horum diſplicet, &c. Mar.6.f. 171.a

Præcepta affirmatiua non obligãt niſi quum oportet vel expedit: præcepta negatiua ſemper & ad ſemper, &c. Luc.6. fo.230.b

Præcepta omnia affirmatiua & conſilia ſicut dantur de ſolis actibus virtutum, ita nullum negatiuũ tam præceptũ quàm conſilium datur cõtra virtutem. Luc.6.ibid.b.& fo.ſeq.a

Præceptum affirmatiuum non obligat niſi quum oportet: nec conſulit niſi quum expedit. Luca.6.ibidem. & in pluribus aliis locis.

Prædeſtinationis diuinæ vis & neceſſitas. Lu.16.fo.283.b

Prædicatio Chriſti quando incœpit. Luc.3.fo.219.a

Prædicationis apoſtolorum ſtudium & finis fuit conuincere mundum de relinquenda idololatria, de peccato infidelitatis, & de oblata propitiatione ex Chriſti morte parataq; cœleſtis vitæ retributione. Ioan. 16.fo.471.b

Prælatorum eſt non negligere ſcire quid de ipſis dicatur. Mat.16.f.90.b

Prælati officium non in agendo pro libito ſed in diſpenſando conſiſtit. Luc.12.f.267.a

Prælatus eccleſiaſticus debet appetitum ſeruiendi Chriſti mẽbris & honorandi Chriſti mẽbra (ſcilicet chriſtianos) & ea quæ ſunt dignitatis, & ea quæ ſunt operis exercere, & non vt ipſe dominetur & honoretur. Luc.22.fo.305.b

Præpoſiti debent doctrinam, correctionem, curamq; adhibere iuxta ſubditorum proportionem. Luc.12.fo.267.a

Primogeniti Iudæorum propter quid præſentabantur ſtatuto tempore in templo, &c. Luc. 2.fo.215.b

Principiũ nõ ſubſtãtiæ ſed rationalis nomẽ eſt. Ioan.1.f.321.b

Principium initio Gen. & euangelij. Io. quid ſignificet. ibid.

Probatiqua quid ſignificet. Ioã. 5.fol.

5.fol.367.a
Pronomen hoc, quid demonſtret in verbis conſecrationis corporis Chriſti. Mat.26.fo.142.b
Prophetarũ ſcripta multa perdita ſunt. Mat.27.fo.147.b
Prophetarũ dicta poſſunt licitè afferri mutatis verbis modo ſeruetur ſenſus. Io.12.f.443.a
Propoſitio, nolite ſanctum dare canibus, quomodo intelligatur. Matt.7.f.47.a
Propoſitio, omnis qui malè agit, odit lucẽ, intelligenda eſt formaliter: hoc eſt quatenus mala agit. Io.3.f.354.b.in fin.
Propoſitio iſta non eſt vera, filius aut ſpũs ſanctus producitur de eſſentia aut ſapientia diuina: ſed ſanè dicimus quòd producitur filius de eſſentia patris, & ſpiritus ſanctus de eſſentia patris & filij. Io.16. f.472.b. in fi.& in prin.ſeq.
Proſelyt⁹ quid. Mat.23.f.124.b
Purgatoriũ colligitur ex remiſſione peccatorum in futuro ſeculo. Matt.12.fo.74.b.
QVæſtio cur Matthæus appellauerit Iacob patrẽ Ioſeph, quum Lucas dicat Heli fuiſſe patrem Ioſeph. Matt. 1.fo.8.b
Quæſtio cur euangeliſta deduxit generationem Chriſti ad Ioſeph, quum Ioſeph non fuerit pater Chriſti. Matt. 1.ibi.
Quæſtio cur euangeliſta non deduxit generationẽ beatæ virginis ex Dauid, de qua verè Chriſtus natus eſt. Mat.1.ibi.
Quæſtio quomodo Matthæus oſtendat natiuitatem Chriſti ex Dauid per ſuam genealogiam. Matth.1. ibid.
Quæſtio cur Matthæus genealogiam Chriſti in tres ordines diſtinxit. Matt.1.fo.5.b
Quæſtio Heluidij de virginitate beatæ virginis poſt natiuitatẽ Chriſti. Matth.1.fo.5.b. & f. ſequenti.
Quæſtio cur beatæ virgini angelus apparuit in vigilia, Ioſeph autem in ſomnis. Matth.1. fol.6.b
Quæſtio, quõ cũ veritate coniugij ſtat continua virginitas mẽtis in beata virgine. Mat. 1.fo.6.b.in fine.
Quæſtio cur oẽs euangeliſtæ vtãtur nomine Ieſu ſcribentes geſta Chriſti. Mat.1.f.8.b
Quæſtio quomodo verificetur verbũ magorum vidimus ſtellam eius. Mat.2.fo.9.b
Quæſtio quid monſtrauerit ſtella illa. Chriſtum ne iam natũ an Chriſtum naſciturum poſt certum tempus. ibid.
Quæſtio quomodo ſtella illa monſtrauit Chriſtum. ibid.
Quæſtio quõ magi cognouerunt ortum illius ſtellæ eſſe ſignum ortus Chriſti. ibid.fo.10.b
Quæſtio an Chriſtus intra 40. illos dies quibus ieiunauit, eſurierit. Mat..4 fo.19.b
Quæſtio cur potius beatificauit Ieſus ſanctũ paupertatis vſũ

quàm ſanctum vſum diuitiarum. Matt.5.fo.25.b

Quæſtio cur Ieſus paupertatem prætulit ſufficientiæ quo ad beatitudinem. Matt.5.ibid.b

Quæſtio cur Ieſus mendicos ſpiritu dicat beatos: quũ ipſe totius perfectionis exemplar nõ fuerit mendicus ſecundum rei veritatem ſed potius dans eleemoſynas mẽdicis. Mat.5.ibi. 25.b.& fo.ſequen.a

Quæſtio cur Ieſus beatificauit luctum: qui ad nihil vtilis ſcribitur: immo qui prohibetur. Mat.5.fo.26.b

Quæſtio quomodo verificentur hæc Chriſti verba, non veni diſſoluere legem aut prophetas. Mat.5.fo.30.a

Quæſtio qua ratione is qui violat & violare docet mandata minima vocabitur minimus in regno cœlorum. Matth.5. fol.31.a

Quæſtio an per creaturam iurãs intendat iurare per illã quatenus in illa eſt deus. Mat.5. fo.35.b

Quæſtio quid præcepto non iurandi prohibetur. Mat.5.ibi.

Quæſtio, quũ dominus dicat ſi remiſeritis hominibus peccata eorum, remittet & vobis pater veſter, &c. an fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerãs ſecurus ſit de venia conſequenda à deo ſi remittit alijs offenſas contra ſe factas. Matt.6. fo.42.b.

Quæſtio quõ integrè applicetur parabola arboris quantũ ad hoc quòd putris arbor facit tantũ malos fructus: quum falſi prophetæ malæ voluntatis faciant etiam aliqua bona opera. Ma.7.f.50.b.in fi.

Quæſtio quõ ſtant hæc duo ſimul: quod vobis dico in tenebris, &c. & ego palã locutus ſum mundo & in occulto locutus ſum nihil. Ma.10.fo.63.b.in fine.& fo.ſeq.a

Quæſtio quomodo ſtat dictum apoſtoli (nunquid deo cura eſt de bobus) cum ſententia domini, aſſerentis diuinam prouidentiam extendere ſe etiam ad paſſeres. Ma.10.fo.64.b

Quæſtio quomodo verificatur Chriſtum fuiſſe tribus diebus & tribus noctibus in corde terræ. Mat.12.f.75.b.in fi.& fo.ſequen.a

Quæſtio quomodo intelligendum eſt verbum domini, qui nõ habet & id quod habet, auferetur ab eo. Ma.13.fo.78.a

Quæſtio qua humana iuſtitia rex ille in parabola de homine rege, iudicat quòd oportuit ſeruũ illum ingratum facere ſicut factum eſt ei: nec ſolum iudicat ſed dãnat & repetit totũ debitũ. Mat.18.f.100.b

Quæſtio quomodo ſine pœnitentia ſunt dona dei, quum delicta ſemel donata à deo poſtea repetantur. Matthæi 18.fo. 101.b

Quæſtio quomodo verificatur quòd ſic faciet pater cœleſtis torquendo ingratum peccatorem quoaduſque reddat, quũ torqueatur poſt mortem in æternum ſine termino aliquo. Mat.18.fo.101.b

Quæſtio an in lege veteri diuortium cum libello repudij fuerit licitum. Mat.19.f.103.a

Quæſtio ſi quos deus coniunxit homo ſeparare nõ poteſt, quomodo diuortium illud legale cõiugium ſoluebat. Mat.19. f.103. a. in fi.& fo.ſeq.

Quæſtio quomodo illi primi operarij miſſi in vineã ſignificãtur in numero electorũ ac ſanctorũ quũ vita æterna nõ iuſtitia, ſed gratia dei habeatur, iſti autem ſecundum puram iuſtitiam mercedem acceperint. Ma.20.fo.107.b

Quæſtio quõ verificatur quòd deus præmittat oẽs ſupra cõdignum, ſi primos illos operarios præmiat ſecundũ purã iuſtitiã. Mat.20.f.108.a.in prin.

Quæſtio cur filij Zebedæi petierunt ſedere in regno Chriſti à dextris & ſiniſtris eius: quũ iã Chriſtus promiſiſſet illis hoc dicẽs: quũ ſederit filius hominis, &c. Mat.20.fo.109 a

Quæſtio quõ ex hoc quòd deus eſt deus Abrahæ & Iſaac & Iacob, habetur reſurrectio mortuorũ. Mat.22.f.119.b

Quæſtio cur dñs prædicens Iudæis pœnã quã paſſuri erant propter occiſionem & perſecutionem Chriſtianorũ, explicauit omnem ſanguinẽ iuſtum ab Abel & Zacharia filio Barachie. Mat.23.fo.127.a

Quæſtio quorſum affertur parabola de patrefa. vigilaturo ſi ſciuiſſet, &c. Mat.25.

Quæſtio quõ verificatũ quòd oẽs accipiẽtes gladiũ pereant gladio: & cur hoc applicatũ ſit ad factũ Petri, qui iuſtæ defenſionis cauſa gladio vtebatũ. Mat. 26.fo.144.b.in fi.& fo.ſeq.

Quæſtio quum dominus apud Matthæum vetet ne Apoſtoli ſui virgam in via portent, quomodo apud Lucam hoc eis concedit. Mar.6.fo.171.a.

Quæſtio quum apud Matthæũ videãtur apoſtoli mitti ad prædicandũ ſine calciamentis, cur apud Lucam mittuntur calceati ſandalijs. Mar.6.ibi.

Quæſtio quomodo verificatur quicũque reliquerit vxorem, &c. quum non liceat alligato vxori illam dimittere propter affectum perfectioris vitæ. Mar.10.fo.182.b

Quæſtio, an Lucas dicẽs factum eſt autẽ quum ſacerdotio fungeretur Zacharias, loquatur de ſimplici an de ſummo ſacerdotio. Luc.1.fo.200.a

Quæſtio cur Auguſtus iuſsit deſcribi vniuerſum orbem: quũ vniuerſus orbis nõ eſſet ei ſubiectus. Luc.2.fo.212.b

Quæſtio an verum ſit vniuerſa-

liter quòd cui parū dimittitur, parum diligit. Lu. 7. f. 237. b

Queſtio quō in transfiguratione Chriſti Petrus cognouit Moyſem & Eliam. Lu. 9 f. 244. b

Queſtio, an ijs qui nō remittunt offenſas, ſit dicēda oratio dominica. Luc. 11. fo. 254. b. in fin.

Queſtio cur Chriſtus in exemplo humani patris quo docet deum non dare petētibus niſi vtilia, panis, piſcis, & oui meminit. Luc. 11. fo. 255. b.

Queſtio quō Phariſæis verè dictum eſt, ecce regnum dei intra vos eſt. Luc. 17. f. 288. a

Queſt. Arrianorū cur ibi et deus erat verb. dictiōi deus nō preponitur articulus. Io. 1. f. 323. b

Queſtio quid noui crediderunt diſcipuli viſo miraculo mutationis aquæ in vinum qui iā crediderant Chriſtum eſſe Meſsiam. Io. 2. f. 345. a. in fi.

Queſtio cur Chriſtus nō baptizabat ꝑ ſeipſum. Io. 4. f. 360. a

Queſt. quō verificatur quòd qui biberit ex aqua ſpūalis gratiæ, nō ſitiet in æternū, quum appareat inſtātia de ſiti eorū qui perdiderunt gratiā & de ſit proficiētium. Io. 4. f. 361. b

Queſtio cur Ieſus apud Io. vitauit locū vbi non erat honorandus & iuit in Galilæā vbi honorādus erat. Io. 4. f. 365. b. in fin.

Queſtio, quid deus vſq; modo cōtinuè operatur. Io. 5. f. 378. b

Queſt. cur oportuit filiū dei eſſe filiū hominis ad hoc vt conſtitueret iudex mūdi. Io. 5 f. 373. b

Queſt. quō verificatur, ſi ego teſtimoniū perhibeo de meipſo, teſtimonium meum nō eſt verum, quum alio in loco aſſeratur cōtradictorium eius. Ioā. 5. fo. 374. b. in fine.

Queſtio, quid eſt Moyſen accuſare Iudæos. Io. 5. fo. 378. a.

Queſtio, quū Ieſus præcepiſſet diſcipulis vt ſe ad Bethſaidam præcederent, an diſcipuli inobedientes fuerint eūdo Capernaum. Io. 6. fo. 380. a

Queſt. cur dicitur apud Io. quòd diſcipuli voluerūt accipere Ieſum in nauim, quū conſtet ex alijs euangeliſtis eum ingreſſum nauim. Ioā. 6. fo. 380. b.

Queſtio quō verificatur quòd panis ille cœleſtis tollit mortem: quum multi poſtquam comederunt hunc panē, mortui ſint ſpiritu. Io. 6 f. 386. b

Queſt. quō cognouit cæcꝰ caratꝰ à Ieſu quòd Ieſus lutū fecerat quū hoc nō vidiſſet. Io. 9. f. 415. a

Queſt. an quilibet ſolo Chriſto excepto deſcribatur mercenariꝰ ſeu non paſtor. Io. 10. f. 420. b

Queſtio quomodo verificetur verbū Chriſti, & fiet vnus paſtor, quū iam eſſet ipſe Ieſus paſtor vnus. Io. 10. fo. 421. b

Queſt. quō Ieſus diſcipulos mittebat ad prædicandū ſine marſupio, & ipſe per Iudā marſupium portabat. Io. 12. f. 435. a

Queſtio, quomodo diſcipuli Chriſti dicuntur recordati eorum

rum

rum quæ nõ cognouerunt, cùm memoria non ſit prius cognitorum. Ioan. 12. f. 436. b
Quæſtio cur deus pœnas excæcationis & indurationis, &c. diſpoſuit. & per Eſa. dixit ſe illaturum eas Iudæis. Ioan. 12. fo. 442. a & b
Quæſtio qũo ſtant hæc duo ſimul: quòd Ieſus cœnauerit in primo die azimorũ, & ante feſtũ paſchæ. Io. 13 fo. 445. b. in fi.
Quæſtio cùm Ieſus prius numeraſſet Iudam inter electos à ſe dicens, nonne ego elegi vos 12. quomodo poſtea excipit Iudã ab electis à ſe. Io. 13. fo. 449. a
Quæſtio de loco in quo tẽpore cœnæ fuit colloquiũ inter Ieſum & Petrum: & de ordine verborum. Ioan. 13. fo. 452. a
Quomõ ſtãt hæc duo ſimul: quòd ſpiritus veritatis manebat apud apoſtolos, & quòd erat eis dandus. Io. 14. fo. 457. b
Quæſtio qũo verificatur quòd nos priùs diligamus deum quàm ipſe nos. Ioan. 14. fo. 459. a
Quæſtio qũo verificatur ſentẽtia Chriſti maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis cùm appareat maioris eſſe dilectionis ponere animam ſuam pro inimicis quàm pro amicis. Itẽ de qua magnitudine eſt ſermo cùm dicitur maiorem. Ioã. 15. fo. 466. b. in fi. & ſeq.
Quæſtio cur ſi Ieſus non iuiſſet ad patrẽ, paracletus non veniſſet. Ioan. 16. fo. 470. a
Quæſtio qũo verificatur quòd Pilatus poſt ſecundam examinationem Ieſu volebat dimittere eum: cùm anteà hoc idẽ quæſiſſet. Ioan. 19. fo. 490. b
Quæſtio qũo apud Lucam diſcipuli redeũtes ex Emaus inuenerunt cõgregatos 11. cũ apud Ioan. innuatur defuiſſe Thomam. Ioan. 20. fo. 497. b
Quæſtio quota fuit apparitio Ieſu iuxta mare Galilææ, &c. Io. 21. fo. 540. b. in principio.
RAbbi authoritatiuè eſt ſolus Chriſtus: reliqui ſunt rabbi miniſterialiter tantùm. Matth. 23. fo. 122. b
Rabbi & magiſter in quo differant. Matth. 23. ibid.
Rachab quæ fuerit: & cur eius ac Ruth meminit euãgeliſta. Matth. 1. fo. 3. a
Rachel cur dicitur mater innocentium. Mat. 2. fo. 12. b. in fi.
Regnũ cœlorũ vnũ atque idẽ eſt quod in cœleſti patria cõſummate, in præſenti vero vita inchoatiue eſt. & propterea à ſacris doctoribus modo pro militante modo pro triumphante eccleſia ſumitũ. Mat. 5. fo. 31. a
Regnũ terrenũ ꝑmittebatũ tẽpore priſcorũ ꝓphetarũ à diebꝰ aũt Io. bap. ĩcepit p̃dicari & ꝑmitti regnũ cœlo. Mat. 11. f. 67. b
Regnum cœlorũ in parabola de homine rege accipitur ſecundum vtrunque ſtatũ, viæ. ſ. & termini. Mat. 20. fo. 106. b

Regnũ dei duplicẽ ſtatũ habet: alterũ ſpirituale in p̃ſenti vita in cordibus fideliũ: alterũ nõ ſolũ ſpirituale, ſed etiã corporalẽ regnãte deo nõ ſolũ in animabus, ſed etiam in corporibus hominũ iã glorificatorũ in anima & corpore. Luc. 17. f. 288. a. & Ioan. 3. fo. 348. a

Regni dei viſio quibus cõtingat. Ioan. 3. fo. 348. a

Religioſi ad vſum materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur, eſt pietati poſtponenda, &c. Matt. 15. fo. 86. b in fin.

Requies animi in deo, magnum & incredibile donũ eſt, quod nullus nouit niſi humilis & mitis, expertus ſuaue iugum domini. Matt. 11. fo. 70. b

Reproborum pœnæ quõo in hac vita ordinentur. Io. 12. fo. 443. a

Reſurrectio Chriſti in aurora facta eſt. Marc. 16. fo. 195. b

Reſurrectio eorum qui ſurrexerũt cum Chriſto, fuit ad vitã immortalẽ. Matt. 27. f. 151. b

SAbbatũ apud Hebræos appellatur quilibet dies feſtus in quo operari non licet. Mat. 28. fo. 153. a

Sabbatum quorum ad hominum vtilitatem ordinatũ ſit, in hominis damnum verti non debet. Mar. 2. f. 163. a

Sabbatum ſecundo primũ appellatur vltimus dies feſtiuitatis ex multis ſabbatis conſtantis, &c. Luc. 6. fo. 228. a

Sabbatorũ appellatione ſeptimi quiq; dies (qui nõ quandoque ſed ſemper ſunt ſabbata) intelliguntur. Ioã. 20. f. 493. b. Et cur dies dominicus dictus ſit vna ſabbatorum Ibidem. b

Sacerdotes & pontifices nuſquã in euangelio inueniuntur à Chriſto obiurgati ſeu reprehẽſi, &c. Matt. 23. fo. 121. b

Sacerdotum princeps conſtituebatur à regibus & mutabatur prout regi videbatur, non obſtante ſtatuto legis Moyſi. Luc. 1. fo. 200. a

Sacerdotum erat benedicere filijs Iſrael. Luc. 1. fo. 216. a

Sacerdotes & leuitæ viuebãt ex cõibus toti populo, decimis, oblationibus, &c. Lu. 10. fo. 253. a

Sacrificãtes tẽpore legis mãducabãt & bibebant corã domino: hoc eſt in loco ad cultum diuinum dicato, & ſecũdum legis ritum. Luc. 13. fo. 271. b

Sacrificia Iudæorum offerebãtur in atrijs tẽpli, in quibus etiam vacabatur orationi & doctrinæ legis, in ipſum enim tabernaculũ quod ſtrictiori vocabulo templũ appellatur, non ingrediebantur niſi ſacerdotes. Io. 2. fo. 345 b. in fine.

Sadducæi non admittebãt ſcripturas ſacras niſi moyſi, neque ſciebãt alium viuẽdi modum niſi quẽ in hoc mundo videbant inter homines. ſ. comedendo, bibendo, generãdo, &c. Matt. 22. f. 118. in fi. & fo. ſeq. b

Saluando tria ſunt neceſſaria: amor

amet vitæ futuræ plus quàm præſentis, conſtantia in hoc iudicio, & electio diuina. Lu. 17. fo. 286. a
Samaritani nec gentiles nec Iudæi erāt, ſed ſimul colebāt deū verū & propria idola, & ob id exoſi erāt Iudæis plus quā ij qui erant totaliter Gentiles. Io. 4. fo. 360. a & b. in princ.
Samaritani colebāt deum Iſrael in loco in quo adoratus eſt à Iacob. Ioan. 4. fo. 362. b
Sāctificare quid. Io. 17. f. 480. b
Sanctitas ſoli deo per excellentiā conuenit. Io. 17. fo. 479. a
Sanguis Chriſti in os infantium infundendus nō eſt, qui bibere adhuc nequeunt, ſed ſugere. Matth. 26. fo. 142. b
Sapientia eſt circa diuina, prudentia cira humana. Matth. 11. fo. 69. a. b
Satā Hebræa dictio ſonat aduerſariū. Matt. 4. fo. 21. a. in fi.
Satisfactio fratri debita, ſi fieri poteſt, præcedere debet ſacram cōmunionem, quæ eſt munus altaris noui teſtamenti. Matt. 5. fo. 33. a
Satisfactionis perfectæ forma eſt reſtituere malè ablata nō ſimpla, ſed quadrupla (ad ſatisfaciēdum dānis quæ potuerūt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata. Luc. 19. fo. 294. a
Scandalizāti quæ & quāta pœna debeatur. Luc. 17. f. 286. a
Scenopegia eſt dictio Græca, a fixione tētoriorū dicta, ſignificans tabernaculorum feſtū qđ à 15. die menſis ſeptimi à Iudæis. 7. diebus celebrabatur, in memoriā quòd fixerāt tabernacula. 40 annis in deſerto aliti à deo. Io. 7. fo. 394. a
Sectæ tres apud Iudæos erant: Phariſæorum, Sadducæorum & Eſſæorū. Mat. 22. fo. 118. b
Senſus aliquis myſticus ad adimpletionem ſcripturæ ſpectat. Io. 19. fo. 493. a
Septenarius numerus Hebræo more vniuerſitatis eſt index: quoniā apđ Moyſē. 7. dies vniuerſa cōprehēdunt. Lu. 8. f. 238. b
Sichar, Sechē & Sichē ſunt noīa eiuſdē ciuitatis. Io. 4. f. 360. a
Sicera quid. Luc. 1. fo. 201. b
Signa neceſſariò præcedētia finē mūdi quæ diſcipuli à Chriſto didicerūt, nō mōſtrāt conſummationē mūdi quaſi in ianuis ſeu ad certū tempus poſt ſigna hæc. Matt. 24. fo. 129. b
Sinapis granū videtur ſimpliciter & abſolutè eſſe minimum oīm ſeminū. Matt. 13 fo. 80. b
Sinus Abrahæ ante Chriſti paſſionē erat limbus patrum, qui Abrahæ ſinus dicitur, eò quòd merito fidei Ieſu xp̄i qui primo Abrahæ promiſſus eſt, quietē illam iuſti aſſequebātur. Luc. 16. fo. 284. b
Solēnitates duæ ſecundū legē ex pluribus ſabbatis conſtabant Paſchalis & tabernaculorū. Matthæi 12. fo. 71. a

Solici

Solicitudo eſt pars intellectus practici circa exequenda inquietam vigilantiã adhibẽs. Luc. 10.fo.253.b
Sortes filiorũ Aaron principum ſanctuarij & domus dei, erãt. 24. Luc.1.fo.200.a
Spicas confricare in ſabbato, cur phariſæi cenſuerint illicitum. Matth.12.fo.71.b
Spiritus blaſphemia quid. Matt. 12.fo 74.a
Spiritus blaſphemia regulariter non remittitur: quia comitem ſemper habet obſtinationem. Matt.12.fo.84.a
Spiritus ſancti appellatiõe quãdoq; ſignificatur deus ſecundũ quod ſpiritus ſancti officium exercet: hoc eſt, ſecũdum quod ſpiritales ac ſanctos efficit animos hominum, illorumq́; fructus ſeu opera. & ſic accipitur ſpiritus ſanctus vbi dicitur qui dixerit verbum contra ſpiritum ſanctum, &c. Matth.12.fo.74.b
Spiritus immortales & homines immortales quãdoq; apparent mortalibus. Mat.27.f.151.b
Ad ſpiritũ ſanctũ obtinendũ requiruntur tria: orare mente, quærere factis, & perſeuerare in vtriſq;. Luc.11.fo.255.a.b
Spiritus ſancta quare accõmodatũ ſit ad circunloquendum proprium nomẽ tertiæ perſonæ trinitatis. Io.14.fo.460.a
Spiritum ſanctum procedere à patre & filio ſub Eugenio. 4. in concilio Græcorum & Latinorum hac ratione deductum eſt. pater & filius in omni ope ratione ſunt vnum in qua nõ obuiat relationu oppoſitio inter patrem & filium: in hoc quod eſt ſpiritum ſanctum procedere à patre nulla admiſcetur relationis oppoſitio inter patrem & filium: ergo. Ioan. 15.fo.469.a
Stare eſt naturalis ſitus hominis perfecti, ſedere autẽ imbecillitatis. Matt.16.fo.197.b
Stella quæ oſtendit Chriſtum natum quid fuerit. Mat.2.f.9.b
Statuta omnia in lege & quæcunq; prophetæ tradunt, ordinantur vel ad diligendum deum in quo clauduntur ea (quæ ſunt fidei, ſpei, religionis & morum) vel ad dilig ẽdum proximum: & in hoc clauduntur quæ ſunt iuſtitiæ, obſeruãtiæ, veritatis, amicitiæ, miſericordiæ & ſimilium. Mat. 22. fo.121.a
Sudor ſanguineus Chriſti quõ acciderit. Luc.22.fo.308.b
Superbi obiectum non eſt honor aut gloria ſed ipſemet: quoniam affectus, ſtudium, officiumq́; ſuperbi totum tendit ad exaltãdum ſeipſum. Et ſimiliter obiectum humilis eſt ipſemet, &c. Matt.23.f.124. a. Luc.14.fo.273.b
Superbia ſola ſe opponit deo: cætera enim vitia fugiunt, &c. Luc.1.fo.209.b

Syna

Synagoga tẽpore templi erat locus publicus dicatus ad doctrinã diuinæ legis & orationem. Luc.7.fo.235.a

TAlitha cumi quid ſignificet. Marc.5.fo. 170.a

Templum Hieroſolymitanum inchoatum à Zorobabele, annis plus minus. 46. ædificatum eſt. Ioan.2.fo.346.b

Temporalia bona non comprehẽduntur ſub Petri poteſtate niſi relata ad ſpiritualia. Matt. 16.fo.92.a

Tenebræ factæ ſuper vniuerſam terram tempore paſsionis Chriſti, vnde acciderint & quanto tempore durauerint. Mat. 26.folio 150.a. & Luc. 23. fo.314.a.b

Teſtamenti veteris ſtatus, ſtatus legis & prophetarum vſque ad Ioannis Baptiſtæ tempora durauit. Luc.16.fo.283.a

Tetrarchia, nomen eſt principatus ad inſtar regni. Lucæ 3. fo.218.b

Thamar quæ fuerit: & cur eius meminerit euangeliſta. Mat. 1.fo.2.b.in fine.

Theſaurizare in terra, quomodo eſt à domino prohibitũ. Matt. 6.fo.43.a

Thymiamatis vſus in veteri teſtamento erat duplex, alter quotidianus: alter ſemel in anno in die expiationis, &c. Lu. 1.fo.200.b

Timor ſolius mali eſt: quoniam nemo bonum timet. veruntamen poteſtas inferendi malũ quantũcunque in ſe ſit bona, timenda eſt ratione mali cuius eſt illatiua. & hoc modo deus in ſe optimus timẽdus dicitur. Matth.10.fo.64.a. & Luc.12.fo.263.a

Toto corde, tota anima & tota mẽte diligere deum, quomodo præceptũ eſt. Ma.22.f.120.a

Trinitatis myſteriũ reuelare appropriatur filio: quoniã filius in carne veniens illud manifeſtauit. Matt.11.fo.70.a

Trinitatis notitia reſeruata eſt ſoli deo quãuis notitia dei ſit naturaliter hominibus & angelis cõicata. Matt.11.fo. 143.b

Trinitatis opera ad extra ſunt indiuiſa & quo ad rationem faciendi & quo ad ſubſtãtiam modũq; faciendi, & nõ tãtum quo ad terminũ. Io.5.fo. 370.

Triſtitia quomodo fuerit in Chriſto. Matth.26.fo.143.b

VElum templi (quod inter ſanctuarium & ſanctũ ſanctorũ erat) cur in morte Chriſti ſciſſum eſt. Matth. 26.fo.151.a

Verbum traducere, quid ſignificet. Matth.1.fo.6.a

Verbũ venimus ibi, & venimus adorare eum, preteriti temporis eſt. Matth.2.fo.9.a

Verbum caro factum eſt ſimul atque beata virgo concepit. Luc.1.fo.207.a

Verba ſenſibilia frequenti vſu appellamus & omnes dictiones

nes ſignificatiuas & ſermonem ex pluribus conſtantem dictionibus. Sicut autem verbum ſenſibile eſt id quod dicitur, ita intelligibile verbum eſt id quod intellectus apud ſe dicit intelligendo aliquid. ita quòd conceptus ille quẽ intellectus intelligendo format de re quã cognoſcit, appellatur verbũ intelligibile. Io.1.fo.324.a

Verbum & ratio in quo differãt. Ioan.1.ibidem.a

Verbi eſſe ac per hoc omnium perſonarum diuinarum eſt relatio realis. Item verbum diſtinguitur realiter à deo dicente ipſum ac per hoc perſonæ diuinæ omnes diſtinguntur inter ſe realiter. Ioan.1.fo. 325. b.& fo.ſeq.a

Verbum diuinum deſcendiſſe de cœlo quid. Ioan.6.

Via vitæ cœleſtis cur deſcribatur quærenda ex ſimilitudine portæ anguſtæ & viæ arctæ. Matt.7.fo.49.b

Vim pati propriè illud dicitur quod patitur ad quod nullam habilitatem habet. Matth.11. fo.67.b

Viri non habent oſſa firmata vſq; ad quartum ſeptẽnium. Luc. 1.fo.203.b

Vitam æternã volenti dicitur: ſerua mandata ad quæ lex diuina te obligauit: volenti autem perfectionẽ dicitur: vẽde omnia, &c. hoc eſt ſerua conſilia paupertatis, miſericordiæ, &c. Matt.19 fo.104.b

Vitæ actiuæ vacantes egent doctrinæ repetitione ad hoc vt illam imbibant: quoniam ſunt diſtracti interius, & hinc prudentes viri bis repetunt mandata occupatis & diſtractis. Luc.10.fo.253.b

Vita actiua circa multa deſcribitur: quoniam eius obiectũ multiplex eſt. tum quoad genera: vt paſcere eſurientem, potare ſitientẽ, veſtire nudũ, & ſimilia. tũ quoad executiones: quoniam multis opus eſt occupationibus ad huiuſmodi exequenda. Luc.10 ibi.b.

Vitæ cõtemplatiuæ obiectum eſt vnũ ſ. æterna felicitas: quæ cõſiſtit in vno, immo ſummè vno obiecto, deo ſ. & in vna mentis applicatione ad videndum deum & fruẽdo deo abſq; multiplicatione & ſucceſſione quacunque, &c. Luc.10.ibi.b & fo.ſeq.a

Vita actiua poteſt tolli ab inuito: quoniam multipliciter poteſt quis impediri vt non vacet miſericordiæ operibus puta rapinis, direptionibus & huiuſmodi. ſed contemplatio non poteſt tolli ab inuito: quoniam contẽplatiuus omnia ſecum portat & inter tormenta maximè cõtẽplatur. Luc.10.ibi.

Vnctio olei qua apoſtoli vngebant ægrotos, nõ erat ſacramẽtalis (qualis eſt vnctio extrema qua eccleſia vtitur) ſed initium

tium quoddã. Mar.6.fo.171.b
Vocari rabbi ſeu magiſtrum & vocare nobis patrem ſuper terrã, cur prohibuerit dominus. Mat. 23.fo.122.b
Velle diuinum relatum ad præcepta, monita, conſilia, prohibitiones & ſimilia appellatur à theologis voluntas ſigni: contra quã volumus quoties peccamus, non obediendo præceptis dei. Relatũ verò ad illa quæ ab æterno diſpoſuit executioni mandari, vocatur voluntas beneplaciti. de qua ſcriptum eſt omnia quæcunque voluit fecit, &c. Matt.23.folio 127.b. in fine.
Duæ ſunt in Chriſto voluntates diuina & humana. Matt.26. fo.144.a
Voluntatis malæ effectus ponitur mala cogitatio, tum vt intelligamus omnem malam cogitationem eſſe aliquo modo voluntariã tum vt intelligamus inquinari homines ſolis malis cogitationibus etiam ſi nullũ exterius malum, nullus exterior ſermo malus adſit. Mar.7.fo. 174.b
Voluntas mala non poteſt bonum fructum tam operationis quàm locutionis producere: cum quo tamen ſtat quòd ex illa operatione bonus effectus ſequatur. verbi gratia euangelizans propter inanem gloriam malum fructum producit, quia prædicatio ipſa peccatum eſt, effectus tamen concomitans (puta conuerſionis auditorum ad pœnitẽtiam) bonus eſt, ſed non à mala voluntate prædicantis, ſed à bona voluntate audientis. Lucæ 6.fo.233.b
Voluntas omnis dei glorioſi bona eſt, tam ſi referatur ad actum volendi, quàm ſi referatur ad volitum. Luc.10.fo.251.b
Voluntas bona confert intellectui diſcernere doctrinam quæ ex deo eſt ab ea quæ non eſt ex deo: quia ſpiritualis homo omnia diiudicat, animalis autem homo nõ percipit ea quæ dei ſunt, &c. Ioan.7.fo.396.a. in fine.
Votum nullum indicitur à Chriſto volenti vitæ perfectionem aſſequi: quia non in vinculis votorum ſed in operibus conſiſtit perfectionis aſſecutio. Mat.19. fo.105.a
Vxor non poteſt dimittere virum adulterantem: quanuis iuxta domini doctrinam vir poſſit dimittere vxorem fornicantem & aliam ducere, &c. Matth. 19.fo.104.a
Zorobabel ex gratia Cyri regis Perſarum tẽplum Hieroſolymitanũ reædificauit. Matthæi 1.fo.4.a. in fine.

FINIS.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVATuor *Euangelia præfatio. Commentarijs tamen eius in Matthæum præfixa.*

* * *

PLVRES fuiſſe qui Euangelia ſcripſerunt, & Lucas Euangeliſta teſtatur (dicens, Quoniam quidem multi conati ſunt ordinare narrationem rerum quę in nobis completæ ſunt ſicut tradiderũt nobis qui ab initio ipſi viderunt ſermonem & miniſtrauerũt ei) & perſeuerantia vſque ad præſens tempus mõnimenta declarant: quæ à diuerſis authoribus edita, diuerſarum hęreſum fuere principia: vt eſt illud iuxta Aegyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomæum, duodecim quoque Apoſtolorum, & Baſilidis atque Apellis, ac reliquorum quos enumerare longiſsimum eſt. Quum hoc tantùm impræſentiarum neceſſe ſit dicere, extitiſſe quoſdam qui ſine ſpiritu & gratia dei conati ſunt magis ordinare narrationem, quàm hiſtoriæ texere veritatem. Quibus iure poteſt illud propheticum coaptari. Væ qui prophetant de corde ſuo: qui ambulant poſt ſpiritum ſuum: qui dicunt, hæc dicit dominus, & dominus non miſit eos. De quibus & ſaluator in Euangelio Ioannis loquitur: Omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt & latrones. qui venerunt nõ qui miſsi ſunt. Ipſe enim ait: Veniebant & ego non mittebam eos. In venientibus enim præſumptio temeritatis, in miſsis obſequium ſeruitutis eſt. ¶ Eccleſia autem quæ domini voce ſuper petrã fundata eſt, quam introduxit rex in cubiculum ſuum, & ad quam per foramẽ deſcenſionis occultæ miſit manum ſuam ſimilis damulæ hinnuloque ceruorum, quatuor volumina paradiſi inſtar eructans, quatuor angulos & annulos habet per quos quaſi arca teſtamẽti & cuſtos legis domini lignis immobilibus vehitur. Primus omniũ Matthæus eſt publicanus cognomento Leui: qui Euangelium in Iudæa He-

bræo ſermone edidit: ob eorum vel maximè cauſam qui in Ieſum crediderant ex Iudæis,& nequaquam legis vmbra ſecedente, Euangelij veritatem ſeruabant. Secundus Marcus interpres Apoſtoli Petri,& Alexãdrinæ eccleſiæ primus epiſcopus: qui dominum quidem ſaluatorem ipſe non vidit,ſed ea quæ audierat magiſtrum prædicãtem, iuxta fidem magis geſtorum narrauit quàm ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochenſis,cuius laus in Euangelio: qui & ipſe diſcipulus Apoſtoli Pauli in Achaiæ Bithiniæque partibus volumen condidit, quædam altiùs repetens,& vt ipſe in prœmio cõfitetur,audita magis quàm viſa deſcribens. Vltimus Ioannes Apoſtolus & Euangeliſta,quem Ieſus amauit plurimùm,qui ſuper pectus domini recumbens,puriſsima doctrinarum fluenta potauit,& qui ſolus de cruce meruit audire. Ecce mater tua. Is quum eſſet in Aſia,& iam tunc hęreticorum ſemina pullularent Cherinthi & Hebionis & cæterorum qui negant Chriſtum in carne veniſſe (quos & ipſe in epiſtola ſua Antichriſtos vocat, & Apoſtolus Paulus frequenter percutit)coactus eſt ab omnibus penè tunc Aſiæ epiſcopis & multarum eccleſiarum legationibus de diuinitate ſaluatoris altiùs ſcribere, & ad ipſum (vt ita dicam) dei verbum non tam audaci quàm felici temeritate prorumpere. Et eccleſiaſtica narrat hiſtoria, quum à fratribus cogeretur vt ſcriberet, ita facturum ſe reſpondiſſe ſi indicto ieiunio in commune omnes deum deprecarentur. Quo expleto, reuelatione ſaturatus, illud prœmium è cœlo eueniens eructauit. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum. ¶ Hæc igitur quatuor Euangelia multò antè prædicta, Ezechielis quoque volumen probat, in quo prima viſio ita contexitur. Et in medio ignis ſimilitudo quatuor animalium: & vultus eorum Facies hominis,& facies leonis & facies vituli & facies aquilæ. Prima hominis facies Matthæum ſignificat: qui quaſi de homine exorſus eſt ſcribere: Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham. Secunda Marcum: in quo vox leonis in eremo rugientis auditur Vox clamantis in deſerto,parate viam domini, rectas facite ſemitas eius. Tertia vituli: quæ Euangeliſtam Lucam à Zacharia ſacerdote ſumpſiſſe initium præfigurat. Quarta Ioannem Euangeliſtam: qui aſſumptis pennis aquilæ, ad altiora feſtinans, de verbo dei diſputat. ¶ Cætera quæ ſequũtur, in eundem ſenſum proficiunt, Crura eorum recta & pennati pedes,& quocunque

ſpiritus

ſpiritus ibat,ibant & non reuertebantur, & dorſa eorum plena oculis,& ſcintillæ ac lampades in medio diſcurrentes, & rota in rota,& in ſingulis quatuor facies. ¶ Vnde & Apocalypſis Ioannis poſt expoſitionem vingintiquatuor ſeniorum qui tenentes citharas & phialas adorãt agnum dei,introducit fulgura atque tonitrua,& ſeptem ſpiritus diſcurrẽtes,& mare vitreum,& quatuor animalia plena oculis dicẽs: Animal primum ſimile leoni: & ſecundum ſimile vitulo & tertium ſimile homini: & quartum ſimile aquilæ volanti. Et poſt paululum: Plena (inquit) erant oculis, & requiem non habebant, die ac nocte dicentia. ſanctus ſanctus ſanctus dominus deus omnipotens,qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt. Quibus cunctis perſpicuè oſtenditur, quatuor tantùm debere Euangelia ſuſcipi, & omnes apocryphorum nænias mortuis magis hæreticis quàm eccleſiaſticis viuis canendas.

VITA SANCTI MATTHAEI, PER DIVVM HIEronymum *in libro de eccleſiaſticis ſcriptoribus.*

MATTHAEVS qui & Leui,ex publicano Apoſtolus,primus in Iudæa propter eos qui ex circuncisione crediderant, Euangeliũ Chriſti Hebraicis literis verbiſque cõpoſuit.Quod quis poſtea in Græcum tranſtulerit,non ſatis certum eſt.Porrò ipſum Hebraicum habetur vſque hodie in Cæſarienſi bibliotheca,quàm Pamphilus martyr ſtudioſiſsimè confecit.Mihi quoque à Nazaræis qui in Berœa vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur,deſcribendi facultas fuit.In quo animaduertendum,ꝙ vbicunque Euangeliſta (ſiue ex perſona ſua ſiue ex perſona domini ſaluatoris) veteris ſcripturæ teſtimoniis vtitur,non ſequitur.70.tranſlatorum authoritatem,ſed Hebraicam.E quibus illa duo ſunt: ex Aegypto vocaui filium meum.& quoniam Nazaræus vocabitur.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI,

in nouum Teſtamentum iuxta ſenſum literalem commentarij. Et primo in Euangelium ſecundum Matthæum.

Poſtquam diuina fauente gratia expoſuimus Pſalterium ad literam, intendimus multorum precibus adquieſcentes, nouum teſtamentum etiam ad literam exponere. Et inchoando à Matthæo, titulum eius qui apud Græcos habetur (quem dicitur Matthæus ipſe appoſuiſſe)notandum duximus;ſcilicet,Euangelium ſecundum Matthæum. ¶ Euangelium Græcè,ſignificat Latinè bonam nunciationem. Et verè hiſtoria hæc dicitur nunciatio:quia nuncij officio fungitur. Nec Matthæus; authorem ſe, ſed nuncium auſus eſt ſignificare. In quo officio implicitè continetur quòd eſt dei nuncius: dum non explicatur à quo iniuncta eſt hæc nunciatio. Et hinc authoritas operis magnificatur;dum non ab homine,ſed à deo nuncius venit.Et propterea non dicit euangelium Matthæi,ſed ſecundum Matthæum,ne nunciatio à Matthæo procedere ſignificetur,ſed nunciatio à deo prout per Matthæum executioni demandata eſt,ſignificetur. ¶ Nunciatio autem hęc bona dicitur,tanquam ſola ſit bona,Et verè ſic eſt,tum ex parte rei nunciatæ:quoniam ſola nunciat vera bona,felicitatem integram continentia.Tum ex parte eorum quibus nunciatur: quia ſola eſt bona omnibus hominibus,cuiuſcunque ſexus,cōditionis,gradus. Tum ex parte modi;quia ſola optimo modo abſq; tricis,clarè (vt ab omnibus poſsit intelligi)annunciat.

¶ Aduerte in hoc principio prudẽs lector, quòd euangeliũ hoc non fuiſſe ſcriptum à Matthæo Hebraicè, conſtat manifeſte ex ipſo euãgelij textu. nam & in primo capitulo dicit, Emmanuel quod interpretatur nobiſcum deus. Et in cap. 27. dicit Ieſum clamaſſe in cruce, Eli Eli lammah hazabthani, ſubiungẽdo, hoc eſt deus meus deus meus, vt quid dereliquiſti me? Si Hebraicè totũ euangelium ſcripſit, in qua quæſo lingua ipſe Matthæus ſubiunxit, hoc eſt deus meus deus meus, &c. & cur magis hæc verba Hebræa Matthæus expoſuit in alia lingua, quàm reliqua euãgelij, ſi totum eſt Hebræum? Ex hoc igitur ꝙ ipſemet Matthæus exponit illa ſola verba Hebræa in Græco, cõuincitur quòd Matthæus euangelium ſcripſit Græcè: & quia illa verba retulit Hebraicè ideo ſubiũxit illa Græcè. Nec obſtat prædictis, quòd Hieron. in lib. de viris illuſtribus dicit Matthæũ haberi Hebræum. nam potuit ex Græco in Hebræũ transferri: ſicut & liber contra gentiles Thomæ Aquinatis tranſlatus eſt è Latino in Græcũ. & fortè Matthæus ipſe ſcripſit in vtraq; lingua. Hoc enim certum eſt ex ratione dicta, euangelium iſtud quod habemus, Græcè à Matthæo ſcriptum eſſe: quicquid ſit de illo Hebræo codice. Si quis autẽ dixerit adiectitias eſſe huiuſmodi interpretatiões quæ in textu Matthæi reperiũtur, & ab interprete Græco fuiſſe adiectas, facilè reiicitur. nam quòd adiectitiæ ſint, nulla authoritate fultum eſt: quòd autẽ de integritate textus ſint, omnia volumina tam Græca quàm Latina (quæ ſola inueniuntur) teſtantur.

Et quia vulgata editio totius noui teſtamenti quandoque minus fida eſt, & nos non interpretes, ſed verũ textum intẽdimus exponere, ideo adhibuimus ſtudium noſtrũ, vt textus corrigeretur iudicio peritorum in vtraq; lingua. Quod vbique facimus quando ſentẽtiæ diuerſitas eſſet: vbi autem eadem eſt ſentẽtia, pertranſimus: niſi apud Ioannis euãgelium & epiſtolã ad Romanos. propter arduam enim vtriuſque materiam exactius ſtuduimus correctioni literæ. Et ne oporteat milies repetere, Græcè ſic habetur, nouerint omnes, mutationes fieri appoſita ſola præpoſitione pro: & ſuperflua aut deficientia ſignificari, ſuperfluit aut deficit: ſubintelligendo ſemper iuxta textum Græcum.

CAPVT

L*iber*) Scribendi rationem tangit, vt perpetuæ ſeruentur memoriæ libro commiſſa. *Generationis.*) Non Generationum. Singulare eſt, quòd Chriſtus duas generationes habuit. Alteram ſecundum diuinitatem: de qua Eſaias 53. Generationē eius quis enarrabit? Alteram ſecundum humanitatem: quam ſolam intendit Matthæus deſcribere. Et propterea non dixit generationum, ſed generationis. *Ieſu.*) Nomen eſt proprium perſonæ ex Hebraica lingua non integrè deductū. nam qui Hebraicè dicitur Ieſuah, Græcè vero *ἰησοῦς*, Latinè dicitur Ieſus. Quod & angelo teſte interpretat' ſaluator. *Chriſti.*) Nomen eſt dignitatis ſeu gratiæ. Hebræorum ſiquidē reges dicuntur Hebraicè Meſsiæ, hoc eſt Chriſti Græcè, hoc eſt vncti Latinè, ab vnctione olei ſeu vnguenti precioſi quo vngebantur: vt patet de primis regibus (Dauid, Saul & Salomone) in hiſtoria libri Regum. Et verè Ieſus Nazarenus fuit vnctus oleo lætitiæ præ participibus ſuis, Pſalmo quadrageſimoquinto: & ſpiritu ſancto & virtute, Actuum decimo. Et intendit ad literā per hoc declarare, quòd intendit deſcribere generationē Ieſu Nazareni veri Meſsiæ à lege & prophetis prædicati. *Filij Dauid.*) Hinc explicat quòd de generatione carnali Ieſu Chriſti dicit, liber generationis. nam ſecundum generationem carnalē eſt filius Dauid. Hinc rurſum habes euangeliſtā aſſerere Ieſum Chriſtū eſſe filiū Dauidis: ita quòd etiam ſi ſequens genealogia non cōprobaret Ieſum Chriſtum eſſe filiū Dauidis, iſte textus ſufficit ad hoc cōprobandum. *Filij Abraham.*) Horum tātùm duorum patrū meminit: quia ad hos tantùm facta eſt de Chriſto repromiſsio. Ad Abraham quidem, in ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Gene. 22. Ad Dauid verò, Iurauit dominus Dauid veritatem, de fructu ventris tui, &c. Pſal. 132. Et eſt ordo rectiſsimus: cōſiderando quòd generatio quæ eſt materia libri, terminatur ad filiū. & ꝓpterea exactiſsimo ordine dixit, Liber generationis Ieſu Chriſti filij. Et quia filius refertur ad patrem, ordinē aſcendendi neceſſariò conſtituit: aſcendendo autem, priùs ad proximū patrem oportuit referri: & mediāte proximo patre ad remotiorem ſeu anteriorem. hoc enim ſeruatum videmus, dicendo, Ieſu Chriſti,

filij Dauid,filij Abraham:hoc eſt Dauidis filij Abraham. ¶ Aduerte hic, quòd verba hæc (liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid filij Abraham) præ ſe ferunt titulum, vel primæ partis euangelij huius: ita quòd vbi Matthæus præpoſuerat titulum totius libri dicendo euangelium ſecundum Matthæum, modo proponit titulum primæ partis, dicendo liber generationis,&c. Vel totius libri materiam explicat in ſpecie, quam prius in genere dixerat euangelij nomine. Ita quòd ſenſus eſt quòd iſtè eſt liber generationis Ieſu Chriſti:hoc eſt,libri iſtius materia eſt generatio Ieſu Chriſti,id eſt Ieſus Chriſtus inchoando ab eius generatione qua eſt filius Dauidis,filij Abrahã. Et hoc ad differentiam aliorum librorum de Chriſto, aliunde Chriſtum tractantium,vt enim ſequẽtia mõſtrant euangelia,Ioãnes ſcripſit Chriſtum Ieſum,ſed à generatione æterna,Lucas ab annunciatione præcurſoris,Marcus à prophetata pręcurſione Ioannis baptiſtæ, Ita quòd ſolus Matthæus ſcripſit euangelium Ieſu Chriſti ab illius ſecundum carnem natiuitate,ex patribus inchoans illius hiſtoriam. *Abraham genuit Iſaac.* Solius Iſaac inter filios Abrahæ meminit,excluſis ab hac genealogia Iſmaele & cæteris fratrib⁹: iuxta verbũ domini ad Abraham, Geneſis viceſimoprimo, In Iſaac vocabitur tibi ſemen. *Iſaac autem genuit Iacob.* Et hic quoque excluditur Eſau:qui eodem partu congenitus eſt, Scriptum eſt enim Geneſis viceſimoſexto, quòd maior ſeruiet minori. & Malachiæ primo,Iacob dilexi,Eſau odio habui, *Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.* Iudas non fuit primogenitus, ſed electa fuit eius ſtirps à deo,de qua naſceretur Chriſtus:iuxta illud, Sed elegit tribũ Iuda,Pſalmo ſeptuageſimooctauo, ¶ Meminit non ſolius Iudæ(qui ſuffciebat ad genealogiam)ſed etiam fratrum,ad differentiam fratrum Iſaac non commemoratorum in hac genealogia:vt intelligamus hoc ideo factũ ab euangeliſta, quia fratres Iſaac non erant partes populi dei:fratres autem Iudæ omnes fuerunt partes populi dei electi in hæreditatem.

Iudas autem genuit Phares & Zaram. Nota prudentiam euangeliſtæ etiã hic.nam ideo meminit non ſolius Phares (qui ſufficeret ad genealogiã (ſed etiã Zaram eodem partu congeniti: vt intelligamus differentiam inter hos eodem partu genitos,& Iacob ac Eſau vnico quoque partu genitos: quòd iſti ambo in dei populo permãſerunt,illorũ autẽ alter tantùm. Ita quòd ſicut deſcribẽdo fratres Iudę reddidit rationem quare excluſit fratres Iſaac,ita deſcribẽdo fratrem Phares,reddit rationem quare excluſit

cluſit fratrem Iacob. *De Thamar.* Thamar fuit nurus Iudæ. Geneſis triceſimooctauo. Et meminit eius euangeliſta tum quia peccatrix: vt Chriſtum ex peccatrice originē traxiſſe deſcribat qui omnium peccata venerat obliturus: tū vt deſcribat Chriſtū non horruiſſe originem ducere ex inceſtuoſo cōcubitu: & inter alias vilitates hanc quoque ignominiam in genealogia ſuā elegiſſe. *Phares autem genuit Eſrom Eſrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz de Rachab.* Meminit Rachab cauponæ ſeu tabernariæ eadē ratione, qua meminit etiam Ruth: vt ſcilicet deſcribat Chriſtum, non ſolū ex ſancto genere Abrahæ, ſed etiam ex gentilibus non horruiſſe originem. Rachab enim fuit Cananæa ex Hierico, & poſtea in vxorem ducta à Salmon. Ruth autē fuit Moabitis, & ducta poſtea in vxorem à Booz. Meminit autem harum duarum vt omnem gentilium ſtatum comprehendat. nam gentes omnes aut exterminandæ aut tolerandæ erant. Exterminandæ quidem in Rachab. Cananæi enim exterminari iuſsi ſunt. Tolerandæ verò in Ruth continentur. Moabitas enim iuſsit deus nō moleſtari propter Loth, Deuter. 2. Intendit enim euangeliſta ex ipſa genealogia aperire, quòd Ieſus Chriſtus etiam ex iſtis traxit originem: qui pro omnium ſalute incarnatus eſt. *Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit Dauid.* Occurrit hic dubiū quo pacto verificatur ſpatium. 300. & 66. annorum à ducatu Ioſue vſque ad natiuitatē Dauidis in his paucis generationibus. videtur enim impoſsibile, quòd iſte quatuor perſonæ, Salmon, Booz, Obed & Ieſſe, conſumment tantum temporis inter dictos terminos. Tantum autem temporis interceſsiſſe intra dictos terminos, facillimè patet conſideranti tēpus ſcriptum 3. Regum 6. ſcilicet quòd anno 480. ab egreſſu Aegypti (qui erat annus quartus regni Salomonis) fundatum eſt templum. Tollendo enim ex hoc numero. 40. annos, quibus populus fuit in deſerto, & 70. annos, quibus vixit Dauid, & 4. annos regni Salomonis, reſtant 366. anni à tranſitu Iordanis vſque ad natiuitatem Dauidis. ¶ Dicitur ad hoc dubium ꝙ fuerunt tres nominati Booz ſibi ſuccedentes: auus, filius & nepos. & ꝙ euangeliſta prætermiſit duos eorum. Si hoc dictum inueniretur authoritate aliqua fultum, poſſet admitti: ſed vbi nulla affertur authoritas, voluntariè dicitur. & eo magis ꝙ in fine libri Ruth fit epilogus generationum Phares vſque ad Dauidem, & vnus tātùm nomi-

natur Booz.Similiter(quod valde vrget) 1.Para. 2.referẽdo genealogiam Phares per Eſrom vſque ad Dauidem, vnus tantùm inuenitur Booz filius Salmon & pater Obed. Quapropter impoſsibile nõ eſt,quod iſti quatuor(ſcilicet Salmon,Booz,Obed, & Ieſſe adæquent totũ prædictum tẽpus etiam intra dictos terminos. quandoquidem æquis portionibus diuidendo,quilibet vnum cum dimidio annũ ſupra nonaginta vixiſſet. Et ſi aliquis eorum minus vixit,alius potuit tãtò plus viuere.& ſic numerus adimpletur. *Regem.* Dauid primus rex in genealogia ſaluatoris fuit.propterea euangeliſta deſcripſit ipſum Regem. *Dauid autem Rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ.* Meminit mulieris adulteræ,propter quam etiã Dauid cõmiſit homicidium: ad manifeſtandum quòd propter illa crimina Dauidis non omiſit deus ſeruare promiſsionẽ factã Dauidi de Chriſto. multi enim putabant,quòd propter talia crimina deus mutaret ſentẽtiam. Contra hos euangeliſta affert genealogiam Chriſti ex illamet muliere quæ fuerat adultera,propter quã cõmiſerat Dauid homicidium:vt oſtẽdat Ieſum Chriſtum,nun ſolùm ex Dauide:ſed etiam ex illamet fœmina non horrere originem. *Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Aſa. Aſa autem genuit Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.* Iſte Hozias nec filius,nec nepos,nec pronepos,ſed abnepos fuit Ioram:vt patet 4.Regum. Hos Matthæus ex induſtria ſe omiſiſſe inferius manifeſtè teſtatur,quũ numerũ generationum ſupputabit.Ratio autem quare hos omiſerit, eſt pœna criminis Ioram,qui Dauidi cũ ſemen miſcuit impiiſsimo ſemini Achab.ita quòd in pœnã tanti criminis tollitur memoria eius vſque ad quartã generationẽ.Et meritò:quia vxor eius nixa eſt delere ſemen regium,vt patet ibidem. Accedit ad hæc, quòd congruũ fuit tantam eſſe maledictionem filiæ Achab,quę erat vxor Ioram:quãta fuit benedictio Iehu qui deleuit domum Achab:ſcilicet vt ſicut Iehu electus ad delẽdum domum Achab, benedictus eſt vſque ad quartam generationẽ,ita Ioram maledictus ſit vſque ad quartã generationem in ſemine ſuo ex filia Achab. *Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autẽ genuit Ezechiam. Ezechias autẽ genuit Manaſſen. Manaſſes autẽ genuit Amon. Amon autẽ genuit Ioſiam. Ioſias autẽ genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonis.* Tranſmigratio Babylonis non eſt menſura generationis iſtorum,ſed eſt menſura genitorũ.Eſt enim ſenſus quòd genuit Iechoniã & fratres

tres

tres eius qui interfuerũt trãſmigrationi Babilonis:ſeu quorum tẽpore fuit trãſmigratio Babylonis.¶ Et ſcito nomẽ transmigrationis ab Ezechiele appropriatum fuiſſe primæ captiuitati Iudæ in babylonẽ:quãdo ſcilicet Ioachim Rex cũ decem millibus ductus eſt in Babylonem:vt patet Ezech.1.Et redditur ratio nominis quia Ioachim velut ſponte migrauit in Babylonẽ:quã doquidẽ ex cõſilio Hieremiæ dedidit ſe.¶ Meminit autẽ nõ ſolius Iechoniæ(qui ſufficiebat ad genealogiã)ſed fratrũ eius : ad cõmendandã memoriã Ioſiæ in multitudine filiorum regũ.fuerunt enim tres Ioſiæ filij reges:vt qui non potuit cõmendari ex ſucceſsione pronepotum regũ,ſaltem cõmendetur ex multitudine filiorũ regũ.Et hoc directè videtur feciſſe euangeliſta,ad ſignificãdũ quare ſuſtulerit memoriã Iorã in quartã generationẽ: oſtẽdẽdo quantũ illius impietas meruerit,ſupplẽdoq; memoriã pietatis Ioſiæ: d ũilli adimitur & huic ſuperadditur. *Et poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel.*Iſte Iechonias nõ eſt illemet Iechonias,qui genitus eſt à Ioſia,ſed eſt filius illius Iechoniæ.Quod conuincitur ex hoc,quòd Iechonias filius Ioſię occiſus eſt extra portas Hieruſalem,& ibi ſepultura aſini ſepultus vt dicitur Hier. 22.& à Ioſepho lib. 10.ca.8.& filius eius etiã Iechonias cognominatus ſucceſsit ei in regnũ, paucis tamen diebus:quia ipſum trãſtulit Nabuchodonoſor cũ decẽ millibus in Babylonẽ,cõſtituẽs Sedechiã patruũ eius Regẽ.vbi patet ꝙ iſte Iechonias,qui poſt tranſmigrationẽ genuit Salathiel, eſt nepos Ioſiæ,non filius.Nec euangeliſta omiſit hanc generationẽ : ſed ſufficiẽter ſignificauit,dicendo & poſt trãſmigrationem Iechonias genuit.Satis enim clarè conſtat ex hiſtoria libri Regũ & Parali.ꝙ iſte generãs poſt trãſmigrationem nõ eſt ille filius Ioſiæ, ſed nepos.ſub aliis tamen nominibus: quia vterque appellatur Ioachim.¶ Quæſtio oritur hîc,quo pacto Matthęus Chriſti originẽ ex Iechonia deſcribit:quũ ſcriptũ ſit Hier.22.de hoc Iechonia.Hæc dicit dominus,Scribe virũ ſterilẽ:nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſoliũ Dauid.¶ Soluitur q̃ſtio:dicẽdo ꝙ Hieremias loquitur ad literã de ſucceſſore in regno tẽporali eo modo quo fuerãt alij Reges ex ſemine Dauid. Chriſtus autẽ ſedit ſuper ſoliũ Dauid,nõ ſecundũ regnũ tẽporale(qđ eſt ex hoc mundo)ſed ſecundũ regnũ vẽturi mũdi ęterni:iuxta verbũ angeli ad beatã virginẽ , Dabit ei dñs deus ſedẽ Dauid patris eius,& regnabit in domo Iacob in æternũ.Vnde prophetia Hieremiæ nõ obſtat origini Chriſti ex Iechonia.*Salathiel autẽ genuit Zorobabel*

babel.Iſte Zorobabel eſt ille qui reædificauit templum ex gratia Cyri Perſarum Regis:vt patet 1. Eſdræ.5.& nõ eſt ille Zorobabel cuius meminit primus Parali.ca.3.quoniã ille fuit filius non Salathiel,ſed fratris eius. *Zorobabel autem genuit Abiud*.Ab hinc vſque ad Chriſtum,nullũ ex veteri teſtamento habetur teſtimonium:ſed ſola Matthęi authoritate has generationes credimus. *Abiud autẽ genuit Eliacim.Eliacim autẽ genuit Azor.Azor autẽ genuit Sadoc.Sadoc autẽ genuit Achin. Achin autẽ genuit Eliud. Eliud autẽ genuit Eleazar.Eleazar autem genuit Matthã.Matthan autem genuit Iacob.Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ.* Si quæritur quare Matthęus appellauerit Iacob patrem Ioſeph:quum Lucas 3.cap.dicat Heli fuiſſe patrem Ioſeph.In promptu eſt ratio:quia Matthæus patrem naturalem,Lucas vero patrem legalem deſcripſit.Vnde Matthæus dicit, genuit, ſignificando generationem naturalẽ:Lucas autem,fuit,ſignificando ius legale. *De qua natus eſt Ieſus.* Occurrit hic triplex quæſtio.Prima eſt cur euangeliſta deduxit generationẽ ad Ioſeph, quum ipſe non fuerit pater Chriſti.Secunda cur euangeliſta non deduxit generationem beatæ virginis ex Dauid,de qua verè natus eſt Chriſtus.Tertia & principalis quæſtio eſt,quomodo euangeliſta aſſequitur intẽtum:ſcilicet monſtrare natiuitatẽ Chriſti ex Dauid per hãc genealogiã. ¶ Ad primam quæſtionem dicitur quòd quia Ieſus Nazarenus habebatur,vocabatur & officio erat filius Ioſeph(nã legitimum erat matrimoniũ inter Ioſeph & Mariã: & ipſamet vocabat Ioſeph patrem Chriſti,Ecce pater tuus,& ego dolentes quærebamus te.Luc.2.& Ioſeph officium patris manifeſtè exercebat)ideo humanũ ſeruans morem Matthæus euangeliſta, deducit generationem Chriſti ſecundũ paternam lineã:vt per hoc ſatisfaceret Iudæis,vocãtibus Ieſum Nazarenũ filium Dauid,eo quòd habebãt ipſum pro filio Ioſeph:oportebat enim ignorantes myſterium virginei partus noſſe ꝙ Ieſus eſſet ex ſemine Dauid:hoc eſt quòd legitimus pater eius eſſet filius Dauid.Si enim Ioſeph non eſſet filius Dauid,excuſationẽ habuiſſent Iudæi non credendi ipſum eſſe Chriſtũ:ſicut etiã excuſabãt ſe ex eo ꝙ Chriſtus dicebatur à Nazareth Galilææ:quia debebat naſci in Bethlehẽ ciuitate Dauidis. ¶ Ad ſecundã quæſtionẽ dicitur, ꝙ ſicut ad ſatisfaciendũ humanæ cõſuetudini euãgeliſta deſcripſit genealogiã Chriſti per Ioſeph,ita ad ſatisfaciendũ cõſuetudini ſcripturarũ ſacrarũ:nõ deduxit generationẽ Chriſti per viã matris. non eſt enim conſuetũ in ſcriptura,genealogias ſcribere per fœ-

minas. ¶ At ſi dicatur quod poterat euangeliſta per maſculinã lineã ex Dauid deducere generationẽ Ioachim patris Mariæ, &cõcludere,Barpãther autẽ genuit Ioachim patrẽ Mariȩ,de qua natus eſt,&c.ſicut modo concluſit, Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ,&c.Reſpondetur primo quòd non cõſtat beatam virginem traxiſſe originẽ ex Dauide per continuam lineam maſculinam:quoniã ad veritatẽ fidei quod beata virgo ſit ex ſemine Dauid non oportet,quod per continuationẽ maſculinæ lineæ à Dauide deſcẽderit,nihil enim officit veritati ſi per multas lineas fœmininas hoc fuerit.Et fortè hoc inſinuat ſcripta conſanguinitas beatæ Mariæ cum Elizabet,quã conſtat fuiſſe ex filiabus Aaron,Luc.1.Dicitur nihilominus ſecundo,quod ſi hoc feciſſet Matthæus,duplex aſſumpſiſſet opus,ſcilicet genealogiã beatæ virginis texendi,& texendi genealogiam Ioſeph.genealogia ſiquidem Ioſeph neceſſario erat deſcribenda ad ſatisfaciendum Iudæis & humanæ conſuetudini.¶ Ad tertiã quæſtionem Fauſti Manichæi(quæ eſt præcipua:vtpote de re ipſa)dicitur ꝙ Matthæus aſſecutus eſt intentum,& voluit intelligi ſe aſſecutum intentũ,ex eo quòd iſtam ſeriem generationum afferre ſe propoſuit in principio in teſtimoniũ quòd Ieſus Chriſtus eſt filius Dauid.hinc enim implicite ſignificauit,ꝙ Ioſeph iure propinquitatis erat vir Mariæ:ac per hoc Maria & Ioſeph erãt ex vna & eadem ſtirpe.Ita ꝙ deducendo originem Ioſeph,declarauit ſimul idẽtitatem ſtirpis inter Ioſeph & Mariam:ac per hoc Chriſtum eſſe vere natum ex Dauid,& non ſolum ſecundũ originẽ legitimi patris. *Qui vocatur Chriſtus.* Vocari non diſtinguitur contra eſſe:ſed quum ſuperius dixiſſet Ieſum eſſe Chriſtum(dicendo liber generationis Ieſu Chriſti)modo adiungit quod etiam vocatur Chriſtus.Sic enim cõmuniter appellabatur tẽpore quo ſcripſit Matthæus,& appellatur. *Omnes itaque generationes ab Abrahã vſque ad Dauid generationes quatuordecim:& à Dauid vſque ad transmigrationem Babylonis,generationes quatuordecim:& à tranſmigratione Babilonis vſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.* Hic dicitur quòd ſunt quatuordecim generationes ab Abraham vſq; ad Dauid:& tamẽ in rei veritate nõ ſunt niſi tredecim.tredecim enim vicibus tantũ ſcriptum eſt, genuit:conſtat autẽ quòd cuilibet generationi reſpondet vnũ genuit.Sunt tamen 14. perſonæ quarũ prima,ſcilicet Abraham,non numeratur vt genita. Vnde ſenſus eſt quòd omnes perſonæ ſecundũ ſingulas generationes ab Abrahã vſq; ad Dauid ſunt 14. Et ſimiliter à Dauid

vſq;

vſq; ad trãſmigrationem Babylonis(hoc eſt vſq; ad Ioachim filium Ioſiæ)ſunt 14. Et ſimiliter omnes à trãſmigratione Babylonis(hoc eſt à Iechonia ſeu Ioachim nepote Ioſiæ)vſq; ad Chriſtum incluſiue ſunt 14. Sic enim ſupputãdo ceſſant omnes ambiguitates:& inuenitur clara veritas ſignificata per euangeliſtam. ¶ Si quæris quare euageliſta diſtinxit genealogiam Chriſti in iſtos tres ordines(primum vſque ad Dauid, ſecundum vſque ad transmigrationẽ Babylonis,& tertiũ à trãſmigratione vſque ad Chriſtum)in promptu ratio eſt hoc factum eſſe ad diſcernendũ ordinem regii generis à reliquis. Tota enim progenies Regum, ex qua Chriſtus traxit originem,comprehẽditur à Dauide vſq; ad trãſmigrationem Babylonis. Et quoniam Regum ſeries media inuenitur inter patres ante Dauidem,& inter filios poſt Iechoniam,ideo oportuit inter duos extremos ordines ordinem Regũ mediũ collocare. Hæc enim diſcretio coegit euangeliſtam ad iſtos tres ordines. ¶ Et hinc habes quare meminerit tranſmigrationis Babylonis,& ſimiliter quare nominauerit Dauidem Regẽ. ¶ Curauit quoq; euãgeliſta in quolibet ordine declarare numerũ:ne quiſquã putaret ipſum ex obliuione aliquid reliquiſſe:ſed quòd quicquid omiſit,ex induſtria omiſit,& ne cuilibet libera eſſet licentia addendi. *Chriſti autem generatio.* Deficit Ieſu, Legendũ eſt. *Ieſu Chriſti autem generatio ſic erat.* Dixerat de qua natus eſt Ieſus:intẽdit nũc declarare modum , quo de illa natus eſt Ieſus,dicendo ſic erat. *Quum eſſet deſponſata mater Ieſu Maria Ioſeph.* Non ſponſalibus de futuro,ſed per verba de præſenti. Ita quòd iã erat legitima coniux:immo ſic cõuerſabatur cũ Ioſeph. ꝙ licitè abſq; vlla nota potuiſſent ſi voluiſſent cõſummaſſe matrimoniũ. Quod patet ex eo,quòd aliter non fuiſſet conſultũ famæ beatæ virginis,ipſa apparente vtero grauida. ¶ Et hæc eadẽ eſt ratio ad literã quare beata virgo fuit cõiugata: vt ſcilicet cõſuleretur famæ eius. puella enim nõ cõiugata inuẽta grauida, infamis eſt. Ex parte quoq; prolis(ſcilicet Ieſu Chriſti) oportuit ad literam beatã virginẽ eſſe coniugatã:ne Ieſus ſpurius haberetur. Nec deeſt quoq; tertia ratio literalis ex pte opportunorũ obſequiorum ad fugam in Aegyptum,quæ per Ioſeph exhibenda erant. *Antequam conuenirent.* proculdubio ad conſummationẽ matrimonij. Sed oritur hic quæſtio:quia hinc apparet quòd poſtea conſummauerint matrimoniũ. modus enim iſte loquendi(ſcilicet antequã conuenirent)non conſueuit dici niſi de conuenturis quandoque. nam de eo qui nunquam eſt prãſurus,non

dicimus

dicimus antequã pranderet:& ſic de ſimilibus. ¶ Ad hoc fomentum erroris Heluidij (qui non eſt veritus dicere beatã virginem & Ioſeph conſummaſſe matrimoniũ poſt natiuitatem Chriſti) reſpondetur ꝙ nec veritas nec modus loquendi hunc errorẽ inducit. Veritati ſiquidẽ textus ſufficit negatio conſummati matrimonij tẽpore, quo beata Maria inuenta eſt grauida. hoc enim eſt quod intẽdit euangeliſta explicare. Modus autem loquendi congruè ſeruatur ſine ſubſecuta poſtmodũ conſummatione matrimonij. nam hoc loquẽdi modo vtimur nõ ſolum quãdo poſtea ſubſequitur opus, ſed etiã ad denotãdum diſpoſitionem, vel etiam ad denotandum tẽpus. Dicimus enim de aliquo, ꝙ antequam in portu pranderet, nauigauit. vbi nõ ſignificatur ꝙ pranſus eſt in portu poſtquàm nauigauit: ſed ꝙ diſpoſuerat in portu prandere. Similiter dicimus de eo, qui tempore dormitionis iter arripuit, ꝙ antequàm dormiret, accepit fugam. Vbi non ſignificatur quod poſtea dormierit: ſed tẽpus dormitionis fuiſſe tẽpus fugæ. ¶ Sic enim in propoſito euãgeliſta ſignificat, ꝙ tempore cõſummandi matrimonij inuenta eſt beata Maria grauida: & ſimiliter ꝙ quum eſſet diſpoſitio ad conſummãdum matrimonium, inuenta eſt grauida. Et intellige tam tẽpus quàm diſpoſitionem in hoc ꝙ erant legitimi coniuges, ſimul conuerſantes: ita ꝙ licite & ſine omni nota potuiſſent (vt dictum eſt) conſummare matrimonium. Hoc enim tẽpus huiuſmodi & diſpoſitio ſufficit ad verificandum modum loquendi, antequam conuenirent: & non oportet ꝙ poſtea ſubſecutum fuerit opus conuentionis. ¶ Et hæc ad propoſitũ dicuntur, nam abſolutè etiam verificatur, ꝙ iudices antequam cognoſcerent cauſam, damnauerunt N. & tamen non poſtea examinarunt. Et medicus antequã cognoſceret ægritudinem, dedit medicinam & occidit illum: & tamen nec poſtea cognouit ægritudinem. *Inuenta eſt.* proculdubio à Ioſeph familiariter cum ea conuerſante. Vidit enim vterũ eius tumentem. Et videtur hoc ad literam fuiſſe poſt tres menſes à conceptione Chriſti quãdo beata virgo reuerſa eſt à domo Zachariæ patris Ioannis baptiſtę. Vterus enim prægnantis, poſt tres menſes manifeſtè apparet. *In vtero habens de ſpiritu ſancto. Ioſeph autem vir eius quum eſſet iuſtus.* Scriptum eſt enim Prouerb. 18. qui tenet adulteram, ſtultus eſt & inſipiens. *Et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.* Dictio interpretata traducere, propriè ſignificat exemplificare: hoc eſt facere illam exemplum aliis. Quod eſt vituperare ipſam, accuſando eam adulterij

terij.ſic enim ſpectaculum & exemplum feciſſet ipſam. Significatur enim tanta iuſtitia Ioſeph(vt iuſtitia eſt nomen veræ recti tudinis animi)vt duo vellet:ſcilicet & conſulere ſibi ne cohabitaret adulteræ,& conſulere coniugi ne vituperaret eam.propterea enim elegit medium dimittendi eam occulte: hoc eſt recedere nihil dicendo quod coniux ſua eſſet grauida ex adulterio.exiſtimando namque eam adulteram, habebat violentam rationem:videndo eam grauidam,& ſciendo quod ipſe non cognouiſſet eam. *Hæc autem eo cogitante.* Tempus congruum ac neceſſarium diuinæ inſtructionis tangitur.Ante illud ſiquidem tempus non oportuit Ioſeph inſtrui:nec ante illud tempus diſpoſita erat mens eius ad percipiendam angelicam inſtructionẽ, quando nihil de vtero coniugis cogitabat.ſed tũc imminebat periculũ dimiſsionis,& animus iuſtus ſanctis cogitationibus fluctuans præparabatur ad diuinum lumen ſuſcipiendum: ſicut animus Nabuchodonoſor cogitans quid poſt ſe futurum eſſet, præparatus eſt ad ſuſcipiendũ ſomnium,futurorum præſagiũ: vt dicitur Danie.2.*Ecce angelus domini in ſomnis apparuit illi dicens.* Teſtatur euangeliſta,quod in promptu opportune angelus domini apparuit Ioſeph in ſomnis.Et intellige per apparere,quod apparuit ſic quod manifeſtauit ſe eſſe angelum domini.niſi enim Ioſeph fuiſſet certificatus quòd eſſet angelus domini, verbis eius certam fidem non dediſſet.¶ Si quæritur quare beatæ virgini angelus apparuit in vigilia.Ioſeph autem in ſomnis:in prõptu ratio eſt differentiæ ex differenti perfectione eorum.Iſte enim iuſtus,illa deſcribitur plena gratiæ. ¶ Verũ hæc apparitio in ſomnis,præſtare videtur aut æquiualere omnibus apparitionibus angelorũ in vetere teſtamento:quoniam hæc fuit cum tanta claritate mentis quòd nulla interuenit hæſitatio. In apparitionibus enim factis Abrahæ ad ilicem Mambre,Iacob,Ioſue, & cæteris, immo etiam in apparitione facta Zachariæ patri Ioannis baptiſtæ interuenit ignoratio aut hæſitatio.*Ioſeph fili Dauid.*Quia de natiuitate Meſsiæ tãdiu expectati & promiſsi ex ſemine Dauid inſtruere eũ volebat,ideo eũ appellat fili Dauid: reuocando ad mentem eius per hoc promiſsionem factam Dauidi. *Noli timere accipere Mariam.*Timor reſpectu mali eſt:ac per hoc aperit angelus quod Ioſeph timebat offendere Deum ſi acciperet adulteram: quia quaſi patronus adulterij efficeretur. *coniugem tuam.* Hinc apparet quòd ita erat deſponſata quòd erat cõiux.erat enim inter eos verũ cõiugiũ:quia erat vera copula cõiugalis.¶ At ſi ſpe

culati

culatiuè obiicitur, quomodo cũ veritate coniugij ſtat continua virginitas mentis in beata virgine: quum vxor poteſtatem corporis ſui coniugi tradiderit: Reſpondetur quòd conſenſus in copulam coniugalem non contrariatur virginitati mentali: quoniam non eſt conſenſus in futurũ actum copulæ carnalis, ſed eſt conſenſus in potentiam. Copula enim coniugalis potentiam ſignificat ad copulam carnalem. potentia ſiquidem tantum diſtat ab actu, vt quod eſt aliquid in potẽtia non ſit illud: qui enim eſt Rex in potentia non eſt Rex. *Quod enim in ea natum eſt.* Nota natum in ea: quoniam opus naturæ ſignificat. Et cõfutat errorem Valentini, dicẽtis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe, & per vterum beatę virginis quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Excluditur ſiquidem hoc: dicente angelo, quod in ea natum eſt. non enim naſcitur niſi opere naturali. ¶ In ea, in vtero eius. Et hinc habet diſtinctionem illam inter natiuitatem in vtero & natiuitatem ex vtero. natiuitas ſiquidem in vtero hic ſignificatur. ¶ Et aperte naturale opus maternũ aperitur: colligẽdo quod prius dixerat, quum eſſet deſponſata mater eius, & quod ſtatim ſubiungit, pariet filium. Ex eo enim ꝙ hic dicit in ea natum eſt, & eam vocat matrem eius quod in ea natum eſt, & ꝙ pariet filium, manifeſtiſsimè ſignificat naturale opus maternum intra viſcera beatæ virginis interueniſſe, quo eſt mater, & pariet filium. Quæ ideo ſint notata, vt naturalem matrẽ Chriſti beatam Mariam intelligamus, ſicut reliquę matres ſunt naturales matres ſuorum filiorum: hoc ſolo dempto, quod non ex virili ſemine cõcepit. Quod angelus ſtatim ſubdit. *De ſpiritu ſancto eſt.* Directe reſpondet angelus cogitationi Ioſeph prǽſupponentis adulterium: excludendo hoc & dicendo, ꝙ non ex virili ſemine, ſed ex ſpiritu ſancto natum eſt in vtero beatæ virginis id quod natum eſt in ea: hoc eſt quòd ſpiritus ſanctus vice ſeminis virilis in hac natiuitate functus eſt. Nec propterea ſpiritus ſanctus pater eſt Chriſti: ſicut nec ſemen virile pater eſt eius qui cõcipitur. ¶ Vbi nota vtrunque dictum: ſcilicet & quod naturæ & quod miraculi fuit. Dicendo enim quod in ea natum eſt, opus naturę ſignificauit: dicendo autem de ſpiritu ſancto eſt, opus miraculi manifeſtauit. Et verè cõceptio illa fuit naturalis quo ad maternum opus: miraculoſa autem quo ad excluſionem paterni operis, & quo ad opus ſpiritus ſancti. *Pariet autem filium.* Non emittet quod in ea natum eſt qualitercũque: ſed pariet, naturali opere materno per genitalia membra generabit filiũ maſculum. *Et vocabis nomen eius Ieſum.*

fungeris

Fungeris tu officio patris in appellatione nominis. Et reddit nominis rationem. *Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.* In quo angelus inſtruit ipſum de officio Chriſti in primo aduentu: ꝙ ſcilicet venit ad ſaluandum animas à peccatis. ¶ Et implicitè Chriſti diuinitatem inſinuat: quoniam dei proprium eſt dimittere peccata. Non enim dixit, ſaluabit populum ſuum ne peccent, ſed à peccatis eorum: hoc eſt à peccatis quæ habent, quod eſt condonare peccata. ¶ Significãter quoque dixit populum ſuum: vt Ioſeph inſtructus ex lege, ꝙ Meſsias redempturus eſſet Iſrael, intelligeret filium hunc naſciturum, habiturum ſub ſe populum, quanuis non explicauerit quomodo. *Hoc autẽ totum factum eſt vt adimpleretur quod dictum eſt à domino per prophetam dicentem.* Debebat euangeliſta ſubiungere ſtatim obedientiam Ioſeph: ſed diſtulit illam, interponẽdo vaticinium Eſaiæ, vt lectores inſtrueret de myſteriis ab angelo reuelatis: ꝙ non fuerunt nunc primùm reuelata, ſed olim eadem fuerunt à domino per Eſaiam prophetam prædicta. *Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium.* Aduerte hic ꝙ, vt Græcus teſtatur textus, Matthæus euangeliſta aperuit ſenſum Eſaiæ cap. 7. Ecce alma dicendo ecce virgo in vtero habebit, &c. *Et vocabitur.* pro, vocabunt, *nomen eius Emmanuel.* Angelus dixit, quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt, pariet autem filium: Propheta dicit, Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium: Et vbi angelus dixit, & vocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum: Propheta dicit, & vocabunt nomen eius Emmanuel. Angelus enim nomen cũ nominis ratione attulit, Propheta vero rem tantùm. Non enim intẽdit ꝙ appellandus eſſet Emmanuel: ſed ꝙ res ſignificata per Emmanuel, attribuenda eſſet ei, ꝙ cognoſcendus eſſet ſecundum rem ſignificatam per Emmanuel. Quod euangeliſta declarat ſubiungendo, *Quod eſt interpretatum.* pro, quod interpretatur, *nobiſcum deus.* In quo non minus ſignificatur diuinitas huius filij quàm ſignificata fuerit per hoc ꝙ ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum: imò hic filius eſt nobiſcum deus, in hoc ꝙ ſaluum facit populum ſuum à peccatis eorum. ¶ Hic eſt primus locus ex quo apparet Matthæum non ſcripſiſſe Hebraicè: dum Hebraicum nomen interpretatur in alia lingua: vt prius dictum eſt. *Exurgens autem Ioſeph à ſomno, fecit ſicut præcepit ei angelus domini.* Obedientia Ioſeph deſcribitur ſine mora. *Et accepit.* ad perpetuam conuerſationem. *Coniugem ſuam.* quam à ſua conuerſatione cogitauerat dimittere. *Et non*

cognoſcebat

cognoſcebat eam donec peperit. Oritur hîc ex aduerbio, donec, quæſtio ad fomentum erroris Heluidij. Ex eo enim ꝙ euãgeliſta dicit quòd Ioſeph non cognoſcebat (proculdubio cognitione copulæ carnalis) coniugem ſuam donec peperit filium, videtur ꝙ poſtquam peperit, cognouerit eam. Sed hæc obiectio vana monſtratur & conuincitur ex eo, quòd iſta verba ſignificant quidem negationem coitus vſque ad partum, ſed non propterea ſignificant affirmationem coitus poſt partum. Fatemur ingenuè quòd hæc verba non ſignificant affirmationem aut negationem copulæ carnalis poſt partum: quia euangeliſtæ ſolicitudo fuit ad monſtrandum Chriſtum nõ ſolùm natum in virgine, ſed etiam virginem peperiſſe Chriſtum. Hæc enim duo cadere poterant ſub dubio: quoniam ambo ſupra naturæ vires ſunt & valde admiranda. Reliquum dimiſit intelligentiæ noſtræ: qui niſi deſipiamus, intelligere tenemur, ꝙ cognitis & viſis tot myſteriis à Ioſeph & Maria, nec etiam cogitauerunt de carnali inter ſe copula. ¶ Nec imprudentiæ arguendus eſt euangeliſta tanquàm imprudenter ſcripſerit, dicendo nõ cognoſcebat eam donec peperit. niſi etiam imprudentię arguas Dauidem prophetam, ſcribentem, Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Conſtat enim quòd non minùs ſedebit à dextris dei Meſsias, poſtquam poſiti fuerint inimici ſub pedibus eius: & tamen dicit, ſede à dextris meis donec ponam. Simili enim modo dicit euangeliſta, & non cognoſcebat eam donec peperit: relinquens pro indubitato, ꝙ multò minus cognoſcebat eam poſtquam peperit. ¶ At ſi contenderis quòd nõ debuit Matthæus hanc anſam hæreticis relinquere, pondera officium Matthæi. Nam aſſumpſit prouinciam ſcribendi generationem Chriſti, non vitam beatæ Mariæ. Incepit enim, Liber generationis Ieſu Chriſti: & rurſus, Chriſti generatio ſic erat. Perfectè autem narrauit generationem Chriſti ex parte matris, explicando quòd ex virgine conceptus eſt de ſpiritu ſancto, & quòd virgo ipſum peperit. reliquum tanquàm impertinens ſuo officio, tacuit. *Filium ſuum primogenitum.* Non poſt quem alius fuerit genitus, ſed ante quem nullus eſt ab ea genitus. In hoc enim ſenſu tam in ſacris ſcripturis, quàm in cõmuni vſu vocatur, & eſt primogenitus: alioquin iura primogeniti non haberẽt locum in vnigenito. *Et vocauit nomen eius Ieſum.* Hoc fuit adimpletum octauo die quando circunciſus eſt puer. ¶ Aduerte hîc quòd omnes euangeliſtæ ideo vtuntur nomine

Ieſu ſcribentes geſta Chriſti, quia Ieſus eſt nomen propriũ perſonæ: & conſueuerunt ſcriptores hiſtoriarum vti nomine proprio perſonæ de qua loquuntur.

CAPVT II.

Q*Vum ergo natus eſſet Ieſus.* Continuat Euangeliſta natiuitati Chriſti aduentum Magorum, omiſſa circuncisione, quam implicitè ſignificauerat in fine præcedẽtis capituli, dicendo quòd Ioſeph vocauit nomen eius Ieſum: impoſitio enim nominis fiebat in die circunciſionis. *In Bethlehem Iudæ.* pro, Iudææ. Locus natiuitatis Chriſti deſcribitur Bethlehem, alio nomine Ephrata. Et fuerunt duæ ciuitates nomine Bethlehem (altera in tribu Zabulon: vt patet Ioſue 19. altera in tribu Iuda: de qua ortus eſt Dauid, & de hac eſt ſermo) ideo additur Iudææ, id eſt in ſorte tribus Iudæ quę vocatur Iudæa. ¶ Et aduerte quòd dominus Ieſus voluit naſci in Bethlehem ad literam, quia erat ciuitas Dauid, & non in Sion, quæ vocabatur ciuitas Dauid: vt ex electo loco natiuitatis inciperet aſſumere vilitates noſtras: eligendo naſci in vili terra & non in nobili, qualis erat Sion illuſtrior pars Hieroſolymæ. *In diebus Herodis regis.* Secundum hiſtorias Chriſtus natus eſt Anno 42. imperij Auguſti Cæſaris; qui erat annus 34. vel circiter regni Herodis. Sed Matthæus non dixit in diebus Cæſaris Auguſti, ſed in diebus Herodis Regis: quia hiſtoria aduentus Magorum cum inde ſubſecutis, ex Herode, non ex Cæſare Auguſto pendebat. Herodes enim non Auguſtus inquiſiuit de loco natiuitatis Chriſti, direxit Magos in Bethlehem, occidit innocentes, fugauit Chriſtum in Aegyptum. Fuit autem ſecundum hiſtorias Herodes hic Idumæus, circunciſus tamen ob amorem vxoris. Et appellatur ſimpliciter Herodes rex, quia fuit primus rex inter Herodes, & fuit primus rex Iudæorum coronatus à Romanis: fuit enim ſenatuſconſulto decretus rex Romæ: gubernantibus mundum Cæſare Auguſto & Antonio, præſentibus tunc in illius creatione. Et eſt iſte qui ab aliis vocatur magnus Herodes, vocatur etiã Herodes Aſcalonita. *Ecce Magi.* Nota continuationem. quum natus eſſet, ecce Magi: vt intelligas ſtatim poſt natiuitatem Chriſti veniſſe Magos. Quod etiam conuincitur ex eo quòd Magi inuenerunt Chriſtum in Bethlehem. nam conſtat quadrageſimo die præſentatum fuiſſe Hieroſolymis in tẽplo, & poſtea in Aegyptum delatum. Et ſi rationabiliter ſupputabimus tempus, decimo forte die à natiuitate Chriſti Magi venerunt Hieroſolymam,

rationabile ſiquidem eſt, ꝙ duo ad minus dies effluxerunt ſciſcitante Herode,vbi Chriſtus naſceretur & tempus ſtellæ:vt ſic tertiodecimo die Magi peruenerunt ad Chriſtũ in Bethlehem. ❡ Magus,dictio Perſica dicitur,non Latina,Gręca,aut Hebręa: & idẽ ſignificat,quod apud Græcos philoſophus,apud Latinos ſapiens,apud Indos gymnoſophiſta.vnde ex ipſa dictione ſignificatur,ꝙ viri iſti fuerunt Perſæ,hoc eſt ſapientes Perſarum. Si enim euãgeliſta dixiſſet,ecce gymnoſophiſtæ,proculdubio intelligeremus ꝙ fuerunt ſapientes Indorũ.vnde ex quo dixit,ecce Magi:intelligendũ eſt,ꝙ fuerunt ſapientes Perſarũ. Nec apparet difficile,ꝙ decem dietis camelorum, ab oriente venerint Hieroſolymam:quum cameli diæta vna æquiualeat diætis tribus equi, vt dicitur.❡ Et quia pluraliter dicitur Magi,cõſtat ꝙ ad minus fuerunt duo:cõmuniter tamẽ creditur ꝙ fuerint tres, quantum ex euãgelica litera habetur,ſapientes ſeu philoſophi.

Ab oriente venerunt. Satis quadrat dictioni Magi,ꝙ venerint ab Oriente,quoniã Perſia in Oriente eſt. Et quia ter in hac hiſtoria euangeliſta repetit illam regionem,vocando eam Orientem (nam & inferius dicit, vidimus ſtellam eius in Oriente: & rurſus,& ecce ſtella quam viderant in Oriente)inſinuare,immo ſignificare apertè videtur, ꝙ terra vnde iſti venerũt,ſit in Oriẽte: non ſolùm reſpectiuè ad Hieruſalem, ſed ad vniuerſam terram habitabilem.propterea enim totiẽs repetiit ſimpliciter & abſolutè ab Oriẽte:in tali ſiquidẽ ſitu eſt Perſia. *Hieroſolymam.* Humana vſi ratione Magi regẽ Iudæorũ nouiter natum quærunt in ciuitate regia ſimul & diuina,propter templum domini ibidem. *Dicentes, vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum? vidimus enim ſtellam eius in Oriente:& venimus adorare eum.* Vnum quærunt,& tria affirmant.Quærunt enim ſpecialem locum,in quo manet Chriſtus natus,dicendo vbi eſt.Affirmant primò natum eſſe regem Iudæorũ:dicendo qui natus eſt rex Iudæorum. Et loquuntur de Iudæorum rege tam expectato & à prophetis prædicto. Affirmant ſecundò modum quo ſciunt natum eſſe Iudæorũ regem:dicendo, vidimus ſtellam eius in Oriente.Affirmãt tertiò quorſum inquirunt:dicẽdo,& venimus adorare eum.❡ Vbi ſcito quòd,venimus,præteriti eſt temporis:vt textus Græcus teſtatur.Ac ſi apertè dicant.Ad hoc quærimus,vt adoremus eũ:quia ad hoc venimus.Et rurſus tam certi ſumus ex ſtella.quòd natus eſt rex Iudæorum,quòd venimus nos qui ſapientes habemur & vocamur, adorare eum.❡ Aduerte hìc, quòd ſtella iſta ex iis

quæ euangelica tradit hiſtoria,nō erat ſtella aliqua cœleſtis,ſed erat ſimilitudo quædam ſtellæ erat enim mixtum quoddam ex elementis pluribus & præcipuè igni: ſimile ſtellæ, non in cœlo exiſtens,ſed in aëre prope nos: vt patet ex eo quòd mouebatur quaſi motu progreſsiuo,antecedēdo Magos ab Hieruſalē, vſq; ad diuerſorium in quo erat Chriſtus, ſuprà illam domū firmiter ſtans,huiuſmodi enim motus,& quies ad demōſtrandū domunculam illam, conuincunt quòd in aëre erat tam vicino ꝙ demonſtraret illam paruam domunculam,ita quòd non alium demōſtrabat locum. ¶ Sed eſt hîc quæſtio difficilis, quomodo verificatur,vidimus ſtellā eius. Quòd enim viderint oculis corporeis ſtellam,clarè intelligimus:ſed quòd viderint ſtellā eius: valde difficile eſt intelligere.& tāto difficilius,quāto ſtella illa, non ſolum monſtrauit regem Iudæorum (& propterea dicitur ſtella eius)ſed etiam mōſtrauit tempus natiuitatis eius. Quod ex hoc patet,quòd Magi ad manifeſtandum Iudęis quòd natus eſt rex Iudæorum,dixerūt:vidimus enim ſtellam eius in Oriente.niſi enim ex ſtella didiciſſent Chriſtum natū,non potuiſſent ex viſione ſtellæ affirmare natum eſſe regem Iudæorū.Et ratio difficultatis eſt:quia non apparet modus quo ſtella illa in Oriēte exiſtens monſtrauerit Chriſtum natum. ¶ Ad euidentiā huius difficultatis tria declarari oportet.Primū eſt,quæ ſit res mōſtrata per ſtellam.Secundum,quis fuit modus monſtrandi rē illam.Tertium,quis fuit modus quòd Magi perceperūt ſtellā illam monſtrare Chriſtum natum. ¶ Circa primum in dubium vertitur,an ſtella illa monſtraret Chriſtum iam natum,an monſtraret Chriſtum naſciturum poſt tot menſes ſeu annū, Sed verba Magorum prę ſe ferūt,quòd ſtella illa monſtrauit Chriſtum natum.nam ipſi dixerunt,vbi eſt qui natus eſt.& ad hoc manifeſtandum adduxerunt cœleſte teſtimonium,quia vidimus ſtellā eius.Perſpicaciter ſiquidem cōſiderando verba Magorū quorſum tēdant,apparet quòd directè tendunt ad teſtificandū Chriſtum natum.Prophetæ enim prædixerant regem Iudæorū naſciturum,& hoc vniuerſi Iudæi credebant.Vnde Magi nō adduxerunt ſtellā pro teſtimonio regis Iudæorū abſolutè aut naſcituri,ſed regis Iudæorū nati.Et ſi ſtella monſtraſſet regē Iudęorum,non natum,ſed naſciturum,dixiſſent Magi, vidimus ſtellā eius in Oriente tot mēſibus antè,& ſupputatis mēſibus iā debet eſſe natus.Quod nō dixerunt:ſed aſſeuerarunt ipſum natū ex eo ꝙ viderant ſtellam eius, abſq; ſupputatione aliqua temporum

porum.Concludendum eſt ergo,quòd ſtella demõſtrauit Chriſtum natum.Quod etiam tanto magis rationi conſonat,quãto minus multiplicantur miracula.mõſtrare enim Chriſtũ natum, eſt ſimplex miraculum:mõſtrare autem Chriſtum naſciturum tali certo die,multiplicat miracula,quæ nõ habemus ex ſcriptura. Circa ſecundũ de modo demõſtrandi, duplex modus intelligi poteſt.Alter per modũ imaginis,tanquam in ſtella illa apparuerit velut pictus Chriſtus natus. Sed ſi ſic fuiſſet,nõ dixiſſent Magi,vidimus ſtellam eius, ſed dixiſſent,vidimus ſtellã cũ imagine eius.nõ enim omiſiſſent imaginẽ, quæ erat expreſsio apparẽtis ſtellæ.Vnde hoc extraneũ ab euãgelica apparet hiſtoria,& voluntariè dici.Alter modus eſt,ꝙ ortus ſtellæ mõſtrauit ortũ Chriſti,hoc eſt, ꝙ ex hoc ipſo ꝙ ſtella illa apparuit,tẽpus apparitionis fuit ſignũ tẽporis natiuitatis Chriſti.Et hic modus cõſonat verbis Magorũ,& ſubſecutis quæ referũtur in euangelio.Conſonat in primis verbis Magorũ,non aliud teſtimonium afferentium Chriſti nati,niſi ſtellam eius viſam.hoc enim ſignificat viſionem ſtellæ(hoc eſt apparitionem ipſius)ſignum fuiſſe Chriſti nati.Conſonat deinde ſubſecutæ inueſtigationi,quã fecit Herodes de tempore ſtellæ.Significanter enim euangeliſta dicit,ꝙ diligẽter didicit à Magis tẽpus ſtellæ.hoc enim ad hoc ſpectat,quod tempus apparitionis ſtellæ, fuerat tempus natiuitatis Chriſti: tam diligens ſiquidem inueſtigatio tẽporis ſtellæ teſtatur,quòd Magi dixerant tẽpus natiuitatis Chriſti fuiſſe tẽpus apparitionis ſtellæ.Conſonat tertio modo,quo ſtellæ demõſtrauit locũ in quo Chriſtꝰ eſt adoratus à Magis.Deſcribit enim euãgeliſta,quòd ſtella motu ſuo ducatũ præbuit Magis ab Hieruſalem vſque ad domum in qua erat Chriſtus:& quòd quieſcẽdo ſupra domum in qua erat Chriſtus, monſtrauit magis illic Chriſtum eſſe.Hinc enim ſecundum rectam rationẽ intelligimus, quòd eadem ſtella ſicut monſtrauit locum,proportionali modo monſtrauerat tempus:ac per hoc ſicut quieſcẽdo in loco ſupra domum monſtrauit locum vbi erat Chriſtus,ita tempore ortus ſui monſtrauit tẽpus ortus Chriſti.Sic enim omnia quadrant:vt tempus fuerit ſignum temporis,& locus loci.Vnde cõcludendum eſt,quòd ſtella illa tanquam cœleſte teſtimoniũ ſuo ortu monſtrauit ortum Chriſti.¶ Circa tertium (quomodo ſcilicet Magi cognouerunt ortum illius ſtellæ eſſe ſignum ortus Chriſti)in dubium non vertitur,quòd hoc cognouerunt ex diuina reuelatione:quũ conſtet aliter nõ potuiſſe hoc cognoſci ſed

dubitatur, an diuina reuelatio fuerit antiqua, an noua ipſis Magis facta. Et quidē, quòd non noua, ſed antiqua fuerit, inſinuant verba Magorū: atteſtatur & ratio. Verba quidē Magorū, quoniam non dicunt vidimus ſtellam quādam nouā in aëre, & fuit nobis reuelatum quòd eſſet index regis Iudęorū nati, ſed ſolum actum videndi ſtellam proferunt, dicēdo, vidimus ſtellam eius. Hæc ſiquidem verba ſignificant in ipſis Magis ſolum actum videndi ſtellam indubiè indicem Chriſti nati. Sicut enim dicendo vidimus vexillū eius, ſignificamus in nobis ſolum actum videndi vexillum indubitatum eius: ita dicēdo vidimus ſtellam eius, ſignificant in ſeipſis ſolum actum videndi indubitatam ſtellam eius ex antiqua reuelatione. Rationi quoq; valde cōſentaneum eſt, vt antiqua fuerit reuelatio de ortu iſtius ſtellæ. nam ſi Magi ſeipſos pro authoritate attuliſſent, quòd ipſi viderūt, quòd ipſis fuit reuelatum, deriſi fortè fuiſſent, & in iocum deducta eorum verba: vel ſaltem non fuiſſet tam vehemēter cōmotus Herodes, vt inde procederet ad tantā innocentū cladem. Sed vbi authoritas patrū ab annis mille obſeruata de ortu futuro iſtius ſtellæ prolata eſt cum euētu ſubſecuto, quod corporeis oculis vidimus ſtellam expectatam tanto tempore ad indicandum Chriſtū natum & inde moti ſumus, ita quòd venimus adorare eū. rationabilem habuit Herodes cauſam credendi ortū eſſe regē Iudæorum. Incertū eſt autē cui ſeu quibus & quando fuerit facta iſta reuelatio de ortu ipſius ſtellæ: nihil nāque in ſacra ſcriptura de hoc habetur. Illud enim quod legitur Nu. 24. dictum à Balaam, orietur ſtella ex Iacob (vel ſecundum interpretes ex Hebręo, inceſsit ſtella ex Iacob) aſsimilat meſsiā ſtellæ: & nō ſignificat ortum ſtellæ ad indicādum natiuitatem eius: vt patet ex eo, quòd ſtellam dicit ex Iacob oriturā ſeu inceſſuram, Poteſt tamē fuiſſe quòd traditiones Balaā alio ſeu clariori modo haberētur apud iſtos, apertè ſignificantes quòd orietur ſtella ad indicandū natiuitatem Meſsiæ. Potuit quoq; talis traditio fuiſſe à Iob, qui manifeſtè cognouit myſteriū Meſsiæ, & fuit princeps Oriētalis: vt patet Iob. 1. Sed ſiue à Balaā, ſiue à Iob, ſiue à Sibylla aliqua, ſiue à quocūque alio, credendum eſt huiuſmodi antiquam traditionē fuiſſe, quòd orietur noua ſtella, nulla ex cœleſtibus ſtellis in natiuitate Meſsiæ. Et ſic Magi ſequaces huiuſmodi antiquæ traditionis, vidētes nouam ſtellam, cognouerūt Chriſtum natum. *Audiēs autē Herodes rex, turbatus eſt.* Idumæus erat: & propterea audita natiuitate regis tam deſiderati à Iudæis, timuit perdere

proprium

proprium regnũ.*Et omnis Hieroſolyma cum illo.*Turbatur omnis Hieroſolyma(quæ debuiſſet lætari) timore fortè Romanorum ne ex hac occaſione opprimerentur,vel applaudẽs Herodi.Propter quod fortè euangeliſta addidit, cum illo:ſignificãs ꝙ imitando Herodẽ,omnis Hieroſolyma turbata eſt.Cũ veritate tamẽ horũ verborũ ſtat, quòd multi viri iuſti lętati fuerint:quoniam omnis Hieroſolyma nõ cõprehendit ſingulos ſigillatim, ſed populum in cõmuni.*Et congregans omnes principes ſacerdotũ, & ſcribas,*hoc eſt viros doctos,*Populi ſciſcitabatur ab eis ubi Chriſtus naſceretur.* Non quærit Herodes locum vbi Chriſtus natus eſt(quia dixiſſent ſacerdotes à ſcribæ,neſcimus)ſed quærit vbi debet naſci ſecundum prophetiam.Hoc enim ſignificat vbi naſceretur.*At ille dixerunt ei in Bethlehem iudæ.* pro, Iudeæ.*Sic enim ſcriptum eſt per prophetam* Michæam.5.capite. *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquã minima es in principibus Iuda.ex te enim exiet dux qui reget populum meum Iſrael.*In Michæa quantũ ad ſententiam intentã de loco natiuitatis Chriſti habẽtur hæc,ſed aliis verbis. Nam ibi dicitur,& tu Bethlehem terra Ephrata paruulus es vt ſis in milibus Iuda:ex te mihi egredietur vt ſit dominator in Iſrael.Vbi etiam aduerte,quòd in textu Greco habetur pronomẽ mihi,in hoc euangelio.& defectu fortè ſcriptorũ apud Latinos codices legitur,ex te exiet dux. Deberet enim legi, ex te mihi exiet dux.Eſt itaq; ſenſus authoritatis prophetæ,vt refertur inducta à Scribis & Sacerdotibus,quòd Bethlehem non eſt minima inter principes (hoc eſt in producendo principes ſeu duces tribus Iudæ)quoniam ex ipſa egredietur ille maximus dux qui reget populum Iſrael.*Tunc Herodes clàm vocatis Magis,diligenter didicit,*pro,cognouit,*ab eis tempus ſtellæ quæ apparuit eis. & mittẽs illos in Bethlehem,dixit:ite & interrogate diligenter de puero,* Aduerte quod in tota hac hiſtoria vbi textus Latinus nominat Ieſum puerum,textus Græcus nominat ipſum puerulum. *Et cùm inueneritis,renunciate mihi, vt ego veniens adorem eum.*Fallacem animum manifeſtat ſubſecutum factum. Vbi conſidera diuino nutu actum eſſe,vt Herodes cõſideret in ſimplicitate Magorũ, & crederet eos ad ſe reuerſuros:vt ſic neminẽ daret eis comitẽ aut exploratorem,fortè ne ſe ſuſpectum redderet. *Qui cum audiſſent regem,abierunt. Et ecce ſtella quam viderant in Oriente.* Et nõ dicit quæ antecеſſerat eos vſque ad loca vicina Hieruſalem,ſed ſolùm quam viderant in Oriente, hoc eſt quam ipſi in Oriente poſiti viderant.Hinc enim inſinuatur,quòd non niſi in Oriente

illam viderant. *Antecedebat eos.* Hinc clarè apparet, quòd tam vicina erat eis vt motus eius ſimilis eſſet motui eorum. *vſque dum veniens ſtaret ſupra vbi erat puer.* pro puerulus. Tam propè quieuit, vt diſcretè monſtraret locum illum. Et hoc ad tollendum ſolicitudinem inquirendi, & interrogandi, & rurſus ad tollendum aliorum notitiam qui potuiſſent referre Herodi. Quieſcendo enim ſupra locũ illum, ſuo modo loquebatur, ecce hic eſt quem natum teſtata ſum. *videntes autem ſtellam gauiſi ſunt gaudio magno valde, & intrantes domum.* Stabulum vel diuerſorium. Diuino ſiquidem conſilio actum eſt vt inueniretur ibi à Magis: vt nullus remaneret teſtis in Bethlehẽ, ꝙ in tali priuata domo Magi fuerunt. Incertum eſt enim an Matthæus præſepium appellet domum, an fortè ceſſauerit multitudo hoſpitũ in illa domo diuerſoria: & ſic beata virgo ex præſepio hoſpitata fuerit in domo diuerſoria in qua non fuerat illi locus, quum peperit Ieſum. *Inuenerunt puerum*, ſeu puerulum. hoc eſt in nullo differentem ætate, habitudine aut quouis alio exteriori ſigno ab infante. Propter quod etiam adiungitur. *Cum Maria matre eius.* vt in omnibus puerulus ſignificetur. *Et procidentes adorauerũt eum.* Maximo reuerentiæ ſigno cadentes adorauerunt. Ita quòd non genu flexerunt, ſed in faciem ceciderunt, in nullo hæſitantes de teſtimonio ſtellæ. Et quoniam exteriores actus monſtrant interiores affectus, dubitandum non eſt, quòd in mente iſti Magi adorauerint in ſpiritu & veritate cum maxima interna humilitate, *Et apertis theſauris ſuis.* Hinc apparet quòd oneraria iumenta habebant ſecum. *Obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.* Incertum eſt an ſinguli obtulerunt hæc tria, an omnes ſimul hæc tria. Incerta quoque eſt literalis ratio, quæ mouit Magos ad offerendum potius hæc quàm alia. Conſtat tamen quòd aurum congruit regiæ dignitati: thus tum deitati, tum ſacerdotali dignitati: myrrha tum infantibus membris, tum fidei ſepulturæ eius. *Et reſponſo accepto.* pro oraculo accepto, Vnde non oportet ſolicitari ad quid refertur reſponſo: quum reſponſio ex officina interpretis prodierit. *In ſomnis.* Certiores redduntur iſti omnes, & non vnus eorum: ex eo quòd ſubiungitur, *Ne redirent.* pro, ne reflecterent. Iter ſuum. *Ad Herodem.* Sicut Ioſeph certior redditus eſt in ſomno de conceptione, quòd beata Maria conceperit ex ſpirituſancto. *Per aliam viam reuerſi ſunt in regionem ſuam.*

Qui cum receſſiſſent. Intellige de receſſu conſummato, & non de initio receſſus: quoniam apparitio angeli ad Ioſeph, admonentis de fuga in Aegyptum, non fuit poſt initium receſſus Magorum ſed multos dies poſt. medium enim fuit tempus apparitionis Chriſti in templo, quæ fuit quadrageſimo die à natiuitate Chriſti. Et rationabile eſt, quòd hæc apparitio fuerit facta ipſi Ioſeph in Hieroſolyma poſt præſentationem Chriſti in templo. Quod ex eo colligitur: quia aut fuit in Hieroſolyma, aut in Nazareth. Sed in Nazareth apparet non fuiſſe. quoniam ſi in Nazareth fuiſſet Ioſeph antequam iret in Aegyptum, rediens ex Aegypto, recto itinere veniſſet in Nazareth, quũ tamen legatur quòd intendebat venire in Iudæam. Hinc enim colligitur, quòd poſt præſentationem Chriſti in templo, intendebat Ioſeph habitare in Iudæa: puta Hieroſolymis, aut potius in Bethlehem. ſed ante quã inciperet firmare habitationẽ, monuit angelus vt fugeret in Aegyptum. *Ecce angelus domini apparuit.* pro, apparet. *in ſomnis Ioſeph: dicens, Surge & accipe puerum.* pro, experrectus aſſume puerulum, *& matrem eius, & fuge in Aegyptum: & eſto ibi vſque dum dicam tibi. Futurum eſt enim vt Herodes quærat puerum ad perdẽdum eum.* Ita quòd angelus non præcepit vt vigilet: ſed vt quũ à ſomno euigilauerit, accipiat puerum & matrem eius. &c. *Qui conſurgens accepit puerum.* pro, qui experrectus aſſumpſit puerulum, *& matrem eius nocte & receſſit in Aegyptum.* (*& erat ibi vſque ad obitum Herodis.*) Ita quòd eadem nocte quũ euigilauit à ſomno Ioſeph, executus eſt quod monuit angelus. *vt adimpleretur quod dictum eſt à domino per prophetam dicentem.* Oſeæ. 11. *Ex Aegypto vocaui filium meum*. Vbi aduerte, quòd hæc authoritas ad literam loquitur de populo Iſrael. quẽ deus appellat filiũ ſuum non ſolũ ibi, ſed Exodi quarto. Filius me⁹ primogenitus Iſrael. Matthęus autem euangeliſta in myſtico ſenſu dixit impleri hãc ſcripturã de Chriſto: ſicut Ioannes euangeliſta dicit impleri ſcripturam, Os non comminuetis ex eo, quia non fregerunt crura Chriſti. *Tunc Herodes videns quoniam illuſus eſſet à Magis.* Facto, non intentione illudendi fefellerũt ipſum. *Iratus eſt valde. Et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius à bimatu & infra*. ceu, & inferius, vt in Græco habetur. Ex hiſtoria euangelica certum eſt, quòd hæc Herodis iuſsio nõ fuit ſtatim poſt egreſſum Magorum, ſed poſt præſentationem Chriſti in templo & fugam Ioſeph in Aegyptũ: dicente tũc angelo, futurũ eſt enim vt Herodes quærat puerũ ad perdendũ eum. Ex his et-

enim conſtat ꝙ Herodes non eſt vſus diligentia in receſſu Magorum à Bethlehem ad ſciẽdum quò iuerint:nam à receſſu Magorum vſque ad tempus occiſionis Innocentium fluxerunt ad minus triginta dies. & ex rationabiliter ſuperius dictis fluxerunt ferè duo anni dicente Euangeliſta, à bimatu & inferius ſecundum tẽpus quod exquiſierat à Magis. Hoc enim apertè ſignificat ꝙ ferè bienniũ fluxerat ab apparitione ſtellæ:alioquin nõ dixiſſet ſecundũ tẽpus quod exquiſierat à Magis. ¶ Quare autẽ tanto tẽpore diſtulerit Herodes occiſionem infantũ, neſcitur. Certa tamen eſt tãta Innocentũ clades non ſolum ex euangelio Matthæi, ſed etiam ex libris gentilium. Refert enim Macrobius libro Saturnalium ſecundo, ꝙ quũ Auguſtus audiſſet inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudęorũ intra bimatũ iuſsit interfici, filium quoque eius occiſum, ait: melius eſt Herodis porcũ eſſe quàm filiũ. Et hæc ideo attulerim, vt ſciãt etiam incredu li nõ fuiſſe ab euangeliſta ſeu Chriſtianis confictum aduentum Magorum in Hieruſalẽ, inquirentium vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum: vt ſi non credunt euangeliſtæ, credãt effectui necis bimorũ patratæ ab Herode: vt Macrobius teſtatur. ¶ Nec miréris nouitie, ꝙ Macrobius dixerit in Syria: quia Iudæa pars eſt Syriæ. Prætulit autem Auguſtus porcum filio, quia Herodes pepercisset porco: vt pote ſeruans ritum Iudæorum abſtinentium à porcis. ¶ Nec obſtat ætati bimatus, quòd mõſtrantur oſſa eſſe illorũ innocentum, tum teſtificantia ætatem maiorem, tũ quia non cõſtat huiuſmodi oſſa eſſe illorum innocentũ, quãuis deuotio fidelium illa veneretur. Tũ quia poſsibile fuit, vt aliqui eſſent ibi innocentes futuri proceræ ſtaturæ, ac per hoc extũc habentes maiora oſſa, quàm communes homines. *Secundum tempus quòd exquiſierat*, pro exactè cognouerat, *à Magis. tunc adimpletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam dicentem, vox in Rhamà audita eſt, ploratus & vlulatus multus. Rachel plorans filios ſuos: & noluit conſolari, quia non ſunt.* Hæc quoque prophetia ſcripta Hieremiæ. 33. ſecundum ſenſum myſticum introducitur ab euangeliſta impleta. nam ſecundũ ſenſum literalem refertur captiuitas decem tribuum olim facta, promittendo futuram conſolationem, quæ adhuc non eſt adimpleta: adhuc ſiquidem reliquiæ Iſrael non ſunt ſaluatæ. Textus enim ille perſpicuè loquitur de captiuitate Iſrael: hoc eſt decem tribuum, quæ appellantur Ephraim. Propterea ſiquidem inducitur Rachel plorãs filios ſuos, qm̃ Ephraim ex Rachele deſcẽdit. Myſticè aũt Rachel dicitur

tur mater iſtorũ infantiũ,quia ſepulta eſt iuxta Bethlehẽ:vt patet Gen.35.per hoc enim dicitur mater Bethlehemitarum.¶ Et aduerte,ꝙ in textu Græco habetur ſic.Vox in Rhama audita eſt: lamẽtatio & ploratus,& luctus ſeu eiulatus multus.Rachel plorans filios ſuos:& noluit cõſolationem admittere, propterea ꝙ non ſunt:hoc eſt,quia mortui ſunt,vel quia antequã vitæ vſum haberent,mortui ſunt,Ad literã autẽ apud Hieremiã ſignificatur,quòd filij ſui non ſunt:quia nõ ſunt ſecundũ eſſe populi,ſed diſperſi in ſeruitutẽ.*Defuncto autem Herode*. Mors Herodis fuit tertio anno poſt Chriſti natiuitatẽ:vt colligitur ex ſupputatione annorũ.Chriſtus enim natus eſt.42.anno imperij Cæſaris Auguſti:qui ſuperuixit annos.15.nã imperauit.57.annos,mẽſes ſex,& dies duos,& paulo plus:vt inquit Ioſephus.& mors Cæſaris Auguſti fuit tẽpore quo Annius Rufus erat gubernator Iudææ. Ita quòd oportet hos quindecim annos diſtribuere in tres gubernatores Iudææ:ſcilicet Annium Rufum,Marcũ,& Copiniũ.& vt videtur ſonare Ioſephus etiam aliquid Cyrini,qui præſidebat toti Syriæ:& in decẽniũ principatus Archelai & in reliquũ vitæ Herodis.Supputãdo ſiquidẽ pro rectoribus & principatu Archelai duodecim annos,nõ niſi tres ſuperſunt vitæ Herodis poſt natiuitatem Chriſti:ſi tamen tantũ vixit.Quocirca ſi Chriſtus nõ fuit in Aegypto,niſi vſq; ad obitũ Herodis, quarto ætatis ſuæ anno reuerſus eſt in terrã Iſrael.*Ecce angelus domini apparuit*. pro appa ret.*in ſomnis Ioſeph in Aegypto : dicens, Surge & accipe puerum*.pro, excitatus aſſume puerulũ, *& matrem eius:& vade in terrã Iſrael. Defuncti ſunt enim*.Aut numerus pluralis ponitur pro ſingulari: aut defuncto Herode,alij quoq; cõplices defuncti ſignificantur. *Qui quærebant animam pueri*. pro puerulí. *Qui conſurgens accepit puerum*.pro excitatus autem aſſumpſit puerulum,*& matrem eius & venit in terram Iſrael*.Non explicat certam ciuitatem: ſed terram promiſsionis.*Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre ſuo*.Archelaus nunquàm fuit rex ſed appellatur regnare non titulo regio,ſed poteſtate regia. *Timuit illò ire*. Hinc apparet quòd Ioſeph intẽdebat ire in Bethlehẽ,aut aliquã aliam ciuitatẽ ſortis Iudæ:computando etiã Hieruſalẽ in ea tanquam caput regni Iudææ,comprehendentis ſortem Iudæ & aliquid Beniamin. *Et admonitus*. Deeſt, oraculo. Legendum eſt. *Et oraculo admonitus in ſomnis,ſeceſſit in partes Galilææ*. *Et veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Naſareth*. Nota quòd Naſareth debet ſcribi nõ per z,ſed per ſ.quia in Hebræo ſcribitur per ſ.Et multum

multum intereſt Naſareus & Nazareus: quia Nazareus eſt nomen religioſitatis, à ſeparatione dictũ. vnde in veteri teſtamento appellatur Nazarei, tanquàm ſegregati deo: de quibus ſcribitur Nu. 6. Naſareus autẽ nomẽ eſt patriũ à ciuitate Naſareth. & deriuatur à flore ſeu germine ſeu ſtirpe. vnde Chriſtus Naſareus appellatus eſt. *vt impleretur quod dictum eſt per prophetas.* Ex quo nullum nominauit prophetam, teſtimonium ſenſus magis quàm verbi videtur afferre. Chriſtus enim ſtirps, germen & flos totius ſanctitatis fuit à prophetis prænunciatus.

CAPVT III.

IN diebus autem illis. Tranſit euãgeliſta ab infantia Ieſu Chriſti ad ætatem perfectam trigeſimi anni eiuſdem. Ita quòd dicendo in diebus illis: demõſtrat annum quintumdecimum imperij Tiberij Cæſaris: vt Lucas dicit. ¶ Tacet autem conuerſationem & opera Ieſu Chriſti intermedio tempore, quia cõmunis fuit illius conuerſatio: & habebatur tunc ſicut cæteri homines. *venit.* Præſentis eſt temporis. Non à regione longinqua, ſed à ſolitaria vita. *Ioannes Baptiſta.* Ioannes nomen fuit proprium. Baptiſta autem cognomen, ex eo quòd primus inſtituit baptiſmum. ¶ Magna Ieſu humilitas, qui baptiſtæ nomen perpetuũ detulit nuncio ſuo (ad confundendum humanum perpetui nominis appetitũ) quum tamen ipſe Ieſus eſſet pater totius mundi per baptiſmum, & Ioannis baptiſmus breuiſsimo duraturus eſſet tempore. *Prædicans.* Ecce ad quid venit, ad officium prædicationis. *In deſerto Iudeæ.* Locus prædicationis eſt. *Et dicens: Pœnitentiam agite.* Materia prædicata deſcribitur in genere, cõtinens duo. Primò quid eſſet agendum: dum dicitur. pœnitentiam agite. vbi admiſſorum criminum pœnitendo præcipitur. Interpres carens Latino verbo ſimplici (ſcilicet pœnitere) dixit pœnitentiam agite. Secundò rationem pœnitendi dicendo. *Appropinquabit:* pro, appropinquauit, *enim regnum cœlorum.* Regna terrena viſa ſunt & continua experientia hominibus nota: regnum verò cœlorum (quod idem eſt cum regno dei & regno Chriſti) quod in ſecundo Chriſti aduentu manifeſtum palàm omnibus erit, valde diſtabat tempore veteris teſtamenti. Diſtabat enim tempore, notitia, affectu, & acceſſu: ſed quando verbũ caro factum eſt, tunc incœpit regnum cœlorum aperiri, tunc homo aſſumptus in deum primò beatus fuit ſecũdum partem ſuperiorem animæ. Et ideo quando Ioannes Baptiſta prędicabat, iam regnum cœlorum appropinquauerat, nõ tamen adhuc aduenerat

uenerat:quoniam regnum dei non venit vſque ad Chriſti mortem & reſurrectionem.In morte quidem,dicēte ipſo latroni:hodie mecum eris in paradiſo.In reſurrectione autem:dicēte ipſo, data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. & iuxta quòd prædixerat,non bibam de hoc genimine vitis, donec vobiſcum bibam in regno patris mei.quando iam homo beatus etiam ſecundum corpus fuit.Et cum omnibus adhuc nō aduenit palàm vniuerſis regnum dei:ſed cōtinuè oramus,adueniat regnū tuū.

¶ Ideo pœnitentialem vitam aſſumitè,quia non terrenum,ſed cœlorum regnum,manifeſtandum,diligēdum,acquirendū,poſſidendumque appropinquauit.Vbi apertè ſignificat pœnitentialem vitam eſſe medium ad poſsidendum regnū cœlorū.Et percutit Ioannes Baptiſta hac noua prædicatione Iudæorum frontem.Ac ſi apertè diceret:Hactenus audiſtis Prophetas prædicātes regnum terrenum(nam & moyſes,& alij Prophetæ, fœlicitatem terreni regni Iudæis ſi iuſtè vixiſſent,promiſerant) nouū ego affero nuncium:prędico vobis,quòd cœlorum regnum iam appropinquauit,pœnitentia acquirendum.*Hic eſt enim,de quo dictum eſt per Eſaiam Prophetam dicentem.*Non ſufficit Euangeliſtæ ſimplex narratio præcurſoris: ſed ipſum probat antiquo Eſaiæ vaticinio ca. 40. *vox clamantis in deſerto.* Non enſis, non ſceptrum,non clauis,non baculus aut virga,ſed vox. Et eſt ſenſus,quòd Ioannes quantum ad officium eſt vox: hoc eſt habet non gladij,&c. ſed vocis officium.Sed non eſt vox præconis in exercitu,aut in plateis ciuitatum,nec vox cantoris: ſed vox clamantis,manifeſto grandiq; ſono, in deſerto,loco pœnitentiali: dicendo, *Parate.* in veſtris mentibus, affectibus, & operibus. *Viam domini.* per quam ingrediatur ad veſtra corda. *Rectas facite ſemitas eius.*Duo iubentur, rectificatio, & apparatus viarum. Rectitudo tollit quicquid tortuoſum eſt: apparatus facilitatem præbet itineris.ad ſimilitudinem ſi quidem viarum in terra:deſcribuntur viæ animi. Vbi apparet officium Ioannis Baptiſtæ prædictum ab Eſaia,præparatorium animorum ad cognoſcendum ac ſuſcipiendum Meſsiam. *Ipſe verò Ioannes habebat veſtimentum de pilis camelorum.*pro cameli. *& zonam pelliceam circa lumbos ſuos,eſca autem eius erat locuſtæ & mel ſylueſtre.* Deſcribitur authoritas Ioannis,à qualitate tum veſtitus,tū victus.hæc enim volūtaria præ ſe ferunt hominē, humana omnia cōtemnētem.

¶ Animalia quæ locuſtæ nominantur,inter mūda Iudæis cōputātur clarè,Leui.11.& propterea ex parte legis,nihil ꝓhibet intelligere

telligere quòd illis veſcebatur Ioannes.Solùm obſtat quòd non crudæ ſed coctæ videntur in vſum cibi aſſumi locuſtæ: coctũ au tem aliquid ſumere in deſerto,luxuria eſt: vt Hieronymi tẽpora teſtantur.Propter quod ſuſpicor æquiuocum nomen eſſe ad animalia illa & radices,vel ſummitates teneras virgultorũ ſeu ramuſculorum,ſeu aliquid eiuſmodi quo crudo veſcimur.Quia tamen videmus cancros marinos paruulos manducari crudos, non eſt ab opinione alienum, vt etiam locuſtis tenellis crudis veſcerentur ibidem pauperes:ac per hoc Ioannes Baptiſta.*Tunc egrediebatur ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem.*Concurſus populorum ad prædicationem & baptiſmum Ioanris deſcribitur ex tribus locis:ſcilicet, ex ciuitate Hieroſolymitana,ex terra ſortis Iudæ,quæ appellatur Iudæa:& ex regione circa Iordanem,quam multarum tribuũ ſortes participabant.Tota autem Iudæa & regio circa Iordanem dicitur, non quòd ſinguli nullo excepto,ſed quia ferè omnes concurrebant. *Et baptizabantur.* Remanſit apud Latinos in Eccleſiaſticis myſteriis dictio Græca.deberet dici,& abluebantur.¶ Non ſolùm nouam inchoauit Ioannes prædicationem, prædicando appropinquauit regnum cœlorum,ſed nouum inchoauit factũ: ſcilicet baptiſmum:à quo Baptiſta cognominatur, vt dictũ eſt. Ambo hæc noua attulit Ioannes. *Ab illo in Iordane.* Ipſemet Ioannes miniſterium abluendi exercebat in Iordanis flumine. *Confitentes peccata ſua.* Profitebantur ſe peccatores.& in ſignum quòd pœnitentes eſſent,offerebant ſe abluendos à Ioanne, tanquam exterior ablutio eſſet quædam profeſsio pœnitentiæ, & mundæ deinceps vitæ ducendæ. *Quum vidiſſet autem.* Deſcripto prædicatore,& prædicationis materia in genere, ſubiungit quanta authoritate ac libertate Ioannes prædicauerit,ex quadã materia prædicata primatibus. *Multos.* Non enim omnes,ſed aliqui ex Phariſæis & Sadducæis ſuſceperunt baptiſmum Ioannis.¶ Ex Phariſæis & Sadducæis.Nomina ſunt ſectarum inter Iudæos.Vtraque profeſsionẽ facit iuſtæ vitæ,ſed Sadducæi errabant in fide immortalitatis animæ. Phariſæi autem errabant circa veritatem bonorũ morũ,vt pote auari,hypocritę, & vani: vt patet in euãgelica hiſtoria.Verùm Sadducæorum error erat ex ſecta:Phariſæorum autem ex particularium perſonarum affectibus corruptis,multi enim Phariſæi erant viri boni. *Venientes ad baptiſmum ſuum,dixit eis.Progenies viperarum.*Appellat vtroſque progenies viperarum,quia vtriſque cõmune erat eſſe geni

tos ex

tos ex venenoſa inſtructione. *Quis vobis demõſtrabit*. pro, demonſtrauit, *fugere à ventura ira*? Et eſt ſermo aduerſarius. Ita quòd nõ eſt ſenſus, quis vobis demonſtrabit: quaſi dicat nullus. ſed eſt ſenſus, quis tantũ apud vos valuit quòd demonſtrauit vobis, vt fugeretis à ventura ira? Loquitur Ioannes vſitato admirãtium modo. Quum videmus enim homines aſſuetos malis moribus ſolitos viuere ſecundum pertinacias ſuas, mutari ſtatim ad pœnitentiam: admirantes dicimus, quis vos ad hoc conduxit? intẽdentes per hoc dicere, quòd mirum eſt, quòd vos ad hoc veneritis: magnus artifex fuit, qui vos commouit ad hoc. Ad hũc ſenſum directè tendit aſsimilatio ad genus viperarum. nam ratio admirationis eſt, quòd vos qui à patribus velut naturali propagatione eſtis infecti, acquieueritis demonſtratori viæ rectæ. Ac ſi apertè diceret: apud vos genitos ſecũdum doctrinam malos, quis tantùm valuit, quòd demonſtrauit vobis, &c. Huc directè tendit, quæ ſubditur fuga à ventura ira. Neutri timebãt pœnas alterius vitæ: Sadducæi quidem, quia non credebant illas: Phariſæi verò, quia iuſtos ſe exiſtimabant. Et propterea admiratur Ioannes, quis tantùm apud vos valuit. vt mõſtraret vobis timẽdas à vobis, & fugiendas eſſe pœnas venturæ iræ? Vocatur ira punitio, ventura ſimpliciter & abſolutè: hoc eſt, nõ pręſentis, ſed venturi ſeculi. Et in hoc commendatur Ioannis libera authoritas, quòd Phariſæos & Sadducæos (qui erant velut optimates & primi reſpectu aliorum) non blando ſed reprehenſiuo ſermone monuit, arguens venenoſæ vitæ, & ſimul declarãs quàm difficile ac admirabile eſt, quòd aliqui eorum conuertantur ad veram pœnitentiam. *Facite igitur fructum dignum pœnitentiæ*. Ex quo veniſtis profitentes vos peccatores ſuſcipiendo baptiſmũ, oportet conſequenter vos facere, non dicere, nõ monſtrare fructum humani operis dignum pœnitentia. ſi profeſſus es militiam, oportet te facere fructum dignum militia: ſi aſcitus es in Senatorem, fac fructum dignum ſenatoria dignitate. ſimiliter quia profitemini pœnitentiam, facite fructum dignum pœnitentia. Eſt autẽ fructus pœnitẽtia dignus perſeuerare in operibus pœnitentiæ, nihil contra pœnitentiæ profeſsionem admittere, facere deo ſatis pro peccatis commiſsis. *Et ne velitis*. pro, ne cogitetis, *dicere intra vos ipſos, patrem habemus Abraham*. Hinc inſinuat Ioannes communem errandi occaſionem, tam Phariſæis, quàm Sadducæis, fuiſſe fiduciam in genere Abrahæ, tanquam putauerint vtiq;, quòd promiſsio facta à deo Abrahæ de cura, & ſalute filio

te filiorum non ſineret eos perire. *Dico enim vobis, quoniã potens eſt deus de lapidibus eſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Fides quòd deus curam haberet filiorũ Abrahæ ne perirent, erat quodammodo vera,& quodammodo falſa.nam erat vera quantum ad vniuerſitatem filiorũ Abrahæ:falſa autem,quãtum ad ſingulos,vt patet.Rurſus erat vera quantum ad Abrahæ filios ſecundũ ſpiritum,hoc eſt imitatores fidei Abrahæ:falſa autem,quantum ad Abrahæ filios ſecundũ carnem:vt patet ad Rom.4.& 9.Et propterea Ioannes ſupponit cum Phariſæis & Sadducæis verũ eſſe, quòd filij Abrahæ non peribunt,ſed vos & ſimiles etiã ſi omnes eſſetis tales,peribitis:& deus ad implendam promiſsionẽ ſuam potens eſt ex lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ. Et intendit ꝙ litera ſonat,& myſterium quòd vobis carnalibus filiis Abrahæ pereuntibus, deus tanquam ex lapidibus ſuſcitabit ex ethnicis & idolatris filios Abrahæ. Quod impletum videmus. ❡ Et Abrahæ, datiui eſt caſus. *Iam enim ſecuris ad radicem arboris poſita eſt.* Probat Ioannes vanam eſſe fiduciam ſalutis eorũ in hoc, quòd ſunt filij carnales Abrahæ,ex imminenti excidio Hieroſolymitano.Aduerbium,iam,aduenisſe tempus ſignificat,quo ſecuris poſita eſt ad radicem arboris, proculdubio ad excidendũ illam.Metaphoricus iſte ſermo de poſita ſecuri ad excidendum arborem, nõ refertur ad excidium ſingulorũ hominum reproborum:quoniam ab initio ſemper fuit ſecuris ad radicem arboris huiuſmodi poſita,& non nunc de nouo imminet.Ioãnes autem dicit,quòd nũc ſecuris appoſita eſt,ac ſi apertè diceret. Hactenus tolerati eſtis,expectati eſtis velut arbor ad faciendũ fructum, ſed iam tempus venit,quo velut arbor infructuoſa,excidenda eſt gloria gẽtis veſtræ templum veſtrũ, celſitudo veſtra. Iam enim poſita eſt ſecuris ad radicẽ arboris, ad excidendũ radicitus cultum tẽpli Iudaici. non erit hoc excidium ſicut alterũ (quod.70.tantùm durauit annis) ſed ad radicem poſita, vt in æternum non reuiuiſcat.Vnde & nõ dixit, & iam ſecuris incœpit excidere:ſed depoſita eſt,tam propinquum eſt excidium veſtrum, quàm propinqua eſt exciſio arboris, cui ſecuris appoſita iam eſt,vt excidat non obſtante,quòd gens iſta ſit filia Abrahę.

Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. pro, exciditur,& in ignẽ mittitur.Tangit rationem imminentis excidij,ex ſimilitudine arborum: quia omnis arbor non proferens fructum bonũ,exciditur,& in ignem mittitur.Communem affert conditionẽ arborum, ex quibus expectatur

ctatur fructus:quòd ſi nō faciunt fructum bonum,conſueuerūt excidi,& in ignem mitti.vt hinc intelligant Phariſæi & Sadducæi cauſam excidij ſuæ gētis,quia nō facit fructum bonū.populus enim hic labiis me honorat,cor autē eorum longè eſt à me.

Ego quidem baptizo vos in aqua,in pœnitentiā.prò,ad pœnitentiam. Tandem principale intentū per Ioannis prædicationē aperitur. ſcilicet quòd teſtimoniū perhibuit de Chriſto.Hoc enim(vt Lucas teſtatur) fuit poſtquā Ioannes in tantam emerſerat authoritatem,ac reputationem,vt exiſtimarent ipſum eſſe Meſsiam.

¶ Cōparatiuè verò Ioannes teſtatur de Chriſto,cōparādo perſonam ac officiū.Et quo ad officiū ponit differentiā magnā:dicendo,ego baptizo aqua ad pœnitentiā,non in remiſsionē peccatorū,ſed in profeſsionē pœnitētiæ: ita quòd baptiſmus meus eſt ablutio corporalis,tanquā ſignum quoddā profitentiū pœnitentiā,profitentiū ſe pœnitere peccatorū ſuorum.Quo ad perſonam autē. *Qui autē poſt me.*ordine tēporis,immediatè *vēturus eſt.*ad prædicandū.*Fortior me eſt.*Fortitudo ad ſuſtinendū, & ad vincendū eſt. Ioānes fortis quidē fuit,& ſuſtinēdo mala, & vincēdo ea,quæ mūdi,& quæ diaboli erāt:ſed Chriſtus fortior tum ſuſtinēdo mala,tum debellādo aëreas poteſtates,vincēdo mundum,ſuperando mortē. *Cuius non ſum dignus calceamenta portare.* Non ſolū fortior me eſt,ſed tantū præſtat mihi,vt ego non ſim idoneus miniſter eius ad vile officiū,ſcilicet portare calciamēta eius.Intēdit enim ad literā deſcribere excellentiā Chriſti ſupra ſe multo maiorē excellētia prīcipis reſpectu eius,qui nō eſt idoneus ad portandū eius calceos. *Ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto.* Inchoauerat differentiā officij:& interpoſita differētia perſonę, modo ꝓſequitur differētiam officij.Dixit,ego baptizo aqua ad pœnitentiā,ille autem baptizabit vos(pronomen,vos,declarat, quòd baptizati à Ioanne,erāt baptizandi baptiſmo Chriſti) ſpiritu ſancto.Quanta differētia eſt inter abluere exterius corpora & abluere interius animos,tanta eſt differentia inter baptiſmū meum,& baptiſmū illius.abluere enim ſpiritu ſancto,eſt abluere,mūdare atque ſanctificare ſpiritū non corpus.*Et igne.*Duplex eſt ſenſus. Alter ſignificans ſolenne principiū ablutionis totius humani generis celebratū in die pētecoſtes,quādo aduenit ſpiritus ſanctus in ſpecie ignis,&c.Iſte ſenſus magnū fundamentū habet ſuper verba domini Ieſu in die aſcenſionis. Act.1. Ioānes baptizauit aqua,vos autē baptizabimi ſpiritu ſancto, non poſt multos hos dies.hæc verba mōſtrant diſtingui contra baptiſmū

Ioannis è regione baptiſmum pentecoſtes, qui fuit in ſpiritu & igne ad ſenſum. ¶ Alter ſignificãs baptiſmũ tribulationis. nam ſingulariſsimus totius ablutionis modus à Ieſu Chriſto inferẽdus, mũdo deſcribitur per ſpiritũſanctum, & ignẽ tribulationis: dicẽte poſtmodũ ipſo, qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucẽ ſuã, & ſequatur me, & ecce mitto vos ſicut oues inter lupos: & eritis odio omnibus hominibus propter nomẽ meũ. & omnes qui piè volũt viuere in Chriſto, perſecutionẽ patiẽtur. *Cuius ventilabrũ in manu eius: & præmundabit areã ſuam: & cõgregabit triticum in horreum ſuũ, paleas, pro paleã, autẽ comburet igne inextinguibili.* Non ſufficit Ioanni prædicare Chriſti officiũ ſecundum primum aduentũ: ſed prædicat etiam officium eius in ſecundo aduentu, ad ſimilitudinem ventilantis triticum in area, ſecernendo triticum à palea, & triticum in horreum congregantis, paleas autem comburentis. Vbi manifeſtè deſcribitur officium Chriſti iudiciarium. tunc enim iuſtos ſeparabit ab iniuſtis: & illos quidem congregabit in vitæ æternæ horreum, iniuſtos autem tradet igni inextinguibili. ¶ Nota inextinguibili contra negantes ſupplicia iniuſtorum æterna. ignis enim inextinguibilis, æternus eſt. Et appoſuit, inextinguibili, ad differentiã ignis tribulationis in præſenti vita: de quo dixerat, baptizabit ſpiritusſancto & igne. Ac ſi apertè dixiſſet, iuſtos purgabit igne qui extinguitur, ſed iniuſtos cõburet igne inextinguibili.

Tunc. Quum Ioannes prædicabat pœnitentiam, & baptizabat, & annunciabat venturum poſt ſe Chriſtum. *venit Ieſus.* præſentis eſt temporis. Non mittit pro Ioanne vt veniret ad ſe baptizandum, ſed ipſe Ieſus venit ad Ioannem. *A Galilea.* Nomen eſt prouinciæ. *Ad Iordanem.* fluuium. *Ad Ioannem vt baptizaretur ab eo.* Ieſus nulla indigens pœnitentia (quia abſque peccato omnino erat) ſicut ſuſcepit carnem ſimilem carni peccati, ita ſuſcepit baptiſmum ſimilem baptiſmo pœnitentium, fecit profeſsionẽ ſimilem profeſsioni pœnitentium. vnde & ſtatim poſtea cucurrit ad ieiunandũ. Et hoc vltra ſecretum myſterium, quo baptiſmo ſuo contulit aquis vim regeneratiuam, ex huiuſmodi enim tactu ſanctificatæ, hoc eſt habilitatæ ſunt aquæ omnes (ita quòd non oleum, non vinũ & alij liquores) ad hoc, quòd ſint materia baptiſmi Chriſtiani. *Ioannes autem prohibebat eum, dicens, ego à te debeo, pro, opus habeo, baptizari: & tu venis ad me?* Hinc appaiet ꝙ Ioannes etſi non prius, tamẽ tunc (quum Ieſus petiit baptizari, antequam baptizaret eum) cognouit Ie-

ſum

ſum eſſe Meſsiam filium dei, alioquin non dixiſſet, ego à te debeo baptizari, ac per hoc (vt apud Ioannē euangeliſtam ipſe teſtatur) vidit ſpiritumſanctū in ſpecie columbę ſupra Ieſum tūc, ſcilicet antequam baptizaret eum: quia in hoc ſigno aſſerit ſe cognouiſſe eum, hoc eſt, quòd ille homo eſſet Meſsias filius dei. ❡ In Græco habetur, mihi opus eſt, vt à te baptizer, vbi legimus, ego à te debeo baptizari. Et ſecundū vtrãq; literã quæſtio oritur, an fuerit executioni mandatū hoc debitū ſeu neceſſariū: an ſcilicet Ioannes aliquando fuerit baptizatus à Chriſto, vt ipſe dicit opus eſſe. Solutio eſt certum eſſe, quòd Ioãnes indiguit ablui ſpiritualiter à Chriſto: tū ratione originalis peccati, quod adhuc erat in Ioanne quo ad reatū pœnæ: propter quod clauſa erat etiã ei ianua paradiſi: tum ratione venialis peccati. & conſtat de facto Ioannem fuiſſe baptizatū ſpiritualiter à Chriſto. Certum quoque eſt, quòd Ioannes non fuit exemptus ab vniuerſali lege de ſuſcipiendo baptiſmū Chriſti: ſicut non obſtãte ꝙ fuerit ſanctificatus in vtero tam ipſe quàm Hieremias, ſubditus fuit legi circunciſionis. Et propterea verè dixit etiam de ſacramentali ablutione, ego à te debeo baptizari. Sed incertū eſt, an de facto Ioãnes fuerit poſtea baptizatus in aqua à Chriſto, an præuentus carcere & martyrio migrauerit abſque baptiſmo aquæ. *Reſpondens autem Ieſus dixit ei, ſine.* Cenſuerat Ioãnes deducere vt ipſe baptizaret Chriſtum, & quia rectè iudicauerat (verè etenim indecēs eſt abſolutè loquendo, vt homo quicūque baptizaret dominum Chriſtum) ideo Ieſus non dixit fac, ſed ſine, permitte hanc indecentiam, abſolutè. *Modò.* Dicendo modò, tacitè inſinuat ꝙ poſtea fiet quod dicis, ſcilicet tu baptizaberis à me, ſaltem effectu. *Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiam.* Si diceret ſic enim decet me, ſignificaret ſic, id eſt, humiliter: ſi diceret, ſic enim decet te, ſignificaret ſic, id eſt, parēdo vel exequēdo miniſterium tuum. Sed dicendo, ſic enim decet nos, rationē reddit ab eo quod eſt cōmune vtrique, ab eo quod decet vtrūque. Et directè ſatisfacit indecentiæ exiſtimatæ à Ioanne, dicendo, Sic ſcilicet ſuſcipiendo à te baptiſmū, decet nos ambos implere opere ſtatutam à deo iuſtitiam omnem, communē mihi & tibi. Dum baptizatur ſiquidem Chriſtus à Ioanne, impletur iuſtitia miniſterij, non verbi, ſed operis Ioannis verſus Chriſtū: quia debebat ſecūdum diuinum ordinem baptizare Chriſtum. Impletur quoque iuſtitia operis Chriſti ad Ioãnem. nam & ſecundum diuinam diſpoſitionē debebat Chriſtus voluntarium

ſubire baptiſmum à Ioanne. Et in hoc adimpleta eſt nõ aliqua ſed omnis iuſtitia communis vtrique: nullum ſiquidẽ ſuperfuit opus iuſtitiæ conſummandum ab vtroque ſimul: quãuis ſuperfuerint officia verborum. ❡ Vel ſic, exequẽdo ſcilicet diuinam ordinationem, decet nos, & me, & te, implere omnem iuſtitiã, omne debitum. vnde & poſtea dixit: Filius hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de illo. *Tunc dimiſit.* pro dimittit *eum.* Permiſsiuè Ioannes miniſterium hoc impleuit. Et propterea non dicit euãgeliſta, tunc acquieuit aut baptizauit, ſed dimiſit illum (Ieſum) baptizari à ſe Ioanne. *Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua.* Non ergo per aſperſionẽ aut deſuper effuſionem, ſed per immerſionem ſeu ſubmiſsionem corporis baptizatus eſt Ieſus à Ioanne. *Et ecce aperti ſunt ei cœli, & vidit ſpiritum dei deſcendentẽ ſicut columbam, & venientem ſuper ſe. Et ecce vox de cœlo dicens: hic eſt filius meus dilectus.* Tria hæc mirabilia (ſcilicet ꝙ aperti cœli, ꝙ colũba viſa, quòd vox de cœlis) declaranda ſunt priùs, qualia ad literam fuerunt, & deinde quorſum. ❡ Quòd non fuerit corporalis apertio cœlorum, declarat pronomen, ei, ſignificãs ipſi Chriſto non in ſeipſis cœli aperti ſunt, hoc eſt, quòd apparuerũt Chriſto cœli ad ſimilitudinem apertorum. vnde & Marcus expreſſe dicit, ꝙ vidit cœlos apertos. Formata eſt enim ſpecies ſeu ſimilitudo quædam aperturæ ſenſibilis, in quam intuens videbat cœlum tanquam apertum. ſicut de beato Stephano Actu. 7. dicitur, ꝙ intendens in cœlum, dixit, ecce video cœlos apertos. Aperti autem apparuerunt cœli, vt appareret è cœli penetralibus deſcendere ſpiritumſanctũ in ſpecie columbę, & vocẽ exire, tu es filius meus, &c. ſicut cœlum apertũ eſt Stephano vt videret in cœlo Chriſtum ſtantẽ pro ipſo, velut ducẽ prælij. Cœlũ apertum nullus ſcribitur vidiſſe, niſi Chriſtus: columba ſcribitur viſa à Chriſto, & à Ioanne baptiſta: vt patet Ioan. 1. Vox ſcribitur facta, ſed indefinitè relinquitur à quo, aut quib⁹ audita ſit. ❡ Et de viſione quidẽ colũbæ (ſi tã Ioannes quàm alij euãgeliſtæ ordinẽ rei geſtæ narrant) cõſtat, ꝙ priùs fuit viſa à Ioanne quàm à Chriſto: quia à Ioanne ſcribitur viſa ante baptiſmũ: quia qui miſit eum baptizare, dixit ei, ſuper quẽ videris ſpiritum vt colũbam, &c. & ipſe Ioannes in hoc cognouit primò perſonã Chriſti: quia neſciebat eum, ſed ex columba cognouit. conſtat autẽ quòd cognouit ante baptiſmum, dicendo, ego à te debeo baptizari. Alij autẽ euangeliſtæ ſcribunt baptizato Chriſto viſam columbam à Chriſto. Quocirca ſi alij euangeliſtæ non narrant

poſtea

poſtea illud quod prius factum eſt(quia Ioãnes ordinẽ hiſtoriæ magis ſeruare videtur)iſta columbæ apparitio prius viſa eſt à Ioãne inſtãte à Chriſto pro baptiſmo:& deinde ab ipſo Chriſto iam baptizato.Et vterque vidit columbã ſecundum actũ deſcendendi,& terminãtis deſcẽſum ad manendũ ſuper caput Chriſti. Et quũ oẽs euãgeliſtæ vtantur dictione ſimilitudinaria (ſicut, tanquã,quaſi, ſeu ſpecie colũbæ) ſignificatur ꝙ nõ fuit colũba, ſed ſimilitudo colũbæ:ſicut quũ apparuit ſpirituſſanctus ſuper apoſtolos in igneis linguis,nõ fuerunt veræ linguæ,neque fuit verus ignis,ſed ſimilitudo igneæ linguæ. Et quia euangelica hiſtoria ſpecificat eos qui viderũt colũbã fuiſſe,duos(ſcilicet Chriſtũ & Ioãnẽ) ideo intelligo ꝙ ipſi ſoli viderũt columbam. ¶ A quibus autem audita fuerit vox,incertum eſt.nã Marcus & Lucas dicunt vocẽ illã directã ad Chriſtũ,tu es filius,&c.Matthæus deſcribit illã in tertia perſona.Hic eſt filius meus:nec vtrũque, ſed alterũ tantũ geſtũ eſt. Et rationi conſentaneum eſt,vt ſicut cœlũ apertum eſt ei (ſcilicet Chriſto)& ſpirituſſanctus deſcendit ſuper ipſum,ita vox patris directa quoque ſit ad ipſum,tu es filius meus.Ita ꝙ Matthæus ſenſum rei dictæ tacita directione vocis ſcripſit,dicendo,hic eſt filius meus.nã dicẽdo tu es, ſignificatur etiã,ꝙ hic eſt filius meus,&c. Suppoſito igitur, ꝙ vox ad Chriſtum directa eſt,certum eſt,ꝙ ab ipſo ſit audita, & rationabile eſt,ꝙ à Ioanne & à multis:differenter tamen: quia à Ioanne audita & intellecta:ab aliis autem audita quãuis non intellecta,niſi fortè à quibuſdã perfectioris vitæ. Quemadmodũ vox de cœlo,dicẽs, & clarificaui, & clarificabo.Io.12. à turba audita eſt vt ſonus tonitrui,nõ vt vox ſignificans illa, clarificaui & clarificabo: ab aliis vt vox angelica,dicẽtibus, angelus locutus eſt ei.Et quãuis tã colũba quàm vox fuerit effectus totius trinitatis,colũba tamẽ erat ſolius ſpirituſſancti ſignum:& vox fuit ſolius patris vt loquẽtis.Soli enim patri cõuenit verè dicere Chriſto,tu eſt filius meus:ſeu de Chriſto,hic eſt filius meus dilectus.

¶ Geſta ſunt autẽ hæc tẽpore baptiſmi Chriſti,ad monſtrandũ officiũ Chriſti prædicãtis & redimẽtis mũdũ. Ieſus ſiquidẽ vſq; ad tẽpus ſui baptiſmi cõuerſatus, & habitus eſt ſicut vnus de populo:à tẽpore aũt baptiſmi incœpit exequi officiũ ꝓ quo venerat.Propter qđ Petrus Apo.Act.1.dixit,oportet vt ex his viris qui nobiſcũ cõuerſati ſũt toto tẽpore quo ingreſſus & egreſſus fuit inter nos dominus Ieſus incipiẽs à baptiſmo Ioãnis vſq; in diẽ, &c.Vbi clarè patet officiũ Chriſti inchoaſſe à baptiſmo.Ioãnis.

Quia itaque baptiſmus Chriſti initium erat officij Chriſti,ideo exordium tanti officij conſecratū eſt tot myſteriis. ❡ Et ſingula vtcunque tangendo,tum cœlū apertum eſt Chriſto,quia officium eius aperturum erat cœlum: tum apertum eſt illi cœlum, quia tūc officio ſuo manifeſtaturus erat ſecreta cœleſtia,& ſpecialiter myſterium ſacræ trinitatis,quæ tunc primum apparuit nominibus propriis patris,filij & ſpirituſſancti. Tūc ſpiritus venit ſuper ipſum in ſpecie columbæ, quia tunc inchoabat officiū ſuum ſpiritu animalis mundi volantis non lōgè à terra, ſua cōuerſatione(nam venit filius hominis manducans & bibens,mūdus ab omni peccato,cœleſtibus operibus) nec ſolùm volantis, ſed manſuetis,ſine armis extra,ſine felle intus.Diſcite, inquit, à me,quia mitis ſum & humilis corde,& Ioanni ac Iacobo dicentibus, vis dicamus vt ignis de cœlo cōſumat eos,reſpondit neſcitis cuius ſpiritus filij eſtis.venit enim in ſpiritu mā ſuetudinis vſq; ad mortē,nec ſolùm tā manſueti,ſed fœcūdiſsimi:quia pater futuri ſeculi veniebat,vniuerſo mundo vtiliſsimus. Tūc vox de cœlo intonuit, Tu es filius meus: quia tūc officio ſuo Chriſtus manifeſtaturus(vt dictū eſt) erat mundo myſteriū trinitatis in propriis nominibus,vnde & ipſe ait,Pater manifeſtaui nomen tuū hominibus,nomen inquā non quo deus, ſed quo pater diceris. ꝓpterea enim dixit,tu es,ſeu,hic eſt filius meus,non adoptiuus,ſed naturalis,cōſubſtantialis, dilectus,verè ſupra omnia dilectus.Et quia per pronomē,tu,ſeu hic,demonſtratur ille homo qui vocatur Ieſus,ideo in his verbis nō ſolùm aperitur myſterium filij,& conſequenter patris,& cōſequēter generationis qua pater genuit filium, ſed myſteriū incarnationis: quoniam ille homo demōſtratur filius dei homo(quod eſt verbum caro) qui dilectus eſt ſecundum deitatem, & ſecūdum humanitatem ſupra reliquas creaturas. Et eadem ratione ſubditur, *in quo mihi complacui*.In textu tamen Græco non habetur pronomē,mihi, ſed in quo cōplacui;quia tunc officium Chriſti erat ad exequendum & manifeſtandum complacentiam diuinam in ipſo,ad redimendum,reconciliandum & renouādum mundum, & inſtaurandum omnia quæ in cœlis & in terris ſunt.Hæc eſt ad literā ratio aperti cœli & colūbę,& vocis in Chriſti baptiſmo,Et præter hoc ratio columbæ fuit, vt perſona Chriſti quæ Ioanni erat ignota, cognoſceretur à Ioanne. Et nihilominus ſignificat hæc baptiſmum Chriſti,quem tunc cōtractu ſuæ carnis cōſecrabat, conferre cœlum apertum, & in fide ſanctæ trinitatis conferre

(ita

(ita ꝙ hic opere monſtratum eſt,quod poſtea verbis à domino explicatum eſt,baptizantes eos in nomine patris, & filij,& ſpiritusſancti) & efficere ex filiis hominum filios dei,Hæc tamen ad myſticum videntur potius ſpectare ſenſum,quàm literalem.

CAPVT IIII.

T*Vnc*.ſtatim poſtquam baptizatus eſt. *Ieſus ductus eſt*. Effectum ſpiritusſancti perſpice. non iuit velut ſola humana vtens ratione: ſed ductus eſt à ſpirituſancto,inſpirante, regente,& agente ipſum. *In deſertum*. Secundum hiſtoriam ſcribitur locus ad vacãdum operibus profitentium pœnitentiam, vitam ſolitariam,vitam contemplatiuam in ieiuniis & orationibus.
A ſpiritu vt tentaretur à diabolo. Coniunctio, vt, non ſolùm tenetur conſecutiuè (quia locum deſerti ſecutura erat tentatio) ſed etiam cauſaliter:quia ſicut ad hoc venit vt pateretur:ita ad hoc iuit voluntarius in deſertum vt tentaretur. nam nec pati, nec tentari malum eſt, ſed vtrunque pro nobis ſponte ſubiit:& ſicut Hieruſalem elegit pro loco paſsionis, ita deſertum elegit pro loco tẽtationis.Eſt nihilominus deſertus locus aptus tentationi: tũ ex genere vitæ ſpiritualis quæ in deſerto ducitur, tum ex ſolitudine.nã dæmõ ſpirituales viros maximè nititur tẽtare, & ſolitariis inſidiatur: vtpote quibus velut ſubacto mundo & carne,contra ſolos dæmones pugna reſtat. ¶ Significãter autẽ Chriſtus poſt baptiſmũ deſertũ ieiunij,orationis & tentationis petit,nõ ſolùm vt ſua actione exemplũ præbeat nobis quid agẽdum eſt poſt profeſsionẽ Chriſtianæ vitæ, ſed vt præludia ſuæ prędicationis exerceat in huiuſmodi.propterea enim euãgeliſta dicit,tũc. *Et quum ieiunaſſet*. Ieiunium non eſt opus ex ſuo genere bonum(quum ſit priuatio alimẽti)ſed pro tanto eſt bonum, pro quanto eſt actus virtutis moralis quæ vocatur abſtinentia, *Quadraginta diebus & quadraginta noctibus*. Quantitas tanta ieiunij excedit rationem virtutis moralis ſecundũ humanam rationem: quia diſſonat à ratione recta humana, vt homo eligat ieiunium intolerabile naturaliter homini. Sed fuit hoc ieiuniũ moderatũ diſpoſitione diuina. decuit enim vt Chriſtus in ieiunij opere aſsimilaretur excellentibus prophetis Moyſi & Helię,quorũ vterque ieiunauit ſpatio.40.dierum & noctiũ:& vno tãto ieiunio vniuerſam Ioannis baptiſtæ abſtinentiã ſuperaret. Nec elegit extendere plus ieiunium,ne in dubiũ verteret verã ſe habere carnẽ.Miraculoſum autẽ proculdubio fuit & in Chriſto & in Moyſe & Helia tantum ieiunium: & non vt imitan-

dum,ſed admirandum proponitur mundo. *Poſtea eſuriit.* Affirmat euangeliſta Ieſum poſt ieiunium dierum ac noctium quadraginta eſuriiſſe: vt vnde occaſionem tentandi diabolus ſumpſit,deſcribat. Sed an infra tempus illorum quadraginta dierũ eſurierit,vel non eſurierit,nihil dicit.Si interim nõ eſuriit,multiplicantur miracula.nam miraculo ieiunij dierum quadraginta adiungitur miraculum,quòd tanto tempore ſeruatum ſit Ieſu corpus abſque indigentia alimenti. eſuries ſiquidem eſt naturalis apetitus alimenti ſicci animalium , quando indigent alimento ſicco: ſicut ſitis eſt appetitus alimenti humidi.Et quod magis vrget,adiungitur implicitè quòd Ieſus ex tanto ieiunio non eſt afflictus ſecũdum corpus:quia non affligitur corpus ex ieiunio,donec deducatur ad hoc ꝙ indigeat alimẽto, eſuriat,& careat alimento:vt experientia teſtatur.Quocirca ſi Ieſus intra tempus quadraginta dierum non eſuriit,conſequens eſt ꝙ non indiguerit alimento,& ꝙ non fuerit ex tanto ieiunio afflictus. Si interim quoque eſuriit, cur diabolus non interim tentauit, cur euangeliſta appoſuit aduerbiũ,poſtea eſuriit? ¶ Solutio eſt ꝙ Ieſus ex ieiunio illo afflictus eſt ſecundum corpus,indigente corpore eius alimento:ſed nõ eſt tãtùm afflictus quantũ vis tanti ieiunij naturaliter nata erat affligere,quia nata erat perimere,ſed vſque ad certum terminũ rationi cõſentaneũ:vt rationabile ſcilicet ſeruaretur obſequiũ illius ieiunij , oportet enim corporis hoſtiam eſſe rationabilẽ cultum:vt Apoſtolus teſtatur ad Romanos duodecimo.Et eadem diuina diſpoſitione qua miraculosè ſeruatum eſt corpus in tanto ieiunio,retentus eſt appetitus animalis ab actu eſuriẽdi & ſitiẽdi.Moderauit itaque diuina diſpoſitio afflictionem & indigentiam alimenti. Retinuit autem appetitum animalem ab actu eſuriendi & ſitiendi,ſicut etiam retinuit ignẽ ab actu comburendi tres pueros in camino ignis.Et ideo euangeliſta dixit,poſtea eſuriit,ideo diabolus nõ priùs tentauit:ſed vbi eſuriẽtem vidit ac carentem cibo,occaſionem opportunam tentandi nactus eſt. *Et accedens tentator.* ¶ In humana ſpecie diabolum adueniſſe ſignificatur,dicẽdo,& accedens tentator. accedere enim progreſsiuus motus eſt.Conuincitur; ex hoc,quòd vniuerſa quæ deſcribitur tẽtatio, foris fuit non intus. nam integram perfectionem Ieſu dedecebat habere intrà cogitationes aut phantaſiæ vel ſenſus motus aduerſus ſpiritum:exteriores autem ſuaſiones ad malum,audire non dedecuit,vt illas vinceret. ¶ Tẽtatoris autem officium recolito eſſe

non

non ſolùm explorare ad ſciendum ſeu experiendum,ſed etiam conari ad efficiendum.Sic enim Alcimiſtæ tentant ad efficiendum aurum:& opifices ad faciendum ſtatuam aliquam ex tali lapide.Sic diabolus tentat ad efficiendum homines ſimiles ſibi: preter id quod explorat quid latet in voluntate & viribus internis.*Dixit ei,Si filius dei es.*Non eſt intelligendum quòd diabolus hæc ſola verba dixerit,quòd ex abrupto proruperit,dicendo, ſi filius dei es:ſed quòd multis compoſitis verbis, neceſsitate panis ad vtriuſque ſuſtentationem allegata, ſuadendo protulerit hanc ſententiam, quæ explorationem continet an filius dei ſit, ex miraculo quòd ſolo verbo prouideat efficiendo de lapide panem. Audierat fortè diabolus vocem illã, tu es filius meus dilectus in quo complacui:vel ſaltem audierat Ioannem Baptiſtam prædicantem & teſtificantem,quòd hic eſt filius dei:vt patet Ioannis primo:ſed quum vidit ipſum eſurientem carere cibo,dubitauit an ipſe eſſet filius dei.Et propterea experiri voluit hoc miraculo. *Dic vt lapides iſti panes fiant* Scit diabolus quòd ſola diuina potentia ſufficit ad hoc quòd ſolo verbo ſubitò fiat de lapide panis. Et propterea petiit, dic vt lapides iſti panes fiant. *Qui reſpondens,dixit.* Diabolus fingebat ſe hominem:Ieſus non mõſtrauit ſe cognoſcere illum,ſed tanquam homini reſpondit.*Scriptum eſt.* Diſcamus hinc omnes arma noſtra eſſe ſacras ſcripturas.ideo nanque Ieſus omnes has tentationes ſolis ſacris ſcripturis vicit, vt doceret nos ſic pugnare & vincere.nulla enim poterit nos ſuaſio ad malũ trahere, ſi conſultis ſacris ſcripturis actiones & omiſsiones noſtras direxerimus. *Nõ in ſolo pane viuit.* pro viuet, *homo, ſed in omni verbo quod procedit.* pro, egreditur, *de ore.* pro,per eos, *dei.* Sententia hæc ſcripta eſt Deuteronomij octauo,& ſunt verba Moyſi ad populum,inſtruentis illos quòd ideo deus pauit illos manna,vt cognoſcerent quòd non in ſolo pane viuit homo,ſed in omni re quæ procedit de ore(hoc eſt de imperio) dei. Verè enim experti ſunt hominem viuere abſq; pane,quadraginta annis nutritum non pane ſed manna.Hic eſt ſenſus literalis illius textus,vbi patet ſermonem haberi ad literam non de cibo animæ ſed corporis: & dominum Ieſum tentatori ſuadenti,vt panem de lapide efficeret,attuliſſe ſacræ ſcripturæ authoritatem, quòd vita corporalis hominis non indiget pane: quia non in ſolo pane viuit ſecundum corpus homo, ſed in omni verbo,hoc eſt re alia,procedente ex ore,ex imperio dei. Et directè reſpondet diabolo ſuadenti neceſsitatem panis.

quòd panis non eſt neceſſarius: quia homo etiam abſque pane viuit ſecundum corpus ex quacunque alia re, quam deus imperat, diſponit, dicit forecibum hominis. Et ſic ex hac reſponſione diabolus nihil explorati habuit, an filius dei eſſet: ſed totus conatus diaboli ad ſuadendum miraculum de pane deluſus eſt, oſtẽſa ex diuina ſcriptura non neceſsitate panis ad vitã hominis. Ex qua domini reſpõſione inſinuatur ꝙ diabolus tentando fundauerat ſermonẽ ſuum ſuper neceſsitate panis ad humanam vitam & hinc intuliſſe, quòd ſi filius dei es, dic vt lapides iſti panes fiant. *Tunc.* poſt deſcriptam tentationem. ſed quantum interfuerit temporis, incertum eſt. *Aſſumpſit*, pro, aſſumit, *eum diabolus.* Non portauit ſuper humerũ, ſed duxit. ſicut inferius cap. 17. dicet euãgeliſta hic, quod Ieſus aſſumpſit Petrum & Iacobum & Ioannẽ: quia ad ſe traxit ducendo. *In ſanctam ciuitatem.* Hieruſalem, ſanctam, quia deo dicatam ratione templi. *Et ſtatuit eum ſuper pinnaculum.* ſummitatẽ tecti. *Tẽpli, & dixit.* pro, & dicit, *ei: Si filius dei es, mitte te deorſum. ſcriptũ eſt enim, quia angelis ſuis mãdauit.* pro mandabit, *de te: & in manibus tollent te, ne forte.* pro, nequando. *offendas ad lapidem pedem tuum.* Similis priori eſt hæc tentatio exploratiua ab actione manifeſtatiua Meſsiæ. Intellexit (& verè ſic erat) ſcriptũ eſſe de Meſsia, quòd angelis ſuis, &c. Et propterea Ieſum tuentẽ ſe ſacra ſcriptura, aggreditur cũ armis ſacræ ſcripturæ: vt vel ſic exploraret ſi filius dei eſſet. Et diaboli ſuaſio tendebat ad hoc, vt manifeſtaret Ieſus ſe eſſe filiũ dei hoc miraculo, mittendo ſe deorſum vidente populo: quia ſacræ ſcripturæ congruebat vt hoc ſigno Meſsias ſe manifeſtaret: vt citatus pſalmus teſtatur. ſuadebat enim hoc diabolus in ſpecie hominis deſiderãtis, vt Ieſus manifeſtaret ſe eſſe Meſsiã *Ait illi Ieſus.* Diſsimulans ſe noſſe tẽtatorem, reſpondet dæmoni vt homini. *Rurſum ſcriptum eſt.* Scripturã citaſti, ſcito hanc ſcripturam non eſſe ſolam, & oportere ſcripturã ſcripturæ conſentire, extat altera ſcriptura Deuter. 6. dicens, *Non tentabis dominum deum tuum.* Non eſt opus miraculo hoc vbi iter ad deſcendendum per gradus patet: eſſet enim tẽtare deum, velle experiri an deus me ſaluaret ſi mitterẽ me deorſum. Ex hac quoque reſponſione nihil explorare potuit diabolus, quandoquidem Chriſtus reſpondit nullam eſſe neceſsitatem huius miraculi: ſed hominem attẽtare tale opus, eſſe tẽtare deum. quod prohibetur in ſacra ſcriptura. *Iterum aſſumpſit* pro, aſſumit, *eum diabolus.* Hinc apparet quòd ſecunda fuit hæc aſſumptio: per hoc tentatio tertio loco à Matthæo

thæo ſcripta: verè fuit tertia ſecũdum ordinem rei geſtæ: alioquin non dixiſſet euangeliſta iterum aſſumit. Vnde Lucas, qui ordinem tentationum non ſecundum ordinẽ rei geſtæ ſcripſit, nullo vſus eſt ſimili aduerbio aut coniunctione denotante ordinem rei geſtæ, ſicut Matthæus. *In montem excelſum valde.* Neſcitur quis fuerit iſte mons. & ſimiliter quantum temporis interceſſerit à ſecunda in tertiam tẽtationẽ. *Et oſtendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.* Præſentis temporis eſt oſtendit: monſtrando digito ſitus climatũ & regnorũ (ideo enim duxit ipſum in montem excelſum valde, vt inde poſſet monſtrare) & deſcribendo gloriam eorum. *Et dixit.* pro, & dicit, *ei: Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me.* Græca dictio participiũ eſt actiuum præteritum, quo Latina lingua caret. Ita quòd ſenſus eſt, Si ceci deris & adoraueris me, ſi à teipſo proſtratus adoraueris me.

¶ Diſsimilis valde eſt hæc tentatio præcedentibus. nam priores fuerunt exploratiuæ, ſi filius dei es, &c. hæc autem eſt nõ ad ſciendum ſi filius dei eſt, ſed ad experiendum ſi poteſt allici ad adorandum ipſum dæmonem. Vnde colligitur, quòd in hac tentatione diabolus in humana ſpecie loquens, manifeſtauit ſe eſſe principẽ mundi huius, & poſſe diſponere de regnis mundi huius: quod præſumptuosè ac mendaciter dicit. ¶ Non intelligo ego hanc tentationem tendere ad id quod ſonat: quoniam non eſt veriſimile, vt diabolus virum tantæ perfectionis, quantam videbat in Ieſu, quem nunquam potuit trahere ad minimũ peccatum veniale, duxerit tentandum ad tam magnum ſcelus adorãdi dæmonem, credendo aut ſuſpicando, quòd fortè cõſentiet. ſciuit enim quòd nemo repentè fit ſummus tam in bono quàm in malo, ſed paulatim progreditur hominis animus in ſummũ bonorum ſiue malorum. Sed intelligo quòd occultiore arte tentationem hanc intulerit ad explorandum, ſi filius dei eſſet. Conſiderans enim tentator priores conatus à ſuggeſtione, ſi filius dei es, fuiſſe vanos, cogitauit occultè idẽ explorare, tentando de ſupremo crimine vt. ſ. ſe adoraret: vt vel ſic prouocaret Ieſum ad increpandum tentatorem & dicendum. ego à te debeo adorari, & tu tam inſanis, vt peras adorari à me: & ſic exploraſſet ipſum eſſe filium dei. Sed fefellit eũ opinio ſua. *Tunc dicit ei Ieſus, vade.* pro, abi.) Et deeſt poſt me. Legendum eſt, *abi poſt me Satana.* Quia diabolus manifeſtauerat ſe eſſe principem mundi, ideo Ieſus nõ reſpondet illi ſicut homini vt prius, ſed expellit eum. Satan Hebræa dictio eſt: Latinè dicitur aduerſarius. & nominauit

[stamp]

uit eum Chriſtus ab officio & actu aduerſandi hominis ſaluti. ℂ Aduerte pro literali ſenſu, ꝙ bis legimus Ieſum vſum hac increpatione, vade poſt me Satana. Semel expellendo diabolum tentantem: vt tam Mattheus hîc, quàm Lucas 4. ſcribit. & ſemel reprehendendo Petrum: vt patet Matth. 16. Et nõ eſt ſenſus vade poſt me, hoc eſt ſequere me à tergo: ſed quia Satan apud Hebræos ſonat aduerſantem, nõ qualitercunque, ſed velut obſiſtẽdo corám ante faciẽ, ideo alludendo ad vocabulum eiicitur ad ſitum à tergo, in quo nõ poſsit exercere officiũ aduerſandi obſiſtendo. Hic eſt ſenſus literalis: qui, vt patet, eſt ſenſus ſimilitudinarius, ſumptus. ſ. à ſimilitudine corporalium ſituũ ſeu poſitionum. Et ſignificat ad literam ſecundum ſenſum intentũ, abi illò vnde non poſsis aduerſari. Ita ꝙ non ſolũ eiicitur ab actu aduerſandi, & à ſitu idoneo ad aduerſandum, ſed emittitur ad ſitum contrarium, vbi nec poſsit officiũ aduerſandi exercere, quod eſt totaliter eiicere aduerſariũ. Ac ſi dixiſſet, abi totaliter à me aduerſarie. *Scriptum eſt enim.* Deute. 6. *Dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies.* Nec ex hac reſponſione potuit diabolus aliquid habere, ꝙ Ieſus eſſet filius dei: quoniã ex cõmunibus Ieſus illũ ſuperauit, tacitis iis quæ ei propria erant. *Tunc reliquit.* pro, relinquit, *eum diabolus.* Conſummata vniuerſa tẽtatione reliquit eum (vt Lucas explicat) ad tempus ceſſans à tentatione. *Et ecce angeli acceſſerunt, & miniſtrabant ei.* Inducũtur angeli miniſtrantes ad teſtificandum illius excellentiam ſupra angelos. ideo nãque non vnus angelus, qui ſufficeret ad cibandum vnum hominem, ſed angeli in numero plurali deſcribuntur, non prouidentes, ſed miniſtrantes famulatũ exhibendo. Vt quod diabolus tot tentationibus explorare nequiuit, confuſus ac inuitus videat in angelorum miniſterio: non ad portandum mittentem ſe deorſum (quod ipſe requiſierat) ſed ad opportuna ſeruitia, quod ipſe non quieſierat. Decuit enim vt dominus Ieſus manifeſtaret ſe filium dei, quando & quomodo ipſe Ieſus diſpoſuit, & non quãdo & quomodo diabolus requirebat. Veruntamẽ per hoc diabolus nõ certificabatur, ꝙ Ieſus eſſet Meſsias: quia nõ penetrabat miniſterium hoc eſſe veræ ſubiectionis angelorum ad Ieſum. videbat quòd miniſtrabãt, ſed nõ quòd vt ſerui. *Quum autem audiſſet Ieſus, quòd Ioannes traditus eſſet, ſeceſsit in Galilæam.* Omnia Ieſu geſta poſt ieiuniũ vſq; ad carcerẽ Ioãnis (quæ Ioannes Euangeliſta narrat vſq; ad quartũ capitulũ integrum incluſiuè) tacet Matthæus, trãſiens à ieiunio ad auditũ Ioãnis carcerem. Et cura

fuit

fuit Euangeliſtæ, vt hoc explicaret: ne falleremur putantes illa,
quæ ſcripturus erat, geſta eſſe ſtatim poſt ieiuniũ: quũ tamẽ con
ſtet interceſsiſſe plus quàm annũ: vt in euágelio Ioannis decla-
rabitur. ¶ Igitur quũ Ieſus in Iudæa cõſtitutus, audiſſet tradi-
tum à Iudæis Ioannem in manus Herodis. quãuis enim hoc nõ
conſtet, hæc tamen Matthæi verba innuũt hoc. Quorſum nan-
que Euangeliſta narrat auditam traditionem Ioannis fuiſſe ra
tionem, quòd Ieſus receſſerit in Galilæã, niſi quia Iudæa in cul-
pa traditionis fuit: & propterea relinquenda tunc fuit à Ieſu. Ex
hoc enim quòd in Galilæam ſeceſsit, apparet quòd nõ fugiebat
Herodẽ, qui erat tetrarcha Galilææ. Et ſimiliter hinc apparet ꝙ
à Iudæa ſeceſsit in Galilæam: quũ nullus Euangeliſta narret ali-
bi eum fuiſſe: & conſequenter, quòd à Iudæa traditus fuit Ioan-
nes. ¶ Cauſa autem quare Ioannes traditus fuerit Herodi à Iu
dæis, in promptu eſt illa, qua dicit Ioſephus, Ioannem ab Hero
de captum, ſcilicet quia ad Ioannem concurſus erat populi. Ra-
tioni nanque conſentaneum eſt, quod Iudæi videntes populum
concurrere ad Ioannem, & hoc in Iudæa, timuerunt nouitatem
aliquã offenſiuam Romanorum, ſicut timuerunt poſtea ex con-
curſu ad Ieſum: & propterea cautè tradiderũt ipſum carceri tru
dendum ab Herode, cui huiuſmodi concurſus diſplicebat, vt
Ioſephus dicit. Nec cauſa iſta cõtrariatur cauſæ recitatæ ab euã
geliſtis: quia ſcilicet Ioannes arguebat Herodẽ. poteſt enim ex
vtraq; cauſa proueniſſe effectus carceris. *Et relicta.* quo ad habi-
tãdum. *Ciuitate Naſareth.* Non intelligo quòd hoc tertio reditu
in Galilæam venerit priùs in Naſareth, & ibi legerit Eſaiã (quod
Luc. refert) & poſtea tanquam eiectus venerit ad habitandum
in Capharnaum: quia geſta illa in Naſareth præſupponunt mul
ta facta à Ieſu miracula in Capharnaum: dicentibus tunc Naſa
ræis, quanta audiuimus facta in Capharnaũ, fac & hîc in patria
tua. Sed intelligo, quòd poſt Ioannis carcerem, ante illa geſta in
Naſareth, Ieſus qui ſolitus erat habitare in Naſareth relicta ci-
uitate ſua, quo habitandi officium elegit habitare in Caphar-
naũ. *Venit.* Præteriti eſt temporis. *Et habitauit in ciuitate Caphar-
naum.* Superfluit ciuitate *Maritima.* Naſareth aiunt iuxta mon-
tem Tabor eſſe, non maritimam: Caphernaum autem (corru-
pto vocabulo Capharnaum) maritimam eſſe aiunt. Et hanc dif
ferentiam deſcripſiſſe videtur Matthæus, addens maritima: iu-
xta ſcilicet mare Galilææ: hoc eſt lacum, qui Hebræa conſue-
tudine mare appellatur. *In finibus Zabulon & Neptalim.*

Non ſuffecit deſcriptio loci, à naturali ſitu, ſed adiuncta eſt deſcriptio à fortibus tribuum Zabulon & Neptalim: vt adiungeretur conſonantia prophetiæ. *vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam. Terra Zabulon & terra Neptalim via maris,* pro viam maris, *trans Iordanem Galilææ.* pro, Galilæa, *gentium.* Intellige adimpleretur ſecundũ myſticum ſenſum: quoniam ad literã Eſaias in fine octaui & principio noni capituli, vnde afferuntur ſubiuncta verba, dicit ſecundũ textum Hebræum, quòd nõ erit obſcuratio ſicut fuit primo tempore ab alleuiatore terræ Zabulon, & Neptalim, & nouiſsimo ab aggrauatore viç maris trans Iordanẽ, &c. ſed populus qui ambulabat &c. Quod adimpletum eſt, quum angelus domini percuſsit cẽtum octuagintaquinque milia. vnde & ibi affertur ſimilitudo, ſicut in die Madiã: victoria ſcilicet omnibus Iudæis viuis & ſanis. Et ad hoc inſinuãdum trũcauit euãgeliſta verba Eſaiç, citãs ſenſum ſumptũ ſcilicet, ꝙ terra Zabulon & terra Neptalim ac via maris trans Iordanem, appoſitiuè eſſet populus qui ſedebat in tenebris &c. ¶ Et vocatur hic trans Iordanem reſpectu Moab & mõtis Hermon & Baſan. Ita quòd illa regio vbi locatæ ſunt duæ tribus & dimidia à Moyſe, inuenitur hic cis Iordanẽ: Hierico antẽ, Hieruſalem &c. trans Iordanem. nam cõſtat Galilçam eſſe in terra, quam mortuo Moyſe Ioſue tranſito Iordane cũ filiis Iſrael acquiſiuit. Et hæc oportuit hic notare: quia aliter intelligeretur trãs Iordanẽ reſpectu Hieruſalẽ. intelligitur enim terra vbi eſt mõs Hermon & Baſan & Moab &c. *Populus qui ambulabat.* pro, ſedebat, *in tenebris, vidit lucem magnam: & ſedentibus in regione vmbræ mortis.* pro, in regione & vmbra mortis, *lux orta eſt eis.* Sicut vmbra eſt velut veſtigiũ illi⁹ cuius eſt vmbra, ita vmbra mortis velut veſtigium eſt mortis. Et propriè ſignificat terrores & horrores mortis. hi enim non ſunt mors, ſed mortis vmbra. Illi nanque qui ſunt in continuis timoribus mortis & tormentorũ, ſunt in vmbra mortis corporis. & per metaphoram transfertur ad mortem animæ. & internæ animi tenebræ (quæ ignorantia & peccata ſunt) vocantur hic ad literam vmbra mortis. Tanquam mors ipſa ſit æterna damnatio, qua ſine ſpe vitç anima mortua eſt. & ne intelligeres tenebras faciles aut ſine periculo, explicauit quales eſſent: ſcilicet vmbra mortis. *Exinde cœpit Ieſus prædicare.* Tempus ac locum vnde cœpit Ieſus publica prædicatione populum docere, ſignificatur: tẽpus quidem poſt Ioannis carcerem, locum verò Galilæam. non quòd prius Ieſus baptiza

baptizatus fuerit (quum Hieroſolymis, & in ciuitate Sichar, & in terra Iuda docuerit,diſcipulóſq; habuerit) ſed quia tẽpore illo,ſcilicet inter ſuũ baptiſmum,ſeu ieiunium,& carcerũ Ioannis,prædicante Ioanne, Ieſus doctoris potius quàm prædicatoris exercuit officiũ : docens nõ occultè,ſed palàm multos,& miracula faciens: vt Ioannes Euangeliſta teſtatur.ſed vbi Ioannes carceri addictus eſt,cœpit Ieſus in Galilæa publici prædicatoris officio vti,diſcurrendo ad prędicandũ per ciuitates & villas,&c. ¶ Decuit autem vt prædicante Ioanne nõ prædicaret Chriſtus: ne concurrere viderentur : ſed Ioannes prædicans mitteret auditores ad Chriſtum doctorem, vt ſic inciperent guſtare verba Ieſus Chriſti. Teſtantur autẽ etiam principes ſacerdotũ coram Pilato,quòd Ieſus cœpit prædicare à Galilæa:dicendo: cõmouit populum per vniuerſam Iudæam,incipiẽs à Galilæa vſque huc. Luc.xxiij. *Et dicere,Pœnitentiam agite.appropinquabit.*pro, appropinquauit. *enim regnum cœlorũ.* Expoſita ſunt hæc ſuperius. Sed aduerte, quod Ieſus ab eadem materia inchoat prædicationem ſuam,à qua incœperat Ioannes:tum quia Ioãnes præparatoriè, Ieſus verò perfectiuè hanc materiam prædicabat,tum ad confirmandum prædicationem Ioannis : tum ad exemplũ noſtrum, vt nõ dedignemur inchoata etiã ab aliis minoribus bona proſequi. *Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres (Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius) mittentes rete in mare:erant enim piſcatores.* Hæc Petri vocatio, quòd nõ ſit illamet quæ ſcribitur Lucæ.5.patet ex eo,quòd in hac Ieſus ambulans iuxta mare vocat,in illa Ieſus erat in naui: in hac Petrus & Andreas erant mittẽtes rete in mare quando vocantur: in illa iam cõprehenderant piſcium multitudinem. Quæ autẽ harum vocationum fuerit prior,ibi tractabitur. *Et ait illis, venite poſt me.* Vocantur ergo ad diſcipulatum, nõ qualemcunque, ſed ſequelæ etiam corporalis.Fuerunt enim multi Ieſu diſcipuli,qui non corporea ſocietate comitabantur illum : vt patet de Nicodemo.& Ioſeph ab Arimathia. Immò omnes credentes in Ieſum,erant diſcipuli Chriſti : vt patet in Actis apoſtolorum:& ex verbis Iudęorum,dicentium cæco nato:tu diſcipulus eius ſis. *Et faciam vos fieri piſcatores hominum.* Superfluit, fieri. Apta magnáq; promiſsio,ſed veritatis plena:vt experientia cõprobauit. *At illi continuò relictis retibus.* Non dicit relictis omnibus. Deſcribitur enim non abdicatio proprietatis rerum, ſed promptitudo obedientiæ:quòd quanuis iacerẽt retia in mare ad piſcandum

dum,quia piſcatores erant,nihilominus reliquerũt retia. *Secuti ſunt eum.* animo & greſſu corporeo. non ita quin poſtea quandoque piſcationi vacauerint:quum incũberet illis cura domus, nec haberent vnde ſuis prouiderent de victu,niſi de piſcatione. cõmune eſt enim piſcatoribus alere ſe & ſuos ex piſcatione. In cuius ſignum etiam poſt reſurrectionẽ domini Petrus vacabat piſcationi. *Et procedens inde,vidit alios duos fratres (Iacobum Zebedæi,& Ioannem fratrem eius) in naui cum Zebedæo patre eorũ : reficientes retia ſua : & vocauit eos.* Simili vocatione (ſcilicet ad diſcipulatum & ſequelam corpoream)vocantur Iacobus & Ioannes. ¶ Nec eſt mirandũ,quòd iſti & illi ſtatim ſecuti fuerint Ieſum:quia interiori operatione Ieſus mouebat (motione nõ inuitatoria,ſed efficaci)corda eorum ad relinquendum omnia,& ſequendum ipſum.Tali enim attractioni interni ſpiritus,nullus vnquam reſtitit,nullus etiam reſiſtet vnquam:quia efficit volũtarium ſectatorem , operarium martyrem, &c. *Illi autem ſtatim relictis retibus & patre , ſecuti ſunt eum.* Et ſimiliter nõ dicitur hîc relictis omnibus,ſed relictis retibus & patre:ad cõmendendam promptam ſequelam. Adhuc enim & Petrus habebat domũ & nauim:& iſti retia ſua,quæ paternæ curæ reliquerunt,nõ dicuntur à ſe abdicaſſe,ſed reliquiſſe patri. *Et circumibat Ieſus totã Galilæam.* Non ſolùm vocat ad diſcipulatum aliquos, ſed officium prædicationis omnibus impendit:nõ in vno manebat loco,quo omnes conuenirẽt,ſed ipſe circumibat abundantiore charitate totam non partem Galilææ. *Docens in ſynagogis eorum,& prædicans euangelium regni , & ſanans omnem languorem.* pro , omnem morbum, *& omnem infirmitatẽ in populo.* Tria exercet. docet inſtruẽdo ea quæ morũ,quæ legis,quæ religionis & iuſtitiæ ſunt : annunciat euãgelium,bonum nuncium,regni cœleſtis,non regni terreni. Hæc enim duo ſunt officia veri prædicatoris cœleſtis:annunciare quæ regni cœlorum ſunt ſine doctrina,tãquam fabuloſum habetur: docere quę ad perfectionẽ vitę moralis ſpectant abſque annunciatione fidei,ſpei,ac charitatis cœleſtis regni, inſufficiẽs,ac inutile eſt ad ſalutẽ æternam.& ideo vtrũque Ieſus exercuit. Et adiunxit tertium , ſcilicet ſanare miraculoſè, vt inciperet manifeſtare ſe eſſe Meſsiam. ¶ Et doctrinæ quidẽ locus ſynagoga (hoc eſt locus publicus) ad opus tale deputata deſcribitur. Sanationis verò opus omnis morbus , omniſque languor dicitur (vt nulla ægritudo exempta intelligatur)nõ in aliqua domo , ſed in populo quocunque totius Galilææ. ¶ Vbi

aduerte, quòd dictio Græca interpretata infirmitatem, propriè ſonaret mollitiem: quæ apud nos nõ eſt nomen ægritudinis. & propterea infirmitatis nomine (quo valitudo corporis minus firma ſignificatur) interpretata eſt. molle enim cedit ſicut & infirmum. *Et abiit opinio*. pro, auditus, *eius in totam Syriam*. Effectus doctrinæ, predicationis, & miraculorum in ſanationibus, deſcribitur fama Ieſu in tota Syria, cuius pars eſt Galilæa. *Et obtulerunt ei omnes malè habentes variis languoribus*. pro morbis, *& tormentis*. pro, cruciatibus. *comprehenſos & qui dæmonia habebãt*. pro, dęmoniacos, *& lunaticos, & paralyticos*. Effectus famæ fuit, quòd audita tantæ nouæ gratiæ fama, offerebant Ieſu omnes malè habẽtes variis languoribus febrium, & tormentis: hoc eſt afflictionibus ſeu cruciatibus dolorum ſenſibilium: vt podagrarũ, iliorum, & ſimilium: & lunaticos, malum caducum patientes: & paralyticos, membrorum diſſolutione quaſſatos. *Et curauit eos*. non aliquem eorum, ſed eos abſque exceptione aliqua *Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & de Hieroſolymis & de Iudæa, & de trans Iordanem*. Effectus doctrinæ, euangelij, miraculorum, & famæ fuit, quòd ſecutæ ſunt Ieſum turbæ multæ ex quinque locis vt intelligamus extenſionem effectus extra Galilęam: dum vltra Galilęam exprimitur Decapolis, à numero denario ciuitatũ regio nominata: & Hieroſolyma, in qua prius fecerat multa ſigna paſchali tempore: & Iudæa, in qua baptizauerat: & de trans Iordanem reſpectu Hieruſalem & Iudæa, hoc eſt, regione ſortis duarum tribuum, & dimidiæ in terra olim Seon, & Og regum, quos percuſſit Moyſes.

CAPVT V.

V*Idens autem Ieſus turbas, aſcendit in montem*. Occaſionem loci & temporis & docendi diſcipulos deſcribit Matthæus: tẽporis quidem à viſis turbis: loci autem, ab aſcenſu in montem. Tempus ſiquidem congruum ad nouam promulgandã legem fuit, quando iam turbæ multæ concurrentes nõ credebãtur, ſed videbãtur. Locus autem congruus fuit, non templum, non ciuitas, non vallis, ſed mons ad promulgandam legem non Iudæis, aut vni genti, ſed mundo: legem autem tam excelſam, vt nec mons ipſe ſufficiat ad illius celſitudinem commendandam. *Et quumſediſſet*. Corporali etiam ſitu ſedit: vt quies & authoritas docentis etiam ſic aperiatur. *Acceſſerunt ad eum diſcipuli eius*. Hinc apparet, quòd turbæ non aſcenderunt in montem cum Ieſu, ſed diſcipuli ſoli ſecuti eum fuerint in montem:

& quòd

& quòd ad euitandas pro tunc turbas, Ieſus aſcendit in mõtem docturus ſeorſum diſcipulos. nam ſi etiam turbæ fuiſſent ſecutæ. non dixiſſet Euangeliſta, Et acceſſerunt ad eũ diſcipuli eius: ſubdendo, docebat eos, non eas. *Et aperiens os ſuũ.* Tum ad differentiá, quòd olim aperuit idem Ieſus ora prophetarũ. propterea enim modò dicitur, quod propriũ os aperuit. Tum ad differentiam huius ſermonis à reliquis domini ſermonibus ſcriptis & ſcribẽdis à Matthæo: quia hic ſermo eſt velut lex euangelica, reliqui autẽ ſunt particulares monitiones. Ita quòd lex euangelica non traditur ſicut lex Moſaica: non ſolùm quia illa per angelos & cum terroribus, hæc per ipſum Ieſum proprio ore & edendo: ſed etiam quia illa vni populo data fuit, & propterea toti cõgregato populo Iſraël data eſt: hæc autẽ toti mundo datur, & propterea non populo Iſrael cõgregato, ſed diſcipulis docturis vniuerſum mũdum promulgatur. Si enim populo Iſraël fieret promulgatio, putaretur quòd lex euangelica illi populo eſſet propria, ſicut fuit lex Moſaïca: ſed vbi promulgatio fit diſcipulis in vniuerſum mundũ mittendis, aptiſsimè interfuerunt perſonæ euangelicæ legis promulgationi. *Docebat eos, dicens.* Singularis excellentia euangelicæ legis tangitur, quòd eſt doctrina, nõ eſt ligamen arbitrio, aut voluntate humana, quia ſic iubet princeps: ſed eſt doctrina verè bonorum & ſanctorũ morum, actionum, mentium. vniuerſæque vitæ. Perlege totum ſequẽtem ſermonem, & nihil in eo inuenies quod iuris ſit poſitiui: quod ſcilicet antequam ſtatuatur, indifferẽs ſit. omnia enim & ſingula ſunt ſecũdum ſe bona vel mala. *Beati pauperes ſpiritu.* In actionibus & operationibus primum principium eſt finis: quia finis eſt agendi ratio, & ex fine ratio actionis, & operis ſumitur. Et propterea Ieſus legem euãgelicam inchoat à beatitudine, quam conſtat actionum & laborum noſtrorum omnium finem eſſe: quandoquidem vt beati ſimus, agimus & patimur omnes quicquid voluntariè agimus & patimur. ❡ Numerat autẽ nouem beatorũ ſpecies: cõuenientes quidẽ in beatitudine, ſed differentes in beatitudinis merito & gradu. Et ſeptem quidem meritũ cõſiſtit in agere: duarum autẽ in voluntario pati. ❡ Beati inquit, hic in ſpe, & in futuro in re (ſic intellige in omnibus nouem) pauperes ſpiritu. Non dicit pauperes ſpiritus: manifeſtè ſignificãdo paupertatem ſpiritus proprij, quam appellamus humilitatẽ cordis: ſed dicit pauperes ſpiritu. Quod poteſt dupliciter intelligi, ſeruata proprietate nominũ. Primò, vtrãque dictionem

dictionem in ſua integritate ſeruãdo,hoc eſt,ꝙ pauperes ſignificet verè pauperes: immo ſecundum textum Græcum mendicos,qui à ſuis rebus ceciderunt in neceſsitatem mendicendi.Ita ꝙ ad literam appellat Ieſus beatos eos,qui quum res haberent, effecti ſunt mendici,non fortuna,non violentia raptorum,non voluntate quacũque,ſed ſpiritu:hoc eſt,volũtate ſpirituali.Nec dicit,beati pauperes,ſeu mendici ſtatu,hoc eſt profeſsione paupertatis(quales ſunt religioſi profitẽtes tria vota)ſed dicit pauperes ſeu mendici ſpiritu:quoniam pauperes ſeu mẽdici ſtatu, multi ſunt qui nolunt ſibi aliquid deeſſe:ſtatũ paupertatis profitentur, ſed ſpiritum paupertatis non habent:pauperes ſpiritu ſunt,qui reliquerunt omnia quæ habebãt volũtate ſpirituali, & huiuſmodi inopia atque reali indigentia volũt & gaudent perſeuerare:timentes ſibi nõ à penuria, ſed à ſufficientia rerum ne impediat profectum ſpiritualẽ,quales legimus multos ſanctos fuiſſe.Prædicauit Ieſus relinquenda omnia, nõ ſolũ affectu,ſed effectu ad ſequendũ ipſum,ſi perfectio deſideratur, locat modò iſtos perſeuerantes in hoc ſpiritu in primo beatorum loco dicendo,beati pauperes ſpiritu.Et eſt hic ſenſus literalis ſecũdum planum ſenſum textus, ſeruans proprietatem vocabulorum,& cõgruens diſcipulis audiẽtibus,eorumq́ue capacitati,& cõſonãs nouitati legis euangelicæ.Lex enim vetus ſufficientiam opulẽtiamq; rerum tẽporalium in terra promiſsionis promittebat: euangelica autem inchoat à volũtaria paupertate ad cõſequendũ regnũ cœlorũ. ¶ Alter ſenſus eſt,vt paupertas diminuatur per ſpiritum : ſicut quum dicitur homo pictus, ſeu homo mortuus,diminuitur homo per pictũ ſeu mortuũ : quia homo tam pictus quàm mortuus non eſt homo.Ita ꝙ pauperes ſpiritu ſignificentur,nõ pauperes,ſed habentes ſpiritum paupertatis: & dictum ſit pauperes ſpiritu,non re.nam pauper ſpiritu & nõ re, non eſt pauper.Et ſic beatificatur non paupertas, ſed voluntas ſeu affectus paupertatis ſi & quando expediret.Propinqua eſt expoſitio hæc ſenſui literali:& ad illũ ſpectat reductiuè. *Quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum* . Ratio quare pauperes ſpiritu prædicãtur beati,eſt,quia ipſorum eſt non opulentia ſed regnũ: (quod incomparabiliter ſuperat omne paupertatis meritũ)regnum autem non terrarum,ſed cœlorum. Et non dicit erit,ſed eſt:quia ius habent regni cœlorum,quanuis adhuc non adepti ſint illius poſſeſsionem,ſicut creati epiſcopi Mediolanẽſis,iam eſt epiſcopus Mediolanenſis,quãuis adhuc nõ habuerit poſſeſ-

ſionẽ.pauperes ſpiritu ſunt beati,quia ipſorũ eſt regnum cœlorũ.Nec obſtat ſi caderent:quia ſicut perderent perfectionẽ,qua ſunt pauperes ſpiritu,ita ſimul perderẽt ſuũ regnum cœlorum. ¶ Occurrit autẽ hîc triplex quæſtio: Prima eſt, cur potius beatificauit Ieſus ſanctũ paupertatis vſum,ꝙ̃ ſanctum vſum diuitiarum:quũ tam paupertas ꝙ̃ diuitiæ ſine culpa ſint,& abuſus tam paupertatis quàm diuitiarum in culpa ſit,& ſanctus vtriuſque vſus ſit laudabilis: cur ergo potius dixit,beati pauperes ſpiritu, quàm beati diuites ſpiritu? ¶ Secunda eſt,cur Ieſus paupertatẽ prætulit ſufficientiæ quo ad beatitudinẽ:cùm cõſtet accommodatius organũ ad beatitudinẽ conſequendã eſſe nõ diuitias,ſed ſufficientiã rerum tẽporalium quàm indigentiã earundẽ,quam paupertas ſignificat:quoniã indigentes neceſſariis,oportet vacare vt habeāt neceſſaria, & nõ poſſunt ſeipſos totos impẽdere ad ea quæ ſunt beatitudinis:vnde & ſacri doctores dicunt,ꝙ ſpiritualia nõ poſſunt durare diu ſine temporalibus. ¶ Tertia eſt, cur Ieſus mẽdicos ſpiritu dicat beatos: quum ipſe totius perfectionis exemplar, nõ fuerit mendicus ſecundũ rei veritatẽ,ſed potius dans eleemoſynas mendicis:vt patet Ioã.13.quando putatũ eſt,ꝙ Ieſus iuſsiſſet Iudæ habenti loculos vt egenis aliquid daret.Hinc enim clarè habetur,ꝙ ſe & ſuos non cõnumerabat inter mendicos.Et idẽ patet Ioã.4.quãdo diſcipuli ierant in ciuitatẽ:nõ vt mendicarent,ſed emerent cibũ, & in pluribus aliis euãgelij locis idẽ habetur. ¶ Ad primã quæſtionẽ dicitur, ꝙ Ieſus plus tractat,quàm differentiã inter vſum paupertatis & diuitiarũ:nã beatificat efficere ſeipſum pauperẽ ex ſpirituali voluntate.Et hinc clarè apparet differentia,ꝙ nõ poteſt dici,beati diuites ſpiritu, ſicut poteſt dici beati pauperes ſpiritu:quia nõ ſubeſt ſpiritui,fieri diuitẽ,ſed fieri pauperem:in poteſtate enim noſtra eſt abdicare à nobis res noſtras:nõ autem acquirere.Et per hanc beatitudinẽ nihilominus declarauit dominus,ꝙ nullus eſt perfectior vſus diuitiarum,quàm ſpirituali volũtate abdicare illas à ſeipſo. Quod alio in loco declarauit impleri,dando illas pauperibus. ¶ Ad ſecundã quæſtionẽ dicitur,ꝙ licet ad beatitudinẽ naturalẽ præſentis vitæ,organicè concurrat ſufficiẽtia rerũ temporaliũ,ad beatitudinẽ tamen infuſam in præſenti (quæ eſt quædã ſupernaturalis beatitudinis participatio)longè accõmodatius organũ eſt paupertas volũtaria,quàm ſufficiẽtia rerũ tẽporaliũ,paupertas enim ex ſpiritu,lætiſsima eſt,& expeditũ reddens hominẽ ab omni ſolicitudine;quoniã etiã certum

reddit

reddit hominē,ꝙ deus curā ſui gerit. Et hoc experientia in multis viris ſanctis mõſtrauit: quāuis impoſsibile aut difficilimum ſit collegiū aliquod conſtare ex oībus hominibus tantæ perfectionis: vnde dñs beatitudines, quæ ſunt perfectiones ſingulorū, nō perfectiones collegiorū tractat hîc. de collegiis enim apparet verificari, ꝙ non poſſunt durare ſine tēporalibus, propter multorū minorē perfectionē. ❡ Ad tertiā quæſtionē dicitur, ꝙ Ieſus nō fuit mēdicus: quia nunquàm legitur petiſſe, niſi à Samaritana potū aquæ. quod cõſtat nō propriè eſſe mendicare: cū hoc quilibet maiori poſsit accidere: quāuis alibi ſequendo alios aliter ſcripſerimus. Sed fuit in paupertate mēdicorū: quia nihil omnino habuit propriū, niſi veſtes, ex quo cœpit prædicare, &c. iuxta illud. vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autē hominis non habet vbi reclinet caput ſuū. Viuebat autem nō ex mendicatis rebus, ſed ex oblatis à deuotis perſonis: iuxta illud Ioā. 13. Iudas loculos habebat, ea quæ mittebantur portabat. Et clarè dicitur Lu. 8. ꝙ mulieres miniſtrabant Chriſto diſcurrenti prædicādo, de facultatibus ſuis. ❡ Nec hîc beatificat mendicos, vt nominantur ab actu mendicādi, ſed à paupertate mendicorū, ꝙ. ſ. non habent vnde viuant de ſuo: vnde nec Apoſtolos inſtituit viuere ex mēdicatis, ſed ex oblatis. *Beati mites.* Scito in textu Græco hāc beatitudinē tertio loco ſcribi: & eam quæ apud Latinos eſt tertia (. ſ. beati qui lugēt) ſcribi in hoc ſecundo loco. ❡ Latinorū autē codicū ordine ſeruato prædicantur mites beati. Māſueti dicūtur qui paſsionibus iræ non commouētur, & rectę rationi illas ſubiectas trāquillè retinēt. Mites aūt pręſtāt māſuetis? quoniā nō ſolū à paſsionibus irę lōgè ſunt, ſed placidos ac vtiles ſeipſos exhibent etiā illis qui puniēdi aut obiurgādi ſunt: & velut fructus arborū iā mites exhibēt ſe exterius ſuaues, vt meritò mites tāquā poſſeſſores ſuimet beati dicātur. *Quoniā ipſi poſsidebūt terrā.* ꝓ, hæreditabūt terrā. i. hæreditate accipiēt. Quod plus eſt, q̄ poſsidere. nā ſignificat poſsidere hæreditaria ſucceſsiōe. Dicēdo enim accipiēt, ſignificat poſsidebūt. Et dicēdo hæreditate, ſignificat ſucceſsionē hæreditariā. Et eſt ſermo nō de terra ꝓmiſsiōis in veteri teſtamēto ꝓmiſſa patrib. & diſtributa per Ioſue, ſed de terra futuri mūdi: ꝓpter qđ dicitur in futuro, poſsidebūt, ſeu hereditate accipiēt. nā nec ipſe Ieſus qui dixit, diſcite à me, quia mitis ſum: poſſedit in hac vita terrā quācunq;. Et verè quū erunt hæredes dei, cohæredes autē Chriſti, hęreditate acqrēt mites terrā: hoc eſt orbē terrę futurū,

qui non commouebitur. ¶ Accommodatur autem mitibus poſſeſsio terræ: vt qui ſeipſos hîc poſſederũt, in futuro mundũ poſſideant. Hereditariè autẽ, quia mites tam familiares ſunt in hac vita deo, vt iam ſint cum deo nõ velut ſerui aut amici, ſed velut arrogati in hæredes dei. ad hanc enim mitium prerogatiuã ſpectat. ꝙ ideo dicuntur beati, quia hæreditario iure poſsidebunt terram viuentium. *Beati qui lugent.* Mira ſententia nõ ſolũ contra communem opinionem, vt prima beatificans pauperes ſpiritu, ſed etiam ſapiẽtum, & ſacris documentis aduerſa apparet. nulla ſiquidẽ vtilitas in triſtitia agnoſcitur, Eccl. 30. & propterea inhibita eſt triſtitia à priſcis patribus. Qua ergo nouitate modo dicitur, beati qui lugent. ¶ Sed ſciendum quòd luctus nõ ab animi triſtitia quæ paſsio eſt, ſed volũtaria actione ſimili operibus lugentiũ ſumitur in propoſito. non enim beatificantur triſtes, nec luctuoſum ſtatum tenentes (quales ſunt lugẽtes per menſem vel annum ſuos defunctos) ſed qui conſiderantes præſentis vitæ mala ac pericula reſpectu cœleſtis patriæ, luctuoſam vitã ducũt: iuxta declarationẽ Apoſt. 2. ad Corin. 6. quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes. Tales enim ſubactis paſsionibus, tũ triſtitiæ, tũ præcipuè delectationis ſenſibilis, aſſumunt voluntariè & opera, & affectus lugentiũ, propter mala nõ ſolũ cõtraria, ſed impediẽtia, ſeu differentia cœleſtem patriam. beatitudo ſiquidem iſta reſpicit directè mala hæc: quoniã materia propria luctus, eſt malum. Vnde & aptè ſubditur premium. *Quoniam ipſi conſolabuntur.* Conſolabuntur, in paſsiua ſumitur ſignificatione, pro cõſolationẽ accipient. Interpres vſurpauit in paſsiuum, ſeu cõmune verbũ cõſolari: quum apud Grãmaticos in actiua tantum inueniatur ſignificatione. Senſus itaque eſt, quoniã ipſi cõſolatione afficientur. pro luctu enim recipient in cœleſti patria conſolationẽ. *Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam.* Deſiderij humani perfectio (circa quam ſapientes mundi huius tantũ laborarunt) vnico verbo manifeſtatur: aperiendo ꝙ iuſtitia eſt propria materia deſiderij perficiẽs adeò ipſum, vt beatũ reddat hominem, non quomodo licet deſiderantẽ iuſtitiam, ſed tanquam eſurientẽ & ſitiẽtem. ita quòd iuſtitia ſit animæ hominis, tum cibus, tum potus, & animus hominis appetat iuſtitię cibum vt eſuriens, iuſtitiæq; potum vt ſitiens. In quibus deſcribitur non ſolũ magnitudo, ſed etiã præualentia appetitus. eſuries nãque & ſitis præualẽt reliquis noſtris appetitionibus: imperij ſiquidem, gloriæ, & reliquorũ deſideria poſthabet eſuriens ac ſitiẽs.

Et inten

Et intendit ad literam,quod deſiderium iuſtitiæ reliquis deſideriis antepoſitū velut eſuries & ſitis,beat hominem.Nec dicit beatos eſurientes,& ſitientes facere,aut dicere iuſtitiā:ſed ipſam iuſtitiā,hoc eſt debitū exhiberi tam à ſe quàm à quocunque.iuſtitia enim debiti rationem ſupponit,& eſt debiti exhibitio.beatitudo ſiquidē hæc conſiſtit in ſummo ardentique deſiderio, vt debitum deo præcipuè & cuique exhibeatur. *Quoniam ipſi ſaturabuntur*. Plena iuſtitia non eſt durante hoc mundi ſtatu:quando quidē multæ iniuriæ deo & hominibus irrogantur impune hîc. Et propterea non hîc,ſed in futuro mundo ſaturabuntur, quando deus erit omnia in omnibus,nihil remanebit inultum, nihil abſque ſuo præmio.*Beati miſericordes*. Quemadmodum iuſtitia debitū, ita miſericordia gratiā reſpicit.Iſtis duabus virtutibus vniuerſa opera ad alterum perficiuntur.nā aut debitum aut gratuitum eſſe oportet quod alteri exhibendum eſt.Qui gratis igitur impendunt aliis affectum beneuolentiæ,& effectum ſecundum vires ad ſoluendos alienos defectus, veluti dei imitatores (qui gratis omnia creauit,omnia cōſeruat, omniumq; miſeretur)beati aſſeruntur ex futuro præmio.*Quoniā ipſi miſericordiā*. Non hanc vel illā,non quo ad hoc vel illud,ſed abſolutè, omnimodam.*Conſequentur*.Quo ad omnia quæ ſunt animæ & corporis,& exteriorum:ita vt nihil indigentiæ, nullus defectus in illis remaneat. *Beati mundo corde*. pro,mundi corde. Quia primū principiū internum eſt vitaliū operum noſtrorum, ideo cordis nomine voluntas,quæ eſt primū principiū internum,humanorum operū ſignificatur:iuxta illud, De corde exeunt adulteria, furta,&c.Mundū itaque cor mūda eſt voluntas,mundū eſt principium noſtrorum operum.Etſi apud Salomonē rariſsimū ſeu impoſsibile æſtimatū eſt mundaſſe cor(dicente ipſo Prouer.20. quis poteſt dicere mundaui cor meum) quàm celſioris perfectionis eſt mundū habere cor? valde enim præſtat hoc munditiæ.In excelſo itaque locātur merito pollentes corde mūdo, nō ſolū à vitiis,peccatis,affectibus,paſsionibus,erroribus ac ignorantiis,ſed etiā ab impulſionibus quibuſcunq; internis.*Quoniā ipſi deum videbunt*. Sublatis in hac vita omnibus animi impedimētis ad videndū deū per cordis munditiā,cōuenietiſsimū præmium apponitur(quū etiam corporis impedimētū tolletur migrando ad patriā)videre deum.Rationis ſi quidē ordo habet, vt qui ſtudio aſsiduo aſſecuti ſunt hîc abſolutionē ab impedientibus animum à diuina viſione,quum liberati fuerint à corporis

carcere, dei viſionẽ omnino expediti aſſequãtur. *Beati pacifici.* Non dicit, beati pacẽ habentes, ſed facientes. Illud poſſet alieno ſtudio fieri, hoc autẽ proprio opere. Pax trãquillitas eſt ordinis, ac per hoc beati aſſeruntur, qui faciũt trãquillitatẽ ordinis. Magnũ eſt tollere omnis immunditię impedimẽta: ſed imperfectũ eſt, niſi ſubtractis impedimentis apponatur tranquillus ordo in ſuis partibus, vt partes inferiores ſubditæ ſint ſuperioribus, & ſuperiores partes ſubditę ſint deo: & vtrũque cũ tranquillitate, abſq; pugna, abſq; reluctatione. ¶ Impoſsibilis apparet tanta pfectio: impoſsibilis tamẽ nõ eſt, ſi domini verba conſiderẽtur. Nõ enim dicit, beati qui fecerũt aut perficiẽtes pacẽ, ſed pacifici, hoc eſt faciẽtes, ſeu factores pacis: vbi nõ in facto eſſe, ſed in fieri pax ſignificatur. Ita ꝙ beati prædicantur, quorũ perfectio tãta eſt, vt adeptis iã aliis perfectionib⁹ nõ remaneat apud eos ſtudium aliud q̃ faciendi pacẽ, q̃ efficiendi tranquillitatẽ ordinis in ſeipſo & in aliis: tales enim ſunt verè pacifici, ſunt verè factores pacis. *Quoniam filij dei vocabuntur.* Si ordo proprium dei opus etiam à philoſophis ſcribitur, aptiſsimè pacificis promittitur filiatio dei, vt qui hîc ſimilimi fuerunt deo in opere faciendo trãquillitatẽ ordinis, in patria ad ſummã dei perducãtur ſimilitudinẽ, qua. ſ. filius ſimilis eſt patri. ¶ Vocabũtur autẽ non falsò, ſed verè: ac per hoc filij dei erũt. Sed plus ſignificatur dicẽdo, vocabũtur: quia ex eo quòd verè vocabũtur, ſignificatur ꝙ erũt: & ex eo quòd nõ ſolũ erũt, ſed vocabũtur, ſignificatur ꝙ cognoſcẽtur & nominabũtur ab aliis filij dei, quod plus eſt q̃ eſſe filios dei. *Beati qui perſecutionẽ.* Poſt beatitudines conſiſtentes in agere, ſubiũgũtur beatitudines cõſiſtẽtes in pati. Perſecutionis nomine intellige quodcunq; malũ pœnę. *Patiuntur.* Dicit, nõ ſibi ipſis inferũt, vt faciũt occidẽtes ſeipſos, quorũ dãnatio iuſta eſt, *Propter iuſtitiã.* Nõ propter crimina, nõ propter regna, imperia, & alia hmõi; ſed propter hoc ꝙ faciunt quod debent, & multò magis ꝑpter hoc ꝙ ſuperogatiõis opa efficiũt. ¶ Claudit̃ quoque in hac cauſa (.ſ. ꝑpter iuſtitiã) laudabilis volũtas imò cõſtãtia patiẽdi: quia dũ ꝑpter iuſtũ facere patit̃, tãta eſt volũtas iuſtitiæ, vt poſthabeat pati, vt nõ curet pati, vt maneat iuſtitia. Hæc beatitudo cõis eſt omnib⁹ ob quãcũq; virtutẽ patiẽtib⁹. ¶ Nec prætereas, ꝙ nõ dixit propter caſtitatẽ, ꝑpter fortitudinẽ, ꝑpter tẽperãtiã, aut quãcunq; aliã ſpecialẽ virtutẽ, ſed propter iuſtitiã, qua homo iuſtus eſt: & dicitur in ſacra ſcriptura, qua in vtroq; teſtamẽto iuſtus diſtinguit̃ cõtra ſubiectũ cuicũq; mortali pctõ, quia

quia non eſt beatus qui propter caſtitatē perſecutionē etiā mortis patitur,ſi aliàs nō eſt iuſtus:& ſic de ſimilibus. Ad cōprehendēdum ergo vniuerſam animi integritatem, dixit propter iuſtitiam. *Quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.* Vna atque eadē merces monſtratur agentiū & patientium: dum idē præmiū repetitur in principio patiētiū, quod fuit in principio agentiū. Et per omnia idem explicatur non ꝙ habebūt, ſed iam eorū eſt regnū cœlorum: hic patiuntur, & patiendo acquirunt non fore ſed eſſe ſuū cœlorū regnū, quāuis poſſeſsio illius futura ſit. ¶ Et cōſidera, ꝙ non poteſt perſecutio offerre patiētibus, tot talia & tanta quot qualia & quāta fert ſecū regnū cœlorū: nō enim ſunt condignæ paſsiones huius tēporis ad ſuperuenturam gloriā. *Beati eſtis quū maledixerint.* pro, opprobrauerint. *vobis homines, & perſecuti vos fuerint.* Secūda patiēdi beatitudo (quę & vltima inter beatitudines eſt) ad fidē incarnati verbi ſpectat. reliquę nāq; deū ac diuina reſpiciūt abſolutè: hæc ſola myſterio incarnati verbi propria eſt. Suprema itaq; perfectio noſtræ in Ieſum Chriſtū fidei eſt, pati propter ipſum. ¶ Nouitas autem huius beatitudinis ſignificatur per hoc, ꝙ reliquis in tertia perſona deſcriptis, hęc ſola in ſecunda perſona promulgatur ad ipſius nouiter incarnati verbi diſcipulos: dicendo beati eſtis quū opprobrauerint. Non vnico nomine paſsiones cōplectitur, vt in præcedēti beatitudine, ſed triplici explicat gradu: vt multitudinē paſsionū futuram explicet, tū verbo opprobrauerūt, tum opere & perſecuti vos fuerint. *Et dixerint omne malum.* deeſt, verbū, *aduerſus vos, mentientes.* Declarat opprobrauerint: ꝙ. ſ. nō veritate vitiorū aut peccatorū noſtrorū exigēte, ſed falsò, ſed mētiēdo dixerint omne malū aduerſus vos. *Propter me.* Ad vtrūq; refertur hæc cauſa. ſ. ad iniuriā verborū & factorum: *Gaudete* intus. *& exultate.* extra. Magnitudo gratiæ futura in tolerādo iniurias propter Chriſtū illatas, ſignificatur per præceptū gaudij in perſecutionibus. Et verè impletū legimus in geſtis apoſtolorū & martyrū Chriſti, propter quod in hac ſola beatitudine appoſitū eſt præceptū gaudij. Nec ſola magnitudo, ſed præſentanea ſed ſtatim exhibēda fœlicitas eſt ratio ſingularis in hac beatudine pręcepti. nam nec Ioāni baptiſtæ cōceſſum eſt hoc gaudium: ſed oportuit ipſum poſt martyrium expectare tranſitum Ieſu Chriſti ad patrem ex hac mortali vita, ad hoc vt cōſequeretur beatitudinem. martyres autem Chriſti ſtatim fiunt beati quum moriuntur. *Quoniam merces veſtra.* Sub ratione debiti promittitur fœlicitas æterna in ſola hac

beatitudine:merces enim nõ ex gratia datur,ſed ex iuſtitia red ditur pro opere,vt intelligamus ad tantam euectos celſitudinẽ incarnati verbi diſcipulos,vt etiam debita ſibi vẽdicent æternæ gloriæ præmia:iuxta illud,Curſum conſummaui,fidem ſeruaui in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quã reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex. *Copioſa eſt in cœlis*. Inexplicabilis magnitudo ac qualitas mercedis inſinuatur non explicãdo quæ aut qualis ſit iſta merces:ſed dicendo,copioſa non in terris, ſed in cœlis,in cœleſti patria.vbi ad literam habitabunt beati corporaliter,vbi eſt modò Ieſus Chriſtus.*Sic enim perſecuti ſunt prophetas qui fuerunt ante vos*.Non ſolùm à copioſo præmio ſed ab exemplo ad hanc beatudinem accendit diſcipulos, quia magnam & imminentem præuidebat perſecutionem. Non puteris hanc perfectionem ita nouam,vt non præceſſerint illius exẽpla.noua eſt cauſa patiendi(ſcilicet propter me nouiter incarnatum) ſed non eſt nouus perſequendi modus:quoniam ſic,ſimili modo & verbis & factis mentiendo perſecuti ſunt prophetas dei,Hieremiam,Eſaiam,&c.qui fuerunt ante vos,patres veſtros, quorum debetis imitari veſtigia. Ac ſi apertè diceret, non eſt mihi hoc proprium,ſed cõmune eſt mihi & patri meo deo,quòd prædicatores,doctores & teſtes noſtri perſecutionẽ patiũtur, vt per hoc quoque ſe eſſe verũ deum mõſtraret:& diſcipulos paſſuros propter ſe doceret,quòd paterentur propter deũ ſicut & prophetæ priores,& nõ propter purum hominem. *vos eſtis ſal terræ*. Poſt propoſitum finem Chriſtianæ religionis monſtrat duces ſeu capita eiuſdem quo ad tria.Primũ quòd ſunt ſal terræ. Vos inquit diſcipuli mei, quos in paſtores & duces mundi miſſurus ſum, eſtis.non monet ſitis, ſed eſtis: vt quod ſunt perpendant,& neceſsitatem incũbendi proprio officio cognoſcant.Sal, nõ re ſed officio cõdiendi omnia appetibilia terræ,à terrenis hominibus. Vniuerſa ſiquidem quæ à terrenis hominibus appetuntur(ſiue naturalia,vt proles, & delectabilia tactus aliorumq; ſenſuũ:ſiue diuitiæ,honores,imperia & gloria:ſiue ſcientiarum ſeu artium notitiæ) indigent condimento veſtro,vt ſalubriter appetantur, ſalubriterq; illis homines vtantur.Et verè apoſtoli olim & poſtea ſucceſſores ſancti paſtores, ſua vita ac conuerſatione ſal fuerũt terræ condiendo vniuerſa appetibilia,vt ſaperent guſtui animi bene diſpoſiti. *Quòd ſi ſal euanuerit*. pro, infatuatus fuerit. ſeu, deſipuerit. *in quo ſalietur*? Proſequitur ſimilitudinem ſalis ex irreparabilitate ipſius ſalis. conditionalis ſiquidem iſta, ſi

ſal

ſal infatuatus fuerit, in quo ſalietur? eſt vera, etiam ſi antecedēs ſit impoſsibile, ſcilicet ſalem inſulſum eſſe. Sicut etiā verè dicitur ſi bos volat, habet alas: licet tam antecedēs quàm cōſequens ſit impoſſibile. Significatur enim quòd ſi effectus fuerit inſulſus, in quo ſalietur? quaſi dicat in nullo. Sal enim ſi inſulſus fuerit, nullā rem habet qua ipſe ſaliatur. Ita quòd in hoc differt ſal à rebus aliis, quòd res aliæ inſulſæ poſſunt ſale condiri: ipſe verò ſal ſi euanuerit à ſua ſalſedine, non habet quo condiatur. *Ad nihilū valet vltrà, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.* Potuiſſet aliquis dicere, eſto quòd ſal inſulſus caret condimēto, habet tamen alias vtilitates, ob quas habēdus eſt in precio. Hoc excludit dominus dicens, quòd ſal inſulſum ad nihilū valet vltrà, niſi vt eiiciatur foras extra cellas ſalarias, & conculcetur ab hominibus. non enim eſt vtile, ſicut ſterquilinium & lutum ad agrorum feracitatem. ¶ Et intendit ad literā declarare diſcipulis & ſucceſſoribus, quos in ſalem mundi diſpoſuit, neceſsitatē ſeruandi ſeipſos in officio ſalis, quia ſi ipſi qui cōdire debēt vniuerſa delectabilia exciderint ab officio ſalis, incurrent hæc duo. Primū, quòd irreparabiles erunt: vt pote carentes paſtoribus reparantibus eos. alterū, quòd ad nihilum valent perdito condiēdi officio, ad nihil ſunt vtiles, niſi vt eiiciantur foras, ab interno à ſpirituali bono, & conculcentur, deſpiciantur, à reuerentia capitum tranſeant in cōculcationem ſuppedaneam, ab hominibus, quo ad vitam. Impletur continuè hoc, dum paſtorum vita meritò deſpicitur, & eorum conſequenter verba contemnūtur. Experimur & ſpeciali modo hoc nunc nos eccleſiæ prælati Romæ, in prædam, direptionem atque captiuitatem dati, non infidelibus, ſed Chriſtianis iuſtiſsimo dei iudicio: quia quum in ſal terræ electi eſſemus, euanuimus, ac ad nihilum vtiles niſi ad externas cerimonias externaque bona: conculcati etiam corporali captiuitate ſumus, cū direptione & captiuatione totius vrbis, die 6. Maij, hoc anno. 1527. *vos eſtis lux mundi.* Sal ad condiendum appetibilia, Lux ad illuminandū cognoſcibilia, ſunt Chriſti diſcipuli, vt homo ſecundū vtrãque ſui partē voluntatem ſcilicet & intellectū haberet à quibus perficeretur. Sal ſunt ratione vitæ: lux, ratione doctrinę. Lux autē non vt ſol (ſcriptū eſt enim Ioā. 1. non erat ille lux. hoc nãque eſt Chriſto propriū, dicēti ego ſum lux mundi) ſed vt lucerna: iuxta illud Ioā. 5. ille (ſcilicet Ioannes Baptiſta) erat lucerna ardens & lucens. Vnde & ſtatim hîc ſubiungetur, neque accendunt lucernam, &c. *Non poteſt ciuitas abſcondi*

ſcondi, ſuper montem poſita. Supremis officiis paſtorum adiungit claritatem ſtatus neceſſariò comitãtem duplici ratione. Primò ex celſitudine perfectionis, ſignificata per celſitudinem ſitus ciuitatis in monte poſitæ. Intendit enim per hanc ſimilitudinem, quòd ſicut ciuitas ſuper montem poſita non poteſt abſcõdi: ita vos ciuitatem ſpiritualis Hieruſalem cõſtituentes, ſal & lux mũdi, in tam celſo perfectionis culmine eſtis, quòd non poteritis occulti manere, ſed manifeſti patebitis palàm. *Neque accendunt lucernam & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum vt luceat*. pro, & lucet, *omnibus qui in domo ſunt* Altera ratio eſt ex intẽtione ipſius Chriſti, quam declarat ex ſimilitudine intentionis hominum accendẽtium lucernam. Et intendit quòd ſicut hominũ accendentium lucernam, intentio eſt accendere illam, nõ vt ponatur ſub modio occultante illam, ſed vt ponatur ſuper cãdelabrum, & luceat omnibus qui in illa domo ſunt: ita ipſe accendit illos in lucernas, non vt poneret illos ſub latebris, ſed ſuper candelabrum eccleſiæ, in ſuperiori loco vt luceant omnibus qui in domo totius mundi ſunt. eccleſia ſiquidem Chriſti vna eſt domus totius mundi: vt Apoſtolus dicit. 1. ad Tim. 3. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent*. Poſt propoſitas diſcipulis tres ipſorum conditiones (ꝙ ſal, quòd lux, quòd manifeſti ſunt mũdo) diligẽtiſsima cura optimus magiſter adiecit præcepta duo neceſſaria ipſis ad ſeruandũ ſeipſos in dictis conditionibus. Alterum eſt circa gloriam, non prohibendo inanem gloriam (quæ à tantæ perfectionis viris tãquam aliena ſupponitur) ſed mandando modũ quo lucere debẽt. Oportet enim vos lucere, ſed modus lucẽdi ſit iſte. Sic. i. hoc modo luceat lux, doctrina veſtra corã hominibus, nõ videntibus cor ſeu mẽtem veſtrã, ſed ea quæ exterius fiunt: vt videant, nõ audiant: opera, nõ verba: veſtra, non aliena: bona, nõ mala: nec habentia ſpeciẽ mali, & glorificẽt. Vanus eſſet finis iſte lucẽdi corã hominibus, vt videant bona opera veſtra, niſi huiuſmodi viſio eſſet vtilis, niſi comitẽ haberet vtilitatẽ glorificationis. *Patrẽ veſtrum qui in cælis eſt*. Non vos. Vbi nota, quòd quia nouerat dominus amabile quidem bonũ eſſe, vnicuique autẽ propriũ, ideo ſuauiter diſponẽs præceptum appetitus gloriæ, non trahit diſcipulos ad appetitũ alienæ gloriæ, ſed temperat appetitum gloriæ propriæ, eam trãsferendo in gloriã patris propriæ, propterea enim non dixit, & glorificent deũ omnino à nobis diuerſum, ſed glorificent patrem veſtrũ. Patris ſiquidem proprij honor & gloria

natu

naturaliter quæritur à filiis: nec gloria noſtri patris aliena eſt à noſtra gloria.quin pótius quærẽdo gloriã noſtri patris,propriũ quærimus bonũ.in filios enim redũdat gloria patris qui in cœlis eſt,cui meritò vtpote etiã cœlis prẽſidẽti debetur hæc gloria. In quo etiã præceptũ inſinuat,vt etiã filiali amore,vt velut filij cœleſtis patris glorificationem per lucem operum noſtrorũ intendamus.Ita ꝙ non ſufficit diſcipulis qui ſunt ſal & lux mũdi, vt intendant gloriã dei per ſua opera : ſed exigitur ab eis,vt intendant illam filiali affectu : alioquin nõ quærunt gloriam patris ſui qui in cœlis eſt. *Nolite putare.* pro,ne putetis. Alterum præceptũ circa veteris teſtamẽti tam obſeruationem quàm doctrinã eſt.Hęc enim duo(ſcilicet modus lucẽdi & vetus lex) poterãt diſcipulorũ animos à recto deducere. Ille propter magnã inclinationẽ animi humani ad propriam gloriam:iſta propter authoritatẽ Moyſi.ne inquit putetis.Putauerunt multi,ꝙ Ieſus ſolueret legem , ex eo ꝙ videbatur violare ſabbatũ.ab hac opinione diſcipulos ſtudet ſeruare. *Quoniam.*pro,quòd.*veni ſoluere.* pro,diſſoluere. *legem aut prophetas.* Et ſimiliter quod ſubiũgitur nõ veni ſoluere,legẽdum eſt,non veni diſſoluere.Dupliciter intelligi poteſt ſolutio.vel pro nõ obſeruatione : iuxta quem ſenſum ſubditur,qui ergo ſoluerit vnũ de mãdatis:&c.Vel pro ſolutione vinculi legalis : vt ſcilicet lex nõ obligaret amplius homines ad ſui obſeruationẽ,iuxta ꝙ dicũt teſtes cõtra Stephanũ. Act.7.*Iſte dixit* quòd Ieſus Naſarenus mutaret traditiões,quas tradidit nobis Moyſes.Primus ſenſus cõſonat ſequẽtibus.ſ.qui ergo ſoluerit:tãquam exemplũ ſeipſum proponat ſeruãdi & docendi legẽ & prophetas.Alter conſonat etiam ſequẽtibus, ſcilicet iota vnum aut vnus apex nõ præteribit à lege,donec omnia fiant.Vterq; diſtinguit ſoluere contra adimplere:quia tam violando quàm reuocando legem, non adimpleret , ſed rumperet aut tolleret illam:& propterea vterque ſenſus eſt amplectẽdus. ¶Sed occurrit quęſtio Manichea de veritate iſtorũ verborum: quũ conſtet dominũ Ieſum ſoluiſſe vincula legis Moſaicæ,tam quo ad cerimonialia quàm quo ad iudicialia præcepta. Rurſus conſtat dominũ non ſeruaſſe ſabbatũ , præcipiendo in ſabbato, tolle grabbatũ tuum & ambula:vt patet Io.5.¶Solutio primæ quæſtionis eſt,ꝙ Ieſus ad literã negat ſe veniſſe perſonaliter in carne ad exercendũ officium hoc,quod eſt ſoluere vincula legis quo ad quęcunq; pręcepta legis.Sicut enim dixit,nõ ſum miſſus niſi ad oues quę perierunt domus Iſrael,quia nõ erat ꝑſonaliter prædic

prędicaturus,niſi filiis Iſrael.quãuis venerit ad ſaluandũ omnes gentes,ita modo dixit,non veni ſoluere, quia non venit perſonaliter ad exercendum officium abſoluendi à vinculo legis. Et hunc ſenſum monſtrat dicendo,quòd veni:& rurſus, non veni. Non dixit,non ſoluam,ſed nõ veni ſoluere. Patet autem verba domini ſic intellecta eſſe vera abſque ſcrupulo,ex eo quòd diſcipulæ,& diſcipuli Ieſu ſeruabant legẽ, etiam poſt Chriſti mortẽ. dicitur enim Luc.23.quòd mulieres ſabbato ſiluerunt ſecũdum mandatũ, & Petrus act.10.dicit,Abſit domine, quia omne immundum,& commune nunquam comedi. Ex his enim habetur quòd Ieſus nõ abſoluit à vinculo obſeruandi legẽ,quandiu viator fuit. Vnde & Act.6. teſtes cõtra Stephanum dicunt Stephanum dixiſſe, quòd Ieſus Naſarenus mutabit traditiones, quas tradidit Moyſes. mutabit in futuro dicũt,nõ mutauit in præterito. Solutio nanque vinculis legalis vnũ erat illorũ,de quibus Ieſus dixit,multa habeo vobis dicere,quæ non poteſtis portare modo. Vnde & Samaritanæ dixit,nec in monte hoc,nec Hieroſolymis adorabitis: vbi futuram abſolutionẽ à cerimonialibus ſignificauit. Cũ quo tamẽ ſtat,quòd ſuapte natura legis vinculũ ceſſauerit ex primo aduentu Chriſti: quia data erat lex, donec veniret ſemen,cui promiſerat deus:vt ad Gala.4.dicitur. ¶ Secundæ autem quæſtionis ſolutio eſt, ꝙ Ieſus præcipiendo tolli grabbatum,non præcepit cõtra reuerentiam ſabbati:tum quia opus illud fiebat ad manifeſtationem miraculi ad gloriam dei: & propterea licitũ erat in ſabbato.tum quia fiebat ad teſtificãdum,quòd Ieſus erat dominus ſabbati,quòd maximè in ſabbato debebat fieri: iuxta illud,etiã ſabbati dominus eſt filius hominis. *Non veni ſoluere, ſed adimplere.* Vſqueadeò venit ad adimplendum legem & prophetas,vt pati etiã crucis ſupplicium voluerit,ad hoc vt impleret legem & prophetas. *Amen quippe dico vobis.* Hebraica dictio eſt amen,& ſignificat verè. *Donec tranſeat cœlum & terra.* Non ſecundum ſubſtantiam, ſed ſecundum ſtatum, quo miniſtrant generationi,corruptioni, & vniuerſaliter mutationibus. *Iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.* Minima quæque per hæc duo (iota minimam literæ figuram,& apicem minimum ſignum)ſignificantur:ad manifeſtandũ, quòd omnia nullo prætermiſſo,etiam minimo impleri oportet,quę ſunt in lege & prophetis ſcripta. *Qui ergo.* pro, quicunque ergo. Ecce quorſum propoſuit ſeipſum legis adimpletorẽ: vt hinc ſuos cogat diſcipulos fore ſibi ſimiles. *Soluerit.* viola

violauerit. *Vnum.* Quanuis reliqua ſeruet. *De mandatis iſtis minimus.* Significatis per iota & apicem. *Et docuerit ſic homines.* Minus malus eſſet, ſi violaret & nõ ſic doceret, ſed doceret ſeruanda eſſe omnia: ſed qui non ſeruat & docet non eſſe ſeruandum aliquod minimum legis mandatum. *Minimus vocabitur in regno cælorum: qui autem.* pro, quicũque autẽ *fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorũ.* Abſque æquiuocatione quacũque regnum cœlorum, intelligitur regnum quod in cœleſti patria cõſummatè, in præſenti verò vita inchoatiuè eſt. Vnũ enim atq; idẽ regnũ eſt, quod ſtatibus diuerſis diſtinguitur. Et propterea ſacri doctores regnũ cœlorum modo pro militante, modo pro triumphante eccleſia exponunt. ❡ Sed occurrit quæſtio, an ſit ſenſus, quòd vocabitur minimus in regno cœlorum, an ꝙ in regno cœlorum vocabitur minimus abſolutè: ſicut in regno cœlorum vocatur Iudas damnatus. Et eſt ratio dubij, quia hinc ordo literæ prætendit ſenſum ſecundò dictum: inde autem dura apparet ſententia, quòd dicens verba ocioſa, & docens alios dicenda eſſe verba ocioſa, cognoſcatur, habeatur, & nominetur in regno cœlorum, tam hîc quàm in cœlo minimus: tum quia hoc nõ eſt ex ſuo genere mortale peccatum, tum quia adulteri, blaſphemi, homicidę, &c. ſunt longè minores iſtis: quum tamen nõ detur minus minimo. ❡ Solutio eſt, quòd ſicut peccatũ veniale, non eſt peccatum ſimpliciter, ſed ſecundum quid (vtpote nõ contra, ſed præter legem) ita mandatum circa venialia, non eſt mãdatum ſimpliciter, ſed ſecũdum quid: ac per hoc appellatione mandatorum non veniunt, niſi illa quæ ſi violentur, ſit cõtra legem. & conſequẽter appellatione mandatorum minimorum intelligũtur minima quidẽ legis mãdata, quorum tamen tranſgreſsio eſſet contra legem. Et per hoc ceſſat obiectio de mandatis circa venialia contra ſecundum ſenſum, qui conſonat literæ dicenti, quòd in regno cœlorũ vocabitur, id eſt, manifeſtabitur, & nominabitur minimus inter doctores regni cœlorũ, de quibus eſt ſermo. Aduertendũ eſt enim, quòd dominus duos extremos ordines doctorum explicat, ſcilicet minimorũ & magnorum: minimos definit à violando & docendo violari mandata minima: magnos definit à faciendo & docendo. Intendens per hos extremos ordines comprehẽdere etiam medios, ſcilicet facientes non docendo, & docentes non faciẽdo. ❡ Deſcribit autem reſpectu minimorũ mandatorum: vt ſimili ordine (diuerſo tamẽ gradu) intelligamus etiam reſpectu magnorum mandatorum

datorum

datorum: ac per hoc vniuerſos quatuor doctorū ordines. Et per hoc ſoluitur obiectio de adulteris ac homicidis. eſt enim ſermo de minimo & magno ordine doctorum regni cœlorum & non de minimo abſolutè. Et intendit in minimo doctorū regni cœlorum ordine eſſe, qui & violāt, & docent violari: in magno autem qui docēt & faciūt, reliquos verò medios: & in quolibet ordine dari gradus ſecundum quantitatē mandatorum. Ita quòd inter minimos doctores datur latitudo. inter ſe enim alij aliis minores ſunt: ſicut etiam in magnorū ordine alij aliis maiores ſunt. *Dico autem.* pro, enim, *vobis: quia niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quàm Scribarum & Phariſæorum, nō intrabitis in regnū cœlorum.* Poſt finem ducéſque populi Chriſtiani, ad mādata communia omni populo deſcendit: inchoando à comparatione iuſtitiæ explicandorum mādatorum reſpectu iuſtitiæ Scribarum & Phariſęorum: & exigit ab vniuerſis maiorem iuſtitiam iuſtitia Scribarum & Phariſæorum. Iaciendo pro dicendorum fundamento, vt non mirentur ſi maiora ſunt, quàm percipiant Scribæ Iudæorum doctores, & Phariſęi religioſiores aliis: quia non poſſunt introire in cœlorum regnum, niſi fuerit ipſorum iuſtitia maior, quàm iuſtitia Scribarum & Phariſæorum. Comparatur hîc iuſtitia neceſſaria ad ingreſſum regni cœlorum, nō hypochriſi, aut cuicunque vitio, ſeu peccato Scribarū & Phariſæorum: ſed eorum iuſtitiæ, dum dicit, niſi iuſtitia veſtra abundauerit plus quàm iuſtitia Scribarum, &c. Et dicendo, abundauerit, apertè monſtrat oportere à iuſtitia noſtra comprehēdi iuſtitiā Phariſæorū, & aliquid addere vltra illā. ¶ Nec dixit, plus quàm iuſtitia legis & prophetarū, ſed Scribarum & Phariſæorū: quia ferè cuncta præcepta, quæ Ieſus ſubiungit, erant apud legem & Prophetas, ſed nō apud ſcribas & Phariſæos, qui exteriorū operum iuſtitiam ſectabātur: vt patet de iuſtitia Phariſæi orantis. Lucæ. 18. Ieiuno bis in ſabbato, decimas do, nō ſum adulter, &c. Iuſtitiam itaque maiorem vocat, tum iuſtitiam non ſolùm exteriorum operum, ſed internarum affectionum: tum correctionē exteriorum permiſſorum in lege veteri, vt correctionem libelli repudij & vſuræ: tum declarationē præceptorū, vt de odio inimicorum infrà patebit. *Audiſtis.* Incipit declarare iuſtitiam maiorem iuſtitia Scribarum & Phariſæorum, à præcepto legis prohibente homicidium. *Quia dictum eſt.* A deo. Exo. 20. *Antiquis.* patribus in Sinai. *Non occides.* Subintellige hominem: nam reliqua viuentia ſunt data à natura, & à deo. Geneſ. 9. Homini in

ni in cibum,ac per hoc occidenda conceſſa. Et ſubiūge priuata poteſtate.nam publica poteſtate licitum eſt occidere hominē, qui ſuo crimine meretur exterminari à præſenti vita. *Qui autem occiderit.* Propria poteſtate hominē. *Reus erit iudicio.* Exo.21.vbi non vnum, ſed varia inſtituta ſunt iudicia iuxta varios homicidij caſus.omnia autem dominus comprehendit ſub nomine iudicij. *Ego autem dico vobis.* Non dicit more prophetarum , dominus dicit:ſed monſtrans ſe legiſlatorem æqualem illi,qui dixit antiquis,ait, Ego autem,nō minor deo,dico vobis,nouæ legis capacibus. *Quia.* pro,quòd. *omnis qui iraſcitur fratri ſuo.* Deeſt ſecundum aliquos codices temere,ſeu ſine cauſa. Dico ſecundū aliquos codices: quia Hiero.negat id in vetuſtis exemplaribus repertum. ℂ Circa homicidij legem addit Ieſus quinque:quorum quatuor ſunt erga fratrem,quintum autē erga aduerſariū. Omnia verò ſunt ad cōplementum præcepti de homicidio. Pℛmum itaque eſt,prohibens internum appetitū vindictæ.Omnis qui iraſcitur,non primo paſsionis iracundiæ motu,ſed perfecta ira quæ eſt deliberata,fratri ſuo,non vitio , non peccato.frater enim nomen eſt coniunctionis ſecundum naturam. *Reus erit iudicio.* non humano, ſed diuino,iuxta qualitatem criminis iræ.

Qui autem dixerit fratri ſuo. Primū (ſcilicet ira) eſt in animo: ſecundum eſt in ore , ſimiliter reſpectu fratris. *Racha.* Errore ſcriptorū aſpiratio, quæ debet eſſe in prima ſyllaba, ponitur in ſecunda. Reſtat ambiguitas , an dictio hîc poſita ſit interiectio, (vt quidam putant)an ſignificatiua vacui ſenſu.vt Hiero.dicit. Siue autem indignatio interiectione ſignificata,ſiue verbū minimę iniuriæ,quo hebetes homines ſine intellectu familiari cōuicio vocamus,intelligatur, maius peccatū quàm ira,& minus quàm dicere fatue,ſignificatur. *Reus erit conſilio.* Legendum eſt concilio.Significatur enim conceſſus iudicum.Non ſolùm iudicio,quod eſt actus iudicis,quo iudex ius dicit,ſed concilio adhibendo propter maiorem exceſſum ſubiiciendus eſt. *Qui autem dixerit.* ſupple fratri ſuo. *Fatue.* Tertium , punitio dicentis fratri ſuo conuitium,potius quàm contumeliam. nam fatuus prudēti opponitur potius quàm probo.Sed grauior iniuria irrogatur,dicēdo fatue,quàm dicēdo ſine cerebro:quia hoc hyperbolice dictum intelligitur,illud verò propriè: hoc naturæ:illud verò virtuti prudentiæ opponitur. *Reus erit gehennæ ignis.* A valle iuxta Hieruſalem filij Ennon,dæmoniis dicata ad filiorum per ignem conſecrationem creditur gehennę nomen deriuatum,&

à ſaluatore ad ſignificandum pœnam alterius vitæ aſſumptum, vnde dicẽs fratri ſuo fatue, definiti iam conſilij & iudicij pœnæ certæ (gehennæ ſcilicet ignis) reus dicitur. ¶ Et ſi notaueris fratris nomẽ, intelliges quòd nec dominus dicens, ô ſtulti, Luc. vlti. nec Paulus dicẽs, ô inſenſati Galatæ, ad Gala. 3. conuitium dixit fratri, ſed erranti. *Si ergo offers.* pro, offeras, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare: & vade prius reconciliari,* pro, reconciliare. imperatiuũ eſt. *fratri tuo: & tunc veniens offeres.* pro, offer. *munus tuum.* Subiunctiuum eſt offeras. Legis præcepto de vitando homicidij opere, poſtquàm adiunxit Ieſus tria præcepta de vitandis initiis & occaſionibus homicidij, tum in animo, tum in ore, modo adiungit præceptum de adhibendo remedio patratæ iam in fratrem offenſæ. Sciebat enim multos non vitaturos offenſas fratrum, & propterea legẽ de remedio addidit, dicendo, ſi ergo offeras. ¶ In qua lege multa ſimul bona noſtra ingerit. Sat ſiquidẽ pro lege remedij fuiſſet dicere, ſi offendiſti fratrem tuum, reconciliare illi: ſed optimo doctori hoc nõ ſuffecit. verùm neceſsitatem ſatisfaciendi fratri offenſo ex proprio damno ſuperioris ordinis (ſcilicet diuini) & ex diſplicentia diuina monſtrat: dum offenſam in fratrem monſtrat impedimentum ei eſſe ad offerẽdum munus deo, vt intelligamus incumbere nobis neceſsitatem ſatisfaciendi fratri offenſo, non ſolùm vt debitum reddatur fratri, ſed vt nobiſmetipſis tollamus impedimentum offerendi deo munera noſtra: & vt tollamus diſplicentiam diuinam, quæ tanta eſt, vt nolit noſtra munera durante offenſa fratris: & perpendas non ſolùm cõtra fratrem, ſed & cõtra te, immo & contra deum te eſſe, quandiu nõ reconcilias fratrem. ¶ Et quum potuiſſet dicere, reconcilia fratrẽ offenſum, antequàm offeras munus deo, non fuit contentus tali lege (ne tẽpus reconciliandi cõcedere videretur vſque ad tẽpus offerendi munus deo) ſed dixit, ſi offeras & recordatus fueris. Intendẽs ſignificare, quòd olim debuiſti reconciliare fratrẽ offenſum: ſed ſi ex obliuione contingat te irreconciliato fratre veniſſe ad altare ad offerendũ, & ibi recordatus fueris, ꝙ frater tuus habet aliquid aduerſus te (hoc eſt, quòd tu eũ offendiſti: & ſic ipſe habet contra te cauſam, non tu cõtra eum) nõ offeras munus deo, ſed vade priùs. ¶ Ex eo quòd non dicitur fratri tuo propè moranti, ſed abſolutè fratri tuo, inſinuatur per hoc præceptũ affirmatiuum, neceſsitas reconciliationis fraternæ ante oblationẽ

ad hoc

ad hoc vt oblatio ſit accepta,& ſi ratio temporis permittit,cum executione exterioris itineris ad reconciliationē fratris:ſi verò prudentiæ ratio nō admittit(puta quòd relinquatur ante altare munus vſque ad reditum ex Perſide, vbi manet frater offenſus)ſicut ceterorum affirmatiuorum præceptorū executio exterior differri poteſt,& reconciliatio exterior.Lex enim ſpiritus ſapientiæ, intellectus,ſcientiæ & conſilij, nihil præcipit imprudenter agendum,ſed in omni executione affirmatiui præcepti ſubintelligitur circunſtantia prudentiæ.Et propterea præceptū hoc quantum ad executionem,intelligitur ſi ratio tēporis permittit, quantum verò ad animum intelligitur abſolutè.Rurſus ſi ratio ſubeſſet ſcandali ſi offerret irreconciliato fratre,procul dubio debet priùs exequi reconciliationem illo quo poteſt modo ad tollendum ſcandalum: puta manifeſtare ſe petere à fratre agente in remotis veniam,&c.& ſic recōciliato fratre offerre munus deo,cui non placent hoſtiæ eorum qui contra fratres ſuos ſunt. ¶ Ex hoc præcepto ad literam habetur,ꝙ ſatisfactio fratri debita,ſi fieri poteſt,præcedere debet ſacram communionem,quæ eſt munus altaris noui teſtamenti. *Eſto conſentiens* pro beneuolus,*aduerſario tuo*.Reliquū erat ad complementum præceptorum circa homicidiū, vt ordinaretur noſter animus erga aduerſarios, qui ſcilicet offenderunt.Per legem nanq; veterem ordinatum eſt opus.non occides: per adiuncta præcepta(ſi quis iraſcitur, ſi dixerit rhaca,ſi dixerit fatue)ordinata ſunt interna & externa principia nocendi fratri ad euitandum:omnia enim hæc reſpiciunt euitationē futuræ offenſionis,per præceptū aūt, ſi offeras,ordinatus eſt homo poſt offenſam prętcritam à te cōmiſſam in fratrem.Reſtabat ordinandus homo in altero genere offenſæ, ſcilicet acceptæ, quid ſcilicet mihi agēdū eſt,ſi alter iam me offendit & vexat.Docuiſti me ne offendā fratrē quouis etiā in animo latente cogitatu, docuiſti me quid mihi agendū eſt,ſi iam fratrem offendi:ſupereſt vt doceas me,quid mihi agēdū eſt ſi alter vexat me. Hoc intendit modò docere,& propterea nō nominat fratrē,ſed aduerſariū:formalis enim eſt doctrina Ieſu Chriſti. Eſto, inquit,conſentiens, hoc eſt,beneuolus in animo,ac benignus in opere,aduerſario tuo,homini aduerſanti tibi,quanuis tu non aduerſeris ei: hoc eſt,ne iraſcaris aduerſario,ne dicas illi rhaca, ne dicas illi fatue,ſed eſto ei beneuolus, eſto illi benignus. *Cito dū es in via cum eo.* Definit tēpus dū es in via,nō tu ſolus, ſed cū eo,dum ambo eſtis in via,dū negotiū eſt

in fieri, antequam deducatur ad tribunal iudicis: vt vtriq; proſit benignitas tua. Nec totum tempus viæ tibi conceditur: ſed vrget ad accelerationem dicendo citò. *Ne fortè tradat te aduerſarius iudici: & iudex tradat te miniſtro, & in carcerem mittaris.* Præcepti rationem reddit ex timore proprij periculi. Ne fortè, dubitationis nota ſignificat ignotam nobis diſpoſitionem aduerſarij. Quia nanque non ſcis an benignitas tua aduerſariũ à malo auertat, ſeu etiam ad bonum conuertat. ideo ſub dubio aduerſarij malum, quod ex negata tua benignitate perſeuerauit, & auctum fortè eſt, inducitur accuſans te apud deũ iuſtũ iudicem, & ex tali tuo demerito tradat te iudici, à quo tradaris miniſtro pœnarum diabolo, & mittaris in carcerẽ inferni vel purgatorij. *Amen dico tibi, nõ exies inde, donec reddas nouiſſimum quadrantem.* Si in carcerem contingat te ob omiſſam benignitatẽ detrudi, amen, verè dico tibi, quòd non exibis inde donec reddas, &c. hoc eſt, donec totum damnum cuius occaſio fuiſti, ſoluas. ¶ Aduerbium, donec, ſignificat manifeſtè tempus carceris coæuum tempori nõ ſolutionis: & propterea ſi ſolutio nunquã finietur, denotat tempus æternum: vt contingit ſi iſte peccaſſet mortaliter, non exhibendo ſe beneuolum aduerſario, quod tũc eſſet, quando omitteret debitam beneuolentiam in animo, & debitum opus in locutione ſeu opere, ſi autem ſolutio finietur, denotat tempus finitum, quod tunc eſſet, quando non omitteretur aduertenter, aut minus plenè fieret: & breuiter propter imperfectionem omiſsionis eſſet peccatum veniale. Tunc enim nõ exibit de carcere purgatorij, donec luendo pœnas ſoluat etiã nouiſsimum, minimum quadrantem, hoc eſt, vſque ad minima quæque, ex ſimilitudine minimi numi ſignificata. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis, non mœchaberis.* Poſt perfectionẽ præcepti de homicidio vitando, ſubdit præceptum de vitãda mœchatione, perfecturus quoque illud. *Ego autem dico vobis, quòd omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendũ eã, iam mœchatus eſt eam.* pro cũ ea, *in corde ſuo.* Sicut homicidium extendit ad iram, ita mœchationem extendit ad cõcupiſcentiam mulieris, Lex vetus in hac materiã prohibuit tum exterius opus, non mœchaberis. Exod. 20. tum internum appetitum, non concupiſces vxorẽ proximi tui, ibidẽ. Ieſus autẽ non reſtrinxit præceptũ ſuum per appetitũ alienæ vxoris: ſed vniuerſaliter dixit, qui viderit mulierẽ non ſuã, ſiue ſit alterius vxor ſiue non, & propterea appoſuit: ego autem dico vobis. ¶ Vbi etiam nota, quòd non dixit, qui concupiſcet,

ſed qui

ſed qui viderit ad concupiſcendum:vt ſimul damnet tam internum appetitum,quàm externum viſum libidinoſum. Sicut homicidio adiunxit damnationem iræ & locutionis. ¶ *Quòd ſi oculus tuus dexter ſcandaliʒat te,erue eum & proiÿce abs te.expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum,quã totum.* pro, & nõ totũ, *corpus tuum mittatur in gehennam.Et ſi dextera manus tua ſcandaliʒat te, abſcinde eã, & proiÿce abs te.expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum quam totum*. pro, & non totũ,*corpus eat.*pro, mittatur,*in gehennam.*Sicut in homicidio ordinauit,non ſolùm internos affectus,ſed etiam homicidij occaſiones abſtulit(verba ſcilicet iniuriæ) ita in venereis poſtquam damnauit affectũ & viſum,tollit occaſiones cõcupiſcendi duas: alteram oculi dextri, alteram manus dextræ.Per quæ præcepta non intendit, ꝙ naturalia noſtra membra abſcidamus,ſi ipſa nobis occaſionem præbent ruendi(abſit hoc ab intelligentia Chriſtiana)ſed intẽdit ꝙ exteriora officia,negocia,commercia,& id genus reliqua de genere bonorũ,tã chara ac neceſſaria nobis, vt oculus dexter,aut manus dextra,abſcidamus à nobis ſi præbent nobis occaſionem ruinæ animæ.Vbi temperamentum nota præcepti,ꝙ metaphoram inducit in membris charis quidem ac neceſſariis. non tamen ita neceſſariis, quin ſine illis poſsimus & videre,& operari manu . remaneret enim tam alter oculus quàm altera manus.Propterea non dixit ſi oculi tui,aut ſi manus tuæ ſcandalizant,erue illos & abſcinde illas:ſed in ſingulari alter oculorum etiam melior ſcilicet dexter (& ſimiliter de manu)inducitur,vt præceptum abdicationis intelligamus in iis bonis,quorũ abdicatio ſub noſtra eſt electione,ſine quibus vita animę ſalua eſt.abſque perplexitate ſiquidem ſunt diuina præcepta.euenire enim non poteſt,vt illud abſcindendum ſit,quod eſt neceſſariũ ad ſalutem:ſed euenire poteſt vt multa vtilia , multa delectabilia, multa ſancta negocia abſcindenda ſint ſi occaſionem nobis præbent ruinæ: quia melius eſt ſine iſtis vtilibus & ſanctis operibus ſaluari q̃ cum tot bonis damnari. ¶ Et meminit oculi & manus,vt omnia genera vtilium comprehẽdat.quicquid enim eſt nobis vtile,vel ad ea quæ ſunt notitiæ, quæ per oculũ:vel ad ea quæ ſunt actiones,quæ per manum ſignificantur,vtile eſt.

Dictum eſt autem. Inducitur hoc non tanquã inter principalia præcepta numeratũ,ſed tãquã annexũ.& propterea nõ dicit audiſtis,quia dictũ eſt,ſed dictũ eſt autẽ,proculdubio à lege veteri. *Quicunque dimiſerit,*proculdubio totaliter:*vxorẽ ſuã, det ei li-*

bellum repudij. Vbi perpende nõ præcipi, quòd dimittat vxorẽ: ſed quòd ſi dimittat det vxori libellũ repudij. In quo certum eſt & ſcriptum fuiſſe ipſum repudium: quia à ſcripto repudio tam in lege Deuter. 24. quàm hîc appellatur libellus repudij. & quod dabatur vxori quę dimittebatur, vt poſſet monſtrare ſe liberam eſſe à iugo viri. Cura enim fuit legiſlatori, vt dimiſsionẽ vxoris ſi qua fieret, ordinaret. *Ego autem dico vobis*. noui teſtamenti tempore, *Quòd omnis qui dimiſerit vxorem ſuã*. Contextus inuitat ad intelligendum de dimiſsione totali: quoniam de illa conſtat legẽ loqui, dicẽtem, qui dimiſerit vxorẽ, det illi libellum repudij: & illam corrigit ad literam Ieſus. *Excepta fornicationis cauſa*. Lex vetus latum reliquit campum cauſis dimittendi vxorem: Ieſus reſtringit vſqueadeo, vt ſolam cauſam fornicationis) proculdubio carnalis, quæ ſola directè contrariatur coniugali fidei) excipiat, *Facit eam mœchari*. dando dimiſſæ abſque fornicatione occaſionem mœchandi. *Et qui dimiſſam*. proculdubio abſque fornicationis cauſa. *Duxerit*. in vxorem, *adulterat*. nõ maritus, ſed adulter eſt. Ita quòd dimittẽs vxorẽ abſque cauſa fornicationis, cauſat duo mala: ſcilicet quòd dimiſſa mœchetur, & quòd accipiẽs ipſam ſit adulter. Hîc eſt plan⁹ literę ſenſus. ❡ Nec hinc ſequitur, quòd lex noui teſtamẽti cõcedat viro ꝓpter vxoris fornicationẽ dimittere illã totaliter: quoniã textus iſte non eſt tota lex noui teſtamenti. Sed bene ſequitur, quòd ex hoc textu non eſt prohibita, nõ eſt illicita dimiſsio vxoris ꝓpter ipſius fornicationẽ; cũ quo ſtat, quòd ex alio textu ſit prohibita & illicita. Et rurſus ſequitur, quòd dimittẽs totaliter vxorẽ ꝓpter ipſius fornicationem, non eſt cauſa quòd dimiſſa mœchetur, quoniã illa iam mœchata fuerat. Sicut lex diſponẽs, quòd maritus occidens vxorem, niſi inuentam in actu adulterij, decapitetur, non reddit occiſionem vxoris in flagranti repertę crimine licitam, ſed impunem à decapitatione. Rurſus ſequitur, quòd in hoc textu nihil diſponitur de dimiſſa ob fornicationis cauſam: nec de ducente ipſam. Nec hoc eſt mirũ: quia nec de ipſa dimiſsione, quæ fiebat per libellum repudij, diſponitur an fuerit licita: ſed hoc alteri loco legis nouæ reſeruatur, ſcilicet in ſequentibus cap. 19. Cõſidera prudẽs lector euangelij textũ, & teipſum euangelio, nõ euangelium tuo accommoda ſenſui. *Iterum audiſtis*. Perficit præceptũ aliud legis veteris de periurio. *Quia dictũ eſt antiquis, non periurabis*. Exod. 20. non aſſumes nomen dei tui in vanum. & Leuitici decimonono, non periurabis in nomine domini.

Reddes

Reddes autem domino iuramenta tua. Prima pars huius præcepti (ſcilicet non periurabis) eſt negatiua, prohibens malum ex ſuo genere. periurium enim eſt malum ex ſe: ita quòd nulla ratione poteſt excuſari. Secunda verò pars (ſcilicet reddes domino iuramenta tua) eſt affirmatiua. & non ſignificat adimple iuramenta quæ promiſiſti (vt patet ex eo, quòd nihil hîc ſubditur de impletione promiſsionũ) ſed ſignificat quòd referenda ſunt iuramẽta in deũ: hoc eſt, quòd iurandum eſt per dominũ, & non per creaturas. Hæc enim verba non habentur in lege: ſed ſententia eorum habetur Deuteronomij ſexto. per nomẽ domini dei tui iurabis. Vbi iurare non præcipitur, ſed regulatur: ſcilicet quòd fiat per nomen dei, & non per nomen creaturarum. præcepit enim lex, vt actus iſte religionis qui eſt iurare, exhiberetur deo, non creaturis ſeu idolis quibuſcunq;. *Ego autem dico vobis.* Perficit præceptum vtrunque, duo adiungens præcepta: alterum negatiuum, alterum affirmatiuum, *Non iurare omnino.* Ecce præceptum negatiuum, in quo clauduntur duo: ſcilicet nõ iurare, & omnino. prohibet enim iurare omni modo: ſcilicet tã explicando deum, quàm non explicãdo deum: puta per cœlum, terram & reliquas creaturas. ¶ Et in hoc perficit tum præceptum de non periurando: tollendo non ſolùm periuriũ, ſed occaſionem periurãdi. ſine iuramẽto enim impoſsibile eſt incurri periurium. Tum præceptum de referẽdo iuramẽtum in deum: tollendo ſolicitudinem referendi. vbi nanque nõ iuratur, nulla eſt opus ſolicitudine referendi iuramẽta in deum. *Neque per cœlum, quia thronus dei eſt: neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius: neque per Hieroſolymam, quia ciuitas eſt magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia nõ potes vnum capillum album facere aut morũ.* Declarat illam particulam, omnino, monſtrando quòd iurando per creaturas, iuratur per deũ. Et monſtrat hoc in quatuor creaturis: cœlo, terra, Hieroſolyma, & capite hominis. ¶ Vbi nota ex parte creaturarum explicari primò prima corpora: cœlum ſcilicet & terram, hæc enim inter primas partes integrãtes vniuerſum corporeum, primum tenẽt locum: vt patet in principio Gene. & apud philoſophos in primo cœli. & ſupremum locum omniũ factibilium & agibiliũ: ſcilicet Hieroſolymam, in qua vt pote ciuitate regia ſimul & diuina tam moraliũ, quàm artiũ ſumma eſt. & ſupremum inter mixta caput humanum, vt in his quatuor vniuerſitas creaturarum collecta intelligatur. Ex parte autem dictæ relationis ad deũ, triplex modus eſſendi dei in re-

bus omnibus colligitur:ſcilicet per eſſentiã,præſentiam ,& potentiam.nam modus eſſendi per eſſentiam,tãgitur ex ſimilitudinario ſermone,quo cœlum ſedes dei,& terra ſcabellũ pedum eius dicitur:tanquam dei ſubſtãtia ſit in cœlo & in terra.Intendit enim per hoc ſignificare,quòd deus eſt vbique per eſſentiã. Modus verò eſſendi per præſentiam, tangitur in hoc ꝙ Hieroſolyma ciuitas dei regis magni deſcribitur:tanquã deus ſui regiminis prouidentia in regia ciuitate ſit. modus enim præſentiæ ac claritatem notitiæ ſpectat.Modus autem per potentiam, tangitur in hoc quòd deſcribitur caput humanum opus nõ hominis,ſed dei: vſque adeo ꝙ homo non poteſt mutare colorem capillorum ſuorum. per hoc enim ſignificatur diuina potentia extendens ſe ad minima. Intendit ergo Ieſus , ꝙ quia deus eſt vbique per eſſentiam,præſentiam, & potentiam, ideo per quãcunque creaturam iuretur,per deum iuratur.❡ Et ſi obiiciatur quòd iurans per creaturam,non intendit iurare per illam, quatenus in ea eſt deus. Solutio eſt,quòd obiectio ignorat propriã vocem.nam iurans in eo quòd iurat,intendit veritatem infallibilem in teſtimonium inuocare:ac per hoc non creaturam ſecũdum ſe,ſed ſecundum ꝙ dei eſt,qui ſolus eſt veritas infallibilis. ❡ Quòd autem dicitur,nõ potes facere capillum album aut nigrũ , intellige ab intrinſeco: ſciebat enim quòd fucato artificio poſſumus capillos albos aut nigros facere.❡ Occurrit hîc quęſtio circa hoc negatiuum præceptum,quid prohibetur.Et eſt ratio dubitandi:quia iurare,nõ eſt de genere malorum, immò eſt de genere licitorũ: vt patet ex eo ꝙ in ſacra ſcriptura attribuitur deo,angelis & viris perfectis.Apoſtolus enim pluries in ſuis epiſtolis iurauit:angelus in Apoc.Iurauit per viuentẽ in ſecula ſeculorum,& per memetipſum iuraui dicit dominus.❡ Solutio eſt,quòd ſicut in præcepto, non occides, prohibetur occiſio hominis nuda, & non prohibetur occiſio hominis veſtita circunſtantiis iuſtitiæ(puta quòd homo malefactor occidatur à iudice neceſsitate reipub. id exigente,&c.)ita præceptum Ieſu Chriſti prohibens iurare,refertur ad iurare nudum,& nõ ad iurare veſtitũ circunſtantiis iudicij,iuſtitiæ,& veritatis:quia iurare nudè ſumptũ eſt malum moraliter:quia ad irreuerentiam diuinam ſpectat,& propterea ſub præcepto ponitur negatiuo . Cùm cõſtat quòd iurare veſtitum iudicio,iuſtitia & veritate,eſt licitũ,& non cõtra hoc præceptũ,& tale attribuitur deo,angelis & Apoſtolo, & à reliquis viris iuſtis exerceri poteſt. *Sit autem ſermo.*

veſter

veſter,eſt eſt.pro,etiam etiam,*non non*. Ecce præceptum affirmatiuum eſt eſt,non non:hoc eſt affirmandum affirma & negandū nega abſque adiectione iuramenti.*Quod autem his abundãtius eſt*.Appellatione abundãtioris non veniunt aduerbia affirmãdi: puta verè,certè,& ſimilia.vt apparet ex eo, quòd ipſe Ieſus huiuſmodi aduerbiis vſus eſt:dicendo,amen dico vobis,& in veritate dico vobis:& ex eo,quòd huiuſmodi aduerbia non addunt, non apponunt aliam veritatem:ſicut apponeret iuramētum teſtimonium veritatis infallibilis.*A malo eſt*.Declarat Ieſus quòd iuramentum appoſitū quantūcunque veſtitum iudicio, iuſtitia & veritate,à malo eſt.Nō dicit malū eſt,ſed à malo eſt,effectus mali eſt,à malo occaſionē habet: ſcilicet ab infirmitate humana,non firmiter credente,niſi appoſito iuramento.Et dicendo à malo eſt,inſinuauit nō oportere omne iuramentum eſſe malū: quãuis ſemper occaſionem habeat à malo. *Audiſtis quia dictum eſt*.Exod.21.& Deutero. 19. *Oculum pro oculo, dentem pro dente*. Statuit lex vetus iuſtū contra paſſum:hoc eſt talionē. hoc enim ſignificat oculus pro oculo,dens pro dente, &c. *Ego autem dico vobis*. Perficit Ieſus legem talionis præceptis quatuor.*Non reſiſte re malo*.Hoc eſt primum præceptum, Quod poteſt dupliciter intelligi.Primò vt ſonat præceptum negatiuum.& ſic intenderet dominus prohibere actum reſiſtendi malo. Quod valde diſſonat à recta ratione.nam author naturæ Ieſus non præcipit contra naturam:quia gratiã non deſtruit,ſed perficit naturam.conſtat autē naturaliſsimum eſſe rebus omnibus reſiſtere malo. & propterea nō poteſt cadere ſub præcepto negatiuo: quod obligat ſemper & ad ſemper.Sequeretur enim,ꝙ nunquam liceret reſiſtere malo: quum tamen reſiſtere malo etiã nudè ſumptum nihil inordinatum ſignificet, ſed actum naturæ conformem.

¶ Alio ergo modo intelligitur hoc præceptū circunlocutiuè:& per negationem reſiſtendi malo intendit præceptor affirmationem ſuſtinēdi malum. Et eſt ſemper ſermo de malo pœnæ, hoc eſt nociuo.Ita quòd præceptum hoc quãuis ſecundum verba ſit negatiuum,ſecundum tamen intentum ad literam ſenſum, eſt affirmatiuū.Et ſic intelligendum eſt ad literam pręceptū hoc ac ſi dixiſſet:ego autē dico vobis ſuſtinere malū.affirmatiuo enim exiſtentē hoc præcepto, ceſſat obligatio ſemper & ad ſemper, ceſſat contrarietas rectæ rationi,ceſſat diminutio vocabuli qua reſiſtere (quod eſt actus exterior) trahitur ad præparationem animi quia ſuapte natura præcepta affirmatiua obligant non

pro ſemper,ſed pro loco & tempore & aliis circunſtantiis rationabilibus.Præceptum ſi quidem de colendo deū,& de honorando parētes,non obligat vt omni tempore colamus deū & omni tempore honoremus parentes ſed quod pro loco & tempore & aliis circunſtantiis colamus deū,& honoremus parentes.ac per hoc tam hoc præceptum,quàm quinque alia immediatè ſequētia,ex hoc ipſo quòd ſunt affirmatiua,obligant nō pro ſemper, ſed pro loco & tempore.Quocirca non obligamur ex hoc præcepto ad recipiēdum malum ſeu nociuū ſemper & ad ſemper, ſed pro loco & tempore:hoc eſt quū ratio recta id requirit,penſatis circunſtantiis omnibus.Et propterea ceſſant quæſtiones & obiectiones ex ſanctorum geſtis:puta,ꝙ Paulus reſtitit malo, appellando ad Cęſarem,& ſimilia.recta enim ratio ſuadebat tunc reſiſtendum eſſe.& propterea non fiebat contra hoc præceptum. *Sed ſi quis te percuſſerit*.deeſt,alapa,*in dexterā maxillam tuam , præbe illi*.pro,verte illi, *& alteram*.Secundum præceptū eſt præbere alteram maxillam percutienti vnam.vbi præcipitur plus quā in primo:quia in primo præcipitur ſuſtinere malū illatum : in hoc autem præcipitur poſt ſuſceptum primū malum offerre nos ad alterum malum.Et eſt etiam præceptum affirmatiuum,nō obligans pro ſemper,ſed pro tēpore quo recta ratio id exigit. Ita ꝙ nō tenemur ex hoc præcepto quotienſcūq; percutimur,offerre ad ſuſtinendam alteram percuſsionē:ſed tunc tātùm,quū omnibus circunſtantiis penſatis,recta id exigit ratio. ❡ Et propterea ceſſant obiectiones de ſaluatore noſtro,qui percuſſus in maxilla non præbuit alteram.& ſimiliter de Paulo:qui percuſſus in ore. Act.23.reprehendit principem ſacerdotum.circunſtantiæ enim non exigebant præbere alteram maxillam.& propterea non eſt actū cōtra hoc præceptum.*Et ei qui vult tecum*.vult non ratione ſed voluntate mouetur. *In iudicio*. non via facti, ſed via iudicij. *contendere*.non diſcutere iuſtum. *Et tunicam tuam tollere*.quod eſt effectus intentus per iudicium.*Dimitte ei & pallium*.Tertium eſt hoc præceptum ſimiliter affirmatiuum, & circa res neceſſarias ſ.tunicā & pallium.Quod ſimiliter obligat non pro ſemper,ſed quādo recta ratio id exigit.*Et quicūque te angariauerit*, pro, coēgerit,*mille paſſus*.pro, ad miliarium vnum, *vade cum illo & alia duo*.Superfluit,& alia.Quartum eſt ad præceptum ſimiliter affirmatiuū & ſimiliter obligās ſicut præcedentia. ❡ Et nota quòd primum præceptum præcepit vniuerſaliter ſuſtinere malum in genere,reliqua autem tria præcipiunt oblationem extrinſecam

ad

ad amplius ſuſtinendum,diſtinguendo tria genera malorũ.Primum in corpore,explicando percuſsionem maxillæ: ſecundum in rebus exterioribus,explicando tunicã & pallium : tertium in operibus,explicãdo ambulationem vnius miliarij. vt intelligamus ad omnia malorũ genera pcipi,vt noſmetipſos offeramus. ¶ Vbi cernere potes, quàm perfectiorẽ formet animũ lex noua quàm vetus. illa indulgebat peti vindictam oculi pro oculo, dentis pro dẽte,&c.iſta præcepit non ſolùm ſuſtinere mala illata,ſed etiam offerre ſe ad ſuſtinendũ alia inferenda.¶ Aduerte quoque hîc,ꝙ contextus literæ continuando primũ præceptum abſolutè promulgatum(ſcilicet non reſiſtere malo)per coniunctionem aduerſatiuam adiuncto pronomine ſingularis numeri.ſ.te,cum reliquis tribus pręceptis, inſinuat ꝙ omnia hæc pręcepta ad priuatã diriguntur perſonã.Ita quòd ex ipſo loquendi genere habetur,quod præceptis his nõ ligatur perſona publica, quatenus publica eſt:hoc eſt quatenus ipſius eſt tueri, miniſtrare,efficere iuſtitiam publicam.Sed ligãtur perſonæ priuatæ:ſeu etiam publicæ quatenus ſunt ſingulares perſonæ.Et verè ſic eſt: quoniã Ieſus non præcipit hîc principibus & iudicibus non reſiſtere malo : immo ipſi tenentur ex officio non ſolùm reſiſtere malis ſed etiã punire.Propter quod ſignificãtius textus(vt prædictum eſt)cõtinuatur per coniunctionem,ſed : denotantem ad idẽ referri primum præceptum & tria reliqua.In quibus pluries repetitur,te & tua, ad oſtendendum ꝙ alloquitur perſonã priuatam:in cuius poteſtate eſt ſine alterius iniuria ſuſtinere propria nocumẽta,& offerre ſe ad maiora ſuſtinẽda. *Qui petit à te, da ei.* Paſsionibus iniuriarum ordinatis,annectit optimus magiſter præcepta actionũ noſtrarum ad alterũ duo:ita quòd perfecti ſimus in actionibus aliorum contra nos,& in actionibus aliorum ſupplicibus ad nos. ¶ Præceptum primum eſt gratuitę donationis: vt.ſ.petenti demus.Et hoc præceptum quia affirmatiuum eſt,intelligitur quando recta ratio penſatis omnibus circũſtãtiis,id exigit.Et hinc ſoluũtur innumeratæ obiectiones, & ſupplentur omnes ſubintellectæ cõditiones:puta rationabiliter petenti da ſi potes,&c. *Et volenti mutuare à te,ne auertaris.* Deponens eſt actiuæ ſignificationis,ſignificans ne auertas. Vltimum eſt hoc præceptum de gratuito mutuo exhibendo petẽti.Minus dico:quia textus dicit volẽti.præcipimur enim mutuare non ſolùm petenti:ſed volenti & præ verecundia aut reſpectu aliquo non audenti petere mutuum.¶ Et hoc præceptum proponitur

ſub

ſub forma negatiua,dicendo ne auertaris Significatur enim ꝙ quum præuidemus aliquem petiturum à nobis mutuũ, non diuertamus ab illo,non auertamus faciem,iter,ſermonem,ne petat mutuum.Hoc eſt quod directè præcipitur inhibendo exteriorem auerſionem à petituro mutuum, vt ſi potes non ponas obicem mutuo:ſi nõ potes mutuare,abſtineas ab inhumanis ſignis.Et quoniã ſigna ordinantur ad res & opera, nec exigit ſigna vana cœleſtis magiſter,per hãc inhibitionẽ præcipitur tibi mutuare non ſolùm petenti,ſed volenti petere.vnde pro quãto eſt negatiuum,prohibentur inhumanitatis ſigna,& quo ad obligat ſemper & ad ſemper:quia mala ſunt moraliter.Pro quanto autem præcipit mutuare,affirmatiuum eſt intelligendũ,vt præcedentia:quando ſcilicet recta id ratio exigit. ¶ Memento hîc prudẽs lector præcepta hæc obligare ad peccatũ pro loco, tempore ſicut & reliqua præcepta affirmatiua:& eorũ tranſgreſsionem quandoque eſſe mortalem,quandoque eſſe venialem,ſicut tranſgreſsio præcepti de honore parentum quandoque eſt mortalis quandoque venialis.Regulanda enim ſunt hęc pręcepta ſicut & reliqua affirmatiua:diſcernendo quãdo eorum tranſgreſſio eſt contra charitatem,& quando præter charitatem. ¶ Eſt autem exemplariter explicando cõtra charitatem reſiſtere malo,quãdo fidei profeſsio incumbit,nec aliter poteſt exerceri, niſi ſuſtinendo mala corporis,rerum, &c. Et ſimiliter quando aliorum fides periclitaretur.niſi ego offerrẽ me paſsioni, contra charitatem ago niſi mea oblatione ſubueniam periclitãti fidei. Rurſus quum petens caret aliũde ſubſidio neceſſario ad vitam, teneor ex neceſsitate charitatis ego dare,vel mutuare.Quũ vero confeſsio ſeu periculum fidei aut indigentia proximi extra vrgentis neceſsitatis ſunt articulũ,non parua tamen cauſa hæc exigit officia,præter charitatem omitterentur officia hæc. Regulare eſt enim præcepta affirmatiua obligare tempore neceſſitatis: & ad mortale ſi contra charitatem dei aut proximi, ad veniale autem grauius & minus graue, ſi præter charitatem omittitur.Penſanda eſt ergo occurrens neceſsitas,ſi vrget cõtra vel præter charitatem.*Audiſtis quia dictum eſt, diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.*Leuitici decimonono ſcriptum eſt, diligẽs amicum tuum ſicut teipſum.nullibi autem in tota lege inuenitur ſcriptum,odio habebis inimicum tuum.Sed dominus Ieſus dicit hîc etiam dictum hoc fuiſſe: vel quia Iudæi intelligebant hoc dictum fuiſſe implicitè. determinando enim

enim obiectum dilectionis eſſe amicum,inſinuatur inimicũ eſſe obiectum odij,quòd contrariatur amori.Vel quia in Deut.inter benedictiones cõtinetur ruina inimicorum à conſpectu populi Iſrael.Dicitur enim Deut.28. dabit dominus inimicos tuos corruentes in conſpectu tuo:per vnã viam venient contra te,& per ſeptem fugiẽt à facie tua.Per hoc enim & ſimilia verificatur dictum eſſe in lege,odio habebis inimicũ tuum : perſecutio enim & proſtratio effectus eſt odij. *Ego autem dico vobis.* Perficit Ieſus præceptum de dilectione hominis dupliciter:priùs præcepto,& deinde conſilio. *Diligite inimicos veſtros, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro perſequentibus & calumniantibus.* pro,offendentibus vos,*vt ſitis filij patris veſtri qui in cœlis eſt : qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos,& pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.* Tria præcipit erga inimicos:diligere internum,benefacere externum,& orare intus & extrà. ℭ Vbi aduerte, quòd inimicus tripliciter conſideratur.Primò formaliter quatenus eſt inimicus : & ſic nõ eſt obiectum amoris recti:ſed maximum peccatum eſt diligere inimicum formaliter.Secundò cõſideratur materialiter:hoc eſt homo ipſe : & ſic clarum eſt,quòd poteſt diligi.Sed hoc propriè loquendo,non eſt diligere inimicum,ſed hominem.Tertiò,cõſideratur inimicus,quo ad vtrunque ſimul : hoc eſt, homo odio me habẽs.Et ſic textus præſens loquitur de inimico:& præcipit ꝙ amemus homines,nõ obſtante ꝙ ſint nobis inimici. Hæc eſt intẽtio literæ,quo ad obiectum. ℭ Diligere autem,benefacere & orare dupliciter poteſt intelligi,ſcilicet in cõmuni vel in ſpeciali.Diligere inimicos in cõmuni,eſt diligere eos ſecundum id quod eſt commune eis & aliis : & ſimiliter benefacere inimicis in cõmuni,eſt nõ excludere eos à beneficiis cõmunibus:& ſimiliter orare pro inimicis in communi , eſt non excludere eos ab orationibus cõmunibus. Orare autem pro inimico in ſpeciali, eſt fundere orationẽ ſpecialiter pro illo: & ſimiliter benefacere inimico in ſpeciali,eſt conferre inimico aliquod beneficium illi proprium : & ſimiliter diligere inimicum in ſpeciali,eſt habere actum amoris ſpecialiter erga inimicũ. ℭ Sub præſenti itaque precepto vterq; modus cõprehẽditur,ſed diuerſimode:quia primus modus (ſcilicet diligere & benefacere in cõmuni) explicatur ab ipſo domino Ieſu,ſubiungẽdo imitationẽ cœleſtis patris, qui ſolem ſuũ oriri facit ſuper bonos & malos,& pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.Hæc enim diuina bñficia nõ ſunt beneficia propria malis & iniuſtis,qui ſunt inimici dei:ſed ſunt bñficia cõmunia non

nia non ſolùm inimicis & amicis,ſed etiã irrationabilibus crea turis. Ex hoc enim quòd dominus declarat rationem benefaciẽdi inimicis ex imitatione dei,quatenus non excludit à communibus beneficiis malos & iniuſtos,docet præceptum ſuum intelligendum eſſe de diligere & benefacere in communi. Specialiter autem diligere & benefacere non explicatur hîc à domino, ſed reliquit intelligendum ex generali regula præceptorum affirmatiuorũ:quòd ſcilicet obligant tempore neceſsitatis. Ita ꝙ ſub præcepto de diligendo inimicos,comprehenditur benefacere inimicis,etiam in ſpeciali tẽpore neceſsitatis:iuxta illud Prouerb.25.ſi eſurierit inimicus tuus,ciba illum:ſi ſitit,da ei aquam bibere. *Si enim diligitis eos qui vos diligunt.* Adiungit cõſilium de diligendo inimicos in ſpeciali extra articulũ neceſsitatis. Quòd enim hoc ſit conſilium, ex eo patet quòd concluditur: eſtote enim vos perfecti,ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt. Inferendo enim perfectionem,monſtrat ſe non præcipere,ſed conſulere:quoniam eſſe perfectum,ad cõſilia ſpectat:iuxta illud infrà.19.ſi vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ habes,&c. Quòd autẽ de dilectione in ſpeciali tractetur,patet ex eo, quòd dicitur,ſi ſalutaueritis fratres veſtros tantùm.actus enim ſalutãdi ad ſpecialem exercetur perſonam. ❡ Triplicem autem rationem huius conſilij affert. Primò ex mercede:dicendo. *Quam mercedem habebitis.* pro,habetis. *nonne & publicani hoc faciunt?* Quaſi dicat nullam diligere enim diligentem ſe, eſt potius rependere vicem,quàm mereri mercedem:ſed diligere odientem,mercedẽ expectat à deo propter quem diligitur. Quod quanuis clarũ eſſet,dominus tamẽ manifeſtat ex hoc,quòd diligere diligẽtem, eſt actus communis etiam Publicanis,qui non expectant mercedem à cœleſti patre. ❡ Alia ratio eſt ex ſupererogatione: dicendo. *Et ſi ſalutaueritis fratres veſtros tantum,quid amplius facitis?* Quaſi dicat nihil,niſi id ad quod tenemini naturali iure. Et hoc etiam declarat dicendo, *Nonne & Ethnici.* pro,Publicani, *hoc faciunt? Eſtote ergo vos perfecti. ſicut & pater veſter cœleſtis*,pro,qui in cœlis eſt. *perfectus eſt.* Publicani(qui publicum æs exigebant, pro Romanis à populo) infames erant apud Iudæos zelũ legis habentes:& propterea tam hîc quàm alibi in euangelio nominantur,tanquam alieni à lege dei,vt meretrices & ſimiles. ❡ Tertia demũ ratio ex imitatione perfectionis cœleſtis patris affertur. Et hoc docens,quòd diligere & benefacere inimicis in ſpeciali extra neceſsitatis articulum,perfectionis eſt ad imitationẽ diuinæ

uinæ perfectionis, qua inimicis ſuis ſpecialiter benefacit: vt patet in tanta & continua conuerſione peccatorum.

CAPVT VI.

ATtendite. Poſtquam Ieſus doctrinam legis perfecit declarando præcepta, tranſit ad perficiendum affectum circa ea, quæ cõmuni deſiderio appetuntur: gloriam ſcilicet & diuitias. Præcipuum inter ſpiritualia deſideratum cõmuniter, eſt gloria: inter corporalia autẽ, opulẽtia. Et propterea à primo inchoans, præcipit attendite. Diligentia adhibenda atteſtatur periculo. *Ne iuſtitiam veſtram.* pro, eleemoſynam veſtram, *faciatis coram hominibus.* Gloria enim humana tanquam præmium bonorum operum exiſtimatur: malis enim operibus non laus, ſed vituperium debetur. Et inchoat ab eleemoſyna, vtpote præcipuo opere: inde ad orationem & ieiunium proficiſcens. *Vt videamini ab eis.* Non dixit cœleſtis magiſter, attendite nec eleemoſynam veſtram faciatis coram hominibus abſolutè, ſed cum adiectione finis, vt videamini ab eis: hic enim finis prohibetur, quoniam vana gloria eſt. *Alioquin mercedem non habebitis.* pro, habetis, *apud patrem veſtrum qui in cœlis eſt.* Non dixit alioquin non damnabimini, ſed quòd carerent mercede apud patrem cœleſtem. Et intelligitur ad literam de mercede illius operis, quod fit ob vanam gloriam. Qui enim bonũ aliquod facit (puta honorat patrem, reddit mutuum, &c.) vt videatur, hoc eſt ad hunc finem, vt videatur & honoretur ab hominibus, non propterea æternam damnationẽ incurrit: ſed priuatur mercede ſeu præmio cœleſti illius operis boni: quia non oportet interuenire ibi peccatum mortale, ſed poteſt eſſe veniale. Nam ſi humana gloria intendatur præferendo ipſam iis, quæ ſunt ex charitate neceſſariò diligenda, facienda aut vitanda, proculdubio peccatum incurritur mortale: & inde priuamur, nõ ſolùm illius operis mercede, ſed totaliter apud patrem cœleſtem per excluſionem à cœleſti patria. Quando verò gloria humana appetitur, vt finis quidem illius operis, non tamen contra ea, quæ ſunt de neceſsitate charitatis: veniale tantùm peccatum incurritur ex appetitu vanæ gloriæ conſequendæ ex bono opere. *Quum ergo facis eleemoſynam.* Poſtquam in genere prohibuit appetitum gloriæ humanæ, vt mercedem operis boni, deſcendit ad ſpecies modorum. *Noli tuba canere ante te.* Morem tangit antiquum, quo ſono tubæ excitabantur pauperes ad locum & tempus eleemoſynæ. Hic enim mos rationabiliter inſtitutus erat, ad

tollendam

tollendam vagationem incertam mendicantium,& moleſtiam erogantium eleemoſynas,ne omni hora aut vbique moleſtarẽtur:ſed hypocritæ abutebantur hoc more,ſeruantes illũ ad hoc vt honorificarentur ab hominibus. *Sicut faciunt hypocritæ.* Græca dictio eſt deriuata à perſonis in ſpectaculis comœdiarũ ſeu tragœdiarũ.homines enim illi,alij ſunt intus,& alios repræſentant foris.inde ſiquidẽ tranſlatum eſt nomen hoc ad ſignificandum eos qui ſimulant ſe bonos. ¶ Vbi ſimiliter nota,quòd nõ præcipit,noli tuba canere ante te abſolutè,ſed ea ratione vt honorificeris ab hominibus.Et propterea appoſuit,ſicut faciũt hypocritæ,vt honorificentur ab hominibus. intentionẽ ſiquidem prohibet,non actionem.*In ſynagogis & vicis.*Hoc eſt in locis publicis,tum congregationis,vt ſynagogis:tum tranſitus,vt vicis. *Vt honorificentur ab hominibus.Amen dico vobis,receperunt.* pro, recipiunt,*mercedem ſuam.*ſcilicet humanam gloriam,propter quã eleemoſynam fecerunt. ac per hoc nõ expectant mercedem talis eleemoſynæ à cœleſti patre.ſufficit enim operi merces propria. *Te autem faciente eleemoſynam , neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua:vt ſit eleemoſyna tua in abſcondito.*Poſſumus præceptũ vel cautelam intelligere.Si præceptum eſt, ad intentionem refertur.præcipitur enim vt intẽtio faciẽtis eleemoſynam,aliena ſit ad hoc,vt videatur ab hominibus:hoc eſt,quòd faciens eleemoſynam,non intendat videri ab hominibus,laudari ab eis.Ita ꝙ vbi priùs præcepit vitari intentionẽ vanæ gloriæ in eleemoſyna publica, modò prohibet eandẽ in eleemoſyna , quæ alicui particulariter fit. Si autẽ cautela eſt,inſtruimur vt noſtræ infirmitati cõſulẽdo, ne obrepat in manifeſta eleemoſyna vana gloria,ſtudeamus eleemoſynas ſecretiſsimè efficere.Secretiſsimus enim modus ſignificatur per hãc metaphoram , neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.periclitatur enim animus humanus in laudatis eleemoſynis proprijs.*Et pater tuus qui videt in abſcondito,reddet tibi.*Deeſt,in manifeſto. *Et quum oratis,non eritis.* pro, Et quum oras,nõ eris , *ſicut hypocritæ.*Ordinata intentione eleemoſynæ cum adiuncta cautela, ordinat intentionem orationis ſimili modo: ſcilicet vt nõ oremus,vt videamur ab hominibus. *Qui amant in ſynagogis.* pro , quia amant in ſynagogis,*& in angulis platearum.* Locis publicis:altero , vbi congregantur homines ad doctrinã legis:altero,vbi congregantur homines ad negocia humana. *Stantes orare.* Communis orantium ſitus , tunc temporis erat ſtare:vt hinc colligitur,& ex Phariſeo & Publicano,qui

no,qui ſtantes deſcribuntur oraſſe. *Vt videantur*, pro, appareant, *hominibus. Amen dico vobis, recipiunt*. pro, acceperũt. *mercedẽ ſuam, Tu autem quum oraueris*. pro, quum oras, *intra in cubiculum tuũ, & clauſo oſtio*. deeſt, tuo, *ora patrem tuum in abſcondito: & pater tuus qui videt in aſcondito, reddet tibi*. Deeſt, in manifeſto. Cautela vitandi obrepentẽ vanam gloriam adhibetur, vt ſecretiſsimas habeamus orationes. Et hoc intellige de orationibus ſpontaneis: nam orationes, ſiue publicæ (quales ſunt miſſæ & horæ canonicæ) ſiue quas debemus in loco publico perſoluere (vt intereſſe diuinis laudibus, letaniis, & ſimilibus) non cõprehenduntur ſub hac cautela: propterea enim dominus ait, tu autem quum oras: ſignificãs, quòd de priuata oratione loquitur. Quod etiã ſignificatur ex eo, quòd induxit priuatas & ſpõtaneas orationes hypocritarum in angulis platearum. *Orantes autem*. Aliud circa orandi modum præceptum adiungit: ſcilicet, *Nolite multum loqui*. pro, ne ſitis multiloqui. Non dicit, nolite multum orare, nec dicit, nolite prolixè orare, quum ipſe prolixius orauerit, & in oratione pernoctauerit. Nec dicit nolite loqui (per quod prohibetur oratio vocalis) ſed vetat multum loqui orando. ¶ Vbi aduerte, quod multa locutio nõ eſt per ſe appetenda in oratione: ſecus autẽ eſt quãdo ratio recta ſuadet multam locutionem orando, ad excitandam ſeu continuandam, aut augẽdam mentis deuotionem. Vnde & dominus rationẽ ſubdit. *Sicut Ethnici faciunt*. Superfluit faciunt. Græca dictio eſt Ethnici, ſignificans gentiles: tanquã qui in ea qua geniti ſunt viuant natura ſine diuina lege. *Putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudientur*. Hinc enim confutatur electio multiloquij, tanquam vtilis ad exauditionem. Putabant enim Gentiles, quòd ſicut multiloquiũ vtile eſt ad hoc vt exaudiamur à principibus, dum multipliciter loca orationis exponimus, oratorio more: ita vtilis ſit multiplicatio ſermonis, orando deum. Quod dominus confutat ſubiungẽdo.

Nolite ergo aſsimilari eis. Scit enim pater veſter cæleſtis, quid opus ſit vobis. pro, quibus opus habetis. *antequam petatis eum*. pro, ab eo. Ex hoc enim aperit, quòd nec multa nec parua locutio orando vtilis eſt ad manifeſtandum deo neceſsitates noſtras, aut rationes exaudiendi: ac per hoc non eſt multiplicandus ſermo in oratione, vt exaudiamur ſignificando deo omnia. Cur autem non prohibeatur omnis locutio orando, alterius negocij eſt: hoc enim in loco nõ omnis, ſed multa locutio prohibet' ex intẽtione: hoc eſt, per ſe prohibetur. ¶ In promptu aũt eſt ratio, quare non prohi

nõ prohibetur locutio orando: quia ſcilicet neceſſaria eſt communi hominum cõditioni. Sumus enim compoſiti ex anima & corpore, & naturali curſu excitatur animus orantis loquendo: paucorum enim perfectorum eſt ſine exteriori ſermone prouocari ad mentis ac effectus eleuationem in deum petendo, quod eſt orare *Sic ergo vos orabitis* pro, orate. Orãdum eſſe Ieſus præſuppon:t, & modum orandi docet, dicendo ſic. Vbi non ſolùm vitandi multiloquij in oratione, ſed etiam modum recurrendi ad deum, & petendi à deo, docet. Modus ſiquidem breuiloquij monſtratur, tum colligendo omnia, quæ peti à deo poſſunt ad ſeptem: tum explicando ſingula hæc ſeptem ſummariè tanquã capita. Modus verò petendi ex parte rei petitæ, monſtratur per pronomina, tuum & noſtrum: ex parte verò petẽtis, & à quo petitur, eſt ipſe modus recurrendi: ſcilicet vt filius ad patrẽ. Vnde incipit ſic, *Pater*. Magna dignitas cuiuſlibet orantis habere patrem in cœlo. Incipiens ergo orare, euectum te recogita ad filiationem dei: recurrere enim iuberis ad deum nõ vt ſeruus ad dominum, ſed vt filius ad patrem, filiali affectu, filiali reuerẽtia, filiali fiducia, immo ſecuritate. *Noſter*. Fratres te habere, fratres te recognoſcere, quum orare incipis, iuberis, ne ſolum te filium præſumas, vt vnitatem eccleſiaſticam omnium filiorũ dei ante mentis oculos habeas, dicẽdo, non meus, ſed noſter: nec tamen minus es pater meus & aliorum. *Qui es in cœlis*. Deus vbiq; eſt: ſed proponitur orãdus exiſtẽs in cœlis, vt eleuetur mens orantis ad patris excellentiam: vtpote præſidentis cœlis, vt ſicut patris nomine ſignificatur dei cura, & amor erga nos, ita exiſtentia in cœlis ſignificetur excellentia. *Sanctificetur nomen tuum*. Oratio interpres eſt deſiderij, ſecundum ordinẽ deſiderabilium procedit: rectus autem charitatis ordo eſt, vt primùm petamus quę appetimus deo, & deinde quę appetimus nobis. Et quia tam deſiderium, quàm petitio eſt rei non habitæ, & deo in ſeipſo nihil poteſt aduenire, nullum bonũ poteſt augeri: ideo ex amore amicitiæ ad deum deſideramus augmentum deo, non in ſeipſo, ſed in exteriotibus ſuis: deſideramus enim ipſum deũ in nomine ſuo, in regno ſuo, in obedientia ſua augeri. Et propterea primæ tres petitiones ad dei bonum, non in ſeipſo, ſed in nomine, regno, & obedientia ſeu voluntate augendũ tendunt. ¶ Quod vt clarius intelligas, ſcito quòd illa particula, ſicut in cœlo & in terra, determinat quamlibet trium primarũ petitionũ. Ita quòd ſenſus eſt, ſanctificetur nomen tuum, ſicut in cœlo & in terra: & ſimiliter

ſimiliter adueniat regnũ tuum ſicut in cœlo & in terra:& demum fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in terra. ¶ Petẽdo itaq;, ſanctificetur nomen tuum,petimus augeri ſignificationẽ nominis eius:dum petimus ſanctificari illud in terra ſicut ſanctificatur in cœlo. Nõ dicit quantũ in cœlo & in terra,quia peteretur impoſsibile:ſed ſicut,hoc eſt illo modo ſcilicet ex charitate. Sãctificari ſpecies eſt eius,quod eſt glorificari. Diuinum enim nomen quo deus ipſe ſanctificatur,innoteſcit & nominatur,quãuis ex parte ſui nõ egeat ſanctificatiõe:minus tamẽ honoratur, & minus blaſphematur in terra. Et propterea deſideramus & petimus,vt honoretur in terra ſicut in cœlo,hoc eſt imitãdo honorationẽ quæ illi exhibetur in cœlo,hoc eſt habeatur in mentibus,in cordibus,& in locutionibus excelſum atq; purũ. hoc eſt enim ſanctificari diuinũ nomẽ. Sãctificetur itaq;,hoc eſt, glorificetur purũ & excelſum,nomẽ nõ meũ,non noſtrũ,ſed tuum,in terra,ab hominibus in terra degentibus,& ſi non quantum,tamen ſicut in cœlo: hoc eſt,ex charitate imitãdo cœleſtes ciues.

Adueniat regnum tuũ. Regnat in terra cupiditas,caro,mũdus, diabolus:cupimus in homine deum regnare.& propterea adueniat regnum tuum ad deſtructionem horum regnorũ,regna tu in terra,& ſi non quantũ,tamen ſicut regnas in cœlo. Quantum enim in nobis regnat auaritia,aut luxuria,aut quoduis aliud vitium,tantùm ſubtrahitur regno dei in terra. Vnde aduenire regnum dei,eſt ipſum regnare per fidem,ſpẽ,charitatẽ,reliquasq; virtutes in nobis,eſt enim regnum dei non eſca & potus,ſed iuſtitia & pax,gaudiũ in ſpirituſancto. *Fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra.* Voluntas dei velimus nolimus ſemper fit vbique: ſed non fit in terra ſicut in cœlo, Ibi enim fit ex charitate obſequentium deo;hic autem à paucis ex charitate adimpletur. Et propterea petimus,vt extendatur modus adimplendi diuinam voluntatem,vt ſcilicet fiat voluntas,non noſtra ſed tua, nõ vbicunque, ſed in terra,hoc eſt,in hominibus degentibus in terra: non qualitercunque,ſed ſicut in cœlo,hoc eſt,ex charitatẽ obſequendo illi. *Panem noſtrum.* Ordo petitionum cogit me ad intelligendum, non de pane corporis,ſed animæ. Poſt petitionẽ ſiquidem boni diuini,manifeſtẽ ſubiunguntur petitiones boni noſtri,vt ipſa differentia pronominum euidenter teſtatur. inter bona autem noſtra non tenet primum locum ſecũdum charitatis ordinem corporeus cibus, ſicut nec vita corporalis;ſed primum locũ tenet vita animæ,ac per hoc cibus animæ. primum

ſiquidē quod nobis ex charitate appetimus, eſt cōſeruatio, & ve-
getatio vitæ animæ: quæ fit per cibū animæ. ¶ At ſi ordinē con
fundere placet, perpēde ꝙ hæc ſola petitio eſt boni noſtri: nam
priores petunt bonū diuinū, poſteriores remotionē ſeu vitatio-
nē mali noſtri, vt patet. vnica autē noſtri boni petitio, nō eſt fas
ꝙ corporeū cibum petat. Amplius prohibemus inferius ſoliciti
eſſe de pane corporis. & propterea nō cōgruit, vt cōputetur in-
ter petitiones dominicæ orationis, de quibus oportet nos eſſe
ſolicitos, quotidie replicādo petitionē. Et propterea petimus pa
nem cibū animæ, ſub quo cōprehēditur cibus diuini verbi, ope-
ris, & ſacramenti, & vniuerſaliter omne id quod alit vegetatq;
animam noſtram non meā: tum vt intelligamus nihil deperire
petitioni orationis ex eo quod petitur ꝓ ſe & alio. Nō eſt apud
deū effuſa petitio ſicut apud homines: apud quos minor eſt pe-
titio communis quàm propria, apud quos facilius impetro pe-
tens pro me, quàm petens pro nobis, panem meū quàm panem
noſtrū. Tū vt intelligamus noſipſos nō eſſe ita ſingulares, quin
ſimus vnum corpus eccleſiæ: ita ꝙ vt eccleſiæ membra ſimus al-
ter alterius, ſumus membra etiam orando. ¶ Noſtrum rurſum
dicit, hoc eſt, nobis filiis, agnoſcentibus te patrem, dicēdo pater
noſter, nobis inquam filiis proprium, nō communem panē om-
nibus bonis & malis, ſed panem filiorū. *Quotidianū.* Quo quo-
tidie egemus. *Da.* Non vende, non accomoda, ſed da. *Nobis.* Fi-
liis tuis, patris enim eſt alere filios. *Hodie.* Tempore præſenti.
Quotidianus panis quotidie petendus iubetur: vt quolibet die
ſoliciti ſimus ad recurrendum ad patrem cœleſtem pro animæ
pane, ſicut quotidie volumus corporeum panē. Ideo itaque ad-
iungitur hodie, vt ſingulis diebus panem animæ pro illo die, ꝓ
præſentaneo tempore petamus. *Et dimitte nobis.* Vniuerſum bo-
num noſtrum in oratione petendum, vnica petitione comple-
xus eſt: circa malū vero tres petitiones diſtinguit. Dimitte, gra-
tuito condona, nobis, filiis. *Debita noſtra.* Tum ex tuæ deitatis
natura, tū ex collatis nobis beneficijs: tum ex noſtris offenſio-
nibus. *Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Modū veniæ no-
bisipſis diffinimus, vt ſic deus dimittat nobis, quæ illi debemus,
quemadmodū nos dimittimus debitoribus noſtris: ſi duri tar-
dive ſumus ad remittendum, durus quoque ſit deus aut tardus
ad remittendū nobis; ſi ſemiplenē remittimus, ſemiplenē quo-
que remittat nobis: & ſimilia. Quæ non ideo dicimus, vt poſ-
ſint in deo inueniri modi remittēdi omnes qui poſſunt inueni-
ri in no

ri in nobis:ſed ipſa noſtra oratio monſtret nobis,ꝙ ſi non charitatiuè dimittimus debitoribus noſtris,nec deus charitatiuè dimittet nobis debita noſtra. *Et ne nos inducas in tentationẽ.* Poſtquã petiuimus dimitti nobis debita quæ cõtraximus, cõſequenter modò petimus cuſtodiri à periculis imminentibus. Nõ petimus ne fac nos tentari,ſed ne tentationi ſuccumbamus, quod eſt induci in tentationem. Petimus aũt à deo & ne nos inducas: vt hinc inſtruamur diuinæ permiſsionis eſſe opus,noſtrum ſuccũbere tentationi, iuxta illud:ego indurabo cor eius,& diuinæ gratiæ opus eſſe quicquid nõ delinquimus,& propterea ſolicitè recurramus ad deum,vt gratia ſua cuſtodiendo nõ inducat nos in tentationem. *Sed libera nos à malo.* Non à tali,vel tali modo, ſed ſimpliciter & abſolutè à malo. Multæ enim ſunt ſpecies malorum,à quibus non expedit nos liberari, quoniam cooperãtur nobis in bonum:verum liberari à malo,eſt ſimpliciter & abſolute deſiderãdum. Hoc enim petentes petimus,ne vita corporis, ſanitas,opulentia,aut quodcũque aliud, ſiue bonũ, ſiue malum temporale cedat nobis in malum, quod eſt ſimpliciter & abſolutè malum,quod eſt malum æternæ damnationis in futuro,& diuinæ inimicitiæ etiam in præſenti. *Amen.* id eſt, verè,ſeu fiat. Nota enim eſt affirmatiua concluſionis. ¶ Aduerte hîc in quibuſdam codicibus apud Græcos ante amẽ inueniri hæc verba, Quia tuum eſt regnum & potentia & gloria in ſecula ſeculorũ. Sed hæc adiecta fuiſſe ipſe ſtylus oratiõis dominicæ videtur teſtari,ſapiũt enim multiloquium:contra quod inſtituit dominus hãc orationẽ. *Si enim dimiſeritis hominibus peccata eorum*. pro delicta ſua, *dimittet & vobis pater veſter cœleſtis delicta veſtra. Si autẽ nõ dimiſeritis hominibus,nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra.* Et ſimiliter legendũ eſt delicta,vbi ſubiungitur peccata. Græcæ enim dictio à linquendo dicta eſt. Legẽdumq; eſſet remittet,remiſeritis &c.ſi proprietas ſermonis ſeruanda eſſet. Et ſuperfluit pronomẽ,vobis,quum dicitur,remittet vobis. ¶ Multis virtutũ officiis cõcurrentibus ad dominicam orationem,fidei,ſpei,charitatis, religionis, obediẽtiæ,miſericordiæ,prudentiæ,timoris, dominus tamen inſtat pro ſola miſericordia docẽs per hoc vniuerſam oratiõis molẽ fundari ſuper miſericordia. Inquit enim, ꝙ ſi remiſeritis licet nõ fratribus:non proximis,ſed hominibus, eiuſdem vobiſcum naturæ,delicta ſua cõtra vos,remittet conſequenter vobis filiis pater veſter cœleſtis,longè celſioris naturæ, ita ꝙ ſi non remiſeritis,nec ipſe quãtumcũq; pater veſter remittet vo-

tet vobis delicta veſtra contra ipſum. ¶ Vbi aduerte nõ dici ſicut remiſeritis hominibus delicta: ita remittet pater veſter: ſed dici ſi remiſeritis, & ſimiliter ſi non remiſeritis, vt omnẽ ſpem auferat cõſequẽdæ veniæ à deo, ſi nõ remittimus aliis offenſas: & ſimiliter plenam præbeat fiduciam cõſequendi veniá, ſi aliis remittimus offenſas. ¶ Si hîc obiecerit quiſpiam inferendo: ergo fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerans, ſecurus eſt de venia conſequenda à deo, ſi remittit aliis offenſas cõtra ſe factas. veritas enim huius affirmatiuæ cõditionalis, ſi remiſeritis hominibus delicta ſua, remittet & vobis pater veſter cœleſtis delicta veſtra, fundat & fouet hãc illationẽ. Reſpõdetur dupliciter. Primò, ꝙ ſermo domini eſt formalis: & intelligitur niſi aliunde ponatur obex. Docet enim, ꝙ remittendo aliis meremur veniam, niſi aliunde ponamus obicẽ veniæ: ſicut colendo deum & ſeruando iuſtitiam, meremur vitã ęternã, niſi aliunde ponamus obicẽ. Hæc reſponſio ſecundũ Theologici rigoris regulas procedit. Crediderim tamen ego hominẽ qui tanto dei amore agitur, vt hominibus offendentibus ipſum remittat ex corde propter deum, etiam ſi in fornicatione perſeueret, tandẽ à deo conuerti, ita ꝙ deus remittet ei omnia peccata ſua conuertẽdo cor eius ad veram pœnitentiam: vnde dominus non dicit, ꝙ vobis remittentibus deus remittit, ſed dicit in futuro remittet; ita ꝙ hanc ſpecialem prærogatiuam ſeu gratiam ſignificauit dominus per hanc conditionalem, intelligendo literam vt ſonat. Nouit enim ſolus Ieſus quàm acceptum gratumque ſit deo remittere aliis offenſas, & ideo ipſe ſolus potuit reuelare hoc. *Quum autem ieiunatis.* Sicut circa eleemoſynam & orationem ordinauit intentionem ne ferantur in vanam gloriã, ita nunc ordinat intentionem circa ieiunium. nõ enim præcipit hîc ieiunare, ſed vanam intentionem vanumque modum ieiunandi corrigit. *Nolite fieri*. pro, ne ſitis. Proculdubio ex intentione. voluntariũ eſſe quod in poteſtate noſtra eſt, prohibet. *Sicut hypocritæ triſtes*. pro, tetrici. Hoc eſt vultu mœſti, ad differentiam mœſtitiæ aliunde prouenientis. Quod etiam nõ prohibet ſimpliciter & abſolutè, ſed cũ modificatione ſicut hypocritæ: ea ſcilicet ratione, vt appareant hominibus ieiunantes. *Exterminant*, pro, obſcurãt, *enim facies ſuas*. Verè enim obſcurant naturalem vultum: & alterum vultũ mentiuntur. Sicut enim mulieres multę clarificant facies ſuas artificioſè, ita vt pellis earũ lucere videatur: ita huiuſmodi hypocritę obſcurabant facies ſuas arte, vt appareant ieiunãtes.

Quali

Quali autem artificio vterentur, non conſtat. *Vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis quia receperunt mercedem ſuam. Tu autem quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.* Sicut in eleemoſyna & oratione docuit cautelam præſtãdi eleemoſynã & orandi ſecretò, ita in ieiunio cautelam docet vt ieiunium ſit ſecretum, vngendo caput & lauando faciem, hoc eſt, vtendo ſolitis lætitiæ ſignis. Vnctio enim capitis in regionibus illis iucunda erat: ablutio autem faciei, communis eſt omnibus gentibus cultus. Vnde nulla harum cautelarum eſt præcepta. neque enim ipſe dominus legitur vnxiſſe caput ſuum quum ieiunauit: nec intraſſe cubiculum ſuum, & clauſiſſe oſtium quum orauit. Sed docuit nos his cautelis intelligere, vt tanto ſtudio fugiẽda ſit à nobis in operibus ſupererogationis eleemoſynæ, orationis, & ieiunij, vitandaq; vana gloria, vt oculte exerceamus huiuſmodi bona opera, vbi timor eſt ne obrepat vana gloria. *Ne videaris hominibus ieiunãs, ſed patri tuo qui eſt in abſcõdito: & pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi.* Hoc eodem præmio concluſit eleemoſynã & orationẽ, vt intelligamus eleemoſynam, orationẽ, & ieiuniũ. eſſe opera grata deo, & meritoria, ita ꝙ deus reddet ꝓ ſingulis præmia. *Nolite theſaurizare.* pro, ne recondes. *vobis theſauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur: & vbi fures effodiũt & furantur. Theſaurizate autem vobis theſauros in cœlo, vbi nec erugo nec tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur.* Litera iſta diligenter inſpecta, non prohibet theſaurizare, ſed locũ theſauri. prohibet enim eligere terrã pro loco theſauri. Nec reponatis, inquit, in poteſtate volũtatis veſtræ. eſt locus theſauri cœlũ ſcilicet vel terra. Nolite reponere vobis theſauros in terra: vnde rationẽ aſsignat ex aduerbio loci, dicẽdo vbi erugo, &c. de cœlo ſubdit, vbi nec erugo, &c. Et demũ pro cõmuni ratione ſubiungit, vbi eſt enim theſaurus, ibi, &c. ¶ Hęc enim perſpicacius cõſiderata rationẽ vtrinque præcepti, negatiui ſcilicet in terra, & affirmatiui in cœlo, aperiunt, ſoluúntque quęſtiones. Nam hinc habetur non prohiberi homini reponere ſibi, vel filiis vel reipublicæ terreſtres thæſauros: & Ieſu præcepta nõ eſſe contra morem quo ſecundum Apoſtolum. 2. ad Corint. 12. Patres theſaurizant filiis. Et principes debẽt habere theſauros: tum vt timeãt alij mouere illis bellum, tum ne cogantur populũ grauare, tum ne vileſcat petendo mutuum, ſed prohiberi reponere in terra, vt terra contrariatur cœlo. Propterea nanque præcepta hæc data ſunt contraria de terra & cœlo, vt non theſaurizemus in

terra,& theſaurizemus in cœlo,vt ipſa contrarietas præceptorũ nominata loca ſignificet eſſe contraria, quòd etiam cõditiones cõtrariæ:ſcilicet in terra erugo,tinea,fures:in cœlo aũt nec erugo,nec tinea,nec fures teſtantur.Soli itaque illi qui theſaurizãt in terra,vt terra contraria eſt cœlo,agunt contra hoc præceptũ: qui ſcilicet accumulant diuitias, confidentes in illis,intantũ vt non curent prouidere ſibi in cœlo. Horũ enim ſalus & deus,theſaurus in terra eſt. Qui verò accumulant diuitias & reponũt vt organa oportuna ad opera virtutum ſibi,filiis, reipublicæ,præferendo theſaurum in cœlo reponere pro anima,in nullo agunt contra hoc pręceptum:quia nõ reponunt in terra,vt terra diſtinguitur contra cœlum, ſed vt terra ſubordinatur cœlo. ❡ Poſtquam ergo Ieſus prohibuit intẽtionẽ vanã in ſanctis operibus eleemoſynæ ieiunij & orationis,modò cõſequenter ordinat humanũ ſtudiũ, ne occupetur circa terrena,vt terrena abducunt à cœleſtibus,ſed occupetur circa cœleſtia.Pręcipit autem ſub ſimilitudine theſauri,vt intelligamus,quòd de ſtudio ſalutis noſtræ nõ in præſenti, ſed in futura vita loquitur,de ſtudio ſalutis non tranſitorię ſed æternæ:& propterea terrã cõtra cœlũ diſtinguit. propterea illas conditiones rerũ inducit quibus amiſsibiles differũt ab iis,quæ amitti non poſſunt. Erugo metalla, tinea pannos,fur omnia cõſumit.*Vbi enim eſt theſaurus tuus.*pro,veſter, *ibi eſt & cor tuum*. pro,veſtrum.Scio inquis has conditiones rerum corporales,nec repono eas, putans conſumi non poſſe,ſed vt valeant quantum valere poſſunt.Audi rationem cogentem te ad ſeruãda hæc præcepta,vbi eſt theſaurus veſter,ibi eſt cor veſtrũ. Si in terra reponitis theſaurum,nõ ſolùm theſaurum,ſed etiam cor veſtrũ in terra ponitis: & ſimiliter ſi theſaurizatis in cœlo, nõ ſolùm theſaurum,ſed etiam cor veſtrum ponitis in cœlo.Attende modò,conſidera & elige,vtrum malueris in terra cor tuũ ponere,an in cœlo. valde quippe degeneras,ſi cor, hoc eſt immortalẽ animũ,cuius eſt velle & prouidere de theſauro,in terra figis.*Lucerna corporis tui eſt oculus tuus.*Superfluit tui & tuus.Ne paruipendas ſupremam tui partem habere in terra,adiũgit magnitudinem damni inde conſequentis:aſsimilando ſupremã animi partẽ oculo corporeo.verè nãque intellectus ſeu ratio perinde eſt inter reliquas animi partes,vt oculus eſt inter membra corporis.Oculum autem corporeum affirmat eſſe lucernã corporis,quia verè officio lucernæ fungitur. Lucernæ ſiquidem eſt lumen præbere:& oculus officia membrorum noſtrorum clara

reddit

reddit. Sine oculi nãque officio manuum pedumque officia obſcura, & immanifeſta nobiſipſis ſunt; vt experientia teſtatur. Lũcerna inquit, corporis, eſt oculus. Ita quod inchoat ſimilitudinẽ non à te ſed abſolutè, dicẽdo lucerna corporis, eſt oculus: hoc eſt oculus reſpectu corporis, reſpectu corporeorum officiorum fũn gitur officio lucernæ. Et deinde applicat ad te. *Si oculus tuus.* Deeſt ergo. Legendum eſt. *Si ergo oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit.* Metaphora eſt. Si oculus tuus corporeus fuerit ſimplex, abſque admixtione alicuius humoris impedientis aut perturbantis viſum, totum corpus tuum, vniuerſa corporalia officia tua erunt lucida ex officio ſimplicis oculi quatenus lucerna eſt. *Si autem oculus tuus fuerit nequam.* pro, malus. Id eſt malè diſpoſitus oculus fuerit, *Etiam totum corpus tuum tenebroſum erit.* Experimur enim, quòd habentes viſum corporalem purum, videmus quid facimus, quò tendimus, quid comedimus, &c. Hoc eſt enim totum corpus noſtrum lucidum eſſe: & econuerſo exiſtente viſu malo, nullum officiũ clarè exercemus, ſed ſicut in tenebris exiſtentes, hoc eſt enim totum corpus eſſe tenebroſum. ¶ Senſus autem Metaphoræ eſt, Si ratio tua fuerit ſimplex, abſq; admixtione alicuius erroris (errãt enim omnes qui operantur malum. Prouerbiorum decimoquartò) vniuerſa opera tua lucida erũt: vtpote ſub lumine rationis rectæ: ſi autẽ errauerit, etiam opera tua tenebroſa erunt: vt pote lumine rectę rationis priuata, & in tenebris peccatorum inuoluta. *Si ergo lumen quod in te eſt, tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ erunt.* Concludit ex dicta metaphora magnitudinem conſequentis, ſi cor ponitur in terra. Intendit enim, quòd inde oculus, lumen ratio vertitur in tenebras: ac per hoc reliquę partes animi, reliqua officia noſtra, quæ ſecundũ ſe carent lumine, multò tenebroſiora reddunt: vt perpendere poſſimus, quòd ſi figimus in terrenis rationem noſtram, quæ oculi ac lucernæ officium habere debet, incurritur hoc damnum, quòd vertitur in tenebras: & vniuerſa opera noſtra incurrunt non ſolùm damnum tenebrarum, ſed magnitudinem, ſed immenſitatem tenebrarũ. Huiuſmodi enim immenſitas ſignificatur dicendo, ipſæ tenebræ quantæ erunt. ¶ Et ſcito, quod futurum, erunt, non eſt in textu Græco. *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.* Poteras dominicis præceptis de theſauro non in terra, ſed in cœlo, obuiam ire: putando te poſſe theſaurizare vtrobique, in cœlo ſcilicet & in terra: & cor habere & in cœlo & in terra: ac per hoc non incurrere dam-

na tenebrarũ. Et propterea dominus Ieſus hanc opinionem excludit ex ſimilitudine ſeruitutis ad plures dominos. Nemo inquit poteſt duobus dominis ſeruire, quatenus duo ſeu diuerſi ſunt: non quatenus in vnum conueniunt & non ſunt duo. *Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget.* Redditur ratio quare vnus non poteſt duobus dominis ſeruire: quia diuerſa iubẽtibus ſi ſponte ſeruit, vnum diliget, alterum verò odio habebit. amor enim vnius contrarij, odiũ eſt alterius. Si autem cogitur ſeruire. *Aut vnum ſuſtinebit*, prò, vni adhærebit. exequendò quod præcipit. *Et alterum contemnet.* alterum neceſſe eſt vt contemnat facto, non exequendo quod iubet. *Non poteſtis deo ſeruire & mammonæ.* Applicat vniuerſalem regulã ad ſpeciem: ſcilicet ad ſeruitium dei & mammonæ, hoc eſt, diuitiarum. Non dicit nõ poteſtis habere deum & diuitias, ſed non poteſtis ſeruire deo & diuitiis, vt hinc etiam intelligas eum qui fixit cor in terrenis theſauris, ſeruire diuitiis. & propter hoc non poteſt theſaurizare & in cœlo & in terrã, ſicut non poteſt ſeruire deo & diuitiis. ¶ Mãmona, Chaldæa dictio dicitur, ſignificãs diuitias. *Ideo dico vobis.* Poſt prohibitam intentionẽ humanæ gloriæ in bonis operibus, ac per hoc multo magis in aliis, poſt prohibitũ ſtudiũ theſaurizãdi in terra, præceptumq; theſaurizandi in cœlo, prohibet conſequenter ſolicitudinem circa neceſſaria ad alimentum & veſtitum. huiuſmodi enim ſolicitudo pars nonnulla eſt ſeruitutis mãmonæ: pro quanto ex illa parte ſe tenet & non ex parte ſeruitutis diuinæ. Et Propterea Ieſus ait, ideò dico vobis. Ac ſi apertè diceret, quòd ad hoc idẽ genus ſpectat quod ſubiungo. *Ne ſoliciti ſitis.* Non dicit ne operemini, ne laboretis, ſed ne ſolicitemini: quia nõ prohibetur labor, ſed ſolicitudo: hoc eſt dubia anxiaq; mens. prouenit ſiquidem ex nulla aut modica fide diuinæ prouidentiæ circa nos. homo enim faciens quod in ſe eſt, & adhuc dubius anxiuſq; ac timens deficere ſibi neceſſaria ad alimẽtum & veſtitũ, aut non credit deum habere curam noſtri, aut parum confidit in diuina cura. *Animæ veſtræ, quid manducetis: neque corpori veſtro, quid induamini.* Hebræo more anima pro vita ponitur: & nihilominus intelligendo de anima, quæ eſt altera pars hominis, formalis eſt ſermo de anima quãtum ad officium animandi. ad hoc enim officium continuandum egemus alimẽto. vnde in litera nõ dicitur, quod manducet, quod ſignificaret animam mãducare: ſed, quid mãducetis: quod ſignificat nos manducare, vt anima ſeruetur in officio animãdi corpus. ¶ Significantius

cantius autẽ appoſuit,animæ veſtræ,vt tollat ſolicitudinẽ etiam de neceſſariis ad vitã:ac per hoc multomagis de neceſſariis ad ſtatum perſonæ. *Nonne anima plus eſt quàm eſca: & corpus plus quàm veſtimentum?* Ratione probat vitandam eſſe ſolicitudinem cibi & veſtimenti:quia anima pluris eſt quàm cibus, & corpus quàm indumẽtum:ac per hoc qui prouidit tibi de anima & corpore,multo magis prouidet de cibo & veſtimento:qui enim præſtitit maiora,facile præſtat & minora. *Reſpicite volatilia cæli, quæ non ſerunt,neque metunt,neque congregant in horrea, & pater veſter cœleſtis paſcit illa.* Præcedens ratio cõmunis fuit cibo & veſtimẽto. Hæc autem propria eſt cibo,manifeſtè ſumpta à prouidẽtia dei circa paſtũ volatilium. *Nonne vos magis pluris eſtis.* pro, præſtatis *illis?* Prima ratio orta eſt à maiori:hæc autem oritur à minori. Si volatilia quæ longè minora ſunt vobis,pater veſter paſcit abſq; hoc,ꝙ ſerãt,metãt & horrea habeant:quãto magis vos qui lõgè pluris eſtis,abſq; veſtra ſolicitudine paſcet? Cõmunis ſiquidẽ eſt vobis & illis neceſsitas cibi. ❡ Caue ne hinc intelligas moneri à domino,vt nõ ſeramus,vt non metamus,vt nõ congregemus in horrea, imitantes aues. Non hoc dicit,nec intẽdit Ieſus. Sed intẽdit quòd reſpiciẽdo prouidentiã dei circa paſtum auium, ſimus ſimiles volatilibus,non ſecundum ſpecies operum,ſed ſimilitudine proportionali ſecundum excelſum noſtrum gradũ:hoc eſt,ꝙ quemadmodum volatilia paſcuntur à deo faciendo quod in ſe eſt,ſcilicet eundo ad locũ vbi eſt cibus,& omittendo officia incõpetentia illis,& excedentia vires eorum,vt ſunt,metere, ſerere,& huiuſmodi: ita homo faciat quod in ſe eſt, ſua exerceat officia,omittẽdo ſolicitudinem:vt pote irrationabilem,& excedentem vires eius:vt pote de futurorum contingentiũ euentu, diuinæ proprio prouidentiæ. *Quis autem veſtrum cogitans.* pro, ſolicitus exiſtens, *poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum?* Hæc quoque ratio cibo propria eſt:ſed latet quò tendat. Poteſt enim dupliciter intelligi, vel ꝙ tendat ad idem ex motu augmẽti:ſcilicet quòd ſicut experimur ſine noſtra ſolicitudine quantitatem fieri ſtaturæ noſtræ,vt patet ex hoc,quòd nulla noſtra cogitatione poſſumus adiicere cubitum vnum ſtaturæ noſtræ,ita ſine noſtra ſolicitudine deus qui facit noſtrum augmentũ, prouidebit de cibo. Vel quod tẽdat ad effectum cibi. Solicitudo nãque multorũ de cibo,eſt ad prorogandum vitam. timent enim ne defectu cibi minuatur eorũ vita. Cõtra hunc timorẽ affert Ieſus rationẽ ex effectu cibi in naturali motu augmẽti,ſcilicet, ꝙ

ſicut

ſicut vana eſt omnis cogitatio humana circa effectũ cibi in motu augmenti(nullus enim quantũcunque cogitando poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum)ita vana eſt omnis ſolicitudo circa effectum cibi in motu nutritionis.quantũcunque enim prouideas de cibo & potu, non propterea potes adiicere ad dies vitæ tuæ annum vnum.*Et de veſtimentis quid ſoliciti eſtis? conſiderate lilia agri quomodo creſcunt,nõ laborant,neque nent. Dico autem vobis,quoniam nec Solomõ in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis.*Sicut rationem propriam cibo attulit,ita nunc rationem propriam veſtimento affert,ſatis claram. *Si enim fœnum agri quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur,deus ſic veſtit: quanto magis.*pro,nonne multo magis, *vos minime*.pro, modicæ *fidei?* In hac ratione apertè monſtrat fidelium ſolicitudinem de veſtimento ex modica fide prouenire. *Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus,aut quid bibemus,aut quo operiemur?* In hac concluſione aperit,quòd non omnem curam,ſed curam timidã circa victum & veſtitum prohibet.timidæ ſi quidem curæ eſt, dicere,quid mãducabimus,aut quid bibemus, aut quo operiemur?

Hæc enim omnia. Apponit duas alias rationes communes victui & veſtitui.Altera eſt, *Hæc enim omnia gentes inquirunt*. Hoc eſt, gentilis erroris circa diuinam prouidentiam eſt inquirere dubia & timida cura hæc omnia. Acſi apertè diceret, gentilis erroris participes vos facitis ſi ſoliciti de iſtis fueritis circa victum & veſtitum. *Scit enim pater veſter*. deeſt, cœleſtis, *quia his omnibus indigetis*. Altera ratio, quæ eſt radix omnium, affertur ex ſcientia diuina,non ſub nomine dei,ſed patris veſtri. Acſi apertè diceret,ſuperflua eſt veſtra ſolicitudo circa res neceſſarias vobis:quia pater veſter,cuius intereſt prouidere vobis de victu & veſtitu multo magis,quàm intereſt patris veſtri terreni,notitiam habet omnium veſtrarum neceſsitatum: ac per hoc ſicut ſciente patre veſtro veſtras neceſsitates, & volente prouidere, non eſtis ſoliciti circa veſtras neceſsitates, ita non ſitis ſoliciti ſciente patre veſtro cœleſti.*Quærite ergo*. pro,autem. Poſt negatiuum preceptum prohibitiuum dubiæ timidæq; curæ circa neceſſaria ad victum & veſtitum,adiungit preceptum affirmatiuũ, monſtrans modum quo Chriſtiani aſſequuntur hæc omnia. Quærite,non dicit ſoliciti eſtote,ſed quærite:quia nec etiam circa regnum cœlorum vult nos dubiam adhibere curam, ſed ſecuram, vt pote inixam fidei ac ſpei infallibili.*Primum*. Non refertur primum ad ſecundum neceſſariò. alioquin non eſſet

primo

primogenitus, vſquequo naſceretur ſecundus. Sed neceſſariò negat anterius ſeu prius. Et propterea hunc non habetur dominum Ieſum præcipere, vt regnum dei quęramus primùm, ſic quod ſecundario quæramus hæc alia: ſed habetur quòd debemus quærere regnũ dei primùm, hoc eſt, quòd nihil ante ipſum quæramus. *Regnum dei.* Ampliare, magnificare, honorare, voſmetipſos efficere. *Et iuſtitiam eius.* Id eſt regni. Non poſſumus verè quærere regnum dei, niſi ſimul quæramus iuſtitiam eius. Impoſsibile eſt enim ampliare, magnificare, & honorare, &c. regnum dei, niſi exercendo iuſtitiã eius: hoc eſt, ea quæ ſunt debita ſecundum regnum eius. ¶ Et hæc omnia neceſſaria ad victum & veſtitũ. *Adijcientur vobis.* Non ſupputabuntur ad mercedem, ſed ſupra mercedem addẽtur. Et hoc atteſtatur ei quod diximus: quòd ſcilicet non præcepit dominus hæc ſecundo loco inquiri. Si enim inquiri iuſsiſſet ſecũdo loco, nõ diceret, adiicientur vobis. ¶ Verùm aduerte, quòd hęc promiſsio non fit omnibus, ſed ſolummodo iis, qui tanto amore mouẽtur erga deum, vt quærant regnum dei, & iuſtitiam eius: hoc eſt, quærant ratione dei primùm, & non ratione proprij boni etiam ipſa bona ſpiritualia. hoc enim ſignificat formaliter quærere regnum dei & iuſtitiam eius. *Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum.* Poſt præcepta prohibentia timidam curam circa neceſſaria, prohibet vniuerſaliter curam craſtinam. Et appellatur cura craſtina omnis illa cura, quæ ſecundum rectam rationem non congruit præſenti tempori, ſed futuro: ita quòd cura incumbens præſenti tempori de prouiſione futurorum etiam poſt multos annos, nõ eſt cura craſtina, ſed eſt cura hodierna: quia præſenti congruit tempori: verbi gratia, cura Ioſeph congregandi frumenta ad prouidendum ſterilitati ſeptem annorum, non fuit cura craſtina, ſed hodierna: quia incumbebat cognoſcenti talem temporum ſucceſsionem præparare ex tunc prouiſionem ſuccedentibus annis. Et ſimiliter non eſt licitum eſſe in craſtinum præparare annuas prouiſiones, & ſimilia. Nihil enim aliud hîc præcipitur, niſi quòd futura cura non præoccupetur. Hoc enim ad imprudẽtiam ſpectat. Vnde in textu aſsignatur ratio. *Quia craſtinus dies ſolicitus erit ſibi ipſi.* Hoc eſt futurum tempus habebit proprias curas, &, *Sufficit.* Secundum rectam rationem. *Diei.* Id eſt, cuilibet tempori. *Malitia.* pro, afflictione *ſua.* Per quod reuocat Ieſus homines à cura craſtina, vt conſulant ſibi ipſis: ſtultum eſt enim futuram pœnam ſeu afflictionem anticipare

cipare. Nobis ergo ipſis cōſulimus, craſtinas curas diei craſtino reſeruando: præueniendo nanque aduocamus futuras afflictiones ad pręſens: quum non ſatis ſimus præſentium curarū pœnę. ¶ Et induxit hoc præceptum cum nota illationis, dicendo nolite ergo: quia ſimilis moris eſt curā craſtinā præuenire, & cura timida de neceſſariis. vtraque enim ex irrationabili timore minoreque fide diuinæ prouidentiæ procedit: & hæc poſterior eſt illa, quæ circa neceſſaria verſatur.

CAPVT VII.

Nolite iudicare. pro, ne iudicate. Ordinat hic dominus humanum animū quantū ad ea quæ ſunt iudicij, prohibens duo mala iudicij. Primū malum eſt temeritas ſeu vſurpatio iudicij. Nō alloquitur dominus iudices, ſed inſtruit priuatos homines. & quēadmodū priuatis hominibus præcepit nō reſiſtere malo: ita modò eiſdē priuatis hominibus præcepit, ne iudicate. non ſpectat ſiquidē ad ſingulares, ſed publicas perſonas iudicare alios. Eſt enim ſermo de iudicio non rerū (quod ſenſui, experientiæ, vel ſcientiæ ſubiicitur) ſed perſonarū: quod deo, quantum ad occulta: vel publicæ poteſtati, quantū ad manifeſta, reſeruatur. Quo circa quāuis cognoſcamus pſonas blaſphemas, adulteras, &c. ꝓhibetur tamē priuatis iudicare illas: quia nō niſi vſurpato iudicio aut temere ius dicerēt illis. *Et nō iudicabimini.* pro, vt non iudicemini. Scilicet de hoc crimine ſeu peccato, quod abſque authoritate iudicaſtis. *Nolite condemnare, & non condemnabimini.* Hæc verba de condemnatione non ſunt de textu: ita ꝙ hæ quinque dictiones, nolite condemnare & non condemnabimini, ſuperfluunt. *In quo enim iudicio iudicaueritis.* pro iudicatis, *iudicabimini.* Vbi declarauit euaſionem pœnæ nolentium iudicare, declarat modò pœnam ac præmium iudicantium, tum quo ad iudiciū: dicendo, quo iudicio iudicatis, illo iudicabimini. Nō dicit in quali: quia non iudicabimini temerario aut iniuſto iudicio quali alios iudicaſtis. Nec dicit iudicabit vos deus aut iudicabo ego, ſed dicit iudicabimini: ſignificādo iudicium paſsiuè. Et verè in quo iudicio iudicamus, illomet iudicabimur meritoriè: quia illudmet iudiciū quod nos exercemus, erit ratio ꝙ iudicabimur ad pœnam, vel præmiū. ¶ Tum quo ad quantitatem pœnę, vel præmij: ſubiungendo. *Et in qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis.* pro, Et in qua menſura metimini, mēſurabitur vobis. Hoc etiam eſt verum meritoriè tam in pœnis quàm in præmiis. eadē nanque menſura proportionaliter reſpondebitur homini ſiue

præmian

præmiando, ſiue puniendo,qua ipſe alios iudicando vſus eſt in bonum vel in malum. Nec dicit eadem menſura tēporis, quod eſſet tempus præmij vel pœnæ reſpondere tempori meriti vel demeriti.ſed dicit abſolutè qua mēſura, vt intelligamus ex noſtri menſura meriti vel demeriti oriri mēſuram proportionatā præmij vel pœnæ, non deſcendendo ad has vel illas circunſtantias. *Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides?* pro, non conſideras?) Prohibito primo iudicij malo:ſcilicet eſſe ex non officio,prohibet alterum malum:ſcilicet eſſe ab indigno ſeu hypocrita: hoc eſt, ab homine grauiori peccato ſubiecto.hoc enim ſignificat per parabolam feſtucæ & trabis. Et reprehendit tam actum interiorem,dicendo,vides feſtucam,& trabem non conſideras:quàm actum exteriorē,dicendo,ſine,eiiciam feſtucam. *Aut quomodo dicis fratri tuo, frater, ſine eijciam feſtucam de oculo tuo, & ecce trabs in oculo tuo?* Vtrunque enim reprehenſibile eſt, ſcilicet & videre in aliis minima, & in teipſo non videre magnum crimen,& monere fratrē,vt patienter ferat corripi de minimis à te,qui opprimeris magnis. ¶ Vbi nota ſermonē hunc verſari inter fratres, vt litera manifeſtat: vt intelligamus,quòd etiam ſine quacūque alia culpa indignū eſt, vt irretitus maiori crimine, ingerat ſe purgationi minorū peccatorum in fratre. *Hypocrita.* Appellatur hæc indignitas hypocriſis: quia ex natura facti hypocriſis eſt, præ ſe ferre officium probi viri ſtudendo correctioni proximi, & eſſe prauum habendo grauiora crimina. *Eijce primùm trabem de oculo tuo.* Nō reprehendo ſtudium tuum erga correctionem fratris, ſed inordinationē: quia prius debes videre trabem tuā, & eiicere illam à te. *Et tunc.* Et non ante licitum erit tibi ſtudere ad eiiciendū feſtucam fratris tui. *Videbis eijcere feſtucam de oculo fratris tui.* Aduerte hic,quòd Ieſus à manifeſtioribus docens, manifeſtiſsima inducit inconueniētia exemplo trabis & feſtucæ: non quòd hanc ſolam intelligamus indignitatē iudicis ſeu correctoris,ſed vt hac manifeſtiſsima intelligamus reliquas. Indignus ſiquidē iudex ſeu corrector eſt,habens trabem in oculo proprio, non ſolùm ſi feſtucam, ſed etiam ſi trabem alienam nititur leuare: iuxta illud Apoſtoli ad Roma. 2. Qui prædicas non furandum, furaris, &c. Sed hæc dominus à manifeſtioribus intelligi voluit. *Nolite dare.* pro, ne detis, *ſanctum canibus: neque mittatis margaritas veſtras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus ſuis, & canes conuerſi dirumpant vos.* Prohibitis malis iudicum ac correctorum, prohibet

hibet mala diſpenſantium ſacra myſteria, duabus metaphoris. Altera eſt, ne detis ſanctum canibus, ne cõuerſi dirumpant vos. Altera eſt, nõ mittatis margaritas veſtras ante porcos, ne fortè cõculcẽt eas pedibus ſuis. ¶ In prima ꝓhibetur ſanctũ, hoc eſt, quod dei eſt dari canibus, hoc eſt, impugnatoribus veritatis. Canis enim inter omnia animalia habet vocẽ latratus ſui ad ſolam obiectionẽ. & propterea ij quorũ ſtudiũ ac officium eſt clamare ad repellẽdũ, ad impugnãdũ, ad cõtradicendũ, canes appellãtur. In ſecũda ꝓhibetur margaritas veſtras, hoc eſt, id quod noſtrũ eſt, precioſum tamẽ, mitti ante porcos: hoc eſt homines, nõ ſolũ carentes notitia margaritarũ, ſed etiam immerſos terreno luto: quales inter cætera animalia videmus porcos. ¶ Et huius quidẽ ſecundæ metaphoræ inconueniẽs clarũ eſt: ſcilicet ne fortè porci cõculcent margaritas veſtras pedibus ſuis: poteſt enim facilè euenire hoc inconueniens, & ſi nõ neceſſariò euenit: quia poſſent porci aliò diuertere: & propterea dicitur fortè. In quo etiã caſu nõ eſſetis immunes à culpa: quia quantũ in vobis fuit, expoſuiſtis margaritas periculo conculcationis. ¶ Sed primæ metaphoræ inconueniẽs latet. nam nõ apparet, nõ videmus canes conuerti ad dirumpendũ nos, ex eo quòd damus eis ſanctũ panem aut cibum: ſicut videmus porcos cõculcare margaritas, ſi mitterentur ante illos. Penſentur verba textus: nõ dicitur ſanctum panem, neque ſanctas carnes, neque ſanctũ cibum. quodcunque enim horum ſonaret compoſitũ ex cibo & ſanctitate: ſed dicitur ſanctũ ſine additione aliqua: hoc eſt mũdum ac eleuatum ab vſu, non ſolùm brutorum animalium, ſed etiã humano. nam ſanctum ſignificat mundum, competẽs tamen vſui diuino: ac per hoc incompetẽs vſui canum. Ita quòd dando canibus rem incompetentem vſui canum, nõ obſtante quòd ſit tantæ excellẽtiæ, ſcilicet quòd ſit ſancta, præbetur materia canibus conuertendi ſeipſos ad dirumpendum vos: videmus enim quòd canes vacantes ſibiipſis ſeu occupati in aliis, ſi inuitãtur dando eis aliquid inutile ipſis, irritãtur quandoque aduerſus illos, qui rem illam eis iecerũt. Quanuis hoc nõ ſemper eueniat, propter quod in textu apponitur fortè. Eſt itaque metaphoræ inconueniens, ne fortè cõuerſi canes ad iactum rei ſanctæ, hoc eſt, competentis deo nõ canibus, materia irritationis accepta, nulla habita ratione doni ſancti, dirumpant vos ab inuicem ſeparando vel frangendo morſu. ¶ Intentum autẽ per hanc primam metaphorã eſt, quòd ſancta dei myſteria (vt ſecreta trinitatis, verbi incar

bi incarnati euchariſtiæ,& ſimilia) nō declaremus impugnatoribus veritatis. Minus dixi nam præuidit Ieſus impoſsibile eſſe ſcriptoribus & prædicatoribus, occultare hæc canibus,& manifeſtare aliis:& propterea dixit, non detis canibus: hoc eſt, ex intentione non detis canibus. Secus autem quando ex neceſsitate panduntur ſancta canibus: quando ſcilicet in communi docere oportet,& inter eos ſunt aliqui impugnatores veritatis: vel quãdo neceſsitas impugnantiũ vrget, vt aperiamus ipſis occultiora ſancta. Tunc enim nō agitur contra hoc præceptum: quia prohibetur voluntaria, non neceſſaria datio ſancti canibus, quæ hic non interuenit: quia non ipſis canibus, ſed eccleſiæ daretur ſanctum præſentibus canibus. Periculum autē manifeſtum inde imminet: ſcilicet ne fortè ſtudioſi ad contradicendũ, ex prædicato ſancto vbi quieſcebant vertantur, ad dirumpendum vos ſchiſmaticis & hæreticis documētis fabricatis ſuper audita ſancta. Sic enim Arrius cõuerſus dirupit nos, auditis myſteriis trinitatis ignotis & inutilibus ſibi:& ſic de aliis ſimilibus. ¶ Secũdæ autem metaphore intentum eſt, vt exponamus precioſa nobis eccleſiaſtica ſacramenta hominibus, qui illa nō cognoſcunt, qui nō æſtimant, qui terrenis ſunt dediti, quorum animus ſolis terrenis paſcitur: ne affectibus malaq; vita cõculcent illa. An nō margaritæ mittũtur ante porcos, quum paſsim ſacramentũ ordinis, ſacræ religiõis, aut caſtitatis profeſsio, ſacerdotia & id genus alia precioſa apud eccleſiã, exhibentur hominibus ſola cupiditate hæc ſubeuntibus? Teſtatur conſequens cõculcatio tam precioſorum ordinũ, ſtatuum, graduũ atque officioſorũ (quam vtinam non videremus) ex cœnoſis ſtudiis eorum ſic eſſe. *Petite.* Docuerat ſuperiùs petere, orando pater noſter,&c. docuerat & quærere, quęrite primùm regnũ dei,&c. Intendit modò monſtrare vtilitatem vtriuſque (ſcilicet petere & quærere) adiuncto tertio, ſcilicet pulſare. Et hoc ad occurrendum putantibus vanum eſſe petere, quærere & pulſare apud deũ, qui omnia nouit, qui omnia ab æterno apud ſeipſum definiuit, qui immutabilis eſt. huiuſmodi enim errorē confutat, mōſtrando hæc eſſe vtilia ſeu fructuoſa. Et verè nō obſtat certitudini diuinæ ſciẽtiæ, prædeſtinatiõis & immutabilitatis, vtilitas petitionis, inquiſitionis & pulſationis, apud ſapiẽtes & intelligentes: quòd cauſæ ſecundæ nō contrariãtur diuinæ prouidentiæ, ſed exequuntur illam: petitiones ſiquidē, inquiſitiones, & pulſationes, inter cauſas nō putantur ſecũdas. Ita quòd ſicut diuinæ prouidẽtiæ ordo habet

vt ve

vt veſcamur pane in ſudore vultus noſtri (ſerendo,colēdo,metendo,expurgando,molendo triticum) ita habet vt petēdo,inquirēdo,pulſando,regnum cœlorū ingrediamur. Et propterea ſicut ſtultum eſt dicere vana eſſe media humana ad habendum panem,ita ſtultum eſt credere vana eſſe hęc media ad poſsidendum cœlorū regnum:omnia enim apud deum ab æterno certa & diffinita ſunt abſque quacunque mutatione poſsibili in ipſo deo: ſed per cauſas ſecundas mutationi ſubiectas exequendas.

¶ Tria itaque præcepta ſimul dat.Primum eſt petite,proculdubio à deo, à patre veſtro cœleſti.Quod præceptū,quia eſt affirmatiuum , fert ſecum ſubintellectas circunſtantias præceptorū affirmatiuorū:quādo,vbi,ſicut,quid,&c. *Et dabitur.* Non dicit & dabitur quod petitis,ſed abſolutè dabitur : quia vt inferiùs ipſe Ieſus declarabit,noceret aut inutile eſſet quādoq; dari quod petimus. Vnde & Paulo ter dominum roganti vt diſcederet à ſe angelus Satanæ colaphizans ipſum,non eſt datum quod petiit: ſed gratia conſeruāſ ipſum.Rurſus non dicit,& dabitur tūc:ſed ſine determinatione temporis , & dabitur. *Vobis.* petentibus,ad differentiam aliorum;quibus quanuis petamus,non tamen datur illis,ſed nobis obſiſtēte illorum demerito. Scriptū eſt enim, ſi ſteterint Moyſes & Samuel coram me,non eſt anima mea ad populum iſtum,Hiere.15. Semper tamen petitio redit in ſinum petentis. *Quærite.* Secundum præceptum affirmatiuum quoque eſt hoc. Et ipſe dominus explicat inferiùs rem quærendam,eſſe viam ad vitam: ſubiungendo,& pauci ſunt qui inueniant eam. *Et inuenietis.* Ecce vtilitas inquiſitionis:inuenire ſcilicet viam vitæ. *Pulſate.* Tertium eſt hoc præceptū ſimiliter affirmatiuum. Et directè,pulſare ad oſtium regni cœleſtis præcipit,vt inferiùs ipſemet dominus declarabit. *Et aperietur vobis.* Fructus pulſandi,eſt apertio oſtij ad ingreſſum regni cœlorum. Et hæc apertio non aliis , ſed vobis pulſantibus fiet ; quia nullus veſtrum meretur alteri ingreſſum regni cœlorum , ſed ſibiipſi tantùm. *Omnis enim.* Ne intelligeres verba domini dirigi ad diſcipulos in perſona iuſtorum tantùm, reddit rationem fructus vtilitatis ex vtili:omnis enim tam iuſtus quàm peccator (vt patet de Publicano) *Qui petit,* concurrentibus debitis circunſtantiis. *Accipit : & qui quærit,inuenit , & pulſanti aperietur.* Aduerte hîc duo Alterū eſt , quòd quodlibet horum trium diffinitur efficax vniuerſaliter. Et verificatur ſubintelligēdo quodlibet horum fieri, concurrētibus debitis circunſtantiis. ¶ Alterū eſt,quòd vtilitas duorum

duorum primorũ deſcripta eſt in textu tum in futuro (accipietis, inuenietis) tum in præſenti accipit, inuenit. Tertij autẽ vtilitas in futuro tantũ deſcripta eſt: priùs aperietur vobis, modò aperietur. Ad ſignificandum, ꝙ petere & quærere, in præſenti vita poteſt habere effectũ: pulſare autem non niſi in extremo vitæ, quum hinc ad cœlum migramus, effectũ habet. *Aut quis eſt ex vobis homo quem ſi petierit filius ſuus panem, nunquid lapidẽ porriget ei? aut ſi piſcem petierit, nunquid ſerpentem porriget ei?* Intendẽs declarare tria hæc præcepta ſigillatim: inchoat à primo, petite & accipietis, & declarat ſimul duo, ſcilicet ſecuritatem accipiendi, & qualitatem rei accipiendę: vtrumque ſiquidem manifeſtat ex ſimilitudine carnalis patris, quum filij petunt ab eo panẽ vel piſcem, & metaphora eſt ſatis clara. ¶ In qua aduerte, ꝙ filio petenti panem pater non porrigit lapidẽ inutilem, neque petẽti piſcem pater porrigit ſerpentem nociuũ. Intendit enim per hãc metaphoram, quòd nobis petentibus neceſſaria ſeu vtilia, deus nõ dat aliquid inutile aut nociuum, vt hinc intelligamus deum negare nobis quandoque quæ petimus: quia ſi daret quod petimus, daret inutile aliquid aut nociuum. ita quòd nobis petentibus panem (hoc eſt, credentibus petere aliquid neceſſarium tã quam panem) daret lapidẽ: & ſimiliter petentibus aliquid vtile ſeu delectabile tanquam piſcem, daret ſerpẽtem. Vnde pulchrè Aug. dicit: bonus dominus qui negat quãdoq; quod volumus, vt tribuat quod mallemus. *Si ergo vos quum ſitis mali.* Tum quia eſtis ex nihilo, inde enim omnis creatura mali aliquid habet. & nemo bonus, niſi ſolus deus. Tum in actione: quia ſi dixerimus nos peccatum nõ habere, mẽtimur. *Noſtis bona dare filijs veſtris, quanto magis pater veſter qui in cœlis eſt?* Si ſecuri confiditis, ꝙ pater veſter carnalis non det vobis niſi bona; quantò magis debetis eſſe ſecuri de patre veſtro cœleſti? quũ patres veſtri carnales ſint ex parte boni, & ex parte mali: pater autẽ veſter cœleſtis ſit omniquaque bonus? *Dabit bona.* Non dicit dabit petita, ſed dabit bona: quia quãdoq; neſcimus quod petimus eſſe nobis inutile aut nociuum. *Petentibus ſe.* Pronomẽ, ſe, refert patrem cœleſtẽ: intendit enim ꝙ petentibus ab eo, dabit nõ vtilia & nociua, ſed bona. *Omnia ergo.* Declaratis ſpectantibus ad primum præceptum, declarat ſpectantia ad ſecundũ præceptũ, ſcilicet quærite & inuenietis: manifeſtãdo tum viam quærendã & inueniẽdam: tum à quibus inquirere illam debemus, ibi attendite à falſis. ¶ Via ergo quærẽda & inueniẽda declaratur primò in præ-

ceptis affirmatiuis actionum noſtrarum erga homines:reducẽ do omnia ad vnum præceptum. *Quæcunque vultis vt faciant vobis homines,& vos facite illis.* Et deeſt aduerbium,ſic. Legendum eſt, *Omnia quæcũque vultis vt faciant vobis homines.ſic & vos facite illis.* Et eſt ſermo de voluntate naturali, ad quam ſcilicet rationalis natura nos inclinat. Per hoc enim excluduntur inordinatæ voluntates. Rurſus non præcipitur, vt omnia eadẽ ſecundum ſpeciem faciamus aliis,quæ volumus nobis exhiberi ſed eadẽ proportionaliter. non enim præcipitur dominis volẽtibus ſeruitia à ſubditis, vt ipſi illaſmet ſpecies ſeruitiorum exhibeant ſubditis,ſed proportionaliter,hoc eſt,ꝙ ſicut volunt ſubditos efficere quod debẽt ſubditi,ita ipſi domini faciant ſubditis quod debent domini efficere. & ecõuerſo. ſic enim impletur à dominis & ſeruis, à viro & vxore, à patre & filiis, & reliquis differentiis hominum,hoc naturale præceptũ,quæcunque vultis vt faciant vobis homines,& vos facite illis. *Hæc eſt enim lex & prophetæ.* Non dicit tota lex:quia præceptum hoc non complectitur niſi dilectionem proximi:& nihil dicit de dilectione dei:tota autem lex in his duobus pendet, vt dicitur inferiùs cap. 22. Et intendit ꝙ hoc præceptum non ſolùm eſt iuris naturæ, ſed legis & prophetarum,& propterea quærite hanc viam. *Intrate per anguſtam portam.* Aſcendit paulatim dominus docẽdo viã. Incœpit enim mõſtrare viam à præcepto iuris naturę probato diuina lege:modò mõſtrat viam præceptorum fidei. monſtrauit initium viæ eſſe bene ſe habere erga homines:monſtrat modò viam ipſam eſſe in bene ſe habere erga vitam cœleſtis patriæ: quod eſt bene ſe habere erga deum. Via enim gratiæ & fidei fundatur ſuper viã naturæ,& perficit illã. & propterea vtriuſque meminit. Declarat itaq; viã vitæ cœleſtis quærendã ex ſimilitudine portæ anguſtæ & viæ arctę. Intrate ergo per anguſtam portã,fidei. Fides enim eſt velut porta, qua viam cœleſtem ingredimur.& quod Apoſtolus appellat redigere omnem intellectum in obſequiũ Chriſti,appellauit hic Ieſus anguſtiã portæ. *Quia lata porta & ſpacioſa via eſt quæ ducit ad perditionem: & multi ſunt qui intrant per eam.* Rationem reddit ex differentia inter viam ad perditionẽ,& viam ad vitã,penes tria:ſcilicet portam, viam, & numerum gradientium. porta enim viæ ad perditionẽ eſt lata,via quoque ſpacioſa; & multi ſunt qui intrant per eam ad propriã perditionem æternæ mortis. Quo contra. *Quàm anguſta.* pro, quoniã anguſta, *porta & arcta via eſt quæ ducit ad vitam: & pauci ſunt*

ci ſunt qui inueniunt eam. Vide ſingula. Porta fidei anguſtiis articulorum fidei cōcluditur:porta verò perditionis, abſque fide aut fidei ratione, nullos ferè terminos habet:ſed valde lata eſt, dum vnuſquiſque per ſuæ rationis ſeu æſtimationis iudicium ingreditur ad operandum. Via vitæ, quia via charitatis & reliquarū eſt virtutum(ita vt qui in vno offenderit, omnium reus ſit)nō ſolū arcta eſt,quia quælibet virtus eſt in medio:ſed etiam valde anguſta eſt,quia oportet nullius virtutis lineam in medio conſiſtentem deſerere.ſi in vna enim erratur,extra totam viam erratur. Via verò perditionis, quia per omnia extra mediū hinc & inde vitia expanditur,ſpacioſa valde eſt,ſicut medium in circulo & linea per cētrum, ſtricta eſt:ſuperficies autem hinc inde ſpacioſa eſt. Multos denique ire per perditionis viam,& paucos inuenire facto viā vitæ,vtinam non videremus. *Attendite.* Morale eſt quærentibus viam interrogare alios expertos viam. Et propterea dominus non ſolùm quærēdam viam, ſed etiā illos à quibus quærenda occurrit docet, tales enim ſunt communiter doctores & perſonę ſpirituales monſtrantes viam aliis. Ne ergo fallamur,attendite, inquit,diligenter cauete. *A falſis prophetis.* Appellatione prophetarum intellige quoſcunque officium vidēdi,quæ aliis manifeſta non ſunt,profitentes. *Qui veniunt ad vos.* Ego non mitto illos,ſed ipſi ex ſe veniunt ad vos. *In veſtimentis ouium.* Ieiuniis,fletibus,orationibus,vilibus veſtibus,& aliis huiuſmodi exterioribus ſignis virtutum. Hæc enim ſunt velut veſtimenta ouium Chriſti. *Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces.* tendentes ad perditionem ouium Chriſti.intendunt enim ſub ſpecie tot exteriorum bonorum immiſcere venenum alicuius hæreſis ſeu ſchiſmatis,aut mali moris ſeu licentiæ. *A fructibus eorū cognoſcetis eos.* Ne excuſationem ignorantiæ haberemus,dat regulam cognoſcēdi interiora hominis, vt caueamus ab eis,à fructibus,inquit,eorum cognoſcetis eos. ¶ Siſte mentis pedem, & diſcerne fructus eorum à fructibus nō eorū,ſed vel officiorum, vel audiētium, vel fidei,& vniuerſaliter gratiarū gratis datarū, Fructus eorum ſunt propriæ charitatis,ſiue conſiſtāt in verbis, ſiue in omiſsionibus,ſiue in factis. Nō ſunt autē fructus eorum concurſus populi,cōuerſio hominum ad pœnitentiam mediantibus eorum prædicationibus, & ſimiles effectus: quoniam iſti ſunt fructus fidei & deuotionis audiētium, & non ſunt propria opera prophetarū. Similiter quæ dicūt ex ore Moyſi & prophetarū,nō ſunt eorum,ſed cathedræ fructus. Similiter prophetare,

 & dæmones

& dæmones eiicere, & miracula facere vera in nomine Ieſu Chriſti, nō ſunt fructus eorū: ſed gratiæ gratis datæ. ſtant enim hæ gratiæ cū peccato mortali, cum inimicitia eorum ad deū: vt in hoc capitulo dominus ſubiungit. Nō eſt igitur temeraria ratio ab operibus propriis cognoſcere animum hominis. *Nūquid colligunt de ſpinis vuas, aut de tribulis ficus?* Declarat hanc regulam ex ſimilitudine vegetabiliū, tum in ſpecie de fructibus ſpinarū & tribulorum. Vtrunque genus ſpinæ dicitur. Tum in genere, prius de facto: dicendo vniuerſalem. *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala* pro putris, *autem arbor malos fructus facit.* Deinde à poſsibili dicendo, *Non poteſt arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala.* pro putris, *fructus bonos facere.* Vbi non dicit nō poteſt arbor bona fieri putris: aut econuerſo, non poteſt putris fieri bona, ſed dicit, quòd non poteſt arbor bona exiſtens bona fructus malos facere: & ſimiliter non poteſt arbor putris exiſtens putris fructus bonos facere. Et ſignificatur per hæc ſimul iūcta, quòd arbor bona profert fructus bonos tantū, & non bonos & malos; & ſimiliter arbor putris profert fructus malos tantū, & non malos & bonos: alioquin arbor bona poſſet facere malos & putris bonos, cuius contrarium textus dicit. ¶ Intendit autē per ſimilitudinem arboris voluntatem: & conſequenter per arborem bonam ſeu putrem, voluntatem bonam ſeu malam. Per fructus verò bonos, qui non ſunt veſtimenta ouium communia etiā lupis, illos quos Apoſtolus ad Galatas quinto dicit eſſe fructus ſpiritus, dicēdo; fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, māſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. Hæc opera ſi ſunt fructus eorum, cognoſcimus eos eſſe veros prophetas, eſſe bonas arbores, habere bonam voluntatem. ſi autem fructus hos nō videmus, attendamus diligentiùs: quia vel aliquod operum carnis quorum ibi Apoſtolus meminit, vel ſaltem humana cupiditas, aut gloria illorum fructus inuenietur. ¶ Sed occurrit difficultas applicandi integrè parabolam arboris, quantum ad hoc, quòd putris arbor facit tantū malos fructus, quum falſi prophetæ malæ voluntatis faciant etiam aliqua bona opera, ieiuniorū, eleemoſynarum, & cætera. Nam veniunt in veſtimentis ouium, & ſimiliter quantum ad hoc, quòd bona arbor, non niſi bonos fructus facit: quia nullus eſt tam ſanctus, qui non peccet in hac vita. ¶ Solutio eſt, quòd ideo Ieſus hæc dixit, vt intelligamus ꝙ quæcunque bona opera ex ſuo genere, procedunt à mala voluntate

tate falſorum prophetarum, non ſunt fructus boni, ſed ſunt fru ctus mali: ita quòd intelligamus etiam ipſa veſtimenta ouium, ſub quibus ſe occultant, fructus eſſe malos. Et verè ſic eſt, quia ſunt effectus malæ voluntatis ordinantis hęc omnia ad malum finem. Quod autem obiicitur de peccatis ſanctorum, nō obſtat ſententiæ euangelicæ: quia nullum peccatum eſt fructus bonæ voluntatis. deficiendo enim à perfectione bonæ voluntatis peccat, quiſquis venialiter peccat. *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* pro, exciditur & in ignem mittitur. *Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos.* Tacitè occurrit quæſtioni, nunquid tales falſos prophetas tu manifeſtabis puniendo: Reſpondet enim, nihil manifeſtè promitto: ſed indubiè quotidie intus ſucciditur de horto ſeu conſortio ſanctæ eccleſiæ, & in ignem æterni cruciatus quotidie mittitur: dum quotidie aliquis eorum moritur. Non igitur aliunde, quàm ex fructibus eorum cognoſcetis eos in præſenti vita. *Non omnis.* Declaratis ſpectātibus ad duo prima præcepta, declarat modò tertium præceptum: ſcilicet pulſate, & aperietur vobis. Et duo dicit, alterum negatiuum, non omnis qui dicit: alterum affirmatiuum, qui facit voluntatē, &c. per hæc enim duo declaratur, quid eſt pulſare ad ingreſſum regni cœlorum: ac per hoc diſcernuntur verè pulſantes (quibus & aperietur) à non verè pulſantibus, quibus nō aperietur. *Qui dicit mihi.* Quāuis nullus dicere poſsit Ieſu domine, niſi in ſpiritu ſancto (vt Apoſtolus primæ ad Corinthios duodecimo dicit) quia veritas à ſpiritu ſancto eſt, non tamen ſufficit iſte effectus ſpiritus ſancti ad hoc, quod homo intret in regnū cœlorum: quia non ſufficit ad ſalutem vera fides ſine operibus. *Domine domine, intrabit in regnum cælorum.* Repetitio, vel confeſsionem vtriuſque naturæ in Chriſto ſignificat, vel ſignum eſt feruentis exterioris cultus. Ac ſi apertè dicat, non omnis qui profitetur integrè fidem meā, quantumcunque ferueat exteriori cultu colendo me, intrabit in regnum cœlorum. *Sed qui facit voluntatem patris mei, qui in cælis eſt.* Ecce affirmatiuum, non ſufficit dicere, domine domine, integra fide & exteriori cultu: ſed oportet factis exequi voluntatem patris mei. *Ipſe intrabit in regnum cælorum.* Omnes iſtæ quinque dictiones ſunt ſuperfluę. *Multi dicent mihi in illa die, domine domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Declaraturus ambo propoſita, primo declarat negatiuum: ſcilicet non omnis qui dicit mihi, &

hi,& cætera. Declarat autem hoc à tribus generibus hominum quorum damnatio valde admiranda apparet hominibus. vix enim perſuaderi poteſt hominibus, quòd aliqui viri verè prophetent, & miracula vera faciant, & dæmones eiiciant ab obſeſſis corporibus, & cùm hoc ſint viri mali inimici dei. Hæc tria genera hominum inducit hîc Ieſus: non quòd omnes tales, ſed quòd multi eorum dicent mihi in illa die, iudicij ſcilicet, domine domine, rectitudine fidei, nónne in nomine tuo prophetauimus, de occultis ſecretiſque illuminati ſumus inuocando nomen tuum: ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, dæmonia eiecimus, ab hominibus: & ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, virtutes multas, verorum miraculorum fecimus. *Et tunc.* in die iudicij, *fatebor illis.* reſpondendo, *quia nunquam noui vos.* Nota nunquam: quoniam hinc manifeſtè patet, quòd nec tunc quando prophetabatis, quando dæmonia eiiciebatis, quando miracula faciebatis, noui vos, notitia filiorum. Et dixit hoc vt intelligeremus iſtos damnari, non quia poſt miracula effecti fuerint iniqui, ſed quia etiam tunc erant iniqui. propterea enim dixit, nunquam noui vos. *Diſcedite à me omnes.* Superfluit omnes. *Qui operamini iniquitatem.* Rationem reddit, quare nunquam nouit eos: quia ſcilicet cum tot gratiis exercebant opera iniqua. Hæc enim omnia (ſcilicet facere miracula, & prophetare, & dæmones eiicere) ſpectāt ad gratias gratis datas hominibus ad vtilitatem aliorū, & ſtant cum inimicitia ad deum. ❡ Et bene hæc nota: ne curras cum vulgo ad odorandum homines velut ſanctos, quia prophetant aut miracula faciunt. Sunt enim hæc opera communia bonis & malis: vt hîc dicit dominus. *Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſsimilabitur.* pro, aſsimilabo, *eum viro ſapienti.* pro prudenti, *qui ædificauit domum ſuam ſuper petram, & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram. Et omnis qui audit verba mea, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam: & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit: & fuit ruina eius magna.* Declarat affirmatiuum: ſcilicet qui facit voluntatem, & cætera. Declarat autem aſsimilando facientem voluntatem patris ædificanti domum ſuper terram: non facientem verò, ædificanti domum ſuper arenam. Similitudo eſt ſatis clara. ❡ Circa quam tria ſunt

notanda. Primum, quòd ratio ſimilitudinis eſt eo, quòd tam ſeruare quàm non ſeruare præcepta Chriſti, conſiſtit non in vna operatione, ſed in conſtructione vniuerſæ vitæ hominis. Seruãs enim Chriſti præcepta ſolus ille eſt, qui vniuerſam vitam ſuam conſtruit firmam ac ſtabilem ſemper duraturam: audiens verò, & non ſeruans eſt, quicunque vniuerſæ vitæ ſuæ ſic rationem habet, vt non ſit firma. Et eſt ſermo de firmitate & duratione perpetua: & ſimiliter de nõ firmitate in æternum. & propterea ille prudens, iſte ſtultus dicitur. ille enim, vt prudens fundamentum firmum elegit: iſte vt ſtultus infirmitatem admiſit fundamenti totius vitæ. ¶ Secundum eſt, ꝙ tria aduerſantia domui inducũtur: tum vt ex numero trinario vniuerſa contraria intelligãtur. tùm vt ex ſpeciebus nominatis (ſcilicet pluuia, vento & flumine) vndique occurrentia mala intelligeremus. nam pluuia deſuper obruit, flumina ſubtus eradicant, venti latera domus percutiũt. ¶ Tertiũ eſt, ꝙ ille ſolus appellatur facere, qui perſeuerat vſq; in finem. huiuſmodi perſeuerãtia manifeſtè ſignificatur per nõ caſum domus ex ventis, fluminibus & pluuiis. Et verè ſic congruebat propoſito diffinire facientem: quia ſermo eſt de illo facere, quo pulſamus, & aperitur nobis regnum cœlorum. conſtat namq; ſolos illos qui perſeuerãt ſeruando præcepta Chriſti, pulſare ad oſtium regni cœlorum, ita quòd aperietur eis. reliquis enim conſtat non aperiendum eſſe: & conſequenter non pulſaſſe: quia omni pulſanti aperietur. *Et factum eſt quum conſummaſſet Ieſus verba hæc admirabantur.* pro, oſtupeſcebant, *turbæ ſuper doctrina eius.* Admiratio turbarum ſubiuncta hîc ab euangeliſta ſuper doctrina Chriſti, intelligi poteſt dupliciter. Vel ad ſignificandum materiam ſtuporis: ſcilicet quòd verba hæc in monte dicta ſignificentur materia admirationis. Et hic ſenſus non eſt literalis: quia turbæ non interfuerant ſermoni habito à Ieſu in monte ad diſcipulos. Vel ad ſignificandum tempus admirationis: ſcilicet quod fuit poſt prædictum ſermonem. Et hic eſt ſenſus literalis. Vnde & Marcus & Lucas huius admirationis & cauſæ meminerunt abſque ſermone hoc: Mirabantur enim turbæ de doctrina quam audiebant Chriſto prædicante illis. *Erat enim docens eos ſicut poteſtatem habens.* Ratio hæc admirandi integratur ex doctrina & modo faciendi miracula. Fecerãt enim olim Moyſes, Helias & Helizeus miracula, ſed non tali modo: ſcilicet imperando, ſicut videbant Chriſtum imperare dæmonibus. Rurſus fecerant patres miracula, ſed nõ docendo propriam

doctrinam. Chriſtus autem & docebat propriam doctrinam, & poteſtatiue miracula apponebat doctrinæ,& propterea dicitur docens ſicut poteſtatē habens. Et quia in hoc excedebat Scribas, ſubditur, *Et non ſicut Scribæ eorum & Phariſæi*. Superfluunt tres vltimæ dictiones: ſcilicet, eorum & Phariſæi.

CAPVT VIII.

Q*Vum autem deſcendiſſet Ieſus de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ.* Mattheus inchoauit doctrinam ſermonis dominici dimiſsis turbis à Ieſu aſcendente in montem, & duo poſt facta ſubiunxit: alterum de admiratione turbarum ſuper doctrina Chriſti, alterum de ſequela multarum turbarū. Et dixit hæc quaſi redeundo ad ordinem hiſtoriæ: deſcribendo quod poſtquàm Ieſus deſcendit de monte, in quo ſupraſcriptum protulit ſermonem, multæ turbæ ſecutæ ſunt eum, non quòd turbæ ſubſtiterint, & expectauerint in campeſtribus, donec Ieſus deſcenderet de monte: ſed quòd licet dimiſſæ fuerint turbæ à Ieſu aſcendēte in montem, & illæ ierint ad propria, nihilominus vbi audierunt ipſum iterum prædicare publicè, ſecutæ ſunt eum.

Et ecce leproſus veniens adorabat eum. Signum ſenſibile honorationis genufle ctendo exhibebat. *Dicens, domine ſi vis, potes me mundare*. Magna fides, fatetur potentiam in voluntate conſiſtere. *Et extendens Ieſus manum, tetigit eum*. Vt dominum legis prohibentis tactum leproſi ſe oſtenderet: ſimulque virtutem humanæ naturæ in ſe aſtrueret, dū tactu curat lepram. *Dicens, volo*. Reſpondet ad id quod dixerat, ſi vis. *Mundare*. Altera oratio eſt imperatiui paſsiui. Et reſpondet monſtrando veram confeſsionem, potes me mundare: dum imperatiuè dicit, mundare: tanquam poteſtatem habens. *Et confeſtim mundata eſt lepra eius. Et ait illi Ieſus, vide nemini dixeris*. Non præcipiendo, ſed humilitatis affectum explicando, interdicit curato publicationem miraculi: non quòd timeat ſibi de inani gloria, ſed quòd doceat diſcipulos, vt ſtudeant vitare humanam gloriam. *Sed vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyſes*. iuxta præceptum legis Leuit. 14. *In teſtimonium illis*. Declarat quorſum tendat hæc miſsio ad ſacerdotes: vt ſcilicet examinantes quomodo curatus eſt, intelligant ex hoc teſtimonio poteſtatem faciendi miraculi in me. *Quum autem introiſſet Ieſus Capharnaum, acceßit ad eum centurio, rogans eum & dicens, domine puer meus iacet in domo paralyticus & malè*. pro, grauiter. *torquetur*. Miraculum erga ſeruum Centurionis in Capharnaum narratur. Vbi

tur. Vbi aduerte, quòd ea quæ Matthæus narrat de Centurione, intelligenda ſunt non per ipſummet Centurionem dicta domino Ieſu; ſed per internuncios: vt Lucas explicans rei geſtæ modum teſtatur. cap. 7. *Et ait illi Ieſus, ego veniam, curabo eum.* Hæc verba domini reſponſiua fuerunt petitioni Centurionis per ſeniores Iudæorum. *Et reſpondens Centurio, ait.* per alios nuncios amicos, quum audiſſet quòd Ieſus veniret ad domum ſuam. *Domine non ſum dignus.* pro, idoneus, *vt intres ſub tectum meum, ſed tantùm dic verbo, & ſanabitur puer meus. nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites, & dico huic vade, & vadit, & alij veni, & venit, & ſeruo meo, fac hoc, & facit. Audiens autem Ieſus, miratus eſt.* Non eſt dubium Ieſum ſigna exteriora admirationis effeciſſe: ita quòd exterior admiratio in eo apparuit. Interior autem admiratio in Chriſto quoque fuit: non ex ea parte, qua omnia ei nota erant antequam fierent (nullus enim admiratur de iis quæ iam nouerat) ſed ex ea parte qua experimentali notitia hactenus ei ignota fuerat tam noua, inſolita, & magna fides hominis gentilis. Erat enim tanta taliſq; confeſsio digna admiratione apud omnes. *Et ſequentibus ſe dixit.* Inter ſequentes erant ſeniores Iudæorum, qui primò miſsi fuerant à Centurione: cum quibus Ieſus ibat verſus domum Centurionis. *Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Iſrael.* Non dicit non inueniam, ſed adhuc non inueni: ad differentiam fidei in futurum inueniendæ. Et rurſus dicit non inueni: ſcilicet ex tempore quo quæro fructum prædicationis meæ & miraculorum, quæ operatus ſum. Et hoc ſubintelligendum eſt ad differẽtiam fidei maioris inuentæ in Ioanne Baptiſta: qui confeſſus eſt in eo diuinam naturam ac paſsionem, & reconciliationẽ mundi per eum, &c. non enim fides Centurionis præponitur fidei Ioannis Baptiſtæ: ſed reliquorum qui ob prædicationẽ Chriſti vel eius miracula crediderãt vſque ad tempus illud. Leproſus enim Iudæis magnam oſtenderat fidem (dicens ſi vis potes me mundare) ſed maiorem oſtendit Centurio, profitens etiam modum curandi in abſentia ſolo verbo. Ex eo enim, quòd dicit non inueni, ſignificat, quòd loquitur de tempore ex quo quæſiuit fidem in ſeipſum per prædicationem, & miracula tanquam fructũ prædicationis & miraculorum, & nõ abſolutè. fides autem Ioannis Baptiſtæ fuit antequàm Chriſtus prædicaret, non fuit fructus prædicationis Chriſti. Vnde per hæc verba non præfertur fides Centurionis niſi Iſraelitis, qui Chriſto prædicante, &c. crediderant

rant in eum. ¶ Poteſt quoque intelligi abſolutè, referendo ad fidem etiã Ioannis Baptiſtæ. in eo enim primùm inuenit fidem ex quo venit ad executionẽ officij ſui. Sed tunc eſt ſenſus: nõ inueni tantã proportionaliter fidẽ in Iſrael. Quãuis enim fides Ioannis Baptiſtę fuerit maior quantitatem quãtitati comparãdo, fides tamen Centurionis fuit maior proportionaliter: quia maior fuit illa fides in viro gentili, militari, ex auditu famæ Ieſu, ferè in principio prædicationis Chriſti, quàm fuerit in Ioanne Baptiſta ipſius maxima fides: quia fuerat ſanctificatus in vtero, filius ſacerdotis, educatus in vita eremitica, cõuerſatus cum ſpiritu ſancto, &c. Sicut viduæ oblatio fuit maior cæteris proportionaliter, quãuis minimæ fuerit quantitatis: ſcilicet duorũ minutorum. *Dico autem vobis, quod multi ab oriente & occidente venient, & recũbent cũ Abraham Iſaac & Iacob.* Occaſione ſumpta ex tanta viri gentilis fide, prædicit futurã ſalutem gentiũ. *In regno cœlorum*. Ideo inducit ſimul regnum cœlorum cum patriarchis Abraham, Iſaac, & Iacob: vt declaret ex hac coniunctione regnũ promiſſum patriarchis Abrahã, Iſaac. & Iacob in Meſsia, eſſe regnum cœlorũ & non regnũ de hoc mundo, cuius oppoſitũ intelligunt Iudæi exiſtimantes regnũ Meſsiæ eſſe regnũ terrenum. *Filij autem regni eijcientur.* Iudæi appellantur filij regni, quia ex genere cui promiſſum eſt regnum naſcuntur ſecundum carnẽ. Verùm non dicit omnes ſed indefinitè: quia quẽadmodum non omnes, ſed multi gẽtiles recũbent cũ Abraham, ita non omnes, ſed multi filij eiicientur. *In tenebras exteriores*. Internæ tenebræ ſunt tenebræ animi: exteriores autem ſunt tenebræ ſenſibilis lucis priuatiuæ. tenebroſum enim credimus eſſe locum dãnatorum. *Ibi erit fletus & ſtridor dentium.* Per has tres ſenſibiles pœnas (ſcilicet tenebras, fletum & ſtridorem dentium) deſcribit ad literã vniuerſas pœnas ſenſus, quę erunt in inferno. Quòd enim de inferno ſit ſermo, ex eo patet, quòd è regione ponitur regni cœlorum (in quo recumbũt Abraham, Iſaac & Iacob) locus iſte. Quòd verò pœna ſenſus ſignificetur, ipſa nomina teſtantur, & congruit, vt quemadmodum regnum cœlorum ſignificatũ eſt ſecundũ ſtatum perfectionis, dicẽdo recumbent cum Abrahã, Iſaac, &c. (hoc enim ad ſtatum reſurrectionis ſpectat, quãdo & non ante ad perfectionem veniet regnum cœlorum) ita damnatorũ quoque perfecta afflictio, in anima ſcilicet & corpore, per has ſenſibiles pœnas ſignificetur. Trinarius autẽ numerus quia perfectionis eſt, ad vniuerſitatem pœnarum ſignificandum inductus

ductus eſt. plures enim & maiores erũt pœnæ ſenſibiles damnatorum, quàm hæ tres explicent. Et quoniam non creditur fore ibi fletum lachrymarum, ideo ſpecies pro genere intellige: hoc eſt per has ſpecies intellige pœnas ſenſibiles non minores iſtis. ſunt enim illæ immanifeſtæ nobis, & propterea per has manifeſtas nobis deſcribuntur. *Et dixit Ieſus Centurioni.* nõ in propria perſona, ſed in eius amicis. *vade, & ſicut credidiſti fiat tibi. Et ſanatus eſt puer.* decſt eius. *ex illa hora.* pro, in illa hora. *Et quum veniſſet Ieſus in domum Petri, vidit ſocrum eius iacentem & febricitantem: & tetigit manum eius, & dimiſit eam febris, & ſurrexit, & miniſtrabat eis.* Miraculum hoc circa ſocrum Petri, non in Capharnaum, ſed in Bethſaida videtur factum: quoniam domus Petri in ea creditur fuiſſe ciuitate. *Veſpere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eiiciebat ſpiritus verbo: & omnes malè habentes curauit, vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam dicentem: ipſe infirmitates noſtras accepit: & ægrotationes noſtras portauit.* Aduerte hìc textum Eſaiæ capite quinquageſimoquinto, quantũ ad illa verba, Ipſe infirmitates noſtras accepit & ægrotationes noſtras portauit, exponi à Matthæo euangeliſta de cura corporalium ægritudinum, quam exercuit Chriſtus. ❡ Et ne putes (vt Porphyrius dixit) Matthæum fuiſſe ignorantẽ, diſcute diligẽter textum illum Eſaiæ, & perſpicies ſenſum iſtũ eſſe ſenſum literalem. Intendit enim Propheta de Meſsia in paſsione conſtituto dicere, quòd ipſe non fictè, non vulgari fama: ſed verè miracula ſanitatum effecit alios ſanando: & tamen nos reputauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à deo, &c. Vnde principes Iudæorum illudentes Chriſto crucifixo dixerunt, alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere, &c. ❡ Nec modus loquendi quo vtitur Propheta, obſtat. Non quidem pronomen noſtras: quoniam clarè patet prophetam dicere hæc verba in perſona populi, & tam beneficia collata populo Iudæorum, quàm peccata eiuſdem contra Chriſtum, vt communia etiam ſibi proferre. ſicut enim ait, infirmitates noſtras, ægrotationes noſtras, ita ſubiungit, & nos reputauimus eum quaſi leproſum, &c. Nec verbum tulit aut portauit: quoniam hoc loquendi modo ſignificauit facilitatem curationum exhibendarum à Chriſto abſque medicinis, abſque alteratione aliqua: ita quòd tam facilè ipſe tollit à populo noſtro ægritudines corporis, ac ſi tolleret vnam rem portabilem & veheret in alium locum. Eſt itaque literalis ſenſus prophetiæ, quòd Meſsias vere

tulit,hoc eſt abſtulit,infirmitates noſtras,quæ ſcilicet ex defectu accidunt:& ægrotationes noſtras,quæ ſuper exceſſu prouenıūt: vt omne genus ægritudinis comprehendatur in iſtis.De animę autē languoribus quæ peccata ſunt,ſubdit poſtea Eſaias ibidē: deus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum,& ipſe peccata multorum tulit. *Videns autem Ieſus turbas multas circum ſe*. Multitudo turbarum,quæ nō poterant ſimul doceri, occaſionē dat domino prædicanti transferendi cum diſcipulis ſuis. *Iuſsit diſcipulos*.Superfluit,diſcipulos. *Ire trans fretum*. pro,ire in vlteriorem ripam. *Et accedens vnus ſcriba,ait illi,magiſter,ſequar te quocunque ieris*.Scriba iſte offert ſe non diſcipulum,ſed comitem itineris, quocunque Ieſus ierit:non enim dignabatur quum eſſet ſcriba, hoc eſt,peritus in lege,ſubire diſcipuli nomen. *Et dicit ei Ieſus, vulpes foueas habent,& volucres cæli nidos*. Reſponſio hæc accuſat animum ſcribæ:ex eo enim quòd reſponſio non congruit oblationi ſcribæ,intelligimus quòd congruit animo eius.Spem lucri tollit hæc reſponſio:& propterea animus ſcribæ ad quæſtum inſinuatur,meritoq; repellitur à ſocietate itineris. *Filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet*. Appellat ſeipſum Ieſus filiū hominis:tum humilitate,quia alij vocabant ipſum filiū dei:tum veritate,contra hæreticos futuros:alios negaturos quòd eſſet filius hominis,alios negaturos quòd eſſet filius virginis: tum appropriatione,quia ipſe ſolus eſt deditus homini,eſt totus hominis:ad hoc enim venit vt hominem ſaluaret,vt ſeipſum daret redēptionem pro homine,quod eſt nomen naturæ humanæ.Sicut Hebræo modo loquendi,filij nuptiarum dicūtur dediti nuptiis: filij ſponſi,dediti iis quæ ſunt ſpōſi:& filij mortis obnoxij morti,& ſic de ſimilibus:propter hoc enim Ieſus appropriauit ſibi ipſi hoc nomē filius hominis. *Alius autem de diſcipulis eius ait illi*. Scriba nō inuitatus obtulit ſe & reiectus eſt:iſte autem diſcipulus inuitatus(vt alius refert Euangeliſta)nō recuſauit ſequi Chriſtum,ſed dilationem petiit: reſpondendo enim Ieſu dicenti, ſequere me, ait illi,permitte me,&c. *Domine permitte me primùm ire & ſepelire patrem meum*. Non dicit patrem meum mortuum, ſed patrem meum:quia non petit exiguum tempus paternæ ſepulturæ,ſed petit totum tempus vitæ paternæ. Ac ſi apertè dixiſſet, dimitte me ire donec viuit pater meus: ſignificauit enim durationem vitæ paternæ ab officio ſepulchri. quemadmodum Euritia mater beatæ Luciæ dixit filiæ, tege primùm oculos meos, & de facultatibus,fac quod volueris: ſignificādo mortem ſuā ab

officio

officio tegēdi oculos. *Ieſus autē ait illi, ſequere me.* Alius Euangeliſta adiungit annuncia regnū dei, vt intelligamus relinquendū eſſe etiam patrem propter officium annunciandi regnū dei. *Et dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.* Non oportet mortuos deo eſſe, quibus dimittitur cura ſepeliendi mortuos ſuos: quū officia hęc humanitatis cōmunia ſint bonis & malis: & propterea mortuos appellat illos, quorū ſtudiū eſt circa mortalia: quod cōmune eſt malis & bonis, imperfectis tamē. Ac ſi apertè dixiſſet, dimitte curā rerum mortalium iis, quorū ſtudiū eſt circa mortalia: tuum autem ſtudium ſit circa æterna. Vſus eſt autē hoc modo loquendi, dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. ad ſignificādum proportionem, immò ſimilitudinem inter curatores & curādos. *Et aſcendente eo in nauiculam.* pro, nauem, *ſecuti ſunt eum diſcipuli eius: & ecce motus magnus factus eſt in mari, ita vt nauicula.* pro nauis. *operiretur fluctibus. Ipſe verò dormiebat.* Coram aliis, in teſtimoniū veræ naturæ humanæ in ipſo: & ne motus fluctuum in mari ipſo ſpectante fieret: ſi enim ipſo ſpectante factus eſſet, aut non timuiſſent diſcipuli, aut putaſſent quòd ipſo inuito fieret: ſed vbi dormiēte Ieſu ſæuiunt fluctus, terrentur diſcipuli & confugiunt ad ſuſcitandum eum. *Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, & ſuſcitauerunt eum, dicentes, Domine ſalua nos, perimus. Et dicit eis Ieſus, quid timidi eſtis modicæ fidei?* Hoc monſtrat diſcipulos nō adhuc perfectā habuiſſe fidē: ſi enim credidiſſent eum verū deum, nō ſuſcitaſſent à ſomno: nec putaſſent plus poſſe vigilantem quàm dormientem. *Tunc ſurgens.* Proculdubiò à ſeſſione ſeu cubitu. *Imperauit ventis & mari*, pro, increpauit vētos & mare. Senſibili imperio vſus eſt, vt cognoſcerent præſentes, quòd ſolo imperio mutat creaturas: & ſic cognoſcerent ipſum eſſe verum deum, cui proprium eſt ſolo imperio res efficere. Nec propterea venti & mare ſenſerunt aut perceperūt increpationem, ſed mutati ſunt: nō enim ad hoc increpabat vt elementa ſentirent, ſed vt homines pręſentes viderent, quòd ſola increpatione mutantur venti & mare. *Et facta eſt tranquillitas magna.* Euidentia miraculi ex ſubita tranquillitate nō modica, ſed magna, cōprobatur; naturaliter enim paulatim fit tranquillitas poſt tēpeſtatem. *Porrò homines mirati ſunt dicentes, qualis eſt hic, quia vēti & mare obediunt ei?* Proculdubiò diſcipuli modicæ fidei, homines appellantur, non ſolùm natura, ſed defectu diuinæ fidei: eorum etiam fuit hęc admiratio, & nō tantùm nautarū: vt patet Luc. 8. *Et quum veniſſet Ieſus transfretum*, pro, in vlteriorem ripam Geraſenorum

raſenorum. pro, Gregeſenorum, *occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes ſæui nimis: ita vt nemo poſſet tranſire per viam illam. Et ecce clamauerũt dicentes, quid nobis & tibi Ieſu fili dei?* Non obliuiſcitur diabolus officij ſui: tentationem enim quam in deſerto inchoauerat poſt Chriſti ieiunium ad explorandum ſi filius dei eſſet, modò proſequitur: ex induſtria & arte exploratoria appellans Ieſum filiũ dei. Non quòd iam ſciret ipſum eſſe filium dei: quia ſi cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. 1. ad Corinth. 2. *Veniſti huc ante tempus torquere nos?* Vox iſta triſtitiæ eſt ſentientium ſpiritualem torturam, in hoc ꝙ cogebantur præcepto Chriſti exire inuiti ab hominibus poſſeſsis: vt patet ex verbis Luc. 9. ipſa enim coactio ad relinquendum poſſeſſa tortura eſt ſpirituali creaturæ. Appellatur autẽ ante tempus, vel opinatum: eo modo loquẽdi, quo dicimus euenire ſenium, vel infortunium ante tẽpus, quia ante opinatũ tempus occurrit. Vel torturę: nam tẽpus quo torquebimur, erit poſt iudicium: interim autem eſt tẽpus quo nos torquemus alios: & propterea ante tempus noſtræ torturæ dicunt ipſum veniſſe ad torquendum eos. *Erat autem non longe*. Superfluit non. *ab illis grex multorum porcorum paſcens. Dæmones autem rogabant eum, dicẽtes, Si eijcis nos hinc*. Superfluit hinc. *mitte nos*. pro, permitte nobis, *abire in gregem porcorum*. Eadem iniqua voluntas qua homines vexant, petitur exercenda ſaltem in porcis: vt vel ſic vexent homines in rebus eorum. Similis eſt hæc petitio petitioni Satanæ cõtra res quas poſsidebat Iob: vnde intelligimus naturalem poteſtatẽ dæmonum ſuper res corporeas, inhibitã alligatamq; à deo eſſe: ex eo enim ꝙ licentia egent ad ſubmergendos porcos, qui nõ erant res alicuius viri ſancti, quum porcus ſit animal prohibitũ apud Iudæos, inſinuatur ꝙ nec in res quantũcunque prophanas poſſunt poteſtatem ſuam exercere, licentia non obtenta à deo. *Et ait illis, ite*. pro, abite. Non vt dæmonibus rem gratam cõcederet: ſed vt vteretur opera dæmonum ad manifeſtandam ſuam potentiã. *At illi exeuntes abierunt in porcos: & ecce magno impetu abijt totus grex per præceps in mare: & mortui ſunt in aquis*. Vbi aduerte, quòd ideo in porcos dæmones vexantes hominem miſit ad ſubmergendum ſtatim porcos, vt pertinacia negantium dæmones vexare hominẽ, attribuendo vexationem ægritudini corporali, manifeſtè confutaretur, & conuinceretur ex hoc facto: fingi ſiquidem non poteſt, quòd ſtatim in vniuerſum gregem porcorum ægritudo vexati migrari, vt præceps ſe ſubmerget.

ſubmerget. At ſi hoc factum, hoc ſignum, hoc teſtimonium nõ ſuffũcit iſtis pertinacibus, dicãt quæſo quo ſigno euidẽtiori mõſtrari poteſt inuiſibilis ſpiritus opus, vt confutatos ſe agnoſcãt.

Paſtores autem fugerunt, & venientes in ciuitatem, nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exijt obuiam Ieſu, & viſo eo rogabãt eum, vt tranſiret à finibus eorum. Vox timoris magni eſt: vt patet Luc. 8. Salutem nanque hominum liberatorum à dæmoniis, & perditionem porcorum vidẽtes ex aduentu Ieſu, magis timuerũt augmentum damni rerum temporalium, quàm cõcupierint augmentum ſalutis ſpiritualis: ſalus hominum admirationem ciuitati generauit: damnum porcorum timorem maioris damni in ea excitauit: & ſic timore acti rogauerunt vt diſcederet ab eis. Et fortè illi porci alicuius gentilis erant, à quo ſibi ciuitas timebat, ſi ſequaces fuiſſent Ieſu authoris talis damni: & propterea rogauerunt Ieſum, vt diſcederet ab eis.

CAPVT IX.

ET aſcendens Ieſus in nauiculam. pro, nauem, *transfretauit.* Redeundo in Galilæam. *Et venit in ciuitatẽ ſuam.* Poteſt intelligi dupliciter. Vel in Naſareth: ſed quid ibi fecerit, tacetur. Vel in Capharnaum, quæ poteſt dici ciuitas eius, quia iam ex toto migrauerat ex Naſareth, & tranſtulerat domiciliũ ſuum in Capharnaum. Dicitur enim Matth. 4. quòd relicta ciuitate Naſareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaũ. Ideo autẽ intelligimus per ciuitatẽ ſuam Capharnaum: quia factũ ſequẽtis miraculi in Capharnaum patratum dicitur Mar. 3. *Et ecce offerebãt ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Ieſus fidem illorum.* Per tectum nudatum ſubmittentiũ paralyticum. Vbi nota alienam fidem etiam mihi ſubuenire apud clemẽtiſsimum Ieſum. *Dixit paralytico, confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Quærebat paralyticus ſanitatẽ corporis, Ieſus autem incipit à ſanitate animæ: tũ ſignificãdo per hoc, quòd paralyſin habebat propter peccata ſua: ad hoc enim ſpectat, quòd monet ipſum confide fili, quòd curaberis ab infirmitate corporis: quia remittũtur tibi peccata tua, hoc eſt, quia ceſſat cauſa ægritudinis tuæ. Tũ vt per hoc daretur occaſio faciendi, non ſimplex curationis miraculũ, ſed miraculũ multipliciter atteſtatiuum deitatis eius: nam tripliciter in hoc facto manifeſtauit ſe eſſe deum: ſcilicet mõſtrando ſe videre cogitationes eorum, & imperatiuè ſubitam ſanitatem largiẽdo, & hoc ipſum efficiendo in teſtimonium, quòd habet po-

teſtatem dimittendi peccata. *Et ecce quidam de ſcribis dixerunt intra ſe.* Non idiotæ,ſed in lege periti,legerant propriũ eſſe deo dimittere peccata:ego deus qui deleo iniquitates tuas. Eſa.43. *Hic blaſphemat.* Arrogãdo ſibi homini, quod eſt proprium deo. *Et quum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit, vt quid cogitatis mala in cordibus veſtris?* Scilicet me eſſe blaſphemum. Quum etiam non dixerim,remitto tibi peccata,ſed remittuntur tibi peccata, quod poſſet verè dici à ſciente remitti tibi peccata,etiam ſi ipſe dicens hoc; non haberet poteſtatem remittendi peccata. *Quid eſt facilius dicere,dimittuntur tibi peccata tua:an dicere, ſurge & ambula?* Cogitationes omnes Scribarũ confutat. Cogitabãt enim facilè eſſe dicere,remittũtur tibi peccata:quia hoc quilibet dicere poteſt,exiſtẽte occulta veritate dicti; nullus enim homo poteſt eſſe teſtis,an hoc dictum,remittuntur tibi peccata, ſit verũ. Apparet enim quoſdã Scribas interpretatos illa verba,dimittũtur tibi peccata,dicta eſſe à Ieſu authoritatiuè: ac ſi dixiſſet remitto tibi peccata, & ꝓpterea dixiſſe,in corde hic blaſphemat. Quoſdam antem Scribas cogitaſſe,ꝙ artificioſè Ieſus dixiſſet, remittũtur tibi peccata,& nõ dixiſſet,ſurge & ambula:quia facile eſt dicere,remittuntur tibi peccata,difficile autẽ dicere,ſurge & ambula:illius enim veritas occulta eſt, iſtius autẽ veritas oportet ꝙ ſit manifeſtiſsima. Et propterea dominus Ieſus vtraque mala cogitata in cordibus Scribarum confutat:producẽdo in publicum cogitamina eorum de comparatione horum duorũ:ſcilicet remittuntur tibi peccata,an dicere, ſurge & ambula. *Vt autem ſciatis.* Verba hæc ſunt Chriſti ad Scribas, & continuata fuerunt cum verbis,quæ vertẽdo ſermonem ad paralyticum ſubiunxit,ſurge,&c.ſed Euangeliſta interpoſuit illa verba,tunc ait paralytico, ad demonſtrandum,quòd poſtquam priorẽ ſermonis partem direxit ad Scribas,vertit ſe ad paralyticum dirigens ad ipſum ſermonem. *Quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata.* Moderatur Ieſus confutationem clarificando myſterium:non negat propriũ eſſe deo dimittere peccata,non dicit apertè, ego ſum deus habens poteſtatẽ dimittendi peccata; ſed hinc ſcitote,quòd filius hominis, non ſolùm homo ſed filius hominis exiſtens vobiſcum in terra:habet poteſtatem dimittendi peccata:ac per hoc non eſt tantũ homo,non eſt tantùm filius hominis,ſed etiã ille qui habet poteſtatem dimittendi peccata: quod eſt eſſe deum: vt voſmet dicitis,confitentes ꝙ nullus poteſt dimittere peccata niſi ſolus deus. *Tunc ait paralitico: ſurge*

eo: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. & ſurrexit & abijt in domum ſuam. Miraculi euidentia longè maior quàm expectata fuerit, apparuit. ſufficiebat miraculo quòd paralyticus iacens, ſanus ſurgeret: ſed adiunctum eſt, tolle lectũ tuũ, vt non tãtùm ſanitas, ſed & robur portandi lectũ, in quo vectus à quatuor fuerat, appareat. Et amplius adiicitur, vade in domũ tuam, vt non ſolũ præſentes, ſed quicunque obuiantes euidentiam miraculi probent. *Videtes autẽ turbæ, timuerunt.* pro, admiratæ ſunt, *& glorificauerunt deum, qui dedit poteſtatem talem hominibus.* Significantius explicat turbas, ad differentiam Scribarum cogitãtium mala. *Et quum tranſiret inde Ieſus.* Hoc eſt, quum inde ex domo eundo verſus mare (vt Marcus teſtatur) trãſiret iuxta locũ vectigaliũ. *Vidit hominem ſedentem in telonio.* pro, ad telonium. Hoc eſt in loco vbi ſoluebantur publica vectigalia. *Matthæũ nomine.* Seipſum euangeliſta proprio nomine officium infame exercentem non erubeſcit deſcribere. *Et ait illi, ſequere me. Et ſurgens ſecutus eſt eum.* Nõ leuitatis aut ſtultitiæ, vt Iulianus Auguſtus & Porphyrius arguũt, accuſandus eſt Matthæus. ſtatim ſequens Ieſum vocantem: non ſolùm quia tot præceſſerant miracula, ſed etiam ea potiſsimũ ratione, quia interna inſpiratione Ieſus traxit illum ad ſe: iuxta illud. Nemo venit ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum. *Et factum eſt diſcũbente eo in domo.* Ipſius Matthæi qui conuiuium Ieſu parauit. *Ecce multi publicani.* Similes Matthæo, qui publicis vectigalibus ſeu cẽſibus Romanorum vacabant. propterea enim infames erant apud Iudæos, tanquam miniſtri gentilium in dãnum populi fidelis, ſicut modo miniſtri ſecularium principum ad exigendum à clericis, infames habentur. Quãuis etiã exactioni vectigalium, & huiuſmodi communiter viri cupidi ſe immiſceant: & rara etiam ſint vectigalia omni ex parte licita. *Et peccatores venientes diſcumbebant cũ Ieſu & diſcipulis eius.* Admiranda humilitas: non dedignatur Ieſus omni ſanctitate maior ad propriã admittere menſam peccatores & infames, & hoc publicè. *Et videntes Phariſæi dicebant diſcipulis eius. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magiſter veſter? At Ieſus audiens ait.* Deeſt illis: Siue diſcipulis referentibus, ſiue per ipſum audierit Phariſæos impingentes eis crimẽ tanquàm indignum magiſtrum ſequantur, qui cum publicanis & peccatoribus mãducat, Intendebant enim Phariſæi nõ ſolũ reprehendere Chriſtum, ſed etiam auertere diſcipulos ab eo.

Non eſt opus medico valentibus, ſed malè habentibus. Triplici ratione con

ne cõfutat Phariſæos.Prima eſt ex officio medici,quæ clara eſt. *Euntes autem, dicite quid eſt,miſericordiam volo,& non ſacrificium.* Secunda ratio ex diuina volũtate præferente miſericordiæ ope ra ſacrificiis: affert ſiquidem teſtimonium ex cap. 6. Oſeæ prophetæ:vt intelligāt Phariſæi opus hoc miſericordiæ quod exer ceo, alliciẽdo peccatores ad deũ,eſſe maius ſacrificio.hoc enim ad literam ſignificatur per illa verba Prophetæ.Intẽdit ſiquidẽ præferre miſericordiam ſacrificio, & non refutare ſacrificiũ:vt patet ex eo quod ſubdit,& ſciẽtiam dei plus quàm holocauſtũ. Quãuis etiam verificetur quantum ad hoc, quòd miſericordia eſt ſecundum ſe volita à deo,ſacrificium autem non:quia miſericordia eſt virtus ſpiritualis,ac per hoc ſecundum ſe grata deo. ſacrificium autem eſt res corporea,non ſecũdum ſe grata deo, ſed ratione ſpiritualitatis annexæ.Vnde quandoque deus abominatur illa:vt patet Eſaiæ primo. *Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores.* Tertia ratio ex proprio officio. Vbi nota,ꝙ non ſolùm quatenus officium medici, ſed etiam quatenus officium annunciantis verbum dei exercet,rationem reddit.In qua inſinuat nullos iuſtos,ſed omnes peccatores eſſe.ex eo enim ꝙ ipſe venit vocare omnes,& non venit vocare iuſtos,conſequens eſt, ꝙ nullus ſit iuſtus.Et verè ſic eſt:quoniam vt ad Romanos probat Apoſtolus, omnes tam Iudæi quàm Gentiles peccauerunt, & egẽt gratia dei,&c.Et quãuis ad literã dici poſsit Matthæum tacuiſſe quod Lucas ſuppleuit, ſcilicet,ad pœnitentiã,quod etiã in Græcis Matthæi codicibus inuenitur. eadẽ tamen ſententia redit:quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiam.Vnde incepit prædicare,Pœnitentiam agite,appropinquauit enim regnũ cœlorum.Ita ꝙ ex hac domini ſententia confutantur Phariſæi, vt ſciant omnes eſſe peccatores, & non inueniri in homnibus differentiam inter peccatores, & nõ peccatores:ſed quia aliqui ſunt magis,& aliqui minus peccatores in comparatione ad magis peccatores,dici aliquos iuſtos. *Tunc acceſſerunt*. pro, accedunt, *Ad eum diſcipuli Ioannis dicentes.* Phariſæi confuſi in eo,ꝙ reprehẽderant manducationem Chriſti cum peccatoribus,iuncti ſunt diſcipuli Ioannis,vt ſimul arguerent Ieſum.Vnde Ioannis diſcipuli audaciores aggrediuntur ipſum Ieſum. *Quare nos & Phariſæi ieiunamus frequenter, diſcipuli autem tui non ieiunant?* Arguunt Ieſum,quòd exorbitet doctrina eius à patribus exemplaribus,quales erant Phariſæi,& à Ioanne baptiſta omni exceptione maiore.exorbitet inquam quo ad indulgentiam ieiunij,

quod

quod conſtat eſſe opus laudabile. Nos enim diſcipuli Ioannis & Phariſæi ieiunamus frequenter, tui autem diſcipuli nequaquam. Vbi nota quòd non dixerunt,tu autem non ieiunas,ſed tui diſcipuli non ieiunãt,ſciebant Ieſum ieiunare,diſcipulos autẽ eius nõ ieiunare. *Et ait illis Ieſus: nunquid poſſunt filij ſponſi*,pro, thalami nuptialis,*lugere quandiu cũ illis eſt ſponſus*? Duplici ratione ſatisfacit quæſtioni. Altera ſe tenet ex parte tẽporis præſentis:quia ſcilicet tẽpus hoc nõ cõgruit ieiunio diſcipulorũ,& hoc declarat ex ſimilitudine ad tẽpus gaudij vacantium lætitiæ nuptiali. Intẽdit enim per filios ſpõſi ſeu thalami,nõ genitos à ſpõſo,quoniam ſponſus ſeu thalamus nuptialis,vt ſic nõ habet ſed habiturus eſt filios,ſed Hebrææ linguæ conſuetudine vacantes ſponſalitiis gaudiis. ſicut enim tempus nuptialis lætitiæ ineptũ eſt ad ea quę ſunt luctus,de quorum numero eſt ieiunium: ita tempus hoc ineptum eſt ad hoc vt diſcipuli mei ieiunent. Et intendit per hanc ſimilitudinem non ſolùm explicare ineptitudinem tẽporis,ſed ſimilem rationem:quia ſcilicet præſentia eius corporalis ſe habet ad diſcipulos ſuos tanquam præſentia ſponſi:tanquam dies nuptialis. Quod erat verum non ſolùm ſecundum rem myſterij quo Chriſtus velut ſponſus venerat copulaturus ſibi eccleſiam,iuxta verbum quod dixerat Ioannes baptiſta propriis diſcipulis de Chriſto, Qui habet ſponſam ſponſus eſt,ſed etiam ſecundum diſpoſitionem diſcipulorum Chriſti. nã hilares ſequebantur Chriſtum redempturum Iſrael,tanquam ſi irent ad nuptias. *Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt.* Proſequendo ſimilitudinem ſponſi inchoatam ab eorum magiſtro,ſcilicet Ioanne baptiſta,docet futurum tempus ieiunij quando ſponſus ipſe Chriſtus auferetur ab eis ſecundum præſentiam corporalem:tunc enim,vt rei probauit euentus,ea quæ ſunt luctus,ſenſibilis tamen, ſponte ſubierunt Chriſti diſcipuli. *Nemo autem immittit commiſſuram panni rudis*.pro,impoliti,*in veſtimentum vetus. tollit enim plenitudinem*. pro ſupplementum,*eius à veſtimento & peior ſciſſura fit*. Et eſt ſupplementum nominatiui caſus. ſignificatur enim quòd particula quæ ſupplementum eſt,tollit integritatem eius à quo abſcinditur. *Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres alioquin rumpũtur vtres: & vinum effunditur, & vtres pereunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittunt, & ambo conſeruantur.* Altera ratio tenet ſe ex parte doctoris. & eſt hæc ratio extẽſiua ſatisfactio ad quæſtionem, quare Chriſtus nouæ ſuæ doctrinæ executionem in

operibus perfectionis,non exigit à diſcipulis quandiu fuit cum ipſis,ſed poſtea.Mõſtrat hoc autem duabus ſimilitudinibus.Prima ſimilitudo à Matthæo minus,à Luca autem pene explicata eſt: ꝙ ſapiens artifex non tollit à veſtimento nouo particulam panni,apponendo illam ad reficiendum veſtimẽtum vetus. Sequuntur enim duo inconuenientia:alterum eſt ꝙ tollitur integritas à veſtimento nouo:alterum eſt,quòd fit maior ſciſſura in veſtimento veteri:quia particula noua trahendo veterem ſcindit eam. ¶ Altera ſimilitudo eſt,quòd vinum nouum nõ eſt ponendum in vtre veteri.Sequuntur enim duo inconuenientia,ſcilicet ꝙ rumpuntur vtres,ac per hoc pereunt, & vinum effunditur,ſed vino nouo in vtres nouos immiſſo ambo conſeruãtur. Et intendit per has parabolas,quòd doctrina ſua noua non eſt præcipiẽda viris retinentibus veterem vitam:ſed oportet prius expoliare ſe veterem hominem,& ſic induere nouum:ita quòd non poteſt fieri vt pars ſit noua & pars vetus,vt doctrina ſit noua & vita vetus.Diſcipuli ſiquidem eius erant tãtę imperfectionis,vt adhuc non eſſent capaces vitæ noui teſtamẽti;vt patet ex eo quòd dominus eis dixit poſt reſurrectionem Lucæ vltimo: manete in ciuitate quoadusque induamini virtute ex alto. Et propterea ſapientiſsimè abſtinuit à præcepto ieiunij & aliorũ ſpectantium ad vitam noui teſtamenti.hæc enim non tunc ſeruãda præcepit,ſed futura prędixit. ¶ Si has parabolas adamuſſim vis applicare,veſtimentum nouum eſt doctrina ac vita noui teſtamenti,veſtimẽtum vetus eſt animus retinẽs ea quæ imperfectionis ſunt. Inconueniẽtia ſunt,quòd ſcinditur integritas noui teſtamenti præcipiendo partem tamen(puta perfectionẽ ieiunij)& id parum boni quod apud animũ imperfectum eſt,periculo maioris imperfectionis feruẽtis charitate noui teſtamenti exigitur adiectis animis,& perfectio non retinetur,& imperfecti animi perdunt id parum boni quod habebant. Propterea Apoſtolus tanquam paruulis in Chriſto lac dedit non eſcam.

*Hæc illo loquente ad eos,ecce princeps vnus.*pro,quidam, Scilicet ſynagogæ:erat enim Archiſynagogus. *Acceſsit & adorabat eum: dicens,Domine,Filia mea modo defuncta eſt:ſed veni impone manum tuam ſuper eam,& viuet.*Matthæus breuitati ſtudens,ex duabus orationibus conficit vnam.Nam ſecundum rei geſtæ ordinem, vt patet apud Marcum.5.& Lucã.8.Archiſynagogus primò rogans dixit, quòd filia ſua in extremis laborat:deinde eundo cũ Ieſu accepit nuncios,quòd mortua eſſet filia,& tunc dixit Ieſu,

quod ſolus Matthæus explicat, filia modò defuncta eſt & confortatus à Ieſu (noli timere, tantũ crede) perſeuerauit in fide cũ qua venerat & petierat, veni impone manũ tuam ſuper eam & viuet. & propterea Matthæus verba explicãtia fidẽ prius dicta, iungit verbis ſecundo dictis. Apparet autem in eo fuiſſe fidẽ, ꝙ Ieſus reſuſcitaret eam, ex eo ꝙ reliquis non credentibus ipſe ſe credere manifeſtauit eundo cum Ieſu promittente reſurrectionem puellæ. *Et ſurgens Ieſus ſequebatur eum, & diſcipuli eius. Et ecce mulier, quæ ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, acceßit retro, & tetigit fimbriam veſtimenti eius. Dicebat enim intra ſe, ſi tetigero tantum veſtimentum eius ſalua ero. At Ieſus conuerſus, & videns eam dixit, confide filia, fides tua ſaluam te fecit. Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora.* Dum Ieſus cũ Archiſynagogo pergit, mulier hęc curatur. *Et quum veniſſet Ieſus in domum principis, & vidiſſet tibicines.* Vel ad carmen lugubre, vel ad comprobationem mortis. nouiter ſiquidem defunctis multi fiebãt ſoni, antequàm ſepulturæ traderentur: ſi fortè nõ vera mors, ſed ſopor præ ſe ferens mortẽ accidiſſet. *Et turbam tumultuantem, dicebat.* pro, dicit, *illis: Recedite, non eſt enim mortua puella, ſed dormit.* Mihi, qui tam facilè poſſum eã ſuſcitare à morte, ſicut homo poteſt excitare dormientem à ſomno. *Et deridebant eum. Et quum eiecta eſſet turba.* A conſortio miraculi: vt ſcilicet non eſſet præſens in loco, vbi puella iacebat mortua & ſuſcitãda erat. *Intrauit, & tenuit manũ eius, & dixit, puella: ſurge.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Et Surrexit puella. & exijt fama hac in vniuerſam terrã illam. Et tranſeunte inde Ieſu, ſecuti ſunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, miſerere noſtri.* Illuminatio duorum cæcorum deſcribitur, qui in via clamantes ſequendo Ieſum quum non eſſent exauditi, venerũt vſque ad domũ, & in ea illuminati ſunt. *Fili Dauid.* Meſsiã hac appellatione profitentur. *Quum autem veniſſet domum, acceſſerunt ad eum cæci: & dixit eis Ieſus, creditis quia hoc poſſum facere vobis?* Interrogat Ieſus, non vt diſcat incognitum: ſed vt interrogãdo credant an augeat fidem eorum, ſimulque diſcant neceſſariam eſſe ſibi fidem ad conſecutionem illuminationis. *Dicunt ei, vtique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: ſecundum fidem veſtram fiat vobis. Et aperti ſunt oculi eorum. Et comminatus eſt illis Ieſus dicens, videte ne quis ſciat.* Non præcepti, ſed humilitatis humanæ ſunt hæc verba, ad inſtruendum ſanctos, vt quantum ex ſe eſt ſtudeant declinare humanam gloriam. *Illi autem exeuntes, diffamauerunt.* pro, diuulgauerunt. *Eum in tota terra illa. Egreßis*

autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem. Aduerte primò quod iſte mutus non eſt ille cuius meminit Lucas vndecimo capite, dicendo. Erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutū: quoniam de illo muto tractabit Matthæus inferius in capite duodecimo. ¶ Aduerte ſecundo dupliciter cōſtrui poſſe textum, vel quod adiectiuum mutū determinet ſubſtātiuum hominem, vel quòd mutū ſit neutri generis, & determinet ſubſtantiuum dæmonium. Prima enim conſtructione ſignificatur homo mutus & habens dæmonium. Secunda autem ſignificatur, ꝙ homo erat mutus ex dæmonio. Propterea enim dicitur dæmonium mutū, quia faciebat hominē nō loqui. *Et eiecto dæmonio, locutus eſt mutus. Et miratæ ſunt turbæ dicentes: nunquam apparuit ſic in Iſrael.* Verum dicunt turbæ viſa tanta multitudine miraculorū quæ faciebat Ieſus. *Phariſæi autem dicebant.* Quum non poſſent negare euidentia miracula: pleni malígno ſpiritu quærūt auertere turbas à fide Chriſti: interpretantes eiectionē dæmonum in malam partem. *In principe dæmoniorum eijcit dæmones.* Hac vna blaſphemia vniuerſa Chriſti opera euertere nituntur. Dicendo enim, quòd in principe dæmoniorū eiicit dæmones, infament Chriſtum eſſe maximum magū, habentē conſortium cum principe dæmoniorum. Hæc autem verba vidētur dicta in abſentia Ieſu: & propterea nulla ſubditur reſponſio domini ad cōfutationem tantæ calumniæ, ſicut alia vice dominus cōfutauit eādem calumniā: vt patet inferius capite duodecimo. *Et circumibat Ieſus omnes ciuitates & caſtella.* Deſcribit euangeliſta exercitiū Chriſti circumeundo omnes nulla omiſſa ciuitates & caſtella, parua oppida: ita quòd non dedignabatur in paruis oppidis prædicare. *Docens in ſynagogis eorum.* Locis deputatis ad doctrinam & prædicationem. *Et prædicans euangelium regni.* cœleſtis. Hoc enim proprium eſt euangelij: ad differentiam veteris teſtamenti promittentis temporalia bona in terra promiſſionis. *Et curans omnem languorem, & omnem infirmitatem.* Deeſt, in populo. Vide quantam multitudinem miraculorū inculcat, ſummariè deſcribendo.

CAPVT X.

V*Idens autem turbas miſertus eſt eis.* Rationem mittendi Apoſtolos ad prædicandū euangeliſta aſsignat fuiſſe miſericordiā Ieſu erga turbas. *Quia erant vexati & iacētes.* pro, diſperſi, *ſicut oues non habentes paſtorē.* Aſsimilantur turbæ ouibus, quia

pronæ

pronæ erant ad fidem. Sed defectus adiungitur paſtorum: quia doctores, earum non fungebantur paſtoris officio. *Tunc dixit diſcipulis ſuis: meſſis quidem multa operarij autem pauci.* Non dicit ſacerdotes aut ſcribæ pauci, ſed operarij pauci: quia & ſi magna eſt multitudo ſacerdotum, doctorum, prædicatorum, pauci tamen ſunt operarij: quia pauci ſunt qui vita & doctrina ſtudent ſaluti animarum. Non dixit, operarij autem nulli, ſed pauci. ſciebat enim paucos eſſe tales. *Rogate ergo dominum meſſis.* Vult deus rogari à nobis, vt mittat paſtores vita & doctrina. *vt mittat.* multiplicando. *Operarios in meſſem ſuam. Et conuocatis duodecim diſcipulis ſuis.* Non expectat rogari: ſed paucos operarios ex ſe mittit, tanquam multiplicaturus poſtmodum eos quũ rogatus fuerit. *Dedit illis poteſtatem ſpirituum immundorum*, pro, aduerſus ſpiritus immundos: *vt eijcerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem apoſtolorum nomina ſunt hæc.* Hic non refertur electio & inſtitutio duodecim apoſtolorum, ſed miſsio ad prædicandum: cui immiſcet euangeliſta catalogum eorum. *Primus Simon, qui dicitur Petrus.* Solus Petrus ordine inſignitur & deſcribitur primus ad inſinuãdũ valde ſpectare ad Chriſtianam notitiam ſcire primatum Petri, nulliusq; momenti eſſe noſſe ordinem apoſtolorum inter ſe. Acſi apertè dixiſſet, Scitote Petrũ primũ quicquid ſit de aliis. Propter quod nullum deſcripſit ſecundum aut tertium: ex hoc ipſo ſignificans quòd primatum Petri ſuper alios intẽdebat euãgeliſta inſinuare. *Et Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus: Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thadæus.* Legendum eſt, *& Lebbæus qui cognominatus eſt Thadæus, Simon Cananæus.* pro, Cananites. Aiũt denominatum Cananitẽ à Cana Galileæ, vbi aqua verſa eſt in vinum. *Et Iudas Scariotis.* pro, Iſcariotes. Eſt & nominatiuus. Denominatio creditur à loco vnde oriundus fuit. *Qui & tradidit eum. Hos duodecim miſit Ieſus præcipiens eis, & dicens, in viam gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorũ ne intraueritis: ſed potius ite ad oues quæ perierunt domus Iſrael.* Deſcripto numero prædicatorum, deſcribuntur præcepta quinque illis data. Primum de loco quo mittuntur. Inhibentur enim ire ad gentes, & ad ciuitates Samaritanorum: quia tempus prædicandi gentibus, & Samaritanis non erat ante Chriſti conſummatum myſterium. oportebat enim primùm Chriſtum pati, & intrare in gloriam ſuam, & mittere ſpiritum ſanctum, antequam prædicaretur gentibus, quæ

erant omnino infideles:& Samaritanis,qui erant fideles ſecundum quid. circuncidebantur enim,& recipiebant libros Moyſi ſolos. Et ideo fit ſpecialis mentio de eis tanquam mediis inter Iudæos & Gentiles. ¶ Conſtat hoc præceptum ad tẽpus illud tantùm ſpectare:nam poſt reſurrectionem dixit,euntes in mundum vniuerſum,& eritis mihi teſtes in Hieruſalem, Samaria & vſque ad vltimum terræ. *Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit.* pro, appropinquauit, *regnum cœlorum.* Secundum præceptum eſt de materia prædicanda. eandem nanque materiam quam Ioannes Baptiſta,& quam ipſe Ieſus prædicabat,tradidit apoſtolis prædicandam, ſcilicet appropinquauit regnum cœlorum. hic eſt enim omnis prædicationis fructus,vt homines intelligant,credant, ſperent, & ament ea, quæ ſunt regni cœlorum. Quod ante Chriſti aduentum valde diſtabat,nõ ſolùm ab animis humanis,ſed etiã ab executione, vnde nec ſancti patres ad illud perueniebant in morte. In prædicatione autem regni cœlorum clauditur prædicatio cõtemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum,& quorumcunque impedientium homines ad regnum cœlorum. *Infirmos curate,mortuos ſuſcitate, leproſos mundate,dæmones eijcite.* Tertium præceptum de beneficiis miraculoſis conferendis eſt: vt qui noua prædicarent,id eſt, propinquitatem regni cœlorum ad homines, & nouis mirabilibus operibus prædicationem confirmarent. *Gratis accepiſtis, gratis date.* Quartum præceptum de gratuita eſt collatione vitiorumq́; ſcilicet miraculorum & verbi diuini. *Nolite poſſidere aurum, neque argentum,neque pecuniam.* pro, æs, *In zonis veſtris,non peram in via, neque duas tunicas,neque calciamenta,neque virgam.* Quintum præceptum de modo eundi. In quo prohibet quinque. Primò preciũ pro viatico: ſiue in auro, ſiue in argento, ſiue in ære. Dico autem pro viatico: quia nõ dicit abſolutè nolite poſsidere aurũ,&c. ſed dicit in zonis veſtris. quod clarè ſonat aurum, ſiue argentum, ſiue æream pecuniam, quæ portatur in ſacculo ſeu crumenis. Nõ enim hoc in loco priuat apoſtolos precio rerum & alimentis, ſed tantùm ordinat ac diſponit de itinere eorum ad prædicandum: vt clarè textus ſonat. Secundò peram panis & quorumcunque pertinentium ad nutrimentum. Tertiò duas tunicas: ſcilicet mutatorias. non prohibet enim veſtiri pluribus indumentis: ſed prohibet deferre veſtimenta mutatoria. Nam ipſum Ieſum conſtat pluribus vſum indumentis: ex eo quòd milites diuiſerunt ſibi veſtimenta eius in quatuor partes. Quartò calciamenta intel

ta intellige mutatoria:ita quòd numerns binarius non ſolùm determinat tunicas,ſed calciamenta.manifeſtè enim apud Mar cum miſsi ſunt cum calciamentis ſandaliorum.Quinto virgam ad defenſionem : nam virga pro baculo ſuſtentationis, patet Marci ſexto,conceſſa apoſtolis.❡ Hæc enim omnia ad literam vt ſonant Chriſtum ordinaſſe apoſtolis ſeruanda, teſtatur ipſe Chriſtus Lucæ vigeſimoſecundo, dicens, quando miſi vos ſine ſacculo,& pera, nunquid aliquid defuit vobis? idem ſi quidem eſt iudicium de ſacculo & pera, quod eſt de duabus tunicis & reliquis.Et intendit ad literam Ieſus per hæc comprehendere omnia:hoc eſt per ſpecificata, omnia quæ homines pro occurrentibus neceſsitatibus itinerantiumꝑparare conſueuerunt, excludere.ſicut enim peram alimẽtorum,ita lenticulam vinariam cuius nõ meminit,excluſiſſe intelligitur: quum eadem ſit ratio. & ſic de ſimilibus.Et ſicut indumenta,calceos, baculumque ſuſtentationis conceſsit, ita pileum conceſsiſſe intelligitur: quia eadem eſt ratio.adimit enim quæcunque ſunt profutura fame, ſiti,defenſione ac mutatione, concedit autem in præſentia opportuna. ❡ Nec intendit Ieſus præcipere hunc apoſtolis modũ eundi ad prædicandum:ſed duo intẽdit ſcilicet declarare & experientia comprobare.Declarare quidem Apoſtolis modum cõgruum & expeditum,quo poſſunt licitè vti eundo ad prædicandum inter fideles: propterea nanque ſubdit,dignus eſt enim operarius cibo ſuo.hæc enim verba monſtrant, quòd non præcipiendo,ſed manifeſtando modum licitum,diſpoſuit talem eũdi modum. ſciebat enim meliorem ſupererogationis modum eſſe,vt ex proprio ære viueret prædicator,ne aliquem grauaret: vt Apoſtolus Paulus fecit: & expoſuit verba domini eſſe non præceptum,ſed licentiam. Experientia autem comprobare mittendo tunc de facto apoſtolos tali modo, vt facto experientur nihil ſibi deeſſe ſic euntibus,& quàm vtile ad prædicationis officium atque fructum ſit ſeruare hunc modum. *Dignus eſt enim operarius cibo ſuo*. Poterant apoſtoli petere à Chriſto, vnde victum habebimus,ſi non portemus nobiſcum alimenta neque precium ad emendum illa? Et propterea præueniens dominus hanc quæſtionem, manifeſtat eis, quòd eo ipſo quòd pergunt operarij ferunt ſecum vnde viuant:quia dignus eſt operarius cibo ſuo. ❡ Vbi nota nõ eſſe ſenſum intentum per hác metaphoricam locutionem,ſcilicet dignus eſt operarius cibo ſuo, quòd apoſtolis tanquã operariis debeatur cibus quaſi merces operis.

nam

nam hic ſenſus aduerſatur antè dato præcepto, Gratis accepiſtis, gratis date: præter hoc ꝙ valde infelix eſſet apoſtolorum opus expectans cibum pro mercede. Sed ſenſus intentus per hanc metaphoram eſt, quòd per gentes operarij fertis vobiſcum, vnde vobis debetur cibus, multo magis quàm ſit dignus operarius cibo ſuo. Ita ꝙ eſt locus à minori. multo enim eminentius vobis debetur cibus quàm operarius ſit dignus cibo ſuo, vt mercede. Et intendit per hoc ad literam docere apoſtolos: ſi operarij conducti ab hominibus ſunt ſecuri de cibo & mercede ſua, quia digni ſunt illa, multò magis vos operarij dei ite ſecuri, non ſoliciti de alimentis: ſed omnem veſtri curam iactate in illum cuius eſtis operarij. *In quācunque autem ciuitatem aut caſtellū intraueritis.* Adiungit ordinato modo eundi ad prædicandum duo ſimul, ſcilicet modum victus & hoſpitij. vtrunque enim neceſſarium erat declarare. *Interrogate.* Cum poteſtate miracula faciendi non dedit apoſtolis notitiam eligendi hoſpitij: ſed vult eos recognoſcere ſe eſſe homines, & humana neſcientia interrogare homines de fama eligendi hoſpitis. *Quis in ea dignus ſit.* Non quis in ea diues ſit, non quis habens bonum hoſpitium, ſed quis dignus ſit regno cœlorum: tum quia dignus cœlorum regno rationabile eſt, quòd recipiat vos hoſpitio: tum ne ex promiſcuo hoſpite prædicationis officium turpe reddatur: tum vt in veſtro hoſpitio incipiat prædicationis fructus. *Et ibi manete.* Vbi clarè patet, quòd apoſtolos ſine alimentis ex precio non ordinauit viuere ex mēdicando, aut expectando oblationes, aut promiſcuè apud omnes: ſed apud dignos regno cœlorum, & humana interrogatione diſcernendum eſſe quis habetur dignus. ¶ At ſi obieceris, fortè nullus inuenietur dignus: & ſic fame peribūt, & ſic oportebit apoſtolos fame perire. Audi Chriſtū. Quādo miſi vos ſine ſacculo & pera, nūquid aliquid defuit vobis? & ceſſabit obiectio, intellecta diuinæ curæ infallibilitate. *Donec exeatis.* Ex illa ciuitate, ituri ad prædicandum aliò. Non vult cœleſtis magiſter dignum hoſpitem inuentum mutari propter meliorem aut opulentiorē, ſeu propter anguſtiam hoſpitij, vel tenuitatem victus. *Intrantes autem in domum ſalutate eam.* Non expectetis ſalutari ab hoſpite: ſed vos præuenite ſalutationis officio. *Dicentes. Pax huic domui.* Cuncta ſimul bona animi fert ſecum pax. *Et ſi quidem fuerit domus illa digna.* Hinc apparet quòd non de vulgari ſalutatione loquitur, non enim intendit quòd tanquam humanos ſe exhibētes ſalutent, ſed quòd ſalutatio ſit inuitatio

uitatio ad pacem cœleſtem:talem enim pacē ſignificat ſubiungendo.*veniet*.pro,veniat.*pax veſtra*.hoc eſt,pax cœleſtis, pax ſpiritus,nō pax mūdi.*Super eam*.Oſtēdit non fore vanā huiuſmodi ſalutationē,ſed fructuoſam domui illi, ſi digna fuerit in veritate regno cœlorū:aut ſaltē fructuoſam vobis,dicēdo. *Si autē non fuerit digna,pax veſtra*. Quo ad fructū.*Reuertetur ad vos*.pro,reuertatur ad vos.Vobis nihilominus erit meritoria ſalutatio exhibita.*Et quicunque nō receperit vos,neque audierit ſermones veſtros exeūtes foras*.ſuperfluit foras.*de domo vel ciuitate,excutite puluerem de pedibus veſtris*.Ad duo.Primū ad teſtificādum illis ſigno excuſſionis, quòd ex ſua culpa relinquuntur à vobis: ſic enim Paulus Act.18.fecit excutiēdo veſtimēta in Iudæos apud Corinthū. Secundò,ad teſtificandum tali ſigno,ꝙ nihil relinquitur vobis cōmune cū eis: vt vel ſic exterreātur audiētes ſe excluſos à cōſortio regni cœlorū .*Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorū & Gomorrhæorum in die iudicij,quàm illi ciuitati*. Ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicij Sodomæ & Gomorrhæ, quàm ciuitati refutanti apoſtolicā prædicationē, diſtingue duplicem grauitatē peccati. Alterā ex parte conuerſionis: & hinc grauiora nō dubites fuiſſe crimina Sodomæ & Gomorrhæ. Alteram ex parte auerſionis:& hinc grauius eſt crimen refutantiū euangelium Chriſti:tanquam dicentium domino deo:recede à nobis,ſcientiā viarum tuarum nolumus.Rurſus crimina Sodomorum cōſidera eſſe contra humanum bonum: crimen autem refutantium Euangelium eſſe cōtra bonum diuini ordinis,ſcilicet fidei, ſpei,ac charitatis in Chriſtum. *Ecce ego*. Non præter meam intentionem,non contra meam voluntatem, non ſupra meam potētiam patiemini tot mala: ſed ego qui vos elegi,qui dedi vobis poteſtatem etiam reſuſcitandi mortuos. *Mitto vos*. Non permitto, ſed ex electione mitto vos mihi charos. *Sicut oues*. Non ſicut leones ſed inermes omnino tam ad offendendum,quàm ad defendendum ſicut oues. *In medio luporum*. Non ad lupos ſed ad recuperandas oues perditas:non hinc aut inde, ſed exiſtentes in medio luporum,inimicorum veſtrorum.*Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ*. Tres ſunt hominis partes, ſcilicet corpus,affectus,& intellectus. Quantū ad corpus,mittit paſſuros ſicut oues: quantum ad intellectum, præcipit prudentes eſſe ſicut ſerpentes: quantum ad affectum præcipit ſimplices eſſe ſicut columbas, vt præparent ſe ad tria: ſcilicet patientiam, prudentiam, & ſimplicitatem. Et patientiam

tiam quidem ouilem,hoc eſt omnino inermem:prudentiam verò ſerpentinã,hoc eſt ad ſeruandum caput, ad ſeruãdũ id quod præcipuum eſt,fidem,ſpem,charitatemq́; Chriſti. ſerpẽtis enim prudentia eſt,totum corpus inuoluere ad protegẽdũ caput: ſimplicitatem autẽ colũbinam,hoc eſt ſine admixtione felleæ amaritudinis definiuit.Ita quod mittit Apoſtolos patientia,ad iniurias omnes ſuſtinendas.prudentes,non ſtolidos,non inſenſatos: ſpiritus enim ſanctus,eſt ſpiritus ſapientiæ,ſciẽtiæ,intellectus & cõſilij.& ſimplices,abſque omni duplicitate,verſutia,ſimulatione & amaritudine, rectam proſequentes intentionem. *Cauete autem ab hominibus.* Quorſum dixerit,eſtote prudentes, declarat ſubiungendo actum cautelæ non à lupis,ſed ab hominibus. In medio luporum vos expono dilaniandos,ab hominibus autem cauete,vtamini prudentia ad cauendum ab humanis perſuaſionibus.homines enim appellat eos qui humanitatis officiis prætextu cõſanguinitatis,amicitiæ,patriȩ,& aliorũ humanorũ vinculorum cõſulunt vt non patiamur,vt non perdamus hanc vitã propter fidẽ Chriſti. *Tradent enim vos in conciliis.* Ratio cauendi ſubiungitur.& non ſubiungũtur ea à quibus debent cauere: nõ enim cauere debent à flagellis,ſynagogis,regibus,&c.ſed ratio cauẽdi à perſuaſionibus humanis eſt præuiſio malorum ſubſequẽtium eorum cõſtantiã,cauẽdo ab humanis perſuaſionibus. Ac ſi apertius diceret:cauete ab humanis ſuaſionibus,præſciẽdo quod vos cautos tradẽt in cõciliis,&c. Et deſcribitur progreſſus Iudæorum futurus perſequendo apoſtolos gradibus multis.Primò enim ſingulares perſonæ tradẽt vos in cõciliis publicis examinandos & iudicandos: vt patet in Stephano. *Et in ſynagogis ſuis flagellabunt vos.* tanquàm malefactores:vt patet in apoſtolis flagellatis,& Paulo quinquies flagellato à Iudæis. *Et ad præſides.* vt patet de Paulo.Et dicit hæc,quia Iudæi nõ habebãt illo tempore poteſtatem exercẽdi iuriſdictionem ad mortem: prout ipſi teſtãtur Ioan. 18. Nobis nõ licet interficere quenquam. & propterea non contenti flagellis volentes vos occidere,ducẽt vos ad præſides,& reges,habentes poteſtatem occidendi. *Et ad reges.* vt patet de Iacobo,quem occidit Herodes rex. *Ducemini propter me.* quia in me creditis, quia me prædicatis. Magna accumulatio malorum in hac legatione: quãdo propter mittentem mala omnia imminere denũciat. *In teſtimonium illis & gentibus.* Omnẽ ex parte vtilia fore mala prænunciat:nam non ſolùm ipſis apoſtolis & acquirẽdi ouibus vtilem fore apoſtolorum paſſionem,

ſed etiam

ſed etiam conferre ſignificat:ad teſtificandum inimicis tam Iudæis quàm gentilibus,quòd ipſi negligãt ſalutem propriam, ꝙ ipſi excuſationem nõ habebunt ignorantiæ aduentus mei:examinantes enim & audientes vos,debẽt cogitare & prouidere ſibiipſis de propria ſalute. *Quum autem tradent vos, nolite cogitare* pro,ne ſoliciti ſitis,*quomodo aut quid loquamini.dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.Nõ enim vos eſtis qui loquimini: ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.* Mirabilis eſt diuina diſpenſatio.quædam donat,ſcilicet poteſtatẽ miracula faciendi: in quibuſdam vult eos interrogare,in quibuſdã vti prudẽtia.quędam promittit tunc,quum tẽpus fuerit affutura,dabitur vobis in illa hora quid loquamini.Et ne hoc reputent impoſsibile, ſubiũgit quòd vos non loquimini, ſed ſpiritus ſanctus in vobis. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filij in parentes.* Dixerat, cauete ab hominibus, quia vos cautos tradent:declarat modò homines illos eſſe fratres, patres filiósque, vt nullum genus hominum exemptũ intelligamus. *Et morte eos afficient.*non ſolùm tradent,ſed interficient. *Et eritis odio.*Deeſt, habiti, ab *omnibus hominibus propter nomen meum.* Tolerabile erat tradi,flagellari,occidi etiam à conſanguineis,ſi ſaltẽ amor hominum erga eos affuiſſet? ſed nõ ſolùm defuturus amor,ſed etiam affuturũ odium omnium hominũ erga eos deſcribitur. Et verè ab omnibus hominibus,hoc eſt ſapientibus:quæ hominis nõ quæ dei ſunt,odio habent Chriſti imitatores. *Qui autem perſeuerauerit.*pro,ſuſtinuerit,*vſque in finem, hic ſaluus erit.*Ad ſalutem non ſufficit prædicare,flagellari,& odio haberi ab omnibus, niſi adſit perſeuerantia vſque in finem. *Quum autem perſequentur vos in ciuitate iſta,fugite in aliam.*Licentia eſt non præceptum.Et appoſuit hoc,ne illicitum exiſtimaretur fugere.*Amen dico vobis,non conſummabitis ciuitates Iſrael,donec veniat filius hominis.* Sicut illud in viã gentium ne abieritis, arctatur ad tempus illius legationis,ita hoc. Intendit enim quòd antequã diſcurrẽt prędicãdo ſeu fugiẽdo omnes ciuitates populi Iſrael,veniet ipſe Ieſus immortalis,reſurgẽdo à mortuis daturus nouam legationem.Et dixit hæc præoccupando reſponſionem apoſtolorum:ſi expulſi fuerimus ad omnibus ciuitatibus Iſrael, ita ꝙ nulla ſuperſit,ad quam fugiemus? *Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum: nec ſeruus ſupra dominũ ſuum. Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter eius: & ſeruo ſicut dominus eius.* Datis præceptis,& prædictis malis annexis legationi,adiungit exhortationẽ confortando eos ad excludendum

cludendum ab eis timorẽ ſpecialiter duorum malorum: ſcilicet tollentium honorẽ, & tollentium vitã. maximè enim amamus hęc duo, honorẽ ſcilicet & vitam. Excutit ergo timorẽ ab exemplo ſui, triplici cõparatione adiecta inter ſe & apoſtolos: prima eſt, quia ipſe magiſter, illi diſcipuli: ſecũda eſt, quia ipſe domin⁹, illi ſerui: tertia eſt, quia ipſe paterfamiliàs, illi domeſtici. Quas tamen modeſtè profert, non dicendo ſe dominũ & illos ſeruos &c. ſed in tertia perſona, nõ eſt diſcipulus, &c. Vt quum viderint ipſum dominũ, & magiſtrum flagellatũ, crucifixum & occiſum, non timeãt diſcipuli & ſerui. *Si patrẽ familiàs Beelzebub vocauerunt, quanto magis domeſticos eius? Ne ergo timueritis eos.* Tacitis iis quæ tunc futura erant circa proprij corporis paſsionẽ, commemorat ea quæ paſſus eſt circa honorem. ſi me patremfamiliàs dehoneſtauerũt, imponẽdo ꝙ ſim vir diabolicus, ꝙ ſim Magus, vtens Beelzebub principe dæmoniorũ, quanto magis infamabũt vos? Et verè præcipit dominus quod rei probauit euẽtus. nã diabolici ſeu magicę artis viri habiti ſunt ab infidelibus Chriſti ſequaces: vt teſtantur geſta martyrum. *Nihil enim opertum quod non reueletur.* pro, reuelabitur: *& occultũ, quod non ſciatur.* pro, ſcietur. Non ſufficit Chriſto cõfortare eos ad tolerandas infamias ab exemplo ſui: ſed rurſus confortat eos à finali euentu, quia tandẽ clara apparebit veritas veſtræ innocẽtiæ & virtutis, ac calumnię & iniquitatis perſecutorum veſtrorum. In die ſiquidem iudicij omne in hoc mũdo coopertũ detegetur, & omne in hoc mundo occultum ſcietur: ac per hoc redibit honor ac gloria veſtra cum confuſione perſecutorum veſtrorum. *Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine: & quòd in aure auditis, prædicate ſuper tecta.* Confortat tertiò ad tolerandas infamias à publica doctrina. Occaſionem haberent fortè infamandi vos, ſi occulta, ſi ſecreta docerẽ vos quæ vellem alios latêre: modò autem nõ eſt ſic. nam præceptũ meum eſt quod dico vobis in tenebris, in myſteriis, in parabolis, dicatis in lumine, in manifeſto: & ſimiliter quod auditis ad partẽ, prædicetis publicè nõ ſolùm ſuper cathedras, ſed ſuper tecta, vnde ab omnibus audiri poſsitis. ¶ Si quæris quomodo ſtat ſententia horum verborũ cum illa, Ego palàm locutus ſum mũdo, & in occulto locutus ſum nihil: ſcito nullam eſſe inter ſentẽtias has contrarietatem: eo quòd nihil dixit Chriſtus ſeorſum, ſecreto, in aure, in tenebris, ꝙ voluerit ſeruari occultum: ſed omnia voluit publicari poſt reſurrectionem ſuam. Docuit itaque quædã ſeorſum; ſed nihil quod voluerit ſeruari oc-

cultum

cultum, quod voluerit nõ eſſe publicũ. Vnde hæc eſt gloria Chriſtianæ fidei, ob hoc ridemus de infidelibus imponentibus Chriſti imitatoribus: vtpote ſcientes nihil apud nos eſſe occultũ, ſed omnia Chriſtianæ fidei myſteria tam pura, tam nitida, tamque aliena ab omni contagione eſſe, vt nõ vereamur publicè cuncta prædicare. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Poſt excluſum timorem infamię, excludit timorem occiſionis. Primò, quia duplici exiſtẽte vita hominis (ſcilicet corporis & animæ) differentia inter hominẽ & deum hæc eſt, ꝙ homines poſſunt tollere tantùm vitam corporis, quæ longè minor eſt quàm vita animæ: deus autẽ poteſt & animam & corpus perdere in gehennã æternæ damnationis: & propterea nõ homo, ſed deus timendus eſt. *Animam autem non poſſunt occidere.* Verũ eſt hoc tum quo ad vitã naturæ: quia anima eſt immortalis, & ſolus deus poteſt occidere illã annihilando. tum quo ad vitã virtutis: nullus enim homo poteſt tollere ab anima virtutẽ moralem ſeu gratiæ. tum quo ad vitã beatitudinis: quia ſolius dei eſt beare aut damnare animam. *Sed potius timete eum.* Timor ſolius mali eſt: nemo enim timet bonũ. veruntamẽ poteſtas inferendi malũ quantumcunq; in ſe ſit bona, timenda eſt ratione mali cuius eſt illatiua. Et hoc modo deus in ſe optimus, timendus dicitur. *Qui poteſt & animã & corpus perdere in gehennam.* Non dicit occidere (vt dicendum conſequẽter fuerat) ſed illud quod peius eſt occiſione: ſcilicet perdere corpus & animam in gehennam æternæ damnationis. *Nónne duo paſſeres.* pro, paſſerculi, *aſſe veneunt: & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro?* Confortat ſecundò ad tolerandam mortẽ ex cura diuina circa redintegrationẽ omnium etiã ſingulorũ capillorũ: vt ſciant ſe nõ ſolùm redintegrandos quo ad vitam corporis & animæ ex præcedenti ratione, ſed etiã quo ad minima quæque ſui quæ perdere poſſunt. Suadet aũt hoc ex diuina prouidentia circa paſſeres: aſſerendo ꝙ tanta eſt diuina prouidẽtia, ꝙ quantũcunq; viles ſint paſſeres (ita ꝙ duo væneũt aſſe vno) nihilominus nullus eorũ moritur ſine nutu dei patris veſtri: quanto ergo magis veſtri curã habet deus? Si cõtra hanc diuinam curam paſſerum obiicitur illud apoſtoli. 1. ad Corin. 9. Nunquid deo cura eſt de bobus? Diſtingue aliud eſſe curare de irrationalibus legẽ ſcriptã dando, & aliud eſſe curare de iiſdem prouidẽtia. Aſſeritur enim hic prouidẽtiæ diuinæ curam cõprehendere etiã paſſeres: negatur autẽ ab apoſtolo deum habere irrationalium curã ſic, vt ſolicitus ſit ſuperaddere legẽ circa ſa-

lutem eorum.hic enim modus diuinę curæ reſeruatur rationali creaturę,quam quia deus ordinauit ad æternam fœlicitatē,erudit atque monet ſuperaddita lege ſpectantium ad fidē, ſpem & charitatem.*Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt.*Non eſt hyperbolica locutio (quoniam in veritate capillorū numerus notus eſt deo) ſed etiā ſignificatiua diuinæ curæ circa quæcunque quantunuis minima etiam ſigillatim electorū ſuorum. *Nolite ergo timere: multis paſſeribus.* pro, paſſerculis, *meliores eſtis.* pro,præſtatis,*vos.*hoc eſt multitudine vniuerſa paſſerum.*Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus,confitebor & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt: qui autē negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt.* Exhortationi excluſiuæ timoris tam infamiæ quàm mortis,adiūgit neceſsitatē fidei,amoris & confeſsionis ſuæ.Ac ſi apertius dicat: nō putetis me hortari vos ad id quod eſt ſupererogationis,ſed ad id quod eſt neceſsitatis.Vnde hāc neceſsitatē manifeſtat à pœna & præmio ſecundum tria:ſcilicet confuſionis & gloriæ,habēdi & non habendi Chriſtum,perdendi & inueniendi animam propriam. ❡ De neceſsitate itaque cōfitendi Chriſtū ex futura pœna confuſionis & præmio gloriæ,ait,quòd confitentem me confitebor eum coram patre meo,& negātem negabo.Non ſufficit Chriſto interna fides aut internus amor,niſi quum opus fuerit,adſit exterior confeſsio fidei & factorum. *Nolite arbitrari.* Neceſsitatem confitendi & amandi Chriſtum manifeſtat ex culpa.Peccatum enim ſignificat dicendo,Qui amat patrē aut matrem plus me,non eſt me dignus,nullus enim indignus redditur Chriſto, niſi ob culpam propriam. ❡ Vbi & duo alia nota.Alterum eſt, quòd Ieſus iuſtificat pœnam antedictam futurę cōfuſionis,aperiens illius cauſam eſſe propriū crimen negantiū ipſum, ne putaremus mundos illos eſſe à peccato,qui negant ipſum.Alterū eſt,ꝙ ſimul & ſemel declarat,& rationē criminis eſſe,quia poſtponitur amor ipſius Chriſti amori aliorum,& vſque adeo exigi ad ſalutem,amorem & cōfeſsionem Chriſti,vt nec amor patris ſecundū carnem aut matris,fratris aut vxoris,&c.excuſet. *Quia venerim.*Manifeſtat ex proprij aduentus officio culpam minus amantium ipſum.Acſi apertè diceret,non ſunt hæc mādata hominum,non ſunt poſitiui iuris, ſed ſunt fructus aduentus mei in mundum:.ad hæc efficienda veni ego dei filius in mundum. *Pacem.* omnem.*mittere in terram,non veni pacem mittere.* Dixerat ſuperius vt deferrent pacem;ne intelligerēt pacem omnem:declarat

clarat modò,quòd non venit mittere in terram pacem omnem. *Sed gladium.* Metaphorica eſt locutio,deſcribẽs bellum à ſupremo actu eius:quo. ſ. venitur ad vſum gladij. *Veni enim ſeparare.* pro,diſsidere facere, *hominem aduerſus patrem ſuum,& filiam aduerſus matrem ſuam, & nurũ aduerſus ſocrum ſuam.* Ecce gladius, ecce cõtrariũ pacis. *Et inimici hominis domeſtici eius.* Cõfirmat hoc bellum ex authoritate veteris teſtamenti Mich. 7. vbi ſcribuntur hæc verba. *Qui amat patrem aut matrem plus quàm* pro,ſupra, *me.* Declarat quam pacem nõ venit mittere in terrã.ſ. contrariã ordini charitatis ſimul declarãs ad quam ſeparationem faciẽdam venit.ſ.neceſſariam ad ordinem charitatis ſeruandum. Nõ ſufficit Ieſu Chriſto amari:ſed exigit vt ametur plus quã proprius pater,mater,aut filius,&c. *Nõ eſt me dignus:& qui amat aut filium,aut filiam ſuper me,* pro,ſupra me, *non eſt me dignus.* Pœna dãni ſignificatur,qua homo priuatur ipſo deo. Et aptè indignus deo diffinitur,qui pluris fecit patrem,matrẽ,aut filiũ, &c. quàm deum. *Et qui non accepit crucem ſuam.* Nõ patri aut filio tantũ,ſed etiam tibimet præponendus eſt Chriſtus. Nec dicit qui non ſe crucifigit,ſed qui non accipit,qui refutat impoſitam ſibi crucẽ, hoc eſt illatam mortem etiã diram,turpem & vilem. hæc enim in cruce clauduntur. *Et ſequitur me.* Apponit hoc tũ confortando ab exẽplo ſui crucifigendi,tũ mõſtrando rationẽ ſubeundæ crucis.ſ.propter Chriſtum. *Non eſt me dignus.* Identitas demeriti in nõ accipiente crucem & in plus amante patrẽ, mõſtrat ꝙ de illo nõ accipiente crucem loquitur,qui ideo refutat crucem,quia plus amat ſeipſum,quàm Chriſtũ. & nõ de illo cui licitũ eſt fugere in aliam ciuitatem. Verba enim hæc licet ſint negatiua,ſecundũ tamẽ ſenſum ſunt affirmatiua vinculi ad ſufferẽdã crucẽ propter Chriſtũ,quod cõſtat intelligi quãdo & vbi oportet. *Qui inuenit.* pro,inuenerit, *animam ſuam.* Si diceret qui amat aut ſeruat,clara eſſent verba: ſed dicendo inuenit,& ſubiungendo inueniet,expoſitionem expoſcit. Differentia itaq; inter præſentẽ vitam & æternam eſt:ꝙ æterna non inuenitur hîc,ſed ſperatur: præſens aũt vita hîc habetur. Rurſus propoſitis humano ſtudio, hinc Chriſto & inde vita propria,ſi homo ſtuduerit poſthabito Chriſto ad ſeruandã vitã propriã,iam inuenit animam ſuã hoc eſt vitã ſuã:quia aſſecutus eſt quod intendebat. Ita ꝙ ſenſus eſt, qui inuenit qui iam inuentã habet me poſthabito,animã ſuam, vitã ſuã. *Perdet eam.* vitã ſuam in futuro ſeculo. *Et qui perdiderit animã ſuam.* Et per oppoſitũ qui nõ inuenit, ſed ſperãs perdide-

rit vitam ſuam. *Propter me.* Explicare propter me, inſinuat contrarium eius (ſcilicet poſthabito me) ſubintelligendũ eſſe quũ dictum eſt qui inuenit animam ſuam: vt contrariorũ eadem ſit diſciplina. *Inueniet eam.* in futuro ſeculo. Vbi nota etiam ad literam verificari hæc dicta de anima, quantum ad officium animandi corpus: quia habens vitam corporalem pro inuēta, perdit corporalem vitam in ęternum. poſt reſurrectionem enim vita erit eis peius quàm mors. nam quærẽt mortẽ, & mors fugiet ab eis. Et ſimiliter voluntarie ponentes vitam ſuam corporalẽ propter Chriſtum, inuenient poſt reſurrectionem eandem corporalem vitam æternam. Et dixit tertio loco hæc, vt neceſsitatẽ ſeruandi & confitẽdi fidem Chriſti monſtraret ex periculo dãni, vel lucri propriæ vitæ: vt ſi non moueremur ex timore pœnæ damni, ſaltem moueremur ex timore pœnæ ſenſus, & rurſus, vt nõ ſolum traheremur amore eſſendi cum Chriſto, ſed etiã amore corporalis vitæ propriæ perpetuæ. *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit iuſtum in nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet. Et quicunque potum dederit vnĩ ex minimis,* pro puſillis. *iſtis calicem aquæ frigidæ tãtum, in nomine diſcipuli: amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam.* Expeditis præceptis & periculis legationis: quia inter alia ordinauerat vt viuerent apud hoſpites ſuos, & prædixerat ſimul pœnam negantium hoſpitium, conſequens fuit vt præmiũ hoſpitũ declararet. Manifeſtat itaque præmium hoſpitũ, tum à dignitate perſonæ receptæ: quia recipiendo vos recipient me: ac per hoc eum qui me miſit, ſcilicet deũ. recipientes ergo vos, recipient deũ: quod eſt maximũ donũ. Tum à mercede: quia recipiẽs prophetã non alia ratione, niſi quia ꝓpheta eſt, efficitur particeps meriti prophetæ: vtpote fouẽs prophetã in officio ſuo. & propterea mercedem quoque prophetæ debitam accipiet. Non dicit tantam mercedem: quia maius eſt meritum maiorq́ue merces prophetæ quàm recipientis ipſum. ſed ſicut particeps fit meriti fouendo prophetã, ita particeps eſt mercedis. ſimilẽ ergo mercedem mercedi prophetæ accipiet, quãuis non tãtam. Et eadem ratione recipiens diſcipulum, non quia amicus aut gratus, &c. ſed habita tãtum ratione, quia eſt diſcipulus meus, mercedem ſimilem mercedi diſcipuli accipiet. ¶ Et breuiter ſcitote, ꝙ nullus beneficium quantumcũque paruum alicui ex puſillis iſtis præſtabit ſine præmio. nam qui potum non vini, ſed aquæ frigidæ

(vt nul

(vt nullum laborem aut ſumptum fecerit calefaciendo)dederit, non perdet mercedem ſuam.

CAPVT XI.

ET *factum eſt quum conſummaſſet. Ieſus præcipiens duodecim diſcipulis ſuis tranſiit inde.* aliò tendens ipſe, & aliò mittens diſcipulos. *vt doceret & prædicaret.* Non ideo miſit diſcipulos ad prædicandum, vt ipſe deſereret prædicationis officium: ſed ita miſit illos, vt etiam per ſeipſum prædicaret. *In ciuitatibus eorum.* Seruat quod ſeruandum præcepit. *Ioannes autem.* Inchoauit Matthæus prædicationem Ieſu à carcere Ioãnis capite quarto commemorato: nunc narrat ſubſecutos fructus adhuc viuẽte Ioanne in carcere. *Quum audiſſet.* à diſcipulis ſuis: vt alius teſtatur euangeliſta. *In vinculis.* pro, in carcere. *opera Chriſti, mittens duos de diſcipulis ſuis, ait illi, tu es qui venturus es.* pro, ille venturus, ſeu veniens, *an alium expectamus*? Dictio Græca interpretata, venturus es, anceps eſt ad vtrunque tempus, ſed parũ refert: quia vtroque ſenſu ſignificatur Meſsias. Et ſi quidem legitur in præſenti, ordo literæ eſt, tu es veniens ille tam expectatus à Iudæis, tam acclamatus à prophetis? Si autem legitur in futuro ordo eſt, tu es ille venturus ſecundum dicta prophetarũ & expectationem Iudæorum ad ſalutem mundi, ad regnandũ in æternum tam expectatus, tam acclamatus? Et hæc lectura eſt amplectenda: quia prima habet neſcio quid duriuſculæ conſtructionis. ¶ Proponit autem Ioannes hanc interrogationem, nõ dubitans Ieſum fore redempturum mundum & Regem Iſrael, ſed vt conſulat diſcipulis: vt vel ſic inſtruantur & credant Ieſum eſſe verum Meſsiam. Conſtat enim diſcipulos Ioannis minus bene ſenſiſſe de Ieſu, tum ex eo, quòd antequàm Ioannes mitteretur in carcerem, liuore tacti dixerunt Ioanni de Chriſto, Rabbi qui erat tecum trans Iordanem, &c. Ioannis tertio: tum quia (vt ſuperius nono capite patuit) reprehenderunt Ieſum, quare nos & Phariſæi ieiunamus, &c. *Et reſpondens Ieſus ait illis: euntes renunciate Ioanni, quæ audiſtis & vidiſtis.* pro, auditis & videtis. Reſpondet Ieſus non teſtimonio verborum: ſed factorum: vt referendo Ioanni miracula, conuincantur à Ioanne ex ipſis miraculis, & non dubitent ipſum eſſe verum Meſſiam. Auditus refertur ad miracula prius facta, viſus autem ad miracula, quæ tunc fecit, alio euangeliſta teſtante. *Cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur ſurdi audiunt, mortui reſurgunt.* Ante ſiquidem hoc tempus reſuſcitauerat

filium viduæ,& filiam archiſynagogi. *Pauperes euangeliZantur.* Inter miracula teſtificantia.Meſsiam,connumeratur,quod pauperes euangelizantur:hoc eſt,accipiunt bonũ nuncium. Græci dicunt euangelizo te:hoc eſt affero bonum nuncium tibi:& ſimiliter tu euangelizaris,tibi affertur bonum nunciũ,tibi bonũ annũciatur,tu accipis bonũ nunciũ. Et ſignificatur per hoc differentia inter mundanum & cœleſte regnum,inter mũdana & cœleſtia bona, inter cõmunia bona nũcia mundana & cœleſtia quãtum ad ordinem,quia mundana bona cõmunia: annunciantur magnatibus & diuitibus mũdi,& per illos deriuãtur ad reliquos ac paupere s:cœleſtia autẽ bona cõmunia toti generi humano,annũciãtur pauperibus,piſcatoribus, & aliis huiuſmodi ſequacibus Ieſu,& per illos deriuantur ad alios etiã mundi principes:vt experiẽtia teſtata eſt. ¶ Inter alia ergo Ieſu Chriſti admirãda opera cõnumeratur contrariùs ordo ad ordinẽ mũdanum circa annũciationẽ regni cœlorũ. Et cũ hoc ſignificat etiã, ꝙ ſoli pauperes ſpiritu,hoc eſt nõ affecti diuitiis,ſunt illi qui vere accipiunt bonũ illis nunciũ ex aduentu meo. *Et beatus eſt qui non fuerit ſcandaliZatus in me.* Subiũxit hoc,vt præberet occaſionẽ Ioãni erudiendi & præmuniẽdi diſcipulos ſuos, ne ſcandalizẽtur in Chriſti abiectione & paſsione.ſciebat enim paſsionem mortẽque ſuam fore offendiculum etiã credentibus,ꝙ ipſe eſſet redẽptur⁹ Iſraël. Vnde etiã Chriſti diſcipuli eũtes in Emaus, ſcãdalizati morte Chriſti,dixerunt:nos ſperabamus,ꝙ ipſe eſſet redempturus Iſrael. *Illis autem abeuntibus.* Ne coram diſcipulis Ioannis laudans Ioãnem,videretur humano reſpectu laudare.

Cœpit Ieſus dicere ad turbas de Ioanne. Hactenus quia non oportuit tacuit laudes Ioãnis; modò autem quia periclitabantur in opinione turbarum tum conſtantia tum teſtimonium redditũ à Ioãnę de Ieſu,inchoat laudes Ioannis. Neſciebant enim turbę qua ratione Ioannes miſiſſet diſcipulos ad interrogandum, tu es Meſsias,an alium expectamus?& propterea dubitare poterãt de Ioannis cõſtantia & teſtimonio,huiuſmodi ambiguitatẽ tollit Ieſus,laudans Ioannem multipliciter. *Quid exiſtis in deſertum videre?* Inchoat laudes Ioannis apud turbas ex ipſa rũ turbarum concurſu tali ac tãto,vt relictis ciuitatibus iuerint vſque in deſertum ad Ioannem. Ac ſi apertè dicat:talis ac tantus veſter cõcurſus ad Ioannem,teſtatur de ipſo. *Arundinẽ vento agitatã?* Prima Ioannis commendatio,animi eſt conſtantia. *Sed quid exiſtis videre,hominem mollibus.* deeſt,veſtibus *veſtitum? Ecce qui mollibus*

bus veſtiuntur. pro, qui mollia geſtant, *in domibus Regum ſunt.* Secunda cõmendatio eſt corporalis vitæ auſteritas, à veſtibus ſignificata. *Sed quid exiſtis videre, prophetam? Etiam dico vobis, & plus quàm prophetam.* pro, excellentiorem propheta. *Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Tertia cõmendatio donum eſt gratiæ plus quàm propheticæ. Quod declaratur ex authoritate Malachiæ prophetæ capite. 3. Et conſiſtit declaratio in hoc, ꝙ ideo Ioannes eſt excellentior propheta, quia prophetæ prædixerunt Meſsiam futurum: Ioannes autem fuit præparator viæ Meſsiæ præſenti. Hoc enim ſignificatur dicendo, qui præparabit viam tuam, non à remotis, ſed ante faciem tuam. Dicuntur enim hæc verba in perſona dei ad Meſsiam. *Amen dico vobis, nõ ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta.* Quarta Ioannis commendatio relatiua eſt, non ad omnes homines, ſed ad omnes prophetas. nam alio euangeliſta teſtante cõſtat Chriſtũ dixiſſe, nõ ſurrexit maior propheta: quã particulam Matthæus tacuit. Immò literalis ſenſus eſt, ꝙ inter prophetas nullus fuit maior Ioanne. ¶ Et bene nota, ꝙ non affirmatur Ioannes maior omnibus prophetis: ſed negatur propheta maior ipſo, cum quo ſtat quòd habuerit æquales. Vnde ex hoc quòd Ioãnes fuit præcurſor Chriſti (monſtrando, baptizando præparando, &c.) habuit non ſolùm gratiam plus quàm propheticã: ſed quod nullus prophetarũ (Moyſes ſcilicet, Dauid, Hieremias, Eſaias, &c.) fuit maior ipſo. *Qui autem minor eſt in regno cœlorum, maior eſt illo.* Ioannes relatus ad patres veteris teſtamenti, nõ habet maiorẽ: relatus autem ad regnum cœlorum (hoc eſt ad noui tempus teſtamenti, hoc eſt, ad tempus præſens, inchoans regnũ cœlorũ) habet maiorẽ: ſcilicet Meſsiam. Et parcens Ieſus laudi propriæ, nõ dicit, ego autem maior ſum illo: ſed deſcribit ſeipſum Meſſiam à minoritate in regno cœlorũ. Nec dicit, qui minor eſt eo: ſed ſimpliciter, qui minor eſt in regno cœlorum. Et quum extra propoſitũ ſit loqui de regno cœlorũ, hoc eſt cœleſti beatitudine in qua tunc ſoli angelici ſpiritus erant, conſequens eſt, quòd de regno cœlorũ in terra inchoato tunc, eſt ſermo. Nec in dubium vertitur, quis ſit iſte minor in regno cœlorũ, quia conſtat quòd eſt ipſe Meſsias. Qui quanuis natura, gratia & dignitate ſit maximus, eſt tamen officiis minor: iuxta illud, quis maior eſt, qui recũbit, an qui miniſtrat? nõne qui recumbit? ego autem in medio veſtri ſum ſicut qui miniſtrat. Et rurſus, filius hominis non

venit miniſtrari, ſed miniſtrare, & animam ſuam dare redéptionem pro multis. Eſt itaque literalis ſenſus, quòd ille qui in regno cœlorum iam inchoato à diebus Ioannis Baptiſtæ eſt minor officiis, exercet officia minoris, exercet officia humilitatis, eſt maior Ioanne carente maiore inter priores. ¶ Poteſt quoque nõ abſurde aliter litera exponi. Primus enim prædicator regni cœlorũ fuit Ioãnes Baptiſta, ſicut etiã fuit pater primus baptiſmi: Ieſus autem fuit ſecundus in vtroque. & propterea dicitur minor in regno cœlorũ: ſecundus enim minoritatẽ à primo ſonat. Ac ſi apertè dicat: quãuis Ioannes nullum priorũ habeat maiorem ſe, qui tamen poſterior eſt illo in inchoatione regni cœlorum, eſt maior ipſo. *A diebus autem Ioannis Baptiſtæ vſque nũc regnũ cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Quinta cõmendatio eſt nouæ prædicationis nouus fructus. Temporibus priſcorũ prophetarum promittebatur regnum terrenũ in terra promiſsionis, & regna terrarũ Amorræorũ & Cananæorũ, &c. paſſa ſunt vim, & violentia acceperunt filij Iſrael illa: à diebus autẽ Ioannis Baptiſtæ incœpit prædicari & promitti regnũ cœlorum, cœperuntq; homines ex directa intentione tẽdere ad regnum cœlorum fide & pœnitentia & operibus bonis. Ita quòd commendatur Ioannes ex hoc, quòd fuit primus prædicator inducens homines ad tendendum directe in regnum cœlorum. Præcedẽtibus nanque temporibus erant multi iuſti & ſancti homines: ſed non operabantur ex explicita intentione ad regnum cœlorum (quod adhuc eis non fuerat reuelatum niſi à remotis) ſed operabantur ex intentione obediendi deo in ſpe mercedis mediante Meſsia venturo. manifeſtante autem Ioanne regnũ cœlorum cœperunt populi explicite tendere ad regnum cœlorum, quod audierant iam appropinquaſſe. Hoc autem explicite tẽdere ad regnum cœlorũ, appellat Ieſus metaphorico ſermone violentiam vtrinque: hoc eſt tam ex parte regni (dicendo ꝙ regnum cœlorum patitur vim) quàm ex parte tendentium, dicẽdo, & violenti rapiunt illud. ¶ Et ſignificatur per pati vim conditionem regni cœleſtis, carere habilitate ad hoc, quòd ſit hominum. nam illud dicitur proprie vim pati, quod illud patitur ad quod nullam habet habilitatem. Et verè regnum cœlorum vim patitur: quia tanta eſt excellentia, vt nullã habeat habilitatem ad hoc, quòd acquiri poſsit ab hominibus: ſicut corpus cœleſte nõ eſt habile, quòd poſsit acquiri ab homine. vnde quia de facto acquiritur regnum cœlorum ab homine, ideo dicitur quòd vim

patitur. ¶ Et ne quæras à quibus patitur vim,ſubiũgitur:& violenti proculdubio fide & operibus,rapiunt illud,non ex merito naturæ aut actionum,ſed ex vi ſpiritus habentis poteſtatem ſuper regnum cœlorum potius rapiunt quàm iure acquirãt. *vſque nunc*.Appoſuit hoc ad ſignificandum perſeuerentiam violentiæ in regnum cœlorum prædicante ipſo Chriſto.Intendit enim,ꝙ violentia quæ inchoauit à diebus Ioannis Baptiſtæ, nõ inchoauit vt terminetur me præſente,& illuminante mundum,ſed vt perſeueret.hoc enim denotat illud vſque nunc,vſque in tempus meum quod eſt vltimum. *Omnes enim prophetæ & lex, vſque ad Ioannem prophetauerunt.* Sexta commendatio eſt, quòd Ioannes eſt terminus prophetiæ legis & prophetarum:hoc eſt, officium Ioannis eſt demonſtratiuum eius quod prophetauerunt lex & prophetę omnes:quia demonſtrat Meſsiam. ¶ Aduerte hîc,ꝙ lex & prophetæ quantum ad actum prophetandi terminantur ad Meſsiam:non quòd taceant futura poſt aduentum Meſsiæ: ſed quia quæcunque dicunt futura poſt Meſsiam,dicunt vt accidẽtia cõnexa,conſequentia,& pẽdentia,&c.ad Meſsiam.Et quũ ita ſit,quòd intẽtus terminus legis & prophetarum ſit Meſsias, placuit domino Ieſu deſcribere terminum legis & prophetarũ Ioannem,hoc eſt Ioannis officium: ad ſignificandum officium Ioannis eſſe monſtrare Meſsiam præſentem . Ita quòd Ioannis officium terminare legem & prophetas eſt Ioannem monſtrare Meſsiam præſentem.redundat ſiquidem Ioannis laus in approbationem teſtimonij quod perhibuit de Meſsia. *Omnes*.priores, fuerunt enim poſtea alij prohetantes. *Et ſi multis recipere*.Septima commendatio, quòd Ioannes eſt Helias. Circa quam tria dicit.Primo ponit in auditorum libertate acceptationem huius commendationis:dicendo & ſi vultis recipere.Et hoc ideo,quia nõ ſecundum literalẽ ſenſum Ioannes eſt Helias.Docuit ſiquidem nos optimus magiſter Ieſus,vt non cogamus auditores ad ſenſus myſticos ſacræ ſcripturæ:ſed ad ædificationem eorũ qui libenter audiunt & proficiunt ex ſenſibus myſticis. *Ipſe Ioannes eſt Helias qui venturus eſt*.Malachiæ vlti.promittit deus:ecce ego mittã vobis Heliam prophetam antequã veniat dies magnus domini & horribilis. Expectabatur propterea à Iudæis Helias præcedens Meſsias. neſcientes enim diſtinguere inter primum & ſecundum Meſsiæ aduentum,putabant Heliam pręceſſurum primum aduentum Meſsiæ:quod tamen deus non promiſit niſi reſpectu ſecundi aduentus: vt patet in litera Malachiæ:loquente

de die domini horribili,qui eſt dies vniuerſalis iudicij.Hanc Iudæorum ignorantiam præoccupans Ieſus,ne ex hac occaſione impedirentur credere ipſum eſſe verum Meſsiam,dixit Ioannē eſſe Heliam,non idētitate animæ aut hypoſtaſis,ſed proportionali identitate officij Ioannes enim circa primum domini aduentum illudmet officiū exercuit quod Helias exercitaturus eſt circa ſecūdum domini aduentū. *Qui habet aures audiendi audiat.* Myſterium Heliæ & Ioannis excedebat capacitatē turbarum tunc temporis,& propterea Ieſus ſummariè illud pertranſit:adhibita tamen monitione ſecreti myſterij.Secretum nanque myſterium latere in identitate & diuerſitate Ioānis & Heliæ,ſignificat monendo,qui habet aures audiēdi audiat.Et verè latet ibi myſterium duorum Chriſti aduentuum,quod tam occultū fuit, vt etiam dæmones lateret:qui ſi cognouiſſent,dominum gloriæ nunquam crucifixiſſent,quod vſque hodie latet Iudæos.*Cui autē ſimilem aſtimabo generationem iſtam?Similis eſt pueris.*pro puerulis *ſedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus dicunt,Cecinimus vobis, & non ſaltaſtis:lamentauimus.*Deeſt vobis,*& non planxiſtis. venit enim Ioannes,neque manducans,neque bibens,& dicūt:dæmonium habet.venit filius hominis manducans & bibens:& dicunt,Ecce homo vorax.*pro,edax.*& potator vini,Publicanorum & peccatorum amicus.* Ex tot laudibus Ioānis occaſione oblata reprehendendi generationem hominum illam, increpat eam aſſumendo parabolam ex ioco puerorum.Similitudo eſt ſatis clara in litera.❡ Aduerte tamen applicādo illam duo.Primum eſt,quòd generatio illa aſſimilatur non parti puerulorū iocantium, ſed toti iocantium cœtui.Ita quòd ſicut inter iocantes pueros aliqui ſunt prouocātes alios faciendo diuerſis viis quod in ſe eſt,& aliqui neutra via prouocati:ita in generatione illa Iudæorū(quæ ſcilicet tunc tēporis viuebat)erant aliqui diuerſis viis prouocantes ad regnum cœlorū vt Ioannes & Ieſus,& aliqui,nec à Ioāne,nec à Ieſu prouocati ad regnum cœlorum. ❡ Immò(quod ſecundò notādum eſt) longè deterius euenit Ioanni & Chriſto, quā pueris prouocantibus:quia pueri fruſtrà prouocarunt:Ioānes autem & Ieſus retulerūt iniuriam ex beneficiis.nam de illo dicunt:dæmonium habet,de hoc quòd eſt vorax,potator vini,&c. Vbi cerne quòd ſimilitudo generationis illius ad iocum puerorum,inducta eſt non ad ſignificandū,quòd fruſtra Ioannes & Ieſus prouocarūt Iudæos illius tēporis,ſicut fruſtra pueri cecinerūt & lamentati ſunt:ſed ad ſignificādum quod nulla prætermiſſa eſt via prouocandi

candi Iudæos illius temporis ad regnum cœlorũ,& prouocatores Ioannes & Ieſus à multis eorum retulerunt iniurias. Quod includit apud illos fruſtrà laboraſſe,& aliquid deterius. *Nõ manducans.* cibos quibus communiter veſcuntur homines, & ſimiliter non bibẽs vinum aut ſiceram,cõmunem hominum potum. Et per oppoſitum intellige filiũ hominis manducare cibos communes,& bibere communem potum.*Et iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis.*Concluſio parabolæ eſt, ꝙ diuina ſapientia diſponens tam ſuauiter per vtranque viam trahere vos ad regnum cœlorum iuſtificata eſt,facta eſt apud vos iuſta,à filiis ſuis:hoc eſt ex collatione ad iocum puerorum veſtrorum.Puerulos illos appellat filios ſapientiæ,quia ſunt naturalis ſapientiæ indices.¶ Vbi aduerte,ꝙ rude vulgus inſtruendo Ieſus vtitur hac infirma parabola ex ioco ſumpta:quia ex his turbæ magis mouẽtur,& huiuſmodi parabolas ſibi notas magis retinent. *Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus,in quibus ſunt factæ plurimæ virtutes eius,quia non egiſſent pœnitentiam.* Reprehenſa generatione illa Iudæorum in genere,increpat modò in ſpecie quaſdam ciuitates. *Væ tibi Chorozaim,væ tibi Bethſaida:quia ſi in Tyro & Sidone factæ eſſent virtutes,quæ factæ ſunt in vobis,olim in cilicio & cinere,pœnitentiam egiſſent.*Tyrus & Sidon ciuitates gentilium erant, quibus non prædicabatur. *Veruntamen dico vobis,Tyro & Sidoni remiſſius.*pro,tolerabilius, *erit in die iudicij quàm vobis.* Quia grauior eſt culpa infidelitatis veſtræ,quàm Tyri & Sidonis: dum viſis tot miraculis apud vos factis increduli manetis. *Et tu Capharnaum, nunquid vſque in cœlum exaltaberis.* pro, quæ vſque in cœlum exaltata es, *vſque in infernum deſcẽdes? Quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te,fortè.*pro,vtiq;,*manſiſſent vſque in hanc diem.veruntamẽ dico vobis,quia terræ Sodomorũ remiſſius.* pro,tolerabilius, *erit in die iudicij quàm tibi in illo tempore.* Exprobrationi incredulorum aptè adiungitur ratio cõuerſionis electorum. *Reſpondens Ieſus.*hoc eſt reſpondẽdo diſcipulis reuerſis cũ gaudio à prædicatione: vt alius euãgeliſta inſinuat.*Dixit,Confiteor tibi pater,domine cœli & terræ.*Exultante ſpiritu ſuo cõuerſus eſt ad patrem: dicendo confiteor,profeſsione veritatis,& etiam gratias agendo. *Quia abſcondiſti hæc.* mei aduentus myſteria.abſcondiſti autẽ nõ appoſitione operculi,ſed negatione luminis.*A ſapiẽtibus & prudentibus,*Sapientia eſt circa diuina,prudentia circa humana. *Et reuelaſti ea.* illuſtrando lumine fidei interno.*paruulis.*pro,infantibus. Non dicit inſipientibus & imprudentibus, vt ex hoc ipſo quòd

quòd contra ſapientes & prudẽtes è regione diſtinguit infantes, diſcernamus & penetremus non diſplicere deo ſapientes & prudentes qualeſcunque, ſed non paruulos: hoc eſt quos ſapiẽtia & prudentia non ſinit eſſe paruulos in oculis propriis, non ſinit redigere intellectũ in captiuitatẽ in obſequium fidei Chriſti tui. Et quia communiter (quãuis nõ vniuerſaliter) ſapientes & prudentes diſcutiunt res fidei ſecundum ſapientiam & prudẽtiam ſuam, & innitentes propriæ ſapientiæ & prudentiæ inflantur, ac recuſant vere captiuare intellectum, & mores in obſequiũ Chriſti, ideo Ieſus tangendo id quod vt in pluribus euenit, dicit abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudẽtibus. Quod Paulus Apoſtolus explicans Corinthiis dicit: videte vocationem veſtram, quia non multi ſapiẽtes ſecundum carnem, non multi potentes, &c. Ad literã, primi Chriſti diſcipuli non fuerunt de numero ſapientum & prudentum mundi huius: ſed homines ſimplices, piſcatores, & ſimiles paruulis infantibus ſecundũ humanum ſtatum, & præcipuè in oculis propriis. Tales enim ſemper placuerunt deo: iuxta verbum Samuelis ad Saulem: nónne quum eſſes paruulus in oculis tuis, caput in tribubus Iſrael factus es, primi Regũ decimoquinto. Meminit autẽ infantum potius quàm paruulorũ: tum vt maximè paruulos humilitate ſignificaret: tũ vt non ab ætate, ſed à neſcientia immo ab impotentia loquendi diſcipulos ſuos deſcriberet: vt pote qui vere infantes erãt ad ea quę ſunt ſciẽtiarum & prudentiæ, regiminis & huiuſmodi, antequam diuina reuelatione inſtructi eſſent. *Ita pater quoniam ſic placitum*. pro, beneplacitum, *fuit ante te*. Rationem reddit abſconſionis à prudentibus & reuelationis paruulis primam & in reſolutione vltimam, diuinam volũtatem. Noli ergo diſputare de cauſa electionis & reprobationis: cur ſcilicet deus iſtos elegerit & non illos. hinc enim habes primam, ſupremam & vltimam cauſam eſſe, quoniam ſic placitum eſt deo. *Omnia mihi tradita ſunt à patre meo*. Explicat quæ ſunt illa abſcondita à ſapientibus & reuelata paruulis, quod eſt explicare demonſtrata per pronomen, hęc, quum dixit abſcondiſti hæc. Et inchoat à myſterio trinitatis, à coæqualitate diuinarum perſonarum. Perſpiciendum ſiquidem eſt in his verbis contineri myſterium trinitatis: tum quo ad originem originiſque ſpeciem: dicendo à patre meo. vbi enim pater, ibi generatio. Tum quo ad æqualitatẽ ſubſtantialem: dicendo, omnia mihi tradita ſunt. nihil enim excepit, ſed omnia comprehendit tradita per generationem: ſcilicet eſſe, viuere, poſſe, & reliqua

reliqua quæ dei ſunt: illius enim dei naſcendo accepit omnia à patre. *Et nemo nouit filium niſi pater, neque patrem quis nouit.* Inter deum & patrem tantùm intereſt, quòd deum naturaliter nouimus, per ea quæ facta ſunt, vt dicitur ad Rom. 1. & multo magis nouerũt naturaliter angeli deum: patrem autem neque angeli, neque homines naturaliter nouerunt: quoniam myſterium trinitatis ad quod ſpectãt pater & filius, ſupra naturalem notitiã omnium creaturarũ eſt. Et propterea ſignificantius dicitur patrem, & nõ dicitur deum: intendit enim quòd notitia trinitatis reſeruata eſt ſoli deo, quanuis notitia dei ſit naturaliter cõmunicata. *Niſi filius.* Dum excipitur filius aut pater, intelligitur quoque excipi ſpirituſſanctus: quia par eſt ratio de ſpirituſancto, & de patre, & filio in eſſentialibus. Et theologica regula eſt, quòd dictio excluſiua ſeu exceptiua addita termino perſonali in eſſentialibus, non excludit ab altera perſona diuina. *Et cui voluerit.* Notitia patris & filij ita eſt propria diuinis perſonis, quòd nulli cõmunicatur naturaliter, ſed tantùm per reuelationem. *Filius reuelare.* Appropriatur filio reuelare myſterium trinitatis: quia filius in carne veniens manifeſtauit hominibus myſterium trinitatis in ſpeciali: dicente ipſo Ioan. 17. pater manifeſtaui nomen tuum hominibus. Appropriatur inquam: hoc enim non eſt ei proprium: quia indiuiſa ſunt trinitatis opera ad extra: de quorũ numero eſt reuelare: vnde nunc præmiſit, & reuelaſti tu pater ea paruulis. Commune eſt ergo patri & filio reuelare: ſed appropriatur filio ſicut multa alia appropriantur filio: vt ſapientia, ars, & ſimilia. Hęc ſunt prima myſteria abſcondita à ſapientibus & prudentibus, & reuelata paruulis. *Venite ad me.* Subſequentia ſubdit myſteria inuitando, & exercendo officium ſibi appropriatum: venite inquit fide ad me, cui tradita ſunt omnia, in cuius voluntate eſt reuelare ſecreta trinitatis. ad me verum deum & verum hominẽ. *Omnes*, nullum excipio. *Qui laboratis & onerati eſtis.* Duas generi humano communes neceſsitates commemorat: alteram laboris, alteram oneris: alteram actionis, alteram paſsionis. Qui laboratis agendo, & ex actione relinquitur in vobiſmet onus quo onerati eſtis. Ita ꝙ qui ab omni labore exemptus eſt, qui nullo grauatur onere, ſolus reſtat nõ inuitatus à Chriſto. Et certè quum quilibet homo afflictione aliqua aut cura laboret, multorumq́ue malorũ ſarcina oneretur, conſequẽs eſt vt omnes non ſolùm inuitentur, ſed etiam ex ſibiipſis moleſtis conditionibus trahantur. *Et ego*, non

miniſtri

miniſtri mei:hoc eſt per meipſum,nō per meos miniſtros ſacerdotes aut pontifices. *Reficiam*. pro, refocillabo, *vos*. Non dicit tollam laborem ſeu onus veſtrum,ſed refocillabo vos. Nō promittit Chriſtus tollere labores & malorũ onera in hac vita: ſed reficere interiori pabulo mētes animosq; hominum veniētium ad eum. *Tollite iugum meum*.euangelicam legem meam voluntariè ſuſcipite. *Super vos*.non ſubtus vos, nec iuxta vos, ſed ſuper vos ſuſcipite euangelium,non deſpiciendo,non æſtimando tanquam legem humanam,ſed vt rem diuinã ſuperiorem omnibus vobis. *Et diſcite à me*. Exemplo mei. Tertia actio ad quam inuitat eſt diſcere. primùm enim inuitauit ad veniendum: deinde ad ſuſcipiendum iugum: & demum ad diſcendum ab ipſo. *Quia mitis ſum*.plus quàm manſuetus ſum intus & extra exterioribus moribus. *Et humilis*.abſque fictione in *Corde*. Quum vniuerſas Ieſus habuerit virtutes,duarum tantùm virtutũ ſe proponit exemplum ſcilicet humilitatis,tollentis ſuperbiã, cui deus reſiſtit & retinentis animum ne præſumat,ne ambiat, ne arroget ſibi, ne deſpiciat:& mititatis tollentis non ſolùm iram ac etiam iracundiam:cuius eſt non ſolùm moderari ne iniuriam alicui irrogemus,ſed etiam reddere nos patientes,ac placidos in omnibus actionibus & verbis:quia his duobus ſtudiis vniuerſa vitæ Chriſtianæ perfectio acquiritur, & augetur cōtinuè per humilitatē: ſi quidem patemus diuinę gratiæ,per mititatem patemus hominibus. ¶ Et bene nota prudens lector, quòd Ieſus vniuerſum mundum alloquitur,inuitãdo omnes.& propterea nõ dicit: diſcite à me,quia ieiuno, quia oro,quia pedes diſcurro, quia prædico:& ſimilia à quibus poſſet ſe aliquis excuſare,allegãdo impotētiam,dicendo ſe inhabilē:ſed,diſcite à me,quia mitis & humilis ſum corde.nullus enim poteſt ſe excuſare à domino propriæ voluntatis, à diſciplina domandi internas paſsiones: & in his internis conſiſtit diſciplina Chriſtiana communis omnibus.

Et inuenietis requiem animabus veſtris. Animabus dixit, non corporibus.nam multa mala corporis prædixit futura ſuis ſequacibus. ¶ Fructus primæ actionis explicatus eſt refectio: reliquarum verò duarum fructus explicatur requies animi. Magnus & incredibilis fructus eſt quies animi:hãc animi quietē nemo nouit,niſi humilis & mitis,expertus ſuaue iugum domini. Nec obſtat ſi obiiciatur illud Auguſtini, Feciſti nos domine ad te,& inquietũ eſt cor noſtrum donec requieſcat in te. Scito requiē hîc à Chriſto promiſſam nõ eſſe niſi in deo. *Iugũ enim meum ſuaue eſt*,

Ne

Ne laborantes & onuſti quos inuitat putant ſe grauãdos & ad labores & ad onera ampliora vocari à Ieſu: declarat naturam euangelici iugi, appellando illud ſuaue. Et verè ſuaue eſt: quia non tollit, nõ corrumpit, non violentat naturã rationalem, ſed perficit eam. omnia nanque naturalia & rationalia præcepta euãgelica lex ſeruat: & quæ apponit præcepta fidei ſuauia reddit internum gratiæ donum: præter hoc quòd connaturale eſt homini vitam, actionéſque ſuas ducere & dirigere non ſcientia, ſed fide. Fide ſiquidem tenemus patres ac matres, filios ac vxores: fide cõuerſamur, cõmercia negotiationéſq; exercemus: fide reſpublicæ regnaq; adminiſtrãtur, &c. Hæc enim teſtantur ſuaue eſſe humano animo duci fide, regíque præceptis fidei, ab homine Ieſu Chriſto ſimulque vero deo, actore naturę, traditis. *Et onus meum leue.* Non dicit nullum, ſed leue: quia verè onus Chriſti leue eſt, tum ſecundum ſeipſum: quia ſupernaturalis rationis onus nihil addit, niſi credere in ipſum, ſperare æternã vitam, diligere deum ſuper omnia, & proximũ propter ipſum, ac baptizari in remiſsionem peccatorum. Tum nobis: quia onus Chriſti fert ſecum donum charitatis, alleuiantis omnia, niſi tu obicem poſueris. ¶ Significanter dixit meum: quia onera grauia & importabilia, quæ aliqui miniſtri eccleſiæ imponunt in humeros hominũ, non ſunt Chriſti, cuius onus eſt leue. ¶ Collige ordinem. Primùm inuitat omnes laborantes, & onuſtos ad refocillationẽ: deinde vt loco laboris & oneris ſuſcipiant euangelicum iugum, ſuaue contra laborem, & leue contra onus: & demum vt diſcant mores ab exemplo ſui, humilitatem & manſuetudinem: quia ſic inuenient in hac vita requiem animæ, ſummè ab omnibus deſideratam.

CAPVT XII.

IN illo tempore abijt Ieſus per ſata ſabbato. Pro, ſabbatis. Et ſignificatur: non quòd pluribus ſabbatis per ſata iuerit, quoniã de vno tantùm die eſt ſermo: ſed tempus feſtiuitatis conſtantis ex pluribus ſabbatis; erant enim ſecundum legem duæ ſolennitates cõſtantes ex pluribus ſabbatis, ſcilicet paſchalis & tabernaculorum: vt patet Leui, 23. Et hæc feſtiuitas paſchalis erat, in cuius ſecundo die offertur manipulus ſpicarum, vt patet ibidem: nam nõ eſt tẽpus ſpicarum menſe ſeptimo, quando feſtũ fit tabernaculorũ. *Diſcipuli autem eius eſurientes.* Neceſsitas cibi ſignificatur. *Cœperũt vellere ſpicas, & manducare. Phariſæi autẽ videntes, dixerunt ei, ecce diſcipuli tui faciunt quod non licet eis.* Superfluit, eis,

facere

facere ſabbatis.pro,ſabbato.Phariſæi cenſebant illicitum,confricare ſpicas ſabbato:quoniam eſt ſpecies præparationis cibi.præparare enim cibos,vetitum erat in ſabbato. *At ille dixit eis, non legiſtis quid fecerit Dauid quãdo eſuriit,& qui cum eo erant:quomodo intrauit in domum dei,& panes propoſitionis comedit,quos non licebat ei edere,neque iis qui cum eo erant,niſi ſolis ſacerdotibus*.Confutat Ieſus Phariſæos increpantes diſcipulos, quòd violent ſabbatum duobus exẽplis:alterum ſe tenet ex parte neceſsitatis: alterũ ex parte ſeruitij diuini. Primũ exẽplum affertur ex facto Dauidis ſatis clare.In quo duo nota. Alterum eſt, ꝙ exemplum affertur ex facto non ſolùm Dauidis,ſed etiam eorũ qui cum ipſo erant, ad excludendũ ſingularitatem Dauidis: ne ſcilicet Phariſæi dicerẽt licuiſſe Dauidi comedere panem ſanctum,quia erat propheta.hoc enim nõ poſſunt dicere de illis qui cũ ipſo erãt. Intendit nanque Ieſus declarare,ꝙ ex neceſsitatis articulo licuit tam Dauidi quàm ſuis veſci pane ſancto,aliàs ſolis ſacerdotibus licito.Leuit.24. ¶ Alterum eſt, ꝙ exemplum ſumptum eſt à facto maiori:nam longè maius eſt laicos veſci panibus propoſitionis, quàm operari in ſabbato: vt patet ex eo ꝙ operari in ſabbato, ex multis poteſt cauſis excuſari,& ſæpe accidit.laicos veſci panibus ſanctis,tantùm ſemel accidit,& ſola neceſsitate famis excuſari videtur: & tunc etiã ſacerdos exquiſiuit munditiã eſurientium:vt patet.1.Regum.21. *Aut nõ legiſtis in lege,quia ſabbatis ſacerdotes in tẽplo ſabbatum violant,& ſine crimine ſunt?* Alterũ exemplum ex facto ſacerdotum legis authoritate affertur:ſcilicet ꝙ ſacerdotes in ſabbatis occidunt animalia, detrahunt pelles, & breuiter multa opera ſeruilia ad officia tẽpli exercẽt. Legis authoritas in multis habetur locis,præcipiens ſabbatis offerri huiuſmodi ſacrificia.Hoc factum appellatur violare ſabbatũ,quia reuera opus ſeruile eſt ex proprio genere:ac per hoc ex proprio genere violans ſabbatum. Veruntamen ſine crimine ſacrilegij erat hæc materialis violatio: quia formaliter erat officiũ tẽpli: ſacrificia enim officia templi ſunt. *Dico autẽ vobis, quia templum maior eſt hic*.Nõ eſt pronomen,ſed aduerbium loci,hîc.Et nonnulli Græci codices habent non maior,ſed maius:rectior tamẽ lectio eſt legere maior.¶ Declarat quorſum attulerit exemplũ à facto ſacerdotum. Et intendit,quòd diſcipuli ſui exercebãtur in officiis non minoribus officiis templi, ſequẽdo ipſum qui eſt maior templo.Ita quòd vbi prius excuſauit diſcipulos ex neceſſitate famis eorum exemplo Dauidis & ſuorum, modò excuſat

eoſdem

eoſdẽ ex ſanctitate officij exẽplo ſacerdotum:quia ſcilicet exercent diuiniora officia quàm ſacerdotes,dum obſequuntur mihi qui ſum maior tẽplo. *Si autem ſciretis quid eſt, miſericordiam volo & non ſacrificium,nunquam.*pro,nequaquam. *condemnaſſetis innocentes.* Redditio eſt rationis primi exẽpli. Poterat quiſpiam reſpondere Ieſu excuſanti diſcipulos exemplo Dauidis & ſuorum quòd illud fuit factum diſpenſatiuè, & non eſt trahendum in exemplum.& propterea Ieſus reddit rationem cõmunem facto Dauidis & diſcipulorũ ſuorum,& ſimiliũ neceſsitatum,ex comparatione miſericordiæ ad ſacrificium reſpectu diuinæ voluntatis:deus enim miſericordiam vult, & nõ ſacrificium.Oſeæ 6. Quod ſuperius expoſitum eſt, quòd deus præfert miſericordiã ſacrificio,quia miſericordiam vult ſecundũ ſeipſam, vtpote virtutem animi: ſacrificium autẽ non vult ſecundũ ſe,vtpote opus corporeum, quod poteſt bene & malè fieri.Et intendit per hoc quòd ſubuenire eſurientibus, eſt gratius deo quàm ſeruare panes propoſitionis intactos,quia paſcere eſurientes eſt miſericordia:huiuſmodi autẽ obſeruationes ad genus ſpectant ſacrificij.

¶ Meritò itaque dominus ait Phariſæis: Si ſciretis,ſi penetraretis dictũ dei apud Prophetam,ſcilicet miſericordiam volui & non ſacrificiũ, non condemnaſſetis innocẽtes diſcipulos meos: quoniam intelligeretis opus miſericordiæ preferendũ eſſe præceptis cerimonialibus ſacrificiorum & ſabbatorum, &c. *Dominus enim eſt filius hominis etiam ſabbati.* Reddita ratione exempli ex facto Dauidis,reddit modò rationem alterius exempli ex facto ſacerdotum.Poterat quiſpiam reſpõdere Ieſu factum ſacerdotum nõ eſſe trahendum in exemplum:quia authoritate legis exercebatur.Huic obiectioni occurrere intendit Ieſus: dicẽdo, Dominus eſt enim,etiã ſabbati filius hominis.Ac ſi apertè diceret: Sacerdotes violãt ſabbatũ,& ſine crimine ſunt,quia authoritate legis fulti ſunt:diſcipuli mei authoritate mea,qui dominus ſum vniuerſorũ,& in ſpecie ſabbati excuſantur. *Et cũ inde tranſiſſet,venit.* Altero ſabbato apud Lucam. *In ſynagogam eorum. Et ecce homo.* Deeſt erat, *manũ habens aridam,& interrogabant eum dicentes:ſi licet ſabbatis curare,vt accuſarent eum.* Docentem violare ſabbatum. *Ipſe autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam: & ſi ceciderit hæc ſabbatis in foueam,nónne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior eſt homo oue?* Superfluit magis. Omittit Matthæus prudentem Chriſti reſponſionem,quia interrogationẽ Phariſæorum alia interrogatione retulit; petendo ab

do ab eis, ſi licet ſabbato bene an malefacere. Poſt hanc ſiquidem interrogationẽ adiunxit, quæ Matthæus ſubiungit de oue ſabbato extrahenda de fouea, vt ex cõmuni eorum facto conuinceret Phariſæos. *Itaque licet ſabbatis benefacere.* Concluſio iſta reſpicit interrogationẽ præmiſſam, ſi licet ſabbato benefacere, an malefacere: cõcludit enim ex benefacere extrahendo ſabbato ouem, ꝙ licet ſabbatis benefacere. *Tunc ait homini extẽde manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt ſanitati ſicut altera. Exeuntes autem Phariſæi conſilium faciebant aduerſus eum, quomodo perderent eum. Ieſus autẽ ſciens, receſſit inde.* Cedendo inſidiis & odio Phariſæorum. Exemplumq́; dedit diſcipulis cedendi furori: & ſimul docuit proprio facto inculpabilem eſſe quandoque fugam: nec dedecere virum ſummæ perfectionis. *Et ſecuti ſunt.* pro, & ſecutæ ſunt, *eum turbæ multæ.* Hinc apparet receſſum Chriſti fuiſſe opus maioris perfectiõis, quàm manere: quia recedere fuit vtilius ſaluti animarum: quæ apparet in hoc quòd ſecuti ſunt eum multi. *Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifeſtum ſe facerent.* Non ſolùm ceſsit odio Phariſæorum, ſed vult ſeipſum non manifeſtari ad tollendum augmẽtum odij, ne ſcilicet Phariſæi audientes Chriſtum multiplicare miracula, arderent magis odio & inuidia. *Vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam, dicentem.* Authoritas Eſaiæ capite. 42. affertur ad teſtificandam Chriſti manſuetudinẽ in exercitatione officij prædicãdi, quam monſtrauit recedẽdo & præcipiendo ſe non manifeſtari, quum potuiſſet eos punire & propellere. *Ecce puer meus.* Nomen ſubiectionis eſt puer. *Quem elegi.* Præ omnibus rationalibus creaturis: vtrunque enim de Chriſto homine dicitur. *Dilectus meus.* Hoc ſecundum diuinam & humanam naturã verificatur iuxta illud: hic eſt filius meus dilectus. *In quo bene complacuit.* abſque vlla admixtione diſplicentiæ: nihil enim Chriſti diſplicuit deo. imò nihil in eo fuit quod nõ optimè placeret deo. *Animæ meæ.* Metaphoricè in deo dicitur anima ſicut ira, ad ſignificandum affectum diuinum in omnibus, & per omnia cõplacuiſſe ſibi in Chriſto. *Ponam ſpiritum meum ſuper eum.* Iuxta illud Eſaiæ. 11. requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, &c. *Et iudicium gentibus nunciabit.* Non per ſeipſum, ſed per euangelium ſuum. *Non contendet.* Cum maledicis, *Neque clamabit.* Clamore iræ & indignationis. *Neque audiet aliquis in plateis.* In publico, in plebe. *Vocem eius.* Querulam ſeu tumultuariam. *Arundinem quaſſatam non confringet.* Quaſſata arundo populus eſt Iudæorum, iam velut arun

lut arũdo deiecta ſub poteſtate à Romanis: adhuc tamẽ aliquid retinebat vitæ in hoc, ꝙ habebant templum & ſacerdotium in Hieruſalem. *Et linum fumigans non extinguet.* Idem populus Hebræus ratione ſuæ deiectionis ſignificatus per arundinẽ quaſſatam, iterũ ſignificatur per lignum fumigãs ratione tenebroſi noxiique ſtudij contra Chriſtum. ad exterminandum enim nomen Chriſti conſtat Iudæos ſtuduiſſe etiam poſt Chriſtũ crucifixum. Et aptè eorum ſtudium comparatur ligno fumigãti. & propter tenebras, & propter intentionem nocendi cum paruo nocumenti effectu. *Donec eijciat ad victoriam iudicium.* Prophetatur, quòd Chriſtus non confringet, non deſtruet temporalem ſtatum Iudæorum: & ſimiliter non extinguet iniquum eorum ſtudium contra nomen Chriſti continue fumans, donec eiiciat ad victoriam iudicium: hoc eſt donec iudiciũ quo iudicatus eſt à Iudæis & Pilato deducat ad victoriam, reſurgẽdo à mortuis, mittendo ſpiritum ſanctum, publicando euangeliũ, conuertendo electos ex Iudæis ad fidem: & breuiter manifeſtando miraculis per diſcipulos ſuos ſe viciſſe mũdum & mundi principem diabolum. Hoc enim facto confregit arundinẽ quaſſatã & extinxit linũ fumigans per Romanos. Tunc naque deſtruxit Hieruſalem, &c. *Et in nomine eius gentes ſperabunt.* Conuictis Iudæis ex prædicatione & miraculis apoſtolorum, quòd Chriſtus victor regnaret, conſecutum eſt, vt gentes idololatræ crederẽt in Chriſtum, & ſperarent in nomine eius: vt experientia teſtatur.

Tunc oblatus eſt ei dæmonium habens cæcus & mutus. Triplici malo ſubiectus erat: dæmonium habebat, cæcus & mutus erat. *Et curauit eum, ita vt loqueretur & videret.* pro, ita vt cæcus & mutus & loqueretur, & videret. *Et ſtupebant omnes turbæ, & dicebant: nunquid hic eſt filius David?* Hoc eſt Meſsias. *Phariſæi autem audientes dixerunt, hic non eiicit dæmones niſi in Beelzebub principe dæmoniorum. Ieſus autẽ ſciẽs cogitationes eorũ.* Hinc apparet, ꝙ Phariſæi nõ coram Ieſu, ſed ſeorſum dicebãt de Ieſu, quòd in Beelzebub eiicit dæmonia. Ruſusque apparet ex relatione aliquorũ ſciuiſſe Ieſum quod dicebant Phariſæi: ſed ea notitia qua ſciebat cogitationes hominum, *Dixit eis, omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur: & omnis ciuitas, vel domus diuiſa contra ſe, nõ ſtabit. Et ſi Satanas Satanam eijcit aduerſus ſe diuiſus eſt: quomodo ergo ſtabit regnum eius?* Prima ratio ad manifeſtandum, quòd non eiicit dæmones in Beelzebub, ſe tenet ex parte dæmonis: ducendo ad inconueniens. ſ. quòd dæmones agerent ad deſolationem proprij

regni.hoc ſiquidē inconueniēs infertur dicēdo quomodo ergo ſtabit regnū eius?cōſtat enim nullū quantūcunque tyrannū ſtudere ad deſolationē proprij regni:quia ſtudet ad conſeruationē proprij boni. *Et ſi ego in Beelzebub eijcio dæmones.* Secunda ratio ſe tenet ex parte filiorum. *Filij veſtri*. Siue exorciſtæ ſiue ille de quibus dicitur Luc.9. Præceptor vidimus quēdā in nomine tuo eiiciētē dęmonia,& prohibuimus eū,quia nō ſequitur nobiſcū. ſiue apoſtoli & diſcipuli ſequētes me,qui vobiſcū cōuerſantur, quorū facta noſtis,quos non dicitis eſſe dæmoniacos qualē me dicitis. *In quo eiiciunt?Ideo ipſi iudices veſtri erūt.* Si de apoſtolis eſt ſermo,conſtat eos futuros Iudices.Si de aliis,prędicūtur iudices cōparatione:dū illi à deo recognoſcunt,quod vos dæmoni tribuitis. *Si aūt ego in ſpiritu dei eijcio dæmones.* Tertia ratio ex parte ipſius Chriſti ſe tenet.Et eſt vna conditionalis:cuius antecedēs eſt, ego in digito dei eiicio dæmonia . Et intendit per digitum ſpecialem poteſtatem diuinam:ſimili modo loquēdi quo Exod. 8.magi dixerunt ad Pharaonē:digitus dei eſt hic. Cōſequēs eſt. *Igitur peruenit.*pro,præuenit,*in vos regnum dei.* Quod Ioannes Baptiſta prędicauit,quod ego continue prædico,in vos,Iudæos, poſtea ad gentes.Et dicit præuenit:quia verè præuenit antequā ipſi illud quærerent.quia ex diuina pręueniente gratia iā appropinquauerat regnū dei apud Iudæos,vt tā Ioannes Baptiſta q̄ Ieſus prædicauerat. *Aut quomodo poteſt quiſquā intrare in domū fortis & vaſa eius diripere,niſi prius alligauerit fortem?& tunc domū illius diripiet.* Probatio eſt antecedentis.ſ. ego in digito dei eiicio dæmonia. Et eſt probatio ſumpta ab effectu ſeu fructu,introducta tamē ex metaphora bellicæ direptionis.In negocio bellico ordo eſt,ꝙ dū fortis armatus cuſtodit domū ſuā,ſalua ſunt omnia quæ poſſidet.ſuperueniente autē fortiore,non prius diripit ſpolia: ſed primū in captiuitatē redigit fortē, & eo alligato diripit bona illius.¶ Et intendit per hāc parabolā,ꝙ ex hoc ipſo, ꝙ conſtat ipſum Ieſum diripere vaſa dæmonis,hoc eſt , animas peccatorū plenas,ac per hoc vaſa dæmonū,ad pœnitentiā reducendo , clare liquet, ꝙ prius ſuperauit dæmonē & alligauit eūs ac per hoc non habet amicitiā cum eo,ſed virtute diuina eiicit dæmones. Et hinc etiam patet,ꝙ regnū dei præuenit in vos.ad regnū enim dei ſpectat ſuperare dæmonem. *Qui non eſt mecum, contra me eſt:& qui non congregat mecū , ſpargit.* Probatio eſt conſequentiæ.ſ. præuenit in vos regnū dei. Si me eiiciente dæmonia in digito dei,ac per hoc extrudēte regnum diaboli, nō præ-

ueniſſet

ueniſſet regnũ dei, hac ſola ratione euenire potuiſſet quia daretur mediũ inter regnũ dei & regnũ diaboli: ſed quũ nullum inueniatur mediũ, quia qui non eſt mecũ contra me eſt, & qui nõ colligit mecũ, ſpargit: conſequens neceſſariò eſt, vt me eiiciente dæmoniũ in digito dei, præuenerit regnũ dei in vos. *Ideo dico vobis.* Quarta ratio tenet ſe ex parte ſpiritus ſancti in ipſo Ieſu. Et tẽdit hæc ratio directe contra priorẽ iniuriã qua dicebant ꝙ Ieſus habet ſpiritũ immũdũ: vt Marci tertio ſuppletur. ¶ Vbi aduerte duo. Alterũ, ꝙ hæc ratio ſignificatur cũ illatione ex præcedẽtibus, dicendo ideo dico vobis. ex præcedentibus enim declaratũ eſt diuino ſpiritu Ieſum eiicere dæmones. Alterũ eſt, ꝙ ſpiritus ſanctus in Ieſu inducitur, in hac ratione, vt offenſus verbis Phariſæorũ, ſpiritũ habet immundũ, & in eo eiicit dæmones. Et propterea inchoat à grauitate tãti criminis ex duplici capite: tũ ex ratione actus peccandi: tũ ex ratione eius in quem peccatur. *Omne peccatum.* Nomẽ eſt generis. *Et blaſphemia.* Nomen eſt ſpeciei. *Remittetur.* quandoque. *Hominibus.* Nõ dicit omnibus. ſufficit enim aliquibus fieri remiſsionẽ. *Spiritus autẽ blaſphemie, pro,* blaſphemia. Ita ꝙ blaſphemia eſt nominatiuus, & ſpũs eſt genitiuus. cuius totũ oppoſitũ apparet in textu Latino. ¶ Excipitur à genere peccati, & à ſpecie blaſphemiæ ſpũs blaſphemia: hoc eſt blaſphemia, nõ ex ignorãtia, qualis fuit blaſphemia Pauli, dicentis de ſeipſo, qui fui blaſphemus: nec ex paſsione, vt blaſphemãt iracũdi: ſed ex ſpiritu, ex inclinatione, ex vitali impulſu ſupremæ partis animæ. Ita ꝙ ſpũs blaſphemia importat vltra blaſphemiã pro cauſa prõptitudinẽ mentis ad blaſphemandũ: itaq; ſpũs humanus ſignificatur cauſa blaſphemiæ. Quod ideo dixerim, quia ſubiungitur clare grauitas ex parte blaſphemati ſpiritus ſancti. *Nõ remittetur vobis* deeſt, hoĩbus. Nõ dicit irremiſsibilis eſt, ſed euentũ prædicit: ſcilicet quod non remittetur. Quod intellige regulariter. nam nec diuina potẽtia, nec diuina miſericordia alligata eſt ad nõ remittendum ſpiritus blaſphemiã: ſed ſecundũ regularem curſum eueniet nõ remiſsio, quia comitem ſemper habebit obſtinationẽ. *Et quicunque dixerit verbũ cõtra filium hominis, remittetur ei: qui autẽ dixerit verbũ cõtra ſpiritũ ſanctũ.* Declarata grauitate criminis ex ratione actus peccãdi, declarat modò grauitatẽ ex ratione eius, cõtra quẽ peccatur: diſtinguendo offenſam contra filium hominis ab offenſa contra ſpiritum ſanctum. Quid autẽ ſignificatur per filium hominis, manifeſtũ eſt. nã conſtat ſignificari ipſum Ieſum, vt eſt homo. verbũ enim

k ij contra

contra filiũ hominis eſt,ecce homo vorax,potator vini, amicus Publicanorũ.Sed quid ſignificetur per ſpiritum ſanctũ,non eſt clarũ.materia tamẽ ſubiecta inſinuat appellatiõe ſpiritus ſancti ſignificari deũ.ſecundum ꝙ exercet officium ſpiritus ſancti: hoc eſt,ſecundũ ꝙ ſpiritales ac ſanctos efficit animos hominũ, illorumque fructus ſeu opera.Ita ꝙ dicere verbum contra ſpiritum ſanctũ,eſt verbis impugnare deũ ſanctificantẽ homines, negãdo ꝙ ſanctificet & per iſtos patet diuinã ſanctificationem, & ea, quæ patet eſſe ſpiritus ſancti,attribui ſpiritui immundo. Hoc eſt enim directe ex intentione dicere cõtra ſpiritũ ſanctũ, vt ſpiritus ſanctus eſt nomẽ dei eſſentiale,non curando quantũ ad hunc ſpectat textũ de hoc nomine,vt eſt propriũ tertiæ in trinitate perſonæ, ideo contrá filiũ hominis ẽ regione diſtinctus eſt ſpiritus ſanctus,vt cõtra hominẽ intelligatur diſtinct⁹ deus: non ſecundũ quamcunque rationẽ,ſed ſecundum officiũ ſancti ſpiritus,quod cõmune eſt toti trinitati. *Non remittetur ei*.Intellige,vt ſuprà.Cũ quo ſimul memento,ꝙ miſericordia dei eſt ſupra omnes regulares curſus:& propterea nulli eſſe deſperandũ. *Neque in hoc ſeculo,neque in futuro*.Cõfutatur hîc error attributus Origeni.ſ. ꝙ omnes in futuro ſeculo conſequentur quandoque remiſsionẽ omniũ peccatorũ.Habetur & hinc aliquod peccatũ in futuro ſeculo remitti. nã ſi nullum peccatũ in futuro ſeculo remitteretur, ſuperfluo ſermone vſus fuiſſet Ieſus,apponendo neq; in futuro:ſicut ſi peccatum remitteretur in hoc ſeculo,non dixiſſet,neque in hoc ſeculo. Vtriuſque ergo ſeculi diſtincte, ſeorſum & pari cõtextu mentionẽ faciens, ſignificauit aliqua peccata remitti in hoc ſeculo,& aliqua in futuro. Ex quo habentur duo.ſ.purgatoriũ in futuro ſeculo,& remiſsio peccati quod in hoc ſeculo non fuit remiſſum.De peccato enim aſſerit, ꝙ nõ remittetur:vt intelligamus comprehendi nõ ſolùm remiſsionẽ pœnæ,ſed culpæ.peccatum enim nomen eſt culpæ. *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam*. pro,putrem,*& fructum eius malum*.pro,putrem.*ex fructu enim arbor cognoſcitur*.Conſidera ordinem progreſſus. Vbi propoſuit in genere grauitatem criminalis verbi à Phariſęis dicti contra Ieſum,ꝙ dæmoniũ habet,& in Beelzebub eiicit dæmonia,deſcendit ad ſingularia, applicando ad ipſorum Phariſæorum verba, tũ conuincendo eos,ꝙ contra ſpiritum ſanctum dicunt:tum ꝙ ex ſpiritu blaſphemiæ peccãt.Hæc enim duo propoſuerat in genere.¶ Et quidem,ꝙ contra ſpiritum ſanctum dicant,cõuincit

eos

eos ex ſimilitudine arboris: dicendo, aut facite arborẽ bonam & fructus eius bonos: aut putrem, & fructus eius putres. Nõ eſt oblitus doctor optimus doctrinæ ſuæ. Docuit ſuperius, miracula facere, & dæmones eiicere, poſſe conuenire etiam iniquis hominibus: ſed pro infallibili regula diſcernẽdi homines bonos à malis, tradidit à fructibus eorũ cognoſcetis eos, quia non poteſt arbor bona fructus malos facere, neque poteſt arbor mala fructus bonos facere. Et propterea nunc ex eadẽ doctrina conuincit Phariſæos, ſuiipſius animũ, & fructus proprios diſcutiendos diſcernendosq́; proponens iuxta connexionẽ neceſſariam inter qualitatem arboris, & qualitatẽ fructuum eius. Si facitis arborẽ malam, facite etiam fructus eius malos: & ſi bonam, bonos: hoc eſt ſi veſtro iudicio facitis animũ meum malum, vtpote dæmoniacum, iudicate & monſtrate conſequenter fructus meos malos, quod nõ poteſtis monſtrare: nam fructus omnes meos conſtat eſſe opera & actus virtutum, religionis, pietatis, miſericordiæ, gratiæ, veritatis, humilitatis, patientiæ, &c. quæ omnia Ieſus ſubintellecta tacuit tanquam notoria. Aut ergo facite opera mea mala ſimul cũ animo, quod nõ poteſtis: aut animum ſimul & opera bona: & non ſcindẽtes dicatis intus me eſſe arborem malam, & fructus proferre bonos. *Progenies viperarũ quomodo poteſtis bona loqui.* Cõuincit eos quòd ex ſpiritu blaſphemiam, non ex ignorantia, nõ ex paſsione loquuntur, mõſtrando quòd ex interna malitia loquuntur: nec ſolum ex interna, ſed velut cõgenita. Progenies viperarum, quãtum ad malitiã animi genitĩ à malis præceptoribus. *Quum ſitis mali.* Non dicit quum habeatis magiſtros ſeu patres malos, ſed quũ ſitis voſipſi mali. Sciebat enim Ieſus quid intus in Phariſæorum illorum animis erat, & propterea aſſerit quum ſitis mali. *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Probat dupliciter, quòd non poſſunt mali bona loqui. Primò, quia ex abundantia cordis os loquitur. Et hæc eſt probatio ex propriis, & experientia cõprobatur. *Bonus homo de bono theſauro profert bona: & malus homo de malo theſauro profert mala.* Secundò probat ex ſimilitudine, Vbi nota, quòd nõ tantum theſaurum, ſed etiam hominẽ deſcribit malũ ſeu bonũ: quia de theſauro malo poſſet homo bonus nõ proferre mala, ſed homo malus de malo theſauro profert mala. Et ſimiliter de bono theſauro homo malꝰ nõ profert bona, quia abutitur etiã bonis ad malũ: ſed homo bonus de bono theſauro nõ profert niſi bona. Et intẽdit per hæc, ꝙ Phariſæi illi habebãt internũ theſaurum cor-

dis malum, hoc eſt malis habitibus plenũ:& erant mali, hoc eſt malæ voluntatis.& propterea proferebant mala. *Dico autem vobis: quoniam omne verbum otioſum: quod locuti fuerint homines, reddent rationẽ de eo in die iudicij.* Ne putaretur, quòd exaggerando & cõminando ad terrorẽ Ieſus dixiſſet verba Phariſæorũ nunquã eſſe remittenda, pro eo ꝙ peccata linguę non ſunt multum grauia, ſubiũgit Ieſus, ꝙ de omni verbo ocioſo reddenda eſt ratio in die iudicij: vt hinc intelligamus non ad terrorẽ, ſed in veritate dictũ eſſe peccata verborũ in ſpiritũ ſanctũ nunquàm remitti. Si enim verbũ ocioſum ſeruatur diſcutiendũ in die iudicij, multò magis verbũ blaſphemiæ in ſpiritũ ſanctũ, punietur tunc in veritate. *Ex verbis enim tuis iuſtificaberis: & ex verbis tuis condẽnaberis.* Apponitur vniuerſalis doctrina de merito verborũ: declarando, ꝙ in die iudicij examinabuntur verba ſicut & facta. Ita, ꝙ vnicuique reddetur ſecundũ opera ſua bona vel mala: ita ex verbis tuis ſi fuerint bona iuſtificaberis, & ſi fuerint mala cõdemnaberis. Et dixit hæc ne paruidẽdamus merita ſeu demerita verborũ. *Tũc reſpõderunt ei quidã de ſcribis & phariſæis.* Nõ pœnitẽtes, ſed tẽtãtes, ſocij illorũ, qui dixerãt in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia: vt ex Luca ſumitur. *Dicẽtes, magiſter volumus à te.* Vide temeritatem. *Signum videre,* De cœlo: vt Lucas ait, puta in manna, vt apud Moyſen: vel in ſole, vt apud Ioſue & Eſaiam: aut in grandine, & ſimilibus, vt apud Samuelẽ: aut in igne, vt apud Heliam. *Qui reſpondens ait illis, Generatio mala & adultera ſignum quærit.* Vere generatio illa erat tũ in ſe mala ſecundum voluntatẽ, & adultera hoc eſt falſa ſecundum intellectum: verum Meſſiam non cognoſcens, vero ſponſo nõ adhærens, ſed Scribarũ, Phariſæorũ & pontificum traditionibus. Tũ ſecũdum originem mala & adultera, quia imitabatur malos & adulteros patres: qui occiderũt prophetas, qui fornicati ſunt cũ idolis. *Et ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetæ.* Neuter euangeliſtarũ integrè refert ſignũ Ionæ: ſed Lucas quo ad officium, Matthæus quo ad mortẽ & reſurrectionẽ. Intendit itaque Ieſus aperire Iudæis, ꝙ nõ vult ſatiſfacere tẽtationi eorum: ſed dare eis ſignũ & vere ſignum futuræ eorum ruinæ propter eorum obſtinationem. Et affert figurã Ionæ prædicantis Niniuitis, & in ventre ceti triduo manẽtis. Sic ego plus quàm Ionas prædico vobis ſalutem & pœnitentiã, &c. & ero triduo mortuus ac reſurgã. & inde veſtra ſubſequeẽ ruina, & obſtinatiõis in animo, & deuaſtatiõis ac diſperſionis in corporibus per Romanos.

Sicut

Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. De tempore quo Ionas fuit in ventre ceti nulla eſt quæſtio:ſed de tẽpore quo Ieſus fuit in corde terræ,hoc eſt,in intimo terræ mortuus(deſcẽdit enim ſecundum animam ad cor terræ,hoc eſt ad inferos)ambiguitas occurrit, quomodo verificetur duratio triũ dierũ,& nõ trium noctium. ¶ Solutio eſt duplex. Altera ꝙ per tres dies & tres noctes artificiales euãgeliſta circunloquitur tres dies naturales.conſtat autem Ieſum fuiſſe mortuum tribus diebus naturalibus,non tamen integris.Nec integritatem illorum exigit veritas ſermonis. nã aliud eſt dicere feci hoc tribus diebus,aliud feci hoc tribus diebus integris.ad veritatem primi ſermonis ſufficit tres interfuiſſe dies,ſiue ſecundum totum,ſiue ſecundum partes:veritas autem ſecundi exigit integros occupatos fuiſſe dies.Fuit ſiquidẽ Ieſus apud inferos feria ſexta, ſabbato & dominica. ¶ Altera quòd licet Ieſus fuerit in corde terræ actu ab hora mortis tantùm,fuit tamen in eodem ſecundum actionem inferentem ipſi mortem:ab hora illa qua captus eſt:dicente ipſo tunc:hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum. Ex tũc enim pro mortuo haberi poteſt:quia ad hoc emptus, captus vinctus eſt vt occideretur,& indeſinenter ad hoc opera data eſt efficax.Ab illa autẽ hora cõputando conſtat inueniri artificiales tres tam noctes quàm dies.nam interuenit nox paraſceues,nox ſabbati,& nox dominicæ:& interuenit dies paraſceues,dies ſabbati,& dies dominicus:quia vt dicitur Marci vltimo, Ieſus ſurrexit mane,ac per hoc interuenit prima pars diei dominici. *Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta.* Prædicit eis aliter euenturum illis quàm Niniuitis: vt vel ſic aliqui eorũ trahantur ad pœnitentiam. *Et cõdemnabunt eam.* non poteſtate,ſed comparatione. *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. & ecce plus quàm Ionas hic. Regina auſtri.* Quia auſtrale reſpectu Hieruſalẽ erat regnum eius. *Surget in iudicio cũ generatione iſta, & condẽnabit eam:quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis. Et ecce plus quàm Salomon hic. Quum autem immundus ſpiritus exierit ab homine,ambulat per loca arida,quærens requiem & non inuenit. Tunc dicit:reuertar in domum meam vnde exiui. Et veniens inuenit eam vacantem,ſcopis mundatam & ornatam. Tunc vadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores.* pro,peiores ſe. *Et intrantes habitãt ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.* Pœna generationis illius poſtquã deſcripſit in futura vita,deſcribit modò etiam

in præſenti vita. Prædixit enim eis quòd in iudicio, reſurrectionis tempore condemnabũtur: & modo prædicit, quòd etiam in præſenti vita peiora patientur quàm patres ſui paſsi fuerint. Et ad hoc affert parabolam de recidiuo ſtatu vnius hominis habitati à dęmone. ¶ Vbi ſcito ꝙ loca arida ſunt loca inepta ad hoc vt habitetur: domus verò vacans, ſcopis mundata & ornata, eſt domus nõ ſolũ præparata ad hoc vt habitetur, ſed prouocatiua ad hoc: nam ex hoc quòd eſt mundata & ornata, eſt præparata: ex hoc verò quòd vacat habitatore, inuitat ad habitandum. Deſcribitur itaque dęmon more humano, expulſus & vagus per loca arida, & nõ inueniẽs inter arida habitaculum in quo quieſcát: propterea rediens ad propriam domum, inueniens eam præparatam ad hoc vt habitetur, & ſine habitante, cauẽs ne iterum inde expellatur, aſſumit ſocios peiores ſe ad cohabitãdum ibi: & fiunt nouiſsima hominis illius peiora prioribus. Hæc eſt parabola, vt ipſe Ieſus teſtatur ſubiungens: *Sic erit & generationi huic peſſimæ*. pro, malæ. Vſus eſt autem in hac parabola conditionibus domus ſcopis mundatæ, ornatæ, & vacuæ: quia generatio illa verè inuenienda erat à dæmone, non ſolùm apta vt habitetur à dæmonibus, ſed velut ſcopis mundata ab immundiciis legalibus & ornata cerimonialibus. Fuit nãque gens Iudæa ætate illa mũda ab idololatria, & cuſtodiens exteriora legis: vacua autem deo per internam gratiam habitante. *Sic erit & generationi*. Longè peiora euenerunt generationi illi quàm omnibus prioribus generationibus: nam gẽs illa habitata aliàs fuit à dęmone, & vexata multis malis, curataque eſt mediante Moyſe & prophetis: ſed poſt reſurrectionem Chriſti, & cætera habitatur vſq; in hodiernum diem ab vniuerſis dęmonibus, effecta eſt obſtinata, & in ſua perfidia contra Meſsiam perſeuerans, quod eſt peius omnibus prioribus. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres*. More ſcripturæ vocantur fratres conſanguinei. *Stabant foris*. Prædicabat enim in domo ſynagogæ: quantum ex ſuperioribus & inferioribus ſumitur. Dictum eſt enim, quòd intrauit in ſynagogam, & ſubditur quòd exiit de domo. *Quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidem, Ecce mater tua & fratres tui, foris ſtant quærentes te*. Deeſt alloqui. *At ipſe reſpondens dicenti ſibi ait, Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei? Et extendens manum in diſcipulos ſuos dixit: ecce mater mea & fratres mei. Quicunque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cælis eſt, ipſe meus frater, ſoror, & mater eſt*. Non ſunt hæc verba paruipendentis matrem & conſangui

conſanguineos,ſed docentis ſeruandum ordinem:vt diuina ope ra præponantur humanis vt diuina prædicatio, vt religio non omittatur,non interrũpatur propter pietatis officia. Dicit enim euangeliſta,quòd adhuc Ieſu loquente ad turbas, proculdubio euangelizando regnum dei,importunus autem dixit,ecce mater tua, & cætera.

CAPVT XIII.

IN illo die exiens Ieſus de domo. Egreſſus de domo ſynagogæ eodem die cunctis cernentibus venit ad mare,quò copioſius conuenire poſſent auditores. *Sedebat ſecus mare*. Ipſa quiete prouocans populos ad concurrendum ad certum & capacem locum. *Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita vt naviculam.* pro,nauim. *aſcendens*. Multitudo turbarum neceſsitatem intulit aſcendendi nauim:ex qua omnes auditores coram ſe proſpiceret,& nulli poſt tergum eſſent:in qua ab omnibus videretur, & tanquam in eminentiore loco. *Sederet*. Non ſolùm diſcipulos in monte docet ſedendo, ſed vt etiam turbas, vt vterque ſitus ſedendi ſcilicet & ſtandi, conueniens prædicatoribus percipiatur. *Et omnis turba ſtabat in littore. Et locutus eſt eis multa in parabolis,dicens.* Non dicit omnia: parabolæ enim ſolæ minus proſunt:ſed mixtæ proprietati verborum,multum proſunt.

Ecce exijt. Demonſtrat tempus regni cœlorum:in quo ipſe Ieſus exiuit à patre & venit in mundum. *Qui ſeminat*. pro, ſeminabat, *ſemen ſuum*. Hinc apparet quod ſeipſum demonſtrat. Prophetæ enim apoſtoli & cæteri ſeminant ſemen non ſuum, ſed dei:Ieſus autem vt pote verus deus,ſeminat ſemen ſuum. *Et dum ſeminat quædam ceciderunt ſecus viam: & venerunt volucres cœli & comederunt ea*. Non ex intentione ſator iacit ſemen ſecus viam,& in petroſa:ſed hoc contingit ex concomitantia actus ſeminandi per vniuerſum agrum. ¶ Secus viam terra eſt minus culta, in qua ſeminis grana non operiuntur terra,ſed patula iacent auibus cœli. *Alia autem ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multam: & continuo exorta ſunt: quia non habebant altitudinem terræ. Sole autem orto æſtuauerunt: & quia non habebant radicem,aruerunt.* Loca ſaxea cooperta modica terra, cito vegetant ſemen in herbam ex multitudine caloris:quia calor ibi nõ imbibitur in profundo vt in reliqua terra:ſed reflectitur à ſaxo, ſed multiplicato calore in modica terra,ac per hoc in paruo humido,ſequitur areſactio tam intus quàm extra. *Alia autem ceciderunt in ſpinas, & creuerunt*. pro, aſcenderunt, *ſpinæ & ſuffocauerunt*

uerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonã: & dabant fructum. Nota ſemen diuini verbi quadripartitum, & in tribus partibus perditũ, in ſola quarta fructuoſum, & tamen non propterea ceſſandum eſt à ſeminatione diuini verbi. *Aliud centeſimum.* pro, centum: *aliud ſexageſimum.* pro, ſexaginta: *aliud triceſimum.* pro, triginta. Vniuerſitas electorum trinario fructu ſignificatur. numerus enim ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus. Et ſimiliter omnis diuerſitas graduum profectus ſpiritualis, deſignatur per hos tres numeros: trigeſimum, ſexageſimum, & centeſimum. ¶ Vbi & nota minimum fructum eſſe trigeſimum: quia tantæ feracitatis eſt quælibet bona cordis terra, vt ad minus reddat triginta pro vno, vbi ſemen verbi diuini ſuſceperit, & in patientia coaluerit. *Qui habet aures audiendi audiat.* Non corporis, ſed mentis aures excitat, non ad aliud quàm ad proprium officium ſcilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis non applicant ad audiendum, ad diſcendum & percipiendum verbum dei: ſed velut per vnam (vt aiunt) aurem intrat verbũ dei, & ex altera exit. *Et accedentes diſcipuli*: Seorſum, vt Marci quarto habetur. *Dixerunt ei: quare in parabolis.* Hinc apparet, quòd non tunc, quando ſedebat Ieſus docẽs ex nauicula, ſed poſt completas parabolas omnes, quas tũc dixit ad turbas, diſcipuli acceſſerunt ad Ieſum. *Loqueris eis?* Boni diſcipuli curam habent turbarum: & diſcere cupiũt non ſolùm ſenſum parabolarum, ſed cauſam quare nõ explicauerit Ieſus parabolarum ſenſus turbis. *Qui reſpondens ait illis, Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cælorum: illis autem non eſt datum.* Reſponſio, diſcretionis inter ipſos & alios rationem continet ex gratia, dicendo datum & nõ datum: quia ex gratia diuina datũ eſt vobis donum hoc, ſcilicet myſterium regni dei: illis autem non eſt hoc à diuina donatum gratia. Ac ſi apertius diceret: quia vos non illi, eſtis electi ad cognoſcendum myſterium regni dei. Per hoc tamen non intellige omnes, qui de turba erant, excludi à notitia ſecretorum regni dei: rationabile ſiquidem eſt, quòd multi in turbis illis erant viri boni & electi: ſed quoniam in turba erãt multi non electi ad notitiã fidei, ideo omnes de turba in genere computantur excluſi, & ſoli diſcipuli explicantur electi. Significat enim ad literam ratio iſta ex diuinæ electionis dono prouenire, quòd aliqui ad notitiam veniant myſteriorum fidei: & non contingere hoc promiſcuè, ſicut promiſcuè prædicatio fit ad omnes. Vnde pronomen, vobis, monſtrat electos ad notitiam ſecretorum cœleſtium: &

pronomen

pronomen,illis,demonſtrat homines promiſcuè auditores verbi dei. *Qui enim habet,dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Congruam diſpoſitionem ex parte hominum in communi adiungit diuinæ gratiæ dono: vt ſic intelligamus donũ gratiæ, vt tamẽ tribuamus aliquid libero noſtro arbitrio. Habere laudabiliter,& nõ habere vituperabiliter, nõ ſunt naturæ,ſed libertatis. Quo fit, vt ille dicatur habere, qui recta exercitatione vtitur habitis: ingenio, appetitu, fide, ac reliquis bonis, ſiue naturalibus, ſiue gratuitis: & per oppoſitum ille dicitur non habere, qui non vtitur vt debet donis naturalibus ſeu gratuitis: nam recto vſu ſeruatur imago dei in homine, ſeruatur donum legis diuinæ ac fidei: & nõ ſolùm per abuſum, ſed etiã per non rectum vſum ruunt omnia. Valde igitur conſentaneum eſt rationi, vt illi qui habet rectum vſum, diuinam imaginem, diuinam legem, & quæcũque gratuita accepit dona, detur amplius diuinorũ donorum: & propterea dabitur & abũdabit, ad effundendum aliis: ab illo autẽ qui abuſu vel ocio nõ ſeruauit habita, auferetur quod habet. ¶ Si quæſtionẽ ingeris, contradictoria implicari, dicendo, qui nõ habet, & ſubdendo, auferetur quod habet. Solutio eſt, ꝙ non habet integra quæ acceperat, & reſiduum quod habet auferetur ab eo. Vbi plus concluditur quàm oportuerit: nam ſufficiebat inferre, & illi qui nõ habet nõ dabitur: hoc enim faciebat ſatis propoſito. Sed maiorẽ intulit pœnam ille qui præuidit reprobos non ſolùm priuari hîc nouis donis, ſed etiã acceptis: dum permittũtur etiã in naturalibus excæcari & indurari: iuxta illud Apoſtoli, Tradidit illos deus in reprobum ſenſum, vt faciant quæ non conueniunt, &c. Nónne hoc eſt tolli ab eis reſiduũ quod habent? *Ideo in parabolis loquor eis.* Præcedenti cõgruitate declarauit in genere quare quibuſdã datur noſſe myſteria regni dei, & quibuſdam non: quia ſcilicet quidam habent accepta dona rectè vtendo illis, quidã non. modò declarat in ſpecie quare inter Iudæos ſit differentia. Et fuit opus deſcendere ad gẽtem Iudæorũ: quia filij Iſrael omnes ſunt de genere electo, & credebatur quòd omnes in aduentu Meſſiæ eſſent ſaluandi & præferendi cæteris. Hanc erroneam opinionem confutat: deſcendẽdo ad ſpeciem quare turbis Iudæorum occultat myſteria, & ſolis diſcipulis aperit. *Quia.* Rationem reddit ex parte ipſorum Iudæorum. *Videntes.* miracula quæ ego facio & opera mea. *Non vident.* diuinam in me virtutem, ſuamque ſalutem. *Et audientes.* doctrinam meam, verba mea.

Non audiunt. corde. *neque intelligunt.* Non intelligere refertur tam ad viſa quàm ad audita. Ac ſi apertius diceret: neq; ex viſis miraculis & operibus, neque ex auditis verbis doctrinæ meæ & teſtimonio Ioannis, &c. Intelligere volunt regnũ cœlorũ in me, & per me adeſſe. *vt adimpleatur.* pro, & impletur, *prophetia Eſaiæ,* cap. 6. *dicentis, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis.* pro, & non perſpicietis. *Incraſſatum eſt enim cor populi huius.* Metaphora eſt ſumpta à craſsitudine corporea impediente motum & operationes. Et ſignificat oppreſsionem voluntatis ab abũdanti malitia, velut à craſsitudine occupãte cor.

Et auribus grauiter audierunt. Ex indiſpoſitione auditus corporalis, ſimilitudinariè ſignificatur mala diſpoſitio Iudæorũ ad diſcendum à Chriſto: auditus enim ſenſus eſt diſciplinæ. *Et oculos ſuos clauſerunt.* Mentis oculos non amiſerunt, ſed clauſerunt voluntariè. *Nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant: & conuertantur, & ſanam eos.* Non ſignificatur ratio prędictorum, ſed tempus, ſed pertinacia omnium prædictorum. Significatur enim quòd clauſerunt Iudæi oculos, &c. non ad horam non ad menſem aut annũ: ſed ne aliquãdo videant, audiãt, & corde intelligant, & cõuertantur ad veritatẽ Meſsiæ, & ſic cõſequẽter ſanarentur à me deo. Verè impletam videmus prophetiam hanc vſque hodie: nanque nolunt intelligere & diſcere quę Meſsiæ ſunt. ❡ Intellige prudens lector negari conuerſionẽ Iudæorum omni tempore, non quia ſemper pertinaces perſeuerabunt: ſed quia longiſsimo tempore (donec ſcilicet introeat plenitudo gentium, & omnis Iſrael ſaluus fiat) non conuertentur.

Veſtri autem beati oculi, quia vident: & aures veſtræ, quia audiunt. Perficit differentiam inter diſcipulos & alios. Vbi aduerte, quòd prius nominauit donum cognoſcendi myſteria cœleſtia modò appellari beatitudinem: vt intelligamus beatitudinẽ præſentis vitæ cõſiſtere in aſſecutione myſteriorum cœleſtium. Hoc dono veſtri beantur oculi: quia vident, quia vtimini veſtræ mẽtis oculis ad videndum: & ſimiliter aures beantur, quia audiũt, quia vtimini auditu mentis ad diſcendum. Hic enim ſenſus quadrat cõtextui, è regione diſtinguenti diſcipulos cõtra alios: & rationem reddẽti ex parte aliorum, quia nõ vident, quia nõ audiunt. oportet enim contraponere, quia vos videtis, quia vos auditis: & conſtat omnia hæc ad vſum videndi & audiendi referri, vt expoſitũ eſt. *Amen quippe dico vobis: quia multi prophetæ & iuſti cupierunt videre quæ videtis.* Explicat quare appellauerit beatos: ex eo

ſcilicet

ſcilicet, ꝙ vobis conceſſum eſt, quod à tot iuſtis & prophetis deſideratum eſt, & nõ adeptum. *Et non viderunt: & audire quæ audistis, & non audierunt.* oculo ad oculum, præſentia & executione ſenſibili, vt vos videtis. Quod dico propter Abraham, qui vidit diẽ Chriſti, & gauiſus eſt. vidit enim ſpiritualiter, ſed nõ vt diſcipuli Chriſti, facie ad faciem Chriſtũ, & miracula in executione: & ſimiliter audiebãt verba eius ex ore proprio, interrogabãt aperiri myſteria, diſcebant myſteria toto preterito æuo velata. *Vos ergo audite parabolam ſeminãtis. Omnis qui audit verbum regni.* Hinc patet, quòd appellauit ſemen verbum regni cœlorum. *Et non intelligit.* non penetrat verbum regni cœleſtis, ita vt credat. In hoc enim primo nulla eſt omnino germinatio: vtpote deficiente intellectu, qui eſt principium fidei. *Venit malus.* Diabolus antonomaticè vocatur malus, non natura, ſed volũtate immutabili à malo in bonũ. *Et rapit quod ſeminatum eſt in corde eius, hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt.* Dicimus ſeminatum, tum ſemen, tum agrũ. Et vtroque loquẽdi modo Matthęus hîc vſus eſt: nam priùs dixit de ſemine, quòd ſeminatum eſt in corde: modo dicit de homine, qui ſeminatus eſt velut locus ſecus viam. *Qui autem ſuper petroſa ſeminatus eſt: hic eſt qui verbũ audit, & continuo cũ gaudio accipit illud. Non habet autem in ſe radicem, ſed eſt temporalis. Facta autẽ tribulatione & perſecutione propter verbum cõtinuo ſcandalizatur.* Euangelicũ verbum cũ gaudio à multis ſuſcipitur (dum non ſolis verbis, ſed interno affectu credunt, ſperant, diligunt, incipiuntq; operari) ad ſimilitudinẽ ſeminis iacti in terrã modicam ſuper fundum ſaxeum: ſed in perſecutione deficit, ex eo quòd non habet radicem obſtante fundo petræ. Quanta differentia eſt inter tranquillitatẽ & perturbationẽ, inter pacemq; & bellum, tanta eſt differẽtia inter ſemen radicatum & abſque radice: teſte domino, explicante ꝙ facta tribulatione & perſecutione propter euangelicũ verbum, continuò non poſt multas toleratas perſecutiones ſcandalizatur. Qui igitur euangelicam vitam à prompto animo inchoant, ſed nõ vſque ad vltima ſpei, timoris, triſtitiæ, delectationis amoriſq; verbũ euãgelicum eos penetrauit, in ſaxeo corde modicam terram habent: hoc eſt, qui verbis, cogitationibus ac affectibus bonis in tranquillitate animi, corporis, famæ ac rerũ vigent: ſed quum ad facta infamiæ, ignominiæ, damni rerũ aut cruciatus venitur, relinquunt euangelica facta, profitentur non fuiſſe radicatum euangelicum verbum in timore reſpectu factorum imminẽtium, in triſtitia reſpectu

ſpectu præſentium factorũ: & ſic de aliis. Cor nanque eorũ relatum ad damna, velut fundus terræ ſaxeus durũ ſemper fuit: & propterea aruit inchoata herba. propterea tẽporales dicũtur, vtpote ſolo tẽpore tranquillo durante. *Qui autem ſeminatus eſt in ſpinis, hic eſt qui verbum dei audit, & ſolicitudo ſeculi iſtius, & fallacia diuitiarum ſuffocat verbũ: & ſine fructu efficitur. Qui verò in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert: & facit aliud quidem centeſimũ.* pro, centum: *aliud autẽ ſexageſimum* pro, ſexaginta: *aliud vero triceſimum.* pro, triginta. *Aliam parabolam propoſuit illis, dicens.* Prima parabola, euangelici verbi fructificationem, & non fructificationẽ ex parte diuerſorum auditorũ tractauit: iſta verò mixtionem electorũ & reproborum vſque ad conſummationẽ mundi tractat. *Simile factum eſt regnum cælorum homini, qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo.* Regnum cœlorũ pro præſenti eccleſia hîc poni, teſtatur dominus ſubdens declarando hanc parabolam: colligẽt de regno eius omnia ſcandala. *Quùm autem dormirent homines, venit inimicus eius.* Non dicit cuſtodes. Si enim dixiſſet cuſtodes, intelligeremus negligentiã cuſtodum accuſari. ſed dicit homines: vt inculpabiles intelligamus naturali ſomno occupatos. Deſcribuntur ſi quidem dormiẽtes homines quo ad parabolam, vt inſciis hominibus deſcribantur ſata zizania: ſi vidiſſent enim, prohibuiſſent. Quo ad ſenſum verò parabolæ, vt inculpabiles ſignificẽtur prelati, curſum humanæ vitæ peragẽtes: modò vigilando, modò dormiẽdo, humano more tẽporum actiones diſpẽſando: nam & apoſtolorum tempore, imò ipſo Ieſu præſente ſata ſunt zizania Iudæ proditoris & Simonis Magi, &c. *Et ſuperſeminauit zizania.* Bonum eſt naturaliter prius malo: nec malum aliter inueniri poteſt, quàm ſuperueniens bono: nam ſi malum ſingatur integrum, deſtruit ſeipſum. *In medio tritici.* Non ſufficit diabolo ſuperapponere malũ bono: ſed ſatagit, vt optimis quibuſque miſceat illud. *Et abijt.* Non ſatio zizaniorum deſcribitur latens dormiẽtes: ſed ſator occultans ſeipſum recedendo, ne cognoſcatur author mali. Studium diabolicũ ſignificatur quo occultare nititur, quòd ab ipſo (qui hoſtis noſter eſt) proueniũt vtilia ac delectabilia contra diuina præcepta. *Quum autem creuiſſet herba, & fructum feciſſet, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem ſerui patrisfamilâs, dixerunt ei: Domine, nónne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo? vnde ergo habet zizania?* Homines deũ timentes miniſtri iuſtitiæ conſulentes diuinam voluntatem introducuntur

cuntur:ad explicãdum tum pium eorum affectum,piam bonorum velleitatem ad extirpationem iniquorum:tum pium deſiderium ad ſciendũ vnde in mundo homines mali inter bonos.

Et ait illis: inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: vis imus & colligimus. pro,vis igitur abeamus & colligamus *ea. Et ait, nõ.* Diffinitio eſt diuinæ prouidentiæ, non eſſe colligenda zizania. *Ne forte.* pro,nequando, *colligentes Zizania,eradicetis ſimul cum eis & triticum.* Non dubitantis eſt, ſed prædicentis euentum præter intentionẽ ipſorum.Nouit enim ipſe paterfamiliâs deus, ꝙ ſi homines colligerent zizania,ſimul cum zizaniis præter colligentium intẽtionem eradicarent & triticum. *Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem.* Præcipit permitti vt zizania creſcant cũ tritico vſque ad conſummationẽ ſeculi. Aduerte hîc,ꝙ quia Ieſus declarando hanc parabolam, expreſſe dicit per zizania ſignificari filios nequam,& per bonum ſemen filios regni:ideo ſecundum literalem ſenſum ad nullam iniquitatis ſeu malitiæ ſpeciẽ arctandus eſt textus iſte. Textus nõ præcipit maleficos,aut homicidas, aut hæreticos,aut quoſcũque alios in ſpecie malos tolerandos: ſed præcipit in genere, ꝙ ex hoc quòd homines ſunt mali,nõ euellantur de hac vita:nam eſſe filios nequam ſeu mali,nullam ſpeciẽ iniquitatis ſibi vẽdicat. Et hoc diuinum præceptum eſt ſanctiſsimũ: & neceſſariò adimplendum eſſe conſtat. Cum hoc autẽ conſtat ſtare, quòd relinquitur curæ miniſtrorũ iuſtitiæ, euellere de hac vita in tali ſpecie criminis inuolutos: puta maleficos,homicidas,& aliós huiuſmodi. Ex hoc enim ꝙ prohibetur ſtudium ad genus malorũ extirpãdum,non ſequitur prohiberi ſtudium ad extirpandũ parricidas ſeu maleficos. alia ſiquidem eſt ratio extirpandi malos omnes: & alia ratio extirpari quaſdam certas ſpecies malorum. Primum prohibendo,nulli fit iniuria:ſecundum,ſi prohiberetur,diuinum violaretur ius:quo ſcriptum eſt,maleficos nõ patieris viuere ſuper terram:& breuiter omnia iura humana confunderẽtur. *Et in tempore meſsis dicam meſſoribus: colligite primùm Zizania.* Non dicit, comburite prius zizania, & deinde congregate triticum.prior enim retributio bonorum,quàm punitio malorum eſt: dicente prius rege, Venite benedicti patris mei,quàm, Ite maledicti in ignem æternũ.Sed dicit,colligite primùm:hoc eſt,ſeparate primùm, malos à bonis. *Et alligate ea in faſciculos ad comburendum.* Secundum diuerſitatem iniquitatum diuerſi fient faſciculi ſimilium in crimine. *Triticum autem congregate in horreum meum.*

Aliam

Aliam parabolam propoſuit eis, dicens. Tertia hæc parabola de ſe-mine vim magnam euãgelij tractat. In prima parabola ſemen eſt verbum regni: in ſecũda, ſemen ſunt filij regni: in hac tertia ſemen eſt rurſus verbum regni. *Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis: quod accipiens homo ſeminauit in agro ſuo.* Regnum cœlorũ pro præſentis tẽporis eccleſia ſumitur hîc. *Quod minimum quidẽ eſt omnibus ſeminibus.* pro, omnium ſeminum: *quum autẽ creuerit, maius eſt omnibus holeribus.* pro, maximum eſt holerum. *& fit arbor: ita vt volucres cœli veniant, & habitẽt in ramis eius.* Principiorum conditio eſt, parua eſſe ſecũdum quantitatem, magna autẽ ſecundum virtutem. Et ideo granum ſinapis ſecundum vtrũque laudatur: quia ſecundum quantitatẽ minimum, ſecundum virtutẽ maximum mõſtratur. ¶ Verùm quum dicitur ſemen ſinapis minimũ omnium ſeminum, putat Albertus Magnus intelligendũ nõn quãtitate (quoniã minus illo apparet ad ſenſum tam ſemẽ papaueris, quàm ſemẽ rutæ) ſed proportione. Semen enim ſinapis, quanuis in ſuã quãtitate ſit maius ſemine rutæ, eſt tamẽ minus illo ſecũdũ proportionem: hoc eſt, relatum ad producendum. Ita ꝙ referendo vtrũque ſemen ad ea quæ producuntur, inuenitur minus ſemẽ ſinapis: quia inuenitur arbor ex tam paruo ſemine, excedẽs proportionaliter rutæ fruticem: & ſic de ſimilibus dicito. ¶ Dubito ergo ex diuerſa conditione regionũ cõtingere, ꝙ ſemen ſinapis alicubi ſit maius, alicubi minus: ſed ſimpliciter & abſolute eſſe minimum omnium ſeminum etiã quantitate. Comparaui ſiquidẽ ſemina hæc in Italia, nec apparet vniformitas. ¶ Senſus parabolæ eſt. Granum ſinapis euãgelium eſt, annuncians minima: ſcilicet Ieſum crucifixũ. Nihil minus, nihil abiectius hoc dogmate eſt: ſed idem maximè virtutis in vegetatione eccleſię, velut arboris inter holera apparet: ita ꝙ aues cœli, homines cœleſtis deſiderij, cœleſtis mentis, in iis quæ eccleſiæ ſunt, habitant. Homo ſeminãs, Ieſus eſt: qui accepit à patre euangelicam doctrinam, & ſeminauit in agro nõ alieno, ſed ſuo: mundus ſiquidem eius eſt: nam in propria venit. *Aliam parabolam locutus eſt eis.* Congruo ordine tribus parabolis de ſemine adiungitur parabola fermẽti: quod ſeminis naturæ propinquiſſimum eſt. *Simile eſt regnum cœlorum.* Quod præſens eccleſia in ſuis initiis eſt. *Fermento.* Puſillus grex Chriſti eſt, virtutem habens fermentandi totum mundum. vt enim fermentum ſpiritus natura penetrãs maturam ſapidámque reddit appoſitam farinam: ſic Chriſti diſcipuli prima regni cœlorũ membra, ſpiritu pene

ritu penetrarunt corda hominũ,crudaq́ue ac acerba ad maturitatem ac ſaporem cœleſtis vitæ promouerunt. *Quod acceptum mulier.* Infirmus ſexus impotentiam ſecularẽ notat eccleſiæ primitiuæ. *Abſcondit.* Vilitas, paupertas abiectusq́ue ſtatus diſcipulorum Chriſti abſcõdebat cœleſte in illis regnum. *In farinæ.* Materia fermentabilis pro electis ponitur. *Satis.* Menſuræ nomen ſatum eſt,commenſurationem fermenti ad fermentãdam farinam mõſtrans. *Tribus.* Hoc eſt vniuerſis: perfectionis enim numerus trinarius eſt.Sicut ſuperius omnes electos cõprehendit tribus fructibus,trigeſimo, ſexageſimo,& cẽteſimo. Et verè electi omnes aut ſunt in ſtatu incipiẽtium,aut proficientiũ, aut perfectorum. *Donec fermentatum eſt totum.* Ecce quandiu durat abſconſio fermenti. nam fermentato toto,apparet clarè virtus fermenti in toto:& conuerſo mundo ad fidem Chriſti apparet clarè virtus diſcipulorum Chriſti in ſalute mundi. *Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, & ſine parabolis non loquebatur eis.* Nõ dicit tantũ,in parabolis,ſed ſine parabolis:ſignificans comitari parabolas doctrinã. *Vt impleretur quod dictũ eſt per prophetam,dicẽtem, Aperiam in parabolis os meum: eructabo abſcondita à conſtitutione mundi.* Tranſumptiue Matthæus traxit verbũ propheticum ex pſalmo ſeptuageſimo octauo.nam ad literam textus ille loquitur de ſimilitudinibus geſtorum: ſed euangeliſta myſtico vtens ſenſu, applicat ad ſimilitudines metaphoricas. vtræque enim conueniunt in cõmuni ratione parabolæ ſeu ſimilitudinarij ſermonis. *Tunc dimiſsis turbis venit in domum, & acceſſerunt ad eum diſcipuli eius,dicentes: ediſſere nobis parabolã zizaniorum agri. Qui reſpondens ait illis, Qui ſeminat bonum ſemen, eſt filius hominis. Ager autem eſt mundus. Bonum verò ſemen, ij ſunt filij regni. Zizania autẽ filij ſunt nequam.* pro,mali,& eſt genitiuus. *inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſsis verò conſummatio ſeculi eſt, meſſores autem angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania & igni comburuntur: ſic erit in conſummatione ſeculi. Mittet ergo filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem: & mittent eos in caminum ignis.ibi erit fletus & ſtridor dentium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.* Hinc apparet per bonum ſemen ſolos electos, & per zizania ſolos reprobos ſignificari: quoniam hi deſcribũtur damnari,illi autem fulgentes ſicut ſol. Reliqua ſuperius ſunt expoſita. *Iterum ſimile eſt regnum cœlorum.* Quatuor parabolas dixerat turbis: & quatuor alias para-

bolas dicit domi diſcipulis. *Theſauro abſcõdito in agro.* In quatuor antedictis parabolis regnum cœlorum quo ad ſua initia deſcriptum eſt in ſemine & fermento, & coram omnibus: in ſequentibus verò quatuor regnum cœlorum deſcribitur in ſtatu prouecto coram diſcipulis.& propterea deſcribuntur ſtudioſi ad ea quæ perfectionis ſunt,in omnibus quatuor.Rurſus in prioribus parabolis regnum cœlorum tractatum eſt ex ea parte,qua vim habet effectiuã,tanquã ſemẽ ſeu fermentum: modò in his duabus tractatur ex ea parte,qua vim habet finis,qua eſt deſiderabile,& propterea aſsimilatur theſauro ac margaritæ. Vnde in prioribus electi ſignificati ſunt per fructus cõſequentes: in iſtis autẽ per rationalem conatum inquiſitionẽ,&c.¶ Appellatione itaque regni cœlorum,euangelica vita intelligitur: iuxta illud Apoſtoli ad Romanos decimoquarto,Regnum dei non eſt eſca & potus,ſed iuſtitia & pax & gaudiũ in ſpiritu ſancto.euãgelica itaque ſeu cœleſtis vita vel perfectio, ſimilis eſt theſauro abſcõdito in agro:hoc eſt poſsibili haberi ac poſsideri ab inuentore, magno tamẽ inueniente precio. huiuſmodi enim poſsibilitatẽ circunloquitur per eſſe abſconditum in alieno agro. *Quem qui inuenit homo abſcondit:& præ gaudio illius vadit,& vendit vniuerſa quæ habet.* Quantitatem theſauri longe immo incomparabiliter maiorem vniuerſis,quæ habet inuentor, deſcribit: ponendo gaudiũ theſauri eſſe cauſam vendendi vniuerſa, quæ habet. *Et emit agrum illũm.* vt agro exiſtente ſuo,theſaurus in proprio agro exiſtens ſit ſuus. in alieno enim inuentus diuidebatur inter inuentorem & dominum agri. Vendere vniuerſa habita ad emendum euangelicam vitam,eſt proprias abiicere voluntates ac paſsiones propter integritatẽ vitæ aſſequendam:ſed vendere vniuerſa habita ad emendum euangelicam perfectionẽ,eſt relinquere non ſolũ paſsiones,ſed impedimenta quæque perfectionis. Et hoc ſecundum literali ſenſui quadrat:cõſiderando, ꝙ ad diſcipulos parabolas has dirigit, quos ad perfectiorẽ vitã vocauit:& ꝙ tantam perfectionem exigit,vt non ſolũ vẽdant, ſed ex gaudio theſauri cœleſtis vendant vniuerſa temporalia. Ager in quo abſcondita eſt euangelica perfectio, eccleſiaſticum eſt ſtudium: continens in intimis cœleſtis vitæ perfectionem,conuerſationem in cœlis. *Iterum ſimile eſt regnum cœlorum homini negociatori quærenti bonas margaritas.* Non ſuffecit optimo magiſtro prouocare diſcipulos ad perfectionis ſtudium ex theſauro quaſi caſu inuento (hoc eſt diuinitus monſtrato) ſed

vigiles

vigiles docet eos eſſe ac ſolicitos ad quærendum vt inueniant. Ita ꝙ præcedente parabola precioſitatem perfectionis & ſtudium aſſequendi oblatam perfectionem deſcripſit: in hac verò addit ſtudium querendi margaritam. Et ſicut per theſaurũ perfectio euangelica, ita per margaritam (quæ pars ſolet eſſe theſauri) vna aliqua perfectionis ſpecies ſignificatur: puta exercere ſe in vita actiua, vel contemplatiua. & rurſus curã gerere ægrorũ, vel alij operi miſericordiæ vacare. rurſus prædicationis, vel lectionis officio incumbẽdo prodeſſe, & ſic de aliis. Hæ enim ſunt margaritæ bonæ, quas quærunt negotiatores cœleſtes. *Inuenta autem vna precioſa margarita, abijt: & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam.* Nemo enim omnibus poteſt vacare precioſis ſtudiis: ſed vnum ſtudium precioſum cõgruit vni, & aliud alij. Pro quacunque tamen perfectionis ſpecie adipiſcenda ſibi commenſurata (ad quam emendam ſufficiunt opes propriæ) vẽdit cœleſtis negociator omnia ſua, & emit eam: tanto chariorẽ illam habens, quanto nihil ſibi reliquit propter illam habendã.

Iterum ſimile eſt regnum cœlorum. Poſtquam duabus parabolis dupliciter inueniri in regno cœlorum ſtudium perfectionis deſcripſit (ſcilicet vel tanquam oblatum proſequendo, vel more negociatoris inquirendo) quia in vtraque ad proprium bonum ſingularis hominis tenditur, ſupererat vt aliorum bonum officia perfectorum deſcriberentur. & hoc fit his reliquis duabus parabolis. *Sagenæ miſſæ in mare & ex omni genere piſcium congreganti.* Superfluit piſcium. Duo in hac parabola ſignificantur. Alterum eſt officium eccleſiæ in ſuis prædicatoribus. quod aſsimilatur ſagenę quantum ad congregationem tam bonorum quàm malorum. Alterũ eſt officium diſcernendi bonos à malis, quod eſt officium Chriſti per eius angelos exercendũ. Et hoc eſt ad quod terminatur ſagenæ congregatio. *Quam quũ impleta eſſet educentes & ſecus littus ſedentes.* Legendum eſt, educentes in littus & ſedentes, *elegerunt bonos in vaſa.* pro, collegerunt bona in vaſa, *malos,* pro, mala, *autem foras miſerunt. Sic erit in conſummatione ſeculi. Exibunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum: & mittẽt eos in caminũ ignis. Ibi erit fletus & ſtridor dentiũ.* Aduerte hîc diuerſos eccleſiæ ſtatus à domino Ieſu deſcribi. In prioribus enim parabolis regnũ cœlorũ ſemini aſsimilatũ (hoc eſt eccleſia in ſuis principiis conſtituta) malos habuit cũ bonis: tũ ex indiſpoſitione auditorũ, tũ ex ſuperſeminatis à diabolo zizaniis: in hac aũt parabola, quãdo eccleſia iã prouecta eſt, malos

habet mixtos bonis, tanquam captos ſimul cum bonis: hoc eſt inuoluntarios,& coactos ſe profiteri Chriſtianos. Innumerabilis eſt multitudo hominũ,qui baptiſmo in infantia,aut timore ſuſcepto,tanquã captos ſe retinẽt Chriſtianos, qui ſi eſſent omnino liberi etiam quo ad famam,honorem,&c. non expectarẽt exituros angelos ad ſeparandũ eos à iuſtis, ſed à ſagena exirẽt. Verùm dominus ſagenam præuidit congregaturam captos bonos & malos. ¶ Si miraris aut putas nõ decere eccleſiam exercere ſagenæ officium,quia voluntarij ſoli in eccleſia eſſe deberent: conſidera captos eſſe non ſolos malos, ſed etiam bonos. melius eſt autẽ quoſdã electos ſic ſaluare cum admixtione malorum, quàm nullum capere: quum omnia quę in mundo fiunt, fiant propter electos,quibus omnia cooperantur in bonũ. Multitudo igitur electorum qui tanquam capti ad eccleſiam congregati inueniuntur, laudabilem reddit ſagenã eccleſiaſticam capientem bonos & malos. *Intellexiſtis.* Legendum eſt. *Dicit illis Ieſus, intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei etiam.* deeſt domine. *Ait illis, ideo omnis ſcriba doctus in regno,* pro, ad regnum, *cœlorum, ſimilis eſt homini patrifamiliâs.* Quarta ad diſcipulos parabola, definitiua eſt ſcientiæ ac ſufficientiæ requiſitę ad doctores eccleſiaſticos. Paterfamiliâs plene prudẽs deſcribitur, qui ſeruauit vetera non ſolùm vſque ad noua, ſed etiam in tãta copia, vt ſimul cum nouis habeat vetera. Scriba autem doctus ad hoc cœlorũ regnum ſimilis tali patrifamiliâs definitur: non ſolùm ad ſignificandum ꝙ debet plene theſaurizaſſe opportuna ad paſcendũ Chriſti familiam, ſed ad definiendũ in ſpecie, quòd debet ſcire nouum & vetus teſtamentum. ideo enim attulit parabolã explicantem in patrisfamiliâs theſauro recondita noua ſimul,& vetera. *Qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.* Non dicit qui habet, aut qui pòteſt proferre, ſed qui profert: quia ſi non profert, perinde eſt ac ſi non eſſet doctor apud cœlorum regnum: in quo non habitibus, ſed actibus meremur. *Et factum eſt quum conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſit inde. Et veniens in patriam ſuam.* hoc eſt in Naſareth. *docebat eos in ſynagogis.* pro, ſynagoga, *eorum: ita vt mirarentur.* pro, ſtuperent, *& dicerent, vnde huic ſapiẽtia hæc & virtutes? nõne hic eſt fabri filius? nonne mater eius dicitur Maria: & fratres eius, Iacobus & Ioſeph.* pro, & Ioſes, *Simõ & Iudas? & ſorores eius nõne omnes apud nos ſunt? vnde ergo huic omnia iſta.* Admiratio conciuium teſtificatio eſt, quòd Ieſus non vacauerit literis, non ſtuduerit ſcientiis acquirẽdis. mirãtur enim

non

non ſolū de virtutibus miraculorum,ſed de ſapientia. ¶ Faber genericum nomen eſt, nullam determinans artem in ſpecie.nā faber ærarius,lignarius,ferrarius,& muri dicitur. vnde incertū reſtat,qua fabri ſpecie faber fuerit Ioſeph. ¶ Fratres ſecūdum ſcripturæ morem conſanguinei appellantur. *Et ſcandalizabantur in eo.* Vere donum dei eſt credere, nec datum omnibus. Conciues vident cum aliis in Ieſu ſapientiam & miracula,& teſtantur non humanitus acquiſita: conferuntque cum vilitate artis, fratrum ac ſororum,& vnde incitari deberent ad diuinā credendum virtutem inde ſcandalizantur,offendiculum fit illis quod occaſio deberet eſſe ſalutis. *Ieſus autem dixit eis, Non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua & in domo ſua.* Manſueta reſponſio non refert iniuriam iniuriæ, ſed communem conditionem prophetarū cum patriis ſuis ad memoriam reuocat, vt vel ſic reſipiſcant. Ratio quare non honoratur propheta in ſua patria eſt, quia morale eſt animis ſubiectis paſsionibus minus libenter præferre ſibiipſis pares vel inferiores: conciuilitas aūt repræſentat conciues velut pares aut viliores.& cōmuniter homines (paucis virtute præditis exceptis) aguntur paſsionibus: & propterea renuunt honore præferre ſibi prophetam conciuem aut domeſticum.*Et non fecit ibi virtutes multas,propter incredulitatem illorū.* Indignitas exprimitur conciuium ad ſuſcipienda miracula. Lege euangelium,& inuenies fidem indigentium miraculorum ope concurrere ad miracula. Et propterea incredulitas, contraria diſpoſitio aſsignatur ad ſuſceptionem miraculorum multorum. paucorum enim fides pauca meruit miracula: communiſque incredulitas indignos reddidit multitudinē miraculorum.

CAPVT XIIII.

IN *illo tempore.* Poſt multa à Chriſto patrata miracula, poſt concurſus turbarum ad Chriſti doctrinam. Tempus nanque hoc auditæ famæ fuit poſt decollationem Ioannis: vt Herodis verba clarè teſtantur.Cōſtat autem Ioannem decollatum fuiſſe prope feſtum paſchale, quo ſatiauit dominus quinque milia hominum ex quinque panibus: inter quod & baptiſma Chriſti à Ioanne plus quàm biennium fluxit, vt adiuncto Ioannis euangelio patet, ſupputando numerum ſolennitatum paſchalium,quarum Ioannes meminit, quæ ſuper Ioannem clarius aperientur. *Audiuit Herodes Tetrarcha.* Ad differentiam Herodis

rodis regis patris iſtius,cuius ſuperius meminerat deſcribendo tempus natiuitatis Chriſti.Ille fuit rex ac pater Archelai & Herodis iſtius:qui Tetrarcha & non rex dicitur & erat:quia ſine regio titulo princeps erat partis regni patris ſui. Et iſte eſt qui poſtea illuſum Ieſum veſte ſplendida,remiſit ad Pilatũ.*Famam Ieſu, & ait pueris ſuis.* Nomen eſt non ætatis,ſed cõditionis:hoc eſt ſeruis ſuis.*Hic eſt Ioannes Baptiſta,ipſe ſurrexit à mortuis.*Putauit Herodes animam Ioannis Baptiſtæ introiſſe in Ieſum:hunc enim ingreſſum appellat reſurgere à mortuis: non corporis eiuſdem reſumptione,ſed quòd denuò ſpiritus Ioannis ad hanc vitam venerit in alio corpore.Et propterea dicit hic Ioannes: non ſecundum corpus,ſed ſecundum ſpiritum:à principali parte,ſcilicet ſpiritu,denominans totum,ſcilicet Ioannem. *Et ideo virtutes operantur in eo.* Ioannes Baptiſta antequam decolaretur,nullum miraculũ fecerat:vt dicitur Ioannis vndecimo: poſt decollationem autem exiſtimatus quòd redierit ad vitam, creditur maioris eſſe virtutis: tanquam attulerit ex alia vita,& ex prioribus meritis virtutem faciendi miracula quam prius non habuerit.*Herodes enim.*Incidenter euangeliſta inſerit mortem Ioannis. *Tenuit Ioannem: & alligauit eum: & poſuit in carcerem propter Herodiadem vxorem.*Deeſt.*Philippi fratris ſui.Dicebat enim illi Ioannes. Non licet tibi habere eam.*Vera cauſa,ſed non ſola:teſtatur enim Ioſephus,quod propter multum populi concurſum ad Ioannem,Herodes addixit Ioannem carceri.¶ Dubium eſt apud nos huius Herodiadis genus:tradente Ioſepho quòd fuit filia Ariſtoboli fratris Archelai, Herodis & Philippi:teſtãte autem Hieronymo ſecundum veterem hiſtoriam fuiſſe filiam regis Aretæ. Ioſephus certus eſt author, vetus hiſtoria incerta: præter hoc quòd repudiata ab Herode, filia fuit regis Aretæ. Rurſus Ioſephus dicit hanc Herodiadẽ vxorem fuiſſe non Philippi,ſed alterius Herodis,fratris quoq; Herodis Tetrarchę,ſed ex alia matre.Vnde binomin⁹ videtur fuiſſe ille alter Herodes, vel vocabatur compoſito nomine Herodes Philippus, vel Philippus Herodes.*Et volens illum occidere,timuit populum, quia ſicut prophetam eum habebant.* Hinc apparet voluntas Herodis ad necem Ioãnis,abſque impulſu Herodiadis ſubſecuto. *Die autẽ natalis.*pro,quũ autẽ agerentur natalitia.*Herodis,ſaltauit filia Herodiadis in medio.*Ad differentiã alterius vxoris aut concubinæ Herodis,explicatur ꝙ erat filia ipſius Herodiadis. *Et placuit.Herodi. Vnde cũ iuramento pollicitus eſt.ei dare quodcũque poſtulaſſet ab ea.*

At illa præmonita à matre ſua,da mihi inquit,hic in diſco caput Ioannis Baptiſtæ. Audita tanta taliq́ue Regis promiſsione,concurrit puella ad matrem conſulendo quid peteret: & ſic præmonita à matre ſua dixit regi,da, &c. *Et contriſtatus eſt Rex*. Regem vocat quantum ad poteſtatem non quantum ad titulum. Optimè pinxit contriſtatum non Herodem(qui affectabat occidere Ioannem)ſed regem:quia exteriori ſigno officiũ contriſtati regis egit.*Propter iuſiurandum autem,& propter eos qui pariter recumbebant,iuſsit dari.*Conſidera verba domini Ieſu de Herode (quòd ſcilicet appellauit eum vulpem) & intelliges hæc omnia fuiſſe ſimulationes.Monſtrat Herodes ſe inuitum coactũ à religionis vinculo,& à reuerentia conuiuarum,tanquàm etiã ipſis teſtibus fieret iniuria,ſi non ſeruaret promiſſa:vt ſic populus audiens ꝙ inuitus occidiſſet Ioannem,minus ægrè ferat Ioannis necem,& ferè excuſatum habeat Herodẽ. *Miſitque, & decollauit Ioannem in carcere.Et allatum eſt caput eius in diſco:& datum eſt puellæ:& illa attulit matri ſuæ.Et accedentes diſcipuli eius,tulerunt corpus eius, & ſepelierunt illud:& venientes nunciauerunt Ieſu.*Ecce Ioannis diſcipuli,iuncti ſignificantur Ieſu:dum veniunt ad Ieſum nunciãtes geſta circa Ioannem. *Quod cum audiſſet Ieſus*. Non erat opus vt auditu diſceret mortem Ioãnis,qui omnia nouerat:ſed hominẽ verum ſeipſum exercens,non mouetur antequam audiat geſta. *Seceſsit inde in nauicula.*pro,naui,*in locum deſertum ſeorſum.* Secedendo docet non eſſe imperfectionis cedere furori principum, ſubtrahere ſeipſos materiam ſæuiendi.Et ſimul atteſtatur,quòd non ſolùm propter Herodiadem,ſed propter concurſum populi occiderat Ioannem Herodes.nam ſi communis cauſa Ieſu & Ioanni non fuiſſet,non ſeceſsiſſet Ieſus audita Ioãnis morte.Cauſa autẽ Herodiadis propria erat Ioanni:ſed cauſa concurſus populi, cõmunis erat Ieſu & Ioanni.Et tanto magis incitabat Herodem cõtra Ieſum,quanto multitudo miraculorum maiorem prouocabat concurſum.*Et quum audiſſent turbæ, ſecutæ ſunt eum pedeſtres de ciuitatibus.Et exiens de ſolitudine deſerti, vidit turbam multam: & miſertus eſt eis,& curauit languidos eorum.Veſpere autem facto acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, dicentes , deſertus eſt locus, & hora iam præteriјt:dimitte turbas, vt euntes in caſtella emant ſibi eſcas.Ieſus autem dixit eis.Non habent neceſſe ire:date illis vos manducare.reſponderunt ei, Non habemus hic niſi quinque panes, & duos piſces. Qui ait eis, Afferte mihi illos huc.* Omittit Matthæus locum montanum & interrogationem Philippi,& cetera,quę Ioannes

I iiij explicat

explicat. *Et quum iuſsiſſet turbam.* pro, turbas, *diſcumbere ſuper fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piſcibus aſpiciens in cœlum.* Vt exterioribus actibus teſtaretur ſe omnia à deo habere & recognoſcere: & ſimul intuentium animos ad deum prouocaret. *Benedixit & fregit, & dedit diſcipulis panes: diſcipuli autem dederunt turbis, & manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt, & tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos.* Ne putes phantaſma fuiſſe, teſtes ſunt reliquiæ. *Manducantium autem fuit numerus quinque milia.* Deeſt, fere. Legendum eſt. *Fere quinque milia virorum: exceptis mulieribus & paruulis Et ſtatim compulit Ieſus diſcipulos aſcendere in nauiculam.* Inuiti enim à Ieſu recedebant.

Et præcedere eum trans fretum donec dimitteret turbas. Et dimiſſa turba, aſcendit in montem ſolus orare. Veſpere autem facto ſolus erat ibi. Nauicula autem. Deeſt, iam, *in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis venit.* pro, abiit, *ad eos ambulans ſuper mare. Et videntes eum.* Deeſt, diſcipuli, *ſuper mare ambulantem.* Non ſolùm viderunt Ieſum ſuper mare, ſed ambulantem ſuper mare, quanuis fluctuoſum.

Turbati ſunt, dicentes, quia phantaſma eſt: & præ timore clamauerunt. Laborant remigando contra ventum diſcipuli, & non timent; ſed vbi phantaſma hominis ambulare ſuper mare prope ſe nocturno tempore vident, timuerunt, ita vt clamore vocis confuſo magnitudinem timoris exprimerent. *Statimque Ieſus loquutus eſt eis.* Vt quem viſu non cognoſcebant, auditu ſolitæ vocis diſcernerent. *Dicens, habete fiduciam, ego ſum.* hoc eſt, ego magiſter veſter quem ſolita hæc vox præ ſe fert, ſum, & non ſum phantaſma. *Nolite timere. Reſpondens autem Petrus dixit.* Vniuerſam non timendi, ſed confidendi rationem aſsignauerat Ieſus, quia ego ſum. & propterea Petrus nihil dubitãs de potentia Ieſu, ſed adhuc non plene certus an ille loquens cum eis eſſet Ieſus, certificari quærit de hoc. Et ideo reſpondendo verbis Ieſu, petit certificari, dicendo, *Domine ſi tu es.* Niſi crederet illum eſſe Ieſum nõ diceret, domine: & niſi certificari quæreret an ille ſit Ieſus, non diceret, ſi tu es. Credulitas itaque in Petro erat, ſed non certitudo, quòd ille ambulans ſuper aquas eſſet Ieſus. Quærebat autem certificari tactu corporeo, aut propinquitate tãta, vt clare videre poſſet faciem, manus, veſtes, & reliquum corpus ſolito more quo quotidie cum eo conuerſabatur. ſic enim totaliter excluſa fuiſſet omnis ſuſpitio quòd eſſet phantaſma. Verum quum iſta approximatio dupliciter fieri potuiſſet (vel ipſo Ieſu

veniente ad Petrum qui erat in naui,vel Petro eunte ad Ieſum) nō auſus fuit Petrus petere.Domine ſi tu es veni ad me:tum ob ſolitam reuerentiam:tum fortè quia viderat Ieſus nolentem venire ad ipſos,vt Marcus refert.Sed rogauit vt ipſe Petrus iret ad Ieſum. ❡ Nec petendo hoc nouū miraculū tentat Petrus deū: quoniam licita erat illa tunc in Petro incertitudo illius indiuidui(quum Satanas quandoque trāsformet ſe in angelum lucis) & nullo reuerentiori modo excludenda occurrit quàm humiliter petere,vt accumulatione miraculi certitudinē efficeret quòd ipſe eſſet. *Iube me venire ad te ſuper aquas. At ipſe ait, veni. Et deſcendens Petrus de nauicula,ambulabat ſuper aquam.*pro,aquas, *vt veniret ad Ieſum.*In nullo dubitat Petrus de potētia Ieſu: dum confitetur quòd ſi ipſe eſt,ſolo iuſſu poteſt ipſum facere ambulare ſuper aquas. ❡ Sed conſiderandus ſupereſt ſenſus huius petitionis.Non enim intendit petere ſola iuſsionis verba:quia per hoc nihil peteret diſcretiuum inter phantaſma & Ieſum:iuſsionis nanque proferre poterat etiam phantaſma,ſed intendit petere efficaciam veniendi ſuper aquas ſolo iuſſu. Sed quo opere, quo effectu mediante efficacia iſta habenda, & cognoſcenda erat à Petro,habitaque & cognita fuit à Petro, ſcrutandum eſt. Petrus enim certificari quærens de perſona Ieſu, nec petebat (vt dictum eſt)ſola verba iubentis veni:nec temere audito veni deſcendit de naui ad aquas,ſed certificatus de eo quòd ambulaturus eſſet ſuper aquas. Quærimus ergo vltra verba iuſsionis veni effectum eſt certificans Petrum quòd ambulaturus eſſet ſuper aquas. Oportuit autem concurrere ad hoc opus tria. Primum ex parte Ieſu iuſsionem diuinam, qua dixit & facta ſunt omnia.Et hæc clarè in euangelij textu habetur: tum Petro petente iube: tum Ieſu iubente veni. Secundum ex parte animi Petri:ſcilicet ſecuritas veniendi. Et hæc etiam in euangelio inuenitur:dum timens Petrus cœpit mergi,& audiuit,modicæ fidei quare dubitaſti?Hinc enim apparet, quòd iubente Ieſu Petro veni,effecta eſt in animo Petri tanta fides, vt non dubitaret ſe tutum iturum ad Ieſum ſuper aquas.Tertium ex parte corporum:quod dupliciter potuiſſet fieri, vel ex parte maris ſolidando ipſum mare,vt tanquam terra ſolida fieret:ſicut in mari rubro tranſeuntibus filiis Iſrael aquæ erant pro muro à dextris & à ſiniſtris.Sed mare non fuiſſe reditum ſolidum.in hac ambulatione euangelium teſtatur: deſcribens mare fluctuoſum ex vēto, qui ambulante Petro erat validus,& non ceſſaſſe quouſque Ieſus

Ieſus ingreſſus eſt nauiculam. Vel ſuſpendẽdo graue corpus Petri à grauitando ſuper aquas. Et effectum hũc fuiſſe, ex re geſta infertur. Ex eo enim ꝙ conſtat Petrum ambulaſſe ſuper aquas, & aquas non fuiſſe ſolidatas, reſtat quòd corpus Petri non grauitabat ſuper aquas. Si nanque naturalis ſuæ grauitatis actum exercuiſſet, fuiſſet merſum. ¶ Et bene intellige quòd non dicimus corpus Petri non fuiſſe graue: ſed dicimus illud graue non grauitaſſe tunc ex diuinæ iuſsione virtutis, ſuſpẽdentis graue à grauitatione: ſicut ſuſpendit ignem ab actione ſua ne læderet tres pueros in fornace. Vnde Petrus audito iuſſu Ieſu, veni, non ſenſit corpus ſuum mutatũ de graui in leue: ſed tanta eſt in animo eius diffuſa fides atque ſecuritas, vt tutiſsimũ ſe ſciret ambulaturum ſuper aquas. Ita ꝙ ſolum ſecuritatis donum in animo Petri medium fuit ad excludendam temeritatem à Petro, vt auderet egredi nauem ad ambulandum ſuper aquas: quia in euangelio hæc ſecuritas, hæc fides ſola deſcribitur conſeruans ambulationem Petri ſuper aquas. Tandiu ſiquidem ſcribitur ambulaſſe ſuper aquas, quouſque nõ perdidit ſecuritatem timendo, & fidem dubitando. ſtatim enim vt dubitauit & timuit, cœpit mergi. *Videns vero ventum validum.* commouentem vndam procelloſam. *Timuit.* O Petre ſecurus ambulas in præſenti ſuper aquas fluctuantes, & futuram times à vento validiore procellam? Diuina diſpenſatione temperauit Ieſus miraculum: vt experiretur Petrus ſine diuine gratiæ aſsiſtentia proprium defectũ in vtendo diuinis donis. Non enim ſubtraxit Ieſus tũc à Petro donum fidei infuſæ; quia ſine pœnitẽtia ſunt dona dei, vt dicitur ad Romanos nono capite: ſed ſubtraxit gratuitam aſsiſtẽtiam à Petri animo, quo ad hoc quod reliquit Petrum ſibiipſi, quantum ad actum vtendi fide conceſſa: & Petrus conſiderans imminentem ex valido vento procellam, actualiter dubitare cœpit, & timere ſubmerſionem. *Et quùm cœpiſſet mergi.* Sicut prius Petrus confiſus eſt in Ieſu, & poſtea ambulauit ſuper aquas, ita prius perdidit in animo ſecuritatis actum timendo, & poſtea cœpit mergi, vt intelligamus ſecũdum animæ merita aſsiſtere diuinam opẽ corpori. *Clamauit dicens, Domine ſaluũ me fac. Et continuo Ieſus extẽdens manum, apprehendit eum: & ait illi, modicæ fidei, quare dubitaſti? Et quum aſcendiſſet.* pro, aſcendiſſent. Scilicet Ieſus & Petrus. Certificat Ieſus non ſolum Petrum, ſed omnes, quòd non phantaſma, ſed ipſe eorum magiſter eſt. *In nauiculam, ceſſauit vẽtus. Qui autẽ in nauicula erant, venerunt & adorauerunt eum, dicẽtes:*

Vere

Vere filius dei es. Profitentur, quòd non ſecundum opinionem, ſed ſecundum veritatem eſt Meſsias. Circumloquuntur enim Meſsiam nuncupatione filij dei: ſicut & Nathanael in principio quo venit ad Ieſum, dixit: tu es filius dei. Ioannis 1. Neſciens tunc trinitatis myſterium, quod Ieſus poſtea manifeſtauit. *Et quum transfretaſſent, venerunt Geneſar.* pro, Geneſareth. Alij ſunt Geraſeni, qui etiam Gergeſeni: de quibus ſuperiùs capite 8. alij Generaſeni: de quibus hîc. *Et quum cognouiſſent eum viri loci illius, miſerunt in vniuerſam regionem illam: & obtulerunt ei omnes malè habentes.* Conſentaneum rationi eſt, quòd multi eorum interfuerint alibi prædicationi Chriſti, vltra notitiam ex fama. & propterea dicitur, quòd cognouerũt eum eſſe illum Ieſum, prædicantem regnum dei & miracula facientem. *Et rogabant eum, vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent.* Non intelligo legalem fimbriam in quatuor angulis pallij præceptam à lege, Numeri decimoquinto. Ne in fimbria legali fiduciam petentium miraculoſam opem interpretemur: ſed extremitatem quamcunque veſtimẽtorum Chriſti. confidebant enim non in legali fimbria communi omnibus Iudæis, ſed in ipſo Ieſu Chriſto: & indignos ſe iudicantes tactu manus Ieſu: rogant vt ad infimam partem veſtis eius tangendam admittantur. ¶ Et hunc ſenſum Euangeliſta præ ſe fert, apponendo vel: dum dicit, vel fimbriam. Deſcribit enim petentes, quòd ſaltem extremitatem veſtis tangerent: & non quòd illam particulam veſtis in qua erat fimbria legalis, tangerent. Si enim hoc petiſſent, non dixiſſent vel fimbriam, tanquam minimam rem deſcribens. *Et quicunque.* pro, quotcunque, *tetigerunt, ſalui facti ſunt.* Poterat ſine tactu veſtis ſanare: ſed vt ſecundum fidem rogantium petentium tactum veſtis, & ipſe ſanaret, & illi cognoſcerent ſe ſanari omnes, & ſoli tangentes curati ſunt.

CAPVT XV.

Tunc acceſſerunt ad eum. pro, accedunt ad Ieſum, *ab Hieroſolymis.* Deeſt qui. Legendum eſt, Qui ab Hieroſolymis. eminentiores aliis. *Scribæ & Phariſæi, dicentes: Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditiones ſeniorum?* Non inquirendo, ſed arguendo, non ſolùm diſcipulos, ſed retorquendo in Ieſum tranſgreſsionem, inuehuntur. *Non enim lauant manus ſuas, quum panem manducant.* Vt Marcus ſupplet, non eſt quæſtio de lotione manuum ex decentia hominibus ſolita, qua ſolent homines ante prandium & cœnam manus lauare: ſed

re: ſed de lotione manuum ex ſtatuto ſeniorum, quæ erat crebra: puta quòd ter aut quater eodem prandio lauabant manus. Quam etiã Matthæus tacitè inſinuauit: dum arguentes non allegant turpitudinem immũditiæ, ſed quia tranſgrediuntur traditiones ſeniorum. *Ipſe autem reſpondens, ait illis: quare & vos.* Clauũ clauo retundit. Si Scribæ interrogaſſent cauſam, reſpondiſſet ad cauſam: ſed vbi non quærunt ſcire quare, ſed criminantur, ſed inuehuntur in magiſtrum innocentem, prætermiſſa cauſa quare diſcipuli non ſeruãt illam traditionem: reſpondet directè ad criminationẽ, monſtrando illis magnum ipſorum crimẽ in tanto ſtudio circa traditiones ſeniorum. Monſtrat autẽ hoc, arguendo illos eodem modo, ſed non eodem animo quo illi ipſum arguerunt. *Tranſgredimini mandatum dei propter traditionem veſtram.* Magnitudo ſtudij veſtri circa traditiones veſtras, tanta ſcilicet, ꝙ redundat in tranſgreſsionẽ præceptorũ dei: quare eſt, qua ratione excuſari poteſt? Ac ſi apertè diceret: non ex zelo iuſtitiæ inſurgitis ad arguendũ, ſed ex amore propriæ authoritatis: quũ mãdata veſtra præponatis mãdatis dei. ſi vos amor iuſtitiæ plenioris moueret, ſtuderetis primũ circa obſeruationẽ diuinorũ, & poſtea humanorũ præceptorum: ſed vbi excandeſcitis circa friuola humana, poſt habentes diuina mandata, apparet ꝙ propriẹ amor authoritatis vos mouet. *Nam deus dixit.* pro, præcepit. *Honora patrem & matrem.* Exodi. 20. *Et qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.* Leuit. 20. *vos autem dicitis: quicunque dixerit patri vel matri, munus quodcunque eſt ex me, tibi proderit.* Senſus eſt: quicquid ego offero deo, quãuis tibi patri egenti nõ tribuã, proderit tibi. ¶ Ad euidentiã huius particulæ aduerte, ꝙ aliud eſt loqui de religione & pietate, & aliud eſt loqui de vſu materiæ illius quæ nõ poteſt ſimul eſſe materia religionis & pietatis in caſu neceſſariæ pietatis: nã ſi religio pietati cõparetur, conſtat religionem eſſe anteponendã pietati: quãto honor diuinus præferendus eſt cuicũque debito humano. Et in hoc fundamẽto nõ errabãt Phariſæi: immo hoc frequẽter Ieſus docuit, dum patrem & matrẽ relinquendos propter deũ prædicauit. Si verò ad vſum materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur, inuenitur oppoſitum: ſcilicet, ꝙ materia neceſſaria pietati, non ſolùm pietati potiùs quàm religioni applicari debet: ſed etiam ſi voto dedicatá ſit deo, debet in materiam pietatis transferri. Et hoc conſurgit ex parte materiæ, quẹ in tali caſu eſt effecta materia debita pietati. ¶ Declaro exẽplariter ſingula. Filius tenetur ſubue-

nire patri indigēti:ac per hoc bona filij cōſtituuntur debita neceſſariæ pietati. & propterea ſi filius eſt impotens ad vtrunque ſimul:ſcilicet ad munus deo offerendū, & ad ſubueniendum patri, omittēda eſt oblatio,& ſubueniēdum eſt patri:quia non eſt facienda oblatio deo de debitis,de neceſſariis ad pietatē. Et ſimiliter, ſi filius vouiſſet illa bona deo, debet ſuperueniente neceſsitate paterna,ſubuenire patri,& omittere executionē voti: quia materia illa ex eo ꝙ deuenit ad ſtatum quo eſt neceſſaria patri,mutata eſt,& effecta eſt debita paternæ pietati:ac per hoc ſicut modò nō poſſet voto obligari ita ex hoc deſinit eſſe materia voti. Sicut abſtinentia à concubitu habentis votū caſtitatis, & poſtea effecti coniugis deſinit eſſe materia voti ex hoc ꝙ mutata eſt: & concubitus effectus eſt materia iuſtitiæ qua tenetur reddere debitū coniugi. Phariſæi itaque errabant,neſciētes aut nolentes diſcernere id quod religionis eſt ab eo,ꝙ ex parte materiæ relatæ ad humanas neceſsitates cōſurgit. Et propterea docebant,vt filij dicerēt parentibus,munus quodcūque ego obtulero deo omiſſo te proderit tibi : quia datur deo patri cōmuni, quia deus acceptat munus etiam pro te. ¶ Si non quieſcit mens tua lector, recole ꝙ ex hac eadem radice dominus Ieſus dixit panes propoſitionis,nō voto promiſſos,ſed iam oblatos deo,& facto oblationis ſanctificatos, licitè tranſiſſe in vſus Dauidis & ſuorum : quia panes illi relati ad neceſsitatem Dauidis & ſuorum, effecti ſunt habiles ad laicorum vſum. Horum autem & ſimilium ratio eſt vna:ſcilicet,quòd diuinæ ordo gratiæ ſuperadiunctus eſt à deo,non ad deſtruēdum,ſed perficiendū naturæ ordinem : ac per hoc neceſsitas ſeruādi ſanctificationem appōſitam rebus,locis ac temporibus,non tollit neceſſarium naturæ vinculum, quo res & loca & tēpora neceſſaria ſunt vitæ humanæ.hinc enim fit,vt eueniente articulo neceſsitatis abſque prophanationis crimine, vtamur diuinis rebus, locis & tēporibus. *Et non honorificabit patrē ſuum , aut matrem ſuam,& irritum feciſtis mandatū dei propter traditionem veſtram.* Hinc clarè apparet,ꝙ in præcepto de parentū honore,non ſola reuerentia,ſed officia ac ſubſidia præcipiuntur. Quod quantum ad ſubuentionem intellige tempore indigentiæ : quoniam naturaliter pater filiis theſaurizat,& non econuerſo. *Hypocritæ.* Hinc apparet, quòd non ex ignorātia errabant;ſed quod ſub ſpecie religionis docebant, quæ in ſacerdotū redundabant vtilitatem,quanuis impia eſſent ſecundum rem. *Bene prophetauit Eſaias dicens,* capite. 29. *Populus hic labijs*

*hic labijs me honorat.*pro,appropinquat mihi populus hic ore ſuo, & labiis me honorat.Dicẽdo illa,quæ religionis ſpeciem habẽt.

Cor autem eorum longè eſt à me. pro, abeſt à me. *Sine cauſa.* pro, fruſtra,*autem.*Quantum ad aſſecutionem veri finis reſpõdentis diuino cultui.*Colunt me docentes doctrinas,& mandata hominũ.*Superfluit,&.Quia Lutherani ex hoc textu exauthorãt eccleſiam, & ſuper hunc textum fundant nullitatẽ mandatorum eccleſiæ, vtpote reprobatorũ ab vtroque teſtamento: veteri ſcilicet apud Eſaiam,& nouo hic à domino Ieſu: ideo diligentiùs textũ hunc diſcutere oportet, vt illius veritas non commentum eluceſcat. Neuter textus damnat mandata hominũ,ſed vterque reprobat cultum,ſeu timorẽ dei ſuſtentari mandatis doctrinisque hominum.Et textus quidem Eſaiæ clarè hoc ſonat,dicendo in perſona dei: Timuerũt me mandato hominũ & doctrinis. Vbi clarè vides deum damnare, ꝙ Iudæi timuerunt ipſum,nõ in mandatis dei,ſed in mãdatis hominum:non in doctrina dei,ſed in doctrinis hominum.Si enim timuiſſent ipſum ſeruando mandata dei & hominũ,doctrinam dei & hominum, nõ reprehenderentur,quum ſeruare non ſolùm dei, ſed etiam hominũ mandata ſit amplioris iuſtitię:ſed ex hoc ipſo,quòd damnat timorẽ ſui in mandatis doctrináque hominum:monſtrat ꝙ illi timorem dei conſtituerunt in mandatis hominũ,& ſimiliter in doctrina hominum.Quod intellige,nõ quòd explicitè contemnerẽt doctrinam & mãdata dei: ſed quia tanto ſtudio circa obſeruationem mandatorum humanorũ ſoliciti erant,tanquã timor dei conſiſteret in obſeruatione humanorum præceptorum: redundabat ſi quidem ſtudium hoc in poſtergationẽ diuinorum mandatorum. ¶ Textus quoque euangelicus eandem cõtinet ſententiã dicendo,colunt me docentes mandata hominũ. Non dicit, ſine cauſa colunt me,& docẽt mandata hominũ, diuidendo orationes: ſed vnam cõtinuam conſtruit orationẽ,adiungendo participium,docentes mandata. Significat enim per hoc,quòd cultũ dei conſtituerunt in doctrina mandatorũ humanorũ,&c. Et eſt illamet ſentẽtia,quæ in textu Eſaiæ habetur.¶ Vide quæſo prudens lector quanta differẽtia eſt inter damnare mandata hominum,& damnare ſuſtentationẽ timoris ſeu cultus dei in mãdatis hominũ: & percipe quantus error eſt ex textibus iſtis dãnare mandata hominũ. Non ſunt à domino damnata mandata hominum quæ malũ non mandant: ſed damnatũ eſt quod ipſa in loco illo qui mãdatis dei eſt proprius,habeãtur: quod circa ipſa

tantum

tantum ſtudiũ ſit, ac ſi in ipſis timor cultúsque dei ſuſtẽtaretur, ꝙ ſtudium debitum ſeruandis mandatis dei adhibeatur humanis: quod ſecundum veritatẽ facti eſt humana mandata diuinis præferre. hoc eſt enim colere deum docendo mandata hominũ. Venerare igitur Lutherane eccleſiæ mandata, nõ vt diuina: ſed ſecundo loco, ſcilicet poſt diuina: quoniã ſic oportet nos implere omnem iuſtitiã. *Et conuocatis ad ſe turbis*. pro, conuocata ad ſe turba, *dixit eis: Audite, & intelligite, non quod intrat in os coinquinat hominem: ſed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominẽ*. Senſus dictorum ex ratione dicẽdi hauriẽdus eſt. Ratio dicẽdi in propoſito eſt crebra manuũ ablutio pro cibo pręcepta à ſenioribus. præ ſe fert autẽ tanta circa huiuſmodi munditiã ſolicitudo, ꝙ niſi ſic mũdè ſumatur cibus inquinat hominẽ: alioquin vana eſſet tãta ſolicitudo mũditiæ ad ſumptionẽ cibi. Cõtra hoc directè tendũt verba Ieſu, dicendo ꝙ cibus intrans per os, nõ eſt inquinatiuus moraliter hominis. Nõ dicit appetitus eius quod intrat per os, ſed quod intrat per os: quia appetitus culpabilis poteſt eſſe. Et breuiter nihil morale adiunctũ cibo explicat, ſed nudum cibum nudúmq; naturæ officium, dicendo in genere, non quod intrat per os. Per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis à lege Moyſi. nam & des illis quoque verũ eſt, quod ſecundũ ſubſtantiam qua intrãt per os, nõ coinquinant morali macula hominẽ ſed ratione inobedientiæ adiunctæ inquinabant hominẽ. *Tunc accedentes diſcipuli eius, dixerũt ei: Scis quia Phariſæi audito verbo hoc ſcandalizati ſunt?* Tãquam impingẽtes in offendiculũ pedis fuerũt audito hoc tuo verbo. cõmoti enim & turbati ſunt in verbo tuo ſicut impingentes in lapillũ ſuppedaneum cauſantẽ caſum: ita quod verbũ tuum habuerũt pro offendiculo. *At ille reſpõdens, ait: Omnis plantatio quã non plantauit pater meus cæleſtis, eradicabitur*. Diſcipuli curã habebant, ne Phariſæi qui ceſpitauerant ruerent: Ieſus autẽ ſciens illos non ex ignorãtia, ſed ex probo ſenſu ſcandalizari: reſpondet directè illorum nequitiæ, ꝙ non ſolùm ſcandalizari, ſed etiã eradicari merẽtur, quia nõ ſunt plantæ cœleſtis patris. Plantatio nõ plantata à patre cœleſti eſt, quæ ſpiritualis munditiæ (quæ cœleſtibus iungit) fructũ non profert, ſed carnalis, ſed apparẽtis exteriùs, quales erant Phariſæi iſti. Vnde eradicãda deſcribitur, vtpote nullatenus remanſura, quæ in ſola apparẽtia conſiſtebat. Nec alieni à cœleſti plantatione cenſendi ſunt illi, de quibus dicitur, ego plantaui, Apollo rigauit: quoniã eoſdem Paulus externi miniſterij officio, & cœleſtis pater poteſtate

teſtate ad intima penetrante plantat. *Sinite illos.* Non ſit vobis curæ ſcandalum illorum: quod ipſi acceperunt, non ego dedi.

Cæci ſunt &c. Superfluit, &. priuati lumine veræ fidei, excæcante illos malitia eorum. *Duces cæcorum. Cæcus autem ſi cæco ducatum præſtet, ambo in foueam cadunt.* Scribæ & phariſæi præerāt aliis exemplo fidei, vitæ, & doctrina, iuxta illud, Nunquid aliquis ex principibus credit illi? & rurſus, Nunquid verè cognouerunt principes noſtri, ꝙ hic eſt Chriſtus? Et propterea appellantur duces cæcorum. verè enim fuerūt duces cæcorum populorum, qui in Iudaica permanſerunt perfidia. Vnde & ſecutum eſt, quod videmus ambos in foueam cecidiſſe, & præſentis ſeruitutis, & æternæ damnationis. *Reſpondens autem Petrus, dixit ei: Ediſſere nobis parabolam iſtam.* Putauit Petrus verba Ieſu quæ dixerat, nō quod intrat in os, &c. fuiſſe dicta parabolicè, non propriè. & propterea petit ſub parabolæ nomine declarari ſibi ſenſum parabolæ. *At ille dixit: Adhuc & vos ſine intellectu eſtis?* Tanto tempore verſati eſtis ſub lumine doctrinæ meæ, & adhuc nō perueniſtis ad acumen intelligendi non eſſe parabolam, ſed doctrinam ſecundum proprietatem verborum, quod dixi, *Non.* Deeſt. dum *intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur?* Tam parum alimenti cōuertitur in ſubſtātiam hominis, vt dicat Hippocrates, quantitatē ſecum debere eſſe æqualem quantitati alimēti in corpore ſano. Quum igitur modicū pro nihilo reputetur, abſque veritatis læſione dici poteſt, quod totus cibus in ventrē vadit, & in ſeceſſum emittitur Et tamen Ieſus nō dicit totū, ſed omne: diſtribuens pro partibus ſubiectiuis, & non pro partibus integralibus, vt diſtribuit totum. Conſtat enim quod quilibet cibus & potus in ſeceſſum emittitur, quanuis non ſecundum totū, tamen ſecundū aliquid. Et dixit hoc ad declarandū, quod intrans per os non inquinat hominē. Declarat enim per hęc quo tendit cibus, ſcilicet in ventrem & ſeceſſum: & nō in animum hominis, vt poſsit inquinare illū. Sciebat Ieſus aliquid cibi cōuerti in corpus hominis; & poterat dicere quod intrans per os, ſecundū aliquid puriſsimū pergit ad corpus, & ſecundū reliqua remittitur in ſeceſſum. Sed cōſulto tacita cōuerſione puriſsimæ particulæ in corpus hominis dixit emiſsionē in ſeceſſum. tum quia illud minimū eſt, hoc autem eſt ferè totum: tum quia hoc eſt manifeſtum, illud occultū & præcipuè turbis & ineruditis in phyſicis, quibus loquebatur. Tum quia hoc directè ſeruiebat propoſito de cibo ſumpto illo-

tis manibus:dum hinc explicatur,quòd quicquid impurum eſt in cibo,totum in ſeceſſum emittitur.Tum demum quia ex hac parte clarius manifeſtatur,quòd non inquinat hominem.quanuis enim ſecundum veritatem alimẽtum ex neutra parte inquinet hominem,manifeſtatur tamen magis hoc ex ea parte, qua emittitur in ſeceſſum: vtpote non remanente in homine:quàm ex illa,qua conuertitur in corpus hominis.fuiſſet fortè rudibus occaſio cogitandi,ꝙ conuerſum in ſubſtantiã hominis cõferret ad inquinationem hominis. *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem.* Declarat quo ſenſu dixerit quod procedit ex ore,ſcilicet pro quanto ꝓcedit à corde,hoc eſt voluntate.Non enim intẽdebat loqui de ſputo aut vomitu qui procedit ex ore:ſed de illo procedente ab ore,quod exit à corde. hoc enim inquinat animum hominis. *De corde enim exeunt cogitationes malæ.* Meminit cogitationum,vel intellige per cogitationes,machinationes malas prodeũtes in opus:& propterea numerantur inter procedentia ex ore. vel rationem inquinãdi ex corde intendẽs aſsignare, omnia inquinantia inducit procedere ex corde:vt hinc intelligamus etiam non procedentia per os à corde inquinare hominẽ. *Homicidia,adulteria,fornicationes, furta,falſa teſtimonia,blaſphemiæ.*Tã furta quàm homicidia, adulteria & fornicationes nõ ſunt peccata oris, ſed operis numerantur tamen inter procedentia ex ore,quoniam naturali ſuo progreſſu prius dicuntur quàm fiant,& mediante ſermone fiunt.

*Hæc ſunt quæ coinquinant hominem.Non lotis autem manibus mãducare,non coinquinat hominẽ.*Concludẽdo redit ad propoſitã quæſtionẽ applicando.Quia nõ ablutis manibus mãducare redundat fortè in impuritatẽ eius quod intrat in os,& non qđ intrat in os inquinat hominem,conſequens eſt, vt non lotis manibus manducare non coinquinet hominem. *Et egreſſus inde Ieſus,ſeceſsit in partes Tyri & Sidonis.*Ciuitatum Gentilium. *Et ecce mulier Cananea, à finibus illis egreſſa, clamauit, dicens ei, Miſerere mei domine fili David:filia mea malè à dæmonio vexatur: Qui non reſpondit ei verbũ.* Confundit Matthæus loca. Primum nanque apud Marcum mulier hæc ingreſſa eſt domũ in qua erat Ieſus,& non habito ibi reſponſo à Ieſu ſecuta eſt Ieſum egreſſum de domo, clamans poſt eum: & nec ſic meruit reſponſum.*Et accedentes diſcipuli eius,rogabant eum,dicentes. dimitte eam: quia clamat poſt nos. Ipſe autem reſpondens ait, Non ſum miſſus.* Corporali præſentia. *Niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. At illa venit & adorauit*

eum. Genufle&tendo, ſeu aliâs iuxta morem illorum reueren-
tiale ſignum monſtrauit. *Dicens, domine, adiuua me. Qui reſpon-
dens ait, non eſt bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus. At
illa dixit, etiam domine, Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de
menſa dominorum ſuorum. Tunc reſpondens Ieſus ait illi, ô mulier ma-
gna eſt fides tua.* Putaſſes debuiſſe dici, magna eſt conſtantia tua,
perſeuerans nõ ſolùm pluries habita indigna reſpõſione. poſtq;
repulſos interceſſores apoſtolos, ſed etiam nuncupata canis.
Sed Ieſus qui intuetur cor, fidem commendat magnam: quia
fides in ipſum Ieſum, ſua magnitudine ſuperauit negatas reſpõ
ſiones, repulſas & ignominias. *Fiat tibi ſicut vis. & ſanata eſt filia
eius ex illa hora. Et quum trãſiſſet inde Ieſus, venit ſecus mare Galilææ,
& aſcendens in montem ſedebat ibi. Et acceſſerunt ad eum turbæ mul-
tæ: habentes ſecum mutos, cæcos, claudos, debiles.* pro, mutilos, *& alios
multos: & proiecerunt eos ad pedes eius. Et curauit eos: ita vt turbæ mi-
rarentur: videntes mutos loquentes.* deeſt, mutilos incolumes. *clau-
dos ambulantes; cæcos videntes, & gnificabant.* pro, glorificabãt,
deum Iſrael. Ieſus autẽ conuocatis diſcipulis ſuis, dixit, Miſereor turbæ,
Miſericordia ꝓprie eſt paſsio animi: & eſt triſtitiæ ſpecies: con-
dolentia ſcilicet alienæ miſeriæ velut propriæ. Sicut autẽ in Ie-
ſu fuit timor & triſtitia, ita fuit miſericordia ad verificandum
verũ animũ humanum in ipſo. *Quia iam triduo perſeuerãt mecum.*
Multa deuotio illius turbæ erga prædicationem & miracula
Chriſti mõſtratur in triduana mora in deſerto cum Ieſu. *Et nõ
habent quod manducent: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in
via. Et dicũt ei diſcipuli, vnde ergo nobis in deſerto panes tantos.* pro,
tot, *vt ſaturemus turbam tantam? Et ait illis Ieſus, quot panes habetis?
At illi dixerũt, ſeptẽ &. paucos piſciculos. Et præcepit turbæ.* pro, tur-
bis, *vt diſcumberent ſuper terram. & accepiens ſeptem panes & pi-
ſces, & gratias agens, fregit & dedit diſcipulis ſuis: & diſcipuli dede-
runt populo.* pro, turbæ, *& comederũt omnes, & ſaturati ſunt. Et quod
ſuperfuit de fragmentis, tulerunt ſeptem ſportas plenas. Erant autem qui
manducauerunt quatuor milia hominum.* pro, virorum, *extra.* pro
præter, *paruulos & mulieres. Et dimiſſa turba.* pro, dimiſsis turbis.
Semper Ieſus refecta miraculoſe turba, licentiat illam. nam &
ſimiliter fecit ſatiatis quinque milibus capite præcedente. exẽ-
plum præbens fugiendi publicas laudes ex communi benefi-
cio ſequentes, & ſimul ſubtrahens Herodi ac inuidis occaſionẽ
ſuſpicandi in ipſo quãcunque ambitionem. *Aſcendit in nauicu-
lã: & venit in fines Magedan.* pro, Magdala. Nomen eſt regionis.

Caput.

CAPVT XVI.

ET acceſſerunt ad eum Phariſæi & Sadducæi tentantes. Sadducæi eſt nomen ſectæ aliæ à ſecta Phariſæorum. Qui licet inter ſe diuiſi ſint & contrarij, vniuntur tamen contra Ieſum. *Et rogauerunt eum vt ſignum de cœlo oſtenderet eis.* Quantum ex Ioannis euangelio colligitur, iſti non petunt ſignum de cœlo abſolute, ſed in teſtimonium quòd ipſe Ieſus eſt Meſsias: volentes ſic explorare an ſit Meſsias, vel potius quid reſpondeat, quid faciat poſt hoc quæſitum. *At ille reſpondens ait illis, Facto veſpere dicitis, ſerenum erit: rubicundum eſt enim cœlum. & mane, hodie tempeſtas: rutilat.* pro, rubet, *enim triſte cœlum.* Intellige ſigna hæc tam veſpertini quàm matutini ruboris iuxta regulam naturalium ſignorum: quæ non ſemper, ſed ſæpe verificantur. *Faciem ergo.* Deeſt, hypocritæ. Legendum eſt, *Hypocritæ faciem quidem cœli diiudicare noſtis: ſigna autem temporum non poteſtis ſcire.* Huc tendit ante dictus ſermo, redargutionem eorum infert: dicendo quod ex præcedentibus ſignis didiciſtis iudicare futuram pluuiam, vel ſerenitatem, & ſigna præſentia temporum Meſsiæ non ſolùm neſcitis, ſed non poteſtis ſcire ob veſtram malitiam. Et dixit hoc, quòd ſigna temporum Meſsiæ certiora & clariora erant, quàm ſigna pluuiæ & ſerenitatis, ad ſignificandum eorum inexcuſabilitatem. *Generatio mala & adultera ſignum quærit: & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ.* Hæc ſuperius expoſita ſunt in capite duodecimo. Duo tamen nota. Alterum, quòd non dedignatur dominus eadem diuerſis temporibus pluries docere. ecce hic repetit ſignũ Ionæ. Alterum, quòd dando iſtis ſignum Ionæ, quod eſt dare ſignum ſuæ mortis, ſepulturæ & reſurrectionis, monſtrat quòd ſignum de cœlo quærebant in teſtimonium Meſsiæ. ad hoc enim directe tendit ſignum Ionæ. mors nanque ac reſurrectio Ieſu, teſtimonium locupletiſsimum fuit & eſt, quòd ipſe eſt Meſsias. *Et relictis illis abijt. Et cum veniſſent diſcipuli eius transfretum.* pro, in vlteriorem ripam, *obliti ſunt panes accipere. Qui dixit illis, Intuemini.* pro, videte, *& cauete.* pro, & attendite. *à fermento Phariſæorum & Sadducæorum.* Fermentum metaphoricè modò ad malum, modo ad bonum transfertur. Superius regnum cœlorum fermento abſcondito aſsimilatur, propter ſpiritalem penetrationem ad bene reddendum totam farinam: hic peſtifera doctrina Phariſæorum & Sadducæorum aſsimilatur fermento, propter hoc quòd occulta eleuat ad ſimili-

tudinem fermenti abſconditi ſub farina conſperſa eleuantis totam maſſam.erat enim doctrina inflatiua cordis: vt ipſorum vana gloria atteſtatur. *At illi cogitabant inter ſe, dicentes,quia panes non accepimus. Sciens autem Ieſus,dixit, quid cogitatis inter vos modicæ fidei,quia panes non habetis?* pro,non accepiſtis? *Nondum intelligitis,neque recordamini,quinque panum in quinque milia hominum,& quot cophinos ſumpſiſtis?neque ſeptem panum in quatuor milia hominum,& quot ſportas ſumpſiſtis? Quare*, pro, quomodo, *non intelligitis,quia non de pane dixi vobis.cauete.*pro,attendite, *à fermẽto Phariſæorum & Sadducæorum.Tunc intellexerunt quia non dixerit cauendum à fermento panum.*pro,panis, *ſed à doctrina Phariſæorum & Sadducæorum. Venit autem Ieſus in partes Cæſareæ Philippi.* Ad differentiam Cæſareæ Herodis patris. Et hic quidem in honorẽ Auguſti,quæ olim dicebatur turris Stratonis,Cæſareã:ille in honorem Tiberij vrbem Paneam nuncupauit Cæſaream, quæ cognominatur Philippi. *Et interrogabat diſcipulos ſuos,dicẽs, Quem dicunt.* Deeſt me. Legendum eſt, *Quem me dicunt homines eſſe filium hominis?* Exemplum dedit Ieſus prælatis, vt non negligant ſcire quid de ipſis dicitur. *At illi dixerunt: Alij Ioannem Baptiſtam.* Herodiani hoc putabant,putantes ſpiritum Ioannis occiſi ingreſſum in Ieſum. *Alij autem Heliam.* Venturum enim expectabant Heliam;iuxta verbum Malachiæ prophetæ. *Alij verò Hieremiam, aut vnum ex prophetis.* Regreſſum animarum in corpora omnes iſti præſupponebant: excepta opinione Heliæ.

Dicit illis Ieſus:Vos autem quem me eſſe dicitis? Quantum profecerint ſequendo ipſum,audiendo doctrinam, videndo miracula,experiendo vitam & mores ipſius, examinat. *Reſpondens autem Simon petrus dixit.* Ieſus omnes interrogauit, non tamen omnes reſpondent:nec Petrus conſultat cum aliis reſponſionẽ, ſed vt poſtea dominus teſtatur,tactus interna reuelatiõe ſtatim reſpondet. *Tu es Chriſtus.* Profitetur ipſum eſſe Meſsiam verum hominem,regem vnctum à deo. *Filius dei viui.* pro,viuentis.Nõ ſat fuit profiteri ipſum eſſe Meſsiã:ſed explicite ipſum eſſe deũ, ait profitendo filiũ naturalẽ dei.Ideo nanque non dixit filiũ dei omnipotentis aut benedicti: ne filiatio adoptiua ex omnipotentia aut benedictione dei facta ſignificaretur:ſed dixit filium dei viui:ad explicandum,quòd eſt naturalis filius dei:vtpote ex deo quatenus viuente procedẽs, naturaliſsimũ ſiquidẽ eſt opus viuis omnibus inquãtũ viua ſunt,generare alia qualia ipſa ſunt vt philoſophi tradunt.Nõ dixit Petr⁹,tu es Chriſtus,tu es filius dei,

dei,quemadmodũ dixit Nathanael neſciens myſteriũ trinitatis,accumulando excellẽtias Meſsiæ: ſed naturalem generationem filij cõtinua oratione,explicata ratione gignendi in nomine viui profitetur. *Reſpondens autem Ieſus dixit ei,beatus es.* Verè beatus cũ vniuerſa naturæ facultate calcata ad notitiam diuinæ generatiõis eleuatus eſt.*Simon Bar Iona*.Non eſt vna dictio Bar Iona,ſed duę ſunt dictiones.ſ.Bar,& Iona.Bar enim idẽ eſt quod filius:& Iona nomẽ eſt patris naturalis ipſius Petri.Nuncupauit eũ nomine proprio Simon, & cognominauit filiũ Ionæ.tum vt intelligeremus, ꝙ non ad apoſtolum,non ad omnes diſcipulos, ſed ipſum ſingularem hominẽ vocatum Simonẽ genitum à Iona,ſermonẽ dirigit præſentẽ. hæ enim circunſtantiæ diſcretiuæ ſunt ipſius ab aliis,ideo ſunt nominatæ.Tum vt intelligeremus profeſsionẽ Petri.ſ.filius dei viui,eſſe de filiatione non adoptiua non excellentiæ ſed naturali intelligẽdam. Ac ſi apertè diceret: ita ego ſum filius dei,ſicut tu es filius Ionę.ad hoc enim introducit Simonẽ Bar Iona,vt ſenſum reuelatæ diuinæ filiationis etiã ipſe Petrus in exẽplo propriæ filiationis clarius intelligat.*Quia caro & ſanguis non reuelauit*. Si Ioannes aut alius conſanguineus Ieſu dixiſſet aut docuiſſet hanc profeſsionem, attributa fuiſſet carni & ſanguini: ſed vbi Petrus nulla neceſsitudine carnis & ſanguinis coniunctus Ieſu,nulla cũ cõſanguineis Ieſu collatione habita prorupit in profeſsionẽ hãc,meritò audit quod non à carne & ſanguine hãc habet.*Tibi*. Nõ dicit vobis.ſoli enim Petro ſignificatur reuelatio hæc facta.*Sed pater meus qui in cœlis eſt.* Non dicit,ſed ego docui te. non enim adhuc myſterium trinitatis eos docuerat: ſed interna reuelatione Petrũ didiciſſe hoc ſignificat,deſcribendo reuelationem patris.Pater enim ſpiritus eſt,& apte ſpirituali operatione in mente hominis operari deſcribitur. *Et ego.* Præuentus tu à patre meo reuelatione dixiſti mihi,tu es &c.& ego proſequendo cœpta à patre,& ego viciſsitudinem tibi reddendo.*Dico tibi*.Non vobis.*Quia tu*. Non vos, *Es*.Non ſolũ vocaris.*Petrus*.ſaxum *Et ſuper hanc petram*.Ecce ad quid es petrus,ad quid es ſaxũ: ad officium, ſcilicet fundamẽti. Pronomen ſiquidẽ, hanc, demonſtrat ſaxũ de quo eſt ſermo: de nullo autẽ ſaxo præmiſſus eſt aut ſequitur ſermo niſi de Petro. Ipſe igitur Petrus ſecundum planum contextum literæ demonſtratur per pronomẽ,hanc. ac ſi apertius diceret: tu es ſaxum,& ſuper hoc ſaxum.*Aedificabo eccleſiam meam*.Et qui iam es ſaxũ, efficiam fundamentum in ædificando eccleſiam meam ſuper

te. Principatum eccleſiæ ſe Petro daturũ promittit, qualē fundamentũ obtinet in ædificio. fundamentũ eccleſiæ Petrũ facturũ ſe Ieſus promittit: quia ſuſtētandã prædeſtinauit eccleſiã ſuper firmitatē ſedis Petri. Vide huius lectionis myſteria per nos latius diſcuſſa in opuſculo de inſtitutione pōtificatus à Ieſu Chriſto, ne eadem repetamus. *Et portæ inferi non præualebunt.* Vt intelligamus ædificium eccleſiæ nullis contrariis concutiendum, ac per hoc non humana, ſed diuina virtute cōſiſtere, declarat vanũ conatum omnium contrariorum ad deſtructionem illius. Non dicit & hæreſes, & tyranni, & perditi moribus, ſed portæ inferi: vt ſignificet nō ſolùm humanas vires ſecundũ ſeipſas, ſed etiam quatenus ſunt portæ inferi, hoc eſt, quatenus diaboli vtũtur humanis ſtudiis ac viribus velut portis inferni per quas ſcilicet aditus ſit ad inferos, per quas pateat infernus omnibus. Ita ꝙ per hoc excluduntur vires non ſolùm humanæ, ſed diabolicæ, omnes ſiquidem ſuccumbent eccleſiæ: quantũcunque enim conentur euellere eccleſiam, nunquam præualebunt. *Aduerſus eam.* Non dicit aduerſus delicias, diuitias, temporaléſque potentatus eius, ſed aduerſus eam: quæ conſtat ex congregatione fidelium in vna fide, ſpe, & charitate. Immo quanto contra eccleſiæ temporalia magis præualuerunt, tanto magis eccleſia aucta eſt numero, vel merito: vt patet in actibus apoſtolorum, geſtis martyrum, & comparatione eccleſiæ diuitis ad olim pauperē. Diſcurre per ſingulos ſtatus eccleſiæ. *Et tibi.* Non vobis. *Dabo.* Modo promittit, poſtquam reſurrexit dedit, Ioannis vltimo, Paſce oues meas. *Claues.* Multis metaphoris deſcribit Ieſus principatum Petri. prius enim deſcripſit ex ſimilitudine petræ fundamentalis in ædificio: modò deſcribit à ſimilitudine clauiũ. Conſuetudo teſtatur, quòd principibus primùm venientibus ad regnum, ſeu acquirentibus regnum, offeruntur claues, in ſignum ſupremi dominij ſuper illo regno, ciuitate ſeu arce. Huius moris inſtar claues Petro daturum ſe promittit: ſignificando quòd ſupremam poteſtatem in eccleſia ſua illi daturus eſt. ¶ Pluraliter autem dicit claues: quia ſuprema poteſtas conſtat ex duabus rebus. Altera eſt authoritas diſcernēdi, iudicandi ac diffiniendi ea quæ ſunt regni cœlorum, ſiue pro, ſiue contra. Et hæc clauis appellata eſt clauis ſcientiæ. Altera eſt authoritas faciendi ſeu exequendi diffinita, & hæc appellatur clauis potētiæ. *Regni cœlorum.* Non dicit regni terrarum. Sicut enim ipſe Ieſus abſtinuit & abſtinet à ſenſibili regimine regni terrarum, quia adhuc nō accepit

pit poſſeſsionem, quanuis acceperit poteſtatẽ regni terrarum: ſed ſedet à dextris dei donec veniat tempus iudicij vniuerſalis, quo accipiet poſſeſsionem regni terrarum: ita nec Petro promiſit claues regni terrarũ, ſed regni cœlorum. Tota Petri poteſtas refertur ad regnũ cœlorum, ad gubernandum mundũ in ordine ad regnum cœlorum, in ordine ad ſalutem animarũ, in ordine ad ea quibus regnũ cœlorũ in hominibus ſeruatur ac augetur, quæ cõſtat eſſe bona ſpiritualia. Quo fit vt tẽporalia non comprehendantur ſub poteſtate Petri, niſi relata ad ſpiritualia. *Et quodcunque.* Si clauium officia propria explicare intẽderet, aperueris & clauſeris dixiſſet: ſed vbi ad ligandum & ſoluendũ trãſit, tacitis officiis clauiũ adiungit officia poteſtatis promiſſæ in collatione clauium. Ita quod ſoluere eſt non ſolùm à vinculis peccatorum, pœnarũ, præceptorũ, iuramentorum, votorumq́; liberare, ſed à nodis emergentiũ difficultatum circa ea quæ ſunt fidei, declarando abſoluere. & ſimiliter ligare nõ ſolùm eſt præceptis aſtringere ad ea quæ ſunt regni cœlorum, ſed etiam diffiniendo errores ac hæreſes arcere, ne damnata credant. *Quodcunque.* Non aliquid ſic, & aliquid non. *Ligaueris.* Non dicit putabis aut pronunciabis ligare, ſed ligaueris ſecundum rei veritatem. *Super terram.* Limitatur hinc poteſtas Petri ad ea quæ ſuper terram liganda aut ſoluenda ſunt, ad differẽtiam eorum quæ ſunt ſub terra: qualia ſunt quæ ſunt apud inferos ſeu purgatoriũ. illa enim ſicut exẽpta ſunt à cognitione Petri (non enim poteſt Petrus cognoſcere cauſas eorũ) ita exempta ſunt à iuriſdictione Petri: trãſierunt ſiquidem à foro militantis eccleſiæ ad forum Ieſu Chriſti regnãtis in cœlo. *Erit ligatum &c.* Superfluit &. *in cœlis. & quodcũque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum &c.* Superfluit &. *in cœlis.* Admirãda efficacia, vt ligatio à Petro facta ſuper terram, penetret cœlos. ſed tam ſtupenda efficacia. quemadmodum terribilis eſt ligatio à Petro, ita liberãda traditur ab ipſo Petro. Colligere ſiquidẽ hinc poteſt, & debet ꝙ non ad libitũ ligat ſuper terram: ſed tũc tantùm quãdo vinculum ratificatur in cœlis: & ſimiliter non ad libitũ ſoluit, ſed tũc tãtum. quando ſolutio rata eſt in cœlis: alioquin voluntarias, immo etiã malas Petri ligationes & ſolutiones cœleſtis cogeretur curia approbare: quod eſt nõ ſolum ſtultũ, ſed blaſphemũ. Et explicauit Ieſus per huiuſmodi, efficaciã eius quod prius dixerat. ſ. claues regni cœlorũ. nã per hoc aperuit Petri actiones ligãdo & ſoluẽdo pertingere ad cœlos. *Tunc præcepit diſcipulis ſuis, vt nemini dicerent quia ipſe eſſet Ieſus Chriſtus.*

Non erant capaces homines ante Chriſti glorificationem tanti myſterij:ſcilicet ꝙ ille homo eſſet Meſsias filius dei viui.& propterea prohibet dominus Apoſtolis,qui tunc hoc à Petro audierant,à Ieſu nō ſolùm approbatum,ſed teſtificatū quòd ex diuina reuelatione prodierit,ne publicent myſterium hoc. Ac ſi apertè dicat,Sufficit pro nunc vt prædicetis ꝙ appropinquauit regnū dei,vt vobis præcepi:reſeruate myſterium hoc prædicandū futuro poſt meam glorificationem tempori. Præcipit etiam hoc ſilentio interim ſupprimendū ne ambitioni regij tituli aut honoris ſtudere videretur.Chriſtus enim regium eſt nomen. ſciebat enim quòd hac cauſa crucifigendus erat:ſed nolebat,dare occaſionē,nolebat præuenire tēpus prædefinitum. *Exinde cœpit Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis.*Non prius promulgat diſcipulis myſteriū paſsionis & reſurrectionis ſuæ,quàm promulgauerit eiſdem ſe eſſe Meſsiā,verū hominem & verum deum:vt ex mōſtrata prius vtraq; natura ipſius,capaciores reddantur paſsionis & reſurrectionis. *Quia oporteret eum ire Hieroſolymam : & multa pati à ſenioribus & Scribis & principibus ſacerdotum,& occidi,& tertia die reſurgere.*Oportet inquam ad ſalutē humani generis, ad intrandum in propriā ipſius Chriſti gloriā,ex diuina prędeſtinatione ipſum pati occidi & reſurgere. Et dixit hæc inſtruendo diſcipulos de modo & tēpore quo ipſe propriam Meſsiæ gloriam habiturus eſſet,qui modo tam abiectus cōuerſabatur. expectabatur enim Meſsias rex glorioſus redempturus Iſrael. *Et aſſumens.* ſeorſum ducēs,ne corā aliis videretur arguere magiſtrū. *Eum Petrus,cœpit increpare illum,dicens.* Imperfecta increpatio ſignificatur.amoris enim non ſolùm affectu,ſed ſignis Petrus quandā increpationis ſpeciē præ ſe ferebat. *Abſit à te.* pro,propitius tibi ſis, *domine.* Horrentis eſt paſsionem & occiſionem domini. *Non erit tibi hoc.* Multus amor præſagire facit falſum. *Qui conuerſus dixit Petro.* Corpoream faciem verſus Petrū vertit,quum collateralis audiſſet ipſum. *Vade.* pro, abi *poſt me*. Eadem increpatione emittit Petrum,qua emiſerat diabolum tentantē:ſed non eodē affectu. Diabolum enim eiecerat totaliter & abſolutè:Petrum verò ſolum eiicit ſecūdum officium aduerſarij.propter quod ſubiungit rationes,Scādalum mihi es,& nō ſapis ea quæ dei ſunt. Per hæc enim ſignificat differentiam inter vtriuſq; eiectionem:dum diabolus eiectus eſt ſine adiunctis rationibus,tanquam eiectus abſolutè:Petrus verò cū adiūctis rationibus,tanquam eiectus ſecūdum quid.Vide expoſitionem horū verborum ſuperius capi. 4.

Satana

Satana. Non eſt Diaboli nomē proprium Satanas: ſed in genere ſignificat aduerſariū. Omnis enim qui aduerſatur, Satanas eſt. Et quia Petrus aduerſabatur diuinæ propoſitioni, quā audierat ex ore Ieſu Chriſti, qua oportebat ipſum in Hieruſalem pati & occidi, ideo merito appellatur Satanas, hoc eſt, aduerſarius. *Scandalum es mihi*. Quantum eſt ex parte tua: offendiculum enim te mihi exhibes, ſub ſpecie boni ſuadens impedimentū ſalutis mūdi: quamuis ego alienus ſim à patiendo ſcandalum, ab offendendo in quodcunque. Et hæc ratio ſumitur ab exteriori locutione ſcandaloſa. *Quia non ſapis ea quæ dei ſunt, ſed ea quæ hominum*. Ratio erroneæ ſuaſionis in Petro aperitur, quia adhuc nō ſapiebat quę dei ſunt, adhuc non guſtauerat quod poſteà guſtauit, quum iuit gaudens à conſpectu concilij flagellatus, quia fuit dignus pro nomine Ieſu contumeliam pati. Sed humano vrgēte adhuc affectu ſapiebat quæ hominū ſunt: vitare paſsiones, fugere mortē, & ſimilia. Hæc eſt altera ratio ſumpta ab interiori mala ſeu minus bona diſpoſitione Petri. Cōfer Petrū Satanam, ſcandalū, & non ſapientem diuina, ſed humana, cū Petro beato, cui pater reuelauit ꝙ Ieſus eſt Chriſtus filius dei viui: & diſcernes Petrum ſecundum ſeipſum à Petro diuina fulto gratia: & intelliges nō ſuffragari percepta diuinæ gratiæ dona, ſi poſtea nō perſeuerat aſsiſtentia eiuſdem diuinæ gratiæ. *Tunc*. occaſione accepta ex Petri affectu ad hæc humana. *Ieſus dixit diſcipulis ſuis. Si quis vult poſt me venire*. Dixerat Petro. vade poſt me: declarat modò quid eſt ire poſt eum. *Abneget ſemetipſum*. Alibi dixit, niſi quis renūciauerit omnibus quæ poſsidet: hîc dicit, vt abneget non ſua, non ſuos, ſed ſemetipſum, hoc eſt, proprium velle. Hoc enim eſt præcipuum in homine: quo homo de ſeipſo diſponit, quo ſeipſum fouet: quod poteſt abnegari, ſubmittendo illud diuino velle diuinoque conſilio. *Et tollat crucem ſuam*. Non ſufficit volenti ire poſt Ieſum optima animæ diſpoſitio abnegādo ſuum velle: ſed oportet vt etiam ſecundum corpus ſit optimè diſpoſitus, voluntariè portando cruciatus ſuos. *Et ſequatur me*. Nihil prodeſt negare propriam voluntatem, nihil prodeſt tollere libenti animo crucem propriam, niſi ſequatur me, niſi imitando me hæc fiant, quacunque ſiquidem alia ratione hæc fiant, vana ſunt. *Qui enim*, Dixerat, ſi quis vult venire, monſtrans voluntarium eſſe ire poſt Chriſtū: ac ne putares ſic volūtariū, vt nō ſit etiam neceſſarium ad ſalutem animæ, adiungit neceſsitatē nō coactionis, ſed finis, ſcilicet, ꝙ ſequendo ipſum peruenitur ad vitam, & non ſequendo perdi

do perditur vita. *voluerit.* propriam voluntatem adimplendo. *Animam ſuam.*vitã ſuam *ſaluam facere.*non abnegando ſeipſum, non tollendo crucem ſuam,non ſequendo me. *Perdet eam.* quia amittet ipſam trãſeundo de hac vita ad mortem æternam. *Qui autem perdiderit propter me.*In quo comprehenduntur illa tria:ſcilicet abnegare ſeipſum,tollere crucem ſuam,& ſequi me. *Animam ſuam.*vitam ſuam.*inueniet eam.*trãſeundo de hac vita in vitam æternã. *Quid enim prodeſt.*pro,proderit, *homini ſi vniuerſum mundum lucretur.* Ne paruifaceres dãnum aut lucrum vitæ poſt mortem monſtrat incomparabilitatem vitæ ad totius mũdi lucrum. *Animæ vero ſuæ.*hoc eſt,vitæ ſuæ,quæ ſimpliciter eſt vita: non vitæ temporalis,quæ partim eſt mors. *Detrimentum patiatur?* priuatione illius. *Aut quam dabit homo commutationem.* Non ſufficit ſaluatori declarare damnum vitæ nõ poſſe conferri cũ lucro totius mundi:ſed declarauit etiam quòd non poteſt redimi tale damnum quacunque humana compenſatione. *Pro anima ſua?* pro vita ſua,quæ ſimpliciter eſt vita: quaſi dicat,nihil. Ex quibus habes neceſſarium eſſe abnegare ſeipſum, &c. ſi inuenienda eſt vita poſt hanc vitam:alioquin perditur. *Filius enim.* Dixerat ſequaces ſuos inuenturos moriendo vitam,ſaluãtes autem vitam ſuam perdituros illam: declarat modò quomodo,quãdo,quibus meritis,& à quo erit vita & perditio poſt mortem. *Filius hominis.* Ecce author,venturus eſt. Ecce quando. *In gloria patris ſui cum angelis ſuis.* Ecce quomodo ex parte authoris. *Et tunc reddet.* Ecce quomodo ex parte actionis: modus ſiquidem iuſtitiæ ſignificatur per reddere. *Vnicuique ſecundum opera eius.* Ecce merita, *Amen dico vobis.* Dixerat indeterminate tempus.& ne longum putes, determinat tam proximum eſſe,vt illa ætate futurum ſit. *Sunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem donec videant filium hominis venientem in regno ſuo.* Proculdubio omnes qui viderunt Ieſum poſt ipſius reſurrectionem,viderunt ipſum in regno ſuo:ipſo domino atteſtante,qui in cœna dixit: Non bibam vobiſcum donec bibam vobiſcum in regno patris mei. Reſurgens enim venire cœpit in regno ſuo: data ſibi omni poteſtate in cœlo & in terra, adepta immortalitate & corporis gloria,non tranſitorie (vt in transfiguratione) ſed immobili permanentia. ¶ Non omnes autem, ſed quoſdam dixit aſtantium viſuros, propter Iudam Iſcariotis. Et fortè alij intererant diſcipuli qui non perſeuerauerunt cum ipſo.

CAP

ET *poſt dies ſex*. Lucas dicens ferè dies octo, non contrariatur huic textui : quia ſolos intermedios dies computauit Matthæus:Lucas autem etiam extremos dies : hinc verborum,inde transfigurationis. conſtat enim quòd octo exiſtentibus diebus computando extremos, tantùm ſex ſunt intermedij. ¶ Et curam ordinis rei geſtæ habuit Euangeliſta ſpecialem : quia prælibatio quædam regni Chriſti fuit hæc transfiguratio:& in hac cœpit adimpleri promiſsio, ſunt quidam de hic ſtantibus : pro quanto ſimilitudo quædam ipſius Ieſu glorioſi monſtrata eſt. *Aſſumpſit.* pro,aſſumit, *Ieſus Petrum ac Iacobum,& Ioannem fratrem eius : & duxit.* pro,ſubducit, *illos in montem excelſum ſeorſum.* Nullus Euangeliſta explicat quis mons fuerit : ſed quòd ad orandum aſcenderit,& orando transformatus eſt. *Et transfiguratus eſt ante eos.* non mutatione lineamentorum, ſed qualitate gloriæ. erat enim & apparebat etiam tunc Ieſus eiuſdem non mutatæ figuræ,ſed mutatæ qualitatis. *Et reſplenduit.* pro,ſplenduit, *facies eius ſicut ſol.* Declarat transfigurationem. Si conſideremus quòd transfiguratio hæc facta eſt in teſtimonium glorioſi aduentus Chriſti,conſentaneum apparebit,quòd ſplendor hic ex gloria interna animæ Chriſti coæua ab initio creationis ſuæ,diuina diſpenſatione emanauit:& non ab extra aduenit,vt ſplendor faciei Moyſi. nam ſic eadem videtur gloria corporis, quæ poſt reſurrectionem erit,quanuis non eodem modo : quia tunc erit tãquam connaturalis corpori,in transfiguratione autem tanquam paſsio tranſitoria. *Veſtimenta autem eius facta ſunt alba ſicut nix.* pro, lux, ſeu lumen. Vt ſplendorem non ſpiritualem, ſed corporeum intelligamus, candor veſtimentorum ex ſplendore corporis conſurgens teſtatur. *Et ecce apparuerunt.* pro, viſi ſunt, *illis Moyſes & Helias.* vt in ipſis teſtimonia legis & prophetarum de Ieſu apoſtoli cernerent. *Cum eo loquentes.* vocali, non intellectuali aut imaginario ſermone. Loquebantur autem (vt Lucas refert) de paſsione & morte Ieſu Chriſti. *Reſpondens autem Petrus,dixit ad Ieſum:Domine,bonum eſt nos hic eſſe: ſi vis,faciamus hic tria tabernacula : tibi vnum, Moyſi vnum,& Heliæ vnum.* Reſpondet Petrus non loquenti ſecum, ſed diſceſſui Moyſi & Heliæ. Quum enim Moyſes & Helias diſcedere vellent (vt ex Luca patet) Petrus obuiare volens diſceſſui, & ſiſtere illos cupiens ibi cum Ieſu, dixit:bonum eſt nos,&c. Nec mirum : quia neſciens quid diceret, loquebatur. *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eos. Et ecce vox de nube dicens*

cens, Hic eſt filius meus dilectus, in quo bene complacui: ipſum audite. In baptiſmo paterna vox nõ dixit ipſum audite: ſed modò hoc addidit propter myſterium. tũc enim regeneratio, modò doctrina ſignificatur. Et propterea tũc ſatis fuit teſtificari ꝙ eſt filius: modò oportuit teſtificari etiam quòd eſt doctor audiendus à mundo, præſertim de futuris in alia vita: quæ Ieſus prædicabat, propter quæ transfiguratio iſta patrata eſt. *Et audientes diſcipuli, ceciderunt in faciem ſuam, & timuerunt valde. Et acceſsit Ieſus, & tetigit eos: dixitq́; eis, Surgite, & nolite timere. Leuantes autem oculos ſuos, neminem viderunt niſi ſolum Ieſum. Et deſcendentibus illis de monte: præcepit Ieſus, dicens: nemini dixeritis viſionem donec filius hominis à mortuis reſurgat. Et interrogauerunt eum diſcipuli, dicentes.* Petrus, Iacobus, & Ioannes viſo Helia cum Ieſu, mouẽt in deſcẽſu montis quæſtionem de aduentu Helię. *Quid ergo ſcribæ dicunt.* Piſcatores autem neſciẽtes legem & prophetas, niſi ex auditu à doctoribus legis, qui Scribæ vocantur. *Quòd Heliam oporteat primum venire*? Ante Meſsiæ aduentum ex Malachiæ vlt. ca. audierant iſti cõtraria. nã à Scribis intellexerant ꝙ Helias præcederet aduentum Meſsiæ: ab ipſo verò Helia & Moyſe audierant Ieſu Meſsiæ paſsionem & mortẽ imminere, & viderãt Heliã receſsiſſe. vnde perceperant quòd non eſſet Helias tunc vẽturus. Et propterea quærunt quomodo hæc verificantur. *At ille reſpondens ait illis.* Solutio quæſtionis ſubditur: diſtinguens de Helia in propria perſona, & de Helia in ſpiritu & virtute: & ꝙ ille venturus eſt: iſte iam venit incognitus & occiſus. *Helias quidem.* in propria perſona de quo loquuntur Scribæ. *Venturus eſt.* Deeſt. *prius.* vt Malachias prophetauit, ante aduentum meum ad iudicium mundi. *Reſtituet omnia.* Iſrael, in prædam abducta ab Antichriſto: quia tunc omnis Iſrael ſaluabitur. Reddet omnes fidei veri Meſsiæ: reſtituet omnia Iſrael, in regnum cœlorum reducendo omnes illos. *Dico autem vobis.* tanquam ſpiritualis ſenſus capacibus. *Quia Helias.* in ſpiritu & virtute: vt angelus Gabriel dixerat. *Iam venit.* & teſtimonium perhibuit de me. *Et non cognouerunt eum.* Ne diſcipuli intelligerent dominũ dicere, quòd Helias tunc, quum apparuit in transfiguratione, ſubiungit. Et non cognouerunt, Iudæi, eum: vt patet tum ex eo quòd dixerũt, dæmonium habet: tum ex eo ꝙ dixerũt ſe neſcire vnde fuerit baptiſmus eius, è cœlo, an ex hominibus. *Sed fecerunt in eo.* pro, ei. *quæcunque voluerunt.* Non dicit & dixerunt (quod ex euangelio conſtaret) ſed fecerunt: quod ex euangelij hiſtoria non habetur, niſi
quia

quia primates Galilææ cōuiuæ in natali Herodis, concauſæ deſcribuntur decollationis Ioānis: dum ſcribitur, ꝙ etiam propter ſimul diſcumbētes iuſsit Herodes caput Ioannis afferri. Quum enim dominus ſignificet Iudæos dicendo, nō cognouerunt, ſed fecerūt, & Herodes ac Herodias nō fuerint Iudæi, ſed proſelyti, oportet aut propter dictam concauſalitatem, aut propter aliam non ſcriptam intelligere Iudæos concurriſſe ad necem Ioannis.

Sic & filius hominis paſſurus eſt. Ratio quare Ieſus miſcuit quæſtioni de Helia Ioannē, inſinuatur: vt ſcilicet diſcipuli intelligerent, quòd non myſticè, ſed in veritate ipſe eſſet paſſurus mortē, ſicut Ioannes paſſus eſt mortem. tam alieni ſiquidem erāt diſcipuli à paſsione Chriſti, vt oportuerit Ieſum toties repetere, & exemplo Ioannis Baptiſtæ ſuadere: vt intelligerent ꝙ verè eſſet paſſurus & occidēdus. *Ab eis.* à quibus paſſus eſt Ioānes. Sed pronomen eis, non exercet demonſtrationem perſonalem, ſed ſimplicem: hoc eſt, nō demonſtrat eaſdem perſonas à quibus paſſus eſt Ioannes, ſed eadem genera perſonarum: paſſurus enim erat à Iudæis, à gentilibus proſelytis. Quamuis etiam ab eodē Herode Ieſus paſſurus erat ignominiam illuſionis. *Tunc intellexerunt diſcipuli, quia de Ioāne Baptiſta dixiſſet eis.* Ecce capacitas ſpiritualis ſenſus in diſcipulis. *Et quum veniſſet.* pro, veniſſent. de monte. *ad turbam acceßit ad eum homo genibus prouolutus ante eum.* pro, genua flectens ei, *dicens: Domine, miſerere filio meo, quia lunaticus eſt.* Aegritudinis naturalis nomen eſt: ſed adiunctum habebat hic dæmonium, ſurdum & mutum illū reddentem apud aliū euangeliſtam. *Et malè patitur: nam ſæpe cadit in ignem, & crebro in aquā. Et obtuli eum diſcipulis tuis: & non potuerunt curare eum. Reſpondens autem Ieſus, ait: O generatio.* Non indignati, ſed arguentis ſunt verba: non contra homines, ſed cōtra vitia incredulitatis & peruerſitatis perſeuerantia inter tot miracula tanto tempore, quo apud eos prędicabat. *Incredula.* Ecce vitium in intellectus aſſenſu. Et in hoc tangitur ratio quare puer ille non eſt curatus à diſcipulis, ſcilicet propter modicam fidem diſcipulorum, & patris pueri. In genere tamen increpatio fit, quia cōmune erat vitium.

Et peruerſa. pro, diſtorta in affectu. *quouſque.* Perſeuerantiam illorum in his malis ſignificat à longo tempore præſentiæ ſuæ.

Ero vobiſcum conferens vobis beneficiū præſentiæ meæ: prædicando, exempla præbendo, & miracula faciendo tanquam in vanum. *Vſquequo patiar vos.* Eandem perſeuerantiam in vitiis exaggerat, ex eo quòd inferunt Ieſu paſsionē vitia illorū tandiu

perſeueran

perſeuerantia. Ac ſi apertè diceret: quãdo finietur tempus tolerãdi vos in iſtis vitiis? quaſi dicat, tempus iam eſſe deberet mutationis veſtræ. *Afferte huc illum ad me.* Ne putaretur increpatione diuertere curam difficilem, non obſtante incredulitate & peruerſitate impartitur beneficium ſanitatis. *Et increpauit Ieſus illum.* dæmonem, arguentis officiũ exercens. *Et exiit ab eo dæmonium: & curatus eſt puer ex illa hora. Tunc.* non ibi, ſed poſtquàm venit domum. *Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum ſecreto.* pro, ſeorſum, *& dixerunt: Quare nos nõ potuimus eijcere illum,* pro, illud? *Dicit illis Ieſus: Propter incredulitatem veſtram.* non propter defectum poteſtatis à me vobis traditæ ſuper dæmonia. poteſtas illa non deficit, ſed fides veſtra deficit: quæ neceſſaria eſt ad vſum poteſtatis ſuper dæmonia. *Amen quippe dico vobis: ſi habueritis fidẽ ſicut granum ſinapis.* hoc eſt, fidem magnã in virtute: multam enim efficaciam ad ſenſum habet ſinapis granũ. *Dicetis monti huic, tranſi hinc.* Deeſt. illuc, *& tranſibit: & nihil impoßibile erit vobis. Hoc autẽ genus.* Inſtruxit apoſtolos quòd ad vſum poteſtatis faciendi miracula, neceſſaria eſt perfecta fiducia facturi miraculũ: modò inſtruit oportere quãdoq; cõcurrere orationẽ & ieiunium, quia opus ipſum hæc exigit. Non dicit hoc genus ægritudinis: ſed dicendo. *Non eijcitur.* pro, egreditur. ſeu in nullo poteſt exire (vt Marcus habet) ſignificat quòd demonſtrat genus dæmonij reddentis hominẽ ſurdum & mutum agentiſque illum ab infantia modò in ignẽ, modò in aquã. Nouit ipſe Ieſus ſolus quare hoc genus dæmonij exigit orationẽ & ieiunium ad hoc vt egrediatur: ſed cuius orationem ac ieiunium exigat, nõ explicatur. Suadet tamen ratio, quòd vexati curãdi requiritur oratio ac ieiuniũ illo medio tempore quo quieſcit, & non vexatur: quoniã ex parte operis ſignificatur hæc exactio, dicendo, hoc genus non eijcitur, ſeu in nullo poteſt exire. Ita ꝙ ex parte miniſtrorũ exigitur perfecta fides: ex parte verò curandi exigitur oratio cũ ieiunio. Et intellige hoc regulariter: quoniã potentia diuina non eſt alligata his regulis: vnde ipſe dominus abſque cõcurſu orationis & ieiunij curauit illum. *Niſi per orationem.* qua animus offertur deo. *Et ieiunium.* quo corpus ieiunantis offertur deo. Perpende hinc quanti fiat à deo ieiunium: ex hoc ꝙ ad opera ardua ieiunij concurſum requiri explicauit. *Conuerſantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Ieſus: Filius hominis tradendus eſt in manus hominum: & occident eum, & tertia die reſurget.* Repetit Ieſus ſermonem de paſſione, morte, ac reſurrectiõe ſua, vt crebrò audita imprimãtur du

tur duris ad hæc diſcipulorum animis. *Et contriſtati ſunt vehementer.* Diſcipuli non penetrantes verba Ieſu, contriſtabantur dum crebrò hæc audirent tam triſtia: & non intelligentes ſic futurũ in veritate, timebant interrogare explanationẽ: ita ꝙ inde crebrior ſermo de paſſione, hinc non intelligẽtia cum timore, triſtitiam cauſabant magnam. *Et quum veniſſent Capharnaum, acceſſerunt qui didrachmam.* pro, didrachma. Drachma ponderis nomen eſt, ſcilicet octaua pars vnciæ. vnde per didrachmam duplex drachma ſignificatur. *Accipiebant.* Publicani. *Ad Petrum.* Reuerebãtur Ieſum prædicatorem tanti nominis: & nihilominus volebant cenſum à Ieſu: & ideo conſulto adeunt Petrũ, familiarem Ieſu, prioremq́; aliis diſcipulis. *Et dixerunt ei, Magiſter veſter non ſoluit.* præſentis temporis. *didrachmam.* pro, didrachma? *Ait, Etiam.* Affirmantis eſt illius quod Publicani dixerãt, ſcilicet quòd Ieſus non ſoluit didrachma. *Et quum intraſſet in domum, præuenit eum Ieſus, dicens.* Hinc apparet Petrum concluſiſſe cum Publicanis, ꝙ ſuggereret domi Ieſu de cenſu ſoluendo. nam niſi Petrus fuiſſet allocuturus domi Ieſum de cenſu, nõ diceret Euãgeliſta quòd veniens domum pręuenit Petrum. *Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum.* pro, tributa. quod ſubiectæ terræ, quę tributariæ ſunt effectæ, ſoluunt. quod Pompeius dicitur primus inſtituiſſe in Iudæa. *Vel cenſum.* quod quilibet pro ſuo capite ſoluit. quod Auguſtus primò dicitur impoſuiſſe eiſdem. Vtrunque ſoluere, ſubiectionis nõ negociationis, aut rerum erat. *A filijs ſuis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Ieſus: ergo liberi ſunt filij.* regis in quolibet regno. Ex eo ꝙ reges nõ ſunt ſoliti à propriis filiis accipere tributũ, aut cenſum, ſed ab aliis, infert Ieſus in genere: ergo liberi ſunt filij. ita ꝙ ex differentia dicta à Petro infert Ieſus libertatẽ filiorum: ad ſubintelligendum vlteriorem concluſionẽ, ergo liber ſum ego. Appellatione ſiquidẽ regis, non ſolus proximus Rex (puta Herodes) ſed ſupremus potiùs (puta Cæſar) intelligitur. Ita ꝙ ex eo ꝙ liberi ſunt filij regis, abſque vlla cõtradictione habetur, ꝙ filij ſupremi regis ſunt liberi: ac per hoc ego qui ſum naturalis filius æterni regis qui vniuerſum regit, ſum liber. Noluit autem inferre, ergo liber ſum ego: ſed in genere, ergo liberi ſunt filij: quia ſatis erat rationẽ libertatis ſuæ monſtraſſe conſiſtere in filiatione regis. *Vt autem non ſcandalizemus eos.* Non dixit, vt autẽ nõ ſcandalizem, ſed ſcandalizemus: quia Petrus erat mediator. & ſi per Petrum negaſſet cenſum, nõ ſolus, ſed cum Petro ſcandaliza

dalizaſſet eos. ¶ Rurſus non dicit, vt autẽ non ſcandalizentur, ſed dicit, vt autẽ non ſcandalizemus eos: ad ſignificandum ꝙ de ſcandalo actiuo vitando loquitur. Vbi perpẽde differẽtiam. Superiùs Phariſæos ſcandalizatos, dimittẽdos cenſuit: quia nõ datum, ſed acceptũ fuerat ſcandalum. hîc curat ne ſcandalizemus: quia ſcandalũ actiuum imminebat negãdo cenſum. Ieſus enim non adhuc cognoſcebatur filius dei, adhuc nõ habebatur liber, quanuis eſſet. & propterea ſi negatio cenſus fuiſſet, actiui ſcandali rationem habuiſſet. Hæc nanque conditionalis eſt vera, quanuis impoſsibile fuerit ꝙ Ieſus ſcandalizaſſet aliquem. *Vade ad mare, & mitte hamum: & eum piſcem qui primus aſcenderit tolle: & aperto ore eius, inuenies ſtaterem.* Crediderim ego ſtaterẽ à pondere quidem denominatum quatuor dragmarum (hoc eſt ſemiunciæ) ſed ſpeciẽ fuiſſe numiſmatis. Quod ex eo coniicio, ꝙ Ieſus præcipit illum dandum Publicanis. Si enim pondus argẽti non monetati fuiſſet, nõ dixiſſet, da illum: ſed vende, aut permuta illum. *Illum ſumens, da eis pro me & te.* Hinc præter beneficentiam ſingularem exhibitam Petro non petenti, notandum eſt quòd Ieſus quanuis loculos communes habuerit penes Iudam, noluit tamen communibus vti ad proprium perſonaléque debitũ perſoluendum: exemplum præbens prælatis, vt cõmunibus eccleſiæ bonis non vtantur ad propria, ſed ad communia.

CAPVT XVIII.

In illa hora. Occaſionem æmulationis cuiuſdam acceperant diſcipuli de primatu, videndo tres tantùm diſcipulos ductos à Ieſu in montẽ, audiendo tot promiſsiones factas à Ieſu Petro, Tibi dabo claues, &c. & demum videndo quòd Ieſus pro ſe & Petro tantùm ſoluit cenſum. *Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes.* Tacet Matthæus diſputationem diſcipulorum de primatu, tacet quòd interrogati à Ieſu qua de re diſputaſſent, tacuerunt præ verecundia: & tranſit ad vltimò geſta. *Quiſputas.* pro, quiſnam. *maior.* pro, maximus, *eſt in regno cœlorum?* Diſcipuli hinc erubeſcentes loqui de primatu inter ſe, inde ſtimulante paſsione, mutant ſeu honeſtant quæſtionem: & non quærunt, quis eſt maximus inter nos, ſed in regno cœlorum, & in ſtatu viæ, & in ſtatu patriæ. *Et aduocans Ieſus paruulum, ſtatuit in medio eorum.* Rudibus diſcipulis reſpondet, non ſolis verbis, ſed exemplo ſenſibili ante oculos eorum propoſitò. *Et dixit: Amen dicò vobis, niſi conuerſi fueritis.* Reſpondet dominus cordibus eorum. percutiens enim eos his verbis, ſignificat illis ſe intelligere vnde

proue

prouenit hæc quæſtio: ſcilicet ex paſsione animi circa primatum.eo atteſtante ipſos non eſſe perfecte conuerſos ad regnum dei, ſed adhuc aliquid auerſionis ab illo habere. Quantū enim homo habet tumoris, quantum habet ſuperbiæ, tantum habet auerſionis à regno cœlorum. Neceſsitas itaque indicitur dicendo,niſi &c. *Et efficiamini ſicut paruuli.* non ſenſu, ſed malitia:hoc eſt ſine malitia, ſine ſuperbia. *Non intrabitis in regnum cœlorum.* Ecce ad quid neceſſarium eſt effici ſimiles paruulis. Manifeſtè excluditur à regno cœlorū quiſquis nō efficitur ſicut paruulus, alienus à malitia & ſuperbia &c. Superbis enim deus reſiſtit.

Quicunque ergo. Prius docuit diſcipulos humilitatē neceſſariam ad regnum cœlorum: modò reſpondendo ad quæſitum docet humilitatem meritoriam maioritatis. *Humiliauerit ſe.* Non verba, non geſtus, non honores, non laudes, non ſigna ſua, ſed ſe. proprium enim humilitatis ſuperbiæque obiectū eſt ipſemet. Superbus magnificat ſeu exaltat ſe: humilis paruificat ſeu humiliat ſe. *Sicut paruulus iſte.* Exemplum eſt vt intelligant internam animi humilitatem ex quantitate paruuli, & ex qualitate animi in ætate non ambiente, non contraria regno cœlorum: vt hinc intelligamus humilitatem commendari, & præferri ex parte contrarij: hoc eſt ad remouendam ſuperbiam cōtrariam & ingreſſui,& profectui in regno cœlorum. *Hic maior.* pro,maximus, *eſt in regno cœlorum.* Secundum correſpondentiam debetur humilitati maioritas: ſicut luctui conſolatio, & paupertati regnum. *Et qui ſuſceperit vnum paruum talem in nomine meo, me ſuſcipit.* Tertiam viri humilis dignitatē aperit, quòd perſonam ipſius Ieſu Chriſti agit apud ſuſcipiētes ipſum virum humilem in nomine Chriſti. *Qui autem ſcandalizauerit.* Quarta humilium dignitas ex pœna ſcādalizantis eos, penſanda deſcribitur. Non dicit fecerit ſcandalizari, ſed ſcandalizauerit: quia quamuis ille non ſcandalizetur,non ruat,tu tamen qui ſcandalum das,ſcandalizas,& crimen ſcandalizantis non euadis. *Vnum.* Non exigitur ad hanc pœnam, vt ſcandalizes populum aut multos: ſed ſi vnum tantùm ſcandalizaueris, locus eſt pœnæ. *De puſillis iſtis qui in me credunt, expedit ei vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.* Piſcatoribus & iuxta mare conuerſatis diſcipulis pœnam à ſubuerſione violenta deſcribit: vt intelligant peius morte violenta & ineuaſibili malum paratum ſcandalizanti vnum paruum Chriſti. *Væ mundo à ſcandalis.* Magnum mundi malum inueniri ex ſcandalis adiungit: vt ex

magnitudine mali perpendamus iuſtam eſſe pœnā prædictam? ex magnitudine ſiquidem nocumenti penſantur peccata contra proximum: quale eſt ſcandalum. *Neceſſe eſt enim.* Inter loquendum de ſcandalo occaſione humilium, inſerit vtilis doctor doctrinam de ſcandalo quo ad tria. Et primò declarat neceſsitatem ſcandalorū. Neceſſe eſt, non neceſsitate coactiua, aut cauſarum neceſſariarum, ſed neceſsitate moralis curſus. *Vt veniant ſcādala.* ſicut neceſſe eſt neceſsitate naturalis curſus, vt ſint ęgritudines & claudi & cæci &c. proni ſunt enim ſenſus hominum ad malum morale. *Veruntamen væ homini illi per quem ſcandalum venit.* Inexcuſabilitas ſcandalizantium ſecundò ſubditur: aperiendo non quia neceſſe eſt in genere fieri ſcandala, ideo excuſantur ſinguli ſcandalizantes: quia non eſt neceſſe, vt tu ſcandalizes, ſed ſua voluntate ſcandalizat quicunq; ſcandalizat. & propterea væ homini illi per quem ſcandalum venit. ¶ Hanc Ieſu Chriſti doctrinā habeto ante mentis oculos tu qui fundas excuſationem tuam ſuper hoc, quòd omnino malum opus illud ſit & oportet fieri: quia væ tibi qui facis illud. *Si manus tua, vel pes tuus ſcādalizat te, abſcinde eum, & proijce abs te. bonum eſt tibi ad vitam ingredi debilem.* pro, mancum, *vel claudum. quàm duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et ſi oculus tuus ſcādalizat te, erue eum & proijce abs te. Bonum eſt tibi cum vno oculo in vitam intrare, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.* Tertiò cautela eorum quibus inferuntur ſcandala, ſubinfertur conſiſtens in hoc, quòd ſi aliquid eſt tibi occaſio peccandi, quāuis illud ſit tibi ſicut altera manus, alter oculus, aut alter pes, ſepara illud à te. ¶ Vbi aduerte, quòd non proprius, ſed metaphoricus eſt ſermo iſte dominicus. nā nō docet naturalia mēbra abſcindere: ſed ea quæ ſunt nobis neceſſaria ſeu vtilia, vt mēbra naturalia. ¶ Ideo autem mēbra gemina (manus pedes & oculos) in metaphoram attulit, & nō caput nec ambas manus amboſque pedes ſeu oculos euellendos cenſuit: vt ſignificaret, ꝙ poſsibiles ac tolerabiles abdicationes præcipit. Si enim quod ſcādalizat te nō potes à te ſeparare (vel quia caput tuum eſt: vel quia non membrum tuum eſt, vt in poteſtate tua ſit ſeparatio: vel quia vtraq; manu carere oporteret) non indicitur tibi à domino abſciſsio. Sed nec perplexus relinqueris: ſed ſupereſt remediū. attende tibi & caue ne ſcādalizās te, habeat effectum in te: caue ne tu conſentias ruinæ tuæ altero ſtimulante. *Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis.* Non ſolùm prohibet ſcandalizare par

re paruulos ſuos,ſed deſpicere.Vtrunque enim crimen facile in humiles exercet humanum genus . nam & offendicula ponere ad ruinam humilium ſeu abiectorum hominum,pro nihilo habetur:& deſpicere humiles ſeu abiectos,morale eſt.Et propterea ſapientiſsimus magiſter volens ſuos diſcipulos eſſe pauperes & humiles,præcipit vniuerſis: videte ne contemnatis etiam vnum ex iſtis.*Dico enim vobis quia angeli eorum in cœlis ſemper vident faciem patris mei qui in cœlis eſt.* Quinta dignitas humilium apponitur ex angelico miniſterio prompto pro ipſis. Quia angeli eorum, iuxta proprietatē vocabuli dicitur,quia nuncij eorum.angeli enim Græce nuncij Latine dicuntur.Et ſignificatur quòd humilium nuncij promouentes cauſas illorum apud deū. ſunt ſemper præſentialiter videntes faciem dei ita,quòd nec egent vt eant ad deum,aut ingreſſum ad colloquendum deo petant:nec diſtrahuntur auiditate redeundi ad videndum deum: ſed talis tantæque felicitatis ſunt,vt ſemper videāt faciem dei, & ſimul ſint angeli eorum, hoc eſt humilium nuncij apud deū ad promouendas illorum cauſas,quòd contemnuntur,quòd opprimuntur,&c. ¶ Cum hac tamen proprietate verborum poteſt etiam exponi,quòd angeli eorum cuſtodes: quia iidem angeli ſunt eorum cuſtodes,& ſunt eorum angeli, qui & ſunt dei angeli:ſed dei ſunt angeli famulando: humilium autem ſunt angeli ex charitate patrocinando. ¶ Et bene nota, quòd non dicit angeli ſinguli eorum,ſed dicit angeli eorum.Ex hoc enim textu non habetur ſingulos homines aut etiam ſingulos puſillos credentes in Chriſtum (de quibus loquitur textus ad literam)habere ſingulos angelos : ſed ſolùm eos habere angelos beatos, ad cuius verificationem non exigitur ſingulos ſingulorum eſſe angelos : ſed ſufficit multos eſſe angelos eorū,hoc eſt multitudinis eorum.*Venit enim filius hominis ſaluare quod perierat.* Sexta dignitas humilium ex aduentu Chriſti propter eorū ſalutē apponitur: vt magnificiamus humiles nō ſolùm ex angelico patrocinio, ſed ex ipſius Ieſu Chriſti ſtudio circa eorum ſalutē.

Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oues,& errauerit vna ex eis, nonne relinquit nonagintanouē in deſerto,& vadit quærere eā quæ errauit? Apponit ad hoc parabolam claram. *Et ſi contigerit,vt inueniat eam,amen dico vobis quia gaudebit ſuper ea magis.* actuali lętitia,non habituali.Certum eſt enim,ꝙ plus gaudij in habitu habet de nonagintanouē, quā de vna. Sed plus actualis

lætitiæ habet de illa vna:quia ſpecialis ratio actualiter gaudendi de illa occurrit (ſcilicet inuentio perditæ) quæ non occurrit de nonagintanouem. *Quàm ſuper nonagintanouem quæ non errauerunt. Sic.* Ecce ad quid eſt inducta parabola. *Non eſt voluntas ante patrem veſtrum, qui in cœlis eſt.* Prius dixerat venit filius hominis: modò dicit, voluntas ante patrem veſtrũ qui in cœlis eſt. vt officium Ieſu Chriſti hominis, & voluntatem diuinam erga ſalutem humilium intelligamus. *vt pereat.* Prius dixerat ſaluare quod perierat: modo dicit, non eſt volũtas vt pereat. quia priùs loquitur de interitu peccati: modò de interitu æternæ mortis ſeu damnationis. priùs deſcripſit quod perierat quantum eſt ex ſuo peccato: modò ne pereat ſimpliciter relictus ſuo errori. *Vnus de puſillis iſtis.* Concluditur ſermo in ſalute ſingulorum puſillorum, hoc eſt humiliũ, quia ipſi omnes, & ſoli ſunt electi: ad quos ſaluandos efficaciter venit Chriſtus, quos Deus vult non perire. *Si autem.* Hactenus humiles commendauit multipliciter: modò extendit doctrinam reſpectu fratrum peccantium: vt qualiter ad cõfratres errantes nos gerere debeamus, ſciamus. Poſtquam enim docuit te non peccare in fratrẽ tuum, ſuperbiendo, ſcandalizando, deſpiciendo: modò docet qualiter te geras ſi frater peccauerit in te. *Peccauerit in te.* ad differentiam peccati in alium. nam peccatum contra te, tuum eſt condonare, tuũ eſt accuſare. *Frater tuus.* ad differentiam ethnicorum, quorum correctio non ſperatur. Et rurſus ad differentiam patris tui, contra quem non eſt fas ad vlteriora, quæ ſequuntur procedere. *Vade.* non expectes vt veniat ad petendum veniam à te, aut vt priùs ipſe veniat ad te, aut vt obuiet tibi, ſed tu vade. *Et corripe eum.* Non ſufficit vt parcas ei, vt benigno oculo, placata lingua ac bonis factis tractes eum: ſed iniungitur tibi, vt cures ſalutem illius qui te offendit, correctionis fraternæ verba adhibendo. ¶ Aduerte ꝙ mandatum hoc eſt affirmatiuum, obligans pro loco & tempore. Et propterea tunc intelligitur exequendum, quando creditur opus eſſe ad ſalutẽ fratris. *Inter te & ipſum ſolum.* vt vtilis ſit correctio, vt ex modo monendi percipiat qui offendit charitatem monentis. Si enim coram aliis incipis monere, exiſtimabit qui corrigitur, quòd tuo ſtudeas honori aut illius confuſioni, aut quòd vindictam ſic exerceas: ſed vbi inter te & ipſum ſolum verba ſalutis eius ſola fundũtur, ſoli charitati rationabiliter attribuitur monitio. *Si te audierit.* pœnitendo. Non oportet ad hoc vt vadas monitum, certũ te eſſe quòd fructuoſa

erit monitio. dubius enim ſignificaris dicẽdo ſi te audierit. *Lucratus eris.* pro, es, *fratrẽ tuum.* Ecce fructus ſperatus finiſq; intentus per hoc præceptũ. Nec dicit ſaluus erit frater tuus, ſed lucratus es fratrem tuum: vt fratris ſalutem tuum lucrum æſtimes, ac non ſecus quàm tuum lucrum inquiras, & de illo gaudeas. *Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos.* Hinc apparet quòd non arctatur ſermo iſte dominicus (ſi peccauerit in te frater, &c.) ad peccata ſecreta: quoniam ſecretis peccatis non correctis nõ poſſunt adhiberi teſtes correctionis. Et rurſus in ſecretis non eſt ad vlteriora procedendum contra impœnitentem. Nam non dicitur, ſi recidiuauerit adhibe tecum, ſed, ſi te non audierit adhibe tecum: vt intelligamus quòd abſque recidiuo contra impœnitentem monitum prius ſecreto, procedendum mandat ad vlteriora. *Vt in ore duorum vel trium teſtium ſtet:* pro, conſiſtat, *omne verbum.* Hinc apparet quòd ad bonum publicum tranſitur. Ex quo non potuiſti ſolus prodeſſe fratri, adhibe tecum teſtes ad hoc, vt prolis communi bono: ſi non vales curare fratrem, ſerua ne lædatur publica ſalus. Teſtes enim quamuis directe ſint propter iudicium publicũ, dominus tamen ordinat vt vtaris teſtibus ad vtrũque bonum, ſcilicet & ad tentandum ſi fortè proſint ad ſalutem fratris: & nõ profuerint, ad procedẽdum coram eccleſiæ iudicio, pro communi, pro fratris, & aliorum bono. *Quòd ſi non audierit eos.* Hinc clarè conſtat teſtes ad correctionis actum induci. *Dic eccleſiæ.* Nec ratio nec vſus ſuadet congregandam eſſe eccleſiam ad corrigendum fratrem impœnitentem ſolius peccati in me commiſſi, ſed tam ratio quàm vetuſtiſſimus mos habet, vt dicatur capiti eccleſiæ. Ac per hoc appellatione eccleſiæ hoc in loco non ſolùm eccleſia (nõ acephala) ſed etiam prælatus eccleſiæ, qui ordinarius iudex eſt fratris impœnitentis, intelligitur. *Dic.* iudicialiter denunciando, ſeu accuſando & procedendo. *Si autem eccleſiam non audierit.* Vtrique, fratris ſcilicet & communi bono fit ſatis, ſi eccleſiam audierit reſipiſcendo ac pœnitendo: ſi autem nec eccleſiam audierit ad pœnitentiam, quia iam trina correctio facta eſt (prima à te ſolo, ſecunda à teſtibus tecum, tertia ab eccleſia) & nulla profuit, nulla reſtat tibi via procurandi ſalutem fratris obſtinati. Et propterea. *Sit tibi ſicut.* Non habebis eum amplius vt fratrẽ: ſed de reliquo ſit tibi ſicut *Ethnicus.* hoc eſt, gentilis: qui inter credentes in deum non cõputantur. *Et publicanus.* infame hominum genus apud fideles. ¶ Recole hunc ordinem proce-

dédi in eccleſia dei ſub affirmatiua lege ſtatutum:& propterea non ligare, niſi quum oportet ad ſalutem fratris & commune bonũ. ¶ Libenter viderem ſeruari hanc definitam à Ieſu Christo pœnam non audientium eccleſiam: quòd ſcilicet ſufficeret eos haberi vt ethnicos,hoc eſt vt ipſi quidẽ ex vi excõmunicationis haberentur vt ethnici & publicani, *&* non inuoluerẽtur innocentes alij loquentes cum eis,qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comedentes cum ethnicis. *Amen dico vobis: quæcunque alligaueritis ſuper terram,erunt ligata &*. ſuperfluit &. *in cælo,& quæcunque ſolueritis ſuper terram,erunt ſoluta &*. ſuperfluit &. *in cælo.* Quam poteſtatem ſoluendi ac ligandi promiſerat Petro,hanc eandem omnibus diſcipulis cõmunicat. Et propterea expone vt ſupra in capite decimoſexto,vt nõ ſolũ timeatur ſententia Petri,ſed quilibet ſui prælati ſuæque eccleſiæ ſententiam timeat. *Iterum dico vobis.* Promiſerat Petro,declarauerat eccleſiæ cuiuſque poteſtatem iudiciariã:declarat modò accumulando dona eccleſiæ, poteſtatem impetrãdi à deo omnia. Ac ſi aperte diceret, dixi vobis poteſtatẽ veſtram circa iudicia: iterũ dico non eandẽ, ſed aliam veſtram communem poteſtatem. *Quia ſi duo ex vobis.* proculdubio diſcipulis meis, fidelibus meis. Non dixit ſi omnes:ne de vniuerſali eccleſia tantùm intelligeretur. non dixit,ſi multi:ne ad magnarum eccleſiarum gratiam ſermo reſtrictus videatur. Sed dixit,ſi duo: vt etiã minimi numeri fidelium quanta ſit vis,explicetur. *Conſenſerint ſuper terram.* Non fruſtra appoſuit ſuper terram: ſed quemadmodum declarando poteſtatẽ iudicialem appoſuit ſuper terram, ad declarandum materiam ligandam aut ſoluendã eſſe illa quę ſunt ſuper terram:ita declarando poteſtatem impetrandi apponit ſuper terram, ad declarandum materiam conſenſus eſſe illa quæ ſunt ſuper terram. Differẽtia tamen eſt in modo:quia ſuperius tenetur reſtrictiue,hic accumulatiue. nam ſenſus eſt:Si cõſenſerint etiam ſuper terrã:hoc eſt,ſi eundem ſenſum habuerint nõ ſolùm circa ea quæ ſunt in cœlis & in inferno,& breuiter circa credenda, ſed etiam in iis, quæ ſunt ſuper terram:hoc eſt,circa agenda,ſuſtinenda,patienda,& huiuſmodi occurrẽtia in terra. Ita quòd plenitudo concordiæ ſignificatur per totium conſenſum ſuper terrã. *De omni re.* nulla excipitur. *quamcunque petierint* Hîc apparet,quòd de virtute petitoriæ precationis eſt ſermo. *Fiet.* Non dicit facient:quia non de poteſtate factiua miraculorum,ſed impetratiua tractat. *Illis.* non contra aut præter illos.

vt int

vt intelligas non promitti exauditionem, niſi ſecundum voluntatem petētium, quam haberent ſi cuncta noſſent quæ deus nouit. Bonus enim eſt dominus, negās quod volumus & petimus, vt tribuat quod mallemus ſi omnia videremus, quæ deus videt. *A patre meo qui in cælis eſt.* Ecce à quo petunt. Et dixit hæc, vt vim propriam communis orationis doceret conſiſtere in plena cōcordia orantium: & hinc diſcerent quàm grata ſit deo cōcordia fideliū: atque ſcirent duorum petentiū vnanimitati conceſſum etiam quicquid exemptum eſt ab eccleſiæ iudicio. *Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo.* Ratio tantæ efficaciæ in vnanimitate orātium, redditur præſentia ipſius Ieſu in medio talium. Ac ſi apertè diceret, quia ego ſum præbens tantam efficaciam petitioni talium: ita ꝙ ipſi iam non ipſi petunt, ſed ego in ipſis peto. Et non dicit vbi ſunt duo vel tres congregati, ſeu vnanimes, ſed apponit in nomine meo: ad differentiam concordiæ mundanæ, ſeu etiam humanæ amicitiæ: quæ licet ſit laudabilis, nō tamen gaudet hoc priuilegio diuinæ præſentię. Nō ſunt enim in Ieſu Chriſti nomine vnanimes, quibus aliud viuere eſt quàm Chriſtus. *Ibi ſum in medio eorum.* Non dicit ero: quia neſcit futurū deus, qui æternitate ſua ſemper adeſt omnibus. Sum autem non communi modo per eſſentiam, præſentiam, & potentiam: ſed ſpecialis aſsiſtentiæ gratia, operans intus in eis, & extra pro eis. Neque enim minus efficit præſens in medio congregatorum in nomine ſuo, quàm effecerit præſens in carne cū diſcipulis: de quibus dicit Ioannis decimoſeptimo. Quum eſſem cum eis, ſeruabam eos in nomine tuo: quos dediſti mihi, ego cuſtodiui. *Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quotiens peccabit in me frater meus & dimittam ei? vſque ſepties?* Occaſione ſumpta ex verbis domini, ſi peccauerit in te frater tuus, mouetur Petrus ad interrogandum. *Dicit illi Ieſus. Non dico tibi vſque ſepties: ſed vſque ſeptuagieſſepties.* Numerus finitus ponitur pro infinito. *Ideo aſsimilatum eſt.* Ne putaretur, quòd perfectionis non neceſsitatis eſt remittere fratri peccanti in te, ſubiungit Ieſus parabolam ad declarandum neceſſarium ad ſalutem eſſe, remittere offenſam fratri qui peccauit in te. *Regnum cælorum.* quod in præſenti inchoatur vita fidelium, & in futuro conſummatur ſeculo. *Homini regi.* Non intelligo cœlorum regnum aſsimilari homini regi ſoli, ſed homini regi exigenti rationes à ſeruis ſuis, & cætera: hoc eſt negocio ſeu officio, in quo homo Rex voluit rationem ponere, & reliqua.

huic enim negocio ſeu officio aſsimilatur regnum cœlorum in ſimilibus actionibus. Meminit autem regis, ad ſignificandum quod in parabolam affert nō patremfamiliâs aut iudicem, aut quemlibet dominum, ſed regem, ſupremam inter homines habētem poteſtatem. *Qui voluit rationem ponere.* pro, cōferre, *cum ſeruis ſuis. Et quum cœpiſſet rationem ponere*, pro, conferre, *oblatus eſt ei vnus qui debebat ei decem milia talenta.* Tota parabola clara eſt. *Quum autem non haberet vnde redderet, iuſsit eum venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.* Si miraris præceptum regium vt crudele, recole quòd antiquo tempore rigor iuſtitiæ admittebat venditiones hominum fieri pro ſoluendis debitis: vt patet quarti Regum quarto. *Procidens autem ſeruus ille rogabat.* pro, adorabat, *eum, dicens: patientiam.* Deeſt domine. Legendum eſt, *domine patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Miſertus autem dominus ſerui illius, dimiſit eum: & debitum.* pro, mutuum. *dimiſit ei. Egreſſus autem ſeruus ille, inuenit vnum de conſeruis ſuis, qui debebat ei centum denarios: & tenens ſuffocabat eum, dicens, Redde quod debes. Et procidens conſeruus eius, rogabat.* pro, obſecrabat, *eum, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, ſed abijt, & miſit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conſerui eius quæ fiebant, contriſtati ſunt valde: & venerunt & narrauerunt domino ſuo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit eum dominus ſuus: & ait illi, ſerue nequam.* pro, male, *omne debitum dimiſi tibi, quoniam rogaſti me: nonne ergo oportuit & te miſereri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum? Et iratus dominus eius tradidit eū tortoribus, quoadusque redderet vniuerſum debitū.* Deſunt duæ dictiones, illud tibi. Quæſtio occurrit de hac ſententia: quia non videtur lata ab homine rege ſecundum humanam iuſtitiam. Nam in materia debitarum pecuniarum (in qua conſtat parabolam proponi) non tenetur ex debito legali, ſed ex debito honeſtatis, ille cui donatur quod debet fiſco ſeu regi, donare ſuis debitoribus pecunias ſibi ab aliis debitas: vt patet. Qua ergo humana iuſtitia rex iſte iudicat quòd oportuit iſtum facere, ſicut factum fuit ei: nec ſolùm iudicat, ſed damnat, & repetit vniuerſum debitum? ¶ Solutio eſt, quòd duo rex effecerit. Primùm miſertus eſt ſerui illius, dimiſit que eum: alterum quod omne debitum remiſit ei. Non iudicauit autem oportuiſſe ſeruum illum donaſſe debitum conſeruo, ſed miſereri. nam nō dicit, oportuit te donare conſeruo tuo debitum ſicut & ego donaui tibi: ſed dicit, oportuit te miſereri conſerui tui ſicut & ego

tui

tui miſertus ſum. Ac ſi apertè diceret: etſi nolebas imitari me in liberalitate, oportuit tamen me imitari in miſericordia, ſaltem expectando ſupplicantem pro dilatione temporis. Tenebatur autem ad miſericordiam ſeruus ille, quãuis non ex debito legali, tamen ex debito morali, duplici ratione. Primò ex ipſa impotentia debitoris ad ſoluendum tũc. Secundò ex beneficio ſimili (immo longe maiori) in ſimili materia & ſupplicatione ſibi tũc præſtito à communi domino. Ita quòd non de conſilio & honeſtate, ſed de debito (morali tamen) tenebatur ad miſericordiam. nam ſicut honeſtas moralis nõ admittit hominem impotentem ſoluere debitum pecuniarium, vexari in perſona & liber tate, ita non admittit vexari in eiſdẽ impotentem pro tunc, ſupplicite rogantem dilationem cũ promiſsione ſoluendi omnia: iſte autem vexabat & in perſona, ſuffocando tenens, & in libertate, mittendo in carcerem. Rurſus in nonnullam iniuriam cõmunis domini redundat tractare ſic conſeruum ſtatim poſt acceptum tantum beneficiũ: tanquam pro nihilo æſtimetur exem plum domini: & etiam pro nihilo æſtimetur conſerui ſeruitus reſpectu eiuſdem communis domini. Quod autem ſtatim deſcribatur caſus iſte, ſignificatur ex illo verbo, egreſſus autem ſer uus ille inuenit vnum de conſeruis ſuis, &c. Hoc enim ſignificat, quòd egreſſo à facie regis occurrit debitor: vel ꝙ egreſſus quæſiuit, & ſic inuenit debitorẽ: quod peius fuiſſet: tanquam egreſſus fuerit ad quærendum debitorem, &c. ¶ Quãuis autem inferiores iudices, quorum eſt legalia debita iudicare non damnent talem inhumanitatem & ingratitudinẽ, Rex tamen (in quo plenitudo reſidet poteſtatis nõ alligatæ legibus) poteſt huiuſmodi inhumanitatis, ingratitudinis ac contẽptus crimen cognoſcere ac punire. propter quod parabola inducta eſt de homine rege: nõ de inferiore aliquo domino. Et quoniam arbitraria erat pœna, arbitratus eſt Rex, vt vniuerſum debitum priſtinũ ſoluat, & inſuper torqueatur interim. Hæc eſt parabola. *Sic & pater meus cæleſtis faciet vobis.* Senſus per parabolam intentus aperitur, non per ſingulas partes, ſed quo ad tria, ſcilicet modũ faciendi, dicendo, ſic: & quo ad perſonam regis, pater meus cœleſtis: & quo ad perſonas ſerui & cõſerui, ſi non remiſeritis vnuſquiſq; fratri ſuo. ¶ Vide ſingula. nõ aliquis, ſed vnuſquiſq; diſcipulus eſt ſeruus debitor decem milium talentorum deo. & ſimiliter quilibet frater eſt cõſeruus, cui remittere oportet cẽtum denarios. Ita quòd tanta eſt differẽtia inter debita noſtra deo, & debita noſtra hominibus

minibus,quanta eſt diſtantia inter decem milia talentorum & centum denarios.Quilibet igitur deſcribitur debitor deo tãtorum,vt nõ poſsit ſatisfacere,& poſsit cogi ad vendẽdum omnia ſua,& ſeipſum:hoc eſt nihil eſt eius exemptum ab hoc debito,ſi iuſtitiæ rigor exerceatur,& tamen conſequens ſola humili ſupplicatione & intentione ſatisfaciẽdi ampliſsimam pluſquam petierit veniam à deo:at ſi fratri petẽti à nobis veniam non remittimus offenſam in nos,efficimur ſerui nequam, & tradimur in morte.tũc enim cœleſtis pater iudiciũ exercet,tradens dæmonibus tortoribus ad perſoluẽdum vniuerſum debitũ quod debebamus deo.*Si non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris.* Deeſt delicta eorum.Non vult ſimulatam remiſsionem, ſed ex intimo corde,qui cordium ſcrutator & iudex eſt deus.¶ Quæſtio occurrit hic quomodo ſine pœnitẽtia ſunt dona dei,vt Apoſtolus dicit ad Roma.11.& debita ſemel donata à deo,poſtea repetũtur.¶ Solutio eſt,quòd repetũtur non vt fuerãt prius debita:ſed vt modo effecta ſunt materia ingratitudinis tã inhumanæ.ingrata ſiquidem hæc inhumanitas tãto magis pẽſanda eſt, quanto maius fuit beneficium donationis tantorum debitorũ. ¶ Altera occurrit quæſtio , quomodo verificatur , quòd ſic faciet pater cœleſtis torquẽdo quoaduſq; reddat: quum torqueat poſt mortẽ in æternum ſine termino aliquo.¶ Solutio eſt,quòd torquendus quouſq; reddat,ſi nunquam reddit,nũquam euadit tormenta.Tales ſunt damnati in inferno.qui ideò nũquam deſinunt torqueri,quia nunquam reddunt,nunquam pœnitet eos offenſæ diuinæ,nunquam ſatisfaciunt.perſeuerant enim in voluntate impœnitente obſtinata in malo.

CAPVT XIX.

ET factum eſt quum conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, migrauit à Galilaea & venit in fines Iudaeae trans Iordanem. Hæc migratio videtur illa cuius meminit Ioan.c.10. deſcribendo ſpecialiter locum trans Iordanem,vbi Ioannes baptizauerat. *Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ:& curauit eos ibi.Et acceſſerunt ad eũ Phariſæi tentantes eum,& dicentes.* Non diſcẽdi, ſed accuſandi cauſa interrogant:ſi fortè contra legem aut populi libertatem in diuortiis aliquid dixerit. *Si licet homini dimittere vxorem ſuam quacunque ex cauſa?* hoc eſt, quòd quælibet cauſa ſit ſufficiens ad hoc vt licite poſsit quis dimittere vxorem. Erat tunc ſicut vſque hodie eſt inter theologos quæſtio tractata in quarto ſenſu de cauſa libelli repudij:an quælibet cauſa reddens vxorem exoſam viro ſuffi

ro ſufficeret ad licite dimittendum vxorē.Moyſes enim Deute. 24.vtitur verbis generalibus:dicendo ſi non inuenit gratiam in oculis viri.Et propterea Phariſæi in quæſtiōe hac tentāt Ieſum. *Qui reſpondens ait eis, Non legiſtis.* Reuocat Phariſæos ad ſacram ſcripturam, vt intelligant diuinam ſentētiam in lege ſcriptam, qui quæſtionē de lege mouent:nec audiāt ipſum Ieſum reſpondentem,ſed legem ipſam.*Quia qui fecit hominem.* Superfluit hominem.*ab initio,maſculum & fœminam fecit eos.*Lege in principio Geneſis creationem rerum: & quum non inueneris in productione piſcium,auium & iumentorū, mentionē fieri de maſculo & fœmina, ſed in ſola productione hominis dici, maſculū & fœminam fecit eos, percipies myſteriū quod Ieſus hic declarauit.ſ.ꝙ ideo ſcriptū eſt in ſolo homine maſculū & fœminā creauit eos: quia per hoc ſignificatur deū inſtituiſſe coniugiū,quod in ſolo homine locū habet.Inchoat itaque Ieſus reſponſionē ab hoc ſcripto in lege.ſ. ꝙ deus inſtituit cōiugium. ad hoc enim ſignificandū explicauit Moyſes, ꝙ maſculū & fœminā fecit eos. *Et dixit.*In Geneſi legimus,ꝙ Adam dixit ſequētia verba:ſed Ieſus ſciēs diuino motu Adam illa dixiſſe,attribuit illa deo.verba enim quæ diuinitus Adā protulit,abſq; vlla ambiguitate cōſtat verba dei eſſe.*Propter hoc.*ſ.coniugiū.*dimittet homo patrē & matrē.* Non ſolū inſtituit deus coniugiū,ſed inſtituit perſonas habiles ad cōiugiū,eximēdo à cōiugio patrē & matrē. Cōtra ius diuinū atq; naturę eſt,vt homo iungatur cōiugio cū patre aut matre.& propterea dicitur ꝙ dimittet homo,à cōiugio,patrē filia,& matrem filius.*Et adhærebit.*nō mulieri,ſed *vxori*.nō cuiuſcūque, ſed *ſuæ*. per hoc ſignificans oēs alias perſonas eſſe habiles vt ſint cōiuges.Ex eo enim ꝙ ſolos patrē & matrē excluſit,reliquos(ſcilicet fratres & ſorores,nepotes,& neptes,&c.)liberos ſignificauit, vt ſint viri & vxores.*Et erūt duo in carne vna.*pro,in carnē vnam. Inſtitutioni cōiugij & idonearū perſonarū,adiungit ipſum coniugiū.Cōſiſtit enim idonearū perſonarū coniugiū in hoc,ꝙ duo ſunt in carne vna. antè ſiquidē quàm ſint vna caro,nō eſt perfectum cōiugium.Nō loquimur nūc de ſacramēto eccleſiæ:ſed de coniugio abſolutè,de quo loquitur textus. ¶ Et pondera ꝙ hæc ſunt verba dei,concludētis coniugij naturā ex ipſius dei inſtitutiōe,nō ex humana adinuētione.ꝓpterea enim verba hæc Ieſus attribuit deo. Eſt itaque concluſio diuina,& erunt duo in carne vna.¶ Nec eſt opus vagādo quęrere ſenſum horū verborū:quoniam in promptu eſt clarus. ſ.ꝙ duo erunt in carne vna vnitate

communitatis.Sicut enim ponẽtes res ſuas in cõmuni,ſunt duo ſeu multi in re vna cõmuni illis:ita maris & fœminæ (excluſis patre & matre)coniugium in hoc conſiſtit,quod ponunt carnes ſuas in cõmuni inter ſe:ita quod ſunt duo in carne vna commu ni vtriq;,vt patet. ¶ Et ſi aduerteris ꝙ non dicit,erunt ad horã, neque ad tempus,ſed ſimpliciter & abſolutè erunt in carne vna: percipies non conuenire cõmixtioni meretriciæ adulterinæ aut cõcubinariæ,eſſe duos in carne vna:quia inter eos non eſt communitas carnis ſimpliciter & abſolutè,ſed ſecũdum quid,ſcilicet ad horam,ad tempus.Propter communitatem enim ſecundum quid & de facto,dixit apoſtolus 1.ad Corinth.6. Qui adhæret meretrici,vnum corpus efficitur cũ ea.eſt enim de facto ſecũdũ quid verũ illos eſſe duos in carne vna:& nõ ſimpliciter & abſolutè,vt patet. *Itaque.* Hactenus retulit Ieſus verba legis in principio Geneſis ſcripta:modo exponit verba dei vltimò inducta.

Iam.ex quo iuxta diuinam inſtitutionem iunguntur in carne vna. *Non ſunt duo.* ſecundum carnem. Ita quòd qui priùs erant duo,qui priùs erant diſtincti ſecundum proprias carnes:iam deſinunt eſſe duo,iam deſinunt eſſe diuiſi ſecundum carnem. *Sed vna caro.* Non dixit,ſed vnus:non dixit,ſed vnus ſpiritus, aut vnus animus,ſed vna caro:vt intelligamus cõiugium nõ tollere diuerſitatem perſonarũ,non conſiſtere in communitate animæ aut ſpiritus(ſed cuilibet coniugum proprius reſtat ſpiritus,propriusq; animus)ſed in communitate carnis.Neutrius enim caro remanet propria,ſed cõmunis vtrique reddita eſt: & propterea non duo ſecundum carnem,ſed vna caro ſunt. ¶ Significãtiùs autem dixit,ſunt,ad differentiam cõmunicãtium in rebus.Qui enim ſuas res communes habent,non ſunt ſecũdum aliquid ſui indiuiſi:ſed exteriorem rem habent indiuiſam.Qui verò carnes proprias habent communes,non hîc aut nũc,ſed abſolutè: quia caro pars altera eſſentialis eſt hominis cõpoſiti ex anima & car ne,ideo per verbũ ſubſtãtiuum,ſignificantur indiuiſi:dicẽdo,nõ ſunt duo,ſed vna caro.Ex hoc enim quod adiũgitur,ſed vna caro,ſignificatur ꝙ nõ ſunt duo ſecundũ carnẽ,quæ eſt altera pars ſubſtantialis eorũ.¶ Nec prætereas,ꝙ niſi dominus Ieſus declaraſſet verba Geneſis intelligi de carne coniugũ, intellexiſſemus de carne prolis ſcriptũ ad literã:& erũt duo in carne vna,generanda. *Quod ergo deus coniunxit, homo non ſeparet.* Declaratis verbis dei in lege ſcriptis(vnde habetur deũ duos, ſcilicet cõiuges, feciſſe carnẽ vnã)infert cõcluſionem reſponſiuam ad quæſtionẽ

Phariſæo

Phariſæorũ,dicẽdo,quod ergo.Non dicit,quos: ſed,quod: ſcilicet coniugium,deus, nõ homo,coniunxit,inſtituendo cõmunitatẽ corporum in duabus perſonis idoneis,homo nõ ſeparet.Ac per hoc directè reſpondetur quæſtioni,ſi licet homini dimittere vxorem.cõſiſtit enim reſponſio in negatiua: quia ex eo ꝙ deus coniunxit coniugiũ, homo non tantæ temeritatis eſſe debet,vt ſeparet coniunctum à deo. ¶ Aduerte hîc,quòd dominus Ieſus inſeparabilitatem cõiugij probat ex inſtitutione diuina ab initio mũdi,ſecluſa ratione ſacramẽti eccleſiaſtici.Oportebit enim hæc recolere in expoſitione epiſtolæ Pauli ad Corinthios.Si infidelis diſcedit, diſcedat,&c. *Dicunt illi.* Noua ac inopinata, & ſecũdum legem reſponſione audita, Phariſæi ad ſe conuertunt. *Quid ergo Moyſes mandauit dari libellum repudij,& dimittere?* Legem legi obiiciunt.Si deus inſtituit coniugium inſeparabile ab homine,quo pacto Moyſes ſtatuit legẽ de libello repudij? Deutero.24. *Et ait illis:quoniam Moyſes.* Legiſlator. *ad duritiam cordis veſtri.* nõ ſponte:ſed corde veſtro non credẽte, ſed exiſtẽte duro ad diuinam legẽ recipiendam.Duritia hæc ex hoc ipſo,ꝙ nõ niſi duritia appellatur,intelligitur Iudęorũ firmatus animus in hoc, quòd volebãt ſicut aliarum nationum mariti, habere facultatẽ dimittẽdi vxores:nam conſtat etiam Romanos maritos hac facultate vſos. *Permiſit vobis.* nõ mandauit *dimittere vxores veſtras.* Moyſes dimiſsionem vxoris permiſit: ſed libellum repudij dari mandauit,ſi dimitterent vxores. *Ab initio autem non fuit ſic.* Ratio redditur declaratiua,quòd Moyſes permiſit: quia ab initio inſtituti coniugij non fuit ſic, non fuit libellus repudij,non fuit dimiſsio vxoris,non fuit ſic ſeparabile coniugium,ſed inſeparabile ab homine:vt declaratum eſt ex verbis dei ab initio inſtitutionis coniugij.Ex eo enim ꝙ ab initio inſtituti coniugij à deo, fuit inſtitutũ non ſic ſeparabile,ſed inſeparabile:conſequens eſt vt iſta nouitas declinatio quędam à lege primæua ſit,ac per hoc permiſsio. ¶ Inter theologos occaſione horum verborũ, quæſtio indeciſa propter opinionum diuerſitatem eſt,an in lege veteri diuortium cũ libello repudij fuerit licitũ. Crediderim ergo nec omnino licitum,nec mortaliter illicitum fuiſſe. Quòd enim non fuerit totaliter licitum ex parte virorũ,& textus iſte ſignificat,dicens eſſe permiſsionẽ factam vobis,hoc eſt maritis,ob duritiam cordis(permiſsio enim malorũ eſt)& pœna definita maritis dimittentibus vxores,Deutero.24.ſcilicet nõ poſſe eaſdem viduas aut repudiatas iterum ducere in vxores,inſinuat. Quòd

vero

verò non fuerit mortale peccatũ, colligitur tum ex modo legis. ſic enim data eſt lex iſta dimittendi vxorẽ, & libellũ dandi, ſicut aliæ leges: vt patet ibi. Tum ex eo ꝙ Malach. 2. dicitur: Quum odio habueris, dimitte, dicit dominus deus Iſrael, nefas enim apparet attribuere deo dicere, dimitte vxorem, ſi crimen eſſet. Tum ex eo ꝙ licitum erat vxori dimiſſæ nubere alteri: vt patet ibidem in Deutero. ¶ Sed maior quæſtio inſurgit. Si quod deus cõiunxit, homo nõ poteſt ſeparare: quomodo diuortiũ illud legale ſoluebat coniugium? Solutio eſt, ꝙ lex iſta diuortij quanuis permiſsiua: nõ humana, ſed diuina erat facta authoritate: vt verba Malachiæ prophetæ, & contextus Deuteronomij teſtantur. Oſtẽdit ergo dominus coniugiũ ex diuina inſtitutione cõiunctum, non niſi cum obliquitate aliqua ſeparatũ eſſe in diuina lege veteri. *Dico autem vobis.* Promulgat iterũ nouam legem, quam coram diſcipulis promulgauerat in monte. *Quòd quicunque dimiſerit.* totaliter. De tali enim dimiſsione erat ſermo: nam vxorem dimittere abſque additione aliqua, ſignificat nõ dimittere ſecũdum quid (puta quo ad thorum) ſed ſimpliciter & abſolute: quòd eſt dimittere totaliter. conſtatq; de dimiſsione abſoluta motam eſſe quæſtionẽ à Phariſæis, & loqui Moyſen. *Vxorem ſuam niſi ob fornicationẽ, & aliam duxerit.* in vxorem. *mœchatur.* Textus iſte clare conſtituit mœchum facientẽ hæc duo, ſcilicet dimittere vxorem non fornicariam, & aliam ducere. Et in promptu ratio mœchiæ eſt: quia durat coniugium cũ prima dimiſſa. Quid autẽ ſit de dimittẽte vxorem fornicariam, & aliam ducẽte: textus iſte nihil dicit. ¶ Atſi vrgens obieceris verba Ieſu nõ eſſe ſuperflua, & propter exceptionem fornicationis aliquid ſignificare diuerſum ab aliis cauſis, fateor ſic eſſe. Et ſi inſtes, illud diuerſum nihil aliud eſſe, niſi quòd propter fornicationẽ dimittens vxorẽ, & aliam ducens, non mœchatur: reſpõdeo ſic ſonare textum ſecundum planum literæ ſenſum: ſed quoniam nõ audeo opponere me contra torrentẽ doctorum, & iudiciorum eccleſiaſticorum, ideo dixi textum nihil diſponere de dimittẽte fornicariam. Intelligo igitur ex hac domini Ieſu Chriſti lege, licitum eſſe Chriſtiano dimittere vxorem ob fornicationẽ carnalem ipſius vxoris, & poſſe ducere aliam vxorẽ: ſalua ſemper eccleſiæ diffinitione, quæ hactenus non apparet: nam decretales pontificiæ de hac materia, non ſunt diffinitiuæ fidei, ſed iudiciales facti. Profitẽtur autẽ ipſimet pontifices (vt patet in cap. quãto. de diuor. & in cap. licet. de ſpon. duorũ) Romanos Pontifices

aliquando

aliquando in his iudiciis matrimoniorum erraſſe. ¶ Nec ex his intelligas vxorem quoque poſſe dimittere virum fornicantem: quoniã Ieſus qui eſt verus deus,nõ hoc conceſsit. nec eſt par ratio:vt patet.Nec etiã in veteri lege vxor poterat repudiare virũ. ¶ Nec ego ſum primus qui ſic intellexi euãgelij textũ : quoniã ante annos mille beatus Ambroſius ſic intelligẽs,idẽ docuit primæ ad Corint.7. ¶ Aduerte ꝙ hinc Innocẽtius tertius extra de diuor. cap.gaudemus. accipit,ꝙ non licet habere plures vxores. Nam ſi liceret habere plures vxores,qui dimiſſa non fornicaria acciperet aliam,nõ mœcharetur,ſed cõiugio cũ ſecũda vteretur: in textu autẽ dicitur ꝙ mœchatur.Et niſi Marcus appoſuiſſet in eã,ſcrupulo careret argumentũ Innocẽtij. *Et qui dimiſſam.* nõ fornicariã.nulla enim alia dimiſſa nominata eſt. *Duxerit.* in vxorẽ. *mœchatur.* quia durat dimiſſæ coniugium cum illo qui dimiſit eam. *Dicunt ei diſcipuli eius : Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, non expedit nubere.* pro, nuptias inire. Diſcipuli audientes nouam de matrimonio doctrinam,timẽt nuptias. *Qui dixit illis, Non omnes capiunt verbum iſtud.* In carne præter carnem viuere,nõ eſt commune. *Sed quibus datum eſt.* Non dicit, ſed qui voluerint : quoniam non eſt volentis neque currẽtis,ſed miſerentis dei : à quo datur donum virginitatis ſeruandę.virginitatis enim cuſtodia, intelligitur in abſtinẽtia à nuptiis. *Sunt enim eunuchi qui de matris vtero ſic nati ſunt : & ſunt eunuchi qui facti ſunt ab hominibus.* Tria eunuchorũ genera clarè deſcribũtur,vt declaret ſententiã dictã. nam eunuchi à natura, imò à naturæ defectu nati priuati officio genitaliũ:& ſimiliter eunuchi à violẽtia extrinſeca,non ſunt de quibus loquitur Ieſus, ſed tertij. *Et ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt.* non membrorũ abſciſione,ſed abdicatione officij generandi, ſeu potius voto virginitatis.caſtratio enim ſignificat non ſolùm abdicationem vſus,ſed etiã poteſtatis.& propterea inſinuat votum quo homo ſe priuat poteſtate vtendi ſeipſo ad officium generandi. *Propter regnum cælorum.* In hoc conſiſtit vis & ratio perfectionis.nõ enim placet deo negatio naturalis officij nuptiarum,niſi quum ordinatur ad regnũ cœlorum expeditiùs aſſequendũ. Innupti enim cogitant quæ domini ſunt,& ſoliciti integro ſtudio ſunt, quomodo placeant deo.quod nõ poſſunt alligati coniugiis: quia oportet eos cogitare quomodo placeãt coniugi, & ſoliciti ſunt de mundanis,&c. *Qui poteſt capere,capiat.* Non præcipio hanc tantam perfectionem, ſed vnumquenq; in ſua libertate relinquo.Non dicit,qui vult: ſed,qui poteſt:quia

teſt:quia etſi velles,& nõ ſentis te tantæ conſtantiæ vt poſsis capere tantæ perfectionis munus, non es de numero eorum qui poſſunt capere.*Tunc oblati ſunt ei paruuli,vt manus eis imponeret & oraret.Diſcipuli autẽ increpabãt eos.Ieſus verò ait eis:Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire. Talium eſt enim regnum cœlorum.* Non dicit,iſtorum,ſed talium,ad ſignificandum regnum cœlorum eſſe qualitatis exiſtẽtis in paruulis,ſcilicet innocẽtiæ (nihil enim inquinatum intrabit in regnum cœlorum) vel qualitatis ſignificatæ per paruulos: hoc eſt humilitatis: iuxta ſuperiùs dicta,niſi efficiamini ſicut paruuli.Ac ſi apertè diceret,quia regnũ cœlorum eſt talium:hoc eſt innocẽtum, quales ſunt paruuli: & rurſus talium,hoc eſt humiliũ animo, ſicut iſti ſunt parui corpore.*Et quum impoſuiſſet eis manus,abijt inde.Et ecce vnus.* adoleſcens vt infra patet.*accedens,ait illi: Magiſter bone,quid boni faciam vt habeam vitã æternã? Qui dixit ei:quid me interrogas de bono.*pro,quid me dicis bonum? *vnus eſt bonus,deus.*pro,nullus bonus,niſi vnus, deus.Intellige omniquaque: omnis enim creata res admixtionem habet mali, naturæ vel moris. Et dixit hoc ad docendum exẽplo ſuo,ꝙ quum laudamur, aut doctores aliorũ recognoſcimur,retorquere debemus proprias laudes in diuinam laudẽ: & reuocare ad memoriam noſtrũ & laudantium cõmunem defectum.Sic enim & nobis ac laudantibus proſumus humilitate,& deum honoramus: in quo & à quo eſt omne bonum. *Si autẽ vis ad vitam ingredi,ſerua mandata.Dicit illi, Quæ? Ieſus autem dixit, Non homicidium facies.non adulterabis:non facies furtum:non falſum teſtimonium dices:honora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dicit illi adoleſcẽs, Omnia hæc cuſtodiui à iuuentute mea: quid adhuc mihi deeſt? Ait illi Ieſus, Si vis perfectus eſſe.* Nota differentiam volentis ad vitam ingredi,& volentis perfectionem.Volenti vitam dictũ eſt,ſerua mandata,ad quæ lex diuina te obligauit.volenti perfectionẽ dicitur: vende omnia,&c. hoc eſt, ſerua cõſilia paupertatis,miſericordiæ,& ſequelæ meæ.

¶ Vide ſingula.Nõ dicit,ſi perfectus es,ſed ſi vis eſſe perfectus, ſi intendis perfectionem vitæ aſſequi. *Vade, & vende omnia*, ſuperfluit omnia. *quæ habes,& da pauperibus.* Non dicit, renuncia omnibus quæ poſsides, ſed vende, & da pauperibus: vt ſimul vtrãque virtutẽ ingerat,ſcilicet paupertatis volũtariæ,abdicando à ſe omnia:& miſericordiæ,dãdo illa pauperibus. *Et habebis.* Interiecta eſt hæc particula.nam locus eius eſt vltimus:ſed ideo Euangeliſta interpoſuit eam,vt præmium proprium effuſarum

rerum pauperibus ſignificaret. *Et habebis theſaurum in cælo.* ex venditione & erogatione rerum tuarum pauperibus. Vltra hoc ꝙ inchoas perfectionis iter, ſcito te reponere theſaurum in cœlis loco theſauri terreſtris. *Et veni.* expeditus atque ſolutus à curis ſeculi huius. *Sequere me.* euangelizãtem regnum dei ſequere vita, moribus & officiis: in hac enim ſequela perfectionem aſſequeris. Ac ſi apertius dixiſſet: in vendendo omnia & dando ea pauperibus, repones tibi theſaurũ in cœlo: in imitatione verò mei implebitur deſiderium quo vis perfectus eſſe. ¶ Attẽde prudens lector, quòd nullum indicitur à Ieſu votũ volenti perfectionem vitæ aſſequi: quia non in vinculis votorũ, ſed in operibus conſiſtit perfectionis aſſecutio. Laudabilia ſunt vota religionis, ſed non illorum profeſsione, ſed operibus quibus imitamur Ieſum Chriſtum acquiritur perfectio. Infinitus eſt hodie numerus eorum qui acquirunt perfectionis ſtatum, profitendo religionis vota: ſed rari ſunt, qui volunt eſſe perfecti imitando Ieſum factis humilitatis, patiẽtiæ, mãſuetudinis, charitatis, &c.

Quum audiſſet autem adoleſcens verbum, abijt triſtis. erat enim habens multas poſſeſſiones. Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis, Amen dico vobis quia diues difficile intrabit in regnum cælorum. Nõ quia diuitiæ ſecundum ſe impedimẽta ſint ad regnum cœlorum (quum dẽtur à deo ad hoc, vt ſint adminicula ad regnũ cœlorum) ſed affectus hominis minus ordinatꝰ ad diuitias habitas, qui valde frequẽs eſt, difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cœlorum. Propterea enim ſcriptũ eſt: diuitię ſi affluãt, nolite cor apponere. *Et iterum dico vobis.* Stupẽtibus diſcipulis (vt Marcus ſupplet) de difficili ſalute diuitum, addidit Ieſus ſententiã maioris difficultatis. *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitẽ intrare in regnum cælorum.* pro, in regnum, dei. Si foramen acus ſecundum proprietatẽ nominũ intelligitur, non maior difficultas, ſed impoſsibilitas ſignificaretur. quia enim impoſsibile eſt camelũ trãſire per foramẽ acus, ſenſus eſſet: facilius eſt fieri impoſsibile quàm diuitem intrare in regnũ cœlorũ. Si autem verũ eſt, hoc in loco foramen acus eſſe nomen proprium portæ (ita ꝙ quædã porta anguſta nominata foramen acus ſignificetur) explicatur magnitudo difficultatis. valde enim difficilis debebat eſſe tranſitus cameli per illã portã. Et ſi iſte eſt ſenſus, dixit hoc quia valde difficile eſt hominẽ diuitẽ non confidere in diuitiis, nõ ſuperbire iuxta illud. Beatus diues qui poſt aurũ nõ abiit. & ſubditur, quis eſt hic & laudabimus eũ? Eccleſiaſt. 3. ¶ Apparet

autē ex duobus hūc eſſe ſenſum literalem. Primò ex eo, ꝙ Ieſus nō dicit poſsibilius, ſed facilius. facilitas enim modū executionis ſignificat, & præſupponit poſſe fieri: ac per hoc nō niſi vſurpatiuè dicitur de impoſsibili. Secundò ex eo ꝙ inepte accōmodatur tranſitus cameli foramini acus, quæ eſt inſtrumentū ſutoriū. debuiſſet enim dici, facilius eſt funē trāſire foramē acus. Vnde ex eo ꝙ tranſitū cameli per foramen acus affert pro difficiliore, ſignū eſt: ꝙ porta vel anguſtus locus vulgari nomine appellatus, foramen acus, ſignificetur. nō enim eſt fas ſentire, ꝙ Ieſus ineptas ſtruxit ſimilitudines. *Auditis autē his, diſcipuli mirabantur valde: dicentes, Quis ergo poterit ſaluus eſſe?* Intulerunt hoc diſcipuli, cōputātes ſub periculo diuitū nō ſolū qui ſunt diuites, ſed etiā qui quærunt & qui appetūt eſſe diuites: quoniā eadem eſt eorū dānatio. Illi enim ſunt diuites in re, iſti ſunt diuites in ſtudio & in animo. Et propterea omnes ſub diuitū appellatione cōprehendi intelligētes diſcipuli, admirātes inferunt, quis ergo poterit ſaluus fieri? Quaſi dicāt, rarus, aut nullus. Sciebant enim oēs fere homines cōprehendi nomine diuitū, in re vel in ſpe ſeu affectu. *Aſpiciens autē Ieſus, dixit illis, Apud homines hoc impoſsibile eſt.* Hoc (ſcilicet ſalus multitudinis hominū) ab effectu inordinato diuitiarū eſt impoſsibile apud homines, cōſideratis ſolis humanis viribus. *Apud deū autē.* Relata autē humanæ multitudinis ſalus ad diuinā gratiā. *Omnia poßibilia ſunt.* non ſolū ſaluare diuites in ſtudio & in affectu, ſed etiā diuites in re, & cōfidentes in diuitiis poſsibile eſt: quoniā diuina gratia tollit ab illis omnē inordinatū affectū & vſum. *Tūc reſpōdens Petrus, dixit ei.* Dixerat Ieſus adoleſcenti duo. Primū relinquēda omnia nō quomodo libet, ſed dādo pauperibus: & appoſuit præmiū, Habebis theſaurū in cœlo. Secundū, ſequere me, nō appoſito præmio. Occaſione hinc accepta Petrus reſpōdet his domini verbis: reſpōdet autē interrogatorie. *Ecce nos relinquimus omnia.* Non vēdidimus dedimusq́; pauperibus, ſed relinquimus omnia vt ſequeremur te. *Et ſecuti ſumus te.* Ac ſi aperte dicat: ecce ꝙ nos nō fecimus totū quod exigis ab adoleſcēte ſi vult eſſe perfectus (quia nō vendidimus noſtra ad dādū pauperibus) ſed fecimus duo. ſ. reliquimus oīa propter te & ſecuti ſumus te. *Quid ergo erit nobis?* Adoleſcenti dixiſti habebis theſaurū in cœlo, & ꝙ perfectionē aſſequeretur: nobis autē quid erit præmij? *Ieſus autē dixit illis, Amen dico vobis quòd vos.* Directe reſpondet quærētibus, quid erit nobis. *Qui ſecuti eſtis me.* Nō dicit, qui reliquiſtis oīa: monſtrās per hoc

hoc nõ exigi relinquere oĩa,niſi propter ſequelã ipſius. Ac ſi aperte diceret:nõ conſiſtit aſſecutio perfectionis in relinquendo oĩa,ſiue dãdo illa pauperib⁹ ſiue nõ dãdo pauperib⁹: ſed in hoc, ꝙ ſequimini me.¶ Et eſt ſermo de ſequela quo ad fidẽ,vitã ac mores.Et per hoc excluditur Iudas: de quo ipſe dominus teſtatur,vnus ex vobis diabolus eſt. nõ ſequebatur enim Ieſum animo,ſed corpore.*In regeneratione*.nõ per Baptiſmũ, ſed per reſurrectionẽ.Illa enim erit verè regeneratio hominũ eorundẽ ſecũdũ ſuamet corpora,quæ ante mortẽ habuerãt:ita ꝙ ſicut modò generantur homines in eſſe naturali,ita tunc regenerabũtur in eſſe ſpiritali.Baptiſmus autẽ eſt ſpiritualis tantũ regeneratio animæ. *Quum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ*. Glorioſum regiumq; ſtatum ſuũ futurũ deſcribit.*Sedebitis & vos*.Ecce præmiũ dignitatis & honoris,glorioſa ſeſsio. eritis participes gloriæ meæ,intantũ ꝙ me ſedente in maieſtate,vos nõ ſtabitis,ſed vos quoq; ſedebitis.*Super ſedes duodecim*.Explicatio eſt dignitatis,nõ ſedebitis confuſe,aut in communi multis ſedili,ſed ſinguli ſuper ſingulas ſedes. Duodenarius enim numerus ad diſtinctionẽ ſingulorũ ſimul & cõprehẽſionẽ vniuerſorũ induct⁹ eſt, propter numerũ Apoſtolorũ & tribuũ Iſrael: nõ ꝙ præciſe duodecim tantũ ſint futuri aſſeſſores. *Iudicantes*. Dignitati adiũgit officiũ:: vt & in dignitate ſedẽdi & in officio iudicis aſsimilẽtur Chriſto:ita ꝙ non ſolũ cõparatiue iudicabitis (vt Niniuitæ & regina Auſtri)ſed etiã tanq̃ aſſeſſores regis. *Duodecim tribus Iſrael*.Ad cumulũ honoris ſpectat eſſe iudicẽ populi proprij,præſertim totius,& propterea nõ vnius,ſed omniũ tribuum Iſrael Apoſtoli Iſraelitæ promittuntur futuri iudices:vt ex hoc intelligamus,ꝙ multo magis erũt iudices omniũ aliarũ nationũ.*Et omnis qui reliquerit domũ,vel fratres aut ſorores, aut patrem aut matrẽ,aut vxorẽ,aut filios,aut agros*.Petrus petierat, quid erit nobis, ex duplici capite.ſ.quia reliquimus omnia,& quia ſecuti ſumus te.Ieſus primũ reſpõdit ratione præcipui capitis.ſ. ſequelæ ſuæ: modo reſpõdet ratione alterius capitis.ſ.dimiſsionis omniũ ꝓpter ipſum. *Propter nomen meũ*.Ratio meritoriæ dimiſsionis cõſiſtit in hoc,ꝙ propter nomen dei fiat dimiſsio:hoc eſt ꝙ neceſſaria, aut expediẽs ad honorẽ dei fiat dimiſsio,non ſtulta,nõ irrationabilis,non contra aut pręter charitatem dei aut proximi.

Centuplum. pro,centupla,*accipiet*.Etiam in hac vita verificandum ſupplet Marcus.& propterea bonum ſpirituale centuplum ad bonum temporale dimiſſum,promittitur in hac vita. Cen-

tūplū autē ex parte rerū:quia minimū ſpirituale pluſquā centu plū(vtpote incōparabiliter excedēs) eſt ad maximū bonū tēporale. Et nō dixit ſpirituale bonū accipiet, ſed centupla, ad explicandum maximū exceſſum ſpiritualis boni ſupra tēporale: ne paruifaceremus bona ſpiritus promiſſa in præmiū hic, ſed æſtimaremus illa vt centupla reſpectu temporaliū bonorū quorūcunque. *Et vitā æternā poßidebit. Multi autē erūt primi nouißimi, & nouißimi primi.* Dixerat centupla accipiet: ac per hoc ſonuerat, ꝙ plus relinquens plus eſſet accepturus: & ſic melior eſſet cōditio diuitū, & vniuerſaliter relinquentiū plura quàm relinquentium pauca vel fere nulla: quia pauca vel nulla habēt: de quorū numero erat Petrus cū multis aliis Apoſtolis. Ideò ad obuiandū huic intelligentiæ, ſubiungit, quòd multi nouiſsimi in hac vita quo ad res, honores, & reliqua temporalia, erūt primi in alia vita: & econuerſo multi primi hîc in honoribus, rebus & reliquis temporalibus, erunt nouiſsimi in alia vita: quia nō cenſum, ſed affectum, non quantum, ſed ex quanto offertur, penſat deus.

CAPVT XX.

SImile eſt regnum cœlorum. Concluſerat Ieſus reſponſionem Petro datā in ſententia illa, erunt nouiſsimi primi & primi nouiſsimi. Cuius duæ ſunt rationes: altera ex parte noſtri, quā nos exponēdo explicauimus; altera ex parte diuinæ gratiæ, & hanc Ieſus intendit per hanc parabolā explicare. ¶ Appellatione regni cœlorum intellige ipſum in vtroque ſtatu: viæ ſcilicet & termini, nam operari ſpectat ad regnum cœlorum in hac via: merces verò ad idem in termino. *Homini patrifamiliàs.* Intellige aſsimilari cœlorum regnum non ſoli patrifamiliàs, ſed negotio parabolæ huius, qua paterfamiliàs exiit primo mane, & reliqua. Paterfamiliàs perſonam dei tenet, qui licet dominus ſit omniū, reſpectu tamen electorum paterfamiliàs ſe exhibet: quoniam ſunt domeſtici dei, *Qui exijt.* Exire deum, eſt operari ad extra. *Primo mane.* à principio congrui tēporis ad operādū. *Conducere.* Ecce operatio ſpecificatur, quā in genere ſignificauit exire. Cōducere aūt dei eſt ſub ſpe præmij inducere homines. *Operarios.* paratos ad operandū. *In vineam ſuam.* hoc eſt eccleſiam ſuā, aſſimilatā pluries in ſacra ſcriptura vineæ. *Conuentione autem facta Cum operarijs.* Non ſolū ſpem præmij, ſed certū præmiū promiſſum à deo, & acceptatū ab operariis, ſignificat conuentio hæc. *Ex denario diurno, miſit eos in vineam ſuam.* Quantum ad parabolā denarius diurnus dicitur denarius vnus valens decē numos,

dandus

dandus pro opera totius diei. Quantũ ad ſenſum verò intentũ, eſt certus beatitudinis gradus, qui ſecundũ iuſtitię diuinę rationẽ debetur labori totius diei. *Et egreſſus circa horam tertiam.* Iſti quinq; exitus patrisfamiliâs ad mittẽdũ operarios, ſolicitudinẽ diuinam diuerſis tẽporibus cõgruis ad conuertendũ homines ſignificat. Potuiſſet cõponi parabola deſcribẽdo patremfamiliâs cõtinue manentẽ in foro ad cõducendũ operarios: ſed nõ deſcribitur cõtinuus, ſed certis horis, omnibus tamen quibus ſolicito cuiq; homini patrifamiliâs cõgruere poteſt. ſ. primo mane. hora tertia, ſexta, nona, & ad cumulũ ſolicitudinis etiá vndecima, quũ nõ ſupereſſet niſi vna operandi hora. Significat enim per hoc, ꝙ nõ cõtinue, ſed frequẽtiſsime (tamẽ ſecundũ ſapiẽtiæ ſuæ diſpoſitionẽ) deus cõuertit efficaci nouáq; cõuerſione ad operandũ in veritate charitatis. cõiter eſt enim deus agens nõ naturale, ſed à propoſito. ❡ Nec ſentẽtia hæc aduerſatur illi, in quacunq; hora ingemuerit peccator, &c. quoniá cũ hoc, ꝙ deus omni hora conuertit ſingulos peccatores ad gemendũ, ſtat ꝙ certis tẽporibus tantũ, tanquam publicus conductor & excitator hominũ cõiter prouideat & conuertat homines: puta prouidendo de bonis paſtoribus vna ætate, alia ætate de ſanctis exẽplaribus, alia de nouis religionibus ad vtilitatẽ populorũ: & ſic de aliis eiuſmodi mediis. *Vidit alios ſtantes in foro ocioſos.* Quãtũ ad parabolã, tã locus cõgru⁹, q̃ diſpoſitio cõgrua explicatur. nã in loco negociorũ publicorũ, & nõ occupati, ſed vacãtes deſcribũtur. ſi enim iá eſſent occupati, nõ cõducerẽtur ad operandũ in vinea. Quantũ ad ſenſum verò intentũ, ſignificatur, ꝙ deus cõuertit quos videt nõ reſiſtere, non ponere obicẽ cõuerſioni. *Et dixit illis, ite & vos in vineã meã, & quod iuſtum fuerit dabo vobis. Illi autẽ abierũt. Iterũ autẽ exijt circa ſextã & nonã horã, & fecit ſimiliter. Circa vndecimã verò exijt, & inuenit alios ſtantes*, deeſt, ocioſos, *& dicit illis, Quid hic ſtatis tota die ocioſi?* Deſcribitur interrogatio cauſæ tanti ocij: vt ex reſpõſiõe operariorũ ſciatur cauſam ocij eſſe caruiſſe cõductore. Vnde intelligimus hos quoque eſſe de numero eorũ, qui non ponunt obicẽ diuinæ gratiæ cõuertenti. *Dicũt ei, quia nemo nos conduxit. Dixit illis, Ite & vos in vineã meã*. deeſt, & quicquid fuerit iuſtũ accipietis. *Quũ ſero autẽ factũ eſſet.* In fine diei, mercedis tẽpus deſcribitur: vt non maneat opus mercenarij apud patrẽfamiliâs vſque mane. Et ſignificatur tẽpus mercedis reddẽdæ: quod ſingulis eſt in morte, vniuerſis autem in fine mundi.

Dicit dominus vineæ procuratori ſuo, voca operarios, & redde illis

*mercedem.*Ieſus Chriſtus eſt hic procurator redditurus vniuerſis mercedem in fine mundi. *Incipiens à nouiſsimis, vſque ad primos.* De induſtria hunc ordinem imponit paterfamiliâs apud parabolam: vt hinc oriatur occaſio diſputãdi de iuſtitia & gratia. Et ſignificatur per hunc ordinẽ: præponi gratiã iuſtitię in cõſpectu dei: nã gratia in nouiſsimis, iuſtitia in primis exercebatur. *Quũ veniſſent ergo qui circa vndecimam horam venerant, acceperunt ſinguli denarios.* pro, ſinguli denarium. Hoc eſt tantũ præmij, quantũ debetur toti labori vnius diei. Vbi manifeſte liquet gratia patrisfamiliâs dans nouiſsimis ſupra condignũ: ſignificans deum ſic facientem ex ſua gratia. Si exemplum quæris facti, habes latronem nouiſsima hora vocatum: & cum hoc dicitur illi, hodie mecũ eris in paradiſo. Quod enim alij ſancti tot laboribus acquirunt, ipſe ſtatim ex ampliſsima gratia conſecutus eſt. *Venientes autem & primi.* Non explicãtur qui tertia, ſexta, & nona cõducti fuerant, ſed nouiſsimi & primi: quia duæ tantũ ſunt rationes retribuẽdi. ſ. gratia & iuſtitia. quarũ altera. ſ. gratia, in nouiſsimis (& cõſequẽter in reliquis qui nõ toto die laborarunt) relucet: iuſtitia aũt in primis. ¶ Arbitrati ſunt ꝙ plus eſſent accepturi. Quantũ ad parabolã ſimpliciter & abſolute exiſtimauerũt ꝙ plus eſſent accepturi. Sed quãtũ ad ſignificatũ nõ ſimpliciter & abſolute hoc arbitrati ſunt: quia nulli electi fallũtur tũc (ſcilicet tempore mercedis) in æſtimatione ſuæ mercedis. Sed ſecundum quid, hoc eſt ſecundum rationẽ inferiorẽ, qua de gratia dei iudicatur ſecũdum labores noſtros, conferendo enim diuinã gratiã labori, recte arbitrati ſunt ꝙ plus eſſent accepturi. Sed ſecũdum rationẽ ſuperiorẽ, quę ſupremã cauſam gratiæ (diuinũ. ſ. beneplacitũ) cõſiderat, aliter eſt arbitrandũ: quia licet ei facere quod vult, & cui vult, &c. Et hoc tãtùm eſt iudicare ſimpliciter & abſolute. *Acceperunt autẽ & ipſi ſingulos denarios.* pro, ſinguli denariũ. Eandem pręmij menſuram quam alij acceperant, acceperũt primi. Sed illi ex gratia, iſti ex iuſtitia: quia laborauerãt tota die & conuentũ fuerat de denario. ita quòd ſoli primi deſcribũtur exempti à gratia, & ſecundum purã iuſtitiã mercedẽ accepiſſe. ¶ Sed tũc inſurgit quæſtio, quo pacto ſignificãtur iſti in numero electorũ ac ſanctorũ: quũ vita æterna non iuſtitia, ſed gratia dei habeatur, iuxta illud, Gratia dei vita æterna. Soluit hoc Apoſtolus dicẽs, Gratia dei ſum id quod ſum. &, Bonũ certamẽ certaui, curſum cõſummaui, fidẽ ſeruaui: in reliquo repoſita, eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus

iudex

iudex. Intellige itaque ex diuina gratia vocatos & miſſos etiam primos ad operandum in vinea: ex iuſtitia autem redditam eſſe mercedem promiſſam. ¶ Sed adhuc reſtat dubiũ, quo pacto verificatur, quòd deus præmiat omnes ſupra condignũ, ſi iſtos primos præmiat ſecundum purã iuſtitiã. Solutio eſt, quòd id quod promittit deus velut iuſtã mercedẽ, eſt ſupra cõdignũ noſtri operis. nõ enim ſunt condignæ paſsiones huius temporis ad ſuperuenturam gloriã. Ita quod ſignificatur per denariũ, eſt ſupra cõdignũ totius operæ diurnæ: quia tamẽ promiſſum eſt vt merces totius diurni laboris, ſignificatur vt iuſta merces reddita primis & ex gratia data aliis. *Et accipientes murmurabant aduerſus patremfamiliâs.* Sicut Saluatoris oratio, pater tranſeat à me calix iſte, explicat naturalẽ appetitũ fugientẽ mortẽ, ita murmur ſanctorũ iſtorũ explicat velleitatẽ amplioris gloriæ ſecundũ rationẽ inferiorẽ inſurgentẽ. *Dicentes. Hi nouiſsimi vna hora fecerũt, & pares illos nobis feciſti, qui portauimus pondus diei & æſtus.* pro, æſtũ. Nõ ſunt inuidiæ verba, ſed rationis inferioris, deteſtantis parẽ mercedem longe imparibus laboribus: ſicut deteſtatur mortem iuſtorũ. Ita quòd electi iſti nõ abſolutè murmurãt, non abſolutè deteſtãtur pares ſibi factos in præmio, impares in labore: ſed ſecundum rationẽ inferiorem loquuntur, & velleitatem ſecundũ illã explicãt, quo ad ſenſum ſignificatum. ſecundum parabolam enim abſolutè murmurant & inuident paribus. *At ille reſpondens vni eorum dixit, Amice, non facio tibi iniuriam. Nónne ex denario conueniſti mecum? tolle quod tuum eſt, & vade. Volo autem huic nouiſsimo dare ſicut & tibi. Aut.* pro, an, *non licet mihi quod volo facere?* Deeſt. in rebus meis? Verum dicit in materia de qua eſt ſermo: hoc eſt in gratuitis. ſecus eſt in debitis. *An oculus tuus nequam.* pro, malus, *eſt quia ego bonus ſum?* Non aſſerit oculum iſtius eſſe malum: ſed cauſas vndique excludẽdo murmuris & querelæ, quũ prius ex parte cõuentiõis, deinde ex parte propriæ libertatis in gratuitis. Tertiò ex relatione ſuæ gratię, qua vſus eſt ad nouiſsimos ad oculos eius, cõuincit eum. an (quod abſit) oculus mentis tuæ efficitur malè vidẽs ex obiecto bono, quia ego bonus ſum nouiſsimis largiendò. Et dixit hæc paterfamiliâs: quia ſi murmur ex cõuentione non ſeruata, aut ex illicito facto occaſionẽ habuiſſet, rationabile eſſet: ſed ſi ex iniqua viſione boni, damnabile eſſet. Significatur autẽ per hæc deum ita ſeruare iuſtitiam retribuendo multis, vt multis aliis gratioſe retribuat ſine priorum offenſa: quam ex his capitibus excludi deſcribitur. *Hoc.* hoc modo

do,ſcilicet aliquibus exhibendo gratiam,& aliquibus ſeruando iuſtitiam. *Erunt.* in futura vita.*Nouiſsimi.*in labore, & vniuerſaliter in exhibitione temporalium.*Primi.*in præmio.*Et* econuerſo. *primi nouiſsimi.* Optimè quadrat concluſio reſponſioni datæ Petro:quòd non beatior erit qui plura reliquit,ſed quem gratia dei priorem cõſtituet.Compoſita ſiquidem eſt hæc parabola ad aperiendum quòd gratia dei,abſque iuſtitiæ præiudicio,non datur ſecundum opera,labores,temporalia bona,& ſimilia,ſed ſecundum diuinã voluntatem : vt nec Apoſtolos qui minima reliquerunt,nec illos qui modicũ habent ſpatium aut modũ operandi, poſthabeamus:nec illos qui multum laborant,qui multa largiuntur,præponamus in gratia dei.*Multi enim ſunt vocati.pauci verò electi.* Non miremini ſic diſponi differentiam electorum, quia ſic quoq; diſponitur differẽtia inter vocatos & electos.Subauditur repetendũ aduerbiũ,ſic.Et eſt ſenſus,quia ſic multi ſunt vocati,pauci verò electi:hoc eſt,quia ſic(.ſ. gratia & iuſtitia interueniẽtibus)ſit vt multi ſint vocati,& pauci electi, ad vitã æternam.¶ Cogor ad repetendũ aduerbiũ,ſic,ex coniunctione cauſali,enim.textus ſiquidem ſubiũgit,multi enim ſunt,&c. Nec video quo pacto hæc ſententia reddit rationẽ prioris ſẽtẽtiæ (vt cauſalis coniunctio denotat)niſi repetẽdo aduerbiũ,ſic,vt expoſuimus:quoniam omnes operarij electi deſcribũtur ex accepto denario ab omnibus,& ex paritate mercedis omniũ.& propterea inter illos locũ nõ habet differentia vocatorũ & electorũ.Cõſtat aũt ſic gratuite & iuſte fieri,vt multi ſint vocati,& pauci electi.nã in electis gratia,in vocatis iuſtitia ſeruatur & ſeruabitur. *Et aſcẽdens Ieſus Hieroſolymam,aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos ſecreto.*pro,ſeorſum ab aliis.Et deeſt,in via.Seorſum explicat Apoſtolis ſpeciẽ paſsionis & mortis:quia alij ſufficere non poſſent tantam ignominiam audire ſine ſcandalo.*Et ait illis,Ecce.*in præſenti tẽpore.*Aſcendimus.*Situs viæ ſignificatur. aſcenditur enim à Galilæa in Hieruſalem.*Hieruſalem.*Locum futuræ paſsionis & mortis ſignificat. *Et filius hominis tradetur principibus ſacerdotũ & ſcribis.*Repetit Ieſus ea quæ ſunt futuræ paſsionis & mortis ſuæ, non ſolùm vt crebra repetitione firmet animos diſcipulorũ ne ſcandalizentur: ſed vt ſciant ꝙ voluntarie vadit ad paſsionem & mortẽ,explicat illis,ꝙ modo vado ad mortem,dicẽdo, ecce aſcẽdimus:& ſimiliter vt cognoſcãt quòd voluntariè non ſolùm paſſionem,ſed ſpeciem paſsionis ſubit,prædicit ſpecies,vbi prius in genere tantùm dixerat.Et quidem ſuperius in ca.17. dixerat traditionem

ditionẽ in genere,dicendo filius hominis tradendus eſt in manus hominum:modò explicat quòd tradetur principibus ſacerdotũ & Scribis,tacẽdo à quo tradetur.Reſeruauit vſq; ad vltimã cœnã reuelationem diſcipuli à quo tradendus erat principibus: quia nec adhuc Iudas qui hæc audiebat,propoſuerat ipſum tradere. *Et condemnabunt eum morte.* Hoc ſuperius non dixerat: & impletũ eſt quãdo Caiphas & omnes cũ eo dixerũt,reus eſt mortis.*Et tradent eum Gentibus.*Ordinate predicit paſsionẽ ſuã ſicut fuit res geſta:nã pontifices & ſeniores non potẽtes exequi ſentẽtiam ſuã de morte Ieſu,tradiderũt eũ Gẽtibus:curiæ. ſ. gentiliũ, in qua præſidebat Pilatus. *Ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum.* Superius dixerat in genere,quòd erat paſſurus & occidendus:modò in ſpecie explicat ſpecies paſsionũ. ſ.illuſionẽ & flagellationẽ,& ſpeciẽ mortis,ſcilicet in cruce.¶ Vbi aduerte quòd tertiũ horum(ſcilicet crucifixio)fuit petita à Iudæis : duo autẽ prima(ſcilicet illuſio & flagellatio)fuerũt effectus ſubſecuti non procurati à Iudęis:& propterea præpoſitio ad illudẽdũ & flagellãdum,denotat conſecutionẽ effectus,nõ intẽtionẽ tradentium principũ & Scribarũ,intendentiũ peiora illuſione & flagellatione. *Et tertia die reſurget.* Quanuis ignominioſa & acerba futura ſit tam paſsio quàm mors,conſtantes eſtote,nõ lõga ſpe, ſed breuiſsima expectatione:quia tertia die reſurget à mortuis. *Tunc.* audita tam propinqua reſurrectione Ieſu Chriſti. *Acceſsit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs ſuis.*inſtructa & inducta à filiis Iacobo & Ioãne, qui hanc tam propinquam reſurrectionẽ audierant.*Adorans & petens aliquid ab eo.* Mulier prius genuflexa ſupplicat in genere petens vnã gratiam.*Qui dixit ei,quid vis?* vt ipſamet explicet petitionem ſuã in ſpeciali.*Ait illi, Dic vt ſedeant hi duo filij mei,vnus ad dextram tuã,& vnus ad ſiniſtram.*pro, vnus à dextris tuis,& vnus à ſiniſtris,*in regno tuo.*Putauerunt filij cum matre Ieſum poſt reſurrectionẽ ilico regnaturũ, neſcientes quòd hoc differendũ eſt vſq;ad ſecundum aduentũ:tũc enim, & nõ ante,ſenſibile regnũ Chriſti erit in vniuerſo mũdo & ideo petit ea quæ ſunt regni.¶ Sed occurrit quęſtio qua ratione petũt ſedere in regno Chriſti à dextris & ſiniſtris eius:quũ iam Ieſus promiſerit illis hoc in præcedẽti ca.dicendo:quũ ſederit filius hominis in maieſtate ſua,ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, &c.Solutio eſt,ꝙ per dexteram & ſiniſtram ſignificãt primas ſedes hinc & inde:& hoc denotat pronomen tuis . Non volebant eſſe ad dexterã Petri,nec ad ſiniſtram Andreæ, ſed ad dexteram

& ſini

& ſiniſtrã ipſius Ieſu Chriſti. Primas itaq; ſedes inter duodecim prius promiſſas petũt nec volũt alter ſub altero ſedere, ſed vnus ad dexterã,& alter ad ſiniſtrã Chriſti: vt ex vtroq; latere ſint primi. *Reſpondens autem Ieſus dixit, Neſcitis quid petatis.* Ex hoc ꝙ Ieſus reſpõdet Iacobo & Ioãni filiis Salomę matris petẽtis, patetꝙ filij petebant per os matris. Nõ dicit, ambitioſe petitis, reſeruãs reprehẽſionẽ ambitiõis poſt indignationẽ aliorũ, vt cõmunis defectus affectus cõmuniter reprehẽdatur: ſed defectũ intellectus corrigit, dicẽdo neſcitis. Sed non dicit quid petitis, ſed quid petatis. reprehendũtur enim ꝙ ignorãt quid petendũ eſt, ſupple acquirendũ poſt reſurrectionẽ meam. Et vere neſciebant quid appetẽdũ petendũq; ſibi eſſet poſt Chriſti reſurrectionẽ: quia errabãt tũ in tẽpore regni, putãtes regnũ Chriſti ſenſibile ſecuturũ ſtatim reſurrectionẽ Chriſti: tũ in modo regnãdi: quia cõſequenter putabãt ſe ſic viuentes ſenſibiliter regnaturos cũ Chriſto. Si ſciuiſſent regnũ Chriſti tãto tẽpore differendũ poſt reſurrectionem,& ſe poſt Chriſti reſurrectionem oportere per paſsiones & mortes proprias trãſire ad regnũ Chriſti, ſciuiſſent quid ſibi petendũ eſſet acquirendũ in reſurrectione Chriſti. ſ. gratia ſpiritus ſancti ad robur cõfitendi & prædicãdi regnũ Chriſti. *Poteſtis bibere calicẽ.* pro, poculũ. Rationẽ quare neſciũt quid petãt, inſinuat eſſe, quia neſciũt quid ſibi immineat poſt Chriſti reſurrectionẽ. Ac ſi aperte diceret: Ideo neſcitis quid petatis in mea reſurrectione, quia putatis vos peruenturos ad regnũ meũ ſic viuentes, quũ ego ſurgã à mortuis, ſed longe aliter eſt: quia modus perueniẽdi ad regnũ meũ eſt per paſsionẽ & mortẽ. & propterea examinate vires veſtras ſi poteſtis bibere calicẽ paſsionis & occiſionis. *Quem ego bibiturus ſum.* pro, quod ego bibo. Verum deſunt hæc: Et baptiſmo quo ego baptizor, baptizari? *Dicunt ei, poſſumus.* Inexperti, animæquiores ſe exhibẽt. nã fugerũt & ipſi quũ Ieſus captus eſt à Iudęis. *Ait illis, Calicem.* pro, poculum, *quidem meum bibetis.* Deſunt hæc. & baptiſmo quo ego baptizor, baptizabimini. quãuis non mecũ, tandẽ tamẽ firmati virtute ex alto. Et de Iacobo cõſtat: quia calicem occiſionis bibit, occiſus ab Herode gladio. De Ioãne autẽ cõſtat ꝙ bibit calicem paſsionis: nã & flagellatus cum aliis fuit in Actibus Apoſtolorum: & à Proconſule Epheſi tempore Domitiani in feruentis olei doliũ miſſus: & in exiliũ actus ad inſulã Patmos. Calicẽ verò occiſionis ſolo ſpiritu bibit. *Sedere autem ad dexteram meam, vel ſiniſtram.* pro, à dextris mei & ſiniſtris mei. & ſi non poſt reſurrectionem meã vt

putatis

putatis,ſed quum aduenerit regnũ meum.*Non eſt meum dare vobis.* Superfluit,vobis.Intellige ſecundum præſentem meum ſtatum:nõ veni nunc ad diſtribuendas ſedes regni.*Sed quibus paratum eſt à patre meo.* ſed ſcitote ab æterno à patre meo diſtributas eſſe primas ſedes: vnde non ſitis de his ſoliciti tanquam vacantibus. *Et audientes decem.* reſponſionem Ieſu,qua & reprehendit Iacobũ & Ioannẽ, & nõ exaudiuit eos,*Indignati ſunt.*Non prius indignati ſunt,quàm audirent reſponſionẽ domini:& vt carnales adhuc non ſunt compaſsi ignoräter petẽtibus:ſed indignati ſunt, ægrè ferentes ꝙ illi duo voluerint omnibus præferri. *De duobus fratribus.*Non inſurgunt cõtra mulierẽ quæ petiit,ſed cõtra filios ambientes primas ſedes:quia non ægrè ferunt peccatũ aut ignorantiam,ſed poſtponi.*Ieſus autem vocauit eos ad ſe,& ait.* Vocauit eos decem(alij enim duo erant prope ipſum)vt omnes ſimul propius,familiarius ac magis benignè reprehendat:duos quidem ambitionis,decem autem indignationis.Vna tamen & eadẽ ratione:quia vna erat radix peccati omnibus,ſcilicet appetitus primatus.nam illi duo manifeſtè petierũt primas ſedes: & iſti decem indignati ſunt,quòd omnes ipſi poſtpoſiti ſint ab illis duobus.ex eodẽ ſiquidem more prouenit velle primatũ,& nolle poſtponi.Et propterea Ieſus eandẽ medicinã exhibet omnibus, dicendo: *Scitis.* vtpote rem notoriam. *Quia principes gentium dominantur eorum.* pro,eis. Non purus dominãdi actus,ſed finis ſignificatur.Eſt enim ſenſus,ꝙ principes gentiũ ordinãt principatum ſuum ad dominandum. *Et qui maiores.* pro,magni,*ſunt.* in mundo. *poteſtatem exercent in eos.* pro,in eas.Similiter non purus vſus poteſtatis,ſed finis ſignificatur. Et eſt ſenſus,quòd qui magni ſunt,ordinãt celſitudinẽ ſuam ad vſum poteſtatis:hoc eſt ad præcipiẽdum,ad cõpellendum, & huiuſmodi quæ ſunt poteſtatis.Ambo hæc notoria ſunt omnibus. *Non ſic erit inter vos.*Ordinat Ieſus principatum & maioritatẽ in eccleſia ſua:definiẽdo & ſtatuẽdo nõ ſic erit inter vos,principatus veſter nõ erit ad dominandum & præcipiendũ,cogẽdum,&c.*Sed quicunque.* nõ aliquis ſic,& aliquis nõ.*Voluerit inter vos maior.* pro,magnus.*fieri.* Nõ dicit facere ſeipſum:quia nullus debet aſſumere ſibi honorẽ.Sed ſi vult ab iis ad quos ſpectat,fieri magnus ſecundũ gradũ celſiorẽ. *Sit.*pro,erit,*veſter miniſter.*Magnitudo mundi eſt ad exercendũ poteſtatẽ,magnitudo veſtra erit ad exercendum miniſteriũ. *Et qui voluerit primus eſſe.*primatu fungi. *erit.* iam primus.*veſter ſeruus.* Principatus gentiũ eſt ad dominandum : principatus veſter erit ad

erit ad ſeruiendũ. ¶ Aduerte hîc, quòd quãuis litera prima facie præ ſe ferat viam ad magnitudinem & primatũ (dicẽdo, qui voluerit fieri, qui voluerit eſſe) ſecundũ tamen veritatem ſignificat terminum: hoc eſt, qualitatẽ primatus, & celſitudinis eccleſiaſticæ, vt expoſuimus. Et habetur ſenſus ex ambobus extremis. nã primùm propoſuit principes gentiũ, & qui magni ſunt, nõ qui quærũt principes & magni fieri. & ſimiliter pòſt ſubiunget, ſicut filius hominis non venit miniſtrari, &c. Ex eo enim quod vtrobiq; inducit, vt pręmiſſas actiones eorũ qui ſunt, & nõ quærentium aut volentium fieri aut eſſe, cõſequens eſt vt intenta concluſio intelligatur, etiã de ipſo primatu & de ipſa celſitudine, de ipſis primis de ipſis magnis. Intendit enim dominus ad literam declarare differentiam inter principes mundi, & principes eccleſiaſticos. ad hoc ſiquidem directè tendũt vtrinque inducta. ¶ Vtitur autem tali loquendi modo, ad curandum ægritudinem animi apoſtolorũ, qui volebãt primatũ: mõſtrando illis quid ſit illud quod volunt volendo primatum: quòd ſcilicet volunt miniſtrandi ac ſeruiendi, non præcipiẽdi ac dominandi officium. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Quicunque voluerit fieri, aut eſſe magnus, & primus inter vos, ſciat quòd erit veſter miniſter & ſeruus. *Sicut filius hominis.* Tum vt intelligãt modũ miniſterij & ſeruitutis, tum vt ab exemplo ipſius Ieſu diſcãt quod ſit principantis in eccleſia officiũ, proponit propria officia. *Non venit miniſtrari.* hoc eſt, vt ei miniſtretur. ¶ Nota quòd non dicit, ſicut filius hominis refutat ſibi miniſtrari: quia non ſolũ Martha miniſtrauit illi, ſed mulieres multæ miniſtrabãt Ieſu de facultatibus ſuis: vt patet Luc. 8. Sed dicit, nõ venit vt ſibi miniſtretur, ſicut domini & principes mũdi ad hoc ſunt domini, vt illis miniſtretur. Intentionem itaq; aduentus ſui in carne, manifeſtat eſſe non ad hoc vt ſibi miniſtretur, quãuis miniſteria exhibita recipiat. *Sed miniſtrare.* Hinc apparet, quòd de miniſterio in ſpiritualibus ſtatuit magnates eccleſiaſticos miniſtrare: ſicut ipſe Ieſus venit vt miniſtraret ſpiritualia, corporali exercitio & fatigatione interueniente, prædicãdo, diſcurrẽdo per ciuitates & caſtella. Non eſt enim æquũ (explicauit poſtea Petrus apoſtolus) nos relinquere verbum dei, & miniſtrare menſis. *Et dare animam ſuam.* hoc eſt vitam ſuam. Eccleſiæ prælatis ſtatuit, vt miniſtrarẽt & ſeruirẽt, & quãtum ad miniſterium propoſuerat ſeipſum exẽplum: modò proponit ſeipſum exemplum quantum ad ſeruitutem. Et quia ſeruus quicquid eſt, domini eſt: maximã ſuam

ſeruitutẽ ſignificat ex hoc quòd venit ad dandum vitam ſuam. ¶ Et dixit hoc: vt ſicut qualitatẽ miniſterij ſtatuti prælatis declarauerat ab exẽplo miniſterij ſui: ita qualitatẽ ſeruitutis ſtatutæ prælatis declararet ab exẽplo ſeruitutis ſuæ: ſcilicet vſq; ad exponẽdum vitam propriam pro multitudine cui præſunt. *Redemptionem.* Aptiſsimè pro libertate noſtra ſe ſeruum vſque ad mortem incluſiuè derlarat. *Pro multis.* Quantum ad ſufficientiam multitudo hæc cõprehendit multitudinem humani generis: quantum verò ad libertatis fructum comprehendit multitudinem electorum. *Et egredientibus illis ab Hiericho, ſecuta eſt eum turba multa. Et ecce duo cæci ſedentes ſecus viam, audierunt.* ab interrogatis quidnam eſſet in hoc ſtrepitu turbæ tranſeuntis. *Quia Ieſus tranſiret: & clamauerunt, dicentes: Miſerere noſtri domine fili Dauid.* Meſsiam vocant à genere Dauidis: quia vulgatum erat apud Hebræos, Meſsiam fore filium Dauidis. *Turba autem increpabat eos, vt tacerent.* Non petebant iſti mendici aliquid in ſpecie, ſed in genere tantùm: miſerere noſtri. & propterea putabatur ꝙ peterẽt eleemoſynam à Ieſu: & ideo tanquam importuni increpantur, & dicitur eis vt taceant: vel quia ſciebant Ieſum pauperem, vel quia indignum putabãt vt talis propheta vexaretur clamore mendicorum. *At illi magis clamabant, dicentes. Miſerere noſtri domine fili Dauid. Et ſtetit Ieſus, & vocauit eos.* Sciens Ieſus ꝙ non pro eleemoſyna, ſed pro viſu clamabant, ſtetit vocans illos: vt ſic cæci illi copiam haberent alloquendi Ieſum. *Et ait: Quid vultis vt faciam vobis?* Quanuis Ieſus ſciret omnia. quia tamen ipſi cæci non explicauerant in ſpecie petitionem ſuam, interrogabat illos: vt ſpecificent quid petunt, vt profiteantur quam habent de ipſo fidem. *Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi noſtri.* Non petimus argentũ, ſed viſum. In qua petitione profitentur ſe credere, ꝙ Ieſus poſſet facere hoc miraculum. *Miſertus autem eorum Ieſus.* Signum aliquod compaſsionis monſtrauit, & propterea deſcribitur miſertus. *Tetigit oculos eorum.* Non ſolo iuſſu, ſed tactu interueniente ſanat, ad confirmandam profeſsionem cæcorum. Sicut quia pluries clamauerant, miſerere, miſertus eſt eis: ita quia profeſsi fuerant potentiam miraculorum in filio Dauidis, vtitur tactu carnis ex genere Dauidis; monſtrando per hoc humanitatem ſuam eſſe organum deitatis facientis miracula. *Et confeſtim viderunt.* pro, viſum receperunt oculi illorum. *& ſecuti ſunt eum.* Hinc apparet, non ſolùm corporeum, ſed internum lumen illos recepiſſe.

CAP

CAPVT XXI.

ET *quum appropinquaſſent Hieroſolymis,& veniſſent Bethphage ad montem Oliueti.* Bethphage viculus dicitur iuxta montem Olìueti. *Tunc Ieſus miſit duos diſcipulos, dicens eis: Ite in caſtellum.* Incertum eſt nomen proprium huius caſtelli: quia nullus Euangeliſta explicat illud oppidulum. *Quod contra vos eſt.* hoc eſt quod è regione ad vos ſitum eſt. Multis enim exiſtentibus ibi oppidulis ſeu vicis, deſcripſit Ieſus caſtellum ſeu oppidulum illud à ſitu reſpectu eorum: monſtrando illud è directo contra facies eorum, & propterea non nominauit illud. *Et ſtatim inuenietis.* hoc eſt, ingredientes caſtellum non diſcurretis quærentes, ſed ſtatim inuenietis: vt alij ſupplent Euangeliſtæ. *Aſinam alligatam.* non cõmunem, ſed habẽtem dominum: vt Lucas explicat. *Et pullum cum ea ſoluite, & adducite mihi. Et ſi quis vobis aliquid dixerit, dicite.* pro, dicetis, *quia dominus his opus habet: & confeſtim dimittet eos.* aſinam ſcilicet & pullum. Præuidebat Ieſus obſtaculum futurum, & propterea remedium dat, prædicẽdo efficaciam authoritatis ſuæ quum primum audita fuerit: vt ſecuri exequerentur iuſſa. *Hoc autem totum factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt.* Ne putares ſubleuandi laboris in itinere, aut attentandæ alicuius nouitatis cauſa miſiſſe Ieſum pro aſina & pullo, curauit Euangeliſta rationem interſerere facti, vt Ieſus impleret ſcripturas prophetarum. *Per prophetam.* Zachariam cap. 9. *dicentem: dicite filiæ Sion.* Matthæus non ſolicitus de verbis prophetæ, vbi Zacharias dicit, Exulta filia Sion, iubila filia Hieruſalem, dicit, Dicite filiæ Sion. Ille inuitat filias Sion nobiliores, & filias Hieruſalem ad gaudium: iſte exponit inuitationem illam eſſe acclamationem turbarum dicentium filiæ Sion, hoc eſt ciuitati Hieroſolymitanæ: ecce rex, &c. Appellatur Hieruſalem filia Sion, quia protegitur ab arce Sion tanquam filia à matre. *Ecce rex tuus.* hoc eſt, Meſsias ille quem expectas. *Venit tibi*, ad tuam ſalutem. *Manſuetus.* In Zacharia dicitur pauper. veruntamen verum eſt vtrunque: quia & manſuetus & pauper venit. *Et ſedens ſuper aſinam*, non elephantem, non camelum, non equum, non mulam: ſed aſinam. *Et pullum.* vt ex his manifeſtis indiciis tanto tẽpore antè prædictis nullus relinqueretur excuſationi Hieroſolymitarum locus. *Filium ſubiugalis.* non indomitæ aſinæ. *Euntes autem diſcipuli fecerunt ſicut præcepit illis Ieſus. Et adduxerunt aſinam & pullum, & impoſuerunt ſuper eos.* aſinam & pullum. Vnde habetur, quòd ſicut propheta prædixerat

xerat Meſsiam venturũ in Hieruſalem ſuper vtrunque animal (aſinam & pullum) ita Euãgeliſta narrat impletum. Succeſsiuè enim vectus eſt ſuper vtrũque: ſed an priùs ſuper pullum quàm aſinam, an econuerſò, neſcitur. *Veſtimenta ſua & eum deſuper.* pro, ſuper illa, ſcilicet veſtimẽta. *ſedere fecerunt.* Facere hoc ad ſeſsionem terminatum, corporale officium diſcipulorum ad locandum Ieſum ſuper animal ſignificat: more miniſtrorũ adiuuantium aliquem ad equitandum. *Plurima autem turba ſtrauerũt veſtimenta ſua in via. Alij autem cædebant ramos de arboribus, & ſternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ ſequebantur, clamabant, dicentes.* Collige quatuor officia. Primum diſcipulorũ, propria pallia ſuper aſinam & pullum ſternentium. Secundum turbæ multæ ſternẽtis pallia propria in via, honore regio viam calcandam pręparantis. quod fuit valde mirabile. nunquam Dauidi triumphanti, aut Salomoni talis honor exhibitus eſt. Et tanto mirabilius, quòd ex improuiſo factum eſt, deo inſtigãte turbam ad hoc. Tertium eſt aliorum cædentium ramos de arboribus, & ſternentiũ ſimiliter in via. Iſti fortè non habebant pallia, & ſupplebant ramis arborum. Quartum, laudis nouæ & priùs inauditæ, atque maximæ. Et hoc commune fuit præcedentibus & ſequẽtibus, & etiam pueris in templo. ¶ In quibus omnibus vide concurſum turbarũ, vide gaudium & exultationem: & perpende teſtimonia Meſsiæ, nõ ſolùm in aduentu ſuper aſinam & pullum, ſed in modo veniendi: cum honore ſcilicet plus quàm regio, cum honore regis diuini, & cũ profeſsione turbarũ clara & publica quòd eſt Meſsias. *Oſanna.* Corruptum hoc (ſcilicet Oſanna apud Latinos, & hos anna apud Græcos) poteſt dupliciter intelligi. Et ideo ambiguus reſtat ſermo, ſed non ſenſus. In pſal. 118. apud Hebræos verſu vigeſimoquarto inuenitur bis anna, & bis inuenitur na, & vtrunq; eſt eiuſdẽ ſignificati. & eſt aduerbium obſecrandi (loco cuius dicimus obſecro aduerbialiter) & aduerbium tẽporis præſentis, loco cuius dicimus nunc. Et in eodem verſu ſemel inuenitur Hoſihah: hoc eſt, ſaluifica. & imperatiuum hoſihah non iungitur ibidem cũ anna, ſed cum na, ita quòd legitur hoſihah na: hoc eſt, ſaluifica obſecro, ſeu nunc. ¶ Crediderim ego Matthæum ſcripſiſſe hoſihah na, & non hoſihah anna: ſed à Græcis ac Latinis ſcriptorib⁹ & prolationibus corruptionẽ tantam factã, vt Græci duabus dictionibus hos anna, & Latini vna oſanna dicãt. quod in Hebræa lingua neſcitur. Ratio credulitatis meæ eſt, tũ quia propinquior eſt corruptionibus his

bus his hoſihah na, quàm hoſihah anna : tũ quia ex pſalmo illo ſumptum apparet totũ hoc,Benedictus qui venit in nomine domini hoſihah na,vbi non inuenitur hoſihah anna. *Filio David.* Explicabãt ipſum eſſe illũ filium Dauidis,qui expectabatur,ſcilicet Meſsiam ex genere Dauidis. *Benedictus qui venit in nomine domini.* in laude, honore, gloria,fama,non propria,ſed domini. Ego,inquit,veni in nomine patris mei : alius veniet in nomine ſuo. *Oſanna.* Repetunt deſiderium , ac ſupplicationem ſalutis.

In excelſis. Profitentur,à ſpirituſancto acti,aduentum Meſsiæ ſalutiferum,non in infimis (qualia ſunt mũdana omnia) ſed in excelſis:qualia ſunt ſola ſpiritualia ac cœleſtia. *Et quum intraſſet Hieroſolymam.* Inceperat ſiquidem magnitudo laudis circa principium deſcenſus montis Oliueti verſus Hieruſalem. *Commota eſt vniuerſa ciuitas.* Augebatur turba laudantium,volauit fama per ciuitatem , excitantur vniuerſorum animi ob hanc nouitatem.

Dicens,Quis eſt hic? Tempus hoc diffinitum erat à deo eſſe tempus laudis cõmunis in Hieruſalem. Et propterea cõmotionem vniuerſæ ciuitatis ſecundũ motum admirationis intelligẽdam eſſe explicat Euãgeliſta : narrando verba eorũ admiratiua:quis eſt hic,tanto dignus honore ? Videntes enim tantũ concurſum, audiẽtes tot,taleſque laudũ voces,admiratiuè interrogant,quis eſt hic,cui talia exhibentur? *Populi autem.* pro, turbæ autem comitantes Ieſum. *Dicebant,Hic eſt Ieſus.* Nomine proprio reſpondent quærentibus,quis eſt. *Propheta.* Et rationẽ aſsignant tanti concurſus:quia ſcilicet propheta dei eſt.& deſcribunt ſimul quis eſt,ſcilicet Ieſus ille qui eſt propheta,prædicator faciens tot miracula. *A Naſareth Galilææ.* A patria quoque deſcribunt : vt admirantes omnes vtriuſque ſexus intelligant quis eſt hic. *Et intrauit Ieſus in templum dei.* Non iuit ad plateam aut arcem , ſed ad templum dei terminat celebrem aduẽtum.Templi autẽ nomine intellige atria templi: in quæ licebat Iudæis non ſacerdotibus ingredi , in quibus morabantur orantes deum. in ipſum enim templũ non erat fas ingredi niſi ſacerdotibus. *Et eijciebat.* Secundò nunc eiicit:quia non ſe correxerunt eiecti iterum biennio ante. *Omnes vendentes & ementes.* Pari pœna inſequitur vendentes & ementes ; & abſque exceptione. *In templo.* hoc eſt , in atriis templi,vt dictum eſt. Locus vbi vẽditur & emitur, in cauſa deſcribitur. *Et menſas.* Non ſolùm contra homines vendentes & ementes:ſed & contra inanimatas res præparatas ibidem ad ſeruitium negociatorum,vindictam exercet. *Numulariorum.*

qui reſi

qui reſidebāt ibi ad commutationes numorũ, lucrando, vt fieri ſolet in cambiis. numularij enim negociatores ſunt numorum, vendendo & emendo numos. Et erat hic locus illis commodus: quia empturi animalia pro ſacrificiis, & vniuerſaliter veniētes in Hieruſalē deuotionis cauſa, ibāt ad tēplum: & egentes commutatione numorum, inueniebāt ibidē reſidentes numularios: ſicut videmus Romæ in gradibus ſancti Petri: & ſimiliter emētes & vendentes etiā in intimo atrio ante fores beati Petri (ita q̃ extra in parietibus ipſius eccleſiæ appenduntur venalia) videt mundus totus abſque eiectore. *Et cathedras vendentium columbas.* Meminit ſpecialiter ſedium in quibus reſidebant vendentes colũbas: vt à ſummo negocio numulariorũ vſque ad minimum negocium vendentium columbas (quæ erant minimæ res tum ibidem venales) deſcribat etiā in ipſas inſenſibiles res vindicaſſe. *Euertit.* Nō dedignatur manibus propriis Ieſus hæc euertere. Euertit autē vt monſtraret non eſſe redeundum ad huiuſmodi illic negocia exercenda. *Et dixit eis, Scriptum eſt.* Eſa. 56. *Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.* Prima vice reprehenderat illos honeſto vocabulo, increpando negociationem illic: modò acriùs arguit induratos, producendo in lucem, quòd non ſolũ negociationis, ſed rapinæ domum effecerunt domum dei. Quemadmodũ enim ſpelunca occultat latrones ad ſpoliādum trāſeuntes, ita ſub ſpecie commoditatis exhibendæ diuino cultui in domo dei, palliātur iſti oppreſſores peregrinorum. nam hinc apparet, quòd aggrauando pretia expilabant peregrinos, quos oportebat ab illis emere, & cum illis commutare: alioquin nō aſsimilarētur latronibus. *Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in templo: & ſanauit eos.* vt etiam miraculorum teſtimonio tunc fidem honorantiũ confirmaret, & aduerſantes confutaret. *Videntes autem principes ſacerdotum & ſcribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Oſanna filio Dauid, indignati ſunt.* Principes ſacerdotum & doctores legis non ſolùm abſtinēt à laudando Ieſum viſis etiam miraculis, ſed indignantur, impotentes occultare venenum internum. *Et dixerunt ei, audis quid iſti dicunt?* Interrogāt Ieſum ſi audit, vt crimen aut læſæ maieſtatis aut vſurpātis Meſſiæ nomen in ipſum Ieſum retorqueant, tanquàm ipſe ſe acclamari Meſsiā procuret. *Ieſus autē dixit eis: vtique. Nunquā legiſtis, quia ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem?* Prudens & confutatiua reſponſio: monſtrando cauſam pueriliſ dicti non

eſſe hominem aliquem procurantem aut excitantem,ſed deum implentem antiquas prophetias ſic.Ex his enim ſcriptis in pſal mo octauo verbis confutati ſunt ſacerdotes & doctores:& firmata eſt fides credentium,audiendo etiam teſtimonia prophetarum in vocibus puerorum impleri.*Et relictis illis abijt foras extra ciuitatem in Bethaniam.* Caſtellũ quaſi ſtadiis quindecim diſtans à Hieruſalem.*Ibique manſit.* pro,diuerſatus eſt. Significatur enim,ꝙ velut hoſpitatus eſt ibi.Significauit nãque per hoc euangeliſta,quòd poſt tantum honorem in Hieruſalem,diuerſorium non habuit in Hieruſalem: proculdubio quia noluit.& hoc vt omnis calumniandi occaſio tolleretur pontificibus.Completo ſiquidem myſterio ſolennis aduentus, rediit Ieſus ad ſolitum ambulãdi modum cum diſcipulis ſuis,& ad ſolitum prædicandi officium,ad ſolita hoſpitia. Et vltra hoc noluit tũc hoſpitari in Hieruſalem,ne redderet hoſpitem ſuſpectũ,tanquàm conſcium tãtæ nouitatis,qua Ieſus acclamatus eſt rex.*Mane autem.*die ſequenti:quæ tunc fuit vigeſimaprima dies Martij more Romano.octauo nãq; Calẽdas Aprilis crucifixus eſt:& quinto die antè venit Ieſus ſuper aſinam in Hieruſalem.*Reuertens in ciuitatem eſuriit.* in veritate:vtpote tantæ ſobrietatis,vt etiã mane eſuriret.Et ſignum eſurientis monſtrauit propter myſteriũ: nam totum hoc factum circa ficum,res geſta fuit nõ propter rẽ ipſam,ſed in figuram:ita quòd ſicut parabolas verbis, ita geſtis iſtis compoſuit figuram deſituræ ſynagogæ Iudæorũ ſecundũ diuinũ cultum.*Et videns fici arborem vnam ſecus viam.*pro,in via, *venit ad eam.*Sciebat quòd non erat tẽpus ficuum:ſed venit,cõponẽs figuram actu veniendi.*Et nihil inuenit in ea niſi folia tantũ. Et ait illi:nunquã.*pro,nõ vltra.*ex te fructus naſcatur in ſempiternũ. Et areſacta eſt continuo ficulnea.* Maledictio iſta manifeſtat, ꝙ figuram componebat.Arbor enim non dabat occaſionem maledictioni(quia nõ erat tẽpus fructus)ſed figurata ſynagoga per arborem,merebatur maledictionẽ. ¶ Ad literam geſta hæc ſignificant deſideriũ Ieſu Chriſti paſcendi ſe ſalute Hebræi populi in cultu diuino ſeruientis deo,& aduentũ ipſius ad percipiendos fructus bonorum operum in ipſo : ſed quia inuenit populũ colentem deum foliis tãtùm hoc eſt exterioribus tãtùm verbis & oblationibus (populus enim hic labiis me honorat , cor autẽ eorum longe eſt à me)ideo maledicit illi,ita quòd non ad tempus,ſed in æternũ non proferat fructũ.Nunquam enim fructificaturus eſt Iudaicus cultus : qui ſtatim vt maledictus eſt ab ipſo

ipſo,aruit.eſt enim illius maledicere malũ facere. Quod ſecundum rẽ fuit in Ieſu Chriſti morte ac reſurrectione adimpletũ: quia ex tunc legalia mortua fuerũt,quãuis ſecundũ apparentiã vſque ad Hieroſolymitanum excidium tolerata fuerint. *Et vidẽtes diſcipuli mirati ſunt,dicentes: quomodo continuo aruit? Reſpondens autem Ieſus, ait eis, Amen dico vobis,ſi habueritis fidem & non hæſitaueritis*.pro,diiudicaueritis. hoc eſt, non diſcreueritis inter facile & difficile opus apud deum: tanquam confidentes, ꝙ opus facile faciet & non faciet difficile. *Non ſolùm de ficulnea.* pro,id quod accidit ficui,*facietis, ſed & ſi monti huic dixeritis, tolle & iacta te.*pro,tollere & iactare,*in mare.*Paſsiua imperatiua ſunt tollere & iactare. Et conſonat executioni. *Fiet.* Non dicit & faciet:quia non intendit dicere, quòd mons tollet ſe & mittet ſe in mare,ſed quod tolletur & mittetur in mare. *Et omnia.*nulla exceptionẽ facta. *Quæcunque petieritis.* Non velleitate,non conditionaliter, ſed ſimpliciter & abſolute. *In oratione.* in mentis ad deum eleuatione in qua nullus abſolute petit niſi ad quod abſolute petendum ſpiritus ſanctus mouet.*Credentes.* ne modica fides obicem ponat aut impediat.*Accipietis. Et quum veniſſet in templum, acceſſerunt ad eum docentem principes ſacerdotum & ſeniores populi,dicentes, in qua poteſtate hæc facis? & quis tibi dedit hãc poteſtatem?* Non dicunt in qua poteſtate hæc dicis, doces, aut prædicas, ſed facis: quia de authoritate faciendi non docendi quærunt. Duo autem operum genera fecit Ieſus in templo. Alterum miraculorum:quoniam tunc curauit in templo cæcos & claudos. alterum eiectionis vendentium & ementium, euerſionis menſarum, &c. Tertium quoque factum tunc fuit,quòd ſedens ſuper aſinam venit cum tanto comitatu, concurſu,& honore in templum. ¶ Sed quum non tunc inceperit Ieſus miracula facere, ſicut nec tunc inceperat docere populum,ſed continue miracula fecerit, minus quadrat, quòd de authoritate faciendi miracula inquirant, & tanto minus conſonat, quanto quærunt, quis dedit tibi hanc authoritatem? Vnde relinquitur, quòd ad literam quærunt, qua authoritate eiicis vendentes & ementes, euertis menſas & ſedes, vetas ferri vaſa per templum? qua authoritate commoues totum populum ad huiuſmodi concurſus gratia honorandi te tanto faſtu?

¶ Conſonant huic ſeuſui perſonæ interrogãtium ſcilicet principes ſacerdotum,& ſeniores populi: tanquam ad ipſos ſpectet & cura templi & cura ne huiuſmodi nouitates fiant in

ciuitate. Conſonant verba, quis dedit tibi hanc poteſtatem? Cæſar, Pilatus, magiſtratus, Pontifex, &c. Conſonat euitatio reſpõſionis: quòd ſcilicet Ieſus noluit dicere qua authoritate hæc faceret, quum conſtet quòd aperuit qua poteſtate faciebat miracula, quando dicebant, ꝙ in Beelzebub eiicit dæmonia. *Reſpondens autem Ieſus, dixit eis: Interrogabo vos & ego vnum ſermonem: quem ſi dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua poteſtate hæc facio. Baptiſmus Ioannis vnde erat? è cœlo an ex hominibus? At illi cogitabant inter ſe dicentes, Si dixerimus è cœlo, dicet nobis, quare ergo non credidiſtis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam.* Siue inter ſe, ſiue intra ſe, ſiue ſecum, ſiue apud ſe legas, vna communis reſponſio præ ſe fert collationem habitam inter illos de reſpõſione danda, ſignificari per illa verba inter ſe dicẽtes. quod confirmatur ex numero plurali ſi dixerimus. conferentiũ enim hic ſermo eſt. *Omnes enim habebant.* pro, habẽt. *Ioannem ſicut prophetam.* Continuatio eſt collationis ſacerdotum, conſiderando quid ſentit populus de Ioanne. *Et reſpondentes Ieſu, dixerunt: neſcimus. Ait illis & ipſe, nec ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio.* Noluit Ieſus dicere ſe Meſsiam, ad explicandũ qua authoritate hæc facit: quia non erat adhuc tempus mortis eius, vſq; ad vltimum enim diẽ hoc reſeruauit: quia ſciebat illos dicturos: Blaſphemauit, reus eſt mortis. *Quid autem vobis videtur? Homo quidã habebat duos filios: & accedens ad primum dixit fili vade hodie operari in vineam meam.* pro, in vinea mea: *ille autem reſpondens ait, nolo: poſtea autem pœnitentia motus, abijt. Accedens autem ad alterum, dixit ſimiliter: at ille reſpondens ait, eo domine,* ſiue abeo domine, vel ſecundum alios, ego domine, imperfecto ſermone. Significatur præſto ſum, promptus ſum ad parendum. *Et non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Et dicũt ei: primus. Dicit illis Ieſus, Amen dico vobis.* Parabola horum duorum filiorum clara eſt in ſe, ſenſum autem illius literalem ipſe Ieſus manifeſtat, applicãdo perſonam primi filij Publicanis & meretricibus: vtpote manifeſte profeſsione ſuæ vitæ repugnantibus deo patri, ſicut ille dixit patri nolo; & poſtea pœnitentibus, ſicut ille pœnitentia ductus iuit ad operandum in vinea patris. perſonam verò ſecũdi filij ſacerdotibus, ſcribis ac ſenioribus; vtpote officiorũ ſuorum profeſsione exhibentibus ſe promptos ad opera dei, ſicut ille dixit, ego ſeu eo domine, ſed facto nihil exequentibus, ſicut ille non iuit ad operandum in vinea. Et hic ſenſus literalis non ſolùm verificatur in genere, ſed in ſpecie de ipſis tunc, ad quos loqueba

loquebatur. *Quia Publicani & meretrices præcedent.* pro, præcedunt.ad præſentes enim applicat parabolam.*Vos in regno dei. Venit enim ad vos Ioannes.* Non dicit veni ego (vt non ſeipſum illis exoſum proponat) ſed venit Ioannes,vt baptiſmum pœnitẽtiæ Ioannis,de quo mouerat quæſtionem,approbaret,ſanctumque monſtraret:quod illi dixerãt ſe neſcire.*In via iuſtitiæ.* tam exercitata quàm prædicata. *Et non credidiſtis ei:Publicani autẽ & meretrices crediderunt ei. vos autem videntes, nec pœnitentiam habuiſtis poſtea vt crederetis ei.* Peiores concludit illos quàm parabola pinxerat: dum eos etiam poſt viſam pœnitentiam Publicanorum & meretricum,obſtinatos dicit. *Aliam parabolam audite.* Præcedente parabola ſacerdotum ac primatum impœnitẽtiã ac pertinaciam, hac verò eorundem ex crimine committendo contra ipſum Ieſum perditionem deſcribit. *Homo erat paterfamiliâs,qui plantauit vineam, & ſepem circundedit ei, & fodit in ea torcular,& ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregrè profectus eſt. Quum autem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehenſis ſeruis eius,alium cæciderunt,alium occiderunt,alium verò lapidauerunt. Iterum miſit alios ſeruos plures prioribus: & fecerunt illis ſimiliter. Nouiſſime autem miſit ad eos filium ſuum.* Parabola eſt clara. Senſus verò intentus eſt.Homo paterfamiliâs eſt deus. Vinea eſt domus Iſrael,teſte Eſaia capite quinto,plãtata in terra promiſſionis:iuxta illud,vineam de Aegypto tranſtuliſti,eieciſti gẽtes & plantaſti eã. Seps,turris & torcular ſicut omnia,quæ oportet & expedit habere vineam optimam ſignificant: ita omnia opportuna & ſpectantia ad bonũ populi Iſrael ſignificant data à deo: munitiones ſcilicet ab extraneis tam ſpirituales quàm corporales,& ſecuram habitationẽ velut in turri,& neceſſaria queque inſtrumenta ad omnia,velut torcular reſpectu vineæ.Agricolę, primates ſunt.peregrinatio ſubtractio eſt gratuiti auxilij ſeruãtis illos à malo. Tempus fructuum,tempus bonorum operum diuerſis ætatibus populi eſt.Serui miſſi,prophetæ ſunt. Tres factorum iniuriæ (ſcilicet cædere, lapidare,& occidere)vniuerſæ ſunt iniuriæ illatæ ſanctis dei à Iudæis. Miſsio filij eſt miſsio Meſsiæ,nouiſsime facta: quia poſt ipſum non expectatur vlterius propheta,ſed ipſe eſt legis & prophetarũ finis. *Dicens,verebuntur forte filiũ meum.* Aduerbium,fortè,non eſt de textu.Nõ ſignificatur quod erit,ſed quod eſſe debet ex conditione perſonę quæ mittitur. *Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra ſe.*

hoc eſt colloquendo inter ſeipſos in ſecreto conſilio. *Hic eſt hæres.* Audita ſuſcitatione Lazari Pontifices & Phariſæi collecto concilio dixerunt: quid facimus, quia hic homo ſigna multa facit: ſi dimittimus eum ſic, omnes credent in eum. Quod hic ſub parabola dicunt, hic eſt hæres, ibi ſub proprietate verborũ dicunt, omnes credent in eum, eſſe enim vineæ Iſrael hæredem, eſt omnes Iſraelitas credere in ipſum. *Venite.* Colloquium manifeſte apparet inter ſe. in concilio enim illo Caiphas inuitauit alios. *Occidamus eum*, ab illo nanque die definierunt occidere Ieſum. *Et habebimus.* pro, occupemus, *hæreditatem eius.* gentem ſcilicet & locum primum. Venient Romani, & tollent locum noſtrum & gentem. Quod parabola ſub lucri ſpecie ſcribit, res geſta ſub euitatione damni implet. idem eſt enim non perdere vineam & habere illam. *Et apprehenſum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt.* Totum hoc ad literam eſt impletum, dum Ieſus comprehenſus à principibus ſacerdotum eiectus eſt à domo Iſrael, tanquam ſeductor in manus gẽtilium, & per eorum manus occiderunt illum. *Quum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi,* aliqui auditores recti iudicij. *malos male perdet, & vineam ſuam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus ſuis. Dicit illis Ieſus, Nunquam legiſtis.* Saltat Matthæus, omittens quæ Lucas refert in ſcripturis, pſalmo centeſimo decimo octauo apud Hebræos. *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.* Plus ſubiungit quàm parabola pateretur. parabola enim vſque ad vindictam duxit: ſed hac additione ſuppletur, quòd occiſio filij non priuauit filium hæreditate. hoc enim ſignificat adiuncta prophetia de Meſsia ſub metaphora lapidis. Lapis nanque Chriſtus eſt, qui reprobatus ab ædificantibus, à primatibus, ſacerdotibus, Phariſæis, ſenioribus (qui velut conſtructores viuæ fabricæ erant inter Iudæos) factus eſt, per reſurrectionem à mortuis, in caput, in ſummum locum anguli, iungendo vtrũq; populum Iudæum & gentilem in vnum: vt rei probauit euentus. *A domino.* non ab homine, non à cœlo. *Factum eſt iſtud & eſt mirabile in oculis noſtris. Ideo*, propter veſtrum hoc crimen, & mei exaltationem futuram. *Dico vobis quia auferetur à vobis regnum dei.* Impletum eſt hoc ad literam excidio Hieroſolymitano ſubſecuto per Romanos, quantum ad cultũ diuinum: quantum autem ad virtutem cultus, qua ſortiebatur rationem regni dei, impletum eſt morte Chriſti. nam ex tunc

ceſſauit

ceſſauit in veritate eſſe regnum dei vetus cultus. *Et dabitur genti.* per baptiſmi regenerationem genitæ: vt res ſubſecuta teſtatur. ❡ Vbi aduerte, quod inter hanc parabolæ de vinea concluſionem, & parabolam ipſam interpoſuit Ieſus ſermonem de lapide reprobato ab hominibus & exaltato à deo, vt ordinem venturæ hiſtoriæ texeret: monſtrando, quòd ipſe quidem eſſet occidendus reprobatus ab ipſis, ſed à deo exaltandus, & ſic ab ipſis auferendum regnum dei, & dandum nouæ genti. *Facienti fructus eius. Et qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur: ſuper quẽ vero ceciderit, conteret eum.* Duo genera caſus deſcribit. Alterum cadentium ſuper lapidem: tanquã ab excelſo loco ruendo, vel impingendo ſuper lapidem. Alterum ſuper quos lapis iſte cadat: tanquã ruẽs vel demiſſus ad excelſo loco. In primo caſu confractio, in ſecundo contritio deſcribitur: ad ſignificãdum, quòd quanto id quod conteritur ſeu contritum eſt, deterioris eſt conditionis, quàm illud quod confringitur ſeu confractum eſt, tanto maius malum imminet ſecundis quàm primis. Rurſus in primo caſu homines concurrunt actiue & paſsiue, ad eorum ſiquidem actionem pertinet, qui ceciderit ſuper lapidem iſtum: nullus nanque cadit ſuper Chriſtum, niſi peccando. ad paſsionẽ verò ſpectat confringetur. pœna nanque eſt confractio: caſus verò culpa. In ſecundo autem homines concurrunt tantùm paſsiue, & lapis actiue. & ſignificat caſus lapidis actionem punitiuam. ❡ Et ſignificatur per hæc differentia inter pœnam quam incurrit homo peccans in Chriſtum ex ſua culpa, & pœnam quam infert ipſe Chriſtus iratus: quòd illa eſt velut confractio, hoc eſt, curabilis: iſta autem eſt velut contritio, hoc eſt, incurabilis. Et vere ſic eſt: quoniam quantumcunque homo peccet, curari poteſt, niſi deus iratus ſubtrahat gratiam, induret cor, & cætera. Et hic ſenſus directe monſtrat pœnam Iudæorum irreparabilem: quoniam ipſe lapis cadet ſuper illos, quo ad ſpiritualia ſubtrahendo gratiam, quo ad temporalia mittendo Romanos ad excidium. *Et quum audiſſent principes ſacerdotum & Phariſæi: parabolas eius, cognouerunt quòd de ipſis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam ſicut prophetam eum habebant.*

CAPVT XXII.

E*T reſpondens Ieſus*. Cogitationi ſacerdotum & Scribarum affectantium ipſum capere. *Dixit iterum in parabolis eis: dicens*. Primæ parabolæ de vinea & lapide, deſcripſerant primates puniendos eiectione & perditione: hæc parabola non ſolùm eos ſed populum puniendum ſimul cum ciuitate, & ſpeciē pœnæ incendio & exercitu deſcribit: declarando ſurrogandos eſſe bonos & malos, non impunè tamen mali ibi erunt. *Simile eſt regnum cœlorum*. Secundum præſentem ſtatum vſque ad præſentis ſtatus terminum incluſiue. nam ad terminum præſentis ſtatus ſpectat damnatio hominis ſine veſte nuptiali. *Homini regi*. Non ſolùm homini regi, ſed toti negocio recitando, quod incipit ab homine rege, aſsimilari intellige regnum cœlorum. Parabola clara eſt. Et intendit per hominem regem, deum: qui rex eſt vniuerſi. *Qui fecit nuptias filio ſuo*. Nuptiæ filij dei, myſterium eſt incarnationis. tūc deus fecit nuptias filio ſuo, quum verbum caro factum eſt ad habitandum in nobis: hoc eſt, ad copulandū ſibi eiuſdem naturæ ſponſam eccleſiam fidelium hominum. Ieſu Chriſti nanque ſponſam eſſe eccleſiam, Paulus ſæpe teſtatur ad Epheſios & Corinthios. vnde nuptiæ iſtæ durant vſque ad conſummationem ſeculi. *Et miſit ſeruos ſuos*. Primò Magos, deinde Ioannem Baptiſtam, poſtea Apoſtolos, inter quos cōputat Ieſum, homo, qui quatenus ſeruus dei & propheta habebatur. *Vocare inuitatos*. Proculdubio Iudæos iam per prophetas inuitatos. Magi enim facto vocauerūt inuitatos, vbi eſt, &c. Ioannes Baptiſta, ipſe Ieſus, & diſcipuli miſsi per caſtella, &c. vocauerunt inuitatos Iudæos tantū. *Ad nuptias*. Regni cœlorum. *Et nolebāt venire*. Pauci enim credere voluerunt in Ieſum, prædicantibus Ioanne, Ieſu & diſcipulis. *Iterum*. Poſt reſurrectionem. Miſit alios ſeruos. Verè alios actos ex dono ſpirituſſancti. *Dicens, Dicite inuitatis*. Iudæis. diſcipuli enim Chriſti poſt Pentecoſten Iudæis prædicauerunt. *Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occiſa ſunt, & omnia parata, venite ad nuptias*. Primò miſsi ſerui, ſolummodò vocauerunt Iudæos ad nuptias. Secundò autem miſsi, habent in mandatis non ſolùm vocare Iudæos: ſed explicare illis quòd omnia ſunt parata: quia diſcipuli edocti à ſpirituſancto ſunt prędicare Iudæis Meſsiā veniſſe, crucifixum mortuum reſurrexiſſe: & breuiter omnia quæ pro ſalute eorum facienda erant, parata eſſe: nihil ſupereſſe, niſi vt ipſi veniant fide ad eccleſiam Ieſu Chriſti. ¶ Si ſingulorū ſignificationes exiguntur, quod tamen non oportet, prandium paratum

eccleſia

eccleſia in Chriſti fide & ſacramentis eſt. Tauri & altilia mactata, vtriuſque teſtamenti patres in cibum harum nuptiarum, hoc eſt fidei Chriſtianæ, ſunt: prophetæ ſcilicet, & Ioannes Baptiſta, ipſaque mors Ieſu huic (inquiunt Apoſtoli prædicantes) omnes prophetæ teſtimonium perhibent, remiſsionē peccatorum accipere credentes in nomine eius. *Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam ſuam, alius verò ad negociationem ſuam.* Negligentes Iudæi venire ad fidem Chriſti, in duas ſecantur partes, ſcilicet euntium in villam, hoc eſt agrum ſuum ad collendū illum, & euntium ad negociãdum. In quibus vniuerſæ neglig̃etiæ cauſæ comprehēduntur. nam aut occupatione velut neceſſaria, quæ per culturam agri ſignificatur, aut occupatione non neceſſaria, ſed lucri cauſa, negligimus. Tertia autem cauſa, ſcilicet vacare delectabilibus, non parit negligentiam, ſed reddit impotentem ad veniendū: & ideo non computatur inter cauſas negligentiæ. *Reliqui vero tenuerunt ſeruos eius.* Iudęorum multi velut affecti & occupati ſuis, neglexerunt credere in Chriſtū poſt pentecoſten: ſed aliqui primates inter illos, excãduerunt contra Chriſti diſcipulos, & ad literã tenuerũt Apoſtolos, & cõtumeliis affecerunt communiter, quãdo ibant à conſpectu concilij gaudentes quoniam digni fuerant pro nomine Ieſu contumeliam pati. *Et contumelijs affectos occiderunt.* Stephanum, Iacobum fratrem Ioãnis, & Iacobū fratrem domini. *Rex autem.* deus. *quum audiſſet.* Tempus vindictæ ſcribitur ob crimen in Chriſtum, inchoatum dum Chriſtus per ſeipſum prædicaret, & conſummatum ob crimina in ipſum prædicantes poſtea Apoſtolos. Totum enim hoc tempus fuit tempus viſitationis eius, quod non cognouit Hieruſalē. *Iratus eſt.* Iuſtitiam vindicatiuã exercuit. *Et miſsis exercitibus ſuis.* Romanorum exercitus vocat exercitus dei: quia deus dirigebat illos ad vindictam Iudęorum. *Perdidit homicidas illos.* Hieroſolymitanos, ſacerdotes, ſcribas, & cæteros. *Et ciuitatem illorum.* Hieruſalem. *ſuccēdit.* Igne enim quo ad templum combuſta eſt. *Tunc.* exploſis Iudæis. *Ait ſeruis ſuis, Nuptiæ quidem paratæ ſunt: ſed qui inuitati erant.* Iudæi ſcilicet, quibus dicunt Apoſtoli: Vobis oportebat primùm prędicari regnum dei: ſed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. *Non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum.* Loca congrua ad vocandum trãſeuntes. *Et quoſcunque,* pro, quotquot, *inueneritis, vocate ad nuptias.* Ad literam ſignificatur vocatio gentium nõn prius inuitatarũ ad regnum dei, facta per Chriſti diſcipulos. Et deſcribuntur vocari

cari in viis,& non in ciuitate aliqua: vt ſignificetur vocatio omnium abſq; delectu.viæ enim cõmunes ſunt trãſeuntibus cuiuſcunq; nationis. *Et egreßi ſerui eius in vias,congregauerunt omnes quos inuenerunt,malos & bonos.* Hoc eſt abſq; delectu . nulli enim volẽti baptizari,ſiue vere,ſiue ficte accedat, negatur baptiſmus. *Et impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.* Ecce quandiu durat vocatio,quouſque impletæ ſint nuptiæ diſcumbentibus. Quod non erit vſq; ad conſummationem ſeculi,quanuis ſingulis ætatibus humanis impleantur nuptiæ ſecundũ definitam à deo plenitudinem illius temporis. *Intrauit autem rex,vt videret diſcumbentes.* Hactenus de ſolicitudine regis ad vocandũ parabola tractauit, proſequendo illam vſque ad finem mundi:modò de cura regis circa ingreſſos ad nuptias incipit tractare.Ita ꝙ non intẽdit dicere,neque dicit quòd poſtquam impletæ ſunt nuptiæ , intrauit rex,ſed intendit & dicit,ꝙ poſt vocationem & ingreſſum vocatorum intrauit rex.Intrat deus iudicio,qui foris manet toleran do:intrat autem diſcutiendo & iudicando ſingulos,quũ morte viſitat,& iudicio ſuo diſcutit merita cuiuſque morientis. *Et vidit ibi hominẽ.* Subtilis diſcretio in tanta multitudine deſcribitur. quia enim ita omnes deus videt, vt ſingulorũ ſingillatim curã habeat,ideo vnus deſcribitur viſus homo. *Non veſtitum veſte nuptiali.* hoc eſt charitate,quæ ſola diuidit inter filios regni & perditionis:vt Apoſtolus declarauit primæ ad Corinthios decimotertio. *Et ait illi, Amice.* officio conuiuę propter fidei profeſsionẽ.

Quomodo huc intraſti non habens veſtem nuptialem? Indigne enim conuiuam ſe exhibuit,irreuerentiam exhibendo nuptiali conuiuio abſq;condigna veſte. ¶ Nota prudens lector duo.Primum quòd nõ contumelioſe increpat:nõ dicit,indigne, præſumptuoſe,imprudens,ſed amice:non quomodo auſus es, ſed quomodo huc intraſti:proponendo interrogatiue factũ ſimplex,vt ipſe ſeipſum damnet,ad erudiendum nos , vt etiam in notorio facto non iudicemus inauditum,& examinemus abſque contumelia, abſque conuicio ,cum dilectione hominum , & odio vitiorum. ¶ Secundũ eſt,quid ſi cũ veſte ſordida vidiſſet cõuiuã,quãdo ſolam negationẽ veſtis condignę animaduerterit. *At ille obmutuit.* Corã diuino iudicio nulla eſt exceptio.ipſa nãq; veritas palã accuſat,cõuincit,confundit. *Tunc.* Nõ expectato vniuerſali iudicio. *Dixit rex miniſtris,ligatis manibus & pedibus eius.* Pœna inferni, prima eſt obſtinatio in malo:ligatis manibus,ne poſsit operari ad bonũ morale:& pedibus,ne poſsit affectũ habere ad bonum

morale, *Mittite eum.* pro, tollite eum, *& iacite eum in tenebras exteriores.* Intellectus etiam priuatus lumine non naturali interno, ſed gratuito ac externo, quo ab extra illuminari poſſet, deſcribitur cum materialibus tenebris loci inferni. *Ibi erit fletus, & ſtridor dentium.* Pœnis damni apponuntur pœnæ ſenſus. in oculis quidem fletus: in vniuerſis autẽ membris rigor tantus, vt ad dentium ſtridorẽ perueniat. Et metaphorico hoc ſermone deſcribuntur omnes pœnæ ſenſus: tanto propinquiùs, quanto ad fidem reſurrectionis corporum corporales pœnæ ſpectãt. *Multi autem.* pro, enim. *ſunt vocati: pauci verò electi.* Hæc cõcluſio aperit, quòd nec inuitati omnes, hoc eſt Iudæi, recuſarunt, quanuis ferè omnes: nec carens veſte nuptiali fuit vnus, ſed ſub illo multitudo deſcripta eſt fidelium, qui indignos Chriſtiano conuiuio ſeipſos exhibent. *Tunc abeuntes Phariſæi, conſilium inierunt vt caperent.* pro, illaquearent, *eum in ſermone.* Illaquearent autem non in vinculis ligando, ſed laqueo quæſtionis comprehendendo: ſicut aues aut animalia incidunt in laqueos venatoris. *Et mittunt ei diſcipulos ſuos cum Herodianis.* Vt teſtes nõ ſuſpecti adeſſent. cognoſcebant enim ſeipſos fore ſuſpectos teſtes cõtra Ieſum: quia inimicabãtur ei. *Dicentes: Magiſter, ſcimus quia verax es, & viam dei in veritate doces, & non eſt tibi cura de aliquo: non enim reſpicis perſonam hominum.* Vniuerſa hæc laus ex adulatoria officina, ad prouocandum Ieſum ne timeat præferre deum Cæſari, procedit, *Dic ergo nobis, quid tibi videtur: licet cenſum dari Cæſari, an non?* Non quærunt an debeant dare, ſed an licitũ ſit in foro conſcientiæ dare. hæc enim interrogatio, & Ieſu Chriſti reſponſio ſignificat, quod in dubiũ vertebatur apud Iudæos, an liceret ſoluere cenſum Cæſari. Et vt Ioſephus ait libro decimooctauo antiqui. Iudas Gaulonites introduxit hanc quæſtionẽ tempore natiuitatis Chriſti ſub Octauio Auguſto. Et erat ratio dubij: quia populus dicatus deo, non debebat profiteri ſe ſubditum homini infideli. ſolutio enim cenſus erat profeſſio ſubiectionis perſonalis. Intẽdebant ergo Phariſæi reddere Ieſum minùs gratũ populo, ſi diceret licere dari cenſum Cæſari, tanquam non zelantem quæ dei ſunt: vel tradere eum curiæ Pilati, ſi diceret non licere: tanquam auertentem populum à Cæſare. *Cognita autem Ieſus nequitia.* pro, malitia. *eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ?* Illi laudant: Ieſus laudantes vituperat, manifeſtãdo quod ſimulant ac tẽtant, ſi fortè aliquod diſſonum reſponſum daret. *Oſtendite mihi numiſma cenſus. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Ie*

lis Ieſus, Cuius eſt imago hæc & ſuperſcriptio? Dicunt ei Cæſaris. Tunc ait illis. Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari. Illata iſta concluſio eſt ex principatu Cæſaris ſuper ipſos, quem imago cum ſcriptione in numo cõteſtatur. principum enim eſt proprium numiſma cõficere in patria ſibi ſubdita. Ex eo itaque quòd profitemini in denario principem veſtrum eſſe Cæſarem, conſequens eſſe oportet, vt reddatis quæ ſunt (hoc eſt iura) Cæſaris Cæſari. *Et quæ ſunt dei deo.* Hinc apparet quòd prætextu dei fiebat illa quæſtio, tanquam cederet in dedecus dei, dare cenſum Cæſari. propter hoc enim excludendum Ieſus addidit, & quæ ſunt dei, hoc eſt iura dei, deo. Et docuit per hoc, quòd ſoluere tributa, cenſus, vectigalia, & quæcunque huiuſmodi principibus infidelibus, non contrariatur ad reddendum quæ ſunt dei deo: ſed vtrunque poteſt ſimul fieri. Vnde & ipſe Ieſus ſoluit pro ſe & Petro. & Paulus docet, cui tributum tributũ, &c. *Et audientes mirati ſunt.* de tam irreprehenſibili ſimul & ſatisfactoria reſponſione. Fecit enim ſatis & iuribus Cæſaris, & iuribus dei. *Et relicto eo abierunt. In illo die acceſſerunt ad eum Sadducæi.* Nomen eſt ſectæ. Apud Iudæos enim tres erant ſectæ, ſcilicet Phariſæorum, Sadduceorũ, & Eſſæorum: de quibus Ioſephus libro decimooctauo antiq. *Qui dicunt non eſſe reſurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes, Magiſter, Moyſes dixit, ſi quis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater eius vxorem illius, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. Erant autem apud nos ſeptem fratres: & primus vxore ducta defunctus eſt non habens ſemen, reliquit vxorem ſuam fratri ſuo. ſimiliter ſecundus & tertius vſque ad ſeptimum. nouiſſime autem omnium & mulier defuncta eſt. In reſurrectione ergo cuius erit de ſeptem vxor? Omnes enim habuerunt eam. Reſpondens autem Ieſus ait illis, Erratis.* Abſque contumelia aperit illis dogma eorum eſſe errorem ex ignorãtia. Erratis, inquit, à veritate, docendo non fore reſurrectionem mortuorum. *Neſcientes.* Ecce cauſa erroris. *Scripturas.* Tum interpretari, tum diſcernere. Sadducæi enim non admittebant ſcripturas ſacras niſi Moyſi. & in hoc neſciebant ſcripturas diſcernere: quoniam etiam ſcripturæ prophetarum reputandæ erant inter admittendas. propterea enim dicitur eis, neſcientes ſcripturas: hoc eſt quæ ſunt ſcripturæ ſacræ admittendæ. Rurſus non intelligebant ipſas Moyſi ſcripturas: & in hoc errabant neſcientes interpretari ſenſum ſcripturarum Moyſi. *Neque virtutem dei.* Sadducæi (vt illorum hæc quæſtio, quam reputabant inſolubilem, manifeſtat) non ſciebant alium viuendi

modum

modum.niſi quē in hoc mundo videbant inter homines:ſcilicet comedendo, bibendo,generãdo,&c. & non ſciebant virtutē dei potentem corpora humana trãſmutare in gloriã impaſsibilitatis ſine cibo & potu,& reliquis huiuſmodi. Et propterea dicitur illis, neſcientes virtutem dei. *In reſurrectione enim neque nubent, neque nubētur.* pro,neque ducunt vxores,neque nubunt.Dixerat duas radices erroris,ſcilicet ignorantiam virtutis dei & ſcripturarum.Vtranque proſequitur,& primò virtutē dei:manifeſtando alium viuēdi modum in reſurrectione,ſcilicet abſque coniugiis,abſque actibus venereis. *Sed erunt.* pro, ſunt, *ſicut angeli dei*, Non ſolùm erunt abſquevenereis,ſed abſque partis vegetatiuæ & ſenſitiuæ paſsionibus & indigentiis. hoc enim totũ ſignificat ſicut angeli dei: non comedentes,nõ bibentes,nulli ægritudini aut paſsioni ſubiecti. Et rurſus erunt ſicut angeli dei, felices in contēplatione dei.¶ Sadducæi nõ ſolùm negant reſurrectionē, ſed etiam angelos & ſpiritus:vt patet Act.23.Et propterea Ieſus reſpondendo.quæſtioni eorum,meminit angelorum: & ſoluit illorum quæſtionē inexcogitato ab illis modo. *In cœlo.* ad differentiam angelorum damnatorum,qui vocantur dæmones. deſcribit ſiquidem reſurrectionē mortuorum in ſtatu beato. hoc enim ſufficiebat quæſtioni Sadducæorum,qui omnino reſurrectionem negabant. *De reſurrectione autem mortuorum.* Contra quam directè tendebat argumentum Sadducæorum. *Non legiſtis quod dictum eſt.* Deeſt vobis, *à deo dicente vobis.* Superfluit,vobis.Exod.3.Proſequitur alteram radicem, ſcilicet ſcripturarum ignorantiam:& affert textũ ex ſcripturis Moyſi,quas Sadducæi recipiunt. *Ego ſum deus Abraham, deus Iſaac, & deus Iacob.* Non dicit,ego fui: vt intelligas quòd non loquitur de tempore, quo Abraham, Iſaac, & Iacob viuebant in hac mortali vita: ſed de præſenti tēpore quo alloquitur Moyſen poſt tot annos à morte Abrahæ,Iſaac & Iacob. *Non eſt deus.* Bis legatur deus:ita ꝙ legēdum eſt, *Non eſt deus,deus mortuorum, ſed viuentium.* Non dicit, nõ eſt dominus,quia eſt dominus & viuentium & mortuorum: ſed dicit,nõ eſt deus mortuorũ; quia eſſe deum alicuius,ſeu aliquorũ,eſt coli,haberi,æſtimaríque deum ab illo,ſeu illius.cõſtat autem mortuorũ, quatenus mortui ſunt,nullũ eſſe deum; quia ſunt mortui corpore,ſine ſenſu,ſine intellectu,ſine ęſtimatione. Et propterea Ieſus ex hac authoritate conuincit Sadducæos, ꝙ Abrahæ Iſaac & Iacob viuerent ſpiritus, quãdo deus ſcilicet tēpore Moyſi dixit hęc verba:ego ſum deus Abraham,Iſaac & Ia-

cob

cob:appellans eorũ animas ipſorum nominibus,more ſcripturę & eccleſiæ.ſancte Petre ora pro nobis.per ſynecdochen partem, animam:ſcilicet pro toto ponẽdo : quia anima eſt quodammodo totum quod eſt homo : vtpote non ſolùm præcipua eſſentiæ pars,ſed ratio omnis vitæ & operũ hominis.¶ Sed occurrit dubium : quia ex hac authoritate quãuis conuincãtur Sadducæi ꝙ animæ Abrahæ,Iſaac & Iacob ſint immortales,vtpote viuentes longè poſt mortem Abrahæ,Iſaac & Iacob:non tamen apparet quomodo hinc habeatur reſurrectio mortuorũ : ad quam tamẽ cõprobandam Ieſus inducit hãc ſcripturam, dicendo : de reſurrectione autẽ mortuorũ non legiſtis,&c. ¶ Ad hoc dicitur primò,ꝙ hæc authoritas affertur ad hominẽ,ſcilicet Sadducæum: quia radix negandi reſurrectionẽ apud Sadducæos, erat interitus animæ ſimul cũ corpore : vnde euellẽdo hanc radicem, conuincit ipſos de reſurrectione.¶ Secundò,quòd licet immortalitas animæ non conuincat philoſophos , ꝙ futura ſit reſurrectio mortuorum:conuincit tamen cultores dei expectantes cœleſtis patriæ beatitudinem perfectam:quia non eſſent perfectè beatæ animæ,niſi vnitæ corporibus bearentur. maneret enim pars ſeparata ſemper à ſuo toto:vnde in Apocaly.acceptis ſingulis ſtolis clamant expectando corpora ſua. Et propter hanc rationem ſcriptura iſta continet non ſolùm animas mortuorum viuẽtes, ſed animas colentes deum,dicẽdo: ego ſum deus Abraham,&c. vt ex ipſo cultu,reſurrectionis fides,quæ ex vita animarũ initiũ habet,compleatur.*Et audientes turbæ,mirabantur*.pro,ſtupebant. *de doctrina eius.Phariſæi autem audientes quòd ſilentium impoſuiſſet*. pro,os obturaſſet. *Sadduceis*.Hinc apparet quàm fructuoſa fuerit domini Ieſu reſpõſio data Sadduceis.argumentũ enim quod garrula voce tãquam inſolubile iactabãt,excluſum videntes,nõ ſunt conuerſi ad veritatis lumen, ſed confuſi ſiluerunt,neſciẽtes quid replicarent. *Conuenerunt in vnum : & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor*. pro , legalis. hoc eſt exercitatus in iis quæ ſunt legis. *Tentans eum : Magiſter,quod eſt mandatum magnum in lege?* Explorare intendebat, quod mãdatum cenſebat Ieſus eſſe præcipuum in lege Moyſi. *At illi Ieſus,Diliges*. Reſpondet ex ipſa lege Deutero.6.Præceptũ charitatis, quæ eſt ſuprema omnium virtutũ,antepoſuit.Diliges,hic eſt actus præceptus, nõ reſpectu cuiuſcunque obiecti , ſed *Dominum deum tuum*. Ecce obiectum ſummum. *Ex*. pro, in, *toto*. Non in parte. *Tuo corde*. hoc eſt voluntate: cuius proprius actus elicitus eſt diligere. ¶ Totalitas

autem

autem dupliciter poteſt exponi, vel poſitiuè, quòd omnis vis voluntatis apponatur ad diligendum deum. Et ſic non præcipitur exequendũ viatori: quia impoſsibile eſt, ſed implebitur in patria cœleſti. Vel negatiuè: hoc eſt: ſic dilige deum, vt nihil in tuo corde ſit contrarium dilectioni dei. Si enim diligeres hinc deum, & inde aliquid cõtrarium deo (puta conſulere dæmones) non obedires præcepto huic: quia non diligeres in toto corde, ſed in parte. Et ſimiliter intellige totalitatem in ſequentibus. *Et in tota tua anima.* hoc eſt vita animali: quæ complectitur partem ſenſitiuam & vegetatiuam. Diligere autem in anima (hoc eſt in animali vita) eſt opera omnia ad animalem vitam ſpectantia dilectioni dei ſubiicere, ad dilectionem dei ordinare, in omnibus huiuſmodi operibus dilectioni dei obſequi. non ſufficit enim vt voluntate diligamus deũ: ſed oportet in ſenſualibus delectationibus nihil admittere contrarium dilectioni dei. *Et in tota tua mente.* hoc eſt intellectu. Diligere autẽ deum intellectu, eſt intellectum à dilectione dei motum ſeu imperatũ aſſentire iis quæ ſunt fidei, & nihil contrarium diuinæ dilectioni admittere in intellectu. *Hoc eſt maximum.* pro, magnum, *& primum mandatum.* Eſt enim primum in intentione legiſlatoris, quia hoc præcipuè intendit: & magnum quantitate virtutis in genere mandatorũ, vtpote excedens reliqua, & virtualiter continens reliqua. *Secundum autem.* non æquale, ſed poſterius ac minus. *Simile eſt huic.* Dilectio enim ſimilis eſt dilectioni. *Diliges.* Ecce actus præceptus, ſimilis actui primo præcepto. *Proximum tuum.* natura rationali, capace beatitudinis & miſeriæ. *Sicut.* vel vt, *teipſum.* Non dicit, quantũ teipſum: quia quadrat ordini naturæ, moris ac charitatis (de qua ſcriptũ eſt, Ordinauit in me charitatẽ) vt plus diligam me, quàm proximũ. Sed dicit, ſicut: hoc eſt eo modo quo diligis teipſum. ¶ Aduerte prudẽs lector, quod ſicut in pręcepto primo præcipiuntur duo (ſcilicet diligere deũ, & modus diligendi in toto corde, &c.) ita in hoc ſecundo præcipiũtur duo, ſcilicet diligere proximum, & modus diligẽdi, ſicut teipſum. Quo fit vt in hoc ſecundo contineantur quatuor: quorũ duo præcipiuntur, & duo præſupponuntur. Dicendo nanque, dilige proximum ſic, duo præcipiuntur: & definiẽdo vt teipſum, duo ſupponũtur, ſcilicet diligere teipſum ſic. nam proximum diligere ſic, præcipitur ad exẽplum dilectionis propriæ & modi eius. ¶ Et hinc ſequitur primò, quòd præceptum hoc ſecundum nõ eſt de dilectione charitatis. Ex eo enim quòd præceptum hoc præſupponit dilectionem

ctionem propriam, & cõſtat quòd poteſt impleri ſine charitate (vt patet apud ſeruantes omnia præcepta ſecundæ tabulæ ſine charitate) conſequens eſt quòd nõ præſupponit dilectionẽ propriam ex charitate, nec præcipit dilectionem proximi ex charitate. Rurſus dilectio proximi præcipitur hîc ab exẽplo dilectionis propriæ, certæ & indubitatæ. niſi enim præſupponeret tui ipſius certã & indubitatam dilectionẽ, non diceret: dilige proximum ſicut teipſum. conſtat autem ꝙ dilectio propria ex charitate, non eſt certa & indubia: non ergo eſt de illa ſermo. Et confirmatur: quia ſi præciperetur hoc præcepto dilectio proximi ex charitate, dicendũ fuiſſet, diliges proximum tuum propter deũ, & nõ ſicut teipſum. Et ſi dilectio propria ex charitate ſupponeretur, dicendum fuiſſet, ſicut debes teipſum diligere, & nõ de facto, ſicut teipſum: alioquin quicũque nõ diligit ſeipſum ex charitate, exemptus eſſet ab hoc ſecundo præcepto, quod eſt ridiculum. ¶ Sequitur ſecundò, ꝙ dilectio naturalis, qua ſcilicet naturali inclinatione quilibet inclinatur ad diligendum ſeipſum, præſupponitur dicendo ſicut teipſum: & præcipitur ſimilis dilectio proximi. ¶ Manifeſtatur hoc tripliciter. Primò ex hoc, ꝙ non præcipitur dilectio ſuiipſius, ſed ſupponitur. Tria enim tantùm quũ ſint diligibilia amore amicitiæ: hoc eſt, vt quibus volumus bonũ, ſcilicet ego, deus, & proximus: ideo de dilectione dei & proximi dantur præcepta, & de dilectione propria non datur præceptũ: quia ego naturaliter amo me, nec egeo virtute aliqua in volũtate ad volendum mihi bonum, ſed ad diligendũ deum: & ſimiliter ad diligẽdum proximum virtute egeo & præcepto: quia nec ad volendum quæ dei, nec ad volendum quæ proximi ſunt, ſufficientẽ habeo à natura inclinationem. opus eſt enim ad diligendum deum charitate, & ad diligẽdum proximum iuſtitia. ¶ Secundò ex eo, quòd præceptum de dilectione charitatis, ſufficienter vnico præcepto continetur. Præcipiendo enim quòd diligatur deus ſic, vt nec in corde, nec in mẽte, nec in anima, nec in viribus admittatur aliquod contrariũ deo: implicat diligi nõ ſolùm meipſum & proximũ propter deum, ſed omnia quomodolibet referẽda in deum dilectũ: quoniam quæcunque & quoſcunque diligere propter deum, nõ eſt aliud quàm diligere deũ: ſicut diligere alia & alios propter meipſum. nõ eſt niſi diligere meipſum. At ſi præcipienda fuiſſet alio præcepto dilectio proximi ex charitate, pari aut maiori ratione præcipiẽdum explicitè fuiſſet, dilige teipſum propter deũ; quum hoc magis vrgeat, &

magnam

magnam habeat difficultatem. ¶ Tertio ex eo quòd (vt iã aliqualiter dictum eſt) dilectio non gratuita: ſed quã debeo proximo, ſecluſa charitate ſufficienter impletur ſeruando pręcepta iuſtitiæ & partium eius: puta honorando parentes, nõ occidendo, non rapiendo, non adulterãdo: & breuiter ius ſuum vnicuique reddendo, & quæcunque volumus vt faciant nobis alij, hæc eadem illis faciendo. Hæc autem ſecundæ tabulæ, comprehenſa ſub vno præcepto dilectionis proximi ſunt: ſicut omnia primæ tabulæ cõprehenſa ſunt ſub præcepto dilectionis dei. Vt ſic omnia quadrẽt. Eſt igitur literalis ſenſus huius pręcepti, diliges proximum tuum ſicut teipſum. Volito bonum naturalium moralium exteriorumque rerũ, honoris, famę, pecuniarũ agrorum &c. proximo tuo, natura rationali: ſicut hoc eſt, illo modo quo vis tibiipſi bonum. ¶ Si quæris, quis eſt ille modus? reſpondeo amice, amicabiliter. Præcipitur enim vt diligas proximum propter bonum ipſius proximi, & nõ propter tuam vtilitatem, ſicut diligis teipſum propter teipſum. Diligere enim proximũ propter teipſum, non eſt diligere proximũ, ſed eſt diligere teipſum. Eſt enim dilectio concupiſcentiæ non amicitiæ. Dicendo itaq; ſicut teipſum, præcipit vt amore amicitiæ diligas proximum, at inſtar amoris quo diligis teipſum. Amicabilia enim quæ ſunt ad alios, veniunt ex amicabilibus ad ſeipſum. *In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ.* pro, tota lex pendet & prophetæ pendent. Patet nanque, quòd omnia ſtatuta in lege & quæcunque tradunt prophetæ, ordinantur, vel ad diligendum deum ex charitate, in quo claudũtur omnia, quæ ſunt fidei, ſpei, religionis & morũ: vel ad diligendum proximũ. & in hoc clauduntur quæ ſunt iuſtitiæ, obſeruantiæ, veritatis, amicitiæ, miſericordiæ, & ſimilium. *Congregatis autem Phariſæis, interrogauit eos Ieſus, dicens, quid vobis videtur de Chriſto, cuius filius eſt? Dicunt ei, Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocat eum Dominũ, dicens, Dixit dominus domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum dominum, quomodo filius eius eſt?* Vera ſolutio quæſtionis eſt, ꝙ Meſſias habet vtranque conditionem, ſcilicet ꝙ eſt filius Dauidis, & ꝙ eſt dominus Dauidis, ſed filius eſt ſecundum quòd homo, dominus ſecundum ꝙ deus. Phariſæi autem ignorabant Meſſiam conſtare ex duabus naturis, diuina ſcilicet & humana, in vna perſona. Et propterea *nemo poterat ei reſpondere verbum.* Quia carebant potentia reſpondendi, quæ eſt ſcientia illius

ſcripturæ. *Neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare.* Ecce Phariſæi ſimiles redditi ſunt Sadducæis: quorum occluſum fuerat os.

CAPVT XXIII.

Tunc Ieſus locutus eſt ad turbas & ad diſcipulos ſuos dicens, Super cathedram Moyſi. Super ſedem docendi & iudicandi in lege dei, ſuper quam Moyſes primus ſedit, & propterea ab ipſo nominatur. *Sederunt.* Authoritatem habuerunt, præſidentes vt iudices. *Scribæ.* Doctores legis diuinæ, *Et Phariſæi.* Diuiſi à communi populo tanquam religioſiores. Nō de omnibus itaque Scribis & Phariſæis, ſed de ſedentibus ſuper ſedem Moyſi tractat. ¶ Nec dicit ſederunt ſacerdotes aut pontifices, propter reuerentiam ordinis ſacerdotalis. Lege euangelium: nunquam inuenies Ieſum nominaſſe ſacerdotes aut pontifices arguendo aut reprehendendo, ſed Scribas & Phariſæos, profeſſores ſcientiæ & morum, inſtruendo prædicatores, vt non prædicent contra ſacerdotes aut pontifices in ſpecie, propter reuerentiam ordinis. *Omnia ergo quæcunque.* Ex cathedra Moyſi, non aliunde. *Dixerint vobis ſeruare.* Hoc infinitum deficit Latinis codicibus: vt Græci teſtantur. Alia dicunt ſcienda alia credenda, alia ſeruanda. ſeruare autem commune eſt præceptis negatiuis & affirmatiuis. *Seruate.* Parendo præceptis negatiuis. *Et facite.* Parando præceptis affirmatiuis. *Secundùm opera verò eorum nolite facere.* Obedite dictis, ſed nolite imitari facta eorum. *Dicunt enim.* Ecce ratio obedientiæ: quia dicunt, quæ ſunt legis diuinæ, quæ ſunt ſanctimoniæ, quæ ſunt bonorũ morum. *Et non faciunt.* Ecce ratio non imitandi facta. Et hoc niſi eſſet peccatum, nequaquam inter alia iſtorum peccata numeraretur à domino Ieſu, nec ſolùm numeratur, ſed primo loco nominatur. Turpe enim eſt doctori quum culpa redarguit ipſum: & qui prædicas non furandum furaris, qui prædicas non mœchandum mœcharis, inquit Apoſtolus. monſtrum eſt in moralibus dicere & non facere, vita contraria doctrinæ. Et quia magis mouent exempla quàm verba, inde eſt, quòd infructuosè præſunt ij, quorum vita non preeſt, ſed authoritas, vel doctrina. Nunquam mundum conuertiſſent ad Chriſti fidem apoſtoli ac eorum proximi ſucceſſores, ſi dixiſſent & non feciſſent. nunquam eccleſiæ tot fuiſſent donatæ temporalibus bonis, ſi patres priſci quorum temporibus fuerunt data, dixiſſent & nō feciſſent. *Alligant autem.* De contentis in lege Moyſi dixit, dicunt

cunt & nõ faciunt:de adiũctis ſtatutis ſeu ordinationibus,quas ſcilicet ipſi ſedentes ſuper cathedram Moyſi addunt:modò dicit quod ligant non vnum aut duo, ſed multitudo ſignificatur vinculo ligationis. *Onera*.præcepta onerofa. *Grauia*. non leuia ſecundum ſeipſa. *Et importabilia*. hoc eſt vix portabilia. Si enim eſſent omnino importabilia,non dixiſſet, quæcunque dixerint vobis facite. *Et imponunt in humeros hominum: digito autem ſuo nolunt ea mouere*.Cogunt homines ad humeros ſupponendos illis oneribus,ad quæ ferenda nec etiam digitum ipſi volunt applicare: vt vel ſic aliqualiter eſſent inter ferentes onera. ¶ Et deſcripſit per hoc ſecundum peccatum iſtorum eximentiũ ſeipſos ab oneribus,quæ imponunt aliis, & explicauit grauitatem fere intolerabilem onerũ: vt diſcipuli & turbæ diſcerent etiam in iſtis obedire ſedentibus ſuper cathedrã Moyſi: niſi enim hæc explicaſſet ſtatim quum dixiſſet omnia,quæ dixerint facite, crederes fortè te non teneri ad obedieudum in huiuſmodi grauibus & difficilibus ad exequendum,quę prælati mãdant. ¶ Vtinam hæc verba domini Ieſu,in ſedẽtibus ſuper cathedrã Moyſi finem habuiſſent: vtinam hodie nõ verificarentur. Tot iam onera ſunt ſuper vtriuſque teſtamenti honeſtiſsima præcepta,impoſita ſuper humeros hominum, vt Chriſtiani facilè ſe ſeruire Chriſto credant, ſi tot laqueis non ſubiicerentur:& confeſſores felices ſe arbitrarentur, ſi de ſolis diuinis præceptis ſoliciti eſſe deberent.Cũ his tamen omnibus parendũ eſt Ieſu dicenti,omnia quæ dixerint ſeruare ſeruate & facite.Et ipſi quidẽ ſedentes ſuper cathedram Ieſu Chriſti,damnationẽ ſuã cognoſcant multiplicando onera: & tu Lutherane damnationẽ tuam abiiciẽdo illa. *Omnia verò opera ſua faciunt vt videantur ab hominibus*. Tertiũ peccatũ iſtorũ eſt inanis gloria, quam ipſe Ieſus videns corda,ſciebat regnare in animis eorũ,ita vt omnia opera ſua ordinarent ad gloriam humanam.Quod eſt peſsimũ: vtpote intentionem maculans etiam in bonis ex ſuo genere operibus.*Dilatant enim*.pro,autem,*phylacteria ſua*. Declarat in multis exterioribus actibus bonis aut non malis,apponi à Scribis & Phariſæis circunſtantias malas ſuperbiæ ſeu inanis gloriæ.Et incipit ab obſeruantiis legalibus.Mandatũ erat Deutero.6.ligabis verba mea quaſi ſignũ in manu tua: eruntque & mouebuntur inter oculos tuos.Hoc mandatum Phariſæi iuxta ſonũ literę ſeruare volentes,præcepta legis(ſcilicet diliges dominũ deũ tuum &c.& dominus deus tuus vnus eſt.hæc enim duo ibi pręcipiun-

tur)ſcripta ligabãt,vt dicitur in manũ ſeu brachio, & vt alijs dicunt etiam in fronte:vt inter oculos haberentur. Et hæ ſchedulę appellantur phylacteria Græco vocabulo. phylacterium enim ſonat conſeruatorium:quia ad conſeruãdum memoriam legis erant. phariſæi itaque philacteriis communibus non contenti, dilatabant ea,faciendo illa latiora,vt magis apparerent. *Et magnificant fimbrias*,deeſt.veſtimentorum ſuorum. Sicut phylacteriis latioribus,ita fimbriis maioribus vtebantur. Erant autẽ fimbriæ,hyacinthinæ vittæ poſitæ in quatuor angulis palliorũ,mãdatæ à lege Nume. decimoquinto,ad recordationem mandatorum omnium. Ita quòd phylacterium erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei dilectione ex toto corde, &c. fimbriæ autem pro generali memoria mandatorum dei:vt textus ipſi ſonant. *Amant autem primos recubitus in cœnis : & primas cathedras in ſynagogis : & ſalutationes in foro*.pro,foris: *& vocari ab hominibus Rabbi*. Quartum peccatum Phariſæorum eſt. Non vti primis locis,ſed amare prima loca in conuiuiis:& ſimiliter non vti primis cathedris,non ſalutari in foro,non vocari Rabbi,peccatum eſt,ſed amare hæc. Amor enim primorũ locorũ ad præſidendum cæteris,affectus eſt qui ſuperbiæ eſt: amor autẽ ſalutationum & nominis Rabbi,affectus eſt inanis gloriæ. *Vos autẽ nolite vocari Rabbi*. Quanuis textus Græcus careat,nolite vocari, ſed habeat, ne vocemini (& bis habet Rabbi:ita quòd ſonat ne vocemini Rabbi Rabbi) quia tamen vocari non eſt in poteſtate noſtra,ſed vocantiũ,ſenſus pręcepti eſt,nolite velle vocari. Nõ enim ꝓhibetur mihi aliena actio,ſed propria,ac per hoc nõ vocari ſed affectus vt vocet,affectus ad gloriam nominis. ❡ Et dicit Rabbi Rabbi,ad explicandum affectum ſingularioris honoris in duplicato nomine ſicut hodie duplicamus domino domino,ſcribẽtes magnis prælatis. Quia vocari Rabbi ſeu quouis alio titulo,nõ eſt actus vocati,ſed vocantis,ideo dominus Ieſus nõ prohibet vocari, ſed velle vocari,dicendo ne vocemini,ſicut non reprehenderat Scribas & Phariſæos ꝙ vocarẽtur,ſed quòd amarent vocari Rabbi. *Vnus eſt enim magiſter veſter*. Ratio quare affectus ad nomen Rabbi prohibetur eſt, quia vnus eſt doctor noſter qui eſt Chriſtus. Vis iſtius ratiõis ſi intelligatur cõſiſtere in cõmunitate(.ſ.quia ſolus Chriſtꝰ eſt magiſter veſter, hoc eſt, communis omnibus : reliqui enim ſunt doctores particulares) inſtãtiã habet:quia apoſtoli erãt doctores cõmunes vniuerſi orbis:& nõ habetur neruus rationis:quia hinc nõ ſequitur ꝙ particulares

ticulares doctores nõ debeant velle nominari doctores. nullum enim præiudiciũ fit vniuerſali doctori, ſi particulares quoq; appellãtur doctores. Sed ſi vis rationis intelligatur cõſiſtere in hoc ꝙ ſolus Chriſtus eſt doctor noſter authoritate (reliqui eñ ſunt doctores miniſterialiter tantũ) & intellectũ ſimul fuerit ꝙ volẽs vocari Rabbi, affectat honorẽ ac gloriã doctoris pro ſeipſo, habetur nexus rationis. nam affectãs ſeipſum honorari vt doctorem, nõ exhibet ſeipſum doctorẽ vt miniſtrũ alterius (miniſter enim quærit honorẽ ac gloriam illius cuius eſt miniſter) ac per hoc exhibet ſe vt doctorẽ authoritatiue, quod manifeſtè præiudicat Chriſto, qui ſol⁹ eſt doctor noſter authoritatiue. Et vt vno verbo dicatur, quia affectus nominis transfert Rabbi miniſtrũ in quaſi Rabbi authoritate, ideo iniuria fit Chriſto, qui ſolus eſt authoritatiue Rabbi. Hæc eſt vis rationis huius & ſequentium duarum ſimilium. Et hanc eſſe vim harum rationum teſtatur ipſe Ieſus, ſubiungẽdo poſt has rationes ſtatim iſta duo capita, Alterum de miniſterio, Qui maior eſt veſtrum, erit miniſter veſter. Alterũ de affectu propriæ exaltatiõis, Qui ſe exaltat, humiliabitur. Super hæc enim duo fundãtur hæ rationes: vt patet ex dictis. Vbi intellige amantes vocari Rabbi, pater, magiſter, non ex intentione velle ſibi vſurpare nomen, honorem aut gloriam Chriſti vel dei ſeu (quod idem eſt) doctoris, patris aut magiſtrĩ authoritatiue (nõ enim oportet ipſis tantã ſuperbiã imponere) ſed facto interni affectus ad honorem & gloriam propriam ex nomine doctoris patris aut magiſtri, nõ referendo honorem & gloriam in illũ cuius ſunt miniſtri, vſurpant ſibi honorẽ & gloriam doctoris patris ſeu magiſtri authoritatiue. afficitur enim ad honorẽ huiuſmodi tãquã non ſit miniſter: iuxta illud, Quid gloriaris quaſi non acceperis? Qui enim gloriatur, affectũ habet ad gloriam quaſi non acceperit, quamuis hoc non habeat in intellectu aut in intentione. ¶ Aduerte hic ꝙ in Latinis codicibus deficit hæc clauſula, qui eſt Chriſtus. In Græco enim habetur: vnus eſt enim magiſter veſter qui eſt Chriſtus. Et ſumitur magiſter pro doctore ſeu magiſtro in docendo: quia Rabbi doctorem ſeu magiſtrũ officio docẽdi ſignificat. *Omnes autẽ vos fratres eſtis.* Particula iſta nõ cum præcedente, ſed cum ſequente, quæ de patre vnico tractat, iungenda eſt, ita quòd hinc incipit mandatum aliud ſimile primo. Occaſione ſiquidem oblata ex prohibitione affectus ad nomen Rabbi, extendit ſimilẽ prohibitionem ad nomen patris, inchoans ab hoc, quòd omnes vos

fratres eſtis, quanuis multi veſtrũ multos hic habeant filios. Et verè omnes ſumus fratres, pro quanto ſumus filij vnius communis patris qui deus eſt. ſumus omnes fratres ſecundum animam rationalem (quæ præcipua eſt pars noſtri) quam non dat carnalis pater, ſed ſolus deus omnibus: ſumus omnes fratres ſecundũ vitam gratiæ, quam ſola trinitas dat. *Et patrem nolite vocare.* pro, ne vocetis, *vobis.* Circa nomen Rabbi & magiſtri inhibet vocari, quatenus pendet ex noſtro affectu: circa nomen verò patris vetat vocare. Ita quòd ipſa differentia monſtrat illic interuenire peccatum ex parte vocati: hic verò etiam ex parte vocãtis. Et verè ſic eſt. nam vocantes doctores & gubernatores, Rabbi & magiſter, non peccant: vocantes autem patrem hominum ſecundum animam (tam in eſſe naturali quàm gratuito) aliquẽ alium à deo, peccant. *Super terram.* Ad excludendum etiam Chriſtum ſecundùm quod homo (qui tunc erat ſuper terrã) ratione humanæ naturæ. *Vnus eſt enim pater veſter qui in cœlis eſt.* Nõ dicit vt in aliis duobus, qui Chriſtus eſt, ſed qui in cœlis eſt: quia eſſe hominum ſecundum animas in eſſe naturæ & in eſſe gratiæ patrem per creationem, nõ cõuenit Chriſto homini, ſed ſoli deo: creatione ſiquidẽ fit tã anima rationalis quàm gratia.

¶ Cum his tamẽ ſtat, quòd licitè vocamus patres ſecũdũ carnẽ illos, qui nos genuerunt: & patres ſecundum curam ſpiritualem prælatos: & ſic de ſimilibus. *Nec vocemini.* Quia vocari (vt iã dictum eſt) nõ eſt in poteſtate noſtra, intellige prohibitionẽ cadere non ſuper vocari abſolutè. ſed pro quãto proficiſcitur à volũtate vocatorum. Perinde ac ſi dixiſſet, nec velitis vocari. affectus enim hominis vetatur. *Magiſtri.* Inter Rabbi & magiſtrũ hoc intereſt, ꝙ omnis Rabbi eſt magiſter, ſed non econuerſo. Rabbi enim ſecundum officiũ docendi magiſter eſt: ſed magiſter etiã dicitur magiſter equitũ, magiſter domus, &c. Vnde magiſtratꝰ dicũtur qui prę ſunt reipublicę. In hoc textu magiſter nomẽ eſt, moderatoris in moribus: ita ꝙ priꝰ doctoris reſpectu partis intellectiuę, modò moderatoris reſpectu partis affectiuę nomen vſurpari ꝓhibet: nomẽ verò patris datis eſſe ſpirituale, cõmunicari ꝓhibet cuicunq; creaturæ. *Quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus.* Repetit ſimilẽ rationẽ quã attulit de nomine Rabbi. Vnde eodem modo hãc intellige quo & illam. Et verè ſolus Chriſtus eſt authoritatiue non ſolùm doctor noſter, ſed etiam magiſter morum noſtrorum. reliqui enim homines miniſtri eius ſunt ad docendũ & moderandum, ſi vere docẽt & moderãtur: aut fures

ſunt

ſunt & latrones ſi aliud docent, ſi alios mores inducũt. Totus ſiquidem ſermo iſte eſt de doctrina fidei & moribus, & vita ſpiritus: & non de doctrina geometriæ, de patribus carnalibus, & huiuſmodi. *Qui maior eſt veſtrum.* gradu ſeu officio docẽdi aut moderandi. *Erit miniſter veſter.* exhibebit ſe ad miniſtrandum vobis: recognoſcendo ſe in veritate accepiſſe maioritatem ad miniſtrandum vobis doctrinã, bonos mores, & vniuerſaliter quæ ſunt ſpiritus. Et ſubiũxit hoc ad declarãdum ſtatus officiaq; maiorum in ſua eccleſia: vt hinc intelligamus rationem præceptorum, nõ vocem ſibi Rabbi & magiſtri. *Qui autem ſe exaltauerit.* Superbus acutiſsimè deſcribitur per proprium obiectũ, dicendo ſe: nam obiectum ſuperbi non eſt honor aut gloria, ſed ipſemet: & per propriam actionem circa obiectum, dicendo exaltauerit. Affectus, ſtudium, officiumq; ſuperbi totum tendit ad exaltandum ſeipſum. *Humiliabitur.* tandem à deo. *Et qui ſe humiliauerit, exaltabitur.* Similiter intellige de obiecto & actione humilis, vt humilitas eſt nomen virtutis contrariæ vitio ſuperbiæ. ¶ Si non intelligis quomodo actus virtutis ſit humiliare ſe, diſtingue te hinc ſecundũ quod tuus es, inde ſecũdũ quod dei es: & diſcernendo inter te tuũ, & te dei, videbis congruere virtuti vt deiicias te tuum, nõ autẽ te dei: nam humiliare te dei, eſt deiicere quæ dei ſunt in te ſiue naturalia ſiue gratuita bona: humiliare autem te tuum, eſt deiicere quæ aliũde quàm à deo in te ſunt. Affectus itaq; ad ſe ſecundũ ꝙ quiſque ſuus eſt, per pronomẽ, ſe, ſignificatur in humilitate & ſuperbia. Nec hanc virtutẽ nec hoc vitiũ inuenis in Ariſtotele, ſed in euãgelio: quia euãgelica, quia Chriſtiana virtus eſt, nõ humana: moralis tamẽ eſt. ¶ Et ſubiũxit hoc tum ad declarandum dãnabilem affectũ Scribarũ & Phariſæorũ in ſupraſcriptis, ex pœna à deo diſpoſita exaltantibus ſe: tum ad declarandũ laudabilẽ affectũ obſequẽtium in nolendo vocari Rabbi, &c. ex præmio repoſito iis qui ſeipſos humiliant. *Væ autem vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ.* ad differentiam Scribarũ & Phariſæorũ non hypocritarũ. Hac enim adiectione explicat, ꝙ non omnes Scribas & Phariſæos alloquitur, nõ omnes reprehendit: ſed illos tantùm, qui erant hypocritę. Erãt enim inter illos multi boni: vt Nicodemus & Simon leproſus. *Qui.* pro, quia. Rationẽ reddit. *Clauditis regnum cælorum ante homines.* Ego aperio regnũ cœlorum, patefaciendo doctrina & exẽplo ea quæ credenda quæ ſperãda, quæ amãda in illo ſunt: vos illud clauditis, docẽtes nõ eſſe credẽdum in me, qui ſum oſtiũ regni cœlorũ.

vos enim non intratis. vos non creditis mihi. hoc enim eſſet intrare per fidem. *Nec introeuntes.* hoc eſt volentes introire, venientes ad prædicationem meam. *Sinitis intrare.* loquendo contra me, ſtatuẽdo quòd extra ſynagogam fiat qui fatetur me Chriſtum. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui,* pro, quia, *comeditis domos viduarum.* Auaritiam ſub hypocriſi arguit. *Orationes longas orantes.* In Græco habetur, prætextu longum orantes. Et clarè ſignificatur orationes longas fieri non affectu multũ orandi, ſed prętextu: hoc eſt monſtrando multum orare, vt viduæ confidant in vobis tãquam in viris ſpiritualibus & ſanctis, & recurrãt ad vos in ſuis neceſsitatibus, vt deponant apud vos pecunias & ſimilia: & ſic exhauriatis opes earũ. *Propter hoc amplius:* pro, abundãtius, *accipietis iudicium.* Duplex iniquitas (ſimulatæ ſcilicet religionis & iniqui quæſtus) duplicem exigit pœnam. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui.* pro, quia *circuitis mare & aridã vt faciatis vnum proſelytum.* Appellabatur proſelytus qui ex gentibus tranſibat ad ritum Iudæorum, ſuſcipiens circunciſionem, & cætera. *Et cùm fuerit factus, facitis eum.* veſtra culpa & mala vita veſtra, *Filium gehẽnæ duplo.* Deeſt, magis, quàm vos: quia vos rei eſtis malæ vitæ, illos autẽ veſtro exẽplo facitis malè viuentes: & præter hoc rei ſunt idololatriæ quam cõmiſerãt. Ingratitudo enim recepti doni fidei, ob malam vitam conſtituit eum debitorem omnium præteritorum. Et nihilominus facilè accidere poterat vt proſelyti conuerſantes cum magiſtris ſuis malæ vitæ, fierent duplo peiores: quia nec erant Iudæi nec Gentiles, ſicut modò Marani multi nec Iudæi nec Chriſtiani ſunt. ❡ Si autem verum eſt quod textus Græcus ſonat vtroſq; eſſe dupliciter reos, ſed proſelytos magis, verificatur ex eo quòd Scribæ & Phariſæi hypocritæ, erant rei & infidelitatis in Chriſtum, & malæ vitæ: & eiuſdem duplicis iniquitatis reos faciebãt proſelytos, & magis reos propter prædictas cauſas. *Væ vobis duces.* Ex eo quòd inter iſta octo væ, in ſolo iſto tacentur Scribæ & Phariſæi, & ad duces dicitur, væ vobis, inſinuatur quòd ad ſacerdotes ſeu Pontifices dirigitur ſermo iſte, quos pro reuerentia ordinis ſacerdotalis non nominat ſacerdotes aut Pontifices, ſed communis illis & aliis officij nomine duces aliorum, ad vitam ſanctam, ad obſeruationem legis, & cætera. *Cæci.* Ignorantia affectata ſeu craſſa & ſupina ſignificatur. *Qui* pro, quia, *dicitis: quicunque iurauerit per templum, nihil eſt.* iuramentum eſt nullum. *Quicunque autem iurauerit in auro templi, debitor eſt.* ſeruandi iuramenti. Ratio quæ fefellit

iſtos, debuit eſſe differentia propinqui & diſtantis. Putauerunt quòd templum non eſſet ſanctum, niſi in ſuperficie, quæ aurata erat: & ſimiliter altare nõ eſſe ſanctũ, ſed oblationem. Ita quòd ſubſtantia templi apud iſtos erat materia remota ſanctitatis. & ſimiliter altare tãquam vas longè diſtans ab oblatione quæ eſt ſancta: vtpote quę deo offertur. *Stulti & cæci. quid enim maius eſt, aurum, an templum?* Narrato errore ducum, confutat rationibus duabus illum. Altera ſumitur ex maioritate tẽpli ſupra aurum, & altaris ſupra munus. *Quod ſanctificat aurum.* Probatio maioritatis eſt, quia templum ſanctificat aurum, & non econuerſo. Quum enim non omne aurum ſanctum ſit, ſed illud quod ad ornamentum eſt templi, conſequens eſt vt ex templo ſanctitatem contrahat aurum. templum enim ipſum ſiue cum auro, ſiue ſine auro ſanctum eſt: & ſimile eſt de altari & dono. nã altare ſiue cũ dono, ſiue ſine dono ſanctum eſt: quia altare dei eſt. donum autẽ ſanctificatur ex altari: quia non poterat niſi in altari offerri. *Et quicunque iurauerit in altari, nihil eſt: quicunque autem iurauerit in dono quod eſt ſuper illud, debet. Cæci, quid enim maius eſt, donum, an altare, quod ſanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ ſuper illud ſunt.* Duo dicebãt iſti duces. Primùm præferebãt aurũ templo, & oblationem altari in ſanctitate. & cõtra hoc militauit prima ratio. Secundum, ꝙ iuramentum per altare aut per tẽplũ erat nullũ, & cõtra hoc tẽdit hæc ratio, procedẽs circa altare ex incluſiõe: quia in iuramẽto per altare clauditur iurare per oblationẽ quæ ſuper illud offertur. Et in prõptu eſt ratio veritatis huius. Et repetitur ſtulti & cæci quid maius eſt: quia iurans in altari, iurat in illo ſecundũ ꝙ altaris officiũ habet. cõſtat autẽ altaris officiũ eſſe quòd offerant ſuper ipſum deo ſacrificia &c. Iurans igitur in altari, iurat in omnibus quę ſunt ſuper altare quatenus altare eſt: ac per hoc in oblationibus ſuper altare. *Et quicũque iurauerit in tẽplo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipſo.* Proſequitur applicãdo rationẽ ad tẽplum: quia iurare per templũ, includit iurare per deũ. Et ſimiliter in promptu claritas eſt: quia templum vt tẽplum eſt habitaculũ dei, eſt domus dei. *Et qui iurat in cælo.* Vel ad clariorẽ doctrinã affertur hoc ſimile, vel errabant quoque in hoc ꝙ putabant iuramentũ per cœlũ non eſſe iuramẽtum. quod hîc cõfutatur. *Iurat in throno dei, & in eo qui ſedet ſuper eum.* Aduerte in verbis domini explicari tria: cœlũ thronum dei, & deum ſedentem in eo: ad docendum nos, quòd non ſolùm iurare per templum dei, per altare dei, & ſimilia quæ immediatam

mediatam habẽt relationem dei, eſt verè iurare, ſed etiam iurare per creaturas quæ per medium dicuntur dei. Cœlum enim ſecundum ſeipſum res naturalis eſt: ſed vt induit ratione ſedis diuinæ, ingreditur ordinem diuinorum: & ratione huius intelligitur aſſumi in iuramentum. ❡ Et ratio quare dominus Ieſus interpretanda ſic docet iuramenta, fundatur ſuper natura iuramẽti. Iurare nãque eſt inuocare in teſtem deũ: ac per hoc quicunque iurat conuincitur ex hoc ꝙ iurat, quòd deum inuocat in teſtem: ac per hoc per quãcunque rem iurat, vtitur illa re vt diuina eſt; vt dei eſt, vt deus in illa, ſeu per illam, ſeu ex illa, ſeu cũ illa, &c. teſtis ſit. Et propterea iurare per creaturas eſt obligatorium. Et hoc ignorabant duces iſti cæci. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui* pro, quia, *decimatis mentham & anethum & cyminum*. decimam ſoluitis horum minimorũ. *Et reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis*. Ecce peccatum in magnis. *Iudicium*. in iis quæ ſunt debita alteri. *Et miſericordiam*. in iis quæ ſunt neceſſaria licet non debita pauperibus & vniuerſaliter indigentibus. *Et fidem*. hoc eſt veritatem ſeu veracitatem in verbis, in promiſsis, in factis: hanc enim virtutem directè, & primò relinquunt hypocritæ: hypocriſis enim vitium eſt virtuti huic contrarium. *Hæc oportuit facere*. miſericordiam, iudiciũ, & fidem. *Et illa non omittere*. decimare mentham, anethum & cyminum. Et dixit hęc, ne putares Ieſum reprehendiſſe obſeruationem minimorum: Non vituperat ſeruantes minima, ſed ſimulantes ſe obſeruatores legis ſeruando minima. Et cõuincitur ſimulatio: quia ſi ſtudio ſeruãde legis ſeruarẽt minima, multo magis ſeruarẽt maiora; quorũ tranſgreſſio eneruat legem. *Duces cæci*. Scribas & Phariſęos hypocritas, appellat duces aliorum: illos doctrina, iſtos profeſsione ſanctimoniæ, cæcos verò in opere proprio, non euitãdo incurrere in tam manifeſtam peruerſitatem. *Excolantes culicem*. Metaphoricus eſt ſermo à potu ſumpto. Culicem excolare, eſt vinum in quo appareт culex colare per linteum: ita quòd culex cum omni ſua immunditia extra reſtęt in linteo, vt ſic vinum mundum bibatur; Vbi ſumma diligentia deſcribitur ad euitãdam minimam immunditiam in potu. Cõſueuimus enim ſi quãdo culicem in cyatho videmus, contenti eſſe ſimplici extractione eiuſdem: ſed hic deſcribitur colatio adhibita. *Camelum autem glutientes*. Nihil commune eſt camelo & glutitioni: nullaq; conſonantia reſpondet excolationi culicis, glutitio cameli. Propter quæ crediderim ego tam Græcum quàm Latinum textum corruptum haberi in

ri in nomine proprio iſtius animalis. Cõtextus metaphoræ exigit, vt animal aliquod magnum ſignificetur quod deglutiri bibendo poteſt: alioquin non quadrat metaphora. Sonat enim parabola hæc quòd bibendo hinc euitatis tanta diligentia minimam culicis immunditiam, ita quòd excolatis eum, inde autem glutitis (proculdubio bibendo) animal magnum immundum: puta muſcam magnã, quam vulgariter dicimus muſconem. Si diceretur œſtrum apud Græcos, aſilum apud nos, ſenſum clarũ haberemus, quanuis aſilus non currat ad vinum aut aquam, ſed infeſtus ſit bobus. ¶ Certiores autẽ eſſe poſſumus quòd hic eſt literalis ſenſus quem diximus, ex eo quòd ſic & non aliter quadrant omnia. & directè ſignificatur peruerſitas Scribarum & Phariſæorum in ſeruando minima & contemnendo grauiora, ſicut euitantes in potu culicis minimam immũditiam tanta diligentia, & glutiendo in potu aſilum, aut veſpam, aut muſconẽ ſi dici licet. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *mundatis quod foris eſt calicis & paropſidis: intus autem pleni eſtis.* pro, plena ſunt, *rapina & immunditia.* pro iniuſtitia. Corruptum eſſe textum teſtatur textus Græcus, teſtatur & ipſe cõtextus ſermonis: nam ſubiungendo, munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis, vt fiat & id quod foris eſt mundum, clarè manifeſtat quod prius dixerat, quòd plena ſunt calix & paropſis rapina & iniuſtitia. Eſt ergo ſenſus literalis, quòd Phariſæi mundabant vaſa potus & ciborum, ſed contenta in vaſis vtriſque erant immunda: vtpote malè acquiſita, ſcilicet ex rapina. Et propterea dicitur quod mundent quod eſt intus: hoc eſt, contenta in vaſis. Et intendit ad literam, quòd cibus & potus Phariſæorũ erat ex rapina, & tamen quaſi viri mundi nõ comedebant, neque bibebant niſi in vaſis mundis. ¶ Et per calicem intellige omne poculum: & per paropſidem omne catinum cibi. Græca eſt enim dictio: Latinè patina ſeu catinum dicitur. *Phariſæi cæce, munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis: vt fiat & quod foris eſt mundum. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis: quæ à foris.* pro, foris, *parent.* pro apparent, *hominibus ſpecioſa, intus verò plena ſunt oßibus mortuorum, & omni ſpurcitia. Sic & vos à foris.* pro, foris, *quidem paretis.* pro, appareтis, *hominibus iuſti: intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ; qui.* pro, quia, *ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum: & dicitis, ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus.* pro, non fuiſſemus

mus, *ſocij eorum in ſanguine prophetarum. Itaque teſtimonio eſtis vobiſmetipſis quia filij eſtis eorum qui prophetas occiderunt*. Aduerte ꝙ ædificare & ornare ſepulchra prophetarum, ſi cõſideratur vt fit affectu religionis, actus eſt laudabilis, nec eſt teſtificatio mali: ſed ſi cõſideratur vt eſt cõſummatio operis circa mortuos, ſic eſt actus conſummatorius occiſionis, prius enim occidunt, deinde ſepeliunt. Ex eo itaque ꝙ patres occiderunt, & ipſi ſepeliũt, conſummant facto (quãuis non intentione) opus paternũ. Ita quòd teſtimonio eſtis & verbo (dicendo quòd patres noſtri interfecerũt) & facto ſepulturæ, conſummando opus paternum, ꝙ eſtis filij homicidarũ. ¶ Et merebãtur Phariſæi hanc retortionem ſuorum operum in malũ: quia non religioſo animo, ſed ex hypocriſi ædificabãt & ornabãt ſepulchra prophetarum vt monſtrarent ſe horrere crimina patrum ſuorũ contra prophetas: & tamen perſequebantur Ieſum caput omnium prophetarum. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum*. Deus olim dixit Abrahæ, Nondum ſunt completæ iniquitates Amorrhæorum. ſic modò Ieſus dicit implendas eſſe iniquitates patrum. Sub menſura nãque iniquitatum Iudæorum, quæ iam inceperant in patribus, comprehendebatur occiſio Chriſti, & perſecutio diſcipulorum eius. & propterea Scribis & Phariſæis dicitur: implete mẽſuram patrum veſtrorum. ¶ Nec imperãdo, ſed permittendo futura, dicit, implete: ſecundum conſuetum loquendi modum, quo dicimus perſecutoribus noſtris, facite totum quod concepiſtis. *Serpentes*. morſu. *genimina*. ſeu germina, progenies. *viperarum*. ex parentibus venenoſis geniti, vndique venenum habentes. Et dixit hoc, monſtrans ipſos mendaciter dixiſſe: ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non fuiſſemus ſocij eorum in ſanguine prophetarum. *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?* Quanuis habeatis hîc modos fugiendi iudicia hominum: nullus tamen erit vobis modus fugiẽdi à iudicio gehennæ: hoc eſt pœnæ infernalis. *Ideo dico vobis*. Superfluunt hæ duæ dictiones. ad conuincendum vos eſſe ſimiles patribus, qui occiderunt prophetas. *Ecce*. Demonſtrat tempus inſtans, ſcilicet ſuæ reſurrectionis. *Ego*. in cœlis reſidens. *Mitto*. in pentecoſte. *Ad vos*. Iudæos. Extendit ſermonẽ ad omnes, qui hactenus allocutus eſt Scribas & Phariſæos. *Prophetas*. Actuum 12. erant in eccleſia Antiochiæ prophetæ.

Et ſapientes. circa diuina. *Et Scribas*. doctos in lege; apoſtolos ſcilicet & diſcipulos meos. *Et ex illis occidetis & crucifigetis: & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris: & perſequemini de ciuitate*

in ciui

in ciuitatem. Vt. cauſam meritoriam denotat. *Veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus.* hoc eſt pœna debita pro effuſione omnis ſanguinis iuſti. Non magna, ſed maxima eſt pœna iſta, continens in ſe pœnas cuiuſque occiſoris cuiuſcunque iuſti. Non ſignificatur ꝙ iſti dabunt pœnas pro Cain, & pro aliis homicidis (nō enim bis punit deus) ſed ꝙ luent pœnam æquiualentem pœnis omnium homicidarum, non quorumcunque, ſed iuſtorum. Et ſignificatur per hoc enormitas grauiſsima criminis Iudæorum. Et verè ſic fuit: quia patres ſæuierunt in homines, iſti in Chriſtū deum & hominem. Vnde ipſe dixit: Saule Saule, quid me perſequeris?

Qui effuſus eſt ſuper terram à ſanguine Abel iuſti, vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ. Hæc particula dupliciter poteſt apponi præcedenti: vel reſtrictiuè: vt ſcilicet non loquatur Ieſus de effuſo ſanguine iuſto omni ſimpliciter & abſolutè. ſed vſque ad certum tēpus, ſcilicet à principio mundi (quo occiſus eſt Abel à fratre ſuo Cain) vſque ad tēpus Ioas Regis Iuda: quo occiſus eſt Zacharias filius Ioiadæ, qui nūcupatur Barachias (hoc eſt benedictus domini) propter eius ſanctitatē: vel erat binomius, ita ꝙ vocabatur Ioiada, & Barachias: ſicut pater Dauidis vocabatur Ieſſe & Iſai. Hic ſenſus nullā habet contradictionē, ſed queſtionē quare vſque ad illud tēpus tantùm, & nō amplius: quum poſtea fuerit occiſus tam Eſaias, quàm Hieremias à Iudæis. ¶ Alter ſenſus eſt, vt apponatur explicatiuè: vt ſcilicet declaret omnem iuſtum ſanguinē effuſum ab his duobus, ſcilicet Abel & Zacharia. Sed tunc etiā inſurgit quæſtio, quare ab his duobus explicatur omnis ſanguis iuſtus? Ad hoc dicitur, ꝙ hi duo inducti ſunt tanquam extremi inter iuſtos occiſos, quos ſacra ſcriptura veteris teſtamēti nominat. Extremos autē non ſecundum iuſtitiam aut ſanctitatē, ſed dignitatē. Alter enim eſt ſummum extremū, ſcilicet Zacharias Pontifex, vtpote filius Ioiadæ pontificis: alter eſt infimum extremū, ſcilicet Abel paſtor ouium. Vel (quod potiùs crediderim) ideo hi ſoli inducuntur; quia in his tantū ſcriptura petitionem vindictæ explicat. In Abel: ecce ſanguis fratris tui clamat ad me de terra. In Zacharia: videat dominus & requirat. 2. Paralip. 24. Quia enim de vindicta ſanguinis iuſti Ieſus loquebatur, par fuit vt illorum iuſtorū ſanguinem cōmemoraret, quorū vindicta petita traditur in ſacra ſcriptura; vt ex his duabus vltionibus petitis, intelligantur ſimiliter petitę vindictæ coram deo omnium aliorū iuſtorum: ac per hoc rationabiliter dictum ſit: vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, tāquam petēs

vindictam

vindictá,à ſanguine Abel iuſti,cuius ſanguis clamauit ad deum vſque ad ſanguinē Zachariæ,qui moriens dixit,videat dominus & requirat. *Quem occidiſtis.* lapidando ad imperium Regis Ioas. *Inter templum & altare.* In atrio templi erat altare holocauſtorum:ita quod inter templum & altare holocauſtorum erat ſpatium quoddam in quo erat lauatorium. Latitudo illius ſpatij ſignificatur dicendo,inter templum & altare. *Amen dico vobis venient hæc omnia.* mala pœnæ,debita pro vniuerſo iuſtorum ſanguine effuſo. *Super generationem iſtam.* Infra quadraginta ſiquidem annos mala hæc ſuperuenerunt. Quæ fuerūt tanta,vt incredibilia videātur:præter obdurationis perſeuerantis pœnā, quæ eſt maior omnibus quas paſsi ſunt,& patientur miſeriis:vt non immeritò dictum ſit veterum ſuper eos omnem ſanguinem iuſtum,&c. *Hieruſalem Hieruſalem.* Stringit ſermonem,alloquendo nominatim ciuitatē Hieroſolymitanam. Conduplicat autē nomen,exaggerādo conditionem ciuitatis, tot dignitatibus,gratiis & beneficiis donatæ. *Quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſsi ſunt.* Non dicit,occidiſti & lapidaſti, tanquam perfecerit iam ſua crimina:ſed occidis & lapidas, perſeuerans in criminibus iſtis,verè enim perſeuerauit:occidendo Chriſtum,lapidando Stephanum, deinde Iacobum. *Quotiens volui.* voluntate ſigni: præcipiendo, monendo,viſitando per prophetas, & demum per meipſum. Hæc enim omnia ſigna ſunt cōgregare volentis. *Congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſub alis.* hoc eſt cōgregare non qualitercūque,ſed ſub protectione mea habiturus vos materno affectu, more gallinæ reſpectu pullorum. *Et noluiſti.* pro,noluiſtis.cōgregari ſub me. Deus licet non habeat niſi vnam voluntatem, & vnum velle quod eſt ſubſtantia eius:velle tamen diuinum relatum ad precepta,monita, conſilia, prohibitiones & ſimilia,appellatur à theologis voluntas ſigni:cōtra quam volumus quotiens peccamus,nō obediendō præceptis dei. Et de hoc velle eſt ſermo,quū dicitur,quotiens volui,& noluiſtis. Relatum verò ad illa quę ab æterno diſpoſuit executioni mādari,vocatur volūtas beneplaciti. De qua ſcriptū eſt:Omnia quæcūq; voluit fecit,& volūtati eius quis reſtitit,&c. ¶ Aduerte hîc,quod Ieſus dicendo quotiens volui,monſtrat ſe eſſe deum: vt pote qui totiens tempore præteritorum prophetarum voluit cōgregare filios Hieruſalem. *Ecce.* Demonſtrantis eſt pœnam deſtructionis. *Relinquetur.* pro,relinquitur. Demonſtrat ſiquidem tāquam præſentem deſtructionem Hieruſalem, infra

infra quadrageſimum annum ſubſecutam: quum propter breuitatem temporis, tum propter cauſam deſtructionis præſentem, nam infra illam hebdomadam crucifixerunt Chriſtum: propter quod meruerunt, quòd relinqueretur ciuitas deſerta. *Vobis domus veſtra deſerta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo.* Tempus demonſtrat nō ſermonis illius, ſed mortis ſuæ imminentis. *Donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine domini.* hoc eſt vſque ad meum aduentum glorioſum, quādo conuerſi ad veritatem, credentes in me, dicetis, confitendo me verum Meſsiam, benedictus qui venit, &c.

CAPVT XXIIII.

ET egreſſus Ieſus de tēplo ibat: & acceſſerunt diſcipuli eius vt oſtenderent ei ædificationes tēpli. Quia audierant, Ecce relinquetur domus deſerta, monſtrare volunt Ieſu ædificium templi, prouocaturi ad miſericordiā: vel vt clarè intelligāt, ſi deſertio hæc erit cum deſtructione templi. *Ipſe autē reſpondens.* pro, Ieſus autē. Superfluit, reſpondens. *Dixit illis: Videtis.* Deeſt nónne. Legendū eſt, *Nónne videtis hæc omnia? Amen dico vobis: non relinquetur hic lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.* Totalis deſtructio templi clarè prædicitur. *Sedente autem eo ſuper montem Oliueti, acceſſerunt ad eum diſcipuli eius ſecretò.* pro, ſeorſum, *dicentes: Dic nobis.* Nota peti tria. *quando hæc erunt.* quæ dixiſti de ciuitate & templo. Petunt dici ſibi tempus deſolationis Hieruſalem & templi. *Et quod ſignum aduentus tui.* Ecce ſecundum, quo petunt ſcire ſignum aduentus Chriſti ad iudicium. *Et conſummationis ſeculi?* Tertium quod petunt ſibi dici, eſt ſignum conſummationis mundi huius. *Et reſpondens Ieſus,* ad ſingula quæſita ſigillatim. *Dixit eis: Videte.* Inchoat reſpondendo ad tertium quæſitum, ſcilicet de ſigno conſummationis mūdi. Et circa duo monet eſſe cautos. *Ne quis vos ſeducat.* Ecce primum, ſpectans ad partem hominis intellectiuam. *Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego ſum Chriſtus.* Periculum ſeductionis explicat ex multitudine Antichriſtorum: ſignificans ad literam, quòd nō vnus tantùm, ſed multi Antichriſti futuri eſſent ante conſummationem mundi. *Et multos ſeducent.* Non vanè vſurpabunt nomen Chriſti, ſed cum effectu deceptionis multorum: tantò ergo magis videte, ne vos ſitis in numero eorum qui ſeducentur. *Audituri enim eſtis prælia & opiniones præliorum.* pro, bella & rumores bellorum. Ordo præpoſterus: ſententia enim incipit ibi, *Videte ne turbemini.* Et eſt

ſecundum

ſecundum cauendum, ſpectans ad partē hominis affectiuam. Et monet vt ſtudiū adhibeant ne turbentur, timore, audiēdo prælia quæ cōmittuntur, & rumores præliorum futurorum. *Oportet enim.* Deeſt omnia, *hæc fieri.* ex neceſsitate humanorum appetituum. *Sed nondum eſt finis.* hæc non ſunt ſigna conſummationis mundi. *Conſurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum.* Ne aliqua pauca prælia intelligerent, extendit ſermonem ad gentes & regna diuerſa. *Et erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus per loca.* Malis quæ ſibi inuicem homines inferunt, adiungit mala proueniētia non ab homine: vt intelligant nec etiam iſta mala futura eſſe ſigna conſummationis mūdi. Vnde & ſubdit, *Hæc autem omnia.* ſcilicet bellum, fames, peſtis, terræmotus & ſimilia. *Initia ſunt dolorum.* non termini. *Tunc.* inter hæc tempora tot viciſsitudinibus malorum ſubiecta. *Tradent vos.* diſcipulos meos. *in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Non dicit omnibus hominibus, ſed omnibus gentibus. Hoc neſcio adimpletum adhuc: ſed non dubito implendum. ¶ Et intendit per hæc Ieſus cumulare rationes vtriuſque monitionis. Prius enim ex cōmunibus, & modò ex propriis malis futuris monet ne ſeducantur, ne turbentur. *Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent: & odio habebunt inuicem.* Auget rationem cauendi ex multiplici ratione ruinæ futuræ multis Chriſtianis. Prima ratio eſt ſcandalū: nam multi quaſi impingent in varias occaſiones peccādi, & præcipuè in exempla aliorum. Et ſcandalizabuntur: hoc eſt, impingendo cadent. *Et multi pſeudo prophetæ ſurgent, & ſeducent multos.* Superius dixerat multos Antichriſtos: modò adiungit multos pſeudo prophetas. Et eſt ſecūda ratio ruinæ per viā ſeductionis: ſub quibus omnes hæreſum doctores cū reliquis ſimulata ſanctitate ſeductoribus comprehendi poſſunt. *Et quoniam abundabit iniquitas.* Tertia ratio ruinæ eſt abundantia iniquitatis, tum multitudine ac magnitudine, tum præualēdo afflictiones ac oppreſſiones varias inferendo. Et ſic per viam timoris & laſsitudinis.

Refrigeſcet charitas multorum. Charitas ſignificat vel amorem ipſum, vel formam amādi, quæ virtus theologalis eſt infuſa. Frigere poteſt charitas, hoc eſt amor erga deum, & erga proximos proper deum: ſed charitas quæ eſt amoris huius forma, nō compatitur ſe frigere, ſi eſt, nā operatur magna ſi eſt: ſed hanc ipſam charitatem frigeſieri, eſt ipſam deſinere, eſt animum charitatē habētem oppreſsionibus ſeu timoribus ſuccumbere, & charitatem perde

tem perdere,non ex quibuſq;,ſed ex abundanti iniquitate, excellentibus cauſis.Et ſignificatur iſte modus perdẽdi charitatẽ per frigere:quia licet infuſa charitas perdatur,acquiſita tamen vſu charitas(quæ eſt ipſe amor) frigeſcit: dum nõ ex intẽtione, ſed paſsione deficit ab integro amore dei.reſtat enim animus amans deum,ſed frigidè: quia non ex toto corde. *Qui autẽ perſeuerauerit vſque in finem hic ſaluus erit.*Hæc aduerſatiua particula,monſtrat frigus charitatis inferre priuationẽ ſalutis. Et intendit, quod inter tot mala aliqui ruent ſcandalo,aliqui ſeductione,aliqui victi ab afflictionibus ſeu timoribus:& ſolus perſeuerans vſque in finem vitæ propriæ (non ob ſcandala non ob ſeductiones,non ob paſsiones deſiſtens) erit ſaluus,vt bene videant ne ſeducantur,nẹ turbentuř. *Et prædicabitur hoc euangeliũ.* Hoc eſt vltimum ſignum conſummationis mundi.*Regni* ſupple cœlorum.Non eſt euangeliũ Chriſti euangelium ſeruitutis,pœnarum,tormentorum,aut virtutum abſolutè,ſed regni,non terreni,ſed cœlorũ.reliqua enim ad hoc vt regnemus cũ Chriſto, bene annunciantur.*In vniuerſo orbe.*non in parte.*in teſtimonium.* ad teſtimonium perhibendũ de regno cœlorũ, reuelato & aperto per Ieſum Chriſtum.*Omnibus.*non aliquibus. *Gentibus.*ita ꝙ ſic prædicabitur in vniuerſo orbe,vt nulla gens exempta relinquatur à teſtificatione regni cœlorum per Chriſtũ facta,&c.Et intendit per hoc,quòd non ſola fama perueniet ad omnes gentes de euangelio Chriſti,ſed quòd ſic prædicabitur,vt perueniat ad omnes gentes teſtimoniũ euangelicũ: ita vt ſint inexcuſabiles ſi noluerint credere.¶ Hanc prædicationẽ neſcio adimpletã,ſed nõ dubito adimplẽdã.Aetate noſtra audimus multas nationes ignotas patribus noſtris,inueniri à nauigatione Hiſpana.nauigatur ſiquidẽ ſub polo antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus.Quod prioribus ſeculis non fuit auditum:quibus ſub æquinoctiali habitatio vix comperta fuit, *Et tunc.*omnibus prædictis adimpletis & non ante.*Veniet conſummatio.* Non dicit conſummatio huius vel illius, ſed abſolutè conſummatio: quia de conſummatione mundi huius loquitur,directè concludẽs reſponſionem ad quæſitum diſcipulorum,dic nobis quod ſignũ, conſummationis ſeculi.¶ Si omnia hæc domini dicta colliges hauries dominum pinxiſſe tempus vſque ad conſummationem mũdi habiturum mala quidem communia præliorum,&c.pro initiis æterni mali:non pro ſignis conſummationis:mala verò propria propter nomẽ eius,pro meritis ęternę ſalutis:& multos

Antichriſtos, multos pſeudoprophetas, multorũ ſeductionem, ſcãdalum, frigentẽ charitatem, odium Chriſtianorum pro meritis æterni mali, prędicationẽ autem euãgelij apud omnes gentes, pro ſigno infallibili conſummationis mundi ex diffinitione diuina. Sic vt diſcipuli diſcerẽt ſigna neceſſariò præcedentia cõſummationem ſeculi: & non ſigna monſtrantia conſummationẽ mundi quaſi in ianuis, ſeu ad certum tempus poſt ſigna hæc. *Quum ergo.* Quia reſpondet principali quæſito de tẽpore deſtructionis Hieruſalem & tẽpli, ideo nota illationis vtitur. qua non inferuntur dicenda ex dictis: ſed ꝙ accedit ad reſpondẽdum ad præcipuẽ quæſitum, ſcilicet quando hæc erunt? *Videritis.* Multi enim illius ætatis vixerunt vſque ad tẽpus deſolationis: & videre potuerunt hæc. *Abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele propheta.* Danielis 9. ſcribitur. & erit in templo abominatio deſolationis: & vſq; ad conſummationẽ & finẽ perſeuerabit deſolatio. ¶ Nota prudens lector, ꝙ Ieſus afferens hanc Danielis prophetiã, adiunxit, qui legit intelligat: proculdubio ad reddendum nos cautos ne fallamur in ſenſu ꝓphetiæ huius, & cõſequẽter in verbis ipſius Ieſu. Videbat ſiquidẽ multos abominationis nomine intelligere aut intellecturos ſimulachrũ aliquod futurũ in tẽplo: ſicut fuerat tẽpore Antiochi, vt dicitur 1. Macca. 1. quod author illius libri interpretatus eſt idolum deſolationis, applicãdo prophetiã Danielis ad illud. Et præueniens monet, qui legit intelligat. ¶ Nullus melior interpres Luca euangeliſta eſt: qui exercitũ Romanorũ docuit intelligendũ nomine abominationis deſolationis. Et verè ipſa Danielis verba hoc ſignificant. nam non dicit, erit abominatio in templo: ſed ſpecificauit abominationem, adiungendo deſolationis. Acſi apertè diceret, non dico erit abominatio, hoc eſt abominãdum ſimulachrũ, ſed erit abominatio deſolationis. Significando, quòd non terræmotu, nõ diluuio, nõ cœleſti igne deſolatio templi erit, ſed ex abominabilibus idololatris: vt rei probauit euentus. Lucam autem euãgeliſtã hunc docuiſſe ſenſum, apparet 21. cap. ex eo ꝙ eadem verba ſubiuncta hic & ibi (ſcilicet, tunc qui in Iudæa ſunt fugiãt ad montes, & reliqua) monſtrant hæc apud Matthæũ verba de abominatione deſolationis, intelligi ad literã de deſtructione Hieruſalem: ac per hoc pręcedentia apud Lucam verba (ſcilicet, quũ videritis circundari ab exercitu Hieruſalẽ) explicatiua eſſe verborum Ieſu apud Matthæum, quũ videritis abominationem deſolationis. Et conuincitur quodammodo hic ſenſus ex ſubiunctis

iunctis,tunc qui in Iudæa ſunt,fugiant,&c.Tempus nanque fugiendi fuit ad literam tempus illius exercitus:& nullum legitur tempus ſimulachri ſucceſsiſſe quo fuerit fugiẽdum. *Stantẽ in loco ſancto:qui legit intelligat*. Verè ſtetit in loco ſancto Romanus exercitus:qui nõ cecidit,ſed perſeuerauit deſolando & ſanctam ciuitatem & ſanctum templum. *Tunc*. quando appropinquabit ciuitati Hieroſolymitanæ hæc abominatio exercitus circa ciuitatem ſanctam.*Qui in Iudea*.in ſorte tribus Iudæ.illa enim pars circa Hieruſalem affligetur.*Sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto,non deſcendat tollere aliquid de domo ſua*.Non dicit non deſcendat, ſed non deſcendat ad tollendum res ſuas domeſticas,ſed ad fugiendum dimiſsis omnibus. *Et qui in agro,non reuertatur tollere tunicam ſuam*. pro,veſtimenta,ſeu pallia ſua.*Ve autem prægnantibus*. non valentibus fugere propter onus ventris. *Et nutrientibus*.pro,lactantibus. quæ nequeunt dimittere infantulos ſuos,& expeditè fugere.Propterea enim tã prægnãtibus quàm lactantibus dixit væ: quia non poſſunt expeditè fugere,ſicut in tecto vel agro occupati, qui poſſunt relinquere res domeſticas & veſtimenta.*In illis diebus.Orate autem*. Impedimenta rerum monuit relinquenda,impedimenta filiorum compatiendo prędixit:impedimenta temporum oratione tollenda docet.*Vt non fiat fuga veſtra in hyeme*.incommoda ad iter fugæ.*vel ſabbato*. in quo nõ licet iter longũ agere.Nec per hoc intelligas peccatum fuiſſe,ſi ſabbato longũ peregiſſent iter fugiendo(quoniam neceſsitatis articulus excuſaſſet à peccato toto) ſed intellige animos eorum ratione ſabbati turbandos:hinc timore ne fortè violetur ſabbatum,inde cauſa fugę impellente. animo enim fluctuante ſi cauſa fugiendi ſit tanta,vt non ſit habenda ratio ſabbati, impeditur homo ab expeditè fugere.Et dixit tot de fuga, ad ſignificandum quòd ſola fuga prouidendum cuique tunc erit.*Erit enim*. Particula hæc non eſt pars reſponſionis ad primum quæſitum de tempore deſolationis templi,ſed eſt principium reſpõſionis ad ſecundũ quæſitum,ſcilicet quod ſignũ aduentus tui.Et cõtinuatur cũ dictis ad quæſitũ de conſummatione ſeculi.Ita ꝙ coniunctio,enim,rationem reddit nõ dictorum circa deſtructionẽ Hieruſalem & templi,ſed dictorum circa cõſummationem mundi ex aduẽtu glorioſo Ieſu.Et per modũ interpoſitionis intelligendus eſt Matthæus, interponẽs ſigna deſtructionis templi inter ea,quæ ſunt conſummationis ſeculi,& ea quę ſunt aduentus Ieſu glorioſi:vt finita interpoſitione con-

tinuet enim. ¶ Hanc ſiquidem particulam non tractare de tribulatione Hieruſalẽ, apparet tunc ex eo ꝙ non conſtat tribulationem Hieruſalem fuiſſe maiorem omnibus præteritis ab initio mundi: vel rectius loquendo fuiſſe talem, qualis non fuit ab initio mundi, &c. textus enim non dicit quanta nõ fuit, ſed qualis non fuit. ¶ Tum ex eo ꝙ non conſtat nullam poſt futurã talem. Sed hic eſt ſcrupulus: quia interpres Latinus tranſtulit, neque fiet: Græcus autẽ textus habet, neque fiat, ita ꝙ optatiuè dicitur per modũ abominantis, neque fiat deinceps talis tribulatio: & ſic in idẽ redit qualitas. De tribulatione itaque futura tẽpore Antichriſti eſt ſerm : credimus enim illã futurã maiorem in quãtitate & qualitate, quàm fuerit Hieroſolymitana. ¶ Tũ præcipuè quia textus clarè loquitur de ſalute omnis carnis, & nõ alicuius carnis. ſ. exiſtentis in Hieruſalẽ. Et hæc ratio meum cogit intellectũ. ¶ Tum quia textus dicit breuiandos dies illos propter electos ſimpliciter & abſolutè. & non dicit propter electos hos vel illos: aut in tali loco, puta in Hieruſalẽ. ¶ Tũ quia inferius nulla alia tribulatione deſcripta ſubiũgitur, ſtatim autẽ poſt tribulationẽ illorũ dierũ ſol obſcurabitur, cũ reliquis clarè ſpectãtibus ad aduentũ Chriſti glorioſum, vt intelligamus tribulationẽ, quæ hic deſcribitur eſſe illã, poſt quã ſtatim ſol obſcurabitur, &c. Ex his itaque apparet particulam hanc ad literã tractare de tribulatione futura ante aduentum Chriſti ad iudiciũ: & Matthæum tacuiſſe, quã Lucas explicauit tribulationẽ Hieruſalem magnam. *Tunc*. inter ſigna aduentus mei. *Tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vſque modo.* Nõ dicit quãta non fuit: quia tanta, imò maior fuit in diluuio vniuerſali. *Neque fiet* pro, fiat. futuro tempore. *Et niſi breuiati*, numero. *fuiſſent dies illi, non fieret*. pro, eſſet: ſeu fuiſſet. *ſalua*. à morte corporis. *omnis caro*, humana, omnis homo. Iuxta morem ſcripturæ, omnis caro fœnũ, & rurſus, videbit omnis caro ſalutare dei. Dicẽdo omnis caro, ipſis nominibus ſignificat, ꝙ de ſalute corporis loquitur: & quòd de periculo cõmuni hominibus bonis & malis loquitur. Nam ſi de ſalute animæ eſſet ſermo, nõ periclitaretur omnis caro, quanuis multitudo malorum ſit magna valde. ¶ Vnde etiã apparet, quòd tribulatio hæc non erit ab hominibus. nã ſi ab hominibus iniquis inferretur, non periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur, quòd niſi truncati fuiſſent quo ad numerũ dies illi, nõ ſeruata eſſet omnis caro (hoc eſt nulla caro ſeruata eſſet) apparet quòd diuinum erit flagellũ ac vniuerſale

illa

illa futura tunc tribulatio. ¶ Et hinc habes, quod non oportet reſtringere omnem carnem ad hominē:quia nihil prohibet intelligi abſolutè vt ſonat litera omnem carnē,vt ſignificetur plaga communis etiam omnibus animalibus. *Sed propter electos breuiabuntur dies illi.* Benignus deus mauult erga promiſcuā multitudinē propter electos clementia vti,quàm ſolos electos à plaga illa ſeruare:quod facillimè poſſet. *Tūc ſi quis vobis dixerit.* Prædicta tanta taliq; tribulatione vniuerſali ante ſuum aduētum, prædixit modò modū aduētus ſui penes differentiā occultè,vel manifeſtè quantum ad locum. Et prius excludit incertitudinem loci. *Ecce hic.* in hoc loco. *eſt Chriſtus,aut illic, nolite credere. Surgent enim Pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna magna & prodigia.* quæ diabolica poteſtate fieri poſſunt. Quæ ſecundum veritatem non excedunt facultatem naturalium agentium:niſi pro quanto dæmon & mouere poteſt aliqua,quæ naturalia agētia nō mouēt,vel ad mixtionē vel ad locū: & celerius agere, aut ad contraria ſtatim,aut applicando ad effectus ad quos natura nunquam applicaret,& huiuſmodi. Et propterea apparebūt mirabilia, & exiſtimabuntur vera miracula. Facilè enim eſt tantæ multitudini dæmonum liberæ in ſuo poſſe (quod modò ligatū eſt) ſanare ægros etiam quos incurabiles appellamus quaſi ſubitò,& curare vulnera incurabilia à nobis quaſi ſubitò:mouendo quæ intus ſunt in corpore,& vtēdo intus ſecretis viribus naturalium corporū,tanquam atomorum,quę non percipimus:& ſic de ſimilibus. *Ita vt in errorē inducantur, ſi fieri poteſt.* ſeu poſsit. *etiam electi.* Recole conditionalem eſſe veram tam antecedente quàm conſequente exiſtente impoſsibili : vt ſi leo volat, habet alas. Vnde cùm hoc quod non poteſt fieri vt electi ducantur in errorem,veriſsimè dicitur, ſi fieri poſſet ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad ſignificandum magnitudinem fallaciæ comitantis magna ſigna & prodigia,quæ tūc fient, non ab vno, ſed à multis,pſeudochriſti & pſeudoprophetis. *Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis:ecce in deſerto eſt, nolite exire.* Quod in genere dixerat, ecce hic aut illic, modò in ſpecie dicit in deſerto,loco remoto à cōmuni habitatione : vt Ioannes Baptiſta. *Ecce in penetralibus.* loco ſecreto ſeu occulto. *Nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & paret.* pro,apparet. *vſque in occidentem:ita erit aduentus filij hominis.* Excluſis locis incertis, declarat locum manifeſtum: prædicendo aduentum fore manifeſtum ab oriente in occidētem,in aere coram omnibus, ad ſimilitudi

ſitudinem fulguris coruſcãtis à parte orientali in partẽ occidẽtalem. ¶ Suſpicor ego minus bene interpretatũ hunc textum: & debere legi, ſicut enim fulgor. Ita ꝙ ſimilitudo affertur de fulgore ſolis apparente manè ab oriente in occidentem: & non de fulgure. nuſquam enim fulgur apparuit extenſum ab oriẽte in occidentem, ſed per modicum aëris ſpatium coruſcans deſinit: vt ad ſenſum videmus. *Vbicunque enim fuerit corpus.* pro, cadauer, *illuc congregabuntur & aquilæ.* Ne putares aduentum eius in aëre eſſe phãtaſma aliquod, adiũgere curauit ꝙ ad ſe in aëre cõuenient ſancti homines velut aquilæ cõuolant ad cadauer comedendũ. ¶ Ex qua ſimilitudine duo intelligimus quæ ad literã erunt vera. Alterũ eſt, quòd ſancti concurrent ad Chriſtũ, non ambulando ſuper terram, ſed velut volando in aëre: quia vt dicitur 1. ad Theſſalonicẽ. 2. nos qui viuimus in aduentu domini, rapiemur obuiam Chriſto in aëra. Alterũ eſt ꝙ auidi velut ad olfactum cibum congregabuntur ad Chriſtum: qui ſolus præſtat quicquid cibo & potu haberi poteſt. *Statim autẽ poſt tribulationem dierum illorum.* Redit ad ſigna præcedentia aduentum ſuum. Vbi clarè videre potes tribulationem dierum illorũ non aliam repeti quàm paulò ſuperius deſcriptã, & niſi breuiati eſſent dies illi, & cætera. *Sol obſcurabitur.* non intelligo per interpoſitionem lunæ vt conſueuit, ſed miraculoſa obſcuratione. *Et luna non dabit lumen ſuum.* Hinc ſignificatur, quòd luna habens lumen ſuum, non dabit illud: vt intelligamus, quòd non loquitur de eclypſi, ſed de miraculo: quia in eclypſi luna priuatur lumine: luna non habet lumen: hîc autem non dicitur luna nõ habebit, ſed non dabit lumen ſuum. *Et ſtellæ cadent de cœlo.* Contextus cum ſole & luna, cogit ad intelligendum de veris ſtellis quæ ſunt in cœlo: ſed caſum earũ intelligo eſſe caſum à lucendo, ita quòd ſicut ſol obſcurabitur, & luna nõ illuminabit, ita & ſtellę non lucebũt nobis. Et hoc metaphoricè vocatur cadere de cœlo, ex eo enim quòd ſemotis nubibus, ſtellæ non videbuntur, videbuntur nõ eſſe amplius in cœlo. quod eſt ſecundum fulgere ſuum cadere de cœlo. *Et virtutes cœlorum mouebuntur.* Per virtutes cœlorum intelligo vires ſeu poteſtates corporum cœleſtium quia non dicitur virtutes, ſed virtutes cœlorum. Mutabuntur enim potentiæ actiuę cœleſtium corporum à ſolitis actionibus. hocſiquidem cognatum eſt mutationibus dictis circa ſolem, lunam & ſtellas, quæ à ſolitis actionibus impedientur. *Et tunc apparebit.* pro, parebit. *ſignum filij hominis in cœlo.* Teſtatur ec-

clesia

cleſia ſignum crucis eſſe ſignum filij hominis,cantando,hoc ſignum crucis erit in cœlo,quum dominus ad iudicandum venerit. Teſtatur idem vniuerſa religio Chriſtiana: vtẽs ſigno crucis in omnibus tanquam ſigno proprio Ieſu Chriſti. Et aptè vexillum crucis præcedet Ieſum in humana natura venientem: tanquam in quo vicit mundum & diabolum,moriẽdo,&c. *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* Non pœnitendo nec timendo,ſed triſtes redditi:quia certi iam ſunt expectantes propriam damnationem tunc. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli.* Non occultantibus ipſum, ſed velut obſequium præbentibus. *Cum virtute.* pro,poteſtate, *multa,& maieſtate.* pro,gloria. *Et mittet angelos ſuos.* Si ordo actionum erit ſecundum ordinem hunc, ſcilicet quòd filius hominis veniens cum gloria,mittet angelos ſuos ad congregandum electos non parum durabit ſolennitas Chriſti apparentis glorioſe mundo, in aëre. *Cum tuba & voce magna.* pro,in tuba vocis magnæ. Vel in tubæ voce magna. Ita quòd non ſignificantur duo ſoni,alter tubæ & alter vocis,ſed vnicus: vel vocis magnæ quaſi tubæ, vel tubæ magnæ vocis. ¶ Exodi decimonono,& viceſimo ſcribitur,ꝙ deſcẽdẽte deo in montẽ Sinai,clangor buccinæ vehemẽter perſtrepebat, & ſonitus buccinę paulatim creſcebat in maius & audiebatur ab omni populo. Multò ergo magis aduenientẹ corporaliter Chriſto homine ad homines vniuerſos,qui ſunt,erũt & qui fuerũt, interueniet ſenſibilis ſonus ſimilis ſono tubæ:non perſtrepẽtis, vt olim ad terrorem,ſed velut vocãtis,vel interueniet formata ac dearticulata vox ſenſibilis magna quaſi tubæ. Primum tamen apparet verius,ex eo ꝙ nõ ſubditur quid dicet illa vox. nam ſi vox ſignificaretur,explicandum fuiſſet quid diceret. Sed ſi ſignificatur tuba vocans, non oportet aliud apponere: quoniam clarè intelligitur tuba vocans ad congregationem electorum. *Et congregabunt electos eius à quatuor ventis.* Nominat quatuor mũdi partes,orientem & occidentẽ,ſeptentrionalem & auſtralem,à quatuor principalibus ventis comprehendens in illis medios. *A ſummis cœlorum vſque ad terminos.* pro,ſumma eorum. Ita quòd textus eſt,à ſummis cœlorum vſque ad ſumma cœlorum:ſeu ab extremis vſq; ad extrema. Significãtur enim per hæc,ambo hemiſphęria,quorum neutrum eſt altero ſuperius aut inferius, ſed ambo ſumma,ambo ſuprema,ambo extrema. Et intẽdit per hoc explicare ꝙ cõgregabũtur electi:nõ ſolũ ab hac ſuperficie orbis terrarũ,quã inhabitamus,ſed etiã ab extremis vſq; ad extremã cœlorum

rum.ad comprehendẽdum loca omnia vbicunque poſſunt inue niri animæ ſeu corpora electorum.multi ſiquidem electi,ſecundum animam ſunt in cœlis:multi tunc anima & corpore erunt in terra viuentes:multorum animæ fortè in purgatoriis locis, multorum corpora ſub aquis,multorũ ſub terra, &c.cœli enim ipſi & omnia intermedia comprehenduntur hac extenſione, à ſummis cœlorum vſq; ad ſumma cœlorũ. ¶ Ita quòd vbi prius omnia loca deſcripſerat à quatuor ventis, ne intelligeres loca tantùm ſubiecta ventis,declarauit intelligenda eſſe omnia loca tam cœleſtia quàm quæ infra cœlos inueniuntur adiungendo à ſummis cœlorum vſque ad ſumma cœlorum. *Ab arbore fici diſcite parabolam.*pro,ſimilitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit & folia,nata ſcitis quia prope eſt æſtas.* Prædictis ſignis & modo aduentus ſui,declarat relationem ſignorum ad aduentũ,tam ſecundum rem quàm ſecundum effectum in hominibus. Et relationem ſignorum præuenientem aduentum ſuum glorioſum ſecundum rem, declarat eſſe ſicut gemmãtium arborum fici & ſimilium ad æſtatem:hoc eſt,relationẽ propinquitatis.hãc enim relationem clarè explicat textus.*Ita & vos quum videritis hac fieri, ſcitote quia prope eſt in ianuis.*Subaudi regnum dei,ſeu aduentum Chriſti glorioſum. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc.* Tum electorum,tum hominum.Præteriret ſiquidem generatio electorum ante iſta ſigna,ſi completo numero electorum adhuc differrẽtur ſigna,adhuc differretur aduentus Chriſti remanente generatione reproborum ſola.Rurſus præteriret hæc vnica hominum generatio inchoata à tempore diluuij,ſi cõpleto numero hominũ generationis huius differrẽtur hæc omnia, inſtituta alia generatione poſt conflagrationem orbis: vt tempore Noe inchoauit alia generatio poſt diluuium aqueum, vt poſſent hæretici fingere. Abſoluit itaq; nos à timore dilationis aduentus ſui vltra completum numerum electorum ſecundum generationem iſtam,tam in eſſe naturæ,quàm in eſſe gratię per euangelium & baptiſmũ.Et opportunè adiecit hoc: ne vagaremur per multas æſtates,& redeuntes ſingulis annis gemmãtes arbores. *Donec omnia.*Deeſt,hæc *fiant.*Et demõſtrantur per pronomen,hæc,tam ſigna præcedentia quàm ſimultanea,& aduentus ipſe glorioſus. *Cœlum & terra tranſibunt.* Non ſecundum ſubſtantiam,ſed ſecundũ ſtatum.nam à ſtatu motus,generationis & huiuſmodi,tranſibunt ad ſtatum quietis & gloriæ. *Verba.* Non ſecũdum vocalem prolationem,qua irreuocabile verbum

definit

deſinit prolatum,ſed ſecundum res dictas. *Autem mea non præteribunt.*Sed perpetua immutabilitate perſeuerabunt.Hic ſenſus directè,& è regione reſpondet ad cœlum & terra tranſibunt,conſiderando res ipſas. Et addidit hoc:ne relinqueret locũ ſuſpicandi quòd regnum ſuum glorioſum ad quod tunc cõgregabit electos,alicui mutabilitati ſubiectum foret.❡ Poſſunt & alterum gignere ſenſum ſecundum ſimilitudinẽ proportionalẽ,& ſignificare quòd cœlum & terra tranſibunt à ſtatu ſuo:verba autem mea nõ tranſibũt à ſtatu ſeu proportionaliter.Status enim verborum prædicentium futura,eſt veracitas:& trãſirent ſeu præterirẽt ſi veracitatẽ perderẽt,ſi non adimpleretur vt ſignificant. Et addidit hoc ad declarandum, quòd omnino & infallibiliter fient & erunt hæc omnia vt dicit. ❡ Et hic eſt ſenſus literalis: tum quia tranſitus verborum prædicentium futura eſt hic:tum quia promiſſorio ſermoni magis quadrat immobilis veracitas verborum. *De die autem illa & hora nemo ſcit.* Dixerat ſigna præcedentia ſuum aduentum,præmonſtrare illum proximum ſicut arbores emittentes frondes mõſtrant propinquam æſtatem: ne autem errares intelligendo hanc ſimilitudinẽ,non ſolùm quantùm ad propinquitatem, ſed etiam quantũ ad certitudinẽ temporis:& intelligeres quòd ſicut à tẽpore quo arbores gemmant & frondeſcunt vſque ad æſtatem,ſcitur ſpatium temporis determinati,puta trium menſium,ita ab iſtis ſignis vſque ad diẽ aduentus Chriſti ſciri poſſet certum tempus,ideo hãc opinionem excludit.*Neque angeli cœlorum.*Notitia naturali. *Niſi pater meus* ſolus.Ex Marco clarè apparet,quòd dictio excluſiua in hoc textu excludit à filio,non ſecundum diuinitatem,ſed ſecũdum humanitatem . Et eſt ſermo de notitia naturali. Solus enim deus nouit ex ſua naturali notitia tempora,& momenta quæ poſuit in ſua poteſtate.Nullus ſiquidem naturali notitia nouit conſilium dei,niſi ſpiritus dei.❡ Cũ hac tamẽ veritate ſtat, ꝙ Ieſus etiam ſecundùm ꝙ homo ſciat notitia ſupernaturali diem illum. Nec eſt dubitandum quòd ſciat illum & ſciuerit illum ab inſtãti quo cõceptus eſt materno vtero:quoniam fuit perfectè beatus ſecundum partem ſuperiorem animæ,& vidit in diuina eſſentia omnia ſingula quæ ſunt,erunt & fuerunt.An etiam aliquibus ſuperioribus angelis hæc notitia cõmunicata ſit, neſcimus : hoc certum eſt,quod naturali notitia neſciunt diem illum. *Sicut autem in diebus.*pro,dies,*Noe.* Et eſt dies nominatiuus pluralis. *Ita erit & aduentus filij hominis.Sicut enim erant in diebus ante diluuiũ comedentes*

*dentes & bibentes,nubentes.*pro,ducentes *vxores, & nuptui tradentes vſque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam.*Declarat quem fru ctum facient præuiſa ſigna:declarando quòd non facient cõmuniter fructum,ſed erit tunc ſicut fuit in diebus Noe:tum quo ad officia comedẽdo,bibendo,nubendo,& alia huiuſmodi faciẽdo: tum quo ad impœnitentiam. *Et non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes:ita erit & aduentus filij hominis.* In hoc conſiſtit tota vis:quia ſicut tũc nõ cognouerũt,quãuis Noe pararet arcam pro diluuio,ita non cognoſcet mundus aduentum Chriſti imminentem,quanuis ſigna præcedẽtia viderint.Culpa itaq; nolentium credere ſignis,inſinuatur. *Tunc duo erunt in agro:vnus aſſumetur.* pro, aſſumitur, *& vnus relinquetur.* pro, relinquitur. *Duæ molentes in mola:vna aſſumetur.*pro,aſſumitur, *& vna relinquetur.*pro,relinquitur.*Duo in lecto:vnus aſſumetur, & alter relinquetur.*Superfluit,duo in lecto:vnus aſſumetur,& alter relinquetur. In his duabus combinationibus ſignificatur gratia diuinæ electionis futuræ tẽpore aduẽtus Chriſti,cum multis myſteriis. Gratia ſiquidẽ diuinæ electionis exprimitur in hoc,ꝙ vtriuſque cõbinationis alter eligitur ad regnũ Chriſti,alter relinquitur ſibiipſi. ¶ Myſteria autẽ ſunt multa valde.Neutra cõbinatio meminit bonorum aut malorum,ſed indifferentium moraliter:vt non meritis electio,nec demeritis relictio, ſed gratiæ diuinæq; libertati totum aſcribatur.Diuerſæ conditionis homines ſignificantur(& molentes,artificialibus operibus vacantes, & agrum colentes,ruſtici omnes)vt non paucos ex vna familia vt tempore Noe,ſaluandos intelligas,ſed multos ex diuerſo hominũ genere.Vtriuſq; ſexus meminit:vt hinc intelligamus fœmineũ ſexũ in regno Chriſti manſurũ.Ideo enim duarũ molentiũ vnam aſſumendam deſcribit.*Vigilate ergo:quia neſcitis qua hora dominus veſter venturus ſit.*Dixerat,de die autẽ illa & hora,& cætera. & proſecutus eſt ea quæ ſpectant ad incertitudinem diei: modò proſequitur ſpectãtia ad incertitudinem horæ. *Illud autem ſcitote quoniam ſi ſciret paterfamiliâs qua hora fur venturus eſſet,vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domum ſuam.* pro,quòd ſi ſciuiſſet paterfamiliâs qua hora fur venturus fuiſſet,vigilaſſet vtiq;,& non ſiuiſſet, & cætera. Adiungit parabolam de patrefamiliâs. ¶ Sed quorſum hæc parabola? videtur enim diſſonare propoſito.nam excuſatoria apparet patrisfamiliâs,& conſequenter noſtri: vtpote qui neſcimus qua hora filius hominis veniet.Reſpõdetur ꝙ parabola hæc affertur ad manifeſtandum duo.ſ.pericu-

lum

lum noſtrum ex ignota hora,& neceſsitatem continuæ vigiliæ. Periculum quidẽ,quia ſi ſciremus horam,vigilaremus illa hora: ſicut paterfamiliàs ſi ſciuiſſet horam,&c. nõ incurriſſet damnũ. Neceſsitas proinde continuæ vigiliæ, neceſſaria illatione concluditur: dicendo, *Ideo & vos eſtote parati.* Non infert, vigilate continuè (ne intolerabile quid præcipere videatur) ſed eſtote parati: ad ſignificandũ continuam vigilantiam fore,eſſe paratum. *Quia neſcitis.* pro,non putatis. Et legẽdum eſt. *Quia qua hora non putatis, filius hominis venturus eſt. Quiſputas.* Præcedẽti ſimilitudine omnes ad vigilandũ continuè,monuit:iſta monet prælatos in ſpecie. Vnde & deſcribit prælati conditiones. Et quia rari ſunt tales: ideo inchoat dicendo, quiſputas? ſignificando raritatem,talis eſt. *Eſt fidelis.* Ecce vna conditio fides,veracitas: vt non fallat. *Seruus.* Alia conditio ſubiectio ad dominũ ſuum: vt non recalcitret,non eleuetur,&c. *Et prudens.* Tertia conditio vt non fallatur,&c. *Quem conſtituit dominus.* Quarta conditio: non aſſumat ſibiipſi gradum honoris, ſed conſtitutus ſit à domino. *Super.* Ecce gradus. *Familiam ſuam.* domini, non ſerui prælati: vt charorum domino famulorum curam commiſſam intelligamus. *Vt det.* Ecce officium, ecce finis prælati. *Illis.* non ſibiipſi. *Cibum.* cuique neceſſarium, non flagellum. ¶ In tempore: iuxta diuerſitatem temporum(æſtatis & hyemis,veſpere & manè) quantum ad parabolam. Sed quantum ad intentum ſenſum, dare cibum illis in tempore,eſt paſcere animas temporibus,quibus oportet:vt nullo vnquam tẽpore quando opus eſt, omittat prælatus dare cibum indigentibus animabus. *Beatus ille ſeruus.* Explicat beatitudinẽ talis prælati: vt magnitudinem meriti apud deum intelligamus. *Quem quum venerit dominus eius,inuenerit ſic facientem.* Non dicit,inuenerit vigilantem(quod cõmune debet eſſe omnibus) ſed ſic,cum ſeruitute,fide prudentia dantem illis cibum in tempore, perſeuerando vſquequo venerit dominus, quantumcũque ex improuiſo,quantumcunque tardet. *Amen dico vobis,quoniam ſuper omnia bona ſua cõſtituet eum.* Ecce ſpecialis gradus beatitudinis,reſpondens officio:vt qui ſuper diſpenſando cibo familiæ bene ſe geſsit, conſtituatur ſuper omnes res quaſcunque habet dominus. Non dicit,ſuper omnes ſuos, ſed ſuper omnes res ſuas,vt intelligas nõ hyperbolicè, ſed dictum: & illud promitti quod multis poteſt cõferri ſimul,quibus vna omnino eſt voluntas immutabilis. *Si autem dixerit,malus ille ſeruus in corde ſuo.* Vitia malorum prælatorum ſubduntur.

Moram facit dominus meus venire. Ratio peccandi tarditas diuini iudicij aſsignatur. Et verè æſtimatur tardũ iudicium, ex eo quòd non niſi poſt hanc vitam apparet. *Et cœperit percutere conſeruos ſuos*. Peccata contra proximos, hoc vno comprehẽduntur. *Manducet autem & bibat cum ebrioſis*. Peccata contra ſeipſum intemperatè viuendo, per hoc deſcribuntur. *Veniet dominus ſerui illius in die qua non ſperat*. pro, expectat, *& hora qua ignorat: & diuidet*. pro, diſſecabit. id eſt, in partes duas ſecabit. *Eum*. Significauit mortem per diuiſionem ſeu ſectionem, ad differentiã mortis hominũ à morte aliorũ animalium. Mors enim hominum, eſt ſeparatio partium remanentium, ſpiritus ſcilicet immortalis & materiæ: mors verò aliorum, eſt etiã animæ extinctio. ❡ Et hinc apparet, quòd tranſtulit ſermonem Ieſus ab aduẽtu ſuo ad iudicium vniuerſale, ad aduentum ſpiritualiter quotidie per iudicium ſingulare in morte cuiuſlibet. tum quia eiuſdem ſunt rationis quantùm ad incertitudinem diei & horæ, & quantùm ad periculũ noſtrũ: tum quia qualis in hoc ſingulari iudicio quiſq; iudicabitur, talis in vniuerſali iudicio cõparebit. *Partemq; eius*. Cogita ea quæ in mundo ſunt diuidi, & vnicuiq; portionem ſibi debitam dari: & intelliges partem mali prǽlati definitam eſſe id quod in æternum habebit ſuppliciorũ, *Ponet cum hypocritis*. Ideo cum hypocritis mali prælati deputantur: quia verè hypocritæ ſunt ſtatum profitentes ſanctum, & facta exercẽtes iniqua: dum prætextu ſancti ſtatus velari impunitate ſaltem volunt iniquitates ſuas. *Illic erit fletus & ſtridor dentium*. Pœna inferni deſcribitur, ſuperius expoſita.

CAPVT XXV.

T*Vnc*. tempore aduentus ad iudicium vniuerſale, & etiam ad iudicia ſingularia. vtriuſque enim iam meminit. *Simile erit regnum cœlorum*. quod hic inchoatur, & in futuro ſtatu conſummatur. *Decem virginibus*. Decem virgines, vniuerſi fide integra Chriſti fideles ſunt. *Quæ accipientes lampades ſuas*. ſua ſtudia exteriorum operum bonorum ex ſuo genere: vt ieiunare, eleemoſynas facere, audire miſſas, & ſimilia. *Exierunt obuiam ſponſo & ſponſæ*. In textu Græco non habetur, & ſponſæ. Profeſsio conatus ad eundem in cœleſtem patriam, ſignificatur per ire obuiam ſponſo Ieſu Chriſto. ❡ Vnde habes, quòd parabola iſta ad literam tractat, non de omnibus Chriſtianis (nam multorum extrinſeca opera manifeſtè ſunt mala) ſed de illis tantùm, qui profitentur ſe ſtudere factis

ad continuum progreſſum verſus patriam cœleſtem: harum enim lampades exteriorũ operum,lucentes apparẽt. ¶ Et ideo deſcribuntur euntes obuiam,nõ iudici,ſed ſponſo:ad ſignificandum quòd vniuerſi iſti profitẽtur ſe ex amore procedere ad Ieſum,tanquam ad amicè & honorabiliter ſuſcipiendũ ſponſum.

Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Terribilis ſententia: qua media tantùm pars fidelium, quorum lucent tam bona opera,quàm ſtudia ad obuiandum ſponſo, prudẽs ac per hoc ſaluanda deſcribitur. *Sed quinque fatuæ.* Vera inter iſtas differentia comprobatur:quia prudẽtes prouiderunt de mediis opportunis ad finem:fatuæ autẽ(& hinc fatuæ)non curauerunt prouidere de neceſſariis mediis ad finem. *Acceptis lampadibus, non ſumpſerunt oleum ſecum.* hoc eſt,ſumpſerunt oleum in lampadibus tantùm,& nõ ſumpſerunt oleũ ſecum:hoc eſt,in vaſis ſuis vltra illud quod erat in lampadibus: prudẽtes autẽ vltra oleum in lampadibus,acceperũt in vaſis ſuis. Iſtæ enim cogitauerũt id quod euenit: ſcilicet quòd oleum lampadum non ſufficeret.illæ autem confiſæ ſunt in oleum lampadũ tanquam ſufficiente. Et ſignificatur per oleum teſtimonium bonitatis ſeu charitatis.In hoc differunt operantes bona opera, ꝙ aliqui habent teſtimonium ſuæ bonitatis foris tantùm in ipſis operibus bonis. intus enim non ſentiunt ſe diligere deum in toto corde, ſe pœnitere peccatorum,quia ſunt offenſæ dei, ſe diligere proximũ propter deum. Alij autẽ operantur ſic bona,vt & ipſa opera lucentia teſtimoniũ foris reddãt boni animi, & intus in conſciẽtia propria ipſe ſpiritus ſanctus teſtificetur ſpiritui eorũ quòd filij dei ſunt. Sentiunt enim in corde toto ſe diligere deum,pœnitere propter deum, diligere proximum & ſeipſum propter deum, & breuiter deum eſſe ſibi rationẽ amandi,ſperandi,timendi,gaudendi, triſtandi,& breuiter operãdi intus & extra.hoc eſt enim oleum in vaſis propriis. *Prudentes verò acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus. Moram autem faciente ſponſo.* Mora ſponſi totum tempus vitæ huius eſt, conceſſum ad progreſſum & pœnitentiam.

Dormitauerunt omnes, & dormierunt. Hinc apparet, quòd non ſponte dormierunt, ſed dormitando incurrerunt dormitionem expectantes ſponſum. ¶ Significãtur enim per hæc duo. Alterũ eſt, ꝙ in hac vita inter hæc bona opera obrepunt multæ paſsiones: & incurruntur multæ negligentiæ,& vniuerſaliter peccata infirmitatis humanæ:quæ per dormitationem & dormitionem ſignificantur,tanquam quodammodo inuoluntaria. Alterũ eſt,

ꝙ per

ꝙ per hæc peccata non eſt mutatus ſtatus expectantibus: quia talia ſunt, quòd non mutant ſtatum. nõ enim ſunt peccata mortalia. in eodem nanque ſtatu ſunt ſurgentes à ſomno, in quo erant quum incœperunt dormire. *Media autem nocte.* quando minùs creditur, quãdo quietis tẽpus putatur. *Clamor.* vel ſignum nuncians iudicium vniuerſale, vel ægritudo, vel caſus mortalis in iudiciis particularibus. *Factus eſt: Ecce ſponſus.* Ieſus Chriſtus.

Venit. ad iudicium vniuerſale vel particulare. *Exite.* de corpore, vel de mundo hoc. *Obuiam ei.* amicè ac honorabiliter ſuſcipite illum. *Tunc ſurrexerunt.* à ſomno negligentiarum conſiderando ſeipſas. *Omnes virgines illæ: & ornauerunt lampades ſuas.* diſpoſuerunt opera ſua bona, præſentanda diuino occurſui tanquam meritoria. *Fatuæ autem ſapientibus dixerunt: Date nobis de oleo veſtro, quia lampades noſtræ extinguũtur.* Quantum ad parabolam in lampadibus vſque ad mediam noctem accenſis conſumptum eſt oleum, quod in eis erat. & propterea fatuæ nõ habentes reconditum in vaſis ſuis oleum, dicunt ꝙ lampades noſtræ extinguuntur, & petunt oleum à prudentibus: & illæ reſpõdent rationabiliter, &c. ¶ Quantum verò ad intentũ ſenſum: audito aduentu iudicis, illi qui internum non habent teſtimonium ſuæ bonitatis, ſed extrà tantùm (quia ſcilicet bona opera fecerunt) recurrũt ad conſueta ſibi teſtimonia, hòc eſt exteriora. conſiderãtes enim in extremo vitæ ſuæ opera propria extingui coram examine ſummi iudicis, recurrũt ad ſanctorũ virorum teſtimonia. nónne bonus ego fui, ieiunãdo, eleemoſynas dando, miſſas audiẽdo, ſingulis annis confitendo & cõmunicando: nónne ego vixi ſicut alij reputati boni? & ſimilia. Et iſte recurſus, ſiue fiat diſcurrẽdo ſecum, ſiue alloquendo ad literam viros ſanctos, ſeu conferendo cũ aliis, parui refert. *Reſponderunt.* Deeſt. autem, *prudentes dicentes, Ne fortè.* pro, nequando, *non ſufficiat nobis & vobis.* Nullus eſt in hac vita, qui ſufficiens teſtimoniũ dare poſsit alienæ bonitatis. & propterea viri ſancti reſpondent, quòd teſtimonium proprium vix ſufficit ſibiipſis, & propterea negant teſtificari. *Ite potius.* Conſilium ſanctorum, quod in extremo datur pœnitentibus, quando iam clamor factus eſt, ecce ſponſus venit, eſt vt prouideant ſibi de oleo, eundo ad emendum. *Ad vendentes.* doctores confeſſoréſque, qui non poſſunt donare, ſed vendere oleum teſtimonij. nam quaſi vendere, eſt exigere veram pœnitentiam pro precio olei. *Et emitte vobis.* precium veræ pœnitentiæ internæ, amoris interni appendite. *Dum autem irent*

emere

emere. Velleitas veræ charitatis, ſeu veræ pœnitentiæ ſignificatur, potiùs quàm vera voluntas. *Venit ſponſus.* Hinc apparet, ꝙ omnia geſta & dicta hactenus in hac parabola, ſpectant ad præſentem vitam. nam aduentus ſpiritualis ſponſi eſt in morte ſingulorum: aduentus autẽ corporalis ad iudicium, erit completo tempore pœnitendi. Ita quòd tempus aduentus illius erit, ſicut mors quantum ad terminũ viæ. nam ſi viui tunc poſſent pœnitere, omnes verè ad pœnitentiam redirent. *Et quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias.* cœleſtis patriæ. *Et clauſa eſt ianua.* Clauſura ianuæ, definitio eſt negandæ gratiæ. ¶ Mirum apparet, ꝙ exiſtentibus adhuc in hac vita virginibus claudatur ianua cœleſtis regni: firmetur negatio ingreſſus: vbi eſt illa ꝓmiſsio In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius nõ recordabor. Sed ceſſat admiratio, intelligẽdo ꝙ clauſio ianuæ, non eſt negatio veniæ pœnitẽtibus in veritate, ſed eſt negatio gratuiti auxilij diuini ad verè pœnitendũ: quia etiam hac animaduerſione inquit Auguſtinus, percutitur peccator vt moriens obliuiſcatur ſui, qui dum viueret, oblitus eſt creatoris ſui. Fundatúrque hoc in dictis Apoſtoli ad Hebræos 12. monẽtis ab exemplo Eſau, Scitote quoniã poſtea non inuenit locũ pœnitentiæ, quanquam cum lachrymis quæſiuiſſet illam. ¶ Quãdo autem & cũ quibus deus vtatur hac iuſtitia, neſcitur. Hoc vnũ hinc habetur, ꝙ pœnitentia dilata vſque ad extremũ, quum auditur, ecce ſponſus venit, non eſt ſecura: imò deſcribitur non vera pœnitentia. ¶ At ſi obieceris non eſſe in textu iſto ſermonẽ de pœnitentia: aduerte quòd ad rem loquor. nam ſi ſecũdum textum iſtum homini fulto bonis operibus exterioribus non datur locus inueniẽdi oleum internũ, multo minùs dabitur homini carenti oleo intus & extra. ¶ Noli tamen ſpem veniæ cuicunque & quandocunque negare: memor quòd latro iam in cruce audierat, ecce non ſponſus, ſed iudex venit (vtpote in extremis conſtitutus) & tamen dicendo: Memento mei domine, &c. veniam pleniſsimam conſecutus eſt. *Nouiſſimè.* pro, deinde. ſeu poſtea, *verò veniunt & reliquæ virgines.* Clauſa ianua veniunt adhuc in vita hac exiſtentes reliquæ virgines. Non dicit, ꝙ veniunt cum oleo in vaſis ſuis: quia cum oleo in lampadibus tantùm veniunt cum ſolis bonis operibus exterioribus: quæ coram deo extinguuntur, coram hominibus lucent. *Dicentes: Domine domine, aperi nobis.* Adorant ac ſupplicant (ſed abſque interno ſpiritus ſancti oleo) pro ingreſſu ad cœleſtes nuptias. *At ille reſpon*

ille reſpondens, ait: Amen dico vobis, neſcio vos. notitia amicitiæ: quæ enim non eſt amicitia, non poteſt ſciri. *Vigilate itaque, quia neſcitis diem neque horam.* Concluſio parabolæ. quia ideo quinque virgines excluſæ ſunt: quia hora qua venit ſponſus, nõ erant paratæ: & ideo quinque admiſſæ, quia hora aduentus ſponſi erant paratę. Oportet ergo ſemper eſſe paratos, ex quo neſcimus quãdo veniet. ¶ Vbi ſcito in Græcis codicibus adiungi. *In qua filius hominis veniet.* Quod in Latinis non habetur, ſed ſubintelligitur. *Sicut enim homo.* Præcedens parabola diſcreuit inter iuſtos apud nos: hęc parabola diſcernit inter vtiles & inutiles Chriſto. *Peregre proficiſcens.* Saluator noſter ſuam carnem cœlo inferens, ad peregrina loca iuit: quia carnis locus eſt, non cœlum, ſed terra. *Vocauit.* per fidem. *Seruos ſuos: & tradidit illis bona ſua.* res ſuas ad negociandum. Dona ſiquidem omnia dedit, non ad habendum aut fruendum hîc, ſed negociandum. *Et vni.* Per tres iſtos intendit omnes comprehendere, ternario perfectionis numero. *Dedit quinque talenta: alij autem duo, alij verò vnum.* Per talenta quinque, duo & vnum, diſparitatem omnem donorum cõprehendit: ſimiliter ternario numero diſparitatis donorum, *Vnicuique ſecundum propriam virtutem.* pro, facultatẽ. Ratio diſparis doni redditur diſparitas virium. vnicuique enim dedit ſecũdum proprias vires: hoc eſt proportionaliter ad proprias vires. Diſponit ſiquidẽ Ieſus in eccleſia ſua ſuauiter omnia. neminem onerat ſupra vires, nulli negat donum congruum eius viribus.

Et profectus eſt ſtatim. Ordinata eccleſia, ſtatim aſcendit in cœlum. *Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & operatus eſt in eis & lucratus eſt alia quinque. Similiter qui duo acceperat, lucratus eſt alia duo. Qui autẽ vnum acceperat, abiens fodit in terra: & abſcõdit pecuniam domini ſui.* Iſte non ſimpliciter abſcondit, ſed fodit & abſcondit. Aſcondere enim eſt abſtinere ab vſu: fodere verò terrã ad abſcondendum, eſt ex puſillanimitate non vti. nam ſicut animi magni eſt tendere ad ardua, ita puſilli eſt tendere ad infima. puſillus enim cogitationibus & affectibus, quaſi foſſa ſit occultatoria doni dei exiſtentis in ipſo. *Poſt multum verò temporis.* Ab aſcenſione vſque ad ſecũdum aduentum differt rationẽ exigere ab omnibus. *Venit.* præſentis eſt temporis. *Dominus ſeruorum illorum, & poſuit.* pro, ponit, *rationem cum eis. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidiſti mihi, ecce alia quinque ſuperlucratus ſum. Ait illi dominus eius: Euge ſerue bone.* in ſtudioſa negociatione. *Et fidelis.* integra

tegra relatione omnium ad me. *Quia ſuper pauca.* temporalis vitæ.*fuiſti fidelis ſuper multa*. æternæ vitæ. *Te conſtituam, intra in gaudium domini tui.Acceßit autem & qui duo talenta acceperat, & ait, Domine duo talenta tradidiſti mihi, ecce alia duo ſuperlucratus ſum. Ait illi dominus eius, euge ſerue bone & fidelis:quia ſuper pauca fuiſti fidelis,ſupra multa te conſtituã,intra in gaudiũ domini tui.* Tam magnum eſt gaudium cœleſtis patriæ de deo, vt non poſsit cõcludi in homine.& ideo homo intrat in gaudium illud incomprehenſibile:& nõ intrat gaudiũ illud in hominem,velut comprehẽſum ab homine. ¶ Par autem præmiũ redditur ambobus lucra referentibus.quia meritum fuit æquale,nam quãtum ſtuduit alter negociando in quinque,tantũ alter ſtuduit negociãdo in duobus.vterque enim ſecundum vires ſuas duplicauit ſibi data. *Accedens autem, & qui vnum talentum acceperat, ait, domine, ſcio quia homo durus es.* Non ſolùm ſe iuſtificare intendit,ſed rationem ſuæ iuſtificationis in Domini crimẽ retorquet & intendit dicere, quòd tu in exigendo rationem geſtorum negociorũ non vis perdere,ſed ſolùm lucrari:& ſi lucrũ non affertur,tollis res eorum,qui negociati ſunt,afferendo cauillationes: hoc propter hoc,& hoc propter illud.& ita metis etiam agros pauperis negociatoris,vt lucrũ habeas intentum. *Metis vbi non ſeminaſti.* Tanquam ibi ſeminaueris,tanquam debitum tibi. *Et congregas vbi non ſparciſti.* Tanquam ibi ſparſeris tanquam debitum tibi. Nec eſt quærendum quomodo hæc propriè verificẽtur de deo: quum falſæ æſtimationes ſint. Conſiderandum tamen eſt,quòd puſillanimibus iſtæ phantaſiæ de deo occurrunt:ſcilicet ꝙ exactè rigorem iuſtitiæ requiret de negociationibus,hoc eſt,de cura animarum,de audientia cõfeſsionum,& huiuſmodi, quæ ad lucra ſpiritualia exercentur,& quòd tot occurrũt in huiuſmodi pericula perdendi,vt tutum ſit non ſubire has negociationes.

Et ſi accuratius perſpectũ fuerit, verba hæc de deo licet falſa ſint prout ſonant, vera tamen inueniuntur,ſed malè applicata. nam deus homo durus hoc eſt inexorabilis dicitur: pro quanto nullum malum dimittit impunitum.& metit vbi nõ ſeminauit pro quanto metit gloriam ſuam ex vitiis,quę non ſeminauit in animis noſtris. & ſimiliter cõgregat gloriam ſuam in peccatis, quę non ſparſit:ordinando tum vitia,tum peccata noſtra in gloriam ſuam.Ita quòd deus in omnibus vult lucrari gloriã ſuam, ſiue lucremur, ſiue perdamus negociando. exigit enim pœnas ſi perdamus. *Et timens abij.* Ecce puſillanimitas: afficiens ani-

mum timore perdendi,& non ſolùm adimēs ſpem lucri. *Et abſcondi talentum tuum in terra.* Foſſa,in infimis me cum dono tuo continui. *Ecce habes quod tuum eſt.* Talentum mihi datum. Hinc apparet,quòd iſte timens rigorem domini,abſcondit non vtendo,& ſeruauit talentum integrum,immo & timuit perdere talentum:& hoc abſcondit vt ſeruaret illud. ¶ Quantum ad parabolam clarus eſt ſenſus. Sed quomodo verificetur in propoſito,non facilè apparet.nam difficile eſt coniungere hæc duo:ſcilicet quòd abſcōdatur donum dei.& ꝙ ſeruetur reddendū deo integrū,ecce habes quod tuum eſt. At ſi perſpectum fuerit quòd parabolæ veritati ſufficit ſimilitudo,apparebit vtrunque ſimul. nam velut integrum donum dei ſe ſeruare arbitratur, qui illud à contrariis actionibus cuſtodit ſeruando præcepta negatiua: nulli ſcilicet iniuriā faciendo,& à reliquis actionibus, quæ præceptis negatiuis inhibentur,abſtinendo. Quāuis ſecundum rei veritatem non ſeruetur integrum donum dei, niſi etiā affirmatiua præcepta de vſu donorum dei ſeruentur:quia dono dei cōtrariatur nō ſolùm contraria actio,ſed etiā negatio vſus,quando vbi & ſicut oportet: non ſic autem eſt in argenti talēto,quod per non vſum conſtat non minui. Ad ſimilitudinem ergo integri talēti exiſtimat ſeruus puſillanimis ſe ſeruare donum dei, ſi abſtinet ab actionibus malis,quanuis non vtatur donis dei.& propterea dicit, ecce quod tuum eſt. *Reſpondens autem dominus eius,dixit ei: Serue male.* in animo: puſillanimitas eſt maius vitium, quàm nimia animoſitas. *Et piger.* ad operandum, ad vtendum donis dei. *Sciebas quia meto vbi non ſemino.* pro,ſeminaui. *& congrego vbi non ſparſi.* hoc eſt ſciebas ſeueritatem iuſtitiæ meæ;quòd nō ſolùm volo gloriam ex donis meis,ſed etiam ex vitiis & peccatis, quæ non proceſſerunt ex me. *Oportuit ergo.* verè conſequens fuit,quòd debebas cōſiderare peccatum omiſſionis,omittendo negociationem doni à me tibi dati. *Te committere pecuniam meam nummulariis.* hoc eſt tuto ferè lucro exponere.parum enim aut nihil periculi hic interueniſſet:quia ſolùm periculum decoctionis eſt in huiuſmodi. Et intendit per hoc,quòd ſi non auſus fuit vti dono dei, in actionibus multi periculi, vti tamen debuit illo in actionibus in quibus eſt lucrum cum paruo periculo. *Et veniens ego recepiſſem vtique quod meum eſt cum vſura.* Conſiderando ſubſecutam damnationem iſtius ſerui, quia nec etiam commiſit pecuniam nummulariis ad lucrum vſurarium,dicendum eſt,quòd vel loquitur ſecūdum tem

pus

pus illud quo vſura cum extraneis habebatur licita:ac per hoc quia licito lucro non vacauit,damnatur:vel loquitur conſequẽter ad exiſtimationẽ ipſius ſerui.Ac ſi apertiùs diceret,Quia tu exiſtimabas,quòd meterem,quę non ſeminaui,&c.debebas cõſequenter exiſtimare,ꝙ acciperem lucrum vſuræ: vt vel ſic lucrum aliquod attuliſſes ex pecunia mea. Et hæc expoſitio quadrat contextui,ex ore proprio damnationem ſerui deſcribenti. Et ſignificatur per hoc,quòd omnino ſeruus debebat vti dono dei,ſaltem alicui ferè tuto lucro exponendo,ſocietatem ſaltem ineundo cum aliis,qui certo lucro operã dant. hoc enim ſignificat committere pecuniam nũmulariis: vt opus quod non audet aggredi ſolus,aggrediatur cũ ſocio negociatore, ſaltẽ vſurariè:hoc eſt,cum certo paruo lucro.*Tollite itaque ab eo talentum.* Ecce ſententia tollens donum quo ad gaudium de illo. *Et date ei.*Non quo ad vſum:quia non eſt amplius tempus meriti,ſed quo ad gaudium.Gaudebunt enim iuſti in cœleſti patria nõ ſolùm de donis dei in ſeipſis, ſed de donis dei collatis aliis:iuxta illud Apocalyp. tertio. Tene quod habes: vt nemo accipiat coronam tuam.*Qui habet decem talenta. Omni enim habenti.*Proculdubio dignè.Hinc apparet talentum illud datum non ſoli habenti decem talenta,ſed etiam habenti quatuor.ex hoc enim ꝙ omni habenti dabitur,ſequitur quòd etiam habẽti quatuor talenta dabitur. Et verè ſic eſt: quia ita datur vni,ꝙ dabitur omnibus . communio enim gaudij de vno & eodem,nihil minuit gaudij à ſingulis. *Dabitur,& abundabit.ei autem qui non habet.* dignè.*& quod videtur habere.* pro,& quod habet. Et eſt ſenſus. & quod habet indignè.*Auferetur ab eo* . quo ad gaudium.*Et inutilem ſeruum eijcite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dẽtium.*Altera pœna inferni,ſuperius declarata. *Quum autem venerit filius hominis.*Nulla fit mentio parabolæ, nulla nota ſimilitudinis puta ſicut , hoc in loco habetur:quia non parabola,ſed hiſtoria gerẽdæ rei prædicitur.*In maieſtate* . pro , gloria ,*ſua,& omnes,*deeſt ſancti,*angeli cum eo : tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis.* pro,gloriæ ,*ſuæ.* An ad literam Chriſtus ſedens corporali ſitu iudicabit,incertũ habeo.humani enim forma iudicij id ſuadet alioquin ſedes gloriæ, authoritas eſt quieta regnãdi & iudicandi mundũ. tũc primũ incipiẽs quo ad poſſeſſionẽ ſenſibilẽ vniuerſi totius,& propterea appellatur ſedes gloriæ eius.*Et cõgregabuntur ante eum omnes gẽtes:& ſeparabit eos ab inuicẽ, ſicut paſtor ſegregat oues ab hœdis.* In actu ſegregandi affertur ſimilitudo,

monſtrans facilitatem ſegregandi bonos à malis:ſicut facilè paſtor ſegregat oues ſine cornibus, manſuetas ab hœdis,non ab agnis.Separare enim matres à filiis,habet quãdam difficultatẽ: ſed ab hœdis,filiis caprarum paruulis,imbellibus,non. *Et ſtatuet oues quidem.* electos & manſuetos, vtiles,&c. *A dextris ſuis hœdos autem.* reprobos,fœtidos. *A ſiniſtris. Tunc dicet rex iis, qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere, hoſpes eram, & collegiſtis me: nudus, & operuiſtis me: infirmus, & viſitaſtis me: in carcere eram, & veniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti.* Occaſionem reſpondendi habebunt ex tanta dignatione, quòd ſibiipſi aſcribit exhibita hæc beneficia. *Dicentes, Domine, quando te vidimus eſurientem, & pauimus te? ſitientem.* Deeſt coniunctio, aut legendum eſt. *Aut ſitientem, & dedimus tibi potum? quando autem te vidimus hoſpitem, & collegimus te? aut nudum & cooperuimus te? & quando te vidimus infirmũ aut in carcere, & venimus ad te? Et reſpondẽs rex dicet illis. Amen dico vobis: quandiu feciſtis vni de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.* Nõ dicit quandiu feciſtis vni pauperi: quia benefacere homini pauperi, officiũ eſt naturalis miſericordiæ, cõmune fidelibus & infidelibus: ſed benefacere fratri Ieſu Chriſti, officiũ eſt Chriſtianę miſericordiæ, quæ in pauperibus Chriſtum conſiderat, & propter Chriſtum exercet hæc opera. Conſidera quoque, quòd quãuis rex in ſede maieſtatis tantæ, non dedignatur tamen appellare fratres ſuos, pauperculos ſuos. *Tunc dicet rex & iis qui à ſiniſtris eius erunt, Diſcedite à me maledicti in ignem æternum.* An ignis inferni corporeus ſit, nõ eſt certa fidei definitione firmatum. Credimus tamen rationabiliter ipſum eſſe corporeũ, quia ſcriptura vocat ipſum ignem: & propriè intelligere ignem, nullum habet obſtaculum. nullum ſiquidem incõueniens ſequitur ex conceſſo igne corporeo, ſicut ſequuntur inconuenientia ſi approbarẽtur multæ aliæ pœnæ corporeæ: puta fletus corporalis, & corroſiones corporales, & huiuſmodi. Verumtamen ſi ignis corporeus nõ eſt ſupplicium illud appellatum eſt ignis propter vehementiam. Ignis enim inter omnia corpora vehemẽtius cruciat. & quia pœna illa eſt maxima ex ſuo genere, ideo ignis nominata eſt nobis, quibus alterius vitæ pœnæ ignotæ ſunt. *Qui paratus eſt diabolo & angelis eius.* Hinc apparet eundem ignem paratum hominibus reprobis, & angelis reprobis: cõmuneque eſſe ſuppliciũ vtriſque. Et propterea difficultates inſurgũt quale ſit

le ſit ſuppliciũ illud. ignis enim corporeus non poteſt affligere diabolum & angelos eius: quorũ ſubſtantia eſt incorruptibilis. ¶ Verùm in theologia ſpeculatiua dicitur, quòd ignis cruciat ſpirituales ſubſtantias non comburendo, ſed alligando illas. Eſt enim ignis, vt inſtrumentum diuinę iuſtitiæ detentiuus ſpiritus damnati. ita quòd eſt velut carcer ſpirituum. Nec ſolo carcere priuatiuo libertatis localis, ſed ademptione liberi vſus tam intellectus, quàm voluntatis, quàm etiam ſuæ potentiæ cruciabũtur. Detinebitur enim illorum intellectus ad conſiderandum, & voluntas ad deteſtandum ſupplicium illud: ac per hoc ad continuam triſtitiam actualem. Hæc enim omnia intelliguntur appellatione pœnæ ſenſus: quæ nomine ignis ſignificatur, etiam ſi non ſit corporeus ignis. Vnde clarè patere poteſt intelligenti & penetranti hęc, quòd eſt maxima afflictio: & tãtò maior omnibus ſenſibilibus malis, quantò intellectus eſt velut fons, ſenſus verò omnes ſicut riuuli quo ad cognitionem: & volũtas eſt ſicut fons, appetitus verò ſenſitiui (quorũ eſt triſtari, delectari &c. ſecundum ſenſum) ſunt velut riuuli in appetẽdo, delectãdo, triſtando, amando, & reliquis eiuſmodi. *Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare: ſitiui & non dediſtis mihi potum: hoſpes eram, & non collegiſtis me: nudus, & non operuiſtis me: infirmus, & in carcere eram, & non viſitaſtis me. Tunc reſpondebunt ei & ipſi, dicẽtes. Domine quando te vidimus eſurientem aut ſitientem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non miniſtrauimus tibi?* Aduerte differentiam. Iuſti ſingillatim ſingula repetunt: reprobi autẽ omnia ſimul inculcant. quia illi quieto animo gaudent recolere ſingula cum ſuis actionibus: iſti turbata conſcientia, cũ faſtidio repetunt, quæ aduerſus ſeipſos militare ſentiunt. *Tunc reſpondebit illis, dicens: Amen dico vobis: quandiu non feciſtis vni de minoribus.* pro, minimis, *his.* ſcilicet fratribus meis. *Nec mihi feciſtis. Et ibunt hi in ſupplicium.* Quod priùs vocauit ignem, modò appellat ſupplicium. *Aeternum.* Obmuteſcat dogma tradentiũ deum quandoque miſerturum damnatorum. ¶ Siſte prudens lector: & nota in his tribus documentis huius capituli damnari in inferno tria genera omiſsionum. nam in parabola virginũ damnantur imparati ex omiſsione interni teſtimonij: in parabola verò talentorum damnantur puſillanimes ex omiſſo vſu diuinorum donorum: hìc autem damnantur omittentes opera miſericordiæ chriſtianæ. Quid cum illis aget æternus iudex qui commiſsione malorum operum peccauerunt, ſi illi damnantur

qui omiſerunt bona opera? *Iuſti autem in vitam æternam.*

CAPVT XXVI.

ET factum eſt cum conſummaſſet Ieſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis ſuis. Scitis quia poſt biduum paſcha fiet. pro, fit, *& filius hominis tradetur.* pro traditur, *vt crucifigatur.* Et poſſunt hæc duo ſimul & ſeparatim intelligi. Simul quidem explicando vtrunque præſens pro tempore poſt biduum: quia tunc fit paſcha (hoc eſt immolatio agni paſchalis pro memoria exitus de Aegypto) & traditur Ieſus vt crucifigatur. Separatim autem, explicando paſcha fieri poſt biduum, ſeipſum verò tradi nũc: quia Iudas duobus diebus ante paſcha (vt inſinuat ſtatim euangeliſta) vendidit Chriſtum. Agnus nanque paſchalis immolatus illo anno fuit die Veneris. incipiente tamen in præcedenti veſpere: Iudas autem vendidit Ieſum die Mercurij. & ſic duo interceſſerunt dies (ſcilicet Mercurij & Iouis) ante paſcha. Hæc enim verba dicta apparent à Ieſu in manè diei Mercurij. *Tunc.* eodem manè. *Congregati ſunt principes Sacerdotum.* deeſt, & Scribæ, *& ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum qui dicebatur Caiphas: & conſilium fecerunt vt Ieſum dolo tenerent, & occiderent.* Apud Ioannem ab illo die quo cõmuni conſilio definitum eſt, vt occideretur Ieſus, conſultabant deinceps de executione. inter quæ conſilia hæc congregatio fuit ad ſpecialem modum exequendi deſcendens: vt ſcilicet doloſè Ieſum caperent. Exiſtimabant enim nimis difficile eſſe capere illum aperta violẽtia propter turbam. & propterea intendebant miſcere violentiæ fraudes. *Dicebant autem: non in die feſto, ne fortè.* Superfluit fortè. *Tumultus fieret.* pro, fiat. verba enim hæc omnia ſunt ſacerdotum, ſcribarum & ſeniorum. *In populo. Quum autem Ieſus eſſet.* Commemoratio hæc vnctionis factæ ſabbato pręcedenti, fit ad inſinuãdum occaſionem qua motus eſt Iudas ad vendendũ Ieſum. *In Bethania* caſtello prope Hieruſalẽ, vbi reſuſcitauerat Lazarũ. *In domo Simonis.* Hoc fuit ſabbato præcedente in cœna, in qua Lazarus reſuſcitatus erat vnus ex diſcũbentibus, & Martha miniſtrabat: vt patet apud Ioannem. *Leproſi.* Olim. creditur enim hunc à Ieſu curatum fuiſſe à lepra, & pluries inuitaſſe Ieſum ad conuiuium. *Acceſſit ad eum mulier.* Maria ſoror Lazari, quæ cognominatur Magdalena. *Habens alabaſtrum.* Pyxidem ex alabaſtro. *Vnguenti precioſi: & effudit.* Tacet Matthæus, quòd mulier hæc tunc priùs vnxit pedes Ieſu ex illo vnguento, &

de

de reliquo vnguento dicit,non quòd vnxit,ſed effudit verſando pyxidem. *Super caput ipſius recumbentis.* Prima vice quando venit peccatrix,vnxerat pedes tantùm:modò animæquior reddita ex conſecuta venia,ex multis ſignis beneuolentiæ Ieſu erga illam, audet tangere caput Ieſu. *Videntes autē diſcipuli indignati ſunt.* Iudas præcipuè:vt patet apud Ioannē. *Dicentes vt quid.* pro,ad quid, *perditio hæc?potuit.* pro, poterat *enim iſtud.* Deeſt. vnguentum, *venundari multo, & dari pauperibus.* Vſitato loquendi modo perditum dicunt & vnguentum tanti precij,quod poterat eſſe vtile multis pauperibus. *Sciens autem Ieſus,ait illis, Quid moleſti eſtis huic mulieri?opus enim bonum operata eſt in me.* Diſcipuli fremebāt in mulierem tanquam operatam opus malum:vt quæ conſumpſerat quaſi delitiando vnum pauperem, quod multis erat tribuendum pauperibus.Et propterea Ieſus excuſat illam, aſſeren do quòd bonum opus operata eſt erga me. *Nam ſemper pauperes habebitis.* pro, habetis. *vobiſcum: me autem non ſemper habebitis.* pro,habetis.Hanc rationem bene pondera:quia hinc docemur, in raris poſſe multo ſumptu vti abſq; remorſu cōſcientiæ quod melius fuiſſet dare pauperibus. Et hoc directè dixit contra rationem eorum de vtilitate pauperum. *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad ſepeliendum me fecit.* Priùs dixit opus fuiſſe bonum:modò dicit intentionem fuiſſe bonam,vtpote religioſam,immo probat fuiſſe opus bonum.nam non ad delitias corporis mei,ſed velut corpori ſepeliendo adhibuit hoc vnguen tum.conſtat enim quòd cadaueri non adhibetur vnguentum ad delitias. ¶ Et dixit hoc tum ad declarandum tā mulieris quàm ſuum animum,quòd neutrius animus erat ad delitias.Sed illa non dubitabat adhibere vnguētum homini diuino, merēti hoc & longè maiora:vtpote vero Meſsiæ, alieno ab omni ſenſualitate ſicut corpus ſepeliendum.& ipſe vtebatur hac vnctione ſine omni ſenſualitate,ſicut cadauer quod vngitur vt ſepeliatur.Verba ſiquidē illa,ad quid perditio hæc,tā aduerſus mulierē quàm aduerſus Ieſum ſuſcipientē in corpore proprio talē vnctionem procedebant,quāuis nō auderēt fremere in magiſtrū,ſed in illā. ¶ Tum ad declarandū,ꝙ quemadmodum opus bonū ac conſuetum apud Iudæos eſt adhibere vnguēta precioſa corporibus ſepeliendis,& nullus dicit ad quid perditio hæc,&c.ita opus bonum fecit hæc mulier,vngendo me viuum eo officioſo ac religioſo animo,quo me ſepeliendū vnxiſſet. ¶ Vt taceam ꝙ fortè mulier hæc, audita proxima Chriſti morte,dubitās ꝙ nō poſſet

ſepeliẽdo corpori officiũ exhibere vnctionis(ſicut de facto euenit)præuenit vngere ipſum viuum velut ſepeliendum. *Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit hoc euangelium, in toto mundo dicetur quod hæc fecit in memoriam eius.* Non ſat fuit Ieſu declarare, ꝙ mulieris opus bonum, quòd intẽtio bona fuit, ſed declarauit quòd tam laudabiliter fecit, vt in toto mundo in memoriam illius commemorandum ſit hoc quod fecit. Et quia hoc eccleſia commemorat in laudem Mariæ Magdalenæ, habes hinc aliud argumentum vltra collecta in ientaculis noſtris, ꝙ Maria Magdalena eſt illamet, quæ eſt Maria ſoror Lazari de qua textus iſte loquitur. *Tunc.* Dixerat euangeliſta quòd quum Ieſus dixit, ſcitis quod poſt biduum Paſcha fit, tunc cõgregati ſunt ſacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ: & interpoſuit commemorationem vnctionis priùs factæ in Bethania, quia occaſio fuit mouendi animum Iudæ. modò redit ad ſeriem facti, dicẽdo, tunc: non quando hæc vnctio fuit facta, ſed quãdo cõgregati ſunt ſacerdotes & Scribæ in atrio Caiphę. *Abijt vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scariot.* pro Iſcariotes. Nomen villæ vnde erat oriũdus creditur. *Ad principes ſacerdotum.* congregatos in atrio Caiphæ. *Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?* Auaritiam euangeliſta ſcribit cauſam proditionis, ad redimendum vnguentum precio magiſtri ſufferre non poterat ꝙ tanta materia furti ſibi ſubtracta eſſet. ❡ Aduerte hìc, quòd euangeliſta narrat ſubſtantialia: prætermittẽs circunſtãtias palliantes. Sicut enim narrando tentationes Chriſti, ſcripſit nudas cõcluſiones, ſi filius dei es, dic vt lapides iſti panes fiant, &c. Ita modò ſcribit nudam petitionem, quid vultis mihi dare, &c. Rationi conſentaneum eſt, vt Iudas ſe ſcandalizatum dixerit de magiſtro ſuo, & ꝙ hactenus putauerit ipſum eſſe ſpiritualem virum, ſed ꝙ nunc perdidit bonam opinionem de illo: quia vidit ipſum in tanta ſenſualitate ꝙ vnguẽto precioſiſsimo muliebribus manibus vſus eſt, nõ ſolùm in capite, ſed etiam in pedibus. Naturale ſiquidẽ eſt hominibus, ſub aliquo colore palliare factum iniquitatis propriæ: & præcipuè talis ſcilicet offerẽdo proditionem proprij magiſtri. *At illi conſtituerũt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem vt eum traderet. Prima autem die azymorum.* Præcepto legis Moſaicæ Exo. 12. ſeptem erant dies azymorum: in quorum primo immolabatur agnus paſchalis, manducãdus cum azymis panibus, &c. ❡ Ex hoc textu clarè apparet Ieſum celebraſſe paſcha quartadecima luna, & non tertiadecima: (vt quidam Græci fingunt) primus

primus enim dies azymorũ eſt quartadecima luna. *Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum,dicentes,Vbi vis paremus tibi.* Ieſus hoſpitabatur Bethaniæ,& non Hieroſolymis:Paſchalis autem agnus immolandus omnino erat in Hieruſalem:quia extra illã non poterat immolari: & propterea diſcipuli quærũt in quo loco,in qua domo intra Hieruſalem vult parari ſibi paſcha. *Comedere Paſcha,* hoc eſt paſchalem agnũ.Paſcha enim Græca dictio eſt:& ſignificat tranſitum,quem apud Hebræos ſignificat Paſcha. Feſtiuitas ſiquidẽ Paſchalis celebratur à Iudæis diebus ſeptẽ in memoriam tranſitus domini ad occidendum primogenitos Aegyptiorum nocte qua egreſſus eſt populus Iſrael,de Aegypto. tranſlatumq; eſt nomen facti memorabilis(ſcilicet illius tranſitus) ad feſtiuitatem illorum dierum ſeptem:& ad agnũ qui primo die immolabatur:& ad azymos panes.nullo enim fermẽtato pane licebat diebus illis ſeptẽ vti.Sumitur itaq; hîc Paſcha pro agno Paſchali.*At Ieſus dixit.Ite in ciuitatem ad quendam.* Non nominauit hominem iſtum Ieſus:ſed circũſtantiis quas tacet Matthæus (ſed non Marcus & Lucas)deſcripſit. *Et dicite ei, Magiſter dicit, Tempus meum prope eſt:apud te facio Paſcha cum diſcipulis meis.Et fecerunt diſcipuli ſicut conſtituit illis Ieſus,& parauerunt paſcha.Veſpere autem facto diſcumbebat cum duodecim diſcipulis ſuis: & edentibus illis dixit,Amen dico,quia vnus veſtrũ me traditurus eſt.*Pluries dixerat imperſonaliter,filius hominis tradetur:modò deſcendit ad ſpeciem,non tamen ad indiuiduum,vt cognoſcant quòd ſponte paſsionem adit,quòd omnia prænouit antequam fiant:ne occaſionem habeant perdendi fidem, quum viderint ipſum pati & mori.*Et contriſtati valde,cœperunt ſinguli dicere, Nunquid ego ſum domine?At ille reſpondens ait,Qui intingit.*pro,intinxit.*mecum manum in parapſide.*pro,catino,*hic me tradet.* Dixerat vnus ex duodecim,determinans apoſtolicum ordinem:modò dicit qui intinxit mecum,determinans actionem ſocialem in mẽſa. ¶ Et determinat per hoc,quòd vnus ſedentium prope ipſum Ieſum eſt. Quum enim vnum catinum aceti, in quo intingebantur lactucæ agreſtes.nõ cõmune fuerit tredecim comedẽtibus ſimul : ſed rationi conſentaneum ſit duo aut tria catina fuiſſe(ſingula ſcilicet inter quatuor aut ſex)propterea Ieſus catinum cõmune ſibi, & quatuor aut ſex aliis,demonſtrat dicendo qui intinxit mecũ: ac per hoc deſcendit ad magis ſpecialia, non tamen ad indiuiduum.Dixi catinum aceti cum lactucis agreſtibus: quia agnus erat aſſus,nec locum in eo habet intinctio.& in lege mandabatur

tur mãducari agnum cum lactucis agreſtibus. *Filius quidem hominis vadit ſicut ſcriptum eſt.* Occurrit tacitæ obiectioni. ſi ſcis te tradendum, cur nõ euitas proditionem? Reſpõdet, quia volo implere ſcripturas. *Væ autem homini illi per quẽ filius hominis tradetur.* pro, traditur. Excludit excuſationem proditoris implentis ſcripturas: ne quiſquam putaret, quòd ſicut ipſe Ieſus bene facit eundo ſicut ſcriptum eſt de ipſo, ita Iudas excuſetur faciendo ſicut ſcriptum eſt de illo. propterea enim ait, væ homini illi per quem traditur. *Bonum erat ei, ſi natus non fuiſſet homo ille.* quia mortuus in vtero matris incurriſſet ſolam pœnam damni, cum incircumciſis infantibus in limbo: modò autem incurret etiam pœnam ſenſus, & talem ac tantam in inferno. *Reſpondens autem Iudas qui tradidit.* pro, tradebat, *eum, dixit, Nunquid ego ſum rabbi?* Iudas vnus eorum qui prope Ieſum ſedebãt, vnus eorũ qui intingebãt in catino prope Ieſum, audita reſtrictione ad ſex vel quatuor communicantes in catino Ieſu, petit nunquid ego: ne tacẽdo (& non dicendo ſicut alij dixerant, nunquid ego) accuſaret ſeipſum. *Ait illi, Tu dixiſti.* Anceps verbum eſt. nam & affirmanti rem dictam & affirmãti dictionem commune eſt. poteſt enim intelligi quòd tu dixiſti quod eſt, vel ꝙ ego non dixi: ſed tu dixiſti te eſſe proditorem. *Cœnãtibus autem eis.* Tacet hîc Matthæus, quòd demum Ieſus ſubmiſſe declarauit in indiuiduo proditorem Ioanni interroganti ſubmiſſa voce. ¶ Inter comedendum itaque ſacramenta euchariſtiæ celebrantur: tum ad tollendum errorem quo euchariſtia negaretur non ieiunis, tum ad inſtruendum tẽperantiam cœnæ talem debere eſſe vt ſacramentis etiam cœnantes, immo in fine cœnæ (vt alij euangeliſtæ teſtantur) ſimus idonei. *Accepit Ieſus panem & benedixit.* benedictione laudis non benedictione conſecrationis: vt patet ex eo ꝙ tam Lucas quàm Paulus primæ ad Corinthios vndecimo, loco benedictionis ponit gratiarum actionem (quæ eſt benedictio laudis) ante fractionem. *Ac fregit: deditq́; diſcipulis ſuis, & ait, Accipite & comedite.* In textu Græco non eſt copula, &. Hinc habetur euchariſtiam non eſſe tribuendam infantibus, quibus non poteſt dici accipite, comedite. Sicut enim quia dominus dixit, niſi quis natus fuerit denuo ex aqua & ſpiritu, negatur baptiſmus infantibus in materno vtero, quia non poteſt denuo naſci qui non eſt natus, ita dicẽte domino in cõmunione euchariſtiæ accipite comedite, negatur euchariſtia illis qui adhuc nõ poſſunt accipere, qui adhuc nõ poſſunt comedere. ¶ Aduerte hîc ꝙ ſicut

eccleſia laudabiliter pro reuerētia euchariſtię nō vtitur euchariſtiæ cibo niſi ieiuna(excepto extremæ ægritudinis articulo)licet dominus inter cœnandū cōmunicauerit diſcipulos,ita laudabiliter pro reuerētia euchariſtiæ abſtinet ab iſto modo māducandi,ſcilicet accipite comedite:vt nō niſi ſacris manibus tangatur euchariſtia. ¶ Verū ad imitationē Chriſti cōmunicare tali modo in articulo neceſsitatis,nō eſſet incōueniēs:ſicut etiā nō ieiunos(vt dictū eſt)in articulo neceſsitatis cōmunicamus. Eſſet aūt neceſsitatis articulus, ſi tēpore epidimiæ nō haberetur ſacerdos cōmunicās more eccleſię ſolito,ſed haberetur ſacerdos qui propè offerret euchariſtiam:& locādo ſuper præparato loco diceret cōmunicaturis prope expectātibus & adorātibus.accipite comedite.poſſent enim reuerēter accipere & comedere : ſicut fecērūt Chriſti diſcipuli qui acceperūt à Ieſu non manu ad manū ſed ex mēſa:quum ſederēt multi in tanta diſtātia,vt manus Ieſu manibus eorū nō poſſet iungi. ¶ Crediderim ego ꝙ ſicut vnū calicē cōmunē omnibus tradidit, ita in vna patina panē in duodecim buccellas fractū manibus propriis tradiderit : & ꝙ hinc eccleſia vſum patinarū apoſtolica traditione acceperit. Ita ꝙ ſicut calicē vnus diſcipulus dedit alij,ita patinam cū pane ſancto ꝓpinquiores Ieſu,remotioribꝰ ſucceſsiuè porrexerūt. *Hoc.* Nō dicit hic,id eſt,in hoc loco,ſed dicit hoc:quod eſt pronomē demōſtratiuum ſubſtātię. ¶ Et eſt propriiſsimus nō metaphoricus ſermo,vt hęretici interpretātur. Demōſtratur autē per pronomē,hoc,nō panis nec corpus Chriſti,ſed ſubſtantia ſine qualitate.i.nō demonſtrādo certæ ſpeciei naturā.pronominis eṁ officiū eſt mōſtrare ſubſtantiā ſine qualitate. Eſt itaque propriiſsimus & veriſsimus ſenſus,hoc.i.hæc ſubſtātia,demōſtrando id ꝙ habebat in manibus. *Eſt.* nō apparet,nō ſignificat,ſed eſt. *Corpus meū.* non corpus panis. Vbi ſcito ꝙ ſermo iſte dominicus eſt non ſolùm enunciatiuus veritatis (veriſsimum enim eſt ꝙ hæc ſubſtātia eſt corpus Chriſti)ſed eſt etiā factiuus veritatis ſignificatæ. facit eṁ quod enūciat. Et ꝓpterea ꝓnomē,hoc,nō demōſtrat panē neq; corpus Chriſti,ſed hāc ſubſtantiā. Nā veritati enūciatæ repugnat demōſtratio panis. falſum eſt enim ꝙ panis eſt corpus Chriſti. Efficiētiæ aūt repugnat demōſtratio corporis Chriſti. falſum eſt enim ꝙ efficiatur,ꝙ corpus meū eſt corpus meum. nulla ſiquidem eſt opus efficiētia ad hoc vt corpus meū ſit corpus meū:vt clarè patet. Sed tam veritati enūciatæ,quàm efficiētiæ quadrat demonſtratio ſubſtātiæ,nō demonſtrando ſpecialē naturā:quia & verū eſt quòd

eſt quòd hæc ſubſtantia(non hoc accidens)eſt corpus meum: & verum eſt quòd ſit,quòd hęc ſubſtantia eſt corpus meum hoc eſt enim quod ſit per hunc ſermonem. ¶ Vnde apparet non eſſe ab eccleſia adinuentā trāſubſtantiationem panis in corpus Chriſti, vt hæretici fingunt: ſed eccleſia à veritate per hæc domini propriè intellecta verba ſignificata,cogitur ad cōfitendum efficientiam.non enim aliter verificatur nunc & non prius,hoc eſt corpus meū,niſi quia nunc & non prius factum eſt,vt hoc ſit corpus meū.Ex vtroq; autē(.ſ.veritate ſignificata & effecta)cogitur ad cōfitendum trāſubſtantiationem panis in corpus Chriſti,neque enim alier fieri potuit,ꝙ hæc ſubſtātia ſit corpus Chriſti, quàm per tranſubſtantiationem.nā ſi trāſubſtātiatio non interuenit, nō verificatur ꝙ hoc demōſtratū quādo Chriſtus profert pronomē hoc (.i.illamet ſubſtātia quā pronomē demōſtrat in ſui prolatione)ſit corpus Chriſti:ſed illa ſubſtātia quæ tūc demonſtratur,ſi qualis eſt tunc remanet in fine cōſecrationis,nō eſt corpus Chriſti,ſed eſt panis:ſi annihilatur,nec eſt panis, nec eſt corpus Chriſti,ſed eſt nihil.Omnes itaque hæreſes excludūt hæc verba (hoc eſt corpus meū)ſecūdū proprietatē ſermonis intellecta.At ſi verbis propriis,ſi proprietate ſermonis nō habetur veritas fidei,ruit tota fides trinitatis,ruit vniuerſa certitudo ſacræ ſcripturæ.*Et accipiēs calicē.*Interpres poſuit ſpeciē pro genere.nā in Græco nō habetur calix,ſed poculū.*Gratias egit,& dedit illis,dicens bibite.*Hinc apparet ꝙ nec ſanguis Chriſti infundēdus eſt in os infantū:qui bibere adhuc nequeūt,ſed ſugere. *Ex hoc omnes.Hic eſt enim.*Interpres addit cōiunctionē, enim. *Sanguis meus noui teſtamēti.* Quū teſtamentū diſpoſitio ſit hæreditatis,dicitur ſanguis Chriſti noui teſtamenti,ad differentiā ſanguinis in veteri lege aſperſi Exo.c.24.Ille enim ad firmādū pactū inter deū & populū accepturū terrā promiſsionis felicitatēq; terrenarū opū,hic aūt diſpoſitio eſt hæreditatis & hæredū cœleſtis regni.& propterea appellatur nouū teſtamētū.Sanguis nāq; Chriſti eſt effector nouæ,antea nō habitæ,& quæ nunquā veteraſcit,diſpoſitionis hæredum & hæreditatis regni cœleſtis.Soli enim illi hæredes ſunt cœleſtis regni,qui Chriſti ſanguinis ablutione ſunt ad illud aſciti.*Qui pro multis effundetur.*pro effunditur.Tēpus ſiquidē paſsionis eius iā incœperat.Sciebat em̄ quid tūc fiebat à Iuda & Iudęis ad effundēdū eius ſanguinē.*In remiſsionē peccatorū.*pro omnibus quantū ad ſufficiētiam:ſed pro multis tātum quātum ad effectā remiſsionē peccatorum.*Dico autem vobis:non bibam amodo de hoc*

geni

genimine vitis vſque in diem illũ, quum illud bibam vobiſcum nouum. hoc eſt nouo modo. nam nunc bibo indigens alimentis: tũc autem bibam impaſsibilis, nõ indigens cibo aut potu. *In regno patris mei.* Statum immortalitatis etiã corporalis, quem reſurgendo adeptus eſt, vocat regnũ patris: quia totaliter in illo regnat deus. nihil eſt ibi inobediẽtię, nihil paſsibilitatis, nulla indigentia. Et intendit per hoc, quod nõ erat amplius bibiturus vinum, donec reſurgeret à mortuis, manducaturus & bibiturus tunc cũ diſcipulis: vt rei probauit euentus. *Et hymno dicto.* Interpres impersonaliter tranſtulit: quòd tamen in Græco attribuitur pluribus, dicendo, quum dixiſſent laudes. vt intelligamus non ſolùm Ieſum, ſed diſcipulos quoque hymnum dixiſſe. *Exierunt in montem Oliueti. Tunc.* Non demonſtrat tempus ambulationis verſus montẽ Olíueti, ſed tẽpus quo adhuc ſedebant in cœna, poſtquã Iudas ſurrexerat & receſſerat: vt ex euangelio Ioannis habetur. nam poſt hæc dicta dixit Ieſus diſcipulis vndecim: Surgite, eamus hinc. Matthæus itaque cõpleuit cœnam in gratiarũ actione, inchoans egreſſum in montem oliuarum: & redit ad dicta, perfecta quidem cœna, ſed adhuc ſedentibus Ieſu & diſcipulis. *Dicit illis Ieſus: Omnes vos.* Hinc apparet, ꝙ Iudas nõ erat ibi. ipſe enim non fuit ſcandalum paſſus nocte illa, ſed fecit ſcandalum omnibus. *Scandalũ patiemini in me.* ceſpitabitis velut impingendo in me patientem. vidẽdo enim me capi, ligari, &c. timebitis. fugietíſque à me ſicut ab offendiculo, ne cadatis, ne incidatis in manus capientium me. *In iſta nocte. Scriptum eſt enim.* Zachariæ 13. *Percutiam paſtorem.* Si miraris euangeliſtam mutaſſe verbum prophetæ dicentis, percute, ſcito euangeliſtam declaraſſe hac mutatione prophetam. nam clarè explicat percuſsionẽ paſtoris eſſe actionẽ dei: quod illic non clarè ſignificatur. vbi deus alloquitur frameam ſeu gladiũ præcipiendo percute paſtorem. In idem ſiquidẽ reditur, deum percuſſurũ eſſe paſtorẽ, & deum præcipere gladio Iudæorum vt percutiat paſtorem Ieſum. ad literam nanque framea ſeu gladius præſidis percuſsit Ieſum: & cum gladiis venerunt miniſtri iuſtitiæ ad capiendum eum. *Et diſpergẽtur oues gregis. Poſtquam autem reſurrexero.* Ne diſperſi deſperent, & pro eo quòd fugerunt, putent ſe non redintegrandos ad Ieſu Chriſti gratiam & regnũ, promittit poſt ſuam reſurrectionem ſe venturum ad illos. *Præcedam vos in Galilæam.* Magna conſolatio. antequam vos fugientes redeatis in Galilæam veſtram patriam ad veſtras domos, ego ibo illuc vidẽdus à vobis.

Reſpondens

Reſpondēs autem Petrus,ait illi: & ſi omnes ſcandalizati fuerint in te, ego nunquā ſcandalizabor. Petre, nimis de te præſumis, præferendo conſtantiam tuam cæteris condiſcipulis. *Ait illi Ieſus. Amen dico tibi.* Vobis omnibus cōmuniter dixi, ꝙ ſcandalizabimini: tibi autem qui præfers te cæteris, dico peius futurum. *Quia in hac nocte antequam gallus cantet, negabis me ter.* quod longe peius eſt, quàm ſcandalizari, quàm fugere. *Ait illi Petrus: Etiam ſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes diſcipuli dixerūt.* Bona ac vera pro tunc animi diſpoſitio cōmunis Petro, & aliis diſcipulis ſignificatur. *Tunc.* completo ſermone domi. *Venit Ieſus cum illis.* Præſentis tēporis eſt, venit. *In villam.* pro, prædiū, *quod dicitur in Gethſemane.* Dictio Hebræa eſt: & nomē proprium loci ad radices montis Oliueti, Hierony. teſte. *Et dixit diſcipulis ſuis: Sedete hic, donec vadam illuc.* Locus monſtratur diſtans, quantum iactus eſt lapidis apud Lucam. *Et orem. Et aſſumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contriſtari.* In poteſtate Ieſu ſignificatur fuiſſe tempus & propaſsionem triſtitiæ: quum narratur ꝙ non priùs coram omnibus diſcipulis, ſed coram tribus cœpit contriſtari. Et verè voluntarium fuit in Ieſu triſtari, ſicut & mori. Triſtitiam in Ieſu intellige verā triſtitiam internam tam in voluntate, quàm in appetitu ſenſitiuo, ſed non præuenientem, neque impedientem rationē rectam. Fuit enim verus homo, paſsibilis nō ſolùm ſecundū corpus, ſed etiā ſecundum animam quandiu fuit viator. quanuis fuerit etiam ſimul comprehenſor ſecūdum ſuperiorem animæ partem. *Et mœſtus eſſe.* pro, grauiter angi. In Ieſu ſicut triſtitia nō impediebat rationem, ita econuerſo ratio non mitigabat triſtitiam: ſed (vt in theologia ſpeculatiua docetur) vnicuique viriū permiſsiuum eſt quod ſuum erat, & propterea in Ieſu fuit maxima triſtitia, propterea ſcribitur ꝙ grauiter angebatur. ¶ Quod vt plenius intelligas, ſcito dominum Ieſum ſubiiſſe voluntariè non ſolùm cruciatum corporalis paſſionis in flagellis, cruce & morte, ſed etiam cruciatum internæ propaſsionis. Voluntariè enim propoſuit ante internos oculos, quæ, qualia, quanta, à quibus, qualiter, &c. paſſurus tunc erat, & quum hæc cogitata & propoſita, ſint contraria appetitui naturali tam voluntatis humanæ quàm appetitus ſenſitiui hominis, ſequebatur triſtitia magna & quædam animi conſtrictio inter tot præmentia mala, quam vt dictum eſt, non ſubleuebat ratio ad deum ſpectās: ſicut in aliis ſanctis & martyribus ſubleuauit.

Tunc ait illis, Triſtis eſt anima mea. Quod intus ſentit, ſermone manifeſtat

manifeſtat: vt ipſo teſte cognoſcamus quòd verè habuit animã paſsibilem, quod vtitur animo non ſtoico ſed paſsibili. *Vſque ad mortem.* intenſiuè propter magnitudinem triſtitiæ, & extenſiuè: quia ſicut cõtinuè vſque ad horam mortis paſſus eſt in corpore, ita cõtinuè triſtatus eſt in animo. Et hic ſenſus apparet literalis. Acſi apertiùs dixiſſet: ex nunc vſque ad mortẽ meam triſtis eſt anima mea. *Suſtinete.* pro, manete, *hic & vigilate mecum.* Octo diſcipulis dixerat ſedete: iſtis tribus tanquã magis familiaribus præcipit vt vigilent ſecum, proculdubio orationi vacando. *Et progreſſus puſillum.* Etiam ab iſtis ſe oraturum ſeparat. *Procidit in faciem ſuam.* Non orat ſtans nec genu flexo, ſed procumbens. *Orans, & dicens: Pater mi.* Oratio hæc affectum naturalem hominis (quo nolumus mala pene contraria nobis) cũ adiuncto moderamine rationis ſuperioris deo præſentat. *Si poßibile eſt.* Moderamen primùm potentiã reſpicit, non abſolutam, ſed ordinatam. Modus autẽ conditionalis propter inferiorem rationẽ appoſitus eſt. Non enim ideo dicit conditionaliter, quia ipſe Ieſus ignoret ſi poſsibile eſt (ipſe enim omnia nouit) ſed quia ratio inferior in ipſo neſcit ordinẽ definitum à diuina ſapientia. Neſcit autẽ quia eius nõ eſt ſcire ſupremas rationes, ſed conſiderare rationes inferiores: hoc eſt illas quæ ſecundũ res creatas congruunt aut diſſonant. *Tranſeat à me calix iſte. Veruntamen nõ ſicut ego volo.* Nõ volũtate deliberata, ſed velleitate naturalis affectus. *Sed ſicut tu vis,* voluntate beneplaciti. Ecce moderamen referens totũ in diuinã voluntatẽ. ¶ Hinc cõtra hæreticos habes duas in Chriſto volũtates, alterã humanã, nõ ſicut ego volo: alterã diuinam cõmunem ſibi & patri, ſed ſicut tu vis. *Et venit ad diſcipulos ſuos: & inuenit eos dormiẽtes.* Præſentis tẽporis ſunt venit & inuenit. *Et dicit Petro: ſic nõ potuiſti.* pro, potuiſtis, *vna hora vigilare mecum? vigilate & orate, vt nõ intretis in tentationẽ. Spiritus quidẽ promptus eſt, caro autẽ infirma.* Neceſsitatẽ orandi & petẽdi ne intrent in tentationẽ, aperit ex periculo infirmæ carnis: hoc eſt carnalis affectus. Acſi apertiùs diceret, non ſufficit vobis ꝙ habeatis ſpiritum promptum ad vitãdum peccatũ, ſed oportet vos orare ne intretis ſuccũbendo in tentationẽ: quia periculũ eſt ex parte carnalis affectus qui nõ eſt firmus ſub ſpiritu, ſed mutatur ad præſentiã obiecti. Quod vtinam quotidie nõ experiremur. quod & ipſi Apoſtoli tunc experti ſunt, quũ præſentes affuerunt lictores curiæ. *Iterum ſecundò abijt: & orauit dicens, Pater mi ſi non poteſt hic calix tranſire.* Deficit præpoſitio cum pronominè, in Latino

textu

textu debet legi. *Tranſire à me niſi bibam illũ.* Et eſt ſermo metaphoricus, aſsimilãs paſsionẽ, mortemq; eius calici amari liquoris. Quem tranſire à ſe, eſt nõ pati, non mori: quẽ bibere, eſt pati, eſt mori. *Fiat voluntas tua. Et venit iterũ, & inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abijt: & orauit tertio, eundem ſermonem dicens. Tunc venit ad diſcipulos ſuos, & dixit illis: Dormite iam.* pro, poſthac, ſeu de cętero, *& requieſcite.* Hæc domini verba permiſsiua eſſe ſomni ad tollẽdam quam patiebantur grauedinem oculorum, teſtatur Marcus: ſubiungẽs ſufficit. *Ecce appropinquabit.* pro, appropinquauit, *hora.* Hæc verba nõ dixit Ieſus ſimul cũ ante dictis, dormite iam: ſed interuallo ſomni indulto illis, excitauit eos dicendo, ſufficit: quod Matthæus tacuit. Ecce appropinquauit hora, definita ab æterno. *Et filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum. Surgite.* Sedentes enim potiùs quàm cubantes putandi ſunt dormiſſe. *Eamus.* obuiam quærentibus me. *Ecce appropinquabit.* pro, appropinquauit, *qui me tradet.* pro, tradit. *Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: & cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus miſsi.* Interpres addidit dictionẽ, miſsi: quæ in Græco nõ habetur. *A principibus ſacerdotum & ſenioribus populi. Qui autẽ tradidit eum, dedit illis ſignum, dicens: Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete eum. Et confeſtim accedens ad Ieſum, dixit: Aue rabbi. Et oſculatus eſt eum.* Hinc colligitur maximam à Ieſu indultam diſcipulis cũ ipſo familiaritatẽ. *Dixítque illi Ieſus: Amice, ad quid veniſti.* pro, venis. ſeu ades? Quanuis ſciret Ieſus ad quid adeſſet (ſcilicet ad prodẽdum ipſum) non tamen appellauit eum proditorẽ, ſed amicũ ab officio oſculi. Et interrogat ad quid, cuius rei gratia adſit, quid ſibi velit aduẽtus iſte amicus: vt nec tanta proditione cõmotum Ieſum intueamur. *Tunc acceſſerunt, & manus iniecerunt in Ieſum: & tenuerunt eum. Et ecce vnus,* Petrus, *ex iis qui erant cũ Ieſu, extendens manum, exemit gladium ſuum: & percutiens ſeruum principis ſacerdotum, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Ieſus: Conuerte gladium tuum in locum ſuum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Duplicem hæc verba ingerunt quæſtionem. Altera eſt de illorũ verificatione: quia non apparet verũ, quòd omnes accipientes gladium, moriãtur gladio. Altera eſt de applicatione ad factum Petri: quia iuſtæ defenſionis cauſa gladio vtens, nõ merebatur audire pœnam homicidarũ. ¶ Solutio primæ eſt: ꝙ accipere gladiũ, eſt propria temeritate vſurpare ſibi gladij vſum contra hominem: & ꝙ nõ ſignificatur euentus ſecuturus dicendo in

do in gladio morientur, ſed ſignificatur meritum pœnæ. Ita ꝙ ſenſus & veritas eſt: quòd omnis vſurpans ſibi gladij vſum contra hominẽ, meretur mori gladio. quod caret quæſtione. ¶ Solutio verò ſecundę eſt, ꝙ quia Petrus reprehenſione dignus erat (vtpote nõ expectata magiſtri reſpõſione, præceps vtẽs gladio) ideo meruit, vt ad memoriam illius reuocaretur cõmunis lex, olim inter alias leges à Moyſe promulgata: Omnes qui gladiũ acceperint, in gladio morientur. Eſt enim talionis, ſeu iuſti cõtrapaſsi. *An putas quia non poſſum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò.* Aduerbium modò, in Græco iungitur cum prima particula orationis, & nõn cum ſecunda. Ita ꝙ legendũ eſt.

An putas quia non poſſum modò rogare patrem meum, & exhibebit mihi plus quã duodecim legiones angelorum? Significauit per hęc ꝙ modò (hora ac tẽpore paſsionis) non minuitur facultas mea, ſed quicquid hactenus potui, poſſum: ita ꝙ non ex impotentia patior? *Quomodo ergo implebuntur ſcripturæ: quia.* pro, quòd, *ſic oportet.* neceſsitate diuinæ diffinitionis. *Fieri. In illa hora dixit Ieſus turbis, tanquam ad latronem exiſtis cum gladijs & fuſtibus comprehendere me, quotidie apud vos ſedebam docens in templo & non me tenuiſtis.* Intuere Ieſum inter Iudæ oſculum, lictores & diſcipulos, ſingulis attendere, ſingulis proſpicere, & nihil omittere ſuauiſsimis tum verbis tum factis: vt intelligamus nihil in ipſo turbulentum fuiſſe, ſed ſereniſsimum ſemper ſeruaſſe animũ, ſermonem, geſtum, motum, ac vniuerſum ſuum opus. *Hoc autem totum factum eſt, vt adimplerentur ſcripturæ prophetarum. Tunc diſcipuli omnes.* nullo excepto. experientia comprobante verbum Chriſti, caro autem infirma, præſentibus perſecutoribus ſubducens à ſpiritu *Relicto eo fugerunt. At illi tenentes Ieſum, duxerunt ad Caipham principẽ ſacerdotum: vbi Scribæ & ſeniores cõuenerant.* Tacet Matthæus intermedia geſta in domo Annæ ſoceri Caiphæ: quæ ſolus Ioannes explicauit. *Petrus autem ſequebatur eum à longè vſque in atrium principis ſacerdotum.* Petrus ſic fugiſſe omnibus diſcipulis fugientibus intelligitur, & in manus capientiũ non incideret: non tamen ad latibula aut ad remota ſe contulit: ſed ita temperauit fugam, vt tutus tanquam homo impertinens ſequi poſſet Ieſum, à longè tamen. *Et ingreſſus intrò, ſedebat cum miniſtris, vt videret finem. Principes autem ſacerdotum & omne concilium quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, vt morti eum traderent: & non inuenerunt. Et quum multi.* Deeſt in textu Latino coniunctio, &, & repetitio particulæ, non inuenerunt. Legendum

gendum eſt. *Et non inuenerunt: & quum multi falſi teſtes acceßiſſent non inuenerunt.* Significatur enim, quòd principes quærebãt falſum teſtimonium, non qualecunque, ſed ſufficiẽs ad occidẽdum Ieſum, & non inuenerũt inter ſe tale falſum teſtimonium: & ꝙ nec accidentibus multis falſis teſtibus inuenerũt tale teſtimonium. *Nouißimè,* pro, poſtea, *autem venerunt duo falſi teſtes: & dixerunt, Hic dixit: Poſſum deſtruere templum dei, & poſt:* pro, per, *triduum reædificare.* pro, ædificare, *illud.* A duerte iſtos falſos appellari & eſſe teſtes, quia verba Ieſu mutauerunt, ita ꝙ mutatio verborum mutat ſenſum literalem verborũ Chriſti. nam Ieſus (vt habetur Ioãnis 2.) dixerat, ſoluite templum hoc: & iſti referũt, poſſum deſtruere templum dei. Rurſus Ieſus dixerat, & triduo excitabo illud: iſti verò referũt, & per triduum ædificare illud. Magna differentia eſt inter excitare & ædificare, magna differentia eſt inter affirmationem potentiæ deſtructiuæ & pronũciationem ſolutionis efficiendæ ab ipſis Iudæis. Vnde & mutatur ſententia. verba enim Ieſu ſignificant actiones circa naturale templum: futuram ſcilicet ſolutionẽ corporis per ſeparationem animæ à corpore (quam effecerũt Iudæi occidentes ipſum) & excitationem à ſomno mortis per reſurrectionem. verba verò iſtorum ſignificant actiones circa ædificium artificialis templi: deſtructionem ſcilicet & ædificationem, vt patet. *Et ſurgens princeps ſacerdotum, ait illi, Nihil reſpondes ad ea, quæ iſti aduerſum te teſtificãtur?* Interpres ex duabus orationibus interrogatiuis confecit vnam. nam iuxta Græcum altera oratio eſt, nihil reſpondes, altera eſt, quid iſti contra te teſtificantur, ſeu teſtimonium dicunt? Loco quid, poſuit interpres, ad ea quæ. *Ieſus autem tacebat. Et ſurgẽs princeps ſacerdotum, ait illi, Adiuro te per deum viuum, vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus filius dei. Dixit illi Ieſus, tu dixiſti.* Ex Marco intelligimus verba hæc aſſerentia ſic eſſe, vt Caiphas dixit. Ita quòd ſenſus eſt: tu dixiſti quod eſt. *Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis dei.* interpres appoſuit dei. *Et venientem in nubibus cæli.* Hoc adiunxit Ieſus ad declarandum pontificibus, ſacerdotibus & ſenioribus myſterium occultum vſque hodie Iudæis, de duplici aduẽtu Meſsiæ; altero humili, altero glorioſo, ne fallerẽtur in ipſius deiectione, ſubiectione, &c. *Tunc princeps ſacerdotum ſcidit veſtimenta ſua.* in ſignum execrationis irrogatæ deo iniuriæ.

Dicens, Blaſphemauit? quid adhuc egemus teſtibus? ecce nunc audiſtis blaſphemiam. In Græco additur pronomen, eius: audiſtis

blaſphemiam eius. *Quid vobis videtur? At illi reſpondentes dixerunt, reus eſt mortis.* Qui debebant audita diſtinctione duorum aduentuũ Meſsiæ interrogare à Ieſu (quem ſciebant multa ſigna feciſſe: ſpecialiter illuminaſſe cæcum à natiuitate, ac reſuſcitaſſe Lazarum) vnde diſtinctio iſta duorum aduentuũ Meſſiæ habetur authenticè in prophetis, & ſcrutari veritatẽ, erumpunt cæci ad damnandum doctorem veritatis. ¶ Vbi aduerte Ieſum elegiſſe damnari à pontificibus, doctoribus legis & ſenioribus, non velut tortum aut confeſſum, ſed velut committentem coram ipſis crimen in diuinam maieſtatem: in quo caſu iidem ſunt iudices & teſtes. vt & turpiſsimo modo cum tanta execratione & facti euidẽtia damnaretur à talibus: & extremam ſubiret infamiam apud Iudæos, ſpectantes ad id quod primates ſentiunt de Meſsia. *Tunc expuerunt in faciem eius: & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Propheti͡za nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſsit? Petrus verò ſedebat foris in atrio.* Ieſus erat intus, hoc eſt in aula: Petrus verò non erat in aula, ſed extra aulam in atrio. *Et acceſsit ad eum vna ancilla, dicens, Et tu cum Ieſu Galileo eras. At ille negauit coram omnibus, dicens: neſcio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam.* pro, egreſſum autem illum in veſtibulũ, *vidit eum alia ancilla.* Interpres addidit ancilla in Latinis codicibus. Locus alter & mulier altera ſignificatur. *Et ait ijs, qui erant ibi: & hic erat cum Ieſu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento quia non noui hominem. Et poſt puſillum acceſſerunt qui ſtabant: & dixerunt Petro, verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifeſtum te facit. Tunc cœpit deteſtari & iurare.* Conſidera & treme vir iuſte. Petrus paulò ante ipſo Ieſu atteſtante mundus, ac per hoc in charitate exiſtens, ſacramentis corporis & ſanguinis Chriſti dignè communicans, præmonitus de futura hac tentatione, paratus potius mori quã negare Chriſtum, ad vnius ancillæ vocem illum negauit, & ſucceſsiuè addidit periurium. Quare hoc? quia magna eſt differentia inter charitatis gratiam habitualem & vſum illius: quia non ſumus ſufficientes ex nobis ad vſum charitatis & gratiæ, quam habemus in anima infuſam à deo, ſed egemus ad vtendum illa continuò gratuito dei auxilio. quo quia Petrus caruit tunc (quia deus reliquit Petrum tunc ſibiipſi prædito charitate & gratia habituali) ideo cecidit & perdidit charitatis gratiam. Sic Moyſes, ſic Dauid cecidit. *Quia non nouiſſet.*

pro,non noui,verbum enim petri recitatur. *Hominem. Et cõtinuò gallus cantauit. Et recordatus eſt Petrus verbi Ieſu quod dixerat* ,pro, qui dixerat ei. Interpres & relatiuum referens Ieſum ,mutauit: & omiſit pronomen,ei,demonſtrans Petrum. *Prius quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egreſſus foras, fleuit amarè.*

CAPVT XXVII.

MAnè autem facto. Alter eſt hic conuentus conſilij. Primò enim conuenerant in prima parte noctis, qua poſt cœnam captus eſt Ieſus:& tunc iudicarunt ipſum reum mortis tãquam blaſphemum,& redierũt conſiliarij ad propria:Ieſu ſubiecto irriſionibus, alapis, colaphis & ſputis. manè autem facto conuenerunt iterum. *Conſilium inierunt.* Non ſolùm à diuerſitate temporis, ſed ab inchoatione conſilij deſcribitur nouus conuentus. *Omnes principes ſacerdotum & ſeniores populi aduerſus Ieſum, vt eum morti traderent.* Decreuerant ſiquidem prius Ieſum occidere,iudicantes ipſum reum mortis,ſed nõ executionis modum. Executio ſiquidem non erat in poteſtate eorum:quia Romani reſeruauerant præſidi cauſas ſanguinis: vt ipſimet Iudæi teſtantur apud Ioannem & propterea cõſilium inierunt de modo exequendi. Erat autem opus conſilio:quia præſes erat Ethnicus,& paruipendebat cauſas Iudæorum de tranſgreſsionibus legis Moyſi. Cogitabant enim Iudæi volentes vt Pilatus occideret Ieſum. ſi petemus à præſide mortem Ieſu tanquam blaſphemi,non exaudiet nos , paruipendens hæc noſtra : & propterea oportet inuenire modum quo præſidem inducamus ad occidẽdum Ieſum. Hæc fuit ad literam ratio noui huius conſilij, vt Ieſum morti traderent. ❡ Quæ autem fuerit conſilij huius concluſio,ſubſecuta ipſorum primatum facta manifeſtant. Concluſerunt enim imponere Ieſu multa crimina,ſcilicet quòd prohiberet tributa dari Cæſari , quòd eſſet ſeductor populi à Cæſare,&c. ſed præcipuè reum eſſe læſæ maieſtatis. Quod fundabãt ſuper hoc,quòd fecerat Ieſus ſe regem:dicẽdo ſe eſſe Meſsiam, & veniendo ante quinque dies in Hieruſalem cum turba multa acclamante ipſum regem. *Et vinctum.* tanquam notoriè dignum morte. *Adduxerunt eum: & tradiderunt Pontio Pilato præſidi.* Si vera ſunt quæ de patria Pilati dicuntur,nomen propriũ eſt hominis illius qui præſes erat. ita quòd neutrum eſt nomen patrium: ſed vel(vt ſæpe contingit)nominabatur nomine compoſito. vel alterum (fortè Pilatus) eſt cognomen. Dicitur enim natione Burgundio, patria Lugdunenſis. *Tunc,* quum publicè Ieſus

cè Ieſus vinctus traditus eſt præſidi vt occideretur. *Videns.* oculis corporeis. *Iudas qui eum tradidit quòd damnatus eſſet.* Ieſus ad mortem à principibus ſacerdotum & ſenioribus. Iuxta hunc enim loquendi modum dicitur Lucæ vltimo, quomodo tradiderunt eum principes noſtri in damnationem mortis. *Pœnitentia ductus.* Hinc apparet quòd Iudas putauerat tradere Ieſum caſtigandum à principibus Iudæorum & non occidẽdum. Et ideo quum vidit, quòd Ieſus damnatus eſſet à principibus ad mortem (videndo eum vinctum tradi præſidi) pœnituit eum facti.

Retulit triginta argenteos. quos pro proditione illa nocte receperat. *Principibus ſacerdotum & ſenioribus.* à quibus illos receperat. ¶ Si obiicitur quòd principes ſacerdotum erant tunc coram Pilato, ac per hoc non erant in templo, in quo Iudas adiuit illos. Reſpondetur quòd principes ſacerdotum non ſoli Annas & Caiphas (qui erant ſupremi) ſed etiam alij primates inter ſacerdotes appellantur. Ita quòd aliqui primores occupabantur circa procurandam Ieſu mortem, & alij primores etiam erãt in templo: quum eſſet primus dies Paſchæ, ſicut alij ſeniores erãt ibi, & alij ſeniores erant in templo. Vtrique enim vtrobique cõmemorantur. *Dicens, Peccaui.* Fatetur Iudas peccatum ſuum, & offert reſtitutionem precij: ad exonerandum cõſcientiam ſuam & ad excitandum principes & ſeniores, vt retractent damnationem Ieſu. *Tradens ſanguinem iuſtum:* pro, innocẽtem. Hinc apparet quòd Iudas impoſuerat Ieſu crimen delitiarum, tradendo ipſum tanquam virum ſenſualem. Reſtituẽdo enim ei famam, reddit rationem proprij peccati, quia Ieſus eſt innocens. *At illi dixerunt: quid ad nos? tu videris.* Futurum eſt actiui verbi. *Et proiectis argenteis in templo, receſſit.* Hinc apparet quòd principes recuſarunt per præcedentem reſponſionem (quid ad nos? tu videris) recipere à Iuda triginta argenteos, tanquam pro exoneratione ipſius Iudæ & aggrauatione ipſorum principum relatos à Iuda. recuſantibus liquidẽ eis recipere, Iudas proiecit triginta argenteos ibi coram eis, tanquam omnino volens ſe exonerare. *Et abiens laqueo ſe ſuſpendit.* Pœnitentia humani animi ſine gratia dei, quantò maior eſt tantò periculoſior. abſorbet ſiquidem hominem abundantiori triſtitia, & deſperationem inducit: talem enim fuiſſe pœnitentiam Iudæ, hic exitus comprobat. *Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis.* Quos ab ipſo Iuda recuſauerant accipere, poſtea proiectos acceperunt. *Dixerunt: non licet.* Verè colantes culicem & glutientes aſilum.

Eos mittere in corbonam. Hebræa dictio eſt,& ſignificat ſacrum theſaurum:vt Ioſephus cap.8.lib.2.de bello Iudaico teſtatur,dicens,Erat apud eos ſacer theſaurus,quem corbonã dicunt.*Quia precium ſanguinis eſt.Conſilio autem inito,emerũt ex illis agrũ figuli in ſepulturam peregrinorũ.Propter hoc vocatus eſt ager ille acheldemach, hoc eſt,ager ſanguinis vſque in hodiernũ diẽ.*Interpres Hebræa & Latina lingua protulit,quod Matthæus ſcripſit Græca.nam ſuperfluũt tres dictiones:acheldemach hoc eſt.*Tum impletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam,dicentem:& acceperunt triginta argenteos precium appreciati,quẽ appreciauerunt à filijs Iſrael:& dederunt eos in agrum figuli,ſicut conſtituit mihi dominus.* Quia hæc in Hieremia noſtro nõ habentur,ſi euãgeliſta ſcripſit, vt litera ſonat,credendũ eſt in Hieremia nõ apocripho, ſed canonico ſcripta fuiſſe hæc,quæ citantur,quãuis ad nos nõ peruenerit. multa enim prophetarũ ſcripta perdita fuiſſe cõſtat ex hiſtoria librorum Regum & Parali. Si aũt malignitate aut errore aliorũ pro Zacharia ſcriptus eſt Hieremias(quod credi poteſt:quia ſentẽtia horum verborum in illo inuenitur) habemus verba Zacha. cap.11.hæc.Et appenderunt mercedẽ meam triginta argẽteos: & dixit dominus ad me, proiice illud ad ſtatuariũ decorũ precium,quo appreciatus ſum ab eis:& tuli triginta argenteos,& proieci illos ad ſtatuarium.Hæc verba occultæ prophetiæ Matthæus exponendo attulit:cogendo omnes actiones,quæ interuenerunt circa preciũ quo traditus eſt Ieſus in vnã,& vtẽdo effectibus actionum pro actionibus. ¶ Vide ſingula. Matthæus loco illorum verborũ,& tuli triginta argenteos,& proieci illos in domo domini,exponẽdo explicat affectũ huius proiectionis, dicens, & acceperunt triginta argẽteos. Loco illorũ verborum, decorum preciũ quo appreciatus ſum ab eis(omiſſa ironia qua deus vtitur appellando illud precium decorum) dicit,preciũ appreciati quem appreciauerũt à filiis Iſrael.Loco illorũ verborũ, ad ſtatuariũ,exponendo dicit,& dederũt eos in agrũ figuli. Loco illorũ verborũ,& dicit dominus ad me, proiice illud ad ſtatuariũ,abbreuiando dicit,ſicut conſtituit mihi dominus.¶ Vbi potes prudens lector perſpicere eandem eſſe ſententiam prophetæ,& euangeliſtæ,ſed altero ordine dictam: quoniam apud prophetam poſtquam deus narrauit appenſos pro ſe eſſe triginta argenteos,præcipit prophetæ, vt proiiciat tam turpe preciũ in domo domini ad formatorem, ad figulum formatorem vaſorum.quod Matthæus exponit ad emendum agrum figuli. &

propheta

propheta tulit huiuſmodi argenteos,& proiecit in domo domĩ ni ad ſtatuariũ:hoc eſt ad dictum effectum,ſcilicet ad emẽdum agrum figuli.Et ſignificatur per præceptũ domini factum prophetæ,diuina ordinatio de precio illo conuertendo in emptionem agri figuli:per executionem verò ſubſecutam, aperitur ꝙ de facto erat adimplẽdum præceptum.Per hoc autem quòd cui præcipitur,& qui exequitur eſt perſona prophetę,ſignificatur ꝙ miniſtri operum horum(ſcilicet Iudas qui proiecit,& principes ſacerdotum,qui dederunt precium illud pro agro figuli)non ex ſe,ſed diuina acti ordinatione hæc fecerunt:ſicut etiam Caiphas prophetauit apud Ioannem.propter hoc enim vtrunq; attribuitur prophetæ,ſcilicet & proiicere argenteos in templo,& intentio ad agrum figuli,quæ non fuit in Iuda, ſed in principibus ſacerdotum. ¶ Apud euãgeliſtã verò deus explicat primo actionem principum ſacerdotum, ſcilicet quòd acceperunt triginta argenteos,explicando quales commemoratione prioris facti ab eiſdem.precium appreciati,Meſsiæ,à filiis Iſrael,principibus ſacerdotum ſenioribus & Iuda, non à Gentilibus Pilato & ſuis: quem,Meſsiam,appreciauerunt,precio æſtimauerunt prædicti vendendo & emendo.Deinde actionem eorundem alteram, & dederũt eos in agrũ figuli.Et demum ſubiunguntur verba prophetæ de diuina ſuper his actionibus ordinatione facta ei : hoc eſt miniſtris dei in his,reſeruata notitia diuinæ ordinationis apud prophetam. *Ieſus autem ſtetit ante præſidem : & interrogauit eum præſes,dicens:tu es Rex Iudæorum?* In textu Græco apponitur articulus,ſignificans ille Rex:ad ſignificãdum quòd Pilatus interrogabat de illo Rege qui expectabatur à Iudæis:hoc eſt Meſſia.Et hinc apparet concluſio conſilij Iudæorũ,quòd ſcilicet concluſerunt imponere ei crimẽ leſæ maieſtatis apud Pilatum.*Dixit illi Ieſus,tu dicis.* Tacet Matthæus multa quæ Ioannes explicat. Verba hæc(vt ſuperiùs diximus)duplicem habent ſenſum, ſcilicet affirmationis dicti vel dictionis. *Et quum accuſaretur à principibus ſacerdotum & ſenioribus, nihil reſpondit.* Prior interrogatio fuerat intus in prætorio,principibus ſacerdotum expectantibus extra prætorium ne contaminarentur:hæc autem accuſatio fuit extra prætorium, ducto illuc Ieſu coram accuſatoribus. *Tunc dicit Pilatus: non audis quanta.* pro, quot, ſeu quàm multa,& breuiter, quanta numero,non mole. *Aduerſum te dicunt teſtimonia? Et non reſpondit ei ad vllum verbum : ita vt miraretur præſes vehementer.Per diem autem ſolennem conſue-*

uerat præſes populo dimittere vnum vinctum quem voluiſſent: Habebat tũc vnum vinctum inſignem, qui dicebatur Barrabas. *Congregatis ergo illis dixit Pilatus: quem*.pro, vtrum, *vultis dimittam vobis, Barrabam an Ieſum qui dicitur Chriſtus? Sciebat enim quòd per inuidiam tradidiſſent eum.* Hoc dixit euangeliſta ad ſignificãdum quòd Pilatus ex induſtria propoſuit populo liberationem Ieſu vt ſcilicet populus peteret liberationẽ Ieſu, quem primates inui dia acti tradiderant in manus curiæ. *Sedente autem illo pro tribuna li, miſit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iuſto illi multa enim paſſa ſum hodie per viſum*.pro, in ſomnis, *propter eum*. Afflictio huius mulieris ſomniando (ita vt cognoſceret ſe terreri aut pati propter Ieſum) quum nõ fuerit à ſanctis angelis, qui myſterium redemptionis humanæ non impediebãt, à dæmone videtur immiſſa: qui ab initio tẽtauerat ſcire, ſi Ieſus eſſet filius dei. Aliquãtulũ enim timuit tũc, & ideo excitauit per ſomnium vxorẽ Pila ti ad liberãdũ Ieſum. ¶ Vbi nota, ꝙ nullus nullãve expẽdit minimum verbum in fauorem Ieſu toto tẽpore paſsionis, niſi vxor Pilati & ipſe Pilatus. Quorũ neuter credebat in Ieſum, ſed ambo erant gentiles. Et neuter incitatus fuit ab aliquo aut aliqua pro Ieſu: ſed vxor à ſomnio, Pilatus ab ipſa iuſtitia & nota inuidia primatum. *Principes autem ſacerdotum & ſeniores perſuaſerunt populis*, pro, turbis, *vt peterent Barrabam: Ieſum verò perderent*. Non ſuffecit principibus & ſenioribus ſuadere turbæ, vt liberarent Barrabam ſeditioſum ac homicidam, ſed etiam ſuaſerũt vt pete rent & inſtarent pro occiſione Ieſu. *Reſpondens autem præſes, ait illis: quem*.pro, vtrum, *vultis vobis de duobus dimitti?* Tacet Matthæus petitionem turbæ cui Pilatus reſpõdet. Turba enim priùs rogabat fieri ſibi gratiam ſolitam: & obtenta gratia in genere, petebat in indiuiduo vnũ. Hac autem vice turbę roganti pro ſo lita gratia, reſpondit Pilatus dando illi optionem Ieſu vel Barra bæ. Turba autem non ſtatim optauit: ſed quum cogitarent vter eſſet optandus, principes & ſeniores ſuaſerunt illis cõtra Ieſum. Primæ itaque petitioni turbæ differentis opinionem, reſpondit replicando optionem: tanquam ſolicitans optionem. *At illi dixerunt, Barrabam*. Conſidera quòd Ieſus elegit etiam pati hanc ignominiã, quòd optaretur Barrabas latro, ſeditioſus & homicida contempto ipſo: actore vitæ, pacis, & omnium largitore bonorum. *Dixit illis Pilatus: quid igitur faciam de Ieſu, qui dicitur Chriſtus?* Pilatus audita optione Barrabæ, vbi vidit quòd per viam optionis non liberaret turba Ieſum, proponit per viam interrogationis

gationis & velut conſilij:vt vel ſic turbæ liberationem Ieſu pete rent. *Dicunt omnes.* Tanta erat efficacia perſuaſionis à principibus & ſenioribus,vt nullo diſcrepante omnes contra Ieſum verterentur. *Crucifigatur.* Turbæ quæ ad opus miſericordiæ, ad liberandum,ſcilicet vnum à morte, conuenerant coram præſide (quæ ſaltem debebant tractare Ieſum ſicut alios vinctos,& dicere,fac iuſtitiam: noſtrum non eſt niſi petere gratiam ſolitam, quia ad hoc tantùm conuenimus)vertuntur ad crudelitatem,ad petendum mortem innocentis,& non ſolùm mortem,ſed crudele ac ignominioſum mortis genus.*Ait illis præſes:quid enim mali fecit?* Ad retrahendum turbam à tam iniuſta petitione, inquirit cauſam,qua meretur Ieſus crucifigi.*At illi magis clamabant.*Loco cauſæ clamores augent.*Dicentes,crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret.* ſtudium ſuum in turba ad liberandum Ieſum,*Sed magis tumultus fieret.* Tantus excitatus erat furor in turbis contra Ieſum,vt tumultum timeret præſes. *Accepta aqua lauit manus coram populo.* in ſignum publicum innocentiæ Ieſu, & exonerationis propriæ,& reiectionis culpæ in Iudæos. hæc enim tria explicāt verba ipſius exonerationem propriam.*Dicēs, innocens ego ſum.* innocentiam Chriſti,dicendo.*A ſanguine huius iuſti.* reiectionem culpæ in Iudæos, dicendo. *Vos videritis.*eſt enim futurum actiui verbi ſubiunctiui. *Et reſpondens vniuerſus populus, dixit:ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.* Præceps furor turbarum, ſuper ſe ac filios ſuos ſuſcipit damnationem eius quem innocentem iudex pronunciat.Et ſicut dixerunt, ita experiuntur factum ſubſecutum:quoniam vſque in hodiernum diē dant pœnas ſanguinis Chriſti, diſperſi per vniuerſum mundum,exoſi omnibus. *Tunc dimiſit illis Barrabam. Ieſum autem flagellatum.* Matthæus non ſcribit res geſtas ordinatè:ſed infrà ſignificat Ieſum ante diffinitionem fuiſſe flagellis cæſum. Flagellauit Ieſum Pilatus,arbitrans ipſum non eſſe dignum morte,ſed flagellis corripiendum,pro eo quòd ſe feciſſet Meſsiam. *Tradit eis vt crucifigeretur.* Pronomen eis, non eſt de textu. Factum hoc monſtrat non ſolùm inſtabilitatem turbarum(quæ quinto die antè acclamauerant Ieſu,benedictus qui venit in nomine domini:& deinceps quotidie concurrebant ad illius prædicationem audiendam in templo)ſed monſtrat nullis artibus, nullis attractionibus,nullis mediis vſum fuiſſe Ieſum ad captandum fauorem hominum tam magnatum quàm plebis. tot ſiquidem horis decurſis à tempore comprehenſionis vſque ad

mortem

mortem incluſiuè,nullus diues aut pauper cōparuit in fauorem eius,nullus inter turbas inuētus eſt,qui non fuerit cōtra ipſum. Elegit nāq; Ieſus à turbis vnanimi voto & nullo ſibi fauēte,pati ſic:vt cognoſcat mundus ex ipſo facto, ꝙ ipſe non fuit author ſectæ ſicut ſunt alij homines capita ſectarū,vt teſtimonia diuinitatis eius credibilia redderentur. *Tunc*.Non monſtratur tempus poſt condemnationem:ſed reddit euāgeliſta ad geſta priùs.illuſio enim hæc fuit ante diffinitiuam ſententiā. Pilatus ſiquidem intellectis quæ dicta & geſta ſunt à Ieſu & ſequacibus ipſius circa regni negocium(ſcilicet quòd dixit ſe Meſsiam, & ꝙ quinto die antè ingreſſus eſt ſuper aſinam cum turbis acclamantibus ipſum Meſsiam)& comperto quòd nihil aliud eſt ſubſecutū ex hoc tam in ciuitate quàm extra,& videns quòd nullus pro eo loquitur, & alia huiuſmodi humilitatis Ieſu teſtimonia, arbitratus eſt ſicut & Herodes,Ieſum eſſe puniēdū vt fatuū:vtpote qui tam fatuis mediis aſpiraret ad regiū titulum. Et propterea derideri illum fecit in habitu regio: vt flagellis caſtigatus tanquā aliqualiter peccaſſet,& irriſionibus vituperatus vt fatuus,abſtineret à profitendo ſe Meſsiam,& perderet deinceps authoritatē corā turbis:& tā principes ſacerdotū & ſeniores , quàm etiam turbæ videndo illū iam caſtigatum & vituperatum,ceſſarent à petendo mortem Ieſu.Hæc ſunt ad literā cauſæ ex parte Pilati.
¶ Sed intuere tu lector,quòd Pilatus cuius intererat , locupletiſsimus eſt teſtis,ꝙ Ieſus non aſtutiis mundi huius,nō prudentiis hominum ambitioſorum vſus eſt:ſed talibus quæ à ſapientibus huius mūdi ſtulta iudicātur.Et elegit ſimiliter hæc Ieſus ad tollenda impedimenta credendi in ipſum ab animis hominum: vt teſtimonia diuinitatis ſuæ credibilia redderentur. *Milites præſidis ſuſcipientes Ieſum in pratorio,congregauerunt ad eum vniuerſam cohortem : & exuentes eum , clamydem.* pallium militare. *coccineam*, purpuream,*circundederunt ei: & plectentes coronam de ſpinis,impoſuerunt ſuper caput eius,& arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum illudebant ei,dicentes, Aue rex Iudæorum . Et expuentes in eum,acceperunt arundinem: & percutiebant caput eius. Et poſtquàm illuſerunt ei, exuerunt eum chlamydem : & induerunt eum veſtimentis eius: & duxerunt eum vt crucifigerent.Exeuntes autem,inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem , hunc angariauerunt vt telleret crucem eius.* Hinc apparet quod Ieſus non poterat continuari portationem ſuæ crucis,& propterea coegerunt Simonem illum ad ſupplendum.erat enim tantæ ignominiæ portare

in illo

in illo ſpectaculo crucem: vt nullus inueniretur qui precio hoc onus ſubiret. ¶ Hinc quoque apparet rationi conſentaneum eſſe, quòd Ieſus ſub onere crucis caderet, nimio preſſus onere, vt prædicatur. *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha.* Aiunt Golgotha non Hebraicam, ſed Syram eſſe dictionem. *Quod eſt Caluariæ locus.* In Græco habetur. *Quod eſt interpretatum Caluariæ locus.* quia ibi damnatorũ capita iacebant. Locus ad ſupplicia deputatus ſignificatur: vt etiam hanc ignominiam Ieſus eligeret pati. ¶ Et hic eſt alius locus ex quo patet Matthæum non ſcripſiſſe Hebraicè, ſed Græcè. propterea enim dictionem Golgotha vſurpatam ab Hebræis ex Syra lingua, interpretatus eſt Græcè. *Et dederunt ei vinum bibere.* Non conſtat an vinum, an acetum Matthæus ſcripſerit, propter diuerſitatem codicum. *Cum felle mixtum.* O crudelitatem: etiam tam afflicto crucifigendo addunt afflictionem potus amari. *Et quum guſtaſſet, noluit bibere. Poſtquam autem crucifixerunt eum.* clauis perforantes manus & pedes. Quanuis etiam funis monſtretur vſque hodie, quo ligatus in cruce fuit Ieſus dum crucifigeretur clauis. *Diuiſerunt ſibi veſtimenta eius, ſortem mittentes. Vt impleretur quod dictum eſt per prophetam dicentem, Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.* Tota hæc citatio prophetici teſtimonij, inſerta dicitur Matthæo: eo quòd non habetur in multis Græcis codicibus. Prophetia tamen clara eſt in Pſalmo viceſimoſecundo. *Et ſedentes ſeruabant eum.* In textu Latino deficit aduerbium, ibi. Legendum eſt. *Et ſedentes ſeruabant eum ibi.* ad ſignificandum quòd non illinc receſſerunt ad procul cuſtodiendum, ſed manſerunt ibi iuxta crucem. *Et impoſuerunt ſupra caput eius cauſam ipſius ſcriptam, Hic eſt Rex Iudæorum.* Affixerunt ſupremæ parti crucis tabellam cõtinentem cauſam damnationis ipſius: vt omnibus publica authoritate innoteſceret quare crucifixus eſt. Niſi enim ſupra crucem cauſa damnationis fuiſſet ſcripta, quis crederet Chriſtianis quòd Ieſus pro hac cauſa fuiſſet à Pilato damnatus? cui non daretur licentia fingendi quodcunque crimen pro cauſa damnationis Ieſu? quum etiam cum toto hoc auſi fuerint nonnulli (Maximini Galeri tempore) hæc fingere? *Tunc crucifixi ſunt.* pro, crucifiguntur. *cum eo duo latrones: vnus à dextris, & vnus à ſiniſtris.* Et hoc cumulum ignominiæ Ieſu: vt inter ſceleratos punitus, ſceleratus haberetur ab omnibus. *Prætereuntes autem.* Non ſolùm à turbis & miniſtris curiæ, ſed etiam à tranſeuntibus patitur

tur.quũ tamen mos ſit ꝙ tranſeuntes & ſpectátes commiſerentur crucifixos.*Blaſphemabant eum.*Hinc habes quod iniuriæ verborũ quæ illatæ aliis hominibus ſunt detractiones, cõtumeliæ, irriſiones & huiuſmodi, quum irrogantur Chriſto ſunt blaſphemiæ:quia Ieſus erat deus.*Mouentes capita ſua & dicentes:vah qui deſtruis templum dei & in triduo illud readificas.*pro,ædificas. *ſalua temetipſum:ſi filius dei es,deſcende de cruce.* Non eſt in textu Græco interiectio vah:ſed cõtinuatur oratio,includẽdo ſalua teipſum, ita quòd verbum principale eſt imperatiuum ſalua.Exprobrando enim quòd poſsit ædificare templum in triduo,inſultant,ſalua teipſum modò qui templũ dei olim gloriabaris poſſe deſtruere & triduo ædificare. *Similiter & principes ſacerdotum illudentes cum Scribis & ſenioribus,dicebant:Alios ſaluos fecit.ſeipſum non poteſt ſaluum facere.ſi Rex Iſrael eſt,deſcendat nunc de cruce,& credimus ei.* pro,& credemus in eo. *confidit in deo:liberet eum nunc,ſi vult. dixit enim quia filius dei ſum.* Tantus erat in primatibus ad Chriſti necem furor,vt non erubeſcerent ſpectaculo crucifixorum intereſſe,& inſultare crucifixo. ipſi volebant intereſſe vſque ad mortem Ieſu,timentes ne aliquod obſtaculum obueniret. *Idipſum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo,improperabant*, pro, opprobrabant,*ei. A ſexta autẽ hora tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram vſque ad horam nonam.* Quòd tenebræ fuerint ſuper terram vniuerſam non partem terræ,Euangeliſta teſtatur.Modus autem quo factæ ſunt,incertus eſt:quia nulla autentica authoritate conſtat.Nullus apparet mihi modus communis vniuerſę terræ euidẽtius mirabilior,quàm ſine interpoſito aliquo corpore ſubtractos ſolis radios à tota hemiſphærij diurni terra fuiſſe, in terra enim alterius hemiſphærij erat tunc nox,nec oportebat ibi tenebras fieri. *Et circa horam nonam clamauit Ieſus voce magna, dicẽs.Eli Eli lammah haſabthani.* Duæ dictiones Hebrææ ſunt: altera lammah.i.vt quid ſeu quare.altera haſabthani,quadriſyllabum.Et hęc æquiualet duabus ſcilicet verbo dereliquiſti,& pronomini me. Vbi apparet ꝙ latini confundunt duo in vnum a. *Hoc eſt deus meus,deus meus,vt quid dereliquiſti me?* Hinc apparet Matthæum non ſcripſiſſe euangelium in lingua Hebraica.nam ſcribẽdo in lingua Hebraica,locũ non habet interpretatio(hoc eſt deus meus)in alia lingua.Si enim totus textus eſt in Hebraica lingua ſcriptus,ita hæc particula ſicut cæteræ interpretáda aliis linguis relinquebatur.Quocirca interpretatio appoſita teſtatur,ꝙ totũ textũ ſcripſit alia lingua,ſcilicet Græca,& quòd hanc

parti

particulam retulit iuxta linguam Hebræam, vt intelligeremus occaſionem erroris putãtium quòd Eliam vocaret. & ſubiunxit interpretationẽ in lingua Græca, in qua totũ textum ſcribebat. ¶ Nec obſtat ſi Hieron.viderit Matthæum in Hebræo: quia ſicut liber cõtra Gent.diui Tho.inuenitur tranſlatus ex Latino in Græcum,ita poteſt Matthæus fuiſſe ex Græco in Hebræũ tranſlatus. *Quidam autem illic ſtantes & audientes,dicebant: Eliam vocat iſte.* Gentiles audientes Eli,ignari Hebrææ linguæ,putarunt ꝙ vocaret Eliam. *Et continuò currens vnus ex eis, acceptam ſpongiam impleuit aceto,& impoſuit arundini:& dabat ei bibere*,ad afflictionis cumulum. ¶ Omittit hîc Matthæus vocem Ieſu dicentis,ſitio: propter quam datũ eſt ei acetum. *Cæteri verò dicebant: ſine videamus an veniat Elias liberans eum.* Tam ille qui acetũ dedit, quàm iſti gẽtiles erant ignari Hebrææ linguæ. *Ieſus autẽ iterum clamãs voce magna,emiſit ſpiritũ.* Interpres carens participio actiuo præteriti temporis,dixit clamãs. Certum eſt enim ꝙ implicatio eſt dicere,clamando emiſit ſpiritum: quia dum clamat quis,viuit. Sed ad ſenſum in quo dicitur,verificatur: pro quanto terminus clamoris fuit emiſsio ſpiritus,& hoc in textu Græco ſignificatur. Tacet Matthæus quid clamãdo dixit,ſcilicet in manus tuas,&c. ¶ Vocem autẽ magnam emittendo expirauit: vt intelligerent etiam præſentes ibi quòd in poteſtate eius eſt miracula facere, quòd voluntariè moritur qui tanto aſſumpto robore expirat, qui paulò antè adhuc non crucifixus portare nequiuit crucem. ¶ Confutantur & hinc hæretici omnes negantes Ieſu mortem in cruce. *Et ecce velum tẽpli ſciſſum eſt in duas partes,à ſummo vſque deorſum.* Inter ſanctuarium & ſanctum ſanctorũ in templo erat velum: ſignificãs nondum eſſe propalatam ſanctorũ viam durante ſtatu illo: vt dicitur ad Hebræ.9. Et hoc ſciſſum eſt non ſolùm vt pontifices & ſacerdotes ſtuperent nouo miraculo: ſed intelligerẽt ceſſare per mortem Chriſti veterem ſtatum,apertam iam eſſe ſanctorum viam. eodem ſiquidem die ſancti patres ingreſsi ſunt paradiſum,in quo fuit cum Ieſu etiam latro. *Et terra mota eſt,& petræ ſciſſæ ſunt.* Sol, aër tenebroſus,velum tẽpli, terræmotus, petrarum ſciſsio,teſtimonium reddunt Ieſu Chriſto.

Et monumenta aperta ſunt. Neſcio ſi hoc præueniendo narret Euangeliſta: ſicut ſequẽs miraculum. *Et multa corpora ſanctorum qui dormierant, ſurrexerunt.* Hoc proculdubio præueniendo narrat. nam iſti ſurrexerunt poſtquam ſurrexit Ieſus, & non tunc quum expirauit Ieſus. *Et exeuntes de monumentis, poſt reſurrectionem*

nem

nem eius. Hæc particula temporis ſignificatiua, refertur non ſolùm ad exitum de monumentis,ſed etiam ad reſurrectioné corporum. Ita quòd ſecundum ſententiarũ ordinem ordinanda eſt litera ſic: & poſt reſurrectionem eius,multa corpora ſanctorum &c. *Venerunt in ſanctam ciuitatem.* hoc eſt in Hieruſalem. Quæ ſancta dicitur,quia electa erat à deo ad cultum diuinum in ipſa perſoluendum. *Et apparuerunt multis.* teſtimonium reddendo reſurrectionis Ieſu, & quòd ipſe Meſsias. ¶ Scito quòd iſti ſancti ſurrexerunt à mortuis non vt Lazarus (qui iterum mortuus eſt ſed immortales. Quod patet ex differentia vitæ. nam Lazarus ſuſcitatus eſt ad officia ac conuerſationé vitæ præſentis cũ aliis hominibus:& propterea ſurrexit mortalis:ſicut filius viduæ reſtitutus matri ſuæ, & ſimiles.iſti auté non ſunt ſuſcitati ad officia & conuerſationé pręſentis vitæ.Propter quod ſignificantiùs Matthæus explicauit ꝙ apparuerũt multis:& non quòd conuerſati ſunt cum multis. Significatur enim per hoc ꝙ ſurrexerunt ad officia & conuerſationé alterius vitæ: ſed ad multos mortales venerunt per modum apparitionis. Hoc ſiquidem modo ad mortales quãdoque veniũt immortales ſpiritus & immortales homines,quorum conuerſatio cõtinua non eſt nobiſcũ. Vnde & de Ieſu Chriſto pòſtquam ſurrexità mortuis,idé modus ſignificatur veniendi ad homines: dicendo Act.1.per dies 40.apparés eis. *Centurio autem & qui cum eo erant cuſtodientes Ieſum, viſo terræmotu & ijs quæ fiebant,* pro,facta fuerant, *timuerunt valde: dicentes. vere filius dei erat iſte. Erant ibi mulieres multæ à longe.* Deeſt. ſpectantes, *quæ ſecutæ erant Ieſum à Galilæa miniſtrantes ei.* Dubiũ eſt an referatur à Galilæa, ad mulieres (ſignificando mulieres Galilæas) an ad ſequelam,ſignificando mulieres,quæ tunc fuerant Ieſum à Galilæa venientem in Hieruſalem ſecutæ.Hoc ſecundum eſt certum: primum auté non eſt certũ.imò diſſonat à contextu Lucæ,qui ait,Stabãt noti eius à longe,& mulieres quę ſecutæ eum erant à Galilæa & paulò poſt:ſubſecutę auté mulieres,quæ cũ eo venerant de Galilæa. Si nationé mulierum euangeliſta intenderet ſignificare, non repeteret infra paucas lineas nationé:ſed quia ſequaces illius itineris vltimi intẽdunt ſignificare,ideo deſcribũt Matthæus & Lucas eas ſemper à ſequela ex Galilæa. Fuiſſe ſiquidé multas earũ Hieroſolymitanas,inſinuãt Ieſu verba:filiæ Hieruſalem nolite flere ſuper me. *Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi.* Nõ dicit quarũ,vt etiá ſi duro expoſitori cõcederetur gregem illum mulierum fuiſſe Galilæum

læum, nõ intelligatur ſingulas fuiſſe Galileas: ſed inter illas erat Maria Magdalena, quæ erat Iudæa, non Galilæa. *Et Ioſeph.* pro, Ioſe, *mater, & mater filiorum Zebedæi.* Vuamet mulier intelligitur mater Iacobi minoris (qui dicitur frater domini) & Ioſe ſeu Ioſeph, nomine Maria. Ita quòd tres tantùm mulieres nominãtur: quanuis tertiæ nomen proprium ſileatur hîc: quod alibi explicatur Salome. *Quum autẽ ſerò.* pro, ſerum, *factum eſſet.* pro, fieret. Significatur enim tẽpus diei tardum: hoc eſt veſpertinum.

Venit quidã homo diues ab Arimathia. Nomen propriũ ciuitatis eſt Arimathia. & dicitur quod eſt Ramatha, vnde oriundus fuit Samuel. *Nomine Ioſeph.* Hic in Græco etiam habetur Ioſeph. *Qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu. Hic acceßit ad Pilatum: & petiit corpus Ieſu.* Iuxta humanam rationẽ iſte Ioſeph, quandiu Ieſus ſub iudice fuit (pontificibus cauſam mortis procurãtibus) nõ fuit auſus opponere ſe torrenti: vbi autẽ Ieſum mortuũ cognouit, putauit non ſibi imputandum ad crimen contra pontifices, opus humanitatis in mortuum, & propterea petiit corpus Ieſu. Secundum autẽ diuinam definitionẽ motus eſt nunc animus eius ad obſequium ſepulturę exhibendũ Chriſto & nõ priùs, ne impediretur redemptio humani generis, ne hoc impedimentũ ad credẽdum Chriſti paßionem voluntariam præberetur hominibus: qui dixiſſent quòd adiuuit ſe cũ amicis quantum potuit ne pateretur. *Tunc Pilatus iußit reddi corpus. Et accepto corpore, Ioſeph inuoluit illud in ſindone munda: & poſuit illud in monumẽto ſuo nouo, quod exciderat in petra.* in rupe, in monte ſaxeo. Hoc enim propenſioris fuiſſe conſilij intelligitur (non humani ſed diuini) vt immobile eſſet ſepulchrum Ieſu Chriſti, ad perennem etiam ex illo certo loco memoriam. Quæ perſeuerat glorioſa: iuxta Eſaiæ. cap. 11. vaticinium, & erit ſupulchrũ eius glorioſum. Verè glorioſum perſeuerat etiam ſub poteſtate infidelium plus quàm ſepulchrũ cuiuſlibet alterius, inter tot deuaſtationes & mutationes: in teſtimoniũ diuinitatis Ieſu. *Et aduoluit ſaxum magnũ ad oſtiũ monumẽti, & abijt. Erant autẽ ibi Maria Magdalene & altera Maria ſedẽtes cõtra ſepulchrum.* Tres mulieres quas ſpecificauerat, duas tantùm nominãdo (ſcilicet Mariam Magdalenã & Mariam matrem Iacobi & Ioſe) deſcribit nõ amplius ſtantes, ſed ſedentes è regione ſepulchri. *Altera autem die, quæ eſt poſt paraſceuem, cõuenerunt principes ſacerdotum & Phariſæi ad Pilatũ, dicentes: Domine recordati ſumus quia ſeductor ille dixit adhuc viuens, poſt tres dies reſurgã,* pro, reſurgo. *iube ergo cuſtodiri.* pro, muniri. hoc eſt tutum reddi *ſepul-*

crum

erum vſque in diem tertium:ne fortè veniant diſcipuli eius,& furentur eum,& dicant plebi, ſurrexit à mortuis: & erit nouiſsimus error peior priore. Hinc apparet odium primatum nõ ſolùm cõtra Ieſum ad mortem,ſed cõtra fidem in ipſum.hanc enim extinguere conabantur, timentes ne à diſcipulis propagaretur. *Ait illis Pilatus, habetis cuſtodiam.* Incertum aiunt eſſe in Græco, habetis vel habete,& vtrunque poteſt congruere: vt vel indicet habere eos in promptu cuſtodiam,vel præcipiat vt accipiant cuſtodiam.Et eſt hoc in loco cuſtodia nomen ſocietatis militum deputatorum ad cuſtodiam ciuitatis vel palatij ſeu præſidis.Illa enim ſocietas in promptu erat:& ex illa volebat Pilatus aſſumi milites ad munimen ſepulchri. *Ite cuſtodite.* pro, munite. ſigillo & militibus cuſtodiæ, *Sicut ſcitis.Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum, ſignantes.*pro,ſigillantes, *lapidem cum cuſtodibus.* pro,cuſtodia.Totum hoc diuina prouidentia diſpoſuit ad maius teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.

CAPVT XXVIII.

V*Eſpere autem ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati.* Aduerte prudens lector quòd Latinus textus non reddit Græcum. Latinus ſiquidem in tribus diſſonat à Græco. Primùm in dictione veſpere.nam græca dictio aduerbium eſt:& ſonat vel veſperi aduerbialiter,vel ſerò ſeu tardè.Deinde in dictione ſabbati,bis. nam vtrobique eſt pluralis numeri apud Græcum,ſcilicet ſabbatorum. Et demum in dictione prima.nam in Græco habetur vna cum præpoſitione in.Ita quòd textus Græcus ſonat,ſerò ſeu veſperi autem ſabbatorum,quod luceſcit in vnam ſabbatorum. Et ſignificatur nox media inter ſeptimum diem & diem ſequentem, ab vtroque extremo: à veſpertino & diluculo, ita tamen quòd veſpertino vt terminatur per diluculum. Perinde acſi dictum fuiſſet: nocte autem ſabbatorũ illuceſcente in vnã ſabbatorum. Omnino enim oportet intelligere horam diluculi.nam apud Marcum veſpere ſabbati occupatæ fuerunt ambæ iſtæ mulieres circa emptionem aromatum: & quum reliqui euangeliſtæ teſtentur veniſſe mulieres ad ſepulchrum manè, ſi hora veſpertina ſabbati veniſſent ad monumẽtum, inueniſſent ibi cuſtodes & monumentum ſigillatum: & non auſæ fuiſſent venire ſequenti manè ad monumẽtum cum aromatibus vt vngerent Ieſum,Sciuiſſent nanque quòd hoc non poſſent efficere, tum propter cuſtodes, tum propter ſigillum.vtrunque enim ſe neſcire profitentur, tum opere, tum verbis, dicendo, quis reuoluet

uoluet nobis lapidem ob oſtio monumenti? ¶ Nominauit autem Matthęus diluculũ illud à veſpertino ſeu tardo tempore: vt noctem immediatè ſequentem ad diem ſeptimum, ex relatione ad ipſum diem ſeptimum præcedentẽ deſcriberet. nox enim illa pars erat ſequentis non præcedentis diei apud Hebræos, à veſpera in veſperã celebrãtes ſabbata ſua. Et cum hoc ꝙ erat pars ſequentis diei naturalis, vocabatur communiter veſpertinũ ſeu tardum tẽpus diei artificialis præcedentis, vt patet ex eo, ꝙ ieiunium illius diei in illam horã differebatur. Vt igitur relatiuè ad diem ſeptimum immediatè pręcedẽtem, diluculum illud deſcriberet Matthæus, vſus eſt tali modo deſcribendi tẽpus illud. Intentio ſiquidẽ Matthæi fuit deſcribere certum diẽ & certam horam. Et hora quidem ſic definita eſt dicendo quòd illuceſsit. certus autem dies (hoc eſt quòd non dies lunæ, nec dies martis, nec dies mercurij, nec dies iouis, aut veneris, aut ſabbati, ſed dies qui à nobis vocatur dominicus, hic fuit) deſcribitur vtrinq; ex ſabbatis in plurali numero: hoc eſt ex ſeptima die. ¶ Si dixiſſet veſperi autem ſabbati, genitiuus ſabbati nõ arctaretur ad diem ſeptimũ: quia apud Hebræos quilibet dies feſtus, in quo operari non licet, appellatur ſabbatum, quocunque die venerit. Sed dicendo, veſperi autem ſabbatorum, ſignificatur determinatè dies ſeptimus: quia ſoli ſeptimi dies erant ſemper ſabbata. Ita ꝙ ſenſus eſt: veſperi autẽ ſabbatorũ, hoc eſt dierũ ſabbatorũ non quandoque ſic & quãdoque nõ, ſed ſemper. hæc enim eſt ſola dies ſeptima. ¶ Similiter ſi dixiſſet ꝙ luceſcit in vnã ſabbati, ſignificaſſet ꝙ luceſcit in vnam diem feſtiuam: ſed vbi repetiit ſabbatorum, repetiit diẽ ſeptimũ, qui ſemper eſt dies ſabbatorum. Matthæus ſiquidem imitatus eſt Moyſen, qui illum diem quem dominicum vocamus, appellauit non diem primum, ſed diẽ vnum dicendo de die creationis cœli & terræ, factum eſt veſpere & manè dies vnus. propterea enim Matthæus nõ dixit in primam, ſed in vnam, ſignificando diem illam, quę procedendo ad dies ſabbatorum appellatur vna in lege Moyſi. Dicẽdo itaque in vnum ſabbatorum dixit in diẽ, quæ appellatur vna procedendo ad dies ſabbatorũ: hoc eſt ad ſeptimum quenque diẽ. ¶ Cernis itaque prudens lector, ꝙ euãgeliſta vtrinque ex die ſabbatorum definiuit diem quẽ dominicũ appellamus, in ipſius diluculo: vt ex euangelio ſuo Matthæus certum redderet mundum quo die Ieſus reſurrexit. *Venit Maria Magdalene & altera Maria.* Illaſmet repetit quas ſedẽtes cõtra ſepulchrũ dixerat ſcilicet

licet Magdalenã & matrẽ Iacobi & Ioſe.*Videre*.pro,ad videndũ, *ſepulchrum*.Minus dicit & plus ſignificat.non enim ad curioſitatem explẽdam vano viſu : ſed ad exhibendũ vnctionis officium ſepulto veniebant. *Et ecce*. tunc quum mulieres appropinquarent ad monumentũ.*Terræmotus factus eſt magnus*.*Angelus enim domini deſcendit de cælo*. Ratio ergo terræmotus fuit deſcenſus angeli.*Et accedens reuoluit lapidẽ*.Deficit,ab oſtio.(nã ad oſtium monumenti aduoluerat ſaxum magnum Ioſeph) ad ſignificandum , quòd non fregit terræmotus lapidem,ſed illum reuoluit angelus ab oſtio:tum vt mulieribus ingreſſum ad monumentũ patefaceret, tum vt cuſtodes oculis cernerent ad quid venit:ac inexcuſabiles redderentur tã ipſi quàm Pontifices,quibus erant relaturi quod viderant.*Et ſedebat ſupra eum*.Quantũcunque reuoluiſſet lapidem,niſi ſediſſet ſupra illũ, attributa fuiſſet reuolutio lapidis terræmotui: ſed ſedendo ſupra illum,aufert omnẽ obliquam interpretationem:certificans, ꝙ Ieſu miniſter eſt , & reſurrectionis ipſius monſtrator.*Erat autẽ aſpectus*. pro, ſpecies. ſeu forma.*eius ſicut fulgur*.micans ſplendore igneo.*Et veſtimẽta*. pro,veſtimentum, *eius*.Deficit in Latino textu album. ita quòd legendum eſt. *Veſtimentum eius album ſicut nix*. Viſibili forma angelus apparuit,qui corporalem reſurrectionem,qui Ieſum in corpore verè ſenſibili reſurrexiſſe teſtabatur. *Præ timore autem eius exterriti*.pro,commoti,ſeu concuſsi.*ſunt cuſtodes & facti ſunt velut mortui*.Cuſtodes indigni vt viderent angelum, terræmotu ſimul & coruſcatione (non nubium,ſed formæ angeli) intus timent,exteriùs concutiuntur,& tam intus quàm extrà exanimes ferè redduntur. *Reſpondens autem angelus*. tum ad corda mulierum trepidãtium,tum ad verba inter ſe dicta,quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti. *Dixit mulieribus,nolite timere vos*. Hinc apparet deſcenſum angeli fuiſſe præſentibus mulieribus,quæ neſcientes illic adeſſe cuſtodes, veniebant ad monumentũ.nulla enim alia ratione angelus appoſuit pronomen, vos,niſi ad differentiam cuſtodum.*Scio enim quòd Ieſum qui crucifixus, eſt quæritis*. Angelus ad confortandum mulieres,aperit ſe noſſe quid quærũt.hinc enim animæquiores reddebãtur. *Nõ eſt hîc:ſurrexit enim*.Voluit diuina prouidẽtia Ieſu reſurrectioni (quæ facta eſt nõ coram hominibus vidẽtibus cadauer eius reſurgere,ſed ſepulchro clauſo) teſtimoniũ primum perhiberi ab angelis:vt illi quibus certiſsimè cõſtabat Ieſum reſurrexiſſe,annunciarent , & teſtificarentur hominibus. *Sicut dixit*, Affert angelus

gelus verificationem dictorum Ieſu,quæ erãt nota mulieribus: vt fidem adhibeant tam læto nuncio ac teſti. *Venite.* Inuitat ad perficiendum cœptum iter. ſubſtiterant enim. *Videte locum.* Etiam vacuitatẽ ſepulchri affert in teſtimoniũ. Quod ſufficiebat ad comprobandum primum dictum, ſcilicet non eſt hic.& credibile reddebat ſecundum,ſcilicet ſurrexit: quia inuenerant illic cuſtodes ne Ieſu corpus inde tolleretur.hinc enim credibile fiebat verbum angeli,ſurrexit. *Vbi poſitus erat dominus.* Non dicit dominus veſter aut meus,ſed dominus abſolutè: vtpote dominus vniuerſorum.¶ Et hinc habes,ꝙ diuinitas non fuit ſeparata à corpore Ieſu ſepulto. Nam quum in loco illo non fuerit poſitum,niſi corpus Ieſu,ſi hypoſtaſis illius corporis nõ fuiſſet deus,non eſſet verum verbũ hoc angeli, ſcilicet vbi poſitus erat dominus.non enim dominus, ſed corpus quod fuerat domini, fuiſſet tunc in illo loco poſitum. *Et citò euntes.* poſtquam videritis locum vacuum. Efficit angelus mulieres nuncias reſurrectionis ad diſcipulos Ieſu: vt magis trahat illas ad credendum ſibi. *Diſcite diſcipulis eius quia ſurrexit.* Deficit in Latinis codicibus,à mortuis.Legendum eſt enim, *Quia ſurrexit à mortuis. Et ecce præcedet.* pro, præcedit, *vos in Galilæam.* hoc eſt antequam vos eatis in Galilæam,ipſe illuc vadit.Meminit autem ſpecialiter Galilææ: quia illic apparitio fuerat promiſſa à Ieſu, antequam diſcipuli diſperſi irent ad propria.¶ Collige loca quibus fidem exigit angelus à mulieribus.Miraculis apparitionis ſuæ, terræmotus,aduolutionis ſaxi ab oſtio,extruſioniſque cuſtodiũ, adiunxit confortationẽ earum:& vbi narrauit quid quærerent, à vacuo ſepulchro, à propria teſtificatione, à verificatione verborum Ieſu,ab affutura Ieſu præſentia in loco promiſſo(ſcilicet Galilææ) nititur eas & diſcipulos per illas inducere ad credendum Ieſum reſurrexiſſe. Et cum toto hoc,nec iſtæ nec illi propterea crediderunt tunc. *Ibi eum videbitis.* Non detinebimini in ſolo teſtimonio meo,ſed oculis corporeis videbitis eum illic. ¶ Crediderim ego ideo ad Galilæam remitti: quia ibi omnes ſimul erant Ieſum viſuri,alibi autem nunc iſtis nũc illis erat appariturus. *Ecce prædixi.* pro,dixi, *vobis.* Ego quidem feci officium meum annunciando vobis:reliquũ eſt vt vos credatis. *Et exierũt cito de monumento.* Paruerant enim verbis angeli inuitantis,venite,videte locũ.Intellige hoc in loco angelũ finitis verbis omnibus diſparuiſſe,vt mulieres auderẽt ipſo abſente venire in monumẽtũ & vidiſſe,& exiſtẽtibus in monumẽto mulierib⁹ mãda

tum fuiſſet ab angelo,citò euntes dicite,&c.& ſic parentes exierunt citò de monumento.*Cum timore & gaudio magno.*Afficiuntur ſimul timore & gaudio, vt timor gaudiũ tẽperet, & gaudiũ timentes ſubleuet.Perſeuerabat adhuc timor viſi angeli:aderat gaudiũ auditæ reſurrectionis,quãuis non plenè creditæ.*Currentes.*Intellige tamẽ velocẽ ambulationẽ, quæ in muliere (graui) appellatur curſus. *Nunciare diſcipulis eius. Et ecce.* Deficiunt in Latino textu ſex dictiones, ſcilicet, dum autem irent renũciare diſcipulis eius.Legendum eſt.Dum autem irent renunciatũ diſcipulis eius,& ecce.¶ Matthæus extrema iũgit tacitis mediis. Primum ſiquidem aduentũ mulierũ deſcripſit,quando angelus aduoluit ſaxũ. & tacito reditu earũ ad diſcipulos,& aduẽtu Petri & Ioannis ad monumẽtum ac reditu,& apparitione Ieſu in ſpecie hortulani Mariæ Magdalenæ, tranſit ad vltimũ reditum mulierum:quo Maria Magdalena etiam verba,quæ audierat à Ieſu nunciatura ibat, altera autem quæ ab angelis firmata viderat.Viderunt ſiquidem vltra hũc angelũ ſedentẽ ſuper ſaxum extra monumentum,alios angelos alloquentes etiã illas & teſtificantes Ieſum reſurrexiſſe: vt Lucas & Marcus ſcribunt. *Ieſus occurrit illis,dicens:auete.* In propria ſpecie apparuit iſtis,& ſolita voce ſalutauit eas,& ꝓpterea ſtatim cognouerũt eũ eſſe Ieſum, & abſque vlla hæſitatione adorauerunt eum. *Illæ autem acceſſerunt,& tenuerunt pedes eius.* ad oſculum adorationis,vt loca vulnerũm,quę in pedibus Ieſu apparebant,oſcularentur.¶ Maria Magdalena paulò antè fuerat repulſa à contactu Ieſu, quia in amplexũ eius ruebat. & ꝓpterea modò prudẽtior ac reuerẽtior ad cõtactũ pedũ tẽdit,nec repellitur. Tunc ſtans amplexura neſciens, quid faceret,repellitur: nunc conſiderãs,adoratura procumbens admittitur.*Et adorauerunt eum. Tunc ait illis Ieſus,nolite timere.*Quãuis Ieſus tàm amatus,quanuis adoratus,quanuis tactu corporali tentus eſſet,nihilominus quia mortuus fuerat & apparuit illis,timore affectę ſunt.*Ite,nunciate fratribus meis.*O cõfuſionem humanæ ſuperbiæ.Ieſus effectus immortalis,accepta omni poteſtate in cœlo & in terra,ſeruos ſuos (eóſque piſcatorer)quos olim humilis vocarat amicos,modò appellat fratres: & nos eleuati ad ſuperiorẽ gradũ,quos priùs habebamꝰ fratres, dedignamus habere amicos.¶ Vltra morale autẽ exẽplum,veritas carnis Ieſu ſignificať. Ideo enim appellauit diſcipulos fratres ſuos Ieſus immortalis,vt eiuſdẽ naturæ ſe & illos eſſe teſtaretur:ne crederes cum noua immortalitate & gloria nouã aduenifſe

ueniſſe naturam. *Vt eant in Galilæam: ibi me videbunt. Quæ quum abiiſſent, ecce quidam de cuſtodibus venerunt in ciuitatem.* extra ciuitatem enim erat monumentum in quo ſepultus fuerat Ieſus. *Et nunciauerũt principibus ſacerdotum.* à quibus fuerant quaſi conducti ad cuſtodiendum ſepulchrum Ieſu. *Omnia quæ facta fuerant. Et congregati cum ſenioribus conſilio accepto pecuniam copioſam dederũt militibus, dicẽtes: dicite quia diſcipuli eius nocte venerũt, & furati ſunt eũ, nobis dormientibus. Et ſi hoc auditũ fuerit à præſide.* pro, ſub præſide. Significatur enim tribunal præſidis. *Nos ſuadebimus ei: & ſecuros vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt ſicut erant edocti. Et diuulgatũ eſt verbũ iſtud apud Iudæos vſque in hodiernũ diem. Vndecim autem diſcipuli.* ſed nõ ſoli: vt ſequẽtia teſtãtur. *Abierunt.* à Hieruſalem. in *Galilæam.* Quãdo hoc fuerit neſcitur: niſi quantum ad hoc, quòd non fuit infra octo dies. nam poſt dies octo. diſcipuli vndecim in Hieruſalem, quando Thomas vidit & credidit. *In montem vbi conſtituerat illis Ieſus.* Incertum nobis eſt mõtis huius nomen. *Et videntes eum adorauerunt.* deeſt eum: *quidam autem dubitauerunt.* Hinc apparet cum vndecim alios veniſſe adhuc dubios, etiam viſo Ieſu. nam vndecim iam erant certificati in Hieruſalem. ❡ Et hinc coniicitur, quòd hæc apparitio fuit cõmunis omnibus diſcipulis Ieſu, & non ſolis vndecim cum ſeptuaginta. Hæc enim apparitio (vt ſuperiùs dixi) videtur illa maxima, de qua apoſtolus 1. ad Corint. 15. dicit, ꝙ viſus eſt plus quàm quingẽtis fratribus ſimul, & poſtea Iacobo, & poſtea apoſtolis omnibus. Et ſignum eius eſt, quòd iſta ſola ab angelis, iſta ſola à Ieſu promittitur, ita ſola à Matthæo narratur. hæc enim omnia ſignificantur, ꝙ iſta fuit maxima & communis omnibus diſcipulis: puta Ioſeph, Nicodemo & ſimilibus, etiam qui nõ ſequebantur Ieſum diſcurrentem & prædicantem. *Et accedens Ieſus.* Viſus & non creditus appropinquat dubitantibus, vt certos illos reddat. *Locutus eſt eis.* vt quibus non ſat eſt videre propinquumq́ue habere, allocutio ſatisfaciat. *Dicens: Data eſt mihi.* tum quo ad ſtatũ, tum quo ad modũ. nam qui hactenus ſtatum quo ſubiectus fui elemẽtorum calori ac frigori, hominũ flagellis, clauis crucique aſſumpſi, modò ſtatũ adeptus ſum regni, quo præſum cœlo & terræ. Et ſimiliter qui priùs quatenus homo, poteſtatem habebam ſuper omnia ex ſimplici dono diuino, modò etiam ex merito paſsionis & mortis meę adeptus ſum poteſtatẽ ſuper cœleſtia & terreſtria. *Omnis poteſtas in cœlo & in terra. Euntes ergo.* Interpres appoſuit ergo: quod in Græco non habetur.

Declarato potẽtatu ſuo,mittit ad ſalutẽ mũdi diſcipulos. *Docẽ*te ea quæ ſunt credẽda ſperãda, ac chara ſuper omnia habenda. Hinc eccleſia pręmittit catechiſmũ baptiſmo.*Omnes gẽtes*.Olim mãdauerat,in viã gẽtiũ ne eatis:quia nõ erat tẽpus tũc prædicãdi niſi Iſraelitis:modò mãdat vt omnes(nulla excepta)nationes doceãt:quia tẽpus aduenerat propagãdę ſalutis in vniuerſis gẽtibus.*Baptizantes*.Dictio vſurpata à Latinis ex Græco eſt: & ſonat abluẽtes.in quo ſacramentũ baptiſmi pręcipit miniſtrari.Et dicẽdo abluẽtes,ſubintelligitur aqua,alibi expreſſa.*Eos*.Hinc ſumitur ratio,ꝙ nullus poteſt baptizare ſeipſum. Dicit enim eos, nõ dicit voſmet:ſignificãdo diuerſitatẽ perſonarũ abbluentium & abluẽdarũ.*In nomine*.nõ in nominibus:ad ſignificandũ vnitatẽ dei. *Patris & filij & ſpiritus ſancti*. Oportet multos libros implere ad declarandũ patrẽ & filiũ & ſpiritum ſanctũ.Habes ſymbolum Athanaſij, habes innumeros theologorũ libros. ❡ Tamen hîc aduerte,ꝙ hinc habetur regularis forma baptiſmi.ego te baptizo(ſeu baptizatur iſte)in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti.Inſtituit autem Ieſus omnes baptizari:vt effectus paſſionis mortis ac reſurrectionis ſuę, mediãte ſacramento baptiſmi,applicaretur ſingulis ſaluãdis merito ipſius ſeu Chriſti.Cõfertur enim per baptiſmum interior ablutio animæ:ita vt nulla immunditia,nulla macula,nullus reatus ad pœnam aliquam in anima baptizati remaneat,niſi ponat obicem ipſemet.Ita quòd ſi ſtatim migraret ex hac vita, in cœleſtẽ beatitudinẽ ex Chriſti merito admitteretur. *Docentes eos ſeruare*. Poſt baptiſmum docendi ſunt operanda.Non ſufficit ſcire credenda,ſperanda & diligenda ex charitate:ſed etiam ſcire quæ ſunt operanda, & à quibus eſt abſtinendum.Hæc enim ſunt quæ ſeruare oportet.

Omnia quæcunque. non aliqua ſic,& aliqua non.*Mandaui*, ego, non mãdabitis vos, nõ adinuenietis vos:mea enim mãdata ſeruare,eſt neceſſarium ad ſalutem:veſtra autẽ poſſunt eſſe mortifera.*Vobis*.Imponit neceſsitatem mundo credendi Ieſu Chriſti diſcipulis de mandatis Ieſu.Nam non dicit quæcunque ſcripſi, ſed quæcunque mãdaui vobis:vt ipſi diſcipuli ſint ſimul doctores & teſtes mandatorũ Ieſu Chriſti.❡ Aduerte hîc,quòd aliud eſt deſcribere partes,ex quibus cõſtat baptiſmus,aliud eſt deſcribere comites baptiſmi.Et intelligo per partes ea quæ neceſſariò concurrunt ad baptiſmum, ita quòd ſine illis nõ eſt baptiſmus. Dominus hoc in loco deſcribit comites nõ partes baptiſmi.Et quidem quòd deſcribãtur comites,textus ipſe euãgelicus teſtatur:aſſo

tur:aſſocians officio baptizãdi duo officia docendi: alterum antecedens baptiſmum, alterum conſequens eundem. Quòd verò nõ deſcribantur partes, ex eo patet, quòd ſi baptiſmũ non ſequitur alter comes (docentes eos ſeruare quæcunque mandaui vobis) nihilominus verus baptiſmus præceſsit, & ſimiliter ſi præcipites tam baptizans quàm baptizandus abſque præmiſſa doctrina concordant, & ſic minùs inſtructus baptizatur, verus datur ac ſuſcipitur baptiſmus. Quocirca nullum ex hoc loco argumentum cõtra baptiſmum infantium habetur. quandoquidem ſine his comitibus verus datur ac ſuſcipitur baptiſmus.

¶ At ſi quæris quorſum dominus hos comites adiunxerit, in promptu eſt ratio. Tradit ſiquidem dominus eccleſiaſticum baptizandi officium, iunctum duobus aliis eccleſiaſticis officiis: quoniam tradit baptizandi officium relatiuè ad perfectè ſuſceptiuos baptiſmi. Cõſtat autem illos ſolos perfectè ſuſcipere baptiſmum, qui & propria voluntate, & ſufficienter inſtructi, & parati ſunt ſeruare mandata Chriſti. Reliqui enim prout deficiunt ab aliqua harum conditionum, deficiunt quoque à perfectè ſuſceptiuo baptiſmi. Vnde illi qui non ſunt parati ſeruare mandata Chriſti (ſed perſiſtere in concubinatu aut aliquo alio peccato) quanuis recipiant ſacramentum ſi baptizentur, minùs tamen perfectè ſunt ſuſceptiui baptiſmi. & ſimile eſt de defectu aliarum conditionum. Quia igitur dominus tradit officium baptizandi ſecundum ritum omni ex parte perfectum, ideo tradit ipſum relatiuè ad perfectè ſuſcipientes illum. & propterea adiungit dictos duos comites. ¶ Nec ex his inferas duplicem baptiſmum (perfectum vel imperfectum) ſed multiplicem diſpoſitionem ſuſcipientium baptiſmum: perfectè ſ. vel imperfectè. & hoc multipliciter. *Et ecce ego.* Non ita mitto vos, vt relinquam vos, vt abſens ſim à vobis. *Vobiſcum.* Non exercet pronomen demonſtrationem perſonalem, ſed ſimplicem: hoc eſt non demonſtrantur illi homines præcisè, ſed demonſtrantur in perſona omnium diſcipulorum Ieſu tam præſentium quàm futurorum, quatenus diſcipuli Ieſu ſunt: vt patet ex eo quod alloquitur duraturos vſque ad conſummationem ſeculi. Conſtat nanque quòd illi homines qui tunc ibi erant, non vixerunt vſq; ad conſummationem ſeculi. *Sum.* Non dicit ero. tum vt ſignificet ſe eſſe verum deum: qui ſemper eſt, nunquam fuit, nunquam erit: tum vt intelligamus promitti nobis per hoc nõ præſentiam Ieſu corporalem, ſed diuinam. *Omnibus diebus.* Nullum

excipit diem à ſua nobiſcum præſentia,nullam admittit interpollationem.*vſque ad conſummationem ſeculi.*Non eſt ergo timenda extinctio fidei Chriſtianæ:ſed ſemper erit in aliquibus veris Ieſu diſcipulis vſq; ad finem mundi.Amen.Laus deo. Caietæ in die ſancti Britij anno domini 1527.

Commentarij Thomæ de Vio Caietani,Cardinalis ſancti Xiſti in euangelium ſecundum Matthæum, finis.

Vita ſancti Marci, per diuum Hieronymum in lib. de ſcriptoribus illuſt.

MARCVS diſcipulus & interpres Petri, iuxta quòd Petrũ referentẽ audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue ſcripſit euangelium. Quod quum Petrus audiſſet, probauit,& eccleſiæ legendum ſua authoritate edidit: ſicut Clemens in ſexto ὑποτυπώσεων libro ſcribit. Et Papias Hieroſolymitanus Epiſcopus meminit huius Marci.Et Petrus in epiſtola prima(ſub nomine Babylonis figuraliter Romam ſignificans)ſalutat vos, inquit, quæ in Babylone coelecta, & Marcus filius meus. Aſſumpto itaque euangelio quod ipſe confecerat, perrexit Aegyptum,& primus Alexandriæ Chriſtum annuncians, conſtituit eccleſiam: tantæ doctrinæ & vitæ continentia, vt omnes ſectatores Chriſti ad exemplum ſui cogeret.Denique Philo diſertiſsimus Iudęorum, videns Alexandriæ primam eccleſiam adhuc Iudaizãtem, quaſi in laudem gentis ſuæ,librum ſuper eorum conuerſatione ſcripſit:& quomodo Lucas narrat,Hieroſolymæ credentes omnia habuiſſe communia:ſic ille quod Alexãdriæ ſub Marco fieri doctore cernebat,memoriæ tradidit.Mortuus eſt autem 8. Neronis anno,& ſepultus Alexandriæ:ſuccedente ſibi Aniano.

Diui

Diui Hieronymi (vt nonnulli putant) in euangelium ſecundum Marcum Præfatio.

* * *

MARCVS euangeliſta dei electus, & Petri in baptiſmate filius,atq; in diuino ſermone diſcipulus,ſacerdotiũ in Iſrael agens ſecundum carnem leuita , ad fidem Chriſti conuerſus , euangelium in Italia ſcripſit: oſtendens in eo quid & generi ſuo deberet & Chriſto. Nam initium principij in voce propheticæ exclamationis inſtituẽs, ordinem leuiticæ electionis oſtendit:prædicans prædeſtinatum Ioannem filium Zachariæ , in voce angeli annunciantis emiſſum,non ſolùm verbum carnem factum,ſed & corpus domini in omnia per verbum diuinæ vocis animatum,in initio euangelicæ prædicationis oſtenderet:vt qui hæc legeret, ſciret cui initium carnis in domino , & Ieſu aduenientis habitaculum caro deberet agnoſcere : atque in ſe verbum vocis,quod in cõſonantibus perdiderat,inueniret.Denique perfecti euangelij opus intrans,& à baptiſmo domini prædicare deum inchoans , non laborauit natiuitatem carnis, quam in prioribus viderat,dicere: ſed totius exprimens expoſitionem deſerti , numerum ieiunij, tentationem diaboli,congregationem beſtiarũ & miniſterium protulit angelorum : vt inſtituens nos ad intelligendum,ſingula in breui compingens,nec authoritatem factæ rei demeret, & perficiendi operis plenitudinem non negaret. ¶ Denique amputaſſe ſibi poſt fidem pollicem dicitur,vt ſacerdotio reprobus haberetur:ſed tantùm conſentiens fidei prędeſtinata potuit electio,vt nec ſic in opere verbi perderet , quod priùs meruerat in genere.Nam Alexandriæ Epiſcopus fuit,cuius per ſingula opus fuit ſcire,& euangelij in ſe dicta diſponere,& diſciplinã legis in ſe agnoſcere,& diuinam in carne domini intelligere naturam. Quæ in nobis primũ requiri oportet.dehinc inquiſita volumus agnoſci,habentes mercedem exhortationis:quoniam qui plantat & qui rigat , vnum ſunt:qui autem incrementum præſtat, deus eſt.

COMMENTARII THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

* * *

FINITO Matthęo, occurrit Marcus exponẽdus breuiori ſermone, ne repetátur eadem, quæ in Matthęo dicta ſunt à nobis. ¶ Titulus itaq; apud Græcos eſt, Euangelium ſecundum Marcum. Qui expoſitus eſt in titulo euangelij ſecundum Matthæum: ſed tamen aduertẽdum, quòd Marcus licet in Italia ſcripſerit euangeliũ, Grecè tamen ſcripſit: propter quod corrigendus eſt textus ex Græcis exẽplaribus.

CAPVT I.

I*Nitium euangelij.* Aperit intentionem ſuam, vnde intẽdit incipere euãgelicam hiſtoriam atque doctrinam, ſcilicet ab initio euangelij: hoc eſt, publicæ annunciationis bonæ. Et hoc ad differentiam aliorum, qui incœperunt aliunde. nam Matthæus incœpit à generatione Chriſti: Lucas à natiuitate Ioannis Baptiſtæ. Et intendit initium euangelij fuiſſe prædicationem Ioannis Baptiſtæ, quia tunc primùm euangelizatus eſt Ieſus Chriſtus. Nec obſtat quòd priùs fuerat à Gabriele archangelo beatæ virgini, ab angelis paſtoribus, à Simeone & Anna iis qui in templo, euangelizatus: quoniam priuatæ fuerunt huiuſmodi annunciationes. non enim publicè ad populum fiebãt. Sed prima euangelizatio publica fuit à Ioanne Baptiſta: & propterea Marcus aſſéruit initium euãgelij à prædicatione Ioannis Baptiſtæ. *Ieſu.* Specificat de quo euangelio loquitur, apponendo materiã euangelizatam. Simile quid fecit Paulus ad Roma. 1. dicendo, in euangelium dei de filio ſuo qui factus eſt ei, &c. Ieſus igitur nomen

proprium

proprium eſt. *Chriſti*. Nomen dignitatis eſt:hoc eſt Meſsiæ Hebraicè, Latinè autem vncti in Regem & ſacerdotem oleo ſpiritusſancti & virtutis. *Filij dei*. Totam materiam euangelij proponit in his tribus euangeliſta, Ieſu, Chriſti, filij dei. Nam vniuerſum euangelium nihil aliud tradit, quàm Ieſum Nazarenum eſſe verum Meſsiam: in quo verus homo & Rex ille promiſſus à prophetis redempturus Iſrael, &c. comprehẽditur, & eundem eſſe filium dei: in quo verus deus explicatur. filius enim eiuſdẽ eſt naturæ cum patre? ac per hoc filius dei eſt diuinæ naturæ, eſt verus deus: ſicut filius hominis eſt verus homo. ¶ Aduerte ſubintelligi verbum ſubſtantiuum, eſt.

S*Icut ſcriptũ eſt in Eſaia propheta*. pro, ſicut ſcriptum eſt in prophetis. Magna euãgelij authoritas, magnumq́ue fidei Chriſtianæ teſtimoniũ adhibetur: dum nõ noua adinuẽtio, ſed à prophetis longè antè prænunciatũ eſt euangelium quod credimus. Duo autẽ prophetæ afferũtur teſtes initij à Ioanne Baptiſta. Alter eſt Malachias cap. 3. *Ecce mitto*. Deeſt Latinis pronomen, ego. nam & in Græco euãgelio & in Hebræo propheta habetur, ecce ego mitto. Et loquitur deus. *Angelum meum*. Angelus Græcè, Latinè nuncius, ita quòd nomen officij eſt, nõ naturæ, quo officium Ioannis Baptiſtæ ſignificatũ eſt. *Ante faciem tuam*. In propheta Hebręo habetur pronomen, meam, ante faciẽ meam: ita ꝙ mittens teſtatur ſe eſſe deũ qui venit. Sed euangeliſta mutauit pronomen, ad exponendũ ꝙ ſecundũ naturam humanã Meſsiæ cõueniebat habere nũcium præcedentẽ, habere Ioannẽ Baptiſtam præcurſorem ante faciem ſuam: hoc eſt annunciantẽ populis vt cognoſcant Ieſum Chriſtũ filium dei. facie enim propria cognoſcitur & diſcernitur homo ab aliis. ad hoc nanq; præuenit Ioannes vt appareret, vt innoteſceret Ieſus propria facie in propria perſona. *Qui præparabit viam tuã*. Euãgeliſta appoſuit pronomẽ tuam, ad exponẽdum viam rectam, viam dei, eſſe viam propriã Chriſti. Et deſcribitur officiũ Ioãnis eſſe præparare viam Chriſto: quia ad hoc auſteritates vitæ, baptiſmum, & prædicationis officium aſſumpſit, vt in mẽtibus hominũ viam ad credendum Chriſto præpararet. *Ante te*. Non longè à te, ſicut alij prophetæ, ſed antè, coram, ſeu à fronte tua. *Vox clamantis in deſerto. parate viam domini, rectas facite ſemitas eius*. Alter propheta, id eſt Eſaias cap. 40. affertur: appellans Ioannẽ vocem clamãtem in deſerto, parate viam domini. Quorum expoſitio Matth. 3. habita non eſt repetenda. *Fuit Ioannes*. Monſtrat prophetarum dicta adimpleta eſſe

pleta eſſe in Ioanne Baptiſta. *In deſerto.* Verificat locum prophetatum. *Baptizans.* Verificat præparationem . baptiſmus enim Ioannis præparatorius erat ad Chriſtũ. *Et prædicans.* Non ſolùm facto baptiſmi, ſed doctrina prędicationis præparauit viam domini. *Baptiſmum pœnitentiæ.* Prædicatione declarat Ioannes, qualis eſſet ſuus baptiſmus, & quorſum tẽdebat. erat enim in ſignũ pœnitentiæ: & ad hoc tendebat vt accipientes ipſum, profiterentur ſe pœnitere. *In remiſſionem peccatorum.* Particula hæc non determinat baptiſmum, ſed pœnitentiam. nam non ſignificatur quòd Ioannis baptiſmus eſſet baptiſmus in remiſsionem peccatorum (hic enim effectus reſeruabatur baptiſmo Chriſti) ſed ꝙ pœnitentia eſſet in remiſsionem peccatorum. ita quòd qualitas pœnitentiæ explicatur. Nec mirum quòd hoc de pœnitentia dicitur: quum idem ſcriptum ſit de ſalutis ſcientia in cantico Zachariæ, ad dandam ſcientiã ſalutis plebi eius in remiſsionem peccatorum eorũ. *Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, & Hieroſolymitæ vniuerſi.* Superfluit vniuerſi. *Et baptizabantur.* Deeſt Latinis illa dictio, omnes. Et eſt ſenſus, nõ quòd omnes egredientes ad eum audiendum, baptizarẽtur (multi enim nõ receperũt eius baptiſmum) ſed ꝙ omnes egredientes ad ſuſcipiendum baptiſma, baptizabantur nõ à diſcipulis Ioannis, ſed *Ab illo.* Ioanne. *In Iordanis flumine: confitentes peccata ſua.* quæ commiſerant. Confitentes autem non ſpecie, ſed in genere profitendo ſe peccaſſe, computando ſeipſos non inter iuſtos, ſed inter peccatores. *Et erat Ioannes veſtitus pilis cameli & zona pellicea circa lumbos ſuos: locuſtas & mel ſylueſtre edebat.* De cibo Ioannis dictũ eſt Matth. 3. *Et prædicabat dicẽs.* Pręcipua prædicationis materia modò ſubiũgitur. *Veniet fortior me poſt me.* Erat Ioannes fortis in ſuſtinendo aſperitatẽs victus & veſtitus, & in aggrediendo correctionem vitiorum: ſed Ieſum fortiorem prænunciat, quia & fortior Ioanne veniebat tum in ſuſtinendo iniurias & perſecutiones vſque ad crucem incluſiuè, tum in aggrediendo debellationem mundi, immo & dæmonum. tum in robore operandi miracula: quia Ioannes nullum ſignum fecit: Chriſtus autem robur ſuæ virtutis mõſtrauit innumeris miraculis. tum in penetrando vſque ad intima animarum: quia Ioannes ſuadere tantùm poterat & exteriùs abluere: Chriſtus autem interiùs abluturus veniebat animas. Hoc enim ideo dixit Ioannes, ne reuerẽtes ipſum, exiſtimarent ĩpſum eſſe Meſsiam: ſed intelligerẽt ab eo quòd Ieſus eſſet Meſsias, qui ſtatim poſt ipſum vẽturus eſſet. *Cuius nõ ſum dignus.*

Dixerat

Dixerat fortior me: ne hinc intelligeres comparationem inter ipſum & fortiorē venturum,ſubiunxit ſe non eſſe dignū ad minimum ſeruitium illi exhibendum: dicendo, *Procumbens ſoluere corrigiam calceamentorum eius.* Apud Matth.Ioannes dicit, cuius non ſum dignus portare calciamētum: apud Mar.longè viliori officio & actu ſe indignum dicit. Vtrunque enim dixit Ioannes augendo orationem: ſed neuter euangeliſtarum vtrunque retulit. Poterat Ioānes dicere:cuius nō ſum dignus oſculari veſtigia pedum: ſed miniſteriū quod de facto exhiberi Ieſu poterat, maluit exprimere miniſter ad baptizandum & parādam viam. Vnde Ieſum non nudipedem,ſed calciatum pedes intelligimus. Quod etiam habetur ex hoc quòd cōmunem vitam elegit. *Ego baptizo.* Deeſt Latinis cōiunctio opportuna. Legendū eſt enim, *Ego quidē baptizaui vos aqua: ille verò baptizabit vos ſpiritu ſancto.* Deeſt vtrobique Latinis præpoſitio, in. nam textus Græcus habet,in aqua,in ſpiritu ſancto.Declarat enim per hoc excellētem fortitudinē illius,de quo dixit,veniet fortior me:declarādo vim ſui baptiſmi & vim baptiſmi Meſsiæ. manifeſtat enim per hoc, quòd baptiſmus ſuus non penetrat ad animas,ſed aquæ tantùm vim habet, quanuis ſit ſignū pœnitentiæ.baptiſmus autē Chriſti vim habebit penetratiuam ad abluendū intima animarum à ſordibus & macula peccatorū: quia abluet in ſpiritu ſancto,penetrante ſpiritus noſtros & purgante ac mutante & eleuante illos in amorē dei diuinorúmque omniū. Et ſignificauit per hoc quidē Meſsiam eſſe verū deum.nam ſolius dei eſt abluere in ſpiritu ſancto.Hanc ablutionē exercuit Chriſtus:ſpiritualiter quidem,quoties remiſit peccata:cum viſibili autē ſigno in die pentecoſtes: dicente ipſo ad apoſtolos quum aſcenderet in cœlum. Ioannes quidē baptizauit aqua,vos autem baptizabimini ſpiritu ſancto non poſt multos hos dies. Exercet quoque quotidie Chriſtus hanc ablutionem mediante ſacramento baptiſmi in omnibus non ponentibus obicem. *Et factum eſt in diebus illis, venit Ieſus à Nazareth Galilææ.* vbi habitabat & habitauerat continuè. *Et baptizatus eſt à Ioanne in Iordane.* Sicut nō dedignatus eſt circuncidi,ita nō dedignatur baptiſmū pœnitentium ſuſcipere: vt quemadmodum habebat carnem non peccati,ſed ſimilē carni peccatrici, ita haberet non pœnitentiam ſed ſimilitudinem pœnitentium,exteriùs: intrinſecus autē ſanctificabat tactu carnis ſuæ aquas,vt idoneæ eſſent ad ſanctificandum nos in ſacramēto baptiſmi. *Et ſtatim aſcendens de aqua, vidit cœlos apertos.* pro-

ſindi

ſindi.In Græco enim præſentis eſt tẽporis participium: loco cuius puto interpretem poſuiſſe, apertos,non pro participio præteriti tẽporis,ſed nominaliter. Et ad literam deſcribitur cœlum aperiri,tanquã hinc & inde cedendo vt ſpiritus in ſpecie colũbæ deſcenderet.Et quoniã ſpecies columbæ corporea fuit (vt clarè Lucas teſtatur) cõſequens eſt,quòd tam deſcenſus quàm diuiſio cœli fuerit quoque ſecũdum corpoream ſpeciẽ:diſponit enim & facit omnia ſuauiter diuina ſapiẽtia. ac per hoc ꝙ oculis corporeis viſa ſint hæc,non ab omnibus tamen: quum etiam corpora glorioſa præſentia non ab omnibus videantur. Et ſicut non columba,ſed ſimilitudo columbæ fuit(vtẽtibus omnibus euangeliſtis aliquo ſimilitudinis aduerbio)ita non ſciſsio cœlorum,ſed ſimilitudo apertionis, & ſimiliter nõ deſcẽſus de cœlo,ſed ſimilitudo deſcẽſus de cœlis fuit.Nec propterea fallacia aliqua interuenit,nec deceptus eſt viſus:ſicut abſq; vlla fallacia & deceptione viſæ ſunt linguæ in ſpecie ignis ſuper apoſtolos in die pentecoſtes.formata ſiquidẽ eſt in aëre ſimilitudo colũbæ cũ ſimilitudine deſcẽſus ex cœlo aperto: & cũ hoc fuit realis deſcẽſus illius ſpeciei in aëre ad Ieſum. *Et ſpiritum ſanctum.*Superfluit Latinis dictio,ſanctũ. quanuis nõ ſit dubium,ꝙ de ſpiritu ſancto ſit ſermo.*Tanquam columbam deſcendentẽ & manentem in ipſo.*Non ſunt in Græco textu iſtæ duæ dictiones. *In ipſo.* pro,ſuper ipſum, ſeu ſuper ſe.*Et vox facta eſt de cœlis.* hoc eſt à ſuperioribus tanquã de cœlis ſonans. *Tu es filius meus.* Hinc apparet totius myſteriũ trinitatis.nam patri ſoli conuenit dicere Chriſto,tu es filius meus: & ſoli Chriſto verè debetur à deo patre,tu es filius meus.ſpiritus autẽ ſanctus in ſpecie columbæ apparuit. *Dilectus.* ſingulariſsima dilectione:vtpote quem conſtitui hæredem vniuerſorũ,&c. *In te cõplacui.*pro,in quo mihi bene cõplacui,ſeu in quo mihi bene complacitum eſt.Priùs explicauit Chriſtũ eſſe verum deum, dicẽdo tu es filius meus: deinde immenſum gratiarum pelagus in eodẽ vero homine,dicendo dilectus, & demum explicat opera eiuſdẽ omnia gratiſsima deo,dicendo , in quo mihi bene cõplacitum eſt. Opera ſiquidem Chriſti omnia & ſingula fuerunt materia diuinæ complacentiæ,pro quanto fuerunt digna vt delectarent deum,propter quod additur aduerbium,bene ſignificans modum complacentiæ:nõ ex parte dei (à quo nullus actus poteſt non bene exire) ſed ex parte rerum quæ poſſunt bene & malè adimplere diuinam voluntatẽ. nam & Iudas & crucifigentes Chriſtum adimpleuerunt diuinam voluntatem,ſed non bene.Chri

ne. Chriſtus autẽ in omnibus ſuis operibus non ſolùm adimpleuit, ſed bene adimpleuit diuinam voluntatem, & propterea ad ipſum, dicitur, in quo mihi bene complacitum eſt. *Et ſtatim ſpiritus expulit.* pro, emittit, *eum in deſertum.* Et ſignificatur quòd ſpiritusſanctus ſtatim poſt baptiſmum mouebat animũ Ieſu tanquã pellens ad eũdum in deſertum. *Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.* Hæ tres dictiones non habentur in Græco. *Et tentabatur à ſatana.* Tacet Marcus tentationes ipſas. *Erátque cum beſtijs.* vt non deſertum domeſticum, ſed verè deſertũ intelligeremus. *Et angeli miniſtrabant illi.* ſuperata tentatione. *Poſtquam autẽ traditus eſt Ioannes, venit Ieſus in Galilæam: prædicans euangelium regni dei.* Vniuerſa materia euãgelij hoc verbo comprehenſa eſt. *Et dicens quoniam impletum eſt tempus.* In quatuor ſecatur partes euangelizatio regni dei. Prima eſt veniſſe plenitudinem temporis prædicti à lege & prophetis: quo ſcilicet miſit deus filium ſuum in mundum. *Et appropinquabit.* pro, appropinquauit. *regnum dei.* Secunda eſt appropinquaſſe regnũ cœlorum: ad differẽtiam veterũ, qui annunciabant regnũ terrenum: promittentes felicitatẽ regni in terra promiſsionis. Et per hoc declarat regnum dei eſſe idem quod regnum cœlorum. Et ſicut in prima particula prædicat veritatem legis & prophetarum, ita in hac ſecunda prædicat ſpem nõ terrenæ felicitatis, ſed regni cœlorum, ꝙ tunc dicitur appropinquaſſe, quia venerat introductor hominũ in regnum cœlorũ. *Pœnitemini.* pro, pœniteat vos. Tertia pars ad malè actæ vitæ pœnitentium inducit, ſine qua vana eſt ſpes regni cœlorum: in quod nihil coinquinatum poteſt introire. *Et credite euangelio.* Fides quarto loco prædicatur adhibenda non ſolùm veteri teſtamento, ſed nouo: quod euangeliũ appellatur. Conſidera has quatuor partes: & perſpice primam & quartam cõprehendere differentiã veteris & noui teſtamẽti: ſecundam autẽ & tertiam cõprehendere differẽtiam boni & mali. *Et præteriens.* pro, ambulans *autem, ſecus mare Galileæ.* Lacum Hebraico more appellat mare. *Vidit Simonem & Andream fratrem eius.* ſcilicet Simonis. *mittentes retia in mare, erant enim piſcatores. Et dixit eis Ieſus, venite poſt me: & faciam vos fieri piſcatores hominum. Et protinus relictis.* Deeſt. ſuis, *ſecuti ſunt eum. Et progreſſus inde puſillum, vidit Iacobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius: & ipſos componentes.* pro, reficientes, ſeu ſarcientes. *retia in naui. Et ſtatim vocauit illos, & relicto patre ſuo Zebedæo in naui cum mercenarijs, ſecuti ſunt eum. & ingrediuntur Capharnaum. Et ſtatim ſabbatis.*

diebus

diebus congruis populo ad audiendum verbum dei. *Ingreſſus in ſynagogam.* locum congruum & deputatū ad doctrinam diuini verbi. *Docebat eos.* Pronomen, eos, non eſt in Græco. *Et ſtupebant ſuper doctrina eius. Erat enim docens eos quaſi,* pro, tanquam. *poteſtatem habens.* doctrinam confirmando miraculis. *Et non ſicut Scribæ.* qui doctrinam miraculis non confirmabant. *Et erat in ſynagoga.* Subiungit euangeliſta factum, monſtrans quòd Ieſus docebat vt poteſtatem habens. *Homo in ſpiritu immundo: & exclamauit, dicens: quid nobis & tibi Ieſu Nazarene?* querula vox eſt. *Veniſti ante tempus.* Vel opinatū vel perditionis noſtræ futuræ, quum claudemur in inferno: vt Matth. 8. expoſuimus. *Perdere nos?* Appellāt dæmones perditionē ſuam, vel perditionē regni ſui in hominibus, vel coactionē ſpiritualē, qua ſentiebant ſe cogi à Chriſto ad exeundū ab hominibus. *Scio quòd ſis.* pro, noui te quis es, Mentitur dæmon, & fingit ſe ſcire ad tentandū vt ſciat: prout in deſerto tentauerat. *Sanctus dei.* In Græco habetur articulus, inſinuans acſi diceretur, ille ſanctus dei. Et eſt appoſitiuè iungēda hæc particula præcedenti. noui te quis es, appoſitiuè ille ſanctus dei, ſcilicet prædictus à lege & prophetis, expectatus à Iudæis.

Et comminatus eſt ei. pro, increpauit eum, *Ieſus dicens, obmuteſce.* Imponit ſilentium dæmoni, refutans teſtimoniū illius: inſtruēs per hoc homines, vt teſtimonia dæmonum etiā oblata refutent. *Et exi de homine. Et diſcerpens eum ſpiritus immundus & exclamans voce magna, exijt ab eo.* Præterita ſunt diſcerpens & exclamans, ſignificātia diſcerpto illo & clamore emiſſo. Per diſcerptionē non intellige ſciſsionem alicuius membri (quoniam teſtatur Lucas cap. 4. quòd dæmon proiecit hominē illum in medium, & nihil ei nocuit) ſed ſciſsionem virium. ita quòd diſcerptio non membrorum, ſed virium corporalium ſignificatur: quam Lucas ab effectu proiectionis in terrā abſque membrorū læſione ſignificauit. Permiſit autē Ieſus hominē illum affligi in modo exeundi: tum vt diſcerneretur ſpiritus immundus à ſpiritū hominis & cognoſceretur, ꝙ nō homo ille ex ſpiritu proprio, ſed ex dæmone dixerat quæ dixit: tum vt cognoſceretur à quanto malo liberauerit eum. *Et mirati ſunt omnes: ita vt conquirerent inter ſe, dicentes. Quidnam eſt hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in poteſtate ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei.* Hinc apparet quare dictū ſit, quòd erat docens vt poteſtatem habens. Reddunt enim rationem doctrinæ nouæ ex poteſtate imperatiua dæmonibus, imò etiam dæmonibus. nam in Græco præponitur coniunctio, &. dicendo

&,dicẽdo, quia in poteſtate & ſpiritibus immũdis imperat . Sũmũ,enim imperij genus apparet imperare dæmonibus: & propterea cum Emphaſi dicunt & ſpiritibus immundis. *Et proceſsit rumor.* pro,fama,*eius ſtatim in omnem regionem* .pro,in totam circum iacentem regionem. *Galilææ.* Datiui caſus eſt Galilææ. Et hinc apparet,quòd intendit euangeliſta dicere in totam regionem finitimam Galilææ.*Et protinus egredientes de ſynagoga,venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Ioanne.Recumbebat autem ſocrus Simonis febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa.Et accedens eleuauit eam apprehenſa manu eius: & continuò dimiſit eam febris, & miniſtrabat eis.* Quum ciuitas Simonis fuerit Bethſaida, cura ſocrus in Bethſaida videtur facta. *Veſpere autem facto quum occidiſſet ſol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes.* Dies ille ſabbatum ſignificatur:ex eo,quòd poſt ſolis occaſum afferebant ægros, quos in die ſabbati vehere nõ licebat.*Et erat omnis ciuitas*,id eſt tota ciuitas,*cõgregata ad ianuam.* domus Petri.*Et curauit multos.* Non dicit,nec excludit omnes.

*Qui vexabantur.*pro,malè habentes, *varijs languoribus: & dæmonia multa eijciebat. & non ſinebat ea loqui,quoniam ſciebant eum.* In multis Græcis exemplaribus adiunguntur duæ dictiones,ſcilicet Chriſtum eſſe.¶ Sed aduerte diligentiſsimè in Græco haberi coniunctionem,ꝙ. Non ſunt enim hæc verba euangeliſtæ reddentis rationem quare nõ ſinebat ea loqui (vt Latinus textus ſonat:ſignificans euangeliſtam affirmare dæmones ſcire eũ eſſe Chriſtum) ſed ſunt verba explicãtia ſermonem inhibitum, ſermonem non permiſſum dæmonibus. Ita ꝙ ſenſus eſt:non ſinebat dæmones dicere ꝙ ſcirent eum eſſe Chriſtum. Dæmones enim iſti dicebant,quòd ſciebant eum eſſe Chriſtũ: ſicut etiam clarè dixerat dæmon excluſus ab homine in ſynagoga.Et hos ſermones non permittebat Ieſus, refutans eorum teſtimonia. & nihilominùs mentiendo & perſeuerantes tentãdo dæmones hoc dicebant.*Et diluculo valde ſurgens,egreſſus abiit in deſertum locum:ibique orabat.Et proſecutus eſt.*pro,proſecuti ſunt. *eum Simon & qui cum illo erant.* Hinc apparet, ꝙ Ieſus ſummo manè ſolus receſsit è domo in deſertum ad orandum:exemplum prædicatoribus præbens rapiendi tempus aliquod ad orandum,ad mẽtẽ in deum eleuandam,præcando quæ ſunt ſalutis,&c.& poſtea Petrus & alij diſcipuli venerũt ad eum.*Et quum inueniſſent eum, dixerunt.* pro, dicunt,*ei,quia omnes quærunt te. Et ait illis: eamus in proximos vicos & ciuitates.*pro,municipia.Quod tamen nõ pro-

priè reſpondet Græcæ dictioni,ſignificanti potius ruſticana oppida.*Vt & ibi prædicem.ad hoc enim veni.Et erat prædicans in ſynagogis eorum,& in omni Galilæa:& dæmonia eĳciens.Et venit ad eum leproſus,deprecans eum:& genu flexo dixit: ſi vis potes me mundare. Ieſus autem miſertus eius,extendit manum ſuam: & tangens eum.* vt dominum ſe legis oſtenderet,tactu leproſi non inquinatus, ſed mũdans leprã.Hæc de leproſo declarata ſunt Matthæi octauo. *Ait illi:volo,mundare.Et quũ dixiſſet,ſtatim diſceßit ab eo lepra.& mundatus eſt. Et comminatus eſt ei.* more comminantis inhibuit *Statimque eiecit illum.*inuitum iuſsit abire. *Et dixit ei, vide nemini.*deeſt,quicquam,*dixeris.*Nec vlla præcepti diſsimulatio interuenit:ſed intimi affectus virtute humilitatis præditi, deſiderium verum & vrgens ad fugandum quantũ ex parte ſua eſt fomenta humanæ gloriȩ.huius enim veracis deſiderij verba ſunt, vide ne cui quicquam dixeris. & ideo non obligatoria erãt mũdati ad peccatum inobediendi,ſed manifeſtabant quid ex intimo corde humili Ieſus deſiderabat. *Sed vade, oſtende te principi ſacerdotum,*pro,oſtende te ſacerdoti:*& offer pro emendatione tua, quæ præcepit Moyſes,in teſtimonium illis.*vt cognito miraculo moueantur ad credendum:& ſi non crediderint,reddantur inexcuſabiles:vtpote accipiendo munus duorũ agnorum & ouis (Leuit.14.præceptum) profitentes te mundatum, & non credendo negantes me qui curaui. *At ille egreſſus cœpit prædicare.* deeſt. multùm.cœpit enim ille prædicare multùm. *Et diffamare.* pro, diuulgare,*ſermonem.*infamare ſiquidẽ in malã partẽ ſonat.Non intelligas propterea leproſum hũc reũ fuiſſe inobediẽtiæ.intellexit enim Ieſum prohibuiſſe ne diceret factũ, ad euitandã humanã gloriã:& ꝙ officij ipſius curati erat publicare diuinũ miraculum,& gratum ſe exhibere Ieſu prædicando & extendẽdo famam ipſius. *Ita vt iam non poſſet manifeſtè introire in ciuitatem ſed foris in deſertis locis eſſe.*pro,erat:*& conueniebant.*pro,veniebãt, *ad eum vndique.*Quod verbo ſignificauerat Ieſus (ſcilicet fugere ſe gloriã humanã) facto monſtrauit: dum extenſa ſua fama vitabat manifeſtũ ingreſſum in ciuitatẽ,in quã nõ poterat manifeſtè ingredi ſine multa gloria:ſed erat foris in locis deſertis.

CAPVT II.

ET iterum intrauit Capharnaum poſt dies octo. In Græco non habetur octo: nec habetur poſt, ſed per. Et videtur ſignificari, quòd Ieſus intrauit Capharnaum manſurus per dies aliquot. *Et auditum eſt, quòd in domo eſſet: & conuenerunt.*pro,& congre

congregati ſunt *multi: ita vt non caperent neque ad ianuă*.pro,ita vt non amplius caperent ne ea quidem, quæ ad ianuam. Et eſt ſenſus,quòd neque loca domus neque loca circa ianuam caperent plures.*Et loquebatur eis verbum*..*Et venerunt*. pro, veniunt, *ad eum ferentes paralyticum,qui à quatuor,portabatur. Et quum non poſſent offerre eum illi*.pro,appropinquare illi ,*præ turba*. Significatur quòd portatores paralytici, turba occupante etiam loca ianuæ,non poterant appropinquare ad Ieſum. *Nudauerunt tectum vbi erat*. Hinc apparet domum illam non habuiſſe ſolarium,ſed opertam fuiſſe tegulis:quas auferendo detexerunt tectum. *Et patefacientes*.pro,fodientes. Vnde apparet , quòd domus illa ſub tegulis habebat neſcio quid quod oportuit frangi:quod crediderim fuiſſe lignum.*Submiſerunt*,pro, ſubmittũt, *grabbatum in quo paralyticus iacebat*. Non proiiciunt,neque portant,ſed funibus lectulum in quo iacebat,ſubmittunt.hoc enim ſignificari per ſubmiſsionem patet Actu.27.& ſubmittentes bolidem,inuenerunt paſſus 20. *Quum autem vidiſſet Ieſus fidem illorum*. Magna dei gratia , etiam alienis meritis hominis miſereri,& quo ad animam & quo ad corpus.vt hinc diſcamus,tum magnipendere aliorum ſuffragia pro nobis ad deum:tum confidenter orare pro aliis. *Ait paralytico,Fili, dimittuntur*. pro,dimittantur.Imperatiuè enim peccatorum dimiſsio ſignificatur.

Tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis ſedentes & cogitantes in cordibus ſuis, Quid hic ſic loquitur? Duo horrebant Scribæ:& rem ſcilicet & modum imperatiuum,& propterea apponunt aduerbium ſic. *Blaſphemat*.pro,blaſphemias. Eſt enim vnica oratio, quid hic ſic loquitur blaſphemias? *Quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus*.pro, vnus,*deus? Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo,quia ſic cogitarent intra ſe, dicit illis,Quid iſta cogitatis in cordibus veſtris? quid eſt facilius,dicere paralytico, Dimittuntur tibi peccata tua:an dicere, Surge tolle grabbatŭ tuum & ambula? Vt autē ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico : ſurge,tolle grabbatum tuum, & vade in domum tuam.Et ſtatim ſurrexit ille : & ſublato grabbato,abijt inde coram omnibus,ita vt mirarentur*. pro,ſtuperent . *omnes & honorificarent*.pro, glorificarent,*deum,dicentes,quia nunquam ſic vidimus*. Hæc de cura iſtius leproſi declarata ſunt Matthæi nono. *Et egreſſus eſt rurſus ad mare : omniſque turba veniebat ad eum:& docebat eos. Et quum preteriret, vidit Leui Alphei*. ſcilicet filium. Significatur enim Matthæus alio nomine Leui , filius Alphæi.

ſedentē ad telonium:& ait illi, Sequere me. Et ſurgens ſecutus eſt eum. Et factum eſt quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius. Erant enim multi qui ſequebantur. pro, ſecuti ſunt, *eum. Et Scribæ & Phariſæi videntes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant diſcipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magiſter veſter? Hoc autem audito. Ieſus ait illis, Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui male habent. Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores.* deeſt ad pœnitentiam. Hæc circa vocationem & conuiuium Matthæi ſcripta, expoſita ſunt Matth, 9. *Et erant diſcipuli Ioannis & Phariſæi.* pro, Phariſæorum. Hæc tamen correctio non eſt vſquequaque certa. *Ieiunantes, & veniunt.* vtrique nominati ſcilicet diſcipuli Ioannis & Phariſæi, ſeu & diſcipuli Phariſæorum, qui etiam ipſi Phariſæi erant. *Et dicunt illi, Quare diſcipuli Ioannis & Phariſæorū ieiunant.* De ſeipſis loquuntur tanquā de tertiis perſonis. *Tui autem diſcipuli non ieiunant? Et ait illis Ieſus, Nunquid poſſunt filij nuptiarum quandiu.* pro filij Thalami nuptialis in quo, *ſponſus cum illis eſt ieiunare?* Vbi aduerte, quòd loco thalami interpres poſuit nuptiarū: & loco in quo, interpres poſuit quādiu. Et ſignificatur non ſolū thalamus (hoc eſt nuptiale cubiculum) ſed etiam cōmunitas illius, ſponſo & feſtiuātibus nuptias. tales enim Hebraico more (quo vtebatur Ieſus loquendo) appellantur filij thalami nuptialis. De tēpore autē ſubiungitur. *Quanto tempore habent ſecum ſponſum, non poſſunt ieiunare. Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt in illis diebus. Nemo aſſumentum.* pro, immiſſuram, *panni rudis.* Hac metaphora ſignificauit interpres pannum nōdū à fullone curatū & politum: hoc eſt omnino nouū. *Aſſuit veſtimento veteri: alioquin aufert ſupplementum.* deeſt eius, *nouum à veteri: & maior.* pro, deterior, *ſciſſura fit. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpet vinum.* deeſt, nouum, *vtres & vinum effundetur & vtres peribunt ſed vinum nouum in vtres nouos mitti debet.* Declarata ſunt ſimiliter hæc omnia Matth. 9. *Et factum eſt iterum.* In Græco non iterum. *Quum dominus ſabbatis.* non pluribus, ſed in feſtiuitate conſtante ex pluribus ſabbatis: erat enim ſolennitas paſchalis. *Ambularet.* pro, tranſiret, *per ſata, & diſcipuli eius cœperunt progredi.* pro, iter agere. Significatur enim, ꝙ diſcipuli cœperūt antecedere, vt ſic vim qua incederet Ieſus inter culmos aperirent. Et dixit hoc euangeliſta ad ſignificandum, ꝙ diſcipuli ante oculos Ieſu vellebant ſpicas; arguentibus Phariſæis coram

ram

ram ipſo hoc fieri: dicendo, ecce quid faciunt? Non eſt enim in Græco, diſcipuli tui, ſed interpres appoſuit. *Et vellere ſpicas. Phariſæi autem dicebant ei, Ecce quid faciunt diſcipuli tui ſabbatis quod non licet? Et ait illis, Nunquid legiſtis quid fecerit David quãdo neceſſitatem habuit, & eſuriit ipſe & qui cum eo erant: quomodo introiuit in domum dei ſub Abiathar principe ſacerdotum.* primi Regum vigeſimoprimo hiſtoria hæc narratur ſub Achimelech, nulla facta mentione Abiathar. Sed nõ eſt diſſonantia: quoniã vterque ibi erat. nam Abiathar filius erat Achimelech. Appellatur autẽ princeps ſacerdotum, non ꝙ tempore illius facti fuerit princeps ſacerdotum: ſed quia fuit primus princeps ſacerdotũ. antea enim non erat iſte titulus (ſcilicet princeps ſacerdotum) ſed initium habuit tẽpore regni Dauidis. Vnde ſicut Matthæus dixit, Ieſſe autem genuit Dauid regem, non quia genitus fuit rex, ſed quia fuit primus rex in genealogia Chriſti: ita Abiathar nominatur princeps ſacerdotum, quia fuit primus princeps ſacerdotũ, ordinato & diſtributo ſacerdotio per gradus & vices in ſolenni cultu exhibendo in templo. Hæc enim conſtat tempore Dauidis diſpoſita eſſe. *Et manducauit panes propoſitionis, quos non licebat manducare niſi ſolis ſacerdotibus. & dedit eis & qui cum eo erant.* pro, & dedit etiam iis qui cum eo erant. Significatur enim Dauidem non ſolùm comediſſe panes ſacros, ſed etiam dediſſe iis qui cum eo erant. *Et dicebat eis: ſabbatum propter hominem factum eſt.* hoc eſt, ad vtilitatem hominis ſpiritualem. Ad hoc enim vt homo ſanctus fiat mente & animo, ſanctificantur dies & loca, & non econuerſo. inanimatorum nanque omniũ ſanctitas ad hominis ſanctitatem ordinatur. *Et non homo propter ſabbatum. Itaque dominus eſt filius hominis etiam ſabbati.* Infert Ieſus ſeipſum filium hominis eſſe dominum ſabbati ex eo, ꝙ ſabbatum eſt propter hominem, in virtute vniuerſalis dominij ſuper omnia, quæ ſunt propter hominem, ex eo enim, quòd filius hominis eſt dominus omnium, quæ ordinantur ad ſalutẽ humanam, optimè infertur, quòd eſt etiam dominus ſabbati ordinati ad humanam vtilitatem: Et aptè congruit propoſito: ad ſignificandum, quòd ſabbatum ordinatum ad hominis vtilitatem, non debet verti in damnum hominis: verteretur enim in damnum hominis ſi ob ſabbatum ſeruandum homo priuaretur neceſſario alimento. Reliqua ſpectantia ad factum diſcipulorum vellentium ſpicas, expoſita ſunt Matth. 12.

CAPVT III.

ET introiuit iterum in ſynagogam, & erat ibi homo habens manum aridam: & obſeruabant eum ſi ſabbatis curaret. deeſt, eum, *vt accuſarent illum. Et ait homini habenti manum aridam: ſurge in medium. Et dixit eis, Licet ſabbatis benefacere, an malè.* deeſt. facere. Et ſignificatur per benefacere prodeſſe: & per malefacere lædere. *Animam ſaluare an perdere.* pro, occidere? Proponit enim Ieſus vtrum ſabbatis liceat prodeſſe an nocere. & augendo orationem, vtrum liceat ſabbatis vitam ſeruare an occidere. vitam enim nomine animæ ſignificauit. Tacet ſiquidem Marcus exemplum de oue, quæ cecidit in foueam: dictum tunc à Ieſu ad declarandum & benefacere & ſeruare vitam licitum eſſe ſabbatis ex exemplo ouis. *At illi tacebant. Et circunſpiciens eos cum ira.* Sicut in Chriſto fuit vera triſtitia, ita etiam vera ira. non enim aſſumpſit animum ſtoicum, ſed verè naturalem. Fuit tamen ira in Chriſto, non paſsio rationem turbans, ſed propaſſio, non redundans in alias vires, non impediens nec turbans alias actiones animæ. *Contriſtatus.* pro condolens. Ita quòd duabus propoſitionibus vſus eſt Ieſus: ira contra vitium, condolentia ad homines. vt intelligas non iratum ſæuiendo, ſed cōdolendo: quod perfectæ virtutis eſt. *Super cæcitate cordis eorum.* non mentis, vt cęcitatem affectatam intelligamus: dum hinc nō poſſunt negare fas eſſe ſabbatis extrahere ouem quæ cecidit, inde autem illicitū putant, quòd Ieſus reſtituit homines ſanitati ſabbatis. Magnitudo enim inuidię & odij in Ieſum excęcabat eos. *Dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt manus illi.* pro, illius ſana vt altera. *Exeuntes autem Phariſæi, ſtatim cum Herodianis conſilium faciebant aduerſus eum, quomodo,* pro, vt. *eum perderent.* Magna obſtinatio Phariſæorum ſignificatur: quòd nec conuicti reſipiſcunt, ſed quod per viam accuſationis apud eccleſiaſticam curiam efficere nequibant, tentant vt per curiæ ſecularis non iuſtitiam, ſed potentiam & impunē iniquitatem perdere poſsint Ieſum. Hoc enim ſignificat conſiliū cum Herodianis ad occidendum Ieſum. Herodes nanque ſecularis princeps erat. *Ieſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceſſit ad mare.* Quia nondum erat tempus paſsionis eius, diuertit Ieſus à malignitate illorum. *Et multa turba à Galilæa & Iudæa ſecuta eſt eum: & ab Hieroſolymis, & ab Idumæa & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.* Conſidera hìc tres ordines. Primò cateruam diſcipulorum comitātem Ieſum: deinde turbam multam Galilæorum

rum & Iudæorum ſequētem:ſi demum multitudinem magnam ex diuerſis patriis venientem. ¶ Vbi etiā aduerte multos inter hos veniſſe non Iſraelitas,ſed Idumæos filios Eſau, & Gentiles circa Tyrū & Sidonem,Tyrios & Sidonios.hi enim fortè erant proſelyti:aut ſicut mulier illa Cananea ad famā miraculorum Ieſu cucurrerunt. ¶ Vnde euangeliſta dicit audientes quæ faciebat,& fortè multos eorum curioſitas mouebat ad videndum oculis propriis,fieri miracula,ad comprobandum ſi vera erant quæ audierant. *Et dixit Ieſus diſcipulis ſuis,vt in nauicula ſibi deſeruirent.* pro,vt nauicula inſeruiret ſibi, *propter turbā,ne cōprimerent eum.* Petiit non ſeruitium diſcipulorū in nauicula,ſed ſeruitium nauiculæ:hoc eſt vſum nauiculæ ad ſedendum in ea in aqua,ne turbæ exiſtentes in terra,premerent eum. *Multos enim ſanabat: ita vt irruerent in eum vt illum tangerent quotquot habebant plagas.* pro flagella. Aegritudines Euangeliſta appellauit flagella, quia ſunt flagella dei. *Et ſpiritus immundi quum illum videbant,procidebant ei:& clamabant,dicentes,Tu es filius dei.* Non deſinunt dæmones tentare ad ſciendum ſi Ieſus eſſet filius dei. Propterea enim velut adorantes procidunt & clamant, tu es filius dei. tentant nanque ſi poſſent his profeſsionibus & reuerentiis,certi aliquid haurire. *Et vehementer comminabatur eis.* pro,increpabat eos, *ne ſe manifeſtum facerent.* Ieſus quoque perſeuerat increpando dæmones,& refutando teſtimonia eorum,vt nihil poſſent ex propriis profeſsionibus dæmones proficere: & mundum doceat repellere teſtimonia dæmonis,quantumcunque cum reuerentia veritatem profiteantur. *Et aſcendens in montem,vocauit ad ſe.* pro aduocat. Tranſit Marcus ad inſtitutionem Apoſtolorum factam à Ieſu in monte,non ipſis petentibus,ſed à Ieſu vocatis. *Quos voluit ipſe.* Nulla enim ratio meritorum aut prioris ſequelæ, aut cuiuſuis alterius reſpectus, ſed ſolius voluntatis Ieſu redditur. *Et venerunt ad eum. Et fecit vt eſſent duodecim.* Certum decreuit numerum iuxta numerum filiorum Iſrael: dicente ipſo domino alibi,Sedebitis ſuper ſedes duodecim,iudicantes duodecim tribus Iſrael. *Cum illo.* pro,ſecum. velut collaterales ſui. *Et vt mitteret eos prædicare.* pro,ad prædicandum. Ad duo itaque inſtituuntur Apoſtoli,& vt ſint collaterales Ieſu, & vt mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conuerſatio,familiariùs diſcere, ſanctos Ieſu mores familiariùs haurire, & vniuerſaliter eorum profectus datur: ex ſecundo verò ad populorum vtilitatem ſpectatur. *Et dedit illis poteſtatem curandi infir-*

mitates,& eijciendi dæmonia. In Græco habetur & vt haberent poteſtatem. Ita ꝙ tota eſt vna oratio: fecit vt eſſent duodecim ſecum, & vt mitteret eos ad prædicãdum, & vt haberent poteſtatem curandi. Hoc enim tertium (ſcilicet poteſtas faciendi miracula) vt annexum ſecundo intelligendum: quoniam huiuſmodi poteſtas ad aliorum vtilitatem datur, & ad confirmationẽ euãgelicæ prædicationis data eſt Apoſtolis. *Et impoſuit Simoni nomẽ, Petrus.* Hic apparet impletum eſſe nunc, quod priùs futurum dixerat Ieſus apud Ioannem, tu vocaberis Cephas. clarè enim dicitur hic, quòd impoſuit illi nomen Petrus quando inſtituit Apoſtolos. *Et Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi: & impoſuit eis nomina Boanerges: quod eſt filij tonitrui.* Dictio Hebraica eſt Boanerges, quam euangeliſta interpretatus eſt filij tonitrui. Et Ioannes ſolus filius tonitrui clarè patet: quum per ipſum intonuerit mũdo, In principio erat verbum, & verbum caro factum eſt, &c. Ambo quoque ſimul filij tonitrui ideo fuerũt, quia tonitruum diuinę maieſtatis gloriam Chriſti in transfiguratione videntes audierunt. *Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi.* Sicut ſuperiùs dixit & Iacobum Zebedæi, ita modò dicit & Iacobum Alphæi: ac per hoc diſtinctionem Iacoborum ex diuerſitate patrum ſignificat. Sicut etiam Simonem Cananeum diſtinguit à Simone Petro. *Et Thadæum, & Simonem Cananeum.* Aiunt Cananeum dictum, à Cana Galilææ cognominatum. *Et Iudam Scariot.* pro, Iſcariotem: *qui & tradidit illum.* ❡ Aduerte quòd quanuis non eodem ordine nominentur Apoſtoli à Marco & Matthæo, apud vtrunque tamen primus eſt Simon Petrus: tanquam noſſe vel neſcire aliorũ ordinẽ nihil referat, noſſe autẽ oporteat Petrum primum. *Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba: ita vt non poſſet neque panem manducare.* Præſentis eſt temporis cõuenit: & ſignificatur Ieſum quanuis inſtitutis Apoſtolis, prædicationi vacare: ita: vt etiam hora comedendi, cibum potius quàm doctrinam omitteret. *Et quum audiſſent ſui.* hoc eſt illi qui ad Ieſum pertinebant: vt agnati. *Exierunt tenere eum.* pro, vt comprehenderent eum, hoc eſt vt manuum iniectione tenerent eum & compeſcerent tãquam fatuum. *Dicebant enim quoniam in furorem verſus eſt.* pro, quoniã extra ſe eſt, hoc eſt, quoniam mẽte captus eſt. Conſanguinei Ieſu putabant ipſum verſum in amentem, conferendo priorem vitam Ieſu cum tam repentina nouitate. Viderant ſiquidem ipſum vſque ad annum trigeſimum Mechanicis artibus

artibus occupatum(vacabat enim arti fabrili: vt inferiùs euangeliſta dicet)& ſciebāt operā literis nūquā dediſſe. & propterea audientes ꝙ prædicabat cum concurſu populi,putauerūt ipſum verſum in inſaniam:& velut fatuū garriēdo diſcurrere. & ideo proceſſerunt ad cōprehendendum eum,ne cum infamia cognationis vagaretur garriendo. ¶ Et hinc prudens lector habes teſtimoniū,ꝙ Ieſus non didicerat ſacras literas à ſcribis ſeu ſacerdotibus,non vacauerat philoſophiæ aut aliis ſcientiis. nam ſi priùs ſtuduiſſet ſciētiis ſeu ſacris literis,non putaſſent ſui,ꝙ verſus eſſet in furorem:conſentaneum ſiquidē cognouiſſent eſſe,vt homo priùs doctus prædicaret quandoque aliis.*Et Scribæ qui ab Hieroſolymis deſcenderēt.* Nota peſsimos doctores deſcribi ab Hieroſolymis deſcendiſſe:vt vnde optimi debebāt prodire,inde peſſimi deſcribantur:& maior authoritas Hieroſolymitani ſupercilij militaret contra Ieſum.*Dicebant quoniam Beelzebul habet:& quia in principe dæmoniorum eijcit dæmonia.* Marcus tacet miraculum quod Matthæus & Lucas hîc referunt.*Et conuocatis eis.* ſcilicet Scribis,ad cor eorum locuturus.dixerant enim non in faciem Ieſu ſuperiores blaſphemias.*In parabolis.* Parabolas appellat rationes ſubiunctas ex ſimilitudinibus:tùm regni in ſe diuiſi:tum domus in ſe diuiſæ:tum fortis directuri domum. Quæ omnia Matth.12.expoſita ſunt.*Dicebat illis, Quomodo poteſt Satanas Satanam eijcere? Et ſi regnum in ſe diuidatur.*pro,in ſeipſum diuiſum fuerit,*non poteſt regnū illud ſtare:& ſi domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur,non poteſt domus illa ſtare.Et ſi Satanas conſurrexerit in ſemetipſum,diſpertitus eſt,&c.* Aduerte ꝙ iſta cōiunctio &, tranſpoſita eſt.debet enim præcedere participiū diſpertitus eſt:legēdo, *Et diſpertitus*, ſeu diuiſus eſt, *Et non poterit.* pro non poteſt ſtare, *ſed finem habet. Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus in domum.* Deeſt, eius,*diripere,niſi fortem alliget:& tunc domum eius diripiet.Amen dico vobis.*Confutatis Scribis,grauitatem criminis eorū ſubiūgit. *Quoniam omnia dimittentur filijs hominū peccata & blaſphemiæ,quibus.*pro,quibuſcunque,*blaſphemauerunt.Qui autem blaſphemauerit in ſpiritum ſanctum.*Hoc eſt,in deum quatenus ſanctificās eſt ſpiritum humanum:vt diffusè hæc expoſita ſunt Matth.12.*Non habet remiſsionem in æternum,ſed reus erit.*pro,reus eſt, *æterni delicti.* pro,iudicij. Significatur enim iudicium æternæ damnationis. *Quoniam dicebant,ſpiritum immundum habet.* Clarificat euangeliſta,quorſum dominus meminerit blaſphemiæ in ſpirum ſanctum:ſignificans per hoc,Phariſæos blaſphemaſſe ſpiritum ſanctum

ctum: dicendo quòd Ieſus immundum ſpiritum habet. Et verè ſic eſt. nam per hoc negabant ſpiritum ſanctum in Ieſu, negabãt ſanctificatum ſpiritum Ieſu à deo: quod redundabat in negationem ſanctificationis omnis ſpiritus. nam ſi ſpiritus Ieſu, cuius omnia opera ac verba erant ſancta, non erat ſanctificatus à deo, facilè poteſt negari ſpiritusſanctus in cæteris hominibus: quod eneruat vniuerſam fidem. *Et veniunt mater eius & fratres: & foris ſtantes miſerunt ad eum, vocantes eum.* Legatio iſta vocantium, nõ renuentium ire ad eum, ſed impotentium ingredi ad eum impediẽte turba, intelligenda eſt: tum propter matrem domini, tum propter verba ſubiuncta, quærunt te. quærentes enim eum, non ſubſtitiſſent foris extra domum, ſi potuiſſent ingredi domum. Vocabant autem eum compatientes illi ob longam inediam. Superiùs enim dictũ eſt, quòd adeò occupabatur à turbis, vt nec cibum capere poſſet. *Et ſedebat circa eum turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. Et reſpondens eis, ait, Quæ eſt mater mea & fratres mei? Et circunſpiciens eos qui in circuitu eius ſedebant.* pro, & quum circunſpexiſſet in circuitu eos qui circum ſe ſedebant, ait, *Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit voluntatẽ dei, hic frater meus, & ſoror mea, & mater mea eſt.* Vide Matthæi duodecimo verborum domini rationem.

CAPVT IIII.

ET iterum. In præcedenti capitulo retulerat Ieſum ne premeretur à turba, nauiculæ officio alia vice vſum. & propterea dicit iterum. *Cœpit docere ad mare.* pro, iuxta mare. *Et congregata eſt ad eum turba multa: ita vt in nauim aſcendens, ſederet in mari: & omnis turba circa mare ſuper terram erat. & docebat eos in parabolis multa: & dicebat illis in doctrina ſua, audite. Ecce exijt ſeminans ad ſeminandum: & dum ſeminat, aliud cecidit ſecus viam: & venerunt volucres cœli & comederũt illud. Aliud verò cecidit ſuper petroſa: vbi non habuit terram multam, & ſtatim exortum eſt: quoniam non habebat altitudinem terræ: & quando exortus eſt ſol, exæſtuauit.* pro, exuſtum eſt, ſiue æſtu periit. *Et eo quòd non habebat radicem, exaruit. Et aliud cecidit in ſpinas: & aſcenderunt ſpinæ & ſuffocauerunt illud: & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum aſcendentem & creſcentem: & afferebat vnum triceſimum, & vnum ſexageſimum, & vnum centeſimum.* pro, & afferebat in triginta, & in ſexaginta & in centum. *Et dicebat, Qui habet aures*

audiendi audiat. Et quum eſſet ſingularis. pro, ſolitariè. ſeu ſolitarius. Significatur enim quòd quum eſſet ſine turbis. *Interrogauerunt eum qui cum eo erant duodecim.* Nonnulli codices Græci habent, ij qui circa illum erant cum duodecim. *Parabolam exponere.* Spectantia ad hanc parabolam dicta ſunt Matthæi 13. & propterea corrigimus tantùm textum Latinum. *Et dicebat eis, vobis datum eſt noſſe myſterium regni dei: illis autem qui foris ſunt.* pro, exteris. *in parabolis omnia fiunt. vt videntes videant & non videant.* pro, & non perſpiciant: *& audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata.* Aduerte hic quòd hæc verba apud Matthæum clarè inducuntur ex Eſaiæ 6. cap. ſignificantia pertinaciam audientium & videntium: vt ibi expoſitum eſt. apud Marcum verò aliter ſonant. Et propterea textus iſte intelligendus eſt vtendo coniunctione, vt, non cauſaliter, ſed conſecutiuè. non enim ad hunc finem Ieſus loquebatur in parabolis vt non perſpicerent, vt non intelligerent: ſed loquebatur in parabolis, ad quas conſequens erat impleri prophetiam Eſaiæ, dicentis videntes viſuros opera & miracula Chriſti, & non perſpecturos diuinam illius virtutem: & ſimiliter audituros doctrinam & teſtimonia illius, & non intellecturos ipſum eſſe Meſsiam. Poteſt nihilominus coniunctio, vt, intelligi cauſaliter: referendo tamen eam non ad rem, ſed ad prophetiam ſubintellectam. Ac ſi, apertè dixiſſet: ideo in parabolis omnia fiunt exteris, vt impleatur ſcriptura prophetica. Reliqua expoſita ſunt Matthæi 13. *Et ait illis, neſcitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoſcetis? Qui ſeminat, verbum ſeminat. Hi autem ſunt qui circa viam, vbi ſeminatur verbum: & quum audierint, confeſtim venit Satanas, & aufert verbum quod ſeminatum eſt in cordibus eorum. Et hi ſunt ſimiliter qui ſuper petroſa ſeminantur: qui quum audierint verbum, ſtatim cum gaudio accipiunt illud: & non habent radicem in ſe, ſed temporales ſunt. deinde orta tribulatione & perſecutione propter verbum, confeſtim ſcandalizantur. Et alij ſunt qui in ſpinis ſeminantur, hi ſunt qui verbum audiunt: & erumnæ.* pro, ſolicitudines, *ſeculi.* Deeſt huius, *& deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiſcentiæ introeuntes ſuffocant verbum: & ſine fructu efficitur. Et hi ſunt qui ſuper terram bonam ſeminati ſunt: qui audiunt verbum & ſuſcipiunt: & fructificant, vnum triceſimum, vnum ſexageſimum, & vnum centeſimum.* pro, & fructificant in triginta, & in ſexaginta, & in centum.

Et

Et dicebat illis, nunquid venit lucerna. pro incenditur lucerna, *vt ſub modio ponatur aut ſub lecto? nonne vt ſuper candelabrum ponatur?* Hæc eſt alia parabola ad declarandum, quòd tam ſermo parabolicus nõ intellectus ab exteris, quàm ſermo proprius communicatus Apoſtolis publicandus erat. Ac ſi apertè diceret: non ideo loquor in parabolis, non ideo cõmunico ſeorſum vobis myſterium regni dei, vt velim hæc occulta eſſe: volo enim omnia quãdoque publicè prædicari, & manifeſtari nõ ſolùm dicta, ſed facta mea. Ad hoc enim affert ſimilitudinem de accenſione lucernæ: ſignificando ſeipſum hominem per lucernam, accenſam lumine diuinitatis ad hoc vt luceat mundo ſuper cãdelabrum eccleſiæ. nõ eſt enim aliquid mei, meorum verborum & factorum, quod non manifeſtandum ſit. *Non eſt enim aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur, nec factum eſt occultum:* aliquid à me. *quod non veniat in palã*, pro, ſed vt in propatulũ veniat. Vnde liquet ꝙ de factis propriis loquitur: ſignificando ꝙ nihil fecit, vt eſſet occultũ: ſed quicquid fecit, fecit vt publicetur. Et propterea ſubdit, *Si quis habet aures audiendi audiat.* Loquebatur enim de ſeipſo, nõ manifeſtans quòd de ſe loqueretur. *Et dicebat illis, videte quid audiatis.* Dixerat quòd vult publicari ſua dicta & facta: & quia intendebat hoc adimplendum eſſe per diſcipulos, ideo monet eos ad conſiderandũ quicquid audient, procul dubio ab ipſo: tũ vt mente penetrent quod audierint: tum ne aliud prædicent quàm quod audierint ab ipſo: tum ne aliquid omittant prædicare eorum quæ audierint. *In qua menſura.* Periculum tacendi, omittendi, ſeu negligendi prædicationem integram auditorum apponitur: explicando quòd qua menſura communicauerint audita alijs, eadem mẽſura fiet eis retributio: & vltra hoc aliquid ſuperaddetur. Sed corrige textum. *Menſi fueritis.* pro, metimini, *remetietur.* pro, menſurabitur, *vobis: & adijcietur vobis.* Deeſt. qui auditis. Quod autem dicit, & adiicietur vobis, intelligitur tam in bono quàm in malo: hoc eſt, tam in præmio quàm in pœna. Sicut etiam menſura intelligitur tam abundans quàm deficiens. Ad hæc enim explicanda ſubiungitur quo ad præmium. *Qui enim habet, dabitur illi.* Et quo ad pœnam. *Et qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Et per eum qui habet, & eum qui non habet, ſignificatur habens ſeu nõ habens ſecundum debitum vſum: vt Matthæi decimotertio diffusè expoſitum eſt. *Et dicebat, Sic eſt regnum dei.* Parabola hæc apud ſolum Marcum inuenitur: & affertur conſequenter ad declarandum modum

modum,quo apoſtolica prædicatio fructificat.Et intendit ꝙ diſcipulorum eſt prædicare ad ſimilitudinẽ ſeminantis:ita ꝙ germinatio & fructificatio expectetur aliunde, ſcilicet à cordibus auditorũ,ſicut germinatio & fructificatio ſeminis expectatur à terra:& quẽadmodũ tẽpore meſsis apponitur falx,ita producto predeſtinato fructu, ſuccidũtur viri iuſti ex hac vita.Hæc eſt intẽtio parabolæ huius. *Regnum dei.* in militanti eccleſia incipiẽs. *Quemadmodũ ſi homo iaciat ſementem in terram,& dormiat & exurgat nocte & die.* Referuntur hæc ad hominẽ qui ſeminauit.Et ſignificatur per hæc,hominẽ occupari ſuis naturalibus neceſsitatibus,& vacare ſuis exercitiis.Nã ordinata eſt litera applicando ſingula ſingulis,ſcilicet noctem dormitioni,& diẽ exurrectioni. Ac ſi apertè dixiſſet,& vacet negociis ſuis.Significatur enim per hoc,ꝙ non opera hominis prædicantis efficitur fructificatio ſeminis iacti in terram.*Et ſemen germinet & increſcat.* Priùs deſcripſit diſpoſitionẽ hominis qui ſeminauit, modò deſcribit diſpoſitionem ſeminis ſeminati.*Dum neſcit ille.* Neſcit ſiquidẽ homo qui ſeminauit quid ſub terra fiat, donec ſemen germinet.Et ſimiliter neſciunt prædicatores quid verbum dei ſeminatum per prædicationem hominis operetur,donec prodeat in opus. *Vltro enim terra fructificat.* Significatur enim per vltroneam fructificationem,ex libero arbitrio prodire fructũ auditi diuini verbi:ita tamen vt ſubintelligas ſimul diuinã gratiam:ſicut in terra ſubintelligitur concurſus ſuperiorum cauſarum, ſcilicet caloris ſolaris, pluuiæ,& huiuſmodi.cõcurrentibus enim his intelligitur terra fructificãs. Et ſignificatur per progreſſum fructificationis terræ, progreſſus fructificationis cordis ſuſcepto ſemine diuini verbi. Et deſcribitur ordo, quia nemo repentè fit ſummus: ſed primũ exercetur operibus incipientiũ,deinde proficientiũ,& demum perfectorũ.*Primùm herbam: deinde ſpicam,deinde plenũ frumentũ in ſpica. Et quum ex ſe produxerit.* pro,quum autẽ productus fuerit fructus.Significatur enim ꝙ quum prædeſtinatus fructus regni cœlorũ (hoc eſt præſenti eccleſiæ)productus fuerit,ſtatim erit finis.Poteſt nihilominus intelligi de producto fructu cuiuſque delecti:quoniã tunc eſt meſsis particularis per mortẽ illius. *Statim mittit falcem: quoniam adeſt meſsis.* Quantum ad parabolã illemet homo ſignificatur mittẽs falcem, qui ſeminauit.quantum verò ad ſenſum,principalis ſeminator (ſcilicet Ieſus Chriſtus) ſignificatur: ipſe enim qui in prædicatoribus iacit ſemen verbi diuini in terram,per angelos metet. *Et dicebat: Cui aſsimilabimus*

alimus regnum dei: aut cui parabolæ. pro, in qua parabola, *compara bimus illud.* Alia recitatur parabola de grano ſinapis: quæ expoſita eſt Matthæi 13. Et apponitur vt declarato modo fructificādi, declaretur vis euāgelici ſeminis quod prædicatur. *Sicut granum ſinapis: quod quum ſeminatum fuerit in terra, minus eſt omnibus ſeminibus, quæ ſunt in terra, & quum natum fuerit, aſcendit in arborem.* Neſcitur quis appoſuerit has duas dictiones, ſcilicet in arborē. *Et fit maius omnibus holeribus, & facit ramos magnos: ita vt poßint ſub vmbra eius aues cœli habitare.* pro, nidificare. *Et talibus multis loquebatur eis verbum.* Habes apud Matthæum multas parabolas quas Marcus ſub his verbis comprehendit. *Prout poterant audire.* Quanuis dominus parabolicè loqueretur, proponebat tamē eas ſecundum capacitatē audientium, vt fructuoſæ eſſent. Multis ſiquidem fructuoſæ erant, quāuis multi indigni eſſent: de quibus dictum eſt, vt videntes non videant, &c. *Sine parabola autē non loquebatur eis.* Non dicit omnem ſermonē fuiſſe parabolicū, ſed ꝙ habebat parabolā comitē. docebat enim multa ſub propriis verbis & annectebat parabolas. ¶ Seorſum autē. Declarat Euāgeliſta quod etiā parabolas habentes aliquid difficultatis declarabat diſcipulis ſeorſum à turba. *Diſcipulis ſuis diſſerebat.* pro, diſſoluebat omnia. Significatur enim quòd ſoluebat dubia ſeu nodos difficultatū. *Et ait illis in die illa, quum ſerò eſſet factum, tranſeamus contra.* pro, in vlteriorem ripam. *Et dimittentes turbam, aſſumunt eum ita vt erat in naui: & aliæ naues erant cum illo.* Promptam ac celerem executionē deſcribit ab inchoata à nautis nauigatione, antequam Ieſus ſedēs in nauicula mutaret ſitum, & antequam diſiungeretur nauicula illa ab aliis nauiculis. Identitas ſiquidē ſitus Ieſu ſignificatur dicendo, ita vt erat in naui. cōiunctio autē adhuc aliarum nauicularū ſignificatur dicendo, & aliæ nauiculæ erāt cum illa. Aduerbium, ita, ad ambo refertur, ſcilicet ad ſitum Ieſu, & ad cōiunctionem nauicularum. Et legendū eſt cum illa, ſcilicet naui: & non, cū illo, erant enim nauiculæ multæ iunctæ naui, in qua erat Ieſus docens. *Et facta eſt.* pro, fit *procella magna venti: & fluctus mittebat.* pro, immittebat, *in nauim: ita vt impleretur nauis. Et erat ipſe in puppi, ſuper ceruical dormiens. Et excitant eum.* proculdubio diſcipuli. *Et dicunt illi, Magiſter non ad te pertinet.* pro, non eſt tibi curæ, *quia.* pro, quòd *perimus? Et exurgens comminatus eſt vento.* pro, & excitatus *increpauit ventum: & dixit mari, Tace, obmuteſce.* Increpat ventum cauſantem fluctus, & ſilentium imponit mari ſonanti: non vt ventus & mare pereipiant

piant,ſed ad oſtendendum hominibus præſentibus, quòd ſolo imperio ceſſare facit ventum & fluctus maris. *Et ceſſauit ventus: & facta eſt tranquillitas magna.* Repentè fieri non tranquillitatem, ſed tranquillitatem magnam, teſtatur opus eſſe excedens totius naturæ facultatem. *Et ait illis, Quid timidi eſtis?* Deeſt aduerbium, ſic. non enim reprehenditur ſimplex timor,ſed timor ſic: hoc eſt adeò magnus, vt præſente Ieſu timeant perire. *Necdum habetis fidem?* Increpatiuè legenda ſunt. Obiurgat enim diſcipulos, quòd adhuc nō habeant fidem,quum viderint tot miracula facta ab eo. Monſtrauerunt enim minus credere, tum magnitudine timoris,tum excitando Ieſum à ſomno:tanquam non poſſet dormiens ſaluare eos. *Et timuerunt timore magno: & dicebant ad alterutrum: quiſputas eſt iſte, quia ventus.* Deeſt Latinis copula præcedens ventum.legendum enim eſt. *Quia & ventus & mare obediunt ei.* An ſoli diſcipuli nautarum officium exercentes, an etiam nautæ alij interfuerint qui hæc dixerint,incertum eſt.Hoc tamen eſt certum,quòd nec diſcipuli plenam in Ieſu fidem habebant. illis enim dictum eſt, necdum fidem habetis: vt patet Matthæi 8.

CAPVT V.

ET *venerunt trans fretum*,pro,in vlteriorem partem, *maris, in regionem Geraſenorum*.pro Gadarenorum. Aduertendum eſt enim,quod apud Matth.cap.8. regio hæc appellatur regio Gergeſenorum: apud Marcum autē & Lucam Gadarenorum. Nec aliquid certi comperio propter hoc, quòd diuerſi diuerſa ſentiunt: ſed parui refert ſcire nomina locorum ſeu habitatorum. Si tamen verum eſt quòd regio hæc ſit trans Iordanem, nomen Gadarenorum quadrat:pro quanto trans Iordanem Gaditæ acceperunt à Moyſe portionem ſuam. *Et exeunti ei de naui ſtatim occurrit de monumentis homo ſpiritu immundo.* Quanuis duo fuerint apud Matth.cap.8. Marcus tamen tacens vnum, non contradicit,ſæuioris enim creditur mētionem facere. *Qui domicilium habebat in monumentis. Et neque catenis iam quiſquam poterat eum ligare: quoniam ſæpe compedibus & catenis vinctus: dirupiſſet catenas, & compedes comminuiſſet: & nemo poterat eum domare. Et ſemper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans: & concidens ſe lapidibus. Videns autem Ieſum à longe,cucurrit & adorauit eum.* Dæmon, aut coactus, aut ad malum aliquod tendens, virtutis actum exercet. propter quod magnus iſte religionis actus proceſsiſſe videtur ab animo explorandi; an

Ieſus

Ieſus ſit filius dei.expertus nanque in deſerto ꝙ tētando Ieſum, hæc omnia tibi dabo ſi cadens adoraueris me,nō potuit cognoſcere an ſit filius dei,tentat modò contrariam viam,ſcilicet adorando ipſum Ieſum.Vnde & aſſertiuè nominat eum filium dei: ſicut etiam cũ tanta reuerentia adorat. *Quid mihi & tibi Ieſu fili dei altiſſimi?* Fingit dæmon nihil commune eſſe ſibi & Chriſto: hoc eſt nihil negocij habere cũ eo: quum tamen multũ negocij cũ eo haberet tentando. *Adiuro te per deum.* Verba hæc fuerunt dicta à dæmone,poſtquàm Ieſus dixerat ei,exi ſpiritus immunde:vt manifeſtè ſubiungit euãgeliſta. *Ne me torqueas.* Imperium Ieſu vt dęmon exeat,tormentum eſſe dæmonis ipſemet dęmon teſtatur.inuitum enim oportere exire, eſt tormentũ ſuperbo & pertinaci in proprio velle. *Et interrogabat eum: quod tibi nomen eſt?* Ieſus interrogat, vt ipſemet dæmon fateatur inuitus multitudinem:ad hoc vt magnitudo miraculi innoteſcat,& ad hoc vt cognoſcatur quancunque multitudinē dæmonum ei ſubiici. *Et dicit ei: legio mihi nomen eſt: quia multi ſumus. Et deprecabatur eum multùm, ne ſe expelleret extra regionem.* Hinc apparet affectus diuerſorum dæmonum ad diuerſas regiones.niſi enim multitudo hæc affecta fuiſſet regioni illi,non petiſſet extra regionem non mitti.*Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus paſcens in agris.*Superfluit,in agris.*Et deprecabantur eum ſpiritus.*pro,omnes dæmones, *dicentes, Mitte nos in porcos,vt in eos introeamus.Et conceſſit.*pro,permiſit, *eis ſtatim Ieſus.* Hinc habes poteſtatem naturalem dæmonum ligatam teneri,in pœnam ſui peccati. ſi enim liberè vti poſſent ſua potentia, non indiguiſſent licẽtia Ieſu ad inuadendum porcos:& intolerabilia mala facerent. *Et exeuntes ſpiritus immundi, introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus eſt in mare ad duo milia.* pro, erant autem fere bis mille, proculdubio porci. *Et ſuffocati ſunt in mari. Qui autem paſcebant eos, fugerunt: & nunciauerunt in ciuitatem & in agros. Et egreſſi ſunt videre quid eſſet facti.* pro,quid eſſet quod factum eſt: *& venerunt.*pro,veniunt ad Ieſum.*Et vident illum qui à dæmonio vexabatur, ſedentem veſtitũ & ſanæ mentis.*In græcis codicibus ſubiunguntur hæ quatuor dictiones, eum qui habuerat legionem. Et ſignificatur per hoc magnitudo facti:vt non ſolùm ſignificetur dæmonio vexatus,ſed legione dęmonũ oppreſſus,iam ſedens & veſtitus & ſanæ mentis,qui priùs nudus diſcurrebat & furioſus.

Et timuerunt.Et narrauerunt illis. egreſsis ex ciuitate.*Qui viderant,qualiter factum eſſet ei qui dæmonium habuerat: & de porcis. Et*

 rogare

rogare cæperunt eum vt diſcederet de finibus eorum. Illi qui egreſsi fuerant de ciuitate, timẽtes ne peius aliquid iactura porcorum ſubſequeretur, rogant venerando tãtam authoritatẽ monſtratam in curatione illius furioſi, vt diſcedat à regione illa. *Quúmque aſcenderet.* pro, & ingreſſo eo, *nauim, cæpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt eſſet cum illo. Et non admiſit eum: ſed ait illi, Vade in domum tuam ad tuos: & annuncia illis quanta tibi dominus fecerit.* Non dicit quanta ego fecerim tibi, ſed in deum refert: quem Hebræorum more appellat dominum. Vnde apparet Hebræum fuiſſe illũ hominẽ, in quo fuerat legio. niſi enim fuiſſet Hebræus, non Hebræo more nuncupaſſet deum Ieſus, illi mandata dando. *Et miſertus ſit tui.* Ordo præpoſterus. nam ſenſus eſt, annuncia, ꝙ dominus miſertus tui fuerit, & quãta tibi fecerit. prior enim eſt ſubleuatio à miſeria, quàm collatio bonorum. *Et abijt, & cæpit prædicare in Decapoli quanta ſibi feciſſet Ieſus, & omnes mirabantur. Et quum tranſcendiſſet.* pro, & quum traieciſſet, *Ieſus in nauim rurſus trans fretũ,* pro, in vlteriorem ripam, *cõuenit turba multa ad eũ: & erat circa mare. Et venit quidam.* pro, & ecce venit vnus, *de Archiſynagogis nomine Iairus: & videns eum procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multùm, dicẽs, quoniã filia mea in extremis eſt.* Quod apud Matt. dicitur, modò moriebatur, hic dicitur, in extremis eſt. *Veni impone manum tuam.* pro, manus. pluraliter. & ſuperfluit tuam. *Super eam vt ſalua ſit, & viuat.* pro viuet. Affirmat enim Archiſynagogus, quòd ſi Ieſus impoſuerit filiolæ ſuæ manus, ſequetur vita: hoc eſt, quòd non morietur, quanuis ſit in extremis. *Et abijt cũ illo: & ſequebatur eum turba multa: & comprimebant eum. Et mulier, quæ erat in profluuio ſanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpeſſa à compluribus medicis, & erogauerat omnia ſua, nec quicquam profecerat ſed magis deterius habebat: quũ audiſſet de Ieſu, venit in turba retro, & tetigit veſtimentum eius. Dicebat enim, quia ſi vel veſtimentũ eius tetigero, ſalua ero. Et confeſtim ſiccatus eſt fons ſanguinis eius: & ſenſit corpore quia ſanata eſſet à plaga.* pro, à flagello. Aegritudinem enim appellat flagellum dei. *Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcens virtutem, quæ exierat de illo.* pro, de ſe. Intellige virtutem de Ieſu exire non migratione, ſed effectu. *Conuerſus ad turbam aiebat, Quis tetigit veſtimenta mea?* non corpore ſed fide. De quo tactu ſi intellexiſſent diſcipuli, nõ admirati fuiſſent verba Ieſu.

Et dicebant ei diſcipuli ipſius, vides turbam comprimentem te, & dicis: quis me tetigit? Et circũſpiciebat videre. pro, vt videret, *eam quæ*

hoc fecerat. Volebat Ieſus manifeſtari miraculum factum non ſolùm ob diuinam gloriam ex illo miraculo, ſed ad vtilitatem fidei in Archiſynagogo, Sciebat enim ipſe affuturos ſtatim nũcios mortis puellæ: & oportere augeri fidem archiſynagogi ad credendum, quòd etiam mortuam filiam poſſet ſuſcitare. *Mulier verò timens & tremens, ſciẽs quod factum eſſet in ſe, venit & procidit ante eum: & dixit omnem veritatem.* pro, omnem cauſam ſuam. *Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te ſaluam fecit, vade in pace: & eſto ſana à plaga tua.* pro, flagello tuo. Manifeſtat Ieſus fidem mulieris meruiſſe ſalutem, vt augeatur fides Iairi præſentis. *Adhuc eo loquente, veniunt nuncij ad Archiſynagogum.* In Græco non habetur dictio, nũcij: nec habetur ad archiſynagogum, ſed ab archiſynagogo. Significatur domeſticos veniſſe à domo archiſynagogi. hos enim deſcribit dicẽdo, quòd veniunt ab archiſynagogo: hoc eſt, domeſtici à domo archiſynagogi, proculdubio ad ipſum Iairum archiſynagogum. *Dicentes.* ſcilicet archiſynagogo. *Quia filia tua mortua eſt, quid vltra vexas magiſtrum?* Non credebant iſti Ieſum poſſe ſuſcitare mortuam: & propterea vanam dicebant eſſe ſolicitationem Ieſu ad veniendũ domum. *Ieſus autem.* deeſt, ſtatim, *audito verbo quod dicebatur, ait archiſynagogo, Noli timere.* Hinc apparet Iairum in periculo fuiſſe timendi iacturam filiæ eſſe irreparabilem. *Tantummodo crede.* Nihil aliud à te exigitur, niſi vt ſicut credidiſti me poſſe ſanare filiam tuam in extremis cõſtitutam, ita credas me poſſe tibi illam quanuis mortuam reſtituere viuam ac ſanam.

Et non admiſit. pro, permiſit, *quenquam ſe ſequi, niſi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi.* Intellige hæc de ſequela ad ingrediendum domum Iairi. reliquit enim turbam & diſcipulos reliquos, quum eſſet propè ſeu iuxta domũ. *Et veniunt,* pro, venit, ſcilicet Ieſus, *in domũ archiſynagogi & vidit.* pro, videt, *tumultũ, & flẽtes & eiulantes multũ. Et ingreſſus ait illis, Quid turbamini.* pro, tumultuamini, *& ploratis? puella non eſt mortua, ſed dormit.* Sciebat Ieſus illam eſſe mortuam. nec tamen falſum dixit intendens non eſſe mortuam ſibi, ſed dormire ſibi deo: cui tam facilè erat ſuſcitare illam à morte, quàm facilè fuiſſet homini excitare illam à ſomno. *Et irridebant eum.* deeſt ſcientes, ꝙ eſſet mortua. Et ſcripſit hoc euangeliſta ad firmãdum teſtimonium veræ mortis: & conſequenter veræ reſuſcitationis ſubſecutæ.

Ipſe verò eiectis omnibus. Noluit coram turba hoc miraculum facere, qui tamen alios publicè ſuſcitauit: ad inſtruendũ vtrunque

que quandoque oportere ſeruari pro loco & tempore. *Aſſumit patrem & matrem puellæ: & qui ſecum erant*. ſcilicet Petrum, Iacobum,& Ioannem. *Et ingrediuntur*. pro ingreditur. *vbi puella erat iacens: & tenens manum puellæ, ait illi, Thabita*. Græci ſcribunt Talitha,*cumi*, *quod eſt interpretatum, puella (tibi dico) ſurge*. Nota hîc duo. Alterum eſt quòd illæ duæ dictiones, tibi dico, non ſignificantur verbis Ieſu (talitha cumi) ſed interpoſitæ ſunt ab euangeliſta vel ad maiorem expreſsionẽ authoritatis verbi Ieſu, quòd ſolo dicere ſuſcitauit eã: vel (quod magis crediderim) accentus, articulus ſeu modus proferendi à Chriſto, expreſſus eſt ab euãgeliſta per has dictiones, tibi dico. Alterum eſt, quòd imperatiuum ſurge, ſignificatur per dictionem Hebraicam cumi: puella autem, vel non ſignificatur per dictionem talitha directè, ſed tanquam genus, ſi Talitha nomen erat propriũ illius puellæ. quia enim ſignificauit tunc indiuiduũ puellæ, ideo euãgeliſta interpres dixit, puella ſurge. Vel Chaldaica dictione ab Hebræis vſurpata talitha, puella ſignificatur. maior enim eſt authoritas euangeliſtæ interpretantis talitham puellam, quàm quorumcunque aliter ſentientium. *Et confeſtim ſurrexit puella & ambulabat*. Vt intelligas non ſolùm viuam, ſed ſanam. *Erat autem annorum duodecim: & obſtupuerunt ſtupore magno. Et præcepit illis vehementer*. affectu humilitatis & vitandæ humanæ gloriæ.

Vt nemo id ſciret. Perſpice differentiam temporum: miraculũ mulieris curatæ à fluxu ſanguinis latens, voluit manifeſtari, quia tempus vrgebat ad augendam fidem archiſynagogi: hoc autem miraculum vult latere, quia non imminebat neceſsitas tunc manifeſtandi. Vtroque autem opere docuit diſcipulos, vt pro loco & tempore quandoque manifeſtarent miracula, quæ facturi erant, & quandoque procurarent manere occulta. *Et iuſsit illi dare manducare*, Ad cumulum teſtimonij veræ reſurrectionis: vt obſtupeſcentes parentes & diſcipuli, comprobarent non eſſe phantaſma id quod videbant. Reliqua circa hæc miracula, expoſita vide Matth. 9.

CAPVT VI.

ET *egreſſus inde abijt in patriam ſuam*. Hoc eſt in Nazareth. *Et ſequebãtur*. pro, ſequuntur, *eum diſcipuli ſui. Et facto ſabbato cœpit in ſynagoga docere, & multi audientes admirabantur in doctrina eius*. In Græco nihil aliud eſt quàm obſtupeſcebant: ita quòd nihil dicitur de doctrina. *Dicentes, vnde huic hæc omnia?* In Græco non eſt, omnia. *Et quæ eſt ſapientia, quæ da-*

ta eſt illi: & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic eſt faber. Apud Matthæum dicitur Fabri filius: apud Marcum verò Faber cum articulo, ſcilicet ille faber. vt intelligamus vtrunque eſſe dictum: & quòd erat filius fabri, & quòd erat faber: perſonaque certa fabrilis artis ſignificatur per articulum. ¶ Hinc autem habemus vnde ſatisfiat curioſis quærentibus, quid fecerit Ieſus vſque ad trigeſimum annum. Vacabat enim exercitio fabrili. Et hoc valde congruit teſtimonio humano, ꝙ non vacauit literis, non ſcientiis, non doctrinæ legis: vt certa cognitione ſcirent omnes compatriotę, ꝙ ſcientia eius nō erat humanitùs acquiſita. Vnde conciues obſtupeſcunt, non ſolùm de miraculis, ſed de ſapientia (hoc eſt de ſcientia diuinorum) quæ apparebat in Ieſu. *Filius Mariæ, & frater Iacobi & Ioſeph.* pro, Ioſe, *& Iudæ & Simonis? Nonne & ſorores eius hic nobiſcum ſunt? Et ſcandalizabantur in illo.* Qui aliis erant teſtes de viſu, ꝙ ſcientia Ieſu non erat humano ſtudio acquiſita, videntes eum plenū ſapientiæ & gratiæ miraculorum: vnde debebant moueri ad credendum & laudandū deum, inde moti ſunt ad cadendum, inde ruerunt. *Et dicebat illis Ieſus, quia non eſt propheta.* Superfluit quia. *Sine honore.* pro, inhonoratus. Quod peius eſt. Significat enim eſſe contemptum. *Niſi in patria ſua, & in domo ſua, & in cognatione ſua.* Quanuis etiam extra patriam prophetæ quandoque deſpiciantur: quia tamē communiter cōtemnuntur prophetæ apud ſuos, ideo dominus dixit, niſi in patria, cognatione & domo ſua: ad ſpecialiora ſemper deſcendens. *Et non poterat virtutem vllam facere.* Non ex defectu potentiæ, ſed ex impedimēto, immo repugnantia obiecti. eſt enim ſermo de potētia nō abſoluta, ſed ordinaria. Nā ſicut potentiæ naturales nō poſſunt proprios effectus producere, niſi in patiente diſpoſito: ita potētiæ ordinariæ ad curationes & miracula, nō poſſunt producere effectus, niſi in patiente diſpoſito per fidem: quæ quia iſtis Nazarenis deerat, ideo dicitur quòd non poterat virtutem vllam facere. *Niſi.* Addenda eſt coniunctio, quòd. *Paucos infirmos impoſitis manibus curauit. Et mirabatur.* vera admiratione, cauſata ex ignota ſibi experimentaliter infidelitate comperta in Nazarenis contra omnem rationem. *Propter incredulitatem.* pro, infidelitatem, *eorum.* Refertur hæc cauſa ad vtrunque, ſcilicet non poterat, & mirabatur. Et ſignificatur ſimul indiſpoſitio Nazarenorū ad recipiendum effectus miraculorum. *Et circuibat caſtella in circuitu, docens.* Expertus incredulitatem Nazarenorū, quærit

fructum

fructum facere in caſtellis per circuitum, ne culpa Nazarenorũ iſti poſthabeantur. Reliqua circa geſta in Nazareth expoſita, vide Matth. 13. *Et conuocauit duodecim: & cœpit eos mittere binos: & dabat illis poteſtatem ſpirituum immundorum.* ſcilicet ordinariam: hoc eſt, efficacem tunc, ſi tam ex parte Apoſtolorũ, quàm ex parte curandorum, ſeu agentium pro ipſis concurrerent, quæ concurrere debent. Ex parte enim aliorum debebat concurrere fides, ex parte autem Apoſtolorum debebant etiam concurrere quædam: puta oratio & ieiunium. Vnde non potuerunt eiicere dæmonium: de quo dominus dixit, hoc genus dæmoniorũ non eiicitur niſi in oratione & ieiunio. *Et præcepit illis, ne quid tollerent in via niſi virgam tantum.* Matth. 10. dicitur, nec virgam. Solutio eſt, ꝙ virga ad officium defenſionis (ſicut & cætera arma defenſiua) inhibita eſt: virga autẽ ad officium ſuſtentationis in itinere, cõceſſa eſt. *Non peram, non panẽ, neque in Zona æs: ſed calceatos ſandaliјs.* Matth. 10. dicitur neque calciamenta. Solutio eſt, ꝙ apud Matth. duplicata calciamenta inhibentur: hîc vero mittuntur calciati ſandaliis: iuxta illorũ morem. Nõ enim fecit eos vendere calceos & emere ſandalia: quum ab vniuerſa euangelica doctrina diſcrepet ſolicitudo circa figurã calceorũ, veſtis & cuiuſcunque operimenti, indigna ſiquidẽ tali tantoque doctori eſt huiuſmodi cura: à quo nullum ſimile præceptum inuenitur. Nullum enim de colore, quantitate, aut figura veſtiũ, nullũ de barba, aut capillis, & vniuerſaliter nullum de huiuſmodi indifferentibus corporeis præceptum inuenitur à Ieſu datum: ſicut nec de differentia cibi aut potus: vt etiam per hoc cognoſcamus ipſum eſſe deũ qui fecit omnia, cui omnia ſeruiũt: cui nihil horũ diſplicet, qui vniuerſis in toto orbe nationibus leges dabat, omnibus & ſingulis congruas, nulliꝗ; incõmodas, nulla exceptione alicubi aut aliquãdo egentes. Ex induſtria itaque Marcus dixit, ꝙ miſit eos calceatos ſandaliis, prout erãt calceati: ne erraremus in Matt. intelligẽdo Ieſum prohibuiſſe calceamẽta. *Et ne induerentur duabus tunicis.* Ne deſipias intelligendo iuſsiſſe Ieſum diſcipulis, vnica tantũ veſte indui, ſed prohibet indui veſtibus mutatoriis. & propterea eiuſdẽ ſpeciei veſtes duplices inhibuit, ſcilicet tunicas, alterã induendo, & alteram ſeruando ad induendũ loco prioris. *Et dicebat eis, Quocunque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde.* ſcilicet de illo oppido, ciuitate ſeu villa. mutationem enim hoſpitij prohibet. *Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, exeũtes inde, excutite puluerem*

de pedibus veſtris, in teſtimonium illis. hoc eſt, in ſignum teſtimonij: tum ꝙ non ex vobis, ſed illis procedit priuatio diuinæ gratiæ apud illos: tum ꝙ nihil commune vobiſcum habebũt in regno cœlorum, ſicut vos nec puluerem habetis eorum. ¶ Scito apud Græcos poſt hæc verba ſubiungi, Amen dico vobis, tolerabiliùs erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, quàm ciuitati illi. Hæc in textu Græco: quæ Matth. 10. cũ reliquis expoſita ſunt. *Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent: & dæmonia multa eijciebant: & vngebant oleo multos ægros.* Credendum eſt præcepto Ieſu eos hoc feciſſe. nõ enim fas eſt credere ex proprio ſenſu vſos fuiſſe vnctione. Verũ hæc vnctio non ſacramentalis intelligitur (qualis eſt vnctio extrema qua vtitur eccleſia) ſed initium quoddam. *Et ſanabantur.* pro, & ſanabat. Et refertur ad oleum. ſignificatur enim ꝙ oleũ ſanabat ægrotos. Vnde apparet, ꝙ oleo vtebantur ad ſanandum, non ad ſacramẽtum miniſtrandum. Apparet quoque ꝙ ſtatim ſequebatur ſanitas: alioquin non fuiſſet cognita virtus olei ſanantis. *Et audiuit rex Herodes.* Iſte Herodes titulo non erat rex, ſed poteſtate. erat enim tetrarcha Galilææ. *Manifeſtum enim factum eſt nomen eius. & dicebat, quòd Ioannes Baptiſta reſurrexit à mortuis: & propterea virtutes operantur in illo. Alij autem*, ſupple nonnulli. *dicebant quia Helias eſt. Alij verò dicebãt, quia propheta eſt, quaſi vnus ex prophetis.* Harum trium opinionum de Ieſu, prima ſuper migrationem ſpiritu de corpore in corpus fundatur. Et neſcio vnde ortum habuerit migratio talis, ſcilicet in hominem cõtemporaneum. Secunda autem ſuper prophetiam Malachiæ de aduentu Heliæ. Tertia ancipitem habet ſenſum, an ſignificetur vnum ex prophetis rediſſe: iuxta traditiones quorundam philoſophorum de circulo animarum, an ſignificetur, quòd Ieſus eſt propheta ſimilis antiquis prophetis. Et ſi hoc ſignificatur rationabilior cæteris hæc opinio fuit. *Quo audito, Herodes ait, Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis reſurrexit.* Deſunt Latinis duæ dictiones: altera verbũ, eſt: altera pronomen, ipſe. puncto tamẽ intermedio. Ita quòd legendũ eſt: quẽ ego decollaui Ioannẽ, hic eſt. & deinde ſubiungitur, ipſe à mortuis reſurrexit. Et hęſitãdo, non definiẽdo dixit Herodes hæc verba: vt patet apud Lucam. *Ipſe enim Herodes miſit ac tenuit Ioannẽ & vinxit eũ in carcere, propter Herodiadẽ vxorem Philippi fratris ſui: quia duxerat eam.* Deeſt, vxorem. *Dicebat enim Ioannes Herodi, non licet tibi habere vxorẽ fratris tui. Herodias autem inſidiabatur illi: & volebat occidere eum,*

nec

nec poterat. Herodes autem. pro, enim. Redditur enim ratio quare Herodias non poterat Ioannem occidere. *Metuebat Ioannem, ſciens eum virum iuſtum & ſanctum: & cuſtodiebat* pro, obſeruabat, *eum: & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.* Hi actus virtutum qui narrantur de Herode, intelligēdi ſunt ficti: iuxta verbū domini appellantis Herodem vulpem, & teſtimonium Matthæi, ꝙ Herodes volens Ioannem occidere, timuit populum. Fictè itaq; Herodes exercebat hos virtutum actus erga Ioannem: ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Ioannem vt volebat. Marcus enim refert apparētes actus. *Et quum dies opportunus accidiſſet, Herodes natalis ſui.* In Græco habetur. Quando Herodes in natalitiis ſuis, *cœnam fecit.* pro, faciebat, *principibus* pro, primatibus, *& tribunis.* qui præſunt mille. *& primis Galilææ: quumque introiſſet filia ipſius Herodiadis, & ſaltaſſet, & placuiſſet Herodi ſimulque recumbentibus.* pro, accumbentibus, *rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi. Et iurauit illi: quia quicquid petieris, dabo tibi licet dimidium regni mei. Quæ quum exiſſet, dixit matri ſuæ: Quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Baptiſtæ. Quumque introiſſet ſtatim cum feſtinatione ad regem, petiuit, dicens, volo vt protinus.* Superfluit, protinus. *des mihi in diſco caput Ioannis Baptiſtæ. Et contriſtatus rex, propter iuſiurandum, & propter ſimul recūbentes noluit eam contriſtare.* pro, reiicere, *ſed.* pro, & protinus, *miſſo.* Deeſt rex. Legendum eſt, *Rex miſſo ſpiculatore, præcepit afferri caput eius in diſco.* Superfluit, in diſco, ſed deſunt tres aliæ dictiones. *Ille autē abijt.* Significatur enim, quòd ſpiculator abiit ad exequendum mandatum. *Et decollauit eum in carcere. Et attulit caput eius in diſco: & dedit illud puellæ: & puella dedit matri ſuæ. Quo audito, diſcipuli eius venerunt: & tulerunt corpus.* pro, cadauer. *eius: & poſuerunt illud in monumento.* Geſta hæc expoſita vide Matthæi decimoquarto. *Et conuenientes Apoſtoli ad Ieſum, renunciauerūt ei omnia quæ egerant & docuerant.* Nota Apoſtolos ſingula tam quæ egerant quàm quæ docuerant, referre ad Ieſum: vt hinc diſcant prædicatores ad prælatum referre, & quæ egerint & quæ docuerint, *Et ait illis, venite ſeorſum in deſertum locum: & requieſcite puſillum, Erant enim qui veniebant & redibāt multi: & nec ſpatium manducandi habebant.* Prouidet pius ac prudens magiſter diſcipulis de aliquantula quiete: inſtruens prælatos quid agere debeant cum miniſtris ſuis. *Et aſcendentes in nauim, abierunt.* In Græco non habentur hæ tres dictiones, aſcendentes in nauim. nec habetur, abierunt, ſed abiit. Ita legendum eſt, *Et abijt.* Significatur

enim de Ieſu quòd abiit. *In deſertum locum.* Deeſt.naui, *ſeorſum.* Significatur quòd Ieſus abiit nauicula in locũ deſertũ, qui erat in territorio ciuitatis Bethſaidæ:vt Lucas dicit. *Et viderunt eos abeuntes:& cognouerunt.* Deeſt eum,ſcilicet Ieſum. *multi:& pedeſtres de omnibus ciuitatibus cucurrerunt.* pro,concurrerunt, *illuc:& preuenerunt eos.* pro,conuenerunt ad illum. Vbi patet, quòd non ſignificatur iſtos concurrentes ad Ieſum,præueniſſe deſcenſum Ieſu de nauicula:ſed quòd conuenerunt ad Ieſum iam exiſtẽtem in deſerto. *Et exiens.* de ſecretiore loco in quo erat: vnde & Lucas dicit,quòd excepit eos. Significatur enim,quòd Ieſus quáuis ſequeſtrauerit ſe & ſuos diſcipulos à turbis,videns tamen tot ad ſe concurriſſe in deſertũ,nõ diuertit ab eis,ſed exiuit ad eos, ſed excepit eos. *Vidit turbam multam Ieſus,& miſertus eſt ſuper eos: quia erant ſicut oues non habentes paſtorem.* Magna indigentia ſignificatur per hanc ſimilitudinem: oues enim valde egent paſtore. *Et quum iam hora multa fieret.* pro,facta eſſet. Significatur enim tarda diei hora, ad quam protractus fuerat ſermo doctrinæ. *Acceſſerunt diſcipuli eius: dicentes, Deſertus eſt locus hic: & iam hora preterijt.* Deeſt. multa: *dimitte illos,vt euntes in proximas.* pro, circumiacentes, *villas & vicos,emant ſibi cibos.* pro,panes, *quos manducent.* pro,quod enim manducent,non habent. Rationem enim reddunt ſuæ ſolicitudinis. *Et reſpondens ait illis, Date illis manducare.* Præcepit hoc ſciens futuram executionem, quam diſcipuli impoſsibilem reputabant. *Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denarijs panes:& dabimus.* pro demus, *illis manducare?* Reſponſio hæc diſcipulorum legenda eſt interrogatiuè: non ad ſignificandum interrogationem,ſed impoſsibilitatem. cõſueto enim modo loquendi ſignificant,non habere modum prouidendi tantæ turbæ, quia carent tanta pecunia: quum tamen debuiſſent exhibere ſe promptos ad exequendum iuſſa,ſupplicando vt Ieſus prouideret. *Et dixit eis, Quot panes habetis? ite & videte. Et quum cognouiſſent,dicunt, Quinque & duos piſces. Et præcepit illis vt accumbere facerent omnes ſecundum contubernia.* In Græco habetur conuiuia conuiuia. Et ſignificatur per diuerſa conuiuia. *Super viride fœnum.* pro,ſuper viridem herbam. *Et diſcubuerunt in partes.* In Græco habetur areolæ. Et ſignificatur per diuerſas areolas. *Per centenos & quinquagenos.* Ordinem diſcumbentium deſcribit Marcus tripliciter:ſcilicet à diſiunctione locorũ per diuerſas areolas:hoc eſt diuerſa: partes prati diſiunctas propriis ſulcis,quemadmodum areolæ hortorum diſtinguuntur,& à diuerſitate

uerſitate conuiuiorũ: hoc eſt, quòd erant diſtincti velut per diuerſas menſas.& demum à diuerſitate numeri:hoc eſt,quòd aliquæ areolæ erant capaces centum, & aliquæ capaces quinquaginta,vel potiùs quòd aliquod conuiuium erat centum, & aliquod quinquaginta. Et deſcripſit hæc euangeliſta vt cognoſcamus coram Ieſu non fuiſſe confuſam comeſtionem:ſed ordinatè diſpoſitos ſedentes acquieſcentes omnes comediſſe. *Et acceptis quinque panibus & duobus piſcibus,intuens in cœlum.* vt omnes viderent à deo fieri miraculum.*Benedixit & fregit panes.*propriis manibus meliùs ſcindendo quàm gladio. Et frangendo multiplicabat, & hoc ad euidentiam miraculi. Vnde etiam & piſces ipſos ipſemet diuiſit. *Et dedit diſcipulis ſuis vt ponerent ante eos. Et ſuſtulerunt reliquias.* Superfluit reliquias. *Fragmentorum duodecim cophinos plenos: & de piſcibus.* Ad cumulum teſtimonij patrati miraculi voluit Ieſus tot cophinos fragmentorum ſupereſſe.*Erant autem qui manducauerant.* Deeſt ferè, *quinque milia virorum.*Aduerbium ferè ad numerum quinque milium refertur. Reliqua vide expoſita circa hoc miraculum Matthæi decimoquarto.*Et ſtatim coegit diſcipulos ſuos.* Inuiti enim diſcipuli recedebant ab eo,quibus tamen cauebat à conſortio nocturno tot mulierum poſtquam ſaturata erat turba. *Aſcendere nauim,vt præcederent ſe trans fretum ad Bethſaidam.* Erat enim aliquanta diſtantia à deſerto Bethſaidæ ad ipſam Bethſaidam, verſus quam iubet diſcipulos ire. *Dum ipſe dimittit populum.*pro, turbam. *Et quum dimiſiſſet eos.* Græca dictio non ſignificat ſimplicem dimiſsionem:ſed dimiſsionem benignam, qua amicis recedentibus quaſi vale dicimus.Significat enim,quòd Ieſus more celebrantium conuiuia beneuolè eos emiſit.in quo maxima Ieſu comitas etiam ad ruſticos commendatur. *Abijt in montem orare,*pro,vt oraret. Verũ hominem ſe monſtrat orando: exemplumque aliis præbet poſt prædicationem, mentem ad deum leuandi. *Et quum ſerò eſſet.* pro,factum eſſet. Vnde ſignificatur, quòd ante ſolis occaſum dimiſit Ieſus turbam. *Erat nauis in medio mari.* Non ſignificatur medium per æquidiſtantiam à ripis, ſed profundum mare: erant enim vigintiquinque ſeu triginta ſtadiis longè à terra apud Ioannem.*Et ipſe ſolus in terra: & vidẽs eos laborantes.* Niſi viſionem corporalem ſignificaret euangeliſta,non dixiſſet,quòd ipſe erat in terra, videns eos laborantes: quoniã intuitu diuino videbat non ſolùm eos,ſed vniuerſa quæ fiunt

fiunt in cœlo & in terra. Nec obſtat ꝙ nox eſſet: quoniam etiam nocte in monte exiſtentes videmus nauiculas in mari prope laborantes. *In remigando.* Dictio Græca non ſpeciem remigationis, ſed genus ſignificat commune remigationi & actioni, qua agimus naues & currus: verùm interpres quia Ioannes explicat quum remigaſſent ſtadia quaſi vigintiquinque, ideo ſpeciē expreſsit. *Erat enim ventus contrarius eis. Et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans ſuper mare, & volebat præterire eos.* hoc eſt diſpoſuit greſſus ſuos ad ſimilitudinem volentis præteri re. talē enim exhibebat ſe in ambulatione, qualis apud eos erat in mente, ſcilicet non fixus, non firma fide. *At illi vt viderūt eum ambulantem ſuper mare, putauerunt phantaſma eſſe: & exclamauerūt,* timentes à phantaſmate. *Omnes enim viderunt eum, & conturbati ſunt. Et ſtatim locutus eſt cum eis: & dixit eis, confidite, ego ſum, nolite timere. Et aſcendit ad illos in nauim: & ceſſauit ventus.* Omittit hîc Marcus verba & geſta inter Ieſum & Petrum. *Et plus magis.* pro, valde ex abundanti, ſeu valde ſupra modū. *Intra ſe ſtupebant.* Magnitudo enim ſtuporis ſignificatur: vnde in Græco ſubiungitur ſtupebant & admirabantur, ordine præpoſtero. *Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum cbcæcatum.* Nota etiam in Chriſti diſcipulis poſt tot miracula viſa, adhuc obcæcatū cor: & diſce diuinæ gratiæ tribuere donum fidei, non viſioni miraculorum. *Et quum transfretaſſent, venerunt in terram Genezareth.* Hinc apparet terram Genezareth communē eſſe Bethſaidæ & Capharnaum, quo apud Ioannem venerūt. nam verſus Bethſaidam præceperat Ieſus vt irent. *Et applicuerunt.* Deeſt. in portum. *Quumque egreſſi eſſent de naui, continuò cognouerunt eum.* pro, agnouerunt eum. Significatur enim, quòd incolæ recognouerunt eum vt pote prius eis notum. *Et percurrentes vniuerſam.* Deeſt. circumiacentem, *regionem illam.* Non ſufficit incolis agnoſcentibus Ieſum propria cōſolatio: ſed per vniuerſam regionem diſcurrunt annunciando, quòd Ieſus qui facit miracula, adeſt. *Cœperūt in grabbatis eos qui ſe malè habebāt, circunferre.* Non ſolùm annūciāt: ſed inchoāt circunferre ægrotos in grabbatis, ad prouocandum alios tum ad continuandum cœptas lationes, tum ad inchoandum aliorum lationes ægrorum. *Vbi audiebant eum eſſe.* Non manebat Ieſus in vno loco, ſed per regionem diſcurrebat. Et propterea circunferebātur in grabbatis ægroti, vt ante eum locarentur. *Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos: & deprecabantur eum, vt*

vel

vel fimbriam veſtimenti eius tangerent. Opus erat prece: quoniam decumbentes in lectulis,non valebant attingere ad Ieſum, niſi ſubſtitiſſet aut appropinquaſſet ad eos,vel ecōuerſo. *Et quotquot tangebant eum,ſalui fiebant.* Quanuis tangerent non carnem, ſed veſtimentum Ieſu. Euangeliſta tamen deſcribens rationem miraculi,dicit quòd tangebāt eum,ipſe enim erat(non veſtis eius) ſanitatem donans, mediante tactu ſuæ veſtis. Et conſidera hîc quantam multitudinem curatorum Euāgeliſta ſimul ſignificat.

CAPVT VII.

ET conuenerunt ad eum Phariſæi & quidam de Scribis, venientes ab Hieroſolymis. Et quum vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius cōmunibus manibus (id eſt,non lotis) manducare panes,vituperauerunt. pro,incuſauerunt. Significatur enim,ꝙ reprehenderūt. *Phariſæi enim & omnes Iudæi niſi crebrò lauerint manus,nō manducant:tenentes traditionem ſeniorū. Et à foro venientes niſi baptizentur non comedunt. Et alia multa ſunt quæ tradita ſunt illis ſeruare: baptiſmata calicum & vrceorum, & æramentorum & lectorum. Et interrogabant.* pro,deinde interrogant,*eum.* proculdubio arguēdo. *Phariſæi & Scribæ, Quare diſcipuli tui non ambulant iuxta traditionem ſeniorum,ſed communibus manibus manducant panem? At ille reſpondens dixit eis,Bene prophetauit Eſaias de vobis hypocritis, ſicut ſcriptum eſt, Populus hic labijs me honorat: cor autem eorum longè eſt à me. in vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.* Superfluit coniunctio,&. Significatur ſiquidem,quòd doctrinæ eorum ſunt præcepta hominum. appoſitiuè enim legendum eſt. *Relinquentes enim mandata dei,tenetis traditionem hominum: baptiſmata vrceorum & calicum: & alia ſimilia his facitis multa. Et dicebat illis. Bene irritum feciſtis.* pro,reiicitis, *præceptum dei vt traditionem veſtram ſeruetis. Moyſes enim dixit.* Nota idem appellari à Ieſu præceptū dei,& dictum Moyſi: vt hinc intelligamus dicta Moyſi eſſe dicta dei. *Honora patrem tuum & matrem tuam: & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. vos autem dicitis,Si dixerit homo patri vel matri corban (quod eſt donum) quodcunque ex me,tibi proderit.* Aiunt corban non quodcunque donum, ſed deo dicatum ſignificare. *Et vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri.* Vniuerſa hæc materia expoſita eſt Matthæi decimoquinto diffusè. Sententia tamen horum verborum non tam clara eſt apud Matthæum:quoniam illic dicitur,& non honorifica

norificabit patrem ſuum aut matrem ſuam:hîc verò dicitur, & vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri ſuæ.Significatur enim hîc,quòd tollendo materiam debitam à filio,patri aut matri,non relinquebant filio vnde ſubueniret patri aut matri.*Reſcindentes*,pro,abrogantes,*verbum dei per traditionem veſtram quam tradidiſtis: Et ſimilia huiuſmodi multa facitis.* Hinc habes quòd non in hoc ſolo errabant.*Et aduocans iterũ turbas,dicebat illis,Audite me omnes & intelligite.Nihil eſt extra hominẽ, introiens in eum,quod poßit eum coinquinare:ſed quæ de homine procedunt,illa ſunt quæ coinquinãt hominem. Si quis habet aures audiendi, audiat.Et quum introiſſet in domum à turba,interrogabãt eum diſcipuli eius parabolam.Et ait illis,Sic & vos imprudentes.*pro, ſine intelligentia,*eſtis? Non intelligitis quia omne extrinſecus introiens in hominem,non poteſt eum coinquinare:quia non intrat in cor eius,ſed in ventrem vadit & in ſeceſſum exit.purgãs omnes eſcas? Dicebat autẽ quoniam quæ de homine exeunt,illa coinquinãt hominẽ.Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt.* Primus effectus malæ voluntatis(quæ cor appellatur)deſcribitur mala cogitatio.tum vt intelligamus omnẽ malã cogitationem eſſe aliquo modo voluntariam.in cuius ſignũ fatemur in Chriſto,nullã tentationem fuiſſe intus.Si enim cogitationes malæ inuenirẽtur inuoluntariæ,non dixiſſet Ieſus,de corde procedunt cogitationes malæ. Tum vt intelligamus inquinari homines ſolis malis cogitationibus,etiam ſi nullũ exterius opus malũ, nullus exterior ſermo malus adſit.*Adulteria,fornicationes,homicidia,furta auaritia,nequitiæ.* Nomine generis ſignificantur vel vniuerſi mali habitus, appellati nequitiæ, quia reddũt hominem nequeuntem cõtinere ſe à malis operibus:vel vitia ad luxum vitæ ſpectantia,quæ ſpecialiter reddũt homines impotentes ad ea quæ ſunt virtutis. *Dolus,impudicitia,oculus malus, blaſphemia ſuperbia,ſtultitia.*Impudentia(nõ defectu naturalis ſagacitatis,ſed cõtrarietate ad virtutem prudentiæ)ſignificatur.*Omnia hæc mala ab intus procedunt: & coinquinãt hominem.Et inde ſurgens abijt in fines Tyri & Sidonis:& ingreſſus domum, neminem voluit ſcire.*Tanquam non venerit prædicaturus Gentilibus. *Et non potuit latere.* Non ſignificatur impotentia Ieſu, ſed impotentia ſilentij.quanuis enim Ieſus veniſſet non vt publica perſona,non potuerunt tamẽ ſilere qui cognoſcebant ipſum.Superiùs nanque cap.3.dictum eſt,ꝙ multi ex Idumæa & partibus circa Tyrum & Sidonem cõuenerant ad Ieſum.*Mulier enim ſtatim vt audiuit de eo(cuius filia habebat ſpiritum*

ritum immundum) intrauit. in domum in qua erat Ieſus. *Et procidit ad pedes eius. Erat autem mulier Gentilis Syrophœniſſa genere.* Dictio interpretata Gentilis propriè ſignificat Græcam: ſed interpres quia eadem dictio tranſlata videtur in libris noui teſtamenti quandoque ad ſignificandum Ethnicum, ideo tranſtulit Gentilis. quod eſt certius, quàm quòd fuerit Græca: quum genere dicatur Syra, non cuiuſcunque partis Syriæ ſed Phœnicis.

Et rogabat eum vt dæmonium eijceret de filia ſua. Qui dixit illi: Sine priùs ſaturari filios. non eſt enim bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus: At illa reſpondit, & dixit illi: vtique domine. nam & catelli comedunt ſub menſa de micis puerorum. Et ait illi, Propter hunc ſermonem vade, exijt dæmonium à filia tua. Et quum abiſſet domum, inuenit puellam. pro, filiam. *iacentem ſuper lectum, & dæmonium exijſſe.* Vide expoſita circa hæc Matthæi 15. *Et iterum.* Alium aduentum Ieſu ad mare Galilææ ſignificat. *Exiens de finibus Tyri venit per Sidonem.* pro, de finibus Tyri & Sydonis venit, *ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.* Decapolis nomen eſt regionis decem vrbium. *Et adducunt ei ſurdum & mutum.* pro, ſurdũ impeditæ linguæ. Significatur enim non mutus, ſed vix valens loqui. Narratúrque à ſolo Marco hoc miraculũ in ſpecie. *Et deprecabantur eum vt imponat illi manũ. Et apprehendẽs eum de turba ſeorſum, miſit digitos ſuos in auriculas eius.* In Græco habetur ſic: miſit digitos ſuos expuens in aures eius. *Et expuens tetigit linguam eius: & ſuſpiciens in cœlum, ingemuit.* Inter ſpeciales modos, quibus quandoque vſus eſt Ieſus ad curandum, admiratione dignus eſt iſte, cum tot circunſtantiis nulla neceſsitate, ſed ſola voluntate adhibitis. nam ducit illum ſeorſum, tangit loca ægritudinum, vtitur ſputo, in vtriſque adhibet gemitum, eleuat oculos in cœlum: ad ſupplendum quæ deerant ex parte aliorũ, ad efficaciam ordinariæ poteſtatis, quæ appellatur gratia curationum. Noluit enim Ieſus vti excellenti poteſtate ſua, ſed illa ordinaria poteſtate quam dederat diſcipulis: quæ diſpoſitionẽ exigit ex parte aliorum. nihil ſiquidem de huius ſurdi fide aut deuotione apparet: offerentium autem illum minor fides ſignificatur, quum deſcribuntur precantes vt imponat illi manũ. Vndique ergo deficiente fide, ſupplet Ieſus gemitu, ſuſpectione in cœlum, & applicatione propriæ carnis ac ſputi, tanquam ſancta inſtrumenta adhibẽdo: nam ſancta erãt omnia quæ Ieſu erant. Et inſtruxit per hoc diſcipulos ad ſupplendum quandoque orationibus & adhibitione ſacrarũ rerum, ea quæ deſunt ex parte

aliorum

aliorum. *Et ait illi, Ephphatha: quod eſt, adaperire.* Hebraica dictio eſt Ephphata: quam ipſemet Euangeliſta interpretatus eſt per imperatiuum paſsiuum, aperire. Et dirigitur iſte ſermo nō ad aures, ſed ad hominem: cui dicitur, fias apertus. *Et ſtatim apertæ ſunt aures eius: & ſolutum eſt vinculum linguæ eius: & loquebatur rectè.* Hinc firmatur, quòd non erat mutus. non enim dixit, & loquebatur: ſed dixit, & loquebatur rectè. Vnde etiam conſequenter habetur, quòd non erat ſurdus à natiuitate. ſurdi enim à natiuitate, neque rectè, neque nō rectè ſciunt loqui. *Et præcepit illis.* humilitatis affectu. Vide quàm crebrò vtitur Ieſus humilitatis affectu. *Ne cui dicerent. Quanto autē eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant: & eo amplius admirabātur.* pro, ſtupebant, *dicētes, Bene omnia fecit, & ſurdos fecit.* pro, facit, *audire, & mutos loqui.* Græca dictio non ſignificat mutos, ſed elingues, ſeu nō potentes loqui. Directè enim reſpondet hoc ei, quod in principio huius narrationis dictū eſt, ſurdum impeditæ linguæ. Nec mireris pluraliter dici: quia numerus pluralis pro ſingulari ſæpe vſurpatur.

CAPVT VIII.

In *diebus illis, iterum quum turba multa eſſet cum Ieſu, nec haberent quod mãducarent, cōuocatis diſcipulis, ait illis, Miſereor ſuper turbã.* Miſericordia propriè, paſsio eſt. eſt enim condolentia quædam alienæ miſeriæ tanquàm propriæ. Verúmque humanum animum ſe habere monſtrauit miſerendo. *Quia ecce iam triduo ſuſtinent me.* pro, manent apud me, *nec habent quod manducent.* Non eſt putandum illos triduo ieiunaſſe: ſed conſumpſiſſe quicquid habebant alimenti duobus diebus, & tertio die nihil habuiſſe ad manducandum. *Et ſi dimiſero eos ieiunos in domum ſuam, deficient in via. quidam enim ex eis de longè venerunt. Et reſponderunt ei diſcipuli eius, Vnde iſtos quis poterit hîc ſatiare panibus in ſolitudine?* Diſcipuli minoris fidei ſe eſſe monſtrant: quanuis viderint prius miraculum quinque panum & duorum piſcium. *Et interrogauit eos, quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ diſcumbere ſuper terram. Et accipiens ſeptem panes, gratias agens fregit: & dabat diſcipulis ſuis vt apponerent. Et appoſuerunt turbæ, & habebant piſciculos paucos, & ipſos benedixit.* Pronomen ipſos, ſuperfluit hîc. Legendum eſt enim, *Et benedixit & iuſsit apponi & ipſos.* ſcilicet piſciculos, *Et manducauerunt & ſaturati ſunt, & ſuſtulerunt quod ſuperfuerat*

de fragmentis ſeptem ſportas. Erant autem qui manducauerant quaſi. pro,ferme, *quatuor milia, & dimiſit eos.* Vide Matthæi 15. expoſita circa hoc miraculum. *Et ſtatim aſcendens nauim cum diſcipulis ſuis,venit in partes Dalmanutha.* Idem locus eſt qui à Matthæo nominatur Magdala. *Et exierunt Phariſæi: & cœperunt conquirere.* hoc eſt diſputare. Hæc diſputatio videtur illa,quæ deſcripta eſt Ioannis ſexto. conſonat enim tempus: conſonat & petitio ſigni de cœlo. *Cum eo, quærentes ab illo ſignum de cœlo: tentantes eum.* Non ad hoc vt crederent petebant ſignum de cœlo, vel ſimile mannæ in deſerto,vel aliquid maius,de cœlo tamen. *Et ingemiſcens ſpiritu.* Deeſt,ſuo. Condolentiam Ieſu ſuper Phariſæorum incredulitate, non inſurgentem ex ſeſe, ſed excitatam à proprio ipſius ſpiritu deſcribit. *Ait, Quid generatio iſta ſignum quærit? Amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum.* Sermo mutilus eſt, conſonans ingemiſcenti. Vtuntur enim ingemiſcẽtes ſermone truncato, quemadmodum & irati. Et propterea ſicut deus iratus deſcribitur dicens, ſi introibũt in requiẽ meam: ita Ieſus ingemiſcens dicit, ſi dabitur generationi iſti ſignum. vtrobique enim mutilo ſermone ſignificatur negatiuus ſenſus hoc modo prolatus. *Et dimittens eos, aſcendit iterum nauim: & abijt trans fretum. Et obliti ſunt panem ſumere: & niſi vnum panem non habebant ſecum in naui. Et præcipiebat eis, dicens, Videte & cauete.* Superfluit,&. *A fermento Phariſæorum & fermento Herodis.* Sicut fermentum Phariſæorum appellat ſimulatam doctrinam, ita fermentum Herodis appellat ſimulatam religionem. Fermenti enim vſus in abſconſione ſub farina eſt: & virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam ſignificat. *Et cogitabant ad alterutrum.* pro,& diſputabant inter ſeſe, *dicentes, quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Ieſus, Quid cogitatis quia panes non habetis? nondum cognoſcetis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor veſtrum?* Prouida diſpenſatione diuina effectum eſt, vt diſcipuli Ieſu viſis tot miraculis, adhuc cæeatum cor haberent: ad tollendum à modo ſuſpitionem omnis humanæ artis in Ieſu & diſcipulis eius, per quos poſteà mundus cõuerſus eſt ad fidem Ieſus. *Oculos habentes non videtis: & aures habentes non auditis. nec recordamini quãdo quinque panes fregi in quinque milia, quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, duodecim. Quando autem ſeptem panes in quatuor milia, quot ſportas fragmẽtorum tuliſtis? Illi autem dixerunt ei, ſeptem. Et dicebat eis, Quomodo nondum intelligitis? Et veniunt Bethſaidam, & adducunt ei cæcum: & rogabant eum vt*

illum

illum tangeret. Et apprehenſa manu cæci,eduxit eum extra vicum : & expuens in oculos eius impoſitis manibus ſuis , interrogauit eum ſi quid videret. In huius cæci curatione vtitur quoque Ieſus ſimili modo quo vſus fuerat in curatione ſurdi impeditæ linguæ. Et cùm hic non fuerit cæcus à natiuitate,ſicut nec ille natus ſurdus,apparet ꝙ in iis quę erant faciliora miracula,Ieſus difficiliùs curat.mortuos enim ſuſcitat ſolo verbo : & his minimis adhibet tot media, vt cognoſcamus,ꝙ non ex impotẽtia Ieſu hoc prouenit:ſed quia defectum alienæ fidei ſupplet ad efficaciam poteſtatis ordinariæ.nam & huius cæci nulla legitur fides:& rogantes petũt vt imponat illi manũ,non credentes illius imperio poſſe cæcum curari. *Et aſpiciens.* pro,recepto viſum, *ait,Video homines velut arbores ambulãtes.* Deſunt in hac oratione duæ dictiones.In Græco enim habetur:video homines,quoniã velut arbores video ambulantes,Ita quòd cæcus aliquantulum videns fatetur ſe videre homines, nõ quia viſu diſcernat ipſos , quos videt eſſe homines (videbat enim homines velut arbores)ſed quia videbat eos ambulãtes,ita ꝙ ex ambulatione diſcernebat illos,quos ſic confuſè videbat,eſſe homines. *Deinde iterum impoſuit manus ſuper oculos eius: & cœpit videre.* pro,& fecit eũ videre.ſupple denuo. *& reſtitutus eſt,ita vt clarè videret omnia.* pro,& vidit clarè oẽs,ſupple homines.Eſt in hoc miraculo ſingulare,ꝙ paulatim Ieſus cæco viſum reſtituit:primò imperfectè & deinde perfectè.tum vt intelligamus quantus erat defectus alienæ fidei,tum vt diſcerẽt diſcipuli etiam ſi imperfectum opus miraculosè facerent nõ deſiſtere,ſed iterũ orare,ſacra adhibere,& huiuſmodi: tum vt diſceremus non eſſe à miraculis exemptas curationes imperfectas , & quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum fierent: quum ad deum ſeu ſanctos confugeremus ſupplicãtes pro ſanitate,emiſsis vel nõ emiſsis votis. *Et miſit illum in domum ſuam,dicens, Vade in domum tuam.* Superfluit vade in domum tuam. *Et ſi in vicum.* Diſſonant inter ſe Græci codices : dum quidam ſic habent:alij autẽ,& neque in vicum. *Introieris,nemini dixeris.* Deeſt. in vico. Ex quo apparet , ꝙ præcedens litera legenda eſt vt textus noſter habet , & ſi in vicum introieris. Si enim prohibuiſſet ingreſſum in vicum,non ſubiunxiſſet,neque dixeris in vico, ſed optimè quadrat vt poſtquam dixit,& ſi in vicum introieris,ſubiunxerit,nemini dixeris in vico. Pluries expoſitum eſt præcepta hæc ex affectu prodire humilitatis. *Et egreſſus eſt Ieſus & diſcipuli eius in caſtella Cæſareæ Philippi , & in via interrogabat diſcipu-*

los

los ſuos,dicens eis,Quẽ me dicunt homines eſſe? Qui reſponderunt illi dicentes. Superfluit illi dicentes. *Alij Ioannem Baptiſtam, alij Heliam,alij verò quaſi.* Superfluit quaſi. *vnum de prophetis.Tunc.* pro, & ipſe, *dicit illis, vos verò, quem me dicitis eſſe? Reſpondens Petrus ait ei,Tu es Chriſtus.Et interminatus eſt eis,ne cui dicerent de illo.*pro,de ſe.Circa hæc dicta(latiùs Matth.16.ſcripta)vide quæ ibi ſcripſimus.Et adde,quòd ideo Ieſus noluit ante mortem ſuam prædicari à diſcipulis,quòd ipſe eſſet Meſsias, ne impedimentũ præſtaret euangelio regni cœlorum:ne ſcilicet ſuſpicarentur, quòd ambiret regnũ.Meſsias enim expectabatur Rex magnus.Fuiſſe autẽ hanc ſuſpitionem tollẽdam euẽtus ſubſecutus teſtatur. quinto enim die poſtquàm acclamatus fuit Meſsias, Pontifices & ſeniores tanquam reum læſæ maieſtatis fecerunt ipſum crucifigi à præſide.Noluit itaque ante electum paſsionis ſuæ tempus hoc publicari,ſed congruo reſeruari tempori. *Et cœpit docere eos.*Poſt tot miracula,poſt fidẽ profeſsionemque diſcipulorũ,ꝙ ipſe eſſet Meſsias. incipit aperire diſcipulis myſteriũ paſſionis & mortis ſuæ.*Quoniam.*pro,ꝙ,*oportet filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus & à ſummis ſacerdotibus & Scribis, & occidi:& poſt tres dies reſurgere.Et palam.*pro,liberè. *verbum loquebatur* Significatur,ꝙ Ieſus ea,quæ erant paſsionis & mortis ſuæ, liberè ſeu audacter ſine verborum inuolucro, ſine timore prænunciabat.*Et apprehendens eum Petrus,cœpit increpare eum.Qui cõuerſus & videns diſcipulos ſuos,cõminatus eſt Petro,* pro, increpauit Petrũ,*dicens,Vade retro me Satana: quoniã nõ ſapis,quæ dei ſunt, ſed quæ ſunt hominũ.*Vide hæc omnia expoſita Matt.16.*Et conuocata turba eum diſcipulis ſuis, dixit eis, ſi quis vult me ſequi, deneget* pro, abneget, *ſemetipſum: & tollat crucem ſuam: & ſequatur me. Qui.*pro,quicunque ,*enim voluerit animã ſuã ſaluam facere,perdet eam:qui*.pro,quicunque,*autẽ perdiderit animã ſuam propter me & euangelium.*deeſt,hic,*ſaluam faciet eam. Qui enim proderit homini ſi lucretur mundum totum,& detrimentũ animæ ſuæ faciat? aut quid dabit homo commutationis.*pro,aut quam dabit homo commutationem, *pro anima ſua?* Hæc omnia fuerunt expoſita Matthæi decimoſexto.*Qui enim me confeſſus fuerit & verba mea.* Corrupti ſunt codices (vt creditur) à ſcriptoribus.debet legi,erubuerit.*In generatione iſta adultera.*Appellatur generatio illa Iudæorum adultera,quo ad effectum:quoniam relicto affectu dei tãquam proprij viri,adhærebat ſibiipſi,ſeipſam ſolam amans.ex hoc enim poſteà occiderunt Chriſtum,teſtantibus ipſis.ne forte ve

tè veniant Romani,& tollant locum noſtrum. *Et peccatrice.* Ex prædicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. *Et filius hominis confitebitur.*pro,erubeſcet,*eum.* Similiter enim corruptus eſt hic textus.*Quum venerit in gloria patris ſui cum angelis ſanctis.*Conueniens deſcribitur retributio,vt cui verecundatur in hac vita fateri aut imitari Chriſtum, Chriſtus quoque quum venerit in gloria,verecundetur habere ipſum inter ſuos.

CAPVT IX.

ET dicebat illis: amen dico vobis, quia ſunt quidam de hîc ſtantibus,qui non guſtabunt mortem,donec videant regnum dei veniẽs. pro,veniſſe,*in virtute.* Hæc Marci verba, ſcilicet veniſſe in virtute(quæ Matth.16.non habentur) fauent intelligentibus dominum loqui de reſurrectione ſua, quum dicit,donec videant regnum dei veniſſe in virtute. Tunc enim & non ante venit regnũ in virtute immortalitatis corporalis, & in plenitudine poteſtatis Ieſu,quum data eſt ei omnis poteſtas in cœlo & in terra:& victa morte,etiam totum corpus Ieſu in regnum dei trãſlatum eſt,nulla paſsibilitate animi,vel corporis remanẽte.Hæc enim ex regno peccati venerunt & excluduntur à regno dei.

*Et poſt dies ſex aſſumpſit.*pro,aſſumit, *Ieſus Petrum , & Iacobum, & Ioannem:& duxit.*pro,ſubducit. *illos in montem excelſum ſolos.* In Græco habetur ſeorſum ſolos.Videtur enim ſignificari, ꝙ non cum aliis, ſed ſegregatos ab aliis ſeorſum in loco ab aliorum diſcipulorum loco remoto,duxit illos tres ſolos. *Et transfiguratus eſt.*pro,transformatus eſt.Non enim figura,ſed forma exterior mutata eſt. *Coram ipſis. Et veſtimenta eius facta ſunt ſplendentia &.* ſuperfluit &.*candida nimis velut nix:qualia fullo nõ poteſt ſuper terram candida facere. Et apparuit.*pro,viſus eſt,*illis Helias cum Moyſe:& erant loquentes cum Ieſu. Et Reſpondens Petrus ait Ieſu,Rabbi,bonum eſt nos hic eſſe:& faciamus tria tabernacula: tibi vnum,Moyſi vnum,& Heliæ vnum. Non enim ſciebat quid diceret . erant enim timore exterriti. Et facta eſt nubes obumbrans eos:& venit vox de nube,dicens:hic eſt filius meus chariſsimus .* pro,dilectus, *audite illum.Et ſtatim circunſpicientes,neminem amplius viderunt,niſi Ieſum tantum ſecum.Et deſcendentibus illis de monte , præcepit illis ne cui quam quod.*pro,quæ,*vidiſſent narrarent:niſi quum filius hominis à mortuis reſurrexit.* Spectantia ad hanc domini transfigurationem,vide expoſita Matthæi decimoſeptimo. *Et verbum continuerunt apud ſe conquirentes quid eſſet quum à mortuis reſurrexerit.*pro, illud à mortuis reſurgere. Significatur enim,quòd

iſti tres diſcipuli inter ſe diſputabant illud à Ieſu dictum, ſcilicet à mortuis reſurgere. Dixerat enim niſi quum filius hominis à mortuis reſurrexit:& non penetrãtes reſurrectionem ſeu reſurrectionis ſtatum immortalem & glorioſum, diſputabant inter ſe,nunquid ſignificaretur, ſed quid eſſet,Ieſum à mortuis reſurgere. *Et interrogabant eum dicentes,Quid ergo.* Superfluit, ergo, *dicunt Phariſæi & Scribæ.* Superfluunt duæ dictiones,ſcilicet Phariſæi &. Legendum eſt enim interrogatiuè, *Quid dicunt Scribæ quia Heliam oporteat venire primum?* Ratio interrogandi de aduentu Heliæ & reſponſio Ieſu,expoſitæ ſunt Matthæi 17.diffuſe. *Qui reſpondens,ait illis: Helias quum venerit primo,reſtituet.*pro, reſtituit,*omnia.*Pręſentis temporis eſt reſtituit. Quo ad ſenſum autẽ nihil refert.quod nobis enim futurũ eſt, hoc eſt præſens erit tempore Heliæ. *Et quomodo ſcriptum eſt in filium.*pro,de filio, *hominis, vt multa patiatur & contemnatur. Sed dico vobis quia & Helias venit,& fecerunt illi quæcunque voluerunt: ſicut ſcriptum eſt de eo.* Tam alieni ſiquidem erant diſcipuli à fide paſsionis & mortis Ieſu,vt fidei de aduentu Heliæ interſerat Ieſus fidem paſsionis & mortis ſuæ. propterea quum comprobaſſet dictum ſcribarum ab aduentu Heliæ.ſtatim adiungit,& quomodo ſcriptum eſt de filio hominis vt contemnatur,&c.vt vel ſic ex conſortio ſimilis credibilis incipiant credere futuram paſsionem & mortem ipſius.¶ Vbi etiam perſpice,quòd priùs prænunciauit paſsionem & mortem ſuam abſolutè: modò autem repetendo prænunciat prophetatã in ſacris ſcripturis mortem paſsionemq́ue ſuam. Et quoniam neſcientibus ſacras ſcripturas loquebatur, muniuit hoc credẽdum duplici teſtimonio, ſcilicet ſimili fide venturi Heliæ, & morte Ioannis Baptiſtæ, ſimiliter prophetata:vt ſicut credunt prophetatum Heliam ventum, & ſciunt Ioannem Baptiſtam mortuum, ita credant verè futuram paſsionem & mortem ipſius iam prophetatam in ſcripturis. *Et veniens ad diſcipulos ſuos.* alios.tres enim cum eo veniebant. *vidit turbam magnã circa eos: & Scribas conquirentes cum illis.*hoc eſt diſputantes cũ diſcipulis Ieſu.*Et confeſtim omnis populus,*pro, turba,*vidẽs Ieſum,ſtupefacta eſt:& expauerunt.*Superfluit & expauerunt.*& accurrentes ſalutabant eum.* Ratio ſtupefactionis turbæ,aut inopinatus Ieſu aduẽtus illuc,aut neſcio quid inſolitũ in Ieſu ex transformatione deſcendente apparuit turbæ: ſicut Moyſi deſcẽdentis à colloquio diuino,facies apparuit fulgens. Vnde & ſubiungitur inſolitus actus turbæ,ſcilicet ꝙ accurrentes

currentes ſalutauerũt Ieſum. Accurſus enim ſignificat deſideriũ præſentiæ Ieſu: ſalutatio autem reuerentiá, vt ex hoc facto intelligamus attractiuum aliquid in Ieſu apparuiſſe. *Et interrogauit eos.* pro, Scribas. *quid inter vos.* pro. aduerſus illos, ſeu cum illis, *conquiritis*? Vt enim dictum eſt, diſputabant Scribæ cum diſcipulis Ieſu. Et quanuis Ieſus ſciret omnia, interrogat tamen Scribas, qua de re diſputant cum diſcipulis ſuis: vt reſponſio, occaſio fiat miraculi ſequentis. *Et reſpondens vnus de turba, dixit: magiſter, attuli filium meum ad te, habentem ſpiritum mutũ: quia vbicunque eum apprehenderit, allidit illum: & ſpumat, & ſtridet dentibus, & areſcit. & dixi diſcipulis tuis vt eijcerent illum: & non potuerunt.* Hinc apparet materiam diſputationis fuiſſe impotentiam diſcipulorum Ieſu ad curandum puerum lunaticum oppreſſum à dæmonio, niſi enim de hoc diſputaſſent, quærenti domino à Scribis quid conquiritis cum illis, non diceret Marcus. & reſpondens vnus, proferens dictam diſcipulorum impotentiam, &c. Rationabile autẽ eſt, quòd Scribæ imputarent diſcipulis mali aliquid: puta ꝙ vanè ſequerentur Ieſum, aut aliquid huiuſmodi, ex quo non poterant illum curare. *Qui reſpondens eis, dixit: O generatio incredula, quandiu apud vos ero, quandiu vos patiar?* Apparet hinc incredibilitatem illorũ obſtitiſſe curationi iſtius. *Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et quum vidiſſet.* ſupple Ieſus, *eum*, ſcilicet lunaticum, *ſtatim ſpiritus conturbauit.* pro, diſcerpſit, *illum.* Et intellige diſcerptionem non membrorum, ſed viriũ. *Et eliſus*, pro, lapſus, *in terram, volutabatur ſpumans. Et interrogauit patrem eius:* non vt diſceret ignotum, ſed vt difficultatem curationis pater pueri confiteretur: & hac occaſione proficeret in fide. *Quantum temporis eſt, ex quo ei hoc accidit? At ille ait, ab infantia: & frequenter eum in ignem & aquam miſit, vt eum perderet. Sed ſi quid potes, adiuua nos, miſertus noſtri.* Magna differentia inter hunc & leproſum: ille dixit: domine ſi vis potes me mundare: iſte non credit poteſtatem in Ieſu dicendo, ſi quid potes. *Ieſus autem ait illi, ſi potes credere.* Deeſt præcedens articulus, hoc ſi potes credere. Apta obiurgatio, aperiens non ex defectu potentiæ curatiuæ, ſed ex defectu fidei difficultatem curæ prouenire. *Omnia poſſibilia ſunt credenti.* Ex parte petentis fides reddit omnia poſſibilia, & non ſolùm hoc. *Et continuò exclamans pater pueri. cum lachrymis aiebat: credo domine: adiuua incredulitatem meam.* Fatetur ipſemet ſemifidem ſuam: & paulatim proficit, petendo vt ſuppleat Ieſus id incredulitatis, quod in ſe recognoſcit. *Et quum vidiſſet*

diſſet Ieſus concurrentem turbam comminatus eſt ſpiritui immundo. pro,increpauit ſpiritum immundum,*dicens illi: Surde & mute ſpiritus.* Hinc habes & quòd dæmon reddit quandoque hominem ſurdum & mutum.ſimiliſque eſt ratio de aliis ægritudinibus.& quòd non ſunt audiendi philoſophi deridentes eos qui dicunt, ꝙ dæmon cauſat quandoque huiuſmodi ægritudines, eò quòd cauſas naturales habent.Falluntur enim ex affirmatione cauſarum naturalium intrinſecarum,inferendo negationem extrinſecæ cauſæ,qui dęmon eſt. non enim dicimus dæmonẽ ſine mediis cauſis ſurdum & mutum efficere:ſed applicãdo actiua paſsiuis.ex induſtria ſiquidem Ieſus alloquitur dæmonem, ſurde & mute ſpiritus:ad confutandũ negantes huiuſmodi ægritudines à ſpiritu malo quandoque eſſe. *Ego præcipio tibi, exi ab eo,& amplius ne introeas in eum.* Ad cumulum teſtimonij, quòd ſpiritus ſit efficiens illum ſurdum & mutum ac lunaticum (vt alius euangeliſta teſtatur) præcepto cogit illũ ad exeundũ.præcepta enim intelligentibus diriguntur. *Et exclamans & multũ diſcerpens eum, exijt ab eo.Et factus eſt ſicut mortuus: ita vt multi dicerent quia mortuus eſt. Ieſus autem tenens manum eius, eleuauit eum & ſurrexit.* Si non credis verbis Ieſu,conſidera facta: & vel ſic crede fuiſſe ſpiritum.ægritudo ſiquidẽ pura non curatur clamando,diſcerptionem patiendo, ita vt fiat velut mortuus:immò tunc maxima ægritudinis vis.& tamen tunc Ieſus eleuauit eum,& ſurrexit ſanus.Et dæmon quidẽ torſit puerum,quia inuitus exibat,faciens peius quod potuit:Ieſus autem permiſit hæc fieri, vt euidentia miraculi magis eluceſceret. *Et quum introiſſet in domum, diſcipuli eius ſecretò interrogabant eum: quare nos non potuimus eijcere eum? Et dixit illis:hoc genus in nullo poteſt exire niſi in oratione & ieiunio.* Paulò antè Ieſus fidẽ requiri ex parte patientium dixerat,modò ieiuniũ & orationem ex parte curantium requiri docet:vt intelligamus miracula quandoq; impediri ex parte agentis,& quandoque ex parte patientis. *Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam.* Deeſt in medio præpoſitio,per:prætergrediebantur per Galilæam. Significatur enim celer tranſitus per Galilęam abſq; commoratione. *Nec volebat quenquam ſcire. Docebat autem diſcipulos ſuos, & dicebat illis:quoniam filius hominis tradetur.* pro,traditur, *in manus hominum, & occident eũ, & occiſus tertia die reſurget.* Ecce tertiò Ieſus prædicit diſcipulis ſuis ſuam paſsionẽ & mortem.prædicit autem tanquam præſentem,vt intelligãt quòd in ianuis eſt. *At illi ignorabant verbum,& timebant eum interrogare.*

Omnes iſtæ octo dictiones ſunt ſuperfluæ. *Et venerunt Capharnaum. Qui quum domi eſſet, interrogabat eos: quid in via.* deeſt, inter voſipſos, *tractabatu*, pro, diſputabatis? *At illi tacebāt. Inter ſe ſiquidem diſputauerant in via quis eorum maior eſſet.* In Græco habetur quis maior. cætera addidit interpres pro claritate. *Et reſidens vocauit duodecim.* Hinc inſinuatur, quòd priorem interrogationem (quid in via diſputabatis) dixerat cōmuniter ad diſcipulos antequam ſederet: poſtquam autem ſedit, non vocauit omnes diſcipulos, ſed duodecim. qui accedentes ad eum, dixerūt id quod Matth. 18. legitur, quiſputas maior eſt in regno cœlorum? quod Marcus tacet. ita ꝙ qui priùs tacuerant præ verecundia fateri diſputationem ſuam propriæ ambitionis, poſtquam vocati fuerunt, non tanquam reſpondentes, ſed potiùs tanquā inuentētes materiam interrogando petunt, non qui maior, ſed quis maior in regno cœlorum? timuerūt enim quum ſe viderūt vocatos deprehendi & reprehendi. *Et ait illis, ſi quis vult.* Monſtrat Ieſus quòd vidit cogitationes eorum ambitioſas, quāuis verba eorū ambitionem non ſonarent: docendo quòd quicūq; appetit primatum, oportet eſſe vltimum. *Primus eſſe.* non videri, nòn haberi. *Erit omnium nouiſsimus & omnium miniſter.* Pondera ordinem: appetitum primatus fundat ſuper eſſe, nō ſuper appetitum ſed ſuper eſſe vltimum ac minimum: apertè docēs ſi vis eſſe primus, eſto omniū vltimus ordine, & minimus ſubiectionis officio. *Et accipiens puerum, ſtatuit eum in medio eorum. Quem quum complexus eſſet.* pro, quum poſuiſſet in vlnis. Vnde ſignificatur puer hic infantilis ętatis. Et ordine prępoſtero ſcripta ſunt. nam priùs tenuit ipſum in vlnis: & deinde ſtatuit in medio. *Ait illis. Quiſquis vnum ex huiuſmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit.* Per demonſtratum puerum intendit repręſentatū per puerum: hoc eſt humilē corde. tales enim ſignificātur per huiuſmodi pueros. *Et quicunque me ſuſceperit, non me ſuſcipit, ſed eum qui me miſit.* In deum reſoluit receptionem cuiuſcunque minimi: tum vt meriti ratio ex relatione ad eum cognoſcatur: tū vt omnis gloria in deum referatur. *Reſpondit illi Ioannes.* Quia dixerat Ieſus, quiſquis receperit vnum in nomine meo, intellexerat Ioannes verbum Ieſu non de ſola receptione ad hoſpitium aut ad conſortiū, ſed ampliſsimè de quacunq; acceptatione ſeu approbatione: & occaſionem inde accepit reſpōdendi, an is qui in nomine Ieſu eiicit dæmonia, & tamen non eſt de conſortio diſcipulorum ſequentium Ieſum, ſit probandus an reprobandus?

Et

Et hanc conſultationem proponere intendit narrando factum. *Dicens. Magiſter vidimus quendam in nomine tuo eiicientẽ dæmonia.* Hinc apparet, quòd diſcipuli Ieſu miracula faciebant interiecta inuocatione nominis Ieſu. *Qui non ſequitur.* Legendum eſſet, *& prohibuimus eum, quia non ſequitur nos.* Zelo vnitatis moti videntur diſcipuli prohibentes illum. *Ieſus autem ait: nolite prohibere eum. Nemo eſt enim qui facit virtutem in nomine meo, & poſſit cito malè loqui de me.* Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractionis ſumitur. ideo enim non prohibendum mandat, quia vtens nomine Ieſu ad facienda miracula, non facilè detrahit ipſi Ieſu: non detrahere autẽ Ieſu vtile eſt Chriſtianæ fidei. Et hinc habetur, quòd iſte qui eiiciebat dæmonia in nomine Ieſu, non plene credebat: ſed erat ſicut illi qui dicẽt, nõne in nomine tuo virtutes multas fecimus? erat ſicut illi deſcripti in actibus Apoſtolorum capite decimonono, quibus dixit dæmon: Ieſum noui & Paulum ſcio, vos autem qui eſtis? *Qui enim non eſt aduerſum nos, pro nobis eſt.* Altera ratio ex negatione medij inter pro & contra ſumitur, ita ꝙ declarat Ieſus non dari medium in religioſis & moralibus: ſed eſſe tam religioſos, quàm morales actus, aut contra ipſum Ieſum aut pro ipſo. Et verè ſic eſt: quoniam ſi rectĩ ſunt mores, ſi recta eſt religio, pro Ieſu eſt, pro fide Chriſtiana eſt: non recta autem religio, & ſimiliter non recti mores, contra Ieſum ſunt. Quocirca iſte qui in nomine Ieſu dæmones eiiciebat, quum ſanctæ religionis actũ exerceret, non cõtra Ieſum, ſed pro ipſo erat. Et ex hoc claro ſenſu habes cõſonantiam huius dicti ad illud Matthæi duodecimo, qui non eſt mecum, contra me eſt. eadem enim eſt ratio veritatis vtriuſque. *Quiſquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo (quia Chriſti eſtis) amen dico vobis non perdet mercedem ſuam.* Manifeſtat quod dixerat, ſcilicet eiicientem dæmonia in nomine Ieſu eſſe pro eis, argumento à minori: quia quiſquis in nomine meo dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem ſuam: vt per hoc intelligant, quòd multo magis mercedem ſuam recipiẽt, qui vobis hoc præſtant, quòd nomen meum inuocant ad expellendum dæmones: quanto longè minus eſt præbere vobis calicem aquæ frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc, quòd quantũcunque minimum officium intuitu Ieſu factum, dignum eſt mercede apud ipſum. Et rurſus ꝙ quilibet quantumcunque pauper, poteſt aliquod opus miſericordiæ exhibere, ſaltem calicẽ aquæ frigidę. *Et quiſquis ſcandaliʒauerit.* pro, ſcandalizat, *vnum ex his puſillis credentibus*

tibus in me. Interciſus fuerat ſermo Ieſu de paruulis occaſione verborum Ioannis,& propterea modò redit ad priorem ſermonem de magni penſione paruulorum cum extenſione doctrinę de ſcandalis:vt etiam habetur apud Matthæum decimooctauo. vbi hæc quæ ſequũtur expoſita vide. *Bonum eſt ei magis ſi circundaretur mola aſinaria.* pro,ſaxum molare, *collo eius,& in mare mitteretur. Et ſi ſcandalizauerit.* pro,ſcandalizat, *te manus tua,abſcinde illam.bonum eſt tibi debilẽ.* pro.mancum, *introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehẽnam,in ignem inextinguibilem.* Appellatur inferni ignis inextinguibilis,aut quia perpetuus eſt,aut quia (quod potiùs crediderim)alterius eſt naturæ ab igne qui apud nos eſt. *Vbi vermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur.* Affert ſaluator authoritatem ex Eſaiæ prophetæ cap.vlti. de pœnis inferni.Ex qua rationabiliter conijcitur,ꝙ ſicut vermis dãnatorum non eſt naturalis vermis,ita ignis eorũdem non eſt naturalis ignis:ſed vterque metaphoricè.Et vermis quidẽ appellatur intrinſeca pœna ſenſus,velut corrodens internus morſus: ignis autem exterior pœna tam vehemẽs quàm ignis nos cruciat. Et attulit teſtimonium Eſaiæ,vt intelligerent à prophetis eſſe prædictas pœnas inferni, quas ipſe Ieſus prædicabat. *Et ſi pes tuus te ſcandalizat,amputa illum.bonum eſt tibi claudum introire in vitã æternam,quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis.* pro,in ignem inextinguibilem. *vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Et ſi oculus tuus ſcandalizat te,eijce eum.bonum eſt tibi luſcum introire in regnum dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis,vbi vermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur. Omnis enim homo igne ſalietur.* Docuerat abſcindendam manum,eruendum oculum,præcidendumq́ue pedẽ, ſi ſcãdalo nobis eſſent,ad euitandum ignem ęternum.Et quia per abſciſionem huiuſmodi non ſignificabantur ipſæ abſciſiones membrorum,ſed abdicatio commodorum vtilium ac delectabilium quæ afflictio eſt,ac per hoc nõnullus ignis eſt:ideo ſub ſpecie ignis genus totum afflictionum & tribulationum volũtariarum comprehendit.Et docet, quòd omnis electus igne tribulationis ſaliẽdus eſt:hoc eſt,igne huiuſmodi vtetur ad ſeruandum ſeipſum à malo.igne enim ſaliri eſt igne vti ad ſalitionem: hoc eſt,ad ſeruandum ne putreſcat. Docemur ſiquidẽ per hoc,quod electus quiſq; eget volũtario tribulationis igne ad ſe ſeruandũ, ne corrumpatur vitio aliquo. Vnde & Paulus caſtigabat corpus ſuum, & accepit ſtimulum carnis ne extolleretur.Et docuit per

hoc

hoc diſcipulos tum neceſsitatem amplectendi afflictiones:vtpote neceſſarias ad ſeruandum eos:quia nō ſolùm ſunt neceſſariæ patientibus ſcandala,ſed vniuerſaliter omnibus electis:tum ad vtendum afflictionibus rationabiliter:iuxta illud Apoſtoli, rationabilem cultum veſtrum. Salitio ſiquidem vtrunque habet officium:& ſeruandi & condiendi. *Et omnis victima ſale ſalietur.* Firmat ſaluator dictum ſuum authoritate legis veteris:exponēdo myſticè,quòd ideo in lege præceptum eſt,quòd omnis victima ſale condiatur,vt figuretur quòd omnis electus viua dei victima,ſaliendus eſt. *Bonum eſt ſal,quod ſi ſal inſulſum fuerit,in quo illud condietis?* Quia documentum de abſciſione manus,&c. datum eſt & cuilibet priuato homini(vt eiiciat à ſe omnes occaſiones peccandi) & perſonis publicis,vt tollant à gregibus ſibi creditis occaſiones peccandi.ideo poſtquam declarauit illud reſpectu ſingulorum,modò declarat reſpectu paſtorum eccleſiæ. Et intēdit per ſal rationem,vt exercet officium tum ſeruandi ſubditos à malo,tum codiendi opera regiminis, vt ſuauiter cuncta diſponantur.Et ſal quidem verè bonum eſt:vtpote valens ad ſeruandum & condiendū omnia alimenta:& ſi inſulſum fuerit, irreparabile eſt:nihil enim habemus quo condiamus illud. Et ſimiliter ratio bona eſt & ad ſuauitatem regiminis & ad ſeruandum populum à malo: ſed ſi ratio ſtulta eſt, irreparabillis eſt: vtpote defectus principij & regulæ. *Habete in vobis ſal.* Ex parabola ſalis infert intentum. habete, vos quos elegi in paſtores mundi,ſal,rationem,in vobiſipſis, non in libellis: ad condiendum opera regiminis,ad ſeruandum commiſſos vobis à contagione & occaſione peccatorum.Et dixit hoc ne præcipites tollerent ſcandalizantes, ſed vtantur ſale rationis. *Et pacem habete.* Quanuis multa conſideranda ſint à ratione procedente ad tollendum occaſiones peccandi in populo,Ieſus tamen vnius quod præcipuum eſt, meminit,ſcilicet pacis.vult enim ſeruari pacem: ſine qua nihil boni eſt in populo. Et per hoc prohibet rationis zelum ad tollendū ſcandala,ſi ſimul cum ſcandalis tollitur pax. Et eſt ſermo de pace ipſius eccleſiæ in ſeipſa, & non de pace eccleſiæ cum perſecutoribus ipſius. propter hoc enim adiunxit, *Inter vos.*

CAPVT X.

ET *inde exurgens venit in fines Iudææ vltra Iordanem.* Deſunt quatuor dictiones.Legendū enim eſt, *Per locum qui eſt vltra Iordanem.* Significatur enim quà venerit in fines Iudææ,

ſcilicet

ſcilicet per locum qui eſt vltrà Iordanem. *Et conueniūt iterum turbæ ad eum: & ſicut conſueuerat iterum docebat illos.* Significat euangeliſta per conuentum turbarum iterum, & ſimiliter per Chriſti doctrinam iterum, ꝙ alias Ieſus ibidē docuerat turbas, quod Ioā. 3. inſinuatur. *Et accedentes Phariſæi interrogabant eum, ſi licet viro vxorem dimittere: tentantes eum.* De hac quæſtione & reſponſione domini, diffusè ſcripſimus Matthæi decimonono. *At ille reſpondens, dixit eis: quid vobis præcepit Moyſes? Qui dixerunt, Moyſes permiſit libellum repudij ſcribere, & dimittere. Quibus reſpondens Ieſus, ait, Ad duritiā cordis veſtri ſcripſit vobis præceptū iſtud: ab initio autem creaturæ maſculum & fœminam fecit eos deus. propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrem, & adhærebit ad vxorem ſuā: & erunt duo in carne vna.* pro, & erūt qui duo fuerant in carnem vnam. *Itaque iam non ſunt duo ſed vna caro. Quod ergo deus coniunxit.* pro coniugauit, *homo non ſeparet. Et in domo iterum diſcipuli eius, de eodem interrogauerunt eum. Et ait illis, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eam,* pro, in eā. Aduerte ꝙ Marcus nō refert omnia quæ Ieſus dixit, omittens exceptionem, quam Ieſus appoſuit ſcilicet excepta fornicationis cauſa: vt clarè patet Matthæi decimonono, vbi hæc eadē narrātur. Nec mirū: quia quod vnus euāgeliſta dicit, alius quandoque tacet: & quod vnus tacet, alius ſupplet. Vnde econuerſo quod Matthæus tacuit (ſcilicet ſuper ſeu in eam) Marcus ſuppleuit. Matthæus ſiquidē dixit abſolutè, mœchatur. Marcus autem ſupplet, mœchatur in eam: ne cogamur intelligere, ꝙ mœchatur abſolutè, ſed ꝙ mœchatur in illam, dimiſſam. Multum enim refert, mœchari, vel mœchari in illam. mœchatur enim abſolutè, qui fornicationem committit: mœchatur autem in illam, qui fornicationem committit in iniuriam illius: hoc eſt loco illius cognoſcens aliam. Hic apparet planus literæ ſenſus, quem ideo exactè explicauerim, vt intelligatur verum eſſe quod theologi dicūt ſcilicet legem de vnitate vxoris, nullibi in canonicis libris eſſe ſcriptam. *Et ſi vxor dimiſerit virum ſuum: & alij nupſerit mœchatur.* Nullam exceptionem dat dominus vxori. Impares ſiquidem cenſet maritum & vxorem quo ad cauſam dimittendi, marito enim conceditur dimittere vxorem cauſa fornicationis: vxori autem non permittitur dimittere virum, dare libellum repudij viro. Vnde & abſolutè ſubiungitur quod mœchatur: quum de viro iniuſtè dimittente vxorem & ducente aliam, non dixerit mœchatur, ſed mœchatur aduerſum illam dimiſſam.

Et

Et offerebant illi paruulos. pro, pueros. *vt tangeret eos. diſcipuli autem cōminabantur offerentibus.* pro, increpabant offerentes. *Quos quum vidiſſet Ieſus, indignè tulit, & ait illis, Sinite paruulos venire ad me: & ne prohibueritis eos. talium eſt enim regnum dei.* Non dicit horum ſed talium: qualitatē ſignificans innocētiæ exiſtētis in paruulis, & humilitatis ſignificatæ per eorū paruitatem. *Amen dico vobis: quiſquis non receperit.* fide & opere. *regnum dei velut paruulus.* pro, puellus. quo ad humilitatem & puritatem. *Non intrabit in illud.* Nihil enim inquinatum ingredietur regnum cœlorum, & propterea oportet recuperare puritatem puerilem. *Et complexans.* pro, & ponēs in vlnis, *eos.* Vnde apparet paruulos iſtos infantilis fuiſſe ætatis. *Et imponens manus ſuper illos, benedicebat eos.* oratione ſeu ſancta aliqua imprecatione. offerebant enim eos vt oraret ſuper eos, apud Matth. *Et quum egreſſus eſſet in viam, procurrens.* pro, accurrens. *quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: magiſter bone quid faciam vt vitam æternam percipiam? Ieſus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? nemo bonus niſi vnus deus.* Quare Ieſus retulerit bonitatem in ſolum deum (qui ſolus eſt omniquaque bonus) ſcripſimus Matth. 19. vbi hęc quoque ſcripta ſunt. *Præcepta noſti: ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falſum teſtimoniū dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum & matrem. At ille reſpondens, ait illi: magiſter, hæc omnia obſeruaui à iuuentute mea. Ieſus autem intuitus eum, dilexit eum.* Signum dilectionis vultu monſtrauit: vt adoleſcens petens perfectionis viam nō terreretur reſponſione danda, ſed occaſionē haberet aggrediendi eam. *Et dixit ei, vnum tibi deeſt: vade, quæcunque habes vende, & da pauperibus: & habebis theſaurum in cœlo.* Non dixit & affer preciū ad me aut ad eccleſiā ſeu conuentum diſcipulorū, nec da tēplo, ſed da pauperibus: nec diuidi iuſsit (vt partē ſcilicet daret pauperibus, & partē daret cōuentui) ſed quæcunque habes da pauperibus. *Et veni ſequere me.* Deeſt. ſublata cruce. Nolo tua ſed te, nec qualitercūq; ſed tollentem crucē: hoc eſt ſubeuntē cruciatus famis, ſitis perſecutionum &c. *Qui contriſtatus in verbo, abijt mœrens. erat enim habens multas poſſeſsiones. Et circunſpiciens Ieſus ait diſcipulis ſuis: quàm difficile qui pecunias habent in regnum dei introibunt. Diſcipuli autē obſtupebant in verbis.* pro, ſuper verbis. *eius.* hoc eſt ſuper dicto de difficultate ingrediendi regnum dei reſpectu habentium pecunias. *At Ieſus rurſus reſpondēs ait illis: filioli.* pro, filij, *quā difficile eſt confidētes in pecunijs in regnū dei introire.* Explanat hîc Ieſus quod dixerat, intelligi de cōfidētibus in pecuniis. *Facilius eſt camelū per foramen acus*

tranſire

tranſire. pro,ingredi. Et hinc firmatur quòd Matthæi 19. exponendo hæc ſcripſimus,foramen acus eſſe nomen proprium portæ vel certi anguſti tranſitus. huic enim cõſonat vocabulum,ingredi. *Quam diuitem intrare in regnum dei.* Non ſolùm confidentes in pecuniis ſed vniuerſaliter diuites explicat Ieſus difficilè ingredi in regnum cœlorum:quia rarus eſt diues,qui poſt aurum non abiit nec ſperauit in pecuniæ theſauris: vt dicitur Eccleſiaſtici 3.ſubiungẽdo , quis eſt hic & laudabimus eum.præmiſerat enim beatus diues qui poſt aurum non abiit. *Qui magis admirabantur,*pro,amplius ſtupebant:*dicentes ad ſemetipſos, Et quis poteſt ſaluus fieri.*Intulerunt hoc diſcipuli intelligentes tali appellatione non ſolùm diuites in re,ſed diuites in affectu:quorum plenus eſt mundus. idem enim periculum vtrorumque intelligebant. *Et intuens illos Ieſus,ait:apud homines impoſſibile eſt, ſed non apud deum:omnia enim poſſibilia ſunt apud deum.* Ad intellectum diſcipulorum reſpondet Ieſus: cõſentiens ꝙ ſecundum humana ſtudia impoſſibilis eſt ſalus tam diuitum quàm affectorum ad diuitias:ſed ſecundum gratiam dei abſtrahentẽ affectus humanos à diuitiis vtrique ſaluari poſſunt. *Et poſt hæc cœpit ei Petrus dicere:ecce nos dimiſimus omnia,& ſecuti ſimus te. Reſpondens autem Ieſus ait, Amen dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domum, aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem.* Deeſt.aut vxorem. *aut filios, aut agros,propter me & propter euangelium.* Occurrit hîc quæſtio, quo pacto hæc doctrina domini verificetur:quum nõ liceat alligatum vxori dimittere illam propter affectũ perfectioris vitæ. conſtat enim quòd Petrus huiuſmodi perfectione propoſuerat, ecce nos reliquimus omnia , & ſecuti ſumus te. ¶ Solutio eſt, ꝙ licet Petrus cauſam propriam propoſuerit,Ieſus tamẽ quẽadmodum extendit reſponſionem ſuam reſpectu omnium(dicendo,& nemo eſt qui reliquerit,&c.) ita extẽdit doctrinam ad dimiſsionem non ſolùm propter frugem melioris vitæ,ſed etiam propter ipſam vitam ſpiritualem. ¶ Dupliciter enim contingit relinquere ſuos & ſua. Vel propter frugẽ melioris vitæ.& ſic nõ comprehendit dimittere vxorem:immò nec filios,ſi paterna indigent cura. Vel propter ipſam vitam ſpiritualem . & ſic etiam vxor dimittenda eſt impediens fidem Chriſti,qua viuit anima. Quocirca textus iſte in communi loquens de dimiſsione,intelligendus eſt ſeruatis ſeruandis ſecundũ rectæ rationis iudicium. *Qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc domos & fratres & ſorores & matres & filios & agros cum perſecutionibus: &*

in ſeculo futuro vitã æternam. Multi autẽ erunt primi nouiſsimi, & nouiſsimi primi. Fabella mille annos promittens in hac vita cum centuplis agris, fratribus, domibus, & id genus reliquis excluditur. tum quia impoſsibile erit habere matrẽ niſi vnam: & tamẽ inter cẽtupla textus numerat matres. tum quia expreſsè dicitur cũ perſecutionibus: à quibus tamen illos mille annos fabulantur exemptos. Senſus itaque, literalis eſt, quod quicquid boni ex patre, matre, vxore, filiis, domibus, agris, in hac vita carnaliter à nobis habetur, centuplum etiam in hac vita relinquẽtibus hæc propter Chriſtũ, promittitur. Et verificatur, quia in hac vita datur iſtis à Chriſtò ſpirituale bonũ cẽtuplum ad bonũ corporeũ, ꝙ ex patre, matre, agris, &c. haberetur: vt diffuſius Matthæi 19. explanauimus, cum reliquis huius particulæ. ¶ Applica tamen propoſito: quòd ſicut quo ad opes centuplum comprobãtur recepiſſe, qui ſunt verè tanquã nihil habentes & omnia poſsidentes: ita quo ad patrem, matrem, &c. qui verè iuncti ſunt facientibus voluntatem cœleſtis patris, cẽtuplum receperunt: dum quilibet eorũ eſt cuiuſque ſoror, frater, mater, ac pater: vt ſaluator dixit. *Erant autem in via aſcendentes Hieroſolymam: & præcedebat illos Ieſus. Et ſtupebant.* Non mittebat diſcipulos ante ſe quaſi timens, ſed antecedebat, mõſtrans per hoc ſe ſponte ad paſsionem & mortem progredi. propter quod ipſi diſcipuli ſtupebant videndo tam promptè ire ad locum paſsionis & mortis. *Et ſequentes timebant.* Non quòd prædictum fuerit eis ipſos paſſuros aliquid: ſed incipiunt timere tanquam adhærentes Ieſu. *Et aſſumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ eſſent ſibi ventura. Quia ecce aſcendimus Hieroſolymam: & filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & Scribis & ſenioribus: & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus, & illudent ei, & conſpuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die reſurget.* Quartò prædicit eis ſuam paſsionem, explicans ſingula. *Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes.* non per ſeipſos ſed per os matris: vt Matthæi 20. dicitur. *Magiſter, volumus vt quodcunque petierimus, facias nobis. At ille dixit eis, quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt, da nobis vt vnus ad dexteram & alius ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua. Ieſus autem ait eis, neſcitis quid petatis. poteſtis bibere calicem quẽ ego bibo, aut.* pro, &, *baptiſmo quo ego baptiZor, baptiZari?* Et intendit de baptiſmo ſanguinis. per metaphoram enim potus & baptiſmi, paſsionẽ mortémque ſuam ſignificat. *At illi dixerunt ei, poſſumus. Ieſus autem ait eis, calicem quidem*

quem

*quem ego bibo bibetis,& baptiſmo quo ego baptiZor baptiZabimini: ſedere autem ad dexteram meam vel.*pro,&,*ad ſiniſtram, non eſt meum dare vobis.* Superfluit vobis. *ſed quibus paratum eſt.* Spectantia ad hanc particulam & ſequentem de indignatione diſcipulorum,expoſita vide Matthæi 20.*Et audientes decem indignati ſunt.* pro,cœperunt indignari, *de Iacobo & Ioanne. Ieſus autem vocans eos ait illis. Scitis quia ij qui videntur principari.*pro,imperare.*gentibus,dominantur eis.* pro, in eas, *& principes.* pro, magni, *eorum, poteſtatem habent ipſorum.* pro, poteſtatem exercent in eis. *Non ita eſt.* pro, erit, *autem in vobis: ſed quicunque voluerit fieri maior.* pro,magnus.Deeſt,in vobis, *erit miniſter veſter:& quicunque voluerit in vobis.* pro, ex vobis, *eſſe primus,erit omnium ſeruus. Nam & filius hominis non venit vt miniſtraretur ei: ſed vt miniſtraret,& daret animam ſuam redemptionem pro multis. Et veniunt Hiericho:& proficiſcente.* pro, egrediente, *eo de Hiericho, & diſcipulis eius & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus.* Quanuis idem ſonet Hebraicè Bartimæus quod filius Timæi,ſicut Bar Iona filius Ionæ,euangeliſta tamen vtrunque dixit: vt intelligeremus, quòd erat nomen proprium illius hominis.ita quòd vocabatur Bartimæus, & erat filius Timæi: ſicut Bartholomæus idem ſignificat quod filius Ptolomæi, & tamen eſt nomen proprium. Et ſi aliquis vocaretur Bartholomæus, & eſſet filius Ptolomæi, diceremus Bartholomæus filius Ptolomæi. Apud Matth. duo ſcribuntur cæci hoc in loco: quorum alterius tantum meminit Marcus, fortè quia notior, & magis clamabat. *Sedebat iuxta viam mendicans. Qui quum audiſſet quia Ieſus NaZarenus eſſet, cœpit clamare & dicere, Ieſu fili Dauid miſerere mei. Et comminabantur.*pro,increpabant,*illi multi vt taceret. At ille multo magis clamabat, fili Dauid miſerere mei.* Et ſtans Ieſus, *præcepit*,pro, dixit, *illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei: animæquior.* pro, bono animo, *eſto: ſurge, vocat te. Qui proiecto veſtimento ſuo,exiliens venit ad eum, Et reſpondens dixit illi Ieſus, quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei. Rabboni vt videam.* pro, viſum recipiam. *Ieſus autem ait illi, vade, fides tua ſaluum te fecit. Et confeſtim vidit,* pro,viſum recepit: *& ſequebatur eum in via.* Expoſitam hanc hiſtoriam habes Matthæi 20.

CAPVT XI.

ET *quum appropinquarent Hieroſolymæ.* Deeſt.ad Bethphage, *& Bethaniæ.* pro, Bethaniam.Colligit Marcus aduentum Chriſti

Chriſti in Bethaniam ſabbato,& ad Bethphage die ſequenti: vt patet ex euangelio Ioannis. *Ad montem oliuarum.* Locus eſt ad inſinuandum ſitum tam Bethaniæ quàm Bethphage. vtraque enim iuxta mõtem oliuarum ſita dicitur. *Mittit duos ex diſcipulis ſuis,& ait illis, Ite in caſtellum.* hoc eſt in oppidum. *quod contra vos eſt.* hoc eſt è regione ad aſpectum veſtrum eſt. Non enim mitit eos in Hieruſalem, ſed in caſtellum, quod erat in proſpectu eorum.& propterea non aliter nominauit ipſum: ſed velut digito mõſtrauit. *Et ſtatim vt introeuntes illuc.* Intus illuc oppidum non longè à porta, ſed ſtatim deſcribitur inueniendus aſellus. *Inuenietis pullum.* Marcus ſolius pulli meminit, Matthæo pullum & aſinam ſcribente. *Ligatum.* Intelligo ligatũ pullum,pro, quanto erat cũ matre ligata. *Super quem nemo adhuc hominum ſedit, ſoluite illũ & adducite.Et ſi quis vobis dixerit,quid facitis,* Deeſt pronomen,hoc.aduerbialiter enim ſumitur quid pro cur. *Dicite quia domino neceſſarius eſt:& continuò illum mittet huc.Et abeuntes inuenerunt pullum ligatum ante.* pro, ad, *ianuam foris.* hoc eſt extra ſtabulum. *in biuio:& ſoluunt eum.Et quidam de illic ſtantibus dicebant illis quid facitis ſoluentes pullum? Qui dixerunt eis ſicut præceperat eis Ieſus:& dimiſerunt eis. Et duxerunt pullum ad Ieſum: & imponunt illi veſtimenta ſua, & ſedit ſuper eum.* Matthæus dicit Ieſum ſediſſe ſuper aſinam & pullum.Marcus qui ſolius pulli meminit,dicit quòd ſedit ſuper pullum.Et vtrunque verum eſt, quanuis incertum ſit ſuper quem priùs ſederit. *Multi autem veſtimenta ſua ſtrauerũt in via.alij autem frondes cædebant de arboribus, & ſternebant in via. Et qui præibant & ſequebantur, clamabant dicentes,Oſanna,benedictus qui venit in nomine domini: benedictũ quod venit regnũ.* Deeſt.in nomine domini, *patris noſtri Dauid,Oſanna in excelſis.* Turbæ tam præcedentes quàm ſequentes duo benedicunt,ſcilicet ipſum Ieſum benedictus qui venit: & regnũ promiſſum, benedictũ ꝙ venit regnum, Motæ enim à ſpiritu ſancto acclamauerunt Ieſum eſſe verũ Meſsiam & regem illũ promiſſum Dauidi regnaturum in æternum: repetẽdo hoſihah na. Vide expoſita Matth.21. *Et introiuit Hieroſolymam in templum.& circunſpectis omnibus quum iam veſpera.* pro,veſperę,genitiui caſus. *eſſet hora, exijt in Bethaniam cum duodecim.* Significatur quòd veſpertina hora illius diei,nullus in ciuitate Hieruſalem inuitauit eum.hoc enim inſinuare videtur, quòd circunſpectis omnibus exiuit & iuit in Bethaniam. *Et alia die.* pro,poſtero die, *quum exirent à Bethania,eſurijt.Quumque vidiſſet à longè ficum habentẽ folia, venit*

venit, ſi quid fortè. pro, vtique, *inueniret in ea.* Significatur quòd Ieſus exercuit actum quærentis fructum in ficulnea: non quòd dubitaret aut crederet eſſe in ea fructum (quum non eſſet tempus) ſed quia totum hoc negocium vt parabola exercebatur, ideo actionem ſuam exercuit, tanquam perſonæ quærentis fructum. Conſiderãdum eſt enim, quòd ſicut Ieſus verba metaphorica dicebat proponẽdo parabolas, ita modo factis vſus eſt metaphoricè. Significabat enim aduentum ſuum eſſe ad quærendum fructum ſpiritus in Synagoga, in populo Iudæorum, quẽ repreſentabat ficulnea habens tantùm folia: vt latiùs expoſita hæc ſunt Matthæi 21. *Et quum veniſſet ad eam, nihil inuenit niſi folia. non enim erat tempus ficorum. Et reſpondens.* Vel alicui fortè dicenti non eſſe ibi ficus: vel demeritis Synagogæ ſignificatæ per ficulneam. vt euangeliſta de induſtria dixerit reſpondens ad inſinuandum, quòd demeritis Hebræi populi reſpondebat maledicendo ficulneæ. *Dixit ei: iam non amplius in æternum ex te fructum quiſquam manducet.* Verificatum eſt ad literam inchoando à tempore mortis Chriſti: quoniam cum eo mortua ſint legalia ita quòd ex eis non eſt amplius perceptus fructus, nec percipietur in æternum. *Et audiebant diſcipuli eius, & veniunt Hieroſolymam. Et quum introiſſet in templum, cœpit eijcere vendentes & ementes in templo: & menſas nummulariorum & cathedras vendentium columbas euertit.* Matthæus & Lucas referunt eiectionem vendentium & ementium factam fuiſſe in die palmarum: Marci verò verba ſonare videntur factã fuiſſe in die ſequenti. Creditur autem rem geſtam fuiſſe in die palmarum: à Marco autem commemoratam in contextu geſtorum die ſequenti, ad declarandum quò tenderet res geſta circa ficulneam. propterea enim poſt geſta circa ficulneam ſtatim commemorauit hæc geſta in templo. Acſi apertè diceret ficulneam figuram templi geſſiſſe. ad literam enim figurabat cultũ cærimonialem, qui in templo exhibebatur. Quanuis inconueniẽs nullum ſit, quòd iterum Ieſus eundem actum exercuerit: & maiorẽ, pro quanto die lunæ adiunxit hoc, quòd non ſinebat portari vas per templum, ita quòd alij euangeliſtæ deſcribant eiectionem factam die palmarum: Marcus verò alterã factam die lunæ. Et præter has Ioannes deſcripſit tertiam, ante omnes iſtas factam: adhuc viuente Ioanne Baptiſta. *Et nõ ſinebat vt quiſquam transferret vas per templum.* Aut vaſa ipſa erant venalia, aut ponitur cõtinens pro contento. prohibebat enim transferri venalia in vaſis contenta per

templum. Vide hæc expoſita Matth. 21. *Et docebat dicens eis: nonne ſcriptum eſt, quia domus mea domus orationis vocabitur omnis gentibus? Vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum. Quo audito principes Sacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent.* Modum inquirebant: iam enim deliberauerant perdere eum. *Timebant enim eum.* Ne turbas contra eos concitaret. propterea enim expectabāt opportunū modum ſine turba capiendi eum. *Quoniam vniuerſa turba admirabatur ſuper doctrina eius. Et quum veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate. Et quum manè tranſirent.* Marcus diſtinguit tempora: & ſignificans manè diei martis. *Viderunt ficum aridam factam à radicibus.* Non diſſonat Marcus à Matthæo dicente, quòd ficus aruit ſtatim. non enim oppoſitum dicit Marcus. Arefactio ſiquidem ſtatim ſubſecuta eſt, ſed viſa fuit à diſcipulis manè ſequēti: quia ſtatim non ceciderunt folia, non ſtatim apparuit arida radicitus, ſed manè ſequenti viderūt ipſam aridam factam à radicibus. Et tunc dixerunt quomodo ſtatim aruit? Et tunc Petrus recordatus verborum Ieſu, dixit ad Ieſum ea, quæ refert Marcus. *Et recordatus Petrus dixit ei, Rabbi ecce ficus cui maledixiſti, aruit. Et reſpondens Ieſus ait illis, Habete fidē dei: Amen dico vobis quia quicunque dixerit huic mōti, tollere: & mittere in mare.* imperatiua paſsiua ſunt. *Et non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcunque dixerit fiat ei.* pro, quod quæ dicit fiant, erit illi quicquid dixerit. *Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, & euenient vobis.* Non dicit quæcunque petitis, ſed quæcunque orantes petitis: ſignificans quęcunque eleuata in deum mente petitis ſimpliciter & abſolutè. nullus enim ſapiens eleuata in deum mente petit abſolutè, niſi ad quæ petenda à ſpiritu ſancto mouetur. Siue petantur ea, quæ ſunt noſtræ ſalutis æternæ (ad quæ petenda certū eſt nos moueri à ſpiritu ſancto) ſiue petātur quæcunq; alia: ad quæ ſpiritus ſanctus aliquos ſpecialiter mouet. *Et quū ſtabitis ad orandum.* Signum ꝙ ſtantes orabant illo tēpore. *Dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: vt & pater veſter qui in cœlis eſt, dimittat vobis peccata veſtra: quòd ſi vos non dimiſeritis, nec pater veſter qui in cœlis eſt dimittet vobis peccata veſtra.* Diſpoſitionem adiungit neceſſariam ex parte orātis ad efficaciam petitionis æternæ ſalutis. *Et veniunt rurſus Hieroſolymam. Et quum ambularet in templo.* Matthæus dicit acceſsiſſe principes ad Ieſum docentem. Vnde colligitur quòd ambulando in templo docebat. *Accedunt ad eum ſummi ſacerdotes & Scribæ & ſeniores: & dicunt ei, in*

qua poteſtate hæc facis: & quis dedit tibi hanc poteſtatem, vt iſta facias? Vide expoſita Matthæi vigeſimoprimo. *Ieſus autem reſpondens ait illis, interrogabo & ego vos vnum verbum: & reſpondete mihi, & dicam vobis in qua poteſtate hæc faciam.* pro, facio *Baptiſmum.* pro, baptiſmus, *Ioannis de cœlo erat, an ex hominibus? reſpondete mihi. At illi cogitabant ſecum, dicentes, Si dixerimus, de cœlo, dicet nobis, quare ergo non credidiſtis ei? ſi dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem, quia vere propheta eſſet. Et reſpondentes dicunt Ieſu, neſcimus, & reſpondens Ieſus ait illis, neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc faciam.* pro, facio.

CAPVT XII.

Et cœpit illis in parabolis loqui. vineam paſtinauit, pro, plantauit, *homo. & circundedit ſepem, & fodit lacum.* in quo excipitur vinum fluens ex vuis tritis ſeu tortis. *Et ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregrè profectus eſt. & miſit ad agricolas in tempore ſeruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ: qui apprehenſum eum ceciderunt, & dimiſerunt vacuum. & iterum miſit ad illos alium ſeruum: & illum in capite vulnerauerunt.* pro, & illi iactis lapidibus caput percuſſerunt, *& contumeliis affecerunt.* pro, remiſerunt affectum contumelia. *Et rurſum alium miſit, & illum occiderunt. & plures.* pro, multos, *alios: quoſdam cædentes, alios verò occidentes. Adhuc ergo vnum habens filium chariſſimum.* pro, dilectum. Et deeſt, ſuum, *& illum miſit ad eos nouiſſimum, dicens, quia reuerebuntur filium meum. Coloni.* pro, agricolæ, *autem dixerunt ad inuicem, Hic eſt hæres, venite, occidamus eum, & noſtra erit hæreditas. & apprehendentes eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam. Quid ergo faciet dominus vineæ? veniet, & perdet colonos.* pro, agricolas, *& dabit vineam aliis. Nec ſcripturam hanc legiſtis? lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli: à domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris. & quærebant eum tenere, & timuerunt turbam, cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit.* Parabola hæc vineæ expoſita eſt Matthæi vigeſimoprimo, cum annexo lapide reprobato. *Et relicto eo abierunt: & mittunt ad eum quoſdam ex Phariſæis & Herodianis, vt eum caperent in verbo. Qui venientes dicunt ei: Magiſter, ſcimus quia verax es, & non curas quenquam, nec enim vides in faciem hominum, ſed in veritate viam dei doces. Licet dari tributum.* pro, cenſum, *Cæſari, an non dabimus?* In Græco habetur, Li

tur, Licet cenſum Cæſari dare an non? dabimus, an non dabimus? vbi duo interrogant. Primum circa ius, an ſit licitum vel illicitum dare cenſum Cæſari: alterũ circa factũ, an à nobis dandus ſit cenſus, vel non. vt multiplicatis quæſtionibus & vrgeāt ad reſpondendum, & in aliqua earum dicat aliquid reprehendendum & accuſandum. *Qui ſciens verſutiam*. pro, ſimulationē, *illorum, ait illis: Quid me tentatis? afferte mihi denarium vt videam. At illi obtulerunt ei. & ait illis, Cuius eſt imago hæc & inſcriptio: Dicunt ei. Cæſaris. Reſpondens autem Ieſus, dixit illis, Reddite igitur.* Superfluit igitur. *quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt dei deo.* Aduerte reſponſionem datam à Ieſu vtrique quæſtioni facere ſatis. Nam dicendo reddite, reſpondet ſecundæ: & dicendo quę ſunt, ſatisfacit primæ. Significantur enim iura. Vide expoſita Matthæi vigeſimoſecundo. *Et mirabantur ſuper eo. Et venerunt.* pro, veniunt. *ſuper eum Sadducæi: qui dicunt reſurrectionem non eſſe. & interrogabant eum, dicentes, Magiſter, Moyſes nobis ſcripſit, vt ſi cuius frater mortuus fuerit, & dimiſerit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius vxorem ipſius, & reſuſcitet.* pro, exuſcitet. *ſemen fratri ſuo. Septem fratres erant, & primus accepit vxorem, & mortuus eſt non relicto ſemine: & ſecundus accepit eam, & mortuus eſt, & nec iſte reliquit ſemen: & tertius ſimiliter. & acceperunt eam ſimiliter ſeptem, & non reliquerunt ſemen: nouiſſima autem omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione ergo quum reſurrexerint, cuius de iis erit vxor? ſeptem enim habuerunt eam vxorem. Et reſpondens Ieſus, ait illis, Nonne ideo erratis, nō ſcientes ſcripturas neque virtutem dei.* Dicit & eos neſcire ſcripturas, & ideo errare quia neſciũt ſcripturas. declarat enim cauſam erroris Sadducęorum eſſe ignorantiam interpretandi ſcripturas. *Quum enim à mortuis reſurrexerint, neque nubent neque nubentur.* Græca dictio vtrobique communis eſt maſculis & fœminis. & propterea interpres vſus eſt hoc modo loquendi, neque nubent neque nubentur: intendens negare vtrinque coniugium. *Sed ſunt ſicut angeli dei in cœlis. De mortuis autem, quòd reſurgant, non legiſtis in libro Moyſi ſuper rubum, quomodo dixerit illi deus: inquiens, Ego ſum deus Abraham & deus Iſaac & deus Iacob. Non eſt deus mortuorũ, ſed viuorum. vos ergo multum erratis.* Circa hanc Sadducæorum quæſtionem vide expoſita Matthæi vigeſimoſecundo. *Et acceſſit vnus de Scribis qui audierat illos conquirentes.* pro, diſputantes, *& videns quoniam bene illis reſponderit, interrogauit eum, quod eſſet primum omnium mandatũ. Ieſus autem reſpondit ei, quia primum*

*omnium mandatum eſt.audi Iſrael,dominus deus tuus.*pro , dominus deus noſter.*dominus vnus eſt.* Et punctandum eſt ſic. dominus deus noſter.dominus.Aduerte hic Ieſum ex Deuteronomi ſexto,explicare non ſolum præceptum ſupremum dilectionis dei, ſed obiectum ipſum (hoc eſt deum diligendũ)præponendo vnitatem dei:ad ſignificandum,ꝙ præcipitur dilectio conſequens fidem dei vnius,qui ſolus eſt dominus,qui ſolus colitur à nobis. ne intelligeremus diligendum deum vagè, quaſi genus deorũ, aut aliquid quomodo libet pendens,quomodo libet ſubditum: ſed illũ qui adoratur à populo Iſrael,creator cœli & terræ.Verũ circa hoc præceptum eſt ſequens ſumptum ex Leuitici decimo nono,vide expoſita Matthæi vigeſimoſecundo.*Et diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo , & ex tota anima tua,& ex tota mente tua,& ex tota virtute tua. Hoc eſt primum mandatum. Secundum autem ſimile eſt illi.* pro,hoc.*diliges proximũ tuum ſicut teipſum. Maius horum.*pro,his,*aliud mandatum non eſt.& ait illi Scriba,Bene magiſter in veritate dixiſti,quia vnus eſt deus,& non eſt alius præter eum,& vt diligatur.*pro,diligere ipſum.*ex toto corde , & ex toto intellectu , & ex tota anima , & ex tota fortitudine , & diligere proximum tanquam ſeipſum,maius.*pro, plus,*eſt omnibus holocauſtomatibus & ſacrificijs. Ieſus autem videns, quòd ſapienter reſpõdiſſet, dixit illi:non es longè à regno dei.*Scriba iſte tentando interrogauerat(vt Matthæus dixit)ſed audita reſponſione Ieſu,dedit honorẽ veritati : & propterea propinquus fiebat regno dei, quod euangelizabatur à Ieſu, propinquus fiebat ad hoc,vt eſſet pars regni dei:vt deus(non peccatum,non mundus)regnaret in illo per fidem in Ieſum Chriſtũ.*Et nemo iam audebat eum interrogare.* Ratio excluſæ audaciæ interrogandi tentando erat:quia colligendo ſupradicta apparet , quòd ſatisfecerat Herodianis,Sadducæis,Phariſæis ac Scribis.*Et reſpondens Ieſus.*Apud Matthęum apparet,ꝙ Phariſæis reſpondit,non percũctantibus de hac ſubiuncta materia,ſed qui interrogauerant tentãdo,quod eſt mandatum magnum in lege? Ita quòd reſpondere,eſt mouentibus priùs quæſtionem, poſtquam reſponſum eſt reddere quæſtionẽ interrogando illos. Vel fortè interceſsit ſermo de Meſsia aliquis tacitus ab euangeliſta , cui reſpondiſſe deſcribitur Ieſus. Vide etiam hæc Matth.22. *Dicebat docens in templo.Quomodo dicunt Scribæ Chriſtum filium eſſe Dauid? Ipſe enim Dauid dixit in ſpiritu ſancto: Dixit dominus domino meo,ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.Ipſe ergo Dauid dixit eum*

dominum

dominum,& vnde eſt filius eius? Et multa turba eum libenter audiuit. & dicebat eis in doctrina ſua, Cauete à Scribis. Hæc quæ ſequuntur, habentur Matth. 23. præter hoc. *Qui volunt in ſtolis ambulare.* Per quod ſignificatur affectus ad veſtem longam vſque ad imos pedes. *Et ſalutari in foro.* pro, foris. Significatur enim quòd non in certo foro, ſed in omnibus amabant ſalutari. *Et in primis cathedris ſedere.* pro, & præſidentias, *in ſynagogis, & primos diſcubitus in cœnis, qui deuorant domos viduarum ſub obtentu prolixæ orationis.* pro, ſub prætextu prolixè orantes. Significatur enim, quod prolixè orabant, non deuotionem orandi, ſed oſtentando prolixam orationem, ad hoc vt deciperent viduas. *Hi accipient prolixius.* pro, abundantius, *iudicium.* Significatur enim maior damnatio ex diuino iudicio. *Et ſedens Ieſus contra gazophylacium, aſpiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium: & multi diuites iactabant multa. Quum veniſſet autem vna vidua pauper, miſit duo minuta: quod eſt quadrans. & conuocans diſcipulos ſuos, ait illis: amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus miſit, qui miſerunt in gazophylacium. Omnes enim ex eo quod abundabat illis miſerunt: hæc verò de penuria ſua omnia, quæ habuit miſit totum victum ſuum.* Intellexiſſes plus omnibus quantum ad affectum, non quantum ad rem, niſi dominus declaraſſet plus omnibus etiã ſecundum rem: quia iſta dedit totum, alij partem: iſta dedit totum victum ſuum, alij ſuperfluum proprio victui. Hæc enim declarant plus omnibus ex parte rei, non abſolutè, ſed proportionaliter. plus enim erat illi viduæ quadrans, quàm reliquis offerentibus quicquid dabatur.

CAPVT XIII.

ET quum egrederetur de templo, ait illi vnus ex diſcipulis eius: magiſter, aſpice quales lapides & quales ſtructuræ, & reſpondens Ieſus, ait illi: vides has omnes. Superfluit omnes. *magnas ædificationes? non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur. & quum ſederet in monte oliuarum contra templum, interrogabant eum ſeparatim Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas: dic nobis quando iſta fient.* pro, erunt. *& quod ſignum erit quando hæc omnia incipient conſummari.* pro, conſummanda ſunt. Duo petunt. Primùm, tempus deſtructionis templi. Secundò ſignum conſummationis mundi: vt clarè patet apud Matthæum cap. vigeſimoquarto. *Et reſpondens Ieſus, cœpit dicere illis, videte ne quis vos ſeducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego ſum: & multos ſeducent.* Incipit reſpondere primò Ieſus ſecundæ quæ-

ſtioni: monendo diſcipulos priùs quo ad partem intellectiuam ne ſeducantur à multis venturis profitendo ſe Chriſtos. *Quum audieritis autem bella & opiniones*. pro, rumores, *bellorum ne timueritis*. pro ne turbemini. Monet deinde quoad partem affectiuam, ne turbentur timentes propinquam conſummationem mundi,quum audierint bella & rumores bellorum. *Oportet enim.* neceſsitate humanorum morum. *Hæc fieri: ſed nondum finis. Exurget enim gens contra gentem,& regnum ſuper.* pro, contra, *regnum: & erunt terræmotus per loca & fames*. deeſt, & turbationes. Declarat hæc omnia,quæ communiter accidunt, non eſſe ſigna conſummationis mundi propinquæ:ne putaretur quòd hæc emergentia poſt primum Chriſti aduentum eſſent ſigna ſecundi aduentus. *Initium.* pro,initia, *dolorum hæc.* Vniuerſa ſiquidem hæc non ſunt mala ipſa, quæ ventura ſunt in conſummatione ſeculi: ſed ſunt initia eorum. *Videte autem vosmetipſos.* Neſcio quare vertendum cenſetur videte, in cauete. Aſſerunt enim in Græco haberi videte:& tamē mutandum eſſe,& dicendum, cauete autem vos vobiſipſis. Euangelicæ ſiquidē motionis magis quadrat, videte autē voſmetipſos nam vbi priùs monuerat ſpectandum tum ad ſeductores extrinſecos,tum ad bella extrinſeca,modò monet ſpectandū ad propria corpora. hoc enim ſignificant,quæ ſubiunguntur,tradent enim vos in concilia,&c. Et monet,vt ſicut aduertere debent ne ſeducantur, & ne putent ex terræmotibus & belli propinquum eſſe finem mundi:ita aduertere debēt ne propter flagella & paſsiones inferendas propriis corporibus. ſemetipſos perdant. *Tradēt enim vos in concilia & in ſynagogas, vapulabitis: & ante præſides & reges ſtabitis.* pro,ſtatuemini. *propter me,in teſtimonium illis*. tum perhibendum à vobis de me,tum inexcuſabilis damnationis illorum principum perſeuerantium in infidelitate ſua,poſt quàm vos adierint. *Et in omnes gentes primùm oportet prædicari euangelium.* Quarto loco ponitur diuturnitas temporis ante conſummationem mundi:explicando quòd oportet primum prædicari euangelium in omnes gentes. Non dicit oportet audiri famam euāgelij,ſed prædicari euangelium in omnibus nationibus mūdi. Quòd adhuc nō apparet adimpletū:dum quotidie inueniuntur gentes nouę,quæ nihil vnquam audierūt de Chriſto. *Et quū duxerint vos tradentes,nolite præcogitare.* pro,ne ante ſoliciti ſiue anxij ſitis, *quid loquamini*. deeſt. neq; meditemini. Ita quòd prohibet tum anxietatem ſeu ſolicitudinē anteriorē, tum meditationem

tionem:volẽs illos loqui quod tũc datum fuerit à ſpirituſancto. Et in hoc monſtrat ſed eſſe deũ:promittẽs per ſpiritumſanctum daturum ſe totiens,quotiens quid loquãtur. *Sed quod.* pro,quicquid, *datum vobis fuerit in illa hora,id loquimini.Non enim vos eſtis loquentes,ſed ſpiritusſanctus.Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium:& conſurgent filij in parentes,& morte afficient eos.* Dixerat,tradent enim vos:declarat modò à quibus tradẽtur, ſcilicet patribus,fratribus,filiis. *Et eritis odio omnibus.* hominibus ſecundum hominem ſapientibus. *Propter nomen meum. Qui autem ſuſtinuerit.* pro,perſeuerauerit. *in finem, hic ſaluus erit.* Declarat fructum tantarum paſsionum fore ſalutem æternã.ſi tamẽ vſq; in finẽ propriæ vitæ perſeuerauerint in fide & cõfeſsione nominis Ieſu:vt hinc intelligerent tum perſeuerantium felicitatem tũ non perſeuerantiũ miſeriam,quantũcunq; priùs multa paſsi fuiſſent.nulla enim virtus ſine perſeuerãtia coronatur. *Cum autem videritis abominationem deſolationis.* Deeſt.quæ dicta eſt à Daniele propheta.*ſtantem vbi non debet.*pro,non oportet,*qui legit,intelligat.*Trãſit ad primam quæſtionem de tempore deſtructionis templi.*Tunc qui in Iudæa,ſunt fugiãt in montes:& qui ſuper tectum, nõ deſcendat in domum,nec introeat,vt tollat quid de domo ſua:& qui in agro erit,non reuertatur retrò tollere veſtimentum ſuum. Væ autem prægnantibus & nutrientibus.* pro,lactantibus,*in illis diebus. Orate verò,vt hyeme non fiant.* pro,fiat.Deeſt fuga veſtra.Vide hæc expoſita Matthæi vigeſimoquarto.*Erunt enim dies illi tribulationis tales,quales non fuerunt.* pro,talis qualis non fuit, *ab initio creaturæ, quam condidit deus vſque nunc: neque fient.* pro, neque fiet. Aduerte,quòd particula hæc non ſpectat ad deſtructionẽ Hieruſalem (vt diffusè declarauimus Matth.24.)ſed ad præcedẽtia conſummationem mundi.Ita ꝙ ſermo Ieſu de conſummatione mundi interceptus eſt à Matthæo & Marco interponentibus ſigna ſpectantia ad deſtructionem templi.continuatur ſiquidẽ hæc particula poſt illa, qui autẽ perſeuerauerit in finem,hic ſaluus erit, ſubiungendo,erunt enim dies illi.Et manifeſtatur ratio difficilis perſeuerantiæ ex tribulatione,quæ nunquam habuit parem. Et directè adiungitur hæc particula ad declarandum & proſequẽdum verba illa,initia dolorum hæc.explanatur enim terræmotus & bella,fames,& reliqua mala cõſueta,eſſe initia quædã dolorum:quia erunt dies illi omnino inſolitæ tribulationis.Nec prętereas notare nomina talis qualis,nõ dixit tribulationis tãtę, quãta nõ fuit:ſed tribulatiõis talis qualis nõ fuit.maior enim tribulatio

bulatio fuit omni carni ſuper terrã in diluuio vniuerſali. In quo autem conſiſtet hæc tribulatio, neſcio: niſi quòd mortifera erit. niſi enim eſſet mortifera, non dixiſſet, non fuiſſet ſalua omnis caro. *Et niſi breuiaſſet.* pro, decurtaſſet, *dominus dies, non fuiſſet ſalua omnis caro: ſed propter electos quos elegit, breuiauit.* pro, decurtauit, *dies.* Significat enim amputationem dierum, quo ad numerum. Vbi nota tribulationem hanc non eſſe inferendam ab hominibus, ſed à deo: quia non periclitaretur omnis caro, ſi eſſet ab hominibus. Rurſus quòd propter electos deus ſtatuit amputare dies illos, vt etiam bene ſit aliis propter electos. Vide hæc diffusè expoſita Matthæi vigeſimoquarto. *Et tunc.* Tempus demonſtrat non arctatum ad dictam tribulationem, ſed comprehendit totum medium tempus à primo aduentu vſque ad ſecundum. Subiungit enim hãc particulam ad declarandum id quod in principio huius ſermonis dixerat: videte ne quis vos ſeducat. multi enim venient in nomine meo. Explicauerat enim hoc ſolum, quòd multi venturi in nomine ſuo, & quòd multos ſeducẽt: modò autẽ complet ſermonem illum, monendo à diuerſitate locorum (ecce hic, ecce illic) & à prophetis falſis. vbi inſinuatur etiam, quòd Pſeudochriſti habebunt pſeudoprophetas quaſi teſtes: & à ſignis & prodigiis ita efficacibus, vt ſeducant etiam electos ſi fieri poſſet. *Si quis vobis dixerit, ecce hic eſt Chriſtus, ecce illic: ne credideritis. Exurgent enim Pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna & portenta, ad ſeducendos ſi fieri poteſt etiam electos. vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia.* Vide & hæc diffusè declarata Matthæi vigeſimoquarto. *Sed in illis diebus.* poſt tribulationem illam. *ſol cõtenebrabitur,* abſque eclypſi & nubibus. *& luna nõ dabit ſplendorem ſuum.* Non dicit non habebit: quia ſimiliter abſque eclypſi & nubibus ſubtrahetur ſplendor eius. *Et ſtellæ cœli erũt decidentes.* à lucendo nobis aëre ſereno. *Et virtutes quæ in cœlis ſunt mouebuntur.* pro, quatientur. Significatur enim, quòd actiuæ poteſtates corporum cœleſtium ad influendum in inferiora, & mutandum illa, impedientur ab actionibus ſuis: & propterea metaphoricè dicuntur concutiendæ. Latiùs ſcripſimus de his Matthæi vigeſimoquarto. *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos ſuos: & congregabit electos ſuos à quatuor ventis, à ſummo terræ vſque ad ſummum cœli.* Hæc omnia quoque declarata ſunt Matthæi vigeſimoquarto, exceptis illis verbis, à ſummo terræ: quoniam Matthæus ibi dicit à ſummis cœlorum vſque ad ſumma eorum.

Idem autem intelligo per alia verba ſignificatum à Marco: ita quòd intendit vtrunque hemiſphærium ſignificare per hæc verba. Et hemiſphærium quidem appellatum inferiùs, ſignificat à ſummo terræ. denominauit ſiquidē ipſum à terra: ſicut & denominauit ipſum inferius, cùm tamē ſit ſuperiùs ſicut & alterum. Quia enim nobis videtur inferius, appellatur hemiſphærium inferius: & ſimiliter quia ex parte ſubiectæ nobis terræ apparet ſe tenere, denominatur ſummum terræ. hemiſphærium autem ſuperius appellat ſummum cœli. Apparet autem hunc eſſe ſenſum literalem: tum ex conſenſu ad Matthæum: tum quòd ſic & non aliter comprehenditur totum vniuerſum corporeum: includendo etiam infimas terræ partes, in quibus fortè multi electi erūt: & quæcunq; abſtruſa, in quibus fortè corpora electorum erunt. *A Ficu autem diſcite parabolam.* pro, ſimilitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoſcitis quia in proximo ſit æſtas. Sic & vos quum videritis hæc fieri, ſcitote quòd in proximo ſit in oſtijs.* pro foribus. *Amen dico vobis, quoniam non tranſibit.* pro, præteribit, *generatio hæc, donec, omnia iſta fiant: cœlum & terra tranſibunt.* pro, præteribunt: *verba autem mea non tranſibunt.* pro, præteribunt. Eſſent multa hîc dicenda: niſi fuiſſent hæc verba declarata Matthæi vigeſimoquarto, *De die autem illa, vel hora nemo ſcit.* Ne putares ex ſimilitudine gemmantis ficus ad æſtatem, certum ſignificari ſpatium temporis inter ſigna & diem aduentus Chriſti, ſubiungit incertitudinem illius diei. *Neque angeli in cœlo.* Græcè habetur, qui ſunt in cœlo: vt clarè intelligas de angelis beatis. *Neque filius niſi pater.* Intellige neque filius ſecūdum humanam naturam naturali notitia. Solus enim deus nouit ex ſua naturali ſcientia tēpora & momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Et propterea ſubiūgit, niſi pater: ſignificans per patrem deum. *Videte, vigilate & orate.* Colligit tria neceſſaria. videte, mentis oculis: videte, ſtudio. nihil enim prodeſt videre niſi adhibeatur ſtudium ad exequendum vel cauendum. Et orate, recurrendo ad deum, recognoſcentes vires proprias nō ſufficere, recognoſcentes nō ſufficere veſtrum videre, veſtrumq; vigilare. *Neſcitis enim quando tempus ſit.* Vera eſt hæc neſcientia tam de tempore vniuerſalis iudicij, quàm de tempore ſingularis ac proprij iudicij reſpectu ſingulorum. *Sicut homo qui peregre profectus.* Parabolā adiūgit, *reliquit domum ſuam: & dedit ſeruis ſuis poteſtatem cuiuſque operis.* pro, & vnicuique opus ſuum. Significatur enim, quòd dedit ſeruis ſuis duo, ſcilicet poteſtatē & opus

opus:diſtribuendo vnicuiq; ſuum opus, hoc eſt ſuum officium. *Et ianitori præcepit vt vigilet. vigilate ergo: neſcitis enim quando dominus domus veniat: ſerò an media nocte, an gallicantu, an manè. ne quum venerit repentè, inueniat vos dormientes. Quod.* pro, quæ, *autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.* In hac parabola relata ad vniuerſale iudicium homo peregrè profectus eſt Ieſus: qui in cœlum aſcendit, & carnem velut ad peregrina loca in cœlum tranſtulit. Domus eius, eccleſia eſt, quam in hoc mundo reliquit. Serui eius, Chriſtiani ſunt, quibus dedit poteſtatem filios dei fieri. Opus eius quod diſtribuit vnicuique, eſt quòd dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdã autem euangeliſtas, quoſdam paſtores, quoſdam doctores: & breuiter ſingulis ſui corporis membris ſua diſtribuit officia. Ianitor autem, paſtor eſt eccleſiæ, cui præcipitur vt vigilet ſuper domum Chriſti. Vbi aduerte, quòd ſi ſoli ianitori præciperetur vt vigilet, non ſubiũgeretur, vigilate ergo: & non concluderetur, omnibus dico vigilate. Vigilia itaque primùm præcepta ſignificatur ianitori, cui pro ſe & pro aliis incumbit vigilare: & deinde ſingulis pro ſeipſis. Quatuor noctis partes, vniuerſas temporis differentias ſignificant: Et ſignificatur totum tempus nocturnum, propter tenebras ignorantiæ noſtræ ſimul & peccatorum. propter has enim opus eſt vigilantia. ¶ Si referatur autem hæc parabola tota ad ſingulare iudicium vniuſcuiuſque, myſticus apparet ſenſus, ad ſingulos pertinere vigilantiam, quæ in ipſa concluditur parabola. Et proculdubio vniuſcuiuſque vigilantia ne inueniatur dormiens tempore, quo ad ſingulare iudicium in ſua morte oportebit conueniri, redundat in eſſe paratum tempore vniuerſalis iudicij: vt patet. Et propterea vigilia ſingulorum poteſt etiam intelligi ad literã diſtincta per quatuor differentias noctis, ad comprehendendum omnes differentias temporis, & ætatis cuiuſlibet hominis.

CAPVT XIIII.

ERat autem paſcha. ſolennitas Iudæorum in memoriam exitus de Aegypto. *Et azyma.* Pluralis eſt numeri. Significãtur enim panes azimi: quibus veſci licebat ſeptẽ diebus Paſchæ. Et addidit Marcus azima, ad ſignificandum initium ſolẽnitatis Paſchalis. Paſcha enim vocabatur totum illud tempus ſeptem dierum. *Poſt biduum.* hoc eſt diem Mercurij & diem Iouis illo anno. Significat enim euangeliſta manè diei Mercurij, in quo congregatis

gatis ſummis ſacerdotibus apud Caipham, conuētum fuit cum Iuda proditore. *Et quærebant ſummi ſacerdotes & Scribæ quomodo eum dolo tenerent & occiderent.* Non ſolùm conferebant de modo, ſed quærebant modum quo doloſè Ieſum comprehenderent & occiderēt, nō enim audebāt vim manifeſtam illi inferre palàm. *Dicebant autē, non in die feſto.* pro, in feſtiuitate. Significatur enim reſpectus nō ſolùm ad primū diem paſchæ feſtiuū, ſed ad ipſam feſtiuitatem paſchalem. *Ne fortè tumultus fieret in populo.* pro, fiat populi. Timebant enim ne populus tumultuaretur cōtra ipſos, ſi vim publicè in Chriſtū intuliſſent. *Et quum eſſet Bethaniæ in domo Simonis leproſi, & recumberet, venit mulier habens alabaſtrū vnguenti nardi ſpicati.* pro, piſtici: vel vt alij volunt piſticæ fœminini generis. Sed niſi textus Græcus cōpellat, melius legitur neutri generis: quoniam quadrat vt referatur ad vnguentum: & ſit ſenſus ꝙ vnguentū erat piſticum (hoc eſt fidele) ac precioſum. Minùs autem conſonat ꝙ nardus fuerit piſtica, hoc eſt fidelis. nō enim adulterina timetur herba nardi, ſed timetur adulterinum vnguētum nardi. *Precioſi: & fracto alabaſtro.* hoc eſt aperta pyxide de alabaſtri. *Effudit ſuper caput eius.* Cōmemorat Marcus vnguentum effuſum ſuper caput Ieſu in Bethania ſabbato pręcedēti, ad inſinuandam rationē qua motus fuit Iudas ad vendendū Ieſūm ſummis ſacerdotib⁹. propterea enim hîc hoc cōmemorat, vt denotet diē proditionis fuiſſe biduo ante paſcha, & cōtinet hiſtoriam ſubiungēdo aditū Iudę ad ſummos ſacerdotes cōgregatos deſcriptos quærere modum, quo doloſè cōprehenderent Ieſūm. *Erant autem quidam indignè ferētes intra ſemetipſos.* pro, apud ſeſe. Significatur enim ꝙ nō corde tantùm, ſed ore colloquebantur inter ſe. *Et dicētes, vt quid* pro, ad quid, *perditio iſta vnguēti facta eſt? poterat enim vnguentū iſtud venundari plus quàm trecētis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebāt in eam.* Nō audebāt fremere in Ieſum conſentientem, immo admittentē, quum tamen verba & Ieſum & mulierem carperent: vtpote cōcurrentes ad perditionē illius vnguenti precioſi. *Ieſus autē dixit. Sinite eam: quid illi moleſti eſtis? bonum opus operata eſt in me. Semper enim pauperes habebitis.* pro, habetis, *vobiſcum: & quum volueritis, poteſtis illis benefacere: me autem non ſemper habebitis.* pro, habetis. *Quod habuit, hæc fecit: præuenit vngere corpus meum in ſepulturam. Amen dico vobis: vbicunque prædicatum fuerit euangelium iſtud in vniuerſo mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam.* pro, monumentum, *eius.* Vide hæc explanata Matth. 26. *Et Iudas Scariotis.* pro, Iſcariotes.

nomen

nomen enim creditur patrium. *Vnus de duodecim,abijt ad ſummos ſacerdotes,vt proderet.*pro,traderet, *eum illis.* Reditur ad ordinem hiſtoriæ narrando aditum Iudæ ad ſummos ſacerdotes,proculdubio congregatos in atrio Caiphæ. *Qui audientes gauiſi ſunt:& promiſerunt ei pecuniam ſe daturos. Et quærebat quomodo eum opportunè traderet.Et primo die azimorum.* Appellat Marcus diem Iouis,in quo poſt ſolis occaſum incipiebat ſolēnitas paſchalis,primum diem azimorum Quæ appellatio non fuiſſet vſquequaque vera,niſi adiunctum fuiſſet quādo paſcha immolabant.hæc enim adiunctio explicat, quòd non loquitur de primo die azimorum abſolutè more Hebraico.quoniam primus dierum azimorum abſolutè erat dies ſequens,incipiēs tamen ab occaſu ſolis diei Iouis.ſed loquitur de primo die azimorum quo ad veſperam illius diei in qua paſcha immolabant.Et vſus eſt hoc modo loquēdi,quia cœna,quæ fit in prima noctis parte,appellatur cœna illius diei qui finitus eſt:immolatio ſiquidē paſchæ erat cœna agni Paſchalis. *Quando Paſcha immolabant.*proculdubio Iudæi:contra quoſcunque dogmatizantes Ieſum præueniſſe diem quo Iudæi immolabant Paſcha. *Dicunt ei diſcipuli.*Deeſt.ſui. *quo vis eamus,& paremus tibi comedere Paſcha? Et mittit duos ex diſcipulis ſuis:& dicit eis,Ite in ciuitatem:& occurret vobis homo lagenā aquæ baiulans.* Lagena, vas eſt fictile commune aquæ & vino: ſed in propoſito erat aquæ. *Sequimini eum: & quocunque introierit,dicite domino domus,quia magiſter dicit,vbi eſt refectio mea.*pro,diuerſorium.& ſuperfluit mea. *vbi Paſcha cum diſcipulis meis manducem?* Aduerbium vbi,manifeſtat quod nō refectio,ſed locus quærebatur. *Et ipſe vobis demonſtrabit cœnaculum grande ſtratum.* Deeſt, paratum.Significatur enim locus non nudus, ſed cum opportuna ſupellectili:ita quòd non deerat niſi parare cibos. *Et illic parate nobis.Et abierunt diſcipuli eius:& venerūt in ciuitatem:& inuenerunt ſicut dixerat illis,& parauerūt Paſcha.veſpere autem facto venit cum duodecim:& diſcumbentibus eis & manducantibus,ait Ieſus:Amē dico vobis quia vnus ex vobis tradet me,qui manducat mecū. At illi cœperunt contriſtari:& dicere ei ſingulatim,nunquid ego.*Deeſt,& alius,nū quid ego? *Qui ait illis:vnus ex duodecim.*Soli duodecim legūtur ibi interfuiſſe,& ideo nō ad diſtinguendū,ſed ad exaggerandū crimē ex beneficio electiōis ad apoſtolatū repetit vnꝰ de duodecim. *Qui intingit manū mecū in catino.*ſuperfluit manū.Priùs dixerat ſermonē cōmunē omnibus duodecim:modò reſtringit ſermonē ad eos,cū quibus cōmunis erat ei catinus quos rationabile eſt fuiſſe

quatuor

quatuor diſcipulos propinquiùs ſedẽtes: inter quos erat Iudas. *Et filius quidẽ hominis vadit ſicut ſcriptũ eſt de eo: væ autẽ homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. *bonũ erat ei ſi natus nõ fuiſſet homo ille. Et manducantibus illis accepit Ieſus panẽ & benedicẽs.* benedictione, laudis, non conſecrationis: vt in Matthæo eadẽ dictione vtente declarauimus & probauimus. *Fregit & dedit eis: & ait, ſumite.* Deeſt. comedite. *hoc eſt corpus meũ. Et accepto calice gratias agens dedit eis. Et biberũt ex illo omnes: & ait illis, Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur.* pro, effunditur. Iam enim venditus erat, & incepta erat paſſio eius. Et propterea dixit, effunditur. *Amen dico vobis, quòd iam nõ bibam de hoc genimine vitis, vſque in diem illum quum illud bibam nouum in regno dei.* Vide expoſita Matth. 26. *Et hymno dicto.* pro, quum hymnũ dixiſſent. Significatur enim, quòd non ſolus Ieſus dixit hymnum. *Exierũt in montem oliuarum. Et ait eis Ieſus, omnes ſcandalizabimini in me in nocte iſta. Quia ſcriptum eſt percutiam paſtorem, & diſpergentur oues. Sed poſtquam reſurrexero, præcedam vos in Galilæam.* Vide Matt. 26. *Petrus autem ait illi, & ſi omnes ſcandalizati fuerint, ſed non ego. Et ait illi Ieſus, Amen dico tibi quia tu hodie in hac nocte priùs quàm bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus.* Solus Marcus numerum vocis galli explicauit: quia ſolus refert prima Ieſu verba, alij autem euangeliſtæ poſteriùs dicta. Ita quòd Ieſus priùs dixit Petro, antequam gallus cantet bis, negabis me ter. deinde Petro nimis ſibi arrogante conſtantiam, Ieſus peiora prænunciauit dicens, antequam gallus cantet, negabis me ter. quod tres alij euangeliſtæ retulerunt tanquam vltimam concluſionẽ prædictam. *At ille amplius loquebatur.* pro, ex abundanti dicebat. *& ſi.* pro, immo ſi, *oportuerit me ſimul.* Superfluit ſimul; *commori tibi.* hoc eſt quod ex abũdanti dicebat immo ſi oportuerit me mori tecum. *Non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant. Et veniunt in prædium cui nomen Gethſemani: & ait diſcipulis ſuis, ſedete hic donec orem. Et aſſumit Petrum & Iacobum & Ioannem ſecum: & cœpit pauere & tedere,* pro, cœpit expaueſcere & grauiter angi. Cruciatus propaſsionis hic incipit à duabus paſsionibus: timoris ſcilicet & triſtitiæ tam vehementis, vt animus angeretur. Collegit ſiquidẽ Ieſus coram interno ſuo aſpectu (tum intellectus vt rationis inferioris officium exercet: hoc eſt, vt conſiderãtis res has inferiores: tum cogitatiuæ & phantaſiæ) pœnas quas paſſurus erat. Et propterea cauſabatur expaueſcentia quædam talium tantorúmque imminentium malorum: & triſtitia anguſtans animũ

tanquam

tanquã impotẽtem euadere. nulla enim (vt dictũ eſt apud Matthæum) redundabat cõſolatio ex ratione ſuperiori. Et ſimiliter nulla iſtarum paſsionum perturbabat rationem. nõ reddebatur ſiquidem Ieſus attonitus ex his: quoniam vnicuique viriũ eius permittebatur exequi ſuum officium. *Et ait illis, Triſtis eſt anima mea vſque ad mortẽ: ſuſtinete.* pro, manete, *hic & vigilate. Et quum proceſsiſſet paululum, procidit ſuper terram: & orabat, vt ſi fieri poſſet, tranſiret ab eo hora.* Paſsionẽ & mortem à tempore ſignificauit. tranſitu enim horæ vitatio paſsionis ſignificatur. *Et dixit: Abba pater.* Abba Syra dictio dicitur & idem ſignificat ꝙ pater. Duplicatio enim magnitudinem affectus & fiduciæ filialis ſignificat in Ieſu orante. *Omnia tibi poſsibilia ſunt: transfer calicẽ hunc à me: ſed non quod ego volo, ſed quod tu. Et venit, & inuenit eos dormientes: Et ait Petro, Simon dormis? non potuiſtis vna hora vigilare? Vigilate & orate, vt nõ intretis in tẽtationem. Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. Et iterum abiens, orauit, eundem ſermonem dicens. Et reuerſus, denuo inuenit eos dormientes.* Denuo in textu Græco refertur ad inuenit, & non ad reuerſus. Significatur enim quòd iterum inuenit eos dormientes. *Erant enim oculi eorum grauati: & ignorabant quid reſponderent ei. Et venit tertiò: & ait illis, dormite iam & requieſcite. Sufficit.* Apparet hinc paululum indulſiſſe ſomni, poſtquàm tertiò venit: & poſt indultum ſomnum excitaſſe eos dicendo, ſufficit quia hora eſt traditionis meæ. Circa orationem Chriſti vide expoſita Matth. 26. *Venit hora: ecce filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum: Surgite, eamus: ecce qui me tradet, propè eſt. Et adhuc.* Deeſt continuò, poſt copulam. Ita quòd legendum eſt. *Et continuò adhuc eo loquente venit Iudas Scariot.* Superfluit Scariot. *Vnus de duodecim, & cum eo turba multa cum gladijs & lignis miſsi.* Superfluit miſsi. *A ſummis ſacerdotibus & Scribis & ſenioribus. Dederat autem traditor eis ſignum, dicẽs, Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete eum, & ducite cautè.* pro, abducite tutò. *Et quum veniſſet, ſtatim accedens ad eum, ait.* Deeſt illi. *aue Rabbi Rabbi.* Duplicatur Rabbi Rabbi, in ſignum maioris reuerẽtiæ & affectus vt perfecta eſſet ſimulatio. *Et oſculatus eſt eum. At illi manus iniecerunt in Ieſum: & tenuerunt eum. Vnus autem quidam de circunſtantibus.* pro, aſtantibus, *educens gladium, percuſsit ſeruum ſummi ſacerdotis: & amputauit illi auriculam. Et reſpondens Ieſus, ait illis.* Reſponſio refertur ad tacitas à Marco voces Iudæorũ, dicentium ſe quærere Ieſum Nazarenum: tunc enim Ieſus dixit illis quæ ſubiunguntur. *Tanquam*

ad

ad latronem exiſtis cum gladijs & lignis comprehendere me: quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuiſtis. Sed vt impleantur ſcripturæ. Truncata oratio eſt, ſubaudiendum eſt, ſic fit. *Tunc diſcipuli eius.* Superfluit diſcipuli eius, & deeſt cõiunctio &. Ita ꝙ legendũ eſt. *Tunc & relinquentes eum, omnes fugerunt. Adoleſcens.* pro, adoleſcẽtulus. Vnde apparet ꝙ iſte nõ fuit Apoſtolus. nullus enim apoſtolus erat adoleſcentulus: quum qui creditur minoris fuiſſe ætatis inter oẽs, conuincatur ex tẽpore mortis eius collato cũ tẽpore mortis Chriſti tráſiſſe annũ ætatis propriæ trigeſimũ, vt in quodá ientaculo deduximus. Veriſimile autẽ eſt adoleſcentulũ hunc fuiſſe fortè filiũ Hortulani: qui exurgẽs ex lecto, linteamine ſuper nudũ coopertus (ad videndũ fortè quidnam eſſet auditus ſtrepitus cohortis & miniſtrorũ) tanquá non diſcipulus nihil ſibi timens, ſequebatur Ieſum. *Autẽ quidam ſequebatur eum, amictus ſyndone ſuper nudũ: & tenuerunt eum.* Deeſt. adoleſcẽtuli. Significatur enim ꝙ adoleſcẽtuli miniſtri diaboli, adoleſcentulũ tenuerũt ſequentẽ Ieſum. Erát enim cũ cohorte illa & miniſtris etiá adoleſcẽtuli, vt moris eſt ad ſeruitia, ad referẽdas laternas, faces, &c. vt ſic etiá Ieſus à cuiuſque ẹtatis hominibus pateretur. *At ille relicta ſyndone, nudus profugit ab eis. Et adduxerunt Ieſum ad ſummum ſacerdotẽ, & conuenerunt.* pro, conueniũt. & deeſt, ad eum. Scilicet ſummum ſacedotem. *Omnes.* Deeſt. ſummi, *ſacerdotes.* Deſcribuntur enim conuenire ad ſummum ſacerdotem omnes ſummos ſacerdotes & Scribas & ſeniores. Vnde apparet quòd licet vnus fuerit apud Iudæos, qui exerceret officium ſummi ſacerdotis anno illo, plures tamen erant ſummi ſacerdotes, ſuis annis ſucceſsiuè ſummi ſacerdotis officio fungentes, qui hic appellantur ſummi ſacerdotes, quorum tamen præcipui diuitiis & authoritate erant Annas & Caiphas: & propterea ſpecialiter appellantur ipſi à Luca principes ſacerdotum. ¶ Et benè aduerte quòd ad Caipham conuenerunt omnes ſummi ſacerdotes: vt intelligas & ſummos ſacerdotes fuiſſe coram Pilato contra Ieſum, & ſummos ſacerdotes alios tunc quoque fuiſſe in templo, coram quibus Iudas dixit peccaui, &c. vt in Matthæo diximus, & non ex proprio commento, ſed ex authoritate huius Euangeliſtæ proficiſci tot ſummos ſacerdotes. *Et Scribæ & ſeniores. Petrus autem à longè ſecutus eſt eum vſque intrò in atrium ſummi ſacerdotis: & ſedebat cum miniſtris ad ignem.* Superfluit ad ignem, *& calefaciebat ſe.* pro, & calefiebat ad lucem. hoc eſt ad flammam ignis lucentem, ad differentiam carbonum

ignitorum

ignitorum. *Summi verò ſacerdotes & omne concilium quærebant aduerſus Ieſum teſtimonium, vt eum morti traderent.* Quia non poterant Ieſum damnare ad mortem cũ executione, reſeruato iudicio mortis Romanis, ideo quærebãt teſtimonia, quibus poſſent apud præſidem obtinere mortem Ieſu. *Nec inueniebãt. Multi autem.* pro, enim, *falſum teſtimonium dicebant aduerſus eum: & conuenientia.* pro, æqua ſeu æqualia. *teſtimonia non erant.* Significantur teſtimonia prolata nõ eſſe æqualia ad mortẽ obtinẽdam à præſide: hoc eſt non eſſe apud præſidem iuſta ad damnationẽ mortis cauſandam. offenſiones enim legis Iudæorum, de quibus ferebantur teſtimonia, non erant cauſæ apud præſidem æquales pœnæ mortis. *Et quidam ſurgentes, falſum teſtimonium ferebant aduerſus eum, dicentes: quoniam nos audiuimus eum dicentem. Ego diſſoluam templum hoc manu factum. & poſt.* pro, per, *triduum aliud non manu factum ædificabo.* Multa ſunt in hoc teſtimonio reddentia ipſum falſum. Tum ego diſſoluam, dixerat enim Chriſtus, ſoluite: tum manu factum, quod nunquam dixerat Chriſtus: tum aliud, quod ſimiliter non dixerat, tum ædificabo: Chriſtus enim dixerat, illud excitabo. *Et non erat.* pro, & ne ſic quidem erat. *conueniens teſtimonium illorum. Et exurgẽs ſummus ſacerdos in medium, interrogauit Ieſum, dicens, Non reſpondes quicquam ad ea quæ tibi obijciuntur ab his.* pro, quid iſti aduerſum te teſtificãtur? Ita quòd ſunt duæ orationes: altera, non reſpondes quicquam? altera, quid (ſeu cur) iſti aduerſum te teſtificantur? *Ille autem tacebat: & nihil reſpondit. Rurſum ſummus ſacerdos interrogabat eum: & dixit ei, Tu es Chriſtus filius dei benedicti? Ieſus autẽ dixit illi, Ego ſum.* Clarè confeſſus eſt Ieſus ſe eſſe Meſsiam. *Et videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis dei.* Superfluit dei. Significatur enim, quòd videbunt ipſum ſedentem, hoc eſt regnantem à dextris, hoc eſt in optimis bonis, virtutis, hoc eſt poteſtatis, nõ huius aut illius ſed abſolutè: vt intelligamus regnaturum ipſum in optimis bonis cuiuſcunque poteſtatis: hoc eſt ad quæcunque poteſtas ſe extendit. Prædicit enim ſe futurũ regem vniuerſi, & venturum iudicem vniuerſalem in nubibus cœli, vt non deſpiciant modò humilem: vt ſic intelligant ſcripta de Meſsia, in eo verificari ſecundum diuerſos aduentus. *Et venientem cum nubibus cœli. Summus autem ſacerdos ſcindens veſtimenta ſua.* In ſignũ deteſtationis blaſphemiæ conſueuerant aperire veſtimenta ſupra pectus. hoc enim appellatur ſcindere veſtimẽtum, etiam ſi nulla ſciſsio propriè interueniſſet. *Ait, Quid adhuc deſideramus teſtes.* pro, opus

habemus

habemus teſtibus.ecce nos omnes ſumus locupletiſsimi teſtes. *Audiſtis blaſphemiam. quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum eſſe reum mortis. Et cœperunt quidam conſpuere eum, & velare faciem eius. & colaphis eum cædere: & dicere ei, propheti Za. Et miniſtri eum, alapis cædebant. Et quum eſſet Petrus in atrio deorſum.* Hinc apparet Ieſum fuiſſe non ſolũ in aula interiori, ſed etiam ſuperiori. niſi enim Ieſus fuiſſet ſuperius, non deſcripſiſſet Marcus Petrũ deorſum. *Venit vna ex ancillis ſummi ſacerdotis: & quum vidiſſet Petrum calefacientem ſe, aſpiciens illum ait, Et tu cum Ieſu Na Zareno eras. At ille negauit, dicens, Neque ſcio, neque noui.* Permutatæ ſunt particulæ. Legendum eſt, *Neque noui*, prius, *neque ſcio.* nunc. *quid dicas. Et exijt foras antè atrium.* pro, in veſtibulum: *& gallus cantauit.* Non tamẽ mutauit Petrũ. *Rurſus autẽ quũ vidiſſet illum ancilla, cœpit dicere circũſtantibus, quia hic ex illis eſt. At ille iterũ negauit. Et poſt puſillum rurſus qui aſtabant, dicebant Petro, verè ex illis es: nam Galilæus es.* deeſt, & loquela tua aſsimilatur, ſupple Galilææ locutioni. *Ille autẽ cœpit anathematiZare.* pro, deteſtari. Deteſtatio iſta execrationem ſeu imprecationem eo modo, quo ſolemus imprecationes malorum iniuramentũ aſſumere, ſignificat. Significatur enim, quòd Petrus non ſimplici iuramẽto iurauit, ſed appoſitis huiuſmodi imprecationibus. *Et iurare quia neſcio.* pro, non noui, *hominem iſtum quẽ dicitis: & ſtatim gallus iterum cantauit: & recordatus eſt Petrus verbi, quod dixerat ei Ieſus: prius quã gallus cantet bis, ter me negabis, & cœpit flere.* pro, & prorupit in fletum. Cerne diuinæ gratiæ repentinũ impetum prorumpentẽ in fletum. De his Petri negationibus dicetur tandem ſuper Ioannem, qui vltimò ſcripſit. Circa reliqua verò ſupradicta vide expoſita Matthæi vigeſimoſexto.

CAPVT XV.

E*T confeſtim mane conſilium facientes ſummi ſacerdotes cũ ſenioribus & Scribis & vniuerſo concilio.* Deſcripſerat Marcus Ieſum damnatum à ſacerdotibus & ſenioribus (reus eſt mortis) ſubiectum fuiſſe nocte illa ſputis, colaphis & illuſionibus: & tacito regreſſu Scribarum & ſeniorum ad propria, deſcribit modò alterum conſilium celebratum manè confeſtim: vt excluſa omni negligentia & pigritia feſtinos intelligamus concurriſſe ad conſilium prima diei hora. neceſsitas autem huius conſilij declarata eſt Matth. 27. *Vincientes Ieſum.* Prius ligatus fuerat à miniſtris, quũ comprehenſus fuit in horto: ſed hinc habetur, quòd in domo ſummi ſacerdotis ſolutus fuerat. & propterea

nunc iterum ligauerunt eum: vt publicè duceretur vinctus ad præſidem in ſignum quòd erat damnatus ad mortem. *Duxerũt.* non miſerunt: quia ſacerdotes, Scribæ & ſeniores ibant ſimul, tanquam authorizantes factum, ne plebei auderent attẽtare aliquid pro libertate Ieſu. Et ad hoc etiam elegerunt primam diei horam: in qua populus adhuc non eſt congregatus. *Et tradiderunt Pilato.* habenti poteſtatem inferendi mortem. *Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex Iudæorum?* Hinc apparet quòd ſacerdotes & reliqui tradiderunt Pilato Ieſum tanquam reum læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi titulum regium. *At ille reſpondens ait illi, Tu dicis. Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis.* Tacet Marcus multa geſta, quæ alij explicant euangeliſtæ. *Pilatus autem rurſus interogauit eum, dicens, Non reſpondes quicquam? vide in quantis te accuſant.* pro, quanta aduerſum te teſtificantur. *Ieſus autem amplius nihil reſpondit: ita vt miraretur Pilatus. Per diem autem feſtum ſolebat dimittere illis vnum ex vinctis quemcunque petiſſent. Erat autem qui dicebatur Barrabas, qui cum ſeditioſis erat vinctus: qui in ſeditione fecerat.* pro, fecerant, *homicidium.* Significatur enim ꝙ ſeditioſi fecerãt homicidiũ. *Et quũ aſcendiſſet.* pro, acclamaſſet, *turba, cœpit rogare.* pro, petere. Et eſt locutio incompleta. ſubaudiendum eſt, enim, vt faceret. & tunc ſubiungendũ. *Sicut ſemper faciebat illis.* Eſt enim ſenſus, ꝙ turba incœpit petere à Pilato vt ſeruaret conſuetudinẽ donãdi ſibi vnum vinctum quem maluiſſent. *Pilatus autem reſpondit eis, & dixit, vultis dimittã vobis regem Iudæorũ? Sciebat enim quòd per inuidiã tradidiſſent eum ſummi ſacerdotes. Põtifices autẽ concitauerũt turbã vt magis.* pro, potiùs *Barrabã dimitteret eis. Pilatus autem iterum reſpondens ait illis. Quid ergo vultis faciã regi Iudæorum.* pro, quẽ dicitis regem Iudæorum? Et ſubaudiendum eſt pronomen, ei, vt congrua ſit conſtructio. *At illi iterum clamauerunt, Crucifige eum, Pilatus verò dicebat illis, Quid enim mali fecit?* Pilatus Ethnicus horrens crucifigere hominẽ ſine culpa, quærit maleficiũ, ſciens nullum eſſe: vt vel ſic retrahat Iudæos à tanto ſcelere. *At illi magis clamabant, crucifige eũ. Pilatus autẽ volens populo ſatisfacere, dimiſit illis Barrabam & tradidit Ieſum flagellis cæſum, vt crucifigeretur. Milites autem duxerunt eum in atrium pretorij.* pro, quod eſt prętoriũ. Ipſum enim atrium ſignificatur eſſe prætorium: hoc eſt locũ vbi cognoſcebãtur cauſæ, & ferebantur ſententiæ in domo Pilati. *Et conuocant totam cohortem: & induunt eum purpura, & imponũt.* pro, circumponunt, *ei plectentes ſpineam coronam: & cœperunt ſalutare eum, aue rex Iudæorum*

dæorum. Et percutiebant caput eius arundine: & conſpuebant eum: & ponentes genua adorabant eum. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum veſtimentis ſuis: & educunt illum vt crucifigerent eum. Et angariauerunt prætereuntem quẽdam Simonem Cyreneum de villa, patrem Alexandri &. Superfluit, &, *Rufi, vt tolleret crucem eius.* Ratio coactionis huius Simonis & illuſionis Ieſu, dicta eſt Matthæi vigeſimoſeptimo. *Et perducunt illum in Golgotha locum: quod eſt interpretatum caluariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.* Clarè Marcus explicat fuiſſe vinum, quod apud Matthæum dubium eſt. Et ibi mixtum felle, à Marco autem myrrhatum dicitur: vt vel vtranque mixtionem fuiſſe, vel tantummodò myrrhatum: ſed ratione amaritudinis à Matthæo appellatum mixtum cum felle intelligamus: vt omnis crudelitas in Ieſum exerceretur. *Et non accepit.* Vt etiam ſic impleretur quod dixerat, ſe non bibiturum vinum donec reſurgeret à mortuis. *Et crucifigentes eum.* pro, & quum crucifixiſſent eum, *diuiſerunt.* pro, diuidunt, *veſtimenta eius: mittentes ſortem ſuper eis, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia & crucifixerunt eum.* Credimus errore ſcriptorum mutatum ſextam in tertiam propter characterum ſimilitudinem deſignantium trinarium & ſenarium. Conſtat enim ex euangelio Ioannis Ieſum crucifixum hora ſexta. *Ht erat titulus cauſæ eius inſcriptus.* Non fuit hoc ſpeciale in Chriſto: ſed laudabilis mos erat: vt cauſa cuiuſque crucifixi apponeretur ſuper crucem eius. *Rex Iudæorum.* Hinc clarè apparet mundo Pilatum damnaſſe Ieſum tanquam reum læſæ maieſtatis, quia regem ſe Iudæorum (hoc eſt meſsiam) profeſſus eſt. *Et cum eo crucifigunt duos latrones: vnum à dextris, & alium à ſiniſtris eius. & impleta eſt ſcriptura, quæ dicit.* Eſaiæ quinquageſimotertio. *& cum iniquis reputatus eſt. Et prætereuntes blaſphemabant eum, mouentes capita ſua, & dicentes, Vah qui deſtruis templum dei, & in tribus diebus reædificas: ſaluum fac teipſum, deſcendens de cruce. Similiter & ſummi ſacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant, Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere. Chriſtus rex Iſrael deſcendat nunc de cruce, vt videamus & credamus. & qui cum eo crucifixi erant, conuitiabantur ei. Et facta hora ſexta, tenebræ factæ ſunt.* Quando crucifixerunt eum, incipiebat hora ſexta: cõpleta autem ſexta hora factæ ſunt tenebræ. *Per.* pro, ſuper, *totam terram vſque in horam nonam. & hora nona exclamauit Ieſus voce magna, dicens, elohi, elohi.* Si textus tam apud Græcos quàm Latinos

non eſt corruptus, Marcus vſus dicitur dictione Chaldæa, elohi, hoc eſt, deus meus, ab eloha, quod eſt deus. Matthæus autem dictione Hebræa eli: ab el: quod eſt deus. *Lamah hazabthani: quod eſt interpretatum, Deus meus, deus meus, vt quid*. pro, ad quid, *me dereliquiſti*. Vox iſta querula, vox eſt Ieſu veri hominis ſecundum partem inferiorem (hoc eſt corpus, & animũ prout ad creatas res refertur) valde patientis, vſqueadeò quòd nihil conſolationis interius recipiebat ex parte ſuperiori. ita ꝙ derelictus erat nõ ſolùm exterius, in vituperiis, in ignominiis, in afflictionibus clauorum & reliquis, ſed etiam intus. Et ad hoc declarandũ vocem hãc querulam magno clamore expreſsit: ne putaremus animum eius tanquam ſtoicum quodammodo nõ ſentire aut non ponderare ea, quę patiebatur, vel interna conſolatione refici ſecundũ gratiã, quæ poſtea apparuit in Apoſtolis & Martyribus. Et dicit ad quid, nõ quòd Ieſus ignoraret ad quid: ſed quia nec ſenſus, nec rationis inferioris erat noſſe ad quid ſecundũ diuinæ ſapientiæ ordinem derelictio hæc ordinabatur. *Et quidam de circunſtantibus*, pro, aſtantibus. *audientes dicebant, Ecce Eliam vocat*. Et ſignificantur Gentiles linguæ Hebrææ ignari putantes vocari Heliam. *Currẽs autem vnus & implens ſpongiam aceto, circũponénſque calamo, potũ dabat ei: dicens, Sinite videamus ſi veniat Helias ad deponendũ eũ. Ieſus autẽ emiſſa voce magna expirauit. Et velũ templi ſciſſum eſt in duo, à ſummo vſque deorſum. Videns autem Centurio, qui ex aduerſo ſtabat, quia ſic clamans*. pro, quum ſic clamaſſet, *expiraſſet*. Intellexit Cẽturio miraculoſam expirationẽ, ex eo ꝙ iuncta fuit clamoſæ voci ipſius Ieſu. *Ait, verè hic homo filius dei erat*. Hinc apparet nõ ignoraſſe Gentiles milites Pilati, quæ dicebantur de Ieſu: ſcilicet ꝙ erat Meſsias, qui cognominabatur à Iudæis filius dei. Vnde & Caiphas etiã adiurauit Ieſum, ſi eſſet Chriſtus filius dei benedicti. Et Nathanael primò veniẽs ad Ieſum dixerat, tu es filius dei. Singularẽ enim quandã excellẽtiam Meſsiæ per hoc intelligebant, nõ penetrãtes adhuc ſcripturã, ꝙ Meſsias erat naturalis filius dei. *Erant autem & mulieres de longè aſpicientes: inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris*. pro, parui. Fortè cognomen erat Iacobi: ita ꝙ vocabatur Iacobus paruus, & dicitur ad differentiam Iacobi filij Zebedæi. *Et Ioſeph*. pro, Ioſe. *mater, & Salome* . nomẽ eſt mulieris vxoris Zebedęi. *Et quũ eſſet*, deeſt relatiuum, quę, pluralis numeri. Ita ꝙ legẽdum eſt. *Quæ & quum eſſet in Galilea ſequebantur eum, & miniſtrabant ei: & aliæ multæ, quæ ſimul cum ea aſcenderant Hieroſolymam*

lymam. Ita quòd deſcribuntur mulieres iſtæ ab officio ſequelæ, etiã quum Ieſus diſcurreret prædicando per Galilæam. *Et quum iam ſero eſſet factum.* pro, & quum iam ſerum fieret, *quia erat paraſceue, quæ eſt ante ſabbatum. venit Ioſeph ab Arimathia nobilis decurio.* pro, honeſtus Conſul, ſeu ſenator. Deſcribitur tum à moribus, honeſtus: tum à gradu ſeu officio, Conſul ſeu Senator. Qualis eſſet magiſtratus Conſulis aut Senatoris tũc temporis ibidem, nõ eſt perſpicuum. nomen ſiquidem ipſum ſonat magiſtratum. *Qui & ipſe erat expectans regnũ dei. Et audacter.* pro, & ſumpta audacia. Timuerat enim quãdiu Ieſus captus, & ſub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit, loqui pro Ieſu: ſed cognita morte eius. ſumpſit audaciã ad officiũ ſepulturæ: putans hoc pietatis officiũ erga mortuum non ſibi imputandum à pontificibus, ſacerdotibus, &c. *Introiuit ad Pilatum, & petijt corpus Ieſu. Pilatus autẽ mirabatur ſi iam obiſſet.* Ad certificandum Ieſu mortem vtilis fuit admiratio Pilati. *Et accerſito Centurione interrogauit eum ſi iam.* pro, dudum, *mortuus eſſet. Et quum cognouiſſet à Cẽturione, donauit corpus Ioſeph.* Et per hoc occaſiones abſtulit perſecutoribus Ieſu, ignominioſe tractandi corpus eius mortuum. *Ioſeph autem mercatus ſyndonem* vt nouis linteaminibus ac ſudariis inuolueret corpus Ieſu. Vide Matthęi vigeſimoſeptimo reliqua expoſita. *Et deponẽs eum, inuoluit ſyndone: & poſuit eum in monumento, quod erat exciſum de petra: & aduoluit lapidem ad oſtiũ monumenti. Maria autem Magdalene, & Maria Ioſeph.* pro, Ioſe, aſpiciebãt vbi poneretur.

CAPVT XVI.

ET quum tranſiſſet ſabbatum. hoc eſt, poſt occaſum ſolis ſabbati. *Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata.* Tres iſtæ mulieres poſt ſolis occaſum ſabbati emerunt aromata, quia durante ſabbato illicitũ erat emere. Et hinc apparet, quòd mulieres iſtæ quanuis viderint locum monumenti, in quo Ioſeph & Nicodemus cũ ſuis miniſtris ponebant corpus Ieſu, non tamen viderunt, quòd vnxerint corpus Ieſu aromatibus: quia ſi vidiſſent hoc, nõ poſtea ſolicitæ fuiſſent, vt emerent aromata ad vngendum corpus Ieſu. verecundia ſiquidem muliebri & optimo more aſſuetæ, procul eſſe à conſortio virorum non auſæ ſunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Ieſu, Ioſeph & Nicodemus cum ſuis miniſtris, & tanto minus potuerunt hoc videre, quanto vnctio facta forte fuit intus in monumento, quod erat velut quædam domuncula, intra quam erat ſepulchrum. *Vt venientes*, non tunc,

ſed ſequenti manè.*Vngerent Ieſum.Et valde manè vna ſabbatorum.* hoc eſt die illa,quæ relata ad dies qui ſemper ſunt ſabbata, appellatur vna. vt enim diffuſiùs declarauimus Matthæi vltimo, deſcribitur certus dies qui nunc vocatur dies dominicus. *Veniunt ad monumentum orto iam ſole.* Auroræ hora deſcribitur ab orto ſole:quia reuera incipit oriri nobis ſol per ſplendorem auroræ. *Et dicebant adinuicem, Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?* Hinc habetur latuiſſe mulieres iſtas quòd monumentum ſigillatum fuiſſet, & quòd cuſtodes fuiſſent appoſiti. Si enim hæc ſciuiſſent, non dixiſſent adinuicem. Quis reuoluet nobis lapidem, ſolius fœmineæ imbecillitatis rationem habentes: immo nec cogitaſſent venire ad monumentum.

¶ Hinc quoque haberetur quòd ante illam horam auroræ, nulla earum venerat ad monumentum.Si enim veſpere præcedenti aut nocte ad monumentum priùs veniſſent,ſciuiſſent manè quòd erant ibi cuſtodes, quòd ſepulchrum erat ſigillatum: & non rediſſent. *Et reſpicientes viderunt.* pro, vident, *reuolutum lapidem.* proculdubio ab angelo. *Erat enim magnus valde. & introeuntes.* ad mandatum angeli, quem Marcus tacet. *In monumentum, viderunt iuuenem.* pro, adoleſcentulum, *ſedentem in dextris.* Iſte angelus aut non eſt ille, qui apud Matthæum ſedebat ſuper reuolutum lapidem:aut ſi eſt illemet,poſt quàm euanuit ab oculis mulierum (cedens eis vt introirent liberè in monumentum)iterum apparuit eis intus in monumēto ſedens à dextris ſepulcri: hoc eſt in illa parte verſus quàm dextra pars corporis Ieſu iacuerat, vel in dextris ipſarum mulierū. *Coopertum.* pro, amictum. Deſcribitur enim indutus. *Stola candida.* veſte longa vſque ad pedes. *Et obſtupuerunt.* Tum ob angeli præſentiam. tum ob abſentiam corporis Ieſu. tum ex perſeuerante timore qui priùs eas inuaſerat. *Qui dixit illis, Nolite expaueſcere. Ieſum quæritis Nazarenum crucifixum: ſurrexit: non eſt hic: ecce locus vbi poſuerunt eum.* Eadem dicit quæ dixerat angelus ſedens ſuper reuolutum lapidem:vt duplicato teſtimonio & reſipiſcant à timore,& credant Ieſum ſurrexiſſe. *Sedite, dicite diſcipulis eius & Petro.* Negauerat Petrus Ieſum. & propterea angelus neminen nominat niſi Petrum: tum vt magnam dei erga peccatores gratiam commendet: tum vt Petrus audita ex ore mulierum angelica voce animæquior fiat. *Quia præcedet vos in Galilæam. ibi eum videbitis ſicut dixit vobis. At illæ exeuntes fugerunt de monumento. Inuaſerat.* pro, habebat, *enim.*

Significa

Significatur perſeuerãtia tremoris & ſtuporis. *Eas tremor & pauor.*pro,ſtupor.*Et nemini quicquam dixerunt.timebant enim.* Silentes deſcribuntur rediſſe domum, nulli in via audentes dicere quod viderant aut audierant. *Surgens autem Ieſus.* Aduerte hîc prudens lector Hieronymum habere dubium hoc capitulum.In epiſtola ſiquidem ad Hedibiam ſuper duodecim quæſtionibus, ſoluendo quæſtionem tertiam recitatis his verbis(ſurgẽs autem Ieſus prima ſabbati,apparuit Mariæ Magdalenę,&c)ſubiungit hæc verba,Aut enim non recipimus Marci teſtimonium, quod in raris fertur euangeliis:omnibus Græcis libris penè hoc capitulũ in fine non habentibus.præſertim cum diuerſa atque contraria euangeliſtis cæteris narrare videatur. Hæc ille.¶ Rurſus in ſecũdo dialogo contra Pelagianos ait idem Hieronymus: In quibuſdam exemplaribus,& maximè in Græcis codicibus iuxta Marcum in fine eius euangelij ſcribitur,Poſteà quum accubuiſſent vndecim,apparuit eis Ieſus:& exprobrauit incredulitatem & duritiam cordis eorũ, quia iis qui viderant ipſum reſurgentẽ,non crediderũt.Et illi ſatis faciebãt,dicentes,Seculũ iſtud iniquitatis,incredulitatis ſubſtantia eſt:quæ non ſinit per immundos ſpiritus verã dei apprehendi virtutem:idcirco iam nunc reuela iuſtitiam tuam.Hæc ibi.¶ Quæ ideo attulerim,vt intelligamus quàm variè habeatur capitulũ hoc. Et reuera nonnulla ſunt in hoc capitulo,quæ in nullo alio euãgeliſta habentur:nihil tamen ego video contrarium manifeſtè aliis euangeliſtis. Nec quiſquam mentis compos aſſerere,aut credere poteſt, hoc vltimum quod habetur apud Marcum capitulũ totum adiectitium eſſe,niſi aliud quo caremus perditum fuerit:quia ſequeretur euãgeliũ Marci terminari in ſepultura Chriſti, ita quòd nihil penitus de reſurrectione Ieſu Marcus ſcripſerit. Quod non ſolùm ſtultum,ſed perfidũ eſt cogitare:nam tota fides euangelij ex reſurrectione Chriſti pẽdet:dicente Paulo,Si Chriſtus non reſurrexit,inanis eſt fides noſtra,inanis eſt prædicatio noſtra. Crediderim ego ſuſpectũ apud multos Græcos habitũ hoc capitulum, propter admixtionem à neſcio quibus illorum verborum, quæ Hieronymus retulit in dialogo:& etiã propter promiſsionem, ſubiũctam.Signa autẽ eos qui crediderint,hæc ſequentur:in nomine meo dæmonia eiicient,&c.Quicquid autem ſit de veritate,ſuſpitionum,tamen iſtarũ effectus eſt, quòd hæc ſcripta non ſunt ſolidæ authoritatis ad firmandã fidẽ ſicut ſunt reliqua Marci indubitata.*Manè.*A putãtibus Ieſum ſurrexiſſe media nocte,

refertur mane non ad participium ſurgens,ſed ad verbum appa ruit.Sed præter hoc,ꝙ conſtructio hæc duriuſcula eſt,tollit certi tudinem primæ apparitionis:nam ſecundum hanc conſtructionem ſenſus eſt,ꝙ mane prima ſabbati apparuit primò Magdalenæ:per quod nõ excluditur quin priùs antequã eſſet manè apparuerit alteri:& ſic tollitur certitudo primæ apparitionis. Amplectenda eſt igitur ſuauis conſtructio literæ:referẽdo manè ad participiũ ſurgens:ita quòd hinc habeamus horã reſurrectionis Chriſti fuiſſe in aurora. Et valde cõgruè dies æternitatis glorioſorum corporum incipit cũ aurora.reſurrectio enim Chriſti eſt initiũ vniuerſalis reſurrectionis omniũ corporũ,ſicut aurora eſt initium diei. *Prima ſabbati.* Quam ſuperius appellauit vnã ſabbatorum,modò appellat primam ſabbati:eo ꝙ dies dominicus, dies prima eſt relata ad ſabbatũ,quæ ſeptima dies eſt.in ordine ſiquidẽ ad ſeptimã lex Moyſi numerabat dies. *Apparuit primò Mariæ Magdalenæ.* Hæc apparitio eſt quæ ſcribitur à Ioanne, quum in ſpecie hortulani apparuit. *De qua eiecerat ſeptem dæmonia.* Magna dei gratia erga peccatores ſignificatur:quòd primò voluit peccatrici,& tali peccatrici (ſcilicet quæ fuerat ſubiecta omnibus peccatis,ſignificatis per ſeptem dæmonia) apparere. *Illa vadens nunciauit iis, qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus.* Iſta annunciatio ſcripta quoq; eſt à Ioanne. *Et illi audientes quia viueret & viſus eſſet ab ea,non crediderunt.* Hoc ſcriptũ eſt à Luca, dicente:adhuc autem illis non credentibus. *Poſt hæc autẽ duobus ex eis ambulantibus oſtenſus eſt in alia effigie*,pro,forma, *euntibus in villam.* Hæc apparitio ſcripta eſt à Luca,narrante diſcipulos euntes in caſtellum nomine Emaus. *Et illi euntes nunciauerunt cæteris: nec illis crediderunt.* Hoc quoque ex dictis verbis apud Lucã apparet. *Nouiſſimè autem.* pro poſtea.Non ſignificatur vltima apparitio in vero textu,ſed poſterior. *Recumbentibus illis vndecim apparuit:& exprobrauit incredulitatem illorum & duritiã cordis: quia iis qui viderant eum reſurrexiſſe.* pro, reſuſcitatum, *non crediderunt.* Collatis ſimul iis quæ referuntur in hac apparitione, apparet ꝙ iſta apparitio eſt quæ fuit die octauo quando erat Thomas cum eis.nam expreſsè hîc dicitur,quòd erant vndecim:& quod vndecim incredulitas & duritia cordis ad credendum iis qui viderãt ipſum reſuſcitatum increpata eſt:tũc enim increpatus fuit Thomas,ne ſis incredulus:& rurſus.quia vidiſti me credidiſti. Et vel ipſa increpatio Thomæ,quia tacita fuit increpatio aliorũ, appellatur à Marco increpatio eorum,vel occaſione ſumpta ex increpatione

patione Thomæ,explicitè increpauit alios:reuocãdo ad memoriam incredulitatem & duritiam cordis ad credendum tum mulieribus,quæ eũ viderant,tum diſcipulis redeuntibus ab Emaus, tum Petro qui etiam viderat Ieſum:vt clarè Lucas explicat.nam poſt hæc omnia Lucas dicit,adhuc illis non credentibus.Et intellige increpatos eos communiter.Ioannes enim exẽptus videtur ab huiuſmodi incredulitate:quia quum vidit linteamina poſita credidit.Petrus quoq; nõ fuit incredulus diſcipulis,ſed fortè mulieribus.Actus autem recumbendi,à ſolo Marco deſcribitur.nec hoc eſt mirum:quum pluries quod vnus euangeliſta tacet,alius ſuppleat. *Et dixit eis.* Verba illa,quæ refert Hieronymus in dialogo,tanquam manifeſtè adiecta ab aliis,habentur. *Euntes.* Deſcribitur mandatum ad prædicandum in vniuerſo mũdo : quod ab aliis quoque euangeliſtis deſcribitur. *In mundum vniuerſum.* Finitum per hoc oſtẽdit tempus prioris mãdati.in viã gentiũ ne abieritis,& in ciuitates Samaritanorum,&c.Sed aduerte ꝙ illis dicit,eũtes in mundũ vniuerſum,quibus apud Matthæum dixit: Ecce ego vobiſcum ſum vſq; ad cõſummationẽ ſeculi.non enim Apoſtolis & illis diſcipulis ibi præſentibus præcepit vniuerſum peragrare mundum per ſeipſos:ſed præceptũ factũ ad illos,intelligitur factũ ipſis & ſucceſſoribus eorũ:ita quòd ipſi inchoarent, & ſucceſſores perficerent. *Prædicate euangelium omni creaturæ.* omni nationi,omni hominum conditioni,ſtatui, nullam exceptionem faciendo.Et omnem hominũ nationem,conditionem, ſtatum ſexum,&c.appellat creaturam,ad explicandum quare eſt illis prædicandum:ratione ſcilicet illius quòd habent à creatore, & non ratione peccatorum quæ appoſuerunt ipſi. Ac ſi apertius dixiſſet:prædicate euangeliũ omnis conditionis,ſexus,ſtatus,nationis,&c.hominibus:non ſpectantes ad eorum peccata & merita:ſed ad conditiones creatas in illis,ſed ad opus dei in illis. *Qui crediderit.*Ecce fides neceſſaria. *Et baptizatus fuerit.* Ecce ſacramentum fidei neceſſarium. *Saluus erit.* Ecce præmium æternæ ſalutis.*Qui verò non crediderit condemnabitur.*Ne putares cõſilium non præceptum,& præmium acquieſcẽtibus nõ pœnã renuentibus:adiungitur,ꝙ qui non crediderit cõdemnabitur. Non dicit iudicabitur(quia qui nõ credit,iam iudicatus eſt)ſed dãnabitur, in æternã ibi dãnationẽ. *Signa autem eos qui crediderint hæc ſequentur.In nomine meo dæmonia eycient,linguis loquentur nouis,ſerpentes tollent:& ſi mortiferum quid biberint,non eis nocebit:ſuper ægros manus imponent,& bene habebunt.* Suſpecta apparet hæc clauſula ſignorum

gnorum:eo quòd ſecundum euangelicam doctrinam ſigna hæc non ſunt fidei,ſed magnitudinis fidei,ſed donorũ fidei:vt patet in pluribus locis euãgelij:textus autem iſte ſignificat ſigna hæc conſequi fidem ſufficientem ad ſalutem.nã eiſdẽ præciſe vtitur verbis dicendo,qui crediderit & baptizatus fuerit:& dicendo,ſigna autẽ eos qui crediderint,hæc ſequẽtur.Hæc tamen apparentia non ſolidum habet fundamentũ:quoniã Ioan.14.ſimilis ſententia habetur,Qui credit in me,opera quæ ego facio,ipſe faciet: & maiora horũ faciet,quia ego ad patrẽ vado.Intelliguntur igitur promiſſa ſigna cõſequentia fidem,quantũ eſt ex parte virtutis fidei:ſequẽtia quãdo & vbi opus fuerit.Cũ cuius veritate promiſsionis ſtat,ꝙ ex parte habẽtis fidem defectus accidat,ſeu impedimẽtum præſtetur:ita ꝙ fides ipſa nõ deeſt ſignis,ſed homo deeſt,fidei ad efficaciam ſignorũ. *Et dominus quidem Ieſus.* Superfluit. Ieſus. *Poſtquam locutus eſt eis.* Non dicit ſtatim(non enim ſignificatur ꝙ ſtatim poſt hæc verba aſcẽdit in cœlũ)ſed tantummodò ꝙ poſt hæc verba aſcendit in cœlũ,non explicando quãto tempore poſt. *Aſſumptus eſt.* non alieno adminiculo, ſed propria virtute. *In cœlum & ſedet.* pro,ſedit, *à dextris dei*, Non ſignificatur poſitio corporis:quoniã Ieſus in cœlo ſtat,non ſedet.ſtare enim eſt naturalis ſitus hominis perfectus.ſedere autem imbecillitatis eſt. Et propterea ſicut per dexteram dei metaphoricè ſignificantur optima quæque bona ita per ſeſsionẽ ſignificatur quietè poſsidere,quietè regnare:& perinde dictũ eſt,ſedit à dextris,acſi dictũ fuiſſet,& quietè poſſedit optima quæque bona dei, poſſeſſurus in ſecũdo aduẽtu etiam reliqua minus bona.tũc enim accipiet poſſeſsionẽ iſtorũ inferiorum. *Illi autem profecti prædicauerũt vbique.* nõ affirmatione omniũ locorũ,ſed negatione certorum locorum.Non enim tempore,quo ſcripſit Marcus, prædicatum fuit euãgelium in ſingulis locis mũdi:quũ poſtea multæ gentes quibus prædicatũ non fuerat,inuentæ ſint:ita ꝙ noſtra etiã ætate inueniũtur.Sed diſcipuli Ieſu non arctauerunt prædicationes ſuas ad hæc vel illa loca:ſed prout facultas affuit,extẽderũt prædicationes ſuas ad omnes mundi partes. *Domino cooperãte.* internis inſpirationibus trahendo auditores. *Et ſermonem confirmante, ſequentibus ſignis.* pro,per ſubſequẽtia ſigna.Hæc enim tria(ſ.prædicatio apoſtolica , & interna inſpiratio diuina , & miracula ad confirmationẽ euãgelij)conuerterunt mundũ ad fidẽ Ieſu Chriſti.cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum.Amen.Caietæ die 2.Decembris.1527. Cõmentariorum in euangeliũ Marci, finis.

VITA

VITA SANCTI LVCAE, per diuum Hieronymum in libro de ſcriptoribus illuſtribus.

***

LVCAS medicus Antiochenſis (vt eius ſcripta indicāt) Græci ſermonis nō ignarus, ſectator Apoſtoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes, ſcripſit euangelium. De quo idem Paulus: Miſimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus eſt in euāgelio per omnes eccleſias. Et ad Coloſſen. Salutat vos Lucas Medicus chariſsimus. Et ad Timot. Lucas eſt mecum ſolus. ¶ Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo πράξεις ἀποστόλων prænotatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit: id eſt vſque ad quartum Neronis annum. Ex quo intelligimus in eadē vrbe librum eſſe compoſitum. ¶ Igitur περιόδους Pauli & Theclæ, & totam baptizati Leonis fabulam, inter apocryphas ſcripturas computamus. Quale enim eſt, vt indiuiduus comes Apoſtoli, inter cæteras eius res hoc ſolum ignorauerit? Sed & Tertullianus vicinus eorum temporū, refert presbyterū quendam in Aſia σπουδαστὴν Apoſtoli Pauli, conuictum apud Ioannem, quòd author eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe, & ob id excidiſſe. Quidam ſuſpicantur, quotieſcunque in epiſtolis ſuis Paulus dicit, iuxta euangelium meum, de Lucæ ſignificare volumine. Et Lucam non ſolùm ab Apoſtolo Paulo didiciſſe euangelium (qui cum domino in carne non fuerat) ſed à cæteris Apoſtolis. Quod ipſe quoque in principio ſui voluminis declarat, dicens. Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. Igitur euangelium ſicut audierat, ſcripſit: Acta vero Apoſtolorum, ſicut viderat cōpoſuit. Vixit octoginta & quatuor annos, vxorem non habens. Sepultus eſt Conſtantinopoli, ad quam vrbem viceſimo Conſtantij anno oſſa eius cum reliquiis Andreæ Apoſtoli tranſlata ſunt de Achaia.

DIVO HIERONYMO INSCRIPTA IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM PRAEFATIO.

* * *

LVCAS quum iam ſcripta eſſent euangelia, per Matthæum quidem in Iudæa, per Marcum autem in Italia, ſancto inſtigante ſpiritu in Achaiæ partibus hoc ſcripſit euangelium, ſignificans etiã ipſe in principio, ante ſuũ alia eſſe deſcripta. Cui extra ea quæ ordo euangelicę diſpoſitionis expoſcit, ea maximè neceſsitas laboris fuit: vt primũ Gręcis fidelibus omni prophetatione vẽturi in carnẽ Chriſti dei manifeſtata humanitate, ne Iudaicis fabulis attẽti in ſolo legis deſiderio tenerẽtur, vel ne hęreticis fabulis & ſtultis ſolicitationibus ſeducti exciderent à veritate, elaboraret. Dehinc vt in principio euangelij, Ioannis natiuitate præſumpta, cui euangelium ſcriberet, & in quo electus ſcriberet, indicaret: conteſtãs in ſe completa eſſe, quæ eſſent ab aliis inchoata. Cui ideo poſt baptiſmũ filij dei, à perfectione generationis in Chriſto impletæ, repetendæ à principio natiuitatis humanæ poteſtas permiſſa eſt, vt requirentibus demonſtraret, in quo apprehendens erat per Nathan filiũ Dauid (introitu recurrentis in deum generationis admiſſo) indiſſeparabilis dei: vt prædicans hominibus Chriſtum ſuum, perfecti hominis opus redire in ſe per filium faceret, qui per Dauid patrem venientibus iter præbebat in Chriſto.

COMMENTARII THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

* * *

Euangelium ſecundum Lucam.

COmpleto Marco, Lucas occurrit. In cuius euangelij titulo repetenda eſſent quæ dicta ſunt in titulo Matthæi.

Q*Voniam quidem.* pro, quandoquidem. coniunctio enim cauſalis eſt. Solus Lucas à præfatione incipit euangelium: in qua & cauſas ſcribendi & conditiones declarat, inchoans ab exẽplo multorum qui ſcripſerãt euangelia: & excludens per hoc temeritatem ſeu audaciam, ne ipſe primus videatur auſus ſcribere. *Multi.* In genere tangit diuerſos ſcriptores euãgelij. aiunt enim multa ſcripta fuiſſe euangelia: nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi, & aliorum. *Conati ſunt.* pro, aggreſsi ſunt, *Ordinare narrationem* in ordinem aliquem redigere res geſtas. *Quæ in nobis completæ ſunt.* pro, pleniſsimè ſcitæ ſunt, *rerum.* Hæ ſunt res geſtæ quarum narrationẽ ordinare alij aggreſsi ſunt: quæ ſcilicet nobis manifeſtiſsimæ ſunt. Et hoc propenſioris modeſtiæ fuit: vt non argueret ſcriptores alios manifeſtè, ſed aperiendo pleniſſimam notitiam earum rerum apud ſe eſſe inſinuans per hoc non plenè fuiſſe cognita ab aliis ſcriptoribus. Et in hoc tangitur vera ſcribendi cauſa, nam quòd alij ſcripſerint, occaſio potius fuit. *Sicut tradiderunt nobis.* Originem pleniſsimæ ſcientiæ declarat traditionem apoſtolicam. Vnde clarè apparet Lucam ſcripſiſſe ex auditu ab Apoſtolis, & non ex diuina reuelatione

ſibi

ſibi immediatè facta: diuina tamen gratia dirigente & ſeruante ne in aliquo erraret. *Qui ab initio.* Vnde habetur quòd non à Paulo,ſed à diſcipulis Ieſu,qui ab initio fuerunt cum Ieſu,ſe didiciſſe Lucas dicit hæc quæ ſcripſit. Paulus enim nunquam fuit cum Ieſu diſcurrente & prædicante. Et intellige ab initio, quo Ieſus cœpit docere: iuxta verbum Petri Act.1.oportet ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos dominus Ieſus,incipiẽs à baptiſmate Ioãnis. *Ipſi viderunt.* A teſtibus de viſu didicit. *Et miniſtri fuerunt ſermonis.* pro,verbi.non ſolùm viderunt, ſed etiam fuerunt miniſtri verbi. Quod dupliciter exponitur. Vel ꝙ fuerunt miniſtri verbi incarnati, ꝙ verificatur quia Ieſus vtebatur diſcipulis vt miniſtris ad prædicandum. Vel quòd fuerunt inſtituti miniſtri verbi,id eſt ſermonis euangelici: ita quòd deſcribuntur non ſolùm à viſu rerum,ſed ab officio miniſtrandi euãgelij. Et hoc ad commendandam authoritatem eorum,à quibus didicit.omnis enim ratio habet,vt fides adhibeatur iis qui non ſolùm viderũt, ſed iniunctum eſt officium teſtificandi aliis quæ viderũt. hic eſt ſenſus literalis. *Viſum eſt & mihi aſſecuto.* pro,aſſectato, *omnia.* Nõ deſcribit Lucas ſe cõſecutum omnia, ſed ſtudioſum fuiſſe ad ſciendum omnia. Et hanc ſuam ſtudioſitatem deſcribit à ſimilitudine eius,qui ſectatur aliquem velut comes indiuiduus. Acſi dixiſſet:mihi qui in ſtudio poſt omnia. Et hoc etiã ad modeſtiã Lucæ pertinet, vt nõ ſe conſecutum,ſed aſſectatum omnia ſcribat. Et dixit, hoc ne putares eũ neglexiſſe aliqua. Et fac punctũ poſt dictionem omnia. *A principio.* pro,à ſummo, *diligenter.* pro exactè. Tres cõditiones ſcribendi euangelij promittit. Prima eſt à ſummo, incepit enim euangelium ab annunciatione Ioannis Baptiſtæ, quæ fuit velut ſummum initium materiæ euãgelicæ. Secũda eſt exactè, ſcribit enim ita vt exigit euangelica hiſtoria, & non pro arbitrio. Tertia eſt. *Ex ordine.* ordinatè enim intendit tradere euangelium *Tibi ſcribere.* ad firmum & perpetuum teſtimonium. *Optime.* pro,præſtantiſsime.moribus ac fide. *Theophile.* nomen proprium eſt. *Vt cognoſcas.* pro,agnoſcas, Iam enim nouerat hęc Theophilus,ſed legens euangelium Lucæ agnoſcebat quæ prius nouerat: ſicut videndo faciem hominis,olim notum agnoſcimus. *Eorum verborum de quibus eruditus es.* pro,inſtitutus es.vocali inſtructione. *Veritatem.* pro,certitudinem. Hinc apparet quòd multitudo euangeliorum incertitudinem generabat rerum verarum.propterea enim Lucas cauſam finalem ſcribendi à

di à ſe euangelij, aſsignat certitudinem rerum euangelicarum.

CAPVT I.

F*Vit in diebus Herodis regis Iudææ.* Inter Herodes ſolus iſte fuit rex Iudææ, & propterea non oportuit Lucá aliter ipſum deſcribere, & eſt illemet Herodes Idumæus, cuius meminit Matthæus in aduẽtu Magorum. *Sacerdos quidem nomine Zacharias de vice Abia.* Hinc apparet ꝙ ex ſtirpe Aaron deſcenderat Zacharias. nam 1. Paralip. 24. Abias numeratur inter filios Aaron. *Et* dicitur de vice Abia, quia (vt ibidem patet). Dauid rex diſtinxit filios Aaron ſortibus, ad miniſtrandum per vices ſacerdotalia in templo domini: & octaua ſors contigit Abiæ. *Et vxor illius de filiabus Aaron.* Iuxta legis præceptũ vxorem habebat de pontificia ſtirpe. *Et nomen eius Eliſabet. Erant autem ambo iuſti ante deum,* vt ex iuſtis parentibus velut hæreditario iure Ioannes Baptiſta ſanctus naſceretur. *Incedentes in omnibus mandatis,* moralibus. *Et iuſtificationibus.* ceremonialibus. *Domini ſine querela.* pro, irreprehẽſibiles. Et hoc quò ad iudicialia: quibus ad proximos bene ordinamur. *Et non erat illis filius.* pro, proles. Significatur enim, ꝙ nec filius nec filia eſſet eis. *Eo quòd eſſet Eliſabet ſterilis.* Ne putares mortuos eſſe filios aut filias, reddit rationem ex ſterilitate vxoris: vt intelligamus eos nunquam habuiſſe prolem. *Et ambo proceſsiſſent in diebus ſuis.* Deſperationem & impoſsibilitatem habendi amplius prolem ſignificat ex ſenectute vtriuſque. *Factum eſt autem quum ſacerdotio fungeretur Zacharias.* Quæſtio eſt, an de ſimplici ſacerdotio an de ſummo ſacerdotio ſit ſermo. Contextus autem (vt patebit) aperit, quòd de ſacerdotio ſummi ſacerdotis, quo fungebatur in feſto expiationis decima die menſis ſeptimi, loquitur. *In ordine vicis ſuæ ante deum.* Per hoc apparet quòd Zacharias non erat ſummus ſacerdos quantum ad principatum. ſi enim princeps ſacerdotum fuiſſet, non dixiſſet Lucas, in ordine vicis ſuæ, ſed erat vnus ex 24. paribus. Dicitur enim 1. Paralip. 24. vbi diſtinguũtur 24. ſortes filiorum Aaron, quòd erant principes ſanctuarij & principes domus dei, tam de filiis Eleazar, quàm de filiis Ithamar: qui erant duo filij Aaron. quilibet enim horum in ordine vicis ſuæ poterat fungi officio ſummi ſacerdotis. Vnde Mar. 14. conuentus ſummorũ ſacerdotum ad principem ſacerdotũ deſcribitur. Princeps ſiquidẽ ſacerdotum cõſtituebatur à regibus: & mutabatur prout regi videbatur. Dauid enim cõſtituit principem ſacerdotũ Abiathar, qui deſcenderat ab Aaron per Ithamar vltimũ filium. Salomon autem

amouit

amouit eum,& inſtituit Sadoch: qui deſcenderat ab Aaron per Eleazar. Vnde apparet quòd etiam illo tempore nõ ſeruabatur ſtatutus ordo in lege Moyſi de ſucceſſore in ſummo ſacerdotio. *Secundum conſuetudinem ſacerdotij*. Hinc quoque apparet conſuetudine introductũ fuiſſe, vt quilibet horum poſſet fungi officio ſummi ſacerdotis in die expiationis. *Sorte exijt*. pro, ſortitus eſt. Explicatur cõſuetudo vt ſorte diffiniretur quis ſummi ſacerdotis officio fungeretur. An autẽ ſortes renouarentur tunc ſingulis annis, an ſemel per aliquot annos, puta 24. (vt videmus diſtribui magiſtratus in pluribus Italiæ ciuitatibus) non explicatur. *Vt incenſum*. Incenſum pro thymiamate incendendo ſumitur. Vbi prudens lector ſcito duplicem fuiſſe in veteri ſacerdotio vſum thymiamatis, alterũ quotidianum, immo bis ſingulis diebus: alterũ ſemel in anno die expiationis. Quotidianus vſus (vt patet Exo. 30.) vocatur adolere thymiama ſuper altare, quod in textu vocatur altare incenſi: & filiorum Aaron tantùm erat hoc officium. Vſus verò thymiamatis in die expiationis, vocatur in lege ponere incenſum ſeu thymiama: vt patet Leui. 16. Et ponebatur in ſanctoſanctorũ in thuribulo à ſolo ſummo ſacerdote, ad hoc vt nebula cõſurgens ex tali fumo operiret propitiatoriũ ad hoc vt ſummus ſacerdos nõ moreretur. Hæc enim omnia clarè habentur in illo textu, quæ idcirco retuli, vt prudens lector diſcernere poſsit, de quo vſu incenſi loquitur Lucas. *Poneret*. Non dicit adoleret. hoc enim verbũ manifeſtat ꝙ non de adolere ſed ponere thymiama, loquitur. *Ingreſſus in templum domini*. Si locũ tantùm incẽſi intẽderet explicare, ſat fuiſſet nominare templũ, ſed ex quo nominauit ingreſſum in templum, cauſam explicat ponendi incenſum: ne ſcilicet ſacerdos ingreſſus moriatur. Hæc enim cauſa in præallegato capitulo dicitur. Et dixit in templum non in partem vnam tantũ templi, ſed in templum abſolutè: vt inſinuaret ingreſſum in totũ templum, in quotidiano enim vſu ſacerdotes adolentes thymiama, non ingrediebantur in templum abſolutò, ſed in primam tantùm partem tẽpli: & ideo non imminebat eis timor moriẽdi. Sed in feſto expiationis ingrediebatur ſummus ſacerdos in templum abſolutè, ad expiandum totum templum ab iniquitatibus filiorũ Iſrael. Et propterea imminebat ei periculum mortis; vt pluries clarè dicitur in eodem capitulo. Et ad euitandum periculum mortis iuſſerat deus fieri nebulam ex thymiamate incenſo: vt dictum eſt. *Et omnis multitudo populi*. Hinc apparet quòd ſolennitas erat, ad quam concur-

rebat

rebat omnis multitudo populi. *Erat orans foris.* Videtur quòd ex induſtria euangeliſta explicauerit foris,ad monſtrãdum obſeruatam legem ibidem mandantem,nullus hominum ſit in tabernaculo quando põtifex ſanctuariũ ingreditur.niſi enim hoc intẽderet ſignificare, ſuperfluè videretur adiunctũ foris: quum cõſtaret multitudinem populi ſemper extra templum orare in atriis templi. *Hora incenſi.* Tantus apparatus deſcriptus ab euangeliſta circa hoc incenſum,manifeſtat quòd ſingulare illud incẽſum in feſto expiationis deſcribit,tanquam enim horã raram deſideratam ac promulgatam ad orandum deſcribit.& meritò: quia communis cauſa expiationis omnium iniquitatum totius populi agebatur. *Apparuit.* pro, viſus eſt,*autẽ.* Significatur enim non phantaſtica apparitio,ſed corporalis viſio. *Illi angelus domini,ſtans à dextris.* Corporali ergo ſpecie viſum eſſe angelũ,ſitus localis teſtatur.non enim ſedens,ſed ſtans,non à ſiniſtris, ſed à dextris. *Altaris incenſi.* Altare enim hoc,erat altare aureum, intus in medio inter cãdelabrum & panes propoſitionis: & eſt illud altare in quo ſacerdotes quotidie manè & veſperi adolebãt thymiama. *Et Zacharias turbatus eſt vidẽs:& timor irruit ſuper eũ.* Naturale eſt nobis timere & turbari in huiuſmodi tam raris viſionibus. *Ait autem ad illum angelus. Ne timeas Zacharia.* Confortat angelus Zachariam,fortè timẽtem mori ex viſione angeli. *Quoniam exaudita eſt.* Hinc firmatur Zachariam officio ſummi ſacerdotis tunc functum eſſe:quoniam ſummo ſacerdoti mandatũ eſt Exodi 30.preces effundere corã deo ſuper altare incẽſi. Clarè enim altare incenſi ad hæc duo deſcribitur factũ,ſcilicet & ad hoc vt adoleretur quotidie thymiama ſuper ipſum: & ad hoc,vt ſemel in anno ſummus ſacerdos precaretur deum ſuper cornua eius. Quocirca apparitio iſta fuit facta poſtquã Zacharias poſuerat iã incenſum & expiauerat ſanctũ ſanctorũ,& erat in oratione expiando altare incenſi,orantẽ enim mõſtrant verba angeli,dicentis exauditã eſſe deprecationẽ eius. *Deprecatio tua* de aduẽtu Meſsiæ.Quòd enim precaretur pro aduẽtu Meſſiæ, teſtatur cõcluſio verborum angeli. *Et vxor tua Elizabet.* Si pro prole habenda Zacharias fuiſſet prẽcatus, ſubiunxiſſet angelus quia vxor tua:ſed vbi ſubiunxit copulatiuã,monſtrat aliò tendiſſe preces Zachariç quàm ad partum vxoris.Incipit autem angelus explicare aduentum Meſsiæ in foribus eſſe,annunciando quòd filius eius erit præcurſor Meſsiæ. *Pariet tibi.* non alteri viro:cõcipiet ex te,nõ ex alio.& ſic pariet. *Tibi filium. Et vocabis*

nomen eius Ioannem. Specialis cura de nomine, monſtrat qualis futurus ſit filius ille. nomen enim Ioannes ſonat domini donū. ſeu domini miſericordia. *Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt.* Hoc non ſolùm impletum fuit tūc quum natus eſt Ioannes: ſed vſque hodie impletur anniuerſaria celebritate natiuitatis eius. ex hoc enim textu celebrat natiuitatē Ioannis Baptiſtæ eccleſia. *Erit enim magnus corā domino.* Reddit rationem nominis quare vocandus eſt Ioannes: quia erit magnus corā domino, & ſi non coram hominibus: hoc eſt in ſpiritualibus bonis erit magnus, etſi non in temporalibus. illa enim ſola eſt vera magnitudo corā domino: tēporalia enim hæc non ſunt partes magnitudinis apud dominū, ſed apud homines. *Et vinū & ſiceram nō bibet.* Dictio Hebraica eſt ſicera. ſignificās omnem potū aliū à vino valentē inebriare. *Et ſpiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſue.* Hinc clarè apparet Ioannem ſanctificatū in vētre matris: ita ꝙ nō ſolū fuit ab originali peccato mūdatus, ſed ſpiritu ſancto repletus ꝑ infuſam gratiā donorū ſpūs ſancti: vſq; adeo vt nulla pars animæ eius caruerit gratia ſpiritus ſancti. *Et multos filiorū Iſrael cōuertet ad dominū deū ipſorū.* Fructus prædicationis Ioānis, prædicitur conuerſio multorū filiorū Iſrael ad deum. *Et ipſe præcedet.* Ecce officium præcurſoris. *Ante illū.* Nō dicit ante Meſſiā, ſed ante illū: vt intelligamus angelum reſpōdere Zachariæ qui preces fuderat pro aduētu Meſsiæ, ante illū pro cuius aduētu precatus es. *In ſpiritu,* nō in perſona, non in anima ſeu naturali ſpiritu, ſed in ſpiritu gratiæ. *Et virtute.* pro, fortitudine, *Eliæ.* Prædicit angelus Ioannē præceſſurū Meſſiā in gratuito ſpiritu Eliæ, nō eodē, ſed ſimili. & ſimiliter in fortitudine Eliæ, non eadē ſed ſimili. Et fortitudo quidē Eliæ clara apparet tū in ſuſtinēdo perſecutiones, tū in aggrediendo ardua. qua nō minor apparuit in Ioāne; & in aggrediēdo ardua reprehenſionis officia: & in ſuſtinēdo vſq; ad mortē, etiā Herodiadis inſidias. Spiritus autē peculiaris Eliæ fuit, vt ſecundum ſpiritus ſancti motionē dirigeret greſſus ſuos: ita ꝙ videbatꝰ magis agi à ſpiritu ſancto ꝗ agere ſeipſum. Similis in Ioanne ſpiritus prędicitur. quoniam (vt ipſemet teſtatur) miſſus eſt à ſpiritu ſancto ad baptizandum populum, & ad cognoſcendū Ieſum facie corporea, & ad monſtrandum ipſum, Significatur enim per hæc ꝙ Ioannes præcedet Meſsiam, actus non à ſeipſo, ſed actus à ſpiritu ſancto, non ſegniter, ſed forti animo exequens officiū præceſsionis, ſicut Elias vtroque dono (fortitudinis & ſpiritus) polluit

luit. ¶ Et hæc dicimus referendo ad ſpiritum & fortitudinem in Elia præterito. Si autem intelligantur verba angeli de eodẽ Elia venturo ante glorioſum Ieſu aduentum, tunc ſenſus eſt ꝙ Ioannes præcedet Ieſum in hoc humili aduẽtu in promiſſo ſpiritu & promiſſa fortitudine Eliæ venturi ante glorioſum Ieſu aduentum. Et promiſſus in Elia ſpiritus, vt patet Malachiæ vltimo, eſt ad conuertendum corda patrum in filios & ecõuerſo: hoc eſt ad concordandum fideles veteris & noui teſtamenti in vnam vtriuſque veritatẽ, ne imparati inueniantur à iudice. Hîc idem ſpiritus apparuit in Ioãne: qui ad Ieſum (patrem noui teſtamenti) corda Iudæorũ præparauit, vt apparati ſuſciperẽt fidẽ Ieſu. Et quoniam angelus expreſsè ſubiungit officiũ hoc, ideo iſte amplectendus eſt ſenſus literalis. Et huic conſonat, ꝙ Ioannes dicitur Elias in ſpiritu. ¶ De fortitudine autem futura in Elia, nihil ſcio ſcriptum. Sed tamen conſtat quòd erit fortitudo ad aggrediendũ tam arduum officiũ: & ad ſuſtinendũ quæcunque imminentia propter hoc pericula, etiã mortis, quæ in Ioanne manifeſtè apparuit. *Vt conuertat corda patrum.* Declarat ad quid ſpiritus & fortitudo Eliæ in Ioannis præcurſione erunt: ſcilicet vt conuertat corda patrum: hoc eſt hominum veteris teſtamenti. *In filios.* hoc eſt homines noui teſtamenti. Et meritò illi vocãtur patres & iſti filij: quia nouum teſtamentũ genitum eſt ex veteri. Et declarat per hoc angelus non ſolùm officium Ioannis, ſed etiam ſimilitudinem ad officium Eliæ. de Elia enim ſcriptum eſt Malachiæ vltimo, quòd præcedet aduentum Meſsię ad iudicium vt conuertat corda patrũ in filios & econuerſo: ſed hîc tacetur ſecundum. *Et incredulos.* Non ſolùm ad conuertendum corda patrum proborum hominum veteris teſtamẽti ad fidem Ieſu Chriſti, ad gratiam noui teſtamenti, ſed etiam ad conuertendum incredulos Iudæos, incredulos reſpectu Ieſu. *Ad prudentiam iuſtorum.* per fidem Ieſu Chriſti. Qui enim apud Iudæos, increduli erant Ieſu Chriſto, indigebant vt reducerentur ad rectam rationem eorum qui iuſti erant: ſicut Ioanneſmet conuertebat diſcipulos ſuos incredulos ad rectam rationẽ ſequacium Ieſu, tum dum inuidia mouebantur, tum in carcere. *Parare.* pro, vt paret. Finis diſcribitur prioris operationis, ſcilicet conuerſionis: ad hoc enim conuertet & corda patrum & incredulos vt paret. *Domino plebem perfectam.* pro, apparatam. Non ſignificatur quòd Ioannes ſtudebit ad hoc, vt plebem reddat perfectam, ſed ad hoc vt reddat eã adornatam, apparatam ad ſuſcipiendũ Ie-

ſum,apparatam proculdubio pœnitentia peccatorum,& diſpoſitione ad credendum Ieſum eſſe verum filium dei. *Et dixit Zacharias ad angelum. vnde hoc ſciã.* pro,in quo hoc cognoſcam? Signum quærit certificans ipſum de filio ſibi promiſſo ex Elizabet,futuro præcurſore,&c. *Ego enim ſum ſenex:& vxor mea proceſſit in diebus ſuis.* Rationem reddit incredulitatis ſuæ. *Et reſpondens angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel.* Certificat Zachariam angelus ex authoritate propriæ perſonæ;explicans ſeipſum ex nomine quo ſignificatur fortitudo dei ad faciendum hæc & lõgè maiora. *Qui aſto ante deum.* Simul ſum hic & aſto ante deum; non ſum angelus eiectus à facie dei, ſed qui ſemper aſto, videndo fruendoq; ipſo. *Et miſſus ſum.* nuncius eius ſum. Authoritati propriæ adiungit authoritatẽ dei, vt indubiè credat. Miſsio Angeli nõ impedit viſionẽ fruitionemq́; continuam quã habet de deo: quoniam nulla loci differẽtia impedit intellectualem viſionem ac fruitionem dei vbique præſentis. *Loqui ad te,& hæc tibi euangeliZare. Et ecce eris tacens:& non poteris loqui vſque in diem quo hæc fiant.* Petiiſti ſignum, ecce ſignum pœnale in promptu. *Pro eo quod non credidiſti verbis meis.* Niſi Zacharias peccaſſet non credendo,nequaquam angelus mutum prædixiſſet eo quòd nõ crediderit. Non tamẽ per hoc intelligas peccatum mortale. paruitas enim pœnæ monſtrat peccatum veniale. *Quæ implebuntur.* Incredulitas tua non impediet impleri quæ dixi: non obſtante enim tua incredulitate implebuntur verba mea. *In tempore ſuo.* quo adimplenda ſunt. Natiuitas enim filij adimpleta fuit eodẽ anno,ante quàm per aliquot menſes repletus eſt infans ſpiritu ſancto in materno vtero. Et reliqua ſucceſsiuè impleta ſunt: quædã in deſerto,quædam in Iordane,&c. *Et erat plebs expectans Zachariam.* Et atteſtatur hæc plebis expectatio ſummi ſacerdotij officio. *Et mirabantur, quod tardaret ipſe in templo.* quia nulli licebat intrare in templo ſummo ſacerdote ibi exercente officium: ac per hoc nullus poterat reddere rationem quare tardabat. *Egreſſus autem non poterat loqui ad illos,* quia ſtatim fuerat effectus mutus. *Et cognouerũt quod viſionem vidiſſet in templo.* aut ex hoc ipſo quod non poterat loqui,aut ex adiuncta aliqua innuitione:puta quòd Zacharias manu aut oculis innuebat deſuper obueniſſe ſibi impedimentum loquendi. Et hoc videtur inſinuare euangeliſta ſubiungendo. *Et ipſe erat innuens illis.* tanquam reddens rationem ſui ſilentij:ne putarent eum ægritudine aliqua repẽtina effectũ elinguem.alioquin nõ cognouiſſent

quòd

quòd viſionem vidiſſet in templo, ſed dubitaſſent de repentina ægritudine. *Et permanſit mutus.* ad verificandum verbum angeli. Nec dicit & permanſit impotens loqui, ſed mutus: vt ſignificetur perfectè mutus: hoc eſt vt ſignificetur per hoc, ꝙ non ſolùm fuit mutus, ſed ſurdus, vt clarius apparet inferius, ex eo ꝙ quum imponendum eſſet nomen nato infanti, non loquebantur, ſed innuebant illi quem vellet vocari eum. *Et factum eſt, vt impleti ſunt dies officij.* pro, miniſterij, *eius.* Dies multi miniſterij ſacerdotalis conuenientis Zachariæ, teſtantur ipſum non ſolùm ſummi ſacerdotis proſecutum officiũ in die expiationis quantumcunque eſſet mutus, ſed etiam exercuiſſe officium nõ ſummi ſacerdotis, ſed ſacerdotis ex ſtirpe Aaron aliquot certis diebus: quorum numerũ neſcimus. Paucos tamen dies fuiſſe, teſtatur natiuitas Ioãnis Baptiſtæ octauo calendas Iulij. nam poſt illos dies cõcepit Elizabet: vt textus ſubiungit. *Abijt in domũ ſuam. Poſt hos autem dies concepit Elizabet vxor eius & occultabat ſe menſibus quinque.* Erubeſcebat enim in ſenili ætate dediſſe operam amplexibus virilibus, vt vterus teſtabatur, *Dicens.* Quãuis ſe occultaret grauidam hominibus. gratias tamen agebat deo. *Quia ſic fecit mihi dominus in diebus quibus reſpexit auferre.* pro, vt auferret, *opprobrium meum inter homines.* ob ſterilitatẽ. maledicta enim erat ſterilis in lege. Et nonnulla ignominia eſt mulieri prolem non habuiſſe: quum non ob aliud ſexus muliebris legatur à deo creatus. *In menſe autem ſexto.* Poſt conceptionem Ioannis Baptiſtæ certa temporis diſtantia ſignificatur ad conceptionem Meſsiæ. *Miſſus eſt angelus Gabriel.* Idem Angelus qui Zachariæ prædixerat aduentũ Meſsiæ, mittitur modo ad beatam virginem ad annunciandum cõceptionem Meſsiæ. Et denominatur à fortitudine Dei. tum quia in myſterio incarnationis verbi dei, tota ratio facti eſt fortitudo ſeu potentia faciẽtis. nullum ſiquidem opus comparabile eſt operi quo verbum caro factum eſt. Tum quia annunciabat Meſsiam nõ ſolum fortiſsimum ad debellandum quæ ſunt carnis, quæ ſunt mundi, & quæ ſunt dæmonũ, ac ſi ipſos etiam dæmones. Sed patrem totius veræ fortitudinis. Chriſtianorum ſiquidem virtus propria, vera fortitudo eſt, quæ apparuit in apoſtolis & martyrib⁹: & apparere cõtinuè debet in veris Chriſti ſequacibus. *A deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem deſponſatam viro cui nomen erat.* Superfluit erat, *Ioſeph.* Explicauit virginem, ad teſtificãdum, quòd virgo concepit: deſponſatam autẽ ne infamis redderetur extu-

meſcente vtero, & ſimiliter ne proles illegitima haberetur
¶ Virginem deſponſatam intelligimus non ſolùm integrita..
carnis, ſed etiam ætate nubili:qua ſcilicet ſecundum rectæ rationis ordinē, virgines habiles ſunt ad nuptias, quæ ætas exigit ſaltem cōpletum motū augmenti:quia naturalis ordo habet vt prius perficiatur perſona quàm detur opera ad cōſeruandū ſpeciē. Et dico ſaltē:quia ratio ſuadet ꝙ natura exigit plus ætatis: videlicet vſquequo firmata ſint oſſa:ad quod quartū ſeptēnium dicitur requiri in viris. Quocirca certum eſt beatam virginem fuiſſe tunc ad minus annorum decem & nouē, & hoc ſi mulieris tertio ſenario annorum completur augmentum:ſicut ſecundo ſenario pubeſcit. Et rationabile eſt vt fuerit tunc annorū viginti quatuor:vt perfecta etiam ſecūdum oſſa mulier, perfecta mater, perfectum gigneret filium. *De domo Dauid.* vt legitima ſucceſsione filius Dauidis haberetur Ieſus. *Et nomē virginis Maria. Et ingreſſus angelus ad eam.* Hinc incipit deſcribi corporalis ſpecies angeli, ingreſſus enim corporalē motū ſignificat. ita quod nō apparuit tanquam ex improuiſo in aula, ſed gradiēs ad virginis aulā introiuit. Ex hoc itaq; quòd deſcribitur ingreſſus, ambulatio, ex hoc verò ꝙ ad eam, locus propriæ manſionis ſignificatur:hoc eſt quòd non in via occurrit, non in ſynagoga morāti apparuit, ſed ad eam intus in propria māſione manentē ingreſſus eſt. *Dixit. Aue.* Dictio Græca ſignificat gaude, vel ſalue, vel vale. interpres autē elegit mediū (ſcilicet ſalue) ea ratione quia hæc ſignificatio propria eſt ſalutanti. angelum enim ſalutantis officio intellexit fungi. Et verè à ſalutatione incepit:quā nihil refert ſignificare per ſalue ſeu aue. vtraq; enim dictio ꝓpria eſt ſalutāti. ¶ Vbi aduerte, quòd nuſquam aliàs inuenitur in ſacra ſcriptura angelū huiuſmodi ſalutationis verbo vſum fuiſſe. reſeruata ſiquidem eſt hæc angelica veneratio beatæ virgini. *Gratia plena.* In Græco habetur vna ſola dictio quæ eſt participium præteriti temporis paſsiuum:quā interpres carens vocabulo Latino expoſuit. Potuiſſet tamen fingi participiū paſsiuum & dici gratificata. hoc enim paſsiuè acceptum ſignificat dictio Græca, quod Latinè dicitur gratioſa facta. Et ſignificatur per hoc, quòd erat facta gratioſa, eo ſolito loquendi genere quo perſonā multū dilectā ab aliquo dicimus gratioſam illi, ſeu apud illū, ſalutauit ſiquidē angelus virginē non ſolū gratioſam (hoc eſt acceptā, placentē & dilectā) ſed effectā gratioſam:vt donū dei ſignificaretur quo reddita eſt gratioſa. non enim ex ſeipſa erat gratioſa,

ſed

ſed ex diuinæ gratię dono effecta erat gratioſa. Et propterea interpres non falſo expoſuit gratia plena, ſed explicauit illud quo effecta eſt gratioſa ex plenitudine enim donorũ diuinæ gratiæ in ipſa, effecta eſt gratioſa. Nec explicat angelus apud quẽ aut quos reddita ſit gratioſa: tum quia ſecundũ veritatẽ effecta erat gratioſa abſolutè, & nõ apud hũc, vel illum: tũ quia hoc reſeruabat ſequẽtibus verbis explicãdũ. ¶ Et recole, ꝙ propriè loquẽdo gratioſi nomen paſsiuè intelligitur, nõ actiuè: quãuis in pſalterio nouo coacti fuerimus vſurpare illud actiuè. nã propriè ſignificat eum nõ qui facit gratiã, ſed qui acceptus eſt apud alios: qui vulgariter dicitur habere apud alios gratiã. *Dominus tecũ.* Imprecatoriè dicitur ſalutãtis more, dominus ſit tecũ. intẽdens tamen ſingulariſsimo modo: hoc eſt per incarnationẽ in vtero tuo: ſed modũ explicandũ poſtea reſeruauit. Et nota differentiã: dũ gratioſam aſſeruit factã, dominus autem tecũ, nõ dixit fuit aut eſt: quia ſecundũ rei veritatem iam erat effecta gratioſa apud oculos diuinæ maieſtatis, vſqueadeo vt mitteret ad eam angelũ annunciantem incarnationẽ filij dei ex ea. niſi enim apud deũ fuiſſet tam gratioſa nõ miſiſſet deus angelũ ad hoc, nõ elegiſſet eã tũc in matrem. Sed dominus adhuc nõ erat illo ſingulariſsimo modo cũ beata virgine. *Benedicta tu in mulieribus.* pro, inter mulieres. Et hoc quoq; imprecatorie dictũ eſt: benedicta ſis tu inter mulieres. Et ſignificatur, ꝙ laudata erit ſupra omnes mulieres. Quod implendũ eſſe ex cõceptione filij dei, ipſamet beata virgo poſtea explicauit, dicẽs: ecce enim ex hoc beatã me dicẽt omnes generationes. *Quæ quũ audiſſet.* pro, vidiſſet. Senſus viſus deſcribitur ſicut de Zacharia ſcripſerat ꝙ vidit angelum. Et ex ſenſu viſus corporalis ſpecies angeli alloquẽtis virginẽ deſcribitur. *Turbata eſt in ſermone eius.* Adiũgitur viſui auditus ſermonis ad comprobandam corporalem ſpeciẽ angeli. Turbata autẽ deſcribitur in ſermone angeli, aut quia cõplemẽtum turbationis inchoatæ ex viſo angelo fuit ſermo: aut quia nõ turbata eſt ex viſo angelo, ſed ex ſermone eius. Primũ tamẽ rationabilius apparet: quoniam virginis eſt ad inſoliti viri ingreſſum non nihil mutari. *Et cogitabat qualis eſſet.* Ratio inquietæ cõmotionis internę aſsignatur prudentia virginis cogitãtis qualis (bonus ne an malus) eſſet huiuſmodi ſermo. Suppetebat ſiquidem ratio cogitãdi ad vtrãque partẽ. nã verbũ mediũ. ſ. (dominus tecũ) ſonabat bonũ: extra aũt verba cõia erãt & bono & malo. Põt eñ adulatoriè dici bñdicta tu ĩter mulieres: & ſimiliter blãdiẽdo dici, aue gratioſiſsima.

 Iſta

Iſta ſalutatio. Hinc habetur, quòd verba hactenus ab angelo di-cta, ſalutatorie ſunt intelligēda vt expoſuimus. *Et ait angelus ei.* Nihil reſpōdit beata virgo angelicæ ſalutationi: ſed cogitatione circa qualitatem ſalutationis occupata, timebat ne quid mali accideret. *Ne timeas.* Videbat angelus virginis animum pauentem & timentem malam eſſe ſalutationem. Et propterea cōfortat eam, monendo ne timeat: vt etiam ex hoc ipſo, quòd virgo perciperet, affectū ſuum internum cognoſci ab angelo nuncian te, ſecura fieret. *Maria.* Proprium adiicit nomen, ad maiorem propulſationem timoris & fiduciam habendā, ex hoc ipſo quòd velut à familiari, nomine proprio appellatur. *Inueniſti enim gratiam apud deum.* Reddit rationem angelus verborum quæ dixerat ſalutādo: vt ſatisfaciat virgini cogitanti qualis eſſet iſta ſalutio, monſtrando ꝙ eſt bona. Et quia primo dixerat, aue gratificata ſeu gratioſa facta, nec dixerat apud quos aut quem, modo hoc explicat. Quo explicato cōſtat ſalutationem fuiſſe bonam. inueniſti enim, ideo non eſt tibi timendum, quia inueniſti gratiam. Quod dixerat ſuperius gratioſa facta, hoc modo dicit inueniſti gratiam: idem enim ſignificant. Sed modo explicat apud deum: non apud hominem aliquem te concupiſcentē, ſed apud deum: ſed ideo dixi, aue gratioſa effecta, quia facta es gratioſa apud deum, quia inueniſti gratiam corā oculis dei, quia valde grata, quia valde accepta es apud deum. *Ecce.* Poſtquā ſecuram reddidit beatam virginem de qualitate ſalutationis, progreditur ad principale intentum, quod imprecando dixerat, dominus tecum ecce demonſtrantis eſt, nunc nunc. *Concipies in vtero.* non in mente, nō in corde (vt nouellus error ſomniauit) ſed in loco naturali conceptionis prolis. *Et paries.* tempore ſuo paries inquit, non emittes per os, ſed naturali partu gignes. *Filium.* non filiam. Rurſus ex hoc ꝙ dicit filium, excluduntur omnes hæreſes putantium beatam virginem non verā matrem Ieſu, ſed in ea velut in vaſe Ieſum fuiſſe, & per eam quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Hæc enim omnia cōfutat angelus, materna beatæ virginis officia explicans, non ſolùm conceptionis & partus nominibus, ſed explicando filium: vt hinc intelligamus concepturam & parituram filium veris maternis officiis in generatiua parte ipſius beatæ virginis: alioquin non verificaretur, quòd conciperet & pareret filiū. *Et vocabis nomen eius.* Inſtruit quoque angelus virginem de nomine filij. *Ieſum.* Hebraicè, Latinè ſaluatorem: eo ꝙ ſaluator eſſet populi à peccatis: vt alibi angelus expoſuit. *Hic erit*

magnus

magnus. Declarat angelus cõditiones filij generandi. Prima conditio eſt magnitudo, nõ mole corporis, ſed virtute. Ita quòd ſub magnitudine comprehenditur, quòd erit potens in opere & ſermone, in faciendis miraculis, in debellando mundum, & reliqua huiuſmodi. *Et filius altiſsimi.* Eundẽ dicit filium altiſsimi quem dixerat filiũ virginis: vt duas illius naturas, duaſque natiuitates vnius ſignificet, alteram ſecundum naturam humanam qua eſt filius virginis: alteram ſecundum naturam diuinã qua eſt filius altiſsimi. *vocabitur.* Et quia non falſo vocabitur, habetur hinc ꝙ verè filius beatę virginis eſt filius altiſsimi. Nec dixit erit, ne intelligeres nouiter futurum filiũ altiſsimi: quia ab æterno eſt filius altiſsimi: ſed dixit vocabitur: quoniã appellatio futura erat. *Et dabit illi dominus deus.* Deſcribit tertiò adimpletiones ſcripturarum & deſideriorum omnium expectantium promiſſum Dauidi Meſsiã ex ipſius ſtirpe. Et dabit inchoatiuè tẽpore reſurrectionis eius cõpletè autẽ in ſecũdo aduẽtu. Dabit inquã quũ dicet data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, dabit beneme rẽti per paſsionẽ & mortẽ ſuã. *Sedẽ dauid.* regnũ promiſſum Dauidi in proprio ſemine. Et dicit hoc angelus ad declarandũ, ꝙ filius iſte eſſet verus Meſsias promiſſus Dauidi. *Patris eius.* Hinc clarè apparet beatã virginẽ ex Dauide deſcẽdiſſe: alioqñ falſum eſſet verbũ angeli, patris eius. nõ enim aliter dauid eſt pater Ieſu quàm ſecundũ carnẽ ex beata virgine ſumptam. Et dixit patris eius, ad declarandũ ꝙ Ieſu ſecundũ quod homo prout erat filius Dauidis dãda erat regia authoritas, & nõ ſecundũ quod erat filius altiſsimi. *Et regnabit in domo Iacob.* Nõ ſuper ſolã tribum Iuda, ſed ſuper vniuerſam domũ Iacob. pro, ſuper domũ Iacob (cõprehendentem omnes tribus Iſrael) regnaturus deſcribitur: ad explicãdũ adimpletionẽ ſcripturarũ. *In æternũ.* pro, in ſecula. Hæc duo (ſcilicet promiſſus ex proprio ſemine Dauidi rex, & regnũ integrũ totius Iſrael) expectabantur cõmuniter ab omnibus in Meſsia adimplenda. & propterea horũ duorũ angelus meminit, ſpecialiter deſcribẽs Meſsiã regnaturũ in ſecula, & nõ ſicut quilibet alius rex regnat ſuo tãtũ ſeculo. Et hęc (vt dictũ eſt) de regno Ieſu in domo Iacob, & ſuper ſedẽ Dauidis nõ ſunt adhuc impleta, ſed inchoata fuerũt in reſurrectione Chriſti, implenda in ſecundo aduẽtu: tũc enim veniet rex qui in primo venit ſubditus. *Et regni eius non erit finis.* Ne dubitares antedicta ſecula quandoque finienda explicat angelus quòd nullus erit finis regni Ieſu. *Dixit autem Maria ad angelum. Quomodo fiet.* pro, erit, *iſtud.* Non dubitat

dubitat Maria,non quærit ſignũ ſicut zacharias,ſed quærit modũ quo erit iſtud.ſ.cõcipere nũc in vtero. Et ex hoc ipſo ꝙ inquirit modũ,nõ quo fieri poteſt,ſed quo erit,manifeſtat ſe credere, fide quæ præbetur auditis. Acſi apertè diceret: credo quæ dicis, ſed modũ quo hoc erit nõ audio, neſcio,noſſe velim. *Quoniã virũ nõ cognoſco.* Rationẽ quare quærit modũ,ſubiũgit quia expers ſum virilis cõmercij. Nõ dixit nõ cognoſci,ſed nõ cognoſco:quia intellexerat verba angeli tũc implẽda:dicẽte angelo ecce concipies. Maximã affero rationẽ inquirẽdi modũ quo nũc cõcipiam: quoniã vſq; in præſens viri cognitionem nõ habeo:hoc eſt,quia virgo ſum. *Et reſpondens angelus dixit ei, Spiritusſanctus ſuperueniet in te.* Ecce modus quo nunc cõcipies in vtero: ſpiritusſanctus nõ ſpiritus humani ſeminis. Aptè enim ſpiritũſanctũ loco humani ſeminis poſuit:quoniã prolificũ ſemen ſpirituale valde eſt, hoc eſt ſpiritibus plenũ:vt philoſophi tradũt. Loco ergo humani ſeminis ſuperuenientis in alias mulieres ad hoc vt cõcipiãt,ſuperueniet in te ſpiritusſanctus:hoc eſt,nullã habẽs immunditiã cuiuſcunque generis(hoc eſt,neq; corporis neq; animæ)ſed omnino eleuatus ab omni immũditia. *Et virtus altiſsimi obũbrabit tibi.* Ad hoc,ꝙ mulier concipiat requiritur,nõ ſolũ ſemen virile, ſed actio virtutis generatiuæ mulieris. Et quia ad hanc concurrunt duo ſcilicet applicatio digeſtorũ humanorũ ex corpore mulieris ad ſubſtantiã prolis,& delectatio ſenſibilis cõcomitans huiuſmodi applicationem)ideo ratione vtriuſq; dicitur obumbrabit tibi: tanquam præſeruando quidem velut vmbra ab æſtu & ardore concupiſcentiæ,quo ad ſecundum:tanquam verò fouendo & trahendo velut regens in vmbra,quo ad primũ. Sicut enim in ſeminibus terræ mandatis videmus requiri quaſi vmbrã tegmẽ terræ(ſub quo vires terræ colliguntur & attrahuntur ad concipiendũ quodãmodo ex ſemine,& ſic terra germinat)ita in mulieris vtero præter virile ſemen velut obumbratio quædam generatiuæ partis mulieris cum virili ſemine fit,fotiua & attractiua naturalium humanorum & virium mulieris ad cõcipiẽdum. Ita ꝙ intendit angelus dicere,quòd vltra ſpiritumſanctum loco ſeminis,virtus diuina dabit tibi actualem efficaciam cõcipiẽdi, ſeruãdo te à delectatione venerea. *Ideoq;.* ex hoc ſingulariſsimo modo generandi. *Et quod naſcetur.* Cùm hoc quòd ſupernaturalis erit modus,ipſum tamen fieri erit naturale. Et verè naturalis fuit productio Ieſu ex virgine:quoniam in naturali loco,naturali materia, naturalibus actionibus partis vegetatiuæ beatæ

virginis

virginis productus eſt,& ptopterea verè dicitur natus,propterea angelus verè dixit naſcetur. *Ex te.*Superfluit.Non limitauit ver bum ſuum angelus ad natiuitatē ex ea:vt cōprehenderet natiui tatem in ea iuxta verbū angeli ad Ioſeph Matth.1.ꝙ enim in ea natum eſt. Satis fuit angelo dicere naſcetur : ad declarandū naturalitatem fieri poſtquā declarauerat ſupernaturalitatē modi. *Sanctum.*Non ſolùm ſignificatur ſanctitas prolis , ſed ſignificatur modus ſanctitatis:ꝙ ſcilicet naſcetur ſanctū , ad differētiam cuiuſcūque alterius naſcentis , quilibet enim naſcitur obnoxius originali peccato ac pœnis cōcomitantibus, etiam ſi in eodē inſtanti diuina gratia ſanctificaretur: Ieſus autē naſcitur ſanctus. nulli obnoxius culpæ aut pœnæ.*Vocabitur filius dei.* Non vocabitur tantū filius hominis,ſed filius dei.Et ad hoc directè refertur coniunctio ideo,ex ſingulari enim modo, (ſcilicet ꝙ de ſpiritu ſancto cōceptus eſt)cōgruiſsima ratiōe ſubſecuta eſt appellatio filij dei.Talis enim & non alia natiuitas congruit filio dei , talis enim modus adminiculatur ad cognoſcendum,credendū atque conferendum filiū Mariæ eſſe filium dei.Repetiit autē angelus vtrāque in Ieſu naturā,non vt magis imprimeret vtriuſq; naturæ fidem beatæ virgini:ſed vt explicaret ꝙ ab initio cōceptionis vnio fieret naturarum (diuinæ & humanæ) in vna perſona. hoc enim ſignificatur dicendò, ꝙ naſcetur,vocabitur filius dei.Niſi enim ab initio quo naſcitur,eſſet filius dei, falſo appellarétur filius dei ꝙ naſcitur.*Et ecce Elizabet.*Supernaturalem modū gene rādi cōfirmat angelus teſtimonio alterius modi ſupernaturalis quāuis minus. Supernaturale ſiquidē fuit Elizabet ſterili & ſeni habere vim generandi:quāuis naturalis fuerit vſus cōceſſa ei vi generandi,quoniā ex viro cōcepit.Nec hæc in teſtimoniū attulit angelus ad tollēdum à beata virgine aliquid ambiguitatis : ſed ad etiā ſuauiter humano more per exēplum ſenſibile firmandā integrā beatæ virginis fidē.habet enim hoc ſuauis diuinę ſapiētię diſpoſitio,vt hominē naturaliter per ſenſibilia cognoſcentē, ſenſibiliter quoque exemplis inſtruat,firmet,cōſoletur. *Cognata tua.*Certa eſt cognatio inter Mariam & Elizabet:ſed incertū eſt quo modo.Genealogias enim earū ſecundū vtrūque ſexū certas neſcio.Hoc tamen certū in ſacra ſcriptura eſt ꝙ domus Dauidis mixta erat cū domo Aaron.vxor enim Ioiadæ pontificis fuit ſoror Ochoziæ regis Iuda:vt patet in 4.libro Reg.Vnde nihil obſtat huic cognationi quòd Elizabet fuerit de tribu Leui ac filiabus Aaron,beata autē virgo de tribu Iuda ac filiabus Dauidis.

Et ipſa

Et ipſa concepit filium in ſenectute ſua. Vna miraculi ratio. *Et hic menſis eſt ſextus illi.* Explicat patentem ad ſenſum vterum grauidum. *Quæ vocatur ſterilis.* Altera miraculi ratio. *Quia non erit impoſsibile apud deum.* Hinc clare apparet ꝙ ad ſuauiter firmandam per ſenſibilia integram beatæ virginis fidem, angelus adduxit prædictum teſtimonium. ad hoc enim refertur ratio angeli, quia non erit, refertur nãque ad demonſtratum teſtimoniũ ſenſibile per aduerbium ecce. Et eſt ſenſus, ecce teſtimoniũ ſenſibile quia non erit impoſsibile apud deum omne verbum. Intendit enim angelus ex hoc teſtimonio ſenſibili inſtruere quòd omne poſsibile eſt apud deũ: vt ſuauiter cõfirmet poſsibilem eſſe apud deum etiam mirabilem modum quem annũciauit virgini. *Omne verbũ.* Nihil excipitur, niſi quod implicat cõtradictoria, quod etiam non excipitur, ſed non includitur: quia non comprehenditur ſub verbo aliquo: vt pote quòd non poteſt intelligi. *Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini.* Non plus interrogat, ſed prõptam ſe exhibet: & quanto magis ſe audiuit eleuandam in matrẽ Meſſiæ filij dei, tanto magis ad humilitatis gremium confugit: & ſe ancillam recognoſcit & offert. *Fiat mihi.* Non ſolùm aſſenſum præbet, ſed preces adiungit ad tantum donum conſequendum. *Secundum verbum tuum.* Prudentia ſimul & modeſtia loquendi comprehenditur in hoc, quòd breuiſsimo ſermone & vniuerſa nunciata complectitur, & angelum qui nunciauit, honorat. Vbi ſcito nos credere quòd ſtatim prolatis his verbis concepit in vtero filium dei: & impletum eſt verbum angeli, ecce concipies in vtero. Quod etiam apparet ex eo quod octauo Calendas Aprilis annunciatio hæc fuit: & octauo Calend. Ianuarij Ieſus eſt natus. Et nihilominus in promptu eſt ratio: quia nulla erat differẽdi ratio, completa angelica annunciatione, & virginei atque humilis aſſenſus oblatione conſummata. *Et diſceſsit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis, abijt in montana.* pro, in montanam ſupple regionem. *Cum feſtinatione.* tum ad celeriter viſitandam cognatam ſenem, tum vt in itinere non moraretur: inſtruens exemplo virgines feſtinas eſſe in itinere, & nõ moroſo gradu ſpectandas ſe exhibere. *In ciuitatem Iuda: & intrauit in domum Zachariæ & ſalutauit Elizabet. Et factũ eſt vt audiuit ſalutationem Mariæ Elizabet, exultauit.* pro, ſaliit, ſeu ſubſiliit. Deſcribitur enim motus infantis ſaltantis in vtero. Deſcribit Euangeliſta ordinem effectuum. Et primùm effectum auditæ ſalutationis ex ore beatæ virginis, explicat eſſe ſaltum Ioannis Baptiſtæ in

..In vtero. Tunc enim impletum eſt quod dixerat angelus ad Zachariã de illo. & ſpiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ. Ieſus enim qui conceptus matris carnem ſtatim ſanctificauerat (extinguendo in ea fomitem) modo incipit exterius operari, ſanctificãdo præcurſorem ſuum. Hæc ſiquidem ſanctificatio cauſa fuit quòd ſaliret. *Infans in vtero eius. Et repleta eſt ſpiritu ſancto Elizabet.* Poſtquàm repletus eſt Ioãnes ſpiritu ſancto, repleta quoque eſt Elizabet ſpiritu ſancto: vt ordine quodam diſtributus intelligatur ſpiritus ſanctus ex voce Mariæ. *Et exclamauit voce magna.* Intellige tamen, modeſtia ſeruata: quoniam ſpiritus ſanctus nullius immoderaminis cauſa eſt. *Et dixit. Benedicta tu inter mulieres.* Non imprecatiuè ſed aſſertiuè dicũtur hæc verba. iam enim cõceperat filium dei: & erat ſuper omnes mulieres benedicta meritò, etſi non adhuc aliorum vocibus. *Et benedictus.* Hoc addidit ſpiritus ſanctus per Elizabet ad verba angeli. nõ ſolùm ipſam beatam virginem benedictam ſed Ieſum in vtero eius manentem benedictũ clamat. Sed vide differentiã. nam Mariam benedictam cũ limitatione (ſcilicet inter mulieres) dicit, Ieſum autẽ benedictum abſolutè abſque vlla limitatione. *Fructus ventris tui.* Vtitur naturali vocabulo fructus, vt verè productum fructũ ventris naturalibus officiis ſignificaret. *Et vnde hoc mihi.* Vbique apparet ſpiritus ſanctus, ſpiritus humilis cordis. In beata virgine apparuit, ecce ancilla: & poſtea in ſubmiſsione ad viſitandã Elizabet, & modo apparet in ipſa Elizabet, recognoſcente ſe indignam vt ad eam veniat beata virgo. *Vt veniat.* quum ego debuiſſem præuenire. *Mater.* Hinc apparet beatam virginẽ veram ac naturalem genitricem iam tunc fuiſſe: & cognitam eſſe reuelante ſpiritu ſancto ab Elizabet. *Domini mei ad me?* Cognouit etiam cuius eſſet mater, didicit à ſpiritu ſancto, ꝙ erat mater dei & hominis. propter naturam enim humanam dixit fructus ventris tui: propter diuinã, domini mei. Hinc habetur quòd in principio quo cõcepit beata virgo, verbũ caro factum eſt. Si enim imperfecta quædam inchoatio prolis fuiſſet tunc in vtero virginis (quemadmodũ in aliis mulieribus eſt informis materia) non dixiſſet Elizabet, immò ſpiritus ſanctus per eam, mater domini mei: quia adhuc tunc nõ fuiſſet mater dei. Dicta ſunt enim hęc verba paucis diebus poſt annunciationem. Fundatam itaque hic habent doctrinam formati corporis Ieſu Chriſti (& conſequenter infuſæ animæ intellectiuæ in principio conceptionis) theologi: quia ex tunc verè fuit mater

domini

domini noſtri. *Ecce enim vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribu meis.* Teſtem affert dictorũ ſuorũ ſaltationẽ filij ex ſalutatione beatæ virginis. Acſi apertè diceret. non ſolũ ego ex aduentu tuo cognoui hæc ſpiritu ſancto reuelante, ſed etiam infans in vtero meo hæc ſenſit: quoniã vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, antequam mihi reuelarẽtur hæc, infans in vtero meo ſaltauit in gaudio. *Exultauit in gaudio.* pro, ſaliit in exultatione, quæ effectus eſt lætitiæ ſeu gaudij. Duo dicit: ꝙ ſaliit: & quod in exultatione. Ex quibus iunctis cũ prædictis ab angelo (ꝙ in vtero matris replẽdus eſſet ſpiritu ſancto) apparet quod exultatio hæc exultatio ſpiritus ſancti fuerit, cauſantis ſaltum illũ corporalem ad ſenſibiliter modo quo poterat teſtificandum matri, & per ipſum mundo vniuerſo, quanto repletus ſit interno gaudio ob præſentiam Ieſu Chriſti geſtati in vtero à beata virgine: ac per hoc quòd Ioannis Baptiſtæ anima donata tũc fuerit cognitione actuali Ieſu Chriſti, & actuali lætitia de illius præſentia. ¶ An autẽ donum hoc collatum ei fuerit per modum paſsionis tranſitoriæ, an per modum doni permanentis (hoc eſt quòd extunc perſeuerauerit in ſoluto vſu mentis) incertũ habeo. Quòd enim tunc hoc donum habuerit, ratio ſpiritus ſancti indicat. nam ſpiritus ſanctus primò & directè reſpicit mentem, & per diffuſionem partẽ ſenſitiuam: ac per hoc nõ prius cauſauit lætitiã in parte ſenſitiua (vt more pecudis Ioãnes exultaſſet) quàm in parte intellectiua. Rurſus nulla ratio lætitiæ in parte ſenſitiua hic interuenit, quemadmodũ blandum aliquid lætificare videmus infantulos: ſed tota lætitiæ ratio, præſentia Ieſu Chriſti tanquàm ſonans per os virginis in auribus Elizabet fuit. cõſtat autem huiuſmodi præſentiæ perceptionẽ non ad ſenſum, ſed ad intellectum pertinere. Denique ſi Ioannes nõ fuiſſet gauiſus de cognita præſentia domini, nõ attuliſſet Elizabet in teſtimoniũ dictorum ſuorũ, tantam infantis in ſuo vtero lætitiam. *infans in vtero meo. Et beata quæ credidiſti.* pro, credidit. Alloquitur beatam virginẽ in tertia perſona, meritũ fidei (dicendo quæ credidit) & præmium beatitudinis futuræ explicans. Vnde apparet fuiſſe reuelatum Elizabet non ſolùm beatam virginẽ eſſe matrem dei, ſed etiã dicta ab angelo, & fidem beatæ virginis. *Quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi.* pro ei. virgini. Rationẽ beatitudinis reddit: prophetans & ipſa, cõplenda eſſe omnia nunciata ei per angelum. *A domino.* explicat nunciata per angelum proceſsiſſe à domino, domini nomine & authoritate fuiſſe dicta. Et hoc ad

ſignifican

ſignificandum infallibilem veritatē dictorum: vtpote quæ à domino emanarunt. ¶ Ex hoc ꝙ Elizabet mutat perſonam ſecundam in tertiā, dicendo & beata quæ credidit, &c. apparet ꝙ aliæ perſonæ erant præſentes huic colloquio: ad quas cōuerſa Elizabet dixit de beata virgine, & beata quæ credidit, &c. *Et ait Maria.* Tēpus iam erat vt prodiret etiā in ſermonem diuinitas qua repleta erat Maria. Vnde laudata ab Elizabet, cognoſcens verba illius verba eſſe à ſpiritu ſancto, nō reſpondet Elizabet, ſed prorumpit ad gratiarum actiones deo: laudādo illum ob beneficia ſibi, timentibus deum, humili corde, populo Iſrael ac vniuerſo præſtita. *Magnificat.* hoc eſt extollit, ſeu tangendo radicem, magnifacit. ex magnificare enim oritur magnificare pro extollere. *Anima mea.* Manifeſtat internam animæ ſuæ actionem. *Dominum.* non ſeipſam, non me, ſed eum qui eſt vniuerſorū dominus. hac enim appellatione nominare conſueuerant Hebræi deum. *Et exultauit.* Magnifacere & extollere internū, cognoſcitiuæ partis eſt: exultare autē volitiuæ ſeu affectiuæ. Eſt enim exultatio plus quā lætitia. exundans ſiquidē lætitia velut in geſticulationem exultatio eſt, *Spiritus meus.* Ne intelligeres exultationē corporalē, remotiſsimo à corpore animę nomine vtitur: dicēdo ſpiritus meus, anima enim ſpiritus rationē habet vt corpus ſupergreditur: vnde & ſtatum ſpiritus ſeparata à corpore ſortitur. Et diſcerne quòd anima magnificat & ſpiritus exultat; quia res illa quæ eſt anima vtrinque ſignificatur: & vt reſpicit hæc inferiora & vt reſpicit ſuperiora. nam vt eſt anima, vt exercet viuificandi officium, non æſtimat non extollit aliquid eorum quæ ſpectant ad viuere niſi dominum: vt verò eſt ſpiritus, vt officiū exercet ſpiritus, vt ſuperioribus intendit, non ſolùm amat, deſiderat, delectatur & gaudet, ſed exultat. *In deo.* non in ſeipſo ſpiritu, ſed in deo: qui puriſsimus ſpiritus eſt. *Salutari.* pro, ſaluatore, Quāuis enim deus ex quo mundum condidit, ſemper fuerit ſaluator, officium tamen ſaluandi perſonaliter tunc aſſumpſit, quum caro factus eſt, & propterea hoc ſpeciali modo ſaluator ſignificatur. Et verè in deo ſaluatore, ſpiritus beatæ virginis exultauit; quia exultauit in deo incarnato. Saluatore autem non huius vel illius: ſed mundi. *Meo.* poſſeſsionem ſignificat ſaluatoris tāquam proprij. Verè enim meus inquit Maria: quoniā totum corpus eius mediante quo ſaluat mundum, meum eſt: nullam in eo partem habet vir aliquis. *Quia reſpexit.* pro, aſpexit. Rationē magnificationis & exultatiōis & proprietatis reddit ex

parte dei.quia aſpexit. *Humilitatem*.pro,ad humilitatem. id eſt, exiguitatem ſeu paruitatem.*Ancillæ ſuæ*.Dictio Græca interpretata humilitatem non eſt nomen illius virtutis animi quam humilitatem appellamus:ſed eſt nomen cōditionis qua aliquid eſt imum ſeu exiguum ſeu paruū.Eſt enim ſenſus,quia aſpicere dignatus eſt ad exiguitatem ſeu infirmitatem(ſi dici licet)ancillæ ſuæ.Nec propterea interpres arguendus eſt:quia ſecundum nominis proprietatem,eſſe humilem non eſt habere virtutem,ſed eſt eſſe imum, quanuis theologi vſurpauerūt humilitatem pro virtute animi. ¶ Et aduerte ꝙ in his beatæ virginis verbis,virtus humilitatis non ſignificatur voce, ſed exercetur opere.nam hic eſt intimę humilitatis actus,æſtimare ſe infimam,exiguam, paruā,&c. Et hoc magis quadrat humilitati maximè beatæ virginis quàm cātare virtutē humilitatis ſuæ eſſe aſpectam à deo. hoc enim ſonat ad meritum propriæ virtutis reſpexiſſe deū: ꝙ dicere procul eſt ab humilibus.illud autem,cordis humilitas eſt in actu exercito. Magnitudinem igitur beneficij diuini erga ſe explicat,dicendo quia aſpexit ad exiguitatem ancillæ ſuæ,ita ꝙ non ſat fuit dicere,quia aſpexit ancillam ſuam: ſed appoſuit ad exiguitatem ancillæ ſuæ. ¶ Et intellige exiguitatē quò ad merita,æſtimabat ſiquidē ſe nullius meriti nulliúſque virtutis.Nec fictè aut falſo;quoniam conſiderabat ſeipſam ex parte ſui,nō ex parte donorum dei in ipſa, hæc enim conſideratio mater eſt humilis cordis,quum in anima radicata eſt.*Ecce enim ex hoc*.Deeſt. nunc. Manifeſtat ab effectu magnitudinem beneficij diuini in ſe:quia ex iſto nunc (& demonſtratur nunc quo concepit filium dei) quo tantum beneficium contulit mihi deus. *Beatam me dicens omnes generationes*.Prophetat beata virgo felicem ſe habendam ab omnibus generationibus. Quod verificatur tum comprehenſione omnium nationum , tum ſucceſsione cuiúſque futuræ generationis . *Quia fecit*. Explicat quare beatam illam dicent omnes generationes. *Mihi magna*. pro , magnalia. hoc eſt ingentia admiratione digna. Tanquam inexplicabilia ſigillatim , hoc nomine cuncta comprehendit. *Qui potens eſt*, pro , ille potens. Deum nominat à potentia tanquam excellentiſsimè ſeu ſolus potens.reliqua enim omnia mendicant poſſe ab eo.Et denominauit deum à potētia , quia tota ratio facti in myſterio incarnationis eſt potentia facientis, *Et ſanctum*. Laudat ſecūdò deum à celſitudine naturæ. Sanctum enim eleuatum ab omni impuritate ſignificat deum,qui ſolus eſt actus purus.*Nomē eius*.

Nullum

Nullum nomen deo conuenit niſi ſanctum: hoc eſt niſi infrà latitudinem actus puri. Et propterea omne nomẽ dei eſt ſanctũ: & ideo proprium eſt deo habere nomen ſanctum. & propterea beata virgo à ſpiritu ſancto edocta, deſcripſit deũ ex hoc quòd ſanctũ eſt nomen eius. *Et miſericordia eius*. Laudat tertio dei miſericordiã. Ita ꝙ tria ſpecialiter laudat dei: potentiã, naturam & miſericordiam. Et naturam quidem laudauit nominatã: hoc eſt prout cognoſci nominarique poteſt. potentiam verò abſolutè: miſericordiam autem cum extenſione ſubiuncta. *A progenie in progenies*. pro, in generationẽ & generationẽ. Extenſio miſericordiæ ad quanlibet ſucceſsionẽ generationis ſignificatur. Eſt enim ſenſus, in generationẽ & generationem ſine defectu: ita quòd nulli generationi deficit. *Timentibus eum*. Quanuis miſericordia dei diffuſa ſit ſuper omnia opera eius, & ſecundũ aliquos effectus communis ſit timentibus & non timentibus deũ: ſecundum tamẽ effectum ſubleuationis à vera miſeria (quæ eſt ſola miſeria æternæ damnationis) propria eſt timentibus eũ timore filiali. & talis miſericordia cantatur indeficiẽs cuilibet generationi. Nec arctatur textus ad generatiões futuras, ſed abſq; limitatione aliqua comprehendit omnem generationem. præteritã, præſentem, & futuram. Laudat enim beata virgo benefactorẽ ſuum ab huiuſmodi æterna miſericordia. *Fecit potentiam*. pro, robur, ſiue imperiũ. vtrunque enim Græca dictio ſignificat. Ab hinc proſequitur vtriuſque attributi (ſcilicet potentiæ & miſericordiæ) opera reſpectu rationaliũ creaturarũ vt referuntur ad beatitudinem vel miſeriã æternã. ¶ Vbi aduerte, ꝙ ſi opera hæc intelligantur in ſua latitudine & præterita vt ſonant, appellatione ſuperborum & humilium, diuitum & eſurientium, non ſolùm comprehẽduntur homines, ſed etiã angeli mali & boni. Angeli ſiquidẽ ſuperbi fuerunt primi diſperſi & detracti ex ſedibus & emiſsi inanes: & per oppoſitũ, angeli humiles & eſurientes diuinã gloriam exaltati ſunt & repleti ſunt bonis. Ante aduentũ quoque Chriſti, ſuperbos eiectos legimus etiã de temporali ſtatu: vt Nabuchodonoſor & Saul. ſed hoc extra propoſitũ eſt æternæ felicitatis, vel miſeriæ: niſi pro quanto hæc ſigna quædã ſunt teſtificantia quãtum deo ſuperbia diſpliceat, quantũq; humilitas placeat. Directè tamen præſenti cantico cõgruit vt intelligãtur hęc opera facta in myſterio incarnationis, ita ꝙ cãtantur hæc opera vt fructus verbi incarnati: & aſſerũtur facta quia iam erant facta inchoatiuè, erant facta in radice. Intendit

ſiquidē beata virgo declarare quid in hoc myſterio incarnatiõis fecit(hoc eſt faciendū in radice ſtabiliuit) erga genus humanū. ꝙ ſcilicet decreuit vti potentia cõtra ſuperbos,primates & diuites,exaltare aūt humiles & replere bonis eſuriētes.Hæc enim eſt diſpoſitio propria nouo teſtamento.nā in teſtamento veteri diuitię promittebātur:in nouo nulla habetur diuitiarum ratio. ſed pauperrimi piſcatores exaltati ſunt. ¶ Vide ſingula iuxta hūc ſenſum,quē literalē credimus.Primū itaque opus potentiæ eſt,ꝙ fecit robur.*In brachio ſuo.*Verbū incarnatū brachiū diuinū appellatur:iuxta illud Eſa.53.& brachiū domini cui reuelatum eſt.eſt enim velut brachiū quo operatur deus.Perſpicaciùs autē appellatur brachiū ratione humanæ naturæ:quæ eſt velut organum coniunctū dei,ſicut brachiū eſt organū cõiunctū hominis, eſt enim organū iunctū in perſona,ad differentiā organi ſeparati:quale eſt quodcūq; inſtrumentū artificiale:puta ſerra,malleus,&c.Fecit inquā deus in homine aſſumpto robur,tum fortitudinis meritorię,tū potētię,opere & ſermone:ſed præcipuè robur vniuerſalis dominij,robur efficiēdi omne opus tā iuſtitiæ q̄ gratiæ.*Diſperſit ſuperbos.*Ecce opus robuſti brachij, ad corporei brachij robuſti diſpergentis conantes ipſum ſuperare,ſimilitudinē. Quum enim cætera vitia fugiāt, ſola ſuperbia ſe opponit deo. & propterea actio Ieſu Chriſti in totū genus perſeuerātiū in iniquitate, deſcribitur à capitibus eorū ſuperbis:quos diſperſit in æternos cruciatus.*Mēte.*pro,cogitatione.*cordis ſui.* Significatur nō diuina mēs,ſed cogitatio cordis ſuperborū.& diſperſio robuſta declaratur actio iuſtitiæ.Eſt enim ſenſus ꝙ diſperſit ſuperbos merito cogitationis cordis eorū. Quāuis poſsit etiam ſignificari vnde diſperſi ſunt:ſcilicet à cogitatione cordis eorū. diſperſi ſunt enim à celſitudine & gloria cogitata & affectata corde eorū, Vterque ſiquidē ſenſus quadrat propoſito. *Depoſuit potentes de ſede.*pro,detraxit primores à ſedibus.Significat enim ad literam,quòd deiecit eos qui poteſtate funguntur publica à ſedibus ſuis.Quod ad literā verificatū eſt quū deiecti ſunt magiſtratus Iudæorū quia occiderūt Chriſtū:& exaltati ſunt humiles,Chriſti diſcipuli.vniuerſo orbi euangelizantes. Poteſt nihilominus vniuerſaliùs intelligi de eiſdē ſuperbis,vt non ſolū ſint diſperſi à cogitatis & affectatis celſitudinibus, ſed etiā detracti à ſedibus quas habēt. omnibus enim bonis priuati ſunt.*Et exaltauit humiles.*corde.Exaltauit inquā ad cœlorum regnū.Et hinc apparet eoſdē appellatos ſuperbos & potentes diſperſos & eiectos

ctos.nã ſolos humiles corde è regione apponit. Et propterea ſecunda expoſitio amplectanda tanquam literalis inſinuatur. *Eſurientes*,nõ corporis cibum,ſed iuſtitiam,ſed panẽ cœleſtem. *Impleuit bonis*.regni cœlorum. quæ ſola ſunt verè bona. *Et diuites*.mente & animo:qui ſe non recognoſcunt indigentes diuina gratia , euangelica doctrina: exiſtimantes ſe abundare diuitiis ingenij,ſapientiæ,prudentiæ,ſagacitatis,cognitione & acquiſitione felicitatis abſque Chriſto: *Dimiſit*. pro,emiſit. *inanes*.eiecit à ſe vacuos veris bonis.Et nihilominus cũ his intellige quòd elegit pauperes & infimos ſecundum mundum homines,ſignificatos per eſurientes(hoc eſt indigentes pane) magnos autem ſecundum mundum nominatos diuites nõ elegit,ſed emiſit va cuos:pro quãto nec electi ſunt ad apoſtolatum, & rari ſunt qui ſaluantur iuxta verbum domini. faciliùs eſt camelum tranſire per foramen acus,quàm diuites intrare in regnum cœlorum. *Suſcepit*. more ſuccurrentis ad manum porrigentis. Poſtquam opera declarauit gratiæ & iuſtitiæ noui teſtamẽti, adimpletionem ſubiungit teſtamenti veteris perfectã in hoc myſterio incarnationis. *Iſrael puerum ſuum*. populum Iſraelitam ſeruum ſuum. *Memorari*.pro,vt recordaretur.Loco cuius,neſcio quis in eccleſia introduxit cantãdum recordatus:quum interpres tranſtulerit memorari,& textus Græcus habeat recordari.*Miſericordia ſuæ*. Superfluit ſuæ. Et eſt ſenſus,ꝙ ſuccurrit populo Iſrael ad hoc vt recordaretur opere & effectu miſericordiæ exhibendæ Abrahæ & ſemini eius in ſeculum,ſicut locutus eſt ad patres noſtros.Iſte eſt verus ordo conſtructionis literę.nam Abraham datiui caſus eſt:nec poteſt conſtrui cum patres noſtros. Rurſus etiam nõ quadrat ſicut locutus eſt ſemini eius in ſeculũ:ſed bene quadrat quòd ſuſcepit populum Iſrael per myſterium incarnationis ſuccurrendo,ad hoc vt recordaretur miſericordiæ exhibendæ Abrahæ & ſemini eius in ſeculum.promiſerat enim deus exhibiturum ſe miſericordiam Abrahæ & ſemini eius in æternum . & propterea per modũ recordationis exhibenda deſcribitur miſericordia.Expectabat quoque & Abraham miſericordiam Ieſu Chriſti liberaturã ſe de limbo. Semini quoque Abrahæ non quodã tempore,ſed in æternũ exhibetur miſericordia:dum ad cœlorũ regnum pro parte perductũ eſt,& reliquum perducetur per Ieſum quum intrauerit plenitudo gentium , & nihilominus quotidie aliquis eorum perducitur.*Sicut locutus eſt ad patres noſtros*. prophetas qui ſcripſerunt de Meſſia & gratia

eius. *Abraham & ſemini eius in ſecula*. pro, in ſeculum. *Manſit autem Maria cum illa quaſi*, pro, ferè, mẽſibus tribus. *& reuerſa eſt in domũ ſuam.* Vnde apparet quòd non interfuit beata virgo natiuitati Ioannis Baptiſtæ. nam quũ octauo Calendas Aprilis audierit ab angelo, ecce Elizabet cognata tua, & in illis diebus ſurrexerit & venerit ad Elizabet, ſi fuiſſet cum Elizabet in natiuitate Ioannis, proculdubio perſtitiſſet per aliquot dies: ſaltem donec Elizabet plene cõualuiſſet ex partu & ſic fuiſſet cũ ea tribus mẽſibus & amplius: cuius oppoſitũ euangeliſta dicit. qui videtur ex induſtria hoc dixiſſe, vt ſignificaret Mariã non interfuiſſe partui Elizabet. *Elizabet autem impletum eſt tempus pariendi: & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit dominus miſericordiam ſuam cum illa*, non ſolùm tollẽdo opprobrium ſterilitatis in ſenectute, ſed donando filium maſculũ. *Et congratulabantur ei. Et factum eſt in die octauo.* iuxta legis præceptum. *Venerunt circuncidere*. pro, vt circunciderent. *puerum, & vocabant eum nomine patris ſui Zachariam. Et reſpondens mater eius, dixit: nequaquam, ſed vocabitur Ioannes.* A ſpiritu ſancto didicerat Elizabet hoc nomen imponendum filio. Zacharias enim mutus non poterat ei hoc dixiſſe. *Et dixerunt ad illam, quia nemo eſt in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autẽ patri eius quem vellet*, pro, quid vellet, *vocari eum*. Ita quòd non oſtendebant diuerſos homines quærentes ſi vellet vocari eum nomine iſtius vel illius, ſed nutibus quærebant quod eſſet nomen imponẽdum infanti. *Et poſtulans pugillarem*. hoc eſt nutibus petita tabella in qua ſcribitur. huiuſmodi enim tabella pugillaris vocatur. quæ fortè tunc temporis erat cerea. *Scripſit dicens*. Mutus erat: & ſcribere quidem poterat, dicere autem non. & propterea dicens, caſus eſt accuſatiui. Et eſt ſenſus. ſcripſit ſcripturam dicẽtem. *Ioannes eſt nomen eius*, Acſi apertè diceret, non ego illi impono nomen, ſed Ioannes eſt nomen eius: vtpote impoſitum ab angelo. *Et mirati ſunt*. de conuenientia patris & matris in nomine nouo cognationi illi. *Vniuerſi, Apertum eſt autem illico.* Tunc enim completa ſunt, quæ dicta ſunt per angelum de natiuitate Ioannis. ante diem ſiquidem octauum quo in circunciſione nominabatur infans, quia anonymus erat, ferè, vt nõ natus habebatur. *Os eius & lingua eius: & loquebatur benedicens deum.* An præter ſubiunctũ canticum aliqua prius dixerit Zacharias gratias agẽdo deo, incertum eſt, *Et factus eſt timor ſuper omnes vicinos eorum: & ſuper omnia montana*. pro, in tota montana. *ſcilicet regione, Iudææ*

diuulga

diuulgabantur omnia verba hæc. Et poſuerunt omnes qui audierant,in corde ſuo, dicentes, quis putas puer iſte erit? Timor dei,diuulgatio geſtorum,& expectatiua admiratio dicentium quiſnā puer iſte erit,poſt canticum Zachariæ fuerunt ſecundum ordinem hiſtoriæ.immo canticum ipſum, vnum erat eorum,quæ diuulgabātur: & magna erat pars teſtimonij,quòd manus domini erat cū illo puero. *Etenim.* ſuperfluit coniunctio enim.Non redditur ratio quare illi dicebant,quiſnam puer iſte erit? ſed vbi euangeliſta geſta deſcripſit natiuitatis, circuncíſionis & nominationis pueri, ordinatè deſcribit quid eſt ſubſecutum in audientibus, quid in ipſo infante, quid in patre.Et de auditoribus quidē dixit timorē,&c.de infante verò ſubdit. *Et manus domini erat cum illo.* ſignificans ſpecialem curam diuinam de infante, velut ſub manu dei. De patre autem ſubiungit.*Et Zacharias pater eius repletus eſt ſpiritu ſancto: & prophetauit.*tum de Meſsia,tum de Ioāne. *Dicens. Benedictus.* benedictione laudis. *Dominus deus Iſrael.* per gratiam ſpecialis cultus. *Quia viſitauit.* mittendo. *& fecit redemptionem.* ad differentiam priorum viſitationū quibus viſitauerat mittendo prophetas: modo enim viſitauit faciendo redemptionem myſterio incarnationis. *Plebis ſuæ.* pro,populo ſuo.hoc eſt ad libertatem populi ſui. *Et erexit cornu ſalutis nobis.* nō ſolùm libertatem dedit,ſed erexit cornu, potentiam. Ipſum Meſsiam appellat cornu ſalutis: quia verè fuit potentia ſaluationis noſtræ. *In domo Dauid.* quia ſecundum carnem ex domo Dauid ortus eſt. *Pueri ſui. Sicut locutus eſt per os ſanctorum qui à ſeculo ſunt prophetarum eius.* pro,fuerunt prophetarum ſuorum. *Salutem ex inimicis noſtris: & de manu omnium qui oderunt nos.* Declarat cuius ſalutis cornu erectum eſt.Vnde ſecundum grammaticam legendum eſſet ſalutis, referendo ad id quod dixerat cornu ſalutis.Ac ſi dictum fuiſſet,ſalutis inquam ex inimicis noſtris. ¶ Vbi etiam ſcito, quòd Græca dictio tam hic quàm ibi & inferius,potius ſignificat ſaluationis quàm ſalutis.& optimè quadrat vt ſit cornu ſaluationis,ſaluationis inquam ex inimicis noſtris:primū quo ad ſpiritū,& demum quo ad omnia. ¶ Et ſimiliter intellige de manu, hoc eſt de poteſtate odientiū. In primo ſiquidē aduentu ſaluati ſumus ab iis qui aduerſantur ſpiritui:in ſecundo autē ab omnibus quomodolibet cōtrariis. *Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris.* Miſericordiam dicit, non iuſtitiam: quia non ex meritis patrum, ſed ex diuina gratia miſericorditer patres noſtri & nos liberati ſumus per incar-

nationis myſterium. *Et memorari.* pro & ad recordandum, *teſtamenti ſui ſancti.* Priùs dixerat miſericordiam: modò adiungit iuſtitiæ ſpeciem in executione teſtamenti. Vbi nota appellari hîc primum teſtamenti nomine, promiſsionẽ factam Abrahę à deo de benedicto ſemine, in quo omnes gentes benedicentur. *Iuſiurandum.* Explicat teſtamentum ſcriptum Geneſis 22. Et grammaticè ſimiliter legendum eſſet iuſiurandi, appoſitiuè ad teſtamenti ſui ſancti. *Quod iurauit ad Abraham patrum noſtrum, daturum,* pro, vt daret, *ſe.* Superfluit ſe. *Nobis.* Iungi debet hæc clauſula cum ſequenti: & eſt ſenſus, vt daret nobis hæc ſequẽtia. ſcilicet. *vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia corã ipſo, omnibus diebus noſtris.* Vbi colligere potes ſeptem conditiones gratuitas. Prima eſt libertas. liberati de manu inimicorũ noſtrorum. Secunda eſt diuina ſeruitus. ſeruiamus illi. Tertia eſt excluſio Timoris ſeruilis. ſine timore. Quarta eſt mũdicia. in ſanctitate. Quinta eſt iuſtitia fidei, dãdo vnicuiq; quod ſuũ eſt. Sexta eſt veracitas, coram ipſo. vt excludatur omnis fictio: & ſimul ſignificetur reuerentia tanquam præſente deo. Septima eſt perennitas ſeu iugis cõtinuatio, omnibus diebus noſtris. Hæc enim omnia per incarnationis myſterium olim promiſſa, adimpleta ſunt intrinſecus: exteriùs autem conſummabuntur in ſecundo aduentu. *Et tu puer.* pro, puelle. Prophetat apoſtrophando ad infantem. Vnde nonnullum ſumitur argumentum, quòd donum ſolutæ mẽtis perſeuerauerit in Ioanne Baptiſta. Et propterea tanquam ad intelligentem paterna verba Zacharias conuertit ſermonem. *Propheta.* immo etiam pluſquam propheta. *Altiſsimi vocaberis, præibis enim ante faciem domini parare.* pro, ad parandum, *vias eius.* Dono prophetiæ adiungit officium præcurſoris. Et vtrũque ad literam impletum eſt. nam & pluſquam propheta fuit mõſtrando Ieſum: & velut ante faciem iuit præparando viam, prædicando & baptizando, ad hoc vt diſponeret auditores ad Chriſtum ſtatim ſubſequentem. *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi.* pro, populo, *eius, in remiſsionem peccatorum eorum.* Superfluit eorum. Particula in remiſsionem peccatorum, poteſt conſtrui cum ſalutis: vt determinetur qualis ſalus: ſcilicet interna, in remiſsionẽ peccatorum. Et poteſt conſtrui cum ſcientiã ſeu cognitionem: ad ſignificandum cognitionem ſalutis tendere in remiſsionem peccatotum. *Per viſcera miſericordiæ dei noſtri in quibus viſitauit nos.* Apoſtrophat hic ad ipſum ſaluatorem Meſsiam. Ita quòd ordo

ordo literæ ſecundum conſtructionem eſt iſte. Oriens ex alto, per viſcera miſericordiæ dei noſtri in quibus viſitauit nos, illuceſce in tenebris & vmbra mortis ſedentibus, ad dirigendũ pedes noſtros in viam pacis. Incipit itaque apoſtrophatio literę ad ſaluatorem ab obſecratione. per viſcera, hoc eſt intima, miſericordię dei noſtri: in quibus, viſceribus, viſitauit nos, deus noſter. Obſecrat per intimum affectum diuinum monſtratum in tam miſericordi viſitatione per myſteriũ incarnationis factę. *Oriens.* ſubſtantiuum eſt: & caſus vocatiui ex ſubſequente imperatiuo inſinuatur. Quanuis careat articulo ſeu aduerbio vocatiuo. nã non ſemper hoc aduerbium apud Græcos præponitur: vt patet apud Ioannem, Domine oſtende nobis patrem: & iterum, Philippe qui videt me. Et ille ſignificatur de quo ſcriptum eſt Zachariæ ſexto: Ecce vir oriẽs nomen eius. & Zachariæ tertio. Ecce adducam ſeruum meum orientem. *Ex alto.* Perinde dicitur, ò oriens ex alto, acſi diceretur, ò ſol ex alro, ex excelſo, nempe patris ſinu. in quo Ieſus erat velut ſol, latens tamen: & propterea ſubiungitur petitio. *Illuminare.* pro, illuce, ſeu illuceſce. *ijs qui in tenebris.* ignorãtiæ. *Et vmbra mortis.* Peccata præ ſe ferẽtia mortem æternam, vmbra mortis ſunt: tum quo ad rem: quia ſe habent ad mortem æternã ſicut vmbra ad corpus: tum quo ad officium terrendi: quia terrent cultores Dei, vt exiſtimatæ vmbræ mortuorum exterrere ſolent. Similitudo hæc ſumpta eſt ex ſenſibilibus tenebris ita horribilibus, vt ſi non mors, vmbra mortis tamen appareant. *Sedent.* pro, ſedentibus. In textu Græco habetur. illuceſce in tenebris & vmbra mortis ſedentibus. Acſi contendatur non poſſe transferri infinitiuum in imperatiuum, facilis eſt conſtructio: omiſſa apoſtrophatione ad ſaluatorem, & legendo oriens in nominatiuo, vt illuminet & cætera. *Ad dirigendos pedes.* hoc eſt affectus. *noſtros in viam pacis.* ſpiritus, quæ verè eſt pax: non pacis mundanæ, plenæ immunditia & malis moribus. *Puer.* pro, puellus, *autem creſcebat & confortabatur.* pro, potens fiebat, *ſpiritu.* Atteſtatur hoc libero vſui mentis in puello: fieri enim potentiorem ſecundum ſpiritũ, meriti eſt: quod non eſt ſine libero vſu mentis. *Et erat in deſertis.* vt non ab homine, ſed à Deo inſtructus cognoſceretur: vt à pueritia iugum domini portaret ac contemplationi vacaret. *Vſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſrael.* hoc eſt, vſq; ad annum vigeſimumnonum ſuæ ætatis: tunc enim manifeſtatus fuit populo Iſrael qualis eſſet.

CAPVT II.

F*Actum eſt autẽ in diebus illis.* ſcilicet anno quadrageſimoſecũdo,vel circiter imperij Octauij,qui cognominatus eſt Auguſtus.*Exijt edictum à Cæſare Auguſto,vt deſcriberetur*,per capita, *vniuerſus orbis.* Secundum veritatem ſubintelligitur, ſubiectus Romano imperio:ad differentiam vniuerſi orbis ſimpliciter.nã vniuerſus orbis ſimpliciter non erat ſubditus Romano imperio:quanuis Auguſtus ad gloriam ſui imperij ſcriberet abſolutè vniuerſum orbem deſcribendum,tanquam eſſet dominus vniuerſi orbis:cuius tamen nullus vnquã Imperator fuit dominus. Conſtat enim omnes quartas terræ nulli vnquam fuiſſe ſubditas:præter hoc quod ſcriptores tradunt multas nationes iſtius noſtræ quartæ non fuiſſe tunc ſubditas Auguſto. *Hæc deſcriptio prima.*ad differentiam ſubſequentium. *Facta eſt à præſide.* pro, agente præſidem. *Syriæ.* Iudæa enim comprehendebatur ſub Syria,vt pote pars eius:nec tunc tẽporis habebat præſidem proprium.Herodes enim erat Rex Iudææ. *Cyrino.Et ibant omnes vt profiterentur.*propria nomina & cognomina:& fortè ſubiectionẽ. *Singuli in ſuam ciuitatem.*Ignotæ ſunt nobis conditiones decreti illius:quantum tamen ex relatis à Luca coniicitur,quilibet ibat in ciuitatem vnde erat oriundus,quanuis alibi natus fuiſſet.hoc enim inſinuatur aſsignando rationem quare Ioſeph venerit in Bethlehem, eo quòd eſſet de domo & familia Dauid: nec dicitur eo quòd natus eſſet in Bethlehem. Quia ego ſtirps eius Bethlehemitica erat, ideo Bethlehem ciuitas eius dicitur.Similis eſt autem ratio de cuiuſlibet ciuitate ſua.*Aſcendit autem & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem.* Deeſt præpoſitio in.primo enim deſcribitur regio,& deinde ciuitas:dicẽdo in Iudæam, in ciuitatem *Dauid quæ vocatur Bethlehem.* Dixit hoc Lucas ad differentiam Sion, quæ appellata eſt ciuitas Dauid:vt patet 2.Regum 5.Bethlehem enim fuit ciuitas Dauid ſecundum originem: Sion autem ſecundum regiam habitationem.*Eo quòd eſſet de domo & familia Dauid.*Deſcendentes per mulieres à Dauide, erant de domo,ſed non de familia Dauidis:deſcendentes autem per lineam maſculinam, erant de domo & familia Dauidis: ideo vt ſignificaretur Ioſeph per lineam maſculinam deſcendiſſe à Dauide, dicitur de domo & familia Dauid. *Vt profiteretur cum Maria.* Hinc etiam habetur alia conditio decreti,ꝙ etiam mulieres deſcribebantur:alioquin non ducta fuiſſet beata virgo tam vicina partui in Bethlehem.

Deſponſata

Deſponſata ſibi vxore. Non ideo quòd traducta adhuc non fuiſſet in viri domum (Ioſeph enim monitus ab angelo acceperat iam eam in coniugem) ſed ideo vt ſecundum rem non vxor, ſed vxor deſponſata, hoc eſt incognita ſignificetur. *Prægnante.* pro, quæ erat prægnans. *Factum eſt autem quũ eſſent ibi, impleti ſunt dies vt pareret, & peperit.* naturali via per genitalia mẽbra genuit: alioquin non peperiſſet. *Filium ſuum primogenitum.* ante quem nullum alium genuit, ſiue ſequatur alius ſiue non. Quod diffuſius Matthęi primo declaratum eſt. *Et pannis eum inuoluit.* pro, & eum infaſciauit. Nullus dolor matris, nulla obſequia obſtetricis aut alterius mulieris, nullum balneũ, ſed ſola faſciatio maternis manibus interuenit. *Et reclinauit eum in præſepio: quia non erat ei.* pro, eis, ſcilicet Mariæ & Ioſeph. Ratio quare non erat eis locus in diuerſorio, neſcitur an fuerit paupertas ſoluendi, an multitudo hoſpitum. *Locus in diuerſorio.* Hinc apparet, quòd præſepium erat extra diuerſorium, hoc eſt hoſpitium: ex eo enim quod dicitur, quòd nõ erat eis locus in diuerſorio, ſignificatur quod non erat eis locus in hoſpitio: ex eo autem quòd hinc redditur ratio quare poſuerit infantem in præſepio, ſignificatur quòd præſepiũ erat extra hoſpitiũ. Si enim intra diuerſorium fuiſſet, non dixiſſet non erat eis locus, ſed non erat eis locus alius in diuerſorio. In loco itaque non hominum, ſed animalium brutorum erant beata virgo & Ioſeph. & ideo reclinatus eſt Ieſus in præſepio (hoc eſt in loco in quo pabulũ apponitur animalibus) vt in fœno quietius eſſet infans, & minus frigus ſentiret. aptior ſiquidẽ locus in ſtabulo nõ eſt. Abſtinuit autẽ ab hoſpitij nomine, quia ciuis non hoſpes erat Ioſeph Bethlehem: ſed vſus eſt diuerſorij nomine ad ſignificandum, quòd domum propriam nõ habebat Ioſeph in Bethlehem: & (quod amplius eſt) in publico hoſpitio nõ poterat habere locum in quo cõmoraretur per aliquos dies.

¶ An autem ſtabulum hoc fuerit intus in Bethlehem an extra muros, incertum habeo. Hinc enim textus dicit eos aſcẽdiſſe in Bethlehem, & dum eſſent ibi, peperiſſe Mariã: inde difficilè apparet Magos intus in ciuitate adoraſſe Ieſum & obtuliſſe munera apertis theſauris, & latuiſſe Herodẽ: qui diligenter inquiſiuit vbi fuerant magi, vt veriſimile eſt. Hæc autẽ difficultas ceſſat ſi extra muros adoratus eſt Ieſus in ſtabulo, ſine arbitris Bethlehemitis. Nec ꝓpterea cõtradicitur textui: quia ad hoc iuerũt vt morarẽtur intus: ſed quia nõ erat eis locus, morabãtur foris: tũ quia etſi eſſent foris, non erãt foris vt eſſent foris: ſed vt deſcriberen-

tur

tur intus tanquam oriundi ex ciuitate,& propterea erant ibi in ciuitate quantum ad officium profeſsionis & per ſe:quãuis per accidens,præter intentionem morarentur extra muros. *Et paſto res erant in regione eadem vigilantes.* pro in agro ſtabulantes. Significatur enim quòd morabantur circa ouile agreſte. *Et cuſtodientes vigilias.* pro,cuſtodias, *noctis ſuper gregem ſuum.* In diuerſas enim cuſtodias diſtribuebantur à lupis, & id genus reliquis. *Et ecce angelus domini ſtetit iuxta illos.* Aiunt dictionem Græcam ſignificare magis angelum imminuiſſe ex alto ſupra illos quàm ſtetiſſe iuxta illos:ita quòd in aëre corporali ſpecie tanquam ex cœlo deſcendens ſtetit angelus eminentiùs iuxta illos. *Et claritas.* pro,gloria, *dei circunfulſit illos.* Duo nominat, ſcilicet gloriã dei,& actionem circunfulgendi. Ex hoc ſecundo apparet corporalis ſplendor circumcirca illos:ex primo autem apparet ꝙ ſpecies quædam corporea apparuit quæ fulgebat: & quòd illa ſpecies erat ſpecies gloriæ dei:hoc eſt erat res quędam per ſe ferens ſtatum glorioſum dei. Qualis autẽ fuerit illa ſpecies. Euãgeliſta nõ dicit,ſed ſolùm dicit quòd erat gloria dei. ne intelligeremus lumen ſydereũ,aut ſolare,aut lunare,aut igneũ fulſiſſe, ſed rem velut gloriam dei,velut glorioſam apparitionem dei:ad differẽtiam apparitionum non ſecundũ ſtatum glorioſum. Hæc eſt prima in tota ſacra ſcriptura apparitio angelica cum ſplendore:reſeruata iure natiuitati filij dei. *Et timuerunt timore magno.* Recolendo omnes ſupradictas angelicas apparitiones,ſemper inueni tur timor in hominibus:timuit Zacharias,timuit Maria,timent modò paſtores. Inſolita enim & diuina, tremenda adueniunt nobis:& nihilominus timor ipſe,reuerentiæ ſignũ eſt. *Et dixit illis angelus, Nolite timere.* Confortat eos angelus. *Ecce enim euangelizo vobis.* non pontificibus,non ſacerdotibus,non ſcribis,non Phariſæis,nõ optimatibus:vt hinc percipiamus quàm chari ſint deo etiã viliſsimi homines:vtpote ad quos dirigit angelos,quibus primùm manifeſtat myſteriũ nati filij. *Gaudium magnũ quod erit omni populo.* Vobis quidẽ annuncio,ſed nõ erit propriũ vobis, ſed commune omni populo gaudium magnũ. Nec dixit omni populo Bethlehẽ aut Iſrael,ſed abſolutè: vt intelligamus omni populo mundi. in omni enim mundi populo ſaluãtur aliqui habentes gaudiũ magnũ de natiuitate Chriſti. *Quia natus eſt vobis.* pro veſtra ſalute. *Hodie.* Vnde apparet nocte eadẽ natũ fuiſſe Ieſum,& non ante mediam noctẽ:quia tẽpus ante mediã noctẽ cõputatur ſecundũ communẽ morem loquendi, cũ die præcedẽti: vt teſta

vt teſtatur cœna nocturna. Si enim ante mediam noctē diei vigeſimiquinti decembris natus fuiſſet, non hodie ſed heri natus fuiſſet: ſicut heri cœnauit qui tunc cœnauit. Nec obſtat ꝙ apud Hebræos dies inciperet à veſpera, quia hoc erat ſpeciale quantū ad celebrationē feſtorū: nunc autē ſermo de cōmuni ſupputatione & non quo ad feſta eſt. *Saluator.* Meritò dixit natus eſt vobis ſaluator: quia nō erat natus ſaluator angelorū ſed hominū. ſaluator ſiquidē angelorum natus erat non hodie, ſed ab æternitate. Quāuis etiam ideo dixerit natus eſt vobis hodie, vt ſignificaret natiuitatē ſecundum carnē. Si enim dixiſſet natus eſt hodie, anſam dediſſet hæreticis putādi ꝙ hodie incœpiſſet eſſe: ſed adiungendo vobis, reſeruauit locū intelligendi priùs fuiſſe natū in ęternitate. Nec dixit ſaluator ab hoc vel illo malo, ſed abſolutè: ad ſignificandūꝙ ſaluator eſt ab omni malo: vt in reſurrectione vniuerſali manifeſtabitur. *Qui eſt Chriſtus.* Explicat angelus infantem natum eſſe Meſsiam. *Dominus.* explicat ipſum eſſe verū deum. *In ciuitate Dauid.* hoc eſt in Bethlehem. Et cognominauit ipſam ciuitatē Dauid, quia omnes expectabāt Meſsiā ex Dauid: vt etiā paſtores capaciores redderentur annunciandæ veritatis. *Et hoc vobis ſignū.* Verè omnia diſponit ſuauiter diuina ſapientia: naturalibus ſiquidem hominibus ſignū dedit ſenſibile, quòd in promptum comperirēt quod dicebatur. *Inuenietis infantem.* quē dixi natum hodie. *Pannis inuolutum.* pro, infaſciatum nō purpura aut auro tectum, ſed ſimplicibus faſciis inuolutum. *Et poſitum in præſepio.* non in cunis. Hinc inſinuatur quòd præſepe illud notorium erat, vnicum ac commune: alioquin angelus aliquam particularem cōditionem addidiſſet ad diſtinguendū illud præſepe ab aliis. Ex eo enim quòd nullam aliam cōditionem appoſuit, appa̲ret quòd ſolum erat: notorium & commune: alioquin dicendum fuiſſet in præſepio talis domus aut talis domini quoniam non eſt veriſimile non fuiſſe multa præſepia in ciuitate Bethlehem. Et hoc fortè atteſtatur ꝙ hoc erat vnicum, publicū, iuxta muros notorium, ꝙ velut per antonomaſiam appellabatur ibidem præſepe ſeu præſepium: & ideo angelus more illorū loquens, dixit in præſepio abſolutè. *Et ſubitò facta eſt cum angelo multitudo militiæ cœleſtis, laudantium deum & dicentium.* Hìc apparet quòd in corporali ſpecie affuit multitudo cœleſtis militiæ. Et notando verbum euangeliſtæ dicentis cum angelo, firmatur quod diximus angelū in aëre ſubſtitiſſe: & cōpleta euangelizatione ſubitò ſimul cū ipſo apparuiſſe multitudinē angelorū dicentium

centium. *Gloria in altiſsimis deo,& in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* In græco ſic habetur. Gloria in altiſsimis deo,& in terra pax,in hominibus bona voluntas. Ita quòd tria beneficia,tres effectus incarnati verbi ſignificantur:gloria,pax, & bona voluntas.gloria in excelſis,pax in terra,& bona volũtas in hominibus. Et quælibet deo:ita quòd deo ſemper ſubintelligitur repeti. Et eſt ſenſus,ꝙ myſteriũ hoc eſt ad efficiendũ,in ſuperioribus quidem gloriam dei, in terra verò (hoc eſt in infimis) pacem , id eſt,tranquillitatẽ ordinis deo,& ſi nõ ipſis.in hominibus autem bonam voluntatem deo,ac per,hoc reliquis. Bonã autem dicit, non vtilem:quia voluntas vtilis plerũque mala eſt:teſtante ſcriptura de conſilio Achitophelis ſecundo Regum 17. ¶ Et ſi perſpicaciter cõſideraueris, inuenies in his tribus vniuerſum incarnationis effectum comprehẽdi. Ordinatur ſiquidem incarnationis myſterium primo ad gloriam dei in ſuperioribus,vbi comprehendũtur omnes beati. Deinde ad trãquillitatem ordinis in inferioribus,nomine terræ ſignificatis,eo quòd terra infima eſt vniuerſi pars vbi cõprehenditur vniuerſa diſpoſitio inferiorum, etiam dãnatorum:qui etſi non glorificabunt deũ,velint tamen nolint,vniuerſa inordinatio criminum ad tranquillũ ordinẽ per pœnas reducetur,& propterea tranquillus ordo inferiorum qui pax vocatur,licet nõ ipſis,attamẽ deo erit. Ordinatur tertiò ad bonã voluntatẽ in hominibus:qua genus humanũ ſine Chriſto carebat & caret,& ſingula deo:quia finis incarnatiõis eſt,vt deus ſit omnia in omnibus:vt dicitur 1. ad Corinth.15. Hunc eſſe literalem ſenſum huius angelici tituli,apparet ex eo ꝙ ſic cauſę vniuerſali inſtaurãdi mũdi(qualis eſt myſteriũ incarnationis)intelligũtur aſsignati effectus vniuerſales,cõprehendentes totũ vniuerſum. ¶ Vbi etiã aduerte. Tum ꝙ non interponitur cõiunctio &,inter terrã & homines,ſicut interponitur inter excelſa & terram:dicendo & in terra,nec dicendo & in hominibus,ad ſignificandum ad eandem vniuerſi partem(inferiorem ſcilicet) pertinere vtrumq; ſcilicet tam pacem quàm bonã in hominibus voluntatem. Tum ꝙ diuerſa eſt præpoſitio præpoſita altiſsimis & præpoſita terræ:nam dicitur in altiſsimis,& ſuper vel in terra. præpoſitio ſiquidẽ ſecunda potius ſignificat ſuper,quã in. Et inſinuatur per hãc diuerſitatem,ꝙ gloria quidem in altiſsimis hinc eſt deo,pax autem non tam in terra quàm ſuper terrã:eo ꝙ pax eſt eminens totius terræ viribus. *Et factum eſt vt diſceſſerunt ab eis angeli in cœlum, paſtores loquebantur ad inuicem:tranſeamus vſq;*

Bethlehem

Bethlehem: & videamus hoc verbum. id eſt hanc rem. Verbum enim pro re geſta in ſcriptura poni conſtat 2. Reg. 1. interrogāte Dauide, quod eſt verbū quod factum eſt, indica mihi. *Quod factum eſt, quod fecit dominus & oſtendit nobis.* Multæ ſunt hic particulæ ſuperfluæ. nam in Græco habetur, quod dominus notificauit nobis. *Et venerunt feſtinantes: & inuenerunt Mariam & Ioſeph, & infantem poſitum in præſepio. Videntes.* pro, quum vidiſſent, *autem cognouerūt.* pro, diuulgauerūt, ſeu notificauerūt. *de verbo quod dictū erat illis de puero hoc.* Significatur quòd manifeſtauerunt angelica verba illis dicta de hoc puero. *Et omnes qui audierunt, mirati ſunt & de ijs quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos.* Superfluit ſecundū &. Significatur enim ꝙ audiētes mirati ſunt de iis quæ dicebantur à paſtoribus ad ipſos audientes. Qui autem aut quot fuerint iſti (præter Ioſeph & beatam virginem) neſcitur. *Maria autem conſeruabat omnia verba hæc.* relatura poſt glorificationem Ieſu, apoſtolis. *Conferens in corde ſuo.* Officium contemplationis exercebat, conferendo dicta ſibi cum dictis à paſtoribus. Et rurſus conferēdo vilitatem præſepij cum celſitudine angelorum annunciantium Chriſti natiuitatem. *Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes & laudātes deum in omnibus.* pro, ſuper omnibus, *quæ audierant ab angelis, & viderant in præſepio, ſicut dictum eſt ad illos. Et poſtquam conſummati ſunt dies octo vt circuncideretur puer.* Conſummatio non refertur ad octauum diem: quia non ſignificatur quòd poſt conſummatum octauum diem: fuiſſet enim dies nonus, ſed refertur ad numerum dierum. Vnde non dixit poſtquam conſummatus eſt dies octauus, ſed poſtquā conſummati ſunt dies octo: vt conſummatum octonarium dierum numerum ſignificaret. Impletus ſiquidem eſt numerus octonarius, ſtatim vt octauus incœpit dies. Propter quod euangeliſta apponit vt circuncideretur puer: vt ſic conſummatos dies octo ſignificaret vt exiguntur ad circuncifionem, quod eſt aduenilſe diem octauum: quia die octauo ſecundum legem præcepta erat circunciſio. *Vocatum eſt nomen eius Ieſus.* Deeſt coniunctio &. Vnde apparet quòd textus conciſus eſt. nam ſubintelligetur circunciſus eſt: & poſtea ſubditur & vocatū eſt nomen eius. ¶ Circunciſus eſt Ieſus, vt ex tunc inciperet ſeruare legem. *Quod vocatum eſt ab angelo priuſquam in vtero conciperetur. Et poſtquam impleti ſunt dies purgationis eius.* Varia eſt lectio apud Græcos codices: aliis in ſingulari, aliis in plurali habentibus pronomen eius. Referendo purgationis eorum ad matrē & filium. *Secundum legem Moyſi.* Leui. 12. vbi quadraginta

draginta dies purificationis aſsignantur genito maſculo. *Tulerunt illum in Hieruſalem vt ſiſterent eum domino. Sicut ſcriptum eſt in lege domini. quia omne maſculinum adaperiens vuluam.* Alterũ præceptum in lege erat Exod.13. de præſentando domino primogenitum. Præſentabatur enim domino propter interfectionẽ primogenitorũ in Aegypto & redimebatur precio: vt ibidem habetur. Et ratione huius pręcepti exhibitus fuit domino in tẽplo infans Ieſus, velut redditus deo tanquã debitus. A quo tamen præcepto etiam ſecundũ verba legis exemptus erat Ieſus: quoniam lex non comprehẽdit niſi maſculinum quod aperit vuluam, hoc eſt matricem. Ieſus autẽ ſicut natus clauſo genitali mẽbro matris, ita etiam clauſa vulua eſt. Et propterea nõ erat ſubiectus legi illi: quam tamen voluit obſeruare qui non venerat ſoluere legem ſed adimplere. *Sanctum.* hoc eſt conſecratũ ſeu dicatum, *domino vocabitur. Et vt darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege domini.* Alia lex erat de ſacrificio offerendo, ſcripta Leuit.12. *Par turturum aut duos pullos columbarum.* Dicit lex quòd offerat agnum & turturem aut pullum columbæ: ſubiungendo quòd ſi pauper fuerit ita quòd non poſsit offerre agnum, offerret par turturum aut duos pullos columbarum. Et hãc pro pauperibus legem refert Lucas: ſignificans per hoc paupertatem Ioſeph & Mariæ. Vbi cernere potes prudens lector ſeruatam vtranque legem: tum hanc cõmunem mulieribus parientibus ſiue maſculum ſiue fœminam: tum illam propriã primogenitis maſculis.

¶ Et ſcito quòd etiam ſecundũ verba legis non tenebatur beata virgo ad oblationem huius ſacrificij: quia expreſsè lex dicit, mulier ſi ſuſcepto ſemine, &c. Cõſtat enim exemptam eſſe beatam virginẽ, quæ cõcepit abſque ſuſcepto ſemine. Nec eſt dubiũ à ſpiritu ſancto fuiſſe appoſita illa verba in lege, ad excipiẽdum beatam virginẽ: alioquin ſuperflua eſſent. Manifeſtũ enim erat mulieres reliquas nõ aliter poſſe parere quàm ſuſcepto ſemine. *Et ecce homo erat in Hieruſalẽ cui nomẽ Simeõ. Et homo iſte iuſtus & timoratus.* pro, pius, ſeu religioſus. Deſcribitur eñ Simeon nõ ſolũ iuſtus ſecũdum cõmunẽ iuſtitiã, ſed pietate flagrans erga cõmune patriæ bonũ. *Expectans conſolationẽ Iſrael.* Inſtante Meſsiæ tẽpore Simeon aut intellectis hebdomadib⁹ Danielis, aut ſolo ſpiritus ſancti inſtinctu, expectabat cõſolationẽ Iſrael: hoc eſt Meſſiam ad conſolandũ populũ Iſrael. Et hęc eſt tertia virtus Simeonis. *Et ſpiritus ſanctus erat in eo.* pro, ſup eũ. Significatur quartò ꝙ Simeõ habebat ſpiritũ ſanctũ velut ſuperintẽdẽtẽ, gubernantẽ & ſo

& fouētē ipſum. *Et reſpōſum acceperat Simeō à ſpiritu ſancto nō viſurū ſe mortē niſi prius videret Chriſtū domini.* Vnde apparēt ſupplices preces expectantis, tam dignę dei auribus vt reſpōſum meruerint promiſsiuū vitæ corporalis vſquequo videret Chriſtū. *Et venit in ſpiritu.* hoc eſt actus à ſpiritu ſancto, nō vocatus nec excitatus ab homine. *In tēplum. Et quū induceret puerū Ieſum parētes eius vt facerēt ſecundū conſuetudinē legis pro eo.* Certæ ſignificātur actiones ceremoniales conſuetæ ſeruari in huiuſmodi oblatione primogeniti. *Et ipſe.* Simeō ſacerdos. *Accepit eū in vlnas ſuas: & benedixit deū, & dixit. Nunc.* ſpiritu ſancto reuelāte cognouit Ieſum eſſe Meſsiā: & exhibito iam ei quod ꝓmiſſum fuerat, nihil vltrà expectās videre, offert ſe morti. *Dimittis ſeruū tuū domine.* Detētū ſe in hac vita ſignificat, qui mori appellat dimitti. *Secundū verbū tuum.* hoc eſt promiſsionē tuā. *In pace.* ſatiato iam appetitu meo. *Quia viderūt oculi mei ſalutare tuū.* Ieſum ab officio ſaluādi denominat, eo ꝙ venit vt ſaluū faceret quod perierat. *Quod paraſti ante faciē omniū populorū.* Ieſus prout ſalutaris eſt, ꝓpoſitus eſt à deo nō iis vel illis, ſed in cōſpectu omniū populorū. Salutē ſiquidem attulit omnibus populis: & publicè manifeſtatus eſt in cōſpectu omnium populorū ꝙ ipſe eſt ſaluator mūdi, ꝙ ipſe eſt quē deus pręparauit gratia vnionis perſonalis & gratia virtutū omniū & meritorū ad hoc vt ſalutaris ſit mundo. *Lumen.* Non ſolū ſaluator ſed lumen appellatur Ieſus, qui verè eſt lux mundi. *Ad reuelationē gentiū.* hoc eſt non cōcluſum infra populū Iſrael, ſed extenſum ad reuelationē gentiū. hoc eſt ad reuelatæ veritatis fidē in gētibus quæ modò ſunt infideles. *Et gloriā plebis tuæ Iſrael.* Cerne differentiā. Salutare dicit cōmune omnibus populis: lumen appropriat gentibus quibus nō fuerat reuelata diuina veritas per ꝓphetas. gloriā appropriat populo Iſrael: quia gloria illi⁹ populi eſt Meſsias, ortus ex illo, ꝓmiſſus illi, & perſonaliter in primo aduētu tantūmodo inter illos. *Et erāt pater.* pro, Ioſeph, *& mater eius mirātes ſuper iis quæ dicebātur de illo.* Digna enim erāt admiratione etiā apud Ioſeph & matrē ſcientes illū eſſe Meſsiā: tū quia magna erant: tū quia ad ſenſum audiebāt quę in particulari neſciebāt. Et refertur hęc admiratio etiā ad ea quę ſubiūgit Euangeliſta dicta à Simeone & Anna. *Et benedixit illis Simeon.* Hinc apparet ꝙ Simeon fuit ſacerdos. nam ſacerdotibus in lege mandatum erat benedicere filiis Iſrael Nume. 6. Et hoc tanto magis ſignificatur, ꝙ in templo benedixit. imò ſignificatur ꝙ pars cerimoniarū erat huiuſmodi benedictio, ex hoc ꝙ vtrique parenti

benedixit

benedixit. Intendit enim euãgeliſta dicere quòd vſus eſt forma benedictionis ſtatuta in dicto capitulo. Et propterea non aliter explicat quomodo benedixit eis. *Et dixit ad Mariam matrẽ eius. Ecce poſitus eſt hic in ruinam & in reſurrectionẽ.* Prophetat Simeon de Ieſu cõtrarios effectus: ruinam,ſcilicet & reſurrectionem. Et quia reſurrectio ſpiritualis eſt (ſcilicet à peccatis) conſequẽs eſt vt ruina ſpiritualis quoque intelligatur, in cæcitatẽ & interitũ æternum. Nec dicit ꝙ Ieſus ſit facturus ruinam, ſed quod poſitus eſt in ruinam: occaſionem enim accepit ruina ex Ieſu. *Multorum in Iſrael.* Dixerat & gloriam plebis tuæ Iſrael: ne autem intelligeremus ſaluãdos omnes Iſraelitas per Ieſum, explicauit ruinam multorum Iſraelitarum ſequendam ex Ieſu. *Et in ſignũ.* Reconciliationis humani generis ad deum. *Cui contradicetur.* pro, contradicitur. Explicat modum quomodo Ieſus poſitus eſt in ruinam: quia ſcilicet poſitus eſt in ſignum cui contradicitur. Ieſus pauperculus tot & tanta miracula faciẽs, poſtea crucifixus ac reſurgẽs ex mortuis, appellatur ſignum: non ꝙ non fuerit vera res, ſed quia fuit etiã ſignum: quia ſignificat adimpletas eſſe ſcripturas prophetarũ, quia ſignificat pacem inter deum & humanum genus perfectam, quia ſignificat immenſam dei gratiã erga mundũ iam exhibitam. Vnde & tunc dixit conſummatum eſt. Cõtradicitur autẽ huic ſigno à Iudæis dicentibus Ieſum Nazarenum crucifixum, crucifixum quidem fuiſſe, ſed non eſſe ſignum adimpletarũ ſcripturarum, diuinę cũ hominibus pacis, ac gratiæ cũ mundo. Et hic eſt modus, hæc eſt ratio ruinæ. Nec dixit cõtradicetur, ſed cõtradicitur: quia iam cõtradictio inchoata erat: iam aduenerant magi, & turbata fuerat omnis Hieroſolyma cum Herode cõtra Ieſum. *Et tuam ipſius.* Sonaret litera, & ipſius, ſcilicet Ieſu, gladius pertranſibit tuã animam: niſi ipſius generis fœminini eſſet. Et perinde ſonat acſi diceretur, & tuammet. *Animam.* non corpus: ne hinc intelligeretur corporeo gladio ipſam feriẽdam. *Pertranſibit.* hoc eſt penetrabit *gladius.* Metaphoricè gladius appellatur cruciatus cõpaſsionis quem ſuſtinuit vſq; ad intima beata virgo in paſsione filij. Significat enim per hoc Simeon Chriſti futuram paſsionem ac mortem talem ex magnitudine cruciatus matris. *Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.* Status mũdi ſequens Chriſti mortem (ſignificatam in cruciatu matris) prophetatur futurus in exteriori profeſsione interiorum cogitationum: hoc eſt in profeſsione fidei Chriſtianæ vel profeſsione incredulitatis Chriſto. Ante mortem ſiquidem

quidem Chriſti,ſoli Iudæi exteriori profeſsione manifeſtabant cogitationes cordis ſui erga deum ſaluteq́ue animæ:alij autem ſi verè fuiſſent iuſti apud deum,nullum habebant vinculum alicuius exterioris profeſsionis. Sed vbi Chriſtus exaltatus eſt in cruce,& omnia ad ſeipſum traxit,conſtituit vt reuelentur exteriori profeſsione fidei in ſacramento baptiſmi ex multitudine omnium humanorũ cordiũ cogitationes de deo,deq́; propria ſalute. Neceſſaria ſiquidẽ fidei profeſsio exterior reuelat cogitationes omniũ hominũ:dũ manifeſtat profitẽtes rectè ſentire de deo & ſalute ꝓpria,& nõ profitentes malè ſentire de deo, ac ꝓpria ſalute. Cõprehẽdit itaque Simeõ nõ ſolũ curſum vitæ Ieſu cum contradictione & mortẽ crudelẽ,ſed & Iſraelitarũ multorum ruinã,& ſtatũ humani generis in profeſsione fidei Chriſtianæ. *Et erat Anna prophetiſſa filia Phanuel de tribu Aſer.* Hinc apparet multos Iſraelitas ex decẽ tribubus, quæ nũquã reuerſæ ſunt, in Iudæa habitaſſe. *Hæc proceſſerat in diebus multis:& vixerat cũ viro ſuo annus ſeptem à virginitate ſua. Et hæc vidua vſque ad annos.* pro,circiter annorũ, *octogintaquatuor*. Nõ ſignificatur,ꝙ erat annorum 84.ſed circiter. *Quæ nõ diſcedebat de templo ieiunijs & obſecrationibus.*pro,deprecationibus, *ſeruiens nocte ac die.* Hinc apparet ꝙ erat vna mulierum de quibus ſcribitur primi Regũ ſecundo,ꝙ obſeruabant ad oſtium tabernaculi domini. *Et hæc, ipſa hora ſuperueniens.* pro aſsiſtens, *cõfitebatur domino.* Deeſt vna particula ſignificans, ꝙ reſpõdendo cõfitebatur.Quod quidam interpretati ſunt viciſsim confitebatur:hoc eſt poſtquã Simeon laudauit deum confeſſusq́ue eſt myſteria Ieſu, Anna proſecuta eſt confeſsionẽ Simeonis reſpondendo illi, confirmando dicta illius apponendo confeſsionẽ propriam confeſsioni Simeonis. Et eſt ſermo de confeſsione Meſsiæ laudãdo deum. *Et loquebatur de illo omnibus.*Subaudi præſentibus. *Qui expectabant redemptionem Iſrael.*pro,in Hieruſalẽ.Et ſignificatur,ꝙ per Meſsiã redemptio expectabatur in Hieruſalem:quoniã in Hieruſalẽ erat tẽplum & ſolium regni Dauidis, ſuper quod regnaturũ omnes expectabant Meſsiam. *Et vt perfecerũt omnia ſecundum legẽ domini.*Narrauerat ſolam oblationem primogeniti:nihil dixerat de hoſtia, tũ holocauſti,tum pro peccato.Et propterea modò omnia perfecta dicit. Nec mireris hoſtiam pro peccato oblatam vbi nullum erat peccatũ: quoniam communi lege & remediis peccatorum vti voluerunt mater & filius, tum ad euitandum ſcandalum,tum ad exemplum humilitatis nobis præbendum.

Reuerſi ſunt in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. Suam dicit quantũ ad habitatiõẽ. An iſta reuerſio in Nazareth,fuerit tũc immediatè poſt præſentationẽ in tẽplo,an interceſſerit fuga in Aegyptũ, euangeliſta non dicit. Ex iis tamen,quæ refert Matthæus(ſcilicet ꝙ Ioſeph rediẽs ex Aegypto, timuit ire in Iudæã, audiẽs ꝙ Archelaus ibi regnaret) coniicimus ꝙ Ioſeph volebat tũc ire in Iudæã ad habitandũ ibi. quod eſt ſignum ꝙ ex Iudæa receſſerat iens in Aegyptũ: & cõſequenter non regreſſus fuerat in Nazareth Galilææ poſtquã inde iuit in Bethlehẽ. Si enim ex Nazareth iuiſſet in Aegyptũ,rediens ex Aegypto veniſſet recto tramite in Nazareth:& nõ intẽdiſſet ire in Iudæã,vbi domũ nullã habebat.Præcipuè ꝙ in Nazareth habebant domũ propriã: iuxta illud præcedentis capituli,reuerſa eſt in domũ ſuã: habebãt & ſorores matris,&c.*Puer autẽ creſcebat & cõfortabatur*.pro, corroborabatur.*ſpiritu*.Ita quòd in textu noſtro deficit ſpiritu. Creſcebat corpore & non ſpiritu,ſed robore ſpiritus:hoc eſt robore ad officia ſpiritus. vt intelligamus Ieſu ſenſus in puerili ætate profeſsiſſe ad exercenda officia ſpũs.*Plenus ſapiẽtia*. Aptè roborationi ad officia ſpiritus,adiũgitur plenitudo ſapiẽtiæ: vt nulla pars expers ſapiẽtiæ intelligatur,vt non profeciſſe eum in ſapiẽtia ſed iã plenũ eſſe ſapiẽtia deſcribat.*Et gratia dei erat in illo*.pro,ſuper illũ.tanquã ſuperintẽdens,gubernãs ac fouẽs illum. *Et ibant parentes eius per omnes annos*.pro,annuè ſeu quotannis,*in Hieruſalem in die ſolẽni paſchæ. Et quũ factus eſſet annorũ duodecim, aſcẽdentibus illis Hieroſolymã ſecundũ conſuetudinẽ diei feſti*.proculdubio ſolennitatis paſchalis: ex eo ꝙ dixerat parentes eius ſingulis annis ſolitos aſcẽdere in Hieruſalẽ paſchali tempore, & nũc dicit ſecundũ conſuetudinem.*conſummatiſque diebus*.ſeptem paſchatis.*Quũ redirent illi,remanſit puer Ieſus in Hieruſalem:& nõ cognouerunt parentes eius*.pro,Ioſeph,& mater eius.*Exiſtimãtes autẽ illum eſſe in comitatu,venerunt iter diei*.Aiunt fuiſſe cõſuetudinem vt ſeorſum viri & ſeorſum mulieres iter agerent in ſolennitatibus,pueróſque impuberes licitè cum vtriſque iuiſſe.Quo factũ eſt vt beata virgo exiſtimaret illum eſſe in comitatu Ioſeph, & Ioſeph exiſtimaret eſſe in comitatu mulierũ.Et propterea peregerunt iter vnius diei,exiſtimantes illum eſſe in comitatu.*Et requirebãt eum inter cognatos & notos.Et non inueniẽtes*.deeſt eum. Veſpere ſiquidẽ quũ hoſpitarentur & colloquerentur mutuò Ioſeph & Maria,quũ neuter ex altero cognoſceret vbi eſſet Ieſus, requirebãt illũ non ſolũ inter cognatos,ſed etiã inter notos:nec

inuene

inuenerunt illũ.*Regreſſi ſunt*.ſequenti die.*In Hieruſalẽ requirentes eũ*.per viam & in hoſpitio aut vicinia vbi hoſpitati fuerant in Hieruſalẽ.Oportuit enim alterũ diẽ occupari itinere regreſſus. *Et factum eſt poſt triduum*.Nõ poſt diẽ tertiũ, ſed poſt ternarium numerũ dierũ.Tertio enim die manè hora.ſ. qua doctores reſidebant docẽdo.*Inuenerũt eum in tẽplo ſedẽtem*.vt grauitatẽ pueri intelligas.*In medio doctorũ*. vt oẽs doctores audiret. *Audientem*,. Deeſt coniunctio &,Legendũ eſt.*Et audientẽ illos & interrogantẽ eos*. Priùs audiebat, & ſuper auditis interrogationes formabat. *Stupebant autẽ omnes qui eum audiebant ſuper prudentia*. pro, intelligentia.Monſtrabat enim magnã intelligentiã eorum,quæ audiebat,formãdo interrogationes.*Et reſpõſis eius*.Hinc habemus ꝙ doctores nõ ſolũ interrogabantur à Ieſu, ſed viſa tanta eius intelligentia interrogabant eũ:alioquin nõ adiunxiſſet euangeliſta,& reſponſis eius.*Et vidẽtes*.deeſt,eũ.*admirati ſunt*.pro,attoniti facti ſunt.hoc eſt ad ſimilitudinem attonitorum valde obſtupuerunt,præter opinionẽ videntes in illa ætate Ieſum in medio doctorũ incipere mõſtrare ſapiẽtiã ſuã.Sciebat enim Ioſeph & mater eius ipſum eſſe filiũ dei:ſed non putabant in ætate illa ipſum ſic ſe demõſtraturũ.*Et dixit mater eius ad illum.Fili,quid feciſti nobis ſic*?Nõ arguit,ſed querulã neſciẽtiæ ꝓpriæ vocẽ depromit:nec quærit cauſam cur fecerit,cur intulerit eis dolorem,ſed affectum manifeſtat.Vnde & ſubiungit.*Ecce pater tuus*. nõ generatione,ſed legitima appellatione.Erat enim marit⁹ beatæ virginis:ac per hoc legitimus pater Ieſu meritò appellabatur,prę- ter hoc ꝙ officio curæ pater erat. *Et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos.Quid eſt quòd me quærebatis*? Non reprehendendo quærendi officium quod exercuerant,ſed manifeſtãdo id quod erat ex parte ſui(ſcilicet ꝙ nõ egebat vt inquireretur)ſuperfluã inquiſitionem dicit. Et hunc ſenſum ſequentia verba porrigũt. *Neſciebatis quia in ijs,quæ patris mei ſunt,oportet me eſſe*?Non aſſertiuè,ſed interrogatiuè dicitur.habebãt enim rationem ſciendi, etſi nõ illud particulare,tamen in genere ſciendi ꝙ non poterat eſſe niſi in iis quæ dei ſunt,& ꝙ oportebat ipſum eſſe in iis,quæ dei ſunt:ſed neſciebant quòd in iſto exercitio (.ſ.audiendi & interrogandi doctores) eſſet tunc futurus. Vnde & Ieſus non dixit, neſciebatis ꝙ in iſtis ſpecialibus nunc oportuit me eſſe: ſed in genere in iis,quæ patris mei ſunt, oportet me eſſe,hoc enim oſtendit ex parte ſui non oportuiſſe ipſum inquirere: tanquam difficilem ad inueniendum.¶ Vbi etiam nota, ꝙ ab ętate pue-

rili incœpit Ieſus appellare deum patrem ſuum: vt hinc hæreti-cos cõfundat audiẽtes ex ore matris de Ioſeph, ecce pater tuu . patris mei dicit, non patris noſtri: quia ſolius ipſi*, deus eſt pater naturalis. *Et ipſi non intellexerunt verbum quod locutus eſt ad eos.* Si parentes mõſtrantur, intellige verum per ſynecdochen: quia Ioſeph non penetrauit hæc: beata autẽ virgo intellexit, quę pleniùs didicerat diuinitus incarnati verbi myſterium. Si autẽ audientes monſtrantur, patet ſenſus: quoniam non intellexerunt ipſum eſſe naturalem filiũ dei. *Et deſcendit cum eis, & venit Nazareth: & erat ſubditus illis.* Quãuis ad horam Ieſus exemerit ſe à parentibus, vt velut præludium quoddam futurorum oſtẽderet: ſtatim tamen regreditur ad ſolitam ſubiectionẽ parentibus debitam à filiis illius ætatis. Nec mirũ, quòd puer ſubditur parentibus: quum tot claris miraculis reſuſcitans mortuos, ſubdiderit ſe principibus ſacerdotum & Herodi atque Pilato. *Et mater eius conſeruabat omnia verba hæc in corde ſuo.* Hinc apparet ꝙ intellexerat verba Ieſu: & frequenti meditatione cõtemplabatur & conſeruabat illa. *Et Ieſus proficiebat ſapientia & ætate & gratia.* Non eſt immemor ſuorum verborũ euãgeliſta: vt quem paulò ſuperiùs dixerat plenũ ſapientia, modò oblitus dicat proficere ſapientia. Plenus ſiquidem fuit ſemper habitu ſapientiæ: proficiebat autem actibus ſapientiæ, procedendo de ſapiẽtibus actibus ad ſapientiores. Et ſimiliter intellige de profectu gratiæ. *Apud deum & homines.* quoniam erat in veritate progreſſus ad ampliora merita apud deum, & apparebant apud homines.

CAPVT III.

A*Nno autem quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris, procurante.* pro, præſidem agente. quanuis etiam procurator diceretur. *Pontio Pilato Iudæam.* Sublato enim Archelao ab Octauio Auguſto, & in exilium miſſo ad Viennam Galliæ ciuitatem, Iudæa tributaria facta eſt, & iuncta diſpenſationi Syriæ: & non amplius per principem aliquem, ſed per procuratorem ſeu pręſidem gubernata. Poſt multos autem procuratores ſucceſsiuè miſſos, Pontius Pilatus miſſus eſt à Tiberio Cæſare ad gubernandam Iudæam. *Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræa & Trachonitidis regionis: & Lyſania Abilinæ.* ſubaudi regionis. *Tetrarcha.* Tetrarchia nomen eſt principatus (vt teſtatur Plinius libro quinto cap. 18. & 23.) ad inſtar regni. Vnde & tetrarcha nomen eſt principis ſicut rex. Pilatus enim non erat tetrarcha (hoc eſt princeps) ſed præſes.

Iſti

Iſti autem tres fratres(ſcilicet Herodes, Philippus,& Lyſanias) erant tetrarchæ: quia erant principes velut reges. Et verè quo ad poteſtatem erant reges: propter quod quandoque appellantur reges. titulum autem regium non habebant. *Sub principibus ſacerdotum Anna & Caipha.* Non quòd eſſent ſimul principes ſacerdotum Annas & Caiphas, ſed alternatim: iuxta illud, quum eſſet pontifex anni illius. *Factum eſt verbum domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto.* More antiquorum prophetarũ à tẽpore principum,& (quod plus eſt) pontificum deſcripſit Lucas initium prædicationis Ioannis Baptiſtæ. Niſi enim Lucas tempus hoc ſignificaſſet, fluctuaremus circa tempus prædicationis Ieſu Chriſti: quum tantummodo hic à ſacra ſcriptura habeatur. Appellatur autem diuina inſpiratio, inſtructio atque miſsio verbũ domini. Omnia ſiquidem ſub hoc nomine comprehendit: ſignificans quòd tunc deus miſit Ioannẽ ad prædicandum, inſtruendo eum de prædicatione, baptiſmo & demonſtratione Ieſu. *Et venit.* Manifeſtat ad quid factum eſt verbum. vt veniret. *In omnem regionem Iordanis.* pro, circa Iordanem. *prædicans.* Ecce primum officium. *Baptiſmum.* Plus intenditur quàm ſignificetur: quoniam baptiſmus non ſolùm prædicabatur, ſed exercebatur. Quod eſt ſecundum Ioannis officium. *Pœnitentiæ.* Qualitas baptiſmi ſignificatur. Baptiſmus ſiquidem Ioannis erat baptiſmus pœnitentiæ, hoc eſt quoddam initium pœnitentiæ: ad differentiam baptiſmi Chriſtiani, in quo ſine aliqua pœnitentiali ſatiſfactione remittuntur peccata merito Chriſti. *In remiſsionem peccatorum.* Non refertur ad baptiſmum, ſed ad pœnitentiam. Explicat enim pœnitentiam non qualemcunque, ſed in remiſsionẽ peccatorum. *Sicut ſcriptum eſt.* ca.40. in lib. ſermonum Eſa. prophetæ. Deeſt, dicentis. *Vox.* Ioannis officiũ appellatur vox: quia non ſcripturæ prophetiam ſuam cõmendabat ſicut alij prophetæ, ſed miſſus erat ad hoc, vt viua tantùm voce prædicaret. *Clamantis.* Non ſola magnitudo affectus perſonæ Ioannis, ſed publica declamatio ſignificatur: ita ꝙ non vox dicentis priuatim, ſed publicè prædicãtis ſignificatur per clamorẽ. *In deſerto.* Etiam locus deſcribitur vnde ad literã incœpit prædicare. *Parate viam domini.* Ecce quid clamat vox: parate viam domini, in cordibus veſtris ad hoc vt dominus veniat ad corda veſtra: parate. procul dubio actibus virtutum. *Rectas facite ſemitas eius.* Ordo præpoſterus. priùs eſt rectificare vias & deinde parare. Vel pro explicatione apparatus ſubiũgitur rectitudo. Acſi apertè diceret, pa-

rate non corporeis ornatib⁹,ſed rectitudine ſemitarũ dei noſtri.
Lucas enim loco dei noſtri poſuit pronomen eius. *Omnis vallis*
implebitur:& omnis mons & collis humiliabitur. Quatuor difformi
tates viarum per quas corporaliter gradimur,corrigẽdas dicit
ꝑpheta ad hoc vt via ſit omnino ſuauis.Difformitas enim viarũ
eſt vel propter montes ſeu colles quos oportet aſcẽdere. Et hãc
difformitatem corrigit dicendo ꝙ omnis mons & collis humi-
liabitur.Vel propter valles in quas oportet deſcendere.Et hanc
difformitatem corrigit,dicendo omnis vallis implebitur.Mon-
tibus enim & collibus depreſsis, & vallibus impletis, reducitur
via ad æqualitatẽ.Vel propter obliquitatẽ viarũ.& hanc diffor-
mitatẽ corrigit dicendo.*Et erũt praua in directa*.pro,& erũt obli
qua in directã,ſubaudi viã. Vel propter aſperitatẽ viæ.Et hanc
difformitatẽ corrigit dicendo.*Et aſpera in vias planas*. ſeu lenes.
directẽ enim lene oponitur aſpero,ſicut rectũ obliquo. Signifi-
catur autẽ per huiuſmodi metaphoras tollenda omnis diffor-
mitas morũ:tollenda puſillanimitas,ſuperbia,iniuſtitia,& aſpe
ritas morũ.Prophetãturq; hæc tũc fore quũ Meſsias venerit: vt
ex his materialibus diſpoſitionib⁹ viæ intelligamus neceſſarias
nobis diſpoſitiones ad recipiẽdũ Meſsiã.quæcunq; enim harum
cõditionũ defuerit,nõ erit in nobis parata via vt Meſsias veniat
ad nos.Et meritò:quia gratia præſupponit naturam, & bonitas
meritoria præſupponit bonitatem moralẽ. *Et videbit omnis caro.*
Ecce aduẽtus Meſsiæ omnib⁹ carnalibus oculis manifeſtus : &
ꝑpterea dicit,omnis caro.Venit enim Meſsias in vero corpore
viſibili:& ſic publicè cõuerſatus eſt vt potuerit (quantum eſt ex
parte ſui)ab vniuerſis carnalibus oculis videri.Et ꝑpterea dicit,
& videbit omnis caro. *Salutare dei.* In propheta habetur quòd
os domini locutũ eſt:Lucas exponendo dixit ſalutare dei.Ieſum
appellauit ſalutare dei,quia venit diuinã afferẽs ſalutẽ. *Dicebat*
ergo ad turbas,quæ exibãt vt baptizarẽtur ab ipſo. Genimina vipera
rum. Prędicatio Ioannis recitatur quo ad partẽ reprehenſiuã &
cõminatiuã. Et appellat(vt Matthæus ca.3. explicat) Phariſæos
& Sadduceos genimina viperarũ.Et ne eadẽ repetãtur,vide hãc
particulã totam expoſitã ibidem. *Quis oſtendit.* præteritum eſt,
vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ : &
*ne cœperitis dicere.*deeſt,in vobiſipſis.*patrẽ habemus Abraham.Di-*
co enim vobis:quia potens eſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abra
*hæ.*Datiui caſus eſt Abrahæ.*Iam enim*.pro,iam verò,*& ſecuris ad*
radicẽ arboris.pro,arborũ,*poſita eſt.Omnis ergo arbor non faciẽs fru-*
ctum

*ctum bonum:excidetur.*pro,exciditur,*& in ignẽ mittetur.*pro,mittitur.Parabola enim dicitur nõ applicaturi,ſed qui iam applicauit ſecurim ad radicem,non vnius,ſed multarum arborum. Vnde infertur,quòd omnis arbor infructuoſa non excidẽda eſt, ſed exciditur,non eſt mittenda,ſed mittitur in ignẽ:vt in promptu hæc omnia eſſe ſignificentur. *Et interrogabant eum turba,dicentes: quid ergo faciemus?*Dixerat in genere Ioannes, facite fructus dignos pœnitentia.Et propterea turbæ interrogãt in ſpecie, quid faciemus?*Reſpondens autem dicebat.*pro,dicit illis.*Qui habet.* Opera miſericordiæ explicat exercenda.*Duas tunicas.* Nõ dixit tres, quatuor aut decem,ſed duas:ad ſignificandum vt ſis contentus vna,vt ſis cõtentus ſufficienti tibi veſtimento.*Det.*pro,impartiatur,*non habenti.*hoc eſt indigẽti:nõ hiſtrioni,& aliis huiuſmodi. *Et qui habet eſcas,ſimiliter faciat.*Non dicit eſcam(ne neceſſarius tibi cibus, tribuẽdus alteri prædicetur)ſed eſcas pluraliter,vt tibi non neceſſariam indigenti tribuas.*Venerũt autem & publicani.* exactores tributorum victigalium & huiuſmodi. *Vt baptizarentur,& dixerunt ad illum:Magiſter quid faciemus?At ille dixit ad eos. Nihil amplius quàm quod conſtitutum eſt vobis faciatis.*pro,exigatis. Non prohibet officium,ſed iniuſtã exactionem : vt ſcilicet non plus exigant quàm ſtatutum fuit.*Interrogabant autem eum & milites dicentes,quid faciemus & nos?Et ait illis,Neminem cõcutiatis,neque calumniam faciatis,& contenti eſtote ſtipendijs veſtris.*Tria præcipit militibus,cõcernentia eorũ ſtatum.Primò prohibet violentiã inferre,neminẽ concutiatis.Deinde fraudẽ,neq; calumniã faciatis,ſiue facto,ſiue verbo,imponendo alicui crimẽ.Et demum vt ſint contẽti ſtipẽdiis ſuis. ¶ In his enim tribus genus militũ peccare cõſueuit,nã & crebras violẽtias inferũt ruſticis & hominibus humilib⁹ viribus:calũniãtur quoq; imponẽtes aliis ea quę nõ fecerũt,& rariſsimus eſt q ꝓpriis ſtipẽdiis ſit cõtentus.Et ſi pſpicaciter hęc tria cõſiderãtur,ordinatur aĩus militũ in tertio: & vterq; modũ iniuriãdi(ſ.manifeſtè vel occultè, vi vel dolo)tollitur.*Eſtimãte.*pro,expectãte,ſeu ſperãte.*autẽ populo , & cogitãtibus omnibus in cordibus ſuis de Ioãne,ne fortè ipſe eſſet Chriſtus.* Significatur ꝙ populus expectabat videre euẽtũ ſeu ſucceſſum aliquẽ quo cognoſceretur,ꝙ Ioãnes eſſet Meſsias.dubitãt nãq; an ipſe eſſet meſsias.*Reſpõdit Ioãnes.*Inſtructus Ioãnes à ſpirituſancto de cogitationibus & expectatione populi, reſpondit. *Dicens omnibus.* Nõ aliquibus,ſed publicè corã oĩbus.*Ego quidẽ.*Differentiã inter ſe & meſsiã manifeſtat ex differẽtia baptizãdi.*Aqua baptizo vos.*

Incœpit differentiam à baptiſmo,quia nouitas baptiſmi nō parua erat occaſio cogitandi,ꝙ Ioannes eſſet Meſsias.Nullus enim venerat propheta cum hac aut ſimili nouitate.nam nec Moyſes ſimilem nouitatem induxit.Circuncíſio enim nō fuit ex Moyſe, ſed ex Abraham,inchoata non in populo,ſed in familia domeſtica.Ioannes autem nouitatem baptizãdi populo attulit.vnde & Baptiſtæ cognomen accepit.Ne itaq; ex hac nouitate putarent ipſum eſſe Meſsiam,vilificat ſuum baptiſmum reſpectu baptiſmi Chriſti:dum ſe abluere eos dicit ſolo corporeo elemento aquæ.Acſi apertè diceret:Ego abluo vos ſolùm corporaliter. *Veniet*.pro,venit.Et eſt præſentis temporis.Nō eſt venturus, ſed in præſenti venit tempore. *Autem, fortior me*. Verè fortior: tum ad debellandum mundum & diabolicas poteſtates:tū ad ſuſtinendum ignominias,paſsionem & mortem.& cætera. *Poſt me*. Vtraque dictio ſuperflua eſt. *Cuius non ſum dignus*. Dixerat fortior me:ne intelligeretur cōparationem aliquam eſſe inter ipſum & Meſsiam(tanquã ipſe ſit fortis & Meſsias aliquanto fortior) ſed intelligeretur maximum eſſe, & incōparabilem exceſſum Meſsiæ ad ipſum,declarat ſe indignum eſſe ad minimū miniſterium(vtpote ſoluendi corrigiam calceamentorū)exhibendum illi. *Soluere corrigiã calceamentorum eius*. Ad literã calciatus incedebat Ieſus:vt textus iſte ſignificat, & ratio cōprobat: quia ſicut manducauit & bibit ſicut cæteri Iraelitæ, ita etiam veſtitus ac calciatus intelligitur more Iſraelitarum ſuæ conditionis. *Ipſe vos baptizabit in ſpirituſancto*.Explicata diſtantia perſonali maxima inter ſe & Meſsiam,explicat conſequenter alteram inchoatam differentiam quo ad officium baptizandi : de quo dixerat, aqua baptizo vos:de Chriſto modò dicens, ipſe vos baptizabit in ſpirituſancto.Quanta ergo eſt differentia inter aquam & ſpiritumſanctum, tanta eſt differentia inter baptiſmum meum & baptiſmum Chriſti.Et per hoc ſignificat,quòd ego abluo corpora,ille autem abluet animas. ſpiritu enim ſancto anima abluitur.Et ſignificatur per hoc poteſtas Chriſti ad abluendum animas à peccatis,quod manifeſtè eſt ſolius dei. Per hæc enim Ioãnes ſignificabat Chriſtum eſſe verum deum. *Et igni*. Ad literam prædicit Ioannes miſsionem ſpirituſſancti,quæ poſt Chriſti reſurrectionem in die pentecoſtes facta eſt,declarans quòd illam faciet Meſsias, declarãs illam miſsionē eſſe Chriſti ablutionem ſpirituſancto.Tunc enim in corporali ignis ſpecie ſpirituſancto abluit Chriſtus homines: atteſtante ipſo Ieſu. Actuū 1. Ioannes

quidem

quidem baptizauit aqua,vos autẽ baptizabimini ſpirituſanĉto, non poſt multos hos dies. Vbi clarè vides Chriſtũ expoſuiſſe iſta Ioannis verba. Et ex tunc Ieſus baptizauit nõ ſolùm Iudæos,ſed totum humanum genus ſpirituſanĉto. dicitur enim Ioã.7. quòd nondum erat ſpiritus datus,quia Ieſus nondũ erat glorificatus. ¶ Et diſpoſuit deus,vt Ioannes Baptiſta prędicaret miſsionem ſpiritusſanĉti à Ieſu Chriſto in viſibili ſpecie ignis,vt inexcuſabi les ſint non credentes Chriſto poſtquã viderint apoſtolos bapti zatos ſpirituſanĉto in ſpecie ignis,prædicãtes Ieſum glorificatũ, vt vel tunc poſtquã cruxifixerint ipſum,credant in eum qui noluerint credere in ipſum prædicantem & miracula facientem. Vnde ſignificanter dixit vos demonſtratione ſimplici monſtrando Iudæos illius ætatis,quanuis etiam multos credamus illic affuiſſe,qui poſteà fuerunt inter Ieſu diſcipulos baptizatos ſpiritu ſanĉto & igne in die pentecoſtes. *Cuius ventilabrum in manu eius.* Tertium quòd Chriſto dicit Ioannes,eſt aduentus ad iudicium. ita ꝙ qui de primo aduentu dixerat,venit fortior me, & de ipſo per reſurreĉtionẽ glorificato dixerat,ipſe vos baptizabit in ſpirituſanĉto & igni: modò de aduentu ad iudiciũ dicit, cuius ventilabrum in manu eius. Metaphoricè à ventilabro ſegregatiuo palearum à granis,ſeparationem reproborum à iuſtis deſcribit in manu,in poteſtate & officio Chriſti eſſe. *Et purgabit areã ſuam.* eccleſiam ſuam(in qua mali bonis mixti ſunt)purgabit tũc eieĉtis paleis. *Et congregabit triticum.* hoc eſt eleĉtos, *in horreum ſuum.* In locum congruum ad hoc paratum: hoc eſt in regnũ cœlorum paratum eleĉtis à cõſtitutione mundi. *Paleas.* pro,paleam *autem.* Hebræo more multitudinem ſignificat numero ſingulari. Reprobi paleis aſsimilantur: vt cognoſcamus eos fuiſſe propter eleĉtos,ſicut paleæ ſunt propter grana,& intelligamus verum eſſe quod poſteà ſcripſit Apoſtolus, Diligentibus deũ omnia cooperantur in bonum. *Comburet igni inextinguibili.* Duo dicit: combuſtionem & inextinguibilitatem,vt combuſtionẽ nõ finiri,ſed in perpetuum durare intelligamus: ita quòd abſque conſumptione aliqua combuſtionem ſentiant in perpetuum. Pœna enim inferni ad literam deſcribitur per hanc metaphorã. *Multa quidem & alia exhortans euangeliZabat populo. Herodes autẽ tetracha quum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris ſui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes.* Solus Lucas meminit,ꝙ Ioannes reprehenderit Herodem de aliis criminibus. Matthæus 14. & Mar. 6. c. traĉtant de correĉtione propter inceſtum cum Herodiade. Quæ autem

fuerint

fuerint iſta alia Herodis crimina,neſcimus.Fuiſſe tamen ipſum virũ malũ,nõ ſolũ ex domini verbis(appellãtis ipſum vulpẽ inferius c.13.)ſed ex pœna priuationis tetrarchię,& exilij perpetui apud Lugdunũ à Caio imperatore inflicta,haberi poteſt.*Adiecit & hoc ſuper omnia & incluſit Ioannẽ in carcerẽ.Factum eſt autẽ cùm baptizaretur omnis populus & Ieſu baptizato & orante.* Hoc ſolus Lucas explicat.alij quidẽ confitebãtur peccata ſua:Ieſus autem ſine peccato orationi vacauit.*Apertũ eſt cœlũ.* Qualiter apertum ſit diximus Mar.1.& Mat.3.Vbi etiã de qualitate colũbæ & voce paterna ſcriptũ eſt.*Et deſcendit ſpiritus ſanctus corporali ſpecie,ſicut columba in ipſum:& vox de cœlo facta eſt.*Deeſt dicens,*Tu es filius meus dilectus,in te complacui mihi.Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi.*pro,fermè,*annorum triginta.*Aetas Ieſu tẽpore baptiſmi à ſolo Luca deſcribitur,ꝙ erat prope inchoationem trigeſimi anni.Non enim dicit ꝙ erat incipiens trigeſimũ annũ,ſed ꝙ erat incipiens ferè ſeu(vt alij dicũt)circiter annorum triginta.*Vt putabatur filius Ioſeph,qui fuit Heli.* Obiectio de diuerſitate patrum Ioſeph apud Matthęum & Lucã(vt Mat.1.dictũ eſt)ſoluitur per hoc,ꝙ Iacob. fuit pater Ioſeph ſecundum carnẽ,Heli autem ſecundũ legem. *Qui fuit Mathat,qui fuit Leui,qui fuit Melchi,qui fuit Iãne,qui fuit Ioſeph,qui Mathatiæ,qui fuit Amos,qui fuit Naum,qui fuit Eſli, qui fuit Nagge,qui fuit Maath,qui fuit Matathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph,qui fuit Iuda,qui fuit Ioanna,qui fuit Rheſa,qui fuit Zorobabel,qui fuit Salathiel,qui fuit Neri,qui fuit Melchi,qui fuit Addi, qui fuit Coſam,qui fuit Elmada,qui fuit Her,qui fuit Ieſu,qui fuit Heliezer,qui fuit Ioram,qui fuit Mattha,qui fuit Leui,qui fuit Simeon, qui fuit Iuda,qui fuit Ioſeph,qui fuit Ionã,qui fuit Heliachim,qui fuit Melea,qui fuit Menã,qui fuit Mathatha,qui fuit Nathan, qui fuit David.*Maior eſt hæc quæſtio,ꝙ Matthæus Ioſeph filiũ Dauidis per Salomonẽ, Lucas autẽ filiũ Dauidis per Nathan dicit: conſtat enim Nathan filium legitimũ ac naturalem fuiſſe Dauidis ex Berſabee genitũ.1.Parali.3.Nec veritas huius ſcripturæ(quæ etiam habetur ſecundo Reg.5.vbi Nathan inter filios natos Dauidi in Hieruſalem computatur)vertenda eſt in diſputationem, propterea ꝙ Prouerb.4.dicit Salomon.Ego filius fui patris mei tenellus,& vnigenitus coram matre mea,& docebat me. Tum quia vnigenitus pro primogenitus intelligitur,Hebraico more, vnum non pro ſolo,ſed pro primo ponendo:iuxta illud,Factum eſt veſpere,& manè dies vnus.Tum quia ſecundum tempus ætatis tenellæ quo inſtruebatur à matre,loquitur.ſtat autẽ ꝙ tunc

fuerit

fuerit vnigenitus,& poſtea geniti ſint fratres eius,& ſoror:vt liber Paralip.clarè dicit. Tum quia ſecundũ affectũ,& diligẽtiam curæ maternę erga ipſum tanquàm ſi eſſet vnigenitus loquitur. nam nõ dicit vnigenitus matris meæ,ſed coram matre mea, de inſtructione materna tractãs.¶ Sed quomodo deducatur ſtirps iſta non conſtat.Diuerſi enim diuerſa ſentiunt: & tandem nihil certi habetur.Putant nõnulli Ioſeph ſecundũ carnem fuiſſe filiũ Salomonis iuxta genealogiam apud Matthæũ, eundémque ſecũdum legalem patrẽ qui eſt Heli, deſcendiſſe ſecundũ carnem à Nathan:hoc eſt,ꝙ pater eius legalis deſcendit ſecundum carnem à Dauide per Nathã, iuxta hanc apud Lucã genealogiam. Et addunt,ꝙ hęc eſt carnalis generatio beatæ virginis:ita ꝙ Ieſus ſecundũ carnem deſcendit à Dauid per Nathan:ſecundũ verò legalem patrem (Ioſeph ſcilicet) deſcendit à Dauide per Salomonem.Et hæc opinio ſi conſtaret,amplectenda eſſet:quoniã nulla apparet inter ipſam & ſacram ſcripturã contradictio. Reliquas prætereo opiniones, eo ꝙ à ſacra ſcriptura diſſonare videtur.Conſilio tamẽ Pauli apoſtoli ad Timot.vlti.quęſtiones de genealogiis vitabimus. *Qui fuit Ieſſe,qui fuit Obed,qui fuit Booz, qui fuit Salmon,qui fuit Naaſon,qui fuit Aminadab,qui fuit Aram, qui fuit Eſrom,qui fuit Phares,qui fuit Iuda,qui fuit Iacob,qui fuit Iſaac,qui fuit Abrahæ,qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch,qui fuit Ragau,qui fuit Phalec,qui fuit Heber,qui fuit Saleh,qui fuit Cainan.* Confer tam cũ vulgata editione quàm cũ Hebraica veritate:& inuenies hanc generationẽ ſuperfluã eſſe.nam inter patrem Heber & Arpachſad nulla eſt media generatio: ſed Arpachſad genuit Saleh qui fuit pater Heber.Excuſatur tamẽ Lucas:quia recenſuit genealogias,vt inuenit eas ſcriptas à ſeptuaginta:apud quos ſcripta legitͬ hæc genealogia ſuperflua:& meritò excuſatur: quia tunc tẽporis interpretatio ſeptuaginta erat magnę authoritatis apud Græcos & natiões alias.¶ Prouiditq; per hoc ſpirituſſanctus:ne ſanctis doctoribꝰ imputaretur,ꝙ expoſuerũt textũ ſacræ ſcripturæ iuxta interpretationẽ cõiter receptam & vſu cõmuni probatam.Quandoquidẽ Lucę euangeliſtæ hoc idẽ feciſſe licuit abſque proprio errore. ¶ Et hæc dixerim ſi verè iſta generatio abũdat.Poſſet namque dixi textus Hebræos mordernos eſſe mancos,& textũ interpretatũ à 70.fuiſſe integrũ.Et hoc credibilius eſt;præſertim ꝙ apud 70.ſcribuntur etiã anni quibus vixit Cainan,medius inter Arpachſad & Saleh patrẽ Heber:tam anteꝗ̃ genuit Saleh ꝗ̃ poſt.Rationi ſiquidẽ cõſenta

ſentaneum eſt vt credâtur potiùs manci moderni codices,quàm vt tot viri inſignes ſtuduerint ad figmentum hoc conſtruendũ. *Qui fuit Arpachſad:qui fuit Sem:qui fuit Noe:qui fuit Mathuſala: qui fuit Enoch:qui fuit Iared:qui fuit Malalael:qui fuit Cainam: qui fuit Enos:qui fuit Seth:qui fuit Adam:qui fuit. Dei.*

CAPVT IIII.

I*Eſus autẽ plenus ſpiritu ſancto egreſſus eſt.*pro,regreſſus eſt.*à Iordane:& agebatur in ſpiritu in deſerto.*pro,in deſertum.Significatur enim Ieſum actum fuiſſe à ſpiritu ſancto quo erat plenus,in deſertum. *Diebus quadraginta.* Tempus moræ in deſerto, non tempus ductionis ſignificatur. Veruntamẽ quia ſub actione ſpiritus ſancti intendit comprehendere tum dictionẽ, tum moram quadraginta dierum,ideo Lucas ſub eodem cõſtruxit verbo: ac ſi dixiſſet ſpiritu ſancto agebatur in deſertum ad morãdum ibi. quadraginta diebus.Apponitur autem præpoſitio in,dicendo in ſpiritu:ad ſignificandum quòd non velut neſciens agebatur,ſed in ſpiritu,in ſpirituali intentione,intellectu ac ratione. *Et tentabatur.*poſt quadraginta dies. *A diabolo.* Græca dictio eſt,ab infamando ſeu criminando denominans dæmonem:eo quòd vniuerſa intentio eius tendit ad criminandũ homines apud deum, ad nihil enim aliud conatur,niſi vt poſsit reddere homines vituperabiles apud deum.*Et nihil manducauit in diebus illis: & conſummatis illis.* Deeſt poſtea. *eſuriijt.* Dixerat quòd tentabatur:explicat modò occaſionem tentandi. *Dixit autem illi diabolus, Si filius dei es,dic lapidi huic vt panis fiat.* Hinc apparet intellectum dæmonum ligatum ſeu impeditũ eſſe à deo in pœnam ſui peccati. ita quòd non ſolùm potentia eorum eſt ligata, ſed etiam intellectiua vis:vt nõ poſsint cognoſcere quæ ex vi naturalis ſui luminis cognoſcere poſſent. Ex eo enim quòd poſt verba Gabrielis ad beatam virginẽ,poſt verba angeli ad paſtores, poſt verba de cœlo in baptiſmo,diabolus nõ cognoſcit Ieſum eſſe filiũ dei,& hoc tentat cognoſcere ex miraculo,dic vt lapis iſte panis fiat, habetur quòd non intellexit tot teſtimonia.nam non maiorem habuiſſet certitudinem ex iſto miraculo quòd Ieſus eſſet filius Dei quàm ex illis teſtimoniis intellectus habetur.ſciebat enim diabolus angelos cœleſtes non mẽtiri.*Et reſpondit ad illum Ieſus,ſcriptum eſt, quia non in pane ſolo viuit.*pro,viuet,*homo ſed in omni verbo dei.Et duxit illum diabolus in montem excelſum,& oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momento.* pro, puncto, *temporis.* Metaphorica eſt locutio à mathematico puncto ſumpta,ad ſignificandum

candum breuiſsimũ tempus. *Et ait illi.* Deeſt, diabolus. *Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam & gloriam illorum: quia mihi tradita ſunt, & cui volo do illa.* pro, illam, *ſcilicet vniuerſam poteſtatem ac gloriam.* Iactabat ſe diabolus de dominio orbis terræ, vſqueadeo quòd daret illud cuicunque vellet: ſed mendaciter. Et hoc ipſum arte dicebat, vt ſic magis prouocaret Ieſum ad manifeſtandum ſeipſum: vt Matth. 4. diffusè vniuerſa hæc tentatio tractata eſt, & ad euitãdam repetitionem, vide ibi. *Tu ergo ſi adoraueris procidens coram me, erunt tua omnia.* pro, erit tua omnis, ſcilicet potentia ac gloria regnorũ terræ. *Et reſpondens Ieſus, dixit illi.* Deeſt, vade poſt me Satana. Quod etiam Matth. 4. expoſitum eſt. *Scriptũ eſt enim. dominum deum tuũ adorabis, & illi ſoli ſerruies. Et duxit illum in Hieruſalem: & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi: & dixit illi, Si filius dei es, mitte te hinc deorſum. Scriptum eſt enim quòd angelus ſuis mandauit.* pro, mãdabit, *de te, vt conſeruent te: & quia.* Superfluit quia, *in manibus tollent te, ne fortè,* pro. nequando, *offendas ad lapidem pedem tuum. Et reſpondens Ieſus ait illi, dictum eſt, non tentabis dominum deum tuũ. Et conſummata omni tẽtatione, diabolus receßit ab illo vſque ad tempus.* Quando autem redierit ad tentandum per ſeipſum, nõ ſcriptum eſt: pluries tamen dæmones tentaſſe ipſum per ora dæmoniacorum, legimus. *Et egreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus in Galilæam.* Venerat à Galilæa ad Ioannis baptiſmum, nihil virtutis ſuæ monſtrans: regreſſus autem eſt prædicans & miracula faciens. & propterea dicitur regreſſus in virtute ſpiritusſancti. ad prędicandum, ad miracula faciendum, ad trahendum homines ad deũ & ſui ſequelam. ¶ Vbi ponderando verbum regreſſus eſt apparet quòd poſt ieiunium 40. dierum Ioanne baptiſta adhuc baptizante, aduẽtus iſte in Galilæam fuerit. Et conſonat hoc tam ſcriptis à Ioãne quàm verbis Petri Apoſtoli. Act. 1. oportet ex his viris qui nobiſcum conuerſati ſunt, &c. incipiens à baptiſmate Ioannis. Ibi enim clarè apparet quòd paulò poſtquam Ioannes incœpit baptizare, Ieſus congregauit diſcipulos: alioquin non oportuiſſet teſtem reſurrectionis eius eligere ab illo tempore. *Et fama exijt per vniuerſam.* Deeſt. finitimam, *regionem de illo.* Hoc fuit in ſecundo anno: poſtquam ſcilicet conuertit aquam in vinum. poſtea enim exiit fama eius in finitimas vndique nationes Galilææ, & non ſolùm per ipſam Galilæam. *Et ipſe docebat in ſynagogis eorum: & magnificabatur.* pro, glorificabatur, *ab omnibus. Et venit Nazareth vbi erat nutritus: & intrauit ſecũdum conſuetudinẽ ſuam die ſabbati.* pro, ſabbatorum, *in ſynagogam.*

Inter

Inter diem ſabbati & diem ſabbatorũ hæc eſt differẽtia, ꝙ omnis dies ſabbatorum eſt dies ſabbati, ſed non ediuerſo. nam dies ſabbati ſignificat quemcũque diem feſtum: dies autẽ ſabbatorum ſignificat ſolùm diem ſeptimũ, qui ideo vocatur dies ſabbatorũ quia ſemper eſt dies ſabbati, ad differentiã diei ſexti, quinti, quarti &c. quorũ nullus eſt ſemper, ſed quãdoque ſic, & quandoque nõ dies ſabbati: hoc eſt quietis. *Et ſurrexit.* Corporalis ſitus deſcribitur, ſederat enim cũ aliis. *Legere.* pro, vt legeret, *& traditus eſt illi liber Eſaiæ prophetæ: & vt reuoluit.* pro, explicuit, *librum, inuenit.* Primus occurſus ſignificatur dicendo, vt explicuit inuenit. *Locum vbi.* ſcilicet Eſa. 61. *Scriptũ erat. Spiritus domini ſuper me.* gubernando, mouendo, dirigendo me hominem. *Propter quod.* Subſequentium cauſa ſignificatur. Et eſt ſenſus. propterea vnxit me, ſcilicet ſpiritus domini, vt euangelizarem, vt ſanarem & reliqua. *Vnxit me.* Hinc nomẽ Meſsiæ apud Hebræos, & Chriſti apud Græcos. De hac vnctione inquit Petrus Apoſtolus Act. 10. vnxit eũ deus ſpirituſancto & virtute. Vnctus fuit oleo vnionis perſonalis & omnis gratiæ ac veritatis. *Euangelizare,* pro, vt euangelizarẽ. *pauperibus.* hoc eſt etiã pauperibus. *Miſit me.* priùs vnxit, poſtea miſit ad euangelizandũ. Vnctus quum verbũ caro factum eſt, miſſus ad euangelizandũ fuit anno triceſimo. *Sanare.* pro, vt ſanarem, ſeu medicarem. *Contritos corde.* hoc eſt pœnitentes verè peccatorũ ſuorum. attulit enim pœnitẽtibus ſalutarem medicinam fidei in ſe. *Prædicare.* pro, vt prędicarem, *captiuis.* ſub ſeruitute peccati & diaboli. *Remiſsionem.* à captiuitate. Hanc enim prædicauit Chriſtus futuram. nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mũdi eiicietur foras. & rurſus. liberi eritis ſi filius liberabit vos. *Et cæcis.* mente. *Viſum.* Dictio Græca propriè ſignificat redditũ viſum. humanũ enim genus priuatũ erat ſpirituali viſu: quẽ Ieſus prædicabat reſtituendum, imò & reſtituit, aperuit enim illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas: & venit lux mentium, quãuis homines dilexerint magis tenebras quàm lucem. *Dimittere.* pro, vt dimitterẽ, *confractos.* magno pondere legis Moſaicæ. *In remiſsionẽ.* pro, in remiſsione, ab oneribus legalibus. Quod fuit adimpletũ per paſsionẽ Chriſti. *Prædicare.* pro, vt prædicarem. *annũ domini acceptum.* tẽpus gratiæ noui teſtamenti. De quo Apoſtolus, Ecce nunc tẽpus acceptabile. *Et diem retributionis.* ſuperfluunt hæ tres dictiones. *Et quũ plicuiſſet librũ, reddidit miniſtro,* non proprio (Ieſus enim nõ habebat ſeruitores: quia nõ venit miniſtrari, ſed miniſtrare) ſed miniſtro ſynagogæ. *Et ſedit.*

Stans

Stans legit oībus audientibus textū Eſaię,ad reuerēter legendū publicè prophetā:& deinde ſedit docturus & pręcaturus ſuper verba prophetæ. *Et omniū in ſynagoga oculi erant intendētes in eum. Cœpit autē dicere ad illos,quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris. Et oēs teſtimonium illi dabant.* Multa narrātur de omnibus præſentibus in ſynagoga.primū attentio,quū dictū fuit ꝙ oculi omniū erant intendētes in eum.ſecundū acceptio dictorū Ieſu, vſqueadeo vt ſignis teſtarētur ꝙ Ieſus verū diceret dicēdo ꝙ hodie cōpleta eſt ſcriptura hæc. Et hæc ſignificat Euangeliſta, dicendo ꝙ oēs teſtimonium illi dabāt: & propterea nō dicit dicebant,ſed dabant.Deſcribit enim Lucas per hoc ꝙ fuit tam acceptus,vt monſtrarēt ſe aſſentire illi. *Et mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius.* Tertiū eſt admiratio de tanta gratia eloquij:hoc eſt de gratioſo apud oēs ſermone. *Et dicebant.* Ratio admirationis quarto loco ſubiungitur.Quia autē ſequentia verba contemptiuè & cū ſcandalo dicta ſunt vt patet Matth.13.& Mar.6. ſubintelligendū reliquit Lucas ꝙ poſtquā tam acceptus fuerat Ieſus omnibus in ſynagoga exiſtentibus, mutati ſunt & verſi ad deſpiciendū Ieſum fabrū filiū fabri,vilem ſcilicet perſonam.Ratio autē mutationis nō ſcribitur.Fortè fuit ꝙ ſubiunxit Ieſus prædicādo aliqua reprehenſiua,vel ꝙ aliqui ſuperuenerūt inuidi, qui ex duob⁹ capitibus mutauerūt animos pręexiſtentiū in ſynagoga:primò ex vilitate perſonæ,quia erat faber,filius fabri.ſecundò calūniando miracula,dicēdo ꝙ nō verè faciebat miracula:quia ſi vera eſſent quę narrātur miracula ab ipſo facta,faceret in patria ſua.Et hæc videtur vera ratio mutationis prædictæ,ex eo ꝙ hæc duo tanguntur ab euangeliſta,& nihil de prædicatione reprehenſiua dicitur: & expreſsè dixerat ꝙ oēs teſtimoniū dabant illi. Ex his enim ſimul iunctis apparet ꝙ inuidi ſuperuenerunt dicētes hæc duo, & ſic mutantes animos bene diſpoſitos. *Nónne,* contēptiuè dicitur ab inuidis. *Hic eſt filius Ioſeph.* perſonæ vilis: vtpote fabri. *Et ait illis. Vtique.* pro,omnino. *dicetis mihi hanc ſimilitudinē.* Hinc apparet ꝙ non ſolùm dixerant verba deſpectiua,ſed etiam verba calumniātia miracula.niſi enim illi hanc calumniam dixiſſent, nō diceret Ieſus cū aduerbio confirmandi,omnino,dicetis mihi.Hęc enim cōfirmatio præſupponit eorum dictū. *Medice cura teipſum.* Medico patienti ægritudinem quam patiuntur alij,& nō curanti ſeipſum,nō creditur ꝙ poſsit curare alios:ſed ad cōuitium ſciētiæ eius dicitur illi,medice cura teipſum.Iuxta hanc ſimilitudinē dicebāt Nazareni ad Ieſum, ſi

potes

potesfacere miracula in aliis fac in teipſo: hoc eſt in ciuitate tua. *Quanta*. pro, quæ (ſiue quæcũque) *audiuimus*. Et explanat ſimilitudinem. medice cura teipſum. *Facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua*. Non enim iuit Ieſus ad Nazareth in principio prædicationis ſuæ, ſed poſt multa alibi facta miracula: vt vel ſic diſponerētur conciues ad credēdum, ſed præualuit inuidia. Hæc enim verba quantum ad ſenſum fuerant Nazarenorum: recitata autem à Ieſu ſub hac ſimilitudinis forma. *Ait autem*. Interponit hæc Euangeliſta ad ſignificandũ verba præcedentia, relata tantùm à Ieſu, dicta autem à Nazarenis: ſequentia verò eſſe reſponſionem Ieſu. *Amen dico vobis quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua*. Reſpondet Ieſus ad verba contemptiua, nónne hic eſt filius Ioſeph? Et quia directè dicta fuerant in deſpectionẽ perſonæ eius, ideo directè reſpondet manſuetiſsimè, non eſſe hoc nouum: quia cõmune eſt ꝙ nemo propheta acceptus eſt in patria ſua, propter velut connaturalem inuidiam inter conciues. *In veritate*. Deeſt autem, *dico vobis*. Reſpōdet calumniæ miraculorum ſecũdo loco obiectæ, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Et directè declarat duobus exemplis ſacræ ſcripturæ hoc prouenire, nõ ex ſua impotentia, ſed quia ipſi non merebantur, quia indigni erant propter ſuam incredulitatem, & tamen hæc eorum demerita ſine contumelia, ſola ablatione hiſtoriarum ſacræ ſcripturæ profert. *Multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Iſrael quando clauſum eſt cœlum annis tribus & menſibus ſex*. Metaphorice deſcribitur negatio pluuiæ per clauſum cœlum: quia apparet pluuiam deſcēdere de cœlo, ac per hoc impediri ne deſcendat ex clauſura cœli: quo cõtra quando multum pluit, dicimus quòd apertæ ſunt cataractæ cœli. *Quum facta eſſet fames magna in omni terra: & ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarephtha Sidoniæ*, pro, Sidonis, *ad mulierem viduam*. Hanc hiſtoriam habes 3. Reg. 17. *Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Eliſæo propheta: & nemo eorum mundatus eſt niſi Naamam Syrus*. Hiſtoria hæc ſcribitur 4. Reg. 5. *Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes*. Vide mirabilem mutationem, non aliquorum ſed omnium ægrè ferentium alios ſibi anteponi, & hoc velut ex diuina electione: ſicut diuinitus electa fuit vidua Sidonia, & Sanatus Naamam Syrus. *Et ſurrexerunt*. ex furore. *Et eiecerunt illum*. ducentes illum eiiciendo. *Extra ciuitatem: & duxerunt illum vſque ad ſupercilium montis ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata*. Si verum eſt quòd Nazareth ſit ædificata ad latera ſeu radices montis

montis Tabor,mons iſte Tabor eſt. *Vt præcipitarent eum.* Lege vniuerſam ſcripturã euangelicã: & nullibi inuenies fuiſſe Ieſu iniuriam facti irrogatam vſq; ad tempus mortis ſuæ,niſi à propriis conciuibus:immo nec tempore paſsionis ſæuierunt in Ieſum niſi mediãtibus miniſtris curiæ.conciues autem proprij furiis acti,ad præcipitandum eum de ſupercilio mõtis cõcurrunt, factoque ducunt:& non ſolũ attentãt,vt Hieroſolymitę poſtea bis attentarunt lapidare.Et Gerazeni quidem quãuis paſsi fuerint dãnum duorum milium porcorũ,non tamẽ auſi ſunt attentare aliquid cõtra Ieſum,ſed rogauerunt eũ vt diſcederet ab eis. Nazareni verò nullã paſsi iacturã,præcipitare Ieſum conantur. *Ipſe autẽ tranſiens, per mediũ illorũ ibat.* Inuiſibilem illis ſe reddit poſtquam fuit in ſupercilio montis:& ſic per medium tranſiẽs, iuit quo voluit,remanentibus illis deluſis:vt vel ſic occaſionem reſipiſcendi haberent.Noluit Ieſus tunc nec tali morte necibi mori:& propterea ſic euaſit.*Et deſcẽdit in Capharnaũ ciuitate Galilææ: ibique docebat illos ſabbatis. Et ſtupebant in doctrina eius:quia in poteſtate erat ſermo ipſius.* hoc eſt ꝙ ſolo ſermone faciebat miracula.hoc eſt enim ſermonem eſſe in poteſtate. Et huiuſmodi poteſtas cõceſſa ſermoni,reddebat doctrinã eius ſtupendã.non ſic enim prophetæ alij docuerãt.*Et in ſynagoga erat homo habens dæmoniũ immundũ.* pro,ſpiritum dęmonij immundi.Dæmonium ſecũdum proprietatem nominis,eſt cõmune bonis & malis ſpiritibus.nã ſignificat ſcientẽ.& propterea Lucas addidit,immundi ad diſtinctionem à ſpiritibus mundis. Vſus tamen Chriſtianorũ appropriauit dæmonij,& dæmonis nomen ſpiritibus malis.*Et exclamauit voce magna,dicẽs: ſine.* Græca dictio,aduerbium ſeu interiectionem ſonat exclamantis ſeu dolentis.loco cuius interpres poſuit imperatiuũ ſine:ad ſignificandũ affectum eius qui torquetur,deſiderãtis vt Ieſus qui torquebat ipſum deſiſteret à tortura.Huiuſmodi enim affectui atteſtãtur ſequẽtia verba.*Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? veniſti perdere nos?* Ac ſi apertè dicerent:nos te nõ offendimus,tibi non nocemus,nulla inter nos & te eſt lis,quare veniſti perdere nos.*Scio te quia ſcis.* ꝓ,ſcio te quis es.Tentando mentitur dicendo ſe ſcire quis eſt.intendebat enim vel ſic explorare quod in deſerto nõ valuit. *Sãctus dei.* Punctandum eſt inter præcedentia verba & hæc.ſunt enim hæc verba aſſertiua,velut appoſitiuè adiecta.Quum ſiquidẽ dixiſſet ſcio te quis es,adiungit explicationẽ aſſertiuã,quòd eſt ſanctus dei:hoc eſt ille ſanctus dei qui expectatur à Iudęis: Meſsias ſci-

licet filius dei. *Et increpauit illum Ieſus, dicens, obmuteſce.* Iubet ſilere, nolens teſtimoniũ à dæmone. *Et exi ab eo. Et quum proieciſſet illum dæmonium in mediũ, exijt ab illo: nihilque ei nocuit.* ſcilicet proiectio in terram. Intendit enim ꝙ quanuis proiecerit eũ in terram diſcerpendo ipſum (vt Marci 7. dicitur) ipſa tamen proiectio in terram nihil illi nocuit. *Et factus eſt pauor in omnibus.* pro, ſuper omnes. Deſcribitur ſuperueniẽs paſsio quædã maior tum timore tum admiratione: velut ſtupor ex viſo miraculo imperatiuè facto à Ieſu. *Et colloquebantur adinuicem, dicentes quod eſt hoc verbum: quia in poteſtate & virtute imperat immundis ſpiritibus, & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.* pro, finitimæ regionis. *Surgens autem Ieſus de ſynagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.* pro, febre magna. *& rogauerunt illum pro ea. Et ſtans ſuper.* pro, ſupra, *illam.* Non enim erat ſuper illam contingendo. *Imperauit febri.* pro, increpauit febrem. Significatur enim quòd velut percipientem rem eiecit febrem increpando velut puerũ moleſtum. *Et dimiſit illam. & continuò ſurgens miniſtrabat illis. Quum autem ſol occidiſſet.* pro, occideret. *omnes qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum. At ille ſingulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem & dæmonia à multis, clamantia & dicentia: quia tu es.* deeſt, Chriſtus. *filius dei. Et increpans non ſinebat ea loqui, quia.* pro, quod. *ſciebant ipſum eſſe Chriſtum.* Non ſunt hæc verba euangeliſtæ reddentis rationem quare non ſinebat ea loqui: ſed ſunt verba eiuſdem ſignificãtis quid non permittebantur loqui. Eſt enim ſenſus. non ſinebat ea loqui hoc, ſcilicet quòd ſciebant ipſum eſſe Chriſtum. tum quoniam dicebant mendacium. quoniam dicebant ſe ſcire quod neſciebant. tum quoniam nolebat teſtimonium ab illis, tum quoniam ſciebat quòd tentando, hoc dicebant, ad explorandum an ipſe eſſet vere Chriſtus. *Facto autẽ die, egreſſus ibat in deſertum locum.* Ad exemplum aliorum doctorum, poſt tot miracula petit locum deſertũ: tum propter quietem orationis, tum ob fugam gloriæ humanæ. *Et turbæ requirebant eum: & venerunt vſque ad ipſum: & detinebant illum ne diſcederet ab eis. Quibus ille ait: quia & alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum dei.* Et hoc quoque ad aliorum exemplum doctorum, vt non quieſcant ibi vbi ſe acceptos conſpiciunt. immo ꝙ nec permittãt ſe detineri ab illis, ſed memores ſint aliorum locorum. *Quia ideo.* pro, ad hoc. *miſſus ſum. & erat prædicans in ſynagogis Galilææ.*

Caput

CAPVT V.

F*Actum eſt autem quum turbæ irruerent in eum vt audirēt verbum dei: & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum GeneZareth. & vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autem deſcenderant*. deeſt, ex illis: *& lauabant retia. Aſcendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere puſillum: & ſedens docebat de nauicula*.pro,naui:*turbas*.Nullus locus ineptus ad docendum, quæ dei ſunt,cenſetur: modò in ſynagoga,modò in monte,modò in campo,modò de naui ſecùs ſtagnum prædicat Ieſus. *Vt ceſſauit autē loqui,dixit ad Simonem: duc in altū: & laxate retia veſtra in capturam. Et reſpondens Simon dixit illi, Præceptor*.pro,præfecte. Quāuis non omnino ſonet præfectum:ſed honorabiliori nomine q̄ præceptoris vſus eſt Petrus. *Per totā noctem laborantes nihil cepimus*.Hinc apparet ꝙ Petrus adhuc non erat aſsiduus ſequax Ieſu,ſed piſcationi vacabat. *In verbo autem tuo laxabo rete. Et quū hoc feciſſent,concluſerunt piſciū multitudinem copioſam. Rumpebatur autem rete eorū. Et annuerunt ſocijs qui erant in alia*.pro,altera,*naui. vt venirent & adiuuarent eos*. pro, ſe, *& venerunt: & impleuerunt ambas nauiculas*,pro,naues,*ita vt penè*.Superfluit, penè.*mergerentur*.Nō ſignificatur naues fuiſſe adeo plenas vt ſubmergerētur, ſed vt mergerentur:hoc eſt quòd vſque ad ſummitatē laterum naues erāt ſub aquis. *Quod quū videret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu, dicēs: Exi à me domine, quia homo peccator ſum*.Indignū ſe recognoſcit præſentia Ieſu: & conferens peccata ſua cum ſanctitate quā conſpiciebat in Ieſu ex tanto miraculo,timet ſibi à propinquitate tam ſancti viri.Sacrilegiū æſtimabat proximitatem ſuam ad virū tam ſanctum.*Stupor enim circundederat eum & omnes qui cum illo erant, in captura piſcium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi: qui erant ſocij Simonis. Et ait ad Simonem Ieſus, Noli timere.* Confortat petrū Ieſus annuncians ei bonum hinc ipſi futurū. *Ex hoc iam*.pro,ex hoc nunc,ac ſi dixiſſet poſthac. *Homines eris capiēs*. pro,viuos capiēs. Et ſignificanter Ieſus vſus eſt vocabulo ſignificante capturā viuorum: quoniam ad vitam ac libertatem nō ad mortem ac ſeruitutem capturus erat homines Petrus. piſces enim capiuntur ad mortem,& homines in bello capiuntur ad ſeruitutem: Ieſus autem miſit Petrum ad capiendos viuos homines, hoc eſt ad liberam vitā. *Et ſubductis ad terram nauibus: relictis omnibus, ſecuti ſunt eum.* Ecce fructus miraculi. *Et factum eſt quum eſſet in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra: & vidēs Ieſum, procidēs in faciē ſuā rogauit eum,*

 dicens

dicens domine ſi vis, potes me mundare. Mirum eſt quod leproſus in ciuitate veneretur Ieſum:quũ leproſi ab vrbibus excluderentur ſecundum legem Moyſi. Verũ lex excluſionis quantum ad habitandũ intelligenda eſt:nec tam arctè excludebantur ab vrbibus quin per modũ tranſitus via publica incedere potuerint: ſicut etiã hodie permittitur. Vnde leproſus iſte nõ in domo,ſed in publica occurrit via: nõ ꝙ habitaret in ciuitate. *Et extendens manum,tetigit eum,dicens,volo,mundare*. Imperatiuum paſsiuũ eſt hîc mundare. *Et confeſtim lepra diſceſsit ab illo. Et ipſe præcepit illi vt nemini diceret: ſed vade, oſtende te ſacerdoti: & offer pro emundatione tua, ſicut præcepit Moyſes, in teſtimonium illis*. De cura huius leproſi dictum eſt Matt.8. & Marci 1. Vide expoſita ibi. *Perambulabat autem magis ſermo de illo, & conueniebant turbæ multæ, vt audirent & curarentur ab infirmitatibus ſuis. Ipſe autem ſecedebat*. Ratio ſeceſſus erat fuga humanæ gloriæ: vt clariùs habetur Marci 1. *In deſertum*. pro, in deſerta, ſupple loca. *Et orabat*. Verum hominem ſe exhibebat orando:& exẽplum prædicatoribus dabat,nõ ita vacandi prædicationis officio,vt obliuiſcantur recurrere ad cõtemplationis quietẽ,eleuando in deum mentẽ. vtriuſque enim vitæ (actiuæ ſcilicet & contemplatiuæ) actiones iungi oportere in prædicatore aſtruit exemplo proprio. *Et factum eſt in vna dierum: & ipſe ſedebat*, pro, erat, *docens. Et erant Phariſæi ſedentes & legiſdoctores qui venerant ex omni caſtello Galilææ & Iudææ & Hieruſalem. Et virtus domini erat ad ſanandum eos*. Intellige quo ad executionem:quoniam quantum ad poſſe, ſemper virtus domini eſt ad ſanandũ,ſed tunc exequebatur ſanationes. *Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre & ponere ante eum. Et nõ inueniẽtes qua parte illum inferrent præ turba: aſcenderunt ſuper tectum: & per tegulas ſubmiſerunt*. pro, demiſerunt, cũ funibus. *Eũ cũ lecto*. pro, lectulo. *in mediũ ante Ieſum. Quorũ fidẽ vt vidit, dixit*, deeſt, ei, *homo remittuntur tibi peccata tua. Et cœperunt cogitare ſcribæ & Phariſæi, dicentes, quis eſt hic qui loquitur blaſphemias? quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus deus. vt cognouit autẽ Ieſus cogitationes illorum, reſpõdens dixit ad illos. Quid cogitatis in cordibus veſtris: quid eſt faciliùs dicere, dimittuntur tibi peccata, an dicere, ſurge & ambula? vt autem ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: tibi dico ſurge. tolle lectum*. pro, lectulum *tuum, & vade in domum tuam. Et confeſtim ſurgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat: & abijt in domum ſuam, magnificans*. pro, glorificãs. *deum*. De geſtis & dictis

in cura huius paralytici Mat.9.& Marcus ſecũdo,latius ſcripſit. vide ibi expoſita. *Et ſtupor apprehendit omnes: & magnificabant.* pro, glorificabant, *deum. Et repleti ſunt timore.* Significantur iſti primo magna admiratione ſtupentes.& deinde repleti timore: vt intelligatur fructus miraculi in aſpiciẽtibus. *Dicentes quia vidimus mirabilia.* pro, inopinabilia, *hodie.* Valde enim aliena ab humana opinione ſunt ambo viſa: ſcilicet ſolo imperio curatũ eſſe paralyticum tam perfectè vt tolleret & portaret ipſemet lectum proprium, & hoc fuiſſe factum in teſtimoniũ quòd Ieſus habet poteſtatẽ in terra dimittendi peccata. *Et poſt hæc exijt.* verſus mare. *Et vidit publicanum nomine Leui, ſedentem ad telonium.* Pro reuerẽtia euangeliſtæ & Apoſtoli,Lucas Matthæum nominat Leui,ne Matthæum publicanũ dicat.erat enim infame officium apud Iudæos. *Et ait illi, ſequere me.* Geſta quoque in vocatione Matthæi,expoſita ſunt Matthæi nono. *Et relictis omnibus.* negociis. *Surgens ſecutus eſt eum. & fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua.* Ex hoc quòd Matthæus & domum propriam habebat,& fecit ei conuiuium magnum proprio ſumptu, patet ꝙ quãdo dictum eſt relictis omnibus,ſermo fuit non de rebus ſed de negotiis. *Et erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erant,diſcumbentes.Et murmurabant Scribæ & Phariſæi aduerſus diſcipulos eius,dicentes:quare cum peccatoribus & publicanis manducatis & bibitis? Et reſpondens Ieſus dixit ad illos: non egent qui ſani ſunt medico, ſed qui malè habent. non enim veni vocare iuſtos,ſed peccatores in pœnitentiam. At illi dixerunt ad eum.* Confer hæc cum ſcriptis Marci ſecũdo & Matthæi nono,& cognoſces Phariſæos & Scribas diſcipuloſque Ioãnis conueniſſe ad hanc quæſtionẽ: ſed Lucas introducit verba hęc prolata à primatibus Phariſæorum & doctoribus,directè contra Ieſum quòd malè inſtruat diſcipulos ſuos. *Quare diſcipuli Ioãnis ieiunant frequenter.* Non interrogando ſed reprehendendo dicunt. *Et obſecrationes faciunt.* Solus Lucas adiungit obſecrationẽ.Matthæus enim & Marcus ſolũ ieiunium proferunt. *Similiter & Phariſæorum:tui autẽ edunt & bibunt?* Non dicunt non orant,ita ꝙ quum duas virtutes diſcipulorum Ioannis & Phariſæorum propoſuiſſent(.ſ.ieiunium & orationes)cõtra ieiunium dicunt ꝙ diſcipuli Ieſu edunt & bibunt:hoc eſt non ieiunant. contra obſecrationes verò nihil dicunt: vt intelligamus non fuiſſe reprehenſibiles Ieſu diſcipulos etiã apud Phariſæos & Scribas circa orationẽ:ſed ad oſtẽtandã ſanctitatem ſuorum diſcipulorũ,Scribæ & Phariſæi appoſuerũt

illorum ieiunio etiam obſecrationes. *Quibus ipſe ait: nunquid poteſtis filios ſponſi.* pro, thalami nuptialis, *dum cum illis eſt ſponſus, facere ieiunare (venient autem dies) & quum ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc ieiunabunt in illis diebus.* Nota Ieſu mãſuetudinem, quòd reſpondendo excuſat quare diſcipuli ſui non ieiunant, & tacet ꝙ vacãt orationi. Vniuerſa hæc doctrina expoſita eſt Mat. 9. diffuſè exceptis vltimis. *Dicebat autẽ & ſimilitudinem ad illos: quia nemo commiſſuram à veſtimento nouo.* pro, immiſſuram teſtamenti noui, *immittit in veſtimentũ vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit immiſſura ex nouo. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpit.* pro, rumpet, *vinum nouum vtres: & ipſum effundetur, & vtres peribunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittendum eſt: & vtraque conſeruantur. Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouũ dicit enim vetus melius.* pro, ſuauius, *eſt.* Hæc in Matthęo non habentur. Præcedens doctrina ex ſimilitudinibus veſtium & vtrium, ex parte doctoris monſtrat, & rationem continet claram quare Ieſus non faciebat diſcipulos tunc ieiunare: hæc autẽ parabola ex parte affectus diſcipulorum ſe tenet. In prioribus ſiquidẽ parabolis ex parte tẽporis nuptialis, & ex parte imperfectionis diſcipulorum, ſapientia magiſtri commendatur: in hac autem explicatur indiſpoſitio diſcipulorum, ex cõſuetudine. Sicut enim guſtus aſſuetus vino veteri recuſat ſtatim mutationẽ in vinum nouũ) eo quòd ſuauius guſtatur vetus) paulatim autẽ aſſuefactus ad nouum, ſentit ſuauitatẽ noui, ita diſcipuli aſſueti veteri legi non guſtant adhuc ſuauitatẽ nouę legis quam ego mecum fero, ſed veniet tempus quando guſtabũt ſuauitatẽ noui teſtamenti. ¶ Cõſidera prudẽs lector Ieſum per has parabolas nõ tantùm voluiſſe reddere rationẽ quare diſcipuli ſui nõ ieiunabant tũc, ſed ꝙ occaſione ſumpta ex verbis Scribarũ & Phariſæorum, extendit doctrinã ſuam ad declarandũ quare ea quæ ſunt nouæ legis nõ exigebat à diſcipulis ſuis. Imò per hanc vltimam parabolam, rationẽ reddit literalẽ quare etiam poſt miſſionẽ ſpiritusſancti non ſtatim abſtraxit fideles ſuos à legalibus cerimoniis. Suauiter ſiquidẽ aſſuetos homines veteri legi diſponens, paulatim & non ſtatim abſtraxit à legalibus: quoniã (vt parabola iſta dicit) aſſuetis veteri vino, nõ ſtatim ſapit nouum.

CAPVT VI.

FActum eſt autem in ſabbato ſecundoprimo quum tranſiret per ſata, vellebant diſcipuli eius ſpicas: & manducabant, confricantes manibus. Dictio vna compoſita eſt ſecundoprimo, ſignificans

ſecundoprimum. Et Hebreum quid ſonat, Græca tamen dictione. Et quoniam in libris Moyſi nō inuenitur ſabbatum aliquod ſic nominatum, non facilè eſt diuinare quid ſignificetur per ſabbatum ſecundoprimum. Cōferendo autē hunc textum cū textu Matth. 12. & Mar. 2. (vbi tranſitus per ſata, deſcribitur non ſabbato, ſed ſabbatis: hoc eſt in feſtiuitate conſtante ex multis ſabbatis, vt ibidem declaratum eſt) apparet quòd ſabbatum ſecundoprimum appellatur vltimus dies feſtiuitatis conſtātis ex multis ſabbatis. Vltimus ſiquidem dies erat ſabbatum (hoc eſt dies feſtus) ſicut & reliqui illius ſolēnitatis dies: & quod plus eſt, erat præcipuum ſeu principale ſabbatum: quoniam erat celebrior & ſanctior reliquis diebus poſt primum. Et quia erat æqualis primo diei, ideo dicitur ſecundoprimū hoc eſt præcipuum ſeu principale. Primus enim dies ſolennitatis erat ſabbatum primoprimum, hoc eſt primo principale: vltimus autē erat ſabbatum ſecundoprimum, id eſt ſecundo principale. Et in propoſito ad literā ſignificatur vltimus dies ſolennitatis Paſchalis. tūc enim non adhuc perfectè maturis ſpicis, oblato iam ſecūdo die ſolēnitatis Paſchalis manipulo primitiarum ſecundum legēm veſci licebat ſpicis conſpicatis. *Quidam autē Phariſæorum dicebant illis: quid facitis quod non licet.* Deeſt, facere, *in ſabbatis?* Apud Matthęū & Marcum alloquuntur Ieſum contra diſcipulos: hic verò arguunt diſcipulos, nulla tamē eſt diſſenſio: quia vtrunque verum eſt. nam & diſcipulos arguerunt (quod Lucas refert) & Ieſu dixerūt, ecce quid faciunt diſcipuli tui, quod alij euāgeliſtæ referunt. Reliqua circa rē hanc vide expoſita Matt. 12. & Mar. 2. *Et reſpondens Ieſus ad eos, dixit: nec hoc legiſtis quod fecit David quū eſuriret ipſe & qui cum eo erāt: quomodo intrauit in domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſit & manducauit, & dedit.* Deeſt, etiā, *üs qui cum ipſo erant, quos non licebat manducare, niſi tantum ſacerdotibus? Et dicebat illis, quia dominus eſt filius hominis etiā ſabbati. Factum eſt autē & in alio ſabbato, vt intraret in ſynagogā & doceret. Et erat ibi homo: & manus eius dextera erat arida.* Curatio iſtius habentis manum aridam, Marc. 3. & Matth. 12. expoſita eſt. *Obſeruabant autem Scribæ & Phariſæi ſi in ſabbato curaret: vt inuenirent vnde accuſarēt eum.* pro, accuſationem eius. *tanquam ſacrilegi violatoris ſabbati. Ipſe verò ſciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam. Surge & ſta in medio. Et ſurgens ſtetit. Ait autem,* pro, ergo, *ad illos Ieſus. Interrogo.* pro, interrogabo, *vos.* Facto enim conſtitutionis ægri in medio, & verbo mouendæ quæſtionis attentos

omnes reddi: vt vel ſic Scribæ & Phariſæi reſipiſcant, aut ſaltem eſſent ab huiuſmodi obſeruatione: videndo quòd non occultè, ſed palàm & ratione adiuncta curat Ieſus ſabbato. *Si licet.* pro, vtrum liceat. id eſt, quid horũ duorum liceat. *Sabbatis benefacere an malè.* Deeſt, facere, *animam ſaluam facere an perdere.* pro, occidere? *Et circunſpectis omnibus.* Deeſt illis. ſi aliquis vellet aliquid reſpondere. *Dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit.* pro, ille autem fecit ſic. id eſt extendit manum ſuam. *Et reſtituta eſt manus eius.* Deeſt. *ſana vt altera. Ipſi aũt repleti ſunt inſipiẽtia.* pro, amẽtia, quæ deterior eſt inſipientia. *Et colloquebantur adinuicẽ quidnã facerent de Ieſu.* Superfluit præpoſitio de. Machinabantur enim quid facerent contra Ieſum, vt eum occiderent. ita quòd repleti (quo ad partem intellectiuam) dementia & (quo ad patrem affectiuam) odio, malignitas eorum prodiit in colloquium ad tractandum de morte Ieſu. *Factum eſt autem in illis diebus, exi͗t in monte orare.* pro, vt oraret. Deſcribitur Ieſus electurus duodecim ex diſcipulis ſuis in Apoſtolos, prius ad orationẽ recurrens in loco ſolitario: in mõte ſcilicet. *Et erat pernoctans in oratione dei.* Non ſolùm orauit, ſed nocte tota in oratione perſeuerauit: docens eccleſiam ſuam promotura aliquos, orationẽ pręmittat, nõ pro ceremonia, ſed verè recurrendo pro diuinæ gratiæ inſpiratione & aſpiratione. Ieſus enim non indigebat vt oraret, ſed ad noſtram inſtructionẽ pernoctauit in oratione. *Et quum dies factus eſſet, vocauit diſcipulos ſuos: & elegit duodecim.* Ipſe eos elegit & nõ econuerſò: ipſe eos promouit & non econuerſò. *Ex ipſis.* Vt diſcamus, ꝙ ex gremio eccleſiæ eligendi ſunt præpoſiti. *Quos & Apoſtolos nominauit.* Solam ac primam Apoſtolatus dignitatẽ à Ieſu inuenimus nominatã in eccleſiã eius, quam nõ à gradu aliquo nominauit, ſed à paſſiua miſſione: quæ ſubiectionẽ ſonat. Apoſtolus enim Græcè, Latinè dicitur miſſus. *Simonem, quem cognominauit,* pro, quem & nominauit, *Petrum.* Vnde nominatio ſortita eſt effectũ: dum iam cõmuniter non appellatur Simon Petrus, ſed Petrus. *Et Andreã fratrẽ eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomã, Iacobum Alphæi & Simonem qui vocatur Zelotes, Iudã Iacobi, & Iudã Scariot.* pro, Iſcariotẽ, *qui fuit proditor. Et deſcẽdens cum illis de monte.* Hic apparet, ꝙ Apoſtolos elegit in monte, vt ex loco celſitudo apoſtolatus ſignificaretur. *Stetit.* nõ ſedit: ad differentiã ſermonis relati Mat. 5. 6. & 7. quem habuit Ieſus ſedẽs. *In loco cãpeſtri:* ad differentiã montis: in quo dictũ ſermonẽ apud Mat. habuit. *Et turba diſcipulorũ eius, & multitudo*

titudo copioſa plebis. ad differentiã dicti ſermonis ad quem audiendum deſcribuntur tantũ accedẽtes diſcipuli eius. *Ab omni Iudæa & Ieruſalẽ, & maritima, & Tyri, & Sidonis.* Superfluit coniunctio &, ante dictionẽ Tyri. Significatur enim ora maritima Tyri & Sidonis. Et eſt ſermo nõ de mari Galilææ, quod eſt lacus: ſed de vero mari mediterraneo. *Qui venerant vt audirẽt eum & ſanarentur à languoribus ſuis.* Non ſolùm venerant vt audirẽt Ieſu doctrinam, ſed vt ſanarentur à ſuis ægritudinibus. *Et qui vexabantur à ſpiritibus immũdis curabãtur.* Deeſt, etiã. Legendũ eſt. *Etiã curabantur.* Ita ꝙ nõ ſolùm ſanabãtur ægritudines ex naturaliũ agentiũ exorbitãtia cauſatæ: ſed etiã vexatiões hominũ ab immũdis ſpiritibus. *Et omnis turba quærebat eũ tangere.* Quandoq; Ieſus curat ſolo imperio, quandoq; tactu: vt monſtret & authoritatem diuinam, & ſanctitatẽ humanitatis ſuæ. propterea enim tactu vtitur ad curandũ, vt cognoſcamus naturã humanam in ipſo eſſe organum cõiunctũ deitatis: ſicut manus mea eſt organũ coniunctum perſonæ meæ, ſeu ſicut lingua eſt organũ coniunctũ intellectus humani. cõiunctũ autẽ nõ organicè, ſed perſonaliter. *Quia virtus de illo exibat.* quo ad actionẽ, ſanationẽ ſcilicet & curationẽ. *Et ſanabat omnes.* nullo excepto. *Et ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos.* Si dixiſſet in cœlum, clara eſſet neceſsitas eleuationis oculorũ: ſed dicendo in diſcipulos, inſinuat ꝙ demiſsis oculis Ieſus prædicabat: & propterea eleuare dicitur oculos à ſolita modeſtia demiſſorum oculorum. *In diſcipulos ſuos.* Vt intelligamus principium ſermonis ſubiuncti, dirigi ad diſcipulos eius. *Dicebat, Beati pauperes.* Diſcipulos ſuos quos ad voluntariã paupertatem quantum ad bona temporalia, & à carnalibus cõmoditatibus quãtum ad corpus, & à delectabilibus mũdi quãtum ad animũ abſtraxerat, & ad patiendũ mala omnia propter ſe Ieſum aſciuerat, alloquitur: & beatos fore ex ſingulis horum prænunciat. Vnde nõ dicit, beati pauperes ſpiritu(vt in monte dixerat) ſed beati pauperes: vt ad literam intelligamus de paupertate oppoſita diuitiis. Procul dubio tamen loquitur de paupertate voluntaria, ſed hoc non explicauit, quia diſcipulos alloquebatur volũtariè pauperes. Eſt enim ſenſus, beati vos mei diſcipuli pauperes. iam enim dixerat euãgeliſta eleuatis oculis in diſcipulos ſuos. Beati autem modò in ſpe, & demũ in re. Et rurſus perſpicaciùs, beati inchoatiõe cœleſtis beatitudinis. Significatur enim tanta virtutis perfectio, vt inchoatio quædã ſit æternę felicitatis, ſicut gẽma arboris inchoatio eſt fructus. Summa enim virtutis celſitudo in hac vita, ꝑ beatitudines

titudines tam apud Matthæũ quã Lucam ſcriptas ſignificatur. quæ perfectiſsimis à deo conceditur: ita ꝙ eorũ amor, contẽplatio & agendi patiendiq; ratio, in confinio eſt beatorum & viatorũ. *Quia veſtrum.* Clare patet ad diſcipulos eius dirigi ſermonẽ. *Eſt.* Non dicit futurũ eſt, ſed iam eſt, propter celſitudinẽ virtutis, in qua inchoatũ eſt regnũ dei. *Regnũ.* Nõ dixit, quia veſtræ ſunt diuitiæ, paruipendẽs reddere diuitias pro paupertate: ſed redditum regnũ pro paupertate declarat. *Dei.* Apud Matthæũ dicitur regnum cœlorum: hic verò regnum dei. Quod quanuis idem ſit regnũ excellentior tamẽ denominatio eſt. à deo quã à cœlis: ad ſignificãdũ ſummos eſſe qui ad perfectionẽ diſcipulorũ ſuorum perueniũt. *Beati qui nunc eſuritis.* Non dicit eſuritis iuſtitiã(vt in mõte in dixerat, beati qui eſuriũt iuſtitiã) ſed dicit qui nunc eſuritis ad literã loquẽs de corporali fame. In qua cõprehẽdit volũtariã abſtractionem ab iis quæ ſunt carnis. Similiter enim non oportuit exprimere volũtariè eſuritis: quia ad diſcipulos ſuos loquitur, qui voluntariè amplexi ſunt ſtatũ eſuriẽdi: hoc eſt ſubeũdi neceſsitates quaſcunq; neceſſariorũ ad corpus. quorũ quia maximè neceſſarius eſt cibus, ideo in eſurie omnia cõprehendũtur. *Quia ſaturabimini.* Nõ dicit qa ſaturamini, ſicut dixerat, quia veſtrũ eſt regnũ: ſed quia ſaturabimini. nulla eñ quãtacũq; inchoatio cœleſtis felicitatis in hac vita ſaturat: ſed cœleſti patriæ ſatietas reſeruatur. *Beati qui nunc fletis.* Gradatim poſt abdicationẽ rerum per voluntariã paupertatẽ: adiunxit mortificationẽ carnis per volũtariã eſuriẽ: & nũc tertiò ad animũ aſcẽdit, cuius eſt tã ridere quã flere. & ſimili ratiõe de volũtario fletu, ſubiugãte quæcunq; mũdi oblectamẽta: famã, honorẽ, gloriã, amari, & reliqua huiuſmodi. Cõgruit aũt hmõi perfectis flere: tũ propter impedimentũ carnis: iuxta illud, infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? tũ ꝓpter dilatã gloriã cœleſtẽ. ſpes eñ quæ differtur, affligit animã: tũ propter infinitos laqueos mũdanorũ oĩm, & his ſimilia. *Quia ridebitis.* Sicut metaphoricè riſu ſignificatur gaudiũ, ita fletu ſignificata eſt interna ſecundũ deum triſtitia. *Beati eritis.* Quarto loco beatitudo in patiendo propter ipſum Ieſum deſcribitur: vt intelligamus Chriſti diſcipulos beatos nõ ſolũ voluntariis actionibus, ſed etiã voluntariè ſuſtinẽdo paſsiones illatas ab aliis. *Quũ vos oderint homines.* Ecce primũ malum, odio haberi ab hominibus. *Et quũ ſeparauerint vos.* Ecce ſecũdum malũ ſequeſtrationis, carceris, exilij. *Et exprobrauerint.* pro, probris affecerint, *& eiecerint nomẽ veſtrum tanquã malum propter filium*

filium hominis. Quẽadmodũ duo mala (odij.ſ.& ſeparationis) cõtra ipſos diſcipulos, ita duo mala cõtra nomẽ eorũ pdicit.ſ.affectionẽ probri, & eiectionẽ. Et primũ quidẽ experimẽtũ ꝓbauit: quoniã noĩati ſunt ſuperſticioſi, magicæ artis, &c. Eiectũ quoq; Chriſtianũ nomẽ tanq̃ malũ, antiquorũ geſta teſtantur. *Gaudete in illa die & exultate: ecce enim merces veſtra multa eſt in cœlo. Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.* Cõſolatur diſcipulos paſſuros à Iudæis, ab exẽplo prophetarũ priſcorum: inſinuando eis, ꝙ ſuccedunt priſcis prophetis in patiendo, & Iudæi qui perſequẽtur eos, ſuccedẽt patribus ſuis perſecutoribus prophetarũ. Acſi apertè diceret: nõ eritis primi patientes hæc à veſtris, quoniã Iudæi etiã antiqui ſimiliter perſecuti ſunt prophetas. *Veruntamẽ væ vobis diuitibus.* Cõſidera prudens lector hæc quatuor væ: & clara luce cõperies literalẽ ſenſum antedictarũ beatitudinum eſſe quẽ diximus. Clarè ſiquidẽ cõtra pauperes, è regiõe ponit diuites: cõtra eſuriẽtes, ſaturatos: cõtra flẽtes, ridẽtes: cõtra exoſos & ſeparatos, laudatos ab hominibꝰ cũ exẽplo pſeudo ꝓphetarũ.
¶ Iuxta quatuor itaq; rationes beatorũ, quatuor quoq; ratiões reproborũ ſubiunguntur per quatuor væ: & vbi prius allocutus fuerat diſcipulos ſuos, modò vertit ſermonẽ ad filios ꝑditionis. Sicut pauperes voluntarij dicti ſunt beati, ita væ æternæ damnationis prædicitur diuitibus: hoc eſt affectis ad diuitias, q̃ ſeruiũt diuitiis. *Qui habetis.* pro quia recipitis, *conſolationem veſtram.* ideo erit vobis væ in alia vita, quia in hac vita recipitis conſolationẽ veſtrã. i. recipitis à deo quicquid cõſolationis vobis debetur, nullaq́; ſupereſt vobis in alia vita debita conſolatio. Vbi prudens lector indiciũ hinc habes æternæ dãnationis in proſperis ſucceſsibus iniquorũ. recipiunt enim hic mercedẽ aliquorũ bonorũ operum quæ faciunt ſeu fecerunt. *Væ vobis qui ſaturati eſtis.* Intellige etiam affectu: quorum.ſ.deſideria carnalia in hac vita adimplẽtur. *Quia eſurietis. væ vobis qui ridetis nũc.* hoc eſt qui fruimini hoc mundo. *Quia lugebitis & flebitis. Væ quum benedixerint vobis.* Contra omnia mala inferenda diſcipulis ſuis ponit vnũ.ſ.benedici: hoc eſt laudari, cõmendari. *Omnes homines.* Vt diſtinguuntur contra deum. mundani enim homines non laudant niſi mundanos. *Secundum hæc enim faciebant pſeudo prophetis patres eorum.* Vt nihil deſit huic contrapoſitioni, ſicut diſcipulos aſsimilauerat in patiẽdo veris prophetis, ita laudatos ab hominibus aſsimilat pſeudo prophetis priſcis: dicendo quòd ſimiliter antiqui Iudæi approbauerunt laudarúntq; pſeudo prophetas: vt patet in 4. lib. Reg.

Sed vobis dico qui auditis. Poſt ſpecialem ſermonẽ prius ad diſcipulos ſuos de ſecuritate æternæ beatitudinis,& deinde ad contrarios de certitudine æternæ damnationis,ad omnes auditores dirigit ſermonem. *Diligite inimicos veſtros.* Inchoat ab actu charitatis erga inimicos. Nec eſt ſermo de inimicis inquãtum inimici ſunt:ſed de ipſis hominibus qui ſunt inimici,vt non obſtante inimicitia illorum ad nos diligamus. Et huiuſmodi diligere, aliquo modo eſt præceptum,& aliquo modo eſt conſultum: præceptum quidem in genere:hoc eſt vt à generali dilectione qua diligimus omnes homines, omnes Chriſtianos,omnes cõciues,omnes conſanguineos,non excludamus inimicum,hominem,Chriſtianum,conciuem,conſanguineum,& ſic de aliis generis eis cõmunibus. Conſultum autem in ſpeciali,ſub conſilio enim diuinæ charitatis comprehenditur vt diligam in particulari inimicum:ſicut ſiquidem non teneor in particulari diligere ſingulos homines,nec ſingulos Chriſtianos,conciues aut cõſanguineos, ita nec teneor in particulari diligere inimicũ. ¶ Incœpit autem Ieſus à dilectione inimicorum:quia internus actus diligendi ad ſolos amicos aut non inimicos,naturalis eſt:ad inimicos autem diuini præcepti ſeu conſilij eſt.nulla enim ratione ducimur ad diligendum inimicos niſi propter deum. *Benefacite ijs qui oderunt vos.* Non ſufficit intus diligere, ſed oportet exteriùs benefacere. Quod cum prædicta diſtinctione intelligendũ eſt cum hac ſubdiſtinctione de diligere & benefacere in particulari,vel regulariter vel in articulo vrgentis neceſsitatis.nam regulariter conſilij non præcepti eſt tam diligere quàm benefacere in particulari.ſed ſi articulus vrgentis neceſsitatis contingeret , ſub præcepto teneor eſurientem paſcere,ſitientẽ potare , ſubmergendum erigere:& ſic de ſimilibus. *Benedicite maledicentibus vobis.* Præceptum hoc(ſicut & præcedentia & ſubſequentia)quia affirmatiuum eſt,nõ obligat pro ſemper & pro vbiq;,ſed pro loco & tempore:quãdo ſcilicet oportet.extra tempus ſiquidem neceſsitatis quandoque conſilij eſt,quandoque imprudentiæ eſſet. Vnde & dominus Ieſus non benedixit(ſiue imprecando ſiue laudando) eos qui tempore paſsionis eius illi maledicebant:quia nec oportebat nec expediebat.Benedicite ergo cùm oportet vel expedit. *Et orate pro calumniantibus vos.* Et hoc quoque affirmatiuum eſt præceptum:& cum diſtinctione ſuperiùs dicta(in genere vel in ſpecie)intelligendum eſt. Conſilij ſiquidem eſt diuini orare in ſpeciali pro calumniantibus nos:præcepti autem vt à communibus

nibus orationibus non excludamus eos: vt declaratũ eſt de benefacere & diligere. *Et qui te percuſſerit in maxillam vnã, præbe illi alteram.* Poſt charitatem ea quæ ſunt patientiæ, ſubiungit. Præceptum hoc quia affirmatiuum eſt, nõ obligat niſi quum oportet: neque cõſulit niſi quum expedit. Vnde & ipſe Ieſus quia nec oportebat nec expediebat, percuſſus in maxilla non præbuit alteram: ſed dixit, ſi malè locutus ſum, &c. *Et ab eo qui aufert tibi veſtimẽtum.* pro, tuum pallium. Pallium enim eſt ſumma veſtis ſub qua eſt tunica. *Etiã tunicam noli prohibere.* pro, ne prohibeas. Præceptũ eſt negatiuum: & propterea obligat ſemper & ad ſemper. Sed bene nota quid præcipitur. Sola enim volũtaria prohibitio inhibetur, ad differentiam prohibitionis rationabilis. Quum enim ratio cogit aut conſulit ad prohibendum, nõ eſt voluntas quæ prohibet ſed ratio, non fit cõtra hoc præceptũ. Porrò quum nec oportet nec expedit prohibere, præcipitur vt voluntatẽ noſtram nõ expleamus prohibendo. nam peccatum eſſet prohibere ſicut & mentiri. *Omni autẽ petenti te, tribue.* Hoc affirmatiuum eſt, & ad miſericordiam ſpectat: nec obligat niſi quum oportet, nec cõſulit niſi quum expedit ꝙ omni petenti à te tribuas quod petit. *Et qui aufert quæ tua ſunt, ne repetas.* Præceptum hoc negatiuum eſt: & conſequenter obligans ſemper & ad ſemper, Sobriè tamen intellectum. Conſiderandum eſt enim quòd nõ repetere ſuum, non eſt negatio actus ex proprio genere mali, ſicut non furari & nõ mœchari. nam repetere ſuum, nullum crimen eſt ex proprio genere: quum iuſtitiæ innitatur. Sicut autẽ omnia affirmatiua præcepta & cõſilia dantur de ſolis actibus virtutum, ita nullum negatiuum tam præceptũ quàm conſilium datur cõtra virtutem, & propterea præceptũ ſiue conſilium hoc nouæ legis (quæ eſt lex gratiæ, quæ non aduerſatur naturæ, ſed perficit illam) intelligitur de non repetere ſuum citra præiudicium virtutis, imò virtuoſo. Et quoniam repetere ſuum, implicitam habet negationẽ relinquendi ſuum in poteſtatę eius qui abſtulit ſeu qui habet: conſequens eſt ꝙ quandocunque negatio iſta occurrit neceſſaria aut expediens ſecũdum rectam rationem, non præcipitur neque conſulitur non repetere ſuum: quia tunc præceptum ſeu conſilium militaret cõtra virtutem. Tunc ergo præcipitur aut conſulitur nõ repetere ſuum quum rectæ rationi cõſonat vt neceſſariũ aut expediens, vt neceſſarium quidem præcipitur: vt expediens autẽ conſulitur. Sicut ieiunare tunc præcipitur aut conſulitur quum virtuoſum eſt: & non quum comedere

infra

infra diem, neceſſarium aut expediens eſt ſecundum rectam rationem. *Et prout vultis vt faciant vobis homines.* Prçceptũ hoc affirmatiuum generale eſt, cõprehendens omnia: & eſt iuris naturalis. Quod ideo ſubiunxit Ieſus, vt manifeſtaret præcepta ſua, præcepta euangelica nõ aduerſari præceptis naturalis iuris, ſed perficere illa. Quum autem audis quæcũque vultis, intellige de voluntate regulata naturali iure rectæ rationis. *Et vos facite illis ſimiliter.* ſimilitudine proportionali. Non enim præcipitur dominis qui recta ratione volunt ſeruiri ſibi à ſubditis, vt ſubiiciantur illis: ſed vt proportionaliter exhibeant ſeipſos illis ſubditis, vt quemadmodum volunt ſubditos facere quod debent, ita ipſi quod debent ſubditis, faciant. hoc eſt enim ſimiliter facere. Et quod diximus de dominis & ſubditis, intellige ſimiliter de viro vxore & reliquis diſparibus conditionibus. *Et ſi diligitis eos qui vos diligunt.* Reddit rationem præceptorum ſuorum. Et ratio vrgens ad reddendam rationẽ eſt: quia præcepta hæc erant noua. In veteri ſiquidem lege dictum erat, diliges amicum tuum & odio habebis inimicum tuum, ſimiliter dictũ erat, mutua fratri tuo, ab extraneo autẽ accipies vſuram. Reddit itaque rationem ſuorum præceptorum ex parte meriti. Et intendit quòd diligere amicos, & benefacere ac mutuare rependentibus, actio cõmunis eſt merentibus & nõ merentibus cœleſtem beatitudinem. Diligere autem inimicos & benefacere ac mutuare omnibus, actio eſt propria merentibus vitam æternam. *Quæ vobis eſt gratia.* reddenda à deo? quaſi dicat nulla. *Nam & peccatores diligentes ſe diligunt.* Hoc eſt quia communis eſt huiuſmodi dilectio vobis ac peccatoribus: ac per hoc non eſt meritoria. Et per hoc patet ſenſus ſequentium. *Et ſi benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis eſt gratia? ſiquidem & peccatores hoc faciunt. Et ſi mutuum dederitis iis à quibus ſperatis recipere,* ſcilicet alia vice mutuum. *quæ gratia eſt vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerãtur.* pro, mutuum dant, *vt recipiant æqualia.* hoc eſt non vltra ſortem ſed æquum beneficium. *Veruntamen diligite inimicos veſtros.* Poſt rationem redditam repetit præcepta ſua tanquam ex ratione meriti illata. *Benefacite.* Deeſt coniunctio &. Legendum eſt, *& benefacite, & mutuum date, nihil inde ſperantes.* Subintellige ab hominibus quibus benefacitis & quibus mutuatis. Parem dominus legem ſtatuit benefacientibus & mutuantibus quo ad hoc nihil inde ſperent: quia ad literam loquitur de benefacere, & mutuare meritoriè. Et propterea vult nihil ſperari inde: hoc eſt ex mu

ex mutuo, ex beneficio. ¶ Et bene nota quòd etiam internam ſpem aliquid inde habendi prohibet, & non ſolùm pactum: quia ſpes aliquid inde habendi ab hominibus, tollit meritū tam in beneficio quàm in mutuo, & præter hoc in mutuo conſtituit peccatum vſuræ mentalis. *Et erit merces veſtra multa.* Quia dixerat, ſi dilexeritis amicos, ſi benefeceritis & mutuaueritis rependentibus, quę vobis eſt gratia? & intulerat diligendos inimicos, benefaciendum & mutuandum omnibus ſine vlla ſpe humanæ retributionis, declarat non ſolùm manere eos gratiam ſed mercedem: vt intelligamus debitam fore talibus retributionē æternam. merces enim debita eſt. Propterea dicebat Paulus, repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quam reddet mihi iuſtus iudex. *Et eritis filij altiſsimi.* non ſolùm merces multa, ſed dignitas filialis promittitur altiſsimi dei. *Quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos.* Rationem filiationis diuinæ ex aſsimilatione ad deum reddit. ex hoc enim quòd deus benignus eſt ſuper gratos & ingratos, & vos diligendo inimicos benefaciẽdo & mutuando omnibus, aſsimilamini illi, ideo filij eritis altiſsimi. *Eſtote ergo miſericordes.* Infert vniuerſale præceptum miſericordiæ ex hoc ꝙ in filios dei aſciti eſtis. *Sicut & pater veſter miſericors eſt.* Ex iure imitationis paternæ tenemini ad miſericordiam, quia pater veſter miſericors eſt. Et eſt præceptum hoc affirmatiuum: obligās pro quando oportet, & conſulens pro quando expedit, etiam ſi non oporteat. *Nolite iudicare.* pro, ne iudicate. Prohibet iudicium voluntariū: hoc eſt non ex ratione ſed voluntate procedens, quod iniquum valde eſt. Vnde & præceptum hoc negatiuum eſt (obligans ſemper & ad ſemper) tam de iudicio publico quàm priuato. *Et non iudicabimini.* hoc eſt, hinc non merebimini iudicari. *Nolite condemnare.* pro, ne condemnate. Prohibet condemnationem ex voluntate non ex recta ratione procedentem: quia hoc eſt iniquiſsimum, & ideo præcepto negatiuo prohibetur. *Et non condemnabimini.* hoc eſt, & hinc non merebimini condemnari. *Dimittite.* offenſas & iniurias veſtras, offendentes & iniuriantes vobis. Sed præceptum hoc affirmatiuum eſt: obligans pro loco & tempore quando oportet: & conſulens quando expedit, etiam ſi non oporteat. Aduerte tamen quòd in hoc præcepto clauduntur duæ negationes ſcilicet non habere odio offendentes & iniuriantes, & non iudicare priuata poteſtate iniurias & offenſas acceptas. Et quo ad vtrunque præceptum hoc obligat ſemper & ad ſemper. quo ad tertium autem

quod affirmatiuè faciendum præcipitur(ſcilicet parcere ſeu donare) obligat pro quãdo oportet,& conſulit pro quãdo expedit vt dictum eſt. *Et dimittemini.* hoc eſt & merebimini vt dimittantur vobis iniuriæ & offenſæ veſtræ in deũ. *Date.* bona fortunæ, doctrinæ, & miniſterij gratiæ. Et hoc ſimiliter quia affirmatiuum eſt, obligat pro quando oportet, & conſulit pro quãdo expedit. *Et dabitur vobis.* Ecce merces, & merebimini vt detur vobis. *Menſuram bonam & confertam & coagitatam & ſupereffluentem.* Quatuor cõditiones materialis menſuræ deſcribuntur, primò quòd ſit non auara ſeu adamuſsim iuſta, ſed bona. Secundò quòd ſit conferta: hoc eſt preſſa. quum menſurantur enim arida non numero aut pondere, ſed vaſe contiuente, preſsio eorũ quæ menſurãtur, auget bonitatem menſuræ. Tertiò quòd concutiatur vas inter menſurandum. poſt preſsionẽ ſiquidem ſi agitetur vas, maiorem quãtitatem capit, & hoc ſignificat & coagitatam. Quartò quòd ſupereffluat, dicẽdo & ſupereffluentem. *Dabunt.* veſtra merita, veſtrum dimittere, veſtrũ dare, & ſimiliter veſtra demerita, veſtrum voluntarium iudicare, veſtrum voluntarium cõdemnare. Dabunt inquit, non dabit deus, nec dabunt iudicati, condemnati dimiſsi & donati (quum iſtos non oporteat eſſe de numero electorum) ſed dabũt meritoriè veſtra bona & mala opera. propterea enim omnes retributiones paſsiuè ſunt dictæ (non iudicabimini, nõ condemnabimini, dimittemini, dabitur vobis) vt omnia hæc ad merita referri intelligamus, vt meritoriè intelligantur. Merita itaque datura ſignificantur menſuram bonã, &c. Intendit enim ad literam deſcribere ac declarare tam præmia quàm pœnas futuræ vitæ reſpectu earũ quæ ſunt in præſenti pœnarum & ſimiliter præmiorum, fore ad ſimilitudinem menſuræ bonæ, confertæ, coagitatæ & ſupereffluẽtis. incomparabiliter ſiquidem exceduntur hæc bona & mala pœnæ præſentis vitæ à bonis & malis futurę vitæ. *In ſinum veſtrũ. Eadem quippe menſura qua menſi fueritis, remetietur vobis.* Ne crederes puniendos aliquos ſupra condignum, declaratur quòd menſura qua menſi fueritis bene vel malè operando, eadem proportionaliter fiet retributio tam pœnæ quàm præmij. Ita quòd iuſtitia menſuræ ſeruabitur: hoc eſt iuxta quantitatẽ meriti vel demeriti, reſpondebit proportionaliter præmium & pœna. Sed res pœnales & ſimiliter res præmij in alia vita erunt velut menſura bona, conferta coagitata & ſupereffluẽs, relatæ ad pœnas & bona præſentis vitæ. *Dicebat autem illis & ſimilitudinem. Nunquid poteſt cæcus*

cæcum ducere, nónne ambo in foueam cadunt? pro, cadent. Tribus ſimilitudinibus cõtiguis declarat tria crimina eorum qui alios regunt. Et prima quidem ſimilitudine declaratur ignorantia præſumens regere alios cum damno vtrorumque. Et clamare eſt, de cæco cæcum ducente. *Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum.* deeſt, ſuum. Secunda ſimilitudine declaratur crimen nimis ſapiendi: quod incurrunt rectores illi qui dũ plus volunt ſapere q̃ oportet, non ſeruant leges ſed detrahunt illis. Contra hoc enim affertur ſimilitudo, ꝙ nõ eſt diſcipulus ſupra magiſtrũ ſuũ. *Perfectus autẽ omnis.* ſupple diſcipulus. *erit ſi ſit.* ſuperfluunt duæ dictiones, ſi ſit. Legendum eſt. *Erit ſicut magiſter eius.* Et eſt clariſſima ſententia, ꝙ tunc omnis diſcipulus erit perfectus quũ erit ſicut magiſter eius. diſcipulus enim inquantum diſcipulus, non poteſt peruenire ad maiorem perfectionẽ q̃ ſui magiſtri. Vnde hic reprehenduntur qui volũt nimis ſapere tã ſupra leges quàm ſupra prælatos ſuos, nam tã leges quàm prælati, magiſtri locũ tenent. *Quid autem.* Tertia ſimilitudine damnat crimẽ hypocriſis facto, tum in actu interiori, dicẽdo quid vides feſtucã. & non vides trabem. tum in actu exteriori, ſubiungendo quomodo potes dicere, ſine eiiciam feſtucam. Clarè ſiquidem per hanc ſimilitudinem dãnantur inuoluti maioribus criminibus, qui vidẽt ſeu corrigunt minora in fratribus. *Vides feſtucam in oculo fratris tui.* Non eſt ſermo de videre, id eſt ſcire, ſed de videre, id eſt ponderare. Damnantur enim qui magnipendunt parua aliorũ crimina, quum ipſi habent magna. *Trabem autem quæ in oculo tuo eſt nõ cõſideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: frater, ſine eiiciam feſtucam.* deeſt, quæ. *in oculo tuo eſt, ipſe in oculo tuo trabem nõ vides? Hypocrita.* Appellat crimen hoc hypocriſim: quia facto exercet officium boni viri, ponderando & corrigendo peccata fratris, & ſimiliter facto eſt malus vir: vtpote habens in ſe maiora crimina. Quia itaque officio ponderandi & corrigendi alienos defectus agit virum bonum & non eſt vir bonus, ideo hypocrita dicitur. *Eiice primùm trabem de oculo tuo.* Ordinẽ dãnat cœleſtis magiſter, dicendo eiice primùm. Ita ꝙ non dãnat reprehenſionem aliorum, ſed ordinem reprehendendi: quia primùm debes videre & purgare teipſum, & deinde videre & purgare alios. *Et tunc perſpicies vt educas.* pro, eiicias, *feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui. Non eſt enim arbor bona.* Subiungit demum tria generalia documenta. Primum de connexione inter bonam voluntatem & bonum opus, ex ſimilitudine arboris & fructus. *Quæ facit fructus*

malos,pro.fructum malum,*neque arbor mala faciens fructũ bonum.* Per arborem intelligi voluntatẽ ipſemet dominus exponit ſubiungens theſaurum cordis: per fructum autem intelligi non ſolum exteriorẽ operationem: ſed etiam locutionẽ exponit, ſubiungendo ex abundantia cordis os loquitur. Et aduerte vt diſtinguas inter fructum & effectum conſequentem fructũ, inter operationem & effectum conſequentem ex illo opere. nam mala voluntas non poteſt bonum fructum tam operationis,quàm locutionis producere: cum quo tamen ſtat quòd ex illa operatione ſeu locutione ſequatur bonus effectus. Verbi gratia euangelizãs propter inanem gloriam,malũ fructum producit, quia prædicatio ipſa peccatum eſt:effectus tamen concomitans (puta conuerſionis auditorum ad pœnitentiam) bonus eſt: ſed non à mala voluntate prædicantis, ſed à bona voluntate audientis. Et ſimiliter quum aliquis dat eleemoſynam propter inanẽ gloriam,eleemoſyna ipſa peccatum eſt, releuatio autem pauperis ſubſequens bona eſt, ſed non eſt fructus malæ voluntatis dantis,ſed eſt fructus rei, quæ datur. Manet ergo ſemper ſolida Ieſu Chriſti regula:quod non poteſt mala voluntas bonum opus facere,neque bona malum. Vnde quum ad bonum finem malas operationes proprias homo ordinat, non eſt hic fructus bonæ voluntatis. *Vnaquæque enim arbor ex fructu ſuo cognoſcitur.* Non ſolũ quantum ad eſſe, ſed etiam quantũ ad cognitionem: regulam infallibilis connexionis inter bonam voluntatẽ & bonam operationem,malam voluntatem & malam operationem tradit dominus.Ita quòd non eſt temerarium iudicium à propria operatione iudicare voluntatem. *Neque enim de ſpinis colligunt ficus:neque de rubo vindemiant vuam. Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo de malo theſauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Legendum eſt, loquitur os eius. *Quid autem vocatis me domine domine, & non facitis quæ dico?* Secundum generale documentum eſt de vanitate profeſsionis fidei ſine opere. Eſt enim ſenſus,quòd fruſtra vocatis me domine domine(hoc eſt profitemini me dominum. duplicando orationem orationibus, precibus,exteriori cultu, & ſimilibus) ſi non facitis quæ dico. *Omnis qui.* Tertium generale documentum eſt de ſtabili propoſito benefaciendi, fundato ſuper Chriſtum. Intendit ſiquidem declarare quis eſt benefaciens apud deum. Dixerat enim priore documento quòd profeſsio fidei ſine facere ea quæ Ieſus dicit, vana eſt:nunc autem

tem declarat quòd non quilibet modus faciendi præcepta Chriſti,ſufficit ad hoc vt ſit benefaciens apud deum: ſed requiritur, quòd habeat cor fundatum,firmum,& quantum eſt ex ſe immutabile ad iaeienda præcepta Ieſu Chriſti. Et docet hoc diſtinguendo inter benefacientes quo ad hoc quòd aliqui bona opera faciunt ſine deliberato immutabiliter propoſito perſeuerandi contra tentationes mundi, carnis & dæmonis: aliqui autem bona opera faciunt cum deliberato propoſito perſeuerandi & pugnandi contra tentationes.Primi enim aſsimilãtur ædificanti domum ſuper terram ſine fundamento:alteri autem aſsimilantur ædificanti domum ſuper petram. *Venit ad me.*fide.*& audit.*ſtudio.*ſermones meos & facit eos.*verè coram deo.*oſtendam vobis cui ſimilis ſit. Similis eſt homini ædificanti domũ,qui fodit in altum.* Legendum eſſet,qui fodit & profundauit. Significatur enim ꝙ fodit in profundum pro fundamento ponendo. Per quod intelligitur hominis propoſitum ad intima cordis penetrare debere. *Et poſuit fundamentum ſupra,*pro ſuper,*petram.* Per quod ſignificatur ſoliditas ac firmitas propoſiti manendi in Chriſto innixi Chriſto. Vbi aduerte in ſimilitudine hæc tria dici de fundatione domus,ſcilicet foſsionem , profundationem , & petrarum poſitionem pro fundamento. *Inundatione autem facta, illiſum eſt flumen domui illi.* Vniuerſæ tentationes per hoc ſignificantur. *Et non potuit eam mouere. (fundata enim erat ſuper petram.* Bene nota dici, quòd exterior illiſio non potuit eam mouere, ad differentiam caſus ſeu ruinæ prouenientis deſuper. Et hoc dicimus propter Petrum,Dauidem,Moyſen, & ſimiles, qui deſerente eos diuina gratia,ceciderunt.quanuis enim ædificaſſent domos ſuas ſuper petram,& ab exterioribus tentationibus non fuiſſent moti,deſerente tamen modicum eos diuina gratia ceciderunt. Cuius ſignum eſt quòd minimis occaſionibus non magnis tentationibus ceciderunt. *Qui autem audit & non facit.*cum firmo propoſito omnia ſeruandi, quanuis velleitatem habeat omnia ſeruandi. *Similis eſt homini ædificanti.* pro , qui ædificat , *domum ſuam ſuper petram ſine fundamento in quam illiſus eſt fluuius : & continuò cecidit : & facta eſt ruina .* pro, fractura , *domus illius magna.* Vbi è regione deſcribi vides ruinam hominis qui congeriem operum ſuorum ædificauit ſuper non integrum ſeu non firmum vſque ad intima cordis penetrans propoſitum perſeuerandi in omnibus : vel propoſitum non fundauit ſuper Chriſtum : hoc eſt non eſt fiducia eius

innixa ſuper Chriſtum,ſed ſuper viribus proprij animi. Vtroq; enim modo deeſt verum fundamentũ.Propter primũ ſiquidem deeſt profunditas:& propter ſecundum deeſt petra. Nec aliunde ruina domus deſcribitur quàm ex impetu fluuij:immo adiũgitur ꝙ continuo cecidit ex fluuij illiſione, vt intelligamus ex defectu fundamenti prouenire ruinam: cuius oppoſitum eſt in domo fundata ſuper petram.At ſi duriuſculam fortè putas hãc expoſitionem,conſidera diligentius textũ.& vbi compereris auditores Ieſu diſtinctos penes facere vel non facere(quæ ſunt extrema contradictionis,inter quæ nullũ poteſt etiã fingi mediũ) & omnes qui faciunt cõprehenſos explicet ſub iis qui ædificarũt ſuper petram,perpendes reliquos omnes appellari non facientes,& comprehendi ſub iis qui ædificarunt ſuper terrã ſine fundamento.nec miraberis ſi magna multitudo Chriſtianorũ ſub hoc membro à Ieſu deſcribitur:quoniam pauci ſunt electi.

CAPVT VII.

Q*Vum autem impleſſet omnia verba ſua in aures plebis,intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiuſdam.* Hæc geſta & dicta circa curationem ſerui Centurionis,expoſita vide Matth. 8. Ordo tamen rei geſtæ hic explicatur. *Seruus.* Clarè hinc conſtat non filium fuiſſe Centurionis,ſed ſeruum ſeu famulum. *Malè habens,erat moriturus.*hoc eſt periculo mortis. *Qui illi erat precioſus.*hoc eſt charus & in precio habitus. *Et quum audiſſet de Ieſu.*miracula & aduentum eius in Capharnaum.*Miſit ad eum.* Hæc prima miſsio à Matthæo ſignificatur acceſſus Centurionis:quia verè acceſsit per ſeniores Iudæorum ad Ieſum,quãuis non per ſeipſum.*Seniores Iudæorum.*Centurio gentilis recognoſcens ſeipſum inferiorem Iudæis electis à deo ad cultum vnius dei,arbitratus eſt ſe non eſſe dignum ad hoc vt accederet ad Ieſum: & propterea miſit ad eum ſeniores Iudæorum tanquam perſonas idoneas.Vnde non acceſsit ſed plus quàm acceſsit ad Ieſum,& propterea Matthæus dicit ꝙ acceſsit,intentionem deſcribens centurionis.*Rogãs eũ,vt veniret & ſanaret ſeruum ſuum.* Quia non quadrat intentioni & verbis Centurionis ſubiunctis iſtam petitionem iniunctam fuiſſe à Centurione, ideo intelligendum eſt Lucam ſcripſiſſe petitionem Centurionis ſecũdum ſenſum,quo intellecta eſt ſenioribus Iudæorum qui erant nuncij. Centurio ſiquidem miſit ſeniores ad Ieſum:nec aliud eis iniunxit niſi quod Matthæus refert à Centurione dictum.ſ.puer meus

meus iacet in domo paralyticus & malè torquetur. ſed ſeniores Iudæorum neſcientes magnitudinẽ fidei & humilis cordis Centurionis intellexerunt Centurionem cupere vt Ieſus veniret, & ſanaret illum: quum tamen Centurio non cuperet niſi vt ſanaret. Et propterea Lucas deſcribit petitionẽ Centurionis ſecundum ſenſum quem intellexerunt & executi ſunt ſeniores, dicendo rogans eum vt veniret & ſanaret. *At illi quum veniſſent ad Ieſum, rogabant eum ſolicitè.* pro, ſtudioſè, ſeu ſedulò. *dicentes ei.* Superfluit ei. *quia dignus eſt vt hoc illi præſtes.* Appoſuerunt ſeniores rationes. tum ex parte animi. *Diligit enim gẽtem noſtram.* In quo aperitur quòd Centurio non erat Iudæus. Tum ex parte operis religioſi. *Et ſynagogam ipſe ædificauit nobis.* erat enim ſynagoga locus publicus dicatus ad doctrinam diuinæ legis & orationem. *Ieſus autem ibat cum illis. Et quum iam non longè eſſet.* pro, abeſſet, *à domo, miſit ad eum Centurio.* Altera hæc miſsio ſcribitur à Matthæo ſub forma reſponſionis: quia verè reſponſio fuit ad verba & aduentum Ieſu ad domum Centurionis. Annuerat enim Ieſus ſenioribus, & veniebat cũ illis verſus domum Centurionis: quo audito, Centurio miſit iſtos amicos ad obuiãdum ne veniret. quod fuit verè reſpondere oblato & inchoato aduentui. *Amicos.* proculdubio etiam Iudæos. *Dicens, Domine noli vexari (non enim ſum dignus.* pro, idoneus, ſeu ſufficiens. *vt ſub tectum meum intres.) propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus vt venirem ad te.* Hinc clarè apparet ꝙ ſupra diximus. ſ. ꝙ Centurio nõ petiit vt veniret, manifeſtat enim ex his verbis ꝙ à principio quo miſit, arbitratus eſt ſe non eſſe dignũ vt compareret coram Ieſu: & propter eandem rationem arbitrari ſe indignum tanto hoſpite. ¶ Sed dic verbo & ſanabitur puer meus. Profitetur Centurio non ſolũ ꝙ poteſt ſanare (quod etiã leproſus profeſſus fuerat) ſed ꝙ ſolo imperio poterat abſens ſanare. *Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habẽs ſub me milites: & dico huic vade, & vadit: & alio.* pro, alij, *veni, & venit: & ſeruo meo fac hoc, & facit. Quo audito, Ieſus miratus eſt.* Deeſt, eum. Significatur enim materia admirationis, ipſe Centurio per amicos tantam profitens fidem & humilitatem. *Et conuerſus ſequentibus ſe turbis.* pro, ſequenti ſe turbæ, *dixit, amen.* Superfluit amen. *dico vobis, nec in Iſrael tantam fidem inueni. Et reuerſi qui miſſi fuerant domum, inuenerunt ſeruum qui languerat, ſanum.* Tacet hic ſignũ Lucas, multa Ieſu verba à Matthæo relata. inter quæ continetur quod dixit Ieſus Centurioni per amicos illos: vade, ſicut credi-

diſti,fiat tibi.Secundum rem Ieſus dixit,vadite (quoniam amicos Centurionis remiſit) ſed Matthæus coactus eſt vti numero ſingulari,quia introducit Centurionem acceſsiſſe. ita quòd Centurioni in amicis dictum intellige vade. Reliqua (vt diximus) expoſita ſunt Matthæi octauo. *Et factum eſt deinceps, ibat Ieſus in ciuitatem quæ vocatur Naim.* Ciuitas dicitur in Galilæa in ſorte Zabulon, ſita ſub monte Tabor. *Et ibant cum eo diſcipuli eius.* Deeſt multi, *& turba copioſa. Quum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus.*pro,vnigenitus,*matris ſuæ, & hæc vidua erat: & turba ciuitatis multa cũ illa. Quam quum vidiſſet dominus miſericordia motus ſuper eam.* Materia miſericordiæ manifeſta eſt: vidua ſcilicet priuata vnigenito filio adoleſcentulo: ita quòd ex ætate apparet, quòd non relinquebat matri nepotem. *Dixit illi, noli flere.* quia nunc reſtituetur tibi filius. *Et acceſsit: & tetigit loculum. Ii autem qui portabant, ſteterunt. Et ait: adoleſcens.* pro, adoleſcentule, *tibi dico ſurge.* Conſidera modum reſuſcitandi. non ſicut Elias aut Eliſeus precando aut incumbendo ſuper puerum, ſed imperando, ſolo verbo, non tangendo etiam adoleſcentulum: ſolum enim loculum tetigit. ſtatim reſuſcitauit.nõ adhuc iacentem in lecto, ſed extra portam ciuitatis iam delatum vt ſepeliretur.

Et reſedit:vt clara pateret reſurrectio. *Qui erat mortuus.* pro, qui fuerat mortuus:*& cœpit loqui.* vt clarè omnes perciperent verè viuum. *Et dedit illum matri ſuæ.* Fructus miraculi, fructus miſericordiæ ſignificatur per hoc quòd datur matri. *Accepit autem omnes timor.* dei. Hic eſt fructus miraculi in aliis intus timor,& foris glorificatio dei. *Et magnificabãt.*pro,glorificabant. *deum; dicentes quia propheta magnus.* promiſſus à Moyſe Deuteronomij decimooctauo. *ſurrexit in nobis, & quia deus viſitauit.* tanto propheta. *plebem ſuam. Et exijt hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo, & omnem circa regionem.* pro, & omnẽ circumiacentem regionem. Miraculum ſiquidem hoc tam publicè patratum eſt,& tam ſtupendum fuit,vt nõ ſit admiranda diuulgatio eius. *Et nunciauerunt Ioanni.* in vinculis conſtituto. *diſcipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de diſcipulis ſuis Ioannes: & miſit ad Ieſum, dicẽs: tu es qui venturus es.* pro,qui venturus erat,ſeu ille veniens,*an alium expectamus? Quum autem veniſſent ad eũ viri, dixerunt. Ioannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens. tu es qui venturus es:* pro, ille venturus, ſeu veniens, *an alium expectamus? in ipſa autem hora multos curauit à langoribus ſuis, & plagis.*pro, flagel

flagellis. Significantur enim morbi flagella diuina. *Et ſpiritibus malis: & cæcis multis donauit viſum. Et reſpondens dixit illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis & vidiſtis: quia cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgũt, pauperes euãgelizantur. & beatus eſt quicunque non fuerit ſcandalizatus in me. Et quum diſceſſiſſent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas. Quid exiſtis in deſertum videre, arundinem vento agitatam? ſed quid exiſtis videre, hominem mollibus veſtimẽtis indutum? Ecce qui in veſte precioſa.* pro, glorioſa. *& delicijs ſunt, in domibus regum ſunt. Sed quid exiſtis videre, prophetam? vtique dico vobis & plus quàm prophetam. Hic eſt de quo ſcriptum eſt: ecce mitto angelum meũ ante faciem tuã qui præparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis: maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptiſta, nemo eſt: qui autem minor eſt in regno dei, maior eſt illo.* Hiſtoria hæc cũ omnibus hic dictis, Matthæi 11. expoſita ſunt: & propterea non repetenda duximus. *Et omnis populus audiens & publicani.* Interrumpit Lucas ſermonem Ieſu vt reddat rationem ſequentium verborum Ieſu. interrumpit autem declarando quàm acceptæ fuerint laudes Ioannis Baptiſtæ apud populum & publicanos baptizatos à Ioanne: diſtinguendoque eos à Phariſæis & legiſperitis non baptizatis à Ioanne. Contra hos enim Phariſæos & legiſperitos non acquieſcentes Ioanni, nec ipſi Ieſu, tendunt directè verba ſequentia ſcilicet cui ergo aſsimilabo. *Iuſtificauerunt deum baptizati baptiſmo Ioannis.* Id eſt, iuſtum (hoc eſt veracem) laudauerunt deum ſuper baptiſmo Ioannis. audientes enim Ioannem ſic laudari à Ieſu, laudauerunt deum tanquam veraciter adimpléturum promiſſa baptizatis à Ioanne. *Phariſæi autem & legiſperiti conſilium dei ſpreuerunt in ſemetipſos.* hoc eſt aduerſus ſemetipſos: hoc eſt in malum proprium. Significatur enim quòd ſpernendo baptiſmum Ioãnis, ſpreuerunt cõſilium dei in ſuum proprium malum. *Non baptizati ab eo. Ait autem dominus.* Iſtæ tres dictiones non ſunt de textu: ſed interpoſitæ ſunt ab interprete ad claritatem continuationis. Euangeliſta enim interiecta diſtinctione legiſperitorum à plebe, continuat ſermonem Ieſu. *Cui ergo ſimiles dicam.* pro, aſſimilabo, *homines generationis huius: & cui ſimiles ſunt? Similes pueris ſedentibus in foro, & loquentibus.* pro, acclamantibus, *adinuicem & dicentibus. Cantauimus vobis tibijs & non ſaltaſtis: lamentauimus.* Deeſt, *vobis, & non ploraſtis. Venit autem.* pro, enim. *Ioannes Baptiſta neque manducans panem neque bibens vinum: & dicitis: dæmonium habet. Venit*

filius hominis mãducans & bibens: & dicitis, ecce homo deuorator. pro, edax, *& bibens vinum.* pro vini potor, *amicus publicanorum & peccatorum. Et iuſtificata eſt ſapientia ab omnibus filijs ſuis.* Explicata Phariſeorum & legiſperitorũ generatione mala, explicatur generatio acquieſcentium Ioanni Baptiſtæ & Ieſu, appellãdo eã ꝙ ſunt filij ſapientiæ. Eſt enim ſenſus, ꝙ quanuis repulſa ſit diuina ſapientia per Ioannem & Ieſum prędicata, eſt tamen iuſtificata, hoc eſt verax facta, ab omnibus filiis ſuis, ab omnibus (nullo excepto) filiis ſapientiæ: hoc eſt electis, verè filiis diuinæ ſapientiæ dũ credentes Ioãni & Ieſu, exercent opera ſecũdũ diuinæ ſapientiæ diſpoſitionẽ, regulas & ordinem. Reliqua vide expoſita Matthæi vndecimo. *Rogabat autem illum quidam de Phariſæis.* Nomen huius Phariſæi inferiùs explicatur Simon. *Vt mãducaret cum illo. Et ingreſſus domum Phariſæi, diſcubuit. Et ecce mulier.* Nomen mulieris huius tacetur à Luca propter honorem mulieris, quum deſcribitur peccatrix: quã tamen Ioãnes duodecimo nominat Mariam, deſcribẽdo eam à laudabili officio, quòd vnxerit dominũ, & exterſerit pedes eius capillis ſuis: vt ibi declarabitur. Lucas enim ſicut tacuit nomen vſitatum Matthæi deſcribendo eum publicanum, ita modò tacet nomen Mariæ deſcribendo eam peccatricem. *Quæ erat in ciuitate.* Nomen ciuitatis tacetur, fortè quia in partibus illis appellatione ciuitatis intelligebatur Hieruſalẽ. Ex eo enim quòd ciuitatis mẽtionem facit, & nullam nominat, videtur principalem ciuitatem ſignificare, ſicut etiam inferiùs cap. 22. dicitur: ecce introeuntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo. Et conſtat quòd de Hieruſalem loquebatur.

¶ Aduerte tamẽ plus poſſe ex textu Græco intelligi. nam legitur, Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix. vbi in ciuitate, poteſt iungi tam cum antecedentibus quàm cũ ſequentibus. Et ſi quidem ſequentibus iungatur (vt interpres iunxit) expoſitum eſt. Si autem antecedentibus, demonſtrãdo mulierẽ in ciuitate, ſignificatur quòd nõ peregrina nec ruſticana, ſed ciuilis erat hęc mulier. *Peccatrix.* Genus peccati non explicatur: ſed quum mulier abſolutè dicitur peccatrix, peccata carnis intelligũtur: vtpote mulieribus propria quo ad infamiam. *Vt cognouit, quòd Ieſus accubuiſſet in domo Phariſæi.* Nacta cõmoditas mulieri huic ſignificatur ex accubitu Ieſu in domo, Phariſęi, aut ex vicinitate, aut ꝙ in eadem domo in alia tamen contignatione habitaret: & fortè ſanguine iũcta erat Phariſæo. omnino enim neceſsitudo aliqua inter eos coniicitur, ex eo ꝙ mulier hæc auſa eſt Phariſæi domũ introire

introire tanquam commodam: præcipuè quum Phariſæi huiuſmodi conſortia horrerent, aut horrere ſe ſimularent. An autem domus hæc Phariſæi fuerit in ciuitate Hieroſolymitana an in caſtello Bethaniæ, incertũ habeo. textus iſte non dicit domũ iſtam fuiſſe in ciuitate, ſed mulierem peccatricẽ in ciuitate: ſignificans quòd erat peccatrix in ciuitate Hieroſolymitana, & non explicans an tunc fuerit in Bethania an in ciuitate. *Attulit alabaſtrum.* pixidem ex alabaſtro, *vnguẽti. Et ſtans.* Corporalis ſitus ſignificatur. *Retro.* ne inuerecundã putares & impudentis audaciæ. Ideóq; ſignificatur ex eo quòd non iuxta caput aut latus, ſed iuxta pedes Ieſu ſe locauit. *Secus pedes eius.* Deeſt flens. *lachrymis cœpit rigare pedes eius: & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.* Non dicit rigauit, ſed cœpit rigare: quia ſtans in tantum prorupit fletum, vt antequam ſe inclinaret, inciperet rigare lachrymis pedes eius. Quatuor officia hic cõſpice: abluere lachrymis pedes Ieſu, capillis tergere, oſculari eoſdem, & demum vnguento vngere. Nouum & inauditum genus oblationis ac ſacrificij pro peccatorum venia adinuenit hæc mulier, proculdubio à ſpiritu ſacto inſpirata. *Videns autẽ Phariſæus qui vocauerat eum, ait intra ſe dicens: hic ſi eſſet propheta, ſciret vtique quæ & qualis eſt mulier quæ tangit eũ: quia peccatrix eſt.* Ignorantiæ perſonæ aſcribit Phariſæus, quòd Ieſus permittat pedes ſuos tangi à peccatrice: putans quòd ſi ſciret Ieſus illam eſſe peccatricem, non permitteret ſe tangi ab illa. Et hinc minorem concipit de Ieſu opinionem, non arbitrans etiam eum eſſe prophetam. Quum tamẽ etiam in hoc erraret Phariſæus: quia etiã veri prophetæ ignorãt aliqua quæ ſunt facti: vt patet de Eliſeo, dicente: Anima illius in amaritudine eſt, & dominus celauit à me. *Et reſpondens Ieſus, dicit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait, magiſter, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori* pro, creditori: *vnus debebat denarios quingentos, & alius.* pro, alter, *quinquaginta. Non habentibus autem illis vnde redderẽt, donauit vtriſque. Quis.* pro, vter, *ergo.* Deeſt, ipſorum. Ita quòd legendum eſt vter ergo ipſorum dic *plus eum diligit.* pro, diliget? *Reſpondẽs Simõ dixit, æſtimo.* pro, exiſtimo, *quia is cui plus donauit. At ille dixit ei, rectè iudicaſti. Et conuerſus ad mulierem, dixit Simoni: vides hanc mulierem? intraui in domum tuam: aquam pedibus meis non dediſti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis ſuis.* pro, capillis capitis ſui. *terſit. Oſculum mihi non dediſti: hæc autem ex quo intrauit, non ceſſauit oſculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxiſti: hæc autem vn-*

guento

*guēto vnxit pedes meos.propter quod dico tibi:remittuntur ei.*pro eius, *peccata multa,quoniam dilexit multùm.*Inuerſa concluſio infertur nam ex dictis inferendum erat, quoniam remittuntur peccata eius multa,ideo diligit multum: & tamen infertur, quòd quia dilexit multum,ideo dimittūtur peccata eius multa. ¶ Solutio eſt,quòd hæc duo conuertibiliter ſeſe conſequuntur. Et propterea licet vtrunque inferre,& vtrunque Ieſus intulit multa remiſſio,& multa dilectio,mutuò ſe inferūt: & ſimiliter parua remiſſio & parua dilectio.Sed vltra hoc docuit Ieſus in his verbis rationem cauſalitatis:quòd ſcilicet dilectio,eſt cauſa remiſsionis velut perficiens:remiſsio autem,eſt cauſa dilectionis velut diſponens.diſponimur enim ad amandum benefactorem ex accepta remiſsione debiti: ſed non perficitur in nobis peccatorum remiſsio,niſi charitate diuina infuſa. Ne itaque intelligeremus ſimilitudinem de remiſsione debitarum pecuniarum, per omnia currere cum remiſsione peccatorū,mutauit Ieſus cauſalitatem.In remiſsione enim debitarum pecuniarū,ex remiſsione ſic diſponimur ad amādum,vt amor nō perficiat remiſsionem,ſed ſequatur ad eam ex noſtra volūtate:in remiſsione autem peccatorum aliter eſt.nam remiſsio non perficitur niſi in dilectione, quæ etiā magis ex deo eſt quàm ex nobis:quia infunditur gratuito à deo.Et propterea dominus intulit,remittuntur eius peccata multa quoniā dilexit multùm. ¶ Vbi etiam nota ꝙ non dixit,quia dilexit multotiens,ſed multùm:vt hinc diſcas nō oportere ad delendum centum peccata,exigi centum actus diligēdi, exigi centum contritiones:quoniam ſemel diligere multū,delet innumerabilia peccata.*Cui autem minus.*pro,parū,ſeu paululum. *dimittitur, minus.*pro,parum diligit.Ecce altera concluſio adæquans dilectionem remiſsioni.¶ Vbi magna occurrit quæſtio: quia ſequitur quòd Ioannes Baptiſta cui parum dimittitur, parū diligat,ſi verum eſt vniuerſaliter,ꝙ cui parum dimittitur parum diligit.¶ Solutio eſt ꝙ ſermo Ieſu eſt formalis: hoc eſt de debitoribus quatenus debitores ſunt, de peccatoribus inquantum peccatores ſunt. infra ſiquidem hanc latitudinem ſolam loquendo,vniuerſaliter verum eſt,quòd cui parum dimittitur, parum digit:quod eſt dicere quòd quantum eſt ex beneficio remiſsionis parua remiſsio parit paruam dilectionem.Cū quo tamen ſtat ꝙ aliunde cui parum dimittitur,maximè diligit,& ſic Ioannes Baptiſta maximè dilexit aliūde quā ex remiſsione peccatorū eius.*Dixit autem ad illā,remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui ſimul*

mul accumbebant, dicere intra ſe, quis eſt hic? Paulò antè Simon nec prohetam reputabat Ieſum: modò autẽ ſtupens cogitat quis eſt hic? Et verè ſtupendum erat: quia nõ homo tantũ ſed deus erat hic. *Qui etiam peccata dimittit? Dixit autẽ ad mulierem. Fides tua te ſaluã fecit.* Præter officia exteriora, duas in hac muliere internas virtutes habes ex verbis Ieſu: fidem ſcilicet & charitatem. Spes enim in officiis eius ſatis patebat. niſi enim ſperaſſet veniat, non tot feciſſet. Fides igitur per dilectionem operãs, te ſaluam fecit. ¶ Vbi prudens lector collige diuinã miſericordiã remittentem peccata, nõ remittere peccata nobis dormiẽtibus, ſed cooperantibus fide, ſpe ac dilectione: ſine qua nulla eſt remiſsio, quantacũque ſit fides ac ſpes. Et ſignum in nobiſipſis hinc datum, ad cognoſcendum ſi nobis dimiſſa ſunt peccata multa, ſcilicet ſi diligimus multum. nam ſi non diligimus multùm, nõ remittuntur peccata noſtra multa: & ſi remittuntur nobis multa noſtra peccata, diligimus multum, iuxta has domini regulas. *Vade in pace,* Sẽtiebat intus mulier fructum magnũ ex præſentia Ieſu, & propterea percepta venia peccatorum & commendata eius fide, nõ recedebat, niſi Ieſus ſuaui præcepto receſſum imperaſſet. Vnde non abſolutè dixit, vade, ſed addidit in pace. tum ad continuandum internam mulieris conſolationem, tum futurum illius ſtatum præfigendo pacificum: quod poſtea rei probauit ſucceſſus.

CAPVT VIII.

ET factum eſt deinceps: & ipſe iter faciebat per ciuitates. Deeſt ſingulas. Legendum eſt. *Per ſingulas ciuitates.* vt intelligamus ſigillatim viſitari ciuitates à Ieſu, & non in genere prædicaſſe ipſum ciuitatibus. *Et caſtella, prædicans & euangelizans regnum dei.* Materia prædicationis & annunciationis ſignificatur regnum dei, non regnum mundi. In quo comprehenduntur omnes virtutes in hac vita: & omnis felicitas in futura. *Et duodecim cum illo,* Comitantur Ieſum prædicantem, vt diſcant omnia & vbique duodecim Apoſtoli. *Et mulieres aliquæ.* Fœmineus ſexus non repellitur à ſocietate Ieſu. *Quæ erant curatæ.* dupliciter. Quo ad animam. *A ſpiritibus malignis.* Et quo ad corpus. *Et infirmitatibus.* Intelligo tamen hæc reſpectiuè. non quod omnes fuerint ægrotæ. *Maria quæ vocatur Magdalene.* Magnum argumentum hinc habetur quòd hæc maria eſt illa peccatrix deſcripta in præcedenti capitulo: quoniam in appellatione nominum vſus præfertur, conſtat autem communi vſu nominum appellari Mariam Magdalenam peccatricem illam

lí,ſic enim accepimus à partibus noſtris,& illi ab auis, & illi ab attauis,&c.ita quòd vſus iſte ab apoſtolorũ tẽpore videtur incœpiſſe.Propter quod Lucas tãquã à notiſsima appellatione deſcribit eam,quæ vocatur Magdalene. Dicitur autem quòd vocatur Magdalene à Magdalo Galilææ oppido,cuius erat domina.nullam enim aliam communis vſus vocat Magdalenam. *De qua ſeptem dæmonia exierant.* Perſeuerat Lucas in abſtinẽtia à turpibus adiectiuis huius mulieris.Noluit dicere quæ ſubiecta fuerat vniuerſis vitiis,ſed excuſando quodammodo eam & dęmones accuſando,dicit de qua exierant ſeptem dęmonia,ſeptẽ vitia quibus poſsidebatur à dęmoniis.Septenarius enim numerus vniuerſitatis eſt index Hebræo more.vnde & ſeptem angeli & ſeptẽ candelabra,&c.deſcribuntur,quia ſeptem dies apud Moyſen vniuerſa cõprehendunt. *Et Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis.* Non ſine myſterio Euangeliſta etiam coniugatã mulierem deſcribit ſequacem Ieſu:non quòd inuito viro hoc faceret (quoniã Ieſus non venit ad dirimendũ cõiugia,qui venit ad implendũ legem) ſed vt deuotionem mulieris ſimul & viri hoc concedentis, ad aliorũ exẽplum ſcriberet. *Et Suſanna & aliæ multæ,quæ miniſtrabant ei.* Morẽ fuiſſe aiunt apud Hebræos vt honeſtæ mulieres ſequerentur ſpirituales doctores,qui diſcurrebant prædicando,& miniſtrarent eis de facultatibus ſuis.Et propterea antiquum ſectantes morem mulieres iſtæ ſequebantur Ieſum. *De facultatibus ſuis.* Hinc apparet ꝙ non erant pauperes:immo ſi quæ pauperes quandoq; comites erãt(vt Salome mater filiorum Zebedæi) quæ nõ ad hoc ibant vt miniſtrarẽt de ſuis facultatibus, ſed ſolũ vt audirent verbũ dei,viuebãt vt veriſimile eſt ſumptibus iſtarũ diuitum. *Quum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus.* pro,& de ſingulis ciuitatibus, *properarent ad eũ,dixit per ſimilitudinem. Exiit qui ſeminat ſeminare.* pro,vt ſeminaret, *ſemen ſuum. Et dum ſeminat.* pro,ſeminabat, *aliud cecidit ſecus viam,& cõculcatum eſt:& volucres cæli comederunt illud. Et aliud cecidit ſupra.* pro,ſuper, *petram:& natum aruit,quia non habebat humorẽ. Et aliud cecidit inter ſpinas:& ſimul exortæ ſpinæ ſuffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam: & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui habet aures audiendi,audiat. Interrogabant autem eum diſcipuli eius quæ eſſet hæc parabola. Quibus ipſe dixit. Vobis datum eſt noſſe myſterium.* pro,myſteria, *regni dei: cæteris autem in parabolis: vt videntes non videant,& audientes non intelligant.* Hæc verba vide expoſita Marc. 4. Reliqua ſpectantia ad hanc parabolam

vide

vide expoſita Matth.13. *Eſt autem hæc parabola. Semen eſt verbum dei. Qui autē ſecus viam, hi ſunt qui audiunt: deinde venit diabolus & tollit verbū de corde eorum, ne credētes ſalui fiant. Nam qui ſupra.* pro, qui autem ſuper *petram: qui quum audierint cum gaudio ſuſcipiunt verbum. & hi radices.* pro, radicem, *non habent: quia.* pro, qui *ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in ſpinas cecidit: hi ſunt qui audierūt & à ſolicitudinibus & diuitijs & voluptatibus vitæ euntes ſuffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonā terram: hi ſunt qui in corde bono & optimo.* pro, honeſto & bono. Significatur enim cor honeſtū à morali virtute, bonū aūt ab exercitio vtili. Diuerſitas ſiquidē cordiū diuerſis gradibus electorum ſignificatur. alij enim ſibiipſis tantum, alij ſibi & aliis boni ſunt in ſtudiis ſuis: dū alij cor applicāt contēplatiuæ vitæ aut ſoli propriæ ſaluti, alij vitæ actiuæ aut aliorum incumbūt ſpirituali ſaluti. *Audientes verbum retinent & fructum afferunt in patientia.* Non ſufficere cor honeſtum & vtile niſi adſit patientia in ſuſtinendo aduerſa & iniurias quaſcunque edocet dominus à ſimilitudine terræ quę quantūuis optima nō affert fructū niſi patiendo aratrum & ſimilia. *Nemo autē lucernam accēdens, operit eam vaſe, aut ſubtus.* pro, ſubter, *lectum ponit: ſed ſuper candelabrum ponit vt intrantes videant lumen.* Dixerat, vobis datum eſt noſſe myſteria regni dei: ne intelligerent ſibi ſolis credita hæc myſteria, ſed ad hoc manifeſtata vt prædicent mundo, monſtrat ex triplici capite ꝙ debent hæc prædicare aliis. Primū caput penes intentionē ipſius Ieſu attenditur: & declaratur ex ſimilitudine accendentis lucernā. Sicut enim accendens lucernā, non accendit vt occultet, ſed luceat, ita ego nō accendo lucernam, euangelicam lucem in vobis ad operiēdam eam, ſed ad ponendum ſuper candelabrum eccleſiæ meæ: vt intrantes in eccleſiam meā, videant euangelicū lumen. *Non eſt enim occultum quod non manifeſtetur: nec abſconditum quo non cognoſcatur, & in palam.* pro, apertum, ſeu propatulum. *veniat.* Secundum caput penes naturam ſeu conditionem rerum euangelicarum attēditur: quia ex natura ſunt honeſta neceſſaria & vtilia ad ſalutem humani generis. hæc enim ratio ſignificatur dicendo, nō eſt enim occultum, euangelicum aliquid, quod non manifeſtetur, &c. *Videte ergo quid.* pro, quomodo *audiatis.* Hinc clarè apparet quòd de doctrina ſua, de myſteriis euangelij dixit, non eſt aliquid occultū quod non manifeſtetur: alioquim nō intuliſſet monitionem hāc, videte igitur quomodo audiatis, ad prædicandum aliis & non pro vobis ſolis. *Qui.* pro, quicunque

quicunque, *enim habet, dabitur illi: & quicunque non habet, etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo.* Tertium caput penes eorum proprium damnum & lucrum attenditur. Et intenditquòd quicunque myſteriorum notitiam habet recto vſu, lucrabitur: dabitur enim rectè vtenti habitis, amplior adhuc notitia. ab eo autẽ qui non habet per rectũ vſum, qui habitis nõ rectè vtitur (quod perinde eſt ac non habere) etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo. datur enim in reprobum ſenſum vt abutatur habitis aut etiã naturalibus: vt latiùs Matth. 13. declarauimus. *Venerunt autẽ ad illum mater & fratres eius.* Hic aduẽtus matris clariùs deſcribitur Mar. 3. Intellige autem fratres Hebraico more conſanguineos. *Et nõ poterant adire eũ præ turba. Et nunciatum eſt illi, Mater tua & fratres tui ſtant foris, volentes te videre. Qui reſpondens, dixit ad eos, mater mea & fratres mei hi ſunt, qui verbum dei audiunt & faciunt.* Prædicabat actu Ieſus dũ hoc ei diceretur: vt Matthæus 2. teſtatur. Et propterea ſecundum naturam negocij diuini, matrem & fratres appellauit audientes & facientes verbum dei. *Factum eſt autem in vna dierum: & ipſe aſcendit in nauiculam.* pro, nauim, *& diſcipuli eius: & ait ad illos, transfretemus trans ſtagnum. Et aſcenderunt.* pro, receſſerunt. Significatur enim executio nauigationis, nõ conſcenſus diſcipulorũ in nauim. *Nauigantibus autem eis, obdormiuit: & deſcendit procella venti in ſtagnum: & compellebantur.* pro, complebatur. *ſupple aquis. & periclitabantur. Accedentes autem ſuſcitauerunt eum, dicentes, præceptor.* Repetendum eſt: & legendum. *Præceptor præceptor perimus.* Timor & inſtantia ſuſcitantium duplicatione ſignificatur. *At ille ſurgens.* pro, expergefactus, *increpauit ventum & tempeſtatem aquæ: & ceſſauit: & facta eſt tranquillitas. Dixit autẽ illis, vbi eſt fides veſtra? Qui timentes, mirati ſunt, ad inuicem dicentes, Quiſputas hic eſt? quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei.* Vide Matt. 8. & Mar. 4. expoſita circa hoc miraculum in nauicula. *Et nauigauerunt ad regionem Geraſenorum.* pro, Gadarenorum: *quæ eſt contra Galilæam. Et quum de naui egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi vir.* Deeſt, è ciuitate. Significatur enim homo ciuilis. *Qui habebat dæmonium.* pro, dæmonia, *iam.* Deeſt, à. Legendum enim eſt. *iam à temporibus multis.* vt antiqua ſignificetur vexatio, *& veſtimento non induebatur, neque in domo manebat, ſed in monumentis. Is vt vidit Ieſum, procidit ante illum: & exclamans voce magna, dixit: quid mihi & tibi eſt Ieſu fili dei altiſſimi? obſecro te ne me torqueas. Præcipiebat enim ſpiritui immundo vt exiret ab homine.* Hinc clarè patet præceptum Ieſu ad exeundum

fuiſſe

fuiſſe tormentum diaboli.erat enim compulſiuum ad exeundum contra libertatem tum potentiæ tum voluntatis ipſorum dæmonum: & propterea torquebat eos. *Multis enim temporibus arripiebat*.pro,corripuerat, *illum: & vinciebatur catenis,& compedibus cuſtodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deſerta. Interrogauit autem illum Ieſus.* Non interrogat vt cognoſcat ignotum, aliquid, ſed vt magnitudo miraculi cognoſcatur: & humana miſeria qua vnus homo multitudini ſubiectus erat dæmonum, perpendatur ex hac occaſione. *Dicens,quod tibi nomen eſt? At ille dixit. Legio:quia intrauerunt dæmonia multa in eum. Et rogauerunt illum ne imperaret illis.* experimento enim ſentiebant quòd ſolo imperio poterat illos compellere. *Vt in abyſſum irent.* Non quòd timerent ſubmergi aut ſuffocari in aquis: ſed ne in locum carceris vbi omnino ligata eſſet eorum potentia, mitterentur. *Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte.* Marci 5. dicitur circa montem: vt intelligamus in infima parte montis porcos fuiſſe. *Et rogabant eum vt permitteret eis in illos ingredi.* Hinc clarè apparet poteſtatem dæmonum ligatam eſſe nō ſolùm reſpectu hominum ſed etiam rerum aliarum: alioquin non rogaſſent Ieſum vt permitteret eis ingreſſum in porcos.naturali ſiquidem ſua potentia hoc poſſunt. *Et permiſit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine,& intrauerunt in porcos: & impetu abijt grex perpræceps in ſtagnum: & ſuffocatus eſt.* Si rationem damni quæris, nulla eſt quæſtio: quia dominus vniuerſorum eſt Ieſus. Si verò rationem facti ad literam quæris. apparet hoc ideo permiſſum vt cognoſcamus quantum debet humanum genus diuinæ prouidentiæ, quæ non permittit homines qui à dæmoniis vexantur, occidi ab illis. facillimè enim potuiſſent hominem illum quem tanto tempore vexauerant, occidere, qui tam facilè potuerunt duo milia porcorum ſubmergere. Vt diuinæ itaque gratiæ tribuamus quicquid non patimur à dæmoniis, docere voluit hoc facto. *Quod vt viderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem & in villas. Exierunt autem videre.* pro, vt viderent, *quod factum eſt: & venerunt ad Ieſum: & inuenerunt hominem ſedentem à quo dæmonia exierant, veſtitum ac ſana mente, ad pedes eius: & timuerunt. Nunciauerunt autem illis.* qui venerant ex ciuitate. *Et qui viderant quomodo ſanus factus eſſet à legione.* pro, à dæmoniis agitatus. *Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Geraſenorum.* pro, circumiacentis regionis Gadarenorum, *vt diſcederet ab ipſis.*
Vide

Vide differentiam inter iſtos & Nazarenos.iſti enim quanuis damnum paſsi,rogāt Ieſum vt recedat: illi autem nullo damno affecti,ad præcipitandum eum concurrerunt.*Quia magno timore tenebantur*.ne iacturam maiorem incurrerent.Reliqua circa geſta in hac regione Gadarenorū,vide expoſita Matth.8.& Mar.5. *Ipſe autem aſcendens nauim, reuerſus eſt: & rogauit illum vir à quo dæmonia exierant vt cum eo eſſet.Dimiſit autem eum Ieſus,dicens,redi in domum tuam: & narra quanta tibi fecit deus. Et abijt per vniuerſam ciuitatem, prædicans quanta illi feciſſet Ieſus. Factum eſt autem quum rediſſet Ieſus, excepit illum turba,erant enim omnes expectantes eum.* Deuotio populi Galilæi (non Phariſæorum & Scribarum) ſignificatur. *Et ecce venit vir cui nomen Iairus: & ipſe princeps ſynagogæ erat; & cecidit ad pedes Ieſu, rogans eum vt intraret in domum eius: quia vnica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit.* Superfluit & contigit.*Dum autem ipſe iret, à turbis comprimebatur*. pro, turbæ ſuffocabant eum. Deſcribit Euangeliſta iuxta humanum morem loquendi concurſum turbarum, ita conſtringentium,vt in ſimilibus conſtrictionibus ſolemus dicere,quòd ſuffocant illum. *Et mulier quædam*.pro,quæ, *erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim*. Aequale tempus ætatis puellæ & ægritudinis huius mulieris, non caſu narratur. ſed ex intellecto ab Euangeliſta myſterio quare diuina prouidētia miracula hæc ſecundum hanc temporis æqualitatem diſpoſuit. ad myſterium enim myſtici ſenſus hæc ſpectare cognouit. Quod clarè manifeſtatum eſt à ſacris doctoribus: ſed à nobis tacetur, quia ſolus ſenſus literalis ſub noſtri propoſiti intentione cōprehenditur. *Quæ in medicos erogauerat*. pro, inſumpſerat. non enim donauerat ſed ſumptu conſumpſerat. *Omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab vllo potuit curari, acceſsit retro, & tetigit fimbriam veſtimenti eius: & confeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius. Et ait Ieſus,quis eſt qui me tetigit? Negantibus autem omnibus.* Horum negatio referenda videtur ad contactum ex propoſito ad differentiā contactus ex impulſu: ita quòd omnes negarunt ex propoſito illum contigiſſe. Petri autem & diſcipulorum verba de contactu quouis modo intelligenda ſunt: vt ſic vtrique verum dixerint. *Dixit Petrus & qui cum illo erant. Præceptor, turbæ te comprimunt & affligunt*. pro,affligant. Crebra enim afflictio ſignificatur. *Et dicis quis me tetigit? Et dixit Ieſus, tetigit me aliquis.* Aſſertiuè legenda ſunt. affirmat enim Ieſus quòd aliquis tetigit eum tactu ex propoſito. Quod & manifeſtat, ſubiungens

iungens. *Nam & ego noui virtutem.*ſanatiuam.*de me exiſſe*, exequendo effectum ſanationis, *videns autem mulier quia non latuit, tremens venit & procidit ante pedes eius: & ob quam cauſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confeſtim ſanata ſit.* Quia miracula ſua Ieſus ordinabat magis ad propagandam fidem noui teſtamēti quàm ad ſalutem corporũ, & ſciebat futurum tunc eſſe vt nunciaretur Iairo mors filiæ, & propterea oportere Iairi fidem cōfortari, ideo miraculum hoc manifeſtari voluit pręſente Iairo, vt fides illius roboraretur & augeretur. *At ipſe dixit ei, filia.* Deeſt, confide. Legendum eſt. *Confide filia.* Tremebat enim mulier illa: & propterea confortatur à Ieſu. *Fides tua te ſaluam fecit.* Etiam verbo manifeſtat coram Iairo quo tendit ſua intentio, & quomodo obtinentur miracula. Audientes enim quòd fides illius mulieris in ipſum Ieſum ſanauit eam, diſcere debebant credendum eſſe in ipſum. *Vade in pace. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem.* pro, à principe, *ſynagogæ.* Non ꝙ ab alio principe nuncius veniret ad Iairum, ſed quòd à domo ipſius Iairi principis nūcius veniebat. Et ſignificatur per hoc ꝙ erat certus nuncius mortis, domeſticus & non caſu nuncians mortem puellæ. *Dicens ei quia mortua eſt filia tua, noli vexare illũ.* pro, magiſtrũ. Sperabant enim ꝙ poſſet forte illam ſanare dum viueret: ſed poſtquam mortua eſt, nullá habebant ſpem ꝙ poſſet ipſam reſuſcitare, & propterea dicunt noli vexare magiſtrum. Acſi dicant, negotium eſt deſperatum. *Ieſus autem audito hoc verbo, reſpondit patri puellæ. Noli timere.* Inuaſerat enim eum timor irreparabilis vitæ propriæ filiæ. *Crede tãtum.* Ecce propter quid voluit manifeſtari miraculũ curatæ mulieris. *Et ſalua erit. Et quum veniſſet ad domum, non permiſit intrare ſecum quenquam.* in aulam in qua iacebat mortua puella. *Niſi Petrum & Iacobum & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes. & plangebant illam. At ille dixit nolite flere: non eſt mortua puella.* mihi, ſeu apud me, quanuis verè ſit mortua. *Sed dormit.* quoniã tam facilè poſſum eam ſuſcitare à morte quàm excitatur aliquis à ſomno. *Et deridebant eum.* non intelligentes myſterium verborum Ieſu. Et hæc deriſio ad cumulum ſpectat teſtimonij verę reſuſcitationis ſubſecutæ. *Sciētes quia mortua eſſet. Ipſe autem.* deeſt, eiectis foras omnibus. Eiecit ſiquidem omnes quos inuenit in aula in qua iacebat puella mortua: & remãſit cum iis qui cum eo ingreſsi erant quinq; perſonis, in textu nominatis. *Tenens manum eius, clamauit, dicens. puella ſurge.* Imperando ſuſci-

tat acſi à ſomno excitaret, tenendo manum & clamando: vt experimento cognoſcerent myſterium verborũ quæ dixerat, non eſt mortua puella ſed dormit. *Et reuerſus*. pro, conuerſus, *eſt ſpiritus eius*. Deſcribit enim Lucas ſpiritum puellæ ad ſimilitudinem conuerſi ad corpus: tanquam priùs auerſus fuerit à corpore. Et verè quadrat ſimilitudo. nã in morte ſpiritus auertitur à corpore deſinendo animare ipſum: in ſuſcitatione autẽ quaſi conuertitur ad viuificationem corporis. *Et ſurrexit continuò*. Vt perfectũ miraculũ non ſolũ reſtitutæ vitæ, ſed valetudinis monſtraretur. Surrexit enim & ambulauit: vt alter euangeliſta teſtatur. *Et iuſſit illi dare manducare*. pro, ad manducandum. Vt omniquaq; veritas miraculi comprobaretur: & nullus relinqueretur locus ſuſpicandi phantaſma eſſe. *Et ſtupuerunt parentes eius. Quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat*. Semper prudens magiſter inuenitur Ieſus. quum oportuit manifeſtari miraculum curatæ fœminæ voluit non latere: modò autem quia non imminebat ibi neceſsitas firmandi fidem præſentium, indicit ſilentium, humilitatis affectu vero: vt aliàs declarauimus.

CAPVT IX.

Conuocatis autẽ Ieſus duodecim Apoſtolis, dedit illis. Verè deum ſe eſſe comprobat, dando aliis poteſtatem ſuper dæmones & ægritudines. vix enim inuenti ſunt aliqui qui haberent huiuſmodi poteſtatem: Ieſus autem nõ ſolùm habet, ſed dat aliis. *Virtutem & poteſtatem*. pro, poteſtatem & authoritatem. Data poteſtas, clarè monſtrat conceſſum Apoſtolis vt ex poteſtate miracula facerent, & non ſolùm peccando. Data verò authoritas monſtrat dignitatem ac præſidentiam quandam. *Super omnia dæmonia & vt langores curarent*. Crediderim ego diſtribuendas poteſtatem & authoritatẽ ſic, vt authoritas intelligatur ſuper omnia dæmonia, poteſtas verò ſuper curandos languores. Quadrat ſiquidem hic intellectus illi ſententiæ, qua dominus dixit, hoc genus dæmoniorum non eiicitur niſi in oratione & ieiunio. *Et miſit illos prædicare*. Hactenus duxerat ſecum duodecim Apoſtolos, vt diſcerent à doctrina & exemplo ipſius: modò inſtructos mittit ad prædicandum. *Regnum dei*. Illud idem quod ipſe prædicat, mandat ab Apoſtolis prædicandum: nõ reſeruans ſibi altius aliquid. *Et ſanare infirmos*. Non ſolum dedit poteſtatem curandi: ſed etiam præcepit vſum poteſtatis. *Et ait ad illos*. Poſt iniunctum officium, poſt datam poteſtatem, modum

modum eundi diſponit expeditum. *Nihil tuleritis in via.* pro, In viam.hoc eſt pro via,pro viatico.Vniuerſa enim ſolita deferri à viatoribus,prohibet.Et vt clariùs intelligatur, deſcendit ad ſpecies quinque: vt ex his alia quæ non nominatur, intelligamus:puta poculum,cuius nulla fit in ſpecie mentio. *Neque virgam,*pro virgas.hoc eſt arma quæcunque etiam minima: qualia ſunt virgæ.*Neque peram.*cum cibariis:*neque panem.*Nõ ſolum diuerſa cibaria ſed etiam panem portandum prohibet.*Neque pecuniam.*pro ſumptu occurrente.*Neque duas.*pro,binas, *tunicas habeatis.*Duplicata prohibet veſtimenta: hoc eſt vnã tunicam pro itinere & alteram pro quiete. non enim prohibet veſtiri diſcipulos pluribus veſtimẽtis,ſed mutatoria prohibet indumenta. *Et in quancunque domum intraueritis, ibi manete,& inde ne exeatis.* Legendum eſt affirmatiuè,& inde exite.Nõ præcipit Ieſus clauſos manere domi, ſed præcipit non mutari domum quandiu in eadẽ eſſent ciuitate.Hoc enim ſignificatur dicẽdo. Et inde. hoc eſt nõ ex alia domo,exite,quũ migrabitis in aliam ciuitatem.Si enim mutata fuiſſet domus,nõ mãſiſſent in eadẽ donec exirent ex ciuitate:& ſic non inde exirent. *Et quicũque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum veſtrorum.*pro, è pedibus veſtris,*excutite in teſtimonium ſupra.*pro,aduerſus,*illos.*tanquã indignos regno cœlorũ,tanquã nihil cõmune habẽtes cum ciuibus cœleſtibus.*Egreſſi autẽ circumibant per caſtella, euãgelizantes & curantes vbique.*Efficaciam poteſtatis acceptæ, executionẽ curationũ nõ in vno loco, ſed vbiq; circũeundo caſtella, cõprobant. *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo,& hæſitabat.*Hinc apparet ꝙ verba Herodis relata Matth.14. (ſcilicet hîc eſt Ioãnes Baptiſta, ipſe ſurrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo)nõ aſſerendo ſed conferendo cum ſuis domeſticis dicta ſunt:vt dubiæ mentis homines ſolent in aliquam partem argumentando declinare. *Eo quòd diceretur à quibuſdam quia Ioannes ſurrexit à mortuis: à quibuſdã verò quia Elias apparuit: ab aliȷs autẽ quia propheta vnus de antiquis ſurrexit.Et ait Herodes, Ioannem ego decolaui: quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.* vulpino conſilio, non ſtudio vitæ aut doctrinæ bonæ. *Et reuerſi. Apoſtoli narrauerunt illi quæcunque fecerant.* Ideo hoc ſcriptum eſt vt inde diſcant miſſi referre geſta, & prælati ſtudioſos ſe exhibere ad audiendum,quæ prædicatores eorum dicunt & faciunt. *Et aſſumptis illis ſeceſſit ſeorſum in locum deſertum qui eſt Bethſaida.*pro, ciuitatis quæ vocatur

Bethſaida.Significatur enim quòd eſt locus infra diſtrictum ſeu territoriũ illius ciuitatis.*Quod quum cognouiſſent turbæ, ſecutæ ſunt illum.Et excepit eos, & loquebatur illis de regno dei.* Quanuis ſeorſum quietis cauſa ſeceſsiſſet,deuotione tamẽ turbarũ vincitur: & omiſſa orationis quiete, ſuſcipit benignè turbas,docens eas de regno dei. *Et eos qui cura.* pro,curatione,*indigebant ,ſanabat. Dies autẽ cœperat declinare: & accedentes duodecim,dixerũt illi.Dimitte turbas,vt euntes in caſtella villáſque quæ circa ſunt diuertant,& inueniant eſcas: quia hic in loco deſerto ſumus.Ait autem ad illos, vos date illis manducare. At illi dixerunt. Nõ ſunt nobis plus quã quinque panes & duo piſces,niſi fortè*. Superfluit, fortè. *nos eamus & emamus in omnẽ hanc turbã eſcas.*Hæc verba ad monſtrandam impoſsibilitatẽ dandi ad manducandũ turbæ illi,apponuntur ab Apoſtolis.ptimùm enim excuſarunt ſe quia non habent niſi quinq; panes & duos piſces:& modò apponũt rationẽ omnimodæ impoſsibilitatis:quia nec habẽt vnde poſsint emere. Hoc enim reuerenter ſignificant , ſubiungendo niſi nos eamus & emamus: ſubaudientes quod tu noſti eſſe nobis impoſsibile.Vnde etiam Lucas ſubiungit magnam multitudinis quantitatem:vt intelligamus impoſsibilitatem ſignificatam tali loquendi modo hominibus referentibus conſueto.*Erant autem ferè virorum quinque milia.Ait autem ad diſcipulos ſuos,Facite illos diſcumbere per cõuiuia.* pro,per diſcubitus, *quinquagenos.*Significatur enim ꝙ diſtributi ſunt ſic quòd quinquaginta in ſingulo erant diſcubitu . omnia enim ordinatè Ieſus diſponebat.*Et ita fecerũt & diſcubuerũt.*pro, fecerãt diſcumbere,*omnes.*Effectus ſubſecutus præſidentibus diſcipulis ſignificatur: *Acceptis autem quinque panibus & duobus piſcibus.reſpexit.*pro,ſuſpexit, *in cœlum.* vt omnes viderent diuina virtute fieri ſubſecutum miraculũ.*Et benedixit illis.* hoc eſt multiplicauit. benedictionem enim ad multiplicationem ſpectare ſacra ſcriptura in multis teſtatur locis.*Et fregit*,propriis manibus: vt etiam ſic virtutem naturæ aſſumptæ monſtraret.*Et diſtribuit diſcipulis ſuis vt ponerent ante turbas. Et manducauerunt omnes & ſaturati ſunt.Et ſublatum eſt quod ſuperfluit illis, fragmentorum cophini duodecim.*Vt ſuperflua fragmenta comprobarẽt etiã non fuiſſe phantaſma,ſed veros panes & veros piſces. *Et factum eſt quum ſolus.*pro,ſolitariè. hoc eſt ſine turba:nam diſcipuli erãt cum eo.

Eſſet orans,erant cum illo & diſcipuli, & interrogauit illos. Hinc apparet quòd non de actuali oratione dixit quum ſolitariè eſſet orãs,ſed de tempore & loco electo ad vacandum orationi.nam

ſtultum

ſtultum eſt intelligere, ꝙ quum actualiter oraret, interrogauit diſcipulos: ſed deſcribitur quòd in loco & tẽpore electo ad orationis quietem ſine turba, medio tempore quo repetenda intermittitur oratio, interrogauit Ieſus diſcipulos ſuos de ſeipſo. Et aptè orationis tẽpori miſcetur huiuſmodi interrogatio: vt inde incipiat manifeſtare eis myſterium paſsionis & mortis ſuæ, ſimul & accendat eos ad martyriũ. hæc enim omnia intermedio orationum tẽpori congruunt. *Dicens, Quem me dicunt eſſe turbæ? At illi reſponderunt & dixerunt, Ioannem Baptiſtam. alij autẽ Eliam: alij verò quia vnus propheta de prioribus ſurrexit. Dixit autẽ illis, vos autẽ quem me eſſe dicitis? Reſpondens autẽ Simon Petrus, dixit, Chriſtũ dei.* Lucas nec Petri reſponſionem integrè, nec verba domini ſubiũcta narrat: & propterea vide hæc Matth. 15. integrè & diffuſè ſcripta. *At ille increpans illos.* pro, interminatus illis. Significatur enim comminatio quædam adiecta præcepto. *Præcepit ne cui dicerent hoc.* ſcilicet quòd ipſe eſſet Meſsias. Sciebat enim hoc non eſſe prædicandum vſque poſt reſurrectionem: quoniam (vt rei probauit euentus) ſtatim vt acclamatus eſt Meſsias, fuit delatus ad Pilatum tãquam reus læſæ maieſtatis & crucifixus. Verum conſidera, ꝙ Ieſus prædicabat factis miraculorum & nouæ doctrinæ regni dei, & doctrinę diuinitatis ſuę, ſed eſſe Meſsiam: quanuis nec prædicaret nec vellet prædicari ſub titulo Meſsiæ. Cum hoc tamen priuatis ſermonibus aſſerebat ſe Meſsiam. *Dicens quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus & principibus ſacerdotũ, & Scribis, & occidi, & tertia die reſurgere.* Poſtquã diſcipulos inſtruxerat, & illi crediderãt ipſum eſſe verũ Meſsiam, incipit eis aperire futuram paſsionem & mortẽ ſuam: vt abſtraheret eos ab appetitu gloriæ humanæ, & aliorum temporalium bonorum comitantiũ humana regna. expectabatur enim Meſsias rex magnus, redintegraturus regnum Iſrael. Ne itaque intrent in ambitioſas, aut mũdanas appetitiones, propo nit eis ſtatim ignominias paſsionis & mortis ſuæ. *Dicebat autẽ ad omnes.* Tacet Lucas hoc in loco verba Petri, abſit à te domine; & reſponſionẽ Ieſu ad eum: & tranſit ad ſubiuncta verba Ieſu ad omnes diſcipulos & non ad ſolum Petrũ. *Si quis vult.* Non ſuffecit cœleſti magiſtro prædicere eis mortem propriam, ſed adiunxit neceſsitatem imminentem cuiq; ſuo diſcipulo patiendi: vt non ſolũ abſtrahantur ab appetitu vanorũ, ſed præparẽt ſe ad perpeſsionem malorũ. *Poſt me venire.* Dixerat quòd tertia die eſſet reſurrecturus, proculdubio ad immortalẽ vitã & regnum

æternũ,ſciebatq́; omnes cupere participes fieri tantæ felicitatis. & propterea viam veniendi ad corregnandum ſecũ, intẽdit declarare: proponens ſub conditionali, ꝙ ſiquis vult poſt me reſuſcitatum & regnantem venire, oportet, opus eſt vt faciat hæc. *Abneget ſemetipſum.* Ecce primũ. Magnum eſt hominem abdicare à ſe exteriora bona, ſed longè maius eſt abdicare à ſe ſeipſum: hoc eſt proprium velle, proprium ſapere, & alia huiuſmodi ſpectantia ad interiorem animi partẽ. & tamẽ hoc eſt primum quod exigitur ad perueniendum ad Ieſum regnantem. *Et tollat crucẽ ſuã quotidie.* Superfluit quotidie. ſecundũ quod exigitur, ad corporis cruciatus ſpectat: quos oportet vel voluntarios ſubire exercitationibus pœnitentialibus, vel illatos ab aliis ſuſtinere. regulare enim eſt electos pati in hac vita. Et omnes paſſiones appellatione crucis conprehenduntur. *Et ſequatur me.* Nõ corporali greſſu, ſed ꝙ ratio actionum & paſſionũ eius ſim ego: alioquin fruſtra abnegaret ſeipſum & tolleret crucem ſuã. *Qui.* pro, quicunque. *enim.* Rationem neceſſitatis horum trium reddit ex lucro & damno. Et inchoat à ſecũdo: ſcilicet tollat crucẽ ſuam, quæ contrariatur vitæ corporali. *Voluerit.* ſine me. *Animã ſuam.* hoc eſt vitam ſuã. *ſaluam facere.* ſimpliciter & abſolutè, non hic aut nũc, nõ certo loco aut certo tẽpore, vt dei cultores intẽdunt ſaluare fidẽ ſuã. ad fideles enim loquitur, credentes & ſperantes verã ſalutẽ in alia vita. *Perdet illã.* æternaliter. *Nam qui* pro, quicunq; autem, *perdiderit animam ſuam.* hoc eſt vitam ſuam. *Propter me.* Hic prudens lector perpendere potes quod ex iſta particula propter me, habetur quòd quũ dixit, quicũq; enim voluerit, intelligitur ſine me. *Saluã.* Præponi debet pronomen hic: & legi. *Hic ſaluam faciet illam.* ad emphaſim faciendam eius quod inopinabile apparet: vt qui perdit vitam ſuam, ipſemet ſaluet eam, in ęternũ. Hæc enim eſt noua Ieſu Chriſti doctrina ſaluberrima. *Quid enim proficit homini ſi lucretur vniuerſum mundum.* Reddit rationem primi, ſcilicet abneget ſemetipſum: comparando lucrũ totius mundi ad damnũ ſuiipſius, ſatis clarè: ſupponendo (vt eſt) quòd abnegans ſeipſum hic, ſeruat ſeipſum, nõ abnegãs autem ſeipſum, perdit ſeipſum aut iacturã ſui facit. *Seipſum autẽ perdat & detrimentum ſui faciat.* pro, aut iacturam ſuiipſius faciat? Vterque modus ruinæ propriæ ſignificatur: vel tanquam voluntariè perdendo ſeipſum, vel tanquã incurrẽdo ſeu patiendo iacturam ſuipſius. Altero enim iſtorũ modorũ reprobi omnes dãnantur. Et alludit hic ſermo ad negotiatores. qui ob ſpẽ magni lucri aut

ſponte

ſponte nonnulla à ſe abdicant,aut non curant incurrere illorum iacturam.Similiter enim reprobi, vel tanquàm voluntariè poſtponunt ea quæ ſunt ſpiritus,vel appetitiones malas proſequentes,incurrunt æternæ damnationis iacturam. *Nam qui me.*pro, quicũq; enim me:*& meos ſermones.*Reddit rationẽ tertij(ſcilicet & ſequatur me)& pœna & præmio.Et pœna quidem clarè ſignificatur in litera:præmiũ autẽ per locum ab oppoſito intelligendũ reliquit.*Erubuerit.*Nõ dicit,quicunq; non crediderit, ſed qui erubuerit me.hoc eſt erubuerit cõfiteri fidẽ meã, laudẽ meam, doctrinã meã,& huiuſmodi:eſt enim de neceſsitate ſalutis exterior confeſsio:quam omittit erubeſcens.Intellige concurrentibus debitis circũſtantiis:quia eſt præceptũ affirmatiuũ. Erubeſcere tamen Chriſtũ,importat actũ ſemper vitioſum:quoniã importat actũ poſitiuæ erubeſcẽtiæ de re optima.Et propterea erubeſcere Chriſtũ ex ſuo genere,peccatum mortale eſt,poſſet tamen propter imperfectionẽ actus,eſſe peccatũ veniale.*Hũc filius hominis erubeſcet.*Metaphorica eſt locutio,ſicut deus dicitur iraſci. Ieſus enim erubeſcet quo ad effectũ,illũ qui erubuit Chriſtũ hic: q̃a nõ agnoſcet eũ inter ſuos,abiiciet illũ à ſuis,indignũ ſuis habebit illũ.*Quũ venerit in maieſtate.*pro,gloria.*ſua & patris & ſanctorum angelorũ.Dico autẽ vobis verè,ſunt aliqui hic ſtãtes qui nõ guſtabũt mortẽ donec videãt regnũ dei.*Ne putaretur lõgiore ſpe expectandũ eſſe promiſſum in præmiũ regnũ dei,ſubiũxit tam propinquũ eſſe,vt aliqui ex illic ſtantibus viſuri ſint regnũ dei antequã moriãtur.Et verè adimpletũ eſt:quoniã multi ex illis viderũt Chriſtũ poſt reſurrectionẽ,& aſcendentẽ in cœlũ.Conſtat autem regnũ dei glorioſum,in Chriſti reſurrectione inchoaſſe, cũ mortale corpus induit immortalitatem:teſtãte ipſo domino inferiùs dicẽte:nõ bibam de generatione vitis donec regnũ dei veniat.*Factũ eſt autem poſt hæc verba ferè dies octo.*Nõ diſcrepat numerus iſte à numero ſex dierũ ſcripto ab aliis euangeliſtis.nam alij poſt diẽ illum quo loquebatur Ieſus,numerauerũt dies ſex:& ſic poſt ſex dies octauus illuceſcebat die,cuius meminit Lucas. Meminerũt autẽ euãgeliſtę numeri horum dierum nõ ea ratione ꝙ in trãsfiguratione Chriſti adimpleta deſcribatur promiſsio antedicta de regno dei videndo à quibuſdam,ſed ea ratione quia in trãsfiguratione Chriſti mõſtrata eſt quædã ſpecies regni dei. fuit enim velut quædã prælibatio viſus regni dei.*Et aſſumpſit Petrum & Iacobũ & Ioannem,& aſcendit in montẽ vt oraret. Et facta eſt dũ oraret.*vt etiã animus totus in diuina actualiter tenderet.

Species vultus eius altera. Propriiſsimè locutus eſt,accidētalē mutationem ſignificans dicendo altera. ſubſtantiæ enim vultus figura eadem perſeuerauit,ſed qualitas altera fuit:quoniam ſplēdida facta eſt facies eius. *Et veſtitus eius albus & refulgens.* pro,ful gurans. Tam temperata fuit lux illa,vt colorem permitteret, & fulgorem ſimul emitteret:alioquin non potuiſſent diſcipuli intantam lucem figere oculos. *Et ecce duo viri loquebantur cum illo, Erant autem Moyſes & Elias viſi in maieſtate.* pro,gloria. Deſcribitur enim quòd apparuerunt glorioſi Moyſes & Elias. *Et dicebāt exceſſum.* pro,exitum *eius.* hoc eſt mortem. loquebantur enim de morte Ieſu qua exiturus erat de hoc mundo. *Quem completurus erat in Hieruſalem. Petrus verò & qui cum illo erant, grauati erant ſomno.* Hinc apparet aut nocte aut matutina hora octaui diei hæc geſta fuiſſe:& propterea Lucas dixit ferè dies octo. Ieſu ſiquidē orante,Petrus,Iacobus,& Ioannes à prolixa oratione repentè ſomno retrahuntur. propter quod veriſimilius eſt, ꝙ poſt aliquas noctis horas hoc fuerit. Et euigilantes. Non ſolùm fuerunt grauati ſomno,ſed dormierunt Ieſu orāte. *Viderunt maieſtatē eius.* hoc eſt,gloriam eius. *Et duos viros.* ſcilicet Moyſen & Heliam. Incertū eſt de moyſe an cum naturali corpore an cum aëreo corpore apparuerit. vtroque enim modo verè appellantur duo viri. Helias quidē integer:Moyſes autem ſecundū id quod præcipuū eſt in viro ſcilicet ſecundum animam, ſi corpus ſuum naturale non habuit. *Qui ſtabant cum illo.* Corporalis ſitus deſcribitur. Et dixit hoc euangeliſta,ne intelligeres euigilaſſe Apoſtolos, & vidiſſe Moyſen & Heliam venientes vel in fine rei geſtæ. *Et factum eſt quum diſcederent ab illo:quum valefacerent:ait Petrus ad Ieſum: Præceptor,bonum eſt nos hic eſſe,& faciamus tria tabernacula:vnum tibi,& vnum Moyſi,& vnum Heliæ.* Hinc clarè apparet,quòd antequam diſcederent quum eſſent diſceſſuri Moyſes & Helias,Petrus dixit hæc verba præoccupans diſceſſum,vt impediret licentiam. ¶ Si quæris quomodo Petrus cognouit illos eſſe Moyſen & Heliam:reſpondetur quòd vel ex verbis eorum vel ex ſimilitudine ad pictos Moyſen & Heliam,agnouit eos. Teſtatur enim Ambroſius, quum releuata ei fuerunt corpora Geruaſij,& Prothaſij,apparuiſſe ſibi Paulum Apoſtolum qualem eum pictura docuerat. *Neſciens quid diceret.* Verè neſciebat quid diceret:proponens impedire diſceſſum illorum proponens habitandum in mōte tribus tabernaculis. *Hæc autem illo loquente, facta eſt nubes lucida,& obumbrauit eos.* diſcipulos, hoc eſt temperamentum

ramentum præſtitit diſcipulis vmbræ ſuæ,ne à multitudine lucis ſplendentis in facie Ieſu ſicut ſol,opprimerentur occuli corporei. *Et timuerunt intrantibus illis in nubē.* Quia nubes non obūbraret diſcipulos,niſi media eſſet inter lucē & ipſos. ideo explicando vndique rem geſtam ſubditur quòd illi tres viſi in gloria (ſcilicet Ieſus,Moyſes & Helias)intrarunt in nubē. Et quia non dicitur,quòd nubes deſcendit ad eos,ſed quòd ipſi intrarunt in nubem(quæ teſte Petro apoſtolo in primo capite 2.epiſt.ſupereminens deſcribitur,dicendo de cœlo.niſi enim fuiſſet eminentior,non ſonuiſſet vox de ipſa exiens tanquam de cœlo)ideo intelligendum eſt,quòd illi eleuati ſunt à terra paulùm vſque ad nubem illam incluſiuè.& hoc ſignificatur per hoc quod dicitur illis intrantibus in nubem.Vnde hinc dicit Lucas cauſatum timorem diſcipulorum. Et meritò.timebant enim ſe relinqui videndo Ieſum cum Moyſe & Helia intrare in nubem. *Et vox facta eſt de nube.* non à Moyſe,non ab Helia,ſed ab obumbrante ſu periùs nube. *Dicens:Hic eſt filius.* Perſona patris manifeſtè hic loquitur,dicendo de Ieſu,hic eſt filius naturalis. *Meus.* mei ſolius. *dilectus.* omniquaque. *Ipſum audite.* Præcedentia verba dixerat quoque pater in baptiſmo:hæc autem primùm dixit quādo iam Ieſus docendi officium exercebat,quando doctorem ſe mundi iam manifeſtauerat. Præceptum diuinum datur primis apoſtolis de audiendo Ieſum.Vnde & Petrus apoſtolus poſtea ſcripſit, ꝙ non indoctas fabulas ſecuti,manifeſtam facimus Ieſu virtutem:quoniam nos audiuimus cœleſte teſtimonium,quum eſſemus in monte ſancto cum ipſo.2.Pet.1. *Et dum fieret vox.* pro, & dum facta eſſet vox.Significatur enim ꝙ ſtatim completa voce cœleſti. *Inuentus eſt Ieſus ſolus.* hoc eſt,ſine Moyſe & Helia. Vnde habetur ꝙ apoſtoli nec viderunt incipere gloriam Ieſu, nec deſinere illā,ſicut nec viderunt venire,nec recedere Moyſen & Heliam. *Et ipſi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex iis quæ viderant. Factum eſt autem in ſequenti die. Et hoc atteſtatur quòd nocte facta eſt transfiguratio:& ſequens dies eſt dies artificialis.* hoc eſt ab ortu ſolis. *non enim eſt veriſimile quòd tota illa die & nocte ſequenti perſeuerauerint ſoli in monte. Deſcendentibus illis de monte,occurrit illis turba multa. Et ecce vir de turba exclamauit,dicens,magiſter,obſecro te reſpice in filium meum,quia vnicus eſt mihi. Et ecce ſpiritus apprehendit eum:& ſubitò clamat & elidit.* Superfluit,& elidit. *Et diſſipat eum cum ſpuma:& vix diſcedit.* Deeſt ab eo. *dilanians.* pro,cōterens,eū. *Et rogaui diſcipulos tuos vt eiicerent illum:& nō potuerunt*

tuerunt reſpondens autem Ieſus,dixit:O generatio. Hinc apparet, ꝙ ex defectu eorum proueniebat,ꝙ filius eius non curaretur.*Infidelis.*Ecce defectus fidei,nõ in vno,ſed in multis, per generationem ſignificatis.*Et peruerſa.* pro,diſtorta.Non ſolùm deficiũt in intellectu,ſed etiam in affectu: vtpote non recto, ſed diſtorto. à rectitudine ſiquidem regulæ diuinæ declinabant, tum non credendo in Ieſum,tum non ſectando ſanctorum patrum mores. *Vſquequo.* Non ſunt hæc impatientis,aut irati animi verba : ſed arguentis traditatem Iudæorum ad credẽdum,& recta via incedendum.*Ero apud vos & patiar vos?*Magna enim afflictio eſt ſanctorum virorũ iniquitas eorũ apud quos conuerſantur:ſicut vniuerſaliter cõtrariũ à contrario iuxta poſito patitur.Et dixit hoc vt vel hinc reſipiſcãt,vt tantùm tolerantiã agnoſcãt. *Adduc huc filium tuũ. Et quum accederet,eliſit illum dæmoniũ & diſſipauit.*pro, laniauit.*Illum dæmonium & cõcerpſit.*Et intelligo ſciſsionẽ referri non ad membra,ſed ad vires. Ita ꝙ tunc quum duceretur ad Ieſum , dæmonium apprehendit illum, ex integro ſcindendo interiores vires:& ſic proiecit in terrã ita vt volutaretur ſpumãs: vt Mar.refert.c.9.*Et increpauit Ieſus ſpiritum immundum.* Qualis fuerit increpatio,à marco recitatur.*Et ſanauit puerum:& reddidit illũ patri eius.*Eleuauit enim puerũ propria manu Ieſus de terra, qui erat velut mortuus:& propterea dicitur,& reddidit illum patri.Vide hiſtoriã hanc latiùs Mar.5.Et dicta ſubſecuta circa hoc Mat.17.*ſtupebãt autem omns in magnitudine.*pro,magnificẽtia,*dei.* Significantur enim magnifica facta diuina per Ieſum.*Omnibuſq; mirantibus in omnibus.*pro,ſuper omnibus,*quæ faciebat,dixit ad diſcipulos ſuos.* Exemplum ſe Ieſus humilis cordis monſtrat: dum mirantibus atq; ſtupentibus omnibus ſuper operibus eius mirabilibus,ipſe ſermonem conuertit ad humilitatem paſsionis ſuæ futuræ.*Ponite vos.*Non dico hæc ad turbas, ſed vobis electis ad notitiam myſteriorum regni dei.*In cordibus veſtris.*pro,in aures veſtras,*ſermones iſtos.*applicate aures veſtras nõ ad humanas laudes,quibus omnes me cõmendant,ſed ad ſermones quos dicam de paſsione mea.Attẽtos enim ſtuduit reddere diſcipulos ad verba paſsionis:ſciens eos valdè remotos eſſe ab intellectu paſsionis eius.*Filius enim hominis futurũ eſt,vt tradatur in manus hominũ:* Prędicit ſecundò paſsionem ſuam,vt quum viderint eum crucifixum,recordentur verborum eius. *At illi ignorabant verbũ iſtud.* Quanuis Ieſus clarè loqueretur, diſcipuli tamẽ nõ intelligebãt: dubitantes quòd parabolicè loqueretur de ſeipſo, & non ſecundum

cũdum proprietatem verborum. *Et erat velatum ante eos.* pro, ab eis, *vt non ſentirent illud.* Explicat euangeliſta quare nõ intelligebant: ſcilicet non ex parte verborum Chriſti, ſed ex parte diſcipulorum. Et ratio quidem ex parte intellectus eorum iam dicta eſt: ex parte autem affectus erat, quia adhuc carnales non ſapiebant ea quæ myſterij crucis ſunt. Verùm ſuper hæc omnia præcipua ratio erat negatio diuini luminis, & diuini ſpiritus interiùs in eorum anima operantis. relinquebantur enim à deo ſibiipſis quo ad notitiam & affectum huius myſterij. & propterea euangeliſta dicit, & erat aſconditum ab eis, vt non ſentirent illud. Sentire enim nõ puræ notitiæ, ſed notitiæ affectæ eſt: iuxta illud ad Philip. 2. Hoc ſentite in vobis & in Chriſto Ieſu. *Et timebant.* ne fortè audirent quod nollent: ſcilicet repeti ſermonẽ de morte. Sciebant enim quòd Petrus quum ægrè tulit futuram mortẽ Ieſu, reprehenſus fuerat, & idem retulit. *Eum interrogare de verbo hoc.* Intrauit autẽ cogitatio in eos quis eorũ maior eſſet. Mar. 9. latiùs narratur nõ ſolùm cogitatio, ſed diſputatio inter diſcipulos de maioritate. Audierãt Petro dictum, Tibi dabo claues regni cœlorum, viderant Ieſum ſoluiſſe cenſum pro ſe & Petro, & cum hoc viderant tres diſcipulos (Petrum, Iacobum & Ioannẽ) ductos in montẽ: vnde humanæ ambitionis paſsio orta eſt. prorumpens etiam in diſputationẽ. *At Ieſus videns cogitationes.* pro, cogitationem, cordis illorum. Vna cõmunis ambitioſa cogitatio ſignificatur. Significantiúſque euangeliſta dicit Ieſum vidiſſe cogitationem cordis eorum, vt intelligamus ꝙ ad cor eorum loquitur, quanuis ipſi verba inuerterint, ſcripta Matt. 18. *Apprehendit puerum.* pro, puellum: *& ſtatuit illum ſecus ſe: & ait illis: Quicunque ſuſceperit puerum.* pro, puellum: *iſtum in nomine meo, me recipit: & quicunque me receperit, recipit eum qui me miſit.* Idiotas diſcipulos à parua quantitate pueruli inſtruit, & monet ad affectum humilium miniſteriorũ: vt nõ appetant magna & celſa, ſed parua & humilia, vt corde ſint non elati & magni, ſed humiles & parui. Et ad hoc affert rationem: quia quicũque eſt ſic paruulus, vices meas gerit, ac per hoc vices dei qui me miſit. *Nam qui minor eſt inter vos oẽs, maior.* pro, magnus, *eſt.* Rationẽ quam adduxerat ex parte ſui habitãtis in paruulo, cõfirmat ex parte eorũ, ſoluẽdo eis quæſtionẽ de qua diſputauerat. Declarat eñ quis eorũ eſt maior: dicẽdo ꝙ qui minor eſt inter vos, ille eſt magnus. Et loquitur ꝓculdubio de minore ſecundũ cor, hoc eſt, de affectante minoritatẽ. talis enim ſecundũ veritatẽ eſt magnus apud deũ.

Reſpondens

Reſpondens autem Ioannes. Dixerat Ieſus, quicunq; receperit puellum iſtum in nomine meo: & intellexerat Ioannes (& benè) non de ſola receptione ad hoſpitium ſed in inſtructorem aut doctorem, aut etiam quomodolibet approbãdo, & propterea inquirit de eiiciente dæmonia in nomine Ieſu, an ſit prohibendus an approbandus. *Dixit, Præceptor, Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum.* Petit poſt factum edoceri: quoniam ex his verbis Ieſu incœpit dubitare, benè an malè fecerit. in quo oſtenditur & quòd bono animo fecerit, & quòd paratus eſt corrigi. *Quia non ſequitur nobiſcum.* Videbatur Ioanni quòd ille eſſet velut ſchiſmaticus. quodque vſurparet inuocationem nominis Ieſu: eo ꝙ corporali conuerſatione nõ ſequebatur Ieſum ſicut alij diſcipuli. *Et ait ad illos.* pro, ad illũ, ſcilicet Ioãnem *Ieſus, Nolite prohibere.* Nõ dixerat Ioannes prohibui, ſed prohibuimus: multos prohibentes ſignificans, & propterea Ieſus pluraliter reſpondet. *Qui enim non eſt aduerſum vos.* pro, nos, *pro vobis.* pro, nobis, *eſt.* Nullus eſt medius inter eos qui ſunt pro Chriſto & inter eos qui ſunt contra Chriſtum, tam in moralibus quàm in religioſis actibus: & propterea qui non eſt contra nos, pro nobis eſt. Quilibet exercens rectos actus moris aut religionis, vt ſic eſt pro Chriſto, & propterea iſte qui ſanctæ religionis actum exercebat, pro Chriſto erat. *Factum eſt autem dum complerentur dies aſſumptionis eius.* Futuram paſsionem & mortẽ vocat aſſumptionem, quia per eam aſſumendus erat ex hoc mũdo. Et deſcribitur tempus non ſolùm propinquum paſsioni eius, ſed prædiffinitum, dicendo dum complerentur dies aſſumptionis eius. *Et ipſe faciem ſuam firmauit vt iret in Hieruſalem.* Magnanimitatem quam monſtrabat etiam exteriùs Ieſus volendo ire in Hieruſalem non obſtante quòd Iudæi in Hieruſalem vellent ipſum occidere deſcribit Euangeliſta à firmitate faciei. prætẽdebat enim etiam in facie animi conſtantiam & magnitudinem. *Et miſit nuncios ante conſpectum ſuum.* ad diſponendum animos hominum vt audirẽt verbum Dei ex ore tanti magiſtri. *Et euntes intrauerunt in ciuitatem.* pro, caſtellum. *erat enim oppidum Samaritanorum.* Qui nec gentiles nec Iudæi erant, ſed ſimul colebant Deum verum & propria idola: vt patet in 4. lib. Reg. *vt pararent illi.* populum auditorem. *Et non receperunt eum.* noluerunt ipſum audire. *Quia facies eius erat euntis*, pro, iens, *in Hieruſalem.* Indignatio Samaritanorum ea ratione ſignificatur, quia Ieſus tendebat in Hieruſalem. erat enim lis ſpecialis inter Samaritanos

ritanos & Iudæos de loco adorandi deum: vt patet ex verbis Samaritanæ Ioan. 4. patres noſtri in monte hoc adorauerunt, vos autem dicitis quòd in Hieroſolymis eſt templum in quo oportet adorare. Ieſus enim ibat tunc ad ſolennitatem paſchalem ad adorãdum in Hieruſalem, & propterea tãquam directè euntem cõtra ipſos Samaritanos, noluerũt recipere eum. *Quum vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt. domine vis dicimus.* pro, dicamus, *vt ignis deſcendat de cœlo, & conſumat illos?* Deſunt quatuor dictiones. *Sicut & Elias fecit.* Iacobus & Ioannes zelo accenſi vindictæ, afferũt exemplum Eliæ ſcriptũ 4. Reg. 1. & magna fide credẽtes ſe ſolo verbo poſſe ſimile efficere ſi Ieſus vult, conſulunt volũtatem Ieſu. *Et conuerſus increpauit illos.* Non ſimpliciter reſpondit, ſed increpando. *Dicens neſcitis cuius ſpiritus eſtis vos.* Hic apparet intellectum in culpa fuiſſe, non diſcernendo ſpiritum gratiæ in nouo teſtamento à ſpiritu conceſſo in veteri teſtamento. Acſi apertè diceret, adhuc non diſcernitis differentiam inter impulſum conſonum gratiæ quam ego affero mundo, ab impulſu gratiæ conceſſæ Eliæ & patribus veteris teſtamenti. in illis enim fuit impulſus ad iuſtitiam vindicatiuam: ſic enim cõgruebat illi tempori, modò autem vniuerſus impulſus eſt ad miſerendum & ſaluandum. *Filius hominis nõ venit animas perdere ſed ſaluare.* Declarat ſpiritum noui teſtamenti à proprio ſpiritu, à proprio officio. *Et abierunt in aliud caſtellum. Factum eſt autem ambulantibus illis in via.* Nota tria hæc genera circa ſequelam Chriſti. *Dixit quidam.* non plebeius, ſed Scriba, ſed doctor fuit iſte: vt apud Matt. 8. patet. *Ad illũ. Sequar te quocunque ieris. Dixit illi Ieſus. Vulpes foueas habẽt & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.* Hinc apparet quòd lucri gratia. Scriba iſte offerebat ſe ad ſequendum Ieſum. niſi enim lucro ſtuderet, nõ repelleretur allegando ꝙ ipſe Ieſus cum tot officiis & laboribus prædicando tam alienus eſt à lucro vt pauperior vulpibus & auibus ſit. Et exemplum reliquit poſteris prælatis & prædicatoribus, non admittendi ad cõſortium ſuum homines lucri cupidos. Multò ergo magis nõ ſunt ad prædicandum mittẽdi inhiantes lucris, quum repellantur à conſortio prædicatorum. *Ait autem ad alterum.* Hic diſcipulus erat, Matthæo teſte. *Sequere me.* Scribam cupidum, quanuis offerentem ſe repellit: diſcipulum inuitat ad corporalem ſequelam, ad indiuiduum conſortium. *Ille autem dixit. domine permitte mihi primùm ire, & ſepelire patrem meum.* Ab officio ſepulturæ inducias

cias peti temporis totius vitæ paternæ:ſicut Euthitia Luciæ ma ter ab officio tegendi oculos petebat etiam inducias tẽporis totius vitæ ſuæ.tege inquit primùm oculos meos.Affectus enim carnali ad patrem ſignificatur.Veriſimile autem eſt quòd patrem haberet ſenem: & propterea non videbatur ſibi petere moram multi temporis. *Dixit autem ei Ieſus.ſine vt mortui ſepeliant mortuos ſuos.* Metaphorico ſermone intendit dicere. Sine vt ſimiles ſimilium curam habeãt.Et accepit metaphoram à morte, appellando homines mundanos mortuos:eo quòd ſtudium eorum circa mortalia eſt.Vnde nõ intendit per mortuos reprobos,ſed homines mũdanis curis occupatos.omniũ enim horum cura circa mortalia eſt: diuerſo tamen affectu.nam aliqui citra præiudicium diuinorum præceptorum occupãtur circa mortalia: aliqui contẽptis ſeu neglectis diuinis præceptis. Quia tamẽ cõmune iis omnibus eſt ſtudere & laborare circa hæc mortalia, ideo cõmuni nomine appellantur mortui. *Tu autem vade,& annuncia regnum dei.*E regione contra mortuos diſtinguitur ordo perfectorum: quorum ſtudium totũ eſt ad annunciandum aliis regnũ dei.vt hinc cognoſcas non reprobos,ſed (vt diximus)ſtudẽtes mortalibus, apellatos mortuos. Et optimè quadrat vt relicta cura tẽporalium & mortalium omnium,officiũ exerceatur prædicãdi regnũ dei.¶ Habetur quoq; hinc ꝙ nõ erat ſermo de modico tẽpore occupando in officio ſepulturæ patris iam mortui,ſed(vt dictũ eſt)de toto tẽpore vitæ paternæ: quia de tẽpore impediẽte officiũ annunciandi regnũ dei eſt ſermo cõſtat. autẽ modicũ illud ſepulturæ tẽpus pro nihilo reputari:ac per hoc nõ eſſe inter impedimenta computandum. *Et ait alter.* Iſtius tertij conditio ſcripta nõ eſt.*Sequar te domine.* Proculdubio de ſequela corporali ad indiuiduam ſocietatem more diſcipulorum ſequacium, loquitur promittendo ſequelam.*Sed permitte mihi primum renunciare.* pro,vt vale dicam, *iis qui domi ſunt.* Dictio Græca ſignificat non ſolũ dicere vale,ſed datis mandatis dicere vale. Vnde intelligimus quòd iſte petiit tẽpus componendi negotia ſua domi, ſeu cum domeſticis:& compoſitis negociis ſecuturum ſe Ieſum pollicebatur. *Ait ad illum Ieſus.Nemo mittens,*pro,qui miſit, *manum ſuam ad aratrum & aſpiciens retro.* Ex hac reſponſione apparet primò hunc fuiſſe de numero diſcipulorũ: alioquin non aſſimilaretur ei qui applicauit manum ſuam ad aratrum. ¶ Apparet ſecundò quod diximus, ſcilicet velle prius cõponere negocia ſua,& non tantùm dicere vale:alioquin non dixiſſet

de eo

de eo dominus,& aſpiciens retro.Intendit enim per hanc metaphoram : quòd qui applicauit ſe ad officium prædicandi,ſi affectu reuertitur ad mundana negocia,ineptus fit ad euangelizandum regnum dei.Et in promptu ratio eſt:quia vincitur ab affectu mundano,intantum quòd nõ afficitur ad euangelium propter mundana negocia. Secundum enim metaphoram , habens manum ad aratrum & retro aſpiciens,ineptus eſt ad arandum: quia arandi opus exigit applicationem non ſolùm manus , ſed oculi ad arandum.Quantum verò ad ſenſum intentum,aſpicere retro , eſt mentem affectúmque habere ad impertinentia & contraria euangelizandi ſtatui & officio: qualia ſunt mundana negocia. *Aptus eſt regno dei.* ſubaudi euangelizando (ad hoc enim diſcipuli eligebantur ad ſequelam Ieſu) ſicut nõ eſt aptus ad arandum proſequendo metaphoram.

CAPVT X.

POſt hac autem deſignauit dominus & alios ſeptuagintaduos. Superfluit dictio duos.Quis autẽ ipſam addiderit tam hic quã inferiùs , neſcimus. *Et miſit illos binos.* Mutuum teſtimonium, mutuam cuſtodiam morum mutuámque cõſolationem ſtatuit Ieſus in ſuis diſcipulis peregrinãtibus: exemplum præbens poſteris, ſimilibus officiis addictis.*Ante faciem ſuam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipſe venturus.* Et hoc ad cumulum vrgentis ſtimuli ad rectè exequendum iniunctum officium.ſcientes enim diſcipuli quòd ſubſequeretur magiſter,cogebantur omni ſtudio bene exequi iniũcta ſibi. *Et dicebat illis : meſſis quidem multa.*Metaphorica eſt locutio,aſsimilans prædicationem euangelicam meſsi ratione fructus.non enim euangelizatur niſi ad referendum fructũ ex fidelium cordibus:ſicut metitur ad referendum fructum granorum tritici,ordei,& ſimilia. Multa autẽ dicitur ex parte metendorum:quia multitudo magna humanorũ cordium ex quibus euangelica prædicatione quærendus eſſet fructus,erat & eſt. Et aptè officium euangelizandi vt exercetur per diſcipulos,aſsimilatur meſsioni:vt autem diuina in eo operatur virtus , aſsimilatum eſt ſeminationi.vt intelligamus ꝙ ſicut metens,fructus non ſuos ſed ſeminis refert,ita diſcipuli fructum nõ ſuum ſed diuini ſeminis in cordibus auditorũ vegetati referunt. *Operarij autem pauci.* Non dicit prædicatores ſed operarij : vt intelligamus paucos eſſe qui opere ſe exhibent prædicatores,quanuis exercitatione vocis multi prædicent.*Rogate ergo do*

go dominum meſſis. Primum præceptum quod datur prædicatoribus, eſt vt orent pro ſeipſis & pro populo in ordine ad deum. *Vt mittat.* pro, emittat. Significatur enim non ſimplex miſsio, ſed cum celeritate vel impulſione. *Operarios.* Ecce preces pro ſeipſis, vt mittat euangelizantes non verbo ſed opere: hoc eſt, vt & faciat ipſoſmet operarios, & multiplicet operarios. *In meſſem.* Ecce vtilitas populi. corda enim populorum fructificantia ſunt meſsis. *Suam.* Ecce relatio ad deum: vt totum ſtudium & intentio operis referatur ad deum, cuius ſunt, cuique debentur humana corda. ¶ Vbi prudens lector aduerte duo. Primũ quòd deus vult rogari à nobis pro meſſe ſua: cõtra incuriam dicentium de deo, res eius agitur. propterea enim in oratione dominica, primas petitiones docuit de iis quæ Dei ſunt. Alterum ꝙ hoc rogare neceſſario incumbit nobis. nam huiuſmodi neceſsitas ſignificatur ex nota illationis, dicẽdo rogate ergo. Ex hoc enim quòd multitudo magna populorum diſpoſita eſt ad fructum diuinæ gratiæ, & verè operarij ſunt pauci, coguntur veri diſcipuli Chriſti (qui verè amant & quærunt non quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti) rogare deum vt emittat operarios in meſſem ſuam ne pereat. *Ite: ecce ego mitto vos ſicut agnos.* manſuetos ſine offenſione & defenſione. *Inter lupos.* pro, in medio luporum. Parum erat mittere ſicut agnos: ſed addendo in medio luporum, declarauit quòd vorandos eos deſtinabat. Et verè præparatos ad martyriũ oportet eſſe eos qui à Chriſto mittuntur ad prædicandum. *Nolite portare.* pro, ne portate. Optimè explicat Lucas præcepta ſequentia, dicẽdo, ne portate. Voluntaria enim portatio prohibetur, eoipſo quòd præcepta ad electionem referuntur. nihil enim præcipitur quod in electione hominis non conſiſtat. Et hinc habetur quòd gratia materiæ ſecundum ſe indifferentis, in hoc & ſimilibus præceptis excluditur vrgens neceſsitas. *Sacculum.* locũ pecuniæ. *neque peram.* cũ cibariis. *neque calciamenta.* mutãda. Non prohibet enim calciamenta quibus erant calceati: vt clarè patet apud Mar. *Et neminem per viam ſalutaueritis.* Qui iubet diligere inimicos & benefacere illis, non prohibet ne ſalutemus homines: ſed ad literam, ocioſa verba in via (vtpote familiaria viatoribus) prohibet à ſalutationibus, quæ videntur minus ocioſæ & humanitate quadam excuſari. Ita quòd prohibendo vanas ſalutationes in via, vult intelligi quòd multo magis prohibeat omnem vanam fabulationem. *In quamcũque domum intraueritis, primum dicite.* Prohibuit in via ſalutationes vanas: præcipit autẽ

ante

ante omnia, in ingreſſu domus ſalutare: vtpote congruũ loco & hoſpitibus. *Pax huic domui.* Optima ſalutatio, imprecatiua omnis boni ſub vno nomine pacis. pax enim fert ſecũ omne bonum: quoniam fert ſecum trãquillitatem animorum etiam deficientibus rebus. *Et ſi ibi fuerit.* Hinc apparet quòd vanas ſalutationes vanaque verba prohibuit in via: dum tanto ſtudio declarat fructum verborũ, quę pręcepit dicere ſalutando. niſi enim ad hoc tenderet, ꝙ omnia diſcipulorum verba eſſent fructuoſa, non tanto ſtudio declararet iuſſam ſalutationem, in omnem euentum fructuoſam fore. *Filius pacis.* Hebraico more ſicut dicitur filius nuptiarũ, filius mortis, & huiuſmodi, ita dicitur filius pacis dignus pace, vacans paci. *Requieſcet ſuper illum pax veſtra.* Ecce fructus ſalutationis. *Si autem.* pro, ſin minus. Hoc eſt ſi nõ fuerit dignus pace in quo poſsit quieſcere pax veſtra. *Ad vos reuertetur.* ſupple pax veſtra, quo ad meritum: hoc eſt non perdidiſtis meritum ſalutationis, quanuis non acquiſieritis fructum in ſalutatis. *In eadem autem domo manete.* Præcipit diſcipulos non diuidi quo ad hoſpitium: ſed ſicut bini eunt: ita bini hoſpitentur. *Edentes & bibentes quæ apud illos ſunt.* pro, quæ ab illis ſunt. Vult cœleſtis magiſter vt comedant & bibant quæ à dominis domus offeruntur. Per quod vetat eos inquirere hoc vel illud: ſed contenti ſint iis quæ illis offeruntur. *Dignus eſt enim operarius mercede ſua.* declarat per hoc ꝙ iuſtè veſci poſſunt iis quæ ab illis offerũtur. Dico autem iuſtè, non vt diſtinguitur contra illicitũ ſed vt diſtinguitur contra gratuitũ. Docet enim debita eſſe ſuis diſcipulis alimenta ab iis quibus prædicãt. Et ad hoc affert metaphorã de operariis mercenariis. & propterea adiunxit mercede ſua, vt debiti rationẽ clarè ſignificet. ¶ Et bene nota, ꝙ parabolica ſeu metaphorica doctrina eſt hæc. Abſit enim vt operarij Chriſti pro mercede habeãt alimẽta. non eſt hic ſenſus intentus ad literam ſed à ſimilitudine mercedis debitæ operariis intelligi vult deberi operariis alimenta, nõ tamen tanquam mercedem, ſed tanquam neceſſaria adminicula vitæ. Prædicatores enim operarij ſunt ad vtilitatem audientium: ſicut operarij in vinea, agris, & huiuſmodi, operantur ad vtilitatem conducentium eos. *Nolite tranſire.* pro, ne tranſite, *de domo in domum.* Mutationem hoſpitij in eadem ciuitate prohibet. Verum prohibetur hîc voluntarius tranſitus de domo in domũ, non autem neceſſarius. poſſent enim multi euenire caſus vrgentes ad trãſitum ad aliã domũ. Vnde & Paulus Actuum decimooctauo mu-

tauit hoſpitium Corinthi. *Et in quamcũque ciuitatem intraueritis, & ſuſceperint vos, mãducate quæ apponũtur vobis.* Nullã cibi ſpeciẽ Ieſus prohibet. *Et curate infirmos qui in illa ſunt.* in teſtimonium euangelij *Et dicite illis.* Materiam porrigit prædicandam. *Appropinquabit.* pro, appropinquauit. Ecce materia prædicãda, propinquitas regni dei: appropinquauit inquã per aduentũ Ieſu, quod ab initio mundi vſque modo diſtans fuit. *in vos.* non ad veſtras res, nõ ad veſtras opes, ſed ad vos, ad veſtra corda. *Regnum dei.* non regnum humani principis aut humani potẽtatus: hoc eſt ꝙ deus regnet in humano genere, in humanis mentibus & cordibus, in quibus regnauit & regnat peccatũ, regnat diabolus, regnãt vitia, &c. Hoc regnũ per aduentũ Chriſti factũ eſt propinquũ hominibus, fide, ſpe ac charitate Ieſu Chriſti propinquũ illud reddẽte. & ita propinquũ vt ſtatim poſt mortẽ fruantur homines regno dei, niſi obicem ponãt: quod præteritis ante Chriſtum ſeculis conceſſum non erat. *In quancũque autem ciuitatẽ intraueritis, & non ſuſceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite. etiam puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra, extergimus in vos.* Cerne differentiã. In ciuitate ſuſcipiente diſcipulos manducant, curant infirmos, & prædicant regnum dei appropinquaſſe illis: in ciuitate autem non ſuſcipiente, non manducant, non curant infirmos: ſed publicè proteſtantur nihil illis ſecum commune, non ſolùm verbo, ſed opere exterſionis pulueris de pedibus. *Tamen.* pro, veruntamen, *hoc ſcitote.* Benignus dominus non vult obſtante repulſa priuare eos notitia eius quod repellunt: vult eis manifeſtari materiam quæ erat illis prædicanda, vt ſic vel reſipiſcant, vel ſibiipſis imputent inexcuſabiliter propriam damnationem. *Quia appropinquabit.* pro, appropinquauit, *regnum dei.* Non additur in vos, quod additum eſt in ciuitate ſuſcipiente. Et in promptu eſt ratio diſparitatis: quia ciuitas ſuſcipiens diſpoſita eſt ad fructificandum regno dei, ciuitas autem repellens indiſpoſita eſt. *Dico vobis, quia Sodomis in illa die remiſſius.* pro, tolerabilius, quantum ad genus peccati. *Erit quàm illi ciuitati.* Ciuitas enim Sodomorum rea eſt peccatorum in proximum: ciuitas autem repellens apoſtolos, rea eſt peccati in deum: vtpote repellens altitudinem diuini conſilij circa ſalutem humani generis per fidem Ieſu Chriſti. *Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida.* Ad demonſtrandum grauitatem criminis repellentium euangelicam prædicationem, ſubiungit ſimilem grauitatem in ciuitatibus impœnitentibus poſt tot miracula in eis

in eis facta ab ipſo. *Quia ſi in Tyro & Sidone.* Nomina ſunt ciuitatum gentilium. *Factæ fuiſſent virtutes.* hoc eſt miraculoſa opera. *Quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere ſedentes pœniterent.* pro, pœnituiſſent. *Verum autem Tyro & Sidoni remiſsius.* pro, tolerabilius, *erit in iudicio quàm vobis.* Et clara eſt ratio: quia impœnitentia Tyri & Sidonis non eſt rea obdurationis ad miracula & prædicationem Chriſti, quorum rea eſt impœnitentia Bethſaidæ & Chorozain ciuitatum Iſraelitarum. *Et tu Capharnaum.* Meminit ſpecialiter Capharnaum, quia ciuitatem illam elegerat in ſuam habitationem. *Vſque ad cœlum exaltata.* Præſentia mea, doctrina mea, miraculis meis & tamen impœnitens. *Vſque ad infernum demergeris.* Pœna reſpondens ingratitudini tantæ exaltationis. congruit enim vt ſummè exaltata, ad imum demergatur. *Qui vos audit, me audit, & qui vos ſpernit, me ſpernit: qui autem me ſpernit, ſpernit eum qui miſit me.* Reddit rationem dictorum omnium in vtranque partem. Et conſiſtit ratio in hoc quòd tam auditus quàm iniuria præſtatur deo. Graduat enim diſcipulos, ſe & deum: ita quòd à diſcipulis ad ſe, à ſe in deum omnia refert. Et verè ſic eſt: quoniam diſcipuli non niſi in Chriſti nomine, qui non niſi in dei nomine venit. *Reuerſi ſunt autem.* Narratur reuerſio 70. diſcipulorum: non ſolùm propter ſubiuncta, ſed etiam vt intelligamus omnia ab illis ad magiſtri examen relata. *Septuagintaduo.* Superfluit duo. *cum gaudio.* Humani aliquid paſsi videntur gaudendo de eo de quo non oportebat. *Dicentes domine etiam dæmonia ſubÿciuntur nobis in nomine tuo.* Deeſt coniunctio &. Legendum eſt. *Subÿciuntur nobis & in nomine tuo.* Emphaſis enim quædam nominis Ieſu ſignificatur. eſt ſenſus quòd non ſolùm languores corporum, ſed etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis: & hoc eſt in nomine tuo, hoc eſt in inuocatione nominis tui. *Et ait illis. videbam.* Non mihi rem nouam dicitis: olim enim ego videbam. *Satanam ſicut fulgor de cœlo cadentem.* Caſum diaboli à ſua celſitudine quam obtinebat in mundo cauſatum ab aduentu Chriſti, aſsimilat caſui fulguris de cœlo: quia de ſumma celſitudine repentè eiectus ſic eſt vt euanuerit. Experientia enim teſtatur poſt aduentum Chriſti corruiſſe cultum idololatriæ, defeciſſe tantum multitudinem obſeſſorum à dæmoniis: ita vt non appareat cadentium dæmoniorum, niſi quædam micatio. *Ecce dedi.* pro, ecce do, *vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones & ſuper omnem*

virtutem inimici. Dederat priùs eis poteſtatem curandi languores: dat modò eis explicitè poteſtatem ſuper animalia venenoſa & ſuper omnem virtutē dæmonis. Apteque iungit venenoſa animalia cū diabolo: quia diabolus maxime venenoſus eſt humano generi. *Et nihil vobis nocebit.* Securos eos reddit inter animalia venenoſa & dæmones: vt ſecuri de ſeipſis, audeant alienæ dare operam ſaluti. *Veruntamen in hoc nolite gaudere.* pro, ne gaudete. Verè dulcis magiſter, non priùs reprehendit diſcipulos de gaudio quàm accumulauerit poteſtatem: vt reprehenſionē ſuauiter ſuſcipiant. Et culpabile gaudium tollendum ſignificat, inhibendo ne gaudete, ad differentiam naſcentis naturaliter gaudij de bono. *Quia ſpiritus vobis ſubijciuntur.* In hoc conſiſtit tota reprehenſionis ratio, non enim erat culpabile gaudiū quòd ſpiritus ſubiicerentur nomini Ieſu: ſed quòd ſubiicerentur eis, culpabile gaudium erat. *Gaudete autem.* Transfert gaudium in aliam materiam. *Quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis.* Ac ſi apertè diceret, ſpiritus ſubiici vobis non ſpectat ad veſtram ſalutem, non eſt initium neque pars materiæ duraturi in ſempiternum gaudij: nomina autem veſtra ſcripta eſſe in cœlis (hoc eſt vos eſſe prædeſtinatos) ſpectat ad veſtram ſalutem, & initium & prima pars & ratio duraturi in æternū veſtri gaudij: & propterea de hoc gaudete. ¶ Significatur autē prædeſtinatio ipſorum per ſcripturam nominum in cœlo. Scriptura ſiquidem firmitatem electionis ſignificat: cœli autem cœleſtem patriam ad quā aſcripti ſunt (proculdubio ab eo qui in cœlis regnat) ſignificant, nomina verò propria explicant illos nō in communi ſed ſingulariter ſingulos (velut nominatim) ſcriptos eſſe electos. Vtitur autem hoc modo loquendi, vt humano more diuina explicet. cōſueuerunt enim principes ſcribere nominatim electos ad tractandum ſecum propria, quæ præcipua & ardua ſunt. Ex hoc textu clarè habetur omnes 70. diſcipulos eſſe ſanctos: meliuſque quo ad hoc fuiſſe collegiū ſeptuaginta quàm duodecim apoſtolorum, quorum vnus fuit damnatus. *In ipſa hora exultauit in ſpiritu ſancto.* Superfluit ſancto: & deeſt Ieſus. Exultatio iſta actuale gaudium, ſpirituale etiam foris oſtenſum ſignificatur. *Et dixit confitebor.* pro confiteor. *Confeſſione laudis. tibi domine pater.* pro pater domine, nam pater refertur ad ipſum Ieſum, confiteor tibi pater, quod autem ſubditur domine, refertur ad ſequentia, ſçilicet, *Cœli & terræ.* Et iunxit vtrunque, vt intelligerent diſcipuli ꝙ pater Ieſu eſt dominus cœli & terræ: vt intelli-

geremus

geremus nos ꝙ naturalis pater Ieſu eſt ille qui ſolus eſt dominus cœli & terræ: hoc eſt totius vniuerſi. *Quòd abſcondiſti hæc.* negatiue: hoc eſt non reuelaſti hæc fidei myſteria. *A ſapientibus & prudentibus.* pro, intelligentibus. Duo genera hominũ ſignificantur (ſapientes & intelligẽtes) ambo ſecundũ ſupremam animæ partem. Intelligere ſiquidẽ, tam ſupremus eſt actus noſtræ animæ vt parũ valde participet anima intelligere. vniuerſa ſiquidẽ actio animæ in ratiocinatione conſiſtit: & non niſi in principiis participamus intelligere: vtpote ſuperioribus ſpiritibus proprium. Sapientes autẽ, iudicio maximè vigent. & ſimpliciter hi ſunt qui ſecundũ ſuperiores cauſas optimè iudicant: quales philoſophi reputãtur. Vigẽtes itaque naturali acumine ingenij, & exercitatione effecti ſapientes, hic ſignificantur materia diuinæ laudis ꝙ eis nõ ſunt reuelata myſteria fidei. Et meritò. tum quia cõſtat eos abuti naturalibus & acquiſitis bonis. nam quũ deum cognouiſſent, nõ ſicut deũ glorificauerũt: &c. vt dicitur ad Ro. 1. tum quia nõ apparuiſſet diuinũ opus, ſed humanæ ſapiẽtię opus conuerſio mundi ad fidem, ſi reuelata eſſent hæc ſapientibus & intelligentibus. *Et reuelaſti ea paruulis.* Dictio Græca ſignificat vel infantes vel inſipientes. Et quia dixerat abſcondiſti hæc à ſapientibus & intelligentibus, conſequenter è regione appoſitum creditur, & reuelaſti ea inſipientibus. Interpres autẽ credidit opponi, & reuelaſti ea infantibus: & propterea tranſtulit paruulis. Sed parui refert quo ad ſenſum euangelij: quoniam vtrũque eſt verũ, & in idem redit. Reuelauit ſiquidẽ deus myſteria fidei inſipientibus: dicẽte Paulo apoſtolo 1. ad Corint. 1. quæ ſtulta ſunt mundi, elegit deus vt confundat ſapientes, & rurſus. quod ſtultum eſt dei, ſapientius eſt hominibus. Reuelauit itaque inſipientibus, nõ mente captis aut dementibus, ſed ineruditis & qui habentur velut ſtulti vtpote docentes diuina non inſtructi. Iidem quoque appellãtur infantes. tum ab impotẽtia loquendi: quum ſint ex ſe ignorãtes. tum propter figuram infimi ſtatus per ætatem & quãtitatem infantum repræſentati. reuelauit enim deus myſteria fidei piſcatoribus (& id genus reliquis infimi ſtatus hominibus) ignorantibus, nihil ſcientibus diuinorum myſteriorũ: qui velut inſipientes & ſtulti ad differendum & docendũ diuina erant quantum eſt ex ſe & mundi opinione. Et meritò hæc eſt materia diuinæ laudis vt per infimos & ignorãtes propagauerit fidẽ in vniuerſo mundo, ſubiecerit iugo fidei ſapientes, principes & magnates mundi. *Etiam pater.* Confirmantis eſt, vt ſub-

iungat rationem. *Quoniam ſic placuit.* pro quoniam ſic fuit bo
na voluntas, ſeu beneplacitum ante te. Tota ratio quare diſcre
uit inter ſapientes & infimos idiotas, quare iſtis & non illis re
uelauit, redditur ex parte diuinæ voluntatis non qualiſcunqu
ſed bonæ. Non dicit quoniam ſic fuit voluntas, ſed voluntas b
na, & quum omnis voluntas dei ſit bona (tam ſi referatur a
actum volendi quàm ad volitum) ſpecialiter hęc voluntas bon
dicitur, ad ſignificandum vtilitatem magnam huius volũtati
Eſt enim hæc voluntas valde bona humano generi. Non faci
ſiquidem eſſet credere myſteria Chriſti, ſi Apoſtoli fuiſſent vi
docti & ſapientes huius mundi, ſi ipſe Ieſus fuiſſet vir erudit
in ſcientiis humanis. putaſſemus enim humanis artibus Chr
ſtianã religionem mũdo illatam: ſed vbi Ieſus faber, filius fab
qui nũquã literas didicit, apoſtoli piſcatores & huiuſmodi fu
runt, valde bene cõſultum agnoſcimus noſtræ fidei. *Omnia mi*
Deſunt hic quinq; dictiones ante dictionẽ, omnia. Legẽdũ eni
eſt. *Et conuerſus ad diſcipulos, dixit. omnia mihi tradita ſunt à pat-*
Hactenus allocutus fuerat deum: modò cõuertit ſermonẽ ad d
ſcipulos. omnia mihi, &c. Dixerat Ieſus alloquendo patrẽ audi
tibus diſcipulis, quòd ipſe pater diſcreuerat inter ſapientes, &
ita quòd totum opus attribuerat patri. ne autem hinc putare
diſcipuli minus aliquid de diuinitate ipſius Ieſu, ad tollendu
hunc errorem, ſubiungit æqualitatẽ ſui ad patrem: cum auth
ritate tamen originis in patre. Dicendo enim omnia, æqualit
tẽ ſignificat: vtpote nihil excludens, inchoando ab ipſa deita
natura: nam pater generando filiũ, dedit illi naturam diuinar
cum natura autem diuina tradidit ei omnipotentiam, & qu
quid dei eſt. Dicẽdo autem tradita ſunt, origo ipſa ſignificat
Dicẽdo verò mihi à patre meo, diſtinctio perſonarũ cum aut
ritate originis in patre ſignificatur. *Meo.* mihi ꝓprio, ſolius n
naturali patre. *Et nemo ſcit quis ſit filius niſi pater, & quis ſit pa*
niſi filius. Declarata in genere ęqualitate patris & filij, decla
modò in ſpecie æqualitatẽ eorũdẽ: tũ quo ad ſcientiã, tũ quo
naturã incognoſcibilẽ à quocunq; intellectu creato. Et æqua
tas quidẽ ſcientiæ ſignificatur dicẽdo, & nemo ſcit niſi pater
ſimiliter niſi filius. Naturæ autẽ incognoſcibilitas ab aliis, ſig
ficatur ſubiungẽdo, quis ſit filius & quis ſit pater. Quis enim,
relatiuũ ſubſtãtiæ. *Et cui voluerit filius reuelare.* Quanuis deus a
qualiter cognoſcatur naturali cognitiõe ab angelis & ab ho
nibus, à nullo tamen creato intellectu clarè videtur ſicuti eſt, c

n

nus in perſónis & vnus in ſubſtantia:ſed per rèuelationem com municatur huiuſmodi notitia altior notitia naturali. Et propter ea de notitia clara loquendo, poſtquã dixit ꝙ nemo nouit quis ſit filius, niſi pater & ediuersò, ſubiungit & cui voluerit filius reuelare. In quibus etiam verbis æqualitas filij ad patrem quo ad voluntatem inſinuatur: declarando in voluntate filij conſiſtere reuelare myſterium trinitatis. Dubiũ enim non eſt hoc pendere ex voluntate patris: ſed vt eadẽ voluntas patris & filij ſignificaretur, explicauit ſpecialiter de filio & cui voluerit filius reuelare. *Et conuerſus ad diſcipulos ſuos.* Superfluit ſuos: & deeſt. *ſeorſum dixit.* Vbi aduerte verba quæ ſubiunguntur, non fuiſſe continuata à Chriſto cum prædictis: ſed tranſit Lucas ad alia. nam Matthæi 13. ſubiuncta verba dicta ſunt à Ieſu diſcipulis petentibus, vt declararet eis parabolam ſeminis. Et quoniam Marci 4. clarè dicitur hoc fuiſſe quum eſſet ſeparatus à turbis, propterea Lucas introducens hæc, dicit: & cõuerſus ad diſcipulos ſeorſim. Significatur enim quòd ſeorſim à turbis, quadam affabili conuerſione vultus ad diſcipulos dixit ſubiuncta verba. *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Duo videnda propoſita ſunt, docente & miraculà faciente Ieſu. Alterum quod viſum eſt à bonis & malis, ſcilicet ipſa miracula, ipſa perſona Ieſu. Alterum quod viſum eſt à bonis tantùm, ſcilicet credibilitas quòd ipſe eſſet Meſsias, quòd eſſet filius dei, quòd eſſet ſaluator mundi, & huiuſmodi. Non dicit beatos oculos qui vident primum (quum hoc viderint etiam multi iniqui) ſed qui vident vtrunque. propter hoc enim limitando dixit, quæ, vos electi & boni videtis. Videbant enim ipſum eſſe filium dei, & cætera. non in ipſis rebus creditis, ſed in ipſa credibilitate: hoc eſt, videbant ipſum eſſe credibilia, & ideo credebant. *Dico enim vobis, quòd multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis & non viderunt: & audire quæ auditis & non audierunt.* Deſiderauerunt reges & prophetæ videre in actu exercito tam manifeſta teſtimonia præſentis perſonaliter filij dei, & non viderunt: ſed à longè futurorum reuelationem acceperunt: & ſimiliter deſiderauerunt audire ex ore Meſsiæ doctrinam euangelicam, & non audierunt. Vnde beantur interni oculi diſcipulorum, tum ex viſis, tum ex eo quòd præferuntur tot regibus & prophetis: imò quòd ipſis vltro occurrit quod illis deſiderantibus negatum eſt. *Et ecce.* Non dicit tunc. nõ enim ſignificatur continuatio ſequentium geſtorum cum præcedentibus. tranſit enim ad alia. *Quidam legiſperitus ſurrexit.* Hinc

clarè apparet,ꝙ hoc non fuit tunc quum Ieſus ſeorſum erat, ſ
quum cõmunicaret ſe populo:& doctoribus ſedentibus iſte ſ
rexit. *Tentans illum.* explorando quid reſpondeat. *Et dicens, Ma-*
ſter quid faciendo vitam æternã poſsidebo? At ille dixit ad eum, in l
quid ſcriptum eſt? quomomo legis? ille reſpondẽs, dixit: Diliges domin
deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus. p
totis, *viribus tuis, & ex omni* pro, tota, *mẽte tua.* Hæc de dilectio
dei ſcripta ſunt Deute.6.& declarata Matth.22. *Et proximum t*
ſicut teipſum. Hoc præceptum habetur Leuiti.19. expoſitum v
ſuprà. *Dixitq; illi, rectè reſpondiſti.* quoniam in his duobus ma
datis vniuerſa lex pendet & prophetæ. *Hoc fac.* non cogi
non dic, non ſcribe, ſed fac. Nec dixit hæc, ſed hoc: quoniã vnu
ſine altero fieri nequit. *Et viues.* proculdubio in æternum. I
terrogauerat enim legiſperitus, quid faciendo vitam æterna
poſsidebo? Et dominus directè reſpondit, hoc fac & viues. *Ille a*
tem volens iuſtificare ſeipſum. hoc eſt, intendens ſeipſum declara
iuſtum. Declarauerat ſiquidem ſe doctũ: laudante Ieſu eius r
ſponſionẽ ſecundum legem. ſupererat vt declararet etiam ſe i
ſtum. Viderat hic, quòd interrogatio tentatiua ſucceſſerat ſ
ad gloriam doctrinæ: & propterea cogitans ꝙ etiam hæc inte
rogatio ſucceſſura ſit ſibi etiã ad laudẽ vitæ ſeu affectus, noua
proponit quæſtionem. *Dixit ad Ieſum: & quis eſt meus proximi*
Putauit iſte appellari proximos, ſolos viros iuſtos aut Iſraëlita
& hoc reſpouſurum Ieſum, & quia præferebat ſe amicum iuſ
rum ſeu Iraelitarum, ideo hac interrogatione intendebat iuſt
ficare ſeipſum. *Suſpiciens.* pro, ſuſcipiens, *autem Ieſus.* Non ſigni
catur, quòd Ieſus oculos in cœlum leuauit, ſed quòd acceptau
quæſtionem, & reſpondentis perſonam ſuſcepit. ¶ Et dixit h
euangeliſta ad differentiam ipſiuſmet Ieſu, in 1. quæſt. nam
prima quæſtione non fuit ſuſcipiens: ſed reiiciens eam in inte
rogantem, efficiendo de interrogante reſpondentem. *Dix*
Homo quidam deſcendebat ab Hieruſalem in Hierico, & incidit in lat
nes: qui etiam diſpoliauerunt eum: & plagis impoſitis abierũt, ſemiuiu
pro, ſemimortuo, *relicto. Accidit autem vt ſacerdos quidam deſcend*
ret eadem via: & viſo eo, præteriũt. Similiter & Leuita quum eſſet ſec
locum & videret eum, pertranſiũt. Samaritanus autem quidam it
faciens, venit ſecus eum: & videns eum, miſericordia motus eſt. Qui
declarare intendit proximum definiri natura, non iuſtitia, g
nere aut affectu, ideo à naturæ nomine inchoat parabolam, d
cendo homo. Parabola ſecundum ipſum parabolicũ ſenſum cl
ra eſt

ra eſt. Et quãtum ad loca itineris deſcripta congruitatem habet: quia ab Hieruſalem in Hierico deſcenditur. Cõgruunt quoque perſonæ ſacerdotis, Leuitæ & Samaritani: ad ſignificãdum eos, qui maximè erant perſonę communes (ſacerdotes ſcilicet & Leuitas, qui viuebant ex cõmunibus toti populo decimis, oblationibus, &c.) non eſſe proximos: & vterque ordo (maiorum in ſacerdote & minorũ in leuita) inhumanus ſignificetur. extraneus autem & reprobi generis Samaritanus, proximus mõſtretur: ad confutandum arrogantiam legiſperiti, qui ſolos iuſtos aut Iſraelitas expectabat declarari proximos. *Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum. Et imponens illum in iumentũ ſuum duxit in ſtabulum.* pro, hoſpitium. Et ſignificatur hoſpitium meritorium, non gratuitum. *Et curam eius egit. Et altera die.* Deeſt, egrediens, *protulit duos denarios, & dedit ſtabulario.* pro, hoſpiti. *& ait ei: Curam illius habe, & quodcunque ſupererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi. Quis.* Deeſt, igitur, *horum trium tibi videtur proximus fuiſſe illi qui incidit in latrones? At ille dixit: qui fecit miſericordiam in illum.* pro, cum illo. *Et ait illi Ieſus vade.* Honeſtè percutit legiſperiti intentionem, qua volebat iuſtificare ſeipſum, Ac ſi apertè dicat: recede à tua intẽtione, noli proſequi cœptum propoſitum, ſed vade. *Et tu fac ſimiliter.* Vtere miſericordia in hominem obuium indigentem, non diſcernendo genus, mores, aut affectus. Aduerte hic prudens lector, ꝙ quantum ad ſatisfaciendum motæ quæſtioni hæc ſufficiunt ad literalem ſenſum parabolæ: quoniam hinc habetur ꝙ omnis homo eſt proximus: quum Samaritanus (plus exoſus Iudæis quàm Gentiles) proximus iudicatus ſit. Tã accurata tamen fictio huius parabolę meretur, vt ferè literalis ſenſus parabolæ ſit myſtica interpretatio de Chriſto: quã ſacri doctores diffusè proſequuntur. *Factum eſt autem dum irent. & ipſe intrauit in quoddam caſtellum.* hoc eſt, paruum oppidum. *Et mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum ſuam. Et huic erat ſoror nomine Maria. Quæ etiam ſedens ſecus pedes domini.* pro, Ieſu, *audiebat verbum illius.* Ex euangelio Ioannis clarè patet Martham & Mariã fuiſſe ſorores Lazari, propter quód caſtellũ hoc videtur eſſe Bethania; quam etiã Ioannes vocat caſtellũ. Et ſi Lucas ordinem inchoati itineris in fine capitis noni ſeruat, hiſtoria hæc geſta eſt pauló ante ſolennitatẽ Paſchalem in qua Ieſus crucifixus eſt. *Martha autem ſatagebat.* pro, diſtrahebatur. Significatur enim diſtractio animi ad multa adnitentis. *Circa frequens miniſterium.* pro, multam miniſtrationẽ. *Quæ ſtetit.* Hoc eſt, ſubſtitit,

ſtitit, ægrè ferens oportere ſe ſolam diſtrahi.volebat enim pat
tem curæ ſororem ſubire:vt ſic non immineret ſibi tanta diſtra
ctio.*Et ait: Domine non eſt tibi curæ quod ſoror mea reliquit me ſolam
miniſtrare?* Ad compaſsionem ſui Martha intendit prouocar
Ieſum:vt adiuncta ſorore,releuetur in parte à multitudine ope
rarum.*Dic ergo illi vt me adiuuet*. Ex cura erga ipſam Marthar
à Ieſu habenda,infert vt præcipiat ſorori vt illam adiuuet. Scie
bat enim ſororem non niſi dominico præcepto auelli poſſe a
auditione verbi.*Et reſpondens dixit illi dominus*.pro,Ieſus.*Marth
Martha*. Duplicauit nominationem Ieſus in ſignum beneuole
tiæ.Videtur enim conſuetum tunc fuiſſe ad maiorem affectu
explicationem,duplicatione huiuſmodi vti.Vnde & Iudas dixi
Rabbi rabbi,magnam beneuolentiam ſimulans. Et Ieſus dici
Non omnis qui dicit mihi domine domine , ad cumulum a
fectus honorandi.¶ Duplicauit rurſus nominationem propt
myſterium doctrinæ ſubiunctæ de vita actiua & cõtemplatiu
Actiuæ enim vitæ vacantes,egent repetitione doctrinæ ad h
vt imbibant illam:eo quòd diſtracti interiùs ſint. Et hinc pru
dentes viri bis repetunt mandata occupatis & diſtractis. *Solici
es*. Ad literam myſterium vitæ actiuæ deſcribit.Primò in par
cognoſcitiua.Solicitudo enim,pars eſt intellectus practici, cir
exequenda inquietam vigilantiam adhibens.*Et turbaris erga p
rima*.pro circa multa.In parte affectiua turbatio comitatur no
culpabilis ſed ſubſeruiẽs multiplici actioni. Quẽadmodũ eni
paſsio iræ ſubſeruit actiuæ reprehenſioni vitiorum,ita turbat
ſubſeruit actiuo miniſterio circa multa.Et ſicut iram ſubſe
uientem ,moderatam intelligimus , ita moderatam intelli
huiuſmodi turbationem. ¶ Circa multa autem deſcribit
actiua vita,quia obiectum eius multiplex eſt:tum quo ad gen
ra:vt paſcere eſurientem potare ſitientem, veſtire nudum &
milia.Tum quo ad executiones:quoniam multis opus eſt occ
pationibus ad huiuſmodi exequẽda:vt experientia teſtatur.*P
rò vnum eſt neceſſarium*. pro,vno autem eſt opus, ſeu vnius a
tẽ eſt neceſsitas. E regione diſtinguit contra multa vnum ſig
ficans per hoc obiectum contemplatiuæ vitæ. Deſcripta v
Marthæ actiua , ſubiungit aduerſatiuè communem omniu
ſaluti neceſsitatem conſiſtere in acquiſitione vnius. Acſi ap
tiùs diceret:vita hæc tua quanuis bona,non tamen ipſa eſt q
eſt de neceſsitate ſaluti omnibus:quoniam ipſa eſt circa mul
ad ſalutem verò omnium neceſſarium eſt acquirere vnum

per hoc etiã vita tua tendit ad vnum: nec ipſa vita tua bona eſt niſi quia ducit ad vnum quo eſt opus, quod eſt neceſſe acquirere. Ex differentia itaque inter multa & vnum intendit tria. Primum quòd cõmunis neceſsitas omnibus incumbit acquirendi non multa ſed vnum. Secundum quòd etiam ipſa vita actiua neceſsitatem habet vnius acquirendi. Tertium quòd hinc vita contemplatiua Mariæ præfertur vitæ Marthæ. ¶ Et deſcribit ſub nomine & ratione vnius, æternam felicitatem. Ex parte quidem ipſius felicitatis, quia conſiſtit in vno, immò ſummè vno obiecto: deo ſcilicet & in vna applicatione mentis ad videndum & fruendũ deo, abſque multiplicatione & ſucceſsione quacunque. illa ſiquidem vna applicatio, continua æterno perſeuerabit actualiter, & in adunatione omnium virium hominis ſub illa felicitate: ita ꝙ nulla erit diſtractio. Quorũ trium oppoſita deſcripta ſunt in vita Marthæ. nam circa multa, inquieta mens & diſtractus animus deſcriptus eſt. Et hinc patet ratio ex parte materiæ de qua erat ſermo, quare ſub nomine & ratione vnius, felicitatem deſcripſit æternam: Ita quòd occaſio materiæ & conditionis ipſius felicitatis effecerunt vt ſub nomine & ratione vnius felicitatem deſcriberet omnibus neceſſariam. *Maria optimam.* pro, bonam. Veruntamen articulus appoſitus neſcio quid plus quàm bonam ſignificat: tanquam dictum ſit illam bonam, demonſtrando affectatam ab omnibus partem. Propter quod interpres poſuit optimam. Deſcripſerat vitam vtriuſque: & adiunxerat quo tam Marthæ quàm Mariæ vitam tendere oportet: reſpondet modò querelæ Marthæ, non ſolùm excuſando, ſed laudando Mariam contemplationi verbi Dei audiendo vacantem: & conſequenter ad neceſſarium omnibus vnũ æternæ felicitatis laudat Mariæ vitam: quia illud elegit quod perſeuerabit cum ea in æternum. Vide tamen ſingula. Illa bonam, bonitate honeſti delectabilis ac vtilis ſpiritui. *Partem.* non totum. Marthæ enim ſua pars relinquitur: contemplatiua ſiquidem vita diſtinguitur contra actiuam vt pars à parte. Rurſus partem ad differentiam vitæ apoſtolicæ & paſtoralis. hæc enim non eſt pars: ſed totum, ſed integra vita conſtans ex vtraque parte, contemplatiua ſcilicet & actiua. Vacat ſiquidem contemplationi & contemplata impertiuntur aliis: quod eſt vacare operibus miſericordiæ ſpiritualibus: prædicando, monendo, corrigendo, &c. Vnde & Petrus in actibus Apoſtolorum vtranque vitam ſuam eſſe clarè deſcribit. Actuum ſexto dicens:

nos

nos verò orationi(ecce vita contemplatiua)& miniſterio verbi (ecce vita actiua)inſtantes erimus. *Elegit*. vt viam & medium ad illud vnum. electio enim eſt eorum quæ ſunt ad finem. *Quæ non auferetur ab ea*. Directè hoc dixit ad differentiam vitæ Marthæ, quæ auferetur ab ipſa. quum peruenerit enim ad vnum, ceſſabit occupatio circa multa: Maria autem perueniente ad vnum non ceſſabit contemplatio electa. quanuis deſinet imperfectio contemplationis. In præſenti enim vita contemplatur per ſpeculum & in ænigmate: in patria autem contemplatur videndo facie ad faciem. Modus itaque contéplandi tolletur ab ea: ſed contemplatio non auferetur ab ea, ſed perſeuerabit cum ea in eternum. ¶ Et cum hoc alia tangitur differentia in hac vita inter actiuam & contemplatiuam: quoniá vita actiua poteſt tolli ab inuito. poteſt enim multipliciter quis impediri vt non vacet operibus miſericordiæ: puta rapinis, direptionibus & huiuſmodi. Sed contemplatio non poteſt tolli ab inuito: quoniam omnia ſecum portat contemplatiuus, & inter tormenta maximè contemplatur: vt geſta ſanctorum teſtantur. Quocirca Maria quæ timuerat ne ad preces ſororis Ieſus preciperet ſibi vt ſurgeret, iam ſecura ſedet ſecus pedes domini audiendo verbum illius.

CAPVT XI.

E*T factum eſt quum eſſet in quodam loco orans*. vt verum hominem ſe monſtraret, & formam vitæ Apoſtolis præberet. *Vt ceſſauit, dixit vnus ex diſcipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, ſicut docuit Ioannes diſcipulos ſuos. Et ait illis: Quum oratis, dicite: Pater ſanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum*. Orationem dominicam Lucas refert non totam vt Matthæus, ſed parui refert: quoniam tertia petitio tacita, in præcedentibus duabus quodámodo continetur. Et ſimiliter vltima continetur in præcedentibus. *Panẽ noſtrum quotidianum da nobis hodie*. pro quotidie. Et certè ſatis quadrat vt quotidianum panem petamus dari quotidie. ne aliquando deſit, & ſuo detur tẽpore. *Et dimitte nobis peccata noſtra: ſiquidem & nos dimittimus omni debenti nobis*. Explicat Lucas ſenſum illum particulæ apud Matthæũ, ſicut & nos dimittimus: declarando ſuper hoc firmari quòd nos dimittẽdo debitoribus, petimus dimitti nobis. Neceſsitas ergo indicitur oráti & petẽti dimitti ſibi debita, parcẽdi aliis: alioquin fruſtra orat, vanè petit. ¶ At ſi inſtes dicendam non eſſe orationem dominicam ab iis qui non remittunt offenſas. Reſpondetur quòd in perſona eccle

ſiæ

ſiæ poteſt illam verè dicere, in propria autē perſona peteret cōtra ſeipſum quātum ad illam particulā ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris: & mentiretur dicēdo ſiquidem dimittimus omni debenti nobis. Et intellige obligari hominē ad dimittendum, non pœnam, non vindictam pro offenſa & iniuria ei illata, debitam illi qui offendit: quoniam poteſt petere & exigere à iudice vt vindicet puniēdo &c. Sed teneri ad dimittendū odium & appetitum vindicandi ſe per ſeipſum: quoniam vtrunque eſt iniquum. *Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos. Quis veſtrum habebit amicum: & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum, & ille de intus reſpondens dicat, Noli mihi moleſtus eſſe: iam oſtium clauſum eſt, & pueri mei mecū ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & dare tibi.* Poſtquam docuit ipſam orationē, declarat vtilitatem orationis: & hoc ad confutandum errorem putātium vanum eſſe petere aliquid à deo, qui omnia nouit & ab æterno definiuit. quorū confutationē vide Matth. 7. Affert autem parabolam ſatis claram ad manifeſtandum fructum petitionis perſeueranter quærentis. talis enim oratio fructuoſa eſt. *Et ſi ille perſeuerauerit pulſans.* Quanuis hæc verba in nonnullis codicibus Grecis non habeātur, ipſe tamen contextus monſtrat codices illos in hac parte deficere. Sicut etiam aliqui Græci codices abundant, habendo integram orationem dominicam in textu Lucæ. *Dico vobis etſi non dabit illi ſurgens eo quòd amicus eius ſit, propter improbitatem.* pro, propter impudentiam. Significatur enim inuerecunda perſeuerātia in pulſando quam non ineptè interpres improbitatem appellauit. *Tamen eius, ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios.* Vide fructum importunitatis. Petierat tres panes mutuo, victus importunitate amicus non mutuat ſed dat, non tres, ſed quotquot indiget panes. *Et ego dico vobis.* Ecce quorſum attulit parabolam. *Petite.* à deo orando. *Et dabitur.* Ecce fructus proprius directè reſpōdens petitioni.
¶ Sed bene nota quòd nō dicit & dabitur quicquid petitis, ſed abſolutè dicit dabitur: quoniam inferius declarabit quid dabitur. *Vobis.* Ad differentiā petentium pro aliis, non enim promittitur dari aliis ſed vobis petentibus. *Quærite.* Petere orantis eſt: quærere facientis: petere namque ad orationem ſpectat: quærere factorum eſt. quærimus enim factis quando verè quærimus. *Et inuenietis.* Ecce fructus proprius inquiſitionis. Et hoc quoque inferiùs explicandum ſecundum materiam relinquitur. *Pulſate.*
Ad

Ad perſeuerantiam ſignificandam adiunctum eſt. immo deductum ex parabola: in qua petiit, quæſiuit, & pulſando vt petitum ac quæſitum haberet, tandem obtinuit. Perinde itaque dictũ eſt pulſate ac ſi dictum fuiſſet, perſeuerate petendo & quærẽdo. *Et aperietur.* Proprius pulſationis fructus redditur. *Vobis.* ad differentiam aliorum. Nullus enim niſi Chriſtus perſeuerando ad oſtium regni cœlorum, meretur aperiri illud aliis, ſed ſibi tantùm. *Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit: & pulſanti aperietur.* Ne intelligeremus diſcipulis iuſtis ſolis hæc dici, ſubiungit vniuerſalem propoſitionem comprehẽdentem iuſtos, & peccatores. Nec eget adminiculo gloſarum: quoniã ipſemet ſaluator ſubiungit expoſitionem. Verba textus veriſsima ſunt, abſolutè vt iacent intellecta: vt in ipſo textu exponũtur. *Quis.* pro, quem, *autem ex vobis patrem.* Alloquitur patres in multitudine auditorum. *Petet.* Deeſt, filius, *panem, nunquid lapidem dabit.* pro, porriget, *illi? aut piſcem, nunquid pro piſce ſerpentem dabit.* pro, porriget, *illi? Aut ſi petierit ouum, nunquid porriget illi ſcorpionem?* Dixerat, petite & dabitur, & omnis qui petit accipit: nec declarauerat quid. Et propterea declarat primò negatiuam ſcilicet quòd non quodcunque petitum. Hanc enim negatiuam ex hac parabola ad literam ſignificat. Intendit enim quòd ſicut nullus veſtrum carnalis pater exiſtens, petenti filio panem, piſcem aut ouum, dat lapidem, ſerpentem, aut ſcorpionem, ita deus homini petenti quæ ſibi videntur neceſſaria, vtilia aut delectabilia, non dat inutilia aut nociua, aut contriſtantia. Vbi ſubaudit quòd ea quæ petimus, quantumcunque nobis videantur bona (vt panis, piſcis & oua) deus tamen qui videt quæ petimus ſi darentur, fore nobis inutilia (vt lapides) aut nociua & contriſtantia (vt ſerpentes & ſcorpiones) ideo paterno affectu negat quandoque ea quæ petimus: quæ ſi noſipſi cognoſceremus, non peteremus. Quum ergo dictum eſt, petite & dabitur, & omnis qui petit accipit, non intelligitur de omni petito: quia inutile aut nociuum eſſet quandoque. ¶ Si quæris cur panis, piſcis & oui mentionem fecit? Scito quod trinario numero omnia petibilia quæ in malum verti poſſent, comprehendit: eo quòd trinarius perfectionis eſt numerus. His autem tribus omnia ad eſum hominis ſpectantia comprehenduntur. ſub pane quidem omnia vegetabilia: ſub piſce verò omnia animalia: ſub ouo autem intermedia quæque. Et quoniam Galilæos alloquebatur pauperes, ideo conſueta peti ab eorum filiis no

lijs nominauit: panem, ouum, & piſcem paruulum. *Si ergo vos.* Infert ex parabola manifeſtiorem ſenſum. *Quum ſitis mali.* Tum conditione: quia creati ex nihilo. tum voluntate: quia ſi dixerimus quia peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus. *Noſtis bona data.* pro, dona. ſeu potiùs bonas dationes, non mala dona, non malas donationes. *Dare filijs veſtris: quanto magis pater veſter.* Superfluit, veſter, & ſimiliter ſuperfluit, de cœlo. Ita quòd legendum eſt. *Quanto magis pater cœleſtis dabit.* qui non ex parte eſt bonus & ex parte malus, ſed omniquaque bonus. *Spiritum bonum.* pro, ſpiritum ſanctum. Non ſufficiebat declaratam eſſe negatiuam, ſed oportebat ſubiungi affirmatiuam: non quieſcebat mens audiendo non quodcunque petitum dandum eſſe petentibus niſi determinatum fuiſſet quid eſt illud petitum quod dandum eſt. Et propterea hoc hic determinatur, dicendo ſpiritum ſanctum. Quum itaque dictum eſt, petite. intellige ſpiritum ſanctum, & dabitur vobis, & ſimiliter quærite, ſpiritum ſanctum, & inuenietis illum. Et demum pulſate, ad oſtium ſpiritus ſancti, & aperietur vobis, regnũ cœlorum. Quia omnis, tam iuſtus quàm peccator, qui petit ſpiritum ſanctum, accipit illum: & qui quærit ſpiritum ſanctum, inuenit illum: & pulſanti, pro ſpiritu ſancto ad cœleſte oſtium, aperietur illi. Spiritus autem ſanctus propriè loquendo, non eſt hic nomen tertiæ perſonæ trinitatis, ſed participationis illius, ſed participationis diuinæ ſpiritualitatis ac ſanctitatis, immo ſanctæ ſpiritualitatis in ſpiritu noſtro: vt non ſit ſpiritus noſter ad carnalia & mundana promptus aut affectus, ſed ad ſpiritualia bona, & hoc ſanctè: hoc eſt mundè & eleuatè ab omni contagione humanæ immo creatæ famæ, laudis, gloriæ & huiuſmodi. *Petentibus ſe?* Pronomen ſe, demonſtrat patrem cœleſtem. Cernis iam prudens lector non opus eſſe gloſis: quoniam infallibiliter vera hæc ſecundum contextum intellecta. Et continent omnes conditiones neceſſarias ad obtinendum ſpiritum ſanctum, ſcilicet orare mente, quærere factis, & perſeuerare in vtriſque: & explicitè dicitur vobis, & declaratur quòd omnia quæ docuit peti in oratione dominica, comprehenduntur in hac vna petitione qua petitur ſpiritus ſanctus. *Et erat eijciens dæmonium.* Miraculum hoc ſcribitur etiam Matthæi 12. *Et illud erat mutum.* Intellige cauſaliter: hoc eſt efficiebat hominem mutum. *Et quum eieciſſet.* pro, exiſſet, *dæmonium, locutus eſt mutus; & admiratæ ſunt turbæ,* ſimplici corde facta penſantes admiranda

admiranda vt erant. *Quidam autem ex eis.* ſcilicet Phariſæi: vt patet Matth.12. Et Scribæ qui à Hieroſolymis deſcenderant: vt patet Mar.3. Hi enim malignitate pleni nitebantur inuertere ſancta opera in diabolica. *Dixerunt in Beelzebub.* deo acarum, *principe dæmoniorum eijcit dæmonia.* Vt colorarent dicta ſua, dicunt quòd virtute principis dæmonum eiicit inferiores dæmones. Et faciunt Ieſum non ſolùm virum malum, ſed peſsimum magum: diuináque opera fingunt diabolica. *Et alij.* de Scribis & Phariſæis: vt ex Matth.12.& Mar.8. colligitur. *Tentantes.* non ad credendum, ſed ad tentandum potentiam Ieſu an extenderetur ad ſuperiora. Videbāt enim ipſum in inferioribus multa miracula operari. *Signū de cœlo quærebant ex eo.* Si per cœlum intelligebant ſuperiorem aërem, ad Eliam & Moyſen ſpectant. ille enim ignē: iſte manna de cœlo attulit. Si verò de cœlo propriè loquūtur, ad Eſaiam & Ioſue ſpectant. ille enim ſolem per quindecim lineas retroduxit: iſte autem ſolem fixit in cœlo contra Gabaon. *Ipſe autem vt vidit.* pro, ſciuit. Significatur enim quòd non exterioribus ſignis vidit, ſed internis mentis oculis cognouit cogitationes eorum: tam tentantium qui ab ipſo petebāt ſignum de cœlo, quàm blaſphemantium qui non ipſo audiente dicebant, in Beelzebub eiicit dæmonia. *Cogitationes eorum.* dixit eis. *Omne regnum.* Prima ratio ex ſimilitudine regni & domus ſumitur. Et clarè ponitur in litera. *In ſeipſum diuiſum, deſolabitur.* pro, deſolatur. ipſa enim diuiſio deſolat illud. *Et domus ſupra domum.* pro, ſuper domū, *cadet.* Eſt enim ſenſus. & domus aduerſus ſeipſam diuiſa, ruet ſuper domum: hoc eſt ſuper ſeipſam. Nec legendum eſt cadet ſed cadit eadem ratione: quia diuiſio domus contra ſeipſam, eſt illius caſus. ¶ Et ſimile adiungitur Matth.12. de ciuitate. Ita quòd dominus induxit ſimilitudinem à regno, ciuitate & domo: vt ab his tribus declararet quòd omnis cōgregatio diuiſa in ſeipſam, ruit. *Si autem & Satanas in ſeipſum.* hoc eſt contra ſeipſum, *diuiſus eſt.* vt vos dicitis quòd princeps dæmoniorum expellit alios. *Quomodo ſtabit regnum eius?* Hoc eſt totum inconueniens ad quod deducit: ſcilicet quòd princeps dæmoniorum ageret cōtra regnum proprium: quod eſt manifeſtè inconueniens. *Quia dicitis in Beelzebub me eijcere dæmonia. Si autem ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij veſtri in quo eijciunt?* Prima ratio ſumpta eſt ex parte principis dæmoniorum & regni eius: hæc verò ſecūda ſumitur ex parte propriorum filiorum ipſorum Iudæorū. Et conſiſtit in hoc quòd ſi ego accuſor à vobis, filij veſtri

quos

quos non accuſatis teſtantur quòd non in Beelzebub eiicio dæmonia. Et appellat filios veſtros, diſcipulos ſuos, qui eiiciebant dæmonia, tamen non reputabantur magi. *Ideo ipſi*, filij veſtri diſcipuli mei. *Iudices veſtri erunt.* Tum comparatione: quia ipſis credentibus vos non creditis. Tum aſſeſſoria dignitate: quia ſedebunt iudicantes & condemnantes vos. *Porrò ſi in digito dei eijcio dæmonia.* Tertia ratio ab effectu diuinæ operationis ſumitur. Vbi prudens lector aduerte quòd dominus procedit contra iſtos in virtute ſubintellectæ diſiunctionis talis, aut eiicio dæmonia in principe dæmoniorum aut in digito dei. Et priùs proſecutus eſt alterum membrum (ſcilicet ſi eiicio in principe dæmoniorum) dupliciter vt patuit. Modò proſequitur reliquũ mẽbrum: ſcilicet ſi eiicio dæmonia in digito dei. Et intendit per digitum dei ſpecialem & exactam operationẽ diuinã, qualis fit digito proprio ipſius artificis. Ab hac enim metaphora propriam ſibi filio dei poteſtatem eiiciendi dæmonia ſignificat: vt intelligatur digitum dei eſſe digitum ipſius Ieſu, nec alium eſſe digitum dei, & alium digitum ipſius. *Profectò peruenit in vos.* pro, ad vos, *regnum dei.* Cerne illationem, ſi eiicio in digito dei dæmonia, iã aduenit ad vos, Iudeos, Iſraelitas, regnũ dei, à prophetis prædictũ regnum Meſsiæ. Et aptè contra regnum diaboli (quod deſolari intulerat, ſi Satanas in ſeipſum diuiſus eſt) è regiõe infert regnũ dei ex hoc ꝙ in digito dei eiicit dæmonia. Acſi apertè diceret, ab effectu cognoſcite me in digito dei eiicere dæmonia, quia attuli ad vos regnum dei: non enim aliud annũcio per me & per diſcipulos meos niſi regnum dei, non ſtudeo & laboro ad aliud niſi ad regnum dei: hoc eſt ad hoc ꝙ excluſo regno peccati, regno carnis, regno mundi à cordibus hominũ, regnet deus in illis. *Quum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet.* Probat conſequentiã ex ſimilitudine ſumpta ab homine forti armato cuſtodiente atriũ ſuum. Et parabola quidem duorum fortium quorum alter priùs quietè poſsidens & cuſtodiens vincitur, exarmatur & perdet ſpolia, clara eſt. Intendit autẽ per hanc ſimilitudinem ꝙ dum diabolus fortis & armatus cuſtodiuit regnum mundi huius ſibi velut atriũ ſuum, quietè poſſedit genus humanũ: ſed poſtquã Ieſus fortior illo ſuperuenit & vicit illum propriis meritis & propria fortitudine ſuſtinẽdo tot mala & tandem crucẽ, tollit in primis arma quibus armatus erat diabol⁹ (quæ ꝓculdubio vitia ſunt, ſicut arma Chriſti ſunt virtutes) & demum ſpolia eius diſtribuit: quæ homines

ſunt velut res poſſeſſæ à dæmone. Hinc enim claré patet ꝙ ipſo in digito dei eiiciẽte dæmonia vincẽdo illa, deſtruitur regnum diaboli (in vitiis hominũ conſiſtẽs) & introducitur regnum dei, diſtribuendo ſpolia in regnũ dei. *Si autẽ fortior eo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet.* pro, aufert, *in quibus cõfidebat, & ſpolia eius diſtribuet.* pro, diſtribuit. Conficit ſiquidẽ parabolam eorũ quę fiunt inter armatos quũ alter vincit. *Qui non eſt mecum, cõtra me eſt.* Quarta ratio à negatione medij inter ſe & cõtra ſe, ſumitur. Et directè tendit cõtra calũniantes fingẽdo adhibitionem malorum mediorũ ad bonũ finem: tanquam Ieſus adhibeat opera dæmonũ ad regnum Dei. Cõtra hoc inquit, qui non eſt mecũ, qui non conuenit mecũ in bona voluntate & actione, cõtra me eſt, nõ ſolũ nõ ſuffragatur mihi nec adiuuat me, ſed eſt cõtra me: ac per hoc dæmon qui nõ eſt mecũ in bona voluntate & bona actiõe, cõtra me pugnat & nõ adiuuat regnũ dei. *Et qui non colligit mecum.* Et ſimiliter qui nõ colligit, qui non cõgregat & adiuuat regnũ dei mecũ, concordi mecũ voluntate. *Diſpergit.* nõ ſolũ noc adiuuat ad colligendũ, ſed etiã contrariatur diſpergẽdo. Ita ꝙ non datur medius inter colligentẽ mecũ & diſpergentẽ: ac per hoc quũ dæmõ ſit diſpergẽs homines à regno dei, non poteſt fieri vt me adiuuet qui colligo ad dei regnũ homines. *Quum immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquoſa, quærens requiem: & non inueniens, dicit: reuertar in domum meã vnde exiui. Et quũ venerit, inuenit eã ſcopis mundatã.* deeſt, & ornatã. *Et tunc vadit & aſſumit ſeptẽ alios ſpiritus ſecũ nequiores.* pro, maligniores, *ſc: & ingreſſi habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.* pro, primis. Parabola hæc ad pœnam ſignificandã generationis illius Iudæorum affertur: vt expreſsè patet Matt. 12. excluſa ſiquidẽ calũnia, ſubiungit Ieſus pœnã ſpiritualẽ quã incurret illa Iudæorũ generatio refutãs Chriſtum. Deſcribitur autẽ quantũ ad parabolã dæmõ egreſſus ab homine & diſcurrẽs per loca inepta ad habitandũ (hæc enim ſignificãtur per loca inaquoſa. ſunt enim hęc loca humano more inhabitabilia) & ſic nõ inueniens vbi habitet, reuerſus ad hominẽ inuenit illũ paratũ immo prouocatiuũ ad hoc vt inhabitetur. talis enim homo ſignificatur per domũ ſcopis purgatã & ornatã. nã domus ſcopis mundata & ornata, prouocat ad hoc vt habitetur, &c. Et intendit per hanc ſimilitudinẽ ꝙ diabolus qui exiit à gente Iudæorũ per patriarchas & prophetas, nõ inueniẽs requiẽ in gẽtilibus, in quibus per euangeliũ regnabit deus, reuertetur ad nationem

tionẽ Iudæorũ tanquã domũ ſcopis purgatã & ornatã,tãquam prouocatiuã dæmonis ad hoc vt inhabitetur. Et erũt nouiſsima nationis Iudææ peiora primis:vt experiẽtia teſtatur.ſunt enim Iudæi longè peiores modò repugnando Chriſto q̃ fuerint à principio antequã illuminarẽtur per prophetas: quoniã effecti ſunt pertinaces cõtra veritatẽ Meſsiæ. *Factũ eſt autẽ quum hæc diceret, extollens vocẽ quædã mulier de turba, dixit illi.* Superfluit illi. Quanuis ſermonẽ mulier dixerit ad Ieſum(vt pronomẽ te ſignificat) nõ tamen vt alloqueretur Ieſum,ſed vt laudaret,extulit vocem. *Beatus venter qui te portauit & vbera quæ ſuxiſti.* Aptiſsimè mulier laudat ventrẽ & vbera:quæ muliebria ſunt beatificat matrẽ à fructu ventris & vberum quæ talẽ ac tantũ filiũ aluerunt. *At ille dixit. Quinimmo.* Non negat verè dictũ beatũ ventrẽ & beata vbera:ſed hoc affirmãs adiicit formalẽ ad cõmunem beatitudinis rationẽ. Dictum eſt enim quinimmo, perinde ac diceretur quin potius. vbi affirmatur dictũ & adiicitur, potior beatitudinis ratio. *Beati.* in ſpe. *qui audiunt verbum dei & cuſtodiũt illud.* hoc eſt curã habent verbi dei ne in vanum audierint,ſed in corde,in ore & in opere ſeruetur. in hoc enim cõſiſtit forma beatitudinis in ſpe. Et eſt hæc beatitudinis ratio cõmunis omnibus electis:& maximè conueniens beatæ virgini. Ita ꝙ magis cõmendata eſt beata virgo(in genere tamen)per hæc filij verba quàm fuerit in ſpecie cõmendata per verba mulieris:quoniam verbis Ieſu laudata eſt ex parte animæ, in verbis verò mulieris laudata eſt ex parte corporis. Illa ſiquidẽ laudauit naturalia corporis officia: Ieſus autẽ liberi arbitrij (diuina affecti gratia)officia commendauit in qua commendatione aduerte,ꝙ non dicit qui audierũt & cuſtodierunt, ſed qui audiunt & cuſtodiunt: vt intelligamus ſolos perſeuerantes audiendo & cuſtodiendo eſſe beatos. *Turbis autẽ concurrentibus.* hoc eſt condenſantibus ſe circa Ieſum. *Cœpit dicere, generatio hæc.* Directè reſpondet ad alios Phariſæos, & Scribas qui tentantes ſignum de cœlo quærebant, poſtquã confutauit illos qui dicebant in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dęmonia. *Generatio nequã eſt.* Superfluit generatio. Et ſignificatur ꝙ generatio Phariſæorũ & Scribarũ tẽtantiũ, & calumniantium peior eſt quàm creditur eſſe. *Signũ quærit: & ſignũ non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. Nam ſicut fuit Ionas ſignũ Niniuitis.* Modus quo Ionas fuit ſignum diuinæ legationis ipſius ad Niniuitas, conſtat ex factis & verbis. Factis quidem in eo. ꝙ mirabiliter triduo in vẽtre cęti ſeruatus, eiectus in terram eſt

viuus & incolumis ad ſalutem Niniues. Verba autem in prædicatione ipſius apparuerũt. *Sic erit & filius hominis generationi iſti.* Non dicit ſic eſt, ſed ſic erit: quoniam modus ſimilis modo Ionæ, futurus erat in morte & reſurrectione ipſius. Triduo enim mortuus, & immortalis reſurgens, ſignũ fuit diuinæ ſuæ miſsionis ad pœnitentiam & ſalutem generationis illius: quã non poſtea vt Ionas per ſeipſum, ſed per diſcipulos ſuos prędicauit. Vnde dicunt apoſtoli in die pentecoſtes Iudæis cõpunctis quærentibus quid facerẽt, pœnitentiã agite & baptizamini, &c. & acceſſerũt die illo animæ circiter ter mille. *Regina auſtri ſurget in iudicio cũ viris generationis huius, & cõdemnabit illos.* cõparatiuè. *Quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis: & ecce plus quã Salomon hic.* Non eſt pronomen, hîc. ſed aduerbiũ loci. Et ſimiliter quum ſubiungitur plus quàm Ionas hîc, aduerbiũ eſt loci. Et vtriuſq; cõdemnationis ſenſus eſt cõparatiuus: hoc eſt ꝙ Niniuitis pœnitentibus vos pœnitentiam non agitis: & ſimiliter regina veniente ad audiendum, vos non auditis me plus quàm Salomonẽ. ſic enim & non authoritatiuè condẽnabunt. *Viri Niniuitæ ſurgẽt in iudicio cum generatione hac, & condẽnabũt illam: quia pœnitentiã egerunt in prædicationẽ Ionæ: & ecce plus quàm Ionas hîc. Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſuper candelabrum: vt qui ingrediuntur, lumen videant.* Parabola hæc inducitur ad monſtrandum finẽ & fructum euangelicæ doctrinæ pro os ipſius Chriſti. Quia enim dixerat ſe fore in ſignũ generationi iſti quemadmodũ Ionas fuit in ſignum Niniuitis, & ſubiunxerat effectũ contrariũ in generatione iſta & in Niniuitis (nam illi egerunt pœnitentiam, iſti autem impœnitẽtes condẽnandi deſcripti ſunt) ideo fructũ aduentus ſui modò ſubiungit; ne putares ipſum veniſſe in damnationem generationis illius. Monſtratur enim hac ſimilitudine lucernæ ꝙ ipſe eſt lucerna euangelica lucens doctrina & diuinis operibus, ideo accenſa non vt lateat, ſed vt ſuper eccleſię candelabrum ſit; ad hoc vt qui ingrediuntur eccleſiæ domũ, videant lumen non in tenebris ſe inueniãt, ſed videant quid operentur, quo eãt in lumine fidei & euãgelicæ doctrinæ. Hic eſt enim finis & fructus in præſenti vita intentus per aduentum Chriſti: & non damnatio, quę ex demeritis impœnitentiã ſubſequitur. *Lucerna corporis tui.* Superfluit tui. & ſimiliter ſuperfluit pronomẽ tuus, quũ ſubiungitur, eſt oculus tuus. Legendũ enim eſt. *Lucerna corporis, eſt oculus.*

Altera parabola penes lucernã affertur. Vbi diligẽter aduerte

quod priùs locutus eſt de lucerna cõmuni quum dixit,nemo accẽdit lucernã,&c.de lucerna accenſa ad illuminationẽ aliorũ ingredientiũ domũ,modò vero loquitur de lucerna vnicuiq; propriè,non relata ad aliorũ illuminationẽ,ſed ad proprij corporis claritatẽ.Nec ſolùm in hoc differt lucerna hæc à priùs dicta:ſed etiã in hoc ꝙ lucerna illa nõ eſt niſi lux,lucerna autẽ hæc poteſt eſſe lumẽ & tenebræ.Et ambæ differẽtiæ in textu clarè patent. ❡ Eſt itaque parabola hæc ſumpta à mẽbris humani corporis, inter quæ oculus habet officium lucernæ.Sicut enim lucerna facit nos videre quod facimus,quod comedimꝰ,quo imus,ita oculus facit nos videre exercitia aliorũ membrorũ.hoc enim ſignificatur dicẽdo,lucerna corporis,eſt oculus: hoc eſt officiũ lucernæ, in exercitiis corporalibus gerit oculus.Et hinc cõſequenter fit in oculo exiſtẽte ſimplici,hoc eſt puro & mũdo ab omni lippitudine & huiuſmodi,vniuerſa corporis officia,clara reddãtur. & per oppoſitum ſi oculus fuerit malè diſpoſitus,officia quoque membrorũ corporalium tenebroſa reddũtur:hoc eſt velut in tenebris fiunt:dũ homo malè videt quod facit. ❡ Verũ dominus ad rem parabolæ feſtinans,ad interiorẽ oculũ transfert ferè ſtatim ſenſum.Et intendit per internum oculũ,naturalẽ rationem etiã ſcientia præditã.Hæc enim pars animi eſt velut lucerna in homine.Et hanc ad literã intẽdit ſignificare Ieſus per hãc parabolã.hæc eſt enim vniuerſi corporis,hoc eſt vniuerſæ congeriei operationũ humanarũ,lucerna.hæc poteſt eſſe lux & tenebræ, bona & mala quo ad vſum,Et propterea ſubditur.*Si*.pro,quum igitur,*oculus tuus fuerit ſimplex*. A genere(lucerna corporis eſt oculus)deſcẽdit applicãdo ad te,cũ igitur oculus tuus.Et integrã rectitudinẽ huius mẽtis ac ſciẽtię appellat ſimplicitatẽ,dicendo, fuerit ſimplex:vt intelligamus omnem abuſum omnemque malitiam ſpectare ad admixtionem alicuius contrarij tam naturali lumini quàm cuicũque virtuti intellectuali.nam tam naturale lumen quàm adiũctum per virtutes intellectuales,ſua ſimplicitate tendunt ad bonum:& ſi cõformiter ad eorum ſimplicitatem vteremur eis,nõ niſi rectè vteremur illis,non niſi lumen eſſent. *Totum corpus tuum lucidum erit.* Deeſt cõiunctio &. Legendũ eſt enim.*Et totum corpus tuum lucidum erit.*Et ſumitur &, pro, etiam,hoc eſt vniuerſa quoque cõgeries humanorum operum tuorum lucida erit.Qualiter autem intelligatur lucida,inferiùs declarabit.*Si autem nequam fuerit*.pro,*Poſtquam autem nequã fuerit*. Significatur enim vtrobique ordo originis: & ꝙ ex oculo

ſimplici emanat vniuerſa congeries operũ lucida, & ꝙ ex oculo nequã (hoc eſt malo) prouenit corpus tenebroſum. Contrà ſimplex non diſtinxit duplex aut compoſitum aut mixtum ſed malum: vt intelligamus omne à ſimplicitate alienum, malum eſſe. Et eſt ſermo de malo culpabili, quod in poteſtate tua eſt: vt ſubiuncta teſtantur. *Etiam corpus tuum.* Non dicit etiã totum vt priùs dixerat: quoniam malum nõ eſt integrũ quemadmodum bonum. bonũ enim oportet conſtare ex cauſa integra (hoc eſt ex vniuerſis partibus bonis) alioquin bonũ non eſt: malũ autem cõnſurgit ex quocunque particulari defectu. *Tenebroſum erit.* Aptè contra lucidum opponit tenebroſum: ſignificãs ꝙ cõgeries quoque operationum tuarũ erit tenebroſa hoc eſt inhabilis vt videatur. Per quod ſignificatur operũ deformitas ſeu iniquitas omnis enim qui male agit, odit lucem. *Vide ergo.* Niſi in poteſtate liberi arbitrij tui eſſet, non diceretur tibi, vide ergo. *Ne lumen quod in te eſt.* Quod priùs appellauit lucernã ac oculũ, modò appellat lumẽ: rationẽ naturalẽ, ſcientiã, fidẽ & vniuerſam intellectus ſupellectilẽ. Et merito appellatur lumẽ: quia ſuapte natura lumẽ eſt intra tę. *Tenebræ ſint.* quo ad vſum. In poteſtate tua eſt quod eſt in mẽte tua ſuapte natura lumẽ, efficere tenebras, abutẽdo illo ad ea quæ ſunt tenebrarũ, ad ea quæ ſunt inhabilia ſeu inepta vt videãtur: qualia ſunt culpabilia & reprehenſibilia omnia. Sic enim lumen tranſit in tenebras quo ad officium: reddit enim & ſeipſum & opera ſua obſcura. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit.* hoc eſt ſi vniuerſa cõgeries humanorum operum tuorũ erit lucida. *Non habens aliquam partem tenebrarum.* pro, tenebroſam. Nõ ſat fuit dicere totũ lucidum, ſed addidit ſingulas partes exemptas à tenebris: ad differentiã corporis quod totum dicitur lucidum ratione totius nõ ratione ſingularũ partiũ ſicut luna tota dicitur lucida in plenilunio, quãuis pars tenebroſa appareat deſcribit enim corpus lucidũ & totũ & ſecundum ſingulas partes. *Erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit.* pro, vt quũ lucerna fulgore illuminat te. Inducitur vna cõditionalis ad declarandũ id quod dictũ fuerat, totũ corpus tuũ lucidũ erit: hoc eſt, ad declarãdum qualiter lucidũ erit. Et antecedẽs huius conditionalis eſt, ſi totũ corpus tuũ lucidum fuerit nõ habẽs aliquã partem tenebroſam: cõſequens verò eſt, erit lucidum totum vt quum lucerna fulgore illuminat te. Et eſt ſenſus ꝙ non erit lucidum vt lucẽs, vt illuminans alios. ſed erit lucidum vt clarũ quod videtur ſub fulgore lucernæ. Hic eſt ſenſus literalis. hũc

enim

enim ſenſum clarè ſignificat adiecta ſimilitudo, vt qũum lucerna fulgore ſuo illuminat te. Et dixit hoc declarando officiũ propriæ cuiuſq; hominis lucernæ non eſſe lucere aliis, ſed clarificare vniuerſa propria opera. Et dixit hoc deſcribendo quales ſunt illi de quibus dixerat, vt qui ingrediuntur, lumẽ videant: qui ſcilicet ingreſsi eccleſiã, in lumine Chriſti ſe reperiũt. lumine Chriſti vtũtur, vt hinc perciperemus quales ſunt ad quorũ fructũ euãgelica lucerna accenſa eſt. Nam tales quorũ tota congeries humanorum ſuorũ operũ eſt clara, nihil habẽt culpabile quod indignũ ſit luce, ſed vniuerſa opera eorũ ſunt habilia & apta, vt ab omnibus videãtur, vt corã omnibus appareãt: hoc eſt enim eſſe lucida ſicut tu es lucidus quando lucerna fulgore ſuo illuminat te. *Et quũ loqueretur.* hoc eſt antequã recederet à loco locutionis. *rogauit illũ quidã Phariſæus vt prãderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit.* hoc eſt, ſtatim vt ingreſſus eſt domũ, abſq; lotione recubuit. *Phariſæus autẽ cœpit intra ſe reputãs dicere quare nõ baptizatus eſſet.* pro, cũ vidiſſet, admiratus eſt ꝙ nõ priùs lotus eſſet. Et eſt ſermo de lotione manũ *Ante prãdiũ. Et ait dominus ad illũ: Nũc vos Phariſæi.* Occaſione ſumpta ab admiratione Phariſæi ꝙ non ſeruaſſet Ieſus traditionẽ patrum, omittẽdo ablutionẽ manuum, reprehendit Phariſæos multipliciter. Et dicit: vos Phariſæi, ad ſignificandum ꝙ alloquitur genus Phariſæorũ, & nõ alloquitur perſonas Phariſæorũ ibi præſentes. ita ꝙ totus iſte futurus ſermo, eſt ſermo in genere ad Phariſæos. Quod autẽ dicit nunc, innuit peccatum eſſe apud præſentis temporis Phariſæos: ac per hoc non reprehendit ſectam, ſed multos ex eis modernos. *Quod deforis eſt calicis & catini, mundatis.* Non intelligo exteriora poculi & catini mũdari, interiora autẽ poculi & catini nõ mundari: ſed intelligo id quod deforis eſt appoſitiuè poculi & catini mundari: vt per id quod deforis eſt, intelligamus totum catinum & totũ poculũ intus & extra, quod extra hominem eſt. *Quod autem intus eſt veſtrum.* pro veſtri. hoc eſt, animus ſeu cor. *Plenum eſt rapina & iniquitate.* pro, malignitate. Hæc eſt prima peruerſitas Phariſæorum: curam habere munditiæ exterioris, intus autẽ immunditia malignitatis & rapinę repleti. Vnde Ieſus nõ reprehẽdit exteriorem munditiã, ſed hanc peruerſitatẽ ꝙ curam habẽt exterioris. *Stulti.* pro, imprudentes. Non cõtumelioſè, ſed rationem erroris proponendo, appellat eos imprudentes, ad diſcernendum inter immunditiã interiorem & exteriorem. *Nónne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod deintus eſt fecit?* Hinc apparet ratio manda-

ti de munditia exteriori. Docebāt enim ꝙ ideo abluenda eſſent pocula & catina & manus, quia corpus humanum factum eſt à deo mundum: & propterea cum omni mūditia ſeruādum eſſet. Ita ꝙ curā munditiæ exterioris referebant in ſolicitudinem operis diuini. niſi enim hac ratione fulcirent Phariſæi hæc mandata non afferret dominus contra eos hanc rationem quòd idē deus fecit quod foris eſt, & quod intus eſt. Intendit ſiquidem confutare eos ex identitate factoris: ꝙ ſi propter opus diuinum tanta eſt vobis cura exterioris munditiæ, nō minor debet eſſe cura interioris munditiæ: quum idem deus qui fecit exterius corpus, fecerit internum animum. propterea enim appellauit eos imprudentes ſeu ſtultos, curando de minimo & non curando de maximo opere eiuſdem factoris: immò mundando minimum, & fœdando maximum opus dei. *Veruntamē quod ſupereſt*. pro, quæ adſunt, *date*. pro, datis, *eleemoſynam: & ecce omnia munda ſunt vobis.* Aduerte hic Græcam dictionem interpretatam, datis, ancipitem eſſe ad indicatiuum & imperatiuū modum: ad date vel datis. Cōtextus ipſe apud me ſonat indicatiuum. cōplet enim Ieſus peruerſitatem Phariſaicā circa curam munditiæ his verbis, quibus ſignificat, quòd vos phariſæi pleni malignitate & rapina, datis quæ adſunt per fas & nefas eleemoſynā: & hoc adiūcto ad exteriorem munditiā, omnia tam intus quàm extrà mūda ſunt vobis: hoc eſt apud vos, non munda in veritate. Atſi legitur date, ad eundem ſenſum reducendus eſt textus. Et eſt increpatiuè & ironicè dictū. Veruntamen date eleemoſynā, & ecce omnia mūda ſunt vobis. Secundum enim eorū doctrinā omnia erant munda poſt datam eleemoſynā, quāuis pleni eſſent rapina & iniquitate. Et vtinam nō perſeueraret doctrina hæc in hodiernū vſque diem. ¶ Cogor autem ad intelligēdum textum hūc in malam partem: quia licet verba iſta abſolutè bene ſonent, contextus tamen clare explicans ꝙ plenis rapina dicuntur, efficit vt nō bene ſonent: conſtat enim diabolicum eſſe conſilium plenis rapina, date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis. *Sed væ vobis Phariſæis*. Alia peruerſitas arguitur. *Qui*. pro, quia, *decimatis*, decimā offertis. *mentham & rutam, & omne olus*. Ecce curam minimorum: menthæ, rutæ, & huiuſmodi. *Et præteritis*. Ecce peruerſitas, cum tanta minimorū moraliū cura, tanta trangreſsio maximorum præceptorū. *Iudicium*. quo ius dicitur, in quo violatio iuſtitiæ ad proximos ſignificatur. *Et charitatem dei*. ita quòd nec præceptorum erga deum, nec præceptorū erga proximum curam

ram habetis. *Hæc autem oportuit facere & illa non omittere*.ne erra-
res intelligendo reprehendi curam minorum præceptorum mo
raliũ,ſubiungit ꝙ oportuit hæc maiora facere,& illa minora nõ
omittere.peruerſitas enim curæ eſt quæ reprehenditur. *Væ vobis
Phariſæis quia diligitis*. Tertio loco vana gloria affectata reprehẽ
ditur.Non dicit qui præſidetis,ſed qui diligitis:& ſimiliter non
dicit qui ſalutamini,ſed qui diligitis:quoniam affectus eſt culpa
bilis,nõ præſidere aut ſalutari. *Primas cathedras*.pro,pręſidẽtiam,
in ſynagogis,& ſalutationes in foro.pro,foris. *Væ vobis*. Deſunt qua
tuor dictiones. *Scribæ & Phariſæi hypocritæ*. Hactenus locutus eſt
ad genus Phariſæorum tribus væ:modò loquitur ad ſcribas &
phariſæos ſimul. Genus enim ſcribarum, genus doctorum eſt:
quorum multi erant de ſecta phariſaica & multi non. *Quia eſtis
vt monumenta quæ non parent*.pro,apparent.Per ſepulchra nõ ap-
parẽtia ad literã deſcribit ſepulchra ita operta terra ꝙ nõ diſcer
nitur eſſe ibi ſepulcra.Et hunc eſſe ſenſum literalem,ex eo patet
quod ſubditur, *Et homines ambulantes ſupra neſciunt*. Hinc enim li
quet quòd locus ille ſepulcrorum exiſtimatur ab ambulantibus
ſicut reliqua terra.Et aſsimilat Ieſus Scribas & Phariſæos hypo
critas talibus non apparentibus ſepulcris:quia tales in veritate
ſunt vaſa fœtidorũ vitiorũ ſicut ſepulcra ſunt vaſa mortuorum,
ſed nõ apparent coram hominibus,latet apud homines eos eſſe
intus plenos vitiorum,& conuerſantes cũ eis,ita cum illis ſe ha-
bent ſicut cum reliquis hominibus.qui ſi ſcirent,cauerẽt ab eis:
ſicut ambulantes ſupra ſepulcra nõ apparentia, exiſtimãt ſe am
bulare ſuper communem terram:& ſi ſcirent eſſe ſepulcra, non
ambularent ſupra ipſa. *Reſpondens autem quidam ex legiſperitis, ait
illi, Magiſter, hæc dicens, etiã nobis contumeliam facis*. Scriba iſte quã-
uis verba Ieſu dicerentur in genere,arrogat ſibi iniuriã, cõſcien-
tia fortè accuſante ipſum. *At ille ait, Et vobis legiſperitis væ*. Tribus
væ cõuertit ſermonem ad ſcribas. *Quia oneratis homines oneribus*.
mãdatorum:vt multi etiam inter Chriſtianos doctores faciunt
multiplicando doctrinas præceptorum. *Quæ portari non poſſunt*.
pro, difficilibus portatu: *& ipſi vno digito veſtro non tangitis*. pro,
non attingitis, *ſarcinas*. Similitudo eſt ſumpta à portantibus one
ra ſuper humeros:& tamen alter nec digito attingit ad ſuppor-
tandum. Tales ſunt prælati intolerabilia ferè præcipientes, à
quibus ſe eximunt. *Væ vobis, quia ædificatis monumẽta prophetarum*.
Math.23.expoſita eſt ratio quare Ieſus retorquet opus religio-
ſum ex ſuo genere in malum. *Patres autem veſtri occiderunt illos*.

Profectò

Profectò teſtificamini.cõplemẽto facti.mors enim completur ſepultura. *Quòd conſentitis*.pro,comprobatis,*opera patrum veſtrorum quoniam ipſi quidem eos occiderunt,vos autem ædificatis eorum ſepulcra. Propterea & ſapientia dei*. Ipſemet Ieſus ſecundum diuinam naturá ſapientia dei eſt. *Dixit*.definiuit.*Mittã*.Apud Matthęum ipſe dicit mitto:quia ipſe homo exequitur quod diuina ſapiẽtia definiuit,mittam.*Ad illos Iudæos*. Crediderim aliquam ſcripturam autenticam citari hic à Ieſu quæ non habetur à nobis:alioquin non allegaſſet in præterito dixit,& in futuro mittam. textus enim ſignificat hæc verba fuiſſe olim dicta à diuina ſapientia.*Prophetas & Apoſtolos*. Prophetæ ad tempus, ſpectant ante Chriſtum:Apoſtoli ad tempus Chriſti. *Et ex illis occident & perſequentur,vt inquiratur*.pro,vt requiratur.Et cõiunctio,vt meritoriam cauſam ſignificat.*Sanguis omnium prophetarum*.quantùm ad pœnã,*qui effuſus eſt*.pro,qui effunditur. Significatur enim quòd perſeuerant effundendo.*A conſtitutione mundi,à generatione iſta*. Iudæorum.*à ſanguine Abel vſque ad ſanguinem. Zachariæ*.Vide expoſita circa hæc Matthæi 23. Et adde quòd ideo etiam horum duorum meminit,quia ſunt primus & vltimus nominati in ſacra ſcriptura pro religione interfecti.Quanuis enim multi fuerint interfecti à Manaſſe rege Iuda poſt iſtum Zachariã,& Hieremias dicatur poſtea obrutus lapidibus à Iudæis in Aegypto, autentica tamen ſcriptura nullum nominatim tradit occiſum pro religione poſt Zachariam filium Ioiadæ. *Qui periit inter altare & ædem*.hoc eſt domum dei.*Ita dico vobis,requiretur ab hac generatione*.Confirmando repetit certè requirendũ eſſe ab hac natione ſanguinem omnium prophetarũ. Et verè ſic meruerunt: quoniam maius crimen commiſerunt occidẽdo Chriſtũ & perſequendo fidem Chriſtianam quàm fuerint crimina commiſſa contra omnes præteritos prophetas:vt ſubſecuta pœna ſpiritualis & corporalis teſtatur. *Væ vobis legiſperitis, quia tuliſtis*, id eſt, abſtuliſtis,*clauam ſcientiæ*. Scientia recõdita in lege & prophetis ſignificatur.clauis autem ſcientiæ metaphoricè eſt eruditio,inſtructio ac doctrina apertiua & manifeſtatiua ſcientiæ clauſæ in lege & prophetis. Tunc autem tollitur clauis ſcientiæ, cùm tollitur eruditio,inſtructio ſeu doctrina, aperiens ſenſum legis & prophetarum.Quod tunc quidem effecerunt legiſperiti, introducentes mandata hominum,& non docentes ea quæ legis & prophetarum ſunt.Poſtea verò hoc idem efficiunt qui prædicationes & eruditiones populi in fabellas,in humanas leges, in

poetas

poëtas & philoſophos cōuerterunt. *Ipſi non introiſtis.* Vtrunque malum feciſtis. Qui tollunt clauem materialem, etſi aliis vetant ingreſſum, ſibi tamen ipſis conſulunt ad ingrediēdum: vos autem nec vobis conſuluiſtis (quia ipſi non introiſtis in ſcientiam legis & prophetarum) & prohibuiſtis alios. *Et eos qui introibant, prohibuiſtis.* Iudæi appetentes & conantes diſcere, & ſcire legem & prophetas, introeuntes appellantur: quia quantum ex eis erat, veniebant ad templum, ad ſynagogas vt diſcerent legem & prophetas: ſicut hodie populus vadit ad prædicationē, vt diſcat euangelicam ſcientiam, ſed doctorum culpa prohibentur intrare, conuerſa doctrina euangelica in impertinentia. *Quum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi & legiſperiti grauiter inſiſtere.* pro, imminere, ſiue vrgere. Significatur enim quòd cœperunt ſimul tendere ad hoc vt Ieſum veluti in anguſto ſtringerent, non quo ad corpus, ſed quo ad locutionem: & hanc intentionem nō mediocriter, ſed grauiter cœperūt exequi. Modus autem ſubiungitur. *Et os eius opprimere de multis.* pro, & os eius tentare de multis. Ecce modus grauiter vrgendi. Nec ſignificatur quòd cœperint obturare os eius, ſed quòd tentauerint interrogando ſimul multa: vt multis interrogationibus ſimul pulſatus, confunderetur, & aliquid falſi ſeu mali diceret. *Inſidiantes ei.* Qualia interrogauerint non ſcribitur: ſed quoniā inſidiando interrogabant, perplexa aliqua videntur fuiſſe. Et cerne malignitatem quòd quanuis multis interrogationibus vacarent, ab inſidiando tamen non recedebant. *Et quærentes aliquid capere.* pro, venari. *de ore eius, vt accuſarent eum.* Venatoriam artem & operam Lucas deſcribit in iſtis. Nam ſi rectè conſideres, Ieſum more feræ cœperunt vrgere multis interrogationibus velut multis canibus appoſitis inſidiis: & quærendo venari aliquid ex ore eius dignum accuſatione.

CAPVT XII.

M*Vltis autem turbis concurrentibus.* pro, myriadibus autem turbæ ſimul aggregatis. Et deſcribitur numerus infinitus à finito. Myrias enim decem milia ſignificat: & vt aiunt, Græci met vtuntur huiuſmodi locutione ad ſignificandum innumeram multitudinem. Vnde non dicit duabus vel tribus myriadibus, ſed indefinitè myriadibus. *Ita vt ſeinuicem conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos.* Deeſt primùm. Anceps tamen eſt constructio huius aduerbij cum ſequentibus vel cum præcedentibus. Et aptiùs videtur conſtrui cum ſequentibus

dicendo

dicendo primùm attendite. Vbi etiam deeſt vobiipſis. Ita quòd legendum eſt. *Primùm attendite vobiipſis à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis.* Niſi ipſe Ieſus explicaret quid nomine fermenti intelligit, quærẽdum eſſet ſignificatũ: ſed vbi explicauit quòd eſt hypocriſis, non opus eſt gloſa. Monet itaq; vt ante omnia caueant ne imitentur Phariſæorum hypocriſim, quã fermentum appellat, eo quòd larens virtutem habet eleuatiuam ad ſimilitudinem fermenti. modicum enim fermentum eleuat totam maſſam. Phariſæi ſiquidem ſub ſpecie religionis inflati erãt ſtudentes auaritiæ. Primùm ergo cauendum à diſcipulis, eſt interdum malũ hypocriſis: quia præcipua & pernicioſiſsima doctorũ plaga, eſt hypocriſis. *Nihil enim opertum.* Affert rationẽ vitandæ hypocriſis ex euentu contrarij. ideo enim ſubiiciũt ſe homines hypocriſis vitio, quia putant latere ſuum vitium, & propterea contra hoc directè prædicit eis, quod nihil eſt opertũ in præſenti vita. *Quod non reueletur.* pro, releuabitur. hoc eſt, diſcooperietur in futura. hoc enim directè contrariatur ad opertũ. Et tangit naturam hypocriſis operientis ſub religionis ſpecie vitiũ. *Neque abſconditũ.* A ſpecie procedit ad genus: vt vnico verbo omne occultum in hac vita cõprehendat. *Quod non ſciatur.* pro, ſcietur *ſimiliter in futura vita. Quoniã quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur.* pro, audiẽtur. *Et quod in aure.* pro, aurẽ, *locuti eſtis in cubiculis.* pro, penetralibus, *prædicabitur in tectis.* Rationẽ reddit dicti ſui ex oppoſitione luminis ad tenebras & tectorũ ad penetralia: ad ſignificãdum ꝙ nec tenebræ nec modus dicẽdi ſecretus (ſcilicet in aurem) nec locus (ſcilicet in penetralibus) retinebit aliquid occultũ. ſed omnia in lumine, hoc eſt in manifeſto audiẽtur, & prædicabũtur ſuper tecta: hoc eſt in locis patulis & publicis. *In tectis.* Alludit ad morẽ patrię illius in qua dom⁹ tabulatis tectis finiũtur ſub diuo. Huiuſmodi enim tecta loca patula erãt. Et propterea diſtinguũtur cõtra penetralia domus. *Dico autẽ vobis amicis meis.* ſeruos ſuos (quos in diſcipulos admiſit) dignatur appellare amicos tunc cùm ad martyriũ eos accẽdit: vt intelligamus præſentis vitæ mala (tormẽta mortẽq;) parari amicis eius, & talia eſſe amicitiæ eius pignora. *Ne terreamini ab ijs qui occidũt corpus.* Abſq; timore necis corporalis vult eſſe amicos ſuos: quia ſciebat vltimũ terribiliũ dici mortẽ. Hanc anſam timoris humani intẽdit excludere ſubiũgẽdo. *Et poſt hæc nõ habẽt amplius quid faciãt.* Acſi aptiùs diceret: nõ eſt vltimũ terribiliũ occidi, ſed eſt vltimũ eorũ quod põt inferri ab occiſorib⁹ corporis: quoniã poſt occiſionẽ corporis

non

non habent amplius quid mali vobis faciant. *Oſtendam autem vobis quem timeatis.* Ad ſenſum apparet vltimum terribilium eſſe mortem: quia nihil ex ſenſibus percipimus eorũ quæ ſuccedunt morti: & propterea Ieſus docens vltimum terribilium non eſſe mortem, dicit, oſtendam vobis, ſub lumine fidei, quem timeatis. *Timete eum qui poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in gehennam.* Ecce vltimum terribilium in veritate. Appellatione autem gehennæ, conſtat intelligi pœnam inferni. ¶ Aduerte hic quòd quum timor non ſit mali, vt eius quod timetur incurrendum: extenditur tamen ad potẽtem inferre malum, vt eum quo timetur. Et ſecũdum huiuſmodi relationem dicitur hic ne terreamini ab iis qui occidunt, & quẽ timeatis & timete eum, & in ſacra ſcriptura ſæpe repetitur quòd timeamus deum. *Ita.* id eſt profecto, certè pro aduerbio enim valde affirmantis ſumitur. *Dico vobis, hunc timete.* Repetit monitionem timendi, vt ſolus hic timor imbibatur. *Nónne quinque paſſeres.* pro, paſſerculi. Tam hic quam inferiùs diminutiuum eſt. *Veneunt dipondio.* pro, aſsiculis duobus, eſt enim diminutiuum, *& vnus ex illis non eſt in obliuione coram deo?* Dixerat vt non timerent occidi, immo plus vt non timerent ab iis qui poſſunt occidere: quod eſt non timere quæcunque mala aut tormenta antecedentia occiſionem. Et ſciebat magnipendi huiuſmodi damna ab hominibus: ideo declarat diſcipulis, deum omnium & ſingulorum curam habere, omniaq; damna ponderare. Et ad hoc arguit à minori: ab auibus ſcilicet minimi precij. Nec hyperbolycè dictum intelligas, nec vnum paſſerem obliuioni dari corã deo: quoniã deus ſecũdum veritatem (quanuis nobis mirabilem) curam habet de ſingulis paſſeribus, nõ ſolùm in genere aut in ſpecie, ſed etiam in indiuiduo. Spectat enim ad immenſitatem prouidentiæ eius & videre ſingula quæque indiuidua, & curam illorũ habere, ſine vlla mutatione aut multiplicatione actuum videndi, volendi, diſponendi, curandi, &c. in ipſo. Nec hoc eſt vertendum in dubiũ apud Chriſtianos, quanuis philoſophi hoc non credant: metientes dei prouidentiam ex iis quæ apud nos cognoſcimus. *Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt.* Cerne quod dixi, non eſſe hyperbolem ſed veritatem euãgelicam, capillorum omnium numerum eſſe apud deum. ita quòd non ſolùm cognoſcit quot capillos habemus, ſed curam habet ne capilli vnius iacturam retineat amicus eius. *Nolite ergo timere.* Meritò infert non timendum, ex quo nullius damni periculum eſt: ſed omnia in integrum reſtituentur

tuentur

tuentur. *Multis paſſeribus.* pro, paſſerculis, *pluris eſtis vos.* Applicat ad propoſitum quòd multo magis curam veſtri deus habet qui præſtatis non quinque ſed vniuerſæ multitudini paſſerum. *Dico autem vobis: omnis quicunque.* Parum erat prætuliſſe amicos ſuos paſſeribus & delaraſſe reſtitutionẽ in integrum à deo, niſi gloriam quam ipſe Ieſus homo rependet, adiungeret. *Confeſſus fuerit me.* pro, in me hoc eſt confeſſus fuerit quæ in me ſunt diuinam humanámque naturam, virtutem, dignitatem, &c. & quæ in me fuerunt, mortẽ, paſsionem: & vniuerſaliter quæ mea ſunt. Et eſt ſermo de confeſsione fidei & laudis. *Coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum.* pro, in illo. hoc eſt quæ in illo fuerunt merita & quæ in illo ſunt partes omnes, laudabit, glorificabit. *Coram angelis dei.* Longè præſtantior retributio eſt pro confeſsione coram hominibus, confeſsio coram angelis. præter hoc quòd confeſsio tua, ſerui eſt: filij autẽ hominis, confeſsio regis erit vniuerſorum. *Qui autem negauerit me coram hominibus.* Ne crederes promitti præmium confitenti abſque pœna neganti, ſubiungit paratam pœnam negantibus eum corã hominibus: vt hinc intelligeremus non qualiſcunque virtutis, ſed virtutis neceſſariæ ad ſalutem, eſſe cõfiteri Ieſum coram hominibus: alioquin pœna neganti ipſum non eſſet parata. Et appellatione negationis intellige nõ ſolùm negatiuam vocem, ſed & negatiua facta (qualia ſunt eorum qui cõfitentur ſe noſſe deũ, factis autem negant) & omiſsionem confitendi quæ ſunt fidei aut morum quando oportet. *Negabitur.* Sicut confeſsio Chriſti, approbatio eſt electorum: ita negatio, reprobatio eſt eorũ qui eum hic negauerunt verbo vel facto. *Coram angelis dei.* ad plenitudinem confuſionis. *Et omnis qui dicit*, pro, dicet. Duo dederat præcepta. Alterum ad euitandum fermentum Phariſæorum: alterum ne timerent ab occiſoribus corporis. Et primum præceptum firmauerat ex vanitate hypocriſis: proſequitur modo illud ex alio capite: ſcilicet ex irremiſsibilitate criminis: quia fermentum Phariſeorum vſqueadeo in corruptionem prorupit, vt incurrerit irremiſsibilitatem. ad hoc enim propoſitum ſubiunguntur hæc verba. *Et omnis qui dicet verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in ſpiritum ſanctum blaſphemauerit, non remittetur.* Quorum ſenſus declaratus eſt Matthæi 12. *Quum autem inducent.* pro, adducunt, *vos in ſynagogas & ad magiſtratus & poteſtates, nolite ſoliciti eſſe qualiter aut quid reſpondeatis, aut quid dicatis. Spirit⁹ enim ſanctus docebit vos in ipſa hora, quid oporteat*

vos dicere. Proſequitur ſecũdum præceptum,quod vſque ad confeſsionem coram hominibus deductum erat: adiungendo ſecuritatem affuturæ reſponſionis tunc à ſpiritu ſancto. Et in hoc monſtrauit ſe eſſe deum: promittens ſpiritum ſanctum in quacunque hora oportebit coram principibus loqui. *Ait autem ei quidam de turba. magiſter dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem. At ille dixit ei. homo quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper vos?* Docet hoc exemplo dominus prædicatores vt euitent ſecularia negocia, vt etiam quantumcũque requiſiti non ſe immiſceant negociis ſecularibus. Et rationem explicat verbis ſuis: quia ſcilicet impertinentia ſunt hæc ad officium prædicatoris. huiuſmodi enim impertinentia ſignificatur dicendo, quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem. *Dixítque ad illos.* Subaudi turba. *videte & cauete.* Videre, mentis eſt: cauere, executionis. *Ab omni auaritia Superfluit omni. Quia non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex iis quæ poſsidet.* Ordo literæ eſt. quia vita eius non eſt in abundantia cuiuſquam ex iis quæ poſsidet. Et eſt ſenſus. quia vita hominis corporalis non eſt in facultate abundantiæ cuiuſcunque rei poſſeſſæ. *Dixit autem ſimilitudinem ad illos.* clarè monſtrantem prædictum ſenſum. vniuerſa enim hæc parabola manifeſtat quòd quantumcunque res abundent, non tamen ſufficiunt ad ſeruandam vitam, ſed cum ſumma abundãtia, repentina accidit mors. *Dicens. Hominis cuiuſdam diuitis vberes fructus ager attulit: & cogitabat intra ſe, dicens. quid faciam quòd non habeo quo congregem fructus meos. Et dixit. hoc faciam: deſtruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi & bona mea: & dicam animæ meæ. anima habes multa bona poſita in annos plurimos.* pro, multos, *requieſce, comede, bibe, epulare.* pro, lætare. *Dixit autem illi deus.* Dicere dei, facere eſt: ac per hoc initia repentinæ mortis facta, ſunt dicere dei: quoniam ferunt ſecum ſubiunctam increpationem, & propterea tanquam locutio dei inducitur. *Stulte.* pro, imprudens. Ecce ſignificata increpatio, Et verè imprudens; quia non prouidit ſibi de neceſſariis ad ſalutem animæ. *Hac nocte.* Ecce mors repentè inopinata. *Animam tuam repetunt à te.* miniſtri diuinæ iuſtitiæ exigunt à te animam tuam velut depoſitam apud te. Non dicit hac nocte morieris (quod ſignificat finem vitæ) ſed animam tuam à te repetunt, quod ſignificat requirere & cogere ad reddendam animam tuam immortalem, ad ſtandum iuri, Significatur enim clarè per hoc ſtatus alterius poſt corporis

poris mortem vitæ: pro qua iſte nihil ſibi prouiderat. *Quæ autem paraſti*.pro,præſenti vita.*cuius erunt*.pro,cui erũt? Tibi enim non erunt vtilia: cui ergo præparaſti? Et propterea vndique imprudenter egiſti. *Sic eſt*.Vniuerſale infert ex parabola documentum.*Qui ſibi theſaurizat,& nõ eſt in deum dives*. Non damnat theſaurizantem ſibiipſi, niſi ſimul adiunctam habeat alteram conditionem ſcilicet non eſſe diuitem in deum.ad differentiam eorum qui theſaurizant ſibi, & cum hoc ſunt diuites in deum: hoc eſt vtuntur diuitiis ſuis ad ea quę dei ſunt.Qui enim vtrunque facit,expers eſt huius damnationis.Poſſunt ſiquidem homines licitè & ſibi & filiis theſaurizare, dummodo vtantur etiam diuitiis ſuis in iis quæ dei ſunt:paſcendo pauperes Chriſti,& reliqua quæ pietatis ac religionis ſunt exequendo.Qui autem ſibi tantùm theſaurizat,ſimilis eſt diuiti hic deſcripto. *Dixítque ad diſcipulos ſuos*. Præcedens ſermo de auaritia vitanda communis fuit turbæ: ſubſequens autem ad diſcipulos dirigitur: quos ad profeſsionẽ perfectionis vitæ vocauerat. *Ideo dico vobis*.Proportionaliter doctrina ſubſequẽs reſpicit diſcipulos, ſicut doctrina præcedens reſpicit cõmuniter homines,& propterea dixit: ideo dico vobis diſcipulis. *Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis: neque corpori quid induamini.Anima plus eſt quàm eſca: & corpus plus quàm veſtimentum*. Doctrina hæc declarata eſt Matth.6. Vnde hic tantùm diſtinguẽtur rationes. Prima itaque ratio ſumitur ex eo quod deus prouidit de maiori (ſcilicet de anima & de corpore) ſine veſtra ſolicitudine. *Conſiderate coruos quia non ſeminant neque metunt,quibus non eſt cellarium*. pro,penu,*neque horreum: & deus paſcit illos.Quanto magis vos pluris eſtis illis*. pro,volucribus? Secunda ſumitur ex parte auium clara. *Quis autem veſtrum cogitando*. pro, ſolicitudine, *poteſt adijcere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimũ eſt poteſtis,quid de cæteris ſoliciti eſtis*? Tertia ratio ex impotentia ſolicitudinis ad augendum ſtaturam ſumitur. *Conſiderate lilia quomodo creſcunt, non laborant neque nent.Dico autem vobis,quòd nec Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut vnum ex iſtis.Si autem fœnum*. pro,herbam,*quæ hodie eſt in agro & cras in clibanum mittitur, deus ſic veſtit, quanto magis vos puſillæ fidei*? Quarta ratio ex floribus ſumitur. *Et vos nolite quærere*. pro, ne quærite. Superiùs internam anxietatem prohibuerat dicendo ne ſoliciti ſitis: modò exteriorem inquiſitionem prohibet.Sed de voluntaria vt diſtinguitur cõtra neceſſariam inquiſitionem eſt ſermo:hoc eſt de quærere ex appetitu,

non

non ex rectè rationis iudicio. nam ſoli actus à virtute deuij,ſub prohibitione communi omnibus Chriſti diſcipulis comprehenduntur.*Quid manducetis aut quid bibatis*. Parui refert quale futurum ſit.ſed quo ad rem poteſt intelligi & de cibo & potu abſolutè(vt paulò ſuperiùs,quid manducetis)& de ſpecie cibi & potus ita ꝙ ſpecies cibi prohibeatur dicendo,quid comederitis, & ſpecies potus dicēdo,quid biberitis.Ita ꝙ prohibetur diſcipulis per hoc mandatū,vt voluntatem ſuā nō flectant ad quęrendum ſpeciem cibi quem appetūt,aut quā appetunt ſpeciē potus. Decet enim valde Chriſti diſcipulos conſentire huiuſmodi appetitionibus:& multò magis dedecet quęrere,niſi ægritudinis neceſsitas cogat.*Et nolite in ſublime tolli*.pro,ne ſublime tollamini. Græca dictio interpretata ſublimè,ſignificat ea quæ ſunt in nubibus,ſeu in ſublimi aëris regione,ꝑpter quod exiſtimatur inſeri hic præceptū ne diſcipuli curent de iis,quæ ſupra nos fiunt impreſsionibus in aëre.Magis tamen ad contextū & propoſitū materiæ ſpectat & præcipi hic vt quū hęc omnia ſeruauerint & laudati plurimū fuerint,tanquā ſublimiorē vitā ducētes, nō conſentiant ſe tolli in ſublime.Nec ſolus conſenſus ſed etiā occaſio prohibetur:ne.ſ.occaſionē dent vt in ſublime tollantur opinionibus & laudibus humanis:iuxta illud Pauli,parco autē ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me aut audit aliquid ex me.2.ad Cor.12.*Hæc enim omnia gentes mundi quærunt*.Quinta ratio ex differentia inter ipſos & ethnicos ſumitur.*Pater autē veſter ſcit quoniā his indigetis*.Sexta ratio ſumitur ex patris ſcientia. In qua ratione nota ſingula.ſ.indigentiam noſtrā & ſcientiam dei & paternitatē:in qua clauditur amor & cura prouidēdi filiis de iis quibus indigent.Et hæc ſola ratio ſufficit ad cōfidendum de diuina prouiſione illis filiis qui contenti ſunt iis quibus indigent:quales vult Ieſus ſuos eſſe diſcipulos.*Veruntamen quærite primū*.Superfluit,primū,*regnum dei & iuſtitiam eius*.Superfluit,& Iuſtitiam eius. *Ita quòd legendum eſt. quærite regnum dei, & hæc omnia adiçiētur vobis*.Septima ratio ſumitur ex eo ꝙ tanquā adiectitia bona temporalia dantur à deo quærentibus nō quæ ſua ſunt,ſed quæ dei ſunt:quærentibus ꝙ deus regnet per fidē,ſpem & charitatem hic in hominibus,& per gloriam demū in futura vita in eiſdem. hoc eſt enim regnū dei quærere.*Nolite timere puſillus grex*. pro,parue gregule. Ardua dederat mandata:& propterea radicē quærendi huiuſmodi bona temporalia eradicare volens,adiungit:nolite timere mali aliquid ex non ſolicitudine

& inquiſitione temporalium. Et deſcribit eos à paucitate numeri, vnde timendum magis illis erat. Ac ſi apertiùs diceret, nō obſtante quòd ſitis tam pauci, nolite tamē timere. *Quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum.* Magna ratio excludendi timoris: ex hoc ꝙ cōplacuit patri dare vobis non parua aliqua aut diuitias magnas, ſed regnū cōprehendēs omnia bona. *Vēdite quæ poſſidetis: & date eleemoſynam.* Ad perfectionem diſcipulis cōgruam ſpectat mandatum hoc. hinc enim diſcipuli poſt pēteco ſtē vendebant agros, & precium ponebant ad pedes apoſtolorum pro eleemoſyna diſtribuenda. *Facite vobis ſacculos qui non veteraſcūt, theſaurum non deficientem in cœlis.* Fructus eleemoſynæ deſcribitur ad ſimilitudinem recondentium pecuniam in ſacculis & cōgregantium theſaurum. Iuxta has enim ſimilitudines meliores deſcribit ſacculos: quia ſacculi pecuniarum conſumuntur, eleemoſynarum verò non veteraſcunt. & ſimiliter theſaurus terreſtris deficiens eſt: theſaurus autem eleemoſynarum indeficiēs: quia tam ſacculi quàm theſaurus eleemoſynarum in cœlis fiūt. *Quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit.* Proſequitur contrarias conditiones ad terreſtria. Quæ enim hic reconduntur, aut à tinea leduntur aut furē timēt. Per quæ duo, internæ & externæ omnes cauſæ damni ſignificantur: per tineam internæ, per furē externæ. neutræ autem contra recondita in cœlis militant. *Vbi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit.* Ratio quare gratus eſt deo deſcriptus neglectus temporalium propter cœleſtia ſubiungitur, non ex parte rerum ſed ex parte affectus: quia cor comitatur theſaurum. Ita ꝙ locus theſauri trahit ad ſe cor. hinc enim fit vt theſaurizantes in terra, habeant cor affectum terrenis: & theſaurizantes in cœlis, habeant cor affectum cœleſtibus, vbi enim res amata, ibi eſt cor amantis. *Sint lumbi veſtri præcincti.* Adiungit parabolam declaratiuam quales eſſe debemus reſpectu cœleſtium & præparatione lumborum. Si ad iter tenderet parabola pręcinctio lumborum aptè deſcriberetur: ſed quum ad expectationem domini redeuntis à nuptiis parabola tendat, præparatio lumborum non pro ſimilitudine ſed pro ſignificato prępoſita eſt. Significatur enim ad literā præparatio corporalium officiorū: vt ſcilicet ſint ad corporalia officia præparati. A præcinctione autē lumborum huiuſmodi præparatio deſcribitur: quantum ad metaphoram quidèm, quia præcinctio lumborum, vltimum eſt inter ſpectantia ad induendum hominem promptum ad officia corporalia. Tanquam ſi dixiſſet, ſitis

induti

induti, ita ꝙ etiam ſint lumbi veſtri præcincti. Nocturno enim tẽpore (de quo loquitur) ſolemus nos exuere: & nec lũbos præcinctos nec etiam indumẽta habere. ¶ Quod ad ſignificatũ verò quia maximum impedimentum præſtant venerea exercitia quæ in lumbis vigent, ideo à præparatione circa principale officium corporale deſcribit præparationem ad vniuerſa corporalia officia: qualia ſunt comedere, bibere, & reliqua exercitia corporalia. *Et lucernæ ardentes in manibus veſtris.* Superfluit in manibus veſtris. Quantum ad parabolam, nocturnum tempus deſcriptũ quo expectatur dominus reuerſurus à nuptiis, exigit lucernas accenſas ne in tenebris offendantur adueniẽte domino. Quantũ verò ad ſenſum parabolæ, lucernæ (quę vaſa lucis ſunt) partes cognoſcitiuæ ſunt, quæ tunc ſunt accenſæ, quũ claritate fulgent ſcientiæ eorum quę ſpectant ad ſalutem. *Et vos.* Nõ ſufficit vobis præparata habere tam ſpectantia ad corporalia officia quàm ſpectantia ad intellectũ & ſcientiam ſalutis: (hæc enim ſunt pater quædam) ſed oportet vos (qui eſtis velut totum) eſſe paratos, ſecundũ enim partem affectiuã appellauit vos: quoniã in illa conſiſtit ſalus. *Similes hominibus expectantibus dominũ ſuum quando reuertatur à nuptijs, vt cum venerit & pulſauerit, confeſtim aperiant ei.* Ex ſimilitudine ad expectantes tales, tria ſignificantur. Primò vigilantia: deinde deſiderium aduentus domini: & tertio intentum, ſcilicet confeſtim aperire. Homines enim expectantes, oportet primũ vigilare, & quoniã expectant redeuntem à nuptiis, iucundum ac lætum dominum expectant: ac per hoc ipſi quoque læti & cupidi talis aduentus expectant. tertium autem manifeſtè in litera ſcribitur. ¶ Vbi ſi collegeris hæc, videbis mandari diſcipulis vt expediti quo ad ea quæ ſunt carnis, & fulti ſcientia ſalutis, læti expectent Ieſum redeuntem à cœleſtibus nuptiis ad domum animarum ſuarũ: vt quum venerit circa tẽpus mortis, & pulſauerit, ægritudine, tormento ſiue repentino interitu, cõfeſtim aperiant ei, hoc eſt confeſtim ianuis corporis apertis in animabus ſuis puris gaudeant recipere illũ. Et verè qui ſic expectant, nõ timent aperire, nõ timẽt abſque quocunque velamine quæ ſunt in animabus ſuis deo patefacere.
Beati ſerui illi. Verè beati. *quos quum venerit dominus.* Quantũ ad parabolã, non eget expoſitione. quantũ ad ſenſum, iam dictũ eſt quòd de aduentu mortis tempore eſt ſermo. *Inuenerit vigilantes. Amen dico vobis, quòd præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere.* Ad parabolam ſpectant hæc officia domini erga ſeruos
 vigilan

vigilantes.Ita ꝙ rationem beatitudinis aſsignat quia dominus eorũ præcinget ſe (præparando ſeipſum ad miniſtrandum illis) & faciet illos diſcumbere tanquam dominos. *Et tranſiens miniſtrabit illis.* Quantũ ad parabolam ſpectat, miniſtrare tranſeundo dicitur, ad differentiam fixorum ad miniſtrandum. Deſcribitur enim dominus tanquam ſuperintendens miniſterio quod fit trãſeundo de mẽſa ad menſam, ne aliquid alicui deſit. Quantũ verò ad ſenſum intentum, ſignificatur æternũ conuiuium in quo diſcumbent electi: ad quod ipſe Ieſus ſe præcinxit immortalitatis corporalis gloria, & ſuperintendẽs miniſtrat omnibus beatitudinem. *Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi.* Per vigilias intellige cuſtodiarum nocturnarũ tempora. Et deſcribuntur tres tãtum: quia ternarius numerus perfectionis eſt, vt omnes cuſtodiæ tribus cõprehendantur. & ad literam parabolæ, vltra tertiã cuſtodiam noctis non conſueuit differri reditus à nuptiis. Significantur autẽ per has tres cuſtodias, omnes differentiæ ætatis humanæ: & quòd in quacunque ætate inuenti fuerint vigilãtes, beati ſunt ſerui illi: vt nullus deſperet qui in ſenectute incœperit vigilare. *Hoc autem ſcitote.* Adiungit parabolæ parabolã declaratiuã periculi. Præcedente enim parabola declaratũ eſt præmium ſeruorum vigilantium: ſubſequente autem declaratur dãnum ac periculum non vigilantium. *Quoniam ſi ſciret paterfamiliâs, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domum ſuam.* Omnia hæc prꝩterita imperfecta ſubiunctiui modi (ſciret, veniret, vigilaret, ſineret) præterita ſunt: ſciuiſſet, vẽturus fuiſſet, vigilaſſet, ſiuiſſet. Deſcribitur enim perfoſſa domus à fure: quæ perfoſſa non fuiſſet ſi paterfamiliâs ſciuiſſet horã qua fur venturus fuiſſet. Vbi damnũ ex non vigilantia ratione ignotæ horꝩ deſcribitur. *Et vos eſtote parati.* Quod ſuperiùs appellauerat vigilare, modò appellat eſſe paratum: ne impoſsibilis homini cõtinua vigilantia præcepta intelligatur. is enim continuè vigilat qui continuè eſt paratus. *Quia qua hora non putatis.* Incerta eſt enim mortis hora, & ſæpe inopinata. *Filius hominis veniet.* tum ad vniuerſale iudicium, tum ad ſingulare cuiuſque iudiciũ tempore mortis. *Ait autem ei Petrus. domine ad nos dicis hanc parabolam, an etiam ad omnes?* Dixerat Ieſus parabolam de ſeruis expectantibus dominum, adiuncta altera parabola de patrefamiliâs non vigilante. Petrus autem ſciens ſe & condiſcipulos electos ad officium patrisfamiliâs, dubitabat an hꝩc parabola quæ

pro

pro vltima parte ſpectat ad patremfamiliâs, ſit eis propria, an ſit cõmunis omnibus. *Dixit autem dominus.* Non directè reſpondet ad quæſtionem, ſed plus dicit: quoniam inſtruit Petrum de differẽtia inter ipſos electos ad paſtorale officiũ, & alios, & quo ad meritum, & quo ad præmium, & ſimiliter quo ad crimen & pœnam: ex quibus facilè intelligere poſſet dictã parabolam ſecundum proportionem, cõmunem eſſe omnibus cum differenti præmio ac pœna. *Quiſputas.* Inchoat ab iis quæ ſunt propria paſtoribus ſeu præpoſitis. Et quoniã rari ſunt habentes omñes requiſitas conditiones, ideo dicit quiſputas (ſeu quiſnam) ſignificando raritatem. *Eſt fidelis.* vt non fallat. *diſpenſator.* nõ dominus. Officium præpoſiti à diſpenſatione nominauit: vt intelligant prælati, officium ſuum non in agendo pro libito, ſed in diſpenſando conſiſtere. Diſpenſatio enim rationis rectè diſtribuentis, actio eſt. *Et prudens.* vt non fallatur, *quem conſtituit.* pro, conſtituet, *dominus.* Non ipſe vſurpabit aut aſſumet diſpenſandi officium, ſed conſtituetur à domino. *Super familiam ſuam.* pro, famulitium ſuũ. Significatur enim præpoſitus ſuper minores, quantum ad parabolã. Quantũ verò ad rem tangitur neceſsitas conſtituendi diſpenſatorẽ. maiores enim nõ egent præpoſito: quoniam ipſi ſibi ſunt lex, ſed imperfecti & minus boni ſimiles famulitio egent curatore. *vt det illis.* Ecce quorſum ſuperior conſtituitur, non vt accipiat ab illis, ſed vt det illis. Dare enim ſpiritualia, officium eſt propter quod directè inſtituta eſt à Chriſto ſuperioritas in eccleſia: accipere autem temporalia, introductum eſt tanquã quiddã cõſequens. vnde & hic coniunctio cauſalis apponitur, dicendo vt det illis. *In tẽpore.* congruo. *tritici menſuram.* Dictio Græca compoſita dicitur non à tritico, ſed à frumento & menſura ſeu à cibo & mẽſura. Propter quod interpretes non omnino conueniunt: ſed alij à cibo & menſura intelligentes interpretantur demenſum: alij frumẽti menſurã. Magis tamen quadrat legere demenſum: nam hoc nomine propriè ſignificatur id quod ſeruis dabatur pro alimento: & vt aiunt mẽſibus ſingulis. Quod quia quædam mẽſura erat frumenti, ideo neutra lectio abiicienda videtur. Intentus tamen ſenſus clarus eſt: quoniam ſignificatur commenſuratus famulis cibus. Debẽt enim præpoſiti doctrinã, correctionẽ, curamq́ue adhibere iuxta propoſitionẽ ſubditorum: iuxta quod ſcriptũ eſt: ego dominus docẽs te vtilia. *Beatus ille ſeruus quẽ cũ venerit dominus.* Deſcripto bono diſpẽſatore, ſubditur eius præmiũ; deſcribendo eum bea-

tum,in re,tunc quum venerit dominus mortis tempore.*Inuenerit ita facientem.* Nõ quòd ita fecerit,ſed quòd ita perſeueret faciendo:hoc eſt cum prædictis conditionibus paſcentem Chriſti famulos minimos.*Verè dico vobis quòd ſuper omnia quæ poßidet,conſtituet illum.* Vide diſparitatem præmij præparati ad confeſtim aperiẽdum.Diſcumbunt enim & ſuperintendente domino præcincto miniſtratur illis:fidelis autem & prudens diſpẽſator cõſtituitur in alia vita ſuper omnia quæ dominus poſsidet.Et verè ſuper omnia conſtituitur, non ſolũ quoniam omnia in bonum illius cedunt) quod commune eſt omnibus electis) ſed ſpeciale quoddam gaudium ſuperioritatis rectè adminiſtratæ habebũt tanquam cõſtituti etiam in cœlis ſuperiores ſuper res domini. Deſcribit enim Chriſtus ſpiritualia illa præmia à ſimilitudine ſenſibilium quæ nouimus. *Quòd ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo.* Declaratis merito & præmio boni diſpenſatoris, ſubiiciũtur crimina cum pœna mali diſpenſatoris. Seruus enim ille eſt qui cõſtitutus eſt ſuper famulitium. *Moram facit dominus meus venire.* Ex mora domini ad iudicandum & puniendum,licentiam accipiunt prælati malè operandi.*Et cœperit percutere ſeruos & ancillas.* Ecce crimen iræ & iniuſtitiæ. in quo intellige omne crimen in proximos. *Et comedere & bibere,& inebriari.* Ecce crimen gulæ in quo intellige omne crimem in ſeipſum cuiuſcunque intemperantiæ.*Veniet.* per mortem illius ignotam quo ad diẽ & horã. *Dominus ſerui illius in die qua nõ ſperat & hora qua neſcit.Et diuidet.* pro,diſſecabit,*eum.*Significatur enim ꝙ ſcindet eũ in duas partes:in animã ſcilicet & corpus ſeorſum.quod cõſtat fieri p mortem.*Partémque eius.*Miſerum ſtatũ partẽ eius appellat:quoniam ex toto vniuerſo miſeria eſt pars ei debita ex propriis meritis. *Cum infidelibus ponet.* quorũ damnatio manifeſta eſt. Et meritò: quoniam infidus fuit domino ſuo. *Ille autem ſeruus qui cognouit voluntatem domini ſui,& non ſe præparauit,& nõ fecit ſecundum voluntatem eius,vapulabit multis:qui autem non cognouit,& fecit digna plagis,vapulabit paucis.*Hactenus reſpondit Petro quid proprium eſt ipſis aſcitis in diſpenſatores: modò ſubiungit quod modò commune eſt vnicuique ſecundum proportionem ſuam,ſecundum differentiam ſcientiæ & ignorãtiæ.Docet enim quòd duorum malefacientium, quorum alter cognouit voluntatem domini ſui, & alter non, plus punietur ſciens, quàm ignorans. Quod intellige cæteris paribus. Et ſententia clara eſt in litera.

Omni autem qui multum datum eſt, multum quæretur ab eo:& cui commen

commendauerunt multum, plus petent ab eo. Vniuerſalior ratio dicti redditur. Dico autem vniuerſalior: quoniam extenditur doctrina hæc non ſolùm ad donum ſcientiæ, ſed ad quodcunque donum. Et explicatur tum in datis: qualia ſunt quæ naturalia dicimus dona: tum in commendatis: qualia ſunt adiecta dona, ſiue gratiarum quæ dicuntur gratis datæ, ſiue poteſtatum ſeu officiorum, ſiue etiam bonorum temporalium. Cui enim multum datum eſt donorum naturalium, multum quæretur ab eo: & per oppoſitum cui parum datum eſt, parum quæretur ab eo. Et ſimiliter cui commendauerunt multum (ſiue bonorũ exteriorum ſiue bonorum interiorum) multum etiam petent ab eo. Hæc enim ſunt quæ ſunt cõmunia omnibus. *Ignem veni mittere in terrã.* Parabola hæc declaratiua eſt officij eius ſcilicet ipſius Chriſti. officio ſiquidem diſcipulorum par eſt, vt adiungat officiũ propriũ magiſter. Et ſignificatur ſimilitudine ignis amor ſpiritus ſancti, quem ipſe attulit mũdo tanquam ignem arſurum in cordibus humanis. *Et quid volo niſi vt accendatur*, pro, & quid volo ſi iã accẽſus eſt? Et eſt ſermo imperfectus: relinquens ſubintelligẽdum quid ipſe deſiderat ex quo iam accenſus eſt. Vnuſquiſque enim ſubintelligit, quid deſiderat, qui venit ad mittendum ignem, quando videt iam accenſum. deſiderat enim vt creſcat & extendatur. accenſio enim eſt, principium, & proculdubio deſiderat complementum. Significatur autem per hoc, quod ex quo inceperat accendi ignis amoris ſpiritualis in diſcipulis, deſiderabat vt extenderetur ad vniuerſum mundum. Vbi declarat non ſolùm ſuum officium, ſed fructum quem expectat mediantibus officiis diſcipulorum. *Baptiſmo autem habeo baptizari.* Aliud ſuum officiũ Ieſus adiungit: ſignificans illud à ſimilitudine lauacri. Et Hebrææ linguæ cõſuetudine deſcribit ſe abluendum ablutione. Significatur enim hoc loquendi modo perfectio negotij, de quo eſt ſermo: puta vt eſt propoſito perfecta ablutio. Significatur autẽ per huiuſmodi ablutionẽ mors eius, in qua ablutus eſt proprio ſanguine, iuxta id quod aliàs filiis Zebedæi dixit: poteſtis baptizari baptiſmo quo ego baptizor? *Et quomodo coarctor donec perficiatur?* Deſiderium propriæ paſsionis & mortis ſignificatur, diuerſa tamen expoſitione. Nã vt ſignificatur affirmatione afflictionis: iuxta illud ſpes quæ differtur, affligit animã. Et ſic affirmatur coarctatio, id eſt, afflictio. & ſub admiratione ponitur modus quomodo: quia incredibili modo affectabat perfectionẽ paſsiõis ſuę. Vel ſignificatur à negatiõe anguſtię ſeu

conſtrictionis,& eſt ſenſus:& quomodo velut inuitus,ſeu impotẽs inuadere,coarctor,angor,ſtringor? Quaſi diceret,nullo modo,ſed deſidero abſolutionem ſanguinis mei perfici. ¶ Et hæc expoſitio magis conſonat,tum verbo coarctionis.amoris enim non eſt coarctare,ſed magis dilatare.Tum ſimilitudini lauacri: quæ ideo appoſita eſt vt ſignificaretur res deſiderata.& quadrat vt propoſita re deſiderata,ſubiungatur tanquam manifeſtè conſequens excluſio anguſtiæ animi donec compleatur deſiderium. protenditur enim continuè deſiderium,& nõ arctatur.Tum interrogatiuo modo quo in textu hæc proponuntur.Et ſenſus planior eſt,expecto lauacrũ deſideratũ:& quomodo interim donec perficiatur anguſtor?quaſi dicat nullo modo conſequens eſt,vt anguſter, ſed vt propenſior ſim ad ablutionem. *Putatis quia pacẽ veni mittere.*pro,vt mitterem.*in terram?non dico vobis,ſed ſeparationem.*Non ſignificatur tertium officium Ieſu, ſed effectus duorum præcedentiũ deſcribitur:declarando quòd effectus ſuæ paſsionis,& ſui ignis non erit pax mundana aut carnalis,ſed ſeparatio à carnalibus & mundanis hominibus.Et aptè contra pacem poſuit ſeparationem:quia pacis eſt iungere. *Erunt enim ex hoc.*Deeſt,nunc.Significatur enim tempus euangelicæ doctrinæ. *Quinque in domo vna diuiſi:tres in duos,& duo in tres.*Imparitatem vtrinque ſignificauit : quandoque enim duo conuertentur, & tres contra illos inſurgent : quandoque autem tres conuertentur, & duo contra illos inſurgent. *Diuidentur.* pro,diuidetur. Conſtituitur enim hoc verbum cum ſequentibus:legendo.*Diuidetur pater in filium,& filius in patrem ſuum:mater in filiam, & filia in matrem:ſocrus in nurum ſuam,& nurus in ſocrum ſuam.Dicebat autem & ad turbas.*Subiuncta verba indicant, ꝙ turbas alloquitur ratione hominũ peritorum.*Quum videritis nubem orientem ab occaſu,ſtatim dicitis:nimbus.*pro,imber,*venit.& ita fiet.*pro,fit.*& quum auſtrum flantem,dicitis quia æſtus erit.& fit.Hypocritæ faciem cœli & terræ noſtis probare.*Hinc apparet ꝙ non ex ignorantia,ſed ex malo affectu peccabant.arguuntur enim ꝙ cùm ſciant prognoſtica tã pluuiæ quàm æſtus cognoſcere ex apparentibus in aëre nubibus,& in terra vento,noſſe quoq; deberent aduentus eius tempus.Et propterea ſubdit.*Hoc autem tempus quomodo non probatis?* Id eſt præſens aduẽtus mei Meſsiæ tempus quo pacto deſcriptis certis argumẽtis,imò manifeſtis indiciis cognoſcere? Et arguit eos ab euidentioribus.manifeſtiora enim & certiora ſigna habebant,quòd hoc eſſet tempus aduentus Meſsiæ, quàm quòd nubes

bes oriens ab occaſu ſignificaret pluuiã. Et propterea ex hypocriſi eorũ proueniebat, quòd hoc nolebant cognoſcere. *Quid autẽ & à vobiſipſis*, pro, cur autem & ex vobiſipſis, *non iudicatis quod iuſtum eſt*? Cęcitatem electionis maiorem in iſtis peritis ſubiungit. Dixerat increpatiuè quomodo ſigna temporis huius non probatis, qui ſigna temporis pluuiæ & æſtus probatis? Peius quid modò ſubiungit, cur nõ ex internis veſtris iudicatis quod iuſtũ eſt? longè ſiquidem peius eſt habere apud ſe intus exemplaria & errare, quã errare circa cognitionẽ pendentem ab exterioribus ſignis. Habemus enim apud nos ſynderesim & virtutum ſemina, naturæ iura, ex quibus debemus quod iuſtũ eſt, iudicare: à quorũ ſequela nullus poteſt ſe excuſare. Et propterea arguendo, quòd etiam in moribus errabant hypocritæ iſti, dicit: cur non ex vobiſmetipſis (hoc eſt ex iis quæ intus habetis virtutum ſeminibus ac principiis) quod iuſtum eſt iudicatis? Acſi apertè diceret: non eſt mirum ſi hypocriſis veſtra abducit vos à probatione temporis aduentus mei: quum ipſamet abducat vos à iuſto iudicio circa moralia, & ea quæ ſunt ad proximum, quorum tamen rationem habetis intus. *Quum autem vadis*. pro, quum enim vadis. Sequens ſiquidem parabola ſignificatur ſpectans ad præcedentia. Vbi aduerte & diſcerne, quod hæc parabola ſubiuncta ſcribitur etiam Matthæi 5. ſed ibi afferunt ad materiam iræ & præcepti, non occides: hic autem affertur ad materiam longè alienam. Et quantum cõtextus inſinuat, affertur ad materiã litis inter ſtimulum rationis & malum affectum. præcedens ſiquidem ſermo increpat hypocritas peritos, quòd habentes euidentia ſigna temporis Meſsiæ, non curant examinare illa: & ſimiliter habẽtes in ſeipſis rationes iuſtitiæ moralis, non ſequuntur illas, ac per hoc ſignificat litem inter rationem (tum naturalem, tum euidẽtium ſignorum aduentus Chriſti) ex vna parte, & malum affectum hypocritarum ex altera parte. Et propterea ſubiũgit benignus magiſter optimum conſilium per parabolam euntis cum aduerſario in via. Et parabola quidem clara eſt: & in propoſito applicatur ad hominem, cuius affectus, cuius electio atq; operatio contrariatur rationi. Ita quòd aduerſarij nomine intelligitur ſynderesis: quæ continuè aduerſatur mordendo, ſtimulando animum prauè agentis, præcipuè extantibus in promptu rationibus malæ actionis: vt patet contigiſſe iſtis. Propter quod ſignificantius deſcribitur ire ſimul cum illo in via: quoniam eſt indiuidua comes remordens ratio, ſtimulansque conſcientia. *Cum aduerſa-*

rio

rio tuo ad principem.hoc eſt,ad magiſtratum,ad habentē officium iudicis.*In via da operam liberari*.pro,vt libereris,*ab illo*.Optimum ac ſolum conſilium eſt,vt dum is in via huius vitæ,liberis à conſcientiæ remorſu.*Ne fortè*.Sub dubio euentus futurus ſignificatur:quia etſi non ex tua cautela,ex diuina tamen gratia poſſet euenire contrarium.*Trahat te ad iudicem: & iudex tradat te exactori*.pœnarum:qui diabolus eſt miniſter diuinæ iuſtitiæ.*Et exactor mittat te in carcerem.Dico tibi,non exies inde donec etiam nouiſſimum minutum reddas*.Aduerbium donec,determinat tempus carceris coæuum tempori non ſolutionis,& non determinat certū tempus:ac per hoc ſi nunquam ſoluis,nunquam exibis de carcere:& quia in inferno nūquam ſoluitur,ideo nunquam carcer finitur. Oportuit autem ſic ſignificari hoc in loco perpetuum inferni carcerem,propter parabolam de lite,quæ terminatur ad carcerem donec ſoluatur vniuerſum debitum vſque ad minima.

CAPVT XIII.

A*Derant autem quidam ipſo in tēpore nunciantes illi de Galilæis.* Nihil certi inuenio de cauſa quare iſti Galilæi occiſi fuerint à Pilato.*Quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificijs eorū.* Incertum eſt an de legitimis ſacrificiis in Hieruſalem ad quæ offerenda venerāt iſti Galilæi, an de propriis eorum ſacrificiis extra templum domini,ſit ſermo.Admixtio enim ſanguinis proprij cum ſacrificiis eorum , ſignificat quòd inter ſacrificandum occiſi ſunt. *Et reſpondens,dixit illis.* Occaſione ſumpta ex facto nunciatio,prædicit eis ſimilem futuram eis ruinam , niſi pœnitentiam agant.*Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint,quia talia paſſi ſunt? Non dico vobis.* Declarat primò quòd tam horrenda mors non accidit Galilæis illis ex hoc,quòd peccauerint magis quàm alij Galilæi. Ita quòd non excuſat eos à peccato , ſed à maiore peccato : vt diſcant poſſe quoque ſibi ſimile euenire. *Sed niſi pœnitentiam habueritis.* pro , egeritis. ſeu(vt aliis placet)niſi reſipueritis.*Omnes ſimiliter peribitis.* Pœnitentiam eis neceſſariam demonſtrat ad euadendum à ſimili interitu. Vnde apparet , quòd alloquitur iſtos in perſona populi Hebræi:quorum ſimilis fuit interitus , ex quo non reſipuerunt infra quadraginta annos:nam fuerunt in ſolennitate Paſchali à Romanorum exercitu interempti.*Sicut.* pro, aut , *illi decem & octo*.Exemplo Galilæorum adiungit exemplum Hieroſolymitanorum

norum. *Supra.* pro, ſuper, *quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos.* Natatoria Siloe conſtat fuiſſe in Hieruſalem: hiſtoria autẽ huius caſus tantùm hic ſcripta apparet: vnde neſcitur modus: modernus tamen caſus tunc fuiſſe videtur. *Putatis.* Similem ſententiam ſubiungit, referendo illos decem & octo ad reliquos habitantes in Hieruſalem: & eandem ruinam prædicit. Vnde & ipſa repetitio, ſignum firmitatis eſt, quòd eueniet eis ſimilis interitus, quod rei probauit euentus. *Quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes.* pro, præ omnibus hominibus habitantibus, *in Hieruſalem?* Non dicit qui habitauerunt. Hinc enim apparet quòd modernus erat tunc caſus turris. *Non dico vobis: ſed ſi pœnitentiam non habueritis.* pro, non egeritis. ſeu niſi reſipueritis. *Omnes ſimiliter peribitis. Dicebat autem & hanc ſimilitudinem.* Adiungit parabolam declaratiuam pœnæ, niſi pœnitentiam agant. *Arborem fici.* Parabola clara eſt. Senſus autem intentus eſt explicare futurum excidium Iudæorum poſt expectationem tanti temporis ad fructificandum deo: qui tamen fructum non produxerunt. Vnde per ficum cultum diuinum in ſacrificiis & cærimoniis legis ſignificat. *Habebat quidam plantatam in vinea ſua.* Vinea domini ſabaoth, domus Iſrael eſt apud Eſaiam: in qua plantatus eſt diuinus cultus. *Et venit.* Perſonaliter ille quidam innominatus verus Deus innominabilis. *Quærens fructum in illa.* Ad hoc enim venit Ieſus, vt quæreret fructum in Iudæis cultoribus dei. *Et non inuenit.* quoniam populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. *Dixit autem ad cultorem vineæ.* Michael archangelus (qui Danielis decimo, præpoſitus eſt populo Iudæorum) nomine cultoris vineæ, congruè intelligitur. *Ecce anni tres ſunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea.* pro, ficu, *hac, & non inuenio.* Vniuerſum expectationis tempus perfectum iam eſſe, trinario annorum numero ſignificat. Et congruè in ficulnea tres anni abſque fructu, perficiunt tempus expectationis. *Succide ergo illam.* Meritum Iudaici populi ſignificatur præcepto ſuccidendi: hoc eſt, iam meretur ſuccidi, & exterminari cultus iſte. *Vt quid etiam terrã occupat.* pro, onerat? Significatur enim ꝙ ad onus eſt terræ, ſugens illã, & tamen fructum non reddens. Et verè non ſolùm cultores templi, ſed Iudæi habitãtes in terra promiſsionis, ſugebãt bona temporalia terræ dei. & fructum bonorum operum non reddendo tanquam onera erant terræ. *At ille reſpondens dixit,* pro, dicit, *illi:*

Michael

Michael archangelus intercedit pro populo, petens adhuc ſpatium fructum ferendi. *Domine dimitte illam & hoc anno.* Spatium quadraginta annorum hoc anno ſignificatur. *Vſque dum fodiam circum illam & mittam ſtercora.* pro, fimum. Non enim ſignificantur excrementa animalium, ſed fimus: hoc eſt lætamen. Et ad literam ſignificatur perfoſsionem & ſtercorationem adhibitio omnium opportunorum & quæ accõmoda ſunt ad hoc vt arbor fructificet. Et verè infra illud quadraginta annorum ſpatiũ, miſſo ſpiritu ſancto prędicauerunt Apoſtoli, facta ſunt tot miracula in populo illo, vt nihil prætermiſſum ſit eorũ quæ ad prouocandum populum illum ad ferendum fructum bonorum operum, ſpectarent, & tamen multos Apoſtolos occiderunt, & eccleſiam Chriſti perſecuti ſunt. *Et ſiquidem fecerit fructum.* Defectiua locutio eſt, & ſubauditur, non eſt ſuccidenda. Si enim fructum boni operis Iudæa reddidiſſet, non fuiſſet per Romanum exercitum ſuccisa & exterminata. *Sin autem.* pro, ſin minus, *in futurum ſuccides eam.* Et ita euenit quòd infructuoſa ſuccisa eſt. *Erat autem docens in ſynagoga.* pro, in vna ſynagogarum, *eorum ſabbatis.* hoc eſt die ſeptimo, qui ſemper eſt ſabbatum: & ideo pluraliter ſignificatur. *Et ecce mulier quæ habebat ſpiritũ infirmitatis.* Significatur infirmitatis cauſa malignus ſpiritus. *Annis decẽ & octo, & erat inclinata.* pro, deflexa: *nec omnino poterat ſurſum reſpicere.* pro, reflecti. Significatur enim diſpoſitio corporis huius mulieris, talis quòd erat ex toto corpore deflexa verſus terram, ita quòd non poterat reflecti: hoc eſt, illum geſtum corporis habere quo vtuntur ſurſum aſpicientes. *Quam quum videret Ieſus, vocauit eam ad ſe: & ait illi, Mulier dimiſſa es ab infirmitate tua. Et impoſuit illi manus.* hoc eſt quòd offendit archiſynagogum hypocritam. *Et confeſtim erecta eſt: & glorificabat deum. Reſpondens autem archiſynagogus.* Reſpõdere dicitur archiſynagogus ad factum Ieſu. *Indignãs quia ſabbato curaſſet Ieſus, dicebat turbæ: Sex dies ſunt in quibus oportet operari.* Hinc apparet quòd dies ſeptimus erat. *In ijs ergo venite & curamini, & non in die ſabbati. Reſpondens autem ad illum dominus, dixit: Hypocrita.* ſub verbis religionis diuina opera arguens, ſub prætextu obſeruationis legis auertens populum à vera fide. *Vnuſquiſque veſtrum ſabbato non ſoluit bouem ſuum aut aſinum à præſepio, & ducit adaquare.* pro, aquatum? *Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit ſatanas ecce decem & octo annis.* Hinc clarè apparet ægritudinem mulieris à dæmone fuiſſe. *Non oportuit ſolui à vinculo iſto, die ſabbati? Et hæc quum diceret, erubeſcebãt omnes*

aduerſarij

aduerſarij eius:& omnis populus.pro,turba,*gaudebat in vniuerſis quæ glorioſè fiebant ab eo. Dicebat ergo*.pro,autem. *Cui ſimile eſt regnum dei:& cui ſimile æſtimabo*.pro,faciam,*illud?* Duæ ſubiungũtur parabolæ.altera de grano ſynapis:altera de fermento abſcondito. Quarum expoſitiones vide Matt.13. *Simile eſt grano ſynapis:quod acceptum homo miſit in hortum ſuum: & creuit,& factum eſt in arborem magnam:& volucres cœli requieuerunt*. pro, nidificauerunt, *in ramis eius. Et iterum dixit: cui ſimile æſtimabo*.pro,faciam, *regnum dei? Simile eſt fermẽto quod acceptũ mulier abſcõdit in farinæ ſata tria, donec fermentatũ eſt totum. Et ibat per ciuitates & caſtella docens,& iter faciens in Hieruſalem. Ait autem illi quidam, Domine ſi*. pro,an, *pauci ſunt qui ſaluantur. Ipſe autem dixit ad illos,Contendite*.pro,certate,*intrare per anguſtam portam.* Quærenti an pauci ſint qui ſaluantur,reſpondet Ieſus vt adnitantur omni conatu ingredi per anguſtam portam: ex anguſtia portæ ſignificãs paucos eſſe qui ſaluantur. Et appellatur anguſta porta via virtutis media inter extrema vitia.extrema ſiquidẽ ſphęræ ſeu circuli,lata & ſpatioſa ſunt,mediũ autem anguſtũ. ſic enim ſe habet virtus ad vitia. Et ſignificantiùs dicit,certate: vt feſtinent quodãmodo alter alterũ præuenire, dum tempus eſt introeundi. *Quia multi (dico vobis) quærent intrare,& non poterunt.* Ecce ratio feſtinandi, quia multi quærent intrare & non poterunt. Illi deſcribuntur qui nõ ſuper opus ſed fidem,exteriores cærimonias & verba, fundant merita ſua.his enim meritis quærent in fine vitæ intrare in ſalutem, & non poterunt. *Quum autem intrauerit*. pro,ex quo vtique ſurrexerit,*paterfamiliâs*. Per hanc parabolam ſignificatur tempus ſecundi aduentus. Ieſus enim paterfamiliâs totius domus eccleſiæ,ſedet modò à dextris dei, velut expectans in domo egredientes per anguſtam portam. Et propterea durante iſta ſeſsione, durante expectatione, adnitendum nobis eſt & feſtinandum vt ingrediamur:quia quum ſurget ad iudicandũ.*Et clauſerit oſtium.* Simul ſurgit & claudit oſtium: quia quando tempus tam iudicij vniuerſalis quàm iudicij ſingularis aduenit,claudit oſtium gratiæ. *Et incipietis foris ſtare*. Qui ante clauſum oſtium gratiæ per bona opera ingreſsi ſunt, inueniuntur intus in regno cœlorum,in domo Chriſti: qui autem vſque ad illud tunc diſtulerũt pœnitentiam veram,incipient foris ſtare: hoc eſt incipient cognoſcere quòd ſtant foris extra domum dei: vel incipiẽt ſe habere ſicut foris ſtantes qui hactenus non exiſtimabant ſe foris remanſuros,ſed cum aliis communiter progredi.*Et pulſate oſtium.*

precibus

precibus.*dicentes,Domine.* Deeſt repetitio.Legendum eſt.*Domine domine aperi nobis*. Confidentia in profeſsione fidei & exterioris cultus diuini per hoc ſignificatur.*Et reſpondent dicet vobis*. Paterfamiliâs Ieſu reſpondebit in iudicio: reſpondet quotidie huiuſmodi impœnitentibus.*Neſcio vos vnde ſitis*.Scientia approbationis, ſcientia gratiæ qua nouit electos ſuos, negatur reſpectu horum.*Tunc incipietis dicere*.Allegatio meritorum tanquam manifeſtantium vnde ſint, ſubiungitur. *Manducauimus coram te & bibimus*.Cultus exterior in ſacrificiis iuxta morem illius temporis ſignificatur.Sacrificantes enim manducabāt & bibebant coram domino: hoc eſt in loco dicato ad diuinū cultum & ſecundum legis ritū. *Et in plateis noſtris docuiſti*. Publica profeſsio fidei cum publico cōuentu ad audiendū diuinum verbū ſignificatur. *Et dicet vobis*. Deeſt dico.Legendum eſt. *Et dicet, dico vobis, neſcio vos vnde ſitis*.Repetit Ieſus primam reſponſionē firmando illam, neſcio vnde ſitis:quia nō ex ipſo eſt iniquitas ex qua ſunt ſecundum opera. *Diſcedite à me*. Eiicit eos à ſe: hoc eſt à ſuo cōſortio. *Omnes operarij iniquitatis*.Hic clarè apparet ꝙ quāuis fide & cultu exteriori chriſtiani fuerint,operibus tamen chriſtiani nō fuerunt. *Ibi erit fletus & ſtridor dentium*.Pœnæ inferni ſignificantur in triſtitia animi cauſa fletus, & in concuſsione totius corporis vſque ad ſtridorē dentium:vt pœna animi & corporis cōprehendatur.*Quum videritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes prophetas in regno dei, vos autem expelli foras*. Multiplicantur pœnæ.Prima enim fuit eiectio à conſortio Ieſu, quæ eſt pœna damni.Secunda fuit fletus & ſtridor: hoc eſt pœna ſenſus in animo & in corpore. Tertia ſubiungitur, degeneres ſe experiri à patribus, Abraham,Iſaac,&c.Et addidit hoc Ieſus Iudæos alloquēs,vt vel ſic reſipiſcant:conſiderādo patres ſuos in regno dei,ſeipſos autē expelli foras. *Et venient ab oriente & occidente, & aquilone & auſtro: & accumbent in regno dei*.Ad cumulum demum pœnæ adiicitur ſalus futura omnium nationum mundi. *Et ecce ſunt nouiſsimi*. modò. *qui erant*. pro, erunt. *primi*. Quum venient ab oriente & occidente,&c. gentiles, qui mōdò ſunt nouiſsimi, erunt primi. *Et ſunt primi*. modò. *qui erant*. pro, erunt, *nouiſsimi*. hoc eſt Iudæi modò ſunt primi (vtpote pollentes fide & cultu diuino)qui tunc erunt nouiſsimi.vel quia vltimò conuertentur poſt plenitudinem gentium,vel propter damnationē incredulorum. *In ipſa die acceſſerunt quidam Phariſæorum,dicentes illi*.Vt terrerent Ieſum Phariſæi inimici Chriſti, hoc dicunt. *Exi & vade hinc*.

Sub

Sub ſpecie charitatis volebant quòd Ieſus à Galilæa recederet, in qua dominabatur Herodes. *Quia Herodes vult te occidere.* Non vſquequaque mentiebātur, ſi Ioſepho creditur dicenti ꝙ Herodes Ioannem Baptiſtam interfecit propter eius prædicationem valde gratam populo: eadem quippe (imò maior) ratio militabat contra Ieſum. *Et ait illis. ite, dicite vulpi illi.* Hinc manifeſtè apparet ſimulatus animus Herodis verſus Ioannem Baptiſtam, libenter eum audiendo, &c. Doloſus enim ſignificatur appellatione vulpis. *Ecce eijcio dæmonia & ſanitates perficio.* Declarat ſe Ieſus non timere interrumpi ab Herode opus ſuum. quod deſcribit ab eiectione dęmonum & collatione ſanitatum. Vbi etiam poteſtatem ſuam tantam vt ſibi timendum nō ſit ab Herode, manifeſtat. qui enim eiicio dæmonia, qui ſanitates cōfero, qua ratione timebo Herodē? *Hodie & cras & tertia die conſummor.* Per hodie & cras & tertiam diem, vniuerſi temporis requiſiti ad opus ſuū perfectio ſignificatur. Acſi apertiùs dixiſſet: ecce perficio vniuerſum tēpus diffinitum pro opere meo. Diſſentiunt autem interpretes circa dictionē, conſummor. aliis legentibus conſumor per ſimplex m: aliis conſummor per duplex m. quibus etiam videtur actiuè dicendum fuiſſe conſummo. Græcam ſiquidem dictionem aiunt eſſe verbum medium: quemadmodum ſunt verba communia apud nos. ¶ Poteſt itaque eſſe triplex ſenſus. Primus cōſummo, hoc eſt perficio, & ſignificatur quòd non antè ſed completo tempore perficio ſeu abſoluo opus meum. ¶ Vel conſummor: hoc eſt perficio ſecundū omnia quæ ſcripta ſunt de me. Vnde in cruce poſitus, clamauit conſummatum eſt. & ſimiliter ſignificatur quod non antè, ſed completo tempore perficitur ſecundum omnia ſcripta. ¶ Vel conſumor morte, & ſimiliter ſignificatur quòd nō antè ſed completo tempore, morior. *Veruntamen oportet me hodie & cras & ſequenti die ambulare.* Quanuis non propter Herodis timorem, veruntamen oportet me hinc abire itinere trium dierum: hoc eſt vſque Hieruſalem. hoc enim ſignificatur dicendo, hodie & cras & ſequenti die ambulare. *Quia non capit.* pro, non contingit. Habet enim Græca dictio vim imperſonalis. Et eſt ſenſus quòd oportet prophetam perire in Hieruſalem. Ratio ſiquidem quare oportet ipſum triduanum iter verſus Hieruſalem ſubire, eſt, quia non contingit vt propheta pereat extra Hieruſalem: ac per hoc oportet me perire in Hieruſalem. Et dixit hoc, quia tanta erat iniquitas Hieroſolymitana vt crimen occiderdi prophe

di prophetas non permitterent aliis, ſed ipſi occidebant omnes prophetas,ex hoc enim conſequens erat vt eſſent etiam occiſuri Ieſum dominum prophetarum tanquam vnum ex prophetis. *Prophetam perire extra Hieruſalem. Hieruſalem Hieruſalem*.Ad maiorem exaggerationem duplicat. *Quæ occidis*.pro,occidit,*prophetas,& lapidas*.pro,lapidat.Non dicit in præterito occidit & lapidauit,ſed in præſenti occidit & lapidat:quia perſeuerat in ſtatu occidendi & lapidandi.Et priùs quidem repleta fuerat ſanguine prophetarum: poſtea autem occidit dominum & apoſtolos,lapidauitque Stephanum. *Eos qui mittuntur ad te*. pro, ad ſe. Et explicat per hæc verba id quod dixerat: ſcilicet non contingit prophetam perire extra Hieruſalem. *Quotiens volui congregare filios tuos*. Alloquitur Hieruſalem in ſecūda perſona,& interiecta ipſamet cum relatiuo in tertia perſona, proſequitur ſermonem ad ſecundam.Sic enim iacet in textu Græco.Non eſt hic ſermo de voluntate propriè (de qua ſcriptum eſt.omnia quæ voluit fecit) ſed de velle metaphoricè. Et eſt ſenſus,quotiens volui, hoc eſt ad ſimilitudinem volentis me habui, mittendo prophetas, monendo,præcipiēdo,comminando. Et per hoc declarat ſe eſſe verum deum: vtpote curam habentem populi & congregandi in vnitatem veræ charitatis filios Hieruſalem, quæ erat caput regni. *Quemadmodum auis*.pro, gallina.Anceps tamen eſt dictio Græca ad auem & gallinam: ſed gallinæ conuenit congregare ſub pennis nidi ſui pullos,potiùs quàm aliis auibus.*Nidum ſuum ſub pennis,& noluiſti*.pro,noluiſtis.Significat inobedientiam,crimina & obicem, quem toties Hieroſolymitæ oppoſuerunt bono proprio. *Ecce relinquetur*. pro,reliquitur.In proximo mōſtrat deſertionē Hieruſalem:& propterea vt præſentem demonſtrat. *Vobis*.Verè poſt paſsionem Chriſti tunc imminentem relicta eſt domus dei Iudæis,non deo amplius fructificans. *Domus veſtra*. Templum dei non iam dei,ſed domum eorum appellat. Vnde & velum templi in paſsione Chriſti ſciſſum eſt. *Deſerta. Dico autē vobis*. An ſermo iſte dirigatur ad Hieroſolymitas an communiter ad Iſraelitas, non clarè conſtat. Et de Hieroſolymitis quidem conſtat verificari hæc verba ſubiuncta quo ad viſionem corporalem: quia nō viderunt Ieſum vſque ad diem palmarum quo dixerunt:benedictus qui venit in nomine domini. Quo ad Iſraelitas verò verificatur de viſione ſpirituali.Et verè dicitur ꝙ nunquā videbunt eum oculis fidei,donec dicāt: benedictus qui venit in nomine domini. Et hic ſenſus videtur magis quadrare textui

textui dicẽti tanquã quiddam ſpeciale, dico autẽ vobis.ad præſentes enim videtur conuertere ſermonem,poſtquam allocutus fuerat Hieruſalem abſentem.*Quia non videbitis me*. oculis fidei. *donec veniat*.ſupple tempus. *quum dicetis benedictus qui venit*. Et eſt præſentis temporis,venit.*In nomine domini*. Ego inquit ipſe, veni in nomine patris mei. Et ad literam videtur deſcribere & prædicere tempus quo Iſraelitæ poſt deſertam Hieruſalem ſuſcepturi ſunt fidem Chriſti & dicturi de Chriſto:benedictus qui venit in nomine domini.Quod tempus (inquit Apoſtolus)erit tunc quum intrauerit plenitudo gentium.

CAPVT XIIII.

ET factum eſt quum introiſſet Ieſus in domum cuiuſdam principis Phariſæorum ſabbato manducare panem,& ipſi obſeruabãt eum. Phariſæi deſcribuntur obſeruantes Ieſum tum quo ad verba,tũ quo ad facta, ſi in aliquo offenderet. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum*.non audens petere ſanitatem. Timebat fortè offendere Phariſæos petendo curationem ſabbato . præſentauit ſe tamen conſpectui Ieſu:petens facto vt ſe curaret. *Et reſpondens Ieſus*. non ad verba , ſed ad obſeruationem Phariſæorum.*Dixit ad legiſperitos & Phariſæos,dicens: ſi licet ſabbato curare? At illi tacuerunt*.timentes contra ſe militare vtrãque reſponſionis partem. Nam dicendo quòd licet,loquerẽtur cõtra ſuam obſeruatiónem:dicendo verò quòd non licet,timebant confundi à Ieſu: vt de facto euenit. *Ipſe verò apprehenſum ſanauit eum, ac dimiſit*. Ex induſtria Ieſus manibus hydropicum apprehendendo ſanauit: vt ſtultitiam Phariſæorum ſic confutaret.*Et reſpondens ad illos*.tanquam ſcandalizatos de corporali apprehenſione facta. *Dixit. Cuius veſtrum aſinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet eum die ſabbati?* Confutat eos Ieſus ab opere corporeo quod ipſemet exercebant ſabbato: quod longè minùs erat neceſſarium curatione hominis. *Et non poterant ad hæc reſpondere illi.Dicebat autem & ad inuitatos parabolam*. Hinc manifeſtè apparet quòd ſequens doctrina (quæ ſecundum literam morale ſonat ducumentum) aliò tendit quàm ad docendum morem ſeruandum circa accubitus in conuiuio. *Intendens quomodo primos accubitus eligerent*. Occaſio parabolæ deſcribitur attentio Ieſu ad modum quo eligebant primos accubitus. An autem iſte modus fuerit interior affectus, an exterius aliquod ſignum,non explicatur. *Dicens ad illos.Quum inuitatus fueris ad nuptias, non diſcumbas in primo loco: ne fortè honoratior te*

ſit inuitatus ab illo: & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouiſſimum locum tenere. Sed quum vocatus fueris, vade, recumbe in nouiſſimo loco: vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, amice aſcende ſuperiùs. tunc erit tibi gloria coram ſimul diſcumbentibus. Parabola ſatis clara eſt. *Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur.* Ecce quò tendit parabola, ad pœnam ſuperbiæ & præmium humilitatis. Propriiſſimè autem ſuperbum deſcribit ex proprio actu, dicendo qui ſe exaltat. obiectum enim ſuperbi non eſt exterior gloria aut honor, aut quæcunque res alia, ſed ipſemet. Et ſimiliter obiectum humilis, eſt ipſemet. Propter quod humilitatis virtus & ſuperbiæ vitium latuerunt philoſophos. euangelica ſiquidem eſt virtus humilitas: & diabolicum vitium ſuperbia. Quod enim alij laudant (hominem ſcilicet exaltare ſeipſum quantum poteſt) euangelica doctrina deteſtatur: vt latius Matthæi vigeſimotertio declarauimus. *Dicebat autem & ei qui ſe inuitauerat.* Priùs ad inuitatos, modò ad inuitantem doctrinæ beneficium dirigit. *Quum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos neque diuites.* Superfluit vltimum neque. Legendum eſt. *Neque vicinos diuites.* Sermo præſens non eſt de prandio aut cœna morali (hoc eſt ad morem gerendum iis quibus conuiuitur) ſed de conuiuio meritorio æternæ vitæ. Non enim prohibet Ieſus cōſuetos tam nuptiarum quàm aliorum conuiuiorum mores (vocando fratres, cognatos, amicos, &c.) ſed declarat non eſſe hæc conuiuia ex ſuo genere meritoria. conuiuia autem exhibita pauperibus propter deum, eſſe ex ſuo genere meritoria æternæ vitæ. Hæc eſt ad literam ſententia huius doctrinæ. *Ne fortè.* pro, nequando, *& ipſi te reinuitent, & fiat tibi retributio. Sed quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris.* in ſpe. *quia non habent.* pro, non poſſunt, *retribuere tibi. Retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum. Hæc quum audiſſet quidam de ſimul deſcumbentibus, dixit illi. Beatus qui mãducabit.* pro, manducat. *panem in regno dei. At ipſe dixit ei.* Occaſione ſumpta ex verbis ſimul diſcumbentis, affert parabolam diſcretiuam primò inuitatorum ad cœleſtem cœnam ab aliis. ¶ Vbi diligenter aduerte in hac parabola, omnes primò inuitatos deſcribi recuſantes venire hora cœnæ ad conuiuium & reprobatos: dicente patresfamiliâs, nemo illorum qui vocati ſunt, guſtabit cœnã meã. Et quantum ad parabolam quidem homo iſte inuitauit diuites ſeu

tes ſeu communes ciues:quibus recuſantibus hora cœnæ venire, iuſsit vocari pauperes ac debiles & reliquos huiuſmodi, in ciuitate tamen manentes, quibus non ſufficiẽtibus ad cõuiuium, iuſsit peregrinos compelli per vias & ſepes. Quantum verò ad ſenſum parabolæ, deſcribuntur in primis inuitatis non omnes reprobi(quum nullus deſcribatur homicida, blaſphemus, fornicarius) ſed illud reproborum genus qui humanis negociis licitis ex ſuo genere impediuntur à cœleſti conuiuio ex inordinato affectu ad humana negocia ſeu officia licita. tales enim deſcribũtur inuitati ad cœleſte conuiuiũ: quia ſecundum exteriora opera nihil præ ſe ferunt indignum cœleſti beatitudine, & tamẽ quum hora cœnæ venit, inordinatus affectus manifeſtatur. Et hæc parabola directè cõtra Phariſæos exteriorem iuſtitiam ſectantes tendit. ❡ Vide itaque ſingula. *Homo quidam.* Ieſus eſt. *fecit cœnam magnam.* æternæ beatitudinis. *Et vocauit multos.* Multi enim ſunt vocati per fidem. *Et miſit ſeruum ſuum.* angelicum miniſterium ad incitandum homines ad cœleſte cõuiuium. *Hora cœnæ.* Tempus migrandi ex hac vita ad cœleſtem patriã, hora cœnæ eſt. *Dicere.* pro, vt diceret excitando eos ad amorem cœleſtis conuiuij. *Inuitatis.* hominibus bonorum operũ exteriorum tantũ. *Vt venirent.* pro, venite, *quia iam parata ſunt omnia.* Tempus noui teſtamẽti ſignificatur: in quo iam per Chriſtũ parata ſunt omnia ſpectantia ad cœleſte conuiuium. *Et cœperunt ſimul omnes excuſare.* pro, recuſare. Hinc apparet quòd non de omnibus inuitatis ad cœleſte conuiuium, ſed de omnibns huius generis tractat. nam non omnes inuitati recuſant, ſed omnes huius generis inuitati recuſant. Apparet etiã hinc ꝙ ternario numero recuſantium ſubiuncto, omnes intelliguntur. Et quantũ ad parabolam quidem, recuſatio fit verbo(vt patet in ſingulis ſubiunctis) quãtum autem ad ſignificatum, recuſatio fit facto. fit enim affectu præponente humana officia cœleſti beatitudini. *Primus dixit ei.* ſeruo dicenti venite. Hoc dicere eſt affectu inordinato præponere villam amori cœleſtis conuiuij. *Villam emi.* In hoc ordine ſunt occupati maioribus negociis humanis licitis. nõ enim malum eſt emere villam, ſed inter magna negocia eſt. eſt ſiquidem emere dominatum quendam. *Et neceſſe habeo exire & videre illam.* Ecce perſeuerans affectus inordinatus vrgens ad proponendum villam cœleſti conuiuio. *Rogo te habe me excuſatum.* Quanquam iſti habeant affectum inordinatum, commendant tamen ſe angelis & deo, tanquam putantes acceptandum eſſe

M ij excuſatio

excuſationem ſuam. Vnde & moriũtur acceptis omnibus ſacramentis eccleſiæ tanquam iactantes ſe diuinæ miſericordiæ. *Et alter dixit. Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excuſatum.* Non differt hic à primo niſi ſecundum maius & minus. Ille circa maiora negotia, iſte circa minora occupatur. Ille enim emit villã: iſte autẽ quinque iuga boum. Vnde & ſimiliter rogat rationem ſuæ cauſæ acceptari: perſeuerans in affectu inordinato ad probandum iuga boum, tanquã ſi tũc inciperet. *Et alius dixit.* carnalibus delectationibus (licitis tamen) ſubiectus. Hic tertius eſt qui vxorem duxit. *Vxorem duxi: & ideo non poſſum venire.* Non rogat iſte ſed impotentiam veniendi pro ratione affert: quia animus carnalibus delectationibus deditus, tam eſt à ratione alienus, vt nõ roget rationem ſui haberi, omnino elongatur à ſpiritualibus. hoc enim ſonat, & ideo nõ poſſum venire. ¶ Vbi collige prudens lector nullũ iſtorum trium vacaſſe malo operi ex genere: ſed omnes & ſingulos præpoſuiſſe ſua (ſcilicet villam, iuga boum, vxorem) conuiuio cœleſti. *Et reuerſus ſeruus nunciauit hæc domino ſuo.* Angelicus ordo humano more ad deum reuertitur, quũ merita hominum qui opere exteriori ſunt boni, affectu autem inordinati, diuino offerunt iudicio. *Tunc iratus paterfamiliâs.* Ira dei, punitio eſt iuſta quam merita iſtorum exigebant. *Dixit ſeruo ſuo.* angelico ordini. *Exi citò.* accelera miniſterium. *In plateas, & vicos ciuitatis.* tanquam in viciniora loca. Infra præmiũ eccleſiæ ſurrogari alios iubet. *Et pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc.* Intelligo per hos omnes defectum aliquem patientes, peccatores in operibus exterioribus. tales enim tanquam manifeſtè indigni cœleſti conuiuio, nõ cõputantur inter primò inuitatos, ſed tanquã ſurrogati in locũ priorũ introducũtur: iuxta aliam clariorẽ domini ſententiam. meretrices & publicani pręcedẽt vos in regno cœlorũ. *Et ait ſeruus, Domine factum eſt vt imperaſti: & adhuc locus eſt.* Rurſus angelici ordinis ſolicitudo de implendo numero electorum deſcribitur, proponẽdo ꝙ adhuc locus non eſt plenus. *Et ait dominus ſeruo.* angelico ordini. *Exi in vias & ſepes.* Non ſolũ peccatores intra eccleſiã exiſtentes, ſed etiã ex iis qui extra eccleſiam vagantur & qui ſepti legibus aut dogmatibus contrariis eccleſiæ ſunt, vult deus cœleſte intrare conuiuium. *Et compelle intrare.* Modus quodammodo violentus conuertendi iſtos ſignificatur, Conſidera cõuerſionem Pauli: & videbis compellere intrare. Si ſciremus quibus viis deus aliquos conuertit, videremus pluries

impleri

impleri ꝙ compelluntur intrare. non ꝙ compellatur voluntas, ſed mutantia volũtatem talia ſunt vt compellatur quis mutare voluntatem: vt vides in exemplo Pauli. *vt impleatur domus mea.* hoc eſt vt compleatur numerus electorum. *Dico autem vobis.* Ad propoſitũ reducit parabolam. *Quia nemo virorum illorum qui vocati ſunt, guſtabit cœnam meam.* Hic clarè apparet omnes illos vocatos eſſe in numero reproborũ. Et vt dictũ eſt, dixit ad diſcumbentes Phariſæos ne præponant affectui cœleſtis conuiuij affectum terrenorum quantumcunque licitorum officiorum. *Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conuerſus dixit ad illos. Si quis venit ad me.* fide. *& non odit patrem ſuum & matrem & vxorem & filios & fratres & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Intellige hæc de odio patris, matris, &c. non abſolutè ſed quatenus impedirẽt adhæſionem ad Chriſtum. gratia enim nõ deſtruit ſed perficit naturam: qua naturaliter diligimus patrem, matrem & vitam propriam. Odium aũt etiam animæ ſuæ (hoc eſt etiã propriæ vitæ) retrahentis ab obſequio Chriſti, conſtat eſſe de neceſsitate ſalutis. Et propterea meritò dicitur: non poteſt meus eſſe diſcipulus. *Et qui.* pro, & quiſquis, *non baiulat crucem ſuam.* Non ſufficit ad ſalutem internus amor Chriſti tantus vt odio habeantur pater, mater, filij, fratres ac etiã vita propria, pro quanto impedirent Chriſti amorem: ſed quia probatio dilectionis, exhibitio eſt operis, oportet, exterioribus tum paſſionibus, tum actionibus quæ ſunt charitatis diuinæ exequi. Et propterea quantũ ad exteriores paſsiones ſubditur, & qui nõ baiulat crucẽ ſuam. Baiulare ſiquidem propriam crucem quum ſit portare proprium ignominioſum ſuppliciũ, (erat enim tũc mos vt crucifigendus portaret ſibiipſi crucem) poſitum eſt ad ſignificandũ paſsiones omnes inferendas chriſtianis, tam contra honorem quàm contra vitã & integritatẽ corporis. Oportet enim chriſtianum quẽque pro Chriſti nomine hæc ſi inferantur ſufferrre. Quo ad actiones autem ſubiungitur. *Et venit poſt me.* imitando vitam meam, mores meos, gradiendo ſecundum doctrinam meam. *Non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Quodcunque enim horum trium defecerit, non poteſt eſſe chriſtianus: non nomine ſed re? *Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, nónne priùs ſedens computat ſumptus qui neceſſarij ſunt, ſi habeat ad perficiẽdum: ne poſtquam poſuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui viderint, incipiant illudere ei, dicentes: quia hic homo cœpit ædificare & non potuit conſummare?* Communi doctrinæ neceſſariæ omnibus

chriſtianis,adiungit doctrinam propriam Apoſtolis(hoc eſt diſcipulis perfectioris vitæ ſtatũ profitentibus) tribus parabolis. Prima eſt de homine volẽte ædificare turrim.quę ſatis clara eſt. Quo ad ſignificatum autẽ ædificatio turris, profeſsio eſt perfectioris vitæ:meritò turri ſua celſitudine cõparatę.Sũptus autem opportuni(vt ipſemet dominus dignat⁹ eſt declarare)ſunt abrenũciare omnibus quę homo poſsidet.Debet itaq; antequã quiſquã profiteatur perfectioris vitæ ſtatũ,ſedens quieta mente cogitare & diligenter atq; exactè examinare affectus ſuos an ſint alieni ab omnibus,quæ poſsidet,an in veritate renunciet nõ ſolũ rebus,ſed affectibus rerũ exteriorũ:cõputando inter poſſeſſa nõ ſolũ agros,ſed etiã honores.Si enim hi ſumptus deſunt, meliùs eſt nõ incipere q̃ poſtquã poſuerit fundamentũ profeſsionis carendo ſumptibus perfectæ renũciationis, non poſſe perficere ædificium turris vitæ celſioris.Fieret enim tunc ludibrio videntibus dæmonibus & etiã hominibus.Et meritò:tanquã demens inchoans ædificium quod non poteſt perficere.*Aut quis rex iturus committere bellum*.pro,vt congrediatur prælio, *aduerſus alium regem.nónneſedens priùs cogitat ſi poßit cum decem milibus occurrere ei qui cum viginti milibus venit ad*.pro, contra,*ſe . alioquin adhuc illo longè agente , legationem mittens rogat ea quæ pacis ſunt.* Secunda parabola ad idem,ſimilitudinem regis ſatis claram affert.Et ſignificatur regis nomine,ſimiliter ꝓfeſſurus ſtatũ perfectioris vitæ tanquàm aliis celſior ducatum belli ſuſcepturus. Bellum aduerſus alium regẽ, eſt perfectior vita ad ſuperãdum mundum quantũ ad licita cõmuniter aliis: puta habere agros, vacare humanis negociis & officiis & reliqua huiuſmodi,hominibus quidam licita,apoſtolicę autẽ perfectioni interdicta. Debet enim ſimiliter hic quieta mẽtè priùs cogitare,ſi affectus ſui vires(per decem milia hominum ſignificatæ)ſufficiũt ad occurrendum mundo venienti cõtra ipſum cum viginti milibus,cum dupla fortitudine.Et deſcribitur mundus duplicata potẽtia aduerſus profitentem vitam perfectiorẽ:quia & pugnat communi impugnatione,trahendo ad illicita communiter omnibus:& pugnat ſpeciali impugnatione, trahẽdo ad interdicta apoſtolicæ vitæ.Si enim conſiderata proprij animi diſpoſitione, imparẽ ſe videt tanto prælio,ſapienter præuenit antequam bellum inchoët,rogans ea quæ pacis ſunt:hoc eſt non aggreditur ſtatum perfectioris vitæ,non vult bellum ad ſuperandum licita cõmuniter aliis,ſed velut pacem rogans,contentus eſt ſtatu cõmunis

vitæ

vitæ. *Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat*, pro, valefacit, *omnibus quæ poſsidet*. Hinc clarè apparet ꝙ quo ad profeſſuros perfectiorem vitam, attulit vtramq; parabolam. renunciare ſiquidem omnibus quæ poſsidemus, nõ mãdatur à Chriſto omnibus Chriſtianis, ſed profitentibus apoſtolicæ vitæ perfectionem. Et intelligo renunciare facto, quicquid ſit de voto: illa enim eſt vera renũciatio quam in actibus legimus apoſtolorum & in ſanctis patribus antiquis, Ambroſio, Antonio, Paulo, Benedicto. *Non poteſt meus eſſe diſcipulus*. quales erant tam duodecim quàm ſeptuaginta. *Bonum eſt ſal*. Tertia parabola perfectioris vitæ homines comparans ſali. Sal nanq; bonum eſt ad cibos omnes condiendos & ſeruandos. *Si autem ſal euanuerit*. pro, infatuatum fuerit. Significatur enim ſi fuerit inſulſum. huiuſmodi ſiquidẽ inſipida fatua dicimus. *In quo condietur*? hoc eſt, per quid condietur ipſum ſal? Quaſi dicat: nihil reſtat quo poſsit condiri. Et hinc iuncta Matthæi 5. apparet ꝙ de propoſitis aliis loquitur: nam illis dictum eſt: vos eſtis ſal terræ, cum reliquis hic ſubiunctis. *Neque in terrã*. hoc eſt neque ad officiũ terræ. *Neque in ſterquilinium*. ad officium ſtercorationis agrorum. *Vtile*. pro, accommodum, *eſt*. Et verè qui perfectioris vitæ gradum tenent ſine ſapore vitæ & doctrinæ, nihil proſunt eccleſiæ dei. *Sed foras mittetur*. pro, ſed foras proiiciunt illud. Incorrigibiles enim per alios ſunt, & propterea tanquam omnino inutiles foras merentur proiici. *Qui habet aures audiendi audiat*. Sciebat Ieſus de prælatis eccleſiæ ſe loqui, quos nullus corrigit: & propterea præueniendo ſaltem in ſcriptis, excitat aliquem (quanuis rarum) ad reſipiſcendum. Propter raritatem enim dicit, qui habet aures ad audiendum: habent enim omnes aures mentis, ſed non ad audiẽdum ſpiritusſancti vocem vt faciant mandata eius.

CAPVT XV.

Erant autem appropinquantes ei. Deeſt omnes, *Publicani & peccatores*. Significatur quòd omnis generis Publicani & peccatores ſine delectu appropinquabant ad Ieſum. *Vt audirent illum*. Sanctus finis ac impertiendus omnibus. *& murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes: quia hic peccatores recipit & manducat cum illis*. Magna Ieſu comitas relata ad fructum diuini verbi ſignificatur. Ad hoc enim vt publicani & peccatores traherentur ad fructum verbi diuini, recipiebat eos comiter, & exhibebat ſe eis conuiuam. *Et ait ad illos*. Phariſæos & Scribas. *parabolam iſtam, dicens: Quis ex vobis homo qui habet*

 centum

centum oues: & ſi perdiderit vnam ex illis, nônne dimittit nonaginta-nouem in deſerto, & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam? Et cùm inuenerit eam, imponit in humeros ſuos gaudens: & veniens domũ, conuocat amicos & vicinos, dicẽs illis: congratulamini. pro, cõgaudete, *mihi quia inueni ouem meã quæ perierat.* Parabola ſatis clara eſt, & ſignificat ipſum Ieſum filium dei habentẽ centũ oues, hoc eſt vniuerſos electos quarum vna perdita, natura eſt humana: nonaginta verò nouẽ dimiſſæ in deſerto, omnes ſunt electi angeli, quibus deeſt ad perficiendum electorum numerum genus humanum Deſertum autem cœlum eſt ſeparatum omnino à nobis. Aduentus ad quærendum ouem perditam, incarnatio eſt filij dei. Impoſitio ouis in humero, redemptio eſt humani generis in proprio corpore. Et hoc quia ſponte fecit, ideò gaudẽs deſcribitur. Reditus domum, reſurrectio & aſcenſio eſt in cœlum. Conuocatio amicorum & vicinorum, aſſociatio eſt angelica gaudẽs de reparatione humana. *Dico vobis.* Concluſio parabolæ directè percutiens Phariſæos & Scribas: ſimulque prouocans publicanos & peccatores ad pœnitentiam. *Quòd ita gaudium erit in cœlo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, quàm ſuper nonagintanouem iuſtis, qui non indigent pœnitentia.* Specialis ratio gaudij, eſt pœnitentia vnius peccatoris, quæ ſpecialis ratio non habet locum in iuſtis non egẽtibus pœnitentia. Nec propterea pœnitẽtia iſtius præfertur iuſtitiæ illorum: ſicut ſpecialis ratio gaudendi de eo, qui euaſit periculum aut recuperauit ſanitatem, nõ præfert eum aliis qui ſemper fuerunt ſani, qui non fuerunt in periculo. noua ſiquidem ratio gaudendi ſignificatur, non maior. *Aut quæ mulier habens drachmas decem.* Secunda parabola ad idem affertur de drachma perdita. Et ipſa quidem clara eſt: ſignificatũ autem ſimile præcedenti. Nam mulier, diuina eſt ſapientia. Decẽ drachmæ, nouem ſunt ordines angelorum & humana natura, imaginem habentes dei: ſicut numiſmata quæ drachmæ appellantur, imaginem habent principis. Drachma perdita, eſt humana natura. Lucerna accenſa, myſterium eſt incarnationis, verbũ in carne tãquam lux in teſta. Amicæ & vicinæ, angelicæ mentes ſunt. Et cõcluſio eſt eadem. *Et ſi perdiderit drachmam vnam, nônne.* pro, non. Quod quia interrogatiuè ſumitur, ideo interpres ad claritatem maiorem explicauit dicendo, nônne. *Accendit lucernam & euertit domum.* Errore ſcriptorum mutatum eſt r, in t. Legendum eſt euerrit: quod eſt purgare ſcopis. hoc enim officio vtuntur quærentes nummum perditũ in aula. Et hoc officio vſa eſt diuina ſa

na ſapientia,purgando mundum per Ieſum. *Et quærit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenerit,conuocat amicas & vicinas,dicens: Congratulamini.* pro,congaudete,*mihi quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis.gaudium erit.* pro,fit, *coram angelis dei ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. Ait autem: Homo quidam.* Tertia parabola ad idē de filio prodigo habetur. *Habuit.* pro habebat, *duos filios.* Parabola hæc in ſe clara eſt: ſed ſignificatum eius ad literam eiuſdem propoſiti habet aliqua obſcura ſeu difficilia. Homo igitur quidam,deus eſt. Duo filij, genus iuſtorum perſeuerantium in tota vita ſine peccato mortali, & genus lapſorum (pœnitentium tamen) ſunt. Et propterea vterque appellatur filius,nō ſolùm natura,ſed adoptione. *Et dixit adoleſcentior ex illis patri.* Meritò adoleſcentior ad peccandum pronior deſcribitur. *Pater,da mihi portionem ſubſtantiæ.* Velle ſuiipſius curam habere,eſt petere portionem ſubſtantiæ. *Quæ me contingit.* pro, quæ mihi obuenit. Nolebat enim ſub paterna cura viuere in cōmuni cum fratre. Hoc petit qui confidit in propriis viribus ad vtendum donis naturæ & gratiæ:confidit dico non deliberando huiuſmodi confidentiam: ſed ita procedendo ad opera ſua,ac ſi confideret in propriis viribus abſque ſpeciali nouo gratuito dei auxilio. Quòd tunc fit quum non recurritur ad curam dei vt patris,vt gratuita cura ſpecialiter cuſtodiat,ſeruet, illuſtret, & cætera, ſed animæquior eſt homo ad occurrentia,ſciens ſe habere bonam voluntatem,prudentiam & reliqua:& cū hoc credens ex coniecturis ſe eſſe in ſtatu charitatis. *Et diuiſit illis ſubſtantiam.* Ne aliquid ſubtractum intelligamus petenti filio, ne putemus actum ſicut egit Abraham (filiis concubinarum largiendo munera,& ſolum Iſaac faciendo hæredem) explicatur diuiſio. Dedit enim petēti integram partem donorum naturalium & gratiarum, ſed non remanſit ſub cura patris ſicut remanebat alter: quia ipſe petiit eximi à paterna cura,petendo portionem ſibi obuenientem. *Et poſt non multos dies congregatis omnibus.* Confidentia in omnibus donis naturæ,animi,& corporis,& gratię eſt congregatio. *Adoleſcentior filius peregrè profectus eſt.* non ſolùm à paterna domo,ſed ab vſu gratiæ citò receſsit. *In regionem longinquam.* deformitatis ac diſsimilitudinis à forma tam naturalis quàm gratuitæ rectitudinis. *Et ibi diſsipauit ſubſtantiam ſuam, viuendo luxurioſè.* Diſsipatio ſubſtantiæ,eſt donorū tam ſpectantium ad intellectum quàm ad effectum cōtinua diminutio:nam hæc luxurioſè viuendo,hoc eſt indulgendo appetitui delectabilium

lium, minuũtur. ea enim quæ ſunt ſcientiæ benè viuendi,& ea quæ ſunt affectus ad rectitudinem, continuè debilitantur. *Et poſtquam omnia conſummaſſet*.pro,cõſumpſiſſet.Ad ſimilitudinem eius qui exteriora bona omnia conſumpſit,peccator eſt qui ſuperfluis delectationibus)non ſuperbis aut cõtumacibus)in profundum culparum venit,malis habitibus iam habilitatus totaliter ad delectabilia. conſumpſiſſe enim omnes inclinationes ad bonum, tunc eſt quum habitus ſunt geniti ad delectabilia. *Facta eſt fames valida in regione illa*. Minor penuria eſt in regione diſsimilitudinis,quandiu partim peccatores inclinantur ad delectabilia,& partim inclinantur ad actus virtutum ſed quum totaliter inclinantur ad delectabilia, valida penuria eſt diuini verbi & virtutis actuum. *Et ipſe cæpit egere*. Ad ſimilitudinem egentis deſcribitur quando etiam naturale numen in agibilibus minus inuenitur. Videmus enim ſubiectos luxui,etiã malè ſe habere circa humana negotia.*Et abijt*.amplius elongãdo ſe à ſeipſo.*Et adhæſit vni ciuiũ regionis illius*.ſubiecit ſe totaliter dæmoni,qui verè eſt ciuis regionis peccati. *Et miſit illum in villam ſuam*.pro,villas ſuas,*vt paſceret porcos*. Ab vrbanis luxibus degenerat ad rurales ac brutales:vt maior miſeria interioris partis ſignificetur,ita quòd rationis officia abſorpta deſcribuntur, in hoc quòd ad paſcendos porcos(non ſolùm bruta,ſed immunda animalia) mittitur. *Et cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis quas porci manducabant:& nemo illi dabat*. Poſtquam diabolus in ſeruitutem redegit hominem,inuidet ei hoc quòd faciet ſuum appetitum delectabilibus.propter quod vt augeat peccatum,immittit cupiditates vanorum delectabilium:vt autem non ſatientur,priuat eos concupitis delectabilibus.Hæc enim eſt diſpoſitio iſtius,cupientis ſatiari de ſiliquis (hoc eſt vanis)& tamen nemo illi dabat. Quieto ſiquidem dominio iam poſsidentes dæmones hominem,inuident illi (vt dictum eſt)ſatietatem appetitus: quam tamen procurabant quouſque illum plene ſibi ſubiecerũt. *In ſe autem reuerſus*.Hinc clarè apparet,quòd à ſe ipſo abierat,à forma naturalis rectitudinis procul iuerat in deformitatem naturæ animæ:& rurſus à forma doctrinæ fidei (quam infuſam ex diuina habuerat gratia)procul abierat,exercens cõtraria diuinis præceptis,Reuerſio autem ad ſe,per actum intellectus facta deſcribitur: inchoando à memoria & relatione domus paternæ,& relatione ſui ad mercenarios, ſuæ egeſtatis ad abundantiam eorum.*Dixit:Quanti*.pro,quot. ſeu quam multi.

Aptè

Aptè non ſola memoria ac collatio ſui cum mercenariis iam dictis verbis, ſed ſuſpirium in modo dicendi intelligitur. Ita quòd ſuſpirando dixit, quàm multi. Ecce quid in ſe conſiderauit, gradum ſcilicet ſuum reſpectu mercenariorum: hoc eſt conſiderauit ſe filium tanti patris, ſcilicet dei. Memor fuit domus paternæ, hoc eſt ſpiritualis gratiæ. memor fuit magnæ abundantiæ ſpiritualium donorum in iis qui apud patrem ſunt: hoc eſt, qui diuinis vacant obſequiis & ſeruitiis. *Mercenarij in domo patris mei abundant panibus.* Collatio hæc congruit iis qui à magnis donis ceciderunt. Habent ſe enim iſti ad alios ſicut filij ad mercenarios: qui enim magna ſunt à Deo ſortiti dona, velut filij ſunt: qui autem parua, velut mercenarij ſunt. Vnde illi tanquàm perfectiores non tam beatitudinem quàm patrem conſiderant: iſti autem tanquam imperfecti beatitudinis mercede alliciuntur: vtrique tamen grati in domo Dei abundant panibus ſpiritualibus. *Ego autem hic fame pereo?* Superfluit hic. Nota ſingula. Ego filius, illi mercenarij: fame pereo, nō eſurio: illi abundant panibus: nec eſt vnus abundans mercenarius, ſed quàm multi? Hæc conſideratio intus habita, parturit propoſitum ſequens. *Surgam.* qui deiectus iaceo, eleuabo mentem & animum à tanta miſeria. *Et ibo.* affectibus, ab hac conſuetudine malè operandi. *Ad patrem meum.* ad deum qui me creauit ad imaginem & ſimilitudinē ſuam. *Et dicam ei.* Adhuc non dicit, ſed proponit dicere: iuxta illud Pſalmiſtæ: Dixi, confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino. *Pater.* Cerne iam incipere affectum velut filij ad patrem. *Peccaui.* fateor me peccaſſe. *In cœlum & coram te.* Hominem alloquens, dicit ſe peccaſſe in primis in cœlum: hoc eſt in deum habitantem in cœlis: & deinde coram te, homine patre. Vnde referendo ad deum, idem eſt peccare in cœlum & coram te: quanuis iuxta proprietatē ſeruorum augeatur oratio priùs dicendo: peccaui contra te, & poſtea adiungendo & coram te, in conſpectu tuo, iuxta illud: Tibi ſoli peccaui & malum coram te feci. *Etiam non.* pro, & non poſthac: *ſum dignus vocari filius tuus.* Proponit nō ſolùm fateri ſe peccaſſe, ſed etiam adeò degeneraſſe, vt ſit indignus vocari filius eius. Et verum dicit. *Fac me ſicut vnum de mercenarijs tuis.* Tertium proponit petitionem humilem. ita quòd ex gratia petit tractari ſicut mercenarium: hoc eſt, non audebo petere redingrationem in ſtatum filij, in priſtina dona grandia, ſed petam dona in-

cipientium

cipientium,qui amore æternę mercedis ſeruiunt deo. *Et ſurgens.* Hinc apparet quòd non velleitate, ꝙ non cogitando vellem,ſed voluntate deliberata propoſuit,ſurgam & ibo & dicā, &c. effe-ctus enim hoc teſtatur. Et ſurgens,à conſuetudine malè operan di. *Venit.* deſideriis & precibus,ad patrem ſuum. *deum. Quum autem adhuc longè eſſet.* pro,abeſſet. Nulla exurrectio humana , nullus conatus humanus ad veniēdum ad deum,ſufficit ad reddendum propinquum hominem deo. Et propterea quanuis peccator ſurrexerit & venerit ad deum,adhuc tamen longè abeſſe deſcribitur. vniuerſæ enim iuſtitiæ noſtræ,quaſi pannus menſtruatæ. *Vidit illum pater ipſius.* Paternis oculis vtitur deus,quum videt ad non permittendum amplius elongationem filij. Viſus ſiquidem & priùs erat,ſed oculis iuſtitię permittētis elongationem. *Et miſericordia motus eſt.* Ecce affectus humano more compaſsionis diuinæ, filij miſeriam tanquam propriam æſtimans. *Et accurrens.* Ecce affectus miſericordiæ. acceleratio veniæ, accurſus eſt. *Cecidit ſuper collum eius, & oſculatus eſt eum.* Amplexus cū oſculo,ipſa gratia reconcilians eſt,his ſignis deſcripta ad ſignificandum magnitudinem affectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentem Multò enim maior eſt quàm amplexus & oſculum ſignificent:ſed ſpiritualia per hæc ſenſibilia ſignificantur. oſculo enim amor amicitiæ redditus,amplexu autē collata gratia ſignificatur. *Dixitque ei filius.* Suſcepta gratia nō excludit,ſed exequitur ſanctum propoſitum. *Pater.* Ecce affectus filialis. *Peccaui in cœlum & coram te.* Fatetur ſe peccaſſe vt propoſuerat. *Et iam non.* pro,& non poſthac. *ſum dignus vocari filius tuus.* Fatetur quoque ſe indignū eſſe nomine filij,ſed non ſubiungit petitionem, quam tertio loco propoſuerat:ſcilicet fac me ſicut vnū de mercenariis tuis:quia nō eſt in eodem ſtatu nunc in quo erat quando propoſuit hoc petere:nam tunc vrgente fame anhelabat ad panem,hoc eſt,recognita miſeria proprij ſtatus,mouebatur affectu ad proprium bonum: nunc autem amplexus & oſculatus à patre occurrente ad ipſum,tanquam abſorptus à paterna benignitate,tanqam iaciens ſe totum in paternam gratiam , nihil petit , ſed ſolùm confitetur peccatum & indignitatem. *Dixit autem pater ad ſeruos ſuos.* Non reſpondet pater filio verbis, ſed factis, conuertendo ſermonem ad ſeruos eccleſiæ paſtores. *Citò proferte.* Superfluit citò. *ſtolam primam.* Stola, veſtis longa vſque ad pedes vniuerſum tegens corpus,prima,hoc eſt præcipua. Vnde & in Gręco habetur articulus,quaſi ſignificans ſtolam illam

primam

primam, demonſtrando certam & inſignem quandam notam ſeruis ſtolam: quia noua vita eſt, nõ qualiſcunque ſed præcipua hoc eſt condigna nõ ſolùm ad bonum ſed etiam ad ſatisfaciendum pro præteritis. Stola prima, eſt quæ alibi ſignificatur dicendo, facite fructus dignos pœnitentia. Hanc proferendam pœnitenti iubet à ſeruis: quia verè pœnitentium, paſtores eccleſiæ debent vniuerſam vitam dirigere in bonum, nulla parte neglecta: alioquin ſtolam non proferunt. nec ſolùm debẽt dirigere ad bonam vitam, ſed ad præcipuam, hoc eſt etiam ſatisfactoriam pro præteritis: alioquin non proferunt primam. *Et induite illum.* Parum eſſet quòd paſtores proferrent ſtolam Primam, dicendo & inſtruendo, niſi induerent illum, niſi ſic ad hoc attenderent vt applicarent ſtolam primam ad pœnitentem. Magnum ergo ſtudium prælatis indicitur, quum induendi officium eis iubetur. oportet enim in hac indutione vti magna prudentia & ſuauitate. *Et date annulum in manum eius.* Annulus in manu, ornamentũ eſt manus: ac per hoc ornamenta operum ſignificantur. Et hoc quoque ornamentum à paſtoribus dandum iniungitur. oportet enim vt efficiant (quantũ in ipſis eſt) vt pœnitentiũ opera exteriora per manus ſignificata, non ſolùm ſint bona ſed ornata: alioquin non ſunt condigni fructus pœnitentiæ. oportet enim opera talium non ſolùm ab omni ſpecie mali eſſe aliena, ſed palàm velut decora & ornata apparere, ſicut turpia apparuerunt præterita. *Et calciamenta in pedes.* Pedes pro affectibus ſumuntur: calciamẽta autem quæ ex pellibus mortuorum animalium fiunt, exempla ſunt mortificationis præcedentiũ pœnitentium. huiuſmodi enim exẽpla exhibenda ſunt à paſtoribus affectibus pœnitentium. ¶ Vbi nota quòd deſcribendo quæ debeant à paſtoribus erga pœnitentẽ effici, deſcribitur quæ debeat pœnitens complecti, deſcribitur quid filius iſte pœnitens ſuſceperit. ſuſcepit enim de manu ſeruorum ſtolam primam in vniuerſa vita: & ſpecialiter ornamẽta in operibus exterioribus, & exempla aliorum verè pœnitentium in affectibus ſuis. Hæc eſt enim optima pœnitentiæ forma. *Et adducite vitulum ſaginatum.* Aduerte in textu Græco haberi articulum: quaſi diceretur, illum vitulum. Vitulus hic inſignis valde eſt: vtpote Chriſtus ipſe pinguis ad ſatietatem & delitias totius mundi ſufficiens. *Et occidite.* pro, mactate. Myſterium mortis Chriſti ad memoriã reuocandum præcipitur talem, vt ſit cibus ac delitiæ animi pœnitentis. *Et manducemus & epulemur.* pro, lætemur. Commune conuiuium communiſq; ue

muniſque lætitia patri, filio & ſeruis deſcribitur: quia fructus paſsionis Chriſti in pœnitente, materia eſt gaudij nõ ſolum ipſi pœnitenti & eccleſiæ paſtoribus, ſed etiam ipſi deo: cuius gaudium quanuis non poſsit augeri, materia tamen gaudij multiplicatur in nouis fructibus gratiæ eius. Metaphoriceque deus quoque dicitur conuiua: quoniã ad ſimilitudinem conuiuæ dignatur cõcurrere quũ nos paſcimur bonorũ operum fructibus. Perinde enim gratum habet ac ſi ipſe paſceretur. *Quia hic filius meus.* creatione, redemptione & adoptione. *Mortuus erat.* quo ad vitam gratiæ quæ eſt vita æterna. *Et reuixit.* vita gratiæ. *perierat.* mors erat ipſi filio, perierat autem mihi: perdideram enim filiũ. *Et inuentus eſt.* nobis. Metaphora eſt, ſumpta à rebus perditis, ab ouibus perditis & ſimilibus quæ poſtea inueniuntur. *Et cœperunt epulari.* pro, lætari, ſonis & cantibus. Aduerte prudens lector oẽs iſtas tres parabolas concludere lætitiam communem ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. tum ad confundendum Scribas & Phariſæos murmurantes quòd Ieſus cũ peccatoribus manducaret. tum ad declarandum humano generi quàm grata deo & angelis, & quàm grata eſt veris eccleſiæ paſtoribus cõuerſio cuiuſcũque peccatoris ad pœnitentiã. *Erat autẽ filius eius ſenior.* Hic alter filius non pro toto iuſtorũ genere ponitur: ſed illorum iuſtorum perſonã gerit, qui in timore dei perſeuerãtes, ſpiritualibus conſolationibus interni gaudij non reficiuntur in hac vita. *In agro.* Agriculturæ ſuperintendẽs, perſonam iuſtorũ vitæ actiuæ repræſentat. *Et quum veniret & appropinquaret domui.* Aduentus ex agro & appropinquatio ad domũ paternã, vacatio eſt ad ea quæ in eccleſia geruntur. *Audiuit ſymphoniam & chorum.* pro, choros. An ſolus concentus chororum ſaltantium, an etiam ſonus muſicus per ſymphoniam ſignificetur, certũ non eſt. deſcribitur enim chorea cum muſica audita foris. Et ſignificatur audita lætitia in eccleſia. *Et vocauit vnum de ſeruis.* hoc eſt de famulis domus, doctorem aliquem eccleſiæ. *Et interrogauit quid eſſent hæc.* Videntes enim actiui iuſti, peccatores cum magna lætitia, in eccleſia, petunt à doctoribus vnde hæc tanta lætitia. & audiunt diuinæ eſſe gratiæ erga aliquem quãuis ſceleratũ pœnitentem. *Iſque dixit illi, frater tuus venit: & occidit pater tuus vitulum ſaginatum, quia ſaluum illum recepit. Indignatus eſt autem & nolebat introire.* Primi motus humanarum paſsionum in hoc iuſtorum genere deſcribuntur: tum in indignatione, tum in recuſatione intrandi domum. Conferẽdo ſiquidem merita propria

meritis

meritis nouiter pœnitentium, & conſolationes ſpiritualis gaudij quibus ipſi carent collatis nouiter pœnitentibus, inſurgunt indignationis motus & recuſandi cõmunicare cum huiuſmodi feſtiuè ſe habentibus. *Pater ergo illius egreſſus cœpit rogare.* pro, rogabat, *illum.* Hinc apparet ꝙ primi motus non deliberati actus fuerunt indignatio & nolle intrare. maior ſiquidem dei beneuolentia erga hunc ſeniorem filium deſcribitur, in eo quòd ſtatim audita eius indignatione non ſolùm egreditur, ſed rogat vt ingrediatur: quod non fecerat alteri filio. Et ſignificatur per hunc egreſſum & rogationem diuinæ collatio gratiæ ad reprimendum & ſuperandum hos malos motus inſurgentes. *At ille reſpondens dixit patri ſuo.* Ecce tot annis. Hæc quæ filius dicit, rationes ſunt ex quibus inſurrexerunt illi motus mali. conſiſtunt enim in collatione meritorum ſuorum ad merita pœnitentis filij, & conſolationum negatarum ſibi: conceſſarum autem pœnitenti. Vide ſingula. *Seruio tibi.* in cura rerum tuarum in actiua vita. *Et nunquam mandatum tuum præteriui.* Alteram partem iuſtitiæ (ſcilicet facere bonum) adimpleui, tot annis ſeruiendo tibi: alteram autem (ſcilicet declinare à malo) etiam adimpleui, nunquam mandatum tuum tranſgrediẽdo. Nec intelligas omnimodam innocentiam per hanc negatiuam (quoniam ſi dixerimus quòd peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus) ſed innocentiam à peccatis mortalibus. hoc enim propriè ſignificat, nunquam mandatum tuum præteriui. Nam propriè loquendo, peccata venialia non ſunt peccata niſi ſecundum quid: ac per hoc peccando venialiter, non tranſgredimur mandata dei ſimpliciter & abſolutè, ſed ſecundum quid. Verum ergo dixit iſte (quanuis venialiter peccauerit) nunquam mandatum tuum præteriui: quia ſimpliciter & abſolutè loquitur. *Et nunquam dediſti mihi hœdum.* Poſt narrata propria merita, ſubiungit negatum internarum conſolationum gaudium, conferendo cum tot meritis hanc negationem, *Vt cum amicis meis epularer.* pro, lætarer. Amicos eius intelligo partes animi inter ſe concordes ad bene operandum. in viro ſiquidem iuſto amicitia eſt interna inter partes animi: ſicut per oppoſitum, iniuſtorum animus à ſeipſo diſcordat. *Poſtquam autem filius tuus hic.* Conferendo merita propria meritis fratris ſui, nominat fratrem filius tuus hic contemptiuè: vt merita actæ vitæ exigebant. *Qui deuorauit ſubſtantiam ſuam,* pro, tuam. Et verè dicit tuam, quia dei dona conſumpſerat. *Cum*

meretrici

meretricibus.Luxurioſam vitam à præcipua parte nominauit.Vide merita quæ contraponit. *Venit.* pœnitens.*occidiſti illi vitulum ſaginatum.* Et hic quoque habetur articulus,ſignificans vitulum illum ſaginatum. Mihi nũquam dediſti hœdum & huic occidiſti vitulum,non qualemcunque ſed optimum,pinguem: hoc eſt repleſti eum conſolationibus interni gaudij tam affluenter,& mihi nec minimam partẽ dediſti.Hæc merita & hæc velut præmia collata, in cauſa ſunt motuum inſurgentium. *At ipſe dixit illi.* interna ratione. *Fili.* Alteri non reſpondit, ſed huic reſpondet,filiumq́ue appellat:vt filiali nomine paternam recognoſcat beneuolentiam. *Tu ſemper mecum es.* Duo hinc apparẽt.Alterum quòd iſte ſemper iuſtus perſeuerauit: alioquin nõ dixiſſet,ſemper mecum es.Alterum quòd ratio exhibitæ lætitiæ fratri, non habet locum in ipſo:quoniam nouitas ratio gaudij ſignificatur, dicendo huic, tu ſemper,nulla eſt in te ratio nouitatis, quæ eſt ratio gaudij ſpecialis de fratre tuo. *Et omnia mea tua ſunt.* Non ſolùm hœdus aut vitulus ſed omnia mea tua ſunt,nihil habeo quin iam hæreditariò iure tuum ſit. Minus dixit & plus ſignificauit.nam non ſolùm mea omnia ſed egomet tuus ſum.in cœleſti enim patria me frueris: & vniuerſa mea bona non minus tibi cõmunicabũtur quàm ſi ſolius tui eſſent. Omnia ſiquidem cœleſtis patriæ bona,ſunt ita communia omnibus,ac ſi eſſent propria ſingulorum. *Epulari.*pro,lætari, *autem & gaudere oportebat.* Rationem reddit ſpecialis lætitiæ & gaudij ex noua ſpeciali ratione gaudendi.Et è regione contraponit ad id quod dixerat, tu ſemper. *Quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat & inuentus eſt.* quod ſuperiùs expoſitum eſt. Aduerte hic prudens lector deum quandoque nouiter pœnitentes afficere magna conſolatione interni gaudij donec firmentur in via dei:vt patet de Paulo Apoſtolo rapto ad tertium cœlum: & de Auguſtino qui non ſatiabatur diebus cõuerſionis conſiderare altitudinem diuini conſilij ſuper ſalutem generis humani. huiuſmodi enim conſolationes ſignificantur exhibitæ huic filio prodigo pœnitenti in vitulo ſaginato & feſtiuitate.Hæc autem non ſunt maioris perfectionis fructus: ſed delitiæ quædam ſeu blanditiæ cœleſtis patris quæ perfectioribus multis negantur.

CAPVT XVI.

Dicebat

D*Icebat autem & ad diſcipulos ſuos. Homo quidam erat diues qui habebat villicum*. pro, œconomum. Significatur enim præpoſitus diſpenſationi vniuerſæ domus, & non curam habẽs villæ tantùm.propter quod Latino vocabulo diſpẽſationis vtemur in reliquo huius parabolæ. *Et hic diffamatus eſt*. pro,delatus eſt,denunciatus eſt. *apud illum,quaſi diſſipaſſet*. pro, velut diſſipans,*bona*.pro,facultates.*illius.Et vocauit illum*.Hinc canoniſtæ regulam ſumunt non eſſe à iudice præcipitandam ſententiam contra delatum,ſed priùs eſſe vocandum. *Et ait illi.Quid hoc audio de te?Redde rationem villicationis* . pro,diſpenſationis,*tuæ*. Parabola hæc clara eſt: ſed applicatio eius per ſingula,valde difficilis ſi non impoſsibilis eſt.Prima tamen hæc pars facilè applicatur ad hominem diuitem,cui credita eſt à deo diſpenſatio facultatum temporalium , hoc eſt rectus vſus illarum,qui tamen abutitur illis: cuius merita quum à deo diſcutiuntur(vel per internam inſpirationem,vel per ægritudinem, vel per prædicatores,vel per aliorum exempla)quodammodo citatur ad reddendam rationem qualiter vſus eſt diuitiis,poteſtate & reliquis huiuſmodi.*Iam enim non poteris*.pro,non enim poteris poſthac.*villicare*.pro,diſpenſare.Comminatio eſt hæc ſignificans comminationem mortis, qua deus mouet hominem quandoque ad reſipiſcendum.finitur enim vſus harum rerum temporalium ſimul cum hac vita. *Ait autem villicus*.pro, œconomus . ſeu diſpenſator,*intra ſe*. Ecce effectus diuinæ comminationis,redire ad ſeipſum, & cogitare vt prouideat vitæ ſuæ æternæ. *Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem* .pro, diſpenſationem? *Fodere non valeo,mẽdicare erubeſco*. Negatio harum duarum viarum viuendi (ſcilicet vel labore vel mendicitate) ſignificat conſilium hominis de æterna vita non quærenda labore ieiuniorũ nec mendicitate orationum . Et verè quum comminatio mortis adeſt.ieiunare non valemus: & orare erubeſcimus ,conſcij malè actæ totius vitæ. nulla enim ſuppetit ratio quòd exaudiamur.*Scio*.pro, noui.*quid faciam*. Conſilium optimum iniit,deliberando tertiam viam: ſcilicet eleemoſynarum. *Vt quum amotus fuero à villicatione*.pro,diſpenſatione,*recipiant me in domos ſuas, Conuocatis itaque*.pro,& accercitis ,*ſingulis debitoribus domini ſui, dicebat primo , quantum debes domino meo? At ille dixit,centum cados*.pro,batos,*olei*. Hebræa dictio eſt batus: & eſt nomen menſuræ liquidorum. *Dixitq; illi, accipe cautionem*.pro,literam,*tuam: & ſede*. pro, & quũ ſederis. Quies ſignificatur:immo ſilentium

N videtur

videtur indici, vt nec verbo nec ſigno aliquid monſtretur huius fraudis. *Cito ſcribe quinquaginta.* *Deinde alio.* pro, alij, *dixit: tu verò quantum debes? Qui ait cẽtum coros tritici.* Corus, mẽſura quoque, eſt ſolidorum. *Ait illi, accipe literas tuas.* pro, literam tuam: *& ſcribe octoginta.* Hæc pars parabolæ adamuſsim inapplicabilis apparet ad propoſitum conſequenter loquendo. Verũ non ad hoc affertur, vt ſic applicetur: ſed quid inde hauriendum ſit, dominus ipſe explicabit. *Et laudauit dominus villicum* . pro, œconomum, *iniquitatis.* Vtrumque explicatur: & quòd iniuſtè facit, & quòd laudatus eſt à domino ſuo. *Quia prudenter feciſſet.* Non laudatur de iniuſtitia ſed de prudẽtia. Et appellatur prudentia, non recta ratio abſolutè, ſed recta ratio ad ſuam vtilitatẽ. *Quia filij huius ſeculi* hoc eſt habentes pro fine quæ ſunt ſeculi huius. horum enim rationes, affectus & opera quia procedunt ex fruitione huius ſeculi tanquam ex fine qui eſt pater & principium in moralibus, ideo filij huius ſeculi Hebraico more dicuntur. *Prudentiores.* non abſolutè. *filijs lucis.* hoc eſt habentibus pro fine bona æterna lucis. *In generatione ſua ſunt.* Ex hoc quòd iſti dicuntur filij lucis & illi huius ſeculi, congruè intelligimus generationem filiorum huius ſeculi coincidere cum generatione tenebrarum contra lucem enim tenebræ diſtinguuntur. Quo fit vt filij huius ſeculi ſint filiis lucis prudentiores, nõ abſolutè: ſed in natione tenebroſa: ſicut noctuæ meliùs vident in tenebris animalibus diurnis. Et experientia teſtatur hanc domini ſententiam eſſe veram . innumeras enim aſtutias & verſutias exercẽt filij huius ſeculi pro hac vita, quas filij lucis ignorant, ſimpliciter gradientes in luce diuinæ gratiæ. Coniunctio autem cauſalis (quia filij) denotat quòd hoc non feciſſet diſpenſator filius lucis quod fecit diſpenſator iniquus: propter quod prudentior dicitur filiis lucis. *Et ego dico vobis.* Declarat applicationem huius parabolæ. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Mammona, Chaldaica dictio eſt, in vſum Syrorum deducta: & ſignificat diuitias. Nec mammona iniquitatis intelligas diuitias iniuſtè acquiſitas (quoniam repugnat diuinis præceptis eleemoſynæ, ſacrificium offerre de rapina) ſed diuitiæ in genere appellantur diuitiæ iniquitatis, hoc eſt inæqualitatis: eo ꝙ inæqualiter diuiſæ ſunt. ita quòd non à vitio ſed à relatione inæqualitatis appellantur diuitiæ iniuſtæ ſeu iniquæ. Poſſunt nihilominus à vitio iniuſtitiæ denominari: eò quòd raræ vel nullæ ſunt diuitiæ in quarum congregatione ſeu conſeruatione non interuenerit

nerit peccatum, vel habẽtium, vel miniſtrorum, vel patrum ſeu auorum. ¶ Facere autem amicos ex diuitiis nobis à deo creditis, nihil aliud eſt quàm eleemoſynam dare. *Vt quum defeceritis*. à præſenti vita. *recipiant vos*. amici ex eleemoſynis facti. *In æterna tabernacula*. non in temporalia. Et vtitur hoc modo loquendi, vt concludat concluſionem ſimilem parabolæ: vt ſicut diſpenſator fecit ſibi amicos ſe recepturos in domo ſuas, ita vos facite vobis amicos eleemoſynis, vt merita diuinæ amicitiæ per eleemoſynas comparatæ, recipiant vos in æterna tabernacula. Et hoc eſt primum deductum ex hac parabola. *Qui fidelis eſt in minimo, & in maiori*. pro, multò. *fidelis eſt. & qui in modico*. pro, minimo. *iniquus eſt, & in maiori*. pro, multo. *iniquus eſt*. Intendens alterum ex eadem deducere parabola documentum (de pœna ſcilicet mali diſpenſatoris temporalium facultatum) præponit vniuerſales regulas duas. Altera eſt, fidelis in minimo, eſt quoque fidelis in multo. Altera eſt, iniquus in minimo, eſt quoque iniquus in multo. Et ambæ ſunt veræ per ſe intellectæ: hoc eſt qui ex fide rectè habet in diſpenſatione rerũ quantumcunque paruarum, multò magis rectè ſe habet ex eadem fide, diſpenſando res magnas: & ſimiliter qui ex iniquitate malè ſe habet diſpenſando minima, multò peiùs ſe haberet ex eadem iniquitate diſpenſando maiora. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis* Infert in virtute iſtarum regularum vniuerſalium, ex antedicta parabola pœnam mali diſpẽſatoris, applicãdo ad auditores. Et intendit per iniquum mammona temporales diuitias tanquã minimũ quid. Ita ꝙ ſenſus eſt. Si in facultatibus ſecularibus (quæ ſunt minimum quid) non fuiſtis fideles. *Quod verũ eſt*. hoc eſt facultates ſpirituales quæ ſunt multò maiores ſecularibus facultatibus. *Quis credet vobis*. diſpenſandas? quaſi dicat nullus. Significatur ergo pœna malè diſpẽſantis tẽporalia ꝙ indignus eſt vt committatur ei diſpenſatio ſpiritualium. *Et ſi in alieno fideles non fuiſtis*. Idem ſub alia ratione repetitur. quod priùs dixit iniquum mammona, modò appellat alienum: quia quicquid ſeculare eſt, alienum eſt à perfectione animi, alienum eſt, quia poteſt ab inuito auferri. Et propterea ſi in alieno (hoc eſt in ſecularibus quę poſſunt ab inuito auferri, quę minima ſunt) fideles non fuiſtis. *Quod veſtrum eſt*. genus ſpiritualium quod veſtrũ eſt, quod nõ poteſt à vobis inuitis auferri, quod ad perfectionem veſtri animi ſpectat, quod multò maius eſt toto genere ſecularium. *Quis dabit vobis*? quaſi dicat, nullus.

¶ Vbi nota prudens lector ꝙ contra iniquum mammona (hoc eſt diuitias ſeculares) è regione poſuit quod verũ eſt: ſignificando per hoc non eſſe vera bona, ſed apparentia, ſed inſtrumenta veri boni temporales diuitias. & ſimiliter contra alienum è regione poſuiſſe, quod veſtrum eſt: ſignificãdo per hoc aliena extranea eſſe (ſicut verè omnia corporea extranea ſunt à pfectione animi) & tantummodo ſpirituale bonũ eſſe proprium. Et dixit hæc omnia ad inſtruendum humanum genus, ne paruipendamus malam rerum temporalium à deo nobis cõceſſarũ administrationẽ. Hæ enim pœnæ teſtantur ꝙ huiuſmodi abuſus temporalium, indignum reddunt hominem ſpiritualibus, indignũ reddũt hominẽ vt dentur illi à deo ſpiritualia dona. ¶ Cerne quoque hic prudens lector, ad quæ & quot parabola inducta fuerit. Inducta ſiquidem eſt primò vt ſicut diſpenſator prouidit ſibi de amicis recepturis ſe priuatum diſpẽſatione, ita homo cui deus diſpenſandas dedit diuitias, cõparet ſibi eleemoſynis cœleſtẽ amicitiam profuturam ſibi poſt mortem. Inducta eſt ſecũdò ad ponderandum malam diſpenſationem qua diſpẽſator diſſipauit bona domini ſui: adiiciendo pœnam quæ inde incurritur. Et in hoc clauditur tertium implicitè: ꝙ deus eſt ille dominus qui tẽporalium adminiſtrationẽ diuitibus dat, ꝙ ipſe idem eſt negans malè diſpenſantibus quod verũ & proprium bonum ipſorum eſſet. *Nemo ſeruus.* Adiungit aliam parabolã magis vrgentem contra auaritiã: prædicta enim parabola magis ſonat contra prodigalitatem. militat tamẽ in veritate contra abuſum diuitiarum per auaritiam: nam contra auaritiam eleemoſyna eſt. Hæc parabola de ſeruo non valẽte duobus dominis ſeruire, Matth. 6. tractata eſt. *Poteſt duobus dominis ſeruire.* quatenus duo, hoc eſt diuerſi ſunt. nam inquantum cõuenirent in vnum, nõ ſolum duobus ſed decem dominis poteſt vnus ſeruus ſeruire. *Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum cõtemnet.* Odium & dilectio, interni affectus ſunt: adhæſio autem & contẽptus, ad exteriores ſpectant actiones. Et eſt ſenſus ꝙ aut intus vnũ diliget & alterum odio habebit: aut ſaltẽ vni ſeruiet, obediendo illi, & alterum facto contemnet, nõ exequendo quod alter iubet: quum impoſſibile ſit vtriuſque iuſſa exequi. *Non poteſtis.* Ecce applicatio parabolæ ad duos dominos: deum & mammona. *Deo ſeruire & mammonæ.* Nõ dicit non poteſtis deo ſeruire & mammona habere: ſed dicit ꝙ non poteſtis ſeruire deo & mammonæ, hoc eſt diuitiis: quoniã cõtraria iubent. deus enim

vult

vult præponi ſpiritualia omnibus rebus: diuitiæ autẽ volunt ſe præponi ſpiritualibus. *Audiebant autẽ hæc omnia.* Oportet hic facere punctum. eſt enim ſenſus, ꝙ hæc omnia audiebant pariter diſcipuli & alij. Deinde adiungenda eſt coniunctio &. Legendũ eſt enim. *Et Phariſæi qui erant auari.* Ita ꝙ inter audientes annumerãtur etiam Phariſæi: & non ſoli ipſi deſcribũtur audientes. *Et deridebant.* pro, ſubſannabant, *illum.* Significatur enim ſpecies deriſionis quæ naſo fit. geſtu enim vultus monſtrabant irriſionem, nõ omnes audientes ſed ſoli Phariſæi auari. *Et ait illis*, ſcilicet Phariſæis auaris. *vos eſtis qui iuſtificatis vos.* Oporteret ꝙ deus iuſtificaret vos, qui cognoſcit corda veſtra, ſed vos iuſtificatis voſmetipſos. *Coram hominibus.* qui non vident corda veſtra auara. *Deus autẽ nouit corda veſtra. Quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante deum.* Dixerat iuſtificationem Phariſæorum eſſe coram hominibus, nõ coram deo. probat modò hoc: quia quod hominibus (ſubintellige tantummodo) altum pro excelſum eſt, abominatio eſt corã deo. ſuperbia em̃ eſt, vana gloria eſt quod in ſolis hominũ oculis excelſum eſt. *Lex & prophetæ.* Hinc inſinuatur ratio qua iuſtos ſe dicebãt coram hominibus Phariſæis palliantes auaritiam ſuam. inſinuatur enim ꝙ ex cõditione ſtatus promiſsi in lege & prophetis, Iudæis debebãt eſſe diuites, & abundare valde in temporalibus diuitiis viri iuſti. vnde quantò magis erant diuites, tantò magis prædicabant ſe iuſtos: tanquã diuinæ promiſsiones iuſtis factæ, adimplerentur in ipſis. Cõtra hoc enim tendunt hæc verba domini. *Lex & prophetæ vſque ad Ioannem.* hoc eſt ſtatus veteris teſtamenti, ſtatus legis & prophetarum vſque ad Ioannis Baptiſtæ tempora durauit. *Ex eo.* pro, ex tunc. hoc eſt à tempore Ioãnis. *regnum dei euangelizatur.* Durante ſtatu veteris teſtamenti, annunciatũ eſt à lege & prophetis regnum terrenum, opulẽtia rerum temporalium: à tempore autem Ioannis Baptiſtæ euangelizatur regnum Dei, regnũ cœlorum, non terrenum. Vnde & Ioannes Baptiſta incœpit prædicare, pœnitẽtiam agite, appropinquauit enim regnũ cœlorum. Et ſimiliter idem incœpit prædicare Ieſus: & in toto euangelio contiuuè de regno cœlorum tractat. Acſi apertiùs dixiſſet, finitũ eſt tempus opulẽtiæ ſecularis promiſſæ in ſtatu veteris teſtamẽti: & iam venit tempus regni dei, regni ſpiritualis, quo deus regnum ſuũ propagare vult in cordibus totius humani generis. *Et omnis in illud vim facit.* hoc eſt & quilibet appetens regnum dei, exercet ſuas vires, adnititur vniuerſo ſuo conatu ad partici-

pandum illud regnum dei:tanquã violentiam inferens. Metaphorico ſiquidem vtitur ſermone, à ſimilitudine vtentium omni qua poſſunt vi ad aſſequendum regnũ terrenum.multò enim maiore vi vtẽdum eſt ad aſſequendum regnũ cœlorum,ad corregnandum in regno dei:quum terrenum quãuis difficile, poſſibile tamen ſit vt humana vi aſſequatur?cœleſte autem ſuperat omnem vim humanam.Et tamẽ quia euangelizatur quodammodo rapiendum magna violentia omnis conatus appetentiũ illud,ideo quilibet appetens illud,vim facit affectibus & operibus in illud.*Facilius eſt autem cælum & terram præterire quã de lege vnum apicem cadere.* Ne intelligeres legem & prophetas ſic finiri,vt à tempore Ioannis euanuerint,ſubiungit hunc erroneũ intellectum tollendo,ꝙ faciliùs eſt cœlum & terram præterire (perdendo eſſe ſuum)quàm minimũ apicem à lege & prophetis cadere:hoc eſt deficere ab eſſe ſuo, hoc eſt fieri quin impleatur,fieri quin duret in æternum. Et verũ eſt, ꝙ faciliùs eſt naturæ nexus vinculaque ſolui quàm ordinẽ diuinæ prædeſtinationis:vtpote ſuperiorem naturę ordinẽ.cœlum autem & terra ad ordinem ſpectant naturæ:lex verò & prophetæ ad ordinem diuinæ prædeſtinationis. *Omnis qui dimittit.* Ne errares iterum malè intelligendo hæc dicta verba de lege & prophetis, adiunxit vnum ex quo ſanus intellectus prædictorũ verborũ inſinuatur.¶ Quod vt intelligas,aduerte primò ſenſum perpetuitatis legis,& prophetarum etiam in minimo apice eſſe, ꝙ Ieſus non ſoluit,ſed implet legem & prophetas.Quod quantũ ad promiſſiones,in dubiũ non vertitur: quantũ verò ad præcepta de quibus poteſt dubitari,declaratur modò in hoc textu, ꝙ tunc implentur quum ſublatis imperfectionibus ad perfectionem reducuntur. hoc eſt enim quod in hoc vno præcepto de dimittente vxorem ſignificatur. ¶ Propter quod recole ſecundò ꝙ in lege & prophetis cõceſſus erat libellus repudij: ac per hoc præcepta circa coniugium imperfectionem huiuſmodi habebant annexam.Ieſus autem noui teſtamẽti author,hanc imperfectionẽ tollit à præceptis circa coniugium: & ſic non ſoluit, ſed perficit legem & prophetas. Et quod dicitur in hoc præcepto,intellige vniuerſaliter ab hoc exẽplo in vniuerſis præceptis legis & prophetarum.Significat ergo Ieſus ſubiungendo hoc exemplo, ꝙ præcepta legis implenda omnino ſunt quemadmodũ iſtud: hoc eſt ſublatis imperfectionibus.Vide præceptum. *Omnis qui dimittit vxorem ſuam, & alteram ducit, mœchatur.* Manifeſtè hîc tollitur

litur licentia dimittendi vxorem per libellum repudij. *Et omnis qui dimiſſam à viro ducit, mœchatur.* Manifeſtè tollitur licentia nubendi, conceſſa à lege repudiatæ vxori. *Homo quidam.* An hiſtoria ſit vel parabola narratio hæc de diuite & Lazaro mendico, non clarè conſtat. Lucas enim parabolæ titulum, non ſolùm huic negauit, ſed etiam paulò antè propoſitæ de homine diuite habente œconomum. Nomen tamen propriũ Lazari argumentum eſt pro hiſtoria, non tamen vrgens quoniam Ieſus parabolæ conſtructor, ex induſtria mendicum nominauit, diuitem autem ſine nomine deſcripſit (homo quidam) ad monſtrandũ contrarium eſſe ordinem ſpiritus ordini mũdano. Apud mundanos ſiquidem diuitum nomina ſciuntur, & quum de eis verba fiunt, nominatim explicantur: pauperum autem nomina nec ſciũtur, nec ſi ſciuntur, digna exiſtimátur propria appellatione: ſed ſi de aliquo eorum ſermo accidit, dicitur quidam pauper. Totum oppoſitum eſt ſecundum ordinem ſpiritus: & propterea diues appellatur homo quidam: pauper autẽ nominatim appellatur Lazarus. Et hæc eſt literalis ratio, ſiue ſit hiſtoria ſiue ſit parabola. *Erat diues.* In quo abundantia temporaliũ facultatum ſignificatur. *Qui induebatur purpura.* Peccatum luxus in immoderato veſtitu exteriori ſignificatur. purpura enim regum non cuiuſque diuitis eſt. *Et byſſo.* Luxus in camiſia deſcribitur: eſt enim byſſus lini molliſsimi genus, reginarum delitiis fortè commodum, non cuicunq; diuiti. *Et epulabatur quotidie ſplendide.* Tertius hic eſt luxus: congruit enim quandoq; epulari, ſed quotidie, nimis eſt. Hæc autem non ideo commemorantur, vt ſignificentur peccata eſſe mortalia ſecundum ſe, ſed ſigna animi dediti totaliter vitæ ſenſuali quæ iuncta cũ inhumanitate verſus Lazarũ, teſtantur ꝙ diues ſeipſum tantùm amabat, quod eſt manifeſtè mortale peccatum. *Mendicus autem è regione ad diuitem, quidam erat nomine Lazarus de quo iam dictũ eſt, qui iacebat.* pro, porrectus erat. Significatur enim quòd non qualitercunque iacebat, ſed iacebat extenſus: velut qui ſe non poteſt mouere. *Ad ianuam.* pro, veſtibulum, *eius.* Vt nullam poſſet diues ignorantiam prætendere miſeriæ Lazari. *Hulceribus plenus.* pro, hulceroſus. Abundantia enim hulcerum ſignificatur magis quã plenitudo: hæc enim contra purpuram & byſſum. *Et cupiens ſaturari de micis quæ cadebant de menſa diuitis.* contra epulas quotidie ſplẽdidas. In quo apparet vrgens neceſsitas iſtius mẽdici *Et nemo illi dabat.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Sed & canes veniebant, & lingebãt hulcera eius.*

Nuditas Lazari deſcribitur ex hoc,quòd canes lingebant hulcera eius.Et ſimul inhumanitas confutatur ex officio canum, non nihil boni præſtantium lingendo. *Factum eſt autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis.* Metaphora eſt ad ſimilitudinem portantium mortuum ad ſepeliendum:nihil enim deſcribitur de ſepultione Lazari.Significatur autem per hoc, meritorum Lazari oblatio coram diuino iudicio.rationabile ſiquidem eſt angelorum officio merita iuſtorum colligi in morte: quum hic neſciamus qui actus noſtri fuerint meritorij. Congregatio itaque meritorum Lazari angelico miniſterio producta, portatio eſt Lazari ad quietis locum.*In ſinum Abrahæ.* Sinus Abrahæ tunc temporis erat lymbus patrum.Qui ideo Abrahæ ſinus dicitur,eo quòd merito fidei Ieſu Chriſti qui primò promiſſus eſt Abrahæ,quietem illam iuſti aſſequebãtur. *Mortuus eſt autem & diues,& ſepultus eſt.* fiat hic punctum.Ad cumulum bonorũ præſentis vitæ diues deſcribitur ſepultus,quod de Lazaro non eſt dictum: non quia inhumatus relictus fuit: ſed quia non fuit cum honore ſepultus.*In inferno.*Deeſt coniunctio præcedẽs. Ita quòd legendum eſt.*Et in inferno eleuans oculos ſuos.*Superfluit enim coniunctio autem,poſt eleuans. ❡ Vbi duo deſcribuntur: ſcilicet locus animæ infernus,& eleuatio oculorum. Ordinatio intellectus animæ diuitis ad Abraham & Lazarum,eleuatione oculorum metaphoricè ſignificatur. *Quum eſſet in tormentis.* Torqueri animas in inferno dubium non eſt:modus autẽ quo torquentur, quo ad deteſtationem voluntatis facilè patet.perſeuerant ſiquidem cum eodem velle iniquo quod hic habebant: & dum experiuntur ſe priuatas beatitudine, quam potuiſſent adipiſci, valde hanc priuationem deteſtantur: & propterea valde affliguntur de pœna damni.Et quia etiam experiuntur ſe deputatas ad locum inferni(non circũſcriptiuè,ſed diffinitiuè)ita quòd adimitur eis libertas abſoluendi ſe ab illa diffinitione, deteſtantur tam viliſsimum carcerem:& propterea valdè hinc affliguntur de hac pœna ſenſus.Rurſus experiuntur vires animæ(intellectũ ſcilicet & voluntatem)cogi:illum ad actualem conſiderationem pœnarum ſuarum, iſtam ad actualem renitentiam contra pœnas.Ita ꝙ non poſſunt paululùm quietis, velut dormientes aut non cogitãtes percipere:ſed ſemper oportet eas ſic ſentire intellectu & volũtate pœnas ſicut à principio. hæc enim maximè affligunt animum.Inter pœnas quoq; damnatorum computa vincula intellectus:hoc eſt,quòd non permittitur eis vti intellectu

ad in

ad intelligendum quæcunque poſſent naturaliter intelligere. Et præter hoc in dæmonibus eſt alia pœna: ſcilicet allegatio poteſtatis, vt non poſsint vti illa ad omnia ad quæ ſe extendit naturalis eorum poteſtas. Omnia enim impedimenta deteſtantur, & inuiti ſuſtinent damnati omnes. Et propterea affliguntur. triſtitia enim eſt de iis quæ nolentibus inſunt nobis. Hæc ſunt tormenta animarum & vniuerſaliter ſpirituũ damnatorũ. De pœna autem corporum poſt reſurrectionem, non eſt præſentis propoſiti. *Vidit.* pro, videt, *Abraham.* Si quæris quodo agnouit Abraham, non facilè certa redditur reſponſio: quoniam etſi anima diuitis videt alias animas, qualiter tamen diſcreuerit hanc fuiſſe animã Abrahæ, & illam Lazari ex naturalibus, non patet. Præſenti tamen propoſito deſcripta eleuatio oculorum (hoc eſt ordinatio intellectus ad Abraham & Lazarum) intelligi poteſt diuinitus facta: ac per hoc patet modus quo agnouit Lazarum & Abraham. ordinatio ſiquidem diuina effectrix eſt huius diſcretionis: vt in theologia ſpeculatiua declaratur. *A longè.* nõ ſolùm diſtantia locali, ſed magis diſtantia ſtatus. *Et Lazarum in ſinu.* pro, ſinibus. *eius.* Tanquam cõplexus vtraque ſinus parte deſcribitur Lazarus: vt valde charus ſignificetur Abrahæ. *Et ipſe clamãs, dixit: Pater Abrahã.* Iſraelita, erat ex ſemine Abrahæ. Et propterea patrẽ eum appellat. *Miſerere mei.* Ex affectu amoris proprij prodit vniuerſa hæc precatio. *Et mitte Lazarum vt intingat extremum digiti ſui in aquam, vt refrigeret linguam meam: quia crucior in hac flamma.* More ſenſibiliũ deſcribit ſpiritualia. Non habet anima corpoream linguam, nõ eget corporea aqua: nec anima Lazari habebat digitos. Et ſimiliter ibi non erat cruciatus flammæ: ſed per maximam pœnam apud nos (qualis eſt cruciari flamma ignis) ſignificatur multò maior pœna, immo incõparabiliter maior pœna ſpiritus. Et ſimiliter ſignificatur aliquãtula remiſsio per refrigerationẽ quæ fieret per guttæ aquæ infuſionem. Et ſpecialiter deſcribitur cruciatus linguæ: quia in guſtu ſpecialiter peccauerat, & alimentum Lazaro negauerat.

¶ Aduerte prudens lector verè impeditum intellectũ iſtius diuitis apparere in hac petitione: dum petit Lazarum mitti ad ſui refrigerationem cui meminit ſe tam inhumanum fuiſſe. *Et dixit illi Abraham: Fili.* Recognoſcit filium natura. *Recordare quia recepiſti bona.* Deeſt tua. *in vita tua.* Commemorat præteritã mercedẽ. Acſi apertè dicat: recordare ꝙ ſi quid meruiſti boni, recepiſti antequam morereris: vnde non ſupereſt tibi boni aliquid

quid recipiendum.Significantium autem dicit bona tua,hoc eſt à te concupita:ad differentiam bonorum ſimpliciter. Et ſimiliter dicit in vita tua,in vita à te concupita:in qua finem tuum tu conſtituiſti.*Et Lazarus ſimiliter mala.*Lazarus non recepit mercedem ſuam in priori vita,ſed recepit mala.hoc enim ſignificat ſimiliter.ſicut tu recepiſti bona , ita iſte recepit mala:vnde ſupereſt vt meritis eius reddantur nunc bona.*Nunc autem hic.* Nō eſt pronomen,ſed aduerbium loci:continuatur ſiquidem oratio de Lazaro quod olim ſuſcepit mala:nunc autem(hoc eſt poſt mortem)in hoc loco,in ſinu meo.*Conſolatur.* In paſsiua ponitur ſignificatione. In limbo patrum erat cōſolatio,tum ſecuritatis æternæ beatitudinis , tum ſanctæ ſocietatis tum exemptionis ab omni pœna ſenſus. *Tu verò cruciarus.Et in his omnibus.* pro , & ſuper omnia hæc,*inter nos & vos chaos magnum.* pro , hiatus magnus. Non enim ſignificatur confuſio denotata per chaos : ſed apertura , vorago magna ſimilis hiatui terræ. *Firmatum eſt.* Conſequenter legendum eſt,firmatus eſt. Inacceſsibilitas hinc inde firmata ſignificatur per huiuſmodi magnam voraginē intermediam,immutabilitas vtriuſque ſtatus per hoc deſcribitur ſtabilita & firmata.Et hæc manifeſtè declaratur per impotentiā hinc illuc eundi & econuerſo.*Vt ij qui volunt hinc tranſire ad vos.* Non ſignificatur voluntas deliberata,ſed voluntas naturalis affectus velut ad miſerandum.In limbo enim quanuis confirmatam habuerint voluntatem in bono,non tamen adhuc erāt beati:ac per hoc naturalis voluntas ad miſerendum aliquibus damnatis non videtur eos dedecere. *Non poſsint.* Non eſt impotentia hæc pœna aliqua,non eſt ademptio libertatis animabus exiſtentibus in limbo:ſed eſt immutabilitas voluntatis firmatæ in conformitate ad voluntatem diuinæ iuſtitiæ. *Neque inde huc trāſmeare. Et ait: Rogo ergo te pater vt mittas eum in domum patris mei.* Non proueniunt hæ preces ex bono affectu ad ſalutem fratrum(quoniam damnati habent voluntatem firmatā ad malum)ſed proueniunt ex affectu ſuperbiæ.Superbus enim videns ſe deiectum in miſeriam,quanuis omnes vellet eſſe miſeros ſimiles ſibi,aut miſeriores ſe,videns tamen aliquos euaſuros miſeriam,appetit ſuos eſſe qui euadant miſeriam:vt vel ſic(hoc eſt in ſuis) exaltetur. Ex hoc affectu procedunt iſtæ preces. Videbat enim diues multos ſaluari : & propterea appetebat ſuos fratres euadere miſeriam,vt vel ſic in ſuis fratribus exaltaretur. *Habeo enim quinque fratres.* Si hiſtoria non eſt: ad cumulum felicita

licitatis temporalis iſtius diuitis deſcribitur fultus quinque dilectis fratribus, ſuperſtitibus, adultis, inter tot diuitias, delitias & pompas. *Vt teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum.* pro, tormenti. *Et ait illi Abraham, Habent Moyſen & prophetas, audiant illos.* Optima reſponſio ſecundum ordinem diuinæ prouidentiæ. *At ille dixit: non pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.* Hic apparet imprudens iſtius petitio: petit reſuſcitationem vnius mortui ad ſuam inſtantiam fieri: & quod dementius eſt, audet docere Abraham, dicendo: Non pater Abraham, ſed ſiquis ex mortuis, &c. *Ait autem illi: Si Moyſen & prophetas non audiunt, neque ſiquis ex mortuis reſurrexerit, credent.* Nota ſententiam hanc incredule: qui dicis ſi viderem reſuſcitari vnũ mortuum, facerem & dicerem, &c. Ecce Abrahæ ſententia contra te: quòd ſi Moyſen & prophetas non audis, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credes. Et verè ſic eſt: quoniam credere, donum dei eſt, quoniam pœnitere peccatorum donum dei eſt. Et verè ſic de facto fuiſſe apparet in euangelio Ioannis: ſcribentis quod præſentium in reſuſcitatione Lazari aliqui crediderunt, & aliqui iuerunt ad Phariſæos: & inde collegerunt concilium pontifices, & concluſerunt occidere Ieſum.

CAPVT XVII.

A*It autem ad diſcipulos ſuos: Impoſsibile eſt vt non veniant ſcandala.* Non impoſsibilitate logica, ſed impoſsibilitate morali. tam proni enim ſunt homines ad malum, vt ineuitabilis ſit euentus ſcandalorum. *Væ autem illi per quem veniunt.* Quanuis in genere impoſsibile ſit vitari ſcandala: quilibet tamen ſcandalizans, voluntariè ſcandalizat. Et propterea nõ excuſatur ex impoſsibilitate in genere: ſed væ illi per quem ſcandalum venit. Imputatur enim ei ad pœnam ſcandali culpa. *Vtilius eſt illi.* pro, expedit illi. *ſi lapis molaris.* pro, mola aſinaria. In idem tamen redit: niſi quòd magnitudo molæ deſcribitur, ad quam aſinus deputatur. *Imponatur circa collum eius & proijciatur in mare, potius quàm vt ſcandalizet.* Ratio huius dicti eſt: quoniam quæcunque atrociſsima huius temporis pœna, minor eſt pœna debita ſcandalizaati. præter hoc ꝙ omnis pœna expedit ad euitandam culpam ſcandali. *Vnũ de puſillis iſtis.* Appoſuit hoc ad differentiã ſcandali Phariſæorũ: quod alibi negligendum docet. *Attendite vobis.* hoc eſt cauete ne incidatis in ſcandala. De ſcãdalis enim tractãs, tria dicit. Primùm neceſsitatem ſcandalorum in genere: deinde

culpam

culpam ac pœnā ſcandalizantis:& nunc demū cautelam ne ſcandalizemur quantumcunque alij offendicula ponant. Hoc enim eſt attendere nobiſipſis:cauere ſcilicet ne impingamus in huiuſmodi offendicula. Et de his vide ſcripta Matth.18. *Si peccauerit in te.*Non dicit in deum aut in proximum, ſed contra te. *Frater tuus.* Non dicit ſuperior tuus,ſed frater:relatio enim ęquiparantiæ ſignificatur.*Increpa illum.*prouoca illum dulci reprehenſione vt reſipiſcat, noli negligere ſalutem illius. Intellige hoc præceptum fraternæ correctionis pro loco & tempore: ſuppoſita ſcilicet ſpe fructus, & ſeruatis congruis circunſtantiis. *Et ſi pœnitentiam egerit.* pro, pœnituerit. Non enim ſumitur hic pœnitentiam agere pro ſatisfacere,ſed pro pœnitere ſeu reſipiſcere. *Dimitte.*pro,remitte,*illi.*non ſolùm offenſam, ſed ſatisfactionem quam tibi deberet per offenſa. *Et ſi ſepties in die peccauerit in te,& ſepties in die.* Significatur per numerum ſeptenarium toties quoties:ponitur enim numerus finitus pro infinito. *Conuerſus fuerit ad te.* Superfluit ad te.*dicens:Pœnitet me.*Sapiens præceptor Ieſus vult vt homo videns quæ foris ſunt & non cor alterius dicentis:pœnitet me,vt pœnitentem ſuſcipiat. *Dimitte.*pro, remittes,*illi.* Recole hic quòd tractatur de remiſsione offenſæ non in deum aut in proximū,ſed in te:in cuius libera poteſtate eſt remittere quod tibi debetur. Et propterea vult dominus ꝙ potiùs fallaris remittendo fratri dicenti:pœnitet me,quàm fallaris non remittēdo.Secùs autem eſt quum de offenſis publicis agitur:quæ non ex tuo libero pendent arbitrio:oporteret enim attendere ne fallaris.De his vide ſcripta Matth.17. *Et dixerunt Apoſtoli domino.* Tranſit Lucas ad aliam materiam.*Adauge.*pro, adiice. *nobis fidem.* Reſponſio domini aperit ſenſum petitionis apoſtolicæ. Audierant enim Apoſtoli ſæpe Ieſum magnificantem fidem, attribuendo fidei miracula & ſalutes:& confiderantes in ſeipſis non ita vigere fidem,petunt hoc donum,adiice nobis fidem.Fidem petendo, fidem magnam ſe habere monſtrant: credendo quòd Ieſus poſsit infundere in animis eorum donum fidei.Nec fidei nomine ſignificatur credere ea quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem(quoniam hanc fidē habebant) ſed confidentia in Deo ſeu in ipſo Ieſu, ad virtutes & miracula operandum,ad exercendum quæcunque incumbunt circa prædicationis officium, & alia Chriſti mandata : hanc enim fidem adiici ſibi petunt ſuper eam quam habent.*Dixit autem dominus: Si habueritis.*pro,habetis,*fidem ſicut granum ſinapis,diceretis,* pro, dixiſſetis

tis,*huic arbori moro*.pro,ſycamino,*eradicare & transplantare in mare*.pro,plantare in mari,*& obediet*.pro,obediſſet,*vobis*. Contemplare textum: & vide mirum loquēdi modum.Si habetis fidem in pręſenti,dixiſſetis, in pręterito:& ſimiliter obediſſet. Ineptus apparet loquēdi modus & abſque nexu, ſi habetis dixiſſetis.reſponderi ſiquidem poteſt nullam eſſe ſequelam,ſi nunc habeo dixiſſem. ¶ Sed dominus minus dicit & plus ſignificat. Dicēdo enim ſi habetis,negat eos habere fidē ſicut granum ſinapis. Et in hac negatione de præſenti ſignificat negationem pro vniuerſo quoque tēpore præterito. ita quòd negationem tēporis præteriti durantem vſque ad tempus præſens incluſiuè,ſignificat à negatione pręſentis.Et eſt ſenſus.Si vſque in pręſens habuiſſetis fidem ſicut granum ſinapis (ſignificādo quòd nec habuiſtis nec habetis fidem ſicut granū ſinapis) hoc eſt fidē in minima quantitate, multæ tamen virtutis: ſicut granum ſinapis minimū eſt quantitate,magnum tamen virtute.Et dixit hoc vt recognoſcerent apoſtoli maiorē defectum fidei in ſe quam putarent:& magis accenſi deſiderio doni fidei,capaciores ac idonei redderētur ad ſuſcipiendum tantum donum. *Dixiſſetis huic ſycamino*.Virtutem minimæ fidei ſicut grani ſinapis (hoc eſt paruæ in quantitate,magnæ tamen in virtute cōfidentiæ in deo)explicat ab effectu quem potuiſſem efficere ſolo verbo circa vegetabilia: vt ab hoc exemplo mirabili & incredibili diſcant quanta ſit virtus fidei ſicut grani ſinapis.Nec intendit quòd ſi habuiſſent talem fidem, dixiſſent hoc: ſed quòd potuiſſent dicere,& effectū fuiſſet quod dixiſſent.Et quia pręſens erat arbor illa ſycamini(quæ arbor dicitur peculiaris Siriæ, nobis ignota)ideo dicit huic ſycamino. *Eradicare.* Ecce primum factum mirabile. *Et plantare in mari.* Ecce ſecundum mirabilius. Et ſunt hæc imperatiua paſſiua. *Et obediſſet vobis.* tanquam ſubdita imperio veſtro. In quo ſignificatur homo confidens in deo,ſic deo vnitus vt eius imperio obediat creatura inſenſibilis ſicut deo. *Quis autem veſtrum habens ſeruum arantem.* Petierant apoſtoli adiungi ſibi donum confidentiæ:quod & eis collatum ſubintelligitur.Et quoniā ſuperbia etiā bonis operibus inſidiatur vt pereant,ideo Ieſus auiungit parabolam conſeruatiuam eorum in vera recognitione ſuimet,ne extollātur. Et tū parabola,tū applicatio eius clara habetur in litera. *Aut paſcentē boues.* Superfluit boues.Deſcribitur enim ſeruus paſcens,ſed non deſcribuntur animalia quæ paſcit. nihil nanque refert an ſit paſtor ouium, an caprarum. *Qui re-*

greſſo

greſſo de agro dicat illi. pro, dicet. & ſuperfluit illi. *ſtatim tranſi & recumbe, & non dicit.* Deeſt, ei. *para quod cœnem: & præcinge te, & miniſtra mihi donec manducem & bibam: & poſt hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet ſeruo illi.* tanquam pro gratuito beneficio recepto. *Quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos.* Hæc eſt concluſio parabolæ. *quum feceritis omnia.* non quædam ſic & quædam non. *quæ præcepta ſunt vobis, dicite, ſerui inutiles ſumus.* vtpote debita tantùm perſoluentes & nihil vtilitatis ſuperaddentes. hunc enim ſenſum teſtantur ſequentia verba. *Quod debuimus.* pro, debebamus. *facere, fecimus.* Nota parabolam pro memoria, & concluſionem pro documento. Si ſeruando omnia præcepta ſumus inutiles, nec habemus vnde ſuperbiamus, quid ſentiendum de nobiiſipſis eſt qui non omnia ſeruamus, qui multorum rei ſumus? ſed quid de nobis dico: quum nullus dicere poſsit, quod debebam feci, niſi qui exemptus eſt à dicendo, dimitte nobis debita noſtra. Quod ergo dicitur quum feceritis omnia, non ideo dicitur quòd facturi eſſent omnia: ſed quòd ſi etiam facerent omnia, ſed quòd quum merita habuerint facientium omnia præcepta, recognoſcant ſe ſeruos inutiles: vt à fortiori recognoſcant ſe minus quàm inutiles hoc eſt debitores & reos multorum quæ debebant ſeu debent facere. *Et factum eſt dum iret in Hieruſalem, tranſibat per mediam Samariam & Galilæam. Et quum ingrederetur quoddam caſtellam, occurrerunt ei decem viri leproſi, qui ſteterunt à longe, & leuauerunt vocem, dicentes, Ieſu præceptor miſerere noſtri. Quos vt vidit, dixit, ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt.* Iuxta præceptum legis Leuit. 14. ſacerdotum erat iudicare de vera mundatione à lepra, & propterea Ieſus non mundatos ſed mundandos mittit ad ſacerdotes cenſores veræ mundationis. ¶ Vbi nota fidem leproſorum confidentium in verbis Ieſu quòd inueniendi eſſent mundi coram ſacerdote. Dicendo enim, ite, oſtendite vos ſacerdotibus, mundos futuros promittit: vt clarè patet ex eo quòd dum irent, mundati ſunt. *Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt, cum magna voce magnificans.* pro, glorificans, *deum. Et cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens.* Deeſt, ei. *Et hic erat Samaritanus.* genere, non fide & cultu: vt patet ex eo quòd ibat vt oſtenderet ſe ſacerdoti. erat ſiquidem proſelytus. *Reſpondens autem Ieſus, dixit. nónne decem mundati ſunt? nouem autem vbi ſunt? Non eſt inuentus qui rediret & daret.* pro, non ſunt reperti qui redierint vt darent, *gloriam deo, niſi*

hic

hic alienigena. Et ait illi: ſurge, vade: quia fides tua. Superfluit, quia. *te ſaluum fecit. Interrogatus autem à Phariſæis quando venit.* pro, veniet regnum dei. An in veritate, an irriſoriè interrogauerint Phariſæi de tempore quando veniet regnum dei, certum nõ eſt: reſponſio tamen domini tanquam verè interrogantibus quadrat. prædicante enim Ieſu & ſæpe repetente regnum dei propinquum, petunt (ſiue irridendo ſiue verè inquirendo) quando veniet. *Reſpondit eis, & dixit. Non veniet regnum dei.* Regnum dei duplicem habet ſtatum. Alterum ſpiritualem in præſenti vita in cordibus fidelium. regnat enim deus per fidem, ſpem & charitatem Ieſu Chriſti in cordibus hominum. Alterum non ſolùm ſpiritualem ſed etiam corporalem regnante deo non ſolùm in animabus ſed etiam in corporibus hominum iam glorificatorum in anima & corpore. Quærentibus itaque Phariſæis quàndo veniet regnum dei, reſpondet primò Ieſus de aduentu regni dei abſolutè vt cõmune eſt vtrique ſtatui. *Cum obſeruatione.* temporis neuter enim ſtatus eget obſeruatione temporis: quia ſpiritualis ſemper, ſenſibilis autem publicus ac repentinus erit. *Neque dicent.* verè euangelizantes regnum dei. *Ecce hic aut ecce illic.* Superfluit aut. Sicut non veniet cum obſeruatione temporis, ita nec cum obſeruatione loci. omnis enim locus, eſt locus regni cœlorum ſecundum ſtatum ſpiritualem & vbique clarus apparebit Chriſtus in ſecundo aduentu. *Ecce enim regnum dei intra vos eſt.* Ratio excludens tam certum tempus quàm certum locum, quantum ad ſtatum ſpiritualem ſubiungitur: & eſt quia regnum dei ſpirituale eſt in ſpiritibus veſtris, intra vos eſt. Ita quòd ſpecificat hac ratione regnum dei ſecundum ſtatum ſpiritualem, incipiendo deſcendere ad ſingulos regni ſtatus. hoc nanque teſtatur coniunctio, enim. Et ſi quæſitum fuerit quomodo Phariſæis verè dicitur, ecce enim regnum dei intra vos eſt. Reſpondetur quòd erat in eis per veram vnius dei fidem, per quam inchoatur regnum dei ſecundum ſtatum ſpiritualem. vel demonſtratur proximè futurum regnum dei intra illos. poſt miſſionem ſpiritus ſancti. Et pronomen vos, non oportet exercere demonſtrationẽ perſonalem (hoc eſt demonſtrare illos ad quos loquitur) ſed in illis fideles omnes, fide non mortua ſed viua. *Et ait ad diſcipulos ſuos.* Reſponſurus de regno dei quo ad ſtatum manifeſtũ etiam in corporibus (qui erit in aduentu Chriſti glorioſo) cõuertit ſermonem ad diſcipulos ſuos: tum quia intendit eis declarare multa præcedentia ante talem aduẽtum regni

dei

dei: tum quia ad vtilitatem diſcipulorũ non Phariſæorum ſciebat hæc profutura. *Venient dies quando deſideretis.* pro, deſiderabitis, *videre vnum diem filij hominis.* Non clarè conſtat an per vnũ diem filij hominis ſignificetur dies quietis pacificæ qualem habebant Ieſu diſcipuli tunc quum conuerſabantur cũ eo, an ſignificetur dies aduentus glorioſi Ieſu Chriſti. vtrunque enim ſenſum textus admittit. Et iuxta priorẽ ſenſum prædicitur diſcipulis. venient dies tribulationis & anguſtiæ veſtræ ante aduentum manifeſtum filij dei, & tantæ tribulationis, quòd deſiderabitis naturali deſiderio habere hanc quietem quã modò habetis. Acſi apertiùs diceret. paupertas & reliqua quæ modò ſuffertis, relata ad ea quæ paſſuri eſtis, deſiderabilia reddẽtur vobis: peiora paſſuri eſtis his quæ modò ſuffertis, ita quòd hæc deſiderabuntur à vobis tãquam bona. Nec ſola magnitudo perſecutionũ futurarum ſed cõtinuitas ſignificatur dicẽdo, quòd deſiderabitis videre vnum diem. ſuſpirabitis enim ad vnum diem horum nullum habẽtes diem quietũ. ¶ Iuxta alterum verò ſenſum prædicitur eis futura magna tribulatio cũ deſiderio aduẽtus glorioſi ipſius Chriſti abſque ipſo aduentu. Acſi apertiùs dixiſſet. præcedent manifeſtum aduẽtum regni dei, dies tribulationum veſtrarum, dies vitæ veſtræ, ita ꝙ deſiderabitis videre diem vnum: hoc eſt diem illum glorioſum, qui non eſt niſi vnus: quoniam erit dies æternitatis. *Et non videbitis.* quia priùs moriemini quàm veniat regnum dei manifeſtum, & ſimiliter non habebitis requiem quam nunc habetis. *Et dicent vobis.* pſeudoprophetæ & pſeudoapoſtoli. Hinc clarè apparet quòd pronomẽ vobis, facit demonſtrationem ſimplicem. demonſtrantur enim diſcipuli in genere. *Ecce hic & ecce illic.* eſt Chriſtus afferens regnum dei. *Nolite ire.* ad videndum talem Chriſtum annunciatum in certo loco. *Neque ſectamini.* talem Chriſtum. Vtrunque prohibet & ire ad ipſum, & oblatum ſectari. Et intendit per hocquod manifeſtum regni dei aduentum non ſolùm præcedent tribulationes diſcipulorum, ſed etiã multi Antichriſti cum multis eorum nunciis. *Nam ſicut fulgur.* Ratio redditur excludens omnia loca terræ: & ſimiliter omnem occultationem glorioſi aduentus Chriſti. *Coruſcans de ſub cœlo.* pro, de ea regione quæ ſub cœlo, *in quæ.* pro, in eam quæ, *ſub cœlo ſunt.* pro, ſub cœlo eſt, *fulget.* Aſſimilatur aduentus ſecundus Chriſti fulguri coruſcanti de regione orientalis aëris in regionẽ aëris occidentalem: quia ad literã in aërem deſcẽdet Ieſus: vt clarè explicatur 1. ad Theſſa. 4.

& ſic

& ſic in aëre apparebit vt manifeſtus ſit vniuerſis vndecunque. Hæc enim duo ſignificantur per hanc ſimilitudinem: per quæ duo manifeſtè excluditur ecce hic aut ecce illic: quoniam omnibus apparente in aëre manifeſto,nõ erit ratio dicẽdi, ecce hic aut illic. *Ita erit filius hominis in die ſua.* Seipſum nominat filiũ hominis,quia in forma humana veniet. Diem autem ſuam appellat humano more diẽ expectatam & valde deſideratam,diẽ gloriæ in qua veniet ad accipiendum poſſeſsionẽ ſenſibiliter totius vniuerſi. *Primũ autem oportet illum multa pati.* Inter alia præcedentia manifeſtum aduẽtum regni dei, connumerat paſsionẽ propriam. par enim fuit vt ſicut prædixit paſsiones diſcipulorũ ante illum aduentum,ita prædicat & ſuam. *Et reprobari à generatione hac.* ſcilicet Iudæorum. *& ſicut factum eſt in diebus Noe,ita erit & in diebus filij hominis. Edebant & bibebant, vxores ducebant & dabantur ad nuptias,vſque in diem qua intrauit Noe in arcam:& venit diluuium & perdidit omnes. Similiter & ſicut factum eſt in diebus Lot: edebant & bibebant, emebant & vendebant,plantabant & ædificabant. qua die autẽ exijt Lot è Sodomis: pluit ignem & ſupphur de cœlo: & omnes perdidit. Secundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur.* pro, reuelatur. Subiungit inopinatũ mundo futurum aduentum illum à duobus exemplis. altero diluuij: altero incendij Sodomæ. Et omnia clara ſunt in litera. *In illa hora qui fuerit in tecto & vaſa eius in domo, ne deſcendat tollere illa: & qui in agro, ſimiliter non redeat retro,* pro, ad ea quæ retro. *Memores eſtote vxoris Lot.* Poſtquã declarauit aduentum ſuum glorioſum futurum inopinatũ,ſubiungit modò monitionẽ ad celerẽ animum ad ea quæ ſunt ſpiritus: docendo hoc ſub duabus metaphoris. Altera eſt. exiſtens in tecto & habens vaſa ſua, res ſuas in domo, ne deſcendat ad ſumendũ res ſuas. Altera eſt. exiſtens in agro, non redeat ad ea, quæ retro reliquit tollenda. ¶ Vbi aduerte ꝙ Ieſus Matth. 24. hæc eadẽ dicit, ſed ad aliud propoſitũ. nã ibi ad monſtrãdã celeritatẽ fugæ neceſſariæ volẽtibus euadere ab excidio Hieruſalẽ: hîc verò de tẽpore ante aduentum Chriſti glorioſum loquitur, ad ſignificandũ non celeritatem fugæ ſed celeritatem affectus neceſſarij ad ſpiritualia. Intendit enim per hæc aperire ꝙ tunc non erit cõmoditas temporis differendi affectũ ad ſpiritualia, ſed quàm celerrimè abſque quacũque minima dilatione etiam prætextu cuiuſcunque neceſſariæ occupationis, adhibendus eſt animus ad ſpiritualem vitam. Hũc eſſe literalem ſenſum teſtãtur ſubiũcta verba. memores eſtote vxoris Lot: quæ cũ ver-

minũ genera Lucas refert:quieſcentium ſcilicet & operantium. in his enim vniuerſum humanũ genus cõprehenditur. Vtriuſq; ſexus meminit,ſic ꝙ vtriuſq; ſexus pars aliqua eligitur, & pars relinquitur:vt vtrunque ſexum diſcamus aſſumẽdum. Ita quòd vterq; ſexus remanebit in regno Chriſti. propterea enim dixit, vna aſſumetur. Et ſimiliter etiam vterque ſexus erit in inferno. ¶ Diuinæ quoq; electionis gratia deſcribitur, dicendo aſſumetur:deſcripta præſertim paritate ſtatus,quietis in lecto & laboris molendo. Similiter quoq; meritũ reprobationis ſignificatur, dicendo relinquetur.nõ poteſt qui relinquitur ſibiipſi,imputare relinquẽti niſi negationẽ gratiæ:ſed ſuis imputet meritis quicquid ſibi euenerit. ¶ Aduerte prudẽs lector ꝙ potuiſſet multipliciter vniuerſa hæc monitio fieri:maluit Ieſus hanc cõſtare ex his tribus partibus.ſ.ex cautela ne retro redeant. ex ſtudio vitæ futuræ plus q̃ vitæ propriæ,& ex diuinæ electiõis gratia: vt hinc diſceremus conditiones tres requiſitas ad ſalutẽ cuiuſq; æternã. Prima eſt amor vitæ futuræ plus q̃ præſentis: qui declaratur in ſecunda particula,quicũque quæſierit,&c.Secũda,eſt conſtantia in hoc ſtudio:ſiue cõtemplatiuã ſiue actiuã vitam quis agat. Et hæc deſcribitur in prima particula de exiſtentibus in tecto contemplationis,vel agro operis exterioris.Et hæ duæ conditiones ſe tenẽt ex parte noſtra.& periculũ incõſtantiæ illorum qui non ex intentione perdendi vitam futuram ſed ex occaſionibus occurrentibus peccãt mortaliter,tanquã habituri poſtea ſpatium pœnitẽdi,declaratur ex eo quòd euenit vxori Lot:quæ credidit ſe poſſe ad priſtinum ſitũ redire,& interim punita eſt. Tertia ex parte diuinæ gratiæ ſe tenens (quæ eſt vtriuſque radix) eſt electio diuina.quæ vt omnino gratuita ſignificetur & non ex meritis, deſcribitur circa omnino pares ac iũctos ſexu , occupatione,loco & tempore:duos ſcilicet in lecto vno, & duas molentes ſimul. *Et reſpondentes dicunt illi,vbi domine?* Non explicauerat Ieſus locũ quo ducendi ſunt aſſumendi & aſſumendæ.Et propterea diſcipuli reſpondendo quærũt,vbi domine? *Qui dixit illis.vbicunque.*pro,vbi, *fuerit corpus,illuc congregabuntur & aquilæ.* Aliqui codices loco dictionis corpus, habent cadauer , & omnino corpus pro corpore mortuo ponitur.Similitudine enim ſumpta ab aquilis cõcurrentibus ad cadauer vt paſcantur , declarat non ſolũ locum ſed etiã modum & affectum & fructũ. Intẽdit ſiquidem quòd electi diuina electione ſic aſſumentur, ꝙ velut volantes(hoc eſt per aërem meãtes)& tanquã eſurientes ad fruẽdum

Chriſto, congregabuntur ad locum in aëre vbi erit Chriſtus ad fruendum ipſo: quemadmodum aquilæ congregãtur ad comedendum corpus mortuum. Vnde & Paulus dicit. rapiemur obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum domino erimus.

CAPVT XVIII.

D*Icebat autem & parabolam ad illos, quoniam:* pro, ad hoc quòd *oportet ſemper orare, & non deficere.* pro, ſegneſcere, ſeu defatigari. Explicat euangeliſta quorſum tendit parabola ſequens. Quod autẽ dicitur, oportet ſemper orare abſque vlla defatigatione, non continuũ orandi exercitium indicit (quum hoc homini ſit impoſsibile) ſed horis omnibus congruis abſque vlla pigritia neceſsitas orãdi ſignificatur. Et hoc de oratione quæ eſt actualis mentis eleuatio, loquendo. extenſo tamen orationis nomine ad omnem actum meritorium apud deum, abſque vlla exceptionę oportet ſemper orare: quoniam oportet omni tẽpore gratum deo obſequium exhibere. Ita quòd qui comedit, domino comedat: & qui dormit, domino dormiat: & ſic de reliquis. Sic enim ſemper oratur: & nunquam defatigatio interuenit, niſi quum peccatur. De neceſsitate autem orandi, ſuperiùs dictum eſt ea ratione neceſſarias eſſe orationes ad vitam æternã conſequendã, qua neceſſariæ ſunt reliquæ cauſæ ſecundæ ad proprios effectus, qua oportet agros colere vt fructus agrorum percipiamus: & ſic de ſimilibus. *Dicens. Iudex quidã erat in quadã ciuitate, qui deum non timebat, & hominem non reuerebatur.* Parabola ſatis clara eſt. *Vidua autem quadam erat in ciuitate illa: & veniebat ad eum, dicens, vindica me de aduerſario meo. Et nolebat per multũ tempus.* pro, ad tempus. Significatur enim quòd aliquandiu nolebat facere iuſtitiam. *Poſt hæc autem dixit intra ſe. etſi deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia moleſta eſt mihi hæc vidua, vindicabo illam: ne in nouiſsimo.* pro, tandẽ, *veniens ſuggillet me.* Motus deſcribitur iudex iſte ex importunitatis moleſtia & timore propriæ maculæ, qui neç propter deũ nec propter homines mouebatur: ne ſcilicet viduæ illius tanta importunitas tandem vituperaret eum: & ſic infamię maculam incurreret. *Ait autem dominus, Audite quid iudex iniquitatis dicit.* Ad concluſionem parabolæ excitat audientes, quia parabola hæc non eſt introducta vt diſcerent audientes aliquid imitandum: ſed vt ex ea argumentũ diſcerent ad credendam diuinam iuſtitiam. *Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum.* Concludit parabolam: arguendo quòd ſi iudex iniquus victus frequentia precum viduæ, diſpoſuit

diſpoſuit tandem vindicare viduam,quantò magis deus iuſtiſſimus faciet vindictam electorum ſuorum. *Clamantium ad ſe die ac nocte.* Clamor continuus electorum , non eſt formaliter petitio vindictæ (quãuis vindicta iuſtitia ſit punitiua,& ſanctè poſſit deſiderari) ſed eſt formaliter petitio ꝙ adueniat regnũ dei, eſt formaliter deſiderium beatitudinis perfectæ (in anima ſcilicet & corpore)quæ erit quum adueniet regnum dei.Et quia aduentus regni dei annexam habet vindictã (hoc eſt iuſtitiã puniuam iniuriarũ illatarũ electis dei) ideo clamor iſte eſt virtualiter petens vindictam.Et quoniam electi continuè ſuſpirant ad regnum dei,ideo cõtinuè dicuntur clamare petendo vindictam die ac nocte.Et conformis eſt hæc ſententia clamori martyrum ſcripto Apoc.6. Vnde patet ꝙ non cõtrariatur ſententia hæc alteri domini doctrinæ.orate pro perſequẽtibus vos. Electi enim pro perſecutoribus ſuis orant,affectu veniæ eorum: & cum hoc orando pro aduentu regni dei , orant affectu pro vindicta , non cõtra hunc aut illũ , ſed in genere:quæ fiet in iudicio vniuerſali. *Et patientiam habebit in illis.*pro,& longanimis ſuper illis?Aduerte hic quoſdam codices Græcos loco & , habere etiam. ita ꝙ in eis legitur,etiam longanimis ſuper illis.Et eſſet ſenſus,ꝙ quanuis lõganimis ſit ſuper illis, nihilominus faciet vindictã.Legendo autem &,negatur longanimitas,& eſt ſenſus quòd deus non protrahet in lõgum vindictã.interrogatiuè enim tota hæc clauſula legitur. Hic autem ſecundus ſenſus,hæc lectio ſcilicet cum cõiunctione &)quadrat ſequentibus Ieſu verbis. *Dico autẽ vobis quia citò faciet vindictam illorum.* Subiungendo affirmationẽ celeris vindictæ,declarat ꝙ non protrahet in longum vindictam. Similis ſententia ſcribitur Apoc.6. & dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus exiguum.Quod enim hic dicitur citò,ibi dicitur exiguum tẽpus. Quod licet proculdubio verum ſit reſpectu æternitatis qua durabit æternum Chriſti regnum, ad literã tamen dicitur ad excludendũ veram tarditatem quæ in apparẽtia videtur hominibus tarditas: quia in veritate non interuenit tarditas aliqua,ſed ſuauis diſpoſitio qua conſtat citò fieri quod quã primũ congruo ſeruato ordine fit. *Veruntamen filius hominis veniens putas.*pro,an.*inueniet fidem in terra?* Aduerſatiua hæc ſententia contra officiũ dei ad citò faciendã vindictã electorũ ſuorum,è regione contraponit diminutionem tantam fidelium, vt vix inueniantur aliqui veri fideles tẽpore aduentus Chriſti glorioſi.Acſi apertiùs dixiſſet,quanuis deus tantam curam habeat

electorum ſuorum quòd citò faciet vindictam eorum, nihilominus numerus fidelium diminuetur,non recognoſcent homines tantum beneficium:ſeu vbi deberent creſcere,minuentur,ita vt vix inueniantur veri fideles veniente filio hominis ad iudicandum mundum. ¶ Ex hoc loco timeo diminutionem Chriſtianę fidei quam videmus,nõ ſolùm inchoatã ſed valde extẽſam, non eſſe reſtaurandam ſed potiùs extendendam. Nõ ſum tamẽ propheta neque filius prophetæ:ſed video viam valde frequẽtatam ad verificationem huius textus. Magna ſiquidem mundi pars maumethana eſt:& parua pars Chriſtianis relicta,tot hęreſibus & ſchiſmatibus ac prauis vſibus repleta eſt,vt exiguus verè fidelium numerus iam apparere videatur. Verè autem fideles dico profeſſores Chriſtianæ fidei verbis & factis. *Dixit autem & ad quoſdam.* Frequenter Ieſus ſuperbiam damnat & humilitatẽ approbat propter maximum damnum quod ſuperbia infert,& bonum magnum quod humilitas affert. *Qui in ſe cõfidebant tanquã.* pro, quòd eſſent, *iuſti.* Significantur enim ſuperbi putãtes ſe iuſtos. *Et aſpernabantur cæteros,parabolam iſtam:dicentes. Duo homines aſcendebãt in templum vt orarẽt:vnus Phariſæus & alter Publicanus.* Parabola hæc modica eget innuitione magis quã expoſitione.

Phariſæus ſtans,hæc apud ſe orabat Deus gratias ago tibi. Recognoſcit hic Phariſęus iuſtitiã ſuam eſſe dei donum,gratias agẽdo. *Quia non ſum.* Prima iuſtitiæ pars (ſcilicet declinare à malo) recognoſcitur. *Sicut cæteri homines.* Hinc apparet in Phariſæo hoc,illa ſuperbię ſpecies quæ ſingularitas appellatur.Vbi debuiſſet reſpicere ad negationem vitiorũ in ſeipſo, & dicere gratias tibi ago quia non ſum raptor,iniuſtus,adulter (quandoquidem diuinæ gratiæ munus eſt quicquid non deliquimus)reſpexit ad ſe relatũ ad alios.quod eſt officiũ ſuperbiæ, quod eſt ſingularitatis tumor:ex relatione ſcilicet ad alios ſe præferre.Nec intelligo per cęteros homines,reliquos homines.multi enim erãt Phariſæi ſimiles huic:nec tã deſipiens putandus eſt iſte vt ſe reliquo humano generi pręferret.ſed determinãtur cæteri homines per ſubſequentia ſcilicet. *Raptores,iniuſti ,adulteri.* Ita quòd ſenſus eſt.nõ ſum ſicut alij homines qui ſunt raptores,&c. *Velut etiam.* pro,aut etiam.vt *hic Publicanus.* Vide quo tumor Phariſæũ hunc abduxerit.non ſufficit ei præferre ſe in genere raptoribus,iniuſtis,adulteris, ſed præfert ſe etiam Publicano religionis officio vacanti. & hoc deſpectiuè , dicendo hic Publicanus. *Ieiuno.* Altera iuſtitię pars(quæ eſt facere bonum)in materiam gratiarum

actionis

actionis aſſumitur. Ieiunium contra adulteros (hoc eſt peccata carnis) refert. *Bis in ſabbato.* hoc eſt in hebdomada. integritas ſeptem dierum à ſabbato eorum termino nominatur. *Decimas do omnium quæ poſſideo.* Contra rapinam & iniuſtitiam, iuſtitiam decimarum apponit. *Et Publicanus à longè ſtans.* Clare hinc apparet quòd ſtantes olim orabant. Nam tam Phariſæus quàm Publicanus deſcribitur ſtans: ſed Publicanus à longè ab altari, per quod inſinuatur quòd Phariſæus erat propè. Et hæc eſt prima differentia inter eos. *Nolebat nec oculos ad cœlum leuare.* Hæc eſt ſecunda differentia, qua ſe indignum cenſebat Publicanus aſpectu ad Deum tanquam habitantem in cœlo. Et hinc inſinuatur quòd Phariſæus erat oculis eleuatis in cœlum. Et coniicio quòd eleuatis etiam ad cœlum manibus Phariſæus orabat, ex modo narrandi, quum dicitur, nec oculos ad cœlum leuare. Adiunctio enim quædam ſignificatur dicendo, nec. *Sed percutiebat pectus ſuum.* Ex coniunctione aduerſatiua ſed, clariùs apparet ſignificatum eſſe, quòd nec manus nec oculos audebat leuare ad cœlum, ſed manu percutiebat pectus ſuum. Et hæc eſt tertia differentia. Percuſsio autem pectoris, in ſignum fit redargutionis cordis: quod pro voluntate conſueuit poni. *Dicens: Deus propitius eſto.* Vide differentiam inter orationes horum. Ille nihil petiit, ſed tumens deſpiciendo alios, gratias egit: iſte petit veniam, & propriè loquendo longinquum à deo ſe profitetur, dum petit, propitius eſto: hoc eſt, ego nõ poſſum tibi appropinquare, tu prope me veni: non appropinquatione locali, ſed collatione veniæ. *Mihi peccatori.* Superbia Phariſæi efficiebat vt reſpiceret ſe relatum ad alios: humilitas Publicani efficiebat vt reſpiceret ſe ſecundum ſeipſum, & non reſpectiuè ad alios peiores ſe aut æquales. *Dico vobis. Ecce concluſio parabolæ. Deſcendit hic.* Publicanus, *iuſtificatus,* effectus iuſtus: *in domum ſuam ab illo.* pro, magis quàm ille. Iuſtior effectus ſignificatur Publicanus ſola humili oratione, quàm Phariſæus fuerit ex vtraque iuſtitiæ parte in ſe exiſtente. *Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur.* Ratio tantæ iuſtitiæ ſtatim acquiſitæ à Publicano vt præferatur iuſtitiæ Phariſæi, redditur ex humilitate Publicani & ſuperbia Phariſæi. Superiùs autem expoſita eſt hæc vniuerſalis regula, cuius experientia apparet in exẽplo iſtorũ. Verè enim Phariſæus ſeipſum exaltauit, ſingularitate delectatus, ſimul & deſpectione aliorum: & Publicanus quantum ſeipſum intus humiliauerit, exteriora ſigna teſtantur. *Afferebant autẽ ad illum & infan*

tes vt eos tangeret. Hiſtoria hæc de infantibus, tractata eſt Matthæi 19. & Marc. 10. *Quod quum viderent diſcipuli, increpabant illos. Ieſus autem conuocans.* pro, aduocans. *illos,* ſcilicet infantes. *dixit: Sinite pueros.* pro puellos. *venire ad me, & nolite vetare eos.* Coniicitur quòd Ieſus nutu vel ſigno ſimul aduocauit puellos, & allocutus eſt diſcipulos vt non impedirent aduentum paruulorum ad ſe. *Talium eſt enim regnum dei.* Non dicit horum, ſed talium, ſignificans non ætatis, ſed ſimilitudinis eſſe regnum dei. *Amen dico vobis: quicunque non acceperit regnum dei ſicut puer.* hoc eſt ſimili ſimplicitate, perſuaſibilitate ac fide. pueri enim documenta paterna ſuſcipiunt ac imbibunt abſque contradictione, purè & ſimpliciter credunt. Tales autem oportet eſſe homines ad ſuſcipiendum doctrinam regni dei fructuosè: alioquin non intrant in illud. Et nihilominus ſimilitudo ad paruulos, etiam ſecundum humilitatem intelligitur ratione paruæ quantitatis: vt ſimiles paruis corpore, dicantur humiles parui animo. *Non intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps.* Ratione diuitiarum fortè generis appellatur hic adoleſcens apud Matthæum 19. princeps. Fortè etiam primatum aliquem in ciuitate habebat. *Dicens, magiſter bone quid faciēs vitam æternam poſſidebo? Dixit autem ei Ieſus: Quid me dicis bonum?* Non negat ſe bonum: ſed laudatus laudem reiicit in deum, recognoſcendo ſeipſum inquantum homo erat, bonitatem habere à deo, ac per hoc laudem deberi deo à quo pendet vniuerſæ creaturæ bonitas. hoc enim ſignificant ſubiuncta verba. *Nemo bonus niſi ſolus deus.* pro, vnus deus. Sicut enim ſolus deus eſt (quia ſolius dei eſſe eſt proprium. reliqua enim eſſe habent cōmunicatum, & pendens continuè à deo) ita ipſe vnus tantummodo eſt bonus: quia bonitas eſt ipſius, reliqua autem bonitatem non niſi communicatam & pendentem continuè à deo habent. ¶ Docuit itaque Ieſus omnes nos vt quum laudamur, reflectamus oculos mentis noſtræ ad defectum noſtrum, & ad eius quod in nobis laudatur dependentiam à deo: & ſic laudem nobis exhibitam, in deum cui debetur, retorqueamus, dicēdo cum ipſo: quid me dicis bonū aut iuſtum aut ſapientem? mea non ſunt niſi quæ ad defectum ſpectant: deus autem ſolus eſt cuius ſunt quæ ad perfectionem quamcunq; ſpectant. Hic eſt enim literalis ſenſus huius reſponſionis. *Mandata noſti: Non occides, nō mœchaberis, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices, honora patrem tuum & matrem. Qui ait: Hæc omnia cuſtodiui à iuuētute mea. Quo audito, Ieſus ait ei: Adhuc vnum tibi deeſt.* Subaudi ad perfectio

fectionem vitæ:& Matthæus explicat.*Omnia quæcũque habes,vende,& da*.pro,& diſtribue.Significatur enim cum ratione largitio. *Pauperibus*. Reliqua ad hanc hiſtoriam ſpectantia,& ſubiuncta à Petro cum reſponſione domini,diffusè declarata vide Matthæi 19.& Marci 10.ne eadem repetantur. *Et habebis theſaurum in cœlo:& veni,ſequere me. His ille auditis, contriſtatus eſt:quia diues erat valde.Videns autem Ieſus illum triſtem factum,dixit,quàm difficilè qui pecunias habent,in regnum dei intrabunt.Faciliùs eſt enim camelum per foramen acus tranſire,quàm diuitem intrare in regnum dei. Et dixerunt qui audiebãt:Et quis poteſt ſaluus fieri?Ait illis: quæ impoſsibilia ſunt apud homines,poſsibilia ſunt apud deum.Ait autem Petrus:Ecce nos dimiſimus omnia,& ſecuti ſumus te.Qui dixit eis: Amen dico vobis:nemo eſt qui reliquit domũ,aut parentes,aut fratres,aut vxorem,aut filios propter regnum dei,& non*.pro,qui non.*recipiat multò plura in hoc tempore, & in ſeculo futuro vitam æternam. Aſſumpſit autem.* hoc eſt ſeorſum duxit in itinere: vt Matthæi vigeſimo apparet. *Ieſus duodecim, & ait illis:Ecce aſcendimus Hieroſolymam.*Iterum prædicit diſcipulis ſuis paſsionem ſuam, determinando locum, Hieroſolymam ſcilicet.*Et conſummabũtur omnia, quæ ſcripta ſunt per prophetas de filio hominis.* Non ſolùm prædicit paſsionem & mortem ſuam,ſed rationem patiendi & moriẽdi, ſcilicet vt impleantur ſcripturæ prophetarum,vt minus mirentur & magis credant. *Tradetur enim gentibus.*à Iudæis. Et prædicit eis in ſpecie,quòd in manus Gentilium tradetur. *Et illudetur & flagellabitur.*pro, *& illudetur & contumelijs afficietur.& conſpuetur.*Singula ſingulariter explicat futura:vt & perſuaſibiles redderentur:vt cognoſcant quod ipſe ſcit ſingulariter ſingula quæcunque paſſurus eſt, & non ſolùm in genere quòd paſſurus eſt. *Et poſtquam flagellauerint,occident eum.* Violentam mortem ſe paſſurum ſignificat.*Et die tertia reſurget.*Et hoc quoque ad cõſolationem & ſoliditatem fidei prædixit: ne quũ occiſum viderint,deſperent,ſed credant reſurrecturum,& expectent reſurrectionem eius. *Et ipſi nihil horum intellexerunt.* Non quòd verba Ieſu non intelligerent:ſed quia ſenſum verborum exiſtimabant aut dubitabant eſſe ſicut ſenſus ſermonis parabolici.Audiebant enim Ieſum ſæpe loqui ſermone metaphorico: & quem credebant Meſsiam regnaturum in mundo,nõ poterant credere paſſurum talia,vt verba ſignificabãt ſecundum ſenſum literalem. *Et erat verbum iſtud abſconditum ab eis:& nõ intelligebant quæ dicebantur.*Non ſolùm nõ intellexerunt,ſed etiam perſeuerauerunt

non

non intelligentes hæc. *Factum eſt autem quum appropinquaret Hierico.* Hinc apparet ꝙ hiſtoria hæc de ſanatione huius cæci, non coincidit in hiſtoriam tam narratã à Matthæo de duobus cæcis, capite 20. quàm à Marco de vno, cap. 10. quoniam Lucas deſcribit rem geſtam appropinquãte Ieſu ad ingreſſum Hierico, ſubiungendo ingreſſum: Matthæus autem & Marcus ſcribunt rem geſtam egrediente Ieſu ab Hierico. Iſte itaque cæcus ante portam qua ingreſſus eſt Ieſus erat: illi autem extra Hierico portam qua egreſſus eſt Ieſus verſus Hieruſalem, erant. Similitudo autem geſtorum hic & ibi, occaſio eſt putandi quòd eadem eſt vtrobique narrata hiſtoria: quum in veritate non idem, ſed ſimile fuerit factum. *Cæcus quidam ſedebat ſecus viã mendicãs: & quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc eſſet. Dixerunt autem ei quòd Ieſus Nazarenus tranſiret. Et clamauit dicens: Ieſu fili Dauid.* hoc eſt ille fili Dauidis qui promiſſus eſt Dauidi regnaturus in æternum, quem expectat populus Iſraël redempturum ſe de ſeruitute. *Miſerere mei. Et qui præibant, increpabant eum vt taceret. Ipſe verò multò magis clamabat: Fili Dauid miſerere mei. Stans autem Ieſus iuſſit illum adduci ad ſe. Et quũ appropinquaſſet, interrogauit illum, dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: domine vt videam. Et Ieſus dixit ei: reſpice, fides tua te ſaluum fecit. Et confeſtim vidit: & ſequebatur illum, magnificans.* pro, glorificans, *deum. Et omnis plebs vt vidit, dedit laudem deo.*

CAPVT XIX.

E*T ingreſſus.* Manifeſtè hiſtoriam proſequitur Lucas: poſtquàm narrauit illuminationem cæci quum appropinquaret Hierico, ſubiungens & ingreſſus. *Perambulabat Hierico.* Hierico, ciuitas eſt inter Iordanem & Hieruſalem: quæ tempore Ioſue deſtructa fuit, ſed poſtea reędificata, tertij Regũ 16. *Et ecce vir nomine Zachæus.* Tam grata eſt deo conuerſio peccatorum vt mereatur proprio nomine caput Publicanorũ nominari. *Et hic princeps erat publicanorum.* caput erat publicis exactionibus vacantium. *Et ipſe diues. Et quærebat videre Ieſum quis eſſet: & non poterat præ turba, quia ſtatura puſillus erat. Et præcurrens.* Deeſt ante. Significatur enim quòd tempus præoccupauit antequam à turba impediretur ad conſcendendum in arborem, priùs quàm Ieſus illac tranſiret. *Aſcendit in arborem ſycomorum.* pro, in ſycomoream. Eſt autem ſycomorus ficus fatua, adiũtque eſſe arborem magnam ſimilem arbori ficuum, quæ profert fructum

non ramis ſicut ficus, ſed ex ipſo caudice. *Et videret eum: quia inde.* pro, illac, *erat tranſiturus. Et quum veniſſet ad locum, ſuſpiciens Ieſus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe feſtinans deſcende, quia hodie in domo tua oportet.* neceſsitate fructus quem quæro: nõ enim deerant Chriſto hoſpitia, ſed ad ſalutem peccatorum efficiendam, oportebat ipſum ſuaui comitate exhibere ſe cõuiuam peccatoribus. *Me manere. Et feſtinans deſcendit, & excepit illum gaudẽs. Et quum viderent omnes, murmurabant.* Omnes quidem viderunt Ieſum hoſpitantem apud Zachæum, ſed non omnes murmurauerunt: indefinitè enim euangeliſta dicit quòd murmurabant. *Dicentes quòd ad hominem peccatorem diuertiſſet.* pro, quòd apud virum peccatorem ingreſſus eſſet ad diuertendũ. Hæc verba murmuris manifeſtant qui fuerint murmurantes: illi ſcilicet qui profitebantur ſe iuſtos, quales erant Phariſæi: peccatores enim gaudebant (non murmurabant) videntes Ieſum hoſpitari apud peccatorem. *Stans autem Zachæus, dixit ad Ieſum.* Inter prandendum ſtetit Zachæus profitens publicè ſe pœnitentem. *Ecce dimidium bonorum meorum domine.* Eleemoſynis commiſſa peccata interno ſpiritus ſancti conſilio redimit. *Do pauperibus.* Non dicit dabo: quia in promptu erat vt daret. *Et ſiquid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Perfecta forma ſatisfactionis, eſt reſtituere malè ablata. non ſimpla, ſed quadrupla (ad ſatisfaciendum damnis quæ potuerunt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata. Ex quibus Zachæi verbis apparet quòd non de malè acquiſitis erat diues: aſſerendo enim ſe dimidium bonorum propriorum daturum eleemoſynaliter, & ſub dubio ponendo fraudem quam etiam in quadruplo reſtituit, manifeſtat ſe non ex malè partis diuitem eſſe. *Ait Ieſus ad eum, quia hodie ſalus.* Ecce fructus propter quem oportuit diuertere ad domum Zachæi. Manifeſtat his verbis Ieſus veram & ex corde eſſe pœnitentiam Zachæi: quam publicè profeſſus eſt, quia officio publicè infami vacabat. *Domui huic facta eſt.* Non demonſtratur ædificium, ſed familia Zachæi. Et ſignificatur facta ſalus non ſoli zachæo, ſed familiæ eius. Sciebat enim Ieſus fructum ſecutum in cordibus familiæ. Et dixit hoc ad manifeſtandum magnitudinẽ fructus ſuæ diuerſionis ad domum Zachæi. *Eo quòd & ipſe filius ſit Abrahæ.* Hinc apparet Zachæum, quanuis princeps fuerit Publicanorum, fuiſſe genere Iſraelitam: alioquin non dixiſſet dominus eo quòd ipſe filius ſit Abrahæ, aſſerens originẽ Zachæi pro confutatione murmurantium

rantium quod apud virum peccatorem hoſpitatus eſſet. Reſpondet enim quòd ad ſalutẽ filij Abrahæ hoſpitatus eſt: vt & dignitas generis & promiſsio ſalutis facta Abrahæ reſpõderent murmuri Phariſæorum. Nec minuitur vis reſponſionis huius ſi legatur (vt legi etiam poteſt) in fœminino genere, eo quòd & ipſa filia ſit Abrahæ: quoniam ſignificatur non ſolus Zachæus ſed tota familia filij Abrahæ ſecundum carnis originem. *Venit enim filius hominis quærere & ſaluũ facere quod perierat.* Ex parte Zachæi reſpondet Ieſus murmuri, citans filiationẽ Abrahæ: ex parte verò ſui Ieſu reſpondet, citans proprium officium: quia ad hoc venit filius hominis vt ſaluet & quærat quod perierat humanũ genus, & perſonali conuerſatione quod perierat Iſraelitarum filiorum Abrahæ. *Hæc illis audientibus, adijciens dixit parabolam.* Deſcribitur ſubiuncta parabola de dilato ſeu de differendo regno: dicta publicè vt poſt Chriſti reſurrectionem memores Zacheus & alij huius parabolæ credant apoſtolis prędicantibus futurum regnum dei, nec putent propter Chriſti mortem euanuiſſe prædicationem & promiſsionẽ Chriſti de regno dei. *Et quòd eſſet prope Hieruſalem, & quia exiſtimarent quòd confeſtim regnum dei manifeſtaretur.* Ne ambigui quæreremus quorſum tendit ſubiuncta parabola, declarat euangeliſta quò tendit, ſcilicet ad tollendam falſam exiſtimationem, quam habebant diſcipuli de manifeſtatione regni dei quantum ad tempus: putabãt enim quòd ſtatim poſt illum in Hieruſalem aſcenſum, manifeſtãdũ eſſet regnum dei: hoc eſt regnum Chriſti: idem eſt enim regnum dei, regnum Chriſti & regnum cœlorum in euangelio prædicatũ. Quod in veritate non manifeſtabitur publicè vſque ad ſecundum Chriſti aduentum: & tamen iſti (vt dictum eſt) putabant tunc eſſe manifeſtandum Chriſti regnum. Ad hanc Itaque erroneam exiſtimationem tollendam explicat Lucas ſubiunctam dici parabolam. *Dixit ergo, Homo quidam.* Ieſus filius Dei verus homo. *Nobilis.* clarus genere. Et verè clarus, tum paterna origine: quia verus Deus ex vero Deo: tum materna: quia ex regali Dauidis progenie. *Abijt.* ex hac vita mortali per mortem. *In regionem longinquam.* hoc eſt in alteram vitam, verè longiſsimè diſtantem ab hac rerum conditione. *Accipere ſibi regnum.* pro vt acciperet ſibi regnum. Finis mortis Chriſti ſignificatur: ad hoc enim mortuus eſt vt acciperet regnum quod iam erat ſuum, ſed non acceperat poſſeſsionẽ eius, quam regni poſſeſsionem meruit per mortem iuxtà quod dicetur, oportuit pati Chriſtum & ita intrare in gloriam

riam

riam ſuam. Sibi dicit, non alij, non procuratorio nomine, ſed ſibiipſi. Regnum demum dicit, ad differentiam reliquorum ſanctorum qui hinc tranſeunt ad propriam beatitudinem. Chriſtus enim ad hoc tranſiit vt regnaret ſuper vniuerſum, verus rex totius vniuerſi. *Et reuerti.* pro, & reuerteretur. ſenſibiliter ad hunc mundum, ad vniuerſos mundi huius homines. Quæ reuerſio erit in ſecundo aduentu. *Vocatis autem decem.* hoc eſt vniuerſis. Quia enim denarius numerus ſecũdum conſuetudinem numerandi omnes numeros continet, & ipſo quicquid ſuperadditur menſuratur, ideo per decem vniuerſa ſignificãtur. *Seruis ſuis, dedit eis decem mnas.* Mna, Græca dictio eſt quæ Latinè dicitur *mina: ſignificans pondus 12. vnciarum & dimidiæ. cẽtum enim drachmis appenditur. Et ſimiliter intellige per decem minas vniuerſa dona quę Ieſus diſtribuit eccleſię ſuę. *Et ait ad illos. Negotiamini,* Finis donorum Chriſti non eſt vt habeamus illa ocioſa: ſed vt negotiemur, vt vtamur ad lucrum, ad augmẽtum, proculdubio ſpirituale. *Dum venio.* pro, donec venio, ſeu veniam. Anceps ſiquidem eſt Græca dictio ad vtrunque tempus. Totum tempus vſque ad ſecundum Chriſti aduentum tẽpus negociationis eſt, tempus meriti eſt. Et hinc habes quòd ſecundus Chriſti aduentus terminum imponit ſtatui meritorio. ita quòd homines illi viui in hoc mundo, adueniente Chriſto non poterunt mereri aut demereri amplius: ſed aduentus Chriſti terminum imponit viæ illis ſicut mors nobis. *Ciues autem eius.* Iudæi ſub eadem lege Moyſi viuentes, & in vno eodémque templo cõmunicantes, ab eodem patre (Iacob) deſcendẽtes, & in eadem patria cohabitantes, ciues eius dicuntur, propter has ciuium conditiones. *Oderant eum.* Et verè oderunt eum vſque ad crucis mortem incluſiuè. Vnde & ipſe alibi dicit. nunc autem viderunt & oderunt me & patrem meum. *Et miſerunt legationem poſt illum.* Legatio hęc poſt mortem Chriſti miſſa à Iudæis perſecutio eſt Chriſtianæ fidei facta à Iudæis. *Dicentes, nolumus hunc regnare ſuper nos.* Ecce quò tendit perſecutio, nolumus Ieſum Nazarenum in Meſsiam. Significantiúſque dicitur nolumus, quoniam voluntate non ratione primates Iudæorum perſecuti ſunt fidem Chriſtianam, renuerũt recognoſcere Ieſum in Meſsiam. *Et factum eſt vt rediret accepto regno.* Incœpit accipere regnũ in reſurrectione ſua, quãdo dixit, data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. accepit poſſeſsionem cœli in aſcẽſione ſua: accipiet poſſeſsionem terræ in ſecundo aduentu. Qui hic appellatur reditus accepto

pto regno:quia redibit iam rex in gloria regia abſque vlla contradictione. *Et iuſſit vocari*. Deeſt, ad ſe. Iuſſa vocatio, miſſio eſt angelorum ad congregandum homines ad iudicium. *Seruos*. Deeſt, illos, *quibus dederat pecuniam : vt ſciret*. hoc eſt vt ſciri faceret. ipſe enim Ieſus præſcit iſta: ſed ad ſimilitudinem quærentis ſcire deſcribitur quantum ad effectum : hoc eſt manifeſtationē. vt manifeſtet enim, iubebit vocari ſeruos ſuos. *Quātum quiſque*. pro, quis quid, *negociatus eſſet. Venit autem primus, dicens. domine mna tua decem mnas acquiſiuit*. Non dicit, ego ſuperlucratus ſum decem minas, ſed mina tua acquiſiuit decem minas. Gratiæ dei attribuit totum lucrum vir ſanctus : iuxta illud apoſtoli. deus autem incrementum dedit. Hominis ſiquidē eſt rigare aut plantare, & vniuerſaliter operas proprias adhibere: ex diuina autem gratia eſt fructus. Hinc quoque apparet quòd hęc parabola non coincidit in illam quam refert Matthæus 25. cap. de quinque talētis. nam ibi duplicatum lucrum quilibet bonus negotiator retulit: hic autē primus retulit lucrum decuplum, alter verò quincuplum. Et ſignificanter dicitur quòd mina minas acquiſiuit: quia ſpirituale donum non niſi ad ſpiritualia dona multiplicanda tendit. ſenſibilia enim bona vt ſtercora arbitratur. *Et ait illi. Euge bone ſerue*. Internam lætitiam quam Ieſus habet de profectu electorum interiectione applaudentis ſignificat, adiunctis verbis laudis : vt intelligamus quàm feſtiuè ſuſcipiet Chriſtus electos ſuos. *Quia in modico*. pro, minimo. Reſpectiuè ad dona futuræ vitæ, dona etiam ſpiritualia præſentis vitæ minima dicuntur. *Fuiſti fidelis, eris*. pro, eſto, *poteſtatem habens ſupra decem ciuitates*. Spirituale præmium nobis ignotum ſimilitudine ſenſibilium ſignificatur. Et intendit. eſto in regno meo quemadmodum in mundano regno eſt qui præſidet decem ciuitatibus ex lucro decem librarum. ignotæ enim nobis præeminentiæ cœleſtis patriæ per has ſenſibiles ſignificantur. *Et alter venit, dicens. domine mna tua fecit quinque mnas*. Eadem gratia conceſſa priori fecit decem mnas, quæ conceſſa huic alteri fecit quinque mnas: non ex defectu gratiæ aut vtentis, ſed ex conditione hominum apud quos diuerſi ſe exercent. aut etiam ex conditione officiorum quæ diuerſi exercent, maiorem vel minorem fructum diuina gratia efficit : quæ operatur omnia ſuauiter. *Et huic ait, & tu eſto ſupra quinque ciuitates. Et alius venit, dicēs, domine ecce mna tua quam habui repoſitam in ſudario. Timui enim te : quia homo auſterus es. tollis quod non poſuiſti, & metis quod non*

ſeminaſti

ſeminaſti. Tertius iſte integram refert minam. De quo multa exponenda, vide Matth. 25. quoniam nulla eſt differentia inter iſtum tertium apud Lucam referentem minam & illum etiam tertium apud Matthæum referentē talentum: niſi quòd iſte repoſuit minam in ſudario, & ille in foſſa: ſed hæc ad officiū puſillanimis relata non differunt. *Dicit ei. de ore tuo te iudico ſerue nequam.* pro, male. *Sciebas quòd ego homo auſterus ſum, tollens quod non poſui, & metens quod non ſeminaui, & quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego veniens cum vſuris.* pro, vſura, *vtique exegiſſem illud?* pro, illam. ſcilicet pecuniam. *Et aſtantibus dixit. auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei. domine habet decem mnas. Dico enim vobis quia omni habēti dabitur, & abundabit.* Superfluit & abundabit. *ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Veruntamen.* pro, quin, *inimicos meos illos qui noluerunt me regnare ſuper ſe.* Non ſolùm in ſecundo ſuo aduentu reddet præmia iuſtis & pœnas negligentibus, ſed etiam acriùs puniet inimicos Iudæos qui perſecuti fuerunt Chriſtianam fidem. ad hoc enim ſignificandū meminit eorum in ſpecie: & coram ſe iugulari iubet proculdubio æterna morte, quæ nūquam finitur. *Adducite huc & interficite.* pro, iugulate. Species enim occiſionis ſignificatur ex membro vitali, hoc eſt iugulo: vt ſupplicium expeditum ſignificetur. *Ante me.* Plenitudo vindictæ humano more ſignificatur. quantum ad parabolam ſpectat: quantum verò ad rem, maior Iudæorum confuſio & ſumma Chriſtī felicitas coram ſe habētis etiam ſupplicia hoſtium ſignificatur. *Et his dictis, præcedebat aſcendens Hieroſolymam.* Quod parabola dixerat, facto adimplet: dum precedēs deſcribitur, ſponte iens ante alios ad locū paſsionis, ad ſubeundam mortē in Hieruſalem. *Et factum eſt quum appropinquaſſet ad Bethphage & Betaniam.* Bethania, caſtellum eſt quindecim ſtadiis diſtans à Hieruſalem: Bethphage autē vicus propinquior Hieruſalem. Meminit autē vtriuſque: quia in Bethania dormierat nocte illa cuius die artificiali ſequente ad Bethphage venit, & inde miſit pro aſino. *Ad montem qui vocatur Oliueti,* pro, oliuarum. ad radicem enim ſeu latus montis Oliueti eſt Bethphage. *Miſit duos diſcipulos ſuos, dicens. Ite in caſtellum quod contra vos eſt.* hoc eſt quod è regione veſtri eſt. monſtrabat enim caſtellum illud è regione, ad differentiam aliorum caſtellorum. *In quod introeuntes, inuenietis pullum aſinæ alligatum cui.* pro, in quo, *nemo vnquam hominum ſedit, ſoluite illum & adducite. Et ſi quis vos interrogauerit quare ſoluitis, ſic*

dicetis

dicetis ei, quia dominus operam eius deſiderat. pro, eo opus habet. *Abierunt autem qui miſsi erant: & inuenerunt ſicut dixit illis ſtantem pullum.* Superfluit ſtantem pullum. *Soluentibus autē illis pullum, dixerunt domini eius ad illos.* Hinc patet fabellam eſſe quòd erat aſina cōmunis: ſicut etiam fabella eſt quòd erat aſina Hieruſalem. oppidulum enim innominatum eſt. *Quid ſoluitis pullum? At illi dixerūt: quia dominus eum neceſſarium habet.* pro, eo opus habet. *Et duxerunt illum ad Ieſum. Et iactantes veſtimenta ſua ſuper pullum, impoſuerunt Ieſum. Eunte autem illo, ſubſternebant veſtimenta ſua in via. Et quum appropinquaret iam ad deſcenſum montis Oliueti, cœperūt omnes turbæ deſcendentium.* pro, omnis multitudo diſcipulorum. Et nomine diſcipulorum intelligendi videntur non ſolùm duodecim & ſeptuaginta, ſed etiam alij multi adhærentes doctrinæ Ieſu. *Gaudentes laudare deum voce magna ſuper omnibus quas viderant virtutibus.* Diſcipuli qui innumera viderant miracula patrata à Ieſu, voces extollunt occaſione tot viſorū miraculorum: quanuis turba quę venit obuiam, mota fuerit occaſione reſuſcitationis Lazari. *Dicentes. Benedictus qui venit rex.* Meſsias acclamatur. Et hinc lęſæ maieſtatis poſtea habitus eſt reus. Acclamāt autē regem à ſpiritu ſancto moti, ad conteſtandum publicè impleri tunc prophetiam Zachariæ prophetæ. ecce rex tuus venit tibi manſuetus ſedens ſuper aſinam. *In nomine domini: pax in cœlo.* hoc eſt redditur per hunc regem pax inter cœlum & mundum. fuerat enim tātum bellum vt nullus quantumcunque iuſtus admiſſus ſit in cœlum: ſed rex iſte pacem cœleſtem effecit aduentu ſuo. *Et gloria in excelſis.* pro, altiſsimis, in ſupremis. Quem etiam angeli in natiuitate cecinerunt. *Et quidam Phariſæorum de turbis,* pro, de turba. Phariſæi iſti de turba quæ venit obuiam, videntur fuiſſe. *Dixerunt ad illum: magiſter increpa diſcipulos tuos.* Aut inuidentes gloriæ, aut inexcuſabilem reddere Ieſum volentes ſi non increparet diſcipulos, dicunt hoc Phariſæi. *Quibus ipſe ait. dico vobis quia ſi hi tacuerint, lapides clamabunt.* Sciebat Ieſus tempus illud definitum eſſe à diuina prouidentia ad conteſtandum publicè & acclamandum ipſum eſſe Meſsiam, & oportere impleri diuinam prædeſtinationem: & propterea dixit conditionalem, ſi iſti tacuerint, lapides clamabunt, dicendo quæ iſti dicunt, ad adimplendam diuinam prædeſtinationē. Et verè ſi oportuiſſet ad adimplendam diuinam prædeſtinationē, lapides clamaſſent. Et dixit hoc vt intelligerent impoſsibile eſſe vt iſti taceant. *Et vt appropinquauit, vidēs ciuitatem, fleuit ſuper illam.* Vide Phariſæe,

quàm

quàm charã habeat Ieſus huiuſmodi gloriã. Inter tot honores ſedens ſuper aſinum flet:non extollitur,nõ magnificat honores qui fletum non continet compaſsionis. *Dicens,quia ſi cognouiſſes & tu.* Duplex eſt verborũ horum ſenſus. Alter eſt ſi cognouiſſes mala tibi ſuperuẽtura,fleres ſupple quę modò frueris bonis quæ ſunt ad pacem tuã:hoc eſt bonis temporalibus. Alter ſenſus eſt. ſi cognouiſſes quæ ad pacẽ tuam (hoc eſt mea geſta,meum aduentum,mea bona quæ ſunt ad tuam veram pacem)quæ modò ſunt abſcõdita ab oculis tuis internis.Et iuxta hũc ſenſum oportet punctare literam ſic.*Quia.*Refertur hoc quia ad fletum.reddendo enim rationem fletus,inchoat à quia.Quod autẽ ſubdit. ſi cognouiſſes,concupiſcentis eſt.& tu.ad emphaſim ſpectat cõiunctio &,ſignificans locum ab ipſa ciuitate electa à deo ad diuinum cultum. *Et quidem in hac die tua.* Altera eſt emphaſis tangens alterũ locũ ex tempore illius diei quo ipſe iuxta Zachariæ vaticinium apertè manifeſtabatur Hieroſolymitanis Meſsias. Ita quod intendit,vtinam cognouiſſes & tu electa ciuitas & in hac die tua,tibi quidem peculiariter directa à propheta Zacharia.Deinde ſubiunguntur cognoſcenda,dicendo. *Quæ ad pacem tibi.*pro tuam:*nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis.*Vtinam cognouiſſes mea quæ quidem ad pacem tuã verã directa ſunt: ſed nunc abſcondita ſunt hęc mea,quæ ſunt ad pacem tuã ab oculis tuis internis.*Quia venient dies in te.*Ad fletum etiam refertur hoc ſecundũ quia. rationẽ enim fletus priùs aſsignauit ex concupiſcẽtia notitiæ qua carebat & indigebat electa dei ciuitas in die illa:modò autem eiuſdem fletus alteram rationẽ reddit ex excidio Hieroſolymitano,quod præuidet & prædicit futurũ à Romanis ob culpam dictæ cæcitatis.Et à tẽpore inchoat proximo, deſcribendo illud non per annos ſed per dies. *Et circundabunt te inimici tui vallo.* Obſidio prædicitur futura conſtruendo vallum circuncirca.*Et circundabunt te.*Multitudo exercitus tanta deſcribitur vt ſufficiat ad circundandam ciuitatem:ita ꝙ non ſolum vallum,ſed exercitus circuncirca futurus deſcribitur. *Et coanguſtabunt te vndique.* Primus effectus, reſtrictionis vndique deſcribitur ex vtraque præmiſſa circundatione.Quanta autem fuerit anguſtia,à Ioſepho & Egeſippo deſcribitur.*Et ad terram.*pro,ſolum, *proſternent te & filios tuos qui in te ſunt.*Ex eo quòd homines quoque proſternendos ad ſolum dicit,metaphorica monſtratur locutio.nam de materiali ædificio ſubiungetur.Hæc verò verba ſignificant omnimodã & reip. & ſingulorum deſtructionem à

ſimilitudine deiectionis vſque ad fundamentum. *Et non relinquent in te lapidem ſuper lapidem.* Hoc directè prædicitur de deſtructione corporeorum ædificiorum. *Eo quòd non cognoueris tempus viſitationis tuæ.* Cauſa tantæ pœnæ ſignificatur culpa cæcitatis qua non cognouit tempus hoc quo Ieſus illam viſitauit perſonaliter cum tot euidentibus & claris teſtimoniis quòd ipſe eſſet Meſsias. *Et ingreſſus in templum.* Nō pergit ad plateam ſed ad templum. *Cœpit eiicere vendentes.* deeſt, in ipſo, *& ementes.* Vide hæc & reliqua ſpectantia ad hunc diem palmarum, ſcripta Matthæi vigeſimoprimo. *Dicens illis. Scriptum eſt quia domus mea, domus orationis eſt: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Et erat docens quotidie in templo.* A die dominico quo ingreſſus eſt Hieruſalem cum tanto honore, vſque ad feriam ſextam qua comprehenſus & occiſus eſt, erat quotidie docens in templo. *Princeps autem Sacerdotum & Scribæ & princeps.* pro, primores, plebis. Tria genera maiorum deſcribuntur: capita ſcilicet ſacerdotum, & doctores, & capita plebis. *Quærebant illum perdere.* Non ſolū odio habebant, ſed operam dabant ſtudioſam ad hoc vt occiderent Ieſum. *Et non inueniebant quid facerent illi.* Non ex defectu voluntatis & ſtudij, ſed quia non inueniebant quod poſſent illi inferre, omittebant illius occiſionem. *Omnis enim populus ſuſpenſus erat.* pro, pendebat, *audiens illum.* velut inhians erat audiēdo Chriſtum docentem. Magna deuotio populi ad doctrinam Ieſu, ratio redditur quare non inueniebant primates quid mali facerent Ieſu: quia contra populum non audebant facere.

CAPVT XX.

Et factum eſt in vna dierum. deeſt, illarum. Explicatur enim quòd fuit poſt aduentum honorabilem in Hieruſalem. *Docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt.* pro, adfuerunt, *principes Sacerdotum & Scribæ cum ſenioribus, & aiunt;* præteritum eſt. *ad illum, dicentes. Dic nobis in qua poteſtate hæc facis, aut quis eſt qui dedit tibi hanc poteſtatem? Reſpondens autem Ieſus, dixit ad illos. Interrogabo vos & ego vnum verbum: reſpondete.* pro, dicite *mihi. Baptiſmus Ioannis, de cælo erat an ex hominibus? At illi cogitabant intra ſe, dicentes: quia ſi dixerimus de cælo, dicet, quare ergo non credidiſtis illi? ſi autem dixerimus ex hominibus, plebs vniuerſa lapidabit nos, Certi ſunt enim.* pro, perſuaſa eſt enim. *Ioannem prophetam eſſe.* Verba hæc ſunt ſcribarum & primatū ſcientium quòd plebs perſuaſa iam eſt ad credendum Ioannem Baptiſtam eſſe prophetam. De hac aggreſsione principum & reſponſione

ſponſione Ieſu, tractatum eſt diffusè Matthæi vigeſimoprimo. vide ibi expoſitionem horum omnium. Vbi etiam vide expoſita circa ſequentem parabolam: quoniam eadem eſt apud Matthæum ibi, & apud Lucam hic. Paucula tamen verba quæ hic adiunguntur, explicabimus. *Et reſponderunt ſe neſcire vnde eſſet. Et Ieſus ait illis. neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc. Homo quidam plantauit vineam, & locauit eam colonis: & ipſe peregrè fuit multis temporibus.* Apud Matthæum deſcribitur peregrè: hic adiungitur multis temporibus. Deus enim multis temporibus à tempore plantatæ vineæ domus Iſrael, velut peregrè fuit quouſque verbum caro factũ eſt. Alienus ſiquidem omnino & natura & perſona fuit: ſed quum verbum caro factum eſt, iunctus nobis eſt in perſona, quoniam vna eademque perſona ex tunc eſt dei & hominis. *Et in tempore illo miſit ad cultores ſeruum, vt de fructu vineæ darent illi. Qui cæſum dimiſerunt eum inanem. Et addidit alterũ ſeruum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumelia, dimiſerunt inanem. Et addidit tertium mittere. Qui & illum vulnerantes, eiecerunt.* Tribus ſeruis perfectus numerus prophetarum & bonorum paſtorum ad populum Iſrael ante Chriſtũ miſſorum, aptiſsimè deſcribitur: quoniã ternarius numerus eſt perfectionis, cõſtans ex principio, medio & fine. *Dixit autem dominus vineæ, quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forſitan quum hunc viderint, verebuntur. Quem quum vidiſſent coloni, cogitauerunt intra ſe, dicentes. Hic eſt hæres, occidamus.* deeſt, venite. Legendum eſt. *venite occidamus illum vt noſtra fiat hereditas. & eiectum illum extra vineam occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? veniet & perdet colonos iſtos: & dabit vineam aliis. Quo audito.* Apud Matthæum auditores dixerunt auditam ſententiam de perditione colonorum: hic autem Ieſus deſcribitur dicens illam ſententiam. quia fuit ab auditoribus dicta à Ieſu approbata: & Matthæus primum, Lucas ſecundum refert. *Dixerunt illi.* Scribæ & alij qui aderant contra Ieſum. *Abſit.* Horrentium eſt tantam pœnam. *Ille autem aſpiciens eos, ait. Quid eſt ergo hoc quod ſcriptum eſt. lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli? Omnis qui ceciderit ſuper illum lapidem, conquaſſabitur: ſuper quem.* pro, quemcunque, *autem ceciderit, comminuet illum. Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ mittere in illum manus hora illa: & timuerunt populum. Cognouerunt enim quòd ad ipſos dixerit ſimilitudinem hanc. Et obſeruantes*

*tes miſerunt inſidiatores qui ſe iuſtos.*deeſt,eſſe.*ſimularent. vt caperēt*
*eum in ſermone.*pro,vt caperent eius ſermonem.Hiſtoria hæc re-
citatur à Matthæo cap.22.& ibi expoſitam vide. *Et traderent il-*
lum principatui & poteſtati præſidis. Hanc clauſulam adiecit Lu-
cas ſupra Matthęum:quòd ideo miſerūt diſcipulos ſuos cū He-
rodianis vt cauſam haberent tradendi Ieſum puniendū à curia
præſidis,Pilati ſcilicet qui Cæſaris nomine præſidebat Iudææ.
Ideo enim cauſam contra Cæſarem proponunt.*Et interrogaue-*
runt eum,dicētes. Magiſter ſcimus quia rectè dicis & doces: & nō ac-
cipis perſonam, ſed viam dei in veritate doces,licet nobis tributum dare
Cæſari an non ? Conſiderans autem dolum. pro,aſtutiam, *illorū,dixit*
ad eos.Qui me tentatis? Oſtēdite mihi denarium.Cuius habet imaginem
*& inſcriptionē? Reſpondētes dixerunt, Cæſaris. Et ait illis:*reddite ergo
quæ ſunt Cæſaris Cæſari: & quæ ſunt dei deo. Et non potuerunt ver-
bum eius reprehendere coram plebe: & mirati in reſponſo eius, tacue-
runt. Acceſſerunt autem quidam Sadducæorum qui negant eſſe reſur-
*rectionē.*pro,qui contradicendo dicunt reſurrectionem non eſſe.
Hæc quoque Sadducæorum quæſtio , cū domini reſponſione &
doctrina ſcripta & expoſita eſt Matthæi vigeſimoſecundo.Vide
ibi. *Et interrogauerunt eum, dicentes. Magiſter, Moyſes ſcripſit no-*
bis. ſi frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem , & hic ſine liberis
fuerit . deeſt,mortuus, *vt accipiat eam frater eius vxorē , & ſuſcitet*
ſemen fratri ſuo. Septem ergo fratres erant: & primus accepit vxorem,
*& mortuus eſt ſine filiis, & ſequens.*pro,ſecundus. *accepit illam: &*
ipſe mortuus eſt ſine filio. Et tertius accepit illam,ſimiliter & omnes ſe-
*ptem.*Superfluit omnes . *& non reliquerunt ſemen.* pro,liberos,*&*
mortui ſunt. Nouiſſimè omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione
ergo cuius eorum erit vxor ? ſiquidem ſeptem habuerunt eam vxorem.
*Et ait illis Ieſus. Filij huius ſeculi nubunt.*pro,ducunt vxores,*& tra-*
*duntur ad nuptias.*pro,dantur nuptui.*illi verò qui digni habebuntur*
ſeculo illo & reſurrectione ex mortuis,neque nubent neque ducent vxo-
res. pro,neque ducunt vxores neque dantur nuptui. *neque enim*
vltrà mori poterunt. pro,poſſunt. *Aequales enim angelis ſunt: & filij*
ſunt dei. Non ſolùm pares angelis (quod Matthæus explicauit)
ſed etiam filios dei , Lucas explicat propter conſortium diuinæ
naturæ communicatæ beatis,Sunt enim aſciti in dei formitatē,
ſupra omnem participatam & participabilē naturaliter dei ſi-
militudinem,eleuantur ſiquidem ad diuinam ſimilitudinem di
uini ordinis: hoc eſt incōmunicabilis naturaliter.Et propterea
filij dei,eiuſdem cum deo naturæ dicuntur,eiuſdē ſiquidem na-
turæ

turæ ſunt filij cuius eſt pater. *Quum ſint filij reſurrectionis.* Apponuntur hæc ad reddendam rationem quare nõ erunt nuptiæ. & è regione diſtinguit filios reſurrectionis à filiis huius ſeculi, à quibus inchoauerat dicendo, filij huius ſeculi ducunt vxores. Et intendit quia non ſunt filij huius ſeculi, quia nõ ſunt filij primæuæ generationis qua generantur homines ad vitã animalẽ: hoc eſt indigentem alimento. nuptiæ enim ſequuntur alimentũ. generatiua ſiquidem pars alimento vtitur. Vnde & primi parentes quanuis in ſtatu innocentiæ, quia tamẽ erant filij huius ſeculi, quia ad animalem vitam producti erãt (quod eſt eſſe filios primæ generationis: quoniã priùs eſt animale quàm ſit ſpirituale, vt dicitur 1. ad Corinth. 15.) à nuptiis non fuerunt exẽpti: ſed dictũ eſt eis, creſcite & multiplicamini. Sed ſunt filij reſurrectionis: quæ (vt ipſum aſtruit nomen) regeneratio eſt nõ ad animalem vitam, ſed ad ſpiritualem: hoc eſt ad vitam non indigẽtem alimento: & conſequenter exemptam à nuptiis. *Quia verò reſurgent mortui, & Moyſes oſtendit ſecus rubum: ſicut dicit dominũ, deum Abraham & deum Iſaac & deum Iacob. Deus autẽ non eſt mortuorũ, ſed viuorum, omnes enim viuunt ei.* Hoc eſt quantumcunque homines ſint mortui nobis, & ſint mortui corpore, omnes tamen viuunt ſecundum animam, nõ nobis nec cadaueribus: ſed ei, deo ſcilicet qui ſpiritus eſt. Ac ſi apertius dixiſſet ꝙ omnes homines mortui viuunt ſecundũ ſpiritum: & propterea deus qui ſpiritus eſt, dicitur deus eorum, nõ mortuorum, ſed viuorum. *Reſpondentes autem quidam Scribarum dixerunt ei. Magiſter bene dixiſti. Et amplius nõ audebant eum quicquam interrogare. Dixit autem ad illos.* hoc eſt Phariſæos: vt Matthæus explicat capite vigeſimoſecundo. Vbi etiam hæc vide expoſita, ne eadem repetamus. *Quomodo dicunt Chriſtum filium eſſe David: & ipſe David dicit in libro Pſalmorum. dixit dominus domino meo ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? David ergo dominum illum vocat: & quomodo filius eius eſt? Audiente autem omni populo dixit diſcipulis ſuis. Attendite.* pro, cauete. *A Scribis qui volunt ambulare in ſtolis.* hoc eſt veſtibus demiſsis vſque ad talos. Reliqua expoſita vide Matthæi vigeſimotertio, quæ etiã habentur Marci duodecimo. *Et amant ſalutationes in foro.* pro, foris: *& primas cathedras in ſynagogis, & primos diſcubitus in conuiuijs. Qui deuorant domos viduarum, ſimulantes longam orationem.* pro, & prætextu prolixè õrant. *Hi accipient damnationem maiorem.* pro, abundantius iudicium) ſubaudi ad puniendum eos.

CAPVT XXI.

R*Eſpiciens autem vidit.* Ex induſtria ſpectans deſcribitur. non enim curioſè ſed propter ſubſequentem doctrinam tradendam. *Eos qui mittebant munera ſua in gaZophylacium diuites.* Gazophylacium, eſt dictio compoſita ex Perſica & Græca dictione: capſam ſignificans in qua conduntur opes. *Vidit autem & quandam viduam pauperculam mittentem illuc æra minuta duo.* *Et dixit, verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes miſit. nam omnes hi ex abundanti ſibi miſerunt in munera dei: hæc autem ex eo quod deeſt illi.* pro, ex penuria ſua, *omnem victum ſuum.* pro, ſubſtantiam. & ſuperfluit, ſuum. *quàm habuit miſit.* Hiſtoria huius viduæ expoſita eſt Marci duodecimo. Vbi eadem ferè verba habentur. vide ibi. *Et quibuſdam dicentibus de templo.* Diſcipuli ſignificantur: vt Matthæus & Marcus explicant. *Quod bonis lapidibus & donis ornatum eſſet.* Lapides, partes ſunt ædificij. dona autem ornamenta applicata ſeu appenſa, aurea, argentea & gemmata: quæ in colũnis ſeu parietibus aut potiùs in facie & atriis tẽpli quæ appellatur templum, erant ſuſpenſa iuxta illud primo Machabæorum quarto. ornauerunt faciem templi coronis aureis. Hæc enim coram populo palam erant: ipſum autem templum ſolis ſacerdotibus patebat. *Dixit, Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur. Interrogauerant autem illum.* Subaudi in monte oliuarũ Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas (vt Marcus explicat) dum ſederet è regione templi. *Dicẽtes, Præceptor quando.* deeſt. igitur. Significatur enim interrogatio tanquam illata ex auditis. Acſi apertiùs dixiſſent. dixiſti nobis futura, ſupereſt vt dicas nobis tempus futurorum. *Hæc erunt, & quod ſignum quum fieri incipient.* pro, quum hæc futura ſunt. Duo petunt: tempus & ſignum temporis. Et ex reſpõſione Ieſu tam de deſtructione Hieruſalem quàm de aduentu ſuo ſecũdo habetur quòd numerus pluralis hæc, demonſtrat vtraque ſcilicet deſtructionem templi & conſummationem. ita quòd implicitè Lucas ꝓnominibus ſignificauit interrogata quæ Matthæus explicauit cap. vigeſimoquarto. *Qui dixit.* Reſponſio in tres diſtinguitur partes. Prima admonitio eſt, tum ne fallantur, tum ne timeant. ne fallantur autem & à falſis prophetis ſeu Chriſtis & à falſis ſignis. *Videte ne ſeducamini.* à falſis prophetis ſeu Chriſtis. *Multi enim venient.* Non vnus tantùm Antichriſtus ſed multi prædicuntur: dum dicitur. *In nomine meo.* hoc eſt vſurpantes ſibi nomen

nomen meum quod eſt Chriſtus. *Dicentes quia ego ſum*, ſcilicet Chriſtus. *Et tempus appropinquauit.* non ſolùm dicent, ego ſum Chriſtus,ſed etiam dicent quod tempus conſummationis ſeculi appropinquauit. *Nolite ire.*pro,ne ite, *poſt eos.* Priùs monuit ſpectátia ad fidem,videte ne ſeducamini:modò monet ſpectātia ad voluntaria opera,dicendo,ne ite poſt eos. *Quum autem audieritis prælia & ſeditiones.* Poſt monitionem ne fallantur ab Antichriſtis adiungit monitionem ne fallantur terrore ſignorum falſorum: præliorum ſcilicet quæ cum externis committuntur, & ſeditionum quæ inteſtina ciuitatum ſcindunt. *Nolite terreri.* exiſtimantes hæc eſſe ſigna conſummationis mundi. *Oportet enim primùm hæc fieri.* Ex humanorum morum corruptione neceſsitas oritur præliorum & ſeditionum, non ex coactione voluntatum. Primum autem refertur ad tempus conſummationis mundi.Significatùr enim quòd antequam veniet tempus illud, ex corruptis moribus hominum oportet præcedere & bella & ſeditiones. *Sed nondum ſtatim finis.* Superfluit,dum.Ne intelligeremus poſt bella & ſeditiones ſtatim finem mundi,excludit hunc errorem. *Tunc dicebat illis,Surget gens contra gentem,& regnum aduerſus regnum:& terræmotus magni erunt per loca, & peſtilentiæ, & fames.* Bella,terræmotus,peſtes,fames,terriculamenta & ſigna in aëre magna prædicuntur:non ea ratione vt noua aliqua,aut inſolita denuncientur futura, ſed vt deſcribatur mundus ſolitum curſum habiturus,vt intelligerent Chriſtiani hæc ſpectare ad conſuetum mundi curſum,& nō ad ſpecialia ſeu propria ſigna conſummationis mundi. Niſi enim dominus hoc docuiſſet,quotidie adeſſent prophetantes finem mundi, quum hæc patimur. *Terroreſq;.* pro,& terriculamenta. Significantur non ipſi terrores, ſed ea quæ incutiunt terrorem. *De cælo & ſigna.* præpoſterus eſt ordo.Legendum eſt. *Et ſigna de cælo magna erunt.* qualia ſunt ea quæ apparent in regione aëris:vt trabes igneę,cometes, & ſimilia. *Sed ante hæc omnia inijcient vobis manus ſuas.* Admonitioni ne fallantur ab Antichriſtis aut terroribus malorum(belli,famis,peſtis, &c.) adiungit quæ circa ipſos Apoſtolos futura ſunt,inſtruēdo tam quo ad intellectum,quàm quo ad affectum. Secūdum hiſtoriam itaque verificatum eſt,quòd ante huiuſmodi prædicta mala incœperunt iniicere manus in Chriſti diſcipulos.nā ferè ſtatim iniecerūt manus in Apoſtolos :vt patet act.4. Et flagellauerunt eos:vt patet Actuum 5.Et lapidauerunt Stephanum,Actuum 7.*Et perſequentur tradentes in ſynagogas, & cu-*

ſodias trahentes. pro quum ducemini,*ad reges & præſides propter nomen meum* In Actibus Apoſtolorum impleta hæc leguntur: in Iacobo occiſo ab Herode,& Petro incarcerato ab eodẽ, & Paulo ſub præſide.*Continget autem vobis in teſtimonium.*Tum mei eritis(inquit alibi)mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria , & vſque ad vltimum terræ.Tum inexcuſabilis infidelitatis illorũ coram quibus eritis.*Ponite ergo in cordibus veſtris non præmeditari quemadmodum reſpondeatis* pro defenſionem. Superfluit quemadmodum,vel(vt aliis placet)vt reſpondeatis.Conſtat enim Ieſum tollere à diſcipulis ſolicitudinem meditandi defenſiuam reſpõſionem quum ducerentur coram magiſtratibus. *Ego enim dabo vobis.* Ecce ratio ſecuritatis. Et in hac promiſsione manifeſtat ſe deum:ſolius enim dei eſt adimplere hoc promiſſum. *Os.*gratias ſpectantes ad linguæ officium.*Et ſapientiam.*quantum ad ea quę dicenda ſunt,ſcientiam,prudentiam,iudicium,ordinem. *Cui non poterunt reſiſtere neque contradicere omnes aduerſarij veſtri. Trademini autem à parentibus,& fratribus,& cognatis,& amicis.*Dixerat per ſequenter tradentes declarat modò à quibus tradentur.Et enumerat coniunctiores omnes tum carne, tum amoris vinculo, vt prænoſcant ſe nec in domo propria fore ſecuros: & ſimul intelligant fidem Chriſti ſuſcipiendam quandoque à filio & non à patre,ab vno fratre & non ab altero,& ſic de ſimilibus:& cum hoc non ſuſcipientes illam vertendos in perſecutores veſtros.*Et morte afficient ex vobis.*Non ſolùm perſecutiones patiemini, ſed etiam multi veſtrum interficientur: vt intelligant etiam vitam ſe perdituros propter Ieſum.*Et eritis odio omnibus.*pro,odio habiti ab omnibus.*propter nomen meum.*Nõ ſignificantur per hoc reliquorum vniuerſi generis humani hominum ſingulorum actualia odia erga Chriſtianos(quum multi homines ſint qui nunquam odium huiuſmodi habuerint in Chriſtianos)ſed ſignificatur contrarietas profeſsionis Chriſtianæ ad vitam & profeſsionem omniũ aliorũ,quæ eſt fundamentũ odij in aliis erga Chriſtianos.Et nihilominus ſignificatur,quòd odio ſunt habendi ab omni genere hominum:quod experientia teſtata eſt & teſtatur. nã ab omni ſexu,cõditione,profeſsione,natione,&c.habiti ſunt odio.*Et capillus de capite veſtro non peribit.*pro,nõ perit. Securitas omnis indemnitatis magis ſignificatur per præſens quàm per futurum:per hoc enim ſignificatur quòd nihil penitus damni ſuſtinebunt,ſed omnia ſeruantur in integrum reſtituenda. Et ad literam nõ ſolùm membra corporis, ſed etiam vniuerſa quæ

ſunt

ſunt decoris, in reſurrectione, integra erunt. *In patientia veſtra.* Sumitur hic patiẽtia pro tolerãtia: hoc eſt pro virtute qua libenter tolerantur mala. *Poſſidebitis.* pro, poſſidete. Præcipit enim nõ prædicit. *Animas veſtras.* Eximium documentum poſsidendi, non agros, non opes, non regna, ſed (quod maius eſt omnibus) proprium animum virtute patiẽtiæ. Quòd ſi non penetras, perſpice ad quæ & quot adducit in patientia: & vel ſic videbis maximã vim tolerantiæ ad hoc vt homo poſsideat ſeipſum. Et hoc quidem in hac vita: nam præter hoc largitur etiã poſſeſsionem animæ in futura vita: perdunt enim proprias animas pro futura vita, qui hic nolunt mala tolerare pro Chriſto. *Quum autem videritis.* Excluſis falſis ſignis & inſtructis diſcipulis circa ventura eis mala, reſpondet quæſito de tempore deſtructionis templi. *Circundari ab exercitu.* pro, ab exercitibus. Multitudo enim Romani exercitus (propter diuerſitatem fortè nationũ, & copiam æquiualentem multis exercitibus) appellatur exercitus in numero plurali. *Hieruſalem tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius.* Non credatis tũc quòd liberabitur Hieruſalem, ſed ſcitote quòd tunc erit tempus deſolationis eius. *Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiãt ad montes.* Incipiente obſidione, qui in regione Iudææ ſunt, non eant in Hieruſalem, ſed fugiant ad montes. *Et qui in medio eius.* ſcilicet Hieruſalẽ. *diſcedant: & qui in regionibus, & nõ intrent in eã: quia dies vltionis hi ſunt, vt impleantur omnia quæ ſcripta ſunt.* à prophetis de pœnis Hieruſalẽ. *Væ autem prægnantibus & nutrientibus.* pro, lactantibus, *in illis diebus.* tum quia impedietur fuga vtrunque: prægnantes enim impediuntur vtero, & lactantes infante. Tum quia tales egent duplici alimento. tum quia incumbit eis duplex cura. *Erit enim preſſura.* pro vis, ſeu neceſsitas, ſeu (vt aliis placet) afflictio. *Magna.* Violentia enim magna ſignificatur. *Super terram.* Hieroſolymitanam. *Et ira.* vindicta diuina. *Populo huic.* Hieroſolymis manenti. *Et cadent in ore,* id eſt, acie gladij. Dicit Ioſephus decem centena milia mortuorum tunc fuiſſe. *Et captiui ducentur.* Ioſephus dicit nonaginta ſex milia captiuorum. *in omnes gentes.* vt diuina iuſtitia apud omnes nota fiat. *Et Hieruſalem calcabitur à Gentibus donec impleantur.* Calcanda deſcribitur Hieruſalem ab idololatris donec impleantur tẽpora idololatrarũ. Et verè ſic fuit: quia excluſa idololatria per hoc quòd conuerſæ ſunt Gentes ad fidem Chriſti, deſijt calcari Hieruſalem ab idololatris, & habitata à Chriſtianis. *Tempora nationum.* pro, Gentium. Conſtat enim appellatione Gentium

tium idololatras intelligi:& tunc impleta eſſe earum tempora quum ceſſauit indolatria. *Et erunt ſigna.* Reſpondet alteri quæſito de tempore & ſigno finis mundi aduentusque ſui ſecundi. *In ſole & luna, & ſtellis.* Matthæi vigeſimoquarto explicãtur iſta: ſol obſcurabitur, luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ, cadent de cœlo, quæ ibi vide expoſita. *Et in terris.* pro, terra, *preſſura.* pro, coarctio, *gentium.* Non ſupponit gens pro Ethnicis, vt paulo ſuperiùs: ſed cõmuniter pro hominibus peccatoribus, tam Chriſtianis quàm non Chriſtianis. *Præ confuſione.* pro, in perplexitate. *ſonitus maris.* pro reſonantis maris *& fluctuum.* Ex quibus colligitur ſignificari, quòd tantus talisque erit terror reſonantis maris fluctuoſi, quòd homines coarctabunt ſe, perplexi, neſcientes euentum ſeu potiùs locum quo tendit ſonans mare. Non enim erit mare ſonãs, & fluctuans more ſolito verſus vnam plagam (ſic enim nõ cauſaret perplexitatem) ſed eo ipſo quòd perplexitas deſcribitur, tam anceps erit, vt neſciant ſe homines reſoluere. *Areſcentibus hominibus.* Exteriùs erit coarctatio: interiùs areſcent. *Præ timore.* In intellectu perplexitas: in affectu timor. *Et expectatione.* Non ſignificatur ſpes, ſed mora euentus. *Quæ ſuperuenient.* pro, eórum quæ ſuperuenient, *vniuerſo orbi.* pro, orbi terrarum. *Nam virtutes cælorum mouebuntur.* pro, agitabuntur. Ad ſimilitudinem eorum quæ apud nos à locis pelluntur ſeu quatiuntur, deſcribitur deordinatio velut confuſio quædam corporalium virtutum cœleſtium in ſuis effectibus: tanquam virtus partis orientalis agitetur ad meridiem, & virtus meridionalis agitetur ad ſeptentrionem, & ediuerſò. Confuſio itaq; effectuum ſignificatur ex irregularitate cœleſtium virtutum. Et ſi enim virtutes illæ corporales non mutabunt tunc ſitus ſuos, mutabuntur tamen à regularitate quam nunc habent. Ita quòd ſicut ſol, luna, & ſtellæ ſubtrahent luces ſuas, ita virtutes corporum cœleſtium ſubtrahẽt regularitates ſuas: quas totaliter perdent ceſſante motu cœli. Et huiuſmodi regularitatis ſubtractio meritò aſsignatur pro ratione corporalium malorum, quæ in elementis apparebunt: nam regularitate cœleſtium virtutum ſeruatur elementaris ſphæra in diſpoſitione congrua animalibus & vegetabilibus. *Et tunc.* Tunc ad excluſionem prioris temporis, ac ſi diceretur poſt hæc. Non enim ſignificatur aduentus Chriſti, tunc quum iſta ſigna prædicta apparebunt, ſed poſt hæc. *Videbunt.* vniuerſi homines. *Filium hominis venientem in nube.* An vera nubes, an denſa lux quaſi nubes ſit, neſcio: propter hoc quòd

quòd in aſcenſione domini vera nubes videtur fuiſſe, quæ ſuſcepit ipſum ab oculis eorum. Et ſcriptum eſt, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem. Et rationabilis eſt vt ſit vera nubes, ad temperandum fulgorem corporis Chriſti: ad hoc vt clarè videri poſsit ſplendidus & diſcerni ab hominibus, & non ſicut videtur ſol: in quem non poſſunt oculi hominum figi. *Cum poteſtate magna.* Superfluit, magna. Non ſicut prima vice venit cum ſubiectione. Et in hoc ſignificantur ſigna potentatus, quæ tunc videbuntur ab omnibus. *Et maieſtate.* pro, gloria. Et deeſt, multa. Ita quòd multa refertur tam ad gloriam quàm ad poteſtatem. apparebit enim in ſtatu multùm glorioſo & multi potentatus. *His autem fieri incipientibus.* Poſtquam deſcripſit ſigna præcedentia aduentum eius ſecundum & ipſum aduentum ſimul cum terroribus peccatorum, confortat diſcipulos, vt quum incœperint hæc ſigna apparere, non terreantur, non timeant, non coarctentur, non areſcant: ſed, *Reſpicite.* pro, ſuſpicite. non oculis corporis ſed mentis. *Et leuate capita veſtra.* hoc eſt, eleuate ſuperiores partes animi veſtri. Ad ſuperna bona monet erigere & cogitationes & affectus tunc quum alij coarctantur & areſcunt. *Quoniam appropinquat redemptio veſtra.* hoc eſt bonum deſideratæ à vobis libertatis à ſeruitute mortis & corporis, & reliquorum quæ mundi ſunt. *Et dixit illis ſimilitudinem.* Adiungit parabolam vt memoriæ meliùs mandetur. *Videte.* Dictio Græca anceps eſt ad indicatiuum vel imperatiuum, *Ficulneam.* pro, ficum, *& omnes arbores quum producunt iam ex ſe fructum.* pro, quum iam proruperint. Significatur enim ſtatus arborum gemmantium. *Scitis quoniam propè.* Deeſt, iam, *eſt æſtas. Ita & vos, quum videritis hæc fieri, ſcitote quoniam propè eſt regnum Dei.* Ad hoc allata eſt ſimilitudo gemmantium arborum, vt ſignificetur relationem ſignorum dictorum ad regnum Dei, manifeſtum in aduentu CHRISTI eſſe relationem propinquitatis: quemadmodum gemmæ arborum monſtrant propinquam æſtatem. Et aſsimilatur regnum Dei æſtati reſpectu electorum, ratione lucis ac quietis deſideratæ ac delectabilis: vt meritò omnia deſideria eleuare tunc debeant ad cœleſtia regna ab eis deſiderata. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.* Non ſolùm relationem propinquitatis inter ſigna & aduentum ſuum, ſed coniunctionem aduentus cum generatione hac aſſeuerat. Et demonſtratur ge-

neratio

neratio electorum.iſta,ad excludẽdam generationem renouandam,quemadmodum renouata fuit tẽpore Noë poſt diluuium. Ita ꝙ hæc verba duo excluduntur. alterum eſt quòd finito electorum numero nõ remanebit generatio reproborũ. alterũ eſt ꝙ finita hac generatione terminanda in mundi conflagratione, non ſuccedet alia generatio media vſque ad aduentum Chriſti: ſed completo numero electorũ generationis huius,veniet Chriſtus. Et hæc diffuſiùs dicta ſunt Matth.24. *Cœlum & terra tranſibunt.* Non ſecundum ſubſtantiam,non ab eſſe ſuo ſubſtantiali: ſed cœlum à ſtatu motus quem nũc habet,& terra à ſtatu generationis,quo nunc profert vegetabilia. *Verba autẽ mea non tranſibunt.* à veracitate ſua,ſed implebuntur omnino. *Attẽdite autẽ vobis.* Electis perfectioribus dixerat, his fieri incipientibus ſuſpicite & leuate capita veſtra: modò autẽ mediocri Chriſtianorum generi dicit.attendite vobis. *Ne fortè.* pro,nequando, *grauentur.* A declinatione mali incipit monitio. *Corda veſtra in crapula & ebrietate.* Crapula & ebrietas,grauamina corporũ ſunt: Ieſus autem monet attendendum eſſe ne corda,ne animæ,grauentur vitiis crapulæ & ebrietatis. Et ad literam adiecit corda: quoniam vtrunque ſi ſine vitio fieret,quãuis grauaret corpus, non tamen grauaret cor: vt ſi medicinæ ratio vrgeret ad crapulam aut ebrietatem. *Et curis huius vitæ.* Non ſolùm prohibemur incurrere deiectionem animi ob crapulã & ebrietatem: ſed etiam ob curas ad procurandum ea quę ſunt ad victũ. Et benè nota nullum tempus eximi: eo quòd dictum eſt nequãdo,ne vnquam grauitatem cordis(hoc eſt,deiectionem animi ad inferiora)incurramus. *Et ſuperueniat.* pro,ingruat, *in vos.* hoc eſt, contra vos. *repentina dies illa.* Ad literam deſcribitur dies aduentus Chriſti repẽtinus,inopinatus,incognitus,nõ creditus pro tunc. Et appellatione diei illius intelligo totum tempus aduentus illius ab initio à quo incipient ſigna ſimultanea: hoc eſt,quæ vnico contextu fient cum aduentu ipſius quoniam in initio illorum erit terminus viatorum,& erit ſicut repentina mors: & propterea dominus monet ne improuiſi reperiamur ſuperueniente die illo. *Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ.* Similitudinem apponit ad ſignificãdum diem illum fore repentinum & periculoſum, & affert ſimilitudinem laquei venatorij, qui ex improuiſo repentè ſuperuenit animalibus. Et dixit hæc ne erraremus ex priore parabola gemmantium arborum monſtrantium æſtatem: ne ſcilicet intelligeremus determina-

tum

tum tempus (puta trium menſium) inter illa ſigna antecedentia & aduentum Chriſti, quemadmodum determinatum eſt tēpus inter gemmantes arbores & æſtatem. ad tollendum enim hunc erroneum intellectum, dicit ꝙ ſuperueniet dies ille repentinus tanquam laqueus repentinus, nō reſpectu aliquorum ſed reſpectu omnium habitantium in terra. *Vigilate itaque, omni tempore orantes.* Concludit vigilandum ſimul atque orandum omni tempore: hoc eſt cōgruis orationi & vigiliæ temporibus. præceptum enim affirmatiuum eſt. Vel vigilandum & orandum merito indeſinenter eſſe. ſemper enim vigilat & orat qui perſeuerat in boni operis merito. *Vt digni habeamini.* pro, reddamini, *fugere iſta omnia quæ futura ſunt, & ſtare ante filium hominis.* Materia petenda oratione, explicatur nō fugere mala & aſſequi bonum, ſed dignum effici fuga mali & aſſecutione boni. Hinc eccleſia accepit morem orādi vt digni efficiamur promiſsionibus Chriſti. Gratia dei radicanda in nobis petitur, petendo vt digni reddamur. Soli enim illi in quibus firmatur & radicatur diuina gratia, digni ſunt euitatione futurorum malorum, & fixa ac ſtabili præſentia coram Chriſto. *Erat autem diebus docēs in templo.* Dixerat ſuperiùs quòd erat quotidie docens in templo: aperit modo quo ſenſu intelligendū ſit, ne intelligeres ipſum continuè manſiſſe in templo à die palmarū. Diſtinguit enim dies à noctibus: dicendo quòd diebus quidem erat in tēplo docens. *Noctibus verò exiens morabatur,* pro, diuerſabatur, *in monte qui vocatur Oliueti.* Hinc inſinuatur ꝙ Bethania vbi Ieſus hoſpitabatur nocte aliqua illarum noctium (vt Marcus dicit) infra ambitum montis Oliueti erat. *Et omnis populus manicabat.* pro, mane ibat ad eum, *in templo audire eum.* Solicitudo populi ad audiendum illius prædicationem ſummo mane ſignificatur.

CAPVT XXII.

APpropinquabat autem dies feſtus azimorum. Septem dies continui erant dies azimorum (hoc eſt quibus illicitum erat veſci pane fermētato) ſed primus eorum erat dies feſtus, hoc eſt dies celebris. Et propterea primi diei ſpecialiter meminit narrādo appropinquationē illius. *Qui dicitur paſcha.* Quāuis tota hebdomada denominaretur paſcha à primo die, primus tamē dies propriè dicebatur paſcha. Dictio paſcha, non eſt Græca dictio in propoſito: ſed eſt dictio Hebræa corrupta apud Græcos & Latinos, deriuata à paſach, quod ſignificat tranſire. Ad literam enim à tran

à tranſitu domini occidentis primogenita Aegypti dictum eſt paſcha: vt patet Exo.12. *Et quærebant principes ſacerdotum & Scribæ quomodo eum interficerent.* Deliberauerant interficere: ſed modum quærebant quo poſſent illum habere ſeu tradere præſidi occidendum. *Timebant verò.* pro, enim, *plebem.* Ratio redditur quare inquirebant modum: quia ſcilicet timebant plebem. ex hoc enim timore quærebãt aliquem modum ſecretum à plebe. *Intrauit autem Satanas in Iudam.* Qui priùs tanquam foris ſtans ſuggerebat Iudæ furta, modò tanquam intus ingreſſus deſcribitur: vtpote aditu ei patente ad animum Iudæ. Coniunctio itaque velut domeſtica inter dæmonem & Iudæ animum, ſignificatur per introitum in ipſum. *Qui cognominabatur Scariot.* pro, Iſcariotes, *vnũ de duodecim.* Deeſt, numero. Legendum eſt. *vnum de numero duodecim. Et abijt & locutus eſt cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus.* pro, ducibus. Significantur ij qui ducebãt alios: quorum ſcilicet nutu res gerebantur. *Quemadmodum illum traderet eis.* Directè Iudas deſideratum offert modum quem quærebant principes, declarando eis ſe proditurum Ieſum. Talis enim modus vltro oblatus, ſatisfecit deſiderio quærentium modum, & propterea Lucas dicit quòd dixit eis modum quo traderet eum illis, ſcilicet proditoriè. *Et gauiſi ſunt.* adinuẽto immo vltro oblato modo meliori quàm deſiderarent. *Et pacti ſunt pecuniam illi dare.* firmarunt precio pacto. *Et ſpopondit.* Iudas. *Et quærebat opportunitatem vt traderet illum.* Deeſt, eis. Non enim aliud promiſit quàm dare eum in manus eorum. *Sine turbis.* pro, ſine turba. Sic enim conuenerat cum principibus timentibus turbam. *Venit autem dies azimorum.* Diem quartædecimæ lunæ (qui tunc fuit dies Iouis, appellat Lucas diem azimorum in qua immolabatur agnus paſchalis: non quòd in ipſa quartadecima luna immolatio agni fieret aut fermentata eſſent prohibita, ſed quia in veſpera illius diei incipiebat dies azimorũ, incipiebat quintadecima luna: & tunc immolabatur paſcha. ita quòd veſpera quartædecimæ lunæ erat initium diei azimorum. Et quia cœna veſpertina computatur cum die quem terminat (quoniam appellatur cœna illius diei) ideo Lucas illum diem Iouis appellauit diem azimorum: intendens ſignificare quòd erat primus dies azimorum ratione cœnæ illius diei. *In qua neceſſe erat occidi.* pro, immolari, *paſcha.* Appellatur hic paſchalis agnus paſcha, qui immolabatur inchoante die azimorum primo. Ipſe enim eſus agni paſchalis cum tot cerimoniis ſcriptis Exod. 12. immolatio

erat

erat in memoriam beneficij recepti nocte illa qua deus tranſiuit occidendo primogenitos Aegyptiorum, & populus exiit de Aegypto. *Et miſit Petrum & Ioannem, dicens, Euntes parate nobis paſcha vt manducemus.* Hinc clarè apparet appellari diem azimorum ratione futuræ cœnæ, quam iubet præparari. *At illi dixerunt, vbi vis paremus?* Nõ erat licitum comedere paſcha niſi in Hieruſalem in qua Chriſtus nõ fuerat illis diebus hoſpitatus: & propterea diſcipuli quærũt vbi parandum eſt paſcha. Ac ſi apertiùs dixiſſent, hoſpitium nõ elegiſti in Hieruſalem in qua oportet comedere paſcha, dic ergo locum vbi parandum eſt. *Et dixit ad eos, Ecce introeuntibus vobis in ciuitatẽ, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ.* pro, lagenam. Significatur enim teſtea hydria quam lagenam vulgo appellamus. *Portans. Sequimini eum in domum in quam intrat. Et dicetis patrifamiliâs domus. dicit tibi magiſter, vbi eſt diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis manducem? Et ipſe oſtendet vobis cœnaculum magnum ſtratum; ibi parate. Euntes autem inuenerunt ſicut dixit illis: & parauerũt paſcha. Et quum facta eſſet hora.* à lege Moyſi ſtatuta: hoc eſt poſt ſolis occaſum, incipiente altera die ab occaſu ſolis diei præcedentis. *Diſcubuit.* Inter cerimonias legis non erat quòd comederent ſtando: vt patet Exod.12. *Et duodecim apoſtoli cum eo. Et ait illis, Deſiderio deſideraui.* Hebræo more magnitudinem deſiderij ſignificat. *Hoc paſcha manducare vobiſcum.* Quia hoc paſcha vltimum erat veteris teſtamenti paſcha, & initium tranſitus ad veritatem figuratam paſchali tranſitu, ideo Ieſus dicit, deſiderio deſideraui manducare hoc paſcha. Summo enim deſiderio concupierat venire ad imponendum finem ſacrificiis veteribus, tranſeundo ex hoc mundo ad regnum dei. Vnde & adiungit. *Antequam patiar.* ad ſignificandum hoc eſſe vltimum. Et apponit ſe non manducaturum ampliùs paſcha donec impleatur in regno dei: ad ſignificandum inchoari nunc tranſitum ipſius ad regnum dei. *Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud.* pro, non vltrà edam ex eo ſcilicet paſchate. Explicat enim hoc paſcha eſſe ſibi vltimum; quum implicitè dixiſſet quòd erat vltimum abſolutè, dicendo antequam patiar. *Donec impleatur.* paſcha paſchalis figura, paſchalis tranſitus. *In regno dei.* in mea reſurrectione; quod eſt principium regni dei tandiu expectati & prophetati. Regnum ſiquidem dei quod in ſecundo aduentu manifeſtabitur, in Chriſti reſurrectione inchoauit: quoniam ex tunc regnauit deus per gloriam etiam in corpore humano, & impleuit

Chriſti reſurrectio figuralia ſacrificia veteris teſtamenti,& ſpecialiter trãſitum ſacrificio paſchali ſignificatum. Completus ſiquidem eſt tunc tranſitus de ſeruitute in libertatẽ plenam,& de morte in plenitudinem vitæ immortalis,&c. ¶ Quòd autem dicitur donec,non ad præfigendum terminum,ſed ad excludendũ intermedium tempus,appoſitum eſt:ſicut dicitur in Pſal.Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos. Nam nõ ſignificatur quòd in regno dei Ieſus eſt comeſturus paſcha, quod cõpleri in regno dei dicit:quum ridiculum ſit hoc intelligere,verbis etiam ipſis repugnantibus: quoniã ſi completum eſt,reſumendum nõ eſt,ſed ſignificatur quod intermedio tẽpore inter cœnam illam & regnum dei, non eſſet comeſturus paſcha. *Et accepto calice.* Quanuis nulla fiat mentio ſpecialis de libamine in immolatione agni paſchalis,veriſimile tamen eſt libamen aliquod interueniſſe, ſicut in reliquis ſacrificiis.Vnde ad complemẽtum immolationis paſchalis agni poculum à Ieſu accipitur. *Gratias egit.* Quæ verba dixerit,neſcimus:pro terminatione tamen veterum ſacrificiorum, gratias egit.*Et dixit, Accipite & diuidite inter vos.* Vnum poculum voluit cõmune eſſe omnibus terminando vetera,ſicut inchoando noua:vt alij dicunt Euangeliſtæ.ſolus enim Lucas meminit huius calicis ſpectantis ad vetera ſacrificia. *Dico enim vobis quòd non bibam de generatione vitis donec regnum dei veniat.* Ad literam dicit ſe poſthac non bibiturum vinum donec veniat regnum dei in ſua reſurrectione. poſt reſurrectionẽ enim manducauit & bibit cũ apoſtolis: dicente Petro, qui manducauimus & bibimus cum illo poſtquam ſurrexit à mortuis. ¶ Vbi nota quòd non dicit(ſicut dixerat de paſchate)donec impleatur in regno dei:ſed abſolutè dicit,donec veniat regnũ dei. *Et accepto pane.* Finitis veteris legis ſacrificiis, inſtituit ſacrificium nouæ legis: non aſſumens agnum aut carnes quaſcunque, ſed panem pro propria euchariſtiæ materia. *Gratias egit.* pro, initio ſacrificij noui teſtamenti. *Et fregit.* in tot bucellas quot erant diſcipuli. *Et dedit eis.* comedendum. *dicens, Hoc eſt corpus meum.* Quorum expoſitionem vide Matth.26. *Quod pro vobis datur.* Ne intelligerent myſticum aut metaphoricum corpus, verum ac naturale explicat dicendo, quod pro vobis datur, ipſummet corpus eſt quod datur morti crucis. Et non dicit dabitur, ſed datur:quia iam incœptum erat dari,iam venditus erat. *Pro vobis.* non pro mea culpa, ſed pro veſtri redemptione. *Hoc facite.* Non dicit hoc dicito,ſed facite: quia mandat fieri quod ipſe fecit

eit ſcilicet accipere panem,gratias agere, frangere,conſecrare, ſumere ac dare. *In mei commemorationem.* Paſsio enim mea qua pro vobis corpus meum datur, tranſibit in præteritum:& propterea in mei cõmemorationem,in memoriam tanti beneficij quod vobis confero,facite hoc ſacrificium. *Similiter & calicem poſtquam cœnauit.* Si non alter eſſet calix iſte à priùs commemorato,non dixiſſet Lucas ſimiliter:quoniã iam explicatum fuiſſet ꝙ accepit calicem,ꝙ gratias egit.ꝙ dedit diſcipulis diuidẽdum inter eos. Vnde ex hoc ipſo ꝙ calicẽ iſtum introducit cũ aduerbio ſimiliter,ſignificat ſimilem modum ſeruatũ qui ſeruatus eſt in pane ſcilicet ꝙ accepit calicem,ꝙ gratias egit,ꝙ dedit diuidendum in ſingulos. Et ad maiorem expreſsionem, immo ad differentiam prioris adiunxit tempus:dicẽdo poſtquam cœnauit.Ac ſi apertè dixiſſet priorem calicem accepit cœnando , hũc autem accepit poſtquàm cœnauit. ¶ Nec vim aliquam facias in nomine calicis. quoniam ex interpretis officina calix nominatur.in textu enim nõ calix in ſpecie ſed poculũ in genere nominatur . *Dicens,hic eſt calix.* Alij Euãgeliſtæ inter verba Chriſti nõ ponunt calicem:quia intẽdebant ſignificare virtutẽ ſanguinis Chriſti effuſi in cruce reſpectu noui teſt.Lucas autẽ calicem explicatum à Chriſto commemorat:quia intendit etiam explicare vim vſus euchariſtiæ ſub ſpecie potus. calix enim(ſeu poculum)vas pro vſu bibendi ſonat. *Nouum teſtamentum in ſanguine meo.* Appoſitiua conſtructio eſt: ad ſignificandum poculum euchariſtiæ non eſſe poculũ ſacrificiorũ veteris teſtamenti,ſed poculũ ſacrificij noui teſtamenti.Et eſt conſtructio cauſalis,dicendo,calix nouum teſtamentum.eſt enim calix ex nouo teſtamento ſanguine Chriſti firmato.Ex nouæ ſiquidem & æternę hæreditatis diſpoſitione,Chriſti ſanguine in cruce firmata,poculum euchariſtiæ prouenit:inde enim ſacrificium hoc emanauit. *Qui pro vobis fundetur.* pro,funditur. Sicut enim incœperat dari corpus,ita incœperat fundi ſanguis . venditio ſiquidẽ incohoauerat ipſius mortẽ ſanguinis effuſione ſecuturã. *Veruntamen ecce manus tradentis me,mecum eſt in menſa.* quanuis corpus meum & ſanguinẽ pro vobis ponã,nihilominus ecce vnus veſtrũ tradet me. *Et quidem filius hominis ſecundum quod definitum eſt.* à deo in ſacris ſcripturis. *vadit: veruntamen væ homini illi per quem tradetur.* Non excuſatur qui me tradet propter hoc quod definitum eſt me eſſe tradendum & occidendũ,ſed væ æternæ dãnationis illi : quia voluntariè crimen hoc committet. *Et ipſi cœperunt quærere inter*

ſe, quis eſſet ex eis qui hoc facturus eſſet. Alij euangeliſtæ narrant diſcipulos quæſiſſe à Ieſu, nunquid ego ſum rabbi? Lucas explicat ꝙ inter ſeſe etiam quæſierunt quiſnam eſſet hoc facturus. Significatur enim per hoc ꝙ mutuò ſe reſpiciebant inquirendo quis eſſet hoc facturus. *Facta eſt autem & contentio inter eos, quis eorum videretur eſſe maior.* Poſt turbationem diſcipulorum audito quòd vnus eorum foret proditor obrepſit ambitio occaſione accepta ex eo quòd incœperunt tunc cognoſcere quòd in veritate Ieſus eſſet occidendus. nam vſque ad illam horam non intelxerant verba Ieſu de ſua paſsione & morte: ſed audito ꝙ vnus diſcipulorum erat ipſum proditurus, incœperunt intelligere ꝙ non parabolicè ſed propriè intelligenda eſſent verba Ieſu prius dicta de paſsione & morte ſua. Et propterea contendunt de primatu poſt mortem Ieſu. *Dicit autem eis, Reges gentium dominantur eorum.* pro, eis: *& qui poteſtatem habent ſuper eas, benefici vocantur.* Reprimit ambitionem ex differentia inter principatũ mundanum & eccleſiaſticum: penes hoc quòd finis regum, eſt dominari & ſimiliter finis habentium poteſtatem diſtribuendi cõmunia bona (puta honores dignitates, &c.) eſt vocari beneficium, hoc eſt gloria. Ità quòd finis principantium in hoc mũdo eſt dominari & gloria. *Vos autem non ſic.* Vtrumq; finem abdicat à ſuis: Vos apoſtoli, vos capita eccleſiæ non ſic, non tendetis ad dominium aut ad humanam gloriã. *Sed qui maior eſt in vobis, fiat ſicut minor.* pro, iunior. Maioribus honor & debetur & communiter exhibetur à iunioribus. contra appetitum itaque glorię humanæ mandat maiorem fieri ſicut iuniorem: hoc eſt habere ſe circa honores ſicut iuniorẽ: cuius eſt non honorari, ſed honorare. *Et qui præceſſor.* pro, dux, *ſicut miniſtrator.* Contra appetitum humani dominij mãdat eum qui ducis officio fungitur, fieri ſicut miniſtrum. Ducis ſiquidem, eſt imperare, & miniſtri eſt ſeruire. Ieſus autẽ mandat eum qui dux eſt, habere ſe ſicut eum qui miniſtrat: quod eſt habere ſe nõ vt dominum ſed vt ſeruum. Et vtrũque horũ præcipitur quantũ ad appetitum & rationem operis. debet enim eccleſiaſticus prælatus appetitu ſeruiendi Chriſti membris, & honorandi Chriſti membra (chriſtianos ſcilicet) & ea quæ ſunt dignitatis & ea quæ ſunt operis exercere: & non vt ipſe dominetur & honoretur. *Nam quis maior eſt, qui recumbit an qui miniſtrat: nonne qui recumbit* Prouocat eos ad ſeruãdũ præceptũ hoc ab exemplo ſuo. Vbi nota ꝙ vniuerſo orbi propoſuit ſe exẽplũ humilitatis internæ Matthæi vndecimo, diſcite à me

quia

quia mitis ſum & humilis corde.diſcipulus aũt primatibus proponit ſe etiam exemplũ humilitatis exterioris miniſterij: vt ab exteriori etiam exemplo diſcãt & intus & extrà humilia ſapere de ſeipſis.*Ego autem in medio veſtrum ſum ſicut qui miniſtrat.* Affirmat Ieſus ſe eſſe in medio diſcipulorum ſicut qui miniſtrat. tum quia lauit pedes diſcipulorum ad hunc effectũ vt ab exẽplo diſcerent humilitatem. tum quia quanuis ſcriptũ non ſit, ex ſcriptis tamen conijcitur ſolitum fuiſſe Ieſum in menſa officium miniſtri exercere, frangendo illis panẽ. Et ex hoc textu habetur ſolitũ fuiſſe miniſtrare apoſtolis: propter quod dicit, in medio veſtrũ. Et nihilominus vniuerſæ Chriſti actiones, miniſteria fuerunt. curare enim infirmos, prædicare, diſcurrere pro ſalute animarũ & huiuſmodi, quid aliud ſunt quàm miniſteria? *Vos autem eſtis qui permanſiſtis mecum.* Repreſsit ambitionẽ primum ex differẽtia apoſtolici gradus ad principatum mũdi: reprimit modò eandem à perſeuerantia ſecum in malis. Reuocat ſiquidem ante eorum oculos ꝙ ſecũ perſeuerauerint. Acſi apertiùs diceret. Cõſiderate tanti temporis laborẽ perſeuerando mecum: & hinc perpendite quàm dedeceat vos in ambitionis vitiũ modò incidere. Tanti ergo temporis meritum ante mẽtis oculos ponit, dicendo, vos eſtis qui permanſiſtis mecũ. magnã enim vim habet locus huiuſmodi ad exhortãdum. *In tentationibus meis.* hoc eſt in perſecutionibꝰ & paſsionibus meis. Paſſus eſt enim perſecutionem, primò in Nazareth, quando voluerunt ipſum præcipitare: oportuit quoq; ipſum declinare Herodis faciẽ audita Ioãnis necẽ. pluries quoque voluerunt ipſum lapidare in Hieruſalẽ. Has ſiquidẽ perſecutiones, ſuas appellat tentationes, quia ex ſuo genere tentationes ſunt iuſtorũ, ad experiẽtia cõprobandũ iuſtorum fortitudinem. *Et ego diſpono vobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnum.* Retrahit demũ eos ab ambitione ex præmio præparato eis in cœleſti gloria: vt non ſolũ ex tanti temporis merito ſed ex præparato tã excelſo præmio, erubeſcant ambire. Vos mecũ permãſiſtis in meis perſecutionibus: & ego pro hoc merito diſpono vobis regnũ æternũ, ſicut pater meus diſpoſuit mihi. ſimiles mihi diſpono vos futuros in regno, qui pſeueraſtis mecũ in afflictionibus, *vt edatis & bibatis.* Metaphorica eſt locutio: intellectum ſignificans per edere, & delectationẽ per bibere. Satietatẽ ſiquidẽ cibi ſapientiæ & intellectus & fruitionẽ annexã, ſignificat per manducare & bibere. ſpiritualia enim cœleſtis patriæ, ſenſibilium ſimilitudine explicantur. *Super menſam meam*

in regno meo. Superfluit, in regno meo. Et per menſam,æternæ beatitudinis ſignificatur conuiuium. *Et ſedeatis ſuper thronos,iudicantes duodecim tribus Iſrael.* Non ſolùm commenſales ſuos ſed etiã iudices diſponit futuros in ſuo regno. Et ne intelligeres ꝙ iudicaturi eſſent quemadmodum Niniuitæ & regina Auſtri(ſcilicet cõparatiuè) dicit & ſedeatis ſuper thronos iudicantes. explicatur enim per hoc ꝙ authoritatiuè tanquã acceſſores principis iudicabunt.¶ Creditur Iudã iã exiſſe quãdo dominus hęc verba dixit abſque exceptione. Et rationabiliter creditur:quia in lotione pedum præſente Iuda,quũ dixiſſet dominus,vos mũdi eſtis,appoſuit exceptionẽ ſed non omnes, vnde nunc ex eo ꝙ abſque exceptione dicit hęc,creditur ꝙ Iudas iam exierat. *Ait autem dominus Simoni.* Non ſuffecit optimo magiſtro tollere à diſcipulis ambitionem :ſed occaſionem recidiuæ contentionis auferre ſtuduit: inſinuando eis quis futurus eſſet caput eorum. propter hoc enim conuertit ſermonem ad Petrum.*Simon*:pro, Simon Simon.ad excitandum tam Petrũ quàm alios vt attentè audiant dicenda,conduplicat nomen.Et meritò:quia hinc tollitur occaſio recidiuæ contentionis, declarato Petri officio:& ſimul ratio humilitatis ingeritur Petro, declarato eius caſu futuro.*Ecce ſatanas expetiuit*.pro,depopoſcit. Vbi nota non ſolùm ad nocendũ ſed etiam ad tẽtandũ ligatã eſſe poteſtatẽ dæmonum. Si enim ſine licentia diuina tentare poſſent vt vellent,non diceret Ieſus dæmonem depopoſciſſe. *vos.* non te ſolũ,ſed te & alios coapoſtolos.*vt cribraret ſicut triticum*. ad ſimilitudinem cribrantis triticum cõmoueret,ventilaret,excuteret. Quod aliquo modo aſſecutus eſt:quoniã omnes fugerunt,& fidem aut fidei profeſsionẽ perdiderunt. *Ego autem rogaui pro te.* Non dicit rogaui pro vobis(quum tamen pro eis rogauerit dicendo, pater ſanctę ſerua eos à malo)ſed pro te ratione officij : quoniã rogaſſe pro te,redundat in rogaſſe pro fratribus tuis,quos cõfirmaturus es. Ego itaq; rogaui pro te,non ſingulariter excluſis aliis, ſed præcipuè tanquam aliorum futuro capite. *Vt non deficiat fides tua.* Non dicit vt non deficiat charitas tua,non dicit vt non deficiat cõfeſsio fidei tuæ,ſed fides tua,quæ eſt in corde.corde enim creditur ad iuſtitiam,ore autem cõfeſsio fit ad ſalutem, ad Romanos decimo.Defecit ſiquidem Petri charitas, defecit & cõfeſsio fidei,quum Chriſtũ ter negauit:ſed non defecit fides,quoniam timore negauit,non incredulitate.*Et tu aliquando conuerſus.* Hic manifeſtè caſum Petri prædicit.niſi enim auerſurus ſe eſſet,non

ei

ei diceretur,& tu aliquando cõuerſus. auerſus ſiquidem eſt etſi non à fide,tamen à confeſsione fidei,à charitate dei falſum iuramentum incurrendo quum iurauit ſe nõ noſſe Chriſtum.Sed prædicendo auerſionem,prædicit quoque conuerſionem ſubſecuturã.Vtranque autẽ rei geſtæ probauit euentus. *Confirma fratres tuos.*Officium confirmandi fratres prædicit futurum Petri. Et hinc tollit occaſionem reciduæ contentionis. Sed vide quòd nõ ſubditos, ſed fratres vult haberi reliquos à Petro.vide quòd officium non dominandi,ſed confirmandi in bono fidei,ſpei,& charitatis prænunciat ac mandat.*Qui dixit ei, Domine tecum paratus ſum & in carcerem, & in mortem ire.* Audierat Petrus,& tu aliquando conuerſus,& intellexerat caſum prædici ſuum: conſciúſque bonæ mentis bonique animi proprij,velut obuiãs verbis Ieſu,dicit ſe eſſe paratum ad carcerem & ad mortẽ pro ipſo & cum ipſo Ieſu. *Et ille dixit, dico tibi Petre.* Dixi implicitè,dico modo explicitè tibi quem appellaui iam ſolidum ſaxum. *Non cantabit hodie gallus donec ter abneges noſſe me. Et dixit eis.* Omnes alloquitur diſcipulos.*Quando miſi vos.* proculdubio ad prædicandum.*Sine ſacculo*,pecuniæ. *& pera.* alimentorum. Et in his duobus intellige reliqua,ſcilicet ſine baculo,&c. *Et calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc.* Contra tempus prædicationis tempus perſecutionis diſtinguit.ita quòd per nunc, intelligit perſecutionis tempus. *Qui habet ſacculum tollat, ſimiliter & peram.* Nõ dicit tollite,ſed in tertia perſona qui habet marſupium pecuniæ,portet ſecum.Nec propterea mutat mandata,nec reuocat libertatem eundi prædicatum ſine ſacculo & pera:ſed declarat quandoque licitum fore portare ſacculum & peram. Et quia hoc communiter imperfectioris vitæ diſcipulis declarabat, ideo apoſtolis qui perfectiores erant non dixit tollite, ſed in genere in tertia perſona dixit qui habet tollat.Libertates ſunt tam iſtæ quàm illæ,quãdo miſi vos ſine ſacculo,& declarantur illæ congruæ prædicationis tempori : iſtæ verò congruæ quandoque perſecutionis tẽpori,quum diſcipuli iniqui reputabũtur.*Et qui non habet.*ſupple gladiũ, *vendat tunicam ſuam & emat gladium.* Sicut de ſacculo & pera materiali conſtat locutum fuiſſe,ita ambigendum non eſt de gladio quoque materiali loqui.Verum maiorẽ neceſsitatem gladij ſignificat quàm ſacculi & peræ,dicendo vendendam eſſe tunicam vt ematur gladius defenſiuus. Et intẽdit per hoc ad literam declarare quòd non tam patientur ex penuria ſumptus & alimen-

torum quàm ex perſecutione violenta in corpus. hoc enim apertè mõſtrat deſcripta maior neceſsitas gladij defenſiui quàm ſacculi & peræ. Et declaratur per hoc libertas vtendi armis defenſiuis quũ expedit. materiali enim gladio omnia defenſiua arma ſignificantur. Illisque vt imperfectiores poſſe, hic declaratur. Perfectioribus autẽ ſeipſum exemplum dedit imitandũ: qui Petro dixit, cõuerte gladium tuum in vaginam. qui potens rogare patrem ſuum vt exhiberet ſibi 12. legiones angelorum, noluit, ſed tanquàm agnus occidendus proceſsit. *Dico enim vobis quòd adhuc hoc quod ſcriptum eſt, oportet impleri in me. & cum iniquis deputatus eſt.* Meminit ſpecialiter ignominiæ qua cum iniquis deputandus erat: vt hinc intelligamus tempus demõſtratum per aduerbium nunc, eſſe præcipuè tempus quando diſcipuli eius non admittentur ad prædicationis officium, ſed tanquam iniqui habebuntur. *Etenim ea quæ ſunt de me, finem habent.* Quanuis valde admirandum erat apud diſcipulos quòd occidendus eſſet, multò tamen admirabilius reddebatur audiendo quòd cum iniquis deputãdus eſſet. & propterea Ieſus ſcripturæ authoritatẽ affert: & ad terminum iam deduci declarat omnia quæ ſunt de eo ſcripta: inter quæ erat hoc. *At illi dixerunt, Domine ecce duo gladij hic,* De materiali gladio intellexiſſe apoſtolos, text⁹ iſte manifeſtat: Nec dixerũt ecce duo gladij nobiſcum ſed in hoc loco, fortè demõſtrabant gladios patrisfamiliâs illius domus qui ibidẽ erãt. Et dicũt hæc verba non penetrantes ſenſum verborũ Ieſu Chriſti: putantes ſe dicere aliquid pertinens ad neceſsitatem gladij, quum tamen ſecundum veritatem impertinẽs hoc eſſet ad ſenſum verborum. *At ille dixit eis, ſatis eſt.* Non dixit, ſatis ſunt: vt ſignificet impertinentem fuiſſe reſponſionem diſcipulorum, & ideo poſthabitam à Ieſu, dicendo, ſatis eſt: hoc eſt ſufficit præſenti doctrinæ habitus ſermo. Humano enim more ſilentium imponẽtes ſermoni de aliquo negocio, dicimus, ſatis eſt. & iuxta hunc morem dixit Ieſus, ſatis eſt. *Et egreſſus ibat ſecundum conſuetudinem.* ſuam ſeruatam illis diebus. *In montem oliuarum. Secuti ſunt autem illum & diſcipuli. Et quum perueniſſet ad locum, dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.* Et materia orandi, eſt non intrare in tentationem. & remedium nõ intrandi in tentationẽ, ipſa oratio eſt: quoniam actualiter eleuando mentem in deum, non ſolùm deuiamus & auertimus animum à tẽtationibus, ſed ſub præſidio diuino ponimus illum: & petimus gratiæ diuinæ opem, ne delectatione aut timore intret animus in ea quæ ten-

tando

tando à dæmonibus à mundo,ſeu à carne ingeruntur.Et non dicit.Ne tentatio intret ad vos,ſed ne vos intretis in illam:quoniã primum inuoluntarium eſt,ſecundum autem volũtarium ſicut introire te in aliquam domum,ex voluntate tua pendet. *Et ipſe auulſus eſt ab eis quantum iactus eſt.*pro,ferè ad iactum,*lapidis.*Non ſignificatur præciſè ſpatium loci tantùm,quanuis iactus eſt lapidis,ſed prope quantitatem illam. *Et poſitis genibus orabat.* Vt ſuperiùs dictum eſt,ſtando antiquitùs orabatur communiter: ſed Ieſus poſitis genibus erat ad vrgentis articuli neceſsitatem conteſtandam.Verè enim paſsibilem humanum animum ſe habere per hoc declarauit. *Dicens,Pater ſi vis transfer calicem iſtum à me.* Non Ieſu ignorantis euẽtum aut putantis poſſe aliter euenire, eſt hæc petitio:ſed agentis inferiorem partem animi, quæ pati horrebat,cui repræſentabatur paſsio futura ab ipſo Ieſu cogitãte quæ ſuperuentura erant ſibi.Ad huius enim partis officiũ affectus euadendi proprium malum ſpectat:quem hęc petitio repræſentat. ¶ Duo ſimul in hoc opere Ieſus effecit Alterum eſt quòd ſe verum hominem eſſe,verum animum paſsibilem habere,& animum facere in eo ſuum officium conteſtatus eſt.Alterũ eſt,quòd cruciatũ propaſsionis adiicere cruciatui paſsionis ſuæ voluit ita ꝙ voluit non ſolùm pati exteriùs crucem & mortem, ſed etiam interiùs prouenire cruciatum meditationis,triſtitię & timoris futuræ paſsionis ac mortis:vt omnia noſtra mala experiretur. *Veruntamen non mea voluntas.* naturali appetitu fugiens malum corporis. *Sed tua fiat.* Hinc clarè apparet in Ieſu fuiſſe nõ ſolùm diuinam voluntatem, ſed etiam humanam de qua dicit,non mea voluntas fiat.Vbi etiam apparet regulatio naturaliũ motuum interioris partis animi,dum ſubmittitur totum diuinæ voluntati:exẽplumq; nobis & orãdi & modi orandi,quum in timoribus aut tribulationibus ſumus,hoc facto prębuit Ieſus.

Apparuit autem illi angelus de cœlo confortans eum. In Chriſto nulla erat redundantia partis inferioris ad ſuperiorem aut econuersò:ita quòd motus timoris & triſtitiæ non pertingebant ad ſuperiorem partem animæ:& econuersò delectatio cõtinua ſuperioris partis de diuina eſſentia viſa,non tollebat neq; mitigabat triſtitiã aut timorem inferioris partis:& propterea magnitudo triſtitiæ ac pauoris tanta deſcribitur in inferiori parte animi Chriſti,vt indiguerit mitigatione:quæ quoniam ab intrinſeco non erat(quia inuiolatus perſeuerabat dictus ordo)facta eſt ab extrinſeco.aduenit enim angelus tãqua homo,exteriore col-

loquio confortans eum. Sicut nanque olim in deſerto non fuit intus tentatus, ſed diabolus exteriori ſuggeſtione tantùm tentauit eum, ita modò exteriore tantùm colloquio angelus confortauit eum: ſicut amicos ſolemus confortare. Et hac confortatione opus fuit, ne abſorberetur nimia triſtitia, ne plus pateretur tunc quàm congruũ erat. ❡ Aduerte ꝙ Hieronymus non reputat omnino certam hanc angeli apparitionẽ, eo ꝙ non inuenitur in omnibus codicibus euangelij ſecundum Lucam. Sunt autem verba Hieronymi in 2. lib. dialogi contra Pelag. hæc in quibuſdã exemplaribus tã Græcis quã latinis inuenitur, ſcribẽte Luca, apparuit illi angelus de cœlo confortans eum. *Et factus in agonia*. hoc, eſt, in horrore. magnitudo ſiquidem triſtitiæ & timoris ſignificatur. *Prolixius orabat. Et factus eſt ſudor eius ſicut guttæ ſanguinis decurrentis*. pro, decurrentes, *in terram*. Quanuis naturaliter accidere poſsit ſudor ſanguineus, & Ariſtoteles fateatur id iam accidiſſe: quia tamen indigeſti ſanguinis, & minus bonæ complexionis hoc accidens ſecũdum naturam eſt apud eũdem, Ieſus optimæ complexionis ſanguineũ ſudorem emiſit, ſicut natura in parte generatiua deficiente ſemine, miniſtrat ſanguinẽ. Simili nanq; modo, deficiente aquoſitate ſanguinis, quæ eſt materia ſudoris, nonnihil quoque ſanguinis emiſit. Erat enim corpus Ieſu exhauſtum, & magnitudo paſsionũ pellens violente ſudorẽ, pepulit ſimul aliquid ſanguinis deficiẽte ſudoris materia. ❡ Et quanuis non deſcribatur ſanguis decurrens, deſcribũtur tamen guttæ ſanguineæ decurrentes, vt multitudo earum ſignificetur. *Et quum ſurrexiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipulos ſuos, inuenit eos dormientes præ triſtitia, & ait illis: Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem. Adhuc eo loquente ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquauit Ieſu, vt oſcularetur eum. Ieſus autem dixit illi: Iuda oſculo filium hominis tradis? videntes autem ij qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei: domine ſi*. pro num, *percutimus in gladio*? Hinc clarè apparet diſcipulos non intellixiſſe ex verbis Ieſu ſuperioribus (qui non habet gladium emat) mandatum ſibi eſſe vt ſumant arma ad defenſionem ipſius. Si enim hoc intellexiſſent, non petiſſent modò licentiam percutiendi. *Et percuſſit vnus ex illis ſeruum principis ſacerdotum*. Non expectata reſponſione Ieſu, Petrus percuſsit vnum. *Et amputauit auriculam eius dextram. Reſpondens autem Ieſus*. diſcipulis interrogantibus, num percutiemus in gladio. *Ait: Sinite vſque huc*. pro, hucuſque. Ita quòd aduerbium temporis ſo

nat

nat dictio Græca. Et eſt ſenſus. permittite eos in me ſæuire vſq; in hanc eorum horam. hæc eſt enim hora eorum & poteſtas tenebrarum. Ita quòd non dixit abſolutè, finite, ſed appoſuit tempus: ad ſignificandum rationem non impediendi eſſe, quia hæc eſt hora eorum, & non ad ſuſpendendum permiſsionẽ, tãquam poſtea non ſint permiſſuri. Non enim aduerbiũ temporis determinat permiſsionem, ſed rẽ permiſſam: illorũ ſcilicet ſæuitiam. Acſi apertiùs dictum fuiſſet. permittite ſæuire vſquequo durat hæc hora eorum. ¶ Significantiùs autem dicitur, ſinitè: vt intelligamus conatum eorum ad non ſinendum fuiſſe licitum, & Ieſum mandare eis vt permittant illicitam illorum ſæuitiam. *Et quum tetigiſſet auriculam eius ſanauit eum.* Euangeliſta duo ſimul enarrauerat, ſcilicet interrogationem diſcipulorum, & factũ Petri. Et propterea explicata reſponſione ad diſcipulos, ſubiungit factum Ieſu: tangendo percuſſum ſeruum ad ſanãdum eius vulnus. Tactu autem ſanat, ne putares carnem eius perdidiſſe virtutem curandi tempore paſsionis. *Dixit autem Ieſus ad eos qui venerant ad ſe principes ſacerdotum & magiſtratus templi & ſeniores.* Quanuis eſſe potuerit quòd aliqui horum affuerint ibi, rationabiliùs tamen intelligitur iſtos non per ſeipſos, ſed in ſuis miniſtris affuiſſe. Hoc enim quadrat & narratis ab aliis euangeliſtis, & naturæ negotij. Tanta tamen erat iſtorum maiorum cæcitas, vt incredibile non ſit ex quolibet ordine (ſcilicet primorum ſacerdotum, magiſtratus templi & ſeniorum) aliquẽ perſonaliter adueniſſe, & non horruiſſe talem vtilitatem. Siue itaque ad præſentes per ſeipſos, ſiue ad præſentes per miniſtros dirigitur ſermo, ad ſignificandum eos eſſe authores tanti ſceleris *Quaſi ad latronem exiſtis.* Ignominioſus modus explicatur: vt penſemus beneficium, quòd non ſolùm comprehendi, ſed ignominioſè comprehendi voluit tanquam latro. *Cum gladijs & fuſtibus.* Gladij cohortis, erãt præſidis: fuſtes autem miniſtrorum, pontificis. Vnde fortè inoleuit vt etiam Romani pontificis miniſtri fuſtibus vtantur. *Quum quotidie vobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me. Sed hæc eſt hora veſtra.* non facto, ſed diuinæ definitionis permiſſu. *Et poteſtas tenebrarum.* Dæmones tenebras appellat, tum propter ſtatum eorum in perpetuis tenebris. tum propter tenebras quę erant rationes agendi: quoniam ſi cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Libertati itaque propriæ permiſſa tunc poteſtas dæmonum ſignificatur, ad faciẽdum contra Ieſum quæ ſcripta erant de illo. *Comprehendentes*

tes autem eum duxerunt. Deſunt duæ dictiones. Legendum eſt. *Duxerunt & induxerunt in domum principis ſacerdotum.* Significatur enim triplex actio ſcilicet comprehenſio, ductio, & inductio in domum principis ſacerdotum. *Petrus verò ſequebatur eum à longè. Accenſo autem igne in medio atrij.* pro, aulæ. locus ignis ſignificatur non atrium, ſed aula quædam. *Et circunſedentibus illis.* Pronomen illis, demonſtrat priùs dictos: comprehendentes, ducentes, & inducentes. *Erat.* pro, ſedebat, *Petrus in medio eorum. Quem quum vidiſſet ancilla quadam ſedentem ad lumen,* hoc eſt, ad flammam ignis illuminantem. Quanuis etiam intelligi poſſit è regione luminis candelæ ſeu lucernæ ipſum ſediſſe: vt clariùs apparens prouocauerit intuitum mulieris ad ſe, tanquam cognitum non eſſe de familia ſeu de illis qui miſſi fuerant ad comprehendendum IESVM. nam illi reuerſi deſcribuntur circunſedentes. *Et quum fuiſſet intuita.* pro, fixis in eum oculis. *dixit, Et hic cum illo erat. At ille negauit eum dicens: Mulier non noui illum. Et poſt puſillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait, O homo non ſum. Et interuallo facto quaſi horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus eſt. Et ait Petrus, homo neſcio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cantauit gallus. Et conuerſus dominus reſpexit Petrum.* Non oculis corporeis (quum Ieſus eſſet in aula ſuperiore, Petrus verò in aula inferiore: vt Marcus teſtatur) ſed oculis gratiæ ſuæ. Conuerſusque deſcribitur quoniam tanquam auerſus à Petro ſubtractione gratiæ fuerat. Commendatque Lucas per hec præuenientem gratiam, ita quod prima gratia fuit ad ſimilitudinem videntis, eo modo quo ſolemus intuendo aliquem ſolo intuitu excitare illum verſus nos. Vnde ſequitur. *Et recordatus eſt Petrus verbi domini.* Ecce effectus præuenientis diuinæ excitationis gratuitæ. *Sicut dixerat.* pro, quomodo dixiſſet ei, *quòd priuſquam gallus cantet, ter me negabis.* Ita quòd non ſolùm eſt recordatus verborum IESV, ſed eſt etiam recordatus modi quo dixerat: vt magis commoueretur ad pœnitentiam. Et hinc inſinuatur quòd in modo dicendi, affectus nonnullus apparuerat: qui ad memoriam veniens, cooperatus eſt ad Petri pœnitentiam. *Et egreſſus foras Petrus fleuit amare.* Et fletus extrà & amaritudo intus, magnitudinem triſtitiæ teſtatur. *Et viri qui tenebant illum, illudebant ei cædentes: & velauerunt eum, & percutiebant faciem eius. Et interrogauerunt eum, Prophetiza quis eſt qui te percuſſit.* Primùm dicentes in deriſum deducunt Meſsiæ nomen in Ieſu. *Et*

alia

alia multa blaſphemantes dicebant in eum. Hinc habes quòd iniuriæ verborum quæ contra alios homines ſunt irriſiones, detractiones, contumeliæ, & ſimilia, illatæ Chriſto ſunt blaſphemiæ: quia Chriſtus eſt verus Deus. *Et vt factus eſt dies.* Aduerte hic quòd duo fuerũt concilia: alterum nocte, alterum mane: illud ad examen Ieſu, iſtud ad modum quo tradendus eſſet Pilato vt occideretur Ieſus. Lucas autem matutini tantùm concilij meminit: Matthæus autem vtrunque narrat concilium. ❡ Ita quòd Ieſus bis fuit ductus in concilium. primum nocte quando aduenerunt tot falſi teſtes: & tandem adiuratus à ſummo ſacerdote, apertè confeſſus eſt ſe eſſe Meſsiam (vt Marcus explicat) & ſummus ſacerdos ſcidit veſtimenta ſua, &c. Et hoc fuit ante illuſionem: ita quòd illuſio confeſsionem quòd eſſet Chriſtus, ſubſecuta eſt. Et propterea dixerunt prophetiza nobis Chriſte quis eſt qui te percuſsit. Et hoc concilium penitus tacetur à Luca. Secundò autem ductus eſt in concilium mane facto: quia in hoc ſecundo concilio affuit vniuerſus Senatus, quorum aliqui tantùm affuerant in primo cõcilio: & æquum videbatur vt vniuerſo Senatui præſentaretur. Eius concilij meminit tam Matthæus quàm Marcus quo ad tractatum de modo tradendi Ieſum Pilato, vt occideretur: ſed Lucas diffusè illud narrat quo ad præſentationem Ieſu tacitam ab aliis Euangeliſtis. Vnde in hoc concilio nulla fit mentio teſtium, nec loquitur aut adiurat ſummus ſacerdos, ſed concilium loquitur. *Conuenerunt ſeniores.* pro, congregatus eſt Senatus, *plebis & principes ſacerdotum & Scribæ: & duxerunt illum in concilium ſuum.* In nocturno concilio quanuis ſeniores affuerint, non tamen congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis, hora enim inepta erat de hoc: ſed mane congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis ſimul cum principibus ſacerdotum & Scribis. *Dicentes: Si tu es Chriſtus, dic nobis.* Audierat Senatus ab iis qui interfuerant nocturno concilio quòd Ieſus confeſſus erat ſe eſſe Chriſtum: & volentes hoc ex proprio ore Ieſu audire, interrogant vt dicat. *Et ait illis. Si vobis dixero, non credetis: ſi autem interrogauero, non reſpondebitis mihi, neque dimittetis.* Sciens Ieſus malignitatem eorum, aperit eis vanam eſſe declarationem veritatis apud eos: quia ſi ſimplici verbo affirmauero me eſſe Meſsiam, non ſequetur fructus credulitatis in vobis, & ſi non ſimplici verbo ſed interrogando vos inſtruere voluero (deducendo ſic ad agnitionem veritatis, formando interrogationes iuxta dicta prophetarũ de Meſsia) nullus etiam

fructus

fructus ſequetur:quia vos non reſpondebitis interroganti,& ſiue reſpondero,ſiue interrogauero,nõ propterea dimittetis me: vana eſt ergo vtraque via apud vos. ¶ Aduerte prudens lector ex iſtis Ieſu verbis ad ſenatum Iudæorum,argumentum haberi magnũ ꝙ perſecutores Ieſu Chriſti quáuis maiores inter iudæos non nouerint ipſum eſſe Meſsiam:nam clarè hic dicitur,nõ credetis.Et conſtat ꝙ ſi nouiſſent, credidiſſent, vel ſponte vel coactè. *Ex hoc.* Deeſt nunc.Et demonſtratur præſens paſsionis tempus,& rurſus ſignificatur appropriatio præmij ad meritum.Acſi apertiùs diceret:ex merito huius ſubiectionis,qua vobis ſubditus ſum,repoſitum eſt mihi præmium ſedendi à dextris virtutis dei:vt tantæ humilitati reſpondeat tanta celſitudo. *Erit filius hominis ſedens.* hoc eſt,regnans quietè. *A dextris.* hoc eſt,in ſuprema dignitate & poteſtate. *Virtutis dei.* Hoc eſt,ad illa omnia efficienda,quæ ſubſunt diuinæ virtuti. Et aduerte quòd tam in primo quàm in ſecundo concilio Ieſus declarat myſterium ſecundi aduentus ſui,& regni ſui futuri:vt occaſionem præberet eis interrogandi hæc myſteria duorum aduentuum Meſsiæ (quos non diſcernere,fefellit etiam diabolum)& vt nolentes ſcire, inexcuſabiles redderentur. *Dixerunt autem omnes,tu ergo es filius dei?* Ex hoc quod dixerat ſedens à dextris virtutis dei,inferunt: tu ergo es filius dei?Meſsiam appellantes filium dei. *Qui ait, vos dicitis quia.* pro,quòd, *Ego ſum.* hoc eſt,vos dicitis me eſſe filium dei, Indignos eos iudicauit magis explicitè audire. *At illi dixerunt: Quid adhuc deſideramus teſtimoniũ.* pro,quid inſuper opus habemus teſtimonio? *ipſi enim audiuimus ex ore eius.* Iuncta enim verbà Ieſu, manifeſtabant affirmationem quòd eſſet Meſsias: & proptèrea aſſecutus intentũ ſuum Senatus,dicit non eſſe opus teſtimonio.

CAPVT XXIII.

ET *ſurgens omnis multitudo eorum,duxerunt illum ad Pilatum.* Tacet hic Lucas tractatum de modo tradẽdi Ieſum in manus præſidis ad hoc vt occideretur Ieſus:ſed non tacet concluſionem tractatus : immo vnanimi voto concluſum fuiſſe ſignificat , dicendo quòd omnis multitudo eorum ſurgens , duxit Ieſum ad Pilatum. ¶ Et ex factis colligendo tractata in concilio , liquet quòd tractauerunt de crimine læſæ maieſtatis imponendo coram Pilato : & quòd non mitterent Ieſum ad Pilatum , nec aliqui eorum irent , ſed omnes concurrerent ad hoc. Tum ne pilatus differret damnationem Ieſu , ſeruando Ieſum

in

in carcere vt plenè exerceret cauſam. Tum ne aliquis fauere auderet Ieſu ipſis omnibus præſentibus. *Cœperunt autem illum accuſare, dicentes, Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.* Quatuor crimina obiiciunt: ſubuerſionem ſcilicet gentis, prohibitionem tributorum, vſurpationem Meſsiæ. In quo cōtinentur duo, ſcilicet blaſphemia, vſurpando ſibi filiationem dei: & crimen læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi regium titulum, & propterea ſignificantiùs explicant Chriſtum regem. *Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum?* Poſthabet Pilatus reliqua obiecta, ſciens ab eorum inuidia accuſationē proficiſci, de læſa tamen maieſtate ſolicitus interrogat Ieſum, qui nō fuerat præſens accuſationi: quoniam Ieſus erat intus in prętorio, accuſatio autem fuerat facta extra prætorium: vt Ioannes narrat. *At ille reſpondens ait, tu dicis.* Tacet Lucas intermedia verba quæ refert Ioannes: & ſolùm refert id quod etiam dixit Ieſus verbum medium inter affirmationem & negationem. Et ſenſus refertur ad regnum nō de hoc mundo. *Ait autem Pilatus ad principes ſacerdotum & turbas,* foris expectantes: egreſſus enim Pilatus loquitur. *Nihil inuenio cauſæ.* Quum audiſſet Pilatus à Ieſu quòd regnum Meſsiæ non eſt de hoc mundo, confirmatus eſt in opinione quā habebat de inuidia accuſantium: & perpendens nihil ſua intereſſe (qui de regno mundi huius iudicat) dicit Iudæis ſe nihil cauſæ ad condemnandum Ieſum inuenire in eo. *In homine hoc.* Acſi apertiùs dixiſſet, in accuſationibus veſtris audio cauſam, ſed in ipſo nō inuenio cauſam. Sub iis autem verbis perſtrictis ab Euangeliſta intelligēdum eſt Pilatum explicaſſe quæ dixerat Ieſus ſcilicet quòd non eſt quæſtio de regno huius mundi. Euāgeliſta enim tantùm ſummam verborum narrat. *At illi inualeſcebant, dicentes, Commouit.* pro, commouet, *populum.* Dicente Pilato ex ore Ieſu non eſſe quæſtionem de regno mundano, inſtant Iudæi quòd Ieſus aſtutè inuertit cauſam: & quòd quæſtio eſt de mundano regno probāt, allegando cōmotionem populi perſeuerantem vſque hodie. Et propterea dicunt, de præſenti commouet populum. *Docens.* Coacti à veritate, non dicunt quòd commouet populum armis, ſed docendo. *Per vniuerſam Iudæam.* tuæ curæ commiſſam. præſidebat enim Pilatus regioni quæ vocabatur Iudæa. *Incipiens.* pro, orſus, *à Galilæa vſque huc.* non ſufficit ei Iudæa: ſed incœpit à Galilæa & peruenit commotio vſque huc ſcilicet in Hieruſalem. Commouerat enim Ie-

ſus

ſus ante quinque dies vniuerſam ciuitatem in admirationem dicendo, quis eſt hic? & turba multa commota eſt quum ingreſſus eſt Hieruſalē ſuper aſinum. Hæc enim omnia explicarunt accuſantes Ieſum. *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit ſi homo Galilæus eſſet. Et vt cognouit quòd de Herodis poteſtate.* pro, ditione eſſet, *remiſit eum ad Herodem.* Malè libenter Pilatus miſcebat ſe huic cauſæ: & nitebatur auellere illam à ſe. Et propterea audito Galilææ nomine (quæ ſub tetrarchia Herodis erat) quāuis Herodes eſſet ei inimicus, occaſionē accepit excutiendi à ſe cauſam iſtam: & remiſit ad Herodem tanquam ad iudicem ordinarium Galilæorum. Et Pilatus quidem hac ratione remiſit: ſed diuina prouidentia diſpoſuit hanc remiſsionē vt incredulis occaſio tolleretur calumniandi ꝙ ſi cauſa affectati regni ſub Meſsiæ nomine fuiſſet cognita à iudice habente notitiā Iudaicæ legis, fuiſſet Ieſus damnatus & non excuſatus: vt Pilatus ignarus legis putauit. Herodes igitur legem Iudæorū & Meſsiæ pondus ſciens iudex adiungitur: vt videant quid ille cenſuerit de Ieſu cauſa, & ſimul videant ex parte Ieſu quomodò ſe coràm tali iudicē habuerit. putantes ꝙ coram Pilato Ieſus ſe excuſabat. *Qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus.* Venerat fortè Herodes ad celebrandum paſcha. erat enim proſelytus, filius primi Herodis qui interfecerat innocentes, & frater Archelai & Philippi, &c. *Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt.* Non eſt opus rationem reddere gaudij: quia Euangeliſta explicat illam fuiſſe curioſitatem, qualis ſolet in principibus parum credulis regnare, ſunt enim auidi ad videndum aliquod miraculum: eò quòd parum credunt. *Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum: eo quòd audiret multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis ſermonibus.* Non ſola curioſitas ergà miracula ſed etiam ergà ambigua deſcribitur. *At ipſe nihil illi reſpondebat.* Ex parte Herodis in promptu eſt meritum: quia curioſitate mouebatur ad interrogādum: ex parte autem Ieſu ratio fuit ne impediret propriam paſsionē. Si enim reſpondiſſet ſicut Ioannes Baptiſta reſponderat Herodi, impedita aut dilata fuiſſet paſsio eius comperta ipſius ſapiētia ab Herode. Vnde elegit ſilere coram Herode habente notitiam legis Moſaicæ: vt hinc etiam cognoſceremus quàm voluntariè pateretur. nam hinc diſcernendum à nobis eſſe monſtrauit ꝙ nō ideo Pilato reſpondit, regnum meum non eſt de hoc mundo, vt euaderet: quum coram Herode cum gaudio ſuſcipiente ipſum & prouocante multis ſermonibus, facultas

cultas

cultas euadēdi oblata fuerit & noluerit ea vti. Immo ad cumulum paſsionis ſuæ elegit ſilentium: vt non ſolùm minor Ioanne Baptiſta (noto Herodi) haberetur, ſed etiam fatuus exiſtimaretur. *Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ conſtanter.* pro, intentè, ſeu acriter. *accuſantes eum.* Vide ſpectaculum. Timebant principes ſacerdotum & Scribæ (vidētes Herodem cum gaudio videre Ieſum, & pulſare multis quæſtionibus) ne Ieſus ſapienter reſpondēdo euaderet: ſed vbi vident Ieſum tacere, & Herodem exiſtimare illum ſtolidum, tranſeunt in alium timorem: ne ſcilicet Ieſus tanquam fatuus punitus euadat. Et propterea inſtant acriùs accuſando, tendentes ad hoc ne tanquam fatuus abſolueretur. Aiebant enim ipſum fingere, & eſſe hominē dicacem coram turbis, non coram regibus: & latêre in eo malitiam, quam (ſi abſolueretur) iterum exerceret in periculum ſubuerſionis populi. *Spreuit autem illum Herodes.* Scribæ & ſacerdotes Ieſum vt malum, Herodes autem vt fatuum nō ſolùm habet ſed tractat. Exiſtimauit enim illum eſſe hominem loquacem coram vulgaribus, neſcias turbas ſequi illum: & propterea ſpreuit illum. *Cum exercitu ſuo.* pro, cum exercitibus ſuis. Diuerſorum exercituum homines qui cum Herode erant, ſignificantur: vt à multis nationibus ſpretus inſinuetur. *Et illuſit.* pro, & quum illuſiſſet, *indutum veſte alba.* pro, ſplendida, *& remiſit.* Superfluit, &. Ita quòd legendum eſt. *Et quum illuſiſſet indutum veſte ſplendida remiſit ad Pilatum.* Non quòd remiſerit ad Pilatum indutum veſte ſplendida: ſed ꝙ poſtquam indutum veſte ſplendida illuſit, remiſit ad Pilatum. Significatur enim ꝙ veſte ſplendida indutus, multis ludibriis affectus eſt & punitus vt fatuus: & poſtea remiſſus ad Pilatum. Ex ſplendida autem veſte inſinuatur ꝙ Meſsiæ dignitas illuſa in eo eſt. ¶ Voluit autē Ieſus ab Herode priùs & poſtea à Pilato propriis iudiciis puniri vt inſanus, nō ſolū vt has ignominias ſuſtineret pro ſalute noſtra & exemplo: ſed ad excludendum à mētibus hominum incredulorū, ꝙ ipſe viſus fuerit malis aut humanis artibus ambiendo primatum locupletiſsimi ſiquidem teſtes adſunt Herodes & Pilatus factis illuſionum. teſtantur enim hi (ad quos ſpectabat negocium primatus) ꝙ geſta Ieſu ad principatum digna erant ludibrio ſecundum humanū iudicium. Et verè digna fuiſſent ludibrio, ſi per hæc intendiſſet ambire principatum. *Et facti ſunt amici Herodes & Pilatus in ipſa die. nam antea inimici erant adinuicem.* Hinc coniectura eſt ꝙ ratio inimicitiæ fuerat, quia Pilatus occiderat Galilæos inconſulto

Herode

Herode, quādo miſcuit ſanguinē eum ſacrificiis eorum vt ſupe-rius, ca, 13. dicitur. Miſsio ſiquidē Ieſu ad tribunal Herodis, ideo amicitiam inter Pilatum & Herodē reſtituit, quia erat agnitio iuriſditionis Herodis, erat tanquā profeſsio Pilati quòd non ex propoſito violat iuriſditionem Herodis, erat quaſi pœnitentia olim facti. *Pilatus autem conuocatis principibus ſacerdotum & magiſtratibus & plebe, dixit ad illos, Obtuliſtis mihi hunc hominē quaſi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogās, nullam cauſam inuenio in homine iſto, ex his in quibus eum accuſatis. Sed neque Herodes, nam remiſi vos ad illum: & ecce nihil dignū morte, ſed dignum fatuo actum eſt ei. Emendatum.* pro, correptum, *ergo.* hoc eſt caſtigatum flagellis. *Illum dimittam.* Putauit Pilatus Ieſum non morte dignum, ſed iūctis flagellis illuſioni factæ ab Herode dimittendū vt vel ſic accuſantibus ſatisfieret. *Neceſſe autem habebat dimittere eis per diem feſtum.* pro, ſingulis feſtis. hoc eſt ſingulis annis in feſto paſchatis. *Vnum.* Videns Pilatus accuſatores nō eſſe contentos flagellis (flagellauerat enim iam Ieſum) tentauit an poſſet cum fauore populi liberare Ieſum à principibus & magnatibus accuſantibus eum. Neceſsitas autē ſeruatæ conſuetudinis ſignificatur aſtringens eum ad concedendum populo vnū quem petiiſſent. *Exclamauit autem ſimul vniuerſa turba, dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam.* Hac reſpōſione vult Lucas intelligi propoſitionem factam à Pilato, vtrum vellēt Ieſum an Barabbam. *Qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate & homicidiū, miſſus in carcerem.* Et hanc quoque ignominiam elegit Ieſus pati, vt homicida actori vitæ, & ſeditioſus actori pacis præferretur. *Iterum autem Pilatus locutus eſt ad eos, volens dimittere Ieſum. At illi clamabant, dicentes, Crucifige crucifige eum. Ille autem tertiò dixit ad eos, quid enim mali fecit iſte? nullam cauſam mortis inuenio in eo, corripiam ergo illum & dimittam.* Altera hæc correptio, irriſio fuit, qua veſte purpurea, corona ſpinea & percuſsionibus arundinis, &c. illuſus eſt. *At illi inſtabāt, vocibus magnis poſtulantes vt crucifigeretur.* Et hoc ad cumulum teſtimonij ſimplicis progreſſus Ieſu ſpectat, vt vniuerſa plebs quam ſacerdotes ſciebāt libenter audire prædicationem Ieſu, quamque Pilatus tāquam deuotam Ieſu excitabat in fauorem Ieſu, acclamaret eum crucifigēdum. Ita quòd nullus eſt inuentus qui obſtaret, qui faueret Ieſu: quanuis toties prouocati fuerint à Pilato. Hinc enim manifeſtè habetur quòd Ieſus nō fecerat ſibi amicos aliquos velut factioſos, ſed ſimplici doctrina fidei & morum inſtruebat omnes: vt

incredulis

incredulis nullus relinqueretur locus obiiciendi humanas artes fidei Ieſu. *Et inualeſcebant voces eorum.* deeſt, & principum ſacerdotum. *Et Pilatus adiudicauit.* tandem ſententiam protulit. *Fieri petitionem* . pro, vt fieret petitio. *eorum.* qua petebant ipſum crucifigi. *Dimiſit autem illis eum qui propter homicidium & ſeditionem miſſus fuerat in carcerem, quem petebant. Ieſum verò tradidit voluntati eorum.* Non dicit manibus: quoniam non eſt crucifixus à Iudæis ſed à Gentilibus miniſtris ipſius Pilati. Et ſignificatur per hoc, initium executionis poſt ſententiam. aſsignauit ſiquidẽ Ieſum executoribus, vt ducerent eum ad crucifigendum ſecũdum voluntatem Iudæorum, & non ſecundũ rectę rationis iuſtitiam. *Et quum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenenſem venientem de villa.* pro, agro: *& impoſuerunt illi crucem portare.* pro, vt portaret *poſt Ieſum.* Hinc apparet quòd Ieſus tam debilis redditus erat ꝙ non potuit cõtinuare portationem crucis propriæ. propter hoc enim cõpulerunt hunc Simonẽ ad hanc ignominioſam ſarcinam. Quam tamen non ſolus portabat, ſed poſt Ieſum, ne videretur Simon crucifigendus. *Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum: quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuerſus autem ad illas Ieſus, dixit. Filiæ Hieruſalem.* Quanuis eſſent ibi mulieres Galilææ ſimul cum turba populi, Ieſus tamen ad ſolas Hieroſolymitanas vultum vertit: quia turba quæ petierat ipſum crucifigi, indigna erat ſermone Ieſu, ad Galilæas autem nõ ſpectabat deſtructio. Hieruſalem futura quã eis prædicit. *Nolite flere ſuper me: ſed ſuper voſipſas flete, & ſuper filios veſtros.* Non intendit prohibere fletum compaſsionis, qui erat actus virtutis, ſed aperire eis pœnam ſecuturam, quæ erat afflictura illas & filios earum longè magis quàm iſta compaſsio.

Quoniam ecce venient dies. Intra quadraginta annos venerunt iſti dies quando fuit deſtructa Hieruſalem à Romanis. *In quibus dicent, Beatæ ſteriles.* propter afflictionem & cædem filiorum. *Et ventres qui non genuerunt & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos, & collibus operite nos.* Deſperatarum verba prædicantur deſiderantium opprimi à montibus & collibus, vt liberentur à tot afflictionibus. *Quia ſi in viridi.* pro, humido, *ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Parabolã adhibet qua ſeipſum comparat ligno humido, Hieroſolymitas autem ligno arido. Et eſt ſermo de lignis relatis ad cõbuſtionem. ligna enim humida (vtpote aquoſa) difficilè ardẽt: arida autem facillime. Et eſt argumẽtum à difficiliori: quòd ſi lignum humi-

dum comburunt, multò faciliùs aridum conſument. Et intendit per hoc quòd ſi ipſum Ieſum in quo eſt innocentia repugnans pœnæ, affligunt ſic, quid fiet in Hieroſolymitis idoneis ex ſuis criminibus ad hoc vt puniantur? *Ducebantur autem.* Et hoc ad cumulum ignominiæ adiectum eſt: vt ſimul cum flagitioſis duceretur ad crucem. *Et alij duo nequã*, pro, malefici. ſeu facinoroſi, *cum eo, vt interficerentur. Et poſtquam venerunt in locum qui vocatur Caluariæ, ibi crucifixerunt eum.* Ad augmentũ ignominiæ ſpectat quòd in loco vbi communiter malefactores interficiebãtur, Ieſus crucifixus eſt. Crucifixus autem manibus & pedibus perforatis clauis. tribus autem an quatuor certum nõ eſt. *Et latrones.* pro, malefactores: *vnum à dextris, alterum à ſiniſtris. Ieſus autem dicebat, Pater.* Quod docuerat verbo, docet modò exemplo, orans pro crucifixoribus. Et tanto affectu pro illis orat vt paternum imploret amorem. *Dimitte illis.* Veniam pro illis petit. *Non enim ſciunt.* Tanquàm aduocatus illorum excuſat crimen ab ignorantia. *Quid faciunt.* Et verè neſciebant circunſtantiam quid. neſciebant enim quis eſſet ille quem crucifigebant. ſi enim cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Et fuit hæc Chriſti oratio exaudita: quoniam (vt inferiùs ſubditur) reuerſi ſunt percutientes pectora ſua. & magna multitudo conuerſa eſt in die Pentecoſtes: dicente illis Petro, ſcio quòd per ignorãtiam feciſtis. *Diuidentes verò veſtimenta eius, miſerunt ſortes.* pro ſortem. *Et ſtabat populus expectans*, pro, ſpectãs. *Deridebant autem eum & principes cum eis.* Non ſoli primates ſed etiam plebei deridebant Ieſum geſtibus. Dictio enim Græca irriſionem quæ facie fit, ſignificat: puta ſubſannare. *Dicentes, Alios ſaluos fecit.* Geſtibus verba adiungunt: & ex beneficiis & miraculis blaſphemiã cõficiunt. *Se ſaluum faciat.* Blaſphemant eum, dicẽtes eum impotentem ſaluare ſeipſum. *Si hic eſt Chriſtus dei electus.* Commemorare intendunt vſurpationem nominis Meſsiæ filij dei. *Illudebant autem ei & milites, accedentes & acetum offerentes ei, dicentes. ſi tu es rex Iudæorum, ſaluum te fac.* Non ſolùm à Iudæis cuiuſque ordinis ſed à gentilibus miniſtris iuſtitiæ illudi voluit. tum facto, oblatione aceti. tum verbo, ſaluum te fac. *Erat autem & ſuperſcriptio ſcripta ſuper eum literis Græcis & Latinis & Hebraicis.* hic eſt rex Iudæorum. *Vnus autem de iis qui pendebant latronibus, blaſphemabat eum, dicens. ſi tu es Chriſtus, ſaluum fac teipſum & nos.* Vt nihil deeſſet, etiam à latronibus concrucifixis blaſphematur.

¶ Vbi aduerte à Matthæo & Marco in numero plurali dici crucifixos

cifixos latrones conuitiatos eſſe Ieſu: Lucas autẽ vnum eorũ dicit blaſphemaſſe. Vnde certũ non eſt, an priùs vterque blaſphemauerit Ieſum, & poſtea alter penitens increpauerit alterũ impœnitentem, an (quod potiùs crediderim) tam Matthæus quàm Marcus numero plurali vſus fuerit pro ſingulari. hoc enim magis conſonat narratæ à Luca increpationi quam exercuit in alterum, dicendo neque tu times deum. Hæc nanque verba ſonãt nõ pœnitẽtem conuitij proprij, ſed increpantem alterum ꝙ nec ipſe timeat deũ, ſed ſimul cũ aliis inſultet Ieſu. Quod & amplius manifeſtatur, ſubiungẽdo ꝙ nos iuſtè patimur, digna factis recipiendo: & nõ accuſat ſe, ꝙ conuitiũ aliquod dixerit in Ieſum. *Reſpondens autem alter, increpabat eum, dicens, neque tu times deum, qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iuſtè: nam digna factis recipimus. Hic verò nihil mali.* pro, abſurdi, *geſſit.* Significatur enim quòd non ſolũ immunis eſt à malo opere, ſed etiam à quocunque inconueniente, à quocunque dedecẽte. *Et dicebat ad Ieſum. Domine.* Vide ſpiritumſanctum in animo latronis operantem agnitionẽ domini in Ieſu, quem videbat crucifixũ & tam ignominioſè derideri. *Memento mei.* Pro ſalute animæ propriæ ſupplicat. *Quum veneris in regnum tuum.* Non ſolùm in præſenti dominum fatetur, ſed regem euntem ad accipiendum regnũ propriũ & credit & profitetur. Mirabilis valde eſt tam fides interior quàm profeſsio exterior, tunc temporis quando ab apoſtolis & diſcipulis tanto tempore eruditis derelictus eſt. *Et dixit illi Ieſus. Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo.* Duo inaudita priùs, nouiter manifeſtantur. Alterum eſt paradiſi nomẽ tranſlatũ ad ſignificandum æternæ beatitudinis felicitatem. Paradiſus autẽ, Græca eſt dictio: & ſignificat hortum non olerum ſed arborum. ex ſenſibilibus enim declarãtur nobis ſpiritualia & intelligibilia bona: ex loco delectabili ſignificatur felicitas beatitudinis. Alterum eſt, quòd remiſsio culpæ & totius pœnæ hic primũ habetur. peccatrici ſiquidem mulieri remiſſa ſunt peccata multa, ſed nihil dictum eſt de remiſsione pœnæ: latroni autem ex hoc ipſo ꝙ illo die promittitur ei beatitudo, dimiſſa eſt non ſolùm culpa ſed pœna omnis. *Erat autem hora ferè ſexta, & tenebræ.* Non dicit & nubes, nebulæ aut caligo, ſed tenebræ: quæ ſola priuatiõe luminis ſunt. *Factæ ſunt in.* pro, ſuper, *vniuerſam terram.* Sicut pro vniuerſo orbe patiebatur Ieſus, ita totus terrarũ orbis obtenebratus eſt meridie. *Vſque in horam nonam.* Tribus horis immediatè ſequentibus meridiem deſcribuntur tenebræ ſuper

vniuerſam terram. *Et obſcuratus eſt ſol.* Ratio tenebrarum reddi tur, ex hoc ꝙ obſcuratus eſt ſol. Non dicit eclipſatus eſt, ſed obſcuratus eſt: vt intelligamus miraculoſam ſubtractionē radiorum ſolis abſque aliquo corpore interpoſito. Quod etiam teſtari videtur duratio trium horarum ſuper totam terram. nulla enim interpoſitio lunæ videtur ad hoc ſufficere. *Et velum templi ſciſſum eſt medium. Et clamans voce magna Ieſus, ait. Pater in manus tuas commēdo,* pro, cōmendabo, ſeu deponam. *ſpiritum meum.* Dictio Græca interpretata commendabo, ſignificat commendationem depoſiti reſumendi. Et eſt futuri temporis. Et ſignificat ad literam certitudinem ſuæ reſurrectionis. nā affirmādo quòd deponet (moriendo ſecundum corpus) ſpiritum in paternis manibus, ſimul affirmat reſumpturum ſe depoſitū de paternis manibus: alioquin vane deponeret. ¶ Vbi nota quod perſona Ieſu eſt illa quæ loquitur, eſt illa quæ deponit: quoniam ipſamet eſt quæ reſumit depoſitū. Humano more diuinā cuſtodiam ſignificat ſimilitudine manuū Solemus enim depoſitum cōmendantes charum, in manus proprias amici aſsignare. ¶ Futuro autē vtitur: quoniam quum loquebatur, adhuc nō aſsignabat rē deponendā, ſed in morte ſubſecuta aſsignaturus erat eam. Et aſſerere futurā depoſitionē in morte, proprium fuit Chriſto. quilibet enim moriens poteſt dicere in præſenti, in manus tuas commendo, ſed non poteſt aſſerere cōmendabo: quia neſcit quid futurum poſt mortē ſit de ſpiritu ſuo, quāuis credat, &c. Et rurſus quilibet alius moriēs deſinit per mortē eſſe ipſemet; ac per hoc nō poteſt aſſerere ꝙ ipſemet deponet ſpiritum ſuum in manus alterius. Chriſtus autem ſolus per mortē nō deſiit eſſe: ipſemet quoniā hypoſtaſis eadem perſeuerauit poſt mortē, & propterea ſolus potuit vere dicere, cōmendabo ſpiritum meum. ¶ Spiritum autem non animam appellat: quia vſque ad mortē res quæ eſt anima, ſtatū animę habet: quoniam animat ſeu viuificat corpus. in morte autem tranſit in ſtatū ſpiritus; quoniam exiſtit illo modo quo puræ ſpirituales ſubſtantiæ exiſtunt. ¶ Nec prætereas ꝙ ſicut prima ſcripta in euangelio verba Ieſu, à patris nomine initium ſumpſerunt quum dixit duodennis in templo, neſciebatis quia in iis quæ patris mei ſunt oportet me eſſe. ita vltima Ieſu in cruce in patrē finita ſunt, dicendo nunc pater in manus tuas, &c. vt intelligamus ab extremis media verba tendere ad declarandā & propagandā fidem æternę proceſsionis ſuæ à patre. *Et hæc dicens.* Hinc apparet hæc fuiſſe vltima verba Ieſu in

cruce. *Expirauit.* Hinc confutantur hæretici omnes qui negant veram Chriſti mortem in cruce. *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit deum.* Ecce fructus orationis Chriſti in gentili, qui præerat militibus. *Dicens, verè hic homo iuſtus erat. Et omnis turba eorum qui ſimul aderant.* pro, & omnes quæ ſimul aduenerant turbæ, *ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua reuertebantur.* Ecce alter fructus in turbis Iudæorum, non in primatibus eorum. *Stabant enim noti eius à longe, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa, hæc videntes. Et ecce vir nomine Ioſeph qui erat decurio, vir bonus & iuſtus.* Non eſt hoc in loco decurio, nomen militaris officij, ſed nomen dignitatis: puta Senator. Decurionis enim nomen in Senatores aliarũ vrbiũ & in præfectos aliis, tranſlatum eſt. *Hic non conſenſerat conſilio.* Hinc apparet ꝙ Senator erat: & noluit cõſentire iniquitati aliorũ. *Et actibus.* pro, actui. ſeu facto. *eorum.* Ita quòd neque conſenſerat conſilio neque operi aliorum. Et hoc nota contra conſiliarios, qui etſi non conſentiunt conſilio, cõſentiunt tamen actibus executionis concluſæ ab aliis. Nõ enim euadunt crimẽ. ad hoc ſiquidem Lucas ſcribit de Ioſeph quòd nec conſilio nec actibus conſenſerat. *Ab arimathia ciuitate Iudææ.* pro, Iudæorum. *qui expectabat & ipſe regnum dei. Hic acceſſit ad Pilatũ.* poſt mortem Ieſu. *Et petijt corpus Ieſu.* Non enim licitũ erat abſque præſidis authoritate tollere corpora damnatorum. *Et depoſitum inuoluit in ſindone & poſuit eum.* pro, illud ſcilicet corpus. *in monumento exciſo.* hoc eſt non fabricato, non mobili, ſed in ipſa rupe exciſo. Et hoc propenſioris diuinæ prouidentiæ fuit: vt monumentum Ieſu eſſet immobile, ad perpetuam loci memoriam. *In quo nondum quiſquam poſitus fuerat.* Et hoc tum dignitati Ieſu, tum teſtimonio reſurrectionis cõgruebat. *Et dies erat paraſceues.* pro, paraſceue. Nominatiui caſus. Dictio Græca eſt paraſceue, à præparatione dicta. Quanuis enim dies ille eſſet primus paſchatis, ac per hoc dies feſtus, quia tamen ſequẽs dies erat dies ſeptima longè ſanctior (vtpote in qua nec coquere aliquid licitum erat) ideo dies ille erat præparatorius alimentorum pro ſabbato. Et propter hoc ſubiungit Lucas quòd illuceſcebat ſabbatũ immediatè poſt illum diem. *Et ſabbatum illuceſcebat.* Morem Moyſi ſecutus Lucas, à termino noctis Lucæ, deſcribit noctem inchoantem ſabbatum. *Subſecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum & quemadmodum poſitum erat corpus eius.* Non dicit & quemadmodum vnctum fuit aromati-

bus,ſed quemadmodum poſitũ. Viderunt enim modũ quo corpus portatum fuit in monumentũ,ſed non viderunt illud vngi. vnctio ſiquidem intus in monumento facta videtur: quam ipſæ nõ audẽtes iungere ſe Nicodemo & Ioſeph miniſtriſq; eorum, videre nequiuerunt. *Et reuertentes.* pro ,reuerſæ autẽ, *parauerunt aromata & vnguenta* , illomet die. Vnde apparet quod ipſæ non viderunt corpus Ieſu vngi.nam ſi vidiſſent,nõ præparaſſent aromata pro vnctione corporis. *Et ſabbato quidẽ ſiluerunt* . pro,quieuerunt,*ſecundum mandatum.* Aduenit enim ſolis occaſus in quo inchoauit ſabbatum.& propterea quieuerunt ſeruantes legẽ: & non venerunt ad vngendum Ieſum. ¶ Aduerte hic bis mulieres paraſſe aromata:ſemel ipſa die veneris ante ſolis occaſum, cuius Lucas meminit:& alia vice tranſacto ſabbato hora veſpertina,cuius meminit Marcus.Et ratio numeri fuit,aut quia non inuenerũt in promptu illa hora tarda die veneris ad ſufficiẽtiam, vel quia putauerunt ſufficere quæ poſtea cenſuerunt non ſufficere. Reliqua ad prædicta ſpectantia vide apud Matthæum & Marcum expoſita.

CAPVT XXIIII.

V*Na autem ſabbati.* pro, ſabbatorum.hoc eſt die immediatè ſequente diem ſeptimũ vt diffusè expoſuimus apud Matthæum,& iterum apud Marcũ: *Valde diluculo.* pro, diluculo profundo.hoc eſt quũ adhuc multum ſupereſſet diluculi. Tẽpus ſiquidẽ diluculi ſignificatur,ſed multũ adhuc diſtãs ab ortu ſolis. tunc enim diluculum profundum: ſicut dicitur aqua profunda quæ multũ habet aquæ. Nec contrariatur Marco dicenti, orto iam ſole:quoniã diluculũ,initiũ ortus ſolis eſt. *Venerunt ad monumentũ,portantes quæ parauerant aromata.* Deſunt quatuor dictione. *Et quædam quum ipſis.* Significatur enim quòd non ſolæ mulieres ſecutæ Ieſum à Galilæa quæ viderant monumentum, ſed etiã quædã aliæ mulieres cũ ipſis venerunt. *Et inuenerunt lapidem reuolutũ à monumẽto. & ingreſſæ nõ inuenerunt corpus domini Ieſu. Et factum eſt dum mente conſternatæ eſſent.* pro,dum perplexæ eſſent, *de hoc.* hoc eſt dubitantes quid actum eſſet de corpore Ieſu non inuento ibi. *Ecce duo viri.* angeli in forma virorum. *Steterũt.* Corporalis ſitus ſignificatur. *Secus illas.* Extra monumẽtum videtur locus iſte.tum propter multitudinem mulierũ . tum quia intus monumentum ſedentem angelum in dextris viderunt,vt Marcus teſtatur.Iſti ergo duo ſtantes ſecus illas.extra monumẽtum

intelligun

intelliguntur apparuiſſe poſtquam viderant non eſſe corpus Ieſu ibi. *In veſte fulgenti.* pro, in veſtibus fulgentibus. Significantur enim veſtes fulgentes, ad ſimilitudinem fulguris ſplendentes. ille autem qui intus in monumento viſus eſt ſedens, indutus erat ſtola candida. *Quum timerent autẽ.* pro, quum territę autem eſſent illæ. ex præſentia angelorum. *Et declinarent vultum in terram.* tum modeſtia ſolitæ verecundiæ, tum præ fulgore veſtium. *Dixerunt ad illas: Quem quæritis viuentem cum mortuis?* Arguunt angeli mulieres de ſtudio quod adhibent ad quærendum Ieſum tanquam mortuum: quia debebant credere ipſum viuum. *Non eſt hic.* Arguunt eaſdem à loco. Ita quòd priùs arguerũt eas à morte, modo à loco. *Sed ſurrexit à mortuis.* Nõ eſt ablatus, ſed ſurrexit et abiit. *Recordamini qualiter locutus eſt vobis.* Reuocãt ad memoriã verba Ieſu: vt vel ſic credant Ieſum reſurrexiſſe. *Quum adhuc eſſet in Galilea.* Locum nominat vbi dicta ſunt verba, vt reminiſcerentur. *Dicens quòd oportet.* diuina diffinitione ad implendas ſcripturas pro ſalute humani generis. *Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum & crucifigi, & die tertia reſurgere.* Per ſingula reuocãt ad memoriam quæ dixerat Ieſus: vt per hoc redderentur credulæ. *Et recordatæ ſunt verborum eius.* Ecce effectus primus. *Et regreſſæ à monumento.* Non dicit & egreſſæ: ne ſignificarentur eas intus monumentum audiſſe hæc angelorum verba. *Nuntiauerunt hæc omnia illis vndecim & cæteris omnibus.* Ecce alter effectus, quo mulieres iſtæ credentes nunciauerunt hæc diſcipulis. *Erat autem Maria Magdalena, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apoſtolos hæc. Et viſa ſunt ante illos ſicut deliramentum verba iſta.* pro ipſarum. Diuina diſpenſatione permiſſum eſt, vt Apoſtoli vndecim cum reliquis diſcipulis exiſtimarent mulieres tãquam deliras ad firmitatem fidei noſtræ: vt hinc perpendamus non fuiſſe eos faciles ad credendũ, & ꝙ verba mulierum vt muliebria paruipenderunt. *Et nõ crediderunt illis.* Tot mulieres teſtificabantur de viſu, & tamen non crediderunt illis quòd vidiſſent angelos qui dixerint eis hæc quæ retulerant. Fuit autem tantæ efficaciæ hæc paruipẽſio, vt etiã mulieres ipſas dubias redderet de audita reſurrectione: vt patet ex eo quòd reuerſę ſunt mulieres ad monumentum adhuc quærentes Ieſum. Sed mirum non eſt ꝙ muliebris animus tam inſtabilis eſt. *Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum.* Tacet Lucas de Ioanne, qui ſimul cucurrit cum Petro. *Et procumbens.* pro, & demiſſo capite proſpiciens. Significatur enim dili-

gentia Petri exiſtentis in monumēto adhibendo inclinationem capitis ad loculū in quo iacuerat corpus Ieſu: vt ſcrutaretur oculis veritatem. *Vidit*. pro, videt, *linteamina ſola poſita*. pro iacentia. Deſcribuntur linteamina abſq; corpore, non cōplicita, ſed iacentia. *Et abijt ſecum mirans quod factum fuerat*. Nō dicit credēs: quoniam adhuc nō credebat, ſed mirabatur cōperta veritate eorum quæ dixerant mulieres quantum ad hoc ꝙ corpus Ieſu nō erat ibi. Nec erat ratio ſuſpicandi ꝙ fuerit ſublatum: quoniā nō fuiſſent ibi relicta linteamina iacētia, ſed cum illis eſſet inuolutum corpus Ieſu tollentes corpus non nudaſſent illud, ſed inuolutum abſtuliſſent vt erat. *Et ecce duo ex illis*. diſcipulis Ieſu. *ibant ipſa die in caſtellum quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Hieruſalem, nomine Emaus: & ipſi loquebantur adinuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum eſt dum fabularentur & ſecum quærerent, & ipſe Ieſus appropinquans ibat cum illis. Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoſcerent*. De oculis internis eſt ſermo: quia de illis oculis loquitur, quos poſtea ſubiungit fuiſſe apertos: cōſtat autem internos fuiſſe apertos oculos, non exteriores: non enim ibant oculis clauſis. Modus autē quo tenebantur interni oculi, ſimilis eſt ecſtaſi: ita ꝙ quandam ecſtaſis ſpeciem ex ſua mala diſpoſitione incurrerunt in pœnā ſuorum demeritorū. Simile apparuit in Petro (quanuis non ex ſimili cauſa) cùm eductus ab angelo de Herodis carcere, non diſcernebat quòd in veritate ambularet, ſed exiſtimabat ſe viſum videre. Simile apparet in hominibus qui valde intenti ad aliquid, nō diſcernunt multa alia occurrentia. Tali modo detineri partem cognoſcitiuā interiorem (quæ comprehendit intellectum & interiores ſenſus) cōſentaneum rationi eſt. In cuius ſignum non impediebantur ab aliarum rerū cognitione: ſed ſolùm ne eum agnoſcerent, quem familiari vſu cognouerant. *Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones quos confertis adinuicē ambulantes, & eſtis triſtes*. pro, eſtis vultu triſti? apparebat enim in vultu illorum triſtitia. Et meritò ob mortem talem talis magiſtri. *Et reſpondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu ſolus peregrinus es in Hieruſalē, & nō cognouiſti quæ facta ſunt in illa his diebus?* Hic explicatur forma quam in genere deſcripſit Marcus: dicendo quod oſtenſus eſt in alia forma euntibus in villam. Explicatur ſiquidē hic ꝙ in forma peregrini ſeu aduenæ viſus eſt. Non quòd mutata fuerint lineamenta faciei Ieſu, nec quòd fuerit mutatus color (ſed in proprio colore & propriis lineis faciei, & manuum totiuſque corporis erat) ſed in apparentia tantùm

erat

erat alia forma.propter quod ſignificanter Marcus dicit, oſtenſus eſt in alia forma.¶ Modus autem quo altera apparebat forma,ex parte immutationis erat.Lineamēta enī & colores Chriſti ſecundum aliquid ſui immutabant viſum diſcipulorum:& ſecudū aliquid nō immutabant,& ſic ſpecies in ſenſu,nō repræſentabat faciem Ieſu qualis erat:ſed qualem ſpeciem illa præ ſe ferebat.Et ſic oſtēſus eſt in alia effigie. ¶ At ſi miraris talem immutandi modū,recole ꝙ corpus Chriſti erat lucidū in ſeipſo: & tamen non immutabat ſecundum ꝙ erat lucidum,viſum diſcipulorum.Sicut itaq; in poteſtate eius erat non immutare ſecundum quod erat lucidū,ita in poteſtate eius erat immutare ſecundum aliquid ſic,& ſecundum aliquid non.¶ Et quod euangeliſtæ ſcribunt de aliena forma,ſimile intelligendum eſt de aliena voce.Nam vox Chriſti nō eſt cognita à diſcipulis,ſimili ratione: quia ſcilicet vox eius ſecundum aliquid ſui(puta modum proferendi ſolitum Chriſto,ſuauitatem loquēdi propriā Chriſto , ſeu accentus aliquos ſolitos Chriſto)non immutabat auditum diſcipulorū.Quáuis etiam hoc potuerit eſſe alio modo,ſcilicet quòd Chriſtus locutus fuerit non conſueto ſibi modo.Primus tamen dicendi modus magis conſonat geſtis circa viſum : vt pote non ponens varietatem ex parte ipſius Ieſu,nec in obiecto viſus nec in obiecto auditus.Certum eſt enim quòd inter ea quæ ſenſibus diſcipulorum de Ieſu percipiebantur,non erat illud ſenſibile per accidens quod erat Ieſus:quia per ſenſibilia tam propria quàm communia conſueuerat ab ipſis percipi internis ſenſibus & intellectu.quo ad hoc enim percipiendum & diſcernendum ſenſibile per accidens,oculi interni detinebantur:vt nec videndo,nec audiendo,illud haurirent in parte cognoſcitiua interna.

Interrogatiuè autē admirando legenda ſunt hæc verba Cleophæ:& conſtruenda ſic,tu ſolus habes hæc duo , ſcilicet ꝙ peregrinus es in Hieruſalem,& ꝙ non cognouiſti ea quæ facta ſunt in illa his diebus.Quaſi dicat,quomodo poteſt eſſe ꝙ tu ſolus habeas hæc duo?Videbatur enim Cleophæ multū difficile ſeu impoſsibile ꝙ ille ſolus inter aduenas in Hieruſalē neſciuerit hæc.

Meminit autem aduenæ ſeu peregrini,vel quia ignorādo nomen ipſius ab habitu nominat:vel quia aduenis præcipuè incūbebat hoc ſcire:tū quiā aduenis iniuria facta fuerat, crucifigendo Ieſum innocentē aduenam Hieruſalem:tum quia ſoliti erāt aduenæ conuenire ad prædicationem Ieſu in ſolennitatibus.Vnde ſcriptum eſt,quòd manè ibant ad prædicationem ipſius quotidie

tidie

tidie. *Quibus ille dixit: quæ?* Ieſus omnium omnia ſciens interrogat: vt ex proprio ore argumenta cõtra ſeipſos proferãt, & inde inſtruantur. *Et dixerunt: De Ieſu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & ſermone, coram deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eũ. Nos autem ſperabamus.* Spem ergo perdiderant. *Quia ipſe eſſet redempturus.* pro, quòd ipſe eſſet qui redempturus eſſet, *Iſrael.* Fatentur Ieſum fuiſſe prophetam potentem in opere miraculorum & ſermone doctrinæ: & dicunt ſe ſperaſſe ꝙ ipſe eſſet ille qui à prophetis promiſſus eſt redempturus populum Iſrael de ſeruitute & captiuitate. In quo manifeſtant ſe crediſſe ꝙ Ieſus eſſet meſsias, & quod in illo aduentu eſſet redempturus populum Iſrael, iam longè antè in captiuitatẽ redactum, qui non rediit, & pro parte quæ rediit ſeruientem Romanis: & nunc perdidiſſe tam fidem quàm ſpem de Ieſu Meſsia. *Et nunc ſuper hæc omnia, tertia dies eſt hodie quòd hæc facta ſunt. Sed & mulieres quædam ex noſtris terruerunt.* pro, ſtupefecerunt, *nos.* Nõ enim ſignificatur illatus timor, ſed illata admiratio magna velut ſtupor quidam. *Quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & non inuento corpore eius venerunt dicentes ſe etiam viſionem angelorũ vidiſſe, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidã ex noſtris.* Petrus. ſ. & Ioannes. *Ad monumentum, & ita inuenerunt ſicut mulieres dixerũt: ipſum verò non inuenerunt.* pro, non viderunt. *Et ipſe dixit ad eos: O ſtulti.* pro, amentes, *& tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti ſunt prophetæ.* Sicut amentes abſolutè dicuntur homines deficientes in iudicando, & rationabiliter operando, ita amentes reſpectu fidei ſunt deficientes in iudicio credendi. Nec dixit Ieſus amẽtes abſolutè, ſed ô amẽtes ad credendum. Vterq; enim defectus (ſcilicet amentiæ & tardi cordis) refertur ad credendum, & nõ alter tantùm. Arguit enim eos amentiæ in parte cognoſcitiua, & tarditatis in parte affectiua: hoc eſt voluntate, nomine cordis ſignificata. ¶ Collige hic prudẽs lector, tres defectus diſcipulorum. ſcilicet deſperationem priùs dictam, amentiam, & tarditatem (non operis, ſed voluntatis) ad credendum. Et iunge hæc demerita, has malas diſpoſitiones cum duabus ſupradictis pœnis (altera ex parte alienæ immutationis ſenſuũ, altera ex parte quaſi ecſtaſis oculorum mentis) & videbis meritò pœnas illas illatas his diſcipulis. *Nónne hæc oportuit.* pro oportebat. Quòd priùs declaratum eſt. *Pati Chriſtum: & ita.* Superfluit, ita. *intrare in gloriam ſuam?* Duo dicit. alterum eſt, quòd oportuit paſsionis merito in

to intrare in gloriam. Alterũ eſt, quòd gloria paſsionis merito parta, erat Ipſius: vt intelligamus non ſolo paſsionis merito gloriam eſſe ipſius. nam eius erat hæreditario iure, & ſuam vno modo, fecit ſuam altero modo. *Et incipiens à Moyſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant.* Non dicit omnia quæ de ipſo erant: in omnibus enim ſcripturis de ipſo ad propoſitum tractantibus aliquid interpretabatur. *Et appropinquauerunt caſtello quo ibant: & ipſe ſe finxit longiùs ire.* hoc eſt, compoſuit geſtus & motus ſuos tanquam iturus longiùs. non ad ſimulandum proſecutionem itineris nõ futuram, ſed ad excitandum amorem diſcipulorum erga ſe: vt tali merito diſponerentur ad hoc, vt aperirẽtur oculi eorum. *Et coegerunt illum.* Ecce ſubſecutum meritum hoſpitalitatis, non inuitantis, ſed cogentis: vt hinc etiam diſcamus non ſolùm inuitandos, ſed cogẽdos peregrinos ad hoſpitium. *Dicentes: Mane nobiſcum, quoniam adueſperaſcit, & inclinata eſt iam dies. Et intrauit.* Deeſt, vt maneret. *cum illis. Et factum eſt dum recumberet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis.* Quatuor actiones Ieſu circa panem deſcribuntur: acceptio, benedictio, fractio & porrectio: & tamẽ in ſola fractione agnitus dicitur inferiùs: vt intelligamus fractionem fuiſſe miraculoſam: hoc eſt, quòd frangebat panem manibus ſicut alij incidunt cultello. Solitum autem hunc frangẽdi modum fuiſſe credimus: & propterea diſcipuli ex conſueto Ieſu modo cognouerunt eum. *Et aperti ſunt oculi eorum, & cognouerunt eum.* Duæ rationes concurrerunt ad cognitionẽ hanc: ex parte Ieſu, fractio panis cõſueto modo mirabili: ex parte autem diſcipulorum, apertio internorum oculorum. Adempta eſt enim pœna qua detinebatur pars eorum cognoſcitiua velut in ecſtaſi, quo ad elongationem ab agnitione Ieſu: & velut reuerſi ad ſeipſos agnouerũt eum eſſe Ieſum. *Et ipſe euanuit.* pro, diſparuit, *ex oculis eorum.* pro, ab ipſis. *Et dixerunt ad inuicem. Nónne cor noſtrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis ſcripturas?* Teſtimonium ab interna inflammatione cordis in ſeipſis cauſata ex ſermone Ieſu in via, proferunt, vt etiam ab ipſo intimo effectu agnoſcendum Ieſum, ſibinuicem pandant. *Et ſurgentes eadem hora, egreßi ſunt in Hieruſalem: & inuenerunt congregatos vndecim: & eos qui cum illis erant, dicentes quòd ſurrexit dominus verè.* Apoſtoli & diſcipuli mulieribus non crediderunt, ſed crediderunt Petro. Et propterea audito Petro dicunt, quòd ſurrexit dominus verè, non opinatiuè. *Et apparuit Simoni.*

Vbi

Vbi aut qua hora neſcitur : ſed hoc ſcitur ꝙ illo die apparuit ei.
Et ipſi narrabãt quæ geſta erãt in via: & quomodo cognouerũt eũ.pro,
& quomodo agnitus fuit eis: *in fractione panis*.Hinc duo haben-
tur.Alterũ eſt ꝙ fractio panis,fuit(vt dictũ eſt)ratio agnitionis:
alioquin nõ magis dixiſſent in fractione quã in porrectione.Al
terũ eſt ꝙ modus ille frangẽdi tãquã ſolitus Ieſu corã diſcipulis
ſuis,inſinuatur:dũ iſti duo affirmãt ſe agnouiſſe eũ hoc modo.ſ.
in fractiõe panis,appoſitiuè enim adiũgitur fractio panis ad mo
dũ agnitionis.Hoc ſiquidẽ teſtimoniũ pręſuppoſuit notoriũ fuiſ
ſe apud diſcipulos hunc modũ fragẽdi panẽ fuiſſe propriũ ac cõ-
ſuetũ Ieſu:alioquin nullum agnitionis teſtimoniũ afferrẽt dicẽ-
do quomodo agnitus fuiſſet eis in fractione panis. *Dũ autẽ hæc
loquũtur.ſtetit Ieſus in medio eorũ: & dixit.pax vobis,ego ſum,nolite ti
mere*. Superfluũt hæ quatuor dictiones.ſ.ego ſum,nolite timere.
Tantũmodo ſalutauit eos,dicẽdo,pax vobis:vt etiã ipſa ſaluta-
tione agnoſcerent ipſum eſſe qui docuerat eos hãc ſalutãdi for-
mã.*conturbati*.pro,ſtupefacti,*verò & conterriti*. Deſcribũtur diſci-
puli cõterriti & ſtupefacti.Et terroris quidẽ paſsio cõſueta vide
tur hominibus in apparitione vmbrarũ quæ exiſtimãtur ſpiri-
tus dæmonũ vel mortuorũ:paſsio autẽ ſtuporis ex nouitate rei
tã inſolitæ & admiratione dignæ cõſurgebat.*Exiſtimabãt ſe ſpiri
tũ videre*.hoc eſt ſpiritualẽ aliquã ſubſtãtiã aërei corporis. *Et di-
xit eis.Quid turbati eſtis*.exteriùs & interiùs. nã exteriori habitu
faciei,territos ſe demõſtrabãt.*Et cogitationes aſcendũt in corda ve-
ſtra?*Videbat Ieſus intima diſcipulorũ & cogitationibus internis
laborare.Quales autẽ eſſent cogitatiões,Euãgeliſta declarauit.
ſ.ꝙ exiſtimabãt ſe ſpiritũ videre.*Videte manus meas & pedes*. De-
eſt meos,*quia ego ipſe ſum*.Cõfoſſas manus & cõfoſſos pedes in te
ſtimoniũ ꝓducit ꝙ ipſemet eſt qui crucifixus fuit.*Palpate*.Deeſt
me,*& videte*.Eiuſdẽ naturæ caro Chriſti poſt reſurrectionẽ fuit
cuius erat priùs:nõ eſt mutata in carnẽ ſpiritualem quæ palpari
poteſt.Quod autem dicit videte,nõ ſpectat ad oculos corporis,
ſed ad certificationem ſenſus,perinde ac dictum fuiſſet: palpate
me & certificate vos ipſa palpatione.Videre enim,vſurpatur fre
quenti vſu ad ſignificandã certificationẽ cuiuſq; ſenſus.*Quia ſpi-
ritus*.quẽ exiſtimatis videre:ſiue bonus,ſiue malus,ſiue incorpo-
reus ſiue corpus habens aëreũ. *carnem & oſſa non habet*. quanuis
aſſumãt quandoq; ſimilitudines carnis & oſsium, vt cùm angeli
(ſiue boni ſiue mali)in ſimilitudine hominũ apparent,nõ enim
tunc habent vera oſſa & veram carnem,ſed ſimilitudinẽ oſsium
& car

& carnis. *Sicut me videtis habere. Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis non credentibus & mirãtibus præ gaudio.* Legendum eſt ſic. *adhuc autem illis nõ credentibus præ gaudio, & mirãtibus.* Significatur tanta gaudij paſsio, vt nõ applicarẽt mentem ad credendum illum eſſe Ieſum. Ita ꝙ nõ ex cordis duritia, ſed ex velut ecſtaſi cauſata ex multo gaudio viſis manibus & pedibus, non applicabant mentẽ ad credendum: ſed erant velut in ecſtaſi admirãtes. *Dixit habetis hic aliquid quod manducetur?* Teſtimonio oculorũ & tactus adiungit comeſtionẽ: vt ex omnibus vitalibus operibus inducantur ad credendũ. *At illi obtulerũt ei partẽ piſcis aſſi, & fauum mellis.* pro, & de apiario fauo. Ad differentiã fauorum aliorũ animalium, dicit ꝙ obtulerũt fruſtum faui mellis ex operibus apum. *Et quum manducaſſet coram eis, ſumens reliquias dedit eis.* pro, & quum accepiſſet corã eis mãducauit. Nihil ſignificatur de reliquiis: ſed ꝙ acceperit oblatum piſcem cum fauo & manducauerit coram eis. *Et dixit ad eos. Hæc ſunt verba.* hoc eſt, hæc ſunt facta. Hebraico enim more geſta appellantur verba. *Quæ locutus ſum ad vos.* Ad cõfirmandam veritatẽ ſuæ reſurrectionis adiungit teſtimoniũ eorum quæ ante mortẽ dixerat eis: vt vndique comprehendant ipſummet eſſe qui fuit eorũ magiſter. Nec cõmemorat quæcunque priùs dicta, ſed ſpectantia ad propoſitũ. declarat enim hæc quæ modò vident in ipſo, eſſe illa quæ olim eis prædixerat. *Quum adhuc eſſem vobiſcum.* hoc eſt quum cõmunis mihi & vobis eſſet mortalis vita, quum cõuerſabar vobiſcum ſimilis vobis paſsibilis. Quali cõmunione nunc nõ erat cũ eis: quoniam ipſe tranſierat ad vitã immortalem & impaſsibilem. *Quoniam neceſſe eſt impleri.* Ad locutionẽ præteritam Ieſu ſpectat hoc quod in præſenti dicitur, quoniã neceſſe eſt impleri. cõmemoratio eſt enim ꝙ priùs dixerat hęc quæ facta vidẽt circa ipſum, quoniam neceſſe eſt impleri ſcripturas. *Omnia quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi & prophetis & pſalmis de me.* Scripturas de ſe diſtinguit in tres partes: legem, prophetas & pſalmos. ſub his reliquas ſcripturas comprehẽdens. *Tunc aperuit illis ſenſum.* pro, tunc aperuit illorũ mentem vt intelligerent ſcripturas. Hactenus manifeſtauerat ſe eſſe verum eundem hominem (ſcilicet Ieſum) ab humanis: modò manifeſtat à diuinis, agendo & operãdo in eorum mentes. hoc enim diuinũ eſt opus donare piſcatoribus ſtatim vt intelligerent ſcripturas prophetarum, non hominis ſed dei eſt opus. *Et dixit eis.* Summariè colligit ſcripta ad propoſitũ. *Quoniam ſic ſcriptũ eſt.* Non ſolùm dicit ſic ſcriptũ eſt, ſed aſſumit

pro

pro ratione dicendo quoniã ſic ſcriptũ eſt. Et ſignificatur per ſic diſpoſitio, modus & ordo geſtarũ & gerendarũ rerum quę ſubiunguntur. *Et ſic oportebat.* Conſequẽtiæ vis ſignificatur coniunctione vim affirmationis habente. ac ſi dictum fuiſſet, & conſequenter ſic oportebat. Ita ꝙ ſenſus eſt. quoniam ſic ſcriptum eſt, conſequẽter ſic oportebat: hoc eſt oportebat illũ ordinem, illum modum, illam diſpoſitionẽ ſeruare quæ ſeruata eſt, quia ſic ſcriptum erat. *Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicare in nomine eius.* Quinque capita ſummat. primum de paſsione Chriſti ſic. ſecundum de reſurrectione eius à mortuis tertia die ſic. tertiũ de prædicatione in nomine eius. ❡ Vbi nota ꝙ quum dicitur ſic oportebat prædicari, præteritũ oportebat, non reſpicit prædicationẽ præteritam (quum de futura ſit ſermo) ſed reſpicit diſpoſitionẽ futuræ prædicationis per apoſtolos. eſt enim ſenſus ꝙ oportebat ſic: hoc eſt talem diſpoſitionem, ordinem ac modum ad prædicandum efficere, qualis modus, qualis ordo, qualis diſpoſitio effecta eſt: vt ſcilicet colligeret Ieſus diſcipulos teſtes miraculorum, vitæ, prędicationis, paſsionis & reſurrectionis ſuæ. *Pœnitentiam & remiſsionem peccatorum.* Pœnitentia, opus eſt humanum: remiſsio peccatorũ, opus eſt dei: ſed pœnitentia nihil valet ſine remiſsione peccatorũ, nec remiſsio peccatorum datur ſine pœnitentia. Significatur enim oportere prædicari vtranque ſcilicet malè actæ vitæ pœnitentiam non quacunque ratione ſed in nomine Ieſu, & tũc in eodem nomine conſequentem remiſsionem peccatorũ. Et intendit per hoc prædicandum eſſe ꝙ in inuocatione Ieſu, pœnitentes & baptiſmum ſuſcipientes conſequerẽtur remiſsionẽ peccatorum. *In omnes gentes.* Ecce quartum caput, extenſio prædicationis ad vniuerſas mundi gentes. *Incipientibus ab Hieroſolyma.* Quintum caput initium apoſtolicæ prædicationis definit Hieruſalem, ita quòd deſcripta materia ac termino prædicationis, deſcribitur modò initium locale. *Vos autẽ teſtes eſtis horum.* Anceps eſt dictio Græca ab eſtis vel ſitis. Declarat qui erunt iſti prædicatores, dicẽdo eos eſſe ſeu fore teſtes horum: quia interfuerant, audierant & viderant modum, ordinem & diſpoſitionẽ rerum geſtarum. *Et ego mittam.* Tranſit Lucas à die reſurrectionis ad diem aſcenſionis quo dixit Ieſus hæc verba: vt patet Act. 1. Aptè quoque iungit hæc verba antedictis. nam poſtquam prędicatores eos & teſtes futuros deſcripſit, aptè ſubiũgit dona neceſſaria ad huiuſmodi officiũ. Et ego mittam. Hinc theologe ſpeculatiue authoritatem originis reſpectu

ſpiri

ſpiritus ſancti in filio inſinuari intellige: dum filius dicit, ego mittam. *Promiſſum.* proculdubio ſpiritum ſanctum. *Patris mei in vos.* Et hic eandem filij & patris operationẽ intellige: dum promiſſum filij, promiſſum patris dicitur. filius enim promiſerat. *Vos autẽ ſedete.* hoc eſt quieſcite. *in ciuitate.* Deeſt, Hieruſalẽ. Mandauit enim eis in die aſcenſionis ne diſcederent à Hieruſalem. *Quoaduſque induamini virtute ex alto.* hoc eſt quoaduſque adueniens ſpiritus ſanctus tanta vos virtute repleat vt virtus diuina ſit vobis tãquam iudumentũ. Et verè apparuit in apoſtolis tanquam indumentum: quoniam exteriùs virtus diuina manifeſtè apparebat in eis ſicut indumentum apparet, & tegebat eorum quaſi naturalis ignorãtiæ nuditatem. erant enim idiotæ. *Eduxit autem eos foras.* In die ſiquidem aſcenſionis mandauit eis vt extra Hieruſalem in mõtem irent Oliueti ſecum ibi futuri. *In Bethaniam.* pro, vſque in Bethaniam. Locus aſcenſionis in monte Oliueti iuxta Bethaniam ſignificatur: ex eo quòd non in Bethaniam ſed vſque in Bethaniam excluſiuè educti dicuntur. *Et eleuatis manibus ſuis.* vt exteriori etiam ſigno ad cœleſtia mentes diſcipulorum erigeret. *Benedixit eis.* Quæ verba dixerit, ſcriptum non eſt. ſolùm hoc ſcimus quòd verba benedictionis protulit. *Et factum eſt dum benediceret illis, receſſit ab eis.* Videntibus & attendentibus diſcipulis receſsit verſus cœlum. *Et ferebatur in cœlum.* Hinc apparet quòd non per modum gradientis aut volantis ſed per modum lati totius ſimul mouebatur ſurſum verſus cœlum. hoc enim ſignificat, ferebatur in cœlum. *Et ipſi adorantes.* pro, adorato eo. Hinc diſcimus adorandum eſſe Ieſum. *Regreſſi ſunt in Hieruſalem cum gaudio magno. Et erant ſemper in templo, laudantes & benedicentes deum. Amen.* Vt præceptum Ieſu adimplerent, erant ſemper (hoc eſt horis congruis indeſinenter) illis diebus vſque ad pentecoſten in templo vacantes diuinæ laudi & gratiarum actioni: vt ſic idonei magis redderentur ad recipiendum promiſſum ſpiritum ſanctum. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Caietæ die vigeſimaquinta Ianuarij. 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio, Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in euangelium ſecundum Lucam, finis.

Vita

VITA SANCTI IOANNIS APOSTOLI & euangeliſtæ per diuum Hierony. in libro de illu. eccleſiaſticis ſcriptoribus.

* * *

IOannes apoſtolus quem Ieſus amauit plurimùm, filius Zebedæi, frater Iacobi Apoſtoli quem Herodes poſt paſsionē domini decollauerat, nouiſsimus omnium ſcripſit euangelium rogatus ab Aſiæ epiſcopis, aduerſus Cerinthum alióſque hæreticos: & maximè tunc Ebionitarum dogma conſurgens, qui aſſerunt Chriſtum ante Mariam non fuiſſe. vnde & compulſus eſt diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam cauſam huius ſcripturæ ferunt: ꝓ quum legiſſet Matthæi, Marci & Lucæ volumina, probauerit quidem textum hiſtoriæ, & vera eos dixiſſe firmauerit: ſed vnius tantùm anni (in quo & paſſus eſt) poſt carcerem Ioannis hiſtoriam texuiſſe. Prætermiſſo itaque anno cuius acta à tribus expoſita fuerant, ſuperioris tēporis antequam Ioannes clauderetur in carcere, geſta narrauit: ſicut manifeſtum eſſe poterit iis qui diligenter quatuor euangeliorum volumina legerint. Quæ res etiam διαφωνίαν quæ videtur Ioannis eſſe cum cæteris, tollit. ¶ Scripſit autem & vnam epiſtolam cuius exordium eſt, Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ. Quæ ab vniuerſis eccleſiaſticis & eruditis viris probatur. Reliquæ autē duæ (quarum principium eſt, Senior electæ dominę & natis eius, & ſequentis, Senior Caio chariſsimo quem ego diligo in veritate) Ioannis preſbyteri aſſeruntur. Cuius & hodie alterum ſepulchrum apud Epheſum oſtenditur, & nonnulli putant duas memorias eiuſdem Ioannis Euangeliſtæ eſſe: ſuper qua re quum per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, diſſeremus. ¶ Quartodecimo igitur anno ſecundam poſt Neronem perſecutionem mouente Domitiano, in Patmos inſulam relegatus, ſcripſit apocalypſim: quam interpretantur Iuſtinus martyr & Hirenæus. Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à Senatu reſciſsis, ſub Pertinace principe rediit Epheſum: ibíque vſque ad Traianum principem perſeuerans, totas Aſiæ fundauit rexitque eccleſias, & confectus ſenio, ſexageſimo octauo poſt paſsionem domini anno mortuus, iuxta eandem vrbem ſepultus eſt.

DIVO AVGVSTINO ATTRIBVTA in euangelium ſecundum Ioannem præfatio.

OMnibus diuinæ ſcripturæ paginis euangelium excellit: quia quod lex & prophetæ futurum prædixerunt, hoc cõpletum dicit euangelium. Inter ipſos autem euangeliorũ ſcriptores, Ioannes eminet in diuinorum myſteriorũ profunditate. Qui à tẽpore dominicæ aſcenſionis per annos ſexagintaquinque verbum dei abſque adminiculo ſcribendi, vſque ad vltima Domitiani prædicauit tempora. Sed occiſo Domitiano quum permittente Nerua de exilio rediſſet Epheſum, compulſus ab Epiſcopis Aſiæ, de coæterna patri diuinitate Chriſti ſcripſit aduerſus hæreticos qui eo abſente irruperant in eius eccleſias: qui Chriſtum ante Mariam fuiſſe negabant. Vnde meritò in figura quatuor animalium, aquilæ volenti cõparatur: quæ volat altius cæteris auibus, & ſolis radios irreuerberatis aſpicit luminibus. Cæteri nanque euangeliſtæ, qui tẽporalem Chriſti natiuitatem & temporalia eius facta quæ geſsit in homine ſufficienter exponunt, & de diuinitate pauca dicunt, quaſi animalia greſsibilia cum domino ambulant in terra. Hic autem pauca de temporalibus eius geſtis ediſſerens, ſed diuinitatis potentiã ſublimius contemplans, cum domino ad cœlum volat. qui enim ſuper pectus domini in cœna recubuit, cœleſtis hauſtum ſapiẽtiæ cæteris excellentiùs de ipſo dominici pectoris fonte potauit. Legerat ſiquidem euangelia trium euangeliſtarum, & approbauerat fidem eorum & veritatẽ. in quibus deeſſe vidit aliqua geſtarum rerum hiſtoriæ: & ea maximè quæ dominus geſsit primo prædicationis ſuæ tẽpore: ſcilicet antequam Ioãnes Baptiſta clauderetur in carcere. Hæc ergo (quaſi dimiſſa ab illis) ſcribit Ioãnes quæ fecit Ieſus antequã Ioãnes clauderetur, ſed maximè diuinitatem Chriſti & trinitatis myſteriũ cõmendare curauit. Tres ſiquidẽ alij Euangeliſtæ dicta & facta domini temporalia quæ ad informandos mores vitæ præſentis maximè valẽt, copioſius proſecuti, circa actiuã vitã ſunt verſati: in qua laboratur, vt cor mundetur ad videndũ deũ. Ioãnes verò pauca domini facta dicit: verba verò domini quæ trinitatis vnitatẽ & vitæ æternæ felicitatẽ inſinuant, diligentiùs conſcribit. Et ſic in cõtẽplatiua vita, virtute commendanda, intentionẽ ſuam & prædicationem tenuit: in qua cõtemplatiua vacatur vt deus videatur. Iſte enim eſt Ioannes quem dominus de fluctiuaga nuptiarum tempeſtate vocauit: & cui matrem virginem virgini commendauit.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM COMMENTARII.

* * *

E*Vangelium ſecundum Ioannem.* Ioannes vltimus Euangeliſta (de diuinitate Ieſu Chriſti(tractans)occurrit.Et titulus quidē declaratus eſt in principio Matthæi. ¶ Singularis autem modus huius Euãgeliſtæ eſt ꝙ narrat etiam minutulas circunſtantias rerũ geſtarum: ne quiſpiã putaret ꝙ ipſe fuerit author doctrinæ talis ac tantæ circa quam liber hic ferè ex integro occupatur.quemadmodum Plato fingit Socratem aut Parmenidē docentem,quæ tamē ipſe Plato docet. Ad excludendum inquã hunc errorem à mentibus legentiũ hoc euangeliũ,& ſignificandũ quòd Ieſus in veritate hæc docuit,refert per ſingula minutiſsimas circunſtãtias hiſtoriæ: vt qua occaſione,vbi,quãdo,quo interrogante,&c.ſecundũ veritatē hiſtoriæ Ieſus docuerit,ſignificet. Propter quod fortè illas ſolas res geſtas Euãgeliſta narrat quæ ſpectant vel ad continuationem temporum,occaſionum,&c.vel ad omiſſa ab aliis euangeliſtis.

CAPVT I.

I*N principio.* principium non ſubſtantiæ ſed relationis nomen eſt:& intelligi nequit ſine illo cuius eſt principium. Directè itaque Ioannes inchoat euangelium contra Hebionitarum errorem;dicentium Ieſum Chriſtum nõ fuiſſe ante matrē ſuam. In principio inquit:ſubaudi durationis. Moyſes deſcribens generationem mundi , inchoauit à principio temporis; dicens.In principio,temporis,creauit,&c.Creatus eſt enim mundus ad literam in principio tēporis.Ioannes verò vt comprehēdat etiam principium æuiternitatis , inchoat à principio durationis: quæ cõmunis eſt tempori & æuiternitati,& cuicunque alteri imaginabili

nabili durationi. *Erat.* Moyſes dixit,in principio creauit: ſcribens actionem creationis menſuratam inſtanti principio tẽporis:Ioannes autem ſcribit non actionem ſed eſſe:non menſuratum initio durationis, ſed præcedens initium durationis : & ita præcedens ꝙ tamen nõ deſinit in initio durationis,ſed eſt perſeuerans. Et propterea non vtitur præterito perfectò (non dicit fuit,tanquã iam deſierit) ſed præterito imperfecto, dicẽdo erat. Præteritũ enim imperfectũ conſignificat ita tẽpus præteritum, quòd ſimul cõſignificat perſeuerare in illa duratione de qua eſt ſermo. Vnde dicendo,in principio erat, ſignificatur ꝙ præceſsit initiũ ſic ꝙ perſeuerans erat cũ initio. ¶ Hæc duo ſimul iuncta, eſſe æternũ à parte ante ſignificant. nam ex hoc ꝙ res aliqua in initio durationis erat,optimè infertur nunquam incœpiſſe eius durationem. Si enim incœpiſſet ipſius duratio,ergo in principio non durationis erat:quia nõ præceſsiſſet initiũ durationis qua incœpit. Ab æternitate ergo à parte ante,contra dicentes Ieſum inchoaſſe ex tẽpore. directè incipit Ioãnes. Et deſcribit eã non à negatione ſed ab affirmatione(.ſ. in principio erat) tã breuiter & tã formaliter vt verè mõſtretur ſpiritus ſanctus locutus in Ioanne. *Verbum.* Vbi ſcito ꝙ in textu Græco præponitur articulus. acſi diceret illud verbũ. Significatur enim per articulũ quòd non de verbo in genere,neque de quocũque verbo,ſed de inſigni ac ſingulari verbo eſt ſermo. Vnde patet quòd nõ de ſenſibili verbo ſed de intelligibili ac ſupremo verbo loquit̃. ¶ Et quoniã ad intelligibiliũ notitiã manuducimur per ſenſibilia, ideo ex ſenſibilibus verbis ad intelligibile verbũ erigẽdus eſt intellectus. Senſibilia verba frequẽti vſu appellamus ſiue oẽs dictiones ſignificatiuas (nomen,verbum,participium, pronomẽ)ſiue ſermonẽ ex multis cõſtantem dictionibus. Dicimus enim,audi verba mea. ſæpe in ſacra ſcriptura dicitur,factum eſt verbum domini ad talem prophetam : & beata virgo dixit Gabrieli,fiat mihi ſecundum verbum tuum. Sicut itaque verbum ſenſibile (ſiue ſimplex ſiue compoſitum) eſt id quod dicitur, ita intelligibile verbum eſt id quod intellectus apud ſe dicit,intelligendo aliquid. loquitur enim ſibiipſi intelligens,dum explicat actuali intellectione aliquid. Ita quòd conceptus ille quem intellectus intelligendo format de re quam cognoſcit, appellatur verbum intelligibile:appellatur quoque ratio. Et quia dictio Græca hic poſita ſignificat verbũ,ſermonẽ & rationem, & ſermo ſpecies eſt verbi (nam eſt verbũ conſtans ex ſimplicibus verbis) magis quadrat

ipſum. ¶ Vide ſingula. Ex hoc ꝙ verbũ quatenus verbũ(formalis enim eſt locutio intelligẽda in tã ſublimi re) erat apud deũ, infertur ꝙ deus erat dicens illud verbũ: alioquin nõ in quãtum verbũ eſſet apud deũ. verbũ enim quatenus verbũ, non eſt apud aliquẽ niſi dicentẽ illud. Rurſus ex hoc ꝙ verbũ eſt apud deum, ſignificatur ꝙ nõ diſtat & quòd nõ ſeparatur à deo. qui enim eſt apud regẽ, iuxta Regẽ eſt: & qui eſt apud Cæſarẽ, iuxta Cæſarẽ eſt. Et demũ quia nullus propriè eſt apud ſemetipſum(nã præpoſitio apud, diſtinctionẽ extremorũ ſecũ fert ſimul cum cõtiguitate eorum) ideo hinc deſcribitur diſtinctio verbi à deo dicente. ¶ Scito ꝙ dictio interpretata apud, ſonat principali ſua ſignificatione ad. quãuis vtãtur etiam illa Græci pro apud. & propterea tã particula hæc(& verbũ erat apud deũ) q̃ ſubiũcta(hoc erat in principio apud deũ) poteſt legi dupliciter: vel apud deum, vel ad deũ. Et ſi quidẽ legitur apud deum, poteſt legi dupliciter: vel apud deũ, vel ad deũ. Et ſiquidẽ legitur apud deũ, ſenſus iam dictus eſt. Si verò legitur ad deũ, ſenſus nõ minùs altus eſt: & magis proprius habetur. Et eſt ꝙ poſtquã ſcripſit Ioãnes verbũ eſſe ab æterno, ſcribit ꝙ verbũ quatenus verbũ habet eſſe relatiuum ad deũ. Relatio enim nõ ſignificatur ꝑpriè & formaliter dictione quacunq; quemadmodũ ſignificatur dictione ad. nam formalis ac propria ratio eſſentialis relationis cõſiſtit in hoc ꝙ ſignificat ad. pater enim eſt ad filiũ, & filius ad patrẽ æquale eſt ad æquale, & ſimile ad ſimile: & ſic de reliquis formaliter ſumptis relatiuis. Ex hoc enim ꝙ ad, verbo ſubſtãtiuo adiungitur in hac litera(dicendo & verbũ erat apud deũ) docemur ꝙ verbũ quatenus verbum non faciebat, nõ dicebat, nõ pendebat, ſed erat ad deũ: hoc eſt ꝙ eſſe verbi erat eſſe ad deũ. Et hoc ad differentiã cuiuſcunq; creati verbi, cuiuſcũq; creatæ ſubſtãtiæ. nam de nullo verbo creato, de nulla ſubſtãtia creata verificari poteſt ꝙ eſt ad deũ: ſed ꝙ pẽdet à deo. Nullius enim creati verbi aut ſubſtãtiæ creatæ eſſe eſt relatio ad deũ: ſed hoc eſt eminentiſsimæ deitati propriũ ꝙ perſona diuina cũ hoc ꝙ eſt deus eſt ad deũ, eſt relatio ad deum. Huiuſmodi igitur eminẽtia ſignificatur dicẽdo & verbũ erat ad deũ. ¶ Manifeſtatur nihilominus per prępoſitionẽ ad diſtinctio verbi à deo cuius eſt verbũ. nam dicẽdo verbũ erat ad deũ, excludit relationẽ relationis, & ſignificat relationẽ realem. Non dicit & verbũ dicebatur ad deũ, ſed erat ad deũ: vt ad, nõ ſecundũ intelligi ſed ſecundũ eſſe, vt nõ ratiõis ſed reale manifeſtetur. relationem aũt realẽ inter vnã & eandẽ rem nullus admittit, ſed ra-

tionis tantũ.Quocirca realẽ diſtinctionẽ verbi à deo dicẽte verbũ,Ioãnes per hæc verba manifeſtat. ¶ Ita ꝙ ex hac particula & verbũ erat ad deum)duo reuelãtur.Alterũ quòd eſſe verbi, ac per hoc omniũ perſonarũ diuinarũ,eſt res relatiua:immo vt rectius loquar eſt relatio realis.Alterũ ꝙ verbũ diſtinguitur realiter à deo dicente ipſum : ac per hoc ꝙ perſonæ diuinæ oẽs diſtinguuntur inter ſe realiter. *Et deus erat verbũ*. Deſcripta æternitate verbi & contiguitate eiuſdẽ ad deũ dicentẽ, deſcribit modo quiditatẽ verbi declarãdo quid eſt, & dicẽdo ꝙ erat deus. Et dixit hoc,ne erraremus, malè intelligendo diſtinctionẽ verbi à deo dicẽte:ne intelligeremus æternũ verbũ eſſe quidẽ apud deũ, nõ tamẽ eſſe deũ.¶ Ad hoc enim excludendũ ſubiungit ꝙ verbu erat deus:apertè dicẽs.ita verbũ erat apud deũ quòd etiã erat deus.¶ Sed occurrit hic occaſio magna erroris Arrianorũ:eo ꝙ in Græco textu in hac tertia propoſitione nõ præponitur articulus dictioni deus,ſed dictioni verbũ:ita quòd ſignificatur quòd illudmet verbũ erat deus:ſed nõ explicatur ꝙ erat ille deus qui per articulũ,ſignificatur verus deus. Hinc enim hæretici dicunt verbũ ſummũ:eſſe deũ participatiõe:ac ꝑ hoc minorẽ deo vero. ¶ Duæ ingerũtur difficultates,altera de diuinitate verbi,altera de hoc textu.Illã nunc ſupponamus:quoniã alibi in teſtamento nouo clarè ponitur, appoſito articulo dictioni deus: vt inferiùs patebit.Ad hũc autẽ de hoc textu,reſpõdetur dicendo nõ valere argumentũ eſt nõ appoſito articulo:quoniã in hocmet capitulo bis euãgeliſta ſummũ deũ nominat ſine articulo.ſ.dicendo fuit homo miſſus à deo,& dicendo deum nemo vidit vnquã.conſtat enim vtrobiq; ſermonẽ eſſe de vero ꝑ eſſentiã deo,& non de deo per participationẽ.Nullius ergo efficaciç eſt argumentũ Arrianum,ſumptum ex nõ præpoſito articulo dictioni deus, dicendo & deus erat verbum.¶ Ratio autẽ quare non præpoſuit euangeliſta hoc in loco articulũ eſt:quòd coactus fuit Ioãnes ne præponeret articulum ad euitandã confuſionẽ diuinarum perſonarum. Quum enim dixiſſet verbum eſſe apud deũ dicentem, demonſtrãdo deum cum articulo,ſi ſubiunxiſſet verbũ eſſe deum cum articulo ſignificatũ fuiſſet quòd verbũ eſſet illemet deus dicens:quod eſſet cõfundere perſonas dicentis & verbi. Hac itaq; neceſsitate compulſus abſtinuit ab articulo:& nõ ad ſignificandũ aliquid minus vero deo.Niſi enim de vero deo intenderet loqui,vanè ſubiunxiſſet,& deus erat verbũ.nã ex hoc quòd deſcriptum erat æternum à parte ante, & apud verũ deum dicentem

ipſum

ipſum ſatis cõſtabat ꝙ erat ferè deus. Vnde addẽdo ꝙ erat deus, ſignificat ꝙ erat verus deus. Nõ enim ſemper verus deus in textibus Græcis ſignificatur cũ articulo: vt mõſtratũ eſt: quãuis quãdoq; hoc fiat. *Hoc erat in principio apud deũ.* Iam dictũ eſt ꝙ præpoſitio interpretata apud, ſonat potiùs ad: & propterea in tota expoſitione ſequenti, per apud, intellige apud ſeu ad. Ne intelligeremus tria antedicta vera eſſe ſingillatim, & nõ ſimul ad excludẽdas omnes cauillationes ſubiũgit colligẽdo omnia, declarãda ea eſſe ſimul vera. Et eſt ſenſus, hoc. ſ. verbũ deus, apud deũ erat in principio. Verbũ deus fuerat tertio loco dictũ: apud deũ ſecũdo loco: erat in principio, primo loco. Et oportuit hãc collectionẽ effici ad declarãdum quòd verbũ erat in principio deus, & quòd erat in principio apud deũ: ne erraremus intelligendo quòd verbũ erat quidẽ in principio, ſed nõ erat in principio apud deum, ſed non erat in principio deus. Cuncta ergo æterna eſſe à parte ante deſcribit hac collectione. Circa dicta aduerte erudite lector, diſtinguendum eſſe inter ea quæ cognoſcimus de deo lumine naturalis rationis, & illa quæ ſunt de deo tradita lumine diuinæ reuelationis. Nam ſi intra latitudinem notorũ de deo lumine naturali ſiſtatur, ſola eſſentialia (hoc eſt pertinẽtia ad ſubſtantiã dei abſolutè) cognoſcimus: puta ꝙ deus eſt actus purus, intelligens ſeipſum, & omnia alia in ſeipſo, quòd eſt volẽs, ſummè felix, à nullo pendens: & reliqua omnia quæ ſunt perfectionis ſimpliciter. Nihilq; cognoſcimus de vocatis notionalibus ſeu perſonalibus: hęc enim naturale lumẽ intellectus excedũt: & lumine fidei credimus. In hoc cognoſcibiliũ ordine ſunt hęc, quę Ioannes de verbo tradit. Scribit enim euangelium non philoſophis incredulis, ſed fidelibus Chriſti, & propterea reuelata aſſerit. ¶ Nõ ergo putes ratione naturali cognoſci verbũ à deo dici, apud ipſum permanẽs: ſed reuelatione diuina hoc haberi: nã lumẽ rationis naturalis nõ ducit nos ad cognoſcẽdũ verbũ perſonaliter diſtinctũ à dicẽte: ſed ad cognoſcẽdũ ꝙ in deo idẽ eſt intelligẽs & intellectum, dicẽs & dictũ, omnibus modis abſq; vlla omnino diſtinctione: qm̃ (vt dictũ eſt) eſſentialia tãtũ nouimus, hoc quod cognoſcimus, eſt verũ infra eſſentialia ſiſtendo. *Omnia per ipſum facta ſunt.* Declarata ęternitate, diuinitate, origine, & diſtinctione verbi, declarat modo ad factorẽ omniũ ęqualitatẽ verbi reſpectu factorũ qp eſt declarare ipſum verbũ nõ eſſe factũ: & eſt ſupplere id qđ min⁹ explicatũ fuerat, dicẽdo verbũ eſſe deũ ſine articulo: ex hoc eñ ꝙ ſubiũgit verbũ nõ eſſe factũ, manifeſtè

infertur ꝙ eſt deus nō factus manifeſtatur rurſus per hoc ꝙ verbū nō eſt factū,ꝙ origo verbi à dicente nō eſt factio. ita ꝙ licet dicatur,nō tamen fit:licet dictū fuerit nō tamē factū fuit. ¶ Declarat autē hāc negatiuā(ſcilicet verbum nō eſſe factū)per affirmatiuā,omnia per ipſum facta ſunt. Nō dicit quædā,ſed omnia. Rurſus nō dicit,omnia ipſum fecit,ſed per ipſum facta ſunt: vt faciēdi omnia cōmunicatio,ei ab alio ſignificetur,in hoc enim ꝙ dicitur per ipſum,cōſignificatur alius à quo per ipſum facta ſunt omnia. Vna itaq; atq; eadē factio ſignificatur prodiēs per ipſum ab alio:vt intelligamus cōmunem eſſe actionem qua facta ſunt omnia,verbo & dicēti. Cōmunē autē ordine quodā:quoniam authoritas originis ſignificatur in dicēte:& deriuatio cauſandi ad verbū,dicendo per ipſum Et verè ſic eſt:quoniā verbū nō ſolùm cauſalitatē,ſed & deitatē habet à dicente. ¶ Significātiùs autem dicit per ipſum facta ſunt,& nō dicit p ipſum fecit omnia, quod tamen dicitur ad Hebr.1.ad explicādū quod ibi ad Hebr.nō explicatur,ſcilicet verbū eſſe rationem rerum factarū, nō ex parte facientis,ſed ex parte rerum factarum. Verbū enim nō tenet locum formæ qua factor facit:quia verbū nō eſt dicenti velut ars qua artifex agit:nihil enim prima trinitatis perſona accipit à ſecunda ſed rerum factarū ratio & ars omnis verbū eſt. appropriatè quidem ex eo quod eſt verbū,propriè autē ſecundū quòd eſt ratio & ars dicta ſicut etiā propriè eſt deus dictus. ita tamen vt intelligas dictum vt verbū dicitur,nō vt res verbo dicta. Vnde dicēdo,omnia per ipſum facta ſunt ſignificatur ꝙ factio rerum omniū deducta eſt,exēplata eſt à productione verbi: iuxta illud ad Ephe.3 flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti,ex quo omnis familia in cœlis & in terra nominatur. *Et ſine ipſo factum eſt nihil.* pro,neq; vnum,quod factum eſt. Ita ꝙ textus eſt. *Et ſine ipſo factum eſt,neq; vnum quod factum eſt.* Ex quo textu clarè apparet ceſſare omnes difficultates quæ fiunt circa punctationē ſeu terminationē ſentētiæ,legēdo nihil. Ecce quanti refert interpretari ad verbū,& interpretari iuxta interpretis intellectū. ¶ Dixerat itaq; omnia facta per verbū. Et quoniā cōſtat falſum eſſe vt verba ſonant omnia facta fuiſſe per verbū:quia deus non eſt factus per verbū qui tamen comprehēditur ſub omnia , ideo hæc oportuit ſubiūgere. At ſi dixiſſes intelligi diſtributionē accōmodā,materia præbetur hæreticis excipiēdi:& ſicut tu accommodas omnia ad reliqua citra deū & verbum,ita Arrius accommodabit ad opera ſex dierū:de quibus dicitur,& vidit deus cun-

cta quæ fecerat,& ſic ruet Ioãnis doctrina.Ad declarandũ igitur pro quibus diſtribuit omnia,ſubiũgit & ſine ipſo factũ eſt,neq; vnum quod factũ eſt:apertè declarãs ꝙ diſtribuit pro omnibus factis,apertè excludens omnem exceptionem,apertè monſtrans verbum non eſſe factum.Ex hoc enim ꝙ omnia facta,ſunt facta per verbum,cõſtat verbum ſignificari alienum eſſe à factis, neç oportere excipere deũ aut verbũ:quia omne nõ factũ exceptum eſt ab ipſo Ioanne dicendo,& ſine ipſo,verbo,factũ eſt nihil,ſeu neq; vnum quod factũ eſt,hac enim ſubiunctione clarè comprehendit omnia facta:ſiue viſibilia,ſiue inuiſibilia,ſiue inter opera ſex dierũ,ſiue extra,aut ante illa,adiecta eñ hæc vniuerſalis negatiua cuiuſq; facti abſq; ipſo verbo,omnẽ tollit ambiguitatem. & exceptionem.Si adiecíſſet & ſine ipſo factũ eſt nihil,non apponẽdo quod factũ eſt,adhuc ſub dubio ſeu exceptione reliquiſſet diſtributionẽ affirmatiuã & negatiuã,& ideo appoſuit quod factum eſt:vt clarã diſtributionẽ redderet,& nullum ambiguitati aut exceptioni locũ relinqueret:aperiendo ꝙ de factis omnibus ac ſolis loquitur.¶ Vbi etiã ſignificãtiùs apponitur præpoſitio ſine ſiue abſq;,ſocietatem ſignificans ipſius cum faciente. Quia enim dixerat omnia per ipſum facta,ne ex modo loquẽdi mino ritatẽ aliquã aut velut organũ aliquod verbũ intelligeres cõcur rere ad defenſionẽ rerũ,curauit euãgeliſta adiũgere præpoſitionẽ denotãtẽ ſocietatẽ:vt vel ſic tolleret occurrentẽ fortè tuæ phã taſiæ minoritatẽ verbi ad faciendũ res. *In ipſo vita erat.* Ordinatè euãgeliſta progreditur,poſtquã declarauit verbi eſſe, declarans verbi vitã:ad excludendum illorũ dogmata qui ſeparãt vitã à primo rerũ principio,tanquã aliud ſit principiũ eſſendi,& aliud principiũ viuẽdi.Hãc fictionẽ excludẽs dicit:in ipſo, verbo, vita erat.Inferiùs enim dicet Ieſus,ſicut pater habet vitã in ſeipſo,ſic dedit & filio vitã habere in ſemetipſo.¶ Inductus eſt autẽ euan geliſta ad ſubiungendũ quòd in verbo erat vita,nõ ſolũ propter ordinẽ antedictũ inter eſſe & viuere,ſed etiã ad explicãdũ quod priùs dixerat omnia per ipſum facta ſunt.Declarat enim nũc in verbo eſſe vitam:ac per hoc verbũ eſſe exemplar vitæ omniũ viuentium,ne errares intelligendo omnia per ipſum facta quantũ ad eſſe,& nõ quantum ad viuere.Hinc enim explicatur ꝙ eſt ſuf ficiens exemplar non ſolùm vniuerſi eſſe,ſed etiam vniuerſæ vitæ factorum. *Et vita erat lux hominum.* In textu Græco præponitur articulus dictioni vita:ad ſignificandũ nõ ſolùm quòd de eadẽ vita loquitur:ſed quòd vita,quam dixit eſſe in verbo eſt vita

illa

illa ſuprema,eſt vita per eſſentiam.De vita itaq; verbi quę ſupre ma eſt,dicit ꝙ erat lux hominũ:ad differẽtiã lucis corporeę quã oculis corporeis videmus,quæ eſt lux brutorũ & non hominum ſecundũ quòd homo præſtat cũctis ſenſibilibus:quãuis ſit hominũ ſecundũ quòd homo cõmunicat cum aliis animalibus in natura ſenſitiua.Ad differentiam itaq; iſtius corporeæ lucis, illa ſuprema vita verbi dicitur lux hominũ ſecundũ quod homo: hoc eſt ſecundũ partẽ intellectiuã hominis:ex qua homo eſt homo: quoniã ex ipſa reponitur in ſpecie hominis. ¶ Deſcribit autẽ ſupremã lucẽ intelligibilẽ per hoc ꝙ eſt lux hominũ potiùs quàm per hoc quòd eſt lux angelorũ:tũ vt ex iis quæ nobis ſunt nota, lucem illam nobis manifeſtaret: euangeliũ ſiquidẽ hominibus nõ angelis ſcribebat,& nos quidẽ lucem intelligibilem participare cognoſcimus experiẽtia in noſtro intellectu: angeli autem nobis ignoti ſunt.Tum quia homo infima eſt creatura inter omnes creaturas intellectũ habentes:ac per hoc dicẽdo quòd ſupra vita eſt lux hominũ,cõprehendit quòd eſt multò magis lux aliarum ſuperiorum creaturarũ intelligentiũ.conſequens eſt enim ꝙ ſi ſuprema lux eſt lux infimi intellectus, multò magis ſit lux intermediorum intellectuũ.Si autẽ dixiſſet quòd eſt lux angelorũ,claruiſſemus illatione ꝙ eſſet etiã lux hominũ:quoniã conditiones & ſtatus angelicæ naturæ lõgè diſtant à natura hominis: & multa conueniũt eis quæ non conueniunt nobis. Tum ad excludendũ illorum dogma,qui negant primã lucem extendi per ſeipſam ad intellectum humanum, putãtes intellectũ noſtrum illuminari ab infimo lumine, hoc eſt ab infima intelligentia,ab infimo angelo:tanquã prima lux nõ per ſeipſam poſsit ſe extendere ad intellectũ noſtrum,ſed mediãtibus cauſis ſecũdis. ¶ Et dixit lux hominũ,nõ hominum iuſtorum ſeu ſanctorum: vt intelligamus quòd de hominibus quatenus homines ſunt(hoc eſt ſecundũ eſſe naturale,ſecundũ primæuũ eſſe quod habent)loquitur.Qui enim eſt lux hominũ ſecũdũ eſſe ſubſtãtiale hominum, multò magis eſt eorundem lux ſecundũ eſſe ſuperadditũ,ſecundũ eſſe gratiæ.Adiunxit autẽ lucẽ vitæ verbi(dicẽdo & vita erat lux)eiſdẽ rationibus quibus prius dixerat in ipſo vita erat: hoc eſt tũ ad cõſequenter progrediendũ,poſt eſſe & vitã perueniẽdo ad lucẽ intelligibilẽ,vt explicetur vna atq; eadẽ res verbũ,vita & lux intelligibilis: ne eſſe, viuere & intelligere ſeparata intelligantur,ſed in vnã ſimpliciſsimã rẽ coire.Tum vt exẽplar rerũ factarũ deſcribatur perfectũ:præhabens in ſe nõ ſolùm eſſe ad vitam

tam ſed etiã cognoſcere: vt hinc intelligamus omnia per ipſum facta nõ ſolùm quatenus ſunt & quatenus viuunt, ſed etiã quatenus cognoſcunt, ab ipſo eſſe exemplata. Vbi perſpicaciùs nota eruditè lector ꝙ cùm in quatuor rerũ gradus diſtribuatur vniuerſitas factorũ (ſcilicet in ea quæ ſunt tantùm, in viuẽtia, in ſenſitiua, & in intellectiua) euangeliſta omnia quidẽ facta dicit per verbũ, ſed tamen in verbo nõ locat niſi tria, ſcilicet eſſe, viuere & intelligere. Et ipſum intelligere non ſub nomine intellectionis, ſed ſub nomine lucis intelligibiliũ deſcribit: ea proculdubio ratione ꝙ fons intelligibilis luminis prę habet in ſe eminẽtiſsimo modo quicquid eſt cognitionis ſenſitiuæ: cognitio enim ſenſitiua propter ſuã imperfectionem nõ eſt formaliter in verbo. Et ſicut nõ vita vegetatiua, ſed vita formaliter eſt in verbo, ita nõ cognitio ſenſitiua, ſed cognitio quã lux ſignificat eſt in verbo. ita ꝙ ex illa luce, exẽplata eſt oĩs facta cognitio tã intellectiua quã ſenſitiua. *Et lux in tenebris lucet.* Dixerat ꝙ ſuprema illa lux eſt lux hominũ (proculdubio quia videri poteſt ab intellectu hoĩs: ſicut tamẽ lux ſolis videri poteſt ab oculo noctuæ, quo ad cognitionẽ naturalem quã experimur. Secus autẽ eſt de viſione quã ſperamus, tũc enim illa lux, clarè erit lux clarè viſa ab hoĩe) declarat modo quare dixerit hominũ, ex differẽtia inter hoĩes & alia ſenſibilia reſpectu ſummæ lucis. Appellatione itaq; tenebrarũ ſignificat res oẽs ſenſibiles: quia priuatę ſunt lumine intelligibili: nã tenebrę nõ ſignificant naturã aliquã, ſed priuationẽ luminis. & cõſtat ꝙ lux illa non lucet in nihilo, in iis quæ non ſunt, ſed in rebus: ac per hoc in tenebris, hoc eſt in rebꝰ priuatis lumine intelligibili, ſignificatur lux lucens. Et ſignificãter dicit lux lucet in tenebris, & non dicit lux illuminat tenebras, quoniã intendit ſummam lucẽ ita lucere in ſenſibilibus rebus, vt tamẽ ab eis nõ tollat tenebroſitatẽ, vt tamẽ eas relinquat priuatas lumine intelligibili, ad ſimilitudinem lucis corporeæ lucentis in tenebris, ſic quod ipſa quidẽ lucet, tenebræ autẽ non tolluntur: vt experiẽtia teſtatur in quibuſdam corporibus lucidis, quæ vidẽtur nocte in tenebris. Iuxta hanc ſiquidem ſimilitudinẽ excelſa dei vt poſſumus balbutiẽdo reſonamus: quum hoc longè diſsimile ſit à relucentia diuini verbi in rebus ſenſibilibus. Sed hac ſimilitudine volumus intelligi quod lucet in tenebris & non tollit tenebras. Ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta dicit vtrunque ſcilicet quod lucet, & quod in tenebris. Si enim tenebras tolleret, non diceret quod lucet in tenebris; quia non luceret in

tene

tenebris,ſed in claro,ſed in iis quæ fuerunt tenebræ. Quod manifeſtius etiã ſubiungitur dicendo: *Et tenebræ eam cõprehenderunt.* pro,apprehenderunt.Ecce manifeſtè remanentes tenebræ ſignificãtur.Nec dicit & tenebrę eam non cognouerũt,ſed nõ apprehenderũt:hoc eſt non attigerũt ad eã.Potuiſſet euangeliſta eãdem ſentẽtiã explicare,dicẽdo & lux quidẽ in tenebris lucet,ſed nõ eis(quia nõ transfert res ſenſibiles in ordinẽ intelligibilium) ſed ex induſtria noluit imputari luci quod tenebræ remanẽt tenebræ:hoc eſt quod res ſenſibiles non attingunt ad ordinẽ intelligibiliũ,in quo lux ſumma & lucet & illuminat.Sed curauit explicare quod hoc prouenit ex naturali impotẽtia ipſarũ tenebrarum:hoc eſt,rerum ſenſibilium,propter hoc enim vtitur dictione apprehenderunt.Tenebras ſiquidẽ non apprehendere lucem in eis lucentẽ eſt non attingere ad participationẽ luminis ipſius, eſt nõ illuminari ab ipſa.❡ Et cùm dicat lucet in præſenti,propter perſeuerantiam lucendi in ſenſibilibus, dicit in præterito non apprehenderunt:ad ſignificandum quod ex ipſa ſua natura quam ex ſui creatione ſoitita ſunt res ſenſibiles, habuerunt vt non attingerent ad lucem hanc. ❡ Significatur itaque per hæc quod lux ſumma lucet in rebus ſenſibilibus,quanuis res ſenſibiles nõ illuminentur ab ipſa:quia nec quatenus ſentiẽtes eriguntur in cognitionem illius,nec quatenus ſenſatæ illius pariũt cognitionẽ,ſed ſic in ſenſibilibus lucet vt teſte Apoſtolo ad Ro.1. quatenus intellecta ducant in illius cognitionem.ex quibus patet declaratum eſſe qualiter lux illa ſumma propriè eſt lux hominum,rerũ autem ſenſibilium eſt tanquam tenebrarũ:in quibus ſic lucet quod ab eis non attingitur. ❡ Poteſt aliter particula hæc intelligi,vt cùm dictum eſt & vita erat lux hominum,intelligatur de luce ſpirituali vniuerſaliter:quia verè erat lux hominum tã in eſſe naturæ quã gratiæ:cũ autẽ dicitur & lux in tenebris lucet,de lucere lumine gratiæ intelligatur. Etenim diuina lux inter tenebras peccãtium indefeſsè lucet reuelata mundo fide per patres & prophetas internis inſpirationibus,multis teſtimoniorum radiis per miracula,&c.& tenebræ,hoc eſt mẽtes capaces luminis gratiæ propter peccatum tenebroſæ, eam quatenus lucẽ gratiæ nõ attigerunt. Verè non attigerũt:quia non peruenerunt ad tangendum illam tactu fidei formatæ,quandiu tenebræ ſunt.❡ Prima expoſitio conformior eſt antecedentibus quæ de verbo abſolutè loquuntur,hæc autẽ cõformior eſt ſequẽtibus:quæ de verbo relatiuè ad eſſe gratiæ tractant, inchoãdo à

teſtifica

teſtificatione Ioannis Baptiſtæ. *Fuit homo.* De Ioanne Baptiſta loquitur. Deſcriptis ſiquidem iis quæ ad diuinitatem verbi ſpectant,deſcendit ad deſcribendum incarnationis myſteriū. ¶ Et ſignificantius dicit fuit homo: ad excludendum errorē illorum qui Ioānem putant fuiſſe natura angelum:eo quòd à Malachia propheta appellatur angelus, ecce ego mitto angelū meum.& declaratur Matth.11.& Mar.1.Hominē itaque fuiſſe Ioannē deſcribit:ſed officio angelum, ſubiungens. *Miſſus à deo.* Eſſe enim nuncium dei,eſt eſſe angelum,officio. Quando miſſus ſit,ſcribit Lucas ſcilicet anno quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris. Sed modus quo miſſus eſt,nulla autentica ſcriptura habetur: an ſcilicet viſibili apparitione,an ſola interna inſtructione & deſtinatione.Ipſe enim Ioānes inferiùs dicet,qui me miſit baptizare,ille mihi dixit,&c. *Cui nomen erat Ioannes.* Superfluit erat.Ioannes ſiquidē eſt nomen eius: ſed Baptiſta cognomen à baptiſmo cuius fuit author.*Hic venit in teſtimonium.*Officium Ioannis deſcribitur quod venit teſtis.In quo ſignificantur omnes conditiones requiſitæ ad idoneum ac omni exceptione maiorē teſtē vtpote à deo miſſum in teſtem.¶ Et dicendo venit in teſtimonium,deſcribit quod ex intētione ſpecialis officij venit ad teſtandum. Et hoc ad differentiā aliorum ſanctorum.qui quanuis vita,operibus,ſcriptura & verbo teſtimoniū reddant diuinæ luci vt glorificetur deus: nō tamen ſpiritualiter miſsi ſunt à deo vt propriū eorum officium ſit teſtari, ſed ad hoc vt bene viuant & doceant cōmune ratione electi ſunt à deo.Ioannes autem ad hoc miſſus ſignificatur à deo vt veniat teſtis. *Vt teſtimoniū perhiberet de lumine.*pro,de luce. Ne vagaremur quærendo ad quid teſtandum venit Ioannes, explicat materiam teſtificandam eſſe lucem, proculdubio illam quæ ſuperiùs dicta eſt lux hominū.In quo conſignificatur tum Ioannem habuiſſe certam claramque notitiam de luce illa: alioquin non veniſſet idoneus teſtis.quod enim ſcimus loquitur,& quod vidimus teſtamur: vt inferiùs cap.3.dicitur.Tum aliis ignotam fuiſſe lucem illam.nam ſi fuiſſet lux illa manifeſta reliquis,nō opus fuiſſet imò ridiculus fuiſſet teſtis:ſicut ridiculum eſt adhibere teſtem ad teſtificādum de luce ſolis. *Vt omnes crederent per illum.*Finis officij Ioannis (ſcilicet teſtificationis) deſcribitur fides omnium. ¶ Sed aduerte primo quod pronomen interpretatum illum,in textu Græco anceps eſt ad maſculinum vel neutrū genus, & propterea duplex poteſt eſſe ſenſus.Alter vt pronomen demonſtret Ioannem: & ſignificetur

vt omnes

vt omnes crederēt per Ioannem teſtem. Alter vt pronomen demonſtret lucem, Græcis neutri generis: & ſignificetur vt oēs crederent per illā lucem à Ioāne teſtatam. Et hic ſenſus magis conſonat veritati: quoniam Ioānes non venit ad teſtandū vniuerſo mundo de ſumma luce, ſed ad teſtificandum Iudæis, & iis qui in terra promiſsionis erant: ac per hoc nō venit vt omnes crederēt per ipſum teſtē. Neque nos etiā credimus propter Ioannis teſtimonium: quoniā vt ipſe Ieſus inferiùs dicet, ego habeo teſtimoniū maius Ioānis. Amplius Ioannes nō docuit omnia credenda, ſed Ieſus. Quocirca ad hoc Ioānes teſtatus eſt de luce vt lux haberetur lux, crederetur lux, vt trāſmitteret homines ad lucē, per quam oēs inſtruerentur in fide, per quam oēs ducerentur ad credēdum. Hoc enim facto cōprobari legimus. nam cōſtat Ioannē trāſmiſiſſe ad lucē etiam quū in carcere eſſet, vt per lucē inſtruerentur in fide, vt per lucē crederent. Non enim dedignata eſt lux miniſteriū prædicatiōis exercere, miracula adhibere, diſcurrere, &c. vt per ipſam oēs crederēt. Hoc experimur. nam per Euangelium non Ioannis ſed lucis nos credimus. ❡ Aduerte ſecundo ꝙ dicendo omnes, non deſcribit fructum ſed finē intentum voluntate antecedente: ſicut dicit apoſtolus 1. ad Timo. 1. deus vult oēs homines ſaluos fieri, & nunquid voluntatis meæ eſt mors impij dicit dominus deus, & non vt conuertatur à viis ſuis & viuat? Eze. 18. Et nihilominus teſtatæ lucis ſufficientia explicatur ad hoc vt nō aliqui ſed omnes crederēt per illam euangelizantem, miraculiſque coruſcantem. ❡ Aduerte tertiò ꝙ non dicit vt ſcirent ſed crederent. Aptè ſiquidē teſtimonio reſpondet fides non ſcientia, nō enim ſcientia innititur teſti, ſed demonſtrationi, ſed euidentiæ: fides autem eſt quæ teſtimonio innititur. Lux autem à Ioanne teſtata nō docuit ſcienda ſed credenda: vtpote ea quæ excedunt capacitatē ſciētię noſtræ, & neceſſaria ſunt ad ſalutem æternā. Quæ in hac vita nobis tanquàm diſcētibus oportet proponi credēda (quia oportet addiſcentē credere) vidēda poſtea in alia vita quū euacuabitur imperfectio noſtra. *Non erat ille lux.* In textu græco præponitur articulus dictioni lux: ad ſignificandū ꝙ Ioannes non erat illa lux ſumma. ❡ Et hinc excluditur obiectio opponentium ꝙ Ieſus dixerit apoſtolis vos eſtis lux mūdi. pari ſiquidem ratione Ioannes verè poteſt appellari lux. Liquet enim nullum patere aditum obiectioni, ex eo quod nō negatur lux cōmuniter ſed lux cū articulo: hoc eſt ſuprema lux. ❡ Et dixit hoc euangeliſta: quoniā lux teſtata à Ioanne erat etiam homo: ipſe

mo: ipſe nempe Ieſus. Ad declarãdum itaque diſparitatem maximam inter Ioannem & teſtatam lucem, ſubiunxit nõ erat ille lux. *Sed vt teſtimoniũ perhiberet de lumine*. pro, de luce. Repetit officium Ioãnis cum materia teſtificanda vt intelligamus teſtificationem Ioannis nõ alio tendere quàm ad teſtandam diuinitatẽ Ieſu Chriſti. hoc eſt enim teſtari de luce latente in Ieſu Chriſto: imò de luce quæ erat Ieſus Chriſtus: ſed quia carne velata (vt inferiùs explicabit) ideo teſtimonio Ioannis opus fuit. Magna ſiquidem authoritas tanti viri qui putabatur quod eſſet ipſe Meſsias, extitit ad ſuadendum hominibus quod non ipſe ſed Ieſus erat lux ſumma. *Erat lux vera*. In textu Græco præponuntur duo articuli. alter dictioni lux: alter dictioni vera. ¶ Vbi erudite lector nota ordinem ſubiunctorum. intendit enim ſingula declarare quæ præpoſuit circa officiũ Ioannis. Et inchoat à materia teſtata, quam appellauerat lucem, explicando quod teſtata à Ioanne lux nõ erat quæcunque lux ſed erat cum articulo (hoc eſt lux illa ſuprema) ac illa vera. ¶ Quum dixit in ipſo vita erat, non appoſuit vera, ſed quum dicit erat lux, apponit vera: quia non ideo addidit vera vt excluderet ſuſpicionem falſitatis aut defectum aliquem (quoniam pari ratione dicẽdum fuiſſet vita vera) ſed ad explicandum apertiùs quod de ſumma luce intelligibili loquitur. Verum enim proprium eſt obiectum intellectus homogeniuúmque eſt intelligibili: perindeque dictum eſt quod lux à Ioanne teſtata erat illa lux vera, acſi dictum fuiſſet quod erat ſumma lux ſumme intelligibilis. Et per hoc diſtinguit hãc lucem non ſolùm à luce ſenſibili, verumetiam ab omni luce intelligibili citra ſupremam. *Quæ illuminat omnem hominem*. Superius appellauit eam lucem hominum, & in tenebris lucentem non tamen illuminantem tenebras: modo conſequenter dicit quod præbet lumen omni homini. Non dicit alicui homini ſic & alicui non, ſed vniuerſaliter quod illuminat omnẽ hominem: vt intelligamus naturale lumen intellectus agentis quo videmus immediate abſque ſtudio veritatem primorum principiorum quibus intercedentibus conſurgimus etiam ad videndum inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt intellecta. hoc enim lumen præbet omni homini lux illa ſuprema. *Venientem in hunc mundũ*. Superfluit pronomen hunc. Et in textu Græco præponitur articulus dictioni mundum: ad ſignificandum quod loquitur nõ de parte ſed de integra vniuerſitate rerum quæ mũdus appellatur.

Tempus itaque illuminationis exprimitur, dicẽdo venientem

in

in mundum.ita quod omnis homo tunc illuminatur quãdo venit in mundum.Venit autem in mundum quãdo fit:imò ipſum eius fieri eſt eius venire in mundum. Nam ſi prius fuiſſet, iam eſſet pars mundi.fuiſſet enim pars aliqua vniuerſæ creaturæ: & ſic nõ veniſſet in mundũ.Et rurſus fuiſſet prius ſcilicet ante illuminationẽ à ſumma luce:quoniam illuminatur veniẽs in mundum.Cõtra hæreſes ergo quorumcunque dogmatizantium animam hominis preextitiſſe ante ipſum hominem cuius eſt,dicit Ioannes quod illuminat venientẽ (& nõ ante)in mundum : hoc eſt in vniuerſitatem creaturarum. ¶ At ſi quæris cur non dixit qui fit , ex quo venire in mũdum eſt idem quod fieri in mundo? In promptu ratio eſt:ad ſignificandum ſcilicet quod anima hominis venit ab extrinſeco : hoc eſt fit nõ eductione ipſius de potentia materiæ (ſicut fiunt animæ reliquorũ animalium) ſed fit ſimplici emanatione à deo.nõ prius quàm infundatur corpori : ſed creando infunditur & infundendo creatur.Ad deſcribẽdum ergo ſingulariſsimum modũ fiendi quo anima cuiuſlibet hominis fit,dixit venientem in mundum.¶ Et ſi rurſus quæſieris cur dixit omnem hominem,& non dixit omnes animas hominum? In promptu quoque ratio eſt:ne erraremus ſaltẽ ſuſpicando animas præexiſtere aut præilluminari antequam homo exiſtat & illuminetur. In mũdum itaque omnem hominẽ venientem ratione ſuæ animæ qua reponitur in ſpem hominis,deſcribit illuminari:vt omni ambiguitate excluſa intelligamus tunc intellectum animæ noſtræ illuminari quum homines ſimus: quod eſt dum anima creando infunditur corpori & infundendo creatur. Et dixit hoc ad deſcribendũ illam ſummam lucem à Ioanne teſtatam,eſſe illam quæ eſt creatrix animarũ intellectiuarum ſingulorũ hominum : vt ex opere diſceremus quod eſt ſumma lux ſummè intelligibilis.Dixi autem creatrix:quia nõ aliter illuminat omnem hominem venientem in mundum,quàm creando animas noſtras cum lumine intellectus agentis. *In mundo erat.* Dixerat vt crederent,& propterea modo aperit neceſsitatẽ credendi. ex hoc quod verbum præſens in mũdo non fuit cognitũ. ex hoc enim quod cognitum non fuit , oportuit vt vel fide cognoſceretur:ne omnino remaneret ignotum.Præſentiam ergo verbi in mundo deſcribit,dicẽdo in mundo erat : ne eius abſentiæ imputaretur quod nõ eſt cognitum. ¶ Et ſcito quod quum quater nominetur mundus (ſemel dicendo venientem in mundum:& nunc,in mundo erat:& tertio,& mundus per eũ factus eſt:

eſt:& demũ,& mundus eũ nõ cognouit)ſemper dictioni mundus præponitur articulus in textu Græco:ad ſignificãdũ ꝙ non diuerſimodè mundi nomine vtitur his quatuor vicibus,In mundo itaq;,hoc eſt in vniuerſo,erat verbũ:quod ſecundũ ſuam naturã eleuatum eſt ſupra totum vniuerſum.*Et mũdus per ipſum factus eſt.*Ne errares intelligendo quòd verbũ erat in mundo ſicut pars aliqua vniuerſi,ſubiunxit modũ quo erat in mũdo,dicẽdo & mundus per ipſum factus eſt.Non enim ad explicãdum quòd mundus factus eſt per verbũ,hoc ſubiunxit (quia iam hoc prædixerat apertè, dicendo omnia per ipſum facta ſunt,& ſine ipſo factũ eſt nihil,quod factũ eſt)ſed ad declarandũ modũ quo verbũ erat in mundo,ſubiunxit & mundus per ipſum factus eſt: vt hinc intelligamus ꝙ verbũ erat in mundo ſicut exẽplar in exemplato,& nõ ſicut aliquid clauſum in mundo.*Et mundus eum non cognouit.*Eũ pro ipſum.Neutro enim genere Latina lingua interpretandum fuit:vt congrua grãmatica referatur ad verbum.

Cogor ex identitate ſignificati mũdi,intelligere quod & verũ eſſe conſtat.ſ.quòd mundus nõ cognouit diuiuũ verbũ : hoc eſt nulla creatura cognouit diuinũ,verbum,quãuis exiſtẽs in mundo facto per ipſum:quia nec homines nec angeli cognouerũt diuinum verbum in creaturis repræſentatum : quia omnes latuit myſterium trinitatis:quia myſteriũ trinitatis excedit naturalẽ cognitionẽ & hominum & angelorum.Vnde & ipſe Ieſus dicit, nemo nouit patrem niſi filius,neq; filium quis nouit niſi pater.

Vbi erudite lector perſpice euangeliſtã reddere rationẽ quare oportet credere,ex hoc quòd myſteriũ trinitatis incognitum fuit naturali,notitia nõ ſolũ hominibus ſed etiã vniuerſis creaturis.hoc enim clarè ſignificatur dicendo,& mundus ipſum(verbum) nõ cognouit.verbum nãque perſonã ſignificat trinitatis. *In propria.*pro,in ſua,*venit.* Dixerat vt teſtimonium perhiberet de luce:& ſubiunxit poſtea quę eſſet illa lux,ſed adhuc nõ dixerat veniſſe illam. Et propterea modo ſub verbi nomine deſcribit veniſſe:ad declarandũ quòd Ioãnes venit vt teſtimoniũ perhiberet de luce poſtquam lux venit in ſua.Sed caue ne erres neſciendo iũgere & verificare hæc duo ſimul ſcilicet in mundo erat,& cum hoc venit in ſua.Diuerſus enim modus eſſendi,veritatẽ aperit. In modo ſiquidem erat & eſt ſemper tanquã exẽplar in exemplato:venit autem alio modo ſcilicet perſonaliter formam ſerui accipiens.Et dicit in ſua,non ſolum ad ſignificandum quòd facta omnia ipſius ſunt,ſed ad explicandam ratio-

nem quare venit ſcilicet ob ſua.Cōſentaneum ſiquidem humanæ rationi eſt vt dominus quãdoq; veniat ad ſua, viſitet ſua, reſtauret ſua quę reparatione indigent.Et hanc fuiſſe ratione͂ aduentus verbi dei in mundum,dubium nullum eſt.*Et ſui eum non receperunt.* Dixerat vt omnes crederent:ne errares intelligendo fructum aduētus verbi eſſe fidē omnium,declarat modo.Euangeliſta quòd non omnes crediderunt. *Sui* . Non dicit omnes ſui ſed indefinite ſui,hoc eſt homines.quos iam definierat ſuos,dicēdo illuminat omnem hominem venientem in mundum.nam nullius magis proprij ſunt quàm illius qui creauit eos.*Eum.*pro ipſum vt congrua grammatica referatur ad verbum. *Nō receperunt.*fide.In qua etiã clauſula redditur ratio opportuni teſtimonij Ioannis Baptiſtæ. nam ſi accedente officio Ioannis Baptiſtæ adhuc homines non crediderunt verbo quod venit in mundum,multo pauciores credidiſſent ſine Ioãnis officio. *Quotquot autem receperūt eum.*Dixerat vt crederēt: & poſtea ſubiunxit neceſsitatem credendi.explicat modo vtilitatē credendi:vt cognoſcamus quantum eſt vtile nobis credere.Dicendo quotquot autem,manifeſtat quòd indefinite dixit ſui ipſum nō receperunt:è regione diſtinguens alios qui receperūt.Aperit quoque nullam eſſe diſparitatem ſexus,ætatis,ſtatus,gentis,&c.inter recipiētes ipſum:nullumq; eſſe limitatum hominibus numerum recipientiū qui poſsint fieri filij dei,ſed quotquot receperint omnes poſſe fieri filios dei. Et dixit hoc ne quis putaret ſe tarde recipere, completo iam numero:aut ſe non idoneum ex conditione, ſtatu,ſexu,gente,&c.*Receperunt eum.*pro,ipſum.refertur enim verbū.Receperunt inquit in præterito,non recipiēt:ad ſignificandum ꝙ de fidelibus loquitur ſuſcepta iam fide Chriſti. *Dedit eis poteſtatem filios dei fieri.*pro,vt filij dei fierent.Non dicit dedit eis poteſtatem vt filios dei ſe facerent,ſed vt fierent filij dei. Sicut enim in naturalibus elementis eſt poteſtas nō vt ſe moueãt ſurſum aut deorſum,ſed vt moueatur terra deorſum, & ignis ſurſum,ita Chriſti fidelibus data eſt poteſtas nō efficiēdi ſeipſos filios dei(actio enim hæc omnē creatam facultatem excedit) ſed vt fierent filij dei.poteſtas autē hæc,donum gratiæ gratum facientis eſt.illa enim poſſumus potentia propinqua,potētia quæ eſt velut inchoatio eiuſdē generis, fieri filij dei.Et eſt ſermo de filiis dei adoptione conſummata : hoc eſt in ſtatu gloriæ.hanc enim ſupremam vtilitatem fidei intendit fidelibus proponere: vt patet ex ſubiunctis.*Iis qui credunt in nomine.*pro, in nomō, *eius.*

Exponit

Exponit quibus dedit dictam poteſtatem:ne errares intelligendo datam eſſe omnibus qui fidem receperunt Chriſti. Adiungit ſiquidem receptæ fidei duo. Alterum eſt perſeuerantia in fide: ſignificata dicendo iis qui credunt.& propterea non dicit iis qui crediderunt,ſed qui credunt:hoc eſt perſeuerant credendo. Alterum eſt ſtudium ad diuinam gloriam: ſignificatum dicendo in nomen eius.Multi enim perſeuerant credentes: ſe non tendendo in nomen,in gloriam, famam, laudem dei. Sed qui credunt in nomen verbi, non quærunt quæ ſua ſunt:ſed tendunt ad ea quæ ſunt nominis (hoc eſt famæ, laudis, gloriæ) Ieſu Chriſti verbi dei. ¶ Et ex iſta clauſula apparet quòd loquitur de glorioſa adoptione filiorũ dei:ad quam ſuſpirat Apoſtolus ad Romanos octauo.nam filios dei fieri & eſſe per gratiam in præſenti vita,collatum eſt etiã iis qui nõ perſeuerant credentes in nomen eius.*Qui*.Hoc relatiuum non refert eos qui credũt, ſed refert filios dei. Poſtquã enim expoſuit illã particulam quotquot receperunt eum,adiungendo iis qui credunt in nomen eius,exponit modo reliquam particulam,ſcilicet filios dei fieri : declarando modũ quo naſcuntur filij dei.*Non ex ſanguinibus*.Non naſcuntur filij dei ex commixtione ſeminum,ex coniunctione maris & fœminæ,ex actione & paſsione partis vegetatiuæ.¶ Sanguines appellauit ſemina humana,maſculi & fœminæ:quoniã maſculinum ſemẽ ſanguis eſt cauſaliter:fœmineum autẽ fortè eſt ſanguis etiam formaliter.Sine dubio autẽ eſt cauſaliter: appellando mulieris ſemen quod vt materiã præbet mulier generationi.*Neque ex voluntate carnis*.Filij huius ſeculi,delitiis vacantes,ducentes in bonis dies ſuos,ſunt illi ad literam qui nati ſunt ex voluntate carnis:hoc eſt ex volũtate carnalibus affecta . neq; ſic naſci filios dei , Ioannes deſcribit. *Neque ex voluntate viri*. Heroici homines, ex ſtudio ad ardua euecti quodammodo in deos apud opinionẽ hominũ,ad literam dicuntur nati ex voluntate viri:hoc eſt ex volũtate affecta ad ſupremum virilitatis. Et neque ſic naſci filios dei Ioannes ſcribit.¶ Et in his tribus modis comprehendit omnes modos quibus homines fiunt tam ſecũdum eſſe naturę quàm ſecundũ eſſe moris & ſtatus cuiuſque. Fieri quidẽ quo ad naturalia,primo mẽbro cõpræhẽditur . Fieri autẽ ſecundũ mores & ſtatus,aut eſt ſecundũ voluntatẽ affectã iis quæ ſunt corporis:quę in ſecũdo mẽbro deprehenduntur:aut ſecũdũ volũtatẽ affectã iis quæ ſunt animi quę tertio mẽbro cõpræhẽdũtur.In quo magna eſt latitudo.alij enĩ militia,alij ſciẽ-

tiis ſpeculatiuis,alij inuẽtionibus artium,alij morali rigore, affecti ad ea quæ ſunt animi ſunt.Omnes itaq; humani modi excluduntur à fieri filios dei. *Sed ex deo nati ſunt..* Non dicit facti ſunt,ſed nati ſunt:& ſimiliter nõ dicit à deo (velut ab extrinſeco) ſed ex deo velut homogenio. ad ſignificandũ filios dei ſpectare ad genus diuinum:hoc eſt ordinẽ incommunicabilem vt ſit naturalis quibuſcunq; ſubſtantiis aliis à deo, quantũcunque excellentibus,tam factis q̃ factibilibus.Eſt enim ille rerum æternę felicitatis, ordo rerum ſupernaturalium,non reſpectu huius vel illius ſed ſimpliciter & abſolute:quia eſt conſtitutiuus in iis quæ propria ſunt deo:quale ſunt videre deũ ſicuti eſt trinum & vnũ, frui ipſo deo immediatè & inamiſsibiliter. Hoc eſt enim eſſe filios dei cõſummate.& ꝓpterea ex ipſo deo naſci oportet: vtpote ad diuinum genus inamiſsibiliter eleuatos. Hęc eſt vtilitas fidei Chriſtianæ.*Et verbũ caro factũ eſt.*In textu Græco prę-ponitur articulus dictioni verbũ:ad ſignificãdum ꝙ de illo verbo loquitur de quo tot & tanta dixit. ¶ Dixerat ꝙ Ioannes venit vt teſtimonium perhiberet de luce ipſi Ioanni nota,aliis occulta:& ſubiunxerat quod in ſua venit.Aperit nũc & modũ quo venit,in quo latuit lux:& ſimul declarat non eſſe incredibile qđ dixerat(ſcilicet homines fieri filios dei ita ꝙ ex deo nati ſunt)dicendo & verbum caro factum eſt.Hæc enim omnia per hoc explicat.Nam & modum quo venit explicat,dicẽdo quòd factum eſt caro.ne enim errares vagãdo ad quærẽdum modum veniendi,explicat quòd verbum veniſſe in ſua,eſt verbum factum eſſe carnẽ.Acſi apertiùs dixiſſet.in ſua venit ſic ſcilicet quòd verbum factum eſt caro. In quibus verbis ſimul dicit quòd lux in carne latuit.Et ex quo hoc ſuperãs omnia mirabilia immo omnia excogitabilia verũ eſt (ſcilicet quòd verbum caro factum eſt) facilè credendum eſt homines aliquos ex deo naſci filios dei. Et quoniam in his verbis definitur incarnationis myſterium,oportet diligentiſsimè ac perſpicaciſsimè hæc intelligere. Intellige igitur ante omnia verbum nõ dici factum.Nõ enim dicit & verbum factum eſt)hoc ſiquidem eſſet cõtra ſuperiùs dicta,omnia per ipſum facta ſunt & ſine ipſo factum eſt nihil quod factũ eſt) ſed dicit verbum factum eſt caro. Non enim ſignificatur quòd verbum incœpit eſſe,ſed quòd verbum incœpit eſſe caro:non ſignificatur quòd verbum factum eſt,ſed quòd verbum factũ eſt caro.¶ Et quoniã verbum deus eſt alienum ab omni mutabilitate, oportet intelligere quòd verbum abſq; quacunq; ſui mutatione

tatione factum eſt caro.ita quòd nulla alteratio, nulla mixtio, nulla cōuerſio in verbo ſignificetur.Nō enim alteratione aliqua alteratum eſt verbū vt fieret caro:nec mixtio aliqua verbi cum carne interceſsit,nec verbū verſum eſt in carnem.Hæc ſiquidem omnia ſomnia potius quàm dogmata appellanda ſunt: quoniā conſtat immutabile omnino eſſe verbum quod erat in principio deus.Verè itaque ac propriè & tamen abſque ſui mutatione verbum factū eſt caro.Et quoniā fieri terminatur ad eſſe, & eſſe carnem eſt eſſe ſubſtātiam,oportet quoq; intelligere quod verbum factū eſt caro ita quòd iam eſt caro. Et hinc excluduntur errores quorumcunq; dicentium quòd verbū iunctū eſt carni relatione aut negatione aut quocunq; eſſe accidentali.Nulla enim relatio,nulla negatio,nullumque eſſe accidentale ſufficit ad verificandum verbum eſt caro,vt patet:quanuis ſufficeret ad verificādum,verbum inhabitat carnē,aut verbum eſt carneum, & ſimilia.eſſe enim carnē eſt eſſe ſubſtātiā,& non eſt denominari à ſubſtātia.Propter quod Ioannes non dixit verbum factū eſt carneū,ſed dixit verbū factū eſt caro:expreſſe ſonās quòd verbū incœpit eſſe caro:quæ eſt ſubſtātia,& nō denominatio, nō relatio,nō negatio,non accidēs aliquod à ſubſtantia. Et ſi perſpicacius conſiderētur hæc verba (quibus ſignificatur quod verbū in ſua integritate remanēs verbum,factū eſt caro nō carneum)apparebit Euangeliſtā excluſiſſe ab hoc facto,omnem modū quo apud nos vna res prçexiſtēs fit alia.Aër enim qui fit aqua,nō remanet aër:homo qui fit albus,nō fit albedo:& vniuerſaliter materia nō fit forma.verbum aūt factū eſt caro,factū eſt alterū extremū:& vt dictū eſt abſq; omni ſui mutatione.At ſi inſtas quomodo ergo intelligem⁹ ꝙ verbū factū eſt caro? Reſpōdemus ꝙ verbum factū eſt hypoſtaſis carnis.verbū ſiquidē ab æterno ſuapte natura erat hypoſtaſis diuina:& vbi venit plenitudo temporis,factū eſt hypoſtaſis carnis.ita ꝙ illamet hypoſtaſis quæ erat hypoſtaſis deitatis, eſt modo etiā hypoſtaſis carnis.& propterea verè dicitur & eſt caro.nam hypoſtaſis carnis verè eſt caro:ſicut hypoſtaſis naturæ bouinæ verè eſt bos:& ſic de aliis. Quum autē dupliciter intelligi poſsit verbū fieri hypoſtaſim carnis(vel ꝙ carnis præexiſtētis propriā hypoſtaſim abiecerit & loco illius ſubintrauerit:vel ꝙ quū caro fieret,præuenerit verbū carnis hypoſtaſim propriam) ne errares putādo ꝙ verbū præexiſtentem carnem aſſumpſerit & hypoſtaſim carnis corruperit,dixit quòd verbum factū eſt caro. Ex hoc enim ꝙ verbum factum eſt caro,

habetur & quòd verbũ nihil carnis abiecit(nam quũ homo fit albus, nihil albi abiicit:& quũ aër fit aqua,nihil aquæ abiicit.& vniuerſaliter nihil termini ad quẽ abiicitur in factionibus)& ꝙ caro non præextiterit,ſed tunc facta eſt quando verbũ factũ eſt caro.nã terminus in omni factione tunc fit quãdo factio terminatur,quũ enim homo fit albus,tunc noua eſt albedo:quũ aqua fit aër,tunc nouus eſt aër:& ſic de aliis.Quando itaque verbum factũ eſt caro,tunc caro illa facta eſt,immò in hoc ipſo quòd verbum factum eſt caro,facta eſt caro,nõ in ſeipſa ſed in hypoſtaſi verbi:vt ſuaui diſpoſitione (nõ inferẽdo corruptionẽ) intelligat ꝙ verbũ factũ eſt caro.Præter hoc quòd fas nõ eſt à corruptione inchoare verbũ eleuationẽ naturæ noſtræ in diuinã hypoſtaſim renouatricẽ mundi.Et quãuis appellatione carnis intelligatur homo quum dicitur quòd verbũ factũ eſt caro , euãgeliſta tamẽ non dicit & verbũ factũ eſt homo,ſed factũ eſt caro.tum ad explicandã diuinã dignationem,in hoc quòd verbũ factum eſt id quod eſt infimũ in homine.ſ.caro. maxima ſiquidẽ deſcribitur dei benignitas,dũ vſque ad infimũ deſcendiſſe deſcribitur.Tum ad excludendum erroneũ ſenſum qui fuiſſet acceptus ſi dixiſſet & verbum factum eſt homo.nã homo eſt homo ratione animæ intellectiuę:ac per hoc intellectũ fuiſſet quòd verbũ iunctum eſt homini ratione animæ intellectiuæ per gratiam,per operationem intelligendi & amandi,& non ſecundũ eſſe ſubſtãtiæ. Sed dicendo quòd factũ eſt caro (quæ non eſt capax gratiæ,non intelligit,non amat)intelligẽdum expreſsit quòd verbũ iunctum eſt carni ſecundum eſſe ſubſtantiæ.Tum quia homo nomen eſt perſonæ:hoc eſt rationalis naturæ hypoſtaſis,& non hypoſtaſis abſolutè.& potuiſſet intelligi quòd verbũ factũ eſt perſona hominis,& non hypoſtaſis ſubſtantiæ:vt quidam textum hũc non penetrantes intellexerũt, dicẽdo vnionem factã in perſona non hypoſtaſi.Dicendo autem quòd verbũ factum eſt caro, manifeſte explicat quòd verbum factum eſt hypoſtaſis carnis,quæ eſt hypoſtaſis ſubſtantiæ abſolutè. Tum ad explicandum diuinæ omnipotentiæ efficaciam:ex hoc quòd pertingit ad faciendum deũ eſſe etiam hypoſtaſim ſubſtantiæ non ſolum rationalis ſed irrationalis,ſed inanimatę.Quis enim auderet dicere verbũ diuinum eſſe hypoſtaſim corporis Chriſti mortui in illo triduo mortis,niſi Ioannes dixiſſet & verbum caro factum eſt.❡Tum ad declarandum naturas ſenſibiles(de quarũ numero eſt caro) quas appellauerat tenebras,non eſſe malas.vt Manichęi fingũt.

Ex

Ex hoc enim ipſo ꝙ verbum factum eſt caro, ſignificatur quòd caro non eſt res mala: nõ enim eſt fas cogitare, quòd ſupremum illud verbum factum eſt res mala. Si diceretur autem homo, omnia interpretarentur ratione partis intellectiuæ: per quã homo reponitur in ſpecie hominis. ¶ Nec propterea omiſit euangeliſta ſignificare ꝙ verbum factum eſt homo: quoniã dicendo factum eſt caro, cointelligitur quòd factum eſt homo. Tum quia caro non eſt caro niſi ſit animata: caro enim mortua non eſt caro niſi æquiuocè, & ſimiliter non eſt caro humana niſi ſit animata anima hominis: cõſtat autem etſi non dici tamen ſignificari & intelligi carnẽ humanam quum dicitur, & verbum factum eſt caro. ¶ Tũ quia hypoſtaſis carnis in homine, eſt hypoſtaſis hominis. Quãuis enim in homine ſint plures partes, & à multis dicantur plures formæ: nullus tamen fingit plures hypoſtaſes in vno homine. Vnde ex hoc ꝙ verbum factum eſt caro, ex hoc ꝙ verbũ eſt iã hypoſtaſis carnis illius humanæ aſſumptæ, habetur ꝙ factum eſt homo, ꝙ eſt hypoſtaſis hominis. ¶ Tum quia explicato eo quod poſſet verti in dubium, reliqua illius myſterij vt certa cointellecta relinquuntur. Poterat autem in hoc myſterio dubitari an verbum, vſq; ad hoc infimũ deſcendiſſet vt fieret caro, & propterea explicando ꝙ factum eſt caro, conſignificata vt certa reliquit ꝙ factus eſt homo, quòd factus eſt ſenſitiuus, ꝙ factus eſt rationalis: & reliqua quæ ſuppoſito ꝙ factum eſt caro, in nullam debent ambiguitatẽ deduci. *Et habitauit in nobis.* Pronomen nobis, monſtrat ꝙ non de habitatione in aſſumpta natura eſt ſermo: nam aſſumpſit vnam ſingularem humanitatem, & nõ multas. Præpoſitio verò in (dicẽdo in nobis) monſtrat ꝙ non de habitatione locali ſeu exterioris cõuerſationis eſt ſermo. dicẽdum enim fuiſſet & habitauit inter nos, vel nobiſcũ, ſi localis habitatio ſignificaretur. De habitatiõe itaq; in cordibus noſtris eſt ſermo, quũ dicitur & habitauit in nobis. ¶ Et dixit hoc: ne errares exiſtimãdo verbũ ex hoc ꝙ factum eſt caro, impeditũ eſſe ab habitãdo ſpiritualiter in animis noſtris, & docuit quod verbum ita factum eſt caro quòd tamen habitauit ſpiritualiter in nobis ſecundum animã. Vnde & ſignificantiùs dicit habitauit: ad excludendum impedimentum carnis, quæ habitare non poteſt in ſpiritu qui eſt anima noſtra. ¶ Et dicit habitauit, non dicit contulit nobis gratiã fidei, ſpei, charitatis, &c. ad ſignificãdã differẽtiã inter dona diuinæ gratiæ & virtutes animi. nã virtutes tam intellectuales quàm morales ſunt ad perfectionem cõgeniti ani-

mi:dona autem gratiæ ſunt ad hoc vt ab extra veniens verbum deus,non hoſpes ſed habitator in animis noſtris ſit,vtens continuè & iis quę ſunt animi,& iis quæ ſunt corporis noſtri:ſicut habitator vtitur domo in qua non hoſpitatur,ſed habitat. Vnde & Paulus dicebat,habitare Chriſtum per fidē in cordibus veſtris, & de ſeipſo,an experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſti. Dicendo itaque & habitauit in nobis,explicat quòd fuit intus in animis noſtris,continuè vtens intellectu,voluntate,affectibus,viribus,ſtudio operibusq́ue noſtris ad ſeipſum:hoc eſt ſiquidem verbū habitare in nobis:habitator enim ad proprium vſum domo vtitur. *Et vidimus*.pro,& ſpectauimus. Significatur enim plus quàm videre ſcilicet diligentius ac fixe intueri. *Gloriam eius*. Quum dixiſſet quòd verbum caro factum eſt,occurrit modò tacitæ quæſtioni quid ſcis tu de hoc? Et ſatisfacit quæſtioni dicēdo,& ſpectauimus gloriā eius, ſcimus hoc quia vidimus. ¶ Nec dicit & ſpectaui,ſed ſpectauimus:quia nō ſolus fuit ſpectator. *Gloriam eius*. Non dicit miracula eius ſed gloriam. Quam ſpectauit Ioannes cum aliis poſt Chriſti reſurrectionē, præcipuè in die aſcenſionis: tunc enim ſpectarunt gloriam eius. Quam etiam ſpectauit Ioannes cum Petro & Iacobo in trāſfiguratione Ieſu. His enim modis directè verificatur,& ſpectauimus gloriam eius:quoniam vtrobique ſpectatus eſt in forma glorioſa. *Gloriam quaſi vnigeniti à patre*. Quaſi aduerbium ſimilitudinis eſt,non fruſtra appoſitum:ſed ad explicādam veritatem puram, ad explicandum quòd non ſpectauimus gloriā vnigeniti. Illam enim neque Ioannes neque alij diſcipuli viderūt: ſed reſeruatur videnda in cœleſti patria. Et propterea non dixit gloriam vnigeniti, ſed gloriam tanquam ſeu velut vnigeniti: hoc eſt gloriā ſimilem gloriæ vnigeniti,hoc eſt gloriam repræſentātem vnigenitum. Et verè talem gloriam ſpectarunt tam in trāſfiguratione quàm in aſcenſione. Viderunt enim gloriam decētem vnigenitum, gloriam manifeſtantem vnigenitum:& non ipſam vnigeniti gloriā,quam in ſemetipſo habet ab æterno. ¶ Et ſcito,ꝙ dictio vnigeniti,eſt nomen & nō participium:& propterea duplex poteſt reddi conſtructio literæ. Altera. gloriam à patre tanquam vnigeniti,& tunc ſignificatur gloria collata à patre,& ad literam ſonat gloriam trāſfigurationis, in qua glorioſus viſus eſt:dicente patre,hic eſt filius meus dilectus,&c. Iuxta quod Petrus apoſtolus etiam dixit in primo cap. ſecundæ epiſtolæ. ſpeculatores facti illius magnitudinis:accipiens enim à deo patre ho

norem

norem & gloriam,voce delapſa ad eum à magnifica gloria, hic eſt filius meus dilectus,&c.Quia tamen duriuſcula eſt hæc conſtructio,reliqua plana eſt:vt à patre,referatur ad vnigenitũ, reſpectu cuius conſtat dici patrẽ. ¶ Sed aduerte erudite lector ꝙ euangeliſta tranſit in aliud genus rerũ.hactenus enim nunquã nominauit patrẽ aut filiũ, ſed verbũ, deũ, lucem,vitã. Duo rerũ genera nobilia in vniuerſo ſunt:alterum rerũ quæ cognoſcunt: alterum rerum quæ viuunt.Inter quæ tanta eſt diſtantia quòd in rebus cognoſcentibus quatenus cognoſcentes ſunt,non inueniuntur pater & filius:nullus ſiquidẽ angelus eſt pater alterius, nullus homo ſecundũ ꝙ cognoſcit eſt pater alicuius:& ſimiliter nullum aliud animal ſecundum ꝙ cognoſcit,filium generat. In rebus autem viuentibus tantùm,inueniuntur pater & filius: ſic quòd naturaliſsimũ opus viuentium quatenus viuentia ſunt,eſt generare ſibi ſimile. ¶ Quum declaraſſet itaq; Ioannes naturã intellectualem verbi,ac per hoc deſcripſiſſet verbum in ſupremo rerum gradu(ſummus enim rerũ gradus eſt gradus intellectualis)ne erraremus intelligendo naturam intellectualẽ verbi quẽadmodum eſt intellectualis natura in vniuerſo,ſcilicet abſq; patre & filio,ſubiungere curauit verbum ſic eſſe verbũ. hoc eſt intellectualis naturæ,quòd etiam eſt filius vnigenitus à patre: vt per hoc doceret ꝙ hæc duo(ſcilicet eſſe intellectualis naturæ,& eſſe naturæ habentis patrem & filium)quanuis in vniuerſo non coëant,ſed ſint diſparata,in deo tamen vniuntur:immo abſque omni diſtinctione cum ſumma ſimplicitate præhabentur.Ita ꝙ non metaphoricè aut ſola appellatione,ſed verè & propriè ſunt in diuina natura pater & filius : immo pater & filius vnigenitus.ita quòd verbũ verè & propriè eſt filius vnigenitus:& dicens verbũ eſt verè & propriè pater,à quo genitus eſt filius vnigenitus. Hæc ſiquidem omnia clarè ſignificant hæc euangeliſtæ verba,explicantia verbum eſſe vnigenitum à patre:nam dicẽdo patre,conſignificat correlatiuum eius, filium. & dicendo vnigenitum,explicat vnicũ genitũ filium à patre.Ita ꝙ plus explicat dicẽdo vnigeniti à patre,quàm ſi dixiſſet filij à patre.nam explicatur etiam natiuitas & vnitas filij:vt patet. Quod autem verè ac propriè in diuina natura ſint pater & filius , ſitque verè ac propriè natiuitas(ſic quòd verbum propriè eſt filius,& dicens verbum eſt propriè pater: & dicere verbum propriè generare filium,& verbum dici eſt propriè filium naſci.& verbum dictum eſſe eſt propriè filium vnigenitũ eſſe)declarari poteſt,monſtran

do con

do conditiones omnes requiſitas ad patrem & filium,& ad nati uitatem inueniri in deo dicendo verbum. Quod ſi cupis intelligere,oportet vt priùs in cōmuni loquendo penetres omnes & ſolas conditiones requiſitas ad productionem illam qua filius à patre gignitur.penetrabis autē illas ſi eleuabis intellectum ad expoliandum generationē qua aliquis homo eſt à patre ſuo genitus,à modo quo genitus eſt.Quia enim homo qui eſt filius corporeæ ſenſibiliſq; eſt naturæ,ideo à patre ſuo productus eſt tali modo ſcilicet mediāte ſemine corporeo,mediāte fœmina, mediāte trāſmutatione,& intercedente tēpore quo educitur de potentia materiæ ad actū,&c.Sed ſi intellectualis eſſet naturæ vterque(ſcilicet producens & productus)nullū corporeū,nulla mutatio,nullum tēpus interueniret:ſed ſola cōmunicatio eiuſdem viuæ naturæ ſpecificæ qua viuit producens, ex vitalis productionis fieret producto, ac per hoc non minus eſſet ille pater & iſte filius quàm modo eſt tali modo:hoc eſt cū tot mediis & modis, ad imperfectionem pertinentibus. ¶ Conditiones itaq; omnes & ſolæ requiſitę ad verè ac propriè productionē filij à patre,ſunt tres.Prima eſt,quod ſit productio hypoſtaſis viuētis ab hypoſtaſi viuēte vt ſic: ignis enim productus ab igne non eſt filius eius, nec Eua eſt filia Adæ.quia nō per actionem vitalē producta eſt de Adam.Secunda quòd ſit ſecundum ſimilitudinē in natura ſpecifica qua eſt & viuit producēs.vermis enim pulex,&c. geniti ex homine non ſunt filij hominis. Tertia quòd ex vi illius productionis ſit productus ſimilis in ſpecie producēti. Et hæc in ſecunda formaliter intellecta continetur,ponitur tamē explicitè propter minus eruditos:vt explicitè hinc intelligant differentiā inter productionem filij & ſpiritusſancti: vt inferiùs declarabitur. ¶ Quia itaq; deo dicente verbum,inueniuntur omnes iſtæ conditiones,meritò verè & propriè dicēs eſt pater & verbum filius. Deus enim dicens eſt hypoſtaſis viuēs:& quatenus viuēs dicit.nā dicere actus vitalis eſt.Verbum quoq; dictum hypoſtaſis viuens eſt(nā in ipſo vita erat)& à deo dicēte ꝓductū.Similitudo quoq; inter eos eſt naturæ ſpecificæ:quia dicens eſt deus,& verbum eſt deus.Et hoc ex vi productionis:quoniā non volūtate ſed natura producitur vt ſimilitudo ipſius dei ſicut quilibet intelligens ſeipſum,ꝓfert verbū ſimilitudinē ſui ipſius.Vnde meritò verbū dicitur,& eſt genitū à patre,nec ſolùm genitū ſed vnigenitū: quia perfectum omnino eſt adęquans totum dicentē.Non enim ideo eſt vnigenitus,quia exhauſta eſt natura aut potentia dei dicētis

& generãtis:ſed quia vnus genitus accipit quicquid poteſt communicari per dicere, quicquid poteſt cõicari per generare, quia adæquat dicere,quia adæquat generare. Cõclude itaque ꝙ ideo Euãgeliſta poſt deſcriptũ deũ verbũ nominat illudmet vnigenitum à patre: ad aperiendũ quòd nõ accidentalis ſed ſubſtãtialis, non voluntaria,ſed naturalis,nõ imperfecta ſed perfecta eſt illa verbi productio, præhabens in ſe & quicquid perfectionis eſt in productione verbi intelligibilis, & quicquid perfectionis eſt in productiõe vnigeniti filij,nõ à matre ſed à patre.tam eminẽs ſiquidẽ eſt productio illa diuina vt nõ poſsit explicari aliqua vna productione illarũ quæ in creaturis inueniũtur.Et propterea ad explicandũ quòd productio diuina eſt non ſolùm immaterialis, ſed etiã quòd eſt per actionẽ non tranſeũtem in aliam naturam (qualis eſt productio qua deus angelũ creat) ſed immanentem, primò deſcripſit ſub re & nomine verbi:ad explicandum verò ꝙ productio eadẽ eſt ſubſtantialis,naturalis,vitalis,cõmunicatiua diuinæ naturæ perfectè vt ſimili ſubiunxit ꝙ verbũ eſt vnigenitum à patre.*Plenũ gratiæ & veritatis.Ioannes teſtimoniũ perhibet de ipſo.*Aduerte ꝙ dictio plenũ,eſt caſus nominatiui in textu originali:ac per hoc nõ poteſt cõſtrui cũ verbo ſpectauimus.ita ꝙ nõ ſignificatur, ſpectauimus plenum gratiæ & veritatis,quoniam oporteret fuiſſe caſus accuſatiui.Et eadem ratione nõ poteſt cõſtrui appoſitiuè ad gloriã,ſpectauimus gloriam eius:vt exponẽdo gloriam, ſubiũgatur plenũ gratiæ & veritatis:quoniam hæc conſtructio requireret caſum accuſatiuũ.Et ſimiliter non poteſt apponi ad dictionẽ vnigeniti: quoniã huiuſmodi cõſtructio requireret caſum genitiuũ: & dicendũ fuiſſet,pleni gratia & veritate. Relinquitur igitur quod conſtruatur vel cum dictione verbum: dicendo & verbũ caro factum eſt plenum gratiæ & veritatis: ſeu dicẽdo & habitauit in nobis plenũ gratiæ & veritatis. Sed conſtructio hæc quanuis veriſsimam cõtineat ſententiam, minus tamen quadrat contextui.nõ enim ſeruatur ſuauitas textus:ſed tracta conſtructio eſt,vt interpoſitis & vidimus gloriam eius gloriam quaſi vnigeniti à patre, dilata ſit appoſitio adiectiui prioris orationis.Parentheſim ſiquidem excludit coniunctio copulatiua &,dicendo & vidimus.parentheſis enim abſque coniunctione &, ſignificata fuiſſet ſi parentheſis interceſsiſſet. Propter quod ſuauis cõtextus literæ debuit interpretes mouere ad iungendum hæc verba non cum præcedentibus, ſed cum ſequentibus.nam dictio interpretata plenum,eſt maſculini gene-

ris:cuius generis eſt in Græco tam verbum quàm Ioannes,& ex quo minùs quadrat cum præcedentibus, & ſuauiſsimè quadrat cũ ſequentibus,debuit transferri:plenus gratiæ & veritatis Ioãnes teſtimonium perhibet de ipſo.Nec eſt mirum quòd Ioannes Baptiſta dicatur plenus gratiæ & veritatis:quũ Stephanus Ac.6. dicatur plus fide,ſpirituſanɫto gratia,& fortitudine, & angelus Gabriel dixerit de Ioanne quòd replebitur ſpirituſanɫto ex vtero matris. Dixerat itaque euangeliſta,fuit homo miſſus à deo, &c.& quum deſcriptum verbũ manifeſtaſſet à teſtimonio ſuo & apoſtolum(dicendo & ſpeɫtauimus gloriam eius) proſequitur modo inchoata de Ioannis teſtimonio:& præponit qualitatem teſtis. Superius enim nullam Ioannis qualitatem dixerat: ſed tantummodo ſubſtantiam naturæ,fuit homo:ſubſtantiã legationis diuinæ,miſſus à deo:ſubſtantiamque officij,vt teſtimonium perhiberet de luce. Vnde oportuit modo qualitatem Ioannis teſtis tantæ rei deſcribere.Et vnico verbo deſcribit eum plenũ gratiæ & veritatis:vt plenitudine gratiæ mõſtretur qui miſſus eſt à deo.Donatus ſecundum omnẽ ſui partẽ gratia ſic,ꝙ nihil Ioannis gratia vacaret:minus dico,immo ꝙ nulli Ioãnis parti aliquid gratiæ deeſſet.plenũ enim eſt cui nihil deeſt eius cuius capax eſt.Plenitudo autẽ veritatis ad veritatem teſtimonij direɫtè ſpeɫtat,ſicut plenitudo gratiæ ad diſpoſitionem teſtis in ſeipſo. Cum his tamen eleua mentis oculos,& perſpice euangeliſtam ſignificantiſsimè deſcribere qualitatem teſtis, talis tantique myſterij.Sciebat enim quòd omnis homo mendax:ac per hoc teſtimonium Ioãnnis hominis,ex ſuo genere fallax.Et propterea ſimul qualificatum cauſa & effeɫtu deſcribit. plenitudo ſiquidẽ gratiæ cauſa eſt plenitudinis veritatis. Acſi apertiùs dixiſſet.Quanuis Ioannes quia homo potuerit deficere à veritate: quia tamen plenus gratiæ,ac per hoc plenus veritatis perhibet teſtimoniũ de ipſo verbo,exemptus eſt ab omni ſuſpicione falſitatis:à pleno enim gratiæ ac veritatis,non poteſt exire niſi verum diuinæ gratiæ teſtimoniũ,niſi verũ verbi(quod eſt fons gratiæ & veritatis)teſtimonium.Significanter quoque dicitur perhibet in præſenti:ad ſignificandum perſeuerantiam teſtificationis,non enim ſemel aut bis,ſed ſæpe,ſed perſeuerando cõtinuè Ioannes perhibebat teſtimoniũ de Ieſu:ſciens ſe ad hoc miſſum vt frequenti teſtificatione induceret filios Iſrael ad credendum Ieſu. *Et clamat.*pro,& clamauit.Hæc mutatio temporum à præſenti in præteritum,innuit quod diximus ſcilicet priorem ſententiam

tentiam fuiſſe plenus gratia & veritate Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo. Et declarata qualitate teſtis, ſubiūgit modò factum præteritū. Et inchoat à modò teſtificandi, dicēdo & clamauit nō in latebris, non ſecreto, non ſubmiſſa voce, ſed clamando, hoc eſt publicè, cunctis audiētibus teſtificatus eſt. Qui enim clamando teſtatur, publice & abſque delectu auditorū manifeſte teſtatur. *Dicens. Hic.* Quatuor teſtimonia prolata à Ioanne, in hoc capitulo refert: non ordine quo Ioānes illa protulit, ſed manifeſte dicit Euāgeliſta hoc quod primo refert teſtimoniū ſubſecutum fuiſſe aliud: vt ipſa etiam verba Ioannis Baptiſtæ clare ſonant. ¶ Dicēdo hic, ſignificatur quod hoc teſtimoniū protulit Ioannes Baptiſta demonſtrādo ad ſenſum Ieſum. Pronomen enim hic demonſtrationem ſignificat ad ſenſum præſentis eius quem prædixerat venturum. *Erat quem dixi.* Quum expectares dicentē hic eſt quem dixi, non dixit hic eſt, ſed hic erat: ad ſignificandum quod non de nouo eſt is qui eſt, ſed erat. ¶ Quod vt clarius penetres, recole ſuperiùs dictum eſſe quod Ioānes venit vt teſtimoniū perhiberet de luce quæ illuminat omnem hominem venientem in mūdum. Et hoc primum teſtimonium quod hic refertur, directe eſt de diuinitate Ieſu Chriſti quę eſt illa lux. Et propterea dicit hic erat: vtendo eodem ſubſtantiui verbi tēpore quo deſcripta ſunt diuina. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, &c. Dicendo quem dixi, clare monſtrat Ioannes Baptiſta tēpore huius teſtificationis demonſtrantis Ieſum præſentem, iam prædixiſſe venturum. *Qui poſt me venturus eſt.* Recitat Ioannes Baptiſta propria verba olim dicta de Ieſu ſub nomine relatiuo. Et quoniam pluries repetuntur hæc verba vt magna myſteria continentia, ideo perſpicacius oportet illa intelligere. Tria enim explicant ordine reſolutorio. Primum officia gratiæ ad quæ exercenda vēturus erat tunc Ieſus. Incœperat ſiquidem prius Ioannes Baptiſta prædicare antequam Ieſus inciperet prædicare. Et propterea aduentum Ieſu ad officia gratiæ, ad prædicandum, deſcribit poſteriorem ſe. Eſt enim ſenſus. qui poſt me venturus eſt ad officia gratiæ, ad prædicandum, ad baptizandum, ad conuertendum mundum. *Ante me factus eſt.* Ante non ſignificat tēporis menſuram qua factus eſt: ſed ſignificat terminū ad quē terminatur factus eſt. Et eſt ſenſus factus eſt ante me, factus eſt anterior me. Ita quod non ſignificatur prius tempore factus (quum hoc ſit falſum de Ieſu, & ſecūdum quod eſt deus: quia non eſt factus, & ſecundum quod homo: quia non fuit

fuit prius factus homo quàm Ioãnes: quum fuerit factus homo ſextum menſem Ioanne iam in vtero agente)ſed ſignificatur ꝙ factus eſt anterior in ordine gratiæ ſecũdum quod homo. ¶ Et hoc eſt ſecundũ myſterium, quo declaratur quod Ieſus ſecundũ humanam naturã eſt factus anterior in ordine gratiæ, ſecundũ dona gratiæ, quàm Ioannes. Et verè longè anterior factus eſt, & gratia vnionis perſonalis & gratia capitali, &c. *Quia prior me erat.* Ratio quare factus eſt anterior in ordine gratiæ, redditur quia prior me erat. Et in textu Græco habetur ſuperlatiuum: puta primus. Vbi ratio redditur ex diuinitate, qua erat prior & primus: & duratione, quum eſſet æternus, & nõ ſolùm perfectione ſed omni perfectionis genere prior erat, imò primus incomparabiliter. ¶ Et hoc eſt tertium myſterium, quo declaratur Ieſu diuinitas ex hoc quod prior imò primus erat antequam Ioãnes eſſet. Et hoc teſtimonium Ioãnis Baptiſtæ directè confutat Hebionitas, negantes Ieſum fuiſſe antequam cõciperetur in vtero matris. *Et de plenitudine eius.* Hæc dicta (ſcilicet qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt quia prior me erat) recitando Ioannes Baptiſta olim à ſe dicta repetiit quum demonſtrauit Chriſtum, & adiunxit hæc quæ ſequuntur, explicãtia vltimam particulam, ſcilicet quia prior me erat, explicantia diuinitatem Ieſu Chriſti demonſtrati: quæ implicite continebatur in illis verbis, quia prior me erat. Declarat autem diuinitatem Ieſu Chriſti ab effectu, & de plenitudine. Dixerat ſuperiùs verbũ eſſe deum, vitam, lucem illuminantẽ omnem hominem, &c. & per ipſum facta omnia: ex quibus immenſa plenitudo verbi patet. Et propterea nunc dicit, & de plenitudine eius, Ieſu Chriſti ratione diuinitatis. *Nos omnes accepimus.* Demonſtrat Ioannes Baptiſta vel ſeipſum cũ reliquis prędeceſſoribus prophetis: cõteſtans ſe cum omnibus aliis prophetis accepiſſe de plenitudine Ieſu Chriſti. quod eſt manifeſte teſtari ipſum eſſe verũ deum: quum omnes prophetæ acceperint de plenitudine dei ſolius. Vel (quod potius ſonat litera) ſeipſum cum aliis filiis Iſrael. pronomen enim nos, præſentes monſtrat Iſraelitas, quos alloquebatur: & apponẽdo omnes, extendit ad genus Iſraeliticum. In cuius ſignum ſubdit de data lege per Moyſen. ¶ Significantius quoque dicit de plenitudine accepiſſe: ad explicandam participationem ac ſimilitudinem eorum qui accipiunt aliquid de pleno. Et comprehendit omnes: ad explicandum plenitudinem Ieſu Chriſti eſſe illam quæ in principio erat verbum apud deum, ex hoc ipſo quòd extendit

tendit ſe ad omnes, prædeceſſores & præſentes. Et dicit accepimus: vt teſtimonium proferat ex expertis, ex experta acceptione in ſeipſo. ❡ Nec explicat quid acceperint: ad ſignificandum quod quæcunque acceperũt Iſraelitæ præ aliis nationibus, acceperunt de plenitudine Ieſu Chriſti. Per quod manifeſte teſtatur ipſum eſſe verum deum. *Et gratiam pro gratia.* Ne erraremus intelligendo quod accepimus de plenitudine eius per modum effluentis redundantiæ (ſicut nonnulli philoſophi putant deum plenum omnis perfectionis communicare bonitatem ſuam rebus nobisq̃ue naturali neceſsitate, velut quadam redundantia ſeu effluentia tantæ ſuæ bonitatis) adiungendo explicat, & gratiam. Dicendo enim gratiam, excludit communicationem per modum redundantiæ ſeu effluentis. Et ſignificat communicationem voluntariam. gratia enim niſi voluntariè conferatur, gratia non eſt. Verùm ſæpe accepimus gratuita dei beneficia, ſed nõ accipimus ea vt gratuita: ſed velut noſtro ſtudio, aut caſu, aut hominum ſeu cœlorum vel naturę ope collata. Et hoc eſt accipere gratiam non pro gratia, ſed pro ſorte vel virtute, &c. Contra hoc Ioannes Baptiſta dicit quod accepimus gratiam ſub ratione gratuiti beneficij. Accipere nanque gratiã pro gratia, eſt accipere gratiã ſub ratione gratiæ: ſicut accipere aurum pro auro & non pro aurichalco, & margaritam pro margarita, & non pro lapillo, &c. ❡ Et adiunxit hæc ad ſignificandum quod ex plenitudine Ieſu Chriſti, non ſolum diuina dona ſecundum illorum ſubſtantiam accepimus, ſed etiam accepimus gratuito illa collata, ita quòd recognouimus & accepimus vt gratuita. Dicendo enim de plenitudine eius accepimus, ſignificatur donorum ſubſtantia. dicendo & gratuitam, ſignificatur collatio gratuita. dicendo pro gratia, ſignificatur ſub ratione gratuiti acceptio. ❡ Et intendit per hæc explicare quod quæcunque accepit populus Iſrael vt gratuita à deo beneficia, accepit de plenitudine Ieſu Chriſti. Hoc enim ſignificatur dicendo quod nos omnes accepimus & gratiam pro gratia, non aliunde quàm de plenitudine eius. Siue intelligamus quod omnes Iſraelitæ affirmentur accepiſſe etiam gratiam pro gratia: quia hoc verificatur de omnibus Iſraelitis fidelibus, etiam fide informi. Siue nõ intelligamus affirmari omnes Iſraelitas accepiſſe gratiam pro gratia, ſed affirmari quod de plenitudine Ieſu Chriſti habuerint hoc beneficium (ſcilicet vt acciperent gratiam pro gratia) omnes qui tale conſecuti ſunt beneficium, & propterea Ioannes

Baptiſta

Baptiſta dixerit in prima perſona nos omnes:ad ſignificandam ſcilicet Iſraelitas ſimiles ſibi in veri vnius dei cultu. Et ſic nõ fieret diſtributio ſimpliciter ſed accommoda,dicendo nos omnes.

Vbi conſidera erudite lector ſignificatam plenitudinem Ieſu Chriſti,eſſe illam de qua omnes acceperũt prophetæ & Iſraelitæ:nec ſolùm acceperunt ſed recognouerũt gratuitam illius voluntatem,ſuſcipiendo gratiã pro gratia. Hæc enim manifeſta ſunt teſtimonia deitatis. *Quia lex per Moyſen data eſt.* Pondera coniunctionẽ cauſalem quia.Reddit enim Ioannes Baptiſta rationem quare nos omnes de plenitudine eius accepimus, & gratiam pro gratia. Et conſiſtit ratio in hoc,quia gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt.Introducit autẽ hanc rationem non ſimpliciter,ſed cum relatione Ieſu Chriſti ad Moyſen & gratiæ & veritatis ad legem,nõ ſine magno myſterio : ad ſignificandũ ſcilicet tum quod Ieſus Chriſtus eſt author legis datę per Moyſen,tum quod Ieſus Chriſtus venit lator nouæ legis,quæ eſt lex gratiæ,tum pręcipue ꝙ exteriora mãdata data ſunt per Moyſen & prophetas , interna vero dona gratiæ & veritatis facta ſunt per Ieſum Chriſtum: vt hac cõparatione magis eluceſcat excellẽtia efficaciæ Ieſu Chriſti. Vide ſingula.Lex exterior,per Moyſen miniſtrũ dei data eſt.Non dicit condita eſt : quoniam à deo condita , à deo dictata , ſed Moyſi miniſterio data eſt populo. ❡ Et lege hoc non vt partem rationis ſignificatæ per quia : ſed perinde ac dictũ , quia lex quidem per Moyſen data eſt:vt hinc proficiſcatur oratio ad neruum rationis ſubiunctum. *Gratia & veritas.* Sub his quidem duobus cõprehenduntur vniuerſa opera dei : iuxta illud,vniuerſæ viæ domini gratia & veritas. ❡ In propoſito tamen gratia ſignificat gratuitum dei donum ſupra naturalia dona cõceſſum.veritas explicat veritatem ſupernaturalium quæ credẽda propoſita ſunt.Quanuis enim de omni dono dei & de omni veritate hæc verificẽtur: directa tamen intentio Ioannis Baptiſtæ dicentis tendit ad ſupernaturale donum,ꝙ ſolùm cõſueuit appellari gratia,& ad veritatẽ ſupernaturalem, non geometricam & reliquarum ſcientiarum. *Per Ieſum Chriſtum.* Non dicit per verbum , non dicit per deum :quoniam non intendit teſtificari de verbo,de deo ſecundum ſe,ſed quod Ieſus Chriſtus eſt verbum,eſt deus,eſt lux quæ illuminat omnem hominem. *Facta eſt.* Non dicit fit aut fiet , ſed facta eſt, non nuper ſed ſimpliciter & abſolute facta eſt:hoc eſt quia quæcunque veritas & quæcunque gratia facta eſt,per Ieſum Chriſtum facta

eſt

eſt. ¶ Et hinc clarè patet quadrare rationem. nam ex hoc quòd per Ieſum Chriſtum facta eſt gratia & veritas, optimè infertur ꝙ nos omnes de plenitudine eius accepimus. Et cum hoc ſimul declaratur quòd lex per Moyſen data, fuit per Ieſum Chriſtũ facta: quum lex ipſa gratuita fuerit, & veritas legis quædã veritas ſupernaturalis ſit, & vt ſupernaturalis data & accepta etiã quo ad veritates naturaliter notas. Ad hoc enim meminit ſpecialiter legis & Moyſi, vt à ſuprema ſcriptura & ſupremo ꝓphetarũ explicet reliquas ſcripturas & reliquos prophetas, à Ieſu Chriſto pendere: ſicut omnes ſcripturæ & omnes prophetæ cõprehẽduntur ſub gratia & veritate. quæ per Ieſum Chriſtum ſunt factæ, per illos autem datæ. ¶ Vbi etiã aduerte quòd eodẽ loquẽdi modo vtitur quo ſuperiùs dictũ fuit, omnia per ipſum facta ſunt. nã ſic dicit, per Ieſum Chriſtum gratia & veritas facta eſt.

Deum nemo vidit vnquam. Modus quo per Ieſum Chriſtum facta eſt veritas, ſubiũgitur. De gratia enim iam dixerat quòd accepimus gratiã pro gratia. ¶ Et primo monſtrat neceſsitatem vt fieret veritas per Ieſum Chriſtum dicendo quòd deum nemo vidit vnquã. Si enim deus viſus fuiſſet ab aliquibus aliis à Ieſu Chriſto, non eſſet neceſſe vt veritas fieret per Ieſum Chriſtum, ſed facta eſſet per alios qui viderũt deũ, ſed ex quo nullus alius vidit vnquam deum niſi filius, oportet vt veritas fiat per filium Ieſum Chriſtũ. Et hinc apparet quòd non de quacunque veritate ſed de veritate illorum quæ nõ ſciuntur niſi à vidente deum, dixit veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt: alioquin extra propoſitum ſubiungeret, deum nemo vidit vnquàm. Et eſt vera hæc ſententia de cognitione naturali cuiuſcunque craturæ nulla enim creatura ex propriis viribus vidit vnquã deum. Et hoc dicimus propter angelos beatos: qui tempore quo Ioannes Baptiſta dixit hæc verba, iam videbãt deum. vnde & dominus dicit, angeli eorũ ſemper vident faciẽ patris. ¶ Et hic videtur germanus ſenſus huius literæ: vt ſicut Ieſus dixit nemo nouit patrẽ niſi filius neque filium, &c. ita Ioannes Baptiſta dicat quòd deũ nemo vidit vnquã. vterque enim loquitur de cognitione & viſione poſſibili cuicunque creaturæ ſecundũ proprias vires. Et patet hunc eſſe ſenſum literalem, ex eo ꝙ hinc manifeſtè ſequitur indigentia diuinæ reuelationis, quæ vtrobique ſubiungitur. *Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris.* Metaphora ſinus, ad ſignificandum cõiunctionem inſeparabilem inter filium & patrem inducta eſt. in ſinu enim complexus filij infantis ſignificari ſolet. Quo contra

V de

de filio ſubiungit quòd ipſe enarrauit: vt ex hoc non infans ſignificetur, ſed ex ſinu coniunctio ad patrem intelligatur. vt ex hoc ꝙ eſt coniunctus, ſignificetur videns deum: longéque ſupra alios qui non poſſunt videre deũ intelligatur ipſe ſolus vnigenitus filius. Vbi quo ad myſterium trinitatis potes erudite lector perſpicere diſtinctionem patris à filio ipſis nominibus patris & filij. conſubſtantialitatem autem ex exiſtẽtia in ſinu. *Ipſe enarrauit.* Ecce modus quo veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt. ipſe narrauit, narrando communicauit veritatem. Et ſignificatur narrationis modo tũ volũtaria cõmunicatio. narratio enim actus eſt voluntarius. Tũ cõmunicatio abſque euidentia. narratio enim nõ facit euidentiã narratorum, ſed dicit narrata. Tum electionẽ auditorũ quibus narrauit. qui enim voluntariè dicit aliquid, eligit cui dicat: & non oportet ꝙ narret omnibus. Omnes autem hæ conditiones inueniuntur reſpectu veritatis eorũ quæ ſunt fidei. nam Ieſus Chriſtus quatenus verbũ, communicauit voluntariè ea quæ ſunt dei, abſque euidentia, & quibus voluit. Et propterea dicitur quòd ipſe narrauit: non ſermone vocis ſenſibilis, ſed reuelatione & luminis interni infuſione. *Et hoc eſt teſtimoniũ Ioannis quando miſerunt.* Duo Ioannis de Ieſu teſtimonia tetigerat Euangeliſta. alterum quo monſtrauit Ieſum præſentem, alterũ quo recitauit ſe olim perhibuiſſe de futuro. Subiungit autẽ tempus teſtimonij quod recitauit Ioannes Baptiſta. ita quòd pronomen hoc (dicendo & hoc teſtimoniũ) mõſtrat teſtimonium recitatũ à Ioãne Baptiſta quando illud perhibuerit. dicendo qui poſt me venit: quando ſcilicet miſerunt. Et hinc inſinuatur verba omnia antedicta fuiſſe Ioãnis Baptiſtæ. Ipſa enim cõtinuatio teſtimonij Ioannis Baptiſtæ ad teſtimoniũ eiuſdẽ, mõſtrat cuncta hæc fuiſſe Ioãnis Baptiſtæ teſtimonia. Quãuis etiã hoc pateat ex eo quòd alioquin nõ fuiſſet in hoc capitulo allatũ teſtimoniũ Ioãnis Baptiſtæ de luce, niſi valde in cõmuni dicendo prior me erat, & cuius non ſum dignus vt ſoluã corrigiã calciamẽti, & ꝙ eſt filius dei, quod erat cognomẽ Meſsiæ: vt verba Nathanaëlis & Caiphæ teſtãtur. Et non ſignificabatur verus deus. hęc ſiquidẽ valde remota ſunt ab explicito teſtimonio deitatis. Sed in antedictis verbis manifeſta eſt teſtificatio deitatis & lucis veræ per quam facta eſt omnis veritas. Rurſus per hoc quãdo, ſignificat euãgeliſta hoc prędictũ teſtimoniũ tã clarũ de deitate Ieſu Chriſti, fuiſſe vltimũ inter omnia teſtimonia in hoc capitulo inferiùs ſcripta (quæ tribus diebus cõtinuis

perhibita

perhibita ſunt à Ioãne Baptiſta) ac inter omnia teſtimonia ſcripta ab aliis euangeliſtis: vt patet conferenti. *Iudæi ab Hieroſolymis.* Secundũ Ioannis Baptiſtæ teſtimoniũ (quod tam fuit prius antedicto) introducitur. Legatio in primis deſcribitur. & legantes quidẽ fuerunt nõ Galilæi, ſed Iudæi, qui nobiliores erant: & tãto inſigniores quãto ab Hieroſolymis primaria ciuitate. *Sacerdotes & Leuitas ad eum.* Superfluit ad eũ. Legati, ſacerdotali & leuitica dignitate fulgentes deſcribuntur. *Vt interrogarent eum.* Ecce officium legatorum. *Tu quis es?* Tanti habebatur Ioannes vt inſignes Legati mitterentur ad interrogãdum ab ipſomet tu quis es? Non quod lateret eos ipſum eſſe filium Zachariæ ſacerdotis: ſed vt tali interrogatione cognoſcerẽt ex ore eius an ipſe eſſet Chriſtus ſeu Elias, quem expectabant præcurſorem Chriſti. *Et confeſſus eſt.* Quid confeſſus eſt, Euangeliſta aperiet. *Et non negauit.* Quid non negauit, Euangeliſta non aperiet ſed ſubiunget: referendo Ioannem nõ negaſſe ſe eſſe quod eſt, non negaſſe officium ſuum. *Et confeſſus eſt quia.* pro, quòd, *non ſum ego Chriſtus.* Hinc apparet legatos prima interrogatione quæſiſſe ſi ipſe erat Chriſtus. hanc enim interrogationem Euangeliſta non aliter explicat quàm explicando reſponſionem, quæ præſupponit interrogationem. nullam ſiquidem interrogationem prædeſcripſit: ſed ſolam materiam legationis deſcripſerat, dicendo quod miſsi ſunt vt interrogarent tu quis es? Omiſit enim euãgeliſta verba interrogatoria quibus legati vſi ſunt: ſicut & omiſit multa verba quibus interrogationem fouerunt. *Et interrogauerunt eum. Quid ergo?* Inferendo ſubinterrogant: eo quòd expectantes Meſsiã, & audientes quòd ipſe non eſſet Meſſias, facilè ſuſpicari potuerunt quòd eſſet præcurſor Meſsiæ. inſtabat enim tempus aduentus Meſsiæ. *Elias es tu?* Mirũ eſt quòd quærunt an ſit Elias: quum ſciuerint ipſum eſſe filium Zachariæ, & Eliam fuiſſe tranſlatum viuũ. Crediderim ego iſtos ſcientes ſcriptum eſſe Malachiæ vltimo de aduentu Eliæ ante Meſſiam, dubitaſſe de modo quo implenda eſſet illa promiſsio: & propterea quæſiſſe an ipſe eſſet Elias promiſſus ante aduentum Meſsiæ. *Et dicit non ſum.* Verè Ioannes non erat Elias promiſſus ante aduentum ſecundum Meſsiæ. & propterea ad interrogata directè reſpõdit veritatẽ. Quãuis in ſpiritu & virtute Eliæ venerit: & propterea Elias appellatus fuerit à domino Matthæi vndecimo. *Propheta es tu?* In textu Græco præponitur articulus dictioni propheta: ad ſignificandum quòd non quærunt an ſit

propheta,ſed an ſit ille propheta ꝓmiſſus Deuter.18. ¶ Et hinc apparet Iudæos iſtos tunc tẽporis non intellexiſſe quòd Meſsias & propheta ille coinciderent in vnum hominem. Si enim intellexiſſent nomine illius prophetæ Meſsiam, non interrogaſſent ſeorſum ꝓpheta es tu,poſtquã Ioãnes negauerat ſe eſſe Meſsiã. *Et reſpondit, non*, Non enim erat propheta ille. *Dixerunt ergo ei,Quis es, vt reſponſum demus ijs qui miſerunt nos?quid dicis de teipſo? Ait,Ego vox clamantis in deſerto,dirigite viam domini:ſicut dixit Eſaias propheta.* Ecce executio eius quod dixerat euangeliſta, & non negauit. Poſtquàm enim cõfeſſus eſt ſe non eſſe Chriſtum, non eſſe Eliam, non eſſe prophetã illũ,non negauit ſe eſſe eum qui eſt,nõ negauit officium ſuum ſcilicet ſe præcurſorem Meſſiæ ad hoc vt paretur via Meſsiæ. ¶ Dicit autem ego vox:ad ſignificandũ officiũ ſuum nõ ſcripturæ ſed vocis teſtimonio exequendũ,ad ſignificandũ quòd nõ ad poſteros(propter quos ſcribuntur libri)ſed ad præſentes vocis officio miſſus eſt. ¶ Et hoc ſuum tale officium,iam olim prophetatũ ab Eſaia teſtatur: ne minùs ei credãt iam perdita opinione quòd eſſet Meſsias. Reliqua ſpectantia ad hæc verba,vide expoſita ſuperiùs in aliis Euãgeliſtis. *Et qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis.* Sacerdotes & leuitas legatos,deſcribit modo fuiſſe ex ſecta Phariſæorum:ea ratione vt inſinuet eorum arrogantiam in ſubſequentibus.Arrogabãt enim multũ ſibiipſis Phariſæi authoritatis, freti religioſitate ſuæ ſectæ. *Et interrogauerunt eum*, Addidit hoc Euangeliſta:vt intelligeremus quod non ex cõmiſsione mittentium,ſed ex proprio ſenſu ſubiunctã interrogationẽ fecerunt.Cõmiſſum enim erat eis vt interrogarent eum tu quis es?& nõ vt arguerẽt eum de baptiſmo.*Et dixerunt ei,Quid ergo baptizas ſi tu nõ es Chriſtus neque Elias neque propheta?* Cerne arrogantiam.arguunt Ioãnem, inferendo quòd non debet baptizare ex quo non eſt Chriſtus,neque Elias,nec ille propheta.Tantũ propriæ tribuũt ſcientiæ & authoritati vt decernant non licere baptizare niſi alicui iſtorum trium.nec ſolum decernunt ſed reprehendere audẽt Ioannem. *Reſpondit eis Ioannes, dicens, Ego baptizo aqua.* Profitetur Ioannes baptiſmum ſuum eſſe imperfectũ: vtpote in aqua ſolum ac per hoc non vſurpare ſibi aliquid indecens, ſeu ſupra vires. *Medius autem veſtrum ſtetit*, hoc eſt in medio veſtri conuerſatus eſt ſicut vnus veſtrum. *Quem vos neſcitis.* ſupple quis ſit. De Ieſu loquitur. *Ipſe eſt qui poſt me venturus eſt.* Ad prædicandum,ad baptizandum,&c. ¶ Nota hic teſtimonium hoc Ioãnis

Baptiſtæ

Baptiſtæ eſſe de futuro, & non de præſenti: quale fuit ſuperiùs ſcriptum teſtimonium. *Qui ante me factus eſt.* Expone vt ſupra qui factus eſt anterior me ordine gratiæ: quanuis adhuc non appareat vobis dignitas authoritáſque eius. ❡ Hoc eſt teſtimonium quod ipſemet Ioannes Baptiſta pluries reſumpſit, citando hæc ſua verba: vt patet tam in teſtimonio ſuperiùs ſcripto, quàm in alio teſtimonio immediatè inferiùs ſubiuncto.

Cuius ego non ſum dignus vt ſoluam eius corrigiam calciamenti. Relationem ſui ad Ieſum (non tamen adhuc nominatum aut monſtratum) explicat: dicendo ſe indignum ad minimum ſeruitium, explicatum per ſolutionem corrigiæ calciamẽti. ❡ Aduerte hic quod cæteri euangeliſtæ (Matthæus tertio, & Marcus primo, & Lucas tertio) explicant quòd quum Ioannes Baptiſta dixit ego baptizo in aqua, & ſubiunxit alium venturum ſe maiorem, adiecit ꝙ ille baptizabit in ſpirituſancto. Quod Ioannes euãgeliſta hic tacuit integrã reſponſionẽ Ioãnis Baptiſtę, quum dixit ego vox clamantis in deſerto, dirigite viam domini. Sciens enim hæc ſcripta ab aliis euangeliſtis, cenſuit ſufficere quòd capita reſponſionum ſcriberet: reliqua ſubintelligenda ex aliis relinquens. *Hæc in Bethania.* pro, in Bethabara. *facta ſunt.* Errore ſcriptorum apud Latinos & apud multos Græcos codices, mutatum eſt nomen Bethabara in Bethania. *Trans Iordanem.* Vbi Moyſes ſortes dederat duabus tribubus & dimidiæ. Et tam accurate deſcribit euãgeliſta locum, vt rei geſtæ hiſtoriam omnes eſſe percipiant. *Vbi erat Ioannes baptizans. Altera.* pro, poſtera, *die.* Hinc clarè apparet quòd hoc quod tertio loco ſubiungitur teſtimonium, fuit poſt teſtimonium immediatè antè ſcriptum. Et inſuper apparet quòd die immediatè ſecuto poſt reſponſionem datam legatis Iudæorũ, hoc fuit quod modo ſubiungitur: alioquin non dixiſſet poſtera die. *Vidit.* pro, videt. *Ioannes Ieſum venientem ad ſe.* Quantum ſubiuncta porrigunt, aduentus iſte Ieſu ad Ioannem, non fuit quando Ieſus venit ad Ioannem vt baptizaretur ab eo: ſed poſtquam Ieſus ieiunauit in deſerto poſt baptiſmum. *Et ait.* Ex participio venientem, intelligitur tempus quãdo Ioannes dixit ſubiuncta verba: habetur ſiquidem ex illo participio quòd videndo ipſum venientem ad ſe, dixit quæ ſequuntur. *Ecce agnus dei.* Demonſtratio exercita ſignificatur per aduerbium ecce. Et in textu Græco præponitur articulus dictioni agnus: ad ſignificandum inſignem certumque illum expectatum agnum. Agnus autem metaphoricè demonſtratur: eo

quòd immolandus eſſet, eo quod eſſet iuge ſacrificium agnus, qui occiſus eſt ab initio mundi. Apocalypſis decimotertio. Et adiungitur dei: vt determinetur tã hypoſtaſis diuina humanitatis immolandæ, quàm deus qui immolandus eſt. *Ecce qui tollit.* Superfluit ecce. Ad declarandum quorſum monſtratur agnus. quare immolandus dicitur, ſubiungit effectum tantæ hoſtiæ dicendo qui tollit. *Peccata.* pro, peccatum, *mundi.* Ecce effectus tollere peccatum non alicuius aut mille hominum. non populi Iſraël, ſed mundi. ¶ Et dicit in ſingulari peccatum: vt cauſæ vniuerſali aſsignet effectum vniuerſalem. Immolatio Chriſti, vniuerſalis cauſa eſt: peccatum commune toti mundo tollere, vniuerſalis effectus eſt. Et verè ablatum eſt in paſsione Chriſti peccatum mundi, tum quo ad reatum pœnę communis toti mũdo: quoniam tunc & non ante patuit ingreſſus ad beatitudinẽ æternæ felicitatis, qui clauſus erat ex peccato originali communi toti mundo. tum quo ad culpam, ſatisfaciente ipſo pro tota natura humana. Et hinc fit vt quibuſcũque applicatur hæc vniuerſalis cauſa per baptiſmum, nulla ſit opus pœnitentia: quoniã Chriſtus iam abſtulit peccatum. *Hic eſt.* Non ſolo aduerbio ſed etiam pronomine demonſtrat Ieſum. *De quo dixi, poſt me venit vir qui ante me factus eſt, quia prior me erat.* Et reuocat ad memoriam audiẽtium priùs à ſe dicta de Ieſu ſine nomine proprio: ad monſtrandum perſeuerantiam teſtimonij. & tanto efficacius quanto propinquius. *Et ego neſciebam eum.* hoc eſt & ego non cognoſcebam ipſum Ieſum ſenſibili cognitione. explicat enim Ioannes Baptiſta ſe non cognouiſſe ſenſibiliter Ieſum conuerſatione aut indice aliquo humano. Quomodo autem cognouerit ipſum, inferiùs explicabit. ¶ Et dixit hoc tum vt intelligerent auditores nulla affectione, nulla conuerſatione aut humana quauis notitia ipſum Ioannem motum ad dicendum qui poſt me venit, &c. tum vt non mirarentur quare tot annis incognitus Ieſus fuerit & à Ioanne non monſtratus.

Sed vt manifeſtetur in Iſrael. pro, Iſraeli. Ita quòd legendum eſt. *Sed vt manifeſtetur Iſraeli.* Refertur autem coniunctio aduerſatiua ſed, ad inſcitiam. Et eſt ſenſus. ego quidem neſciebam eum, ſed tamen vt manifeſtaretur Iſraeli veni non cognoſcens eum. *Propterea veni ego in aqua baptizans.* Declarat ipſemet Ioannes quare officium baptizandi aſſumpſerit ſcilicet ad hoc vt Ieſus manifeſtaretur filiis Iſrael. Baptizans enim Ioannes, nouúmque & inſolitum ritum ingerens cum tãta authoritate

tate ſanctí nominis congregabat populum,ad timorem dei excitans vniuerſos,& ſic commoditatem nanſciſcebatur teſticandi de Ieſu filiis Iſrael, & ſic mediáte baptiſmo manifeſtabat Ieſum.*Et teſtimonium perhibuit Ioannes,dicens quia*.pro,quòd,*vidi*. Hactenus teſtimonia Ioánis quę per reuelationẽ intellectualem nota illi fuerunt,relata ſunt:modo adiungit teſtimonium eiuſdem Ioannis probatum ad ſenſum viſus.Quia vidi,oculis corporeis. *Spiritũ deſcendentẽ quaſi columbam de cœlo.* Apparuit enim corporea ſimilitudo columbæ cum motu deſcenſionis de cœlo: hoc eſt ita deſcendens ex ſuperiori ſitu tanquã deſcenderet de cœlo. *Et manſit ſuper eum.* Non ſolùm vidit ſpeciem columbæ deſcendentem,ſed vidit terminum quo deſcendit:quòd ſcilicet manſit, quieuit,ſuper eum Ieſum.Quorſum autem viderit,explicat iungendo.*Et ego neſciebã eum*.id eſt,non cognoſcebam ipſum ſenſibiliter.*Sed qui miſit me baptiʒare in aqua.* pro, vt baptizarem in aqua,hoc eſt deus,*Ille mihi dixit,Super quem videris ſpiritum deſcendentem & manentem ſuper eum*.ſupple ſicut columbam. *Hic eſt qui baptiʒat in ſpirituſancto.* Ex quibus verbis claret quòd Ioannes Baptiſta ex diuina reuelatione comprobata ſigno ſpecie columbæ, cognouit Ieſum ad ſenſum.nã intelligibiliter nouerat eum ſine hoc ſigno.venit enim ad baptizandũ & teſtificandũ de Ieſu vẽturo,ad prædicandum & baptizãdum ſciens intelligibiliter quòd Meſsias erat iam in medio populi Iſrael,& quòd erat verus vnigenitus filius,&c.ſed neſciebat ad ſenſum hominẽ qui vocabatur Ieſus Nazarenus eſſe Meſsiam,&c. Et hoc cognouit per ſignũ colũbæ,prædictũ ſibi à deo ad hoc. ¶ Et ſignificátius dicit baptizat in ſpirituſancto:ad differentiam ipſius Ioannis qui baptizat in aqua.Abluere enim in ſpirituſancto,proprium eſt dei: quoniam huiuſmodi ablutio non eſt ablutio corporis,ſed ſpiritus,quem ſolus deus abluere poteſt.*Et ego vidi*. ſcilicet colũbam deſcendentem & manentem ſuper eum. ¶ Aduerte hic quòd collatis inter ſe iis quæ dicuntur in hoc capitulo & à Matthæo, apparet quòd Ioannes Baptiſta viderit columbam deſcendẽtem & manentem ſuper Ieſum antequam baptizaret ipſum Ieſum: & conſequenter iſta apparitio columbæ altera eſt ab illa apparitione colũbæ quæ facta eſt Ieſu baptizato:dicente etiã patre,hic eſt filius meus,& cætera. Patet autẽ quod dicimus ex hoc quòd Ioãnes Baptiſta dicit & ego neſciebam eum,ſed ex ſigno columbæ cognoui eum. Nam conſtat ex Matthæi tertio, quòd antequam baptizaret eum cognouit eum:quoniã dixit,ego à te de-

beo baptizari & tu venis ad me. hæc enim verba manifeſtè teſtā tur, quòd tūc cognouit eum eſſe qui baptizat in ſpiritu ſancto: alioquin non dixiſſet ego à te debeo baptizari. *Et teſtimoniū perhibui.* Ex eo quòd in præterito dicit, & teſtimonium perhibui, innuitur quòd hoc non fuit primum teſtimonium de Ieſu iam no minato ſeu demonſtrato. Quanuis dici poſsit quod hæc fuerunt vltima verba primi teſtimonij de Ieſu demonſtrato ſeu no minato: & propterea potuit vti verbo præteriti temporis ratione iam dictorum. *Quia.* pro, quòd. *hic eſt filius dei.* Quanuis in veritate Ieſus ſit naturalis filius dei: ad literam tamen appellatio filij dei apud Hebræos tunc temporis non ſonabat explici tè verū deum (ſicut apud Chriſtianos ſonat) ſed ſonabat Meſsiā, quem tam digna appellatione dignum cenſebant. Vnde & inferiùs in hoc eodem capitulo Nathanaël dicet tu es filius dei, cui tamen adhuc nota non erat Ieſu vera deitas: & Caiphas pontifex adiurauit Ieſum vt diceret ſi eſſet Chriſtus filius dei benedicti: qui tamen myſteriū trinitatis ignorabat. Propter quod dum hic dicit Ioannes Baptiſta ſe teſtimonium perhibuiſſe de Ieſu quòd eſt filius dei, explicat quòd Ieſus eſt Meſsias. hoc enim populus intelligebat, dicente Ioāne quòd hic (ſcilicet Ieſus) eſt filius dei. *Altera.* pro, poſtera *die.* ſeu poſtridie: hoc eſt die immediatè ſubſecuto. Et hinc apparet quòd non fuit deſcriptus à Ioanne euangeliſta aduentus Ieſu ad baptiſmum in præcedente teſtimonio Ioannis Baptiſtæ: quoniam expreſsè Marcus capite primo dicit quòd poſt baptiſmum Ieſu, ſtatim ſpiritus expulit eum in deſertum. Ex hoc enim quòd ſtatim iuit in deſertum ad ieiunandum quadraginta diebus & quadraginta noctibus ibi, conſequens eſt vt hæc quæ ſcribit Ioannes poſtero die geſta, non fuerint geſta immediatè poſt baptiſmum Ieſu. *Iterum ſtabat Ioannes, & ex diſcipulis eius duo.* Hinc apparet quòd etiam præcedenti die Ioannes ſtans demonſtrauit Chriſtum: alioquin non dixiſſet, iterum ſtabat. *Et reſpiciens.* pro, & intuitus. quod plus eſt quàm reſpicere. *Ieſum ambulantem.* Corporeis enim oculis deſcribitur intuitus Ieſum corporaliter ambulantem. Et expli cat euangeliſta hæc minutula: vt referens quartū teſtimonium Ioannis, circunſtantias etiam minutulas explicet: more eorum qui referunt circunſtantias teſtimoniorum. *Dixit, Ecce agnus dei.* In textu Græco præponitur articulus dictioni agnus: ad ſignificandum quòd eſt ille prophetatus agnus, māſuetus, ducen dus ad victimam, qui velut coram tondente ſe ſilebit: iuxta vaticinium

vaticinium Eſaiæ. *Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem:& ſecuti ſunt Ieſum,conuerſus autem Ieſus.* Secundum hiſtoriam Ieſus anteibat,& duo Ioannis diſcipuli poſt tergum ſequebantur taciti:propter quod ſciens Ieſus eorum animos,corporaliter vertit ſe ad eos. *Et videns eos ſequentes ſe ,dixit eis , Quid quæritis?* Interrogat non vt diſcat:ſed vt ad familiaritatem trahat. *Qui dixerunt ei,Rabbi,* quod dicitur interpretatum magiſter. Hebræa dictio eſt,& propterea euangeliſta Græcè ſcribēs,& dictione Hebræa vtens appoſuit interpretationem.Ex eo autem quòd Ioannis diſcipuli appellant Ieſum rabbi, inſinuatur quòd iam Ieſus incœperat docere,quòd iam erat notus doctor.Completo enim ieiunio,quāuis ſcriptum aliter non ſit , ex hoc tamen verbo ſcribitur quòd docere incœpit : alioquin eū rabbi non appellaſſent . Et rationi conſentaneum eſt vt vnum annum qui inter baptiſmum & nuptias interceſsit,exegerit docendo priuatim & conuerſando ſæpe cum Ioanne:vt frequens de ipſo teſtimonium Ioannes redderet,& ipſe inchoaret docendo priuatim monſtrare qui erat,vt vtrinque mouerētur ad credendum. *Vbi habitas.*pro, vbi manes?Quod communius eſt quàm habitare.nā manemus etiam in diuerſorio.interroganti Ieſu quid quæritis,reſpondent quærendo rabbi vbi manes ? ad explicandum quòd quærebant noſſe locum vbi maneret,ad hoc vt frequēter poſſent ad ipſum venire ad diſcendum. propterea enim appellauerunt ipſum rabbi. ¶ Non dicunt quærimus à te doceri , ſed ſolùm noſſe locum manſionis tuæ : quia erat hora tarda , vt Euangeliſta clarè ſubiungit. Verebantur enim eſſe illi impedimento ſi tali hora petiſſent doceri. *Dicit eis venite & videte.* Dulcis Ieſus non deſcribit eis locū in quo manet:ſed cupientes diſcere & verentes impedire,familiariter allicit inuitando, venite & videte. *Venerunt & viderunt vbi maneret:& apud eum manſerunt die illo.* Diſcipuli Ioannis ſolam domus notitiam pro tunc quærebant: ſed Ieſus retinuit eos domi in qua manebat die illa vt magis eos familiares redderet.*Hora autem erat quaſi decima.*Deſcribitur hora tarda diei(hoc eſt ante occaſum ſolis paulò plus quàm per duas horas)tum ad reddendam rationem quare illi diſcipuli nō petierunt diſcere,ſed notitiam loci:tum ad commendandam Ieſu comitatem,qua retinuit illos illo die non obſtante hora tarda,docendo eos.Suauitas enim diuinæ diſpoſitionis inducit vt intelligamus doctrina retentos qui diſcere cupiebant. *Erat autem Andreas frater Simonis Petri,vnus ex duobus qui audierant à Ioanne*

anne & ſecuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem ſuum Simonem. Ad differentiam aliarum inuentionum narratarũ ab aliis euangeliſtis (ſcilicet quando Petrus inuentus eſt à Ieſu in mari Galilææ) dicit Ioannes quòd primum Andreas inuenit Simonem fratrem ſuum. *Et dicit, Inuenimus Meſſiam.* Hinc apparet fructus perceptus ab Andrea illo diei ſpatio, quo fuerat apud Ieſum: quòd ſcilicet credidit Ieſum eſſe Meſsiã. Et per hoc explicatur quòd ibi apud Ieſum didicerat fidem. *Quod eſt interpretatum Chriſtus.* Dictio Hebræa eſt Meſsia: & propterea euangeliſta vtens ipſa ſcribens Græcè, ponit Græcam interpretationem ſcilicet Chriſtus, Latinè vnctus. *Et adduxit eum ad Ieſum. Intuitus autem eum Ieſus, dixit, Tu es Simon.* Significanter euangeliſta dicit quòd intuitus Ieſus illum, dixit illius nomẽ proprium & originem cum nomine proprio patris eius: vt intelligamus Ieſum abſq; indice homine, Simoni ignoto indicaſſe proprium ipſius nomen & patris: & non ſolùm occaſione mutandi nomen eius. *Filius Ioanna.* pro, filius Iona. Pater Simonis Petri nòn vocabatur Ioannes, ſed Ionas. Corruptione ſiquidem ſcriptorum nomẽ Ioannis appoſitum eſt, & hic & alibi. Quod clarè patet Matth. 16. vbi Petrus appellatur Bariona: hoc eſt filius Iona. *Tu vocaberis Cephas.* quod interpretatur Petrus. Dictio nõ Hebręa, ſed Syra ſecundum Hieronymum eſt Cephas, ſignificans ſolidũ. Vel potiùs à dictione Chaldæa Cepha, quæ ſignificat Petram, ſeu à dictione Hebræa Ceph (ſimiliter ſignificante petrã ſeu ſaxum) deriuatum videtur Cephas in vſu Hebræorum. Quod euangeliſta interpretatum dicit Petrus Græca lingua in qua ſcribebat: Latinè autem ſaxum. ¶ Nota erudite lector duo. Alterum eſt, ꝙ ab initio quo Simon Petrus venit ad Ieſum, nouum nomẽ lucratus eſt ab ore ipſius Ieſu: ad ſignificandum futurum illius officium: ſcilicet quòd futurus erat petra, ſuper quam ædificanda eſſet eccleſia Chriſti. Vt hinc intelligamus diuinę gratiã electionis non Petri merita in cauſa fuiſſe. ¶ Alterum eſt, quòd de futuro dicit tu vocaberis: non dicit ex nũc vocare. poſtea ſiquidem impoſuit ei hoc nomẽ Marci tertio, quod modo prædicit. ¶ Ex induſtria autem videtur Euangeliſta interpretationem nominis appoſuiſſe apud Græcos, vt occurreret errori in quem etiam poſt euangeliſtæ interpretationẽ impactũ eſt: ſcilicet ꝙ Cephas caput ſignificaret, quia Cephale apud Græcos ſignificat caput. ad hunc enim errorem excludendum ait quod interpretatur Petrus, non caput. *In craſtinum.* pro, poſtridie, ſeu poſtero die. Idem enim

enim hic ſignificatur quod iam bis interpres tranſtulerat altera die. ¶ Sed aduerte in hac ſupputatione dierum quòd quanuis dies duo priùs ſignificati ſic iuncti fuerint quòd dies quo Ioannes primum demõſtrauit ecce agnus dei, fuerit immediatè poſt diem reſponſionis datæ legatis Iudæorũ,& dies quo iterũ Ioannes dixit ecce agnus dei, fuerit immediatè poſt diem alterius ſimilis demonſtrationis ecce agnus dei (ita ꝙ illi tres dies fuerũt continui) iſte tamẽ dies de quo nunc dicitur poſtero die,nõ fuit immediatè poſt illos tres dies : vt patet ex eo quòd Andreas illo tertio die manſit apud Ieſum : ac per hoc poſt illum diem inuenit Simonem Petrum & adduxit illum ad Ieſum. Iſte autẽ dies appellatur poſtridie reſpectu diei,quo Simoni dictum eſt,tu vocaberis Cephas (vt contextus literæ clarè ſonat) & non reſpectu illius diei, quo Andreas & alius diſcipulus manſerunt apud Ieſum.Quot autem dies interceſſerint,ſcriptum non eſt.Intendit itaque euãgeliſta ſignificare ꝙ die immediatè ſubſecuto ad diẽ quo Petrus venit ad Ieſum,geſtũ eſt quod ſequitur.*Voluit.* Deeſt Ieſus,*exire in Galilæam.*Tempus quo Ieſus cœpit congregare ſequaces diſcipulos,deſcribitur fuiſſe quando diſpoſuit exire à Iudæa,in qua commoratus fuerat ferè annum : à tempore ſcilicet quo baptizatus eſt : nam iſti dies de quibus eſt ſermo, proximi erãt anniuerſario diei baptiſmi Chriſti:vt inferiùs ſubiũcta manifeſtant. Significanter autem dicitur voluit : ad explicandum quòd ex libera electione diſpoſuit exire à Iudæa in Galilæam.

Et dicit exire,& non dicit redire : ad explicandum quòd diſpoſuerat ire in Galilæam manifeſtus:hoc eſt ire ad manifeſtandum ſeipſum quis eſſet.hoc enim ſignificat exire. Propter quod euangeliſta nõ appoſuit terminum à quo,ſed tantummodo terminum ad quem:quia ſecundum veritatem exitus erat ab intimo,à penetralibus latentibus ad manifeſtandum ſe in Galilæa, Sicut enim inferiùs dicet exiui à patre & veni in mundum , ita modò deſcribitur quòd voluit in Galilæam exire (ab occultis deitatis ſuæ)ad manifeſtãdum ſeipſum in Galilæa.ibi enim elegit inchoare manifeſtationem ſui ipſius ad literam. *Et inuenit Philippum.* Præſentis tẽporis eſt inuenit, & debuiſſet dici potiùs & reperit:vt ſignificaretur obuius inuẽtus. Et ſignificatur quòd obuius fuit Philippus antequã exiret Iudæam : ex hoc quòd dicit quòd voluit exire & reperit (in præſenti) Philippum. *Et dicit ei Ieſus.* Superfluit Ieſus. *ſequere me.* Primus diſcipulus vocatus à Ieſu ad ſequelam eius ſcribitur Philippus , ſi verborum

formà ſpectata fuerit. Secundum rem tamen priùs vocati à Ieſu fuerũt illi duo Ioannis diſcipuli: aut ſaltem Andreas. De Altero enim nihil aliud ſcimus: ſed de Andrea ſcimus quod nõ ſolùm effectus tunc eſt diſcipulus Ieſu, ſed quod etiã traxit ad eum fratrem ſuum Simonem. Cõſtat autem Ieſum eos vocaſſe, ex eo ꝙ inferius dicet eis, nõ vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos. Quanuis etiam ex iis quæ Ioannes Euangeliſta hic refert idem habeatur. Nam illis duobus diſcipulis ſequentibus Ieſum vt viderent vbi maneret, niſi interceſsiſſet vocatio Ieſu (non ſcripta ſed ſignificata ex ſubſecuto fructu) Andreas non traxiſſet Petrum ad Ieſum. Ipſa quoque mutatio nominis reſpectu Petri, applicationem ipſius Petri ad ſeipſum ſequẽdum monſtrat. *Erat autem Philippus à Bethſaida ciuitate Andreæ & Petri.* Inſinuat per hoc Euangeliſta Philippum monitũ fuiſſe ab Andrea. propter hoc enim conciuem illius dicit: ne miraremur abſq; aliqua monitione Philippum ſecutum fuiſſe Ieſum. In cuius ſignum de Nathanaelis ciuitate nihil dicit, quoniam monitio eius explicatur.

¶ Bethſaida autem oppidum eſt Galileæ, vicinum ſtagno Genezareth. *Inuenit Philippus Nathanael.* Similiter hic reperit veluti obuiũ Nathanaelem Philippus. Perſpice fructiferos diſcipulos. Andreas trahit Petrum: Philippus trahit Nathanaelem. *Et dixit, Quem ſcripſit Moyſes in lege & prophetæ.* Hinc apparet tam Philippum quàm Nathanaelem eruditos fuiſſe: vtpote qui de lege & prophetis loquũtur. Et ab expectata promiſsione Moyſi & prophetarum excitat Philippus Nathanaelẽ: vt homo eruditus, ex lege & prophetis moueatur. *Inuenimus Ieſum.* A nomine proprio ſignificat. *Filium Ioſeph.* Ab origine paterna deſcribit. Habebatur enim filius Ioſeph: quia erat maritus matris eius. *A Nazareth.* hoc eſt Nazarenũ. A ciuitate vnde oriundus putabatur (quia ibi erat nutritus, & Nazarenus vocabatur) deſcribit. Ex quibus innuitur, Philippum habuiſſe cognitionem Ieſu quando ſecutus eſt eum. *Et dixit ei Nathanael. A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?* Interrogatiuè ſeu admiratiuè prolata hæc verba fuiſſe apparet. tum ex eo quod homo eruditus in lege & prophetis, noſſe debebat quod non à Galilæa ſed à Iudæa Meſsias originẽ duceret: & ꝙ Meſsias nõ nazarenus ſed Bethlehemita expectabatur. Tũ ex ſubſecutis Philippi verbis. *Dicit ei Philippus: Veni & vide.* Non eſt fractus Philippus admiratiõe Nathanaelis de Nazareth: ſed nihilominus inuitat vt veniat & videat: hoc eſt experimento cõprobet Ieſum eſſe Meſsiam. *Vidit Ieſus Nathanaelem venientẽ ad*

ſe: &

ſe: & dicit de eo. Antequam Nathanael cum Philippo appelleret ad Ieſum,teſtificatur Ieſus de illo.*Ecce vere Iſraelita,in quo dolus non eſt.* Nota hic duo. Alterum quod non eſt vere Iſraelita ſed ficte,ſed falſo,is in quo dolus eſt.Alterum quod cognitorem cordis ſe eſſe declarauit Ieſus teſtificando quod in Nathanaele non erat dolus.nam dolus internum eſt peccatum. *Dicit ei Nathanael, Vnde me noſti.* Audiēs ſe laudari Nathanael,prudēter interrogat vnde me noſti quod ſic me laudas? *Reſpōdit Ieſus:& dixit ei. Priuſquā te Philippus vocaret.* Incœperat Ieſus manifeſtare ſe Nathanaeli,teſtificādo de pręſenti occulto in animo proprio: modo amplius manifeſtat ſeipſum, teſtificando de præterito. *Quum eſſes ſub ficu vidi te.* Locus in quo Nathanael erat ſub ficu immediate antequā fuerit repertus à Philippo,erat tali ſeu tanto interuallo ſegregatus à loco in quo erat Ieſus,vt nō potuerit corporeis oculis videri à Ieſu,& propterea hoc miraculo præterito manifeſtat ſe Ieſus.Manifeſtat autē explicando locū in quo erat tūc ſcilicet ſub ficu. ad hoc enim explicat ſub ficu,vt ex hoc teſtimonio explicati loci cognoſcat Nathanael verū eſſe quod viderit tunc illum Ieſus.Philippus ſiquidem nō poterat hoc retuliſſe: quia ſimul venerant ad Ieſum,& venientibus adhuc illis incœpit iſte ſermo.Vnde & Nathanael ſtatim cognouit,miraculoſe ſe viſum à Ieſu, ex eo quod audiuit locum determinatum ſcilicet ſub ficu,*Reſpondit ei Nathanael:& ait: Rabbi.* Iam incipit magiſtrum appellare,qui prius abſolute dixerat vnde me noſti. *Tu es filius dei.* hoc eſt tu es Meſsias. Non enim confitetur ipſum verum deum;ſed filium dei adoptione pręcipua.talem enim expectabant Meſsiam.Et propterea ſubdit. *Tu es rex Iſrael.* Multiplicat nomina dignitatis Meſsiæ.Expectabatur ſiquidē Meſsias cognominandus filius dei, futurus rex Iſrael. vtrunque enim prophetæ prædixerant de Meſsia. *Reſpondit Ieſus:& dixit ei,Quia dixi tibi, vidi te ſub ficu, credis.* ſcilicet me eſſe Meſsiam. *Maius.* pro,maiora, *his videbis.* & longe maiora teſtimonia mei quàm ſit hoc,videbis. *Et dicit ei, Amen amen dico vobis.* Ioannes euangeliſta cōſueuit repetere amen in verbis Chriſti propter excellentiam materiæ. tractat enim myſteria valde magna. Et ad maioris certitudinis explicationem conduplicat amen: vt dicendo vere vere, omnem tollat ambiguitatē in myſteriis excedentibus humani ingenij vires. *Videbitis.* Deeſt amodo, Ita quod legendum eſt. *Amodo videbitis.* Ecce tempus electum ad manifeſtandum ſeipſum, poſt hac videbitis.Manifeſtauerat ſe Nathanael

thanaeli quo ad pręſens & quo ad præteritum, promittit modo manifeſtationem quo ad futura, nõ audiendo ſed videndo. *Cœlum apertum.* hoc eſt cœlum velut apertum. *Et angelos dei aſcendentes & deſcendentes ſuper filium hominis.* Hinc apparet Euangeliſtas omnes pretermiſiſſe quando hoc fuit adimpletum. nullibi enim legitur diſcipulos Chriſti vidiſſe cœlum apertum & angelos dei (non angelum dei) vtroque fungi officio ſcilicet aſcendendi & deſcendẽdi ſuper Ieſum. Quãuis legamus vnum angelum confortaſſe eum in horto ante paſsionem: & poſt reſurrectionem multos angelos apparuiſſe ſed non ſuper filium hominis, & in aſcenſione angeli apparuerũt diſcipulis, ſed non ſuper filium hominis aſcendentes & deſcẽdentes. Et breuiter certum eſt quod hoc viderunt Chriſti diſcipuli. imò hic textus ſignificat quod pluries hoc viderunt, dicendo amodo videbitis: ſignificatur enim nunc incipere tẽpus ex quo viſuri eſſent hæc. Quando autem & quotiens ex tunc viderint, ſcriptum non eſt.

CAPVT II.

ET *die tertia.* à die quo venit Nathanael. Hinc diem anniuerſarium eſſe diem baptiſmi Chriſti, teſtatur eccleſia in celebratione feſti Epiphaniæ. ¶ Et deſcripſit Euãgeliſta tam accurate propinquitatem dierum quibus Ieſus congregauit diſcipulos ad diem nuptiarũ anniuerſarium baptiſmi: vt intelligamus Ieſum vſque ad calcem anni manſiſſe in Iudæa, & conuerſatum cum Ioanne: circa finem autem anni incœpiſſe congregare diſcipulos veniſſeque in Galilæam ad manifeſtandum ſeipſum. *Nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ.* Aiunt duas ciuitates appellari Canas, & propterea ad differentiam alterius Canæ adiunctum eſt Galilææ. Et eſt in tribu Aſer in Galilæa gẽtium: vt Hierony. dicit. *Et erat mater Ieſu ibi.* Hinc apparet conſanguinitas matris Ieſu ad ſponſum ſeu ſponſam. creditur tamen cõſanguinitas ad ſponſum Ioannem ſcilicet euangeliſtam nepotem eius. *Vocatus eſt autem & Ieſus.* Ideo præmiſit matrem: vt intelligamus ꝙ ratione matris vocatus eſt & Ieſus, tanquam conſanguineus. *Et diſcipuli eius.* Vt intelligamus ratione ipſius Ieſu (non ratione conſanguinitatis) inuitatos etiã diſcipulos Ieſu ſcilicet Andream, Petrum, Philippũ & Nathanaelem. Quintus autẽ fortè erat ipſe Ioannes ſponſus: qui ſeipſum comitem Andreæ tacuit. Sed ex hoc ꝙ inuitati dicuntur diſcipuli innuitur ꝙ ſponſus familiaris erat diſcipulis, & propterea ſatis veriſimile eſt quod fuerit ille vnus comes Andreæ. *Ad nuptias.* Niſi Ieſus veniſſet ad nuptias,

quis

quis ſanctus nuptialia conuiuia non reprehenderet? quis etiam hæreticos prohibētes nubere argueret? Ad confirmandam itaque fidem coniugij,& ad approbandum nuptialia conuiuia, inuitatus ad nuptias venit Ieſus. *Et deficiente vino.* Et paupertas celebrantium nuptias aperitur, & quod vinum non penitus defecerat. Non enim dicit & quum defeciſſet vinum, ſed deficiente: ad ſignificādum inchoatum defectū, non conſummatum. *Dicit mater Ieſu ad eum.* Hinc apparet pertinuiſſe ad beatam virginem ſponſum, cuius erat prouidere de vino, nec habebat modū prouidendi. *Vinum non habent.* Iunge hæc cum tempore deficientis vini: & vide quod ideo non dixit vinum non eſt, vinum nullus habet, ſed vinum nō habent, quia vinum deficiebat ſic vt quum bibendum eſſet multi conuiuæ nō haberent vinum. Vnde cum hoc quod aliquid vini haberetur, verū quoque erat quod vinum non habēt multi quod bibant. ❡ Et perpende modeſtiam ſimul & ſecuritatem. Non dicit rogo te conſule honori conſanguinei tui,& ſimilia: ſed tantummodo defectū vini proponit, neceſsitatem ſolam vini proponit. Non vt filius ſciat ipſa proponēte: ſed vt ordinē diuinæ diſpoſitionis ſeruet, quo ſtatuit recurrere nos debere in neceſsitatibus ad ipſum deū. hac enim ratione neceſsitatē proponit. *Et dicit ei Ieſus. Quid mihi & tibi eſt mulier?* Sic habetur in textu Græco. Et nō ſunt verba obiurgātis ſeu arguētis aut repellentis matrem: ſed inſtruētis quod neutrius intererat pro tunc. Eſt enim ſenſus. quid mea & tua intereſt defectus vini? Tu enim es mulier: ac per hoc nō tibi imputabitur defectus vini. intereſt ſiquidē ſponſi prouidere: & nō pertinet ad te quæ es mulier. Vnde Architriclinus ſponſum vocauit (tanquā eum ad quē ſpectabat de vino) & non mulierem aliquam. Ego autē expecto tempus faciēdi hoc miraculum. huiuſmodi enim expectatio ſignificatur, dicendo. *Nondum venit hora mea.* Acſi apertiùs dixiſſet. quanuis ſit hora deficientis vini, adhuc tamen non eſt hora congrua operi meo miraculoſo: quia adhuc non defecit vinum. vt manifeſtetur miraculū. Mater enim non expectauit vt vino carerent: ſed deficiente vino præuenit, ne ſubſequeretur defectus. ❡ Hunc autē eſſe germanum ſenſum iſtius literæ teſtatur intellectus matris. nam intellexit petitionē ſuam fuiſſe exauditā & adimplendam, ſed cum aliquanta dilatione: donec ſcilicet deficeret vinum. alioquin non ſubiunxiſſet præceptum miniſtris quodcunque dixerit,&c. Apparet quoque hunc eſſe literalem ſenſum: ex eo quod ſingula verba ſic referuntur ad propoſitum

deficientis

deficientis vini & miraculi petiti. ¶ Quare autẽ non aperta ne-
gatione inſtruxerit matrem(dicendo neque tua intereſt mulier
neque mea:quia nondũ venit hora mea) ſed interrogatiuo mo-
do loquendi vtens,dicendo quid mihi & tibi eſt?In promptu eſt
ratio filialis reuerẽtiæ. modeſtius enim negationem damus in-
terrogando(tanquam relinquendo iudicium illi quem alloqui-
mur) quam formali negatione. Vnde etiam in tẽplo inuentus,
ſimili loquendi modo vſus eſt quid eſt,quod me quærebatis:ne-
ſciebatis,&c. ¶ Et hinc patet etiam quare appellauerit matrem
mulierem:ad ſignificandum ſcilicet rationẽ qua non imputan-
dus illi eſſet defectus vini.non enim eſt muliebre officiũ proui-
dere de vino in nuptiis. ¶ Nec mulier eſt nomen corruptionis
ſed ſexus.Claret ſiquidem Gene.2.quum producitur Eua virgo,
appellatur mulier : dicẽdo,& ædificauit dominus coſtam quam
tulerat de Adam in mulierem. Nec igitur ſecũdum proprietatẽ
nominis(quia mulier nomen eſt mollis ſexus)nec ſecũdum ſcri-
pturam ſacram mulier nomẽ eſt corruptionis. Et hæc dicta ſint
cõtra Heluidium,negantem perpetuam virginitatẽ beatæ Ma-
riæ. *Dicit mater eius miniſtris. Quodcunque dixerit vobis facite.* Hæc
verba manifeſte teſtantur beatam virginẽ intellexiſſe verba Ie-
ſu in ſenſu explicato.propterea enim mãdat miniſtris vt faciãt
quodcunque dixerit Ieſus.videns ſiquidẽ in promptu defectum
vini , præparat miniſtros ad exequendum quicquid præceperit
Ieſus.*Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ.*Græca dictio eſt hy-
dria,ab aqua deriuata.latine aquales dicuntur. *Secundum purifi-*
*cationem Iudæorum.*Conſueuerant Iudæi multis purificationibus
vti:vt patet Mar.7.& propterea erant ibi aquales cũ aqua mun-
da,ad purificationem idonea. *Capientes ſingulæ metretas binas vel*
ternas. Græca dictio eſt metreta à menſura, deriuata. Et deſcri-
buntur aquales illæ nõ æquales; ſed aliæ binas,aliæ ternas me-
tretas capientes. *Dicit eis.* ſcilicet miniſtris. *Ieſus , implete hydrias*
aqua. Vt euidentius eſſet miraculum , voluit hydrias impleri
aqua.*Et impleuerunt eas vſque ad ſummum.Et dicit eis Ieſus.Haurite*
nunc, Impletis hydriis aqua vſque ad ſummum,iubet hauriri
nulla dilatione interpoſita:vt intelligamus ſtatim aquã conuer
ſam in vinum, *Et ferte Architriclino.* hoc eſt præfecto apparan-
do conuiuio.Græca dictio eſt Architriclinus, denominata à lo-
co trium lectorũ in quibus comedebatur: eò quod ternario hu-
iuſmodi lectorum numero,perfectum conuiuium ſignificatur.
Et tulerunt. Vt autem guſtauit Architriclinus aquam vinum factam.

Non dicit bibit ſed guſtauit:ad ſignificandum officium Architriclini. *Et non ſciebat vnde eſſet: miniſtri autem ſciebant qui hauſerāt aquā: vocat ſponſum Architriclinus: & dicit ei. Omnis homo primum.* pro. priùs, *bonum vinum ponit.* Hinc apparet perfectum opus patrati miraculi. *Et quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius eſt. tu autem ſeruaſti bonum vinum vſque adhuc.* pro, vſque nunc. Magna ſiquidem pars conuiuij peracta hinc monſtratur. *Hoc fecit initiū ſignorum Ieſus.* Quāuis ſubiunctus locus. *Scilicet in cana Galilææ.* torquere poſsit apparenter ſenſum intētum ab euangeliſta per hæc verba: dicendo quòd nō deſcribitur initium ſignorum abſolute ſed in illo loco ſcilicet in Cana Galilææ. ipſa tamē in primis ratio reprobat hunc ſenſum : quia pari ratione debuiſſet euangeliſta narrādo alibi facta miracula, dicere hoc fecit initium ſignorū in Hieruſalē, & ſimiliter hoc fecit initium ſignorū in Capharnaum: & ſimiliter in monte, &c. quod eſt ridiculum. Taceo ꝙ euangeliſta nulla alia miracula ſubiunget facta in cana Galilææ: quæ tamen ſubiungenda fuiſſent, ſi hoc fuiſſet primū factorum in cana Galilææ & non primum abſolute. ¶ Deinde ſequētia verba manifeſtant extortū eſſe hunc ſenſum. Nam ſubiungitur, & manifeſtauit gloriā ſuā. Si priùs feciſſet ſigna ſi hoc non eſſet initium ſignorum abſolute, non ſubiunxiſſet euangeliſta, & manifeſtauit gloriam ſuam: quoniam iam priùs manifeſtaſſet eam. Rurſus quum expreſſe deſcripſiſſet euangeliſta locū nuptiarū eſſe canā Galilææ, ſuperflue repeteret modo canā Galilææ ſi locū huius miraculi deſcriberet. vnde ex ipſa repetitione nō ſuperflua, explicauit nō locū ſigni ſed locū initij ſignorū: Et hoc clarè ſonāt etiā ipſa verba, dicendo, hoc fecit initium in cana Galilææ. Solicitus enim fuit euangeliſta ad explicandum ꝙ cana Galilææ: quæ erat locus illius miraculi, fuit etiam locus initij ſignorum quæ fecit Ieſus: vt hinc confutarentur apocryphę traditiones de miraculis Ieſu antea factis. *Et manifeſtauit gloriā ſuam.* quam intus habebat, qua intus fulgebat. & propterea dicit ſuā. Fulgebat enim intꝰ deitatis gloria, fulgebat gloria beatitudinis in anima, fulgebat intꝰ gloria diuinæ potētiæ, &c. & cōuertendo ſic tantā aquā in vnum perfectū, manifeſtauit latentē in ſe gloriā diuinæ potentiæ. *Et crediderunt in eum diſcipuli eius.* Nō caret quęſtione quid noui crediderint diſcipuli, qui iam crediderāt ipſum eſſe Meſsiā: vt ex calce præcedētis capituli apparet. Solutio eſt qđ diſcipuli credentes ipſum eſſe filiū Ioſeph, & deſtinatum regē meſsiam, ad futurū fide tendebant, habētes

ipſum pro tunc in magiſtrũ:viſo autẽ hoc miraculo,crediderunt in præſenti in ipſo latere diuinã potentiã. & propterea dicitur ꝙ diſcipuli eius crediderunt in eum.*Poſthæc deſcẽdit Capharnaum. ipſe.*Deſcenſus iſte Capharnaum,non eſt ille cuius alij euangeliſtæ meminerunt:quoniã iſte fuit ante Ioannis carcerem ante multa miracula patrata:alij autẽ euãgeliſtæ aduentũ Ieſu in Capharnaũ,multorum miraculorum tẽpore deſcribunt poſt Ioannis carcerẽ.Vnde deſcenſus iſte non eſt ille quo reliquit patriam ſuã Nazareth,& venit ad habitandũ in Capharnaum:quoniam quum mutauit habitaculũ , multa iam fecerat in Galilæa miracula:vt alij narrant euãgeliſtæ.*Et mater eius.*quæ ad nuptias venerat.*Et fratres eius.*Cõſanguinei fratres appellantur more ſcripturæ.*Et diſcipuli eius.*Nõ dicit & apoſtoli adhuc enim non elegerat apoſtolos:ſed quinque habebat diſcipulos,quantũ ex euãgelio habetur.*Et ibi manſerunt non multis diebus.*Hoc dictũ eſt ad ſignificandũ ꝙ nõ habitãdi gratia venerint. *Et prope erat paſcha.* Hinc apparet fulciri euangelica authoritate nuptias celebratas fuiſſe tempore Epiphaniæ.Propinquitas enim ad paſcha (quod in prima oppoſitione lunę ad ſolẽ exiſtentẽ in ariete celebratur, inſinuat propinquitatẽ temporis:ac per hoc anniuerſariũ tẽpus baptiſmi:& cõſequenter hoc paſcha non eſſe primũ paſcha poſt baptiſmũ Ieſu à Ioanne ſuſceptũ,ſed ſecundum.Hoc enim clarè ſequitur ex eo ꝙ dies nuptiarũ fuit anniuerſarius dies baptiſmi. Quod eccleſiæ celebritas teſtatur. & euãgelicis dictis conſonat. vt patet ſupradicta diligentius intuenti *Iudæorum.*Scribebat Ioannes euãgeliũ chriſtianis pluſquã ſexaginta annis elapſis à paſſione domini,& iã deſtructa Hieruſalem in qua ſola celebratur paſcha Iudæorũ. Et propterea ad differentiã paſchatis chriſtianorũ dicit paſcha Iudæorũ.*Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam,*adimplens legẽ,mãdantẽ.ter in anno apparebit omne maſculinũ corã me.Exo.23.*Et inuenit in templo.*Appellat tẽplum atria templi: in quibus & ſacrificia offerebantur,& orationi vacabatur & doctrinæ legis. nã in ipſum tabernaculũ quod ſtrictiori vocabulo tẽplũ appellatur,non ingrediebãtur niſi ſacerdotes.*Vendẽtes oues & boues & columbas.*Nõ vendebant iſti niſi opportuna ad ſacrificia : & propterea excuſari videbãtur à vẽditione in tali loco. Sicut hodie etiã in atriis eccleſiarum (& vtinã non in eccleſiis) videmus vẽdentes candelas & imagines ſanctorũ. *Et nummularios ſedentes.* Ad cõmutandũ nũmos aliqui aderant:vt peregrini in promptu haberent cõmutationẽm.Sicut etiam hodie in gra

dibus

dibus ſancti Petri videmus numularios ad cõmutationem minutam. *Et quum feciſſet quaſi flagellum.* Superfluit quaſi. *De funiculis.* Non dicit de funiculo ſed de funiculis: vt intelligas funiculos inuentos ibi vbi erant oues & boues, coëgiſſe flagellũ. *Omnes eiecit de templo.* Nõ refertur ad homines dictio omnes, ſed oues & boues. nõ enim legendũ eſt (vt Latinus codex habet) oues quoque. ſed. *Ouéſque & boues.* Ita quòd explicat cõprehenſas res ſub nomine omnes, dicendo omnes eiecit de templo, expoſitiue ouéſque & boues: hoc eſt tum oues tum boues. ad declarãdum quòd nec ouem nec bouem reliquerit in tẽplo. *Et numulariorum effudit æs.* Dictio interpretata æs, pecuniam minutulã ſignificat. Quæ ex vaſe aliquo in quo continebatur effuſa ſignificatur, dicẽdo effudit æs. *Et mẽſas ſubuertit.* Nõ ſat fuit effundere pecuniã, ſed & menſas numulariorũ propriis manibus dignatus eſt euertere. *Et ijs qui columbas vendebant dixit.* Hinc apparet quòd non abegit homines, ſed oues & boues. hoc enim teſtatur mãſio eorum qui vendebãt columbas. ¶ Flagello vſus fuerat ad eiiciendum oues & boues: ſed ad columbas eiiciendum, inutile erat flagellum. concluſæ ſiquidem erant in ligneis caueis in quibus ſolent ſeruari colũbæ venales in foro. & propterea verbo monet vendentes columbas. *Auferte iſta hinc.* Oues & boues ego eieci vt vidiſtis, vos tollite iſta hinc. *Et nolite facere.* pro, & ne facite, *domum patris mei.* Domum dei, domum patris ſui appellat: ingerens ſemper veritatẽ illam quòd eſt naturalis filius dei. Quãuis non intelligeretur tunc in hoc ſenſu ipſum loqui, ſed deum appellare patrem iuxta propheticas monitiones. Patrem vocabis me. Hieremiæ tertio. *Domũ negotiationis.* pro, mercatus ſeu emporij. Erat enim locus ille redactus vt eſſet velut quædã domus in emporio ad vendendum. quod quãtum reprehenſibile ſit geſta domini teſtantur. ¶ Et aduerte quòd iſta eiectio fuit prima inter ſcriptas ab euangeliſtis. nam iſta facta eſt paulò poſt miraculũ nuptiis, antequã tot miracula in Galilæa faceret. alij autem euangeliſtæ narrant geſta ſimilia paulò ante paſsionẽ Chriſti. *Recordati ſunt verò diſcipuli eius quia ſcriptum eſt.* Subdit euangeliſta hoc quod poſt Ieſu Chriſti reſurrectionem, poſt acceptum ſpiritũ ſanctum occurrit diſcipulis circa hæc geſta ſcilicet quia rationem facti ex ſcriptura ad memoriã reuocarunt. Tanquàm enim ſcientes in habitu & docti à ſpiritu ſancto deſcribũtur, dicendo recordati ſunt quia ſcriptum eſt Pſalmo 68. hoc eſt recordati ſunt rationis ſcriptæ. ratio enim ſignificatur in coniun-

ctione quia. *Zelus domus tuæ*. hoc eſt amor impatiens conſortij in domo tuū:vt ſcilicet domus tua communis ſit prophanis.*Comedit me.* Metaphorico ſermone, conſumi ſe amore domus dei ſignificat.*Reſponderunt ergo.*Operi potiùs quàm verbis Ieſu. *Iudæi.*commoti ex tali facto. *Et dixerunt ei. Quod ſignum oſtendis nobis.* Natura facti & modus faciendi authoritatē mōſtrabant in Ieſu.& propterea ſignum petunt poteſtatis eius. tū quia ſolitū eſt Iudæis ſigna quærere:vt Apoſtolus dicit 1. ad Cor.1.Tum quia quum Moyſes authoritatem educēdi populū ex Aegypto prætenderet,ſignum oſtendit authoritatis ſuæ; vt patet Exodi quarto. *Quia hæc facis?* hoc eſt poteſtatis ſeu authoritatis qua hæc facis. Dicendo quia, cauſam poteſtatiuam ſignificant.& nō dicunt qua hæc dicis ſed facis,eiiciendo & euertēdo,&c. *Reſpondit Ieſus & dixit eis,Soluite*,pro, ſoluitote,Futurum eſt enim imperatiui. *Templum hoc.* Petentibus ſignum poteſtatis eius, prædicit ſignum dandum poſt reſurrectionem ſuam. & propterea prædicit eis ſub metaphora templi ꝙ occiſuri ſunt priùs ipſum. Minùs dico. quod non ſolùm occiſuri ſunt, ſed velut ex debito ſunt ipſum occiſuri.hoc enim ſignificat futurum imperatiui. ¶ Et ſignificatur per hoc id quod explicatur aliàs de debito implendi ſcripturas. *Et in tribus diebus excitabo illud.* Vos quidem deſtruetis templum hoc corporis mei,ego autē in tribus diebus excitabo illud à ſomno mortis:& tunc habebitis ſignū quia hęc facio.Poſtquā enim Ieſus reſurgēdo à mortuis glorificatus eſt, miſit ſpiritum ſanctum ſignum poteſtatis ſuæ.¶ Nō meruerūt Iudæi claram reſponſionem.& propterea ſub hac metaphora Ieſus reſpondit.*Dixerunt ergo Iudæi.Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc.* Inchoatum à Zorobabele, à primo Cyri anno vſque ad ſextum annum Darij filij Hydaſpis ædificatū eſt, ita quod fluxerunt anni 46.ſeu circiter:ſi cōputantibus Hebręis creditur. & propterea iſti dicunt 46.annis duraſſe ædificationē templi:intelligentes verba Chriſti de templo manufacto. *Et tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis ſui.* Inſinuat euangeliſta ꝙ Ieſus nihil reſpondit huic obiectioni Iudæorū.& ſimul declarat ſenſum verborū intentum à Ieſu quòd ſcilicet metaphorice corpus ſuū appellauit tēplum. Quod tamē erat verius templum quàm templum manufactum:quia in corpore eius habitabat plenitudo diuinitatis perſonaliter, nō autē in templo manufacto. *Quum ergo reſurrexiſſet*, pro, excitatus fuiſſet, *à mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius quia*.pro,quòd,*hoc dicebat*

cebat.Subiungit euãgeliſta diſpoſitionem diſcipulorum poſt reſurrectionẽ Chriſti circa hoc dictum: quòd ſcilicet reuocarunt ad memoriam hoc dictum. *Et crediderunt ſcripturæ*. ſupple prophetarum de reſurrectione Ieſu. Nõ quòd tunc incœperint credere ſcripturæ: ſed quia tunc in ſpecie & explicite crediderunt impletas eſſe ſcripturas prophetarum in reſurrectione Ieſu Nazareni,aperuit enim Ieſus poſt reſurrectionem ſenſum illorũ vt intelligerent ſcripturas.*Et ſermoni*. huic metaphorico penetrato in ſenſu intento. *Quem dixit Ieſus*. *Quum eſſet Hieroſolymis in paſcha*. hoc in ſolennitate paſchali, continente ſeptem dies. *In die feſto*. Tam primus quàm ſeptimus dies,feſtus dies erat:quo populus conueniebat ad ſermonẽ,& propter hoc meminit ſpecialiter diei feſti.Aut forte ſabbatum illud quod infra ſolennitatem paſchalem erat,ſignificat appellatione diei feſti:quia ſabbatum illud erat totaliter dies feſtus. in quo nec coquere etiã licebat:quod tamen licitum erat reliquis diebus ſolennitatis paſchalis.*Multi crediderunt*.Ecce fructus.*In nomine*.pro,in nomen, *eius*.hoc eſt crediderunt eũ eſſe qui nominabatur. Qui niſi verè crediđiſſent,non aſſertiue dixiſſet euangeliſta,multi crediderũt in nomine eius. *Videntes ſigna eius quæ faciebat*. Duo ſimul ſignificantur. Alterum eſt ꝙ Ieſus fecit ſigna ibi tunc: alioquin non dixiſſet euangeliſta videntes,Immo (quod plus eſt,) non ſolum ꝙ fecerat ſed quòd perſeuerabat faciendo ſigna,ſignificatur dicendo quæ faciebat. & non dicit quæ fecit aut fecerat. Qualia autẽ fuerint hæc ſigna,ſcriptũ non eſt.multa tamen facta fuiſſe tunc ibi miracula,non eſt vertendum in dubium. Alterum eſt quòd viſio non auditio miraculorum induxit multos ad credendum in nomen eius.*Ipſe autem Ieſus non credebat ſemetipſum*.Non dicit myſteria ſua,ſed ſeipſum.Significatur enim quòd non fallebatur,putando illos bonum animũ erga ſe habere.*Eis*. Pronomen eis,nõ demonſtrat illos qui crediderunt in nomen eius:ſed in genere illos qui in ſolẽnitate paſchali Hieroſolymis fuerunt. Dixerat enim,quum autem eſſet Hieroſolymis,& multos quæſiſſe ab eo ſignũ poteſtatis, & multos crediđiſſe in nomen eius, modo autẽ dicit in genere ꝙ eis Ieſus nõ credebat ſemetipſum hoc eſt non confidebat de vita propria in eis. Et hoc dicit non ad ſignificandum timorem: ſed ad excludendum falſam confidentiã.Propter quod & ſubiungit. *Eo quod ipſe noſſet omnes*. pro, omnia.Ratio non credendi ſemetipſum, non timor ſed notitia omniũ aſsignatur. *Et quia opus ei non erat vt quis teſtimoniũ perhi-*

beret de homine, Non ſufficit euangeliſtæ dicere quòd Ieſus notitiam habebat omniũ rerum: ſed voluit in ſpecie explicare quòd Ieſus non egebat teſtimonio ad cognoſcendũ intima hominis. Habet enim quandam ſpecialem difficultatem noſſe corda hominũ, & ꝓpterea ſpecialiter de notitia cordis humani hæc ſubiungit. *Ipſe enim ſciebat.* pro, cognoſcebat, *quid eſſet in homine*. in intellectu, in volũtate, in cogitatione, in affectu hominis, & propterea nõ erat ei opus teſtimonio. Et ſignificatur per hæc quòd ex tunc incœperunt aliqui concipere odium ſeu inuidiam aduerſum Ieſum. huc enim tendunt hæc euangeliſtæ verba, huc tẽdit Ieſum non credere ſemetipſum eis. Niſi nanque malè diſpoſiti fuiſſent multi eorum, iniuriam quodammodo intuliſſet Ieſus eis ſciens omnia, non credendo ſemetipſum illis. In promptu autem cauſa malæ erga Ieſum diſpoſitionis erat facta eiectio ouiũ & boum, & euerſa menſa numulariorum, redundabat enim in ſacerdotum infamiam.

CAPVT III.

ERat autem homo ex Phariſæis Nicodemus nomine princeps Iudæorum.* hoc eſt vnus inter primates Iudæorum. *Hic venit ad Ieſum nocte.* Timor ſeu reſpectus humanus detinens Nicodemum à manifeſto diſcipulatu Chriſti, ſignificatur ex tempore nocturno. *Et dixit ei, Rabbi ſcimus quia*, pro, quòd, *à deo veniſti magiſter.* Nominatiui caſus eſt magiſter. Ita quòd non ſolùm appellat eum Rabbi: ſed profitetur ſe & alios noſſe quòd magiſter à deo deſtinatus fuerit. Et dixit hoc, quia veniebat diſcendi cauſa: vt hac profeſsione inuitaret Ieſum ad ſe docẽdum. *Nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis, niſi fuerit deus cum eo.* Declarat vnde ſciant ſcilicet ex miraculis quæ faciebat. *Reſpondit Ieſus.* Intellexerat petitionem Nicodemi, ſummariè ſignificatam ab euãgeliſta recitatis verbis, veniſti magiſter: & incœpit ipſum inſtruere, inchoans à lege regenerationis per baptiſmum. Quod enim mandaturus erat apoſtolis (ſcilicet docete omnes gentes, baptizantes, &c.) incœpit facere, docendo Nicodemum de fide ſacramenti baptiſmi. *Et dixit ei, Amen amen dico tibi.* Legem mundo promulgans de baptiſmo, non dicit hæc dicit dominus (vt Moyſes & prophetæ dicebãt) ſed authoritatiue loquitur dicendo dico: incipiens hinc excitare Nicodemum ad maiorem de ſe fidem. Minus ſiquidem de Ieſu ſentiebat Nicodemus, qui pro ſummo titulo profeſſus eſt Ieſum magiſtrũ deſtinatum à deo. hic enim titulus communis erat Chriſto & reli-

quis prophetis. Per hoc autem quòd dicit dico, maiorem ſe prophetis cunctis ex modo loquendi aperit. *Niſi quis renatus.* pro, natus, *fuerit denuo.* Dictio interpretata denuo, anceps eſt ad denuo vel ſuperne. Verba autẽ Nicodemi ſubiuncta (quomodo poteſt homo naſci, & nunquid poteſt in vterũ matris ſuæ introire) teſtantur quòd optime ac vere interpretata eſt denuo. Nã ſi Ieſus dixiſſet oportet vos naſci ſuperne, non obieciſſet Nicodemus ea quæ ſunt generationis carnalis: vt patet ex hoc ꝙ poſtquam Ieſus explicauit quòd oporteret vos naſci ex aqua & ſpiritu, nihil oppoſuit de modo generationis carnalis hinc enim habetur ꝙ ſi in primis verbis Ieſus dixiſſet oportet vos naſci ſuperne, iã intellexiſſet Nicodemus quòd non de carnali generatione loqueretur: ac per hoc non obieciſſet quæ obiecit, audiendo ſimpliciter & abſolute oportet vos naſci iterũ. ¶ Et nota legẽ: quia neceſsitatem imponit, dicendo niſi quis. *Non poteſt videre regnũ dei.* Regnum dei duplicem habet ſtatum. Alterum in præſenti vita in mentibus fideliũ. Secundum quem ſtatũ inquit Apoſtolus ad Ro. 14. non eſt regnũ dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpirituſancto. Alterum in futura vita æternę felicitatis. Vnde videre regnum dei in ſtatu felicitatis, eſt propriũ beatis: quia ſoli beati vident felicitatem illam in ſeipſa. Videre autem regnum dei ſecundum præſentem ſtatũ, nullis aut paucis electis cõceditur. fide enim & non euidentia regni ambulamus. Quum ergo dicitur non poteſt videre regnum dei, de expectata & deſiderata ac præparata cunctis electis viſione regni dei ſecundum ſtatum felicitatis eſt ſermo. Et ſignificatur quòd niſi quis iterũ natus fuerit, nõ poteſt peruenire ad expectatam viſionẽ felicitatis regni dei. *Dicit enim Nicodemus. Quomodo poteſt homo naſci, quũ ſit ſenex?* Audiens Nicodemus quòd oportet iterum naſci: obiicit primo ab ętate. obiicit autem interrogatiue, reuerentiã ſeruans. Et citat ſenectutem: vt ab ætate omnino contraria naſcẽti, obiectio ſit euidentior. *Nunquid poteſt in ventrem matris ſuæ iterato introire.* Obiicit ſecundo à modo naturali naſcendi: vt tanto rationabiliter appareat admiratio. *Et renaſci.* pro, & naſci? *Reſpondit Ieſus.* admirationi Nicodemi. *Amẽ amẽ dico tibi niſi quis renatus.* pro, natus, *fuerit ex aqua & ſpirituſancto.* Superfluit ſancto. Explicat ſenſum verborum dictorum: declarando quòd non loquitur de natiuitate carnali, ſed de natiuitate ex aqua & ſpiritu. Vbi attente nota ſingula verba. Nam dicendo niſi quis, omnes comprehendit. omnibus neceſsitatem imponit. nullumque

excipit,nullam ætatem,nullum ſexum,nullam conditionem excipit,cuiuſque differentiæ hominem cõprehendit dicendo quis.
¶ Dicẽdo natus,nouam naturam in illo ſignificat.omnis enim natiuitas,alicuius eſt naturæ.Et hoc ad differentiam eorum qui baptizantur,ſed non naſcuntur filij dei,quia obicem ponunt.
¶ Quod autem dicit ex àqua(non ex vino,nõ ex oleo,aut quacunq; re alia ſenſibili)ſtatutum eſt ipſius Ieſu Chriſti,qui eſt verus deus.Et ſicut reliqua iura velut poſitiua diuina,pro propria ratione habent dininam voluntatem ita & hoc.Potuiſſet enim Ieſus nouam natiuitatẽ ſtatuere ſine aqua & ſine omni elemento ſenſibili:ſed placuit ſic maieſtati eius.Non tamen ſine multa ratione ex parte noſtri:qui per ſenſibilia naturaliter ducimur in ſpiritualia,qui cõpoſiti ſumus ex natura corporis & ſpiritus, vt intelligamus ex ablutione exteriori internã animi ablutionem: vt percipiamus ꝙ ſicut aqua mater eſt omnium viuentium , ita ſacramentum hoc initium eſt nouæ vitæ:vt credamus,hoc ſacramento in eam nos naſci naturam quæ beatitudo eſt non ſolùm animæ,ſed etiam corporis:hinc enim corpora noſtra erunt glorioſa. ¶ Quod demum dicit & ſpiritu,formale eſt & id in quo ſumma totius cõſiſtit:& eſt velut naturale ius diuinum.Naſci ſiquidem ex ſpiritu,neceſſarium eſt ſimpliciter,& abſolutè ad cõſequendum regnum dei ex ipſa extremorũ natura. nam regnũ dei non carnale,ſed ſpirituale eſt:& non caro,ſed ſpiritus eſt qui meretur regnũ dei.Et quum humani ſpiritus vires ad hoc non ſufficiant oportet diuino ſpiritu humanum fulciri,oportet in diuinum ſpiritum humanum eleuari ad hoc vt mereatur regnum dei. *Non poteſt introire in regnum dei.* Quod ſuperiùs dixerat non poteſt videre,modo explicat nõ poteſt introire: vt intelligamus coincindere videre regnum dei,& introire in regnum dei.
¶ Aduerte hic ꝙ lex iſta quo ad naſci ex ſpiritu,nõ eſt noua:ſed cõmunis eſt omnium temporũ non ſolùm hominibus, ſed creaturis rationabilibus vniuerſis.Sed ex ea parte qua exigitur naſci ſimul ex aqua:lex noua eſt,non ligans præteritos:quoniam nulla lex obligat præteritos.Et propterea nõ oportet eſſe ſolicitum de iuſtis,antiquis,qui non ſunt geniti ex aqua & ſpiritu.¶ Si autem obiicitur quòd etiam poſteriorum multi ingrediuntur regnum dei non nati ex aqua & ſpiritu,ſed ex ſpiritu tãtùm:vt qui catechumeni morte occupãtur,& qui in ſanguine martyrij baptizantur.in promptu eſt reſponſio, quòd omnes ſunt nati ex aqua & ſpiritu,quanuis non re,tamen voto.*Quod natum eſt ex carne,ca*

ne,ca

ne,caro eſt:& quod natum eſt ex ſpiritu,ſpiritus eſt. Declarato ſenſu quod dictum eſt oportere naſci denuo,declarat quid eſt id quod hac natiuitate naſcitur.Declarat autem ex ſimilitudine carnalis generationis:dicendo quòd quemadmodum quod natum eſt ex carne,hoc eſt ex carnali principio ꝓductiuo,aſsimilatur ſuo productiuo principio(ac per hoc caro eſt:vt patet in omnibus quas videmus generationibus animalium.omnia enim genita,carnalia ſunt,quia naſcuntur à principiis carnalibus)ita & quod natũ eſt ex ſpiritu vt à ꝓductiuo principio,aſsimilatur ſpiritui,ac per hoc ſpiritus eſt. *Non mireris quia dixi tibi:oportet vos naſci denuo.* Concludit ex declaratione tam generantis quàm geniti debere ceſſare admirationem Nicodemi,de hoc quod dixerat oportet naſci denuo. *Spiritus vbi vult ſpirat.* Dixerat hominem oportere naſci denuo:& declarauerat huius natiuitatis effectiuum principium eſſe ſpiritum,& ſimiliter terminum eſſe ſpiritum. Et quoniam conſtat hominem nõ eſſe ſpiritũ,nec poſſe fieri ſpiritum, ideo manifeſtat quo ſenſu dictum eſt quòd oportet hominẽ ex aqua & ſpiritu naſci ſpiritum.Manifeſtat autem hoc,declarãdo cõditiones ſpiritus in quibus homo natus ex ſpiritu aſsimilatur ſpiritui:vt hinc intelligamus hominem naſci ſpiritum participãdo has ſpiritus conditiones. ❡ Prima itaque conditio ſpiritus generantis eſt,quòd vbi vult ſpirat. Ex qua conditione ad literam ſignificatur quòd de ſpirituſancto,qui habet proprium velle eſt ſermo.Niſi enim haberet actum voluntatis,falſo de eo diceretur vbi vult. Hic eſt ſiquidem ſpiritus de quo Apoſtolus inquit,& hæc operatur vnus atque idem ſpiritus,diuidens ſingulis prout vult.❡ Nec ſolũ ſignificatur quod vult,ſed quod vult libera electione,dicendo vbi vult.Electio enim loci ſignificatur dicendo vbi vult.Sed locus ſuſceptiuus ſpirationis nõ corpus eſt, ſed animus.Et intellige per ſpirare propriam ſpiritus operationem.Ita quòd ſenſus eſt,ſpiritus operationem propriam exercet in quo vult.Si dictio interpretata vbi põt interpretari quo(quod nonnulli affirmant) magis congrueret legere,ſpiritus quo vult ſpirat:propter aduerſatiuam ſubiunctam , ſed neſcis vnde veniat aut quo vadat.hæc enim aduerſatiua ſupponere videtur vt dictum ſit ſpiritum aliquo tendere:quod ſignificatur dicẽdo,ſpiritus quo vult ſpirat.Et eſt ſenſus quòd per operationem ſuam propriam tendit quo vult:electione libera. *Et vocem eius audis.* Secunda conditio generantis ſpiritus eſt , quòd vocem eius audis.In qua ſignificatur ſpiritum generantem habere vocem ſenſibilem

ſibilem dicendo & vocem eius:& quòd vox eius auditur etiã ab iis qui imperfectè credunt:qualis erat Nicodemus:& propterea in ſecunda perſona dicit audis. ¶ Eſt autẽ vox ſpiritus generãtis tum illa de qua ſcriptum eſt:non enim vos eſtis qui loquimini,ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.Tũ illa quę ſcripta eſt in libris prophetarũ:iuxta illud ſymboli,qui locutus eſt per prophetas.Et vtranq; ſpecialiter audiebat Nicodemus:quoniam doctor erat,ſæpe voces prophetarum audiens: & audiẽdo verba Chriſti,actualiter audiebat vocem ſpiritus. *Sed neſcis vnde veniat aut*.pro,&,*quo vadat*.Tertia conditio eſt inſcitia vtriuſque termini:ſcilicet à quo,vnde veniat,& ad quẽ,quo vadat. Et eſt ſermo de venire & ire per operationẽ.Eſt enim ſenſus, ꝙ neſcimus vnde veniat,hoc eſt ex qua ratione procedat in tale opus & ſimiliter neſcimus quos vadat:hoc eſt propriũ finem,quem intendit per talem ſpirationem.Nam & rationes propriæ diuinorum operum apud deum,ignotę ſunt nobis:& proprij fines quo intendit deus,ignoti quoque ſunt nobis.præter hoc ꝙ tam vltimus finis quàm prima origo procul eſt à ſcientia noſtra. *Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu*.Nõ dicit,ſic eſt natiuitas ſpiritus: ſed ſic eſt,non aliquis,ſed omnis qui natus eſt ex ſpiritu,vt intelligamus manifeſtè ſignificari ſic eſſe genitum ex ſpiritu, queadmodum eſt ſpiritus: perpendamus genitũ aſsimilari generanti in iſtis tribus deſcriptis cõditionibus ſpiritus.hoc enim clarè ſignificat aduerbiũ ſic.¶ Et intendit per hæc inſtruere Nicodemũ,ꝙ homo natus ex ſpiritu,eſt ſpiritus quantum ad has conditiones, quod ſub aliis verbis dicimus quòd eſt ſpiritualis habẽs has ſpiritus conditiones.Participat in primis ꝙ vbi vult ſpirat,ne erraremus intelligendo natos ex ſpiritu,veluti furioſos impetu agi (vt multi intelligunt)tanquam non ſint domini ſui impetus.Ne inquã has inſanias attribueremus natis ex ſpiritu,explicauit magiſtrorum optimus,quòd omnis qui natus eſt ex ſpiritu, ſic eſt vt ſpiritus qui vbi(ſeu quo)vult ſpirat.ad ſignificandũ quòd natiuitas ex ſpiritu,fert non tollit libertatẽ liberæ electionis proprij operis ſpiritualis:ſed nati ex ſpiritu,tendunt ſpirituali opere quo libere volunt,operantur in quo volunt exercitio.Propter quod & Apoſtolus dixit,quòd ſpiritus prophetarũ ſubiecti ſunt eis.Hanc conditionem diligentiſsime nota:contra illos qui ſpirituales eſſe creduntur,excuſantes ſe ab aliquo indecenti quòd non poſsint aliter facere:tales enim ſpiritus neſcit euangelica atque apoſtolica doctrina. Participat ſecundo quod vocem ex ſpiritu

ſpiritu profert ſenſibilem: ex abundantia enim cordis os loquitur. Eius ſiquidē qui ex ſpiritu natus eſt, vox quidem præcipuè, ſenſibiles tamen omnes operationes ex ſpiritu procedunt: quoniam ſpiritus præeſt animo, & dirigit operationes omnes. ita audiamus vocem talium tanquam vocem ſpiritus: hoc eſt cognoſcere poſsimus ex ſignis viſis & auditis internum ſpiritum.

¶ Participat & tertio quod ignoratur ab aliis vnde veniat & quo vadat. Quanuis enim vocem & opera audiant & videant, neſciunt tamen euidenti cognitione diuinum principium vnde venit, & ſimiliter diuinum terminum quo vadit. Et quum legis, ſic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu, intellige ſic actu vel habitu: ne infantes baptizatos neges natos ex ſpiritu, propterea quod non habent actu velle vt tendant quo volunt. Rurſus intellige ſic, quātum eſt ex natura ſpiritus ex qua homo naſcitur. Quod ideo etiam intelligēdum eſt: quia multi naſcuntur in baptiſmo ex ſpiritu imperfectè propter ipſorum indiſpoſitionem. vel corporalem: vt infantes. vel ſpiritualem: vt adulti qui minus deuotè baptizantur. Par autem fuit vt diuina ſapientia explicaret effectum proprium baptiſmo in recipientibus ipſum perfectè ſcilicet ſecundum actum volendi, &c. vt relatiuè ad perfectè recipientes, intelligeremus & metiremur imperfectè recipientes baptiſma. Talis ſiquidem eſt cuiuſque doctrinæ modus, vt actus doceat relatiuè ad recipientia perfectè diſpoſita: vt facile patet diſcurrendo per ſingulas. *Reſpondit Nicodemus: & dixit ei: quomodo poſſunt hæc fieri?* Audita natiuitate hominis ex ſpiritu, & auditis conditionibus quas habet homo natus ex ſpiritu, mouetur Nicodemus (qui venerat vt diſceret) ad inquirēdum modum quo poſſunt hæc fieri. Et demonſtrat pronomen hæc, tum natiuitatem hominis ex ſpiritu, tum efficaciam huius natiuitatis, tum neceſsitatem huius natiuitatis. hæc enim tria Ieſus dixerat. Nam non ſolùm dixerat homines naſci ex ſpiritu, ſed dixerat neceſsitatem, niſi quis natus fuerit, oportet vos naſci. & efficaciam videndi & introeundi in regnum Dei. Modum itaque diſcere quærit quo hæc fieri poſſunt. *Reſpondit Ieſus: & dixit ei: Tu es magiſter in Iſrael.* pro, Iſraelis. Hinc apparet Nicodemum non ſolùm inter primatios fuiſſe Iudæorum, ſed etiam fuiſſe legis diuinæ doctorem. propterea enim dicitur magiſter Iſraelis. *Et hæc ignoras?* Admiratiuè legenda ſunt: ſonantque nonnihil reprehenſionis, quòd doctor populi fidelis ignoret hæc. Et verè non debebat vſquequaque ignorare hæc: quoniam

quoniam noſſe poterat multos prophetas natos ex ſpiritu,ſpiri- tuales,expectantes regnũ dei,&c. *Amen amen dico tibi.* Reſponſu rus dominus Nicodemo ad quæſita,preponit tria opportuna ad propoſitum. Primum eſt cõmune dicendis & dictis: & eſt clara euidentia apud ipſum Ieſum omnium dictorum & dicẽdorum, vt per hoc intelligat Nicodemus quod Ieſus non loquitur ex au ditu aut exiſtimatione,aut etiam ex certa fide,ſed ex certa ſcien tia & euidentia.hoc enim ſignificatur dicendo. *Quia quod ſcimus.* Nõ dicit credimus ſed ſcimus,certa notitia cognoſcimus. *Loqui mur.* quibuſcunq; loquimur. *Et quod vidimus.* Non dicit quod au- diuimus. *Teſtamur.* quibuſcunq; teſtamur. Vtitur autem nume- ro plurali primæ perſonæ,propter duplicẽ notitiã, vtranq; clarã & euidentẽ:creatam ſcilicet & incretã. Anima ſiquidem Chriſti ab initio creationis ſuæ ſciuit & vidit omnia. præter hoc quod Chriſtus erat verus deus,ſciens & videns omnia. Ita quod dicen do quod ſcimus,deũ & hominẽ refert:nã deus & homo ſciuerũt viderunt,locuti ſunt,teſtati ſunt. Non quod in Chriſto duæ ſint perſonæ deus & homo:ſed pluralis numerus ad pluralitatem re fertur naturarum. Quanuis hoc poſsit etiã propter ſpiritus ſan- cti perſonam quæ ſimul cũ filio loquebatur & teſtificabatur(de qua erat ſermo)dictũ intelligi. *Et teſtimoniũ noſtrum nõ accipitis.* Secundũ quod permittit eſt quod modus dicendi quomodo poſ- ſunt hæc fieri,eſt non modus cognoſcendi euidenter ſed creden do. Ad hoc enim ſpectat quod dicitur,& teſtimoniũ noſtrũ non accipitis.teſtimoniũ nanq; ad fidẽ non ſcientiã faciendam ordi natur. Et intendit per hoc inſinuare Nicodemo quod ſi vult noſ ſe quomodo poſſunt hæc fieri,præparet ſe ad credẽdũ ipſi Chri- ſto:& non perſeueret in hac duritia nõ accipiendi teſtimonium noſtrum. Vbi nota quod dicendo non accipitis in plurali nume- ro, inſinuatur Nicodemum non ſolum inſtrui,ſed alios cum eo eſſe ſimiles ei in credulitate imperfecta. Quod etiã ſuperiùs in- ſinuatum eſt in primis Nicodemi verbis.dicendo pluraliter ſci- mus quia à deo veniſti. Quia tamen Nicodemus caput eorum erat,& ipſe ſolus loquebatur,ad eum ſermo dirigitur. Si quis ta- men hæc verba aliter exponeret(vt ſcilicet Ieſus ſe & prophetas monſtrauerit,dicendo quod ſcimus loquimur,& quod vidimus teſtamur:& modo dicendo non accipitis:demõſtrauerit Iudęos minùs credulos ſibi & prophetis)non erraret. Verificatur enim proportionaliter de Chriſto & omnibus prophetis,quod ſcimus loquimur,& quod vidimus teſtamur:& de Iudæis quod teſtimo nium

nium noſtrũ non accipitis. Vos enim inquit Stephanus ſemper reſtitiſtis ſpiritui ſancto. Et eſt hic ſenſus planior:& magis confutans ignorantiam Nicodemi. *Si terrena dixi vobis & nõ creditis, quomodo ſi dixero vobis cæleſtia credetis.* Tertium opportunum eſt quod valde ardua ſunt,quod ſuprema ſunt ea ex quibus diſcendum eſt quomodo poſſunt hæc fieri. Et declarat excellentiam quæſitorum reſpectu dictorũ excellentia cœleſtiũ reſpectu terreſtrium.Non enim intendit terrena cœleſtibus comparare:ſed metaphorico ſermone per terrena ſignificat interiora quę dixit, & per cœleſtia intelligit ſuprema dicenda. optimo vtens argumento ꝙ ſi ea quæ dixi,inferiora velut terrena,nõ creditis,quomodo ſi dixero vobis ſuprema elongata ab inferioribus ſicut cœleſtia à terrenis,credetis? Et dixit hoc ad accendendũ Nicodemum & alios ad credendũ. *Et nemo.* Intendit Ieſus reſpondere ad principale quæſitũ Nicodemi: quomodo poteſt homo naſci ex ſpiritu: & dicere quod modus eſt credendo in ipſum Ieſum perfecte.Et propterea inchoat à credendis,& primo ab vtraque ſua natura: diuina ſcilicet & humana,non qualitercunque ſed beata. ❡ Inchoat autem à coniunctione & propter emphaſim: ad excitãdum mentem ad celſitudinẽ myſteriorum, vnde & repetit eandem coniunctionẽ,ſubiungẽdo aliud credendũ de myſterio mortis ſuæ(quum ſubiunget,& ſicut Moyſes)ad repetendam emphaſim. *Aſcendit in cælum.* Quia præteriti temporis eſt aſcendit,cogimur nõ intelligere textũ hunc de aſcenſione Chriſti qua poſt reſurrectionem aſcendit in cœlum.quoniam illa nõ erat præterita. Et quia aſcendere in cœlum,non diuinæ ſed humanæ eſt naturæ,nullaque apparet tũc præterita aſcenſio Chriſti ad cœlum niſi aſcenſus animę ad viſionẽ & fruitionẽ beatam (à principio ſiquidem cõceptionis ſuæ in vtero matris Chriſtus ſecundũ animam aſcendit in cœlum: hoc eſt ad beatã dei viſionem & fruitionẽ. fuit enim Chriſtus verus comprehẽſor ſecundum partem ſuperiorem,& verus viator ſecũdum partem inferiorem) ideo de hac aſcenſione intelligendus eſt textus iſte ad literam. ❡ Et veriſsime dixit nemo aſcendit in cœlũ:quia ſolus ipſe inter homines aſſecutus fuerat beatitudinẽ cœleſtis patriæ. Quanuis etiam ponderando verbum aſcendit,etiam angeli excludãtur quantũcunque beati:quia nullus angelus ex vi ſuæ hypoſtaſis aſſecutus eſt beatitudinem:Chriſtus autẽ ex vi ſuæ propriæ perſonæ peruenit ſecundũ animam ad cœleſtis patriæ beatitudinem.Et hic modus ſignificatur verbo aſcendit.Sicut enim

Chriſtus

Chriſtus ſolus aſcendit in cœlum ſecũdum corpus (reliqui enim ſancti velut rapiuntur in cœlum) ita ſolus ſecundum animam aſcendit in cœleſtem felicitatem. *Niſi qui deſcendit de cœlo filius hominis.* Duo dicuntur, ſcilicet quod idem deſcendit de cœlo, & quod deſcendit filius hominis. nec vnũ ſine alio intelligi poteſt. Intellexiſſet forte Nicodemus localem deſcenſum, niſi declaraſſet terminum deſcenſus nõ eſſe locum ſed eſſe filium hominis. nihil enim eſt aliud dei filium deſcendiſſe de cœlo, quàm effectũ eſſe filium hominis. ¶ Et aptiſsimè deſcribit myſterium incarnationis, dicẽdo deſcendit de cœlo filius hominis. nam effectum eſſe filium hominis, non ſolũ claudit in ſe quod deus effectus eſt homo (quod potuiſſet fieri in cœlo) ſed quod effectus eſt filius hominis. quod eſt effectum eſſe hominẽ natum ex homine: hoc eſt ex matre. Quod quia in terra vbi erat mater factum eſt, merito vtitur verbo deſcendit: vt etiam inferior locus verificetur. Cœlum autem pro cœleſti habitatione ſumitur. Deus enim ab omnibus exiſtimatur habitator cœli. Et verè ſic eſt: non per excluſionem habitandi vbique, ſed per extenſionem quod etiã habitat in cœlo & ibi manifeſtius propter clariores ibidẽ effectus. ¶ Hunc veriſsimũ ſenſum ſi Valentinus hæreticus voluiſſet intelligere, non finxiſſet deſcendiſſe de cœlo filium hominis eò ꝙ attulit cœleſte corpus, quod ridiculum eſt. *Qui eſt in cœlo.* Ne intelligeret Nicodemus deſcenſum hinc fuiſſe deſerendo terminum à quo (quemadmodũ eſt deſcenſus localis) ſubiunxit ſe ſic deſcendiſſe filium hominis vt tamen remanſerit in cœlo. vt hinc intelligeret Nicodemus ipſum Ieſum eſſe verũ deum & verum filium hominis: qui ita de cœlo deſcendit filius hominis vt tamẽ ſit in cœlo. hoc enim impoſsibile eſt alteri quàm deo. ¶ Collige quatuor credenda in his verbis propoſita. Primũ eſt ꝙ filius hominis eſt verus deus. Secundũ quod eſt verus filius hominis. Tertium quod aſcẽdit in cœlũ ſecundũ animã, & quartũ quod ſolus ipſe aſcendit ſecundũ animam in cœlũ, qui ſolus deſcendit filius hominis & eſt in cœlo. *Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentẽ in deſerto.* Adiungit (vt dictũ eſt) repetens emphaſim, ſecundũ credendum: quod eſt myſteriũ paſsionis eius. Quod ex figura ænei ſerpẽtis declarat Nu. 21. ſcribitur res geſta. ꝙ quum à ſerpẽtibus ignitis morderẽtur in deſerto filij Iſrael, Moyſes præcepto dei fecit ſerpentẽ æneum, & poſuit eum in ligno excelſo pro ſigno: ita quod quicunque percuſſus à ſerpentibus aſpiciebat ſerpentẽ æneum, non ſolùm viuebat ſed ſanabatur. Declarat Ieſus ſe eſſe exaltandum

dum ſimili modo. Et ad literam intendit ſe eſſe crucifigendum ad ſimile beneficium. *Ita exaltari.* Quod exaltatio ſignificet crucifixionem, inferius cap. 12. clare patet. Vbi Chriſto dicente & ego ſi exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipſum: explicat euangeliſta. hoc autem dicebat ſignificans qua morte eſſet moriturus. Et ad ſenſum quidem exaltabantur crucifixi: pro quanto eleuati à terra, in cruce pendebant. Verùm Ieſus myſterium intendit ſignificare exaltationis quo ad meritū: quoniam ex morte crucis meruit exaltari. propter quod inquit Apoſtolus, deus exaltauit illum & dedit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen. ¶ Aſsimilat autē Ieſus ſeipſum in cruce ſerpenti æneo in ligno pendenti: eò quod caro eius non caro peccati, ſed ſimilis carni peccati erat: ſicut ſerpens æneus nō venenoſus ſed ſimilis venenoſo animali erat. Aitq; ita, in ligno, ita in ſignū, ita ſalutiſere. Et in ligno quidē patet, quia in cruce lignea, in ſignū vero dicitur: quia crucifixum corpus eſt ſignum latētis filij dei & excellentiſsimæ charitatis qua redemptio mundi per crucifixum facta eſt. Quod autem ſalutifere, explicatur in textu: ſubiuncta vita æterna habēda per crucifixi fidem. *Oportet.* neceſsitate tum diuinæ ordinationis, tum humanæ ſalutis ſubiunctæ. *Filiū hominis.* Eundem quem dixit deſcēdiſſe de cœlo filium hominis, modo dicit oportere crucifigi: & quē dixerat aſcendiſſe in cœlum, modo dicit oportere pati. vt intelligeremus quod ſecūdum animam quidem aſcenderat in cœlum, ſecundum corpus autē erat adhuc paſsibilis. *Vt omnis qui credit in ipſo.* pro, in ipſum. Proſequitur figuram ſerpentis ænei quantum ad fructum. Ibi enim ſtatutum erat vt omnis qui aſpiceret in illum, hic autem vt omnis qui credit in ipſum. ibi oculis corporeis erat aſpectus: hic oculis mentis eſt non viſio ſed fides, non videre ſed credere. ¶ Significanterque dicitur in ipſum: ad differentiā credentium ipſum ſed non in ipſum. Qui enim credunt ſed factis negant, credunt quidē ipſum ſed non in ipſum: qui autem fide quæ per dilectionem operatur credunt, ita credunt quod credendo tendunt in ipſum. *Non pereat.* Morſi enim à ſerpentibus ignitis, peribant niſi aſpectu ſerpentis ænei ſanarētur, & nos omnes morſi ab ignitis ſerpentibus (dæmonibus ſcilicet) perimus niſi credamus in filium hominis exaltatum in cruce. *Sed habeat vitam æternam.* Duo hic ſignificantur, Alterum quod non ſolùm beneficium liberationis à malo (ſcilicet ne pereamus) ſed etiam conſecutionis boni ex fide in Ieſum crucifixum, conſequimur.

Alterum

Alterum quod non de carnali hoc interitu neque de carnali hac vita eſt ſermo, ſed de vita æterna. *Sic enim deus dilexit mundum.* Propoſitis credendis cũ fructu fidei credẽtium procedit ex propoſitis Ieſus ad reſpondẽdum quæſitis à Nicodemo, quomodo poſſunt hæc fieri. Procedit autẽ reddendo rationem propoſitorum credẽdorum ex diuinæ charitatis authoritate. Et quoniam primum à deo dilectum apud legiſlatores & ſapientes eſt mundus (ſingula enim fecit deus bona, mundum autẽ fecit valde bonum: vt dicitur Gene. 1.) ideo Nicodemum legiſlatorẽ inſtruens deus, à modo quo deus dilexit mundum, rationem reddit dictorum. Et intẽdit quod magnitudo dilectionis diuinæ erga mundum, fuit ratio vt filium ſuum vnigenitum daret mũdo ad hoc vt oẽs credentes in eum non perirent ſed haberent vitam æternam. ¶ Hanc ſententiam intendit. quę quoniam profunda valde eſt, eleuá lector mentem. Rationem, in primis vtriuſque propoſiti credendi, ſed reddere ſignificat per coniunctionem enim. ¶ Aduerbium autem ſic, ineffabilem magnitudinem amoris, ineffabilem modum amandi, ex parte rei amatæ ſignificat. nam ex parte dei amantis omnis amor, omnis modus eſt immenſus. ¶ Deus explicatur, vt intelligat Nicodemus quod nõ ab vnitate dei quẽ Iudæi colunt receditur: ſed illemet deus citatur qui creauit mundum. *Dilexit.* Ratio omnis collati boni, dilectio ſignificatur: vt voluntariam collationem diuinam intelligamus, non naturali neceſsitate factã. & conſequenter ineffabilis modus diligendi, ratio ſignificatur eorum quæ ſubiunguntur. *Mundum.* mundum dicit, non hominem: non quia non dilexit hominem, ſed quia homo pars eſt mũdi, & bonum partis pars eſt boni totius. párque fuit vt creatori mundi aſsignaretur potius dilectio totius quàm dilectio partis. Et dixit hoc ad ſignificandum quod non velut ex conſequenti, non velut ex quadam redundantia ceſsit in bonũ vniuerſi myſteriũ incarnationis: ſed ex directa & primaria intentione ipſius dei, myſterium incarnationis factũ eſt propter bonum vniuerſi. ¶ Et ſi altius fueris contemplatus intelliges hinc quod ſicut deus creando, ſingula creat vt partes vniuerſi (quod eſt creare ipſa propter bonum vniuerſi, quod eſt creare ipſa vt congruunt vniuerſo) ita reſtaurando ſingula facit ad bonum vniuerſi, ſingula facit conſona vniuerſo. vt intelligamus quod ordo gratiæ nõ deſtruit, non maculat, non deturpat vniuerſum ſed perficit ipſum. imò plus vt intelligamus vniuerſum indiguiſſe myſterio incarnationis: ne in multis ſuis partibꝰ detri

detrimentum pateretur,quæ per myſteriũ incarnationis reſtauratæ ſunt. *Vt filium ſuum vnigenitum daret.* pro,dederit. Manifeſtè coniunctio vt,explicat dilectionem mundi rationem fuiſſe vt deus dederit filium ſuum vnigenitum. dederit autẽ proculdubio mundo. ❡ Et merito dicit dederit:quoniam tam deus dans quã deus datus vnigenitus filius eius non concludebatur in vniuerſo. nam etiam ſecundum philoſophos deus eſt ſupra totum vniuerſum,& nulla pars eſt vniuerſi. Sed hoc ipſum quod eſt dediſſe filiũ ſuum vnigenitũ, eſt feciſſe filiũ ſuum vnigenitum partẽ vniuerſi.factus eſt enim homo:quẽ conſtat vniuerſi partẽ eſſe. ❡ Et non ſat fuit vt diceret filiũ ſuũ,ſed appoſuit vnigenitũ vt myſteriũ trinitatis aperiret legiſdoctori. Nã filius dei, nomen poteſt eſſe cõmune multis: ſed filius dei vnigenitus cogit intelligere filiũ dei naturalẽ,& non aliqua adoptione. Propter quod etiam non dicit filiũ ſuũ primogenitũ: quoniã appellatio hæc iã indulta erat populo Iſrael Exo. 4. filius meus primogenitus Iſrael. Vnde in his verbis inſinuauit duas trinitatis perſonas:filiũ ſcilicet & patrẽ.nam filius ſine patre intelligi nequit. Tertiã autẽ trinitatis perſonam,priùs innuerat dicendo,ſpiritus vbi vult ſpirat. *Vt omnis qui credit in eum non pereat,ſed habeat vitam æternam.* Dilectio mundi non ſolùm explicatur ratio vt filiũ ſuũ vnigenitũ dederit,ſed etiam vt dederit ad hoc vt omnis qui credit in eum nõ pereat ſed habeat vitã eternã:quoniam (vt dictũ eſt)dilectio totius,ratio eſt dilectionis partium: quoniã ſalus credentiũ diligitur à deo vt pars boni vniuerſi. ❡ Nec propterea minus diligitur(ſicut nõ minus diligitur manus quæ diligitur & curatur vt pars hominis,propter ipſum hominem)ſed vt intelligamus ꝙ etiã vitæ æternæ beatitudinis diligitur à deo vt pars vniuerſi:& penetremus non fieri monſtrũ aliquod, non fieri mundũ aliũ,ſed perfici vniuerſum per incarnationis myſterium,per ordinẽ gratiæ & gloriæ ſupernæ felicitatis. ❡ Significantius autẽ repetit vt omnis qui credit in eum,& reliqua prius dicta:ad reddendã rationẽ quare ſalutiferũ eſt credere in filium hominis exaltatum in cruce. De filio enim hominis loquens dixerat, vt omnis qui credit in ipſum nõ pereat ſed habeat vitam æternam. Reddit ſiquidẽ modo rationẽ, ex hoc quòd idem ipſe eſt vnigenitus filius dei. Acſi apertius dixiſſet,ideo eſt ſalutiferũ credere in filium hominis,quia credẽdo in ipſum creditur in filium vnigenitum dei,datũ vniuerſo à deo ad hoc vt omnis qui credit in ipſum non pereat ſed habeat vitam æternam. *Nõ enim*

miſit deus filium ſuum in mundum. Expectabant Iudæi filium dei regem magnum,iuxta tot prophetarum vaticinia.Et quoniam hoc verũ quidem erat,ſed differendum vſque ad ſecundum filij dei aduẽtum,ne erraret Nicodemus,ne iterum in admirationẽ conſurgat præoccupat Ieſus & inſtruit eum de myſterio huius primi ſui aduentus. ¶ Et fuit hoc neceſſarium: quia dixerat ſe exaltandum in cruce.Facilè enim potuiſſet errare Nicodemus, aut ſaltem percõtari quomodo tu es ille promiſſus filius dei ad ſalutem mundi & tamen moriturus es in cruce, quum ille promiſſus ſit rex mundi?Hãc inquam tacitam obiectionem excludẽdo,declarat aduẽtum hunc ſuum nõ eſſe ad iudicandũ ſed ad ſaluãdũ:vt hinc intelligat Nicodemus ꝙ venit ad ſaluandũ per propriam mortem mũdum per viam fidei. ¶ Cõiunctio enim, refertur ad duo.tum ad id quod ſuperius dixerat,ita exaltari oportet filium hominis. tum ad id quod immediatè dixerat, vt omnis qui credit in eum.Quia enim credimus ea quæ nõ apparent, ex hoc ipſo ꝙ ſalus ordinata eſt penes credere, ſignificatũ eſt ꝙ nõ in ſua manifeſta gloria miſſus eſt vnigenitus filius. vtriuſque ſiquidem ratio redditur: & quare non glorioſus venerit,& quare crucifigendus. ¶ Significanter dicit miſit:vt intelligamus ꝙ de præterita miſsione loquitur, hoc eſt de primo aduentu:ad differẽtiam ſecundi aduẽtus, quo mittet iterum deus filium ſuum.Vbi etiam nota quod ſuperius appellauit dare,modo appellari mittere. vtroque tamen verbo myſterium incarnationis ſignificatur. *Vt iudicet*. Iudicare eſt ius dicere: quod proprium eſt iudicis officium.Et propterea ex negatione exercendi officij iudicis, declarat ſe non miſſum in glorioſa forma quæ exigitur à iudice mundi.*Mundum*.Par eſt vt vnigenitus filius iudex ſit non horum aut illorum tantum,ſed mundi: prout verè in ſecundo aduẽtu veniet vt iudicet mundum, vt ius dicat mundo in omnibus partibus ſuis quibus dicendum erit ius: vt reddat quibuſque ſecundum ſua merita,vt reddat ſingulis quæ illis debentur,ſiue bona ſiue mala.manifeſtum ſiquidẽ eſt quòd ad hoc non venit in primo aduẽtu.Væ enim mundo ſi in primo aduentu veniſſet,ad iudicandum mundum,ſi reddidiſſet vnicuique ſecundum merita quæ inuenit. *Sed vt ſaluetur mundus per ipſum*.credendo in ipſum. Et proſequitur ſermonem ſemper de mundo,perſeuerando in prima intentione boni totius vniuerſi. Et eſt ſenſus.vt mundus in ſuis partibus quæ aliter perirent,ſaluetur per ipſum.Hic eſt fructus intẽtus per primum aduẽtum.

Et eſt

Et eſt ſermo de ſalute ab æterna morte ad æternæ vitæ felicitatem. *Qui credit in eum non iudicatur.* Declarat quòd officiũ ſuum ad ſaluandum mundum per fidem, non eſt officium iudicis; non eſt iudicare. Et oportuit hoc declarare: ne errares exiſtimando quòd licet Ieſus non venerit iudex ad exercendum publicum iudicium, venit tamen ad exercēdum occultum iudicium. Et hinc ſequeretur magnus error quòd donum fidei eſſet actus iudicis, quòd credentes à non credentibus diſtinguerentur meritis: ita quòd ex meritis crederent credentes, & non credentes ex illata pœna non crederent. Ad hunc errorem excludendum declarat Ieſus ex natura ipſorum actuum credendi & non credendi, nullum interuenire iudicium ipſius in quem creditur vel non creditur. Et incipit à credere: dicendo qui credit in eum non iudicatur. Non dicit non iudicabitur ſed non iudicatur: quia intēdit declarare quòd credere in eum, non eſt ius dici illi qui credit, ſed eſt gratuitam ſalutem conſequi. Qui enim credit in eum, non iudicatur de commiſsis antea peccatis: quoniam credendo conſequitur remiſsionem eorum & gratiam, non ex iure ſeu ex debito ſed gratuite credit. Hoc eſt enim dicere non iudicatur. *Qui autem non credit.* Declarat idem ex actu non credendi. vtitur enim loco diuiſiuo. Et ideo vbi primo declarauit ꝙ in actu credēdi ipſe Ieſus non iudicat, declarat idē modo in altero oppoſito: ſcilicet in actu non credēdi. *Iam iudicatus eſt.* ac per hoc non credēs non iudicatur à me, qui enim iudicatus eſt, nō iudicatur.

Et ne hæſites quærendo à quo iudicatus eſt, ſubiungit. *Quia nō credidit in nomine.* pro, in nomē: *vnigeniti filij dei.* Ecce iudex ipſemet qui non credidit. eo enim ipſo ꝙ nō credidit, iudicatus eſt, ius ſibi dixit excluſionis à ſalute & vita credentium. Sicut enim refutans ciuitatē vrbis, ius ſibi dicit excluſionis à gratiis ciuium vrbis, ita qui non credit in nomē vnigeniti filij dei, ius ſibi dicit, excluſionis à ſalute & vita credentium. *Hoc eſt autē iudicium.* Dignatur domin⁹ per ſeipſum declarare (adiūcta ſimilitudine ſenſibili (ꝙ ipſe non iudicat, ſed nō credētes ſibiipſis inferūt pœnā.

Et pronomen hoc, demōſtrat ſubiunctā electionē non credentium. Quæ iudiciū appellatur quo non credētes ius ſibiipſis dicūt, quia eſt ipſum in iudiciī executione. eligendo enim nō credere, eligēdo tenebras excludūt ſe à luce & vita credētiū. Quum dixiſſet itaque quòd qui non credit iam iudicatus eſt, declarat modo iudicium hoc eſſe iudicium in executione electionis. Et demonſtrat illud, dicendo hoc eſt autem iudicium. *Quia.* pro,

quòd lux, Sermo iſte ſemiproprius & ſemimetaphoricus eſt. Transfert enim nomina ſenſibiliũ lucis & tenebrarũ in ſpiritualẽ & intelligibilem lucẽ: & iuxta differentiam hominum in ſuis actionibus præferentium,lucem tenebris vel tenebras luci, declarat non credentes, electionis iudicio inferre ſibipſis malum quod credẽtes euaſerunt. *Lux.* nõ corporalis ſed ſpiritualis, non ſenſibilis ſed intelligibilis. Seipſum quem priùs nominauerat filium dei vnigenitum,modo nominat lucem. *Venit.* Ipſum incarnationis myſteriũ veniſſe eſt. Per quod ſignificat ſe ſic datum ac miſſum à patre vt etiã ipſe eadẽ voluntate venerit, *In mundum.* Quemadmodũ in intentione dilectio mundi prælata eſt(dicendo ſic deus dilexit mundum)ita in executione mundus præfertur,dicendo lux venit in mundũ;vt quæ priùs ſupra mundũ exiſtens lucebat in mundo quemadmodũ exemplar in exemplato luceret mundo tanquam vna mũdi pars. Lux enim diuina incarnata lux vniuerſo mundo,iam pars mundi effecta, luxit autem euangelica doctrina,innumeris miraculis,&c. *Et dilexerunt.* Libera electio ſignificatur. Et directè deſcribitur cõtrariũ diuinæ rationi.nam ratio aduenientis lucis deſcripta eſt diuina dilectio mundi:& modo ex oppoſito ratio non credendi, ratio refutãdi lucem diuinam,deſcribitur dilectio humana, *Homines.* Tangitur ratio diligendi homo, compoſitus ex duabus naturis intellectuali & ſenſitiua: vt intelligamus homines ſequentes ſenſibilia bona.quod commune valdè eſt,quod ratio eſt mali moralis inuẽti cõmuniter in genere humano. *Magis tenebras.* hoc eſt bona ſenſibilia. Quæ tenebræ appellãtur quia priuata ſunt lumine ſpiritus. Et inter bona ſenſibilia ſupputa etiã humanã gloriam, famam,& alia huiuſmodi,quoniam hæc à ſenſibilibus hominibus pẽdent,& in ſenſu hominũ cõſiſtunt. *Quàm lucem.* ſpiritualis intelligentiæ,quàm lucem fidei. Vbi vides iudicium in executione diligendi magis ſenſibilia bona quàm ſpiritualẽ lucem mentiũ.& ſic iſti præferendo tenebras luci,ſeipſos excluſerunt à lucis beneficiis. *Erant enim mala eorum opera.* Redditur ratio quare homines dilexerunt magis tenebras quàm lucem. Non dicit fuerunt ſed erãt:ad ſignificandum perſeuerantiam eorum in malis operibus. Ex hoc enim quod homines perſeuerant in malis operibus,diligunt magis tenebras quàm lucem. *Omnis enim qui malè.pro, mala.agit, odit lucem.* Probat rationem inductam ex iſta vniuerſali,quòd omnis qui mala agit, odit lucem. Quæ eſt vera intelligendo formaliter:hoc eſt quatenus mala agit, Multi

enim

enim mala agendo, appetunt lucem, volunt in manifeſto mala agere, ſed non quatenus mala agunt: ſed quatenus vindictã exercent, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiã ſuam manifeſtare ſic intẽdunt. quatenus enim mala agunt, vellẽt latere. *Et non venit ad lucem.* Duo dicit. & quod odit interno affectu lucẽ: & quòd non venit exteriori opere ad lucẽ, ad manifeſtum, ad publicum. Quod etiam intellige formaliter. *Vt non arguantur opera eius.* quare omnis qui mala agit, odit & non venit ad lucem, explicatur vt non reprehenſibilia appareant opera eius, illa mala. ¶ Non dicit vt non arguatur ipſe. Multi enim ſunt exempti ab hoc timore (qui ſcilicet non timent reprehendi) ſed nullus eſt cuius opera manifeſta ſi ſunt, mala nõ arguantur: nullus eſt qui nõ appetat & naturali & rationali appetitu opera ſua exempta eſſe à reprehenſione. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem.* Non dicit qui autem facit bona opera (quod tamen expectabas dicendum) ſed è regione perſeuerãtium in malis operibus diſtinguit facientes veritatem. Nec dicit qui loquitur aut meditatur, ſed qui facit veritatẽ: vt intelligamus quòd de opere loquitur. ¶ Et intendit per facere veritatẽ, facere opera confor mia veritati: tũ naturaliter inſertæ mentibus humanis: tũ euangelizatæ. Et deſcribit per hoc venientes ad fidem, in hoc differre à non venientibus, quòd non venientes perſeuerant in malis operibus: & propterea nõ veniunt ad lucem fidei. venientes autem, faciunt veritatem: quia ex hoc ipſo quòd faciunt conformiter ad veritatẽ naturaliter inſertam, ad ſyndereſim & ad veritatem euangelizatam, veniunt ad lucem fidei. Propter quod ſignificanter dicit qui facit, non qui fecit. nam quanuis multi multa mala opera fecerint, ex quo tamen non cogitatione aut verbo, ſed facto conformant ſe veritati, veniunt ad lucem fidei. ¶ Vbi erudite lector peſpicere potes in quo euangelicus iſte textus diſcernit inter venientes & nõ venientes, quantum ad rationem veniendi vel non veniẽdi ad lucem: iuxta illud quod inferiùs coram Pilato dicit. omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam. *Vt manifeſtentur opera eius.* Agentes mala, vitant lucem, vt non arguantur opera eorum. quo cõtra, facientes veritatem, veniunt ad lucem, veniunt ad manifeſtum, ad publicum vt opera eorum manifeſtentur: hoc eſt manifeſtabilia appareant, nulla reprehenſione digna. Et ad literam prodeunt in publicum, profitentes ſe publicè Chriſtianos, vt manifeſtentur opera eorũ. ¶ Non dicit vt manifeſtentur ipſi: quoniam non docet Ieſus

chriſtianos quærere propriam gloriam,ſed quærere manifeſta-
tionem operum chriſtianorū. *Quia in deo facta ſunt*. Ratio qua-
re ad manifeſtandum opera chriſtiana venitur,per hæc verba
ſignificatur: vt ſcilicet cognoſcatur quia opera chriſtiana ſunt
facta,non innitēdo homini ſed innitēdo deo. ac per hoc vt ma-
nifeſtetur deus in ipſis operibus,& non vt glorificetur homo. Et
in hac concluſione percutit Nicodemum:qui volebat venire ad
lucē,& tamē veniebat nocte,volebat manere occultus. ¶ Col-
lige erudite lector reſponſionē Ieſu ad quæſita Nicodemi, quo-
modo poſſunt hæc fieri. Tria enim quæſiuit ſcilicet modum na-
ſcēdi ex ſpiritu,efficaciam natiuitatis ex ſpiritu,& neceſsitatem
eiuſdem. His tribus ſatisfactum eſt à Ieſu ex dictis. nam modus
naſcēdi declaratus eſt credere in filium dei vnigenitū eūdemq;
filiū hominis exaltandū in cruce pro ſalute mundi. Efficacia de-
clarata eſt ex diuina dilectione ex meritoque mortis vnigeniti,
ad hoc vt credētes in ipſum nō pereāt ſed habeāt vitā æternam.
Neceſsitas demum mōſtrata eſt,ex hoc quod nō credentes iam
iudicati ſunt à ſeipſis & excluſi à luce. Hinc enim clarè apparet
ꝙ oportet credendo in vnigenitum naſci ex ſpiritu. *Poſt hæc ve-
nit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæā terram*. Ex Hieruſalē (quæ eſt in
ſorte Bēiamin,vt patet Ioſue 18.)venit in terrā ſortis Iudę. Quā-
uis enim appellatione Iudçæ quandoq; comprehendatur etiam
Hieruſalē cū ſorte Beniamin(vt quum dicitur procurāte Pontio
Pilato Iudęam:eo quòd Hieruſalem à Dauide erecta eſt in ca-
put regni & in principatū tribus Iudæ de qua ipſe erat)proprie
tamen etiā poſt tempora Dauidis Hieruſalē diſtinguebatur à
terra Iudæ. vnde 2. Parali. 20. Zachiel propheta dicit, ô Iuda &
Hieruſalem nolite timere,&c. *Et illic demorabatur cum eis, & ba-
ptiZabat*. Niſi euāgeliſta in principio ſequentis capituli repetens
hoc,exponeret quòd nō per ſeipſum ſed per diſcipulos ſuos Ie-
ſus baptiſabat:intelligendum eſſet quòd propriis manibus ba-
ptizabat. ſed ex quo euangeliſta negatiuam appoſuit,excluſi ſu
mus à tali intelligentia. *Erat autem & Ioannes baptiZans in Ae-
non iuxta Salim*. Nomina propria ſunt locorum. *Quia aquæ multæ
erant illic:& veniebant & baptiZabantur. Nondum enim miſſus fue-
rat Ioannes in carcerem*. Narrās euangeliſta ſimul baptizare in di-
uerſis locis Ieſum & Ioannē(quod nullus alius euangeliſta nar-
rauerat(excludit cauſam admirandi quare alij euangeliſtæ hoc
tacuerint,ex parte tēporis:quia hoc fuit geſtū antequàm Ioan-
nes mitteretur in carcerem. viderat enim reliquos euangeliſtas
inchoaſſe

inchoaſſe prædicationem Chriſti poſt carcerem Ioannis. *Facta eſt autem quæſtio.* Adiiciens euangeliſta quintum teſtimonium Ioannis baptiſtæ de Ieſu, narrat occaſionem teſtificandi fuiſſe controuerſiam inter diſcipulos Ioannis & Iudæos. *Ex diſcipulis Ioannis.* Origo quæſtionis à diſcipulis Ioannis ſignificatur. *Cum Iudæis.* Non dicit cum Galilæis quos ſuperius numerauerat diſci pulos Ieſu qui interfuerant nuptiis: ſed cum Iudæis, qui viderãt miracula facta à Ieſu in Hieruſalem, & propterea credebant. *De purificatione.* hoc eſt de baptiſmo ſeu ablutione. Diſcipuli ſiquidem Ioannis præferebant baptiſmum Ioannis baptiſmo Ieſu: Iudæi autem econuerſo. *Et venerunt ad Ioannem*, arbitrum quæſtionis. *Et dixerunt ei, Rabbi qui erat tecum trans Iordanem.* Hinc habetur quòd Ieſus poſt ieiunium in deſerto reuerſus eſt ad Ioannem baptiſtam, & erat cum eo. Nam poſt baptiſmum immediate iuit in deſertum: & inde rediit ad Ioannem: vt mon ſtraretur ab eo, vt populus cognoſceret Ieſum, & circa finem il lius anni cœpit Ieſus congregare ſequaces, Andream, &c. ❡ Et notá quatuor quæ dicunt Ioãni, tendere omnia ad excitandum Ioannem aduerſus Ieſum. Et inchoant à priſtino ſtatu humiliori Ieſu reſpectu Ioannis. Talis enim humilior ſtatus ſignificatur dicendo qui erat tecum. nõ tu cum eo, ſed ipſe tecum, velut ſub vmbra tua. *Cui tu teſtimonium perhibuiſti.* Ecce ſecundum commemoratio beneficij: vt velut ingratus Ieſus haberetur, qui fauore teſtimonij tui cognitus eſt. *Ecce hic baptizat.* Tertium eſt vſurpatio officij Ioannis à Ieſu, tam cito. Celeritas enim ſignificatur dicendo ecce: vſurpatio autem officij, dicendo baptizat. *Et omnes veniunt ad eum.* Hoc eſt quartum quod indigne ferebant, quod cruciabat eos: concurſus ſcilicet non aliquorum ſed omnium pœnitentium ad Ieſum. nam tam venientes ad Ioannem quàm non venientes ad Ioannem (pœnitentes tamen) veniebant ad Ieſum: quia Ioannes mittebat omnes ad Ieſum, quia ad hoc venerat. *Reſpondit Ioannes.* Nota reſponſionem Ioãnis ad ſingula. Et inchoat à repreſsione paſsionis ſeu affectus nimij diſcipulorum ſuorum ergo ſe. *Et dixit.* Non poteſt homo accipere quicquam niſi fuerit ei datũ de cœlo. Suauis magiſter Ioães, ab vniuerſalibus, à communibus quæ nota erant diſcipulis reprimit affectum eorum: & ex hoc ſcilicet quòd non poteſt licite, homo, quicunq; accipere, quicquã, officij, tituli, dignitatis, gradus, &c. niſi fuerit ei datũ à deo, habitante in cœlis. vt per hoc intelligerẽt ſeruandã eſſe mẽſurã in appetitu officiorũ & graduũ,

& ſimul intelligerent ipſummet cognoſcere officiū ſibi deſuper datū:& rationabiliter menſurare ſeipſum,continereq́; ſeipſum in inferiori gradu reſpectu Ieſu. ❡ Et ſignificanter dicit non poteſt:ad exponendum diſcipulis ꝙ nō ex reuerētiali quadam humilitate ſed ex debito(quo non poteſt licitè aliter facere) continet ſe ſub Ieſu. *Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis quod dixerim non ſum ego Chriſtus.* Diſcipulorum indignatio ex hoc erat quòd Ioannes qui maior Ieſu fuerat authoritate & fama,immo qui fuerat velut exaltator Ieſu,modo fiat minor authoritate, fama & concurſu populi,& propterea Ioannes poſtquā communia propoſuit de vniuſcuiuſq; hominis temperantia ad propriam menſurā ſecundū deū,explicat quòd nō de nouo ſed ſuapte natura Ieſus eſt ipſo maior & ipſe minor:& quòd ex debito ſui officij ipſe teſtimonium perhibuit Ieſu:quòd non exaltauit Ieſum,ſed executus eſt debitum ſuum. ❡ A verbis eorum inchoat propria. Dixerūt enim cui tu teſtimonium perhibuiſti.& propterea vos inquit ipſi teſtamini quòd olim dixerim non ſum ego Chriſtus: quòd meipſum recognoui acconfeſſus ſum me non eſſe Chriſtum,ſed Ieſum eſſe Chriſtum. *Sed quia.* pro,ꝙ miſſus ſum. Non de nouo inferior ſum illo:ſed diuina diſpoſitione tanquam inferior miſſus ſum. *Ante illum.* hoc eſt ad parandam viam pro illo. *Qui habet ſponſam, ſponſus eſt.* Adiicit olim dictis de ſeipſo & Ieſu, non modo declarare diſtantiam inter Ieſum & ſe. Et facit declarando propria vtriuſque officia,intēdens quòd officium Ieſu eſt officium ſponſi:officium autem ſuum eſt officium amici ſponſi. Significatur enim per hoc quòd multitudo fidelium diſpēſanda eſt fide non ei ſed Ieſu:ac per hoc ipſe Ieſus eſt ſponſus:quia habet multitudinem fidelium non qualitercunque, non ſicut ego habeo,ſed ſicut ſponſam. Deſpondi enim vos(inquit Apoſtolus) vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto,non mihi. Eccleſia ſiquidem(quæ multitudo eſt fidelium)amatur tractaturque à Ieſu non vt ſerua,ſed vt ſponſa. Et directè percutit, immo inſtruit diſcipulos Ioannes de officio baptizandi aſſumpto à Ieſu. Acſi apertiùs dixiſſet. ille baptizat vt ſpōſus,vt generet filios ſuæ ſpōſæ:ego autem baptizo vt amicus ſponſi,præparans homines ad hoc vt fiant filij ſpōſæ. ❡ Et ſignificanter vtitur nominibus ſpōſi & ſponſæ,nō viri & vxoris:vt intelligamus generationem ſpiritualem,qua ſic generantur filij vt maneat virginitas ſponſæ. *Amicus autem ſponſi.* Quanuis dignitate aliàs appellauerit ſe indignum ad minimum miniſterium(ſoluendi ſcilicet corrigiam calcia

calciamẽti)officio tamen & affectu amicum ſe modo appellat: vt intelligãt diſcipuli quòd amore amicitiæ(quo bonum quæritur amato)ipſe proſequitur Ieſum,& vanè conãtur inſerere diſſentionem inter ipſum & Ieſum.*Qui ſtat*.qui perſeuerat amicus. *Et audit eum.* præſentem,perſonaliter loquentem. *Gaudio gaudet.* Hebraico more loquitur,ad exprimendam magnitudinem gaudij. *Propter vocem ſponſi*.Metaphoricus eſt ſermo iſte, introducens amicum ſponſi qui pręmiſſus eſt ante illum ad ſponſam: & vbi ſponſus aduenit & ſponſam alloquitur, amicus ſtans & audiens,valde gaudet propter vocem ſponſi præſentis.❡ Et intendit ad literam quòd ipſe gaudet propter vocem prædicationis Ieſu.Et propterea nõ dixit propter præſentiã ſponſi,ſed propter vocem ſponſi:ad ſignificandum gaudium de manifeſtatione Ieſu,ꝙ voce propriæ prædicationis,ꝙ voce ſuorum miraculorum manifeſtatur.Et pinxit per hoc coram diſcipulis ſuis ſeipſum intus:vt & ipſi gauderent de voce Ieſu,ſicut & ipſe Ioannes gaudet.Et nihilominus explicauit magnitudinẽ gaudij ſibi conceſsi,negatam priſcis patribus:quibus non eſt datum vt ſtarent,& audirent vocem ſponſi corporali præſentia alloquentis ſponſam.*Hoc ergo gaudium meum*.Hinc clarè apparet quæ ſub metaphora ſponſi & amici dicebat,de Ieſu & ſeipſo intendere. *Impletum eſt*. Diu enim deſideratum modo impletum eſt.*Illum oportet creſcere.* Poſtquam reſpondit diſcipulis tam ad id quod dixeraut cui tu teſtimonium perhibuiſti,quàm quo ad illud ecce hic baptizat,modo reſpondet ad illud omnes vadũt ad eum. Illum inquit oportet creſcere,authoritate,fama,gloria,diſcipulis, &c. Et dicit oportet,neceſsitatem diuinæ diffinitionis ſignificans. *Me autem minui*.Non ſolùm oportet illum creſcere, ſed etiam oportet me minui(quo ad concurſum populi,quo ad congregationem diſcipulorum)ſecundum rem,& nõ ſolùm relatiuè:ſicut lux ſtellæ minuitur præſentia ſolis.Paulatim enim ceſſauit concurſus populi ad Ioannem:& poſito in carcere ablatus eſt,vt omnes concurrerent ad Ieſum.*Qui de ſurſum venit*. Ratio redditur quare oportet illum creſcere:quia qui de ſurſum venit, hoc eſt de ſumma natura quæ deitas eſt. *Supra omnes eſt*. Dictio Græca interpretata omnes, anceps eſt ad omnes vel omnia: tam hic quàm in ſequenti verſiculo,qui de cœlo venit ſuper omnes eſt. Vtrobique enim legi poteſt in maſculino vel neutro genere.Et legendum eſt non ſuper, ſed ſupra:vt eminens ſignificetur, & non quaſi inixus rebus.Et hic quidem quadrat maſculinum genus

nus:vt reddatur ratio quare illũ oportet creſcere, quia de ſupernis veniẽs non ſolùm eſt ſupra me,ſed ſupra omnes:inferiùs autem quadrat vt legatur in neutro genere:quia explanando dicetur:& omnia dedit in manu eius.*Qui eſt de terra.*Aduerte quo ad literam,repetendum eſſe eſt de terra.Ita ꝙ legendum eſt.*Qui eſt de terra,de terra eſt,& de terra loquitur.*Et eſt ſenſus ,qui venit ſeu proficiſcitur ex terra,originem habet ex terra:& ſermo eius oritur ex terra.Ita ꝙ ſemper præpoſitio de, ſignificat originẽ: tum perſonæ,tum ſermonis. ¶ Quid autem intendatur per hęc verba,monſtratur per ſubiuncta,è regione appoſita:ſcilicet qui de cœlo venit,&c.Eſt itaque vt ſubiuncta porrigunt ſenſus.Qui eſt de terra,propriiſsimè loquitur:& nomen relatiuum hypoſtaſim refert.Perſona,hypoſtaſis è terra originẽ habẽs,& de terra eſt: hoc eſt ſimpliciter & abſolutè orta eſt ex terrà.Ita quòd ſignificatur quòd ille cuius perſona ortum habet à terra,ſimpliciter & abſolutè ortus eſt ex terra:ab origine hypoſtaſis ſubiungẽs originem totius ſimpliciter & abſolutè.Et conſequenter etiam de terra loquitur:hoc eſt & ſermo eius è terra originẽ habet : quia intelligere quod ſermone ſignificatur,è terrenis ortum habet. Et hæc omnia cõmunia ſunt omnibus hominibus,& ſecundum ſubſtãtiã & ſecundũ intelligere.naturale quidem omnino : quia intelligere humanum ortum habet à ſenſu.per reuelationẽ autem,pro quanto reuelata omnia reuelantur pendentia à phantaſmatibus.& ſic etiam ex terra quodammodo venit intelligere prophetarũ.Præſens tamen textus ad literã de cognitione naturali videtur tractare:quia ponit differentiam inter Chriſtum & alios ſecundum eſſe hypoſtaticum & ſecundum naturalẽ cognitionem.*Qui de cœlo venit.* E regione ad illud qui eſt de terra, dicit qui de cœlo venit. Hypoſtaſim ſignificat diuinam, verum deum vnigenitum filium dei:hic enim ſolus eſt qui de cœlo venit ad prædicandum,ad baptizandum.Quia enim venit præſentis eſt temporis,aduentum ſignificat Ieſu Chriſti filij dei præſentem ad baptizandum,ad prædicandum. *Super omnes eſt.* Pro ſupra omnia eſt.E regione ad illud de terra eſt,dicit ſupra omnia eſt,vt ex eo quòd perſona diuina eſt quæ venit , ipſe Ieſus ſupra omnia deſcribatur.Et verè ſupra omnia inferiùs ꝓbabitur:quia omnia dedit ei pater in manu.Quãuis Ieſus actualiter prędicãs non appareret quòd eſſet ſupra omnia:in rei tamẽ veritate erat ſupra omnia non ſolùm quatenus deus,ſed etiam quatenus homo,quo ad poteſtatem.Et hoc hominem Ieſum habuiſſe ex gra

tia

tia vnionis perſonalis: ex hoc quòd erat diuina perſona, manifeſtant hæc Ioannis Baptiſtæ verba: dicentis ipſum ideo ſupra omnia, quia de cœlo venit. *Et quod vidit & audiuit.* E regione ad tertium (ſcilicet & de terra loquitur) dicit & quod vidit & audiuit. ❡ Naturalis notitia diuinorum quam habuit Ieſus Chriſtus filius dei, ſignificatur per viſum & auditum. Per viſum quidem ad explicādum euidentiam: per auditum verò ad explicandum ordinē originis. quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur. Filius ſiquidem dei ita omnium habet viſionē, vt tamen ſuum videre habeat à patre. Et propterea dicitur & quod vidit & audiuit. *Hoc teſtatur.* prædicando, docendo, &c. Et intendit Ioannes Baptiſta per hæc omnia, tum excludere à diſcipulis opinionem comparandi ſe ad Chriſtum: vtpote quum ipſe de terra ſit, & non niſi ex terrenis loqui poſſit: Ieſus autem de cœlo veniat verus deus ſupra omnia, & quæ vidit & audiuit à patre teſtetur. Tum excludere erroneum intellectum amicitiæ inter ſe & Ieſum (appellauerat enim ſe amicum ſponſi) ne putarēt amicitiam velut inter pares aut propinquos. Tātum ſiquidem ſe diſtare ab illo ſignificat, quantum perſona ex terra (hoc eſt infimè creata) diſtat à perſona diuina. *Et teſtimonium eius.* Poſtquā Ioannes Baptiſta declarando Ieſum & ſe ſatisfecit quæſtioni diſcipulorum: adiungit neceſsitatem credendi Ieſu, vt intelligerent diſcipuli non eſſe liberum credere vel non credere Ieſu (ſicut liberum erat ſuſcipere vel non ſuſcipere baptiſmum Ioannis) ſed neceſſarium eſſe ad ſalutem credere Ieſu: & alioquin incurri damnationem æternam. *Nemo accipit.* Vel quia nullus perfectè adhuc accipiebat teſtimoniū eius: nullo adhuc credente ex eius prædicatione ipſum eſſe verū Deum. Vel propter raritatem credentium, hyperbolica figura dicitur quòd nemo accipit teſtimonium eius. ❡ Et in hoc etiā percutit diſcipulos querulos de multo concurſu ad Ieſum, dicendo & omnes veniunt ad eum: cōtra hoc enim dicit quòd nemo accipit teſtimonium eius. Acſi apertiùs dixiſſet adeò pauci ſunt vt nullus mereatur dici concurſus ad eum. Vel quanuis multi cōcurrant, nemo tamen perfectè accipit teſtimonium eius. Primus tamē ſenſus magis quadrat ſequentibus. *Qui autem acceperit.* pro, qui accepit, *eius teſtimonium.* Hinc apparet nonnullos ſed valde paucos intendiſſe dicēdo nemo. Subiungit enim aliquos accepiſſe eius teſtimonium: hoc eſt credidiſſe ei. *Signauit.* pro ſigillauit. Ad ſimilitudinem ſigillantis affirmationem ſeu confirmationē acceptantis, teſtimonium

Ieſu deſcribit. *Quia.* pro,quòd, *Deus verax eſt.* Intendit Ioannes Baptiſta duplicem fructum deſcribere fidei in Ieſum.alterum re latiuè ad deum.alterum relatiuè ad ipſummet credẽtem. Et fructus quidem in ordine ad deum,deſcribitur dicendo quòd acceptans teſtimonium Ieſu,ſigillat,confirmat quod deus eſt verax. ſicut enim qui proprio ſigillo approbat ſcripturam aliquam,firmitatem dat illi quantum eſt ex parte ſua,ſic qui acceptat teſtimoniũ Ieſu ſua profeſsione confirmat,& tanquã ſigillũ imprimit ad hoc quòd deus verax eſt. Quomodo autem hoc ſequatur, declarat ſubiungendo. *Quem enim miſit deus,verba dei loquitur.* Ecce ratio quare acceptans teſtimonium Ieſu, confirmat deum eſſe veracem:quia verba Ieſu ſunt verba Dei. Hinc enim manifeſtè ſequitur quòd acceptans verba Ieſu, ſubſcribit verba Ieſu eſſe vera:ac per hoc verba Dei: ac per hoc Deum eſſe veracem. *Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum.* Reſtabat adhuc obiectio:quia prophetæ etiam miſsi à Deo non ſemper loquuntur verba dei,ſed quandoque loquuntur ex proprio ſpiritu:vt patet de Nathan propheta,quando dixit Dauidi quòd ipſe ædificauerat templum,ſecundo Regum ſeptimo. Et ſic non ſequeretur quòd acceptans teſtimonium Ieſu ſubſcribit verbis dei:excipien do quòd Ieſus quandoque loquitur propria non Dei verba.

Contra hanc tacitam exceptionem ſeu obiectionem ſubdit Ioannes baptiſta Ieſum ſemper verba dei loqui:reddendo ratio nem quare Ieſus verba dei loquitur,quia non ad menſuram dat deus ſpiritum: Ac ſi apertiùs dixiſſet. Ideo dixi ſingulariter quem miſit deus:quia non de quocunque miſſo à deo,ſed de illo ſingu lariter miſſo loquor,dicens quòd verba dei loquitur,non quandoque ſic,& quandoque non, ſed abſolutè & ſimpliciter: quia deus dat ſpiritum huic ſingulariter miſſo, non ad menſuraram. Dare ſpiritum ad menſuram,eſt diſtribuere diuerſis diuerſa dona ſpiritus: eſt dare dona ſpiritus ad limitatos actus, ad certum terminum, tum donorum ſpiritus,tum recipientis. Et per oppoſitum dare ſpiritum non ad menſuram, eſt dare vniuerſa ſecundum ſummum gradum dona ſpiritus,& afficere huiuſmodi donis ſpiritus totam capacitatem recipiẽtis. Hoc enim eſt dare ſpiritum ſine menſura, tam ex parte donorum quàm ex parte recipientis. Poteſt nihilominus intelligi de ſpiritu dato quòd ſit ſimpliciter & abſolutè immenſus, pro quanto diuina hypoſtaſis data homini Ieſu per gratiam vnionis,ſpiritus eſt immenſus. Excluſa eſt ergo obiectio: quia non datur

Ieſu

Ieſu primus ad menſuram, vt quandoque loquatur verba dei & quandoque non: ſicut datus aliis prophetis. *Pater diligit filium.* Non apponitur hic coniunctio enim: quia non referuntur hæc verba ad immediate præcedentia, ſed ad illa, qui de cœlo venit ſupra omnia eſt. ¶ Et vt penetres contextũ aduerte quod quum dixiſſet illa duo (ſcilicet qui de cœlo venit ſupra omnia eſt & quod vidit & audiuit hoc teſtatur) proſecutus eſt prius ſecundũ: ſubiungendo & teſtimoniũ & reliqua ſpectantia ad teſtimoniũ eius, & modo proſequitur primũ: ſcilicet qui de cœlo venit ſupra omnia eſt. Et aſsignat rationẽ quare Ieſus qui de cœlo venit ſupra omnia eſt, ex paterna dilectione. Pater inquit diligit filium. Nota extrema ad ponderãdum ꝙ ſumma dilectio ſignificatur. quãto maior eſt dilectio patris erga filium quã erga reliqua. *Et omnia dedit in manu eius.* Formalis ſermo cogit ad intelligẽdum quod de filio incarnato eſt ſermo. nam dilectio qua pater diligit filiũ ratio eſt quod incarnato omnia tradita ſunt, & nõ eſt ratio ꝙ filio prout eſt ab æterno genitus tradita ſint omnia: quoniam non dilectione, ſed generatione omnia tradita ſunt vnigenito deo, ſed eidẽ vnigenito filio hominis, ex paterna dilectione omnia tradita ſunt. ¶ Et ſignificanter dicitur in manu eius, hoc eſt in poteſtate eius: ad differentiã poſſeſsionis & vſus. Poſſeſsionẽ nanque & vſum omnium tãquam ſubditorum, diſtulit accipere propter noſtram ſalutem. voluit enim ſubiici vt nos redimeret. *Qui credit.* Eandem fidem priùs ſignificatam ſub ratione acceptantis teſtimoniũ, modo ſub proprio nomine ſignificat: dicendo qui credit. *In filium.* Vt ſuperiùs declaratum fuit, nõ ſiſtit credere in hominẽ aut filiũ hominis, ſed oportet quod penetret in filium: alioquin fides non eſt ſalutifera. *Habet vitã æternam.* Ecce alter fructus in relatione ad credentem. habere enim vitam bonum eſt credentis. Et dicitur quod credens habet vitã æternam, quia habet eam velut in ſemine. Gratia ſiquidẽ dei eſt velut ſemen æternę vitæ, ita certi fructus vt Paulus dicat gratia dei vita æterna: propriam cauſam aſsignando. *Qui autem incredulus eſt filio.* Neceſsitas credendi Ieſu, explicatur ſubiungẽdo pœnam incredulorum. Et primo proponit rationẽ culpæ: explicando irreuerentiam quæ fit filio nõ credendo illi. Hæc enim ſignificatur dum adiungitur filio. *Non videbit vitam.* Ecce pœna damni. Et non dicit non habebit vitam, ſed non videbit. tum vt intelligamus quod de vita quæ in viſione conſiſtit eſt ſermo: iuxta illud. hæc eſt vita æterna vt videant te ſolùm verum deum. Tum ad

ad ſignificandum quod nec videbunt vitam increduli. Et verè ſic erit: quoniam non videbunt felicem illam vitam, & ſi certi erunt quòd regnantes cum Chriſto, felicem habent vitam. *Sed ira dei.* Pœna ſenſus ſignificatur per iram dei ſecundum ſimilitudinem effectus: hoc eſt punitio. *Manet.* pro, manebit. Perſeuerantia pœnæ ſignificatur per hoc futurum. *Super eum.* Dominium pœnæ ſignificatur ex præpoſitione ſuper. Dominabitur enim pœna in damnatis ita quod non erit in poteſtate eorum diuertere cogitationem actualem & deteſtationem actualem affligentes, ſicut poſſumus in hac vita: vt latius declaratum eſt Lucæ 16.

CAPVT IIII.

VT *ergo cognouit Ieſus.* pro, dominus. Quia Ioãnes euangeliſta ſtuduiſſe videtur ſermoni formali, ſignificanter nõ dicit Ieſus ſed dominus: ad ſignificandum quod nõ ex audito, ſed ex ea quam ſecum attulit notitia cognouit hoc factum in loco diſtante. ¶ Et ſi non intelligis quo pacto fuit noua cognitio ſi fuit notitia congenita, recolito modum quo angeli de nouo cognoſcunt ſingularia per ſpecies congenitas. Quando enim ſingularia ad actũ exiſtentiæ veniunt, tunc cognoſcuntur per antiquas ſpecies: quia de nouo aſsimilantur ſpeciebus antiquis. Sic autem Ieſus de nouo cognouit ſingularia geſta apud Phariſæos ſecundum ſcientiam ſibi congenitam: quæ à Theologis appellatur ſcientia infuſa. *Quia.* pro, quod, *audierunt Phariſæi.* Res de nouo cognita eſt auditio Phariſæorũ: quæ ſingulare quoddam eſt. *Quod Ieſus plures diſcipulos facit & baptiZat quàm Ioannes.* Res auditæ (materia inuidiæ Phariſææ) multitudo maior diſcipulorum Ieſu quàm Ioannis & officium baptizandi explicãtur. Non quod Phariſæi zelarent pro Ioanne (quum ipſi non receperint Ioannis baptiſmum, ſed perſiſterent in ſecta propria) ſed pro ſecta propria inuidebant Ieſu: timentes ꝙ Ieſus faceret nouam ſectam quæ offuſcaret ſectã phariſæam. Et tanto faciliùs quanto videbant ipſum clarere miraculis: quod nõ videbatur in Ioanne. ¶ Si iunxerimus hæc cum dictis Matth. 4. & Marc. 1. (quod Ieſus ex Iudæa venit in Galilæam tradito Ioanne) perpẽdemus quod Euangeliſta tractans hic eundem Ieſu aduentum in Galilæam ex Iudæa, quanuis non explicet Ioannem traditũ, inſinuat cauſam traditionis Ioannis: quam nullus alius Euãgeliſta narrauerat, & inſinuat Phariſæorum inuidiam tradidiſſe Ioannem Herodi. Quod etiam verba domini Matt. 17. teſtantur de Ioanne. Elias

ne. Elias iam venit & non cognouerunt eum ſed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, ſic & filius hominis paſſurus eſt ab eis. Hæc enim verba ſignificant quod illi à quibus ipſe Ieſus erat paſſurus, fecerunt in Ioanne quæcunque voluerunt. conſtat autẽ Ieſum Phariſæorũ inuidia maximè vexatũ & tandem occiſum. Inſinuat itaque Euangeliſta quod Ioãne tradito Herodi ab inuidia Phariſæorũ, vt cognouit Ieſus occaſionẽ maioris erga ſeipſum inuidiæ Phariſææ, quia audierãt Phariſæi quod Ieſus plures facit continuè diſcipulos quàm Ioannes fecerit. ¶ Modus quo Phariſæi tradiderunt Ioannẽ Herodi, ſcriptus non eſt. ſecretus enim fuit. Et fortè ſuadendo quod huiuſmodi congregationes nõ expediũt regno eius, quod ſunt periculoſæ, & ſimilia. Ratio inuidiæ in promptu eſt: quia ſecta Phariſæorũ offuſcabatur ex noua baptizatorũ profitentium pœnitentiã ſchola. Multoq́; maiorem inuidiam ſignificat Euangeliſta ex maiore multitudine diſcipulorũ Ieſu. *Quanquã Ieſus non baptizaret ſed diſcipuli eius.* Interponit Euangeliſta expoſitionem verborum bis dictorum: ſcilicet ꝙ Ieſus baptizabat: declarando quòd nõ per ſeipſum ſed per diſcipulos baptizabat. ¶ Si quæris quare nõ per ſeipſum? In promptu eſt ratio ab Apoſtolo ſumpta. nõ miſit me Chriſtus baptizare ſed euãgelizare. Et Petrus Apoſtolus in domo Cornelij Centurionis nõ baptizauit ſed iuſsit eos baptizari. Quia vacabat itaque Ieſus prædicationi, baptiſmum exercebat per diſcipulos. *Reliquit Iudæam.* Ecce effectus cognitæ inuidiæ Phariſææ. Ceſsit inuidiæ, ceſsit machinationibus Phariſæis: eò quòd non erat adhuc tẽpus patiendi. Exemplum quoque præbens aliis, cedendi quãdoque odiis. *Et abijt iterum in Galilæam.* Iſte ſecundus aduẽtus Ieſu in Galilæam, eſt ille cuius meminerunt alij Euangeliſtæ. Et propterea Ioannes appoſuit: vt iterũ erudiret lectores aliorum Euãgeliſtarum quod de primo reditu in Galilæam non meminerunt ſed de hoc ſecundo: qui fuit tradito Ioãne carceri. *Oportebat autẽ eum tranſire.* Vt nõ de induſtria ſed ex neceſsitate viæ Ieſum ad Samaritanos declinaſſe intelligamus, dicit oportebat. *Per mediã Samariã.* Superfluit mediã. Et eſt Samaria nomen non ciuitatis ſed regionis in propoſito. Samaria enĩ fuit ciuitas ædificata ab Amri rege Iſrael. 3. Reg. 16. quæ poſtmodũ deſtructa & reædificata appellata eſt Sebaſte. A ciuitate ergo illa capite regni, appellata eſt regio Samaria: per quã oportebat Ieſum tranſire. *Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sychar.* Eadẽ eſt quæ dicitur Sechem & Sichem. Et erat pręcipua ciuitas

Sama

Samaritanorum ſecundum Ioſephum. *Iuxta prædium quod dedit Iacob Ioſeph filio ſuo.* De hoc agro ſcribitur Gene. 48. dicente Iacob ad Ioſeph. Do tibi partē vnam extra fratres tuos quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo. *Erat autem ibi fons Iacob.* Deſcribit Euangeliſta ſingula: quoniam hæc ad claritatem ſubſequentium ſermonū inter Samaritanam & Ieſum ſpectant. Retinuit autem appellationem à Iacob puteus ille tanto tempore, propter memoriam patriarchę. *Ieſus autem fatigatus ex itinere.* Vt vere humanam naturam in Ieſu agnoſcamus, fatigatus deſcribitur ex itinere. *Sedebat ſic.* hoc eſt illo modo quo ſedēt laſsi. *Supra.* pro, ſuper. *fontem.* hoc eſt innixus fonti. Significatur enim quod non ſolū ſedebat, ſed quod ſedebat more fatigati innixus fonti: puta applicato brachio ſuper labium fontis ad ſuſtinendum caput. Sic enim ſolent fatigati ſedere. *Hora autem erat quaſi ſexta.* Ad explicandum tempus acti itineris per tot horas diei: deſcribit horam quaſi ſextam. tanto enim ſpatio iter peragere ieiunum fatigationē inducit. *Venit mulier de Samaria.* Non vnde venit (nam in Samaria erant) ſed vnde oriunda erat deſcribitur. *Haurire.* pro, vt hauriret, *Aquā. Dicit ei Ieſus. Da mihi bibere.* Occaſione oblata quanquam fatigatus vacat inſtructioni, euāgelizare intendit mulieri. Et ſuauiter volens eam trahere ad ſpiritualē doctrinam, petit potum: non ratione quod bibere vellet, ſed vt inuitet illam ſic ad euangelium: vt rei ſucceſſus monſtrauit. *Diſcipuli enim eius abierant in ciuitatem.* Ratio redditur quare Ieſus remanſerit ad fontem: quia ſcilicet decreuerant ibi prandere iuxta fontē. hoc enim ſignificatur dicēdo quod diſcipuli iuerant ad emādum cibos. Et nihilominus redditur etiam ratio quare à muliere petiit potum: quia ſcilicet diſcipuli aberant. *Vt cibos emerent.* Hinc apparet quod Ieſus non ibat mendicando: ſed precio cibum emendo. Apparet rurſus quod proprium (in communi tamen) habebat. nō enim de alieno ſed proprio emebant cibos. Habeturque hinc non eſſe imperfectionis habere proprium. niſi quis blaſphemet, dicendo in Chriſto inueniri imperfectionem moralem. *Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum ſis.* Ex habitu cognouit mulier Ieſum eſſe Iudæum. Nume. ſiquidē 15. præcipitur Iudæis vt deferant fimbrias & hyacinthinas in quatuor angulis veſtis, ad diſtinctionem aliarum nationum. *Bibere à me poſcis, quæ ſum mulier Samaritina.* Quarti Reg. 17. habes qui ſunt Samaritani. Ethnici enim erant, & colebant ſimul deum Iſrael & idola: vt ibi dicitur. Erantque

exoſi

exoſi Iudæis pluſquam illi qui erant totaliter gentiles:ſicut hæretici ſunt Chriſtianis magis exoſi q̃ Pagani. *Non enim coutuntur*.pro,cõmerciũ habent,*Iudæi cũ Samaritanis*.Rationẽ interponit euãgeliſta verborũ mulieris ad Ieſum: quia ſcilicet Iudęi nolebãt habere commercium dãdi & accipiẽdi cũ Samaritanis.Ita ꝙ ex Iudæis hoc proueniebat, non ex Samaritanis,qui libenter cõmerciũ habuiſſent cum Iudæis:vt patet 1. Eſdræ 4.*Reſpondit Ieſus:& dixit ei.Si ſcires donum dei*.Hinc clarè apparet quòd Ieſus non vt biberet ſed vt occaſionem acciperet inſtruẽdi, petiit potum à Samaritana.Incipit Ieſus docere mulierẽ,occaſione ſumpta ab admiratione immo repulſione Samaritanæ.Huiuſmodi enim quæſtio repulſiua erat.¶ Quatuor autẽ proponit. Primũ eſt.ſi ſcires donum dei. Vbi nõ explicando rem dono datam, inſinuare videtur donum mundo datũ,donũ commune nõ ſolùm generi humano ſed etiam toti vniuerſo à deo datũ.De quo ſuperiùs dictum eſt. ſic deus dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum dederit. Liberalem itaque collationem vnigeniti filij ſignificat.intendẽdo quòd ſi ſcires liberalitatẽ diuinã qua contulit vnigenitum ſuũ mundo.*Et quis eſt qui dicit tibi, da mihi bibere*. Quod appellauerat donum dei,ſignificat adiungẽdo propriam perſonã:Acſi apertiùs diceret,ſi ſcires donũ dei in me,ego enim ſum illud dei donum.¶ Relatiuo quis,propriã perſonã ſignificauit,quam cõſtat eſſe diuinã hypoſtaſim.*Tu forſitan*.pro, vtiq;. *petiſſes ab eo*.Ecce tertium. tu negas mihi potum aquæ velut vindictam exercens in Iudæos:& tamen ſi tu ſcires duo prædicta, nõ ſolum dares mihi potum aquæ ſed certè tu petiſſes à me. *Et dediſſet tibi aquam viuam*. Declarat ſimul quod petiſſes (ſcilicet aquam viuam)& quod dediſſet tibi aquã viuam:& non repuliſſet te obiurgando, ſicut tu obiurgaſti me. Et Ieſus quidem in his verbis nõ loquitur de aqua corporea, ſed de aqua ſpirituali: hoc eſt de ſpirituali gratia,quã inferiùs declarabit. Quæ appellatur aqua metaphorice, propter multas aquæ cõditiones: hoc eſt mũdare,refrigerare,ſitimq́ue tollere.Et ratione huius tertię directè in propoſito gratia ſpiritus ſancti appellatur aqua:vt inferiùs Ieſus explicat.Appellatur autem non qualiſcunque aqua ſed aqua viua cõtinuè ſcaturiẽs(ad differentiam aquarũ quę recondũtur in ciſternis & lacunis(proptereaꝙ continuè ſcaturit verſus vitã æternã,vt inferiùs declarabitur.*Dicit ei mulier, Domine*.Audita mãſueta ac placida reſpõſione Ieſu, incipit honorare Ieſum.Priùs enim dixerat quomodo tu:modo dicit domine.

*Neque in quo haurias.*pro,neque hauſtrum. *habes.*Vas velut inſtrumentum ad hauriendum aquam ſignificatur. *Et puteus altus.* pro,profundus, *eſt.* Qui priùs appellatus fuit fons Iacob,modo appellatur puteus, ne ciſternam crederes. nec fontem in ſuperficie terræ ſcaturientem ſed in profundo.*Vnde ergo habes aquam viuam.*Intellexerat mulier verba Ieſu de corporea aqua. & propterea infert interrogatiue,vnde ergo habes aquã viuam?*Nunquid tu.* Poſtquam mulier obiecit verbis Ieſu pro quanto dixerat & dediſſet tibi aquam viuam,modo obiicit pro quãto dixit ſi ſcires quis eſt qui dicit tibi. *Nunquid tu maior es.* Quaſi dicat non. *Patre noſtro Iacob.* Patrem appellat Iacob non origine carnis ſed religione: pro quanto Samaritani deum Iſrael colebant in loco in quo adoratus eſt à Iacob. *Qui dedit nobis puteum.* Succeſsiua fama acceperat puteum illum foſſum à Iacob.Et dicit dedit nobis: tanquàm filiis quo ad religionem & habitationem loci. *Et ipſe ex eo bibit,& filij eius,& pecora eius.* Bonitatem & abundantiam aquæ illius declarat ex vſu ipſius, filiorum & pecorum.*Reſpondit Ieſus:& dixit ei,Omnis qui bibit ex hac aqua ſitiet iterum.*Differentiam inter aquam illam & aquam ſuam declarat Ieſus: penes hoc quòd aqua illa etſi tollit ſitim ad tempus,non tamẽ tollit ſitim abſolutè:hoc eſt quin iterum ſitiatur. Et hoc eſt per ſe manifeſtum. *Qui.* pro,quicunque,*autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum.* Duplex occurrit circa hæc verba quæſtio.Altera eſt de ſiti eorum qui perdiderũt gratiam.tales enim biberunt ex aqua ſpiritualis gratię,& tamẽ poſtea iterum ſitierunt.Altera eſt de ſiti proficiẽtium in gratia. nam tales quanto magis bibunt ex aqua ſpiritualis gratiæ tanto magis ſitiunt:iuxta illud Eccleſiaſtici vigeſimoquarto.qui bibunt me,adhuc ſitient.¶ Solutio primæ quæſtionis eſt, ꝙ quãtũ eſt ex parte aquæ ſpiritualis gratiæ:tollitur ſitis non ad tempus ſed ſimpliciter & in perpetuum.ſine pœnitẽtia ſiquidẽ ſunt dona dei: vt dicitur ad Romanos vndecimo. Sed ex defectu liberi arbitrij euacuantis ſe aqua ſpiritualis gratiæ,prouenit noua ſitis.Differentia inter corpoream aquam & aquam gratiæ in propoſito.& quòd quantũ eſt ex parte ipſarum aquarum, aqua corporea tollit ſitim ad tẽpus:& propterea qui bibit eã iterum ſitit.aqua verò gratiæ tollit ſitim in perpetuũ: & propterea qui bibit eam non ſitit in æternũ.¶ Solutio verò ſecundæ quæſtionis eſt,quòd æquiuocatur de ſiti.nã hic eſt ſermo de ſiti alimenti humidi,hoc eſt de ſiti gratiæ:proficientes verò nõ ſitiunt gra-

tiam

tiam (quum illam habeant) ſed ſitiunt vitam æternam. *Sed aquã quã ego dabo ei, fiet in eo fons.* Duo dixerat ſcilicet aquã, & viuam. Et propterea poſtquàm declarauit ſuam aquã ex tam excellenti cõditione quòd tollit ſitim in eternũ, declarat modo viuam: dicendo ꝙ aqua ſua fiet in bibente fons. *Aquæ ſalientis.* non aquæ deſcendentis. *In vitam æternam.* Ecce quo aſcendit. Et intendit per hũc ſermonẽ ſemimetaphoricũ, quòd gratia in anima ſit indeficiens (quantũ ex ſe eſt) principium operum proficientium in vitam æternam, proficientiũ autẽ meritoriè quidem ſecundum omnia gratiæ opera: emergẽdo autẽ ſecundũ charitatis auctus remanentes in vita æterna. ¶ Et declarat per hoc quòd gratia nõ eſt in anima ſicut aqua manens, ſicut res dormiens: ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens, ſemper vigilans, ſemper proferens noua opera ſpiritualia. *Dicit ad eum mulier, Domine da mihi hanc aquã: vt non ſitiam, neque veniam huc haurire.* Quantũcunque Ieſus diceret ea quæ non poterant intelligi corporaliter (puta ꝙ aqua ſua in bibente illã fieret fons aquæ) & expreſſe nominaret vitam æternã, mulier tamen nõ ſolũ muliebris ſed & craſsi ingenij de corporea aqua intelligit: appetẽs hãc aquam vt non ſitiat, neque oporteat ipſam venire ad hauriendũ aquã ex illo puteo. Ieſus tamen paulatim traxit mulierẽ quo volebat: ſcilicet ad petendũ ab ipſo aquam. Dixerat enim in principio locutionis, tu vtiq; petiſſes ab eo: nec adhuc mulier voluerat petere. modo autẽ audita tanta virtute huius aquæ, petit. *Dicit ei Ieſus, vade voca virũ tuum: & veni huc.* Quia moralis honeſtas habet vt mulieri nuptæ non donetur niſi conſcio viro, ideo Ieſus antequã donet aquam petitam, dicit mulieri vt vocet virum ſuum: tanquã affuturũ præſentem dono, tanquam teſtẽ pudici doni. Hæc eſt ratio conſequentis reſponſionis: vt ſcilicet petenti aquã illã, Ieſus reſponderit voca virũ tuũ. ¶ Interius autẽ intendebat ipſam trahere ad ſpiritualẽ notitiã hac via. Sciebat enim illam nõ habere virum, ſed quia nupta apparebat, dixit voca virum tuum. *Reſpõdit mulier: & dixit, Nõ habeo virum. Dicit ei Ieſus, Bene dixiſti, quia.* pro, quòd. *non habeo virum. Quinque enim viros habuiſti: & nunc quem habes non eſt tuus vir. Hoc verè.* pro, hoc verum, dixiſti. Reſpõdenti mulieri non habeo virũ, aperit Ieſus geſta mulieris à principio adoleſcentiæ eius: incipiens illi monſtrare quis eſt ipſe Ieſus, per hoc quòd ſcit abſentia & ea quæ humana notitia erãt ei ignota. *Dicit ei mulier, Domine video quia.* pro, quòd. *propheta es tu.* Tandem tracta eſt mulier, etſi nõ ad notitiam aquæ ſpiritualis,

tamẽ ad aliqualem notitiã Ieſu. Et ex propriis geſtis,ab eo ſibi cõmemoratis,profitetur ipſum prophetam. *Patres noſtri in monte hoc adorauerunt.* Reperto propheta,mouet mulier quæſtionem tritam ac omnibus notam inter Samaritanos & Iudæos:curioſa vt ſciat à propheta quid ſentiat de hac quæſtione. Appellat patres noſtros fortè omnes patriarchas,quos fama tradente acceperat ibi in monte illo coluiſſe deum.Explicite tamen de ſolo Iacob cũ familia ſua legitur Gene.33.ꝙ reuerſus de Meſopotamia,iuxta vrbem Sichimorum erexit altare,& inuocauit ſuper illud fortiſsimum deum Iſrael. Vnde hinc verificatur ad literã, patres noſtri:hoc eſt Iacob & patres tribuum. *Et vos dicitis quia.* pro,quòd. *Hieroſolymis eſt locus vbi adorare oportet.* Quæſtio erat de loco:Iudæis dicentibus locum diuini cultus eſſe templum in Hieruſalem.Samaritanis autem montẽ illum. *Dicit ei Ieſus. Mulier crede mihi.* Reſpondens Ieſus quæſtioni, reddit primo mulierem ſuaſibilem ad credendum. *Quia.* pro,quod, *veniet hora.* Futurum tempus gratiæ noui teſtamenti euacuantis vtrunque locum immo omnem locũ,prædicit:per hoc ſoluẽs quæſtionem ꝙ iam ſuperflua erit. *Quando neque in monte hoc.* Ecce excluſio huius loci. *Neque in Hieroſolymis.* Ecce excluſio cultus in templo. Et per hæc duo excluſa loca,intelliguntur excluſa omnia alia loca. *Adorabitis patrem.* Tanta notitia ac fiducia adorabitis deum quòd adorabitis eum vt patrem. *Vos adoratis quod neſcitis,nos autem adoramus quod ſcimus.* Poſt communem excluſionem locorum,ſubiungit Ieſus diſparitatem adorantiũ tum quantum ad notitiam,præferendo Iudæos Samaritanis: in hoc quòd Samaritani adorant neſciendo rem adoratam,Iudæi autem adorant ſciendo rem adoratam. Et eſt ſermo de ſcientia fidei. Iudæi enim certa fidei cognitione adorabant vnum ſolum deum creatorem cœli & terræ,&c. Samaritani autem adorabant quidem eundem deum,ſed non cognoſcendo certa fide ipſum ſolum eſſe verũ deum.adorabant enim alios deos,& ſimul cum aliis diis etiam deum Iſrael. Vnde nec cognoſcebant nec credebant verum deum:ſed in quodã confuſo adorabãt ipſum ſicut & alios deos,tanquam deum illius terræ:vt patet quarti Reg.17.& propterea veriſsime dicitur,vos adoratis quod neſcitis. *Quia ſalus ex Iudæis eſt.* Ratio hæc monſtrat quòd de ſcientia fidei fuit ſermo.nam ſalus ex Iudæis orta,eſt ſalus ex fide vnius dei:quæ in Iudæis inchoauit & ex eis propagatur. Et intendit ab effectu hoc (quia ſalus animarum ex fide Iudæorum orta eſt) manife-

ſtare

ſtare quòd Iudæi ſciunt quod adorant. Ex hoc enim ꝙ fides Iudæorum ſalutifera eſt,habetur quòd Iudæi habent certam fidei notitiam de deo adorato: alioquin non eſſet ſalutifera. *Sed venit.* pro, veniet, *hora, & nunc eſt.* Dicit veniet,ratione perpetuæ perſeuerantiæ ſtatus noui teſtamēti. Dicit ſimul & nūc eſt, propter initium gratiæ temporis ſtatus noui teſtamēti. *Quando veri adoratores.* ad differentiam illorum qui labiis adorant, & cor eorum longè eſt à deo. *Adorabunt patrem.* adorabunt deum vt patrem. *In ſpiritu.* non in monte, non in Hieroſolymis, non in loco aliquo,non cultu temporali,non lingua, ſed interiore cultu conſiſtente in ſpiritu: hoc eſt in animo quatenus ſpiritus officium habet, quatenus ſpiritualibus intendit. *Et veritate.* fidei, contra id quod dixerat vos adoratis quod neſcitis: ſicut dixit in ſpiritu,cōtra loca & exteriorē cultum. Et nihilominus vtranque animi partem complectitur. nam ſub ſpiritu voluntas,ſub veritate intellectus cōprehenditur. *Nam & pater tales quærit.* Probat ex duplici capite debitum huiuſmodi adorationis. Primum ex parte qualitatis adorantiū,gratæ patri. minùs dico, immò quæſitæ à patre cœleſti. Tam grata enim deo deſcribitur qualitas honorantium ipſum integra mente, vt dicatur ꝙ pater non ſolum amat,non ſolum gratos habet,ſed quærit tales: ſcilicet mēte integra,in ſpiritu & veritate. *Qui adorent eum.* pro, ſe. Et ſignificantius dicit patrem quærere: ad ſignificandum paternam ſolicitudinem dei ad habendū tales per prędicationes & miracula Chriſti & Apoſtololum, per paſsionem & mortem Chriſti, per euangelium,&c. hæc enim omnia ſunt patrem quærere tales qui adorent ſe. *Spiritus eſt deus.* Prima ratio reddita eſt ex parte ſolicitudinis paternæ: hæc autē ſecunda redditur ex parte naturæ ipſius dei: quia ſcilicet natura eius eſt nō corpus, non corporeū aliquid,ſed ſpiritus, res omnino incorporea & immaterialis. *Et eos qui adorant eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare.* hoc eſt & propterea oportet adorantes eum adorare in ſpiritu & veritate, vt adoratio conformis ſi adorato. Hinc habes erudite lector quod exterior cultus non propter ſeipſum gratus eſt deo: ſed pro quanto ordinatus ad interiorē, qui fit in ſpiritu & veritate. *Dicit ei mulier, Scio, quia.* pro, quòd, *Meſſias venit.* Samaritana mulier excluſa à quæſtione, nec capax nouę doctrinæ recuſanſque inſtrui à propheta Iudæo, remittit ſe ad Meſsiā. Inſtructi enim erant Samaritani de aduentu Meſsiæ, & propterea mulier certa fide credēs, dicit ſcio quia Meſsias venit. Nō quòd

intendat affirmare ipſum in præſenti venire:ſed confuſe tempore præſenti vtitur pro tempore incerto.*Qui dicitur Chriſtus.*Hæc interpretatio verbum eſt Euangeliſtæ, non mulieris.interpretatur enim Hebræũ nomen Græcè:quia Græcè ſcribebat. *Quum ergo venerit ille annunciabit nobis omnia.*Hinc apparet quòd recuſabat mulier diſcere à Ieſu.*Dicit ei Ieſus. Ego ſum qui loquor tibi.* Mira gratia. vrgentibus nanque Iudæis quouſque animam noſtrã tollis:ſi tu es Chriſtus dic nobis palam,diſtulit palam dicere ſe Meſsiã,immo & diſcipulis prohibuit hoc publicare:& tamen nũc ſponte Samaritanæ dicit ſe eſſe Meſsiam. Et ratio eſt: quia hæc manifeſtatio non erat periculoſa ad præueniendũ paſsionẽ eius:& vt non ſolum Iudæos ſed etiam primitias gentium dignas efficeret manifeſtatione tanti myſterij ore proprio,immo digniores quodammodo reddidit:quoniam priùs manifeſtauit ore proprio ſe eſſe Meſsiam illis quàm Iudæis. *Et continuo*.pro, & in hoc. hoc eſt inter loquendum. *Venerunt diſcipuli eius: & Mirabantur quod cum muliere loquebatur.* Nulla in textu, huius admirationis ratio redditur alia niſi locutio Ieſu cum muliere. Et dixit hoc euangeliſta ad ſignificandum inſolitam fuiſſe locutionem Ieſu cũ muliere.miramur enim inſolita. *Nemo tamen dixit quid quæris aut quid loqueris cum ea?* Reuerentiam diſcipulorum admirationi iunctam explicauit.tum ad declarãdam qualitatem diſcipulorum.tum ad exemplum aliorum:ne pręſumãt quærere etiam ſi mirentur maiorum facta. *Reliquit ergo hydriam ſuam mulier: & abijt in ciuitatem.* Audito quòd ipſe eſſet Meſsias,iũcta reuelatione propriorum geſtorum,commota eſt mulier vſque adeo quod reliquit hydriã.oblita eſt aquæ,& abiit in ciuitatem ad excitandum alios. *Et dixit illis hominibus,Venite & videte.* Superfluit &. *hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci.* Inuitat homines ciuitatis vt veniant ad videndum hominem qui reuelauit ſibi totam vitam ſuam. *Nunquid ipſe eſt Chriſtus.* pro, nónne ipſe eſt Chriſtus? Ad aſſertionem vſqueadeo declinabat mulier vt exigat ab aliis aduẽtũ & viſum ad confirmandum ſuam aſſertionem. *Exierunt ergo de ciuitate & veniebant ad eum. Interea.* interim quod venturi erant & veniebant Samaritani. *Rogabant eum diſcipuli.* Affectus diſcipulorum ad hoc vt Ieſus corpore reficeretur, explicatur precibus. *Dicentes, Rabbi manduca.* Appoſiti cibi intactio ſignificatur. *Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo manducare quem vos neſcitis.* Nec fatigatio nec hora ſexta, retinens Ieſum à docendo

cendo deſcribitur:vt diſcamus omittere cibū corporis quacunq; hora imminet ſpiritualium cura exercenda. Sicut Samaritanam traxerat ex hauſtu aquæ occaſionem ſumens, ita diſcipulos eleuat ex oblati cibi occaſione:inſtruens de illorum officio ſub mephora cibi. *Dicebant ergo diſcipuli adinuicem. Nunquid aliquis attulit ei manducare.* Diſcipuli ſicut & Samaritana, carnaliter intelligentes loquuntur de cibo corporeo. *Dicit eis Ieſus, Meus cibus eſt vt faciam.* Aperit Ieſus quòd de cibo animæ loquitur : qui eſt vt faciam, non vt dicam aut cogitem. paſcitur enim anima factis. *Voluntatem eius qui miſit me, vt.* pro, & , *perficiam opus eius.* Duo dicit:facere voluntatem dei, & perficere opus eius. Primū refertur ad obedientiam:vt impleret voluntatem dei factus eſt obediens in omnibus vſque ad mortem crucis. Alterum autem refertur ad gratiam perficientem naturam. effectus enim obedientiæ Ieſu Chriſti, eſt opus gratiæ perficiens opus creationis. Vnde primum ſubornatur huic ſecundo:dicendo meus cibus eſt vt faciam voluntatem eius, & apponēdo rationem iſtius facere, vt perficiam opus eius. Opus enim dei eſt opus creationis, quod per Chriſti obedientiam perfectionem gratię acquiſiuit:iuxta illud ad Epheſios primo, inſtaurare omnia quæ in cœlis & quę in terris ſunt. *Nónne vos dicitis quod adhuc quatuor menſes ſunt, & meſſis venit?* Hinc ſupputari facile poteſt quòd Ieſus nouē menſes, vel circiter poſt Paſcha manſit in Iudæa, vacans prædicationi, baptiſmo, & propagationi diſcipulorum. nam quadrimeſtre ante meſſem hyemale tempus eſt. Et quia in regionibus illis præcoces ſunt fructus terræ, computando meſſem ſole exiſtente in geminis, conſequens eſt quod ſole exiſtente in aquario vel circa, hæc dicta fuerint à Ieſu:ac per hoc quū Paſcha celebraretur ſole exiſtente in ariete, conſequens eſt vt duobus ſaltem menſibus veris totaque æſtate ac toto autumno, parteque hyemis Ieſus māſerit in Iudæa. *Ecce dico vobis.* Samaritanis exiſtentibus primitiis Gentilium, annunciat Ieſus in promptu eſſe ſalutem vniuerſarū gentium. ¶ Vbi nota quòd quemadmodum occaſione ſumpta ex fonte docuit ſuperius de ſpirituali gratia ſub metaphora aquæ, ita nunc occaſione ſumpta ex māducatione oblata à diſcipulis, ſalutē ſpiritualē annunciat ſub metaphora colligendarum frugum ad cibum humanū. Ex hac enim occaſione metaphorā meſsis aſſumpſit. Et de meſſe quidem corporali dicit quòd diſtat adhuc per quatuor menſes:de meſſe autē ſpirituali ſubiungit ꝙ præſens, ꝙ in prōptu eſt, demōſtrando ecce. *Leuate oculos veſtros.*

Iuxta metaphoram leuantium oculos corporis ad videndum regiones iam albas ad meſſem (quando enim ſunt maturæ tūc videmus eas albas) intēdit leuate oculos mentis. *Et videte regiones.* Non regionem Samaritanorum, aut Iudæorum: ſed regiones vniuerſas vniuerſorum populorū gentes. *Quia albæ ſunt iam.* maturæ, præparatæ ſunt & in prōptu vt metantur. Sciebat Ieſus hoc eſſe verum non ſecundum diſpoſitionem exiſtentem in ipſis gentibus, ſed ſecundum diſpoſitionem diuinæ prædeſtinationis. Et (vt dictum eſt) dixit hoc occaſione ſumpta ex Samaritanis primitiis gentium: qui tunc erant metendi. *Ad meſſem.* Metaphora meſsis aliter applicatur Matthæi 13. (vbi dicitur: meſsis conſummatio eſt ſeculi. cuius meſsis meſſores ſunt angeli) aliter applicatur hic. Vbi meſsis eſt collectio fideliū: cuiꝰ meſſores ſunt & ipſe Chriſtus & eius diſcipuli. *Et qui metit.* Metentis opera, meritoria deſcribitur & fructuoſa: ad inſtruendum diſcipulos meſſores de illorum officio. *Mercedem accipit.* Ad ſimilitudinem corporaliter metentis, dicit mercedem accipit: vt intelligant diſcipuli quòd vacando collectioni fidelium, mercedem ſibiipſis acquirunt: non temporalem ſed illam, ego merces tua magna nimis. Geneſ. 15. *Et congregat fructum in vitam æternam.* Meſſores corporaliter, ad hoc metunt vt congregetur fructus pro vita temporali. Meſsis autem ſpiritualis ad congregandum fructum in vitā æternam: non ad propria metentium ſeruitia, non ad eorum gloriam, nō ad ipſorum implendas burſas. *Vt & qui ſeminat ſimul gaudeat & qui metit.* Differentia inter æternam & temporalem vitam eſt: quòd temporalis vita non ſemper eſt commune gaudium ſeminanti & metenti. contingit enim eum qui ſeminauit mortuum eſſe tempore meſsis, aut congregari fructus alteri quàm ſeminanti: & propterea non ſimul gaudet qui ſeminat & qui metit. Vita autem æterna commune eſt gaudium ſeminanti & metenti etiam ſi ſeminans longè antè mortuus corpore fuerit: & propterea dicitur, vt ſimul gaudeat qui ſeminat & qui metit. *In hoc enim eſt verbum verū, quia alius eſt qui ſeminat, & alius eſt qui metit.* Affert Ieſus ad cumulum beneficij collati diſcipulis, verificationē vulgati prouerbij ſcilicet alius ſeminat & alius metit. Vt cognoſcant magis beneficium ſibi collatum. Sumitur itaq; verbū pro prouerbium. Erat enim tum temporis prouerbiū infortunatorum, quibus eueniebat ꝙ labores eorū comedebātur ab aliis. Dicebant ſiquidem ꝙ vnus ſeminat & alius metit: ad ſignificandum quòd vnus laborat, & alius vtitur fructu laboris. Hoc prouerbium

uerbium applicat ad propoſitum: dicēs illud vetificari in officio diſcipuli. *Ego miſi vos.* Hinc habetur ꝙ Ieſus infra illos nouem menſes quibus prædicauit & baptizabat per diſcipulos, miſit diſcipulos ſuos ad prædicandum. ego inquit miſi. Non dicit mitto aut mittā, ſed miſi. ¶ Et hæc præterita miſsio à ſolo Ioanne hic commemoratur. nã alij euangeliſtę non meminerunt miſsionis ante carcerem Ioannis: hæc autem miſsio fuit Ioanne adhuc baptizāte in Aenon. *Metere.* gladio diuini verbi colligere fideles. *Quod vos non laboraſtis.* hoc eſt Iudæos: quos vos non inſtruxiſtis in fide, ſed à Moyſe & prophetis ſeminata eſt eorum fides. *Alij laborauerunt.* ſcilicet Moyſes & prophetæ, docendo & inſtruēdo tanquam ſeminando & colendo agrum. *Et vos in labores.* pro, laborem, *eorum, introiſtis.* colligēdo fructum fidei ſeminatæ ab eis. Diſcipuli enim Chriſti erant idiotæ: & non erant prophetæ neq; doctores qui laboraſſent inſtruendo Iudæos. & propterea quum Ieſus miſiſſet ad prædicandum Iudæis, miſit eos ad colligēdum fructus laboris prophetarum. ¶ Et ſignificanter hanc prærogatiuam dat diſcipulis: quia omnis labor prophetarum ad hoc tetendit, vt Iudæi iñgerentur Meſsiæ: lex enim & prophetæ vſque ad Meſsiam erant. Tam expectatus ac deſideratus itaq; fructus conceſſus diſcipulis ſignificatur: dicendo & vos in laborem eorum introiſtis. *Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum.* Ecce fructus ſermonis habiti cum Samaritana, ecce primitiæ gentium, ecce quotquot autem receperunt eum. *Propter verbum mulieris, teſtimonium perhibētis quia.* pro, ꝙ. *dixit omnia quæcunque feci.* Hinc apparet ꝙ mulier credēs, abiit in ciuitatem ad inuitandum alios etiam ad credendum. *Quum veniſſent ergo ad illum Samaritani.* credentes propter verbum mulieris. *Rogauerunt eum vt ibi.* pro, apud ſe, *maneret.* Effectus fidei, ſupplex inuitatio eſt ad manendũ in ciuitate: ita ꝙ non ſolũ venerunt ad videndum, ſed ad rogandũ vt apud ſe maneret. *Et manſit ibi.* Benignus Ieſus nõ negat ſe Samaritanis: quibus negāt ſe Iudæi. *Duos dies.* Temperat manſionem: vt & ſalutaris ſit Samaritanis, & occaſionem ſubtrahat Iudæis diuertendi ab eo tãquam à Samaritano: quam habuiſſent ſi diu cum Samaritanis manſiſſet. *Et multo plures crediderunt.* Ecce fructus ex tam parua mora ſubſecutus. *Propter ſermonem eius.* ſcilicet Ieſu. Ecce exercitium Ieſu illis diebus. Et ſignificatur ſimul promptitudo Samaritanorum credentium ſine miraculis ad ſolam prædicationem Ieſu. Erat enim ſermo Ieſu viuus: & magis penetrans quàm gladius. *Et mulieri dicebant*

quia

qua.pro,quòd,*non propter tuam loquelam credimus.* Fructus ſermonis Ieſu fuit,non ſolùm quòd multo plures crediderunt:ſed ꝙ illi qui prius crediderant propter verbum mulieris, intantũ profecerunt prædicante Ieſu quòd mulieri dicebant ſe credere iam non propter teſtimoniũ mulieris.*Ipſi enim audiuimus.* Ecce quare credimus:quia noſipſi non per te,ſed ex ore Ieſu proprio audiuimus.Fides ſiquidem ex auditu eſt verbi dei. *Et ſcimus.*certitudine fidei abſque aliqua hæſitatione. hic eſt enim verus fructus auditus.Et hinc apparet ſermonẽ Ieſu non ſonaſſe exterius tantum:ſed mentes penetraſſe,& donum fidei contuliſſe. *Quia hic eſt verè ſaluator mundi.*Deeſt Chriſtus.Clara profeſsio : continens & quòd eſt Meſsias , & quòd eſt ſaluator non Iudæorum aut Samaritanorum,ſed mundi.Et quoniam dicũt ipſi enim audiuimus & ſcimus,manifeſtant quòd Ieſus euangelizauerat eis ſe eſſe Meſsiam ſaluatorem mundi,quod nunquam,publicè euãgelizauit Iudæis quo ad illam particulam quòd eſſet Meſsias: propter rationem ſuperiùs dictam. *Poſt duos autem dies exijt inde: & abijt in Galilæam.*Regionis nomen explicatum contra nomen patriæ,ſubiuncta verba ſignificãt.Acſi apertiùs dixiſſet abiit nõ in Nazareth,ſed in Galilæam.*Ipſe enim Ieſus teſtimoniũ perhibuit: quia*.pro,quòd,*propheta in ſua patria honorem non habet.* Ratio redditur quare non in Nazareth abiit:quia ipſe Ieſus teſtimonium perhibuit prophetã in ſua patria honorẽ non habere.¶ Quare fuerit hoc teſtimoniũ,ſcriptũ non eſt,nam quod ſcribitur Luc.4. teſtimonium in Nazareth,fuit poſt multa miracula facta in Capharnaum(nam ibi dicitur quanta audiuimus facta in Capharnaum)hoc autẽ fuit priùs. ¶ Poſſet tamen intelligi ꝙ ipſum factum Ieſu(hoc eſt ipſum non ire in Nazareth)fuit patratum in teſtimonium ꝙ propheta nõ honoratur in patria ſua.Clariùs tamen eſt ſi intelligamus ꝙ Ieſus dixerit tunc ſe non ire in Nazareth,quia propheta non honoratur in patria ſua. Et hoc ſonant euangeliſtæ verba dicendo ꝙ teſtimoniũ perhibuit,facto & verbo.Quare autem nemo propheta,acceptus eſt in patria ſua vide Luc.4.¶ Si quæris quare Ieſus vitauit locum vbi non eſſet honorandus,venit in Galilæã honorandus,in prõptu ratio eſt:quoniam tunc initia erant prædicationis eius in Galilæa,& requirebatur ad fructum prędicationis vt honorabiliter haberetur.Nõ itaque honorari voluit propter ſuum honorem,ſed propter fructum prædicationis:requiritur enim in principiis authoritas veneranda prædicatoris.*Quum ergo veniſſet in Galilæam , exceperunt*

eum

eum Galilæi. Gratus aduentus eius Galilæis ſignificatur. *Quum omnia vidiſſent quæ fecerat Hieroſolymis in die feſto. Et ipſi enim venerant ad diem feſtum.* Ratio redditur gratioſæ exceptionis ex viſis miraculis quæ fecerat Ieſus Hieroſolymis in paſchate. nam & ipſi Galilæi interfuerant ſolennitati Paſchali. ¶ Et narrat hæc euangeliſta: vt intelligamus deſcribi aduẽtum ſecũdum Ieſu in Galilæam antequam multitudinẽ miraculorum faceret in Galilæa, quæ recitãtur ab aliis euangeliſtis. Si enim apud ipſos Galilæos multa iam feciſſet Ieſus miracula, non diceret euangeliſta ꝙ ideo exceperunt eum, quia viderunt quæ fecerat Hieroſolymis: ſed quia viderunt quæ fecerat apud ipſos. *Venit ergo iterum.* Deeſt, Ieſus. Priùs venerat ferè ante annum quum inuitatus fuit ad nuptias. *In Cana Galileæ vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus.* pro, regius. Incertum eſt autẽ an eſſet regius genere vel officio. Potuit enim eſſe & ꝙ fuerit de genere regio Herodis, & quod fuerit regius conſiliarius, vel aliquid huiuſmodi. Herodes ſiquidem tetrarcha velut rex habebatur: quum tetrarchia ad inſtar regni eſſet. Et nihilominus de ſemine erat regio: vtpote Herodis regis filius. ¶ Samaritanis iũgitur proſelytus: vt cuiuſque generis fides inchoata deſcribatur in his principiis. *Cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic quum audiſſet quod Ieſus adueniret à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum.* in Cana Galilææ manentem. *Et rogabat eum vt deſcenderet.* Minus credebat: qui quanuis crederet Ieſum poſſe ſanare filium ſuum, credebat tamen opus eſſe præſentia corporali ipſius Ieſu ad filium ægrotum, & propterea petebat vt deſcẽderet à Cana in Capharnaum. *Et ſanaret filium eius.* non ſeruum. *Incipiebat enim mori.* pro, erat enim moriturus. hoc eſt in prõptu erat vt moreretur. Sicut de eo qui in promptu erat vt comederet aut vt recederet, dicimus. erat enim comeſturus, erat enim receſſurus. Et ſignificatur per hoc quòd tam grauiter ægrotabat vt eſſet prope mortẽ. *Dixit ergo Ieſus ad eum. Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis.* Arguitur iſte velut relatus ad Samaritanos: qui crediderunt ſine ſignis & prodigiis. Et merito arguitur qui tam imperfectè credebat. Immo per hæc domini verba explicatur ꝙ non credebat: & ꝙ recurſus ad eum pro ſanitate filij non procedit ex fide, ſed ex opinione & affectu ad filium. *Dicit ad eum regulus,* pro, regius. *Domine, deſcende priuſquam moriatur.* Hic clarè apparet quòd erat in periculo mortis: immò quòd erat in portis mortis. Et rurſus apparet quòd non verè credebat: ſed opinione quadam mouebatur ad petendum.

Filius

*Filius meus.*pro,puerulus meus.Aetas filij deſcribitur. *Dicit ei Ieſus,vade.* Duo petierat ſcilicet vt deſcēderet,& vt ſanaret filium. Ieſus primum negat,dicendo vade.ſecundum concedit,ſubiungendo.*Filius tuus viuit.* Nō dicit viuet ſed viuit:vt præſentia potentiæ eius in Capharnaum in lecto ægritudinis filij vnius ſignificetur.Minusque dicit quàm ſignificet.nam dicit:viuit:& ſignificat ſanus eſt.*Credidit homo ſermoni quē dixit ei Ieſus.*Et iſte quamuis immeritus conſecutus eſt non ſolùm beneficium ſanitatis filio,ſed donum fidei ſubiipſi.venerat nanque non credens & recedit credens.donum enim dei fides eſt.*Et ibat.Iam autem eo deſcendente,ſerui occurrerunt ei:& nunciauerunt dicentes quia.*pro,quod.*filius eius viueret.*pro,puer tuus viuit.Verba ſunt ſeruorum.*Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius.* pro,commodius, *habuerit.* Vt cognoſceret ex hora certitudinem miraculi,petit à ſeruis horam ſanitatis.*Et dixerunt ei,quod heri hora ſeptima reliquit eum febris.* Perfecta ſanitas deſcribitur:quod quum eſſet in portis mortis,liberatus ſtatim eſt à febre.Et ſimul deſcribitur genus ægritudinis.*Cognouit ergo pater quod illa hora erat in qua dixit ei Ieſus,filius tuus viuit. Et credidit ipſe,& domus eius tota.* Prius crediderat ſermoni Ieſu quem dixerat,filius tuus viuit:modo credit abſolutè in Ieſum cōperto miraculo.Nec ſolus credit,ſed ad fidem ducit totam domum ſuam, narrando quomodo res eſt geſta. *Hoc iterum ſecundum ſignum fecit Ieſus quū veniſſet à Iudæa in Galilæam.* Duo dicuntur hic non multum clara.Alterum eſt ad quid refertur iterum.alterum ad quid refertur ſecundum. ¶ Duo verba in hoc ſermone ponuntur ſcilicet fecit & veniſſet.Si aduerbium iterū determinaret verbum fecit ſenſus eſſet quod iterum fecit hoc ſecundū ſignū.quod vix eſt intelligibile. Sed ſi determinat verbum veniſſet,ſenſus eſt clarus:quod quum iterum veniſſet in Galilæam fecit hoc ſecundum ſignum.prius enim venerat in Galilæam quando venerat ad nuptias.Et hinc via habetur ad intelligendum quare hoc ſignum appellatur ſecundum:quia ſcilicet fuit ſecundum miraculum factum in Galilæa.Fecerat enim alia miracula Hieroſolymis:ſed in Galilæa primum miraculum fuit conuerſio aquæ in vinum:ſecundum autem fuit hęc ſanitas filij regij.¶ Et dixit hæc Euangeliſta:vt intelligeremus etiam hoc miraculū fuiſſe factū à Ieſu ante omnia miracula quæ narrātur ab aliis Euangeliſtis facta à Ieſu in Galilæa.Et finitur ſuppletio geſtorum Ieſu,intēta ab hoc Euangeliſta:quæ ſcilicet geſsit ante geſta narrata ab aliis Euangeliſtis.

CAPVT

POſt hæc erat dies feſtus Iudæorum. Quantum temporis interceſſerit, certum non eſt. neſcimus enim de quo feſto ſit ſermo. Suppoſito autem quod hoc feſtum fuerit inter paſcha quo eiecit vendentes & ementes de templo (cuius mentio facta eſt cap. 2.) & paſcha cuius mentio fiet in cap. ſequēti in miraculo de multiplicatione panum oportet conſequenter intelligere hunc diem feſtum fuiſſe feſtum tēporis hyemalis: quoniam hoc fuit poſt ſecundum in Galilæam aduentum, qui fuit quatuor menſes ante meſſem: vt ipſa Ieſu verba in præcedenti capitulo teſtantur. *Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam.* Secundus hic eſt aſcenſus Ieſu in Hieruſalem ex Galilæa, à Ioanne ſcriptus. *Eſt autem Hierolymis probatica.* pro, ad ſeu ſuper probaticam. Græca dictio eſt probatica: latine pecualis. Et ſignificat locum ouium, vt creditur pro ſacrificio manentium. Singulis enim diebus duo agni immolabantur. & propterea oportebat habere in ciuitate locū idoneum ad continendum oues, ſaltem pro hoc iugi ſacrificio. *Piſcina.* pro, natatorium. Iuxta locum ouium erat lauacrum natatorium: eo quod in eo natando abluebātur animalia, vt munda viuerent. *Quæ cognominatur Hebraice Bethſaida.* pro, Betheſda. Apponit Euangeliſta Grecæ dictioni cognomen Hebraicum. Quod non eſt cognomen probaticæ, ſed cognomen natatorij. ¶ Aiunt quod Betheſda ſignificat domum defluxionis, eo quòd defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur. Et domus nomen ratione porticum conſonat. Ita quòd defluxio dicitur ratione ipſius natatorij: domus autem ratione porticuum, quas ſubdit Euangeliſta eſſe quinque. *Quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium (cæcorum, claudorum, aridorum) expectantium aquæ motum. Angelus autem domini.* Superfluit domini, & legēdum eſt, *angelus enim.* Redditur ratio quare iacebat ibi multitudo languentium: ſcilicet propter beneficium ſanitatis quod expectabatur ex deſcenſu angeli. *Deſcendebat ſecundum tempus in piſcinam,* Quo tēpore deſcendebat neſcitur: certum tamen tempus ſignificari videtur, dicendo ſecundum tempus. *Et mouebatur aqua.* pro, & turbabat aquam. *Et qui prior.* pro, qui igitur primus, *deſcendiſſet in piſcinam.* Superfluit in piſcinam. *poſt motionem aquæ.* pro, poſt turbationem aquæ, *ſanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.* pro, morbo. Non enim à debilitate ſed à morbo deſcribitur ſanatio. ¶ Quare deus angelico miniſterio aquam turbaret & ſanaret primum deſcendentem, ſcriptum nō eſt au-

thentice.& propterea ignoratur. *Erat autem quidam homo ibi, & triginta & octo annos habens in infirmitate ſua.* Superfluit ſua. *Hunc quum vidiſſet Ieſus iacentem, & cognouiſſet quòd iam multum tempus haberet, dicit ei, vis ſanus fieri?* Non petit vt cognoſcat voluntatem infirmi (quæ cuilibet erat per ſe nota) ſed vt excitet eum ad aliqualiter petendum opem ab ipſo: vt vel ſic diſponatur ad perceptionē beneficij. *Reſpondit ei languidus, Domine hominē non habeo vt quum turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam.* Non audet languidus explicite petere à Ieſu vt velit ſibi opem ferre mittendo eum in piſcinam ſeu natatorium: ſed tacite hoc petit, manifeſtando id quo indiget ſcilicet ꝙ indiget homine mittēte ipſum in natatorium. Per hoc enim implicite petit ꝙ prouideat ſibi de homine, ſeipſo vel alio. *Dum venio enim ego, alius ante me deſcēdit. Dicit ei Ieſus, Surge.* Imperat non ſolum homini ſed naturę: quoniam non erat in voluntate aut poteſtate languidi ſurgere. Sed dicēdo ſurge, morbum abſtulit, vim ſurgendi contulit. *Tolle grabatum tuum.* Perfectio ſanitatis ſignificatur: vt ita ſanus effectus eſſet vt qui nō poſſet vſque ad natatorium deſcendere, tolleret lectulum ſuum. *Et ambula.* Non ſolum vires ad ſurgendū & tollendum grabatum, ſed ad ambulandum portando onus, collatæ ſunt. *Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille: & ſuſtulit grabatum ſuum & ambulabat.* Subdit Euangeliſta effectum ſubſecutum ſecundum ſingula præcepta. ¶ Vbi conſidera quod ſolo præcepto ſubſecuta eſt perfecta ſanitas ſtatim: vt ex modo diuina virtus eluceſcat. *Erat autem ſabbato in die illo.* Non ſolum naturæ dominus ſed etiam ſabbati narratur, ex hoc ꝙ præcepit portari grabatū in die ſabbati. *Dicebant ergo Iudæi.* Communi generis nomine ſignificantur illi Iudæi qui aduerſabantur Ieſu. *Illi qui ſanatus fuerat. Sabbatum eſt, non licet tibi tollere grabatum tuum. Reſpondit eis. Qui me ſanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum & ambula.* Curatus homo citat authoritatē eius qui miraculoſe ipſum ſanauit: vt hinc oſtendat non illicite ſe portare grabatum ſuum. Acſi apertiùs dixiſſet, Non violo ſabbatum, quia authoritate illius hoc facio qui miraculoſe me ſanauit. *Interrogauerunt ergo eum, Quis eſt ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula?* Hinc apparet malignitas horum Iudæorum, nam quum ſanatus dixiſſet duo (ſcilicet & quòd ſe ſanum fecit, & quòd dixit tolle grabatum tuum & ambula) non interrogant iſti Iudæi quis eſt ille homo qui te ſanum fecit: ſed tantummodo quis eſt ille homo qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula. Hinc

enim

enim apparet quod machinabantur ad malum. *Is autem qui ſanus fuerat effectus, neſciebat quis eſſet.* Fuerat enim tanto tempore velut immobilis conſtitutus quòd non interfuerat prædicationibus Ieſu.& propterea non eſt mirum ſi non cognoſcebat quis eſſet Ieſus. *Ieſus enim declinauit à turba conſtituta in loco.* pro, Ieſus enim declinauit,turba exiſtente in loco. Non enim ſignificatur explicite ꝙ Ieſus abierit à turba:ſed quod turba exiſtente in loco illo Ieſus declinauit ſeu ſe ſubduxit. ¶ Et ſignificantur duo: ſcilicet quod Ieſus ſanato infirmo abiit,&quod propter turbam ibi exiſtentem abeundo mixtus turbæ eſt. ¶ Et dixit hoc Euangeliſta:ad explicandum quare ille ſanatus nõ manifeſtauit tunc quis eſſet qui eum ſanum fecerat: quia ſcilicet nec cognoſcebat ipſum Ieſum,nec Ieſus erat amplius ibi præſens,nec aduerterat qua via diſceſſerat propter turbam ibi exiſtentem.ita quod non potuit diſcerni & inſinuari ab illo ſanato.*Poſtea inuenit eum Ieſus in templo:& dixit illi, Ecce ſanus factus es:iam noli peccare.* Hinc inſinuatur quod infirmitas illa propter peccatũ acciderat.*Ne deterius tibi aliquid cõtingat.*Tum recidiuum peccatum,tum noua ingratitudo deterius aliquid mereretur.*Abijt ille homo:& nunciauit Iudæis.* Hinc apparet quod non quicunque Iudæi ſed primores aliqui erant iſti qui vexauerant & interrogauerãt ſanatum. nam Hieruſalem plena erat Iudæis: & niſi aliqui certi Iudæi fuiſſent,non dixiſſet Euangeliſta, abiit ille homo & nunciauit Iudæis. *Quod Ieſus eſſet qui fecit eum ſanum.* Hinc apparet quod bono animo rectáque intentione iſte retulit Iudæis. ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta narrat non retuliſſe quod interrogauerant (ſcilicet quis eſt ille qui dixit tibi,tolle grabatum tuum & ambula) ſed annunciaſſe quod non interrogauerant beneficium receptum. Annunciauit enim quod Ieſus eſſet qui ſe fecit ſanum, annunciauit opus miraculoſum affectu gratitudinis & ad dei gloriam.*Propterea perſequebantur Iudæi Ieſum.* Deſunt hic quatuor dictiones. *Et quærebant ipſum interficere.* Tanquam tota hæc hiſtoria propter hanc concluſionem relata fuerit ab Euangeliſta, hinc incipit rationem doctrinæ ſubſequenter datæ à Ieſu. *Quia hæc faciebat in ſabbato.* Prima itaque culpa quam imponebant Iudæi Ieſu, erat violatio ſabbati.*Ieſus autem reſpondit eis.*Dicendo reſpõdit,aut ad animos refert,aut ſubintelligi vult Iudęos arguiſſe forte ſignis eum quod ſabbatum violaret curando in ſabbato. *Pater meus vſque modo operatur.*Rationem reddit Ieſus quod licite operaretur in ſabbato,ex

to,ex imitatione dei. ¶ Et cõſiſtit vis rationis in direpta percuſſione rationis ſabbati. Ratio ſiquidẽ ſabbatizandi erat quia die ſeptimo requieuit deus ab vniuerſo opere quod patrarat. Quod non ſic intelligitur, quod die ſeptimo inceperit eſſe ocioſus: ſed quod ceſſauit condere noua genera creaturarum. Et propterea Moyſes nõ dixit quod deus requieuit die ſeptimo: ſed appoſuit à quo requieuit ſcilicet ab vniuerſo opere quod patrarat. Falſum ergo intellectũ diuinæ quietis Ieſus tollẽs dicit, pater meus vſq; modo operatur. Acſi apertius dixiſſet. quãuis quieuerit die ſeptimo à creando noua genera creaturarũ: non tamen quieuit abſolutè, ſed vſque modo operatur, ſed continuè operatur. ¶ Si quæris quid operatur? in promptu eſt cõſeruatio continua rerũ omniũ, quæ in nihilum redirẽt niſi eas manus omnipotẽtis conſeruaret. In promptu eſt gubernatio vniuerſi: & ſpecialiter creaturarum rationalium. In promptu ſunt illuminationes, inſpirationes, miracula, & id genus reliqua: quæ deus vſque modo operatur, tam in ſabbatis quàm in aliis diebus. *Et ego operor.* Ex hoc ipſo quod deus operatur diebus omnibus, infert quod ipſe quoque operatur diebus omnibus. Perinde ac ſi dixiſſet. Nõ eſt ratio cur me arguatis quod operor in ſabbatis, quoniã aſsimilor patri meo. ipſe enim abſque diſcretione dierum operatur, & ſimiliter ego omnibus diebus licite operor. Hic enim ſenſus directe reſpondet tacitę obiectioni Iudæorum de violatione ſabbati. Nec excludit ꝙ hæc verba ſint vera abſolute de ipſo Chriſto inquantum deus, quòd operatur ſicut operatur pater eius cõtinuè. propter quod Euangeliſta præmiſit quòd reſpondendo ad perſecutionem ratione ſabbati, dixit hæc verba. ¶ Vbi etiam aduerte quòd alij Euangeliſtæ narrauerũt Ieſum, calumniantibus ipſum quod ſabbatum violaret, reſpõdiſſe confutando illos ex geſtis à Dauide, à ſacerdotibus, ab ipſiſmet extrahentibus aſinum ex fouea aut ducẽtibus bouem ad aquam: hic verò Euangeliſta narrat Ieſum reſpõdiſſe ex operatione dei patris etiam in ſabbatis: quoniam intẽdit diuinam Ieſu naturam manifeſtare. *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere.* Accumulat Euangeliſta cauſas quare Iudæi perſequebantur Ieſum. *Quia non ſolum ſoluebat ſabbatum.* Hinc apparet quod refert Euangeliſta cauſas prout habebãtur à Iudæis. Ieſus enim non ſoluebat ſabbatũ: ſed Iudæi calumniabãtur eum quod ſoluebat ſabbatum. *Sed & patrem ſuum dicebat deum, æqualem ſe faciens deo.* Hoc eſt alterum quod imponebãt Ieſu: quod ſcilicet faceret ſe æqualem deo. quũ

in

in veritate ipſe non ſe faceret, ſed natura eſſet æqualis deo. ¶ Vtriuſque tamen calũniæ occaſionem ex factis & dictis prænarratis acceperant Iudæi. Nã ex hoc ꝙ præceperat tolli in die ſabbati grabatũ & portari, occaſionẽ habebant dicendi quòd violauit ſabbatum:ex hoc verò ꝙ reddens rationem quare non violaſſet ſabbatũ,dixit ꝙ faceret ſicut pater ſuus deus qui ſemper operatur,occaſionem habebant dicendi quod faceret ſe æqualẽ deo:volens ſe æquiparare deo, vt ſicut deus ſemper operatur ita ipſe ſemper operetur.¶ Significantiúſq; apponebant hanc æqualitatis clauſulã : vt intelligeremus ꝙ Iudæi non perſequebantur Ieſum ex eo quòd diceret ſuum patrẽ deum(quum hoc eſſet licitũ cuilibet fideli) ſed ex hoc quòd appellabat deum patrem ſuum tali modo quòd ſeipſum faceret æqualẽ deo: hoc eſt cũ præſumpta æquiparantia ad deum.¶ Et dixit hæc Euangeliſta nõ ſolũ vt narret cauſas perſecutionis & ſenſum quo Iudæi intelligebant verba Ieſu:ſed vt manifeſtet quo tendunt ſequentia Chriſti verba,dicta reſpõdendo ad hũc ſenſum Iudæorũ.*Reſpondit itaque Ieſus.*Sequentia verba,reſponſiue dicta ſignificantur,reſponſiue autẽ ad Iudæos,impugnãtes cũ de his duobus ſubordinate.Inchoauerũt enim impugnationẽ ab operatione in die ſabbati:ſed reſpõdente Ieſu ſe ſemper operari ſicut patrẽ ſuũ deũ,aſcenderunt impugnando hanc æquiparantiam ad deũ allegatam pro ratione operis in ſabbato.*Et dixit eis,Amen amen dico vobis.*Iudæis reſpõdet impugnantibus eum. *Non poteſt filius.*Quæſtio erat de æqualitate filij ad patrẽ, occaſio nata ex opere.Et propterea Ieſus intendens mõſtrare æqualitatem filij ad patrem ex opere,procedit ex parte ſpectantiũ ad opus.¶ Et hinc intẽdit declarare æqualitatem filij ad patrẽ tripliciter.primo ex cõcurſu filij ad omnia quæ facit pater: ſiue creando, ſiue gubernãdo &c.Secũdo ex hoc ꝙ filius incarnatus facit ſupernaturalia opera in genere humano: ſcilicet ſuſcitare mortuos, viuificare animas,iudicare mundũ.Tertio ex hoc ꝙ filius incarnatus adorãdus eſt ſicut pater.adoratio enim eſt fructus operũ: & propterea adiungitur cum ſpectantibus ad opus.¶ Procedit autẽ primo ex identitate facti.Et quia opus ad operãtẽ ſpectat, ideo vt ſermo eſſet formalis,mõſtrat æqualitatẽ filij ad patrem quatenus vterq; eſt opifex,ꝓpterea enim nõ ex ratione cõſubſtãtialitatis ſed ex identitate facti æqualitatẽ hãc docet.Rurſus formaliſsimus ſimul & ſuauiſsimus doctor Ieſus,ſic ex parte operis docet æqualitatẽ filij ad patrẽ,vt & auditores intelligãt,&

nihilominus veritas tanti myſterij à proprietate nõ labatur ſermonis. Deſcribit itaque æqualitatẽ filij opificis ad patrem opificem ſub formali ratione opificis agentis à propoſito. Opificis enim actus eſt facere: & qualitas opificis ad opificẽ, in duobus per ſe conſiſtit ſcilicet, in vidẽdo quæ facit alter opifex, & in faciendo eadem. Si enim opifex vnus videat quæcũq; facit opifex alter, & omnia illamet faciat, æqualis eſt illi opifex niſi ſiquidẽ videret omnia quę facit alter, nõ per ſe adæquaretur illi: ſed aut non adæquaretur in iis quæ laterent ipſum, aut à caſu adæquaretur. Et rurſus niſi videret, non adæquaretur vt opifex opifici, opifex enim in quantum opifex, non adæquat alterũ opificem ſecundum rationem operandi niſi videndo: quoniã vterque eſt agens à propoſito. ¶ Hæc in communi ſunt vera. In ſpeciali autem materia (ſcilicet de patre opifice & filio opifice) ſcito quòd ſi filius poſſet facere aliquid quod non videret facere patrẽ, non eſſet maioris potentiæ ſed minoris: quia hoc ex defectu naturæ & potentiæ eius oriretur. Et propterea à negatione huius potẽtiæ inchoat, dicendo. *Non poteſt filius à ſe facere quicquã niſi quod viderit patrem facientem.* Et lege quod viderit pro quid viderit. Negatur de filio opifice potentia duorum. Alterum eſt faciendi quicquam niſi quod pater facit. alterum eſt modus faciendi ſcilicet à ſe. Et primũ quidem ſpectat ad terminum faciẽdum: ſecundum autem ad faciendi principium. Poſſe quidem filiũ facere à ſe vt diſtinguitur à patre, eſſet ſi filius haberet naturam aliã à natura patris. nam ex propria natura, ac per hoc à ſeipſo, ex ſua non patris potentia poſſet exequi aliquid quod non exequitur per ſeipſum pater: vt patet de omni rationali creatura. omnis enim creatura rationalis quia habet aliã naturã à dei natura, poteſt aliquid à ſe exequi quod nõ per ſeipſum exequitur deus. Vnde per hoc ꝙ filius nõ poteſt à ſe facere, excluditur diuerſitas naturæ filij à natura patris. Ita ꝙ æqualitatẽ filij ad patrem ex parte operis declarat, tum ex negatione potentię faciẽdi à ſe: quod ex negatione diuerſæ potentiæ diuerſæque naturæ in ſe & patre. tum ex negatione potẽtiæ faciendi aliud quàm pater. Quæ duo ſe mutuo inferunt: quoniã negatio diuerſæ naturæ infert negationem diuerſi faciendi & econuerſo. Et clara eſt doctrina, ex principio & termino aperiens veritatem. ¶ Dicit ergo non poteſt, non dicit non licet: ad declarandum identitatem potentiæ filij & patris. Vt hinc audiant Iudæi quòd non eſt iunctus patri ſicut alij filij iunguntur patribus ſuis, aut ſicut

filij

filij adoptiui per gratiam iunguntur deo: qui etſi imitantur patrem, poſſunt tamē aliud facere quàm facit pater. ipſe enim eſt talis filius patris ſui dei ꝙ omnino non poteſt facere niſi quod facit deus pater. Et ſimiliter alij filij quia alterius ſunt naturæ, etiam ſi non facerent tamen poſſunt à ſe facere aliud: ipſe verò talis eſt filius quòd omnino non poteſt à ſeipſo (prout à patre diſtinguitur) facere aliud quàm pater. Vt hinc habeatur manifeſtè quòd potentia faciendi in filio eſt illamet. quæ eſt potentia faciendi in patre. nam ſi eſſet alia, penes principium faciēdi vel terminum faciendum differret. Et dicit niſi quid viderit: ad ſignificandū liberū concurſum ad faciendum, ad differentiam agentis naturalis. Facere enim videndo, proprium eſt agentis à propoſito: & quod facimus videndo alium facere, facimus libere. filius autē non naturaliter ſed libere facit quicquid facit. Et propterea, dicitur niſi quid viderit: vt per hunc modum faciēdi (ſcilicet vidēdo quid facit pater) intelligamus filiū ita nō poſſe aliud facere, quòd cū hac impotentia libere facit, libere concurrit ad faciendū. Ne errares: intelligendo patrem quidem libere facere, filiū verò nō libere ſed naturali neceſsitate facere quod facit pater. Et non dicit didicerit ſed viderit, vt intelligamus ꝙ non diſciplina ſed penetratiuus intuitus filij interuenit in hoc quòd filius facit idē quod pater facit. Ita quòd dicendo niſi quid viderit, ſignificatur niſi ad quod concurrerit tanquàm agens à propoſito, penetrando patrem facientem. Rurſus dicit viderit. ne notionalem actum ſed eſſentialem intelligamus ſignificari (videre enim actus eſt ad ea quæ ſunt ſubſtantiæ non ad ea quę ſunt relationis in diuinis ſpectans) & intelligamus prout eſt, ꝙ filius clarè videns vniuerſum diuinum facere, libere facit illud idē quod facit pater. Et dicit facientē, nō feciſſe aut facturum: vt intelligamus filium ſimul facere. Dicit facientē, nō imperantem aut ordinantē: vt nulla ſubiectio, nulla ſubordinatio filij ad patrē reſpectu operationis ſed ſolus concurſus liber ſignificetur ad faciendū (hoc eſt ad exequendū) illud idem quod exequitur pater. facere enim exequentis eſt. Et dicit quid: vt intelligamus vnum atq; idem eſſe illud quod facit filius & quod facit pater. Nec dicit niſi quid viderit fieri à patre: ne ex parte paſsi intelligatur concurſus filij & patris. Sed tam ex parte patris quàm filij dicit facere: vt intelligamus concurſum patris & filij ad faciendum vnum & idem ex parte actionis. Significantiúſque dicit ſeorſum filium facere & ſeorſum patrem facere, nullam

mentionem faciens de concurſu amborum niſi videndo:ne errares intelligẽdo patrẽ & filium cõcurrere ad facere idem ſicut cauſam ſuperiorẽ & inferiorem, aut ſicut cauſas partiales,aut ſicut agens & inſtrumentũ,aut ſicut patrẽ & matrem, & ſiquid eſt aliud huiuſmodi:ſed intelligeres(ſi potes)filiũ facere libere illud idẽ quod facit pater,vna omnino indiuiſa actione,vna ratione agendi:quia ſunt vnũ faciendi principiũ. *Quæcunque enim ille fecerit.*pro,facit,*hæc & filius ſimiliter facit.* Duo continẽtur in antedictis verbis:ſcilicet filiũ nõ poſſe niſi idẽ quod facit pater facere,& filium videre patrẽ facientẽ. & ambo probat.Et priùs primũ:ex hoc ꝙ tã terminus ad quẽ terminatur facere filij adæquat terminũ ad quẽ terminatur facere patris (hæc enim adæquatio clarè ſignificatur dicẽdo ꝙ quæcunque pater facit,hæc & filius facit)quàm qualitas faciẽdi in filio, ſimilis eſt qualitati faciẽdi in patre.aduerbiũ nanque ſimiliter,vnã qualitatẽ actionis in vtroq; ſignificat. Quia igitur ex adæquatione faciẽdorũ cognoſcitur æqualitas potentiæ,& ex identitate faciendorum cognoſcitur identitas potentiæ,ideo probatur à poſteriori(ſcilicet ex facere omnia quæ facit pater)æqualitas ſiue identitas potentiæ factiuæ in filio ad potentiam factiuã in patre.Et multò magis manifeſtatur,adiuncta ſimilitudine faciendi. ¶ Vera antẽ hæc eſſe cõſtat:quia indiuiſa ſunt opera trinitatis ad extra: quæ ſola ſignificãtur per facere,indiuiſa autẽ & quo ad rationẽ faciendi & quo ad ſubſtantiã modumque faciendi:& nõ ſolum quo ad terminũ.*Pater enim diligit filium: & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit.*Poſtquàm declarauit primum(ſcilicet non poſſe facere niſi quod facit pater)declarat ſecundũ:ſcilicet niſi quid viderit patrẽ facientẽ.Declarat autẽ hoc ex parte rei viſæ: ſcilicet quia pater mõſtrat filio omnia quæ pater facit.ideo enim filius videt patrẽ facientem:quia pater monſtrat filio omnia quæ facit.Et hoc declarat à priori,quia pater diligit filiũ.ita ꝙ dilectio eſt ratio mõſtrationis,& mõſtratio eſt ratio viſionis.Hic eſt planus & formalis ſenſus literæ.¶ Vbi aduerte quod patrẽ monſtrare filio omnia quæ facit,eſt patrem facere in manifeſto filij omnia quæ facit.ita ꝙ nõ actio aliqua quæ ſit monſtratio, ſed modus quo facit pater omnia,deſcribitur, ſcilicet in manifeſto filij.Quemadmodum enim deſcripſit modũ quo filius facit,dicendo quid viderit,ita deſcribit modũ quo pater facit, dicendo monſtrat filio omnia quæ facit.Et dixit hoc:quia hic modus faciendi,eſt ex parte rei viſę ratio quòd filius videat.Ex hoc enim

quòd

quod pater in manifeſto filij omnia facit, infertur ꝙ filius videt patrem facientem quicquid facit. Non ꝙ inter hæc interueniat cauſalitas aliqua: ſed quia ſi videre filij cauſaretur à re viſa, cauſaretur ex hoc ꝙ pater in manifeſto filij omnia facit. ſicut æternitas nõ cauſatur ab immutabilitate: ſed quia ſi cauſaretur, cauſaretur ab immutabilitate, dicimus deum æternũ quia immutabilem. Et ſimili modo intellige ꝙ quia pater diligit filium, facit quæ facit in manifeſto filij. Hæc ſiquidẽ tria (ſcilicet filiũ videre, & patrẽ in manifeſto filij facere, & patrem diligere filiũ) naturalia ſunt in deo: & conſequenter ſe habẽt ſicut cauſa & cauſatũ ſi cauſarẽtur. In carnalibus patribus clarè patet ꝙ ex vehementi dilectione qua pater aliquis afficitur filio, nihil facit occultè à filio ſed vtrunque eſt liberum: quia carnalis pater & libere diligit filium; & libere facit quæ facit in manifeſto filij. Verum ſi carnalis patris ergà filium amor tam vehemens eſſet non liber ſed naturalis, cauſaretur quoque quòd naturaliter nihil occultaret eorum quæ facit filio: ſicut enim ex amore libero cauſatur libere nihil occultare, ità ex naturali amore cauſaretur, naturaliter non occultare. Aſcende hinc ad diuina & percipe quod pater diligit filium quantum diligibilis eſt, amore naturali. vult enim naturaliter pater filio, non hoc vel illud bonũ ſed omne ac ſummum ſimpliciter & abſolute. & hinc naturaliter facit in manifeſto filij quicquid facit. ¶ Et bene nota quòd quanuis patrem facere ſit libere. modus tamen iſte faciendi (ſcilicet in manifeſto filij) eſt naturalis. Quanuis enim in libertate patris ſit facere vel non facere, nõ tamẽ eſt in libertate patris modus iſte faciẽdi, (ſcilicet in manifeſto filij vel occulte à filio: ſed nalurale eſt ꝙ ſi facit faciat in manifeſto filij & propterea ex naturali amore patris erga filium infertur in textu. Naturalia enim in deo, ex naturalibus in ipſo formaliter declarantur tanquàm vnum cauſetur ex altero: vt voluntas ex intellectu, & intellectus ex eſſentia, & ſimilia. Ordinat itaque Ieſus naturalia patris & filij quatenus ſunt opifices, formali ordine: declarans Iudæis humani intellectus more ſecundũ ordinem formalem quomodo pater & filius cõueniunt ad faciendũ idem, ex hoc ꝙ pater diligit filium quantũ diligi poteſt: & conſequenter omnia quæ facit mõſtrat filio: hoc eſt in manifeſto filij facit. Hinc enim declaratur prius dictũ ſcilicet ꝙ filius videt patrẽ facientẽ. quod declarandũ erat.

Et maiora his demonſtrabit ei opera, vt vos miremini. Declarata æqualitate filij ad patrem ex parte operis longe eleuati à noſtra

notitia operis ſcilicet diuini communis toti trinitati: quod ab initio exercuit, creādo mundū, &c. declarat modo æqualitatem filij ad patrem etiā ex parte operis, ſed operis nobis manifeſti: quod ſcilicet exercet ipſe filius factus homo. Et propterea vbi hactenus vſus eſt verbo præſentis tēporis, ſpectātis ad continuā operationem diuinam communem patri & filio (dicendo facit, mōſtrat) modo vtitur verbo futuri temporis: quia tranſit ad opera à filio dei ſimúlque filio hominis exercenda. Et appellat maiora his, reſuſcitationem mortuorum, viuificationē animarum, iudicium mundi & huiuſmodi. Quę verè ſunt maiora opera illis operibus quæ fecerat ſcilicet curare infirmos, eiicere vendentes & emētes de tēplo, præcipere vt quis tolleret grabatum ſuum in ſabbato. Demonſtrare autem ſignificat in manifeſto facere, ſicut ſuperius. Sed addit: quia ſuperius ſumitur pro in manifeſto filij facere. hic autem ſumitur non ſolū pro facere in manifeſto filij (vt teſtatur pronomen ei) ſed etiam cum ſenſibili ſigno apud alios: vt teſtantur ſubiuncta verba, vt vos miremini. Ita quòd opera hæc maiora faciet pater in manifeſto filij, quia filius clarè videbit deum facere hæc opera. in aliorum autē admirationem de filio: quia videbunt ipſa opera, ſed non videbūt patrem operantem. *Sicut enim pater.* Explicat tria genera operum maiorum his, demonſtranda à patre filio cum admiratione Iudęorum. Primum habet duos ramos ſcilicet ſuſcitare mortuos ad vitam corporis, & viuificare animas, vtrūque ſiquidem eſt magnū opus & proprium deo. Propter hæc enim duo dicit. *Suſcitat mortuos.* quo ad vitam corporis. *Et viuificat.* quo ad vitam animę, quæ eſt per gratiam. Niſi enim de viuificatione animarum loqueretur, ſuperflue addidiſſet & viuificat: quoniā ſuſcitare mortuos, nihil aliud eſt quàm eos ad vitā reducere. *Sic & filius.* Ecce æqualitas quo ad modū faciendi: quòd ſicut pater facit ſic & filius. *Quos vult.* Ecce æqualitas quo ad libertatem. & ex parte voluntatis explicat filium concurrere cum patre ad faciendū vt agens à propoſito, quod ſuperius explicauerat ex parte intellectus, dicendo quid viderit. *Viuificat.* tā ſuſcitando mortuos quā viuificādo animas: vt ſignificetur æqualitas in vtroq; opere. *Neque enim pater iudicat quenquam.* Secundum genus operis explicatur. Ita quòd coniunctio enim. nō eſt redditiua rationis immediate prius dictę viuificationis: ſed refertur ad explicādū maiora opera, & accumulat opus iudicij operi viuificatiōis.

¶ Sed nota differentiā inter opus viuificandi & iudicandi relatiue

latiue ad patrem. Nam ſuſcitate & viuificare deſcriptũ eſt commune patri & filio, dicendo ſicut pater ſuſcitat & viuificat, ſic & filius: iudicare autem deſcribitur aliter patris quã filij. Deſcribitur enim pater non iudicare, ea ratione quia non exercet perſonã ſenſibilis iudicis: quia pater non eſt homo, non eſt iudex ſenſibilis: de illo enim iudicio eſt ſermo quo mũdus eſt iudicandus. *Sed omne iudicium dedit filio.* Iudicium omne appellatur iudicium vniuerſale. Dare autem gratuitam collationem ſignificat factã filio dei in myſterio incarnationis: tunc enim dedit deus filio opus iudicij quum factus eſt homo: hoc eſt tunc cõſtituit eum iudicem mundi. *Vt omnes honorificent filium ſicut honorificant patrem.* Tertium opus (quod vt fructus præcedentiũ proponitur) eſt debitus honor filio ſicut patri. Demõſtrauit enim deus hæc opera, vt Ieſus Chriſtus filius dei adoretur latria ſicut adoratur pater deus. Et huiuſmodi adoratio eſt tertiũ genus operis, maius illis. *Qui non honorificat filium, non honorificat patrem.* Duo priora genera operum quia exercenda ſunt per filium, ſine contrarietate deſcripta ſunt: honoratio vero quia per homines exercẽda eſt, cum contrarietate deſcribitur inter honorantes & non honorantes. ¶ Et ne errares intelligendo fructum honoris eſſe ex quadam decentia & non ex neceſſario debito, ideo ſubiungit rationem neceſſarij debiti ad honorandum filiũ ſicut patrem, ex hoc quòd non honorare filium eſt non honorare patrem. Hinc enim manifeſte ſequitur quòd ſicut debitum eſt honorare patrem ita & filium. *Qui miſit illum.* Adiunxit hoc ad explicandum quòd de filio miſſo (hoc eſt de filio incarnato, de filio dei qui eſt etiam filius hominis) loquitur: & ſimul explicat rationem redundantiæ inhonorationis ſuæ in inhonorationẽ patris, ex eo quòd pater miſit ipſum: iniuria enim quæ fit legato, fit leganti. ¶ Et ſigni ficanter non dicit qui dehonorat filium, ſed qui non honorat: vt intelligamus non ſolum iniuriã dehonorationis, ſed negationẽ honoris culpabilẽ eſſe. *Amen amen dico vobis.* Cõſidera ordinem. Prius dixit, maiora his demonſtrabit. Deinde explicauit proponendo quæ ſunt illa maiora, & explicauit eſſe tria genera operũ ſcilicet viuificare, iudicare, & adorari. Modo manifeſtat ſigillatim ſingula ſecundũ ſingulos ramos. Et incipit à viuificatione. Ita ꝙ declarat ꝙ ſicut pater viuificat ſic & filius viuificat. *Quia qui verbũ meũ audit.* Explicat modum quo filius viuificat. Duo ſiquidem concurrunt ad hunc modum. nã ex parte filij concurrit verbum euangelium: & propterea dicit quia qui verbũ meum,

Ex parte autem viuificandorum concurrit primo auditus verbi Chriſti:& propterea dicit audit.Concurrit ſecundo fides,& propterea ſubiungit.*Et credit ei qui miſit me*,Fides ipſa explicatur,dicendo credit.Credenda autem ſummariè traduntur,dicendo ei qui miſit me.nam & myſterium trinitatis,& myſterium incarnationis in his verbis continetur,pronomina enim ei & me,patrem & filiũ mõſtrant miſsio autẽ myſteriũ incarnationis ſignificat.In his enim reliqua credenda clauduntur.*Habet vitam æternam*.Ecce viuificatio animarum,quam facit Chriſtus euangelizando,in iis qui credunt euangelio.Dicendo enim habet vitam æternam,manifeſtat ſe loqui de vita animæ. ¶ Et dicit habet: quia in præſenti vita habetur inchoatiuè vita æterna.Gratia enim ſeu charitas,viuere in æternũ perſeueraturũ inchoat in anima.*Et in iudicium non venit*.pro veniet.Modus explicatur quo anima credendo viuificatur,ſecundum duo.Alterum eſt plena remiſsio peccatorum.Et quo ad hoc dicitur ꝙ in iudicium non veniet:quoniã commiſſa peccata ita delentur ꝙ nõ veniet iudicandus pro illis,nõ dicetur ei ius quod mereretur pro illis:quia omnia ſunt ei condonata.*Sed tranſiet*.pro,tranſiuit,*à morte in vitam*. Alterũ eſt tranſitus à ſtatu ęternæ mortis,in ſtatum æternæ vitę. Vt intelligamus ſtatum ante fidem,eſſe ſtatum mortis æternæ: & in viuificatione animarũ interuenire reſuſcitationem animæ de morte æterna in vitam æternam.*Amen amen dico vobis*. Declarato modo quo filius viuificat animas,cõſequenter declarat modũ quo reſuſcitat mortuos corpore,vtrunq; enim propoſuerat. *Quia venit*.pro,veniet,*hora & nunc eſt*.Dicit veniet,propter futuram reſuſcitationem.Et dicit hora non dies aut annus, propter breue tempus ſuæ prædicationis.Et dicit & nunc eſt:quia imminebat tunc.Humano enim more loquitur:quo conſueuimus eũ qui iam appropinquat,nuntiare dicendo veniet & nunc eſt hic. *Quando mortui*.corpore.Non dicit omnes:ſed indefinitè:quia aliqui tantum ſignificantur reſuſcitandi in imminenti hora:Lazarus ſcilicet, filius viduæ,& filia Archiſynagogi.*Audient*.Hoc eſt ad ſimilitudinem audientium obedient.Mortui enim non poſſunt audire propriè loquendo:ſed tamen ſurrexerunt omnes hi tres ad literam acſi audiſſent. *Vocem*.ſenſibilẽ.Lazare veni foras. adoleſcẽs dico tibi ſurge,talitha cumi.Ad literam enim deſcribitur modus quo mortui erant ab ipſo reſuſcitandi: ſenſibili ſcilicet vocatione interueniẽte,acſi mortui audirent.*Filij dei*.virtutem vocis ad ſignificandũ ſignificat ex diuinitate.vox enim for-

mabatur à filio hominis:ſed virtutẽ habebat ex hoc quòd erat vox filij dei.*Et qui audierint.*modo dicto.Quos audientes nõ legimus niſi tres fuiſſe.*Viuent.* Ecce reſuſcitatio:nõ ad vitam æternam,ſed ad vitam præſentem.¶ Vbi nota erudite lector ꝙ nullum aliud corporeum opus miraculoſum Ieſus affert in teſtimonium ſuę ęqualitatis ad patrem(hoc eſt ſuæ veræ deitatis)niſi reſuſcitationem mortuorũ,& illam per modum imperij ſola voce.Ad hunc enim imperij modum explicandum dicitur ꝙ mortui audient vocem & qui audierint viuẽt.Vnde habes quòd Antichriſtus etſi faciet mirabilia,nunquam tamen faciet hæc quæ ſunt dei propria ſcilicet viuificationem animarũ & reſuſcitationẽ mortuorũ.*Sicut enim pater.*Declaratis modis vtriuſq; viuificationis à filio,declarat poteſtatem viuificandi in ipſo ſicut in patre:ad reddendam rationem dictorũ circa vtrunq; opus, & propterea apponitur coniunctio enim,dicendo ſicut enim.*Habet vitam in ſemetipſo.*Habere vitam in ſemetipſo,eſt habere vitam ſine dependentia ab alio.Qui enim habet vitam dependẽtem ab alio,quantumeſt ex ſe poteſt deficere à vita:ac per hoc non in ipſomet ſed in alio conſiſtit conſeruatio vitæ eius:& partim habet,partim non habet in ſe vitam.Qui autem habet ſimpliciter & abſolutè in ſemetipſo vitam,ſine dependentia ab alio habet illam.Sic autem eſt in trinitate:quia & pater habet vitã ſine dependentia ab alio,& filius habet vitam ſine dependẽtia ab alio. Et hoc eſt quod hic dicitur.*Sic dedit.*non gratuito dono,ſed naturali generatione.Et dixit hoc:vt intelligamus propria poteſtate filium viuificare tam animas quàm corpora,ſicut & patrem. *Et filio habere vitam in ſemetipſo.Et poteſtatem dedit ei.*Explanatis iis quę ſpectabant ad æqualitatem ex parte operis viuificatiui filij incarnati, explanat modo ſpectantia ad opus iudicij vniuerſalis, quod ſecundo loco propoſuerat:dicendo neque enim pater iudicat quenquam,ſed omne iudicium dedit filio.Explanando ſiquidem dicta verba propoſita,ſubiungit hæc. ¶ Significanterque dicit & poteſtatem:ne executionem iudicij intelligeres. Quod autem dicit dedit,gratuitũ ſignificat donũ.*Iudicium.*Deeſt coniunctio.Legendum eſt.& ſeu etiam.*Iudicium facere.*Et eſt ſermo de iudicio vniuerſali,quo mundus iudicabitur.*Quia filius hominis eſt.*Non dicit & poteſtatem dedit filio hominis(ne parem rationem inferres de quolibet filio hominis) ſed dicit ꝙ poteſtatem dedit ei,filio dei,quia eſt filius hominis,vt intelligamus poteſtatem iudiciariã datam coniuncto ſcilicet filio dei iam filio hominis

nis.Ita quòd ratio quare conſtitutus eſt filius dei Iudex eſt, quia ipſe eſt etiam filius hominis.¶ Si quæris quare oportuit filium dei eſſe filium hominis ad hoc vt conſtitueretur iudex mũdi? In promptu eſt ratio:quia ſcilicet iudex dum ius dicit oportet quòd videtur à iudicandis.deus autem ipſe purus non poteſt videri à iudicandis:quum magna pars iudicandorum ſit reproba,qui nõ poſſunt videre deũ.viſio enim dei beatos eos efficeret. Deus autẽ in natura humana aſſumpta videri poteſt ab omnibus iudicãdis,tam bonis quàm malis.Et propterea quia filius dei eſt filius hominis,conſtitutus eſt iudex mundi , quod eſt patrem dediſſe ei poteſtatem faciendi iudicium.hanc enim habuit Ieſus ab inſtanti conceptionis ſuæ,& propterea dicit dedit in præterito. *Nolite mirari hoc*.ſcilicet quòd filius conſtitutus eſt iudex quia filius hominis eſt:audientes factum,neſciendo quare. *Quia venit*. pro,veniet,*hora in qua omnes qui in monumentis ſunt*.Rationem facti reddit ex modo iudicij futuri.Et intendit quòd quia congregatio iudicandorum erit ſenſibilis,& iudiciũ erit ſenſibile , ideo dedit ei poteſtatem iudiciũ facere quia filius hominis eſt. ideo non eſt mirandum.¶ Vide ſingula.Deſcribitur in primis hora ventura futuri vniuerſalis iudicij.Et dicitur ꝙ omnes,nõ aliqui, non indefinitè(vt ſuperiùs)ſed vniuerſaliter tam boni quàm mali,qui in monumentis ſunt corpore mortui. *Audient vocem filij dei*. pro,vocem eius.Modus quo ſuſcitabuntur omnes mortui, idem omnino deſcribitur cũ modo quo reſuſcitati ſunt illi tres. Eadem enim verba repetũtur ſcilicet audient vocem eius:quia ad ſenſibilem vocem Ieſu Chriſti tanquam audientes ſuſcitabũtur tanquam ſi à ſommo ſurgerent:imperij ſiquidẽ vis deſcribitur.¶ Significanter autem Euangeliſta nõ repetit filij dei, ſed pronomine vtitur monſtrante filium dei eundemque filium hominis,quem poſtremo nominauerat:quia in ſuſcitatione illorũ trium à Ieſu homine poſsibili,explicãda fuit deitas illius:& propterea dictum eſt vocem filij dei:in ſuſcitatione autẽ omnium mortuorum à Ieſu homine immortali glorioſo,nõ oportuit explicari deitatem:quoniam ipſa forma glorioſa cum maieſtate, præ ſe feret filium hominis eſſe filium dei. *Et procedent qui bona fecerunt*. Ecce iudicium,ius dicetur iuxta merita,& propterea fit mentio operum.¶ Non dicit & procedent qui crediderunt,ſed qui bona fecerunt:quia fides ſine operibus mortua eſt,quia operibus ius dicetur. *In reſurrectionem vitæ*. Ecce præmium bonorum operum.Quod vt intelligas,vide in litera quod procedere

in reſurrectionem cõmune erit mortuis,bonis & malis: quoniã vtrique per reſurrectionẽ habebunt vitam corporalem,ſed differentia erit quod bonorum reſurrectio erit ad vitam, malorum autem erit ad iudicium. Vtrorumq; reſurrectio ſecundũ rei veritatem erit ad iudicium (quoniam oẽs aſtabimus ante tribunal Chriſti) ſed iudicium quod fiet bonis, deſcribitur tacito iudicij nomine à termino,à præmio,à vita:ad ſignificandũ ꝙ non tam iure quàm gratia eis dabitur vita. Et deſcribitur vniuerſum pręmium à vita: quia quicquid perfectionis eſt vitalis, erit eorum præmium:quia erũt toti vita,nihilque mortalitatis in eis locum habebit. Quo contra pœna reproborum non deſcribitur in ſeipſa ſed deſcribitur in iudicio:ad ſignificandum quod nõ aliunde quàm ex iure iuxta eorũ mala opera punientur. & propterea nõ dixit procedent in reſurrectionẽ pœnarum ſed iudicij: vt reſurgere ſignificẽtur non ad pœnas ſed ad ius. non enim delectatur deus pœnis damnatorũ ſed iure. Perpende hinc quod ſuperiùs diximus iudicem dicturum ius tam bonis quàm malis: & propterea oportere eſſe deum hominem. *Qui verò mala egerunt, in reſurrectionẽ iudicij. Non poſſum ego.* Declarato modo iudicij, declarat iuſtitiam iudicij. Et quoniam triplici ex capite poteſt iudicium à iuſto declinare(vel ex parte potẽtiæ, vel ex parte intellectus, vel ex parte voluntatis)ideo ex his tribus capitibus oſtendit iudicium ſuum eſſe iuſtũ. Et inchoat à potentia. non poſſum ego, quanuis filius hominis ſim. *A meipſo facere quicquam.* Non ſolùm non poſſum declinare à iuſto iudicio & facere alicui violẽtiam: ſed nec quicquam poſſum facere à meipſo: hoc eſt quod non faciat deus, quod non faciat pater. Et in promptu ratio eſt: quia non ſum à meipſo, ſed à patre. *Sicut audio iudico.* Excluſa violatione iudicij poſsibili ex parte potentiæ, excluditur modo ex parte ſcientiæ, ſicut audio. Auditus, ſenſus eſt diſciplinæ. & propterea diſciplinam qua doctus eſt filius hominis à deo, ſignificat dicendo audio. Et intendit quod quanuis ſim homo, iudico tamen ſicut audio à deo, ſecundum regulam diuinæ ſcientiæ. Et propterea hinc non poteſt violari iudicium. *Et iudicium meum iuſtum eſt.* Concluſio & præcedentium & ſequentis partis in medio locata eſt. *Quia non quæro voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me.* Deeſt, patris. Excluditur tertio violatio ex parte voluntatis. Voluntas enim humana declinare poteſt, & propterea quicunque quęrit facere voluntatem propriam, facilè errat in iudicio. Voluntas autem diuina, lex eſt omnis iudicij.

& propterea qui conformat ſe voluntati diuinæ,non erat iudicando.¶ Quòd autem ſermo ſit de voluntate Chriſti humana, quum dicitur:non quæro facere voluntatem meã,teſtantur verba ſubiuncta de eius miſsione.Miſsio enim ad myſterium incarnationis ſpectat.¶ Et nota ꝙ concluſio in medio poſita, quantum ad formã concluſionis ponitur,vt concluſio iſtius tertij ſcilicet conformitatis ad voluntatem diuinam.Non quin ſit concluſio etiam præcedentium:ſed quoniam non eſt concluſio præcedentium niſi mediante hoc tertio.hoc enim tertiũ eſt immediatũ cõcluſioni.Poſſe ſiquidẽ & ſcire,exiguntur quidẽ ad iudicium: ſed nihil ſunt niſi ſequatur voluntas recta ad iudicãdum. Voluntas enim recta eſt quæ infert iudiciũ,præſuppoſitis iis quæ ſunt potentiæ & ſcientiæ. *Si ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimoniũ meum non eſt verum.* Explanatis ſpectantibus ad opera viuificationis & iudicij(æqualitatem filij dei manifeſtantium) explicat modo tertium quod ſimul propoſuerat, de debito honore filio ſicut patri.Hoc enim propoſuerat dicendo,vt omnes honorificent filium ſicut patrem,&c.Et quoniam debitus honor filio exhibendus eſt ei per fidem, fides autem inititur teſtimonio, propterea honorem ſibi debitum tractat explicando teſtimonia quæ ſunt de ipſo:vt ſic adhærentes teſtimoniis honorent: & inhonorantes conuincantur inhonorare deum repellendo tot teſtimonia diuina. Circa teſtimonia autem de ſeipſo primo excludit teſtimonium proprium:deinde affert teſtimonium humanum,& poſtea teſtimonia diuina.Et quoniam teſtimoniũ proprium ipſius Chriſti ſecundum rem erat verum(quia nec ſecundum quod déus nec ſecundum quod homo poterat mentiri) ac per hoc non poterat categoricè excludere teſtimonium propriũ tanquam non verum,ideo hypotheticè conditionaliter excludit teſtimonium proprium.Conditionalis enim eſt vera ſi tam antecedẽs quàm conſequens eſt impoſsibile. Verum occurrit hic quæſtio de veritate ipſius conditionalis:quia eius contradictoria ab ipſomet Ieſu aſſeretur inferiùs cap.8.Solutio eſt quod hic loquitur de ſeipſo ſecundum quid, ibi vero ſimpliciter. Quod enim hic loquatur de ſeipſo ſecundum quid ex præcedentibus inſinuatur.In verbis immediatè præcedentibus tria dixit, diſtinguentia quodammodo ipſum à ſeipſo:dum dixit non poſſum à meipſo facere quicquam, & ſicut audio,iudico, & non quæro voluntatem meam, ſed voluntatem patris. Statimque ſubiungens ſi ego teſtimonium: quid aliud inſinuat niſi quod pronomen

men ego demonſtrat ipſum non abſolute ſed ſecundũ quid:hoc eſt demonſtrat ipſum ſecundum ſe tanquam vnum hominem, demonſtret ipſum ſecluſo auditu à patre,demõſtrat ipſum ſecluſo quærere voluntatem patris. Acſi apertius dixiſſet. Si ego affectans ea quæ teſtimonij proprij ſunt teſtimonium perhibeo de meipſo,teſtimonium meum non eſt verum: pro quanto non ex ratione veri ſed ex affectu proprio procederet. *Alius eſt qui teſtimonium perhibet de me,* Contra proprium teſtimonium inducit alienum. Et quoniam inferius explicat duos alios(ſcilicet Ioannem Baptiſtã & patrem)ideo quum indefinite dicatur alius eſt, poteſt indefinite intelligi abſque determinatione ad alterũ eorum. Sat enim eſt præſenti propoſito quod nõ ego teſtimonium perhibeo de meipſo,ſed alius eſt qui teſtimoniũ perhibet de me. *Et ſcio quia verum eſt teſtimonium quod perhibet de me,* Quanuis ego non perhibeam teſtimonium mihiipſi,ſcio tamen certa ſcientia & fateor quia verum eſt teſtimoniũ quod ille alius perhibet de me,tam pater quàm Ioannes. ¶ Et dixit hoc: ad explicandum quod ea quę dicit de ſeipſo,dicit ex certa ſcientia ad verificandũ teſtimonium quod de ipſo perhibetur. Acſi apertius diceret. non dixi hæc ad teſtificãdum,ſed ad verificandum teſtimonium tam Ioannis quàm patris. *Vos miſiſtis ad Ioannem,* Explicat alium, teſtimonium perhibẽtem de ipſo. Explicat autem ab authoritate Ioannis apud illos: dicendo vos miſiſtis ad Ioannem,tanquam ad hominem maximæ apud vos authoritatis miſiſtis. *Et teſtimonium perhibuit veritati.* Non dicit & teſtimoniũ perhibuit mihi, ſed veritati: quia Ioannes teſtificatus eſt veritatem non ſolum de Ieſu ſed etiam de ſeipſo. dixit enim ſe non eſſe Chriſtum,&c. vt hinc teſtimonium Ioannis irrefragabile eſſet: vtpote qui veritatem propoſuit propriæ gloriæ. *Ego autem non ab homine teſtimonium accipio.* Verba hæc valde obſcura eſſent,niſi aduerſatiua ſubiuncta explanaret illa. Nam & ipſe Ieſu dicet diſcipulis, eritis mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria & vſque ad vltimũ terræ quod ſonat oppoſitum eius quod modo dicitur, teſtimoniũ ab homine non accipio ¶ Sed ſenſus eſt quod non accipio teſtimonium humanum vt teſtimonium neceſſarium mihi,vt teſtimonium propter me, hũc enim ſenſum manifeſtat aduerſatiua ſubiuncta. *Sed hæc dico vt vos ſalui ſitis.* Ecce quare teſtes apoſtolos,ecce quare teſtimonium Ioannis ſcilicet propter noſtram ſalutem. Et vere ſic eſt,indignum eſt enim vt Ieſus Chriſtus verus deus veritas infallibilis,vtatur ex parte ſui teſtimonio humano,

quo

quod conſtat eſſe fallibile. Et propterea veriſsimè dicit. ego non ab homine teſtimonium accipio, ex parte mei: ſed vtor teſtimonio humano vt vos ſalui ſitis ex parte veſtri, vt vos credatis more veſtro per humana teſtimonia. *Ille erat.* Qualitatem Ioannis qui perhibuit de ipſo teſtimonium) declarat ex ſimilitudine lucernæ. Tempus præteritum erat, inſinuat quod Ioãnes iam erat in carcere aut occiſus, Ieſu dicente hæc. *Lucerna ardens & lucens.* Vas ignis & lucis Ioannes deſcribitur: vt ardore interior charitas, luce vero exterior doctrina verbo & exemplo ſignificetur. *Vos autem voluiſtis ad horam exultare in luce eius.* Quanuis Ioannes fuerit lucerna ardens & lucens, vos tamen non crediſtis ei. ita miſiſtis ad eum quod non perſeueranti voluntate ſed ad horam, ad modicum tempus voluiſtis exultare ſub luce eius: hoc eſt voluiſtis læto animo ipſum ſuſcipere. Nam quum Ioannes negaſſet ſe Chriſtum, & teſtimonium perhibuiſſet veritati de ſe & de me, noluiſtis amplius exultare ſub luce eius: imò increpaſtis eum, quid ergo baptizas ſi tu nõ es Elias, &c. ¶ Et dixit hoc ad aperiendum quod non ſolum verba ipſius Ieſu ſed etiam verba Ioannis paruipenderunt. *Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne.* pro, Ioannis. Subauditur enim teſtimonio. Non accipio ab homine teſtimoniũ ex parte mei: ſed ex hac parte habeo teſtimoniũ maius teſtimonio Ioannis. *Opera enim.* Primum teſtimonium maius eſt genus operum mirabilium quæ fecit. *Quæ dedit mihi pater.* collatione gratuita, mihi verbo incarnato. *Vt perficiam ea.* Non dicit vt aliqualiter diſponam, vt rogem pro illis, ſed vt perficiam, vt ex integro faciam illa: ad differentiam aliorum ſanctorum. Solus enim Ieſus Chriſtus virtutẽ habuit perficiendi mirabilia opera: quia ſolus fuit deus. *Ipſa opera quæ ego facio.* Nota erudite lector eadem opera deſcribi data ei à patre, & eadem quæ ipſe facit: vt intelligamus ſic conceſſa eſſe incarnato verbo, vt ipſe filius authoritatiue & propria poteſtate faciat illa: eadem ſcilicet poteſtate qua pater. *Teſtimonium perhibent de me, quia.* pro, quòd. *pater miſit me.* Explicatur quid teſtificantur opera de ipſo ſcilicet quod pater miſit me: hoc eſt myſterium trinitatis & incarnationis. vtrunque enim in his verbis clauditur: vt prius dictum eſt. *Et qui miſit me pater.* Secundum teſtimonium maius eſt patris. *Ipſe teſtimonium perhibuit de me.* Conſtat ꝙ pater perhibuerat teſtimoniũ quando Ieſus fuit baptizatus. hic eſt filius meus dilectus. ¶ Quanuis nõ oporteat reſtringere teſtimonium paternum ad teſtimonium ſenſibile. nam de Petro

ſcriptum

ſcriptum eſt,caro & ſanguis non reuelauit tibi ſed pater meus qui eſt in cœlis.Vnde paternum teſtimoniũ ſiue ſenſibiliter ſiue ſpiritualiter perhibitum fuerit,intelligitur. Conſtat enim multos ſpirituali tractu ad Ieſum acceſsiſſe. ipſe ſiquidem ſpiritualis tractus teſtimonium eſt paternum.*Neque vocem eius vnquam audiſtis.* Sicut aperuerat quod non crediderãt teſtimonio Ioannis,ita modo aperit quòd non acceperunt teſtimonium patris: excludẽdo tres modos quibus paternum teſtimoniũ accipi poteſt à nobis.¶ Primus eſt per ſignum ſenſibile,& hic excluditur dicendo,neque vocem eius vnquam audiſtis:vt appellatione vocis,omne ſenſibile ſignum intelligatur.*Neque ſpeciem eius vidiſtis.* Secundus modus eſt per claram viſionem. Et hic excluditur dicendo neque ſpeciem eius vnquam vidiſtis. *Et verbum eius non habetis in vobis manens.*Tertius modus eſt per internam inſpirationem ſeu reuelationem: qui eſt cõmunis omnibus vere fidelibus. Et hic excluditur dicẽdo & verbum eius ſcilicet dei patris reuelatum per prophetas,nõ habetis, deliberatione & ſtudio,in vobis,non in codicibus,non in ſermonibus in vobis,non ſecundum quid,hoc in ſcientia veſtra,ſed in vobis abſolute,in intellectu voluntate & opere manens, non tranſitorium quantum eſt ex parte diuini teſtimonij ſed permanens:ſine pœnitentia enim ſunt dona dei.ita quod verbum ex ſe manens nõ habetis vt manens in vobis:quia deliberatione & ſtudio perſeuerandi nõ habetis verbum dei.Et deſcripſit teſtimoniũ internæ inſpirationis ſeu reuelationis ab effectu (ſcilicet habendi verbũ propheticum perſeuerans in animis) vt intelligamus & ſciamus diſcernere interna teſtimonia de Ieſu ab hoc indiuiduo effectu : quia ſine iſto effectu non ſunt.Cornelij Centurionis geſta teſtantur quod diuinum teſtimonium remiſit ipſum ad verbũ dei per Petrum. Saulus ab ipſo Chriſto vocatus remittitur ad verbum dei exequendum ſuſceptione baptiſmi ab Anania. Et breuiter ſi hæretici,ſi Iudæi verbũ dei in ſeipſis manens haberent,non fallerentur ſuis internis motibus. *Quia quem miſit ille, huic vos non creditis.* Ratio quare teſtimonium patris internum habens verbum ſuum manens in animis non percipitis,eſt quia nõ creditis mihi quem pater miſit. Erat tunc tempus credendi nõ ſolum deo ſed etiam Meſsiæ, dei filio miſſo à deo patre. Et propter hoc incredulitatis peccatum merebantur quod verbum diuinum nõ haberet manſionem in animis eorum. *Scrutamini ſcripturas.* Tertium teſtimonium maius,eſt ſcripturarũ authoritas.Vere amica eſt

ea eſt veritas veritati. Remittit ſe Ieſus ad ſcripturas: nullam ſacrarum ſcripturarũ refutans, nullam mendoſam, falſam aut ſuſpectam dicens. Cuius oppoſitum faciunt hæretici, cuius oppoſitum fecit Machomet. *Quia vos putatis in ipſis vitã æternam habere.* Quales ſunt ſcripturæ de quibus loquitur, explicat illas ſcilicet in quibus vos putatis vitam æternam habere. ſimulq; hic aperitur ꝙ Iudæi tunc temporis putabant in ſacris ſcripturis promitti ſibi vitam æternam, & non ſolùm temporale regnum. Neque enim aliter ſcripturæ habent vitam æternã quàm promittendo. ¶ Nec reddit rationẽ ſcrutandarum ſcripturarum propter ſeipſum Ieſum, ſed propter vitam æternam ipſorũ Iudæorum. ad hoc enim ſpectat coniunctio quia vos putatis. Rationem itaque ex propria ipſorum opinione affert ad eorum vtilitatem. *Et illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me.* Scripturæ quæ etiam iudicio veſtro promittunt vitam æternam, ſunt illæ quæ teſtimonium perhibent de me ſcilicet quod ego ſum donator vitæ. ¶ Magna chriſtianæ fidei authoritas habetur ex hoc quod non credit nouo, ficto, adinuentoque deo incarnato, ſed ſcripturarũ ſacrarum antiquo teſtimonio longe antè perhibito: nec ſunt ſcripturæ à nobis cõditæ, ſed ab aduerſariis vſque hodie ſeruatæ: nec ſolum ſeruantur ab eis, ſed expectantur toto animo implendæ. *Et non vultis venire ad me.* In ſingulis teſtimoniis culpantur Iudæi quod non acquieſcunt illis. ¶ Nec dicit & nõ poteſtis aut neſcitis, ſed non vultis: vt inexcuſabilis culpa monſtretur. *Vt vitam habeatis.* Quæretis vitam ex ſcripturis: & tamen actorem vitæ teſtificatũ à ſcripturis præſentem refutatis: ita ꝙ voluntate & facto contradicitis vitæ promiſſæ in ſcripturis. *Claritatem.* pro, gloriam, *ab hominibus non accipio.* Totus iſte ſermo de teſtimoniis (vt prædictum eſt) ordinatur ad honorẽ debitum filio ſicut patri, & propterea explanatis ampliſsimis teſtimoniis de ſeipſo quod debeant ſibi credere, ſubiungit honorem ipſum qui credẽdo eſt ei debitus. Et ne putetur ambire honorẽ, explicat & qualiter ipſe ad huiuſmodi honorem ſe habet, & vnde prouenit quod ipſi Iudæi nõ ipſum honorant. Gloriam inquit ab hominibus nõ accipio, vt gloriam: quoniam indigna eſt me gloria humana: quoniam nihil eſt humana gloria, mihi, qui gloriã habeo æternam apud patrẽ. Sicut enim nox eſt quæ claritatem accipit à candelis accenſis, dies autẽ non accipit claritatem ab eis (quia clarus eſt ſole) ita Ieſus clarus gloria diuina nõ accipit claritatem gloriæ ab hominum laudibus. *Sed cognoui vos.* More principis quum non

non offeruntur ei munera reuerẽtialia loquitur Ieſus. Cõſueuerũt enim principes dicere non æſtimo accipere munera à vobis(vtpote quæ nihil mihi ſunt) ſed vobis non offerentibus cognoui vos ꝙ nõ diligitis me. Sic Ieſus dicit ꝙ gloriã ab hominibus pro nihilo habet:ſed cognouit experimentaliter Iudęos.

Quia,pro,quòd,*dilectionem dei non habetis in vobis*.Non dicit ſed expertus ſum quòd me non diligitis,ſed quòd nõ diligitis deũ, tum ad explicandum quod propoſuerat ſcilicet qui nõ honorificat filium non honorificat patrem,explicat ſiquidem hic quòd ex eo quòd non diligunt deum non honorificant filium. Tum ad percutiendum directè rationem qua Iudæi dicebant ſe perſequi ipſum ſcilicet ex zelo dei:vt præmiſerat euangeliſta. Hoc enim directè excludit:dicendo quòd non honorãdo me,cognoui quòd dilectionem dei non habetis.❡ Et ſignificanter dicit in vobis:ac ſi apertius diceret , dilectionem dei habetis in veſtris verbis,ſed nõ in vobis. *Ego veni in nomine patris mei*. Manifeſtat quod dixerat ſcilicet eos non diligere deũ.tum quo ad amorem amicitiæ,tum quo ad amorem cõcupiſcentiæ.Et de amore quidẽ amicitiæ manifeſtat dicẽdo:ego veni in nomine patris mei: hoc eſt vt nominetur & glorificetur pater meus,non vt glorificer ego.*Et non accepiſtis me*. pro,& non accipitis me.In quo manifeſtatur quòd nõ diligitis deum amore amicitiæ:dũ non vultis illi gloriam pro qua ego veni. Et quod peius eſt. *Si alius venerit in nomine ſuo*.hoc eſt pro gloria propria,nõ pro gloria dei: vt Antichriſtus & quicunque alius non quærens quæ dei ſunt.

Illum accipietis. Ecce deteſtanda peruerſitas, quòd non amatis gloriam deo,& amabitis gloriam homini.amor enim amicitię vult bonum alteri.❡ Et ſignificat hanc peruerſitatem ſub conditione, ſi alius veniet:ad ſignificandũ pronitatem illorum Iudæorum ad amorẽ amicitiæ erga homines potiùs quàm deum. ❡ De amore verò concupiſcentiæ ſubdit. *Quomodo vos poteſtis credere*.Vbi nota quòd non ſolum declarat in eis defectũ amoris,ſed ſimul defectum fidei ex amore concupiſcentiæ: quo ſcilicet concupiſcentes ſibiipſis bonum gloriæ,non concupiſcunt gloriam à deo ſed ab hominibus.Hinc enim manifeſtè apparet quòd amore amicitiæ gloriam hominis præponunt gloriæ dei: & amore concupiſcentiæ gloriam ab homine præponũt glorię à deo.❡ Et ex hoc ſecũdo capite declaratur etiã defectus fidei dicendo quomodo poteſtis credere? Et valet ratio:quia credere eſt actus intellectus moti à volũtate.hinc enim fit vt quorũ vo-

luntas non eſt affecta ad quærendum gloriam à deo,ſed eſt affecta ad gloriam humanam,parũ aut nihil moueat intellectum ad credẽdum: quoniam voluntas mouet propter bonum quod amat. Et dicendo quomodo poteſtis,ſignificatur ꝙ nullo modo aut vix poſſunt credere tales. *Qui gloriam abinuicem accipitis.* Ecce affectus cõcupiſcẽtiæ humanæ gloriæ, ex delectatione ſignificatus, qua accipitur humana gloria, vt gloria, vt vera gloria: quum tamen in veritate parum valde quid ſit, & indignũ veræ virtutis affectu. *Et gloriam quæ à ſolo deo eſt.* hoc eſt quæ conſiſtit ſubſtantialiter in ſola claritate apud deum, etiam ſi coram toto vniuerſo lateat. talis eſt enim vera gloria, quæ à ſolo deo eſt quo ad ipſam ſubſtantiam gloriæ. Gloria nãque ſanctorũ ab aliis, accidentale quid eſt ad gloriã quæ eſt à deo. ſicut beatitudo ſanctorum ex aliorum ſocietate, accidentale quid eſt: quia in ſolo deo conſiſtit ſubſtantialis eorum beatitudo. *Non quæritis.* Non dicit non cõcupiſcitis, nõ vultis (dixiſſent enim vellemus) ſed dicit non quæritis: culpans eorum electionem ac ſtudium, quod non ſtudent ad acquirendum gloriam quæ eſt à ſolo deo.

¶ Et nota ex hoc textu erudite lector: quantum vim habet cõtra nõ ſolũ dilectionẽ ſed fidem chriſtianã affectus ad humanã gloriam ſine ſtudio ad quærendum gloriam quæ à ſolo deo eſt. Hic enim affectus magnus omnes qui damnantur, ad dãnationem præcipuè adducit. *Nolite putare.* Punitionem futuram dicti criminis quo inhonorarunt patrem, deũ ſubiungit. Simulq; percutit alteram rationẽ qua Iudæi dicebant ſe perſequi Ieſum ſcilicet ex zelo legis Moyſi, quæ violabatur violando ſabbatũ. nam & hanc quoque rationem euangeliſta ſuperius attulerat. Vnde inducit punitionẽ eorum futuram, ab accuſatione illam ſignificãs accuſatio enim directè ordinatur ad punitionem accuſati. In cuius ſignum leges ſtatuerunt legem talionis accuſanti. ¶ Rationem verò eorum excludit ex iniuria quam ipſi inferũt Moyſi. Quã ſignificat ex eo quòd Moyſes accuſat eos. ita ꝙ ſicut accuſatio mõſtrat punitionem accuſatorum, ita accuſator monſtrat iniuriam ſibi factam. Dicit itaque Ieſus. nolite putare. *Quia.* pro, quòd, *ego accuſaturus ſum vos.* hoc eſt nolite putare quòd reſeruetur mihi accuſatio veſtri, quòd retardetur accuſatio veſtri vſquequo accuſem in futurum vos. *Apud patrem.* de hoc quòd non honoratis me, quòd non creditis mihi. *Eſt qui accuſat vos.* Iam præſens eſt accuſatio contra vos, non expectans futuram meam accuſationem, *Moyſes.* Non accuſabit ſed accu-

ſat, la

ſat,laceſsitus ipſe iniuria à vobis.*In quo vos ſperatis.*Scitote quòd illum habetis accuſantẽ vos de hoc vno eodemque crimine, in quo vos ſperatis,ſed non creditis illi. ¶ Si quæris quid eſt Moyſen accuſare Iudæos: in prõptu eſt reſponſio quòd eſt punibiles eos ex ſuis ſcriptis monſtrare,in hoc quòd non credebant Ieſu. ¶ At ſi quæris quo pacto Iudæi ſperabant in Moyſe & tamen non credebant illi: reſponſio eſt quòd ſperabant in promiſsis Moyſi,& credebant Moyſi in genere, non credebant autem in ſingulari:hoc eſt credebãt quòd illa quæ Moyſes ſcripſit eſſent vera,& ſperabant ſe conſequi illa: ſed non credebãt promiſsiones in iſto ſingulari quod erat Ieſus impleri, quod tamen tenebantur credere ex tot teſtimoniis.*Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan.* pro,vtique,*& mihi.* Superfluit coniunctio & . Iſta conditionalis manifeſtat ꝙ credere Moyſi,infert neceſſario credere Ieſu. ¶ Et dicit hæc,ad manifeſtandam iniuriam quã inferunt Moyſi,ad manifeſtandam rationem quare Moyſes accuſat eos de hoc quòd non credunt Ieſu.Vtrũque enim horũ hinc manifeſtatur.Vnde & primo probat conſequentiam conditionalis:ſubdendo. *De me enim ille ſcripſit.* Dicendo de me, ſeipſum in ſingulari demõſtrat. Si quæris vbi eſt ſcriptum,lege Deu. 18. capitulum.*Si autem illius literis non creditis.*Arguit à maiori, grauiorem eſſe incredulitatẽ eorum in Moyſen quàm in ipſum.ſimúlque manifeſtat aliam radicem in Iudæis quare non credebant Ieſu ſcilicet ex defectu fidei in Moyſen. ¶ Ita quòd colligere potes tres cauſas in Iudæis quare non credebant Ieſu. prima eſt quia nõ diligebant deũ tam amore amicitiæ quàm cõcupiſcentiæ.Secũda eſt affectus ad humanam gloriam.Tertia eſt imperfecta fides erga Moyſen:& eadẽ ratione ꝓphetas . ¶ Significanter itaque dicit literis:ad exaggerandũ incredulitatem erga Moyſen.Nã ſicut firmius eſt quod mandatur literis quàm quod dicitur verbis,ita culpabilius eſt non credere literis quàm verbis.Et propterea optimè ex eo ꝙ non credũt literis Moyſi, infertur quòd nõ credũt verbis Ieſu.Immo hinc declaratur maior grauitas peccati in Moyſen:merito vrgens vt Moyſes accuſet eos . *Quomodo verbis meis credetis?* Differentia inter Ieſum & Moyſen (quo ad hoc quòd Moyſes ſcripſit,Ieſus verò nihil ſcripſit)inſinuatur.Et in hoc etiã monſtrauit ſe eſſe deũ: cuius non eſt ſcribere in membranis ſed in rebus,ſed in cordibus,& reuelare ſcribenda per alios:vt & in hoc æqualis eſſet filius patri.

CAPVT VI.

Poſt hæc abijt Ieſus. Ratio quòd Ieſus iuerit nunc, ex Matthæi 14. habetur quòd fuit audita occiſio Ioannis Baptiſtæ. hac enim ratione Matthæus deſcribit Ieſum abiſſe nauigio in hunc locum deſcriptum à Ioanne. Vnde habetur quòd quum Ieſus exiſtens in Galilæa audierit mortem Ioannis (vtpote qui illinc nauigio venit trans mare)& verba in præcedenti ca.relata,Hieroſolymis dicta appareant(ex eo quòd miraculo ibidem facto adiunguntur,non pure ſed vt reſponſiue dicta,non ad Galilæos ſed ad Iudæos,perſequẽtes Ieſum quia operabatur in ſabbato)geſta hæc quæ ſubiunguntur non immediatè iuncta fuerunt geſtis in præcedenti cap.Quantũ autem temporis interceſſerit neſcitur.hoc tamen euangeliſta aſſerit quòd poſt illa geſta & dicta fuit hæc nauigatio.Ex eadem coniunctione euangeliſtarum habetur quòd Ioannes fuit occiſus parum ante miraculum multiplicationis panũ quod ſubiungitur. Et propterea verè dicitur quòd Ioannes fuit occiſus propè paſcha illud cuius mentionem faciet euangeliſta nunc. *Trans mare Galilææ.* Lacus eſt; ſed Hebraica conſuetudine appellatur mare Galilææ, à prouincia. *Quod eſt Tiberiadis.* Ora maris declaratur ad quam abiit Ieſus,non quæcunque ſed ea quæ eſt Tiberiadis. Diuiſæ enim erãt oræ maris illius iuſta diſtrictus proprios ciuitatibus: ſicut cõmuniter accidit.Tiberias nãque nomen eſt ciuitatis. *Et ſequebatur eum*,pedeſtri itinere . vt Marcus 6.cap.refert.*Multitudo magna quia videbant ſigna.*Deeſt eius. Legendũ eſt. *Quia videbant eius ſigna quæ faciebat ſuper ijs qui infirmabãtur.* Euãgeliſta narrata ab aliis euãgeliſtis miracula ſolũ nominat.Ratio enim concurſus ad Ieſum erat deſideriũ ſanitatũ quas cõſequebãtur miraculosè ab eo.vnde & tunc etiam curauit ægritudines eorũ. *Subijt ergo.* pro, autem. Propoſuit euangeliſta iter Ieſu & iter multitudinis:proſequitur modo iter Ieſu. *In montẽ Ieſus.*Vt patet Luc.9 . Ieſus deſcendens ex naui, ingreſſus eſt deſertũ quod erat in territorio ciuitatis Bethſaidę:ac per hoc mons iſte cuius Ioannes meminit,in deſerto illo erat,Ita ꝙ pars illa trans mare in quã venit Ieſus,quo ad orã maritimã erat ciuitatis Tiberiadis:quo ad locum verò interiorem deſertũ,erat ciuitatis Bethſaidæ,*Et ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis.*Sedere non tam ſitũ corporalem quàm quietẽ ſignificat.nã & ideo illuc diſcipulos duxerat vt aliquantulũ quieſcerent.Significanter enim narratur ſedẽs cũ diſcipulis ſuis; vt intelligamus turbas ad ipſum nõ aſcẽdiſſe,ſed ipſum Ieſum cũ ſolis diſcipulis aliquãtulum quieuiſſe.

Vnde & Marcus refert ꝙ Ieſus exiuit ad turbam. *Erat autẽ proximum paſcha dies feſtus Iudæorũ.* Hoc eſt ſecundum paſcha narratum à Ioanne euãgeliſta poſt miraculum nuptiarum. Et deſcribit euangeliſta tẽpus miraculi ſubiũcti: vt ſuppleat omiſſum ab aliis euangeliſtis tẽpus quo occiſus fuit Ioannes & ſupputationem annorum quibus prædicauit Ieſus poſt nuptias habeamus. *Quum ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus.* Vt etiã ex inferiùs narratis habetur, Ieſus deſcendit de monte (quod alij euãgeliſtæ appellant exiſſe ipſum ad turbam) & curauit infirmos & prædicauit eis cũ tanta modeſtia oculorũ quod nõ vidit quantitatem multitudinis: ſed poſtmodũ hora tarda pulſantibus diſcipulis vt dimitteret turbam, ad hoc vt prouiderent ſibiipſis de cibo, ſubleuauit oculos Ieſus, & vidit ingentẽ multitudinẽ. *Et vidiſſet quia multitudo maxima.* pro, ꝙ multa turba, *venit ad eum.* pro, ad ſe, *dicit ad Philippum.* Pulſatus à diſcipulis Ieſus vt dimitteret turbas, vbi vidit multitudinem magnam dicit Philippo. *Vnde ememus panes vt manducent hi?* Non quærit locũ ſed precium, nõ ignarus paupertatis, ſed. *Hoc autẽ dicebat tentans eum.* Experimento manifeſtare volens modicam Philippi fiduciam: vt intelligamus quales erãt etiã tunc diſcipuli eius. *Ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus. Reſpondit ei Philippus. Ducẽtorum denariorum panes non ſufficiunt eis.* Hinc aparet quòd quærendo vnde ememus, de pecunia pro precio erat ſermo. *Vt vnuſquiſque.* deeſt, eorum, *modicum quid accipiat.* Verè manifeſtat Philippus ſua reſponſione ſe nullam habere fiduciam futuri miraculi. Solam enim paupertatem citat. *Dicit ei vnus ex diſcipulis eius Andreas frater Simonis Petri.* Poſt reſponſionẽ Philippi Ieſus interrogauit diſcipulos, quot panes habetis? Et quum vidiſſent quid haberetur. Andreas reſpondit. *Eſt puer*, pro puellus, *Vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos & duos piſces: ſed hæc quid ſunt inter tantos.* pro, inter tot? Nec Andreas fiduciam habebat futuri miraculi. & propterea reſpondendo addidit, ſed hæc quid ſunt inter tot. *Dixit autem Ieſus, facite homines diſcumbere. Erat autem fœnum multum.* pro herba multa in loco. Locum congruum ad ſedendum deſcribit. *Diſcubuerunt ergo viri.* Exceptis mulieribus & paruulis. *Numero quaſi quinque milia. Accepit ergo Ieſus panes* Propriarum manuum miniſterium deſcribitur. *Et quum gratias egiſſet.* Eleuatis in cœlum oculis: ad monſtrandum quòd à deo fiebat miraculum. Significanterque deſcribitur gratiarum actio in patratione miraculi: ad erudiendum nos quod petitio futurorum ex gratitudi-

ne præteritorum cõſurgere debet. *Diſtribuit.* Deſunt hic tres dictiones: diſcipulis: diſcipuli verò. Legendum eſt. *Diſtribuit diſcipulis, diſcipuli verò diſcumbentibus.* Officium ipſius Ieſu & officia diſcipulorum deſcribuntur. *Similiter & ex piſcibus quantum volebant.* Putant aliqui legendum eſſe quantum volebat Ieſus. Crediderim ergo ſignificari quòd tam panes quàm piſces Ieſus multiplicabat quantum volebat diſcipulis ad diſtribuendum turbis: quemadmodum principalis diſpenſator dat præpoſitis menſarum quantum petunt. illi autẽ petebant ad affluenter dandum. *Vt autem impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis, colligite quæ ſuperfuerunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis & duobus piſcibus.* Superfluit & duobus piſcibus. *Quæ ſuperfuerunt ijs qui manducauerant.* Vide reliqua expoſita in aliis euangeliſtis in locis prædictis. *Illi ergo homines quum vidiſſent quod Ieſus fecerat ſignum, dicebant quòd hic eſt verè propheta.* In textu Græco præponitur articulus dictioni propheta: ad ſignificandum quod non de quocunque propheta ſed de illo inſigni propheta (Meſsia ſcilicet) intendunt. *Qui venturus eſt in mundum.* Dictio Græca interpreta venturus eſt, eſt anceps ad venturus eſt, vel venturus erat. Parui tamen refert. Nam venturus eſt, ad diffinitionem legis & prophetarum refertur: venturus erat, ad profeſsionem ipſorum, aſſerentium ipſum eſſe qui venturus erat. *Ieſus ergo quum cognouiſſet.* Duo effectus illius miraculi narrantur. Alter profeſsionis fidei, alter commotionis turbæ ad volẽdum facere Ieſum regem. Quam commotionem Ieſus cognouit præſentem in animis eorum. Et ratione nouæ præſentiæ obiecti, notitia Ieſus ſignificatur noua: erat enim noua ex parte rei cognitæ: ac per hoc erat noua actualis notitia humana. *Quia.* pro, quòd, *venturi eſſent.* Non dicit quòd tunc facturi erant ipſum regem, ſed quòd venturi eſſent: ſignificans quòd illi diſpoſiti erant ad tractandum cum aliis, & redituri ad hoc vt facerent eum regem. *Vt raperent eum & facerent eum regem.* pro, & raperent ſe vt facerent ſe regem. Significat enim euangeliſta diſpoſitionem illorum ad cogendum per modum raptus Ieſum ad hoc vt acceptaret regnum. In quo monſtratur magnus affectus illorum ad faciendum Ieſum regem: motorũ ex eo quòd pauerat eos. Simúlque monſtratur quòd cognoſcebant Ieſum alienum eſſe ab appetitu regni: vtpote quem oportebat rapere. *Fugit iterum.* Superfluit iterum. Et non eſt legendum

dum fugit,ſed ſeceſsit. *In montem ipſe ſolus.* Hinc clare apparet quòd Ieſus deſcenderat de monte ad docendum, ad ſanandum, & demum paſcendi panibus & piſcibus turbam. Nec interuenit fuga:quoniam dimiſſa ſeu licentiata turba(vt Matthæus teſtatur)aſcendit in montem:tum ad orandum:tum ad ſecedendũ à loco quo venturi erant vt facerent ipſum regem. *Vt autem ſero,* pro,ſerum,*factum eſt.* Hoc factum diſcipulorum non fuit poſt ſeceſſum Ieſu in montem,ſed ante:præcipiente imò compellente Ieſu diſcipulos,vt conſenſa naui ſe præirent ad Bethſaidam donec licentiaret turbas.Sed Ioannes euãgeliſta prius narrauit integrũ progreſſum Ieſus vſque ad montẽ:& deinde narrat progreſſum diſcipulorum.*Deſcenderunt diſcipuli eius ad mare.* A deſerto Bethſaidæ aliquantulũ remoto à mari deſcenderũt ad illam forte maris partem in qua reliquerant nauem.*Et quum aſcendiſſent nauim venerunt.*pro,veniebant,*trans mare in Capharnaum.* Relaturum eſt trãs mare.Et ſicut ora maris Tiberiadis erat trãs mare reſpectu loci vnde Ieſus venerat cũ diſcipulis,ita Capharnaum erat trans mare reſpectu iſtius loci vnde modo ſoluebant diſcipuli.¶ Sed ſtatim occurrit hic quæſtio:quia Ieſus præceperat vt ſe præcederẽt ad Bethſaidam.apparet enim quòd inobediẽtes fuerint diſcipuli eũtes ad Capharnaũ. ¶ Solutio eſt quòd (quantum ex ſcriptis colligitur)Capharnaum eſt ciuitas non ad littus maris,ſed aliquãtulum à mari remota : ita ꝙ portus non erat portus Capharnaum,ſed portus Bethſaidæ,& propterea co incidũt nauigare ad Capharnaum & ad portum Bethſaidæ,quo appulerũt.Et quoniam portus ille in regione Genezareth erat, aut forte Genezareth vocabatur,ideo terminus iſte ad quẽ huius nauigationis appellatur & Genezareth & Bethſaida & Capharnaum ab euangeliſtis,diuerſis rationibus.¶ Et nota quòd dicit venerũt,ſed veniebãt,inchoata enim nauigatio verſus Capharnaum ſignificatur,non perfecta. *Et tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos Ieſus.*Ratio redditur receſſus diſcipulorum ſine Ieſu.Significaturque diſcipulos expectaſſe vſq; ad tenebras nocturnas Ieſum,ſi forte licẽtiata turba veniret ad eos:qui iam præceſſerant & præparauerant nauim.*Mare autem vento magno flante exurgebat.* Tempeſtas maris deſcribitur ex vento , quam alij euangeliſtæ diffuſius proſequuntur. *Quum remigaſſent ergo quaſi ſtadia vigintiquinque aut triginta.* Rem geſtam humano more euangeliſta deſcribit,velut ignota menſura ſtadiorum:vt intelligamus quòd hiſtoriam ſcribit humanæ hiſtoriæ more,

vident Ieſum ambulantem ſuper mare, & proximum naui fieri. Circa quartam vigiliam noctis hoc fuiſſe teſtatur Marcus. ita ꝙ tanto tempore tam parum nauigauerant. *Et timuerunt.* putantes phantaſma eſſe. *Ille autem dicit eis: ego ſum, nolite timere.* Tacet euangeliſta ſcripta ab aliis de Petro qui iuit ad Ieſum, &c. *Voluerunt ergo accipere eum in nauim.* Scrupuloſa ſunt hæc verba: quoniam præſe ferunt ꝙ Ieſus non ingreſſus eſt nauim: quod tamen cõſtat ex aliis euangeliſtis eſſe falſum. ℂ Solutio eſt ꝙ euangeliſta non dicit Ieſum non eſſe ingreſſum in nauim (quod eſſet cõtrarium narrato ab aliis) ſed dicit ꝙ voluerunt eum accipere in nauim: ſignificans ꝙ diſcipuli putantes ſe more ſolito nauigaturos vſq; ad portum, voluerunt ipſum accipere in nauim. Sed quia opinio ſolitæ nauigationis fefellit eos, ideo ſubiungitur nõ negatio ingreſſus Ieſu in nauim, ſed negatio ſolitę nauigationis: ſubiũgendo. *Et ſtatim nauis fuit ad terram.* pro, in terra, *in quam ibant.* Ita ꝙ ſecundum hiſtoriam Ieſus ingreſſus eſt nauim: & ſtatim non ſolito curſu nauigationis nauis fuit in portu illo ad quem tendebãt, vt vltra miracula ab aliis recitata, intelligamus etiã hoc miraculũ factum ꝙ ſtatim nauis appulit ad terrã ad quam ibant. Et quia nõ eſt ingreſſus Ieſus nauim ad finem ſolitæ nauigationis ad quem volebant ipſum accipere, ideo euangeliſta vſus eſt tali modo loquẽdi. *Altera die.* pro, poſtero die. Significatur enim dies immediatè ſequens. *Turba quæ ſtabat trans mare.* In illa parte maris vnde diſceſſerant diſcipuli ſine Ieſu. *Vidit quia nauicula alia non erat ibi niſi vna.* Deſunt ſex dictiones. *Illa quam ingreſſi ſunt diſcipuli eius, & quod non introiſſet cum diſcipulis ſuis Ieſus in nauim.* pro, nauiculam, *ſed ſoli diſcipuli eius abiſſent. Aliæ verò ſuperuenerunt.* pro, venerunt, *naues à Tiberiade.* Illa maris ora erat quidem Tiberiadis: ſed diſtabat à Tiberiade, à qua in illum locum venerunt naues poſtero die. *Iuxta locum vbi manducauerant panem.* Miraculum panis non fuit patratum in ora maris: ſed (vt dictum eſt in loco deſerto Bethſaidæ: iuxta quem locum erat hæc pars maris ad quam venerunt à Tiberiade naues. Et propterea euangeliſta dicit, iuxta locum vbi manducauerant panẽ. *Gratias agentes deo.* pro, gratias agente domino. Non enim deſcribitur quod comedẽtes gratias egerint, ſed ꝙ Ieſus donator panis gratias egerit. ℂ Et dixit hoc euangeliſta, ad explicãdum de qua manducatione panis loquitur: ſcilicet de illa qua manducauerũt panem datum à domino gratias agente. ℂ Significanterq; non nominat Ieſum, ſed dominum appellat, ad explicãdum vtranq;

natu

naturam:diuinam,dicendo dominum:humanam,dicendo quòd gratias egit. Vtriuſq; enim opus in miraculo illo apparuit. *Quũ ergo vidiſſet turba quod Ieſus non eſſet ibi neque diſcipuli eius, aſcenderunt.* Deeſt,& ipſi,*in nauiculas:& venerunt Capharnaum quærentes Ieſum.* Supradicta omnia argumenta narrauit euangeliſta, ad explicandam rationem quare turba venerit ad quærendum Ieſum in Capharnaum:quoniam hinc pendet occaſio ſequẽtis doctrinæ. Et nihilominus ſignificatur ꝙ veniẽtes in Capharnaum quærebant vbi erat Ieſus: non enim inuenerunt ipſum in littore,aut in porta ciuitatis. *Et quum inueniſſent eum trans mare.* Synagoga Capharnaum:vt inferiùs explicatur. *Dixerunt ei:Rabbi quando huc veniſti?* Quum debuiſſent petere quomodo huc veniſti trans mare,ruſticano modo petunt quando huc veniſti?confundentes quando & quomodo. Euãgeliſta ſiquidem recitat ruſticorum verba:qui non diſtingunt aduerbia interrogatiua. *Reſpondit eis Ieſus.* Sequens doctrina reſponſiuè data ſignificatur. *Et dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me.* Non reſpondet Ieſus interrogationi ruſticorum:ſed facto eorum quo quærebant eum. *Non quia vidiſtis ſigna.* Quærere Ieſum ex miraculis viſis fructus eſt intẽtus per miracula. Eſt enim quærere Ieſum affectu imitandi ipſum diſcendiq; ab ipſo,quod in iſtis non erat. *Sed quia manducaſtis ex panibus & ſaturati eſtis.* Affectus ad corporeum cibum manifeſtatur trahens illos ad quærendum Ieſum. *Operamini.* Occaſione accepta ex eo ꝙ iſti quęrebãt Ieſum propter cibum corporis,inſtruit eos Ieſus de cibo animæ,quemadmodum Samaritanam occaſione aquæ inſtruxerat de potu. Et incipit ab opere: tum vt de cibo animę tractet ad ſimilitudinem cibi corporis,qui operando acquiritur:tum vt intentionem ſpiritualis cibi explicet non ſufficere ſine opere,ſed oportere intendentẽ ſpiritualem cibum acquirere,exercere ſe operando ad hoc vt acquirat illum. *Non cibum qui perit.* Cibus corporis appellatur cibus qui perit: quia eſt ad ſuſtentionẽ vitæ mortalis. Et quoniam Ieſus mandat operari,& vetat operari propter cibum corporeum,ideo hinc erroris occaſionem ſumpſerunt qui non laborandum credunt vt manducemus corporaliter. Neſcierunt enim diſtinguere inter finem intentũ,& id quod conſurgit ex neceſsitate materiæ. Cibus enim corporis non eſt finis intẽtus ab homine:ſed ex neceſſitate mortalis naturæ conſurgit indigentia cibi:appetitus cibi: & conſequenter operari propter cibum. Cibus autem animæ eſt intentus vt finis,toto appetitu ſtudio & opere acquirẽdus. Ita ꝙ

quum

quum dicitur operamini non cibum qui perit,ſenſus eſt: intēdi-
te per opera veſtra non cibum qui perit, quod eſt prohibere ci-
bum qui perit vt finem.Hunc enim ſenſum manifeſtat ſubiun-
cta aduerſatiua.*Sed qui permanet in vitam æternam.*Cibū nanque
permanentem in vitam æternam vt finem intentum per opera
acquirendum eſſe conſtat.Animæ autem cibus conſtat ex vero
& bono:quia anima cōſtat ex intellectu volūtate : & intellectus
paſcitur vero:voluntas autem bono. Vnde cibus qui permanet
in vitam æternam, conſtat ex vero & bono nutriante vitam
animæ eternam. Appellatur enim cibus animæ permanens
in vitam æternam, quia officium eius eſt ſuſtentare vitam
immortalem: quæ eſt vita æternæ gloriæ futuræ.Et directè con
tra cibum qui perit, diſtinguit cibum permanentem in vitam
æternam.¶ Inferiùs autem explicabitur quid eſt iſte cibus.nūc
ſatis eſt noſſe ꝙ queādmodum cibus corporis ſuſtentat vitam
corporalem mortalem,ita cibus animæ ſuſtentat vitam in æter
num manſuram ipſius animæ.Ita quòd non de quocunque cibo
animæ eſt ſermo,ſed de permanente in vitam æternam:vt intel
ligamus hunc cibum non ſolùm diſtingui à cibo corporis, ſed
etiam à quocunque cibo animæ non nutriente illam ad vitam
æternæ felicitatis, qualis eſt bonum humanæ gloriæ,& veritas
quæcunq; non ducens ad æternam felicitatem. ¶ Et inchoauit
à præcepto operandi non propter cibum pereuntem, ſed æter-
num:quia intentio cœleſtis magiſtri eſt auertere homines à ſoli
to fine ſtudiorum humanorum,& conuertere ac eleuare homi-
nes ad dirigendum ſtudia,& opera ſua pro quanto tendunt ad
proprium bonum ipſorum,ad cibum æternum vt finem concu-
piſcibilium reliquorum.¶ Vbi & aduerte ꝙ in præcedēti capite
affectum præponentem gloriam humanam,deſcripſit impedire
ſidem:hic verò ſtudium ad cibum pereundū plus quàm ad æter-
num,prohibet.Illud anima,hoc corpus præſtat impedimentū ſa
luti æternæ. *Quem filius hominis dabit vobis.*Ne erraremus intelli
gendo poſſe per noſmetipſos operādo acquirere cibum perma-
nentem in vitam æternam abſq; eo ꝙ daretur nobis ab aliquo
homine,ſubiunxit proprium poſſeſſorem ſimulq; largitorem ci
bi permanentis in vitam æternā eſſe filium hominis:vt intelliga
mus non aliunde poſſe nos acquirere cibum quàm ex dono filij
hominis.Simulq; intelligamus ad habendum hunc duo oporte
re concurrere:alterum ex parte noſtri ſcilicet opus : alterum ex
parte filij hominis ſcilicet dare.*Hunc enim.*Pronomen hunc,cla-
rè in

rè in textu Græco demonſtrat non cibum ad filiũ hominis:quoniam eſt maſculini generis,& dictio interpretata cibũ eſt fœminini generis. *Pater ſignauit.*pro,ſigillauit,*deus.*Coniunctio enim, monſtrat ꝙ hæc ſententia reddit rationẽ præcedentis.Redditur ſiquidẽ ratio quare filius hominis dat nobis panẽ permanentem in vitam æternam,quia ipſum pater deus ſigillauit:hoc eſt quia ipſe eſt filius dei.❡ Incarnationis myſteriũ ſigillatione filij hominis à patre deo,ſignificatur:eo ꝙ quẽadmodum ſigillando figura ſigillatis ſigilli imprimitur ſigillato, ita filio hominis impreſſus quodammodo eſt filius dei,qui eſt figura dei:iuxta illud ad Heb.1.qui cùm ſit ſplẽdor gloriæ & figura ſubſtãtiæ eius. eſt enim filius dei ſimilis patri in ſubſtantia. Et propter hoc ſignificantiùs in litera nõ dicitur pater ſed pater deus.quod eſt nomẽ ſubſtantiæ diuinæ. *Dixerunt ergo ad eum.* Non dicit reſponderũt aut dixerunt illi,ſed dixerũt ergo:vt intelligamus nõ illos ruſticos qui dixerant quando huc veniſti, ſed hoĩes eruditos in lege occaſione accepta ex verbis Ieſu,dixiſſe hæc quæ ſubiunguntur. præ ſe ferunt enim loquẽtes eruditos, qui præſentes erãt in Synagoga. *Quid faciemus.*pro,facimus, *vt operemur opera dei?* Intellexerant iſti verba Ieſu(ſcilicet operamini cibum qui permanet in vitã æternam)monere ad opera dei: percipiẽtes quod operari opus dei eſt id quod dat vitam æternam.Et propterea eruditè petunt quod eſt illud factum noſtrum in quo conſiſtit operari opus dei. Sicut enim aliàs petierũt quod eſt mandatũ magnum in lege,ita modo petunt quod eſt factum noſtrũ quod nos oportet operari,in quo conſiſtit operari opus dei præbens vitã æternam. Factum ſiquidem noſtrum ſignificatur, dicendo in præſenti facimus. *Reſpondit Ieſus & dixit eis, Hoc eſt opus dei.* Illi quæſierant de operibus,Ieſus reſpondet de opere: ſignificans vnum eſſe opus velut ſubſtantiale.❡ Et dicit dei,nõ legis.cõtra opera ſiquidem legis diſtinguitur ab apoſtolo fides,& non cõtra opus dei. *Vt credatis in eum quem miſit ille.* Credere eſt opus noſtrũ & eſt opus dei.& propterea directè reſpõdet quæſito: aſsignans opus noſtrum voluntariũ,ſimul & diuinum.Credere ſiquidem in Ieſum, continet in ſe & id quod eſt intellectus (ſcilicet credere Ieſum, quod cõmune eſt voluntariis & inuitis: nam & dæmones credunt inuiti myſterium incarnationis & trinitatis,ex euidentia factorum)& id quod eſt voluntatis:ſcilicet confidere,tendere in Ieſum: hoc enim prępoſitio in,adiungit.Credere ſiquidem deum aut deo,actus eſt ſolius intellectus: ſed credere in Deum,

eſt

eſt credendo confidere ſeu tendere in Deum, quod continet in ſe actum intellectus & voluntatis: actus fidei, ſpei, & charitatis.

Et ſignificanter complectitur myſterium trinitatis & incarnationis: dicendo in eum quem miſit ille ſcilicet deus. Vbi aduerte quòd credere in verbum incarnatum, appellatur opus dei nõ ſolum, quia eſt donum dei in opere noſtro, ſed quia eſt opus primum exactũ à deo, & vniens hominem deo. In hoc enim opere conſiſtit ſubſtantialiter vnio hominis ad deum in hac vita: & eſt illud quod præbet vitam æternam. *Dixerunt ergo ei.* Rurſus eruditi in Synagoga occaſione accepta alterius quæſtionis ex eo ꝙ ad hoc peruenerat doctrina Ieſu quòd credere in ipſum miſſum à deo conferebat vitam æternam. *Quod ergo tu facis ſignum, vt videamus & credamus tibi?* Non petunt quodcunque ſignum, ſed tale ſignum quòd habeat duas cõditiones. Prima eſt quòd videatur à nobis: altera eſt quòd ſufficiens ad faciendum nos credere tibi quæ dicis de teipſo. Et propterea magis explicando intentionem quæſtionis, ſubiungunt. *Quid operaris?* ſcilicet ſufficiens ad hoc. *Patres noſtri manducauerunt manna.* Argutè petunt, proponendo ſignum monſtratum quum miſſus eſt Moyſes: clarè ſignificantes quòd quia tu maiorem te dicis Moyſe (dicendo ꝙ credere in te miſſum à deo, confert vitã æternam) oportet quòd tu opereris ſignum maius quam illud quod fuit tempore Moyſi: quo tempore patres noſtri manducauerunt manna. Acſi apertiùs dixiſſent, non aliqua turba, ſed vniuerſus populus, qui tunc erant patres noſtri, manducauerunt manna, non panes hordeaceos. *In deſerto.* In quo quadraginta annis fuerunt. Et intendunt per hoc quòd ſigna quæ fecerat non erant ſufficientia, ſed oportebat ſignum maius monſtrare. *Sicut ſcriptum eſt.* Hinc clarè apparet quòd non erant ruſtici, ſed eruditi in lege (in Synagoga præſentes) qui mouebant has quæſtiones. *Panem de cœlo dedit eis manducare.* Communis panis, ex terra generatur: manna autem ex quo conficiebatur panis, nõ generabatur in terra, ſed ad modum roris de ſupernis deſcendebat: & propterea ſicut ros dicitur de cœlo deſcendere ita & panis ille dicitur de cœlo datus. *Dixit ergo eis Ieſus.* Occaſione nata ex quærentium verbis, aggreditur Ieſus doctrinam de ſeipſo quatenus eſt panis vitæ. Et primo tractat de ſeipſo vt eſt panis vitæ. Deinde de paſſione ſua futura, ſecundum quam eſt cibus & potus vitæ. *Amen amen dico vobis, non Moyſes dedit vobis panem de cœlo.* In textu Græco præponitur articulus dictioni panem. Ex quo

quo patet ꝙ nõ negat Ieſus Moyſen dediſſe patribus eorũ panem de cœlo,ſed negat Moyſen dediſſe illum panem de cœlo: hoc eſt inſignem illum panem de cœlo qui præbet vitam æternam. ¶ Ita vt hinc duas differẽtias intelligamus.alteram inter datores,Moyſen & patrem Ieſu,alterã inter datos panes de cœlo ſcilicet manna & panem illum.hæ enim duæ differẽtiæ monſtrantur ex aduerſatiua ſubiuncta.*Sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum.* Et ſignificanter apponit verum : ad declarandum quod illum panem permanentem in vitam æternam,pater Ieſu dat,non fictum,non prçſumptum,ſed verũ, ſed voce exiſtentem talem quod permanet in vitam æternam. *Panis enim verus.* pro, dei , *eſt.* Dictioni panis præponitur articulus: vt intelligamus quod de eodem inſigni pane loquitur,& quem prius appellauerat panem verum,modo appellat illũ panem dei. ¶ Et per coniunctionem enim,reddit rationem vtriuſque differentiç prædictæ , ex duabus conditionalibus.Altera eſt. *Qui de cœlo deſcendit.* hoc eſt qui non ſolum datus dicitur de cœlo , ſed verè deſcendit de cœlo.Deſcendere ſiquidem actus eſt voluntarius,qui nõ competit inanimatis,quæ mouentur quidem deorſum,ſed non vere deſcendũt.Rurſus de vero cœlo,de ſumma celſitudine deſcendere , nõ competit cuicunque inanimato.Et propterea etiam hinc apparet differentia panis veri ſeu dei. ¶ Altera eſt. *Et dat vitam mundo.*Et hæc quoque differentia duo complectitur:ſcilicet dare vitam , & mundo, non populo Iſrael tantum.Et intendit per dare vitam,dare vitam ſimpliciter & abſolutè,& nõ ad tempus. Ex hoc enim quod ille panis dei habet has conditiones (ſcilicet quod verè deſcẽdit de cœlo,& verè dat vitam mũdo) manifeſtè infertur ꝙ Moyſes nõ dedit illũ.*Dixerũt ergo ad eum.* Occaſione accepta ex tam præclaris cõditionibus deſcripti panis , prorumpunt auditores ad petendum.*Domine ſemper da nobis panem hunc.* Quemadmodũ Samaritana petiit,da mihi hanc aquam vt non ſitiam neque veniã huc haurire, ita iſti carnaliter petunt.Signũ autẽ quod carnaliter petũt,habetur ex eorũ verbis , iunctis cum hoc ꝙ Ieſus ſubiungit eos non credere.*Dixit autem eis Ieſus.Ego ſum panis vitæ.* Hactenus dixerat in tertia perſona credendũ eſſe in eum quem miſit pater,deus;modo explicat in prima perſona. tanquam prius de ſeipſo velut in indiuiduo vago locutus fuerit, & modo in indiuiduo ſignato,dicendo ego ſum.Ita quod petentibus da nobis hunc panem , reſpondet,ecce hic panis,ego ſum panis vitæ.*Qui venit ad me,non eſuriet:& qui credit in me non ſitiet.*

Decla

Declarat ſe eſſe panem vitæ,ex effectu:quia ſcilicet præſtat non eſurire neque ſitire vnquã. Acſi apertius diceret.panis quicũque alius nõ eſt panis vitæ abſolutè,ſed eſt panis vitæ ad horã : quia non tollit famem & ſitim abſolutè ſed pro tunc:ego autẽ tollo famem & ſitim in æternum.Et ratio differẽtiæ eſt : quia reliqui cibi ſunt trãſitorij : & propterea redit fames,redit ſitis.ipſe autẽ ſolus eſt permanens,ita ꝙ nunquam deſinit. Et quum debuiſſet dicere qui manducat me(vt conſequẽter loqueretur ad panem) dixit qui venit ad me,qui credit in me:vt abſtraheret auditores à cogitatione panis corporei , à cogitatione manducandi & bibendi corporaliter, & eleuaret eos ad cogitãdum & intelligendum quod de pane ſpiritus loquitur.Dicit autẽ venit& credidit: vt vtriuſque partis animæ officia explicet.credere ſiquidẽ partis eſt intellectiuæ:venire autẽ partis affectiuæ.Voluntas enim tendit ad obiectum in re : intellectus autem trahit obiectum in ſe. Propter quod dicunt philoſophi ꝙ bonum & malum eſt in rebus,verum autẽ & falſum in anima.Et quum dixiſſet ſe eſſe panem vitæ,declarat nihilominus quod tollit non ſolũ famem ſed ſitim : vt eleuemur ad intelligendũ & penetrandum quod quæ ſunt diuiſa in inferioribus alimentis(nam alimenti ſicci eſt tollere famem, humidi vero tollere ſitim) vniuntur in rebus ſuperioris ordinis.nec ibi eſt diſtinctio huiuſmodi alimentorum ſed plenam vtriuſque appetitus ſacietatem panis vitæ fert ſecum. ¶ Et verificatur tam non eſurire quàm non ſitire (vt in cap.4. declaratum eſt ſimpliciter & abſolutè. Cum quo ſtat ꝙ quanto magis credimus in Ieſum & venimus ad eum,tanto magis eſurimus & ſitimus augmentum & perfectionem. *In æternum*.pro, vnquam. Sacietas non ad horam ſed perpetua ſignificatur. *Sed dixi vobis: quia & vidiſtis me & non credidiſtis*.pro,creditis.Tacitæ obiectioni reſpondet , vtendo hac aduerſatiua. Poterant enim obiicere quod oportebat facto monſtrare ſeipſum panem vitæ, & nõ verbis.Huic inquam obiectioni reſpondet, ſed dixi vobis, ſed verbo explicaui me eſſe panem vitæ,quia vidiſtis me factis & tamen non creditis.Ita quod neceſsitas dicendi eſt quia facta viſa nõ ducunt vos ad credendũ. verba enim adiũcta factis plus valent. *Omne quod dat mihi pater ad me veniet*. Petentibus panem hunc reſponderat Ieſus ecce ego ſum hic panis : & ſubiunxerat veniendum eſſe ad ſe. Declarat modo modum habẽdi hunc panem:qui eſt modus veniendi ad eum.¶ Et intendit quod habere hunc panem pendet primo ex dono patris ſibi infallibili.Acſi

apertiùs

apertiùs dixiſſet.Vos petitis da nobis hunc panem: ſcitote quod modus habendi eſt iſte,quod pater dat mihi habituros hunc panem: & ita dat quod infallibiliter ad me venient oportet ergo vos volentes hunc panem eſſe datos mihi à patre meo,datos ſic quod infallibiliter ad me veniatis. Et per hoc excluditur omnis via ſalutis ſi non itur ad Chriſtum. ¶ Et eſt ſermo de dare non ſecundum quid (hoc eſt ſecundum præſentem iuſtitiam) ſed de dare ſimpliciter & abſolute. quod vocatur dare per prædeſtinationē. Quod enim deus abſolutè dat Chriſto, proculdubio ſortietur effectum: quod ſcilicet ad eum veniet ex tali dare. *Et eum qui venit ad me.* Non ſola patris datio,ſed liberum hominis arbitrium ac habendum hunc panem concurrit & propterea deſcripto infallibili euentu ex ordine diuini doni, ſubiungitur liber concurſus hominis dicendo & eum qui venit.venire enim actus eſt voluntarius. *Non eijciam foras.* Tertium concurrens ad habendum hunc panem, eſt conſecutio ipſius Ieſu. Ad quam ſe cōcurrere Ieſus, tertio loco deſcribit: ad ſimilitudinē acceptantis venientem ad ſe domi. Non acceptans ſiquidem venientem: eiicit eum foras: acceptans autem retinet eum intus. Duo ergo dicit. Primū quod ſeipſum cōcurrere ad hoc, declarat: vt ſeipſum obiectum beatitudinis declaret. Alterū eſt ꝙ eiectio,eſt eiectio ab intimis: alioquin non terminaretur ad foras. Vt hinc intelligamus venientes ad Ieſum, admittendos ab ipſo ad intima, ad ea quæ ſunt internæ felicitatis. Et dixit hoc: ad declarādum qualis vitæ eſt panis: ſcilicet vitæ ſpiritus, vitæ quæ conſiſtit in intimis. Sicut dixit nō eiiciam, ad declarandum ſe quantum eſt ex ſe, venientes omnes recipere. Collige prudens lector quod tribus concurrentibus ad habēdum hunc panem (ſcilicet patre dante, homine veniente & Ieſu admittente) quum ipſe Ieſus dicat ſe nullum eiicere venientem, reliquuntur duo reliqua tanquam nō ad ipſum Ieſum ſpectantia, ſed ad patrē & ad homines: ac per hoc ſatis factum eſt petitioni da nobis hunc panem. Acſi apertius dixiſſet. ego quidem ſum ille panis, & nullum eiicio venientem ad me: ſed patris dono & veſtra volūtate opus eſt vt ad me veniendo panem hunc habeatis. *Quia deſcendi de cœlo.* Simul reddit rationem quod ipſe non eiicit datos ſibi à patre: & declarat ſe habere conditiones ſuperius deſcriptas panis dei. Prima enim conditio erat quod deſcendit de cœlo. & hanc in ſe verificari explicat: dicendo quia deſcendi de cœlo, non corporeis greſsibus ſed vniēdo mihi carnem humanā. Ipſa enim carnis in terra aſſumptio

prio,deſcenſus eſt de cœlo de ſumma celſitudine. *Non faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius qui miſit me.* Duas eſſe in Chriſto voluntates hic patet: humanam ſcilicet (de qua dicit volũtatem meam) & diuinam, quam dicit volũtatem patris. ¶ Dupliciter autẽ de voluntate humana Ieſu loqui poſſumus, vel ſecundum ſeipſam: vel vt ſubiacet regulæ diuinæ volũtatis. Voluntas enim Ieſu ſecundum ſeipſam, ſecundum ſuam naturam, nude accepa, non habet bonitatem infallibiliter: quoniam eiuſdẽ eſt naturæ cum voluntate quæ fuit in Adam ante peccatum. Prout autem inhæret regulæ diuinæ voluntatis, declinare non poteſt ad malum. Vtriuſque autẽ conditionis textus meminit. nam dicendo non vt faciam voluntatem meam, de voluntate humana nude accepta loquitur. veriſsimum ſiquidem eſt quod nõ venit ad habẽdum pro regula operum ſuorum voluntatẽ humanam ſecundum ſe. Dicẽdo autem ſed vt faciam voluntatem eius qui miſit me, ſignificat voluntatẽ ſuam faciendi conformiter ad voluntatem diuinam. *Hæc eſt enim.* pro, autem, *voluntas eius qui miſit me patris.* Explicat volũtatem paternam quam ipſe eſt adimpleturus. Et primo quo ad datos ſibi à patre, dicendo. *Vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo.* Ratio quare non eiicio, eſt voluntas patris vt non perdam aliquid eorum quæ dedit mihi. *Sed reſuſcitem illud.* Duo conſtituit mihi pater erga datos à ſe mihi. Alterum eſt negatiuum: vt ſcilicet non perdam aliquem eorum. Alterum poſitiuum, vt reſuſcitem illos. Primum ſpectat ad ſalutem ſpiritus, ſecundum ad ſalutem corporis vtrunque tamen ad ſtatum æternæ felicitatis. Et declarat per hæc duo officia ſua ſe miſſum eſſe ad ſeruandum ea quæ ſunt ſpiritus, & ad reſcitandum corpora. que manifeſte ſunt officia ſolius dei. *In nouiſsimo die.* Tempus reſuſcitationis deſcribitur finis temporis. non enim eſſet nouiſsimus dies niſi eſſet finis temporis: iuxta illud Apocalyp. 10. iurauit per viuentem in ſecula quod tempus non erit vltra. *Hæc eſt autem voluntas patris mei qui miſit me.* Repetit voluntatem patris: vt explicet eandem reſpectu venientium quam explicauerat reſpectu datorum. Ita quod vbi prius explicauit voluntatem patris ad explicandum officia propria ſibi conſtituta erga datos ſibi à patre, modo explicat eandem ad explicandum effectus ſeu fructus acquirendos à venientibus ad Ieſum. *Vt omnis qui videt filium & credit in eum.* Verè credentes deſcribuntur duobus actibus ſcilicet videndi filium, & credendi in eum. Et hic quidem ſecundus iam declaratus eſt. Primus autẽ continet

net quòd filius videtur credẽdus.Nõ enim dicit ꝙ omnis qui videt me(quod poſſet intelligi de viſu corporali) ſed qui videt filiũ quod non poteſt intelligi niſi de viſu ſpirituali. Et quũ conſtet quòd nõ eſt ſermo de viſione beata(quoniã iungitur videre cũ credere)cõſequẽs eſt quòd de illa ſpirituali viſione filij eſt ſermo quæ ſtat cũ credere:immo quæ eſt ratio credẽdi. nã præponitur videre filium ad credere in eum.Huiuſmodi autẽ viſio filij eſt qua mente videmus filium credendum:vel ex euidentia miraculorum,vel eſt teſtimonio ſcripturarum vel ex interno lumine fidei.Hæc enim ſufficiunt ad videndũ filiũ ſub ratione credibilis,quam credibilis rationem explicant ſubiuncta verba & credit in eũ.Niſi enim de viſiõe filij ſub ratione credibilis eſſet ſermo,& eſſet implicatio in adiecto adiicere viſioni filij credere in ipſum(quoniã quod videtur non creditur)& non ſubiunxiſſet & credit in eum.Adiiciendo itaque & credit in eum,explicat quòd de videre filiũ ſub ratione credibilis loquitur. ¶ Et hinc habes erudite lector modum rationemq́ue credendi,eſſe viſionẽ credibiliũ.Non enim ſpeciale aliquid de filio explicatur: ſed quod commune eſt omnibus quæ ſola fide habentur:credimus enim myſterium trinitatis, myſteriũ incarnationis & reliquos articulos fidei,quia videmus non illa quæ credimus,ſed illa eſſe credibilia.Sicut credimus remotiſsimas partes terræ conditionésq; earũ quas nunquã vidimus,quia habemus tot teſtimonia ꝙ vidimus illas eſſe credibiles.*Habeat vitã æternam.*Ecce fructus primus,ſpectans ad felicitatem ſpiritus. *Et ego reſuſcitabo eum in nouiſsimo die.*Ecce ſecũdus fructus, ſpectans ad felicitatẽ corporis.¶ Vbi aduerte quòd non repetẽdo dicit & ego reſuſcitabo:ſed ad ſignificãdũ ſe executurũ conſtitutũ ſibi à patre vt reſuſcitet executurũ autẽ reſpectu credentium in eum.*Murmurabant ergo Iudæi de illo.*Hinc apparet ꝙ non ruſtici,nõ Galilæi ſed Iudæi qui ab Hieroſolymis venerant(vt alij teſtantur euangeliſtæ)erant mouentes has quæſtiones,increduli & omnia perturbãtes.*Quia dixiſſet,ego ſum panis viuus.* Superfluit viuus. *Qui de cælo deſcendi.Et dicebant,nõne hic eſt filius.*Deeſt,Ieſus.Legẽdũ eſt. *Nonne hic eſt Ieſus filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrem & matrem?* A nomine proprio & à genere ſimul deſcribunt ipſum:apponẽtes etiam notitiam patris & matris. ¶ Et habes hinc coniecturam quod Ioſeph viuebat tũc temporis,ſicut & mater.Dico autem coniecturã:quia poſſet dici quòd paulò ante mortuus eſſet & tamen notus erat iſtis. *Quomodo ergo dicit hic, quod de cælo de-*

ſcendi? Ratio murmuris conſiſtit in hoc quòd Ieſus erat homo genitus ſicut & alij: quod incõpoſsibile apparebat verbis Ieſu, quibus dicebat ſe deſcẽdiſſe de cœlo. venit enim ex matris vtero ſicut & cæteri. *Reſpondit ergo Ieſus: & dixit eis.* Huic murmuri occurrit Ieſus:primo compeſcendo. *Nolite murmurare.* pro,ne murmurate,*in inuicem.*Superfluit præpoſitio in.In quo apparet quòd non dicebant hæc Ieſu,ſed inter ſe. *Nemo poteſt venire ad me.*Explicat deinde rationem quare murmurãt:quia ſcilicet carent dono dei quo trahantur ad Chriſtum.¶ Nec dicit nemo venit ad me,ſed nemo poteſt venire:vt intelligamus negari nõ ſolũ actũ veniendi ſed potentiam veniendi. Et eſt ſermo de potentia propinqua : quæ ſcilicet elicitiua eſt actus,cui ad operandum nõ deeſt niſi executio. *Niſi pater qui miſit me traxerit eum.* Non violẽtia , ſed reuelatione,inſpiratione inſtinctu,executione mentis.Nec propterea excuſatur non veniens ad Ieſum,ſi nõ trahitur à patre cœleſti:quoniam non excuſatur ab obice impediente ipſum vt trahatur à patre. ¶ Explicat ergo Ieſus clarè quod ſuperius occultè dixerat, omne quod dat mihi pater, &c. declarando ſimul quòd ideo iſti murmurabant quia non erant tracti à patre.Ita quòd ordo veniendi ad Ieſum,eſt ꝙ primo eſt tractus internus:& ꝑpterea attribuitur patri inuiſibili .deinde eſt poſſe de domũ acceptũ venire.& tertio eſt venire. *Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.*Non eſt repetitio ſed explicatio eiuſdem gratiæ reſuſcitationis, conferendæ ab ipſo venientibus ad eum.Quam etiam à ſe conferendam dixerat credentibus in ſe: vt idem intelligamus præmium vtrorumque ſcilicet veniẽtium & credentiũ.Quæ autem ſit differentia inter venire & credere, iam declaratum eſt.*Eſt ſcriptum in prophetis.*Authoritate ſcripturæ declarat tractum paternũ.Nec nominatur propheta aliquis: quoniam ſentẽtia prophetarum inducitur.*Et erunt omnes.* Non diſtribuit pro ſingulis generum,ſed pro generibus ſingulorum: hoc eſt non ſignificantur omnes homines,ſed omnes conditiones hominum:maſculi,fœmininæ,ſenes & pueri,diuites & pauperes,barbari & reliquæ hominum differentiæ. Intendit enim quòd cuiuſq; cõditionis homines erũt.*Docibiles.* pro dociles,*dei.* Hic eſt modus quo pater trahit ſcilicet docendo intus. Ad hoc affertur prophetarum ſententia quòd cuiuſque conditionis homines erũt dociles,facilè ſuaſibiles reſpectu dei docentis. Hinc enim facilè apparet vniuerſalis extenſio diuini tractus ad ruſticos,ad mulieres,&c.ita quòd nemo venit niſi tractus diuina do

ctrina interiori. *Omnis qui audiuit à patre & didicit.* Efficacia tra-ctus ſimul cum modo diſcendi à deo declaratur. Acſi apertius diceret. Ex parte quidem patris concurrit docere trahendo,ſeu trahere docendo quorum alterum pertinet ad intellectum, al-terum ad voluntatem. ex parte verò eorum qui docentur & tra huntur,cōcurrit primo audire internum:& propter hoc dicitur, audiuit à patre. cōcurrit ſecundo diſcere. ¶ Humano more ſpi-ritualia deſcribūtur. Diſcipulus primū audit à magiſtro, & per hoc diſcit. ſed auditus perceptio eſt eorum quæ dicuntur: diſce-re autem cōtinet in ſe & credere & proficere. oportet enim ad-diſcentem credere præceptori. & quanuis credat non diſcit, niſi in auditis proficiat. Proportionaliter ſiquidē credentes ad deū oportet primum audiſſe: hoc eſt percepiſſe quæ deus docet: de-inde didiciſſe: hoc eſt credēdo profeciſſe in auditis. & ſic tertio. *Venit ad me.* non corporali greſſu ſed affectu,ſed operibus. Hæc eſt enim efficacia diuini tractus. *Non quia patrem vidit quiſquam.* Ne intelligeres audiri patrē ſicut auditur ſenſibilis doctor (qui videtur dum auditur) & putares ſpirituali viſione videri patrē à ſpiritualiter audientibus, occurrit huic falſæ exiſtimationi: de-clarando quòd ſolus ipſe vidit patrē. Et excluditur non ſolū qui-libet homo,ſed etiam quicunq; angelus. Sed eſt ſermo de quo-cunque ſecūdum vires naturales,& propterea ſubiungit. *Niſi is qui eſt à deo,hic vidit patrem.* Solus enim deus naturali facultate videt deum. Vnde & per hoc non ſolū excludit erroneum intel-lectum, ſed & ſimul declarat ſeipſum eſſe verum deum: vtpote qui ſolus vidit deum patrem. ¶ Nec propterea excluditur ſpi-ritus ſanctus: quia videre eſt actus eſſentialis, reſpectu cuius ex-cluſiua ſeu exceptiua adiūcta termino perſonali (puta patri aut filio) nō excludit aliā perſonam diuinam: vt in theologia ſpecu-latiua declaratur. *Amen amen dico vobis, qui credit in me.* Tertio reſpondet quo ad materiam de qua murmurabant ſcilicet ego ſum panis qui de cœlo deſcendi. Reſpondet autem priùs diui-ſim: hoc eſt priùs quantum ad illud ego ſum panis, deinde quā-tum ad illud qui de cœlo deſcendi. & demum coniungit vtrun-que ſimul. Confirmat quod dixerat ego ſum panis: declarando qualis panis eſt ab effectu & modo e[illegible]endi illum. Dicendo enim qui credit in me, mādu catione panis ſignificat. Subiūgēdo autē. *Habet vitam æternam.* Præſentaneum effectum manducationis huius panis ſignificat. Et verificatur quòd habet vitā æternam virtualiter & in ſui initio. Charitas enim ſeu gratia initiū eſt vi

tæ æternæ: ſicut ſemen continet fructum. Et declaratur per hoc ꝙ nulla opus eſt mora ad hoc ꝙ panis iſte cauſet vitam æternã: ſed dum manducatur, efficit quod manducans habet vitã æternam in ſeipſo. *Ego ſum panis vitæ.* Ratio quare qui credit in me habet vitam æternam, eſt quia ego ſum panis vitæ: hoc eſt ſum cibus conferens vitam abſolutè (& non ad tempus) manducanti me. *Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt.* Declarat illam particulam qui de cœlo deſcendi, ex differentia inter manna appellatum panem de cœlo, & hunc panem de cœlo: penes hoc quòd manna à mãducantibus ſe non tollebat mori, panis autem iſte manducantibus ſe, confert non mori. Vbi perſpicatius attende ꝙ differentia iſta nõ eſt penes omnino idẽ hoc eſt penes mori corpore. puta quod alter permiſerit mori corpore, alter verò tollat mortẽ corporis: vel ꝙ alter permiſerit mori ſpiritu, alter verò tollat mortẽ ſpiritus. Neuter enim ſenſus eſt literalis. Sed differentia iſta eſt penes idem proportionaliter: ſcilicet penes comedẽtes reſpectiue. Eſt enim ſenſus ꝙ manna ſe manducãtibus nõ cõferebat nõ mori corpore, quũ mãducantes ipſum ederent ad vitã corporis: iſte autẽ panis mãducãtibus ſe confert non mori illa vita ad quã ſeruandã mãducatur: mãducatur enim propter vitã ſpiritus: & cõfert nõ mori ſpiritu. Stat itaq; ſolida differẽtia, relata ad mãducantes & mortẽ proportionaliter ſeu reſpectiue. In qua differentia cõſidera etiam quòd reſpõdet dicẽtibus. quid operaris tu pluſquàm Moyſes patres noſtri manducauerunt mãna in deſerto: ſicut ſcriptũ eſt, panem de cœlo dedit eis. Reſpõdet enim ecce quid operor maius: quoniam manna cibus fuit non tollens mortẽ, iſte autem panis eſt cibus tollẽs mortẽ. Si quęris quo pacto verificatur quòd iſte panis tollat mortẽ: quũ multi poſtquã comederunt hũc panem mortui fuerint ſpiritu: alioquin in errorem illorum laberemur qui dicunt charitatem ſemel habitam non poſſe perdi. Solutio eſt quod quantũ eſt ex parte cœleſtis panis ſufficiens eſt ad conferendum comedenti nunquam mori ſpiritu: hoc eſt nunquam peccare mortaliter: ſed ex defectu ex libero arbitrio habentis vitam quę duraret in ęternũ, prouenit mors ſpiritus. Abiicit enim à ſe vitam ſpiritus ille qui peccat: & non ex defectu panis aut vitæ prouenit mors ſpiritus. Nõ ſic autem erat in manna: quoniã cibus erat corporeus, impotens ad præſtandum vitam corporis ſine mori. *Hic eſt panis de cœlo deſcendens: vt ſiquis ex ipſo manducauerit non moriatur.* pro, vt quis ex eo & edat non moriatur. Plus

continet

contínet hæc litera quàm vt comedens hunc panem, nõ moriatur,quoniam cum hoc ſignificat etiam ꝙ panis iſte deſcendit de cœlo ad hoc vt edatur:hoc enim clarè ſignificatur dicẽdo,de cœlo deſcendens vt quis ex eo edat. *Ego ſum panis viuus.* Declaratis ſigillatim ſingulis particulis, iungit vtranque ſimul. Ego ſum panis viuus,quo ad primam. *Qui de cœlo deſcendi.* quo ad ſecundam. Vbi aduerte quod priùs dixit ego ſum panis vitæ, modo autem ego ſum panis viuus:vt intelligamus ipſum eſſe & panẽ vitæ,ſeruatiuum vitæ aliorũ in æternum,& panẽ in ſeipſo formaliter viuum: & differre à manna,non ſolũ quia eſt panis tollens mortẽ,ſed etiam quia eſt panis in ſeipſo viuus.Ita ꝙ deſcendit verè de cœlo viuus: & non cecidit de cœlo vt manna res non viua.*Si quis manducauerit ex hoc pane,viuet in æternum.*Priùs ablationem mortis dixerat effectũ huius panis: modo collationem vitæ æternæ dicit effectũ eiuſdem panis.Vt vtrinque,ex vtroque contrario(morte ſcilicet & vita)declaretur effectus huius panis. Et intellige viuet in æternũ,quantũ eſt ex parte panis:vt expoſitum eſt. Vbi perſpice efficaciam huius panis non ſolum ad tollendam famem,ſitim & mortẽ,& ad conferendũ ſtatim vitam: ſed ad efficiendum ꝙ viuat in æternum. *Et panis quem ego dabo.* Poſtquam declarauit ſeipſum ratione ſuæ deitatis panẽ viuum qui de cœlo deſcendit,tranſit modo ad declarandum rurſus ſeipſum etiam ſecundũ humanã naturam aſſumptam eſſe panem viuum,& incipit à morte paſsionéque ſua: dicens eſſe ſimiliter cibum mundi.Ita quòd non ſolũ ipſe verbũ eſt cibus & vita mũdi,ſed etiam ipſe crucifixus mortuus,&c. eſt panis & vita mundi.Quod eſt dictu,oportere mundum paſci credendo & amando,non ſolũ deum in ipſo Ieſu homine,ſed etiam hominẽ paſſum ac mortuũ pro ſalute mundi.Propterea enim hactenus ſeipſum dixit panẽ:modo autẽ cũ coniunctione copulatiua,accumulando ait & panis. Significantérque dicit dabo, & non dicit do:quoniã futura erat donatio eius.Simúlq; petentibus da nobis hunc panẽ,declarat qualis eſt panis quẽ ipſe dabit.*Caro mea eſt.* Deſunt tres dictiones ſcilicet. *Quam ego dabo.* Et ſequitur. *Pro mundi vita.* Manifeſtiſsimè explicat panẽ hunc fore paſsionem & mortem ſuam:dicendo quòd panis quẽ ego dabo eſt caro mea,non myſtica,non ſpiritualis ſed quã ego dabo pro mundi vita.cõſtat enim quòd in paſsione & morte ſua daturus erat carnem ſuam naturalem pro mundi vita. Et dicendo dabo, ſignificat voluntario dono ſe paſſurum ac moriturum.Et dicẽdo

pro mundi vita, manifeſtat cauſam patiendi & moriendi non pro aliquorum ſed pro mundi vita. Si vita ſpiritus intelligitur, gloſa opus eſt diſtinctiua de ſufficiẽtia vel efficiẽtia. Mors enim Chriſti ſufficiens fuit pro ſpirituali vita mundi: quãuis nõ effecerit illam in omnibus propter impedimentũ ex parte multorũ. Quanuis etiam ſecundũ efficientiam poſsit verificari mors Chriſti pro mũdi vita ſpirituali: pro quanto ſpiritualem vitam effecit non alicuius partis aut ætatis mũdi, ſed in omni parte & ætate mundi. Sed ſi vita in ſua amplitudine intelligitur, nõ eſt opus gloſa limitatiua: quoniam vitam corporalem etiã iniquorum efficit mors Chriſti, reſtaurauit enim naturã nõ in aliquibus ſed in omnibus: vt potentius ſit donũ Chriſti quàm peccatum Adæ. *Litigabant.* pro, pugnabant, *ergo Iudæi adinuicem.* Occaſione ſumpta ex hoc quod Ieſus dixerat carnẽ ſuam eſſe panem quem eſſet daturus, inter ſe certabant Iudæi, nõ Galilæi. *Dicẽtes Quomodo poteſt hic.* Impoſsibilẽ modum exiſtimabant. *Nobis carnem ſuam.* Superfluit ſuam: ſed ſubintelligitur. *Dare ad manducandum? Dixit ergo ei Ieſus.* Occaſione ſumpta ex hac verborũ pugna inter Iudæos, procedit ad explanandum ordinatè mãducationẽ carnis ſuæ. Et inchoat à neceſsitate mãducãdi illã. *Amen amen dico vobis: niſi mãducaueritis carnẽ filij hominis & biberitis eius ſanguinem.* Neceſsitas manducãdi carnẽ & bibendi ſanguinem filij hominis, explicat ex priuatione vitæ, ꝓculdubio ſpiritualis. *Nõ habebitis.* pro, nõ habetis. Significatur enim pręſens priuatio, non futura tantũ. *Vitam in vobis.* Et quoniã textus iſte ſimili præcepto baptiſmi ſuperius 3. cap. deſcripto (niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu, nõ poteſt introire in regnũ dei. pari quidem neceſsitate ac modo hic dicitur, niſi manducaueritis carnẽ filij hominis & biberitis eius ſanguinẽ nõ habetis vitã in vobis (occaſio diuerſarũ factionum ſeu ſectarum fuit & eſt, ideo perſpicatius diſcutiẽdus eſt: vt clare habeatur ſenſus literalis, ex quo ſolo trahitur efficax argumẽtum. ¶ Triplex igitur ſenſus dicitur huius literæ. Primus eſt de fide mortis Chriſti. Et eſt ſenſus. niſi vſi fueritis morte filij hominis tanquã cibo & potu, nõ habetis vitam ſpiritus in vobis, Et hic ſenſus eſt in ſe verus & neceſſario intẽtus. Verus quidem: quoniam niſi anima hominis ſic credat mortẽ Chriſti quòd ſuſtentetur per illã velut cibo & delectetur in illa velut potu, non habet vitam gratiæ in ſeipſa. Neceſſario autem intentus. tum quia ſeparatio carnis & ſanguinis manifeſte mortẽ Chriſti in qua ſeparatus eſt ſanguis à carne, explicat.

tum

tum quia expreſſe dixit,caro mea eſt quam dabo pro mũdi vita: quod conſtat mortem eius explicare.immò ad declarãdum hoc (ſcilicet quã dabo pro mundi vita) ad reſpondendũ Iudæis quomodo poteſt hic nobis dare,manifeſtat modũ: ſcilicet per ſeparationem carnis & ſanguinis:hoc eſt per mortem talem in qua ſanguis ſeparabitur à carne,qualem conſtat eſſe mortem crucis.

¶ Secundus ſenſus eſt de fide ſacramenti euchariſtiæ, quòd eſt memoriale mortis Chriſti:iuxta illud Apoſtoli:quotiẽſcunq; mãducabitis panẽ hunc & calicem bibetis, mortẽ domini annunciabitis.Calix enim & hoſtia ſeparationem realem carnis & ſanguinis quæ fuit in cruce,ſignificãt.Et eſt ſenſus,niſi ſpiritualiter manducaueritis & biberitis ſacramentũ euchariſtiæ,nõ habetis vitam in vobis.Et hic ſenſus eſt verus in ſe:quoniam ſpiritualiter manducare & bibere ſacramentum euchariſtiæ quo ad rẽ ſacramenti,nihil aliud eſt quàm manere in Chriſto & Chriſtũ manere in eo,ſine qua manſione conſtat non eſſe vitam ſpiritus.

¶ An autem ſit intentus,non clare apparet.imò ſi perſpicaciter fuerit conſideratum,apparet quòd ſermo formalis non eſt de ſacramento ſed de re ſacramenti,ſed de fonte ſacramẽti. quoniã formaliter loquẽdo ſi mãducare & bibere ſpiritualiter ſacramẽtũ euchariſtię neceſſariũ eſt ad vitam,ſequitur ꝙ ſacramẽtaliter manducare & bibere idẽ ſacramentum eſt neceſſariũ ad vitam. Et patet ſequela:ex eo quòd pręceptum cogens ad ſacramẽtum, formaliter loquẽdo cogit primo & directe ad ſacramẽtalẽ perceptionẽ: vt in pręcepto baptiſmi:ad ſpiritualẽ autẽ perceptionẽ (quæ conſiſtit in voto) cogit tanquam ad initium ſacramenti. Vnde dicere quòd hic præcipitur ſpiritualis perceptio euchariſtiæ & non ſacramentalis,formaliter loquendo eſt cõtraria implicare.Nec propterea intelligas arguendos doctores exponẽtes hoc de ſpirituali manducatione:quoniam ad rem ſacramẽti referũt.¶ Tertiùs itaq; ſenſus eſt de mãducatione ſacramẽtali,digne tamen.Et eſt ſenſus,niſi realiter manducaueritis carnẽ filij hominis in ſacramento hoſtiæ,& biberitis in ſacramẽto calicis eius ſanguinẽ,non habetis vitã ſpiritus in vobis.Ita quòd iuxta hũc ſenſum neceſſariũ eſt ad ſalutẽ nõ ſolũ ſacramẽtũ baptiſmi, ſed etiã ſacramentũ euchariſtiæ ſub vtraq; ſpecie. Ex hoc ſenſu orta paulo antè eſt ſecta Bohemorũ cõmunicantiũ etiã infantes ſub vtraq; ſpecie.Huic ſenſui cõtrariatur eccleſiæ cõſuetudo, nõ cõmunicans infantes,nec cõmunicans populũ ſub vtraq; ſpecie. Nec ſola conſuetudo,ſed doctrina:quoniã docet ſufficere ad ſa-

lutē cōmunicare ſub ſpecie panis. ¶ Et quāuis hæc authoritas ſufficiat ad manifeſtandū ꝙ textus iſte non tradit præceptum de perceptione ſacramenti ſub vtraque ſpecie,& conſequēter quòd nō tradit præceptum de manducando & bibendo ſacramentum euchariſtiæ,ſectatoribus tamen illorum dogmatū non ſatis fit, ſed textum hunc pro ſe afferunt cōtra noſtram conſuetudinem & doctrinā:dicendo ꝙ niſi de perceptione ſacramēti tractaret dominus in his verbis,nō diſtingueret inter māducare & bibere & rurſus non diſtingueret inter manducare carnē & bibere ſan guinē,ſed ex hoc quòd tā accuratè diſtinguit inter hæc,inſinuat ꝙ de perceptione ſacramēti euchariſtiæ tractat.Præterea ſubiūgēdo caro mea vere eſt cibus,& ſanguis meus vere eſt potus, nō poteſt negari quin de ſacramento carnis & ſanguinis loquatur. eadem autem materia tractatur hic monſtrando neceſsitatem, quæ tractatur ſubiungendo veritatem.De ſacramenti ergo euchariſtiæ manducatione & bibitione eſt hic ſermo. ¶ Sed hæc facilè reiiciuntur:perſpiciendo ꝙ in hoc eodē capitulo paulò ſuperiùs Ieſus dixit,qui venit ad me nō eſuriet,& qui credit in me non ſitiet vnquam.Clarè enim in his verbis quæ conſtat nō ſpectare ad ſacramentū euchariſtiæ,dominus diſtinguit eſurire & ſitire:quod æquiualet ad diſtinguere inter māducare & bibere: nam eſurire ad manducationē & ſitire ad bibitionem pertinēt. Nō poteſt itaq; ex diſtinctione inter manducare & bibere, trahi argumentū efficax ad inferendū quòd de ſacramento euchariſtiæ eſt ſermo.Similiter diſtinctio inter carnem & ſanguinem non adiuuet ſed potius ad contrariū ducit:quoniā caro nō quali tercūq; deſcribitur diſtincta à ſanguine,ſed ſeparatione vt cibus à potu:conſtat autē ꝙ realis ſeparatio carnis & ſanguinis Chriſti in ſacramento,eſt repræſentatiuè tantū:in morte autē Chriſti fuit ſecundū rē.¶ Et ſi inſtetur ꝙ hic eſt ſermo de carne & ſanguine ſub ratione cibi & potus,& nō ſecundum ꝙ in eſſe ſuo na turali erant:ac per hoc de carne in ſacramento & ſanguine in ſa cramētō ſeparatis.Solutio habetur ex iā dictis:ꝙ ſuperiùs domi nus tractauit de ſeipſo vt tollit famē,& vt tollit ſitim : & tamen nō præterea infertur quòd tractauit de ſeipſo ſub ſpecie ſacramē ti qua tollit famē,& ſpecie ſacramēti,qua tollit ſitim.Tractatē de carne & ſanguine partibus mortis ſuæ,vt cōplectēdis mente vt cibo & potu animæ:quia niſi ſuſtētetur ſpiritus morte Chriſti vt cibo delectetur illa vt potu,non eſt vita ſpiritus in nobis. Quod demū dicitur caro mea vere eſt cibus,&c.ad literā(vt patebit)

tebit)eandem materiam tractat.& mortẽ ſuam habere vere rationem cibi ac potus ſignificat:vt ibi declarabitur.Quãuis exten ſiuè verificetur etiam de carne & ſanguine ſub ſacramẽto: ſicut etiam caro naturalis & ſanguis naturalis Chriſti extẽduntur ad ſacramentũ euchariſtiæ:pro quanto verè cõtinentur ſub ſpeciebus panis & vini in illo ſacramẽto.¶ Ineptè autẽ applicari hinc neceſsitatẽ cõmunicãdi omnibus,ex eo deprehẽditur quòd mãducare ſacramẽtum præſupponit manducationem naturalẽ: ſicut naſci ſacramentaliter præſupponit naſci naturaliter.Nullus naſcitur ex aqua & ſpiritu niſi natus ſecundum carnem,& ſimiter nulli impotenti exercere actum manducandi naturalẽ imponitur neceſsitas manducandi ſacramentũ.Infantes ergo qui adhuc manducare non poſſunt,ſed ſugere,ineptè concludũtur ſub hoc præcepto:dato ſed non conceſſo quòd de manducatione ſacramenti textus loqueretur.Quod enim ſub actu mãducãdi imponitur,ſolis potentibus mãducare indici intelligitur ſecundũ planam legum omnium intelligentiam.Sed nõ oportet ex datis arguere iſtos,quia ex textu cõuinci poſſunt:nã de illo manducare ac bibere tractat textus iſte,de quo immediatè ſubditur. *Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem*. Conſtat enim ꝙ mãducare & bibere ſacramentũ,non eſt hoc mãducare & bibere,quoniã mãducare & bibere ſacramentum cõmune eſt ad dignè & indignè manducare & bibere:vt Apoſto.clarè docuit 1.ad Cor.11. hoc autẽ de quo textus loquitur,nõ eſt commune ad dignẽ & indignè:quia eſt habere vitam æternã,vt textus dicit.Nõ enim dicit qui manducat dignè carnem meã & bibit dignè ſanguinem meũ, ſed qui mãducat & bibit:vt intelligamus quòd de ipſo manducare & bibere loquitur quòd nõ eget modificatione dignè,quod nõ eſt cõmune ad dignè vel indignè.Clarè igitur apparet quòd nõ eſt ad literam ſermo de mãducare & bibere ſacramentum euchariſtiæ,ſed de manducare & bibere mortem Ieſu.
¶ Declarata itaq; neceſsitate mãducandi carnẽ & bibendi ſanguinem(alioquin nõ habetur vita ſpiritus in nobis)declarat modum quo hoc mãducare & bibere ſe habet ad vitã.Multipliciter ſiquidẽ cõtingere põt aliquid eſſe neceſſariũ ad vitam.Poſſumus enim dicere niſi pecuniam habeas nõ ſanaberis,niſi medicũ habueris nõ ſanaberis,niſi tali balneo aut cibo vſus fueris nõ ſanaberis,& hæc diuerſimodè verificãtur.Et propterea cùm dixiſſet Ieſus,niſi mãducaueritis carnẽ,& biberitis ſanguinem nõ habetis vitã in vobis,quia multipliciter intelligi poterat mãducatio
neceſſa

neceſſaria ad vitam,declarat quomodo cōcurrit manducare car nem & bibere ſanguinem eius ad vitam:dicendo. *Habet vitam æternam.* Ecce de quo manducare loquor:de illo ſcilicet quod eſt habere vitam æternam,quod fert ſecum vitam æternā,quod po nit in manducante & bibente vitam æternam.¶ Vbi patet qua liter ſe habet hoc mãducare & bibere ad vitam æternā:quòd nō ſicut aliquid accidentale aut extrinſecū,ſed eſt ipſum habere vi tam æternā.Dicendo enim poſt promulgatā neceſsitatē manducandi ad vitam,qui manducat habet vitā,ſignificat quòd mā ducare eſt habere vitam.Et verè ſic eſt:quandoquidē paſci morte Ieſu, eſt habere vitam æternam. *Et ego reſuſcitabô eum in nouiſſimo die.* Non eſt repetitio,ſed explicatio eiuſdem præmij mādu cantium carnem & bibentiū ſanguinē filij hominis : quod promiſſum eſt tam veniētibus quàm credentibus in filium dei,miſſum à deo.*Caro enim mea.* Coniunctio enim teſtatur ꝙ ad reddendam rationem præcedentium inducuntur hæc verba.Reddi tur ſiquidem ratio eius quod dixerat,qui mãducat meā carnem & bibit meum ſanguinē habet vitā æternā. Et incipit ratio ab hoc quòd caro eius eſt cibus & ſanguis potus.Caro mea natura lis,quā dabo pro mundi vita.*Vere eſt cibus.* Nō dicit eſt cibus corporis,ſed abſolutè eſt cibus:ne arctares ſenſum ad cibum corpo ris.Vnde ſufficit ad verificandū hūc textū quòd ſit cibus animæ: transfertur enim cibi nomen & ratio à cibo corporis ad cibum animæ.Cibus autem nomen eſt officij cibandi ſignificās propor tionem rei quæ manducatur ad cibandum manducātem. Vnde panis qui eſt cibus hominis,eſt venenū accipitri.¶ Ad ſignificā dū itaq; quòd caro ſua non falſo,non opinione,ſed ſecundū veri tatem cibat animam,dicit vere eſt cibus:ad differētiam gloriæ humanæ,quæ repetatur cibus animæ:ad differentiam ſpeculati uæ cōtemplationis,quæ reputatur cibus animæ,& vniuerſaliter ad differentiam reliquorum quæ reputantur cibare animā,quoniam nihil horū vere eſt cibus animæ: quoniā nihil horū viuificat animā:verus enim cibus ſolus ille eſt qui viuificat. *Et ſanguis meus.* naturalis qui effundetur pro mundi vita. *Vere eſt potus.* non venenum.Eſt enim non falſo,non opinatiuè officium habēs potus animæ:eſt nanq; viuificans animam ſicut potus corporeus vi uificat corpus. ¶ Et dixit hæc,ad manifeſtandū quòd mors ſua eſt alimentū perfectū animæ:conſtat enim alimentū perfectum ex cibo & potu.*Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem,in me manet & ego in illo.* Proſequitur rationem : declarando

modũ quo tam caro quàm ſanguis ſuus viuificat alendo animã. Et affert ambas veri cibi & veri potus conditiones, verificari inter carnem ac ſanguinẽ ſuum & mãducantem ac bibẽtem. Tandiu res manducata eſt cibus corporis quandiu manet in mandu cante & manducans in illa, & ſimile eſt de potu. Alimentũ enim corporis oportet ꝙ ſit in illo qui alitur: alioquin non aleret, & rurſus oportet ꝙ qui alitur ſit in re quæ alit, ſit dico per operationẽ naturæ. Niſi enim natura eius qui alitur attendat alimento iam nõ alitur: rurſus ſi alimentũ tranſiuit ſiue in eum qui alitus eſt, ſiue in quancunq; aliam materiã, iam nõ eſt amplius alimentũ, iam non eſt cibus aut potus. ¶ Dicendo itaq; in me manet & ego in illo, omnes cõditiones alimenti deſcribit ſibi conuenire reſpectu manducantis carnem & bibentis ſanguinẽ eius. Nam dicendo manet, excludit tranſitum. dicendo in me, ponit attentionẽ manducantis ad ipſum, & dicendo & ego in illo, ponit ſe intus in mãducante. Coniunctionẽ ergo mutuam ac permanentem intus, ſignificat inter manducantẽ & ipſum. Conſtat autẽ coniunctio ita mutua in anima, ex charitate: iuxta illud, Qui manet in charitate, in deo manet & Deus in eo. Et eſt animum manere in Ieſu vt amato & deſiderato: & ſimiliter Ieſum manere in animo vt amato & trahendo ad ſe. ¶ Si hæc latius intelligere vis, cõſidera quomodo amans eſt in amato ſecundũ amorem veræ amicitiæ, ſimul & concupiſcentiæ cogitando de illo, deſiderando illi bona (gloriæ, famæ, diuitiarũ) ſperando ab illo, &c. & intelliges hæc. Significantiùs autẽ dicit in me & ego in eo, & non dicit manet in carne aut in ſanguine meo, & ſanguis aut caro mea in illo: vt aſcendat à carne & ſanguine ad ſeipſum: vt declaret ꝙ manducare carnem & bibere ſanguinem, coniungit manducantẽ & bibentem non tantũ carni & ſanguini, ſed ſibiipſi, vt intelligamus quòd qui paſcitur morte eius, nõ cõiungitur tantũ humanæ meę naturæ, ſed cõiungitur mihiipſi, qui ſum nõ ſolum homo, ſed verus deus. *Sicut miſit me.* Pedetentim inducit concluſionem. Incœpit enim ex hoc ꝙ caro & ſanguis meus eſt verũ alimentum animæ: & inde ſubiunxit ꝙ hoc alimẽtum præſtat mãducanti & bibenti, manere in me & me in illo, modo autẽ adiungit & manere in me & me in illo, dat man ducanti viuere propter me, vt ſic de primo ad vltimũ illatio pateat eius quod propoſuerat, ſcilicet qui manducat meã carnem & bibit meum ſanguinẽ habet vitã æternã. Ad declarandũ itaque hoc ꝙ manere me in manducãte & manducantẽ in me con

ferat viuere propter me,immo ſit ipſum viuere propter me,afſert ſimilitudinem modi quo ipſe Ieſus viuit. Et dicendo miſit me,vtrãque naturam ſuam ſignificat.Nam miſſus eſt filius dei: miſsio aurem eſt ipſa incarnatio.*Viuens pater*. Quia intendit reſoluere effectum qui eſt vita manducantium,in ſupremam cauſam propriam,ideo non dicit ſicut miſit me pater,ſed adiũgit viuens:vt effectus vitæ reducatur in primum viuentem tanquam propriam vitæ cauſam *Et ego viuo*. Ecce cauſa media, ſimiliter ſecundum latitudinem vitalem.*Propter patrem.* Ex eo quod meminit miſsionis,& propoſitio propter dependentiam ſignificare videtur,de vita Ieſu ſpirituali,qua verus homo viuit ſpiritu propter patrem viuentem tum effectiuè,tum exemplariter tũ finaliter eſt ſermo.*Et qui manducat me,& ipſe viuet propter me*.Hoc eſt ſicut miſsio à patre viuente facit mei viuere propter patrem, ſic conſequenter manducatio mei viui facit manducantem viuere propter me.Itá quod miſsioni reſpondet manducatio,& viuere propter patrem viuum reſpondet viuẽte propter viuum.Et miſſio quidem filij à patre viuente, eſt veriſsima, & propria ratio quod filius ſecundùm humanitatem viuat totaliter propter patrem:nam myſteriũ incarnationis eſt ratio quod filius ſecundũ quòd homo totaliter viuat propter patrem.tota enim vita Chriſti fuit ſemper propter deũ.ita quòd nihil penitus declinauit ab eſſe propter deũ.mãducare vere Ieſum viuum (hoc eſt paſci in intellectu & affectu de Ieſu viuo)ratio eſt quod manducãs viuat non totaliter,ſed ſecundum ſpiritum propter Ieſum viuum non mortuum cibum.Vt intelligamus quòd à patre viuente deriuatur vita in filium viuum,& à filio viuo deriuatur vita in nos:ſed à patre deriuatur per miſsionem,à filio verò deriuatur per manducationẽ.& percipiamus nõ ſolũ in Ieſu vt filius eſt dei ſed etiã vt eſt filius hominis,eſſe virtutem cauſatiuam vitæ noſtræ:nõ ſicut in primo principio vitæ, ſed ſicut in media cauſa tali qualis deſcripta eſt ſcilicet vnita filio dei per gratiam vnionis perſonalis quam ipſius miſsio ſignificat.Simulque percipiamus contrarium eſſe ordinem in manducatione hac ſpirituali & in manducatione corporali quo ad rationem vitæ.In cibatione enim corporis,ratio viuendi ex parte manducãtis ſe tenet,& ex ipſo prouenit quod cibo communicetur vita:vt patet,in manducatione autem hac,vita communicatur manducanti ex cibo manducato:ita quod vita ſe tenet ex parte Ieſu qui manducatur viuus:Et ad hoc explicandum attuli aduerbium ſimilitudinis dicendo ſi-

cut miſit me. ſignificatur enim aſsimilari modo viuẽdi propter patrem,ex miſsione cauſato,modũ viuendi noſtrum ex manducatione ipſius.¶ Mutila autẽ apparet ſimilitudo:quia poſt ſicut non ſubiungitur ſic. perfecta enim locutio exigebat vt diceretur ſic & qui manducat me.Sed propter myſterium Euangeliſta tacuit ſic:ad ſignificandum quod nõ tam ſimilitudo quàm cauſalitas intẽditur,per hæc verba:vt intelligamus quod quia pater viuens miſit filium viuentem propter ipſum deum patrem,ideo effectum eſt vt qui manducat Ieſum viuat propter Ieſum.Hinc enim ſenſus intentus eſt: reddens rationem veram & propriam quare manducans carnem & bibens ſanguinẽ Ieſu habet vitam æternam,& propterea nõ ſubiunxit ſic: ſed tacito hoc aduerbio ſubiunxit coniũctionẽ copulantem effectum ſuę propriæ cauſæ, *Hic eſt panis.* Recole quod ſermo iſte de carne eius vt cibo incœpit,dicendo & panis quẽ ego dabo caro mea eſt quam dabo pro mundi vita:quia itaque à pane incœpit ad panem redit. Nec ad repetendũ dicuntur iterum verba hæc: ſed ad explicandum eadem cõpetere filio hominis quæ dicta ſunt de filio dei.Superius de ſeipſo ratione naturę diuinæ exiſtentis in ipſo miſſo à deo,in ipſo verbo incarnato dixerat hic eſt panis qui de cœlo deſcẽdit, & reliqua de differẽtia ad manna in deſerto: modo hæc eadem dicit de carne ſua, ratione tamen hypoſtaſis.Vnde pronomen hic, demonſtrat panem carnem ſuam dandam pro mundi vita. *Qui de cœlo deſcendit.* Et eſt præteriti temporis deſcendit. Vt intelligamus non eſſe aliam carnis ſuæ hypoſtaſim & aliam hypoſtaſim filij dei, ſed vnam & eandem dicit de pane carnis ſuæ quod deſcendit de cœlo.Et verè hypoſtaſis carnis Ieſu deſcendit de cœlo, quando verbum caro factum eſt. *Non ſicut manducauerunt patres veſtri manna & mortui ſunt.* Non eſt repetitio ſed explicatio quod etiam panis qui eſt caro ſua habet hanc conditionem quod tollit mortem,& differt à manna dato in deſerto: in hoc quod manducantes manna mortui ſunt,perdiderũt autem pro qua ſeruanda manducabant manna:non ſic autem cõtingit manducantibus hunc panem,ſed. *Qui manducat hunc panem.*carnis meæ. *viuet in æternum.* illa vita pro qua ſeruanda manducat hunc panem.Quod verum eſt quantum eſt ex parte manducati panis:quoniam ſufficit ad ſeruandũ vitam ſpiritus in æternum. Quia tamen nõ tollit libertatem arbitrij humani, ex parte hominis cõtingere poteſt quod mãducato hoc pane homo poſtea moriatur morte ſpiritus, morte peccati mortalis, abiiciendo à ſe vitam

ſe vitam æternam quam panis hic præſtát. *Hæc dixit in ſynagogã docens in Capharnaum.* Locus deſcribitur, vt hiſtoria explicetur. *Multi ergo audientes ex diſcipulis eius, dixerunt. Durus eſt hic ſermo.* Accuſant ſermonem Ieſu quod impenetrabilis ſit ad ſimilitudinem duri: quod non cedit tangenti. *Et quis poteſt eum audire?* Superfluit cõiunctio &. Non ſolum ſermonem accuſant, ſed auditorẽ non poſſe inueniri dicunt. *Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum.* Vt intelligamus quod murmur diſcipulorum non audiebatur Ieſu: ſed de diuinitus ſciebat Ieſus diſcipulorum murmur. *Quod murmurarent de hoc diſcipuli eius, dixit eis, Hoc vos ſcandaliZat?* Interrogatiue legendũ eſt. Intelligens ſiquidem Ieſus ex ſermone ſuo ſcandalizatos diſcipulos, intendit ſedare eorum ſcandalum: & interrogatiue manifeſtat eis quæ inter ſe dixerãt murmurando. ¶ Pronomen hoc demonſtrat ſermonem dictum de ſeipſo quod erat panis cœleſtis, &c. Et non expectata illorũ reſponſione tollit rationẽ ſcandali, ſubiungendo. *Si ergo videritis filium hominis.* Duo dixerat Ieſus quæ videbantur dura. Alterum fuit, ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi. Vnde & contra hoc dixerant Iudæi, nónne hic eſt Ieſus filius Ioſeph, &c. Alterũ fuit, Niſi manducaueritis carnẽ filij hominis & biberitis eius ſanguinem nõ habetis vitam in vobis, cum reliquis huiuſmodi. Cõtra quod dixerant Iudæi, quomodo poteſt hic nobis dare carnẽ ſuam ad manducandum? Et propterea quo ad vtrũque ſedat Ieſus ſcandalum. Et quãtum ad primum (ſcilicet ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi) dicit, ſi ergo videritis filium hominis. *Aſcendentem vbi erat prius.* Supple videbitis veritatem verborum meorum ſonantium ꝙ deſcendi de cœlo. Et vere conuincit diſcipulos conditionalis iſta: quòd ſi viderint ipſum aſcendẽtem in cœlum, certi erunt quòd deſcenderit de cœlo. viſus enim cõteſtans aſcenſum, ſufficiens eſt teſtimoniũ de priori deſcenſu. Subintelligitur autem categorica, quòd videbitis filium hominis aſcendentem: ac per hoc manifeſtum tunc erit ꝙ deſcendi de cœlo. ¶ Dixit autem hæc cõditionaliter eo quòd multi illorum diſcipulorum non erant viſuri ipſum aſcendentem in cœlum. Propter hoc enim non dixit videbitis: ſed conuicit eos ex cõditione ſi videritis. multi ſiquidem illorum erant viſuri & multi non: vt patet ex eo quòd multi remanſerunt & multi abierunt. Et dicit, vbi prius erat, propter veritatem vtriuſque naturæ. erat enim prius ſecundum naturam diuinam in cœlo, & aſcendebat ſecundum naturam humanam: vna tamen & eadem hypoſtaſis

vtriuſque naturæ. Et propterea ratione vnius erat ibi: ratione alterius erat aſcenſurus. *Spiritus eſt qui viuificat.* Quantum ad ſecundam occaſionẽ ſcandali (ſcilicet manducationẽ carnis ſuæ) ſedat ſcandalũ acceptum, prius aſsignando rationẽ vitæ abſolutè, & deinde applicãdo ad propoſitam materiã. Et abſolutè quidem dicit, ſpiritus eſt qui viuificat, vita quę ſola eſt vera vita ſine admixtione mortis, qui viuificat animã, qui dat & ſeruat vitam æternam. *Caro non prodeſt quicquam.* hoc eſt caro inquantum caro inquãtum diſtinguitur è regione ſpiritus, nõ prodeſt quicquam ad dandum ſeruandumq; vitam æternam. Sicut Nicodemo impoſsibile reputanti quod homo iterum naſcatur, dixerat quod natum eſt ex carne caro eſt, & quod natũ eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt, ita modo diſcipulis ſcandalizatis de mãducatione carnis ſuæ & potu ſanguinis ſui ad habendum vitam æternam, dicit. Spiritus eſt qui viuificat, vita æterna: caro non prodeſt quicquam ad vitam æternam. Et eſt ſermo iſte formalis de ſpiritu & carne: & verus ſic vt nullam habeat contradictionem ſi penetretur. Non dicit, caro mea nõ prodeſt quicquam (hoc enim contrariaretur antedictis qui mãducat meam carnẽ habet vitam æternam) ſed dicit caro [illegible] intelligamus in pronomine mea, ſignificari ſpiritum iunctum carni: ex quo caro mea prodeſt multum ad vitam æternam, ex quo caro mea manducata ſeruat vitam æternam. Propter quod reddidit rationem quare caro ſua confert vitam æternam, ex hoc quòd ipſe viuit propter patrem, & manducans ipſum viuit propter patrem, & manducans ipſum viuit propter ipſum. quæ ambo cõſtat ſpectare ad ſpiritum. Vnde hinc habetur quòd etiam caro Chriſti inquãtum caro è regione ſpiritus, nec crucifixa nec mortua prodeſt quicquam ad vitam mundi: ſed confert vitam mundo inquantum caro Chriſti crucifixa, mortua, &c. quoniam dicendo caro Chriſti inquantum caro, dicitur id quod commune eſt omni carni: dicendo autem inquantum caro Chriſti, dicitur id quod eſt proprium Chriſto: ſcilicet caro iuncta filio dei & ſpiritui charitatis in anima Ieſu Chriſti. *Verba quæ ego locutus ſum.* pro, loquor, *vobis.* Res ſignificatæ per verba quæ ego loquor vobis in hac mea doctrina de carnis & ſanguinis mei manducatione & bibitione. *Spiritus & vita ſunt.* Tum ex parte rei manducandæ & bibendæ: quia caro mea & ſanguis meus habent rationẽ cibi & potus, ex ſpiritu & vita. ex ſpiritu quidem deitatis meæ & charitatis meæ: ex vita verò ſimiliter diuina & ſpirituali in me exiſtente. Tum ex parte

actus manducādi & bibendi:quia manducare & bibere nō ſunt actus carnales,ſed ſpirituales & vitā veram ſecum ferētes. Tum ex parte manducantium:quia non ſecundum carnalem partem ſed ſecundum eam partem hominis quę ſpiritus eſt,& ad quam ſpectat vita vel mors æterna, exercenda eſt manducatio carnis meæ & bibitio ſanguinis mei. Tum ex parte effectus: quia non ſeruatur per hoc mādūcare & bibere caro, ſed ſpiritus:& cōfertur nō vita opinata aut ſecundū quid, ſed vita quæ vera & æterna vita eſt. Omni ergo ex parte quæ dixi ſunt ſpiritus & vita. ¶ Vbi prudens lector conſidera quod quum duo in re hac dixerit (ſcilicet manducare & bibere,& vitam æternā habere manducando & bibendo) primū declarat eſſe ſpiritū,hoc eſt ſpiritua le,alterum autē confirmat eſſe vt dixerat:ac per hoc inſtruit eos ꝙ verba ſua ſpiritualiter intellecta (hoc eſt de ſpirituali cibo,de ſpirituali potu,de ſpirituali mānducare & bibere) habēs ſecum vitam æternā,vt prius dixerat. Et quia tota ratio ſcandali erat ratione manducationis & bibitionis carnalis, ideo ſufficiētiſsimè ſublata eſt. ¶ Et ſcito hoc in loco antiquū errorem negātem in euchariſtiæ ſacramento verum Chriſti corpus contineri,modernis temporibus fundatum eſſe ſuper hunc textum, caro nō prodeſt quicquam. Conuincuntur autē ex hocmet textu, intellecto ſecundum eos de ſacramento euchariſtiæ:ex eo quod manifeſtè dictum eſt, qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternā. Si nanque de ſubſtantia carnis Chriſti eſt ſermo,caro multū prodeſt: vtpote qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam,& modo dicitur ꝙ nō prodeſt quicquā: ergo propriam ignorant vocem hæretici iſti. ¶ Planus literæ ſenſus iam explicatus eſt ſcilicet quod eſt ſermo de carne vt caro diſtinguitur cōtra ſpiritum eſt ſermo de carne abſolutè nō de carne Chriſti,quę eſt caro iuncta ſpiritui qui eſt deus. Sed ſi etiā condeſcendendum eſt iſtis hebetioris intellectus, in prōptu eſt altera expoſitio: ſcilicet ꝙ quum dicitur ꝙ caro non prodeſt quicquam, caro non eſt nomen ſubſtantiæ ſed officij: hoc eſt carnalis tam cibus quàm potus. Hic enim ſenſus directe reſpondet ſcandalo diſcipulorum, & nulli prius dictorum aduerſatur:quoniam cū hoc ſenſu eſt ſimul verum ꝙ qui ſpiritualiter manducat carnem naturalem Chriſti & ſpiritualiter bibit naturalem ſanguinem Chriſti (credendo confidendo, & amando carnem datam pro mundi vita & ſanguinem ſimiliter fuſum pro mundi vita) habet vitam æternā. Perinde

inde eſt autem aſſerere quòd caro naturalis Chriſti nõ prodeſt quicquam ad vitam ſpiritus,& aſſerere quòd caro crucifixa,ſanguis effuſus Ieſu Chriſti nihil nobis prodeſt ad ſalutẽ ęternam, quia caro non prodeſt quicquam quod eſt non eſſe chriſtianũ.

Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt. Reddita ratione doctrinæ ſuæ Ieſus declarat ſcandalum diſcipulorum non ex duro ſermone ſed ex eorũ incredulitate procedere. Et ad hoc ſignificandum aduerſatiua vtitur coniunctione: dicendo, ſed ſunt quidã ex vobis. Acſi apertiùs dixiſſet. Non eſt duritia ſermonis occaſio ſcandali, ſed incredulitas quorũdam ex vobis. *Sciebat enim ab initio Ieſus.* Interponit Euangeliſta rationem verborum Ieſu non eſſe ſcientiam nouam, ſed ſcientiam ab initio conceptionis ſuæ. *Qui eſſent credentes.* Duo explicat præſcita. Alterum commune multis: quo diſtinguũtur credentes à non credentibus. Alterum propriũ Iudæ proditori: dicendo. *Et quis traditurus eſſet eum.* Quo diſtinguitur Iudas ab aliis vndecim Apoſtolis. *Et dicebat:* ex ſcientia prædicta. *Propterea dixi vobis.* Nõ ſolũ docet originẽ ſcandali eſſe ex eorum incredulitate, ſed originem incredulitatis eorum declarat. propterea, quia ſunt quidã ex vobis qui non credunt, dixi vobis, paulo antè. *Quia.* pro, quòd. *Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à patre meo.* Ecce origo incredulitatis veſtræ, negatio tractus à patre meo. hoc enim ſuperiùs dixerat, nemo poteſt venire ad me niſi pater meus traxerit eum. *Ex hoc.* pro, ex eo. Subaudi tempore. *multi diſcipulorum eius abierunt retro.* pro, abierunt ad ea quæ retro. Incredulorum pertinaciam ſubiungit Euangeliſta: ꝙ nõ obſtantibus his ſermonibus Ieſu, multi diſcipuli abierunt ad ea quæ retro. Profectum vitæ ſpiritualis ſignificari per progreſſum ad anteriora, defectũ verò per ire ad ea quæ retro, teſtatur Apoſtolus ad Philip. 3. ea quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora meipſum extendẽs. Vnde Euangeliſta deſcribit iſtos ad defectum vitæ ſpiritualis abiſſe. *Et iam non cum illo ambulabant.* ſequela corporali. Vnde apparet ꝙ & corpore & ſpiritu deſeruerũt Ieſum. & ꝙ abire retrò, ſpectat ad ſpiritum: ſicut nõ ambulare ſpectat ad ſocietatẽ corporalem. *Dixit ergo Ieſus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?* Occaſione accepta ex receſſu multorũ diſcipulorũ, interrogat Ieſus duodecim: non inuitando ad receſſum, ſed tum ad explicandũ eos eſſe in ſua libertate. tũ ad cauendũ ne putarẽt Ieſum indigere eis: & arrogarent ſibi quòd remanendo cum Ieſu, conferrent beneficium ipſi Ieſu. *Reſpondit ergo ei Simon Petrus.*

Significanter Euangeliſta apponit ergo: vt intelligamus Petrũ plenum fidei & feruoris, occaſione accepta ex hac propoſitione Ieſu prorupiſſe in hanc reſponſionem. *Domine ad quem ibimus?* Nota particulas reſponſionis. Inchoat à perſona Ieſu tanquàm ab eo cui nullus eſt comparabilis, dicendo ad quem ibimus, ſcilicet ſimilem tibi? Quaſi dicat, nullus eſt qui poſsit tibi comparari ad quem ire poſſemus. *Verba vitæ æternæ habes.* Dixerant alij diſcipuli, durus eſt hic ſermo. & propterea Petrus poſt commendatam perſonam, commendat ſermonem Ieſu. Commẽdat autem ad communem mundi vtilitatem, non diuitiarũ ſed vitæ, non tempotalis ſed æternæ. *Et nos credimus.* pro, credidimus, *& cognouimus.* Vtrunque eſt præteritũ. In perſona collegij duodecim apoſtolorum Petrus putans ſe verum dicere, putans alios vndecim eſſe tales qualis ipſe erat, tertio loco à communi apoſtolorum fide perſeuerantiam aſſerit, & dicit duos actus: ſcilicet credidiſſe (& hic eſt actus intellectus moti à volũtate ad credendum) & cognouiſſe. & hic eſt actus intellectus moti à teſtimoniis tot miraculorum. *Quod tu es Chriſtus filius dei.* deeſt ſecũdum quoſdam codices Græcos, viuentis. Quod ſi in omnibus nõ eſt, adiunctum ab aliquo videtur. Si autem de textu eſt, dicta videntur hæc à Petro poſtquã in partibus Cæſareæ Philippi dixerat ex patris cœleſtis reuelatione, tu es Chriſtus filius dei viui. Matt. 16. vbi hæc expoſita ſunt. *Reſpondet ei Ieſus, Nõne ego vos duodecim elegi?* Corrigit Ieſus reſpõſionem Petri: aperiendo quòd occaſio dicendi nunquid & vos vultis abire, non ex diffidentia aut ignorantia fuit ſed ex iniquitate vnius eorum. ¶ Nec dicit abſolutè vnus ex vobis diabolus eſt, ſed commemorando electionẽ nõne ego elegi vos duodecim: ad explicãdũ grauitatẽ criminis, quòd cũ tanto beneficio (ſcilicet ꝙ ego elegi vos) vnus ex vobis eſt diabolus: & ad inſinuandũ nouitatẽ huius criminis in illo ſcilicet quòd poſt electionem eſt effectus diabolus. Dicendo nanque nõne ego elegi vos, inſinuat quòd bonos elegit duodecim ex vniuerſo numero diſcipulorum. immo ad hoc ſignificandũ, pronomen emphaſim exercens appoſitum apparet. Acſi apertiùs dixiſſet, ex eo quòd non obſtãte quòd ego elegerim vos bonos ad gradum Apoſtolatus, vnus ex vobis ex ſua libertate eſt diabolus, occaſio mihi data eſt interrogandi omnes nũquid & vos vultis abire, vtendo malè veſtra libertate ſicut ille vnus vtitur. Simulq́; declarat Petro & aliis non verificari verba Petri ad quẽ ibimus, de ſingulis eorũ. nam ille vnus habebat alium ad quem

iret:

ſret:ſcilicet ad propria commoda. *Et ex vobis vnus diabolus.* Dictionem Græcam interpres reliquit.debebat transferre hanc vt alias:& dicere calumniator ſeu delator.explicat ſiquidem Ieſus ſpeciẽ criminis.Et verè Iudas calumniator ſeu delator fuit:quoniam detulit Ieſum & calumniatus eſt Ieſum tanquàm malum, quando vendidit ipſum.Quod quãuis alibi non ſit ab euangeliſtis explicatũ,cõſtat hoc in loco explicari: expreſſe ſubiungẽte Euangeliſta ꝙ propter Iudã prõditurũ Ieſum, dixerit Ieſus hæc de Iuda.*Eſt.*Nõ dicit erat aut fuit,ſed eſt:vt intelligamus crimẽ præſens,non in vno actu ſed in vſu.calumniator enim ſeu delator non poteſt propriè dici qui ſemel tantũ calumniatur aut defert,ſed qui in vſum ducit calumniari ſeu deferre.Ita quòd hinc habemus quòd Iudas iam erat calũniator,etiã antequã calũniaretur Ieſum ꝙ ſenſualis eſſet: vtpote qui vnguenti precioſi vnctionibus delectaretur:& hoc à muliere pulchra.hanc enim calumniã implicite elicimus ex euangelio. *Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis.*pro,Iſcariõte.Legendum eſt enim in caſu ablatiuo:quia refertur non ad Simonẽ ſed ad Iudã: vt ipſius cognomen. *Hic enim erat traditurus eum,quum eſſet vnus ex duodecim.*

CAPVT VII.

POſt hæc autem. Ordo hiſtoriæ ſignificatur. *Ambulabat.*prædicando.*Ieſus in Galilæam.*pro,in Galilæa. Erat enim in Galilæa. *Non enim volebat in Iudæam.* pro, in Iudæa, *ambulare.* hoc eſt non volebat diſcurrere per Iudæam prædicando, ſed diſcurrebat per Galilæam. *Quia quærebant eum Iudæi interficere.* Ad literam ideo declinabat Iudæam, quia nolebat adhuc capi & occidi:agẽs quod erat hominis.*Erat autem in proximo.* pro,in propinquo, *dies feſtus Iudæorum ſcenophegia.* pro, ſcenopegia.Et eſt dictio Græca, à fixione tentoriorum dicta: ſignificans feſtum tabernaculorum. quod à quintodecimo die menſis ſeptimi à Iudæis ſeptem diebus celebrabatur, in memoriam quòd fixerant tabernacula quadraginta annis in deſerto,aliti à deo: vt dicitur Leuit. vigeſimotertio. Et deſcribit tempus Euangeliſta: vt intelligamus ſex menſes defluxiſſe inter relata in præcedenti capitulo & quæ referuntur in hoc. nam illa fuerant geſta quum propè eſſet paſcha,quod celebrabatur ad primam oppoſitionem lunæ ad ſolem in ariete:hoc autem feſtum celebrabatur ſole exiſtente in libra, quum eſſet in oppoſitione lunæ menſis ſeptimi. vt geſta interim, ab aliis Euangeliſtis ſcripta, non repetat. *Dixerunt autem.* pro, ergo. Occaſionem dicendi

prius præmiſit Euãgeliſta fuiſſe quia Ieſus declinabat Iudæam. declinans perſecutiones Iudæorum. Et propterea dicit, dixerũt ergo: hoc eſt ex hac occaſione. *Ad eum fratres eius.* Scripturæ conſuetudine, conſanguinei appellantur fratres. *Tranſi hinc.* id eſt ex Galilæa. *& vade in Iudæam.* Vbi eſt Metropolis Hieruſalem. *Vt & diſcipuli tui videant opera tua quæ facis.* Seipſos eximunt à numero diſcipulorum: cupientes vt diſcipuli Ieſu qui erant in Iudæa, qui non ſequebãtur ipſum ſed audiebant ipſum, viderẽt miracula quæ faciebat Ieſus. *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palam.* pro, in libertate, *eſſe.* Rationem aſsignant tranſeundi in Iudæam ad hoc vt diſcipuli eius videant miracula ipſius, ex cõmuni ratione quærentiũ liberari à perſecutionibus. Nullus enim quærẽs liberari à perſecutionibus, facit miracula ſua in occulto. ſed in publico: vt ſic viſis miraculis habeat fautores & liberetur à timore perſecutionũ. ¶ Vbi duo conſidera. Alterũ eſt quòd iſti ſupponebant Ieſum quærere liberari à perſecutionibus Iudæorum, quærere vt ipſe eſſet in libertate eundi per Iudæã & Hieruſalẽ, & libere prædicandi & docendi ibidem abſque timore perſecutionum Iudæorum. Et hoc putabãt quia videbant ꝙ Ieſus nolebat in Iudęam ire quia quærebant ipſum Iudæi interficere. ¶ Alterũ eſt ꝙ locus Galilææ reſpectu Iudææ exiſtimabatur ab illis locus occultus reſpectu Iudæorũ. propter hanc enim exiſtimationẽ, dicunt Ieſum facientem miracula in Galilæa facere in occulto reſpectu Iudæorum. Et habet nonnihil veritatis dictum iſtorũ: quoniam miracula quanuis publicè fierẽt in Galilęa, quia non fiebant in Iudæa, non credebantur à Iudæis narrata audientibus. propterea erant Iudæis occulta quantũ ad certitudinem ſciẽtiæ, quantum ad viſum. *Si hæc facis.* Sub dubio dicunt Ieſum facere miracula: vt ex eorum verbis cognoſcamus ipſorũ incredulitatem. *Manifeſta teipſum mundo.* Primũ hortati ſunt vt iret in Iudæã ad faciendum ibidem miracula ad acquirendũ libertatẽ à perſecutionibus Iudæorum: modo hortantur ipſum ad idem ad acquirendam gloriam humanam. ¶ Et manifeſtationem in Iudęa appellant manifeſtationẽ mũdo tum quia ibi erant ex omni natione mundi, propter tẽplum ad quod confluebant Iſraelitæ ex omni parte mundi. tum quia ibi erant principes ſacerdotum & Scribæ ac ſumma totius populi Iſrael. Et propterea quod ibi erat manifeſtum, redundabat in manifeſtationem toti mundo: per quem diſperſi erant Iſraelitę. Ibi etiã erat Cæſaris nomine præſes: quo mediante poterat ipſe

manife

manifeſtari Cæſari: ac per hoc mundo. *Neque enim fratres eius credebant in eum.* Interponit Euangeliſta rationem verborum: quia ſcilicet nec ipſi credebant in Ieſum, ſed exiſtimantes ipſum eſſe purum hominem, ad ea quæ mũdi ſunt hortabantur: libertatem ſcilicet & gloriam. vnde clarè apparet hos Ieſu cõſanguineos non eſſe illos qui erant electi in eius Apoſtolos, ſed alios. *Dicit ergo eis Ieſus.* occaſione accepta ex eorũ verbis. *Tempus meũ nondum aduenit.* Reſpondet ordine retrogrado ad ſingula. Et primo ad tertium, ſi hęc facis manifeſta te ipſum mundo: dicendo quòd tempus manifeſtandi ſeipſum ita publicè in Iudæa, nõdum aduenit. Significãs per hoc quòd ſingula opera ſua agebat definitis temporibus, & nõ prout occurrebat, vt faciũt alij homines. Et in hoc continetur quòd nondũ aduenerat tẽpus eundi in Iudæam, vt illi ſuadebant. *Tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum.* Adiungit differentiam inter tempus ſuum & tempus illorum: ad ſignificandũ impedimentum non eſſe cõmune ſibi & illis: ſed differri tempus ſuum non autem tempus illorum ad eundum manifeſtè in Hieruſalem. *Non poteſt mundus odiſſe vos,* Reſpondet ſecundo dicto: ſcilicet vt viſis miraculis in Iudæa, liber ſit à perſecutionibus. Reſpondet autem declarando cauſam perſecutionum nõ eſſe ignorantiam miraculorũ: ſed odium ex eo quòd teſtimoniũ reddit de malis operibus eorum. Et ſimul explicat impedimẽtum temporis ſui nõ habere locum in fratrũ ſuorum tempore. Ita ꝙ vtrunque intendit: ſcilicet & reddere rationem quare tẽpus ſuum nondum aduenit, & tempus illorum ſemper eſt paratum: quia mundus me odio habet, vos autem non. & declarare ꝙ non ignorantia miraculorum ſed odium eſt ratio ꝙ Iudæi quærũt ipſum interficere. ¶ Quia autem fratres eius meminerant mundi (dicendo manifeſta teipſum mundo) ideo Ieſus etiam mundi meminit, dicendo non poteſt mundus, intendens appellatione mundi vniuerſitatẽ affectorum mundo vt ſic. Propter quod ſignificanter dicit non poteſt. naturale ſiquidẽ eſt vnicuique diligere quod ſuum eſt: ac per hoc naturale eſt mũdo diligere quod ſuũ eſt, diligere vos qui eſtis affecti mũdo. ¶ Et per hoc ſoluitur obiectio opponẽtium ꝙ poterant iſti odio haberi ab aliis mũdanis hominibus: vt continuè videmus odia mundanorũ hominũ inter ſe. Nam hinc apparet ꝙ nõ mũdus, nõ ipſa vniuerſitas mundanorũ contrariatur mundanis: ſed contrarietas eſt inter aliquos particulares mundanos hinc inde ex particularibus cauſis. Inter Ieſum autẽ & mundum (hoc eſt

vniuerſitatẽ mundanorũ)erat contrarietas:quoniã ipſe contrarius erat non aliquibus: ſed omnibus mundanis vt ſic. Vnde & ſignificanter Ieſus loquitur de mundo tanquam de aliquo vno ſubiungendo. *Me autem odit, quia ego teſtimonium perhibeo de illo.* non quia neſciat miracula mea,ſed quia ego tum operibus tum verbis teſtimonium perhibeo de illo. *Quia.* pro, quòd, *opera eius mala ſunt.* Ecce res de mundo teſtificata à me:ſcilicet quòd opera mundi (quoruncunque affectorum mundo) mala ſunt. Et hæc eſt vera ratio odij Iudæorum contra me. *Vos aſcendite ad diem feſtum hunc.* Reſpondet primo, tranſi hinc & vade in Iudæam. Reſpondet autem ſimul concludendo ex præmiſsis vos aſcendite nunc. *Ego enim non aſcendam*. pro, ego nondum aſcendo, *ad diem feſtum iſtum.* Non negat ſe aſcenſurum: ſed negat ſuum tunc aſcenſum. Sciebat enim ſe paulò poſt aſcenſurum. *Quia meum tempus nondum impletum eſt*. Quod priùs dixerat nondum aduenit, modo dicit nondum impletum eſt: inchoauerat enim ſed non aduenerat quo ad terminũ. *Hæc quum dixiſſet, ipſe manſit in Galilæa*. exequẽdo quod dixerat, ego nondum aſcendo. *Vt autem aſcenderunt fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum.* Quot dies interceſſerint quibus moratus eſt in Galilæa poſt illa verba neſcitur: ſed hoc tamen ſcitur quòd poſt aſcenſum cognatorum ſuorum ipſe aſcẽdit. *Non manifeſtè, ſed quaſi in occulto.* Non enim aſcendit prædicando, præmittendo diſcipulos ad præparandos auditores,&c.ſed velut perſona priuata. *Iudæi ergo.* de quibus dictum eſt quòd quærebant eum interficere. *Quærebant eum in die feſto, vt caperent. & dicebant, Vbi eſt ille?* Non aperiebant venenũ ſuum turbis:ſed non videntes eum more ſolito,interrogabant vbi eſt ille,volentes inueſtigare vbi eſſet. *Et murmur multus.* pro, multum, *erat in turba.* pro, in turbis, *de eo. Quidam enim dicebant quod bonus eſt, alij autem dicebant non, ſed ſeducit turbas.* pro, turbam. In turbis quidem erat murmuratio:& de turba erant dicẽtes quòd bonus eſt,dicentes autẽ quòd ſeducit turbam,inter turbas quidem erant,ſed nõ de turba. Niſi forte increduli aliqui de turba:arrogantes ſibi exemptionem à turba,tanquam prudentiores aliis. *Nemo tamen palam*. pro, libere, *loquebatur de illo.* Quanuis diuerſæ eſſent opiniones de Ieſu. illi tamen qui recte ſentiebant, non libere loquebantur quod ſentiebant. *Propter metum Iudæorum.* Turbæ erant diuerſarum tribuum:& exiſtentes in Hieruſalem timebant Iudęos,qui principabantur & perſequebãtur Ieſum. *Iam autem die feſto mediante.*

pro,cir

pro,circa feſti dimidium. Feſtũ ſcenopegiæ durabat ſeptẽ dies. Vnde quarta dies videtur ſignificari. *Aſcendit in templum.* Dixerat prius euangeliſta quòd aſcendit Ieſus ad diem feſtum: modo autem dicit quòd quarta die aſcendit templum. An autem iſta ſit explicatio temporis quo appulit Ieſus Hieroſolimis, an tri duo fuerit ibidem quaſi in occulto, certum non habeo. *Et docebat.* more ſolito in templo. *Et mirabantur Iudæi.* Quanuis quærerent eũ interficere,& Ieſus agens quod eſt hominis ad tẽpus declinauerit eos, modo agens quod eſt dei, compeſcebat eos ne ſe caperent:& in motum admirationis eos vertit. *Quomodo hic literas ſcit.* Manifeſtant ipſimet Iudæi duo. Alterum eſt quòd doctrina Ieſu erat talis quæ ex notitia ſcripturarum procedebat,& tali notitia quæ non poterat haberi, niſi à viro literato: alioquin non dixiſſent, quomodo hic literas ſcit. Alterum eſt quòd ſciebant Ieſum non didiciſſe literas: alioquin non dixiſſent. *Quum non didicerit?* Vbi aduerte quòd non Galilæi, ſed Iudæi erant iſti: vt intelligamus Iudæos diligentius examinaſſe anteactam vitam & exercitationem Ieſu in pueritia, in adoleſcentia & in iuuentute,& inueniſſe quòd fabrili arti operam dederat, non literis. *Reſpondit Ieſus, & dixit.* Occaſione ſumpta ex admiratione Iudæorum, declarat Ieſus quomodo literas ſcit. *Mea doctrina.* quam auditis. *Non eſt mea.* hoc eſt non eſt à me. Quod veriſſimum eſt: quia eſt à patre. Ita quòd pronomen mea quum dicitur mea doctrina, ſimplicem poſſeſsionem ſignificat: quum vero dicitur nõ eſt mea, originem negat à ſe: quoniam nec ipſe eſt à ſe, ſed à patre. *Sed eius qui miſit me.* Sed eſt originaliter eius, patris, qui miſit me, per myſterium incarnationis. *Si quis voluerit.* Declarauerat quomodo literas ſcit, dicendo quòd ſuum docere erat in ſe à patre qui miſit illũ. declarat modo qui ſunt cognoſcentes hoc: ſcilicet quòd doctrina eius eſt ex deo. Nec exigit vt literas didicerint aut diſcant, non magnitudinem ingenij, non longum ſtudium: ſed ſolam voluntatẽ, dicendo ſi quis voluerit. *Voluntatem eius facere.* Ecce quod exigit volendũ: ſcilicet facere voluntatem dei factis exequi quod vult deus. *Cognoſcet.* Amplisſima ſchola ad cognoſcendum, omnibus patet ſola bona voluntate. *De doctrina.* ſupple mea. *Vtrum ex deo ſit an ego à meipſo loquar.* pro, loquor. Bona voluntas confert intellectui diſcernere doctrinam quæ ex deo eſt, ab ea quæ nõ eſt ex deo: quia ſpiritualis homo omnia diiudicat, animalis autẽ nõ percipit ea quæ dei ſunt. Sicut enim bona diſpoſitio guſtus dat guſtui diſcernere diffe-

rentias ſaporum, ſic bona diſpoſitio voluntatis ſi verè eſt bona (hoc eſt quantum eſt ex ſe, ex executione diuinæ voluntatis ſuã bonitatem comprobans) dat intellectui diſcernere doctrinam ex deo à doctrina quæ non eſt ex deo: hæc enim vt cõtraria vere bonæ diſpoſitioni ſentitur: illa autẽ vt conſona. ¶ Et dixit hoc ſuauiſsimus doctor: vt declararet in Iudæorum voluntate conſiſtere, vt cognoſcant ſi doctrina eius eſt ex deo an ipſe loquatur à ſeipſo ſecluſo deo. Et excluſit per hoc tacitam interrogationẽ quomodo poſſumus nos cognoſcere verum eſſe ꝙ doctrina tua ſit ex deo: modus enim iam dictus eſt. *Qui à ſemetipſo loquitur gloriam propriam quærit.* Declarat nihilominus benigniſsimus magiſter ſignum commune omnibus etiã non facientibus voluntatem dei, quo poſsit cognoſci doctrinam eius eſſe à deo. Et conſiſtit ſignũ in hoc ꝙ qui loquitur à ſemetipſo ſecluſo deo, tendit ad propriã gloriam, quærit quæ ſunt mũdanę gloriæ: qui autem non quærit propriam, gloriã, ſed gloriã dei, mõſtrat ꝙ doctrina ſua eſt à deo. Gloria enim eſt præcipuũ appetibile ex doctrina, & propterea qui non quærit propriam, ſed dei gloriam docendo, ex deo docet, non à ſeipſo. Hanc tamen ſecundam partem latiùs proſequitur, dicendo. *Qui autem quærit gloriã eius qui miſit eum, hic verax eſt.* Quo ad officium fideliter quęrens quæ ſunt mittentis, veraciter exercet officium miſsi. *Et iniuſtitia in illo non eſt.* Eſſet iniuſtitia ſi gloriam ſibi vſurparet. Vbi conſidera quòd abſolutè hæc ſunt vera de quolibet doctore diuinorum: quòd qui quærit propriam gloriam non à deo, ſed ex ſeipſo loquitur: qui autem quærit gloriam dei, & verax eſt in officio docendi, & iniuſtitiam non cõmittit vſurpando ſibi gloriam quę deo debetur. Immo & conſignificatur quòd qui loquitur à ſeipſo, non ſolũ iniuſtus eſt quærendo propriam gloriam, ſed etiã non verax eſt: vtpote qui à ſemetipſo (hoc eſt non ex deo) loquitur: omnis enim homo mendax. ¶ Singulariſsimè autẽ dicit hæc Ieſus de ſeipſo in tertia perſona verificata: quoniam & omnino verax, & ſine vlla iniuſtitia quærens gloriam dei cum confuſione propria, vixit, docuit, & conuerſatus eſt. *Nónne Moyſes.* Dixerat ſi quis voluerit, declarando in voluntate eorum conſiſtere quòd cognoſcant doctrinam eius: ſubiũgit modo ipſos nõ eſſe tales: eo quòd nõ ſeruant legem dei. Et hinc reddit rationem quare non cognoſcunt doctrinam eius eſſe ex eo. Aggrauat autem tranſgreſsionem eorum, dicendo nónne Moyſes. Commemorando enim datorem legis, quem ipſi venerabantur, inexcuſabiles eos monſtrat: nónne

ne Moyſes,quem vos veneramini.*Dedit vobis legem*.dei. *& nemo ex vobis facit legem*? Quãuis ſermo iſte verificaretur de omnibus, pro quanto nullus perfectè ſeruabat legem (iuxta illud Act.15. neque nos,neque patres noſtri portare potuimus)directè tamen ad Iudæos quærẽtes Ieſum interficere,ſermo iſte dirigitur. Vnde & ſubiungitur. *Quid me quæritis interficere*?Contra legem directè agitis,quærẽtes me interficere.Scriptum eſt Exod.13. Inſontem & iuſtum ne occidas:quænam cauſa eſt in me cur quæratis me interficere. *Reſpondit turba*. Ieſus in communi loquebatur,ad Iudæos intendens:turba autem neſciens Iudæorum cõſilium,arrogauit ſibi verba omnibus dicta.Et propterea reſpondit.*Et dixit, Dæmonium habes*. Prorumpit in cõtumeliam,immo blaſphemiam:vere conteſtans quòd non ſeruabat legem:ac per hoc non cognoſcebat doctrinam Ieſu eſſe ex deo, ſed attribuebat eam dæmoni. Neſciens inſana turba vnde Ieſus doctrinam haberet,attribuit illã dæmonio: & demoniacum aſſerit Ieſum. *Quis te quærit interficere*?Attribuit mendacium Ieſu, dicenti quid me quæritis interficere?Et hoc quia turba neſciebat conſilium Iudæorũ:ſed temeritas turbæ monſtratur negando quod neſcit. *Reſpondit Ieſus,& dixit eis:Vnum opus feci*. Non reſpondet contumeliis, ſed cauſæ quam imponebant ei Iudæi,ſcilicet quòd eſſet violator ſabbati:propter quam cauſam dicebant ſe perſequi illum:vt in capite quinto dictum eſt. Vbi & narrauit euangeliſta curationem languidi trigintaocto annos: cuius nunc meminit Ieſus,dicẽdo vnum opus feci.Cõmemorat enim illud opus quo curauerat hominem illum in ſabbato, & præceperat vt tolleret grabatum ſuum.hoc ſiquidem fuerat opus factũ ab ipſo in Hieruſalem.*Et omnes miramini*. Quum multa feciſſem miracula in Hieruſalem non eſtis admirati omnes,niſi de hoc vno. Apparebant enim in hoc vno quaſi contraria:hinc diuina operatio miraculi,præſertim quia cura facta fuerat ſolo imperio:inde violatio ſabbati.Et propterea mirabantur omnes, neſcientes cauſas vtriuſque facti iungere. *Propterea Moyſes*.Hoc eſt vt non miremini opera mea in ſabbato,vt intelligatis licita eſſe opera mea in ſabbato,ideo Moyſes circuncisionem præcepit fieri etiam in ſabbato.intendit enim Ieſus inſtruere eos quòd ex hoc quòd ſecundum legem circunciſio licita eſt in ſabbato, inſinuatum eſt quòd opera quæ fiunt diuina authoritate,in ſabbato licita ſunt: talia autem erant opera eius. *Dedit vobis circunciſionem*. Dupliciter dedit. Primò ſcribendo mandatum dei factum ad Abraham

de

de circunciſione. Secundo præcipiendo illud ſeruari Leuitici duodecimo. *Non quia ex Moyſe eſt, ſed ex patribus.* prioribus Moyſe. Et interpoſuit hoc ne malè intelligerent quòd Moyſes dedit circunciſionem. *Et in ſabbato circunciditis hominem.* Factum ſubiungit ex ſuo genere illicitum in ſabbato, quod tamen facitis. *Si circunciſionem.* quæ non eſt curare ſed vulnerare. *Accipit homo in ſabbato vt non ſoluatur lex Moyſi.* præcipiens octauo die circuncidi. *Mihi.* miſſo à Deo. *Indignamini.* contra me inſurgitis. *Quia totum hominem ſanum feci in ſabbato?* E regione circunciſionis pouit ſanare totum hominem. Circunciſio enim integritatem hominis tollit, auferendo particulam pellis: vulnusque infert, egens medicina. Et propterea dicit ſanum feci, contra ægritudinem vulneris: & dicit totum, contra diminutionem integritatis, ad conuincendum eos quòd ſi in ſabbato licet facere opus violans ſanitatem & tollens integritatem hominis, multo magis licet facere opus ſanitatis integræ. ¶ Verificatur autem integritas ſanitatis in illo homine curato, quia ſanauerat eũ non ſolum in corpore, ſed in anima. Quod apparet ex eo quòd illi dixit, noli amplius peccare ne deteriùs tibi aliquid contingat. ad hanc enim integritatem ſignificandam dicit, totum hominem ſanum feci. *Nolite iudicare ſecundum faciem.* pro, aſpectum. E regione circunciſionis locauerat, ſanum facere totum hominem: è regione Moyſi locauerat ſeipſum. Et propterea ad occurrendum iis qui poterant dicere tu te æquiparas Moyſi, dicit. Nolite iudicare ſecundum aſpectum, exteriorem, quo aſpicior à vobis pauper & vnus de populo, & non dux populi ſicut Moyſes. *Sed iuſtum iudicium iudicate.* Conſiderate merita cauſæ, conſiderate me patratorem miraculi ſolo imperio: & ſic iuſtum iudicium iudicate, mihi licere facere hæc in ſabbato nõ minùs quàm Moyſi circuncidere in ſabbato: immo ex parte operis multo magis. *Dicebant ergo quidam ex Hieroſolymis.* pro, Hieroſolymitis. Ciues Hieroſolymitani deſcribuntur. *Nónne hic eſt.* Hieroſolymitæ iſti quamuis increduli, & ſcientes conſilium Iudæorum contra Ieſum nihilominus non erant in numero quærentium interficere Ieſum. Et propterea in tertia perſona aiunt. *Quem quærunt,* ſcilicet Iudæi. *Interficere? Ecce palam.* pro, libere. Et deeſt coniunctio. Ita quòd legendum eſt. *Et ecce libere loquitur.* In quo apparet quòd vtebatur IESVS virtute deitatis ſuæ quando volebat libere loqui & non capi. Teſtantur enim iſti quòd non ſolum non audebant facere, ſed nec dicere. Et propterea ſubdunt

dunt. *Et nihil ei dicunt. Nunquid verè cognouerunt.* Suſpicantur mutaſſe ſententiam principes,ſuſpitione collatiua diſcurrendo, non credendo. *Principes.* Primates notitiam habentes legis & prophetarum,principes appellant: & ex eis pendere populum quo ad notitiam Meſsiæ ſignificant,referendo cognitionem ad principes ſpectare. *Quia.* pro, quòd, *hic eſt Chriſtus?* Deeſt vere. Legendum eſt. *quòd hic eſt vere Chriſtus?* Ieſus enim erat ſecundum multorum opinionem Chriſtus.& propterea iſti dicũt ſi cognouerunt quod eſt vere Chriſtus non ſecundum opinionem.*Sed hunc ſcimus vnde ſit.*Hinc apparet incredulitas iſtorum: & quòd nec ipſi credebant in Ieſum, nec putabant principes mutaſſe ſententiam. Excludunt ſiquidem his verbis Ieſum eſſe Chriſtum, propterea quòd ſciebant originem eius: ſcilicet natum ex Maria & Ioſeph, vt ipſi putabant.*Chriſtus autem quum venerit nemo ſcit vnde ſit.* Mira cæcitas.Sciebant Meſsiam ex ſemine Dauid promiſſum:& cum hoc nemo ſcit vnde ſit.quod eſt manifeſtè cõfiteri duas origines Chriſti.alteram notam ex Dauid: & alteram ignotam. Et tamen ex eo quod cognoſcebant originem ſecundum carnem,negant ipſum eſſe Chriſtum:confundentes origines,confuſum habentes intellectũ,ſicut & confuſum habebant affectum.*Clamabat ergo Ieſus in templo.*Occaſione accepta ex verbis Hieroſolymitarum Ieſus duplicem originem ſuam ſignificat.Clamor autem tum ad libertatem ſermonis,tum ad magnitudinẽ materiæ ſignificandam fiebat. *Docens & dicens,Et me ſcitis.* ſecundum carnem. *& vnde ſim ſcitis.* ſecundum carnis originem: vt vos dicitis. *Et à meipſo non veni.*hoc eſt & cum hoc quod de me ſcitis,verum eſt etiam aliud quod neſcitis: ſcilicet quod à meipſo non veni. In hoc enim ſignificatur myſterium tum deitatis tum incarnationis eius. Nam venit deus incarnatus non à ſeipſo ſed à patre, *Sed eſt verus.*ſeu verax. Deum ſignificat appellatione veri ſeu veracis:quia vt dicitur ad Romanos tertio,deus verax, omnis verò homo mendax. Nam ſicut ſuperiùs in cap.6. quia ſe actorem vitæ dicebat,appellauit deum viuentem (miſit me pater viuens) ita modo quia ſe actorem vitæ doctrinæ tradit, appellat deum verum.doctrina enim à veritate procedit.*Qui miſit me.* Miſsio incarnatio eſt.explicando enim illam negationem à meipſo non veni, dicit ſe miſſum ab eo qui eſt fons veritatis. *Quem vos neſcitis.* Et hæc eſt origo Meſsiæ quam vos neſcitis:de qua dicitis.Chriſtus quum venerit nemo ſcit vnde ſit. *Ego ſcio eum.* Hieroſolimitæ dixerant, nemo

Ieſus diſtinguit,declarando quòd vos quidem neſcitis vnde ſit, quia neſcitis eum qui miſit Meſsiam:ergo verò ſcio eum. quod eſt ſcire originem diuinam Meſsiæ,quod eſt ſcire vnde ſit. *Et ſi dixero quia neſcio eum,ero ſimilis vobis mendax:ſed ſcio eum.* Omnes iſtę tredecim dictiones ſuperfluæ ſunt. *Quia ab ipſo ſum*. Rationem reddit quare ſcit illum veracem,hoc eſt deum:quia ab ipſo ſum.Non dicit quia ab ipſo ſum hoc vel illud,huius vel illius naturę,in hoc vel illo gradu,ſed abſolutè quia ab ipſo ſum:ad ſignificandum natiuitatem ſuam diuinam,qua eſt à deo patre.Sufficiens enim ratio ſciendi deũ,eſt quia ab ipſo ſum abſolutè:quoniam hoc importat eſſe deum.*Et ipſe me miſit*.in carnem.Ex primo eſt ſcientia diuina:ex ſecundo eſt ſcientia humana,beata tamen quam habuit anima Chriſti ab inſtanti conceptionis ſuæ ex gratia vnionis perſonalis quam ſignificat miſsio. *Quærebant ergo eum apprehendere.*Accenſos animos Iudæorum ex dictis Ieſu verbis(quibus duas origines ſuas manifeſtauerat.) Euangeliſta ſignificat:deſcribens eos hac occaſione quærentes eum apprehendere.Intelligebant enim Ieſum loqui de origine ſua diuina præter humanam,& propterea accendebantur ad apprehendendum eum tanquam blaſphemum.*Et nemo miſit in illũ manus,quia nõdum venerat hora eius.*Hoc eſt ab ipſo diffinita vt apprehẽderetur.In hoc enim diuinam ſuam virtutẽ monſtrabat.*De turba autem multi crediderunt in eum.* Quanuis pertinaces fuerint Iudæi, non tamen infructuoſa fuit Chriſti doctrina tunc:quoniã multi de turba crediderunt in illum. *Et dicebant.* Illi de turba qui credebant. *Chriſtus quum venerit,nunquid plura ſigna faciet, quàm quæ hic facit?* Recitat Euangeliſta argumentum quo vtebantur credentes in Ieſum,ad firmitatem ſuæ fidei.Et eſt argumentum à multitudine miraculorum:quia promiſſus Chriſtus non faciet plura miracula quàm fecit Ieſus:ac per hoc non eſt expectandus venturus Chriſtus,ex quo præſens eſt faciens tot miracula.Acſi apertiùs dicerent. In quo cognoſcendus eſt Meſsias, ſi non cognoſcitur ex tanta multitudine miraculorũ qua maiorẽ nõ faciet Chriſtus? ¶ Vtuntur autẽ modo loquẽdi tanquam Chriſtus ſit venturus,dicendo Chriſtus cùm venerit nunquid plura ſigna faciet?vel communicando in modo loquendi cum non credentibus Ieſum eſſe Meſsiam:vel referendo futurum ad promiſsionẽ factam patribus & ſcriptam à prophetis.Acſi dixiſſent:Chriſtus ſecundum prophetas venturus, nunquid plura ſigna promiſſus eſt facturus iis quæ hic facit? ¶ Vbi aduerte legendum eſſe.

Plura

Plura ſigna his faciet. Ita quod in noſtro textu deeſt pronomen his. ¶ Quàm. Superfluit. quæ hic facit. vel fecit. Audierunt Phariſæi turbam murmurãtem de illo hæc. Subiungit Euangeliſta occaſionẽ ſubſequentis doctrinæ: narrando ꝙ Phariſæi audientes turbam nõ libere loquentem hæc prædicta de Ieſu, ſed murmurantem, tanquam magis ſonarent quàm proferrent. *Et miſerunt principes & Phariſæi.* pro, & miſerũt, Phariſæi & principes ſacerdotum, *miniſtros vt apprehenderent Ieſum.* Phariſæi quidem audierũt turbam ſonantem hæc de Ieſu: ſed non ſoli, ſed ipſi ſimul cũ principibus ſacerdotum (apud quos ſumma authoritas erat) miſerũt miniſtros vt apprehenderẽt Ieſum. Ecce prouiſio quam fecerunt ne creſceret multitudo credentium in Chriſtum. ¶ An autem miſsio miniſtrorũ fuerit illo die quarto quo aſcẽdit Chriſtus in templum, an altero die, hic non clare dicitur. Rationi tamen cõſentaneum eſt quòd altero die hoc fuerit: & quòd doctrina illius diei ſoluta ſignificata ſit in pertinacia quærentium apprehendere eum & in fructu multorum credentium in ipſum. quorum verba Phariſæi audientes poſt prædicationem concurrerunt ad principes ſacerdotum: & cum eis poſtea miſerunt miniſtros. Et hoc ſine dubio amplectendũ apparet: ex eo quod inferiùs altera turbæ diſſentio ex nouis Ieſu ſermonibus ſubiungitur. *Dixit ergo eis Ieſus.* Superfluit eis. Tacet Euangeliſta executionem: hoc eſt aduentum miniſtrorum ad hoc vt apprehenderent Ieſum. Et illorum aduẽtu ſubintellecto narrat quid dixerit Ieſus: ſciens miſſos miniſtros vt ſe apprehenderent. *Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum.* Aperit Ieſus ſe nolle adhuc cõprehendi dicendo ſe adhuc modico tempore cum illis permanſurum. Acſi apertiùs dixiſſet. non eſt adhuc tẽpus quo ego volo apprehendi: ſupereſt enim modicum tẽpus. Quod fuit ſpatium ſex mẽſium. hoc eſt vſque ad paſcha. ¶ Elegit autẽ Ieſus modico tẽpore prędicare, vt etiam hinc monſtraret ſe eſſe verũ deum: vtpote qui tam modico tẽpore monſtrans ſeipſum perſonaliter ſufficeret ad mutandum totum mũdum: vt rei probauit euentus. *Et vado ad eum qui me miſit.* Voluntariam mortem ſuam ſignificat, dicendo vado. nam de ire per mortẽ ad literam loquitur. Intercedente enim morte iuit ad deum qui miſit illum: iuit autem moriendo reſurgẽdo & aſcendendo in cœlum. ¶ Et ſignificanter explicat qui me miſit: vt intelligamus quod vadit ſecundũ naturam humanam, quam miſsio explicat. *Quæretis me.* Poſtquã iuero ad patrem quæretis me ad retinendum. *Et non inuenietis.* me reſurgente

gente.Cuſtodia enim quam procurarunt poni in ſepulchro Ieſu Chriſti (ne forte venirent diſcipuli eius & furarentur eum) fuit quærere Ieſum ad retinendũ corpus eius,vt confunderent diſcipulos Ieſu de promiſſa reſurrectione infra triduũ.ſed non inuenerunt eum tertio die retinendum:quoniam ſurrexit. Perſecutionem itaque ſui à Iudæis,non finiendam morte ſua prædicit: dicendo,quæretis me etiam in ſepulchro retinere , & non inuenietis,retinẽdum illo tempore quo quæretis me retinere. *Et vbi ſum ego.*in gloria patris mei.Non dicit vbi ero ſed vbi ſum:vt intelligamus ipſum iam eſſe ibi quo vadit.eſſe quidẽ vt deus: quo vadit autẽ vt homo.*Vos non poteſtis venire.*Non ſolum non venietis,ſed nec poteſtis venire.tum quia facultas naturæ non extendit ſe ad hoc.tum quia malitia veſtra impedimentum pręſtat,& efficit vt non poſsitis venire. *Dixerunt ergo Iudæi ad ſeipſos.* Subiungit Euangeliſta cogitationes Iudæorũ cauſatas ex dictis verbis. *Quo hic iturus eſt.*Intellexerant verba Ieſu,nõ de ire per mortem,ſed de ire de loco ad locum in hac vita.& propterea diſcurrunt,incerti quo hic iturus eſt.*Quia nõ inueniemus eum.* Anguſtia Iudæorum erat , ne Ieſus euaderet perſecutionẽ ipſorum. *Nunquid in diſperſionem gentium.* pro,Græcorum, *iturus eſt,& docturus Gentes.*pro,Græcos.Dubitauerunt iſti an Ieſus iturus eſſet ad docendum Iſraelitas diſperſos in regno Græcorũ : vbi nõ poterant poteſtatem ſuam exercere principes Iudæorum. fuerant enim Iſraelitæ longo tempore ſub regno Græcorum :& magna videtur multitudo eorum diſperſa inter Grecos,& propterea dicunt in diſperſionem Græcorum. Iſraelitæ ſiquidem diſperſi in Græcia,Græci vocabantur: & diſperſi Romæ, Romani vocabantur: vt patet Act.2. *Quis eſt hic ſermo quem dixit.quæretis me & non inuenietis: & vbi ego ſum,vos non poteſtis venire? In nouiſsimo autem die magno feſtiuitatis.* Ad inſinuandum quod continuabat Ieſus illis diebus exercitium docendi,extremos dies cõmemorauit Euangeliſta: inchoando à medietate feſti vſque ad vltimum.Et quoniam addit diem illum nouiſsimũ eſſe magnum , octauus dies deſcribi videtur:qui erat dies ſolennis.Dicitur enim Leui.23.de die primo & octauo ꝙ erit celeberrimus atque ſanctiſsimus: eſt enim cœtus atq; collectæ.Hic ſiquidẽ erat terminus feſtiuitatis. *Stabat Ieſus,& clamabat.*vt ab omnibus audiretur,vt magis excitaret ad magnitudinem promiſsi,*Dicens,Si quis ſitit.*Dixerat malis,quò ego vado vos nõ poteſtis venire : inuitat modo non omnes ſed ſitientes,ſed appetentes ſpiritualia bona,& propterea di

cit

cit ſi quis ſitit. ¶ Explicat aũt appetitum boni ſpiritualis nomine ſitis, quia ſub ſimilitudine aquæ ſpirituale bonũ promiſſurus erat. *Veniat ad me.* Nemo excipitur: ſed cuilibet ſitienti ſpirituale bonum, monſtratur fons, monſtratur iter ad fontem. Dicendo veniat, voluntarium ire ſignificat: dicendo ad me, fontẽ demonſtrat. *Et bibat.* quod eſt etiam actus voluntarius. Non ſufficit venire ad fontem. ſed oportet bibere, ſi leuanda eſt ſitis, nõ ſufficit venire ad Ieſum fide, ſed oportet incorporare ſibi Ieſum hauſtu amoris. *Qui credit in me.* Quod dixerat veniat ad me & bibat, exponit dicẽdo credit in me. Actus enim fidei & amoris ſignificatur dicendo credit in me: vt ſuperius declaratum eſt. *Sicut dicit ſcriptura.* Duplex poteſt eſſe conſtructio citatæ ſcripturæ. vel cum præcedenti particula. & eſt ſenſus. qui credit in me quemadmodum ſcripturæ prophetarum dicunt in me eſſe credendum. Vel cum ſequenti particula. & eſt ſenſus. quemadmodũ dicit ſcriptura ſacra, flumina aquæ viuæ fluxura de ventre eius. Primus ſenſus indubiè eſt verus. Alter autem incertus eſt: eo ꝙ in ſacra ſcriptura quam habemus non inuenitur hoc dictum. Dico autem quam habemus: quoniam multos libros prophetarũ non haberi qui forte tempore quo Ieſus erat in terra habebãtur, apparet ex libro Paralip. vbi fit mentio librorum Nathan, Gad, Ahiæ, Addo, Semeiæ, & Ozai. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Plus dicit hic Ieſus quàm dixerat Samaritanæ. Tunc enim dixerat, aqua quam ego dabo fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. nunc autem dicit quòd flumina fluent de ventre eius. ¶ Et dicit flumina. tum ad ſignificandum alterũ flumen ad ſalutem propriam, alterũ ad ſalutem aliorum. tum ad ſignificandum diuerſa flumina gratiarum diuerſarum ad ſalutem aliorũ. Vtroque enim modo apparet in Apoſtolis flumina fluxiſſe aquę viuæ poſt receptum ſpiritum ſanctum in Pentecoſte. *Hoc autem dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum.* Declarat Euangeliſta ſermonem Ieſu metaphoricum. *Nondum enim erat ſpiritus datus.* pro, ſanctus. Explicat Euangeliſta ſignificanter ſe dixiſſe in futuro accepturi erãt: quia ſpiritus ſanctus de quo eſt ſermo, nondum erat. vt intelligamus quòd non de ſpiritu ſancto quomodolibet, ſed illo modo quo nondum datus erat, ſed dandus, eſſe ſermonem. ¶ Vbi aduerte duo eſſe hic obſcura. Alterum circa verba textus. Non enim dicit nondum erat ſpiritus datus, ſed nondum erat ſpiritus ſanctus. quod ſecundum ſonum verborum blaſphemia eſt. ſonat enim ſpiritum ſanctum ſecundum

ſubſtan

ſubſtantiam nondum fuiſſe. Sed ratio dicendi manifeſtat quod nō loquitur de eſſe in ſe ſed de eſſe in credētibus. Dixerat enim de ſpiritu quem accepturi erāt credentes in eum & reddendo rationem quod accepturi erant credētes, dicit nondum enim erat ſpiritus ſanctus ſupple in credētibus in eū. ¶ Et tunc ſurgit alia obſcuritas circa hanc ſententiam: ex eo quod conſtat in quocunque eſt charitas eſſe ſpiritū ſanctum: ac per hoc non apparet verū quod nondum erat ſpiritus ſanctus in credentibus in eum. Solutio eſt quod hic eſt ſermo de ſpiritu ſancto ſub ratione ſpiritus ſancti cōmunis ſenſibiliter credētibus in Ieſum. Tria dico. Primum ſub ratione ſpiritus ſancti: hoc eſt ſub ratione ſpiritus ſimpliciter & abſolute ſancti: ad differētiam ſpiritus ſancti quo ad hoc vel illud puta quo ad donum prophetiæ vel quo ad gratiam miraculorum & ſimilia. Secundum communis credētibus in Ieſum. quanuis enim Ioannes Baptiſta repletus fuerit ſpiritu ſancto communis tamen non fuit ſpiritus ſanctus ante feſtum Pentecoſtes. Tertium ſenſibiliter. Ita ꝙ ſpiritus ſanctus abſolutè & cōmuniter & cum hoc ſenſibiliter (hoc eſt cum hoc ſignis ſenſibilibus) nō erat tunc in credentibus in Ieſum. Et de hoc ad literam Euangeliſtā loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo quod dicit quem accepturi erant credētes in eum, per hoc enim ſignificat quòd de futuro dono cōmuni credentibus in eum loquitur ſicut per hoc quod nominat ſpiritū ſanctum ſignificat ꝙ loquitur de ſpiritu ſancto abſolute. Tum ex ratione ſubiuncta de glorificatione Ieſu: quum dicit. *Quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Hæc enim ratio clare ſignificat quod de ſpiritu ſancto cōmuniter & ſenſibiliter dato credentibus in Chriſtum poſt aſcenſionē domini eſt ſermo. ¶ Et dicitur Ieſus nondum glorificatus quia nō totaliter fuit glorificatus ante reſurrectionē ſuam: imò ante aſcenſionem ſuam, nam ante reſurrectionem habuit tam corpus quàm animam paſsioni alicui ſubiectam: & ante aſcenſionē adhuc non habebat extrinſecam gloriam cœleſtis habitaculi. *Ex illa ergo turba.* pro, multi ergo ē turba. Non ſuperiùs nominata ſed alia. vnde & diſſenſiones proprias huic turbæ ſubiungit. *Quum audiſſent hoc ſermones eius, dicebant, Hic eſt vere propheta.* Pars turbæ etſi non perfectè credit, ſenſit tamen Ieſum nō ficte, non falſo ſed vere eſſe prophetam: ſicut fuerunt alij veri prophetæ. *Alij dicebant, Hic eſt Chriſtus.* Pars turbæ melius diſpoſita recte ſentiens de Ieſu, aſſerit ipſum eſſe Meſsiam. *Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit.* pro, vēturus eſt, *Chriſtus? Nónne*

ſcriptura

ſcriptura dicit quod ex ſemine David & de Bethlehem caſtello vbi erat David, venit Chriſtus? Pars turbæ malè diſpoſita obiicit à patria: eo quòd Ieſus Galilæus reputabatur. Et quoniam iſti ſcripturam citant, eruditiores in turba videntur fuiſſe. *Diſſenſio itaque facta eſt in turba propter eum.* Vniuerſum hoc capitulum narratiuum eſt diſſenſionum: vſque adeo vt ſi ſupputentur, ad ſeptenarium numerũ aſcendant. Tanquã ex intentione Euangeliſta collegerit diſſentiones cũ propriis occaſionibus, quas alij Euangeliſtæ prætermiſerant. quæ tamen omnes in feſto illo vel occaſione illius feſti obortæ ſunt. Intendit ſiquidem Euangeliſta deſcribere quæ erant de Ieſu opiniones in Iudæa: poſtquàm alij Euangeliſtæ deſcripſerant, in Galilæa quem dicunt homines eſſe filiũ hominis. *Quidam autem ex ipſis volebant apprehendere eum.* Pertinaces non ſolũ in incredulitate, ſed in propoſito capiendi Ieſum etiam in illa turba deſcribuntur: longè peiores miniſtris miſsis ad capiendum Ieſum. Nã miniſtris abſtinuerunt voluntariè ab executione mandati: iſti autem iniuſsi volebãt eum capere. *Sed nemo miſit ſuper eum manus.* Hinc clarè apparet aliam turbam fuiſſe hanc ab illa ſuperius nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere. ideo Euãgeliſta iterum dicit quòd nemo apprehẽdit eũ: eadẽ proculdubio ratione, quia nondũ venerat hora diffinita ab ipſo. *Venerunt ergo miniſtri ad Pontifices & Phariſæos.* Ordo narrationis inſinuat quòd miniſtri die vltimo feſtiuitatis interfuerunt prædicationi Ieſu. An autẽ pluribus diebus venerint & tamẽ diſtulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum die venerint ad capiendum, incertum eſt. Potuit enim eſſe quòd Phariſæi & Pontifices priùs ordinauerint vt miniſtri irent ad capiendum Ieſum (& propterea Euãgeliſta ſuperiùs narrauit quòd miſerunt miniſtros) & tamẽ miniſtri non iuerint vſque ad vltimũ diem. & potuit eſſe quòd penultimo die miſerũt, ita vt vltimo irẽt. Diuerſis enim modis potuit accidere interuallũ tẽporis. *Et dixerunt eis illi, Quare non adduxiſtis illum? Reſpõderunt miniſtri, Nunquã ſic locutus eſt homo ſicut hic loquitur.* Superfluit loquitur: & deeſt homo. Legendum eſt, *ſicut hic homo.* Ex modo loquendi, ex gratia ſermonis fatentur miniſtri ſe victos & mutatos. hoc enim ſignificant aduerbia ſic & ſicut. *Reſponderunt ergo eis Phariſæi. Nunquid & vos ſeducti eſtis?* Inſurgunt in miniſtros arguentes eos ex ſermonibus Ieſu ſeductos à veritate legis. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ aut ex Phariſæis?* Nõ ſufficit arguere eos tanquã ſeductos: ſed ab

exẽplo nituntur illos conuincere.ab exẽplo in quã maiorũ, tum primatũ,apud quos eſt authoritas & ſciẽtia.tũ Phariſęorũ:apud quos vigebat religio. *Sed turba hæc.* Ne ſequantur turbam,ne ſeducantur cum turba,monent miniſtros ſuos.*Quæ non nouit legem.* Ex ignorantia legis turbam ſeduci dicunt.& quod peius eſt ſubdunt.*Maledicti ſunt.*Deute.vigeſimoſeptimo dicitur,maledictus qui non permanet in ſermonibus legis.& propterea appellant eos de turba credentes in Ieſum maledictos: tanquã recedentes à lege.*Dixit Nicodemus ad eos,ille qui venit ad eum nocte: qui vnus erat in ipſis.* Vltima diſſenſio inter ipſos principes ex verbis Nicodemi deſcribitur. *Nunquid lex noſtra iudicat hominẽ.* Videns Nicodemus furorem collegarum præcipitum contra Ieſum,quia damnabant iam ipſum inauditum,non opponit excuſando Ieſum tanquàm innocentẽ(nolebat enim ſe manifeſtare eſſe diſcipulum Ieſu)ſed obiicit quòd dãnatur inauditus,obiicit modum quo proceditur contra Ieſum.& hoc non ex meritis Ieſu ſed ex vi legis. *Niſi priùs audierit ab ipſo & cognouerit quid faciat?*Excludit Nicodemus iudicium ex aliorum relatione:& oportere ipſum audiri qui iudicandus eſt dicit.tum vt opponat ſe torrenti.tum vt audirent Ieſum loquentem:ſperans quòd ſi audirent illum,mutarent ſententiam ſaltẽ aliqui eorum. *Reſponderunt & dixerunt ei, Nunquid & tu Galilæus es?* Excæcante illos furore,non reſpondent obiectioni: ſed inſurgendo in collegam,quòd hãc ſuaſionẽ nõ zelo legis ſed affectu ad Ieſum protulerit,ſuſpectum eum proferunt tanquan Galilæum: hoc eſt imitatorem Ieſu Galilęi.Hic enim mos eſt magnatũ nolentium audire ſana conſilia:reddere ſcilicet ſuſpectos eos qui ſanè conſulunt,tanquã factioſos aut affectos. *Scrutare ſcripturas.* Superfluit ſcripturas.Inter doctos erat ſermo:& propterea diuertẽdo à iuſto modo ſuaſo,diuertunt Nicodemum ad ſcrutandum hiſtorias.*Et vide quia.* pro, quòd. *à Galilæa propheta non ſurgit.*pro, non ſurrexit.Arguebãt iſti ex præteritis(ex eo ſcilicet quòd nullus fuerat propheta ex Galilæa)quòd Ieſus non ſolum non eſſet Meſsias ſed nec propheta:ac per hoc ꝙ eſſet pſeudopropheta.& cõſequenter quòd iuſtè eum perſequebãtur.Sed ſicut falſum dixerũt dicẽdo quòd nullus ex principibus credebat Ieſu (vt patet de Nicodemo)ita fortè falſum dixerunt in hoc.Sed quicquid ſit de falſitate aut veritate præteritum, conſtat temerarium eſſe iudiciũ propterea iudicare quòd nullus Galilæus poſſet eſſe propheta,conſtat furorem eſſe propterea perſequi Ieſum. *Et reuerſi*

ſunt

ſunt vnuſquiſque in domum ſuam. Diſſenſio hæc peperit bonum fructum diſſoluendo congregatos principes & Phariſæos contra Ieſum.

CAPVT VIII.

I*Eſus autem perrexit.* Aduerte quòd hæc prima pars huius capituli cum tota hiſtoria adulteræ, non eſt omnino authentica: quoniam non conſtat ipſam eſſe partem euangelij. Vnde & Hierony. in 2. lib. dialogi aduerſus Pelagianos dicit: in euangelio ſecundum Ioannem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere quæ accuſata eſt apud dominum. Dicendo in multis, monſtrat non eſſe authenticam hanc hiſtoriam ſicut reliquæ partes euangelij ſecundum Ioannem. Quia tamen in eccleſia legitur tanquàm pars euangelij, exponemus illam. *In montem olìueti.* pro, oliuarum hoc eſt in Bethaniam, intra diſtrictum montis olìueti exiſtentem. Ibi enim hoſpitabatur nocte: vt patet ex aliis euangeliſtis. *Et diluculo iterum venit in templum & omnis populus venit.* pro, veniebat. *ad eum. & ſedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Phariſei.* deeſt, ad ipſum. *mulierem in adulterio deprehenſam: & ſtatuerunt eam in medio: & dixerunt.* pro, dicunt, *ei. Magiſter hæc mulier modo deprehenſa eſt in adulterio.* Superfluit modo: & deſunt aliquæ dictiones. Ita quòd legendum eſt. *Deprehenſa eſt in ipſo facto quum adulteraretur.* Proponunt patratum crimen inexcuſabile. *In lege autem Moyſes mandauit nobis huiuſmodi.* pro, eas quæ ſunt huiuſmodi, *lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum.* Exponit Euangeliſta quorſum proponerent hanc quæſtionem. *Vt poſſent accuſare eum.* Vel quòd contrarius eſſet legi, ſi contra legem Moyſi diceret non lapidandam: vel de inclementia, ſi diceret lapidandam. Et ſiquidẽ contra legem diceret, accuſarent eum iudicialiter. ſi autem contra clementiam, accuſarent eum apud populum, manifeſtando ipſum inclementem. *Ieſus autem inclinans ſe deorſum, digito ſcribebat in terra.* Quid ſcripſerit, neſcitur. Cur autem ſcripſerit, ad literam puto vt hoc facto oſtenderet ſe eſſe deum: qui olim digito ſcripſerat in tabulis lapideis mandata decalogi. Scribit non in lapide ſed in terra, & non calamo ſed digito: vt ex modo ſcribendi ſe eundem deum, ex differentia autem in terram & lapidem, differentiam ſtatus noui teſtamenti à ſtatu veteris teſtamenti ſignificaret. Niſi enim hoc factum ad ſignificandum feciſſet, inutile apparet. *Quum ergo perſeuerarent interrogantes eum.*

Hinc coniicitur quòd non ſcripſit verba quæ poſtmodũ protulit vt legerentur à Scribis & Phariſæis:tanquã priùs reſponderit ſcripto,& poſtea protulerit quæ ſcripſerat. Non enim perſeueraſſent petentes reſponſum. *Erexit ſe,& dixit eis:Qui ſine peccato eſt veſtrum,primus in illam lapidem mittat.* Prudentiſsima reſponſio,nec legi contraria,nec à clementia aliena: ſed via ad clemen tiam ſine offenſione legis,cum confutatione malignantium. *Et iterum ſe inclinans ſcribebat in terra. Audientes autem hæc.* Superfluit hæc:& deſunt aliquæ dictiones. Legendum eſt. *At illi quum audiſſent, & à conſcientia redarguerentur.* Totum enim explicat Euangeliſta. *Vnus poſt vnum exibant incipientes à ſenioribus.* Deſunt tres dictiones. *Vſque ad poſtremos. Et remanſit.* pro, & relictus eſt. Significatur enim quòd illi abeuntes reliquerunt Ieſum. *Solus Ieſus.* non per excluſionem diſcipulorum, ſed tentantium. *Et mulier in medio ſtans.* hoc eſt immota à loco medio in quo ſtatuerant eam Scribę & Phariſæi. *Erigens autem ſe Ieſus.* Deſunt hic multæ dictiones. *Quum neminem vidiſſet præter mulierem.* Intellige neminem illorum qui cõtra mulierem venerant. *Dixit ei, Mulier, vbi ſunt qui te accuſabant.* pro, vbi ſunt illi accuſatores tui? *nemo te condemnauit? Quæ dixit, Nemo domine. Dixit autem Ieſus, Nec ego te condemnabo.* pro, condemno. Ecce clementia ſine legis iniuria. Eſt enim ſenſus, nec ego condemno te ad hoc vt lapideris. *Vade & iam amplius noli peccare.* Officium iudicis recuſauit exercere: quia non venit vt iudicet mundum. officium verò ſaluatoris exercet, monẽs vt amplius nõ peccet. ¶ Vbi etiam relucet magna manſuetudo. non enim eam aſperitate verborũ corripuit, ſed ſola monitione cauendi in futurum à peccato. *Iterum ergo locutus eſt eis Ieſus.* Nulla continuatio præcedentis facti ad hæc ſubiuncta, teſtatur adiectitiam eſſe præcedentem particulam: nec immerito ab illuſtribus doctoribus prætermiſſam. ¶ Poſtquam ergo in nouiſsimo feſtiuitatis die dixerat Ieſus, ſi quis ſitit veniat ad me, &c. iterũ locutus eſt eis. ſcilicet Iudæis. *Dicens, Ego ſum lux mundi.* Apte ſermoni de veritate doctrinę & de ſpiritu ſancto, adiungitur ſermo de luce. ne intelligerẽt ſpiritum quem accepturi erant diſcipuli, fore ſpiritum impetus & furoris quo poëtę ſcribunt homines agi (quem philoſophi maniæ tribuunt) declarat venientes ad ſe, ita replendos ſpiritu quòd ſimul replebuntur lumine. propterea enim adiungit, ego ſum lux mundi. Proculdubio de ſeipſo diuina hypoſtaſi ſecundum diuinam naturam loquitur: appellando ſe lucem mũdi. Eſt enim

enim lux non ſenſibilis ſed intelligibilis:cuius iſta lux ſenſibilis participatio quædam eſt.eſt lux, non lumen: quoniam eſt fons luminis,nõ participatio lucis. Eſt lux mundi nõ hominum tantum ſed vniuerſorũ, ab vniuerſis diuerſimode participata.nam à creaturis intellectum habentibus participatur intelligendo: diuerſimode tamen, tum ſecundum diuerſos naturæ gradus & diſpoſitiones,tum ſecundum diuerſitatem meritorum. à creaturis verò ſenſum habentibus diminutè participatur ſentiendo. ſunt enim ſenſus velut riuuli intellectus.A creaturis demum infimis,veſtigio quodam potius quàm imitatione lucis illius participatio habetur. *Qui ſequitur me.* non corporali greſſu,ſed fide, charitate,imitationeque operum. *Non ambulat.* pro,non ambulabit, *in tenebris.* Lucem ſine occaſu ſe eſſe manifeſtat: promittendo ſequentẽ ſe lucem,nõ ambulaturum in tenebris.Si enim ipſe eſſet lux quãdoque deficiens,cõtingeret ꝙ ſequẽs ipſum lucem quãdoque ambularet in tenebris quãdo. ſ.lux deficeret ſeu occideret. Sed ex hoc quod non eſt ambulaturus in tenebris ſequens ipſum, manifeſtat ꝙ ipſe eſt lux indeficiens, nõ ſolum in ſeipſo ſed etiam in ſequẽte ipſum, ſimulq́ue declarat nullũ ambulantẽ in tenebris,eſſe ſequacem ſuũ. Et eſt ſermo de tenebris ignorantiæ,oppoſitæ ſcientiæ ſalutis:& tenebris peccatorũ,quæ contrariantur ipſi ſaluti.*Sed habebit lumen vitæ.* Lumẽ participatio eſt lucis.& dicitur vitæ,ad differentiam luminis ſcientiæ eorum quæ non requiruntur ad vitam animæ.Et declarat per hoc quòd non promittit ſequacibus ſuis participationẽ ſuæ lucis ad ſciendũ ſpeculabilia philoſophiæ & ſimilium,ſed lumẽ vitę,hoc eſt lumen directionẽ ſuæ vitæ in vitam.vnde & dicitur lumẽ vitæ tum illuminandæ tum cõferendæ.illuminat enim vitales actiones noſtras(quales ſunt omnes actiones voluntariæ) & confert vitam gratiæ,quæ eſt initium vitæ æternæ.❡ Duplex itaq; fructus in ſequacibus lucis deſcribitur: ſcilicet negatio ambulationis in tenebris,& aſſecutio luminis vitæ.Vterque proprius lucis effectus eſt.*Dixerunt ergo ei Phariſæi*. Religionis profeſſores ex ſua profeſsione audaciores cæteris loquuntur: qui humiliores eſſe deberent.*Tu de teipſo teſtimonium perhibes:teſtimonium tuum non eſt verum.*Prorumpunt Phariſæi in reprehenſionẽ Ieſu, occaſione ſumpta ex eo quòd proprium teſtimonium non habet rationem veri teſtimonij.Quod verum eſt de teſtimonio puri hominis vt ſic. *Reſpondit Ieſus: & dixit eis.Et ſi ego teſtimonium perhibeo.* Pronomen ego, non demonſtrat Ieſum ſecun-

dum quòd homo ſecluſo deo(vt in capitulo quinto demonſtrauit)ſed demonſtrat hypoſtaſim vtriuſq; naturæ, diuinæ ſcilicet & humanæ: vt ſequentes rationes manifeſtāt. *De meipſo*. quo ad ea quæ de me credenda ſunt, quæ videri ab hominibus nō poſſunt: cuiuſmodi ſunt quòd deus ſum, quòd verbū ſum factum caro. *Verum eſt teſtimonium meum*. Directè contrarium eius quod dixerant Phariſæi aſſerit in hac conditionali. Non dicit verus eſt ſermo meus, verum eſt dictū meum, ſed verū eſt teſtimonium meum. Plus enim requiritur ad virū teſtimonium quàm ad verum ſermonem. Sermo nanq; verus, contentus eſt ſic eſſe vt ſignificat, ad teſtimonium autem verum requiruntur tria. Primo quòd ſic ſit vt ſignificat. Secundo quòd ſit iuſtū, non ex paſsione prolatum. ſuſpecti enim teſtimoniū non habetur pro vero teſtimonio. Tertiò quòd ſit legitimū. Quicquid horū deſit, non eſt verū teſtimonium: vtpote non conſtans ex iis quæ requiruntur ad integram rationem teſtimonij, ſicut non eſt verum aurum, ſi aliquid deſit ex requiſitis ad integrā rationē auri. Et propterea ſubiungit Ieſus probationem ſequelæ in conditionali propoſita, quantum ad hæc tria. *Quia ſcio*. Prima conditio requiſita ad veritatē teſtimonij (ſcilicet veritas ſermonis) pendet ex ſcientia. oportet enim ſcire ſic eſſe qui teſtatur ſic eſſe. Et propterea quātum ex parte ſcientiæ manifeſtat teſtimonium proprium eſſe verum, dicendo quia ſcio. *Vnde veni & quo vado*. vniuerſa materia teſtificata conſiſtit in myſterio incarnationis & fructu ipſius. Et propterea vtriuſq; ſe plenā habere notitiam explicat. Myſterij quidem incarnationis, dicendo vnde veni. nam in his verbis cōtinetur vtraque natura. Dicendo vnde, deitas ſignificatur cum origine à patre: iuxta illud, exiui à patre. dicendo veni, myſterium incarnationis explicatur. ❡ Fructus verò dicēdo & quo vado. Totus enim progreſſus eius ad ſalutē humani generis, ſignificatur dicēdo vado: adiuncto termino paternæ dexteræ ad quam vadit ducendo ſecum membra ſua. *Vos autem neſcitis vnde venio aut quo vado*. Differētia inter me, & vos penes ſcire & neſcire vnde venio & quo vado, ratio eſt ꝙ vos dicatis mihi teſtimonium tuum de teipſo non eſt verum, & quòd ego dicā eſſe verū. Acſi apertiùs dixiſſet. Si vos ſciretis vnde venio & quo vado, nō diceretis mihi, teſtimoniū tuum de teipſo nō eſt verum. *Vos ſecundum carnem iudicatis*. Secunda conditio veri teſtimonij eſt iuſtitia, eſt quòd non procedat ex paſsione ex affectu, ſed ex iuſtitia. Differētia inter vos & me penes iuſtitiā, eſt quòd vos ſecundum

cundũ carnem iudicatis. Iudicare enim proprius eſt actus iuſtitiæ: quum ſit ius dicere, quod tunc in veritate eſt quũ ius dicitur animo, verbo & opere: quod cõplectitur omnem iuſtitiæ actum. Vnde iudicare ſecundum carnem, eſt ius dicere ſecundum carnalem affectum. *Ego non iudico quenquam.* Non dicit ego non iudicabo, ſed dicit ego nõ iudico: quia quãuis futurus eſſet iudex, in præſenti tamen tunc vita nõ iudicauit, nõ ius dixit, ſed gratiam ſalutis impendebat. *Et ſi iudico ego.* iuſtitiam ſuam Ieſus (quam non exercitatione iudicij monſtrabat) aperire volens, manifeſtat eam conditionali. propterea enim præmiſit ſe non exercere iudicium, vt locum pararet conditionali. Intendit ſiquidem contra id quod dixerat vos ſecundum carnẽ iudicatis, è regione apponere iuſtitiam ſuam, ſicut fecit de ſcientia. Et quia categorice non poterat aſſerere, ego autem iudico iudicium verũ (eo quòd ipſe non exercebat iudiciũ) ideo negando ſe iudicare, ad conditionalem deuenit. *Iudicium meum verum eſt.* Contra iudicium ſecundum carnẽ diſtinguit iudicium verum contra iudicium illorum (monſtratorum per pronomen vos) diſtinguit iudiciũ ſuũ: ſignificans quòd illi iudicant non ex iuſtitia ſed affectu: ipſe autem iudicat ex iuſtitia. ¶ Et intendit per hanc differentiam in præcipuos iuſtitiæ actus inter ſe & illos, manifeſtare differentiã in ſecundariis iuſtitiæ actibus, de quorum numero eſt ferre teſtimonium. Acſi apertius dixiſſet. Vos ſecundũ carnem iudicatis, ſecundũ carnẽ teſtimonium perhibetis: & propterea inter vos teſtimonium proprium non eſt verum ex parte iuſtitiæ, ego autẽ licet nõ iudicem, quia tametſi iudico, iudicium meum ſecũdum veritatẽ iuſtitiæ eſt: ideo etiã teſtimoniũ meũ de meipſo, verum eſt etiam ex parte iuſtitiæ. *Quia ſolus non ſum.* Ratio quare iudicium meum verum eſt, eſt quia non ſum purus homo, ſed deus. Deũ ſe eſſe ſignificat dicendo quia ſolus nõ ſum. Quælibet creatura habet hoc quòd eius eſſe nõ eſt niſi ipſa: ac per hoc ſola eſt ſuo eſſe. cuilibet autẽ & ſoli hypoſtaſi diuinæ conuenit vere dicere ſolus nõ ſum: quoniam vno eodemq; eſſe quo eſt vna hypoſtaſis diuina, eſt & alia. Vnde & ſubiungit. *Sed ego.* quod eſt pronomẽ hypoſtaſis. *Et qui miſit me pater.* quod eſt etiam nomen hypoſtaſis. Et meminit miſsionis, vt intelligamus eandẽ eſſe hypoſtaſim vtriuſq; naturæ: diuinę. ſ. cõmunis ſibi & patri, & humanę ſecundũ quã eſt miſſus. *Et in lege veſtra ſcriptum eſt.* Tertia cõditio veri teſtimonij eſt eſſe legitimũ. Et ideo hãc etiã conuenire teſtimonio proprio de ſeipſo manifeſtat citans legẽ Möyſi, quũ illi

profitebantur. *Quia.* pro, quòd, *duorum hominum teſtimoniũ verum eſt.* Quantum eſt ex parte legis numerus binarius teſtium ad legitimam veritatem ſufficit. *Ego ſum qui teſtimonium perhibeo de me ipſo.* Si duorum hominum teſtimonium legitimè verum eſt, multo magis teſtimonium duarum perſonarum quę ſunt deus. Ego enim ſum vna perſona diuina. *Et teſtimoniũ perhibet de me qui miſit me pater.* Ecce alia perſona diuina. Sed diligentiùs nota quòd vis huius probationis conſiſtit in hoc quòd me perhibente teſtimonium de meipſo, pater ſimul perhibet teſtimoniũ de me: ita ꝙ teſtimoniũ meum de meipſo eſt teſtimoniũ duorum teſtium: ſcilicet meum & patris. Ex hoc enim directè probat quòd teſtimonium ſuum de ſeipſo eſt verum legitimè: qui eſt teſtimoniũ duarum perſonarum. Et per hoc manifeſtat indiuiſa eſſe opera diuinarum perſonarum: ſicut in præcedenti probatione manifeſtauit indiuiſum eſſe diuinarum perſonarum. Vnde nõ eſt quærendum quid eſt illud teſtimonium paternum: quoniam de eodem teſtimonio loquitur. *Dicebant ergo ei.* Occaſione toties introducti patris nouam quæſtionem mouent. *Vbi eſt pater tuus?* De loco quærunt dei quem credebant vbique eſſe, & propterea non meruerunt reſponſionem ad quæſitum, ſed ad ignorantiam. *Reſpondit Ieſus.* monſtrando eis rationem ignorantiæ. *Neque me ſcitis neque patrem meum.* Et verum dicit: quia neutram hypoſtaſim diuinã cognoſcebant. *Si me ſciretis, forſitan.* pro vtique, *& patrem meum ſciretis.* Ecce via ſciendi patrem, ſcire me. Et eſt verum non ſolum de notitia certæ fidei (qua qui indubitata fide cognoſcit filium, indubitata quoque fide cognoſcit patrem) ſed etiam de ſcientia euidentiæ. nam qui videt filium videt & patrem: vt inferiùs dicetur Philippo. *Hæc verba locutus eſt Ieſus in Gazophilatio.* Specialem templi locum Euangeliſta explicat: in quo erat capſa theſauri, ſeu potiùs oblationum quæ ſeruabantur pro ærario diuinorum. *Docens in templo. Et nemo apprehendit eum.* Sicut nec durante feſto apprehenſus eſt, ita nec trãſacto feſto apprehendi potuit nolens, eadẽ ratione repetita. *Quia necdum venerat hora eius.* Verè eius, vt pote ab ipſo liberè definita. *Dixit ergo iterum eis Ieſus.* Ne intelligeremus euangeliſtam repetere in pręcedenti narrata capitulo, appoſuit iterũ. Subiunguntur enim ſimilia immo eadem ſecũdum partem. *Ego vado.* Totus progreſſus meus tam vitæ quàm mortis, eſt voluntarium ire. *Et quæretis me.* tum in ſepulchro retinendum: tum in meis membris perſequendo, Saule Saule quid me perſequeris? *Et in peccato veſtro moriemini,* hoc eſt

& in

& in peccato perſecutionis meæ, in peccato pertinaciæ veſtræ moriemini corpore. Quod vſque in hodiernum diem verificari videmus: moriuntur enim Iudæi in peccato infidelitatis ſuæ erga Ieſum. *Quo ego vado.* ad dexteram, ſcilicet patris mei. *Vos non poteſtis venire.* impediente vos infidelitatis crimine. *Dicebant ergo Iudæi.* non Galilæi, *Nunquid interficiet ſemetipſum, quia dicit: quo ego vado vos non poteſtis venire?* Priùs audientes hæc eadem verba, dixerant nunquid in diſperſionē Græcorū iturus eſt? nūc peiora cogitant, nunquid interficiet ſemetipſum? exiſtimātes ad omnē locum quo iret Ieſus poſſe quoque ſe ire (de locis huius mundi loquendo) & ſola morte poſſe ire illò quo ipſi non poſſent ſequi. ſupponebant enim quòd nullus eorum ſe vellet interficere. *Et dicebat eis.* Interpoſitis verbis Iudæorum circa ſenſum verborum Ieſu, proſequitur euangeliſta doctrinam Ieſu: explicatiuam illius particulæ, & in peccato veſtro moriemini. *Vos de deorſum.* pro, ex iis quæ deorſum, ſeu ex infernis. *Eſtis: ego de ſupernis ſum.* Intendēs declarare fidem ſuam ſolam eſſe remedium quòd non moriantur in peccatis ſuis, inchoat à duplici differentia inter ſe & illos: qua manifeſtatur hinc eorū neceſsitas, inde ipſius virtus. ¶ Prima differentia eſt, vos ex infernis eſtis, ego de ſupernis ſum. Quæ vera eſt tum quo ad eſſe perſonale: quia vos conſtatis ex infimis, quæ ſunt ex nihilo. ego autem ſum de ſupernis, quæ ſunt diuina. Tum quo ad eſſe moris ſeu ſpiritus: vos enim habetis affectum ex infimis: ego autem repletum habeo affectum de ſupernis, quæ diuina ſunt. *Vos de mundo hoc.* ſcilicet ſenſibili. *eſtis: ego non ſum de hoc mundo.* Altera differentia etiā vtroque modo verificatur: quia & perſona mea non eſt de mundo ſenſibili, perſonæ autē veſtræ ſunt de mundo ſenſibili: & mores veſtri ſunt de ſenſualitate huius mūdi, mores autem mei nō inde ſunt. ¶ Et hæc ſecunda differentia eſt velut ſpecies primæ, quę eſt velut genus. eſſe enim ex infimis, commune eſt omnibus creaturis: eſſe autem de mundo ſenſibili, ſolis ſenſibilibus conuenit. Et habetur ex iis differentiis quòd vos indigetis me: vtpote qui eſtis ex infernis, qui eſtis de mundo ſenſibili: indigetis me qui ſum de ſupernis, qui non ſum de hoc mundo. *Dixi ergo vobis.* Infert ex his differentiis vtrunque. Et primo mortem eorum in peccatis. *Quia.* pro, quòd. *moriemini in peccatis veſtris.* Ex hoc enim quòd vos eſtis ex infernis, manetis in peccatis veſtris: & ex hoc quòd vos eſtis de hoc mundo (ſcilicet ſenſibili) moriemini in ſtatu in quo eſtis. *Si enim nō credideritis, quia.* pro quòd, *ego ſum.*

Ecce ſecundum:ecce remedium.in poteſtate eorum poſitum, ꝙ ego de ſupernis ſum,quòd non ſum de hoc mundo,ſi non crediderítis quòd ego ſum. *Moriemini in peccato veſtro.* pro,in peccatis veſtris ſignificanter autem nõ repetit de ſupernis: ſed dicit abſolutè quòd ego ſum:vt intelligamus oportere credere ipſum eſſe verum deum.Nulla enim creatura poteſt abſolutè dicere , ego ſum:quum plus habeat de non eſſe quàm de eſſe,ſicut qui plus habet nigredinis quàm albedinis , non poteſt abſolutè dicere ego ſum albus. Solus autem deus eſt qui eſt ſine quacunque permixtione non eſſendi.eſt enim ſolus actus purus,nullam omnino compatiens in ſe potentialitatem:omnis autẽ creatura permixta eſt potentiæ:vt in philoſophia patet. *Dicebant ergo ei.* Occaſione ſumpta ex eo quòd dixerat ego ſum , abſque additione aliqua,interrogabant Iudæi Ieſum. *Tu quis es?* Adiectionem petunt,non intelligentes quòd ſe deum diceret. *Dixit,* Deeſt coniunctio.Legendũ eſt. *Et dixit eis Ieſus.Principium qui.* pro , quia, *& loquor vobis.* Dictio interpretatiua principium, in textu Græco aut eſt caſus accuſatiui,aut eſt aduerbium.Et in caſu quidem accuſatiuo conſtruere hunc textum fateor me neſcire , propter quod aduerbialiter hunc textum intelligo.¶ Duo enim in hac prima reſponſione Ieſus de ſeipſo reſpondet quærẽtibus tu quis es?& poſtea addit tertium.Reſpondet enim in primis ſe poteſtatem habere iudiciariam:quod eſt ipſum eſſe iudicem eorum. Et deinde ſe eſſe miſſum à verace ad annunciandum mundo quæ ab illo audiuit,& demum ſubiungit notitiam ſui futuram poſt mortẽ ſuam.¶ Se autem eſſe iudicẽ non qualitercunq; , ſed cõmemorando eorum demerita,eorum crimina, in hoc quòd audiunt ipſum Ieſum loquentem ſibi,& non credunt,reſpondet dicendo.proprium,hoc eſt primum quidam dico vobis,quia & loquor vobis. *Multa habeo.* pro,poſſum, *de vobis loqui & iudicare.* Hoc eſt in primis quia & ego perſonaliter loquor vobis prædicãdo(manifeſtando myſterium ſalutis mundi)ideo poſſum multa de vobis tum loqui teſtificando iniurias quas mihi infertis. tum iudicare damnando.Inferiùs dicetur,ſi non veniſſem & locutus eis non fuiſſem peccatũ non haberent: hoc idem hic ſignificatur quòd quia Ieſus locutus eſt eis.ideo multa de ingratitudine & pertinacia eorum poteſt loqui & iudicare.¶ In quo vides quòd commemorãdo eorum demerita explicat ſe iudicem, non actu iudicantem,ſed potentem,ſed habentem poteſtatẽ iudiciariam.Et hoc eſt primum quod reſpondet quærẽtibus,tu quis es?

Sed

Sed quoniam iudicium in futurũ ſeruabatur(ad ſecundum ſcilicet aduentum)ideo modus explicandi ſe iudicẽ tanquàm officij veri quidẽ ſed futuri introducitur cũ aduerbio primũ & coniunctione aduerſatiua ſed trãſeunte ad officiũ pręſens. *Sed qui me miſit verax eſt.* Aduerſatiua vt dictũ eſt coniunctio,ad ipſum dicere potius quàm ad rem dictã refertur: ſicut & aduerbiũ principiũ ad dicere quoque refertur. Ita ꝙ cõtinuatio literę eſt hæc. Primũ dico quia & loquor vobis,multa poſſum de vobis dicere & iudicare:ſed quoniã hoc ſeruatur in futurum,dico præſens officium meum qui me miſit verax eſt. ❡ Deſcribit pręſens ſuũ officium, prius ex parte mittentis:deſcribẽdo mittentẽ eſſe veracem. Deũ mittentem appellat veracẽ, quia de miſsione ad docendũ eſt ſermo. doctrina enim procedit à veritate. Et dicendo qui me miſit verax eſt, dicit,miſſus ſum à verace. *Et ego quæ audiui ab eo hæc loquor in mundo.* Non ſolum mittens eſt verax, non ſolum miſſus ſum à verace,ſed etiam ego ſum verax:quia quę audiui ab eo(& non alia) loquor in mundo. Ita quod petentibus Iudæis tu quis es,reſpõdet quo ad pręſentia quod ſum miſſus à verace verax ad loquendũ mundo. ❡ Significanter autem dicit audiui,& nõ dicit vidi:quoniam quæ ipſe Ieſus etiam ſecundum animam vidit in deo veritatis fonte,nõ ſunt ſermone explicabilia :quæ autem audiuit, ſicut vocibus ſignificantur audita,ita ſermone quoque poſſunt mundo explicari. Ad ſignificandum itaque quod non omnia quorũ notitiam habuit à deo, ſed ea tantũ quæ vt explicabilia nouit hæc docuit,dicit quæ audiuit ab eo. ❡ Significãter quoque dicit loquor in mundo. loquor inquit,non ſcribo : & in mundo,non in angulo,non in vno regno,nõ in Aſia,ſed in mundo. quoniam doctrinam ſuam ſic tradebat in vno loco quod intendebat eam tradere mundo:quoniam miſſus eſt doctor mundi,& non Iſraelitarum tantũ. *Et non cognouerunt quia.* pro,quòd, *patrem eius.* pro,eis, *dicebat deum.* Superfluit deum. Intendit enim euangeliſta dicere quod non cognouerunt quod loquendo illis ſupradicta patrem appellaret veracem qui miſit ipſum:& à quo audiuit hęc quæ docet & teſtatur in mundo,explicanda mundo. Oportebat enim ad hoc cognoſcendũ quod iungerent hæc verba cũ verbis à Ieſu ſæpe dictis : ſcilicet pater meus miſit me , his nanque adiũctis cognouiſſent ꝙ de patre ſuo loqueretur : ꝙ reſpõdiſſet quęrẽtibus tu quis es,ſum filius veracis qui miſit me verax annunciãs mũdo quæ à patre meo audiui. Hoc enim officiũ continuè exercerbat Ieſus. *Dixit ergo eis Ieſus.* Occaſione ſumpta

pta ex eo quòd non intellexerant Iudæi reſponſionem Ieſu quo ad hoc quod dicebat ſe filium veracis,adiunxit ſequentia. *Quum exaltaueritis filium hominis.*in cruce(mortem enim ſuam vt inferiùs euãgeliſta exponet, ſignificat exaltatione filij hominis)hoc eſt poſt mortem meam in cruce. *Tunc cognoſcetis.*quod modo nõ cognoſcitis,quod modo non intelligitis tunc cognoſcitis. Et dixi hoc:quia multos eorum qui crucifixuri ipſum erant, præuidebat pœnitentiã acturos,& ad fidem venturos:eoſdem enim alloquitur,dicendo quum exaltaueritis,& dicendo cognoſcetis. Lege actus Apoſtolorum:& inuenies hæc impleta ad literam poſt miſsionem ſpiritusſancti.act.2. *Quia ego ſum.* Reſpondet directè petentibus tu quis es?ex eo quòd dixerat quia ego ſum,non eſtis modo capaces ad cognoſcendum,quia ego ſum , abſq; quacunque permixtione non eſſendi,hoc eſt deitatem meam : ſed tunc cognoſcetis me eſſe deum,notitia certæ fidei. *Et à meipſo facio nihil.*Non ſolum cognoſcetis quòd ego ſum(quod eſt deitatis) ſed etiam cognoſcetis me eſſe filium dei:quod eſt originis diuinæ. Hæc enim ſignificatur dicendo,& à meipſo facio nihil , ſed eſſe & facere meum,oritur ab alio,ſcilicet patre. *Sed ſicut docuit me pater.*Deeſt,meus,*hæc loquor.*Explicat patrem quem non intellexerant. Et quẽadmodum ſuperius dixerat audiui ab eo,ita modo dicit docuit me pater:ad idem ſcilicet ſignificandũ:nam neq; propriè eſt ibi auditus neq; docere:ſed vtrunq; aſſumptũ eſt ad limitandum explicanda.quæ enim homo dixit,poteſt quoq; loqui.Cognoſcetis ergo tũc etiã hoc ꝙ ſicut docuit me pater , hæc loquor:hoc eſt ſermones meos ꝓcedere à deo patre meo. *Et qui me miſit.*Cognoſcetis etiã myſteriũ incarnationis,quo ego miſſus ſum.Cognoſcetis inquam me non eſſe miſſum ſicut alij prophetæ miſsi ſunt à deo,ſed ſicut filium proprium ipſius dei:dum cognoſcetis ꝙ & qui me miſit. *Mecum eſt.*Minus dicit & plus ſignificat:quoniã ſignificat mecũ eſt inſeparabiliter : pater enim inſeparabilis eſt à filio incarnato. *Et non reliquit me ſolum.* Deeſt pater.Significanter dicit non reliquit:quoniam de cõtinuata gubernatione diuina in omnibus,& per omnia quæ erãt filij hominis eſt ſermo.Ita ꝙ ſenſus eſt:cognoſceris ꝙ pater non reliquit deſiſtendo à continuata ſeruatione me hominẽ ſolũ:hoc eſt ſecluſo deo. *Quia ego quæ placita ſunt ei,facio ſemper.*Meritũ cõtinuatæ gubernationis deſcribitur:ex hoc ꝙ nõ quãdoq;,ſed abſq; vlla interpollatione ſemp fecit ꝗ placita ſunt patri,meruit cõtinuè gubernari,cõtinua diuina cura ſeruari in oĩbus ſuis actionibus

& paſsionibus,&c. ¶ Nec obiicias contra hoc meritum ꝙ ipſemet erat deus,ſeruãs ſeipſum hominem ſine vllo merito.voluit enim etiam hoc modo (ſcilicet merendo, cõtinuam habere gubernationem diuinam.ita ꝙ non ſolum iure diuinę perſonæ ſed etiã alio modo) ſcilicet iure meriti (habere voluit continuitatẽ diuinæ curæ. Quemadmodum voluit intrare in gloriam ſuam etiam merito mortis ſuæ. Hæc illo loquente multi crediderunt eum.) Fructus prædicationis Ieſu ſubiungitur ab euangeliſta.

Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderunt ei Iudæos. (Duas cõditiones horum deſcribit euangeliſta. Alterã generis,ſcilicet Iudęos, qui maxime aduerſabantur Chriſto. Galilæi enim minus erant illi cõtrarij. Alteram fidei informis.nam nõ dicit crediderunt in eum)quod ſignificat fidem formatam charitate (ſed crediderũt ei:quod eſt actus fidei informis. *Si vos manſeritis in ſermone meo.* Præuidebat iſtos non perſeueraturos. & propterea à conditionali incipit. Nec dicit ſi vos deliberaueritis manere. ſed ſi vos manſeritis. quod ad ipſam perſeuerantiæ executionem ſpectat. Manere autem in ſermone Ieſu, eſt perſeuerare in fide & opere prædicatis atque præceptis ſermone Ieſu. *Vere diſcipuli mei eritis.* pro,eſtis.Ad differentiam diſcipulorum ad tempus (qui ſcilicet ad tempus credunt,& in tempore tentationis recedunt)apponit verè: declarans per hoc ꝙ diſcipuli ſui ad tempus,non ſunt vere diſcipuli ſui.Propter hoc enim dicit in pręſenti eſtis:apertè ſignificando ꝙ diſcipuli nõ manſuri,non ſunt vere diſcipuli ſui:quia non ſunt diſcipuli abſolutè ſed ſecũdum quid , ſcilicet ad tẽpus.

Et cognoſcetis veritatem. Pondera conditionalem : cuius antecedens eſt,ſi vos mãſeritis in ſermone meo.Cuius conſequẽs multas habet partes.primam de præſenti,vere diſcipuli mei eſtis.ſecundam de futuro,& cognoſcetis veritatem. Perſeuerantia ergo in ſermone Ieſu,infert nõ ſolum eſſe diſcipulum Ieſu abſolutè,ſed etiam futuram cognitionem veritatis.¶ Nõ dicit & credetis,ſed cognoſcetis:vt claritatem notitiæ ſignificet. Nec dicit cognoſcetis quę dico,quæ propono mundo vt credantur,ſed veritatem.tum quia diſcipuli Ieſu perſeuerantes ſuperueniente lumine ſpiritus ſancti cognouerũt veritatẽ fidei,quanuis nõ viderint illa quæ credebãt.tum quia perſeuerãtes omnes in fide formata,adipiſcuntur fructum fidei cognitionẽ veritatis fidei.Vident enim credẽda eſſe ea quæ ſunt fidei,non vt opinabilia,non vt probabilia , ſed vt vera. Hoc eſt ſiquidẽ cognoſcere veritatẽ: quod eſt videre credibilia ſub ratione veri credibilis, nõ opina-
bilis

bilis aut probabilis. *Et veritas liberabit.* pro, liberos faciet, *vos.* Hæc eſt tertia pars cõſequentis,quę eſt fructus ſecundæ: ſcilicet ꝙ veritas fidei cognita faciet vos liberos à ſeruitute peccati, à ſeruitute paſsionum mundanarũ. ¶ Vide diſcipulos Chriſti ſuſcepto ſpiritu ſancto à timore & reſpectibus humanis liberos: & intelliges hanc promiſsionẽ. Conſpice quotidie electos dei liberos à ſeruitute mundanarum paſsionum,& videbis veritatẽ huius promiſsionis. Præter hoc ꝙ veritas fidei formatæ liberat à ſeruitute peccati,quantũ ad maculam. *Reſponderunt ei.* Iudæi ſcilicet qui ei crediderũt. *Semen Abrahæ ſumus.* Quũ multa audiſſent, nihil magis eos offendit quàm imputata ſeruitus. Et propterea omiſsis reliquis,ſuperbi diſcipuli impatiẽtes quod appellati fuerint ſerui,non ſolũ liberum ſed nobile genus ſuum ex Abraham proferunt. Carnales enim erãt: & de corporali libertate intellexerant verba Ieſu, & propterea liberum citant genus. *Et nemini ſeruiuimus vnquam.* Non ſolum genere ſed etiam ſecũdum proprias perſonas liberos ſe affirmant: dicẽdo ſe nunquam ſeruiſſe alicui. Artificioſe loquũtur,libertatem ab extremis tuentes (ſcilicet ex Abraham primo patre & à propriis perſonis) omittẽdo intermedios parẽtes: quos cõſtabat multiplici ſeruitute affectos tum in Aegypto,tum in Babylone, tũ in variis ſubiectionibꝰ & direptionibus: vt patet in libro Iudicũ. Dicebant autem iſti perſonas ſuas eſſe liberas,quia adhuc nõ erant in ſeruitutẽ Romanorũ redacti,ſed erant tributarij: & nõ vt ſerui ſed vt liberi ſub Cæſare gubernati per præſidem. *Quomodo tu dicis, liberi eritis?* Futura enim libertas ſeruitutẽ ſupponit. Hinc clare apparet diſcipulos iſtos parũ reuereri magiſtrũ: dum ſe ſic opponunt cõtra eum. *Reſpondit eis Ieſus.* mãſuetiſsimus magiſter ordine prępoſtero. Nam prius reſpondet explicãdo de qua libertate & ſeruitute loquitur, & deinde ad id quod dixerant ſemen Abrahæ ſumus. *Amen amen dico vobis quia.* pro, quod, *omnis qui facit peccatũ, ſeruus eſt peccati.* Ecce de qua ſeruitute loquor. Et eſt ſenſus quod omnis nullo excepto faciens peccatũ, incurrit ſeruitutẽ peccati. Conſiſtit autẽ ſeruitus peccati in duobus. vnũ eſt in non poſſe abiicere illud à ſe. Quãuis in poteſtate facientis peccatũ ſit facere vel nõ facere peccatum: factum tamen peccatũ abiicere à ſe,non eſt in poteſtate eius. Hanc ergo ſeruitutem incurrit, ꝙ oportet ipſum ſubiici peccato facto. remanet enim peccatũ macula & reatu in anima inſeparabiliter: quanuis actio peccati tranſitoria ſit ſicut & delectatio. ¶ Secũdum eſt quod peccatũ remanens dominatur

tur in animo,trahendo ad aliud peccatum tanta & tali efficacia vt oporteat hominem ſubiectum peccato niſi pœniteat, denuo peccare:quia iam animus auerſus eſt ab incõmutabili bono reti nente hominem ne peccet.Nec propterea excuſatur peccator à nouis peccatis,tum quia volũtarie committit ſingula, licet non poſsit vitare omnia,tũ quia volũtarie ſe poſuit in ſtatu talis ſeruitutis,tum quia poteſt quod in ſe eſt facere vt pœniteat.¶ Merito autẽ qui facit peccatũ incurrit ſeruitutem peccati : quia faciendo peccatũ exorbitat à vera libertate:quia abutitur libertate,vtendo ea cõtra rectam rationem,vtendo ea contra præcepta dei largitoris libertatis. iuſtũ eſt enim vt qui ſeipſum ab ordine rationis rectæ deiecit,tortæ rationis ſeruituti ſubiiciatur.Et eſt ſermo de peccato ſimpliciter & abſolutè : quod eſt ſolũ peccatũ mortale. peccatũ enim veniale nõ eſt peccatũ niſi ſecundũ quid. *Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.* Declarata ſeruitute: declarat liberatorem à ſeruitute,& ex differentia inter ſeruum & liberum in genere deſcẽdit ad propoſitũ in ſpeciali.Aſſumit autẽ differentiam inter filium & ſeruum abſolutè, penes hoc quod eſt manere vel non manere in domo.Et intendit ꝙ ſeruus nõ habet ius manendi in domo in æternum: quoniam nullũ habet ius perſeuerandi in domo domini ſui,ſed ex nutu domini pendet quod vẽdatur,ꝙ nunquã ad domum redeat:filius autẽ ius habet manendi in domo patris in æternũ:eo ipſo quod filius eſt. ¶ Significantiusq́ue dicitur filius in numero ſingulari:vt plenum ius manendi in domo patris explicetur, ne vlla diuiſio cum fratre impediens obiiciatur. ¶ Et cũ multæ ſint differẽtiæ inter filium & ſeruum,hãc ſolam ſuauiſsimus doctor aſſumpſit:quoniam hæc differentia directe manifeſtat fructũ libertatis.Dixerat enim quod veritas liberos vos faciet : nec vlteriorem fructum ſubiecerat,& propterea modo fructũ libertatis ſubiungit:qui eſt manere in domo in æternum.Quem dependere à filio,ex hac differẽtia infert ſubiungendo. *Si ergo vos filius liberauerit.* pro, liberos faciet, *vere liberi eritis.* pro , eſtis. Ex hoc quod filius manet in domo in æternum poteſtatẽ liberum faciẽdi ſeruum habet.Et ſi hac poteſtate vſus fuerit filius æterni patris erga vos ſeruos peccati , ſubiungẽdum erat manebitis in domo in æternũ.Sed radicẽ manẽdi in domo in æternũ,ſubiunxit.vere liberi eſtis:hoc eſt nõ eſtis amplius ſerui peccati,ſed vere liberi,ad differentiã eorũ qui ſunt liberi ad tẽpus:& cõſequenter manebitis in domo patris mei in æternũ, in qua ſerui peccati ad

ti ad tempus quidem manere poſſunt. non autem in æternum. Domus enim dei (vt patet 1. ad Timo. 3.) eſt cōgregatio fideliũ. in qua multi ſerui peccati ſunt, ſed nō perſeuerabũt in æternum in ſocietate iuſtorũ: quod eſſet manere in domo dei in æternũ. ❡ Cōſidera ꝙ prius dixerat, veritas vos liberos faciet: & modo dicit, ſi filius vos liberos faciet. vt intelligamus libertatẽ non pẽdere ex ſola cognitione veritatis, nō pendere ex ſolis actibus noſtris quos numerauerat (ſcilicet permanere in ſermone ei⁹, & cognoſcere veritatẽ) ſed etiã ex gratia filij. Et vere ſic eſt: quoniã ex parte noſtri requiritur & id quod eſt intellectus & id quod eſt operis: ex parte autẽ dei requiritur donum filij ad noſtram libertatẽ. ❡ Conſidera rurſus ꝙ libertas à paſsionibus, à reſpectibus mundanis & huiuſmodi, oritur à libertate ſpiritus, quæ eſt per veritatẽ fidei: & per oppoſitũ eſſe ſeruum paſsionũ & reſpectuũ humanorũ, ex ſeruitute peccati prouenit. & propterea Ieſus contra libertatẽ gratiæ quæ eſt per veritatem fidei è regione locat ſeruitutem peccati. *Scio quia*. pro, ꝙ, *filij*. pro, ſemen, *Abrahæ eſtis*. Occaſione accepta ex eo quod dixerant diſcipuli Iudæi ſemen Abrahæ ſumus, arguit eos. intendens ꝙ licet natura deſcẽderint ex Abraham, imitatione tamẽ morum ex alio ſunt patre quàm Abraham. Aſſentit itaque generi ſecũdum naturalem originem ex Abraham: & opponit contrarium morem dicendo. *Sed quæritis me interficere*. In quo apparet ꝙ iſti qui crediderũt ei, iam mente recidiuauerant. *Quia ſermo meus non capit*. pro, non habet locũ, *in vobis*. Ne excuſarent tanquam iuſtam intentionem occidendi ipſum, ſubiungit innocentiam ſuam. Acſi apertiùs dixiſſet, quæritis me interficere non ob aliquod meũ crimen, ſed quia ſermo meus non habet locum in vobis. ❡ Et vere ſermo eius nō habet locum in animis paſsionibus ſubiectis: quales eſſe iſtorum animos, & præcedentia & ſequentia teſtantur. Et eo enim ꝙ ſermo Ieſu nō habebat locum ſuum in animis Iudæorum, procedebat ꝙ ipſum vt blaſphemum ac vt violatorem ſabbati perſequebantur, paſsio ſiquidem animi impedit mentem à diſcretione veri. *Ego quod vidi apud patrem*. Deeſt, meum, *loquor*. Arguit rationem arguendi, ad conuincendum eos quod habent alium patrem quàm Abraham. Et arguit ab exemplo ſuo, ego loquor quę vidi apud patrem meum, & vna eademque ſentẽtia ab exemplo ſuo arguit & iuſtitiam doctrinæ ſuæ explicat, dicendo ſe loqui viſa apud patrẽ ſuum deũ. ❡ Nec te moueat quòd ſuperiùs dixerat ſe loqui audita & docta à patre. Eadẽ ſiquidem ſunt viſa, audita

& docta

& docta,diuerſis rationibus diuerſimode ſignificata. Hic enim ſignificantur vt viſa,ad teſtificandum euidētem notitiā illorum ſe habere. Et quia argumento ab exemplo congruit,vt congrue inferat,ſubiungit. *Et vos.* deeſt, igitur, *quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis.* Quemadmodum ego loquor quæ vidi apud patrem meū,ſic cōſequēs eſt vt vos quæ vidiſtis apud patrē veſtrū faciatis. Quod eſt dicere ꝙ quærēdo me interficere, facitis quæ vidiſtis apud patrem veſtrū:vt hinc intelligerent ſe aliū patrem habere quàm Abraham. *Reſponderunt & dixerunt ei,pater noſter Abraham eſt.* Audientes ſe facere quæ viderunt apud patrem ſuū,& nō intelligētes quid Ieſus intēderet,perſtāt in carnali origine,rurſus aſſerendo ſuū patrem eſſe Abrahā. Acſi apertius dixiſſent. hoc ſcimus ꝙ pater noſter Abraham eſt:quid autē tu intēdas dicēdo quòd facimus quæ vidimus apud patrē noſtrū neſcimus. *Dicit eis Ieſus. Si filij Abrahæ eſtis.* pro,eſſetis, *opera Abrahæ facite.* pro,faceretis vtique. Non de filiis ſecundum carnem ſed ſecundum imitationem fidei & morum loquitur,dicendo. ſi filij,imitatione,eſſetis Abrahæ.faceretis vtique opera Abrahæ. Nec eget probatione hæc conditionalis. *Nunc autem quæritis me interficere.* Procedit à deſtructione conſequentis ad deſtructionem antecedentis,opus veſtrum eſt quærere occidere me, non virum iniuſtum ſeu malum, ſed. *Hominem qui veritatem vobis locutus ſum.* Nota ſingulas particulas. Primo hominē.in quo nullum ſonat meritum vt occidatur, ſed potius vt non occidatur. Deinde qui veritatem locutus ſum.ad excludendum crimen quodcunque tam mendacij quàm falſitatis. *Quam audiui à Deo.* ad excludendum crimen pſeudoprophetæ. Et per hoc excludit vtranque cauſam quæ ſecundum legem erat contra prophetas, ſcilicet ſi vel falſum dixiſſet, vel propheta eſſet non veri dei ſed idolorum ſeu dæmonum,&c. *Hoc Abraham non fecit.* Pronomen hoc,demōſtrationem ſimpliciter exercet, demōſtrat enim genus operis: & non hoc opus indiuiduale. Intendit ſiquidem quòd ſimile opus nunquàm fecit Abraham. Et in hoc completur deſtructio conſequentis. *Vos facitis opera patris veſtri.* Vbi concludendū erat vos non eſtis Abrahæ filij imitatione, concludit non dictam negatiuam:ſed affirmatiuam cōtinentem in ſe virtualiter illam:dicendo. vos facitis opera patris veſtri. Intendit enim inferre concluſionem pendentem etiam ex antedictis,vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Excluſo nanque quòd nō facerēt opera Abrahæ,perſiſtit in concluſione priore, vos facitis

citis opera alteriùs quàm Abraham patris veſtri:non ſecundum carnem ſed ſecundum morem.*Dixerunt itaque ei.*Tandem intellexerunt quòd nō de patre carnali,ſed de patre fidei ac morum Ieſus loquebatur,& propterea inchoant nouam reſponſionem. *Nos ex fornicatione non ſumus nati*. Fornicationem appellant idololatriā:eo quòd in ſacra ſcriptura filij fornicationū appellantur Iſraelitæ idololatræ. De patre ergo fidei, religionis, & cōſequēter morum , reſpondent ſe non eſſe ſecundum cultum & mores natos ex idololatria.*Vnum patrem habemus deum*. Non ſumus vt Samaritani,habentes plures patres religionis : colentes plures deos,ſeu colentes deum verū & cum hoc alium deum . hi enim habent plures patres,nos verò vnum tantum patrem religionis habemus deum,qui ſolus eſt deus.¶ Et dicunt hoc vt reiiciant verba Ieſu,vos quę vidiſtis apud patrem veſtrū facitis.Nō enim poſſent argui ſi facerent quæ vidiſſent apud patrem ſuū deum. *Dixit ergo eis Ieſus*. Conſequenter ad eorum verba dicit. *Si deus pater veſter eſſet, diligeretis vtique me*. hoc eſt ſi deus amore & honore haberetur à vobis pater, diligeretis ſaltem me. Et non dixit diligeretis & honoraretis : quoniam ab honorando poterant excuſari ex ignorantia quòd ipſe eſſet deus : ſed à diligendo nulla poterāt palliatione ſe excuſare.debebāt enim ipſum diligere ſaltē vt dei nunciū ſeu prophetā.conſequens nāque eſt vt diligens aliquē vt patrem,diligat omnem nūcium illius vt rem patris.Propter quod ſubiungit.*Ego enim ex deo proceſſi* . deus de deo æterna natiuitate,& homo miſsione,*Et veni*.pro,venio. ad prædicandum,ad redimendum mundum.Ecce ratio cōſequentiæ:quòd ſi deus pater veſter eſſet,diligeretis me, quia ego ab illo proceſsi & veni,quia ſum res dei & nuncius eius. *Neque enim à meipſo veni*.pro,venio. hoc eſt non venio ad prædicandum ex proprio conſilio ſecluſo deo.*Sed ille me miſit*.ad euangelizādum. *Quare loquelam meam non cognoſcitis*?Interrogatiuè legendum eſſet.Et eſt ſenſus,quare nō cognoſcitis loquelam meam eſſe diuinam ex ipſa loquela ? Sicut enim Petrus Galilæè loquens : ex loquela agnitus eſt (quum dictum eſt illi. Galilæus es, nā & loquela tua manifeſtum te facit)& cōmuniter hominū patriæ loquelis agnoſcūtur,ita Ieſus loquelam ſuam diuinā habēs dicit, quare loquelam meam nō cognoſcitis?Quemadmodum enim miracula ſua faciebat non ſicut alij prophetæ ſed modo diuino (ſcilicet imperando) & quemadmodum docebat tanquàm poteſtatē habens,ita modus loquendi diuinus erat,& diuinitatem

ſonabat

ſonabat. Quod miniſtri pontificũ in præcedenti capitulo teſtati ſunt: qui miſsi vt eũ caperent, ex modo loquendi Ieſu mutati retulerunt, nunquã ſic locutus eſt homo ſicut loquitur iſte homo. *Quia non poteſtis audire ſermonem meum.* Reddit ipſemet Ieſus rationem quare loquelam ſuam non cognoſcerent. Acſi apertiùs dixiſſet. Dicã ego vobis quare loquelã meã non cognoſcitis. ratio eſt quia non poteſtis audire ſermonẽ meum: tanto me odio habetis, tãta inuidia me proſequimini: vt nõ poſsitis audire ſermonem meũ. hinc enim fit vt non poſsitis cognoſcere loquelam faſtidio habentes ſermonem meum, non cognoſcitis loquelam. ¶ Et dixit hoc, ad explicandũ ꝙ ignorantiæ ſuæ cauſa ſunt ipſimet, eſt eorũ malitia paſsio tãta vt nec audire quidẽ poſsint ſermonẽ eius. Redditq; ſimul verã cauſam nõ cognoſcendi loquelã. oportet enim ad diſcernendũ loquelã attente audire ſermonẽ loquentis. *Vos ex patre diabolo eſtis.* Quod plures in genere dixerat patrem veſtrũ demũ explicat illũ. Diabolus (vt dictũ eſt) Græca eſt dictio: & ex vi ſermonis ſignificat calumniatorẽ ſeu delatorem. trãſlatũ autẽ eſt ad ſignificandum dæmonem tam apud Græcos quàm apud Latinos. Ita quòd hoc in loco nomẽ eſt dæmonis. Patrem autẽ nõ natura, ſed exemplo dicit. Vnde & ſubiungit. *Et deſideria patris veſtri vultis facere.* Quòd habeatis diabolũ vt exemplar quod imitamini, hinc patet quia deſideria illius vultis facere. filij enim eſt adimplere deſideria paterna. In quo oſtẽdit eos obſequentiſsimos eſſe filios diaboli: vtpote qui nõ expectãt præcepta patris, ſed ſpõtanei ſunt ad implendũ deſideria patris. *Ille homicida erat ab initio.* Probat ꝙ ipſi deſideria patris diaboli volunt facere quo ad duo ſcilicet homicidium & elongationem à veritate. Vtrũque enim horũ erat in iſtis: quærentibus interficere Ieſum, & elongatis valde à veritate quam euãgelizabat Ieſus. Et propterea vtrũque horũ manifeſtat eſſe in diabolo: vt conuincantur quòd volẽdo hæc facere, volunt adimplere deſideria diaboli. Ille diabolus, homicida erat. Verè homicida: qui occidit hominẽ anima & corpore. abſtulit enim vitam animæ & vitam corporis, nõ ab vno homine, ſed ab homine, ab humano genere. Verè homicida: quoniam ex intentione occidendi animam & corporis hominis, tẽtauit & ſuaſit homini. Et dicit ab initio: quia in initio mundi quo creatus fuit homo, homicidium fecit. *Et in veritate non ſtetit.* Declarat alterũ crimen dæmonis, quod fui priùs quàm homicidium. Et eſt ſermo de veritate fidei. In principio ſiquidẽ oẽs angeli illuminati ſunt

veritate fidei ſupernaturalis beatitudinis,ad quã peruenire poſſent propriis meritis:ſed aliqui perſeuerarũt in veritate fidei reuelatæ beatitudinis,appetentes & petẽtes illã ex diuina gratia: aliqui autem non perſeuerarunt in veritate cõformantes ſe gratiæ reuelatæ beatitudinis. & propterea dicuntur in veritate nõ ſtetiſſe. *Quia non eſt veritas in eo.* hoc eſt,quia non eſt in eo amor veritatis.Et conſidera quòd vbi debuiſſet dici, quia non fuit in eo veritas, dixit quia non eſt in eo veritas: vt plus ſignificaret: vt ſcilicet manifeſtaret perſeuerantiam non veritatis in diabolo.Ita quòd quia ex tunc nõ eſt in eo veritas vt amata in amãte, ideo in veritate non ſtetit.vera enim & propria ratio non perſeuerãdi in veritate reuelatę beatitudinis,eſt negatio amoris ad veritatẽ.In hoc nãque primũ diſcreti ſunt angeli boni à malis: quòd illi amauerunt veritatẽ reuelatam vt regulã & finẽ actionum ſuarũ,iſti autem nõ amauerunt illam nec amãt. ¶ Et aduerte quòd quãuis ſit ſermo de veritate iuſtitię fidei reuelatę,nõ tamẽ dicitur & in veritate iuſtitiæ fidei,ſed in veritate nõ ſtetit: & ſimiliter nõ dicitur quia nõ eſt in eo veritas iuſtitiæ,ſed quia non eſt in eo veritas.ad ſignificandũ quòd veritas iuſtitiæ fidei, eſt veritas ex qua pẽdet omnis veritas quæ eſt in libera poteſtate cuiuſcũq; creaturæ.Ita quòd ideo dicitur abſolute in veritate & veritas: eo ꝙ eſt ſermo nõ de hac vel illa.ſed abſolute in qua liberũ eſt ſtare,quæ poteſt amari & non amari. Quod dicimus propter veritatẽ naturalem intellectus: quæ nõ ſubeſt libertati craturæ rationalis:quæ & remanſit in diabolo.De hac enim nõ eſt ſermo,ſed de veritate in qua ſtare vel nõ ſtare poſitum eſt in libertate rationalis creaturæ: vt textus ipſe clarè ſonat.*Quum loquitur mẽdacium,ex proprijs loquitur.* Veritatem reuelatã reliquit, naturalẽ autem habet non propriam ſed communicatã à deo, ſed quum mendacium loquitur,nõ ex communicatis ſibi à deo. *Quia mendax eſt & pater eius.* ſcilicet mendacij, Nõ ſolũ eſt mẽdax,ſed etiam primus qui dixit mendacium.Primũ enim mendacium in ſacra ſcriptura commemoratum,eſt mendaciũ quod dixit diabolus Euæ, nequaquàm moriemini.*Ego autem ſi.* pro, quia,*veritatem dico,non creditis mihi.*Duarum conditionum quas deſcripſit in dæmone,alterã (ſcilicet homicidij)ſuperius deſcripſerat iſtos imitari,dicẽdo quæritis me interficere.alteram (ſcilicet auerſionis à veritate)ſubiungit modo iſtos imitari: dicẽdo quòd quia dico veritatem ideo nõ creditis mihi. Verè comprobatur inimica vobis veritas, ex eo quòd non creditis mihi quia

dico

dico veritatem.hoc enim eſt comprobare vos eſſe filios diaboli, qui contrarius eſt veritati, vtpote pater mendacij.*Quis ex vobis arguet*.pro,arguit.*me de peccato*?Ne Iudæi ſe excuſarent, dicendo quod ideo non credunt ei quia peccator eſt,innocentiã ſuam ab omni peccato proponit dicẽdo.Quis ex vobis arguit,hoc eſt habet rationem arguendi,me de peccato?quaſi dicat. nullus,quia nullũ peccatũ habeo.*Si veritatem*.Deeſt autẽ.Legendũ eſt.*Si autem veritatem dico*.Partitione vtitur.Si non poſſum argui de peccato,ſed veritatem dico. *Quare vos non creditis mihi*? Et intendit probare quòd dixerat ſcilicet quia veritatem dico non creditis mihi.Acſi apertiùs diceret. Si non ex odio veritatis nec ex meo peccato, reddite vos rationem quare vos non creditis mihi, ex quo ego dico veritatem. *Qui ex deo eſt*. Adiungit alteram rationem quare non credunt ſibi,dicendo qui ex deo eſt, non loquẽdo de eſſe naturę,ſed de eſſe moris.Et eſt ſenſus.Qui ex deo eſt ſecundum affectum. *Verba dei audit*.id eſt,ſuſcipit.Verba quidem dei neceſſaria ad ſalutẽ,ſuſcipit vt neceſſaria ad ſalutem: verba autem dei exhortatoria,ſuſcipit vt expediẽtia illa vt præcepta,hæc vt cõſilia. *Propterea vos non auditis*.Hinc apparet quòd non de auditione corporali, ſed de auditione interna (hoc eſt ſuſceptione) Ieſus loquitur:nam ad literam illis loquebatur verba diuina qui audiebant. Ex hoc enim ꝙ dicit in præſenti non auditis, ſignificat quòd de interna locutione loquebatur. *Quia ex deo non eſtis*. ſecundum affectum. Conſidera in hac illatione affirmatum eſſe ex deo,inferre affirmationẽ audiẽdi verba dei: & negatum eſſe ex deo, inferre negationem audiẽdi verba dei, vt intelligamus propriam afferri cauſam.nam in cauſis propriis affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio negationis.Et verè ex dono dei in affectu(ſiue donũ illud ſit gratuita motio,ſiue quodcũquæ aliud gratuitũ) inde prouenit interna auditio verborum dei,ſiue exterius ſiue interius proponãtur. ¶ Vbi etiam nota ꝙ non repetit verba dei, dicendo propterea vos non auditis(non enim dicit propheta vos non auditis verba dei)vt intelligamus eadem eſſe verba ipſius & verba dei:vt intelligerẽt Iudæi ꝙ idem erat nõ credere verbis Ieſu & non audire verba dei. Quod Iudæi intellexiſſe ſe mõſtrant in ſubiuncta reſponſione. *Reſponderunt ergo Iudæi*. Hactenus euãgeliſta nõ aliter nominauit reſpõdentes, vt intelligeremus illos locutos Iudæos qui crediderunt Ieſu:modo nominat Iudæos reſpõdentes:ad inſinuandum ꝙ docente Ieſu in tẽplo illos Iudæos qui crediderunt Ieſu,

cõuenerunt interim ad eos alij Iudæi.Ita quòd reſpõſio iſta non aſcribitur illis qui crediderunt vt propria,ſed communis ſignificatur Iudæis ibi præſentibus,tanquã laceſsitis iniuria duplici.tũ ex deo nõ eſtis,tũ ex patre diabolo eſtis.*Et dixerunt ei, Nõne bene dicimus nos.*Vbi manifeſtãt ſe hæc quidẽ dixiſſe, ſed modo agnoſcere quòd bene dicũt,modo approbãt dicta.Nec aiunt nõne bene dicũt, ſed bene dicimus nos:manifeſtãtes ſe eſſe illos qui pſeuerant dicendo hæc.*Quia*.pro,quòd.*Samaritanus es tu*.nõ genere ſed more.Samaritani enim & contrarij erant Iudæis, & partim ſeruabant ritũ Iudæorũ & partim nõ,& propterea quia Ieſus videbatur contrarius eis,& videbatur partim ſeruare legẽ,& partim ſoluere violãdo ſabbatũ,ideo cõtumelioſè appellãt eũ Samaritanũ moribus.*Et dæmonium habes*.Nolentes credere Ieſum miracula facere diuina virtute,doctrinãq; habere à deo, attribuũt vtrũq; dæmoni.Et intẽdũt ꝙ Ieſus dæmoniaca virtute, & miracula faceret & doceret:ꝓptereaq; tot arrogare ſibiipſi.*Reſpondit Ieſus*.Nõ ad cõtumeliã propriã,qua appellatus eſt Samaritanus: ſed ad iniuriã dei,qua dictũ eſt dęmoniũ habes. Hęc enim directè tollebat fidẽ credẽtiũ,tollebat veritatẽ doctrinæ,nocebat populo.pręter hoc ꝙ erat directè cõtumelia diuina,vt filius dei diceretur dæmoniacus.*Ego dæmonium non habeo*.Maxima manſuetudine iniuriã declinat ſimplici negatione.*Sed honorifico patrẽ meũ*. Probat ab opere ſe nõ habere dęmoniũ.quia opus facit cõtrariũ dæmonio:ſcilicet honorifico patrẽ meũ.Dæmõ enim contra honorem dei pugnat:ego autẽ deum patrẽ meũ honorifico,verbo & opere.*Et vos inhonoraſtis*.pro inhonoratis,*me*. Et vos hæc verba nõ dicitis vt credatis me eſſe talẽ:ſed ad inhonorandũ ad cõtumelia afficiẽdũ me.*Ego autẽ non quæro gloriã meã*. Quãuis quòd vos inhonoratis me,nõ tamẽ propterea ego homo quæro gloriã meam pręſentẽ.Rurſus quanuis dicã de meipſo quòd ex deo proceſsi,& alia huiuſmodi,nõ tamẽ per hæc quæro gloriã meã: hoc eſt non quæro per hæc,honorari & laudari ego homo , ſed quæro obedire,declarare veritatẽ,euangelizare vobis quæ ſunt ad dei gloriã & veſtrã ſalutẽ.& breuiter nõ intendo nec quæro præſentẽ gloriã meã:ſed opera obediẽtiæ,ſed merita, ſed vt laudetur & glorificetur deus.*Eſt qui quærat*.Licet ego non quæram gloriã meam ſcitote tamen mihi eſſe debitã,& quòd extat deus qui quærat gloriã meã. intentio mea ſecundũ quòd ſum homo non tẽdit ad hoc vt ego homo in præſenti glorificer à vobis:intentio tamẽ dei tendit ad hoc vt vos glorificetis me.Deus enim

vult

vult vt homines honorẽt in præſenti vita ſanctos ſuos(ſicut præcipit honorari parentes)quanuis ſancti viri non quærant vt glorificẽtur in præſenti vita. ¶ Nec dicit,eſt qui quærit,ſed quærat: vt intelligamus deũ non tã quærere quàm quæſiturum: hoc eſt præcipere quidem vt glorificetis me,non tamẽ effectum facere velut ſtudioſe quærens,ſed quæſiturum poſtea eos qui glorificauerũt & qui nõ,examinando merita hominũ. *Et iudicet.* Non aduerſatur hæc ſententia ſuperiori,pater non iudicat quenquam: quoniã ibi eſt ſermo de iudicio ſenſibili & vniuerſali:hic eſt ſermo de iudicio qđ quotidie exercetur à deo,& in vita,& in morte hominum. Non ſolum itaq; extat qui inquirat,ſed etiam qui ius dicat non glorificãtibus & glorificantibus me:illos puniẽdo, iſtos præmiando. *Amen amen dico vobis:ſiquis ſermonem meum ſeruauerit.* Laceſsitus iniuria Ieſus non deſiſtit à prædicatione: inſtruens ab exẽplo prædicatores,& quod dixit verbo ſe non quærere gloriã propriam,monſtrat euãgelio: proponendo ea quæ erant ſalutis humani generis.Simulq; conteſtatur à potentia ſermonis ſui,non dæmoniacũ,ſed diuinum eſſe ſuum ſermonẽ:docendo quòd ſi quis ſermonem ſuum opere ſeruauerit. *Mortẽ non videbit in æternum.* Dicit in æternum,ad differẽtiam mortis temporalis:mors enim æterna eſt mors animæ:mors vero temporalis eſt mors corporis. ¶ Nec dicit non morietur, ſed non videbit mortẽ: vt intelligere poſſent quod de morte illa loquebatur quæ conſiſtit in videre,quæ priuat non vita naturæ,ſed vita quæ cõſiſtit in viſione:quæ eſt vita felicitatis æternæ. Ita quòd videre mortẽ,eſt habere mortẽ in actibus animæ,viſione ſignificatis. *Dixerunt ergo ei Iudæi. Nunc cognouimus.* Vide furorem non ſolum à contumelia inchoant reſponſionem(quũ tamen Ieſus eis manſuetiſsimè proponeret eorum ſalutem)ſed proprij honoris obliuiſcuntur:manifeſtantes ſe temere hactenus dixiſſe, dæmonium habes. Non enim dicunt nunc etiã cognouimus, ſed nunc cognouimus.prius igitur non cognouerant,& tamen dixerant. *Quia.* pro,quòd, *dæmonium habes.* Impoſsibilem reputabant veritatem verborum Ieſu, & propterea dicunt ſe nunc cognouiſſe quòd dæmoniũ habet:vtpote loquens manifeſtè falſa & impoſſibilia. *Abraham mortuus eſt & propheta.* Excæcati odio nõ ſolum errant intelligẽdo verba Ieſu de morte corporis:ſed præcipites nõ dubitãt nõ quærunt quo ſenſu illa verba dixerit,ſed diffiniũt de morte corporis dicta,& propterea obiiciunt mortẽ Abrahæ & prophetarum,quos cõſtabat ſermonẽ dei ſeruaſſe. *Et tu dicis*

ſi quis ſermonem meum ſeruauerit,non guſtabit mortem in æternum. Ieſus dixerat non videbit:mortẽ ſpiritus ſignificans actione ſpiritualiſsima qualis eſt viſio.iſti verò paſsionib⁹ excæcati,de morte corporis intelligentes,actionem materialiſsimam inter ſenſationes(qualis eſt guſtare)repetunt. *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham qui mortuus eſt,& prophetæ mortui ſunt.*Debebãt conſequenter dicere nũquid tu maior es deo(cuius ſermo ſeruatus non abſtulit mortem Abrahæ & prophetarum: quum dicas, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit,non videbit mortem in æternum)ſed paſsio non ſolum impedit cognitionem,ſed etiam ordinẽ conſequentiamq; ſermonis. Simulque manifeſtant quam de illo opinionem habebãt poſt tot miracula:ꝙ ſcilicet nõ eſſet maior nec Abraham nec prophetis, *Quem teipſum facis?* Sicut à contumelia inchoarunt ita in contumeliã terminant.Nõ dicunt quis es ſed quem te facis?ſignificando quod ſeipſum exaltaret, quòd ſibiipſi arrogaret perſonã quæ non eſſet: dicendó tantam eſſe vim ſermonis ſui vt ſeruet à morte. *Reſpondit Ieſus.* ordine præpoſtero,nec ad ſingula,ſed ad duo vltima.Omittit enim reſpondere ad primum(ſcilicet dæmoniũ habes)quia iam reſponderat. *Si ergo glorifico meipſum.* Dixerant vltimo, quem teipſum facis?imponentes ei quòd non eſſet,ſed faceret ſeipſum perſonã tam excelſam.Et propterea ad hoc primum reſpondet. Si ego, homo ſecluſo deo,facio meipſum glorioſum,vt vos dicitis.*Gloria mea nihil eſt.*tum quia vana,tum quia falſo eſſet gloria quam ego mihi vſurparem.*Et pater meus qui glorificat me.* Ecce vnde veniunt verba glorioſa de me, ſcilicet à patre meo. *Quem vos dicitis quia.*pro ꝙ. *deus veſter eſt.* Clarè aperit eis ꝙ pater ſuus eſt deus, non alius deus quàm ille quem Iudæi dicunt deum ſuum: vt manifeſtè intelligas quòd ipſe homo nõ glorificat ſeipſum,ſed deus eſt qui glorificat illum, deus eſt qui mandat ei dicere illa, deus eſt qui dedit ei vnde illa glorioſa verba vera ſint, nã deus pater generando filium dedit ei deitatem,ex qua gloficabatur. ¶ Significanter autem non dicit,pater meus deus veſter,ſed apponit quem vos dicitis deum veſtrũ:quia in veritate non erat deus eorum, vtpote quem non colebant corde,ſed ore:iuxta illud, Hic populus labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. *Et non cognouiſtis eum.*Differentiam ſubiungit inter ſe & illos,penes notitiam patris dei. Si pronomen eum, monſtrat patrem, planus eſt ſenſus:quia non cognouerunt deum ſub ratione patris æterni filij.Si autem pronomen eum demonſtrat deũ,tunc ſcrupu

ſcrupulus occurrit,quia notus in Iudæa deus. ¶ Solutio eſt ꝙ ſi eſt ſermo de notitia fidei,intelligitur de notitia affectiua & ef fectiua,qua iſti carebant.Et huic ſenſui fauent ſubiūcta è regione verba Ieſu,ſcio eum & ſermonem eius ſeruo.Si autem eſt ſer mo de notitia euidentiæ,planus eſt ſenſus quòd Iudæi nō habebant euidentem notitiam dei ſui.Quanuis enim potuiſſent habere euidentiam per creaturas(vt dicitur ad Romanos primo) euidentiam tamen dei ſecundum ſpeciálem prouidentiam qua nominabatur deus eorum,non habebant. *Ego autem noui eum.* tam filius dei notitia diuina,quàm vt filius hominis notitia beata.*Et ſi dixero quia.*pro,quòd,*non ſcio eum,ero ſimilis vobis mendax.* In hoc ero ſimilis vobis , ꝙ ero mendax,ſi dixero ꝙ nō noui eū. Mendaces erant,dicentes nunc cognouimus ꝙ dæmonium habes,quod enim nō eſt non poteſt ſciri. Et quanuis impoſsibile fuerit tā antecedens quàm conſequens huius cōditionalis , ipſa tamen cōditionalis eſt vera,ſicut ſi diceremus,ſi leo volat habet alas,conditionalis eſt vera:& tamen tam antecedens quàm cōſe quens eſt impoſsibile.*Sed ſcio eum.* Exaggerat Ieſus ſe noſſe deū patrē ſuum,& illos ignorare,vt hinc manifeſtet tū ſe ſcire quòd pater ſuus glorificat eum,quod ipſi nolunt ſcire,tum vt manifeſtet coniunctionem ſui cum deo patre,ad excludendum coniun ctionem cum dæmone.Propter quod etiam adiungit. *Et ſermonem eius ſeruo.*Verus homo obedio ſermoni dei,quod directè cōtrariatur habentibus dæmonium.*Abraham pater veſter.*Reſpon det ad id quod dixerant,nūquid tu maior es patre noſtro Abraham. *Exultauit vt videret.*Deſiderium Abrahæ ad videndum,deſcribitur ab exultatione:vt qualitas ac quantitas deſiderij ſignificetur.Quod enim deſideratur exultando tum magnum tum lætum valde deſiderium eſt.*Diem meum.*hoc eſt claritatem diui nitatis meæ.*Et vidit & gauiſus eſt.*Nō viſione per eſſentiā,ſed viſione certæ notitiæ.*Et gauiſus eſt.*Textus iſte ſufficit ad teſtificā dum quòd ſicfuit:nec oportet teſtimonium ex Geneſi quærere. *Dixerunt ergo Iudæi ad eum.Quinquaginta annos nondum habes.* Vt in tuto verba proferrent,dicunt quinquaginta annos, quum Ieſus duos ſupra triginta annos haberet. *Et Abraham vidiſti?* Hinc apparet quòd Ieſus dicendo quòd Abraham vidit diem meum,non de die futuro reſpectu temporis Abrahæ,ſed præſen ti loquebatur.Ita quòd verba quibus vſus eſt Ieſus, ſignificabant præſentiam ſuam Abrahæ:alioquin non intellexiſſent Iudæi quòd Abraham vidiſſet, nec Ieſus conſequenter reſpondiſ-

ſet de diuinitate ſua vt reſpõdit, dicens. *Dixit eis Ieſus, amẽ amen dico vobis, antequã Abraham fieret ego ſum.* Nõ dicit ego fui, vt deũ ſe eſſe profiteatur: qui ita eſt quòd non nouit præteritum aut futurum. Et hinc clare apparet quòd de die æternitatis ſuæ dixit, vidit diem meum. Ad manifeſtãdum ſiquidem illam veritatem, dicit antequam Abraham fieret ego ſum: ex eo enim quòd deitatem ſuam manifeſtè affert, ſignificat quòd de die deitatis ſuæ locutus eſt. *Tulerũt ergo lapides vt iacerent in eum.* Tanquam non ferentes blaſphemiam, cucurrerũt ad lapides: vt pœna legis ſtatuta contra blaſphemos, eum occiderent. Vbi apparet manifeſtus furor, ſine proceſſu, ſine authoritate iudicis, ſine ſententia procedere ad lapidationem: non habita etiam ratione loci, tẽpli ſcilicet. *Ieſus autem abſcondit ſe.* pro, abſconditus eſt. Nõ ſub aliquo latibulo, ſed ſua poteſtate. Redditus eſt enim inuiſibilis ab eis, & propterea dicitur abſconditus. *Et exiuit de templo.* Deſunt hic ſeptẽ dictiones. *Tranſiens per medium illorum, & preterijt ſic.* Quatuor ſiquidem narrantur de Ieſu. Primum quòd abſconditus eſt, inuiſibilitate. Secundum quòd exiuit de templo. Et hinc explicatur locus in quo ſupradicta docuerat. Tertium via qua exiuit, dicendo tranſiens per medium illorum, ne intelligeremus per diuerticula exiſſe de templo. Quartum modus quo ambulauit, ſcilicet quòd ſic abſconditus inuiſibilitate pertranſiuit in medio, dicendo quòd preteriit ſic ſcilicet inuiſibiliter. Et in hoc Ieſus id quod verbis dixerat (ſcilicet ſe eſſe deum) facto comprobauit. deitatis nanque opus erat, inuiſibilem ſe reddere coram ipſis ſtatim.

¶ Quanto autem ſpatio inuiſibilis ierit extra templum nõ eſt aliter ſcriptum: inſinuatur tamen tanto ſpatio ſic iuiſſe quanto opus fuit ad euitandum illum furorem: tantum enim ſpatiũ inſinuat euangeliſta, dicendo & præteriit ſic. Quod tamen non negamus potuiſſe eſſe ſolum ſpatium infrą ſepta templi: quoniam euangeliſta nihil de hoc manifeſtat.

CAPVT IX.

E*T præteriens Ieſus.* Non eſt certum an iſtud tranſire fuerit ſtatim poſt hiſtoriam narratam. Ex eo eo enim quòd deſcribuntur diſcipuli Ieſu cum eo, apparet quòd nõ fuerit tunc. Nam ſolus abſconditus exiuit de templo, & præteriit in medio illorum. *Vidit hominem cæcum à natiuitate.*. Niſi fixiſſet intuitum erga illum, nón attuliſſet euangeliſta occaſionem quæſtionis ſubiunctæ à diſcipulis quòd Ieſus vidit illum cæcum. *Et interrogauerunt eum diſcipuli eius dicentes. Rabbi quis peccauit, hic aut.* pro, an, paren

parentes eius vt cæcus naſceretur? Supponunt diſcipuli ex peccato prouenire mala pœnæ. Et quia in hoc eos erraſſe manifeſtat Ieſus,non eſt mirum ꝙ ſomniauerint alteram quæſtionis partem ſcilicet peccatū illius,vere enim aſsimilatur ſomnio: quum fuerit natus cæcus,nec potuerit peccare antequam naſceretur. *Reſpondit Ieſus. Neque hic peccauit neque parentes eius.* Subintellige vt cæcus naſceretur.Non negat eum aut parentes peccaſſe,ſed negat peccatum eorum fuiſſe cauſam cęcitatis. *Sed vt manifeſtentur opera dei in illo.* Diſcimus hinc mala pœnæ à deo infligi quādoque ad manifeſtandum gloriam ipſius dei. Nec in hoc iniuriam facit deus alicui,vtpote qui nulli debet & qui propter maius bonū diſponit res ſuas ſic. ¶ Significanter autē dicit opera dei,& non dicit opus dei: vt intelligamus non ſolum opus miraculoſæ ſanitatis manifeſtandum in illo, ſed quòd opera Ieſu ſint à deo manifeſtanda in illo, ad hoc enim directè ordinata eſt miraculoſa hæc curatio. *Me oportet operari.* Diuerſis occurrentibus occaſionibus,multiplicat Ieſus documenta. Vnde & nunc occaſione oblata cæci qui nō petebat curari,docet qua ratione & quanto tempore operaturus eſt. Dicendo enim oportet,manifeſtat ꝙ etiam non rogatus facturus eſt opera, ad hoc vt adimpleat quod ſibi adiunctum eſt à patre. Huiuſmodi enim neceſsitatē clarè ſignificat,dicendo me oportet operari opera eius qui miſit me. De ſeipſo ſiquidē miſsio loquitur:conſtat autē ipſum oportere adimplere iuſſa à mittente. *Opera eius.* Significanter dicit operari opera eius,vt indiuiſum ſignificetur operari filij & patris.immo vt vnum & idem operari intelligamus eſſe filij hominis,filij dei & patris. *Qui miſit me.* Nō ſolum ad ſignificandū rationē neceſsitatis, ſed ad explicandū quæ ſunt opera quæ oportet illū operari, dicitur qui miſit me. Significatur enim per hoc ꝙ ſunt opera ad quæ facienda miſſus eſt in primo ſuo aduentu. ita quòd omnia opera ſpectantia ad primum aduentum, comprehenduntur. *Donec dies eſt.* Ecce quanto tempore oportet ipſum facere ea ad quæ miſſus eſt. Et appellat totū tempus ab initio primi aduentus vſque ad tēpus ſecundi aduentus diem, ad ſimilitudinē diei ſenſibilis. Conſueuimus enim noſtra opera exercere donec dies eſt: iuxta illud,ortus eſt ſol,exibit homo ad opus ſuū,& ad operationē ſuam vſque ad veſperā. Ratione itaq; tēporis idonei ad operandū appellatur totū tempus vſq; ad iudiciū dies:eo ꝙ vſq; ad tempus illud,liberū eſt operari meritoriè vel demeritoriè. Et vſque ad tēpus illud extendūtur opera Ieſu ſpectantia ad primū

eius aduentum,continua enim gubernatio eccleſiæ,ad primum eius ſpectat aduentũ.Vnde & ipſe dixit:ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi. *Venit nox quando nemo poteſt operari*.Hinc clarè apparet quòd de die cui ſuccedit nox, locutus eſt,& quod noctem appellat tempus in quo non poteſt aliquis operari,proculdubio meritoriè. Vnde nõ dicit venit nox in qua ego nõ poſſum operari:ſed dicit in qua nemo poteſt operari: ſignificans apertè quod de die & nocte aliorum loquitur: hoc eſt de tẽpore quo alij poſſunt operari meritoriè vel demeritoriè,& de tẽpore quo neutrum poterũt.Quod erit tẽpus ſecundi aduentus,tũc eĩm erit cõpleta dies merẽdi vel demerẽdi,& veniet nox: hoc eſt tẽpus nõ amplius merẽdi aut demerendi.*Quandiu ſum in mundo,lux ſum mundi*.Ne intelligeres diem & noctem ſuccedere ſibi Ieſu,néue intelligeres noctẽ propter abſentiã ipſius Ieſu,declarat præſentiã ſuam in mundo eſſe ſicut præſentiam lucis ſolaris. quæ ſemper eſt clara,nullamque habet in ſe viciſsitudinem diei & noctis,ſed ſemper eſt lux mundi: diuiſio autem diei & noctis,eſt partibus terræ. Acſi apertius dixiſſet. non dixi diem & noctem niſi veſtrum diem & veſtram noctem. nam vobis eſt dies & vobis nox,non mihi:quia ego quandiu ſum in mundo ſiue in primo ſiue in ſecundo aduentu,ſemper ſum lux mũdi,ſemper luceo luce intelligibili.Vnde non definitur certum tempus dicendo quandiu futurum ſit tempus quo non ſit in mundo:ſed ſignificatur coæuitas lucendi mundo ad eius eſſe in mundo, & quia eſſe in mundo erit æternum,ipſe quoque erit lux mundi in æternum.In cuius ſignũ non dicit quandiu ero.nec dicit lux ero ſed vtitur præſenti tempore(quod eſt proprium deitatis & æternitatis)dicendo vtrobiq; ſum. *Hæc quum dixiſſet,expuit in terram: & fecit lutum ex ſputo*.Non accepit puluerem ex terra, & in vola manus fecit lutum ſed expuit in terram & ibi fecit lutum. *Et liniuit lutum*. ❡ Non ſolum poſuit lutũ,ſed vngendo,illud ſuper oculos extendit.*Super oculos eius*.pro,cæci.*& dixit ei.vade, laua in natatoria Siloæ,quod interpretatur miſſus*. Quia dictione Hebraica vtebatur ſcribens Græcè (quamuis eſſet nomen proprium)apponit interpretationem:ad ſignificandum myſterium virtutis illuminatiuæ in illo lauacro eſſe non ex natura ſed ex ſignificato, hoc eſt ex miſſo:hoc eſt verbum caro factum eſt. *Abijt ergo & lauit:& venit*.ex lauacro illo.*Videns.Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus*. pro, quòd cæcus, *erat, dicebant: nónne hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alij dicebant quod hic eſt: alij autem*

tem,nequaquam ſed ſimilis. Superfluunt duæ dictiones: nequaquā ſed. Legendum eſt. *Alij autem ſimilis eius.*pro,ei.*eſt. Ille vero.* Superfluit vero. *Dicebat quia.* pro , quod,*ego ſum. Dicebant ergo ei. quomodo aperti ſunt tibi oculi? Reſpondit ille.*Deſunt duæ dictiones. *Et dixit. Homo qui dicitur Ieſus lutum fecit & vnxit oculos meos.* Si quæris quomodo cognouit cæcus quòd Ieſus lutū fecerit, quum hoc non viderit? Reſpōdetur quod ſpuere illum in terram,ſenſu auditus percepit:facere autē lutum,relatione ipſius aut aſsiſten tium diſcipulorum cognouit. Non enim res geſta eſt cōcurrentibus ſolis nudis verbis quæ recitat euāgeliſta:vt conuincitur ex eo quòd non recitatur promiſsio recipiendi viſum. Non enim recitatur dictum,vade laua in natatoria Siloe & recipies viſum. quod tamen cōſtat fuiſſe ei dictum. Quemadmodum ergo hoc non eſt recitatum,ita non ſunt recitata verba quæ interuenerūt inter cæcū & Ieſum ſeu diſcipulos. oportet enim ſubintelligere quod aut cæcus dixerit quid vultis mihi facere? aut quod ei ſine interrogatione dictū fuerit. bono animo eſto, permitte luto ꝙ facit ſeu fecit Ieſus vngi oculos tuos. A ratione ſiquidē humana alienū eſt quod res ſic nude geſta ſit, cum ſolis verbis euangeliſtæ.*Et dixit mihi. Vade ad natatoriam Siloe & laua. Et abij & laui, & video.*pro,vt autē abij & laui,viſum recepi. *Et dixerūt.* pro,dixerūt igitur,*ei.vbi eſt ille? Ait neſcio. Adducunt ad Phariſæos eū qui.* Deeſt,dudum,*cæcus fuerat. Erat autē ſabbatum quādo lutum fecit Ieſus,& aperuit oculos eius. Iterū ergo interrogabant eū & Phariſæi quo modo vidiſſet. Ille dixit eis,lutum poſuit mihi ſuper oculos:& laui & video. Dicebāt ergo ex Phariſæis quidā.non eſt hic homo à deo, qui ſabbatum nō cuſtodit. Alij autē dicebant.quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat inter eos. Dicūt ergo.*Superfluit ergo.*Cæco iterū.tu quid dicis de illo qui.*pro,quia,*aperuit oculos tuos?*Interrogāt Phariſæi illū qui fuerat cæcus.quid dicis de Ieſu , propter hoc ꝙ aperuit tibi oculos? *Ille autē dixit quia.*pro,quod, *propheta eſt. Non crediderunt ergo Iudæi de illo quòd cæcus fuiſſet & vidiſſet,donec vocauerunt parentes eius qui viderāt,& interrogauerūt eos,dicentes. Hic eſt filius veſter quē vos dicitis quòd cæcus natus eſt? quomodo ergo nunc videt? Reſponderunt eis parētes eius:& dixerūt. Scimus quod hic eſt filius noſter,& quod cæcus natus eſt,quomodo autē nunc videat neſcimus:aut quis eius aperuit oculos,nos neſcimus. Ipſum interrogate: ætatem habet.* Tranſpoſitæ ſunt particulæ. Legendum eſt. *Ipſe ætatem habet. ipſum interrogate: ipſe de ſe loquatur.*pro,loquetur.*Hæc dixerunt parentes eius quoniam timebant Iudæos. Iam enim conſpirauerant Iudæi,*

vt

vt ſiquis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra Synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt quia.pro,quòd, *ætatem habet,ipſum interrogate.Vocauerunt ergo rurſum hominem qui fuerat cæcus: & dixerunt ei,Da gloriam deo nos ſcimus quia*. pro, quòd. *hic homo peccator eſt*. Non valentes Phariſæi inficiari factum,procurant vt illuminatus nõ adhæreat Ieſu, nec publicet miraculũ in laudem Ieſu. & hoc ſub ſpecie diuinæ gloriæ. Intendũt enim dicere ꝙ gloria miraculorũ danda eſt deo,non homini peccatori.quod det gloriam deo, affirmando cũ eis veritatẽ ſcilicet quod Ieſus eſt peccator,& quod deus illuminauit eum. *Dixit ergo eis ille. Si peccator eſt neſcio.vnum ſcio quia*. pro,quòd.*cæcus quum eſſem,modo video. Dixerunt ergo ei*. Deeſt,rurſus.Itẽ interrogant,ſi forte variaret narrando factum. *Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Reſpondit eis.Dixi vobis iam: &*.Deeſt,non,*audiſtis*.Intẽdit qui fuerat cæcus arguere eos ꝙ nõ audierant interno auditu, ꝙ non erant ſurdi corde.Ita ꝙ de auditu interno loquitur.Quum aũt ſubdit. *Quid iterum vultis audire?* de auditione exteriore loquitur. *Nunquid & vos vultis diſcipuli eius fieri?* Inſinuat ſe iam diſcipulũ Ieſu eſſe. *Maledixerunt*.pro,conuitiati ſunt. Non enim imprecatio ſignificatur, ſed conuitium. *Ergo ei: & dixerunt. Tu diſcipulus illius ſis*. pro,es.Intellexerãt Phariſæi iſtũ ſe profiteri diſcipulum Ieſu, & hoc ipſum in conuitium illi dicũt. ſicut conuitiando dicimus tu es indiſciplinabilis, & ſimilia.Erant enim iſti de numero illorũ de quibus ſcriptũ eſt,væ qui dicitis bonũ malum.eſſe nanque diſcipulum Chriſti in contumeliam vertunt.*Nos autem Moyſi diſcipuli ſumus*. Tanquam conuitij rationẽ reddentes, Ieſum contrarium Moyſi ponunt:occaſione illa quia ſabbatum nõ cuſtodit, inſtitutũ à Moyſe.*Nos ſcimus quod Moyſi locutus eſt deus: hunc autẽ neſcimus vnde ſit*. Quantum ad doctrinam. Fatebantur enim ſe neſcire vnde ſit doctrina Ieſu, ſcientes doctrinam Moyſi eſſe à deo:ſed nolebant ſcire. *Reſpondit ille homo: & dixit eis. In hoc enim mirabile eſt quia*.pro,quòd, *vos neſcitis vnde ſit: & aperuit meos oculos*. Eorum ignorãtiam iunctam miraculo illuminationis ſuæ, vertit iſte homo in cumulũ miraculi. Et intendit ꝙ ſi vos ſciretis vnde ſit (puta à deo) minus miraremini de operibus eius: ſicut minus mirabãtur de miraculis Chriſti illi qui pro certo tenebãt ipſum eſſe filium dei,ſed veſtrũ neſcire accumulat admirationẽ vtpote latentiorem conteſtans cauſam euidentis facti quo aperuit oculos meos.*Scimus autem quia*.pro,quòd, *peccatores deus non audit*. Secundum cõmunem regulam cõmuniter à fidelibus creditam

dictam,loquitur iſte homo. Regulare ſiquidẽ eſt peccatores non exaudiri à deo: hoc eſt perſeuerantes in animo peccandi. Tales nanque ſoli dicũtur peccatores cõmuniter, qui enim nõ perſeuerant vocantur pœnitẽtes. ¶ Nec obſtat ſi perſeuerãtes in peccatis quãdoque exaudiantur: quoniam hoc eſt præter regulare & rarum. *Sed ſiquis dei cultor eſt,& voluntatem eius facit,hunc exaudit*. pro,audit. Et eſt ſermo de audire cũ effectu: ꝙ dicimus exaudire. Et dixit hæc,ad redarguendum aliud dictũ Phariſæorum ſcilicet nos ſcimus ꝙ hic homo eſt peccator. ex hoc enim ꝙ Ieſus exaudiabatur à deo,arguit ꝙ non erat peccator. *A ſeculo non eſt auditum quia*. pro, quòd, *quis aperuit oculos cæci nati*. Procedit ad vlteriora ex nouitate facti: ex hoc ꝙ nunquam aliàs legitur factum à quocũque propheta ſimile miraculum. *Niſi eſſet hic à deo*. Nõ ſuffecit iſti homini cõcluſiſſe negatiuam (ſcilicet ꝙ Ieſus nõ erat peccator) & cõmunem conditionẽ iuſtorũ ſcilicet ꝙ cultor dei eſt & voluntatem eius facit: ſed ex nouitate miraculi infert ipſum eſſe à deo. ad confutandũ tertiũ Phariſęorum dictũ,hunc autem neſcimus vnde ſit: apertius dicẽs ꝙ ex ipſo facto apparet hunc Ieſum eſſe à deo,& quo ad miracula & quo ad doctrinam. *Non poterat*. pro,non poſſet, *facere quicquam*. Verũ dicit iſte olim cæcus ſecũdum doctrinam legis. in qua eruditus erat. Homines nanque eſſe à deo,cognoſcebãt ex miraculis. ſic enim cognoſcebant Moyſen,Eliam,ſic Eliſeum. Nondũ intellexerat cæcus iſte nouam Chriſti doctrinam: qua docuit ꝙ etiã gratia miraculorũ cõcreditur peccatoribus,& propterea dixit, niſi iuſtus eſſet hic à deo non poſſet facere quicquam. Et nihilominus regulariter loquendo gratia miraculorũ non niſi cõceditur. ¶ Et hæc intellige exponẽdo verba iſtius cæci dicta ab eo. Quod ideo dixerim: quia conferendo primam reſponſionẽ quam dederat Phariſæis dicentibus nos ſcimus quod hic homo peccator eſt,cum iis quæ modo dixit, apparet ſuperueniſſe intus diuinum lumen quo protulit hæc verba de Ieſu. Nam prima reſponſione dixerat, ſi peccator eſt neſcio. modo vero probat quod non eſt peccator, ſed dei cultor & faciens eius voluntatem: & (quod plus eſt) probat quod eſt à deo, ex nouitate tanti miraculi. Vnde exponendo tanquam ex interno lumine procidentia, dicta de hoc ſingulari, veriſsima ſunt quòd niſi eſſet hic à deo miſſus non poſſet facere quicquam mirabilium operum quæ facit. *Reſponderunt: & dixerunt ei. In peccatis*. Deeſt,tu. Contemptiue appoſitum videtur pronomen. *Natus es totus*. Cæcitatem pœnam peccati

peccati interpretantes, dicunt eum natum totum in peccatis. Et refertur totum ad animam & corpus. Omnes nanque ſecũdum animam naſci in peccato, didicerant à Dauide. ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum, &c. Sed quia iſte etiam in corpore cũ pœna peccati natus fuerat, ideo dicunt in peccatis tu natus es totus: hoc eſt ſecundum vtranque partem, animam & corpus. *Et tu doces nos?* Repetunt pronomen contemptiue: & indignum dicunt vt doceat. Pręſumptionis eum arguunt, tãquam immerſum peccatis, præſumentem officiũ iuſti docere ſiquidem diuina, officium eſt iuſtorũ. ¶ Significanterque adiungunt nos. acſi aperte dicerent. Si doceres infimos aut pares, tolerabile fortè eſſet: ſed quod tu doceas nos (Phariſæos profitentes religionẽ & iuſtitiam) intolerabile eſt. *Et eiecerunt eum foras.* hoc eſt extra Synagogam decreuerunt eum eſſe: hoc eſt excommunicauerunt eum. Quod enim modo eſt excõmunicare, hoc tunc erat ab eorum cõgregatione ſeparare: quod eſt extra Synagogam facere. Qui autem eſſent actus à quibus priuabantur ſeu ſeparabantur iſti, non eſt ſcriptum. *Audiuit Ieſus quia.* pro, quod, *eiecerunt eum foras. & quum inueniſſet eum.* Non dicit reperiſſet, tanquam fortuito obuium: ad ſignificandũ quod ex intentione inuenit eum, Quod ideo dixit euangeliſta: vt inſtrueret paſtores eccleſiæ, vt eſſent ſtudioſi erga repulſos ab aliis propter nomen Ieſu. *Dixit ei. Tu credis in filium dei?* Non interrogat tu credis in me, ſed in filium dei, latentem in homine. fidem enim diuinitatis ſuæ exigit. *Reſpondit ille: & dixit. Quis eſt domine.* ſupple filius dei. *Vt credam in eum?* Quanuis cæcus iſte agnoſceret Ieſum eſſe illum qui ſe illuminauerat, non tamen didicerat quod ipſe eſſet filius dei: & propterea credens Ieſu, ab ipſo petit quis eſt filius dei: exhibens ſe paratum ad credendum, *Et dixit ei Ieſus. Et vidiſti eum.* ſcilicet filium dei in corpore. *Et qui loquitur tecum, ipſe eſt.* Pronomen eum & relatiuum qui, ſignificant hypoſtaſim filij dei eſſe hypoſtaſim illam quæ videbatur, quæ loquebatur ad confutationem hæreticorum diſtinguẽtium plures hypoſtaſes in Chriſto. *At ille ait. credo domine. Et procidens adorauit eum.* Superfluit procidens. Verbis dixit credo domine: & facto adorationis confeſſam fidem executus eſt opere religionis. *Et dixit ei Ieſus.* Superfluit ei. Non dicit euangeliſta ſubiuncta verba dicta illi qui fuerat cæcus: ſed abſolutè dicta à Ieſu in communi. *In iudicium ego in hunc mundũ veni.* Non eſt contraria hæc ſententia illi ſuperius dictæ cap. 3. non miſit deus filium ſuum in mundum vt iudicet

dicet mundum:quoniam ibi de officio ſuo loquitur, hic autẽ de effectu qui conſurgit ex officio eius. Vnde ibi negauit ſe iudicare,quod ſonat officiũ: hic verò non affirmat ſe veniſſe ad iudicandum,ſed veniſſe in iudicium,tanquam conſurgens ex ſuo officio.Subiuncta enim verba hũc ſenſum manifeſtãt.*Vt qui non vident videant,& qui vident cæci fiant.* Ex officio prædicandi, docendi,miracula faciendi,& demum redimendi mundũ per crucẽ,cõſecutum eſt hoc iudicium tum diſcretiuũ tum punitiuum: vt qui non vident,tã gentiles qui modo non vident quàm Iudęi qui nõ arrogant ſibi videre,videant (& eſt ſemper ſermo de viſione ſalutis fidei)& per oppoſitum qui vident,hoc eſt qui arrogãt ſibi videre,cæci fiãt.¶ Nec dicit nõ videãt(quod importat priuationẽ actus videndi)ſed dicit cæci fiant,quod importat priuationẽ poſſe videre,quoniã arrogãtes ſibi ꝙ ſine Ieſu videant ea quæ ſunt ſuæ ſalutis,incurrunt iuſto dei iudicio talẽ mentis diſpoſitionem vt nec poſsint videre ſalutẽ fidei. Quãuis diuina gratia non ſit alligata huiuſmodi pœnis,ſed multos horũ conuertat ad ſe:vt patet de Paulo apoſtolo, & multis Iudæis induratis poſtea verè conuerſis.Hæc diſcretio, hæc pœna, ſubſecuta ex aduẽtu Chriſti manifeſtè apparet.*Et audierunt quidam ex Phariſæis.*deeſt,hæc,*qui cum ipſo erant.* Inter multos auditores deſcribuntur etiam quidam ex phariſæis:qui non diſcendi ſed notandi ac accuſandi gratia cũ ipſo erant. *Et dixerunt ei, Nunquid & nos cæci ſumus?*Scientes ſe non credere in Ieſum & audientes appellari cęcos incredulos Ieſu,petunt explicari in ſpecie de ſe,nũquid & nos cæci ſumus? *Dixit eis Ieſus,Si cæci eſſetis.*Non interrogauerunt iſti phariſæi nũquid & nos cæci ſumus,vt debebãt interrogare,interrogãdo conſequẽter ad verba dicta à Ieſu. dixerat enim & quí vidẽt cæci fiant:& non dixerat cæci ſunt.Sed interrogauerãt nũquid & nos cæci ſumus. quod lõgè diſtat à verbis Ieſu. Nã Ieſus locutus fuerat de fieri cæcũ cæcitate quæ eſt pœna peccati:vt qui arrogãt ſibi videre,puniantur cæcitate,iſti autem interrogant non de pœna incurrenda:ſed quid ſentit & dicit de præſenti ipſorũ diſpoſitione in mente,quo ad hoc quod eſt videre vel cæcum eſſe.Et propterea Ieſus directè & propriè reſpõdet interrogationi eorũ, non de cæcitate quę eſt pœna peccati ſed de diſpoſitione mentis eorũ abſolute, dicẽdo ſi cæci eſſetis:hoc eſt ſi priuati eſſetis notitia ſcripturarũ,notitia doctrinæ meæ,notitia miraculorũ meorũ.*Non haberetis peccatum*. infidelitatis in me.eſſetis enĩ excuſati ab hoc peccato.Hinc ſiquidẽ

clarè patet ꝙ non de cæcitate illa quæ eſt pœna peccati (de qua dixerat,cæci fiant)loquitur nunc.illa enim non excuſat à peccato infidelitatis.*Nūc verò dicitis quia*,pro,quòd,*videmus*.Nō dicit, nunc verò videtis(quod eſt contrarium cæcitati)ſed dicit,nūc verò dicitis ꝙ videmus:hoc eſt nunc verò arrogatis vobis videre. Et per hoc explanat quod ſuperius dixerat,& qui vidēt cęci fiāt. Hic ſiquidē explicatur quòd appellātur qui vidēt,qui dicūt quòd videmus,arrogātes ſibi videre.quod cōmune eſt oībus ſuperbis & ſapiētibus huius mūdi,& Iudæis incredulis Chriſto: vt patet. *Peccatum veſtrum*.Deeſt ergo.Legēdum eſt.*Peccatū ergo veſtrum manet*.Arrogantia videndi myſteria diuina,vidēdi ea quæ ſunt propriæ ſalutis, optimè infert peccatum veſtrum manere.Duo infert.tum peccatum veſtrum : ſcilicet infidelitatis in me.tum perſeuerantiam infidelitatis veſtræ,ſignificatū dicendo manet.

CAPVT X.

AMen amen dico vobis. Minus perſpicaciter qui diſtinxit textum euangelij per capita,inchoauit hîc caput decimū. Debuerat ſiquidem inchoare vbi dictum eſt.& dixit Ieſus in iudiciū,ego in hūc mundū veni.Inde enim ex priuato cū olim cæco ſermone tranſiit euangeliſta ad narrandum ſermonem publicum. Vbi & deſcripſit inter auditores etiam phariſæos : ad quorum interrogationem quum declaraſſet Ieſus qui ſunt videntes incurſuri cæcitatem,modo declarat qui ſunt non videntes viſuri,declarando eſſe oues.& illiſmet auditoribus cōtinuato ſermone ait,amen amen dico vobis.*Qui non intrat per oſtium*. Parabolam proponit differentiæ inter furem & paſtorem , penes non intrare per oſtium vel intrare per oſtium: ſubiungēdo conditiones paſtoris & ouium. *In ouile*. pro,in ſtabulum. Plus enim ſignificatur quàm ouile.ſignificatur nanque locus ſeptus intra quem ſeruantur oues.*Ouium*.non camelorum,non boum, non aſinarum,non equarū, non caprarum.Minimis infimiſque ac vtilioribus & inermibus quadrupedibus gregalibus indigentibus paſtoris cura , aſsimilat electos ſuos Ieſus . reliqua enim maiora,capræ autem & minus vtiles & armatæ ſunt cornibus.

Sed aſcendit aliunde. Duas conditiones ingreſſus deſcribit, alteram negatiuam ſcilicet non intrare per oſtium.alteram affirmatiuam ſcilicet aſcendere aliunde.Vt duabus his conditionibus concurrentibus deſcribatur ex modo ingrediendi fur.¶ Et ſignificanter dicit aſcendit,& non dicit intrat:ad ſignificādum quod non qualitercunque intrat fur ſed aſcēdendo:hoc eſt altiorem

tiorem

riorem gradum vſurpando. Doctores enim capita ſectarum & pſeudoprophetæ deſcribuntur. *Ille fur eſt & latro.* Et appellalatur fur ſimul & latro: quia & occultè & violente accepturus eſt non ſuum. Fures enim ſunt, occultando doctrinam ſuam ſub ſpecie veritatis: latrones autem adiiciendo tot media vt tanquàm vim inferant mentibus hominum quos ſeducũt. Vel qui priùs ſunt fures, poſtea emergunt latrones, cogendo manere in falſa doctrina. *Quia autem intrat per oſtium, paſtor ouium.* Ecce differentia inter furem ouium & paſtorem earum, penes viam intrandi. paſtor enim intrat per oſtium: fur autem aſcendit aliunde. *Huic oſtiarius aperit.* Ratio differentiæ eſt: quia oſtiarius aperit paſtori ouium, non autem furi. ¶ Vniuerſa hæc parabola inferiùs exponitur ab ipſo Ieſu: excepta hæc clauſula, & ea quam iam expoſuimus, ſed aſcendit aliunde. Et propterea ſcito oſtiarium intelligi ſpiritum ſanctum: qui aperit verò paſtori ingreſſum ad oues, & non aperit furi ingreſſum ad oues. Nullus enim illuſtratione ſpiritus ſancti ſeducitur ab huiuſmodi doctoribus: & ſoli illuſtrati à ſpiritu ſancto, ſuſcipiunt verum paſtorem. *Et oues vocem eius audiunt.* Sex conditiones veri paſtoris deſcribit. Tres conſiſtentes in actionibus ouium, ſcilicet audire, ſequi & ſcire. & tres conſiſtentes in actionibus paſtoris, ſcilicet vocare, educere, & præcedere. Sed in textu non hoc ordine nominantur, ſed interſecantur: inchoando ab actione ouiũ quæ eſt audire. Et eſt ſermo non de auditione exteriori (quoniam tali auditione oues audiunt etiam fures) ſed de auditu velut ſpõtaneo. Læto enim animo audiunt vocem paſtoris. *Et proprias oues vocat nominatim.* Hæc eſt conditio prima ex parte paſtoris. in qua ſimul deſcribitur vocare nominatim. & eius ratio ſcilicet quia oues ſunt eius propriæ. *Et educit eas.* Secunda paſtoris conditio, eductio eſt ouium ex ſtabulo ad paſcua. *Et quum proprias oues emiſerit, ante eas vadit.* Antedictæ conditiones quadrant paſtoribus ouium corporaliter. hæc autem tertia minus quadrare videtur: quoniam paſtores corporei ſoliti ſunt ſequi greges: iuxta illud & ſuſtulit eũ de gregibus ouium, depoſt fœtantes accepit eam. Poſſet tamen intelligi quòd cuſtodes ſequuntur gregem: paſtor autem cuius ſunt propriæ oues præcedit. Et hanc puto eſſe ſenſum parabolæ. *Et oues illum ſequuntur.* Adiungitur ſecunda conditio conſiſtens in actu ouium ſequendo paſtorem. *Quia ſciunt vocem eius.* Tertia conditio conſiſtens in actu ouium (ſcilicet cognoſcere vocem paſtoris) deſcri-

bitur vt ratio ſecundæ. Et eſt etiã ratio primæ:ideo enim & audiunt & ſequuntur,quia cognoſcunt vocẽ paſtoris. Vnde apparet quòd non quẽcunque greſſum ouium ſed illum qui fit ad vocem paſtoris,parabola hæc tractat,& propterea deſcribit paſtorẽ præcedere. Si enim paſtor ſequeretur gregẽ, quantumcũque grex graderetur,non tamen graderetur tali ratione ſcilicet verſus vocẽ paſtoris. *Alienum autẽ nõ ſequuntur*.pro,ſequẽtur. Quem priùs dixerat furem & latronẽ,eundẽ modo appellat alienum. Qui enim fur eſt,aſcendendo aliundè quàm per oſtium,idẽ alienus eſt ouibus,quũ vocat oues vt ſequãtur ſe, & propterea oues non ibũt poſt eum. *Sed fugiunt*.pro,fugient,*ab eo*. Et hoc quoque verũ cernitur. *Quia non nouerunt vocem alienorũ*. Propria ratio ſequelę eſt notitia vocis.& propterea propria ratio non ſequelæ, eſt notitia vocis. *Hoc prouerbium dixit eis Ieſus*. Appellauit euangeliſta parabolam hanc prouerbium:eo quòd loco doctrinæ inferiùs explanandæ propoſita eſt. *Illi autem non cognouerunt quid*. pro,quæ eſſent quæ. Diminutè enim interpres tranſtulerat, *Loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Ieſus. Amen amen dico vobis, quia ego ſum oſtium ouium.* Non intelligentibus auditoribus parabolam quò tenderet,incipit declarare eam,inchoãs ab initio, ſcilicet qui non intrat per oſtium,ille fur eſt & latro: explicãdo ſe eſſe oſtiũ,& quotquot venerunt fures & latrones. ¶ Inchoat autem à coniunctione cauſali,dicendo quia ego ſum oſtium:vt ex hoc quòd ipſe eſt oſtium,inferat reliquos eſſe fures & latrones. Nõ dicit oſtium ouilis ſeu ſtabuli,ſed oſtium ouium:vt intelligamus ipſum eſſe oſtium proprium ouium, hoc eſt prædeſtinatorum. & intelligamus per ipſum tantũ aditum haberi ad oues,hoc eſt,prædeſtinatos: nullaque alia via ingreſſum patere ad eas. *Omnes quotquot venerunt*. Subaudi ideo, Eſt enim ſenſus. quia ego ſum oſtium ouium,ideo omnes quotquot venerunt.

¶ Quod ſuperiùs deſcripſit nõ intrare per oſtium ſed aſcendere aliunde,modo deſcribit dicendo omnes quotquot venerunt. Quibus verbis multitudo ſignificatur dicendo quotquot: propria autẽ præſumptio,ſignificatur dicendo venerunt:vt per hoc quòd nõ miſsi ſunt à deo ſed venerũt præſumptione propria,& per hoc quòd multi tales ſunt,ſignificẽtur nõ intrare per vnum oſtium quod ego ſum,ſed aſcendere aliunde. ¶ Et eſt ſermo ad literam de omnibus capitibus ſectarum,qui præſumpſerunt duces ſe exhibere hominũ ad veram beatitudinẽ. *Fures ſunt & latrones*. Ex hoc ipſo quòd per ſeipſos venerũt, & nõ per me oſtiũ,

fures

fures ſunt,ſtudentes ad tollendum homines qui eorum nō ſunt ocultata doctrina ſub ſpecie veritatis: & latrones,velut violentiam inferentes multiplicatis mediis ad trahendum ſeu retinendum homines.*Sed non audierunt eos oues.*Hinc in primis clarè patet appellatione ouium intelligi prędeſtinatos.hi enim ſunt ſoli qui non audiunt interno auditu fures & latrones. Apparet ſecundo declarari hic illam particulam parabolæ,alienum autem non ſequuntur quia nō nouerunt vocem,&c.Apparet tertio ratio quare ſe dixerit oſtium ouium,& non dixerit ſe oſtium ouilis ſeu ſtabuli: quoniā hic manifeſtatur ꝙ quanuis iſti quotquot venerunt ingreſsi fuerint ſtabulum ſeu ouile ad furandum,non tamen aditum habuerunt ad oues,quarum ipſe eſt oſtium.Hæc enim negatio aditus ſignificatur dicendo ſed non audierūt eos oues:vt per hoc intelligamus ꝙ per aliā viam quàm per oſtium poteſt iri ad ouile ſeu ſtabulum,ſed non ad oues.Capita enim ſectarum & hæreſum , per aliam viam quàm per Chriſtum ingrediuntur cōgregationem fidelium , aggrediuntur eccleſiam, ſed non ingrediuntur ad oues,non furantur eas.*Ego ſum oſtium.* Aſſumpſerat ꝓ ratione declarādi fures & latrones ſe eſſe oſtiū: nec hoc probauerat & propterea modo ꝓbat illud : reaſſumendo abſolute ego ſum oſtium. Et eſt ſenſus. ego creditus,officiū habeo oſtij reſpectu ouium.Vnde & ipſemet expreſſe dixit,ego ſum oſtium ouium:vt intelligamus non oportere nos eſſe ſolicitos ad inueſtigandū quomodo ipſe Ieſus eſt oſtiū reſpectu ſuiipſius.Ex eo enim quòd declarando parabolam explicat ſe eſſe oſtium ouium,exemit nos ab hac ſolicitudine.Vnde probando ſe eſſe oſtium,non probat niſi reſpectu aliorum.*Per me ſi quis introierit.*Officium oſtij eſt quòd per ipſum introeatur & exeatur: finis autem oſtij eſt ſalus ex ingreſſu & egreſſu.ad hoc enim fit oſtium vt ingrediantur ſeruandæ oues,& egrediātur ad paſcua. Et propterea ex officio & fructu probat ſe oſtium. Officiū quidem tangitur dicendo, per me ſi quis introierit.Et eſt ſenſus ꝙ ſi quis per fidem in me, introierit in meipſum,in intima dei, in vnitatem eccleſiæ. *Saluabitur. Ecce præcipuus fructus ingreſſus per ipſum.Et eſt ſermo de æterna ſalute. Et ingredietur & egredietur.* Secundarius fructus deſcribitur, ſpectans ad præſentem vitam. primus nāque ſpectat ad futurā. Dicere enim & ingredietur & egredietur,perinde eſt ac dicere exercebitur in iis quæ intus, & in iis quę foris,in iis quæ ſunt animæ & in iis quę ſunt corporis, cōuerſabitur cū fidelibꝰ qui ſunt intus & cū infidelibus qui ſunt

foris,vocabit ſpiritualibus & temporalibus. Nõ ꝙ prænũcietur quẽlibet electũ hæc omnia facturũ:ſed quòd libertatẽ faciendi hæc cum ſecuritate fructus ſubiuncti habet. *Et paſcua inueniet.* Magna oſtij cõmẽdatio,quod indeſinẽter dat ingredi & egredi variis occupationibus ſemper cum fructu,ſemper cũ inuẽtione paſcui,proculdubio animæ:hoc eſt ſemper cũ inuentione alimẽti animæ propriæ,diligentibus ſiquidẽ deum qui ſecundũ propoſitum vocati ſunt ſancti,omnia cooperantur in bonũ.*Fur non venit.*Duo dixerat alterũ quia ego ſum oſtium ouium,alterum, omnes quotquot venerunt fures ſunt & latrones . Et propterea poſtquã declarauit primũ,modo declarat ſecundũ ex contraria intentione furis & ſua.Acſi apertiùs diceret.ex intentione patet omnes nõ per me intrãtes eſſe fures:quia fur nõ venit ad oues. *Niſi vt furetur.*oues ſibi.*Et mactet.* tollẽdo vitã ouium. *Et perdat.* æterna damnatione.Ad tria hęc mala ordinatur doctrina ſectarum.nam primo ad tollendũ oues à veritate,ſecundo ad tollendum vitam ſpiritus,& tertio ad æternã damnationẽ ouium tẽdunt.Quo contra.*Ego veni vt vitam habeant.*ſpiritus in præſenti tempore.*Et abundantius habeant.*in æ ternitate. Vbi nota prudẽs lector duo.Alterum eſt quòd Ieſus probat ſe oſtium ouium non ſolũ ex officio fructuoſo oſtij, ſed etiam ex intentione vtili ouibus:vt intelligamus ipſum eſſe oſtiũ intellectuale,habẽs propriã intentionem.Alterũ eſt quòd deſcribẽdo conditiones ſuas quatenus eſt oſtiũ ouium,deſcribit eas dupliciter:ſcilicet ex fructu, dicendo ſaluabitur,&c.& ex intentione,dicendo ego veni,&c.

❡ Furem autem deſcribit non ex fructu ſed ex intẽtione tãtum dicẽdo fur non venit niſi vt furetur, &c. vt intelligamus ipſum oſtiũ aſſequi intentũ ſuum : furem verò nequaquã quo ad oues quarum ipſe Ieſus eſt oſtium:quoniã licet fur veniat vt furetur, mactet & perdat oues,non tamẽ furatur mactat aut perdit aliquam ouium prædeſtinatarum. *Ego ſum paſtor bonus.* Declarat conſequenter propoſitæ parabolæ ſequẽtẽ particulã:ſcilicet qui autem intrat per oſtium paſtor eſt ouiũ.declarando quis eſt iſte paſtor:& dicendo ego ſum paſtor bonus. ❡ Et in textu Græco præponitur articulus dictioni paſtor, & alter articulus dictioni bonus. vt intelligamus quòd explicat ſe eſſe nõ paſtorẽ ſed illũ paſtorẽ: & ſi ambigeres quis eſt ille paſtor, ſubiungitur ille bonus,ad ſignificãdũ quòd eſt ſummus paſtor ſumme bonus,quòd eſt ille expectatus paſtor,expectatus bonus.Hæc enim ad ſignificandum ſe eſſe verũ Meſsiã optimo officio paſcẽdi animas,dicta

ſunt

ſunt. *Bonus paſtor.* Antequã declarat quod dixit ego ſum paſtor bonus,multiplicat parabolam ſuperius inchoatã: adiungendo differentiam inter paſtorem bonum & mercenarium ac non paſtorem.Ita ꝙ ab hoc loco vſquequo reſumatur ego ſum paſtor bonus parabola eſt.Et primo deſcribit bonum paſtorem ab opere.*Animã ſuam ponit pro ouibus ſuis.*Superfluit ſuis,hoc eſt vitam ſuam corporalem exponit periculo pro ſeruandis ouibus. Sicut enim homines pro ſeruandis rebus à latronibus vitam ſuam periculo exponunt purgando pro ſeruatione rerum,ita boni paſtores vitam ſuam exponunt periculo, pugnando, contra lupum pro ſeruandis ouibus. Vnde & Dauid oppoſuit ſe cõtra leonem & vrſum pro ſeruando grege:vt dicitur 1.Reg.17. *Mercenarius autẽ.*Supple paſtor:ita quod è regione boni paſtoris locat paſtorem mercenarium:qui ſcilicet mercede conductus paſcit alienas oues.*Et qui non eſt paſtor.* Non ſolum mercenarium, ſed etiam eum qui non eſt paſtor locat è regione paſtoris boni,cũ ſubiuncta explicatione. *Cuius non ſunt oues propriæ.*Tum quia contingere poſſet vt is qui nõ eſt paſtor eſſet dominus ouium, & præſens veniente lupo:qui ſe opponeret cõtra lupum pro ſeruandis ouibus propriis,& propterea ad excludendum à ſermone ſuo nõ paſtorẽ dominũ ouium,dicit cuius non ſunt oues propriæ. Tũ ad explicandũ verũ paſtorem eſſe ſolum illum qui paſcit oues proprias. ¶ Duas itaq; perſonas cõtra bonũ paſtorem diſtinguit.ſ. paſtorem mercenariũ(qui vocatur paſtor,ſed nõ bonus) & eum qui nõ eſt paſtor:ita ꝙ nec eſt dominus ouiũ:vt eſt cuſtos, famulus,& quicunque alius cui deeſt vtrunq;. ¶ Et appoſuit hoc: vt intelligamus vim rationis conſiſtere in proprietate ouiũ & non in officio mercenarij vel non paſtoris. Et vere ſic inter homines apparet ꝙ ſiue officium habeat ſiue nõ,ſi oues nõ ſunt ipſius, fugit quilibet tam paſtor ſeu cuſtos quàm non paſtor non cuſtos. Et ordo literæ eſt.Mercenarius autẽ & vniuerſaliter qui non eſt paſtor,cuius,&c.Ita quòd à ſpecie aſcendit ad genus,à mercenario ad omnẽ non paſtorẽ:ita quòd nec ſit dominus ouiũ. mercenarius enim ſpecies eſt nõ paſtoris.*Videt lupũ venientẽ.*Vtriuſque ex vna parte differentia ad bonũ paſtorẽ ex altera parte deſcribitur in aduẽtu lupi(ſiue exẽplo ad corrũpendũ mores, ſiue doctrina ad errores fidei,ſiue ſæuitia cõtra credẽtes)venientis cõtra oues.*Et dimittit oues.*eueniat illis qcquid eueniat. *Et fugit.* timore ſeu ſilẽtio.*Et lupus rapit.*Hinc clare apparet ꝙ parabola eſt,nã ſecundũ veritatẽ inferius dicetur ꝙ nemo rapiet oues.Vnde gloſę

lupi & huiuſmodi,dictæ ad ſupplendum ſenſum inferiùs nõ expoſitorum intelligendæ ſunt.Secundũ parabolam autẽ tantum intelligendum eſt ꝙ lupus rapit & ſimiliter quod ſequitur.*Et diſpergit oues.*Non enim diſperguntur ſpiritualiter oues prædeſtinatæ veniente lupo. *Mercenarius autem fugit quia mercenarius eſt.* Reddit rationem quare mercenarius fugit dimittendo oues ex intẽto lucro,quia ſcilicet propria intẽtio eius eſt ad mercedem. *Et non pertinet ad eum de ouibus.*pro,& non eſt illi cura ouium.Cura mercenarij eſt circa lucrum ſuæ mercedis,& non circa ſalutẽ ouium.Vbi aduerte quòd quanuis duas perſonas dixerit fugientes(ſcilicet tam mercenarium quàm eũ qui non eſt paſtor cuius non ſunt oues propriȩ)tantummodo tamen rationẽ reddit quare mercenarius fugit vt intelligamus eandem militare rationẽ circa illum quemcunque cuius non ſunt oues propriæ & mercenarium.❡ Occurrit hic non diſsimulanda quæſtio ex eo quòd ſecundum huius intimæ intelligentiæ ſenſum quilibet ſolo Ieſu excepto deſcribitur hoc in loco mercenarius ſeu nõ paſtor: quia nullius ſunt oues propriæ niſi Chriſti.Et ne hoc quiſpiã gloſſet, ipſe Ieſus teſtatur inferiùs dicens, Petre, paſce oues meas, non tuas.Tam Petrus igitur quàm quicunque ſucceſſor & epiſcopus cuiuſcunque eccleſiæ deſcribitur hinc videns lupum venientem, & dimittens oues & fugiens,cuius tamen oppoſitum euentum geſta multorum teſtantur. ❡ Solutio eſt quòd verum eſt hinc haberi quòd ſolus Chriſtus eſt verus paſtor cuius ſunt oues propriæ:reliquos autem omnes non eſſe ſecũdum ſeipſos paſtores, ſed pro tanto eſſe paſtores pro quanto poſſunt cum Paulo vere dicere.viuo ego iam non ego viuit autem in me Chriſtus,cuius ſunt oues propriæ.*Ego ſum paſtor bonus.*Præpoſita parabola, reſumit probãdum adhibiturus probationes. *Et cognoſco meas.*Prima probatio à cognitione affertur.Propoſitũ fuerat inter conditiones paſtoris quòd proprias oues vocat nominatim, & quòd oues cognoſcunt vocẽ paſtoris,& propterea probat ſe eſſe paſtorem ex his duabus conditionibus altera actiue & cognoſco meas altera paſsiue. *Et cognoſcunt me meæ.* pro, & cognoſcor à meis.ſupple ouibus.Vbi aduerte non ſolum notitiæ,ſed proprietatis mentionem fieri vt probet ſe paſtorem non mercenarium non eum cuius nõ ſunt oues propriæ.Quum autẽ dicit & cognoſco meas, explicat quòd cognoſcit ea quibus ſuæ oues diſtingũtur à non ſuis.quod eſt cognoſcere prædeſtinatas effectuſque prædeſtinationis in eis quod eſt cognoſcere intima earum præ-

ſentia

ſentia & futura. Rurſus ſignificat quòd notitiã habet infirmitatum reliquarũq; conditionum earum non minùs quã paſtor corporeus cognoſcit conditiones pecudũ ſuarũ. Et ſimiliter quum dicit cognoſcor à meis ſignificat ſe à prædeſtinatis agnoſci, vt eorum paſtorem, curatorem, viuificatorem, &c. eſt enim in prædeſtinatis internum lumen faciens in eis huiuſmodi notitiam. *Sicut nouit me pater*. Similitudo proportionalis apponitur ad declarandũ modũ vtriuſque notitiæ & priùs primæ. Supplendũ eſt enim ad ſicut nouit me pater ita cognoſco meas. Et eſt ſenſus ꝙ ſicut pater nouit me filium notitia practica (intima quæq; mea actiones paſsiones euentus noſcendo curans) ita proportionaliter ego cognoſco oues meas, vt oues meas omnium quæ illarũ ſunt curam habẽdo. *Et ego agnoſco patrem*. Repete ſicut & ſupple. Ita ꝙ ordo eſt, & ſicut ego agnoſco patrẽ, ita cognoſcor à meis. Quod ſimiliter intelligendum eſt de notitia affectiua. Et eſt ſenſus quòd ſicut ego homo agnoſco patrem vt patrem, refero omnia mea ad patrẽ, recognoſco ipſum vt à quo omnia habeo, ita proportionaliter agnoſcor à meis ouibus vt curator paſtor & viuificator earũ ita ad me recurrũt in ſuis omnibus. ¶ Et attulit hanc ſimilitudinem ad declarandum quòd non extrinſeca, & infra terminos propriæ vtilitatis notitia eſt inter ipſum & oues eius, quemadmodum eſt inter paſtores & pecudes eorũ: ſed eſt notitia intellectualis & veræ amicitiæ, quemadmodum eſt inter ipſum & patrem. Et eſt ſermo de notitia intellectuali affectiua, vt dictum eſt. Et cum hoc ad declarandum ordinẽ ſalutis humanæ decretum à deo mediante myſterio incarnationis filij Dei. Ad hunc enim ordinẽ ſpectat recognoſcere Ieſum ſicut ipſe recognoſcit patrẽ, & Ieſum curã noſtri habere ſicut pater curam ipſius habet. *Et animã meã pono pro ouibus meis*. Superfluit meis. Altera probatio directè tendit ad probandum quod eſt bonus: ita quòd priùs probauit ſe paſtorem, modo probat ſe paſtorem bonum: immo illum ſummum paſtorem ſummè bonum. Et appellatione animæ intellige vitam corporalẽ. Quod vt formali ſenſu penetres, conſidera quòd idem eſt anima vt habet officium animæ & ita corporalis. nam anima non eſt anima niſi animando corpus: in qua animatione conſiſtit vita corporalis, & propterea appellatione animæ non intelligitur res quæ eſt anima: ſed officium animæ quod eſt animare corpus. Et idẽ eſt ponere animam formaliter loquendo, & ponere vitam corporalem.
¶ Nec dicit pro ouibus meis, ſed pro ouibus, quæ tamẽ ſunt ipſius

ſius:ad ſignificandum tũ quòd non pro propria ſeu vtilitate,ſed pro vtilitate ouium ponit vitam. Et per hoc manifeſtat differentiam ſui à corporeis paſtoribus bonis pecudũ ſuarum: quoniam illi exponunt vitam ſuam ad ſeruandum pecudes pro vtilitate ipſorũ paſtorum: Ieſus autem pro vtilitate ouium, pro ouibus ſaluãdis, propter ipſarum ouiũ ſalutẽ. Tũ vt intelligamus præfectos in paſtores, debere hanc vitam ponere pro ouibus eiſdẽ. *Et alias oues habeo.* Declarat ſingulas particulas verborum, quæ dixit, & animam meam pono pro ouibus. Et inchoat ab ouibus excludendo à mentibus Iudæorum quòd ſoli Iudæi eſſent oues, quod poterãt intelligere ex eo quòd ſcriptum erat: Nos autem populus eius & oues paſcuæ eius. Hoc inquã excludit, declarãdo ſe alias oues habere. ❡ Vbi etiã aduerte hoc ſubiũgi poſtquam dixerat, & animã meam pono pro ouibus: ad inſinuandum fructum mortis ſuæ, futurum adducere alias oues. Et dicit habeo, nõ habebo: quia iam prædeſtinatione habebat oues ex Gentilibus. *Quæ non ſunt ex hoc ouili.* pro ſtabulo. hoc eſt quę non ſunt ex ritu cultus Iſraelitici, quæ non ſunt ex hoc ſtabulo legis Moſaicæ. *Et illas oportet.* neceſsitate diuinæ diſpoſitionis. *Me adducere.* ad veritatem fidei. Nec meminit Apoſtolorum ſuorum per quos conuertendæ erant Gentes, ſed tantum ſuimet: ad ſignificandum quòd ipſe fuit internus ductor, & non Apoſtoli. *Et vocem meam audient.* Ecce modus adducendi, ecce executio. Et dicit vocem meam proculdubio internam. prædicantibus enim Apoſtolis nunquam adductæ fuiſſent oues, niſi in illorum prædicationibus & miraculis internam Chriſti vocẽ audiſſent. *Et fiet vnum ouile.* pro, grex ex vtriſq; ouibus. *Et vnus paſtor.* Superfluit coniunctio &. ❡ Si quæris quo pacto verificatur quòd paſtor vnus fiet, quum iam eſſet ipſe Ieſus paſtor vnus, conſidera quòd quemadmodum iam erat vnus grex tot ouiũ ex Iſrael, & tamen adductis ouibus ex populo Gentili dicitur fieri gregẽ vnum (quia ex adductione illarum non erat conſtituendus alter grex, ſed prior grex ampliandus) ita ex adductione aliarũ ouiũ non erat conſtituendus alter paſtor, ſed vnus præexiſtens paſtor extenſurus erat ſeipſum ad paſcendum omnes. *Propterea me diligit pater quia ego pono animam meam.* Declarata illa particula ouibus, declarat illam particulam pono animam meam, quadrupliciter. Primo explicando quàm gratum eſt patri hoc ſuum opus. Et hoc ad differentiam carnalium patrũ: qui ægrè fuerunt filios ponere animas ſuas pro ouibus. ❡ Verum ante omnia aduerte ordi

ordinẽ literæ:quoniam ſic ordinanda eſt:quia ego pono animã meã,propterea me diligit pater vt iterũ ſumam eam.Ita ꝙ non eſt ſermo de paterna dilectione ſimpliciter & abſolutè, ſed ad hoc ſcilicet vt iterũ ſumam eã. Eſt enim ſenſus ꝙ tam gratũ eſt patri me ponere animã meam, hoc eſt voluntariè mori,vt quia ego pono animã meam,propterea ex hoc merito diligat me ad tantũ beneficium.ſ.vt iterũ ſumam eam.hoc eſt vt reſuſcitẽ meipſum.Vbi longè plus dicit quàm Paulus dixerit:factus obediẽs vſque ad mortẽ,propter qđ & deus exaltauit illum &c.Nam hic explicatur quod datũ eſt ei vt ipſemet reſuſcitet ſeipſum. ¶ Significanter aũt dicit diligit me: vt intelligamus quod nõ loquitur de ſeipſo quatenus eſt filius dei purè, ſed quatenus eſt verbũ caro factũ. Nam quanuis verũ ſit in opere creationis ꝙ tam pater quàm filius quàm ſpiritus ſanctus ex dilectione creat,nõ tamen propriè dicitur quod pater diligit ſe aut filium ad hoc vt creet : ne ſignificetur aliqua vtilitas adueniens deo in hoc quod creat.In opere tamẽ reſuſcitationis Ieſu Chriſti ex mortuis,verbum factũ caro vtilitatẽ aſſecutum eſt vitæ corporalis immortalis,& propterea dicit, diligit me vt iterũ ſumam eam.Vnde apparet quod pronomen me demõſtrat verbũ carnem factum. Et ratio meriti ac pręmij quadrat,*Vt iterũ ſumam eam.*Hinc quoque apparet quòd appellatione animæ intelligit vitam corporalem, quam moriendo poſuit,& reſurgẽdo iterum ſumpſit.Hypoſtaſis ſiquidem diuina etiam in morte iuncta tum corpori tum rei, quæ fuerat anima,ſumpſit iterum corporalem vitam : ꝙ eſt ſumere iterum animam animantem corpus.Deſierat enim morte animatio : in qua conſiſtit vita corporalis. *Nemo tollit eam à me.* Secũdo declarat quod ponit animam ſuam nõ inuitus:dicendo ꝙ nemo tollit eam à me , inuito. Ita ꝙ crucifixores abſtulerunt quidem vitam à Ieſu,ſed non ab inuito.*Sed ego pono eam à meipſo.* hoc eſt ſpontanee.Et adiunxit hoc ad differentiã corporei paſtoris:qui exponit periculo vitã ſuam ad ſeruãdum pecudes,ſed nõ ſponte moritur nec ſponte exponit ſe tali periculo , ſed coactus neceſsitate inuadentium. Propter hoc enim declarat quod non inuitus,non coactusviolentia perſecutorum ſed ſpontanee moritur. Et hoc eſt vſque adeo verũ vt voluntarium fuerit mori ſicutvoluntariũ fuit eſurire,ſitire,& reliquę actiones ac paſsiones Ieſu.poterat enim ab his omnibus ſe ſeruare ſi voluiſſet. *Poteſtatem habeo ponendi eam , & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Tertio declarat modum voluntariæ mortis , ad differentiam

aliorum

aliorum qui ſponte ſe offerũt morti.Declarat autem ſingulariſſimum modum voluntarij in ſe ex poteſtate.Nullus nanq; aliorum habet in ſua poteſtate mori & iterũ reſumere vitam. Non enim in poteſtate alicuius prophetæ ſeu martyris fuit mori.vnde & precabantur,domine tolle animam meam,ſed Ieſus habebat in ſua libera poteſtate ſuum mori quando volebat.Et ſimiliter habebat in ſua poteſtate reſuſcitare ſeipſum.quod cõſtat nulli alteri conceſſum.Et per hoc apparet quod ſingulariſsimo modo voluntariè poſuit vitam ſuam.*Hoc mãdatum accepi à patre meo.* Declarat quarto quòd ex obedientia ponit animam ſuam.hoc mandatum,ſcilicet ponẽdi animam meam,accepi à patre meo. Et ſic declarauit verba illa & animam meam pono, quod non inuitus ſeu coactus, ſed ſpontanee & omnino ſpontanee(vtpote habens poteſtatem ponendi & ſumendi eam)& quod ex obediẽtia ponit eam,faciens gratiſsimũ opus patri.ita ꝙ propterea diligitur ad hoc vt iterum ſumat eam. *Diſſentio iterum.* Deeſt igitur.Legendum eſt. *Diſſentio igitur iterum facta eſt inter Iudæos propter ſermones hos* .Poſt diſſenſionem ſeu diſſenſiones ſuperiùs narratas,noua refertur diſſentio inter Iudæos propter hæc verba. *Dicebant autem multi ex ipſis:dæmonium habet & inſanit. quid eum auditis? Alij dicebant.Hæc verba non ſunt dæmonium habentis:nũquid dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?* Hinc apparet aliquos Iudæorum rectè ſenſiſſe & dixiſſe de Ieſu:nec infructuoſum fuiſſe ſermonem Ieſu ad Iudæos. *Facta ſunt autem encœnia in Hieroſolymis.* Dictio Græca eſt encœnia,ſcribẽda per diphthongum in ſecunda ſyllaba : ne mutetur ſignificatio , & ſignificat apud nos initialia.Hoc autem loco ſignificat feſtum dedicationis templi ſeu altaris.*Et hyems erat.* Hinc clarè apparet ꝙ nõ erat anniuerſarium feſtum dedicationis templi factæ tempore Salomonis: quoniam conſtat illum fuiſſe non hyeme ſed mẽſe Septembris: vt patet 3.Reg.8. ¶ Sed an fuerit feſtum anniuerſarium dedicationis ſecundi templi tempore Zorobabel factæ vel dedicationis altaris factæ tempore Maccabæorum,non clarè patet prima facie.Si tamen proprietas ſermonis conſideretur(quæ quum in cæteris tum præcipuè in hoc Euangeliſta penſanda eſt) apparet quòd non ſignificatur feſtum Maccabæorum:quoniam dedicatio illa altaris fuit facta non in hyeme ſed in fine autumni: ſcilicet vigeſimoquinto die menſis noni.1. Maccabæorum 4. Septimus enim menſis erat principium autumni:& tribus menſibus durat.Dedicatio autem templi ſub Zorobabel,fuit facta in hyeme

me:quia fuit in die tertia mẽſis duodecimi,qui vocatur Adar:vt patet 1.Eſdræ 6.Hyems enim menſe decimo inchoans comprę-hendit menſem duodecimum.Et hoc tãto magis liquet,quanto geſta hæc deſcribũtur in ſequẽti capitulo valde propinqua tempori reſuſcitationis Lazari:quæ fuit prope paſcha. *Et ambulabat Ieſus in templo.*Non intelligas Ieſum ambulare intus in domo dei quæ propriiſsimè templum vocabatur(quoniam in illud ſoli ſacerdotes intrabant) ſed appellatione templi intelliguntur atria & porticus & reliqua quæ erant infra ſepta templi. *In porticu Salomonis.* Locus erat, Salomonis cognomine appellatus. propter quid autem non conſtat. Certũ eſt enim quod porticus illa non fuit à Salomone conſtructa: quoniam vt patet 4.Reg. vlti. combuſta fuerunt à Chaldæis quæ Salomon ædificauerat. *Circundederunt ergo eum Iudæi.* Ex condicto aduerſus Ieſum ſe conuenire,etiam circu[illegible]ione mõſtrant:tanquam facto mentem exponentes. *Et dicebant ei, Quouſque animam noſtram tollis?* Fingunt ſe cruciari obſcuritate verborum Ieſu:vtpote affectantes ſequi ipſum ſi manifeſte loqueretur.Cruciatũ enim ſuſpenſi animi ad affectatam rem ſeu notitiam ſignificant, exaggerãdo vſque ad periculum vitæ: dicentes vſquequo animam noſtram tollis? *Si tu es Christus,dic nobis palam.* pro,libere.Maligne interrogant ſi tu es Chriſtus. Audiuerant ſiquidem ipſum dicentem ſe filium dei, & ſe miſſum à deo, & alia huiuſmodi ſpiritualia, ſed nunquam dicẽtem manifeſte ſe Chriſtum:& ſciebant quod dicere ſe Chriſtũ erat dicere ſe regem: ac per hoc offendi Cæſarem,& poſſe accuſari apud Pilatum læſæ maieſtatis.Et propterea nituntur inducere Ieſum ad hoc vt libere dicat ſe eſſe Chriſtum,tanquam credituri verbo eius: vtpote qui tantopere affectant hoc noſſe. *Reſpondit ei Ieſus.* Nec nunc libere voluit eis dicere ego ſum Chriſtus (quia adhuc non erat tempus paſsionis eius ab eo diffinitum) ſed reſpondet ad intima eorum: manifeſtans quòd intelligit corda eorum quod ficte interrogant eum. *Loquor.*pro,dixi, *vobis.* Directe percutit petentes,dic nobis. dixi vobis de mę quis ſim.*Et non creditis.*Non ſolum non crediditis, ſed nec creditis, verbis meis: nec ergo nũc crederetis ſi dicerem me eſſe Chriſtũ, ſed fingitis vſquequo animam noſtram tollis. *Opera quæ ego facio.* Non ſolum verbis ſed nec operibus meis teſtimonium perhibentibus de me,creditis: qui modo fingitis ſolis verbis vos credituros. *In nomine patris mei.* hoc eſt ad teſtificandum nomen patris mei,ad teſtificandum deum eſſe patrem meum

meum,ad teſtificādum me eſſe filium dei. *Hæc teſtimonium perhibent de me.* Miracula demonſtrantur,atteſtantia quod ipſe eſt filius dei. *Sed vos non creditis, nec verbis nec operibus.quia non eſtis ex ouibus meis.* Deſunt tres dictiones:ſcilicet.*Quemadmodum dixi vobis.* Ratio quare nō creditis tam verbis quam operibus meis,eſt quia nō eſtis ſecundum animam oues meæ. Ex parte eorum ratio redditur, quia non ſunt ſuaſibiles vt ſunt oues eius:quia tamen clare ſubiunguntur conditiones ouium prædeſtinatarum, ideo textus iſte ad literam de prædeſtinatis ouibus loquitur: reddens rationem quare non credunt,ex origine ouium prædeſtinatarum, non quantum ad naturam ſed quantum ad dona gratuita.credere enim gratuitum donum dei eſt.❡ Quod autē dicit quemadmodū dixi vobis, ad id videtur referri quod octauo dictum eſt capitulo,vos ex patre diabolo eſtis.❡ Aduerte hic quod quia iſti Iudæi qui circūdederant eū non credebant verbis Ieſu,abſque periculo deſperationis eorum potuit illis dici quod non erant prædeſtinati:quum & hoc nō poſsit trahi in exēplum ab aliis:quoniam nullus poteſt alicui dicere tu non es prædeſtinatus,niſi Chriſtus.*Oues meæ vocē meam audiunt.* Deſcribit ſimul oues ſuas, & monſtrat conditiones quæ deſunt Iudæis qui non erant oues eius:vt per hoc ſe recognoſcant. ❡ Vbi etiā aduerte Ioannē Euangeliſtam iunxiſſe hæc geſta & dicta in feſto dedicationis antedictis in parabola ouiū,paſtoris, furis & mercenarij: quoniam hæc ſupplent declarationem illius parabolæ.Vnde illam particulam in parabola poſitam & oues vocē eius audiūt, prius applicauerat quo ad oues ex populo Gentili,dicendo in futuro & vocem meam audient:modo autem applicat ad oues ex populo Iſrael,dicendo in præſenti vocem meam audiunt. Et eſt ſermo de auditu interno. Sicut & priuilegiū ouium ſuarū quale quantumque eſt, aperuit ex differentia inter oues ſuas & alios: dicendo propterea nō creditis quia non eſtis ex ouibus meis. *Et ego cognoſco eas.* Ipſe quidem intus percipiunt vocem meam : & ego intima eorum cognoſco,notitia practica,curam eorum habendo. quoniam notitia ſpeculatiua tam oues quàm non oues intime cognoſcit.*Et ſequuntur me.*Hæc particula in parabola poſita, hactenus non fuerat explicite applicata.Et ſequuntur me, imitando veſtigia mea,exempla vitæ meæ.*Et ego vitam æternam do eis.* Non dicit dabo ſed do : vt intelligamus quod de dono in præſenti vita loquitur : iuxta id quod ſuperius dixit. qui credit in me habet vitam æternam, in ſemine præſentis gratiæ,in pignore

gnore charitatis. Sicut enim tanquam præmium auditæ vocis attulerat curam ouium, ita tanquã præmium ſequelæ affert donum vitæ æternæ in ſemine & pignore certo. *Et non peribunt in æternum.* Præcedentes conditiones ad præſentia dona ſpectant: hæc autẽ ad futura. illa ad virtutes & dona quæ ſunt in animabus, iſta ad gratuita auxilia ſpectãt. Et non peribũt, ægritudine, paſsione, negligẽtia, & aliis quibuſcũque internis occaſionibus, in æternum, quãuis ad tẽpus cadere poſsint: vt de Petro, Paulo, Dauide, Moyſe apparet. *Et non rapiet eas quiſquam.* Omnem modum deficiendi excludit. nam primo excluſit modos ab intus & modo excludit modos ab extra, dicendo & non rapiet eas quiſquam. Vnde manifeſte apparetquod de ouibus prædeſtinatis loquitur. de iis enim ſolis verum eſt ꝙ vltra gratiam, charitatem & virtutes in anima, tot, talia & tanta adhibẽtur à deo gratuita auxilia vt in æternum non pereant, vt non rapiat eas violentia cuiuſcunque ſæuitiæ, cuiuſcunque pœnæ, &c. ¶ Et dixit hæc ad declarandum illam parabolæ particulam: ſcilicet ꝙ fur aliunde aſcendit & venit vt furetur mactet & perdat. Ad declarandum inquam quod non ſortietur effectum quo ad oues ſuas (quod hactenus non declarauerat) dicit quod quanuis latro veniat vt rapiat oues eius, nemo tamen rapiet oues meas. *De manu mea.* ſeruatoria, de poteſtate, de cura, de poſſeſsione mea. *Pater meus quod dedit mihi, maius.* pro, pater meus qui dedit mihi, *maior omnibus eſt.* Probat vltimam particulam (ſcilicet nemo rapiet de manu mea) ex magnitudine patri: quia ſcilicet pater deus qui dedit ei oues, maior eſt potentia, prouidentia, ſolicitudine & reliquis non iſto vel illo, ſed omnibus, hominibus, dæmonibus & reb⁹. *Et nemo poteſt rapere de manu patris mei.* Magnitudinem paternam applicat ad excludendum quancunque potentiam ad præualendum cõtra manum pꝫternam. *Ego & pater vnum ſumus.* Vbi directa ſubſumptio expectabatur, manus mea & manus patris mei eſt vna (ſic enim concluſum directe fuiſſet, ergo nemo poteſt rapere de manu mea: quod erat probandum) ſubſumpſit ego & pater vnum ſumus, ſubſumpſit non vnitatem membri vnius (ſcilicet manus) ſed vnitatem totius. Ego enim & pater, ipſas totas hypoſtaſes ſignificant. & eſſe vnum, vnitatem eſſentialem non ſecundum partem ſed ſimpliciter & abſolute ſignificat. Ita quòd dicendo ego & pater ſumus, diſtinctas hypoſtaſes ſignificat. dicendo autem vnum ſine additione aliqua, vnitatem eſſentiæ ſignificat.

Et quod

¶ Et quod hoc intendat ſignificare, ex eo patet quod aliter non concluderet eandem eſſe manum ſuam & manum patris: quod hinc intendit inferre, vt concludat quod nemo poteſt rapere de manu ſua. Et cõfirmatur ex intellectu Iudæorum qui quum hoc audiſſent, concurrerunt ad lapides. vtpote audientes hominem dicentem ſe eſſe vnius eſſentiæ cum deo. *Suſtulerunt ergo.* Deeſt, rurſus, *lapides Iudæi vt lapidarent eum.* Ne intelligeremus repeti attentatam lapidationem in cap. 8. addidit euangeliſta rurſus. occaſione ſiquidẽ tam manifeſtæ apparẽtis blaſphemiæ lapidare illum volebant ſine proceſſu, ſine iudice acti furore. *Reſpondit eis Ieſus.* Verè monſtrat Ieſus in poteſtate ſua eſſe cohibere perſecutores ſuos. nam etſi Iudæi ſuſtulerunt lapides vt lapidarent eum, & nihil deerat niſi actus lapidandi, quia tamẽ ipſe lapidari nolebat, cohibet eos diuinitatis ſuæ virtute: & velint nolint cõtinent ſe à lapidatione, & audiunt Ieſum ipſos alloquentem. *Multa bona opera oſtendi vobis ex patre meo.* Ab operibus incipit confutare eos eo ꝙ Iudæi ex abrupto ad lapidandum procedere volebant, nõ dicentes an propter opera an propter verba vellent ipſum lapidare. vtraque enim propoſuerat. verba quidem dicendo, dixi vobis & nõ creditis. opera vero dicendo, opera quæ ego facio, &c. Et Iudæi calumniabantur tam opera quàm verba Ieſu: vt ſuperius Euangeliſta dixit cap. 5. Perſequebantur ſiquidem eum ratione operum, quia curabat in ſabbato. ratione verò verborum, quia æqualem ſe dicebat deo. *Propter quod eorum operum me lapidatis?* Non dicit vultis lapidare, ſed lapidatis: vt intelligamus quod erant in procinctu lapidandi. imò quod quantum ex ipſis erat lapidabant: diuina autem virtute inuiti continebantur à lapidando. *Reſponderunt ei Iudæi.* Deeſt, dicentes. *De bono opere non lapidamus te: ſed de blaſphemia.* Fatentur quod ratione verborum perſequũtur ipſum. *Et quia tu homo quum ſis.* Emphaſis eſt, non coniunctio alterius criminis. Acſi apertius dixiſſent. ſed de blaſphemia & tam enormi blaſphemia. *Facis teipſum deum.* Vſitato modo loquendi dicunt facere ſeipſum deum intendentes quod aſſerebat ſeipſum eſſe deum, quod ingerebat ſe pro deo. *Reſpondit eis Ieſus.* Ad ſingula reſpondet. & primo ad id quod calumniabantur: ſcilicet de blaſphemia. *Nónne ſcriptum eſt in lege veſtra.* Nomine legis appellat omnes libros canonicos, pari authoritate habitos apud Iudæos cum libris Moyſi, liber ſiquidem pſalmorum hic citatur. *Quia.* Superfluit quia. *ego dixi dij eſtis.* Propheta nominat deos in allato textu homines.

verè enim poſſunt homines aliqui nominari dij,non natura ſed participatione diuinæ poteſtatis,viſionis ſeu gratiæ. *Si illos dixit deos ad quos ſermo dei factus eſt.* Arguit explanando ſcripturã. explanat enim dicendo ad quos ſermo dei factus eſt: declarando ꝙ ratione diuini ſermonis facti ad homines, homines nominati ſunt dij.quod eſt ratione diuinæ notitiæ participatæ audiendo deum homini loquentẽ,communicari homini diuinum nomen.Arguit verò,præadiiciendo irrefragabilitatem ſcripturæ ſacræ. *Et non poteſt ſolui ſcriptura.* hoc eſt, non poteſt negari aut deſtrui quin ſcriptura ſacra vera ſit. *Quem pater ſanctificauit & miſit in mundum.* Aduerte perſpicaciſsimè quòd formalis eſt ſermo Ieſu reſponſiuus ad Iudæos. Dixerant Iudæi quòd Ieſus blaſphemaret,dicendo ſeipſum hominem eſſe deum: ita quòd blaſphemia tam enormis cõſiſtebat in hoc ꝙ homo eſſet deus. Ad hoc directè Ieſus reſpondet, non ſolũ monſtrando quòd ſecundum ſcripturam poteſt ſine blaſphemia dici homo deus:ſed argumento mõſtrando quòd ſi ſecundum ſcripturam ex minori dono nominatur homo deus, nulla eſt blaſphemia ex patris ſui ſingulariſsimo dono ſanctificationis & miſsionis in mundũ dicere ſe hominem eſſe deum ſeu filium dei. Hic eſt ſenſus literalis:directè confutans Iudæos, & clarè manifeſtans veritatem rationis quare Ieſus Chriſtus homo quum ſit, eſt verus filius dei & verus deus. Vide ſingula. Arguit in primis ab hominem eſſe deum ex facto ad hominẽ ſermone dei, ad hominẽ eſſe deũ ex ipſo ſanctificato à patre & miſſo in mundum: vt põderemus differentiam inter factum ad hominẽ ſermonẽ & ſanctificatum ipſum hominẽ,vt intelligamus quod eſſe deum ex ſermone ad hominem facto eſt eſſe accidentale (ſermo enim non niſi accidentale eſſe confert audienti) eſſe verò hominem deum ex fieri ipſum ſanctũ à patre,eſt eſſe ſubſtãtiale. Significatur enim non quòd ipſe homo priùs extiterit auditurus aut viſurus ſed quòd quum factus eſt,non eſt qualitercũque factus,ſed eſt factus ſanctus à patre:hoc eſt factus eſt ſanctus filius.pater enim in quãtũ pater ad filium refertur.Et veriſsimè ac propriiſsimè ſignificatur donum gratiæ vnionis.ex dono ſi quidem gratiæ vnionis & non ex natura homo eſt filius dei perſonaliter, homo eſt deus perſonaliter.¶ Iterũ dico bene nota quòd aliud eſt loqui de hypoſtaſi Ieſu quare eſt deus, & aliud de homine Ieſu quare eſt deus.Prima quæſtio quærit de natura diuina reſpectu hypoſtaſis,& reſpõdendũ eſt quòd nõ ex dono ſed ex natura eſt deus,ex

æterna generatione eſt deus & nõ ex ſanctificatione. Altera verò quæſtio quærit de indiuidua humanæ naturę reſpectu naturæ hypoſtaſis diuinæ:& reſpondetur ꝙ ex dono gratiæ vnionis perſonalis,ex dono ſanctificationis non ex natura homo habet quòd ſit deus.eſt enim Ieſus homo verus deus vnitate perſonæ. Et hoc directè quadrat tam calumniæ Iudæorũ, quia tu homo quum ſis,facis teipſum deũ.hinc enim manifeſtat quòd ipſe homo quum ſit,factus eſt à patre ſanctus filius(quod eſt hominem factum eſſe deum)quàm ſuauitati argumentationis: quoniã ex hominẽ eſſe deum propter manus gratiæ donũ,ſuauiſsimè procedit argumẽtum ad hominem eſſe deum ex maximo & ſingulariſsimo dono gratiæ. ❡ Apparetq́; nihilominus hinc ꝙ Ieſus nõ declinauit,nõ ſubterfugit,non palliauit veritatem quã dixerat de ſua vera diuinitate:ſed Iudæis impoſsibile reputãtibus ꝙ homo ſit verè deus,manifeſtauit(manuducẽdo ex ſcripturæ authoritate) ꝙ homo ex ſingulari dono gratiæ vnionis eſt verè & ſecundum eſſe ſubſtantiale deus filius dei perſonaliter. Vnde & ceſſant Arrianæ obiectiones. ❡ Quãuis autẽ dicendo quem pater ſanctificauit, manifeſtauerit hominẽ factũ ſanctũ filium dei patris,ad explicandum tamen verã illius hypoſtaſis diuinitatem(vt omnis hæreticorũ praua extorſio tolleretur) ſubiũxit & miſit in mundũ.Conſtat enim ſecundũ verã philoſophiã ſolũ deum eſſe extra mundũ vniuerſum:omnes autẽ ſubſtantias reliquas tã intellectualis quã ſenſibilis ordinis eſſe partes vniuerſi. Quocirca ex hoc quòd filius iſte deſcribitur miſſus in mũdum, ſignificatur clarè quòd erat ſecũdũ ſe extra mundũ: nullus enim mittitur illuc vbi eſt.ac per hoc ꝙ eſt verus deus miſſus in mundũ: hoc eſt factus pars vniuerſi.Per myſterium enim incarnationis quod ſignificat miſsio)filius dei verus deus,factus eſt homo: ac per hoc pars vniuerſi,quod ſignificat mũdus.*Vos dicitis quia*.pro, quod,*blaſphemas,quia dixi filius dei ſum*.Dicẽdo ego & pater (quẽ omnes intelligebant deum)dicebant ſe filium dei.Si enim dico deum patrem meum,dico me filium dei.*Si non facio*. Poſtquam excluſit quòd blaſphemet(monſtrando ex ſcriptura quòd hominem dicere deum ex dono gratiæ diuinæ,nõ eſt blaſphemia: & aperiendo quòd ipſe homo quum ſit,ex ſingulari dono paternæ ſanctificationis eſt filius dei perſonaliter)ſubiungit conſequenter argumẽtum cõuincens Iudæos ad credẽdum ipſum eſſe filiũ naturalẽ,ipſum & patrem eſſe vnũ eſſentialiter. Et arguit à diſtinctione contradictoriorũ:inter quæ nullum conſtat eſſe medium

dium. Et incipit à membro negatiuo, dicens. ſi non facio. *Opera patris mei.* Ad probandum quòd ego & pater vnum ſumus, oportuit ſignificare eadem eſſe opera ſua & patris. & propterea ſignificanter dicit opera patris mei. Et illamet tractat aut ſe non facere aut facere: apertè proponendo ex identitate (non ex ſimilitudine) operum patris & ſuorum cognoſcendum quòd ipſe & pater ſunt vnum. Sunt autem dei patris opera, ſolo imperio reſuſcitare mortuos, expellere dæmones, curare omnia genera morborum. *Nolite credere mihi.* Si opera non teſtantur veritatem verborum, licentiam habetote non credendi verbis meis. *Si autem facio.* Ecce alterum contradictionis membrum: quod eſt affirmatiuum. Si facio opera patris mei. *Et ſi mihi non vultis credere.* pro, non creditis, *operibus credite mihi.* Duo debētur Ieſu ex hoc quòd facit opera patris ſui. Alterum eſt fides verbis eius, alterum eſt fides operibus eius. Nam ex huiuſmodi operibus & debebant credere vera eſſe verba quæ dicebat (quoniam deus non eſt teſtis mendaciorum: miracula autem eius fiebant ad teſtificandum verba eius: iuxta illud. vt autē ſciatis quòd filius hominis habet poteſtatē in terra dimittendi peccata, ſurge & ambula) & debebant credere factis quæ mōſtrabant diuinitatē facientis. Et propterea Ieſus vtriuſque credulitatis meminit. Et ad ſecundā ſaltē conuincit illos: dicendo. & ſi mihi nō creditis, dicenti me filiū dei patris, me eſſe vnū cum patre, ſaltē operibus credite. Opera enim ipſa teſtantur me facientē opera patris mei, eſſe vnum cū patre meo. *Vt cognoſcatis & credatis.* hoc eſt vt ex operibus ipſis cognoſcatis, nō quòd ego in patre & pater in me eſt, ſed credēdum eſſe ꝙ ego in patre & pater in me eſt. & propterea cognitioni adiungit fidē, & credatis. Ita quòd me eſſe in patre & ecōuerſo, eſt cognoſcendū & credendū, & prius cognoſcendū ex operibus & poſtea credēdum. eſt enim cognoſcēdū quòd eſt credendū, eſt autē credendū quòd eſt ſic. eſt cognoſcendū & cognitum ſub ratione credibilis: eſt credendum & creditū ſub propria ratione. *Quia.* pro, quòd. *Pater in me eſt & ego in patre.* Cōſubſtantialitas patris & filij (propoſita ſub aliis verbis, dicendo ego & pater vnum ſumus) explicatur modo per mutuū ineſſe. Diſcurre omnis generis patrē & filiū in toto vniuerſo, & nunquam inuenies hoc mutuum ineſſe: quanquam inuenies mutuum amorē, mutua officia, & id genus ſimilia, vt ex hoc ꝙ pater eſt, non intelligit amat aut quouis alio opere iūgit̄ ſed eſt (ſecūdū eſſe proculdubio ſubſtātiale: quū in deo nullū ſit accidens) in me & ego

ſimiliter in patre,idẽtitas eſſe ſubſtãtialis in patre & me ſignifi cetur.Hęc enim idem ſola idẽtitas verificare poteſt quòd ego in patre & pater in me eſt,ſecundum eſſe ſubſtantiale. *Quærebant ergo*.pro,rurſus.Quanuis retracti fuerint à furore lapidãdi,verterunt tamẽ furorem in aliquid minus malum. Et quoniã aliàs quæſierant apprehendere Ieſum,ideo dicitur rurſus.*Eum apprehendere*.vt ſic ſatisfacerent & ſuo furori & principibus ſuis, tradendo illis Ieſum comprehẽſum.*Et exiuit de manibus*.pro,manu, *eorum*.Dicendo de manu,inſinuat quòd iam ad apprehendendũ eum non ſolum animum adiecerant ſed & manus extendebãt. ¶ Modus autem quo exiuit non explicatur : intelligendum tamen videtur quòd fuit ſimilis alteri deſcripto in cap.8. quando reddidit ſe inuiſibilem illis. *Et abijt iterum trans Iordanem in eum locum vbi erat Ioannes baptiZans primum*. Ideo in hunc locum venit Ieſus,vt occaſio commemorandi teſtimonia Ioannis de ipſo daretur,ad confirmationem credentium in ipſum . multũ enim prodeſt perſecutionis tempore rememoratio priſtinarum teſtificationum.*Et manſit illic*.commoditatem præbens tam credentibus quàm volentibus diſcere aut curari adeundi eum, ad certum locum & ſolitum ſanctis doctoribus. *Et multi venerunt ad eum*. Ecce fructus commodi loci.*Et dicebant*. ſiue incolæ loci illius ſiue venientes,occaſione accepta commemorandi teſtimonia Ioãnis ex loco . hic eſt enim fructus electi loci.*Quia*.pro,ꝙ, *Ioannes quidem ſignum fecit nullum*. Duo dicunt.Alterum eſt comparatiuum inter Ioannem & Ieſum quo ad miracula, quòd Ioannes nullum fecit miraculum . vbi ſubaudi , Ieſus autem fecit tot miracula.Et hæc comparatio excitata,fructus eſt loci electi. Et vtilis eſt: vt ſciamus Ioannem Baptiſtam ſine miraculis traxiſſe ad ſuã doctrinam,ad ſuum baptiſma populos : Ieſum autẽ cum tot miraculis tot perſecutionibus publicis vexatum.¶ Alterũ eſt. *Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc,vera erant*. Exce firmitas fidei ex verificatione omnium de Ieſu prædictorũ à Ioãne.Ita quòd teſtimonium duplex de Ieſu ex hoc loco prolatum eſt. alterum quòd prælatus eſt Ioanni in virtute ſignorũ. alterum quòd verificata ſunt omnia de ipſo dicta à Ioanne. *Et crediderunt multi*.deeſt.ibi,*in eum*. Ecce fructus vltimus & principalis ex loco illo ex teſtimoniorum collatione , quòd illic crediderunt. Negatus fructus in porticu Salomonis in templo,deſcribitur in loco deſerto,in templi enim porticu nullus credidit: hic autem multi crediderunt in eum.

Caput

ERat autem quidam languens. pro, qui infirmabatur, *Lazarus à Bethania.* Oppidum vnde originem habebat Lazarus ſignificatur. *De caſtello Mariæ & Marthæ.* Appoſitiuè ad Bethaniam, exponitur Bethania fuiſſe oppidum harum mulierum: vt conditio nobilis ſororum eius deſcriberetur: vtpote quæ dominæ eſſent oppidi illius. Dicit enim Euangeliſta caſtellũ eſſe illarum, non ipſas eſſe de caſtello: quod ſignificaret ipſas inde oriundas. *Sororum eius.* pro, ſororis eius. Et pronomen eius eſt fœminini generis. refertur enim non Lazarus ſed Maria, dicendo Martham eſſe ſororem Mariæ. Per hoc autem quòd Martha introducitur vt ſoror Mariæ, inſinuatur quòd Maria erat maior, ꝙ erat principalior. *Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento.* Ex hoc quoque quòd reſolutio deſcriptionis fit ad Mariam, inſinuatur quòd Maria erat perſona præcipua. ❡ Non dicit quæ poſtea vnxit aut quę vnctura erat, ſed vnxit: vt intelligamus Mariam fuiſſe illam quæ vnxerat. Et ſi huic deſcriptioni iunxerimus quòd deſcriptio communiter fit à notioribus, & quòd nulla alia inuenitur de qua verum fuerit tunc quòd vnxit pedes Ieſu, apparebit quòd illam eſſe dicit Mariam quæ Luc. 7. ſine nomine deſcribitur vnxiſſe pedes domini: immo ex induſtria Ioannes qui legerat euangelium Lucæ, explanat hanc eſſe illam. Atteſtatur huic ſenſui non ſolum quòd planus ac ſuauis eſt iuxta literam: ſed etiam mos huius Euangeliſtæ, qui eodem modo à præteritis actionibus deſcribit tam Caipham quàm Nicodemum inferius. ❡ Nec quadrat anticipatiuè dictum hoc fuiſſe ab Euangeliſta: eo quòd anticipatio habet locum quando non narratur res geſta in ſuo loco, aut occaſio præoccupandi vrget. in propoſito autem hicmet Euangeliſta narrat in proprio tempore ſubſecutam vnctionem: & nulla ſeſe obtulit occaſio præoccupãdi futuram vnctionem, vt patet. Extorqueri igitur videtur litera huiuſmodi anticipatione. Deſcribitur itaque Maria maior ac præcipua, ex notiſsimo actu præterito quo vnxerat pedes Ieſu: ad quem meruit admitti ſola. *Et extersit pedes eius capillis ſuis.* Officia & verba Lucæ Euangeliſtæ refert: vt illa intelligatur. *Cuius frater Lazarus infirmabatur.* Etiam Lazarus deſcribitur relatiue ad Mariã: ad ſignificandum Mariam non ſolũ ſorori ſed fratri præſtare. *Miſerunt ergo.* Inferendo inſinuat quorſum ſunt hæc deſcripta. Nõ iuerunt, occupatæ circa curã fratris graui ægritudine laborantis, ſed miſerunt. *Sorores eius ad eum.*

Superfluit eius. Ambæ miſerunt. *Dicentes.* per nuncium ſeu nuncios. *Domine ecce quem amas infirmatur.* Sciunt non oportere ab amante petere, ſed ſignificare ſufficit neceſsitatem. & propterea non explicite petunt ſana eum: ſed ſolũ ſignificant ægritudinẽ. Et citant non merita propria aut Lazari, ſed meritũ amoris Ieſu erga Lazarũ: prouocando per hoc vt amoris ſui erga Lazarum officia exerceat. quod eſt plus quàm ſimplici petitiõe ſupplicare ſana eum. *Audiens autẽ Ieſus, dixit eis.* Superfluit eis. ex eo tamen quòd audiẽs dixit, proculdubio coram nuncio ſeu nunciis dixit. Si multas enim temporis audiendi & dicendi, ſignificat illis aut coram illis dictum. *Infirmitas hæc non eſt ad mortem.* De infirmitate illa poteſt dupliciter haberi ſermo. Vel ſecundum ſe. & ſic erat ad mortẽ. nã verè Lazarus ex illa infirmitate mortuus eſt. Vel vt erat ſub ordine diuinæ prouidentiæ. & ſic verũ eſt quòd nõ erat ad mortẽ: hoc eſt ad hoc vt Lazarus maneret mortuus, ſicut alij homines mortui. Et hic eſt ſenſus literalis: vt aduerſatiua ſubiuncta teſtatur. *Sed pro gloria dei.* Et vere fuit pro gloria dei: quoniã fuit ordinata ad hoc vt Lazarus moreretur reſuſcitandus. *Vt glorificetur filius dei per eam.* Explicat modum gloriæ dei: vt ſcilicet glorificetur filius dei per ipſam infirmitatẽ. Addidit hoc, ad explicandum filium dei eſſe deum. ex eo enim quòd poſtquàm dixerat pro gloria dei, ſubiungit gloriã fore filij dei. aperte ſignificat ipſum filium eſſe deũ, pro cuius gloria eſt hæc infirmitas. *Diligebat autem Ieſus Marthã & ſororem eius Mariam.* Superfluit Mariã. *Et Lazarum.* Ne putares quòd Ieſus ex minore erga has mulieres aut Lazarum amore tardauerit ire ad curandum ſeu reſuſcitandũ Lazarum, excludit huiuſmodi cauſam Euangeliſta, narrans amorem Ieſu erga ſingulos. *Vt ergo audiuit quia.* pro, quòd, *infirmatur.* Sicut excluſit negationem amoris fuiſſe cauſam moræ, ita excludit quòd præoccupatus ſit à morte Lazari ne ſanaret eum: deſcribẽdo volũtariam moram Ieſu ab auditiõe ægritudinis. ne cogitares quòd iuit aut diſpoſuit ſe ad eundum, ſed morte Lazari præuentus non fuit in tempore. *Tunc quidem manſit in eodem.* pro, in quo erat, *loco.* vbi audierat quòd Lazarus infirmatur. Immotus ab illo loco in quo erat deſcribitur, vt omnino voluntariam intelligamus moram. *Duobus diebus.* Non ſolum mora ſed quantitas moræ electa ſignificatur, vt inueniret quatriduanum mortuum: quo tam euidens fieret miraculum vt nulla poſſet calumnia affici. *Deinde poſt hæc.* pro, hoc. ſcilicet geſtum, *dicit diſcipulis ſuis.* Superfluit ſuis.

eamus in Iudæam iterum. Ideo hac vice ſpecialiter dicit diſcipulis, eamus in Iudæam: quia euidens fuerat periculum lapidationis eius paulò antè in Iudæa, vt intelligerent diſcipuli quòd voluntariè ibat, non obſtantibus periculis. *Dicunt ei diſcipuli, Rabbi, nũc quærebant te Iudæi lapidare.* Hinc apparet primo, paulo antè fuiſſe feſtum encœniorum in quo quæſierũt Ieſum lapidare in porticu Salomonis: ac per hoc fuiſſe in menſe duodecimo: quum hæc circa reſuſcitationem Lazari, geſta fuerint prope paſcha.
¶ Apparet ſecundo quòd vltimus aſcenſus Ieſu in Hieruſalem ex Galilæa (cuius meminerunt alij euangeliſtæ, ecce aſcẽdimus Hieroſolymam & filius hominis tradetur, & cætera.) fuit aduentus ille quo Ieſus venit tẽpore feſti encœniorum. Ita quòd pluſquam per menſem præuenit tempus Paſchatis: nam vt hæc Ioannis hiſtoria ſonat, poſt feſtum encœniorum Ieſus non rediit in Galilæam, ſed iuit trans Iordanem vbi Ioannes Baptiſta primum baptizauerat, & inde eum non receſsiſſe vſquequo venit ad Lazari reſuſcitationem, patet ex tanta propinquitate ad feſtũ encœniorum vt diſcipuli tanquam præſens nominent illud tempus, dicendo nunc quærebant Iudæi te lapidare. Supplet enim Ioannes geſta omiſſa ab aliis euangeliſtis poſt vltimũ ex Galilæa aſcẽſum in Hieroſolymam. *Et iterum vadis illuc?* Diſcipuli amore amicitiæ erga magiſtrum moti auertere nitũtur magiſtrum à malo lapidationis, à malo mortis, à malo periculorum, cauendo abire illuc. *Reſpondit Ieſus.* Duo dixerant diſcipuli, & ad ambo reſpondet ſatisfaciendo. *Nónne duodecim ſunt horæ diei.* Ad id quod dixerãt nunc quærebant, reſpondet ex diuerſitate horarum in vno eodemque die artificiali, qui tempore veris conſtat ex duodecim: quia tunc eſt æquinoctium. Et intendit per hoc dicere quòd mutantur quæ geruntur non ſolum de hebdomada in hebdomadam & de die in diem, ſed etiam de hora in horam vniuſmet diei, non ſemel ſed multotiens: ſicut multæ (puta duodecim) ſunt horæ in vno & eodem die, vt per hoc intelligerent quòd licet paulo antè quæſierint Iudæi ipſum lapidare, modo eſt aliud tempus & non quærent hoc. *Si quis ambulauerit.* pro, ambulat, *in die, non offendit: quia lucem huius mundi videt. Si autẽ ambulauerit.* Deeſt quis. & legendum eſt in præſenti. *Si autem quis ambulat in nocte, offendit: quia lux non eſt in eo.* Dixerant ſecundo, & iterum vadis illuc, reſpondet ad hoc Ieſus quòd ſecurus vadit. abſq; periculo quod offendat in aliquid, quod impingat in aliquid impediens: quia vadit in claritate lucis diuinæ, omnia videns. Hoc

enim directè ſatisfacit timori diſcipulorum ne magiſter incidat in lapides aut manus Iudæorum. Et hoc ſignificat ex metaphora differenter ambulantium in die, & ambulantium in nocte: illi enim non offendunt, quia vident in claritate diei quæcunq; occurrunt: iſti autem impingũt vel in lapides, vel in parietes, vel in gradus, &c. quia nõ vident in clara luce ſolis. ℂ Vbi diſcerne ꝙ per hæc nõ dicit Ieſus ſe ire ſecurum à morte aut perſecutione Iudæorum, ſed ſe ire ſecurũ ab offendendo ab impingẽdo: hoc eſt ab incurſu alicuius incogniti, alicuius non clarè viſi, quod eſt timẽtis. Quem timorem diſcipuli incutiebant Ieſu, hortãtes vt caueret à Iudæa. *Hæc ait, & poſt hæc.* pro dicit eis. Clarè ſignificatur ex duplicata ſignificatione ordinis poſt deſcriptã manſionẽ ibi duobus diebus, quòd verba vtraque (ſcilicet eamus in Iudæam iterum) & Lazarus amicus, &c. dixit Ieſus poſt illud biduum. Vnde conicitur ꝙ infra illud tempus Lazarus eſt mortuus, & ex induſtria non receſsit inde donec eſſet mortuus: ne (vt dictum eſt) præoccupatus morte Lazari in itinere videretur. *Lazarus amicus noſter dormit.* Mortem appellat Ieſus ſomnũ: quia Lazarus quanuis in ſeipſo mortuꝰ eſſet, dormiebat tamẽ Ieſu. Vnde & ſubdit. *Sed vado vt à ſomno excitem eum.* Explicat ſimul cauſam quare vadit in Iudæam, & tam facilè ſibi eſſe ſuſcitare Lazarũ à morte, quàm facilè eſt hominem dormientem excitare à ſomno. propterea enim mortuum dixit dormire. *Dixerũt ergo diſcipuli eius, Domine ſi dormit, ſaluus erit. Dixerat autẽ Ieſus de morte eius: illi autem putauerunt quia.* pro, quod. *de dormitione ſomni diceret. Tunc ergo Ieſus dixit eis manifeſtè Lazarus mortuus eſt, & gaudeo propter vos vt credatis quoniam non eram ibi.* Ordo huius literæ eſt, & gaudeo quoniam nõ eram ibi, propter vos vt credatis. Cõſtat enim non poſſe conſtrui vt credatis quoniam non eram ibi: quia hoc (ſcilicet Ieſum non fuiſſe ibi) viderant & nõ erat eis credẽdum. Et eſt ſenſus. Et gaudeo de abſentia mea corporali ab ægritudine Lazari: præſentia enim mea interpellata, curaſſet eum & ſeruaſſet à morte. Gaudeo inquã de mea abſentia ex qua ſecuta eſt mors Lazari, propter vos, propter veſtrum bonum inde prouenturũ ſcilicet vt credatis. Magnũ ſiquidẽ eſt bonũ, & ad ſalutem neceſſarium credere. ℂ Hinc apparet quòd pronomen vos, non demonſtrat diſcipulos ſecundum ſeipſos (qui iam credebãt) ſed in perſona aliorum. Vel vt credatis: hoc eſt vt habeatis teſtimonium euidentiſsimum ad credendum. reſuſcitatio enim Lazari ſola, eſt ſufficiens ac euidentiſsimũ teſtimonium ad credendum

ea quæ ſunt chriſtianæ fidei. Et ſic pronomen vos, demonſtrat diſcipulos credentes. *Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur didymus.* Dictio Græca eſt didymus, Latinè geminus ſeu gemellus: natus ſcilicet ſimul cum altero. Neſcio an à Græcis Thomas hoc nomen acceperit, an etiam inter Hebræos geminus appellabatur. Qua quoq; ratiõe dictus ſit geminus, fateor me neſcire diuinare. *Ad condiſcipulos.* Superfluit con. *Eamus & nos, & moriamur.* pro, vt moriamur, *cum eo.* Magni feruoris impauidiq́; animi verba ſunt hæc Thomæ, adhortantis alios diſcipulos non ite, ſed eamus cũ Ieſu, vt cum ipſo Ieſu ſimul moriamur, ſimul lapidemur, ſimul occidamur. Et dixit hæc Thomas: quia videbat Ieſum ire in Iudæam, & ſponte offerre ſe periculo perſecutionis Iudaicæ, quam manifeſtè viderant fuiſſe: & cognoſcens illorum nequitiam arbitrabatur (ſicut veritas erat) quòd non deſiſterent à perſecutione Ieſu Chriſti. *Venit itaque Ieſus, & inuenit eũ quatuor dies iam in monumento habentem.* Hinc apparet ꝙ ſi pro quia Ieſus tunc dixit diſcipulis: Lazarus mortuus eſt, quãdo expirauit, iter illud à loco vbi Ioannes baptizauerat vſque ad Bethaniam quatuor diebus Ieſum peregiſſe. Ita ꝙ Lazarus biduo vixit poſtquã Ieſu nũciatum eſt, ecce quem amas infirmatur, rationi enim cõſentaneum eſt ex eo quod Ieſus biduo poſt dixit, Lazarus mortuus eſt, tunc dixiſſe quando expirauit. ¶ Et confirmatur: quia tempore quo nunciatum eſt Ieſu, ecce quem amas infirmatur, Lazarum adhuc vixiſſe indicant verba Ieſu, infirmitas hæc non eſt ad mortem: ex hoc enim quod infirmitatẽ præſentẽ demonſtrat, viuũ adhuc ſignificat. Immo ſi perſpicacius aduerterimus, intelligemus verba illa dicta nuncio ſeu nunciis pro reſponſione: ex quo nihil aliud narratur reſpondiſſe. & ipſe non eſt motus de loco illo per biduum, & rationi conſonat vt nuncius nullam audiens promiſsionem quòd Ieſus veniret, audita hac bona reſponſione (ſcilicet infirmitas hæc nõ eſt ad mortem, ſed pro gloria dei) reuerſus fuerit lætus nuncius ad ſorores, & Lazari infirmitas non eſſet ad mortem. Sed ſenſum verborũ Ieſu, nec penetrauit ipſe, nec penetrarunt alij qui audierunt. *Erat autem Bethania iuxta Hieroſolymam quaſi ſtadijs quindecim.* Stadiũ octaua pars eſt miliarij Romani: hoc eſt conſtantis ex mille paſsibus. Minus itaque duobus miliaribus (& vt Lucas teſtatur ſabbati itinere) diſtabat Bethania ab Hieruſalem. ¶ Et deſcribitur propinquitas ad Hieruſalem, tum vt commoditas Hieroſolimitarum nobiliũ ad viſendũ Mariam & Martham, tum vt reſuſcitatio La-

zari prope Hieruſalem & præſentibus Hieroſolymitis nobiliſ-bus intelligatur. De quibus ſubditur. *Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt conſolarentur eas de fratre ſuo.* Multitudo Iudæorum ex Hieroſolymis affutura miraculo deſcribitur. Et hæc eſt ad literam vna rationũ quare Ieſus diſtulit vſque ad quartum diem mortis Lazari venire: vt interim ſcilicet & mors Lazari publica eſſet in Hieruſalem, & Iudæi conuenientes ad conſolandum ſorores, teſtes eſſent tanti miraculi. *Martha ergo vt audiuit quod Ieſus venit.* Curam domus geſsiſſe Martham teſtantur euangeliſtæ multi, deſcribendo illam multis vicibus miniſterio occupatam, & propterea modo tanquam curæ domus vacanti, primum annunciatum eſt Ieſum venire. *Occurrit illi.* Promptitudo explicatur. *Maria autem domi ſedebat.* Hinc apparet tum quòd Martha per domum diſcurrebat (ad hoc enim ſpectat differentia inter Mariam domi ſedentem, & Martham audientem aduentum Ieſu) tum quòd Maria erat præcipua in domo: vtpote quæ domi ſedebat cum Iudæis qui venerant ad conſolandum eas, Martha circa curam domus occupata. *Dixit ergo Martha ad Ieſum, Domine ſi fuiſſes hic frater meus non fuiſſet mortuus.* Fides quidem explicatur de poteſtate IESV ad ſeruãdum fratrem ne moreretur? ſed minor quàm oportuit ex eo apparet quòd abſentiæ corporali attribuit negationem gratiæ. Vnde clarè apparet quòd non credebat adhuc explicitè Ieſum eſſe verum Deum. *Sed & nunc ſcio quia.* pro, quòd, *quæcunque popoſceris à Deo, dabit tibi Deus.* Hæc verba addidit Martha, tum ad temperandum verba antedicta. Domine ſi fuiſſes hic frater meus non fuiſſet mortuus. Sonabant enim querulum aliquid tanquam tarditas Ieſu ad veniendum fuiſſet cauſa non habitæ gratiæ. Acſi apertiùs dixiſſet, non propterea perdo fidem in te, ſed ſcio quòd quæcunque popoſceris & cætera. Tum ad conſequenter loquendum (in genere tamen) iuxta reſponſionem Ieſu relatam à nuncio. infirmitas hæc non eſt ad mortẽ, ſed pro gloria dei vt glorificetur filius Dei per illam. Videns enim Martha fratrem mortuum ante aduẽtum Ieſu, & credẽs ipſum eſſe veracem: conferendo hinc mortem fratris ſui ſecutam, inde verba Ieſu, neſciuit meliùs dicere quàm explicare ſortem ſuam malam ex abſentia IESV, & ſubiungere quòd indubiè credit quòd quæcunque popoſcerit. Non quòd per hoc intenderit petere aut credere futuram fratris reſuſcitationem in ſpecie, ſed fateri in genere integram in ipſo & verbis eius quæ non intelle-

xerat

xerat fidem. Et hæc quo ad intentionem Marthæ, ſed mota proculdubio fuit à ſpiritu ſancto vt in genere fateretur ſpem futuri tunc miraculi. *Dixit illi Ieſus, Reſurget frater tuus.* Reſpondet Ieſus prædicendo miraculum tunc futurum: vt per hoc explanet ſenſum verborum ſuorum, infirmitas hæc, &c. *Dixit ei Martha, Scio quia.* pro, quod, *reſurget in reſurrectione in nouiſsimo die.* Ieſu non dicente reſurget nunc ſed reſurget, intellexit Martha de reſurrectione communi. *Dicit ei Ieſus, Ego ſum reſurrectio.* mortuorum corpore. Et eſt ſermo cauſalis: hoc eſt qui reſuſcito mortuos. *Et vita.* animarum: hoc eſt qui viuifico animas. vtriuſque enim vitæ (corporis ſcilicet & animæ) ſe eſſe actorem primum ſignificat. *Qui credit in me.* qui credendo tendit ſpe atque charitate in me. *Etiam ſi mortuus fuerit.* corpore. *viuet.* etiam corpore tandem vita beata, vita quæ verè eſt vita: non illa cõmuni malis, qua quærent mortem, & mors fugiet ab eis. ¶ Et per hoc diſcernit inter reſurgentes in nouiſsimo die. Hic enim habetur quòd ſoli qui credunt in Ieſum, tunc viuent, proculdubio vita beata. Alij nanque viuẽt, vita pœnali, vita miſera, vita exoſa ipſiſmet. Et hoc dixit declarando ego ſum reſurrectio: ſequentia vero dicit declarando ego ſum vita. *Et omnis qui viuit.* corpore. *& credit in me.* fide formata. *non morietur in æternum.* morte animæ. Quod veriſsimum eſt quantum eſt ex ſufficientia vitæ, quam habet ex fide formata in me. Alioquin credit, perſeuerantiam ſignificat coniungentem fidem vitæ corporis. Ita quòd ſenſus eſt, & omnis qui viuit & credit in me: hoc eſt in quo credere in me, coniungitur cum illius viuere in corpore. Per hoc nanque excluditur omnis non perſeuerans vſque in finem vitæ: quia talis in fine viuit & non credit in IESVM. Et ſic abſque alia gloſa indubiè verificatur quòd non morietur in æternum: hoc eſt morte animæ, quæ ſola eſt mors æterna ſecundum veritatem. *Credis hoc?* Non dubitat ſed prouocat interrogandum ad credendum altiora quàm confeſſa fuerat: ad credendum non ſolum hominem ſanctum potentem impetrare à Deo quæcunque, ſed verum Deum. Eſſe enim reſurrectionem & vitam, proprium eſt Deo. *Ait illi, vtique domine.* Verum dicit, ſed in genere. Credidit enim vera eſſe quæ IESVS dicebat, & credidit ita eſſe vt IESVS dicebat, ſed non penetrabat quòd hæc ſignificarent ipſum eſſe verum deum. Et propterea ſubdit. *Ego credidi quia.* pro, quòd, *tu es Chriſtus.* Hinc clarè apparet ſenſus dictus ſcilicet quòd Martha

credidit

credidit ita eſſe vt dicebat Ieſus,ſed non penetrabant vim verborum,nõ propterea explicite in ſpecie credidit Ieſum eſſe deũ qui creauit cœlum & terram ſed credebat explicite in ſpecie Ieſum eſſe illum Chriſtum qui prophetatus eſt venturus ad ſaluãdum mũdum:ac per hoc omnia quæ de ſeipſo dicebat eſſe vera. nam reddens rationem quòd credat Ieſum eſſe reſurrectionem & vitã,&c.affert ſuam iã olim fidem quòd ipſe eſſet ille Meſsias. *Filius dei viui.*Superfluit viui. Quia Chriſtus commune nomen erat regibus omnibus Iudæorum,ideo propria adiectiua illius expectati Chriſti ſubiunguntur.Quorum primum eſt filius dei. Vnde & Caiphas etiam dixit, adiuro te vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus filius dei.Ita quòd per hoc quòd dicebant Chriſtum filium dei non intelligebant ſecundam in trinitate perſonam:ſed excellens donum diuinæ gratiæ. *Qui in hunc mundum veniſti.* pro,vẽturus erat & ſuperfluit hunc. Alterum adiectiuum expectati Chriſti erat,ꝙ à prophetis prædictus erat venturus in mundũ ad ſalutẽ mũdi. Et propterea Martha plene fatetur explicite & in ſpecie Ieſum eſſe verũ illũ Chriſtum hac ſua profeſsione. *Et quum hæc dixiſſet,abiit.*Omittit euangeliſta quòd Ieſus vocandam iuſsit Mariam:ſubintelligendum hoc relinquẽs ex ſubiunctis Marthæ verbis ad Mariam.Et eadem ratione ſimul omittit quòd Ieſus monuit Martham dicẽtem ſe credere quòd ſi credet videbit gloriam dei:intendens quòd videret gloriam dei in miraculo reſuſcitationis fratris ſui:nã & hoc ſubintelligẽdum reliquit euangeliſta in ſubiunctis poſtea verbis Ieſu ad Martham, nónne dixi tibi.*Et vocauit Mariam ſororem ſuam ſilentio.*pro,clãculum.hoc eſt occulta voce. *Dicens, Magiſter adeſt, & vocat te.* Hinc clare apparet quòd vult ſubintelligi euangeliſta,Ieſum iuſſiſſe vt vocaretur Maria. *Illa vt audiuit.* Promptitudo ſignificatur.*ſurrexit.*pro,ſurgit,*cito.*cum celeritate,*& venit.* Præſentis eſt temporis,actus enim præſentes deſcribuntur. *Ad eum.Nondum enim venerat Ieſus in caſtellum:ſed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha.*Ex propoſito ſiquidẽ Ieſus ſubſtitit expectans Mariam.Superfluit illo,& adhuc.*Iudæi ergo qui erant cum ea in domo & conſolabantur eam.* Hinc coniicitur quòd perſonæ nobiles erant Iudæi iſti : vtpote qui venerant ab Hieruſalem ad hoc & erant in aula cum Maria domina oppidi ad conſolandum eam.*Quum vidiſſent Mariam quia.* pro,quod,*cito ſurrexit & exiit. ſecuti ſunt eam: dicentes quia.* pro, quòd, *vadit ad monumentum vt ploret ibi.* Diuina prouidentia diſponebatur vt omnes qui

in

in domo erant conuenirent ad videndum miraculum, & etiam inuiti teſtes fierent tanti miraculi & virtutis Ieſu. propter hoc enim Ieſus iuſsit vocari Mariam, propter hoc & ſubſtitit in loco vbi occurrerat ei Martha. *Maria ergo quum veniſſet vbi erat Ieſus, videns eum cecidit ad pedes eius.* Ex hoc quod videns Ieſum cecidit ad pedes eius inſinuatur vel ꝙ tam demiſsis oculis Maria venit vſque ad locum vbi erat Ieſus vt non niſi proxima illi viderit eum, vel quod locus extra oppidũ in quo ſubſtiterat Ieſus ex obliquo erat viæ qua veniebat Maria: ita vt à via recta torquendo iter verſus locum illum, ſimul concurrerent proximum eſſe & videre. vnde & Euágeliſta Mariam appuliſſe vbi erat Ieſus, deſcribit quãdo vidit Ieſum. *Cecidit ad pedes eius.* Locum proprium Maria agnouit pedes Ieſu, & ita agnouit vt non iaceret ſe ſed caderet, tanquam impotens ſe continere iuxta pedes Ieſu à quibus veniam conſecuta fuerat. *Et dixit ei, Domine ſi fuiſſes hic, non eſſet mortuus frater meus.* Verba ſunt deplorantis infelicem ſortem ſuam abſentiæ Ieſu in tẽpore ægritudinis fratris: indubie credẽdo quod ſi affuiſſet, tum amore proprio tum precibus motus ſeruaſſet Lazarum à morte. Cõmunis hæc querela, communis & minor fides fuit Mariæ & Marthæ: dum vtraque corporali præſentiæ tribuit gratiam. Verificatur, nõ inueni tantam fidem in Iſrael. *Ieſus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes.* Non ocioſe Euãgeliſta deſcribit Ieſum motum ad lachrymas, ex hoc quòd vidit Mariam & Iudæos plorantes. Ita enim tendit ad narrandum Ieſu diuinitatem ex verbis & factis vt deſcribat eundem eſſe verum hominem: moueri nanque ad compaſsionem videndo alios flere, humanę eſt commiſerationis. *Infremuit ſpiritu & turbauit ſeipſum.* Tam fremitus quàm turbatio nomen eſt paſsionis. Et fremitus quidem ad accenſionem ſeu feruorem animi ad arduum aggrediendum ſpectat: turbatio autẽ ad triſtitiam. Neutra in Ieſu ſurrexit ex carne concupiſcente aduerſus ſpiritum, ſed ex ſpiritu. Et propterea Euangeliſta paſsiones in Ieſu deſcribẽs humanas (ne Ieſum nõ hominem aut hominẽ ſtoicum putaſſemus) ſimul deſcribit ex ſpiritu nõ carnali affectu originẽ habuiſſe illas. ita quod ſpiritu refertur ad infremuit & turbauit. Et fremere quidem voluit intus ſicut exterius clamare, reſpectu ardui operis reſuſcitationis Lazari quatriduani, vt interior motus paſsionis appareret in facie cõformis operi. omnia enim ſuauiter diſpoſuit Ieſus. Turbari autem voluit, quia triſtitia in turbatione cõſiſtit. ex hoc enim

quod

quod delectatio quies eſt animi, patet quod triſtitia inquietudo (quæ in turbatione conſiſtit) eſt animi. Simul itaque turbationē ad condolendum & fremitum ad remedium conferēdum. in ſe fecit ſecundum rectam ſpiritus rationē Ieſus. *Et dixit*. pro, dicit. Significatur enim tēpore præſenti quod inter has propaſsiones Ieſus protulit ſequentia verba. *Vbi poſuiſtis eum?* Ecce fremendo inquirit de loco reſuſcitandi mortui: vt intelligamus ipſum fremere ad tam arduum opus reſuſcitādi Lazarum ſepultum. *Dicunt ei, Domine veni & vide. Et lachrymatus eſt Ieſus.* Effectus turbationis internæ, ſunt lachrymæ cōpaſsionis humanæ. Nullus ergo reprehēdat moderatas lachrymas funeris: quas Ieſus propriis lachrymis approbauit. *Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum? Quidam autem ex ipſis dixerunt. Non poterat hic qui aperuit oculos cæci nati.* Superfluit nati. Et legendum eſſe admiratiue ſeu interrogatiue aſſertio quòd aperuit oculos cæci manifeſtat. Conferebant iſti, hinc potentiam qua illuminauit cæcum, inde lachrymas pro morte Lazari. atteſtantes quòd mors Lazari diſplicuit Ieſu: ac per hoc quod Ieſu nolente mors Lazari euenit, triſtitia enim eſt de iis quæ nobis nolentibus accidunt. Et propterea vel dubitantes inquirendo dicunt nō poterat? vel admirādo dicunt nō poterat? Acſi apertius dixiſſent mirum eſt quod non potuit, ex quo aperuit oculos cæci. *Facere vt hic.* Deeſt, &c. Legendum eſt. *facere vt & hic non moreretur: Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo venit ad monumentum.* Hinc apparet quod fremitus propter arduum reſuſcitationis opus erat. Nam hoc ſignificatur dicendo quod venit ad monumentū iterum fremens: hoc eſt actum fremendi feruore animi exercens non aduerſus Iudæos contrarios ſibi (quos nouerat ibi eſſe) ſed in ſemetipſo. Fremitum ſiquidem monſtrabat, ſed non cōtra aliquem ſed in ſeipſo diſpoſitionē animi ad opus arduum proportionatam in ſeipſo iterans: vt magnitudinem operis penſemus. *Erat autem ſpelunca: & lapis ſuperpoſitus erat ei.* Hinc apparet quòd ſpelunca illa excauata verſus partem inferiorem (hoc eſt ſub terra) erat: alioquin non deſcriberetur lapis ſuperpoſitus ſpeluncæ. Si enim fuiſſet ſpelunca concaua in directū ſuper ſuperficiem terræ non diceretur lapis ſuperpoſitus ſpeluncæ, ſed appoſitus vel aduolutus: ſicut de monumento Ieſu ſcribitur. *Ait Ieſus, tollite lapidem.* Magnitudo lapidis inſinuatur, ex eo quòd non vni ſed multis dicitur tollite lapidem. *Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus fuerat. Domine iam fætet.* pro, olet. Quanuis Græca dictio anceps ſit ad

ad male vel bene olere, materia tamen ſermonis teſtatur ꝙ de male olere (quod fœtere vocamus) eſt ſermo. *Quatriduanus eſt enim.* Vt nulli calumniæ poſsit miraculum hoc ſubeſſe, quatriduanus in monumento aſſeritur. Et vt ſimul intelligamus Martham nõ ſperaſſe tale miraculum, ipſa eſt quæ obſtat ne aperiatur ſpelũca: ne fœtore offendatur Ieſus cũ aſtantibus. *Dicit ei Ieſus. Nónne dixi tibi quoniam.* pro, quòd, *ſi credideris videbis gloriam dei?* Hinc habetur quod prius diximus: ſcilicet Ieſum Marthæ aſſerendi ſe credere, dixiſſe ſi credideris, videbis gloriam dei. inſinuans & hoc futurum miraculum, & minorem Marthę fidem, ex conditionali ſi credideris. Et dixit modo Ieſus nónne dixi tibi, ad declarandum quorſum dixit ei hæc: vt vel nunc erigatur Martha cũ auditoribus in fidem & ſpem futuri miraculi ad gloriam dei. *Tulerunt ergo lapidem.* Deſunt ſeptem dictiones. *Vbi erat is qui mortuus fuerat poſitus.* Confirmatur magnitudo lapidis in executione, ex hoc quod multi tulerunt illum, & deſcribitur executio non obſtante fœtore. ¶ Voluit autem Ieſus tolli lapidem quo claudebatur ſepulchrum vt ab omnibus præſentibus euidentiſsimè videretur Lazarus reſurgens. Si enim clauſo ſepulchro exiſſet, exiſtimatum fuiſſet ſpectrum aliquod. Si autem reſuſcitatus pulſaſſet aut clamaſſet vt aperiretur ſibi, exiſtimatum forte fuiſſet quod non tunc primo clamaſſet, ſed quod pluries antè clamauit & non fuit auditus & quod non vere fuiſſet mortuus. Sed vbi aperto ſepulchro, omnibus patuit mortuus ac viuus fugantur calumniæ omnes. *Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis dixit.* Tum vt verum hominem ſe eſſe teſtetur orat deum. tum vt Iudæi videant quod non ad dæmonem ſed ad deum conditorem cœlorum recurrit. tum vt magnitudinem operis ſignificet. tum vt internam mentis eleuationem etiam exteriori eleuatione oculorum doceat. *Pater.* Nomen Iudæis exoſum explicat: vt vel hoc opere cognoſcant quod verus eſt filius dei. *Gratias ago tibi.* In gratiarum actione conſiſtit hæc oratio: vt gratias agentem intelligamus hominem gratum deo. & nõ petentem reſuſcitationem Lazari ſed imperantem, vt Iudæi penetrent eſſe deum. *Quoniam audiſti me.* hominem in omnibus ad te recurrentem, *Ego autem ſciebam quod ſemper me audis.* Non ideo gratias ago pro exauditione quia nouiter nouerim me exaudiri: quoniam hoc mihi notum erat. *Sed propter populum.* pro, turbam, *quæ circunſtat dixi.* Ecce quare publice tibi gratias ago. *Vt credant quia,* pro, quòd, *tu me miſiſti.* Non quæro gloriam

riam meã,non vt honorent me,ſed propter ſalutẽ eorum vt credant quod tu me miſiſti. *Hæc quum dixiſſet*.Deeſt,&. Legendum eſt. *Et hæc cum dixiſſet*. Totum tempus quo Ieſus orauit, conceſſum eſt omnibus & videndi mortuum & ſentiendi fœtorem. *Voce magna clamauit.* Tum vt vox proportionata eſſet magnitudini operis.tum vt nulla poſſet calumnia verbis ſecreto dictis tanquam magicæ artis inferri.tum ad figmentum illorum confutandum qui animas mortuorum circa mortuos eſſe dicũt,ad quas vtpote propinquas, non erat opus magna voce clamare. *Lazare*.Multis ibidẽ ſepultis,vnus erat nominandus vt ille vnus reſurgeret. *Veni foras*. Non ſolum ſurge à morte ſed veni extra ſpeluncam.Non petit non obſecrat, ſed præcipit: vt hinc velint nolint, cogantur videntes credere ipſum eſſe filiũ dei vt ſe prædicabat eſſe. *Et ſtatim prodijt*. Superfluit ſtatim. Et ſignificatur quod exiuit extra ſpeluncam, vt ei fuerat imperatum dicendo veni foras. *Qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes inſtitis.* pro, faſciis ſepulchralibus: *& facies eius ſudario erat ligata*.Non ſolum geminum deſcribitur miraculũ(ſcilicet & quod reſuſcitatus eſt, & quod ligatus exiuit extra ſpeluncam)verum etiam ad omnes tollendas calumnias deſcribitur tot vinculis ligatũ exiſſe. Si ſolutus inuẽtus fuiſſet aut exiſſet,nõ mortuus ſed ſtupefactus maxima cõtractione ſpiritus, ſepultus forte diceretur.Aiunt enim aliquos quãdoq; tales exiſtimatos mortuos fuiſſe ſepultos. Sed tales redeuntes ad opera vitæ, nõ ſolum ſe ſoluunt ſed clamant ac corrodunt quicquid poſſunt, facientes vltimũ de potentia vt redeant ad terrã viuentium.Lazarus vero manſuetiſsimus,ligatus nõ ſolũ tam manus quàm pedes faſciis ſolitis adhiberi mortuis ſepeliendis(quas facillimum eſt ſoluere)ſed etiã faciem ſudario vt mos erat Iudæorũ, exiuit extra ſpeluncam corã omnibus. ¶ Omittit hic Euangeliſta quanta admiratio quantuſque ſtupor apprehenderit circunſtantes. *Dixit eis Ieſus, Soluite eum.* Vult Ieſus vt alij ſoluant faſcias Lazari: vt tangendo Lazarum, etiam ſenſu tactus cognoſcant veritatem miraculi & alij hoc videntes firmentur. *Et ſinite abire*. Hinc apparet quod miraculoſum fuit,ligatum exiſſe foras.non poterat ſiquidem modo ambulare niſi ſolueretur.Et hoc ad perfectionẽ notitiæ ſpectat, vt videant Lazarum ambulare:vt non ad momentum putent reſtitutam vitam Lazaro,ſed ſicut prius antequam moreretur: imo antequam ægrotaret.Ad hoc enim ſpectat ſinite abire,propriis pedibus: vt ſani ambulare cõſueuerunt.*Multi ergo ex Iudæis qui*

venerant

venerant ad Mariam & Martham, Superfluit & Martham, *& viderũt quæ fecit Ieſus, crediderunt in eũ.* Ecce primus miraculi iſtius fructus in Iudæis. *Quidam autem ex ipſis.* Nota aduerſatiuam & pronomen. & percipe quod quidam illorum qui venerant ad conſolandum Mariam & viderũt Ieſum reſuſcitaſſe Lazarum, deteriores effecti ſunt ex tanto viſo miraculo. percipe verũ eſſe quod dixit Abraham diuiti, quòd neque ſiquis ex mortuis reſurrexerit credent, percipe verum eſſe quod dicit Apoſtolus, quod credere, donum dei eſt. *Abierunt ad Phariſæos.* perſecutores Ieſu. *& dixerunt eis quæ fecit Ieſus.* Narrauerunt quidem facti veritatẽ: ſed quorſum, ſed quanto dolore, quanta malignitate, nõ ſolum aduerſatiua præpoſita ab Euangeliſta ſed effectus ſubiunctus teſtatur. *Collegerunt.* pro, cõgregauerunt, *ergo Pontifices.* pro, principes ſacerdotum, *& Phariſæi concilium.* Ecce effectus, ecce quorſum dixerunt Phariſæis quæ fecit Ieſus: ad conſilium habendum quid facto opus eſſet contra Ieſum. Phariſæi autẽ non ſoli ſed cum principibus ſacerdotum, de congregando concilio tractant: definiuntque congregandum ac congregant. Et quoniam non dicit concilium inter ſeſe, ſignificat quòd concilium ciuitatis publicum congregauerunt: vocando Senatores, & breuiter eos qui de cõcilio erant. *Et dicebant, Quid facimus?* Arguendo legendum eſt. Materia tractata in concilio nõ nuda deſcribitur, ſed cũ modo quo tractabatur: ſcilicet arguẽdo proprias moras ad occurrẽdũ tanto periculo. *Quia hic homo multa ſigna facit. ſi dimittimus eum ſic, omnes credẽt in eum.* Ratio arguendi moras eſt, quia ex parte Ieſu cõtinuè creſcit cauſa attrahẽdi populũ ad ſe: quoniam non ſolum fecit ſed facit multa ſigna. & ſi ex parte noſtra non occurritur, non apponitur impedimentũ ipſi Ieſu, cõſequens erit quòd omnes credent in eũ. ❡ Significanter dicunt ſi dimittimus eum, tractando quod oportet apponere impedimẽtum ex parte ipſius Ieſu impediendo ipſum: quia iã experti erãt quòd impedimentũ appoſitũ ex parte populi ſcilicet quòd ſiquis confiteretur Ieſum eſſe Chriſtum, extra ſynagogam fieret, non ſufficiebat. vincebatur enim hoc impedimentũ à magnitudine miraculorum. ❡ Quod etiam timent omnes credere in Ieſum, intellige credere Ieſum eſſe Meſsiam. hoc eſt enim quod prohibuerant. *Et venient Romani, & tollent noſtrum locum & gentem.* Amor proprius, amor propriæ authoritatis excæcauit illos vt timerent genti à Romanis. Proponunt iſti cæci quòd continuato cõcurſu populi ad Ieſum vt Meſsiam. Romani videntes Iudæos

regē proprium profiteri, venient cũ valida manu:& tollēt ſacer dotium cultumq́ue tēpli Iudæorum,& trāſferent Iudæos in alie num ſolum. ❡ Sed verè cæci erant:quoniā ſi deus miraculorum ſignis ducet omnes ad Ieſum vt Meſsiā, ipſemet deus proteget à Romanis & ab omnibus. Et tantò magis debebant hoc conſe quenter procedendo credere,quāto ipſi expectabant Meſsiā ſecundũ regnũ mundi huius quē adoraturi erāt omnes reges terræ,reducturum vniuerſum Iſraelē de captiuitate & diſperſione. ❡ Patet itaq; quòd non cohærebant ſibiipſis Senatores iſti. excæcauit enim illos malitia eorum,& amor propriȩ authoritatis quam ſciebant ſe nō habituros ſub Meſsia rege iuſtiſsimo.conſcientia nanq; propria teſtificabatur ipſiſmet ꝙ perdituri erant locũ authoritatis ſuæ ſi omnes crederent in Ieſum iuſtũ:Mirum itaq; non eſt quòd aduerſus Ieſum cæci fuerunt:quorũ cōſilia ſibiipſis non cōſtabāt. *Vnus autē ex ipſis Caiphas nomine.* Superfluit nomine. Inter tractandũ,inter arguendum, inter inquirendum quid facto opus eſſet in propoſito periculo. Caiphas in ſpecie nominatur. *Quũ eſſet pontifex.* Ecce ſuprema dignitas. *anni illius.* Venalem fuiſſe pōtificatum Ioſephus teſtatur. & eadē auaritia, frequens erat mutatio Pontificis: & uon ſeruabatur lex Moyſi de perpetuitate Pōtificis. *Dixit eis, Vos neſcitis quicquam.* Hæc verba inſinuant quòd conſiliarij ambigebant: & in varias declinabant opiniones,varia tractantes remedia citra mortem Ieſu. & propterea reprehendit illos Caiphas imprudentiæ. *Nec cogitatis quia.* pro,quòd. *expedit vobis.* pro,nobis. Quia prudentia ex adinuentione & iudicio vtilis ad proprium & commune bonum cōſtat,ideo vtile medium non auimaduerti ab iſtis arguit. *Vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Præſtat vt moriatur vnus & ſaluetur tota gens quàm vt viuat vnus & pereat tota gens. Palliatum iudicium ſpecie cōmunis boni præponendi bono particulari,nulla mentione facta de iuſtitia deq; innocentia.non admittit recta ratio vt occidamus iuſtum innocentémque vnum vt ſaluetur libertas aut vita totius gentis. *Hoc autem à ſemetipſo non dixit: ſed quum eſſet Pontifex anni illius prophetauit quia.* pro,quòd. *Ieſus moriturus erat pro gente.* Exponit Euangeliſta quòd hæc verba, Caiphas quantum ad id quod veritatis continebant dixit actus à ſpirituſancto ratione officij Pontificalis. quanuis quantum ad iniquæ occaſionis conſiliũ intentum à Caipha,dixerit à ſeipſo. Ita quòd Caiphas prophetauit:hoc eſt verba dixit quæ ſecundum quòd erant vera(non ſecundũ quòd

erant

erant intẽta ab ipſo)erant prophetica:vtpote prædicentia mortem Ieſu pro populo.*Et non tantum pro gente ſed vt filios.* deeſt &. Legendum eſt.*ſed vt & filios dei.* per prædeſtinatam adoptionis gratiam.*Qui erant diſperſi.*per varios ritus in toto terrarum orbe.*Congregaret in vnum*. non locum, ſed in vnitatem fidei, ſpei ac charitatis:in vnam communionem meritorum, in vnum baptiſma. *Ab illo ergo die.* Concluſum fuiſſe ſecundum iudicium Caiphæ, Euangeliſta narrat à ſubſecuta executione.*Cogitauerunt*. pro, conſultauerunt, *vt interficerent eum.* hoc eſt vt executioni mandarent occiſionem Ieſu. Priùs enim deliberauerant Iudæi & quæſierant Ieſum interficere (vt Euangeliſta ſuperiùs in capite ſeptimo dixit) ſed deliberationẽ illã fuiſſe aliquorum & non communis conſilij teſtatur tractatus nunc poſt Lazari reſuſcitationem congregati concilij, nam tractatum fuit quid faciendum eſt:& inter varias opiniones Caiphas cenſuit Ieſum eſſe occidendum, arguendo alios imprudentiæ. hæc enim omnia non fuiſſent dicta, ſi iam communi conſilio prædiffinitum fuiſſet quòd Ieſus eſſet interficiendus. In hoc itaque cõſilio primum diffinitum fuit à communi conſilio vt Ieſus interficiatur. & propterea ab hoc die conſultare cœperunt communi conſilio circa executionem occiſionis concluſæ.Priùs enim velut priuatę fuerant conſultationes aliquorũ primatum. *Ieſus ergo non iam palam*.pro,libere.*ambulabat*. Ex occaſione huius concilij Ieſus quanuis reſuſcitaſſet Lazarum,nõ ambulabat libere. *Apud*. pro,inter. *Iudeos.* vtpote ſciens habere ſe illos perſecutores ad mortem. *Sed abiit.* deeſt illinc. ſcilicet ex Bethania. cedens ad tempus furori,fiduciam præbens futuris Chriſtianis declinandi quandoque perſecutiones. *In regionem iuxta deſertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem. & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis. Proximum*. pro, propinquum, *autem erat paſcha Iudæorum.* Addidit hoc euangeliſta ad ſignificandum quòd breui tempore declinauit furorem: & vt intelligamus reſuſcitationem Lazari fuiſſe factam propè paſcha. immo, tam propè vt iam inciperet purificatio hominum pro paſchate. Vnde & ſubditur. *Et aſcenderunt multi Hieroſolymam de regione ante paſcha vt ſanctificarent ſeipſos*. hoc eſt mundi fierent iuxta ritum legis adhibitis cerimonialibus legitimis, ad hoc vt manducarent paſcha. Solis enim mundis licitum erat manducare paſcha. *Quærebant ergo Ieſum.* Incertum eſt an ſacerdotes ſtantes in templo vacando purificationi aduenientium ad hoc vt mundi fierent, an ipſi

aduentantes quærerent Ieſum an compareret in templo vel ciuitate more ſolito. *Et colloquebantur.* pro, dicebant, *adinuicem in templo ſtantes. Quid putatis.* pro, quid videtur vobis. *quod non venit ad diem feſtum?* Ratio autem quare ambigebant de aduentu Ieſu ad paſcha, ſubiungitur dicẽdo. *Dederant autem Pontifices.* pro, principes ſacerdotum, *& Phariſæi mandatum: vt ſi quis cognouerit vbi ſit indicet, vt apprehendant eum.* Rationabile ſiquidem erat humano iudicio quòd non veniret: ſciens tale mandatum contra ſe emanaſſe.

CAPVT XII.

IEſus ergo ante ſex dies paſchæ venit Bethaniam. Vt litera ſonat intelligendum eſt: hoc eſt quòd feria ſexta (quæ ſabbatum immediatè præcedit) venit Ieſus in Bethaniam. Illa enim dies veneris fuit anno illo ante ſex dies paſchæ: vt patet ſupputando dies vſque ad veſperam diei Iouis immediatè ſequentis in qua veſpera immolatũ eſt paſcha, *Vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit.* deeſt, à mortuis. *Ieſus.* Explicat Euangeliſta factum.

Fecerunt autem. pro, igitur ei cœnam. Infert quorſum tendit narratio aduentus Ieſus in Bethaniam ſcilicet ad narrandũ geſta in illa cœna. Nec explicatur qui ſunt qui fecerũt cœnam vt collatis narratis ab omnibus Euãgeliſtis intelligamus cœnam fuiſſe factam communiter à Maria, Martha & Simone leproſo. *Ibi.* hoc eſt in Bethania. Alij Euangeliſtæ explicant etiam domum Simonis leproſi. Non dicit fecerunt tunc ſeu illo die, ſed ibi: quia cœna hæc fuit facta ſabbato. Ita quòd Ieſus die Veneris venerat, & cœna hæc fuit facta ſabbato. nam ſabbato non licebat iter agere: nec ſabbatum illud fuit ante ſex ſed ante quinque dies paſchæ anno illo. *Et Martha miniſtrabat.* Hinc coniicitur domum illam fuiſſe communem Simoni leproſo & Mariæ ac Marthæ, diſtinctam contignationibus: vt in altera Simon, in altera illæ habitarẽt. Sanguine enim iũctos illos crediderim, ex eo quòd Martha miniſtrabat ibi: & ex eo ꝙ Maria ibi veniã olim promeruit. *Lazarus verò vnus erat ex diſcumbentibus cum eo.* Adiunxit hoc Euãgeliſta: vt veritatẽ reſuſcitationis Lazari confirmet perſeuerantia vitæ Lazari, & actionibus cõmunibus comedendi & bibendi cum aliis cõtinuatis. *Maria ergo.* Quoniam hinc occaſio modi quo Ieſus in manus traditus eſt Iudæorũ pẽdet, ideo Euãgeliſta cũ nota illationis officiũ Mariæ intulit deſcriptis officiis Marthæ & Lazari. Et ſororũ quidẽ officia gratitudinis refert: Lazari autẽ teſtimonij, nõ verbo ſed facto diſcubitus

bitus

bitus in cœna. *Accepit*. Et hic actus inſinuat in domo propria Mariam eſſe:tanquam non aduexerit, ſed acceperit ibidem exiſtentem. *Libram*. Quantitas non modica ad tale opus narratur. *Vnguenti nardi piſtici*.pro,piſticæ, Nardum determinat eſſe non adulterinam, ſed fidelem.Græca enim dictio eſt piſticæ, Latinè fidelis. *Precioſi, Et vnxit pedes Ieſu*. Non eſt contraria actio vnctionis pedem effuſioni vnguenti ſuper caput quam alij euãgeliſtæ tradunt.Vtrunque ſiquidem opus Maria fecit, prius vnxit pedes: & deinde totum reſiduum effuſit ſuper caput verſando pixidem immò demũ frangendo illã, ne aliquid ſupereſſet vnguenti.Suppleuit nanque Ioannes omiſſam ab aliis vnctionem pedũ. *Et exterſit capillis ſuis pedes eius*. Hinc inſinuatur hãc fuiſſe peccatricem quæ olim ſimili capillorum officio veniã meruit. Ordo præpoſterus prius exterſit ab immunditia pedes Ieſu, capillis ſuis mundans illos:& deinde mũdos iam pedes vnxit vnguento non enim extergendũ erat vnguentum.*Et domus impleta eſt ex odore vnguẽti.Dixit ergo vnus ex diſcipulis eius Iudas Scariotis*.Deeſt.Simonis. Et caſus eſt nominatiui Iſcariotes, determinat enim non Simonem Iudæ patrem,ſed ipſum Iudã.Legendũ itaque eſt. *Iudas Simonis Iſcariotes qui erat eũ traditurus.Quare hoc vnguentum non venijt trecentis denarijs & datum eſt egenis?* Non cõtrariatur Ioannes aliis euangeliſtis dicentibus non vnum,ſed multos diſcipulos hoc dixiſſe: quoniam Ioãnes præcipuo in hoc murmure tãquam capiti Iudæ attribuit. Et rectè: quoniam alij non malo animo ægrè tulerunt factum hoc, ſed pietatis intentione:Iudas autẽ tam maligno animo vt inde occaſionem ſumpſerit vendendi Ieſum. *Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat ad eum*.pro,quia de egenis cura illi eſſet.Non negatur pertinuiſſe ad Iudam dare egenis de cõmuni marſupio: ſed negatur curam illi fuiſſe de pauperibus: multa enim ad nos ex officio pertinent quæ non ſunt nobis curæ. *Sed quia fur erat,& loculos*. pro,marſupium, *habens*. Hinc apparet non derogare perfectioni vitæ, habere cõmunem marſupium pro ſumptu opportuno: nihil enim imperfectionis Ieſus fecit in tota vita ſua. *Ea quæ mittebantur portabat*.Occurrit quęſtio,quomodo Ieſus diſcipulos mittebat ad prædicandũ ſine marſupio, & ipſe per Iudam marſupium portabat.Ieſus enim non ſolum verbo,ſed exemplo inſtruebat diſcipulos. ¶ Solutio eſt,ꝙ alia eſt ratio vnius collegij ſeu multitudinis,& alia eſt ratio duorum.Ieſus mittens diſcipulos binos ad prædicandũ,noluit ꝙ ferrent pecuniam, facilè eſt

enim inuenire hoſpitem pro duobus. Sed vnum collegiũ, vnam multitudinẽ tot diſcipulorũ euntiũ cum Chriſto, honeſtas morum non habet mitti ſeu ire ſine pecunia, in grauamẽ notabile hoſpitis. Quocirca non fecit Ieſus cõtrariũ eius ꝙ præcepit diſcipulis. *Dixit ergo Ieſus. Sinite.* pro, ſine, *illam.* Ad ſolum Iudam ſermo dirigitur, ratione dicta. *Vt in diem.* Superfluit vt, *Sepulturæ meæ ſeruet.* pro, ſeruauit, *illud.* Ratio quare non vexanda non arguenda ſed ſinenda in ſua pace eſt Maria, redditur à Ieſu: quia ſeruauit vnguentũ illud in diẽ ſepulturæ eius. ❡ Nõ dicit in ſepulturam meã ſed in diem ſepulturæ meæ: intendẽdo declarare ꝙ dies ille erat dies non ſuarũ delitiarũ ſed dies ſuæ ſepulturæ. ꝙ Maria nõ ſeruauerat hoc vnguentũ pro delitiis Ieſu ſed pro puro pietatis ſeu religionis officio, nõ ſecus ꝗ ſi in die ſepulturæ eius hoc faceret. Dies ſiquidem ſepulturæ quo ad vnctionem, eſt dies non delitiarũ ſed humanitatis communiter, vel pietatis ad cõiunctos, vel religionis ad ſanctos ꝓphetas. Et eſt puræ pietatis ſeu religiõis: quoniã nulla ſenſualitatis ratio in ſepultura locũ habet. & præter hoc eſt poſtremi officij dies: vt patet. ❡ Significat itaq; hæc ex parte Mariæ ꝙ ipſa ſeruauit vnguẽtũ illud in diẽ ſepulturę Ieſu (hoc eſt in officiũ purę pietatis ſeu poti⁹ religionis, quale exerceretur in die ſepulturę Ieſu) & nõ ad ſenſuale obſequiũ. Ex parte vero Ieſu ꝙ ipſe vnguentũ ſuſcipiebat tanꝗ ſepeliendus, & nõ ad delitias: vt Iudas interpretat⁹ eſt. Et præter hoc ſignificat ꝙ illa vnctio erat poſtrema Mariæ reſpectu Ieſu. Et hoc ſecundũ factũ nõ ſecũdum intentionẽ intellige mulieris. Quia itaq; & ex facto & ex intẽtiõe Marię & ex intẽtione Ieſu, ſeruauit Maria vnguentũ illud in diẽ ſepulturæ Ieſu, ideo ſinẽda eſt in quiete ſua, & nõ eſt arguẽda. *Pauperes enim ſemper habebitis.* pro, habetis, *vobiſcum: me autem non ſemper habebitis.* pro, habetis. Reddit rationem quare ſinenda eſt Maria relato opere eius ad eleemoſynam pauperũ: reſpectu cuius arguebãt opus Marię. Et cõſiſtit ratio in hoc, ꝙ pauperũ cura eſt continuata, huius autem pietatis cura eſt tẽpori ſpecialis occurrens ratio. Et propterea ſicut filio innocẽti dictũ eſt: fili tu ſemper mecũ es, epulari autẽ & gaudere oportuit quia modo hic frater tu⁹ reuixit, ita modo dicitur, pauperes ſemper vobiſcũ ſunt, ego autẽ modo tãtum manifeſtans per hoc quòd continua incũbens cura pauperũ & ſimilium, non debet impedire curã occurrentiũ bonorum operum quæ ex ſpeciali aliqua occurrẽti occaſione exercẽda ſunt. ❡ Vbi etiam aduerte quòd euangeliſta miſcẽdo ſermonẽ Ieſu directũ ad

ad multos(dicẽdo habebitis,nõ habetis)inſinuat quod diximus: Iudam quidẽ caput,alios vero diſcipulos acceſsiſſe ad murmur. *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quia* pro,quòd,*illic eſt:& venerunt non propter Ieſum tantum*.Hinc etiam apparet ꝙ Ieſus feria ſexta venit in Bethaniam:quoniam ſi veniſſet ſabbato,nõ interceſsiſſet tantum temporis,vt turba quæ extra Bethaniam erat, cognouerit Ieſum eſſe in Bethania, & venerit ad vidẽdũ ipſum. *Sed vt Lazarũ*.Deeſt &,legendum eſt,*ſed vt & Lazarum viderent, quem ſuſcitauit à mortuis*.Hinc apparet quòd turba iſta Iudæorum non erat de Bethania:quoniam habitantes in Bethania,viderãt Lazarum tot diebus, quibus Ieſus fuerat in Ephrem. *Cogitauerunt*.pro,conſultauerunt,*autem principes ſacerdotum vt & Lazarum interficerent:quia multi propter illum abibant ex Iudæis,& credebant in Ieſum*. Cerne iniquitatem pontificum.Iam nõ ſufficit eis vt vnus moriatur pro populo,ſed etiam Lazarum(quem diuina potẽtia reſuſcitauerat)nituntur occidere:vt cognoſcamus quanta cæcitate mentis tenebãtur ex propria malitia.Forſan Lazarũ vocabant,vt de alia vita interrogarent,vt de veritate Ieſu certiores redderentur.*In craſtinum autem*.pro,poſtero die.& ſuperfluit autem.Non ad diem aduentus Ieſu in Bethaniam,ſed ad diem cœnæ narratæ refertur dies poſterus, qui anno illo fuit dies poſt ſabbatum:hoc eſt dies dominicus,quem quotannis veneramur diem palmarum. *Turba multa quæ venerat ad diem feſtum, quum audiſſent autem quia*. pro,quòd, *venit Ieſus Hieroſolymam*. Sciens euangeliſta hũc Ieſu ingreſſum ſolennem in Hieruſalem deſcriptum ab aliis euangeliſtis,perſtringit illũ:ſupplendo multa omiſſa ab aliis. ¶ Et primo diẽ explicat quintũ ante paſcha: dicendo die poſtero.Deinde explicat turbam quæ venit obuiam Ieſu non fuiſſe Hieroſolymitanam,ſed illam quæ aliunde venerat ad diem feſtum paſchatis:dicendo quæ venerat ad diẽ feſtũ. *Acceperunt ramos palmarum*. Hoc eſt tertium quod ſupplet. Alij ramos oliuarum.Ioannes adiungit ramos palmarum,quod maioris fuit honoris. *Et proceſſerunt obuiam ei,& clamabant.Oſanna*. Vide dicta apud Matthæum.*Benedictus qui venit in nomine domini rex Iſrael*.Verum Meſsiam fatentur Ieſum:appellando ipſum regem Iſrael,benedictum,venientem in nomine domini,non in nomine proprio,non ad gloriã propriã,ſed ad gloriã domini:adiuncta ſupplicatione expectatæ ſalutis.*Et inuenit Ieſus aſellũ*.mittendo diſcipulos pro illo,vt alij referunt. *Et ſedit ſuper eum*. Ecce modus quo venit.*Sicut ſcriptũ eſt:noli timere filia Sion, ecce rex tuus*

venit ſedens ſuper pullum aſinæ. Appoſuit vaticinium prophetæ Zachariæ nono ad ſignificandum quare Ieſus hac vice iuerit in Hieruſalem ſedēs ſuper aſinum,& cum honore regio ſcilicet vt adimpleret ſcripturam, vt vel ſic Iudæi agnoſcerēt ipſum eſſe Meſſiam promiſſum per prophetas,ex tā publico & ſingulariſsimo teſtimonio olim prophetato. *Hæc non.* Deeſt autem. Legendum eſt. *Hæc autem non cognouerunt diſcipuli eius primum.* Fatetur euangeliſta quòd ipſe & alij diſcipuli non intellexerunt tunc, quæ gerebantur eſſe ad impletionem prophetiæ. *Sed quando glorificatus eſt Ieſus,tunc recordati ſunt,quia* pro,quod, *hæc erant ſcripta de eo: & hæc fecerunt ei.* Non dicit tunc cognouerunt, ſed tunc recordati ſunt. Et propterea quæſtio ſurgit quomodo recordati dicuntur eius quod nō cognouerunt, expreſsè enim dixit quòd primum non cognouerūt: hæc memoria ſiquidē nō eſt niſi priùs cognitorum. ¶ Solutio eſt,quòd recordatio iſta refertur ad ſcripta de Ieſu,& ad facta eidem (vt clarè textus ſubiungit) & quòd ambo fuerant nota diſcipulis quando recordati ſunt. Facta ſiquidem fuerant illis nota ad ſenſum,dum fiebant: quia præſentes erant, & ipſimet inter facientes erant. Scripta vero fuerant illis nota, docente illos ſpirituſancto omnia in Pentecoſte. Poſt modum enim recordati deſcribuntur amborum ſimul: applicādo notam iam ſibi ſcripturam ad facta quæ viderant & pro parte geſſerāt. *Teſtimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo quādo Lazarum vocauit de monumento,& ſuſcitauit eum à mortuis.* Hoc eſt quartum ſuppletum. *Propterea & obuiam venit ei turba.* Hoc eſt quintum ſuppletū. *Quia audierant eum feciſſe hoc ſignum.* Hinc apparet duas fuiſſe turbas. Alteram perhibentem teſtimonium de viſu quòd reſuſcitauit Lazarum, alteram quæ Ieſus reſuſcitauit Lazarum. Prima iuit cum Ieſu, altera obuiam venit. Prima diſcipulorum Ieſu & habitantium Bethaniæ fuit: nam talium turba interfuit reſuſcitationi Lazari, præter nobiles. Altera fuit eorum qui venerant ad paſchalem ſolennitatem: vt clarè euangeliſta dixit. *Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos. Videtis quia.* pro,quòd, *nihil proficimus.* pro,proficitis. Ex eo quod non dicit proficimus,ſed proficitis,poſſunt intelligi hæc verba dicta ab illis Phariſæis qui occultè credebant Ieſu: ad auertendum alios Phariſæos à cœpta perſecutione Ieſu,ab experientia inanis ſtudij eorum ad impediendum concurſum populi ad Ieſum. Poſſunt & in malam partem accipi: vt ſint verba complicum, excitantium illos quibus incumbebat ex officio ſeu delegatione vacare ad impediēdū. Excitant autem

autem proponendo vt conſiderent id quod vident: quòd ſcilicet nihil proficiunt quo ad impediendum. *Ecce mundus totus poſt eum abijt*. Superfluit totus. Et nihilominus hyperbole eſt cōſueta de multitudinis innumeræ concurſu dicere. mundus vadit, & ſimilia. *Erant autem quidam Gentiles*. pro, Græci. Quartum hominum genus explicat euangeliſta: poſt turbam enim præſentium ſuſcitationi Lazari turbamque audientium & Phariſęos, commemorat Græcos: vt in diuerſis diuerſos fructus deſcribat, & illa ſuppleat quæ alij euangeliſtæ omiſerant. *Ex ijs qui aſcenderant vt adorarent in die feſto*. Si iſti Græci fuiſſent Iſraelitæ aut Proſelyti, diceretur de illis quòd aſcenderant ad diem feſtum celebrandū, ſicut de aliis dixit. Quocirca ex eo quòd appoſuit vt adorarent, deſcribit quòd erant Gentiles: venire enim ad adorandū in Hieruſalem, commune erat omnibus: vnde de Eunucho reginæ Aetiopū ſcribit Lucas quòd venerat in Hieruſalem vt adoraret. Et quamuis hoc omni tempore fieret, iſti tamen Græci venerant vt in die feſto Iudæorum adorarent, tanquam in tempore maioris deuotionis & concurſus. *Hi ergo acceſſerunt ad Philippum qui erat à Bethſaida Galilææ*. Coniectura hinc ſumitur ꝙ Græci iſti ex illis gentilibus erant qui in Galilæa morabantur, forte ſtipēdiarij, niſi enim cum Galilæa commune aliquid haberent, non cōmemoraſſet euāgeliſta Bethſaidā Galilææ. *Et rogabāt eū dicentes, domine volumus Ieſum videre*. hoc eſt viſitare: alioquin non oportuiſſet internunciis vti, qui dicerent Ieſu voluntatem ipſorum. *Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rurſus & Philippus dixerunt*. pro, dicunt, hoc eſt nunciant, *Ieſu. Ieſus autem reſpondit eis, dicens: Venit hora*. Diſcipuli nunciant ꝙ Græci volunt eum viſitare, ipſe vero nō reſpondet veniāt, ſed venit hora: manifeſtans hac reſpōſione ꝙ gratā habet viſitationē. Dicendo nanq; quòd hoc eſt tempus glorificationis ſuæ, reſpondet læta: ſpectareque hanc viſitationem ad glorificationem ſuam manifeſtat. ¶ Nec demonſtratur præſens tunc hora: ſed hora mortis reſurrectioniſque eius. cum ſubſecuta aſcenſione miſsione ſpiritusſancti, &c. *Vt clarificetur*. pro glorificetur, *filius hominis*. Non fuit in cruce ac morte glorificatus filius hominis, ſed turpiſsimè vilificatus. Verùm fuit inter ſpirituales ſubſtantias glorificatus filius hominis ſtatim mortuus: quando filius hominis ſecundum animam triūphauit de dæmonibus, & beauit ſanctos in limbo, confutauitq; damnatos in inferno. In reſurrectione autē fuit filius hominis glorificatus ſecundum corpus, & poſtea fuit glorificatus ſecūdum nomen

men

men ſuum,veneratum primum à paucis Iudæis,& deinde à gen tibus omnibus.Quarum quia primitiæ erant iſti Græci,ideo Ieſus iſtorum aduentum tanquam ad ſui glorificationem ſecuturã in fide vniuerſarum gentiũ pertinentẽ acceptauit:& occaſionem manifeſtãdi myſterium futuræ ſuæ glorificationis accepit. *Amen amen dico vobis, niſi granum frumenti.* Ne intelligerent diſcipuli illam præſentem horam eſſe horam expectatam,declarat ex ſimilitudine ſeminum interponẽdam eſſe mortem ſuam ante fructum conuerſionis populorum in qua glorificabitur filius hominis.Seipſum aſsimilat grano non tritici ſed frumẽti: quod eſt genus ad triticum,hordeum,ſpeltam,& ſiliginem. *Cadens in terram mortuum fuerit.* Et ſemen ipſum frumenti moritur ſatum (quod ſignificat caſus in terrã) & Ieſus mortuus vere fuit in cru ce.*Ipſum ſolum manet.* Vere granum ſi non ſeminatur,manet ipſum ſolum,per excluſionem fructus:ſed manet modico tempore,non ſimpliciter.Ieſus autem ſignificatus ad literam,ſi nõ fuerit mortu⁹,ipſe ſolus in toto humano genere manet ſine aliquo caſu manet in æternum beatus,nullum enim hominem ſaluaret nõ mortuus:non quia non aliter poſſet,ſed quia ſic diffinitũ eſt, & propterea conditionalis eſt vera.*Si autẽ mortuum fuerit.* ſeminatum.Mortuus eſt Ieſus vt ſemen,vt virtutem habens ſeminariã,vt productiuus fructus: immo ad hoc mortuus eſt. *Multum fructum affert.* Plus quàm centeſimum. Mortuus eſt vnus Ieſus, & attulit fructum innumerabilium hominum. ¶ Significantiusque dicit affert:vt intelligamus differentiã inter ipſummet, & granum frumẽti ſatum.Nam granum frumenti quod mortuũ eſt,nõ reſurgit,vt afferat ſecũ,fructũ,ſed fructus ex ipſo mor tuo profertur.Ieſus verò ſic mortuus eſt,vt ipſemet idem nume ro reſurgeret & afferret fructum multum innumerabilium hominũ.*Qui amat.* Declarat fructũ afferendum quis eſt:tũ ne errares intelligendo productionẽ huius fructus per modum naturæ: quemadmodũ ſit productio fructus ex grano frumenti ſato.declarat ſiquidem fructũ hunc produci à Ieſu mortuo,interuenien te ex parte hominum ſequela ipſius Ieſu:& non aliter. Tum ne errares intelligendo quòd omnes homines per mortẽ ipſius ſal uandi eſſent.diſtinguit nanque inter illos qui perdent, & qui cu ſtodient animam ſuam in vitam æternam. ¶ Et quoniã ſequela Ieſu multas requirit cõditiones,omnes ad tria capita reducit: ſcilicet ad odium præſentis vitæ,ad miniſteriũ Ieſu,& affectum imitãdi ipſum.in primo cõtẽptus ſui,in ſecũdo ſeruitus Chriſti,

in

in tertio vtriuſq; ratio (ſcilicet propter Chriſtum) cōprehēditur. Declarat itaq; quis eſt fructus afferendus, ex differētia inter fru ctum & cōtrarium penes amorē & odium præſentis vitæ,& inchoat à cōtrario dicens. *Qui amat animā ſuam.* & ſubintelligitur in hoc mundo. Et eſt ſermo formalis,nō de re quę eſt anima,ſed de anima inquantū anima : hoc eſt vt exercet animandi corpus officiū,quod eſt dicere qui amat vitā ſuam in hoc tranſitorio ſtatu mūdi. Et eſt ſermo de amore nō naturali aut regulato,ſed de amore ſine fræno eo modo quo amatur finis: ita ꝙ vitam ſuam pręponit aliis amabilibus. *Perdet eam.* perditione æternę mortis. *Et qui odit animā ſuam in hoc mundo.* Ecce fructus afferendus. Nec eſt ſermo de odio cōtrario naturali amori) de quo ſcriptum eſt, nemo vnq̄ carnem ſuā odio habuit) nec de odio oppoſito amori regulato:ſed de odio cōtrario amori propriæ vitæ vt finis. Ita ꝙ eſt ſenſus,qui odit vitā ſuā in hoc mūdo habere pro fine vltimo. ¶ Vbi aduerte ꝙ ex hoc quod in odio apponitur in hoc mūdo, ſubintelligēda ſignificatur eadē conditio in amore,& propterea non expoſuimus:ſed ſuppleuimus. ſubintelligendo dictā conditionē. *In vitam æternam cuſtodit.* pro, cuſtodiet, *eam.* Et hinc clarè apparet ꝙ de perditione mortis æternæ dictum eſt perdet eam, contrariorū enim cōtrariæ intelligēdæ ſunt proprię cōditiones. Qui enim vitā ſuam in hoc mūdo odio habet vt finē,ipſe ſeruabit eam in æternā vitam,quam habet pro fine:quia non ſolū vitam æternam habebit in anima,ſed in corpore. *Si quis mihi miniſtrat.* Non ſufficit interno amore & odio eſſe bene diſpoſitū, ſed oportet etiam exterioribus officiis Ieſu Chriſto ſeruire. Et propterea odio proprię vitę adiūgitur miniſtrare Ieſu Chriſto,quacunq; exteriori actione. *Me ſequatur.* Hæc eſt tertia cōditio,quæ eſt ratio omniū. Odio habere propriā vitam,poteſt etiā Ethnicis cōpetere(nam & propter famam & gloriam exponunt ſe morti, quāuis & hoc propter præſentē vitam faciant,quoniā famam & gloriam humanā in hoc trāſitorio mūdo quærunt)ſed odio habere vitam propriā ad imitandum Ieſum Chriſtum,propriū eſt electis. Et ſimiliter miniſtrare ac ſeruire Chriſto cōmune eſſet etiā malis chriſtianis: ſed ſeruire Chriſto ad imitationē Chriſti, proprium eſt electis. ¶ Et aduerte quod eſt ſermo de miniſtris, qui ſunt fructus mortis ipſius Ieſu:quoniā ante mortem nō venit vt habeat miniſtros,ſed vt miniſter:ſed propter mortē omne genu flectatur. *Et vbi ſum ego, illic & miniſter meus erit.* Arduas cōditiones eorū qui fruct⁹ eorū deſcripſit ex parte eorū & ꝓpterea

ſuaues

ſuaues reddit ex præmio.Et primæ quidẽ cõditionis præmium deſcripſit vitam æternam.ſecundæ autẽ & tertiæ, modo deſcribit duplex præmiũ.Alterum reſpondens ſequelæ: promittendo eundem locũ in quo ipſe Ieſus eſt.Non dicit & vbi ero, ſed vbi ſum: vt intelligamus non corporeum locum ſed felicitatis gaudium,in quo ipſe Ieſus etiam inquantũ homo, ab inſtanti conceptionis ſuæ erat ſecundum ſuperiorem animæ partem.*Si quis.* Deeſt &.Legendum eſt. *Et ſi quis mihi miniſtrauerit,honorificabit eum pater meus.* Superfluit meus.Alterum præmium reſpondens miniſterio,apponitur promittendo honorem: vt qui ſe humiliauerit miniſtrando,honorem habeat nõ ab homine ſed à deo. & propterea meminit patris.ſic enim deum appellare cõſueuerat. *Nunc anima mea turbata eſt.*Incœperat reſpondere Andreę & Philippo quod inſtabat tempus glorificationis ſuæ, intercedente tamen morte propria fructuoſa.& deſcripſerat cõditiones ac prę mia eorum qui futuri ſunt fructus mortis ipſius Ieſu. Deſcribit modo conditiones proprias,tum reſpectu ſuæ mortis, tum reſpectu ſuæ glorificationis,tum reſpectu fructus. Et conditiones quidem proprias pro quanto refertur ad imminẽtem mortem, deſcribit tripliciter.& quãtum ad effectum:deſcribẽdo animam turbatã pro paſsionibus triſtitiæ & timoris,cogitando imminẽ tẽ mortẽ.Et voluit excitare in ſemetipſo Ieſu has propaſsiones vt verum hominem ſe comprobaret:nec ſolum verũ hominem ſed paſsibilem,non corpore ſolo ſed etiam animo.ne paruipenderemus quod voluntarius ibat ad mortem tanquã habens animum ſtoicum ſeu impaſsibilem. *Et quid dicam.* Ecce ſecundum: ſcilicet quantum ad intellectum:hoc eſt rationem diſcurſiuam, conferendo mortem imminentem (contrariam naturæ & innocentiæ ſuæ) cum diuina ordinatione. Huiuſmodi enim collationem ſignificat dicendo. *Et quid dicam.* inter hæc ſuperiora & inferiora,diuina & humana. *Pater ſaluifica me ex hora hac.* Ecce tertium quantum ad deliberationẽ,ecce quid turbata anima mea dicam deliberate,ecce concluſio acceptatę mortis meritoriæ.recurro ad patrem,non vt ſeruet me à paſsione & morte imminẽte,ſed vt ex hoc paſsionis & mortis tẽpore ſaluũ me deinceps faciat, ſalute immortali: vt ex merito huius horæ in qua patior & morior,immortalis efficiar.Et exauditus eſt.*Sed propterea veni in hanc horam.* Quartum eſt ratio deliberationis factæ: Ita quod ex parte paſsionis & mortis imminentis propoſitæ ante animum,inſurgebat turbatio interna:ex parte vero diuinę ordi

ordinationis diſponentis olim quod veniret Ieſus ad patiẽdum & mortem ad hoc vt ſic etiã merito propriæ mortis acquireret ſalutẽ corporis immortalis ſibi & aliis, prouenit deliberatio voluntariç mortis meritoriæ ſalutis æternæ: explicata per petitionem pater ſaluifica me ex hac hora. Rationem ſuæ deliberationis reddit accumulando, ſed propterea, vt patiendo & moriendo mererer ſalutem æternam, veni, diuina diſpoſitione ſpontaneus in hanc horam, paſsionis & mortis. *Pater clarifica.* pro, glorifica, ***nomen tuum.*** Declaratis conditionibus ſuis Ieſus reſpectu mortis, declarat conſequenter conditionem propriam reſpectu glorificationis propriæ: de qua dixerat, venit hora vt glorificetur filius hominis. Declarat autẽ explicando affectum ſuum nõ tendere ad gloriam propriam ſed ad gloriã dei. hoc enim ſignificat petitio iſta. Acſi apertius dixiſſet. Glorificationẽ propriam cuius horam dixit venire, appeto ad gloriam diuini nominis. petitio enim quæ orando fit, interpres eſt interni affectus. ¶ Non dicit glorifica te ſed nomẽ tuum, quo cognoſceris & nominaris tam deus quam pater. Vtrunque enim nomen glorificatũ eſt in mundo per mortem & reſurrectionem Chriſti: quoniam adoratus eſt à toto mundo, ſolus deus & pater Ieſu Chriſti. *Venit ergo vox de cœlo dicens.* Superfluit dicens. Intellige vocem de cœlo, nõ quod vox illa ſenſibilis exierit è corpore cœleſti & illuc peruenerit: ſed quoniã ex ſupernis veniens tanquam è cœlo deſcendens ſonabat loquentem è cœlo perſonam. perſona ſiquidẽ dei patris loquens fuit illa voce: quoniam ad patrẽ directa erat petitio. Ita quòd vox iſta vt effectus, erat totius trinitatis cauſantis illam in aëre: vt perſonæ loquentis, erat propria patris. *Et clarificaui.* pro, glorificaui, *& iterum clarificabo.* pro, glorificabo. Duas petitiones porrexerat. alteram ſalutis propriæ, alterã gloriæ diuini nominis. Ad primam nihil reſpõdet cœleſtis vox, ſed ad ſecundam. tum quia in effectu ſecũdæ clauditur effectus primæ. in glorificatione enim clauditur ſalus. Tum vt intelligamus illam gratiorem eſſe deo petitionẽ qua quærimus quæ dei ſunt quàm qua quærimus noſtra, qua cupimus gloriã diuini nominis quàm qua cupimus propriam ſalutẽ, & merito: quia illa eſt amoris amicitiæ ad deum, iſta amoris concupiſcentiæ propriæ. ¶ Nec dicit & glorificaui te & iterum glorificabo te, ſed abſolutè & glorificaui & glorificabo. quod ſecũdum planum literæ cõtextum refertur ad nomen patris. Reſponſio nanque ſecundum petitionem intelligitur regulariter. conſtat autẽ peti-

tum

tum fuiſſe pater glorifica nomen tuũ igitur reſponſio dicens & glorificaui & glorificabo,ſubintelligit nomẽ meum. Et quoniã petitio plus ſignificabat quàm explicaret (nam intẽdebat quòd nomẽ patris glorificarerur in propria ipſius Ieſu glorificatione futura per meritum paſsionis & mortis eius) ideo hæc vox non explicat nomen meum,ſed abſolute ſonat ſine additione aliqua & glorificaui & glorificabo:ad cõprehendendum vtranque glorificationẽ,& Ieſu Chriſti & nominis patris. Et hic eſt verus & intentus ſenſus huius vocis. ¶ Nam vtrũque fuerat & glorificatum & glorificãdum iterũ.Fuerat enim Ieſus vnione perſonali, beatitudine animæ,partu virgineo,angelorũ teſtimonio & obſequio,adoratione magorũ,prophetia Simeonis,Annæ,teſtimoniis Ioãnis Baptiſtæ, miraculorũ , doctrinæ,ſolenniq́ue demum ingreſſu in Hieruſalem glorificatus.fuerat & patris nomen glorificatum in voce baptiſmi & transfigurationis,in prædicationibus Chriſti:vſqueadeo vt Ieſus teſtetur,pater manifeſtaui nomẽ tuum hominibus.Glorificãdus verò Ieſus promittitur, quia gloria corporis gloriaq; exaltationis eius adiungenda erat.& ſimiliter glorificandũ ſupererat nomen patris per vniuerſum mundum. Et vtrunque impletum videmus. *Turba ergo quæ ſtabat & audierat.* Hinc apparet quòd Ieſu ſtipato multa turba,Græci illi petierunt viſitare Ieſum: & quod Ieſus corã turba reſpõdit Andreæ & Philippo.*Dicebat tonitruum eſſe factum.*Turba hebetior, non vocem ſed ſonum percipiẽs interpretata eſt fuiſſe tonitruũ. *Alij autem dicebant.angelus ei locutus eſt.* Eruditiores qui perceperant non ſolum ſonum,ſed vocem dei articulatam, interpretati ſunt conformiter ad apparitiones factas Moyſi & prophetis : dicendo angelum locutum. Et verum dicebãt quantum ad hoc ꝙ miniſterio angelico formata fuit vox illa. deus enim per cauſas ſecundas operatur. Sed perſona loquens non erat angelus ſed deus:quoniam non angeli ſed dei eſt,& glorificaſſe & glorificaturum eſſe Ieſum ac patris nomen. *Reſpondit Ieſus.* Inter diuiſas opiniones Ieſus medius nõ reſpondet opinionibus : ſed manifeſtat quorſum tendat hęc vox.Reſpondet mentibus ſeu cordibus vtrorunque præſupponentium ꝙ propter ipſum Ieſum venerit hæc vox,quemadmodum fiebãt verba domini ad prophetas. *Et dixit.Non propter me.* inſtruendum,non propter aliquid mihi reuelandum : ſicut fiebat verbũ domini ad prophetas propter inſtructionem ipſorum . ego enim omnia noui abſque voce iſta, abſque quacunque noua reuelatione. *Hæc vox venit,ſed propter*
vos

vos. ſed ad veſtram vtilitatem: vt etiã cœleſtis vocis teſtimonio moueamini ad credendum verbis meis, vt ex hac occaſione audiatis myſterium mortis meæ. *Nunc iudicium eſt mundi.* Deeſt, huius. Non dicit mundi ſed mundi huius (de quo alibi regnum meum non eſt de hoc mundo) vt intelligamus ꝙ de mundo ſecundum præſentem ſtatum tranſitorium loquitur: vtpote qui mutandus modo eſt iure. Idcirco iudicium nunc (hoc eſt mortis ſuæ merito) eſſe dicit ſignificatum per vocem iterum glorificabo: vt intelligamus non potentia, non mera gratia, ſed interueniente inſtitia mundum hunc mutari. Merito ſiquidem mortis Ieſu Chriſti donatus mundus, ius iam habet vt eruatur à ſeruitute diaboli. & propterea ius dicitur mundo huic, nunc ſuffulto tali tantoque merito mortis Ieſu. ¶ Ita ꝙ ſi mundus iſte ſecundum ea quæ ſua ſunt conſideretur, nõ iure ſed mera gratia cum eo agitur, per Chriſti mortẽ percipiendo fructus mortis Chriſti. Sed ſi conſideretur vt ſuffultus dono meriti Chriſti, vendicat ſibi iure, conſequentes fructus. Et ſic hoc in loco Ieſus loquitur de mundo: ſignificante hunc ſenſum aduerbio nunc, demõſtrante tempus mortis eius: adiuncta ratione iudicij quæ eſt ius dici. *Nunc princeps huius mũdi.* Ecce materia iuſtitiæ & iudicij, ecce ad quid ius dicitur huic mundo: ad hoc, ſcilicet vt diabolus princeps eiiciatur foras. ¶ Non dicit diabolus, non tentator, nõ ſeductor mundi huius, ſed princeps: quia non eiicitur à ſeducendo à tentando, à calumniando, ſed à principatu, nõ particulari huius vel illius hominis, ciuitatis aut patriæ ſed mundi huius. Principabatur enim & adorabatur vt princeps mundi huius diabolus ante mortẽ Chriſti cõmuniter à mundo: hoc eſt colebatur in omnibus diis gentium. Et ab hoc principatu eiectus eſt, ſublato per Chriſtũ cultu deorũ, ablata ex mũdo (quanuis nõ ex ſingulis partibus ſimul) idololatria. Et hæc eiectio facta eſt iure, nõ meritorum noſtrorum ſed merito Chriſti cõmunicato hominibus. meruit enim Ieſus vt etiã genu infernorũ flectatur in nomine ſuo. ¶ Nec explicatur tantũ eiectio à principatu: ſed etiã quo eiiciẽdus eſt, apponendo. *Eijcietur foras.* Parum eſſet eiici à principatu tollendo cultum, niſi eiiceretur in exilium, extra ſpem recuperandi principatum: hoc eſt extra opinionem numinis. Ita quòd eiectio à principatu conſiſtit in electione à cultu: eiectio autem foras, conſiſtit in eiectione ab opinione numinis: hoc eſt quòd ſublata eſt ab hominibus opinio quòd in dæmonibus ſit aliquid numinis. Manifeſtatũ eſt enim quod non ſunt dij, quod

non

non ſunt entia beata,ſed ꝙ ſunt miſeri,ꝙ non ſunt mali hominibus,ꝙ ſunt inimici humanæ naturæ & inuidi hominũ gloriæ. Vnde videmus quod quantumcũque mundus pro magna parte defecerit à fide Ieſu Chriſti,nõ tamen rediit ad idololatriã,non rediit diabolus princeps:quia nõ rediit ad hoc vt adoretur. Eiectus eſt ego à mundi principatu foras,extra opinionem cõmunem hominũ quod ſit inter deos. *Et ego ſi exaltatus fuero à terra.* Non eſt opus quærere interpretationem: exponente ipſomet euãgeliſta quid ſignificaret in propoſito exaltari à terra. Quandoquidem efficaciam ſuæ mortis aſſeruit: ſubiungendo conditionalem declarantem tum bis dictũ nunc, eſſe tempus exaltationis ſuæ à terra:hoc eſt tẽpus mortis ſuę in cruce,tum rationẽ ac modum iudicij mundi & eiectionis foras principis eius. tum ampliorem valde efficaciam ſuæ crucis. *Omnia.* pro, oẽs, *traham ad meipſum.* verũ principem non ſolum iſtius mundi,ſed mundi. Traxit enim omnes homines immo rationales creaturas merito crucis ſuæ (præteritas,præſentes & futuras) ad ſeipſum recognoſcendum principem & adorandum quanuis diuerſimode: quia quoſdam voluntarios quoſdam inuitos quoſdã in hac vita quoſdam in altera.meruit enim vt ſibi omne genu flectatur,cœleſtium, terreſtrium & infernorũ. ¶ Vbi cernere potes erudite lector ꝙ vna quædam particula efficaciæ crucis Chriſti, eſt iudicium mũdi eiiciendo foras illius principem, multo enim maior effectus eſt trahere omnes ad ipſum Ieſum adorandum. *Hoc autem dicebat, ſignificans qua morte eſſet moriturus.* Hinc apparet quòd illa verba(ſcilicet exaltari à terra)apud Hebræos illius ætatis ſignificabant,nõ mori ſed mori in cruce.ſpeciem enim mortis indicat relatiuum,qua morte.& cõſtat ſpeciem mortis fuiſſet mortem crucis. ¶ Congruit autem modus moriendi,exaltationi à terra.nam crucifixi exaltati erant à terra.Et erat ſenſus verborum tunc in cõmuni notitia: alioquin turba nõ ſtatim intellexiſſet & oppoſuiſſet. *Reſpondit ei turba. Nos audiuimus.* Recte loquuntur: quia ipſi non legerant. *Ex lege.* Nomine legis intellige omnes libros veteris teſtamenti. *Quia.* pro, quòd, *Chriſtus manet in æternum.* Ea quæ ad regnum Meſsiæ ſpectant,docebantur cõmuniter à ſcribis, & erant diuulgata: inter quæ eſt quod regnabit in æternum.ea vero quæ ad humilitatem, paſsionem, mortemque Meſsiæ ſpectant, non erant communiter nota: quanuis in prophetis etiã eſſent ſcripta. Et propterea turba credens ex legis authoritate perpetuitatem Meſsiæ, & neſciens ea

quæ humilitatis Meſsiæ ſunt,neſciēs hæc concordare, affert veritatē æternitatis Meſsiæ tanquā contrariam humilitati mortis eius,tanquā incōpoſsibilem crucifixioni eius,& vſque hodie infœlix Iudæa reputat hæc impoſsibilia. *Et quomodo tu dicis oportet exaltari filiū hominis.* Hinc apparet quòd Ieſus multa dicebat quorū aliquas tantum ſententias collegerunt euangeliſtæ.Ecce hoc in loco euangeliſta non retulit niſi conditionalē de efficacia crucis Ieſu:& tamen Ieſus inſeruit etiam ꝙ oportet exaltari filium hominis,quod turba replicauit,non finxit. *Et.* Superfluit &,*quis eſt iſte filius hominis*? Ordinato literā ſic,iſte fili⁹ hominis quis eſt. Ac ſi apertiùs dixiſſent: ex hoc ꝙ Chriſtus manet in æternū,& filius hominis crucifigendus eſt , conſtat quòd filius hominis non eſt Chriſtus:& ꝓpterea quærimus de iſto filio hominis quis eſt , ex quo non eſt Chriſtus vt nos intelligebamus : vt paulo ante conclamatum eſt,benedictus qui venit rex Iſraël.*Dixit ergo eis Ieſus.*Reſpōdet Ieſus turbæ quo ad ambo quæſita, ſcilicet & quòd coeūt in vnam perſonam æternitas & mors,& ipſe quis eſt.*Adhuc modicum.*Deeſt.tēpus.*lumen.* ꝓ lux,*in vobis.*pro vobiſcum *eſt*. Ecce ꝙ in vnam perſonam coeūnt lux & cōmunicare cum mortalibus modico tempore. Eſſe ſiquidem nobiſcum, eſt communicare nobiſcum in carnis mortalitate.Vnde & poſt reſurrectionem dominus dicit diſcipulis, quum eſſem vobiſcū. Lux autem(non lux talis,non lux huius rei)nomen eſt deitatis: quæ ſola eſt lux ſine additione aliqua,omnis enim creata lux eſt lux talis,non lux. Et verè modicū tēpus ſupererat quo lux cū illis erat:quia illamet hebdomada deſiit eſſe cum illis.¶ Ecce ſimul reſponſio ad alterum quæſitum,quis eſt iſte filius hominis? eſt lux modicū adhuc tempus vobiſcum exiſtens:hoc eſt modico adhuc tempore mortalis. *Ambulate.* Ad duo proinde ex lucis ratione monet:ad ambulandum ſcilicet & credendū. Ita tamen quòd ſecundū eſt expoſitiuū primi,ad ſpirituales enim animi motus ex ſimilitudine corporaliū hortatur, ambulate inqt, mentis animique motibus.*Dum lucem habetis.*Se dicit lucem, vt non participatum lumen,ſed lumen quod eſt ipſa lux intelligatur. ¶ Nec dicit dum lux vobiſcum eſt (ne intelligeremus hoc monitoriū reſtrictū ad illos pauculos dies mortalitatis Chriſti) ſed dum lucē habetis: vt intelligamus hanc monitionē extendi quandiu lucis præſentia habetur. Quæ corporaliter quidē paruo tempore durauit:ſed ſpiritualiter cōtinuè vſque ad mortem cuiuſque(vſquequo durat etiam ambulatio)perſeuerat.*Vt nō te-*

 nebræ

nebræ vos cõprehendant. Ratio monitorij ex parte mali periculiq́ humani vitandi explicatur. Tremendaq́; periculi ſentẽtia eſt nõ vti gratia oblatæ copiæ lucis, ex eo quòd in hac via inciditur in hoc quòd homo cõprehenditur à tenebris. Ad ſimilitudinẽ negligẽtis inter agere in die(qui cõprehẽditur in via à ſuperueniẽtib⁹ noctis tenebris)periculũ noſtrũ deſcribitur. ¶ Et inſinuatur per hoc pœna peccati quæ quandoq; infligitur à deo cõtemnentibus vti gratia lucis Chriſti: quia ſcilicet priuantur internæ lucis irradiatione: & vndiq; à tenebris cæcitatis mentis velut comprehẽduntur tã in parte intellectiua q̃ in parte affectiua. *Et qui ambulat in tenebris.* Hinc clarè apparet ꝙ de tenebris in præſenti via ſermo eſt. ambulare enim propriũ eſt viatorũ. ¶ Ne paruipẽderes cõprehẽdi in via à tenebris, ſubiũgit malũ inde tibi ꝓueniẽs. *Neſcit quo vadit.* Nõ dicit nõ videt quo vadit: quia etiã in die ambulãs non videt in via ciuitatẽ ad quã tendit, ſed ſcit quo vadit ambulando: quia videt viã qua graditur ducere ad locum quo intẽdit ire. ambulãs verò in tenebris nõ videt ſi errat, nõ videt qua ambulat: ac per hoc neſcit quo vadit, neſcit ſi ambulãdo pergit verſus locũ quẽ intẽdit, an aliũ. Hæc quo ad ſimilitudinẽ. Sed quo ad ſenſum intentũ ambulãs in mẽtis tenebris neſcit infernũ quo vadit. ſi enim ſciret inferni pœnas, multò maiori ſtudio caueret ne iret illuc q̃ cauet à morte corporis & infamia perpetua huius mundi. *Dũ lucẽ habetis credite.* Quod priùs hortatus fuerat ſub metaphora viatoris, modò hortatur ſub proprietate verborũ. Et repetit dũ lucẽ habetis, nõ dũ lux vobiſcũ eſt, ꝓpter rationẽ dictã. ¶ Dicendo autẽ credite, nõ ſolũ declarat quòd credere in lucẽ eſt ambulare in præſentia lucis & vti luce, ſed etiã declarat modũ quo habetur ab hominibus lux. ſ. non vt clarè viſa ſed vt credẽda. & oportuit hoc explicare, ne opponeres. Ego lucẽ nõ video, ego lucẽ nõ habeo ſecundũ lucis officiũ quod eſt illuminare & lucere: ſi haberẽ, ſi viderẽ illũ, ambularẽ, crederẽ. Ad hoc enim excludendũ dicit. *In lucẽ.* Ipſa itaq; lux apparet & habetur, nõ vt viſa ſed vt credenda. Et propterea nõ dicit videte lucẽ, ſed credite in lucẽ, videndã poſt huius vitæ viã. Seipſum enim(vt dictũ eſt)dicit lucem in quã oportet credere. ſuã per hoc deitatẽ ſignificãs. *Vt filij lucis ſitis.* Priùs præcepit vti luce ex parte mali ad euitandũ periculum: modo idẽ præcipit ex parte boni quod aſſequuntur credentes in lucẽ. Et more hebræo filios lucis appellat: ſicut filios nuptiarũ, filios mortis, & ſimilia. intendẽs per hoc plenos lucis: cõtra id quod dixerat cõprehendi à tenebris

nebris.Illi enim cõtemnentes lucẽ,pleni tenebrarũ inueniũtur. credentes autẽ in lucem pleni lucis reddũtur. augetur nanq; lumen continuè in credẽtibus in lucẽ:& magis ac magis replẽtur luce.Credere enim in lucẽ(vt iam dictũ eſt) eſt fidei non informis ſed formatæ. *Hæc locutus eſt Ieſus,& abijt, & abſcõdit ſe.pro,* abſcõditus eſt,*ab eis.*Alij euangeliſtæ poſt ſolennem ingreſſum Ieſu in Hieruſalẽ narrãt Ieſum regreſſum in Bethaniam:& illis diebus in tẽplo,noctibus verò in mõte Olіueti cõmoratum.Vnde abſcõſionem iſtã(quã ſupplendo narrat Ioãnes)intellige non quantum ad tẽpus,hoc eſt quòd aliquo tẽpore latuerit,ſed quantum ad rationẽ abeundi:hoc eſt quòd Ieſus ſciẽs Iudæos ſtudere ad ſe capiẽdum quã primũ capere cõmodè poſſent & nolẽs capi vſq; ad præfinitũ à ſeipſo tẽpus & locũ,ideo abiit vt abſcõderetur à Iudæis volẽtibus ipſum capere. ¶ Et inſinuat euangeliſta in his verbis tria. Primũ quòd illi qui audiebãt Ieſum erãt mali animi erga eum:alioquin non oportuiſſet abſcõdi Ieſum ab eis. Secundũ quòd iſta abſcõſio nõ fuit miraculoſa:ſicut illa quando tulerunt lapides vt lapidarẽt eũ.Ad illius enim differentiã deſcribitur quòd abiit & abſcõditus eſt priùs, & poſt exiuit de tẽplo. Tertium eſt quod Ieſum exire illis diebus quotidie hora veſpertina de ciuitate & in mõte Olіueti morari noctibus,euãgeliſta appellat abire & abſcõdi:quia ea ratione abibat vt ocultus eſſet Iudæis,ne caperetur ante tẽpus.Diebus autẽ manifeſtus apparebat,ſciẽs quòd propter timorẽ tumultus popularis nõ audebant capere ipſum in die.*Quũ autẽ tãta.*pro,tot.& deeſt ſua.Legẽdum eſt.*Tot ſua ſigna feciſſet corã eis.*Et ſignificatur per pronomen ſua, nõ ſolũ quòd ſigna erãt eius quãtum ad dominiũ(ad differẽtiã ſignorũ factorum à prophetis,quorum nõ erãt ſigna quæ faciebant ſed dei) ſed etiã quòd erãt eius quãtum ad teſtificationem ipſius. Ita quòd ideo faciebat miracula vt ſignificarẽt quòd ipſe erat filius dei . & tot mirabilia opera erant in veritate ſigna ipſius quòd erat filius dei. *Non credebant in eum, vt ſermo Eſaiæ.* deeſt prophetæ.53.cap.*impleretur.*Non dicit vt implerẽt ſermonem Eſaiæ,ſed vt impleretur: quia incredulitas Iudæorum ordinabatur à deo ad implendum prophetiam Eſaiæ: ſicut ordinauit deus diabolicam iniquitatem contra Iob, ad profectum ipſius Iob.Deus enim etiã peccata noſtra ordinat in aliquod bonum.*Quem dixit.Domine quis credidit auditui noſtro.*Aduerte hîc quòd euangeliſta affert textum Eſaiæ iuxta interpretationem ſeptuaginta qua vtebantur Græci.In Hebræo enim nõ habetur

illa dictio domine,ſed apud 70. ¶ Significatur autem paucitas credentiũ dicẽdo quis credidit. *Et brachium domini cui reuelatum eſt?* Ieſus brachiũ domini appellatur,eo ꝙ humanitas ipſius erat organũ coniunctum(hoc eſt ſpectans ad perſonã dei) ſicut brachium eſt organũ cõiunctum cuiuſque hominis habentis illud. Ita quòd brachiũ quatenus eſt organum cõiunctum appellatur Ieſus,qui erat homo iunctus perſonaliter deo . quatenus autem brachium eſt operatiuũ(ſcilicet fortium operũ (appellatur idẽ Ieſus brachium,quia venit ad fortiſsima opera miraculorũ, debellationis diaboli & cõuerſionis mundi.Vnde brachium domini paucis eſſe reuelatum, eſt myſterium duarũ naturaliũ in vna perſona Ieſu paucis eſſe ſine velo manifeſtatũ:illis ſcilicet paucis Iudæis qui internum velamẽ ſuæ malitiæ nõ interpoſuerunt inter propriæ mentis oculos & euangeliũ. *Propterea non poterant credere.* Hinc habes quòd nõ ſolum credere eſt donũ dei , ſed etiã poſſe credere (loquendo de potentia propinqua)eſt gratiæ diuinæ:quanuis poſſe credere potentia remota,naturæ ſit rationalis.Ex hoc enim quòd homo rationalis eſt naturæ, potẽtiam habet intellectus & voluntatis quibus poteſt credere: ſed non niſi ex gratuito dei auxilio appropinquat ad hoc vt poſsit fidei adhærere chriſtianæ.¶ Apparet autẽ hoc hinc:quia expreſſe negatur non credere ſed poſſe credere ex priuatione gratiæ.Si enim priuatio gratię fert ſecũ non poſſe credere,conſequẽs eſt ꝙ poſſe credere cõferatur à gratia.& hoc ſuperius dominus cap.6.dixit . nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eũ.Ante itaq; fidei donũ oportet præuenientis gratiæ nõ habituale donum ſed gratũ auxilium diuinæ motionis haberi, quo homo redditur potens credere: dono autẽ fidei infuſæ redditur credens. *Quia iterũ dixit Eſaias.* Textus iſte ſonat ꝙ prophetia Eſaiæ fuit cauſa impotentiæ credẽdi. Et verũ apparet apud penetrãtes quòd tria hic interuenerunt:primũ prophetia Eſaię,ſecũdũ priuatio gratiæ,tertiũ impotẽtia credendi in Iudæis.& quòd deus ordinatẽ hæc omnia effecit.Ita ꝙ deus executus eſt priuationẽ gratiæ:quia prædixerat per Eſaiã:ac per hoc de vltimo ad primũ,ideo executiue reddidit Iudæos impotẽtes credere,quia prædixerat hoc per Eſaiã.Ordo itaq; inter ipſas diuerſas executiones diuinas,explicatur ab euangeliſta per propterea & quia. *Excæcauit oculos eorũ.* Ex Eſaiæ cap . ſexto ſumpta ſunt hæc:ſed neq; iuxta verba hebręa neq; iuxta 70.interpretes: ſed ſecundũ ſenſum,vt diſcamus à Ioãne euangeliſta licere nobis afferre dicta pro

ćta prophetarũ mutatis verbis, modo ſeruetur ſenſus. Excæcauit itaque deus, actor omnis mali pœnæ. excæcatio ſiquidẽ pœna eſt, & eſt priuatio potentiæ videndi: hoc eſt auxilij gratuiti in intellectu quo poſſet mentis oculis videre. *Et indurauit cor eorũ.* Induratio quoque cordis pœna eſt: & priuatio gratiæ præuenientis in voluntate, in parte affectiua. *Vt non videant oculis.* Effectus excæcationis deſcribitur: prioriſque pœnæ, ſubſequens quoque pœna altera deſcribitur. *Et nõ intelligant corde.* Similiter indurationis effectus altera pœna deſcribitur, nõ penetrare cor de (hoc eſt affectu) ea quę Chriſti ſunt. Sicut enim paſsiones animi excæcãt mentem hominis, ita induratio voluntatis impedit mentem ne penetret miracula doctrinamque Chriſti. *Et conuertantur.* Deſcriptis ambarum pœnarum propriis effectibus ſingillatim, ſubiungitur communis effectus omnium illarũ quatuor ſcilicet non conuerti, & eſt quinta pœna. ¶ Significatur autem affirmatiuè hęc pœna: quia ſic conſueuit ſignificari. Dicimus enim priuauit eos medico ne medicarentur & ſanarẽtur: & nõ dicimus & nõ ſanarentur. Similiter dicimus priuauit eos equo ne equitarẽt & venirẽt: & nõ dicimus & nõ venirẽt. Sic enim dicit in propoſito, excæcauit & indurauit ne videant, ne intelligãt & cõuertantur. Vitatur nanq; his verbis cõuerſio quę ſequeretur ſi viderẽt & intelligerẽt. *Et ſanẽ eos.* Sicut ſignificatur excluſio conuerſionis ex nõ videre nec intelligere, ita ſignificatur poſtremo excluſio ſanationis actiuę quæ ſequeretur ſi viderẽt, intelligerẽt & cõuerterentur ad Chriſtũ. Et hęc eſt vltima pœna: priuatio ſcilicet actionis diuinæ ſanantis animam languentem peccatorũ morbo. ¶ Vbi videre potes deſcriptũ pœnarũ ordinẽ in hac vita reſpectu reproborũ. Inchoant enim à priuatione gratiæ præuenientis: & per tot medias pœnas peruenitur ad priuationẽ gratiæ ſanantis: & ſic relinquitur anima cęca & indurata, nõ videns vim miraculorũ nec intelligens doctrinã Chriſti, in ſua mortali ægritudine laborans vſque ad infernũ. ¶ Si quæris cur deus has pœnas diſpoſuit & per prophetã dixit illaturum ſe pœnas iſtas Iudæis. in promptu ratio eſt, propter eorũ peccata. nam deus nõ eſt priùs vltor quàm homo ſit peccator. Cõſiſtit itaq; ratio euangeliſtæ quare Iudæi non poterant credere: quia decretæ erant à deo (propheta promulgante) iſtæ pœnæ Iudæis. *Hæc dixit Eſaias quando vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo. Veruntamen & ex principibus.* Ne intelligeremus hãc prophetiã extendi ad oẽs Iudæos ſeu principes eorum, ſubiungit euangeliſta quòd hæc pœna nõ

fuit decreta omnibus:quoniã multi primates Iudæorũ crediderunt intus in animo ſuo in Ieſum. *Multi crediderũt in eum.* Aduerte prudẽs lector quòd hinc habes quòd credere in Ieſum,apud euangeliſtam hunc non ſignificat ſemper actum fidei formatæ. in hoc enim loco dicitur quòd principes multi crediderũt in Ieſum:quos ex ſubiunctis cõſtat nõ formata,ſed informi fide credidiſſe.Significat tamen plus quàm credere verbis illius:quoniã ſignificat credere confidendo in ipſo, ſcilicet quòd ipſe eſſet ſaluator Iſrael. *Sed propter Phariſæos non confitebantur,vt de ſynagoga non eijcerētur.* Hinc apparet tantũ valuiſſe tunc authoritatẽ Phariſææ ſectæ vt ipſa obtinuerit ſtatui,vt ſi quis confiteretur Chriſtum extra ſynagogã velut excõmunicatus fieret:& vſqueadeo ſeruari vt etiã in primates ciuitatis ſæuiret cenſura hæc.Timor enim,ne extra ſynagogã fierent,principes detinebat. *Dilexerũt enim.* Omnis paſsio animi oritur ab amore:omnis actio,omnis vitatio,omnis omiſsio oritur ab amore aliquo.Et propterea ratio timoris,ratio omiſſæ cõfeſsionis redditur ex dilectione. *Gloriã hominũ magis quã gloriã dei.* Manere in ſynagoga Iudæorum, ad gloriã humanã ſpectat:quia eiici ab illa,ignominioſum erat coram hominibus, ſed glorioſum erat apud deum: in cõſpectu ſiquidem hominum glorioſum erat manere:coram deo verò & angelis glorioſum erat eiici propter Chriſti confeſsionem. Iſti autem primates dilexerunt magis gloriã apud homines quàm apud deum.In quo clare apparet mortale illorũ peccatum.Præferre enim gloriam humanam glorię diuinę, mortale eſt peccatum ex ſuo genere. *Ieſus autem clamauit.* Incertum eſt an clamor iſte fuerit ſimul cum prærecitatis ſuperiùs verbis Ieſu antequã abiret & abſconderetur,an ſequenti die fuerit.Certum eſt enim quòd euãgeliſta interpoſuit incredulitatẽ Iudæorum cum credulitate quorundã eorum(puſillanimi tamen) ad reddendã rationẽ huius clamoris. Dirigitur nãque clamor iſte ad vtroſque, & vtrunq; occaſione declarat Ieſus per ſubiuncta verba neceſsitatẽ credẽdi in ipſum:ne paruipenderetur credere, vel non credere in Ieſum,vt pẽſetur quãtum malũ eſt nõ credere in Ieſum. Clamor itaq; Ieſu,ad ꝓmulgationẽ legis de neceſsitate credẽdi in Ieſum ſpectat.Cõſueuerũt enim clamãdo publicari noua edicta. *Et dixit. Qui credit in me.* In hoc reſiduo capituli huius,ſimul mõſtrat Ieſus neceſsitatẽ credẽdi in ſe,& arguit vtrũq; genꝰ deſcriptũ.ſ.tũ incredulorũ,tum credentiũ fide,ſed nõ factis:quales erãt prĩcipes deſcripti.Et inchoat ab iſtis, ſimul cõmẽdãdo fidẽ

arguen

arguendoq; facta & monſtrando neceſsitatẽ credendi in ipſum primo ex parte dei,ſecundo ex parte neceſſarij fructus. Clamat ergo primo.Qui credit in me:hoc eſt ita credit ꝙ etiã cõfidit in me. *Non credit in me.* vt terminum fidei ſuæ. *Sed in eũ qui miſit me.* hoc eſt in deũ vt terminum fidei ſuæ.Itaq; quòd fides credentis in me hominẽ,non terminatur in hominem vt vltimũ terminũ ſed in deũ.Et dicẽdo qui miſit me aperit tũ quòd de ſe miſſo(hoc eſt ſecundum carnem aſſumptã,ſecundum hominẽ)loquitur: tũ ꝙ fides in eum,terminatur in ipſum vt nũcium dei,vt miſſum à deo,in deum autem vt vltimũ terminũ,vt intelligamus & cõmẽdatã fidem credentiũ in Ieſum,ex hoc ꝙ fides nõ in hominẽ tan tum,ſed in verũ deũ,& neceſsitatẽ credendi in Ieſum:quia neceſ ſariũ eſt credere in deũ qui miſit Ieſum.*Et qui videt me,videt eum qui miſit me.*Ne erraremus intelligendo ꝙ credere in Ieſum miſ ſum à deo,eſt credere in deũ qui miſit illũ,ſicut credere in ꝓphetã aut in Ioãnem Baptiſtã eſt credere in deũ qui miſit illũ: & breuiter ne erraremus intelligẽdo ꝙ credere in Ieſum eſt credere in hominẽ purũ,& propterea terminari oportet in deũ qui miſit il lum,ſubiũxit ꝙ ipſe & deus qui miſit illũ ſunt inſeparabiles quo ad videri.Hæc enim inſeparabilitas ſignificatur dicendo,& qui videt me videt & eum qui miſit me.❡ Et aperit per hoc ſe non eſſe purũ hominẽ,ſe nõ eſſe purã creaturam:nã videndo hominẽ,videndo quãcunq; excellentiſsimã creaturã,nõ videtur deus. Nullus enim angelus videndo ſeipſum aut aliũ angelum,videt deũ.Ex hoc ergo ꝙ quicunq; videt Ieſum viſione intellectuali videt deũ qui miſit illũ,manifeſtatur Ieſum eſſe verũ deũ:cõtra Arrianos.*Ego lux.*Non lux talis,ſed lux abſolutè,lux intelligibilis, lux oĩm mẽtiũ,lux à qua deriuatur omnis creata lux.*In mũdũ veni.*Niſi extra mũdũ vniuerſitatẽ creaturarũ cõprehẽdentẽ ante fuiſſet,nõ diceret in mũdũ veni:ſed dixiſſet forte in mũdũ iſtũ veni.Solius autẽ dei propriũ eſt,eſſe extra mũdũ. ❡ Et dicit veni: quia formã ſerui accipiẽs,venit intra vniuerſum.Factus enim caro,factus eſt pars vniuerſi,q ſupra vniuerſum ſuapte natura eſt. *Vt omnis qui credit in me.*internã habẽs fidẽ in me ſaluatorẽ mũdi. Et dicit omnis,ad cõprehẽdẽdũ principes:vt nulla fiat exceptio. *In tenebris nõ maneat.*Ecce reprehenſio principũ:qui animo credebant & facto non confitebantur,qui credebãt in Ieſum & facto manebãt in tenebris.Nã & manebãt in tenebris culpę,præferendo gloriã hominũ gloriæ dei:& manebãt in tenebris occultatæ fidei quãdo opꝰ erat cõfiteri illã.Et quidẽ opus fuiſſe cõfeſsione

principiũ apparet ex argumento Phariſæorum contra fidẽ Chri-
ſti. Nunquid aliquis ex principibus credit in eũ? ſuperiùs.cap.7.
Et arguuntur quòd non implent principale propter quod venit
Ieſus:nã non venit vt crederemus tantùm,ſed vt credentes in te
nebris non maneamus peccatorum. ¶ Ecce ſimul fructus fidei
neceſſarius omnibus. Et eſt fructus lucis,eſt fructus fidei forma
tæ luce diuinæ gratiæ. Ad hoc enim fides infunditur,vt quilibet
credens nõ maneat in tenebris peccatorũ: ſed ſicut corde credit
ita exerceat opera lucida:immo ad hoc credat vt nõ maneat in
tenebris peccatorum:alioquin vanũ eſt,damnũ eſt credere. ¶ Si
gnificãter quoq; dicit nõ maneat,ad inſinuandũ omnes qui cre-
dunt in Ieſum in tenebris peccati fuiſſe, in tenebris peccati in-
uentos,ſed per fidei lucem nõ perſeuerare in tenebris eos qui de
tenebris exeunt. *Et ſi quis audierit verba mea,& nõ cuſtodierit.* pro,
crediderit. Poſtquã arguit credentes corde,ſed non facto,arguit
incredulos,qui poſt tot miracula non crediderunt. Et deſcribun
tur increduli nõ abſolutè,ſed poſt audita verba Ieſu,tãquã inex-
cuſabiles,quales erant Iudæi,quales ſunt qui publicato euange-
lio non credunt. *Ego non iudico eum.* Non dicit non iudicabo,ſed
non iudico:vt intelligamus ꝙ de tempore præſenti(primi ſcili-
cet aduentus ſui)loquitur,ꝙ non modo ius dicit meritis incre-
dulorum. *Non enim veni vt iudicem mundum.* Clarè explicat pri-
mũ aduentũ,dicendo veni. Et rationem reddit quare nõ iudicat
modo:quia non venit ad ius dicendum mundo ſecundum meri
ta. Si nanque in iudicandum veniſſet,omnes damnaſſet, redden
do vnicuique ſecundũ propria merita,quilibet enim proprio iu
re meretur damnari:quum vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ ſint quaſi
pannus menſtruatæ:vt Eſaias teſtatur. *Sed vt ſaluificẽ mũdum.* Su-
periùs in cap.3. attribuerat deo hæc eadem, dicendo non enim
miſit deus filium ſuum vt iudicet mundũ,ſed vt ſaluetur mũdus
per ipſum:modo attribuit illam et ſibipſi,dicendo non veni vt iu
dicem,ſed vt ſaluificem mundum,vt intelligamus indiuiſam in
tentionem voluntatemque patris & filij. ¶ Nec fruſtra tum in-
telligas patrem ac filium intento proprio tanquam intenderit
vterque ſalutem mundi,& non fuerit ſubſecuta. Salus ſiquidem
mundi intẽta,eſt partim ſubſecuta,& partim ſubſequetur: nam
non dixit vt ſaluificem ſingulas perſonas mundi,ſed vt ſaluificẽ
mundum. Quod quidem verificatur non ſolum quantum ad ſuf
ficientiam(quia venit ſuficiens ex parte ſua, ſalus mundi) ſed
etiam quantum ad efficientiam, quia effecit & facit ſalutem in
omni

omnibus partibus mundi:cœleſtibus,terreſtribus,& infernis:in omnibus temporibus mundi,ab initio creationis mundi vſq; ad finem:in omni differentia perſonarũ mundi,ſine exceptione ſexus,ætatis,conditionis,&c. *Qui ſpernit*.pro,reiicit, *me,& non accipit verba mea*.Incredulos euangelio,iterum deſcribit ab incredulitate verborum ſuorum & à ſui reiectione:vt pote dicentium Ieſu.Recede à nobis,ſciẽtiam viarum tuarum nolumus. *Habet qui iudicet eum*.Ne impunem putares incredulum(hoc eſt ſolis ſupra dictis pœnis præſentis temporis ſcilicet cæcitate, induratione, &c.puniri)ſubiungit quòd habet qui iudicet eum.Quanuis ego modo non iudicem incredulum verbis meis,habet tamen in pręſenti non qui iudicat,ſed qui iudicet in futuro eum. *Sermo quem locutus ſum*.hoc eſt euangelium quod euangelizaui. *Ille iudicabit eum*.non vt iudex,ſed vt lex.Iudicatur enim reus in iudicio & à lege & à iudice,ſed hic tacito iudice eſt ſermo de lege.Et eſt ſenſus quòd ſermo meus habet vim legis obligatiuæ hominum ad credendũ in me,& propterea qui non accipit verba mea,ſed reiicit me à ſuo credere,habet iam euãgeliũ quod iudicabit ipſum, vt lex continens ius reddendum incredulis.*In nouiſsimo die*. Vſq; ad diem nouiſsimum differendum eſt vniuerſale iudicium:quo completè dicetur vnicuique ius.Ante ſi quidem incompletè ius dicitur:tum quia non puniuntur cum corpore increduli:tũ quia non complentur incredulorum multorũ merita vſq; nouiſsimũ diem. Continuè enim creſcunt merita pœnarum Machometi & aliorũ qui cauſam peccandi poſteris reliquerunt.Et propterea rectus rationis ordo exigit vt differatur cõmune iudicium donec omnium merita ſint completa. *Quia ego ex meipſo non ſum locutus*.Vis iudiciaria in ſermone meo eſt,ex hoc quod ego homo nõ ſum locutus ex meipſo homine:originaliter. *Sed qui miſit me pater,ipſe mihi mandatum dedit*.Aduerſatiua coniunctio ſed,explicans officio mittentis deum patrem,inſinuat quòd de ſeipſo homine dixit non ſum locutus ex meipſo:ſed vt nuncius patris, vt miſſus à patre.Acſi legatus diceret,nõ ſum à meipſo locutus,ſed qui miſit me rex mandauit vt hæc dicerem.Conſtat enim quòd miſsio Ieſu,ad myſterium incarnationis ſpectat.Et Ieſus quatenus homo,dubium non eſt quòd mãdatum accepit à deo patre. ¶ Significantiuſque non dicit mandauit mihi,ſed mandatũ mihi dedit:ad comprehendẽdum non ſolum quod ei mandatũ eſt, ſed etiam quæ mandata data ſunt ei promulgãda aliis. Propter hoc nanque meminit mandati,vt vim mandati,vim legis in ſermone

mone ſuo ex deo patre prodiſſe intelligamus:quã iudicabit incredulos. *Quid dicam & quid loquar.* Explicatur vis diuini mandati in ſermone Ieſu. Et extẽſum declaratur mãdatũ tam ad quid dicã,authoritatiuè,quã ad quid loquar narratiuè. Loquimur enim etiã narrãdo & recitãdo quæ nos nõ dicimus.¶ Et explicauit vtrunq;,quia Ieſus vtroq; modo ſermonẽ habuit:& authoritatiuè,ego autẽ dico vobis,vt patet apud Matthæũ. Et narrãdo velut nunciãdo quæ audiuit à deo patre,vt patet. Et ad hos duos modos reducũtur omnia quæ in euãgelio Ieſu dixit:vt mandati diuini vim habere intelligamus vniuerſum ſermonẽ euãgeliũ. *Et ſcio quia.* pro,quòd, *mãdatũ eius vita æterna eſt.* Dixerat ꝙ venit ad ſaluandũ mundũ,& addiderat poſtea ꝙ ſermo ſuus vim iudiciariã habet ex dei patris mandato. Ne obiiceres ꝙ ſermo eius ad puniendum,& ad occidendum eſt,quãuis ipſe Ieſus ad ſaluandũ venerit modo,occurrit:declarãdo quòd mandatũ dei patris vnde ſermo ſuus habet vim iudiciariã:non eſt mandatum pœnę & mortis,ſed mandatũ vitæ,non cuiuſcunq;,ſed vitæ æternę. Per ſe enim ordinatur ad vitã æternã,per ſe enim ductiuũ eſt ad vitã æternã. Acſi apertè diceret. Nõ ex parte mandati ſe tenet iudiciũ punitiuũ incredulorũ,ſed ex parte iniuriæ quã ipſi increduli inferunt diuino mandato:quoniam mãdatũ patris ex parte ſua tendit ad hoc vt diſponat homines ad vitã æternã. ¶ Et dixit ſcio, teſtificans ex certa ſcientia quod ipſe nouit,vt nos credamus Ieſu,teſtimoniũ de hoc perhibenti. *Quæ ergo loquor ego.* Quia plures modos loquẽdi mandatos ſibi dixerat, declarat in omnibus ſe ſeruare mãdatũ paternũ. Loqui enim cõmune eſt ad dicere & narrare. *Sicut dixit mihi pater ſic loquor.* Fideliſsimus legatus Ieſus qui nõ ſolũ dicit q̃ dixit ei pater,ſed nec in modo loquẽdi exit fines mãdati ſed ſicut loquẽdũ mãdauit pater ſic loqtur ipſe Ieſus.

CAPVT XIII.

ANnte diem feſtum paſchæ. Superfluit diẽ:& deeſt autem. Legendum eſt. *Ante autem feſtum paſchæ.* Et ſtatim quæſtio occurrit circa veritatem temporis. Quoniam teſtantibus aliis euangeliſtis tempus cœnæ fuit feſtum paſchæ, quia fuit primo die azimorum quando neceſſe erat occidi paſcha. Quomodo ergo ſtant iſta duo ſimul: quòd cœnauerit Ieſus in primo die azimorum(quod conſtat eſſe feſtum paſchæ)& ante feſtũ paſchæ? Si enim ante feſtum,ergo nõ in feſto:& ſi in feſto,ergo non ante feſtũ.¶ Ad hoc dicitur,poſthabita reſponſione illorum Græcorum qui correctos aſſerunt alios euangeliſtas à Ioanne: quoniam

niam ſi vnũ falſum in euangelio admittitur,perit certa fides reliquorum,perit certa fides totius ſacræ ſcripturæ:quoniã qua ratione erratũ eſt à veritate vnius,pari ratione poteſt eſſe error in alio,& ſic de aliis. Dicitur inquam ꝙ cœnatũ fuit veſpere quartædecimæ lunæ ꝙ erat initiũ quintædecimæ quæ erat feſtũ paſchatis:& cœna illa ſecundum veritatẽ temporis erat cœna diei nõ qui inchoabat illo veſpere,ſed qui terminabatur illo veſpere. Erat enim cœna diei Iouis & nõ cœna diei Veneris.Vnde etiam lex nominat ipſam cœnã quartædecimæ nõ quintędecimæ lunæ dicendo Exo.12.quartadecima luna ad veſperã immolandũ eſſe agnum paſchalem.Quia igitur cœna illa erat initiũ primi diei azimorũ incipientis ab illo veſpere,ideo alij euangeliſtæ vere dixerũt primo die azimorum Ieſum cœnaſſe cũ diſcipulis.& quia eadẽ cœna erat cœna diei terminati (qui erat velut modo inter Chriſtianos eſt vigilia feſti) ideo Ioannes vere quoque dixit Ieſum ante feſtum paſchæ cœnaſſe cũ diſcipulis. Eſt itaque vtrunque verũ de cœna illa: & ꝙ fuit in feſto paſchatis quo ad legale initium feſti, & quod fuit ante feſtũ paſchatis quo ad naturale tẽpus cœnæ.Cœna ſiquidẽ illa erat diei ante feſtum.Alij itaque euangeliſtæ diem legalem.Ioãnes diem vſualem ſecundũ prandium & cœnam ſupputauit. Deſcribitur itaque concorditer ab omnibus euangeliſtis veſpertina hora diei Iouis illo anno,quæ erat initiũ feriæ ſextæ in qua tũc erat luna quintadecima & primus dies azimorũ:ac per hoc feſtum paſchæ: vt patet Leuit.23. *Sciens Ieſus.* Euãgeliſta narrãdo rem geſtam,explicat tum ſcientiam tum charitatem Ieſu reſpectu paſchalis myſterij: hoc eſt tranſitus ſui ad patrem pro ſalute ſuorum.*Quia*.pro,quòd,*venit hora eius*.Res ſcita eſt veniſſe iam horã, vere eius:vtpote ab ipſo electam atque decretam.*Vt tranſeat*.Apte in paſchali feſto,trãſitus Ieſu eligitur.nam paſchæ nomẽ eſt ratio ad tranſitum domini ſpectat.*Ex hoc mundo*.ex tranſitorio ſtatu huius mũdi, in quo erat:vtpote paſsibilis & mortalis. *Ad patrẽ.* ad ſpiritualem,immortalem,impaſsibilemq́ue ſtatum paternæ gloriæ.*Quum dilexiſſet ſuos.* Scientia imminentis proprij tranſitus ad felicem ſtatum,nec obliuioni tradit amorẽ erga ſuos nec interrupit illum: nec nouum generauit amorem erga illos ſed cõtinuauit & conſummauit. Continuationem enim amoris ſignificat dicendo, quum dilexiſſet dilexit. ¶ Et dicit ſuos, vt prædeſtinatos intelligamus: ad differentiam Iudæ & ſimilium. *Qui erant in mundo.* Non qui erant in Iudæa aut Galilæa,ſed in mũdo.immo nõ qui

erant

erant in hoc tranſitorij ſtatus mundo ſed in mundo: vt compre-
hendantur etiã ſui exiſtentes in limbo ſeu purgatorio. Eſt enim
ſenſus, quum dilexiſſet in tota vita ſua continua veræ charitatis
dilectione ſuos electos exiſtentes per diuerſas mundi partes. *In finem*. pro, ad finem, *dilexit eos*. Ex hoc quòd ſcientiæ imminentis
proprij ad patrem tranſitus, adiungitur cõtinuatio imò cõſum-
matio dilectionis ſuorum ad finẽ, inſinuatur quod tranſitu ſuo
ad felicem ſtatum dilexit eos ad finem eorum, ad felicitatem
ad beatitudinem quæ eſt illorum finis dilexit eos: hoc eſt quòd
tranſitum proprium ſubibat non ſolum vt propriũ ad felicita-
tem tranſitum ſed vt rationem beandi ſuos. Quod conſtat eſſe
veriſsimum: quoniam tunc primum ex vi tranſitus Ieſu beatus
eſt homo in limbo, tũc primum homo audiuit hodie mecũ eris
in paradiſo. Et expoſuit per hæc verba euãgeliſta, tranſitum Ie-
ſu habere duplex officium: & trãsferendi Ieſum in patris gloriã
& beãdi electos. Diligi enim ſuo trãſitu à Ieſu electos ad finem,
eſt per ſuum tranſitũ velle electis aſſecutionem finis. ¶ Et dixit
hæc hic euangeliſta vt exordiũ deſcribendi tranſitus Ieſu ex hoc
mundo ad patrem (de quo tractaturus eſt in toto reſiduo euãge
lij) occaſione ſumpta ex legali feſto paſchatis. Et valde congrue
narraturus tranſitum Ieſu, à fructibus talis tantiq; tranſitus prę-
ſciti & dilecti ab ipſo Ieſu orſus eſt. *Et cœna facta*. Interpoſita ſciẽ
tia & charitate Ieſu circa ſuum tranſitum, proſequitur hiſtoriã
euangeliſta deſcribens tempus ablutionis pedum fuiſſe poſt cœ
nam. Cœna ſiquidem facta tunc eſt quando cœnatum eſt. *Cum diabolus iam miſiſſet in cor*. Non ſolum ab hora factæ cœnæ, ſed
à deliberata in corde diſcipuli proditione Ieſu ablutio deſcribi-
tur: vt horam tranſitus Ieſu iam veniſſe hinc intelligamus. Ex
eo enim quod proditio Ieſu iam inchoata erat, deſcribitur quod
aduenerat hora tranſitus Ieſus ad patrem. *Vt traderet*. Legen-
dum eſt ſic. *Iudæ Simonis Iſcariotæ vt traderet eum*. Et aſcribitur
diabolo miſiſſe in cor Iudæ: vt intelligamus Iudam non ſolum
propria auaritia motum ad tradendum Ieſum, ſed etiam immo
principaliter impulſum ſuggeſtione diaboli: & percipiamus dia
bolũ vires ſuas exercuiſſe ad hoc vt Ieſus proderetur, & per hoc
quod latuit diabolũ myſterium regni Ieſu: quia ſi cognouiſſent
nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent 1. ad Cor. 2. *Sciens*.
Euangeliſta quemadmodum exordium cõmune toti futuro tra
ctatui de tranſitu Ieſu propoſuit, ita modo ſpecialiter exorditur
pro ſingulari ac nouo humilitatis actu quem deſcripturus erat:

&

& inchoat à ſcientia. *Quia*. pro, quòd, *omnia dedit ei*. pro, ſibi, *pater in manus*. Res ſcita à Ieſu, eſt patrẽ dediſſe in manu Ieſu omnia. Et quidẽ Ieſu vt filio dei, omnia dedit pater in manu (hoc eſt in poteſtate) ab æterno generando illum omnipotentem. Eidem quoque vt filio hominis omnia, nullo excepto dedit, gratuito ab incarnatiõis myſterio, in manu, hoc eſt in poteſtate. Habuit enim Ieſus homo ex tunc poteſtatẽ ſuper omnia, ſiue in cœlo ſiue in terra ſiue in inferno: quanuis non acceperit omnium poſſeſsionem. Omnia inquam inter quæ continetur tum diabolus, tum cor Iudæ, tum omnis eorum & Iudæorum machinatio aduerſus ipſum Ieſum. *Et quia*. pro, quòd, *à deo exiuit & ad deum vadit*. Altera res ſcita Ieſu eſt tum gratia vnionis perſonalis qua à deo exiuit homo filius dei. tanquam ab intimis ſiquidem puritati diuinæ exiuit filius dei, quum externã ſerui naturam aſſumens factus eſt homo. Tum continua & in nullo deficiẽs gratia viatoris: qua indefeſſe Ieſus in toto præſentis viæ tempore ibat meritis ad deum, ad conſummate omnia referendum in deum, ad offerendum ſe & omnia deo. *Surgit à cœna*. Sciens ſe omnipotentem, & ſupremis gratiæ donis excelſum, ſurgit à cœna: ne paruipenderes & actum humilem à neſcio, ab inconſulto, & propriæ conditionis rationem non habente exercitatum interpretareris. *Et ponit veſtimenta ſua*. Superfluit ſua. vt expeditus eſſet ad exercitationem officij. *Et quum accepiſſet linteum, præcinxit ſe*. ne indigeret miniſtro porrigente linteum ad extergendum pedes lotos. *Deinde miſit*. pro, mittit, *aquam in peluim*. Per ſeipſum deſcribitur mittẽs aquam in peluim: ſpectantibus apoſtolis quorſum actiones iſtæ nouæ tenderent. *Et cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus*. Proſequitur prius euangeliſta vniuerſas actiones Ieſu quæ interuenerũt in hoc officio: rediturus poſtea ad ordinem lotorum & diſputationem quæ interceſsit in principio quum applicaret ſe ad lauandum pedes diſcipulorum. Imò ſi verbum cœpit libratũ fuerit, non deſcribit euangeliſta quòd Ieſus lauit & exterſit ſed ꝙ cœpit lauare & extergere: hoc eſt applicauit ſe ad lauãdum pedes & conſequenter ad extergẽdum, ad exequendum vtrunque officium ordinate. *Venit ergo*, incipiendo lauare. *ad Simonem Petrum*. A Petro (qui primus erat in ordine apoſtolorum) incœpit. *Et dicit ei Petrus. Domine*. Etiam titulo rationẽ horrendi ſignificat Petrus, *Tu mihi lauas pedes*? Reſpondit Ieſus: & dixit ei. *Quod ego facio*. hoc eſt myſterium contentum in hoc quod ego facio

lauando

lauando pedes veſtros. *Tu neſcis modo: ſcies autē poſtea.* quàm lauero. nam poſt lotionem pedum aperuit illis myſterium huius facti. *Dicit ei Petrus. non lauabis mihi pedes in æternum.* Animi ſui deliberationem, non futurū euentum Petrus affirmauit. & ideo non temere affirmat, ſed ad reuerentiam erga Ieſum retinendum animum humana ratione & ſibi congrua firmauit: interpretans myſterium quod dicebat Ieſus occultum, non ingerere ei tantam irreuerentiā. *Reſpondit ei Ieſus. Si non lauero te.* Sicut Ieſus quum alloqueretur Samaritanam, ex aqua corporea tranſtulit ſermonem ad aquam ſpiritus, ita modo alloquens Petrum ex lotione pedum extulit ſermonē ad ablutionem animæ. Non enim dicit ſi non lauero pedes tuos, ſed ſi non lauero te: ſignificans ex ipſa mutatione ſermonis quod non de pedum externa ablutione ſed de ipſius Petri interna ablutiõe loquebatur. quãuis Petrus nõ intelligeret ſic, *Non habebis.* pro, habes. Non cõminatio futuræ pœnæ ſed denunciatio præſentis priuationis, explicatur dicendo non habes. *Partem mecum.* in hæreditate mea paterni regni. Et vere ſic exigit diuinæ prouidentiæ ordo vt quicunque non fuerit à Ieſu ablutus intus, careat conſortio Ieſu in regno æternæ patriæ: quia nihil coinquinatū intrabit in illam. *Dicit ei Simon Petrus. Domine non tantum pedes meos, ſed & manus & caput.* Sicut Samaritana intelligebat verba Ieſu de aqua corporea, ſic Petrus (minus penetrans mutatum ſermonem Ieſu) intellexit verba Ieſu de ablutione pedum corporis. & audita denunciata pœna, ne incurrat illam offert alia membra lauanda qui prius recuſabat lauari ſibi pedes. *Dicit ei Ieſus. Qui lotus eſt, nõ indiget niſi vt pedes lauet.* Quòd de interna ablutione loquatur in hac vniuerſali, teſtatur ſubſumpta particularis, & vos mũdi eſtis. cõſtat enim quod de munditia animæ loquebatur. Petro igitur carnaliter intelligẽte & offerẽte non ſolum infima pedũ membra ſed media (ſcilicet manus) & ſupremũ (ſcilicet caput) lauanda, reſpõdit Ieſus de interna ablutione animi ad ſimilitudinem exterioris. Qui enim corporaliter lotus eſt, non opus habet niſi vt pedes lauet: quos gradiẽdo oportet immunditiã cõtrahere. Et ſimiliter qui lotus eſt ſpiritualiter, nõ opus habet niſi vt infimas partes animi quibus terrenis ſe oportet immiſcere officiis (cibi, potus, rei familiaris, & ſimilium) lauet. *Sed eſt mundus totus.* lotis pedibus. Et aduerte quod ſicut eſt ſermo de lotis corporaliter & ambulãtibus, ita eſt ſermo de lotis ſpiritualiter & ambulãtibus in via huius vite. Sicut enim illi loti ſola pedũ ablutione indigẽt

vt ſint mũdi toti, ita iſti ſpiritualiter. ¶ Et hæc dixerim ad euitandas obiectiones de ablutis baptiſmo quia ſtatim morerẽtur. De talibus enim nõ eſt ſermo: quoniam ex eo ꝙ officio pedum non vtuntur poſt lotionem, non opus habẽt vt pedes lauent. *Et vos mundi eſtis, ſed non omnes.* Clare hinc apparet quod de interna ablutione ac mũdicia, deque internis pedibus locutus eſt. Apparet & hinc Iudam interfuiſſe lotioni pedum: vt euãgeliſta exponit. *Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum. Propterea dixit, non eſtis mundi omnes. Poſtquam ergo lauit pedes eorum, accepit veſtimenta ſua.* Obediente Petro, reliqui Apoſtoli permiſerũt abſque diſceptione ſuos pedes ablui à Ieſu. *Et quum recubuiſſet iterũ.* Non contrariatur iteratus recubitus cœnæ factæ: ſed poſtquã cœnatum eſt iuxta legis ritum feſtinanter comedendo agnum paſchalem (& propterea abſq; interruptione, facta dicitur cœna) lauit Ieſus pedes diſcipulorũ: & poſtea iterũ recubuit, tanquã ad ientacula poſt lotionem pedũ. ¶ Vbi tamẽ aduerte ꝙ ſolus Ioãnes ſupplet lotionẽ pedum: mediamque dicit inter cœnã & quaſi ientacula. Quæ Matthæus quidẽ computauit vt partem cœnæ, dicens cœnantibus autem illis: Lucas antẽ cum Ioanne vt poſt cœnam. ait enim Lucas, ſimiliter & calicẽ poſtquã cœnauit. Quia enim fuit poſt cœnã legalem (agni ſcilicet) & fuit pars cœnæ vſualis, ideo diuerſimode nominari vere potuit & poteſt. vnde & ipſemet Ioannes cap. vlti. appellat cœnã, dicẽs qui & recubuit in cœna ſu per pectus eius. Conſtat enim ex ſubiunctis ꝙ recubitus ille fuit poſt cœnã. *Dixit ei. Scitis quid fecerim vobis?* Docet vt promiſerat Petro (ſcies autem poſtea) myſteriũ ablutionis factæ. *Vos vocatis me magiſter & domine.* Magiſter eſt nomẽ ſapiẽtiæ, dominus nomen eſt potẽtiæ. *Et bene dicitis. ſum etenim.* Si ergo ego laui pedes veſtros dominus & magiſter, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Si ꝙ ſonant verba intelligimus, ridiculũ reddimus tantũ apparatũ officij, doctrinæ ac debiti: præter hoc quod rei conſtituuntur Chriſtiani omnes, nõ ſoluentes debitum mutuæ ablutionis pedum. In vna itaque ſpecie officij, totũ genus officiorũ intelligimus. ita quod explicãdo debitum abluendi pedes, comprehenditur debitũ cuiuſque officij tam corporalis quàm ſpiritualis: quia & ipſa ablutio, à Ieſu corporalis quidẽ exercitata eſt, ſpiritualis vero ſermone expoſita. Intendit ergo ad literam Ieſus vt ab ipſius exẽplo cognoſcamus nos debitores inuicem ad mutua officia quibus opus eſt tàm ad corpus quàm ad ſpiritum. Mutua ſiquidem præcipit dicẽdo alter alterius. ¶ Sed intellige

porpor

proportionaliter,vt nō dedignentur ſuperiores exercere officia tibi cōgrua tam ad corporis quam ad ſpiritus aliorum vtilia:ex quo Ieſus dominus nō horum aut illorū ſed omnium,& magiſter non horum aut illorū ſed omnium,dignatus eſt ſponte tam vile exercere officiū lauandi pedes piſcatorū,&c. *Exēplum enim dedi vobis.* Ne facta à Ieſu domino & magiſtro,admirāda potius quàm imitanda acciperemus,explicat imitāda. *Vt quemadmodum ego feci vobis.* Non dicit vt quæ ego feci vobis,ſed quemadmodū: vt intelligamus ꝙ ad imitandum modum faciendi (humiliter, manſuete,beneuole,ſtudioſe,&c.)monet.Prius enim explicauerat imitandū officium,dicendo alter alterius lauate pedes:nunc monet imitandum modum,dicendo quemadmodum. ¶ Et dicit feci,non dixi : quia nō ad implenda ſua verba ſed ad imitandum ſua exempla monet.Et addit vobis,perſonis minimis. *Ita.* Ecce modus imitandus. *Et vos faciatis.* non dicatis. *Amen amen dico vobis.* Hæc accumulatio tot rationum ad idē teſtatur quod diximus,ſcilicet quod Ieſus intendit monere & pręcipere in hac operis ſpecie vniuerſum genus officiorum quibus opus eſt ad proximum,non ſolum quo ad ipſa officia ſed etiam quo ad modum exercendi ipſa:alioquin nō tot rationes multiplicaret. *Non eſt ſeruus maior domino ſuo.* Ex parte conditionis eorum & ſui monet illos vt alter alterius lauet pedes, vt quēadmodum ipſe fecit ita faciant : quia ſcilicet ipſi ſunt ſerui,ipſe dominus.Turpe autem eſt ſeruo vt velit eſſe maior domino ſuo,vt dedignetur imitari dominum. *Neque apoſtolus.* Græcam dictionē reliquit interpres : quum debuiſſet latine dicere miſſus ſeu legatus.Ad idem ex officij ratione monet.veſtrū officium eſt officium miſsi ſeu legati meum autem eſt officium mittentis, *Maior eſt eo qui miſit illum.* Non dicit quòd apoſtolus minor eſt illo qui miſit ipſum (quum ipſe Ieſus apoſtolus vocetur ad Heb.3. & tamen non eſt minor deo qui miſit illum) ſed dicit non eſt maior,Poteſt ergo eſſe æqualis. & propterea turpe eſt vt dedignetur imitari illum qui miſit eum. *Si hæc ſcitis.* Non dubitando an hæc ſciant dicit ſi ſcitis:ſed communi more monendo, ambo requiſita ad beatitudinis meritum cōplectitur,ſcilicet ſcire & facere.Et vtrunque ſub cōditionalis antecedente locat: vt neutrum ſine altero ſufficere intelligamus. Pronomen enim hæc, monſtrat proprias ipſorum & Ieſu conditiones, facta Ieſu & modum quo fecit Ieſus. hæc enim oportet ſcire. *Beati eritis.* pro, eſtis. Ex parte præmij, non qualicunque ſed beatitudinis, non tantum futuræ ſed

præſen

præſentis in certa ſecuráque ſpe, monet ad idē. & propterea dicit eis. *Si feceritis ea.* Non ſufficit hæc ſcire ad eſſe beatum certa ſpe,ſed oportet hæc eadem etiam facere,non dicere. ❡ Et hinc clarè apparet quòd in lotionis pedum officio intendit vniuerſa officia ad proximum,illo modo quo fecit Ieſus:alioquin nō dixiſſet in numero plurali hæc & ea,non dixiſſet beati eſtis ſi hæc ſcitis & feceritis. *Non de omnibus vobis dico.* Excipit à beatitudine apoſtolorum(indefinite tamē) dicendo non de omnibus vobis. Et eſt ſenſus quòd nō dico de omnibus vobis quòd eſtis beati ſi hæc ſcitis & ſi feceritis. ❡ Vbi diſcerne ꝙ quanuis iſta cōditionalis de futura beatitudine(ſi hæc ſcitis ſi feceritis ea, beati eritis) vera fuiſſet tā de Iuda quàm de aliis: Ieſus tamē nō dixit ipſam ſed alterā de præſenti beatitudine, ſi hæc ſcitis ſi feceritis ea,beati eſtis.Quam cōſtat nō verificari tunc de Iuda: qui tunc erat in ſtatu & animo peccati mortalis,& de numero reproborum ſeu præſcitorum ad æternā damnationē. Sed vera erat hæc cōditionalis de aliis apoſtolis,qui mundi erāt ſecundum præſentē iuſtitiā,& electi erant ad æternam beatitudinē. *Ego ſcio quos elegerim.* Ne errares putādo quòd præter opinionē Ieſu acciderit quaſi noua hęc exceptio,excludit Ieſus hunc errorē:aperiendo quòd nec præter notitiā.nec præter electionē ſuam euenit hæc exceptio. ❡ Sed occurrit obiectio:quia ſuperiùs Ieſus computauit Iudam inter electos à ſe,dicēs,nonne ego elegi vos duodecim.quomodo ergo nunc excipit Iudam ab electis à ſe?Solutio eſt,quòd ſuperiùs ſermo fuit de electione ad apoſtolatum:in cuius ſignum appoſuit numerū duodenarium,dicēdo vos duodecim.hic verò eſt ſermo de electione ſimpliciter:qua aliqui homines dicuntur abſolutè electi,aliqui verò reprobi. In cuius ſignum dicit quos elegerim ſine additione aliqua:vt intelligamus de electiōe ſimpliciter,quæ eſt electio ad beatitudinē æternā à qua excipiebat. *Sed vt adimpleatur ſcriptura.* Occurrit Ieſus tacitæ quæſtioni, cur elegiſti ad apoſtolatum quē non elegiſti ad beatitudinē, cur nō omnes apoſtolos dicis beatos?dicēdo hoc eſſe vt impleatur ſcriptura. Et coniunctio ſed,materiæ cōtrariæ admixtæ rationem contiguit, ratio enim quare inter electos reprobus Iudas eſt mixtus,fuit vt impleatur ſcriptura. *Qui manducat mecum panem* Sēſum verborū ex Pſalmo 41.affert.Prophetatū erat ꝙ ꝓditor futurus erat tā familiaris Ieſu,ꝙ cū eo comederet panē,quòd cōmēſalis eſſet. *Leuabit.*pro,leuauit,*contra me calcaneū ſuum.* Ad ſimilitudinē equi ſeu muli calcitrantis contra domeſticum cura-

torẽ ſuũ deſcribitur proditio Iudæ ingrati paſtori ꝓprio. *A modo dico vobis priuſquã fiat.* Ecce quare prædico hoc vobis ex nunc. *Vt quũ factus fuerit credatis.* ꝓpter veſtrã vtilitatẽ, ad veſtræ fidei ſoliditatẽ. *quia.* ꝓ, ꝙ, *ego ſum.* Nõ dicit ſum Chriſt⁹, ſum filius dei, ſed abſolutè ꝙ ego ſum. Hoc eſt ergo qđ credẽdum ab apoſtolis erat, poſtquã fuerat qđ Iudas factur⁹ erat, poſtquã Ieſus ꝓditus, dãnatus, crucifixus & mortuus fuerat. ¶ Quid autem ſignificet ego ſum, ex Exo. 3. habet̃ dicẽte deo ad Moyſen. Hæc dices filiis Iſrael, qui eſt, miſit me ad vos. Credere itaq; ꝙ ego ſum, eſt credere ꝙ ego ſum verus ille deus cuius nomẽ eſt qui eſt. Oportebat enim credere Ieſum eſſe verũ deũ quũ viſus eſt verè crucifixus & mortuus: vt latro credidit, vt apoſtoli crediderũt tardi⁹. ſ. poſt reſurrectionẽ Ieſu. *Amẽ amẽ dico vobis: qui accipit ſi quẽ miſero.* Poſtremo ex dignitate cuiuſq; ſui diſcipuli monet ad idẽ. ſ. lauãdũ & modum, vt priùs. Vbi manifeſtè trãſit ad lationem ad acceptionẽ: vt intelligamus vniuerſa officia mãdari. Et intẽdit ꝙ nõ ſolũ ex parte præmij ſed etiã ex dignitate eorũ quibus hæc officia exhibẽtur, accẽdi quilibet debet ad miniſtrãdũ opportuna. ¶ Explicat̃ autẽ dignitas cuiuſlibet miſsi à Ieſu magna valde, ſubiungẽdo. *Me accipit. Qui autẽ me accipit, accipit eũ qui me miſit.* In legato meo ego, in me aũt deus ſuſcipitur. Ergo de primo ad vltimũ in legato meo ſuſcipitur deus. Quæ maior dignitas? quę maior gratia põt ſuſcipiẽti cõferri? *Quũ hæc dixiſſet Ieſus.* Omittit hic euãgeliſta inſtitutionẽ euchariſtiæ. Nã quãuis tã Matthæus ꝗ Marcus ſine ordine narret manifeſtationẽ ꝙ vnus veſtrũ me traditurus eſt, & inſtitutionẽ euchariſtiæ: Lucas tamẽ cum nota ordinis narrat ꝙ Ieſus poſtꝗ cœnauit, inſtituit euchariſtiã & ꝙ immediatè poſt ſubiunxit de ꝓditore vno dicẽdo, verũtamẽ ecce manus tradẽtis me: mecũ eſt in mẽſa, &c. ¶ Quocirca ordo fuit talis. Primo cœna facta eſt agni paſchalis: deinde Ieſus lauit pedes diſcipulorũ: poſtea iterũ recubuit ad proſecutionẽ cœnæ, dixit verba ſupradicta: deinde inſtituit ſacramentũ euchariſtiæ: & demum ſubiunxit hæc quæ modo Ioãnes narrat. Ex hoc nãq; ꝙ Lucas inſtitutionẽ euchariſtiæ dicit præceſsiſſe verba illa vnus veſtrũ me traditurus eſt, & præceſsiſſe immediatè (vt teſtãtur allata verba) oportet ordine dicto intelligere hæc geſta: vt cõſona inueniãtur hæc illis & ediuerſo. Et hinc clarè apparet ꝙ Iudas non ſolũ interfuit lotioni pedũ, ſed etiã cõmunioni euchariſtiæ. *Turbatus eſt ſpiritu.* Turbatus quidem intus eſt triſtitia ſeu timore. Vtraq; enim propaſsio, quieti opponitur animi, & turbatio

turbationē infert. Sed nō eſt turbatꝰ carnis impulſu, ſed ſpiritu cauſante & regēte turbationē. ꝓpter quod nō fuit turbatio hæc paſsio, ſed propaſsio volūtaria. Omnia ſiquidē Ieſus diſponens ſuauiter, cōformē effecit animū materiæ verborū: ſermonē turbantē diſcipulorū animos prolaturus, turbatū quoq; ſuum exhibuit animū. *Et proteſtatus eſt.* pro, & teſtatus eſt, *& dixit, amē amē dico vobis quia.* pro, ꝙ, *vnus ex vobis tradet me.* Significatur enim ꝙ nō increpādo, nō excandeſcēdo, nō cōminando, ſed teſtando, ſed tanquā veritatē teſtificādo manifeſtauit occultā proditionē ſui efficiendā ab vno eorū. *Aſpiciebāt ergo ad inuicē diſcipuli: hæſitātes de quo diceret.* Mutuū aſpectum ſupplet euangeliſta: omittēs verba diſcipulorum & verba Chriſti ſcripta ab aliis euangeliſtis. Et tranſit ad vltimò dicta. *Erat ergo recūbēs vnus ex diſcipulis ſeius in ſinu Ieſu.* Proculdubio locū in quo recūbebat ipſe Ioānes euangeliſta deſcribit à ſinu Ieſu. Et quum ſiue ſedendo ſiue iacendo eſſent, diſpoſiti tamē ad veſcēdū manerēt, nō videtur cōgruere quòd diſcipulus ille in gremio Ieſu ſederet aut iaceret. ineptus enim talis ſitus fuiſſet vtriq; ad veſcēdum. Quocirca appellatione ſiuus aut fluentē veſtē Ieſu aut ſpacium quod cōplexione brachij Ieſu cōprehēdi poterat, ſignificat. Deſcribitur enim ꝙ diſcipulus ille recumbebat cōtiguus Ieſu: vtpote ſedens in ſinu veſtis Ieſu, ſeu infra ambitū qui brachio cōprehendi poteſt. Deſcribitur ſiquidē ſitus diſcipuli illius antequā innueret illi Simon Petrus quicquā. *Quē diligebat Ieſus.* hoc eſt cui ſpecialia ſigna dilectionis demōſtrabat. nā dilectione interna omnes diligebat: vt in hoc eodē cap. dicet, ſicut dilexi vos. Et hac cognominatione ſeipſum deſcribit euangeliſta in tertia perſona, ſicut Moyſes de ſe loquitur in tertia perſona. *Innuit ergo huic Simō Petrus.* Ex hoc quòd Petrus innuendo loquitur Ioanni, inſinuatur ꝙ nō erat cōiunctus localiter Ioanni: vt potuiſſet ei in aure loqui. *Et dixit eī quis eſt,* pro, vt interrogaret quis eſſet, *ille de quo dicit.* Nō dicit euāgeliſta ꝙ Petrus & innuerit & dixerit, ſed ſolummodo ꝙ innuit & quid innuit. ſ. vt interrogaret quis eſſet. Facilè enim fuit hoc ſigno aliquo ſignificare. *Itaque cū recubuiſſet.* pro, quū incidiſſet, *ille.* Nō eſt eadē dictio hic & ſuperiùs. illa enim ſitū iacētis ſignificat: iſta autē ſitū cadentis. Vnde clarior redditur ſenſus antedictus quòd non in gremio Ieſu recumbebat, ſed iuxta eum. Iacēs enim in gremio nō cadit ad pectus ſed potius aſcenderet ad pectus. *Supra.* pro, ſuper, *pectus Ieſu.* Caput ſiquidem acclinando ſuper pectus Ieſu, dicitur incidiſſe ſuper pectus eius. *Dixit ei, domine*

mine quis eſt?Reſpõdit.pro,reſpondet,*Ieſus.Ille eſt cui ego intinctum panem*,pro,buccellã.*porrexero.Et quũ intinxiſſet panem*.pro,buccellam,*dedit*.pro,dat, *Iudæ Simonis Scariotis*. pro, Iſcariotæ. Datiui enim eſt caſus.Et refertur non ad Simonẽ ſed ad Iudã.¶ Si iungis his ſcripta ab aliis euangeliſtis,inuenies Ieſum proditorem ſuum primo manifeſtaſſe vnum ex duodecim:deinde reſtringẽdo,vnum ex comedẽtibus in catino Ieſu : & demum ſoli Ioanni demõſtraſſe in indiuiduo.*Et poſt buccellã* . proculdubio comeſtã. *introiuit*.deeſt tunc.Legẽdum eſt.*tũc introiuit in eum Satanas.*Tanquã buccella traxerit poſt ſe Satanam ad interiora Iudæ.Significatur autẽ per introitum Satanæ,tantum augmẽtum malitiæ in Iuda vt velut habitãs in eo fuerit Satanas: hoc eſt vt effectus fuerit Satanas vtens Iuda ſicut habitans in domo vtitur illa. *Et dicit ei Ieſus. quod facis,fac citius*.Dicẽdo quod facis, inſinuat. Iudæ ſe noſſe quod Iudas facit, Dicẽdo fac citius,non præcipit vt faciat quod facit:ſed circunſtantiã temporis, ſignificatam per citius:vt ſcilicet tempore illo à ſe deo decreto faceret. Quanuis enim deus non præceperit quòd Iudas proderet Ieſum,præcepit tamen vt tali tempore faceret quod facit . & quia illud tempus iam aduenerat,ideo præcipitur vt citius faciat;vt impleat tunc, quod erat tempus decretum à deo.*Hoc autem nemo ſciuit diſcumbentium ad quid dixerit ei*.Etiã ipſe Ioannes inter neſciẽtes quorſum tenderent hæc verba ſupputatur. *Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas,quòd dixiſſet ei Ieſus.Eme ea quæ opus ſunt nobis*.pro,eme ea quibus opus habemus,*ad diem feſtum*.puta azimos panes,& reliqua ad veſcendum neceſſaria in ſolẽnitate paſchali. *Aut egenis vt aliquid daret.* Hinc clarè apparet nec Ieſum nec apoſtolos vixiſſe mendicando:ſed potius dando mendicis. Apparet etiam hinc quòd nõ ſolũ mulieres ſequentes Ieſum miniſtrabãt Ieſu de facultatibus ſuis: ſed etiam Ieſus habebat marſupiũ pecuniarum apud Iudã,nõ tantũ ad victũ,ſed etiã ad erogandum egenis. Niſi enim ſæpe Ieſus præcepiſſet dari egenis, non putaſſent diſcipuli ad hoc fuiſſe hæc verba dicta.Quod etiã apparet ex murmure diſcipulorum in Bethania. Potuit vnguentũ iſtud venũdari & dari pauperibus.¶ Et hæc notẽt qui de paupertatis perfectione diſputant:vt intelligant nõ derogare perfectioni Chriſti & Apoſtolorũ,habere cõmune marſupium nõ ſolum ad proprias neceſsitates,ſed ad ſubueniẽdum pauperibus. *Quum ergo accepiſſet ille buccellã*.Sicut inferiùs dicet quum accepiſſet acetũ,ta nunc dicit quũ accepit buccellam:vtrobique ſignificans

cans actum ſumendi in cibum ſeu potum.*Exiuit continuò. Erat autem nox.*Explicatur tempus nocturnum, tum ad inſinuãdum aptum tempus proditioni.tum ad ſignificandũ noctẽ mentis Iudæ.*Quũ ergo exiſſet,dixit Ieſus.Nũc clarificatus eſt.*pro,glorificatus eſt.Et ne oporteat repetere in omnibus ſequẽtibus iſtius textus legendũ eſt glorificare ſeu glorificari. ❡ Eunte Iuda ad exequẽdũ proditionẽ, prænunciat Ieſus diſcipulis priùs imminentia ſibi:deinde imminẽtia diſcipulis vndecim. Et inchoat ab imminente ſua gloria.Et aduerbiũ nunc,demonſtrat tẽpus:cuius executio iã inchoata erat eunte Iuda ad exequẽdum proditionẽ.Et dicitur glorificatus tẽpore paſsionis,tũ merito:quia paſsio erat meritũ glorificationis,tũ via: quia paſsio erat trãſitus ad glorificationẽ.Appellat itaq; tẽpus proditionis paſsionis mortiſq; ſuę, tẽpus glorificationis ſuæ:ad firmandã fidẽ diſcipulorũ vt erigãtur ad cognoſcendũ quòd trãſit ad gloriã:ꝙ oportet ipſum pati vt glorificetur.Et eſt ſermo de gloria omni ei debita ex morte ſua.ita ꝙ cõprehenditur & glorificatio corporis & glorificatio nominis,&c.*Filius hominis.*vt de ſeipſo quatenus homo eſt,intelligamus.*Et deus clarificatus eſt.*pro,glorificatus eſt. *in eo.* Nõ ſolũ nũc glorificatus eſt filius hominis, ſed etiã glorificatus eſt deus in ipſo filio hominis. Vere videmus glorificatũ deũ in Ieſu Chriſto mortuo ꝓpter ſalutẽ humani generis. nã inde videmus deũ cognitũ & adoratũ à toto orbe terrarum. *Si deus clarificatus eſt.* pro,glorificatus eſt,*in eo.*Nõ ſuffecit explanare fructũ duplicem mortis eiꝰ,ſed ex ſecũdo fructu manifeſtat actorẽ primi fructus: ex hoc enim ꝙ deus glorificatus eſt in Ieſu, intendit inferre ꝙ deus eſt actor glorificationis Ieſu. Et propterea ſubiũgit conſequens.*Et deus clarificabit.*pro,glorificabit,*eum.*ſcilicet filiũ hominis. *In ſemetipſo.* filio hominis.Parum ſiquidẽ eſſet glorificare filium hoīs in fama,in opinione aliorũ,immo nihil eſſet niſi glorificaret eundẽ in ſemetipſo:glorioſum efficiẽdo ipſum viuũ.anima & corpore.*Et cõtinuò clarificabit.*pro,glorificabit,*eum.*Ne putares differri glorificationẽ filij hominis in ſemetipſo. manifeſtat ꝙ continuò,ſtatim(vtpote infra triduũ)glorificabit eũ,reſuſcitãdo ipſum à mortuis.*Filioli.* Prædicto fructu mortis ſuæ,prędicit eis ipſam mortẽ iam imminere. Et appellat eos filiolos. tũ amoris teneritudinẽ in fine illis mõſtrans,tum ſtatum eorũ internũ ſignificãs. Erãt enim velut filij paruuli,adhuc nõ firmati, adhuc non perfecti virtute ex alto.*Adhuc modicum vobiſcum ſum.* Breuiſsimo ſiquidẽ tẽpore ab his verbis cũ ipſis fuit quãtum ad

cõuerſationẽ:puta per duas vel tres horas. Breuiſsimo quoq; tẽpore cũ ipſis fuit quãtũ ad cõmunicationẽ mortalis carnis: vſq; ſcilicet ad horã nonã diei artificialis ſequentis. Vnde & poſt reſurrectionẽ ipſe dicit de cõmunicatiõe mortalis carnis, quũ adhuc eſſem vobiſcũ. Ita quòd per eſſe vobiſcũ intelligit nõ ſolum cõuerſari nobiſcum, ſed etiam eſſe ſimilẽ nobis: paſsibilẽ, mortalem. *Quæretis me.* deſiderabitis præſentiã meã corporalẽ. *Et ſicut dixi Iudæis.* ſuperiùs 7. cap. *Quo ego vado vos non poteſtis venire, & vobis dico modo.* Iudæis dixerat abſolutè, quo ego vado vos nõ poteſtis venire: diſcipulis autẽ vndecim dicit hæcmet verba nõ abſolutè ſed adiuncto aduerbio tẽporis modo, quo ego vado vos nõ poteſtis venire modo. quia illi reprobi nec tunc nec vnq̃ vẽturi erãt ad ſtatũ gloriæ, quo Ieſus ibat: diſcipuli autẽ vndecim nõ tunc quidẽ ſed poſtea vẽturi erãt ad ſtatũ gloriæ æternæ. *Mãdatũ nouũ do vobis vt diligatis inuicẽ.* Præceptũ charitatis mãdatum nouũ appellatur. tũ quia ſemper eſt nouũ, nihil vnquã ſapiẽs vetuſtatis tũ præcipuè quia nouo modo explicabatur. In veteri enim lege explicatũ eſt mãdatũ dilectionis ſecundũ formã naturalis iuris diliges proximũ tuum ſicut teipſum. amicabilia enim quæ ſunt ad alios, naturali ratione ſunt ex amicabilib⁹ quę ſunt ad ſe: vt etiã philoſophi tradiderũt. Vnde diliges proximũ ſicut teipſum, formã ſonat naturalis iuris: vt quẽadmodũ amas te amore amicitiæ, ita ames proximũ amicitiæ amore. Hoc eſt pręceptũ vetus. Pręceptũ autẽ nouũ ſonat nouã formã: quæ explicatur ſubiũgẽdo. *Sicut dilexi vos.* Modus præcipitur diligẽdi inuicem, ſimilis modo quo ipſe Ieſus dilexit nos. Cõſtat enim ꝙ hic modus ſonat diligere relatiue ad vitã æternã ſubordinãdo tam diligẽtis quã dilectorũ bona omnia tẽporalia vſq; ad vitã incluſiue, ſpirituali ſaluti dilectorum. Chriſtus nãq; ſic dilexit nos vt etiã vitã poneret ꝓ ſalute noſtra: & ſic dilexit diſcipulos vt mitteret eos tãquã oues inter lupos, &c. Hęc eſt igitur explicata noua dilectionis forma, hoc eſt mãdatum nouũ: vt ſicut Chriſtus dilexit nos nõ carnaliter ſed ſpiritualiter, ponẽdo vitã ꝓ nobis. & volẽdo nobis nõ bona huius mundi ſed bona vitæ æternæ cũ quibuſcunq; huius mundi malis incidẽtibus, ita nos diligamus inuicẽ, parati ponere vitã ꝓ ſpirituali ſalute proximorũ & velim⁹ ꝓximis bona vitę ęternę plus q̃ bona mũdi huius, plus q̃ vitã corporis. Hoc enim mãdatũ ad noui teſtamẽti ſtatũ ſpectat: hoc nuſquã fuerat in veteri teſtamẽto explicatũ. Vnde merito mãdatum nouũ à Chriſto dicitur. ¶ Et eſt præceptũ hoc, nõ cõſilium

(vnde

(vnde & mandatũ appellatur)affirmatiuũ tamen:obligans quidẽ ſemper,ſed non ad ſemper executioni mandandũ,ſed quãdo oportet. *Vt & vos diligatis inuicẽ.* Ad diſtinguẽdum inter vim mãdati & vim exempli,repetit vt diligatis inuicem: vt intelligamus debere non diligere inuicem ſicut ipſe dilexit nos, tũ ratione præcepti,tum ratione exempli ipſius Ieſu.Propter quod euangeliſta inter præceptum,& exemplum in medio locauit ſicut dilexi vos:vt ſimul ſignificaret & modum præcepti & vim exẽpli. *In hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei eſtis,ſi dilectionem habueritis ad inuicem.* Ecce infallibilia apud omnes nationes ſigna diſcipulorum Chriſti,ecce inſignia propria Chriſtianorum,quæ vtinam hodie apparerent. *Dicit ei Simon Petrus.* Occurrit hic duplex quæſtio.Altera de loco:quoniam apud Matthæũ & Marcum verba inter Ieſum & Petrum narrantur hymno dicto poſt cœnã,exeunte Ieſu verſus Gethſemane:Ioannes autem refert ea dicta in loco cœnæ.¶ Solutio eſt,quòd Ioãnes ſeruat ordinẽ hiſtoriæ: Matthæus autem & Marcus ſine ordine res geſtas & dictas referũt.Vnde & inferiùs apertè ſubiũgetur,ſurgite eamus hinc.Matthæus autem & Marcus rememorant dicta:non dicendo ibi vel alibi hæc dicta fuiſſe.¶ Altera eſt de ordine verborum. Et hæc quęſtio ab alio quàm ſpirituſancto declarari nequit cũ certitudine.Coniicere tamen licet quòd colloquium inter Ieſum & Petrũ incœpit ab iſtis verbis quæ Ioannes refert, ſcilicet quo ego vado vos non poteſtis ſequi modo.ab his enim verbis motus Petrus petit. *Domine quo vadis?* Quod ideo petit,vt audiens explicari terminum quo ibat Ieſus,offerret quoque ſe ad ſimul eundũ. *Reſpondit.* Deeſt,ei, *Ieſus. Quo ego vado,non potes me modo ſequi.* Indignum monſtrauit Petrum reſponſione clariore:repetendo Petro quod communiter dixerat vndecim. *Poſtea autem ſequeris.* Deeſt,me.Secutus enim fuit Ieſum Petrus poſtea,quum Romæ crucifixus eſt. *Dicit ei Petrus. Quare.* Deeſt,domine.Legendũ eſt, *Domine quare non poſſum te ſequi modo?animam meam pro te ponam.* Prompti & feruẽtis ſpiritus verba ſunt:habebat nanque paratã intentionem etiam moriendi pro Ieſu:apertè per hoc ſignificãs quòd paratus erat ſequi ipſum euntem per mortem ad aliã vitã. Quibus auditis Ieſus dixit ea quæ Lucas refert,ſcilicet,Simõ ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret,&c.& inſeruit. omnes vos ſcandalũ patiemini in me in nocte iſta,& prædixit Petro tantũ de ſeipſo promittẽti quòd ter eũ eſſet negaturus. *Reſpõdit ei Ieſus. Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non cantabit gallus*

 donec

donec ter me neges. Vel tacet Ioannes quod Marcus explicauit, ſci licet bis: vt Ieſus dixerit, non cãtabit bis gallus donec ter me neges, vel taces quòd Ieſus prius dixerit Petro, non cantabit gallus bis, donec ter me neges: & Petro adhuc promittendi de ſe contrarium, poſtea peiora prædixerit non cantabit gallus donec ter me neges. Ita quòd vtrunq; ei prædixit ſucceſsiuè. Quod verificatum fuiſſe, inferiùs declarabitur.

CAPVT XIIII.

Et ait diſcipulis ſuis. Totũ hoc ſuperfluit. *Non turbetur cor veſtrum.* Prędixerat eis quòd omnes ſcandalum paſſuri eſſent in ipſo, & quòd tradendus eſſet: & propterea diſcipulos turbatos videns, monet vt turbatio nõ perueniat vſque ad cor, hoc eſt voluntatem. Acſi apertiùs dixiſſet, quanuis turbati ſitis paſsionibus triſtitiæ & timoris, non tamen turbetur voluntas veſtra ſed maneat immota & quieta in affectu ad bonum ſpirituale ad quod modo eſt affecta. habebant enim tunc cor mundum & affectum ad bonum ſpiritus. *Creditis in deum, & in me credite.* Anceps eſt vtrobiq; ad indicatiuum vel imperatiuũ, ad creditis vel credite. Poteſt enim legi vt moneantur vtrunq;: ita ꝙ ratio non turbandi corde, apponatur fides in deũ & fides in ipſum: monendo credite in deum & credite in me. Poteſt quoq; legi alterũ indicatiuè, & alterum imperatiuè ſcilicet creditis in deũ & in me credite: ſignificãdo quòd fides in deũ, ſit ratio credẽdi in Ieſum: vt intelligamus non eſſe duas fides (alteram in deũ) alteram in Ieſum) ſed eadem ratione qua credimus in deũ, credendum eſſe in Ieſum. Vbi implicitè ſignificat ſe eſſe deũ: ex eo enim quòd credere in deum, infert credere in Ieſum, manifeſtè ſequitur Ieſum eſſe deum. Nam non dicit creditis deo credite & mihi, ſed creditis in deum credite & in me: eodem vinculo exigens credere in ſe quo creditur in deũ. ¶ Et dixit hoc, implicitè inſinuans quo turbatio cordis ducebat, ſcilicet ad perdendum fidẽ in ipſum, vt intelligerent ꝙ quandiu crederent in ipſum, turbatio nõ perueniret ad cor, præuidebat enim eos turbãdos corde & perdituros fidem in ipſum. *In domo patris mei.* Metaphoricè domus patris ſignificatur gloria æternæ felicitatis, in fruitione dei conſiſtẽtis: quia beati ſunt apud deum ſicut domeſtici filij apud patrẽ. *Manſiones multæ ſunt.* Sicut gloria beatitutidinis appellatur domus, ita eſſe beatum appellatur manſio: & multiplex participatio beatitudinis, multitudo manſionum appellatur. Et adiunxit hoc, quia dixerat: quo ego vado vos nõ poteſtis venire modo, ne errarent

malè

malè intelligendo.ſ.quòd in domo patris nõ eſſet mãſio niſi pro ſolo Ieſu vel pro paucis:& propterea dixerit eis,non poteſtis modo venire,& propterea dixerit ſoli Petro, ſequeris autẽ poſtea. Ad tollendum itaq; hunc erroneum intellectum,& ſimul erigẽdo ſpem eorum ad cœleſtem beatitudinem,manifeſtat eis ꝙ in domo patris ſui manſiones multæ(ſine numero)ſunt. Hæc tria Ieſus proponit diſcipulis ad ſpẽ,ad fidẽ, ad charitatẽ immotam ſeruandã.Circa quæ tria totius huius capituli ſermo verſabitur, ordine retrogrado:inchoando.ſ.ab vltimo,in domo patris mei manſiones multę ſunt.*Si quo minus.* pro,ſin minus,ſeu alioquin. *Dixiſſem vobis.* hoc eſt ſi non eſſet multitudo manſionum in domo patris mei,indicaſſem hoc vobis.Et addidit hoc,vt intelligamus ꝙ omnia cœleſtia quæ oportet nota eſſe nobis Ieſus indicauit,nihilque eorum tacuit.*Quia vado.* Superfluit quia. Et proſequitur erectionem ſpei diſcipulorum ex ſuo officio ad parandũ diſcipulis manſiones in domo patris.Vado inquit,per mortem. *Parare vobis locum.*Manſiones quidẽ in domo patris mei iã ſunt multæ,ſed nõ ſunt paratæ vobis niſi ego parẽ vobis illas: & propterea vado ad parãdum vobis locũ mãſionũ in paterna domo.

¶ Et iſta præparatio eſt beneficiũ apertionis paradiſi.Ante mortem enim Chriſti nullus quantũcunq; ſanctus ingrediebatur in mãſiones beatitudinis:ipſa mors Chriſti beneficium hoc humano generi cõtulit,vt iuſti purgatione nõ indigẽtes beatificarentur.Et hoc beneficiũ ſicut metaphoricè appellatur apertio paradiſi,ita metaphoricè quoq; appellatur parare locũ ſeu manſionẽ hominibus ſanctis.Et eſt ratio huius metaphoræ:quia tãquã nõ paratus locus alicui eſt,quãdo ipſe quidem dignus eſt loco, ſed impedimentũ aliquod ne loco illo potiatur adeſt. *Etſi abiero & præparauero.*pro,parauero,*vobis locum.* Non ſufficit Ieſu erigere ſpem diſcipulorum:ex hoc ſolo ꝙ vadit ad parandũ eis locũ:ſed erigit etiam ſpẽ ex reuerſione ſua.Et ſi abiero,per mortem,& parauero vobis locũ beatitudinis,per mortẽ,reſurrectionẽ,& aſcenſionem meã. *Iterum venio.*pro,venturus ſum. Ire meum ex hoc in carnẽ mortalem aduentu,eſt ad parandũ vobis beatitudinis animæ locũ:iterum autẽ venturus ſum in mundũ. *Et accipiã vos ad meipſum.*Tunc accipiam vos reſuſcitando vos integros,ex anima & corpore conſtantes,ad meipſum, ad conſortium meum. *Vt vbi ſum ego,& vos ſitis.* Eundẽ locũ (paternã.ſ. domum) promittit diſcipulis in quo ipſe eſt.Et non dicit vbi ero ego,ſed vbi ſum ego:quia ipſe erat in beatitudine ſecũdum ſupremã animæ

par

partem.¶ Dixit quoq; hæc de ſecundo aduentu, ad mittigandum dolorẽ diſcipulorũ de ſuo receſſu. Et ad hoc ſignificãdũ prępoſuit, & ſi abiero: vt promiſſa reuerſio tẽperet abire. *Et quo ego vado ſcitis, & viam ſcitis.* Interrogauerat Petrus, domine quo vadis, & indignus clara reſponſione fuit. Sed dulcis magiſter tractans modo de domo patris ſui, de gloria æternæ felicitatis, excitat eos ad conſiderandũ ꝙ ſciunt quo ipſe Ieſus vadit, & viam qua itur illuc. Sciebãt enim (hoc eſt rationẽ ſciendi habebãt ſufficientẽ) ex tot auditis à Ieſu quod vadit ad gloriã æternæ felicitatis per viam mortis propriæ. Ita ꝙ ſenſus verborũ Ieſu eſt, Scitis, hoc eſt in promptu habetis ſufficientẽ rationẽ ſciendi, & quo vado & qua vado. Et eſt ſermo de ſcire comitante fidẽ, nõ de ſcire euidentiæ, vt patet. *Dicit ei Thomas: Domine neſcimus quo vadis, & quomodo poſſumus viam ſcire.* Ex hoc quòd Thomas argumentando, ex ignorãtia termini infert ignorantiã viæ, apparet quòd nõ intellexerat verba Ieſu vt ſonãt (.ſ. quòd ſcirẽt diſcipuli & terminũ & viã, huiuſmodi enim argumẽtatio nõ eſt cõgrua reſpõſio ad verba Ieſu in tali ſenſu) ſed quòd intellexit verba Ieſu in ſenſu quẽ diximus .ſ. quòd habetis ſufficiẽtẽ rationẽ ſciẽdi & terminum & viã. Huic nanq; ſenſui congruè & nõ contradicẽdo magiſtro reſpondens Thomas, fatetur hebetudinẽ ſuã & aliorũ circa terminũ, & cõſequenter cõcomitari oportere neſcientiã viæ. Et eſt ſenſus, Quãuis verũ dicas ꝙ habemus rationẽ ſciẽdi vtrũque, tamẽ fatemur ꝙ de facto neſcimus quo vadis, ac ꝑ hoc quomodo poſſumus viã ſcire, hoc eſt & cõſequenter impoſsibile eſt nos ſcire viã, notitiã eñ viæ cõſtãt pẽdere ex notitia termini: vt patet. *Dicit ei Ieſus.* Reſpõdet directè Ieſus, prius explicando viã. *Ego ſum via, & veritas, & vita.* In textu Græco ſingulis his tribus dictionibus ſuus ꝑponitur articulus. Ita ꝙ ſignificatur, ego ſum illa via, & illa veritas, & illa vita: vt intelligamus ꝙ Ieſus nõ eſt quęcũq; via, ſed ſuprema via & ſuprema veritas & ſuprema vita. ¶ Et dixit ego ſum via, ad conuincendũ Thomã ꝙ ſciebat viã, ſciendo Ieſum. Vere autem dicit, ego ſum illa via: quoniã ipſe ſiue faciens ſiue docens, ſiue moriẽs, reſurgens, &c. via eſt & qua ipſe iuit, & qua nobis eundũ eſt. ¶ Adiũxit autẽ ſe eſſe veritatẽ & vitã, ne purũ hominẽ ipſum eſſe intelligerẽt: ſed ſimul cũ hoc ꝙ eſt via humanis actionibus & paſsionibus, eſt etiã veritas nõ ꝗcunq;, ſed ſuprema, & vita ſimiliter ſuprema quorũ vtrũq; ſoli deo cõuenit. Et adiungũtur hæc viæ, ad ſignificãdũ viã hãc fultã veritate & vitã, ad differẽtiã humanarũ viarũ, quę aut falſæ ſunt

aut

aut falſitatis aliquid mixtū habent,quo ad intellectū:& quæ laborē ac mortē inferūt,vel ſaltē nō tollūt.Via eīn Chriſti,tota plena eſt veritatis,& oēni laborē mortemq; tollit:dū ſpūs euntis cōtinuè magis ac magis verificatur,& ad vitā tandē perducit felicitatis animæ & corporis. *Nemo venit ad patrē niſi per me.* Manifeſtat ſe eſſe illā viā,ex hoc ꝙ niſi per ipſum(hoc eſt ipſius meritū) nullus venit ad patrem.Acſi apertiùs dixiſſet,ſumma via eſt qua itur ad patrē:nemo aūt venit ad patrē niſi ꝑ me:ego igitur ſum illa via. ¶ In quibus verbis explicare dignatur etiā alterū.ſ.terminū quo vadit:dicēdo nemo venit ad patrē.Nō dicit nemo vadit ad patrē (quaſi ſine ipſo) ſed nemo venit,tanq̄ comes ipſius: vt pater inſinuetur cōis terminus quo vadit Ieſus,& quo venit quicūque it ad vitā æternā. ¶ Superius cap.6.dixerat,nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eū:& modo dicit ꝙ nemo venit ad patrē niſi ꝑ me,vt intelligamus & indiuiſa eſſe opera trinitatis,& mutua officia inter hoīem Ieſum & deū. *Si cognouiſſetis me.* Explicatis via ac termino, explicat rationem ignorātię diſcipulorū quare.ſ.ipſi neutrū ſciunt,vt Thomas dixerat. Et è regione argumēti Thomæ docet modū cognoſcēdi inchoandū à via,nō à termino.Thomas ꝓceſſerat à termino ignoto ad viā ignotā,Ieſus docet in propoſito eſſe contrariū progreſſum intellectus.ſ.à via ad terminum,à notitia Ieſu ad notitiā patris.Hoc enim clarè ſignificat hæc cōditionalis, vt intelligamus quod nō eſt legitima excuſatio procedere ex ignoto termino ad ignotā viā in hac materia,vt Thomas arguebat : quia è cōuerſo procedendū eſt:ſi enim cognouiſſetis me.Et eſt ſenſus,ſi cognouiſſetis me viā & veritatē & vitā. *Et patrē meū vtique cognouiſſetis.* Ecce quo vado cognitū eſt vobis ex notitia mei qui ſum via. eo igitur modo quo cognoſcitis vel nō cognoſcitis me,eodē modo cognoſcitis vel nō cognoſcitis patrē meū ad quē vado. ¶ Et dicit ſub conditione ſi cognouiſſetis me: vt intelligamus ꝙ nō de cognitione ſenſitiua,ſed de cognitiōe intellectuali penetrāte ad intima perſonæ Ieſu(hoc eſt ad diuinitatē ipſius)loquitur.Et verè cōditio hęc infert cōſequens.nam impoſsibile eſt cognoſcere perſonam Ieſu & nō cognoſcere deum patrē Ieſu.Et verè hic eſt legitimus noſcendi deum patrē modus quo ad nos: vt ſcilicet ex notitia quā habemus de Ieſu qui nobis viſibilis apparuit, ad notitiam patris aſcēdamus. ¶ Significanterq; dicit meū: vt nō patrē adoptiuū,ſed patrem naturalē intelligamus. Adoptiōe enim deus eſt pater multorū filiorū:natura vero proprius pater eſt Ieſu ſe

ſu ſecundum diuinitatem. *Et amodo cognoſcetis.* pro, cognoſcite *eum, & vidiſtis eum.* Quanuis dictio Græca anceps ſit ad cognoſcitis vel cognoſcite:magis tamen quadrat propoſito imperatiuum quàm indicatiuũ. Declarata ſi quidem ratione quare neſciebant tam viam quàm terminũ(quia ſcilicet neſciebāt ipſum Ieſum)declarat modo rationem quare ipſe dixerit & quo ego vado ſcitis & viam ſcitis, hoc eſt habetis rationẽ ſciendi. ¶ Et duo dicit. Alterum ſignificans apud illos affuiſſe rationẽ cognoſcẽdi patrẽ, qui difficilior cognitu putabatur:dicẽdo & vidiſtis eũ.ſ.patrẽ. Quod verificari Ieſus ſubiunget, quia qui vidit filiũ vidit patrẽ. Et loquitur Ieſus ad diſcipulos humano more: ex hoc enĩ ꝙ homo aliquis videtur à te, habes tu rationẽ cognoſcendi illũ. Vnde ita dicit & vidiſtis eũ, acſi dixiſſet de aliquo viſo homine quẽ dicerẽt ſe nõ cognoſcere & vidiſtis eũ. ¶ Alterũ conſequens ad prædictã viſionẽ, ſignificãs quòd ſaltẽ deinceps cognoſcāt patrẽ: dicendo, amodo cognoſcite eũ. Cõſuetũ morẽ(vt dictum eſt)loquendi ſequẽs Ieſus, dicit diſcipulis quòd quãuis excuſetis vos nõ cognouiſſe hactenus patrẽ ad quẽ vado, ſaltẽ ex nunc cognoſcite eum quãdoquidem vidiſtis eum videndo me. Sicut diceremus de homine prius viſo:etſi hactenus non cognouiſtis eũ, amodo cognoſcite illum quoniã vidiſtis illũ. Et eſt ſermo de cognitione comitante fidem:iuxta illud Apoſtoli, nunc cognoſco ex parte. *Dicit ei Philippus. Domine oſtende nobis patrem.* Dixerat Ieſus, & vidiſtis eũ.ſ.patrẽ, non audens autem dicere Philippus, nunquam vidimus patrẽ tuum, rogat oſtẽde nobis patrẽ:implicite negans ſe vidiſſe patrẽ. *Et ſufficit nobis.* Totiẽs & tot dixiſti de patre tuo, oſtende nobis ipſum & ſufficit nobis de omnibus quæ dixiſti. *Dicit ei Ieſus. Tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognouiſtis.* pro, & non cognouiſti, *me?* Philippus aliquantę temeritatis reus, quanuis pro omnibus vſurpauerit petere, ſolus tamen arguitur quòd non cognouerit tanto tempore Ieſum. *Philippe qui videt, me videt & patrem.* Superfluit coniunctio &: præter hoc quòd præſentia habemus pro præteritis. Legendũ eſt. *Philippe qui vidit me, vidit patrem.* Directè declarat verba quæ prius dixerat, & vidiſtis eum: quæ iã declarauimus. Intẽdit ſiquidẽ Ieſus ꝙ quicunq; cognoſcit ipſum, cognoſcit patrẽ:& quicunq; vidit ipſum vidit patrẽ. Si clare vidit ipſum, clare quoq; vidit patrẽ:& ſi ĩperfectè nouit ipſum imperfectè quoq; nouit patrẽ. *Quomodo tu dicis, oſtende nobis patrẽ?* Philippum arguit: eo quòd reputabat Philippus cognito Ieſu, adhuc ſupereſſe noſcendum patrẽ, cuius oppoſitum tunc dixerat

Ieſus

Ieſus, ſi cognouiſſetis me,& patrē meum vtique cognouiſſetis. *Non credis quia.* pro,quòd. *ego in patre,& pater in me eſt?* Duo hinc myſteria apparēt. Alterum quod de noticia comitante fidē locutus eſt: vt expoſuimus. Hoc enim manifeſtat, dicendo nō credis. Alterū quod ne erraremus, intelligendo ipſum Ieſum eſſe patrē & filiū (vt Sabellius intellexit) probat quod qui vidit ipſum vidit patrē: non quia ipſe eſt pater, ſed quia ipſe eſt in patre & pater in eo. In quibus verbis cōſubſtantialitas ſimul cū diſtinctione perſonarum ſignificatur. nam pronomē ego, perſonam ſupponit: & nomē patris, perſonam quoque ſignificat. Et me eſſe in patre & patrē in me eſſe, conſubſtantialitatem ſignificat extremorum. Neque enim proprie intelligi poteſt filiū eſſe in patre & patrē in filio niſi cōſubſtantialitate. *Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor.* Manifeſtat quadrupliciter quod ipſe eſt in patre & pater in ipſo eſt. Primo à locutione: quia verba quę loquor non loquor à meipſo, ſed à patre: Et intendit per hoc quod indiuiſi ſunt ipſe & pater in loquendo: ac per hoc ipſe in patre & pater in ipſo eſt. *Pater autem in me manens, ipſe facit opera.* Si intendiſſet indiuiſionē ſolum quo ad loquendū dixiſſet ipſe, loquitur verba: ſed quia intendit non ſolum indiuiſionem quo ad verba ſed etiam quo ad facta, ideo dixit ipſe facit opera. ¶ Vbi acutius perſpice quod ſimul adiicit indiuiſionē ſui & patris quo ad facta, & probat indiuiſionē ſui & patris quo ad verba. Nam ſenſus eſt. pater autē in me manens ipſe facit opera quæ verbis loquor. vt intelligamus quod quū dixit Lazare veni foras, & ſimilia, verba quæ dixit non dixit à ſeipſo ſed à patre: quia pater in ipſo manens facit opera, ſignificata per illa verba. *Non creditis.* pro, credite mihi. Poſtquā primo ex verbis, ſecundo ex operibus declarauit patrē in ſe & ſe in patre, declarat tertio hoc idem ex propria authoritate. Credite inquit mihi, qui nunquā mentitus ſum, qui ſum veritas. *Quia.* pro, quòd, *ego in patre & pater in me eſt. Alioquin.* Quarto per locum à natura operū mirabilium quæ fecit, exigit vt credant ſibi, aperte dicens: alioquin, hoc eſt ſi non ob authoritatē meam mihi creditis. *Propter opera ipſa.* mirabilia quæ feci. *Credite.* Deeſt, mihi. Si mihi propter me non creditis, credite mihi propter mirabilia opera mea. *Amen amen dico vobis.* Expeditis iis quæ occaſione illius particulæ in domo patris mei manſiones multæ ſunt, dicenda occurrerunt, tranſit ad ſpectantia ad illam particulam tunc ſimul propoſitam, creditis in deum & in me credite. *Qui credit in me.* Quia propoſuerat creditis in

tis in deum & in me credite, intendit mõſtrare rationem dicti: monſtrando parem eſſe facultatem credentis in Ieſum & credentis in deum. De fide enim in deum, referunt alij Euangeliſtę dictum. habete fidem dei: & ſi dixeritis monti tollere, &c. fiet & alia huiuſmodi. Et propterea de fide in Ieſum paria modo tradit. Et nõ dicit qui credit in deum, ſed qui credit in me: vt oſtendat ſe eſſe deum. *Opera quæ ego facio.* Non dicit opus ſed opera, ne intelligeremus ſingulare opus humanæ redẽptionis (quod tunc actualiter faciebat) ſed opera quæ cõmuniter faciebat, in quibus faciendi continuè perſeuerabat: & propterea vtitur præſenti, dicendo facio. qualia ſunt opera tam moralia quàm miraculorũ. In his enim perſeuerabat faciendo. *Et ipſe faciet.* Ecce officiũ credentis in Ieſum, facere opera tam moris quàm miraculorũ quæ continuè exercuit Ieſus non quod illa met numero opera faciet, ſed quod ſimilia illis. *Et maiora horum.* pro, his, *faciet.* Mirabilis apparet promiſsio: ſed ceſſabit admiratio libratis ſubſequentibus conditionibus adiunctis. Et eſt ſenſus, non ꝙ omnia faciet maiora his: ſed ꝙ aliqua maiora his (& moralibus & mirabilibus) faciet credẽs in Ieſum. *Quia ego ad patrẽ.* Deeſt, meum, *vado.* Ex tribus partibus integratur cauſa reddita ex qua credẽs in Ieſum faciet hæc & maiora. Prima autẽ pars cauſæ, tria in ſe continet: ſcilicet ſurrogationem credẽtium in ſe loco ſui in ſua abſentia. Huiuſmodi enim ſurrogatio ſignificatur dicendo quia ego ad patrẽ vado. Acſi apertius dixiſſet, Qui credit in me faciet hæc & maiora, quia loco mei relinquo illũ eunte me ad patrem. ¶ In quo etiam clauditur efficacia mortis eius, dicẽdo vado. per mortẽ enim ibat ad patrẽ. Et demum clauditur etiam glorificatio eius, dicendo ad patrem. Tranſire enim Ieſum ex hoc mũdo ad patrẽ, eſt de ſtatu mortali & humili ad ſtatũ immortalitatis, gloriæ & regni ire. Ita ꝙ ſignificat hæc prima pars cauſæ, quia ego moriẽdo aſſequor regnũ & gloriã, ſubſtituẽs eos loco mei. Hinc enim & ipſi ſurrogati in officium, hinc & meritũ mortis eius & tẽpus glorificationis eius (quod expectabatur ad abunde effundendum ſpiritũ ſanctum) ſignificantur in cauſa ꝙ credẽtes in ipſum facient hæc & maiora. *Et quodcunque.* pro, & quicquid. Secunda pars cauſæ ex parte credentium in Ieſum ſe tenet: continens ſimiliter tria. *Petieritis patrem.* Superfluit patrẽ. Ratio modusque faciendi hæc & maiora, explicatur ampliſsima facultas impetrandi nõ aliquid ſed omne quod petierint. ¶ Vbi diligentius cerne & nota coniunctionẽ &, iungentem hanc cauſæ partem

tem præcedenti.Ita quod cõtinentur hæc verba ſub illa coniunctione cauſali quia.Et eſt ſenſus planus.quia ego ad patrẽ meũ vado,& vos ſurrogati quicquid petieritis,&c.Et ſignificatur clarè per hoc ꝙ ad hoc vt credẽs in Ieſum faciat hæc & maiora:cõcurrunt vt cauſa nõ ſolum quod ego vado ad patrẽ ſed & quod vos petatis. Et cum hoc declaratur etiã modus faciendi hæc & maiora,longè diſtans à modo quo ipſe Ieſus hæc fecit.nam ipſe fecit imperando:credentibus autẽ in eum promittitur quod facient hæc & maiora,ſupplicãdo. ❡ Et dicẽdo quicquid, rationẽ reddit ꝙ hæc & maiora faciet.nam ſub quicquid cõprehenduntur hæc & maiora.Memẽto tamẽ ꝙ ſubintelligitur ſeruatis ſeruandis in ſupplicatione.*In nomine meo.*Ecce tertiũ.Non promittit quicquid petieritis,ſed limitat in nomine meo:hoc eſt ad honorem,famam & gloriã meam,nomen enim ad notitiã,famam gloriamq́; ſpectat. ❡ Verum intellige hanc conditionẽ non ſolum reſpectu intentionis petentis ſed etiam reſpectu rei:hoc eſt non ſolũ quod petens petat pro gloria Chriſti, ſed etiã quod in rei veritate illud ſit expediens tunc pro gloria Chriſti.alioquin ex parte rei ſeu tẽporis aut loci non petitur in nomine Ieſu. *Hoc faciam.*Deeſt,ego.Legendũ eſt. *Hoc ego faciam.*Tertia pars cauſæ ex parte ipſius Ieſu in ſtatu gloriæ explicatur.Et ſignificat per hoc quod credens in eum faciet hæc & maiora petẽdo in nomine Ieſu: non ita ꝙ ipſe petẽs faciet hæc ſine me (ſicut fiunt res à ſurrogatis abſente principali qui ſurrogauit) ſed ita quod ego ipſe in gloria patris exiſtens faciam quicquid ipſi petierint in meo nomine.Et in hoc manifeſtat ſe eſſe deum:qui quæcunque petenda quãuis maiora his, faciet faciẽdo facere credẽtes in eũ. hoc enim eſt dei propriũ. *Vt glorificetur pater in filio.* Vos quidem petetis pro gloria mea,ego autẽ faciam quod petetis pro gloria patris mei,vt pater glorificetur in gloria filij. Omnia ſua referre ſe in patrem non ſolum quandiu in carne paſsibili erat, ſed etiam in ſtatu gloriæ,hinc manifeſtat.vt confirmet fidem quod vna & eadẽ eſt gloria filij & patris:ſicut eſt vna natura & vna voluntas.Et ſimiliter eadẽ eſt exhibenda gloria à nobis filio & patri. ❡ Collige prudens lector has conditiones requiſitas ad hoc vt credens in Ieſum faciat hæc & maiora: & ceſſabit admiratio, tam quod promiſſa ſint cuilibet credenti in Ieſum(quoniã non ſunt promiſſa abſolutè ſed cum his conditionibus)quàm ſi non inueniũtur executioni mandata.Nõ enim hoc prouenit ex defectu promiſsionis ſeu promittẽtis,ſed ex defectu conditionũ quæ

non

non ſeruantur à nobis,quæ non concurrunt vt exiguntur. *Siquid petieritis me in nomine meo,hoc faciam.* Dixerat ſiquid petieritis,&c. vt rationem & modum faciendi hæc & maiora aperiret. repetit modo eandem ſententiam abſolutè:vt intelligamus petitiones noſtras in nomine eius exaudiendas,nõ ſolum vt faciamus hæc & maiora,ſed abſolutè. Eſt quoque & altera repetẽdi ratio:quia vbi prius dixerat ſiquid petieritis,ſubaudiendo deũ, modo dicit ſiquid petieritis me : ad extendendum quod dixerat creditis in deum & in me credite , ſimiliter eſſe intelligendũ petitis deum petite & me : fidem ſuæ diuinitatis aſtruens. *Si diligitis me.* Poſt ſpectantia ad duas particulas(ſcilicet in domo patris mei,& creditis in deum) tranſit ad ſpectantia ad primã particulam : ſcilicet non turbetur cor veſtrũ,in principio propoſitam. Et intendit conſolari eos , turbatos ex dilectione ad ipſum auditis ſupradictis de proditione eius & diſperſione eorum. & propterea incipit à dilectione Si diligitis inquit me,in veritate: vt mœſtitia veſtræ turbationis præ ſe fert. *Mandata mea ſeruate.* Probatio dilectionis ſit ſeruare mandata mea:hoc eſt nõ perducat vos turbatio veſtra ad tranſgreſsionẽ mandatorum meorum.hoc erit vobis teſtimoniũ non turbati cordis (hoc eſt voluntatis) perſeuerantia in obſeruatione mandatorũ meorum:& ecõuerſo ſi turbatio ducit vos ad non ſeruandum mandata mea , ſcitote quod tunc nõ diligitis me. *Et ego rogabo patrem.* Cõprehendite fructus immotæ dilectionis. Ex parte ſiquidẽ veſtra fructus eſt ſeruare mandata mea : ex parte autẽ mea fructus eſt quod ego rogabo patrem. Et dixit hoc.tum ad ſignificandũ quaſi reciprocam gratitudinem obſeruationi mandatorũ eius. tum ad ſignificãdum ꝙ ad habendũ alium paracletum non ſufficit vos ſeruare mandata mea,ſed oportet adeſſe quoque preces meas. ¶ Conuenit autẽ Ieſu ſecundum humanam naturã rogare patrem. Et dicit rogabo: quia futurũ erat meritum mortis eius,intercedẽs apud patrem. *Et alium paraclitum.* Interpres reliquit dictionem Græcam: quum potuiſſet Latine dicere conſolatorẽ. Iuxta Græcum tamen loquẽdo corrupta eſt ſcriptura.nam ſcribi debet paracletum,& proferri penultima producta. ¶ Alium cõſolatorem ſpiritum ſanctum nominat,vere alium perſonaliter à filio , & verè conſolatorem quia officium conſolatoris interni exercebit. Et optime quadrat vt turbatis mœſtitia,cõſolator promittatur. Et inſinuat per hoc ſe quoque conſolatorem vnum eſſe:dicendo ꝙ alius conſolator dabitur. *Dabit vobis.* Pater dator ſignificatur.

Quod

Quod adimpletum eſt in Pētecoſte. *Vt maneat vobiſcum in æternum.* Ne intelligerēt quòd alius cōſolator dādus eſſet illis ad tēpus (ſicut ipſe Ieſus in carne datus eſt conſolator ad tēpus) manifeſtat eis quòd ille alius conſolator dabitur eis non ad manendum cum ipſis ad tempus,ſed in æternum,ſed ſine fine.Sine pœnitentia enim ſunt dona dei:vt Apoſtolus dicit ad Roma. 11. Et propterea ipſe deus dat cōſolatorem internum vt maneat in æternum cum omnibus illis quibus dat.Sed ex parte eorum quibus datus eſt,contingit quandoq; quòd nō manet cū eis in æternum.Hoc tamen in vndecim apoſtolis nō habuit locum: ſed nō ſolum ex parte dantis,ſed etiā de facto māſit & manet internus cōſolator cū eis in æternum. *Spiritum veritatis.* Ne intelligerent alium conſolatorem corporeum (ſicut ipſe fuit) manifeſtat eis quòd cōſolator ille erit ſpiritus:vt intelligant ꝙ nō erit exterior conſolator vt homo,ſed internus ſpiritus. ¶ Et appellatur ſpiritus veritatis,nō ſolum quia à veritate procedit diuina,ſed etiā quia veritatis puræ ac integræ eſt largitor. Nihil enim mendacij,nihil falſitatis,nihil doli & huiuſmodi,eſt à ſpiritu promiſſo diſcipulis Chriſti:ſed pura ab omni admixtione cuiuſcūque fallaciæ veritas,& integra,omnia ad ſalutē ęternā neceſſaria cōprehendēs. ¶ Et dicēdo veritatis,explicat alterū ſpiritus officium: quòd.ſ.dabitur non ſolū conſolator quo ad partē hominis affectiuam ſed etiā veritatis doctor:nō tanquā externus doctor ſed internus ſpiritus. *Quem mundus non poteſt accipere.* Ne putarent alium cōſolatorē dandum cōmuniter omnibus (ſicut ipſe datus eſt cōmuniter omnibus) ſimul manifeſtat quòd mundo (hoc eſt omnibus promiſcuè) nō eſt dādus,& quare non eſt dādus,dicendo quē mundus non poteſt accipere; quia ſcilicet non eſt capax eius. Verè ſiquidē nō fuit ſpiritus ſanctus datus Apoſtolis in Pētecoſte,datus mūdo (hoc eſt cōmuniter omnibus) ſed quibuſdā tantū electis.Et verè mundus nō erat capax tanti doni. *Quia nō videt eum nec ſcit eum.* Quare mundus nō erat capax ſpiritus veritatis & cōſolatoris,ratio redditur ex parte intellectus.quia non videt,clara notitia,nec cognoſcit,notitia fidei,eū,veritatis ſpiritum.Mundus enim tunc tēporis nō ſolum carebat notitia clara dei,ſed etiā carebat notitia fidei: vtpote nō credens eſſe ſpiritū ſanctū ſpiritum intrantē animā ad inſtruendum de veritate cœleſtis patriæ. *Vos autē cognoſcetis*, pro, cognoſcitis. *eum.* Nō differt cognitionē in futurū:ſed dicit ꝙ in præſentia cognoſcunt eum. Et quū duo negaſſet de mūdo (ſcilicet videre & cognoſcere) nō

affirmat vtrunque de eis.non enim dicit vos autẽ videtis & cognoſcitis:ſed alterum tãrum affirmat.vt intelligamus alterum ſufficere: & intelligamus ſimul quòd Apoſtoli tũc cognoſcebãt ſpiritum veritatis notitia fidei.Et propterea ipſis & nõ mundo dandus erat cõſolator.*Quia apud vos manebit*.pro,manet. Ratio cognitionis redditur manſio:vt intelligamus ſpiritum veritatis manentẽ in animis Apoſtolorum iam facere officium ſuum,faciẽdo eos cognoſcere ipſum.ipſe enim ſpiritus teſtimoniũ reddit ſpiritui noſtro ꝙ filij dei ſumus.Vnde notitia ab experiẽtia in ſeipſis ſignificatur.dat enim deus etiam hoc vt ſciamus quæ à deo nobis donata ſunt.1.Cor.2.Si obiicis quo pacto ſtant hæc duo ſimul,quòd ſpiritus veritatis manet apud eos & ꝙ dandus eſt eis.Solutio eſt vtrunq; eſſe verum. nam & tunc Apoſtoli habebãt ſpiritum veritatis ſecundũ effectum neceſſarium ad propriam ſalutẽ:dandus autem erat eis ſecundum effectũ conſolationis qua tunc carebant,& ſecundũ effectũ veritatis ad docẽdũ alios cũ plenitudine gratiæ & firmitatis,&c.*Et in vobis erit*. Coniunctio &,denotat rationẽ cognoſcẽdi ſpiritũ veritatis integrari ex duobus: ſcilicet ex eo quòd manet apud vos,& ex eo ꝙ in vobis erit:hoc eſt ex manſione & perſeuerãtia.immo rectius ex manſione & electione diuina.Quod ideo dixerim:quoniam interrupta fuit manſio ſpiritus ſancti in Apoſtolis (ſaltẽ in Petro) ſed non fuit interrupta diuina electio:ſecundũ quã dicitur & in vobis erit. ¶ Vbi etiã nota ꝙ prius dixerat vt maneat vobiſcũ: modo autẽ adiungit in vobis erit.vt intelligant ꝙ nõ ſolũ cum eis ſed etiam in eis intus erit. ¶ Nec prætereas notare quòd ex his duobus integrantibus rationẽ cognoſcendi ſpiritum veritatis inſinuatur propriũ hoc eſſe electorum,vt cognoſcant in ſeipſis ſpiritum ſanctum.Si enim ad notitiã ſufficeret habere illum ſine perſeuerantia,non dixiſſet Ieſus,quia apud vos manet & in vobis erit. iungendo nanque hæc duo ſub vno quia,vtrãq;ue cõditionẽ requiri ſignificauit.*Nõ relinquã vos orphanos*.Apoſtoli ex animo & corpore conſtabant. & propterea Ieſus conſolator eorum abſceſſurus,poſtquã promiſit alium cõſolatorẽ internũ,ac per hoc cõſolatorẽ animi,modo promittit ſeipſum rediturũ cõſolatorẽ corporeum.Et dicẽdo non relinquam vos orphanos,cõſolatorẽ ſe promittit vt patrẽ.Orphanos enim Græca dictio eſt, ſignificãs orbatum parẽtibus.Vnde per hoc & ſe illis exhibuiſſe hactenus vt patrẽ manifeſtat,& ſe rediturũ vt patrẽ pollicetur. *Venio ad vos*.Intra triduũ enim reſurrecturus,tanquã in præſenti ſit

ſit,dicit venio ad vos,ego ipſe carneus,ego ipſe pater.*Adhuc modicū.*Verè modicum tẽporis ſupererat quo videretur cõmuniter ab omnibus:vſque enim ad nonã horã vidẽdus erat viuus,mortuus autẽ paulò poſt.*Et mundus iam non me videt.*Poſt hoc modicum tẽporis,mundus,hoc eſt homines cõmuniter, me nõ videt. ¶ Et dicit in præſenti videt,referendo nõ ad præſens tẽpus ſed ad tẽpus poſt modicum.Et eſt ſermo de mundo ſecundũ ſtatum trãſitoriũ huius mundi.Significatur enim quòd poſt illud modicum tẽpus homines cõmuniter,durante ſtatu tranſitorio huius mundi nõ viderẽt Ieſum,videndũ tamẽ ab omnibus in fine mũdi.Propter quẽ ſtatum mũdi ſignificandũ vſus eſt verbo præſentis temporis,dicendo nõ me videt:& non dicendo, & nõ me videbit.Sonat ſiquidẽ præſeus ꝙ mũdus in ſtatu mundi poſt illud paululũ non videt Ieſum.Quod eſſe veriſsimũ patet.poſt reſurrectionẽ enim nõ eſt cõmuniter ab omnib' viſus,ſed tantũ à teſtibus præordinatis à deo.*Vos autẽ videtis me.*Non dicit videbitis ſed videtis:referẽdo præſens ad tempus poſt illud paululum.Ita quòd aduerbiũ temporis iam,ſeruit vtriq; orationi:negatiuæ.ſ. mundus me iam non videt,& affirmatiuæ,vos autẽ videtis me. ¶ Et declarat per hoc ſimilẽ differẽtiã ſeruandã in reditu ipſius reſurgẽtis inter ipſos & mũdũ,quę deſcripta eſt inter ipſos quoque & mundũ quo ad aliũ internum cõſolatorẽ. Sicut enim ibi dixit quòd dabit vobis,nõ mũdo.ita modo dicit quòd nõ mũdus ſed vos videbitis me:ne intelligerẽt quòd reſurgẽs videndus ſit cõmuniter ab omnibus ſicut tũc paſsibilis videbatur cõiter ab omnibus.*Quia.*pro,ꝙ,*ego viuo.*Et hoc quoq; præſens viuo,ad tẽpus poſt paululũ præſens refertur. ¶ Et ſignificãtur res videndę duæ.altera eſt ꝙ ego viuo poſtquã crucifixus mortuus ac ſepultus fuero,viuo egomet in hacmet carne,hacmet vita qua modo viuo.Altera eſt.*Et vos viuetis.*Securos per hoc Apoſtolos reddit ꝙ nõ morierũtur ſecũ,ſed ꝙ perſeuerabunt viuẽtes.Perſeuerantiã enim vitæ,dicendo viuetis ſignificat: timorẽ mortis interim ꝙ ipſe redibit,ab eis tollens.*In illo die.*hoc eſt in illa claritate reſurrectionis meæ.Et ad literã etiã in illo die quo reſurgã & veniam ad vos: quoniam eodem die aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas,& inſufflando dedit eis ſpiritum ſanctũ. *Vos cognoſcetis.*Ecce alter fructus reditus mei.primus enim deſcriptus eſt cõſolatio videndo me viuũ:alter autẽ eſt notitia.Ille ad partẽ affectiuã & ſenſibile gaudium, iſte ad partẽ ſpectat intellectiuam. Sicut etiam à ſpiritu paracleto deſcripſerat vtrãque partẽ perfi-

ciendam. *Quia*. pro quòd, *ego ſum in patre meo*. Cognouerũt Apoſtoli poſt reſurrectionem Chriſti non cõfuſa notitia (neſciendo quid crederẽt: vt quãdiu erant cũ Ieſu paſsibili credebãt propter verba Ieſu) ſed diſtincta eſt explicita notitia, per ſpeculũ tamẽ & in ænigmate, cognouerunt Ieſum eſſe filiũ naturalẽ dei, eſſe cõſubſtantialẽ patri, eſſe in patre ſecundum identitatẽ ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ. *Et vos in me & ego in vobis*. Myſteriũ vnitatis eccleſiaſticæ ſecundum vnionẽ ſpiritus interni inter caput & mẽbra immo rectius inter perſonã & mẽbra, alterum cognoſcẽdum ab Apoſtolis prædicit. Ieſum enim eſſe in nobis & nos in Ieſu, nihil eſt aliud quã nos eſſe mẽbra Ieſu, ipſum verò eſſe velut peſonã horum mẽbrorũ. Hoc ſiquidẽ modo ipſe eſt in nobis vt perſona in mẽbris ſuis. & nos ſumus in illo vt mẽbra in perſona: iuxta declarationẽ Apoſtoli ad Ro. 12. multi vnũ corp⁹ ſumus in Chriſto, ſinguli autẽ alter alterius mẽbra. ¶ In his duob⁹ (altero ego ſum in patre meo, altero vos in me & ego in vobis) vniuerſa fidei materia cõprehenditur, in primo enim myſteriũ diuinarum perſonarũ, in ſecundo autẽ myſteriũ eccleſiæ cõprehẽditur. *Qui habet mãdata mea & ſeruat ea, ille eſt qui diligit me*. Quia reſtrinxerat promiſsionem vtranque (ſcilicet & alius paracleti & reditus ſui) ad apoſtolos excluſo mundo, ne erraremus putando per has reſtrictiones haberi mundũ à Ieſu pro derelicto, ideo vtranque promiſsionẽ quo ad aliquid extendit ad vniuerſum mundũ. & propterea vniuerſaliter & in tertia perſona dicit qui habet. Et intẽdit ſimul deſcribere diligentẽ Ieſum, & manifeſtare quis eſt in toto mundo cõſecuturus nõ ipſam vtranq; promiſsionem ſed effectũ vtriuſq;. Deſcribitur autẽ diligẽs Ieſum ex duabus cõditionibus: ſcilicet ex habere & ex ſeruare mãdata eius. In habere excluditur tã refutatio q̃ negligẽtia diſcẽdi mandata Ieſu; in ſeruare verò excluditur tam refutatio quàm negligẽtia exequẽdi. Vtrãque enim conditionẽ oportet cõcurrere. nã ſicut nõ ſufficit plene habere in notitia mãdata Ieſu ſine executione omnium, ita non ſufficit exequi omnia mandata Ieſu quæ quis habet in notitia, ſi refutat aut negligit habere notitiã omniũ mãdatorũ Ieſu. *Qui autem diligit me, diligetur à patre meo*. Ecce participatio primæ promiſsionis, qua dixerat quòd pater dabit vobis alium paracletum. Extenditur enim promiſsio illa ad omnes diligẽtes Ieſum, non ſecundum nouum affectum ſed ſecundum dilectionis effectum. & propterea dicit in futuro diligetur. Dilectio nanque dei ſecundum actum diligendi eſt æterna & nõ futura:

ſed

ſed ſecũdum effectum eſt futura. *Et ego diligam eum.* Non ſolum à patre meo diligetur,ſed etiã à me.Erit itaque amicitiæ amor inter diligentem me ex vna parte,& patrẽ meum ac me ex altera. ¶ Sed occurrit hic obiectio : quia textus ſignificat dilectionẽ hominis erga Ieſum in præſenti tempore,dilectionẽ autem patris & Ieſu in futuro. Ex hoc enim inſinuatur ꝙ dilectio qua diligimus Ieſum debet præuenire dilectionem patris & Ieſu erga nos,cuius oppoſitum conſtat eſſe verũ:quoniam ipſe prius dilexit nos, immo ex hoc ꝙ deus diligit nos prouenit quòd nos diligamus eum. ¶ Solutio eſt, ꝙ abſolutè priùs deus diligit nos quàm nos ipſum,ſed quod ad aliquem effectum(puta plenitudinem gratiæ,donũ perſeuerantiæ,& vniuerſaliter quo ad ea quę meremur) priùs nos diligimus Ieſum quàm deus nos:quoniam priùs eſt noſtra dilectio meritoria quàm ſit deum dare donum quod meruimus:deum autẽ dare donum aliquod,eſt deum diligere nos ad illum effectum. Sic autẽ eſt ſermo in propoſito : vbi de ſpecialibus promiſsionibus eſt ſermo. Et declarat Ieſus quòd quicunque diligit eum meretur vt diligatur à patre eius ad potiora dona,quo ad primam promiſsionem:& quod diligatur ab ipſo Ieſu,quo ad ſecundam promiſsionẽ. *Et manifeſtabo.* pro,inſinuabo, *ei meipſum.* Ecce effectus in quo quilibet participabit promiſsionẽ reditus Ieſu. Apoſtolis dixerat ꝙ viſuri eſſent ipſum & cogniturí,&c.cuilibet diligẽti ipſum promittit nõ quòd ſe manifeſtabit, ſed quòd ſe inſinuabit. Dictio enim Græca ſignificat velut tacitè & clam indicare : quoniam Ieſus cuilibet diligenti ſe,indicat ſeipſum intus interna illuſtratione & inſpiratione, diuerſimodè:prout electi experiuntur,accipientes manna abſconditũ quod nemo nouit niſi qui accipit. *Dicit ei Iudas,non ille Scariotis,* pro,Iſcariotes. *Domine quid factum eſt,quia,* pro,quòd, *manifeſtaturus eſt nobis teipſum,& nõ mundo?* Admiratur Iudas quo meritò conſurgit hæc differentia,ſuperiùs explicata in vtraq; promiſsione inter mundum & ipſos Apoſtolos. Et ratio admirationis Iudæ erat,quia ſolitus erat Ieſus dona ſua promittere cõmunia omnibus: vtpote qui venerat pro ſalute mundi,& qui vitam ſuã dixerat ſe daturũ nõ pro Apoſtolis tantũ: ſed pro multitudine hominũ. *Reſpondit Ieſus.* tali ordine. Primo declarat quomodo ſe habebit ad mũdũ:& deinde quomodo ſe habebit ad ipſos Apoſtolos,vt melius intellıgant differentiã quam dixerat inter ipſos & mundũ. Et eſt hæc reſponſio declaratiua antedictorum. *Et dixit ei,Si quis diligit me.* Extẽſionẽ quã priùs fecerat ad mũdũ

in tertia perſona,qui habet mãdata mea,&c.modo declarat ſimiliter in tertia perſona: vt intelligamus ꝙ de omnib⁹ promiſcuè loquitur.Si quis cuiuſcunque nationis:ſexus,ætatis, &c. diligit me,verè.*Sermonem meum ſeruabit*.exequetur mãdata mea: alioquin non eſt vera dilectio. *Et pater meus diliget eum.* ad dona potiora:vt priùs expoſuimus.*Et ad eum veniemus.* Non paſsibus corporalibus,ſed donis internis.veniemus inquam pater, paracletus & ego.*Et manſionem apud eum faciemus.* Ad ſimilitudinem amicorum aduentantium & eligentiũ manere apud eum quem diligũt,aduentum trinitatis ad animã Ieſus deſcribit,vt plurali numero(veniemus,faciemus)multitudinem donorum quæ cõfert deus ſuperueniens ad animam,intelligamus:dilectionẽ autem aduentu & manſione progreſſus intenſiuus cũ perſeuerantia ſignificetur.*Qui non diligit me.*Noua differentia inter mundi perſonas immiſcetur, quæ non habet locũ inter ipſos vndecim Apoſtolos quos alloquebatur:vt intelligamus non eſſe idem de mundo intelligendum & de vndecim Apoſtolis. In mũdo enim ſunt & diligentes Ieſum & non diligentes:Apoſtoli autẽ vndecim omnes erant electi.Et propterea de mundo adhuc loquens dicit,qui non diligit me. *Sermones meos non ſeruat.* Dilectio Ieſu propria monſtratur cauſa ſeruandi ſermonem Ieſu,ex hoc ipſo quòd dilectio ponitur cauſa ſeruationis,& non dilectio non ſeruationis.in cauſis enim propriis ſi affirmatio eſt cauſa affirmationis,negatio eſt cauſa negationis ¶ Et dicit pluraliter ſermones meos:vt intelligamus nõ ſeruantẽ vniuerſos ſermones eius non diligere ipſum. *Et ſermonem*. pro , & ſermo. Errore ſiquidem non interpretis accuſatiuus iſte introductus videtur . nam & in Græco textu eſt etiam nominatiui caſus. *Quem audiſtis.* pro,quem auditis. *non eſt meus.* hoc eſt, non ex humana procedit authoritate. *Sed eius qui miſit me patris,* hoc eſt,ſed ex diuina authoritate vim habet.Sicut ſi legatus nomine principis ſui loquens diceret,ſermo iſte nõ eſt meus ſed principis qui miſit me.. ¶ Et adiunxit hoc Ieſus ad manifeſtandum vim ſermonis ſui. Dixerat enim oportet ſeruari ſermonem ſuum, vſq; adeo quòd qui nõ ſeruat ſermones eius extra charitatẽ eſt. Declarat nanq; hoc ideo eſſe quia ſermo eius eſt ſermo diuin⁹,quia ſermo eius habet vim legis à deo:& ꝓpterea oportet ipſum ſeruari ab vniuerſo mundo. *Hæc locutus ſum vobis.* Poſtquàm reſpondit Iudæ quantum ad viſionem ſuam & patris exhibendam mundo, reſpondet modo quãtum ad ſpecialem viſitationem cõferendam

ipſis

Ipſis Apoſtolis poſt ipſius reſurrectionem, & conſolatur eos ex differentia inter futuram viſitationem & præſentem. De præſenti enim dicit, hæc locutus ſum vobis: manifeſtans quòd officium loquentis apud eos exercuit. Et loquitur ad literam de ſeipſo homine, exteriori ſermone prædicante, inſtruente, exhortante: & propterea ſubiungit. *Apud vos manens.* communicans vobiſcum ſicut in manſione ita in exteriori ſermone. *Paraclitus.* pro, paracletus, ſeu conſolator. *autem.* E regione ſui manentis diſcipulos diſtinguit futurum cõſolatorem. *Spirituſſanctus.* Hæ duæ dictiones dupliciter in ſacris literis intelliguntur. Nam quandoq; vtimur in vi vnius nominis proprij tertiæ perſonæ trinitatis: iuxta illud, baptizate omnes gẽtes in nomine patris & filij & ſpirituſſancti. Circũloquimur enim ignotũ nomẽ illius perſonę his duabus dictionibus. Quandoque autem in ſuis diuerſis ſignificatis intelliguntur. Et tunc verificãtur & de patre & filio, & de ſpiritu hominis quando ſanctus eſt: vt facilè patet inducendo per ſingula. In propoſito autem in vi vnius nominis proprij tertiæ trinitatis perſonæ ſumuntur: ita quòd proprio nomine nominat cõſolatorẽ futurũ, dicendo ſpirituſſanctus. ❡ Ratio autem nominis huius eſt authoritas ſcripturæ, accõmodantis hoc nomen ad circũloquendum proprium nomen ignotum nobis illius tertiæ in trinitate perſonæ. Sed accõmodationis ratio videtur, vt vel ſic tertia illa perſona ſignificetur tanquã incorporeus flatus mũdus ab omnipotentialitate. Sic enim ſignificatur nõ à ſeipſa, ſed ab alio, aliter quàm filius: & ex adiuncta puritate ſignificata nomine ſancti diuina conſignificatur natura. Lege ſacrã ſcripturã: & nullum (ni fallor) inuenies actum vitalem ſimilem ſpirituiſancto expreſsius ſignificatum quàm flatũ: inſufflãte Ieſu & dicente; accipite ſpiritumſanctũ. Quid clarius alibi habeatur neſcio. Et propterea hinc ſpirituſſancti nomẽ accõmodatum tertiæ perſonæ apparet: tanto rationabilius quãto ſic inuenitur relatiuum originis nomen ſpirituſſanctus: intelligi enim nequit quòd flatus (ſiue corporeus ſiue incorporeus) non ſit ab alio. *Quem mittet.* Quia ad literam ſermo eſt de effuſione ſpirituſſancti in Apoſtolos, quæ futura erat in Pentecoſte, & tunc ſpirituſſanctus miſſus eſt in ſpecie viſibili igneæ linguæ foris. in animis autem Apoſtolorum ſecundum dona gratiæ linguarum, doctrinæ, amoris, fortitudinis, & cętera. ideo hinc dicitur quẽ mittet. Ipſe enim ſpirituſſanctus ſecundum ſeipſum nõ mittitur: ſed ratione viſibilis ſpeciei dicitur mitti viſibiliter, & ratione interni doni in animis

hominum dicitur mitti inuiſibiliter. *Pater*. Attribuitur patri mittere appropriatione, non proprietate: quum etiam filius mittat ſpiritum ſanctum, & ipſemet ſpiritusſanctus mittat ſeipſum: vt in theologia ſpeculatiua declaratur. *In nomine meo*. ad notificandum me, ad manifeſtãdum nomẽ meum, ad gloriã meam propagandam in mundo. *Ille vos docebit omnia*. Ecce differentia: ego locutus ſum hæc: ille autem docebit intus. Quanta differentia eſt inter loqui & docere intus, tãta differẽtia eſt inter hanc præſentiã meam, & præſentiam ſpiritusſancti futuram in vobis. *Et ſuggeret*. pro, & ſubmonebit. Nõ ſolum docebit quæ non intelligitis ſed reuocabit ad memoriam. *Vobis omnia quæcunque dixero*: pro, dixi vobis. Vbi apertè manifeſtat quòd ſpiritusſanctus perficiet quæ Ieſus inchoauit. Et dicit omnia quęcunque: vt intelligamus nihil periturum, ſed omnia & ſingula, incognita quidem docenda quæ autem exciderãt è memoria cõmonenda. Et hinc habes, nullum errorem apoſtolos (ſiue ex ignorãtia ſiue ex obliuione) potuiſſe incurrere circa doctrinã Ieſu, circa euangelia ſcribenda aut approbanda. *Pacem relinquo vobis*. Poſtquam Ieſus reſpõdit Iudæ de ſeipſo tam circa mundum quàm circa ipſos, tanquã rediens ad propoſitã conditionem turbatorum diſcipulorum proſequendam, dicit pacẽ relinquo vobis. Superiùs dixerat, mãdatum nouum do vobis vt diligatis, &c. modo non dicit pacem mando vobis: ſed legat teſtamenti iure, dicẽdo pacem relinquo vobis. Dilectio enim actio eſt quæ directè præcipi poteſt: pax autẽ nulla eſt actio, ſed fructus cõſurgẽs ex actionibus bene diſpoſitis. Et propterea non mandatur, ſed relinquitur, tanquã precioſiſsima hæreditas. hoc eſt enim teſtamentum Ieſu. ¶ Et vere quadrat pacis bonum mandato dilectionis: iuxta illud. Pax multa diligentibus legem tuam. Intẽdit enim per hoc declarare eis quòd hæredes ſui oportet quòd ſint hæredes pacis: immo quòd hæreditas ſua quam eis relinquit eſt pax. Vera ſi quidem pax cõſurgit ex omnibus propriis actionibus & paſsionibus bene ordinatis: ſi aliqua enim exorbitaret, turbatio eſſet & pax violaret. Vt intelligamus in hac hæreditate indictam eſſe nobis neceſsitatem habẽdi omnes actiones & paſsiones bene ordinatas. Nec moriturus Ieſus pater Apoſtolorum, relinquit illis agros, domos aut curã propriæ ſepulturæ, ſed tantummodo pacem. Ac ſi apertiùs dixiſſet quanuis non agros & huiuſmodi temporalia bona, quanuis nec corpus proprium relinquam vobis, ſed reſumam illud, pacem tamen relinquo vobis. *Pacem meam do vobis*. Ne errares

res putando ꝙ Ieſus teſtamento relinquit rem non ſuam, explicat pacem eſſe ſuã. ¶ Nec dixit pax quã relinquo vobis eſt mea, ſed pacem meã: vt intelligamus verã pacem quæ ſola eſt digna nomine pacis, eſſe ipſius. Nõ enim eſt pax impiis, nõ eſt vera pax exteriori concordia quãtumcunq; tranquilla & ordinata. Et breuiter nõ eſt vera pax niſi interna: qua intus omnibus actionibus & paſsionibus rectè diſpoſitis & habituatis, inferiora animi concordãt ſuperioribus, ſuperiora autem animi cum deo. hæc enim ſola eſt vera pax: quam conſtat non eſſe hominis, ſed dei vt domini proprij. Et propterea merito Ieſus rem ſuã aperit ſe relinquere, ſubiungẽdo pacem meam do vobis. ¶ Et dicit do, ad declarandum modum quo relinquit, quòd ſcilicet relinquit donando liberaliter, non ex fideicommiſſo auorum, nõ ex debito quocunq;. *Non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Non dicit non quam non qualem mundus dat, ſed non quomodo mundus dat, vt intelligamus ꝙ de differẽtia in modo dandi loquitur. Modus quo mundus dat pacem. eſt exteriùs tranquille ſe habendo verbis & factis. Dat enim mundus (hoc eſt communis hominum curſus) pacem, imprecãdo, conueniendo, non lædendo, & reliqua huiuſmodi exteriora ſeruando: Ieſus autem nõ ſic dat pacem, tam ex parte dãtis quàm ex parte diſcipulorum, quibus datur: nam dat interiùs operando in animis hominũ: dat exterius tollendo vitam propriam & res, filios, vxorem, & demum propriã vitam ſingulorum quibus dat. Ecce modus dandi pacẽ contrarius modo quo mundus dat pacem. *Non turbetur cor veſtrum.* Reſumit quo hic ſermo tendit: ſicut conſueuerunt prædicatores reſumere thema ad maiorem vim exhortationis. *Neque formidet.* Turbatio ad triſtitiã, formido ad timorem ſpectat, quo quis retrahitur à cœpto ſeu propoſito. ¶ Et non dicit non turbemini nec formidetis (quia non exigit modo ab illis tantam perfectionẽ vt paſsiones triſtitiæ & timoris præueniãt) ſed dicit non turbetur cor, nõ formidet cor: quia exigit vt nec turbatio nec formido perueniat ad voluntatem, cordis nomine ſignificatam. *Audiſtis quod ego dixi vobis.* Repetit quoque rationem conſolatoriam: vt temperet illam ex ea parte qua turbationẽ intulit. *Vado.* pro, abeo, *& venio ad vos.* Vtrunque dixerat, & quatenus dixerat venio ad vos, conſolatorium erat: quatenus verò dixerat abeo, turbationem intulit & timorem. *Si diligeretis me.* Temperat Ieſus triſtitiã diſcipulorum ex parte boni ipſius Ieſu. Hactenus enim conſolatus eos fuerat promittendo bona illis. Et propterea dicit, ſi diligeretis
me

me, vero amore amicitiæ. *Gauderetis vtique.* qui triſtamini de abſceſſu meo. *Quia vado.* Deeſt, dixi. Legendum eſt, *quia dixi vado ad patrem.* Materia gaudij ſignificatur nō ſolum vado ad patrē. Vnde & quadrupliciter hoc declarat. Primo ex parte rei directæ quo ad terminum ad quem, ſubiūgendo. *Quia pater.* Deeſt meus, *maior me eſt.* Ecce ratio gaudij ex parte termini. ſ. patris mei: quia maior eſt me, vado ad maiorem, vado ad maius bonum meum. ¶ Vbi nota quòd ipſemet textus fert ſecum declarationē quo ſenſu intelligendum ſit pater maior me eſt: dum aſſumitur hoc pro ratione itineris ad patrem: ex hoc enim clarè manifeſtatur quòd pater maior eſt me eūte ad ipſum: hoc eſt ſecundū naturā qua vado ad ipſum. Conſtat ſiquidem quòd ſecundum diuinam naturam filius, nec exiuit à patre, nec vadit ad patrem: ſed ratione humanæ naturæ exiuit à patre & redit ad patrem. *Et nunc dixit vobis prius quā fiat.* Reddit ſecundo rationē ex parte actus dicendi, ſignificati dicendo gauderetis vtique quia dixi. *Vt quum factū fuerit credatis.* Et ſumitur hæc ratio ex vtilitate ipſorum diſcipulorū. Intēdit enim quòd dixiſſe eis vado ad patrem, eſt illis materia gaudij, quia eſt eis vtile ad fidem. Quæ enim priùs quā fiant prædicantur, quum facta fuerint authoritatem fidei ei qui dixit conciliant. ¶ Nec dicit credatis hoc vel illud, ſed credatis abſolutè, vt intelligamus quòd loquitur de credere vniuerſa quę dixit Ieſus. Ita quòd ſenſus eſt. Dixi vobis priùs quàm fiat meū ire ad patrem, vel quum factum fuerit ire meum ad patrē, credatis vniuerſa quæ dixi. Supponit eñ quòd priùs dixerat, quòd ipſi viſuri eſſent ipſum iuiſſe ad patrem. hoc ſiquidem viderunt quū viderunt ipſum tranſiſſe de morte ad vitam glorioſam, &c. *Iam non multa loquar vobiſcum.* Tertio alteram reddit rationem eiuſdem actus dicendi. Habuit enim actus ille dicendi duas conditiones. Alteram quòd fuit ante factum, & huius rationem reddidit, dicendo dixi vobis priùs quā fiat, &c. Alteram ꝙ fuit nunc, & propterea ſimul iunxit aduerbium nunc, dicendo & nunc dixi vobis priùs quàm fiat. Huius itaque nunc reddit rationē, dicendo: iam non multa loquar vobiſcum: ideo nunc dixi vado ad patrem, quia reſeruaui hoc ad tempus vltimum quo non multa vobiſcum loquar. Si enim multa adhuc ſupereſſent dicenda, impedirent fortè vos à retentatione huius. ¶ Et declarauit per hoc quòd elegit tempus congruum ad dicendum vado ad patrem: vt & ipſa cōgruitas electi temporis materia quoq; ſit lætitiæ. *Venit enim princeps mundi huius.* Quarto ex parte rei dictæ alteram reddit

reddit principalem rationẽ gaudij. Et ſumitur hæc ratio penes modum & rationẽ eundi ad patrem. Dicendo enim vado ad patrem, res dicta non ſolum eſt terminus ad quem (ſcilicet ad patrem) ſed etiã ipſum ire, vado. Et propterea quum primam gaudij rationem reddidiſſet ex parte termini, modo reddit alteram ex parte modi rationiſque eundi. ¶ Modus autẽ ſignificatur dicendo, venit enim princeps mundi huius. Vbi nota ex cõiunctione enim, reddi ſimul rationem ſupremi temporis (iam nõ multa loquar vobiſcum) & adiungi modum eundi. ¶ Dictioni princeps præponitur in textu Græco articulus: vt intelligamus ꝙ nõ de homine aliquo, ſed de illo principe (diaboli ſcilicet) loquitur. Qui appellatur princeps non ſolum quia tunc principabatur & regnabat in mundo, ſed quia in propoſito veniebat vt princeps ad debellandũ Ieſum. Et dixit hoc vt intelligamus impetum furoremque perſecutorum Ieſu non eſſe humanarũ tantum paſſionum, ſed diaboli pugnam, non qualitercunque, ſed vt principis: tanquam in hoc cõgreſſu ageretur de principatu. Sicut vere ita fuit. ¶ Venit autẽ ad prælıandum cõtra me, ad occidendum me. Declarat enim per hoc ꝙ modus quo hinc vadit ad patrem, eſt congrediendo cũ principe mundi huius, propter hoc ſiquidẽ dicit ꝙ princeps mundi huius venit. Eſt enim præſentis temporis venit: & aduentum ad congrediendum cum Ieſu ſignificat. *Et in me non habet quicquam.* Non dicit & in me non poteſt quicquam, ſed dicit non habet: hoc eſt nihil mei eſt eius. In me nanque nullum eſt peccatum; ipſæ quoque pœnalitates meæ non ſunt eius: immo ſunt cõtra eum: nam ſunt arma aduerſus eum. Vt hinc intelligamus ꝙ princeps mundi venit ad congrediendum cũ eo nullum ius habens in ipſo. hic enim modus eundi ad patrem valde glorioſus eſt, & magni eſt materia gaudij: ſcilicet mori cõgrediendo cũ principe mundi nullum habente ius, mori in pugna tam iuſta ex parte ipſius Ieſu, & tam magna: vtpote principe mundi huius. Ecce modus eundi hinc. Ratio autẽ ſubiungitur. *Sed vt cognoſcat mundus.* Tres partes habet hæc ratio vltra executionem, ſcilicet dilectionem patris, obediẽtiam paternam, & vtilitatẽ mundi. A qua inchoat cũ coniũctione aduerſatiua, inſinuante ꝙ quãuis in me nõ ſit meritũ mortis (quia princeps mũdi huius in me nõ habet quicquã) verumtamẽ pro mũdi vtilitate quo ad notitiã. *Quia.* pro, ꝙ, *diligo patrẽ.* Magna enim eſt mũdi vtilitas noſſe ꝙ Ieſus diligit patrẽ. *Et ſicut mãdatũ dedit mihi pater.* Mundus nõ ſolum cognoſcat ꝙ diligo patrẽ, ſed etiam cognoſcat

gnoſcat pleniſsimam meam obedientiam: vtpote qui nõ ſolum facio mandatum ſed etiam adimpleo modum mandati. Aduerbium enim ſicut, modum importat. *Sic facio.* illo modo impleo mandatum ſicut mãdatum eſt. Vbi nota quod quemadmodum aliis ſuperius dixerat ſi diligitis me, mãdata mea ſeruate, ita modo comprobat dilectionem ſuam erga patrem ex hoc quod ſeruat mandatum patris nõ ſolum quo ad mori, ſed etiam quo ad modum patiendi & moriendi. *Surgite eamus hinc.* Vnica eſt ratio incipiens ſed vt cognoſcat mundus hucusq;. Eſt enim ſenſus planus & ſuauis. Sed vt cognoſcat mundus hæc duo (ſcilicet quod diligo patrẽ, & ſicut mandatum dedit mihi ſic facio, ideo ſurgite (precumbebant enim adhuc) eamus hinc, vt tradar, vt capiar, vt patiar, vt moriar, & breuiter vt adimpleam modos & conditiones omnes paſsionis & mortis meæ iuxta mandatum quod dedit mihi pater. ¶ Et docet ex iſtis quod ipſe homo ex dilectiõe erga deum & obedientia adamuſsim dati ſibi à deo mãdati, ſingula adimplet. Manifeſtat quoque per hæc verba decretum fuiſſe à deo vt capiendum ſe exhiberet nõ in ciuitate, non in domo, ſed in tali loco, tempore, modo, &c. Et propterea in executionẽ mandati dicit ſurgite eamus hinc.

CAPVT XV.

E*Go ſum vitis.* Proſequitur Ieſus exhortationem diſcipulorũ: aſſumẽdo metaphoram qua comparat ſe viti, fideles ſuos palmitibus fructuoſis & infructuoſis patrem autem ſuũ agricolæ, tollenti palmites infructuoſos, purganti autem fructuoſos vt plus fructificent. Et in declaratione huius parabolæ occupantur duo capitula: quintumdecimum & ſextumdecimum. ¶ Sed mirum occurrit, in hoc quod euangeliſta nulla vtitur continuationis nota ad præcedentia quum dixit Ieſum recedere ex loco cœnaculi. Suſpicor ego ſurgentibus Apoſtolis factam inter ipſos contentionem quis eorum eſſet remanſurus maior, audito receſſu Ieſu ad patrem, quam contentionem à Luca relatam quia Ioannes omittebat, & aduerſus illam fructus vnitatis ſæpe in ſubiunctis commendatur, ideo abſque continuationis nota ſubiunxit, interruptionem inſinuans per hoc. ¶ Primo itaque proponit ipſam metaphoram, explicãdo perſonam ſuam & patris. Ego inquit, homo, ſum. metaphorice, vitis, officium exerceo vitis. *Vera.* ad differentiam labruſcæ & ſimilium: ſicut dicimus aurum verum ad differentiam auri alchimici. Aſsimilat enim ſe non labruſcæ & huiuſmodi, ſed veræ viti. *Et pater meus agricola eſt*

ſt. Hinc apparet quod ſeipſum hominem aſsimilat viti. nam ipſemet vt deus, agricola eſt non minus quàm pater. Deus enim ſignificatur agricola per hæc verba: hoc eſt officium exercens agricolæ. *Omnem palmitem in me*. Solos fideles per palmites ſignificat, dicẽdo palmitem in me. ratione enim fidei ſunt palmites in ipſo exiſtentes: perennes autem infideles nunquam fuerunt palmites Chriſti. *Non ferentem fructum*. Sola negatio proferendi fructum fidei penſatur: & ſufficiẽs explicatur cauſa abſciſionis ſubiunctæ. *Tollet*. pro, tollit. *eum*. Pater meus agricola abſcindit eum à vite. Sicut enim in materiali vite agricola abſcindit palmitem infructuoſum, ita deus fidelẽ infructuoſum quotidie ſeparat à conſortio Chriſti. *Et omnem qui fert fructum*. Ecce alterũ genus palmitum. *Purgabit*. pro, purgat, *eum*. Et hoc quoque in materiali vite fit ab agricola: & fit quotidie à deo circa fideles fructificantes in fide. *Vt fructum*. pro, fructus, *plus afferat*. Ad hoc enim fit purgatio palmitis vt plus fructificet: & ad hoc purgatur à deo bonus Chriſtianus vt melior fiat. *Iam vos mundi eſtis*. Propoſita parabola, declarat Ieſus illam dupliciter. Primo velut explicando terminos applicatos ad propoſitum: & intentionem quo tendit per hanc parabolam. Et quoniam exhortatio iſta tendit ad hoc vt perſeuerent diſcipuli in cõiunctione ad Ieſum, perſeuerantia autẽ in bono ſupponit ſtatum præſentem bonum, ideo à præſenti diſcipulorum ſtatu in bono, incipit dicendo iam vos mũdi eſtis. Rurſus introductis in parabola quatuor (ſcilicet ſe vite, patre agricola, & duobus generibus palmitum) par fuit vt à patre agricola inchoaret declarationem, aſsignando pro cauſa boni ſtatus diſcipulorum patris ſermonem. propter quod non ſub bonitatis ſed munditiæ nomine ſtatum præſentem diſcipulorum ſignificauit. Vt quia dixerat officium patris eſſe purgare, ex hoc ipſo quod proponit ante mentis eorum oculos ꝙ ſunt mundi propter ſermonem patris, agnoſcant in ſeipſis exercuiſſe officium ſuum patrẽ: & ex præcepto beneficio à patre accendantur ad ſtudium perſeuerandi & percipiendi futurum beneficium purgationis ad plus fructificandum. Nec dicit vos mundi eſtis, ſed præponit iam: vt ponderent ꝙ quanuis prius fuerint immundi, modo mundi effecti ſunt. hoc enim auget beneficium. *Propter ſermonem quem locutus ſum vobis*. Mundicia veſtra beneficium eſt ſermonis quem locutus ſum. Et in hoc manifeſtat beneficium eſſe patris ſui: quia ſuperius dixerat, & ſermo quẽ audiſtis non eſt meus ſed eius qui miſit me patris.

Sciebat

Sciebat Ieſus quam efficaciã habuerat ſermo ſuus in animis diſcipulorum, ſciebat ꝙ habuerat in eis efficaciam mundandi ex virtute diuina:quã patri attribuit.& propterea dixit ipſos mundos propter ſermonem. *Manete in me.* Ex percepto beneficio declarat quod ſupereſt ſtudium : ſimul declarans quorſum tendit hæc parabola. & ſimul nihilominus exponens atque applicans ad propoſitum illum terminum in me. Ita quod ſicut dicendo iam vos mundi eſtis propter ſermonem,&c. declarauit patrem agricolam quo ad fructum mundiciæ, ita modo explicando ad quid debet eorum ſtudium tendere,explicat in duobus conſiſtere inhæſionem palmitis in vite: hoc eſt coniunctionem diſcipulorum cum Chriſto ad fructificandum. Manete inquit in me. *Et ego in vobis.* Non eſt ſenſus,manete in me & ego manebo in vobis : ſed ſtudete vt vos maneatis in me & ego in vobis.ita quod vtrunque mandatur eorum ſtudio. Quid autẽ hæc duo ſignificent ſpecialiter, inferiùs ipſe Ieſus explicabit. nunc enim velut ſummariè applicat metaphoram. *Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo niſi manſerit in vite, ſic nec vos niſi in me manſeritis.* Quadruplici ratione monet ad hoc ſtudium. Vbi aduerte quod ſimul inſerit his rationibus applicationẽ aliorum terminorum metaphoræ ad propoſitum. ❡ Prima itaque ratio ad primam partem ſpectat ſcilicet manete in me.& ex parte neceſsitatis ſumitur. Quæ ſatis clare patet ex ſimilitudine palmitis non potentis ferre fructum à ſemetipſo niſi manſerit in vite. *Ego ſum vitis, vos palmites.* Præcedenti & ſubſequenti rationi ſeruit hæc particula, explicans Ieſum eſſe vitem reſpectu diſcipulorum vt palmitum : quod adhuc nõ fuerat explicatum. ❡ Aduerte quòd hæc ratio quamuis ſit completa ex ratione ſimilitudinis,non tamen eſt completa ex ratione rei : ſed poſtea complebitur. *Qui manet in me & ego in eo.* Secunda ratio ad vtranque ſpectat particulam ſcilicet manete in me, & ego in vobis. Et ex parte vtilitatis ſumitur, ſubiungendo. *Hic fert fructum multum.* Prima enim ratio neceſſariam coniunctionem cum Ieſu ad ferendum fructum, hæc autem vtilem ad ferendum fructũ multum monſtrat. *Quia ſine me nihil poteſtis facere.* Directo & plano ſenſu redditur ratio complens primam rationem: quæ ſuper ſolam ſimilitudinẽ ad vitem & palmitẽ fundata erat. Relinquebat enim ratio illa locũ quæſtioni,vnde eſt quod tu officiũ vitis & alij officiũ palmitis habẽt?Huic inquam tacitæ quæſtioni occurrit,reddendo rationẽ quare nõ poſſunt fructũ quemcũque (multũ vel paucum

rum)ferre,quare ipſe vitis & alij palmites:quia ſine me nihil po-teſtis facere.Quæ ſentẽtia eſt veriſsima vt ſonat,vtendo pronomine me pro Ieſu ſecundum diuinam naturam : quoniam ſine ipſo nec poſſumus eſſe.Verum ſequendo contextum literæ (loquentis de Ieſu vite,hoc eſt ſecundũ humanam naturam) ſenſus eſt,quia ſine me,homine,nihil,fructus,hoc eſt nihil meritorij ad vitam æternam,poteſtis facere.Sermo eſt enim ad literã de fructu fidelium. *Siquis in me non manſerit.* Tertia ratio ad primam ſpectat particulã ſcilicet manete in me,& ſumitur ex pœna non manentis in Ieſu.Simulque exponitur ille terminus in parabola poſitus,tollit eum.*Mittetur.* pro,miſſus eſt,*foras ſicut palmes.* Ex hoc præterito apparet quod dictio manſerit tam apud Græcos quàm Latinos anceps ad præteritũ vel futurum ſubiunctiui, intelligenda hoc in loco eſt in præterito:ne pœna præcedat culpã. Sed præcedente culpa ſignificata per hoc quod nõ manſit in Ieſu (vtpote nolendo ſeruare præcepta Ieſu) ſubſecuta eſt pœna quod miſſus eſt foras,iudicio diuino excluſus eſt à beatitudinis conſortio. pœna enim damni per miſsionem foras,ſignificatur: quia iuſti admittuntur intus ad interna nempe gaudia æternæ beatitudinis. Quocirca idem ſignificatur per miſsionem foras & per ablationem ſignificatam dicendo tollit eum. & exponitur quod pœnam hanc præcedit culpa palmitis nolentis manere in vite. *Et areſcet.* pro , aruit. omnem fidei vigorem perdidit: vt etiam damnum donorum præſentis vitæ intelligas. *Et colligent eum.* pro,& colligunt eos. Significatur enim quòd quotidie fit. Sine intermiſsione nanque reprobi colliguntur ex hac vita à dæmonibus cum ſibi paribus , velut palmites in faſciculos. & propterea pluraliter dicitur eos. *Et in ignem.* æternum , *mittent.* pro , mittunt. quotidie , *& ardet.* pro , ardent. continuè ex nunc vſque in æternum. Abſque conſumptione enim animæ cruciantur in inferno ex nunc & deinceps ſine fine. *Si manſeritis in me & verba mea in vobis manſerint.* Quarta ratio ſicut ſecunda ad vtranque ſpectat particulam ſcilicet manete in me,& ego in vobis. ¶ Vbi aduerte explicari quid importat & ego in vobis,dicendo & verba mea in vobis manſerint.vt intelligamus Ieſum eſſe in nobis nihil aliud eſſe quàm verba Ieſu manere in nobis : manere in intellectu fide , in voluntate ſpe & charitate, in viribus executione. Et ſumitur hæc quarta ratio ex ſocietate appetitus , ſignificata ſubiungendo . *Quodcunque volueritis petetis , & fiet vobis.* Vbi ſimul promittitur adimplendum quicquid

quid volumus ex cōiunctione ad Ieſum,& explicatur modus fru ctificandi. Explicatur enim in his verbis quod petendo fiet quicquid volumus: quod eſt dicere, intercedente ſupplicatione fructum producetis deſideratum. vt intelligeremus cōiunctionem noſtri ad Chriſtum nō fructificare per modum naturæ,ſed mediante humili ſupplicatione. *In hoc clarificatus.* pro, glorificatus, *eſt pater meus.* Supererat rationem reddere patris agricolæ, purgantis palmitem fructiferū,vt fructus plus afferat. Ratio itaque quare pater Ieſu deus. agricolæ officio deſcribitur, aſsignatur gloria ipſius patris: dicendo in hoc glorificatus eſt pater meus. *Vt fructum plurimum.* pro, multum, *afferatis.* hoc eſt vt in ſtatu & diſpoſitione ſitis afferendi fructum multum. Glorificatus enim eſt inchoatiue quum diſpoſiti ſunt Apoſtoli ad afferendū copioſum fructū. Quod qualiter fiat, inferius exponetur. *Et efficiamini mei diſcipuli.* Duo ſimul ſignificantur. Alterū eſt quod explicatur quid importet manere in me, dicēdo & efficiamini mei diſcipuli: vt intelligamus cū admonemur manete in me, admoneri effi ciamini mei diſcipuli. ¶ Et bene nota ꝙ de exiſtentibus iam di ſcipulis ſuis dicit & efficiamini mei diſcipuli: ꝙ eſt alterū hic ſignificatū. vt intelligamus perſeuerantiā manendi in Ieſu, cōſiſte re in continuo effici eius diſcipulū: hoc eſt in cōtinuo profectu ſub diſciplina eius. quod eſt cōtinuè proficere in charitate. nam ſuperius dixit, in hoc cognoſcēt omnes quod diſcipuli mei eſtis ſi dilectionem,&c. Et hic finitur ratio parabolæ, explicata applicatione terminorum ad materiam. poſt hac autem proſequetur ſignificata parabolæ per ſingula. *Sicut dilexit me pater.* Incipit à duabus particulis manete in me,& ego in vobis. Quod ſi vis pe netrare, recole quod ego in vobis explicatum eſt, verba mea in vobis māſerint. Et propterea in hoc progreſſu quū leges, præcepta mea ſeruaueritis, ſeu feceritis quæ præcipio vobis, intellige importari & ego in vobis:& loco manete in me, ad ſpeciem deſcendendo intellige dictū manete in dilectione mea. Et hæc pro clariori notitia terminorū & intellectu perſecutionis metaphore prælibata ſint. ¶ Monet itaque ad manete in me ex authoritate modi quo Ieſus dilexit eos. Authoritatem autē dilectionis ſuæ erga eos, deducit ex modo quo pater dilexit eum: dicendo. *Et ego dilexi vos.* illo modo quo deus pater dilexit me hominē, ego homo dilexi vos. Et determinat modus ſignificatus per ſicut dilectionē ex parte rei dilectæ. Ita quod ſenſus eſt. ſicut dilectus ſum ego homo à deo, ita vos dilecti eſtis à me. ¶ Et eſt verū

propor

proportionaliter. nam Ieſus homo dilectus eſt à deo ſic vt ſpiritualia dona ſibi congrua in præſenti haberet:per meritum autẽ & paſsionem ac mortẽ acquireret quæ cõgruebat ipſum acquirere in futurũ.Simili nanque modo Ieſus dilexit Apoſtolos vndecim:dãdo eis ſpiritualia dona ſecundum congruitatem temporis,& diſponendo vt reliqua acquirerent patiendo,laborãdo, moriẽdo,&c.*Manete in dilectione mea*. Optimè infertur monitio ad monendum in dilectione Ieſu erga eos ex tanta authoritate.Et eſt ſenſus perſeuerare dilecti à me,digni dilectione mea actiuè:qua ſcilicet dilexi & diligo vos.vt intelligamus quòd manere in Ieſu eſt manere dilectũ ab eo. *Si præcepta mea ſeruaueritis,manebitis in dilectione mea.*Ne vagarentur quærẽdo quid agendum eſt ad manẽdum in Ieſu dilectione(quæ non eſt in facultate diſcipulorũ)declarat quid agẽdum eſt.ſ.quòd ſeruanda ſunt opere præcepta Ieſu. quod eſt in facultate eorũ. ¶Vbi aduerte quòd per hæc ſimul declarat illas duas partes(ſcilicet manete in me,& ego in vobis)mutuò ſeſe inferre, nam ipſum in nobis eſſe declarauerat verba ſua in nobis manere.quod modo magis explicat,præcepta ſua ſeruari à nobis.Præcepta igitur Ieſu ſeruando munemus in vite, manemus in Ieſu,manemus in Ieſu dilectione,manemus dilecti à Ieſu,& vitis Ieſus in nobis manet,verba eius manẽt in nobis.¶Et dixit hæc, ne errarẽt putãdo quòd ſiue ſeruarent Ieſu præcepta ſiue nõ,perſeuerarent dilecti à Ieſu ſicut carnis filij perſeuerant dilecti à patre etiam ſi inobediẽtes fuerint.*Sicut & ego*.Superfluit &. *Patris mei præcepta ſeruaui, & maneo in eius dilectione.*Ne dura appareat ſarcina impoſita diſcipulis ad ſeruandum ſeipſos in dilectione Ieſu,mõſtrat hãc obediẽtiã eſſe neceſſariã diſcipulis ab exẽplo ipſiuſmet qui eſt filius: vt intelligamus quòd ſi filium oportuit obedire ſeruando præcepta patris proprij,ad hoc vt perſeueraret dilectus à patre,conſequens eſt vt diſcipulis non ſit oneroſum obedire ſeruãdo pręcepta Ieſu(quę iã dictũ eſt eſſe præcepta dei patris Ieſu) vt perſeuerẽt dilecti à Ieſu. Vbi clariſsimè cõſpicitur ꝙ Ieſus loquitur de ſe ſecundum humanã naturã.*Hæc locutus ſum vobis,vt gaudium meũ in vobis ſit*.pro,maneat.Ne obediẽtia ſeruãdi præcepta,propter bonum propriũ Ieſu mandata diſcipulis putetur,ſubiungit quòd ideo ſimili obedientiæ onus illis iniunxit vt ſimile gaudiũ habeant:vt quemadmodum ipſum obedientẽ patri imitabũtur obediẽdo ei,ita gaudiũ ipſius quod habet obediẽdo patri,participetur in ipſis diſcipulis.Ita ꝙ ad eorũ gaudium obedientiam

hanc ordinari intelligant. *Et gaudium veſtrum impleatur.* Nõ ſolũ ad participationem mei gaudij in preſenti vita, ſed etiã ad hoc vt gaudiũ participatum iam effectũ veſtrum impleatur in futura vita, ordinatur obedientia hæc. Plenè enim gaudere in hac vita ſancti nõ poſſunt: ſed in cœleſti patria, ſanctorũ gaudium impletur: vbi nulla pœnalitas, nullus defectus plenitudinem gaudij impediet. Vtrunque autem in Apoſtolis impletũ eſſe cõſtat: quoniam & in præſenti vita ibant gaudentes à conſpectu concilij, &c. & omnes tranſierunt ad gaudiũ æternũ. *Hoc eſt præceptũ meũ.* Vniuerſa monitio ad hoc reducta erat ſi præcepta mea ſeruaueritis, & propterea cõſequens fuit vt quæ eſſent hæc præcepta manifeſtaret. Et quãuis pluraliter dixerit verba mea, præcepta mea, omnia tamẽ ſumẽdo ad vnũ redigit dicẽdo hoc eſt præceptũ meũ: quoniã in hoc vno impleto omnia implentur, & ſine hoc ſeruatio cæterorũ nihil prodeſt ad manendũ in dilectione Chriſti. *Vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos.* Repetit mandatũ nouũ ſuperius declaratũ in 13. ca. *Maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet.* Explicat modũ ſignificatum dicendo ſicut dilexi vos. ex parte modi amãdi penes magnitudinẽ amoris: intendẽs quòd dilexit eos tanta dilectione quanta nemo habet maiorẽ. *Quã vt animã ſuã.* Superfluit quã. hoc eſt vitã ſuã corporalem. anima enim ſecundum animandi officiũ & vita corporalis in idem redeunt. *Ponat.* non cogatur mori ſed ſponte moriatur. *Quis.* infinite dixerit, ad cõprehendendum omnes homines. *Pro amicis ſuis.* Duplex quæſtio occurrit circa hanc ſententiam. Altera eſt: quia maioris dilectione eſt ponere animã ſuã pro inimicis ſuis quàm pro amicis ſuis: iuxta illud Pauli ad Ro. 5. cõmendat autẽ charitatẽ ſuã. ſubiungendo, ſi enim cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus deo per mortẽ filij eius. Et iuxta doctrinã ſaluatoris apud Matthæum. diligite inimicos veſtros, &c. ¶ Altera eſt de qua magnitudine eſt ſermo, quũ dicitur maiore. Nã ſi de magnitudine extenſus eſt ſermo, non apparet verũ: quũ maior dilectio ſit ponere nõ ſolũ vitã ſed etiã famã & gloriam quàm ponere vitam pro amicis. Si verò de quantitate intenſiua, nõ apparet quoque verũ: quoniã ſtat maiorẽ intenſiuè eſſe intus charitatẽ, quę non adæquatur ex actu ponẽdi animam pro amicis. ¶ Ad hæc ordine retrogrado reſpõdetur. Et ſolutio quidẽ ſecundæ quæſtionis eſt: ꝙ hic eſt ſermo non de dilectione abſolutè, ſed de dilectione alterius. Affertur enim hæc ſentẽtia ad præceptũ diligatis inuicẽ ſicut dilexi vos: vbi patet ſermonem eſſe de dilectione qua alius

diligitur

diligitur. Nec eſt ſermo de alterius dilectiõe ſecundũ ſe,ſed ſuos actus exterioris: vt patet ex explicato exteriori actu ſcilicet vt ponat quis animã ſuã pro amicis ſuis. Et per hoc ceſſat quæſtio de quantitate intenſiua charitatis,in ſe:ſermo enim eſt de charitate vt extenditur ad actus exteriores. Et eſt ſenſus ꝙ nullus habet dilectionẽ ſecundum actum exteriorẽ maiorẽ,quàm qui ponit animã ſuã pro amicis ſuis. Et hoc patet comparando omnes exteriores actus dilectionis alterius, cõparando inquã ſecundũ proprias materias:puta ponere vitã,ponere regnum,ponere famã,& reliqua quæ ordinata dilectione poſſunt poni pro altero. cõſtat enim ꝙ ponere vitã maius eſt. ¶ Nec obſtat ꝙ maius eſt ponere vitã & famam quàm ponere vitã:quoniam comparatio intelligitur inter diſparatos actus dilectionis, & nõ inter vnum actũ ſolũ & ipſummet iunctũ cũ alio:quoniã ſic cõmuniter fiunt cõparationes & intelligũtur. Quum enim dicitur ꝙ charitas eſt maior cæteris virtutib⁹,nõ intelligitur ꝙ charitas eſt maior ſeipſa iuncta cũ alia virtute, ſed accipiendo ſingulas virtutes diſparate. Maius eſt autem ponere vitam quàm ponere famam,eo modo quo ordinata dilectio poteſt ponere famã & gloriã ſuam pro altero:ſcilicet ſubeũdo ignominias & calumnias,&c. ¶ Solutio verò primę eſt,tũ ex eo quòd ſermone formali nullus ordĩnata dilectione ponit animã ſuã pro inimicis:quonam inimicus vt ſic ſonat rationẽ repugnantẽ dilectioni ordinatæ. Vnde falſum eſt ꝙ maioris dilectionis actus eſt ponere vitam pro inimicis:quia non eſt actus ordinatæ dilectionis. Ad authoritates autem inductas in oppoſitum,dicitur quòd loquuntur de inimicis materialiter & relatiuè ad amicitiã. Chriſtus enim mortuus eſt vt nos de inimicis efficeremur amici,& iubemur diligere inimĩcos materialiter:hoc eſt dona dei quæ ſunt in inimicis. Vnde ſecundum hoc ponere vitã pro amicis actu vel potentia,ſeu habitis vel habendis,includis ponere vitã pro inimicis materialiter. & propterea non eſt maius ponere pro inimicis q̃ pro amicis: immo eſt pars eius quod eſt ponere pro amicis. ¶ Tum ex eo ꝙ dominus ideo in tertia perſona indicit hanc ſententiam(dicẽdo nemo habet) vt inſinuet ꝙ nõ de ſeipſo ſed de aliis hominibus loquitur. Aliis autẽ hominibus quãuis præceptũ ſit diligite inimicos veſtros, benefacite,orate,&c. nunquam tamen dictũ eſt ponite animas veſtras pro inimicis veſtris,ꝓ iis qui vos odio habẽt:quoniã diligere,benefacere & orare poſſunt referri ad naturã & ad ſpẽ beatitudinis:ſed mori ꝓ actualiter inimicis quũ nõ

referatur ad ſalutē ſpiritualem inimicis (quem cōſtat perſiſtere in peccato mortali)ordinata dilectio non cauſat in hominibus aliis à Chriſto,qui ſciebat ꝙ ſuū mori efficiebat inimicos amicos. Quocirca quū præcepiſſet Ieſus vt diligatis inuicē ſicut dilexi vos,ſubiunxit hāc ſententiā de hominū inter ſe maxima dilectione in actu exteriori.tū vt hinc intelligeremus q̄ maior ſit dilectio eius erga nos:pēſando ꝙ ipſe ponit animam ſuā pro nobis(quanuis inimicis) reconciliandis, librando ꝙ dilectio eius ſuperat maximā hominum inter ſe dilectionē.tum vt tēperaret præceptum,diligite inuicē ſicut dilexi vos.Acſi apertiùs ſubiunxiſſet,nō exigo à vobis vt modū meæ erga vos dilectionis imitemini,quantū ad hoc quod dilexi vos ponēdo animam meam pro vobis quū inimici eſſetis:ſed ſufficit quo ad hoc ꝙ diligatis inuicē ponendo animas veſtras pro amicis:quia inter homines maiorē hac dilectionē nemo habet vt animam ſuā ponat quis pro amicis ſuis.¶ Eſt itaque huius vniuerſalis vt ſonat ſentētiæ ſenſus ꝙ nullus homo maiore dilectione proſequitur exteriori opere alios q̄ ponens vitā ſuā pro amicis ſuis,habitis vel habendis.Quāuis Chriſto excepto nullus homo ponat vitā pro amicis niſi quos habet.Solus enī Chriſt⁹ moriēs potuit acquirere amicos:qui ſolus mortu⁹ eſt infra triduū reſurrecturus.Et propterea hanc vniuerſalē ſententiā adiecit Ieſus vt intelligerent Apoſtoli quòd Ieſus maximū illis dilectionis impendebat officium, ponendo animā propriā pro ipſis vt amicis.Vnde & ſubiungit. *Vos amici mei eſtis ſi feceritis*.pro faciatis.Eſt enim præſens ſubiunctiui.*Quæ ego præcipio vobis*.Ne iugum pręceptorum exactum ad manendum in dilectione Ieſu, pareret in animis diſcipulorum quòd monerētur ad perſeuerādū in Ieſu dilectione vt ſerui dilecti,declarat eis quòd ſunt in dilectiōe Ieſu vt amici:vt intelligāt ſe moneri vt perſeuerēt in dilectione Ieſu,hoc eſt à Ieſu dilecti vt amici:ſimulque intelligāt amicos id ſe ſeruare faciendo præcepta Ieſu vt hinc percipiāt quòd iugū præceptorū ad dignitatē eorum ſpectat: vtpote fouēs & ſeruans eos in gradu amicorum Ieſu.Vbi perpende quòd ſicut paulò ſuperius fructū ſeruādi præcepta,declarauit eſſe gaudiū hic & in futuro,ita modo aliū fructum eorundē explicat gradū amicitiæ Ieſu,eſſe amicū Ieſu. diligi à Ieſu vt amicum. *Iam*.pro, poſthac, *non dicam*.pro dico,*vos ſeruos*.puros.Non promittit mutationem nominis ſeruorum in nomē amicorū,obſtaret enim promiſſioni quod paulo inferius nominat eos ſeruos,nō eſt ſeru⁹ maior domino ſuo,&c.ſed pronunciat

nunciat

nunciat eos poſthæc non eſſe mere ſeruos,ſed ſeruos amicos.Dicit itaq; eis ꝙ poſthac nõ ſunt puri ſerui,ſed ſerui amici,ſed ſerui aſciti in amicos: hoc eſt quod habent in ſeipſis vnde nõ ſunt poſthac mere ſerui.*Quia ſeruus neſcit.*Hinc apparet dictus ſenſus: ꝙ ſcilicet nõ deliberatione à ſeruitute ſeu ſeruitutis nomine ſed de quadam eleuatione inter ſeruos eſt ſermo.Trãſlatio enim ex neſcire quæ facit dominus ad ſcire quæ facit dominus, nõ tollit ſeruitutẽ ſed eleuat ſeruũ in gradũ amicorũ.*Quid faciat dominus eius.*Quanuis ſerui ſciant quid fieri per eos iubeat dominus non tamen ſciunt quid dominus faciat, non cõmunicant ſeruis domini quid ab ipſis dominis faciẽdũ eſt.*Vos autẽ dixi amicos : quia omnia quæcũque.*pro,quæ audiui à patre meo nota feci vobis.Nõ dicit omnia quæ vidi aut noui,ſed quæ audiui : vt inſinuaret ꝙ non de omnibus ſibi notis ſed de omnibus quæ tanquã legatus à patre audierat loquitur.Omnia enĩ illa notificauerat diſcipulis quæ acceperat à patre vt in carne paſsibili annunciaret:& in hoc cõtinuè perſeuerabat officio ad magis explicãdũ.Multa aũt alia ſe noſſe quæ etiã dicturus eſt illis,inferi⁹ teſtatur. multa habeo vobis dicere quæ nõ poteſtis,&c.vt intelligam⁹ illa alia multa eſſe extra numerũ eorũ quę audiuit à patre:vtpote quę nouit à patre vltra mandata notificandorũ in carne paſsibili. *Non vos me elegiſtis.*Quanuis in vite clarum ſit,ꝙ vitis efficit palmites & nõ palmites vitẽ, in politicis tamen cõgregationibus contrariũ apparet.nã populus eligit regẽ,non rex populũ:& ſic de aliis.Et propterea ad hoc excludẽdũ & declarandũ ſecundũ proprietatẽ rei geſtę quod deſcripſerat in metaphora vitis,affert hanc tertiã rationẽ ad hoc vt diſcipuli maneant in dilectione Ieſu. Primam enim attulit ex fructu gaudij:ſecũdam ex fructu amicitiæ:hanc autẽ tertiam ex beneficio precedentis electionis. Et in hac ſimul manifeſtat ꝙ coniunctio ipſorum cum Ieſu, non eſt orta ab eis ſed ab ipſo Ieſu.Non,inquit,vos me elegiſtis,quemadmodũ populus regem,aut milites ducem,aut diſcipuli præceptorem,&c. *Sed ego elegi vos*. Ne etiam errares ꝙ caſu aut ſorte coniunctio hæc euenerit, explicat ſed ego elegi vos, tum electione æterna tum tẽporali.*Et poſui vos.*in apoſtolatus gradu.*vt eatis.*ad prædicandum.*& fructum afferatis.*prædicando,duplicem: ſcilicet profectum meriti vobis,& ſalutis animarum aliis. *Et fructus veſter maneat.*De vtroque fructu hoc verificatur.Fructus quidem meriti Apoſtolorum perſeuerat in vitam æternam : fructus autem conuerſionis ad fidem perſeuerat vſque ad finem mundi, infe-

tendus vitæ æternæ.¶ Et dixit hæc ad exponendũ quòd ipſe eſt vitis non naturalis ſed voluntaria:quæ produxit Apoſtolos non natura ſed electione,tanquã palmites ferentes fructũ non periturum.*Vt quodcũque petieritis patrem in nomine meo,det vobis.*Apponit modũ ferendi fructum fore ſupplicando:vt intelligant media oratione tam fructũ meriti quàm fructũ prędicationis producendum eſſe. *Hæc mando vobis vt diligatis inuicem.*Poſtquã declarauit metaphorã quo ad manſionẽ palmitum fructiferorum in vite,declarat conſequenter eandem metaphorã quo ad purgationem eorundem palmitum.dictũ enim fuit, purgat vt fructus plus afferat.De hac itaq; purgatione (quæ malis pœnæ fit) dicturus,præmittit.hæc mãdo vobis vt diligatis inuicẽ:demonſtrãs per pronomen hæc innumera genera malorum toleranda quæ ſubiunguntur redacta in duo capita:odium ſcilicet & perſecutionẽ.¶ Præmittit autem hæc mala tolerãda ideo mãdare, vt ſeinuicem diligant, eo modo ſupple ſicut ipſe dilexit eos.vt intelligãt etiã præcepta hæc ordinari & tendere ad eundem fructum ac finem quo tẽdit obſeruatio reliquorum præceptorum. Et apte explicauit hoc in materia odiorum & perſecutionum: quoniam exhibere ſe exoſum mundo, præ ſe fert quandã apparentem contrarietatem ad præceptum de mutua dilectione. ad tollendam igitur hanc apparentem repugnantiam, præmittit. hæc,vt ſcilicet ſitis exoſi & perſecutionibus mũdi expoſiti,mando vobis,non recedendo à nouo præcepto, ſed ad hoc vt diligatis inuicẽ,vt ſuperius mãdaui:ſcilicet ſicut dilexi vos. ¶ Et verè fructus patientiæ tot malorum, eſt mutua ſanctorum dilectio ſicut Chriſtus dilexit nos.purgantur enim ad proficiendum in charitate,ad maiori charitate fructificãdum in eccleſia dei. *Si mundus vos odit*, hoc eſt ſi communiter homines vos odio habẽt.Et ſub odio intellige omnes internas paſsiones & machinationes,ſignificatas à prima paſsione contraria bono: quæ eſt odium.Ecce primum caput purgationum, continens multa purgationum genera.*Scitote.* Dictio Græca anceps eſt ad imperatiuum & indicatiuum:magiſq; videtur quadrare vt legatur indicatiue. *Scitis.* Teſtes enim ipſoſmet inducit ex certa quam iam habebant ſcientia. *Quia*, pro,quòd, *me priorem vobis.*Textus Græcus anceps eſt ad prius quàm vos, vel primum veſtrum.ita quòd veſtrum eſt genitiuus pluralis,& primum eſt accuſatiuus. Sed magis quadrat ſequentibus vt legatur.*Primum veſtrum odio habuit.* nam ſubiungitur ratio, non eſt ſeruus maior domino

ſuo. Et itaque ſenſus. ſcitis quòd me primum omnium veſtrum, caput omnium veſtrum. odio habuit. Conſolatur enim eos ab exemplo ſuo, qui tamen non egebat purgari his odiis. *Si de mundo fuiſſetis.* Rationem reddit naturalem quare mundus odit diſcipulos. Et intendit per eſſe de mundo, conſtare doctrina, moribus & actibus ex ſapientia ſeu prudentia ſeu affectibus humanis. *Mundus quod ſuum erat diligeret.* Naturaliter ſiquidem inquiunt philoſophi amabile eſt bonum, ſingulis autem propriũ. Naturaliter ergo mundus diligit bonum proprium. *Quia verò de mundo non eſtis.* quia fides veſtra, mores veſtri, doctrina veſtra non ortum habet à mundo: quia nec ab affectibus humanis, nec à ſapientia & prudentia humana. *Sed ego elegi vos de mundo.* Nullum locum relinquit errori putantium Apoſtolos ſecundum originem animæ non eſſe de mundo ſicut alios homines: apponendo pro aduerſatiua, ſed ego elegi vos de mundo. Electionem ſiquidem cauſam monſtrat eſſe quare non ſunt de mundo. Electio enim abſtraxit eos ab affectibus, ſapientia & prudentia mũdi: & tranſtulit in ſapientiam, prudentiam & affectus Chriſtianos. *Propterea odit vos mundus.* Quum inferendum fuiſſet, propterea non diligit vos mundus, intulit longè peius, propterea odit vos mundus, vt intelligeremus quòd in eo quod dixit, ſed ego elegi vos de mundo, ſignificatur contrarietas ad mũdum: quòd ſcilicet electi ſunt ad ſapientiam, prudentiam & affectus contrariantes mundo. In virtute ſiquidem contrarietatis per hæc verba ſignificatæ, intulit propterea odit vos mundus. odium enim eſt reſpectu contrarij. *Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis.* Reuocat ad memoriam ſuperiùs dicta, ad monſtrandam vim exempli proprij quod dixerat. ſcitis quòd me primum veſtrum odio habuit. *Non eſt ſeruus maior domino ſuo.* Reuocate ad mentem quòd non eſtis melioris conditionis quàm ego. *Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur.* Ecce ſecundum caput purgationis, continens etiam multa genera. Nam ſicut odium continet omnes paſsiones & machinationes internas, ita perſecutio omnia externa mala pœnæ. Et ſimiliter ab exemplo proprio procedit. *Si ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt.* Hoc ad literam relatum ad homines illius temporis, omni caret quæſtione: ex eo quòd ipſe Ieſus teſtatur ſic fore. Et hic eſt ſenſus literalis: vt patet ex contextu. *Sed hæc omnia facient vobis.* primum] & præcipuè Iſraelitæ ſeu Iudæi. *Propter nomen meum.* profitendum à vobis, exoſum eis. *Quia neſciunt eum qui miſit me.*

hoc eſt quia neſciunt deum miſiſſe me. Ignorantia ergo quòd deus miſerit me, cauſa erit tot malorum: veruntamen huiuſmo di ignorantia non excuſat eos. Quod dupliciter probat. *Si non veniſſem & locutus fuiſſem eis.* Negatio nō, cadit ſuper vtrunque verbum: ſcilicet veniſſem, & locutus fuiſſem. Et pronomen eis, demonſtrat Iſraelitas: ad quos in perſona venit & locutus eſt, tanto tempore prædicando. Vnde & dicebat, non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. *Peccatum non haberent.* huiuſmodi ignorantiæ. *Nunc autem excuſationem.* pro, prætextum. Qui plus eſt quàm excuſatio. ſonat enim palliationem quādam. *Non habent de peccato ſuo.* Significatur quòd non habent colorem ſeu apparentiam excuſandi peccatum ſuum poſt manifeſtā meā prædicationem. *Qui me odit.* Ecce inexcuſabilis ignorantię radix, odium Iudæorum erga me: ad hoc enim inſinuandum ſubdit hæc verba infinite. *Et patrem meum odit.* Ne excuſabile intelligeres odium Iudæorum erga Ieſum, explicat quòd qui odit ipſum conſecutiuè odit & patrem eius, hoc eſt deum. *Si opera.* mirabilia. *non feciſſem in eis.* Iſraelitis. Adiungit prædicationi mirabilia opera à ſe facta inter Iudæos: vt nullum tergiuerſationis locum relinquat. *Quæ nemo alius fecit.* Vt patet legenti antiquorum geſta, nullus vnquā reſuſcitauit quatriduanū mortuū, &c. *Peccatum non haberent.* huiuſmodi ignorantiæ. *Nunc autē & viderunt.* Non audierunt ſed viderunt mirabilia quę feci. *Et oderūt.* Et cum his omnibus oderunt. Ecce radix cæcitatis. *Et me & patrem meum.* hoc eſt deum. Et quidem quòd oderint Ieſum, clarè apparet ex effectibus. Quòd vero oderint deum, conſecutiuè habetur: quia quum in Ieſu nullum eſſet malum quod recta ratione poſſet odio haberi, ſed ratio odij erat prædicatio firmata tot miraculis trahens populum, manifeſtè ſequitur quòd in deum actorem horum redundabat odium erga Ieſum. *Sed vt adimpleatur ſermo.* Tacitæ quæſtioni (quare deus permittit huiuſmodi odium Iudæorum erga Ieſum) reſpondet vt adimpleatur: hoc eſt, ordinetur à deo odium eorum ad veracitatem ſcripturarum ſacrarum. *Qui in lege eorum ſcriptus eſt.* Clarè patet hinc quòd de Iſraelitis locutus eſt. Et appellatione legis tota vetus ſcriptura ſacra comprehenditur. nam ſermo iſte ſcriptus eſt in pſalmo trigeſimoquinto. *Quia.* pro, quòd, *odio habuerunt me gratis.* hoc eſt ſine vlla offenſa, ſine vlla iniuria, ſine vlla data occaſione odij. *Quum autem venerit.* Ad cumulum inexcuſabilitatis perſecutorum nominis mei accedet multiplicatio teſtium. nam vltra prædicationem

nem meã,& opera mea ſuperueniet ſpirituſſanctus teſtis:adiun gemini & vos veſtes. ¶ Et dicit venerit, vt intelligamus quòd ſpirituſſanctus non eſt res aliqua carens facultate veniendi: vt ſunt virtutum dona,quæ dantur & infunduntur,ſed non veniũt propriè loquendo ad nos.Vnde Ieſus proprio & formali vtens ſermone vt intelligamus rẽ quæ eſt paracletus, non eſſe ſicut dona virtutum,ſed eſſe ſubſtantiam viuam facultatem habentem veniẽdi ad homines,dicit quum autem venerit. *Paraclitus.* pro, paracletus.hinc ad paucos dies. *quem ego mittam vobis.* Superiùs dixerat quem pater mittet,modo dicit quem ego mittã:vt eandem operationem patris & filij inquantũ deus eſt intelligamus, vt indiuiſa intelligamus opera trinitatis.Ego demonſtrat proculdubio Ieſum ſecũdum diuinam naturam.ſolius enim dei eſt mittere ſpiritumſanctum.Miſsio autem iſta eſt miſsio viſibilis: qua ſcilicet in ſpecie viſibili ignis,& linguę venit ſpirituſſanctus in corda Apoſtolorũ.*A patre.*Et quòd mittã habeo à patre,& ita mittam quòd pater mittet vt fons & caput miſsionis. *Spiritum veritatis.*Græca dictio interpretata ſpiritum,anceps eſt ad accuſatium vel nominatiuum,ſpiritum vel ſpiritus:ſed parui refert an ſenſus ſit quũ venerit paracletus ſpiritus veritatis, vel quem ego mittam ſpiritũ veritatis.Et appellatur ſpiritus veritatis nõ ſolum ad differentiam ſpiritus mendacij(de quo ſcribitur tertij Regum vltimo,ero ſpiritus mẽdax in ore prophetarum eius)ſed etiã ad ſignificandũ quòd erit ſpiritus ſolius & totius veritatis eorum quę ſunt neceſſaria ad ſalutẽ ęternã. *Qui à patre procedit.* æternaliter. Et aduerte hic quòd nulla ratio admittit ex iſta affirmatiua(ſcilicet qui à patre procedit)inferri negatiuam, ergo non procedit à filio:quin potius quia indiuiſa ſunt opera patris & filij in omnibus vbi nõ obuiat relationis oppoſitio(vt ſub Eugenio quarto in concilio Græcorum & Latinorũ deductum hac ratione eſt)in hoc quod dicitur qui à patre procedit, includitur quòd etiam procedit à filio.Pater enim & filius in omni operatione ſunt vnũ in qua non obuiat relationis oppoſitio,& quia in hoc quod eſt ſpiritũſanctum procedere à patre nulla admiſcetur relationis oppoſitio inter patrem & filium, ideo conuenire etiam à filio concluditur quòd ſpirituſſanctus procedit ab eo,ex hoc ipſo quòd procedit à patre.*Ille.*proculdubio paracletus ſpiritus veritatis. *Teſtimoniũ perhibebit de me.*quòd ſum miſſus à patre,quòd ſum naturalis filius patris, &c. Ecce nouus teſtis irrefragabilis (vtpote ſpiritus veritatis) aderit. *Et vos teſtimonium*

perhi

perhibetis. pro perhibete. Quãuis Græca dictio anceps ſit ad perhibete vel perhibetis, magis tamen congruit propoſito præſens imperatiuum quàm indicatiuum. Mandat enim Ieſus vt & ipſi liberè teſtimonium de vita ſua, de actionibus ſuis, de moribus ſuis proferant publicè. *Quia ab initio mecum eſtis.* quia præſentes fuiſtis, vidiſtis, palpaſtis omnia, ab initio quo incœpi dicere. Initium nanque geſtorum à Ieſu à tempore baptiſmatis Ioannes attẽdi, teſtatur Petrus Apoſtolus in electione Matthæi. Actuũ 1.

CAPVT XVI.

HAec locutus ſum vobis. de odiis & perſecutionibus imminentibus. *Vt non ſcandalizemini.* Non ideo hæc dixi vt accumulem vobis triſtitiam aut timorem, ſed ad veſtram vtilitatem ad veſtram cautelam, vt ſuperuenientibus his odiis & perſecutionibus non impingatis, non ruatis. Iacula enim præuiſa minùs feriunt, & nota cauſa profectus, faciliùs tolerantur. *Abſque ſynagogis.* pro, alienos à ſynagoga, *facient vos.* Effectus odij & perſecutionum deſcribens, explicat duos extremos effectus: primum ſcilicet & vltimum. Primus eſt excommunicare eos à congregationibus. Iudæorum: vltimus eſt occiſio. De quo ſubditur. *Sed venit hora.* ſeu tempus. Dictio ſiquidẽ Græca vtrunque ſignificat & magis congruit vt intelligatur tempus. Et eſt præſentis temporis venit, à paſsione enim Chriſti tempus hoc cœpit eſſe præſens. ¶ Aduerſatiua autem coniunctio, ad quãtitatem paruam antedicti mali (ſcilicet excommunicationis à ſynagoga) refertur. Quod enim diceretur, ſed hoc parum eſt venit tempus, & cætera. id exercet coniunctio aduerſatiua: paruo malo adiungẽs maximum malum. *Vt omnis.* non aliquis. *qui interficit.* pro, interfecerit, *vos.* Ecce alterum extremum longè peius malum. *Arbitretur.* pro, exiſtimet. Non ſignificat dictio Græca iudicare, ſed putare: quod dicimus videtur mihi. *Obſequium.* pro, cultum *ſe præſtare deo.* Interfici quidem extremum malum eſt: ſed horribilius valde redditur quòd tanquam inimici, non deorum (qui dæmones ſunt) ſed veri dei interfectio immin ẽs prænunciatur: vſqueadeo vt inter religionis opera, quibus deus colitur, habendum ſit interficere vos. *Et hæc facient vobis.* Superfluit vobis. Ratio omnium perſecutionum ſubiungitur ignorantia. non tamen excuſata, vt priùs dixit. *Quia non nouerunt patrem.* hoc eſt deũ vt patrem, quod eſt ignorare myſterium trinitatis. *Neque me.* Verum Deum & verum hominem, quod eſt ignorare myſterium

incar

Incarnationis pro ſalute mundi. Iſraelitę enim, de quibus loquitur (quorum ſunt ſynagogæ) quanuis noſſent deum, neſciebant tamen hæc duo quæ Ieſus manifeſtauit mundo. *Sed hæc locutus ſum vobis*. Aduerſatiua ad triſtitiã cauſatam in Apoſtolis ex auditis refertur: ſignificans quod non vt ingereret illis triſtitiam hæc locutus eſt illis. *Vt quum venerit hora*. ſeu tẽpus. Eadem enim eſt dictio quæ eſt ſuperiùs. Ecce ad quid hæc dixi, vt quum venerit tempus perſecutionum. *Eorum reminiſcamini*. pro, memineritis. Significatur enim recordari, non reminiſci: quod propriè eſt oblitorum. Et pronomen eorum, refertur ad hæc quæ locutus eſt. Vnde & in textu Græco habetur memineritis eorum. *Quia ego dixi vobis*. Non paruam vobis conſolationem afferet memoria prænunciatarum perſecutionum: ea præcipuè ratione, quia ego propter quem tolerandæ ſunt (vtpote omnia præuidens) non decepi, non occultaui, ſed ſciens & prudens dixi vobiſmet, non per tertiam perſonam intermediam, nõ alicui veſtrum. *Hæc autem*. ſcilicet imminentia mala vobis poſtquam aſcendero ad patrem. *Non dixi vobis ab initio*. electionis veſtræ in Apoſtolos: quum dixi vobis, ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos, &c. Tunc enim nec dixit hæc duo hic explicata (ſcilicet excõmunicationem à ſynagogis, & occiſionem ipſorum habẽdam vt cultum dei: vt patet Matthæi decimo.) nec dixit perſecutiones imminere illis poſtquam ipſe abſceſſerit ab eis ad patrem: ſed omnes illæ perſecutiones ſonabant tempus præſentiæ eius. vnde & ibi dicitur, non conſummabitis ciuitates Iſrael donec veniet filius hominis. *Quia vobiſcum eram*. hoc eſt, quia quandiu durabat tempus præſentiæ meæ vobiſcum, non erat tempus vt ſolicitos vos redderem de malis imminentibus poſt abſceſſum meum ad patrem. Hoc enim fuiſſet cogitare de craſtino, hoc fuiſſet præuenire tempus congruum ſermoni huius. Modo autem non ſum manſurus vobiſcum cõuerſatione humana vt hactenus, ideo non tunc ſed nunc quum tempus inſtat dixi hæc vobis. *Nunc autem vado*. non ibo ſed actualiter vado. nam actualiter ad patiendum & moriendum ibat. *Ad eum qui miſit me*. vt intelligamus quòd ſecundum quòd homo, ſecundum humanam naturam in qua miſſus eſt, vadit ad deum patrem mittentem. Et ſubiunxit hoc, tum ad ſignificãdum Apoſtolis quòd iam obliti ſunt ipſius Ieſu, quanuis recedentis ab eis ad patrem, tum ad inchoandum declarationem modi, quo mala prænunciata purgant ad plus fructificandum. à morte ſiquidem Chriſti

qua iuit ad patrem,inchoat meritum paracleti vim fructificati uam dantis patientibus perſecutiones. *Et nemo ex vobis.* Quanuis Petrus,Thomas & Philippus antequam hæc prænunciaſſem mala interrogauerint: nunc tamen nemo ex vobis. *Interrogat me,quo vadis.* hoc eſt ſolicitus eſt de me. vt ſaltem interrogaret (hoc eſt perſeueraret interrogando)de loco ad quē vado:de quo loco adhuc nihil reſpondi explicite, prioribus interrogationibus pulſatus. *Sed quia hæc.*imminentia poſt receſſum meum mala. *Locutus ſum vobis.* manifeſtando illa. *triſtitia impleuit.* non in parte occupauit. *cor veſtrum.* vt nec cogitetis de me, vt non ſit amplius vobis curæ proſequi quæſtionem à vobis toties motam de loco ad quem vado. *Sed ego veritatem dico vobis.* Coniunctio aduerſatiua,ad triſtitiam de imminentibus malis ipſis Apoſtolis quæ mutos illos reddiderat, refertur. *Expedit vobis.* Poſtquā declarauit metaphoram vitis & palmitum, & quantum ad manere in ipſo & econuerſo & quantum ad purgationem palmitum quo ad res quibus purgantur,declarando quod mūdi odia & perſecutiones ſunt res quibus purgantur, ſupererat vt declararet quomodo hæ purgationes haberent vim magis fructificādi.Dictum eſt enim in parabola,purgabit eū vt plus afferat fructus & propterea hoc intendēs modo declarare,aperit quod vis proferendi maiorem fructum patiēdo,erit mediante alio paracleto:ad quem mittendum oportet ipſum moriendo ire ad patrem agricolā,cuius eſt purgare palmites fructuoſos vt plus fructificent.A propria itaque apoſtolorū vtilitate futura ex ipſius ire ad patrem,conſolatur ipſos dicens expedit vobis.*Vt ego vadā* per mortem.*Si enim.* Deeſt,ego, *non abiero, paracletus non veniet ad vos.* Declarat vtilitatem futuram ipſorum eſſe illam, talem ac tantam,quam,qualem & quantam ex alio paracleto habituri ſunt: quia aduentus eius pendet ex ſuo receſſu. ℂ Si quæris cauſam quare ſi Ieſus non iret paracletus nō veniret,multæ poſſunt accommodari rationes cōgruæ:ſed illa quæ cogit, eſt quia ſic decreuerat ſancta trinitas,quæ omnia ſuauiter diſponens,ordinauit vt non duo ſimul adeſſent in hac vita cōſolatores (alter humana conuerſatione & alter ſpirituali eleuatione)ſed recedēte primo,apoſtoli abſtraherentur ab humanis conſolationibus, & totos ſe darent ſpiritualibus,ſuccedente ſecundo: vt rei probauit euentus.*Si autem abiero,mittam eum ad vos.* Perpende prudens lector quod pater agricola vtitur odiis & perſecutionibus mundi aduerſus Apoſtolos ad purgādum illos,à rebus,à filiis,vxore,

coniun

cōiunctis, à carnis propriȩ occaſionibus, & breuiter abaffectibus omnibus vitæ huius: ſed ipſe nō eſt author iniquitatum illarũ, paracleto autē vtitur ad hoc vt purgationibus his Apoſtoli magis ac magis fructificent. & ipſe ſimul cũ filio eſt author miſsionis. Dicit aũt potius mittam quàm mittet pater, vt proſequatur parabolam. palmitem enim purgatũ fructificare magis, quãuis ſit effectus vtriuſque (ſcilicet vitis & agricolæ) magis tamen eſt vitis. *Et quum venerit ille, arguet mundum.* proculdubio per vos ad quos mittetur. Et hinc incipit deſcribi maior fructificatio Apoſtolorum, ſimul cũ ratione perſecutionum quibus purgabũtur. Ex eo enim quod conſolator ille per vos arguet manifeſtatur noua fructificatio: & ſimul ex eo quod per vos arguet mũdum, mundus inſurget cōtra vos. *De peccato, & de iuſtitia, & de iudicio. De peccato quidem: quia non crediderunt.* pro, non credunt, *in me.* Peccatum mundi declarat eſſe nō credere in Ieſum: vt intelligamus non perfectionis ſed neceſſariæ rectitudinis eſſe credere in Ieſum. ita quod non credere in Ieſum eſt peccatũ, eſt à recta ratione recedere. peccatum enim rectæ aduerſatur rationi. ¶ Et meminit ſpecialiter huius peccati. tũ quia ſicut fides tollit omne peccatum, ita ſine fide impoſsibile eſt placere deo. tum quia mundus non reputabat eſſe peccatum nō credere in Ieſum: ſed ſpiritus ſanctus per os apoſtolorũ reprehendit & conuicit mundum quod hoc eſt peccatum. *De iuſtitia verò: quia ad patrem vado & iam non videbitis.* pro, videtis, *me.* Quemadmodum peccatum declarauit eſſe non credere in eum, eodem ſtylo intelligendum eſt declarari iuſtitiam eſſe Ieſum ire ad patrem & iam nō videri ab Apoſtolis. ¶ Eſt autem prima pars huius iuſtitiæ, Ieſum ire ad patrem; hoc eſt Ieſum ſatisfacere per mortem ſuam pro peccatis humani generis. mortuus eſt enim propter noſtra peccata & reſurrexit propter iuſtificationē noſtram, ad Ro. 4. Hoc enim quod eſt ire ad patrem, ſignificat mortem & reſurrectionem. eſt ſiquidem moriendo acquirere immortalitatis gloriam, ſatisfaciendo pro humano genere. Satisfactio enim iuſtitiæ actus eſt. ¶ Altera verò pars huius iuſtitiæ eſt retributio cœleſtis habitaculi, ſignificata dicendo & iam non videtis me. à negata ſiquidem conuerſatione viſibili cum Apoſtolis, retributionē cœleſtis habitaculi remotiſsimi à nobis ſignificauit. Vnde quum dicitur & iam nō videtis me demonſtratur tēpus ab aſcenſione Chriſti. Significatiuſque non dicit non videbitis ſed non videtis: vt intelligerent ꝙ à die aſcenſionis qua conſummauit ire ſuum ad

patrem

patrem, in præſenti ſeculo nõ viderent eum. Nec tollit ſpem videndi eum in futuro ſeculo: in quo ſemper conuerſabitur corporaliter cum eis. ❡ De hac inquam tali ac tanta iuſtitia Ieſu Chriſti (continente in ſe & ſatisfactionem pro mundo & præmium gloriæ cœleſtis) arguet, reprehendet, conuincet per Apoſtolos ſpiritus ſanctus mundum quod ſine fructu quo ad multos facta ſit. *De iudicio autem quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt.* Superfluit iam. Primum ex parte mundi non credentis, ſecundum ex parte Ieſu moriendo ſatisfacientis, &c. tertium autẽ ex parte diaboli ſumptum eſt. Et dicendo princeps mundi huius, de diabolo nõ qualitercũque ſed quatenus princeps huius mundi per idololatriam loquitur. Hac enim ratione vt princeps venerabatur: vt ſuperius declaratum eſt. Et dicitur iudicatus: quia non potentia ſed iure deiectus eſt à principatu mundi huius. Iudicatus ſiquidem eſt in morte Chriſti. tũc enim merito Chriſti iniuſtè ab eo occiſi, ius dictum eſt contra principem mundi huius: executio autem ſententiæ poſtmodum per Apoſtolos & Chriſti diſcipulos facta eſt, deſtructa idololatria in mundo cõmuniter. Arguet itaque ſpiritus ſanctus mundum per Apoſtolos de hoc iudicio ꝙ venerantur principem iure eiectum: ac per hoc iniuſte principem. ❡ Si collegeris hæc tria, & cõſideraueris apoſtolicas prædicationes, videbis capita prædicationis eorũ hæc tria fuiſſe: & ad hoc ſtuduiſſe, ad hoc miracula feciſſe, vt conuincerent mundum de relinquenda idololatria, de peccato infidelitatis, & de oblata propitiatione ex Chriſti morte, parataque cœleſtis vitæ retributione. Quod nunquam aſſecuti eſſent niſi ſpiritus ſanctus per eos fuit locutus & operatus. *Adhuc multa habeo vobis dicere.* Inchoat aliud augmentum fructificationis futuræ per eos adueniente paracleto. Sunt autem multa quæ reſtabant dicenda, quod conceptus eſt de ſpiritu ſancto, quod conceptus & natus ex virgine, quod deſcenſurus erat ad inferos ad beandum ſanctos patres, quòd aſcenſurus erat in cœlum, & alia quæ poſt reſurrectionem Apoſtoli didicerunt. *Sed non poteſtis portare modo.* Non taceo illa multa quia nolim vobis communicare, ſed quia vos non eſtis modo diſpoſiti ad percipiendum ea. Et vtitur metaphora importabilis ponderis, dicendo non poteſtis portare: vt intelligant illa multa eſſe magni ponderis (non corporalis grauitatis ſed ſecũdum ſpiritualem magnitudinem ſeu virtutem) & ſeipſos eſſe ſecundum mentem velut imbecilles reſpectu magni oneris. *Quum autem venerit ille.* Hic punctandum

eſt

eſt commate.nam pronomen ille non refertur ad ſequentia (eo quod ſpiritus neutri generis eſt apud Græcos) ſed refertur ad antedictum paracletũ maſculini generis.Eſt enim ſenſus.quum autem venerit ille paracletus. *Spiritus veritatis.* non ſolum paracletus ſed ſpiritus veritatis. *Docebit.* pro, ducet, *vos omnem.* Deeſt,in.Legendum eſt. *in omnem veritatem.* Ecce fructus quanuis ego multa taceam vobis dicenda, ille tamen ducet vos non ſolum in veritatem illorum multorum quæ taceo, ſed etiam in omnem veritatẽ intellige Chriſtianæ fidei, non veritatem geometriæ,&c. ¶ Et eſt ſermo de ducere interno.quod plus ſignificat quam docere.nam docere ſiſtit in intellectu:ducere autem in omnem veritatem, ad vniuerſas partes animi ſe extendit: memoriam ſcilicet voluntatem & affectum. ſimul cum viribus ſubminiſtrantibus:cogitatiua ſcilicet phantaſia,& reliquis.*Non enim loquetur à ſemetipſo.* Coniunctio enim,monſtrat quod ratio redditur quare ſpiritus veritatis ducet in omnẽ veritatẽ tam eorum quæ dixit quàm eorum quæ habebat dicenda Ieſus diſcipulis: quia non loquetur à ſemetipſo. Spiritus enim ſanctus quia non eſt à ſemetipſo ſed eſt à patre & filio, ideo nec loquitur nec quidcunque aliud facit à ſemetipſo: ſed & operari & loqui habet ab alio, à quo habet eſſe. *Sed quæcunque audiet.*pro,audierit, *loquetur.*Dictio Græca interpretata audierit,anceps eſt ad preteritum vel futurum ſubiunctiui.Et ſi ad æternam notitiam ſpiritus ſancti referatur,nihil refert vtro tempore intelligatur,quoniam æternitas comprehẽdit omne tempus. Sed quoniam non dicit quæcunque ſciet aut ſciuerit,planus literæ ſenſus eſt quòd quæcunque audiet à mittente:ad ſimilitudinem legati,qui non loquitur à ſemetipſo ſed quæ audiuit à mittente. Premiſit enim mittam illum ad vos: vt intelligamus quod de ſpiritu ſancto loquitur ſecundum officium nuncij, ſeu vt mittendo aut miſſo, & percipiamus hæc omnia quæ de ſpiritu ſancto ſubiunguntur, dici de ſpiritu ſancto vt nuncio. Propter hoc enim non dixit quæcunque nouerit ſed audierit: ad ſignificandum quòd de notis ſpiritui ſancto vt nuncio (hoc eſt vt annuncianda) loquitur. Hæc ſiquidem ſunt quæ metaphora auditionis à mittente ſignificantur non enim inter diuinas perſonas inuenitur proprie auditio. Et quemadmodum ſpiritum ſanctum mitti ad Apoſtolos eſt ſpiritum ſanctum fieri nouo eſſendi modo in Apoſtolis, ita ſpiritum ſanctum audire à mittente eſt ſpiritum ſanctum fieri nouo modo in Apoſtolis ſecundum officium loquendi

quendi. Non dico ſecundũ actualem locutionem (quoniam de illa ſubditur loquetur) ſed ſecũdum officium loquendi, mittitur enim Apoſtolis vt ſit in illis : audit autem vt locuturus inſit. Et quanuis ſignificata notitia in ſpirituſancto nuncio per audire, nõ ſit noua ſed æterna, ratione tamen temporalis effectus connotati in officio quo mittitur, ſignificatur temporaliter per verbum futuri tẽporis audierit. *Et quæ ventura ſunt, annunciabit vobis.* nõ ſolum vos doctos reddet, ſed etiam prophetas conſtituet. Et non dicit & omnia quæ ventura ſunt : ſed indefinite, & quæ ventura ſunt. Quæ autẽ annunciabit & quæ non, humanæ eſſet præſumptionis diſcutere: quũ ſpiritus ille diuidat ſingulis prout vult. *Ille me clarificabit.* pro, glorificabit. Primum augmẽtum fructus relatiue ad mundum, ſecundũ vere relatiue ad Apoſtolos, hoc autem tertium relatiue ad ipſum Ieſum deſcribitur. Ille, per vos prædicantes & prophetantes, me glorificabit, in hoc mundo. *Quia de meo accipiet.* Non ſumitur hic meum poſſeſsiue (eo modo quo ager eſt meus) ſed eſſentialiter, eo modo quo anima eſt mea, quo natura eſt mea. Dicimus enim animã meam, naturam meam, eſſentiam meam. Hoc ſiquidẽ modo Ieſus dicit de meo accipiet: de eſſentia mea, de ſapiẽtia mea, de ſcientia mea. ¶ Nec dicit meum ſed de meo : vt ordo originis ſpiritus ſancti de meo ſignificetur. Vbi ſubtiliter penetrare ſtudeas duplicem ordinem ſignificari: tum accipientis ad rem quæ accipitur. tum originis accipientis, vt de meo. Et alter quidẽ ordo (ſcilicet accipientis ad rem quæ accipitur) mõſtrat quod ſpiritus ſanctus accipiet ſapiẽtiam ſcientiamque filij non filiationẽ. propter quod non dixit de me ſed de meo accipiet. Alter (ſcilicet originis importatæ in præpoſitione de) mõſtrat quod ſpiritus ſanctus procedit ab eo quod eſt filij vt principio quo filius producit ipſum. Sicut enim filius generatur ab eſſentia patris vt principio quo pater generat filium, quanque eſſentiam filius per generationẽ accipit, ita ſpiritus ſanctus producitur ab eſſentia patris & filij vt principio quo pater & filius producunt ſpiritum ſanctum: ita quod ſpiritus ſanctus in hoc quod producitur accipit eãdem patris & filij eſſentiam, ſapientiã, ſcientiam, potentiam, & reliqua omnia abſoluta. ¶ Et bene nota qui minus exercitatus es in theologia ſpeculatiua, quod nõ verè dicitur quod filius aut ſpiritus ſanctus producitur de eſſentia aut ſapientia diuina (hoc enim ad quaternitatẽ abbatis Ioachim damnatam ſpectat) ſed ſane dicimus qđ producitur filius de eſſentia patris, & ſpiritus ſanctus

ſanctus de eſſentia patris & filij. Et hoc ſignificatur hoc in loco per pronomen meũ. formaliſsimè enim dixit de meo. ſignificatur nanque eſſentia, ſapientia, ſcientia, &c. nõ abſolutè ſed vt eſt perſonæ. ¶ Dixit autẽ accipiet in futuro, propter officium temporale cõuocatum. acceptio enim ipſa eſt productio paſsiua ſpiritus ſancti quæ æterna eſt: ſed quoniam temporali futuro officio nuncij iungitur, ideo tempore futuro ſignificatur. Eſt enim planus literæ ſenſus, ideo me glorificabit ille quem ego mittam quia de meo ſapere, de meo ſenſu accipiet, proculdubio nũcius: ad differentiam humanorum nunciorum, qui mittuntur quidẽ & audiunt quæ mittens dicit, ſed non accipiunt ſapientiam prudentiámque mittentis: iuxta prouerbium. poteſt dari officium ſed non ſenſus. *Et annunciabit vobis.* Ecce executio officij paracleti ſpiritus veritatiſ quem mittet ipſe: vt etiam ex ipſa executione officium nuncij in illo agnoſcamus. Significantérque adiungit vobis: vt fructum hunc qui eſt glorificare me, intelligant ſpiritum ſanctũ producturum per ipſos Apoſtolos. *Omnia quæcunque habet pater, mea ſunt.* Indiuiſio inter patrem & filiũ, quantum ad omnia (non quædam) quæ habet pater, explicatur. Vbi perſpice ſignificari, tum res quas habet, tum patrem habẽtem: vt intelligamus è regione omnium quæ habet, ſupputari patrẽ. ita quòd ſub omnia quæ habet, non comprehenditur pater, non comprehenditur paternitas, non comprehenditur eſſe patrem. Et abſq; exceptione quacunque verum eſt quòd omnia quæ habet pater, mea ſunt. Penetra autem ſi potes, quòd communicare in omnibus patrem & filium diſtinctos inter ſeſe, ſignificat non habere aliquid patrem quo careat filius & ecõuerſo: ſed omnia aliter habere patrem (ſcilicet non ab alio) & aliter habere filiũ, ſcilicet à patre. *Propterea dixi quia.* pro quòd, *de meo accipiet, & annunciabit vobis.* Ex veritate dictę ſententiæ reddit rationem quare dixerit de ſpiritu ſancto quòd de meo accipiet. Ex hac igitur euangelica doctrina habemus quòd ideo ſpiritus ſanctus procedit à filio, quia omnia quæ habet pater ſunt etiam filij: ac per hoc quum pater habeat hoc quod eſt eſſe principium ſpiritus ſancti, filius quoque eſt principium ſpiritus ſancti. & habemus hanc vniuerſalem quòd pater & filius in omnibus ſunt vnũ vbi non obſtat relatiua oppoſitio inter patrẽ & filium: immo quòd in trinitate diuina omnia ſunt vnum, ſalua ſola diſtinctione penes relatiuam oppoſitionem patris & filij & ſpiritus ſancti. Lege ſpeculatiuam theologiam, ſi hæc non intelligis & noſſe cu-

pis.*Modicum*. temporis intercedet: paucarum ſcilicet horarum ſpatium. *Et iam*.Superfluit iam.*non videbitis me*.pro,non videtis me. Et hoc quidem intellige in ſubſequentibus non videbitis. omnia nanque legenda ſunt in præſenti.Poſt modicum enim tẽporis mortuus eſt:& non viderunt eum, ſed cadauer eius.Referuntur autem præſentia iſta ad tempus præſens poſt modicũ.
¶ Et adiunxit hæc, ad declarandum aliud genus purgationis eorum.Prius enim declarauit purgationem ab extrinſecis perſecutionibus:modo verò declarare intẽdit purgationem ab internis animi paſsionibus. vt intelligamus quòd vtroque modo cœleſtis agricola purgat palmites fructiferos vt plus fructificẽt. *Et iterũ modicum*.temporis intercedet poſt mortem meam.*Et videbitis me*. Voſmet in hac vita videbitis meipſum viuum. *Quia ego, vado ad patrem*. Ratio vtriuſque interualli & interruptæ ac redditæ viſionis eſt:quia vado ad patrem.In ire ad patrem, includitur mori & reſurgere. *Dixerunt ergo ex diſcipulis eius ad inuicem.Quid eſt hoc quod dicit nobis. modicum & non videbitis*.pro,videtis. *me,& iterum modicum & videbitis me: & quia vado ad patrem? Dicebant ergo, Quid eſt hoc quod dicit modicum? neſcimus quid loquitur*.Obſcurus intellectus diſcipulorũ deſcribitur ſatis clarè. *Cognouit autem Ieſus quia*.pro quòd. *volebãt eum interrogare:& dixit eis, De hoc quæritis inter vos quia*. pro,quòd,*dixi, modicũ & non videbitis*. pro,non videtis, *me,& iterum modicum. & videbitis me? Amẽ amen dico vobis quia*.pro,quòd,*plorabitis & flebitis*.pro,lamẽtabimini.*vos*.Declarat primũ poſt modicũ quo nõ vidẽt ipſum, ab exteriori fletu & lamento. Tempus enim mortis ipſius Ieſu ſignificatur, quo Apoſtoli plorauerunt & luxerunt Ieſum. *Mundus autẽ gaudebit*.Vobis lugẽtibus,cõmuniter homines gaudebunt. nam Iudæi & Gentiles gauiſi ſunt in cruce Ieſu:vt patet ex inſultationibus eorũ. *Vos autem contriſtabimini*. Nõ ſolum exterius plorabitis & lamentabimini:ſed etiã intus in cordibus veſtris afficiemini triſtitia.*Sed triſtitia veſtra vertetur in gaudium*. Declarat alterum poſt modicum quo viſuri erant ipſum,à gaudio quod habebant poſt reſurrectionem eius, in quod conuertetur eorum triſtitia, tanquã illud gaudium fructus ſit purgationis habitæ per triſtitiam. *Mulier quum parit triſtitiam habet, quia venit hora eius: quum autem peperit puerum, iam non meminit preſſuræ propter gaudium quia natus eſt homo in mundum*. Declarat hos ſucceſſus à ſimili ſucceſſu gaudij ad triſtitiam in muliere. Et ſimilitudo eſt clara.*Et vos igitur nunc quidem triſtitiam habetis*. Applicat

plicat ſimilitudinẽ ad propoſitũ. *Iterũ autẽ videbo vos.* Vt apertius declaret ex parte ipſius Ieſu (quia ſcilicet moriturus erat & reſurrecturus) hos ſucceſſus, non dicit iterum autem videbitis, ſed iterum autẽ videbo, hoc eſt ego ipſemet qui modo vos video & mortuus nõ videbo vos, iterũ viuus videbo vos. ¶ Vbi nota acute lector quòd ſuũ poſt reſurrectionem videre ſignificat in futuro, diſcipulorũ autẽ ſignificauit in præſenti. vt intelligamus nõ interrumpendum morte ipſorum videre diſcipulorũ: ſuũ autem videre interrumpendum morte, nouumq; videre ſibi futurum, Apoſtolis perſeuerantibus in ſua vita. *Et gaudebit cor veſtrum.* Ad literã gauiſi ſunt diſcipuli viſo domino. *Et gaudium veſtrũ nemo tollet*, pro, tollit. *à vobis*, Firmitas interni gaudij ſignificatur tanta quòd nulla perſecutio ſufficeret ad tollendũ ab eis ipſorum internũ gaudiũ. Et dixit hoc: ad ſignificandũ quod futurũ eorum gaudiũ adueniente ſpiritu paracleto, nõ erit inſtabile ſicut gaudiũ quòd habuerũt hactenus de præſentia Chriſti. hoc enim mũdus abſtulit ab eis illamet nocte. ¶ Et dicit in præſenti, nemo tollit, vt intelligerent cõtinuã præſentis ſeculi perſecutionẽ ad tollendam inſtare. *Et in illo die.* quo iterũ videbo vos. *Me non interrogabitis quicquã.* hoc eſt nõ erit vobis opus vt interrogetis me quicquã: vtpote abſq; interrogatione docti. Et hoc verificatum eſt non ſolũ à die quo cõfirmatũ eſt gaudiũ eorum per ſpiritum ſanctum: ſed etiã à die quo poſt reſurrectionẽ vidit Apoſtolos. Poſtquam enim viderunt eum, ita inſtruxit eos de regno dei & aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas, vt nõ oportuerit illos interrogare quicquã. Vnde tã Petrus qui preſumpſit interrogare Ieſum de Ioanne, domine hic autẽ quid: reprehẽſus eſt: quàm diſcipuli in aſcenſione eius cõuenientes præſumentes interrogare domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael, reprehenſi ſunt. *Amen amen dico vobis.* Demum circa metaphorã vitis palmitum declarat quòd vniuerſaliter non ſolũ magis fructificare ſed etiam abſolutè fructum ferre, mediante humili ſupplicatione habetur. *Si quid.* pro quòd, *quæcunque petieritis patrem.* Ecce modus omnem fructum ferendi. *In nomine meo.* in inuocatione nominis mei. Nouum modum petendi docet eos, quem hodie continuè ſeruat eccleſia, apponendo petitionibus, per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum. *Dabit vobis.* Ecce modus efficaciæ, diuina largitio reſpondens petentibus in nomine Chriſti. Et dicitur dabit vobis quæcunq; petieritis inuocato

oo ij nomine

nomine meo:quia ſic eſt in veritate quòd quæcunq; non ſolum Apoſtoli ſed electi quique petunt abſolutè, impetrant. nullus enim electus ſecundum rationem rectã petit abſolutè quod po teſt negari, ſed petit illud ſub conditione: vt paulus ter dominũ rogauit vt diſcederet à ſe angelus Satan, &c. *Vſque modo non petiſtis quicquam in nomine meo.* Sciebat Ieſus quòd hoc ſupplicandi modo (ſcilicet inuocato nomine Ieſu)non adhuc vſi fuerant Apoſtoli. *Petite & accipietis.* Expoſita efficacia impetrandi hoc nouo orandi modo, & ꝙ hactenus illo non ſunt vſi, monet vt vtantur illo. Tanquã ſi diceret, Vtimini illo, & experiemini efficaciã ſcilicet quòd accipietis. *Vt gaudium veſtrum ſit plenum.* vt hac via perueniatis ad plenitudinem gaudij: præerit in patria cœleſti. *Hæc in prouerbiis locutus ſum vobis.* Pronomen hæc demonſtrat dicta ex tunc, ſurgite eamus hinc. nam ex tũc incœpit parabolam, ego ſum vitis vera, &c. & proſecutus eſt eam, declarãdo ſpectantia ad illam hucuſque. Vnde finem imponẽs parabolæ dicit. hæc in prouerbiis, in metaphoricis ſermonibus, dixi vobis. *Venit.* deeſt ſed. Legendum eſt. *Sed venit hora.* ſeu tempus. Significat enim tempus poſt reſurrectionẽ. *Quum iam non in prouerbiis.* hoc eſt in metaphoris. *Loquar vobis, ſed palam,* ſeu manifeſtè. *de patre meo annunciabo vobis.* Poſt reſurrectionem enim Ieſus inſtruxit diſcipulos apertè de myſterio trinitatis inter alia quæ docuit de regno dei. *In illo die.* quum inſtructi fueritis, & apertus fuerit vobis ſenſus ad intelligendum ſcripturas, & cognoueritis me eſſe naturalem filium dei. *In nomine meo petetis.* inuocatione nominis mei ſupplicabitis deo. *Et non dico vobis.* hoc eſt prætereo, taceo. *Quod ego rogabo patrem de vobis.* pro, pro vobis. taceo officium meum quòd rogabo patrem pro vobis. Non dicit ſe non rogaturum: ſed dicit ſe tacere nũc officiũ ſuum quod aliàs promiſerat. Rationem autem tacendi nũc hoc officium ſubiungit. *Ipſe enim pater amat vos.* Ratio tacendi proprium offſcium rogandi pro ipſis patrem, eſt acſi diceremus. quia pater ipſe iam affectus eſt amore ad vos, nihil dico de interceſſione mea ad eũ pro vobis: vt hinc intelligerent ſeipſos non ſolum diligi ab ipſo Ieſu ſed etiam à patre. *Quia vos me amaſtis.* Hinc apparet quòd de amore gratiæ ſubſequentis fuit ſermo, dicẽs ipſe enim pater amat vos. amor nãque ſubſequentis gratiæ cauſatus eſt ex merito quo diſcipuli amauerunt Ieſum. De amore autem gratiæ præuenientis ſcriptum eſt quòd ipſe prior dilexit nos. Sobriè autem intellige ꝙ patris amor cauſatus eſt ex amore diſcipulorũ:

quoniam

quoniam non eſt ſermo de actu amandi ſecundum ſe (quandoquidē ille eſt ęternus,& eſt ſubſtantia dei)ſed ſecūdum effectum ſubſequētium gratiarum,ad quæ dona amauit Apoſtolos ex eo ꝙ ipſi amauerūt Ieſum. *Et credidiſtis.* Hic clarè teſtatur Ieſus verā fuiſſe fidē in Apoſtolis de ipſo. *Quia.* pro, quòd, *à deo exiui.* deeſt ego. Legendum eſt. *quod ego à deo exiui.* Quum res intellectualis ordinis iungitur rei ſenſibili, exit à penetralibus intelligibilis ſecreti ad externū ordinem. intellectus enim & intelligibile velut interiora ſunt: ſenſus autē & ſenſibile velut foris ſunt. Ieſus autē nō ſolum intellectualem ſed diuinam ac omnino impaſsibilem perſonā iunxit ſenſibili & paſsibili carni. Et propterea dixit ꝙ ego exiui à deo. perſonā enim eius quæ diuina eſt, demonſtrat pronomen ego. *Exiui à patre.* aſſumendo carnē, naturā ſenſibilē ac paſsibilē: vt declaratum eſt. *Et veni in mundum.* hoc eſt in conuerſationē cōmunem mundo. conuerſatus eſt enim ita Ieſus vt cōmunis eſſet cuilibet volenti videre & audire ipſum. Et adiunxit hoc: quia potuiſſet exiſſe à patre ſumendo carnē ſenſibilem abſque eo ꝙ veniſſet ad cōmunem hominum cōuictum: vt ſi aſſumpſiſſet carnem ſenſibilem ſed incorruptibilē (vt modo habet in cœlo) aut in paradiſo terreſtri fuiſſet, apparens quandoq; aliquibus: vt poſt reſurrectionem fecit. *Iterum relinquo mundum.* Iterum, refert alterum iter: nō alteram relictionē. tanquam primum iter fuerit exiſſe à patre & veniſſe in mūdum: quo iam cōpleto alterū aggrediatur iter, inchoans econuerſo. Primum incœpit à patre, & terminatum eſt ad mundum: hoc autem incipit à mundo & terminatur ad patrem. ¶ Sed nota differentiam dicendo relinquo mundum. Non dixerat reliqui patrem: quia ita exiuit à patre quòd non reliquit patrem, ita iunxit ſibi carnem paſsibilem ꝙ nō reliquit diuinitatem cōmunem ſibi cum patre. mundum autem relinquit: quia conuerſationē huius mundi ad quam venerat, relinquebat. *Et vado ad patrem.* Nō dicit & intro ad patrem (ꝙ eſſet relinquere naturam ſenſibilem, quam aſſumendo exierat) ſed vado ad patrem, vado ad conſortium & conuerſationem gloriæ paternæ. Immortalitate enim & habitaculo cœleſti conditiones paternæ gloriæ habentur ab humanitate Chriſti: ſecundum quam ibat ad patrem. *Dicunt ei diſcipuli eius. Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis.* Diſcipuli Paulo ante tanquam muti ex triſtitia effecti, ex poſt auditis ſermonibus Ieſu conſolatoriis, tum ex ſuperuenturo paracleto, tum ex iteranda viſione ipſius, tum ex promiſſa efficacia impetrandi

in nomine eius, tum ex commendato amore cōmendatáque fide ipſorum erga eum,&c.reſipiſcētes loquuntur,& tria dicunt. Primum quòd modū loquendi promiſſum à Ieſu(ſcilicet non in parabolis)iam apparet impleri. Et propterea demōſtrando preſens tempus tanquam promiſsio nō fuerit facta in longū tempus,dicunt: ecce nunc manifeſtè loqueris, abſque metaphoris. *Nunc ſcimus*.Dicunt ſecundo quòd nunc ſcimus.*Quia*. pro,quòd, *ſcis omnia*.ſcilicet etiam intima cordium & futura. Quemadmodum enim primum dixerunt, quia videbatur eis quòd Ieſus aperte locutus fuerit dicendo quòd ipſe pater amat vos,quia vos me amaſtis & credidiſtis,&c.ita hoc ſecundū dicunt quia Ieſus in conſolatoria hac inſtructione tetigit omnes paſsiones eorū, ſatisfecit omnibus affectibus eorum ,promiſit omnia deſiderabilia ab eis ad vitā ſpiritus & gaudium internum ſpectantia.*Et non opus eſt tibi vt quis te interroget*. Si ſcire omnia ſignificaret ſcire omnia quæ diſci poſſunt,affirmādum fuiſſet opus eſſe interrogatione(quoniā ratio exigit vt interrogemus ſcientes,& non ignorantes)ſed quoniam Ieſum ſcire omnia ſignificat ſcire etiā omnia futura & omnes effectus ac deſideria ignorātiáſque ſingulorum,ideo conſequenter quadrat quòd nō opus eſt tibi,non opus eſt ex parte tua vt quis interroget te:vtpote qui abſq; interrogatione ſcis omnibus & ſingulis ignorātiis,affectibus,deſideriis euentibúſq; prouidere.*In hoc credimus quia*. pro, quòd, *à deo exiſti*.Tertio dicunt motiuum apud eos validum ad firmandum eos in credendo quòd Ieſus à deo exiuit. Dico autem ad firmandū:quia teſte Ieſu iam crediderant quòd ipſe à deo exiuit: vnde quum dicitur in hoc credimus,firmitatem ſuæ fidei ſignificant.*Reſpondit eis Ieſus.Modo creditis*?Interrogatiue lege, intorquendo in eos infirmitatem propriæ fidei:ipſiſmet ignotā : hoc eſt modo eſtis firmi in fide? *Ecce venit hora*. Præſentis temporis eſt venit.*Et iam venit*.hoc eſt & iam adeſt. *Vt diſpergamini vnuſquiſque in propria*.percipite quanta eſt firmitas fidei veſtræ,quòd in promptu eſt vt fugiatis.Quod autem dicit in propria,non ſignificat domos proprias(quum Apoſtoli eſſent Galilæi,nec haberent proprias domos in illis locis circa Hieruſalē in quæ diſperſi ſunt)ſed appellatione propriorū intelligit latibula ſeu habitacula ad propriam cuiuſque ſalutem quæſita. *Et me ſolum relinquatis*.vt rei probauit euentus . *Et non ſum ſolus:quia pater mecum eſt*.Ne intelligerent diſcipuli quòd propter ſeipſum dixerit hæc verba Ieſus(tāquā verba querula ꝙ ipſum eſſent relicturi)

ſubiun

ſubiungit de ſeipſo ꝙ ipſis omnibus fugientibus quanuis rema neat ſolus,deſtitutus ſocietate amicorum hominũ,non tamẽ re manet deſtitutus à patre deo:quia deus pater ſemper cũ eo eſt, plus potẽs quã omnis ſocietas humana.*Hæc locutus ſum vobis*.Cõ cluſio eſt & ferè peroratio totius ſermonis à cœna habiti. *Vt in me pacem habeatis*.Fructus intentus cõtinet duo:ſcilicet pacem,& in me.Habere enim pacem in Ieſu,eſt fructus vniuerſarum ſanctarum actionũ & paſsionum:nam tam habere pacẽ non in Ieſu nihil eſt,quã eſſe in Ieſu ſine pace nihil eſt. Fides enim informis mortua eſt:& pax ſine Ieſu,velut corpus ſine capite eſt.*In mundo preſſuram habebitis*.pro,habetis.Ne errarent intelligendo pacem habendam In Ieſu annexã habere pacẽ mundi,repetit quod diffuſiûs dixerat quòd in mundo exiſtentes ſimul cum pace in Ieſu haberẽt a fflictiones,haberẽt nõ pacẽ mundi,ſed perturbationes afflictiones & oppreſsiones,&c.mũdi,*Sed cõfidite*.perſiſtite inter preſſuras mundi cũ ſecura & certa ſpe ſuperandi & coronam aſſequendi æternam.*Ego vici mundum*. Ex duobus capitibus fiduciam diſcipulorũ fouet.Alterum eſt,quia mũdus eſt victus à me. victo enim regno aliquo à principe exercitus,fidẽtiores reddun tur milites ad debellandas particulas aliquas.¶ Alterũ eſt,quia ipſe Ieſus caput eorum vicit mundũ:vt nõ ſolum ab exemplo victoriæ,ſed etiam à præſidente victoriæ confidant. magna enim cõfidentiæ pars eſt tũ exẽplũ victoriæ,tũ præſidẽtia victoris prin cipis.Et verè ſancti nõ in propriis viribus,ſed in victoria Chriſti cõfidunt in tribulationibus & perſecutionibus, præſidio Chriſti victoris innitẽtes.Dicit autẽ vici quãuis adhuc victoria non eſſet cõſummata,vel quia qđ parũ deeſt nihil deeſſe videtur, vel quia tã paſsio quã meritũ paſsionis eius,& mortis iam incœperat, ac per hoc victoria iã inchoacta erat,q̃ in morte fuit conſummata.

CAPVT XVII.

HAec locutus eſt Ieſus.Hiſtoriam texens,ordinem ſubiunctæ orationis ad ſupradictum ſermonem declarat ſecundũ ordinem temporis,quo poſt ſermonem relatũ ſubleuauit oculos. *Et ſubleuatis oculis*.Deeſt ſuis.*in cœlum*. Modum exteriorem quo orauit deſcribit:vt exteriore motu internũ mẽtis motũ ſimilẽ in telligamus.*Dixit*.Docuerat verbis ſe eſſe vitẽ & diſcipulos palmites:exercet modo facto orationis officiũ vitis,orãdo & petendo pro ipſis.& quoniã inſtruxerat diſcipulos ꝙ modus fructificã di erat media oratione pluresq; repetiit hoc propterea vt nõ ſolum verbo, ſed facto induceret diſcipulos ad fructificandum

orando,coram ipſius orat,& quod amplius eſt,ad inſtruendum diſcipulos vt poſtquã docuerint gẽtes adiuuẽt illas orationũ ſuffragio.poſt ſermonẽ orat pro eis.Immo ſi perſpecta fuerint pro miſſa in ſermone antedicto adimplenda per ſpiritumſanctum, orat vt impleãtur promiſſa.Tria ſiquidẽ officia deſcripta ſunt exercenda à ſpirituſancto ſcilicet arguere mundũ,docere conſolarique Apoſtolos,& glorificare ipſum Ieſum. Hæc enim tria in hac oratione tangit,ordine retrogrado.inchoat ſiquidem à glorificatione ſui.*Pater venit hora.*Oratio hæc eſt Ieſu ſecundũ humanam naturã:quia eius eſt orare.Et dicitur veniſſe in præterito, quia inchoata erat hora mortis eius. Venit autem electa & deſiderata.*Clarifica.*pro,glorifica.*filium tuum.*Ecce prima petitio qua petit glorificari:miraculis quidem in paſsione(petræ enim ſciſſæ ſunt,& ſol obſcuratus eſt,& tenebræ factæ ſunt, &c.) gloria autem corporis & gloria fidei Chriſtianæ in reſurrectione, & deinceps merito paſsionis.*Vt.*Deeſt &,*filius tuus clarificet.* pro, glorificet,*te.* Non ſolam petitionem,ſed fructum petitionis pro ponit,Supplicat,glorifica filium tuum ad hunc fructum,vt & filius tuus glorificet te.Non peto gloriam mei hominis ſiſtere in homine,ſed reflecti in gloriam tuam.*Sicut dediſti ei.*filio tuo. Modum dandi gloriam filio vt gloricet patrem , petit ſimilem modo quo dedit eidem filio poteſtatem.Ita quòd ſenſus eſt : ita glorifica filiũ ad hunc fructum vt filius glorificet te,ſicut dediſti ei. *Poteſtatem omnis carnis ad hunc fructum, vt omne donum , quod dediſti ei.* filio tuo ,*det eis.* omnis carnis. *vitam æternam.* Vide ſingula. Dedit deus pater filio ſecundum humanam naturam poteſtatem acquirendæ omnis carnis : hoc eſt cuiuſcunque conditionis,ætatis,&c.hominum.Dedit autem illi poteſtatem hoc fructu,vt omne donum datum Chriſto homini fructuoſum ſit ad dandum omni carni vitam æternam,in Chriſto ſiquidem nihil fuit non fructuoſum ad dandum aliis vitam æternam : nam & corpus eius & anima eius & gratiæ quæcunque in eo,fructuoſa fuerunt ad dandum cuiuſcunque conditionis hominibus vitã æternam.Et propterea dicitur,vt omne,nullo excepto,quod dediſti ei,filio tuo det vitam æternam eis,cuiuſcunq; carnis. Poſtquam itaque petiit glorifica filium tuum vt filius tuus glorificet te,petit modum:vt ſimili ſcilicet modo fiat vtrunque:hoc eſt ſimili modo glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius tuus glorificet te,quemadmodum dediſti ei poteſtatem trahẽdæ vniuerſæ carnis ad hunc fructum vt omne datum ei det illis vitam æter

æternam.¶ Si quæris quis eſt iſte modus?reſpondetur quòd eſt munde:ita quòd petit vt munde glorificetur quemadmodum munde executionis mandata ſunt dona præcôceſſa.Nec per hoc intelligas peti æquè munde:ſed ad imitationem munditiæ qua ipſe Ieſus exercuit dona dei,Chriſtiani munde glorificēt Ieſum ad gloriam patris.*Hæc eſt autem vita æterna,vt cognoſcant te ſolum.* Ne vacillares putando extraneum quid allatum à Chriſto ad ſimilem modum,declarat quòd in eo quòd dictum eſt vitam ęter nam dictum eſt cognoſcere patrem.& intelligas propinquos eſſe illos fructus ſcilicet glorificare patrem & dare illis vitam ęter nā:quia eſt dare illis vt cognoſcant patrem: conſtat enim viam ad glorificandum patrem eſſe,dare aliis vt cognoſcant patrem eſſe verum deum.Et hinc perpendere poſſumus quā propinquè & ad propoſitum petat Ieſus glorificat me vt glorificem te ſimili modo quo dediſti mihi poteſtatē lucrādi cuiuslibet cōditionis homines ſimili fructu,ſcilicet vt omne mihi datū det illis vt cognoſcant te ſolum,&c.*Verum deum.*Arriani fouent errorē ſuum ex iſto textu:in quo manifeſtè filius alloquens patrē fatetur cognoſcendum patrem ſolū,verum deum.Si enim inquiunt pater ſolus eſt verus deus,ſequitur quòd filius non ſit verus deus.

¶ Sed cæci ſunt:nolētes intelligere ꝙ dictio excluſiua ſeu exceptiua iūcta termino perſonali(puta patri ſeu filio)reſpectu eſſentialiū,nō excludit niſi à diuerſo:conſtat autē quòd nec pater eſt diuerſus à filio,nec filius eſt diuerſus à patre, ſecundum profeſſionē fidei catholicæ. Et propterea dicendo quòd ſolus pater eſt deus,ſenſus eſt:pater eſt deus verus,& nullus diuerſus à patre eſt verus deus.Quod catholica fides profitetur:nō enim per hoc ex cluditur filius.¶ Et ne Arriani dicant gloſam logicā ſeu metaphyſicam.cōuincuntur euangelio Matt.c.11.nemo nouit filium niſi pater.Si ex hoc quòd ſolus pater nouit filiū oportet excludere quemcunque alium etiam non diuerſum,ſequitur ꝙ filius nō nouit ſeipſum.Et ſimiliter quum ſubiūgitur neque patrem quis nouit niſi filius,infertur ergo nec pater nouit ſeipſum. Hæc eñ ridicula ſequūtur ex hac Arriana perfidia ꝙ dictio exceptiua ſeu excluſiua addita termino perſonali reſpectu eſſentialiū (quale eſt noſſe,quale eſt eſſe deum,eſſe ſapientem,potentem & huiuſ modi)excludit ab alia perſona. ¶ Et bene nota ꝙ nō dicit vt videant,ſed vt cognoſcant:quoniam ad literam eſt ſermo de vita æterna non reſtricta ad modum quo habebitur in patria,ſed cō muni viæ & patriæ.Superiùs enim in c.6.expreſſe dixit, qui credit

dit in me habet vitam æternam.vita ſiquidem æterna habetur hic inchoatiuè,cognoſcēdo ſolū verum deum,&c.& in patria cōpletiuè,videndo.*Et quem miſiſti Ieſum Chriſtum.*Non ſufficit ad vitam æternam cognoſcere deum,ſed oportet etiā cognoſcere deum hominem.Miſſus enim Ieſus Chriſtus,deus homo eſt.Neque ſiquidem in hac via habetur æterna vita inchoatiuè niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus,nec in patria habetur vita æterna perfectè,niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus,remaneret enim deſideriū fidei non ſatiatum ſi non cognoſceretur Ieſus Chriſtus in quem credidimus.*Ego te clarificaui*.pro,glorificaui.*ſuper terram*.declarat executum ſe eſſe quod dixerat,vt omne quod dediſti eis det eis vitam æternam. Declarat autem illud omne trifariam. Primo quantum ad potentiam datam ei: ego te glorificaui, vſus ſum potentia mihi data ad glorificandum te,ſuper terram, miraculis multis.¶ Secundò quantū ad officiū redemptionis humanæ, ſubiungendo:*Opus conſummaui*.Iā habet pro facto quod cōtinuè proſequebatur.*Quod dediſti mihi vt faciam*.non dicit quod præcepiſti mihi,vt plus ſignificet.ſ.donū exequendi.multa enim præcipit deus quæ non dat exequi.Vnde & ſcriptū eſt.Scio ꝙ continens eſſe non potero niſi tu dederis.*Et nunc clarifica*.pro,glorifica,*me tu pater*.Antequā tertiū ſubiungat,explicat qualem gloriā petit.Tāquā dicēs.Ex quo ego & poteſtate & officio vſus ſum ad gloriā tuā ad dandum eis vitam æternam, ſupplico vt debitam mihi ex merito operū gloriam gratuito exequaris: ipſum enim ſupplicare eſt petere gratuitā executionē glorificationis. *Apud temetipſum*.Ecce qualē gloriā peto:non eam quæ eſt apud homines & nō apud deū,ſed eā quæ eſt apud deū,qualēcunq; interpretētur illam homines.Gloria enim crucis & ignominiarū pro redēptione humana pro iuſtitia,pro veritate, gloria eſt apud deū: quāuis apud hoīes ignominia reputetur.Et ſimiliter gloria multa ſæpe eſt apud hoīes quę apud deū nulla habetur, vt gloria tyrānorū,&c.Petit itaq; talē gloriā q̄ ſit apud deū probata.*Claritate*.pro,gloria,*quam habui priuſquā mūdus fieret*.pro, eſſet apud te. Primo petiit gloriam,deinde modum,poſtea qualitatem,& demū debitū ſeu deriuationē.Eſt enim ſenſus,glorifica me ex gloria quā habui apud te pri⁹ quā mūdus eſſet.Gloria eñ à Chriſto petita,debita fuit ei multipliciter.Et prima debiti ratio erat æterna gloria,quā filius deus in ſua diuinitate habet ab æterno: ex hoc enim ꝙ perſona illa erat glorioſa apud deū ab ęterno,debita fuit humanitati aſſumptæ in vnitatē perſonæ gloria : & ex

illa

illa deriuata eſt in humanitatē gloria. Et propterea vltra alios modos debiti priùs tactos,explicauit hunc alium excellētiorem modum ex deriuatione à gloria æterna. Oratio enim hæc non ſolum eſt ad orandum,ſed ad inſtruendum.*Manifeſtauit.*Tertio quantū ad doctrinam.Diſiunxit autē hoc tertium à primis duobus,quia illa duo ſpectant ad dandum vitam æternā pro quāto cōſiſtit in cognitione patris ſolius veri dei: hoc autem tertium ſpectat ad dandum vitam æternam pro quanto ad illam cōcurrit cognoſcere Ieſum Chriſtum miſſum à deo patre: vt clarè ſequentia teſtātur. *Nomen tuum.* quo pater meus nominaris & es. Non dicit manifeſtaui te(quia ſecundum veritatem nō erat manifeſtatus ipſe pater Apoſtolis,vnde & Philippus dixit oſtende nobis patrem)ſed nomē tuum,hoc eſt quod vere nominaris pater meus. quod antea ignorabatur. Myſterium enim trinitatis quanuis vtcunque à prophetis cognitū fuerit, fuit tamen innominatū propriis nominibus patris & filij & ſpiritus ſancti antequā Ieſus nomē patris ſui manifeſtaret.*Hominibus quos dediſti mihi.* Non omnibus hominibus manifeſtaui,ſed illis quos tu mihi homini dediſti interno gratiæ dono vt adhærerēt mihi.*De mundo.* non de cœlo miſſos ſed de mundo electos, de cōmuni hominum multitudine à mundanis affectibus abſtractos.*Tui erāt.*ſolius,inquantū fide in te deum tantummodo credebāt: & quantum ad dona,à te tantum deo dona gratiæ habebant.*Et mihi eos dediſti.* Nō priuando te illis,ſed cōmunicādo mihi illos:& quantum ad fidem vt credant etiam in me hominē deum,& quantū ad dona,vt habeant dona etiā à me homine deo.Et dicit hoc ad ſignificandū quales apud deū diſcipuli ſui ſunt,ſcilicet de numero electorum.*Et ſermonem tuum ſeruauerunt.*Ecce fructus primus manifeſtati à me nominis tui diſcipulis mihi à te datis.*Nunc cognouerunt.* Ecce fructus ſecundus directè intentus. ſ.cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.*Quia omnia quæ.*pro,quod omnia quæcūque,*dediſti mihi,abs te ſunt.* hoc eſt quod omnia quæ in me ſecundum rem ſunt dona tua,cognita ſunt ab eis eſſe dona tua in me. Et hoc dicit ad explicandū cognitū fuiſſe ab Apoſtolis id quod ſuperiùs dixerat,vt omne quod dediſti ei det eis vitā æternam. Cognouerūt enim Apoſtoli omnia quæcunque faciebat aut dicebat Ieſus,eſſe à deo:& nō hæſitabāt vnde eſſent miracula, doctrina & facta Ieſu. *Quia verba quæ.* pro, quæcunque, *dediſti mihi, dedi tis.* Non dicit verba quæcunque locutus es mihi locutus ſum eis, ſed dicit quæcunque dediſti mihi dedi eis:
ad

ad ſignificandũ quòd ratio quare cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu Chriſti eſſe à deo, non fuit externũ dicere, ſed internũ dare: hoc eſt quia tradidit internam notitiam in mentibus eorũ. Et ſignificatur notitia data appellatione verborũ, dicẽdo verba quæcunq; dediſti mihi dedi eis: vt intelligamus quòd Ieſus non omnẽ notitiã infuſam animæ ſuæ trãsfudit in diſcipulos, ſed illam tantum quæ eſt ei data ſub ratione verborũ: hoc eſt dicendorũ. Multa enim data ſunt ei non dicenda, verũ quæcunq; data ſunt ei vt dicẽda in hac via, dedit Apoſtolis interna doctrina. Et hinc cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu eſſe à deo. *Et ipſi acceperunt*. Intus verba data: efficax enim datio monſtratur ex acceptione ſubſecuta doni dati. *Et cognouerunt vere quia*. pro, quòd *à te exiui*. ſumendo carnẽ. Ecce tertius & principaliter intentus fructus. ſ. cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. *Et crediderunt quia*. pro, quòd. *tu me miſiſti*. Differentia inter hæc duo (. ſ. à te exiui, & tu me miſiſti) non eſt penes naturas: quoniã tã exitus quã miſsio temporalis, eſt ſecũdũ naturã humanã, ſed penes authoritatem: nã dicendo, à te exiuit, authoritas in ipſo exeũte ſignificatur: vtpote propria voluntate exiẽs: dicendo autẽ tu me miſiſti, authoritas in patre mittente ſignificatur. ¶ Duo autẽ dicit de Apoſtolis. ſ. ꝙ cognouerunt & crediderunt, & oportet vtrunque eſſe verũ: propter quod in textu adiungitur cognouerunt vere, tanquã fructus accepti doni. Recole ſuperius pluries dictã differentiam inter cognoſcere rem geſtã & vniuerſaliter ſic eſſe in ſeipſa ſeu in ſeipſo, vel credendam & intellige quòd Apoſtoli vere cognouerunt Ieſu à deo exitũ, non in ſeipſo, ſed indubitanter credendum: & propterea crediderunt id quod cognoſcebãt eſſe credendum. *Ego pro eis rogo*. Poſtquã abſoluta eſt prima orationis pars (qua rogauit pro gloria ſua) tranſit ad ſecũdã, rogans pro diſcipulis. Et hoc ipſum explicat, ad inſtructionem noſtrã. *Non pro mũdo rogo*. Differẽtia inter diſcipulos & mundũ quantũ ad beneficiũ huius orationis, explicat. Et per mundũ intellige homines mũdi ſine delectu. *Sed pro is quos dediſti mihi*. Ecce ratio differẽtiæ: quia iſti dati ſunt mihi à te, quia horũ cura mihi incũbit ex hoc ipſo ꝙ dediſti eos mihi. *Quia tui ſunt*, æterna electione. *Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt*. Ne erraremus putantes propria aliqua eſſe patris quæ nõ eſſent etiã filij, ſubiũgit omnia eſſe eis cõia. Ita ꝙ nõ ſolũ diuina eſſentia, ſapiẽtia, potẽtia & huiuſmodi, ſed etiã electa & poſſeſſa quæcũq; cõmunia ſunt, indiuiſa ſunt reſpectu patris & filij. *Et clarificatus ſum*. pro, glorificatus ſum, *in eis*. Se

cunda

cunda ratio quare rogat pro eis. Primã quidem rationẽ ex parte patris ſumpſit dicẽdo pro iis quos dediſti mihi. hanc vero ſecundam ex parte ſui ſumit, dicẽdo & glorificatus ſum in eis: nõ tam facto quã decreto. parũ ſiquidẽ glorificatus hactenus fuerat Ieſus in Apoſtolis, ſed immobili decreto diuinę diſpoſitiõis poſita erat glorificatio Ieſu in Apoſtolis: vtpote in eorũ mẽtibus, moribus, actibus, prędicationibus, paſsionibus fructibusq; glorificandus in hoc mundo. Vnde merito ex parte ſui Ieſus rogat pro eis. *Et iam non ſum in mundo.* Tertiam ad idem rationẽ apponit, incipientẽ ex ſua abſentia à mundo. demonſtratur enim tẽpus mortis eius tanquam præſens: vtpote certiſsimè inſtans. Sed hæc à mundo abſentiæ Ieſu ratio, imperfecta eſt rogãdi pro Apoſtolis ratio, niſi adiungeretur quod Apoſtoli remanerẽt in mundo. Et ideo hanc tertiam rationẽ ex parte Apoſtolorum remanẽtium in mundo abſque Ieſu, ſumit, adiungẽdo. *Et hi in mundo ſunt.* Eodem modo intellige Apoſtolos eſſe in mundo quo Ieſus non eſt in mundo. nam Ieſus à tẽpore ſuæ mortis nõ eſt in mundo: hoc eſt cũ hominibus cõmuniter corporaliter exiſtens: Apoſtoli autẽ remanebant cõmuniter cum hominibus corporaliter exiſtẽtes. & propterea indigebant adiuuari interceſsione Ieſu ad patrem. *Et ego ad te venio.* Ne errares putando Ieſum morte non eſſe in mundo (ſicut alij homines mortui nõ ſunt in mundo) adiunxit ſingulariſsimum priuilegiũ ſui receſſus à mundo ſcilicet ꝙ ego ad te patrẽ meum venio. Moriendo ſiquidẽ recedebat à cõmuni hominum mortalium cõſortio: ſed ibat ad immortalem vitam corporis aſſumendam, ad incorruptibilẽ glorioſumque ſtatum conformem patri incorruptibili ac glorioſo aſſequendum ibat ad potiẽdum regno dei. *Pater ſancte.* Poſt rationes quare rogat pro apoſtolis, ſubiungit ipſam orationẽ breuiſsimam. & deinde proſequitur ſingulas eius particulas. Appellat itaque patrẽ ſanctum, quia effectum ſanctitatis petere intẽdit: & formaliter loquens, à patre quatenus ſancto petit. Sanctitas autem quum ſit perfecta munditia, ſoli deo per excellentiam conuenit: qui ſolus eſt mundus ab omni potentialitate. *Serua eos.* Ecce petitio, inferius declaranda. *In nomine tuo.* in ſtudio & affectu nominis tui, non gloriæ & famæ propriæ. *Quos dediſti mihi.* Explicat ſimul ex parte patris, ex parte ſui, & ex parte diſcipulorũ qđ ſunt electi, quos petit ſeruari ſanctos: dicẽdo quos dediſti mihi. *Vt ſint vnũ ſicut & nos.* Ecce fructus ad quem petit ſeruari electos ſanctos: vt ſcilicet ſint vnum quemadmodum & nos (ſcilicet tu & ego) ſumus

ſumus vnum. ❡ Et nota hic tria, ne ſæpius oporteat in hoc capitulo repetere. Primũ eſt quod pronomen nos demonſtrat patrem & Ieſum ſecundum quod homo. Quod ex eo ſecundum planum literæ ſenſum habetur, quod ille demõſtratur qui orat: conſtat autem ꝙ filij hominis eſt orare & propterea in tota hac oratione demonſtratur Ieſus ſecundum quòd homo. ❡ Et bene nota quod non demonſtratur deus, ſed pater quem alloquitur: quia non intendit dicere vt ſint vnum ſicut nos ſcilicet deus & ego filius hominis. tum quia deus & filius hominis non poſſunt appellari nos. nam pronomen nos plures perſonas demonſtrat: Ieſus autem homo & deus non ſunt duę ſed vna perſona. ſed Ieſus homo & pater ſunt duæ perſonæ demonſtratæ pronomine nos. ❡ Secundum eſt. quod non dicit vt ſint vnum quantum & nos, ſed ſicut & nos: quia non ſignificatur quod quanta eſt vnitas inter filium hominis & patrem, tanta ſit vnitas inter Apoſtolos & Ieſum. Sed ſignificatur ꝙ quemadmodum filius hominis & pater ſunt vnũ, ita Apoſtoli & ipſe ſint vnum. ❡ Tertium eſt, ꝙ filius dei homo & pater, ſunt vnum non natura (alia enim eſt natura filij dei vt homo, & alia eſt natura patris) nec perſona (alia eſt nanque perſona Ieſu & alia perſona patris) ſed ſunt vnũ indiſſolubili vinculo charitatis mutuæ: & inde donorum ſpiritualium, hinc pleni vſus illorum donorum. & præter hoc ſunt vnum vnitate gloriæ beatitudinis: quia Ieſus homo erat non ſolum viator ſed etiam comprehenſor. Et hunc vnitatis modum non adęquandum ſed imitandum atque deriuãdum petit in diſcipulos: vt ſcilicet vinculũ adſit firmũ mutuæ dilectionis relatæ in deum, & dona habeant ab ipſo ſpiritualia ad quorũ vſum omni conatu ſtudeant in hac vita, & tandem aſſequantur vnitatem gloriæ. Hic eſt fructus ad quẽ electi ſeruantur in ſanctitate. Et hæc nota ſemel pro ſemper in ſequẽtibus. *Quum eſſem cum eis.* Deeſt, in mundo. Cõpleta ſumma totius petitionis, proſequitur ſingulas eius particulas: inchoans ab illa particula pater, redden do triplicem rationẽ quare cõmendat eos patri. Prima eſt quia ipſe Ieſus functus eſt officio ſeruandi eos. Quum eſſem, inquit, cum eis, hoc eſt cõmunicans cũ illis in carne mortali & conuerſatione paſſibili non ſeorſum ſed cõmunem me exhibens mundo. *Ego ſeruabam eos in nomine tuo.* quod peto à te ſerua eos in nomine tuo ego faciebam. *Quos dediſti mihi ego cuſtodiui.* Declarat ab effectu quod ipſe ſeruabat Apoſtolos in ſanctitate. Et intellige dediſti ſecundum adhæſionẽ officij. *Et nemo ex eis periijt niſi filium*

Eus perditionis. Ex hac exceptione apparet quod diximus ſcilicet ſenſum eſſe, quos dediſti mihi ſecundum adhæſionem officij & gradus Apoſtolatus: alioquin locum nõ haberet exceptio. nam ex æterna prædeſtinatione datis Ieſu, nullus periit. ¶ Appellatur autem Hebraico more filius perditionis dignus perditione paſsiua ſeu plenus perditionis actiuæ. Quemadmodũ dicunt filius mortis, hoc eſt dignus morte: & filij nuptiarũ pleni gaudiis nuptialibus. Iudas enim vtroque modo filius perditionis fuit. *Vt ſcriptura impleatur.* Ratio quare vnus ex Apoſtolis perierit, redditur vt ſcriptura impleatur. Et eſt ſenſus quod ad implendam ſcripturam electus eſt Iudas quãuis perditionis filius inter apoſtolos. Hic eſt enim directe intentus ſenſus: quoniam intendit reddere rationẽ quare non oẽs Apoſtolos ſeruauerit. ¶ Quanuis etiam verum ſit quod ipſa culpa Iudæ ordinata non cauſata eſt ad adimpletionem ſcripturæ. deus enim mala ordinat in bonum. *Nunc autem ad te venio.* Secunda ratio redditur ex bono interni gaudij ſpiritualis ad quod ſeruandi ſunt. quod modo ipſe ſtudet ingerere. Prima enim ratio ex præterito officio ac fructu, hæc autem ex præſenti officio ſimul & fructu ſecuturo redditur. Et propterea dicit nunc, in præſenti, ad te venio, relinquẽs mundum, ſubtrahens corporalem præſentiam meam iſtis qua ſeruabam eos. *Et hæc loquor.* nunc. *in mundo.* adhuc communis mundo. Ecce officium præſens. *Vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis.* Ecce conſequens fructus officij præſentis, vt participent internum meum ſpirituale gaudium, non videndo ſed experiendo in ſemetipſis, intus in propriis animis impletum effectum. Hoc eſt enim ad quod eos ſeruari oportet. ¶ Et ſicut prima ratio reſpicit ſerua eos in nomine tuo, ita hæc ſecunda reſpicit ſubiunctum vt ſint vnum ſicut & nos. Gaudium enim Ieſu vnitatem illam cõſequitur: & gaudium Apoſtolorum vnitatem quoque charitatis & vſus cum donis ſpiritualibus conſecutum eſt. *Ego dedi eis ſermonem tuum.* Tertia ratio non dicit ego dixi ei, ſed ego dedi eis: vt intelligamus donum internum inſiti diuini ſermonis in animis diſcipulorum. & percipiamus Ieſum ideo commendare diſcipulos patri, quia datum à Ieſu ſermonis paterni donum occaſio eſt vt diſcipuli odio habeantur à mundo. *Et mundus eos odio habuit.* & communes homines mundi eos, ſuſcipientes ſermonem tuum, odio habuerunt. *Quia non ſunt de mundo.* hoc eſt quia non conſtant doctrina, moribus, vita ac ſtudiis mundanis, ſeu ortis ex mundo.

Sicut

Sicut & .Superfluit &c.Legendum eſt. *Sicut ego non ſum de mundo.* Sermo tuus acceptus ab Apoſtolis per me, facit eos non eſſe de mundo quo ad ſtudium,mores,affectum,&c.quēadmodum ego quoque nō ſum ſecundum affectum,ſtudium,vitam,mores,verba,&c.de mūdo.ſimiles mihi quo ad hoc fecit.Et adiunxit hanc ſimilitudinem ad ſignificandū non eſſe malum effectum ſermonis à ſe dati, quanuis huiuſmodi effectum concomitetur quod mundus eos odio habet. *Non rogo.* Proſequitur illam petitionis particulam,ſerua eos. *Vt tollas eos de mundo.* hoc eſt de conuerſatione & vita in hoc mundo. *Sed vt ſerues eos à malo.* Non dicit vt ſerues eos à tribulationibus,ab odiis, à perſecutionibus, ſed à malo: hoc eſt vt ſerues eos ne aliquid proueniat eis in malum, ne cedat in malum. Diligentibus enim deum omnia cooperantur in bonum & nulla tribulatio cedit in eorū malum : quod eſt malum æternæ ſeparationis à deo. *De mundo non ſunt ſicut &* .Superfluit,&c. *ego non ſum de mundo.* Repetit paulo ante allatam rationem: non tamen ſuperflue: quia prius attulit Apoſtolos non eſſe de mundo ad ſimilitudinem ſui,pro ratione quare mundus eos odio habuit:modo autē affert idem pro ratione vt non tollantur de mūdo ſed ſeruentur à malo.Homines enim tales ſunt quibus mundus indiget, & merentur ſeruari à malo. *Sanctifica eos in veritate.* Deeſt, tua. Proſequitur illam particulam ſancte. incœpit enim dicendo pater ſancte. proprie ſiquidem à patre ſancto petitur ſanctificatio.Sanctificare autem eſt mundum facere relatiue ad deū,eſt deputare ſeu offerre deo ſeu diuino cultui. Et in propoſito pro mūdificare ſumitur.petit enim vt pater mundificet Apoſtolos in veritate ſua de qua ſuperius promiſit quod ſpiritus ſanctus ducet eos in omnem veritatē. Petit ſiquidem ad literam quod pater ſanctificet Apoſtolos in ſpiritu veritatis. hoc eſt enim ſanctificare eos in dono interno veritatis ſuæ. Ex tunc nanque fuerūt Apoſtoli in diuina veritate mundificati ab omnibus ignorātiis paſsionibuſque quas habebant:timendo Iudæos,&c. Et proculdubio mundificatio iſta facta fuit ſpiritu veritatis vitæ, doctrinæ & iuſtitiæ. *Sermo tuus veritas eſt.* Merito ſanctificandi ſunt in veritate tua,quia ſanctificandi ſunt ad ſermonem tuum prædicandum.ſermo enim tuus veritas eſt. *Sicut tu me miſiſti in mundum,ita & ego miſi eos in mūdum.* Quemadmodum quum petiit ſerua eos,reddidit rationem ex functo officio proprio ſeruādo eos,& ex præſenti officio circa fructum in eis,ita modo petēdo ſanctifica eos in veritate tua,affert prius

proprium

proprium officium quo circa hoc functus eſt:dicendo. ſicut tu me miſiſti ita ego miſi eos in mundum.Et eſt ſenſus quòd quẽadmodũ tu me miſiſti ex charitate ad prædicandũ mundo veritatem,ita & ego ex charitate miſi eos ad prædicandum veritatẽ in mundum:& ſimiliter ſicut tu me miſiſti ſicut agnum inter lupos ita ego miſi eos ſicut oues inter lupos & propterea egent vt tu ſanctifices eos in veritate tua. *Et pro eis ego ſanctifico meipſum.*Ecce officiũ præſens quod Ieſus ſacrificat ſeipſum,paſsione & morte offerendo ſe pro eis. ¶ Si vis fiat in verbo ſanctifico, parui refert:quoniam ſignificatũ in idem redit.ſanctifico, id eſt deputo meipſum deo pro eis,hoc eſt enim offerre & ſacrificare ſeipſum deo pro eis.Sanctifico meipſum,hoc eſt mundũ me facio à carnis corruptibilitate & animi paſsibilitate,hãc enim mũditiã faciebat offerẽdo ſe in cruce. *Vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate.*vt ſint & ipſi mundificati in veritate,re & officio veritatis, ſubaudi tuæ.Quanuis poſsit intelligi vt ſint & ipſi ſanctificati nõ fictè ſed in veritate, vt ex meæ ſanctificationis meritò deriuetur ad eos in veritate ſanctificatio.Et perpende cõnexionẽ nõ tam petitorum quàm requiſitorum ad integritatẽ primi petiti ſcilicet ſerua eos.nam ad perfectam Apoſtolorũ ſeruationem in nomine dei,exigitur eorundem mũdificatio à malo timore,malo amore, ignorantiis & huiuſmodi: & ꝙ hæc ſit interno dono ſpiritus veritatis.*Non pro eis autem rogo tantum.* Declarat extendi preces ſuas etiam ad rogandum pro aliis electis.Ex hoc enim ꝙ Ieſus in omnibus exauditus eſt, intelligimus ꝙ pro ſolis electis credituris rogauit. in quibus ſolis verificatur fructus ſubiũctus. *Sed & pro eis qui credituri ſunt in me per verbum eorum* . non quia eorum ſed quia verbũ fidei eſt,commiſſum tamen eis.Ideo nõ excluduntur ab hac oratione latro & Paulus, qui non erant credituri per prædicationẽ Apoſtolorum:quoniam erant credituri per illudmet verbũ quod cõmiſſum eſt Apoſtolis. *Vt omnes.* tam Apoſtoli quàm credituri per verbũ eorum. *Vnum ſint.*charitatis vinculo.*Sicut tu pater in me & ego in te.* Declarat modum vnitatis.Vbi aduerte quòd ſuperius propoſuit modum vnitatis (dicendo ſicut & nos)ſed nõ expoſuit illum.& propterea modo exponit tum modum vnitatis inter ſe & patrẽ; tum modũ vnitatis inter electos & ipſos . patrem ſcilicet & Ieſum.Et modum quidam vnitatis inter ſe & patrem exponit dicendo.ſicut tu pater in me & ego in te:hoc eſt ſicut tu pater es in me homine ſicut amatus in amante,ſicut veneratus in venerãte,ſicut in obſe-

quentiſsimo filio, &c. & ego,homo, in te:ſicut dilectus,ſicut in quo tibi bene cõplacet,&c. *Vt & ipſi in nobis vnũ ſint.* Ecce expoſitio modi quo ipſi omnes electi debent eſſe vnum in nobis ſcilicet in patre & me. Et ſignificatur modus iſte vt fructus vnitatis inter patrẽ & Ieſum per coniunctionem vt. Sunt autẽ electi vnũ in patre & Ieſu,in hoc ipſo ꝙ ſunt vnius fidei, ſpei & charitatis in dilectione actiua erga eos patris dei & Ieſu hominis. Dilectio ſiquidẽ qua pater diligit electos, & ſimiliter qua Ieſus homo diligit electos,eſt qua electi ſunt in deo & Ieſu: iuxta ſuperius dicta in parabola de vite,manete in me, manete in dilectione mea. Et vtraq; dilectio eſt cauſa ſpiritualiũ donorũ in electis.paterna quidẽ principalis:Ieſu aũt meritoria & miniſterialis. *Vt credat mundus quia.* pro,quòd, *tu me miſiſti.* Fructus vnitatis Chriſtianorũ in deo patre & Ieſu, apponitur ꝓpagatio fidei ad vniuerſum mundũ:vt intelligamus extentionẽ fidei nõ tam fieri predicatione q̃ virtute vnitatis chriſtianorũ in deo & Ieſu. Videns enim mundus Chriſtianos vnum eſſe fide,ſpe & charitate, ſtudio,moribus,&c.ſecundũ deum & Ieſum,mouetur ad credẽdum quòd Ieſus eſt verè Meſsias,eſt verè homo miſſus à deo,eſt verè filius dei miſſus in mundum. ¶ Experientia autẽ teſtatur verum eſſe quod dicit dominus:quoniam ex quo Chriſtiani parum aut nihil ſunt vnum in Ieſu & patre,non extenditur fides Chriſti ſed continuè diminuitur,non ſequitur fructus vt credat mũdus:hoc eſt cõmuniter homines mũdi. *Et ego claritatem.* pro, gloriam, *quam tu.* Superfluit tu. *dediſti mihi,dedi eis.* Proſequitur aliam particulam petitionis:illam ſcilicet in nomine tuo declarando ſimiliter officium proprium quo in hoc functus eſt cum fructu .Nomen ad gloriam ſpectare,immo gloriam in nomine cõſiſtere & econuerſo patet. Et propterea petendõ ſerua eos in nomine tuo,quũ ſubiunxiſſet quũ eſſem cum eis ego ſeruabam eos in nomine tuo,modo declarat quomodo hoc fecit: dicendo quòd gloriã quam dediſti mihi ego dedi eis.Gloria data à patre Ieſu, eſt quòd Ieſus venit in nomine patris ſui.ego inquit veni in nomine patris mei.non veni quærẽs gloriã meã, propagaturus nomen meũ,ſed nomen & gloriã patris mei. Hãc inquã gloriam nominis tui quã dediſti mihi, magno dono ſpirituali à te accepi ego homo dedi eis,dono etiã ſpirituali interno dedi eis. Magnum donum eſt vt diſcipulorũ animi,ſtudia,affectus ſolã dei gloriam quærerẽt,ſola dei gloria delectarẽtur.In hoc enim ſuccubuerunt omnes philoſophi & magnates mundi, quãtumcunque

cũque videretur prediti virtutibus. Et propterea ſpecialiter meminit huius doni. *Vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus.* Eundẽ exponit fructũ datæ gloriæ quem dixerat fructũ orationis & ſeruationis: vt intelligamus deſtructiuũ vnitatis Chriſtianorũ in deo de Chriſto eſſe gloriã propriã, nomẽ propriũ. & ſeruari vnitatem in Chriſto quãdiu perſeuerat donum quærendi nomẽ & gloriã dei, quãdiu perſeuerat donũ delectationis in nomine & gloria dei ac Ieſu, quandiu ſumus cõtenti illa gloria in hoc mundo quam dedit deus Ieſu in hoc mũdo: vt.ſ. gloriaremur in ſolis iis quæ dei ſunt. *Ego in eis & tu in me.* Cõtinuè auget expoſitionẽ. Primũ propoſuit vnitatis modũ: deinde expoſuit illum: nunc autẽ exponit ordinẽ inter has vnitates. Ordo enim inter vnitatẽ electorũ cũ Ieſu & vnitatẽ inter Ieſum & patrẽ, exponitur dicendo ego in eis ecce vnitas inter Ieſum & electos, & tu in me, ecce vnitas inter patrẽ & Ieſum hominẽ: ad ſignificãdũ quòd ex hac deriuatur illa. vt intelligamus ꝙ ex hoc ꝙ pater eſt dilectus, veneratus, &c. à Ieſu, ipſe Ieſus eſt dilectus & veneratus, &c. à nobis. *Vt ſint conſummati in vnum.* Ecce fructus: qui propriè eſt tertia vnitas, ſed eſt explicatio perfectæ vnitatis. Exigitur enim ad pfectã vnitatẽ electorũ in Ieſu vt etiã ſint vnũ inter ſe, nõ qualitercunque ſed perfecta vnitate: vt ſint ſinguli aliorũ membra, vt ſimul compatiantur ſimul congaudeant, &c. *Et cognoſcat mundus.* deeſt vt. Legendũ eſt. *Et vt cognoſcat mundus quia.* pro, quòd, *tu me miſiſti.* Ecce iterũ idẽ fructus cũ augmento. ex huiuſmodi enim cõſummata perfecta bonitate, nata eſt prouenire extenſio fidei Chriſtianæ. *Et dilexiſti eos ſicut & me dilexiſti.* Ecce augmentũ fructus: vt non ſolũ cognoſcat mundus ꝙ tu me miſiſti, ſed etiã ꝙ tu dilexiſti eos ſicut dilexiſti me. Ex perfecta enim vnitate Chriſtianorum habetur vnde mundus cognoſcat quòd deus diligit Chriſtianos quẽadmodũ dilexit & Chriſtũ, dando illis ſpiritualia dona ad imitationẽ donorũ ſpiritualiũ quæ data ſunt Chriſto homini. *Pater quos dediſti mihi.* Proſequitur illã petitiõis particulam quos dediſti mihi dupliciter. Primo quo ad ipſos in ſeipſis. & deinde relatiue ad mundũ, ex quo ſunt electi. *Volo.* Quia nõ eſt petentis dicere volo, admiſcet Ieſus tot petitionibus conpetentibus ſibi ſecundũ ꝙ homo, actũ cõuenientẽ ſibi ſecũdum ꝙ deus. tũ ne errares à diuinitate eius: tãquã lõgè vagatus inter ea quæ humanitatis ſuę ſunt. Tũ ad inferẽdũ ꝙ nõ ita petit quin ipſemet ſecũdũ ꝙ deꝰ ſit autor & largitor præcipui petiti quod eſt æterna felicitas. *Vt vbi ſum ego.* Non dicit vbi ero ego, ſed

vbi ſum: ſignificans felicitatē à loco. Eſt enim ſenſus vt in qua felicitate ſum ego. Erat enim Ieſus & ſecundum quòd deus & ſecundum quòd homo, beatus, nā erat verus comprehenſor ſecundum ſuperiorem animæ partem. *Et illi ſint mecum*, in eadem beatitudine ſint mecum felices. *Vt videant claritatē*, pro, gloriā, *meam quā dediſti mihi*. De gloria animæ Chriſti eſt ſermo: vt patet ex eo quòd ſubiungitur, *Quia dilexiſti me*. Gloria enim diuinitatis non eſt data filio à patre quia pater dilexit filium: ſed eſt ei data naturali generatione. ita quòd non voluntate cuius eſt diligere, ſed natura (cuius eſt generare) dedit pater filio diuinitatis gloriam. ſed gloriam animæ dedit pater filio quia dilexit eum. Et intendit per hoc quòd felicitatem quā electi habebunt cōmunem cum Chriſto concomitabitur videre gloriam Chriſti hominis. *Ante conſtitutionem mundi*. Singulariſsimum eſt in Chriſto quòd perſona dilecta erat ante conſtitutionē mūdi: quanuis gloria ad quam diligebatur fuerit multo poſt cōſtitutionē mundi. Quia enim dixerat volo. ideo ſubiūnxit perſonam ſuā dilectam ante mundi cōſtitutionem: vt hinc intelligeremus quòd ſecundū illā naturam dicit volo, ſecundū quā erat ante cōſtitutionē mundi. Et vt clarè textus porrigat ſenſum pūctādum eſt inter dilexiſti & me. Ita ꝙ ratio redditur gloriæ iā tunc datæ animæ Chriſti, non meritum ſed dilectio perſonæ ante mundi conſtitutionem exiſtentis: hoc eſt paterna dilectio terminata ad perſonā filij. Et verè ſic eſt: quia nullo merito anima Chriſti beatificata eſt, ſed ex hoc quòd deus voluit beatitudinis bonum perſonæ diuinæ. beatitudo enim animæ Chriſti eſt beatitudo perſonæ diuinæ exiſtentis ante mundi conſtitutionem. ¶ Et dicit dilexiſti, abſolutè, & non dilexiſti ad hoc: quoniā deus dilexit perſonam filij nō ad hoc vel illud, ſed ſimpliciter & abſolutè ad omne bonum gratiæ & gloriæ. *Pater iuſte*. Proſequitur eandem particulam quos dediſti mihi, penes differentiam inter ipſos & mundum, ex quo electi ſunt. ¶ Et aduerte ꝙ ſicut ſuperius petiturus ſanctificationē, appellauit patrē ſanctum, ita modo expoſiturus iuſtitiam, appellat patrē iuſtū: vt intelligamus non acceptione perſonæ ſed iuſtitia, effecta eſſe quæ ſubiūgūtur. Quæ ideo ſubiunguntur ex diuina prodire iuſtitia vt tertiū officium ſpiritus ſancti (ſcilicet arguet mundū) vt diſparitas officiorum ſpiritus ſancti reſpectu mundi & electorū, declaretur ex iuſtitia diuina prodire. *Mundus*. deeſt &. Legēdum eſt. *& mundus te non cognouit: ego autem te cognoui*. Duas combinationes ſubiungit, & propterea

propterea inchoat à coniunctione &. Prima combinatio, iuſtitiæ eſt, & mundus te non cognouit,ego autẽ te cognoui:ex tua iuſtitia pater deriuatur hæc differentia quòd mundus te nõ cognouit,ego autem te cognoui.Iuſtitiæ enim eſt quòd ego ſecũ dum humanam naturã cognoui te:debetur enim aſſumptæ naturæ donum cognitionis tui ex hoc ipſo quòd aſſumpta eſt ad meam perſonam.Et ſimiliter iuſtitiæ eſt quòd mundus te non cognouit:hanc ſiquidem pœnam damni meruit mũdus,tum ex peccato originali: tum ex peccatis perſonalibus cõmuniter ab hominibus mundi commiſsis. *Et hi cognouerunt quia*,pro,quòd, *tu me miſiſti.* Ecce ſecunda combinatio etiam iuſtitiæ.Pronomen hi demonſtrat quos dediſti mihi.Et quãuis gratiæ fuerit quòd ſint electi de mundo & dati Chriſto, iuſtitiæ tamẽ eſt vt electi, & dati Chriſto cognouerint ꝙ deus miſit ipſum Chriſtum : debetur enim electis huiuſmodi cognitio. Sicut gratiæ eſt ꝙ aliqua eligatur à rege in vxorem:ſed eoipſo quòd eſt vxor,iuſtitiæ eſt vt ſit regina,vt habeat authoritatem,&c. *Et notum feci eis nomen tuum.* Non ſolum iuſtitiæ eſt quòd electi cognouerunt me à te miſſum eſſe,ſed etiam vt ego notificem non mundo,ſed electis nomen tuum:ego enim ad hoc teneor. *Et notum faciam.* poſt reſurrectionẽ meam,quãdo apertè annunciabo ipſis de te patre meo.Acſi apertius dixiſſet,ꝙ ego notificaui & notificabo nomẽ tuum electis,iuſtitię eſt:ꝙ verò notificem mũdo,non iuſtitię ſed redundantiæ eſt.Notificatio enim fit propter electos:ſed fit publicè,ita vt redundet etiã in non electos. *Vt dilectio.* Ecce finis,fructus ac ordo,qui nõ habet locum niſi in electis. *Qua dilexiſti me.* hominem. *in ipſis ſit.* vt quemadmodũ ad ipſos deriuatur per me notitia nominis tui,ſic quoque per me dilectũ à te extẽdatur dilectio tua ad ipſos diligendos:vt.ſ.& ipſi ſint à te dilecti. nam & hęc deriuatio iuſtitię eſt:quia ex merito Chriſti eſt. *Et ego in ipſis.* ſim vt dilectus in diligẽtibus. Debetur enim Ieſu vt diligatur ab electis.Et hic eſt fructus notitiæ noſtræ de Ieſu & de nomine patris eius. ¶ Et ſic omnes particulas petitionis ſigillatim proſecutus eſt Ieſus:excepta illa,vt ſint vnum ſicut & nos,quam multipliciter inſeruit aliis, tãquam per ſingulas intentum fructum.

CAPVT XVIII.

Haec quum dixiſſet Ieſus. Non dicit hæc quum oraſſet, ſed dixiſſet, tum ad ſignificandum quòd oratio fuit exteriori voce dicta , & ipſa oratio fuit quoddam dicere diſcipulis,apoſtrophando ad patrem:tum reſpectu vltimo dictorum:quæ non

fuerunt orantis ſed dicentis, ab illo loco pater volo vt vbi ego ſum,vſque,ad calcem dictorum. ¶ Et continuat ſubiūcta geſta præcedentibus dictis,vt intelligamus cōtinuationē fuiſſe: ita ꝙ dictis his immediatè ſecutus eſt egreſſus ſubiunctus. Hoc enim ſuppleuit euangeliſta omiſſum ab aliis. *Egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentē.* Nō dicit abſolutè egreſſus eſt, ſed egreſſus eſt trans torrentē.iam enim in fine 14.cap.dixerat ipſum egreſſum è cœnaculo,dicēte Ieſu ſurgite eamus hinc.verba enim illa cum effectu intelliguntur.Sed dicēdo egreſſus eſt trans torrentem, ſignificat quod ire ab Hieruſalem trās illum,erat egredi: vt intelligamus locū eis torrētē,eſſe infra ſepta Hieruſalē ſeu ſuburbiorū eius.Quo circa iungendo hæc tria(.ſ.ſurgite eamus hinc, in receſſu à cœnaculo:& lōgum deinde ſermonē,tribus capitulis recitatū.& quòd quum finiſſet hūc ſermonē egreſſus eſt trās torrentē)videtur quòd ſermonē prædictū in via dixerit à cœnaculo vſq; ad ripam torrentis.Hoc enim non ſolū conſonat huic euangeliſtæ ſed etiam aliis,deſcribentibus quòd hymno dicto exierūt in montē Olìueti.hymnus nanq; fuit dictus tunc quū dixit, ſurgite eamus hinc.nā tūc ſurrexerūt à menſa. *Cedron.* In textu Græco cedron genitiuus eſt pluralis,ſignificans cedrorū.Verum nonnulli putant textus Græcos corruptos ab imperitis Hebrææ linguæ:quia torrens iſte apud Hebræos appellatur torrens chidrō. & eſt ſingularis numeri:& ſignificat obſcuritatē.Afferūtq; teſtimonia multa ex ſacra ſcriptura,nominantia torrentē illum torrentem chidron.tum 2.Reg.15.tum.Reg.15.2.tum Hier. 31. An autem verum ſit corruptum eſſe textum, aſſerere nō audeo propter articulū pluralis numeri qui in Græco apponitur. Multum tamen veriſimile apparet euangeliſtam nominaſſe torrentem nomine proprio apud Hebræos:ex eo quòd torrens ille Hebræorū erat,& iuxta eorum primam ciuitatem,& tali nomine in ſcriptura nominatum ſciebat.Nec eſt à ratione alienū vt imperitia linguę Hebrææ corruperit & dictionem & articulum.Siue itaq; chidron ſiue cedron nominetur, certum eſt torrentem illum qui apud Hebræos chidrū dicitur ſignificari: qui eſt inter Hieruſalem & montem Oliueti.& Ioannem ſupplere quod alij euangeliſtæ omiſerant de tranſitu huius torrentis. *Vbi erat hortus.* Alij dicunt in villam quæ dicitur Gethſemane: Ioannes deſcribit locum magis in ſpecie,nominando hortum exiſtentem in illa villa ſeu in illo agro. *In quem introiuit ipſe & diſcipuli eius.* ad orandum & expectandum Iudam proditorem. *Sciebat autem*

& Iudas qui tradebat eum locum. Ne putares quòd Ieſus latebras quæreret,declarat euangeliſta locum notum Iudæ: vt intelligamus quòd Ieſus elegit ire ad locum notum proditori.*Quia frequẽter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis.* Ne hæſitares vnde ſciebat Iudas locum illum, rationem notitiæ deſcribit. *Iudas ergo quum accepiſſet cohortem.* gentilium militum:vt authoritatem Romanam vererentur ſi qui fortè occurrerent in via defenſuri Ieſum. *Et à pontificibus.* pro, principibus *ſacerdotum, & Phariſæis miniſtros.* A curia ſeculari cohortem & à curia eccleſiaſtica miniſtros Iudas accepit, vt quod vtraq; authoritate fiebat, nemo præſumeret impedire. *Venit illuc,*in hortum ſibi notum : in quo ſine tumultu turbæ,poterat ipſum tradere in manus cohortis & miniſtrorum. *Cum laternis.* pro, lucernis, Ab officio lucerni intellige ſignificata vaſa illa quæ lucem velatam(tranſparentem tamen)continent:nam præter has lucernas habeant faces, luce non velata.*Et facibus & armis.Ieſus itaque ſciens omnia quæ ventura erant ſuper eum.*Subiuncturus euangeliſta quòd Ieſus interrogauit quem quæritis,& quòd proceſsit eis obuiam,præmittit ꝙ ſciebat omnia quæ ventura erãt ſuper eum:ne putares quòd neſcius interrogaret aut procederet.*Proceſsit & dixit eis:quem quæritis?*Vt ſponte ſe pati manifeſtet,vtq; faciliùs voce propria diſcernatur à Iuda nocte(cuius facies nõ tam facilè diſcernebatur) dicit quem quæritis:tanquam optimum ſui ſignum in nocte exhibens Iudæ cognoſcẽti vocem eius. *Reſponderunt ei. Ieſum Nazarenum.Dicit eis Ieſus:ego ſum.* Non interrogat quid vultis à Ieſu Nazareno,aut ad quid quæritis eum?ſed ſciens ſe quæri ad mortem,manifeſtat ſeipſum. *Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipſis.* Vt intelligamus quòd Iudas etiam cecidit retroſum, præmittit euangeliſta quòd Iudas ſtabat cum illis. *Vt ergo dixit eis ego ſum,abierunt retrorſum & ceciderunt in terram.*tanquam vox illa percuſsiſſet eos omnes ita vt non caderent in facies ſuas,ſed caderent ſupini in terram.Et hoc facto monſtrauit Ieſus ſe non perdidiſſe poteſtatem,quam hactenus exercuerat faciendo miracula.Simulque monſtrauit in poteſtate ſua eſſe euitare inuaſionem illorum, qui enim ſola voce illos ſic poſtrauit, multò magis poterat ſeipſum ſaluare.*Iterum ergo interrogauit eos: quem quæritis?* Poſtquam illi ſurrexerunt, iterum Ieſus interrogauit eos:vt intelligamus quòd poſtquam ſurrexerunt,non impetuoſè proceſſerunt, ſed ſpatium interfuit interrogandi, reſpondendi & inhibendi.Hæc enim omnia tacita ab aliis euangeli-

ſtis Ioannes ſupplet. *Illi autem dixerunt. Ieſum Nazarenum. Reſpon dit Ieſus. Dixi vobis quia.* pro, quòd, *ego ſum, ſi ergo me quæritis, ſinite hos abire.* Non rogat ſed præcipit vt nō capiant diſcipulos: ad inſi nuandum quòd non beneficio ſatellitum, ſed ipſius Ieſu diſcipu- li non ſunt comprehenſi. ¶ Et hinc apparet ꝙ adoleſcēs ille quē Marcus deſcribit tentum, non erat aliquis vndecim apoſtolorū, quos demonſtrauit Ieſus, dicendo ſinite hos. Intelligendum eſt enim hoc præceptum poteſtatiuè dictum: hoc eſt cum efficacia executionis ex diuina virtute, vt ſubiuncta verba euangeliſtæ te ſtantur; dicēdo. *Vt impleretur ſermo quem dixit.* Efficacia enim præ- cepti ſignificatur. *Quia.* pro, quòd, *quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quenquā.* Hæc Ieſu verba in præcedenti cap. dicta, non de mor te corporis, ſed de interitu animę dicta eſſe conſtat, & propterea mirum apparet quòd euangeliſta applicauerit illa ad compre- henſionem corporis. ¶ Solutio eſt, quòd euangeliſta non ap- plicat ad comprehenſionem corporis, ſed ad interitū animę, qui ſubſecutus fuiſſet ſi diſcipuli cōprehenſi fuiſſent, nam omnes tā- to timore perculſi ſunt quòd fugerunt, & negatio Petri teſta- tur quid alij diſcipuli feciſſent ſi tunc cōprehenſi fuiſſent. Quia itaq; comprehenſio illa ad interitū animarum fuiſſet, ideo euan geliſta dicit quòd ad implendum ſermonem Ieſu de ſalute ani- mæ, nullus diſcipulorum comprehenſus eſt. *Simon ergo Petrus ha bens gladium, eduxit eum: & percuſſit pontificis ſeruum: & abſcidit au- riculam eius dextram. Erat autem nomē ſeruo Malchus.* Duo ſupplet hic euangeliſta ſcilicet nomē ſerui, & verba eius ad Petrum. Ca licem quem dedit mihi pater, &c. *Dicit ergo Ieſus Petro. Mitte gla dium tuum in vaginam.* Superfluit tuum. *Calicem quem dedit mihi pa ter, non vis vt bibam.* Superfluunt duæ dictiones. Legendum eſt. *Non bibam illum.* Ita quòd non ſignificatur reprehenſio volunta tis Petri ſed repellitur impedimentum bibendi calicem paſſio- nis, vt intelligamus quòd vſus gladij impedimētum erat, immo directè cōtrariebatur voluntarię bibitioni calicis decreti ei à pa tre. *Cohors autem.* pro, igitur, *& tribunus.* quem adhuc non expli- cauerat: caput ſcilicet cohortis. *Et miniſtri Iudæorum comprehen- derunt Ieſum, & ligauerunt eum & adduxerunt eum ad Annam pri- mum.* Hæc apud Annam geſta ſupplet Ioan. Et ſignificantiùs ad- iunxit primum: vt diſcerneremus hæc à narratis apud alios euā- geliſtas apud Caipham ne erraremus putando Ieſum ductum ad Annam & Caipham ſimul exiſtentes. Statim itaque compre henſum ac vinctum Ieſum adduxerunt priùs ad Annā: & poſtea

vt di

(vt dicetur) ad Caipham. *Erat enim ſocer Caiphæ. qui erat pontifex anni illius.* Ratio redditur quare ductus eſt ad Annam. *Erat autē Caiphas qui conſilium dederat Iudæis.* Commemoratur conſilium Caiphæ, non tam vt deſcribatur quòd ipſe eſt ille cuius in vndecimo capite mentio facta eſt, quàm vt intelligatur ſocer non ſolùm affinitate, ſed animo cōtra Ieſum eſſe iunctū Caiphæ. *Quod expedit vnum hominem mori.* pro, perdi. Significatur enim quòd expedit vnum hominem occidi. *Pro populo. Sequebatur autem Ieſum Simon Petrus.* Diſcipuli omnes reliquerunt Ieſum quum eſt comprehenſus, & fugerunt: verum videntes aliqui eorum quòd cohors & miniſtri contenti erant cōprehenſione ſolius Ieſu, reſumpto ſpiritu ſecuti ſunt Ieſum, à longe tamen. *Et alius diſcipulus.* Quis fuerit iſte diſcipulus neſcitur. *Diſcipulus autem ille erat notus Pontifici.* Non ſolùm Caiphas erat pontifex, ſed etiā Annas, vnde & Lucas ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha, deſcribit tempus prædicationis Ioannis Baptiſtæ. *Et introiuit cum Ieſu in atrium pontificis.* Iſte alius diſcipulus confidens in eo quòd erat notus pontifici, miſcuit ſe cum miniſtris pontificis: & ſic introiuit cum Ieſu. *Petrus autem ſtabat ad oſtium foris: Exiuit ergo diſcipulus alius qui erat notus pontifici: & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrū. Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria: nūquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius?* Cōiunctio & inſinuat ancillam ſcire ꝙ ille alius erat diſcipulus Ieſu. Niſi enim ſciuiſſet illum alium eſſe ex diſcipulis Ieſu, aut de hoc nō interrogaſſet, aut interrogaſſet nunquid tu ex diſcipulis eius es ſed interrogando nunquid & tu, monſtrat alium etiam ex diſcipulis hominis iſtius. Sed illi alteri diſcipulo nihil dictum eſt, tanquam familiari domus pontificis. *Dicit ille: non ſum.* Ecce petri conſtantia. Et hæc proculdubio fuit prima negatio. *Stabant autem ſerui & miniſtri.* Nota ſitum, vt clariùs intelligas negationes Petri. *Ad prunas.* pro prunis congeſtis, *quia frigus erat & calefaciebant ſe. Erat autem cum eis & Petrus ſtans.* Nota ſimiliter ſitum. & ſcito quòd ſuperfluit &. *Et calefaciens ſe. Pontifex ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis & de doctrina eius.* Duas nouitates examinat, alteram de congregatione diſcipulorum: alteram de qualitate doctrinæ. *Reſpondit ei Ieſus.* quo ad ſecundum articulum de doctrina, qui erat principalis articulus. *Ego palam.* ſeu manifeſtè. *locutus ſum mundo.* hoc eſt communiter hominibus mundi, & hoc quo ad auditores. *Ego ſemper docui in Synagoga & in templo.* quo ad loca particulariter electa ad docendum. Quod ideo ſubintelligendum eſt: quoniam extra Synago-

nagogas & templum docuit iuxta mare & in cāpeſtribus , non minùs publicis locis Synagoga & templo Sed hæc loca erant velut loca ab euentu:Synagogæ autem & templum erant loco electa,& propterea dicit ego ſemper docui in Synagoga & tēplo. *Quo omnes Iudæi conueniunt:& in occulto locutus ſum nihil.* Ad excludendum ſecretam doctrinam diſcipulis ſecretioribus datam, adiūgit duabus affirmatiuis negatiuam veriſsimam: quoniam dicēdo diſcipulis prædicate ſuper tecta:declarabat omnia publicanda. *Quid me interrogas?* Interrogauerat pontifex in genere de doctrina:reſpondet Ieſus petens quid in ſpecie ſe interrogat. Dictio interpretata quid,anceps eſt ad quid & cur:eſt enim eadem quæ repetitur ſtatim ſubdendo quid locutus ſim ipſis: & infra quid me cædis? Sed hic quadrat vt ſignificet quid, petendo ſpeciē rei quā interrogat,& ſignificat cur,petēdo quam ob cauſam ipſum interrogat,habens in promptu innumeros teſtes ſuæ doctrinæ,vt manifeſtata vel materia in ſpecie, vel ratione quare ipſe interrogatur,appareat quid reſpondendum ſit. *Interroga eos qui audierunt quid locutus ſim ipſis.* Remittit vt ab auditoribus noſcat in ſpecie quid docuit. Acſi apertiùs dixiſſet: Nolo ego eſſe teſtis in cauſa propriæ doctrinæ,interrogentur illi qui audierunt. *Ecce hi ſciunt quæ dixerim ego.* Ne ad lōgè poſitos remittere videatur,ſubiungit quòd in promptu ſunt in ciuitate,non ex relatione,ſed ex certa ſcientia ſcientes quæ ego in ſpecie dixerim.

Hæc autem quum dixiſſet. non expectata reſponſione ad alterum articulum. *Vnus aſsiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu, dicens : Sic reſpondes pontifici?* Modum reſpondendi punit : ex eo quòd Ieſus dixerat quid me interrogas.& remiſerat eū ad auditores,quum tamen nihil præſumptionis aut irreuerentiæ tam petitio quàm reſponſio contineret. *Reſpondit ei Ieſus. Si male locutus ſum.* Directè reſpondet ad aduerbium ſic:nam non dicit ſi malum,ſed ſi male locutus ſum. *Teſtimonium perhibe de malo.* Non dicit affer teſtem ſed tuipſe teſtimonium perhibe de malo aliquo mortali, quod interuenerit in hac mea reſponſione. Acſi apertiùs dixiſſet : in genere dicis ſic reſpondes pontifici, explica in ſpecie rationem aliquam teſtificantem mortale malum in locutione mea : hoc enim eſſet perhibere teſtimonium de malo. *Si autem bene*. locutus ſum. *Quid me cædis?* hoc eſt cur me cædis. Et dedit Ieſus hanc reſponſionem ad interpretandā mandata ſua:vt ſcilicet intelligeremus illa pro loco & tempore. Mandauerat ſiquidem ipſe, ſi quis te percuſſerit in maxilla,prębe ei alteram:manifeſtat hac

reſponſione illud eſſe intelligendum quando & vbi oportet ſeu expedit: & non abſolutè vt verba ſonant. Et per hoc declarauit ſimilia mandata ſimiliter eſſe intelligēda. *Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.* Iſta verba interpoſita inter primam Petri negationem & ſubiunctas, non nihil quæſtionis parere videntur circa locum ſubiunctarū negationum: an fuerint in domo Annæ an in domo Caiphæ. Veruntamen tum ex plano contextu huius literæ tum ex diuerſitate ſituum, facile cōſtat quòd ſubiunctæ negationes patratæ ſunt in domo Annæ: & præter has aliæ negationes fuerunt poſtea ſubſecutę in domo Caiphæ. ¶ Ex contextu quidem, quia Ioannes ex induſtria deſcripſit ſitum miniſtrorū & Petri ingreſsi in domum Annæ, præmittendo. ſtabant autem ſerui & miniſtri congeſtis prunis, erat autem cum eis Petrus ſtans & calefaciēs ſe. Et quia introduxerat Petrū poſt Ieſum, narrans quid Petro accidiſſet in introitu, exigebat cōtextus ratio vt priùs proſequeretur, & perficeret Ieſu priùs ingreſsi geſta ibidem (quorum complementum fuerat ꝙ Annas miſit Ieſum ligatum ad Caipham) & conſequenter proſequeretur & perficeret geſta Petri ibi: reſumendo à loco & ſitu in quibus pinxerat eum, nam repetit ſitum eundem Petri (erat autem Simon Petrus ſtans & calefaciens ſe) vt plano contextu manifeſtaret ꝙ redit ad Petrum in eodem loco deſcriptū, ex ſitu iuxta prunas ad calefaciendum ſe. ¶ Ex diuerſitate autē ſituum: quia Lucas clarè inchoat negationes Petri in diuerſo ſitu tam Petri quàm aliorum, dicens accenſo autem igne in medio aulæ & circunſedentibus illis ſedebat Petrus in medio eorum. Ecce Ioannes deſcribit illos & Petrum ſtantes, ab ingreſſu Petri vſque ad negationes Petri incluſiuè: Lucas verò & Petrum & alios ſedentes deſcribit etiam in prima negatione, vt intelligamus ꝙ Ioannes geſta in domo Annæ: Lucas verò geſta in domo Caiphæ deſcribit. Quanuis etiam hæc locorum diuerſitas ex diuerſo ignis modo inſinuetur: quia apud Ioannem congeſtæ prunæ, apud Lucam accenſus eſt ignis: ibi prunæ, hic flamma. ¶ Et ſi diligentiùs euangeliſtarum verba librata fuerint, clarè conuincitur ꝙ Petrus ter negauit ad vocē mulieris, vltra negationes ad vocem virorum. Nam apud Matthęum deſcribitur Petrus exiens ſemel negans: dicendo, exeunte autē illo in veſtibulum vidit eum alia, &c. Conſtat enim quòd hæc negatio non eſt illa quam deſcripſit Ioannes, dicens quòd ancilla oſtiaria, &c. nam illa non dixit Petro exeunti, ſed ingredienti vel ingreſſo, & ad congeſtas prunas

nas ſtanti vel eunti. Ecce duæ negationes ad vocẽ mulieris: altera Ioanne, altera à Matthæo. Et præter has oportet fateri tertiam apud Lucam: deſcribentẽ Petrum non ingredientem non ſtantem non exeuntem, ſed pariter cum aliis ſedentem, ad mulieris vocem negantem: dicendo quem quũ vidiſſet ancilla quędam ſedentem ad lumen & fixiſſet in eum oculos dixit, &c.

¶ Vnde colligitur quinquies ad minus Petrum negaſſe ter ad vocem mulieris, & bis ad minus ad vocem virorũ. Dico autem ad minus propter contentioſos. Secundum planum enim euangeliorum ſenſum, negauit bis ad vocem virilem in domo Annę apud Ioanuem, & bis in domo Caiphæ apud Lucam. ita quòd ſeptíes ſecundum hiſtoriam Petrus negauit Ieſum. Et impletũ eſt non ſolum quod primo dixerat Ieſus, antequam Gallus bis cantet negabis me ter. ſed etiam quod peius poſtea prædixit, antequam Gallus cãtet negabis me ter. Hoc enim impletum eſſe in domo Annæ Ioannes ſupplet in cuius ſignum ſolus non meminit pœnitẽtiæ Petri, quæ dilata fuit vſque ad ſecundũ Galli cantum in domo Caiphæ. ¶ Puerile autem eſt ambigere de multiplicato negationum numero, ex eo quòd Ieſus dixerat ter. Qui enim plus quã ter negat, cõſtat quod ter negat: & qui plus quã tres aureos ſoluit, tres aureos ſoluit. &c. *Erat autem Simon Petrus ſtans, & calefaciens ſe. Dixerunt ergo ei, nunquid & tu ex diſcipulis eius es? Negauit ille: & dixit. non ſum. Dicit ei vnus ex ſeruis pontificis cognatus eius.* Deeſt, exiſtens, *cuius, abſcidit Petrus auriculam. nonnè ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus: & ſtatim Gallus cantauit. Adducunt ergo Ieſum à Caipha.* Ita legendum eſt, corruptio enim textus eſt legere ad Caipham. Prætermittit ſiquidẽ euangeliſta vniuerſa geſta in domo Caiphæ, ſciens illa narrata ab aliis euangeliſtis. Et ad ordinatè narrandum non prætermittit ordinem: quòd ſcilicet à Caipha, hoc eſt à domo Caiphæ adducunt Ieſum. *In prætorium.* Pilati domum. Ita quod Ieſum introduxerunt in prætorium. *Erat autem mane.* Tempus deſcribitur. *Et ipſi.* ſcilicet principes ſacerdotum & primates Iudæorum. *Non introierunt in prætorium.* vtpote domum viri gentilis. *Vt non contaminarentur.* Immunditiam enim quandam contrahere ſe arbitrabantur introeũdo in domum viri gentilis. *Sed vt manducarent paſcha.* hoc eſt azimos panes: quos ſolis mundis manducare licebat. Quod enim appellatione paſchatis intelligatur tota ſolennitas paſchalis (durans dies ſeptem) clarè patet ex verbis Lucæ euangeliſtæ Actu. 12. vbi dicitur. erant autem

dies

dies azimorum: ſubiũgendo : volẽs poſt paſcha producere eum populo. Agnum nanque paſchalem manducauerant præcedente veſpera. Iuſtos profitebãtur ſe iſti perſecutores Ieſu, euitantes contaminari: & ſic impediri à manducatione azimorum. *Exiuit ergo Pilatus ad eos foras.* Defert Pilatus cærimoniis Iudæorum in præcipua eorum ſolennitate. quum audiuit enim quod propter cærimonias ſolennitatis abſtinendum eis eſſet ab ingreſſu prætorij, exiuit ad eos, Ieſu exiſtente in prætorio. *Et dixit. Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc?* Secũdum ordinem rei geſtæ oblatus fuit Pilato exiſtentis intus in prætorio Ieſus vinctus occidẽdus abſque accuſatione aliqua: & dictum eſt ei quod primates Iudæorum foris manent propter paſchalem cærimoniam. Et propterea Pilatus egreſſus ad eos, primum petit de crimine, non abſolutè ſed per viam accuſationis: vtpote Iudex. *Reſponderunt: & dixerunt ei, Si non eſſet malefactor.* Pontifices & primates Iudæorum volentes ex authoritate occidi Ieſum ſubterfugiunt accuſare: propriam authoritatem ingerentes vt ſufficientem ad damnandum Ieſum. Hoc enim ſonant hæc verba. ſi non eſſet hic malefactor. *Non.* pro, nequaquam, *tibi tradidiſſemus eum.* nos pontifices, ſeniores, phariſæi & vniuerſum concilium. *Dixit ergo eis Pilatus.* Infert Pilatus reſponſionem congruam ſupercilio productæ authoritatis Iudæorum. *Accipite eum vos.* ex quo recuſatis accuſationem proponere coram me, nolo ego accipere eum damnandum, ſed accipite eum vos. *Et ſecundum legem veſtram iudicate eum.* hoc eſt & ſecundum legem vobis decretam, ſupple à Romanis, iudicate eum, punite eum. *Dixerunt ergo ei Iudæi.* Inferunt etiam Iudæi ex verbis Pilati reſponſionem. *Nobis non licet interficere quenquam.* hoc eſt punitio iſtius excedit vires legis noſtræ de qua loqueris: quoniam iſte meretur mortem, nobis autem non licet interficerre quenquam. Hinc enim clarè apparet quòd non de lege Moſaica, ſed de lege decreta eis à Romanis loquuntur. nam ſecundum legem Moyſi falſum erat nobis nõ licet interficere quenquam: ſed ſecundum legem Romanorum pœna mortis reſeruata erat pręſidi ſeu regi. Vnde & Herodes videns quòd placeret Iudæis occiſio Iacobi, appoſuit vt apprehenderet & Petrum. Act. 12. *Vt ſermo Ieſu impleretur.* Interſerit Euangeliſta rationem diuinam quare Ieſus non à Iudæis per ſeipſos ſed per manus gentilium paſſurus relinquitur. *Quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus.* Refert Ioannes ſermonem Ieſu ab aliis Euangeliſtis narratum ſcilicet quòd à

Iudæis

Iudęis tradetur gentibus ad flagellandum & crucifigendum. *Introiuit ergo.* Omittit hic Euangeliſta quod ex ſubiunctis ſubintelligi vult, ſcilicet quod Pilatus quum audiſſet quod hic agitur de pœna mortis, voluit ſcire cauſam quare merebatur Ieſus mortem: & tunc primates explicauerunt accuſationem quòd erat crimen læſæ maieſtatis, pro quanto fecerat ſe regem Iudæorũ. hoc enim audito introiuit. *Iterum in pretorium.* hoc eſt in locum iudicij. *Pilatus.* Dicit iterum: quia prius ingreſſus fuerat prætorium ex propria aula, quum introductus fuit Ieſus in prætorium. *Et vocauit Ieſum: & dixit ei, tu es rex Iudaeorum?* Hinc manifeſte apparet hanc fuiſſe accuſationem tandem explicatam à primatibus. Et interrogauit hoc Pilatus, volens cognoſcere ſi ſic eſſet quod Ieſus diceret ſe regem Iudæorum. *Reſpondit Ieſus à temetipſo hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me?* Sciens Ieſus Pilatum gentilem non eſſe capacem reſponſionis dandæ, diſponit ipſum antequam reſpondeat ad interrogata. diſponit petēdo an hanc interrogationem formet à ſeipſo vel ex auditu ab aliis. Habebatque duplicem ad hoc rationem. Alteram quia ipſo Ieſu exiſtente intus in prætorio, accuſatio fuerat facta foris. vnde merito ratio interrogandi apparebat. Alteram quod aliter fuiſſet reſpondendum Pilato hoc interroganti à ſemetipſo & aliter eidem interroganti ex accuſatione Iudæorum: quia Iudæi loquebantur de regno Meſsiæ, Pilatus autem à ſeipſo locutus fuiſſet de regno temporali: qualia ſunt regna aliorum regum. *Reſpondit Pilatus. Nunquid ego Iudaeus ſum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. quid feciſti? Reſpondit Ieſus.* Poſtquam Pilatus aperuit quòd non ex ſe ſed ex accuſatione pontificum & gentis Iudaicæ interrogauit eum tu es rex Iudęorum, reſpondet Ieſus ad quæſitum. *Regnum meum non eſt de hoc mundo.* hoc eſt regnum de quo loquuntur pontifices & Iudæi, regnum Meſsiæ prophetarum & expectatum, hoc inquam quod eſt regnum meum non eſt de hoc mundo. ¶ Sicut non dicit non eſt in hoc mundo, non eſt ſuper hunc mundum, ita nec dicit non oritur ſeu ortum eſt de hoc mundo, ſed dicit non eſt, hoc eſt non conſtat de hoc mundo tranſitorio, non conſtat ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus officiis, actionibus, fauoribus, conſiliis, armis & effectibus, huius (hoc eſt tranſitorij) mundi. Hoc enim directe ad ſatisfactionē quæſiti tendit. non enim de origine regni erat quæſtio, ſed de ipſo affectato regno. Quamuis etiam verba Ieſu verificentur de origine; quia regnum eius non erat ab electione,

potentia

potentia,arte & reliquis huius mundi cauſis.Secundũ tamen literalem ſenſum præpoſitio de,ſignificat ordinem dependentiæ, tanquam totius à partibus,conſtituti ad ea ex quibus conſtituitur.Regna enim reliqua ſunt de hoc mũdo vt partibus eorum. conſtant enim ex dominiis,gradibus,ſtatibus,affectibus & effectibus tranſitorij mundi. regnum vero Meſsiæ non conſtat ex his.& ideo dicitur nõ eſſe de hoc mundo.Nam neque per fidem regnum eius eſt de hoc mundo: neque quod vere & proprie regnum eius eſt (quod ſcilicet in fine mundi manifeſtabitur)conſtat ex his tranſitoriis. *Si ex hoc mundo eſſet regnum meum.* Manifeſtat quod dixit ab effectu pręſenti ſcilicet ex hoc quod ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum.*Miniſtri mei vtique decertarent vt nõ traderer Iudæis.* hoc eſt haberem miniſtros qui pro me decertarent vt non traderer voluntati Iudæorum, vel illi qui vere ſunt miniſtri mei in regno meo, pugnarent vt non traderer voluntati Iudæorum, tendentium ad tollendum me de hoc mundo. Et vtrouis modo intelligatur, vera eſt conditionalis quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo miniſtri mei decertarent vt non tollerer ex hoc mundo. ¶ Et per miniſtros vere ſuos intellige angelos, aut etiã homines electos in futuros miniſtros ſpiritualis regni.Nullus enim cõparuit coram Pilato pro Ieſu,nullus in populo,nullus inter Phariſæos verbum aliquod dixit pro Ieſu in toto illo paſsionis tempore. Ita quod ſenſus literalis ad excludendum à Pilato occaſionem ſcandali de affectato regno, eſt,quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo,haberem vtique aliquos miniſtros decertantes pro me (facto vel fauore vel verbo)vt non traderer voluntati Iudæorum:cuius cõtrarium tu vides. *Nunc autem regnum meum non eſt hinc.* Quod dicit nunc,non ideo dicit tanquam futuro tempore regnum eius futurum ſit hinc: ſed ideo vt explicet regnum ſuum non eſſe nunc, hoc eſt tempore præſentis ſtatus paſsibilis carnis eius. Et eſt ſenſus: dixi regnum meum non eſt de hoc mundo: adiungo quod regnum meum non exiſtens hinc ſeu de hoc mundo,non eſt nunc in præſenti tempore paſsibilitatis & mortalitatis meæ.Ita quod negatio negat & hinc & nunc: adiungendo prius negato hinc, negationem nunc. Vel ad differentiam regni ſui in futuro ſtatu,dicit quòd nunc non eſt hinc: quia tunc erit etiam hinc: hoc eſt conſtabit etiam ex regnare in iſtis ſenſibilibus: quoniam tunc regnabit manifeſte etiam in iſto mundo ſenſibili. Vnde poſt ſuam reſurrectionem inchoato iam regno eius dicit: data

eſt

eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra,tranſacto nunc mortalitatis.Et hic ſenſus eſt planior. ¶ Nec prætereas quod tertio repetitur à Chriſto regnum meum , infra tam pauca verba.Ex induſtria enim Ieſus totiés repetiit: vt inde Pilatus cognoſceret quod non occultat ſibi diffinitum à deo regnum non ex mundo hoc. *Dixit ei itaque Pilatus.ergo rex es tu.*Optime intellexit & intulit Pilatus, Ieſum non negaſſe ſe regem ſed conſiſtentiam regni negaſſe ex hoc mũdo. *Reſpondit Ieſus. Tu dicis quia.* pro,quòd rex ſum ego.Temperat Ieſus aſſertionem: vtpote nõ affirmans neque negans. Et ne arrogantiæ vel iactantiæ tribuatur, ſubdit officium ſibi incumbens.*Ego in hoc natus ſum.* natiuitate temporali. *Et ad hoc venit in mundum.* Exiſtens ſupra mundum veni in mundum,ſumendo carnem,per hoc enim naturam diuinam,& per illud humanam in ſeipſo ſignificat. *Vt teſtimonium perhibeam veritati.* Ne putaret Pilatus gentilis quod Ieſus inuertẽdo quæſitum diuerterit ad regnum non de hoc mundo , & figmentum eſſe quod dixerat Ieſus regnum meum non eſt de hoc mundo: quum nihil eſſet commune ei & Pilato niſi veritas,ideo ſimul & affirmat ſe non inuertere ſed dicere veritatem , & excludit eſſe figmentum,& inſtructionem proponit ab amabili omnibus veritate declarãdo officium ſuum eſſe perhibere teſtimonium veritati.Ac ſi apertiùs dixiſſet. ea quæ dixi de regno meo non alia dixi ratione quàm vt teſtimonium perhibeam veritati:quia ad hoc officium exercendum veni in mundum & natus ſum.Teſtimonium inquit non euidentiam:quia venit ad ſeminandum veritatis fidem,non euidentem notitiam in mundo hoc.*Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam.* hoc eſt nõ fruſtra non inutiliter aſſumpſi hoc officium : quia omnis qui eſt ſecundum affectum ex veritate , audit interno auditu vocem meam , qua ego teſtimonium perhibeo veritati. affectus enim ex veritate , non poteſt eſſe niſi ad veritatem. ¶ Et aduerte quàm opportunè ſint hæc omnia dicta. Reſpondit de regno ſuo non de hoc mundo, ad tollendum ſcandalum,quia acclamatus fuerat Meſſias. Affirmauit ſe teſtem veritatis,ad tollendã falſitatem. Dixit ſe habere credulos auditores tales,ad tollendam vanitatem.*Dicit ei Pilatus. quid eſt veritas?* hoc eſt in quo conſiſtit veritas de qua loqueris? *Et quum hoc dixiſſet.* non expectata reſponſione. *Iterum ſecundo , exiuit ad Iudæos: & dicit eis. Ego nullam inuenio in eo cauſam.* Satisfactum ſibi Pilatus arbitratus eſt de crimine affectati regni,ex eo quòd Ieſus declarauerat regnum Meſſię de quo Iudæi

dæi ipſum accuſabant nõ eſſe de hoc mũdo:& hoc probauerat, quia nõ habebat miniſtros decertãtes pro ſe. Et vere rationabiliter acquieſcebat Pilatus: quoniã anhelantes ad regnũ, per apparatus ſaltẽ aliquorũ pro eis loquẽtium produntur. ¶ Et quãuis euangeliſta concluſionẽ tantũ narret verborũ Pilati ad Iudæos, recitãdo ꝙ dicit ego nullã cauſam inuenio in eo, humani tantũ iudicij ratio indubiè ſuadet ꝙ Pilatus retulerit Iudæis reponſionẽ Ieſu ſcilicet regnũ meũ non eſt de hoc mundo, & quòd nõ habet miniſtros decertantes pro eo. Quo audito primates Iudæorũ dixerũt ꝙ callide Ieſus inuertit materiã regni, ꝙ quũ nõ poſsit negare vſurpatũ nomen regiũ inuertit illud in regnũ nõ de hoc mundo. Et tunc multiplicauerunt accuſationes tacitas à Ioanne, quas refert Lucas ſcilicet ꝙ ſubuertit gentẽ incipiens à Gallilæa vſq; huc, ꝙ prohibuit tributa dari Cęſari. hæc enim hic attulerũt primates Iudæorũ ad manifeſtandũ ꝙ regnũ mundi huius ſibi vſurpabat. Et dicendo vſque huc, declarauerunt cõmotionẽ factã in Hieruſalẽ ante quinque dies: quãdo acclamãtum eſt ei, benedictus qui venit in nomine domini rex Iſrael. Et tũc Pilatus põderãs Gallilææ nomen: miſit illũ ad Herodẽ: & Herodes illuſum remiſit ad Pilatũ, qui dixit Iudæis quòd neq; Herodes neq; ipſe inuenit in Ieſus cauſam mortis. Hæc omnia tacet hic Ioãnes: & trãſit ad ſubſecuta poſt hæc ſubiungẽdo. *Eſt autem conſuetudo vobis vt vnũ dimittã vobis in paſcha. vultis ergo dimittã vobis regẽ Iudæorũ?* Expertus Pilatus ꝙ nec iudicio ſuo remiſsione ad Herodẽ ſatisfacere poterat primatibus Iudæorũ: tẽtat tertiã viã ſi forte etiam inuitis primatibus (quos ſciebat inuidia moueri) liberaretur Ieſus fauore populi, & propterea cõmemorat conſuetudinẽ. *Clamauerũt rurſus.* pro, igitur. *omnes.* vt nullus eſſet qui pro Ieſu loqueretur. *Dicentes, non hunc ſed Barabbã. Erat autẽ Barabbas latro.* ¶ Attende ꝙ Ioãnes ſummarie narrat hanc propoſitionem: vtpote ab aliis euangeliſtis plene narratam. Dicentibus quòd Pilatus propoſuit optionẽ Ieſu & Barabbæ, & quòd illis optãtibus Barabbam, adhuc Pilatus tanquàm volẽs vtrunque dare populo ſi vtrunque petiſſet, inſtitit quid igitur faciam de Ieſu? & quòd populus tanto furore agitabatur vt non reſponderit fac quicquid vis aut fac iuſtitiam, non eſt noſtrum niſi petere liberationem vnius, ſed tractãdo Ieſum peius omnibus clamauerunt crucifige eum: quum tamen de reliquis crucifigendis ſe non impedirent. Hæc enim hic tacet Ioannes.

CAPVT XIX.

T*Vnc ergo*.Inſinuat per ergo euangeliſta explicatam à Luca cauſam ſubſecutæ flagellationis.ſ.correptum illum dimittam,ſeu corripiam & dimittam illum.Cernens enim Pilatus ꝙ non ex voto ſucceſsit data optio turbæ, cogitauit alia via liberare Ieſum.ſ.flagellando & illudẽdo,vt ſic ſatiato furore turbæ liberaret Ieſum à morte.*Apprehendit*.per miniſtros, *Pilatus Ieſum,& flagellauit*.ſimiliter per miniſtros:vt flagris cæſus, nõ arrogaret ſibi de cætero quouis non regium nomen.*Et milites plectentes coronam de ſpinis,impoſuerunt capiti eius.* Ordo hiſtoriæ iſte videtur ad literam quem Ioannes ſeruat:narrando.ſ.ꝙ priùs Ieſus fuit flagellatus,& deinde illuſus corona ſpinea.Ita quòd primo exuerunt Ieſum veſtimẽtis ſuis & flagellauerunt . & deinde antequã indueretur iterum propria veſtimenta,circundatus eſt purpura:ad illuſionem regij tituli ante quinqꝫ dies acclamati. *Et veſte purpurea circundederunt eum* . quoniã non tam induerunt quàm circumpoſuerunt. *Et veniebant eum*.Omnes hæc quatuor dictiones ſuperfluunt.*Et dicebant,aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas* . Omittit Ioannes hic arundinẽ pro ſceptro & percuſsiones cum arundine: ſciens explicata hæc ab aliis . *Exiuit iterum. quarta vice,Pilatus foras:& ducit eis,Ecce adduco vobis eum foras vt cognoſcatis quòd nullam inuenio in eo cauſam*.hoc eſt ecce monſtro eum vobis punitum flagellis & illuſionibus dehoneſtatum, vt hinc cognoſcatis quòd nullam in eo inuenio mortis cauſam. ſicut enim flagellaui & dehoneſtaui.ita quoq; dãnaſſem ad mortẽ ſi cauſa mortis ſupereſſet.*Exiuit ergo Ieſus*. deeſt,*foras portans ſpineam coronam & purpureum veſtimentum. Et dicit eis, Ecce homo.* hoc eſt videte publicè dehoneſtatum ac confuſum hominẽ quẽ detuliſtis.Et dixit ac fecit hoc Pilatus,vt monſtratus Ieſus cum tanta confuſione,exiſtimaretur nunquã amplius conuerſaturus inter homines:ac per hoc ceſſarent ab impetitione mortis. *Quũ ergo vidiſſent eum pontifices & miniſtri*.Non dicit euãgeliſta quum vidiſſet eũ turba,ſed quũ vidiſſent eum põtifices & miniſtri : ad ſignificandũ capita furoris fuiſſe pontifices cũ ſuis miniſtris.*Clamabant,dicentes,Crucifige crucifige,eum*.Verè monſtrant quòd non ex ira ſed ex odio(prout Ieſus dixerat)perſequebãtur eũ. odium enim inſatiabile eſt. Et propterea viſo Ieſu flagellato & dehoneſtato,nõ mitigatur eorũ anim⁹,ſed ad turpiora & crudeliora tendit,clamãdo crucifige.Turpiſsimũ enim ſupplicij genus erat crux,& crudele.Nec ſufficit eis dicere,ſed clãmant & repetunt. *Dicit eis Pilatus,Accipite eum vos & crucifigite*.Non ſunt hæc verba con

ba concedentis pōtificibus vt accipiant Ieſum & crucifigāt (hoc enim libēter acceptaſſent)ſed ſunt verba horrentis crimē: iuxta conſuetum loquendi modū quū horremus facinus aliquod patrare. Dicimus nanq; ſuadentibus, facite vos illud, ego nolo facere. Dicimus enim hæc non indulgendo ſed horrendo crimen. Et propterea rationē horrendi ſubiungit. *Ego enim non inuenio in eo cauſam.*crucifixionis. *Reſponderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & ſecundum legem.*deeſt.noſtrā,*debet mori.* Audito ſcrupulo conſcientiæ Pilati, pontifices dicunt quòd non eſt timēdum crimen aliquod in occiſione Ieſu quia ſecūdum legē debet occidi. *Quia filium dei ſe fecit.* Hactenus ſtudium pontificum fuerat inducere Pilatum ad occidēdum Ieſum ex crimine læſæ maieſtatis (quia ſcilicet ſe regem fecerat)ſed vbi vident apud Pilatum hanc cauſam non præualuiſſe ad iudiciū mortis(ſed ad flagella & illuſiones) & propterea Pilatum horrere damnare ad mortē eum qui non mereretur mortem, citant aliud crimen de vſurpata diuinitate, cum authoritate legis imponentis pœnam mortis vſurpantibus ſibi diuinitatem. *Quum ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonem magis timuit.* Hinc apparet ꝙ Pilat⁹ timebat liberare Ieſum etiā quum diceret nullam cauſam inuenio in eo:& audita iuſtitia legis, auctus eſt timor. *Et ingreſſus eſt prætorium iterum: & dicit ad Ieſum. vnde es tu? Ieſus autem reſponſum non dedit ei.* Et in promptu eſt ratio: quia iām diſcuſſum fuerat & cognitum à Pilato quòd erat Galilæus, quòd erat Nazarenus ſub Herodis iuriſdictione. *Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? neſcis quia.* pro, quòd, *poteſtatem habeo crucifigere te, & poteſtatem habeo dimittere te? Reſpondit Ieſus, Non haberes poteſtatem aduerſum me vllam niſi tibi datum eſſet deſuper.* Senſus literalis eſt quòd nullam habes poteſtatem aduerſum me ex meo demerito, ſed tantū quia præſes es. Et in hoc explicauit ſuam innocentiam non ſolū reſpectu pœnæ mortis ſed etiam reſpectu cuiuſcunque minimæ pœnæ: dicendo non haberes aduerſus me vllam poteſtatem. ¶ Et deſcribit poteſtatem inferendi malum per eſſe datum deſuper. tum quia Pilati poteſtas à Romana pendebat poteſtate, tum, quia à deo pendebat. ¶ Et dixit hæc Ieſus ad excludendam iuſtitiam allegatam ex lege diuina à Iudæis contra ipſum, quia filiū dei ſe fecit. Exigebat ſiquidē hęc iuſtificatio accuſationis vt Ieſus manifeſtaret propriā innocentiā & peccatū illorū qui tradiderāt ipſum Pilato. *Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatū habet.* Ex hoc ꝙ nullū meū demeritū ſubiicit me pœnæ quā potes inferre, cauſat &

quòd tu pecces & quòd magis peccet qui tradidit me tibi:tanquã principalior punitor innocẽtis. Dicẽdo enim maius peccatũ,implicite quoque dicit Pilatũ peccatũ habere, ſimulq; declarat falſum eſſe Stoicorũ doctrinam,cenſentium omnia peccata eſſe paria.*Et exinde.*pro,ex eo.vel audito verbo vel tẽpore.*Quærebat Pilatus dimittere eum*. Clare hinc apparet quòd Pilatus intellexit verba Ieſu in ſenſu expoſito:quòd ſcilicet innocẽs eſſet. ¶ Sed non caret quæſtione quo pacto verificatur ꝙ ex eo quærebat Pilatus dimittere eum:quũ antea hoc idẽ quæſiſſet. Solutio eſt quòd antea Pilatus ſtuduerat animo ad liberandũ Ieſum: ex nunc autẽ manifeſte quærebat dimittere Ieſum. Cuius ſignũ eſt quòd non prius ſed modo de Iudæis dicitur. *Iudæi autem clamabant,dicẽtes.Si hunc dimittis.*pro,dimiſeris, *nõ es amicus Cæſaris.* Videntes Iudæi quòd neutrius criminis cauſa apud Pilatũ præualebat via iuſtitiæ,ad minas ſe conuertunt lædendæ amicitiæ Cæſareæ.Intendunt enim quòd delaturi ſint ipſum ad Cæſarẽ, tanquàm paruipendentẽ eius amicitiã.Habebant ſiquidẽ Iudæi Romæ agẽtes eorũ cauſas:& per illos minãtur ſe ſignificaturos Pilatũ non eſſe amicũ Cæſaris.*Omnis enim.*Superfluit enim, *qui ſe regem facit,contradicit Cæſari.* In prõptu eſt ratio,quia faues cõtradictoribus Cæſaris in tã præcipua cauſa.ſ.tituli regij.*Pilatus autem quum audiſſet hos ſermones.*pro,hunc ſermonem,*adduxit foras Ieſum : & ſedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithoſtratos.*pro, lithoſtrotos,*Hebraicè autem Gabatha.*Dictio Græca eſt lithoſtrotos,corrupta in codicibus Latinis imperitia ſcriptorũ, & ſonat Latine lapide ſtratus. Erat enim locus nominatus à Græcis ex hoc ꝙ erat ſtratus lapide. Ab Hebræis autẽ nominabatur Gabatha,à celſitudine ſeu eminẽtia.Gabatha enim Hebraice, Latine dicitur excelſum ſeu eminẽs. Vnde patet ꝙ hæc erant cognomina illius loci,nõ ſolũ diuerſis linguis ſed etiã diuerſis rationibus.Habebat enim vtranq; cõditionẽ:& ꝙ erat non lateribus ſed lapidibus ſtrat9,& ꝙ erat eminẽs.Crediderim ego eſſe locũ pulchro lapide cõſtructũ ab hoc vt publicæ ſentẽtiæ ibidẽ à præſide promulgarẽtur,vt ab omnibus cõuenientibus videri poſſet eminẽs iudex.Et propterea tot cognomina ſortitũ eſſe.*Erat autem paraſceue.*Dictio Græca eſt,ſignificans præparationẽ. Et appropriatur diei veneris apud Hebreos:eo quòd illa die præparabãt neceſſaria ad victũ ꝓ ſabbato,iuxta legis mãdatũ.Vnde nõobſtãte quòd eſſet primus dies paſchalis ſolẽnitatis,propter ſabbatũ tamẽ ſequẽs(qđ erat ſanctius omni alio feſto) præparabãt

neceſſaria

neceſſaria ꝓ die ſequẽti. *Paſchæ.* hoc eſt infra ſolẽnitatẽ paſchalẽ, vna enim ſola paraſceue infra paſcha accidebat, ſicut & vnũ ſabbatũ. Et rationabile eſt ꝙ ꝓ ſabbato paſchali cultior fiebat præparatio. Et propterea etiã euãgeliſta nominauit eã paraſceuen paſchę, tanquã cultioris apparatus. ¶ Et dixit hoc quãtũ ad hiſtoriã: vt ſciremus quòd illo die qui apud Hebręos eſt paraſceue (hoc eſt immediate præcedẽte ſeptimũ diẽ) hęc geſta ſunt. Et ꝙ interfuerũt nõ ſolũ Iudæi ſeu Hieroſolymitæ perſecutores Ieſu, ſed etiã Gallilæi & aliorũ nationũ Hebræi cõuenientes ad paſcha: vt ab omnibus Ieſus paſſus fuerit, & nullius nationis iuuẽtus fuerit aliquis in turba (etiã inuitãte totiẽs Pilato) qui fuerit pro Ieſu. *Hora quaſi ſexta.* Explicat nõ ſolũ diẽ ſed horã diei quintam appropinquãdo ad ſextã, qua ꝓmulgata eſt ſentẽtia crucis in Ieſum, vnde & ſententia vſque ad crucifixionẽ tam paruũ ſpatiũ fuit ꝙ hora ſexta crucifixꝰ eſt. ¶ Quod apud Marcũ legitur erat autẽ tertia & crucifixerũt eum, errore (vt ibi dictũ eſt) mutati ſunt characteres ſexti in tertiũ. Sunt enim parũ differẽtes in Græco. *Et dicit Iudæis. Ecce rex veſter.* Adhuc inſinuat Pilatus velleitatẽ ſuam dimittẽdi Ieſum demonſtrãdo Ieſum titulo regio deductũ ad ſuſcipiẽdã ſententiã. Ac ſi apertius dixiſſet, videte ad quid deductus eſt Meſsias veſter. Si forte ad cõpaſsionẽ flecterentur. *Illi autem clamabant. Tolle tolle crucifige eum.* Perſiſtunt in furore. *Dicit ei Pilatus. Regem veſtrum crucifigam?* Hinc clare apparet ꝙ ad flectendũ illos hæc dicebat Pilatus: vt etſi non compaſsione ſaltem erubeſcentia deſiſterẽt. Erat enim nonnulla cõfuſio Iudæorũ vt eorũ Meſsiam Pilatus crucifigeret. *Reſponderũt pontifices.* Significãter euangeliſta pontifices reſpõdiſſe explicat: vt magnitudinẽ odij tantam in eis cognoſceremus vt ſine reſpectu profiterẽtur. *Non habemus regem niſi Cæſarem.* Quẽ tyrannum & hoſtẽ reputabant, profitẽtur ſolũ regem: vt Ieſu crucifixionẽ obtineant. *Tunc ergo tradidit illum eis.* pontificibus.ſ.& Iudæis hoc eſt voluntati eorũ. Pronomen enim demonſtrat illos de quibus hactenus fuerat ſermo. *Vt crucifigeretur.* Non dicit vt crucifigerent eũ: ad inſinuandum ꝙ Pilatus tradidit voluntati quidẽ Iudæorũ Ieſum, nõ vt ipſi crucifigerẽt eum, ſed vt crucifigeretur à militibus ſolitis exercere hoc officiũ. *Suſceperunt autem.* milites: qui inferiùs explicantur. *Ieſum, & eduxerunt eum. Et baiulans ſibi crucem.* pro, crucẽ ſuam. Ad cumulum pœnæ, & quia ignominioſum erat, nullusq́; inueniebatur qui portaret alienã crucẽ, iuſſus eſt Ieſus portare crucẽ ſuam. ¶ Omittit aũt hic euãgeliſta duo.

Alterum eſt quòd Ieſu impotente continuare geſtationē crucis, angariatus eſt Simon Cyreneus. Alterum eſt quòd plorantibus & lamētantibus mulieribus Ieſus in via dixit, filiæ Hieruſalē nolite flere, &c. *Exiuit.* extra ciuitatē, *in eum qui dicitur Caluariæ locū.* Caluaria totum eſt caput non ſolū pilis, ſed carne carēs: vnde ab huiuſmodi capitibus damnatorū ibidem forte manentibus, Caluariæ nomen locus ille accepit. Si non per tranſlationē locus vbi occiduntur damnati, Caluariæ appellatus ſit. *Hebraicè autem Golgotha.* Scribi deberet Golgoltha : vel Gulgoleth: vt aliis placet. Et quia Hiero. dicit nō Hebræam, ſed Syram eſſe dictionē, intellige euangeliſtā dixiſſe, Hebraicè autem Golgoltha ſeu Gulgoleth: quia vſurpata erat dictio hæc & incorporata Hebrææ linguæ. *Vbi crucifixerunt eum.* pro, Ieſum, *& cum eo alios duos, hinc & hinc: mediū autem Ieſum. Scripſit autem & titulum Pilatus: & poſuit ſuper crucē.* Hinc apparet quod non in parte crucis, ſed ſuper crucem ſuſtētabatur titulus: ac per hoc crux terminabatur in ſuperiori parte ligno tranſuerſo in quod extenſæ erant manus, alioquin titulus nō fuiſſet poſitus ſuper crucem, ſed in parte crucis.

¶ Diuina prouidentia diſpoſitū eſt vt cauſa crucifixionis publicè ſuper crucem à præſide poneretur. Quis Chriſtianis crederet ꝙ Ieſus ꝓ hac cauſa crucifixus eſſet, niſi Pilatus ipſe publico titulo teſtaret? Sicut qs Chriſtianis crederet ꝙ Ieſus nō vſus fuiſſed humanis artibus ad aſſequendū primatū, niſi tam Herodes quàm Pilatus teſtatus publicè fuiſſet factis deriſionū & illuſionū, quòd accuſata, examinata ac diſcuſſa facta Ieſus pro regno, erant digna ludibrio, quòd nihili pēdenda erant. Sicut etiā quis Chriſtianis crederet? quòd Ieſus nō feciſſet ſibi amicos aliquos, ſeu quòd in fauore turbarū non cōfiſus fuiſſet (præſertim quum inimici eius timerent turbā quum vellēt comprehendere eum) niſi turba non ſolū Iudæorum, ſed etiā Galilæorū & cæterorum Hebræorū conuenientiū ad Paſcha, tot horis tā pertinaciter Pilato cōtradicente, vnanimiter cōtra ipſum clamaſſet, nullúſque interceſſor aut retractor alicuius eorum fuiſſet? Hęc quidē teſtimonia ab hoſtiū factis nō verbis, elegit Ieſus vt cōfutarētur increduli ꝙ ipſe diuinitatis virtute fidem propagauit nomine ſui.

Erat autem ſcriptum, Ieſus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus. Et erat ſcriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorū: noli ſcribere rex Iudæorū, ſed quia ipſe dixit rex ſum Iudæorum. Reſpōdit Pilatus, Quod ſcripſi, ſcripſi. Milites

ergo

ergo quum crucifixiſſent eũ. Hinc apparet quòd iſti milites ſunt de quibus ſuperiùs dixit, ſuſceperunt autem, &c. *Acceperunt veſtimẽta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicã.* Intellige quatuor partes computata tunica in vna illarum quatuor partiũ: ita ꝙ ſubdẽdo & tunicã, nõ fit adiunctio ad quatuor partes: ſed ſpecificatio tunicæ quæ fuit ratio ꝙ vterẽtur ſortibus pro omnibus quatuor partibus, quã partem quis tolleret, vt alij euangeliſtæ narrant: Ioannes enim explicauit occaſionẽ ſortium ratione tunicæ nõ ſcindendæ. *Erat autem tunica inconſutilis, de ſuper.* pro, à ſummis, *contexta per totum.* Deſcribitur tunica à ſummis vſque ad ima circumquaq; contexta: ita quòd ſola textura abſq; ſutoris opera confecta erat. Et propterea arbitrati ſunt milites non eſſe ſcindendam. *Dixerunt ergo adinuicem, non ſcindamus eam ſed ſortiamur de illa cuius ſit. vt ſcriptura impleretur.* Quanuis milites non facerent hæc intentione implendi ſcripturam, diuina tamen prouidentia diſponebat hæc ad implendas ſcripturas, dicens: *Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ & Maria Magdalene.* Matthæus deſcribit Mariã Magdalenã à lõgè: quia quum priùs manerẽt à lõgè, poſtea appropinquauerũt iuxta crucẽ. *Quũ vidiſſet ergo Ieſus matrem, & diſcipulum ſtantem.* pro, aſtantẽ, *quem diligebat.* Seipſum Ioannes ſpeciali dilectionis ſigno ſolitus eſt cognominare. *Dicit matri ſuæ, Mulier ecce filius tuus.* Nõ dixit mater, ne dolorẽ exaggeraret, ſed cõmuni proprio ſexus nomine ipſam appellauit, indigentiam adminiculi ſignificãs, & propterea ſubrogauit illi Ioannem in filiũ. *Deinde dicit diſcipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eã diſcipulus.* Deeſt, ille, *in ſuã.* pro, in ſua. Eſt enim accuſatiuus pluralis neutri generis. Et eſt ſenſus, ꝙ ex illa hora accepit Ioannes beatam virginẽ in propria officia. Cœpit enim ex illa hora officioſum ſe exhibere circa beatã virginẽ: curãdo quæ ad eam ſpectabãt, obſequẽdo in iis quæ illi cõmoda aut oportuna erãt. *Poſtea ſciens Ieſus quia.* pro, ꝙ, *omnia.* Deeſt, iã, *conſummata ſunt.* Declarat euãgeliſta aſsiduũ Ieſu ſtudiũ erga adimplenda oĩa ſecundũ diuinã diſpoſitionẽ ordinata circa ipſius paſsionẽ: deſcribẽdo ꝙ ſciẽs oĩa reliqua iã cõſummata, vt quod ſupererat vnũ ante mortẽ eius cõſummaretur, ad implẽdas ſcripturas prophetarum. *Vt conſummaretur ſcriptura.* Pſalmi, & in ſiti mea potauerunt me aceto. *Dicit, Sitio.* Ad literam ex tormentis ſitiebat: & verũ paſsionis effectũ ſe ſentire profeſſus eſt. Ita tamẽ

quòd hanc profeſsionem ordinauit ad adimpletionem ſcripturæ, ad executionem veracitatis diuinæ in ſcriptura prædictæ. *Vas autem.* pro, igitur. *erat poſitum aceto plenum.* Ratio huius vaſis pleni aceto, in promptu eſt vt citius cruxifixi morerētur: quod erat gratum militibus & Iudæis. Militibus quidem ne diutiùs morarentur in cuſtodia: Iudæis autem quia debebant illo die ſecundū legem ſepeliri cruxifixorum corpora: vt patet Deut. 21. *Illi ergo ſpongiam plenam.* pro, impletam. *aceto, hyſopo circumponentes.* Apud alios euangeliſtas ſpongia fuit impoſita arundini ſeu calamo, ſed alij auangeliſtæ tacent modum quo ſpongia iuncta eſt arundini: Ioannes verò ſupplet modū, dicēdo quòd per modum circūpoſitionis iuncta eſt arundini nexu hyſopi. Ita ꝙ herba hyſopi erat circum ligans ſpongiam circumpoſitam arundini. *Obtulerunt ori eius. Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum.* Antequam crucifigeretur, quum dediſſent ei vinum ſeu acetum amarum noluit bibere: in cruce autem bibit. *Dixit. Conſummatum eſt.* myſterium paſsionis meæ, adimpletis quæ ſcripta ſunt de me. *Et inclinato capite tradidit ſpiritum.* Tacet Ioannes verba quæ dixit tradendo ſpiritum. Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum.

¶ Et dicit ſpiritum, quia ſpiritus nomen eſt rei ita incorporeæ quòd etiā independēs eſt à corpore: iuxta id quod ſuperiùs dictū eſt, ſpiritus eſt deus. Et exinde translatum eſt vt ſit etiam nomē ſtatus: vt ſcilicet ſignificet rem illam in ſtatu ſine corpore. Et ſic ſumitur in propoſito. Et propterea nō dicit tradidit animā (quia non tradidit illam in ſtatu animæ) ſed dicit tradidit ſpiritum, quia tradidit illam in ſtatu ſpiritus. Tradidit autem tanquam in depoſitum reddendum ſibi. Nec eſt dubium quòd tradiderit patri, vt Lucas explicauit. *Iudæi ergo quoniam paraſceue erat, vt non remanerent in cruce corpora ſabbato. erat enim magnus dies ille.* ſeu illius *ſabbati.* propter ſolennitatē paſchalē ſeptimus ille dies ſolennior erat quàm ſeptimus quiſque dies ſolitus. *Rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura & tollerētur. Venerunt ergo milites. Et primi quidem.* Verba hæc inſinuant ordinem inchoando ab eo qui erat propinquior militibus: iuxta talem enim ordinem appellatur vnus primus. *Fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo. Ad Ieſum autem quum veniſſent, vt viderunt eum iā mortuum, non fregerunt eius crura.* An idem fuerit ordo rei geſtæ, qui eſt ordo narrationis (.ſ. ꝙ ſicut priùs narrat euangeliſta vtriuſq; crura fracta, & poſtea narrat geſta circa Ieſum, ita priùs ſecundū ordinem rei geſtæ fuerint fracta vtriuſq; crura & poſtea venerint ad

Ieſum

Ieſum)an diuerſus ſit ordo narrationis ab ordine rei geſtę,incer tũ eſt.Ex eo nanq; ꝙ euangeliſta meminit primi: inſinuare vide tur quòd ordinatè ꝓceſſerũt:ac per hoc quòd priùs venerint ad Ieſum mediũ quã ad alterũ latronẽ extremũ.Ex eo verò quòd ra tio priùs frãgẽdi vtriuſq; latronis crura,in promptu erat (quia.ſ. illi apparebant manifeſtè viui,Ieſus autem iam apparuerat clamãs voce magna expiraſſe)potuit eſſe quòd de primo ad vltimũ trãſitẽt,& demũ venerint ad Ieſum:& clarè viderunt eũ mortuũ. *Sed vnus militum lancea latus eius aperuit.* pro,pupugit.Ad tollendam omnem ambiguitatem vulnus lancea intulerunt.*Et continuo exiuit ſanguis & aqua.* Miraculoſe de corpore mortuo exiuit proculdubio aqua,non phlegma.Quicquid ſit de ſanguine quo ad miraculum:quoniã de corpore nuper mortuo non apparet euidenter eſſe miraculum exire ſanguinẽ.Ex eo tamen quod aqua ſimul exiuit,inſinuatur quòd etiã ſanguis miraculoſe exierit.Ratio autẽ huius miraculi,in promptu eſt myſteriũ redemptionis precio ſanguinis & regenerationis lauacro aquæ:vt hoc facto intelligeremus effectũ mortis Ieſu ꝓ nobis.*Et qui vidit teſtimonium perhibuit.*De ſeipſo Ioãnes loquitur:declarans ſeipſum teſtem de viſu. *Et verum eſt teſtimonium eius.*Non ſolùm de teſte, ſed de teſtimonio prolato ſcribit.Et ſicut teſtem aſſerit certiſsimum(vtpote de viſu)ita teſtimoniũ affert irrefragabile: vtpote verum.*Et ille ſcit.* Aſſerit tertio intentionem ſanctam ac vtilem teſtificãdi hæc.Et quoniã nemo nouit quæ ſunt hominis niſi ſpiritus hominis qui eſt in eo,ideo ſeipſum affert in teſtẽ huius ſanctæ ac vtilis intẽtionis,dicẽdo.*Et ille*,ipſemet,*ſcit quia*.pro,quòd, *vera dicit, vt &*, ſuperfluit &.Legendum eſt. *vt vos credatis.* Ipſe enim met ſcit ꝙ ideo hæc vera dicit vt vos credatis,& nõ affectu aut paſsione humana.*Facta ſunt enim hæc vt ſcriptura impleretur.* Facta ſiquidẽ ſunt hæc nõ ſolùm ad redemptionẽ humanã abſolutè,ſed ad exequẽdũ veritatẽ diuinã.*Os non cõminuetis ex eo.*Exo. 12.ſcriptum eſt hoc ad literã de agno paſchali.Vnde hinc apparent duo.Alterũ eſt quòd non ſemper Apoſtoli vtuntur ſcriptura ſecundum ſenſum literalẽ,ſed quãdoq; ſecundum ſenſum myſticum.Alterum eſt quòd aliquis ſenſus myſticus ſpectat ad adimtionẽ ſcripturę,ex intẽtione proculdubio ſpiritusſancti:alioquin nunquã dixiſſet Ioãnes vt ſcriptura impleretur,loquẽs de ſenſu myſtico.Os enim agni paſchalis non comminuendum figura erat non frangendi oſſa Chriſti figurati per agnum paſchalem. *Et iterum alia ſcriptura.*ſcilicet Zach.12.*dicit.Videbunt in quẽ tranſ-*

fixerunt.pro,pupugerunt.*Poſt hæc autem*.Superfluit autem.*Rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathia*(eò quòd. pro, quum. Legendum eſt,*quum eſſet diſcipulus Ieſu,occultus autem propter metū Iudæorum*) *vt tolleret corpus Ieſu.Et permiſit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Ieſu.Venit autem & Nicodemus qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes quaſi libras centum.Acceperunt autem*.pro,ergo,*corpus Ieſu:& ligauerunt eum*.pro,ipſum,ſcilicet corpus. *linteis cum aromatibus,ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.* Hoc explicauit euangeliſta,ne putares ſuperfluum ſumptum in officio ſepulturæ. Quod enim in humanis officiis fit ſecundum patriæ conſuetudinem reprehenſione caret. *Erat autem in loco,vbi crucifixus eſt,hortus:& in horto monumentum nouum in quo nondum quiſquam poſitus erat.Ibi ergo propter paraſceuem Iudæorum quia iuxta erat monumentum.* Breuitas temporis cogens ad celerem ſepulturā:deſcribitur ex eo ꝙ erat paraſceue:hoc eſt dies præcedens ſabbatū, terminandus imminente occaſu ſolis.Nō enim licebat extendere officia hæc ad aliquas horas noctis,quia à veſpera incipiebat ocium ſabbatinum.Propter breuitatem itaq; tēporis legitimi ſepelierunt in loco propinquo. *Poſuerunt Ieſum.* Quum debuiſſet dici poſuerunt corpus Ieſu,dixit tamen poſuerunt Ieſum: nō ſolum ſeruando ſolitum loquendi morē(quo Dauidē aut Abrahā ſepultum dicimus)ſed etiam ad ſignificandum identitatem hypoſtaſis in mortuo & viuo Ieſu,qđ fuit in ipſo ſingulariſsimum. Quāuis enim anima Ieſu ſeparata fuerit à corpore eius, eadem tamen numero hypoſtaſis perſeuerauit in corpore mortuo & in anima,quia quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit.

CAPVT XX.

V*Na autem ſabbati*.pro,ſabbatorum.Omnes euāgeliſtæ concorditer deſcribunt à numero plurali(.ſ.ſabbatorū) diem reſurrectionis, quāuis apud omnes euangeliſtas interpres vſus fuerit numero ſingulari.Et eſt magna differentia in proprietate ſenſus,quoniam vna ſabbati nullum diem determinatè ſignificat:quoniā ſabbatū cōmune eſt nomen omni feſto Iudæorū quo non licet operari,ſed vna ſabbatorū explicat iuxta morem Hebræum,diem quem hodie appellamus dominicum.Nam appellatione ſabbatorū ſeptimi quiq; dies(qui nō quandoq;,ſed ſemper ſunt ſabbata)intelliguntur,& vna ſabbatorū dicitur dies illa quæ eſt vna relata ad ſabbata,relatā ad ſeptimos dies.Qui ideo dicitur non dies prima, ſed dies vna, quia Moyſes appellauit eundem diem vnum:dicēdo & factum eſt veſpere & mane dies

vnus

vnus. More Itaque ſcripturæ loquẽdo euangeliſta dixit vna ſabbatorũ: ſignificando diem illũ qui ſemper inuenitur vnus (non ſecundus, non tertius) relatus ad dies qui ſemper ſunt ſabbata. *Maria Magdalene.* Tacet Ioannes ſodales ab aliis euãgeliſtis expreſſas. Apud Lucã enim diſcipuli hoc referentes, expreſſe dicũt Mulieres quædam ex noſtris terruerũt nos, &c. *Venit mane quum adhuc tenebræ eſſent.* Tẽpus auroræ deſcribitur, vnde & apud Lucam dicitur quòd ante lucem venerunt ad monumentũ. ¶ Nec obſtat ꝙ Marcus dicat orto iam ſole: quoniã aurora ortus ſolis eſt. *Ad monumentum. & vidit.* pro, & videt, *lapidem ſublatum à monumẽto.* Tacet hic Ioannes viſionem angelorũ, narratam ab aliis euangeliſtis. *Cucurrit.* pro, currit, *ergo: & venit ad Simonem Petrũ & ad alium diſcipulum quẽ amabat Ieſus.* Narrat Ioannes hæc tanquam præſentia poſt tempus quo venit ad monumentũ: ad inſinuandum feſtinas actiones Magdalenæ. Huiuſmodi enim celeritatem tacitam ab aliis, ſupplet Ioannes. *Et dicit illis, Tulerunt dominum de monumento.* Aſſerit quod viderat. Non ſolùm viderat lapidem ſublatum ab oſtio monumẽti, ſed hortante angelo viderat monumentũ vacuum: & propterea dicit (vt putabat) tulerunt dominũ de monumento. *Et neſcimus.* In hoc numero plurali inſinuat euangeliſta ſodales. Et ſimul cũ nulla fide data verbis angelorũ (qui dixerant illum viuere mentes mulierum euangeliſta explicat: tacẽdo ꝙ etiam retulerũt ſe viſionẽ angelorũ vidiſſe, &c. *Vbi poſuerunt eum. Exijt ergo Petrus, & ille alius diſcipulus: & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo ſimul: & ille alius diſcipulus præcurrit citius Petro: & venit primus.* pro, prior, *ad monumentum. Et quum ſe inclinaſſet, vidit.* pro, videt, *poſita linteamina: non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus ſequens eum: & introiuit monumentum, & vidit.* pro, videt, *linteamina poſita, & ſudarium quod fuerat ſuper caput eius nõ cum linteaminibus poſitũ, ſed ſeparatim inuolutum in vnum locũ.* Deſcribuntur hęc ita diſtinctè, vt omnis ſuſpitio aſportati cadaueris tollatur. Si eñ cadauer fuiſſet aſportatũ nõ relicta fuiſſent linteamina (mixtione eñ mirrhæ & aloes viſcata erãt linteamina quibus obuolutũ fuerat corpus) nec fuiſſet ſeparatim ſudariũ adhibita inuolutionis cura poſitũ, ſed fuiſſet aſportatũ cadauer vt iacebat linteaminibꝰ ligatũ, &c. ¶ Et dixit hæc euãgeliſta, ad deſcribendũ ꝙ etiã ex his minutulis teſtimonia reſurrectionis aderãt. *Tunc ergo introiuit & ille.* pro, alius, *diſcipulus qui venerat primus.* pro, prior, *ad monumentũ: & vidit & credidit.* Vidit hæc relata: & credidit Ieſum reſurrexiſſe. *Nondum enim*

ſciebant

ſciebant ſcripturam. Excuſat euangeliſta tarditatem ad creden-dum ex ignorantia ſacræ ſcripturæ. *Quia.* pro, quòd, *oportuit.* pro, oportet, *eum à mortuis reſurgere.* Non refertur pręſens tempus prolationis verborum: ſed præſens determinatum in ſacra ſcriptura. Eſt enim ſenſus quod nondū ſciebant ſcripturā continentem quòd oportet Ieſus à mortuis reſurgere. quod iam completum erat. Omnes enim ſcripturæ reſurrectionem Chriſti prophetantes, cōtinebant hoc. ¶ Neceſsitas autem qua oportet, multiplex eſt. ſcilicet vt glorificaretur ſecūdum merita, vt firmaretur fides atque ſpes reſurrectionis noſtrę, vt inchoaretur regnum dei, &c. *Abierunt ergo iterum.* pro, rurſus, *diſcipuli ad ſemetipſos.* hoc eſt ad habitacula propria. *Maria autem ſtabat.* Quanuis Ioannes deſcribat Mariam tacendo ſodales, non tamen intelligendū eſt quòd Maria remanſerit ſola, ſed cum ſodalibus. Et cum hoc deſcribitur ſola quo ad ſitum, dicendo ſtabat. Et quo ad locum ſubiūgē do. *Ad monumentū foris.* & quo ad fletū, ſubiūgendo. *plorās.* Vt intelligamus quòd quāuis ſola non eſſet, ſodalibus tamē aut ſedētibus aut quaſi vagātibus quærēdo, ipſa ſola iuxta oſtiū monumenti foris nō ſedebat ſed ſtabat & flebat. *Dū ergo fleret, inclinauit ſe & proſpexit in monumento.* Superfluunt duę dictiones, & proſpexit. Legendum eſt. *Inclinauit ſe in monumentum: & vidit duos angelos in albis, ſedentes vnum ad caput & vnum ad pedes. vbi poſitum erat corpus Ieſu.* Solus Ioannes ſupplet hanc viſionem duorum angelorum ſimul. Vidit autem corporeis oculis: vt patet ex circunſtantiis. veſtium, quia in albis: & ſitus, quia ſedentes: & locorum intus in monumento, quia vnum ad caput & vnum ad pedes loci vbi poſitum erat corpus Ieſu. *Dicunt.* Deeſt &. Legendum eſt. *Et dicūt ei illi,* ſcilicet angeli. *Mulier quid ploras?* Ex hoc ſingulari & ex ſubiunctis verbis (dominum meum, & neſcio) apparet quòd Maria ſola erat ibi vt expoſuimus. *Dicit eis, quia tulerunt dominum meū, & neſcio vbi poſuerunt eum.* Hæc deeſt, & legendum eſt. *Et hæc quū dixiſſet.* nō expectata reſponſione angelorum, non habens reſpectum ad angelos. *Conuerſa eſt retrorſum.* Inquietus affectus quærentis Ieſum manifeſtatur huiuſmodi motibus: dum modo ſe inclinat in monumentum, modo reſpicit retro foris. Et tantus (vt diximus) erat affectus vt poſthabeat præſentiam & ſermonem angelorum. *Et vidit Ieſum ſtantem: & non ſciebat quia.* pro, quòd, *Ieſus eſt. Dicit ei Ieſus. Mulier quid ploras? quē quæris? illa exiſtimans quod hortulanus eſſet, dicit ei. Domine ſi tu ſuſtuliſti.* pro, aſportaſti, *eum.* More amātis nō nominat quem: putans om-

nes

nes intelligere de quo loquitur, quem amat. *Dicito mihi vbi poſuiſti eum, & ego eum tollam.* Vide affectum ſine menſura virium propriarum. Et inter hæc omnia ſemper mens Mariæ deſcribitur perſeuerans in opinione quod aſportatū fuiſſet cadauer. hoc enim apoſtolis, hoc angelis, hoc Ieſu hortulano dixit. ¶ Et tacet hic euāgeliſta quod Maria his dictis vertit vultum alio: puta ad monumentum. *Dicit ei Ieſus. Maria.* Non ſolum nomine proprio ſed etiā ſono vocis propriæ nominauit ipſam: alioquin ex ſolo nomine proprio nō cognouiſſet eum, ſed dixiſſet, vnde me noſti? Et hinc apparet quod verba quę prius Ieſus dixerat Marię (mulier quid ploras, quem quæris) aut non dixit ſolita reſonantia propriæ vocis, aut non peruenit ad Mariam illa ſolita reſonantia: hoc eſt ꝙ quanuis Ieſus ſolito more loqueretur, auditus tamen Mariæ non immutabatur ſolito more ab illa voce. Et vtrouis modo acciderit, miraculum fuit. Quamprimū ergo ſolitæ vocis ſuauitatem in Mariæ appellatione percepit, agnouit eum. *Conuerſa illa, dicit ei. Rabboni: quod dicitur magiſter.* Hinc clarè patet quod auerterat ſe ex inquietudine affectus: & ſtatim agnita voce magiſtri, conuertitur ad Ieſum verbo & facto. Verbo quidem, ſolito nomine appellādo eum magiſtrum: facto autem ruendo in amplexum eius. quod euangeliſta ſubſequenti prohibitione inſinuat. *Dicit ei Ieſus. Noli me tangere.* pro, ne me tange. Prohibendo ne me tange, manifeſtat ꝙ illa ruerat ad tangendum eum. Et quoniā vterque deſcriptus eſt ſtans, ideo dixi quod ruit vt amplecteretur eum. Quod etiam ex eo apparet, ꝙ eodē mane non prohibuit mulieres quæ tenuerunt pedes eius. Hinc enim ſignum eſt, quod Maria ſtans, nō ad tangendum pedes ſed faciem ſeu collum tenebat. Nec mirum: quoniam tanta erat vis amoris vt nō conſideraret quid faceret in tam magna, inſperata ac ſubita lætitia occurſus. ¶ Quod ſi verba domini exactius librentur, apparebit quod non prohibuit tactum, ſed familiarem ſed ſolitum tactum: vt teſtatur ſubiuncta cauſa, quæ explicatur ſubiungendo. *Nondum enim aſcendi ad patrem meum.* Eſt ſiquidem ſenſus. quia nondum aſcendi ad patrem meum non me tangas: hoc eſt ex hoc quòd nondum aſcendi ad patrem meum ſed tecum ſum, non adeſt tibi facultas tangendi me, ſicut priùs quum eſſem vobìſcum tetigiſti me. Acſi apertiùs dixiſſet. Ex hoc quod adhuc ſum in terra, nō putes me eſſe paſsibilē ſicut priùs. Hæc enim mora parui eſt tēporis: vſquequo, ſcilicet aſcendam ad patrem meum. Vnde & ſtatim mittit ipſam ad annunciandum

dum aſcenſionẽ ſuam.¶ Et bene nota quòd non dicit nondum iui ad patrem meum, ſed dicit nondum aſcendi: quoniam iam iuerat ad patrem moriẽdo & reſurgendo: vt ipſe priùs dixerat, vado ad eum qui me miſit. Iam enim intrauerat in gloriã ſuam: ſed quia adhuc ſecundũ corpus erat in terra, ideo dicit nondum aſcendi. *Vade autem ad fratres meos.* Quos paſsibilis & humilis appellauerat amicos, modo immortalis & glorioſus appellat fratres. tum vt eiuſdẽ naturæ ſe cũ illis eſſe declararet: & intelligeremus ex hac appellatione ipſum nõ mutaſſe naturam, ſed eſſe eiuſdẽ naturæ humanæ & carnis cuius priùs fuerat, cuius erant apoſtoli. Tum vt ab exẽplo diſceremus exhibere nos amicis magis intimos quum promoti fuerimus ad aliquem ſuperiorem gradum quàm priùs. *Et dic eis.* Ecce Magdalena fit Apoſtolorum apoſtola. *Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum.* Ieſus homo proculdubio aſcendit: ac per hoc dicẽdo aſcendo, ſecundum humanam naturam ſe ſignificat. Addendo verò ad patrem meum, naturam in ſe diuinam ſignificat. nam deus non eſt pater Ieſu adoptione, ſed natura tantum. Propter quod ſignificantius non dicit patrem meum & veſtrũ, ſed dicit patrem meum & patrem veſtrum. Si enim dixiſſet patrem meum & veſtrum, cõmunis pater vna eademque ratione ſignificatus eſſet, & Arriani anſam acciperent: ſed dicendo ſeparatim patrem meum & patrem veſtrum, alia ratione ſignificat patrẽ ſuum & alia patrem apoſtolorum. Patrem inquit meum, naturalem: & patrem veſtrum, gratuita adoptione. *Deum meum.* Deeſt, &. Legendũ eſt, *& deum meum & deum veſtrum.* vt intelligamus nõ demonſtrari patrem dicendo & deum meum, ſed demonſtrari deum. vtranque ſimiliter naturam in ſeipſo per hæc verba ſignificans alio modo. Ex hoc enim ꝙ aſcendit, hominem ſe manifeſtat: ex hoc verò quòd aſcendit ad deum ſuum, gratia vnionis perſonalis iunctam naturam humanam hypoſtaſi diuinæ manifeſtat. Eſt enim ſenſus. Aſcendo ad deum meum, ſingulariſsima gratia ſingulariſsimo modo (vnionis ſcilicet perſonalis) meũ. Propter quod etiam non dixit deũ meum & veſtrũ, ne eadem ratione intelligeretur deus eius & aliorũ: ſed dixit deũ meum & deum veſtrũ, vt alia ratione intelligeretur deus eius & deus aliorũ. Eſt enim (vt dictum eſt) deus eius perſonaliter: eſt autẽ deus aliorum prouidentia, cura, cultu, &c. *Venit Maria Magdalene, annuncians diſcipulis quia vidi.* pro, quòd vidit, *dominum.* Verba ſunt non Mariæ Magdalenæ ſed euangeliſtæ, narrantis dicta à Magdalena. *Et hæc dixit mihi.* pro, ei.

ei. Verba enim ſunt ſimiliter euangeliſtæ narrantis ꝙ Magdalena annunciauit tum quòd vidit dominum, tum dicta ſibi à domino. ¶ Tacuit hic euangeliſta quòd inter eundum iterum vidit Ieſum ſimul cum aliis mulieribus. quod Mattheus retulerat. *Quum ergo ſero eſſet die illo vna ſabbatorum, & fores eſſent clauſæ vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudæorum.* Explicat Ioannes tot conditiones ſingulares, tum ad integritatem hiſtoriæ, tum ad multiplicationem miraculi. Hoc enim nouum erat miraculum quòd ianuis clauſis Ieſus ingreſſus fuerat. *Venit Ieſus: & ſtetit in medio.* non angulo. Vt non vt ab aliquo ſic ab aliquo non videretur, ſed vt ab omnibus videretur & palparetur, ſtetit in medio. *Et dixit eis, Pax vobis.* Etiam ipſa ſalutatione monſtrat ſe eſſe eorum magiſtrum, qui hanc ſalutationem eos docuerat. *Et quum hæc.* pro, hoc, *dixiſſet, oſtendit eis manus & latus.* Deeſt, ſuū. Non ſolum verbis ſed factis ſtatim conteſtatur ſe eſſe eundem qui crucifixus eſt, oſtendendo eis manus & latus. ¶ Hinc habemus ꝙ in manibus, pedibus & latere poſt Chriſti reſurrectionem fuerunt ſigna clauorum & lanceæ. ad hoc enim oſtēdit eis manus & latus, vt ex ſignis clauorum & lanceæ cognoſcerent eaſdem eſſe manus, idem eſſe latus, &c. ¶ Omittit hic Ioannes pedes, expreſſos à Luca: & quòd Ieſus nō ſolum oſtendit eis manus pedes & latus, ſed etiam inuitauit eos ad palpandum carnē ſuam & loca vulnerum. quod Lucas explicauerat. *Gauiſi ſunt ergo diſcipuli viſo domino.* Concluſionem gaudij in diſcipulis ſubſecuti (tacitis aliis relatis à Luca) Ioannes refert, ſupplendoq́ quod Lucas tacuerat: ſcilicet quòd iterum dixit eis pax vobis. Hoc enim circa finem illius apparitionis videtur fuiſſe. *Dixit ergo eis.* Deeſt, Ieſus, *iterum.* pax vobis. *Sicut miſit me pater, & ego mitto vos.* Omni ex parte comprobat Ieſus ſe eſſe eundem. Eadem enim & eodem modo eademq́ue authoritate dicit & mandat quæ ante mortem diſpoſuerat. ¶ Et nota aduerbium ſicut, ſignificans modum. nam verè quemadmodum pater miſit Ieſum ad prædicandum bene faciendo & mala patiendo, ita explicat ſe mittere diſcipulos. Et dixit hoc, tum vt intelligerent quòd non erat cum eis manſurus corporali præſentia, tum vt ſperarent ſe miſſos ad mortem reſuſcitandos, quemadmodum videbant Ieſum miſſum à patre ad mortem reſuſcitatum. *Hæc.* Deeſt &, & eſt numeri ſingularis. Legendum eſt, *Et hoc quum dixiſſet, inſufflauit.* Sicut in principio huius ingreſſus manifeſtauit ſeipſum dupliciter (verbis ſcilicet & factis) ita modo de-

ſtinationi

ſtinationi diſcipulorum adhibet verba & facta. inſufflare enim factum eſt. Quorſum autẽ inſufflauerit,ſubiungit euangeliſta. *Et dicit eis. Accipite ſpiritum ſanctum.* Inſufflatio datio quædam corporei ſpiritus eſt. Et propterea aptiſsimè cõgruit ad ſignificandum donationem incorporei ſpiritus vt etiam per ſenſibilia facta inſtruamur de iis quę intus fiunt in anima. ¶ Lucas refert quod aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas,quod ſpectat ad perfectionem partis intellectiuæ: Ioannes ꝙ dedit illis ſpiritum ſanctum,perficiẽtem principaliter partem affectiuam. Sed hoc in loco datus videtur ſpiritus ſanctus ad perfectionẽ vtriuſque partis,relatæ ad vſum ſacramentorum:imò relatæ ſpecialiter ad vſum ſacramẽti pœnitentiæ. vt ſubiuncta ſine aliqua coniunctionis nota teſtantur. *Quorum remiſeritis peccata remittuntur eis,& quorum retinueritis,retenta ſunt.* Hic eſt primus & vltimus locus in teſtamento nouo,explicans in ſpecie remiſsionem peccatorum fieri poſſe ab hominibus.In genere ſiquidem dictum fuerat,quæcũque ſolueritis ſuper terram,&c. Mirabilis eſt facultas hæc vtpote ſoli deo propria.Quocirca ne intelligeremus authoritatiue dimitti peccata à diſcipulis,non dixit remittite peccata, ſed quorum remiſeritis peccata remittũtur eis:vt vis & efficacia remiſsionis explicaretur non in diſcipulis ſed in deo remittẽte. dicendo enim quorum remiſeritis peccata , remiſsionem quidẽ ſed miniſterialem ſignificare ſe monſtrat ex eo ꝙ ſubiungit remittuntur eis. ¶ Et quoniam non aliter Chriſti diſcipuli remittunt peccata aliorũ niſi remiſsionẽ ſeu abſolutionẽ in ſacramento pœnitentiæ exhibendo, ideo hoc in loco *inſtituitur & promulgatur* ſacramentum pœnitentiæ.Et propterea vide ſingula. Dicit quorum,neminem excipiendo. Dicit remiſeritis,& nõ dicit remiſſa dixeritis aut mõſtraueritis aut declaraueritis. Nihil enim horum eſſet vere remittere: ac per hoc non ſaluaretur veritas verborũ Chriſti. Dicit peccata. Non dicit pœnas peccatorum ſed ipſa peccata : non reſtringendo ad peccata hæc vel illa, aut oris vel operis,ſed nullum excipiẽdo peccatum.Dicit remittuntur eis,ad ſignificandã diuinam efficaciam aſsiſtentẽ immo operantem in ipſa remiſsione veſtra. Dicit & quorum retinueritis retenta ſunt ad ſignificandum concedi facultatem non ſolum remittendi ſed etiam retinendi peccata. Similiq́ue efficacia donari retentionem qua donatur remiſsio. ¶ Et nota quod non dicit & quæ retinueritis , ſed & quorũ retinueritis:vt intelligamus non concedi facultatem remittendi peccata aliqua & retinendi

retinendi alia. Impium enim eſt à deo ſperare dimidiã veniam & ſimiliter impium eſt miniſtros eius dimidiam dare veniã.aut enim omnia peccata dimittuntur aut nullum,tam à deo quàm à miniſtris eius.Et propterea dicit & quorũ, hominũ. Eſt enim conceſſa facultas omnia peccata remittendi quorumcũque hominũ.Et ſimiliter omnia peccata retinẽdi quorũcunque hominũ. ¶ Si quæris modũ ſeu actionẽ retẽtionis,ſcito ꝙ ſicut deus remittit dando gratiam, retinet autẽ negando gratiã indigno, ita miniſtri eius remittunt peccata præbendo abſolutionem ſacramentalem,retinent autẽ negando eã indigno.Propter quod præmiſit accipite ſpiritũ ſanctũ.Hoc enim ideo præmiſſum eſt, ideo ab hoc inchoauit,vt intelligamus non ad libitũ poſſe miniſtros Chriſti remittere & retinere peccata,ſed tantũmodo ſpiritu ſancto ad hoc mouente.Quanuis etiã hoc propoſitum ſit,vt intelligamus donum eſſe ſpiritus ſancti facultatẽ remittendi ac retinẽdi peccata.ita quòd acceptio ſpiritus ſancti ad facultatẽ & vſum facultatis refertur:alioquin efficax nõ eſt tã remiſsio quã retẽtio.In cuius ſignũ nec in baptiſmo nec in euchariſtia ſed in ſolo hoc ſacramẽto dixit accipite ſpiritũſanctum.In euchariſtia enim dixit:hæc quotienſcũque feceritis, in mei memoriã facietis.In baptiſmo aũt,docete oẽs gentes baptizantes,&c.Hic autẽ accipite ſpiritũſanctũ:ad ſignificandũ hoc eſſe ſingulare in ſacramẽto pœnitẽtię,ꝙ actio ſacramẽtalis requirit in miniſtro ſpiritũ ſanctũ dirigentẽ & mouentẽ,requirit iudiciũ internũ ſecundũ ſpiritũ ſanctũ in miniſtro hominis peccatorum eius.¶ At ſi quæris vnde ſciã ſpiritũ ſanctũ me mouere ad retinendũ,vel remittẽdũ.In prõptu eſt reſponſio ꝙ quũ ſpiritus ſanctus ſit ſpiritus ſapiẽtiæ,ſcientiæ,intellectus,cõſilij,timoris domini,&c.Tũc proculdubio mouet ſpiritus ſanct⁹ quãdo ſeruatis ſeruãdis quæ ſunt ſcientiæ,conſilij & huiuſmodi,recta ratione cõcluditur hũc eſſe abſoluendũ vel non abſoluendũ.¶ Si obiicis ꝙ hic nihil dicitur de confeſsione ſacramentali peccatorũ.In prõptu eſt ſolutio ꝙ implicite ſignificatur cõcurſus propriæ confeſsionis peccatorũ ſuorũ.Nam quũ remittere vel retinere cõmiſſum Chriſti miniſtris,exerceri non poſsit rectè niſi cognitis peccatis & hominibus quorũ ſunt dimittenda aut retinenda peccata,& notitia iſta non ſit vi aut metu extorquẽda ſed oportet quòd voluntariè exhibeatur ad hoc vt ſit meritoria remiſsionis, cõſequens eſſe oportet vt interueniat cõfeſsio propria peccatorũ quorum remiſsionẽ quis quærit. ¶ Si rurſus obiicis ꝙ hinc nihil habe-

tur de confeſsione auriculari. Reſpondetur quod ſicut in baptiſmo Chriſtus non inſtituit modũ baptizandi, ſiue immergendo ſiue infundendo ſiue aſpergendo) ſed modos reliquit eccleſiæ vſui, ita in ſacramento pœnitentiæ inſtituit confeſsionem volũtariã peccati, ſed modum confitendi & ſimiliter abſoluendi (an ad aurẽ an publicè) eccleſiæ vſui reliquit: iuxta qualitatẽ tamen peccati, publici vel occulti: nã conformis debet eſſe peccato tam pœnitentia q̃ remiſsio. ¶ Si demũ obiicis dominũ non præcipere hic vt quæramus remiſsionẽ peccatorũ à miniſtris, ſed dare miniſtris ſuis facultatem remittendi vel retinendi peccata confitentibus illa. Fateor inſtitutionẽ ſacramenti pœnitẽtiæ hic haberi, non præceptũ. *Thomas autẽ vnus ex duodecim.* Nõ exiſtentibus ſed inſtitutis. vndecim enim tantũ tunc erant: ſed quilibet erat & vocabatur vnus ex duodecim inſtitutis apoſtolis. *Qui dicitur didymus.* Græcã dictionẽ interpres reliquit: quũ potuiſſet dicere Latinè geminus ſeu gemellus. Vnde autẽ hoc cognomẽ habuerit, aliter neſcitur: niſi quia vocabulũ ſonat quod fuerit nat⁹ cũ alio vno eodẽque partu, & inde cognominatus geminus ſeu gemellus. *Nõ erat cũ eis quãdo Ieſus.* Occurrit quæſtio quoniã Lucas dicit quod diſcipuli redeũtes ex Emaus inuenerũt cõgregatos vndecim, & interpoſitis vltro citroq; dictis ſubdit, dũ autem hæc loquuntur ſtetit Ieſus in medio eorum & dixit, pax vobis. Quomodo ergo apud Lucã erãt cõgregati vndecim, & apud Ioannẽ deerat Thomas? ¶ Solutio eſt ꝙ multis vltro citroque dictis poſtquam venerũt diſcipuli ex Emaus, Thomas *receſsit: &* poſt receſſum eius dũ remanentes multi præter decẽ *Apoſtolos* & illos duos diſcipulos de his loquerentur venit Ieſus. Nõ enim dicit Lucas vndecim affuiſſe quãdo venit Ieſus ſed quãdo redierũt diſcipuli ex Emaus. *Dixerũt ergo ei alij diſcipuli vidimus dominũ. Ille autẽ dixit eis. Niſi videro in manibus eius fixurã.* pro, figuram, *clauorũ.* Hinc apparet ꝙ alij diſcipuli nõ ſolũ dixerãt Thomę vidimus dominũ, ſed etiã ꝙ viderãt man⁹ pedes & latus cũ ſignis vulnerũ; alioquin nõ dixiſſet Thomas ſe quoq; velle hæc videre. Et pari ratione retulerũt reliqua, ſcilicet ꝙ comederat cũ eis, ꝙ inſufflauerat in eos, &c. *Et mittã digitũ meũ in locũ.* pro, in figurã. *Clauorũ.* Nõ eſt cõtẽtus Thomas teſtimonio ſenſus viſus, ſed exigit teſtimoniũ quoq; ſenſus tactus. Et dicẽdo mittã digitũ meũ in fixurã clauorũ, mõſtrat audiſſe ſe à diſcipulis ꝙ nõ remãſerat obducta exterius in ſuperficie man⁹ cicatrix claui, ſed profundũ interius foramẽ ſecundũ figurã claui, in qđ foramẽ poſſet mitti

digitus

digitus.Et ſimiliter intellige quod ſubiungitur. *Et mittã manum meã in latus eius.* hoc eſt in foramen ſecundũ figurã lanceæ quod in latere Chriſti apparebat. Volebat enim Thomas experiri tactu an eſſet apparẽtia huiuſmodi foraminũ,an in veritate eſſent ibi huiuſmodi foramina. *Non credam.* Vſque adeo exigit ambo hæc teſtimonia,vt ſine his ſe non crediturum aſſerat. *Et poſt dies octo iterũ erant diſcipuli eius intus,& Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis clauſis:& ſtetit in medio,& dixit eis.* Superfluit eis. *Pax vobis.* Similiter & iã tertio ſalutat diſcipulos imprecãdo eis pacem: vt Chriſtianorum corda toties repetita pax penetret. *Deinde dicit Thomæ.* Non requiſitus offert diſcipulo incredulo quæ quæſierat,ſimul monſtrans ſe (quanuis abſentem) noſſe quæ dixerat Thomas, & ſuauiſsimum ſe eſſe ſatisfactorem deſideriis diſcipulorũ. *Infer digitum tuum huc.* Hinc apparet ex verbis Ieſu, vera remanſiſſe foramina clauorũ & lanceæ.ita quòd caro Chriſti diſcontinua eſt in manibus,pedibus & latere. Et huiuſmodi conditio quãuis in carne paſsibili indecora appareat, in carne tamẽ glorioſa ad cumulum gloriæ eſt effecta, abſque vllo præiudicio integritatis,ſenſus & cuiuſcunq; alterius operationis. Sed hæc noſtrã notitiã excedunt:vtpote qui eandẽ carnis naturã tranſlatã in impaſsibilitatẽ & gloriã nunquã vidimus,in ſe aut in ſuo ſimili. *Et vide manus meas.* Quum non videamus digitis,dicẽdo vide,intendit euidenter cognoſce. Frequẽti enim vſu,videre appellamus euidenti notitia cognoſcere:quocunq; ſenſu, quocũq; actu interiori animæ euidenter cognoſcamus. Perinde dictum eſt vide manus meas,acſi dictũ fuiſſet & euidẽter cognoſce manus meas. *Et affert manum tuam & mitte in latus meum. & noli eſſe.* pro,& ne ſis, *incredulus ſed fidelis.* pro,credulus. Directè reſpondet ad id quod dixerat Thomas,non credam. *Reſpõdit Thomas & dixit.* deeſt,ei. *Dominus meus & deus meus.* In textu Græco præponitur articulus dictioni dñs, & alter articulus dictioni deus. Et hic eſt ſolus textus in vniuerſis euãgeliſtis,in quo Ieſus in carne appellatus eſt deus.Et appoſit⁹ eſt articulus,vt nullã Arriani habeãt exceptionẽ,vt nõ poſsint inficiari (queãdmodũ alibi inficiãtur) deũ ſine articulo eſſe ſummũ deũ. Hic enĩ clarè Ieſus appellatur deus cũ articulo,ad explicãdã Ieſu verã diuinitatẽ quẽadmodũ appellãdo dñm cũ articulo explicãt ſupremũ dominiũ. *Dicit ei Ieſus, Quia vidiſti me Thoma.* Ex his Ieſus verbis apparet ꝙ Thoma,tetigit foramina,ꝙ id fecit aut qđ inuitauerat ipſum Ieſus dicẽdo vide.eodem enim verbo vtitur,dicẽdo quia vidiſti:

hoc eſt quia euidẽter cognouiſti me eſſe eundẽ. *Credidiſti.* Hinc apparet profeſsionem Thomæ (ſcilicet dominus meus & deus meus) approbatã eſſe à Chriſto. nam hoc quod ꝓfeſſus eſt, eſt id quod credidit. Vidit enim hominẽ, carnẽ, foramina, credidit aũt non quæ vidit, ſed illũ eſſe verum deũ & dominum. neutrum ſiquidẽ horũ vidit, ſed credidit. *Beati qui nõ viderũt & crediderunt.* Ordo præmij ad meritum beatitudinis æternæ ad fidem pręſentis temporis ſignificatur, apponendo beatitudinẽ præteritæ fidei: vt intelligamus beatitudinis præmium non eſſe eorum qui credunt, ſed eorum qui crediderunt. beati enim nõ credunt, ſed vident clarè quòd crediderunt. ¶ Et dixit hoc Ieſus, ad declarandũ ordinẽ iſtorum duorum actuum (ſcilicet videre & credere) quòd eſt ecõtrario ad ordinẽ Thomę, qui ex viſione duci voluit & ductus eſt ad credendum. Contrarius dicit Ieſus eſt ordo: quia credere ducit ad beatitudinem, quæ eſt clara viſio. Rurſus quia credere Thomæ fuit tanquam credere cõuicti & coacti ad credendum ex euidentia facti, docet Ieſus beatitudinis præmiũ eſſe eorum qui non tanquã conuicti crediderunt. Dicendo enim qui nõ viderunt, excludit conuictionẽ ad credendũ. dæmones ſiquidẽ conuicti credunt & propterea non meritorie credunt. Ad ſignificandũ itaq; tum o[illegible]inẽ inter beatitudinis pręmiũ & fidei meritum, tum ordinẽ inter videre & credere, tum meritũ fidei abſque cõuictione, declarauit beatitudinis pręmium eſſe eorum qui nõ viderunt & crediderũt. ¶ Vnde patet ratio quare dixerit in præterito, nõ viderũt & crediderũt. præteritum enim refertur nõ ad præſens ꝓlationis ſed ad præſens beatitudinis. Et ꝓpterea ſub tali præterito cõprehenditur tota via præſentis temporis vſque ad patriam. ¶ Nec per hoc reprobatos intellige qui velut cõuicti ad credendũ ducuntur, ſicut Thomas: ſed minoris meriti arguuntur. Thomas tamen prioris incredulitatis culpã magnitudine profeſsionis penſauit, primus enim fuit qui profeſſus ſit expreſſe Ieſum eſſe verũ deũ. *Multa quidẽ & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorũ ſuorũ quæ non ſunt ſcripta in libro hoc.* Sciebat Ioannes ſe pauca ſigna facta à Ieſu retuliſſe, ſciebat multa alia relata ab aliis Euangeliſtis. & propterea ne quiſpiam crederet ipſum omnia aut plurima complexum eſſe, vel minorem fidem adhiberet aliis Euangeliſtis, ſubiunxit hæc. *Hæc autẽ ſcripta ſunt.* Declarat quare hæc ſcripſerit. *Vt credatis.* Ecce finis propinquus. *Quia.* pro, quòd, *Ieſus.* Nazarenus de quo hæc ſcripſimus. *Eſt Chriſtus.* Eſt Meſsias ille à prophetis prædictus, *Filius dei.* non adopt

adoptiuus ſed naturalis. His enim duobus creditis de Ieſu, iam credita eſt vtraque ipſius natura, iam creditum eſt myſterium redemptionis & ſalutis humanæ per ipſum. *Et vt credẽtes, vitam habeatis.* Ecce fructus vltimus. *Vitam.* nunquàm terminandam, hic inchoandam & in patria in æternum manſuram. *In nomine.* In inuocatione nominis. *Eius.* Hæc enim tria (ſcilicet credere, inuocare nomen Ieſu, & vitam animæ habere credendo & inuocando) ſunt fructus Euangelij.

CAPVT XXI.

P*Oſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus.* deeſt, diſcipulis, *ad mare Tiberiadis.* Deſcribitur locus Galilææ: vt intelligamus diſcipulos poſt octo à reſurrectione Ieſu dies egreſſos à Hieruſalem, & hac atque illac diuertiſſe. *Manifeſtauit autem ſic. Erant ſimul Simõ Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex diſcipulis eius duo:* Iſti ſeptem eiuſdem artis deſcribuntur ſimul: vt pari ratione intelligamus alios non diuulſos ſed fere cateruatim ſociatos. *Dicit ei Simon Petrus, vado piſcari.* pro, piſcatum. Petrus poſtquàm iam ter viderat Ieſum qui ſurrexerat à mortuis, poſt apertum ei ſenſum vt intelligeret ſcripturas, poſt acceptum ſpiritũ ſanctum, vadit ad piſcandum, vt intelligamus non dedecere hæc & ſimilia exercitia Apoſtolicos ſacerdotes. *Dicunt ei, venimus & nos tecum.* Hinc apparet quòd omnes iſti piſcatores erant. *Et exierunt,* Superfluit &. *& aſcenderunt in nauim.* deeſt, ſtatim. *& illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto ſtetit Ieſus in littore.* Non in mari, ne phantaſma putaretur, ſed in terra, vt verus homo haberetur. *Non tamen cognouerunt diſcipuli quia.* pro, quòd, *Ieſus eſt.* Mirum eſt quòd nec viſu nec auditu cognouerunt Ieſum: cum quo tanto tempore fuerant conuerſati, qui tunc etiam loquebatur eis ſubiuncta verba. Et quum ex parte diſcipulorum non appareat impedimentum (credebant enim & acceperant ſpiritum ſanctum) nec ex parte Ieſu appareat mutatio (puta ꝙ in alia ſpecie apparuerit aut alia voce locutus fuerit: quum ſubiungatur abſque narrata mutatione aliqua in ipſo Ieſu, quòd poſtea cognouerunt eũ) relinquitur quòd ex parte immutationis mediæ hoc cauſatum fuerit quòd nõ cognouerunt eum, hoc eſt ꝙ neq; ſpecies viſibiles neque ſpecies audibiles perueniebant ad diſcipulos ex integro: hoc eſt cum omnibus conditionibus quas ab obiecto habebãt, quod ſine miraculo non fuit. Poſtea autẽ ſubtracta hac miraculoſa ſuſpẽſione immutationis, cognouerũt eũ.

Dicit ergo eis Ieſus, Pueri.pro,filioli. Blando nomine fatigatos ſine fructu nocte illa diſcipulos,verè ſibi charos vt filiolos appellat.*Nunquid.* Legendum eſt. *Num quid pulmentarij habetis?*vel ad verbũ,num quod pulmentariũ habetis?Græca dictio ,nõ eſt ſimplex ſed cõpoſita ad ſignificandũ cibũ qui adiungitur proculdubio pani : ſed interpres carẽs ꝓprio vocabulo eius quod vulgari Italico dicimus cõpanatico,vſus eſt pulmẽtarij nomine:ad ſignificãdũ cõmuni nomine cibũ qui cũ pane comeditur qualis eſt caro piſciũ & animaliũ.*Reſponderunt ei:non.Dicit eis*.deeſt,ille autẽ. Legendũ eſt.*Ille autẽ dicit eis.mittite in dexterã.*ꝓ,in dexteras partes , *nauigij rete:& inuenietis.Miſerunt ergo & iam nõ valebãt illud trahere præ multitudine piſcium. Dicit ergo diſcipulus ille quẽ diligebat Ieſus,Petro,dominus eſt.* Ioãnes dono intellectus incipit præ cæteris donari.nam conferẽdo multitudinẽ piſciũ difficultatẽ tractũ retis cũ verbis illius hoĩs qui in littore tũc eis dixerat, mittite in dexteras partes & inuenietis ,cõcluſit & ĩtellexit ꝙ ille homo in littore eſt Ieſus.Et hoc indubiè aſſeruit Petro,ſibi valde familiari.*Simõ*.deeſt ergo.*Petrus quũ audiſſet quia*.pro, quòd. *dominus eſt.* Queãdmodũ intellect⁹ Ioãnis,ita amor Petri ad adeũdũ Ieſum deſcribit:quod ſtatim quũ audiuit,relictis oĩbus iuit ad Ieſum. *Tunica*.pro,ſuperindumento . Græca enim dictio non ſignificat tunicam ſed ſuperindumentũ quicquid ſit illud ſupremũ veſtimẽtum,quod palliũ appellari videtur.*Succinxit ſe*.vt corpus tantum opetiret,ꝗ nõ crura & inferiores partes,(*Erat enim nudus) & miſit ſe in mare.* Nõ dicit quòd ambulauit ſuper mare,ſed quod ſe miſit in mare. Erat enim tã parũ alta aqua vt poſſet ambulare homo in illa.*Alij autẽ diſcipuli nauigio*.pro,nauicula, *venerũt(non enim lõge erãt à terra)ſed quaſi*.pro,circiter,*cubitis ducẽtis,* A dictione nõ.hucúſq;,eſt parẽtheſis.& refertur ad reddendã rationem quare Petrus miſit ſe in mare abſq; periculo, quia parũ.ſ. diſtabãt à terra.Ita ꝙ & Petrus ambulare,& nauicula alij vehi poſſent,in duobus enim palmis aquę nauiculæ natant.*Trahentes rete piſciũ.vt ergo deſcenderũt in terrã,viderunt*.pro,vidẽt, *prunas poſitas,& piſcem ſuperpoſitũ,& panẽ.* Diſcipuli alij trahentes rete,è nauicula deſcenderunt continuantes tractũ:& vbi deſcẽderunt,vident congeſtas prunas,& piſcem quem ipſi non attulerant poſitum ſuper prunas.Ieſus enim angelorũ miniſterio & prunas & piſcẽ & panem attulerat & diſpoſuerat,ſiue de nouo formauerat,præparans partem ſaltem prandij.Dico autem partẽ:quia iuſſit afferri ex piſcibus nouiter captis, non ad ſuperfluitatem.

Dicit

Dicit eis Ieſus: afferte de piſcibus quos prendidiſtis nunc. Aſcendit Simon Petrus. Tacet euangeliſta quæ Petrus dixerit Ieſu aut econuerſo: & Petrũ qui cũ Ieſu erat, ad præceptũ Ieſu præcipientis vt afferrent de piſcibus captis, cõſcendiſſe nauem vt celeriùs implerentur iuſſa deſcribit. Ita ꝙ vbi priùs alij diſcipuli fuerant in nauicula & Petrus extra, modo alij diſcipuli ſunt in terra cõtinuantes tractum retis & Petrus aſcendit in nauiculam ad trahẽdum rete. *Et traxit rete in terram plenum magnis piſcibus, centum quinquaginta tribus.* Petrus in nauicula deſcribitur quòd traxit rete in terram, non quòd ſolus traheret, ſed quòd ipſe è nauicula ſubleuabat rete, facilitans tractum: vt ipſo ſic ſubleuante rete plenum piſcibus prope terram, reliquorum diſcipulorũ in terra trahentium tractum quodammodo efficeret ſubleuando. *Et quum tanti.* pro. tot, *eſſent non eſt ſciſſum rete.* Miraculo dignum euangeliſta cenſet ꝙ tot magni piſces ſimul tracti fuerint abſque ſciſsione retis: vt intelligamus & hoc ad cumulum miraculi acceſsiſſe. *Dicit eis Ieſus. Venite.* Reuerentia diſcipulorum retinens eos ab appropinquatione ad Ieſum inſinuatur, deſcribendo quòd Ieſus inuitauit eos venite. *Prandete.* Hinc apparet quòd illo tempore non tantùm cœnabatur, ſed etiam prandium fiebat. Erat enim mane quum hoc geſtum eſt. *Et nemo audebat diſcumbentium.* pro, diſcipulorum, *Interrogare eum, tu quis es?* Deſcribitur quòd antequam diſcũberent, quando Ieſus dixit eis venite prandete, diſcipuli cognouerũt ipſum eſſe Ieſum. *Scientes.* Vtrũque dicit euangeliſta: & ꝙ non audebant interrogare, & ꝙ ſciebant ipſum eſſe Ieſum, vt intelligamus non puſillanimitatem, ſed reuerentiam diſcipulorum retrahentem tum ab appropinquatione ad Ieſum tum ab interrogatione: & reuerentiã retrahentem ab vtroque, cauſari à ſcientia (à certa notitia) quòd ipſe eſſet dominus, quia, pro, ꝙ dominus eſt. Non dicit quia Ieſus eſt, ſed quia dominus eſt: vt rationẽ reuerentiæ retractiuæ intelligamus ex dominio. *Et venit Ieſus, accepit & panẽ, & dabat eis.* Omnia ſunt pręſentis tẽporis. Legendũ eſt, *& accipit panem & dat eis: & piſcem ſimiliter.* Dicendo & venit, ſignificat acceſſum Ieſu ad eos iam diſcumbẽtes: tanquam Ieſus officio miniſtri fungatur: dum deſcribitur ꝙ non ſolum venit, ſed accipit panem & piſcem & dat eis quæ parauerat. *Hoc iam tertio.* pro, hac iam tertia vice, *manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis quum ſurrexiſſet à mortuis.* Non ſolũ manifeſtationẽ, ſed tertiã manifeſtationem aſſerit Ioannes hanc fuiſſe: vt intelligamus manifeſtationes alias ab aliis ſcriptas, fuiſſe poſt

hanc.Ita ꝙ antequam diſcipuli conuenirent in montē Galilææ conſtitutum illis à Ieſu,fuit hæc apparitio iuxta mare Galilææ, vt etiam ſic impletū ſciamus quòd Ieſus præceſsit eos in Galileā. ¶ Sed bene nota quòd nō dicit hāc tertiā manifeſtationem abſolutè(quoniam ipſemet ſcripſerat quatuor)ſed dicit tertiam diſcipulis ſuis.¶ Verùm non caret quæſtionis ſcrupulo hæc aſſertio:quia apud Lucam Ieſus ipſo die quo reſurrexit manifeſtatus eſt diſcipulis in Emaus,ac per hoc iſta non eſt tertia diſcipulis ſuis,ſed quarta.Solutio eſt quòd appellatione diſcipulorū Ioannes gratia materiæ intelligit Apoſtolos.Dico autē gratia materiæ(hoc eſt reſurrectionis Chriſti teſtificandæ) appellaſſe illos diſcipulos,qui erāt decreti proprij teſtes reſurrectionis Chriſti, hos autem conſtat eſſe Apoſtolos:vt patet Actuum primo dicēte Petro,oportet ex his vnum teſtem nobiſcum fieri reſurrectionis eius ad plebem.Et conſtat illos duos diſcipulos in Emaus nō fuiſſe apoſtolos:quoniam ipſi regreſsi in Hieruſalem,inuenerūt congregatos vndecim.¶ Et ſignificantius libra numerum pluralem,diſcipulis ſuis:vt non ſupputetur manifeſtatio illa qua Ieſus ipſo quo reſurrexit die,Apoſtolo Petro ſoli apparuit.Remanet itaque ſolida veritas hanc tertiam manifeſtationem Apoſtolis in numero plurali. *Quum ergo prandiſſent.* Ieſus non minima myſteria exercuit immediatè poſt ſumptum cibum.Nam & ſacramentum Euchariſtiæ inſtituit poſt cœnam:& in die reſurrectionis poſtquā comedit corā diſcipulis, aperuit illis ſenſum, dedit ſpiritumſanctū:& nunc poſt prandiū cōmittit Petro pontificatū.Vt diſcamus ab exemplo tā cœnā quā prandiū ſic ſumere, vt nullum præſtetur impedimentū exercitiis ſpiritualibus vt nō minùs idonei ſimus ad exercitia ſpiritualia. *Dixit Simoni Petro Ieſus.Simon Ioannis.*pro,Iona.Pater enim Simonis Petri nō Ioannes ſed Ionas vocabatur,vt clarè pate Mat.16.Simō bar Iona, hoc eſt filius Iona.*Diligis me.*Antequā curā ouium cōmittat,non petit ſcis aut potes aut vis,ſed diligis me.Non dicit diligis oues meas diligis præmia mea,promiſsiones meas & huiuſmodi,ſed diligis me.*Plus his?*Clariùs dixiſſet īterpres plus quā hi. Ita quòd duo petit:alterū eſt diligis me,alterum eſt plus quā hi.¶ Et hęc comparatiua conuincit ꝙ alloquitur Petrum vt diſtinguitur ab aliis Apoſtolis:vt hinc clarè conſtet pontificatū commiſſum ita Petro ꝙ nulli alij Apoſtolo.*Dicit ei.*Prima Petri reſponſio.*Etiam domine.* Affirmat quæſitū. *Tu ſcis.* Affert ipſum Ieſum in teſtem interni affectus ipſius Petri, profitens per hoc Ieſum videre cor

Petri

Petri.*Quia*.pro,ꝙ,*amo te*.Explicat hoc Petrus, ne affirmatio dicta(etiam domine)intelligeretur extendi ad totum quæſitũ.Refugit enim Petrus reſpondere ad ſecundam quæſiti partẽ.ſ.plus quã hi.Hoc enim non niſi temerè & præſumptuoſe potuiſſet affirmare.Et propterea explicat afferendo Ieſum in teſtẽ(quo ad primã tantum quæſiti partem(ſcilicet diligis me) dicẽdo tu ſcis ꝙ amo te.*Dicit ei paſce agnos meos*.Vide quibus verbis pontificatus cõmittitur,ad ſimilitudinem paſcentis agnos mandat vt cibum animæ det agnis,non vrſis,nõ leonibus,ſed agnis, ſed hominibus ſimilibus agnis,nõ qualicũq; ratione ſed quia mei ſunt Ideo petij diligis me plus quam hi,vt ex maiori dilectione erga me,aſſumeres ſtudium atque onus paſcendi agnos nõ tuos ſed meos.Nulla merces,nulla mercedis ratio,nulla Petri vtilitas proponitur:ſed ſolus Chriſti amor exigitur & affertur ratio paſcẽdi agnos Chriſti.*Dicit ei iterum*.pro rurſus ſecũdo.Narrat Euangeliſta quòd nõ ſolùm ſecundo,ſed etiam rurſus(hoc eſt velut à capite incipiẽs)interrogauit.*Simon Ioannis*.pro,Iona,*diligis me*?Nõ repetit ſecũdam partem priùs quæſiti(ſcilicet plus quã hi)ne putaret Petrus repeti interrogationem quia nõ reſponderat ad ſecundam particulam:vt intelligeret repeti interrogationem propter primã particulã,eiſdẽ præciſè verbis factã.*Ait illi.etiã domine,tu ſcis quia*.pro,ꝙ,*amo te*.Repetit reſponſionẽ Petrus de verbo ad verbũ, & propterea non eſt opus expoſitionem repetere. *Dicit ei,paſce agnos meos*.pro,rege oues meas. Aliis verbis vtitur modo,vbi prius dixerat paſce,modo dicit rege.Sed aduerte ꝙ Græca dictio non ſignificat regere communiter,ſed regere paſtoraliter,quod quia Latinus ſermo nõ poteſt explicare vnica dictione,ideo tutiùs potuit interpres dicere paſce.¶ Et vbi priùs dixerat agnos meos, mõ dicit oues meas,quæ ſunt matres agnorũ. Sed & oues ſine cornibus ſunt & inermes ſicut agni.¶ Et ꝑ hos duos actus(paſcere.ſ.& regere)vniuerſa officia neceſſaria animabus cõprehenſa ſunt.Paſcere enim eſt prouidere de cibo animæ, regere verò eſt prouidere illis educendo,& inducẽdo, ſtabulãdo & illa faciẽdo quæ apud Eze.c.34.ſcribuntur,quod eſt gubernare animas ſecundũ expediẽtia ſaluti animarũ ipſarũ.*Dicit ei tertio*.Ideo Ieſus multiplicat quæſtionẽ de amore ſui: vt intelligamus primũ,ſecundũ & tertiũ requiſitũ ad põtificẽ eſſe amorẽ ipſius Ieſu,& hinc totũ negotiũ pendere,& ſine hoc amore nõ eſſe põtificẽ aut paſtorẽ niſi æquiuocè.Vt diſceremus nullũ eſſe aſſumẽdũ ad paſtorale officiũ niſi credatur teſte Ieſu ꝙ amet ipſum

Ieſum

Ieſum hoc eſt niſi credatur in veritate cõſcientiæ corã deo quòd
ille amet Ieſum,& ſimiliter ipſe qui aſſumitur in paſtorem niſi
coram deo cognoſcat ſe amare Ieſum,nulla debet ratione paſto
rale officiũ ſuſcipere.*Simon Ioannis*.pro,Iona,*amas me*?Bis inter-
rogauerat diligis me:modo interrogat amas me, augendo in-
terrogationẽ.Diligere enim volũtatis eſt eligẽtis bene velle ali-
cui:amare autẽ impetũ addit affectus,ſignificãs quòd beneuolẽ-
tiæ actus extẽditur vſq; ad appetitum ſenſitiuũ in quo eſt paſsio
amoris,hinc enim tractũ eſt vt vehemẽter diligere dicatur ama
re. *Contriſtatus eſt Petrus,quia dixit ei tertio amas me*? Memor Pe
trus eius quod acciderat ei ante mortẽ Chriſti(ꝙ .ſ.quum dixiſ-
ſet ꝙ paratus erat in carcerem & mortem ire cum Ieſu, audie-
rat quam neſciebat futuram negationẽ)contriſtatus eſt modo
incipiens dubitare de aliquo malo futuro. *Et dicit ei. Domine tù
omnia noſti*.Bis dixerat etiã domine:modo nõ audet aſſerere,ſed
plus credens ſciẽtiæ Ieſu quã ſibiipſi,quã cordi proprio dicit do-
mine tu omnia ſcis,etiam mea intima tam præſentia quã futu-
ra.*Tu ſcis*.pro,tu cognoſcis.Non deſiſtit tamen inuocare ipſum
teſtem,*quia*.pro,ꝙ,*amo te*.Perſeuerat Petrus ſemper repetendo
idem verbum,amo te.Sentiebat in ſeipſo Petrus affectũ amoris
erga Ieſum & propterea quãuis bis Ieſus interrogauerit,diligis
me,ipſe tamen ſemper reſpondit amo,plus reſpõdens:vt pote cõ
ſcius ſui ꝓprij affectus erga Ieſum.*Dicit ei*.Deeſt Ieſus,*paſce oues
meas*.Secũda vice dixerat rege oues meas,modo dicit paſce oues
meas.Ita ꝙ vterq; actus(paſcẽdi & regẽdi) explicatus eſt reſpe-
ctu ouiũ:reſpectu autẽ agnorũ ſolus actus paſcendi explicatus
eſt:ea ratione quia regimẽ poſtorale principaliter reſpicit oues,
& velut acceſſoriè agnos,cibus autẽ vtriſq; eſt æquè neceſſarius.
Et abſq; vlla exceptione tã agnos,quã oues cõmittit,vt intelliga
mus nõ has vel illas oues,nõ hos vel illos agnos, ſed omnium
agnorum ac ouiũ curam Petro cõmitti. ¶ Et quãuis omnium
Chriſtianorũ cura cõmiſſa intelligatur Petro,ſoli tamẽ prædeſti
nati(qui ſoli agni & oues Ieſu Chriſti ſunt) explicantur paſcẽdi
& regendi à Petro:quia huc tendit inſtitutio paſtoralis officij &
curæ,vt prædeſtinati paſtu & regimine ſpiritus ſeruẽtur, & per-
ducãtur ad beatitudinẽ. ¶ Cõmittuntur autẽ paſcẽdi & regẽdi
paſtoraliter,ſub nomine ouiũ & agnorũ:vt intelligamus regimẽ
Petri inſtitutũ vt ſit regimẽ hominũ inermiũ,hominũ appeten-
tiũ paſci & regi à paſtore,vt ſit regimẽ nõ vtens gladio,ſed bacu
lo paſtorali,nõ ad percutiendũ,ſed ad dirigẽdũ oues.Ita tamẽ vt

In regimine paſtorali intelligatur etiã ſeruare agnos ac oues à lupis,leonib⁹ & vrſis:prout debet & decet paſtorẽ ſeruare gregẽ ab his.hoc enim eſt illud regimẽ de quo ſuperiùs dictũ eſt bonus paſtor animã ſuam dat ꝓ ouibus : tuẽdo oues à lupis,leonib⁹ & reliquis ad perditionẽ animarũ (non rerũ,nõ corporũ) tendẽtibus falſa doctrina vel peruerſis ſtudiis,inſtitutis,ſuaſionib⁹, moribus & exẽplis. *Amen amen dico tibi.* Iniuncto officio paſtorali ſubiungit fructũ,in præſenti vita ſubſecuturũ, ad ſignificãdum fructũ officij paſtoralis in pręſenti vita eſſe martyriũ. *Quum eſſes iunior.* Deſcripturus martyriũ Petri,vt magis memoria retineretur,metaphorico vtitur ſermone à cõtrariis cõditionibus ætatũ, iuuenilis ſcilicet & ſenilis.Et propterea tria pręteritæ ætatis cõmemorat.Primũ adoleſcentiam,dicendo quum eſſes iunior.Significatur enim per hoc quod tũc erat iuuenis:& minor ætas cõmemoratur.*Cingebas te.* Secundo cõmemoratur facultas cingẽdi ſeipſum ad literã ſignificando facultatẽ vtendi manibus liberè, ad cingendũ ſeipſum.*Et ambulas vbi.* pro,quo,*volebas.* Tertio cõmemoratur libertas ambulãdi ad deſiderata loca.¶ Quo cõtra deſcribit cõditiones ætatis ſenilis,ſubiungẽdo.*Quum autẽ ſenueris.* Et hinc clarè patet Petrũ tunc fuiſſe iuuenem:quum quadraginta ferè anni fluxerint poſt hęc verba vſq; ad mortẽ Petri,quã ſub hac metaphora deſcribit Ieſus. *Extẽdes manus tuas.* ſenili debilitate iam impotẽtes.*Et alius te cinget.* Ad literã ſenex impotẽs ſe cingere,extẽdit manus(ne impedimẽto ſint officio cingendi) & alius cingit eũ. *Et ducet quo tu non vis.* Superfluit tu.Sicut cõtra illud,cingebas te(proculdubio manibus tuis) deſcripſit extẽdes manus tuas & alius te cinget,ita contra illud & ambulabas quo volebas,deſcribit & ducet quo non vis.Ad literã enim ſenes ducuntur quãdoque quo non volunt.*Hoc autẽ dixit.* Explanat Euangeliſta quorſum hæc dixerit. *Significans qua morte clarificaturus.* pro,glorificaturus, *eſſet deum.* Genus mortis ſignificari explicat, dicendo qua morte. extenſione ſiquidem manuum mors crucis ſignificata eſt. Quę etiam ſignificatur ex hoc quod dicitur,alius cinget te. qui enim cruci affigebantur, ligabantur priùs in ipſa cruce.Quod dicit & ducet quo nõ vis,mortem ipſam violentam ac crudelem ſignificat. Quam volũtate naturali non ſolùm Petrus, ſed etiam ipſe Chriſtus non voluit.Vnde & dixit.non ſicut ego volo fiat,ſed ſicut tu vis. ¶ Hæc ſcripſit Ioannes poſtquam iam Petrus crucifixus erat.nam ſcripſit mortuo Domitiano.Petrus autem fuerat crucifixus vltimo Neronis anno.Et propterea

futurum glorificaturus refertur ad tẽpus prolatorũ à Ieſu verborum, non ad tempus quo ſcriptum eſt euangelium. *Et quum hoc dixiſſet, dicit ei ſequere me.* Ad literã mandat vt corporali greſſu ſequeretur Ieſum ambulantem ſeu incipiẽtem ambulare. myſteriũ tamen imitationis ſui crucifixi intendens: vt poſtea declarabit. *Conuerſus.* Deeſt. autẽ, *Petrus.* Corporaliter vertit ſe Petrus ſequẽdo Ieſum. *Vidit illũ diſcipulũ quẽ diligebat Ieſus ſequentẽ.* corporali greſſu. Quãuis ſoli Petro Ieſus dixerit ſequere me, Ioannes non iuſſus ſecutus eſt etiã poſt tergũ Petri, & Petrus verſus retro, vidit Ioannem ſequentem. *Qui recubuit.* pro, cecidit. Non enim ſedit aut iacuit. ſed capite cecidit. *In cœna ſuper pectus eius, & dixit, domine quis eſt qui tradet.* pro tradit, te? Nõ vane Ioannes qui ſolitus eſt deſcribere ſeipſum ab vna conditione (ſcilicet quẽ diligebat Ieſus familiaribus ſignis) modo deſcribit ſeipſum à caſu ſuper pect⁹ in cœna: & actu interrogãdi de proditore. ſed vſus eſt tot precipuis beneuolentiæ, familiaritatis ac fiduciæ indiciis ad ſignificandũ in qualem gradũ poſt Chriſti negationẽ Petrus aſcitus fuerat: vt. ſ. ipſe Petrus interroget ꝑ Ioanne tam dilecto, tam domeſtico ipſi Ieſu, qui Petrus antequam negaret Chriſtũ interpellabat Ioannẽ vt interrogaret Ieſum. Vt intelligamus in magnis internã amicitiam dei aſcribi quãdoq; homines poſt crimina quàm ante habuerãt. Acſi apertius dixiſſet conuerſus Petrus vidit illum diſcipulum quẽ diligebat Ieſus, cui ipſe Petrus innuit in cœna vt interrogaret Ieſum, &c. *Hunc ergo.* Superfluit ergo, *quũ vidiſſet Petrus, dicit Ieſu. domine hic autem quid?* Verbum multum cõmune: ſed ex ſubiunctis apparet ꝙ de genere mortis ſeu de morte Petrus quęſiuit. *Dicit ei Ieſus. Sic.* Corruptus eſt textus Latinus, non ab interprete, ſed à neſcio quo. Legendum eſt. *Si eũ volo manere donec veniam, quid ad te?* Ita quod non eſt aduerbiũ ſic, ſed cõiunctio cõditionalis ſi. Et ita quilibet debet nõ ſolũ legere in eccleſia, ſed delere de proprio codice ſic. Et hoc authoritate veritatis Euãgelicæ: quia nõ eſt mutandus ſenſus textus Euangelici propter inueteratũ errorẽ ſcriptorũ. ¶ Et eſt ſermo nihil definiẽs, niſi ꝙ nõ pertinebat ad Petrũ ſi Ieſus vellet manere Ioannẽ vſq; ad ſuũ aduentũ. *Tu me ſequere.* Hinc apparet ꝙ myſteriũ intendebat imitationis, mandando ſequere me. nam clare patet hoc nunc repeti quo ad myſterium imitationis, tu me ſequere, imitando mortẽ crucis hoc pertinet ad te, & nõ ſpectat ad te ſi Ioannẽ volo manere donec veniã. *Exiuit ergo ſermo iſte inter fratres quia.* pro, quòd, *diſcipulus ille non moritur.* Subiũgit Euangeliſta

ſta ſenſum in quo Apoſtoli intellexerũt verba Chriſti de Ioãne, quod ſcilicet intellexerunt Ieſum inſinuaſſe per illam reprehenſionẽ Petri quod Ioannes nõ moreretur,ſed victurus eſſet vſque ad ſecundum Chriſti aduentum, cum quo ſempiterna deinceps gloria frueretur. *Et non dixit ei Ieſus,nõ moritur*. Non aſſerit Euangeliſta ſenſum diuulgatũ inter Apoſtolos eſſe falſum,ſed aſſerit ꝙ Ieſus nõ aſſeruit illũ ſenſum quia vere nullũ ſenſum de manſione aut nõ manſione Ioãnis aſſeruit. Ita ꝙ nõ intendit Euãgeliſta dicere, & non dixit Ieſus nõ moritur, id eſt hæc verba non moritur(quoniam nec Apoſtoli dicebãt ꝙ Ieſus dixerit hęc verba) ſed intendit dicere,& non dixit,non aſſeruit Ieſus non moritur,id eſt ſenſum ſignificatũ per hęc verba non moritur.quem ſenſum Apoſtoli intellexerant. *Sed ſic*.pro,ſi, *eum volo manere donec veniam quid ad te?* Hinc etiã proterui poſſunt conuinci quod corrupte legitur aduerbiũ ſic.nam ab euangeliſta repetitur vnica oratio, ſi eum volo manere donec veniam quid ad te. non eſſet autem vnica oratio legẽdo aduerbium ſic.Nec opus fuiſſet repetere quid ad te, ſi eſſet altera oratio: ſicut non eſt repetitum tu me ſequere. ❡ Aduerte hic quod ex ſenſu diuulgato inter apoſtolos,apparet quod de ſecundo Chriſti aduentu dictum ſit donec veniam, & ſimiliter quòd de manſione in hac vita dictum ſit manere. Sed quia nihil aſſeruit Ieſus nec euangeliſta aliter declarauit, ſenſus literalis eſſe videtur, quòd ſi eum volo manere in hac vita donec veniam,quid ad te? Et multo minus ad te pertinet ſcire ſi eum volo manere ſine aliquo genere mortis violentæ donec veniam ad accipiẽdum eum ad me.ad quem enim nõ ſpectat ſcire mortem vel vitam Ioannis,multo minus ſpectat ſcire gen⁹ mortis.ſupet quo genere orta & formata fuerat interrogatio Petri,quęrentis hic autem quid.Et ſcripſit hæc euangeliſta vt intelligerent paſtores eccleſiæ non ſpectare ad eos quærere futuros euentus eorum quæ ex voluntate pendent Ieſu. Satis eſt eis ſolicitos eſſe de præcepto eis facto. tu me ſequere,tu me imitare. *Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his,& ſcripſit hæc. Et ſcimus quia*.pro,quòd, *verum eſt teſtimonium eius*. Ioannes in perſona totius eccleſiæ loquitur, dicendo & ſcimus. Quod proculdubio ſpiritu ſancto agente dixit vt non ipſe ſolus ſed vniuerſa eccleſia certitudinem profiteatur veri teſtimonij. *Sunt autẽ & alia multa quæ fecit Ieſus*. Superius dixit multa alia miracula facta à Ieſu in cõſpectu diſcipulorum,non eſſe ſcripta in libro hoc. modo extendit ſermonẽ ad quæcunque facta,ſiue

ſta, ſiue ſigna ſiue non ſigna, ſiue in cõſpectu diſcipulorum ſiuè non. *Quæ ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe.* Superfluit poſſe. & legendum eſt. *Capturum qui ſcribendi ſunt.* pro, ſcribendi forent, *libros.* Non dicit nec ipſum arbitror mundum capturum illa facta ſi ſcribenda eſſent, ſed libros qui ſcribendi forent: vt intelligamus quod non de ipſis factis à Ieſu, ſed de libris arbitratur quod mundus non caperet. Vt intelligamus quòd de innumera multitudine librorum conficiendorum ſi per ſingula ſcriberentur facta Ieſu, loquitur: & percipiamus hyperbolica figura non latenter ſed manifeſte ipſum vti, non in perſona eccleſiæ ſed in perſona propria. ¶ Apparet enim manifeſta hyperbole, dicendo quod ſi ſcriberentur mundus non caperet. conſtat nanque quòd ſi ſcribuntur in mundo ſcribuntur. Sed ſicut deſcribentes maximam velocitatem dicimus velociorem aquilis aut vento, & deſcribẽtes maximam albedinem dicimus albiorem niue, & ſimilia: ita Ioannes ſignificat maximã multitudinem factorum à Ieſu ex hoc quòd ſi ſigillatim ſcriberentur, mundus non caperet libros continentes tot facta. Et ſicut non mentitur nec falſum dicit dicens velociorem aquilis aut vento, candidiorem niue & huiuſmodi (quia intelliguntur hæc hyperbolice dicta: & non ad fallendum, ſed ad ſignificandũ magnam velocitatem, vel magnum candorem, &c.) ita nihil mendacij nihil falſi hic arbitratur Ioannes: quoniam hyperbolice ſe manifeſtat loqui ad ſignificandum innumerabilem multitudinem factorum Ieſu. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorũ. Amen. Caietæ die 16. Maij. 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in euangelium ſecundum Ioannem Finis.

1557

ROMA

Digitized by Google